BIBLIA
ŁACIŃSKO-POLSKA,
CZYLI
PISMO ŚWIĘTE
STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU.

PODŁUG TEKSTU ŁACIŃSKIEGO WULGATY, I PRZEKŁADU POLSKIEGO
X. JAKÓBA WUJKA T. J.
Z KOMENTARZEM MENOCHIUSZA T. J.
przełożonym na język polski.

WYDANIE
X. S. KOZŁOWSKIEGO
BISKUPA ŁUCKO-ŻYTOMIERSKIEGO.

WE CZTERECH TOMACH in 8-vo maj.
(fracta pagina).

WYDANIE DRUGIE.

TOM IV.

Obejmujący Księgi Nowego Testamentu, jako to: Cztery Ewangelje, Dzieje Apostolskie, czternaście listów Ś-go Pawła, list Ś-go Jakóba, dwa listy Ś. Piotra, trzy listy Ś-go Jana, list S. Judy i Objawienie Ś. Jana.

WARSZAWA.
Gebethner i Wolff.
1887.

Servatis conditionibus in impressione Sacrorum Bibliorum servandis, licentiam per praesentes dedimus S-am Scripturam utriusque Testamenti cum Commentariis Menochii S. J., editionis Excellentissimi, Illustrissimi ac Reverendissimi Simonis Kozłowski, Episcopi Luceorio-Żytomiriensis, imprimendi, impressamque absque ullis mendis, diligenti prius revisione et collatione facta, evulgandi.

№ 1547. Datum Varsaviae die 9 Martii 1885 a.

Archiepiscopus Metropolita Varsaviensis

† Vincentius.

Дозволено цензурою.—Варшава 3 Апрѣля 1885 г.

Вильно. Типографія п. ф. Осипа Завадзкаго. (Замк. пер. соб. домъ).

BIBLIA
ŁACIŃSKO-POLSKA

Z OBJAŚNIENIAMI X. J. WUJKA I KOMENTARZEM MENOCHIUSZA,

przełożonym na język polski.

Tom IV.

Wprowadzenie do czterech Ewangelij.

Nauka, jako też opis narodzenia, życia, cudów, śmierci, zmartwychwstania i wniebowstąpienia Jezusa Chrystusa, Syna Boskiego od wieków i syna Maryi Panny w czasie, prawdziwego Boga i razem prawdziwego człowieka, nazwane zostały *Ewangelją*, czyli z greckiego *dobrą nowiną*, gdyż księga ta obwieszcza ludziom najpożądańszą nowinę, bo spełnienie *tajemniey naprawy i odrodzenia rodu ludzkiego*, przez którą wszyscy ludzie zostali pojednani z Bogiem i odzyskali prawo do odziedziczenia nieba.

Cztery są Ewangelie: piérwsza według S. Mateusza apostoła; druga według Ś. Marka, który był uczniem Ś. Piotra; trzecia według Ś. Łukasza, towarzysza i ucznia Ś. Pawła; i czwarta według Ś. Jana apostoła, przezwanego ukochanym uczniem Chrystusowym. Chociaż w tych czterech Ewangeliach zawarte są główne zdarzenia z życia Zbawiciela, jednakże wszystkie stanowią jednę tylko Ewangelję: napisaną przez czterech Ewangelistów czworakim sposobem, porządkiem i stylem; albowiem oni byli tylko organem i narzędziem Ducha S., który jest pierwotnym i jedynym autorem téj Księgi. ŚŚ. Ewangeliści nie mieli głównie na celu opisać wszystkie czyny i słowa Chrystusa Pana, lecz tylko wybrać niektóre, aby przez nie przedstawić jakby ideę i obraz nauki i życia Messyasza. Z téj przyczyny często nie zachowują chronologicznego porządku w swoich opowiadaniach; także jeden wiele takich zdarzeń zamilcza, o których inni mówią obszernie, a jednak każdy tak układa swój opis, jak gdyby nic nie opuszczał. Przeto niekiedy łączą rozdzielne zdania, przypowieści i mowy, które żadnego z sobą nie mają związku, bo wyrzeczone były od Chrystusa w innym czasie, z innego powodu, i o innym przedmiocie. Lecz lubo w słowach i stylu od siebie się różnią, jednakże w myśli i sensie najzupełniéj zgodni są z sobą, i, jakby dla pełności doskonałéj muzycznéj harmonii, to co jeden zamilcza drugi dopełnia; w czém ten wyraża się krótko i ucinkowie, inny to wykłada obszerniéj i dokładniéj; ztąd opowiadania Ewangelistów powinny być z sobą porównywane dla otrzymania pełniejszego i jaśniejszego opisu jakiéj rzeczy. I z tego względu Ewangelia według Ś. Marka może być uważaną za uzupełnienie Ewangelii według S. Mateusza: a Ewangelia według Ś. Łukasza może się uważać za dopełnienie dwóch piérwszych; Ewangelia zaś S. Jana jest jakby uzupełnieniem trzech innych. Ś. Mateusz na początku swojéj Ewangelii szczególnie opisuje naturę Chrystusa Pana *ludzką*, Ś. Jan—naturę jego *boską*, Ś. Marek—godność jego *królewską*, a Ś. Łukasz—*kapłańską*. Ztąd Ojcowie święci figurę czterech Ewangelistów znajdują w owych czterech tajemniczych zwierzętach, które się przedstawiły w widzeniu prorokowi Ezechielowi *(Ezech. r. 1)*, i Ś. Janowi *(Apok. r. 4)*. Oto tajemnicze widzenie Ezechielowe. Gdy zostawał w Mezopotamii, nad rzeką Chobar, wpadającą do Eufratu, otworzyły się przed nim niebiosa i ujrzał nadchodzący wicher, wielki obłok i ruszający się ogień nadzwyczajnéj jasności. W ogniu okazywała się postać człowieka w pośrodku czterech ognistych Cherubinów, mających podobieństwo zwierząt, z których każde miało po cztery twarze i po cztery skrzydła, obrócone na cztery strony świata. Po prawéj stronie twarz człowieka i twarz lwa, na lewéj twarz wołu, i z wierzchu twarz orła. Skrzydła wszystkich były złączone z sobą, a zwierzęta biegały nakształt błyskawicy tam, dokąd duch je poganiał; i przy nich z obu stron po cztery koła pełne oczu zewsząd patrzących.

Ten majestatyczny wóz, na którym był Bóg w postaci człowieka pośród czterech Cherubinów, według tłumaczenia wielu Ojców świętych, oznaczał Kościół chrześcijański, gdzie Jezus Chrystus, Bóg-człowiek jest ogłaszany po wszystkich częściach świata przez czterech Ewan-

gelistów. Każdy z nich znajduje się w trzech innych, i wszyscy czteréj stanowią jednę Ewangelję, bo jeden i tenże duch wszystkich ożywia i porusza. Zwierzę z postacią *twarzy ludzkiéj* przyobraża Ś. Mateusza, dla tego że on zaczyna swoję Ewangelję od opisania człowieczeństwa Pana Jezusa; *Lew* oznacza Ś. Marka, którego twarz, to jest, początek Ewangelii wskazuje na udanie się Chrystusa Pana na pustynię, zwykłe mieszkania lwa, i rozważa go głównie jako króla i odkupiciela wszystkich narodów; twarz *wołu* jest godłem Ś. Łukasza, bo on rozpoczyna Ewangelję od kapłaństwa starego zakonu (którego ofiarą zwykle był cielec) Zacharyasza, i szczególniéj rozważa Zbawiciela jako najwyższego Kapłana; symbol zaś *orła* służy Ś. Janowi, ponieważ on wznosi się najwyżéj zaczynając swoję Ewangelię od opisania Bóstwa Syna Boskiego, tego przedwiecznego Słowa. O tém, między innymi Ś. Hieronim *(Przedm. na S. Mat.)* tak się wyraża: *Te więc cztéry Ewangelije daleko wprzódy przepowiedziane, potwierdza także księga Ezechiela, w któréj piérwsze widzenie tak się wystawuje:* A w pośrzodku jego podobieństwo czterech zwierząt... a podobieństwo twarzy ich: twarz człowieka, twarz lwia, twarz wołowa, i twarz orłowa. *Piérwsza człowiecza twarz oznacza Mateusza, który zaczyna pisać jakby o człowieku:* Księgi rodzaju Jezusa Chrystusa, Syna Dawidowego, syna Abrahamowego. *Druga Marka, przez którą daje się słyszeć głos lwa ryczącego na puszczy:* Głos wołającego na puszczy: Gotujcie drogę Pańską, czyńcie proste ścieżki jego. *Trzecia wołowa, która przyobraża Łukasza Ewangelistę, rozpoczynającego od kapłana Zacharyasza. Czwarta Jana Ewangelistę, który przybrawszy skrzydła orle kwapiąc się ku wysokościom, o Słowie Bożém rozprawia.* Tenże Ojciec Kościoła, stosując wykład tego prorockiego widzenia do Messyasza, powiada *(Przedm. na ks. S. Marka): Chrystus bowiem jest* człowiekiem *przy swojém narodzeniu, przy smierci* cielcem, lwem *przy zmartwychwstaniu i* orłem *przy wstąpieniu do nieba. Christus enim est homo nascendo, vitulus moriendo, leo resurgendo, aquila ascendendo.*

S. Mateusz pisał swoję Ewangelię w Jerozolimie, roku 41 ery zwyczajnéj, a 8-go po wniebowstąpieniu Jezusa Chrystusa, jak poświadczają wszystkie dawne rękopisy greckie; S. Marek pisał w Rzymie w roku 45, według manuskryptów greckich, albo 47 lub 48 jak twierdzą niektórzy poważni pisarze; S. Łukasz w Koryncie, roku 51, lub 53; S. Jan w Efezie, roku 64, według niektórych rękopisów greckich, a podług zdania wielkiéj liczby poważnych autorów r. 94 lub 97.—Co się tyczy języka, to S. Mateusz pisał po hebrajsku, a trzéj inni po grecku. Lecz Ewangelia S. Mateusza wkrótce została przetłómaczona na język grecki, i ta wersya otrzymała pierwszeństwo przed tekstem pierwotnym, skażonym przez Ebionitów, tak dalece, iż oryginał począł być zaniedbywanym, i od wieku XI zupełnie zaginął. Tekst hebrajski, który dziś egzystuje nie jest pierwotnym, lecz jest to tłómaczenie z wersyi greckiéj. Podobnież należy uważać za starożytną wersyę z oryginału greckiego, rękopism łaciński Ewangelii S. Marka, którego dwadzieścia piérwszych kart przechowują się w Wenecyi, a ośm ostatnich w Pradze. Gdyż S. Marek ułożył swoję Ewangelię w języku greckim, jak świadczą prawie wszyscy starożytni pisarze.

S. Mateusz nazwany także Lewim (*Łuk. 5, 27*), syn Alfeusza *(Mark. 11, 14)*, rodem był z Galilei, z miasta Kafarnaum, i tam sprawował urząd poborcy ceł. Na piérwsze wezwanie Jezusa wszedł w grono jego uczniów, i wybrany został od niegoż na Apostoła. Po wniebowstąpieniu Chrystusa Pana, wprzód nim się z Judei udał w daleką podróż Apostolską, na prośbę chrześcijan nawróconych z Żydów, napisał Ewangelię, w któréj z życia Pana Jezusa czerpie dowody przekonywające ich, że Jezus Chrystus jest prawdziwym, od proroków przyobiecanym i oczekiwanym w starym Zakonie Messyaszem, czyli Zbawcą rodu ludzkiego. Po opuszczeniu Judei, opowiadał naukę Zbawiciela w Persyi i Etyopii, umarł w Luch, w krainie Sennaar, stanowiącéj część dawnéj Nubii, położonéj między Abissynią i Egiptem. *(Socr. l. I. 19; Ruff. l. X. r. 9; Klem. Al. Paedag. l. II. r. 1)*.

O innych szczegółach życia i sposobu pisania czterech Ewangelistów, znajduje się wiadomość w przedwstępnych uwagach X. J. Wujka, które we właściwych miejscach załączamy.

Wykład X. J. Wujka. Summa Nowego Testamentu.

„Która była Summa Starego Testamentu, to iest Chrystus Pan y Kościół iego (iako Augustyn Ś. naucza) taż też właśnie iest summa Nowego. Bo, iako tenże Augustyn powiada, w starym Testamencie iest zakrycie nowego: a w nowym iest obiawienie starego. Y na drugim mieyscu: W starym prawi Testamencie iest nowy zakryty, a w nowym iest stary odkryty. Y przetoż Zbawiciel nasz powiedział: iż nie przyszedł rozwięzować zakonu abo proroków, ale ie wypełnić. Bo wam (mówi) prawdziwie powiadam: Póki nie przeminie niebo y ziemia, iedno iota ani kreska iedna nie przeminie z Zakonu, aż się wszystko wypełni. Któremi słowy iaśnie pokazuie, iż nowy Zakon nie iest nic inszego, iedno wypełnienie starego.

„A tak przystępuiąc do cztérech części głównych Nowego Testamentu: Naprzód Ewangelje opisuią nam Chrystusa Pana, którego stary zakon obiecował, a to począwszy od przyszcia iego na ten świat, aż do wyszcia z niego.

Dzieie zaś Apostolskie opisuią Kościół iego: iako się począł od Jeruzalem głównego miasta Żydowskiego: a iako się rozszérzył y przeniósł do Pogan, y do miasta ich głównego Rzymu. Obiawienie lepak Jana S. ma w sobie proroctwa aż do skończenia tegoż kościoła, które będzie przy dokonaniu świata. Listy nakoniec Apostolskie bawią się częścią wykładaniem tych rzeczy y kwestiy, o których na on czas wątpienie było, y na potym bydź mogło: częścią naukami o pobożnym żywocie chrześcijańskim, y o dobrym porządku kościelnym.

Summa Ewanieliiey Ś. Mateusza.

Ewangelia Mateusza Ś. może być na pięć części rozdzielona. Piérwsza opisuje dzieciństwo naszego Zbawiciela w rozdz. 1 i 2. Wtóra ma w sobie przygotowanie, które uprzedziło niźli się okazał, w rozdz. 3-cim i na początku 4-go. Trzecia opisuje okazanie jego przez naukę i cuda, a to w Galilei: od pośledniéj części rozdz. 4 aż do 19. Czwarta o przyjściu jego do Judzkiéj ziemi na mękę. w rozdz 19 i 20. Piąta zamyka w sobie on tydzień święty męki jego w mieście Jeruzalem, od rozdz. 21, aż do końca.

O Ś. Mateuszu mamy Mat. 9, 9. Mar. 2, 14. Łuk. 5, 27. który będąc pierwéj celnikiem powołany od Pana stał się uczniem jego. I zasię u Łuk. w 6, 14. Mar. 3, 13. Mat. 10, 1. jako ze wszystkiéj liczby uczniów obran był, i policzon w poczet Apostołów. I z nich zasię wybran (on sam z Ś. Janem) aby był jednym ze cztérech Ewangelistów. Między któremi też cztérema, on najpiérwszy pisał Ewangelią swą językiem Żydowskim, siódmego roku po Wniebowstąpieniu Pańskiém: to jest, Roku Pańskiego 41. Jako świadczy Euzebius in Chronico.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM MATTHAEUM.

CAPUT I.

1. Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham: *(Luc. 3, 31)*.

2. Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam, et fratres ejus. *(Gen. 21, 3.—25, 25.—29, 35)*.

3. Judas autem genuit Phares, et Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram. *(Gen. 38, 29. Ruth. 4, 18)*.

4. Aram autem genuit Aminadab, Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. *(Num. 7, 12)*.

5. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Jesse. Jesse autem genuit David regem. *(Ruth 4, 22. I. Reg. 16, 1)*.

6. David autem rex genuit Salomonem ex ea, quae fuit Uriae. *(2. Reg. 12, 24)*.

S. JEZUSA CHRYSTUSA EWANGELIA WEDŁUG MATEUSZA.

ROZDZIAŁ 1.

O rodowodzie Jezusa Chrystusa.

1. Księgi rodzaiu Jezusa Christusa syna Dawidowego, syna Abrahamowego.

2. Abraham zrodził Izaaka. A Izaak zrodził Jakoba. A Jakob zrodził Judę y bracią iego.

3. A Judas zrodził Pharesa y Zarę z Thamar. A Phares zrodził Esrona. A Esron zrodził Aram.

4. A Aram zrodził Aminadaba. Aminadab zrodził Naasson. A Naasson zrodził Salmona.

5. A Salmon zrodził Booza z Rahab. A Booz zrodził Obeda z Ruth. A Obed zrodził Jesse. A Jesse zrodził Dawida króla.

6. A Dawid król zrodził Salomona, z téy która była Uriaszowa.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Księgi rodzaju Jezusa Chrystusa.* Jakby rzekł: księga o życiu Chrystusa; albowiem *toldach* u Żydów, po grecku *γενεσις*, znaczy nietylko narodzenie, lecz także cały bieg życia, i wszystko co się tylko przytrafia człowiekowi w jego życiu; tak Gen. 6, 9, mówi się: *Noe mąż sprawiedliwy, i doskonały był w rodzajach swoich*, to jest, we wszystkich chwilach życia swojego. Albo co za prawdziwsze uważamy, sens jest ten, jakby rzekł: oto jest opowiadanie, czyli opis i poczet tych, od których Chrystus wywodzi początek według ciała. U Żydów bowiem wszelkie pismo choćby krótkie, *sepher* się zowie, to jest, *księgą*. — *Rodzaju*. S. Hieronim mniema że się mówi w liczbie pojedyńczéj, *rodzaju*, niezaś *rodzajów;* bo chociażby Ewangelista wiele chciał wyliczyć rodzajów, jednakże jednego tylko szukałby Chrystusowego. Dodajmy że imię *γενεσεως* kładzie się w liczbie pojedyńczéj zamiast mnogiéj *γενεσεων*, jak Gen. 5, 1, gdzie hebrajski rzekł, *księga rodzajów*, LXX przełożyli, *βιβλοσ γενεσεως*, *księga rodzaju*, w ten sam zupełnie sposób jak tu mówi Ś. Mateusz.—*Syna Dawidowego, syna Abrahamowego.* Ci dwaj przedewszystkiem się wspominają z przodków Chrystusowych, gdyż im szczególniéj dana była obietnica, że się z nich nasienia miał narodzić Messyasz. A mianowicie, Abrahamowi Gen. 12. 13; i 22. 18; Dawidowi zaś II. Król. 7. 42; i I. Par. 17, 11. Patrz Wujka.

2. *I bracią jego.* Dla tego także czyni się tu wzmianka o braciach, gdyż od tych 12 braci powstały pokolenia Izraelskie i cały narod Żydowski.

5. *Zrodził Booza z Rahab.* Owéj nierządnicy Jerychońskiéj, która przyjęła szpiegów Żydowskich, Joz. 2, 1.—*Jesse.* Który się także nazywał Izai. — *Króla.* Pierwszego z Pokolenia Judy. Spytamy, jak to być może że między Salomonem i Dawidem liczy się tylko trzech mężów, Booz, Obed i Jesse, gdy wiemy iż upłynęło trzysta sześćdziesiąt sześć lat? Odpowiedzieć należy, iż nie jest rzeczą niepodobną do wierzenia, że w owym wieku kiedy życie było dłuższem, czterech ludzi zapełnili cały ów przeciąg czasu, i być mogło iż potomka otrzymali nie w wieku młodzieńczym lecz blizcy starości.

6. *Z téj która była Uryaszowa.* To jest żoną Uryasza.—*Dawid zrodził Salomona.* Patrz Wujka.

7. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abias autem genuit Asa. *(3. Reg. 11. 43.—14, 31.—15, 8).*

8. Asa autem genuit Josaphat. Josaphat autem genuit Joram. Joram autem genuit Oziam.

9. Ozias autem genuit Joatham. Joatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam. *(2. Par. 26, 23.—27, 9.—28, 27).*

10. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Josiam. *(2. Par. 32, 33.—33, 20).*

11. Josias autem genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigratione Babylonis. *(2. Par. 36, 1).*

12. Et post transmigrationem Babylonis Jechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.

13. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Jacob.

16. Jacob autem genuit Joseph virum Mariae, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.

17. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim; et a David usque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim; et a transmigratione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim.

7. A Salomon zrodził Roboama. A Roboam zrodził Abia. A Abia zrodził Asę.

8. A Asa zrodził Jozaphata. A Jozaphat zrodził Jorama. A Joram zrodził Ozyasza.

9. A Ozyasz zrodził Joathama. A Joatham zrodził Achaza. A Achas zrodził Ezechiasza.

10. A Ezechiasz zrodził Manassesa. A Manasses zrodził Amona. A Amon zrodził Jozyasza.

11. A Jozyasz zrodził Jechoniasza y bracią iego, w przeprowadzeniu Babilońskim.

12. A po przeprowadzeniu Babilońskim, Jechoniasz zrodził Salathiela. A Salathiel zrodził Zorobabela.

13. A Zorobabel zrodził Abiuda. A Abiud zrodził Eliacima. A Eliacim zrodził Azora.

14. A Azor zrodził Sadoka. A Sadok zrodził Achima. A Achim zrodził Eliuda.

15. A Eliud zrodził Eleazara. A Eleazar zrodził Matthana. A Matthan zrodził Jakoba.

16. A Jakob zrodził Jozepha męża Maryiéy, z któréy się narodził Jezus, którego zowią Christusem.

17. A tak wszytkiego pokolenia, od Abrahama aż do Dawida, pokolenia czternaście: a od Dawida aż do przeprowadzenia Babilońskiego, pokolenia czternaście: a od przeprowadzenia Babilońskiego aż do Christusa, pokolenia czternaście.

8. *Zrodził Ozyasza.* Z IV. Król., i II. Paral. widać, że Joram niebezpośrednio zrodził Ozyasza, lecz iż pomiędzy nimi zaszło innych trzech, a mianowicie: Ochozyasz, Joas i Amazyasz, który był ojcem Ozyasza. Ci się trzéj wyrzucają z rodowodu Chrystusowego przez nienawiść dla bezbożnego Achaba, z którego się szczepu narodzili; albowiem III. Król. 21. 21, zagroził był P. Bóg przez Eliasza Achabowi, że zgładzi całe jego potomstwo, co należało rozumieć aż do czwartego pokolenia, które się skończyło na Amazyaszu. Tak jak przeciwnie Jehu, chociaż złemu królowi, ponieważ jednak na rozkaz Boga zgładził potomstwo Achaba, obiecał Bóg potomstwo, któreby po nim panowało aż do czwartego pokolenia, IV. Król. 10. 30; i 15. 12; dla tego zaś ci trzéj królowie z nasienia Achabowego zostali opuszczonymi, że jak wiadomo, Joram pojął za żonę Atalią córkę Achaba, z któréj spłodził Ochozyasza.

11. *A Jozyasz zrodził Jechoniasza.* Który się też nazywał Eliacymem i Joakimem. Patrz, co się rzekło I. Paral. 3. 15, i 16. — *W przeprowadzeniu Babilońskiem.* Przed samym początkiem niewoli Babilońskiéj; albowiem gdy Jozyasz zrodził Joakima i bracią jego, jeszcze lud Boży nie był przeszedł do Babilonu.

12. *A po przeprowadzeniu Babilońskiem.* W czasie wygnania, podczas saméj niewoli, po dokonaném już przeprowadzeniu.

16. *A Jakób zrodził Józefa męża Maryi.* Chociaż dozwoloném było u Żydów zawierać małżeństwa pomiędzy osobami różnych pokoleń, niewolno jednak było tego czynić gdy niewiasty były dziedziczkami; tedy bowiem nie tylko były obowiązane brać mężów ze swojego pokolenia, ale nawet i z tejże familii. Gdy więc N. Panna niemiała żadnych braci, i jako dziedziczka dóbr rodzicielskich wyszła za męża swojego rodu, przeto Ewangelista podając poczet przodków Józefa, i pokazując że ten prowadzi ród swój od Dawida, pokazuje tém samem iż i N. Panna pochodziła z tegoż samego szczepu i rodu. Patrz W.

17. *A tak wszystkiego pokolenia.* Wszystkie te pokolenia rozdzielił Ewangelista na trzy oddziały, dla tego iż chciał oznaczyć potrójny stan ludu, pod sędziami, pod królami, wodzami i kapłanami. Dla czego zaś wyraził liczbę rodzajów, dwie przedewszystkiem przyczyny przywieść możemy: jedna, żebyśmy rozumieli iż w téj rzeczy ukrywa się niejaka tajemnica, i żebyśmy bez uwagi nie pominęli; druga, iżby kto nie sądził że pisarz ś. przez omyłkę lub zapomnienie opuścił trzech owych królów w. 8. Może też chciał zapobiedz żeby kto zmniejszając lub powiększając liczbę pokoleń, nieskaził rodowodu Chrystusowego. — *Pokolenia czternaście.* Obejmując w tym i pokolenie samego Abrahama. Porządek ich jest następujący: 1. Abrahama, 2. Izaaka, 3. Jakóba, 4. Judy, 5. Faresa, 6. Ezrona, 7. Arama, 8. Aminadaba, 9. Naassona, 10. Salmona, 11. Booza, 12. Obeda, 13. Jessego, 14. Dawida. — *Od Dawida... pokolenia czternaście.* Porządek ich jest: 1. Salomona, 2. Roboama, 3. Abiasza, 4. Azy, 5. Jozafata, 6. Jorama, 7. Ozyasza, 8. Joatama, 9. Achaza, 10. Ezechiasza, 11. Manassesa, 12. Amona, 13. Jozyasza, 14. Jechoniasza.—*Od przeprowadzenia Babilońskiego aż do Chrystusa, pokolenia czternaście.* Porządek ich ten: 1. Salatiela, 2. Zorobabela, 3. Abiuda, 4. Eliacima, 5. Azora, 6. Sadoka, 7. Achima, 8. Eliuda, 9. Eleazara, 10. Matana, 11. Jakóba, 12. Józefa, 13. Chrystusa. W tym ostatnim oddziale braknie, jak widzimy jednego pokolenia. Różni różnie rozwiązują tę trudność. Ś. Ambroży, Epifaniusz i Eutymiusz wyznają, że jedno wypadło z tekstu ś.; jakowe rozwiązanie jest najłatwiejsze i najprostsze; i za niem idzie Maldonatus. Albo zapewne powiedzieć możemy, iż te trzy oddziały są raczéj osob niż pokoleń. i w ten sposob pierwszy oddział tak się kończy na Dawidzie, iż Dawid jest ostatnią osobą pierwszego, i pierwszą osobą drugiego oddziału; w tenże sposob Jozyasz jest ostatnią osobą drugiego, i początkiem także oddziału trzeciego; tak bowiem jeśli Chrystusa nie będziemy liczyli, pokaże się właściwa liczba czternastu w każdym oddziale.

18. Christi autem generatio sic erat: Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. *(Luc. 1, 27).*

19. Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam.

20. Haec autem eo cogitante, ecce, Angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam, quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est:

21. pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. *(Luc. 1, 31. Act. 4, 12).*

22. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur, quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem:

23. Ecce, virgo in utero habebit: et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus. *(Isai. 7, 14).*

24. Exsurgens autem Joseph a somno, fecit, sicut praecepit ei Angelus Domini, et accepit conjugem suam.

25. Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum; et vocavit nomen ejus Jesum.

18. A narodzenie Christusowe tak było: Gdy była poślubiona matka iego Maria Jozephowi: piérwéy niźli się zeszli, naleziona iest w żywocie maiąca z Ducha świętego.

19. A Jozeph mąż iéy będąc sprawiedliwym, y niechcąc iéy osławiać: chciał ia potaiemnie opuścić.

20. A gdy to on myślił, oto Anyół Pański ukazał mu się weśnie, mówiąc: Jozephie synu Dawidów, nie bóy się przyiąć Maryiéy małżonki twéy: abowiem co się w niéy urodziło, iest z Ducha świętego.

21. A porodzi syna: y nazowiesz imię iego Jezus, abowiem on zbawi lud swóy od grzechów ich.

22. A to się wszytko stało, aby się wypełniło co iest powiedziano od Pana przez proroka mówiącego:

23. Oto panna w żywocie mieć będzie, y porodzi syna: y nazową imię iego Emmanuel: co się wykłada, Bóg z nami.

24. A Jozeph wstawszy ze snu, uczynił iako mu roskazał Anyół Pański: y przyiął żonę swoię.

25. Y nie uznał iéy aż porodziła syna swego piérworodnego: y nazwał imię iego Jezus.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. I. w. 1. *Jezusa Chrystusa.* Jezus albo Jeszuach po żydowsku, rozumie się Zbawiciel po Polsku, a po grecku Lekarz. A Chrystus po grecku, Messyasz po żydowsku, po polsku Pomazaniec. Jezus imię jest własne persony, a Chrystus imię urzędu albo dostojeństwa. Które acz w starym zakonie było pospolite wszystkim królom, kapłanom i prorokom (bo ci wszyscy bywali pomazani) ale tu, i wszędy w nowym testamencie, jest wła-

18. *A narodzenie Chrystusowe tak było.* Ponieważ rodowód Chrystusa wespół z innymi rodowodami był policzył, żeby ktoś nie mniemał, iż się tym samym sposobem narodził jak inni, opisuje tu ś. pisarz szczególniejszy sposób w jaki się narodził Jezus Chrystus.—*Gdy była poślubioną.* W greckim jest, *πρηστνοδεισης;* słowo zaś *πινηστστευσδαι* raczéj oznacza poslubić się komu za żonę, niż wyjść za mąż, co Grecy nazywają *γαπιεις* Lecz ta różnica nie jest ustawiczna; albowiem ś. Łuk. 2. 5, tęż samą Maryą zaprowadzoną do domu przez Józefa nazywa *πιεπνηστιοπευπς;* nazywają więc Ewangeliści N. Pannę poślubioną, nie iżby nie była pojętą za żonę, lecz że niewięcéj od męża była poznaną jak oblubienice, które jeszcze nie weszły w związek małżeński, jak zauważył ś. Chryzostom.—*Pierwéj niż się zeszli.* P. Wujka.—*W żywocie mająca.* Brzemienna.—*Z Ducha ś.* Mocą Ducha ś., a przeto także Ojca i Syna; jedna bowiem moc całéj Trójcy Ś. Mówi się jednak, że Chrystus poczęty z Ducha ś. gdyż Pismo ś. dzieła dobroci, szczodrobliwości i miłości zwykło przypisywać Duchowi ś., tak jak Ojcu dzieła potęgi i rządzenia; Synowi zaś dzieła mądrości. Oprócz tego ponieważ poczęcie Chrystusowe było dziełem płodności i ożywienia, te zaś dzieła przypisują się Duchowi ś., tak Gen. 1. 2, czytamy: *Duch Boży unosił się nad wodami;* i Jan. 6. 64, mówi się: *Duch jest który ożywia;* i Psal. 103. 30: *Wypuścisz Ducha twego, a będą stworzone, i odnowisz oblicze ziemie.*

19. *Sprawiedliwym.* Doskonałym, czyli wielkiéj cnoty, jakby rzekł: ponieważ był téj doskonałości iż nikogo nie skrzywdził. — *Chciał ją potajemnie opuścić.* Nie sądził Józef że N. Panna poczęła przez cudzołóztwo; lecz wątpił zkąd i jakim sposobem poczęła, i ponieważ napewno wiedział iż nie z niego poczęła, chciał opuścić, zamyślając się udać do innéj jakiéj krainy.

Mniemał, być może, iż Maryi gwałt zadano, i że tym sposobem bez własnéj winy jest brzemienną.

20. *Synu Dawidów.* Nazywa synem Dawidowym dla przywiedzenia mu na pamięć obietnicy oczynionéj Dawidowi o Chrystusie, że się miał narodzić z jego nasienia. *Urodziło.* Poczęło.

21. *Albowiem on zbawi lud swój.* Daje się przyczyna, dla czego ma być nazwany *Jezusem*, które to imię oznacza *Zbawiciela.*

22. *A to się wszystko.* Że N. Panna pocznie, i że dzieciątko jeszcze nieurodzone nazwanem zostanie *Jezus.—Aby się wypełniło.* Wyraz *aby* oznacza tu przyczynę; albowiem wiele było przyczyn poczęcia Chrystusa z Dziewicy, a mianowicie odkupienie ludzi, szczególne miłosierdzie Boże, sprawiedliwość, miłość, obietnica uczyniona ojcom, i, jak się w tem miejscu wskazuje, wypełnienie Pisma ś., które zapowiadało Chrystusa.—*Przez proroka.* Iz. 7, 14.

23. *Panna w żywocie mieć będzie.* Panna pocznie, bez uszkodzenia całości dziewictwa. — *Nazowią imię jego.* Chrystus nie jedno tylko miał imię, lecz wiele, i te najbardziéj które mu przypisuje Izaiasz, a mianowicie r. 9: *Przedziwny, Radny, i t. d.;* rozdział zaś 7: *Emmanuel:* nazywany jest takoż *Jezusem*, gdyż mu to imie nadane zostało przy obrzezaniu.—*Emmanuel... Bóg z nami.* Jest zaś Bóg z nami, nietylko, że daje nam pomoc i odpuszcza grzechy, jakim sposobem był także z dawnymi Żydami; lecz, że *Słowo ciałem się stało, i mieszkało między nami.* Jan. 1. 14. Patrz W.

24. *Wstawszy ze snu.* Obudziwszy się. — *Uczynił jako mu rozkazał Anioł.* Odrzuciwszy bojaźń i podejrzenia, zaniechał zamiaru odejścia gdzieindziéj.—*Przyjął żonę swoję.* Mieszkał z nią.

25. *Aż porodziła.* Patrz Wujka.

sne przezwisko onego jedynego Chrystusa albo Messyasza, którego wszyscy Żydowie czekali. Psal. 104, 15; I. Król. 24, 7. Niżéj 2, 4; 16, 16 i 23, 10. Łuk. 3, 23.

6. *Dawid zrodził Salomona.* Jako Ewangelistowie potężnie dowodzą, że Pan Jezus jest prawdziwy Messyasz, potomek Dawidów i Abrahamów, przez ten porządek potomstwa, przez tę linią, albo sukcessyą cielesną: tak tymże dowodem przez sukcessyą duchowną, oni starzy a święci doktorowie, Ireneus, Augustyn, Optatus, i my z nimi pokazujemy, że dzisiejszy Papież Klemens VIII, jest prawdziwy potomek Piotra ś. a namiestnik Chrystusów: i Kościół Rzymski jest prawdziwie Kościół Apostolski. I jest to najpewniejszy dowód, mówi Ireneus. A jako w tym porządku rodzaju Chrystusowego, złość wiela przodków Pańskich nic nie zaszkodziła świątobliwości Pana Jezusowéj, i Panny Matki Jego: tak i w onym porządku Papieżów, złość niektórych nie szkodzi świątobliwości Kościoła powszechnego. A jako dla złości potomków Dawidowych nieodmienił Pan Bóg obietnice Dawidowi uczynionéj: tak i daleko więcéj, dla złości wiela ludzi w kościele swym, nie odmieni Pan Chrystus obietnice onéj: Że bramy piekielne nigdy nie zwyciężą Kościoła jego. I onéj: że On sam i Duch jego ś. mieszkać ma w tym Kościele na wieki, i uczyć go wszelakiéj prawdy. Mat. 16, 18. 20. Jan 14, 17 i 16, 13.

13. *A Zorobabel.* Mateusz ś. z Łukaszem w opisaniu rodzaju Pana Jezusowego zgadzają się aż do Zorobabela. Ale iż ten miał dwóch synów, Rezego i Abiuda: więc Łukasz przez Rezego aż do ojca Panny Maryi prowadzi linią Nathanową. A Mateusz przez Abiuda też prowadzi aż do ojca Józefa małżonka Maryi. A tak przez Rezego narodziła się Panna Marya, a przez Abiuda narodził się Józef, Gagneius. Łuk. 3, 27. Mat. 1, 12 i 28, 20.

16. *Józefa męża Maryi.* Dla dwu przyczyn Ewangelista ś. naród Józefów tak pilno opisuje: choć on nie był własnym ojcem Pana Jezusowym. Jedna, iż nie jest obyczaj Pisma ś. białychgłów mężatych rodzaj opisywać, jedno przez męże ich. Druga, iż Marya Panna była z tegoż domu i pokolenia z którego i Józef: jako i tu Ewangelista dosyć pokazuje, twierdząc że się Pan Jezus syn Dawidow z Maryi Panny, bez męża, narodził. I Izajasz, zowiąc Maryę Panną, latoroślą z korzenia Jessego, ojca Dawidowego. I Mojżesz, rozkazując aby każda córka dziedziczka (jaką była Panna Marya, będąc jedynaczką) nie mogła iść za inszego męża, jedno któryby był z tegoż pokolenia: jako wyraźnie, nietylko w łacińskim, ale i w żydowskim tekście stoi. I Łukasz, wspominając że pospołu z Józefem szła na popis do Betlehem miasta Dawidowego: że oboje byli z tegoż pokolenia. Hieron. in Matth. Tertullianus adversus Judaeos. A przedsię Elżbieta była krewna Panny Maryi, o czém będzie niżéj. Iz. 11, 1 i 4. Mojż. 36, 6. Łuk. 2, 4 i 3, 36.

16. *Z któréj się narodził.* Nie rzekł, Józef zrodził Jezusa: iż Pan Jezus nie poszedł z Józefa, ani z nasienia jego (jako bluźni Budny kacerz sprosny) ale się narodził z najczystszéj Panny, bez żadnéj mezkiéj sprawy. Bo panną poczęła, i panną porodziła, jako Mateusz ś. i Izajasz świadczą. I przetoż Messyasz nazwan jest nasieniem niewieściem: iż się z saméj Panny, bez nasienia męzkiego, miał narodzić. Niżéj w. 23. Iz. 7, 14. I. Mojż. 3, 15.

18. *Pierwéj niż się zeszli.* Nie iżby się kiedy potém zejść mieli: ale tém nas iści, że nie z Józefa poczęła, ale z Ducha ś. Hieronym. in Matth. et contra Helvid. Podobne miejsca masz Iz. 37, 27. Uschła pierwéj niźli się dostała. Iz. 65, 24. Mat. 6, 8. Joan. 4, 49.

23. *Oto Panna.* To proroctwo Izajaszowe od Mateusza ś. o Maryi Pannie i o synie jéj Panu Jezusie jaśnie wyłożone, tak się zupełnie znajduje we wszystkich księgach Ewangelii Mateuszowéj, łacińskich, greckich i Syryjskich: że nigdy o niem w kościele namniejszego wątpienia nie było: i tak je zgodnie wszyscy doktorowie kościelni zawsze rozumieli. Jeden się tylko nalazł naszych czasów w Litwie Symon Budny bluźnierz sprosny, który w swych niezbożnych przypiskach na Testament nowy to miejsce Izajaszowe w wątpliwość przywodzi mówiąc, iż się o Pannie Maryi i o Synie jéj rozumieć nie może: a iż to nie Mateusz Ewangelista ś. pisał, ale jakiś prostak, na kraju był te słowa przypisał, a potém je ktoś drugi w tekst wpisał. Lecz się w tém Budny nie czuje, iż rzecz niepodobna, żeby jeden prostak miał jednym razem wszystkie księgi Ewangelii Mateusza ś. co ich kolwiek było na świecie, greckie, łacińskie i Syryjskie popsować. Ponieważ tedy Budny fałszerz jawny, tego domysłu swego opacznego, niczém nie dowodzi, jedno żydowskimi plotki, a niepewnemi świadectwy, Erasma, Lutra i Castaliona heretyków: przetoż wymysły jego słusznie wszyscy wierni odrzucać i przeklinać powinni: mając po sobie nie tylko wszystkie ojce święte i Doktory kościelne wszystkich wieków, którzy tych słów o panieństwie P. Maryi tak w poczęciu, jako i w porodzeniu jéj, przeciw Żydom i heretykom śmiele używali: ale i wyraźne słowa samego Mateusza Ewangelisty ś. a raczéj Ducha ś. przezeń mówiącego.

23. *I porodzi.* I to przeciw Jowinianistom i Kalwinistom, którzy śmieją bluźnić, żeby w rodzeniu miała być zupełność jéj panieńska naruszona. August. haeresi 28, et epi. 3. Ano i w Kredzie wyznawamy, iż się narodził z Maryi dziewice.

25. *Aż porodził pierworodnego.* Z tych słów źle rozumianych Helwidius stary heretyk swój błąd wywodził: żeby Panna Marya po porodzeniu męża uznać, i drugie syny mieć miała. Które bluźnierstwo i od ś. Hieronima z gruntu wywrócone, i od kościoła wszystkiego jest dawno potępione: a jako Augustyn świadczy, nie tak z pisma, jako z tradycyi. Podobne temu miejsca mamy: Micholi córce Saulowéj nie urodził się syn, aż do dnia śmierci jéj. Oto ja jestem z wami aż do skończenia świata. Siedź po prawicy mojéj, aż położę nieprzyjacioły twoje podnóżkiem nóg twoich. A tak nie idzie ztąd, aby ją miał po porodzeniu uznać. Pierworodnym lepak tego zowią, przed którym się żaden nie urodził, chociaby się i po nim nikt nie narodził. Hieron. contra Helvidium. August. haeresi 84. II. Król. 6, 13. Mat. 28, 20. Psal. 109, 1. II. Moj. 3, 2.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O pokłonie Królów, ucieczce do Egiptu, rzezi niemowlątek, i t. d.

1. Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda in diebus Herodis regis, ecce, Magi ab oriente venerunt Jerosolymam, *(Luc. 2, 7).*

1. Gdy się tedy narodził Jezus w Bethlehem Juda, we dni Heroda króla: oto mędrcy ze Wschodu słońca przybyli do Jerozolimy,

R. 2.— *W Betleem.* Narodził się w Betleemie, gdyż tak był przepowiedział Micheasz 5, 2, i należało mu miejscem urodzenia dowieść, iż jest onym wodzem o którym mówił prorok, i że w témże mieście narodził się był Dawid, I. Król. 16, 1, i 17, 12, którego on był następcą i odnowicielem królestwa, i należało żeby ztamtąd Jessego kwiat powstał, gdzie znajdował się korzeń. —*Juda.* Jest bowiem inne Betleem w pokoleniu Zabu-

2. dicentes: Ubi est, qui natus est rex Judaeorum? vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum. *(Num. 24, 17)*.

3. Audiens autem Herodes rex, turbatus est, et omnis Jerosolyma cum illo.

4. Et congregans omnes principes Sacerdotum, et Scribas populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur.

15. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Judae: sic enim scriptum est per Prophetam:

6. Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel. *(Mich. 5, 2. Joan. 7, 42)*.

7. Tunc Herodes clam vocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus stellae, quae apparuit eis,

8. et mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, et interrogate diligenter de puero, et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum.

9. Qui cum audissent regem, abierunt; et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usquedum veniens staret supra, ubi erat puer.

10. Videntes autem stellam gavisi sunt gaudio magno valde.

2. mówiąc: Gdzie iest który się narodził król Żydowski? Albowiem widzieliśmy gwiazdę iego na Wschód słońca, y przyiachaliśmy pokłonić się iemu.

3. A usłyszawszy król Heród, zatrwożył się, y wszytka Jerozolima z nim.

4. Y zebrawszy wszytkie przednieysze kapłany, y Doktory ludu, dowiadował się od nich, gdzie się miał Chrystus narodzić.

5. A oni mu rzekli: W Bethlehem Judzkim: bo tak iest napisano przez proroka:

6. Y ty Bethlehem ziemio Judzka, z żadney miary nie iesteś napodleysze między książęty Judzkimi: abowiem z ciebie wynidzie wódz, któryby rządził lud móy Izraelski.

7. Tedy Heród wezwawszy potaiemnie Mędrców, pilnie się wywiadował od nich czasu gwiazdy która się im ukazała,

8. y posławszy ie do Bethlehem, rzekł: Idźcie, a wywiaduycie się pilno o dzieciątku: a gdy naydziecie, oznaymicie mi, abym y ia przyiachawszy pokłonił się iemu.

9. Którzy wysłuchawszy króla, odiachali. A oto gwiazda, którą byli widzieli na Wschód słońca, szła przed nimi, aż przyszedszy stanęła nad mieyscem gdzie było dziecię.

10. A uyźrzawszy gwiazdę, uradowali się radością barzo wielką.

---

lon. Joz. 19, 15.—*We dni Heroda.* Hebraizm; za czasów Heroda. Trzech było Herodów: piérwszy, który się nazywał Askalonita, Wielki, albo Antypater, i o tym tu mówi Ewangelista. Drugi, który był tetrarchą Galilei i nazywał się Antypas, syn Askalonity: ten drugi zabił S. Jana Chrzciciela, y wystawiał na pośmiewisko Chrystusa P. Trzeci zabił Jakóba, uwięził Piotra, Dzieje Ap. 12, 2; był zaś nie synem Antypy, lecz Arystobula syna Heroda Askalonity. Oznacza Ewangelista czas króla Heroda cudzoziemca, żeby dać do zrozumienia iż się wtedy narodził Chrystus Messyasz, gdy według proroctwa Jakóbowego, Gen. 49, 10, odjęte berło od Żydów, przeszło do obcych.—*Króla.* Dla odróżnienia od tetrarchy.—*Mędrcy.* Patrz. Wujka.—*Ze Wschodu słońca.* Z krainy która w stosunku do Judei była wschodnią; nie oznacza się bowiem iżby przyszli od ostatnich krańców Wschodu. Jest rzeczą prawdopodobną, iż tą krainą była Arabia, co też daje się potwierdzić onemi słowy Psal. 71, 10: *Królowie Arabscy i Saba przywiozą upominki:* i onemi Iz. 60, 6: *Wszyscy z Sabby przyjdą, złoto i kadzidło przynosząc.* Inni jednak rozumieją, iż przybyli z Persyi, inni z Mezopotamii, inni z Chaldei.—*Przybyli.* Trzynastego dnia po narodzeniu Chrystusa.—*Do Jerozolimy.* Rozsądek bowiem wymagał, iżby ci którzy szukali narodzonego króla, przybyli do stołecznego miasta: stało się to także zgodnie z zamiarami Bożemi, już żeby Żydzi nie mieli wymówki, jak powiada Ś. Hieronim, już iżby wprzódy poganie nie zaś Żydzi oznajmili narodzenie Chrystusa króla, żeby świadectwo Żydów o narodzeniu ich króla nie było podejrzaném.

2. *Gdzie jest który się narodził król Żydowski?* Sądzili, iż Herod i Żydzi wiedzą o pochodzeniu i miejscu narodzenia nowego króla, i że się cała Jerozolima weseli z tego powodu. I dla tego z ufnością i bez bojaźni zapytują.—*Widzieliśmy.* W tym dniu w którym się narodził Chrystus i następnych.—*Gwiazdę.* Podobieństwo gwiazdy, jakiemi są komety.—*Jego.* Wskazówkę jego narodzenia. Jednakże nie z samego tylko ukazania się gwiazdy mogli poznać narodzenie Chrystusa, lecz przy pomocy objawienia im uczynionego, lub natchnienia Bożego, albo zapewne z proroctwa Balaamowego, Num. 24, 17.—*Wznidzie gwiazda z Jakóba.* Mędrcy bowiem albo byli potomkami Balaamowymi, albo będąc sąsiadami potomków, od nich wzięli to proroctwo i podanie, jak sądzi wielka liczba poważnych pisarzy.—*Na Wschód słońca.* Myśl ta, że się gwiazda ukazała na Wschodzie, gdzie się oni znajdowali; nie zaś, że oni znajdując się na Wschodzie, ujrzeli gwiazdę będącą na Zachodzie.—*Przyjechaliśmy pokłonić się Jemu.* Nietylko jako człowiekowi przez grzeczność, lecz jako Bogu. Patrz Wujka.

4. *Przedniejsze kapłany i doktory.* P. Wujka.

5. *Przez proroka.* Micheasza 5, 2.

6. *Ziemio Judzka.* Tak się nazywa dla odróżnienia od innego Betleemu, który był w pokoleniu Zabulona, jakeśmy zrobili uwagę wyż. w. 1. W tekście Micheasza jest: *A ty, Betleem Efrata,* to jest, który się wprzódy nazywałeś Efrata.—*Z żadnej miary nie jesteś najpodlejsze.* Zdaje się, że się inaczéj mówi w tekście Micheasza, w którym mamy: *malutkiś jest;* lecz Ś. Mateusz oddał sens i tłumaczenie doktorów zakonnych; jest bowiem zdanie: jesteś wprawdzie malutkim, jeśli się porównasz z innemi większemi i ludniejszemi miastami; lecz jeśli będziemy mieli na względzie książęcia, który się z ciebie narodzi, nie jesteś malutkiém, lecz większém od nich. Niektórzy czytają przez zapytanie, w ten sposób: azali wtenczas najmniejszém się nazwiesz w liczbie rodzin pokolenia Judy? owszem z ciebie powstanie Messyasz—*Między książęty Judzkimi.* Patrz, co się rzekło przy onych słowach Micheasza r. 5, 2, gdzie się to miejsce wytłumaczyło.

7. *Wezwawszy potajemnie mędrców.* Potajemnie wzywa, gdyż gotuje sidła Chrystusowi.—*Czasu gwiazdy.* W greckim jest: *czasu, w którym się była ukazała gwiazda,* to jest, w jakim czasie naprzód zaczęła się im ukazywać.

9. *Oto gwiazda.* Dopóki bowiem zostawali w Jerozolimie byli pozbawieni widoku gwiazdy.

11. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus, et procidentes adoraverunt eum; et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera: aurum, thus, et myrrham. *(Psal. 71, 10).*

12. Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

13. Qui cum recessissent, ecce, Angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Aegyptum, et esto ibi, usque dum dicam tibi. Futurum est enim, ut Herodes quaerat puerum ad perdendum eum.

14. Qui consurgens accepit puerum, et matrem ejus nocte, et secessit in Aegyptum;

15. et erat ibi usque ad obitum Herodis, ut adimpleretur, quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ex Aegypto vocavi filium meum. *(Ose. 11, 1).*

16. Tunc Herodes videns, quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde, et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus a bimatu et infra secundum tempus, quod exquisierat a Magis.

17. Tunc adimpletum est, quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem:

18. Vox in Rama audita est ploratus, et ululatus multus: Rachel plorans filios suos, et noluit consolari, quia non sunt. *(Jer. 31, 15).*

19. Defuncto autem Herode, ecce, Angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Aegypto,

20. dicens: Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et vade in terram Israel; defuncti sunt enim, qui quaerebant animam pueri.

21. Qui consurgens, accepit puerum et matrem ejus, et venit in terram Israel.

11. Y wszedszy w dom, naleźli dziecię z Maryą matką iego, y upadszy pokłonili się iemu: a otworzywszy skarby swe, ofiarowali mu dary, złoto, kadzidło, y mirrę.

12. A wziąwszy odpowiedź we śnie, aby się nie wracali do Heroda, inszą drogą wrócili się do krainy swoiéy.

13. Którzy gdy odiachali, oto Anioł Pański ukazał się we śnie Jozephowi, mówiąc: Wstań, a weźmi dziecię, y matkę iego, a uciecz do Egyptu, y bądź tam aż ci powiem. Abowiem będzie że Herod szukać będzie dziecięcia aby ie zatracił.

14. Który wstawszy, wziął dziecię y matkę iego w nocy: y uszedł do Egyptu;

15. y był tam aż do śmierci Herodowéy: aby się spełniło co powiedziano iest od Pana przez proroka mówiącego: Z Egyptu wezwałem syna moiego.

16. Tedy Heród widząc że był omylonym od Mędrców, rozgniewał się bardzo: y posławszy pobił wszytkie dzieci, które były w Bethlehem, y po wszytkich granicach iego, odedwu lat y niżéy, według czasu którego się był wypytał od Mędrców.

17. Tedy się wypełniło co iest rzeczono przez Jeremiasza proroka mówiącego:

18. Głos iest słyszan w Ramie, płacz i krzyk wielki: Rachel płacząca synów swoich, y niechciała się dać pocieszyć, iż ich niémasz.

19. A gdy Heród umarł, oto Anioł Pański ukazał się we śnie Jozephowi w Egyptcie,

20. mówiąc: Wstań, a weźmi dziecię y matkę iego, a idź do ziemie Izraelskiéy. Abowiem pomarli, którzy dusze dziecięcéy szukali.

21. Który wstawszy, wziął dziecię y matkę iego, y przyszedł do ziemie Izraelskiéy.

11. *Wszedłszy w dom.* Niektórzy żłobek tłumaczą; inni mniemają że dziecię było przeniesionêm na miejsce przyzwoitsze i wygodniejsze, Janseniusz i Maldonatus, którzy jednak twierdzą, że piérwsze tłumaczenie jest powszechniejsze.— *Z Maryą matką jego.* Że się nie czyni wzmianka o Józefie, stało się to albo przypadkiem, iż Józef nie był w domu, albo przez tajemnicę żeby go znalazłszy nie rozumieli iż jest ojcem Chrystusa. Albowiem pasterze znaleźli dziecię z Józefem i Maryą, Łuk. 2, 16.— *Skarby.* Skrzynie i naczynia, w których mieli złożone dary.— *Ofiarowali.* Czy każdy z nich te trzy rzeczy, czy raczéj każdy jedną z nich, nie wiadomo. Prawdopodobniéj jest, iż każdy z nich złożył wszystkie te trzy dary. Zawiera się w tych darach tajemnicze znaczenie, które Juwenkus kapłan, sławiony przez Ś. Hieronima, w następnym krótkim wierszu zamyka: *Kadzidło, złoto, mirrę, królowi, człowiekowi i Bogu dary przynoszą.* Patrz Wujka.

12. *Wziąwszy odpowiedź.* Pokazuje się, iż oni się radzili Boga, czy mają wracać do Heroda.— *We śnie.* Przez anioła, jak w wierszu następnym.

13. *Wstań, a weźmij.* W greckim jest, *natychmiast się obudź i weź.*

14. *Który wstawszy.* Obudziwszy się, to jest: gdy się zaraz po widzeniu obudził.— *W nocy.* Jest rzeczą podobną do wiary, iż blisko byli oprawcy, gdyż otrzymuje rozkaz uciekać w nocy. Uciekli zaś nie z Betleem, ani z Jerozolimy, lecz z Nazaretu, który się znajdował w Galilei, jak to jest widoczna z Łuk. 2, 39.

15. *Aż do śmierci Herodowéj.* Jak długi czas Chrystus przebywał w Egipcie jest rzeczą niepewną: jedni utrzymują że tam pozostawał lat siedm, inni trzy, inni dwa.— *Aby się spełniło.* Wyraz *aby* zdaje się nie oznacza w têm miejscu przyczyny, lecz wypadek, jak na wielu innych miejscach Pisma ś., niż. r. 4, 14; Jan. 9, 39; I. Kor. 11, 19 i t. d. Bo nie dlatego uciekł do Egiptu, aby się spełniło proroctwo, lecz gdy w celu uniknienia Heroda tam uciekł, stało się iż się spełniło proroctwo.— *Z Egiptu wezwałem.* Patrz Wujka.

16. *Posławszy.* Żołnierzy z przybocznej straży swojéj.— *Ode dwu lat i niżéj.* To jest, które niemiały jeszcze dwóch lat skończonych.— *Według czasu, którego się był wypytał od Mędrców.* Licząc od czasu w którym się według opowiadania Mędrców, ukazała gwiazda, i rozkazując zabijać wszystkie, które się na dwa lata przed ukazaniem się gwiazdy narodziły; albowiem nie sądził, żeby się królewskie dzieciątko po ukazaniu się gwiazdy narodziło. Przeciąg zaś czasu przed ukazaniem się gwiazdy naznaczył wielki, żeby snadź poszukiwane dziecię nie miało nad wiek wzrostu, i nie umknęło rąk jego. Dodajmy, iż mędrcy wprawdzie powiedzieli kiedy ujrzeli gwiazdę, która wskazywała narodzenie dziecięcia, kiedy się zaś dziecię narodziło, tego nie powiedzieli, a może i nie było to im wiadomém. Patrz Wujka.

18. *Głos jest słyszan w Ramie.* Całe to miejsce wytłumaczyliśmy. Jer. 31, 15: patrz, co się tam rzekło.

20. *Wstań, a weźmij.* Patrz w 13.—*Pomarli.* Licz-

22. Audiens autem, quod Archelaus regnaret in Judaea, pro Herode patre suo, timuit illo ire; et admonitus in somnis, secessit in partes Galileae.

23. Et veniens habitavit in civitate, quae vocatur Nazareth, ut adimpleretur, quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaraeus vocabitur. *(Joan. 1, 46).*

22. A usłyszawszy iż Archelaus królował w Żydowskiey ziemi miasto Heroda oyca swego, bał się tam iśdź: a napomniony we śnie, ustąpił w strony Galileyskie.

23. A przyszedszy mieszkał w mieście, które zową Nazareth: aby się wypełniło co rzeczono iest przez proroki: Iż Nazareyskim będzie nazwany.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Mędrcy.* Acz niektórzy z Doktorów starych te Mędrce za czarnoksiężniki mienią: wszakże pewniejsza jest innych sentencya, a na imię świętego Hieronima, Klemensa Aleksandryjskiego, Chryzostoma, Cyrilla Aleksandryjskiego, Theodoreta, Leona wielkiego i innych, iż to nie czarnoksiężnicy byli, ale mędrcowie a philozophowie chaldejscy albo arabscy: którzy w onych krajach albo królmi byli, albo i samym królom rozkazowali: jako Plinius i Cicero świadczą. I przetoż je słusznie Kościół wszystek z Tertullianem, z Cypryanem, z Chryzostomem i z Theophilaktem, z Isidorem i z Klaudyanem, z tradycyi a podania starszych, z dawna królmi zowie. Co się i z staremi proroctwy nadobnie stosuje, i z Ewangelią, która wspomina ich skarby, królom własne: i to, że się na ich przyjechanie strwożył Herod i z nim wszystko miasto Jeruzalem. Hieron. in Dan. 2. Plin. l. 30, c. 1, nat. hi. Cic. lib. 1, de divi. Tertul. de idolat. Chryst. et Theophil. in Matth. Cyp. ser. de Bapt. Psal. 71, 10. Zkąd znać, że to nie lada Mędrcy byli, i z nie małym pocztem przyjechali. Jako i przedtém królowa Saba z takimiż dary do króla Salomona. Isai. 60, 3. III. Król. 10. Acz podobno nie byli tak wielkimi królmi, jako są królowie dzisiejszy: ale przynajmniéj możnymi ludźmi, królikami, albo książęty: jacy byli oni siedm mędrcowie, u króla perskiego Asswerusa: które Pismo zowie książęty Persów i Medów. I u Tobiasza oni przyjaciele Jobowi (którzy też byli mędrcy, jako ich dysputacye pokazują) królmi są nazwani. Hest. 1, 13. Tob. 2, 15. A co się liczby ich dotycze, Leo pierwszy Papież i Augustyn ś. śmiele twierdzą, że ich było trzech. Ciała ich ze wschodu przeniesione, w Kolnie (Kolonii) ukazują: i imiona ich nie tajne, Kasper, Malcher, Balcer. Histo. Scholastica.

2. *Gwiazdę jego.* Nie byłać ta gwiazda z liczby innych, które są na niebie: przetoż nie mają ztąd obrony ani Pryscyllianistowie heretycy, ani gwiazdarze'owi, którzy gwiazdom poddawają wolność ludzką, albo z gwiazd chcą opowiadać ludziom przyszłe ich przypadki, szczęście albo nieszczęście. Bo takie sam Pan Bóg potępia u Jeremiasza i u Izajasza proroka. O czém niżéj Dzieje 19, 19. Jer. 10, 2. Isa. 47, 13.

2. *Przyjechaliśmy pokłonić się jemu.* To przyjechanie z tak dalekich krajów, z nabożeństwa, dla nawiedzenia i pochwalenia Chrystusa Pana na miejscu narodzenia jego: potwierdza pielgrzymowania Chrześcijańskie, albo chodzenia na odpusty: i tę uczciwość, która się dzieje w Kościele powszechnym, personom, miejscom i rzeczom świętym. Według onego proroctwa: Będziem się kłaniać na tém miejscu kędy stały nogi jego. Psal. 131, 7. Isa. 60, 14.

4. *Przedniejsze kapłany i doktory.* Αϱχιεϱ῀ις z greckiego właśnie arcykapłani: które łaciński tłumacz czasem książęty kapłańskimi, czasem biskupami, a czasem najwyższymi kapłany zowie. Doktorowie zasię, po łacinie *Scribae,* po żydowsku *Sopharim,* jakoby księża, od słowa *Sepher,* to jest księgi, albo od *Saphar,* jakoby czytelnicy i wykładacze zakonu: po grecku *γϱαμματ῀ις.* to jest, pisarze jawni, albo kanclerze, które też Łukasz zowie *Νομικοὺς,* zakonne albo zakonniki: *Νομοδιδασκαλοὺς,* zakonu uczyciele. My je wszędy zwać będziemy, albo doktorami zakonnemi, albo zgoła doktormi.

4. *Dowiadował się od nich.* Słusznie się w sprawie zakonu i religii swéj pyta przełożonych kapłańskich: jako i w zakonie było rozkazano. Bo acz i ci nie dobrzy przełożeni byli, jednak często, dla osobnego przywileju urzędu swojego, prawdę znać musieli: jako i tu i gdzie indziéj prawego Messyasza oznajmując uczynili. Mal. 2, 7. 5 Moj. 17, 8. Jan. 11, 51.

11. *I upadłszy pokłonili się jemu.* Temu ciału, mówi Chryzostom ś. we żłobie Mędrcy się kłaniali. Naśladujmyż ich tedy i my. Już go tu nie we żłobie widzisz, ale na ołtarzu: już go tu nie białogłowa, ale kapłan trzyma: i Duch ś. obficie na tę ofiarę jest wylany. Hom. 24, in 1. ad Corinthios. Psal. 71, 10. Isa. 60, 16.

11. *A otworzywszy skarby swe.* Skarby te byłyć jakoby pierwiastki onych darów, które według proroctw Dawidowych i Izajaszowych, pogaństwo Chrystusowi i Kościołowi jego ofiarować miało: i ofiarowało począwszy od Konstantyna wielkiego cesarza. A ci trzéj królowie, i książęta ludu swego, noszą na sobie osobę wszech królów i cesarzów, którzy wedle namienionych proroctw mieli w Chrystusa uwierzyć.

15. *Z Egiptu wezwałem.* To miejsce prorockie (i temu podobne w nowym testamencie) tu na Chrysta Pana przytoczone, choćby się wedle litery inaczéj rozumieć mogło: uczy nas dobrze wykładać Pisma starego zakonu. Ponieważ przedniejsze ich rozumienie jest o Chrystusie i o Kościele jego.

16. *Pobił wszystkie dzieci.* Obacz jaka jest władza i poważność Kościoła Bożego, około chwały Bożéj: a mianowicie w kanonizacyi świętych, i w ustawowaniu świąt ich: gdyż bez żadnego wyraźnego słowa Bo-

---

ba mnoga zamiast pojedyńczéj. Jeden Herod był umarł; takich jednak, którzy szukali duszy, to jest zaguby dzieciędcia, było wielu, a mianowicie żołnierze Herodowi. Patrz Wujka.

22. *Ustąpił w strony Galilejskie.* Gdzie panował Herod Antypas, łagodniejszy od Archelausza.

23. *Aby się wypełniło.* Zamiast, i tym sposobem wypełniło się.—*Przez proroki.* Przez Iz. 11, 1, gdzie się Chrystus nazywa *netser*, to jest *kwiatem.* Tego zaś jednego proroka wystarcza; albowiem ewangelista używa tu liczby mnogiéj zamiast pojedyńczéj, jako gdy w. 20 mówi *pomarli* zamiast *umarł.* Sens więc jest: mieszkał Chrystus w Nazaret, aby się wypełniło co jest rzeczono przez Izaiasza proroka, który Go od Nazaretu nazywa *Netser*, gdy mówi: *kwiat z korzenia jego wyroście,* to jest *netser* albo *nazarejczyk.* Nadto Euzebiusz Cezarejski rozumie, że się Chrystus nazywa Nazarejczykiem od Nazareatu, lib. 7. Demonstr. Evang. c. 1. Błądzą którzy mniemają, że się Chrystus nazywał Nazarejczykiem od ślubu Nazareatu, jakoby przezeń przyjętego; jest to bowiem fałszem, gdyż wiemy, iż on pił wino, co jednak przedewszystkiem wzbroniono było Nazarejczykom.

żego albo Pisma ś. święto tych niewinnych dziatek zawsze Kościoł święcił i obchodził, począwszy od czasów apostolskich: chocia oni niedobrowolnie dla Chrystusa umarli: i nie wszyscy podobno byli obrzezani: i owszem niektórzy z pogańskich rodziców poszli. Augustynus epist. 28. Origenes Homilia 3 in diversos.

20. *Dziecię i matkę jego.* Nie rzekł, wziął syna swego i żonę swoję: ale dzieciątko i matkę jego. Bo nie był ojcem własnym Pana Jezusowym, ale opiekunem. Hieron. in Matth.

CAPUT III.

1. In diebus autem illis venit Joannes Baptista praedicans in deserto Judaeae,
2. et dicens: Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum coelorum. *(Marc. 1, 4. Luc. 3, 3).*
3. Hic est enim, qui dictus est per Isaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. *(Isai. 40, 3. Marc. 1, 3. Luc. 3, 4. Joan. 1, 23).*
4. Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos; esca autem ejus erat locustae, et mel silvestre.
5. Tunc exibat ad eum Jerosolyma, et omnis Judaea, et omnis regio circa Jordanem; *(Mar. 1, 5).*
6. et baptizabantur ab eo in Jordane, confitentes peccata sua.
7. Videns autem multos Pharisaeorum et Sadducaeorum venientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? *(Luc. 3, 7).*

ROZDZIAŁ 3.

O pokucie i opowiadaniu Jana Chrzciciela, chrzcie Chrystusa Pana i t. d.

1. A we dni one przyszedł Jan Chrzciciel, każąc na puszczy Żydowskiéy ziemie,
2. y mówiąc: Czyńcie pokutę: abowiem przybliżyło się królestwo niebieskie.
3. Bowiem ten iest, który opowiedziany iest przez Izaiasza proroka mówiącego: Głos wołaiącego na puszczy: Gotuycie drogę Pańską: proste czyńcie ścieżki iego.
4. A ten Jan miał odzienie z sierci wielbłądowéy, y pas skórzany około biodr swoich: a pokarm iego był szarańcze y miód leśny.
5. Tedy wychodziło do niego Jeruzalem, y wszytka Żydowska ziemia, y wszytek kray około Jordanu;
6. y byli chrzczeni w Jordanie od niego, spowiadaiąc się grzechów swoich.
7. A gdy widział wielu z Pharizeuszów y Sadduceuszów przychodzących do chrztu swego: mówił im: Rodzaiu iaszczórczy, któż wam pokazał abyście uciekali od przyszłego gniewu?

R. 3.— 1. *A we dni one.* To jest w roku 15 Tyberyusza Cesarza jak się pokazuje z Łuk. r. 3,—*Przyszedł.* Nie przyszedł był przed tém, gdyż niemiał jeszcze skończonych trzydziestu lat życia, przed którym wiekiem niewolno było nikomu spełniać urzędu kapłana, nauczyciela, lub proroka, jak podają Żydzi, i z I. Par. 23. 3, wyprowadza Maldonatus.—*Jan Chrzciciel.* Chrzcicielem się nazywa albo dla tego, że pierwszy zaczął chrzcić, albo iż ochrzcił Chrystusa.—*Na puszczy żydowskiéj.* Która leżała pomiędzy wschodem i północą, z téj strony Jordanu podle rzeki. Na końcu téj pustyni były Ennon i Salim, gdzie zwykle chrzcił Jan ś., Jan. 3, 24. Patrz Wujka.

2. *Czyńcie pokutę.* Patrz Wujka.—*Przybliżyło się.* Blizko jest, to jest przybył Chrystus, który ma je dać wierzącym i posłusznym sobie; i ponieważ bramy jego miały być otwarte przez Chrystusa, przed którym nikt ze śmiertelników nie wszedł do nieba.—*Królestwo niebieskie.* W którem królują święci z Bogiem.

3. *Głos wołającego.* To jest, głos wołający, albo głos człowieka wołającego, rozumie się *da się słyszeć.* Głos człowieka jawnie i swobodnie opowiadającego, a mianowicie Jana, albo Boga przez niego.—*Gotujcie drogę Pańską.* Przenośnia wzięta ze zwyczaju ludzi oczekujących króla; ci bowiem, gdy przybywa król, równają drogi, oczyszczają i o ile można, prostują. Usunąwszy przenośnię, sens jest: usuńcie to wszystko co może być na zawadzie przychodzącemu, to jest grzechy i występne usposobienia.—*Scieżki.* Drogi; jest zwyczajne u Żydów powtórzenie tego samego zdania.

4. *Z sierci.* Utkane.—*Szarańcze.* Nie był to pokarm nieczysty u Żydów, jak się pokazuje z Lew. r. 11. O jéj pożywaniu powiada ś. Hieronim, lib. 2. przeciwko Jowinianowi: *Wschodówcy i mieszkańcy Libii, ponieważ w pustynnych i gorących obszarach znajdują się chmury* (mnóstwo) *szarańczy, mają zwyczaj karmić się szarańczą.* Patrz Plin. lib. 6. c. 30; i lib. 11. c. 29.—*Miód leśny.* Który w onéj pustyni składały pszczoły leśne. W krajach bowiem gorętszych tak wielka zwykle bywa obfitość pszczół, iż gdy się w ulach zmieścić nie mogą, odlatują do lasów, i albo w pniach drzew, albo w rozpadlinach skał miód składają.

5. *Jeruzalem.* Mieszkańcy Jerozolimy.—*Wszystka żydowska ziemia.* Wielu ze wszystkich stron Judei.

6. *Byli chrzczeni... spowiadając się grzechów swoich.* Patrz Wujka.

7. *Faryzeuszów.* Nazwisko Faryzeusza wyprowadza się od źródłosłowa *parasc*, to jest, wykładać, wyjaśniać, uczyć; albo raczéj, jak Epifaniusz, lib. 1. Panar., i inni, od tegoż samego źródłosłowa *parasc,* o ile oznacza rozdzielić, rozłączyć, gdyż Faryzeuszowie nauką, religią, obyczajami byli odłączeni od innych żydów, i nad wszystkich się wynosili. Jako więc najuczeńsi z pogan nazywali się filozofami, tak najuczeńsi z żydów nazywali się faryzeuszami, jakby rzekł: Odłączeni dla górującéj nauki i świętości. Kto chce więcéj wiedzieć o faryzeuszach, niech się uda do Serariusza w Trihaeresio, od początku i daléj przez wiele rozdziałów.—*Sadduceuszów.* Tak się nazywali, jakby byli sprawiedliwymi, albo raczéj, iż za sprawiedliwych chcieli uchodzić, (po hebrajsku bowiem *tsaddiq,* zowie się sprawiedliwy), albo od Sadoka ich założyciela, jak chce Epifaniusz, haeres. 14. Była to jedna z sekt żydowskich pochodząca od Samarytanów, ztąd z nimi przyjmowała tylko Pentateuch Mojżesza, i nauczała, że niema zmartwychwstania, ani aniołów, ani duchów, Dzieje Ap. 23. 8, a następnie iż dusza ludzka jest śmiertelna. Patrz Serariusza *m. p.* od r. 18. aż do końca księgi drugiéj.—*Rodzaju jaszczórczy.* Najgorszych rodziców najgorsi i najzarazliwsi synowie: najwyższą bowiem złość Faryzeuszów i Sadduceuszów przyrównywa do najszkodliwszego zwierzątka, tę zwłaszcza złość, która się zasadza na potwarzaniu i jakby kąsaniu świętych ludzi.—*Któż wam pokazał abyście uciekali od przyszłego*

8. Facite ergo fructum dignum poenitentiae.

9. Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham; dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae. *(Joan. 8, 39).*

10. Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur.

11. Ego quidem baptizo vos in aqua in poenitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni. *(Marc. 1, 8. Luc. 3, 16. Joan. 1, 26. Act. 1, 5).*

12. Cujus ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam, et congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

13. Tunc venit Jesus a Galilaea in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. *(Marc. 1, 9).*

14. Joannes autem prohibebat eum, dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me?

15. Respondens autem Jesus, dixit ei: Sine

8. Czyńcież tedy owoc godny pokuty.

9. A niechcieycie mówić sami w sobie, Oyca mamy Abrahama. Abowiem wam powiadam, iż mocen iest Bóg z kamienia tego wzbudzić syny Abrahamowi.

10. Bo iuż siekiera do korzenia drzew iest przyłożona. Przeto wszelkie drzewo które nie daie owocu dobrego, będzie wycięte, y w ogień wrzucone.

11. Jać was chrzczę wodą ku pokucie: ale który przydzie po mnie, mocnieyszy iest niż ia: któregom trzewików nie iest godzien nosić, tenci was ochrzci Duchem Ś. y ogniem.

12. Którego łopata w ręku iego, a wyczyści boiowisko swoie, y zgromadzi pszenicę swą do gumna, a plewy spali ogniem nieugaszonym.

13. Tedy Jezus przyszedł do Galileiéy do Jordanu do Jana, aby był ochrzczon od niego.

14. A Jan mu nie dopuszczał, mówiąc: Ja mam bydź ochrzczon od ciebie, a ty idziesz do mnie?

15. A Jezus odpowiadaiąc rzekł mu: Zaniechay

---

gniewu? Głos jest podziwienia; jakby rzekł: Jakaż to jest zmiana tych jaszczurek? Kto to was ludzi najgorszych nauczył przychodzić do chrztu i pokuty? Dziwna dobroć Boża, która taką myśl dała! dziwna także siła sumienia która was wewnątrz potępia, i zmusza szukać lekarstwa!—*Od przyszłego gniewu.* Wieczne potępienie rozumie.

8. *Czyńcież tedy owoc godny pokuty.* Patrz Wujka.

9. *Niechciejcie mówić.* Niech was to nie zadawalnia i niebezpiecza że jesteście synami Abrahamowymi, jakby wam tego było dosyć do zbawienia. Potrzeba wam uczynków, i jeśli jesteście synami Abrahama, czyńcie uczynki Abrahamowe, Jan. 8, 39.—*Mocen jest Bóg.* Bóg, który z mułu ziemi utworzył Adama, potrafi także z tych kamieni wzbudzić synów Abrahamowych, i bez was wypełnić obietnicę mu uczynioną o rozmnożeniu synów i zbawienia. Ma na względzie powołanie pogan z których Bóg, jakby z prostych i nieokrzesanych kamieni, miał uczynić synów Abrahamowych, to jest wiernych. Jest także zwyczajem Pisma ś. porównywać z kamieniami tych, którzy czczą kamienie; Psalm. 113, 8: *Niech im podobni będą, którzy je czynią,* to jest bałwany złote, srebrne, kamienne.

10. *Siekiera do korzenia drzew jest przyłożona.* Już nastaje czas w którym nieprzynosząca owocu figa synagogi ma być wyciętą; usiłujcie przeto przez dobre uczynki usłać sobie drogę do zbawienia, ani się chlubcie i niepokładajcie waszéj ufności w prawie Mojżeszowem i w jego obrzędach; *wszyscy* bowiem *prorocy i zakon, aż do Jana*: po Janie zaś Chrzcicielu *królestwo niebieskie gwałt cierpi, a gwałtownicy porywają je,* niż. r. 11, w. 12; starajcie się przeto pilnie o dobre uczynki; bo jeśli ich mieć niebędziecie, to i wy z matką waszą synagogą zostaniecie wycięci, i wrzuceni do ognia piekielnego na karę wieczną. Dotąd byliście umiłowanym ludem, i doznawaliście wiele pobłażania ze strony Boga, napotém będzie się surowiéj z wami obchodził; dla tego to dobremi uczynkami uścielajcie sobie drogę do zbawienia. Inni, ze ś. Atanazym, quaest. 43, *siekierę* przez śmierć tłumaczą, którą, jak również i sądem Bożym za nią idącym, zastrasza ś. Jan Chrzciciel. Patrz Wujka.

11. *Jać was chrzczę wodą.* Ja, który jestem tylko człowiekiem, chrzczę was tylko wodą, i obmywam tylko ciała.—*Ku pokucie.* Abyście czynili pokutę, i przez nią przygotowani, przyjęli tego, który po mnie ma przyjść. Chrzest bowiem mój was upomina, iż jako woda obmywa ciało, tak macie się starać obmywać dusze wasze ze skaz grzechowych.—*Który przyjdzie po mnie.* Chrystusa rozumie.—*Mocniejszy jest niż ja.* Potężniejszy i większéj mocy; tak iż nie jestem godzien nosić jego trzewików, to jest, służyć mu choćby w najlichszéj rzeczy.—*Ten was ochrzci Duchem ś. i ogniem.* Ten więc nierównie ode mnie potężniejszy i większy, gdyż nie tylko jest człowiekiem, ale także i Bogiem, będzie was chrzcił Duchem ś. i ogniem, to jest nie tylko jak ja wodą ciała, ale także oczyści, przez wylanie na was Ducha ś., dusze wasze, i Boskim owym ogniem je zapali. Patrz Wujka.

12. *Którego łopata w ręku jego.* Łopata jest narzędzie, za pomocą którego ziarna w górę rzucone oczyszczają się od plew i pyłu. Nadto przez łopatę oznacza się władza sądzenia o której się mówi Jan 5, 22: *Bo Ojciec nikogo nie sądzi, lecz wszystek sąd dał Synowi.—Wyczyści bojowisko.* Patrz W.

13. *Aby był ochrzczon od niego.* Dla czego Chrystus chciał być ochrzczony od Jana, rozmaite prawdopodobne przywodzą się przyczyny: 1. iżby mu tym sposobem dane było świadectwo z nieba; 2. żeby dodać powagi chrztowi Jana; 3. aby przez to zachęcił ludzi do chrztu swojego, i jak powiada ś. Augustyn, *aby nie czuli ciężaru ludzie w przystępowaniu do chrztu Pańskiego, gdy Panu nie było ciężko przychodzić do chrztu swojego sługi:* 4. ponieważ chrzest miał być na przyszłość znakiem i cechą wiernego ludu, przeto i Chrystus książe i głowa tego ludu chciał być nim naznaczony, i stać się w tym podobnym braciom, od których w niczém, prócz grzechu, nie miał się różnić, jak się mówi do Żyd. 2.

14. *A Jan mu nie dopuszczał.* Nie dopuszczał, gdyż wiedział że on chrztu niepotrzebuje; i ponieważ się uważał za niegodnego żeby mu chrzest udzielał.—*Mam.* W greckim jest *potrzebuję.* To jest, on sam także potrzebował Chrystusa oczyściciela; nikt bowiem nie jest bez grzechu. Czy Jan ś. chrztem wody był ochrzczony od Chrystusa, rzecz jest niepewna. Są za tém Chryzostom, Hieronim, Eutymius i Teofilaktus.

15. *Zaniechaj teraz.* Dopóki przez zstąpienie Ducha ś., i przez głos z nieba zesłany nie jestem ogłoszony za Chrystusa, nie przystępuję jako Chrystus, lecz jako jeden z ludzi; przeto nie powinieneś się wzbraniać, względem udzielenia mi, dla tego że większym jestem

modo: sic enim decet nos implere omnem justitiam. Tunc dimisit eum.

16. Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aqua; et ecce, aperti sunt ei coeli; et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se.

17. Et ecce vox de coelis dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. *(Luc. 3, 21).*

teraz: abowiem tak się nam godzi wypełnić wszelką sprawiedliwość. Y tak go dopuścił.

16. A gdy był Jezus ochrzczony, wnet wystąpił z wody. A oto się otworzyły iemu niebiosa: y widział Ducha Bożego zstępuiącego iako gołębicę, y przychodzącego nań.

17. A oto głos z niebios mówiący: Ten iest syn móy miły, w którymém upodobał sobie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *Na puszczy.* Z tego słowa *Eremus,* to jest puszcza, nazwani są *Eremitae,* Pustelnicy: którzy bogomyślny a surowy żywot wiodą na puszczy, przykładem Jana ś. którego przeto ś. doktorowie zowią książęciem albo pryncypałem mnichów i pustelników. Chrys. Hom. in Marc. et hom. de Joan. Bapt. Hier. ad Eusto. de custodia virginit. Isidorus lib. 2, cap. 15, de divinis officiis. Bernar. de excellentia Joan. Bapt. Przetoćby nowowiernicy radzi z téj puszcze, nie puszczą, ale miejsca ludzi pełne: z włosienice Janowéj, czamlety i miękkie szaty: a z szarańczy i z miodu lesnego gorzkiego, raki, ryby, cukry i manny rozkoszne poczynili (przeciw jasnemu świadectwu i samego Pana, i wszystkich doktorów) iż są wielcy nieprzyjaciele pokuty, postów, ostrości życia i odzienia, i umartwienia ciała, i zakonnych stanów. Mat. 11, 8. Łuk. 7, 31.

2. *Czyńcie pokutę.* Albo pokutujcie. Nowowiernicy dzisiejszy, nieprzyjaciele pokuty ś. ani Sakramentu, ani samego słowa pokuty ścierpieć nie mogąc, miasto pokuty upamiętanie, albo pokajanie *(pro poeniten. resipiscentiam)* omylnie i zdradliwie podmietują: aby jedném słowem i on żal serdeczny, i dosyć uczynienie, i utrapienie wszelakie za grzechy, zaraz i samą pokutę odrzucili. A darmo się Etymologii, albo własności słowa greckiego *μετάνοια,* raczéj niż do zwyczaju Pisma ś. i ś. doktorów uciekają: Bo *μετάνοια* u Apostołów i Ewangelistów ma cóś więcéj w sobie niż upamiętanie: ponieważ nie jest bez żalu i utrapienia ciała, jako się jaśnie z tych miejsc, niżéj naznaczonych, pokazuje. I ś. Basilius grecki doktor, pokutę Niniwitów, w poście, w popiele i włosiennicy czynioną, Metanoją zowie. Nakoniec i Jan ś. ludziom pokutującym, i żałość za grzechy i spowiedź, i godne owoce pokuty, to jest dosyćuczynienie zaleca. Mat. 11, 21; Łuk. 10, 13. II. Kor. 7, 9. Basil. ser. in fam. et siccit. v. 2, 6 i 8.

6. *Byli chrzczeni od niego.* Nowochrzczeńcy słowo chrztu i chrzczenia w Kościele zdawna zwyczajne, i Sakramentowi pierwszemu przywłaszczone, śmiele odrzuciwszy, na to miejsce nurzanie, albo ponurzanie swoje sprośne, błędom swoim kwoli, podrzucili: aby chrzest małych dziatek (których się nurzać nie godzi by nie utonęły) i tém samém słowem wyniszczyli. Lecz jeśli słowo greckie *βαπτισμός* (jako oni mówią) u Ewangelistów zgoła ponurzenie, a nie raczéj mycie albo omycie znamienuje: czemuż i sami Nurkowie onych słów, *Nisi baptizentur,* nie przełożyli, jeśliby się nie nurzali: ale jeśliby się nie umyli? i tamże *baptismata calicum* nie nurzanie, ale omycie kubków: i na drugiem miejscu: *In variis baptismatibus,* w rozmaitych omywaniach, a nie ponurzaniach, samiż przełożyli? I ono. Ja was *baptizo aqua,* chrzczę albo omywam wodą: *Joannes baptizavit aqua,* Jan chrzcił wodą, czemu zepsowali, przydawszy słowo, *In:* którego ani w greckim, ani w łacińskim nie masz, mówiąc: Nurzał w wodzie: jedno iż rzec nie mogli, nurzał wodą: jako my właśnie mówimy, chrzcił albo omywał wodą? Przetoż i Paweł ś. chrzest ś. nie nurzaniem, ale obmyciem albo kąpielą odrodzenia i odnowienia zowie, i na drugiem miejscu mówi: Byliście kiedyś grzesznemi, aleście omyci, (nie ponurzeni) aleście poświęceni, ale usprawiedliwieni. I zasię. Mając serce oczyszczone od sumienia złego: i ciało omyte (nie ponurzone) czystą wodą. Nawet i Castalio, choć też nie katholik, *Baptismum* także nie nurzaniem *(mersionem)* ale myciem albo omyciem *(lotionem* albo *ablutionem)* pierwiéj był przełożył. Acz potém od Bezy przeto strofowany, wrócił się do starego słowa, *Baptismus i Baptizare.* Mat. 7, 4. Do Żyd. 9, 10. Łuk, 3, 16. Dzie. 1, 5 i 11, 16. Do Tyt. 3, 5. Ephes. 5, 26. I. Cor. 6, 11. Żyd. 10, 22.

6. *Spowiadając się grzechów swoich.* Jako Janów chrzest był figurą chrztu P. Chrystusowego: tak też i spowiedź którą przed nim czyniono, była figurą téj spwiedzi, którą przed sługami P. Chrystusowymi ludzie czynić mieli. A obacz, iż ci którzy się tu spowiadali, nie tylko grzesznymi się być wyznawali, ale grzechy swe z osobna *(τὰς ἁμαρτίας)* wyliczali. Bo insza rzecz jest grzesznym się uznawać, albo wyznawać: a insza, grzechów się swych przed drugim spowiadać.

8. *Czyńcie owoc godny pokuty.* To jest (jako ś. Jan Chryzostom i Grzegorz ś. wykładają) czyńcie uczynki dobre, pierwszym grzechom przeciwne. Jako naprzykład. Kto pierwiéj cudze brał: teraz niech to wróci, i swe własne niech na jałmużny wydaje. Kto się obżerał, albo opijał: teraz niechaj pości, i nic pijanego nie pije. Kto nieczystość albo cudzołóztwo popełnił: ten się niech na czas wstrzymywa i od własnéj żony. Kto kogo obraził słowem albo uczynkiem, niech się upokorzy, i niech go przeprosi. A toć w kościele Chrześcijańskim dosyć uczynieniem zowią. Chrysost. hom. 10, in Matth. Gre. homil. 20, in Evang. Efez. 4, 28.

10. *A już siekiera jest przyłożona.* Tu Jan ś. swym przykładem uczy kaznodzieje, aby ludzie odstraszali od złego, bojaźnią piekła i sądu Bożego: a napominali ku dobremu, nadzieją zapłaty królestwa niebieskiego. Czego nowowiernicy nic czynią: bojąc się aby wiary i ufności swéj pewnéj nie stracili.

10. *Które nie daje owocu.* Nie tylko źle czynić jest rzecz potępienia godna: ale i dobrze nie czynić. August. serm. 6, de Tempore.

od ciebie, chrztu jak i innym ludziom.— *Godzi.* Chociaż nie jest rzeczą konieczną, jednak przystoi.—*Wypełnić.* Nic nie zaniedbując, nie tylko z tego co jest koniecznem, lecz także co jest pożytecznem i przystojném. — *Wszelką sprawiedliwość.* Wszystko co tylko się zgadza z cnotą i obowiązkiem świętego człowieka, chociażby niespełnienie tego nie ściągało winy.—*Dopuścił.* Nie wzbraniał się więcéj, lecz ochrzcił.

16. *Otworzyły jemu niebiosa.* Nie w rzeczy samej, lecz tak się pokazało jakby zostały otwarte. To co się mówi *jemu,* nie należy rozumieć iż on sam tylko widział niebiosa otwarte, lecz się oznacza że dlań i z jego przyczyny.—*Widział.* Chrystus, a także i Jan ś.— *Jako gołębicę.* Nie była to prawdziwa gołębica, lecz jéj postać.—*I przychodzącego nań.* Tak się więc spełniło, co było powiedzianem o Chrystusie przez Izaiasza r. 11, 2: *Odpocznie na nim Duch Pański;* i r. 61, 1: *Duch Pański na mnie i t. d.* Patrz W.

17. *Syn.* W greckim jest z zaimkiem *ów Syn,* to jest jedyny, osobliwszy, niezmiernie miły.— *W którymem upodobał sobie.* Patrz W.

11. *Jać was chrzczę wodą.* I to prosto przeciw Lutrom i Kalwinom, którzy chrzest P. Chrystusów z Janowym równają. Co nie przeto czynią, aby chrzest Janów wsławili: ale iżby chrzest P. Chrystusów zelżyli: powiadając, iż on nie miał większéj mocy do odpuszczenia grzechów, i dostąpienia łaski i usprawiedliwienia, niżli Janów: Aby ztąd prowadzili rozliczne swe błędy, któremi ludzie zwodzą, twierdząc, iż chrzest nie gładzi grzechów i nie czyni człowieka ani czystszym, ani sprawiedliwszym, niżeli był pierwéj: a iż dziatkom do zbawienia nic nie pomaga: ale dosyć na tém, że się rodzą z rodziców chrześcijańskich. Lecz uważywszy miejsca, przy tym wierszu naznaczone, snadnie poznasz, iż słusznie święte Trydentskie Concilium za heretyki przeklęte osądziło one, którzy też moc dają chrztowi Janowemu, którą i Chrystusowemu. Sessio. 7, can. 1, Hieron. in Matth.

11. *Ten was ochrzci Duchem Ś. i ogniem.* Hieronim ś. to miejsce tak wykłada: Albo iż Duch Ś. jest ogniem, jako świadczą Dzieje Apostolskie: albo iż na tym świecie bywamy chrzczeni Duchem: a na onym ogniem. Którego wykładu i Paweł podpiera, mówiąc: iż każdego robotę, jakaby była ogień sprobuje. A nie tylko Hieronim ś. ale i Hilarius i Chryzostom, i Ambroży, i Beda, i pospolicie wszyscy wykładacze Pisma ś. na to się zgadzają, że dla tego tu przydano słówko ogniem: iż po chrzcie Chrystusowym następuje ogień utrapienia, i ogień sądu Bożego, i ogień czyscowy. Dzie. 2, 3. I. Kor. 3, 15.

12. *Wyczyści bojowisko swoje.* To bojowisko jestci kościół Boży tu na ziemi jeszcze bojujący: w którym są tak źli, jako i dobrzy, tu przez pszenicę i plewy oznaczeni: aż się w dzień sądny stanie jednych od drugich odłączenie. Co też jest przeciw nowowiernikom dzisiejszym: którzy mówią, że w Kościele nie są, jedno dobrzy.

16. *I widział Ducha Bożego.* Tajemnica Trójce Ś. w tym się chrzcie okazuje: Pan się chrzci, Duch Ś. zstępuje w osobie gołębice: a głos Ojca, świadectwo Synowi dającego, był słyszany. Hieronymus in Matthaeum.

17. *W którymem upodobał sobie.* W łacińskim *Complacui*, a w greckim ἐν ᾧ εὐδόκησα które słowo LXX. tłumacze wprowadzili, bo gdziekolwiek w żydowskim jest, tam LXX kładą εὐδοκεῖν Psal. 39, v. 14; 43, v, 4; i 149, v. 4. A tak według słowa żydowskiego i greckie ευδοκειν ma być rozumiane. A iż żydowskie, acz wiele inszych, ale znaczy też, ubłagać i przejednać, tedyć i tu, w którym upodobał sobie, nie znaczy, którego miłuję, ale w którym chcę bydź ubłagany. Bo chciał tu Bóg Ojciec zaraz pokazać dla czego Syna swojego posłał.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O poście i kuszeniu P. Jezusa; powołanie Piotra, Andrzeja, Jakóba i Jana.

1. Tunc Jesus ductus est in desertum a Spiritu, ut tentaretur a diabolo. *(Marc. 1, 12. Luc. 4, 1).*	1. Tedy Jezus był zawiedzion na puszczą od Ducha, aby był kuszon od dyabła.
2. Et cum jejunasset quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, postea esuriit.	2. A gdy pościł czterdzieści dni y czterdzieści nocy, potym łaknął.
3. Et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es, dic, ut lapides isti panes fiant.	3. Y przystąpiwszy kusiciel, rzekł mu: Jeśliś iest syn Boży, rzecz aby to kamienie stało się chlebem.
4. Qui respondens dixit: Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. *(Deut. 8, 3. Luc. 4, 4).*	4. Który odpowiadaiac, rzekł: Napisano iest, Nie samym chlebem żywie człowiek: ale wszelkim słowem które pochodzi z ust Bożych.
5. Tunc assumsit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit eum super pinnaculum templi,	5. Tedy go wziął dyabeł do miasta świętego, y postawił go na ganku kościelnym;
6. et dixit ei: Si filius Dei es, mitte te de-	6. y rzekł mu: Jeśliś iest syn Boży spuść się

R. 4.—1. *Tedy. Natychmiast,* jako to wyraził ś. Marek, r. 1, 12. — *Zawiedzion.* Nie zmuszony, lecz dobrowolnie; ś. Marek wyraził się, *Duch wygnał go,* nie oznaczając przez to, że gwałt zadany został Chrystusowi, lecz pokazując wielką skuteczność i działalność Ducha ś. — *Na puszczą.* Patrz Wujka. — *Od Ducha. Świętego.* — *Aby był kuszon od djabła.* Aby walczył z szatanem, a doświadczywszy jego pokus mógł powiedzieć: *Idzie książę świata tego, a we mnie nic niema.* Jan. 14, 30.

2. *Czterdzieści dni i czterdzieści nocy.* Przez cały ów czas nic przyjmując żadnego pokarmu.—*Potem łaknął.* Wskazuje że przed upływem czasu czterdziestu dni nie łaknął. Łaknął zaś, żeby pokazać iż jest człowiekiem, i bojaźliwemu nieprzyjacielowi, nieśmiejącemu uderzyć nań jako na Boga, dodać odwagi do napastowania. Patrz W.

3. *Przystąpiwszy kusiciel.* Pisarze pospolicie rozumieją, iż przystąpił w postaci cielesnéj i ludzkiéj, gdyż i wiele rozmawiał z Chrystusem, i żądał dla siebie pokłonu. — *Kusiciel.* Z greckiego *ów kusiciel,* to jest djabeł.—*Jeźliś jest syn Boży.* Jakby rzekł: Jeśli zaprawdę jesteś synem Bożym i wszechmocnym, pocóż głód cierpisz; gdy innego nie masz tu pokarmu, każ żeby się te kamienie stały chlebem.

4. *Nie samym chlebem.* Myśl ta: Bóg nie potrzebuje zwyczajnego pokarmu, żeby utrzymywał sługi swoje; może bowiem jednem słowem nowy pokarm stworzyć dla ich nasycenia. Świadectwo to jest wyjęte z Deut. 8. 3, gdzie czytamy: *Trapił cię niedostatkiem, i dał ci pokarm mannę, któréjś nieznał ty i ojcowie twoi; abyć okazał iż nie samym chlebem żyje człowiek, ale wszelkiem słowem, które wychodzi z ust Pańskich.*—*Żywie.* Po grecku *żyć będzie,* to jest, jeśli Bóg tak zechce.—*Które pochodzi.* Które Bóg wyrzeknie, czyli na jego wolę i rozkaz.

5. *Tedy.* Była to druga z kolei pokusa; następuje bowiem, *wziął go zaś,* czyli znowu; nareszcie się dodaje, tedy opuścił go, i t. d. A zatem ś. Łukasz, który tę pokusę nie na drugiem miejscu położył, lecz na trzeciem, rzecz tę samą przedstawił; na porządek żaś w jakim się to działo nie zwracał uwagi. — *Miasta świętego.* Jerozolimy.—*Na ganku.* W greckim *na skrzydle.* Rozumie obwód czyli kratę dachu, która zwykle się przydawała, iżby mniéj baczni chodząc po płaskim dachu nie spadli na dół.

6. *Albowiem napisano jest.* Nadużywa szatan świadectwa Pisma ś.; nie chciał bowiem Duch ś. pokazać, iż każdy sprawiedliwy cokolwiek przedsiębierze, czy to roztropnie czy nierozmyślnie, źle czy

orsum. Scriptum est enim: Quia Angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. *(Psal. 90, 11).*

7. Ait illi Jesus: Rursum scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. *(Deut. 6, 16).*

8. Iterum assumsit eum diabolus in montem excelsum valde, et ostendit ei omnia regna mundi, et gloriam eorum;

9. et dixit ei: Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.

10. Tunc dicit ei Jesus: Vade, Satana, scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. *(Deut. 6, 13).*

11. Tunc reliquit eum diabolus; et ecce Angeli accesserunt, et ministrabant ei.

12. Cum autem audisset Jesus, quod Joannes traditus esset, secessit in Galilaeam; *(Marc. 1. 14. Luc. 4, 14. Joan. 4, 43).*

13. et, relicta civitate Nazareth, venit, et habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephtalim,

14. ut adimpleretur, quod dictum est per Isaiam prophetam:

15. Terra Zabulon et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilaea gentium, *(Isai. 9, 1).*

16. populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam, et sedentibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

17. Exinde coepit Jesus praedicare, et dicere: Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum coelorum. *(Marc. 1, 15).*

18. Ambulans autem Jesus juxta mare Galilaeae, vidit duos fratres, Simonem, qui vocatur Petrus,

na dół. Abowiem napisano iest: Iż Anyołóm swoim rośkazał o tobie, y będą cię na ręku nosić, abyś snadź nie obraził o kamień nogi swoiey.

7. Rzekł mu Jezus: Zasię napisano iest: Nie będziesz kusił Pana Boga twego.

8. Wziął go zaś dyabeł na górę wysoką barzo: y ukazał mu wszytkie królestwa świata y chwałę ich;

9. y rzekł mu: To wszytko dam tobie, ieśli upadszy uczynisz mi pokłon.

10. Tedy mu rzekł Jezus: Pódź precz szatanie. Abowiem napisano iest: Panu Bogu twemu kłaniać się będziesz, a iemu samemu służyć będziesz.

11. Tedy opuścił go dyabeł: a oto Anyołowie przystąpili, y służyli iemu.

12. A gdy usłyszał Jezus, iż Jan był wydan, uszedł do Galileiey;

13. y opuściwszy miasto Nazareth, przyszedł y mieszkał w Kapharnaum nad morzem, na granicach Zabulon y Nephtalim.

14. aby się wypełniło co iest rzeczono przez Izaiasza proroka:

15. Ziemia Zabulon y ziemia Nephtalim droga morska za Jordanem Galilea poganów,

16. lud który siedział w ciemności, uyźrzał światłość wielką: y siedzącym w krainie cienia śmierci, weszła im światłość.

17. Odtąd począł Jezus kazać, y mówić: Pokutę czyńcie: abowiem przybliżyło się królestwo niebieskie.

18. A gdy Jezus chodził nad morzem Galileyskim, uyźrzał dwu braciey, Symona którego zo-

dobrze, będzie miał powodzenie; lecz że w tych rzeczach, które będzie czynił, jako mąż sprawiedliwy, chociażby cały świat mu się sprzeciwiał, tak jawnéj doświadczy od Boga pomocy, iż zdawać się będzie, że go na rękach noszą Aniołowie. Patrz W.

7. *Nie będziesz kusił.* Kusi Boga ten, kto się od niego bez słusznéj przyczyny domaga cudu; jest to bowiem jakby chcieć doświadczyć Boskiéj potęgi.

8. *Na górę.* Która to była góra, pisarz ś. nie wyraził, i niełatwo jest odgadnąć. Wiadomo tylko to, że Jerozolima była opasana górami, gdy o niéj napisano: *Fundamenty jego na górach świętych.* Psal. 86, 1.— *Wszystkie królestwa świata.* Nie w ten sposob, iżby wszystkie widział, lecz tylko ręką wskazał miejsce położenia każdego królestwa. — *Chwałę ich.* Tłumacząc słowy, czem się każde szczególniéj odznaczało.

9. *To wszystko dam tobie.* Łuk. 4. 6. pisze, iż djabeł dodał: *Bo mnie poddane są, a komu chcę dawam je,* w czem skłamał: mówi się wprawdzie że djabeł jest książęciem świata tego, Jan. 12. 31, i gdzieindziéj, lecz nie dla tego, żeby był rzeczywiście panem świata, lecz iż jest panem występków, które są właściwemi światu: a zatem, ani królestw dać, ani ich odebrać nie może, gdyż są własnością Boga, Przyp. 8, 15. Dan. 2, 21. — *Upadłszy.* Na twarz. — *Uczynisz mi pokłon.* Otwarcie do grzechu wprowadza, i niedodaje, *jesteś Synem Bożym,* bo sądził iż jest tylko człowiekiem: bo inaczéj jakiż byłby nierozum chcieć pokłonu od Syna Bożego.

10. *Pójdź precz szatanie.* Szatana po imieniu nazywa, dla pokazania iż wie że on jest djabłem, chociaż się z tem ukrywał. Wyraz *szatan* oznacza przeciwnika. — *Panu Bogu twemu kłaniać się będziesz.* Deut. 6, 13. znajdujemy: *Pana Boga twego bać się będziesz, i jemu samemu służyć:* lecz Chrystus sens raczéj oddał nie słowa; u Żydów bowiem bać się Boga, znaczy go czcić i jemu się kłaniać, i bojaźń Boża oznacza wszelką cześć Bożą. — *Służyć będziesz.* P. W.

11. *Przystąpili.* W postaci cielesnéj.—*Służyli jemu.* Podając mu pokarm i stawiąc się gotowymi do wszelkich innych posług, i cieszyli się ze zwycięztwa nad djabłem.

12. *Był wydan.* Do więzienia wtrącony przez Heroda. — *Uszedł do Galilei.* Żeby i jego nie wtrącono do więzienia: nie jest zaś mowa o Galilei, w któréj Herod był tetrarchą, lecz o Galilei pogańskiéj, która była za obrębem państwa Herodowego, i przez Adrichomiusza umieszcza się w pokoleniach Neftali, Aser, i Zabulon; nazywała się także Galileą Wyższą, gdy Galilea Herodowa nazywała Niższą.

13. *Miasto Nazaret.* Które było w Galilei Herodowéj. — *Kafarnaum nad morzem.* Galilejskiem, które się też nazywało jeziorem Genezaret, i morzem Tyberyadskiem.

15. *Droga morska.* Patrz, co się rzekło Iz. 9, 1.— *Za Jordanem.* Ziemia Zabulon i Neftali w stosunku do Jezozolimy była z téj strony Jordanu; lecz ponieważ Żydzi wprzód nim zawładnęli Palestyną, mając przed sobą Jordan, nazywali ją za Jordanową, więc i po jéj zdobyciu zatrzymali ten sposob mówienia.

17. *Pokutę czyńcie.* Patrz wyż. r. 3, 2. Patrz W.

et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare (erant enim piscatores), *(Marc. 1, 16. Luc. 5, 2.)*

19. et ait illis: Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum.

20. At illi continuo relictis retibus secuti sunt eum.

21. Et procedens inde, vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedaei, et Joannem fratrem ejus in navi cum Zebedaeo patre eorum, reficientes retia sua, et vocavit eos.

22. Illi autem statim relictis retibus et patre, secuti sunt eum.

23. Et circuibat Jesus totam Galilaeam, docens in synagogis eorum, et praedicans evangelium regni, et sanans omnem languorem et omnem infirmitatem in populo.

24. Et abiit opinio ejus in totam Syriam; et obtulerunt ei omnes male habentes, variis languoribus et tormentis comprehensos, et qui daemonia habebant, et lunaticos et paralyticos; et curavit eos.

25. Et secutae sunt eum turbae multae de Galilaea et Decapoli, et de Jerosolymis et de Judaea, et de trans Jordanem. *(Marc. 3, 7. Luc. 6, 17.)*

wia Piotrem, y Andrzeia brata iego, zapusczaiące sieci w morze (abowiem byli rybitwi),

19. y rzekł im: Pódźcie za mną: a uczynię was że się staniecie rybitwami ludzi.

20. A oni natychmiast opuściwszy sieci, szli za nim.

21. A postąpiwszy ztamtąd, uyźrzał drugich dwu braciéy, Jakuba Zebedeuszowego, y Jana brata iego w łodzi z Zebedeuszem oycem ich, oprawuiąc sieci swoie: y wezwał ich.

22. A oni natychmiast opuściwszy sieci y oyca, szli za nim.

23. Y obchodził Jezus wszytkę Galileą nauczaiąc w bożnicach ich, y przepowiadaiąc Ewanielią królestwa: a uzdrawiaiąc wszelaką chorobę y wszelaką niemoc między ludem.

24. Y rozeszła się sława iego po wszytkiéy Syriiéy: y przynosili mu wszytkie źle się maiące, rozmaitémi chorobami y dręczeniem zięte: y którzy dyabelstwa mieli, y lunatyki, y powietrzem ruszone: y uzdrowił ie.

25. Y szły za nim wielkie rzesze od Galileiéy, y Dekapolu, y z Jeruzalem, y z Żydowskiéy ziemie, y z za Jordania.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 1. *Na puszczą.* Jako Jan ś. Chrzciciel, tak i Zbawiciel nasz mieszkając na puszczy, i tam się bawiąc postem, modlitwą i bogomyślnością, i znosząc wszelakie pokusy, dał przykład i pobudkę ludziom onym świętym, którzy na pustych miejscach i w klasztorach żyjąc, czynili godne owoce pokuty: że sobie taki żywot obierali.

2. *Pościł czterdzieści dni.* Eliasz i Mojżesz (mówi Hieronim ś.) przez post czterdzieście dni, towarzystwem Bożem byli nasyceni. I sam Pan tyle też dni pościł na puszczy, aby nam uroczyste czterdzieści dni postów zostawił. Tym podobne słowa ma i Augustyn ś. A krótko mówiąc, wszyscy starzy a święci Ojcowie, którzy albo z rzeczy, albo umyślnie o poście 40 dni mówią, śmiele twierdzą, iż ten post 40 dni, nie tylko dla naśladowania postu Pana Chrystusowego jest ustanowiony: ale że jest od apostołów podany i przykazany, i dla tego ma być z potrzeby zachowany. Ambroży ś. mówi: że ten post nie od ludzi jest ustawiony, ale od Boga poświęcony: nie z ziemskiego wymysłu naleziony, ale od Boskiego majestatu rozkazany. Bo post 40 dni sam Pan postem swym poświęcić raczył, którego zgoła nie zachować, świętokradztwo jest, a po części go zgwałcić, grzech jest. Hieronim niemniéj jaśnie: my, prawi, post czterdzieści dni, według podania apostolskiego, raz w rok, czasu nam przystojnego pościmy. Który czas przystojny jest przed samą Wielkanocą, abyśmy i z Chrystusem pospołu cierpieli, wedle Augustyna: i tém się na przesławne Wielkanocne święto przygotowali, według Hieronima. Tegoż poświadcza Leo wielki Papież, że ten wielki post jest ustawa apostolska: a iż od ś. apostołów większe przed Wielkanocą posty są ustanowione. Nakoniec Augustyn ś. mówi: że przez te 40 dni postu, źli od dobrych, niewierni od wiernych, heretycy od katolików rozeznani i oddzieleni bywają. Epist. 119, et in Psal. 110. Serm. 36, et 37. Epist. 54, ad Marcellam. Augustin. Epist. 119. Hieron. in Jone 3. Leo. serm. 6, et 9, de tempore.

---

19. *Pódźcie za mną.* Trzykrotnie byli powoływani przez Chrystusa ci dwaj bracia Andrzéj i Piotr. Naprzód Jan. r. 1, 40. i nast., które jednak, jak się zdaje, nie tyle było powołaniem, jak raczéj upomnieniem i przygotowaniem do przyszłego powołania; bo tylko Chrystus przepowiada Piotrowi co miało nastąpić. Ty, powiada, *będziesz zwan Cefas.* Powtóre, u Łuk. 1. 10, które także właściwem powołaniem nie było; bo się tylko mówi, iż widząc cud połowu ryb, opuściwszy wszystko poszli za Chrystusem; lecz to *opuściwszy wszystko* nie oznacza że zupełnie zaniechali, lecz że do czasu tylko zostawili, na podobieństwo tego co uczyniła Samarytanka, która zostawiwszy wiadro, poszła do miasta, Jan. 4, 28. Trzecie, w tym rozdziale Mateusza, gdy właściwie byli powołani i wyrzekłszy się wszystkiego, poszli za Chrystusem.—*Rybitwami ludzi.* Stosuje mowę do przeszłego rzemiosła. Tak o sobie śpiewa Dawid, Psalm 77, 70 i 71: *Wziął go od trzód owiec, od kotnych owiec wziął go, aby pasł Jakóba sługę jego, i Izraela dziedzictwo jego.*

23. *Wszystkę Galileą.* Galileę pogańską, do któréj byli odeszli. — *Ewangelią królestwa.* Dobrą nowinę, która głosiła, że się przybliżyło królestwo niebieskie, wyż. w. 17. Do tego zaszczytu opowiadania słowa w synagogach byli dopuszczani ludzie poważni i uczeni, i to nieinaczéj jak z upoważnienia i pozwolenia przełożonego synagogi. Patrz Dzieje Ap. 13, 15. Patrz W.

24. *Lunatyki.* Przy pewnych odmianach księżyca dręczeni od czarta, albo podlegający wielkiéj chorobie zwanéj u nas ś. Walentego.

25. *Dekapolu.* Dekapolis, to jest kraj o dziesięciu miastach, słynny w Ewangielii. Długość jego trzydzieście mil zawiera, szerokość nieco mniejsza. Granicami jego są: od północy góra Liban i Damaszek, od zachodu miasto Sydon, od południa Betsan, które się też Scytopolis nazywa; na wschód zaś rozciąga się za Jordan, i morze Galilejskie. Miasta zaś od których kraj nazywał się Dekapolis, te się mianują: Cezarea Filipowa, Azor, Cedes, Neftalim, Sefet, Korozaim, Kafarnaum, Betsaida, Jotapata, Tyberias i Betsau, inaczéj Scytopolis.

6. *Albowiem napisano jest.* Oto i szatan przywodzi pismo przeciw Panu Chrystusowi, jako i heretycy ministrowie jego przeciw Kościołowi, ale źle i wywrótnie. Lecz Kościół powszechny, jako i Pan Chrystus, używa go właśnie i prawdziwie: a zdrady i wykręty heretyckie zbija i odkrywa. Aug. sup. Gen. q. 61.

11. *Panu Bogu twemu kłaniać się.* Nie rzekł (mówi Augustyn ś.) Panu Bogu samemu kłaniać się będziesz: jako rzekł, Jemu samemu służyć będziesz: po grecku λατρεύσεις. I ztądże Kościół powszechny czyni ten prawdziwy i potrzebny rozdział, że jest jedna cześć, chwała albo pokłon samemu Bogu właśnie należący: którego się żadnemu stworzeniu oprócz bałwochwalstwa dawać niegodzi. A jest zasię druga cześć pokłon i chwała, która ma być stworzeniu wyrządzana, (a to według godności każdego) jako osobom, miejscom i rzeczom świętym. O pierwszéj napisano: Chwały mojéj nie dam innemu: i, Samemu Bogu cześć i chwała. A o téj drugiéj: cześć i chwała każdemu dobrze czyniącemu. Chwała ta jest wszystkim świętym jego. A o obojéj pospołu: Pokłonił się lud Bogu, a potém królowi. Isa. 42, 8. 1. Tim. 1, 17. Rzy. 2, 10. Psal. 149, 1. Par. 29, 20.

17. *Pokutujcie.* Iż pokuta (to jest skrucha serdeczna, albo żal za przeszłe grzechy, z umysłem żywota polepszenia) i przede chrztem, ludziom dorosłym jest potrzebna: tak Janowe, jako i Zbawiciela naszego, także i Piotra ś. kazanie pokazuje.

23. *Uzdrawiając wszelaką chorobę.* Chrystus (mówi Augustyn ś.) cudami sobie zjednał poważność: poważnością zasłużył wiarę: wiarą zgromadził wielkość ludzi: wielkością otrzymał dawność: dawnością utwierdził religią, któréjby ani nowość nikczemna heretycka, zdradami narabiając: ani stary błąd pogański, mocą się sprzeciwiając, nigdy naruszyć i zepsować nie mógł. Augu. de uti. cred. cap. 14.

CAPUT V.

1. Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem, et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus;
2. et aperiens os suum docebat eos dicens:
3. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum coelorum. *(Luc. 6, 20.)*
4. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. *(Psal. 36, 11.)*
5. Beati, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. *(Isai. 61, 2.)*
6. Beati, qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.
7. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.
8. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. *(Psal. 23, 4.)*

ROZDZIAŁ 5.

O kazaniu Chrystusowem na górze.

1. A widząc Jezus rzesze, wstąpił na górę: a gdy usiadł, przystąpili k niemu uczniowie iego;
2. a otworzywszy usta swe, nauczał ich, mówiąc:
3. Błogosławieni ubodzy duchem: abowiem ich iest królestwo niebieskie.
4. Błogosławieni ciszy: abowiem oni posiędą ziemię.
5. Błogosławieni którzy płaczą: abowiem oni będą pocieszeni.
6. Błogosławieni którzy łakną y pragną sprawiedliwości: abowiem oni będą nasyceni.
7. Błogosławieni miłosierni: abowiem oni miłosierdzia dostąpią.
8. Błogosławieni czystego serca: abowiem oni Boga oglądaią.

R. 5.—1. *Widząc... rzesze, wstąpił na górę.* Chcąc się usunąć od tłumu ludu, i zwrócić mowę szczególnie do uczniów swoich.

2. *Otworzywszy usta swe.* Otworzyć usta, w sposobie mówienia Pisma ś., jest to po długiem milczeniu rozpocząć mowę, tak się mówi o Hiobie r. 3, 1: *Potém Job otworzył usta swe, i złorzeczył dniowi swemu.*

3. *Ubodzy duchem.* Uczuciem i wolą, to jest którzy nie z konieczności, lecz z woli swojéj są ubogimi, jakimi są zakonnicy, którzy dobrowolnie poślubiają ubóstwo. Od tego jednak błogosławieństwa nie wyłączają się ci, którzy ze spokojnym umysłem przestają na tém co jest, i bogactw chciwie nie pragną.—*Królestwo niebieskie.* Szczęśliwość niebieska, w któréj z Bogiem i aniołami będą królowali na wieki.

4. *Błogosławieni ciszy.* Pokorni i łagodni, i podobni do Chrystusa, który sam o sobie mówi, niż. r. 11. 29: *Uczcie się odemnie, żem jest cichy i pokornego serca.*—*Posiędą.* W dziedzictwo.—*Ziemię.* Ziemię żyjących, to jest, królestwo niebieskie. Powiedział zaś raczéj *ziemię* niż *królestwo niebieskie,* dla urozmaicenia, i żeby pokazać iż cisi i pokorni, którzy bywają wyzutymi z dóbr téj ziemi przez możnych i pysznych, odziedziczą w przyszłości dobra ziemi lepszéj.

5. *Którzy płaczą.* Którzy doznają utrapień, i jak powiada ś. Jan, r. 16. 33, *na świecie ucisk mieć będą.*—*Będą pocieszeni.* Biernie, to jest, odbiorą pociechę. To samo Chrystus powiedział, Jan, 16, 20: *Będziecie płakać i lamentować wy, a świat się będzie weselił; a wy się smucić będziecie, ale smutek wasz w radość się obróci.*

6. *Łakną i pragną sprawiedliwości.* Ś. Łuk. r. 6, 21. tak ma: *Błogosławieni którzy teraz łakniecie, bo będziecie nasyceni.* Pospolicie się tłumaczy o pragnieniu, to jest, gorącéj żądzy dostąpienia sprawiedliwości, to jest, cnoty i świętości. Rupertus rozumie, iż ci łakną i pragną sprawiedliwości, którym się nie wymierza sprawiedliwość, jakimi są ubodzy, wdowy i sieroty. Maldonatus rozumie tych, którzy przywiedzeni do ubóstwa w rzeczy saméj łakną i pragną, przeto iż nie otrzymują tego, do czego mają prawo, jakimi są ci którzy niesprawiedliwie potępieni, utracili dobra swoje, lub ci którzy dla tego iż są ubodzy nie mogą odzyskać swojéj własności i praw.—*Będą nasyceni.* Będą napełnieni wszelkiego rodzaju dobrami w ojczyznie niebieskiéj: *Nasycon będę gdy się okaże chwała twoja,* Psal. 16, 14. Pod postacią pokarmu i napoju opisują się niekiedy w Pismie ś. wszystkie dobrodziejstwa Boże. Iz. 65, 13; Łuk. 1, 53.

8. *Czystego serca.* Wolni od wszelkiéj skazy grzechowéj. Albo czystego serca się zowią, którzy są szczerzy i prości, nie chytrzy i mądrzy według ciała. Tych świat wyśmiewa, jak niegdyś żona Hiobowa męża swojego, do którego mówiła: *Jeszcze ty trwasz w prostocie twojéj.* Tego rodzaju ludzi świat uważa za nieuków i ślepych, i dla tego stosownie im się tu obiecuje widzenie Boga, gdy się mówi: *albowiem oni Boga oglądają.*

9. Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.
10. Beati, qui persecutionem patiuntur propter
justitiam, quoniam ipsorum est regnum coelorum.
(1. Petr. 2, 20).
11. Beati estis, cum maledixerint vobis, et persecuti
vos fuerint, et dixerint omne malum adversum
vos mentientes, propter me:
12. gaudete, et exultate, quoniam merces vestra
copiosa est in coelis: sic enim persecuti sunt Prophetas,
qui fuerunt ante vos.
13. Vos estis sal terrae. Quodsi sal evanuerit,
in quo salietur? ad nihilum valet ultra, nisi ut
mittatur foras, et conculcetur ab hominibus. *(Marc.
9, 49. Luc. 14, 34)*.
14. Vos estis lux mundi. Non potest civitas
abscondi supra montem posita:
15. neque accendunt lucernam, et ponunt eam
sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus,
qui in domo sunt. *(Marc. 4, 21. Luc. 8, 16)*.
16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut
videant opera vestra bona, et glorificent Patrem
vestrum, qui in coelis est. *(1. Petr. 2, 12)*.
17. Nolite putare, quoniam veni solvere Legem,
aut Prophetas: non veni solvere, sed adimplere.
18. Amen quippe dico vobis: Donec transeat
coelum et terra, jota unum, aut unus apex non
praeteribit a lege, donec omnia fiant. *(Luc. 16, 17)*.
19. Qui ergo solverit unum de mandatis istis

9. Błogosławieni pokóy czyniący: abowiem nazwani
będą synami Bożymi.
10. Błogosławieni którzy cierpią prześladowanie
dla sprawiedliwości: abowiem ich iest królestwo
niebieskie.
11. Błogosławieni iesteście, gdy wam złorzeczyć
będą, y prześladować was będą, y mówić wszytko
złe przeciwko wam kłamaiąc, dla mnie:
12. raduycie się y weselcie się: abowiem za
płata wasza obfita iest w niebiesiech. Boć tak prześladowali
proroki, którzy przed wami byli.
13. Wy iesteście sól ziemie. A ieśli sól zwietrzeie,
czym solona będzie? Ninacz się więcéy niezgodzi,
iedno aby była precz wyrzucona, y podeptana
od ludzi.
14. Wy iesteście światłość świata. Nie może
się miasto zakryć na górze osadzone:
15. ani zapalaią świece, y kładą iéy pod korzec,
ale na świeczniku: aby świeciła wszytkim
którzy są w domu.
16. Tak niechay świeci światłość wasza przed
ludźmi: aby widzieli uczynki wasze dobre, y chwalili
oyca waszego, który iest w niebiesiech.
17. Nie mniemaycie abym przyszedł rozwięzować
zakon abo proroki: nie przyszedłem rozwięzować,
ale wypełnić.
18. Zaprawdę bowiem powiadam wam: Aż przeminie
niebo y ziemia, iedno iota, abo iedna kryska
nie odmieni się w zakonie aż się wszytko stanie.
19. Ktoby tedy rozwiązał iedno z tych przyka-

9. *Pokój czyniący.* Zaprowadzający pokój i zgodę; którzy i sami są spokojni i miłujący pokój, i drugich, o ile z nich jest, jednają i przywodzą do pokoju.—*Nazwani będą synami Bożymi.* Będą podobnymi Bogu, który jest *Bogiem pokoju*. Do Rzym. 16, 20. I. Kor. 14. 33, i indziéj; *nazywać się* zaś znaczy tu dostąpić rzeczy przez wyraz ten oznaczonéj. Tak I. Jan. r. 3. 1, mówi się: *Patrzcie jaką miłość dał nam Ojciec, że nazwani jesteśmy synami Bożymi, i jesteśmy.*

10. *Dla sprawiedliwości.* Dla czynów swoich słusznych i sprawiedliwych. Patrz W.

11. *Wszystko złe.* Wszelkie, jakiekolwiek zło.—*Radujcie się.* Patrz W.

13. *Wy jesteście sól ziemie.* Którzy zaprawiacie innych nauką i przykładem życia.—*Ziemie.* Swiata, czyli ludzi.—*Czem solona będzie? Jeśli sól niesłona będzie, czemże ją osolicie?* Powiada ś. Marek r. 9, 49; niema bowiem soli dla poprawienia zwietrzałéj soli. Tym sposobem jeśli ci, którzy drugich w życiu i nauce ćwiczyć powinni, i zaprawiać solą chrześcijańskiéj mądrości, zwietrzeją przez występki lub błędy, któż im przywróci smak dobrych obyczajów? Nieoznacza się przez to, iż nauczyciel i kapłan być naprawionym i nauczonym nie może, lecz że z trudnością to się przychodzi.—*Jedno aby była precz wyrzucona.* Inne rzeczy gdy w czemkolwiek jedném przestają być użytecznemi, drugie jeszcze własności zatrzymują; albowiem, naprzykład, jeśli się złamie pieniądz złoty, monety już nie będzie, lecz nieprzestanie jeszcze być złotem. Sol zaś jeśli zwietrzeje, staje się do niczego więcéj nie zdatną, i dla tego musi być wyrzuconą, jako rzecz zupełnie niepożyteczna.

14. *Wy jesteście światłość świata.* Którzy świat nauką i przykładem powinniście oświecać. Patrz W.

15. *Zapalają.* Ludzie, daleko mniéj P. Bóg. Przez to podobieństwo upomina Chrystus uczniów, iżby ochotnie słowem i przykładem świecili, i nieszczędzili siebie ni pracy, lecz hojnie udzielali bliźnim światła swojego.

16. *Aby widzieli.* Spójnik *aby* nie oznacza w tem miejscu przyczyny, lecz następstwo. Patrz W.

17. *Nie przyszedłem rozwięzować.* Powiedział był Chrystus, iż apostołowie są światłością świata, co, jakeśmy rzekli należy rozumieć o życiu, nauce i przykładzie, w. 14.; teraz ich uczy swoim przykładem, jak mają żyć i nauczać; a mianowicie powinni lepiéj zachowywać prawo jak dotąd było zachowywanem, i lepiéj tłumaczyć, jak dotąd je tłumaczyli piśmienni i faryzeuszowie; upominając ich, iżby nie sądzili, że im wolno, jako uczniom samego prawodawcy Chrystusa, gwałcić prawo, jak to zwykle czynią ci, którzy należą do rodziny książęcéj, rozumiejąc że ich żadne prawo nie obowiązuje. Nadto Chrystus nie przyszedł rozwiązywać prawa, gdyż dopóki prawo istnieć było powinno, on je dokładnie zachowywał; wypełnił zaś prawo, dobrze je tłumacząc, i dając łaskę do jego zachowywania, tudzież udzielając tego wszystkiego co w prawie było obiecanem. Jakim zaś sposobem wypełnił Chrystus i zarazem zniósł prawo co do ustaw sądowych i obrzędowych, tłumaczy Teofilaktus wybornem podobieństwem malarza, który gdy do obrazu rozpoczętego i tylko naszkicowanego, ostatecznie rękę przyłoży i naprowadzi go farbami, obraz pierwotny zaciera, lecz nie niszcząc go a tylko udoskonalając.

18. *Aż przeminie.* Nim zaginie. — *Niebo i ziemia.* Świat cały, który się opiera na najtrwalszych podstawach.—*Jota.* Syryjski ma, *jod*, które jest najmniejszą literą alfabetu Hebrajskiego.—*Nie odmieni się.* Sens jest, że się wszystko ściśle ma spełnić co się zawiera lub obiecuje w prawie i prorokach.

19. *Z tych przykazań najmniejszych.* Z przykazań moich, które się w oczach pysznych faryzeuszów i pi-

minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno coelorum: qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum. *(Jac. 2, 10).*

20. Dico enim vobis: Quia, nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum, et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum coelorum. *(Luc. 11, 39).*

21. Audistis, quia dictum est antiquis: Non occides: quia autem occiderit, reus erit judicio. *(Exod. 20, 13).*

22. Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri suo: Raca, reus erit concilio. Qui autem dixerit: Fatue, reus erit gehennae ignis.

23. Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te,

24. relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum.

25. Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo, ne forte tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. *(Luc. 12. 58).*

zań namnieyszych, y takby ludzi nauczał: będzie zwan namnieyszym w królestwie niebieskim: A ktoby czynił y nauczał, ten będzie zwan wielkim w królestwie niebieskim.

20. Abowiem powiadam wam, iż ieśli nie będzie obfitowała sprawiedliwość wasza więcey niż Doktorów zakonnych y Pharyzeuszów, nie wnidziecie do królestwa niebieskiego.

21. Słyszeliście iż rzeczono iest starym: Nie będziesz zabiiał: a ktoby zabił, będzie winien sądu.

22. A ia wam powiadam: iż każdy który się gniewa na brata swego, będzie winien sądu. A ktoby rzekł bratu swoiemu: Raka, będzie winien rady. A ktoby rzekł: głupcze, będzie winien ognia piekielnego.

23. Jeśli tedy ofiaruiesz dar twóy do ołtarza, a tam wspomnisz iż brat twóy ma nieco przeciw tobie,

24. zostaw tam dar twóy przed ołtarzem, a idź pierwéy ziednać się z bratem twoim: a tedy przyszedszy ofiaruiesz dar twóy.

25. Zgódź się z przeciwnikiem twoim rychło, pókiś iest z nim w drodze: by cię snadź przeciwnik nie podał sędziemu, a sędziaby cię podał słudze, a byłbyś wrzucon do ciemnice.

śmiennych wydawały nic nieznaczącemi.—*Takby.* Tak jak sam czyni, który i sam nie zachowuje, i innych naucza żeby nie zachowywali. *Będzie zwan najmniejszym w królestwie niebieskiem.* Przez królestwo niebieskie, rozumie czas zmartwychwstania i ostatecznego sądu, jak tłumaczy ś. Chryzostom i Teofilaktus; wtedy bowiem kto nie zachowa jednego z najmniejszych tych przykazań będzie nazwany najmniejszym, to jest, wyrokiem sędziego będzie potępiony. Powstanie wprawdzie i on, lecz będzie najmniejszym, ostatnim i najlichszym; gdyż będzie wrzucony w ciemności zewnętrzne, i t. d.— *Będzie zwan.* Co to znaczy, powiedzieliśmy wyż. w. 9. Patrz W.

20. *Jeśli nie będzie obfitowała.* Jeśli nie będzie większą.—*Sprawiedliwość wasza.* Zachowywanie prawa. Patrz W.—*Niż Doktorów...i Faryzeuszów.* Którzy sądzą i nauczają iż moje prawa są najmniejszémi i prawie nic nie znaczącemi.

21. *Słyszeliście.* Udoskonala Chrystus prawo stare, dodając do niego to czego mu brakowało do doskonałości Ewangielicznéy, nie iżby zakon stary był niedoskonały w swoim rodzaju, lecz że był mniéj doskonałym niż prawo Ewangieliczne.—*Winien.* Podległym.— *Sądu.* Kary śmierci, która się stanowiła w sądzie przeciwko zabójcom. Nadto te słowa, *będzie winien sądu*, nie tak, jak się tu kładą, znajdują się w starem prawie, lecz Chrystus nie jego słowa, lecz tylko myśl wyraził; nakazywało bowiem prawo Lew. r. 24, 21; i Num. 35, 16. 17 i 30, żeby zabójca był śmiercią karany,

22. *A ja wam powiadam.* Ja zaś to przykazanie prawa tłumaczę i udoskonalam, i nauczam, iż nie tylko zabójstwo zewnętrzne jest zbrodnią, lecz i gniew także choćby tylko wewnętrzny i wszelkie słowa obelżywe.— *Będzie winien sądu.* Potępienia wiecznego. Stosuje słowa do pewnego miejsca sądowego, które Żydzi nazywali *mispath*, to jest, *sądem.* To samoby znaczyło, gdyby kto w Rzymie powiedział: Kto w tém lub w owem zgrzeszy, będzie potępiony wyrokiem Roty, owego nieodwołalnego sądu Bożego: mówimy bowiem o sądzie Bożym, stosując słowa do trybunału Roty Rzymskiéj, i przez przenośnią od niego wziętą. Zauważajmy, że Chrystus w nowem prawie nie powiększa kary tego grzechu, gdy twierdzi, iż ten kto się gniewa lub złorzeczy drugiemu, jest godnym sądu i wiecznego potępienia; lecz naucza że większa się należy kara za te grzechy, niż ta o jakiéj nauczali uczeni i Faryzeusze.—*Raka.* Wyraz Chaldéjski czyli Syryjski, który oznacza czczego, to jest, bez mozgu, czyli człowieka miałkiego rozumu, i mniéj zawiera złorzeczenia niż wyraz głupcze.—*Będzie winien rady.* Stosuje słowa do sędziów rady Synedryum (o któréj wiele znajdziemy u Sygoniusza de Republica Hebraeorum, lib. 6. c. 7)., i oznacza iż ma być pociągnięty od owego surowego i nieubłagalnego sądu Synedryum, żeby go osądził i skazał na śmierć wieczną, za to iż się ośmielił miotać obelżywe słowa na bliźniego. Jako zaś ten trybunał Synedryum był ważnieyszym, większéj powagi i władzy, niż trybunał nazywany *sądem*; tak to wyrażenie oznacza, że i tym wprawdzie wieczna należy się kara, lecz daleko surowsza niż owym, którzy tylko wewnątrz gniew powzięli, lecz do słów obelżywych nie przyszli. Nadto gdy powiada Chrystus, iż ten który się gniewa, lub miota obelgi na drugiego, ma być karany wieczną śmiercią, nie mówi o tych wszystkich, którzy się poruszają bądź jakim popędem gniewu, lub popełniają lekką jaką obelgę, lecz o tych którzy z rozwagą i zupełnem przyzwoleniem ciężko się gniewają, nie na występki, lecz na osobę, i z takiego gniewu rzucają nań obelgi. —*Winien sądu.* Patrz W.

23. *Jeśli tedy ofiarujesz dar twój do ołtarza.* Patrz Wujka.

25. *Zgódź się z przeciwnikiem twoim.* Przykładem ludzkim i jakby przypowieścią, zaleca zgodę; jakby rzekł: Czyń w rzeczach należących do duszy, co się dziać zwykło w sporach o rzecz doczesną. Jako bowiem lepiéj jest pojednać się z przeciwnikiem, niż od niego być wydanym sędziemu i potępionym, tak lepiéj się pogodzić z obrażonym bliźnim, niż być karanym.— *Z przeciwnikiem.* Z tym który ma cokolwiek przeciwko tobie.— *Pókiś jest z nim w drodze.* W obecném życiu.— *Sędziemu.* Chrystusowi.—*Słudze.* Złemu aniołowi, wykonawcy wyroku. — *Do ciemnice.* Niektórzy

26. Amen, dico tibi: Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.

27. Audistis, quia dictum est antiquis: Non moechaberis. *(Exod. 20, 14.)*

28. Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam moechatus est eam in corde suo.

29. Quodsi oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, et projice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam. *(Infr. 18, 8. Marc. 9, 46.)*

30. Et si dextra manus tua scandalizat te, abscide eam, et projice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam.

31. Dictum est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. *(Deut. 24. 1. Infr. 19, 7.)*

32. Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari, et qui dimissam duxerit adulterat. *(Marc. 10, 11. Luc. 16, 18. I. Cor. 7, 10.)*

33. Iterum audistis, quia dictum est antiquis: Non perjurabis, reddes autem Domino juramenta tua. *(Exod. 20, 7.)*

34. Ego autem dico vobis: Non jurare omnino, neque per coelum, quia thronus Dei est:

26. Zaprawdę powiadam ci, nie wynidziesz z tamtąd, aż oddasz ostatni pieniążek.

27. Słyszeliście iż powiedziano starym: Nie będziesz cudzołożył.

28. A ia powiadam wam: iż wszelki który patrzy na niewiastę, aby iéy pożądał, iuż ią zcudzołożył w sercu swoim.

29. Jeśli tedy prawe oko twoie gorszy cię, wyrwiy ie, a zarzuć od siebie. Abowiem pożyteczniéy iest tobie, aby zginął ieden z członków twoich, niżliby miało bydź wrzucone wszystko ciało twoie do piekła.

30. A ieśli cię prawa ręka twoia gorszy, odetniy ią y zarzuć od siebie. Abowiem pożyteczniéy iest tobie, aby zginął ieden z członków twoich, niżliby miało iśdź wszytko ciało twe do piekła.

31. A powiedziano: Ktokolwiek opuści żonę swoię, niech iéy da list rozwodny.

32. A ia wam powiadam, iż wszelki który opuści żonę swoię, wyiąwszy przyczynę porubstwa, czyni że cudzołoży, y ktoby opuszczoną poiął cudzołoży.

33. Słyszeliście zasię, iż powiedziano starym: Nie będziesz krzywoprzysięgał: ale oddasz Panu przysięgi twoie.

34. A ia wam powiadam, abyście zgoła nie przysięgali. ani na niebo, bo iest stolica Boża:

rozumieją o czyscu, jako Cypryan, Ambroży, Orygenes. Inni o piekle, jako Augustyn.

26. *Nie wynijdziesz.* Patrz Wujka.

27. *Nie będziesz cudzołożył.* Ja zaś prawo udoskonalam, tłumaczę i nauczam, iż cudzołóztwo nietylko się popełnia uczynkiem, ale także i sercem; kto bowiem spójrzy na cudzą żonę, i jéj pożąda, już popełnił cudzołóztwo w sercu swojém.

28. *Który patrzy.* Z pożądliwością i umysłem nieczystym. Ś. Piotr I. List, r, 2, 14, tego rodzaju oczy nazywa *pełnemi cudzołóztwa.*

29. *Prawe oko twoje.* Jeśli jakakolwiek rzecz najmilsza, jaką jest prawe oko, lub prawa ręka, jest tobie powodem do grzechu i t. d., albo także rozumie same oko lub rękę, jakby rzekł: Tak dalece macie unikać grzechu, iż jeśliby nie było innéj drogi jego uniknąć jak wyrywając oko i t. d., powinniście raczéj na to się odważyć, niż dopuszczać się grzechu. Jednakże ponieważ zawsze możemy się wstrzymać od grzechu bez kalectwa ciała, przeto tego się czynić nie godzi. Allegorya wzięta od chirurgów, którzy nieoszczędzają nawet najznakomitszéj części ciała, jaką jest oko, jeśli tego konieczność wymaga dla zachowania życia. — *Do piekła.* Patrz Wujka.

31. *Niech jéj da list rozwodny.* Żeby się nie zdawało iż ona samowolnie uciekła, i żeby bez hańby mogła wyjść za drugiego.

32. *Który opuści żonę swoję.* Nietylko dla porubstwa, lecz także i dla innych przyczyn godzi się brać rozłąkę z żoną; lecz Chrystus wspomina tylko porubstwo, gdyż ten grzech jest przyczyną ściśle się odnoszącą do małżeństwa, albowiem gwałci wiarę małżeńską, i czyni krzywdę samemu małżeństwu. — *Wyjąwszy przyczynę porubstwa, czyni że cudzołoży.* Każdy który opuszcza żonę swoję, wyjąwszy przyczynę porubstwa, naraża ją na cudzołóztwo; albowiem jeśli wyjdzie za mąż, lub się dopuści nieczystego grzechu, będzie cudzołożnicą, gdyż zawsze trwa nierozerwalnym węzeł małżeński. Kto zaś dla cudzołóztwa opuszcza żonę, nie staje się powodem jéj grzechu, gdyż używa prawa swojego; i jeśli ona wyjdzie za drugiego, lub się dopuści nieczystości, wina tego grzechu nie może być przypisaną mężowi. Ta tedy przyczyna sprawuje, iż wolno opuścić i rozłączyć się co do łoża i pomieszkania, lecz nie dopuszcza powtórnego małżeństwa ani jednéj ani drugiéj stronie.—*Opuszczoną.* To jest, nawet dla cudzołóztwa. Patrz Wujka.

33. *Nie będziesz krzywoprzysięgał.* To się znajduje Lew. 19, 12. — *Oddasz.* Wypełnisz coś przysiągł. Num. 30, 3, czytamy: *Jeśli który mąż ślubi co Panu, albo się obowiąże przysięgą: nie złamie słowa swego, ale wszystko co obiecał wypełni.*

34. *Abyście zgoła nie przysięgali.* Patrz Wujka. Faryzeuszowie nauczali, iż tylko krzywoprzysięztwo jest zabronionem, Ex. 20, 7, i że krzywoprzysięgać na stworzenia nie jest występkiem. Jeden i drugi błąd zbija tu Chrystus.—*Ani na niebo.* Zabrania Chrystus przysięgi tak na Boga jak i na stworzenia, jeślibyśmy jéj używali bez należytych przyczyn. Podobne jest miejsce u Ś. Jakóba r. 5, 12. *A przed wszystkim,* powiada, *bracia moi, nie przysięgajcie ani na niebo, ani na ziemię, ani żadną inną przysięgą i t. d.* Mówi się iż się nie należy przysięgać ani na niebo, ani na Jerozolimę, gdyż w tych wszystkich formach przysięgi domyślnie zawiera się Bóg. Kto bowiem przysięga na Jerozolimę, zdaje się przysięgać na tego, który i królestwo swoje, i kościół swój, i święte obrzędy, przez które chciał być czczony, ustanowił w Jerozolimie.— *Bo jest stolica Boża.* Powie kto: właśnie dla tego można przyjąć przysięgę na niebo, iż jest tronem Bożym, i w niém się prześwieca majestat Boży; bo inaczéj przysięgać na niebo jako na niebo, nie godzi się. Odpowiadamy, że przyczyna dla któréj przysięgę na niebo przyjąć można jest wprawdzie ta, iż jest tronem Bożym, i majestat Boży w niém się prześwieca: lecz ta przyczyna przysięgi jest także przyczyną i wstrzymania się od niéj, gdy zważymy na straszny majestat Boży, który się na niebie i na ziemi prześwieca. Patrz w. 36,

35. neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis:
36. neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.
37. Sit autem sermo vester: Est, est: non, non: quod autem his abundantius est, a malo est. *(Jac. 5, 12.)*
38. Audistis, quia dictum est: Oculum pro oculo, et dentem pro dente. *(Exod. 21, 24.)*
39. Ego autem dico vobis: Non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram: *(Luc. 6, 29.)*
40. et ei, qui vult tecum judicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium: *(1. Cor. 6, 7.)*
41. et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.
42. Qui petit a te, da ei, et volenti mutuari a te, ne avertaris. *(Deut. 15, 7.)*
43. Audistis, quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. *(Lev. 19, 18.)*
44. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos: et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, *(Luc. 6, 27—23, 34. Act. 7, 59. Rom. 12, 20.)*
45. Ut sitis filii Patris vestri, qui in coelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.
46. Si enim diligitis eos, qui vos diligunt quam mercedem habebitis? nonne et publicani hoc faciunt?
47. Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne et ethnici hoc faciunt?

35. ani na ziemię, abowiem iest podnóżkiem nóg iego: ani na Jeruzalem, abowiem iest miasto wielkiego króla:
36. ani na głowę twoię będziesz przysięgal, abowiem nie możesz uczynić iednego włosa białym abo czarnym.
37. A niechay mowa wasza będzie: Jest, iest: Nie, nie. A co nad to więcey iest, od złego iest.
38. Słyszeliście iż powiedziano: Oko za oko, a ząb za ząb.
39. A ia wam powiadam, żebyście się nie sprzeciwiali złemu: ale ieśli cię kto uderzy w prawy policzek twóy, nastaw mu y drugiego:
40. a temu który się chce z tobą prawem rozpierać, a suknią twoię wziąć, puść mu y płascz:
41. a ktoby cię kolwiek przymuszał na tysiąc kroków, idź z nim i drugie dwa.
42. A który cię prosi, day mu: a od tego który chce u ciebie pożyczyć nie odwracay się.
43. Słyszeliście iż powiedziano: Będziesz miłował bliźniego twego, a będziesz miał w nienawiści nieprzyjaciela twego.
44. A ia wam powiadam: Miłuycie nieprzyiacioły wasze, dobrze czyńcie tym którzy was maią w nienawiści: a módlcie się za prześladuiące y potwarzaiące was,
45. abyście byli synami oyca waszego, który iest w niebiesiech: który czyni że słońce iego wschodzi na dobre y złe, y spuscza descz na sprawiedliwe y niesprawiedliwe.
46. Abowiem ieśli miłuiecie te co was miłuią, cóż za zapłatę mieć będziecie? azaż y Celnicy tego nie czynią?
47. A ieślibyście pozdrawiali tylko bracią waszę, cóż więcey czynicie? azaż y pogani tego nie czynią?

35. *Jest podnóżkiem nóg jego.* Mówi Chrystus sposobem ludzkim, i do pojęcia prostaczków, którzy rozumieją, że się Bóg znajduje w niebie, a ziemia jest mu podstawiona pod nogi jako podnóżek. Patrz w. 36.— *Ani na Jeruzalem.* Nie przysięgajcie na Jerozolimę, gdyż jest miastem wielkiego króla Boga, w którem się znajduje jego kościoł.

36. *Nie możesz uczynić jednego włosa białym.* Gdyż głowa twoja nie jest twoją, lecz Bożą. Albowiem kto przysięga na głowę, wydaje na karę śmierci głowę swoją, jeśli fałsz powie; tymczasem nikt cudzéj rzeczy ślubować i na śmierć wydawać nie może; być może iż tym samym sposobem można tłumaczyć i to co się wyżéj rzekło, *bo jest stolica Boża,* i daléj, *albowiem jest podnóżkiem nóg jego;* jakby rzekł: Nie przysięgajcie na stworzenia, gdyż nie są waszemi, lecz Boga, który nie chce żeby ich używano do przysięgi.

37. *Niechaj mowa wasza będzie: Jest, jest.* Używajcie prostego twierdzenia, albo prostego przeczenia, nie przydając żadnéj przysięgi. — *A co nadto więcéj jest.* Co tylko więcéj nad proste twierdzenie lub przeczenie dodacie.—*Od złego jest.* Od szatana. Może być także sens: od złego, to jest, pochodzi ze złego obyczaju, ze złości, fałszywéj zasady.

38. *Oko za oko.* Słowa wzięte z Ex. 21, 24; i Deut. 19, 21.

39. *Żebyście się nie sprzeciwiali złemu.* Złem nazywa krzywdę odebraną. Patrz Wujka.

42. *Który cię prosi, daj mu.* Nauczał był, że się nie należy opierać złemu, teraz nadto pobudza do hojności i ochotnego świadczenia dobrodziejstw. — *Nie odwracaj się.* Nie wzbraniaj się dać pożyczki.

43. *Będziesz miał w nienawiści nieprzyjaciela.* Maldonatus tłumaczy o nienawiści jaką mieć byli powinni dla publicznych wrogów, tak I. Król. 15, 3: Rozkazał Bóg Saulowi pobić Amalecytów, i *wszystko ich zburzyć,* zniszczyć. Baradius i inni mniemają, że to dodali uczeni żydowscy, i z tego biorą przypuszczenie, iż nie rzekł Pan w têm miejscu: *Słyszeliście iż powiedziano starym:* lecz tylko: *Słyszeliście iż powiedziano.* Piśmienni tedy żydowscy przez *bliźnich* fałszywie rozumieli przyjaciół tylko, lub krewnych.

45. *Abyście byli synami Ojca waszego.* Jest hebraizm, według którego, kto jest do kogo podobnym, tego synem się zowie. Patrz Wujka.

46. *Cóż za zapłatę mieć będziecie?* Nie zaprzecza, iż będą mieli zapłatę ci, którzy kochają przyjaciół, lecz zaprzecza zapłaty tym, którzy kochają jak celnicy, to jest miłością tylko naturalną, i miłością pożądliwości, odnosząc wszystko do swojéj wygody lub przyjemności. —*Celnicy.* Którzy w imieniu panującego wybierali publiczne cło, rodzaj ludzi chciwych, i nienawistnych ca-

48. Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester coelestis perfectus est.

48. Bądźcież wy tedy doskonali, iako y ociec wasz niebieski doskonałym iest.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 10. *Dla sprawiedliwości.* Heretycy i inni złoczyńcy, czasem też z wielką ochotą i cierpliwością któreżkolwiek męki i śmierć podejmują: ale przedsię nie są błogosławieni. Bo, jako Augustyn ś. pisze, nie mogą cierpieć dla sprawiedliwości oni, którzy roztargali kościół Boży. Bo gdzie nie masz zdrowéj wiary, tam sprawiedliwości być nie może. Iż sprawiedliwy z wiary żywie. I gdzie nie masz miłości, tam też nie masz sprawiedliwości. Bo miłość bliźniego nie czyni złego. Cont. epist. Parmen. li. 1, cap. 7. Abak. 2, 4. Rzym. 13, 10. Którą gdyby odszczepieńcy mieli, nie sztukowaliby ciała Chrystusowego, które jest Kościół jego (idem de sermone Domini in monte cap. 9). A tak przez to pismo są odstrychnieni wszyscy fałszywi męczennicy kacerscy: jako często powtarza Augustyn i Cyprian ś. Cypr. de unit. Eccl. Bo choćby kto wydał ciało swe na spalenie, a miłościby nie miał, nic mu to nie pomoże. 1. Cor. 13, 3. A ten lepak nie może mieć miłości, który jest nieprzyjacielem jedności. Aug. epis. 50.

12. *Radujcie się, iż zapłata wasza.* Temi słowy zbijają się dwa luterskie błędy: jeden, żeby uczynki dobre wiernych nic nie zasługiwały, albo żadnéj zasługi nie miały. Drugi, żeby człowiek nie mógł dobrze czynić dla zapłaty niebieskiej. Albowiem tu i zapłatę Pan wspomina, która za zasługą chodzi. Bo gdzie jest zapłata, tam i zasługa być musi. I względem zapłaty ucznie swe pobudza, ku znoszeniu cierpliwie rzeczy przeciwnych, i owszem ku weselu w utrapieniu. Takci i Mojżesz patrzał na oddarowanie: i Dawid zachował Pańskie przykazania dla odpłaty wiecznéj. Żyd. 11, 26. Psal. 118, 112.

14. *Wy jesteście światłość świata.* Światłość świata, i miasto na górze leżące, i świeca na lichtarzu, jéstci stan duchowny, i wszytek Kościół Boży, tak na Panie Chrystusie, jako na górze fundowany i wystawiony, że koniecznie musi być widziany, a żadną miarą zataić się nie może. Bo nie jest jako świeca pod korcem, ale na lichtarzu, aby świeciła wszystkiemu domowi, to jest wszemu światu. A cóż więcéj mówić (są słowa Augustyna ś), jedno iż ślepi są, którzy tak wielkiéj góry i miasta nie widzą: i na świecę na lichtarzu wszystkim świecącą, oczy zamrużają. Tract. 2, in Epist. Joan.

16. *Tak niechaj świeci światłość wasza.* Jako dobry żywot duchownych bardzo wszystkich buduje, i jest nie małą czcią i chwałą Panu Bogu, tak przeciwnym obyczajem, życie ich niepobożne, wielu ludzi gorszy i Boga obraża.

19. *Jedno z tych przykazań najmniejszych.* Oto jako jest potrzeba nie tylko wierzyć, ale i zachować najmniejsze przykazanie.

20. *Sprawiedliwość wasza.* Nasza jest sprawiedliwość, kiedy nam bywa od Boga dana. A tak chrześcijanie prawdziwie sprawiedliwi są, i mają w sobie trwającą sprawiedliwość, przez zachowanie Pańskiego przykazania: bez któréj sprawiedliwości uczynków, żaden dorosły zbawion być nie może. Zkąd widzimy, iż zbawienie, sprawiedliwość i usprawiedliwienie, nie należy na saméj wierze, i na poczytaniu sprawiedliwości Pana Chrystusowéj, jako heretycy mniemają. August. de spir. et lit. cap. 9.

23. *Będzie winien sądu.* Tu mamy jawną a jasną różność grzechów, że jedne są śmiertelne, które zasługują na piekło: a drugie powszednie, i mniejszego karania godne, które łacniéj bywają odpuszczone. Co jest przeciw Jowinianistom, Lutrom i Kalwinistom.

23. *Dar twój do ołtarza,* Do ołtarza Pańskiego, albo do któregożkolwiek Sakramentu, nie będąc w miłości żaden nie przystępuj, ale idź pierwéj zjednaj się z bratem twoim: a daleko więcéj z Kościołem powszechnym, który jest zupełne bractwo wszystkich Chrześcijanów.

26. *Nie wynijdziesz ztamtąd.* To jest (jako Hieronim ś. to miejsce wykłada) nie wynijdziesz z ciemnice, aż wypłacisz i najmniejsze grzechy. A Bernard zaś ś.: wiedzcie, prawi, że po tym żywocie, na miejscach czyścowych, we sto nasób wypłacać to musimy, czego tu omieszkamy: aż do ostatniego pieniążka. Ale i starszy doktorowie, a na imię Cypryan ś., Origenes, Eusebius, Emissenus, i Ambroży ś. o czyścu to miejsce wykładają. Hieron. in Mat. Serm. de obitu Hum.

29. *Do piekła. Gehenna* słowo żydowskie znaczy piekło, albo męki wieczne potępionych: przeto, iż przy Jeruzalem była dolina nazwana tém imieniem, kędy żydowie dziatki swe bałwanom ofiarując palili. Którą też zwano *Tophet*, po naszemu Bęben, iż dziatki paląc bębniono, aby krzyku ich rodzice nie słyszeli. A tak przez te męki ogniowe okrutne, i przeto, że na to miejsce potém od Jozyasza króla splugawione ścierwy i inne brzydliwości wyrzucano: weszło w zwyczaj, iż słowo to *Gehenna* znamionuje piekło i męki one wieczne. IV. Król. 23, 10.

32. *Wyjąwszy przyczynę porubstwa.* Dla téj saméj przyczyny może mąż opuścić żonę swą: ale przedsię ani on, póki żona opuszczona żywa, innéj żony pojąć: ani żona opuszczona, póki on żyw, za innego męża iść nie może. Jako się z tego miejsca i z innych naznaczonych dosyć pokazuje. Albowiem związka małżeńska, z strony Sakramentu, jest tak nierozdzielna: iż i samym rozwodem nie może być rozwiązana. Augu. de bono conjug. cap. 7. Wszakże jeśli się oboje dopuszczą cudzołoztwa, tedy już między nimi rozwód być nie może.

34. *Abyście zgoła nie przysięgali.* Nowochrzczeńcy, wzgardziwszy i odrzuciwszy wykład i rozsądek kościoła powszechnego, tu się litery trzymają (jako i inni heretykowie na inszych miejscach) twierdząc, że się Chrześcijaninowi żadnym obyczajem, ani u sądu, ani u prawa przysięgać nie godzi. Gdyż tu Pan Chrystus mówi tylko o przysiędze, która się lekce, nierozmyślnie, bez potrzeby, bez słusznéj przyczyny, albo z popędliwości jakiéj, albo ze złego zwyczaju dzieje. Lecz przysięgi prawdziwéj, sprawiedliwéj, rozważnéj, a z dobrym rozsądkiem uczynionéj, nie tylko Bóg nie zakazuje, ale ją owszem rozkazuje. V. Moj. 6, 13, i 10, 20. Psal. 62, 12. Jerem. 4, 2. I sam Paweł ś. nie raz przysięgał. Rzym. 19, 2. Kor. 1, 23. Philip. 18, 1. Tim. 5, 21. I święci aniołowie. Obj. 10, 6. Nawet i sam Pan Bóg. Psal. 109, 4.

39. *Żebyście się nie sprzeciwiali złemu.* I ztąd nowochrzczeńcy (także się litery trzymając) błąd swój wywierają, twierdząc, iż się chrześcijaninowi pozywać ani prawować niegodzi. Jako i Luter ztąd dowodził, że się

łemu ludowi. O nich często się spotyka wzmianka w Ewangelii.

48. *Jako i ojciec wasz.* Spójnik *jako*, nie oznacza tu równości, lecz tylko podobieństwo, i podobieństwo takie, które może zachodzić między Bogiem a człowiekiem, nie zaś między człowiekiem a człowiekiem.

Chrześcijanie Turkom bronić nie mają, ani przeciwko nim walczyć. Lecz Pan Chrystus temi słowy nie zakazujeć prawnéj, albo innéj sprawiedliwéj obrony: ale cierpliwości uczy, aby człowiek z swojéj strony wolał raczéj krzywdę cierpieć, a niźli się mścić albo prawować. Bo ani Pan Chrystus, ani Paweł święty téj się litery trzymali, o nastawieniu drugiego policzka.

45. *Na złe i na dobre.* Ztąd baczymy, iż szczęście doczesne person albo królestw, nie jest znakiem lepszych ludzi, albo prawdziwszéj religii. I. Kor. 6, 7. Jan. 18, 23. Dzie. 23, 3.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O jałmużnie, modlitwie, poście, ufności w Bogu, i t. d.

1. Attendite, ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in coelis est.

2. Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae faciunt in synagogis et in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen, dico vobis: Receperunt mercedem suam.

3. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua,

4. ut sit eleemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

5. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen, dico vobis: Receperunt mercedem suam.

6. Tu autem, cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

7. Orantes autem, nolite multum loqui, sicut ethnici: putant enim, quod in multiloquio suo exaudiantur.

8. Nolite ergo assimilari eis: scit enim Pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

9. Sic ergo vos orabitis: Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum. *(Luc. 11, 2).*

1. Strzeżcie abyście sprawiedliwości waszéy nie czynili przed ludźmi, abyście byli widziani od nich: bo inaczéy zapłaty mieć nie będziecie u Oyca waszego który iest w niebiesiech.

2. Gdy tedy czynisz ialmużnę, nie trąb przed sobą, iako obłudnicy czynią w bożnicach y po ulicach, aby byli czczeni od ludzi: zaprawdę powiadam wam, wzięli zapłatę swoię.

3. Ale gdy ty czynisz iałmużnę, niechay nie wie lewica twoia co prawica twoia czyni,

4. aby ialmużna twoia była w skrytości: a ociec twóy który widzi w skrytości odda tobie.

5. A gdy się modlicie nie będziecie iako obłudnicy, którzy się radzi w Bożnicach y na rogach ulic stoiąc modlą, aby byli widziani od ludzi: Zaprawdę powiadam wam, wzięli zapłatę swoię.

6. Ale ty gdy się modlić będziesz, wnidź do komory swoiéy, a zawarszy drzwi módl się oycu twemu w skrytości: a ociec twóy który widzi w skrytości, odda tobie.

7. A modląc się nie mówcie wiele, iako poganie: abowiem mniemaią, iż w wielomowności swoiéy będą wysłuchani.

8. Nie bądźcież tedy im podobni: Abowiemci wie ociec wasz czego potrzebuiecie, pierwey niżbyście go prosili.

9. Wy tedy tak się modlić będziecie: Oycze nasz któryś iest w niebiesiech: Święć się imię twoie.

R. 6.—1. *Sprawiedliwości.* W greckim jest, *jałmużny:* lecz nasz tłumacz czyta, *sprawiedliwości*, to jest dzieła cnoty. — *Zapłaty mieć nie będziecie u Ojca waszego.* Będziecie mieli u ludzi próżną chwałę, o któréj w. 2 i 5 mówi się: *Wzięli zapłatę swoję*, od Boga zaś nie będziecie mieli. Patrz Wujka.

2. *Nie trąb.* Figuryczny sposób mówienia, przez który się oznacza że należy unikać chełpliwości z dobrych uczynków. Nie zbywa na poważnych pisarzach, którzy sądzą, iż był zwyczaj u Faryzeuszów i innych obłudników, że gdy chcieli dać jałmużnę ubogim, zwoływali ich trąbą. Tak to miejsce wykładają: Lyranus, Kajetanus, Abulens., Jansen. i inni.— *W bożnicach i po ulicach.* Gdzie się więcéj lud zbiera. —*Wzięli zapłatę swoję.* Patrz w 1.

3. *Niechaj nie wie lewica twoja.* Jest hiperboliczny sposób mówienia, którego sens jest: tak dalece powinniśmy unikać świadków naszéj sprawiedliwości, iżby lewa ręka nasza, jeśliby miała oczy, widzieć nie mogła co czyni prawa. Podobne przykazanie mamy u Ekklezyastyka, który mówi: *Zamknij jałmużnę w sercu ubogiego*, r. 29, w. 15; jakby rzekł: Jałmużna niech się czyni najskryciéj.

4. *W skrytości.* Bogu tylko i tobie wiadoma.—*Odda tobie.* Patrz Wujka.

5. *Na rogach ulic.* Gdzie więcéj jest przechodzących. —*Stojąc.* Gdyż się tak Żydzi modlili. Patrz Marka 11, 25. Faryzeusz także, Łuk. 18, stojąc się modli; i u Neh. 9, 5, znajduje się rozkaz, żeby lud na modlitwę powstawał. Albo zapewne *stojąc,* to samo jest co *trwając*, czyli stojący nieporuszenie, jakby ludzie zachwyceni do nieba. Patrz Wujka.

6. *Wnijdź do komory swojéj.* Nie gani zwyczaju publicznego modlenia się, lecz tylko poprawia zamiar i pobudkę działania. Bo kto się modli w izdebce, a chce żeby inni o tém wiedzieli, dla zyskania próżnéj chwały, ten się modli na ulicy, i trąbi przed sobą; kto się zaś publicznie modli, lecz nie szuka chciwie próżnéj chwały, ten czyni tak, jakby się modlił w izdebce swojéj.

7. *Nie mówcie wiele*: Patrz Wujka. — *W wielomówności.* Hebraizm, to jest dla wielomówstwa.

8. *Wie.* Przeto nie wielu słów, lecz uczucia potrzeba.

9. *Tak.* W ten sposób, w tym duchu, chociażby innemi słowy.—*Ojcze nasz.* Nakazuje zaczynać modlitwę od wyrazu *Ojcze,* iżbyśmy się pobudzali do ufności otrzymania tego o co prosimy. Nadto gdy mówimy *Ojcze,* nietylko wymieniamy piérwszą osobę, lecz całą Trójcę ś. —*Nasz.* Mówimy *nasz,* a nie *mój,* iżbyśmy się nauczyli nie tyle się oglądać na korzyść własną jak na bliźnich, i żebyśmy pamiętali, iż jesteśmy braćmi pomiędzy sobą, synami jednego ojca, jednéj i téj saméj godności, jak zauważał ś. Augustyn, lib. 2, de Sermone Domini, c. 8. —*Któryś jest w niebiesiech.* Bóg wprawdzie jest wszędzie, lecz w niebiosach szczegól-

10. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in coelo, et in terra.

11. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.

12. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.

13. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Amen.

14. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester coelestis delicta vestra. *(Eccli. 28, 3. Infr. 18, 35. Marc. 11, 25).*

15. Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.

16. Cum autem jejunatis, nolite fieri, sicut hypocritae, tristes: exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen, dico vobis, quia receperunt mercedem suam.

17. Tu autem, cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava,

18. ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo, qui est in abscondito: et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

10. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi aerugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt, et furantur.

20. Thesaurizate autem vobis thesauros in coelo, ubi neque aerugo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur. *(Luc. 12, 33. I. Tim. 6, 19).*

21. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.

22. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. *(Luc. 11. 34).*

10. Przydź królestwo twoie. Bądź twa wola, iako w niebie tak y na ziemi.

11. Chleba naszego powszedniego day nam dzisia.

12. Y odpuść nam nasze winy, iako y my odpusczamy naszym winowaycóm.

13. Y nie wwódz nas w pokuszenie. Ale nas zbaw ode złego. Amen.

14. Bo ieśli odpuścicie ludzióm grzechy ich: odpuści téż wam ociec wasz niebieski grzechy wasze.

15. Lecz ieśli nie odpuścicie ludzióm: ani Ociec wasz nie odpuści wam grzechów waszych.

16. A gdy pościcie, nie bądźcie iako obłudnicy smętnymi: Abowiem twarzy swoie niszczą, aby się ludzióm zdali poszczącymi. Zaprawdę powiadam wam, iż wzięli zapłatę swoię.

17. Ale ty kiedy pościsz, namaż głowę twoię, y umyy oblicze swoie,

18. abyś się nie okazał ludzióm iż pościsz, ale oycu twemu który iest w skrytości: a ociec twóy który widzi w skrytości, odda tobie.

19. Nie skarbcie sobie skarbów na ziemi: gdzie rdza y mól psuie, y gdzie złodzieie wykopywaią y kradną.

20. Ale skarbcie sobie skarby w niebie: gdzie ani rdza, ani mól nie psuie, y gdzie złodzieie nie wykopuią, ani kradną.

21. Abowiem gdzie iest skarb twóy, tam iest y serce twoie.

22. Świeca ciała twego, iest oko twoie. Jeśliby oko twoie było szczere, wszytko ciało twoie światłe będzie.

niejszym się sposobem objawia: ztąd one słowa Psal. 18, 1: *Niebiosa rozpowiadają chwałę Bożą.—Święć się.* Niech będzie święcie czczone i szanowane.—*Imię twoje.* W Pismie ś. imię Boże kładzie się zamiast samego Boga.

10. *Przyjdź królestwo twoje.* Chociaż Bóg wszędzie panuje, jednak w pewnym względzie nie wszędzie panuje spokojnie, ani bez nieprzyjaciela, gdyż wielu się sprzeciwia jego woli i panowaniu. Prosimy więc żeby Bóg absolutnie i bez przeciwnika panował. Tak bowiem mówimy: *Przyjdź królestwo twoje*, jak gdyby synowie życzyli spokojnego panowania i zwycięztwa nad nieprzyjacielem swojemu ojcu. — *Bądź twa wola.* Niech tobie wszyscy z taką ochotą i dokładnością będą posłusznymi na ziemi, jak ci są posłuszni aniołowie w niebie.

11. *Chleba naszego powszedniego.* Patrz Wujka.

12. *Odpuść nam nasze winy.* Patrz Wujka. — *Jako i my odpuszczamy.* Niech uważa co mówi ten, kto nie odpuszcza. Piotr Chryzolog serm. 71: *Człowiecze,* powiada, *ty sam sobie stałeś się miarą miłosierdzia. Ile szukasz miłosierdzia, tyle sam czyń, i t. d.*

13. *I nie wwódź nas w pokuszenie.* Opuszczając nas, lub dozwalając żebyśmy byli pokonani; jakby rzekł: Daj łaskę zwyciężenia pokus. Albo jakby rzekł: Nie pozwalaj żebyśmy byli kuszeni, iżbyśmy snadź nie upadli. Patrz Wujka.—*Zbaw ode złego.* Od djabła i jego zasadzek. Można także rozumieć ogólnie złe wszelkie, a zwłaszcza to, które przeszkadza zbawieniu duszy.—*Amen.* To jest, niech tak będzie.

14. *Bo jeźli odpuścicie.* Pokazuje przyczynę, dla czego powiedział: *Odpuść nam nasze winy i t. d.*

16. *Smętnymi.* Okazującymi smutek na twarzy.—*Niszczą.* Po grecku: układają, psują, zaciemniają, zmieniają postać albo wyraz naturalny twarzy, przybierając bladość i surowość. — *Wzięli zapłatę swoję.* To jest, której szukają, próżną chwałę u ludzi. Patrz Wujka.

17. *Namaż głowę twoję.* Nie rozkazuje iżbyśmy w rzeczy samej namaszczali głowę, lecz abyśmy unikali chełpliwości w poście, i żebyśmy raczej okazywali wesołość i swobodę (jako ci którzy według ówczesnego zwyczaju podczas uczt namaszczali głowę). Był zwyczaj u wschodnich narodów, iż w chwilach wesela namaszczali głowę, a w chwilach smutku od tego się wstrzymywali. Rozkazuje Chrystus, iżbyśmy się zachowywali jak zawsze, i tak się okazywali, jak gdybyśmy nie pościli.

20. *W niebie.* Patrz Wujka.

21. *Albowiem gdzie jest skarb twój.* Za skarbem idzie serce; jeśli więc ukrywasz skarb w ziemi, to i serce zarazem przywalasz ziemią. A to jest rzeczą najhaniebniejszą, żeby człowiek zrodzony do nieba, zagrzebywał swoje serce w ziemi i błocie. W niebie więc należy skarb umieścić; tym bowiem sposobem i serce twoje tam się podniesie.

22. *Świecą ciała twego, jest oko twoje.* Oko cielesne spełnia obowiązek pochodni, albowiem jako pochodnia daje światło tym, którzy chcą co czynić, tak oko udziela niejako światła wszystkim członkom ciała, aby każdy z nich mógł należycie spełniać właściwe obowiązki. Ztąd Łacinnicy nazywają oczy światłami, a Grecy pochodniami. — *Jeźliby oko twoje było szczere.* Jeśli oko twoje będzie czyste, i nie zamglone ani skażone żadnemi złemi humorami, to i całe ciało twoje będzie światłe, gdyż wszystkie członki ciała tak się oświecą,

23. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen, quod in te est, tenebrae sunt: ipse tenebrae quantae erunt?

24. Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget, aut unum sustinebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire, et mammonae. *(Luc. 16, 13).*

25. Ideo dico vobis: Ne solliciti sitis animae vestrae, quid manducetis, neque corpori vestro, quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum? *(Psal. 54, 23. Luc. 12, 22. Phil. 4, 6. I. Tim. 6, 7. I. Petr. 5, 7).*

26. Respicite volatilia coeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester coelestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis?

27. Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?

28. Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent.

29. Dico autem vobis: Quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis.

30. Si autem foenum agri, quod hodie est, et

23. Ale ieśliby oko twoie złe było: wszytko ciało twoie ciemne będzie. Jeśliż tedy światło które iest w tobie ciemnością iest: iakoż wielka będzie sama ciemność?

24. Żaden nie może dwiema panóm służyć. Bo abo iednego będzie nienawidział, a drugiego będzie miłował: abo przy iednym stać będzie, a drugim wzgardzi. Nie możecie Bogu służyć y mammonie.

25. Dla tego wam powiadam, nie troszczcie się o duszę waszę cobyście iedli, ani o ciało wasze czymbyście się odziewali. Azaż dusza nie iest ważnieysza niż pokarm? y ciało niźli odzienie?

26. Weyźrzycie na ptaki niebieskie, iż nie sieią ani żna, ani zbieraią do gumien: a ociec wasz niebieski żywi ie.

27. Azaźcie wy niedaleko ważnieyszy niż oni? Y kto z was obmyślaiąc może przydać do wzrostu swego łokieć ieden?

28. A o odzienie przecz się troszczecie? Przypatrzcie się liliom polnym iako rosta: nie pracuią, ani przędą.

29. A powiadam wam, iż ani Salomon we wszytkiéy chwale swéy nie był odziany iako iedna z tych.

30. A ieśliż trawę polną, która dziś iest, a iu-

---

iż każdy z nich będzie mógł należycie spełniać swoje funkcye.

23. *Ale jeśliby oko twoje złe było.* W greckim jest, *πονηρός, skażone. Πονηρός* mówi się właściwie o złém moralném, lecz dla tego Ewangelista w téj pierwszéj części podobieństwa użył mówienia, które więcéj przypada oku duchownemu jak cielesnemu, iżbyśmy zrozumieli, że od oka cielesnego przechodzić należy do oka duszy. — *Wszystko ciało twoje ciemne będzie.* Skaza oka czyni szkodę całemu ciału, gdyż wszystkie członki będą niejako w ciemnościach i nie będą mogły wykonywać swoich powinności bez utrudnienia, a przeto byłyby jakby w ciemnościach. Takoż zastosowanie podobieństwa możemy uczynić w ten sposób: przez oko możemy rozumieć umysł nasz, który jeśli jest czysty i prosty, i nic innego niemający na celu, jedno Boga, to i wszystkie uczynki nasze, które według niego sprawujemy, będą jasne i światłe, to jest, dobre i chwalebne; jeśli zaś będzie zabrudzony pożądaniem rzeczy nikczemnych, jakiemi są skarby bogactw, to będą zamglone i ciemne, chociażby się zkądinąd i jasnemi wydawały, jak naprzykład rzeczy wyżéj wspomniane: post, modlitwa, jałmużna i t. d. — *Jeśliż tedy światło, które jest w tobie.* Jeśli sama intencya, która jest światłem niejako, będzie ciemną, bo złą; same ciemności, to jest, czynności inne, które nie mają światła z siebie, jeśli go nie pożyczą od dobréj intencyi, jakże wielką mgłą złośliwości będą okryte! i jeśli sam sąd umysłu jest skażony, za jakże ślepemi uczuciami iść musimy!

24. *Dwiema panom.* Patrz Wujka. *Mammonie.* Bogactwom; jest to wyraz syryjski, jak świadczy Ś. Hieronim.

25. *Nie troszczcie się.* Patrz Wujka. *O duszę.* To jest, o życie, które daje dusza. — *Azaż dusza nie jest ważniejsza niż pokarm?* Jakby rzekł: Któż wam, jeśli nie Bóg, dał duszę i ciało? jeśli więc dał to co jest większém, da też i to co jest mniejszém, to jest pokarm, który jest niezbędnym do zachowania życia.

26. *Na ptaki.* Które mniéj niż ziemne zwierzęta zwykły mieć przemysłu w wyszukiwaniu pokarmu, i które im wyżéj się unoszą w powietrzu, tém daléj się znajdują od pokarmu. *Niebieskie.* Dla odróżnienia od ptaków domowych, które się żywią opatrznością ludzi. *Ojciec wasz.* Nie mówi ojciec ich, lecz ojciec wasz; jakby rzekł: Jeśli Bóg najopatrzniéj żywi te najlichsze twory; jakże bardziéj będzie żywił was, którzy i ludźmi i jego dziećmi jesteście!

27. *Obmyślając.* Jakby się nie wysilał, i nie wytężał swéj myśli. — *Może przydać do wzrostu swego łokieć jeden.* U ś. Łuk. 12, 25. tak czytamy: *A któż z was myśląc może jeden łokieć przydać do wzrostu swego? Jeźliż tedy ani tego co najmniejsze jest możecie, czemuż się o inne frasujecie?* Sądzimy, że zdanie jest: jeśli ciału waszemu, nad którém więcéj niż nad czémkolwiek inném macie władzę, nic przydać nie możecie, pocóż się więc troszczycie i frasujecie około tego co nie zależy od waszéj woli, lecz od Boskiéj Opatrzności, i nie pokładacie raczéj w Bogu nadziei waszéj, do którego należy tak rzeczy urządzić, iżby wam na niczém nie zbywało? Albo sens jest: nie ulega wątpliwości, iż daleko więcéj znaczy dusza i ciało jak wzrost, albowiem mało na tém zależy, jakiego kto jest wzrostu. Jeśli więc to co jest mniejszém, bez naszego współdziałania Bóg czyni, jakże bardziéj bez naszych frasobliwych zabiegów zachowywać będzie one ważniejsze rzeczy, i udzieli wszystko cokolwiek służy do ich zachowania.

28. *Liliom polnym.* Dodaje *polnym,* żeby odróżnić od ogrodowych, które się sadzą i pielęgnują od ludzi. *Nie pracują.* Jak ludzie. *Ani przędą.* Jak niewiasty.

29. *Ani Salomon.* Przedstawia przykład Salomona, sławnego przedewszystkiem z bogactw, potęgi i mądrości; i powiada, iż ani Salomon nawet, gdy był u szczytu swojéj chwały, nie mógł się tak wytwornie odziewać, jak się odziewają lilie w najbielsze i najwonniejsze kwiaty.

30. *Będzie w piec wrzucona.* Dla ocieplenia mieszkania. — *Małéj wiary.* Mało ufający Bogu i jego opatrzności.

cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos, modicae fidei?

31. Nolite ergo solliciti esse, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?

32. Haec enim omnia gentes inquirunt. Scit enim Pater vester, quia his omnibus indigetis.

33. Quaerite ergo primum regnum Dei, et justitiam ejus, et haec omnia adjicientur vobis.

34. Nolite ergo solliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi: sufficit diei malitia sua.

tro będzie w piec wrzucona, Bóg tak przyodziewa: iakoż daleko więcéy was maléy wiary?

31. Nie troszczcież się tedy mówiąc: Cóż będziem ieść, abo co będziem pić, abo czym się będziem przyodziewać.

32. Bo tego wszytkiego poganie pilnie szukaią. Abowiem ociec wasz niebieski wie że tego wszytkiego potrzebuiecie.

33. Szukaycież tedy naprzód królestwa Bożego, y sprawiedliwości iego, a to wszytko będzie wam przydano.

34. Nie troszczcież się tedy o iutrze: abowiem iutrzeyszy dzień sam o się troskać się będzie. Dosyći ma dzień na swéy nędzy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 1. *Sprawiedliwości waszéj.* Ztąd znać, iż dobre uczynki są sprawiedliwością: a iż człowiek czyniący dobrze, czyni sprawiedliwość. I z tego dobrzeczynienia, a nie tylko z wierzenia, usprawiedliwion bywa. A tak sprawiedliwość chrześcijańskiego człowieka Zbawiciel nasz pokłada najwięcej w tych trzech cnotach: w jałmużnie, w poście, a w modlitwie: tak iż jałmużny czynić, pościć, modlić się, jest sprawiedliwość czynić: i uczynki miłosierne, są uczynki sprawiedliwości. I Jan. 3, 7. Jak. 2, 24. August. in Psal. 42.

4. *Odda tobie.* To oddanie albo zapłata w niebie za dobre uczynki, (którą Pan i Zbawiciel nasz często przypomina) pokazuje, iż uczynki dobre wiernych mają swą zasługę, albo iż zasługują żywot wieczny: a iż mogą być czynione dla zapłaty wiecznéj. Patrz wyż. 5, 12. Psal. 118, 112.

5. *Jako obłudnicy.* Obłudności a próżnéj chwały Pan zakazuje, w tych trojakich uczynkach sprawiedliwości: a nie jawnego ich czynienia przed ludźmi, ku czci a chwale Bożéj, ku bliźnich zbudowaniu, i na zbawienie nasze. Ponieważ nam wyżéj rozkazał, aby się tak świeciła światłość nasza przed ludźmi: żeby oni widząc uczynki nasze dobre, chwalili ztąd P. Boga. Mat. 5, 16. Przetoż w sprawowaniu wszelakich uczynków dobrych, mamy chować regułę onę Grzegorza ś. aby uczynek był na jawie: ale intencya albo serce dobre z którego je czynisz, aby zostało w skrytości. Hom. 11, in Evan. c. 10.

7. *Nie mówcie wiele.* Nie zakazujeć Pan długiéj modlitwy: gdyż i sam na przykład nam, całe nocy na modlitwie trawił, i rozkazał się nam zawsze modlić, a nigdy nieustawać: jako i Paweł ś., i ten był zawsze zwyczaj Kościoła Bożego, który od początku miał pewne godziny modlitw, które zowią *horas canonicas.* Nie wielomodlstwa tedy, ale wielomówstwa albo próżnomówstwa Pan zakazuje, to jest, abyśmy niepotrzebnych rzeczy, próżnemi, zbytniemi a wydwornemi słowy się nie domagali. Jako poganie czynili, którzy mniemali, że bogowie potrzeb ich nie wiedzieli, ani ich wysłuchać nie mieli, ażby długą oracyą wystroili, a wydwornemi słowy wyliczyli to wszystko, czego im potrzeba. August. epist. 121, cap. 8, 9 i 10. Przetoż i kollekty kościelne są bardzo krótkie, ale wielce skuteczne i potężne. Łuk. 6, 12; 18, 1. I. Thess. 5, 17.

11. *Chleba naszego powszedniego.* Słowo greckie ἐπιούσιον, stary tłumacz przed Hieronimem wyłożył był, *quotidianum*, to jest powszednim: lecz Hieronim ś. przełożył je tu *supersubstantialem:* to jest nad istnym albo nadistotnym: acz u Łukasza toż słowo przełożył *powszedni* bo słowo greckie tę oboję rzecz znaczy. Łuk 11, 3. Niektórzy je też jutrzejszym a drudzy *postpraesentem*, po teraźniejszym wykładają. A tak prosimy tu nie tylko chleba powszedniego, to jest, tego wszystkiego co nam ku zachowaniu ciała jest potrzebno: ale też chleba nadistotnego, to jest wszelkiego pokarmu duchownego, a zwłaszcza chleba najświętszego Sakramentu, w którym jest prawdziwie Pan Chrystus, on chleb żywy który zstąpił z nieba. Który przeto nazwan jest chlebem Nadistotnym, iż przewyższa wszystkie istności, i wszystko stworzenie. Jan. 6, 48.

12. *Nasze winy.* Te winy, sąć grzechy nie tylko śmiertelne, ale też powszednie, jako często uczy Augustyn ś. I przetoż nie masz żadnego człeka na świecie, by był naysprawiedliwszy, któryby nie był winien używać téj modlitwy: ponieważ żaden nie jest bez grzechów, przynajmniéj powszednich.

13. *Nie wwódź nas w pokuszenie.* To jest, niedopuszczaj nas wwodzić: jako i Cypryan ś. i Augustyn czytają: Cypr. de Ora. Dom. Aug. de bono persev. c. 6. I jako rozumie i wykłada ś. Kościoł powszechny. Albowiem Bóg nikogo nie kusi, mówi Jakób ś. Jac. 1, 13. A tak strzeż się błędu kalwinistców, którzy Boga czynią przyczyną i sprawcą ludzkich grzechów: powiadając że Bóg zwykł ludzie wwodzić w tęż pokusę, w którą i

---

32. *Bo tego wszystkiego poganie pilnie szukają. Pilnie*, to jest, zbytecznie frasowliwie, nieufając Boskiéj opatrzności.

33. *Naprzód.* Przedewszystkiem, głównie, najbardziéj. —*Królestwa Bożego.* Żeby z Bogiem królować. Albo przez królestwo Boże rozumieć należy łaskę Bożą, któréj, jako życia dusz naszych, przedewszystkiem szukać powinniśmy; jako się mówi Łuk. 17, 21: *Królestwo Boże w was jest.*—*Sprawiedliwości jego.* To jest, Bożéj. Zowie się zaś sprawiedliwością Bożą, którą on nam przepisał, gdy dał nam swoje prawo, według którego urządzając nasze sprawy, zachowujemy sprawiedliwość, i jesteśmy sprawiedliwymi i świętymi. — *To wszystko będzie wam przydano.* Zdaje się że wzięta przenośnia od rzeczy błahych, które się darmo przydają kupującym jaką rzecz drogą.

34. *Nie troszczcież się tedy o jutrze.* Albowiem, jeśli królestwa niebieskiego szukać będziecie, te wszystkie rzeczy będą wam przydane. U ś. Łukasza powiedziano 12, 29: *Wzgórę się nie podnoście;* to jest, nie troszczcie się zbytecznie o przyszłość.—*Jutrzejszy dzień sam o się troskać się będzie.* Dosyć wam przyniesie troski do szukania tego, co w tym dniu, gdy on przyjdzie, będzie niezbędném. Nie zabrania Chrystus wszelkich zabiegów i starania o rzeczy doczesne, lecz nagania tylko taką troskliwość, która nam przeszkadza do szukania królestwa Bożego, i która więcéj ceni rzeczy doczesne jak wieczne.—*Na swéj nędzy.* Na utrapieniu i pracy, która towarzyszy każdemu dniowi; jakby rzekł: Nie trapcie się więc i nie trudźcie przed czasem.

sam szatan: i owszem samego, prawi, szatana Bóg podwodzi, aby serce złych ludzi napełniał. Jako Beza namiastek Kalwinów na to miejsce śmiał napisać. I sam Kalwin także bluźni na wielu miejscach.

Słowa które Grecy do pacierza przydają: Bo twoje jest królestwo i t. d. nie są z Pisma s. wzięte, ale z Liturgii albo Mszéj greckiéj. Przeto łacińscy doktowie, w języku greckim biegli, tych słów nie wspominają, iż do Pisma nie należą.

16. *Gdy się pościcie.* Nie zakazujeć tu Pan jawnych postów, jakie w Pismie ś. i uchwalone, i ustawione były: gdyż i Niniwitowie jawnemi postami ubłagali gniew Boży przeciw sobie: ale gani te, którzy albo dla próżnéj chwały poszczą, aby je ludzie chwalili, albo którzy stroją postawę poszczących, choć nie poszczą: co jest *hypocrisis*, i szczera obłuda. Jon. 3, 7.

20. *Skarbcie w niebie.* Przez te skarby nie możeć się rozumieć sama wiara: ale szczodre jałmużny, i insze uczynki dobre, które Bóg chowając, jako w księgach albo w skrzyni w niebie, wedle nich ma każdemu oddać i zapłacić. Jako z drugiéj strony, kto skąpie sieje, skąpie też będzie żął, mówi Paweł ś. II. Kor. 9, 6.

24. *Dwiema panom służyć.* Dwa panowie sąć naprzód, dwoja wiara; Bóg i Baal: Chrystus i Luter, Serwet albo Kalwin: ołtarz Boży i odszczepieńska wieczerza: stół Pański i stół czartowski: Kościoł powszechny i zbór kacerski. Potém dwa panowie są też, Bóg i świat: ciało i duch, grzech i sprawiedliwość.

26. *Nie troszczcie się.* Nie zakazujeć Pan roboty i opatrowania żywności: ale troskania z kłopotem i frasunkiem: albo zbytniego starania, jakoby nie ufając opatrzności Bożéj.

CAPUT VII.

O posądzeniu, modlitwie, miłości, ciasnéj drodze do nieba, i t. d.

1. Nolite judicare, ut non judicemini. *(Luc. 6, 37. Rom. 2, 1).*

2. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini: et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. *(Marc. 4, 24).*

3. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides?

4. Aut quomodo dicis fratri tuo: Sine, ejiciam festucam de oculo tuo: et ecce, trabs est in oculo tuo?

5. Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.

6. Nolite dare sanctum canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos.

7. Petite, et dabitur vobis: quaerite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis. *(Infr. 21, 22. Marc. 11, 24. Luc. 11, 9. Joan. 14, 13. Jac. 1, 6).*

8. Omnis enim, qui petit, accipit; et qui quaerit, invenit; et pulsanti aperietur.

9. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei? *(Luc. 11, 11).*

10. Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei?

11. Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester, qui in coelis est, dabit bona petentibus se?

ROZDZIAŁ 7.

1. Nie sądźcie, abyście nie byli sądzeni.

2. Abowiem którymbyście sądem sądzili, sądzeni będziecie: y którą miarą mierzyć będziecie, odmierzą wam.

3. A cóż widzisz źdźbło w oku brata twego, a tramu w oku twoim nie widzisz?

4. Abo iako mówisz bratu twemu: Dopuść że wyymę źdźbło z oka twego, a oto tram iest w oku twoim?

5. Obłudniku, wyrzuć pierwey tram z oka twego: a tedy przeyźrzysz abyś wyrzucił źdźbło z oka brata twego.

6. Nie dawaycie psóm świętego: ani mieccie pereł waszych przed wieprze: by ich snadź nie podeptali nogami swemi, y obróciwszy się aby was nie rostargali.

7. Proście, a będzie wam dano: szukaycie, a naydziecie: kołaccie, a będzie wam otworzono.

8. Abowiem wszelki który prosi bierze: a kto szuka nayduie: a kołaczącemu będzie otworzono.

9. Abo któryż z was iest człowiek, którego ieśliby prosił syn iego o chleb, izali mu poda kamień?

10. Abo ieśliby prosił o rybę, izali mu poda węża?

11. Jeśli wy tedy, będąc złymi umiecie datki dobre dawać synom waszym: iakoż więcey ociec wasz, który iest w niebiesiech, da rzeczy dobre tym którzy go proszą?

R. 7.—1. *Nie sądźcie.* P. W.—*Abyście nie byli sądzeni.* Potępieni od Boga, sprawiedliwego sędziego.

2. *Albowiem którymbyście sądem sądzili.* Jakimi wy będziecie względem bliźnich, albo ich sprawy pobłażliwie tłumacząc i wymawiając, albo surowo sądząc i potępiając, takiego sędziego i wy znajdziecie dla siebie w Bogu.— *Którą miarą.* Powtórzenie tego samego zdania.

3. *Zdźbło.* Lekkie wykroczenia.—*Tramu.* Ciężkich grzechów.

6. *Nie dawajcie psom świętego.* P. W.

7. *Proście, a będzie wam dano.* Obietnice twierdzące, które się znajdują w Pismie ś., należy często, jak i w tem miejscu, tłumaczyć z wyjątkami; często bowiem prosimy i nie otrzymujemy, albo dla tego iż źle prosimy, albo że jesteśmy niegodnymi, albo że to o co prosimy jest dla nas niepożytecznem, albo iż Bóg zamierza nam dać co lepszego, jak to o co prosimy.—*Wszelki który prosi.* P. W.

9. *Albo któryż z was jest.* To jest, jestże kto pomiędzy wami?

11. *Jakoż więcéj Ojciec wasz.* Porównywa Ojca niebieskiego z ziemskim, Boga z człowiekiem, dobroć ze złością, postępując w dowodzeniu od mniejszych rzeczy do większych.

12. Omnia ergo, quaecumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis. Haec est enim Lex, et Prophetae. *(Tob. 4, 16. Luc. 6, 31.)*

13. Intrate per angustam portam, quia lata porta, et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem, et multi sunt, qui intrant per eam. *(Luc. 13, 24.)*

14. Quam angusta porta, et arcta via est, quae ducit ad vitam: et pauci sunt, qui inveniunt eam!

15. Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces:

16. a fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?

17. Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor malos fructus facit.

18. Non potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere: *(Luc. 6, 43.)*

19. omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. *(Supr. 3, 10.)*

20. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos. *(Infr. 12, 33.)*

21. Non omnis, qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum coelorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in coelis est, ipse intrabit in regnum coelorum. *(Infr. 25, 11. Luc. 6, 46.)*

22. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo daemonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus? *(Act. 19, 13.)*

23. Et tunc confitebor illis: Quia nunquam novi vos: discedite a me, qui operamini iniquitatem. *(Psal. 6, 9. Infr. 25, 41. Luc. 13, 27.)*

24. Omnis ergo, qui audit verba mea haec, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram; *(Luc. 6, 48. Rom. 2, 13. Jac. 1, 22.)*

25. et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit: fundata enim erat super petram.

12. Wszytko tedy cokolwiek chcecie aby wam ludzie czynili: y wy im czyńcie. Boć ten iest zakon y prorocy.

13. Wchodźcie przez ciasną bramę: Abowiem szeroka brama, y przestronna iest droga która wiedzie na zatracenie: a wiele ich iest, którzy przez nię wchodzą.

14. Jakoż ciasna brama y wąska iest droga która wiedzie do żywota: a mało ich iest, którzy ią nayduią.

15. Strzeżcie się pilnie fałszywych proroków, którzy do was przychodzą w odzieniu owczym, a we wnątrz są wilcy drapieżni:

16. z owoców ich poznacie ie. Izali zbieraią z ciernia iagody winne, abo z ostu figi?

17. Tak wszelkie drzewo dobre, owoce dobre rodzi: a złe drzewo, owoce złe rodzi.

18. Nie może drzewo dobre, owoców złych rodzić: ani drzewo złe, owoców dobrych rodzić:

19. wszelkie drzewo które nie rodzi owocu dobrego, będzie wycięte, y w ogień wrzucone.

20. A przeto z owoców ich poznacie ie.

21. Nie każdy który mi mówi, Panie, Panie, wnidzie do królestwa niebieskiego: ale który czyni wolą oyca mego który iest w niebiesiech, ten wnidzie do królestwa niebieskiego.

22. Wiele ich rzecze mi dnia onego, Panie, Panie, izaliśmy w imię twoie nie prorokowali y w imię twe czartów nie wyganiali, y w imię twe wiele cudów nie czynili?

23. A tedy wyznam im, żem was nigdy nieznał: Odstąpcie odemnie którzy nieprawość czynicie.

24. Wszelki tedy który słucha tych słów moich, y czyni ie: będzie przypodobany mężowi mądremu, który zbudował dóm swóy na opoce;

25. y spadł descz y przyszły rzéki, y wiały wiatry, y uderzyły na on dóm, a nie upadł: bo był na opoce ugruntowany.

12. *Chcecie.* Rozumnie.—*Boć ten jest zakon i prorocy.* Tego bowiem nauczają zakon i prorocy, jest to treść wszystkiego co się zawiera w prawie i prorokach. Rozumiejmy o prawach i przestrogach odnoszących się do wzajemnych obowiązków pomiędzy ludźmi, albowiem oprócz tych rzeczy znajdują się jeszcze inne odnoszące się do czci Bożéj. Przez zakon i proroków rozumie cały stary testament.

13. *Wchodźcie przez ciasną bramę.* Przez ciasną drogę prawa i przykazań Bożych wchodźcie do królestwa niebieskiego. Patrz W.

15. *Fałszywych proroków.* Patrz Wujka.

16. *Z owoców.* Z uczynków.

18. *Nie może drzewo dobre owoców złych rodzić.* Przywodzi Pan bardzo prawdopodobny znak, przez który mogą być odróżnieni dobrzy od złych, fałszywi prorocy i nauczyciele od prawdziwych, jest zaś ten: którzy tylko czynią uczynki dobre nie raz i dwa razy, lecz stale i długo, ci są dobrymi; którzy tak samo złe czynią, ci są źli i ich się wystrzegać należy.

19. *Wszelkie drzewo, które nie rodzi owocu dobrego.* Jako drzewa bezpłodne wycinamy, żeby na próżno nie zajmowały miejsca, i na ogień wrzucamy; tak się stanie i z ludźmi którzy są bez dobrych uczynków, bo będą wycięci z ziemi, i wrzuceni w ogień piekielny.

21. *Nie każdy który mi mówi: Panie, Panie.* P. W.

22. *Dnia onego.* Sławnego oczekiwanego, to jest dnia sądu.— *W imię twoje.* Mocą twoją. — *Prorokowali.* Przepowiadaliśmy rzeczy przyszłe.

23. *Wyznam.* Jawnie powiem.—*Żem was nigdy nie znał.* Znajomością przyjaźni. Naucza więc, iż nie dosyć do zbawienia posiadać łaski darmo dane, jakiemi są dar Proroctwa lub czynienia cudów, lecz trzeba jeszcze mieć dobre uczynki.

24. *Który zbudował dóm swój.* Mówi się o tym który swoje postępowanie i sposób życia, który się nie zasadza na jednéj czynności, lecz na dobrem urządzeniu całego życia, opiera na fundamencie trwałym, to jest na zachowaniu nauki Ewanielicznéj, prawéj wierze i dobrych uczynkach; taki bowiem, chociaż przypadną wiatry pokus, i ona gwałtowna burza ostatecznego sądu, będzie trwał jednak niewzruszony, gdy tymczasem budowanie tego, który słuchał wprawdzie, lecz posłyszanéj prawdy w uczynku nie okazał, ma uledz wielkiéj ruinie. Patrz Wujka.

26. Et omnis, qui audit verba mea haec, et non facit ea, similis erit viro stulto, qui aedificavit domum suam super arenam:
27. et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina illius magna.
28. Et factum est, cum consummasset Jesus verba haec, admirabantur turbae super doctrina ejus.
29. Erat enim docens eos sicut potestatem habens, et non sicut Scribae eorum, et Pharisaei. *(Marc. 1, 22. Luc. 4, 32.)*

26. A wszelki który słucha tych słów moich, a nie czyni ich, będzie podobny mężowi głupiemu, który zbudował dóm swóy na piasku:
27. y spadł descz, y przyszły rzéki y wiały wiatry, y uderzyły na on dóm, y upadł, y był upadek iego wielki.
28. Y stało się, gdy dokończył Jezus tych słów, zdumiewały się rzesze nad nauką iego.
29. Abowiem ie uczył iako władzą maiący, a nie iako Doktorowie ich y Pharyzeuszowie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 1. *Nie sądźcie.* Nie zakazujeć Pan tymi słowy sądzić urzędowi, tak duchownemu jako i świeckiemu (jako sobie dumają nowochrzczeńcy) któremu owszem sądzić rozkazano. Ani zakazuje człowiekowi samego siebie pożytecznie sądzić. Ani zakazuje złego złym, Judasza zdrajcą nazywać: i złoczyńce od urzędów, i heretyki od kościoła osądzone i potępione, mieć za pogany i jawnogrzeszniki. Ale zakazuje tym co nie są na urzędzie posądzać bliźnich swoich: zwłaszcza z nienawiści, albo ze złego domniemania: słowa i sprawy ich dobre albo i średnie (które z dobrego serca wyniść mogły) we złe obracając, i na gorszą stronę wykładając. Jako na on czas posądzali żydowie dobre i święte mowy i sprawy Pana Chrystusowe. A dziś heretykowie, nauki i ceremonie kościelne.

6. *Nie dawajcie psom świętego.* Jako w starym zakonie, w jednym domu baranka pożywano, a mięsa jego wynosić precz nie godziło się: tak w jednym Kościele powszechnym prawdziwa ofiara naszego Zbawiciela ofiarowana bywa: którego ciała precz wynosić, a psom świętego dawać zakazano. Aug. sermone 181, de tempore. Żadnego tedy Sakramentu, a zwłaszcza ołtarznego (jako chleba synowskiego) nie godzi się dawać niewiernikom, i tym którzy w grzechach śmiertelnych będąc, pierwéj się przez świętą spowiedź nie sprobują. I słowo Boże, niema być opowiadane tym, którzy go nie przyjmują: owszem je depcą jako świnie: albo je bluźnią i kąsają jako psi.

8. *Wszelki który prosi, bierze.* Ktokolwiek prosi czego przystoi, i jako przystoi, to jest, rzeczy do zbawienia potrzebnych, z wiarą, z pokorą, z pilnością, i z trwałością będąc w łasce Bożéj: ten pewnie otrzyma, albo to o co prosi, albo co lepszego.

13. *Wchodźcie przez ciasną bramę.* Augustyn ś. tak na to miejsce pisze: Tu się najwięcéj strzedz heretyków mamy, którzy się pospolicie małą liczbą swych, i lichą trzodą swoją zalecają. I dla tegoż Pan, powiedziawszy: iż mało tych którzy znajdują ciasną drogę i ciasną uliczkę: aby się pod imieniem małości, nie wkradli heretycy: wnet dołożył tego: Strzeżcie się fałszywych proroków. De serm. Domin. in mon. lib. 2, c. 32.

15. *Strzeżcie się pilnie fałszywych proroków.* Znaki fałszywych proroków te są. Pierwszy, jeśli się to nie stanie co prorokowali. V. Mo. 18, 22. Drugi, choćby się też stało co prorokowali: jeśli nową naukę przynoszą, któréj nie znali przodkowie naszy. V. Mo. 13, 2. Trzeci, jeśli sami idą nie będąc posłani. Jer. 23, 21. Jan. 10, 8. Rzym. 10, 15. Żyd. 5, 4. Czwarty, jeśli wyszedłszy z nas, I. Jan. 2, 19, nie idą do pogan, aby je nawracali, ale zasię do nas, aby wiarę naszę psowali i wywracali. Dzie. 13, 10. II. Thim. 2, 18. Tit. 2, 11. Piąty, jeśli przychodzą w szatach owczych, to jest pod imieniem Pana Chrystusowem, Mat. 24, 5, strojąc postawę prawdziwych proroków, i mając zawżdy w gębie słowo Boże. Jerem. 28, 2 i 11, przemieniając się w apostoły Pana Chrystusowe, II. Corint. 11, 13, mając postawę nabożeństwa, II. Tim. 3, 5. Przez łagodne mowy i błogosławieństwa, i obiecowanie osobnéj nauki, światłości i wolności ewangelickiéj, zwodząc serca prostych a niewinnych ludzi. Rzym. 16, 18. Szósty, jeśli, jako wilcy targają i rozpraszają na rozmaite sekty, ono stado, które Pan Chrystus sobie zebrał w jedno. Jan. 10, 16. Dzieje 20, 29. Siódmy, z owoców tak nauki jako i żywota ich. Nauki, jeśli przeciwną naukę wnoszą téj, która jest przyjęta we wszystkim Kościele Pana Chrystusowym, Rzym. 16, 17, który jest filarem i umocnieniem prawdy. I. Tim. 3, 15. Jeśli wprowadzają sekty dawno przeklęte i zatracone. II. Pio. 1. Owoce zasię żywota i obyczajów heretyckich są: Odstąpienie od wiary, i oderwanie od Kościoła powszechnego. I. Tim. 4, 1. Niezgody między nimi. I. Kor. 3, 4. Nazwiska od mistrzów swoich nowych: Obj. 2, 6. Gal. 6, 12. I. Kor. 3, 4, od których je, miasto Chrześcijanów, Lutrami, Kalwinistami, Serwetany zowią. Nieustawiczność i niestatek w nauce, II. Cor. 1, 17. Nieposłuszeństwo ku przełożonym duchownym i świeckim. II. Tit. 3, 2. Miłość samych siebie: Pycha i chluba z nauki i umiejętności nadewszystkie ojce i doktory święte. Fałszowanie Pisma ś. Pio. 3, 16, co jest straszliwsza, odrzucenia wiela części jego, zwłaszcza gdzie im jest przeciwne. A toć są owoce wszystkim heretykom w obec pospolite. Sąć i inne osobniejsze, i właśniejsze heretykom czasów naszych: jako nierządne małżeństwa: gwałcenie ślubow i person Bogu oddanych: łupieztwa kościołów, świętokradztwa, saméj wiary zalecanie: ohydzenie uczynków dobrych: powiadając, iż nie mają zasługi u Boga, a iż nie są do usprawiedliwienia i zbawienia potrzebne: a iż przykazanie Boże nie tylko jest ciężkie, ale i ku zachowaniu niepodobne. I wiele takich nauk kłamliwych, na skazę wszelkiego życia pobożnego we wszystkich staniech prosto prowadzących.

21. *Nie każdy który mi mówi, Panie.* Cić pewnie wiarę mają: boby bez niéj Pana wzywać nie mogli. Rzy. 10, 14. A jednak tu widzimy, iż nie dosyć na wierze: a iż nie sama niewiara jest grzechem: jako uczy Luter. Gdyż ani sami katolicy i prawowierni, choćby też wielką wiarą prawdziwe cuda czynili przez imię Pana Chrystusowe: wszakże bez dobrych uczynków zbawienia dostąpić nie mogą. Ktemu obacz którzy to są, co zawsze

---

29. *Jako władzę mający.* Naprzód dla tego iż nie tak jako piśmienni i faryzeuszowie, nauczał tylko tego co prawo mówiło, ani spełniał tylko obowiązku tłumacza, lecz przynosił przykazania i obietnice nowe i podawał je powagą nie cudzą lecz własną. *A ja wam powiadam, i t. d.* Powtóre, dla tego, że jego nauka miała wielką siłę i skuteczność, gdy przeciwnie słowa faryzeuszów były zimne i niezdolne do poruszenia umysłu słuchaczów. Potrzecie, gdyż swoję naukę potwierdzał cudami, czego nauczyciele zakonni czynić nie byli w stanie.

w gębie mają Panie, Panie: co im jednak najmniéj niepomoże, gdyż tak uczynki dobre zelżyli, i sprawiedliwość chrześcijańską ludziom ohydzili.

24. *Który zbudował dom swój na opoce.* Pan Chrystus ista mądrość, zbudował Kościoł swój na opoce, którego żadne furye szatańskie nigdy nie obalą. A głupi heretycy, różne zbory swoje budują na piasku: które zasię samiż obalają niezgodami swemi. Mat. 16, 18.

CAPUT VIII.

O uzdrowieniu trędowatego, sługi setnika, świekry Piotrowéj, wypędzeniu czartów, i t. d.

1. Cum autem descendisset de monte, secutae sunt eum turbae multae;

2. et ecce, leprosus veniens adorabat eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. *(Marc. 1, 40. Luc. 5, 12).*

3. Et extendens Jesus manum, tetigit eum, dicens: Volo. Mundare. Et confestim mundata est lepra ejus.

4. Et ait illi Jesus: Vide, nemini dixeris, sed vade, ostende te sacerdoti, et offer munus, quod praecepit Moyses, in testimonium illis. *(Lev. 14, 2).*

5. Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio, rogans eum, *(Luc. 7, 3).*

6. et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur.

7. Et ait illi Jesus: Ego veniam, et curabo eum.

8. Et respondens Centurio, ait: Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus.

9. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic: Vade, et vadit; et alii: Veni, et venit; et servo meo: Fac hoc, et facit.

10. Audiens autem Jesus miratus est, et sequen-

ROZDZIAŁ 8.

1. A gdy zstąpił z góry, szły za nim wielkie rzesze;

2. a oto trędowaty przyszedszy, pokłonił się mu, mówiąc: Panie, ieśli chcesz, możesz mię oczyścić.

3. Y ściągnawszy Jezus rękę, dotknął się go, mówiąc: Chcę, bądź oczyścion. Y był zarazem oczyścion trąd iego.

4. Y rzekł mu Jezus: patrz abyś nikomu nie powiadał, ale idź, ukaż się kapłanowi, y ofiaruy dar który przykazał Moyżesz na świadectwo im.

5. A gdy wszedł do Kapharnaum, przystąpił do niego Setnik, prosząc go,

6. y mówiąc: Panie, sługa móy leży w domu powietrzem ruszony, y ciężko trapiony iest.

7. Y rzekł mu Jezus: Ja przyidę, y uzdrowię go.

8. Y odpowiadaiąc Setnik, rzekł: Panie, nie iestem godzien abyś wszedł pod dach móy: ale tylko rzecz słowem, a będzie uzdrowion sługa móy.

9. Bo y ia iestem człowiek pod władzą postawiony, maiący pod sobą żołnierze: y mówię temu: Idź, a idzie; a drugiemu: Chodź, a przychodzi; a słudze moiemu: Czyń to, a czyni.

10. A usłyszawszy Jezus, dziwował się, y rzekł

R. 8.—2. *Pokłonił się.* Nie tylko przez grzeczność, jako prorokowi lub świętemu, lecz na znak czci i hołdu jako Bogu, jak to pokazują same słowa: *jeśli chcesz, możesz mię oczyścić,* uznające w nim moc Bożą.

3. *Dotknął się go.* Chciał Pan niektórych chorych przez dotknięcie się uzdrowić, żeby pokazał, iż nawet jego ciało z przyczyny złączenia się z bóstwem posiada moc uzdrawiającą i ożywczą; tak ś. Cyrillus. Inni rozumieją iż dotknął dla tego, żeby pokazać, iż go nie obowiązuje stare prawo, które zabraniało dotykać się trędowatych, Lev. 4, 46; tak ś. Ambroży, i inni. Inni znowu, żeby nauczyć, iż on nieulega prawu które zabraniało dotykać się trądu, gdyż go trąd kalać nie mógł, a przeciwnie on przez dotknięcie oczyścił trędowatego; tak Tertulian, lib. adversus Marcian. 4.

4. *Patrz abyś nikomu niepowiadał.* Nie zabrania, żeby zgoła nigdy niemówił, lecz iżby nie rozgłaszał wprzódy nim się ukaże kapłanom, aby ci dowiedziawszy się o tém z ogólnéj wieści, nie potwarzali snadź, iż nie jest prawdziwie oczyszczonym, gdyż do nich należało według prawa Lew. 14. wydawać sąd o rzeczywistém wyleczeniu się z trądu.— *Ukaż się kapłanowi.* Tak rozkazuje, żeby się nie zdało iż nie zachowuje prawa, i żeby nam dać powod do pokory, a także aby kapłani, sami stwierdziwszy cud, nie mieli żadnéj wymówki, iż w niego nieuwierzyli. Patrz Wujka.— *Dar, który przykazał Mojżesz.* Jaki dar należało ofiarować, mamy Lew. r. 14, 4. Patrz W.— *Na świadectwo im.* Iżby ci sami, którzy się mnie najbardziéj sprzeciwiają, pierwsi byli świadkami cudów moich, i żeby ich niedowiarstwo własnem ich świadectwem zostało przekonane. Nie wprzódy bowiem przyjmowali dar, ale gdy się dokładnie przedświadczyli o uzdrowieniu.

5. *Setnik.* Poganin z wojska Rzymskiego. Setnikami się nazywali ci, którzy byli przełożonymi nad seciną żołnierzy. Ś. Łuk. powiada, że ten Setnik nie sam podszedł do Chrystusa lecz wysłał posłów, r. 7. 3; lecz ś. Augustyn i inni rozwiązują tę trudność powiadając, iż ten który przez drugiego od siebie posłanego przychodzi, sam przychodzi. Tak mówimy iż ten lub ów jawił się przed sędzią, który przybył tam przez swego pełnomocnika.

8. *Panie, nie jestem godzien.* Zdaje się to sprzeciwiać opowiadaniu ś. Łukasza, który powiada, iż Setnik prosił Chrystusa, żeby przyszedł. Lecz można łatwo odpowiedzieć, iż ci których setnik posłał nie mieli rozkazu prosić Chrystusa, żeby przyszedł do domu, jak się pokaz. Łuk. r. 7, 3, lecz że oni to dodali z własnego natchnienia, gdyż nierozumieli żeby mógł Chrystus nieobecnego uleczyć, albo może się chcieli pochlubić przed setnikiem swoją powagą u Chrystusa, iż mogli uprosić aby nie tylko dał pomoc choremu, ale nawet żeby się u niego znajdował.—*Rzecz słowem.* Rozkaż jednem słowem. Patrz Wujka.

9. *Bo i ja jestem człowiek pod władzą postawiony.* Jakby rzekł: Jeśli ja człowick, chociaż zostaję pod władzą moich przełożonych, gdy jednakże, ponieważ mam pod sobą żołnierzy, mówię temu: idź, a idzie, i t. d.; tém bardziéj ty, który żadnéj nie podlegasz władzy, będziesz mógł samym tylko rozkazem uzdrowić sługę mojego.

10. *Dziwował się.* Wiadoma już była Chrystusowi wiara setnika; mówi się jednak, że się on dziwował, gdyż możemy podziwiać rzeczy wielkie i niezwykłe, chociażby one były nam znajome; ztąd gdy mówimy, że się Chrystus dziwował, rozumieć należy, iż to lub

tibus se dixit: Amen, dico vobis: non inveni tantam fidam in Israel.

11. Dico autem vobis, quod multi ab oriente et occidente venient et recumbent cum Abraham, et Isaac et Jacob in regno coelorum: *(Mal. 1, 11).*

12. filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium. *(Infr. 22, 13).*

13. Et dixit Jesus Centurioni: Vade, et sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer in illa hora.

14. Et cum venisset Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febricitantem;

15. et tetigit manum ejus, et dimisit eam febris, et surrexit, et ministrabat eis. *(Marc. 1, 31).*

16. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos daemonia habentes; et ejiciebat spiritus verbo, et omnes male habentes curavit; *(Marc. 1, 32).*

17. ut adimpleretur, quod dictum est per Isaiam prophetam, dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, et aegrotationes nostras portavit. *(Isai 53, 4. I. Petr. 2, 24).*

18. Videns autem Jesus turbas multas circum se, jussit ire trans fretum.

19. Et accedens unus Scriba ait illi: Magister sequar te, quocumque ieris.

20. Et dicit ei Jesus: Vulpes foveas habent, et

tym którzy szli za nim: Zaprawdę powiadam wam, nie nalazłem tak wielkiéy wiary w Izraelu.

11. A powiadam wam, iż wiele ich ze wschodu słońca y z zachodu przyidzie, y usiędą z Abrahamem, y Izaakiem, y Jakóbem, w królestwie niebieskim:

12. a synowie królestwa będą wyrzuceni w ciemności zewnętrzne: tam będzie płacz y zgrzytanie zębów.

13. Y rzekł Jezus Setnikowi: Idź, a iakoś uwierzył niechci się stanie. Y uzdrowiony iest sługa onéy godziny.

14. A gdy przyszedł Jezus do domu Piotrowego, uyrzał świekrę iego leżącą a maiącą gorączkę;

15. y dotknął się ręki iéy, y opuściła ią gorączka: y wstała, y posługowała im.

16. A gdy był wieczór, przywiedli mu wiele dyabelstwa maiących: y wyrzucał duchy słowem: y wszytkie którzy się źle mieli uzdrowił;

17. aby się wypełniło, co iest rzeczono przez Izaiasza proroka mówiącego: On niemocy nasze przyiął, y choroby nasze nosił.

18. A widząc Jezus wielkie rzesze około siebie, kazał iachać za morze.

19. Y przystąpiwszy ieden Doktór, rzekł mu: Nauczycielu, póydę za tobą, gdzie iedno póydziesz.

20. Y rzekł mu Jezus: Liszki maią iamy, y pta-

owo za rzecz wielką uważał.—*Nienalazłem tak wielkiéj wiary w Izraelu.* Nie porównywa Chrystus wiary setnika z wiarą osob szczególnych, ani też z wiarą apostołów, N. Panny, i t. d., lecz z wiarą ludu. Tak bowiem zwykliśmy niekiedy mówić ogólnie, rozumiejąc iż ci, o których niema żadnéj wątpliwości, powinni być wyjątkiem. Tak król, gdy mówi, iż taki a taki jest najbogatszym w moim królestwie, bezwątpienia siebie samego wyjmuje, który bez zaprzeczenia jest bogatszym. Możemy także mówić, że nie powiada Chrystus o saméj wierze, ale o zewnętrznych jéj znakach, jakby rzekł: Nie znalazłem ktoby mnie tak odpowiedział, ktoby tak wielką wiarę okazał, ktoby miał tak mocne przekonanie o mojéj Boskiéj potędze. Pierwsze tłumaczenie zdaje się właściwszem.

11. *Ze wschodu słońca i z zachodu.* Z całego okręgu ziemi poza obrębem Judei; położył bowiem dwie najodleglejsze części zamiast wszystkich.— *Przyjdzie.* Powołani zostaną, mówi bowiem o powołaniu pogan, o którem prorokował Iz. 43, 5; i o którem cały list ś. Pawła do Rzym., a zwłaszcza rozdz. 11.— *Usiędą.* Do stołu; przenośnia bowiem wzięta od uczty: gdyż królestwo niebieskie zwykle się przedstawia jako uczta, albowiem *będziemy nasyceni, gdy się ukaże chwała jego.* Psal. 16, 15. Nie było zwyczaju żeby poganie zasiadali do stołu z Żydami; ci bowiem ostatni pogan nie przypuszczali. Naucza więc Chrystus, iż poganie mają zasiąść w niebie z samymi patryarchami żydowskimi, z Abrahamem, Izaakiem i Jakóbem, i że mają mieć pierwszeństwo przed Żydami.— *Z Abrahamem i Izaakiem, i Jakóbem.* Zdaje się, iż się ci trzéj wymieniają jako założyciele rzeczypospolitéj żydowskiéj, którzy jakby na pierwszem miejscu u stołu zasiądą, dla oznaczenia, że poganie mają z nimi zasiąść, i to zaraz po nich, przed innymi Żydami.

12. *A synowie królestwa.* Którzy pierwsi byli powołani do królestwa; albo synami królestwa zowią się ci, którzy się w samem królestwie i z narodu żydowskiego narodzili.—*W ciemności zewnętrzne.* W ciemne więzienie piekielne. Te ciemności zowią się zewnętrznemi, albowiem ci których do nich wrzucają, zostają wyłączeni od chwały, o któréj się tu mówi pod allegorją uczty. Starożytni zaś mieli zwyczaj odprawiać uczty w porze wieczornéj, i dóm w którym ucztowali, oświecali licznemi pochodniami. Będą więc pozbawieni tego światła, którzy się nie staną uczęstnikami uczty chwały niebieskiéj, i zostaną wtrąceni w ciemności piekielne.—*Zgrzytanie.* Być może z wściekłości i oburzenia.

14. *Do domu Piotrowego.* W którym przedtem zwykle przemieszkiwał; w tym bowiem czasie, opuściwszy wszystko, poszedł za Chrystusem. Dom zaś ten nie był w Kafarnaum, lecz w Betsaidzie, któréj Piotr był obywatelem, i która nie wiele była odległą od Kafarnaum, tak iż Chrystus wyszedłszy z synagogi Kafarnaitów, mógł przyjść na wieczerzę do Betsaidy; Maldonatus, Kornel a Lapide, i inni mniemają iż dóm ten był domem swiekra Piotrowego z Kafarnaum, w którym Piotr zwykle się zatrzymywał, ile razy przybywał do Kafarnaum.— *Świekrę jego.* Patrz W.

16. *Wszystkie.* Którzy mu byli przedstawieni.

17. *Aby się wypełniło.* Tak, iż się spełniła przepowiednia proroka. Patrz, co się rzekło r. 2, w. 15. Albo także oznacza przyczynę, wedle tego cośmy wyż. rzekli r. 1, w. 22.—*Niemocy nasze przyjął.* Zniósł. Izaiasz właściwie mówi o grzechach; lecz Ewangelista stosuje do chorob ciała, albo dla tego iż Chrystus choroby ciała leczył tylko przez wzgląd na choroby duszne; albo dla tego, że, jak powiada ś. Chryzostom Hom. 28, choroby ciała są karą grzechu, i po większéj części rodzą się z chorob dusznych. A chociaż Izaiasz, według ogólnego tłumaczenia, mówi o grzechach, może być także, iż mówi i o chorobach ciała, które Chrystus przyjął, nie żeby je mieć samemu, lecz aby usunąć od nas.

18. *Kazał jechać za morze.* Kazał się przeprawić uczniom na drugi brzeg morza Genezaretskiego.

20. *Liszki mają jamy.* Tego doktora odrzucił Chrystus od siebie, gdyż nie tyle mu chodziło o nabycie doskonałości, ile raczéj o próżną chwałę lub zysk do-

volucres coeli nidos: Filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet. *(Luc. 9, 58).*

21. Alius autem de discipulis ejus ait illi: Domine, permitte me primum ire, et sepelire patrem meum.

22. Jesus autem ait illi: Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.

23. Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus; *(Marc. 4, 36. Luc. 8, 22).*

24. et ecce motus magnus factus est in mari, ita, ut navicula operiretur fluctibus; ipse vero dormiebat.

25. Et accesserunt ad eum discipuli ejus, et suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus.

26. Et dicit eis Jesus: Quid timidi estis, modicae fidei? Tunc surgens, imperavit ventis et mari; et facta est tranquilitas magna.

27. Porro homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei?

28. Et cum venisset trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes daemonia, de monumentis exeuntes, saevi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam. *(Marc. 5, 1. Luc. 8, 26).*

29. Et ecce, clamaverunt dicentes: Quid nobis et tibi, Jesu, fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos?

cy niebiescy gniazda: a syn człowieczy niema gdzieby głowę skłonił.

21. A drugi z uczniów iego rzekł mu: Panie, dopuść mi pierwey odeyść, y pogrześć oyca mego.

22. Y rzekł mu Jezus: Pódź za mną, a dopuść umarłym grześć umarłe swoie.

23. A gdy on wstąpił w łódkę, weszli za nim uczniowie iego;

24. a oto wzruszenie wielkie stało się na morzu, tak iż się łódka wałmi okrywała, a on spał.

25. Y przystąpili do niego uczniowie iego, y obudzili go, mówiąc: Panie zachoway nas, giniemy.

26. Y rzekł im Jezus: Czemu boiaźliwi iesteście, małey wiary? Tedy wstawszy roskazał wiatróm y morzu, y stało się uciszenie wielkie.

27. A ludzie się dziwowali, mówiąc: Jakiż iest ten, że mu y wiatry y morze są posłuszne?

28. A gdy się przewieźli za morze do krainy Gerazeńczyków, zabieżeli mu dwa maiący dyabelstwo, z grobów wychodzący, barzo okrutni, tak iż żaden nie mógł przeyśdź oną drogą.

29. A oto zakrzyknęli, mówiąc: Co nam y tobie Jezusie synu Boży? przyszedłeś tu przed czasem męczyć nas?

---

czesny. Znaczenie zaś słów jest następujące: tak dalece nie możesz się ode mnie spodziewać bogactw, iż jestem uboższym od zwierząt ziemnych i ptaków powietrznych, bo niemam ani najmniejszego przytułku własnego, gdy tymczasem liszki mają swoje kryjówki, nory, i ptaki gniazda.— *A syn człowieczy.* Syn człowieczy, według sposobu mówienia Hebrajskiego, to samo znaczy co człowiek. Nazywa zaś siebie synem człowieczym przez pokorę, gdyż mógł, jak i było rzeczywiście, mianować siebie Bogiem.

21. *A drugi z uczniów.* Naprzód Chrystus powiedział był do niego, *idź zamną;* co tu Mateusz zamilczał, lecz wyraził Łukasz ś. r. 9, 59; dla tego prosi o pozwolenie pogrzebania ojca. Klemens Alexandryjski podaje, że tym uczniem był Filip, lib. 3. Stromat, c. 2.—*Dopuść mi pierwiéj odejść, i pogrześć ojca mego.* Ucznia tego ojciec już był umarł, a jednak Chrystus nie pozwala mu odejść, aby go pogrześć, gdyż chciał nauczyć, że gdy nas powołuje, nie powinniśmy ani jednego dnia, ani jednéj godziny zwlekać, choćby nawet z pobudek pobożności, choćby dla pogrzebania już umarłego ojca, lecz w tejże chwili iść za wezwaniem; nie może bowiem być większa pobożność, jak iść za nim, gdyż czynić wszystko, a więc i ojca grzebać, powinniśmy tylko dla niego; tak Maldonatus, Korn. a Lap., i inni za Chryzostomem. Teofilaktus jednak, Cyrillus, i niektórzy z późniejszych mniemają, iż prosił, żeby mu wolno było mieć opiekę nad starym ojcem póki nie umrze, przyrzekając pójść za nim, gdy pogrzebie ojca, co się nam zdaje rzeczą prawdopodobniejszą.

22. *Dopuść umarłym.* Przez umarłych rozumie przedewszystkiem grzeszników, którzy nie o Chrystusie, lecz o rzeczach tego świata myślą, i którzy są umarli na duszy, jako pozbawieni życia łaski.—*Umarłe swoje.* Trupy umarłych, do których oni są podobnymi, gdy są pozbawieni prawdziwego życia. Albo wyraz *swoje* to samo znaczy co swojego ojca, swojego syna, brata. Chciał pokazać iż obowiązek grzebania umarłych mniéj znaczy niż opowiadanie Ewangielii. Patrz Wujka.

24. *Wzruszenie.* Burza.— *Na morzu.* Genezaretskiem.— *A on spał.* Nie snem udanym lecz prawdziwym, który prawdopodobnie był dobrowolnym i przywołanym, aby burza powstała w czasie jego snu, i jakby bez jego wiedzy.

26. *Małej wiary.* Powinni byli ufać, iż zostając z Chrystusem, są pod szczególną opieką Bożą.— *Rozkazał.* W greckim jest, *skarcił.* Sam tylko Bóg rozkazuje wiatrom i morzu; przeto śpiewa Dawid, Psal. 88, 10: *Ty panujesz nad mocą morską, a wzruszenie nawałności jego ty uśmierzasz.* Patrz W.

27. *Ludzie się dziwowali.* Albo rozumie apostołów, albo co jest prawdziwsza, innych ludzi, którzy jednocześnie z Chrystusem wstąpili do innych łodzi, i po tém samem jeziorze płynęli, nie odstępując Chrystusa, jak pisze ś. Marek r. 4, 36: *A inne lodzi,* powiada, *były z nim.*

28. *Do krainy Gerazeńczyków. Geraza,* inaczéj, Jeraza, niegdyś Gergeza, u Józefa także Gerazis, u Hieronima zaś Gargazi nazwana, była znakomitem i warownem miastem za Jordanem. Od tego miasta przyległa na około kraina, zowie się krainą Gerazeńczyków, jak również od Gadary, Gadareńczyków.—*Z grobów wychodzący.* Żydzi bowiem nie w miastach, lecz po za obrębem miast budowali groby; były one po dobne do mieszkań, i mogły zmieścić wielką liczbę ludzi. Że groby były obszerne przekonywujemy się także z Iz. 65, 4. gdzie znajdujemy iż wielu miało zwyczaj sypiać w grobach, i oddawać się tam przesądnym praktykom, w przekonaniu, że umarli dają im we śnie odpowiedzi na czynione sobie zapytania.

29. *Co nam i tobie?* Cośmy ci złego uczynili, że nas z tych ciał wyrzucasz.— *Przyszedłeś tu.* Do téj krainy Gerazeńczyków.— *Przed czasem.* To jest, przed dniem sądu ostatecznego, w którym oczekują większych kar dla siebie.— *Męczyć nas.* Doznawali udręczenia, gdyż niechętnie ustępowali z ciał, które byli opętali, i łatwo wierzyć, że Chrystus powiększał ich udręczenie, aby znaglić do wyjścia.

30. Erat autem non longe ab illis grex multorum porcorum pascens. *(Marc. 5, 11. Luc. 8, 32).*

31. Daemones autem rogabant eum, dicentes: Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum.

32. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos; et ecce, impetu abiit totus grex per praeceps in mare, et mortui sunt in aquis.

33. Pastores autem fugerunt et venientes in civitatem, nuntiaverunt omnia, et de eis, qui daemonia habuerant.

34. Et ecce, tota civitas exiit obviam Jesu, et viso eo rogabant, ut transiret a finibus eorum. *(Marc. 5, 17. Luc. 8, 37).*

30. A było nie daleko od nich stado wiela wieprzów na paszéy.

31. A czartowie prosili go, mówiąc: Jeśli nas wyrzucasz ztąd, puść nas w stado wieprzów.

32. Y rzekł im: Idźcie. A oni wyszedłszy, weszli w wieprze. A oto wszytko stado pędem z przykra wpadło w morze y pozdychało w wodach.

33. A pasterze uciekli: y przyszedłszy do miasta, opowiedzieli wszytko, y o onych którzy mieli dyabelstwo.

34. A oto wszytko miasto wyszło przeciwko Jezusowi: y uyźrzawszy go, prosili aby z ich granic odszedł.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz.** 8. w. 4. *Ukaż się kapłanowi.* Kapłani starego zakonu (mówi ś. Złotousty) mieli moc tylko rozeznania albo rozsądzenia, który był od trądu oczyszczony. Chrys. lib. 3 de Sacerd. Ale kapłani nowego zakonu mają moc, nie tylko doświadczać kto jest oczyszczony, ale zgoła oczyszczać duszne zmazy. A przetoż którzy nimi gardzą, daleko są gorsi i godni większego karania niżli kiedy Dathan ze wszystkimi pomocniki swemi. To wszystko jego słowa. IV. Mo. 16, 1.

4. *I ofiaruj dar.* Każe mu Pan ofiarować ofiarę zakonną (mówi Augustyn ś.) iż jeszcze nie była ustawiona ofiara ona święta nad świętemi, która jest ciało jego, która na miejsce onych wszystkich ofiar zakonnych nastąpiła. Quaest. Evang. lib. 2, q. 3.

8. *Nie jestem godzien.* Gdy pożywasz ciała i krwie Pańskiéj (mówi Origenes) tedy Pan wchodzi pod dach twój. Ty tedy ukorzywszy się mów: Panie nie jestem godzien i t. d. Tak też mówił i ś. Złotousty we Mszy swojéj: i tychże słów kościoł powszechny podziś dzień używa przy Mszy ś. i przy rozdawaniu Najświętszego Sakramentu. Mal. 1, 11. Hom. 5, in diver.

14. *Świekrę jego.* O Pietrze pewna jest że miał żonę: ale jako pisze Hieronim ś. apostołowie jedni żon nigdy nie mieli: a drudzy co je pierwéj mieli, po swém powołaniu na urząd apostolski tak je opuścili, że ich potém nigdy nie uznali. Czego Hieronim dowodzi z słów onych Pańskich: Każdy który opuści dla mnie żonę i t. d. I z apostolskich: Otośmy my opuścili wszystko. *Hier. adver. Jov. Apostoli aut virgines fuerunt aut post nuptias continentes:* Mat. 19, 28 i 29. Przetoż ten zwyczaj był w kościele od czasów apostolskich: że i żonaci mogli być na kapłaństwo przypuszczeni, ale tylko mężowie jednéj żony, albo po śmierci żony swéj, albo jeszcze za żywota za jéj przyzwoleniem, gdy też ona wieczną czystość ślubi. I. Tim, 3, 2. A jeśli Greccy kapłani, i Ruscy popi inaczéj czynią: niech słuchają Epiphaniego doktora greckiego, że to czynią przeciw starym kanonom i ustawom kościelnym. Epiph. haeresi 59. Co też i Paphnucius na pierwszym Synodzie Niceeńskim jaśnie pokazuje. O czém Zozomenus lib. 1, cap. 22, i Socrates lib. 1, cap. 8. I jest to rzecz pewna, iż żaden nigdy nie był, nie tylko w Łacińskim, ale ani w Greckim kościele, któryby przyjąwszy kapłaństwo, miał potém pojąć żonę.

23. *Niechaj umarli swe umarłe grzebią.* Ztąd się uczymy, iż żaden wzgląd nie tylko świecki albo cielesny, ale ani żadna inna uczciwa posługa, i ku samym rodzicom naszym, niema nam być na przeszkodzie, żebyśmy Chrystusa nie naśladowali, i doskonalszy żywot obierali.

26. *Rozkazał wiatrom.* Kościoł ś. powszechny, który tu przez tę łódkę jest figurowany, i Katolicy tegoż kościoła synowie, częstemi nawałnościami i przeciwieństwy bywają probowani. Ale Pan Chrystus, który się zdał że spał, czasu przystojnego modlitwami wiernych obudzony, wstaje: i rozbiwszy chmury, i uciszywszy wiatry, wielką pogodę i pokój przywraca Kościołowi swemu.

---

30. *Stado wiela wieprzów.* Które albo Żydzi wbrew przepisom prawa, albo poganie zamieszkali w téj krainie utrzymywali.

31. *Puść nas w stado wieprzów.* O dwie rzeczy prosili czarci: o jedną, żeby ich nie pogrążał w przepaść, jak wyraził ś. Łukasz, r. 8, w. 31. jakby, jeśliby tam byli posłani, miały ich spotkać te same męki, jakiemi mają być trapieni po sądzie ostatecznym: o drugą, żeby im dopuścił wejść w wieprzów; i jak się zdaje, prosili o to dla tego, aby mieszkańcy owéj krainy, dotknięci stratą wieprzów, nie przyjęli Chrystusa, które to przypuszczenie zdaje się potwierdzać sam skutek; albowiem w. 34 mamy: *I ujrzawszy go, prosili aby z ich granic odszedł.*

32. *I rzekł im: idźcie.* Dla czego przystał Chrystus na żądanie czartów, wiele się powodów przytacza, 1. Żeby przez to udręczenie mieszkańcy tego miasta zostali przywiedżeni do zbawienia. 2. Żeby tą stratą ukarać Żydów, którzy wbrew prawa jedli wieprzowinę. 3. Z przyczyny Saduceuszów, którzy zaprzeczali istnienia duchów, żeby rzeczą samą ujrzeli, iż się duchy znajdują. 4. Iżby wybawieni od szatanów, uznali wielkość dobrodziejstwa, widząc jak wielka liczba ich była. 5. Abyśmy wiedzieli, że bez jego dozwolenia, nawet nad wieprzami szatani władzy nie mają. 6. Iżby wybawieni rozumieli, jak wiele oni mieliby do cierpienia, jeśliby ich P. Bóg od tego był nie zachował, widząc że wieprze wespół z czartami wnet w morze pogrążone zostały. 7. Aby się pokazało jak wielka liczba szatanów wyrzuconą została z jednego człowieka, gdy napełniła całe stado wieprzów. 8. Żeby pokazać, iż czarci ochotnie przebywają w ludziach na wzór wieprzów żyjących, którą tu jednak przyczynę można rozumieć w sensie raczéj mistycznym, nie zaś literalnym.— *W morze.* W jezioro Genezaret.— *Z przykra.* Z góry prosto. *Linde.*

34. *Prosili, aby z ich granic wyszedł.* Lękając się o inne rzeczy swoje, gdy już utracili wieprze.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O uzdrowieniu paralityka, powołaniu Mateusza, wskrzeszeniu córki Jaira, i t. d.

1. Et ascendens in naviculam, transfretavit, et venit in civitatem suam.
2. Et ecce, offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Et videns Jesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide, fili: remittuntur tibi peccata tua. *(Marc. 2, 3. Luc. 5, 18).*
3. Et ecce, quidam de Scribis dixerunt intra se: Hic blasphemat.
4. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? *(Infr. 16, 8).*
5. Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata tua; an dicere: Surge, et ambula?
6. Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.
7. Et surrexit, et abiit in domum suam.
8. Videntes autem turbae timuerunt, et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.
9. Et, cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthaeum nomine. Et ait illi: Sequere me. Et surgens, secutus est eum. *(Marc. 2, 14. Luc. 5, 27).*
27. Et factum est discumbente eo in domo, ecce, multi publicani et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipulis ejus.
11. Et videntes Pharisaei, dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducat Magister vester?

1. Y wstąpiwszy w łódkę, przewiózł się, y przyszedł do miasta swego.
2. A oto przynieśli mu powietrzem ruszonego na łożu leżącego. A widząc Jezus wiarę ich, rzekł powietrzem ruszonemu: Ufay synu, odpuszczaią się grzechy twoie.
3. A oto niektórzy z Doktorów mówili sami w sobie: Ten bluźni.
4. A widząc Jezus myśli ich rzekł: Przecz myślicie złe w sercach waszych?
5. Cóż iest łacniéy rzec, Odpuszczaią się grzechy twoie? czyli rzec: Wstań a chodź?
6. A iżbyście wiedzieli, że moc ma syn człowieczy na ziemi odpuszczać grzechy, tedy rzekł powietrzem ruszonemu: Wstań, weźmi łoże twe, a idź do domu twego.
7. Y wstał y poszedł do domu swego.
8. A uyźrzawszy rzesze bały się, y chwaliły Boga, który dał takową moc ludziom.
9. A gdy ztamtąd szedł Jezus, uyźrzał człowieka siedzącego na cle, Mattheusza imieniem. Y rzekł mu: Pódź za mną. A wstawszy poszedł za nim.
10. Y stało się, gdy on siedział u stołu w domu, oto wiele Celników y grzeszników przyszedszy, siedzieli u stołu z Jezusem y z uczniami iego.
11. A widząc Pharizeuszowie, mówili uczniom iego: Czemu z Celniki y z grzeszniki ie Nauczyciel wasz?

R. 9.—1. *Przewiózł się.* Na drugi brzeg jeziora Genezaret.—*Do miasta swego.* Kafarnaum rozumie, które miasto nazywa *swojém,* dla tego że w niém Chrystus często przebywał.

2. *Przynieśli mu powietrzem ruszonego.* Spuściwszy go przez dach do domu, w którym Chrystus nauczał, jak mamy Marc. 2, 3; i Łuk. 5, 19.—*Wiarę ich.* Tych którzy przynieśli paralityka. Tak dla wiary setnika uzdrowiony został sługa jego, r. 8, 8, i 13. Nie należy jednak wątpić, iż i sam paralityk miał wielką wiarę.—*Ufaj synu.* Bądź dobréj myśli; wyjednasz bowiem więcéj niż żądasz. Żądasz uzdrowienia ciała, wyjednasz także i duszy.—*Odpuszczają się grzechy twoje.* Tak mówi, gdyż chciał wskazać początek choroby, i usunąć wprzód jéj źródło. Być także może, że tym sposobem chciał nauczyć o co naprzód powinien był prosić paralityk.

3. *Bluźni.* Przypisując sobie to co się należy samemu Bogu. Patrz Wujka.

5. *Cóż jest łacniéj rzec.* Trudniéj odpuścić grzechy, niż przywrócić zdrowie ciała. Słuszne jest bowiem zdanie S. Augustyna tract. 72 in Joan., iż trudniéj jest *usprawiedliwić* człowieka, niż stworzyć niebo i ziemię. Lecz Pan tak mówi, żeby czasem nie powiedzieli Faryzeuszowie, iż Chrystus nie mogąc dać widocznego uzdrowienia ciału, udał się do niewidzialnego odpuszczenia grzechów. Przeto w tém znaczeniu większa jest uzdrowić, niż rzec tylko: odpuszczają ci się grzechy twoje; bo to może powiedzieć i ten który tego nie czyni. Patrz Wujka.

6. *A iżbyście wiedzieli.* Nie można bowiem fałszu potwierdzić cudem; gdyż inaczéj dawałby Bóg świadectwo fałszowi.— *Moc ma syn człowieczy.* Może także Chrystus jako człowiek odpuszczać grzechy, nie jako byle jaki człowiek, lecz jako człowiek-Bóg.— *Wstań, weźmij... a idź.* Trzy te słowa przydał Pan dla dotykalnego stwierdzenia, iż został uzdrowiony; bo niepodobna było uważać tego uzdrowienia za udane i niezupełne, gdy bezwładny we wszystkich swych członkach paralityk powstał, wziął na barki łoże, i zaniósł do domu swojego.

8. *Bały się.* W greckim jest, *dziwiły się,* bali się tą bojaźnią, która się zwykle rodzi z wielkiéj czci i uszanowania. Patrz Wujka.

9. *Na cle.* W mieście Kafarnaum; w miejscu gdzie celnicy wybierali cło.—*Mateusza imieniem.* Nazywał się także Lewi, jak się pokazuje Mark. 2, 14, i Łuk. 5, 27; które to imię było zacniejszém niż Mateusz, jak uważa Ś. Hieronim, który rozumie, że Mateusz tém się imieniem nazywa przez skromność, gdy Łukasz i Marek zowią go Lewi, imieniem zacniejszém. — *Poszedł za nim.* Nie dziw że zaraz poszedł słysząc o tylu cudach, wspomogło także wewnętrzne skuteczne natchnienie, i łaska powołania.

10. *W domu.* Tegoż samego Mateusza, jak się pokazuje z Mark. 2, 15; i Łuk. 5, 29. — *Celników i grzeszników.* Patrz Wujka.

11. *Widząc Faryzeuszowie.* Którzy się tam znajdowali jako widzowie, nie zaś jako współbiesiadnicy; nie chcieli się bowiem mieszać z celnikami i grzesznikami.

12. At Jesus audiens, ait: Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus.

13. Euntes autem discite, quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium. Non enim veni vocare justos, sed peccatores. *(Ose. 6, 6. Infr. 12, 7. 1. Tim. 1, 15).*

14. Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis, dicentes: Quare nos et Pharisaei jejunamus frequenter: discipuli autem tui non jejunant?

15. Et ait illis Jesus: Numquid possunt filii sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt. *(Marc. 2, 18. Luc. 5, 33).*

16. Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus: tollit enim plenitudinem ejus a vestimento, et pejor scissura fit.

17. Neque mittunt vinum novum in utres veteres: alioquin rumpuntur utres, et vinum effunditur, et utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt, et ambo conservantur.

18. Haec illo loquente ad eos, ecce, princeps unus accessit, et adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modo defuncta est, sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet. *(Marc. 5, 22. Luc. 8, 41).*

19. Et surgens Jesus, sequebatur eum, et discipuli ejus.

20. Et ecce, mulier, quae sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus. *(Marc. 5, 25. Luc. 8, 43).*

12. Lecz Jezus usłyszawszy, rzekł: Nietrzeba zdrowym lékarza, ale źle się maiącym.

13. A szedszy nauczcie się, co iest: Miłosierdzia chcę, a nie ofiary. Bom nie przyszedł wzywać sprawiedliwych, ale grzesznych.

14. Tedy przystąpili do niego uczniowie Janowi, mówiąc: Przecz my y Pharizeuszowie pościemy często: a uczniowie twoi nie poszczą?

15. Y rzekł im Jezus: Izali synowie oblubieńca smęcić się mogą, póki z nimi iest oblubieniec? Aleć przyidą dni, gdy będzie wzięt od nich oblubieniec: a tedy będą pościć.

16. A żaden nie wprawuie łaty surowego sukna w wiotchą szatę. Abowiem obrywa od szaty całość iéy, y stawa się gorsze przedarcie.

17. Ani leią wina młodego w stare statki: bo inaczéy pukaią się statki, y wino się rozlewa, y statki się psuią. Ale młode wino zlewaią w statki nowe: a oboie bywaią zachowane.

18. To gdy on do nich mówił, oto książę iedno przystąpiło y kłaniało mu się, mówiąc: Panie, córka moia dopiero skonała: ale pódź, włóż na nię rękę twoię, a żyć będzie.

19. A wstawszy Jezus, szedł za nim y uczniowie iego.

20. A oto niewiasta, która krwotok przez dwanaście lat cierpiała, przystąpiła z tyłu, y dotknęła się kraiu szaty iego.

12. *Nie trzeba zdrowym lekarza.* Dla tego z nimi przestaję, żeby ich dusze uzdrowić z niedowiarstwa i grzechów.

13. *Miłosierdzia chcę, a nie ofiary.* Słowa te są wzięte z Ozeasza r. 6, w. 6. Patrz Wujka.—*Bom nie przyszedł wzywać sprawiedliwych.* Którzy się uważają za sprawiedliwych i niepotrzebujących lekarza, jakimi byli pyszni Faryzeuszowie. Albo sens jest, iż nie przyszedł wzywać sprawiedliwych do pokuty, gdyż jéj nie potrzebują. Przeto u S. Łuk. 5, 32, mówi się: *Nie przyszedłem wzywać sprawiedliwych ale grzesznych ku pokucie.* Albo zdanie jest: nie przyszedłem wzywać sprawiedliwych, gdyż nikt nie jest sprawiedliwym sam przez się, tak iżby nie potrzebował mojego przyjścia: *Albowiem wszyscy zgrzeszyli, i nie dostawa im chwały Bożéj,* Rzym. 3, 23.

14. *Przystąpili do niego uczniowie Janowi.* Ś. Łukasz powiada 5, 33, iż przystąpili Faryzeuszowie, co jak się zdaje, tak można pogodzić, iż uczniowie Janowi podesłani przez Faryzeuszów, przystąpili; a zatém i Faryzeuszowie, nie sami przez się, ale przez uczniów Janowych przystąpili do Chrystusa. Albo zapewne pytanie było podane przez jednych i drugich, to jest przez Faryzeuszów i uczniów Janowych.

15. *Izali synowie oblubieńca smęcić się mogą?* Przez synów oblubieńca rozumie apostołów, i stosuje mowę do obrządku ślubnego: starożytni bowiem mieli zwyczaj, jak i teraz bywa, oblubieńca ze czcią prowadzić i jemu towarzyszyć podczas wesela, żeby przez to liczne grono towarzyszy, przyjaciół i krewnych podnieść uroczystość weselną. Tych zaś nowego małżonka towarzyszy nazywa Chrystus synami oblubieńca.—*Smęcić się.* Być smutnymi, chodzić w żałobie, i wstrzymywać się od pokarmów, jak czynią ci, którzy są w smutku.—*Póki z nimi jest oblubieniec?* Dopóki się odbywa wesele, niewłaściwa jest pościć, i nie być uczestnikiem wspólnéj radości. Oblubieńcem zaś jest Chrystus, którego, iż tak rzec, obchodzą się tutaj zaręczyny, Mat. 22, 2; i 25, 1: ślub zaś weselny w niebie, gdzie się dokonywa niejako małżeństwo z jego oblubienicą Kościołem, Objaw. 19, 7 i 9, którą wtedy wprowadzi do łożnicy swojéj, to jest do nieba, gdzie na wieki będzie zostawała w jego objęciach.—*Będzie wzięt od nich oblubieniec.* Przez śmierć krzyżową. P. Wujka.

16. *A żaden nie wprawuje łaty.* Chce Chrystus tém podwójném podobieństwem nauczyć, że rodzaj życia należy stosować do pojęcia i usposobienia uczniów, iżby zmuszeni na początku do niezwykłego postu, nie odstraszyli się i nie odstąpili od ustaw. Przeto porównywa uczniów swoich do szaty zupełnie staréj, rodzaj zaś życia surowy i ostry, do sukna jeszcze surowego i wina nowego; i zdanie jest: jako do starego sukna nie przyszywa się sukno nowe, które będąc wszywane bardziéj rozdziera sukno stare; i jako wino nowe lub moszcz burzący się nie wlewa się do beczek starych, które łatwo fermentujące się wino rozrywa; tak uczniom przywykłym do życia swobodniejszego, nie należy zaraz podawać prawideł postępowania surowych i trudnych, żeby zraziwszy się trudnościami, nie odstąpili od przedsięwzięcia prowadzenia życia doskonalszego.

18. *Książę jedno.* Przełożony Synagogi, nazwiskiem Jair, jak się znajduje u Łuk. 8, 41. Książęciem Synagogi nazywał się ten, który był przełożonym nad Synagogą.—*Dopiero skonała.* Marek r. 5, 24, powiada, że dzieweczka nie była umarłą, lecz konała; Łuk. r. 8. 42, iż *umierała.* Powiedział że umarła, gdyż tak ją w złym stanie zostawił, iż uważał za umarłą, albo także dowiedział się od przybywających krewnych, że już nie żyła.

20. *Dwanaście lat.* Służy to do stwierdzenia cudu, jako to co wyrazili: Marek r. 5, w. 26, i Łuk. 8, 43, iż ona całą swoję majętność wydała daremnie na lekarzy.

21. Dicebat enim intra se: Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero.

22. At Jesus conversus, et videns eam, dixit: Confide, filia: fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora.

23. Et cum venisset Jesus in domum principis, et vidisset tibicines et turbam tumultuantem, dicebat:

24. Recedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum.

25. Et cum ejecta esset turba, intravit, et tenuit manum ejus. Et surrexit puella.

26. Et exiit fama haec in universam terram illam.

27. Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo caeci, clamantes, et dicentes: Miserere nostri, fili David.

28. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum caeci. Et dicit eis Jesus: Creditis, quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei: Utique, Domine.

29. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis.

30. Et aperti sunt oculi eorum; et comminatus est illis Jesus, dicens: Videte, ne quis sciat.

31. Illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa.

32. Egressis autem illis, ecce, obtulerunt ei hominem mutum, daemonium habentem. *(Infr. 12, 22. Luc. 11, 14.)*

33. Et ejecto daemonio, locutus est mutus, et miratae sunt turbae, dicentes: Nunquam apparuit sic in Israel.

34. Pharisaei autem dicebant: In principe daemoniorum ejicit daemones. *(Infr. 12, 24.)*

21. Bo mówiła sama w sobie: Bych się tylko dotknęła szaty iego, będę zdrowa.

22. A Jezus obróciwszy się, y uyźrzawszy ią, rzekł: Ufay córko, wiara twoia ciebie uzdrowiła. Y uzdrowiona iest niewiasta od onéy godziny.

23. A gdy przyszedł Jezus w dóm książęcia, y uyźrzał piszczki y lud zgiełk czyniący, mówił:

24. Odstąpcie: abowiem nie umarła dzieweczka, ale spi. Y śmiali się z niego.

25. A gdy wygnano rzeszą: wszedł i uiął rękę iéy, y powstała dzieweczka.

26. Y rozeszła się ta sława po wszytkiéy onéy ziemi.

27. A gdy Jezus przechodził zonąd, szli za nim dwa ślepi wołaiąc y mówiąc: Zmiłuy się nad nami synu Dawidów.

28. A gdy przyszedł do domu, przystąpili do niego ślepi. Y rzékł im Jezus: Wierzycie iż wam to mogę uczynić? Rzekli mu: Iście Panie.

29. Tedy się dotknął oczu ich, mówiąc: Wedle wiary waszéy niechay się wam stanie.

30. Y otworzyły się oczy ich. Y zagroził im Jezus, mówiąc: Patrzcie aby kto niewiedział.

31. Lecz oni wyszedszy, rozsławili go po wszytkiéy onéy ziemi.

32. A gdy ci odeszli, oto przywiedli mu człowieka niemego, dyabelstwo maiącego.

33. A gdy było wygnane dyabelstwo, przemówił niemy, y dziwowały się rzesze, mówiąc: Nigdy się tak nie okazało w Izraelu.

34. Ale Pharizeuszowie mówili: Przez książę dyabelskie, wygania dyably.

To bowiem pokazuje, iż choroba była zastarzałą i nieuleczoną.—*Przystąpiła z tyłu.* Nie śmiała jawnie przystąpić, bądź przez pokorę, bądź przez wstyd sromotnéj choroby, bądź iż według prawa Lewit. 15, 19, była wyłączoną od stosunków z ludźmi. Niektórzy sądzą, iż ten krwotok był upływem nasienia, który skromniéj został nazwany krwotokiem. Tak Chryzostom i Teofilaktus.—*Bych się tylko dotknęła.* Patrz Wujka.

22. *A Jezus obróciwszy się i ujrzawszy ją.* Obrócił się jakby nie wiedział, i szukał ktoby to był, co się go dotknął, jak opowiadają inni Ewangieliści; co dla tego uczynił, iżby niewiasta, widząc że się ukryć nie może, sama siebie wydała, i żeby cud był wyznany przez też samą, która otrzymała dobrodziejstwo. — *Ufaj córko.* Nie bój się, sądząc że się mnie ten czyn nie podobał.

23. *Piszczki.* Był bowiem zwyczaj u starożytnych, że przy zwłokach zmarłego używano płaczek i piszczek.— *Lud zgiełk czyniący.* Lud licznie zebrany na pogrzeb, albo dla pocieszenia rodziców zmarłéj. Albo rozumie domowników, którzy swoim płaczem i łkaniem z powodu śmierci dzieweczki, sprawowali wrzawę.

24. *Odstąpcie.* Przyczynę, dla któréj rozkazał ustąpić tłumowi, wskazują Marek 5, 43; i Łuk. 8, 56. Jeden bowiem i drugi opowiada, że Chrystus najsurowiéj rozkazał rodzicom dzieweczki, iżby o tém nikt nie wiedział. Dla téj więc przyczyny oddala rzeszę, która nie umie zachować tajemnicy. Patrz niż. w. 30. — *Nie umarła dzieweczka, ale śpi.* Była wprawdzie umarłą; lecz Pan mówi, iż ona śpi, gdyż z taką samą łatwością mógł ją wskrzesić z umarłych, jak obudzić śpiącą.

25. *Ujął.* Mógł samém słowem wskrzesić; lecz ujął ją za rękę, gdyż był proszony od ojca, żeby włożył na nię rękę.

26. *Po wszystkiéj onéj ziemi.* Po całym kraju Żydowskim.

27. *Synu Dawidów.* Tak nazywali Messyasza. Patrz niż. r. 15, 22; i 20, 30; i Mark. 10, 47.

30. *Zagroził im.* Nakazał milczenie, żeby uniknąć zawiści Faryzeuszów. To także godna uwagi, iż Chrystus wtedy tylko nakazywał milczenie, gdy lub umarłych wskrzeszał, lub przywracał wzrok ślepym; z téj być może przyczyny, że inne cierpienia mogły się zdawać jako możebne do uleczenia: wiadomo zaś było wszystkim, że życia i wzroku bez cudu przywrócić nie można.

31. *Rozsławili.* Rozgłosili. Nie w taki sposób nakazał był Chrystus milczenie, iżby ten grzeszył, kto inaczéj postąpi. *Potrzeba,* powiada Eutymius, *aby ci którzy świadczą dobrodziejstwa przez skromność nakazywali milczenie; ci zaś którzy doświadczają dobrodziejstwa, iżby rozgłaszali je przez wdzięczność.* Sądzili więc ślepi, iż Pan przez skromność zakazywał rozgłaszać czyny swoje, i że oni nie zgrzeszą, jeśli nie będą posłusznymi.

32. *Niemego.* Wyraz grecki κωφός oznacza także głuchego, a nawet bardziéj głuchego jak niemego; chociaż te dwie rzeczy idą razem, to jest, iż głusi od urodzenia nie posiadają także władzy mówienia. U Łuk. 11, 14, sam czart *niemym* się zowie od skutku, gdyż do kogo tylko wstępował, tego czynił niemym.

34. *Przez książę djabelskie.* Mocą i władzą książęcia szatanów, jakby z nim Chrystus miał zmowę. S. Łuk. 11, 15, ma: *Przez Beelzebuba książęcia czartowskiego.* Bo tak imieniem słynnego bałwana nazywali książęcia czartów; Beelzebub bowiem był najznakomitszym bałwanem Akkaronitów, o którym IV. Król. 1, 2, i nast. P. Wujka.

35. Et circuibat Jesus omnes civitates et castella, docens in synagogis eorum, et praedicans evangelium regni, et curans omnem languorem et omnem infirmitatem. *(Marc. 6, 6.)*

36. Videns autem turbas, misertus est eis, quia erant vexati, et jacentes sicut oves non habentes pastorem. *(Num. 27, 17. III. Reg. 22, 17.)*

37. Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. *(Luc. 10, 2.)*

38. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.

35. Y obchodził Jezus wszytkie miasta y miasteczka nauczaiąc w bożnicach ich, y przepowiadaiąc Ewanielią królestwa, a uzdrawiaiąc wszelką chorobę, y wszelką niemoc.

36. A widząc rzesze zlitował się nad nimi: iż byli strudzeni, y leżący iako owce niemaiące pasterza.

37. Tedy rzekł uczniom swoim: Żniwo wprawdzie wielkie, ale robotników mało.

38. Prościėż tedy Pana żniwa, aby wysłał robotniki na żniwo swoie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 3. *Ten bluźni.* Słysząc niewierni Żydowie, iż Pan Chrystus grzechy odpuszcza, bluźnierzem go zowią: jako i dziś ich naśladowcy heretykowie, kapłany Chrystusowe: iż też oni z Boskiego rozkazania grzechy odpuszczają: Których, prawi, grzechy odpuścicie, są im odpuszczone. Jan. 20, 23.

5. *Cóż jest łacniéj rzec.* Ślepi Żydowie, jako i dziś heretykowie, tak mniemali być Bogu własną moc grzechów odpuszczenia: żeby żadnym obyczajem żadnemu człowiekowi użyczona być nie mogła. Ale P. Chrystus pokazuje: iż jako cuda czynić, acz jest Bogu własna: wszakże i ludziom jest dozwolona: tak też i grzechy odpuszczać.

8. *Chwalili Boga.* Lud wierny P. Boga chwalił, iż ludziom dał moc grzechów odpuszczenia, i czynienia cudów: przyznawając, iż to czego Bóg użyczać raczy ludziom, nie tylko nic nie ujmuje z jego czci i chwały, ale owszem obraca się ku większéj czci i chwale jego. Ponieważ on jest przedniejszy sprawca, i pierwsza przyczyna skutku tego: a ludzie tylko słudzy i naczynia jego: czyniący wedle woli, rozkazania, i ustawy tego.

8. *Dał takową moc ludziom.* Nie tylko sam Pan Chrystus według człowieczeństwa miał tę moc grzechów odpuszczenia, ale ją też mieli przezeń, i od niego, naprzód apostołowie: a po nich kapłani, od nich poświęceni. Jako mię, prawi, posłał ojciec, tak i ja was posyłam: Bierzcie Ducha świętego, których grzechy odpuścicie, są im odpuszczone. Jan. 20, 22.

10. *Celników i grzeszników.* Celniki Żydowie mieli za bezecne, i za jawnogrzeszne: przeto, iż przeciw wolnościom, i zakonowi ich, myta i podatki gwoli poganom, z wielką ich ciężkością wyciągali.

13. *Miłosierdzia chcę a nie ofiary.* Toć słowa prorockie, które naonczas mówił, kiedy z Boskiego rozkazania czyniono ofiary. Którémi słowy nie odrzucać Bóg żadnych ceremonij ani ofiar Chrześcijańskich, które sobie ofiarować każe w nowym testamencie. Ani też zgoła ofiar żydowskich: które naonczas powinni byli ofiarować. Ale tu tylko daje znać, iż mu się ofiara bez miłosierdzia i miłości, a zwłaszcza w grzechu śmiertelnym uczyniona, mniéj podoba. Albo iż woli miłosierdzie a niżli ofiary. Rzym. 12, 1. Phil. 4, 18. I. Piotr. 2, 5. Łuk. 22, 19. Przy. 21, 3. I. Król. 15, 22. Isa. 1, 11. Mat. 5, 25.

15. *A tedy będą pościć.* Oto Kościół Pana Chrystusów, po wniebowstąpieniu jego miał pościć.

21. *Bych się tylko dotknęła odzienia jego.* Jako nabożeństwo téj niewiasty do kraju szaty Pana Jezusowéj nie było zabobonem, ale znakiem wielkiéj wiary: tak nabożne dotykanie relikwij świętych. Bo nie tylko słowa Pana Chrystusowe, ale i szaty, i dotknienie ich, i owszem to wszystko co do niego należało, cuda czynić mogło, i czyniło: oną mocą która z świętéj osoby jego pochodziła. A obacz, iż ta niewiasta na wieczną pamiątkę swego uzdrowienia, przed domem swym obraz Pana Chrystusów na wyniosłym miejscu była wystawiła: który obraz dziwne cuda czynił. Bo skoro ziele które przed nim rosło, podołka obrazu onego dosięgło, wnet wszystkie choroby uzdrawiało. O czém pisze Eusebius i Nicephorus w kościelnéj historyi, i Theophylactus, i inni. Euseb. lib. 7, cap. 14. Nice. lib. 6, cap. 15. Theophil. in Matth. Ten obraz gdy Julian bezbożny apostata stłuc i zrzucić kazał, a na to miejsce swój obraz postawił, wnet on obraz jego piorun z nieba strącił: A obraz Pana Chrystusów od Chrześcijan zebrany. i uczciwie w kościele był schowany. Jako pisze Zozom. w kościelnéj historyi lib. 5, cap. 20.

34. *Przez książę diabelskie.* Tak też heretykowie, cuda które Bóg czynił i dziś czyni w Kościele Katolickim, przypisują kłamliwym cudom Antychrystowym.

38. *Prościėż tedy Pana żniwa.* Przetoć Katolicki Kościół modli się i pości w każde suchedni, kiedy kapłany święcą: to jest, kiedy robotniki wysyłają do winnice Pańskiéj. Jako i Apostołowie przykład zostawili. Dzieje 13, 2.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O przestrogach danych Apostołom, ich imionach, powołaniu, i t. d.

1. Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem et omnem infirmitatem. *(Marc. 3, 13. Luc. 6, 13.—9, 1.)*

1. Y zezwawszy dwunaście uczniów swoich, dał im moc nad duchy nieczystymi, aby ie wyganiali, y uzdrawiali wszelaką chorobę, y wszelaką niemoc.

---

35. *Królestwo.* Nauczając o królestwie niebieskiém.

36. *Strudzeni.* Przygnębieni chorobami i niemocą.—*Leżący.* Z greckiego, rozrzuceni, rozproszeni, zaniedbani; albowiem uczeni, Faryzeuszowie i kapłani, którzy mieli byli obowiązek nauczać, gonili tylko za własną korzyścią.

37. *Żniwo.* Tłumy ludów zdolne i gotowe do przyjęcia słowa i wydania owoców, którym tylko brakuje pilnych uprawiaczy.—*Robotników.* Opowiadaczy Ewangelii.—*Prościėż tedy Pana żniwa.* P. Wujka.

2. Duodecim autem Apostolorum nomina sunt haec. Primus: Simon, qui dicitur Petrus, et Andreas frater ejus:

3. Jacobus Zebedaei, et Joannes frater ejus, Philippus et Bartholomaeus, Thomas et Matthaeus publicanus: Jacobus Alphaei, et Thaddaeus.

4. Simon Cananaeus, et Judas Iscariotes, qui et tradidit eum.

5. Hos duodecim misit Jesus, praecipiens eis, dicens: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis:

6. sed potius ite ad oves, quae perierunt domus Israel. *(Act. 13, 46)*.

7. Euntes autem praedicate, dicentes: Quia appropinquavit regnum coelorum. *(Supr. 4, 17)*.

8. Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, daemones ejicite: gratis accepistis, gratis date.

9. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque peccuniam in zonis vestris: *(Marc. 6, 8. Luc. 9, 3.—10, 4)*.

10. non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam: dignus enim est operarius cibo suo.

2. A dwunaście Apostołów te są imiona: Pierwszy, Symon którego zowią Piotr, y Andrzéy brat iego:

3. Jakub syn Zebedeuszów, y Jan brat iego, Philip y Barthlomiéy, Thomasz y Mattheusz Celnik, Jakub Alpheuszów, y Tadeusz.

4. Symon Kananeyczyk, y Judasz Iszkarioth, który go téż wydał.

5. Tych dwunaście posłał Jezus: roskazuiąc im, mówiąc: na drogę poganów nie zachodźcie, y do miast Samaritańskich nie wchodźcie:

6. ale raczéy idźcie do owiec które poginęły z domu Izraelskiego.

7. A szedłszy przepowiadaycie, mówiąc: Iż się przybliżyło królestwo niebieskie.

8. Niemocne uzdrawiaycie, umarłe wskrzeszaycie, trędowałe oczyściaycie, czarty wyrzucaycie: darmoście wzięli, darmo dawaycie.

9. Nie mieycie złota, ani srebra, ani pieniędzy w trzosach waszych:

10. ani taistry w drodze, ani dwu sukien, ani bótów, ani laski. Abowiem godzien iest robotnik strawy swoiéy.

R. 10.—2. *A dwunaście.* Chciał żeby było dwónastu apostołów, dla wypełnienia figury dwunastu patryarchów; i jako z dwónastu patryarchów powstał według ciała cały naród Żydowski, tak z dwónastu apostołów rozszerzył się duchownie cały lud Chrześcijański.—*Apostołów.* Apostoł jest imię greckie; to samo znaczy co *posłaniec.* Nie każdy wszakże posłaniec od kogo bądź posłany zowie się po grecku apostołem, lecz ten który ustnie załatwia sprawę, dla której został wysłany, i którego łacinnicy nazywają oratorem albo legatem. Przez to zaś Chrystusa mianowanie, nazwa ta stała się imieniem godności, urzędu i władzy, tak jak imię Biskupa, które się wyprowadza od dozorcy i postrzegacza, jest też wyrazem godności i władzy. — *Pierwszy Symon.* P. W. —*Którego zowią Piotr.* Potém został nazwany Piotrem, niż. 16, 18; lecz Ewangelista mówi w czasie teraźniejszym, gdyż się stosuje do czasu kiedy to pisał. Dodano, *którego zowią Piotr,* żeby odróżnić od Symona Kananejczyka, o którym w. 4.— *Andrzéj.* Brat Piotra, który wprzódy przyszedł był do Chrystusa, lecz się kładzie po ś. Piotrze, dla oznaczenia piérwszeństwa Piotrowego.— *Jakób syn Zebedeuszów.* Dodano Zebedeuszów, żeby odróżnić od drugiego Jakóba, który był synem Alfeusza.

3. *Tadeusz.* Ten, jak powiada ś. Hieronim, był trzyimiennym; albowiem nazywał się i Tadeuszem, jak w tém miejscu, i Judą bratem Jakóba, i Lebbeuszem.

4. *Symon Kananejczyk.* Tak go też mianuje ś. Marek; Łukasz zaś nazywa go *zelotem* (gorliwcem), albowiem wyraz hebrajski *cana,* oznacza *zelum* (gorliwość). Zowie się Kananejczykiem, od Kany miasteczka Galilejskiego, gdzie Chrystus wodę w wino przemienił, i z którego on pochodził. Może być także, że to nazwisko zostało przybranem z powodu jakiego zdarzenia nam niewiadomego.—*Judasz Iskariot.* Większa część pisarzy rozumie, iż się tak nazywał przez skrócenie zamiast Issachariot, dla tego, że jakoby pochodził z pokolenia Issachar. Inni dla tego, że pochodził z miasta Kariot, albowiem Iskaryot to samo znaczy, co mąż z Kariot, które było w pokoleniu Judy, jak się uczymy z Joz. 15, 25. Inni z niejakiego miasteczka w pokoleniu Efraima, które się nazywało Iskadiot.

5. *Posłał.* Dla opowiadania, że się przybliżyło królestwo niebieskie, jak się mówi w. 7.—*Na drogę poganów.* Która prowadzi do narodów pogańskich. Zabrania opowiadać poganom, gdyż naprzód Żydom synom królestwa należało opowiadać słowo Boże, Dzieje Ap. 13, 46.—*Do miast Samarytańskich.* Odróżnia Samarytanów od Żydów i pogan, gdyż właściwie nie byli ani poganami, ani Żydami, lecz zmieszani z jednych i drugich, z religią Żydowską łączyli przesądne obrządki pogańskie.

6. *Raczéj idźcie do owiec.* Owcami zowie, gdyż był szczególnym ludem Bożym, i jakby jego trzodą, którą on pasł niejako sam przez się i przez proroków.—*Które poginęły.* Można bowiem było przystosować one słowa Izaiasza: *Wszyscy my jako owce pobłądziliśmy, każdy na swą drogę ustąpił,* r. 53, 6.

7. *Iż się przybliżyło.* Patrz r. 3, 2.

8. *Niemocne uzdrawiajcie.* Nie skąpcie cudów, lecz je z łatwością czyńcie, ile razy uznacie za rzecz konieczną, lub nawet pożyteczną, dla przekonania słuchających.—*Darmoście wzięli, darmo dawajcie.* Nietylko upomina, żeby się chronili chciwości, nieprzyjmowali zapłaty za dary Boże, lecz także zaleca, iżby z hojnością szafowali darem czynienia cudów; zwykle bowiem bywa, iż to cośmy darmo wzięli, hojniéj rozdajemy.

10. *Ani taistry.* Do noszenia z sobą żywności i innych rzeczy potrzebnych w drodze.— *Taistra.* Torba, juki. Linde.—*Ani dwu sukien.* Nie zabrania, jeśli tego potrzeba i chłód wymaga, wkładać dwuch sukień razem; lecz tylko zabrania mieć więcéj niż tego obecna potrzeba wymaga, jak czynią bogacze, którzy wiele sukień przechowywują.— *Ani laski.* Przeciwnie Marek pozwala mieć laskę, r. 6, 8. Możemy odpowiedzieć, że u Marka w miejscu przytoczoném dozwala się mieć laskę dla opierania się w drodze; w tém zaś miejscu wzbroniona jest taka laska, któraby mogła służyć dla obrony, jaką byłaby laska okuta w żelazo. Maldonatus rozumie, iż Ewangeliści nie rachowali słów, lecz podali sens. Chcieli więc Ewangeliści pokazać, iż Pan rozkazał, żeby apostołowie nic nie mieli, coby nie było niezbędném. Mateusz to oznaczył powiadając *ani laski,* którą zkądinąd mają nawet najubożsi. Marek to samo oznaczył powiadając, iż *tylko laskę;* bo kto ma tylko

11. In quamcumque autem civitatem, aut castellum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, et ibi manete, donec exeatis.

12. Intrantes autem in domum, salutate eam, dicentes: Pax huic domui.

13. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam: si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos.

14. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo vel civitate, excutite pulverem de pedibus vestris. *(Marc. 6, 11).*

15. Amen, dico vobis: Tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorrhaeorum in die judicii, quam illi civitati.

16. Ecce, ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae. *(Luc. 10, 3).*

17. Cavete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos. *(Luc. 12, 11).*

18. Et ad praesides et ad reges ducemini propter me in testimonium illis et gentibus.

19. Cum autem tradent vos, nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini: *(Marc. 13, 11).*

11. A do ktoregokolwiek miasta abo miasteczka wnidziecie, pytaycie się kto w nim iest godzien: y tam mieszkaycie póki nie wynidziecie.

12. A wchodząc w dóm, pozdrawiaycie ji mówiąc: Pokóy temu domowi.

13. A ieśliby był on dóm godny, przydzie nań pokóy wasz. A ieśliby nie był godny: pokóy wasz wróci się do was.

14. Y ktobybykolwiek was nieprzyiął, ani słuchał mów waszych: wychodząc precz z domu abo z miasta otrząśnicie proch z nóg waszych.

15. Zaprawdę powiadam wam: Lżéy będzie ziemi Sodomskiéy y Gomorreyskiéy w dzień sądny, niżli miastu onemu.

16. Oto ia was posyłam iako owce między wilki: Bądźcież tedy mądrymi iako wężowie: a prostymi iako gołębice.

17. A strzeżcie się ludzi. Abowiem was będą wydawać do rad, y w bożnicach swoich was biczować będą.

18. Y do starost y do królów będziecie wodzeni dla mnie, na świadectwo im y poganóm.

19. A gdy was wydadzą, nie myślcie jako abo cobyście mówić mieli: Bo wam będzie dano onéy godziny, cobyście mówili.

---

laskę, nic nie ma zbytecznego, i jest najuboższym. Tak Jakób, gdy przechodził Jordan, chcąc wyrazić iż był najuboższym, powiada: *o lasce mojéj przeszedłem ten Jordan.* Genes. 32, 10.—*Albowiem godzien jest robotnik sprawy swojéj.* Jakby rzekł: Nie troszczcie się, słuchacze wasi dostarczą wam rzeczy koniecznych.

11. *Kto w nim jest godzien.* Ś. Hieronim tłumaczy, kto jest godnym przyjąć od was dobrodziejstwo, żebyście do niego zaszli. Inni, kto sposobniejszym jest, aby mu opowiadano Ewangielię. Inni, kto dobrych jest obyczajów i gościnny. Które to wszystkie tłumaczenia prawie jedno i to samo mówią.— *Póki nie wynidziecie.* Jakby rzekł: Nie zmieniajcie miejsca pobytu. Jaśniéj to wyraził ś. Łukasz: *Nie przechadzajcie się z domu do domu,* r. 10, 7. Przyczyna tego zalecenia jest ta, iżby się nie wydali niestałymi, lub delikatnymi, jakby dla tego dom zmieniając, że nie byli zadowolnieni z tego, co się im dostarczało w gospodzie pierwszéj. Albo także iżby nie obrazili gospodarza uprzedniego, jakby był mniéj godnym mieć ich u siebie.

12. *Pokój temu domowi.* Pozdrowienie Żydowskie, *pokój tobie;* którėmi słowy życzyli wszelkiéj pomyślności.

13. *A jeśliby był on dom godny.* Ażeby przyjął wasz pokój. Łuk. 10, 6, mówi się: *A jeśliby tam był syn pokoju,* to jest gospodarz miłośnik pokoju, albo godny pokoju i pomyślności. Tak godny śmierci, zowie się *synem śmierci.*—*Przyjdzie nań pokój wasz.* Spadną nań wszystkie dobra, których im życzyliście pod imieniem pokoju.—*Wróci się do was.* Wam się to dostanie, czegoście im życzyli. Albo raczéj sens jest: czegoście życzyli to się im nie stanie; cobyśmy według innego sposobu wyrażenia Pisma ś. powiedzieli: *słowo wasze wróci się do was próżne,* t. j., bez skutku.

14. *Otrząśnijcie proch.* Każe to czynić dla okazania, iż nic z nimi nie chcą mieć wspólnego, gdy i proch ich im zostawują. Albo zapewne, żeby okazać, iż nawet ten sam proch, ktorego się w drodze nabrało, w dzień sądu będzie świadczył przeciwko tym, którzy ich przyjąć nie chcieli. Żydzi bowiem mieli zwyczaj robić coś szczególnego, żeby to świadczyło o pewnym wypadku. Tak rozdzierali szaty, gdy usłyszeli bluźnierstwo, i t. d. Patrz W.

15. *Lżéj będzie ziemi Sodomskiéj.* Bo, jak daléj objaśnia, r. 11, w. 23, 24: *Gdyby się były w Sodomie cuda stały, które się stały w tobie, snadźby były zostały aż do dnia tego. Wszakże powiadam wam, iż znośniéj będzie ziemi Sodomitów w dzień sądny, niżli tobie.*—P. W.

16. *Jako owce.* Porównywa z owcami, nie tylko dla tego, iż byli niewinnymi, lecz także i dla tego, że byli bezbronnymi i pozbawionymi wszelkiéj ludzkiéj opieki, bez taistry i laski, i t. d.—*Wilki.* Wilkami nazywa tych wszystkich, którzy się będą sprzeciwiali Ewangelii.—*Mądrymi.* Żebyście się ustrzedz mogli ich zasadzek. Rostropność wężów wychwala się dla tego, iż gdy inaczéj uchronić się nie mogą, starają się przynajmniéj zachować w całości głowę, resztę zaś ciała wystawują na razy. Tak i my głowy naszéj, którą jest Chrystus, i jego wiary i religii, ze stratą wszystkiego strzedz powinniśmy. Albo ma na względzie Chrystus ostry wzrok wężów, bo roztropność jest wzrokiem umysłu.—*Prostymi.* Niewinnymi, szczerymi, abyście im nie dali żadnego powodu do szkodzenia, albo iżbyście się nie mścili za krzywdy.—P. W.

17. *A strzeżcie się ludzi.* To jest złych, o których zaraz.—*Do rad.* Do zgromadzeń, czyli sądów swoich: mówi o trybunałach żydowskich. Przykłady tego nie rzadko się spotykają, jako to: Dzieje Ap. 4, 7; 5, 27; 6, 12; i II. Kor. 11, 24.

18. *Do starostów i do królów.* Do trybunałów pogańskich.—*Na świadectwo im.* Żebyście przez stałe i mocne znoszenie cierpień, dali im świadectwo o mnie: zrozumieją bowiem, iż ta rzecz nie jest błaha, za którą, jak będą widzieli, gotowi jesteście umrzeć. Albo sens jest: Aby ta rzecz była świadectwem przeciwko nim w dzień sądu, i żeby nigdy mówić nie mogli, iż nie słyszeli o Ewangielii.—P. W.

19. *Nie myślcie.* To jest bardzo troskliwie i trwożliwie.

20. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.

21. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium: et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient:

22. et eritis odio omnibus propter nomen meum: qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

23. Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Amen, dico vobis: non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis.

24. Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum: *(Luc. 6, 40. Joan. 13, 16)*.

25. sufficit discipulo, ut sit sicut magister ejus, et servo, sicut dominus ejus. Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt: quanto magis domesticos ejus?

26. Ne ergo timueritis eos: nihil enim est opertum, quod non revelabitur, et occultum, quod non scietur. *(Marc. 4, 22. Luc. 8, 17.—12, 2)*.

27. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, et quod in aure auditis, praedicate super tecta.

28. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam.

29. Nonne duo passeres asse veneunt? et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro?

30. Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. *(2. Reg. 14, 11. Act. 27, 34)*.

20. Abowiem nie wy iesteście którzy mówicie, ale Duch oyca waszego który mówi w was.

21. A wyda brat brata na śmierć, y ociec syna: y powstaną synowie przeciw rodzicóm, y o śmierć ie przyprawiać będą:

22. y będziecie w nienawiści u wszytkich, dla imienia mego. Ale kto wytrwa aż do końca, ten będzie zbawion.

23. A gdy was przeszladować będą w tym mieście, uciekaycie do drugiego. Zaprawdę powiadam wam, że nie skończycie miast Izraelskich, aż przyjdzie syn człowieczy.

24. Nie iest uczeń nad mistrza, ani sługa nad pana swego;

26. dosyć uczniowi aby był iako mistrz iego, a słudze, iako pan iego. Jeśli gospodarza Beelzebubem nazwali, iakoż daleko więcey domowniki iego?

26. Nie bóycież się ich tedy. Abowiem nie iest nic skrytego, coby odkryto bydź nie miało: ani taiemnego, czegoby wiedzieć nie miano.

27. Co wam w ciemności mówię, powiadaycie na świetle: a co w ucho słyszycie, przepowiadaycie na dachach.

28. A nie bóycie się tych którzy zabiiaią ciało, a dusze zabić nie mogą: ale raczey bóycie się tego, który y duszę y ciało może zatracić do piekła.

29. Izali dwu wróblów za pieniądz nie przedaią: a ieden z nich nie upadnie na ziemię bez oyca waszego?

30. A wasze włosy wszytkie na głowie są policzone.

---

20. *Albowiem nie wy jesteście.* Nie tyle wy, jak Duch Ojca waszego; gdyż nie według swojego, ale według jego rozumienia i rady odpowiadać będziecie: sprawa bowiem nie jest wasza, lecz Ojca mojego, który przeto i poda wam słowa, jakiemi macie odpowiadać.

21. *A wyda brat brata.* Do tego dójdzie wściekłość prześladowców waszych, iż nawet między sobą nie zachowają żadnéj miłości, gdy różnić się będą wiarą.

22. *Będziecie w nienawiści u wszystkich.* To jest, u wszystkich bezbożnych.—*Ale kto wytrwa aż do końca.* Cierpliwie wszystko znosząc. *A cierpliwość ma doskonały uczynek.* Jak. 1, 4. i Objaw. 2, 10: *Bądź wierny aż do śmierci, a dam ci wieniec żywota.*

23. *Uciekajcie do drugiego.* Wtenczas uciekać każe, gdy to można zrobić bez uszczerbku dla wiary, owszem z jéj pożytkiem. Albowiem, gdy dobro wiary tego wymaga, żebyśmy życie poświęcili, uciekać się nie godzi. W jakim razie godzi się uciekać podczas prześladowań, uczy Ś. Tomasz 2, 2. quaest. 185, art. 5; i Ś. Augustyn Ep. 180 ad Honoratum.—*Nie skończycie.* Nie obejdziecie. — *Aż przyjdzie syn człowieczy.* Na sąd. Zwraca się więc pobieżnie uwaga na niedowiarstwo Żydów, których nawracaniem mają być zajęci Apostołowie, aż do przyjścia Syna człowieczego.

24. *Nie jest uczeń nad mistrza.* To jest dopóki jest uczniem. Albo się rozumie o samych tylko uczniach Chrystusowych, którzy się nigdy nie potrafią zrównać z nauczycielem swoim. Albo zapewne nie mówi, jakimi zwykle uczniowie i słudzy bywają, lecz raczéj, jak się powinni zachować względem mistrza i pana swojego.

25. *Gospodarza.* Mnie, który rządzę Kościołem, i jestem jego panem.—Patrz Wujka.

26. *Coby odkryto być nie miało.* Nawet w tém życiu; prawda bowiem, jakby nie była tłumioną, jednakże zwykle nareszcie wychodzi na jaw; jakby rzekł: Chociaż was występni prześladują, jednak w końcu cnota wasza będzie poznaną.

27. *W ciemności.* Prywatnie, tajemnie. — *Na świetle.* Publicznie, jawnie.—*W ucho.* Sekretnie.—*Na dachach.* Dachy domów w Palestynie były płaskie, i na nich, wielu się razem zbierając, przechadzali się i prowadzili rozmowę. A zatém przepowiadać na dachach jest to samo, co przepowiadać w miejscu, gdzie się licznie zbierają.

28. *Nie bójcie się tych.* Bojaźń odpędza bojaźń: przez bojaźń mającéj spaść kary Bożéj, należy przezwyciężać bojaźń okrócieństwa tyranów, którzy mają władzę nad ciałem.—Patrz Wujka.

29. *Izali dwu wróblów za pieniądz nie przedają.* Sens jest: wróble są najmniejszéj ceny, a jednak Boska opatrzność ma je w swojéj opiece i żywi; jakże więc bardziéj będzie się troszczyła nad wami, którzy tak dalece je przewyższacie? Nikt więc bez woli Boga, nie potrafi odebrać wam życia. — *Bez ojca waszego.* Bez woli i dopuszczenia Ojca waszego.

30. *A wasze włosy wszystkie na głowie są policzone.* Ma je Bóg w swojéj pieczy, tak jak zwykle się dzieje z tém, co się liczy, lub co się pod liczbą drugim powierza.

31. Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos.

32. Omnis ergo, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in coelis est: *(Marc. 8, 38. Luc. 9, 26.— 12, 8. II. Tim. 2, 12).*

33. qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui in coelis est.

34. Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, sed gladium.

35. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam: *(Luc. 12, 51. Mich. 7, 6).*

36. et inimici hominis, domestici ejus.

37. Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus, et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus. *(Luc. 14, 26).*

38. Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus. *(Infr. 16, 24. Marc. 8, 34. Luc. 14, 27).*

39. Qui invenit animam suam, perdet illam, et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. *(Luc. 9, 24. Joan. 12, 25).*

40. Qui recipit vos, me recipit: et qui me recipit, recipit eum, qui me misit. *(Luc. 10, 16. Joan. 13, 20).*

41. Qui recipit prophetam in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet: et qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet.

42. Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquae frigidae tantum in nomine discipuli: Amen, dico vobis: non perdet mercedem suam. *(Marc. 9, 40).*

31. Nie bóycież się tedy: lepszyście wy niż wiele wróblów.

32. Wszelki tedy który mię wyzna przed ludźmi, wyznam go ia też przed oycem moim który iest w niebiesiech:

33. a któryby się mnie zaprzał przed ludźmi: zaprzę się go y ia przed oycem moim, który iest w niebiesiech.

34. Nie mniemaycie żebym przyszedł pusczać pokóy na ziemię: nie przyszedłem pusczać pokoiu, ale miecz.

35. Bom przyszedł rozłączyć człowieka przeciw oycowi iego, y córkę przeciw matce iéy, y niewiastkę przeciw świekrze iéy:

36. y będą nieprzyiaciele człowieka domownicy iego.

37. Kto miłuie oyca albo matkę więcéy niż mię, nie iest mnie godzien: a kto miłuie syna albo córkę nad mię, nie iest mnie godzien.

38. A kto nie bierze krzyża swego, a nie naszladuie mnie, nie iest mnie godzien.

39. Kto nalazł duszę swoię, straci ią: a ktoby utracił duszę swą dla mnie, naydzie ią.

40. Kto was przyimuie, mnie przyimuie, a kto mnie przyimuie, przyimuie tego ktory mię posłał.

41. Kto przyimuie proroka w imię proroka, zapłatę proroka weźmie: a kto przyimuie sprawiedliwego w imię sprawiedliwego: zapłatę sprawiedliwego weźmie.

42. A ktobykolwiek dał się napić iednemu z tych namnieyszych kubek zimnéy wody, tylko w imię ucznia: zaprawdę powiadam wam, nie straci zapłaty swoiéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 10. w. 1. *Dał im moc.* Tak potrzebne były cuda na onych początkach Kościoła Chrystusowego, ku potwierdzeniu nauki, którą naonczas poczęto było opowiadać: że je nie tylko sam Pan Chrystus czynił: ale też Apostołom i innym wiernym dał moc ku ich czynieniu.

2. *Pierwszy Symon.* Piotr był pierwszym, nie z strony powołania (bo jako Ambroży ś. pisze, pierwiéj Andrzéj niźli Piotr był powołan: a przedsię nie on otrzymał przodkowanie, ale Piotr) lecz z strony zwierzchności i przełożeństwa nad innymi Apostoły. Ambr. in 2, Corint. 12. Które przodkowanie Piotrowe tak się jaśnie znaczy tém słowem. Pierwszy, i samych heretyków rozsądkiem i świadectwem: że Beza sukcessor Kalwinów, choć jawnie wyznawa, iż wszystkie tak łacińskie jako greckie księgi mają to słowo Pierwszy: wszakże nie wstydzi się mówić, iż podobno to słówko do tekstu wtrącone jest od tych, którzy bronią Piotrowego przodkowania.

31. *Lepszyście.* Większéj wartości u Boga.

32. *Który mię wyzna.* Patrz Wujka.

33. *Zaprzę się.* Nie uznam za swego.

34. *Puszczać pokój na ziemię.* Patrz Wujka.

35. *Nieprzyjaciele człowieka domownicy jego.* Wzięte te słowa z Micheasza 7, 6. Domownicy przeciwni Ewangelii będą nieprzyjaciołami tych, którzy przyjmą wiarę, chociażby zkądinąd byli krewnymi i należącymi do jednéj i téj saméj rodziny.

37. *Nie jest mnie godzien.* Żeby był moim uczniem, i używał chwały w królestwie mojém.—P. Wujka.

38. *Kto nie bierze krzyża swego.* Wziąść krzyż znaczy być gotowym do przyjęcia śmierci krzyżowéj; był bowiem zwyczaj, iż ci, którzy byli na śmierć krzyżową skazani, sami krzyż brali i nieśli.

39. *Kto nalazł duszę swoję.* O takim się mówi, iż znalazł duszę, to jest, życie, który się zapierając Chrystusa, zachował życie. — *Straci ją.* Gdyż pójdzie na śmierć wieczną.

40. *Kto was przyjmuje, mnie przyjmuje.* W posłach bowiem ten się przyjmuje, i temu się cześć oddaje, kto ich posyła.

41. *Kto przyjmuje proroka w imię proroka.* Patrz Wujka.

42. *Z tych najmniejszych.* Nie prorokowi lub sprawiedliwemu, lecz komukolwiek z najmniejszych, najprostszych i najlichszych.—*Kubek zimnéj wody.* Rzecz najbłahszą, jaką jest woda zimna. — *W imię ucznia.* To jest, dla tego, iż jest uczniem moim.

Zkąd widzimy iż heretykowie tak wiele dbają na tekst grecki jako i na łaciński, gdy jest przeciwko im: ponieważ tak niewstydliwie śmieją jasnemu słowu Bożemu fałsze przypisować, a zatém wszystko Pismo w wątpliwość przywodzić.

14. *Otrząśnijcie proch z nóg waszych.* Gardzić prawymi sługami Bożymi i wiernymi kaznodziejmi albo nie chcieć przyjąć opowiedzianéj i doznanéj prawdy, jest grzech śmiertelny, i wiecznego potępienia godny.

15. *Lżéj będzie.* Ztąd jaśnie widzimy, iż w ogniu piekielnym są niejakie stopnie i różności mąk i potępienia: że jedni lżéj, a drudzy ciężéj bywają karani, według zasług swoich. August. lib. 4, de baptismo cap. 19.

16. *Bądźcie roztropnymi jako wężowie.* Roztropność i szczerość pospołu, są potrzebne kaznodziejom, Biskupom i kapłanom.

18. *Do królów będziecie wodzeni.* Na początku kościoła P. Chrystusowego, królowie i cesarze go prześladowali: aby się krwią i śmiercią męczenników tém bardziéj rozmnożył. Ale potém gdy się cesarze i królowie do P. Chrystusa nawrócili, tedy słusznie swéj zwierzchności naprzeciw heretykom i niewiernikom używają. Augustinus epist. 48.

25. *Jeźliże gospodarza Beelzebubem nazową.* Nie dziw tedy, iż dziś heretykowie namiastka Pana Chrystusowego Antychrystem zowią: gdyż ich przodkowie niewierni Żydowie samego Pana Beelzebubem zwali.

28. *A nie bójcie się tych.* Wielka pociecha Katolikom, w prześladowaniu Turków, heretyków i niezbożnych ludzi.

32. *Ktoby mię wyznał.* Patrz jako sobie P. Chrystus waży jawne wyznanie siebie, to jest prawdy świętéj w Kościele Katolickim. Bo gdy Szaweł Kościoł prześladował: tedy mówił, że onego samego prześladował: Dzie. 9, 4. Tak iż wyznawać Chrystusa i wyznawać Kościoł jego, jest wszystko za jedno. Ktemu obacz jako się Pan tymi brzydzi, którzy się go przą przed ludźmi. Jako czynią nie tylko ci, którzy się przą któregożkolwiek najmniejszego artykułu wiary, którą trzyma i wyznawa Kościoł Katolicki: ale i ci, którzy jakożkolwiek sprzyjają albo przyzwalają herétykom z strony religii, lub podpisowaniem się na ich dekrety albo confaederacye: lub chodzeniem na ich kazanie, chrzściny, śluby i pogrzeby: albo jakimkolwiek innym obyczajem.

34. *Nie przyszedłem puszczać pokoju, ale miecz.* Pan Chrystus przyszedł dawać ludziom pokój swój duchowny, wnętrzny, a prawdziwy: ale targać pokój zwierzchny a fałszywy jako gdy syn jest wierny, a ojciec niewierny: żona katoliczka a mąż heretyk. Albowiem zgadzać się w niewierze, w heretyctwie, albo w którymkolwiek innym grzechu, jest pokój fałszywy. Lecz heretykowie pokój on Chrystusów i Kościoła jego, niezbożnie targają: przetoż darmo tém miejscem rozruchy i wojny, które ich krwawa Ewangelia pobudza, wymawiają. Jan. 14, 27.

37. *Kto miłuje ojca albo matkę nad mię.* Żadna rzecz na świecie, ani żadna powinność ku rodzicom, żonie, dzieciom, i ku własnemu ciału i żywotowi swemu, nie będzie mogła nikogo wymówić, którybykolwiek co uczynił (chociaż i nie z serca) alboby co wierzył, przeciw wierze i jedności kościoła Pana Chrystusowego.

41. *W imię sprawiedliwego.* Zapłatę obiecuje tym którzy przyjmują i wspomagają wierne Katoliki, a zwłaszcza biskupy, kapłany, zakonniki, którzy dla imienia Chrystusowego albo dla wyznania wiary jego świętéj prześladowanie cierpią. Albowiem kto takowego przyjmuje, jako kapłana i sługę Bożego: ten się stawa uczestnikiem zasług jego: i weźmie zapłatę, jako jeden z kapłanów i sług Bożych. Jako i ten który nieprzyjaciela wiary, albo heretyckiego ministra przyjmuje, staje się też uczestnikiem niezbożności jego.

CAPUT XI. — ROZDZIAŁ 11.

O poselstwie Janowem do Chrystusa, o groźbach dwóm miastom Korozaim i Betsaidzie i t. d.

1. Et factum est, cum consummasset Jesus, praecipiens duodecim discipulis suis, transiit inde, ut doceret, et praedicaret in civitatibus eorum.	1. I stało się: gdy Jezus przestał roskazować dwiemanaście uczniom swoim, poszedł zonąd, aby uczył y przepowiadał w miastach ich.
2. Joannes autem, cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, *(Luc. 7, 18).*	2. A Jan usłyszawszy w więzieniu dziela Chrystusowe, posławszy dwu z uczniów swoich,
3. ait illi: Tu es, qui venturus es, an alium exspectamus?	3. rzékł mu: Tyś iest, który masz przyśdź, czyli inszego czekamy?
4. Et respondens Jesus ait illis: Euntes renuntiate Joanni, quae audistis et vidistis.	4. A odpowiadaiac Jezus rzekł im: Szedszy odnieście Janowi coście słyszeli y widzieli.
5. Caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur, *(Isai. 35, 5.—61, 1).*	5. Slepi widzą, chromi chodzą, trędowaci bywaią oczyścieni, głuszy słyszą, umarli zmartwychwstaia, ubogim Ewanielią opowiadaia:
6. et beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me.	6. a błogosławiony iest, który się zemnie nie zgorszy.

R. 11.—1. *Gdy Jezus przestał rozkazować.* Gdy skończył dawać przestrogi i zalecenia uczniom swoim.—*W miastach.* Żydowskich.

3. *Który masz przyjść.* To jest, od proroków przepowiedziany Messyasz. —*Czyli inszego czekamy?* To jest, czy powinniśmy czekać. Niewątpił Jan ś. że Chrystus był Messyaszem; lecz dla tego posłał uczniów, żeby z okoliczności tego zapytania, widząc cuda Chrystusowe, uwierzyli w niego.

4. *Odnieście Janowi.* Wiedział Chrystus, iż oni nie dla Jana, lecz dla siebie zapytywali; niechciał ich jédnak wydawać, i dla tego rzekł: *Odnieście Janowi i t. d.* —*Coście słyszeli i widzieli.* Cuda moje o których słyszeliście z ust naocznych świadków, i któreście sami widzieli.

5. *Slepi widzą.* Otrzymują wzrok. —*Ewangielją opowiadają.* To jest, ubogim i wzgardzonym ogłaszaną jest pomyślna nowina, iż mają odziedziczyć królestwo niebieskie.

6. *Błogosławiony jest, który się ze mnie nie zgorszy.* To jest, nie zgorszy się z mojéj nauki i obyczajów. Chrystus dla wielu z winy ich własnéj, stał się kamieniem obrażenia. Zdaje się nieznacznie ostrzegać uczniów Janowych, i razem wskazywać iż zna ich serca.

7. Illis autem abeuntibus, coepit Jesus dicere ad turbas de Joanne: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? *(Luc. 7, 24).*

8. Sed quid existis videre? hominem mollibus vestitum? Ecce, qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt.

9. Sed quid existis videre? prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam.

10. Hic est enim, de quo scriptum est: Ecce, ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. *(Mal. 3, 1. Marc. 1, 2. Luc. 7, 27).*

11. Amen, dico vobis: Non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista: qui autem minor est in regno coelorum, major est illo.

12. A diebus autem Joannis Baptistae usque nunc, regnum coelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.

13. Omnes enim prophetae, et lex usque ad Joannem prophetaverunt:

14. et si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est. *(Mal. 4, 5).*

7. A gdy oni odeszli, począł Jezus mówić do rzesz o Janie: Coście wyszli na puszczą widzieć? trzcinę chwieiącą się od wiatru?

8. Ale coście wyszli widzieć? człowieka w miękkie szaty obleczonego? Oto którzy w miękkie szaty się obłóczą w domiech królewskich są.

9. Ale coście wyszli widzieć? Proroka? Zaiste powiadam wam, y więcéy niż proroka:

10. bo ten iest o którym napisano: Oto ia posyłam anioła mego przed obliczem twoim, który zgotuie drogę twą przed tobą.

11. Zaprawdę powiadam wam, nie powstał między narodzonymi z niewiast więtszy nad Jana Chrzciciela: Lecz który iest mnieyszym w królestwie niebieskim, więtszy iest niźli on.

12. A od dni Jana Chrzciciela aż do tąd, królestwo niebieskie gwałt cierpi, a gwałtownicy porywaią ie.

13. Bo wszyscy prorocy y zakon, aż do Jana prorokowali:

14. a ieśli chcecie przyiąć, tenci iest Eliasz który ma przyśdź.

7. *Trzcinę.* Zamiast, azali trzcinę? Wyborne był dał świadectwo o Chrystusie Jan Chrzciciel, gdy rzekł: *Oto Baranek Boży, i t. d.* Jan. 1, 29; żeby więc nie rozumieli Żydzi, iż Jan wysławszy poselstwo do Chrystusa, zmienił swoje zdanie, albo zapewne zaczął się chwiać i wątpić o Chrystusie, naucza że Jan nie jest człowiekiem płochym i podobnym trzcinie, łatwo i bez przyczyny zmieniającym swe zdanie. Patrz W.

8. *Ale coście wyszli widzieć? człowieka w miękkie szaty obleczonego?* Wychwala Jana z surowości jego życia; jakby rzekł: kto się tego rodzaju życia ujął, i stale się trzymał, ten bezwątpienia był obyczajów czystych i nieskażonych, a przeto jego świadectwo o mnie za prawdziwe uważać należy, ani sądzić można żeby on wedle okoliczności czasu zmieniał swe zdanie. —*Oto, którzy w miękkie szaty się obłóczą w domiech królewskich są.* Jakby rzekł: świętym jest bez wątpienia Jan Chrzciciel i stroniącym od wszelkich rozkoszy tego życia; bo gdyby miał wolę iść za rozkoszami, nie mieszkałby na pustyni, lecz szukałby pałaców książąt i mocarzy tego świata.

9. *Ale coście wyszli widzieć? Proroka?* Prawdą to jest iż Jan jest prorokiem, lecz nie tylko prorokiem, ale większym nawet od samych proroków.—*Więcéj niż proroka.* Był Jan ś. prorokiem, gdyż zapowiadał Chrystusa jeszcze nieobecnego, i wprzód nim się on objawił: był zaś więcéj niż prorokiem, gdyż go widział obecnego, czego nie dostąpił żaden z dawniejszych proroków; a nie tylko widział, lecz nawet go ukazał, gdy jeszcze od ludu nie był uznany. Był także więcéj niż prorokiem, gdyż był poprzednikiem i Chrzcicielem Chrystusa.

10. *Oto ja posyłam anioła mego.* Te słowa wytłumaczyliśmy wyż. Mal. 3, 1, zkąd są wyjęte.

11. *Nie powstał.* Nie ukazał się, nie znajdował się.—*Większy nad Jana Chrzciciela.* Nie było nadeń większego proroka. —*Lecz który jest mniejszym w królestwie niebieskiem.* Wielu to o Chrystusie rozumieją, który jest mniejszym, dla tego iż był pokorniejszym, albo że młódszym w latach, albo iż według mniemania ludzkiego Jan Chrzciciel był od niego świętszym. Maldonatus i Toletus w tym sensie tłumaczą, iż ten kto jest mniejszéj świętości w Kościele Chrystusowym, jest większym od Jana; nie dla tego żeby Jan ś. wielu, owszem większéj nawet części synów Kościoła nie przewyższał w świętości; lecz iż ci, którzy należą do Kościoła ze względu na stan i prawo nowe, które jest synowskiem, większymi są niż synowie synagogi i starego prawa, które było niewolniczem. Albowiem syn najmniejszy jest większym od sługi największego. Jan zaś zupełnie nie należał do stanu Kościoła, gdyż był zamordowanym przed śmiercią Chrystusową, przed którym to czasem Ewangielia nie miała jeszcze swojéj zupełności i doskonałości. Patrz Tolet., in c. 7. Lucae, annot. 50.

12. *Królestwo niebieskie gwałt cierpi.* Otrzymuje się przez umartwienie, pokutę, wzgardę, ubóstwo, i postępuje się do niego tą drogą, którą, przez słowa i czyny, wskazał Jan ś. Którzy tak wykładają, przez królestwo niebieskie rozumieją życie wieczne. Albo sens jest: królestwo niebieskie gwałtownicy porywają, gdyż się nie zawiera w obrębie jednego ludu, jak to było w prawie starém, gdzie w pewnych granicach było strzeżonem; lecz jest dla wszystkich otwartem, i kto jedno zechce, może do niego wtargnąć i je posiąść. Bierze się zaś królestwo niebieskie, według tego tłumaczenia, za Kościoł i Ewanielią, albo także za życie wieczne, do którego przychodzą wierni synowie Kościoła. Razem się też oznacza wielki napływ do Kościoła, tak iż wchodzący do niego wzajem się cisną, usiłując sobie utworzyć wstęp do niego, jak się zdarza podczas wielkich uroczystości, które się obchodzą przy licznem zgromadzeniu ludu.

13. *Bo wszyscy prorocy.* Powiedział był w. 11: *Nie powstał między narodzonemi z niewiast większy nad Jana Chrzciciela; lecz który jest mniejszym w królestwie niebieskiem, większy jest niźli on.* Teraz zdaje sprawę dla czego tak powiedział: *Bo wszyscy prorocy i zakon, aż do Jana prorokowali,* to jest, trwali; jakby rzekł: Przedtem ludzie byli niejako związani prawem, i nikomu nie wolno było wnijść do królestwa niebieskiego; lecz teraz wolno, droga otwarta i przygotowana.—*Prorocy i zakon aż do Jana.* Sens jest: prorocy i zakon prorokowali, to jest, istnieli, trwali, mieli siłę aż do Jana, to jest, aż do jego opowiadania; teraz zaś to co prorocy obiecywali spełnia się, i dla tego nie należy się dziwić, jeśli tak wielka liczba i z taką usilnością dążą do królestwa niebieskiego.

14. *A jeżli chcecie przyjąć.* Zwrócić uwagę, czyli zrozumieć. — *Tenci jest Eliasz.* Z odzienia, życia,

15. Qui habet aures audiendi, audiat.
16. Cui autem similem aestimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coaequalibus
17. dicunt: Cecinimus vobis, et non saltastis: lamentavimus, et non planxistis.
18. Venit enim Joannes neque manducans, neque bibens, et dicunt: Daemonium habet.
19. Venit Filius hominis, manducans et bibens, et dicunt: Ecce, homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. Et justificata est sapientia a filiis suis.
20. Tunc coepit exprobrare civitatibus, in quibus factae sunt plurimae virtutes ejus, quia non egissent poenitentiam.
21. Vae tibi, Corozain: vae tibi, Bethsaida, quia, si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et cinere poenitentiam egissent. *(Luc. 10, 13.)*
22. Verumtamen dico vobis: Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis.
23. Et tu, Capharnaum: numquid usque in coelum exaltaberis? Usque in infernum descendes, quia, si in Sodomis factae fuissent virtutes, quae factae sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem.
24. Verumtamen dico vobis: Quia terrae Sodomorum remissius erit in die judicii, quam tibi.

15. Kto ma uszy ku słuchaniu, niechay słucha.
16. A komuż podobnym uczynię ten rodzay? Podobny iest chłopiętam siedzącym na rynku: które wołaiąc rówiennikóm
17. mówią: Spiéwaliśmy wam, a nie skakaliście: lamentowaliśmy, a nie płakaliście.
18. Abowiem przyszedł Jan ani iedząc ani piiąc: y powiadaią czarta ma.
19. Przyszedł syn człowieczy iedząc y piiąc, y mówią: Oto człowiek obżerca, y winożarłok, przyiaciel celników y grzészników. Y usprawiedliwiona iest mądrość od synów swoich.
20. Tedy począł wymawiać miastóm, w których się stało barzo wiele cudów iego, że nie czyniły pokuty.
21. Biada tobie Korozaim, biada tobie Bethsaido: Bo gdyby się były w Tyrze y w Sydonie cuda stały, które się stały w was, dawnoby byli w włosiennicy y w popiele pokutę czyniły.
22. Wszakże powiadam wam, Tyrowi y Sydonowi lżéy będzie w dzień sądny, niźli wam.
23. A ty Kapharnaum, izali się aż do nieba wyniesiesz? Aż do piekła zstąpisz, bo gdyby się były w Sodomie cuda stały, które się stały w tobie, snadźby były zostały aż do dnia tego.
24. Wszakże powiadam wam, iż znośniéy będzie ziemi Sodomitów w dzień sądny, niźli tobie.

---

ducha, i urzędu poprzednika. — *Który ma przyjść.* Przed drugiem przyjściem Chrystusa na sąd ostateczny, jak się pokaz. z Mal. 4, 5; i z Mat. 17, 10 i 11.

15. *Kto ma uszy ku słuchaniu, niechaj slucha.* Niechaj ma uszy pilne i powolne, i niechaj zrozumie, iż to co się dotychczas mówiło jest prawdą, a mianowicie, że zakon i prorocy istnieli tylko do Jana, a iż potém *królestwo niebieskie gwałt cierpi, i t. d.*

16. *Ten rodzaj.* Ludzie tego wieku; szczególniéj wszakże rozumie faryzeuszów i nauczycieli zakonnych. —*Podobny jest chłopiętom siedzącym na rynku.* Podobieństwo to oznacza, iż wszystko im Bóg hojnie udzielał, co jedno służyło do ich zbawienia, lecz że oni przetrwali upornie w swojem niedowiarstwie i złości. Żeby to wyjaśnić, używa podobieństwa wziętego od chłopców gnusnych, którym się żaden śpiewek nie podoba, i nie mogą być namówieni od swoich towarzyszy ani do rzeczy wesołych, ani do smutnych i żałośnych; lecz gdy się im śpiewa co wesołego, pokazują iż wolą rzeczy smutne; i przeciwnie, gdy się śpiewają rzeczy smutne i żałośne, udają że chcą wesołych. Widać iż ma na względzie pewną zabawę, będącą w użyciu naówczas, lecz nam niewiadomą. Niektórym się zdaje, że była tego rodzaju: to jest, iż chłopięta dzielili się na dwie gromady czyli oddziały, i naśladowali rozmaite położenia ludzi, jedna gromada płaczących, druga wesołych i śpiewających. Innym zaś chłopcom, którzy byli obecnymi, wolno było przyłączyć się do jakiéj chcąc gromady, gdyż jedna i druga ich do siebie przyzywała; lecz się często zdarzało, iż leniwi chłopcy, nie chcieli się przyłączyć ani do jednéj ani do drugiéj wzywającéj gromady.

17. *Śpiewaliśmy wam, a nie skakaliście.* Oznacza się tu sposob postępowania, którego się trzymał Chrystus, nie różniący się od zwyczajnego życia.—*Lamentowaliśmy.* Oznacza się sposob życia Janowego, który odziany we włosiennicę, i prowadząc na pustyni najsurowsze obyczaje, zdawał się lamentować, to jest, trzymać się sposobu życia smutnego i gorzkiego. Ani jednego ani drugiego nieusłuchali Żydzi, i do żadnego nie przylgnęli.

18. *Ani jedząc ani pijąc.* Mówi się iż niejadł, albo dla tego że nikt go niewidział jedzącego, albo iż jadł bardzo mało, albo że nie tak się żywił jak inni ludzie, ale na wzór niejako zwierząt jadł szarańcze i miod lesny. — *Czarta ma.* Opętani bowiem od czarta albo używali niekiedy pokarmów obrzydliwych, albo przez długi czas wstrzymywali się od nich zupełnie.

19. *Syn człowieczy.* Chrystus. — *Usprawiedliwiona jest mądrość od synów swoich.* Mnóstwo wierzących swoją wiarą usprawiedliwia Boską opatrzność i mądrość, i uwalnia od wszelkiéj potwarzy; gdy bowiem uwierzyli ci, cóż mogło przeszkadzać, żeby uwierzyli i inni? Pokazuje się tedy, iż Boska mądrość i opatrzność nic takiego nie zaniechała, co było koniecznem dla zjednania ludziom zbawienia. Albo sens jest: usprawiedliwił się w oczach wszystkich najmędrszy zamiar Boży, gdyż nic nie zaniedbano, żeby wprowadzić Żydów na drogę zbawienia; albowiem czyby się im był podobał żywot surowy, czy zwyczajny i pospolity, dał wzór jednego i drugiego, tego w Chrystusie, tamtego w Janie. P. W.

21. *Biada tobie Korozaim.* Korozaim, Betsaida i Kafarnaum były miasta w Galilei blizko jeziora Genezaretskiego, w którym Chrystus, opowiadając Ewangelią i czyniąc cuda, bardzo często przebywał z uczniami swoimi; i dla tego wyrzuca im niedowiarstwo.— *Bo gdyby... w Tyrze i w Sydonie.* Dla tego wspomina te miasta, iż były pogańskiemi, i że rozkoszami, chciwością i wszelkiego rodzaju występkami były bardzo zepsute.— *W włosiennicy i w popiele.* Patrz W.

22. *Lżéj będzie.* Bo jako mniejsza była wina ich, gdyż nie mieli posłańców prawdy, tak też i mniejsza będzie kara.

23. *Izali się aż do nieba wyniesiesz?* W greckim jest, *który się wyniosłeś aż do nieba,* to jest moją obecnością, nauką i cudami. Albo sens jest: azali sądzisz że ta chwała będzie długotrwałą? Błądzisz zaiste.— *Bo gdyby . . . w Sodomie.* Przedstawia za przykład Sodomę, gdyż była bardzo zepsutą, i szczególniejszą karą odznaczona.

25. In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine coeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.
26. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te.
27. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. *(Joan. 6, 46.—7, 28.—8, 19.—10, 15).*
28. Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos.
29. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. *(Jer. 6, 16).*
30. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. *(1. Joan. 5, 3).*

25. W on czas odpowiadaiąc Jezus, rzekł: Wyznawam tobie Oycze Panie nieba y ziemie, żeś te rzeczy zakrył przed mądrymi y rostropnymi, a obiawiłeś ie malutkim.
26. Tak Oycze, iż się tak upodobało przed tobą.
27. Wszytkie rzeczy dane mi są od oyca mego. Y nikt niezna Syna iedno Ociec: ani Oyca kto zna, iedno Syn, a komuby chciał Syn obiawić.
28. Pódźcie do mnie wszyscy którzy pracuiecie, y iesteście obciążeni, a ia was ochłodzę.
29. Weźmicie iarzmo moie na się, a uczcie się odemnie, żem iest cichy y pokornego serca: a naydziecie odpoczynek duszam waszym.
30. Abowiem iarzmo moie wdzięczne iest, a brzemię moie lekkie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 7. *Cożeście wyszli na puszczą.* Zacne i wysokie zalecenie tak postów, ostrości życia i odzienia; pustelnictwa, stateczności, i mężności Jana ś. jako i godności urzędu jego.

19. *I usprawiedliwiona jest mądrość.* To jest, uczniowie moi osądzili, że to jest prawa mądrość, której ja nauczam: którą jednak ten rodzaj potępia.

21. *W włosienicy i popiele pokutowali.* Ztąd rzecz jasna, iż pokuta nie jest proste upamiętanie, uznanie, albo pokajanie, i nie samo poprzestanie złego, albo zaczęcie żywota nowego: ale jest skrucha serdeczna albo żałość za przeszłe grzechy, z pomstą i z karaniem, albo dosyć uczynieniem za nie, i z utrapieniem ciała które grzeszyło. Przetoż po łacinie *poenitentia* nazwana jest, *a poena,* to jest od męki i kaźniéj za przeszłe grzechy. August. epist. 108, ad Seleucian.

25. *Objawiłeś je malutkim.* Przez te malutkie nie rozumiejże samych nieuków i prostaków, rzemieślników, dzieci i niewiast, żeby oni tylko mieli to od Boga objawienie, iżby Pismo rozumieć i wykładać mogli (jako nowowiernicy dzisiejszy rozumieją: i temi słowy Doktorom i kapłanom kościelnym hardzie urągają). Ale przez te malutkie rozumiéj pokorne, tak uczone jako i nieuczone. Bo tak indzie mówi: Jeśli się nie nawrócicie, a nie staniecie się jako malutcy, nie wnidziecie do królestwa niebieskiego. Mat. 18, 3. A tak i największy doktorowie (którzy im byli uczeńszy, tém mniéj i niżéj o sobie rozumieli, i tém więcéj się rozsądkowi Kościoła powszechnego poddawali) są ci malutcy o których Pan mówi. A heretykowie lepak, którzy im są nieuczeńszy i nieumiejętniejszy, tém się za uczeńsze i w Piśmie biegléjsze mają, i wynoszą się nadewszystkie doktory i ojce święte, i owszem nadewszystek Kościoł Boży, nie mogą być między tymi malutkimi policzeni.

30. *Jarzmo moje słodkie.* A któreż to jarzmo Pańskie słodkie i brzemię lekkie, jedno przykazania jego: o których Jan ś. mówi: Iż przykazania jego nie są ciężkie. Prosto przeciwko niewiernikom dzisiejszym którzy mówią, iż nie tylko są ciężkie, ale i ku zachowaniu niepodobne. I. Jan. 5, 3.

---

25. *Odpowiadając Jezus.* To jest, przydając, albo poczynając mówić. Słowo bowiem hebrajskie *hanah,* nie tylko oznacza odpowiadać na zapytanie, lecz także się używa, gdy kto, bez żadnego uprzedniego zapytania, zaczyna mowę. — *Wyznawam.* To jest, wychwalam, albo dzięki czynię.—*Te rzeczy zakrył.* To jest, tajemnice królestwa niebieskiego. — *Przed mądrymi i roztropnymi.* Przed nauczycielami zakonnymi i faryzeuszami, którzy lubili uchodzić za mądrych. —*Malutkim.* Patrz Wujka.

26. *Tak Ojcze.* Zaistc. Ś. Hieronim w tym sensie tłumaczy, jakby chciał Chrystus powiedzieć: Dobrze Ojcze, nieprzestawaj tak czynić, jak zacząłeś. Albo sens jest: *tak, Ojcze,* dopełnić należy, *wyznawam;* jakby rzekł: Jeszcze i jeszcze także dzięki tobie czynię, iż chciałeś tak postąpić, że gdy mądrzy nie chcieli przyjąć Ewangielii, raczyłeś ją objawić malutkim.— *Tak upodobało przed tobą.* Tak się tobie zdało.

27. *Wszystkie rzeczy dane mi są.* Mówi to zdając sprawę z tego co ma powiedzieć w wierszu następnym: *Pódźcie do mnie wszyscy, i t. d.* Sens zaś jest, iż oddana mu jest wszelka władza rządzenia ludźmi, i zaradzania ich potrzebom w rzeczach zbawienia. Tak niż. r. 28, 18: *Dana mi jest wszystka władza na niebie i na ziemi.—Nikt niezna syna jedno ojciec.* Gdy tylko co powiedział, wszystkie rzeczy dane mi są, pokazał iż jest odkupicielem świata, jak wytłumaczyliśmy. Teraz także wyznaje iż jest nauczycielem; żeby zaś zalecić prawdziwość i pewność swojéj nauki, uprzedza iż jego nauka jest Boską, tą samą jaką ma Ojciec, gdyż jest jego Synem, jednéj z nim istoty i wiedzy.— *Jedno Ojciec.* Nie wyłącza się Duch ś., ani też Syn. Tak w podobnych zdarzeniach rozumieć należy, iż się nie wyłączają inne osoby Boskie.

28. *Którzy pracujecie.* Którzy jesteście osłabieni i znużeni ciężarem grzechów, i ciężkiem jarzmem starego prawa.—*Ochłodzę.* Dam wam odpoczynek, orzeźwię.

29. *Jarzmo moje.* To jest prawo Ewangieliczne.— *Uczcie się odemnie.* To jest, dźwigając jarzmo moje doświadczycie, iż jestem cichym i pokornego serca. Wzywa zatem żeby szli do niego, gdyż nie jest tyranem, lecz łaskawym i łagodnym Panem.—*Najdziecie odpoczynek duszom waszym.* Zdejmę z was to ciężkie jarzmo które was gniotło.

30. *Wdzięczne.* Patrz Wujka.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O święceniu soboty, uleczeniu człowieka mającego uschłą rękę, łagodności Chrystusa, i t. d.

1. In illo tempore abiit Jesus per sata sabbato; disciipuli autem ejus esurientes coeperunt vellere spicas, et manducare. *(Mar. 2, 23. Luc. 6, 1).*

2. Pharisaei autem videntes, dixerunt ei: Ecce, discipuli tui faciunt, quod non licet facere sabbatis.

3. At ille dixit eis: Non legistis, quid fecerit David, quando esuriit, et qui cum eo erant? *(1. Reg. 21, 6).*

4. quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his, qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? *(Lev. 24, 9).*

5. Aut non legistis in lege: Quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt? *(Num. 28, 9).*

6. Dico autem vobis, quia templo major est hic.

7. Si autem sciretis, quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium: nunquam condemnassetis innocentes: *(1. Reg. 15, 22. Ose, 6, 6).*

8. Dominus enim est Filius hominis etiam sabbati.

1. W on czas szedł Jezus w szabbat przez zboża: a uczniowie iego głodni będąc poczęli rwać kłosie, y ieść.

2. A uyźrzawszy Pharizeuszowie, rzekli mu: Oto uczniowie twoi czynią czego się nie godzi czynić w szabbaty.

3. A on im powiedział: Nie czytaliście co uczynił Dawid kiedy łaknął, y którzy z nim byli?

4. iako wszedł do domu Bożego, y chléb pokładny iadł, którego się mu niegodziło ieść, ani tym którzy z nim byli, tylko samym kapłanóm?

5. Aboście nie czytali w zakonie, że w szabbaty kapłani w kościele gwałcą szabbat, a bez winy są?

6. Lecz mówię wam, iż tu więtszy iest niż kościół.

7. A gdybyście wiedzieli co iest: Miłosierdzia chcę, a nie ofiary: nigdybyście byli nie potępiali niewinnych.

8. Abowiem Panem iest syn człowieczy y szabbatu.

R. 12.— 1. *W szabat.* To jest, w pewien dzień sobotni. Ś. Łukasz r. 6, 1. nazywa szabatem *wtóro pierwszym*, co różni różnie wykładają. Ribera lib. 5, de festis Hebraeorum, c. 1, ze ś. Chryzostomem i Teofilaktem mniema, iż się tak nazywała każda sobota, która tuż następowała po jakiejkolwiek uroczystości, przypadającéj w Piątek. Maldonatus rozumie, iż przez sobotę wtóropierwszą, oznacza się nie którakolwiek z wielu, lecz jedna pewna, która sama jedna tylko tém się imieniem nazywała, i z przypuszczeń, które przywodzi, robi wniosek iż nią była sobota Zielonych Świątek, która dla tego się nazywała wtóropierwszą, że była wtórą pomiędzy trzema przedniejszemi uroczystościami, Paschy, Zielonych Świątek i Namiotów, czyli Kuczek. Innych wiele tłumaczeń znajdziemy u tegoż Maldonata, Toleta in Luc. cap. 6.

2. *Rzekli mu.* Łuk. r. 6, 2. pisze, iż to powiedzieli faryzeuszowie nie Chrystusowi lecz uczniom jego. Jedno i drugie być mogło, to jest, że powiedzieli naprzód uczniom, potem samemu Chrystusowi.— *Czego się nie godzi czynić w szabbaty.* To jest, w które nie wolno było gotować potraw do jedzenia, jak się pokazuje z księgi Exod. 16, 5.

3. *Nie czytaliście.* Zarzuca nadętym próżną sławą umiejętności, nieznajomość prawa, jak zauważał Eutymius.— *Co uczynił Dawid.* Patrz I. Król. 21. 1.— *I którzy z nim byli.* Przeciwnie, w miejscu wskazanem księgi Królewskiéj mówi się, iż on był sam jeden. Odpowiedzieć należy iż nikt z nim niebył, gdy brał chleby; lecz że miał niektórych towarzyszy w innem miejscu, którym z tego chleba udzielił.

4. *Do domu Bożego.* Do przybytku; gdyż w owym czasie nie było jeszcze kościoła.— *Tylko samym kapłanom.* Według prawa Lew. 24, 9. Bierze się tu dowod z rzeczy większych do mniejszych: jeżeli Dawid zmuszony koniecznością, nie zgrzeszył pożywaiąc chleby pokładne, czego prawo dozwalało jedynie kapłanom; jakże daleko mniéj wykraczali uczniowie, którzy zmuszeni głodem, nie pokarmu przeznaczonego dla kapłanów, lecz zwyczajnego i nikomu nie zakazanego pożywali.

5. *Alboście nie czytali w zakonie.* Zdanie jest: prawo przykazuje, żeby kapłani w sobotę zabijali bydlęta, skurę zdzierali, drwa podkładali, i t. d., i czynili to wszystko co jest niezbędnem do ofiar, czem wszakże nie gwałcili czci i swiętości soboty.— *Gwałcą szabbat.* Mówi że kapłani gwałcili sobotę, nie iżby w rzeczy saméj gwałcili, lecz że czynili to czegoby czynić niewolno było jeśliby niewymawiało ich od tego sprawowanie publicznéj czci Bożéj, gdyż z rodzaju swojego były to uczynki niewolnicze.

6. *Tu większy jest niż kościoł.* Sens dowodzenia jest ten: jako kapłani bez winy są, gdy w sobotę gwałcą dzień święty, dla tego iż ich niewolnicze prace wymawia świętość kościoła, któremu przez te uczynki służą; tak też uczniowie nie mają winy, że w obecności i za pozwoleniem tego, który jest większym od kościoła, jako jego Pan, i przez posługę dla niego, wycierali kłosy, i ziarna obracali sobie na pokarm.

7. *A gdybyście wiedzieli.* Gdybyście wiedzieli że Bóg tak wielce ceni miłosierdzie, iż je przekłada nad ofiary, nie strofowalibyście uczniów za wycieranie kłosów, ale raczéj okazalibyście miłosierdzie dla łaknących.

8. *Panem jest syn człowieczy.* Twierdził iż on może dyspensować w obowiązku zachowania święta, gdyż jest panem nawet szabatu. Pan zaś wedle upodobania może postąpić z własnością swoją. Mark. 2, 27. znajdujemy, iż Pan także rzekł: *Szabat uczyniony jest dla człowieka, a nie człowiek dla szabatu. A tak syn człowieczy jest panem też i szabatu.* Którego miejsca zdanie jest, iż zbawienie ludzkie należy przekładać nad zachowanie szabatu. Chrystus bowiem tak rozumuje: to co jest przeznaczonem dla jakiéjś rzeczy, ustępować powinno temu dla kogo jest przyrządzone; a ponieważ szabat jest postanowiony dla człowieka, powinien więc ustępować człowiekowi, rozumie się jeżeli chodzi o zbawienie człowieka. Według tego wykładu, słowa *syn człowieczy*, rozumieją się o każdym człowieku, a nie w szczególności o Chrystusie.

9. Et cum inde transisset, venit in synagogam eorum.

10. Et ecce, homo manum habens aridam; et interrogabant eum, dicentes: Si licet sabbatis curare? ut accusarent eum. (*Marc. 3, 1. Luc. 6, 6*).

11. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo, qui habeat ovem unam, et si ceciderit haec sabbatis in foveam, nonne tenebit, et levabit eam? (*Deut. 22, 4*).

12. Quanto magis melior est homo ove? Itaque licet sabbatis benefacere.

13. Tunc ait homini: Extende manum tuam. Et extendit; et restituta est sanitati sicut altera.

14. Exeuntes autem Pharisaei, consilium faciebant adversus eum, quomodo perderent eum.

15. Jesus autem sciens recessit inde; et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes;

16. et praecepit eis, ne manifestum eum facerent.

17. Ut adimpleretur, quod dictum est per Isaiam prophetam, dicentem:

18. Ecce, puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animae meae. Ponam spiritum meum super eum; et judicium gentibus nuntiabit. (*Isai. 42, 1*).

19. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus:

20. arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium:

21. et in nomine ejus gentes sperabunt.

22. Tunc oblatus est ei daemonium habens, caecus et mutus, et curavit eum ita, ut loqueretur et videret.

23. Et stupebant omnes turbae, et dicebant: Numquid hic est filius David?

24. Pharisaei autem audientes, dixerunt: Hic non ejicit daemones nisi in Beelzebub principe daemoniorum. (*Supr. 9, 34. Marc. 3, 22. Luc. 11, 15*).

25. Jesus autem sciens cogitationes eorum,

9. A gdy odszedł ztamtąd, przyszedł do bożnice ich.

10. A oto człowiek maiący uschłą rękę: y pytali go mówiąc: Godzili się w szabbaty uzdrawiać? aby go oskarżyli.

11. A on im rzekł: Który z was człowiek będzie, któryby miał owcę iednę: a gdyby ona wpadła w dół w szabbat, izali iéy nie weźmie y podniesie?

12. Jakoż daleko lepszy iest człowiek niźli owca? Przetóż się godzi w szabbaty dobrze czynić.

13. Tedy rzekł człowiekowi: Wyciągni rękę twoię. Y wyciągnął: y przywrócona iest do zdrowia iako druga.

14. A Pharizeuszowie wyszedszy, czynili radę przeciw niemu, iakoby go stracili.

15. Ale Jezus wiedząc odszedł ztamtąd, y szło ich za nim wiele, y uzdrowił ie wszytki:

16. y roskazał im, aby go nie obiawiali.

17. Aby się wypełniło co było powiedziano przez Izaiasza proroka, mówiącego:

18. Oto sługa móy któregom obrał, miły móy w którym się dobrze upodobało duszy moiéy. Położę ducha moiego na nim, a sąd Poganóm opowié.

19. Nie będzie się wadził, ani będzie wołał, y nikt nie usłyszy po ulicach głosu iego:

20. trzciny zgnieciony nie złamie, a lnu kurzącego się nie zagasi: aż wystawi sąd ku zwycięstwu:

21. a w imieniu iego pogani będą nadzieię mieli.

22. Tedy mu przywiedzion iest maiący dyabelstwo, ślepy y niemy: y uzdrowił go, tak iż mówił y widział.

23. Y zdumiały się wszytkie rzesze, y mówiły: Nie tenli to syn Dawidów?

24. A Pharizeuszowie usłyszawszy rzekli: Ten nie wygania czartów, iedno przez Beelzebuba książęcia czartowskiego.

25. Ale Jezus wiedząc myśli ich, rzekł im: Wszel-

9. *Przyszedł.* Nie tego samego jednak dnia, gdyż u Łuk. r. 6, 6. mówi się: *Stało się też i w drugi szabat, i t. d.—Ich.* Tych, którzy wprzódy obwiniali byli uczniów że rwali kłosy.

10. *Pytali go.* Łuk. 6, 9. i Mar. 3, 4. powiadają, iż Chrystus zapytywał nauczycieli zakonnych i faryzeuszów. Jedno i drugie jest prawdą; zapytywali faryzeusze czy godzi się uzdrawiać. Zapytuje Chrystus czy godzi się dobrze czynić; jakby rzekł: Jeśli wolno dobrze czynić w sobotę, godzi się i uzdrawiać.

11. *Który z was człowiek będzie.* Jeśli wolno, jak to wy czynicie, wyciągać owcę w dół zapadłą w dzień szabatu, daleko bardziéj godzi się uzdrawiać chorego.

12. *Przetoż się godzi w szabaty dobrze czynić.* Nie powiada że godzi się uzdrawiać, żeby nie dać powodu do obwinienia; lecz ogólnie ogłasza iż wolno w sobotę dobrze czynić.

15. *Wiedząc.* To jest, ich myśli i knowania. *Odszedł.* Nad morze, jak dodaje ś. Marek 3, 7; odchodzi zaś i usuwa się, nie przez brak mocy do opierania się, lecz że nie przyszła jeszcze była godzina jego, jak w podobnych zdarzeniach powiada, Jan ś., r. 7, 3; i 8, 20. i gdzie indziéj.

16. *Rozkazał im.* Patrz co się rzekło wyż. r. 9, 30.

17. *Aby się wypełniło.* To świadectwo Izaiasza wypełniło się, gdy Chrystus zabronił rozgłaszać cudów swoich, żeby bardziéj nie rozniecić zawiści faryzeuszów; albo gdy dla tejże saméj przyczyny, odszedł nad morze. Maldonatus sądzi iż się tu tłumaczy dla czego wszystkich uzdrawiał, gdyż jako prorok przepowiedział, był bardzo łaskawym i cichym.

18. *Oto sługa mój.* To świadectwo wzięte jest z Iz. 42, 1. i wytłumaczyliśmy je na swojem miejscu.

22. *Slepy i niemy.* Maldonatus rozumie, że czart w taki sposob odebrał mu wzrok i słuch, iż nie nadwerężył organów ciała. Przeciwnie Toletus in Luc. c. 11. annot. 31, mniema, że także i organa były zepsute, co jak się zdaje, jest rzeczą prawdopodobniejszą.

23. *Syn Dawidów.* Messyasz tyle razy obiecywany, który miał pochodzić z nasienia Dawidowego.

24. *Przez Beelzebuba.* Patrz co się rzekło wyż. r. 9, 34. i patrz Wujka.

25. *Wszelkie królestwo.* Królestwa i miasta i domy, które przez bunty i domowe niesnaski rozdzielają się na przeciwne sobie stronnictwa, łatwo giną, jak tego uczy nas doświadczenie. Jest tedy rzeczą niepodobną

dixit eis: Omne regnum, divisum contra se, desolabitur, et omnis civitas vel domus, divisa contra se, non stabit. *(Luc. 11, 17).*

26. Et si satanas satanam ejicit, adversus se divisus est: quomodo ergo stabit regnum ejus?

27. Et si ego in Beelzebub ejicio daemones: filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt.

28. Si autem ego in Spiritu Dei ejicio daemones, igitur pervenit in vos regnum Dei.

29. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem? Et tunc domum illius diripiet.

30. Qui non est mecum, contra me est, et qui non congregat mecum, spargit.

31. Ideo dico vobis: Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus: Spiritus autem blasphemia non remittetur. *(Marc. 3, 28. Luc. 12. 10).*

32. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc saeculo, neque in futuro.

33. Aut facite arborem bonam, et fructum ejus

kie królestwo rozdzielone przeciwko sobie, będzie spustoszone: y wszelkie miasto abo dóm rozdzielony przeciwko sobie, nie ostoi się.

26. A ieśli szatan szatana wyrzuca, przeciwko sobie iest rozdzielon: iakoż tedy ostoi się królestwo iego?

27. A ieśliż ia przez Beelzebuba wyrzucam czarty: synowie waszy przez kogo wyrzucaią? Dla tego oni będą sędziami waszymi.

28. Lecz ieśli ia duchem Bożym wyganiam czarty: tedyć na was przyszło królestwo Boże.

29. Abo iako może kto wnidź do domu mocarzowego y sprzęt iego rozchwycić: ażby piérwey związał mocarza? Tóż więc dopiero dóm iego rozchwyci.

30. Kto nie iest zemną, przeciwko mnie iest: a kto nie zbiéra zemną, rozprasza.

31. Dla tego powiadam wam: Wszelki grzech y bluźnierstwo będzie odpusczone ludzióm: ale bluźnierstwo Ducha nie będzie odpusczone.

32. Y ktobykolwiek rzekł słowo przeciwko synowi człowieczemu, będzie mu odpusczono: ale ktoby mówił przeciw Duchowi ś. nie będzie mu odpusczono, ani w tym wieku, ani w przyszłym.

33. Abo czyńcie drzewo dobre, y owoc iego dobry:

---

do prawdy, żeby szatan chciał to czynić, co zmierza do obalenia jego królestwa, gdy raczéj wszelkiemi wybiegi usiłuje je utrwalić.—*Przeciwko sobie.* Na części i stronnictwa przeciwne sobie. Patrz W.

27. *Synowie waszy.* Niektórzy to rozumieją o exorcystach żydowskich, o których Dzieje Ap. r. 19, 13.—*Przez kogo wyrzucają.* Dowodzenie jest takie: Dla czego raczéj mówicie iż ja a nie synowie wasi wyrzucają czarty przez Beelzebuba, gdy tymczasem ja i oni tož samo czynimy? Albo sens jest: jeśli uczniowie moi w imię moje wyrzucają czarty, to ja jestem większym od czartów, i niemam potrzeby ich wyrzucać przez Beelzebuba, jak wy mnie spotwarzacie. Że uczniowie wyrzucali djabłów w imię Chrystusowe, mamy u Łuk. 10, 17.—*Dla tego oni będą sędziami waszymi.* To co oni czynią, potępi was, którzy we mnie to naganiacie, co w nich uważacie za dobre.

28. *Duchem Bożym.* Mocą Bożą.—*Na was przyszło królestwo Boże.* Albo *królestwem Bożem* nazywa Chrystus siebie samego i swoje przyjście, gdyż było początkiem królestwa Bożego, i otworzyło nam wejście do niego; albo sens jest: jeśli duchem Bożym, jak się stwierdziło powyższém dowodzeniem, wyrzucam czarty, tedy jest prawdą co i ja i apostołowie moi i Jan opowiadali, że się przybliżyło i przyszło królestwo Boże. Albowiem Duch ś., który czyni cuda przéz nas, świadczy iż nasze opowiadanie jest prawdziwe.

29. *Jako może kto.* Zdanie jest: jakim sposobem mogę wyrugować djabła z jego posiadłości, to jest, wyrzucić z ciała ludzkiego, jeśli nie jestem mocniejszym od niego? — *Sprzęt.* Narzędzia wojenne, albo sprzęt domowy.

30. *Kto nie jest zemną, przeciwko mnie jest.* Sens jest: Szatan, którego mocą, jak mówicie, wyrzucam czarty, nie tylko nie jest ze mną, lecz nawet jest przeciwko mnie; i nie tylko nie zbiera ze mną ludzi do gumna Bożego, ale nawet usiłuje ich rozproszyć i odprowadzić od Boga. A zatem różność dzieł naszych pokazuje, że między mną i czartem niema najmniejszéj zgody. Albo zdanie jest, jakby rzekł: wy faryzeuszowie, chcecie uchodzić za sędziów bezstronnych i sprawiedliwych, którzy nie jesteście ani za mną, ani przeciwko mnie, lecz niby za prawdą. Ale nie błądźcie i drugich w błąd nie wprowadzajcie; albowiem chociażby to było prawdą, co udajecie, iż ani za mną, ani przeciwko mnie nie jesteście, wszakże jeszcze dla tego samego nie bylibyście bez winy. Wy bowiem, którzy uchodzicie za znawców Pisma ś., pierwsi za mną być powinniście, i nie mniéj grzeszycie od tych, którzy mając obowiązek znajdowania się przy królu swoim, do którego boku są przywiązani, opuszczaią go wszakże, i to w tym czasie, kiedy najbardziéj jemu służyć byli powinni. Tak wykłada Maldonatus. Nadto zauważyć należy, że się nie sprzeciwia temu zdaniu Chrystusa, które u Łuk. 9, 50. w owéj okoliczności, wyrzekł: *Bo kto nie jest przeciwko wam, za wami jest.* Mówi bowiem stosownie do mniemania swoich uczniów, którzy nie sądzili, że jest za nimi ten kto nie idzie za Panem nie tylko nauką, ale także i nogami; powiadali bowiem: *Widzieliśmy niektórego imieniem twem czarty wyrzucającego, i zabroniliśmy mu, albowiem nie naśladuje z nami.* Którym Chrystus: *Nie zabraniajcie,* odpowiada, *bo kto nie jest przeciwko wam,* to jest, kto to samo czyni i naucza, co wy czynicie i nauczacie, chociażby nieszedł za wami, i nie zdawał się być za wami, *za wami jest,* gdyż potwierdza waszą naukę i czyny. Patrz Wujka.

31. *Dla tego powiadam wam. Dla tego* nie odnosi się do tego co tuż poprzedza, lecz do wiersza 24: *Ten nie wygania czartów, jedno przez Beelzebuba książęcia czartowskiego*; co się jaśnie pokazuje ze ś. Marka, u którego tak czytamy, r. 3, 28: *Zaprawdę powiadam wam, że wszystkie grzechy będą odpuszczone synom ludzkim, i bluźnierstwa któremiby bluźnili: ale ktoby bluźnił przeciwko Duchowi ś., niema odpuszczenia na wieki, ale będzie winien grzechu wiecznego. Iż mówili: ma ducha nieczystego.— Ale bluźnierstwo Ducha.* Patrz Wujka.

32. *Ktobykolwiek rzekł słowo przeciwko synowi człowieczemu.* P. Wujka.

33. *Albo czyńcie drzewo dobre.* Przez drzewo dobre lub złe rozumie samych faryzeuszów, których strofuje, iż chcąc być widzianymi jako drzewo dobre, czynili jednak owoce złe; lub, że będąc drzewem złem, chcieli

bonum: aut facite arborem malam, et fructum ejus malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur. *(Supr. 7, 20).*

34. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur. *(Luc. 6, 45).*

35. Bonus homo de bono thesauro profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala.

36. Dico autem vobis: Quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.

37. Ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis.

38. Tunc responderunt ei quidam de Scribis et Pharisaeis, dicentes: Magister, volumus a te signum videre.

39. Qui respondens ait illis: Generatio mala et adultera signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae prophetae. *(Infr. 16, 4. Luc. 11, 29. I. Cor. 1, 22. Jon, 2, 2).*

40. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus.

41. Viri Ninivitae surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia poenitentiam egerunt in praedicatione Jonae. Et ecce, plus quam Jonas hic. *(Jon. 3, 5).*

42. Regina austri surget in judicio cum gene-

abo czyńcie drzewo złe, y owoc iego zły: abowiem z owocu drzewo bywa poznane.

34. Rodzaiu iasczórcy, iako możecie dobre rzeczy mówić, gdyżeście źli? ponieważ z obfitości serca usta mówią.

35. Dobry człowiek z dobrego skarbu wynosi rzeczy dobre, a zły człowiek ze złego skarbu wynosi złe.

36. A powiadam wam, iż z każdego słowa próżnego któreby wyrzekli ludzie, dadzą liczbę w dzień sądny.

37. Abowiem z słów twoich będziesz usprawiedliwiony, y z słów twoich będziesz potępiony.

38. Tedy odpowiedzieli mu niektórzy z Doktorów y z Pharizeuszów, mówiąc: Nauczycielu, chcemy od ciebie znak widzieć.

39. Który odpowiadaiąc rzekł im: Rodzay zły, y cudzołożny znaku szuka: a znak mu nie będzie dan, iedno znak Jonasa proroka.

40. Abowiem iako był Jonas w brzuchu wieloryba trzy dni y trzy nocy: tak będzie syn człowieczy w sercu ziemie trzy dni y trzy nocy.

41. Mężowie Niniwitowie powstaną na sądzie z tym narodem, y potępią ji: iż pokutę czynili na kazanie Jonasowe. A oto tu więcey niźli Jonas.

42. Królowa z Południa powstanie na sądzie

---

być widzianymi jako czyniący owoce dobre; i rozkazuje iżby byli albo otwarcie dobrymi, albo otwarcie złymi; tak Maldonatus. Albo sens jest: Albo mnie razem z uczynkami chwalcie, albo jako drzewo złe razem z uczynkami potępiajcie. Lecz gdy mnie ani uczynków moich ganić nie możecie, słuszna jest żebyście mię przyjęli. Patrz Wujka.

34. *Rodzaju jaszczórczy.* Patrz co się rzekło wyż. 3, 7.—*Jako możecie dobre rzeczy mówić.* Nie przeczy żeby bezwarunkowo i zgoła nie mogli, bo wielu jest złych, którzy jednak dobrze mówią; lecz mówi iż jest rzeczą naturalną, zwyczajną; prawie bowiem zawsze dobrzy dobrze, a źli źle mówią; i jeśli się czasem dzieje inaczéj, to się zdarza i przeciw naturze, i przeciw zwyczajowi, i nie może być długotrwałem. — *Z obfitości serca usta mówią.* To bowiem usta mówią, w co obfituje serce.

35. *Z dobrego skarbu.* Z dobrego skarbu serca wydobywa ustami rzeczy dobre.

36. *Z każdego słowa próżnego.* Jest dowodzenie od rzeczy mniejszych do większych; jakby rzekł: jeśli z najmniejszego słowa próżnego, jakże bardziéj z bluźnierstwa, przez które mówicie iż ja przez Beelzebuba wyrzucam czarty, przyjdzie się zdać sprawę w dzień sądu. Słowem zaś próżnem, według określenia ś. Hieronima w tem miejscu, jest to, które się wymawia bez pożytku tak mówiących jak i słuchających. P. Wujka.

37. *Albowiem z słów twoich będziesz usprawiedliwiony.* Nie tak należy rozumieć jakoby same tylko słowa miały każdego potępiać lub usprawiedliwiać; jest bowiem wiele innych przyczyn usprawiedliwiających i potępiających: lecz tak, iż dla usprawiedliwienia i potępienia wielu, którzy dobrze lub źle mówili, wystarczają same tylko słowa.

38. *Odpowiedzieli.* Rzekli. Patrz 11, 25.—*Chcemy od ciebie znak widzieć.* Prosili o jaki cud nowy i niezwyczajny. *Chcieli,* powiada ś. Hieronim, *albo iżby na sposob Eliasza spadł ogień z góry, albo żeby na podobieństwo Samuela w porze letniéj wbrew natury miejsca zagrzmiały grzmoty, ukazały się błyskawice, spadły nawałnice i t. d.*

39. *Rodzaj.* Ludzi.—*Cudzołożny.* Wyrodny, i odpadający ciągle od Boga przez grzechy.—*Znak mu nie będzie dan.* Na ich prożby, i jakiego oni chcą; bo zkąd indziéj wiele cudów uczynił Chrystus.—*Jedno znak Jonasa proroka.* Sens jest: O cud proszą, za pomocą którego mogliby mnie uznać, i jabym się światu objawił; za taki zaś znak dam nie co innego, jedno śmierć i zmartwychwstanie moje, tedy oni nawet niechcący mnie uznają, wtedy uwierzą we mnie narody, i nawrócą się do mnie. Tak Jan. 8, 28. mówi się: *Gdy podniesiecie syna człowieczego, tedy poznacie żem ja jest.*

40. *Albowiem jako był Jonas.* To jest, jako Jonasz był znakiem dla niniwitów, tak Chrystus dla Żydów: Jonasz bowiem zdumiewającym onym wypadkiem, iż przez trzy dni przebywał we wnętrznościach ryby, i potem żywy został wyrzucony, tak wielką wiarę zjednał dla swojego opowiadania, że nawrócił Niniwitów do pokuty, i przekonał ich o Boskiém swojém poselstwie; tak Chrystus śmiercią, i po trzech dniach zmartwychwstaniem swojem, pokaże iż jest synem Bożym prawdziwym, i ten rodzaj uzna go za Messyasza. —*W sercu ziemie.* To jest, w środku czyli w łonie. Wielu uczonych o otchłani rozumieją, inni o grobie.

41. *Mężowie Niniwitowie.* Ponieważ wspomniał Pan o Jonaszu, który opowiadał pokutę Niniwitom, przeto porównywa Żydów z poganami Niniwitami, żeby tym przykładem i porównaniem skarcić niedowiarstwo ich i zatwardziałość; Niniwitowie bowiem na opowiadanie Jonasza uwierzyli i pokutę czynili; inaczéj postąpili Żydzi, chociaż Chrystus opowiadał, i bardzo wiele najświetniejszych uczynił cudów. — *Z tym narodem.* To jest, przeciwko temu rodzajowi ludzi.

42. *Królowa z południa.* Królowa Saba, o któréj patrz co się rzekło III. Król. 10, 1. i następne.—*Przyjechała z krajów ziemie.* Z Arabii, jakeśmy rzekli w miejscu przyt. księgi Król.—*Tu więcéj niż Salomon.* Jakby rzekł: Królowa, niewiasta, poganka, bardzo po-

ratione ista, et condemnabit eam, quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis: et ecce, plus quam Salomon hic. *(3. Reg. 10, 1. Luc. 11, 31).*

43. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quaerens requiem, et non invenit. *(Luc. 11, 24).*

44. Tunc dicit: Revertar in domum meam, unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam et ornatam.

45. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et intrantes habitant ibi, et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus. Sic erit et generationi huic pessimae. *(2. Petr. 2, 20).*

46. Adhuc eo loquente ad turbas, ecce, mater ejus et fratres stabant foris, quaerentes loqui ei. *(Mar. 3, 31. Luc. 8, 19).*

47. Dixit autem ei quidam: Ecce, mater tua et fratres tui foris stant quaerentes te.

48. At ipse respondens dicenti sibi, ait: Quae est mater mea, et qui sunt fratres mei?

49. Et extendens manum in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, et fratres mei.

50. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in coelis est, ipse meus frater, et soror, et mater est,

z tym narodem, y potępi ji: iż przyiachała z kraiów ziemie słuchać mądrości Salomonowey, a oto tu więcey niż Salomon.

43. A gdy nieczysty duch wynidzie od człowieka, chodzi po mieyscach suchych szukaiąc odpoczynienia, a nie nayduie.

44. Tedy mówi: Wrócę się do domu mego z kądem wyszedł. A przyszedszy nayduie ji pusty, umieciony, y ochędożony.

45. Tedy idzie, y bierze z sobą siedmi inszych duchów gorszych niż sam, y wszedszy mieszkaią tam: y bywaią ostateczne rzeczy człowieka onego gorsze niźli pierwsze. Tak będzie y temu narodowi złemu.

46. Gdy on iescze mówił do rzeszey, oto matka iego y bracia stali przed domem, chcąc z nim mówić.

47. Y rzekł mu niektóry: Oto matka twoia y bracia twoi przed domem stoią szukaiąc cię.

48. A on odpowiadaiąc rzekł mówiącemu do siebie: Która iest matka moia, y którzy są bracia moi?

49. Y ściągnąwszy rękę na ucznie swoie, rzekł: Oto matka moia y bracia moi.

50. Abowiem ktobykolwiek uczynił wolą Oyca mego, który iest w niebiesiech: ten bratem moim, y siostrą, y matką iest.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 24. *Mocą Beelzebuba.* Podobne bluźnierstwo przeciw Duchowi Ś. jest, cuda świętych ludzi czartom przypisować.

25. *Wszelkie królestwo rozdzielone.* Przetoż jest niepodobno, żeby miało długo stać królestwo kacerskie: gdyż jest wszelkich niezgod, rozdzielenia, i rozerwania pełne.

30. *Kto nie jest zemną.* Na to niechaj pamiętają *Neutrales,* ci którzy nie są ani Katolicy ani heretycy, że je Pan Chrystus kładzie w poczet jawnych nieprzyjaciół swoich, i Kościoła swego.

30. *A kto nie zbiera zemną.* To rozumiéj nie tylko o saméj osobie Pana Chrystusowéj, ale i o tych wszystkich, które on postanowił, aby rządzili Kościoł jego: a osobliwie o najwyższych po Panu Chrystusie pasterzach kościelnych, którzy na miejsce Piotrowe następują w sprawowaniu kościoła Bożego. Jako Hieronim ś. pisze do Damaza Rzymskiego papieża, te mu słowa Pańskie przypisuje: mówiąc tak o wszystkich heretykach: Kto z tobą papieżu nie zgromadza, ten rozprasza: To jest, jakby rzekł: Kto Chrystusów nie jest, ten jest Antychrystów.

31. *Ale bluźnierstwo Ducha.* Nie rozumiéj, żeby który był tak ciężki grzech na świecie, któregoby Bóg odpuścić nie chciał: albo za któryby człowiek na tym świecie nie mógł pokutować, jako niektórzy heretycy i podziś mniemają; ale iż niektóre cięższe grzechy (jako mianowicie to bluźnierstwo żydowskie przeciw jasnym sprawom Ducha ś. a także heretyków, którzy chcąc i wiedząc upornie się uznanéj prawdzie sprzeciwiają, i

tężna, przybyła z krańców ziémi, żeby słuchać mądrości Salomona, człowieka śmiertelnego, podobnego drugim, mądrości zaiste ludzkiéj, nie boskiéj, i któréj nie potwierdzał cudami. Przeciwnie Żydzi i Faryzeuszowie, mężowie nietylko uczeni, ale nauczyciele prawa, gardzą przychodzącym do nich Panem, Synem Bożym, który wylewa swemi usty skarby mądrości Boskiéj, i czyni niesłychane cuda przed nimi. Taka jest siła porównania i antytezy.

43. *A gdy nieczysty duch.* Dla tego, jak się zdaje, powiedział to Chrystus, żeby pokazać, iż gorszymi są Żydzi, jak gdyby nigdy nie byli otrzymywali prawa i znajomości Boga. Gdy bowiem przez prawo djabeł był niejako od nich wyrzucony, wzgardziwszy łaską Boską, stali się godnymi, żeby zamiast jednego weszło w nich siedem duchów nieczystych.— *Nieczysty duch.* Tak się nazywa czart dla zmazy grzechowéj którą jest splamiony, a także dla tego, iż pobudza ludzi do zaciągania sprosności grzechowych.— *Chodzi po miejscach suchych.* Po pustyniach, i miejscach bezludnych. Czarci bowiem, których Chrystus z ciał ludzkich wyganiał, żeby więcéj ludziom nieszkodzili, byli zmuszani udawać się na miejsca odludne i puste. Tak anioł Rafał, jak się mówi Tob. 8, przywiązał szatana na pustyni wyższego Egiptu.— *Szukając odpocznienia, a nie najduje.* Gdyż nikomu szkodzić nie może, na czem szatan zakłada swój jakby spokój i rozkosz.

44. *Pusty, umieciony.* T. j. człowieka grzesznego pozbawionego Boga, oddanego haniebnym uczynkom, i gotowego do przyjęcia dawniejszego gościa.

45. *Bierze z sobą siedmi inszych.* Nic innego nie oznacza, jedno to, iż ci którzy byli dobrymi, jeśli kiedy pogardziwszy łaską Boską stają się złymi, zwykle bywają najniegodziwszymi, jakby zamiast jednego ducha nieczystego wchodziło w nich siedmiu. Nadto siedem, według zwyczaju Żydów, położył zamiast wiele, liczbę pewną za nieokreśloną.—*Ostateczne.* Późniejsze.

46. *Bracia.* Krewni, powinowaci.— *Przed domem.* Z powodu wielkiego natłoku słuchaczy, jak się pokaz. z Łuk. 8, 20.

48. *Która jest matka moja.* Nie wypiera się pokrewieństwa matki, lecz duchowną matkę przenosi. P. W.

50. *Siostrą i matką.* Powiedział to przez wzgląd na otaczające go niewiasty.

sprawom Ducha Ś. w kościele Bożym) bardzo trudno bywają odpuszczone: a iż takim Bóg sprawiedliwie wszystkę łaskę odejmuje, aby nie pokutowali. Wszakże jednak między wszystkiemi grzechy przeciw Duchowi Ś. (których sześć mianują) jeden tylko jest, który zgoła nie bywa odpuszczony; to jest, zejście z tego świata nie w jedności a posłuszeństwie Kościoła powszechnego, i bez pokuty. Jako jaśnie Augustyn ś. świadczy temi słowy. Kto niewierząc żeby w Kościele były grzechy odpuszczane, gardzi tak wielką hojnością daru Bożego, a w tém zatwardzeniu serca zchodzi z tego świata, ten zostaje winien onego nieodpuszczonego grzechu przeciw Duchowi Ś. I tenci grzech Jan ś. w liście swoim zowie grzechem aż do śmierci: i za tym który w nim umiera, modlić się nie każe. Dzie. 7, 51. Rzym. 2, 5. Enchir. c. 28, 1. Jan. 5, 16.

32. *Słowo przeciw synowi człowieczemu.* Żydzi grzeszyli słowem przeciw synowi człowieczemu, kiedy ganili to co on czynił według człowieczeństwa: zowiąc go obżartym i pijanicą i przyjacielem grzeszników: że obcował z grzesznymi, i gwałcił sobotę: i rzeczy tym podobne. Mat. 11, 19. A ten grzech łacniéj mógł być odpuszczony: iż go sądzili jako innego którego człowieka. Ale grzeszyli i bluźnili przeciw Duchowi S. (którego tu zowie palcem Bożym, który cuda czynił) kiedy z uporu i ze złości jasne sprawy Boże w wyrzucaniu czartów, przypisywali samemu czartowi. A ten grzech nie bywa odpuszczony: iż bardzo z trudna może być odpuszczony: jako widzimy w tém pokaraniu potomków żydowskich, aż do dnia dzisiejszego.

32. *Ani w przyszłym wieku.* Starzy a święci doktorowie ztąd dowodzą: iż grzechy niektóre na onym świecie mogą być odpuszczone: zkąd zaś pokazują iż czyściec jest po śmierci. August. lib. 21, cap. 13, de Civitate Dei. Gregorius lib. 4, Dial. cap. 39. Isidorus lib. 1, cap. 18, de officiis Ecclesiast. Bernard. sermone 66, in Cantica.

33. *Albo czyńcie drzewo dobre.* Na woléj to jest każdego, mówi Augustyn ś., albo obrać co jest dobrego i być drzewem dobrém: albo obrać co jest złego, i być drzewem złém: wydawać dobre owoce, albo złe. In actis cum Faelice Manich. lib. 2, cap. 4, et in hunc locum.

36. *Z każdego słowa próżnego.* Jeśliż z każdego słowa próżnego mamy dać liczbę na sądzie: a przedsię dla żadnego słowa próżnego nie będziemy na wieki potępieni: tedyć pewnie musi być jakie doczesne karanie, albo męka na onym świecie, za lekczejsze grzechy.

48. *Któraż jest matka moja.* Miłość porządna ku rodzicom i powinnym nie jestci zakazana: ale nieporządna miłość która bywa na przekazie do służby Bożéj. August. de fide et Symbolo cap. 4.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

Przypowieść o siejbie, ziarnie gorczycznėm, skarbie ukrytym, i t. d.

1. In illo die exiens Jesus de domo, sedebat secus mare.
2. Et congregatae sunt ad eum turbae multae, ita ut in naviculam ascendens sederet; et omnis turba stabat in littore;
3. et locutus est eis multa in parabolis, dicens: Ecce, exiit, qui seminat, seminare. (*Marc. 4, 1. Luc. 8, 4*).
4. Et dum seminat, quaedam ceciderunt secus viam, et venerunt volucres coeli, et comederunt ea.
5. Alia autem ceciderunt in petrosa, ubi non habebant terram multam, et continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terrae:
6. sole autem orto aestuaverunt, et quia non habebant radicem, aruerunt.
7. Alia autem ceciderunt in spinas, et creverunt spinae, et suffocaverunt ea.
8. Alia autem ceciderunt in terram bonam, et dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum.
9. Qui habet aures audiendi, audiat.
10. Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis?
11. Qui respondens, ait illis: Quia vobis datum est nosse mysteria regni coelorum, illis autem non est datum.

1. Dnia onego wyszedszy Jezus z domu, siedział nad morzem.
2. Y zebrały się do niego wielkie rzesze, tak iż wstąpiwszy w łódź siedział, a wszytka rzesza na brzegu stała:
3. y mówił im wiele przez podobieństwa, rzekąc: Oto który sieie wyszedł siać.
4. A gdy siał, niektóre padły przy drodze, y przylecieli ptacy powietrzni a pozobali ie.
5. A drugie padły na opoczyste, gdzie niemiały ziemie wiele: y wnet wzeszły, iż nie miały głębokości ziemie;
6. a gdy słońce wzeszło, wygorzały, a iż nie miały korzenia, uschły.
7. A drugie padły w ciernie: a ciernie wyrosło, y zadusiło ie.
8. A drugie padły na ziemię dobrą: y dały owoc, iedno setny, drugie sześćdziesiątny, drugie trzydziestny.
9. Kto ma uszy ku słuchaniu niechay słucha.
10. Y przystąpiwszy uczniowie rzekli mu: Czemu im w podobieństwach mówisz?
11. Który odpowiadaiąc rzekł im: Iż wam dano iest wiedzieć taiemnice królestwa niebieskiego: a onym nie iest dano.

R. 13.—2. *Tak iż wstąpiwszy w łódź siedział.* Wstąpił do łodzi, żeby go tłumy nie zacisnęły, i iżby mieć przed sobą wszystkich słuchaczy. Dóm bowiem nie mieścił tak wielkiéj liczby słuchaczów, jak widać z rozdz. poprzedzaiącego w 46.

3. *Przez podobieństwa.* Używając podobieństw i mowy, która oznacza co innego niż to co wyraża.—*Który sieje.* Siewca.

4. *Przylecieli ptacy.* To co upada na drogę czyli na ścieżkę pola, ponieważ zostaje na wierzchu leżącem, łatwiéj bywa przez ptastwo podebranėm i zjedzionėm.

5. *Na opoczyste.* Na grunt obfitujący w skały.

8. *Setny.* Zamiast stokrotny, sześćdziesiątkrotny, trzydziestokrotny.— Patrz Wujka.

9. *Kto ma uszy.* Zaostrza uwagę słuchaczów, aby pilnie dochodzili znaczenia przypowieści. Patrz co się rzekło wyżéj r. 11, 15.— Patrz Wujka.

11. *Iż wam dano jest.* Patrz Wujka.

12. Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit: qui autem non habet, et quod habet, auferetur ab eo. *(Infr. 25, 29).*

13. Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt.

14. Et adimpletur in eis prophetia Isaiae dicentis: Auditu audietis, et non intelligetis: et videntes videbitis, et non videbitis. *(Isai. 6, 9. Marc. 4, 12. Luc. 8, 10. Joan. 12, 40. Act. 28, 26. Rom. 11, 8).*

15. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos.

16. Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestrae, quia audiunt.

17. Amen, quippe dico vobis: Quia multi prophetae et justi cupierunt videre, quae videtis, et non viderunt: et audire, quae auditis, et non audierunt. *(Luc. 10, 24).*

18. Vos ergo audite parabolam seminantis.

19. Omnis, qui audit verbum regni, et non intelligit, venit malus, et rapit quod seminatum est in corde ejus: hic est, qui secus viam seminatus est.

20. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est, qui verbum audit, et continuo cum gaudio accipit illud:

21. non habet autem in se radicem, sed est temporalis: facta autem tribulatione et persecutione propter verbum, continuo scandalizatur.

12. Abowiem ktokolwiek ma, będzie mu dano, y obfitować będzie: a kto niema, y co ma będzie wzięto od niego.

13. Dla tego im w podobieństwach mówię: iż widząc nie widzą, y słysząc nie słyszą, ani rozumieią.

14. Y pełni się w nich proroctwo Izaiasza mówiącego: Słyszeniem słuchać będziecie, a nie zrozumiecie: a widząc widzieć będziecie, a nie uyrzycie.

15. Abowiem zatyło serce ludu tego, a uszyma ciężko słyszeli, y oczy swe zamrużyli: żeby kiedy oczyma nie oglądali, y uszyma nie słyszeli, a sercem nie zrozumieli, y nawrócili się, a uzdrowiłbym ie.

16. A wasze oczy błogosławione iż widzą, y uszy wasze iż słyszą.

17. Abowiem zaprawdę mówię wam, iż wiele proroków y sprawiedliwych żądali widzieć co widzicie, a nie widzieli: y słyszeć co słyszycie, a nie słyszeli.

18. Wy tedy słuchaycie podobieństwa sieiącego.

19. Wszelki który słucha słowa królestwa, a nie rozumie, przychodzi złośnik y porywa co iest wsiano w sercu iego. Ten iest który iest przy drodze posiany.

20. A który na opoczystych iest posiany, ten iest który słucha słowa, y zarazem ie z radością przyimuie:

21. a nie ma korzenia w sobie, ale doczesny iest, a gdy przypadnie utrapienie, y prześladowanie dla słowa, wnet się gorszy.

---

12. *Albowiem ktokolwiek ma, będzie mu dano.* Sens jest: tak po większéj części się dzieje, iż temu kto więcéj ma, więcéj się daje, gdyż więcéj zasługuje; a kto nie ma, temu się i reszty odejmują, gdyż nie jest godzien żeby miał.

13. *Widząc nie widzą.* Ponieważ cuda, najpewniejsze dowody tego co mówię, oczami swojemi widzą, i uszami słyszą, ale ani ich rozumieć, ani wierzyć w nie nie chcą; za karę więc niedowiarstwa, mówi do nich ciemno, albowiem gdy tego co się im mówiło wyraźnie i jasno rozumieć nie chcieli, zasłużyli na to, żeby się im w taki sposób mówiło, iżby nawet, gdyby i chcieli, zrozumieć nie mogli.

14. *Słyszeniem słuchać będziecie.* Słowa te wzięte są z Iz. 6, 9, gdzie też je wytłumaczyliśmy: przytaczają się tu jednak według tłumaczenia LXX. — *Nie ujrzycie.* Nie zrozumiecie. Słuchali opowiadania Chrystusowego, widzieli cuda, lecz bez pożytku, gdyż nie pojmowali.

15. *Zatyło.* Zatwardziło się. Syryjski ma, *zaciągnęło się obłokiem.—Uszyma.* Duszy. Tak też i o oczach rozumieć należy.—*Ciężko.* Na podobieństwo mających tępy słuch.—*Zamrużyli.* Na światło nauki Chrystusowéj. Patrz Wujka.

16. *Iż widzą.* Widzą Chrystusa, i słyszą jego opowiadanie.

17. *Wiele proroków i sprawiedliwych.* Łuk. 10, 24 ma: *Wiele proroków i królów.* Wymienia najznakomitsze osoby, i które jak się zdawało były najgodniejszemi, żeby widzieć Chrystusa, a jednak widzieć nie mogły, przez co tém bardziéj zaleca łaskę i szczęśliwość daną od Boga Apostołom.—*A nie widzieli.* Nie to wszystko widzieli, nie tak jasno rozumieli; albowiem, jak powiada S. Paweł do Żyd. 11, 13: *Wedle wiary umarli ci wszyscy, nie dostawszy obietnic, ale z daleka je upatrując, i pozdrawiając.* Patrz I. Piotr. r. 1, w. 10, 11.

18. *Słuchajcie podobieństwa.* Jego znaczenia, już bowiem podobieństwo słyszeli. Marek 4, 13 wskazuje, iż Apostołowie byli naprzód strofowanymi przez Chrystusa, że nie rozumieli przypowieści, gdy rzekł: *Nie rozumiecie téj przypowieści? a jakoż zrozumiecie wszystkie przypowieści?* jakby rzekł: Jeśli nie rozumiecie téj, która jest najłatwiejszą, jakże zrozumiecie inne trudniejsze.

19. *Słowa królestwa.* Ewangelię.—*Nie rozumie.* Nie zachowuje głęboko w duszy, nie pielęgnuje, nie rozmyśla, i nie ukrywa w ziemi serca swojego; albowiem nierozumieć nie zawsze jest winą, tu zaś za winę się uważa.—*Złośnik.* Szatan. — *Ten jest, który jest przy drodze posiany.* Ten jest podobnym do roli, która przy drodze jest twardą, przez to iż jest ciągle deptaną od przechodzących.

20. *Z radością przyjmuje.* Oznacza lekkomyślność tego rodzaju słuchacza; zwykle bowiem ci bywają najmniéj stałymi, którzy z początku zdają się największy okazywać zapał.

21. *Korzenia.* Stałości. Niema głęboko wkorzenionego w duszy słowa Bożego, gdyż nie ma wiele ziemi, to jest, wielkiéj i głębokiéj, iż tak rzec, woli. — *Ale doczesny jest.* Trwa tylko do czasu w tym stanie.— *Dla słowa.* Dla Ewangelii.—*Wnet się gorszy.* Upada, to jest, opuszcza wiarę, i odstępuje od nauki i sposobu życia.

22. Qui autem seminatus est in spinis, hic est, qui verbum audit, et sollicitudo saeculi istius et fallacia divitiarum suffocat verbum, et sine fructu efficitur.

23. Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est, qui audit verbum, et intelligit, et fructum affert, et facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum.

24. Aliam parabolam proposuit illis, dicens: Simile factum est regnum coelorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo. *(Marc. 4, 26)*.

25. Cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania in medio tritici, et abiit.

26. Cum autem crevisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania.

27. Accedentes autem servi patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? unde ergo habet zizania?

28. Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei: Vis, imus et colligimus ea?

29. Et ait: Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis et triticum.

30. Sinite utraque crescere usque ad messem, et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.

31. Aliam parabolam proposuit eis dicens: Simile est regnum coelorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo, *(Marc. 4, 31. Luc. 13, 19)*.

32. quod minimum quidem est omnibus seminibus: cum autem creverit, majus est omnibus

22. A który iest między ciernie wsiany, ten iest który słucha słowa, a pieczołowanie świata tego, y oszukanie bogactw zadusza słowo, y stawa się bez pożytku.

23. A który iest wsiany na ziemię dobrą: iest ten który słucha słowa, y rozumie, y owoc przynosi, y czyni iedno setny, a drugie sześćdziesiątny a drugie trzydziestny.

24. Insze podobieństwo przełożył im, mówiąc: Podobne się stało królestwo niebieskie człowiekowi który posiał dobre nasienie na roléy swoiéy.

25. A gdy ludzie spali, przyszedł nieprzyiaciel iego, y nasiał kąkolu między pszenicą y odszedł.

26. A gdy urosła trawa, y owoc uczyniła: tedy się pokazał y kąkol.

27. A przystąpiwszy słudzy gospodarscy, rzekli mu: Panie, izaliś nie posiał dobrego nasienia na roléy twoiéy? Z kąd tedy kąkol ma?

28. Y rzekł im: Nieprzyiazny człowiek to uczynił. A słudzy rzekli mu: Chcesz iż póydziemy y zbierzemy ji?

29. Y rzekł: Nie, byście snadź zbiéraiąc kąkol, nie wykorzenili zaraz z nim y pszenice.

30. Dopuśćcie oboygu róść aż do żniwa; a czasu żniwa rzekę żeńcóm: Zbierzcie piérwéy kąkol, a zwiążcie ji w snopki ku spaleniu: a pszenicę zgromadźcie do gumna moiego.

31. Insze podobieństwo powiedział im, mówiąc: Podobne iest królestwo niebieskie ziarnu gorczycznému, które wziąwszy człowiek wsiał na roléy swoiéy.

32. Które namnieyszeć iest ze wszego nasienia: ale kiedy urośćie, więtsze iest ze wszech iarzyn:

22. *Pieczołowanie świata.* Przez pieczołowitość świata oznacza to wszystko, czego ludzie, oprócz królestwa Bożego, z wielką usilnością na nim szukają, to jest, znaczenie, dostatki, i t. d., a także to wszystko co im zawadza do szukania Boga.—*Oszukanie bogactw.* Zwodnicze bogactwa; wielu bowiem zawodzą.

23. *Na ziemię dobrą.* A także dobrze uprawną i oczyszczoną.—*Rozumie.* Rozważa, uprawia.—*Jedno setny.* Oznacza urodzaj każdego nasienia, iż jedno przynosi sto, drugie sześćdziesiąt, trzecie trzydzieście ziaren. Ztąd się pokazują stopnie zasług. Tłumacze owoc setny odnoszą do panien, sześćdziesiąty do wdów, trzydziesty do małżonków. Inni inaczéj, naprzykład: setny do męczenników, sześćdziesiąty do panien, trzydziesty do wdów. Patrz Maldonata na to miejsce.

24. *Podobne.* Podobnie się dzieje w królestwie niebieskiém, to jest, w Kościele. Trzy przedewszystkiém rzeczy chciał oznaczyć Chrystus w téj przypowieści. Naprzód, iż w Kościele nie tylko się znajduje dobre nasienie, to jest, dobrzy ludzie, ale także i złe, to jest, ludzie źli. Potém, że on nie jest sprawcą złego nasienia, ale dobrego; złe djabeł zasiewa. Naostatek, iż złe nasienie, które zasiał djabeł, będzie cierpliwie znosił aż do żniwa, i nie zaraz je wypleni.

25. *A gdy ludzie spali.* Gdy bezpiecznie zasypiali. Gdy przełożeni kościelni niedbale się sprawowali, albo gdy umarli Apostołowie, jak tłumaczy Ś. Augustyn.—*Nieprzyjaciel jego.* Djabeł.—*Kąkolu.* P. Wujka.

26. *Owoc.* Gdy wydała kłosy i ziarna, gdy słudzy Kościoła dostrzegli złe uczynki, i że źli są pomieszani z dobrymi.

28. *Chcesz iż pójdziemy i zbierzemy je.* Mówią to niektórzy żarliwi słudzy Kościoła, którzyby chcieli złych precz wyrzucić.—Patrz Wujka.

29. *Byście snadź zbierając kąkol.* Abyście usiłując usunąć złych, nie zaszkodzili dobrym. Dodajmy, iż ci, którzy są kąkolem i złymi, niekiedy się stają dobrymi. Nie zabrania Chrystus heretyków precz usuwać i karać śmiercią; o czém patrz Maldonata na to miejsce.

30. *Aż do żniwa. A żniwo, jest dokonanie świata*, jak się mówi niżéj w. 39.—*Żeńcom.* Aniołom, jak tłumaczy Chrystus w tymże 39 w. — *Zbierzcie pierwiéj kąkol.* Na końcu świata, gdy nastanie żniwo, zarówno będą zebrani źli i dobrzy, tamci żeby być wrzuconymi w płomienie wieczne, ci żeby zostać wprowadzonymi do szczęścia wiecznego. Lecz w przypowieściach wiele się mówi nie dla oznaczenia czegoś, ale dla dopełnienia opowiadania nie jako części przypowieści, lecz jako ozdoby.—*Gumna.* Nieba.—P. W.

31. *Ziarnu gorczycznemu.* Dla tego Ewangelię, jéj opowiadanie, i wiarę porównywa z ziarnem gorczycznem, gdyż to ziarenko będąc z początku małém, do wielkości drzewa wyrasta, jak tłumaczy w wierszu następnym.

32. *Najmniejszeć.* Stosunkowo; żadne bowiem inne tak małe, tak wielkiéj rzeczy nie wydaje. P. Wujka.—*Większe jest ze wszech jarzyn.* W gorętszym bowiem klimacie przechodzi wzrost człowieka, tak iż gdzie jéj jest obfitość, przedstawia widok lasu.

oleribus, et fit arbor, ita ut volucres coeli veniant, et habitent in ramis ejus. *(Ezech. 17, 23).*

33. Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum coelorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus, donec fermentatum est totum. *(Luc. 13, 21).*

34. Haec omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas; et sine parabolis non loquebatur eis, *(Marc. 4, 34).*

35. ut impleretur, quod dictum erat per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi. *(Psal. 48, 5).*

36. Tunc, dimissis turbis, venit in domum; et accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri.

37. Qui respondens ait illis: Qui seminat bonum semen, est Filius hominis.

38. Ager autem est mundus. Bonum vero semen, hi sunt filii regni. Zizania autem, filii sunt nequam.

39. Inimicus autem, qui seminavit ea, est diabolus. Messis vero, consummatio saeculi est. Messores autem Angeli sunt. *(Apoc. 14, 15).*

40. Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburuntur, sic erit in consummatione saeculi:

41. mitet Filius hominis Angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala et eos, qui faciunt iniquitatem,

42. et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus et stridor dentium. *(Infr. 22, 30).*

43. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat. *(Sap. 3, 7. Dan. 12, 3).*

44. Simile est regnum coelorum thesauro abscondito in agro, quem, qui invenit homo, abscondit, et prae gaudio illius vadit, et vendit universa, quae habet, et emit agrum illum.

y stawa się drzewem, tak iż przychodzą ptacy niebiescy, y mieszkaią na gałązkach iego.

33. Insze podobieństwo powiedział im: Podobne iest królestwo niebieskie kwasowi, który wziąwszy niewiasta zakryła we trzy miary mąki, aż wszytka skwaśniała.

34. To wszytko mówił Jezus w podobieństwach do rzeszey: a króm podobieństwa nie mówił im:

35. aby się wypełniło to co iest rzeczono przez proroka mówiącego: Otworzę usta moie w przypowieściach, będę wypowiadał skryte rzeczy od założenia świata.

36. Tedy rozpuściwszy rzesze przyszedł do domu. Y przystąpili do niego uczniowie iego, mówiąc: Wyłóż nam podobieństwo kąkolu roley.

37. Który odpowiedaiąc, rzekł im: Ten który sieie dobre nasienie, iest Syn człowieczy.

38. A rola, iest świat. A dobre nasienie, ci są synowie królestwa. A kąkól są synowie złego.

39. A nieprzyiaciel który go nasiał, iest dyabeł. A żniwo, iest dokonanie świata. A żeńcy są Anyołowie.

40. Jako tedy kąkol zbieraią y palą ogniem, tak będzie w dokonaniu świata:

41. pośle syn człowieczy Anyoły swoie, a zbiorą z królestwa iego wszytkie pogorszenia, y te którzy czynią nieprawość:

42. y wrzucą ie w piec ognisty. Tam będzie płacz y zgrzytanie zębów.

43. Tedy sprawiedliwi świecić będą iako słońce w królestwie oyca ich. Kto ma uszy ku słuchaniu niechay słucha.

44. Podobne iest krelostwo niebieskie skarbowi skrytému w roley: który nalazszy człowiek, skrył: a od radości iego odchodzi, y wszytko co ma przedaie, a one rolą kupuie.

33. *Podobne jest królestwo niebieskie kwasowi.* Ta przypowieść oznacza to samo co poprzedzająca, a mianowicie siłę i wzrost Kościoła, i nauki Ewangelicznéj.— *Niewiasta. „Rzecz się dzieje według zwyczaju,* powiada Chryzolog, serm. 99. *Mąż na polu sieje drzewo gorczyczne; w domu niewiasta przygotowuje zakwas, i chleby piecze ku pożywieniu: gdyż męża za domem oczekuje praca; w domu niewiastę zatrzymuje domowa piecza, i t. d.“.*

35. *Aby się wypełniło.* Tak iż się wypełniło; *aby* bowiem nie oznacza tu przyczyny, dla czego Chrystus mówił przez przypowieści. — *Przez proroka.* Dawida, Psal. 77, 2. —*Otworzę usta moje w przypowieściach.* Będę mówił przypowieści, zdania wielkiego znaczenia, pamiętne, figuryczne i prorocze.— *Skryte rzeczy. Zagadki,* jak jest u LXX; zdania ukrywające w sobie rzeczy tajemnicze. —*Od założenia świata.* Zaczynając od początku wybawienia z niewoli Egiptskiéj, a nawet od samego stworzenia świata. Taki jest sens tego miejsca Dawidowego, które Ewangelista zastosował do podobnego sensu, jak sądzi Maldonatus; albo raczéj użył go w sensie mistycznym, gdy mówi, iż się wypełniło na Chrystusie.

37. *Syn człowieczy.* Chrystus.

38. *A rola, jest świat.* Mówi się *świat,* aby nie sądzili uczniowie, iż tylko w żydowskiéj ziemi, jak niegdyś, ma być zasiane to nasienie. — *Synowie królestwa.* Ludzie sprawiedliwi, którym jest zgotowane królestwo niebieskie.—*Synowie złego.*—Djabła.

41. *Zbiorą z królestwa jego wszystkie pogorszenia.* Pogorszeniami nazywa tych, przez których przyszły zgorszenia, to jest, synów szatana, którzy są kąkolem.— *I te.* Zamiast: to jest tych. —*Którzy czynią nieprawość.* Którzy się wylewają na wszelkie grzechy.

42. *W piec ognisty.* Piekielny.—*Zgrzytanie zębów.* To się wytłumaczyło wyżéj r. 8, 12.

43. *Tedy.* Na końcu świata, gdy sprawiedliwym będzie oddana nagroda za dobre uczynki.—*Jako słońce.* Tak przy przemienieniu Pańskiém, które było niejakim obrazem chwały niebieskiéj, *oblicze jego rozjaśniało jako słońce,* niżéj roz. 17, 2 —*Kto ma uszy ku słuchaniu niechaj słucha.* Patrz co się rzekło wyżéj w. 9.

44. *Podobne jest królestwo niebieskie skarbowi.* Królestwo niebieskie, jak w przypowieściach poprzedzających, bierze się za wiarę, Ewangelią i naukę Ewangeliczną; i do tego zmierza ta przypowieść, żeby pokazać z jak wielką usilnością i pilnością jéj szukać, i znalezioną jak wielce cenić należy.—*Skarbowi.* Rzeczy, któréj ocenić nie można. Bo kto ma tyle pieniędzy, iż ich policzyć nie można, powiadamy że taki posiada skarb. —*Skrytemu.* Gdyż od wieków nie było słyszaném. *Powiadamy mądrość Bożą,* mówi Ś. Paweł I. Kor. 2, 7, *w tajemnicy, która zakryta jest, którą Bóg przeznaczył przed wieki ku chwale naszéj.*—

45. Iterum simile est regnum coelorum homini negotiatori, quaerenti bonas margaritas.

46. Inventa autem una pretiosa margarita, abiit et vendidit omnia, quae habuit, et emit eam.

47. Iterum simile est regnum coelorum sagenae missae in mare et ex omni genere piscium congreganti:

48. quam, cum impleta esset, educentes, et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt.

49. Sic erit in consummatione saeculi: exibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum,

50. et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus et stridor dentium.

51. Intellexistis haec omnia? Dicunt ei: Etiam.

52. Ait illis: Ideo omnis Scriba doctus in regno coelorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.

53. Et factum est, cum consummasset Jesus parabolas istas, transiit inde.

54. Et veniens in patriam suam, docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur, et dicerent: Unde huic sapientia haec, et virtutes?

55. Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria, et fratres ejus Jacobus et Joseph, et Simon et Judas: *(Marc. 6, 1. Luc. 4, 16. Joan. 6, 42).*

56. et sorores ejus, nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista?

57. St scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore nisi in patria sua et in domo sua. *(Luc. 4, 24).*

58. Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum.

45. Zasię podobne iest królestwo niebieskie człowiekowi kupcowi, szukaiącemu dobrych pereł.

46. A nalazszy iedně drogą perlę, odszedł y przedał wszytko co miał, y kupił ią.

47. Zasię podobne iest królestwo niebieskie niewodowi zapuszczonému w morze, a ze wszelkiego rodzaiu ryb zgromadzaiącemu:

48. który, gdy się napełnił, wyciągnąwszy, a na brzegu usiadszy wybrali dobre w naczynia, a złe precz wyrzucili.

49. Tak będzie w dokonaniu świata: wynidą Anyołowie, y wyłączą złe z pośrzodku sprawiedliwych,

50. y wrzucą ie w piec ognisty, tam będzie płacz y zgrzytanie zębów.

51. Wyrozumieliżeście to wszytko? Mówią mu: Tak.

52. Rzekł im: Przetóż każdy Doktór nauczony w królestwie niebieskim podobny iest człowiekowi gospodarzowi, który wyymuie z skarbu swego nowe y stare rzeczy.

53. Y stało się, gdy Jezus dokończył tych przypowieści, odszedł ztamtąd.

54. Y przyszedłszy do oyczyzny swoiéy, nauczał ie w bóżnicach ich, tak iż sie zdumiéwali, y mówili: Zkądże temu ta mądrość, y cuda?

55. Izaż ten nie iest syn rzemieślniczy? Izaż matki iego nie zowią Marya, a bracią iego, Jakób y Jozeph, y Symon y Judas:

56. y siostry iego, aza nie wszytkie u nas są? Zkądże tedy temu to wszytko?

57. Y gorszyli się z niego. A Jezus rzekł im: Nie iest Prorok beze czci iedno w oyczyźnie swoiéy, a w domu swoim.

58. Y nie uczynił tam cudów wiele dla niedowiarstwa ich.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 13.** w. 8. *Jedno owoc setny.* Różność owoców, znaczy różność zasług na tym świecie, i różność zapłaty za nie na onym: według różności stanów. Setny owoc przynoszą panny i panicy Bogu poświęceni: a gorący w miłości Bożéj. Aug. de S. virgi. c. 44. Sześćdziesiąty, wdowy i wdowcy, w tym stanie

---

Od radości. Ze znalezienia skarbu. —*Onę rolą kupuje.* Nie oznacza iż należy kupować Ewangelią; albowiem *darmoście,* powiada, *wzięli, darmo dawajcie,* r. 10, 8; lecz oznacza, że tak ją wielce cenić potrzeba, iż kto ją znajdzie, wszystko inne dla jéj nabycia i otrzymania poświęcić powinien.

45. *Podobne jest... człowiekowi kupcowi.* Nie człowiekowi, lecz perle podobne jest królestwo niebieskie; jako w poprzedzającéj przypowieści porównaném jest nie do człowieka znajdującego, lecz do skarbu znalezionego; i sens jest: to samo się zdarza przy znalezieniu i nabywaniu królestwa niebieskiego, co z kupcem szukającym dobrych pereł, który po znalezieniu jednéj kosztownéj perły odchodzi, i żeby być w możności ją kupić, przedaje wszystko co ma, i t. d.

47. *Podobne jest królestwo niebieskie niewodowi.* Tą przypowieścią się oznacza, że nie wszyscy ludzie mają wnijść do Kościoła, tak jak nie wszystkie ryby łowią się siecią. Powtóre, iż się znajdują w Kościele ludzie wszelkiego narodu i pochodzenia, i źli wespół z dobrymi; jedni mają być skazani na męki wieczne, drudzy dostąpią żywota wiecznego.

48. *Wyciągnąwszy.* Rybacy.

50. *W piec ognisty.* Piekielny.

52. *Przetoż.* Jakby rzekł: Ponieważ rozumiecie, wiedzcież, iż wszelki nauczyciel, to jest biegły w prawie Bożém, wydobywa ze skarbu swojego, w królestwie niebieskiém rzeczy nowe i stare. Albo sens jest: ponieważ królestwo niebieskie podobném jest do skarbu, przeto każdy uczony nauczyciel powinien z niego wydobywać i rzeczy nowe i stare.— *W królestwie.* W greckim jest, *w królestwo,* to jest, nauczony do opowiadania królestwa niebieskiego. Albo który jest sposobny do królestwa niebieskiego, to jest, do Kościoła; który ma odpowiednią naukę.— *Nowe i stare rzeczy.* Wszelkiego rodzaju pokarmy, czyli rzeczy niezbędne do życia. Oznacza zaś Chrystus, iż nauczyciel Ewangeliczny powinien być obdarzony wszelkiego rodzaju nauką i cnotą, żeby mógł wszystkim zadośćuczynić.

54. *Do ojczyzny swojéj.* Nazaret.

55. *Syn rzemieślniczy.* Patrz Wujka.— *Bracią jego.* Krewnych.— *Jakób.* Mniejszy.— *Symon.* Kananejczyk, czyli Zelotes.— *Judas.* Tadeusz.

57. *Gorszyli się.* To jest obrażali się z powodu niskości rodu.—*Nie jest prorok beze czci.* Nigdzie niema mniejszéj czci, czyli nigdzie nie doznaje większéj pogardy, jak w ojczyźnie.

trwający dla służby i chwały Bożéj: a trzydziesty, w małżeństwie świętym pobożnie żywiący. To Augustyn ś. Przeciw któréj prawdzie stał kiedyś kacermistrz Jowinian (którego dzisiejszy kacerze naśladują) ucząc, iż nie masz żadnéj różności zasług, ani zapłat. Hieronimus lib. 2, adversus Jovinianum, Ambrosius epist. 82. August haeresi 82.

9. *Kto ma uszy.* Gdy słowo Boże powiadają, Augustyn ś. mówi, tedy ci mają uszy ku słuchaniu: którzy mają serca ku posłuszeństwu. A ci słuchając nie słuchają, którzy acz zmysłem cielesnym słuchają, ale nie są posłuszni przez przyzwolenie serca. August. de bono persev. cap. 14.

11. *Wam dano jest wiedzieć.* Apostołom i ich namiestnikom, których urząd jest drugich nauczać, dano jest większe i głębsze wyrozumienie słowa Bożego i tajemnic jego: które nie jest dane pospolitemu człowiekowi. Aczkolwiek też wszystkim w obec Chrześcijanom dano jest to, co nie było dano upornym i niewiernym Żydom. Mal. 2, 7.

15. *Oczy swe zamrużyli.* Gdy mówi, iż oczy swe zamrużyli, aby niewidzieli (które słowa i Paweł powtarza) uczy nas prawego rozumienia inszych miejsc Pisma ś. kędy się z gołych słów zdać może, żeby Bóg był sprawcą i przyczyną ludzkiéj ślepoty, zatwardzenia albo innych grzechów. Które było stare i potępione bluźnierstwo, i teraz jest kacerstwo kalwinowe. Lecz nam tu przeciw niemu Chrystus pokazuje, iż sami ludzie oczy swe zawierali aby nie widzieli: i sami byli przyczyną grzechu i potępienia swego. Czego w nich Pan Bóg nie sprawował, ale im dopuszczał dobrowolnie upaść, dla ich przeszłych grzechów: jako Paweł święty pokazuje o poganiech sprawiedliwie odrzuconych. Dzie. 28, 26. Iren. apud Euseb. lib. 5, c. 19. Cal. lib. 2. Inst. c. 4. Rzy. 1, 26.

25. *Nasiał kąkolu.* Pierwiéj przez Pana Chrystusa i przez Apostoły posiana jest prawda: a potém nieprzyjaciel djabeł nasiał kąkolu kłamstwa i kacerstwa: nie Pan Chrystus, który nie jest przyczyną złego. Tertulianus lib. de praescipt.

28. *Chcesz pójdziemy i pozbieramy go.* Dobrzy mają złe znosić i poruczać je sądowi Bożemu, kiedy ich nie mogą wykorzenić bez szkody i zatracenia dobrych. Ale gdzie być może bez szkody dobrych tam złoczyńce mają być traceni: a zwłaszcza jeśli szkodzą dobrym i gorszą je, V. Moj. 13, 5. Mat. 18, 6. Gal. 5, 12.

30. *Dopuśćcie obojgu społu rość.* Oto źli i dobrzy pospołu są w jednym Kościele. Co jest nie tylko przeciwko starym heretykom, ale i przeciwko dzisiejszym Ewangelikom, którzy mówią, iż źli nie są w Kościele, jedno sami dobrzy. I dla tegoż zmyślają dwa Kościoły. Belarminus de Ecclesia cap. 2.

32. *Najmniejsze jest.* Kościół Pana Chrystusów malutki był na początku: ale się wnet rozrósł i rozkrzewił po wszystkiemu światu: tak iż królowie i cesarze, i inni wysokich stanów ludzie zbiegli się do niego. Chris. in Mat.

55. *Syn rzemieślniczy.* Że Józef rzemieślnikiem był, pewna jest, ale jakim rzemieślnikiem, i nie pewna i nie bardzo potrzebna. Jedni rozumieją iż był kowalem, Hilar. i Ambros. 3, in Lucam. Drudzy złotnikiem albo murarzem: Aug. inszy cieślą, Chrysost. co i teraz pospolicie rozumieją. Theodor. lib. 3, c. 18. Sozomen. lib. 6, c. 2. Ztądci Julian niezbożny apostata, i jego pochlebca Libanius, wzięli byli ono swe bluźnierstwo przeciw Panu Zbawicielowi naszemu mówiąc Chrześcijanom (gdy się na wojnę przeciw Persom gotowali): A co teraz syn ciesielski czyni? Na co im wnet jeden Chrześcijanin, Duchem Ś. natchniony, odpowiedział: Chrystus prawdziwy Bóg, Stworzyciel świata, którego ty na szyderstwo synem cieśle zowiesz, trumnę gotuje waszemu cesarzowi. Co się po kilku dni wypełniło. Bo wnet potem był on niezbożnik zabit. Podobnego szyderstwa heretykowie dziś używają, bluzniąc rozmaicie Najświętszy Sakrament ciała Bożego, i bóstwo Pana Chrystusowe złączone z człowieczeństwem.

CAPUT XIV. — ROZDZIAŁ 14.

O śmierci ś. Jana Chrzciciela, rozmnożeniu pięciu chlebów, przechadzaniu się po morzu, i t. d.

1. In illo tempore audivit Herodes Tetrarcha famam Jesu, *(Marc. 6, 14. Luc. 9, 7).*	1. W on czas usłyszał Heród Tetrarcha sławę o Jezusie,
2. et ait pueris suis: Hic est Joannes Baptista: ipse surrexit a mortuis, et ideo virtutes operantur in eo.	2. y rzekł służebnikom swoim: Tenci iest Jan Chrzciciel: on zmartwychwstał, y dla tego cuda się pokazuią w nim.
3. Herodes enim tenuit Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui. *(Marc. 6, 17. Luc. 3, 20).*	3. Abowiem Heród poimał Jana y związał go: y wsadził do ciemnice, dla Herodiady żony brata swego.
4. Dicebat enim illi Joannes: Non licet tibi habere eam.	4. Bo mu Jan mówił: Nie godzić się iéy mieć tobie.

R. 14.— 1. *Herod Tetrarcha.* Patrz, co się rzekło wyżéj r. 2, 1.— *Tetrarcha.* Ten się zowie tetrarchą, kto rządzi czwartą częścią jakiego królestwa lub posiadłości. Tak tu Herod, który posiadał czwartą część królestwa Żydowskiego.— *Sławę o Jezusie.* Rzecz dziwna, iż tak późno doszła sława Jezusowa do Heroda. Przyczyną tego, jak mniemamy, była Herodowa pycha, jego niedbalstwo w rzeczach Bożych, i nienawiść i pogarda dla cnoty. Baroniusz, tom 1. Annal. anno Christi 33, kładzie tę przyczynę, iż Herod był natenczas nieobecnym, i znajdował się w wyprawie arabskiéj przeciwko królowi Areta. Dodajmy, że Herod, wprzód nim wtrącił do więzienia Ś. Jana, jeździł do Rzymu. Patrz Józef. lib. 18 Antiq. c. 7, i Baroniusza.

2. *Tenci jest Jan Chrzciciel.* Przeciwnie Łuk. 9, 7. powiada, iż Herod nie twierdził, ale wątpił, *i wątpił,* mówi, *że niektórzy powiadali, iżby Jan zmartwychwstał, i t. d.* Odpowiedzieć możemy, iż Herod naprzód od innych posłyszał że Jan zmartwychwstał, jak pisze Łukasz, i o tém wątpił; potém zaś temu uwierzył i twierdził, jak piszą Mateusz i Marek. Zdaje się, iż pomiędzy innemy wyobrażeniami Żydów o duszy, było także u niektórych Pytagoryjskie o przechodzeniu dusz, i jest rzeczą prawdopodobną, że to Herod podejrzywał.— *Cuda się pokazują.* W greckim mowa czynna: *cuda on pokazuje.*

3. *Dla Herodiady.* Była ona córką Arystobula brata tego Heroda, którego prawą żoną była córka Arety króla Arabskiego. Patrz Józef. lib. 18 Antiq. c. 7.— *Żony brata swego.* Żyjącego brata jego Filipa. Herod Antypas i Filip byli braćmi z jednego ojca, lecz nie z jednéj mątki. Patrz Józ. lib. 17 Antig. c. 1.

5. Et volens illum occidere, timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant. *(Infr. 21, 26).*

6. Die autem natalis Herodis saltavit filia Herodiadis in medio, et placuit Herodi.

7. Unde cum juramento pollicitus est ei dare, quodcumque postulasset ab eo.

8. At illa praemonita a matre sua: Da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistae.

9. Et contristatus est rex; propter juramentum autem, et eos, qui pariter recumbebant, jussit dari.

10. Misitque et decollavit Joannem in carcere.

11. Et allatum est caput ejus in disco, et datum est puellae, et attulit matri suae.

12. Et accedentes discipuli ejus, tulerunt corpus ejus, et sepelierunt illud; et venientes nuntiaverunt Jesu.

13. Quod cum audisset Jesus, secessit inde in navicula, in locum desertum seorsum; et cum audissent turbae, secutae sunt eum pedestres de civitatibus. *(Marc. 6, 31. Luc. 9, 10. Joan. 6, 1).*

14. Et exiens vidit turbam multam, et misertus est eis, et curavit languidos eorum.

15. Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes: Desertus est locus, et hora jam praeteriit: dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas.

16. Jesus autem dixit eis: Non habent necesse ire: date illis vos manducare.

17. Responderunt ei: Non habemus hic, nisi quinque panes et duos pisces. *(Joan. 6, 9).*

18. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc.

19. Et cum jussisset turbam discumbere super foenum, acceptis quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in coelum benedixit, et fregit, et dedit discipulis panes, discipuli autem turbis.

20. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt. Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos.

5. A chcąc go zabić, bał się ludu: abowiem mieli go iako proroka.

6. A w dzień narodzenia Herodowego, tańcowała córka Herodyady w pośrzodku: y podobała się Herodowi.

7. Zkąd pod przysięgą obiecał iéy dać czegobykolwiek żądała od niego.

8. A ona przestrzeżona od matki swéy, rzekła: Day mi tu na misie głowę Jana Chrzciciela.

9. Y zasmucił się król: lecz dla przysięgi y tych którzy pospołu siedzieli, kazał dać.

10. A posławszy ściął Jana w ciemnicy.

11. Y przyniesiono głowę iego na misie: a oddano dziewce, y odniosła matce swoiéy.

12. A przyszedszy uczniowie iego, wzięli ciało, y pogrzebli ie: y przyszedszy opowiedzieli Jezusowi.

13. Co usłyszawszy Jezus ustąpił z onąd w łódce, na mieysce puste osobno: a usłyszawszy rzesze, szły za nim z miast pieszo.

14. A wyszedszy uyźrzał wielką rzeszą, y zlitował się nad nimi, y uzdrowił niemocne ich.

15. A gdy był wieczór, przystąpili do niego uczniowie iego, mówiąc: Puste iest mieysce, a godzina iuż minęła: rozpuść rzesze, aby odszedszy do miasteczek kupili sobie żywności.

16. A Jezus im rzekł: Nie potrzeba im iśdź: daycie im wy ieść.

17. Odpowiedzieli mu: Niemamy tu iedno pięcioro chleba, a dwie rybie.

18. A on im rzekł: Przynieście mi ie tu.

19. A roskazawszy rzeszam usieśdź na trawie, wziąwszy pięcioro chleba y dwie rybie, poyźrzawszy w niebo błogosławił, połamał, y dał ucznióm chléb, a uczniowie rzeszam.

20. Y iedli wszyscy, y naiedli się. Y zebrali co zbywało ułomków, dwanaście koszów pełnych.

6. *A w dzień narodzenia.* Starożytni mieli zwyczaj obchodzić dzień swoich urodzin ucztami i innemi wesołemi zabawami. Ten jest powód tańców córki Herodiady. Ś. Marek dodaje, iż Herod powiedział: *Iż oczkolwiek prosić będziesz dam ci, by też połowicę królestwa mego.* Marek 6, 23. Wyrażenie przysłowiowe, używane także przez innych królów. Patrz Ester 5, 3. Patrz Wujka.

9. *Dla przysięgi.* Która, jak sądził, obowiązuje. Niektórym się zdaje, iż Herod nie sądził że go obowiązuje przysięga, lecz rozumiał iż tego wymaga honor królewski, żeby dotrzymać obietnicy. Jakowe tłumaczenie potwierdza się tém co następuje P. W. w. 12.

13. *Ustąpił z onąd.* Gdyż jeszcze nie była *przyszła jego godzina,* jak w podobnym przykładzie mówi Jan Ś. r. 7, 30. Marek Ś. przywodzi jeszcze inną przyczynę dla czego odszedł, rozdz. 6, 31, to jest, że uczniowie znużeni swoim poselstwem, potrzebowali wypoczynku, którego w oném miejscu mieć nie mogli, z powodu wielkiego natłoku ludzi, zbiegających się do Chrystusa.— *Na miejsce puste.* Łuk. 9, 10 powiada: *Odszedł osobno na miejsce puste, które jest Betsaidskie.* A zatém nie przepływał jeziora Genezaret, lecz tylko jakąś jego odnogę; albowiem Betsaida znajduje się w Galilei, to jest w tetrarchii Heroda, w której tedy przebywał Jezus.—*Pieszo.* Lądem, brzegiem jeziora.

14. *Wyszedłszy.* Z łodzi, gdyż, jak powiada Marek uprzedziły były go tłumy.

15. *Godzina już minęła.* Godzina zwykła do przyjmowania pokarmu.

19. *A rozkazawszy rzeszom usiąść.* Łuk. r. 9, 14 ma: *Posadźcie je rzędami po pięcidziesiąt:* to jest, rozkazał im usiąść w porządku, i podzieliwszy się na pewne klassy tak, żeby w każdéj gromadzie było po pięćdziesiąt ludzi. Jak się zdaje uczynił to Chrystus dla tego, iżby łatwiéj można było policzyć ilość siedzących, i żeby Apostołowie bez zamieszania mogli usługiwać jedzącym.— *Pojrzawszy w niebo.* Dla pokazania zkąd należy prosić pomocy we wszystkich potrzebach.— *Błogosławił.* Łuk. ma, r. 9. 16, *błogosławił je,* to jest chleby i ryby. — *Połamał i dał uczniom.* Niektórzy twierdzą, iż chleby rozmnożyły się w ręku Chrystusa, inni że w ręku Apostołów; jabym mniemał że jedno i drugie się stało, to jest, iż się naprzód romnożyły w ręku sprawcy cudu Chrystusa, a potém także w ręku Apostołów.— Patrz Wujka.

21. Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis.
22. Et statim compulit Jesus discipulos ascendere in naviculam, et praecedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. *(Marc. 6, 45. Joan. 6, 17).*
23. Et dimissa turba ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi;
24. navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus; erat enim contrarius ventus.
25. Quarta autem vigilia noctis venit ad eos ambulans super mare.
26. Et videntes eum super mare ambulantem, turbati sunt, dicentes: Quia phantasma est. Et prae timore clamaverunt.
27. Statimque Jesus locutus est eis, dicens: Habete fiduciam. Ego sum: nolite timere.
28. Respondens autem Petrus dixit: Domine, si tu es, jube me ad te venire super aquas.
29. At ipse ait: Veni. Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquam, ut veniret ad Jesum.
30. Videns vero ventum validum, timuit, et cum coepisset mergi, clamavit dicens: Domine, salvum me fac.
31. Et continuo Jesus extendens manum, apprehendit eum, et ait illi: Modicae fidei, quare dubitasti?
32. Et cum ascendissent in naviculam, cessavit ventus.
33. Qui autem in navicula erant, venerunt, et adoraverunt eum dicentes: Vere Filius Dei es.
34. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesar. *(Marc. 6, 53).*
35. Et cum cognovissent eum viri loci illius,

21. A tych którzy iedli była liczba, pięć tysięcy mężów, oprócz niewiast y dziatek.
22. A Jezus zarazem przymusił ucznie wstąpić w łódkę, a uprzedzić się za morze, ażby rozpuścił rzesze.
23. A rozpuściwszy rzeszą, wstąpił na górę sam się modlić. A gdy był wieczór, sam tam był;
24. a łódkę na śrzodku morza wały miotały: abowiem był wiatr przeciwny.
22. Lecz czwartéy straźéy nocnéy szedł do nich chodząc po morzu.
26. A uyźrzawszy go chodzącego po morzu, zatrwożyli się mówiąc: Iż iest obłuda. Y od boiaźni krzyknęli.
27. Y wnet mówił do nich Jezus, rzekąc: Mieycie ufność, iam iest, nie boycie się.
28. A Piotr odpowiadaiąc rzekł: Panie ieśliś ty iest, każ mi przyśdź do siebie po wodach.
29. A on rzekł: Przydź. Y wystąpiwszy Piotr z łódki chodził po wodzie aby przyszedł do Jezusa.
30. A widząc wiatr gwałtowny, zlękł się: a gdy począł tonąć, zawołał mówiąc: Panie, zachoway mię.
31. A wnet Jezus ściągnąwszy rękę uchwycił go: y rzekł mu: Maléy wiary, czemuś wątpił?
32. A gdy wstąpili w łódkę przestał wiatr.
33. A którzy byli w łódce przyszli y pokłonili mu się, mówiąc: Prawdziwieś iest syn Boży.
34. Y gdy się przeprawili, przyszli do ziemie Genesar.
35. A poznawszy go mężowie mieysca onego, po-

---

21. *Pięć tysięcy mężów.* W greckim jest, *jakoby pięć tysięcy;* tak jak się znajduje u S. Marka r. 6, 44, i u S. Jana 6, 10. Nasz tłumacz nie przeczytał w greckim *jakoby.* Sens jest ten sam, gdyż liczba określona i okrągła zwykle się kładzie zamiast nieokreślonéj, gdy różnica jest nieznacząca.

22. *Zarazem przymusił.* Zmusił Apostołów wstąpić do łodzi, gdyż się chciał na osóbności modlić, i usunąć się od ludu; bo wiedział iż mają przyjść, żeby go porwać i uczynić królem; odesławszy przeto uczniów, i opuściwszy rzesze, wstąpił sam jeden na górę. Patrz Jan 6, 15. Dodajmy, iż pobudziwszy uczniów wstąpić do łodzi, chciał przygotować przedmiot dla następnego cudu. — *Uprzedzić się za morze.* Do krainy Gerazeńczyków, która była za jeziorem, jak widać z w. 34. Chciał bowiem Chrystus uciec z Galilei, i pójść do przeciwległéj krainy Gerazeńczyków, żeby uniknąć zasadzek Herodowych, i uchylić się od usiłowań tych, którzy go chcieli uczynić królem.

25. *Czwartéj straźéj nocnéj.* Ostatniéj straży, która się też nazywała poranną, Ex. 14, 24, i I. Król. 11, 11. Wszystkim wiadomo, że noc, według porządku wojskowego, była podzieloną na cztéry części, które się nazywały strażami czyli wartami, dla tego, iż stróże cztérykroć się zmieniali.

26. *Jest obłuda.* Widmo. — *Chodzącego po morzu.* Patrz Wujka.

28. *Każ.* Rozkazując spraw to. Piotr wszędzie okazuje najgorętszą wiarę i nadzwyczajną miłość.

29. *Wystąpiwszy.* Uwierzył iż ten, który rozkazywał, był Chrystusem, który też i jego umysł oświecał Patrz Wujka.

30. *Gdy począł tonąć.* Dopuścił Chrystus żeby Piotr się przeląkł i tonął, żeby się nie pysznił z tak wielkiego cudu, jak powiada Chryzostom i Teofilaktus.

31. *Małéj wiary.* Oznacza, iż nie z powodu gwałtownego wiatru, lecz dla małéj wiary on tonął. Patrz Wujka.

32. *Gdy wstąpili w łódkę.* To jest Chrystus i Piotr. U S. Jana czytamy: *Chcieli go tedy wziąść do łodzi; a natychmiast łódź przypłynęła do ziemie, do któréj jechali,* r. 6, 31; które słowa zdają się oznaczać, iż Chrystus nie wchodził do łodzi. Odpowiedzieć należy, iż cały porządek rzeczy tak się miał. Piotr rzekł: *Panie, jeźliś ty jest, każ mi przyjść do siebie, i t. d.* Potém *chcieli go wziąść do łodzi,* jak powiada Jan S., do któréj też wszedł, jak mówią w tém miejscu Mateusz i Marek; i natychmiast łódź przypłynęła do brzegu, to jest, bardzo szybko i jakby w jednéj chwili, chociaż wielka przestrzeń morza zostawała do przebycia.

33. *Przyszli.* To jest, gdy przybili do brzegu, jak wskazuje S. Marek r. 7, 54. — *Prawdziwieś jest Syn Boży.* Nie przysposobiony, lecz z przyrodzenia; nie rozumieją tu jako męża sprawiedliwego, lecz jako prawdziwego Boga.

34. *Przyszli do ziemie Genezar.* Która była za jeziorem, od któréj jezioro wzięło nazwisko.

35. *Poznawszy go.* Częścią z twarzy, częścią z wieści jaka się rozeszła po kraju o jego przybyciu.

miserunt in universam regionem illam, et obtulerunt ei omnes male habentes;
36. et rogabant eum, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent. Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt.

słali po wszytkiéy onéy krainie, y przynieśli mu wszytki którzy się źle mieli;
36. y prosili go aby się choć kraiu szaty iego dotykali. A którzy się kolwiek dotknęli uzdrowieni są.

Wykład X. J. Wujka. Roz. 14. w. 7. *Pod przysięgą obiecał.* Niezbożna a lekkomyślna przysięga: a jeszcze niezbożniej wypełniona. Gdyż niesłuszna przysięga nikogo nie obowiązuje.

12. *Wzięli ciało jego.* Przykład starania i nabożeństwa Chrześcijańskiego, około chowania i czczenia ciał i relikwij świętych. W czém obacz różność Chrześcijanów, od poganów, heretyków i apostatów. Albowiem gdy to święte ciało w Sebaście z ciały Eliasza i Abdiasza proroków było pochowane, i wielkiemi cudami słynęło: za czasów Juliana apostaty, pogani trapiąc i prześladując Chrześcijany, Jana ś. grobu dobyli, kości palili, i popiół ich rozmiatali. A Chrześcijanie, wyrwawszy ich ile mogli z ognia, zanieśli je aż do Aleksandryi do Athanazyusza ś. który je też przyjął z wielką uczciwością, i schował je na takowém miejscu, kędy potem kościół zbudowano. A głowę Jana ś. Theodosius cesarz pobożny z wielką radością i uczciwością przeniósłszy do Konstantynopola, znamienity kościół zbudował Panu Bogu, na cześć i na pamiątkę Jana ś. Heretycy dzisiejszy naśladują niezbożności żydowskiej i pogańskiej w paleniu i rozmiataniu ciał i kości świętych, jako mianowicie we Francyi uczynili: i czynią gdzie mogą po dziś dzień. Ale Katolicy trzymają się wiary i nabożeństwa starych Chrześcijanów, w chowaniu i czczeniu ich. Theodor. lib. 3, cap. 6. Rufin. lib. 2, b. c. 7, et 28. Sozo. lib. 7, cap. 21.

19. *Dawał uczniom, a uczniowie rzeszom.* Figura porządku, który chce mieć Pan Chrystus w swym kościele: że nie sam przez się, ale przez apostoły swe, i ich namiestniki karmi wierne słowem swojém i Sakramentami świętemi.

26. *Chodzącego po morzu.* Gdyż nie tylko P. Chrystus ale i Piotr mocą jego tu po morzu chodzi, tedyć jasna rzecz jest, że też mógł Pan Chrystus ciałem swojém, nad przyrodzenie jego, wnijść przez drzwi zamknione, i być zupełny pod osobą malutkiego chleba. Epiphanius in Anchorato. Jan. 20, 26.

29. *Chodził po wodzie.* Piotr (jako ś. Bernat pisze) chodząc po morzu jako i Pan Chrystus, pokazał się być jedynym wikarym albo namiestnikiem P. Chrystusowym: który nie nad jednym ludem, ale nad wszystkimi miał być przełożony. Albowiem wiele wód, znaczą wiele narodów. Którą władzą i jurisdikcią mają także Piotrowi potomkowie, rzymscy Papieżowie: jako tamże twierdzi Bernat ś. Lib. 2, de consid. c. 9. Apoc. 17, 15.

31. *Małowierne.* Acz przełożeni kościelni są niedoskonali: wszakże je P. Chrystus posila: i przez nie, jacykolwiek są, swój Kościół sprawuje i zachowuje.

CAPUT XV. ROZDZIAŁ 15.

O podaniach ludzkich, Niewieście Chananejskiéj, rozmnożeniu siedmiu chlebów, i t. d.

1. Tunc accesserunt ad eum ab Jerosolymis Scribae et Pharisaei, dicentes: *(Marc. 7, 1).*
2. Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? non enim lavant manus suas, cum panem manducant.
3. Ipse autem respondens ait illis: Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit:
4. * Honora patrém et matrem; et: ** Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. *(* Exod. 20, 12. Marc. 7, 10. Ephes. 6, 2. ** Exod. 21, 17. Prov. 20, 20).*
5. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri

1. Tedy przystąpili do niego Doktorowie z Jeruzalem y Pharizeuszowie, mówiąc:
2. Czemu uczniowie twoi przestępuią ustawę starszych? abowiem nie umywaią ręku swych gdy chleb iedzą.
3. A on odpowiadaiąc rzekł im: Czemu y wy przestępuiecie roskazanie Boże dla ustawy waszey? Abowiem Bóg rzekł:
4. Czci oyca y matkę; y: Ktoby złorzeczył oycu abo matce, śmiercią niechay umrze.
5. A wy powiedacie: Ktobykolwiek rzekł oycu

R. 15.—2. *Przestępują ustawę.* Nie mówią że przestępują prawo, gdyż prawo nic o tém nie rozkazywało. Lecz nauczyciele zakonni, ponieważ wiele było rzeczy których dotknięcie, według prawa, plugawiło, żeby czasem snadź przez nieuwagę czegoś podobnego nie dotknęli, postanowili byli częste umywanie rąk przed jedzeniem, a nawet w czasie jedzenia, czego właśnie Apostołowie nie czynili; bo zkądinąd nie siadali do stołu bez zwykłego umywania rąk.—*Gdy chleb jedzą.* Gdy pożywają pokarm.

3. *Czemu i wy.* Nic nie mówi o podaniu umywania rąk, bo gdyby chwalił, zdawałby się potwierdzać, a gdyby ganił, zdawałby się pomiatać, i bez potrzeby ściągałby na siebie ich nienawiści.—*Rzekł.* Rozkazał.

4. *Czcij ojca.* Nie tylko okazując im oznaki uszanowania, lecz także dopomagając im w razie potrzeby. Znajduje się to przykazanie, Exod. 20, 12. — *Ktoby złorzeczył.* Exod. 21, 17.

5. *Dar którykolwiek jest ze mnie, tobie pożyteczen będzie.* Miejsce trudne, które dało pole do wielorakich tłumaczeń. 1. Tak więc według niektórych sens jest: Cokolwiek ofiaruję Bogu, tobie też korzyść to przyniesie, zostaniesz tego uczęstnikiem, na tém przestawaj; był bowiem zwyczaj, iż ci, którzy składali cokolwiek na ofiarę Bogu (jeśli to nie było całopalenie, w jakowym razie całą rzecz palono, albo ofiara za grzech, której część ustępowano kapłanom), część składanej ofiary oddzielali na wpólną ucztę. Faryzeuszowie więc nauczali, iż dosyć jest, jeśli dzieci biednym rodzicom dadzą część jaką zabitej ofiary, żeby ich ubóstwu dopomódz, chociażby nie zaradzali innym ich potrzebom. 2. Inni tak wykładają: Cokolwiek mojego dla ciebie będzie z korzyścią, jest darem; to jest, jeśli czémkolwiek tobie pomogę, przyjmij z wdzięcznością jako do-

vel matri: Munus, quodcumque est ex me, tibi proderit:
6. et non honorificabit patrem suum aut matrem suam: et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.
7. Hypocritae, bene prophetavit de vobis Isaias, dicens:
8. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. *(Isai. 29, 13. Marc. 7, 6.)*
9. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum.
10. Et convocatis ad se turbis, dixit eis: Audite, et intelligite.
11. Non quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.
12. Tunc accedentes discipuli eius, dixerunt ei: Scis quia Pharisaei audito verbo hoc scandalizati sunt?
13. At ille respondens ait: Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus coelestis, eradicabitur. *(Joan. 15, 2.)*
14. Sinite illos: caeci sunt, et duces caecorum: caecus autem si caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt. *(Marc. 7, 16. Luc. 6, 39.)*
15. Respondens autem Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolam istam.
16. At ille dixit: Adhuc et vos sine intellectu estis?
17. Non intelligitis, quia omne, quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur?

abo matce: Dar którykolwiek iest zemnie, tobie pożyteczen będzie:
6. y nie będzie czcił oyca swego abo matki swoiéy: y skaziliście roskazanie Boże dla ustawy waszéy.
7. Obłudnicy, dobrze o was prorokował Izaiasz, mówiąc:
8. Ten lud czci mię wargami: ale serce ich daleko iest odemnie.
9. Lecz próżno mię chwalą, ucząc nauk y roskazania ludzkich.
10. A wezwawszy do siebie rzeszéy, rzekł im: Słuchaycie a rozumieycie.
11. Nie co wchodzi w usta plugawi człowieka: ale co wychodzi z ust, to plugawi człowieka.
12. Tedy przystąpiwszy uczniowie iego, rzekli mu: Wiesz iż Pharizeuszowie, usłyszawszy to słowo, zgorszyli się?
13. A on odpowiadaiąc, rzekł: Wszelkie szczepienie którego nie szczepił ociec móy niebieski, wykorzenione będzie.
14. Zaniechaycież ich: ślepi są, y wodzowie ślepych. A ślepy ieśliby ślepego prowadził, obadwa w dół wpadaią.
15. A Piotr odpowiadaiąc rzekł mu: Wyłóż nam to podobieństwo.
16. A on rzekł: Iescześ y wy bez wyrozumienia iesteście?
17. Nie rozumiecie iż wszytko co wchodzi w usta do brzucha idzie, y do wychodu się wyrzuca?

---

brodziejstwo; albowiem daję to raczéj jako dar, niż jako należność, któréj nie uznaję. 3. Inni powiadają, iż nauczyciele zakonni i Faryzeuszowie mieli zwyczaj uczyć dzieci, żeby wszystkę majętność swoję ofiarowali kościołowi, albo udawali iż oddali na ofiarę, i tym sposobem zbywali prośby i potrzeby niedostatnich rodziców, jakoby religia była im na przeszkodzie do wspierania ich; i sens słów według tego tłumaczenia jest następujący: Cokolwiek mogłoby tobie dopomódz z rzeczy moich, jest darem poświęconym Bogu, i zapisanym na kościół; a więc daj pokój, i innym sposobem sobie zaradzaj. 4. S. Augustyn tak tłumaczy: jakikolwiek dar jest ze mnie, to jest, cokolwiek ty, ojcze, postanowiłeś za mnie ofiarować Bogu, miej to dla siebie, albo ofiaruj sam za siebie, ja mam już wiek, i jeśli zechcę sam za siebie ofiaruję. 5. Hugo sądzi, iż zdanie jest takie: czyż tobie pomoże jakikolwiek dar ze mnie? to jest, czy myślisz, że to tobie pomoże, co ja odłożyłem i poświęciłem Bogu i kościołowi? Bynajmniéj: raczéj zaszkodzi; albowiem rzeczy Boże obracać na inny użytek jest świętokradztwem. Bliższemi do prawdy zdają się być te tłumaczenia, które utrzymują, że dzieci stosownie do dogmatów i ustaw faryzajskich, dawały nieco swoim rodzicom, ale nie tyle, ileby odpowiadało i potrzebom rodziców, i należnéj czci ku nim; dostatecznie bowiem zdaje się to wykazywać ze ś. Marka, u którego czytamy, r. 7, w. 11: *A wy mówicie: Jeśliby człowiek rzekł ojcu albo matce, korban (co jest dar), którykolwiek będzie odemnie, tobie pomocny będzie, i niedopuszczacie mu więcéj nic czynić, ojcu swemu albo matce.* Słowa *i niedopuszczacie więcéj i t. d.* dostatecznie pokazują, iż oni nieco udzielali rodzicom, lecz nie tyle, ileby cześć i miłość ku nim nakazywały.—6. *I nie będzie czcił ojca swego.* Będzie wolnym od winy, chociażby nie czcił ojca swojego.

7. *Obłudnicy.* Obłudnikami nazywa nauczycieli zakonnych i Faryzeuszów. Dla tego tu nazywa ich Chrystus obłudnikami, iż chcąc uchodzić za najpilniejszych przestrzegaczy prawa, przestępowali jednak prawo z powodu swoich podań i ustaw.
8. *Czci mię wargami.* Patrz Wujka.
9. *Nauk i rozkazania ludzkich.* Patrz Wujka.
11. *Nie co wchodzi w usta.* Patrz Wujka.— *Co wychodzi z ust.* Złe, które wychodzi z ust, kazi człowieka, jako to: fałszywe świadectwa, bluźnierstwa, i t. d. Ogólniéj u ś. Marka, który ma r. 7, 15: *które pochodzą z człowieka,* to jest te, które pochodzą z woli. Powiedział zaś *z ust,* gdyż często grzeszymy mową, i dla zachowania antytezy, przeciwstawiąc te rzeczy, które z ust wychodzą, tym które wchodzą.
12. *Zgorszyli się.* Ponieważ się im zdawało, jak wskazuje Ś. Chryzostom, że Chrystus mówił przeciwko wyborowi pokarmów przepisanych prawem, i znosił same prawo.
13. *Szczepienie.* Rozumie doktorów zakonnych i Faryzeuszów, o których zapowiada iż jako drzewa szkodliwe będą wycięci.— *Którego nie szczepił Ojciec mój niebieski.* Który nie jest sprawcą złości. — *Wykorzenione będzie.* Jeśli się nie odmienią na lepsze, i nie będą czynili pokuty, zostaną wykorzenieni i nieszczęśliwie zginą.
14. *Zaniechajcież ich.* Nie dbajcie na ich zgorszenie. — *Obadwa w dół wpadają.* I nauczyciel i uczeń niegodziwości, chybaby uniewinniała niewiadomość niemożebna do pokonania, jakową nie była w nauczycielach i Faryzeuszach.
15. *Odpowiadając.* Hebraizm, odpowiadać zamiast rozpocząć mowę, jak wyżéj r. 11, 25. Patrz co się tam rzekło.—*Podobieństwo.* Mowę ciemną.

18. Quae autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem:

19. de corde enim exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae:

20. haec sunt, quae coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.

21. Et egressus inde Jesus secessit in partes Tyri et Sidonis.

22. Et ecce mulier Chananaea a finibus illis egressa clamavit, dicens ei: Miserere mei, Domine, fili David: filia mea male a daemonio vexatur. *(Marc. 7, 24.)*

23. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli ejus rogabant eum dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos.

24. Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oves, quae perierunt domus Israel. *(Supr. 10, 6. Joan. 10, 3.)*

25. At illa venit, et adoravit eum, dicens: Domine, adjuva me.

26. Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.

27. At illa dixit: Etiam, Domine: nam et catelli edunt de micis, quae cadunt de mensa dominorum suorum.

28. Tunc respondens Jesus, ait illi: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia ejus ex illa hora.

29. Et cum transisset inde Jesus, venit secus mare Galilaeae, et ascendens in montem, sedebat ibi.

30. Et accesserunt ad eum turbae multae, habentes secum mutos, coecos, claudos, debiles, et alios multos, et projecerunt eos ad pedes ejus; et curavit eos, *(Isai. 35, 5.)*

31. ita ut turbae mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, caecos videntes; et magnificabant Deum Israel.

32. Jesus autem, convocatis discipulis suis, di-

18. Ale co z ust wychodzi, z serca pochodzi, a to plugawi człowieka:

19. abowiem z serca wychodzą złe myśli, mężobóystwa, cudzołostwa, porubstwa, kradziestwa, fałszywe świadectwa, bluźnierstwa:

20. teć są które plugawią człowieka. Ale ieść nie umytemi rękoma, człowieka nie plugawi.

21. A wyszedszy Jezus zonąd odszedł w strony Tyru y Sydonu.

22. A oto niewiasta Chananeyska wyszedszy z onych granic zawołała, mówiąc mu: Smiluy się nademną Panie synu Dawidów: córka moia od szatana ciężko dręczona iest.

23. Który nie odpowiedział iéy słowa. A przystąpiwszy uczniowie iego prosili go mówiąc: Odpraw ią, bo woła za nami.

24. A on odpowiadaiąc, rzekł: Nie iestem posłan, iedno do owiec które zginęły domu Izraelskiego.

25. A ona przyszła y pokłoniła mu się, mówiąc: Panie, ratuy mię.

26. Który odpowiadaiąc, rzekł: Nie dobra iest brać chléb synowski a miotać psóm.

27. A ona rzekła: Y owszem Panie: Bo y szczenięta iedzą z odrobin które padaią z stołu panów ich.

28. Tedy odpowiedaiąc Jezus, rzekł iéy: O niewiasto, wielka iest wiara twoia: niechayci się stanie iako chcesz. Y uzdrowiona iest córka iéy od oney godziny.

29. Y gdy ztamtąd odszedł Jezus, przyszedł nad morze Galileyskie: a wstąpiwszy na górę, siedział tam.

30. Y przyszły do niego wielkie rzesze, maiąc z sobą nieme, ślepe, chrome, ułomne, y inszych wiele: y porzucili ie u nóg iego, y uzdrowił ie.

31. Tak iż się rzesze dziwowały widząc nieme mówiące, chrome chodzące, ślepe widzące: y wielbili Boga Izraelskiego.

32. A Jezus zezwawszy uczniów swoich, rzekł:

18. *Z serca pochodzi.* I zmazą złéj woli się kala. Nadto złe myśli pochodzą z serca, gdyż ztamtąd wypływają, chociaż nie zawsze zamieniają się w słowa lub czyny.—Patrz Wujka.

22. *Niewiasta Chananejska.* Marek r. 7, 26 zowie *Syrofeniczką*, co się nie sprzeciwia Mateuszowi; albowiem sami Tyryjczycy i Sydończycy, którzy byli Fenicyanami, nazywali się Tyrofenicyanami, gdyż Syryjczycy zajmowali Fenicyą, i mieszkali razem z Fenicyanami. Zowie się zaś ta niewiasta Chananejską, albo dla tego, iż była obywatelką Kany większéj, które miasto znajdowało się w Fenicyi, na granicy pokolenia Aser, jak się pokazuje z Jozue 19, 28; albo że Fenicyanie, za wejściem Żydów, byli wyrzuceni z ziemi Chananejskiéj; albo iż byli potomkami Chama syna Noego, którego syn pierworodny Sydonem się nazywał, Gen. 10, 15, który, jak jest podanie, był założycielem Sydonu. — *Zmiluj się nademną.* Nademną, mówi, żeby bardziéj poruszyć Chrystusa, niż gdyby rzekła, *nad córką moją.— Synu Dawidów.* Niewiasta ta, chociaż nie była żydówką, z powodu sąsiedztwa z Żydami, mogła od nich słyszeć iż Messyasz ma być z potomków Dawida.

23. *Nie odpowiedział jéj słowa.* Żeby doświadczyć i innym okazać wiarę i stałość tej niewiasty.— *Odpraw ją.* Udzielając to, o co prosi.— *Bo woła za nami.* Przynajmniéj dla jéj natrętności, jak się mówi w przypowieści proszącego o chleb. Łuk. 11, 8.

24. *Nie jestem posłan, jedno do owiec.* Ten rozkaz odebrałem od ojca, żebym Żydom podawał słowa zbawiennéj nauki. Poganom potém, po mojéj śmierci będzie opowiadana Ewangelia. Nic jednak nie zawadzało, żeby jednemu lub drugiemu według okoliczności mógł wyświadczyć dobrodziejstwo.

26. *Psóm.* Tak Żydzi nazywali pogan, dla ich nieczystych obyczajów.

27. *Owszem, Panie.* Po grecku, *zapewne;* jakby rzekła: Tak jest, nie zaprzeczam, iż jestem psem i niegodną pożywania chleba synowskiego; wspomnij jednak Panie, iż i szczenięta jedzą okruszyny spadające ze stołu panów swoich, i są w niejaki sposób uczęstnikami owego chleba.

28. *O niewiasto.* Już nie nazywa psem, gdy okazała tak wielką wiarę.— Patrz Wujka.

32. *Zezwawszy uczniów swoich.* Jakby się chcąc z nimi naradzić. Zdaje się, iż chciał Chrystus doświad-

xit: Misereor turbae, quia triduo jam perseverant mecum, et non habent, quod manducent, et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. *(Marc. 8, 2.)*

33. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam?

34. Et ait illis Jesus: Quot habetis panes? At illi dixerunt: Septem et paucos pisciculos.

35. Et praecepit turbae, ut discumberent super terram.

36. Et accipiens septem panes, et pisces, et gratias agens, fregit, et dedit discipulis suis; et discipuli dederunt populo.

37. Et comederunt omnes, et saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas.

38. Erant autem, qui manducaverunt, quatuor millia hominum, extra parvulos et mulieres.

39. Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan.

Żal mi rzeszéy: abowiem iuż trzy dni trwaią przy mnie, a nie maią coby iedli: a niechcę ich opuścić głodnych, aby nie ustali w drodze.

33. Y rzekli mu uczniowie iego: Zkądże tedy nam tak wiele chleba na pustyni, abyśmy tak wielką rzeszą nakarmili?

34. Y rzekł im Jezus: Wiele macie chleba? A oni rzekli: Siedmioro y trochę rybek.

35. Y roskazał rzeszéy aby siedli na ziemi.

36. A wziąwszy siedmioro chleba, y ryby, y dzięki uczyniwszy, złamał y dał ucznióm swoim, a uczniowie dali ludowi.

37. Y iedli wszyscy y naiedli się: y zebrali co zbywało z ułomków, siedm koszów pełnych.

38. A było tych którzy iedli, cztéry tysiące człowieka, oprócz dziatek y niewiast.

39. A rozpuściwszy rzeszą, wstąpił w łódkę: y przyszedł na granice Magedan.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. w. 8. *Ten lud czci mię wargami.* Tacyć są naprzód owi, którzy zawsze Boga, słowo Boże, Pismo ś. i Ewangelią w gębie mają: ale serce pełne złości i nienawiści przeciw Kościołowi. Potém oni, którzy usty wyznawają że Boga znają: ale się go przą uczynkami. Tit. 1, 16. Ktemu ci, którzy swe modlitwy odprawują bez żadnéj pilności, i bez podniesienia serca ku P. Bogu. A nic na tém, choćby modlitw które mówią nie wszyscy rozumieli. I. Kor. 14. Bo wiele tych co ich nie rozumieją, mają serca bliższe nieba, i więcéj nabożeństwa, i więcéj zbudowania samych siebie, i większy postępek w duchu, a mniejsze roztargnienia, niżeli nie tylko wszyscy heretycy, którzy nie mają prawego nabożeństwa, ani smaku w modlitwie: ale ani mnodzy katolicy.

9. *Ucząc nauk i ustaw ludzkich.* Temi słowy nie odrzucać P. Chrystus ani gani świętych i pobożnych nauk, ustaw, przykazań, tradycyi, ceremonij i obrzędów kościelnych: zwłaszcza od apostołów, albo od apostolskich mężów podanych, i od Kościoła wszystkiego przez tak wiele wieków przyjętych i zachowanych: które owszem pilnie chować każe. II. Thes. 2, 15. Dzie. 15, 41, i 16, 4. Łuk. 10, 16. Bo te nie są nauki i ustawy ludzkie, ale raczéj nauki i ustawy Ducha Ś. który Kościół rządzi i sprawuje, nauczając go wszelakiéj prawdy. Dzieje 15, 28. Jan. 14, 6, i 16, 13. Łuk. 10, 16. I kto ich nie chowa, każe go P. Chrystus mieć za poganina. Mat. 18, 17. Mat. 15, 3. Mar. 7, 8. Ale tu gani i odrzuca nauki, i tradycye, i ustawy, i ceremonie one żydowskie i faryzajskie, a zwłaszcza szkodliwe, i zakonowi Bożemu przeciwne: jaka była ta, o ukrzywdzeniu rodziców pod pokrywką nabożeństwa: albo zgoła próżne i niepożyteczne, a do prawego nabożeństwa i do służby Bożéj nic nie należące: jakie były one częste umywanie rąk, kubów i łóżek. Przetoż srogie jest bluźnierstwo i świętokradztwo dzisiejszych odszczepieńców: którzy tego naciągają przeciw świętym i powszechnym naukom i ustawom apostolskim albo i kościelnym, słowu Bożemu najmniéj nie przeciwnym: co P. Chrystus o naukach i ustawach zgoła ludzkich, albo próżnych, albo i słowu Bożemu przeciwnych i szkodliwych mówił.

11. *Nie to, co wchodzi w usta.* Katolicy się od niektórych potraw pewnych czasów wstrzymywają (Augustyn święty mówi) nie dla tego, żeby który pokarm mieli za nieczysty, albo z strony stworzenia (jako Manicheuszowie) albo dla Mojżeszowego zakazania (jako Żydzi czynią); ale dla pohamowania pożądliwości, dla utrapienia ciała, i dla miłości Bożéj, i dla wykonania posłuszeństwa. Aug. de mori. Eccle. Cath. cap. 33.

18. *Pokalają człowieka.* Sam tylko grzech pokala człowieka: lecz pokarmy z przyrodzenia swego nie pokalają, ale raczéj nieposłuszeństwo: kiedy człowiek co je przeciw Boskiemu albo kościelnemu zakazaniu. Jako ono jabłko które pierwszy rodzicy naszy w raju jedli: acz ich niepokalało samo z siebie, ale jedzione przeciw Boskiemu zakazaniu, bardzo nas wszystkich pokalało. Takci ani mięso, ani jajca pokalają, ale zgwałcenie rozkazania kościelnego, które jest od Boga. I. Moj. 3, 6. Mat. 18, 17. Łuk. 10, 16.

28. *Wielka jest wiara twoja.* Tuć Pan nie zaleca saméj wiary, martwéj wiary: bez uczynków dobrych: ale wiarę złączoną z miłością, z pokorą, z cierpliwością, i wytrwaniem w pokusach.

36. *I dał ucznióm swoim.* P. Chrystus nie sam przez się ale przez apostoły i ich namiestniki lud swój karmi chlebem słowa swego i ś. Sakramentów.

---

czyć ich wiary, i znaleść powód do zamierzonego cudu, żeby się z odpowiedzi uczniów pokazało, iż niema chleba do nakarmienia tak licznego tłumu.

36. *Dzięki uczyniwszy.* Pobłogosławiwszy, jak się z greckiego daje tłumaczyć.—*Złamał, i dał uczniom.* Patrz, co się rzekło, r. 11, 19.—Patrz Wujka.

39. *Magedan.* U ś. Marka r. 8, 10 mówi się: *Przyszedł w strony Dalmanuta.* Być może, iż były to blizkie do siebie miejsca: albo jedno kraina, drugie wioska; albo to samo miejsce miało podwójne imię.

CAPUT XVI.

O strzeżeniu się kwasu, nauki Faryzeuszów,

1. Et accesserunt ad eum Pharisaei et Sadducaei tentantes, et rogaverunt eum, ut signum de coelo ostenderet eis. *(Marc. 8, 11. Luc. 12, 54.)*
2. At ille respondens, ait illis: Facto vespere dicitis: Serenum erit, rubicundum est enim coelum.
3. Et mane: Hodie tempestas, rutilat enim triste coelum.
4. Faciem ergo coeli dijudicare nostis: signa autem temporum non potestis scire? Generatio mala et adultera signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae prophetae. Et relictis illis, abiit. *(Supr. 12, 39. Jon. 2, 1.)*
5. Et cum venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt panes accipere.
6. Qui dixit illis: Intuemini, et cavete a fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum. *(Marc. 8, 15. Luc. 12, 1.)*
7. At illi cogitabant intra se dicentes: Quia panes non accepimus.
8. Sciens autem Jesus, dixit: Quid cogitatis intra vos, modicae fidei, quia panes non habetis? *(Supr. 9, 4.)*
9. Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum in quinque millia hominum, et quot cophinos sumsistis? *(Supr. 14, 17. Joan. 6, 9.)*
10. neque septem panum in quatuor millia hominum, et quot sportas sumsistis? *(Supr. 15, 34.)*
11. Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis: Cavete a fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum?
12. Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum a fermento panum, sed a doctrina Pharisaeorum et Sadducaeorum.

ROZDZIAŁ 16.

wyznaniu i pierwszeństwie Piotra, i t. d.

1. A przystąpili do niego Pharizeuszowie y Saduceuszowie, kusząc, y prosili go aby im znak z nieba okazał.
2. A on odpowiadaiąc rzekł im: Gdy bywa wieczór mówicie: Pogoda będzie bo się niebo czerwieni.
3. A rano: Dziś niepogoda, abowiem się czerwieni smutne niebo.
4. Postawę tedy nieba rozsądzić umiecie: a znaków czasów niemożecie? Rodzay zły y cudzołożony, znaku szuka: a znak nie będzie mu dano iedno znak Jonasza proroka. Y opuściwszy ie, odszedł.
5. A gdy przypłynęli uczniowie iego za morze, zapamiętali wziąć chleba.
6. Który im rzekł: Patrzcie, a strzeżcie się kwasu Pharizeuszów y Saduceuszów.
7. A oni myślili sami w sobie, mówiąc: Żeśmy nie wzięli chleba.
8. A wiedząc Jezus, rzekł: Cóż myślicie między sobą maléy wiary, że chleba niemacie?
9. Jescze nie rozumiecie, ani pamiętacie pięciorga chleba, na pięć tysięcy ludzi, y wieleście koszów wzięli?
10. ani siedmiora chleba na cztéry tysiące ludzi, y wieleście koszów wzięli?
11. Czemuż nie rozumiecie żem wam nie o chlebie mówił: Strzeżcie się kwasu Pharizeuszów y Saduceuszów?
12. Tedy zrozumieli że nie mówił aby się strzegli kwasu chlebowego, ale nauki Pharizeuszów y Saduceuszów.

R. 16.—1. *Kusząc.* Chcąc doświadczyć jego potęgi, i spotwarzyć go, jeśliby nieuczynił tego o co prosili.— *Aby im znak z nieba okazał.* Patrz co się rzekło wyż. r. 12, 38.

2. *Gdy bywa wieczor.* Sądzili z pewnego doświadczenia, iż czerwoność nieba z wieczora jest znakiem pogody, a zrana jest znakiem deszczu.

3. *Postawę tedy nieba.* Ś. Łuk. r. 12, 56, ma: *Obłudnicy, postawę nieba, i t. d.*: zowie obłudnikami, gdyż chcieli uchodzić za mądrych. a byli najgłupszymi. Dowod zaś Chrystusowy jest taki: zewnętrzną postać nieba poznać możecie, a znaków czasu (to jest mojego przyjścia) poznać nie możecie; albowiem pierwsze moje przyjście powinno być poznawaném nie ze znaków niebieskich, słońca i księżyca, lecz z proroków i cudów które czynię. Jest to samo co się mówi Łuk. 17, 20: *Nie przydzieć królestwo Boże z postrzeżeniem.* Którzy tak to miejsce tłumaczą, ci czytają je bez znaku zapytania. Albo powtóre, można dowodzić z zatrzymaniem znaku zapytania: jeśli poznajecie powierzchowność nieba, to jest znaki pogody i deszczu, co jest rzeczą trudniejszą i niepewniejszą, jakże poznać nie możecie znaków czasu przyjścia mojego, które są nakreślone w tylu proroctwach, i potwierdzone tylu cudami? Albo także sens jest: jesteście dosyć baczni do uważania znaków niebieskich, względem zaś przyjścia Messyasza domagacie się znaków, jakby żadnych nie było; gdy tymczasem dano było wiele i najpewniejszych, lecz na które nie podoba się wam zwrócić uwagi: takiemi są wyrocznie proroków, i codzienne cuda, które czynię.

4. *Rodzaj zły i cudzołożny.* Tośmy wytłumaczyli wyż. r. 12, 39.

5. *Za morze.* Do Betsaidy, jak powiada ś. Marek r. 8, 22.

7. *A oni myślili.* Nie tylko jak należy rozumieć słowa Chrystusowe, lecz także co czynić potrzeba, gdyż nie wzięli chleba. — *Żeśmy nie wzięli chleba.* Jakby mówili: Ach niestety, na wzmiankę zakwasu przychodzi nam na myśl żeśmy chleba nie wzięli na drogę.

8. *A wiedząc Jezus.* Ich myśli.

9. *Na pięć tysięcy ludzi.* Rozdanych na pokarm dla pięciu tysięcy ludzi, i rozmnożonych przez cud.

12. *Nauki Faryzeuszów.* To jest przez którą kazili prawo: ś. Łuk. 12, 1, ma: *Strzeżcie się kwasu faryzejskiego, który jest obłudność;* lecz sens jest tenże sam: samą bowiem naukę faryzeuszów zowie obłudą, gdyż czego innego nauczali, a co innego czynili; albo, gdyż cała ich nauka zmierzała do obłudy. Nie jest w sprzeczności z tém miejscem, to co mówi że należy czynić według ich nauki, r. 23, 2. Tam się bowiem mówi o nauczycielach i faryzeuszach zasiadających na katedrze Mojżeszowej, to jest, tłumaczących prawo

13. Venit autem Jesus in partes Caesareae Philippi, et interrogabat discipulos suos, dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis? (*Marc. 8, 27. Luc. 9, 18*).

14. At illi dixerunt: Alii Joannem Baptistam: alii autem Eliam: alii vero Jeremiam, aut unum ex Prophetis.

15. Dicit illis Jesus: Vos autem, quem me esse dicitis?

16. Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus, Filius Dei vivi. (*Joan. 6, 70*).

17. Respondens autem Jesus, dixit ei: Beatus es, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in coelis est.

18. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam. (*Joan. 1, 42*).

19. Et tibi dabo claves regni coelorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis: et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis. (*Isai 22, 22. Joan. 20, 23*).

20. Tunc praecepit discipulis suis, ut nemini dicerent, quia ipse esset Jesus Christus.

21. Exinde coepit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, et multa pati a senioribus, et scribis et principibus sacerdotum, et occidi, et tertia die resurgere.

13. A przyszedł Jezus w strony Cezareiéy Philipowéy, y pytał uczniów swoich, mówiąc: Czym mienią bydź ludzie syna człowieczego?

14. A oni rzekli: Jedni Janem chrzcicielem, a drudzy Eliaszem, a inszy Jeremiaszem, abo iednym z proroków.

15. Rzekł im Jezus: A wy kim mię bydź powiadacie?

16. Odpowiadaiąc Simon Piotr rzekł: Tyś iest Chrystus syn Boga żywego.

17. A odpowiadaiąc Jezus, rzekł mu: Błogosławionyś iest Simonie Bariona: bo ciało y krew nieobiawiła tobie, ale Ociec móy, który iest w niebiesiech.

18. A ia tobie powiadam, iżeś ty iest opoka, a na téy opoce zbuduię kościół móy: a bramy piekielne nie zwyciężą go.

19. Y tobie dam klucze królestwa niebieskiego. A cokolwiek zwiążesz na ziemi, będzie związano y w niebiesiech: a cokolwiek rozwiążesz na ziemi, będzie rozwiązano y w niebiesiech.

20. Tedy przykazał uczniom swoim aby nikomu nie powiadali że on iest Jezusem Chrystusem.

21. Odtąd począł Jezus okazować uczniom swoim, iż potrzeba iest aby szedł do Jeruzalem, y wiele cierpiał od starszych, y od doktorów, y od przednieyszych kapłanów, y był zabit, y trzeciego dnia zmartwychwstał.

Mojżeszowe; co gdy czynią należy im wierzyć: tu zaś nie o prawie Mojżeszowém lecz o ich własnym kwasie, to jest, o nauce heretyckiéj, któréj się każe wystrzegać. Dla czego zaś fałszywą naukę faryzajską kwasem nazywa, tłumaczy ś. Hieronim: *Rozczyn kwaśny ma tę własność, iż zmieszany z mąką, małą ilość do wielkiéj podnosi, i całe ciasto swoim smakiem zaprawia. Tak nauka heretycka, jeśli choć małą iskierkę wrzucisz jéj do piersi twoich, wkrótce się zamieni w wielki płomień, i całego człowieka sobą obejmie.*

13. *Cezaréjéj Filipowéj.* Która się wprzódy Paneos nazywała, a potém od tetrarchy Filipa została nazwaną Cezareą na cześć Tyberyusza Cesarza. Leżała u stóp góry Libanu, gdzie rzeka Jordan ma swój początek. Zowie się Filipową, dla odróżnienia od drugiéj Cezarei, którą na tém samém miejscu zbudował Herod Askalonita, i ktora się wprzódy nazywała wieżą Stratona, a potém Cezareą, na cześć cesarza Augusta. — *Czem mienią być ludzie syna człowieczego?* To jest, *kim mię powiadają być rzesze?* jak ma ś. Łuk. 9, 18. Nie pyta o świętości obyczajów i zacności życia, które były dobrze znajome, lecz o tem jak trzymają tłumy o jego godności i powadze; albowiem było wiadomo, iż nauczyciele zakonu i faryzeuszowie źle o nim sądzili i mówili; rozumieli bowiem że jest zwodzicielem, nie zaś Messyaszem.

14. *Jedni Janem Chrzcicielem.* Wielu z żydów mniemało, jak niektórzy powiadają, i wskazuje Józef lib. 2 de Bello Jud. c. 7, że dusze umarłych przechodzą w rozmaite ciała, według metempsychozy Pitagoresa. Albo zapewne sądzili, iż odżył Jan Chrzciciel, albo Jeremiasz, albo Eliasz, o którym wiedzieli z Pisma ś., że nie umarł, a przyszedł z miejsca w którém przebywał.—*Z proroków.* Z innych Proroków. P. W.

15. *A wy kim mię być powiadacie?* W wyrazach onych, *a wy,* jest antyteza; przeciwstawi ich bowiem tłumowi i pospólstwu, jako ludzi wyższych.

16. *Odpowiadając Symon Piotr.* P. W.—*Syn Boga.* Naturą, nie przysposobieniem.—*Żywego.* Nazywa Bogiem żywym według zwyczaju Pisma ś., dla odróżnienia od bałwanów, które są martwemi.

17. *Bariona.* Powiedziano tak przez skrócenie, zamiast *Bar Johanna,* co po chaldejsku znaczy: syn Jana, jako u Jana 21, 15, *Symonie Janów:* podobnego skrócenia użył ś. Łukasz r. 3, 30.—*Ciało i krew.* Ciałem i krwią nazywa ludzi składających się z ciała i krwi. Tak ś. Paweł do Gal. 1, 16, po uczynioném sobie objawieniu od Boga, powiada, że się nie radzi ciała i krwi, to jest, jakiegokolwiek człowieka.—*Nieobjawiła.* Tak wielkiéj tajemnicy. P. W.

18. *Opoka* (Petrus). P. W. — *Zbuduję kościoł mój.* Dając tobie najwyższą władzę w kościele, jak się daléj tłumaczy, Chrystus wprawdzie jest przedewszystkiem fundamentalną skałą, lecz po nim nastąpili Piotr i inni najwyżsi biskupi, jako zastępcy, z najwyższą władzą. Kościoł, wyraz tak zacny w chrześcijaństwie, w tém miejscu po raz pierwszy się spotyka w nowym testamencie.—*Bramy piekielne niezwyciężą.* P. W.

19. *Klucze królestwa niebieskiego.* P. W. — *A cokolwiek zwiążesz.* P. W.

20. *Nikomu nie powiadali.* Patrz co się rzekło wyż. r. 9, 30, gdzieśmy pokazali, iż to uczynił dla uniknienia zawiści. Oprócz tego inny był czas stwierdzania opowiadaniem zbawiennéj nauki i czynieniem cudów, inny ogłaszania że Jezus jest Messyaszem. Czas ogłaszania był po odebraniu przez apostołów Ducha Ś., którzy chociaż wprzódy byli posłani do opowiadania królestwa niebieskiego, jednak prawdopodobną jest rzeczą, iż się wstrzymywali od wymienienia Messyasza, i nie mówili (czego być może nawet sami wówczas nie wiedzieli) że Jezus jest Synem Boga żywego, co dopiero po odebraniu Ducha Ś. wyraźnie i stale wyznawali.

21. *Od starszych.* Rządców ludu.

22. Et assumens eum Petrus, coepit increpare illum dicens: Absit a te, Domine, non erit tibi hoc.

23. Qui conversus, dixit Petro: Vade post me, satana: scandalum es mihi, quia non sapis ea, quae Dei sunt, sed ea, quae hominum. *(Marc. 8, 33).*

24. Tunc Jesus dixit discipulis suis: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. *(Supr. 10, 38. Luc. 9, 23).*

25. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. *(Luc. 17, 33. Joan. 12, 25).*

26. Quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?

27. Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis, et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. *(Act. 17, 31. Rom. 2, 6).*

28. Amen, dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo. *(Marc. 8, 39. Luc. 9, 27).*

22. Y wziąwszy go Piotr, począł go strofować, mówiąc: Boże cię uchoway, Panie, nie przydzie to na cię.

23. Który obróciwszy się rzekł Piotrowi: Pódź za mną szatanie, iesteś mi zgorszeniem: iż nie rozumiesz co iest Bożego, ale co iest ludzkiego.

24. Tedy Jezus rzekł uczniom swoim: Jeśli kto chce za mną iśdź, niech sam siebie zaprze, y weźmie krzyż swóy, a naszladuie mię.

25. Bo ktoby chciał zachować duszę swoię, straci ią: a ktoby stracił duszę swoię dla mnie, naydzie ią.

26. Bo cóż pomoże człowiekowi, ieśliby wszytek świat zyskał, a na duszy swéy szkodę podiął? Abo co za odmianę da człowiek za duszę swoię?

27. Abowiem przydzie syn człowieczy w chwale oyca swego z Anioły swoimi: a tedy odda każdemu według uczynków iego.

28. Zaprawdę powiadam wam, są niektórzy z tych co tu stoią, którzy nie ukuszą śmierci, aż uyźrzą Syna człowieczego przychodzącego w królestwie swoim.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 16. w. 14. *A oni rzekli.* Gdy Pan Chrystus pytał uczniów swoich o ludzkiem o sobie mniemaniu: tedy mu wszyscy apostołowie odpowiedzieli. Ale gdy ich zapytał, coby też sami o nim rozumieli: tedy Piotr jako książę i głowa wszystkich apostołów, sam za wszystkie odpowiedział. Chrysostomus Homil. 55, in Matthaeum.

16. *Tyś jest Chrystus.* Piotr najpierwszy z Boskiego objawienia poznał dwie najwyższe tajemnice wiary naszéj: rozdzielność person w Bóstwie, i wcielenia Syna Bożego. Hilarius na to miejsce, i Athanasius sermone 4, contra Arianos, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus i Leo. Albowiem przystało, aby ten który miał być głową i fundamentem kościoła Chrystusowego, i którego wiarę miał nieomylną uczynić: przodek też otrzymał w tém wyznaniu: które tak dalece przechodziło wszystko przyrodzenie, i wszystek rozum ludzki (zwłaszcza patrząc na człowieczeństwo, i na ułomność ciała P. Chrystusowego) iż dla téj wiary, i jawnego jéj wyznania, nazwany

22. *Wziąwszy go.* Odwiodłszy na stronę, gdyż się nieośmielał przed drugimi strofować. — *Strofować.* Z miłości i po przyjacielsku.

23. *Który obróciwszy się.* Piotr strofował Chrystusa, lecz natychmiast wzajemnie sam został skarcony. —*Pódź zamną.* Idź ztąd. Inni mniemają, iż sens jest: idź za mną, jakby rzekł: raczejbyś powinien iść za mną i naśladować mnie w mojéj męce, niż odprowadzać mnie od niéj.—*Szatanie* P. W.—*Zgorszeniem.* Jesteś mnie zawadą.—*Nie rozumiesz co jest Bożego.* Nie rozumiesz zamiaru Bożego o odkupieniu rodzaju ludzkiego.—*Ale co jest ludzkiego.* Rozumiesz po ludzku, radząc unikać utrapień.

24. *Uczniom swoim.* Nie samym tylko uczniom, ale także i rzeszom obecnym, jak mamy u Łuk. 9, 23, i Mark. 8, 34.—*Niech sam siebie zaprze.* Zaprzeć się samego siebie, jest to nie mieć żadnego względu na siebie, i gdy tego jest potrzeba, wzgardzić życiem dla Chrystusa, jak to się daje widzieć z wiersza następującego. Przenośnia wzięta od tych, którzy opuszczają stronę czyją, i to jawnie wyznają.—*Weźmie.* Nosi. — *Krzyż swój.* Znosząc cierpliwie przeciwności.—*Naśladuje mię.* Postępuje drogą jaką ja idę.

25. *Duszę swoję.* Życie ciała.— *Straci ją.* Kto bowiem zechce zachować życie swoje i raczéj zaprzeć się Boga niż życie utracić, ten straci życie, gdyż będzie skazany na wieczne męki.—*Ktoby stracił duszę swoję dla mnie.* Wystawując siebie na śmierć, byleby się tylko nie zaprzeć Chrystusa.—*Najdzie ją.* Albowiem dostąpi żywota wiecznego.

26. *Bo cóż pomoże człowiekowi.* Nic nie pomoże człowiekowi jeśli wiele zyszcze w tém życiu, lecz poniesie stratę życia wiecznego. Jako gdy kto spór wiedzie o jaką posiadłość, i posiadłość mu zostanie przyznaną, iecz wyrokiem tegoż sądu sam na śmierć będzie skazanym.— *Co za odmianę da człowiek za duszę swoję?* Jakie będzie mógł dać wynagrodzenie, żeby straconą swą duszę odzyskać? Żadnego zaiste, bo kto raz utracił życie wieczne, ten nie może powrócić do dawnego stanu, i wyjść z więzienia piekielnego.

27. *Syn człowieczy.* Dla czego się Chrystus nazywa synem człowieczym, powiedzieliśmy wyż. r. 8, 20. Stosownie i odpowiednio do tego co tylko co wyraził, wspomina o sądzie, na którym dusza albo zbawioną zostanie, albo zginie, tak iż żadną zamianą nie będzie można jéj odkupić.— *W chwale Ojca swego.* Z chwałą Ojca swojego. Chwałą Ojca nazywa, albo dla tego że chociaż była i jego, dał mu jednak ją Ojciec wespół z naturą; abo żeby oznaczyć iż ona mu jest wspólną z Ojcem. Mówi się iż przyjdzie w chwale, bo chociaż ją miał wtedy, gdy to mówił, jednak ją ukrywał, żeby okazać potém gdy przydzie powtórnie. P. W.

28. *Z tych co tu stoją.* Którzy się tu znajdują. — *Nieukuszą śmierci.* Nie umrą; jest hebraizm. — *Przychodzącego w królestwie swojém.* Pospolicie przyjęte i prawdziwe tłumaczenie jest o przemienieniu, które nie wszyscy, lecz tylko Piotr, Jakób i Jan przed śmiercią widzieć zasłużyli. Widzieli także inni apostołowie, wyjąwszy Judasza, gdy z góry Oliwnej, wstąpił do królestwa swojego, to jest, do nieba.

jest Piotr błogosławionym: jako i Abraham dla swéj wiary: i otrzymał, jako i on, wielkie a znamienite obietnice, tak sobie, jako i potomkom swoim. Przetoż ś. Basilius mówi: Iż Piotr dla zacności wiary, zbudowanie Kościoła na sobie otrzymał. Mat. 16, 18 i 19. Łuk. 22, 32. Rzym. 4, 3. Basil. libro 2, contra Euno.

17. *Błogosławionyś jest Symonie Bariona.* Theophilaktus tak na to miejsce pisze: Oddarował Pan Piotrowi, dawszy mu tę wielką zapłatę: iż na nim Kościoł swój zbudował. A Chrysostom tak wykłada te słowa: Jakoś ty jest własnym synem Jonaszowym: takem ja jest synem ojca mego, tejże istności z nim. Bo gdyby był Piotr nie wierzył, że Chrystus jest Synem Bożym przyrodzonym, urodzonym z Ojca; ale tylko Synem uczynionym albo sposobionym: nie trzebaćby mu było na to objawienia z nieba: aniby był zasłużył tak wielkiego błogosławieństwa. Hom. 55, in Matth.

18. *Tyś jest opoka.* Z greckiego tak się właśnie ma przełożyć: Tyś jest opoka, albo skała, a na téj opoce, albo skale zbuduję mój Kościoł. Przetoż się tu jawnymi fałszerzmi Pisma świętego pokazali Czechowie i Budny, tłumacze Nowego Testamentu nowochrzeńcy: gdy tak przełożył jeden: tyś jest opoczysty: a drugi tyś jest skalny. Bo w greckim nie jest πετραῖος ani πετρήεις ani πέτρινος, ani πετρώδης, którém imieniem zowie Mateusz i Marek ś. ziemię opoczystą, na którćj nasienie wszedłszy wnet usycha: Mat. 13, 5. Mar. 4, 5. Jan. 1, 42, ale πέτρος, co zgoła toż jest co i πέτρα, po naszemu kamień, opoka, albo i skała: po syryjsku, Chaldejsku i po żydowsku *Cepha*. A gdyż to jest pewna, że Pan Chrystus do Piotra nie po łacinie, ani po grecku, ale językiem zwyczajnym, po syryjsku mówił: tyś jest *Cepha*, a na téj Cephie zbuduję mój kościoł: tedyć i to rzecz nad słońce jaśniejsza, że Pan temi słowy, nie na kim inszym, jedno na Piotrze obiecał Kościoł swój zbudować, uczyniwszy go pierwszym po sobie fundamentem, to jest głową Kościoła swojego. Bo co jest fundament w budowaniu: to jest głowa w ciele, król w królestwie, a gospodarz w domu. I przetoż Zbór walny Chalcedoński, na którym było 630 Ojców greckich i łacińskich, zowie Piotra opoką i fundamentem Kościoła powszechnego. I przed dwanaście set lat, jako Augustyn ś. świadczy, tożśpiewano jawnie w kościele, w owych wierszach ś. Ambrożego. Przez co Hieronim ś. i Augustyn ś. namiastki Piotra ś. i stolicę jego zowią tą opoką, na któréj Pan Chrystus Kościoł swój zbudował: iż Piotr jest opoką, nie jako prosty człowiek albo szczególna osoba: ale jako biskup najwyższy po Chrystusie. Bo Pan Chrystus, jako ś. Basil. powiada, tytułów i zacności swoich rad użycza drugim. Kapłanem jest, i kapłany czyni: opoką jest, i opokę czyni: a rzeczy swe własne daje sługom swoim. Ale jeśli przeciwnicy wszystkim doktorom chrześcijańskim wiary nie dawają: niech nakoniec samym żydom wierzą. Niech słuchają co Elias rabin żydowski pisze temi słowy: *Cepha* po chaldejsku, znaczy skałę, i mocność. Którém imieniem nazwał Jezus Nazareński ucznia swego: dając znać, iż on miał być głową i twierdzeniem jego wiary.

18. *A bramy piekielne.* Stałość i trwałość wieczna tu jest obiecana, nie jedno Kościołowi: ale i opoce na któréj Kościoł jest zbudowany. Jako przypomina Origenes sławny na tém miejscu. A tak osobnym przywilejem Piotrowi obiecano, że stolica jego nigdy nieupadnie. Jako i Augustyn ś. wyznawa temi słowy: Liczcie Biskupy, od samego Piotra, na stolicy jego: a patrzajcie, w onym rzędzie, który za kim idzie. Tenci jest tą opoką, któréj niezwyciężą bramy piekielne. Któréj obietnice iż nie mieli inni Apostołowie: przetoż nie dziw, że ich stolice bramom piekielnym ustąpić musiały. August. in Psal. cont. par. Don.

19. *I tobie dam klucze.* Przez te klucze, rozumie się najwyższa zwierzchność i przełożeństwo dane Piotrowi nad wszystkim kościołem: to jest moc rozsądzania nauk, jeśli są prawdziwe albo fałszywe: i praw stanowienia, i zgromadzania synodów, i pierwszy głos na nich, i potwierdzenia ich: moc poświęcania i stanowienia Biskupów i składania ich, i moc szafowania dobry kościelnemi, tak duchownemi jako i świeckiemi. Albowiem taką moc i zwierzchność Pismo ś. na wielu miejscach wyraża przez klucze, jako ono kędy opisuje złożenie jednego Biskupa najwyższego, a obranie inszego, temi słowy. I dam klucz domu Dawidowego na ramię jego: i zawrze, a żaden nieotworzy: otworzy, a żaden nie zawrze. Isa. 22, 22. Także w objawieniu: Jako przełożonemu miejskiemu, i gospodarzowi domowemu, daniem kluczy, zwierzchność nad miastem albo nad domem zlecają. Objaw. 1, 18, i 3, 7. A tak temi słowy, jako ś. Grzegorz i ś. Chryzostom piszą, poruczył Pan Piotrowi wszystek świat, i uczynił go pasterzem i głową Kościoła wszystkiego. Gre. epist. 32. Chry. homil. 55 in Matth.

19. *A cokolwiek zwiążesz.* W piśmie ś. ten zwięzuje, który rozkazuje i który karze. O rozkazaniach Pan ono mówi: Wiążą brzemiona ciężkie, i trudne ku noszeniu, i kładą na ramiona ludzkie. A o karaniu: Cokolwiek zwiążecie na ziemi. Ludzie lepak bywają obowiązani, tak na zachowanie rozkazania przełożonych kościelnych: jako i na podjęcie karania, jeśli ich nie chowali. A ten zaś rozwięzuje, który odpuszcza grzechy, który wyzwala od karania, który wolnym czyni od ustaw, od ślubów, od przysiąg, i od innych obowiązek podobnych. A tak gdy Pan Piotrowi mówi w obec: Cokolwiek związżesz albo rozwiążesz i t. p. daje mu moc zupełną rozkazowania, karania, zaklinania, wyzwalania, odpuszczania, rozgrzeszania i odpustów dawania: aby był i sędzią i przełożonym zgoła wszystkich, którzy są w Kościele. Mat. 23, 4. Mat. 18, 18.

23. *Pódź za mną szatanie.* Albo przeciwniku: Bo się tak właśnie wykłada, szatan słowo żydowskie. Czytaj III. Krół. 5, 4. I dla tego Piotr usłyszał to sobie, iż się tu sprzeciwiał woli Bożéj i Pana Chrystusowéj.

27. *Według uczynków jego.* Nie rzekł według miłosierdzia swego (ani według wiary) ale według uczynków każdego. August. de verbis Apostoli sermone 35, i zasię: Jakożby oddał każdemu w dzień sądny według uczynków jego, kiedyby nie było wolności w człowiecze, którą zowią *liberum arbitrium.*

CAPUT XVII. — ROZDZIAŁ 17.

O przemienieniu Chrystusa Pana, uzdrowieniu lunatyka, wierze, modlitwie, poście, i t. d.

1. Et post dies sex assumit Jesus Petrum et Jacobum et Joannem fratrem ejus, et ducit illos in montem excelsum seorsum; *(Marc. 9, 1. Luc. 9, 28).*

1. A po sześci dniach wziął Jezus Piotra, y Jakuba, y Jana brata iego, y wprowadził ie na górę wysoką osobno:

R. 17.—1. *Po sześci dniach.* Ten sam czas kładzie ś. Marek, r. 9, 1; Łukasz zaś r. 9, 28, powiada, iż się to stało po ośmiu prawie dniach. Mateusz i Marek nie policzyli dnia, w którym się działy rzeczy wyżéj wspomniane; Łukasz zaś policzył. Albo Łukasz nie dokładnie, lecz przybliżenie czas oznaczał, i dla tego powiedział *prawie.*—*Na górę.* Jaka ta była góra, Ewangeliści nie mówią; pospolicie się jednak mniema, iż to

2. et transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies ejus sicut sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix.

3. Et ecce, apparuerunt illis Moyses et Elias cum eo loquentes.

4. Respondens autem Petrus dixit ad Jesum: Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula: tibi unum, Moysi unum, et Eliae unum.

5. Adhuc eo loquente, ecce, nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite. *(Supr. 3, 17. II. Petr. 1, 17).*

6. Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde.

7. Et accessit Jesus, et tetigit eos, dixitque eis: Surgite, et nolite timere.

8. Levantes autem oculos suos, neminem viderunt, nisi solum Jesum.

9. Et descendentibus illis de monte, praecepit eis Jesus, dicens: Nemini dixeritis visionem, donec Filius hominis a mortuis resurgat.

10. Et interrogaverunt eum discipuli, dicentes: Quid ergo Scribae dicunt, quod Eliam oporteat primum venire? (*Mal. 4, 5. Marc. 9, 10. Luc. 1, 17*).

11. At ille respondens, ait eis: Elias quidem venturus est, et restituet omnia.

2. y przemienił się przed nimi. A oblicze iego roziaśniało iako słońce: a szaty iego stały się białe iako śnieg.

3. A oto się im ukazali Moyżesz y Eliasz z nim rozmawiaiący.

4. A odpowiadaiąc Piotr, rzekł do Jezusa: Panie, dobrze iest nam tu bydź: ieśli chcesz, uczyńmy tu trzy przybytki, tobie ieden, Moyżeszowi ieden, a Eliaszowi ieden.

5. Gdy on ieszcze mówił, oto obłok iasny okrył ie. A oto głos z obłoku mówiący: Ten iest syn móy miły, w którymem sobie dobrze upodobał: iego słuchaycie.

6. A usłyszawszy uczniowie, upadli na twarz swoię, y bali się barzo.

7. Y przystąpił Jezus y dotknął się ich, y rzekł im: Wstańcie, a nie bóycie się.

8. A podniósłszy oczy swe, nikogo nie widzieli, iedno samego Jezusa.

9. A gdy zstępowali z góry, przykazał im Jezus, mówiąc: Nikomu nie powiadaycie widzenia, aż syn człowieczy zmartwychwstanie.

10. Y pytali go uczniowie, mówiąc: Cóż tedy Doktorowie zakonni powiadaią iż Eliasz musi pierwéy przyśdź?

11. A on odpowiadaiąc, rzekł im: Eliaszci przyydzie, y naprawi wszytko.

---

była góra Tabor, która jak powiada ś. Hieronim, leżała w środku płaszczyzny Galilejskiéj, i była uderzającą dla nadzwyczajnéj okrągłości. Tabor odległy jest od Nazaretu na pięć albo sześć mil na wschód; wysoki staj trzydzieście, i o płaskim szczycie.

3. *Mojżesz i Eliasz.* Znajdował się prawdziwy Mojżesz i prawdziwy Eliasz, Eliasz przyprowadzony przez anioła z raju ziemskiego, albo innego jakiego miejsca, w którém przebywał; Mojżesza zaś dusza z otchłani, w ciele przybraném, jak czynić zwykli aniołowie, gdy się ukazują ludziom w postaci widzialnéj. Patrz ś. Tomasza, part. 3, quaest. 45, artic. 3. Ukazali się zaś Mojżesz prawodawca starego zakonu, i Eliasz prorok, i z wiarą oddali cześć Chrystusowi, i za Pana uznali: 1) Aby zrozumieli uczniowie, iż Chrystus jest Panem i proroków i Mojżesza, i że nie jest ani Eliaszem, ani Jeremiaszem, ani Janem Chrzcicielem, lub jednym z proroków, jak pospólstwo mówiło. 2) Aby uznali, iż jak prawo ogłoszone przez Mojżesza, tak i prorocy dają mu świadectwo. 3) Aby dać obraz przyszłego swojego przyjścia; albowiem przed powtórném jego przyjściem, mają się ukazać Mojżesz i Eliasz, jak to dosyć jasno widać z Objaw. r. 11, 3, 4, 5 i 6. P. W.

4. *Dobrze jest nam tu być.* Dobrze, to samo co przyjemnie. Podobał się Piotrowi chwalebny on stan Chrystusa, Mojżesza i Eliasza, w którym sądził, iż mieli nazawsze pozostać, gdyby nigdy z góry nie schodzili, i dla tego rzekł: *Uczyńmy tu trzy przybytki.* Uczyńmy trzy namioty, zbudujmy trzy mieszkania. — *Tobie jeden.* O sobie i innych apostołach wzmianki nie czyni, zajęty samym tylko Chrystusem, Mojżeszem i Eliaszem. Albo, jak niektórzy sądzą, mniemał iż on z innymi uczniami zamieszkają w przybytku Chrystusowym.

5. *Oto obłok jasny.* W porę cudownie okazał się ten obłok. 1) Aby się przezeń niejako poprawiło to co Piotr był powiedział o zbudowaniu przybytków, gdyż pokazało się że Chrystus niepotrzebuje przybytków ręką ludzką wzniesionych. 2) Obłok ten posłużył do złagodzenia dla oczu apostołów rażącego blasku. 3) Ukazał się dla oznaczenia obecności Bożéj; albowiem chwała Pańska prawie zawsze się ukazywała w obłoku, jak się uczymy z wielu miejsc Starego Testamentu. *A oto głos z obłoku.* Słusznie zauważał ś. Chryzostom, że się ten głos dał słyszeć po odejściu Mojżesza i Eliasza, aby nie było wątpliwości, iż się on odnosi nie do kogo innego, jedno do Chrystusa. — *Jego słuchajcie.* Oznacza, że Chrystus jest prawodawcą, któremu należy ulegać, *słuchać* bowiem w tém miejscu znaczy być posłusznym.

6. *Upadli na twarz swoję.* Niezmiernym strachem przerażeni.—*I bali się.* Zamiast, gdyż bali się.

7. *Dotknął się ich.* Jak czynić zwykliśmy gdy się dotykamy na wpół żywych lub uśpionych, żeby przyszli do siebie.

9. *Nikomu nieopowiadajcie widzenia.* „*Nie chce żeby to opowiadano ludowi,* powiada ś. Hieronim, *aby tak wielka rzecz niezdała się im niepodobną do wiary, i żeby po tak wielkiéj chwale następujący krzyż nie zrobił zgorszenia na umysłach prostych, i t. d.*“.— *Aż syn człowieczy zmartwychwstanie.* Wtedy bowiem już nie było tego zgorszenia, i Ewangelia wszystkim miała być opowiadaną. Patrz Wujka.

10. *Cóż tedy doktorowie zakonni powiadają.* Nie było to mniemanie osobiste doktorów, lecz wspólne wszystkim Żydom. Lecz apostołowie mówią tak jak zwykle czynią nieuczeni, którzy gdy wątpią o jakiéj rzeczy słyszanéj, zwykli mówić: jak należy rozumieć to co twierdzą kaznodzieje, i t. d., gdy jednak i inni wierni tak samo rozumieją i mówią. Otoż apostołowie dowiedziawszy się i z wyznania Piotra, i z przemienienia które widzieli, i z głosu niebieskiego, iż Jezus jest Bogiem, zapytują: Gdy ty jesteś Chrystusem, to jest Messyaszem, czemuż przed tobą, jak nauczają doktorowie, nie przyszedł Eliasz? Takiemu zapytaniu dał powod Eliasz, którego widzieli podczas przemienienia, ztąd bowiem przyszła im na myśl nauka doktorów, iż przed przyjściem Messyasza, miał pokazać się Eliasz.

11. *Eliaszci przyjdzie.* P. W. — *Naprawi wszystko.* Naprawić wszystko jest to samo co powiedział Mal. r. 4, 6: *Nawróci serce ojców ku synom, a serce synów ku ojcom ich, i t. d.* Patrz co się rzekło na one miejsce.

12. Dico autem vobis: Quia Elias jam venit, et non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quaecumque voluerunt. Sic et Filius hominis passurus est ab eis. *(Supr. 11, 14.—14, 10).*

13. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Joannae Baptista dixisset eis.

14. Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, et male patitur, nam saepe cadit in ignem, et crebro in aquam: *(Marc. 9, 16. Luc. 9, 38).*

15. et obtuli eum discipulis tuis, et non potuerunt curare eum.

16. Respondens autem Jesus ait: O generatio incredula et perversa, quousque ero vobiscum? usquequo patiar vos? Afferte huc illum ad me.

17. Et increpavit illum Jesus, et exiit ab eo daemonium: et curatus est puer ex illa hora.

18. Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secreto, et dixerunt: Quare nos non potuimus ejicere illum?

19. Dixit illis Jesus: Propter incredulitatem vestram. Amen, quippe dico vobis: Si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc, et transibit, et nihil impossibile erit vobis. *(Luc. 17, 6).*

20. Hoc autem genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium.

21. Conversantibus autem eis in Galilaea, dixit illis Jesus: Filius hominis tradendus est in manus hominum: *(Infr. 20, 18. Marc. 9, 30. Luc. 9, 44).*

22. et occident eum, et tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer. *(Supr. 16, 21).*

23. Et cum venissent Capharnaum, accesserunt, qui didrachma accipiebant ad Petrum, et dixerunt ei: Magister vester non solvit didrachma?

12. Wszakże wam powiadam, iż Eliasz iuż przyszedł, a nie poznali go, ale uczynili nad nim cokolwiek chcieli. Takci i syn człowieczy będzie od nich ciérpiał.

13. Tedy zrozumieli uczniowie, że im o Janie Chrzcicielu powiedział.

14. A gdy przyszedł do rzeszéy, przystąpił do niego człowiek upadłszy przed nim na kolana, mówiąc: Panie, zmiłuy się nad synem moim: abowiem lunatykiem iest y źle się ma: bo częstokroć wpada w ogień, y częstokroć w wodę;

15. y przywiódłem go uczniom twoim: a niemogli go uzdrowić.

16. A odpowiadaiąc Jezus, rzekł: O rodzaiu niewierny, y przewrotny: y pókiż będę z wami? pókiż was będę ciérpiał? przynieście go tu do mnie.

17. Y zfukał go Jezus, a wyszedł od niego czart, y uzdrowione iest pacholę od onéy godziny.

18. Tedy przystąpili uczniowie do Jezusa osobno, y rzekli: Czemuśmy go my wyrzucić nie mogli?

19. Rzekł im Jezus: Dla niedowiarstwa waszego. Bo wam zaprawdę powiadam: Będziecieli mieć wiarę, iako ziarno gorczyczne, rzeczecie téy górze: przéydzi ztąd ondzie, a przeydzie, y nic niepodobnego wam nie będzie.

20. A tenci rodzay nie bywa wypędzon, iedno przez modlitwę y post.

21. A gdy oni przebywali w Galileiéy, rzekł im Jezus: Syn człowieczy ma bydź wydan w ręce ludzkie:

22. y zabiią go, a trzeciego dnia zmartwychwstanie. Y zasmucili się barzo.

23. A gdy przyszli do Kapharnaum, przystąpili, którzy Didrachmy odbiérali, do Piotra, y rzekli mu: Mistrz wasz nie płaci Didrachm?

---

12. *Eliasz już przyszedł.* To jest Jan Chrzciciel, który był Eliaszem nie osobą lecz duchem, który poprzedził Chrystusa *w duchu i mocy Eliasza.* — *Uczynili nad nim.* Heroda rozumie, który zabił Jana, i być może Żydów, którzy się na to zgodzili; to się bowiem wskazuje daléj.—*Nad nim.* Jemu.—*Od nich.* Od Żydów, albo bezbożnych, podobnych do tych, którzy zabili Jana.

14. *Lunatykiem jest.* Tak się nazywają w Ewangelii ci, którzy przy pewnych odmianach księżyca byli trapieni od czarta. Marek 9, 16, nazywa go niemym, a w. 24, głuchym; Łukasz zaś r. 9, 39, mówi iż był opętanym od djabła.

15. *Przywiodłem go uczniom twoim.* Którzy się znajdowali u stóp góry, gdy Chrystus z onymi trzema przebywał na wierzchołku.

16. *O rodzaju niewierny.* Niektórzy rozumieją, że to powiedział o uczniach tylko; inni iż o ojcu młodzieńca i innych Żydach; inni, iż o jednych i drugich.—*Przewrótny.* W grec. *wykrzywiony*, który się nie dozwala kierować.—*Pókiż będę z wami.* „*Niezwyciężyła go niecierpliwość i znudzenie,* (powiada ś. Hieronim) *gdyż był łagodnym i cichym; lecz mówi to na podobieństwo lekarza, który gdy widzi iż chory postępuje wbrew jego przepisom, powiada: Dopókiż będę chodził do domu tego? dopóki napróżno będę szafował moją sztukę? gdy ja co innego każę, a ty co innego czynisz?*“—*Przynieście go tu do mnie.* Słusznie powiada prorok Habakuk: *Gdy się rozgniewasz wspomnisz na miłosierdzie.*

17. *Sfukał go.* Rozkazując wynijść.

18. *Osobno.* Bali się, czyli czasem nie z ich winy to się stało, i dla tego na osobności dochodzą przyczyny. Patrz Wujka.

19. *Dla niedowiarstwa waszego.* Wiarę większą, mieć byli powinni apostołowie, którzy tak długo obcowali z Chrystusem, tyle i tak wielkich cudów widzieli. Dodajmy niedowiarstwo ojca młodzieńca, którego się domyślamy ze ś. Marka, gdzie Chrystus powiada do ojca: *Jeźli wierzyć możesz, wszystko jest podobno wierzącemu,* jakby wskazując, że dla jego niedowiarstwa nie mogli apostołowie czarta wyrzucić.—*Jako ziarno gorczyczne.* Przez ziarno gorczyczne nie oznacza się wiara malutka, ale raczéj wiara gorąca i ostra, nakształt ziarna gorczycznego. Albo, gdybyście mieli wiarę oną, którą ja w przypowieści porównałem z ziarnem gorczycznem, wyż. r. 13. Patrz Wujka.—*Nic niepodobnego.* Wiara bowiem jest jakoby ręka Boża; cokolwiek Bóg może, wiara może, i ci mogą, którzy mają wiarę, gdyż nie swojemi, ale Bożemi rękami czynią.

20. *A tenci rodzaj nie bywa wypędzon, jedno przez modlitwę i post.* Niektórzy sądzą, iż się to mówi o wszelkiego rodzaju czartach; inni, o lunatykach tylko; inni o tych, którzy długo trzymali kogo w swéj mocy; inni o tych, którzy pobudzają ludzi do cielesności. Zdaje się, iż mówi Chrystus o szczególnym rodzaju djabłów, potężniejszych, upartszych i szkodliwszych od innych. Patrz Wujka.

24. Ait: Etiam. Et cum intrasset in domum, praevenit eum Jesus, dicens: Quid tibi videtur, Simon? Reges terrae a quibus accipiunt tributum vel censum: a filiis suis, an ab alienis?

25. Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Jesus: Ergo liberi sunt filii.

26. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem, qui primus ascenderit, tolle; et aperto ore ejus, invenies staterem: illum sumens, da eis pro me, et te.

24. Rzekł: Y owszem. A gdy wszedł w dóm, uprzedził go Jezus, mówiąc: Co się tobie zda Simonie? Królowie ziemscy od kogo biorą podatek abo czynsz? od synów swoich, czyli od obcych?

25. A on rzekł: Od obcych. Rzekł mu Jezus: Tedyć wolni są synowie.

26. Ale abyśmy ich nie zgorszyli, idź do morza a rzuć wędę, a onę rybę która naypierwey wynidzie, wezmi: a otworzywszy gębę iey, naydziesz stater: ten wziąwszy, day im za mię y za się.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 3. *Ukazali się im Mojżesz.* Augustyn ś. ztąd dowodzi, że się święci po śmierci ludziom, w osobie swéj własnéj, pokazować mogą: jako się tu Mojżesz pokazał Apostołom, który był dawno umarł. Aug. de cura pro mor. c. 15 et 16, 5. Moj. 34, 5.

9. *Z góry.* Tę górę Piotr ś. zowie górą świętą, dla tego dziwnego na niéj przemienienia. Jako i w starym zakonie kędy się Bóg ukazał we krzu Mojżeszowi, i gdziekolwiek indzie, miejsce takiego ukazania, ziemią świętą Pismo ś. zowie. II. Piotr. 1, 18. II. Moj. 3, 5. Zkąd jaśnie widziemy, że przez takie ukazowanie Boskiéj obecności, miejsca one bywaią poświęcane, i wzbudza się nabożeństwo w ludziach wiernych ku takowym miejscom. Jako mianowicie na tę górę Tabor bywały wielkie i częste pielgrzymowania w pierwszym Kościele: jako i na inne wszystkie miejsca, które Zbawiciel nasz swoją obecnością i cudami poświęcić raczył: i przetoż wszystkę onę ziemię obiecaną, zową ziemią świętą. Czytaj Hieronima ś. in Epi. Paulae et Epi. 17, et 18, ad Marcellam.

11. *Eliaszci przyjdzie.* Tu masz różnicę między Eliaszem w osobie, który jeszcze ma przyjść przed dniem sądnym, a między Eliaszem w przezwisku, który jest Jan Chrzciciel: który już przyszedł w duchu i w mocy Eliaszowéj. Tak iż nie o samym Janie jest ono proroctwo u Malachiasza, ale więcéj o prawym Eliaszu. Łuk. 3, 17. Mal. 4, 5.

19. *Czemużeśmy go my niemogli.* Nie dziw tedy, iż Exorcystowie Kościoła powszechnego, którzy mają moc wyrzucania czartów, nie zawżdy ich mogą wyrzucić kiedy chcą, i często z wielką pracą. Gdyż Apostołowie wziąwszy przedtém moc nad czartami, tu ich jednak wyrzucić nie mogli. Lecz heretykowie zgoła nigdy nic takiego, ani żadnego cudu innego prawdziwego uczynić nie mogą, na potwierdzenie wiary swéj potwornéj.

20. *Wiarę, jako ziarno.* Tać jest katolicka wiara, przez którą samę dzieją się wszystkie cuda, wszakże nie od wszystkich, którzy mają katolicką wiarę: ale od tych, którzy mają wiarę mocną, niewątpliwą, i niezwyciężoną, i ze wszystkiemi darami cudów. Onić mogą, wedle tych słów Pańskich, nie tylo insze dziwne cuda czynić, ale i góry przenosić: jako i Paweł ś. wspomina, i Hieronim ś. twierdzi, i kościelne historye mianowicie świadczą o ś. Grzegorzu Neocezaryjskim, który przeniósł górę dla zbudowania kościoła: którego przeto, i prze inne wielkie cuda, nazwano Cudotworcą. I. Kor. 13, 2. Nicepho. lib. 6, c. 17. Gre. Nissen. in vita ipsius.

21. *Przez modlitwę i post.* Moc postów i modlitw. Zkąd widzimy, iż exorcyzmy kościelne są z Pismem świętém zgodne które do imienia Pana Jezusowego przydawają posty i modlitwy rozliczne, na wygnanie czartów. Bo i tych też do tego potrzeba, a nie saméj wiary.

26. *Wolni są synowie.* Acz Pan, aby nie dał zgorszenia, pobór płacił: wszakże już pokazał że nie tylko sam miał być wolen od płacenia takich podatków (jako syn królewski, tak z strony bóstwa, jako i z strony człowieczeństwa) ale i czeladź jego, Apostołowie, i ich namiastkowie, ze wszystkiem duchowieństwem: która jest własna cząstka naszego Zbawiciela. Który przywiléj, na samém prawie przyrodzoném fundowany, i przeto i u samych poganów zwyczajny, dobrzy cesarze i królowie chrześcijańscy potwierdzili, i prawami swemi umocnili, na cześć Chrystusową. Jako Hieron. ś. pisze na to miejsce. My, prawi, dla czci jego poboru nie płacimy: a jako synowie królewscy, jesteśmy wolni od takowych podatków. I. Mo. 42, 27.

27. *Za mię i za się.* I to jest wielki znak, iż Piotr był po Chrystusie głową i przełożonym wszystkich Apostołów. Co też i sami Apostołowie z tych słów zrozumieli, jako Origenes, Chrysostom, Hieronim i Augustyn świadczą, i sama rzecz niżéj pokazuje.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O pokorze i prostocie dziecięcéj, unikaniu zgorszenia, zbłąkanéj owcy, poprawie braterskiéj, i t. d.

1. In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Quis putas, major est in regno coelorum? *(Infr. 19, 14. Marc. 9, 33. Luc. 9, 46. I. Cor. 14, 20).*

1. W onę godzinę przyszli do Jezusa uczniowie, mówiąc: Kto mniemasz więtszym iest w królestwie niebieskim?

---

23. *Przystąpili, którzy didrachmy odbierali.* Didrachma zawiera dwie drachmy srebrne, to jest pół sykla. Wypłacało się to corocznie jako podatek Rzymianom, albo Herodowi, od każdéj głowy mężkiéj z osobna.

24. *Rzekł: i owszem.* Tak odpowiada, gdyż wiedział że Chrystus corocznie się uiszczał z podatku. — *Królowie ziemscy od kogo biorą.* Używa dowodu od mniéjszéj rzeczy do większéj w ten sposób: jeśli synowie królów ziemskich nie powinni dawać podatków królom, to tém bardziéj ja, który jestem synem króla królów, Boga, nie mam obowiązku tego czynić. P. W.

26. *Ale abyśmy ich nie gorszyli.* Nie byłoby to zgorszenie dane, ale przyjęte, jak nazywają teologowie; lecz i tego ostatniego, gdy można było, chciał uniknąć.—*Stater.* Sykl, ważący cztery drachmy.—*Daj im za mię, i za się.* Patrz Wujka.

R. 18.—1. *W onę godzinę.* W tym czasie.—*Przyszli do Jezusa uczniowie.* Żeby dało się pogodzić to, co mają Ś. Mateusz w tém miejscu, Marek 9, 33, i Łukasz 9, 46, należy zrobić porządek dziejów, który

2. Et advocans Jesus parvulum, statuit eum in medio eorum,

3. et dixit: Amen, dico vobis: nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum coelorum.

4. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno coelorum.

5. Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit:

6. qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris. *(Marc. 9, 42. Luc. 17, 2).*

7. Vae mundo a scandalis. Necesse est enim, ut veniant scandala: verumtamen vae homini illi, per quem scandalum venit.

8. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscide eum, et projice abs te: bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem aeternum. *(Supr. 5, 30. Marc. 9, 42).*

9. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te: bonum tibi est cum uno oculo in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

10. Videte, ne contemnatis unum ex his pusillis; dico enim vobis: Quia angeli eorum in coelis semper vident faciem Patris mei, qui in coelis est. *Psal. 33, 8).*

2. A Jezus wezwawszy dziecięcia, postawił ie w pośrzodku ich,

3. y rzekł: Zaprawdę powiadam wam, ieśli się nie nawrócicie, y nie staniecie się iako dziatki, nie wnidziecie do królestwa niebieskiego.

4. Ktokolwiek się tedy uniży iako to dzieciątko, ten iest więtszy w królestwie niebieskim.

5. A ktoby przyiął iedno dzieciątko takowe w imię moie, mnie przyimuie.

6. A ktoby zgorszył iednego z tych małych którzy w mię wierzą, lepiéy mu aby zawieszono kamień młyński u szyie iego, y zatopiono go w głębokości morskiéy.

7. Biada światu dla zgorszenia. Abowiem muszą przyśdź zgorszenia: a wszakże biada człowiekowi onemu przez którego zgorszenie przychodzi.

8. A ieśli ręka twoia, albo noga twoia gorszy cię, odetni ia y zarzuć od siebie. Lepiéyci tobie ułomnym abo chromym wniśdź do żywota, niźli maiąc dwie ręce abo dwie nodze, być wrzuconym w ogień wieczny.

9. A ieśli oko twoie gorszy cię, wyłup ie, y zarzuć od siebie. Lepiéyci tobie z iednym okiem wniśdź do żywota, niźli dwie oczy maiac, bydź wrzuconym do piekła ognistego.

10. Patrzcież abyście nie wzgardzali iednego z tych małych: Abowiem wam powiadam, iż Aniołowie ich, w niebiesiech zawsze widzą oblicze oyca mego, który w niebiesiech.

---

był taki: przyszedł Pan, jak się powiedziało w rozdz. poprzedzającym, do Kafarnaum; wstąpiła zaś, jak powiada S. Łukasz, w serca uczniów pyszna myśl o pierwszeństwie, o którém, jak jest u Marka, w drodze spór wiedli idąc do Kafarnaum, pytając siebie nawzajem, ktoby z nich był większym; przybyli do domu, jak powiada S. Mateusz; rozkazał Chrystus Piotrowi, żeby szedł do morza, ułowił rybę, i zapłacił podatek; gdy powrócił, zapytał, jak ma S. Marek 9, 32: *Coście w drodze rozmawiali?* Oni zawstydzeni milczeli. Pan zaś usiadłszy wezwał ich. Tedy *w onę godzinę,* to jest, na ówczas przystąpili, jak powiada S. Mateusz, i dali pytanie nie o sobie, lecz ogólnie: *Kto mniemasz większym jest w królestwie niebieskiem. — W królestwie niebieskiem.* W Kościele, a potém w niebie. Sądzili, iż Chrystus naprzód będzie panował na ziemi, potém ze swoimi przejdzie do nieba, do królestwa wiecznego.— Patrz Wujka.

2. *A Jezus wezwawszy dziecięcia.* Uczynił to dla tego, żeby, jak zauważał S. Chryzostom, nie tylko słowy, ale także i samemi rzeczami obecnemi, nauczyć pokory i prostoty.

3. *Jeźli się nie nawrócicie.* To jest od pychy i ambicyi. Jeżeli nie odmienicie obyczajów, i nie przywdziejecie na siebie pokory i prostoty dziecięcéj niejako.— *Nie wnidziecie do królestwa niebieskiego.* Uczniowie pytali o pierwszeństwie w Kościele, a Chrystus odpowiada o królestwie niebieskiém, używając słów w dwóznaczném znaczeniu królestwa niebieskiego. P. W.

4. *Jako to dzieciątko.* Nie należy tego rozumieć, jakoby się wymagało zupełnie takiéj saméj prostoty i pokory od wszystkich, jaka jest w dzieciach: ktoby bowiem wszedł do królestwa niebieskiego? Ale się podaje największy wzór tych cnót, abyśmy do niego, o ile zdołamy, jak najwięcéj przybliżyć się usiłowali. — *Ten jest większy* Im kto pokorniejszy, tém większy.

5. *A ktoby przyjął.* Ktoby dla mnie przyjął w gościnę, lub innym jakim sposobem dopomógł, ochronił i zabezpieczył tych pokornych, mnieby samego w niejaki sposób przyjął; bo co się im robi, uważam tak samo, jakby się mnie robiło.

6. *Zgorszył.* Obraził, uczynił krzywdę, przeciwstawią się bowiem sobie słowa *przyjąć* i *zgorszyć;* zgorszyć oznacza także być przyczyną upadku duchownego, przez okrywanie zniewagami, obwinianie i odstraszanie okrucieństwami prześladowań od prawdziwéj wiary.'— *Jednego.* Choćby jednego tylko. Cóż gdyby wielu? Cóż gdyby naród cały?— *Lepiéj mu.* Ktoby zgorszył jednego z tych najmniejszych, lepiejby mu było gdyby był wrzucony w morze, niż żeby to czynił; to jest, lepiejby mu było znosić owe doczesne nieszczęście, niż jaką krzywdą dotknąć malutkiego, gdyż za takową krzywdę większą karę poniesie. Że taki jest sens, pokazuje się ze S. Łukasza r. 17, 2, gdzie tak czytamy: *Pożyteczniéj mu jest, gdyby młyński kamień zawieszono na szyjéj jego i wrzucono go w morze, niźliby miał zgorszyć jednego z tych malutkich. — Kamień młyński.*— Patrz Wujka.

7. *Biada światu dla zgorszenia.* Wielkie nieszczęście grozi światu z powodu zgorszeń. Pod imieniem świata rozumie tych, którym ma być zadawana krzywda i czynione zgorszenie, przez potwarze, prześladowania, i t. d. Dla ludzi tak dobrych jako i złych wynikają wielkie niebezpieczeństwa ze zgorszeń.— *Muszą przyjść zgorszenia.* Wziąwszy na uwagę złość ludzką. Tak I. Kor. 11, 19 mówi się: *Muszą być i kacerstwa.*—Patrz Wujka.

8. *A jeśli ręka twoja.* Patrz wyżéj r. 5, 29 i Wujka.

10. *Aniołowie ich i t. d.* A zatém łatwo mogą uprosić pomsty u Boga na tych, którzy nimi gardzą. Patrz Wujka.

11. Venit enim Filius hominis salvare, quod perierat. *(Luc. 15, 4.—19, 10).*

12. Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oves, et erraverit una ex eis: nonne relinquit nonaginta novem in montibus, et vadit quaerere eam, quae erravit?

13. Et si contigerit, ut inveniat eam: amen, dico vobis: quia gaudet super eam magis, quam super nonaginta novem, quae non erraverunt.

14, Sic non est voluntas ante Patrem vestrum, qui in coelis est, ut pereat unus de pusillis istis.

15. Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum: si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. *(Lev. 19, 17. Eccli. 19, 13. Luc. 17, 3. Jac. 5, 19).*

16. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. *(Deut. 19, 15. Joan. 8, 17. II. Cor. 13, 1. Hebr. 10, 28).*

17. Quodsi non audierit eos, dic ecclesiae: si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. *(I. Cor. 5, 9. II. Thes. 3, 14).*

18- Amen, dico vobis: Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in coelo: et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in coelo. *(Joan. 20, 23).*

19. Iterum dico vobis: Quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re, quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo, qui in coelis est.

20. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

11. Bo syn człowieczy przyszedł aby zbawił co było zginęło.

12. Co się wam zda? Jeśliby kto miał sto owiec, a zabłądziłaby iedna z nich: aza nie opuszcza dziewięćdziesiąt y dziewięć na górach, y idzie szukać onéy która zabłądziła?

13. A ieśli mu się przyda naleźć ią: zaprawdę powiadam wam, że się z niéy więcéy weseli, niż z dziewiącidziesiąt dziewiąci które nie zbłądziły.

14. Takci nie iest wola przed oycem waszym, który iest w niebiesiech, aby zginął ieden z tych małych.

15. A ieśliby zgrzeszył przeciwko tobie brat twóy, idź a karz go między tobą y onym samym. Jeśli cię usłucha, pozyszczesz brata twego.

16. Ale jeśli cię nie usłucha, weźmi z sobą iescze iednego abo dwu, aby w uściech dwu abo trzech świadków stanęło wszelkie słowo.

17. A ieśliby ich nie usłuchał, powiedz kościołowi: a ieśliby kościoła nie usłuchał, niechci będzie iako poganin y celnik.

18. Zaprawdę powiadam wam: Cobyście kolwiek związali na ziemi, będzie związano y na niebie: a cobyściekolwiek rozwiązali na ziemi, będzie rozwiązano y w niebie.

19- Zasię powiadam wam, iż gdyby się z was dwa zezwolili na ziemi, o wszelką rzecz o którąby prosili, stanie się im od oyca mego który iest w niebiesiech.

20. Abowiem gdzie są dwa abo trzey zgromadzeni w imię moie, tamem iest w pośrzodku ich.

---

11. *Bo syn człowieczy przyszedł.* Druga przyczyna, którą to samo stwierdza; jakby rzekł: Nie pogardzajcie tymi malutkimi, dla których Bóg przyjął na się naturę ludzką, i śmierć poniósł.

12. *Jeźliby kto miał sto owiec.* Jako pasterz nie chce żeby zginęła choćby jedna owca, tak Bóg nie chce iżby zginął choćby jeden z tych malutkich; i jeśli się zbłąka, stara się go na nowo przywieść do siebie.

13. *Weseli.* Radością obecną i nową.

14. *Nie jest wola przed ojcem.* Nie chce Bog, wasz Ojciec.

15. *Zgrzeszył przeciwko tobie.* Obraził ciebie w czémkolwiek, albo w obecności twéj zgrzeszył; albo o ile z niego jest, dał tobie grzesząc zgorszenie. Albowiem rzeczą jest pewną, iż nauka Chrystusowa nie zamyka się w tak szczupłych granicach, żeby mówiła tylko o tych grzechach, z których wynika osobista krzywda upominającego; gdyż przyczyna, którą Chrystus kładzie, *pozyszczesz brata swego,* ściąga się także i do innych grzechów.— *Brat twój.* Bratem zowie każdego chrześcianina; o innych bowiem nie mówi, jak się pokazuje z w. 17: *Powiedz kościołowi; a jeźliby kościoła nieusłuchał, niechci będzie jako poganin i celnik*; albowiem przeciwstawi bratu poganina i celnika, i Kościoł o tych nie sądzi, którzy nie są w nim, I. Kor. 5, 12. Właściwie jednak *bratem* nazywa tego, którego w. 10 nazwał *małym;* i uczy, iż jeśli on w czém zgrzeszy, nie należy się z nim obchodzić surowo jak z nieprzyjacielem, lecz miłosiernie jako z bratem, tak jak się z nim obchodzi Syn Boży, który przyszedł żeby zbawić co było zginęło. — *Karz go między tobą a onym samym.* Jeśliby zgrzeszył brat twój, nie obwiniaj go rychło, i nie zaraz podawaj go na sąd Kościoła, lecz ochraniaj jego sławę i wprzódy go upomnij.

16. *Weźmij z sobą jeszcze jednego albo dwu.* Świadków użyć należy dla tego, aby upominający mógł łatwiéj przekonać grzeszącego o jego grzechu, gdy nie on jeden, ale dwóch albo trzech świadków to samo stwierdzą; na to bowiem zdanie naprowadza nas świadectwo z Deut., *w ustach dwóch albo trzech, i t. d.* Używają się także dwaj oni świadkowie dla tego, aby poznawszy winę wykraczającego, i przekonawszy się o tém iż on zostaje w grzechu, jego upomnieli; i żeby na mocy téj wiadomości, jeśliby się winny nie chciał poprawić, donieśli go do władzy.

17, *Powiedz kościołowi.* A jeśliby i im nie wierzył, tedy wolno ci będzie odesłać winnego na sąd przełożonych kościoła. Patrz Wujka.—*Niech ci będzie jako poganin i celnik.* Patrz Wujka.

18. *Cobyściekolwiek związali na ziemi.* P. Wujka.

19. *Gdyby się z was dwa zezwolili.* Patrz Wujka.— *Na ziemi.* Oznacza, iż chociaż są na ziemi, i daleko od nieba, tam jednak gdy się będą modlili, zostaną wysłuchanymi.—*O wszelką rzecz.* Czy to będzie mała' czy wielka, łatwa czy trudna. Dla czego niekiedy bywamy niewysłuchanymi, chociaż prosimy, powiedzieliśmy wyżéj 7, 7.

20. *Zgromadzeni w imię moje.* Wtedy się zgromadzamy w imię Chrystusowe, gdy nic innego nie szukamy jedno Chrystusa i jego chwały, albo gdy się zbieramy przy wzywaniu imienia Pańskiego. Albo gdy ci, którzy się zgromadzają mają na sobie powagę i osobę Chrystusa.— *Jestem w pośrodku ich.* Gotów ku przyjęciu i wysłuchaniu ich modłów.—Patrz Wujka.

21. Tunc accedens Petrus ad eum dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies? (*Luc. 17, 4*).

22. Dicit illi Jesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.

23. Ideo assimilatum est regnum coelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis.

24. Et cum coepisset rationem ponere, oblatus est ei unus, qui debebat ei decem millia talenta.

25. Cum autem non haberet, unde redderet, jussit eum dominus ejus venundari, et uxorem ejus et filios, et omnia, quae habebat, et reddi.

26. Procidens autem servus ille orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi.

27. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei.

28. Egressus autem servus ille invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios; et tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes.

29. Et procidens conservus ejus, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi.

30. Ille autem noluit, sed abiit, et misit eum in carcerem, donec redderet debitum.

31. Videntes autem conservi ejus, quae fiebant, contristati sunt valde, et venerunt, et narraverunt domino suo omnia, quae facta fuerant.

32. Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me:

33. nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum?

34. Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum.

35. Sic et Pater meus coelestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

21. Tedy Piotr przystąpiwszy do niego, rzekł: Panie, ilekroć brat mój zgrzeszy przeciwko mnie, a mam mu odpuścić? aż do siedmi kroć?

22. Mówi mu Jezus: Nie powiedam ci aż do siedmi kroć, ale aż do siedmdziesiąt siedmikroć.

23. Dla tego przypodobane iest królestwo niebieskie człowiekowi królowi, który chciał kłaśdź liczbę z sługami swoimi.

24. A gdy począł liczbę kłaśdź, przywiedziono mu iednego, który mu był winien dziesięć tysięcy talentów.

25. A gdy nie miał zkąd oddać, kazał go Pan iego zaprzedać, y żonę iego y dzieci, y wszytko co miał, y oddać.

26. A upadszy sługa on, prosił go mówiąc: Miéy cierpliwość nademną, a wszytko tobie oddam.

27. A Pan zlitowawszy się nad onym sługą, wypuścił go, y dług mu odpuścił.

28. Lecz sługa on wyszedszy, nalazł iednego z towarzyszów swoich, który mu był winien sto groszy: y uiąwszy dusił ji mówiąc: Odday cóś winien.

29. A upadszy towarzysz iego, prosił go, mówiąc: miéy cierpliwość nademną, a oddam ci wszytko.

30. A on nie chciał: ale szedł y wsadził go do więzienia, ażby oddał dług.

31. A uyźrzawszy towarzysze iego co się działo, zasmucili się barzo: y przyszli y powiedzieli panu swemu wszytko co się było stało.

32. Tedy zawołał go pan iego, y rzekł mu: Sługo niecnotliwy, wszytek dług odpuściłem ci, iżeś mię prosił:

33. izali tedy y ty nie miałeś się zmiłować nad towarzyszem twoim, iakom się y ia zmiłował nad tobą?

34. Y rozgniewawszy się Pan iego, podał go katom, ażby oddał wszytek dług.

35. Takci y Ociec mój niebieski uczyni wam, ieśli nie odpuścicie każdy bratu swemu z serc waszych.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 18. w. 1. *Ktoli większym jest.* Tego pytania Apostołowie ztąd przyczynę wzięli, iż widzieli Piotrowi zwierzchność daną nad wszystkimi, przez to że mu rzeczono: Tyś jest opoka, Tobie dam klucze, a wyżéj: Daj im za mię i za się. Wszakże nie śmiejąc jaśnie spytać, przeczby Piotra nad insze przełożył: pytają zdaleka, ktoby był między nimi większym. Chryzostom i Hieronim ś. na to miejsce. Wyż. 16, 18 i 19. Wyż. 17. 27.

3. *Jako małe dziatki.* Pokora, niewinność, szczerość, a prostota jest nam tym przykładem dziatek zalecona.

22. *Aż do siedmdziesiąt siedmikroć.* Liczba określona zamiast nieokreślonéj; jakby rzekł: przebaczaj, ilekroć zgrzeszy. P. W.

23. *Dla tego przypodobane jest.* Dla tego to się mówi, że królestwo niebieskie podobném jest, i t. d. Albo partykuła *dla tego*, kładzie się zamiast *albowiem*. —*Przypodobane jest królestwo niebieskie.* Podobnie się zdarza w Kościele, jak gdyby król, i t. d.

24. *Dziesięć tysięcy talentów.* Dziesięć tysięcy talentów kładą się w tém miejscu zamiast największéj summy pieniędzy, jakąby zresztą ona nie była.

26. *Miéj cierpliwość nademną.* Czekaj cierpliwie, a wszystko ci oddam, com winien.

34. *Podał go katom.* Był bowiem dawny zwyczaj u Rzymian, którego się także trzymali Żydzi w czasach Chrystusa, iż wierzyciele wtrącali dłużników do więzienia, biczowali i innemi katuszami trapili.

35. *Tak i Ojciec mój niebieski uczyni wam.* Nie oznacza się, iż potępieni wypłacą się kiedykolwiek z kar sobie należnych, i zostaną wybawieni; lecz że nigdy nie będą wybawieni, chybaby się z kar wypłacili; a ponieważ tego nigdy uczynić nie zdołają, nigdy też i wybawieni nie zostaną. Ani się oznacza, iż grzechy odpuszczone wracają, lecz że tylko z powodu nieludzkości i okrócieństwa względem bliźnich, mają być zadane kary wieczne; jakkolwiek to jest prawdą, iż ten, któremu grzechy wprzódy były odpuszczone, ciężéj i dłużéj musi być karany, ze względu na okoliczność niewdzięczności.—*Z serc.* Z duszy, domyślać się należy: grzechy ich, jak jest w tekscie greckim.

6. *Kamień młyński.* Słowo łacińskie, *mola asinaria,* właśnie się przełożyć mogą, żarna ośle: bo ten obyczaj był, iż osieł żarna obracał, jako u nas we młynie woda obraca kamienie. Wszakże iż obadwa tak ten ośli, jako i wodny są młynami, dobrze się zowie, młyński kamień, bo go też tak zowie Łuk. 17, ver. 2.

7. *Dla zgorszenia.* Ludzie są bardzo skłonni do zgorszenia ze złego życia przełożonych swoich, a zwłaszcza kapłanów. Przetoż ciężki sąd odniosą przełożeni, tak duchowni jako i świeccy (ale więcéj duchowni) którzy złym przykładem i życiem niepobożném inne ludzie gorszą.

8. *Ręka twoja albo noga.* Przez te członki najpotrzebniejsze człowiekowi, rozumieją się nam najbliższe i najmilsze rzeczy: jako żona, dzieci, krewni, przyjaciele, majętności. Co wszystko wzgardzić i opuścić mamy, kiedy nam przeszkadza do zbawienia.

10. *Aniołowie ich.* Wielka jest zacność dusze człowieczéj, że każda z nich, od początku narodzenia, ma anioła stróża swego naznaczonego. Hieronim ś. na to miejsce.

17. *Jeśliby Kościoła nie usłuchał.* Tu przez Kościoł, Chryzostom ś. i pospolicie wszyscy doktorowie rozumieją biskupy i przełożone kościelne: którzy mają moc sądzenia, związania i rozwiązania: niżéj w. 18. A obacz iż nie tylko heretycy, ale i inni uporni, a nieposłuszni synowie kościelni, mogą być wyklęci, i stać się takimi jacy byli u Żydów poganie i celnicy, to jest: wyrzuceni z społeczności wiernych. Która klątwa (jako Augustyn ś. świadczy) jest cięższe karanie niż gdy człowieka mieczem zetną, ogniem spalą, albo bestyami skarmią. Bo kluczmi kościelnemi ciężéj i nieszczęśliwiéj bywa człowiek związany, niźli któremiżkolwiek najcięższemi i najtwardziejszemi żelaznemi, albo dyamentowemi łańcuchami, albo okowami. To wszystko Augustyn cont. adv. leg. lib. 1, cap. 17.

17. *Jako poganin.* Ponieważ tedy heretykowie Kościoła nie słuchają, słusznie się ich (a zwłaszcza mianowicie wyklętych) katolikowie wiarować, z nimi w rzeczach z strony nabożeństwa nie obcować, i owszem się tak imi brzydzić mają, jako żydy, pogany i jawnogrzeszniki

18. *Cobykolwiek związali.* Jako przedtém dał moc zwięzowania i rozwięzowania wszystkich wobec i każdego z osobna, najpierwéj i osobliwie Piotrowi ś. na którym Kościół swój zbudował: Mat. 16, 19. Tak tu nie tylko Piotrowi, i w nim potomkom jego: ale też i innym Apostołom, i w nich namiastkom ich, każdemu w swém Biskupstwie tęż moc daje. Hiero. lib. 1, cap. 14, adversus Jovinianum, et epist. ad Heliod. Cyprianus de unitate Ecclesiae. Lecz inaczéj wiedzieć nie mogą coby rozwiązać, a co związać mieli, aż im każdy otworzy przez spowiedź swe sumienie

18. *A cobyście rozwiązali.* Nie mniejszą moc dał Pan Kościołowi swemu rozwiązania, a niźli związania. Jako ś. Ambroży przeciw Nowacyanom pisze. Lib. de poenit. cap. 2. Którzy mówili: iż kapłani mogą związać, ale nie rozwiązać.

19. *Gdyby się z was dwa zezwolili.* Wszelkie zezwolenie w jedności Kościoła Chrystusowego, na Concyliach, na Synodziech, i na pospolitych modlitwach, większéj mocy jest, niźli osobnego którego człowieka.

20. *W pośrodku ich.* Nie każde zgromadzenia mogą sobie przytomność i obecność Pana Chrystusową przypisować: ale tylko te, które się zgromadzają w jedności kościelnéj. A przetoż wszystkie zbory i schadzki heretyków i odszczepieńców, które się zgromadzają prosto przeciw katolickiéj wierze, darmo się têm słowem Pańskim cieszyć mają. Cyprianus de unitate Ecclesiae.

22. *Siedmdziesiąt siedm kroć.* Jako zawsze mają odpuszczać kapłani pokutującym grzechy na spowiedzi przez rozgrzeszenie: tak też winien każdy odpuścić bliźniemu występki jego przeciw sobie, choćby go tysiąc kroć obraził.

CAPUT XIX. — ROZDZIAŁ 19.

O nierozerwalności małżeństwa, dobrowolnej czystości, młodzieńcu bogatym, i t. d.

1. Et factum est, cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilaea, et venit in fines Judaeae trans Jordanem, *(Marc. 10, 1).*

2. et secutae sunt eum turbae multae, et curavit eos ibi.

3. Et accesserunt ad eum Pharisaei tentantes eum, et dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam, quacumque ex causa? *(Marc. 10, 2).*

4. Qui respondens ait eis: Non legistis, quia, qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos? et dixit: *(Gen. 1, 27).*

5. Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una: *(Gen. 2, 24. Marc. 10, 7. I. Cor. 6, 16. Eph. 5, 31).*

1. Y stało się, gdy dokończył Jezus tych mów, odszedł z Galileiey, y przyszedł na granice Żydowskiey ziemie za Jordan,

2. y szły za nim wielkie rzesze, y uzdrowił ie tam.

3. Y przyszli do niego Pharyzeuszowie, kusząc go, y mówiąc: Godzili się człowiekowi opuścić żonę swoię dla któreykolwiek przyczyny?

4. Który odpowiadaiąc, rzekł im: Nie czytaliście, iż który stworzył człowieka od początku, mężczyznę y niewiastę stworzył ie? y rzekł:

5. Dla tego, opuści człowiek oyca y matkę, y złączy się z żoną swoią: y będą dwoie w iednym ciele:

R. 19.—3. *Kusząc go.* Szukając jakiegokolwiek powodu z tego co mówił lub czynił, żeby go spotwarzyć.—*Dla którejkolwiek przyczyny.* Nie rzekli, czy wolno opuścić żonę dla jakiéj przyczyny, lecz *dla którejkolwiek przyczyny;* albowiem nie wątpili, że jest przyczyna, dla któréj wolno. P. Deut. 24, 1.

4. *Nie czytaliście.* Wyrzuca Faryzeuszom niewiadomość prawa, którego się umiejętnością szczycili. Tak wyżéj 12, 3 i 5.—*Który stworzył.* To jest stworzyciel.— *Mężczyznę i niewiastę stworzył je.* Chrystusa dowód jest taki: jeśliby Bóg chciał, żeby jeden mężczyzna miał wiele żon, nie stworzyłby jednéj tylko niewiasty, ale wiele.—*I rzekł.* Bóg; o nim bowiem mówił. Przeciwnie w Gen. 2, 24, te słowa przypisują się Adamowi. Odpowiedzieć należy, iż Adam, jako prorok, powiedział to duchem Bożym, i że Bóg mówił przez usta jego.

5. *Opuści człowiek ojca i matkę.* Odejdzie od rodziców, żeby zamieszkać z żoną.

6. itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.

7. Dicunt illi: Quid ergo Moyses mandavit dare libellum repudii, et dimittere? *(Deut. 24, 1).*

8. Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic.

9. Dico autem vobis: Quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur: et qui dimissam duxerit, moechatur. *(Supr. 5, 32).*

10. Dicunt ei discipuli ejus: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere.

11. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.

12. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt, et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus, et sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere, capiat.

13. Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret, et oraret. Discipuli autem increpabant eos. *(Marc. 10, 13. Luc. 18, 15).*

14. Jesus vero ait eis: Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire: talium est enim regnum coelorum. *(Supr. 18, 3).*

15. Et cum imposuisset eis manus, abiit inde.

16. Et ecce, unus accedens, ait illi: Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam aeternam? *(Marc. 10, 17. Luc. 18, 18).*

17. Qui dixit ei: Quid me interrogas de bono? Unus est bonus, Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata.

18. Dixit illi: Quae? Jesus autem dixit: Non homicidium facies: non adulterabis: non facies furtum: non falsum testimonium dices: *(Exod. 20, 13).*

6. a tak iuż nie są dwoie, ale iedno ciało. Co tedy Bóg złączył, człowiek niechay nie rozłącza.

7. Rzekli mu: Przeczże tedy Moyżesz roskazał dawać list rozwodny, y opuścić?

8. Rzekł im: Iż Moyżesz dla twardości serca waszego dopuścił wam opusczać żony wasze: lecz od początku nie było tak.

9. A powiadam wam, iż ktobykolwiek opuścił żonę swoię oprócz dla porubstwa, a inszaby poiął, cudzołoży: a ktoby opuszczoną poiął, cudzołoży.

10. Rzekli mu uczniowie iego: Jeśli tak iest sprawa człowieka z żoną, niepożyteczno się żenić.

11. Który im rzekł: Nie wszyscy poymuią słowa tego, ale którym iest dano.

12. Abowiem są rzezańcy którzy z żywota matki tak się narodzili: y są rzezańcy, którzy od ludzi są uczynieni: y są rzezańcy, którzy się sami otrzebili dla królestwa niebieskiego. Kto może poiąć niechay poymuie.

13. Tedy mu przyniesiono dziatki, aby ręce włożył na nie y modlił się. A uczniowie łaiali im.

14. Lecz Jezus rzekł im: Zaniechaycie dziatek, a nie zabraniaycie im przychodzić do mnie: abowiem takowych iest królestwo niebieskie.

15. A gdy włożył na nie ręce: poszedł zonąd.

16. A oto ieden przystąpiwszy, rzekł mu: Nauczycielu dobry, co dobrego mam czynić abym miał żywot wieczny?

17. Który mu rzekł: Co mię pytasz o dobrym? Jedenci iest dobry, Bóg. A ieśli chcesz wniśdź do żywota, chowąy przykazania.

18. Rzekł mu: Które? A Jezus rzekł: Nie będziesz mężobóystwa czynił: Nie będziesz cudzołożył: Nie będziesz czynił kradzieży: Nie będziesz fałszywego świadectwa mówił:

---

6. *A tak już nie są dwoje.* Już nie jest dwóch ludzi, lecz jeden.— *Jedno ciało.* Jakby jeden człowiek. Albo rozumie się połączenie ciał, jak zdaje się tłumaczyć Ś. Paweł, I. Kor. 6, 16, gdy mówi: *ten co się złącza z nierządnicą, staje się jedném ciałem.—Co tedy Bóg złączył.* Węzłem tak ścisłym, iż niechce żeby się kiedy rozłączyli dopóki żyją.— Patrz Wujka.

7. *Rozkazał dawać list rozwodny, i opuścić.* Tym, którzy chcą opuścić żony, rozkazał aby dawali list rozwodowy.

8. *Nie było tak.* Nie godziło się, nie było tak postanowiono.

9. *Oprócz dla porubstwa.* Patrz Wujka.— *Opuszczoną.* Dla cudzołóztwa.

10. *Jeźli tak jest.* Że nawet dla cudzołóztwa opuściwszy żonę innéj brać nie wolno, lepiéj się nie żenić.

11. *Nie wszyscy pojmują słowa tego.* P. Wujka.— *Słowa tego.* Tę rzecz.— *Jest dano.* Od Boga.

12. *Którzy z żywota matki tak się narodzili.* Z natury są niezdolni do zawarcia małżeństwa.— *Podaje,* powiada Ś. Hilary, *trzy rodzaje trzebieńców, z których jedni takimi są od natury, drudzy od ludzi, inni sami przez się: z tych pierwszy wolnymi są i od winy i od zasługi: drudzy mają winę, jeśli się to stało za ich zgodą, trzeci mają zasługę.—Którzy się sami otrzebili.* Patrz Wujka.— *Kto może pojąć niechaj pojmuje.* Patrz Wujka.

13. *Aby ręce włożył na nie.* Aby im błogosławił, życzył dobra, i udzielił jakiéj łaski duchownéj.— *A uczniowie łajali im.* Gdyż sądzili, że ten wiek jest niegodnym, aby się zbliżał do Chrystusa, jakoby przez to ucierpiała godność Chrystusa, gdyby się zajmował błogosławieniem dziatek.

14. *Takowych.* I tych i im podobnych, to jest niewinnych i prostych. Patrz Wujka.

16. *Nauczycielu dobry.* Używa zaszczytnéj przemowy, żeby zjednać względy Chrystusa.

17. *Co mię pytasz o dobrym?* Patrz Wujka. Prawdopodobnie dla tego tak odpowiada Chrystus na zapytanie, że wiedział o usposobieniu młodzieńca, dalekiém od spełnienia tego, co mu Pan mówił, jak tłumaczy Origenes.— *Jedenci jest dobry, Bóg.* Marek i Łukasz mają: nikt nie jest dobry, jedno sam Bóg. Jeden Bóg z natury, i sam przez się jest dobry; ma bowiem od siebie dobroć, któréj jest źródłem, i z niego człowiek i inne stworzenia czerpią dobroć. Tak więc odpowiada Pan dla tego, że młodzieniec nazywał go dobrym, nie jako Boga, lecz jako zwyczajnego człowieka.— Patrz Wujka.

18. *Rzekł mu: które?* Jakie to są te przykazania, zapytuje, o których wspomniał Chrystus; gdyż przychodził do Chrystusa jako do jakiegoś nowego i największego nauczyciela, żeby się czegoś nowego nad to co jest w prawie nauczyć; albowiem przykazania prawa nie tylko znał, ale i zachowywał.

19. honora patrem tuum et matrem tuam, et diliges proximum tuum sicut teipsum.

20. Dicit illi adolescens: Omnia haec custodivi a juventute mea: quid adhuc mihi deest?

21. Ait illi Jesus: Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me.

22. Cum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis; erat enim habens multas possessiones.

23. Jesus autem dixit discipulis suis: Amen, dico vobis: Quia dives difficile intrabit in regnum coelorum.

24. Et iterum dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum coelorum.

25. Auditis autem his, discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit salvus esse?

26. Aspiciens autem Jesus dixit illis: Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

27. Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce, nos reliquimus omnia, et secuti sumus te: quid ergo erit nobis? (*Marc. 10, 28*).

28. Jesus autem dixit illis: Amen, dico vobis, quod vos, qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.

29. Et omnis, qui reliquerit domum, vel fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut uxo-

19. czci oyca twego y matkę twoię: a będziesz miłował bliźniego twego, iako samego siebie.

20. Rzekł mu młodzieniec: Wszytkiegom tego strzegł, od młodości moiey: czegóż mi iescze nie dostawa?

21. Rzekł mu Jezus: Jeśli chcesz bydź doskonałym, idź przeday co masz, y day ubogim, a będziesz miał skarb w niebie: a przydź, póydź za mną.

22. A gdy słowo młodzieniec usłyszał, odszedł smutny: abowiem miał maiętności wiele.

23. A Jezus rzekł ucznióm swoim: Zaprawdę powiadam wam, iż bogaty trudno wnidzie do królestwa niebieskiego.

24. Y zasię powiadam wam: Łatwiey iest Wielbłądowi przez dziurę igielną przeyść, niż bogatemu wniśdź do królestwa niebieskiego.

25. A usłyszawszy to uczniowie, dziwowali się barzo, mówiąc: Któż tedy może bydź zbawion?

26. A Jezus póyźrzawszy, rzekł im: U ludzi to niepodobno iest, ale u Boga wszytko iest podobno.

27. Tedy Piotr odpowiadaiąc rzekł mu: Otośmy my opuścili wszytko, y poszlichmy za tobą: cóż nam tedy będzie?

28. A Jezus rzekł im: Zaprawdę powiadam wam, iż wy którzyście szli za mną, w odrodzeniu gdy usiędzie syn człowieczy na stolicy maiestatu swego, będziecie y wy siedzieć na dwanaście stolicach, sądząc dwoienaście pokolenia Izraelskie.

29. Y wszelki którzyby opuścił dóm, abo bracią, abo siostry, abo oyca, abo matkę, abo żonę, abo

20. *Wszystkiegom tego strzegł.* Powiedział, jak rzeczywiście było, bo nie bez przyczyny opowiada Ś. Marek r. 10, 21, iż Chrystus to posłyszawszy umiłował go, czegoby zapewne nie uczynił, gdyby, jak chcą niektórzy, był obłudnikiem.— *Czegoż mi jeszcze niedostawa?* Abym był doskonałym.

21. *Jeźli chcesz być doskonałym.* Patrz Wujka.— *Skarb.* Zapłatę, nagrodę. *Przez skarb obfitość i trwałość nagrody się rozumie,* jak powiada Ś. Chryzostom.— *Przydź, pójdź za mną.* Patrz Wujka.

24. *I zasię powiadam wam.* Przytém powiadam wam.— *Przez dziurę igielną.* Nie oznacza się, iż zgoła jest rzeczą niemożebną, lecz że bardzo trudną.

25. *Któż tedy może być zbawion?* Gdyż wszyscy o bogactwa się starają.

26. *A Jezus pójrzawszy.* Zdaje się, dla tego spójrzał Jezus na uczniów, żeby pokazać, iż on poznał ich myśli i mowy, chociaż tajemne. Marek bowiem, r. 10, 26 powiada, że Apostołowie mówili to *pomiędzy sobą,* to jest w cichości.—*U ludzi.* Przewyższa to siły ludzkiéj natury, która jest skażoną.— *Wszystko jest podobno.* Może bowiem udzielić łaski, przez którą się odciągamy od przywiązania do bogactw, i ich dobrze używamy.— Patrz Wujka.

27. *Piotr odpowiadając.* Odpowiadać, w sposobie mówienia hebrajskim, znaczy nieraz to samo, co zacząć mowić. Przeto u Marka 10, 28 mamy: *I począł mu Piotr mówić.— Otośmy my opuścili wszystko.* Patrz Wujka.— *Cóż nam tedy będzie.* Patrz Wujka.

28. *Powiadam wam, iż wy którzyście szli za mną.* Nie mówi: opuściliście wszystko; lecz mówiąc to co było większego, rozumie rzecz mniejszą, jak wyraził Ś. Hieronim.— *W odrodzeniu.* Podczas zmartwychwstania i ostatecznego sądu, tedy bowiem cały świat ma być odnowiony, i niejako odrodzony: przeto Objaw. 21, 1, mówi się: *Widziałem niebo nowe i ziemię nową.— Gdy usiędzie.* Na sąd.— *Na stolicy majestatu.* Stolicą tą majestatu będzie obłok jasny, przechodzący w swoim blasku samo słońce, według onych słów Objaw. 14, 14: *I widziałem, a oto obłok biały; a na obłoku siedzącego podobnego synowi człowieczemu, i t. d.— Będziecie i wy siedzieć.* Patrz Wujka.— *Na dwanaście stolicach.* Tak mówi dla tego, że grono Apostołów składało się z dwónastu.— *Sądząc.* Nie tylko przez pochwalenie i porównanie życia dobrze spędzonego, ale także sądem wspólnego zasiadania i uchwalania wyroków.— *Dwojenaście pokolenia Izraelskie.* Nie tylko będą sądzili Apostołowie dwanaście pokoleń Izraelskich, ale także świat cały; Chrystus zaś wspomina tylko Izraelitów, dla tego, iż Apostołowie byli Izraelitami, i że pod imieniem dwunastu pokoleń rozumiał Kościoł; jeśli tedy mają sądzić Apostołowie Kościoł, przedniejszą część rodzaju ludzkiego, łatwo się rozumie, że tém samém sądzić będą i wszystkich innych ludzi.

29. *I wszelki którzyby opuścił.* Dwojakie jest tłumaczenie tego miejsca. Niektórzy rozumieją te słowa o dobrowolnych ubogich, w takiém znaczeniu: iż wszelki dobrowolnie ubogi, który wszystko co ma opuszcza, jako to i dom, i pole, i t. d., *stokroć weźmie, i t. d.* Inni mniemają, iż Chrystus mówi o niższym stopniu ludzi, którzy nie wszystko opuszczają dla Chrystusa, lecz niektóre rzeczy, jako to: bądź dóm jaki, bądź pole, i t. d., i że się tym nie tak wprawdzie wielka jak Apostołom cześć obiecuje, ale jednakże niepospolita, a mianowicie stokrotna.— *Albo żonę.* Nie chce Chrystus żebyśmy rozrywali małżeństwo, lecz iżbyśmy go nad żonę przekładali, i jeśli żona przeszkadza iść za Chrystusem, żebyśmy ją opuszczali, nie rozrywając małżeństwa, lecz biorąc rozłąkę w zdarzeniach, w których prawo na to pozwala. Chociaż możemy tłumaczyć

rem aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit.
30. Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi. *(Infr. 20, 16. Marc. 10, 31. Luc. 13, 30).*

syny, abo role dla imienia mego: tyle stokroć weźmie, y żywot wieczny odzierży.
30. A wiele pierwszych, będą ostatecznymi: a ostatecznych, pierwszymi.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 19. w. 6. *Człowiek niechaj nierozłącza.* Ta nierozdzielność między mężem a żoną, ztąd pochodzi: iż małżeństwo jest Sakramentem: to jest znakiem świętym nierozdzielnego złączenia Chrystusa z Kościołem. Augustinus de peccato orig. cap. 34. Ephe. 5, 32.

9. *Oprócz dla porubstwa.* Dla cudzołóztwa może mąż żonę, i żona męża opuścić. Ale ani mąż inszéj żony, ani żona inszego męża pojąć nie może, póki pierwszy żywi. August. de Adult. coni. lib. 2, cap. 9. I przetoż Fabiola zacna Rzymianka czyniła jawną pokutę, acz to z niewiadomości była uczyniła: jako ś. Hieronim pisze. I z Pawła ś. jasna jest, że która idzie za drugiego męża, póki pierwszy żyw, jest cudzołożnicą. Co wszystko jest przeciw nowowiernikom dzisiejszym, którzy takich małżeństw dopuszczają. Mat. 5, 33. Mar. 10, 4. Łuk. 16, 18. Hier. in ejus Epita. Rzym. 7, 2.

11. *Nie wszyscy pojmują.* Którzykolwiek nie mają tego daru sobie danego, mówi Augustyn ś. albo dla tego nie mają iż niechcą, albo iż tego co chcą nie zachowają. A którzy ten dar mają, z Boga go mają, i z swéj dobréj woli. Augusti. de Grat. et lib. arbitr. c. 4. Zkąd jasna jest, iż Pan Bóg daru powściągliwości żadnemu nie broni: ale go daje każdemu który oń prosi, który go chce, który się stara aby go dostał. Łuk. 11, 10. Albowiem każdemu proszącemu będzie dano, i który szuka, najdzie, i kołacącemu będzie otworzono. Hieronim na to miejsce. Toż Tertulian, Origenes, Grzegorz Nazyan., Ambroży, Augustyn i Chryzostom twierdzą, i tak te słowa Pańskie wykładają. Przetoż heretykowie, i zbiegli mniszy nie słusznie tém krzywoprzysięstwa swe i złamanie ślubów wymawiają, żeby im Bóg nie dał tego daru.

12. *Którzy się sami otrzebili.* Ci się otrzebili dla królestwa niebieskiego, którzy wieczną czystość Bogu poślubili, dla łacniejszego i pewniejszego dostąpienia królestwa niebieskiego. Jako Augustyn ś. pokazuje: który też dowodzi, iż stan tych którzy czystość ślubują Panu Bogu, jest lepszy i doskonalszy, i większéj zasługi u Boga, i sposobniejszy do dostąpienia żywota wiecznego, a niżli stan małżeński. Co jest przeciwko jowinianistom, tak starym, jako i tym nowym. Aug. de S. virginitate, cap. 23.

12. *Kto może pojąć, niechaj pojmuje.* Nie tak mówi o przykazaniach: Kto je może chować, niechaj chowa (bo te z potrzeby mają być chowane, pod utratą żywota wiecznego) ale o radach, (jako o panieństwie, o wstrzymaniu się od mięsa i od wina, o dobrowolném ubóstwie, i o rozdaniu ubogim wszystkiego) tak mówi: Kto może pojąć niech pojmie. Co jest tylko rada, a nie mandat ani rozkazanie. Aug. serm. 6 de tempore. A to też przeciw dzisiejszym heretykom: którzy powiadają, iż nie masz w Ewangelii żadnéj rady, ale wszystko jest przykazanie. Mat. 19, 17. I. Kor. 7, 27. Rzym. 14, 21. Mat. 19, 21.

15. *Włożywszy na nie ręce.* Wiedzieli ci ważność błogosławieństwa i przeżegnania Pana Chrystusowego: i przetoż dziatki przywodzili do niego. Jako i dobrzy Chrześcijanie wszystkich wieków, dziatki swe wodzili do Biskupów, aby od nich brali przeżegnanie.

17. *Co mię pytasz o dobrym.* Teraz pospolicie w greckim tak czytamy: Przecz mię zowiesz dobrym? wszakże w niektórych tak jest jako Wulgata łacińska ma, i tak Hieronim i Augustyn ś. de Trinit. cap. 13, czytali. Origenes też ma oboje.

17. *Jeźli chcesz wniść do żywota.* Nie rzekł mu: Jeśli chcesz wniść do żywota, idź przedaj wszystko co masz: ale, chowaj przykazania. Dobry mistrz oddzielił zakonne przykazania, od téj zacniejszéj doskonałości. Czegoby był nie rzekł, gdyby kto mógł wniść do nieba bez zachowania Bożego przykazania, przez samę wiarę, która bez uczynków umarła jest. Augustinus ad Dulcid. quaest. 1. Aug. epi. 89, quaest. 4.

21. *Jeźli chcesz być doskonałym.* Oto jasną różność czyni między zachowaniem Bożego przykazania (które jest wszystkim do zbawienia potrzebne) a między doskonałością, którą radzi tym, co jéj żądają. A toć jest stan doskonałości, któréj zakonnicy szukają, wedle téj rady Pańskiéj, wszystko opuściwszy a naśladując go.

21. *Pódź za mną.* Iść za Chrystusem i naśladować go, jest, nie mieć żony, nie mieć nic własnego, i żyć społecznie. Który stan ma osobną w niebie zapłatę nad inne wszystkie stany. Ten stan obrali Apostołowie, i zakonnicy wszyscy, i Augustyn ś. toż uczynił, i innych do niego pilnie namawiał. August. epist. 89. Niżéj w. 29.

23. *Bogaty trudno ma wniść.* U Marka ś. wykłada to Pan Chrystus, o tych bogatych którzy w bogactwach ufają, w rodz. 10, 24.

26. *U Boga wszystko jest podobno.* Podobna jest u Boga wielbłąda przeprowadzić przez igielne ucho: chocia tego Bóg nigdy nie uczynił, ani podobno uczyni na potém. Co jest przeciw bluźnierskiemu niedowiarstwu przeciwników, którzy mówią: iż Bóg nie może nic więcéj uczynić, jedno co dotąd uczynił. Lecz jako wierzymy iż może wielbłąda przewieść przez ucho igielne, co się zda niepodobno: tak też wierzymy, iż ciało swe święte przewiódł przezedrzwi zamknione, przez kamień grobowy, i przez nienaruszoną zupełność Panny Matki swojéj: czyniąc nad przyrodzenie, i przeciw przyrodzeniu, co chce z ciałem swojem. Aug. trac. 121, in Joan.

---

i o rozerwaniu małżeństwa między poganami, w jakowém małżeństwie, jeśli jedna strona zostanie chrześciańską, a druga nie chce się nawrócić do Chrystusa, i żyć z chrześcianinem bez szkody dla religii, chrześcianin może zerwać małżeństwo i opuścić niechrześcianina. Patrz I. Kor, 7, 15.—*Dla imienia mego.* Dla mnie, dla wiary, dla Ewangelii, i dążenia do doskonałości ewangelicznéj.— *Stokroć weźmie.* To zapłata w tém życiu; albowiem Łuk. 18, 30 mówi się: *A nie miałby wziąść daleko więcéj w tym czasie, a w przyszłym wieku żywot wieczny.* Gdy się mówi *stokroć,* kładzie się liczba pewna i określona zamiast niepewnéj i nieokreślonéj; i sens jest, iż wezmą daleko więcéj; którzy opuszczą mało i rzeczy małe, wezmą wiele i rzeczy wielkie.

30. *A wiele pierwszych, będą ostatecznemi.* Dodaje tu Chrystus dla tego, żeby Apostołowie nie wpadali w zbyteczne bezpieczeństwo: oznacza bowiem, iż którzy pierwiéj zostali wezwani, jak się to z nimi przytrafiło, stać się mogą ostatnimi, jeśli nie będą łożyli usiłowań dla cnoty i doskonałości; jako też i przeciwnie się zdarza, że którzy na ostatku weszli do szkoły Chrystusowéj, ci stale się trzymając cnoty, uprzedzają uczniów dawniejszych.

27. *Myśmy opuścili wszystko.* Ztąd znać, iż Apostołowie i żony opuścili: jako Hieronim ś. pokazuje. A z tychże słów Augustyn ś. dowodzi; iż ten ślub dobrowolnego ubóstwa Apostołowie uczynili. August. lib. 17, de civit. Dei cap. 4. Hier. adv. Jovinian.

27. *Cóż nam tedy będzie.* Obacz iż Apostołowie dla zapłaty wszystko opuścili, i Pan Chrystus nagrodę im za to obiecuje.

28. *Będziecie i wy siedzieć.* Nie sam Pan Chrystus (acz on jest przedniejszy i własny sędzia żywych i umarłych) ale i Apostołowie, i wszyszy święci doskonali będą z nim sądzili. A wżdy to nic nie ujmuje czci i chwały jego: przez którego i w którym ten i innych i wiele przywilejów mają Święci tak w tym jako i w przyszłym żywocie.

CAPUT XX.

1. Simile est regnum coelorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.

2. Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam.

3. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos,

4. et dixit illis: Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit, dabo vobis.

5. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa sextam et nonam horam, et fecit similiter.

6. Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi?

7. Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite et vos in vineam meam.

8. Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineae procuratori suo: Voca operarios, et redde illis mercedem incipiens a novissimis usque ad primos.

9. Cum venissent ergo, qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios.

10. Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi: acceperunt autem et ipsi singulos denarios.

11. Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias,

12. dicentes: Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et aestus.

13. At ille respondens uni eorum dixit: Amice, non facio tibi injuriam: nonne ex denario convenisti mecum?

14. Tolle, quod tuum est, et vade: volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi.

15. Aut non licet mihi quod volo facere? an oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?

ROZDZIAŁ 20.

O winnicy i robotnikach, synach Zebedeuszowych, dwuch ślepych z Jerycho.

1. Podobne iest królestwo niebieskie człowiekowi gospodarzowi, który wyszedł barzo rano naymować robotniki do winnice swoiey.

2. A uczyniwszy umowę z robotnikami z grosza dziennego, posłał ie do winnice swoiey.

3. Y wyszedszy około trzeciey godzinie, uyźrzał drugie stoiące na rynku próżnuiące,

4. y rzekł im: Idźcie y wy do winnice moiey, a co będzie sprawiedliwa, dam wam.

5. A oni poszli. Y zasię wyszedł około szóstey y dziewiątey godzinie, y także uczynił.

6. A około iedenastey wyszedł, y nalazł drugie stoiące, y rzekł im: Co tu stoicie cały dzień próżnuiący?

7. Rzekli mu: Iż nas nikt nie naiął. Rzekł im: Idźcie y wy do winnice moiey.

8. A gdy wieczór przyszedł, rzekł Pan winnice sprawcy swemu: Zawołay robotników, y odday im zapłatę począwszy od ostatnich aż do pierwszych.

9. Gdy tedy przyszli, którzy około iedenastey godzinie byli przyszli, wzięli po groszu.

10, A przyszedszy y pierwszy, mniemali żeby więcey wziąć mieli: ale wzięli y oni po groszu.

11. A wziąwszy szemrali przeciw gospodarzowi,

12. mówiąc: Ci ostateczni iednę godzinę robili: a uczyniłeś ie równymi nam którzyśmy nieśli ciężar dnia, y upalenia.

13. A on odpowiadaiąc iednemu z nich, rzekł: Przyiacielu, nie czynięć krzywdy: Azaś się zemną za grosz nie zmówił?

14. Weźmi co twego iest, a idź: Chcę też y temu ostatecznemu dać iako y tobie.

15. Czyli mi się niegodzi uczynić co chcę? czyli oko twoie złościwe iest, iżem ia iest dobry?

R. 20.— 1. *Podobne.* W greckim jest, *podobne bowiem;* zdaje się bowiem sprawa z tego co poprzedzało, i cel przypowieści jest ten, aby pokazać, iż wielu z pierwszych są ostatecznymi, a z ostatecznych pierwszymi; sens jest: przy wysługiwaniu królestwa niebieskiego zdarza się tak samo, jak się przytrafiło gospodarzowi najmującemu robotników, i t. d. W téj przypowieści wytłumaczymy naprzód same słowa, potém w. 16 ich wewnętrzne znaczenie. Patrz Wujka.

3. *Około trzeciéj godzinie.* Dawniéj jak Rzymianie tak i Żydzi dzielili dzień na dwanaście godzin; i to bez względu czy dni byli dłuższe, czy krótsze, czy równe nocom; ztąd one słowa Pana Jezusa, Jan 19, 9: *Aza nie dwanaście jest godzin dnia?* A zatém, którzy rano byli wezwani, pracowali dwanaście godzin; którzy o trzeciéj godzinie, godzin dziewięć; którzy o szóstéj, sześć; którzy o jedenastéj, jednę tylko.

8. *Sprawcy.* Przełożonemu nad domem, który się zwykle nazywa mistrzem domu. Patrz Wujka.

12. *Ciężar dnia, i upalenia.* Trud dnia całego, i przykrość upału południowego.

15. *Oko twoje złościwe.* Zawistne; jakby rzekł: zazdrościsz mu mojéj dobroci.— *Dobry.* Hojny.

16. Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi: multi enim sunt vocati, pauci vero electi. *(Supr. 19, 30).*

17. Et ascendens Jesus Jerosolymam, assumsit duodecim discipulos secreto, et ait illis: *(Marc. 10, 32, Luc. 18, 31).*

18. Ecce, ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et Scribis, et condemnabunt eum morte,

19. et tradent eum gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum, et tertia die resurget. *(Supr. 17, 22).*

20. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedaei cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo. *(Marc. 10, 35).*

21. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic, ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo.

22. Respondens autem Jesus, dixit: Nescitis, quid petatis. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus.

23. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis: sedere autem ad dexteram meam vel sinistram non

16. Takci ostateczni, będą pierwszymi: a pierwszy ostatecznymi. Abowiem wiele iest wezwanych, ale mało wybranych.

17. A wstępuiąc Jezus do Jeruzalem, wziął dwunaście uczniów osobno, y rzekł im:

18. Oto wstępuiemy do Jeruzalem, a syn człowieczy będzie wydan przednieyszym kapłanóm y Doktoróm, y zdadzą go na śmierć,

19. y podadzą go poganom ku nagrawaniu, y biczowaniu, y krzyżowaniu, a trzeciego dnia zmartwychwstanie.

20. Tedy przystąpiła do niego matka synów Zebedeuszowych z syny swymi, czyniąc pokłon, y prosząc czegoś od niego.

21. Który iéy rzékł: Czego chcesz? Rzekła mu: Rzecz aby siedzieli ci dwa synowie moi, ieden po prawicy twoiéy, a drugi po lewicy w królestwie twoim.

22. A Jezus odpowiadaiąc, rzékł: Niewiecie czego prosicie. Możecie pić kielich, który ia będę pił? Rzekli mu: Możemy.

23. Rzekł im: Kielichci móy pić będziecie: ale siedzieć po prawicy moiéy, abo po lewicy, nie iest

16. *Takci ostateczni, będą pierwszymi.* Chrystus w téj przypowieści porównywa Boga do gospodarza, ludzi do robotników, Kościoł do winnicy, chwałę do grosza dziennego. Jako więc robotnicy pracujący w winnicy zasługują na grosz dzienny, tak którzy pracują w Kościele, zasługują na życie wieczne. Celem tedy przypowieści jest okazanie, że zapłata życia wiecznego nie odpowiada czasowi, przez jaki kto pracował, lecz pracy i sprawom, jakie uczynił; często się bowiem zdarza, iż ktoś tyle pracuje przez jedną godzinę, ile drugi przez cały dzień, i dla tego równą odbiera zapłatę, to jest, grosz dzienny; w tym samym zupełnie sensie, w jakim się mówi, Mądr. 4, 13: *Stawszy się za krótki czas doskonałym, przeżył czasów wiele*: to jest, przez krótki czas życia sprawiedliwy tak wiele uczynił dobrego, ile drudzy przez dlugi czas życia. Gospodarzem zaś, o którym wzmiankuje ta przypowieść, jest Bóg, który posiada winnicę, i o którym powiada Chrystus: *Ojciec mój jest oraczem.* Jan 15, 1. Dniem, jest wiek każdego człowieka; winnicą Kościoł; rozmaitemi godzinami, w które się wzywają robotnicy, są epoki życia ludzkiego, wiek dziecinny, młodzieńczy, męzki, i t. d. Rynkiem jest świat; groszem, życie wieczne; wieczorem dnia, jest koniec świata i dzień sądu, gdy się każdemu oddaje zapłata pracy i dobrych uczynków. Tym, którzy naostatku przyszli, naprzód się daje zapłata, i ta sama co innym, gdyż jednostajna praca, jednostajnéj zapłaty wymaga, i większa pilność, a także krótszy czas na pierwsze miejsce zasługuje. Inne okoliczności przypowieści użyte są dla tego, żeby opowiadanie uczynić prawdopodobném i stosowném do zwyczajów ludzkich: a zatém byłoby rzeczą bezpożyteczną szczegółowie je roztrząsać. Taką jest okoliczność, iż się wzmiankują pięć godzin dnia; że niektórzy znalezieni są na rynku próżnujący, dla tego iż nie byli najęci; iż gospodarz miał rządcę domu, że się grosz raczéj daje, a nie inny pieniądz; iż robotnicy naprzód najęci szemrali; i inne tym podobne rzeczy.— *Wiele jest wezwanych, ale mało wybranych.* W wyżéj wyłożonéj przypowieści pokazał był, iż nie wszyscy jednostajną zapłatę otrzymają, lecz że wielu ostatnich będą pierwszymi, a pierwszych ostatnimi. Czyni wniosek teraz ogólniéj, iż nie wszyscy, którzy są wezwani, otrzymają zapłatę, a to dla tego, że większa część wezwanych iść nie chce. Gdy zaś mówi, *wiele jest wezwanych*, nie oznacza się, iż nie wszyscy są wezwani; lecz tak powiada dla tego, że *wszyscy* stanowią *wiele*. P. W.

17. *Wstępując.* Mówi się wstępować, albo dla tego, iż część Jerozolimy była położoną na wyniosłém miejscu, na górze Syon; albo że Żydzi, Chaldejczycy i Syryjczykowie, których językiem mówił Chrystus, *wstępować* używają zamiast *iść.*

19. *Poganom.* Piłatowi i jego żołnierzom poganom.

20. *Matka synów Zebedeuszowych.* Salome żona Zebedeuszowa, matka Jakóba i Jana, jak mamy wyżéj 10, 3.— *Prosząc czegoś.* Ogólnie prosiła, aby jéj dał to, czego będzie żądała, tak jak matka Salomonowa. III. Król. 2, 20 prosi syna: *O jednę prośbę maluczką ja cię proszę; nie zawstydzaj oblicza mego.* Mark. 10, 35 mówi się, iż przystąpili synowie Zebedeuszowi, i rzekli: *chcemy, abyś o cokolwiek prosić będziem, uczynił nam;* które jednak słowa nie od synów ale od matki były powiedziane, tylko w imieniu synów; z któréj to przyczyny Ś. Marek przypisuje je synom.

21. *W królestwie twojém.* O którém być może myślała iż będzie trwać na ziemi.

22. *Nie wiecie czego prosicie. Matka prosi,* powiada Ś. Hieronim, *a Pan odpowiada uczniom, rozumiejąc iż jéj prośba pochodziła z woli synów.* Sens zaś jest: *Nie wiecie czego prosicie,* gdyż nie o rzeczy duchowne, ale o doczesne prosicie. Albo, dobra to jest wprawdzie rzecz o którą prosicie, lecz się nie wyjednywa prośbami i względami, ale się udziela tym, którzy ją wysługują pracą i dobremi uczynkami.— *Kielich.* Kielich męki, tak się zaś nazywa przez przenośnią wziętą, jak się zdaje, od starożytnego zwyczaju, według którego skazanym na śmierć podawano kielich napełniony trucizną, aby tym sposobem skończyli życie; taką smiercią umarł Sokrates.— *Możemy.* Wielu autorów rozumie, iż jako zuchwale i pysznie domagali się czci, tak też zuchwale i pysznie odpowiedzieli *możemy*, i niedosyć pojmowali, jak wielką rzeczą było to, co obiecywali. Maldonatus sądzi, iż nie zuchwale i przez niewiadomość, ale z miłością i prawdziwie odpowiedzieli, że są gotowymi umrzeć za Chrystusa, jak potém skutek przekonał.

23. *Kielichci mój pić będziecie.* O Jakóbie wiadomo, iż wypił kielich Pański, gdyż był zabitym od Heroda, jak mamy Dzieje Ap. r. 12. Jan zaś, chociaż nie został zabitym, wypił jednak kielich męki, gdyż był wrzu-

est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.

24. Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus. *(Marc. 10, 41)*.

25. Jesus autem vocavit eos ad se, et ait: Scitis, quia principes gentium dominantur eorum, et qui majores sunt, potestatem exercent in eos. *(Luc. 22, 25)*.

26. Non ita erit inter vos, sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister,

27. et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus:

27. sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam, redemtionem pro multis. *(Philipp. 2, 7)*.

29. Et egredientibus illis ab Jericho, secuta est eum turba multa; *(Marc. 10, 46. Luc. 18, 35)*.

30. et ecce, duo caeci sedentes secus viam audierunt, quia Jesus transiret, et clamaverunt, dicentes: Domine, miserere nostri, fili David.

31. Turba autem increpabat eos, ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Domine, miserere nostri, fili David.

32. Et stetit Jesus, et vocavit eos, et ait: Quid vultis, ut faciam vobis?

33. Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri.

34. Misertus autem eorum Jesus, tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, et secuti sunt eum.

moia rzecz dać wam, ale którym iest zgotowano od Oyca moiego.

24. A usłyszawszy dziesięć, obruszyli się na dwu bratów.

25. A Jezus wezwał ich do siebie, y rzekł: Wiecie iż książęta narodów panuią nad nimi: a którzy więtszy są, rozciągaia władzę nad nimi.

26. Nie tak będzie między wami, ale ktobykolwiek między wami chciał więtszym bydź, niech będzie sługą waszym,

27. a ktoby między wami chciał pierwszym bydź, będzie sługą waszym:

28. iako syn człowieczy nie przyszedł aby mu służono, ale służyć, y dać duszę swą na okup za wielu.

29. A gdy oni wychodzili z Jericha, szła za nim rzesza wielka;

30. a oto dwa ślepi siedzący przy drodze usłyszeli, iż Jezus przechodził, y zawołali mówiąc: Panie smiluy się nad nami, synu Dawidów.

31. Lecz rzesza łaiała im aby milczeli. A oni barziéy wołali, mówiąc: Panie, smiluy się nad nami, synu Dawidów.

32. Y stanął Jezus y zawołał ich, y rzekł: Co chcecie abym wam uczynił?

33. Rzekli mu: Panie, aby otworzone były oczy nasze.

34. A Jezus ulitowawszy się ich, dotknął oczu ich: a natychmiast przeyźrzeli y szli za nim.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 20. w. 1. *Bardzo rano.* To wezwanie rozmaitych godzin, znaczy wezwanie Żydów pierwszego wieku świata, i poganów ostatniego wieku. Nadto znaczy, iż Bóg wzywa poganów do wiary, jednych rychléj, a drugich poźniéj, i ludzi z osobna, jednych w młodości, drugich już dorosłych, a niektórych w starości powoływa na służbę swoję.

9. *Wzięli po groszu.* Ten grosz obiecany jestci żywot wieczny: pospolity wszystkim, którzy mają być zbawieni. Wszakże w tym jednym żywocie są różne stopnie chwały: jako gwiazda od gwiazdy jest jasnością różna. Augustinus de virgin. cap. 26. I. Kor. 15, 41.

14. *Szemrali przeciw gospodarzowi.* Żydowskie obyczaje opisuje: którzy zajrzeli poganom łaski powołania i równéj zapłaty.

16. *Mało wybranych.* Ci są wybrani, którzy nie wzgardzili Boga gdy ich wzywał: ale go wierząc naśladowali. A uwierzyli pewnie z dobréj woléj. August. lib. 1, ad Simplic. quaestione 2.

23. *Nie moja rzecz dać wam.* To jest (jako ś. Hieronim, Chryzostom i Cyrillus wykładają) nie przystoi mnie, którym jest sprawiedliwy i mądry, dać wam pierwsze siedzenia, przeto iżeście powinowaci moi: ale tym którzy je zasłużą. Bo je takim Ojciec od wieku z Synem i z Duchem swym ś. naznaczył. Takby też podawcy urzędów kościelnych odpowiadać mieli swym powinnym: Nie moja rzecz dać wam, ale godnym, na których to nadano.

23. *Ale którym jest zgotowano.* Królestwo niebieskie jest tym zgotowane, którzy go są godni, i którzy je dobremi uczynkami zasługują. Bo iż Bóg jest sprawiedliwy, nie daje królestwa swego lada komu, oprócz względu zasług: i owszem ani go jednako wszystkim daje: ale każdemu według zasług jego. A tak wszystko zbawienie ludzkie i nadzieja chwały, naprzód na łasce Bożéj, a zatém na uczynkach i zasługach naszych zawisła. Chryzostom i Hieronim święty na to miejsce. Mat. 25, 35. Rzym. 2, b. 8, 2. Thess. 1, 7. Mat. 16, 27.

24. *Obruszyli się.* Uczniowie (mówi Chryzostom ś.) póki łaską Ducha Ś. nie byli utwierdzeni, łacno się wzruszali o przełożeństwo towarzyszów swoich. Lecz wziąwszy łaskę: więcéj takiemi nie byli: ale wszędy Piotrowi zwierzchności i przodkowania pozwalali. Chrysostomus in Matthaeum.

---

conym do wrzącego oleju, i potém wysłanym na wyspę Patmos. — *Nie jest moja rzecz dać wam.* Patrz Wujka.— *Którym jest zgotowano.* Patrz Wujka.

24. *Obruszyli się.* Patrz Wujka.

25. *Wezwał ich do siebie.* Dziesięciu uczniów: matka bowiem i dwaj jéj synowie na osobności prosili byli Chrystusa o pierwszeństwo; co jednak nie działo się w takim sekrecie, żeby dziesięciu nie zrozumieli tego o co szła rzecz.—*A którzy większy są.* Pomiędzy nimi, to jest królami i książętami; jest powtórzenie i wytłumaczenie tego co poprzedza, bardzo zwyczajne w Pismie ś. P. Wujka.

28. *Służyć.* Ku pożytkowi wszystkich.— *Dać duszę.* Położyć życie.— *Na okup za wielu.* Dla odkupienia ludzi.— *Jako syn człowieczy.* Patrz Wujka.

30. *Synu Dawidów.* To jest, Messyaszu. Patrz r. 9, 27.

31. *Łajała im aby milczeli.* Mniemać należy, iż nie czyniła tego przez zawiść i złość, lecz przez usłużność i miłość, aby się ludzie wzgardzeni nie uprzykrzali Chrystusowi.

34. *Dotknął oczu ich.* Patrz, co się rzekło wyż. 8, 3.

26. *Nie tak będzie między wami.* Nie zakazuje Pan temi słowy zwierzchności i przełożeństwa tak duchownego jako i świeckiego. Gdyż wszelka zwierzchność jest od niego: ale pychy i okrucieństwa przełożonym zakazuje, a pokorę im wielce zaleca. Rzym. 13, 1.

28. *Jako syn człowieczy.* Jako Chrystus i według człowieczeństwa był prawdziwie Panem i Mistrzem, i głową Apostołów i nas wszystkich, choć on wszystkim służył: tak też temi słowy zakazuje pychy i wyniosłości, a nie przełożeństwa ani zwierzchności, która musi być w Kościele z postanowienia jego. Ephe. 4, 11.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O uroczystym wjeździe Chrystusa do Jerozolimy, wypędzeniu z kościoła kupczących, i t. d.

1. Et cum appropinquassent Jerosolymis, et venissent Bethphage ad montem Oliveti, tunc Jesus misit duos discipulos, *(Marc. 11, 1. Luc. 19, 29).*

2. dicens eis: Ite in castellum, quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea: solvite, et adducite mihi:

3. et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, quia Dominus his opus habet, et confestim dimittet eos.

4. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur, quod dictum est per Prophetam dicentem:

5. Dicite filiae Sion: Ecce, rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium subjugalis. *(Isai. 62, 11. Zach. 9, 9. Joan. 12, 15).*

6. Euntes autem discipuli fecerunt, sicut praecepit illis Jesus.

7. Et adduxerunt asinam et pullum; et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt.

8. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via; alii autem caedebant ramos de arboribus, et sternebant in via;

9. turbae autem, quae praecedebant, et quae sequebantur, clamabant, dicentes: Hosanna filio David: benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna in altissimis. *(Psal. 117, 26. Marc. 11, 10. Luc. 19, 38).*

10. Et cum intrasset Jerosolymam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic? *(Joan. 2, 14).*

11. Populi autem dicebant: Hic est Jesus, Propheta a Nazareth Galilaeae.

12. Et intravit Jesus in templum Dei, et ejiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et

1. A gdy się przybliżali ku Jeruzalem, y przyszli do Bethphage do góry oliwnéy: tedy Jezus posłał dwu uczniów,

2. mówiąc im: Idźcie do miasteczka które iest przeciwko wam, a natychmiast naydziecie oślicę uwiązaną, y oślę z nią: odwiążcie y przywiedźcie mi:

3. a ieśliby wam kto co rzekł, powiedzcie: iż Pan ich potrzebuie: a zarazem puści ie.

4. A to się wszystko stało, aby się wypełniło co iest powiedziano przez proroka mówiącego:

5. Powiedzcie córce Siońskiéy: Oto król twóy idzie tobie cichy, siedzący na oślicy y na oślęciu, synu podiarzemnéy.

6. Szedszy tedy uczniowie, uczynili iako im roskazał Jezus.

7. Y przywiedli oślicę y oślę: y włożyli na nie odzienia swoie, a iego wsadzili na nie.

8. A rzesza barzo wielka słali szaty swoie na drodze: a drudzy obcinali gałązki z drzew, y na drodze słali;

9. a rzesze które uprzedzały, y które pozad szły, wołały mówiąc: Hosanna synowi Dawidowemu: błogosławiony który idzie w imię Pańskie: Hosanna na wysokościach.

10. A gdy wiachał do Jeruzalem, wzruszyło się wszytko miasto, mówiąc: Któż to iest?

11. A lud mówił: Ten iest Jezus prorok, z Nazaret Galileyskiego.

12. Y wszedł Jezus do kościoła Bożego, y wyrzucał wszytkie przedawaiące y kupuiące w koście-

R. 21.—1. *Betfage.* Była wioseczka przy górze Oliwnej, w bliskości Betanii; przeto ś. Łukasz powiada r. 19, 29: *I stało się, gdy się przybliżył do Betfagi i Betanii.*

2. *A natychmiast najdziecie.* Patrz Wujka.

3. *Pan ich potrzebuje.* Jezus ich potrzebuje.

4. *Aby się wypełniło.* Oznacza się, iż Chrystus chciał przybyć do Jerozolimy siedząc na oślęciu, aby Żydzi ze świadectwa proroka zmuszeni byli uznać Chrystusa za swojego króla i Messyasza.

5. *Powiedzcie córce Syońskiéj.* Tych słów niema u Zacharyasza, z którego wyjęte obecne świadectwo; lecz albo Ewangielista dla większéj jasności sam je na wstępie dodał, albo z dwóch proroków Zacharyasza i Izaiasza r. 62, 11. jedno świadectwo utworzył.— *Córce Syońskiéj.* Często napotykany hebraizm, przez który miasta zowią się córkami. Patrz Zach. 9, 9.

7. *Wsadzili na nie.* To się może odnosić albo do oślicy i oślęcia, albo do odzienia. Patrz W.

8. *Szaty.* Patrz Wujka.

9. *Hosanna.* P. W.—*Synowi Dawidowemu.* Messyaszowi.—*Błogosławiony który idzie.* Niech będzie pomyślnem jego przyjście. —*W imię Pańskie.* Posłany od Boga, i przedstawiający jego osobę.—*Hosanna na wysokościach.* Zbaw go, proszę, ty, który mieszkasz na wysokościach. Albo *na wysokościach* położono zamiast *z wysokości,* to jest, zachowaj cudownie, z nieba, Chrystusa.

10. *Wzruszyło się wszystko miasto.* Rozmaitemi uczuciami, radości, podziwienia, bojaźni, zawiści, wedle tego jak kto był usposobionym; ale przedewszystkiem uczuciem zawiści, którą pałali doktorowie zakonni i faryzeusze. —*Któż to jest?* Któremu się czynią takie okrzyki, i którego jako Messyasza przyjmują.

11. *Prorok.* Nie bądź jakiego proroka rozumieją, lecz owego najznamienitszego i długo oczekiwanego, to jest Messyasza.—*Z Nazaret.* Tam się bowiem wychowywał Chrystus.

12. *I wszedł Jezus do kościoła.* Nie jest rzeczą dostatecznie pewną, kiedy Jezus wszedł do kościoła. Niektórzy mniemają że się wprost do kościoła udał; inni, iż nie tego samego dnia, którego wszedł do Je-

mensas numulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit;
13. et dicit eis: Scriptum est: Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum. *(Deut. 14, 24. Isai. 56, 7. Jer. 7, 11. Marc. 11, 17. Luc. 19, 46).*
14. Et accesserunt ad eum caeci et claudi in templo, et sanavit eos.
15. Videntes autem principes Sacerdotum et Scribae mirabilia, quae fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes: Hosanna filio David; indignati sunt,
16. et dixerunt ei: Audis, quid isti dicunt? Jesus autem dixit eis: Utique; nunquam legistis: Quia ex ore infantium, et lactentium perfecisti laudem? *(Psal. 8, 3).*
17. Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam; ibique mansit.
18. Mane autem revertens in civitatem, esuriit.
19. Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum, et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est continuo ficulnea. *(Marc. 11, 13).*
20. Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes: Quomodo continuo aruit? *(Marc. 11, 20).*
21. Respondens autem Jesus ait eis: Amen dico vobis: si habueritis fidem, et non haesitaveritis, non solum de ficulnea facietis, sed et si monti huic dixeritis: Tolle, et jacta te in mare, fiet.

le: a stoły bankierzów, y stołki przedaiących gołębie poprzewracał;
13. y rzekł im: Napisano iest: Dóm móy, dóm modlitwy nazwan będzie: a wyście ji uczynili iaskinią zbóyców.
14. Y przystąpili do niego ślepi y chromi w kościele: y uzdrowił ie.
15. A widząc przednieyszy kapłani i Doktorowie dziwy które czynił, y dzieci wołaiące w kościele, y mówiące: Hosanna synowi Dawidowemu: rozgniewali się,
16. y rzekli mu: Słyszysz co ci mówią? A Jezus rzekł im: Y owszem nie czytaliście nigdy: Iż z ust niemowlątek y ssących doskonaląś uczynił chwałę?
17. A opuściwszy ie wyszedł precz z miasta do Bethaniiey: y tam został.
18. A rano wracaiąc się do miasta, łaknął.
19. A uyźrzawszy iedno figowe drzewo przy drodze, przyszedł do niego: y nie nalazł nic na nim iedno tylko liście, y rzekł mu: Niechay się nigdy z ciebie owoc nie rodzi na wieki. Y uschła zarazem figa.
20. A uyźrzawszy uczniowie dziwowali się, mówiąc: Jakoć natychmiast uschła?
21. A odpowiadaiąc Jezus, rzekł im: Zaprawdę powiadam wam, ieślibyście mieli wiarę, a nie wątpilibyście, nie tylko z figowym drzewem uczynicie, ale też gdybyście tey górze rzekli: Podnieś się a rzuć się w morze, stanie się.

---

rozolimy, ale nazajutrz. *Do kościoła Bożego.* Do przysionka kościelnego, w którym się zwykle lud modlił, i który był przed przysionkiem kapłańskim. — *Przedawające i kupujące w kościele.* Gdy się zbierały do kościoła niezmierne tłumy ludu, liczne ofiary były czynione, których żeby nie zbrakło przychodzącym z daleka, kapłani sprzedawali bydlęta na ofiary; i gdy niektórzy nie mieli za co kupić, stanowili bankierów, żeby na obligi pożyczali pieniądze. Tak tłumaczy ś. Hieronim. Być może także brali zapłatę za wynajęcie miejsca do zbierania jałmużny.

13. *Napisano jest.* Iza. 56, 7.—*Jaskinią zbójców.* Z powodu występków chciwości, kradzieży, lichwy, kupczenia, któremi bezcześcili kościoł. Rzecz dziwna, że bankierowie i inni kupczący w kościele nie oparli się Chrystusowi. Odpowiada ś. Hieronim: *Coś ognistego i gwiazdzistego odbijało się z jego oczu, i majestat Boski przeświecał w obliczu.* A zatem nic dziwnego, iż przerażeni bojaźnią pouciekali. Patrz W.

16. *I owszem.* Tak jest, słyszę. —*Z ust niemowląték.* Słowa wyjęte z Psal. 8, 3. Którzy wołali nie byli niemowlątkami, lecz pacholętami, jak się pokazuje z wiersza poprzedzającego, gdzie się nazywają παῖδες, *chłopcy.* Te bowiem gdy usłyszały tłum wołający *Hosanna Synowi Dawidowemu,* powtarzały za nim to samo, jak jest zwyczajną temu wiekowi. —*Doskonaląś uczynił chwałę.* P. Wujka.

17. *Opuściwszy je.* Przedniejszych kapłanów i doktorów. Opuścił zaś, jak mniemać należy, dla tego, iż albo byli niegodnymi jego obecności i rozmowy, albo żeby go przed czasem nie pojmali. —*Do Betaniéj.* Która leżała na brzegu góry Oliwnej, w odległości dwóch mil od Jerozolimy.

18. *Łaknął.* Niektórzy mniemają, że Pan nie prawdziwie łaknął, lecz tylko udawał łaknienie, aby mieć powod uczynienia cudu. Inni sądzą iż ów głód był dobrowolny, i samochcąc przez Chrystusa przywołany, gdyż w rannéj porze, zaraz po śnie, naturalnie jeść się niechce. Inni rozumieją że głód był prawdziwy i naturalny, co się zdaje rzeczą prawdopodobniejszą. Albowiem Chrystus bardzo mało jadał, i nieraz całe noce czuwał, a zatém nic dziwnego jeśli w rannéj porze doświadczał łaknienia.

19. *Nie nalazł nic na niem.* Ś. Marek r. 11, 13, dodaje: *Bo nie był czas figom*; lecz dla czego Pan, wiedząc iż nie jest czas figom, szukał ich jednak na drzewie, a potem przeklął je i rozkazał żeby uschło? Odpowiadamy, że Pan jak wiele rzeczy przez przypowieści i przenośnie mówił, tak przez przypowieść to uczynił, aby co innego oznaczyć: tajemnica zaś, która się oznacza, ta była, iż synagoga była drzewem zasadzonem od Boga w winnicy jego; gdy więc w niéj szukał często owocu i nie znajdował, zasłużyła przeto aby obaliwszy stare prawo, zupełnie ją zniszczył. I nie była bez winy że nie przynosiła owoców, albowiem drzewa powinny przynosić owoc w pewnéj porze roku, ludzie zaś w każdym czasie mają obowiązek dobrze czynić. —*Niechaj się nigdy z ciebie owoc nie rodzi.* Że przeklął figę, była w tém tajemnica, jakeśmy wyż. wytłumaczyli. Patrz W.

20. *Ujrzawszy uczniowie.* Dnia następnego, jak powiada ś. Marek; zaraz bowiem uschła, jak w tém miejscu powiada Ewangielista, lecz się nie zaraz taką pokazała. Albo powiedzieć należy iż się z raz pokazała suchą, lecz że nazajutrz powiedzieli Chrystusowi: *Oto figa którą przekląłeś, uschła,* jak ma ś. Marek, i to samo powiedzieli inni uczniowie. Albo nareszcie rzec potrzeba że dwa razy powiedzieli *jakoć uschła,* i pierwszego dnia, gdy Chrystus przeklął drzewo, i nazajutrz, gdy mimo przechodził Chrystus z uczniami.

21. *Jeźlibyście mieli wiarę.* Ś. Marek ma, *miejcie*

22. Et omnia, quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis. *(Supr. 7, 7).*

23. Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum et seniores populi, dicentes: In qua potestate haec facis, et quis tibi dedit hanc potestatem? *(Luc. 20, 2).*

24. Respondens Jesus dixit eis: Interrogabo vos et ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis dicam, in qua potestate haec facio.

25. Baptismus Joannis unde erat? e coelo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se, dicentes:

26. Si dixerimus: E coelo; dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus: Ex hominibus; timemus turbam; omnes enim habebant Joannem sicut prophetam. *(Supr. 14, 5).*

27. Et respondentes Jesu dixerunt: Nescimus. Ait illis et ipse: Nec ego dico vobis, in qua potestate haec facio.

28. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum, dixit: Fili, vade hodie, operare in vinea mea.

29. Ille autem respondens ait: Nolo. Postea autem, poenitentia motus, abiit.

30. Accedens autem ad alterum dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo, domine; et non ivit.

31. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis Jesus: Amen, dico vobis: quia publicani et meretrices praecedent vos in regnum Dei.

32. Venit enim ad vos Joannes in via justitiae, et non credidistis ei: publicani autem, et mere-

22. Y wszytko o cobyście prosili w modlitwie wierząc, weźmiecie.

23. A gdy przyszedł do kościoła, przystąpili do niego gdy uczył przednieyszy kapłani y starszy ludu, mówiąc: Którą mocą to uczynisz? a ktoć dał tę władzą?

24. Odpowiadaiąc Jezus rzékł im: Spytam ia też was o iednę mowę: którą ieśli mi powiecie, ia też wam powiem którą mocą to czynię.

25. Chrzest Janów zkąd był? z nieba, czyli z ludzi? A oni rozbierali między sobą, mówiąc:

26. Jeśli powiemy z nieba, rzecze nam: Czemużeście mu tedy nie uwierzyli? A ieśli powiemy z ludzi, boimy się rzesze, bo wszyscy mieli Jana za proroka.

27. Y odpowiadaiąc Jezusowi, rzekli: Niewiemy. Rzékł im też on: Ani ia wam powiem którą mocą to czynię.

28. A co się wam zda? Niektóry człowiek miał dwu synów: y przyszedszy do piérwszego, rzékł: Synu, idź dźiś rób na winnicy moiéy.

29. A on odpowiadaiąc rzékł: Niechcę. Ale potym żalem wzruszony, poszedł.

30. A przyszedszy do drugiego, rzékł takież. A on odpowiadaiąc, rzékł: Idę Panie, a nie szedł.

31. Któryż z dwu uczynił wolą oycowską? Rzekli mu: Piérwszy. Powiedział im Jezus: Zaprawdę powiadam wam, iż celnicy y wszetecznice uprzedzą was do królestwa Bożego.

32. Abowiem przyszedł do was Jan drogą sprawiedliwości: a nie uwierzyliście mu. A celnicy y

wiarę Bożą, to jest, wiarę wielką, złączoną z ufnością. — *Nie tylko z figowem drzewem uczynicie.* Nie tylko będziecie mogli suchem uczynić drzewo figowe.

22. *Wierząc.* Wiarą niezachwianą. Patrz Jak. 1, 6: *Niech prosi z wiarą nic nie wątpiąc.* P. Wujka.

23. *Którą mocą to czynisz?* Na jakiéj władzy i powadze oparty, wygnałeś z kościoła kupujących i przedających, i wszedłeś do miasta i kościoła przy okrzykach tak licznego orszaku? P. Wujka.

24. *Spytam... o jednę mowę.* Uczynię wam jedno zapytanie.

25. *Chrzest Janów zkąd był?* Chrztem nazywa Chrystus nie tylko sam chrzest wody, którym Jan obmywał ludzi, lecz także całe jego powołanie, sposób życia, opowiadanie i naukę, tak jak pod imieniem obrzezania rozumiało się całe prawo Mojżeszowe.—*Rozbierali między sobą.* Widać że kapłani odeszli nieco od Chrystusa, i w cichości się naradzali jaką dać odpowiedź Chrystusowi. Tak wykłada Janseniusz, Kajetanus i Berradiusz. Nam się zdaje, iż niektórzy z nich przewidzieli siłę dowodu, i chcieli się uchylić, powiadając że nie wiedzą.

26. *Jeśli powiemy z nieba.* Nie mogli wyznać iż chrzest Janowy jest z nieba, gdyż byliby zmuszeni przyznać że Chrystus nie ludzką lecz boską mocą wykonywał swe sprawy, albowiem Jan ś. świadczył o nim: *Oto Baranek Boży, oto który gładzi grzechy świata.* Jan 1, 29. Przytém jeśliby odpowiedzieli, że chrzest Janów był z nieba, to jest, iż on chrzcił i nauczał władzą otrzymaną od Boga, mógłby powiedzieć Chrystus: Czemu przyjmujecie naukę i chrzest Jana, który nie uczynił żadnego cudu, i nie prosił was o pozwolenie udzielania chrztu; a nie przyjmujecie nauki mojéj, która jest stwierdzaną cudami? — *Boimy się rzesze.* Żeby nas nieukamienowała jako bluźnierców, lub w inny sposob na nas nie powstała.

28. *Niektóry człowiek miał dwu synów.* Znaczenie przypowieści jest takie: Człowiekiem który miał dwóch synów jest Bóg. Dwóma synami, jak wykładają ojcowie, są dwa ludy, pogański i żydowski. Pogański naprzód przez prawo naturalne otrzymał rozkaz od Boga pracowania w winnicy, lecz się uchylił, gdyż go nie zachował; lecz potém się upamiętał, żałował, i przyszedł do winnicy, gdyż nie tylko zachowywał prawo naturalne, ale także poddał się pod jarzmo Ewangelii. Przeciwnie Żydzi obiecali zachowywać prawo dane przez Mojżesza, lecz je zgwałciwszy, sprzeciwili się także Ewangelii, i dla tego podobnymi byli do tego, który przyrzekł pójść do winnicy, lecz nie poszedł. Dwaj synowie, mogą także oznaczać dwa rodzaje Żydów. Pierwszy, pospólstwo i celników, nierządnic i grzeszników, którzy źle żyjąc zdawali się mówić, iż nie chcą się udać na pracę do winnicy; a jednak poszli, gdyż na opowiadanie Janowe i Chrystusowe odmienili obyczaje, i uczynili to co im rozkazał Ojciec niebieski. Drugi, kapłanów, doktorów, i faryzeuszów, którzy wyznawali surowe i dokładne zachowywanie prawa, a jednak mniéj od innych czynili; albowiem ani prawa nie zachowywali, ani usłuchali zbawiennego opowiadania ś. Jana i Chrystusa. P. Wujka.

31 *Celnicy i wszetecznice uprzedzą was do królestwa niebieskiego.* Powiada iż celnicy i wszetecznice uprzedzą, nie w takiem znaczeniu, żeby kapłani mieli pójść za nimi i wnijść do królestwa niebieskiego, lecz że będąc nauczycielami zakonu, i mając obowiązek przewodniczenia, tak dalece nie poprzedzili, że nawet nie poszli za nimi.

32. *Drogą sprawiedliwości.* Nauczając sprawiedliwości słowem i przykładem. — *Widząc.* Iż celnicy i nierządnice wierzą i czynią pokutę. — *Aniście żalu*

trices crediderunt ei: vos autem videntes nec poenitentiam habuistis postea, ut crederetis ei.

33. Aliam parabolam audite: Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et aedificavit turrim, et locavit eam agricolis, et peregre profectus est. *(Isai. 5, 1. Jer. 2, 21. Marc. 12, 1. Luc. 20, 9).*

34. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus.

25. Et agricolae, apprehensis servis ejus, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt.

36. Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt illis similiter.

37. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur filium meum.

38. Agricolae autem videntes filium, dixerunt intra se: Hic est heres, venite, occidamus eum, et habebimus hereditatem ejus. *(Infr. 26, 4.— 27, 2. Joan. 11, 53).*

39. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt.

40. Cum ergo venerit dominus vineae, quid faciet agricolis illis?

41. Ajunt illi: Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis.

42. Dicit illis Jesus: Nunquam legistis in Scripturis: Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. *(Psal. 117, 22. Luc. 20, 17. Act. 4, 11. Rom. 9, 33. I. Petr. 2, 7).*

43. Ideo dico vobis: Quia auferetur a vobis re-

wszetecznice uwierzyły mu: a wy widząc aniście żalu nie mieli potym, abyście mu uwierzyli.

33. Drugiéy przypowieści słuchaycie: Był człowiek gospodarz który nasadził winnicę, y płotem ią ogrodził, y wkopał w niéy prasę, y zbudował wieżę, y naiął ią oraczóm: y odiachał precz.

34. A gdy się przybliżył czas owoców, posłał sługi swe do oraczów, aby odebrali owoce iego.

35. A oracze poymawszy sługi iego, iednego ubili, drugiego zabili, drugiego zaś ukamienowali.

36. Zasię posłał inszych sług więcey niźli pierwszych: y także im uczynili.

37. A na ostatek posłał do nich syna swego, mówiąc: uszanuią syna mego.

38. A oracze uyźrzawszy syna, mówili między sobą: Tenci iest dziedzic, pódźcie zabiymy go, a będziem mieć dziedzictwo iego.

39. Y poymawszy go wyrzucili z winnice y zabili.

40. Gdy tedy przydzie Pan winnice co uczyni oraczóm onym?

41. Rzekli mu: Złe zle potraci: a winnicę swą naymie inszym oraczóm, którzy oddadzą mu owoc czasów swoich.

42. Rzekł im Jezus: Nie czytaliście nigdy w pismach: Kamień który odrzucili buduiący, ten się stał głową węgła. Od Pana się to stało: y dziwno iest w oczach naszych?

43. Przetóż powiadam wam, iż będzie odięte od

---

nie mieli potem. Nawet widząc ich przykład, nie chcieliście odmienić waszego zdania.

33. *Był człowiek gospodarz.* Boga oznacza.—*Nasadził winnicę.* Synagogę rozumie, czyli lud Izraelski.—*Płotem ją ogrodził.* Płot oznacza straż aniołów, czyli rządzców, albo opiekę opatrzności Boskiéj. Inni tłumaczą o prawie i przykazaniach, któremi Żydzi, jako płotem, byli ogrodzeni, żeby nic dowolnego czynić nie mogli.—*Wkopał w niéj prasę.* Jamę, do której spływa wino po wyciśnięciu gron, to jest prawo dające odróżnić rzeczy czyste od nieczystych. Inni o ołtarzu tłumaczą, gdyż był zbroczony krwią ofiar, jakby moszczem. Inni o duchu proroków, którzy wzburzali się jakby moszcz.—*Zbudował wieżę.* Kościół, albo samo miasto Jerozolimę, albo wysokość prawa. — *Najął ją oraczom.* Oddał ją dla uprawienia kapłanom i całemu narodowi Żydowskiemu obiecując zapłatę. — *Odjechał precz.* Bóg jest wszędzie, lecz dla wielu zdaje się być nieobecnym.

34. *Posłał sługi.* Proroków.

35. *Jednego ubili.* Albowiem prorocy, jak powiada ś. Paweł do Żyd. 11, 37: *Byli kamienowani przecinani, i t. d.*

37. *Syna swego.* Jezusa Chrystusa. — *Uszanują syna mego.* Mówi co im wypadało uczynić.

38. *Tenci jest dziedzic.* Z tych się słów pokazuje, iż przedniejsi z Żydów albo poznali, że Chrystus jest Synem Bożym, albo przynajmniéj poznać mogli. — *Będziem mieć dziedzictwo jego.* Zrzucimy go z dziedzictwa, a sami niem zawładniemy; oznacza się, iż przedniejsi kapłani, faryzeuszowie i doktorowie zakonni zabili Chrystusa dla tego, żeby odciągnąć od niego winnicę, to jest lud żydowski, iżby nie Chrystus, ale oni sami nad ludem panowali, i nim rządzili według swojego upodobania; tak Jan 12, 19. powiadali: *Widzicie iż nic nie pomagamy? oto wszystek świat za nim poszedł.*

39. *Z winnice.* Z Jerozolimy, z pośrodka ludu, na górę Kalwaryi, gdzie odłączony od ludu i od jego pomocy, został na śmierć wydany.

42. *Kamień, który odrzucili.* Wzięte to świadectwo z Psal. 117, 22; sens jest: kamień ów, który odrzucili budujący, jako nieprzydatny do budowy, nie tylko został przyjęty, ale nawet umieszczony w miejscu ważniejszém i zacniejszem. Żydzi, faryzeuszowie i kapłani, którym było poruczono budować stary kościół nauką i przykładem, ci Chrystusa odrzucili; lecz Chzystus położony został w godniejszém miejscu budowy, to jest, w głowie węgła, aby połączył dwie ściany, to jest, lud żydowski i pogański, i z obu utworzył jeden Kościół.—*Od Pana się to stało.* To jest, nie z zamiaru ludzkiego, ale Bożego się to stało, aby na miejsce niewierzących Żydów byli powołani poganie, i przez Chrystusa, który jest węgielnym kamieniem, przyłączeni zostali do Kościoła.—*Dziwno jest w oczach naszych.* To jest, że Bóg przyjmuje do Kościoła pogan, a niewiernych Żydów odrzuca.

43. *Będzie odjęte od was królestwo Boże.* Po obaleniu synagogi, i przeniesieniu Kościoła do pogan, gdyż

gnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.

44. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.

45. Et cum audissent principes Sacerdotum et Pharisaei parabolas ejus, cognoverunt, quod de ipsis diceret.

46. Et quaerentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant.

was królestwo Boże, y będzie dane narodowi czyniącemu owoce iego.

44. A kto padnie na ten kamień, będzie skruszon, a na kogoby upadł, zetrze go.

45. A usłyszawszy przednieyszy kapłani y Pharyzeuszowie przypowieści iego: poznali iż o nich mówił.

46. A szukaiąc go poymać, bali się rzesz: ponieważ go iako proroka mieli.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 21. w. 2. *A natychmiast najdziecie.* Pan Chrystus Boską mocą swą, i wiedział gdzie były te bydlęta, choć tam przy nich nie był: i rozkazał jako Pan aby mu je przywiedziono, chocia były cudze.

7. *Oślicę i oślę.* Oślica pod jarzmem, znaczy Żydy pod zakonem, i pod posłuszeństwem Pana Boga swego: którzy byli starym i dawnym ludem jego. Lecz młody źrebiec, na którym najpierwéy Chystus siedział, znaczy pogany jeszcze dzikie i nieobjeżdżone: którzy dopiero teraz mieli być wezwani do wiary, i na przyjęcie jarzma Pańskiego. I przetoż trzéj drudzy Ewangelistowie, którzy najwięcéj dla poganów pisali, nie wspominają oślice, jedno same oślę.

8. *Slali szaty swoje.* Te posługi ku poczciwości Pana naszego uczynione, bez pochyby bardzo mu wdzięczne były. Przetoż na pamiątkę tryumfu tego, kościoł co rok wznawia podobne ceremonie, na processyi uroczystéj Niedziele Kwietnéj, ku chwale Chrystusowéj. Podobną cześć, chwałę i posługę czyni mu też kościoł na innych wszystkich processyach z ś. Sakramentem, które bez wątpienia niemniéj mu są wdzięczne, i przyjemne.

9. *Hosanna.* To jest, zbaw proszę syna Dawidowego, na królestwo swoje jadącego. Błogosławiony król nam od Boga zesłany. Zbaw proszę, o ty który mieszkasz na wysokościach. Drudzy tak wykładają: *Hosanna*, to jest, gałązki albo różczki synowi Dawidowemu: jakie naszali Żydzi w święto Kuczek albo Namiotów ku czci Bogu samemu. Vide Baronium. A te słowa wesołego wołania, i głosu tryumfujących, i radujących się z przyjścia Pana naszego, Kościół święty ustawicznie powtarza we Mszy świętéj przez kapłana w osobie wszystkich ludzi wiernych, przed samém poświęceniem i podnoszeniem ś. Sakramentu. Czém pokazuje radość i wesele z przyjścia na świat naszego Zbawiciela. III. Moj. 23, 40. II. Mach. 10, 7.

13. *Dom modlitwy.* Obacz, iż tu (z proroctwa Izajaszowego) zwierzchnią ofiarę modlitwą nazywa. Bo mówi o kościele, który najwięcéj dla ofiary był zbudowany.

16. *Z ust niemowlątek.* Jako te modlitwy dziatek, pochodzące z natchnienia Ducha świętego, były wdzięczne i przyjemne Bogu: tak i teraz spiewania, modlitwy, w kościele dziatek i prostaczków, z nabożnego serca wypuszczone, choć ich czasem i sami nierozumieją, wdzięczne są Panu Chrystusowi.

16. *Doskonałąś uczynił.* Tak znaczy greckie κατηρτίσω αἶνον, i w żydowskim słowa Dawidowe także się rozumieją. W tych słowach pokazuje się Chrystus być Bogiem, bo co o Bogu Dawid powiedział, to Chrystus o sobie być napisano wykłada. Jakoby tedy rzekł: Doskonałej chwały dostąpił.

19. *A ujrzawszy jedno figowe drzewo.* Figa ta mająca dosyć liścia, ale bez owocu: znaczyła Żydy mające słowa zakonu, ale nie owoce. Augustinus de verbis Domini sermone 44.

22. *Wierząc weźmiecie.* Względem niegodności naszéj, i rzeczy o którą prosimy (gdyż niewiemy jeśli nam będzie pożyteczna) słusznie modląc się wątpić możemy, jeśli ją otrzymamy albo nie. Ale z strony Bożéj mamy mocno wierzyć, i najmniéj nie wątpić, że i może i chce nas wysłuchać, jeśli my godni będziemy, a jeśli to o co prosimy nam będzie pożyteczno: i przetoż u Marka ś. tak czytamy: miejcie wiarę Bożą. Mar. 11, 22.

23. *Którą mocą to czynisz.* Odszczepieńcy dosyć hardzie równają się w tém Panu Chrystusowi, że ich takież pytamy: Czyją mocą każą, albo kto ich posłał? Ale kiedy na to pytanie tak zupełnie i dostatecznie odpowiedzą, jako Pan Chrystus uczynił, pokazując trojakiem świadectwem: Janowém, Ojcowskiem z nieba i własnemi cudami które czynił, że go Ojciec posłał, tedy będą mogli być wymówieni. Lecz póki tego nie uczynią, za te ich mieć mamy, na które się P. Bóg u proroków skarży, że ich nie posłał a oni bieżeli. Jer. 23, 21.

28. *Rzekł do pierwszego.* Ten pierwszy syn znaczy pogany. Iż pogaństwo pierwéj było, niźli był osobnie wybrany lud żydowski.

CAPUT XXII. ROZDZIAŁ 22.

O uczcie weselnéj, szacie godowéj, płaceniu podatków cesarzowi, zmartwychwstaniu, i t. d.

1. Et respondens Jesus, dixit iterum in parabolis eis, dicens: *(Luc. 14, 16, Apoc. 19, 9).*

1. A odpowiedaiąc Jezus, mówił im zasię przez przypowieści, rzekąc:

---

królestwem Bożem nazywa się tu Kościoł ś.— *Owoce jego.* To jest królestwa; owoce godne królestwa Bożego.

44. *Kto padnie na ten kamień.* Kto się potknie o Chrystusa (który dla wielu jest kamieniem obrażenia i opoką zgorszenia), i w niego nieuwierzy, upadnie i szwank poniesie, jak się zdarza tym, którzy się spotknąwszy upadają na ziemię, lub się zataczają na kamienie, i rozbijają głowę, albo jaki członek kaleczą.— *A na kogoby upadł.* Kamień pada na kogo, jeśli Chrystus miota na kogo ciężką swą pomstę, lub przychodzi z nieba żeby go sądzić i potępić, jak tłumaczy ś. Augustyn i inni. Usunąwszy więc przenośnie, sens tego miejsca jest, iż nieszczęśliwy i wielce szkodliwy upadek w tém życiu jest nie wierzyć w Chrystusa; po śmierci zaś zada Chrystus niewiernym szkodę najcięższą i ostateczną, gdy ich skaże na męki wieczne.—*Zetrze go.* I w proch obróci.

R. 22.—1. *Mówił im zasię* (znowu) *przez przypowieści.* Nie jest to ta sama przypowieść, która się znajdzie u ś. Łuk. r. 14, 16. chociaż są bardzo podobne.

2. Simile factum est regnum coelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo.

3. Et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias, et nolebant venire.

4. Iterum misit alios servos, dicens: Dicite invitatis: Ecce, prandium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata: venite ad nuptias.

5. Illi autem neglexerunt, et abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam;

6. reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumeliis affectos occiderunt.

7. Rex autem, cum audisset, iratus est, et missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, et civitatem illorum succendit.

8. Tunc ait servis suis: Nuptiae quidem paratae sunt, sed qui invitati erant, non fuerunt digni:

9. ite ergo ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias.

10. Et egressi servi ejus in vias, congregaverunt omnes, quos invenerunt, malos et bonos; et impletae sunt nuptiae discumbentium.

11. Intravit autem rex, ut videret discumbentes, et vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali.

12. Et ait illi: Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit.

13. Tunc dixit rex ministris: Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium. (*Supr. 8, 12.—13, 42. Infr. 25, 30.*)

2. Podobne się stało królestwo niebieskie człowiekowi królowi, który sprawił gody małżeńskie synowi swemu.

3. Y posłał sługi swoie wzywać zaproszonych na gody: a niechcieli przyśdź.

4. Zasię posłał insze sługi, mówiąc: Powiedzcie zaproszonym: Otom obiad swóy nagotował: woły moie, y karmne rzeczy są pobite, y wszystko gotowo, pódźcie na gody.

5. A oni zaniedbali, y odeszli, ieden do wsi swoiéy: a drugi do kupiectwa swego;

6. a drudzy poimali sługi iego, y zelżywość im uczyniwszy, pobili.

7. A usłyszawszy król, rozgniewał się: y posławszy woyska swe, wytracił one mężobóyce, y miasto ich spalił.

8. Tedy rzekł służebnikóm swoim: Godyć są gotowe: lecz zaproszeni nie byli godnymi:

9. a przeto idźcie na rozstanie dróg: a którychkolwiek naydziecie, wzówcie na gody.

10. Y wyszedszy słudzy iego na drogi, zebrali wszystkie które naleźli, złe y dobre: y napełnione są gody siedzącémi.

11. A wszedł król aby oglądał siedzące, y obaczył tam człowieka nie odzianego szatą godowną.

12. Y rzékł mu: Przyiacielu, iakoś tu wszedł nie maiąc szaty godownéy? A on zamilknął.

13. Tedy rzékł król sługóm: Związawszy ręce y nogi iego, wrzućcie go w ciemności zewnętrzne: tam będzie płacz y zgrzytanie zębów.

---

2. *Podobne się stało królestwo niebieskie człowiekowi królowi.* To jest, dzieje się to samo w królestwie niebieskiem, jak gdyby jaki król wyprawił gody weselne synowi swojemu, i t. d. Zdaje się że Chrystus Pan przez tę przypowieść dwie rzeczy chciał oznaczyć: pierwsza, iż do królestwa niebieskiego, to jest, do Kościoła, wielu bywa wzywanych, lecz mało przychodzi, jak czytamy na końcu téj przypowieści w. 14: *Albowiem wiele jest wezwanych, lecz mało wybranych.* Druga, że nie wszyscy, którzy są wezwani i przychodzą do Kościoła, bywają zbawieni, to jest, są godnymi uczty niebieskiéj, gdyż niektórzy nie mają szaty godowéj, jak wskazuje w. 11. Stosuje zaś przypowieść do Żydów, którzy nie chcieli przyjść na wezwanie, i dla tego na ich miejsce wezwane zostały pogańskie narody.— *Człowiekowi królowi.* Bogu, który jest królem wieków, nieśmiertelnym i niewidzialnym, jak powiada ś. Paweł I. Tym. 1, 17.—*Sprawił gody małżeńskie.* Przez gody małżeńskie oznacza już chwałę niebieską, już obfitość łaski i nauki Ewangelicznéj, które się znajdują w Kościele, a także sakramenta i wielorakie łaski, które ku pożytkowi wiernych przygotował gospodarz niebieski.— *Synowi swemu.* To jest, Chrystusowi oblubieńcowi i i oblubienicy Kościołowi, albo każdéj duszy. P. Wujka.

3. *Sługi swoje.* Proroków, a potém apostołów. — *Wzywać zaproszonych.* Żydów rozumie. — *Nie chcieli przyjść.* Wierzyć prorokom i apostołom.

4. *Zasię posłał inne sługi.* Powtórne poselstwo oznacza, iż Żydzi byli często i od wielu sług Bożych wzywanymi, a jednak nie przyszli. — *Karmne rzeczy.* Karmne bydlęta; oznacza się nauka Ewangeliczna, i duchowna uczta zastawiona w Kościele od Boga.

5. *Jeden do wsi swojéj.* Patrz Wujka.

6. *Pojmali sługi.* Żydzi bowiem pojmali i zabili sług Bożych, a mianowicie obu Jakóbów, większego i mniejszego, Stefana i innych, o których powiada Chrystus, Mat. 23, 34: *Oto ja posyłam do was proroki, i mędrce, i doktory, a z nich zabijecie i ukrzyżujecie, i z nich ubiczujecie w bożnicach waszych, i t. d.*

7. *Usłyszawszy.* Co zaszło.— *Posławszy wojska swe.* Niektórzy rozumieją to o wojsku Rzymskiem za panowania cesarzów Wespaziana i Tytusa. Inni sądzą iż się oznaczają źli aniołowie, przez których karze Bóg ludzi, według onych słów Psal. 77, 49: *Przepuszczenia przez anioły złe.*

8. *Nie byli godnymi.* Sami siebie uczynili niegodnymi.

9. *Na rozstania dróg.* Idźcie, wzywajcie wszystkie narody bez żadnéj różnicy; niema narodu tak odległego i barbarzyńskiego, któregobyście nie mieli wzywać.

10. *Złe i dobre.* Bez różnicy, nie mając żadnego względu ani na naród, ani na osoby, ani na stan.

11. *A wszedł król aby oglądał siedzące.* Wnijście króla dla oglądania ucztujących, wykazuje wszechwiedzę Bożą, który wszystkich zasiadających na uczcie zna sprawy, cnoty i występki, i albo nagradza, albo karze.— *Nie odzianego szatą godową.* Był zwyczaj, iż na ucztę wkładano szaty osobne, któréj ten gość nie miał. P. Wujka.

12. *Przyjacielu.* Oznacza się, iż go nie potępia przez nienawiść, ale przez sprawiedliwość. S. Hieronim sądzi, że dla tego nazywa go przyjacielem, iż był wezwanym na ucztę. — *Jakoś.* Czemuś się nie bał. — *Zamilknął.* Gdyż nie będzie żadnéj wymówki przed Bogiem.

13. *Sługom.* Aniołom. — *Związawszy ręce i nogi.* Nie znajdzie się dla nich żadna ucieczka. — *W ciemności zewnętrzne.* Patrz, co się rzekło r. 8, 12.

14. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

15. Tunc abeuntes Pharisaei consilium inierunt, ut caperent eum in sermone. *(Marc. 12, 13. Luc. 20, 20).*

16. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis dicentes: Magister, scimus, quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo, non enim respicis personam hominum:

17. dic ergo nobis, quid tibi videtur: Licet censum dere Caesari, an non?

18. Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis, hypocritae?

19. Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium.

20. Et ait illis Jesus: Cujus est imago haec et superscriptio?

21. Dicunt ei: Caesaris. Tunc ait illis: Reddite ergo, quae sunt Caesaris, Caesari: et quae sunt Dei, Deo. *(Rom. 13, 7).*

22. Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt.

23. In die illo accesserunt ad eum Sadducaei, qui dicunt non esse resurrectionem; et interrogaverunt eum,

24. dicentes: Magister, Moyses dixit: Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. *(Deut. 25, 5. Marc. 12, 19. Luc. 20, 28. Act. 23, 8).*

25. Erant autem apud nos septem fratres: et primus, uxore ducta, defunctus est, et non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo.

26. Similiter secundus et tertius usque ad septimum.

27. Novissime autem omnium et mulier defuncta est.

28. In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor? omnes enim habuerunt eam.

29. Respondens autem Jesus, ait illis: Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.

30. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in coelo.

14. Abowiem wiele iest wezwanych, lecz mało wybranych.

15. Tedy odszedszy Pharyzeuszowie, radzili się iakoby go podchwycili w mowie.

16. Y posłali mu ucznie swoie z Herodyany, mówiąc: Nauczycielu, wiémy iżeś iest prawdziwy, y drogi Bożéy w prawdzie nauczasz, a niedbasz ni na kogo: abowiem nie oglądasz się na osobę ludzką:

17. powiedzże nam tedy coć się zda, godzili się dać czynsz Césarzowi, czyli nie?

18. A Jezus poznawszy złość ich, rzekł: Czemu mię kusicie obłudnicy?

19. Pokażcie mi monetę czynszową. A oni mu przynieśli grosz.

20. Y rzékł im Jezus: Cziy iest ten obraz, y napis?

21. Rzekli mu: Césarski. Tedy rzékł im: Oddaycież tedy co iest Césarskiego Césarzowi, a co iest Bożego Bogu.

22. A usłyszawszy dziwowali się, y opuściwszy go odeszli.

23. Dnia onego przyszli do niego Saduceuszowie, którzy powiadaią iż niemasz zmartwychwstania: y pytali go,

24. mówiąc: Nauczycielu, Moyżesz rzekł, Jeśliby kto umarł nie maiąc syna, niech brat iego póymie żonę iego, y wzbudzi nasienie bratu swemu.

25. A było siedm braciéy u nas: a pierwszy ożeniwszy się umarł: a nie maiąc nasienia, zostawił żonę swoię bratu swemu.

26. Także wtóry y trzeci aż do siódmego.

27. A na ostatek po wszytkich umarła y żona.

28. W zmartwychwstaniu tedy któregóż z siedmi będzie żona? bo ią wszyscy mieli.

29. A odpowiadaiąc Jezus, rzékł im: Błądzicie, nie rozumieiąc pism, ani mocy Bożéy.

30. Abowiem w zmartwychwstaniu ani się żenią, ani za mąż idą: ale będą iako Aniołowie Boży w niebie.

14. *Albowiem wiele jest wezwanych, lecz mało wybranych.* Jakby rzekł: Com powiedział tym ucztującym, przytrafi się to i wielu innym; ten bowiem jeden jest godłem wszystkich odrzuconych. Albo zapewne ten wniosek *wiele jest wezwanych, i t. d.,* należy odnosić do całéj powyższéj przypowieści, w któréj widzimy, iż wielu było wezwanych, lecz mało przyszło, i że z tych samych którzy przyszli, nie wszyscy są wybrani.

16. *Z Herodyany.* Którzy to nazywają się Herodyanami, nie jest rzeczą dostatecznie wiadomą. Niektórzy mniemają iż się tak nazywali dla tego, że uznawali Heroda za Messyasza; inni sądzą, że Herodyanami byli żołnierze Herodowi; inni, Herodowi słudzy, którzy zbierali podatki; inni, dworzanie Heroda, który naówczas przebywał w Jerozolimie; inni, że ci którzy twierdzili, iż należy płacić podatek cesarzowi, a nazywali się tak dla tego, że im sprzyjał Herod, który pochlebiał cesarzowi, i ubiegał się o jego względy, i ten wykład zdaje się najprawdopodobniejszym, i trzymają się go Orygenes, Hieronim, Cyryll, a z późniejszych Maldonatus.— *Drogi Bożéj.* Od Boga potwierdzonéj, albo która wiedzie do Boga.— *W prawdzie.* Prawdziwie, szczerze.— *Albowiem nie oglądasz się na osobę ludzką.* O nikogo niedbasz, nikogo się nie lękasz, ale swobodnie co czujesz wypowiadasz, i nie odstępujesz od słuszności przez wzgląd na ważność jakiéj osoby.

17. *Czynsz.* Podatek.

19. *Monetę czynszową.* Którą się opłaca podatek.

21. *Oddajcież tedy co jest cesarskiego cesarzowi.* P. Wujka.

23. *Saduceuszowie.* Kto to byli Saduceuszowie, i dla czego się tak nazywali, powiedzieliśmy r. 3, 7.

24. *Mojżesz rzekł.* Deut. 25, 6, gdzieśmy to prawo wytłumaczyli.

28. *W zmartwychwstaniu.* Pytamy, czyją będzie żoną, gdy ci wszyscy zmartwychwstaną. Jeśli powiesz: nie będzie zmartwychwstania, z nami trzymasz; jeśli powiesz, iż będzie, wynika ta niedorzeczność, że jedna niewiasta będzie miała siedmiu mężów.

29. *Mocy Bożéj.* Który ludzi wzbudza z umarłych, i w dziwnym stanie umieszcza w niebie.

30. *W zmartwychwstaniu.* Po zmartwychwstaniu.-

31. De resurrectione autem mortuorum non legistis, quod dictum est a Deo dicente vobis:
32. Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob? Non est Deus mortuorum, sed viventium. *(Exod. 3, 6).*
33. Et audientes turbae mirabantur in doctrina ejus.
34. Pharisaei autem audientes, quod silentium imposuisset Sadducaeis, convenerunt in unum; *(Marc. 12, 28. Luc. 10, 25).*
35. et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum:
36. Magister, quod est mandatum magnum in lege?
37. Ait illi Jesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua. *(Deut. 6, 5).*
38. Hoc est maximum et primum mandatum. *(Marc. 12, 30. Luc. 10, 27).*
39. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum, sicut teipsum. *(Lev. 19, 18. Marc. 12, 31).*
40. In his duobus mandatis universa Lex pendet, et Prophetae.
41. Congregatis autem Pharisaeis, interrogavit eos Jesus,
42. dicens: Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Dicunt ei: David.
43. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens:
44. Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? *(Psal. 109, 1. Luc. 20, 42).*
45. Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?
46. Et nemo poterat ei respondere verbum; neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

31. A o powstaniu umarłych nie czytaliście co powiedziano iest od Boga mówiącego wam:
32. Jam iest Bóg Abrahamów, y Bóg Izaaków, y Bóg Jakobów? Nie iestci Bóg umarłych, ale żywych.
33. A usłyszawszy rzesze, dziwowały się nauce iego.
34. A usłyszawszy Pharyzeuszowie iż usta zawarł Seduceuszom, zeszli się spolu;
35. y zapytał go ieden z nich zakonny Doktor, kusząc go:
36. Nauczycielu, które iest wielkie przykazanie w zakonie?
37 Rzekł mu Jezus: będziesz miłował Pana Boga twego ze wszytkiego serca twego, y ze wszytkiéy dusze twoiéy, y ze wszytkiéy myśli twoiéy.
28. Toć iest nawiętsze y pierwsze przykazanie.
39. A wtóre podobne iest temu: Będziesz miłował bliźniego twego iako samego siebie.
40. Na tym dwoygu przykazaniu wszytek zakon zawisł y prorocy.
41. A gdy się Pharyzeuszowie zebrali, spytał ich Jezus,
42. mówiąc: Co się wam zda o Chrystusie? Cziy iest syn? Rzekli mu, Dawidów.
43. Rzekł im: Jakoż tedy Dawid w Duchu zowie go Panem, mówiac:
44. Rzekł Pan Panu memu, siedź po prawicy moiéy, aż położę nieprzyiacioly twoie podnóżkiem nóg twoich?
45. Jeśli tedy Dawid zowie go Panem: iakóż iest synem iego?
46. A żaden nie mógł mu odpowiedzieć słowa: ani śmiał żaden od onego dnia więcey go pytać.

Ani się żenią, ani zamąż idą. Pokazuje Pan, iż w niebie nie będzie potrzeby małżeństwa, a zatem niewiasta ona niczyją nie będzie żoną, gdyż tam niema ani małżeństw, ani rodzenia dzieci.—*Jako aniołowie Boży.* Wolni od tych rzeczy, i nie będą potrzebowali małżeństw, które są tylko postanowione dla rozszerzenia śmiertelnego rodzaju ludzkiego, jakową przyczynę odkrywa ś. Łukasz r. 20, 35: *Którzy,* powiada, *godni będą miani wieku onego i powstania od umarłych, ani pójdą zamąż, ani żon pojmować będą, umrzeć bowiem więcej nie będą mogli, bo są równi aniołom.* P. W.

32. *Jam jest Bóg Abrahamów.* Wyjęte to świadectwo z Exod. 3, 6 z którego Chrystus bierze dowod dla tego, że Saduceuszowie przyjmowali tylko pięcioksiąg Mojżesza, bo inaczej znalazłyby się miejsca jaśniejsze na udowodnienie zamierzonego przedmiotu. Dowodzenie zaś Chrystusowe jest takie: Bóg nie jest Bogiem umarłych ale żywych, gdyż się nikt nie nazywa panem rzeczy, która zupełnie zginęła, i nigdzie się nie znajduje. Otoż się mówi: Bóg Abrahamów, Bóg Izaaków, Bóg Jakóbów; a więc Abraham, Izaak i Jakób żyją, podobnież i inni wszyscy żyją dla niego. Nie żyją ciałem, więc duszą: a jeśli dusze żyją, i nie umierają wraz z ciałem, będzie zmartwychwstanie; bo dla tego zaprzeczacie zmartwychwstania, że sądzicie, iż i dusza umiera razem z ciałem; a jeśli dusze żyją, zmartwychwstaną i ciała, bo jedno i drugie są naturalnie częściami człowieka. P. W.

35. *Kusząc go.* Probując jego mądrości.

36. *Wielkie przykazanie.* Największe ze wszystkich przykazań; kładzie stopień równy zamiast najwyższego, według Hebrajskiego języka.

39. *Podobne jest temu.* Gdyż o miłości.

40. *Wszystek zakon zawisł.* Jest to treść całego Pisma ś.: albowiem *wypełnienie zakonu jest miłość,* do Rzym. 13, 10; i Gal. 5. 14. mówi się: *Bo wszystek zakon w jednéj się mowie wypełnia: Będziesz miłował bliźniego twego, jako samego siebie.* P. W.

43. *W Duchu.* Pobudzony od Ducha ś.— *Zowie go Panem.* Albowiem syna, a zwłaszcza jeszcze nienarodzonego, niema zwyczaju nazywać panem, zwłaszcza gdy to mówi ojciec i król razem. Pokazuje się więc, iż Chrystus jest więcéj niż człowiekiem, i jest synem Bożym, i Bogiem prawdziwym.

46. *Żaden.* Z przeciwników.—*Pytać.* Jak mieli zwyczaj, i nastręczać mu przedmioty dla wyprobowania jego mądrości.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz.** 22. w. 2. *Sprawił gody małżeńskie.* Tedy Bóg Ojciec Synowi swemu gody sprawił, kiedy w żywocie panieńskim Bóstwo jego z człowieczeństwem złączył: albo raczéj, gdy mu przez przyjęcie człowieczeństwa Kościoł święty dał za oblubienicę. Gregorius homil. 38.

5. *Jeden do wsi.* Ci którzy się niechcą nawrócić do jedności wiary, podobne wymówki przynoszą, względów i przekaz świeckich. Które ich przed sądem Pańskim najmniéj nie wymówią.

11. *Szata godowna.* Szata godowna, jest miłość a dobre uczynki. Ten tedy wchodzi na gody, ale bez szaty godownéj: który będąc w Kościele wiarę ma, lecz miłości niema. Ztąd też mamy, że nie sami wybrani należą do Kościoła (jako odszczepieńcy uczą). Bo wiele jest wezwanych, lecz mało wybranych. Greg. in homil. Hier. Mat. 20, 16.

21. *Cesarzowi co jest cesarskiego.* Cesarzowi czynsz i pobór, a Bogu dziésięciny i ofiary. Hieronim na to miejsce. August. 50 homilia, homil. 48. Lecz gdy świecki urząd przywłaszcza sobie to co nie jest jego (jako rozsądek o wierze) i wtrąca się w urzędy kościelne, tedy go poddani słuchać nie powinni. O czém Athanazyusz przywodzi te pamięci godne słowa z listu onego wielkiego i sławnego biskupa Hozyusza Kordubieńskiego do Konstancyusa cesarza Aryana: Przestań proszę, a pamiętaj iżeś śmiertelny: bój się dnia sądnego, zachowaj się na on dzień czystym, nie wdawaj się w rzeczy kościelne: ani nam w téj mierze rozkazuj, ale się raczéj ucz od nas. Tobie Bóg poruczył cesarstwo, a nam zwierzył co jest kościelnego. A jako ten który się twojéj zwierzchności sprzeciwia, Bogu się sprzeciwia: Rzym. 13, 2, tak się i ty strzeż, abyś ciągnąc do siebie to co jest kościelnego, nie był winien wielkiego grzechu. Napisano jest: Dawajcie cesarzowi co jest cesarskiego, a Bogu co jest Bożego. Mat. 22, 21. Ani tedy nam kapłanom nie godzi się wdawać w twe urzędy: ani ty cesarzu nie masz mocy na rzeczy Bogu poświęcone i urzędy kościelne. Takżeć i Ambroży święty Walentynianowi cesarzowi (który za radą niezbożną Justyny matki swéj Aryanki, żądał aby Ambroży święty w Medyolanie pozwolił jeden kościoł Aryanom) odpowiedział: Oddawamy cesarzowi co jest cesarskiego, a Bogu co jest Bożego. Pobór jest cesarski, i tego mu nie zbraniamy: Lecz kościoł jest Boży, a przetoż nie ma być dan cesarzowi: iż kościoł Boży nie może być regimentowi cesarskiemu poddany. Co my iście nie ku zelżywości, ale owszem ku poczciwości cesarskiéj mówimy. Bo cóż może być poczciwszego cesarzowi, jako że go zowią synem kościelnym? Albowiem dobry cesarz jest w kościele, a nie nad kościołem. Ambrosius lib. 5, Epistolarum Oratione de Basilic. trad.

30. *Ale są jako aniołowie.* Ztąd to mamy, iż stan panieński i bezżeński, jest żywot anielski w skazitelném ciele. Basil. de Virginit.

32. *Nie jest Bóg umarłych.* Hieronim ś. strofuje Vigilańcyusza heretyka, a w nim te dzisiejsze discipuły jego, którzy czci i chwały świętym uwłaczają, umyślnie je umarłymi zowiąc.

40. *Na tém dwojgu przykazaniu.* Ztąd jasna jest, iż nie wszystko zawisło na wierze (acz wiara jest pierwszym fundamentem) ale więcéj na miłości Boga i bliźniego, która jest summa i wypełnienie zakonu. Bo kto miłuje bliźniego, ten wszystek zakon wypełnił. Rzym. 13, 8.

CAPUT XXIII. — ROZDZIAŁ 23.

O posłuszeństwie dla kapłanów i nauczycieli prawa, obłudzie Faryzeuszów, i t. d.

1. Tunc Jesus locutus est ad turbas et ad discipulos suos,

2. dicens: Super cathedram Moysi sederunt Scribae et Pharisaei. *(2. Esdr. 8, 4).*

3. Omnia ergo, quaecumque dixerint vobis, servate, et facite: secundum opera vero eorum nolite facere, dicunt enim, et non faciunt.

4. Alligant enim onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea movere. *(Luc. 11, 46. Act. 15, 10).*

5. Omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus: dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias. *(Num. 15, 38).*

6. Amant autem primos recubitus in coenis, primas cathedras in synagogis, *(Marc. 12, 38. Luc. 11, 43).*

7. et salutationes in foro, et vocari ab hominibus: Rabbi.

1. Tedy Jezus mówił do rzesze, y do uczniów swoich,

2. rzekąc: Na stolicy Moyżeszowéy usiedli Doktorowie y Pharizeuszowie.

3. Wszytko tedy cokolwiek wam roskażą, zachowywaycie y czyńcie: ale wedle uczynków ich nie czyńcie. Abowiem mówią a nie czynią.

4. Bo wiążą brzemiona ciężkie y nieznośne, y kładą na ramiona ludzkie: a palcem swym niechcą się ich ruszyć.

5. A wszytkie sprawy swe czynią, aby byli widziani od ludzi. Abowiem rozszerzaią bramy swe, y więtsze czynią kraie.

6. A miłuią pierwsze siedzenia na wieczerzach, y piérwsze stolice w bóżnicach,

7. y pozdrowiania na rynku, y bydź zwanymi od ludzi Rabbi.

R. 23.—2. *Na stolicy Mojżeszowéj.* Przez stolicę oznacza się władza nauczania i rozkazywania; tak się też nazywa stolica Piotrowa. Patrz Wujka.— *Doktorowie i Faryzeuszowie.* Patrz Wujka.

3. *Wszystko tedy cokolwiek wam rozkażą, zachowajcie.* Wszystko co się nie sprzeciwia prawu i przykazaniom Bożym. Tak też rozumieć należy one słowa Pawła Ś. do Kolos. 3, 20: *Synowie, posłuszni bądźcie rodzicom we wszystkiém;* i one r. 3, 22: *Słudzy, bądźcie posłuszni we wszystkiem panom wedle ciała.—Mówią.* Rozkazują. Patrz Wujka.

4. *Wiążą.* Jakby w wiązkę zbierają.— *Nieznośne.* Trudne do dźwigania, nie tylko prawa Mojżeszowego, które Ś. Piotr, Dzieje Ap. 15, 10 nazwał *jarzmem, którego ani ojcowie naszy, ani my, znosićeśmy nie mogli;* ale także przykazań innych i podań faryzajskich.— *A palcem swym.* Nieszczęśliwym bowiem ludziom, których obarczyli swojemi wymysłami, nie chcieli ani trochę dopomódz, ani własnym przykładem, ani zwalnianiem od swoich rozkazów i podań.

5. *Bramy.* Patrz Wujka — *Kraje.* Były to wiszące nitki hiacyntowego koloru, zawieszone na brzegach szat, które Pan nosić Żydom rozkazał, Num, 13, 38, i Deut. 22, 12, aby przypominali prawo. Bram, albo Brama—Lisztwa u szaty, obłoga, galon, kutas. Linde.

7. *Rabbi.* To jest, *mistrzu mój.*

8. Vos autem nolite vocari Rabbi, unus est enim Magister vester: omnes autem vos fratres estis. *(Jac. 3, 1)*.

9. Et patrem nolite vocare vobis super terram, unus est enim Pater vester, qui in coelis est. *(Mal. 1, 6)*.

10. Nec vocemini magistri, quia Magister vester unus est, Christus.

11. Qui major est vestrum, erit minister vester.

12. Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur. *(Luc. 14, 11)*.

13. Vae autem vobis, Scribae et Pharisaei, hyhocritae, quia clauditis regnum coelorum ante homines: vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare.

14. Vae vobis, Scribae et Pharisaei, hypocritae, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes: propter hoc amplius accipietis judicium. *(Marc. 12. 40. Luc. 20, 47)*.

15. Vae vobis, Scribae et Pharisaei, hypocritae, quia circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum, et cum fueritfactus, facitis eum filium gehennae duplo quam vos.

16. Vae vobis, duces caeci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit in auro templi, debet.

17. Stulti et caeci, quid enim majus est: aurum, an templum, quod sanctificat aurum?

18. Et: Quicumque juraverit in altari, nihil est: quicumque autem juraverit in dono, quod est super illud, debet.

8. Ale wy nie zówcie się Rabbi: abowiem ieden iest nauczyciel wasz: a wy wszyscy iesteście bracia.

9. Y oyca nie zówcie sobie na ziemi: abowiem ieden iest ociec wasz, który iest w niebiesiech.

10. Ani się zówcie nauczycielmi: gdyż ieden iest nauczyciel wasz, Christus.

11. Który iest więtszy z was, będzie sługą waszym.

12. A ktoby się wywyższał, będzie unižon: a ktoby się uniżał, będzie wywyższon.

13. A biada wam Doktorowie y Pharizeuszowie obłudnicy: iż zamykacie królestwo niebieskie przed ludźmi, abowiem wy nie wchodzicie: ani wchodzącym dopusczacie wniść.

14. Biada wam Doktorowie y Pharizeuszowie obłudnicy: iż wyiadacie domy wdów, dlugie modlitwy czyniąc: dla tego więtszy sąd odniesiecie.

15. Biada wam Doktorowie y Pharizeuszowie obłudnicy: iż obchodzicie morze y suchą, abyście uczynili iednego nowego Żydowina: a gdy się stanie, czynicie go synem piekła dwakroć więcéy niż was.

16. Biada wam wodzowie ślepi, którzy mówicie: Ktobykolwiek przysiągł na kościół, nic to: ale ktoby przysiągł na złoto kościelne, winien iest.

17. Głupi y ślepi: abowiem cóż więtszego iest, złoto, czy kościoł który poświęca złoto?

18. A ktobykolwiek przysiągł na ołtarz, nic to: lecz ktobykolwiek przysiągł na dar który iest na nim, winien iest.

---

8. *Nie zówcie się Rabbi.* To jest, w ten sposób jak Faryzeuszowie, którzy przez pychę i próżną chwałę chcieli się nazywać Rabbi.— *Jeden jest nauczyciel wasz.* Nie zabrania bezwarunkowo nazywać kogo lub siebie nauczycielem lub ojcem, lecz w porównaniu do Boga; powiadając, iż w stosunku do niego, nikt być nie może ani nauczycielem ani ojcem, i że te tytuły czci i miłości, powinny być poddane czci i miłości Boga.— *Bracia.* A zatém nie powinniście się wynosić nad drugich. Patrz Wujka.

11. *Będzie.* Niech będzie.

13. *Zamykacie królestwo niebieskie przed ludźmi.* Ś. Łukasz r. 11, 52. nieco inaczéj mówi: *Iżeście wzięli klucz wyrozumienia,* które słowa większą mają siłę. Oznaczają bowiem, że nauczyciele zakonni i faryzeusze tak dalece sobie przywłaszczyli znajomość prawa, iż sądzili, że jeśli oni nie wskażą drogi, nikt nie może iść do nieba Wzięta jest przenośnia od właścicieli domów, którzy jeśli nie chcą, żeby kto bez ich pozwolenia wchodził do domu, unoszą klucz z sobą. Mówi się zaś, że doktorowie i faryzeusze zamykają królestwo niebieskie. gdyż oni wmawiali ludziom, iż jeśli nie otworzą, to jest, nie nauczą, nikt nie może wnijść do nieba; w tém rozumieniu, wszelkie, jakie tylko chcieli, wkładali na lud podania — *Przed ludźmi.* Zamykając drzwi przed nimi: które wyrażenie oznacza, iż oni przeszkadzali wielu wnijść do nieba.— *Wchodzącym.* Chcącym wejść, czyli zaczynającym wchodzić.

14. *Wyjadacie domy wdów.* Ogałacacie domy i wyczerpujecie majętność wdów, udając świętość, którą uwiedzione; dają wam pieniądze, żebyście się za nich modlili. Wdowy przedewszystkiém wspomina, albo dla tego, iż one łatwiej się uwodzą pozorami świętości, albo, że większą było zbrodnią ogołacać wdowy, których niedostatkowi zaradzać raczéj byli powinni.— *Długie modlitwy czyniąc.* *Pod pokrywką długiego modlenia,* jak ma Ś. Marek 12, 40.— *Większy.* Cięższy niż inni, dla tego, iż ogołacacie wdowy, i że to czynicie udając świętość.— *Sąd.* Potępienie. P. Wujka.

15. *Obchodzicie morze i suchą.* Niczego nie zaniedbujecie, żeby uczynić choć jednego prozelitę, czyli z poganina żyda.— *Suchą.* Ziemię.— *Synem piekła.* Synem piekła nazywa się godny piekła, tak jak synem śmierci nazywa się ten, który jest godzien śmierci, I. Król. 20, 31.— *Dwakroć więcéj niż was.* To jest, wy zaiste godni jesteście podwójnego potępienia i kary, jego zaś godnym czynicie więcéj niż podwójnego. Tak bowiem są usposobieni ludzie, iż naśladują raczéj występki niż cnoty, i w rzeczach złych łatwo przewyższają uczniowie swoich mistrzów. Patrz Wujka.

16. *Ktobykolwiek przysiągł na kościoł, nic to.* Przysięga nie obowiązuje, jest nieważna.— *Na złoto kościelne.* Złotem kościelnem nazywa albo naczynie złote przeznaczone do użytku świętego, albo pieniądze złote ofiarowane na tenże użytek. Niektórzy rozumieją o złocie, którém, przynajmniéj w części były pokryte ściany kościelne; albowiem ściany kościoła drugiego i Herodowego, jak się zdaje, nie były pokryte złotem.— *Winien jest.* Spełnić przysięgę, przysięga obowiązuje. Być może, iż Faryzeuszowie byli w ten błąd wprowadzeni dla tego, że sądzili, iż kościoł i ołtarz były dalszemi od Boga jak złoto, pieniądze, dary i ofiary, które się składały na ofiarę Bogu w kościele.

17. *Kościoł, który poświęca złoto.* Dla tego bowiem złoto było świętém, iż się znajdowało w kościele i było poświęconém do jego użytku.

18. *Na ołtarz.* Mówi o ołtarzu całopalenia, gdyż na nim były składane dary i ofiary. Patrz Wujka.

19. Caeci, quid enim majus est: donum, an altare, quod sanctificat donum?
20. Qui ergo jurat in altari, jurat in eo, et in omnibus, quae super illud sunt:
21. et quicumque juraverit in templo, jurat in illo, et in eo, qui habitat in ipso:
22. et qui jurat in coelo, jurat in throno Dei, et in eo, qui sedet super eum.
23. Vae vobis, Scribae et Pharisaei, hypocritae, qui decimatis mentham, et anethum et cyminum, et reliquistis, quae graviora sunt legis: judicium, et misericordiam et fidem: haec oportuit facere, et illa non omittere. *(Mich. 6, 8. Luc. 11, 42).*
24. Duces caeci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.
25. Vae vobis, Scribae et Pharisaei, hypocritae, quia mundatis, quod deforis est calicis et paropsidis: intus autem pleni estis rapina et immunditia.
26. Pharisaee caece, munda prius, quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat id, quod deforis est, mundum.
27. Vae vobis, Scribae et Pharisaei, hypocritae, quia similes estis sepulcris dealbatis, quae aforis parent hominibus speciosa, intus vere plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia:
28. sic et vos aforis quidem paretis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate.
29. Vae vobis, Scribae et Pharisaei, hypocritae, qui aedificatis sepulcra Prophetarum, et ornatis monumenta justorum,
30. et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum:
31. itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum, qui Prophetas occiderunt.
32. Et vos implete mensuram patrum vestrorum.

19. Ślepi: abowiem cóż więtszego iest, dar, czyli ołtarz, który poświęca dar?
20. Kto tedy przysięga na ołtarz, przysięga nań y na wszytko co na nim iest:
21. a ktobykolwiek przysięgał na kościół, przysięga nań y na tego który w nim mieszka:
22. y kto przysięga na niebo, przysięga na stolicę Bożą, y na tego który na niéy siedzi.
23. Biada wam Doktorowie y Pharizeuszowie obłudnicy: iż dawacie dziesięcinę z miętki, y z anyżu, y z kminu, a opuściliście co ważnieyszego iest w zakonie: sąd y miłosierdzie, y wiarę. To było trzeba działać, a owego nie opuszczać.
24. Wodzowie ślepi, którzy przecedzacie komara, a wielbłąda połykacie.
25. Biada wam Doktorowie y Pharizeuszowie obłudnicy: iż oczyściacie co iest zewnątrz kubka, y misy: a wewnątrz pełni iesteście drapiestwa y plugastwa.
26. Pharizeuszu ślepy, oczyść pierwéy co iest wewnątrz kubka y misy: aby to co zewnątrz iest, czystym się stało.
27. Biada wam Doktorowie y Pharizeuszowie obłudnicy: iż iesteście podobni grobóm pobielanym, które zwiérzchu zdadzą się piękne ludzióm, ale wewnątrz pełne są kości umarłych, y wszelakiego plugastwa:
28. także y wy zwiérzchu się wprawdzie zdacie ludziom sprawiedliwi: lecz wewnątrz pełni iesteście obłudności y nieprawości.
29. Biada wam Doktorowie y Pharizeuszowie obłudnicy: którzy budujecie groby proroków, y zdobicie pamiątki sprawiedliwych,
30. y powiedacie: Byśmy byli za dni oyców naszych, nie bylibyśmy towarzyszmi ich we krwi proroków:
31. a tak świadkami iesteście sami sobie, iż iesteście synowie tych którzy proroki pobili.
32. Wy téż dopełnicie miary oyców waszych.

20. *Przysięga nań i na wszystko co na nim jest.* Bo kto przysięga na rzecz zawierającą, przysięga także na to co w niéj zawarte. Patrz Wujka.
22. *Kto przysięga na niebo.* Patrz, co się rzekło wyżéj 5, 34.
23. *Sąd.* Przez który każdemu prawo jego przyznać należy; byli bowiem doktorowie i faryzeusze sędziami w wielu sprawach żydowskich. — *Miłosierdzie.* I miłość względem bliźnich.—*Wiarę.* Stałość w dotrzymaniu umów i obietnic.—*A owego nie opuszczać.* Zdaje się oznaczać, iż dziesięciny także z jarzyn i ziół były nakazane, czemu jednak niektórzy zaprzeczają.
24. *Przecedzacie komara.* Jesteście pilnymi w małych rzeczach, a w najważniejszych niedbałymi. Przenośnia wzięta od przecedzających wino, jeśli do niego wpadnie komar.
25. *Misy.* Oznacza, iż byli bardzo troskliwymi o umywanie i oczyszczanie ciała, a niedbałymi o obmycie brudów duszy.
26. *Aby to co zewnątrz jest, czystém się stało.* Bo jeśli duch czysty, to i zewnętrzne także uczynki, wypływające z wewnętrznéj świętości, będą czystemi. Patrz Wujka.
29. *Budujecie groby proroków.* Patrz Wujka.
31. *Świadkami jesteście sami sobie.* Nieco inaczéj ten sam dowód przywodzi Ś. Łukasz 11, 48: *Zaiste,* powiada, *świadczycie iż zezwalacie na uczynki ojców waszych, albowiem je oni zabili, a wy budujecie groby ich.* Zezwalali na uczynki tych, którzy zabijali byli proroków, gdyż odbudowaniem starych grobów zmierzali do zabójstwa Chrystusa; odbudowywali bowiem groby, aby się okazać przeciwnymi zabójstwu proroków i sprawiedliwych: i żeby, gdy potém mieli prześladować i zabić Chrystusa, nie uważano Go ani za proroka, ani za sprawiedliwego. Kto bowiem uwierzy, żeby ludzie pobożni, czciciele proroków, i odnowiciele ich grobów, chcieli powstawać przeciwko prorokowi, i podawać go na śmierć? Tak wykłada Toletus na to miejsce Ś. Łukasza. Maldonatus mniema, że się Chrystus najgrawał z doktorów zakonnych i faryzeuszów, jakby rzekł: Przodkowie wasi pozabijali proroków, wy ich grzebiecie.—*Jesteście synowie tych.* I naśladówcy także ich zbrodni.
32. *Dopełnicie miary ojców waszych.* Zabijajcie tych proroków, których oni, ponieważ jeszcze nie byli, zabić nie mogli. Do dawnych zbrodni ojców waszych przydajecie nowe.

33. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennae? *(Supr. 3, 7).*

34. Ideo ecce, ego mitto ad vos prophetas, et sapientes et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem,

35. ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariae, filii Barachiae, quem occidistis inter templum et altare. *(Gen. 4, 8. Hebr. 11, 4. II. Par. 24, 24. Luc. 11, 51).*

36. Amen, dico vobis: Venient haec omnia super generationem istam.

37. Jerusalem, Jerusalem, quae occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas: et noluisti? *(Luc. 13, 34).*

38. Ecce, relinquetur vobis domus vestra deserta.

39. Dico enim vobis: non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus, qui venit in nomine Domini.

33. Wężowie, rodzaiu iasczórczy, iakoż ucieczecie przed sądem piekła?

34. Przeto oto ia posyłam do was proroki y mędrce y Doktory, a z nich zabiiecie y ukrzyżuiecie, y z nich ubiczuiecie w bóżnicach waszych, y będziecie przeszladować od miasta do miasta,

35. aby przyszła na was wszytka krew sprawiedliwa która rozlana iest na ziemi, ode krwie Abla sprawiedliwego, aż do krwie Zachariasza syna Barachiaszowego, któregoście zabili między kościołem y ołtarzem.

36. Zaprawdę powiadam wam, przyjdzie to wszytko na ten naród.

37. Jeruzalem, Jeruzalem, które zabiiasz proroki, y kamienuiesz te którzy do ciebie są posłani. Ilekroć chciałem zgromadzić syny twoie iako kokosz kurczęta swoie pod skrzydła zgromadza, a niechciałoś?

38. Oto wam zostanie dóm wasz pusty.

39. Abowiem powiadam wam, nie uyźrzycie mię od tąd aż rzeczecie: Błogosławiony który idzie w imię Pańskie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 23. w. 2. *Na stolicy Mojżeszowéj.* Pan Bóg zachowuje prawdę chrześcijańskiéj wiary na stolicy Apostolskiéj Rzymskiéj (która jest nowy zakon, na miejsce onéj staréj stolice Mojżeszowéj) choćby też ci, którzy na niéj siedzą, najgorszymi i najgrzeszniejszymi byli. I owszem (jako Augustyn mówi) by też jaki zdrajca jako Judasz siedział na stolicy Piotra ś., nicby to przecie nie szkodziło niewinnym Chrześcijanom, których opatrując Pan, powiedzieć raczył o złych przełożonych: Cokolwiek wam powiedzą, zachowajcie i czyńcie: ale według uczynków ich nie czyńcie. Aby nadzieja wiernych była pewna, która nie na człowieku, ale na Bogu fundowana, nigdy żadną burzą świętokradzkiego odszczepieństwa nie może być wywrócona. To Augustyn ś. Epist 165.

2. *Usiedli doktorowie.* Ci doktorowie byli kapłani albo księża żydowscy, w zakonie Mojżeszowym dobrze biegli i uczeni: którzy Pisma ś. wykładali. O których masz wyżéj rozdz. 2, 4.

3. *Cokolwiek wam rozkażą.* Czemu ty odszczepieńcze (Augustyn ś. mówi) stolicę Apostolską zowiesz stolicą zarażenia? Jeśli dla ludzi, którzy jako powiadasz zakon opowiadają, a nie czynią go: Izali Pan Jezus Chrystus dla faryzeuszów (o których powiedział, iż mówią ale nie czynią) stolicy na któréj siedzieli jaką krzywdę uczynił? Izali onéj stolice nie zalecił? i zachowawszy cześć stolice, faryzeuszów nie strofował? bo tak mówił: Na stolicy Mojżeszowéj siedzą: Co powiadają to czyńcie. To gdybyście wy heretykowie baczyli, tedybyście dla ludzi

---

33. *Rodzaju jaszczórczy.* Najgorszych rodziców niegodziwi synowie. Patrz co się rzekło 3, 7. — *Sądem.* Potępieniem czyli karą.

34. *Przeto.* Abyście się nawrócili. Albo dla tego zabijacie, że źli jesteście i rodzajem jaszczórczym.—*Proroki i mędrce i doktory.* Przez doktorów rozumie tłumaczów prawa. Ś. Łukasz powiedział, *proroków i apostołów.*

35. *Aby przyszła.* Spójnik *aby* nie oznacza tu przyczyny, ale skutek. Przychodzi krew czyja na kogo, albo na głowę czyją, kiedy ten odnosi karę za zabójstwo; tak niżéj 27, 25. wołali Żydzi: *Krew jego na nas i na syny nasze.—Sprawiedliwa.* Zamiast sprawiedliwych. *Aż do krwie Zacharyasza.* Niektórzy mniemają że nim jest Zacharyasz, który się liczy pomiędzy mniejszymi prorokami; inni przeciwnie sądzą, iż się tu mówi o Zacharyaszu ojcu Ś. Jana Chrzciciela. Jedno i drugie zdanie ma za sobą poważnych autorów. My się skłaniamy do zdania Ś. Hieronima, który twierdzi, że to jest mowa o Zacharyaszu, o którym się mówi w II. Par. 24, 22, iż był zabitym między kościołem i ołtarzem, który chociaż był synem Jojady, nic jednak nie przeszkadza, żeby ten ostatni nazywał się także Barachiaszem, i był dwuimiennym, jak i wielu innych, o których się wspomina w Pismie świętém.

36. *Przyjdzie to wszystko na ten naród.* Gdy bowiem Żydzi jedném byli zgromadzeniem i jedném ciałem społeczném, nic dziwnego jeśli synowie odbierają karę za rodziców. Tak I. Król. 15, 6 każe Bóg zniszczyć Amalecytów, za zbrodnie ich przodków przeciwko Żydom. Które karanie tém bardziéj ma miejsce, gdy potomkowie naśladują złe obyczaje swoich przodków, jak czynili faryzeusze. Albo zapewne oznacza, iż tak dalece mają być ciężko karani, że się zdawać będzie, iż nie tylko za swoje, ale i za ojców zbrodnie karę ponoszą: chociaż ci, którzy zabili Chrystusa, zasługiwali na tak ciężką karę, iż nie tylko za cudze, ale i za własne grzechy nigdy dostatecznie ukaranymi być nie mogli.

37. *Ilekroć chciałem zgromadzić syny twoje.* Oznacza, iż często wzywał Żydów do upamiętania i poprawy, lecz oni nie chcieli uledz jego głosowi. Podobnie mamy Przyp. 1, 24: *Wołałem a nie chcieliście i t. d.* —*Zgromadzić.* Do siebie, do jednéj czci Bożéj, do jednéj wiary i miłości, pod skrzydła mojéj opieki i obrony.—*Kokosz.* W greckim jest ὄρνις, który wyraz oznacza i kurę i ogólnie wszelkiego ptaka; przeto u Ś. Łukasza mamy: *Jako ptak gniazdo swoje, i t. d.*

38. *Oto wam zostanie.* Wyraz *oto* wskazuje czas bliski —*Dom wasz pusty.* Przez dom rozumie kościół, albo miasto Jerozolimę.

39. *Aż rzeczecie: Błogosławiony.* Dopóki na ostatnim sądzie, widząc mię, nie powiecie: *Błogosławiony który idzie w imię Pańskie.* Rzekną zaś natenczas Żydzi potępieni: *Błogosławiony, i t. d.* zmuszeni widocznością rzeczy, i uchylą kolana według onych słów do Filip. 2, 10: *Aby na imię Jezusowe wszelkie kolano klękało, niebieskich, ziemskich i podziemnych, i t. d.* Albo rozumieć należy o Żydach, którzy się przed końcem świata nawrócą do wiary Chrystusowéj.

które sławicie, nie bluźnili stolice Apostolskiéj którejeście odstąpili. I niżéj. Dla faryzeuszów onych (z którémi nas nie z baczności ale ze złości równacie) nie rozkazał Pan opuścić stolice Mojżeszowéj, w któréj jednak swoję figurował: aby od świętości stolice kto nie odstępował, ani dla złych pasterzów jedności trzody nie targał. Augustinus contra lit. Petil. lib. 2, cap. 51, et 61.

5. *Rozszerzają bramy.* Te bramy *Phylakteria* były z pargaminu, na których dziesięcioro Pańskie przykazanie było napisane: które oni nosili na czele i na ramieniu, udawając się za czynicieli zakonu. Hieronymus in Matthaeum. V. Moj. 6, 6.

6. *Miłują pierwsze siedzenia.* Nie ganić Pan zgoła wszystkich, którzy na pierwszych miejscach siadają: ale tych, którzy się pierwszych miejsc domagają, i kochają się w nich, i gniewają się gdy się komu inszemu dostaną. Owa gani serca pyszne i czci pragnące, które w onych faryzeuszach widział jako Bóg: i przetoż je bezpiecznie mógł strofować. Chrys. in Matth.

8. *Jeden jest Nauczyciel wasz.* W kościele powszechnym jeden jest Mistrz Pan nasz Jezus Chrystus: a pod nim jeden namiastek jego, z którym wszyscy Katolicy doktorowie jedno są, iż wszyscy jednako uczą. Ale u heretyków tyle jest mistrzów, ile ministrów. Bo tam każdy chce mistrzem być: i jeden tak, drugi inak uczy. A każdy arcykacerz chce być znan za mistrza od wszystkich uczniów swoich. Aryus jest mistrzem Aryanów, Luter Luteranów, Kalwin Kalwinistów.

10. *Ani się zówcie nauczycielmi.* Wikleff i inni heretykowie czasów naszych, z tego miejsca chcieli zganić promocye i tytuły mistrzów i doktorów w akademiach i szkołach zwyczajne. Alećby także mogli zganić i ś. Pawła, że się też nazywa Mistrzem i Doktorem poganów: i powiada, iż zawżdy w kościele mają być doktorowie. A jeśli im to wadzi, iż się zakonnicy dopuszczają zwać ojcami: czego się zda że tu Pan zakazuje: tedyć pierwéj muszą zgładzić imiona wszystkich ojców cielesnych na ziemi: i potępić na świecie wszystkie ludzie, którzy rodzice swe ojcami zową: i Pawłowi ś. błąd przypisać muszą, iż się nazwał ojcem Koryntczyków. Lecz prawdziwie nic inszego nie rozkazuje Pan temi słowy, jedno aby się nikt nie czynił kacermistrzem, to jest wodzem i hersztem jakichkolwiek sekt, kacerstw, i odszczepieństw. Jako Aryus, Nestoryus, Luter, Kalwin, Serwet, uczynili. I. Tim. 6, 7. II. Tim. 1, 11. Ephe. 4, 11. Mat. 23, 9. I. Kor. 4, 15.

14. *Biada wam doktorowie i faryzeuszowie.* We wszystkiem tém strofowaniu pilnie obacz, iż Pan Zbawiciel nasz nigdy żadnego kapłana nie ganił, ani strofował dla stanu jego: to jest, dla kapłaństwa, i urzędu jego. Tak jako dziś heretykowie, stan i urząd kapłański umyślnie szkalują: i stan Duchowny równając z faryzeuszami, sami siebie czynią apostołami, jeśli nie Chrystusami. Ale pokrytość tylko i wymysły faryzeuszów Pan strofował. Cypr. epi. 65.

14. *Długie modlitwy czyniąc.* I tu Pan faryzeuszów nie gani prze ich uczynki dobre: że się długo modlili, że pogaństwo na wiarę prawdziwą nawracali, że groby proroków budowali i przyochędażali, ale ich strofuje, że to wszystko czynili umysłem niedobrym, tylko dla próżnéj chwały jako się wyżéj o poście i o jałmużnie rzekło. Mat. 6, 2, 16.

15. *Dwakroć więcéj niż was.* Którzy uczą iż dosyć jest na wierze, takie Chrześcijany czynią, jakie Żydzi czynili nowe żydowiny: to jest, dwakroć gorsze aniżeli sami. August. de fide et operib. cap. 26.

19. *Ołtarz poświęca dar.* Obacz, iż dary, na używanie i ochędoztwo kościoła i ołtarzów, ofiarowanie, bywają poświęcone przez oddanie Bogu, i przez dotknienie ołtarza i innych rzeczy świętych. Jako i teraz kielichy i inne naczynia świętéj ołtarznéj ofiary i najświętszego Sakramentu, poświęcają się przez dotknienie ciała i krwie Pańskiéj, i przez ołtarz, na którym ciało i krew Pańska bywa sprawowana. Przetoż na to miejsce Theophilactus tak pisze: W starym zakonie Pan Chrystus niedopuszcza, aby dar był większy niźli ołtarz: ale u nas ołtarz od darów bywa poświęcony.

21. *Na tego który w nim mieszka.* Ztąd widzimy, iż przysięgi które się dzieją przez stworzenie, jako przez Ewangelie, przez krzyż, i przez święte, ściągają się wszystkie ku czci i ku chwale Boga samego, ktorego jest Ewangelia, krzyż i święci.

28. *Lecz wewnątrz pełni.* Słusznie Pan Chrystus tak często i tak ostro faryzeusze mógł strofować i karać dla ich pokrytości: iż znał ich serca i myśli. Lecz my którzy wnętrzności ludzkich widzieć nie możemy, nie mamy zwierzchnych uczynków ludzkich zwać pokrytością: ale sądzić każdego wedle tego, co zwierzchu widzimy.

29. *Budujecie groby.* Nie przetoć Pan Chrystus Żydy strofuje, iż ochędażali groby proroków (gdyż i Chrześcijanie groby świętych męczenników w wielkiéj zawsze uczciwości mieli, jako Hieronim ś., Augustyn, Chrysostom, i wszyscy starszy doktorowie świadczą). Ale iż nie naśladowali tych których groby ochędażali, ale owszem onych, którzy je pomordowali: przez co sami siebie potępiali. Hilarius, Hieronymus, Chrysostomus, Theophilactus in Matthaeum. Ktemu iż widział jako Bóg, że oni mieli napełnić złość ojców swych, w przelaniu krwie jego, jako ich przodkowie w przelaniu krwie prorockiéj. Hier. ad Marcell.

CAPUT XXIV. — ROZDZIAŁ 24.

O zburzeniu kościoła, znakach poprzedzających powtórne przyjście Zbawiciela, i t. d.

1. Et egressus Jesus de templo, ibat. Et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei aedificationes templi. *(Marc. 13, 1. Luc. 21, 5).*

2. Ipse autem respondens dixit illis: Videtis haec omnia? Amen, dico vobis: non relinquetur

1. A wyszedszy Jezus z kościoła, szedł. Y przystąpili uczniowie jego, aby mu ukazali budowania kościelne.

2. A on odpowiadaiac rzekł im: Widzicie to wszytko? Zaprawdę powiadam wam, nie zostanie

R. 24.—1. *Szedł.* Wychodził z kościoła.—*Przystąpili uczniowie jego.* Ś. Marek powiada, 13, 1, że jeden tylko przystąpił: być może, iż jeden za wszystkich mówił, albo liczba mnoga kładzie się zamiast pojedyńczéj, jako gdy się mówi r. 26, 8, że uczniowie szemrali z powodu wylania olejku, Jan S. r. 12, 4. wspomina, iż jeden tylko Judasz szemrał.—*Aby mu ukazali budowania kościelne.* Nie żeby nigdy nie widział kościoła, lecz iż się nigdy nie przypatrywał pilnie jego budowie. Niektórzy sądzą iż to uczynili dla tego, aby go pobudzić do miłosierdzia: bo był powiedział że dom miał być zostawiony pustym; przeto zrozumiawszy iż przepowiada o zburzeniu miasta i kościoła, proszą żeby się przypatrzył kościołowi, i nie dopuszczał, aby tak piękne dzieło zginęło.

2. *Nie zostanie tu kamień na kamieniu.* P. Wujka,

hic lapis super lapidem, qui non destruatur. *(Luc. 19, 44)*.

3. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis, quando haec erunt? et quod signum adventus tui, et consummationis saeculi?

4. Et respondens Jesus dixit eis: Videte, ne quis vos seducat: *(Ephes. 5, 6. Col. 2, 18)*.

5. multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus; et multos seducent.

6. Audituri enim estis proelia, etopiniones proeliorum. Videte, ne turbemini: oportet enim haec fieri, sed nondum est finis.

7. Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentiae et fames, et terrae motus per loca:

8. haec autem omnia initia sunt dolorum.

9. Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. *(Supr. 10, 17. Luc. 21, 12. Joan. 15, 20.—16, 2)*.

10. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem.

11. Et multi pseudoprophetae surgent, et seducent multos.

12. Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum:

13. qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

14. Et praedicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus: et tunc veniet consummatio.

15. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat: *(Dan. 9, 27. Marc. 13, 14. Luc. 21, 20)*.

tu kamień na kamieniu, któryby nie był zepsowany.

3. A gdy on siedział na górze oliwnéy, przystąpili do niego osobno uczniowie, mówiąc: Powiédz nam kiedy-to będzie? a co za znak przyszcia twego, y dokonania świata?

4. A odpowiadaiąc Jezus rzekł im: Patrzcie aby was kto nie zwiódł.

5. Abowiem wiele ich przydzie na imię moie, rzekąc: Jam jest Christus: y wiele ich zwiodą.

6. Bo usłyszycie woyny y wieści o woynach. Patrzcież abyście sobą nie trwożyli. Boć się to musi stać: ale iescze nie iest koniec.

7. Abowiem powstanie naród przeciwko narodowi, y królestwo przeciwko królestwu: y będą mory y głody, y drżenia ziemie po mieyscach.

8. A to wszytko są początki boleści.

9. Tedy podadzą was w udręczenie, y będą was zabiiać: y będziecie nienawidzeni od wszech narodów dla imienia mego.

10. A tedy wiele się ich zgorszy: a ieden drugiego wydadzą, y ieden drugiego nienawidzieć będą.

11. Y wiele fałszywych proroków powstanie: y wielu zwiodą.

12. A iż się rozmnoży nieprawość: oziębnie miłość wiela:

13. a kto wytrwa aż do końca, ten będzie zbawion.

14. Y będzie przepowiadana ta Ewangelia królestwa po wszytkiéy ziemi, na świadectwo wszytkim narodóm, a tedy przydzie koniec.

15. Gdy tedy uyźrzycie brzydkość spustoszenia, która iest opowiedziana przez Daniela proroka, stoiącą na mieyscu świętym, kto czyta niech rozumie.

3. *Kiedy to będzie?* Kiedy przyjdą te nieszczęścia na miasto i kościół, które przepowiedziałeś? —*Co za znak przyjścia twego.* Na sąd ostateczny. —*Dokonania świata.* Że koniec świata ma nastąpić, zrozumieli Apostołowie ze słów Chrystusowych, Mat. 13, 40: *Tak będzie w dokonaniu świata: pośle syn człowieczy anioły swoje, i t. d.* Patrz Wujka.

5. *Jam jest Chrystus.* Patrz Wujka.

6. *Bo usłyszycie wojny.* Wielu to rozumie o wojnach żydowskich, które poprzedziły zburzenie miasta. Inni o wojnach Antychrysta, które mają nastąpić przed końcem świata. Jedno i drugie przyjmować możemy, gdyż o jednem podaje nam historya, drugie przepowiada Jan Ś. w swojém Objawieniu. —*Ale jeszcze nie jest koniec.* Jerozolimy, albo świata.

7. *Albowiem powstanie naród przeciwko narodowi.* To także pospolicie się odnosi do czasów zburzenia Jerozolimy i razem Antychrysta. Przykłady téj przepowiedni znajdujemy w wielkiéj liczbie u Józefa Fl. (lib. 1. de Antiq.)—*Po miejscach.* W rozmaitych miejscach.

10. *Zgorszy.* Odstąpi od wiary przez bojaźń okropnych katuszy.—*Jeden drugiego wydadzą.* Krewni krewnych. —*Jeden drugiego nienawidzieć będą.* Niewierni będą prześladowali wiernych Chrystusowych.

11. *Fałszywych proroków.* Patrz Józefa lib. 7 de Bello c. 11. Takim też fałszywym prorokiem był Symon Czarnoksiężnik, i przed końcem świata będzie Antychryst.

12. *Rozmnoży nieprawość.* Okrucieństwo przeciwko wiernym Chrystusowym. — *Oziębnie miłość.* Bo ci, co mieli miłość, przez którą przyjmowali i wspierali Apostołów i chrześcian, usuną się natenczas od nich, żeby się nie narazić na tę samą z nimi zagładę. Albo sens jest: Miłość wielu oziębnie i zniknie, to jest tych, którzy się przestraszywszy prześladowania, odstąpią od wiary i miłości, albo od saméj tylko miłości, zatrzymawszy wiarę w sercu.

13. *Ten będzie zbawion.* U S. Łukasza obiecuje się, iż żadnéj szkody mieć nie będą, którzy cierpliwie wytrwają w prześladowaniu: *I włos,* powiada, *nie zginie z głowy waszéj. W cierpliwości waszéj posiądziecie dusze wasze,* to jest, przez cierpliwość otrzymacie zbawienie.

14. *I będzie przepowiadana ta Ewangelia królestwa.* Chociaż przyjdą te wszystkie klęski i prześladowania, nie sądźcie jednak, iż zaraz nastąpi koniec świata; wprzódy bowiem ma być opowiadana Ewangelia po całym świecie. Albo sens jest: chociaż tak liczne utrapienia, klęski i prześladowania mają powstać przeciwko wam, pomimo to, wy będziecie opowiadali Ewangelią po całym świecie, i one wam nie przeszkodzą do spełniania waszego urzędu. —*Na świadectwo wszystkim narodom.* Ażeby się nikt nie mógł wymawiać niewiadomością Ewangelii. Aby opowiadanie Ewangelii przeciwko nim świadczyło, iż z własnéj winy giną, nie zaś dla tego że nie słyszeli Ewangelii.—*Koniec.* Świata, albo Jerozolimy. Patrz Wujka.

15. *Brzydkość spustoszenia.* Patrz Wujka. —*Prze*

16. tunc qui in Judaea sunt, fugiant ad montes:

17. et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua:

18: et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam.

19. Vae autem praegnantibus et nutrientibus in illis diebus.

20. Orate autem, ut non fiat fuga vestra in hieme vel sabbato. *(Act. 1, 12).*

12. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet.

22. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro: sed propter electos breviabuntur dies illi.

23. Tunc si quis vobis dixerit: Ecce, hic est Christus, aut illic: nolite credere. *(Marc. 13, 21. Luc. 17, 23).*

24. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi.

25. Ecce, praedixi vobis.

26. Si ergo dixerint vobis: Ecce, in deserto est: nolite exire; ecce, in penetralibus: nolite credere.

27. Sicut enim fulgur exit ab oriente, et paret usque in occidentem, ita erit et adventus Filii hominis.

28. Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae. *(Luc. 17, 37).*

29. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelo, et virtutes coelorum commovebuntur: *(Isai. 13, 10. Ezech. 32, 7, Joel. 3,15. Marc. 13, 24. Luc. 21, 25).*

16. Tedy którzy są w Żydowskiéy ziemi, niech uciekaią na góry:

17. a kto na dachu, niechay nie zstępuie, aby co wziął z domu swego:

18. a kto na roléy, niech się nie wraca brać sukniéy swoiéy.

19. A biada brzemiennym y karmiącym w one dni.

20. A proście aby uciekanie wasze nie było zimie abo w szabbath.

21. Abowiem na on czas będzie wielki ucisk, iaki nie był od początku świata aż dotąd, ani będzie.

22. A gdyby nie były skrócone one dni, żadne ciało nie byłoby zachowane: ale dla wybranych będą skrócone dni one.

23. Tedy ieśliby wam kto rzekł: Oto tu iest Chrystus, abo ondzie: nie wierzcie.

24. Abowiem powstaną fałszywi Chrystusowie, y fałszywi prorocy, y czynić będą znaki wielkie y cuda, tak iżby w błąd zawiedzeni byli, (ieśli może bydź) y wybrani.

25. Otom wam opowiedział.

26. Jeśliby tedy wam rzekli: Oto na puszczy iest, nie wychodźcie, oto w taiemnych gmachach, nie wierzcie.

27. Abowiem iako błyskawica wychodzi od wschodu słońca, y okazuie się aż na zachodzie: tak będzie y przyszcie syna człowieczego.

28. Gdziebykolwiek było ciało, tam się y orłowie zgromadzą.

29. A natychmiast po utrapieniu onych dni słońce się zaćmi, y księżyc nie da światłości swoiéy: a gwiazdy będą padać z nieba, y mocy niebieskie poruszone będą.

Daniela proroka. Rozd. 9 w. 27.—*Kto czyta.* Daniela proroka.—*Niech rozumie.* To miejsce proroka, i niech wie, iż się tam mówi o obrzydliwości, która będzie znakiem zburzenia kościoła i miasta.

16. *Tedy.* Gdy usłyszycie o wojnach i t d., tak iż *tedy* odnosi się do wszystkiego co się wyżéj rzekło. Albo *tedy,* gdy ujrzycie splugawienie kościoła.—*Niech uciekają na góry.* Żeby się uratować; bo miejsca górzyste są bezpieczniejsze niż równe.

17. *A kto na dachu.* Opisuje rychłą ucieczkę. Którzy się znajdują na dachu, niechaj z niego nie zchodzą dla zebrania swoich sprzętów, lecz tylko dla tego żeby uciec. Dachy domów u Żydów, jak się nieraz gdzieindziéj rzekło, były płaskie, i na nich Żydzi mieli zwyczaj przebywać.

18. *Niech się nie wraca brać sukni.* Ale nie tracąc czasu niech jak najrychléj ucieka.

19. *A biada brzemiennym.* Którym trudniéj uciekać, gdy w swoich wnętrznościach albo na ręku noszą dzieci.

20. *W zimie.* W czasie niedogodnym do ucieczki.—*W szabat.* W którym dniu nie wolno było długiéj podróży odbywać. Patrz Dzieje Ap. 1, 12.

12. *Jaki nie był od początku świata.* Zdaje się że się to odnosi do czasów Antychrysta.

22. *Skrócone.* P. W.—*Żadne ciało nie byłoby zachowane.* Wszyscy Żydzi byliby zgładzeni od Rzymian, albo Chrześcianie od Antychrysta. — *Dla wybranych.* Którzy naówczas będą, albo którzy się potém narodzą.

23. *Tedy.* Wyraz *tedy,* oznacza cały czas między zburzeniem Jerozolimy i końcem świata. P. W.

24. *Znaki wielkie.* P. W.

26. *Na puszczy jest.* To jest Chrystus.— *W tajemnych gmachach.* W głębi domu. P. W.

27. *Jako błyskawica.* Chrystus swoje powtórne przyjście przyrównywa do błyskawicy, gdyż jako błyskawica zjawia się nagle i niespodzianie, i nikt zauważyć nie może, w jakiéj chwili czasu ma się w obłokach ukazać, tak on nagle, i gdy się najmniéj spodziewamy, przyjdzie; i jako błyskawica w jednéj chwili jaśnieje od wschodu do zachodu, tak on w tak wielkiéj jasności przyjdzie, iż go wszyscy będą widzieli. P. W.

28. *Gdziebykolwiek było ciało.* W greckim jest *trup.* Sens jest, że wszyscy ludzie mają zebrać się na miejsce, gdzie się będzie znajdował Chrystus, aby ich sądził, tak jak orły zlatują się do trupów; i przyjście Chrystusowe będzie tak jawne, iż wszyscy bez żadnego przewodnika będą je widzieli, tak jak orły bez żadnéj wskazówki czują i widzą martwe ciała.

29. *Po utrapieniu onych dni.* Po utrapieniu Antychrysta.—*Gwiazdy będą padać.* Maldonatus mniema iż należy to rozumieć dosłownie. Inni o błędnych ognikach czyli meteorach rozumieją.—*Mocy niebieskie poruszone będą.* Niektórzy o Aniołach rozumieją, którzy będą poruszeni podziwieniem albo bojaźnią; co, jak się zdaje, powiedziano jest przez hiperbolę, dla oznaczenia straszliwego gniewu i potęgi Bożéj; inni sądzą, iż *mocami niebieskiemi* są same siły niebios, czyli mo-

30. et tunc parebit signum Filii hominis in coelo: et tunc plangent omnes tribus terrae, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus coeli, cum virtute multa et majestate. *(Apoc. 1, 7).*

31. Et mittet Angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis coelorum usque ad terminos eorum. *(I. Cor. 15, 52. 1. Thes. 4, 15).*

32. Ab arbore autem fici discite parabolam: Cum jam ramus ejus tener fuerit et folia nata, scitis, quia prope est aestas:

33. ita et vos, cum videritis haec omnia, scitote, quia prope est in januis.

34. Amen, dico vobis: Quia non praeteribit generatio haec, donec omnia haec fiant.

35. Coelum et terra transibunt, verba autem mea non praeteribunt. *(Marc. 13, 31).*

36. De die autem illa et hora nemo scit, neque Angeli coelorum, nisi solus Pater.

37. Sicut autem in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis: *(Gen. 7, 7. Luc. 17, 26).*

38. sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes, usque ad eum diem, quo intravit Noe in arcam,

39. et non cognoverunt, donec venit diluvium, et tulit omnes: ita erit et adventus Filii hominis.

40. Tunc duo erunt in agro, unus assumetur, et unus relinquetur:

41. duae molentes in mola, una assumetur, et una relinquetur.

30. A na on czas się ukaże znak syna człowieczego na niebie: y tedy będą narzekać wszytkie pokolenia ziemie: y uyźrzą syna człowieczego przychodzącego w obłokach niebieskich z mocą wielką y maiestatem.

31. Y pośle anioły swoie z trąbą y głosem wielkim: y zgromadzą wybrane iego ze czterech wiatrów od kraiów niebios aż do kraiów ich.

32. A od figowego drzewa uczcie się podobieństwa: gdy iuż gałąź iego odmładza się, y liście się wypuszcza, wiecie iż blisko iest lato:

33. także y wy, gdy uyźrzycie to wszytko, wiedzcie iż blisko iest we drzwiach.

34. Zaprawdę powiadam wam, iż nie przeminie ten naród, ażby się stało to wszytko.

35. Niebo y ziemia przeminą, ale słowa moie nie przeminą.

36. Lecz o onym dniu y godzinie nikt nie wie, ani aniołowie niebiescy, iedno sam Ociec.

37. A iako za dni Noego: tak będzie y przyszcie syna człowieczego.

38. Abowiem iako we dni przed potopem iedli y pili, żenili się y za mąż dawali, aż do onego dnia którego wszedł Noe do korabia:

39. y nie poznali aż przyszedł potop, y zabrał wszytki: tak będzie y przyszcie syna człowieczego.

40. Tedy będą dwa na roley: ieden będzie wzięt a drugi zostawion;

41. dwie mielące we młynie: iedna będzie wzięta, a druga zostawiona.

---

cy ciał niebieskich, które będą poruszone, i zaniechasię swoich zwyczajnych czynności; inni rozumieją, że ją oznaczają gwiazdy i wszystkie planety, które się w Pismie ś. nazywają zastępami i wojskami, czyli mocami niebieskiemi.

30. *Znak syna człowieczego.* P. W. — *Będą narzekać.* To jest, będą się bili w piersi od boleści i żalu, lecz już zbyt późno.—*Wszystkie pokolenia ziemie.* Niektórzy ze wszystkich; bo dobrzy nie będą narzekać, ale się raczéj weselić, *którzy miłują przyjście jego,* jak powiada ś. Paweł, II. Tim. 4, 8.— *Syna człowieczego.* Chrystusa.— *W obłokach niebieskich.* Powietrznych; tak mówimy, ptaki niebieskie.—*Mocą.* Potęgą.

31. *Z trąbą.* Niektórzy o prawdziwéj trąbie rozumieją, niektórzy w znaczeniu przenośném, to jest, o głosie wielkim, brzmiącym, straszliwym, i podobnym do brzmienia trąby, jaki słyszał Jan ś. Objaw. 1, 10; 4, 1 i 19, 6.—*I głosem wielkim.* Jeśli trąbę będziemy tłumaczyli w znaczeniu przenośném, to powiemy, iż *głosem wielkim,* kładzie się w sposób wykładowy, jakby rzekł: Z trąbą, któréj brzmienie gwałtowne i głos będzie wielki. I temu wykładowi sprzyja tekst niektórych kodeksów greckich, w których czytamy: *z trąbą głosu wielkiego.* Jeśli trąbę weźmiemy w znaczeniu właściwém, to powiemy, iż oprócz brzmienia trąby, da się także słyszeć głos wielki, przez który umarli otrzymają rozkaz stawienia się na sąd Boży; któremu tłumaczeniu sprzyjają także niektóre kodeksa greckie, i nasz tekst wulgaty łacińskiéj.— *Wybrane.* A także i niewybranych; lecz czyni wzmiankę tylko o wybranych przez cześć dla nich, w milczeniu pomijając odrzuconych.—*Ze czterech wiatrów.* Ze czterech stron świata, z których wieją cztéry przedniejsze wiatry, to jest, z północy, południa, wschodu, zachodu. — *Od krajów niebios.* Od jednego końca nieba do drugiego, gdzie niebo zdaje się kończyć.

32. *A od figowego drzewa uczcie się podobieństwa.* Bierzcie, słuchajcie podobieństwa, które wam mam przełożyć z drzewa figowego.

33. *We drzwiach.* Tuż, blizko.

34. *Ten naród.* Nie ustanie na świecie rodzaj ludzki, póki się to wszystko, com rzekł, stanie. Zupełnie i najpewniéj się stanie, wprzód nim będzie wygładzony z ziemi rodzaj ludzki.

35. *Niebo i ziemia przeminą.* Raczéj, pierwéj niebiosa zaginą, niż słowa i przepowiednie moje zostaną bez skutku.

36. *Jedno sam Ojciec.* A więc i syn człowieczy nie ma téj wiadomości; gdyż się mówi u ś. Marka 13, 32: *Ani Syn, jedno Ojciec.* To zaś tak rozumieć należy: prawdą jest zaiste, że Chrystus - człowiek wie o dniu sądu ludzkim swoim umysłem, gdyż w saméj ludzkiéj naturze Chrystusa, jak powiada ś. Paweł do Kolos. 2, 3, *skryte są wszystkie skarby mądrości i umiejętności;* lecz nie wiedział wedle ludzkiéj natury, o ile jest tylko człowiekiem, lecz jako jest człowiekiem - Bogiem; albowiem gdyby był tylko człowiekiem; jakkolwiek najdoskonalszym, jakkolwiek miłym Bogu, nie wiedziałby o dniu onym, tak jak nie wiedzą Aniołowie. Nie zaprzecza więc Chrystus, że on także jako człowiek wie o dniu sądu, lecz powiada, że nie wie o tém, o ile jest tylko człowiekiem.

38. *Jedli.* Byli zajęci rzeczami doczesnemi, i jak najmniéj oczekiwali potopu.

39. *Zabrał wszystkie.* Wszystkich zgładził.

40. *Jeden będzie wzięt, a drugi zostawion.* Jeden zostanie wybrany i zbawiony, drugi będzie odrzucony i zginie.

41. *Mielące.* Oznacza się, iż nawet w najniższym stanie ludzi Chrystus ma swoich. U wschodnich bo-

42. Vigilate ergo, quia nescitis, qua hora Dominus vester venturus sit.

43. Illud autem scitote, quoniam, si sciret paterfamilias, qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. *(Marc. 13, 33. Luc. 12, 39).*

44. Ideo et vos estote parati, quia qua nescitis hora Filius hominis venturus est.

45. Quis, putas, est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore?

46. Beatus ille servus, quem, cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem. *(Apoc. 16, 15).*

47. Amen, dico vobis: Quoniam super omnia bona sua constituet eum.

48. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire;

49. et coeperit percutere conservos suos, manducet autem, et bibat cum ebriosis:

50. veniet dominus servi illius in die, qua non sperat, et hora, qua ignorat,

51. et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis: illic erit fletus et stridor dentium. *(Supr. 13, 42. Infr. 25, 30).*

42. Czuycież tedy: abowiem niewiécie którey godziny wasz Pan przydzie.

43. A to wiédzcie, że gdyby wiedział gospodarz którey godziny złodziéy ma przyśdź, czułby wżdy, a nie dopuściłby podkopać domu swego.

44. Przetoż y wy bądźcie gotowi: bo którey godziny niewzwiecie syn człowieczy przydzie.

45. Który mnimasz iest sługa wierny y rostropny, którego postanowił Pan iego nad czeladzią swoią, aby im dał obrok na czas?

46. Błogosławiony sługa on, którego gdy przydzie Pan iego, naydzie tak czyniącego.

47. Zaprawdę powiadam wam, że go postanowi nad wszytkimi dobry swémi.

48. A ieśliby rzékł on zły sługa w sercu swoim: Długo Pan móy przyśdź omieszkiwa:

49. y począłby bić towarzysze swoie, a iadłby y pił z piianicami:

50. przydzie Pan sługi onego w dzień którego się nie spodziewa, y w godzinę któréy nie wzwie:

51, y odłączy go, a część iego położy z obłudnikami: Tam będzie płacz y zgrzytanie zębów.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 24. w. 2. *Nie zostanie tu kamień.* To się wypełniło czterdziestego roku po Pańskiem wniebowstąpieniu, przez Wespazyana cesarza i Tyta syna jego. Na te słowa, które obiecują skażenie kościoła żydowskiego, a na one: Na téj opoce zbuduję Kościół mój: które obiecują zbudowanie kościoła powszechnego, tak Chryzostom pisze: Widzisz w obojgu dziwną a niewymówną moc Chrystusowę: że i Kościół swoj rozszerzył po wszystkiemu światu, i te którzy się oń otrącili uniżył i wzgardził. Widzisz, że cokolwiek on zbuduje, tego nikt nie zepsuje: a co on zepsuje, tego nikt nie zbuduje. Zbudował Kościoł swój, a nikt go zniszczyć nie może aż do tego czasu: chocia się o to wiele ich kusiło, aby i on zepsowali, ale nie przemogli: i ten znowu zbudować usiłowali, ale nic nie sprawili, i t. d. Euseb. lib. 3, c. 6. Mat. 16, 18. Lib. Quod Christus sit Deus.

4. *Patrzcie aby was kto nie zwiódł.* Pierwsza i najpotrzebniejsza przestroga jest wiernym, od wniebowstąpienia Pańskiego aż do skończenia świata, aby się nie dopuszczali heretykom zwodzić: którzy pod pokrywką prawdziwych nauczycielów i kaznodziejów, i pod imieniem Pana Chrystusowém i Ewangelii jego zdradzają. Patrz wyżéj Mat. 7, ver. 13 i 15.

5. *Jam jest Chrystus.* Nie tylko oni którzy się zwali Chrystusami, jako Symon czarnoksiężnik, Menander, i niektórzy inni: ale wszyscy arcykacerze czynią się Chrystusami, i są za Chrystuse uczniom swoim: Luter Luteranom, Kalwin Kalwinistom, Serwet Serwetanom, iż im więcéj wierzą niżli Chrystusowi mówiącemu i uczącemu w kościele swoim.

14. *I będzie przepowiadana ta Ewangelia.* Ta Ewangelia mówi, którą Pan Chrystus Piotrowi i Pawłowi, Piotr i Paweł Rzymianom, a Rzymianie inszym narodom podali, i którą przyjęli wszyscy po świecie wierni Chrystusowi. Przetoż ktokolwiek dziś do nas przynosi inszą jaką Ewangelią onéj przeciwną, ten ma być przeklęty, by był i aniołem z nieba. Ta tedy Ewangelia, nie Augszpurskiéj ale Rzymskiéj Confessyi, przepowiadana jest po wszystkiemu światu: ta rośnie i szerzy się po wszystkich narodziech, i przechodzi aż na nowy świat do Indyi, do Ameryki, i do Japonii, kędy pierwiéj o niéj nie słychano: aby się spełniło to słowo Chrystusowe. August. de unitate Eccles. cap. 15, et epist. 80. Gal. 1, 8. Kol. 1, 6.

15. *Brzydkość spustoszenia.* Ta brzydkość spustoszenia spełniła się naprzód w oném spustoszeniu Kościoła Jerozolimskiego przez Rzymiany, kiedy odjęto Żydom ofiary i nabożeństwa ich: Ale się dopieroż wypełni przez Antychrysta, który do końca wyniszczy, spustoszy i zgładzi ofiarę Mszy ś. chrześcijańską, i służbę kościelną: tak iż (jako on stary biskup i męczennik ś. Hippolit napisał) nie będzie ani ofiary ani kadzenia, ani chwały przyjemnéj Panu Bogu, ale Kościoły święte będą jako szopy, i najdroższe ciało i krew Pańska nigdzie się nie najdzie onych czasów. Msza święta zaginie. śpiewanie kościelne ustanie, kazanie i pisma wykładanie nie będzie słychane. Przetoż Ireneus, Hilaryus, Ambroży, Hieronim, i pospolicie wszyscy doktorowie, przez tę brzydliwość spustoszenia, rozumieją Antychrysta, któremu kacerze dzisiejszy drogę jawnie ścielą. Hippol. de consumma. mundi.

wiem narodów obracanie żarna było obowiązkiem niewolników.

44. *Syn człowieczy przyjdzie.* Na sąd, dla ściągania rachunku.

45. *Który, mniemasz, jest sługa wierny.* Podaje za wzór do naśladowania sługę wiernego i rostropnego, który będąc przełożonym nad innymi sługami, dobrém sprawowaniem się zasługuje, aby go dziedzic posunął do wyższego urzędu, i postanowił nad wszystkiemi dobrami swojemi,— *Aby im dał obrok.* Stosuje mowę do dawnego zwyczaju sług; bo który był najwierniejszym, tego wynoszono nad drugich, i ten miał obowiązek rozdawania pod miarą żywności pomiędzy sługami.

51. *Odłączy go.* Wyrzuci ze swojego domu; wyłączy z liczby sług swoich.— *Część jego.* Częścią, według zwyczaju żydowskiego, nazywa nieszczęśliwe jego położenie; tak Psal. 10, 7 mówi się: *Ogień, i siarka, i wiatr nawałności, część kubka ich.*— *Z obłudnikami.* Obłudnikami nazywa sług leniwych i niedbałych, którzy tylko w obecności pana pracują, *na oko służąc*, jak powiada Ś. Paweł do Efez. 6, 6.

22. *Skrócone one dni.* Królestwo antychrystowe nie będzie trwać dłużéj jedno przez półczwarta lata, to jest, przez czterdzieście i dwa miesiące: przez tysiąc dwieście i sześćdziesiąt dni: przez półtygodnia lat. Przetoż wielki jest niewstyd i bluźnierstwo dzisiejszych heretyków, forytarzów antychrystowych, którzy aby ślad tracili, namiastka Chrystusowego biskupa Rzymskiego Antychrystem czynią: gdyż on od półtora tysiąca lat i daléj Kościoł Boży rządził i sprawował, i był przełożonym nad wszystkiemi owcami Pana Chrystusowemi. Dan. 9, 27. Jan. 21, 17. Mat. 16, 19.

23. *Oto tu jest Chrystus.* Gdyż Kościoł Chrystusow (Augustyn ś. mówi) w piśmie wszędy tak jest opisany, iż miał być we wszystkich narodziech: cokolwiek przyniosą, i zkądkolwiek pisma zbierać będą ci, którzy do kątów swych ukazują, mówiąc: Owo tu jest Chrystus, nie mamy im wierzyć. Albowiem częściéj ukazują i na sekty odwodzą, którzy mówią: owo tu, owo sam. Gdyż Kościoł Chrystusów jasny jest, jako miasto na takiéj górze zbudowane, która wszystek świat napełniła. Przetoż nie słuchajmy tych, którzy na strony i sekty odwodzą, mówiąc: Owo tu jest Chrystus, albo, ono tam. Jedność obiecał Chrystus: w jedność się królowie zebrali, nie przez sekty się rozerwali, Augustinus in Psal. 47. Augus. de unit. eccl. cap. 3. Id. contra Faust. lib. 13, cap. 13. Mat. 5, 14.

24. *I czynić będą znaki wielkie.* Cuda antychrystowe i sług jego, nieprawdziwe, ale fałszywe i kłamliwe będą: któremi zwodzić ma tylko te co zginąć mieli. Zkąd to mamy, że choćby heretykowie cuda czynić mogli, wszakżebyśmy im przeto nie mieli więcéj wierzyć, jedno gdyby żadnych czynić nie mogli. II. Thes. 2, 9.

26. *Oto na puszczy.* Puszcze i zamknienia znaczą ciemne i tajemne i pokątne schadzki i zbory odszczepieńców. Postanowiwszy tedy Pan Chrystus Kościoł swój powszechny po świecie jasny i znakomity, zatém uczniе i wszystkie wierne napomina, aby heretykom i odszczepieńcom nie wierzyli. Augustin. quaest. Evang. lib. 1, quaest. 38.

27. *Jako błyskawica.* Słowem błyskawice znaczy jasność, i świetność kościoła powszechnego, który się zataić nie może, i szerzy się od wschodu słońca aże do zachodu. Co jest przeciwko tym, którzy tu i ówdzie po kąciech Chrystusa ukazują: i którzy potajemnie zgromadzają, jakoby w zamknieniu: i nie wielu, jakoby na puszczy. Idem ubi supra.

29. *A natychmiast.* Jeśliż on dzień ostateczny sądny (jako tu P. świadczy) ma natychmiast nastąpić po prześladowaniu antychrystowem, które ma trwać tylko przez pół czwarta lata, jakośmy wyżéj rzekli: tedyć nieznośne bluźnierstwo jest, namiastka Pana Chrystusowego czynić Antychrystem.

30. *Znak syna człowieczego.* Ten znak jestci krzyż ś. który się ukaże Żydom na ich pohańbienie. Chrysost. in Mat. Homil. 77. Lecz i niemniéj będzie na pohańbienie heretykom: który nie mogą cierpieć znaku krzyża świętego.

CAPUT XXV. ROZDZIAŁ 25.

O dziesięciu pannach, powierzonych talentach i sądzie ostatecznym.

1. Tunc simile erit regnum coelorum decem virginibus, quae accipientes lampades suas exierunt obviam sponso et sponsae.
2. Quinque autem ex eis erant fatuae, et quinque prudentes:
3. sed quinque fatuae, acceptis lampadibus, non sumserunt oleum secum:
4. prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.
5. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, et dormierunt.

1. Tedy podobne będzie królestwo niebieskie dziesiąci pannom: które wziąwszy lampy swoje wyszły przeciw oblubieńcowi, y oblubienicy.
2. A pięć z nich było głupich, a pięć mądrych.
3. Ale pięć głupich wziąwszy lampy, nie wzięły oleiu z sobą:
4. a mądre wzięły oleiu w naczynia swoie z lampami.
5. A gdy oblubieniec omieszkawał, zdrzymały się wszytki y posnęły.

R. 25.—1. *Tedy.* To jest, gdy przyjdzie Pan; ten bowiem rozdział jest w związku z poprzedzającym.— *Dziesiąci pannom.* Wielu. Przez liczbę bowiem dziesięć wyraża przypowieść mnóstwo wszystkich ludzi, tak jak się nieraz liczba dziesięć używa, naprzykład Gen. r. 31, 7 i 41: *Odmienił zapłatę moję po dziesięćkroć.* Przypowieść, jak się pokazuje z jéj zakończenia w. 13, zmierza do tego, abyśmy zrozumieli iż nam zawsze czuwać należy, i opatrzyć się w dobre uczynki na spotkanie Chrystusa, gdyż nie wiemy godziny w któréj Pan ma przyjść. — *Pannom.* Powiedział pannom, stosując się do obyczaju onego wieku; był bowiem zwyczaj, iż oblubieniec wieczorem udawał się do domu oblubienicy, i ztamtąd przeprowadzał ją do mieszkania swojego, przygotowanego na obchód weselny. Młodzieńcy zaś i dziewice dla ich uczczenia szli na spotkanie z pochodniami. Patrz Solmer. tom. 7, tract. 38. Jużeśmy rzekli, że przez dziesięć panien oznacza się mnóstwo wszystkich wiernych.—*Lampy swoje.* Przez lampy oznacza się wiara. Wszystkie bowiem odebrały wiarę, z którą wyszły na spotkanie i przyjęcie Chrystusa; lecz nie wszystkie weszły z nim na gody weselne, gdyż nie wszystkie były zaopatrzone w dobre uczynki.—*Oblubieńcowi i oblubienicy.* Gdy oblubieniec odprowadzał oblubienicę do domu swojego. Oblubienicą jest Kościoł, który w tryumfie wprowadzi Chrystus do nieba. Patrz Wujka.

2. *Pięć... było głupich.* Głupie panny oznaczają tych, którzy posiadając wiarę, nie mają dobrych uczynków; mądre zaś tych, którzy łączą jedno i drugie, to jest wiarę i uczynki.

3. *Oleju.* Dobrych uczynków: albowiem bez tego oleju wiara nie świeci, lecz tleje i gaśnie. P. Wujka.

4. *W naczynia swoje.* Przez naczynia rozumie się dusza albo sumienie, które jest stolicą i schronieniem dobrych uczynków.

5. *A gdy oblubieniec omieszkawał.* Omieszkiwanie oblubieńca oznacza zwłokę mającego przyjść Sędziego.— *Zdrzymały się wszystkie i posnęły. Zasnąć jest to umrzeć,* powiada Ś. Grzegorz hom. 12; *przed snem drzemać, jest to przed śmiercią słabnąć w zbawieniu, gdyż przez ciężar choroby przychodzi się do snu śmierci, i t. d.* Nazwał zaś Pan śmierć człowieka snem, gdyż jakby ze snu będą wszyscy wzbudzeni ze śmierci na sąd ostateczny.

6. Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obviam ei.

7. Tunc surrexerunt omnes virgines illae, et ornaverunt lampades suas.

8. Fatuae autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae extinguuntur.

9. Responderunt prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis et vobis: ite potius ad vendentes, et emite vobis.

10. Dum autem irent emere, venit sponsus, et quae paratae erant, intraverunt cum eo ad nuptias, et clausa est janua.

11. Novissime vero veniunt et reliquae virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis.

12. At ille respondens, ait: Amen, dico vobis: nescio vos.

13. Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam.

14. Sicut enim homo peregre proficiscens, vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua. (*Marc. 13, 33.*)

15. Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem: et profectus est statim. (*Luc. 19, 12.*)

16. Abiit autem, qui quinque talenta acceperat, et operatus est in eis, et lucratus est alia quinque.

6. A w pólnocy stało się wołanie: Oto oblubieniec idzie, wynidźcie przeciwko iemu.

7. Tedy wstały one wszytkie panny, y ochędożyły lampy swoie.

8. Lecz głupie rzekły mądrym: Daycie nam z oleiu waszego: boć lampy nasze gasną.

9. Odpowiedziały mądre, mówiąc: by snadź nam y wam niedostało, idźcie raczéy do przedaiących, a kupcie sobie.

10. A gdy szły kupować, przyszedł oblubieniec: a które były gotowe, weszły z nim na gody, y zamknione są drzwi.

11. A na ostatek przyszły y drugie panny, mówiąc: Panie, Panie otwórz nam.

12. A on odpowiadaiąc, rzekł: Zaprawdę mówię wam: nie znam was.

13. Czuycież tedy, bo nie wiécie dnia ani godziny.

14. Abowiem iako człowiek precz odieżdżaiąc, wezwał sług swoich, y dał im maiętności swoie.

15. Y dał iednemu pięć talentów, a drugiemu dwa, a drugiemu ieden, każdemu wedle własnego przemożenia: y wnetże odiechał.

16. A poszedszy on który był wziął pięć talentów, robił imi, y zyskał drugie pięć.

6. *A w północy stało się wołanie.* To jest gdy się najmniéj spodziewano; *albowiem któréj godziny nie mniemacie, syn człowieczy przyjdzie.* Wołanie zaś jest to samo, co w rozdziale poprzedzającym w. 31, oznaczoném jest przez trąbę i głos wielki.

7. *Tedy wstały one wszystkie panny.* Albo się oznacza przez to zmartwychwstanie ciał, albo, że wszyscy ludzie, którzy wprzódy jakby snem przywaleni, nie myślili o Chrystusie, na wieść o jego przyjściu, mają się przebudzić, jak powiada ś. Paweł do Rzym. 13, 11: *Jest godzina abyśmy już ze snu powstali: albowiem teraz bliższe jest nasze zbawienie, niż kiedyśmy uwierzyli.* — *Ochędożyły lampy swoje.* Ochędożyć lampy swoje, jest to przywołać na pamięć i rozpoznać sprawy swoje, żeby z nich zdać sprawę na sądzie.

8. *Dajcie nam z oleju waszego.* Oznacza się, iż ludzie, którym zabraknie dobrych uczynków, gdy przyjdzie czas sądu, zbyt późno już będą wzywali pomocy świętych.

9. *Odpowiedziały mądre.* Gdy mądre odpowiadają, iż nie mogą dać oleju, to znaczy, że cudze uczynki i zasługi nie pomogą wtedy bezbożnym. Bo nie będzie mógł wtedy Piotr ś., albo inny jaki święty, dać bezbożnemu, na jego prośby, zasług i uczynków swoich, aby ten dostąpił zbawienia wiecznego. — *By snadź nam i wam niedostało.* Nie oznacza się, iż sprawiedliwi mają wątpić na sądzie, czy im wystarczy do zbawienia uczynków, które będą posiadali; albowiem będą błogosławionymi, i będą najjaśniéj widzieli, iż im wystarcza uczynków i miłości; lecz jest to rzeczą uboczną w przypowieści; przypisuje się bowiem ta odpowiedź pannom, dla zachowania ozdoby i prawdopodobieństwa w opowiadaniu; jak również i to co się daléj mówi: *idźcie raczéj do przedających a kupcie sobie,* i daléj *a gdy szły kupować;* nie będzie bowiem żadnéj możności odejść podczas sądu, dla zakupienia oleju dobrych uczynków, lecz się oznacza, iż rzeczą niepożyteczną będzie pokuta w dzień sądu. P. Wujka.

10. *Na gody.* Szczęśliwości wiecznéj. — *Zamknione są drzwi.* Albowiem dla nikogo już nie będzie otwarta brama niebieska, gdy po sądzie wnijdą błogosławieni do nieba.

11. *A naostatek przyszły i drugie panny.* I to także jest dodatkiem dla wypełnienia i ozdobienia przypowieści. Oznacza się jednak zarazem, iż po sądzie potępieni na żadną prośbę nie zostaną przypuszczeni do chwały.

12. *Nie znam was.* Jest zwyczajny sposób mówienia, przez który odprawujemy tych, z którymi nie chcemy nic mieć wspólnego; do takich bowiem mówimy: *nie znam was,* chociaż dobrze są nam znajomi. Mówi się także, iż Pan nie zna bezbożnych znajomością łaskawości i pochwalenia, według onych słów II. Tym. 2, 19: *Zna Pan którzy są jego.*

13. *Czujcież tedy.* Aby się wam nie przyszło z nieprzygotowanemi pannami zostać wyłączonymi od godów niebieskich.

14. *Albowiem jako człowiek.* Niedokładna i niezupełna jest mowa; domyślać się więc należy, *tak jest królestwo niebieskie,* albo *tak czyni Bóg,* albo cóś podobnego. Spójnik *albowiem* pokazuje, do czego zmierza przypowieść, a mianowicie do zalecenia nam czujności, i przygotowania się na sąd ostateczny, jako i ta która poprzedziła, o dziesięciu pannach. — *Człowiek precz odjeżdżając.* Oznacza się Chrystus, o którym się mówi, iż precz odjeżdża, gdyż odszedł od oczu ludzkich do nieba, i siedzi na prawicy Ojca, żeby po długim czasie, to jest na końcu świata, przyjść na sąd ostateczny. — *Wezwał sług swoich.* Przez sług rozumieją się wszyscy ludzie, zwłaszcza Chrześcianie; wszystkim bowiem dał jakiś talent, to jest łaskę, żeby nią handlowali, czyli, iżby dołożywszy własnéj pilności, zasługiwali na jéj pomnożenie, i na życie wieczne.

15. *Dał jednemu pięć talentów.* Albowiem nie jednostajne dary dał Bóg każdemu, lecz jednemu większe, drugiemu mniejsze, jednemu więcéj, drugiemu mniéj. — *Każdemu wedle własnego przemożenia.* Nie oznacza się, iż dary nadprzyrodzone dają się według zdolności i sił przyrodzonych, lecz to także jest ubocznym dodatkiem w przypowieści; albowiem gdy ludzie rozdzielają pieniądze pomiędzy sługami, aby z nich zysk zrobili, dają im wedle każdego przemysłu i roztropności; i dla tego przydał to Pan w przypowieści, chociaż się tak nie dzieje przy podziale darów i talentów Bożych.

16. *Zyskał drugie pięć.* Wziąwszy talenta, zyskać

17. Similiter et qui duo acceperat, lucratus est alia duo.
18. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, et abscondit pecuniam domini sui.
19. Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, et posuit rationem cum eis.
20. Et accedens, qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce, alia quinque superlucratus sum.
21. Ait illi dominus ejus: Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui.
22. Accessit autem et qui duo talenta acceperat, et ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce, alia duo lucratus sum.
23. Ait illi dominus ejus: Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui.
24. Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio, quia homo durus es, metis, ubi non seminasti, et congregas, ubi non sparsisti:
25. et timens abii, et abscondi talentum tuum in terra: ecce, habes quod tuum est.
26. Respondens autem dominus ejus, dixit ei: Serve male et piger, sciebas, quia meto, ubi non semino, et congrego, ubi non sparsi:
27. oportuit ergo te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego recepissem utique, quod meum est, cum usura.
28. Tollite itaque ab eo talentum, et date ei, qui habet decem talenta:
29. omni enim habenti dabitur, et abundabit: ei autem, qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo. *(Supr. 13, 12. Marc. 4, 25. Luc. 8. 18.—19, 26.)*
30. Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores: illic erit fletus et stridor dentium. *(Supr. 22. 13.)*

17. Także y ten który był wziął dwa, zyskał drugie dwa.
18. Lecz ten który wziął ieden, szedszy zakopał w ziemi, y skrył pieniądze pana swego.
19. A po niemałym czasie wrócił się pan onych sług, y uczynił liczbę z nimi.
20. A przystąpiwszy ten który wziął pięć talentów, przyniósł drugie pięć talentów, mówiąc: Panie, dałeś mi pięć talentów: otom drugie pięć zyskał.
21. Rzékł mu pan iego: Dobrzeć sługo dobry y wierny: gdyżeś nad małem był wiernym, nad wielem cię postanowię: wnidź do wesela pana twego.
22. Y przystąpił téż który był dwa talenty wziął, y rzekł: Panie, dałeś mi dwa talenty: otom drugie dwa zyskał.
23. Rzékł mu pan iego: Dobrzeć sługo dobry y wierny: gdyżeś był wiernym nad małem, nad wielem cię postanowię: wnidź do wesela pana twego.
24. A przystąpiwszy téż który był ieden talent wziął, rzékł: Panie, wiém iżeś iest człowiek srogi, żniesz gdzieś nie siał, y zbierasz gdzieś nie rozprószył:
25. a boiąc się odszedłem, y skryłem talent twóy w ziemię: oto masz co iest twego.
26. A odpowiedaiąc pan iego, rzékł mu: Sługo zły y gnuśny, wiedziałeś iż żnę gdziem nie siał, y zgromadzam gdziem nie rozprószył:
27. miałeś tedy pieniądze moie poruczyć bankierzóm, a ia przyszedszy wżdybym był odebrał swe z lichwą.
28. A przetóż weźmicie od niego talent, a dayscie temu który ma dziesięć talentów.
29. Abowiém wszelkiému maiącemu będzie dano, y obfitować będzie: a temu który niéma, y to co się zda mieć, będzie wzięto od niego.
30. A niepożytecznego sługę wrzućcie do ciemności zewnętrzney. Tam będzie płacz y zgrzytanie zębów.

drugie tyle, jest to przez dobre użycie łaski, zasłużyć na jéj pomnożenie, albo wiele rzeczy dobrych uczynić.

18. *Szedłszy zakopał w ziemi.* Oznacza się niedbalstwo w kupczeniu tych, którzy, jak powiada ś. Paweł, II. Kor. 6, 1, naprożno biorą łaskę Bożą; i tych, którzy przez zbyteczną bojaźń, żeby nie złamać ślubów i rad, powiadają, iż oni poprzestają na zachowywaniu przykazań.

19. *A po niemałym czasie.* To jest podczas drugiego przyjścia, gdy przybędzie Pan na sąd świata całego. Że zaś to tak rozumieć należy, pokazuje się ze słów następujących: *uczynił liczbę z nimi.*

21. *Nad wielem cię postanowię.* Uczy tém Chrystus iż on da większą zapłatę dobrym sługom swoim, niż oni zasłużyli. Albowiem *utrapienia tego czasu niniejszego nie są godne przyszłéj chwały, która się w nas objawi.* Rzym 8, 18.

24. *Srogi.* Ciężki w interesach, skąpy. — *Żniesz. gdzieś nie siał.* Jak czynią chciwi i grabieżcy.—*Zbierasz, gdzieś nie rozproszył.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania.

26. *Sługo zły i gnuśny.* Nie tak brać należy, jakoby uznawał za rzecz słuszną i prawdziwą to co był powiedział zły sługa; lecz z ust własnych chciał go osądzić i skarcić. Patrz Wujka.

27. *Pieniądze moje poruczyć bankierzom.* Oznacza się tylko, że łaskę, którąśmy otrzymali, powinniśmy ze wszelkiém usiłowaniem i pilnością w nas pomnażać. Inne rzeczy są dopełnieniem i ozdobą przypowieści, a zatém nie należy ściśle dochodzić, kto to są bankierowie, którym się poruczają pieniądze, i t. d.— *Z lichwą.* Patrz Wujka.

28. *Weźmijcie od niego talent.* Bo którzy nie dobrze używają łaski, lecz grzeszą, utracają łaskę poświęcającą. — *Dajcie temu który ma dziesięć talentów.* Jest rzeczą dodatkową w przypowieści; albowiem łaska odebrana od jednego nie daje się drugiemu. A zatém mówi tak dla uzupełnienia przypowieści, gdyż tak bywa niekiedy pomiędzy ludźmi, że to co się jednemu leniwemu i niewiernemu słudze odbiera, oddaje się drugiemu pracowitemu i przemyślnemu, który rzeczy odebranych dobrze używa.

29. *Który niema.* Korzyści; który nie odniósł żadnego zysku z powierzonych pieniędzy. — *Co się zda mieć.* Patrz Wujka.

30. *Niepożytecznego sługę.* Bo są grzechy opuszcze-

31. Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suae,

32. et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hoedis,

33. et statuet oves quidem a dextris suis, hoedos autem a sinistris.

34. Tunc dicet rex his, qui a dextris ejus erunt: Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi:

35. esurivi enim, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere: hospes eram, et collegistis me: *(Isai. 58, 7. Ezech. 18, 7).*

36. nudus, et cooperuistis me: infirmus, et visitastis me: in carcere eram, et venistis ad me. *(Eccli. 7, 39).*

37. Tunc respondebunt ei justi, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus te: sitientem, et dedimus tibi potum?

38. quando autem te vidimus hospitem, et collegimus te? aut nudum, et cooperuimus te?

39. aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te?

40. Et respondens rex, dicet illis: Amen dico vobis: Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.

41. Tunc dicet et his, qui a sinistris erunt: Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, et angelis ejus: *(Psal. 6, 9. Supr. 7, 23).*

42. esurivi enim, et non dedistis mihi manducare: sitivi, et non dedistis mihi potum:

43. hospes eram, et non collegistis me: nudus, et non cooperuistis me: infirmus, et in carcere, et non visitastis me.

44. Tunc respondebunt ei et ipsi, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministravimus tibi?

45. Tunc respondebit illis dicens: Amen, dico vobis: Quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis.

46. Et ibunt hi in supplicium aeternum: justi autem in vitam aeternam. *(Dan. 12, 2. Joan. 5, 29).*

31. A gdy przydzie Syn człowieczy w maiestacie swoim, y wszyscy Anyołowie z nim, tedy siędzie na stolicy maiestatu swego:

32. y będą zgromadzone przedeń wszytkie narody, y odłączy ie iedne od drugich, iako pasterz odłącza owce od kozłów:

33. y postawi owce po prawicy swoiéy: a kozły po lewicy.

34. Tedy rzecze król tym którzy będą po prawicy iego: Pódźcie błogosławieni oyca mego, otrzymaycie królestwo wam zgotowane od założenia świata.

35. Abowiem łaknąłem, a daliście mi ieść: pragnąłem, a napoiliście mię: byłem gościem, a przyięliście mię:

36. nagim, a przyodzialiście mię: chorym, a nawiedziliście mię: byłem w więzieniu, a przyszliście do mnie.

37. Tedy mu odpowiedzą sprawiedliwi, mówiąc: Panie, kiedyżeśmy cię widzieli łaknącym, a nakarmiliśmy cię, pragnącym, a daliśmyć pić?

38. kiedyśmy cię też widzieli gościem, y przyięliśmy cię? abo nagim, y przyodzialiśmy cię?

39. abo kiedyśmy cię widzieli niemocnym, abo w ciemnicy: y przyszlichmy do ciebie?

40. A odpowiedaiąc król, rzecze im: Zaprawdę powiadam wam: Pókiście uczynili iednemu z tych braciéy moiéy namnieyszych, mnieście uczynili.

41. Tedy rzecze y tym którzy po lewicy będą: Idźcie odemnie przeklęci w ogień wieczny: który zgotowany iest dyabłu y anyołom iego.

42. Abowiemem łaknął, a nie daliście mi ieść: pragnąłem, a nie daliście mi pić:

43. byłem gościem, a nie przyięliście mię: nagim, a nie przyodzialiście mię: niemocnym, y w ciemnicy, a nie nawiedziliście mię.

44. Tedy mu odpowiedzą y oni, mówiąc: Panie, kiedyżeśmy cię widzieli łaknącym, abo pragnącym, abo gościem, abo nagim, abo niemocnym, abo w ciemnicy: a nie służyliśmy tobie?

45. Tedy im odpowie, mówiąc: Zaprawdę powiadam wam: Pókiście nie uczynili iednemu z tych namnieyszych, aniście mnie uczynili.

46. Y póydą ci na mękę wieczną: a sprawiedliwi do żywota wiecznego.

---

nia, za które się należy kara wiecznego potępienia.— *W ciemności zewnętrzne.* Patrz r. 8, 12.

31. *A gdy przyjdzie syn człowieczy.* Zdaje się, iż to jest tłumaczenie tego co był powiedział w. 19 o panu czyniącym liczbę ze sługami swoimi. — *Syn człowieczy.* Sędzia Chrystus. — *W majestacie.* To jest, *w chwale*, jak jest w greckim. — *Na stolicy majestatu swego.* O któréj Objaw. 20, 11: *Widziałem stolicę wielką, białą, i siedzącego na niéj, i t. d.*

32. *Będą zgromadzone.* Przez Aniołów. P. Wujka.

33. *Owce.* Dobrych rozumie, tak jak przez kozłów złych.

34. *Król.* Chrystus.—*Pódźcie.* P. Wujka.—*Błogosławieni Ojca mego.* Umiłowani od Ojca mojego, i którzy mają być obdarzeni od niego życiem wiecznem.

37. *Kiedyżeśmy cię widzieli łaknącym.* Będą zaiste rozumieli święci, że Chrystus nie o sobie, lecz o ubogich mówi; ale tak będą mówili *ze zdumienia nad tak wielkiém wyniesieniem, albo dla tego, że się im będzie wydawało zbyt małém to co uczynili,* jak powiada Rabanus, *albo przez pokorę, uznawając się za niegodnych pochwały za swoje dobrodziejstwa,* jak tłumaczy Orygenes.

40. *Pókiście.* To jest, coście, i o ile im uczynili, mnieście uczynili: tak też i niżéj w. 45.—*Jednemu z tych braciéj mojéj.* Apostołom, uczniom, wiernym. — *Najmniejszych.* Nawet najmniejszych pomiędzy nimi. Syryjski ma, *malutkim*, to jest, pokornym, czyli wzgardzonym.

41. *Idźcie.* Odejdźcie precz, nic nie będę miał wspólnego z wami. Oznacza się kara odrzucenia.—*W ogień wieczny.* Kara zmysłów. Patrz Wujka.

46. *I pójdą.* Zamiast: *a tak pójdą.*

Wykład X. . Wujka.—Roz. 25. w. 1. *Dziesiąci pannom.* Dziesięć panien, pięć mądrych a pięć głupich jaśnie pokazują, iż w kościele bojującym są nie sami dobrzy, ale i źli pospołu. A iż nie jest dosyć mieć lampy bez światła, to jest wiarę bez miłości i uczynków dobrych. Gregorius homil. 12.

1. *Lampy.* Lampy gorejące i świecące sąć uczynki dobre, a zwłaszcza miłosierne, i obcowanie pobożne, które świeci przed ludźmi. Augustinus epist. 120, cap. 33. Mat. 5, 17.

3. *Oléj.* Oléj jest dobry umysł, i szczere przedsięwzięcie, ściągające uczynki nasze ku czci i chwale Bożéj, a nie ku chwale naszéj przed ludźmi. Augustyn tamże.

9. *Idźcie raczéj do przedających.* Jeśli łaski Bożéj i własnych zasług mieć nie będziemy: tedy cudzemi zasługami w dzień sądny wspomożeni być nie możemy.

26. *Sługo zły i gnuśny.* Straszny sąd przeciwko tym, którzy najmniejszego dobrodziejstwa nie używają ku czci i chwale Bożéj.

27. *Z lichwą.* Lichwę tu rozumiej nie zysk od pożyczku, który jest zakazany: ale słuszny zysk albo dochód, który bierze człowiek z dobrego szafowania majętności swoich. Gdy nam tedy Bóg daje jaki talent, tedy chce od niego zysku i zarobku duchownego, za pilnością i dzielnością naszą. Psal. 14, 5. Łuk. 6, 34.

29. *Co się zda mieć.* Ten ma dary Boże, który nimi robi i rozmnaża je ku czci Panu Bogu. Lecz ten który ich nie używa, więcéj się zdaje mieć niżli ma: i Bóg od niego bierze to co mu pierwéj dał.

32. *Odłączy je.* Tam dopiero będzie rozłączenie. Bo tu na tym świecie dobrzy i źli pospołu żyli. Odszczepieńcy lepak, iż wyszli z Kościoła, i dobrowolnie się sami odłączyli, przetoż ich tam odłączać nie będzie potrzeba. Bo już są osądzeni, i swym własnym sądem potępieni. Cyprianus lib. 1, epist. 8. Hieron. ad Tit. 3. Judas 19. Tit. 3, 11.

34. *Pódźcie błogosławieni.* Tym rzecze Bóg: Idźcie w ogień wieczny, którzy jego miłosierdzie przez własną wolą swą wzgardzili. A tym rzecze: Pódźcie błogosławieni, weźmicie królestwo, którzy z własnéj woléj swéj przyjęli wiarę jego, spowiadali się grzechów swych, pokutowali i dobrze czynili. Augustinus in Act. cum Foelice Manichaeo lib. 1, cap. 8.

35. *Daliście mi.* Ztąd obaczyć możesz jako wiele jałmużny i wszystkie uczynki miłosierne zasługują, i jako wielce pomagają ku zgładzeniu grzechów, i ku zbawieniu i dostąpieniu żywota wiecznego. Augustinus in Psal. 49.

42 *Nie daliście mi.* Nie przeto ich potępia, żeby nie wierzyli, ale iż dobrych uczynków nie czynili. Bo ci weń wierzyli, ale dobrze czynić zaniechali, iż mniemali, żeby samą wiarą mogli być zbawieni. Augustinus de fide et operibus cap. 15, et ad Dulcit. quaest. 1.

CAPUT XXVI.

1. Et factum est, cum consummasset Jesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis:
2. Scitis, quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur. (*Marc. 14, 1. Luc. 22, 1*).
3. Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas;
4. et consilium fecerunt, ut Jesum dolo tenerent, et occiderent.
5. Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.
6. Cum autem Jesus esset in Bethania in domo Simonis leprosi, (*Marc. 14, 8. Joan. 11, 2.—12, 3*).

ROZDZIAŁ 26.

O zmowie Żydów, zdradzie Judasza, wieczerzy wielkanocnéj, i t. d.

1. Y stało się gdy dokończył Jezus tych wszytkich mów, rzekł uczniom swoim:
2. Wiecie iż po dwu dniu Pascha będzie, a Syn człowieczy będzie wydan, aby był ukrzyżowan.
3. Tedy się zebrali przednieyszy kapłani y starszy z ludu do dworu Naywyższego kapłana, którego zwano Kaiphaszem.
4. Y naradzili się aby Jezusa zdradą poimali, y zabili.
5. Lecz mówili: Nie w dzień święty: aby snadź nie stał się rozruch między ludem.
6. A gdy Jezus był w Bethaniiey w domu Symona trędowatego,

R. 26.—1. *Gdy dokończył Jezus tych wszystkich mów.* Jakby rzekł: gdy dokończył nauczania, które zawarł w całéj Ewangelii i wypełnił urząd nauczyciela, przystąpił do urzędu odkupiciela. Albo zapewne rozumie tylko mowy i naukę podaną w rozdz. 21 i następnych.

2. *Po dwu dniu Pascha będzie.* Powiedział to Chrystus we wtorek, albo we środę; bo po dwóch dniach przypadła pascha, i baranek był ofiarowany we czwartek: a zatém jeśli powiemy, iż to rzekł Chrystus we środę, to ta sama środa będzie się rachowała pomiędzy następnemi dwóma dniami, tak że następnemi dwóma dniami będą środa i czwartek. — *Syn człowieczy będzie wydan.* Ja będę wydany na ukrzyżowanie.— *Aby był ukrzyżowan.* Albowiem w tym celu wydali go Żydzi Piłatowi, gdy wołali: *Ukrzyżuj go, ukrzyżuj.*

3. *Tedy.* W dniu, w którym to mówił Chrystus uczniom swoim. — *Przedniejszy kapłani.* Głowy rodzin kapłańskich, wespół z najwyższym kapłanem, który się po prostu nazywał przedniejszym albo książęciem kapłanów.—*Starszy z ludu.* Ci kapłanami nie byli, ale świeckimi; S. Łukasz nazywa ich *przełożonymi.—Którego zwano Kaifaszem.* Był to człowiek bardzo chciwy, i jakim sposobem doszedł on do godności najwyższego kapłana, podaje Józef lib. 18 Antiqu. c. 3 i 6.

4. *Naradzili się.* Jednozgodnie postanowili. — *Aby Jezusa zdradą pojmali.* Potajemnie, przez podejście, nie zaś jawnym gwałtem, gdyż się lękali ludu, jak wyraził Ś. Łukasz r. 22, 2, i jak pokazuje się także z tego co następuje.

5. *Lecz mówili: nie w dzień święty.* Mieli zamiar odłożyć zabicie Chrystusa aż do dnia po świętach; ale potém korzystając ze zdrady Judasza zmienili zamiar.— *Aby snać nie stał się rozruch.* Uważali bowiem za rzecz prawdopodobną, iż w tak wielkim tłumie znajdzie się wielu sprzyjających Chrystusowi, którzy będą usiłowali wyrwać go z rąk kapłanów.

6. *W Betanii.* Patrz, co się rzekło wyżéj r. 21, 17.— *W domu Symona trędowatego.* Jest to ten sam Symon, o którym się wzmiankuje u Łukasza 7, 40. Zowie się zaś trędowatym dla tego, że wprzódy cierpiał tę niemoc. Albo zapewne było to nazwisko rodziny; tak u

7. accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, et effudit super caput ipsius recumbentis.

8. Videntes autem discipuli, indignati sunt dicentes: Utquid perditio haec?

9. potuit enim istud venundari multo, et dari pauperibus.

10. Sciens autem Jesus, ait illis: Quid molesti estis hunc mulieri? opus enim bonum operata est in me:

11. nam semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper habetis.

12. Mittens enim haec unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.

13. Amen, dico vobis: Ubicumque praedicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod haec fecit in memoriam ejus.

14. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum, *(Marc. 14, 10. Luc. 22, 4)*.

15. et ait illis: Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos.

16. Et exinde quaerebat opportunitatem, ut eum traderet.

17. Prima autem die Azymorum accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Ubi vis, paremus tibi comedere Pascha? *(Exod. 12, 3. Mar. 14, 12. Luc. 22, 7)*.

18. At Jesus dixit: Ite in civitatem ad quemdam, et dicite ei: Magister dicit: Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis.

7. Przystąpiła do niego niewiasta maiąc alabastr oleyku drogiego, y wylała na głowę iego gdy u stołu siedział.

8. A widząc uczniowie, zagniewali się, mówiąc: Na cóż ta utrata?

9. Abowiem możono to drogo przedać, y rozdać ubogim.

10. A wiedząc Jezus, rzekł im: Przecz się przykrzycie téy niewieście? bo dobry uczynek przeciwko mnie uczyniła.

11. Abowiem zawsze ubogie macie z sobą, ale mnie nie zawsze macie.

12. Bo ta wylawszy ten oleiek na ciało moie: uczyniła na pogrzeb móy.

13. Zaprawdę mówię wam, gdziekolwiek będzie przepowiadana ta Ewanielia po wszytkim świecie, y co ta uczyniła będzie powiadano, na iéy pamiątkę.

14. Tedy odszedł ieden ze dwunaście, którego zwano Judaszem Iskariotem, do przednieyszych kapłanów,

15. y rzekł im: Co mi chcecie dać, a ia go wam wydam? A oni naznaczyli mu trzydzieści srébrnych.

16. A od onąd szukał pogody, aby go wydał.

17. W pierwszy tedy dzień przaśników przystąpili uczniowie do Jezusa, mówiąc: Gdzie chcesz abyśmyć zgotowali ieść Pascha?

18. A Jezus rzekł: Idźcie do miasta do niektórego, a rzeczcie mu: Mistrz mówi: Czas móy blisko iest, u ciebie czynię Pascha z uczniami mymi.

Rzymian Kokles i Klaudyusz nie tylko oznaczało ułomność ciała, ale także były to imiona familijne.

7. *Niewiasta.* Marya Magdalena.—*Alabastr.* P. W. —*Olejku drogiego.* Wonnego płynu. ś. Marek r. 14, 3 powiada, iż był to olejek *spikanardowy*; ś. Jan r. 12, 3 nardu Pistyjskiego: co się dotyczy nardu, wiadomo nawet z samego Pisma ś., że była to roślina cudnéj wonności, ztąd one słowa Pieśni nad Pieśniami 1, 11: *Kiedy król był na pokoju swoim, spikanard mój wydał wonność swoję.* Patrz Plin. lib. 12, c. 12; Dioscor. lib. 1, c. 6. Pistyjskim zaś, jak sądzą, dla tego się nazywał, iż był prawdziwym, niesfałszowanym. — *Wylała na głowę.* A także i na nogi, jak mamy u ś. Jana 12, 3. Był bowiem zwyczaj u Żydów i w ogólności u wschodnich narodów, iż podczas świetniejszych uczt namaszczano zaproszonych.

8. *A widząc uczniowie, zagniewali się.* U ś. Jana 12, 4 mamy, iż przedewszystkiém szemrał Judasz; być może i inni także źle przyjęli wylanie olejku. Albo zapewne się mówi przez syllepsę, *uczniowie* zamiast *uczeń*, jak sądzi Maldonatus i inni. P. W.

9. *To.* Olejek.—*Rozdać ubogim.* W jakim duchu powiedział to Judasz, tłumaczy ś. Jan r. 12, 6: *A to mówił nie iżby miał pieczą o ubogich, ale iż był złodziejem, i mieszek mając, co wkładano nosił.*

10. *A wiedząc Jezus.* Słowa i myśli Judasza.— *Dobry uczynek.* To jest uczynek miłości i pobożności ku Chrystusowi. P. W.

11. *Macie.* Zamiast *mieć będziecie.* P. W.

12. *Uczyniła na pogrzeb mój.* Był bowiem zwyczaj u Żydów grzebać ciała umarłych namaściwszy je wprzódy i obłożywszy wonnemi ziołami, jak się pokazuje z Gen. 50, 2 i 25. Pokazuje Chrystus, iż jego śmierć była tak dalece blizką, że ona niewiasta jakby odgadując rychły jego pogrzeb, namaściła ciało Chrystusa; nie żeby ona o tém myśliła, lecz że tak w porę to uczyniła, iż się zdawać mogło, iż w tym celu namaściła. Być może, pokazuje także Chrystus, iż ona dla tego go teraz namaściła, że się stać miało, iż po śmierci nie mógł być namaszczonym, jak to wskazał ś. Marek r. 14, 8: *Co miała,* powiada, *uczyniła:* to jest, co mogła, i jak jéj było wolno, namaściła mię wedle zwyczaju na pogrzeb: *uprzedziła,* powiada, *pomazać ciało me na pogrzeb.* Nieco inaczéj Jan ś., którego wytłumaczymy na swojém miejscu.

13. *Ta Ewangielia.* To Ewangeliczne zdarzenie. — *Będzie powiadano.* P. W.

14. *Tedy odszedł.* Wyraz *tedy* nie należy odnosić do czasu wieczerzy, lecz do czasu w którym się zgromadzili kapłani wespół z innymi dla uczynienia zmowy przeciwko Chrystusowi.—*Jeden ze dwunaście.* Jest tu emfaza, i pokazuje się wielkość zbrodni; o tyle bowiem grzech zdrady jest cięższym, o ile osoba zdradzająca jest bliższą i obowiązańszą.—*Którego zwano Judaszem Iskariotem.* Dla odróżnienia od Judy Tadeusza.

15. *Trzydzieści srebrnych.* Syklów, (sykl wynosi około trzech złotych).

17. *W pierwszy tedy dzień przaśników.* We czwartek, którego dnia ku wieczorowi miała być wieczerza wielkanocna, pożywanie chlebów przaśnych. O tym dniu mówi się Lew. 23, 5: *Miesiąca pierwszego, czternastego dnia miesiąca ku wieczoru Faze Pańskie jest: A piętnastego dnia tego księżyca, wielkie Święto Przaśników jest Panu. Siedm dni przaśniki jeść będziecie, i t. d.* Patrz uwagi położone przy tém miejscu Lewityku i Exod. 12, 6 i 12.—*Pascha.* Baranka Wielkanocnego.

18. *Do niektórego.* Do niejakiego pewnego. Według ogólnego podania, był nim Jan przezwiskiem Marek, w którego także domu odebrali uczniowie w dzień Zie-

19. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Jesus, et paraverunt Pascha.
20. Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis. *(Marc. 14, 17. Luc. 22, 14).*
21. Et edentibus illis, dixit: Amen, dico vobis: Quia unus vestrum me traditurus est. *(Joan. 13, 21).*
22. Et contristati valde, coeperunt singuli dicere: Numquid ego sum, Domine?
23. At ipse respondens, ait: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet.
24. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo: vae autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. *(Psal. 40, 10).*
25. Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit: numquid ego sum Rabbi? Ait illi: Tu dixisti.
26. Coenantibus autem eis, accepit Jesus panem, et* benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait: Accipite, et comedite: hoc est corpus meum. *(1. Cor. 11, 24).*
27. Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes.
28. Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

19. Y uczynili uczniowie iako im roskazał Jezus: y zgotowali Pascha.
20. A gdy był wieczór, siedział ze dwiemanaście uczniów swoich.
21. A gdy oni iedli, rzekł: Zaprawdę powiadam wam, iż ieden z was mnie wyda.
22. Y zasmuciwszy się barzo, poczęli każdy mówić: Azażem ia iest Panie?
23. A on odpowiadaiąc, rzekł: który macza zemną rękę w misie, ten mię wyda.
24. Synci człowieczy idzie, iako napisano o nim: ale biada onemu człowiekowi, przez którego Syn człowieczy będzie wydan: dobrze mu było, aby się był nie narodził on człowiek.
25. A odpowiadaiąc Judasz który go wydał, rzekł: A zażem ia iest Mistrzu? Rzekł mu: Tyś powiedział.
26. A gdy oni wieczerzali wziął Jezus chléb, y błogosławił, y łamał, y dawał uczniom swoim, y rzékł: Bierzcie, y iedzcie: to iest ciało moie.
27. A wziąwszy kielich, dzięki czynił, y dał im, rzekąc: Piycie z tego wszyscy.
28. Abowiem ta iest krew moia nowego testamentu, która za wielu będzie wylana, na odpuszczenie grzéchów.

lonych Świątek Ducha Ś.—*Mistrz mówi.* Z tego się pokazuje, że nim był jeden z uczniów Chrystusowych, który uznawał Chrystusa za swojego mistrza. — *Czas mój blizko jest.* Czas postanowiony od Ojca, w którym mnie umrzeć potrzeba.— *U ciebie czynię Paschę.* To jest, uczynić postanowiłem.— *Z uczniami mymi.* Jak zdaje się przydał to Chrystus dla tego, żeby uprzedzić gospodarza, iżby na trzynaście osób stół przygotował. Ztąd także można zrobić wniosek, iż ten człowiek był przyjaznym, i jakeśmy powiedzieli, uczniem Chrystusa, gdyż wiedział ilu uczniów będzie miał z sobą.

20. *Siedział ze dwiemanaście.* P. W.

21. *Jeden z was mnie wyda.* Zdrajcy nie wymienia, żeby oszczędzić jego sławę, pokazuje jednak iż go zna, aby pobudzić do zmiany zamiaru, i żeby okazać iż on umiera z wiadomością o tém i z własnéj woli.

22. *Azażem ja jest, Panie?* Chociaż wiedzieli że są niewinnymi, więcéj jednak ufali słowom Chrystusa, niż swojemu sumieniu.

23. *Który macza ze mną rękę.* Można sądzić, iż dla trzynastu biesiadujących było zastawionych kilka mis z potrawami, z których po trzech albo czterech brało pokarm. A zatém wskazuje Chrystus, że jeden z trzech albo czterech sobie najbliższych jest zdrajcą. Inni mniemają, iż na stole, który być może był okrągłym, znajdowała się zastawiona waza z jedzeniem, z któréj brali wszyscy ile się podobało, i że temi słowy nie chciał dać Chrystus żadnego znaku do poznania zdrajcy, lecz tylko skarcić jego niewdzięczność i zbrodnię; jakby mówił onemi słowy Psalmu 40, 10: *Który jadł chleb mój, wielkie uczynił nademną podejście;* i to co ma ś. Łukasz 22, 21: *Wszakoż oto ręka tego co mię wydaje, ze mną jest na stole.* To tłumaczenie zdaje się nam prawdziwszém.

24. *Idzie.* To jest na śmierć; oznacza iż idzie dobrowolnie.—*Napisano.* U proroków. — *Dobrze.* To jest, lepiéj; Żydzi bowiem nie mają stopnia wyższego.

25. *Azażem ja jest mistrzu.* Zapytuje nie jako nieświadomy, lecz przez bezczelność i udanie, i chcąc doświadczyć czy Chrystus napewno wiedział iż on jest zdrajcą, czy tylko podejrzywał.—*Tyś powiedział.* Jest to sposób delikatnego i z najmniejszą obrazą dla tego z kim mówimy, i z najmniejszą pychą z naszéj strony, zgodzenia się na zapytanie, jako niżéj w. 63 i 64. Można mniemać, iż Chrystus wymówił te słowa głosem tak cichym, że inni nie słyszeli, i nie zwrócili na nie uwagi.

26. *A gdy oni wieczerzali.* ś. Łukasz jednak r. 22, 20. mówiąc o poświęceniu kielicha, powiada: *Także i kielich po wieczerzy, i t. d.;* z czego Bellarmin lib. 4. de Eucharistia c. 27, i Salmeron tom 9. tract. 14. robią wniosek, iż nie w tym samym czasie przemienił chleb w ciało i wino w krew swoję; lecz wprzódy chleb w ciało, gdy pożywał wieczerzę z uczniami swoimi, jak powiada w tém miejscu Mateusz i Marek; a potém po wieczerzy wino w krew, jak uczy ś. Łukasz i ś. Paweł I. Kor. 11. 25. Suarez de Eucharistia disp. 41, sect. 4. przypuszcza, że Pan poświęcenia kielicha nie oddzielił od poświęcenia ciała. Sądzimy, iż rzec można, że Chrystus pod koniec wieczerzy, gdy już sam skończył jeść, lecz jeszcze stół nie był uprzątnięty, ani uczynione dzięki, i resztki pokarmów znajdowały się na stole, zaczął mówić o tém co się odnosiło do tajemnicy ciała i krwi swojéj, i zaraz poświęcił, i t. d. —*Błogosławił.* P. W.—*To jest ciało.* Temi słowy poświęcił chleb, jako onemi w. 28: *Ta jest krew i t. d.*, poświęcił wino: jest zaś mowa skuteczna, to jest sprawuje to co oznacza. — *To jest.* Zaimek *to* okazuje rzecz zawartą pod postaciami, w ten sposób: to co się zawiera pod temi przypadłościami chleba jest ciało moje, ze ś. Tomasza, 3. part., quaest. 78, art. 5.—*Ciało moje.* Ciało się bierze nie za całego człowieka, lecz za jedną tylko część człowieka; albowiem według siły słów poświęcenia chleb zamienia się w samo tylko ciało, chociaż dusza, krew i bóstwo znajdują się razem z ciałem przez spółtowarzyszenie. A zatém jeśliby podczas onych trzech dni śmierci Chrystusowéj, czynił który z Apostołów ofiarę mszy ś., pod postaciami chleba byłoby tylko ciało z bóstwem, lecz bez duszy i krwi. P. W.

28. *Ta.* Zaimek *ta* tym samym sposobem tłumaczyć należy, jakeśmy tylko co wytłumaczyli zaimek *to.* — *Krew moja.* Pod postacią wina według siły słów jest tylko sama krew, ciało zaś, dusza, i t. d, przez spół-

29. Dico autem vobis: Non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

30. Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti.

31. Tunc dicit illis Jesus: Omnes vos scandalum patiemini in me, in ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. *(Zach.13,7. Marc.14,27.—16,7. Joan.16,32).*

32. Postquam autem resurrexero, praecedam vos in Galilaeam. *(Infr. 28, 7).*

33. Respondens autem Petrus ait illi: Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.

34. Ait illi Jesus: Amen, dico tibi: Quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis.

35. Ait illi Petrus: Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt. *(Marc.14,31. Luc.22,33. Joan.13,38).*

36. Tunc venit Jesus cum illis in villam, quae dicitur Gethsemani, et dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc, et orem.

29. A powiedam wam, nie będę pił od tychmiast z tego owocu winnéy macice, aż do dnia onego, gdy ji będę pił z wami nowy w królestwie oyca mego.

30. Y himn odprawiwszy, wyszli na górę oliwną.

31. Tedy im rzékł Jezus: Wszyscy wy zgorszenie weźmiecie ze mnie téy nocy. Abowiem iest napisano: Uderzę pastérza, y rozproszą się owce trzody.

32. Lecz gdy zmartwychwstanę, uprzedzę was do Galileiéy.

33. A odpowiedaiąc Piotr, rzekł iemu: Choćby się wszyscy zgorszyli z ciebie, ia nigdy się nie zgorszę.

34. Rzékł mu Jezus: Zaprawdę powiedam ci: iż téy nocy, piérwéy niż kur zapoie, trzykroć się mnie zaprzysz.

35. Rzékł mu Piotr: Choćby mi też z tobą przyszło umrzéć, nie zaprzę się ciebie. Także y wszyscy uczniowie mówili.

36. Tedy przyszedł Jezus z nimi do wsi która zowią Gethsemani, y rzékł uczniom swoim: Siedźcie tu, aż póydę ondzie y będę się modlił.

---

towarzyszenie.—*Nowego testamentu.* U Ś. Łukasza 22, 20. mamy: *Ten jest kielich nowy testament we krwi mojéj, który za was wylan będzie;* tak też Ś. Paweł I. Kor. 11, 25: *Ten kielich, nowy testament jest we krwi mojéj;* i sens jest: to co się zawiera w tym kielichu, jest krew moja, przez którą się stanowi i potwierdza nowy testament. Mówi się zaś *nowy testament*, dla odróżnienia od starego. Starym testamentem było przymierze dawne, zawarte od Boga z dawnym ludem żydowskim, przez które im obiecał oddać ziemię Chananejską, i nawzajem obowiązał lud do zachowywania prawa, które dał przez Mojżesza. Nowym zaś testamentem jest przymierze nowe, zawarte z nowym ludem chrześcijańskim o oddaniu nam dziedzictwa ojczyzny niebieskiéj, a ze strony naszéj o zachowaniu nawzajem prawa Chrystusowego.—*Za wielu.* Za wszystkich, których jest wiele.—*Będzie wylana.* W greckim jest, *która się wylewa;* to jest, za was, dla waszego odkupienia wylewa się, ofiaruje Bogu w téj ofierze. Mówi się zaś że krew wylewa, gdy jako płyn zebrana w kielichu ofiaruje się Bogu, a potém pod tą samą postacią wlewa się w usta przyjmujących. — *Na odpuszczenie grzechów.* Chrystus bowiem jest Barankiem Bożym, który wylewając krew swoję na krzyżu, zgładził grzechy świata, i w ofierze także mszy ś. ubłagalnéj wylewa się i ofiaruje się Bogu krew Chrystusowa na odpuszczenie grzechów. Patrz Wujka.

29. *Od tychmiast.* Od teraz, na potém: mówi Chrystus według przyjętego sposobu u ludzi, którzy mając odejść daleko od swoich przyjaciół, zwykli mówić: Nie będziemy więcéj społem jedli lub pili. — *Z tego owocu winnéj macice.* Patrz Wujka.—*Aż do dnia onego, gdy go będę pił z wami nowy w królestwie Ojca mego.* To jest, gdy będę pił z wami inne wino nowe i niebieskie na owéj uczcie wiecznéj chwały, o któréj powiada Dawid, Psal. 35, 9: *Będą upojeni hojnością domu twego.* Rzecze kto: przeciwnie w Dziejach Ap. 10, 41. mówi Ś. Piotr: *Którzyśmy z nim jedli i pili potém gdy wstał od umarłych.* Odpowiemy, iż Pan nie jadł i nie pił jako potrzebujący pokarmu, jako gdy był śmiertelnym; tak Em. Sa. Odpowiedzieć także można z Barradiuszem, iż się nie znajduje w miejscu przytoczoném z Dziejów Ap., że Chrystus pił wino z uczniami.

30. *I hymn odprawiwszy.* Zdaje się rozumieć zwyczajną formułę dziękczynienia po stole, któréj natenczas używali Żydzi.— *Wyszli.* Z domu w którym jedli wieczerzę, i z miasta.—*Na górę Oliwną.* Blizką miasta.

31. *Zgorszenie weźmiecie.* Nie oznacza, iż Apostołowie stracą wiarę, lub się w wierze zachwieją, lub się zaprą Chrystusa, lecz tylko że go opuszczą.—*Ze mnie.* Z powodu mnie; to jest, gdy mnie ujrzycie że cierpię rzeczy haniebne. — *Albowiem jest napisano.* Zachar. 13, 7, gdzieśmy to miejsce o Chrystusie wytłumaczyli.

32. *Lecz gdy zmartwychwstanę.* Dwoma słowy podnosi na duchu uczniów, naprzód gdy twierdzi iż zmartwychwstanie, powtóre, że się im ukaże w Galilei.— *Uprzedzę was do Galilei.* Wprzód nim uciekając wrócicie do Galilei waszéj ojczyzny, ja tam pójdę, żeby was widzieć i spotkać.

33. *Choćby się wszyscy zgorszyli.* Trojakim sposobem grzeszy Piotr: przeciwi się Panu, wynosi się nad innych, i nie pomnąc na swoję ułomność, zbyt sobie ufa. Lecz, iż to twierdzenie pochodziło z miłości, nie strofuje go Pan surowo; ponieważ jednak więcéj o sobie trzyma niż o innych, przepowiada więc, że bardziéj niż inni ma się zgorszyć.

34. *Pierwéj niż kur zapieje, trzykroć się mnie zaprzesz.* Przeciwnie u Ś. Marka 14, 30. czytamy: *Pierwéj niż dwakroć kur zapieje, trzykroć się mnie zaprzesz.* Jan zaś r. 13, 38: *Nie zapieje kur, aż się mnie po trzykroć zaprzesz:* które słowa, jak widzimy, nie dosyć się z sobą zgadzają. Odpowiadamy: czas, który poprzedza zorzę, zowie się *pianiem kur*, dla tego iż w onym czasie pieją kury, chociaż także o północy zwykle śpiewają; lecz na ten czas nie nazywa się *pianiem kur*, gdyż się stosowniéj zowie *północą:* gdy więc mówi Marek: *Pierwéj niż dwakroć kur zapieje, trzykroć się mnie zaprzesz*, sens jest: Wprzód nim powtórnie, to jest w czasie *piania kur*, zapieje kur, trzykroć się mnie zaprzesz.

36. *Do wsi.* Z greckiego *na pole, folwark.* Ze S. Jana widać, że to był ogród, r. 18, 1 i 26, do którego często wchodził Chrystus na modlitwę. — *Getsemani.* Niektórzy sądzą iż czytać należy *Gezemani*, i oznacza *dolinę oliwną.* Inni czytają, jak jest w Wulgacie, *Getsemani*, i rozumieją że oznacza *prasę oliwy.* Leżało to miejsce u stóp góry Oliwnéj. — *Siedźcie tu.* Zostawajcie.

37. Et assumto Petro, et duobus filiis Zebedaei, coepit contristari et moestus esse.

38. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem: sustinete hic, et vigilate mecum.

39. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans et dicens: Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.

40. Et venit ad discipulos suos, et invenit eos dormientes, et dicit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare mecum?

41. Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promtus est, caro autem infirma.

42. Iterum secundo abiit, et oravit, dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua.

43. Et venit iterum, et invenit eos dormientes; erant enim oculi eorum gravati.

44. Et relictis illis, iterum abiit, et oravit tertio, eundem sermonem dicens.

45. Tunc venit ad discipulos suos, et dicit illis: Dormite jam, et requiescite: ecce, appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum.

46. Surgite, eamus: ecce, appropinquavit, qui me tradet.

47. Adhuc eo loquente, ecce, Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus, missi a principibus sacerdotum, et senioribus populi. *(Marc. 14, 43. Luc. 22, 47. Joan. 18, 3).*

48. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.

37. A wziąwszy Piotra y dwu synów Zebedeuszowych, począł się smucić y tesknić sobie.

38. Tedy im rzekł: Smętna iest dusza moia aż do śmierci: Czekaycie tu, a czuycie zemną.

39. A postąpiwszy trochę, padł na oblicze swoie, modląc się, y mówiąc: Oycze móy, ieśli można rzecz, niechay odeydzie odemnie ten kielich, wszakże nie iako ia chcę, ale iako ty.

40. Y przyszedł do uczniów swoich, y nalazł ie spiące, y rzekł Piotrowi: Tak? nie mogliście iedney godziny czuć zemną?

41. Czuycie, a módlcie się abyście nie weszli w pokusę. Duchci wprawdzie iest ochotny, ale ciało mdłe.

42. Zasię powtóre odszedł, y modlił się rzekąc: Oycze móy, ieśli nie może ten kielich odeyźdź iedno abym go pił: niech się dzieie wola twoia.

43. Y przyszedł powtóre, y nalazł ie spiące: abowiem były oczy ich obciążone.

44. A zostawiwszy ie, zaś odszedł: y trzeci raz się modlił, też mowę mówiąc.

45. Tedy przyszedł do uczniów swoich, y rzekł im: Już spicie, y odpoczywaycie: oto przybliżyła się godzina, a syn człowieczy będzie wydan w ręce grzeszników.

46. Wstańcie, pódźmy: oto się przybliżył który mię wyda.

47. A gdy on iescze mówił, oto Judasz ieden ze dwunaście przyszedł, a z nim wielka rzesza z mieczmi y z kiymi, posłani od przednieyszych kapłanów y starszych ludu.

48. A który go wydał, dał im znak, mówiąc: któregokolwiek pocaluię, tenci iest: imaycie go.

---

37. *A wziąwszy Piotra.* Wziął niektórych z sobą, gdyż chciał mieć świadków swojej modlitwy, boleści i owego śmiertelnego potu. Wziął zaś Piotra, Jakóba i Jana, gdyż więcéj im ufał, i dla tego do wszystkich tajemnych rzeczy ich przypuszczał, jak to uczynił także przy przemienieniu. — *Tęsknić sobie.* *Αδημονειν*, co oznacza tak gwałtowną bojaźnią grożącego niebezpieczeństwa być przejętym, iż blizkim być niejako osłupienia i konania. To jest, jako człowiek trwożył się wielce na widok męki i śmierci.

38. *Smętna jest dusza moja.* To jest, jestem pogrążony w smutku, i w tym samym sensie, w jakim niegdyś Dawid wyrzekł był w osobie Chrystusa, Psalm 114, 3: *Ogarnęły mię boleści śmiertelne.* — *Aż do śmierci.* Tak jest ciężki smutek, iż się zdaje mnie o śmierć przyprawiać.

39. *Padł na oblicze swoje.* Ukląkł i pochylił twarz do ziemi. — *Ojcze mój, jeżli można rzecz.* Wiedział Chrystus, iż Bogu jest rzeczą zupełnie podobną, jak to objawia u S. Marka, gdy mówi: *Abba Ojcze, wszystko tobie jest podobném;* lecz wziąwszy na uwagę wyrok Boski, przez który było postanowiono aby umarł za nas, wiedział, że było rzeczą niemożebną, iżby ten kielich odszedł od niego. Prosił jednak aby odszedł, gdyż dopuszczał żeby natura ludzka działała wedle przyrodzenia swego, tak jakby działała, gdyby ani z bóstwem nie było złączone, ani o Boskim wyroku nic nie wiedziała. — *Ten kielich.* Gorzki ten napój śmierci krzyżowéj. — *Nie jako ja chcę.* Wolą naturalną, która się uchyla od śmierci. Patrz Wujka.

40. *Przyszedł.* W greckim czas teraźniejszy *przychodzi*, jak również i *nalazł.*—*Tak.* Tak kto? jakby rzekł: Tak to się uiszczasz z tego coś obiecał? mówiłeś że nawet pójdziesz na śmierć za mnie, a tymczasem teraz tak gnuśnie poddajesz się snowi? — *Jednéj godziny.* Który przeciąg czasu poświęcił jak widać na modlitwę. — *Ze mną.* Ten wyraz ma emfazę, jakby rzekł: gdym ja nie tylko czuwał, alem się też modlił, pocił się, i walczył ze śmiercią.

41. *Abyście nie weszli w pokusę.* I od niéj nie byli pokonani. — *Duchci wprawdzie jest ochotny.* Chociaż macie ducha gotowego i ochotnego do przeniesienia ze mną niebezpieczeństw, ciało jednak jest niedołężne, i dla tego należy szukać pomocy w modlitwie, żebyście się mogli oprzeć pokusie. Patrz Wujka.

43. *Albowiem były oczy ich obciążone.* Albo snem, gdyż już była głęboka noc, albo wielkim smutkiem.

45. *Już śpijcie i odpoczywajcie.* Mowa ironiczna; jakby rzekł: Spijcie już i odpoczywajcie jeśli możecie; oto się przybliżają nieprzyjaciele, wybiją oni was ze snu, i niechcących zmuszą czuwać.—*Grzeszników.* Pogan. Mieli bowiem zwyczaj Żydzi nazywać pogan bezwarunkowo grzesznikami. Tak do Gal. 2, 15. czytamy: *My z narodu Żydowie, a nie z poganów grzesznicy.*

47. *Kijmi.* W greckim *włóczniami.*

48. *A który go wydał.* Zdrajca, który go wydawał.—*Dał im znak.* Wielka bowiem część tych, którzy przyszli byli dla pojmania Chrystusa, była z pogan, i nie znała go z twarzy. — *Któregokolwiek pocałuję.* Użył tego znaku dla tego, żeby tą samą rzeczą, którą wy-

49. Et confestim accedens ad Jesum, dixit: Ave, Rabbi. Et osculatus est eum.

50. Dixitque illi Jesus: Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt, et manus injecerunt in Jesum, et tenuerunt eum.

51. Et ecce, unus ex his, qui erant cum Jesu, extendes manum, exemit gladium suum, et percutiens servum principis sacerdotum amputavit auriculam ejus. *(Joan. 18, 10.)*

52. Tunc ait illi Jesus: Converte gladium tuum in locum suum: omnes enim, qui acceperint gladium, gladio peribunt. *(Gen. 9, 6. Apoc. 13, 10.)*

53. An putas, quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones Angelorum?

54. Quomodo ergo implebuntur Scripturae, quia sic oportet fieri? *(Isai. 53, 10.)*

55. In illa hora dixit Jesus turbis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me: quotidie apud vos sedebam docens in templo, et non me tenuistis.

56. Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur scripturae Prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt. *(Thren. 4, 20. Marc. 14, 50.)*

57. At illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi Scribae et seniores convenerant. *(Luc. 22, 54. Joan. 18, 24.)*

58. Petrus autem sequebatur eum a longe, usque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem.

59. Principes autem sacerdotum, et omne concilium quaerebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent;

60. et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Novissime autem venerunt duo falsi testes,

61. et dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, et post triduum reaedificare illud. *(Joan. 2, 19.)*

62. Et surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondens ad ea, quae isti adversum te testificantur?

49. Y natychmiast przystąpiwszy do Jezusa rzekł: Bądź pozdrowion Rabbi: y pocałował go.

50. A Jezus rzekł mu: Przyiacielu, na coś przyszedł? Tedy przystąpili, y rzucili się na Jezusa, y poymali go.

51. A oto ieden z tych którzy byli z Jezusem, wyciągnąwszy rękę, dobył korda swego: a uderzywszy sługę książęcia kapłańskiego, uciął ucho iego.

52. Tedy mu rzekł Jezus: Obróć kord swóy na mieysce iego: abowiem wszyscy którzy miecz biorą, mieczem poginą.

53. Czyli mniemasz abym nie mógł prosić oyca mego: a stawiłby mi teraz więcéy niż dwanaście hufców anyołów?

54. Jakóż się tedy wypełnią pisma, iż się tak musi stać?

55. Onéy godziny mówił Jezus rzeszam: Wyszliście iako na zbóycę, z mieczmi, z kiymi, poimać mię. Siedziałem na każdy dzień u was ucząc w kościele, a nie poimaliście mię?

56. A to się wszystko działo, aby się wypełniły pisma prorockie. Tedy uczniowie wszyscy, opuściwszy go pouciekali.

57. A oni poimawszy Jezusa, wiedli do Kaiphasza nawyższego kapłana, gdzie się byli zebrali doktorowie y starszy.

58. A Piotr szedł za nim zdaleka, aż do dworu nawyższego kapłana. A wszedszy tam, siedział z sługami: aby widział koniec.

59. A przednieyszy kapłani y wszytka rada siedząca szukali fałszywego świadectwa przeciwko Jezusowi, aby go o śmierć przyprawili:

60. y nie naleźli, acz wiele fałszywych świadków przychodziło. A na koniec przyszli dwa fałszywi świadkowie,

61. y rzekli: Ten mówił: Mogę zepsować kościół Boży, a po trzech dniach zasię ji zbudować.

62. A wstawszy nawyższy kapłan, rzekł mu: Nic nie odpowiedasz na to co ci przeciwko tobie świadczą?

---

dawał żołnierzom Chrystusa, ukrył przed Chrystusem swoję zdradę; nie byłby zaś ukrył gdyby dał znak niezwykły. Był zaś zwyczaj u Żydów, że się pocałunkiem nawzajem pozdrawiali, zwłaszcza robili to niżsi względem wyższych, i gdy chcieli okazać wielką miłość względem tych, których pozdrawiali. Tak się uskarża Chrystus u Faryzeusza, Łuk. 7, 44, 45: *Wszedłem do domu twego... nie dałeś mi pocałowania.*

50. *Przyjacielu.* To jest, którego kocham, albo który udajesz przyjaciela.—*Na coś przyszedł?* Teraz do ogrodu? co cię tu przywiodło?

51. *Jeden z tych którzy byli.* To jest, Piotr, jak mamy u ś. Jana 18, 10.

52. *Obróć kord swój.* Schowaj do pochwy. — *Albowiem wszyscy którzy miecz biorą, mieczem poginą.* Nie oznacza Chrystus, iż koniecznie ci wszyscy, którzy się za miecz biorą, od miecza mają poginąć; wielu bowiem nie ginie od miecza; lecz tylko przywodzi prawo, które się znajduje Gen. 9, 6: *Ktobykolwiek wylał krew człowieczą, będzie wylana krew jego,* i nie mówi jakiéj karze mają uledz, lecz na jaką zasługują.

53. *Więcéj niż dwanaście hufców.* Jakby rzekł: Nie potrzebuję Piotrze twojéj pomocy; albowiem gdybym prosił Ojca mojego, dałby mi na miejsce dwónastu uczniów bezsilnych i niezdolnych, dwanaście hufców Aniołów, z których każdy mógłby pozabijać wszystkich mnie napastujących.—*Hufców.* Hufiec albo legion, składał się u Rzymian z sześciu tysięcy ludzi.

55. *Siedziałem na każdy dzień u was.* Pokazuje Chrystus tym którzy go pojmali, że nie przez ich sztukę lub siłę to się staje, lecz z woli Ojca i wyroku Pisma ś.

57. *Do Kaifasza.* O którym rzekliśmy wyżéj w. 3.

60. *Nie naleźli.* Któreby było odpowiednie i miało pozór prawdy; chcieli bowiem swojemu zbrodniczemu postępkowi nadać pozór prawności.— *A nakoniec.* Po odrzuceniu innych świadków. — *Fałszywi świadkowie.* Fałszywymi świadkami się zowią, gdyż to co powiedział Chrystus, i ze złym zamiarem, i w odmiennym sensie, i innemi słowy powtórzyli. W innym zaiste sensie, gdyż Chrystus wyrzekł był o kościele mistycznym ciała swojego, oni zaś o samym kościele, do którego się schodzili Żydzi. Innemi zaś słowy, gdyż nie powiedział Je-

63. Jesus autem tacebat. Et princeps sacerdotum ait illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus, Filius Dei.

64. Dicit illi Jesus: Tu dixisti; verumtamen dico vobis: Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus coeli. (*Supr. 16, 27. Rom. 14, 10. I. Thess. 4, 16.*)

65. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemavit! quid adhuc egemus testibus? ecce, nunc audistis blasphemiam:

66. quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis.

67. Tunc exspuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt; alii autem palmas in faciem ejus dederunt, (*Isai. 50, 6. Marc. 14, 65.*)

68. dicentes: Prophetiza nobis, Christe, quis est, qui te percussit?

69. Petrus vero sedebat foris in atrio; et accessit ad eum una ancilla, dicens: Et tu cum Jesu Galilaeo eras. (*Luc. 22, 55. Joan. 18, 17.*)

70. At ille negavit coram omnibus, dicens: Nescio, quid dicis.

63. Lecz Jezus milczał. A przednieyszy kapłan rzékł mu: Poprzysięgam cię przez Boga żywego, abyś nam powiedział ieśliś ty iest Christus Syn Boży?

64. Rzékł mu Jezus: Tyś powiedział. Jednak powiadam wam, od tąd uyźrzycie Syna człowieczego siedzącego na prawicy mocy Bożéy, y przychodzącego w obłokach niebieskich.

65. Tedy nawyższy kapłan rozdarł szaty swoie, mówiąc: zbluźnił: cóż daléy potrzebuiemy świadków? otoście teraz słyszeli bluźnierstwo:

66. co się wam zda? A oni odpowiadaiąc, rzekli: Winien iest śmierci.

67. Tedy plwali na oblicze iego, y bili go kułakami: a drudzy policzki twarzy iego zadawali,

68. mówiąc: Prorokuy nam Christusie, kto iest który cię uderzył?

69. A Piotr siedział przed domem na podworzu: y przystąpiła do niego iedna służebnica, mówiąc: Y tyś był z Jezusem Galileyskim.

70. A on się zaprzał przed wszystkiémi, rzekąc: Niewiém co mówisz.

---

zus: *Mogę zepsować*, lecz *rozwalcie ten kościoł, i t. d.* Jan 2, 19, jakby mówił: Jeśli wy rozwalicie, ja odbuduję nanowo.

63. *Milczał.* Gdyż wiedział że niepożyteczną będzie odpowiedź.—*Poprzysięgam cię.* Poprzysięgać, jest to imieniem i jakby rozkazem Boga obowiązywać kogo do mówienia albo czynienia czego. — *Jeźliś ty jest Chrystus syn Boży?* Jak zwykłeś nauczać.

64. *Rzekł mu Jezus.* Odpowiada Pan przez cześć dla Boga, którego imieniem i powagą poprzysiągł był go Arcykapłan.—*Tyś powiedział.* Patrz, co się rzekło wyżéj w. 25.—*Odtąd ujrzycie.* Nie oznacza, iż zaraz po tym czasie, w którym mówił, ujrzą syna człowieczego siedzącego na prawicy mocy Bożéj, mówił bowiem o ostatecznym sądzie, który po długim czasie miał nastąpić: lecz oznacza, że Żydzi nie mają go widzieć od tego czasu, to jest od śmierci jego, aż ujrzą go siedzącego na prawicy mocy Bożéj. —*Na prawicy mocy Bożéj.* Jest hebraizm, zamiast po prawicy potężnéj Boga.

65. *Rozdarł szaty swoje.* Jak czynić zwykli Żydzi, i inne także narody, gdy chcieli okazać boleść lub oburzenie. — *Cóż daléj potrzebujemy świadków?* Nie potrzeba już żadnych świadków, gdyż mamy wyznanie samego winowajcy.

67. *Plwali na oblicze jego.* Najcięższy rodzaj zniewagi, i u Żydów używany, jak się pokazuje z onego miejsca Num. 12, 14: *Gdyby był ojciec jéj plunął na jéj oblicze, zażby nie miała była przynajmniéj przez siedm dni wstydem się zapłonąć.*

68. *Prorokuj nam.* Temi słowy oznaczali, iż fałszywie przywłaszczył sobie godność Messyasza i proroka, i wyśmiewali go jako zmyślonego Messyasza i proroka, który nie mógł odgadnąć kto go uderzył.

69. *Siedział przed domem na podwórzu.* Niema w tém sprzeczności, gdy Jan r. 18, 25. powiada iż stał; albowiem stać jest to samo co zostawać: albo jedno i drugie jest prawdą; gdy bowiem był przy ogniu, jak zwykle się dzieje, już stał, już siedział. — *Służebnica.* Odźwierna, jak mamy u ś. Jana. — *Z Jezusem Galilejskim.* Nazywa Jezusa Galilejczykiem przez pogardę, tak jak go zwykle nazywali ci wszyscy, którzy byli źle ku niemu usposobieni; nazywali go także Galilejczykiem dla tego, że po większéj części przebywał w Galilei, więc był uważany za Galilejczyka, a także i dla tego, że prawie wszyscy jego uczniowie byli Galilejczykami.

70. *Nie wiem co mówisz.* Tak dalece nie jestem tym kim mię nazywasz, iż nie rozumiem nawet co mówisz. Tak zwykle odpowiadamy, gdy chcemy pokazać, że jesteśmy jak najbardziéj obcymi temu, co się nam zarzuca. Jest to pierwsze zaparcie się, którego porządek, jako też i innych, podamy, aby się pokazało, iż się nie różnią pomiędzy sobą Ewangeliści, chociaż różnym sposobem i nie temi samemi słowy zaprzania się te przywodzą: albowiem do jednego i tego samego zaparcia się wiele się przyczyniało osób, które Piotra zapytywały i nagliły. Wyszedłszy więc Piotr do sieni, zmieszał się ze sługami Arcykapłana, i grzał się przy ogniu bądź siedząc, bądź stojąc. Gdy go ujrzała służąca odźwierna, która go była wprowadziła, i przypatrzyła się mu przy świetle, jak powiada ś. Łukasz, zapytała go, wątpiąc, jak wyraża Jan ś.: *Zaliś i ty nie jest z uczniów człowieka tego?* Potém to samo potwierdziła, jak mówią inni Ewangeliści, Mateusz i Marek: *I tyś był z Jezusem Galilejskim;* Łukasz: *I ten z nim był.* Odpowiadając téj służącéj Piotr ś. naprzód się zaparł że nie zna Chrystusa. Przejęty tedy bojaźnią, po pierwszém się zaprzaniu, wyszedł precz na podworze, jak powiada ś. Marek. Natenczas kur poraz pierwszy zapiał, czego być może Piotr nie słyszał; a było tedy około północy, gdy kury poraz pierwszy pieją: patrz, co się rzekło wyżéj w. 34. Wtedy więc gdy on wychodził za drzwi, jak mówi ś. Mateusz, ujrzała go inna służąca, i któś także drugi; albowiem s. Łukasz ma 22, 58: *Maluczko potém, ujrzawszy go drugi.* Nadto służąca poczęła mówić obecnym: *Iż ten jest z nich.* Poruszeni temi słowy służącéj niektórzy, zapytali Piotra obróconego do ognia, jak powiada ś. Jan: *Izaliś i ty nie jest z uczniów jego?* A Łukasz dodaje: *Ujrzawszy go drugi, rzekł: I ty jesteś z onych.* Gdy więc był naglony Piotr powtóre się zaparł pod przysięgą, jak powiada ś. Mateusz. *Mało potém,* jak mówi Mateusz i Łukasz, to jest, *gdy czas wyszedł jakoby jednéj godziny, inszy niektóry twierdził, mówiąc: Prawdziwie i ten z nim był, bo i Galilejczyk jest,* jak jest u tegoż samego Łukasza 22, 59. Za tym poszli inni, którzy przy nim stali, jak powiada Mateusz i Marek, i rzekli: *Prawdziwieś i ty jest z nich, bo i mowa twoja cię wydawa,* to jest, sposób mówienia i wymawiania wskazuje, że jesteś Galilejczykiem. To samo potwierdził powinowaty Malchusa, jak podaje ś. Jan 18, 26: *Zażem ja ciebie nie widział w ogrodzie z nim?* Nie

71. Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, et ait his, qui erant ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno. *(Marc. 14, 69).*

72. Et iterum negavit cum juramento: Quia non novi hominem.

73. Et post pusillum accesserunt, qui stabant, et dixerunt Petro: Vere et tu ex illis es, nam et loquela tua manifestum te facit.

74. Tunc coepit detestari, et jurare, quia non novisset hominem. Et continuo gallus cantavit.

75. Et recordatus est Petrus verbi Jesu, quod dixerat: Prius quam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, flevit amare. *(Marc. 14, 72).*

71. A gdy on wychodził ze drzwi, uyźrzała go druga służebnica: y rzekła tym co tam byli: Y ten był z Jezusem Nazareńskim.

72. A powtóre zaprzał się z przysięgą, iż nie znam człowieka.

73. A mało potym przystąpili którzy stali, y rzekli Piotrowi: Prawdziwieś y ty iest z nich: bo y mowa twoia cię wydawa.

74. Tedy począł przeklinać y przysięgać iż nie znał człowieka. A natychmiast kur zapiał.

75. Y wspomniał Piotr na słowo Jezusowe, które mu był rzekł: Piérwéy niż kur zapoie, trzykroć sie mnie zaprzysz. A wyszedszy z dworu, gorzko płakał.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 26.** w. 7. *Alabastr.* Zowią to pospolicie, słojek alabastrowy, ale iż pisze Marek ś. że go stłukła, niewiem jako go tak rychło stłuc mogła, jeśli był alabastrowy. Aleć musiało być coś słabszego niż alabaster: wszakże zowie alabastrem, iż pospolicie takowe słoiki do maści bywały alabastrowe, chocia nie wszystkie, wszakże je alabastrem zwano: albo raczéj iż takowe słoiki bez ucha albo rękojeści bywały, jako w aptekach widzimy, a takieć słoiki alabastrem zwano, jako pisze Suidas.

8. *Ta utrata.* Nakład na ciało Pana Chrystusowe jeszcze żywe uczyniony, zdał się Judaszowi stracony i niepożyteczny. Jako i dziś nakłady podobne na toż ciało Pańskie w najświętszym Sakramencie, na ołtarze i na kościoły, zdadzą się heretykom próżne i szkodliwe: albo wżdy nie tak pożyteczne, jako gdyby na ubogie były obrócone. Ale tu Pan inaczéj osądził.

10. *Dobry uczynek.* Nakłady na nabożeństwo, na służbę i chwałę Bożą uczynione, są uczynki dobre, i Panu Bogu wdzięczne, i częstokroć więcéj zasługujące, niż gdyby je na ubogie obrócono: aczkolwiek oboje są dobre i niekiedy rzecz jest powinniejsza ubogie opatrzyć. I owszem w niektórych potrzebach i przypadkach kościoł kielichy, krzyże i inne statki poświęcone łamie, a ubogie nimi wykupuje albo opatruje. Ambrosius lib. 2. Offic. cap. 28. Wszakże to jest pewna, i za przodków naszych rzecz doświadczona, iż się ubodzy na tenczas najlepiéj mieli, kiedy więcéj na potrzeby kościelne obracano.

11. *Mnie nie zawsze macie.* Nie mamy teraz Pana onym widomym sposobem, jako na świecie z uczniami obcował, i posługi ludzkiéj potrzebował: ale inszym sposobem mamy go w najświętszym Sakramencie, acz nie oczywiście, ale rzeczywiście, istotnie i prawdziwie. Bo jeśli słusznie ono rzekł Pan Chrystus: Tom do was mówił, gdym jeszcze był z wami: dawając znać, że już nie był z nimi, przeto iż z nimi więcéj nie obcował ludzkim obyczajem, choć był z nimi prawdziwie i widomie: jakoż my słuszniéj mówić możemy, iż Pan Chrystus teraz nie jest z nami: gdyż nie tylko nie obcuje z nami ludzkim obyczajem: ale ani jest widomie z nami. Łuk. 24, 44.

13. *Co uczyniła, będzie powiadano na jéj pamiątkę.* Obacz, iż dobre uczynki świętych mają być w kościele wspominane, ku czci onym: jako jest obyczaj w kościele Katolickim.

20. *Siedział ze dwiemanaście.* Samych tylko dwanaście Apostołów obrał do téj sprawy (chocia było w miejscie wiele uczniów jego) iż tym samym dał moc i sposób nie tylko pożywania i rozdawania tego Sakramentu: ale też poświęcania i ofiarowania téj nowéj ofiary nowego Testamentu: uczyniwszy je tamże kapłany i ofiarowniki. O czém Leo wielki tak napisał. Stanowiąc testament ciała i krwie swojéj, uczył Apostołów jaką ofiarę mieli Bogu ofiarować. A ś. Clemens uczeń Piotra ś. powiedział: Iż P. Chrystus ofiarując duchowną ofiarę pierwéj niźli cierpiał, nam samym (Apostołom i ich namiestnikom) rozkazał toż czynić. Leo ser. 7, de passio. Domin.

26. *Wziął chleb.* Dokonawszy Pan Chrystus ofiary onego baranka według porządku Aaronowego (mówi Augustyn ś.) sam ustanowił ofiarę z ciała i krwie swojéj według porządku Melchisedechowego. A Ireneus świadczy: iż Pan Chrystus wziąwszy chleb i wino, i uczyniwszy je ciałem i krwią swoją, nauczył Apostołów nowéj ofiary nowego Testamentu: którą kościoł wziąwszy od Apostołów po wszystkim świecie ofiaruje Bogu. Chrysostom zaś pisze: Iż na tymże jednym stole oboja ofiara wielkonocna, i figury, i prawdy, była sprawowana. Nakoniec Leo ś. twierdzi, iż na onéj wieczerzy Pan Chrystus staréj dokonał, a nową ofiarę wielkanocną postanowił. August. in Psalm. 33, con. 2. Iren. lib. 4, cap. 32. Chrysost. homil. de prod. Jud. Leo ser. 7, de pas. Do.

26. *Błogosławił.* Albo przeżegnał on chleb, po grecku εὐλογήσας, Którém błogosławieństwem, i słowy które przydał, uczynił on chleb ciałem swojem. Albowiem błogosławieństwo Boże zawsze jest skuteczne. Jako i ono, błogosławiwszy albo przeżegnawszy chleb i ryby, wnetże je rozmnożył. A przeciwnym obyczajem, kiedy przeklął figę, tudzież ją ususzył. Przetoż i Paweł ś. kielich Pański kielichem błogosławieństwa zowie: Kielich, prawi, któremu błogosławimy, to jest, który poświęcamy. Łuk. 9, 16. Mar. 8, 7. Mat. 21, 19. I. Kor. 10, 16, I Ambroży ś. szeroko dowodzi, iż w ś. Sakramencie niemasz więcéj chleba który przyrodzenie sprawiło: ale jest to co przeżegnanie poświęciło (to jest ciało Pańskie). Bo większa, mówi, jest moc poświęcenia, niźli przyrodzenia: ponieważ poświęceniem i sama się natura przemienia. Ambr. lib. de iis qui mysteriis initiantur. cap. 9.

26. *To jest ciało.* Chleb i wino bywa przemienione w ciało i krew Pańską, tąż mocą wszechmocną, którą świat jest stworzony, i którą słowo w żywocie panieńskim jest wcielone. Damascenus lib. 4, cap. 14. Cyprianus de coena Domini. Ambrosius libro de mister. init. cap. 9.

---

wiedział ten powinowaty Malchusa, że Piotr był uderzył Malchusa, bo inaczéj zarzuciłby mu to. To usłyszawszy Piotr się zaprzał poraz trzeci, przydawszy zaklinania i przysięgi: *Począł przeklinać,* powiada S. Mateusz 26, 74., i przysięgać iż nie znał człowieka; a Marek 14, 71: *Począł kląć i przysięgać.* Przeklinał zaś i klął, to jest, zaklinał się i złorzeczył sobie: *To mi niech uczyni Pan, i to niech przyczyni, i t. d.* Rut 1, 17. Patrz Wujka.

26. *Ciało moje.* Nie rzekł: Ten chleb jest figurą ciała mego, albo to wino jest figurą krwie mojéj. Damascenus lib. 4, cap. 14. Theophilactus in hunc locum. Concil. Nic. 2, act. 6. Gdy tedy doktorowie zowią kędy ten Sakrament figurą albo znakiem, tedy przez znak i figurę, rozumieją zwierzchnią osobę chleba i wina.

28. *Krew moja nowego testamentu.* Jako stary testament krwią był utwierdzony temi słowy: Ta jest krew testamentu, który Bóg do was posłał: Tak też tu jest ustawienie i utwierdzenie nowego testamentu: we krwi Chrystusowéj, przez te słowa. Ta jest krew moja Nowego Testamentu: którą krew już oto tu wylewał, a nie tylko potém na krzyżu. Albowiem w greckim, u wszystkich Ewangelistów i u Pawła, tak stoi, *in praesenti*: Która się (teraz) wylewa, albo którą (już) wylewam. I także o ciele: Które za was dają, łamią. I sami heretykowie tak przekładają. Do Żydów 9, 20. I. Kor. 11, 24.

29. *Z tego owocu winnéj macice.* Ś. Łukasz te słowa kładzie przed poświęcaniem. Zkąd znać że to Pan mówił o prostém winie, które pili jedząc baranka wielkanocnego. Ale choćby też mówił o winie które się już w krew jego było przemieniło: tedy je tak zowie winem, jako Paweł chleb w ciało przemieniony, zowie przecię chlebem: dla trzech przyczyn. Jedna, iż pierwéj winem było: Jako Adam zowie Ewę kością swoją, iż była uczyniona z kości jego, i jako wąż Mojżeszów nazwany jest laską, iż pierwéj był laską. Druga, iż przecię zostawa osoba chleba i wina: Jako anioł Raphael nazwan jest młodzieńcem: i trzéj aniołowie którzy się Abrahamowi ukazali, trzéj mężowie. Trzecia, iż ciało Pana Chrystusowe prawdziwie jest chlebem i pokarmem, i krew jego prawdziwie napojem. Łuk. 22, 19. I. Moj. 2, 23. II. Moj. 7, 13. Tob. 5. 5. I. Moj. 18, 2. Jan. 6, 55.

39. *Nie jako ja chcę.* Doskonały przykład posłuszeństwa, i oddania nas samych i woléj naszéj pod wolą i zrządzenie Boże, we wszystkich trudnościach i przeciwnościach: a iż nic doczesnego żądać ani prosić od Boga nie mamy, jedno z tym dokładem woli Bożéj i upodobania jego.

41. *Czujcie a módlcie się.* Ztądci poszły Wigilie, to jest, czujności i nocowania na modlitwach, które były w pierwszym kościele zwyczajne wszystkim Chrześcijanom, na każde uroczyste święto. Jako świadczą Cypryan ś. de orat. Domini, i Hieron. adversus Vigil. et epist. 53. Ale potém dla słusznych przyczyn odjęte, dostały się samym Zakonnikom.

74. *Począł przeklinać.* Znaczny przykład i przestroga krewkości ludzkiéj: aby się każdy strzegł wielkiego o sobie rozumienia: ażeby czasu pokusy, w samym Bogu nadzieję pokładał.

CAPUT XXVII. — ROZDZIAŁ 27.

O naradzie Żydów przeciwko Jezusowi, śmierci Judasza, stawieniu Jezusa przed Piłatem, ukrzyżowaniu Chrystusa, i t. d.

1. Mane autem facto, consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent.

2. Et vinctum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato praesidi. *(Marc. 15, 1. Luc. 23, 1. Joan. 18, 28).*

3. Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset; poenitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus,

4. dicens: Peccavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris.

5. Et projectis argenteis in templo, recessit, et abiens laqueo se suspendit. *(Act. 1, 18).*

6. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est.

1. A gdy było rano, weszli w radę wszyscy przednieyszy kapłani, y starszy ludu przeciwko Jezusowi, aby go o śmierć przyprawili.

2. Y związawszy przywiedli go y podali Pontiusowi Piłatowi Staroście.

3. Tedy uyźrzawszy Judasz, który go wydał iż był skazan: żalem zięty odniósł trzydzieści srébrnych przednieyszym kapłanóm y starszym,

4. mówiąc: Zgrzészyłem, wydawszy krew sprawiedliwą. A oni rzekli: Co nam do tego, ty się patrz.

5. A porzuciwszy srébrniki w kościele, odszedł: y poszedszy, obiesił się.

6. A przednieyszy kapłani wziąwszy srébrniki, mówili: Nie godzi się ich kłaśdź do korbony: bo iest zapłata krwie.

R. 27.— 1. *A gdy był rano.* Marek ma: *Wnet rano;* Łukasz: *Gdy był dzień.*—*Weszli w radę.* Liczniéj zebrali się na naradę.

2. *Pontiuszowi Piłatowi staroście.* Wiodą do Rzymskiego starosty Piłata, gdyż, jak mówią samiż Żydzi u Jana 18, 31: *nam się nie godzi nikogo zabijać*, bądź że im zupełnie była odjęta władza sądzenia spraw kryminalnych, bądź iż im nie wolno było nikogo na krzyż przybijać, jakowego rodzaju śmiercią chcieli zgładzić Chrystusa: innym bowiem sposobem, jak naprzykład przez ukamienowanie zabijać mogli. Pierwszy wykład prawdziwszy, to jest, iż im zgoła było zabroniono sądzić sprawy kryminalne.

3. *Był skazan.* Chrystus przez kapłanów na śmierć. Patrz Wujka.

4. *Wydawszy krew sprawiedliwą.* Człowieka sprawiedliwego na śmierć.— *Sprawiedliwą.* Niewinną.— *Co nam do tego, ty się patrz.* Co nas ma obchodzić twoja ta zbrodnia? do nas nic nie należy, sam sobie radź, sam uważaj jakeś postąpił.

5. *A porzuciwszy srebrniki w kościele.* Gdy nie chcieli przyjąć pieniędzy, zmartwiony udał się do kościoła, i rzuciwszy tam na ziemię pieniądze, odszedł. Nie chciał bowiem umierać zatrzymując pieniądze, i zdawało się Judaszowi, iż gdy rzucał w kościele pieniądze, tém samém oddawał je kapłanom, i zrywał zawartą umowę zaprzedania.— *Obiesił się.* Czy przed śmiercią Chrystusa, czy po niéj, nie wiemy. Dla czego się zaś obwiesił, przyczynę przywodzi Ewangelista: pobudził go bowiem do tego wielki smutek i rozpacz na widok skazania na śmierć Chrystusa; czego się być może nie spodziewał, sądząc że uniknie rąk żydowskich, jak to w innym razie był uczynił, gdy jeszcze nie przyszła była jego godzina. Patrz Wujka.

6. *Nie godzi się ich kłaść do korbony.* Gdyż się zdawało przedniejszym kapłanom, że one srebrniki były niejako ofiarowane Bogu, gdy je Judasz rzucił w kościele; w prawie zaś Deut. 23, 18. mówi się: *Nie będziesz ofiarował zapłaty wszetecznice, ani zapłaty psa w domu Pana Boga twego, cóżkolwiekby było coś*

7. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum.

8. Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est, ager sanguinis, usque in hodiernum diem. *(Act. 1, 19).*

9. Tunc impletum est, quod dictum est per Jeremiam prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, *(Zach. 11, 12).*

10. et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

11. Jesus autem stetit ante praesidem, et interrogavit eum praeses, dicens: Tu es Rex Judaeorum? Dicit illi Jesus: Tu dicis. *(Marc. 15, 2. Luc. 23, 3. Joan. 18, 33).*

12. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit.

13. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis, quanta adversum te dicunt testimonia?

14. Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur praeses vehementer.

15. Per diem autem solemnem consueverat praeses populo dimittere unum vinctum, quem voluissent;

16. habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

17. Congregatis ergo illis, dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jesum, qui dicitur Christus?

18. Sciebat enim, quod per invidiam tradidissent eum.

19. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus, dicens: Nihil tibi, et justo illi: multa enim passa sum hodie per visum propter eum.

7. Y naradziwszy się, kupili za nie rolą garncarzową, na pogrzeb pielgrzymów.

8. Dla tego ona rola nazwana iest Haceldama, to iest rola krwie, aż do dnia dzisieyszego.

9. Tedy się wypełniło co iest powiedziano przez Jeremiasza proroka, mówiącego: Y wzięli trzydzieści srebrnych, zapłatę oszacowanego którego oszacowali z synów Izraelskich:

10. y dali ie na rolą garncarzową, iako mi postanowił Pan.

11. A Jezus stanął przed starostą: y pytał go starosta mówiąc: Tyś iest król Żydowski? Rzékł mu Jezus: Ty powiadasz.

12. A gdy nań skarżyli przednieyszy kapłani y starszy, nic nie odpowiedział.

13. Tedy mu rzékł Piłat: Nie słyszysz iako wiele przeciw tobie świadectw przywodzą?

14. Y nie odpowiedział mu na żadne słowo: tak iż się barzo dziwował starosta.

15. A na dzień uroczysty zwykł był starosta wypuszczać pospólstwu iednego więźnia któregoby chcieli;

16. y miał na tenczas więźnia znacznego, którego zwano Barabbaszem.

17. Gdy się tedy oni zebrali, rzékł Piłat: którego chcecie wypuszczę wam: Barabbasza, czyli Jezusa którego zową Christusem?

28. Bo wiedział iż go z zazdrości byli wydali.

19. Lecz gdy on siedział na stolicy sądowéy, posłała do niego żona iego, mówiąc: Nic tobie y sprawiedliwemu temu: abowiem wielem cierpiała dziś przez sen dla niego.

ślubował, bo oboje brzydkość jest u Pana Boga twego; z czego przez niejaką analogią wnosili, że i zapłaty krwi nie godziło się wrzucać do karbony, to jest, w miejsce, w którém się przechowywały dary ofiarowane Bogu. Niektórzy sądzą, iż owe srebrniki były wprzódy wyjęte z karbony; był bowiem zwyczaj, że publiczne nakłady, należące do czci Bożéj, czyniono ze świętego skarbcu, za jaką to sprawę uważali kapłani potrzebę ukrzyżowania Chrystusa, który siebie nazywał Synem Bożym.

7. *Naradziwszy się.* Po ukrzyżowaniu Chrystusa, i być może po uroczystości Wielkanocnéj.—*Rolą garncarzową.* Albo iż należała do garncarza, albo że z niéj brali garncarze materyał do lepienia naczyń glinianych, albo iż na nią były wyrzucane potłóczone naczynia.—*Na pogrzeb pielgrzymów.* Żydowskich, którzy zchodzili z tego świata w Jerozolimie, i nie mogli być wniesionymi do grobów rodzinnych.

9. *Przez Jeremiasza proroka.* Nigdzie się nie znajduje to proroctwo u Jeremiasza, przeto można powiedzieć, iż jest wziętém z innéj jakiéj księgi Jeremiaszowéj, która do nas nie doszła. Podobne jest miejsce u Zachar. r. 11, w. 13, któreśmy tam wytłumaczyli.—*Wzięli trzydzieści srebrnych.* To jest przedniejsi z kapłanów.—*Zapłatę oszacowanego.* Które srebrniki były zapłatą ocenionego Chrystusa. — *Którego oszacowali z synów Izraelskich.* Którego kupili od jednego z synów Izraelskich, to jest od Judasza.

10. *Dali je na rolą garncarzową.* Wydali na kupienie roli garncarskiéj.—*Postanowił.* W greckim *rozkazał:* jako mnie prorokowi rozkazał Pan czynić, i pokazał że ma wypełnić w swoim czasie.

11. *Ty powiadasz.* Patrz wyżéj 26, 25.

12. *Nic nie odpowiedział.* Gdyż niczby sobie nie pomógł odpowiadając. A nawet gdyby szczérze z nim postępowano, nie była potrzebną odpowiedź; Chrystus bowiem wszystkim dobrze czynił, nikomu nie szkodził, i zawsze podawał naukę zdrową i zgodną z Pismem ś., byleby chcieli rozumieć.

13. *Jako wiele przeciw tobie świadectw przywodzą.* Jakie były te świadectwa nie wyraża S. Mateusz; lecz mamy je u S. Łukasza 23, 5: *Lecz się oni silili, mówiąc: Wzrusza lud ucząc po wszystkiéj żydowskiéj ziemi, począwszy od Galilei aż dotąd.*

15. *A na dzień uroczysty.* To jest Paschy. Widać, iż to był starożytny zwyczaj u Żydów, że na pamiątkę wyswobodzenia ludu z niewoli Egiptskiéj uwalniali jednego więźnia. Tego zwyczaju nie chcieli obalać Rzymianie podbiwszy Judeę.—*Któregoby chcieli.* Z podanych przez starostę.

16. *Znacznego.* Słynnego ze zbrodni. Jan r. 18, 40. nazywa go *zbójcą;* Marek 15, 7. i Łukasz 23, 19. mężobójcą i buntownikiem.

17. *Barabbasza, czyli Jezusa.* Przez porównanie z Barabbaszem szukał Piłat zręczności uwolnienia Chrystusa od śmierci, jak widać z tego co następuje.

19. *Lecz gdy on siedział na stolicy sądowéj.* To jest, bardzo w porę, gdy już był gotów do wydania wyroku, iżby się okazało, że się to nie stało przypadkiem, lecz z Boskiéj opatrzności. — *Nic tobie i sprawiedliwemu*

20. Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis, ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent. *(Marc. 15, 11. Luc. 23, 18. Joan. 18, 40. Act. 3, 14).*

21. Respondens autem praeses ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt: Barabbam.

22. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus?

23. Dicunt omnes: Crucifigatur. Ait illis praeses: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant dicentes: Crucifigatur.

24. Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine justi hujus: vos videritis.

25. Et respondens universus populus dixit: Sanguis ejus super nos et super filios nostros.

24. Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur.

27. Tunc milites praesidis, suscipientes Jesum in praetorium, congregaverunt ad eum universam cohortem; *(Psal. 21, 17. Marc. 15, 16).*

28. et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei,

29. et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, et arundinem in dextera ejus. Et genu flexo ante eum illudebant ei, dicentes: Ave, rex Judaeorum. *(Joan. 19, 3).*

30. Et exspuentes in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus.

31. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum, ut crucifigerent.

32. Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenaeum, nomine Simonem; hunc angariaverunt, ut tolleret crucem ejus. *(Marc. 15, 21. Luc. 23, 26).*

33. Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha, quod est Calvariae locus. *(Marc. 15, 22. Luc. 23, 33. Joan. 19, 17).*

20. A przednieyszy kapłani y starszy namówili pospólstwo aby prosili Barabbasza, a Jezusa stracili.

21. A odpowiadaiąc starosta, rzekł im: Któregóż chcecie abym wam wypuścił ze dwu? A oni rzekli, Barabbasza.

22. Rzekł im Piłat: Cóż tedy uczynię z Jezusem którego zową Christusem?

23. Rzekli wszyscy: Niech będzie ukrzyżowan. Rzekł im starosta: Cóż wżdy złego uczynił? A oni więcéy wołali, mówiąc: Niech będzie ukrzyżowan.

24. A widząc Piłat iż nic nie pomagało, ale więtszy się rozruch dział: wziąwszy wodę, umył ręce przed pospólstwem, mówiąc: Nie winienem ia krwie tego sprawiedliwego: wy się patrzcie.

25. A odpowiadaiąc wszytek lud, rzekł: Krew iego na nas, y na syny nasze.

26. Tedy im wypuścił Barabbasza: a Jezusa ubiczowanego podał im aby był ukrzyżowan.

27. Tedy żołniérze starościni wziąwszy Jezusa do ratusza, zebrali do niego wszytkę rotę:

28. a zwlókłszy go włożyli nań płascz szarłatny,

29. y uplótszy koronę z ciérnia, włożyli na głowę iego, y trzcinę w prawicę iego. A kłaniaiąc się przed nim, nagrawali go, mówiąc: Bądź pozdrowion królu Żydowski.

30. A pluiąc nań, wzięli trzcinę, y bili głowę iego.

31. A gdy się z niego naśmiali, zwlekli go z szaty: y oblekli go w odzienie iego, y wiedli go aby ukrzyżowali.

32. A wychodząc naleźli człowieka Cireneyczyka, imieniem Symona: tego przymusili aby niósł krzyż iego.

33. Y przyszli na mieysce które zowią Golgotha, co się wykłada mieysce trupiéy głowy.

temu. Nie mieszaj się w jego sprawę, nie potępiaj go; nazywa go sprawiedliwym z mniemania ogólnego i z własnego widzenia.—*Albowiem wielem cierpiała dziś przez sen.* Niektórzy sądzą, iż się to stało przez sztukę czarta, żeby Chrystus nie został zabitym. Prawdopodobniéj jest, że to widzenie pochodziło od Boga, w celu okazania niewinności Chrystusowéj.

24. *A widząc Piłat iż nic nie pomagało.* Nie usprawiedliwia Ewangelista Piłata, lecz pokazuje niewinność Chrystusową, gdy mówi, iż starosta potępił Chrystusa nie powodowany żadném dostateczném świadectwem, żadnym udowodnionym występkiem, lecz samą tylko bojaźnią buntu, i tak potępił, że potępiając uniewinniał.—*Umył ręce.* Umycie rąk oznacza niewinność; ztąd one słowa Psal. 72, 13: *Tomci tedy próżno usprawiedliwiał serce swe, i omywałem między niewinnymi ręce moje.* W prawie także Deuteronomii było rozkazano, iż niesłusznie obwinieni o zabójstwo, umywając ręce na swoje usprawiedliwienie mówili: *Ręce nasze téj krwie nie wylały*, 21, 7. Nauczył się tego Piłat od Żydów, i żeby się pokazać niewinnym, wedle ich zwyczaju obmył sobie ręce.—*Krwie tego sprawiedliwego.* Zabójstwa tego niewinnego. Patrz Wujka.

25. *Na nas.* Nam się niech przyczyta, albo na nas niech będzie pomszczoną, i na synach naszych.

26. *Ubiczowanego.* Nie rózgami, która kara była mniéj hańbiącą, lecz biczami. Patrz Lipsiusza de Cruce, lib. 2, c. 3. Był zwyczaj biczowania tych, którzy mieli być ukrzyżowani; o czém Lipsius tamże r. 2.

27. *Do ratusza.* Do sieni ratuszowych, jak ma ś. Marek, roz. 15, w. 6.

28. *Płaszcz.* Szatę królewską i wojskową. To jest chcieli wyśmiać jako zmyślonego króla. W tymże samym celu włożyli koronę cierniową na głowę, i dali trzcinę do rąk, jakby berło.

32. *Człowieka Cyrenejczyka.* Cyrenejczykiem się nazywał, albo dla tego iż się z Cyrenejki narodził, albo że z Cyreny pochodził. Cyrena zaś była stolicą krainy Dekapolskiéj w Syryi. Rzeczą jest niepewną, czy Symon był Żydem czy poganinem. Prawdopodobniéj się zdaje iż był Żydem; Marek bowiem, 15, 21, mówi że był ojcem Alexandra i Rufa, których wymienia jako powszechnie znanych, albo, jak niektórzy domyślają się, jako uczniów Chrystusowych.

33. *Golgota.* To jest, *Kalwaryą;* skażony wyraz syryjski czyli chaldejski. Żydzi *gulgolet* nazywają *głowę*, dla tego iż jest okrągłą. Miejsce to nazywało się Kalwaryą czyli Trupią głową dla tego, że tam tracono

34. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum. Et cum gustasset, noluit bibere.

35. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes, ut impleretur, quod dictum est per Prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. *(Marc. 15, 24. Luc. 23, 34. Joan. 19, 23. Psal. 21, 19).*

36. Et sedentes servabant eum.

37. Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam: **Hic est Jesus rex Judaeorum.**

38. Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones; unus a dexteris, et unus a sinistris.

39. Praetereuntes autem blasphemabant eum moventes capita sua, *(Psal. 21, 8. Marc. 15, 29).*

40. et dicentes: Vah, qui destruis templum Dei, et in triduo illud reaedificas: salva temetipsum: si Filius Dei es, descende de cruce. *(Joan. 2, 19).*

41. Similiter et principes sacerdotum illudentes cum Scribis et senioribus dicebant:

42. Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere: si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei: *(Sap. 2, 18).*

43. confidit in Deo, liberet nunc, si vult eum; dixit enim: Quia Filius Dei sum. *(Psal. 21, 9).*

44. Idipsum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.

45. A sexta autem hora tenebrae factae sunt super universam terram usque ad horam nonam.

34. Y dali mu pić wino z żółcią zmieszane. A gdy skosztował niechciał pić.

35. A ukrzyżowawszy go, rozdzielili odzienia iego, rzuciwszy los: aby się wypełniło co iest rzeczono przez proroka mówiącego: Rozdzielili sobie odzienia moie: a o suknią moię los miotali.

36. A siedząc strzegli go.

37. Y włożyli nad głowę iego winę iego napisaną: **Ten Jest Jezus Król Żydowski.**

38. Tedy są ukrzyżowani z nim dwa łotrowie: ieden po prawicy a drugi po lewicy.

39. A przechodzący mimo bluźnili go chwiejąc głowami swymi,

40. y mówiąc: Hey co rozwalasz kościół Boży, a za trzy dni ji zasię budujesz: zachoway sam siebie: ieśliś Syn Boży, zstap z krzyża.

41. Także y przednieyszy kapłani z Doktorami y z starszymi, nagrawaiąc mówili:

42. inszych zachował, sam siebie zachować niemoże: Jeśli iest król Izraelski, niech teraz zstąpi z krzyża, a uwierzymy iemu.

43. Dufał w Bogu: niech go teraz wybawi ieśli chce: Bo powiedział: Że jestem Synem Bożym.

44. Tóż y łotrowie którzy byli z nim ukrzyżowani, urągali mu.

45. A od szóstéy godziny, stała się ciemność po wszytkiéy ziemi aż do dziewiątéy godziny.

złoczyńców, a przeto było przepełnione trupiemi głowami. Innym się zdaje, iż się dla tego tak nazywało, że tam był pogrzebiony Adam. Patrz Marcina Delrio mowę de Visit. B. Virginis.

34. *Wino z żółcią zmieszane.* Marek powiada że mu podano *wina z mirrą.* Wino zaś z mirrą, jak niektórzy tłumaczą, było to, które się zaprawiało wonnością mirry; bo jak powiada Pliniusz (lib. 14, c. 15), wina zaprawione mirrą były najwyśmienitszemi. Dawano zaś skazanym wino wyborne i słodkie, dla orzeźwienia i wzmocnienia, według onych słów Przypowieści 31, 6. *Dawajcie sycery smutnym, a wina tym których serce jest w gorzkości: niech piją i zapamiętają nędze swojéj, a boleści swojéj więcéj niech nie wspominają.* Przyniesiono więc, jak ci tłumaczą, wina zaprawionego mirrą, żeby według zwyczaju dać go Chrystusowi; lecz siepacze przymieszali doń żółci. *(Patrz Baron. tom 1, anno Christi 34, n. 94, i następne).* Sądzilibyśmy iż królowi boleści podano wina skwaśniałego jakby ocet i zepsutego; nazywa się zaś winem zmieszanym z mirrą, dla tego, iż napoj ten był zmieszany z mirrą, która ma najwięcéj goryczy. Ponieważ zaś skazanym na krzyż dawano skosztować wina wyśmienitego zaprawnego mirrą, przeto ocet podany Chrystusowi, nazywa się winem zaprawionym mirrą, dla tego że był podany w miejsce wina zaprawnego mirrą.— *A gdy skosztował.* Marek powiada że nie przyjął. A więc skosztował, jak podaje Mateusz w tém miejscu; lecz nie pił, jak uczy ś. Marek.

35. *Rzuciwszy los.* Na suknię niezszytą, być może także na uczynione części; to się zdaje pokazywać z Marka 15, 24: *Podzielili szaty jego, miecąc o nie los, co kto miał wziąść.—Przez proroka.* Dawida Psalm 21, 19.

37. *Winę jego.* Zbrodnię, za którą został przybity na krzyżu. — *Ten jest Jezus.* Formuła ta napisu jest nieco inaczéj ułożoną u innych Ewangelistów; gdy bowiem wszyscy wyrazili zdanie napisu, żaden z nich jednak, jak widać, nie położył wszystkich słów napisu. Ze wszystkich zaś można wnosić, że były te słowa: *Ten jest Jezus Nazareński, król żydowski,* jakby dla tego był potępiony, że chciał przywłaszczyć sobie królestwo.

38. *Są ukrzyżowani z nim dwa łotrowie.* Chrystus zaś pośród nich umieszczony, jakby ich głowa i wódz, dla powiększenia hańby.

39. *Chwiejąc głowami swemi.* Co było znakiem szyderstwa, chociaż niekiedy oznaczało politowanie; znakiem szyderstwa były one słowa Izaj. 37, 22: *Wzgardziła Cię i śmiała się z Ciebie panna córka Syońska: kiwała głową za Tobą córka Jerozolimska.*

40. *Héj.* Wykrzyknik radości, szyderstwa i podziwienia.—*Co rozwalasz kościoł Boży.* Patrz, co się rzekło wyż. 26, 60. Patrz Wujka.

42. *Jeżli jest król Izraelski.* Jeśli jest Messyaszem królem Izraelskim.

43. *Dufał w Bogu.* Sens jest: ponieważ ufność swoję położył w Bogu, i Bóg go miłował.—*Jeźli chce.* Jeśli go miłuje: jest hebraizm.

44. *Łotrowie.* Być może obaj naprzód urągali, potém zaś jeden z nich widząc cuda, które się działy podczas męki Chrystusa, i zauważywszy jego cichość i cierpliwość, przyszedł do upamiętania się. Albo zapewne mówi się *łotrowie* przez syllepsę, zamiast lotr. Jeden i drugi wykład jest prawdopodobnym, i ważnych ma obrońców.

45. *A od szóstéj godziny.* Marek 15, 25, powiada iż Chrystus był ukrzyżowany o godzinie trzeciéj, Jan 19, 14, wskazuje że o godzinie szóstéj. Zwyczajna odpowiedź jest, iż był ukrzyżowany między trzecią a szóstą; gdy zaś środek może brać nazwisko od któregokolwiek końca, ztąd się stało, iż jeden Ewangelista nazwał trzecią, drugi szóstą. P. Wujka.—*Stała się ciemność.* Ś. Dyonizy Areopagita, epist. 7, ad Polycarpum i ep. 11 ad Apollophanem powiada, iż się stały ciemności z powodu zajścia księżyca pomiędzy słońcem i

46. Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna, dicens: Eli, Eli, lamma sabacthani? hoc est: Deus meus, Deus meus, utquid dereliquisti me? *(Psal. 21, 2).*

47. Quidam autem illic stantes, et audientes, dicebant: Eliam vocat iste.

48. Et continuo currens unus ex eis acceptam spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere. *(Psal. 68, 22).*

49. Ceteri vero dicebant: Sine, videamus, an veniat Elias liberans eum.

50. Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.

51. Et ecce velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum; et terra mota est, et petrae scissae sunt, *(2. Par. 3, 14).*

52. et monumenta aperta sunt; et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt.

53. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis.

46. A około dziewiątey godziny zawołał Jezus głosem wielkim rzekąc: Eli, Eli, lamazabachtani, to iest, Boże móy, Boże móy, czemuś mię opuścił?

47. A niektórzy tam stoiący słysząc mówili: Eliasza ten woła.

48. A natychmiast bieżawszy ieden z nich, wziąwszy gębkę napełnił octem, y włożył na trzcinę, y dawał mu pić.

49. Lecz drudzy mówili: Zaniechay, patrzaymy ieśli przydzie Eliasz aby go wybawił.

50. A Jezus zawoławszy powtóre wielkim głosem, wypuścił ducha.

51. A oto zasłona kościelna rozdarła się na dwie części, od wierzchu aż do dołu: y ziemia zadrżała, a skały się popadały:

52. y groby się otworzyły: y wiele ciał świętych którzy byli posnęli powstało.

53. Y wyszedszy z grobów po zmartwychwstaniu iego, weszli do miasta świętego: y ukazali się wielom.

ziemią, co jest przyjętém od tłumaczów na to miejsce. Było zaś największym cudem, że księżyc tak stanął, i sprawił zaćmienie podczas pełni; był bowiem natenczas księżyc piętnasty pierwszego miesiąca, w którym czasie obchodzą Żydzi Wielkanoc. Z tego się pokazuje, jak wielkie były te ciemności, a mianowicie podobne do tych, jakie widzimy, gdy się robi zaćmienie słońca w czasie zajścia księżyca. —*Po wszystkiéj ziemi.* To jest żydowskiéj i niektórych sąsiednich krajów. Dla czego się stały ciemności, różni różne przywodzą przyczyny. Bo albo oznaczały zaślepienie Żydów; albo sprowadzone zostały na znak obrzydzenia tak wielkiéj zbrodni; albo dla oznaczenia że słońce sprawiedliwości Chrystus zaszło; albo iżby były dowodem Boskiego gniewu; albo dla ocucenia Żydów, żeby przez wielkość cudu przyszli do uznania Chrystusa.

46. *Eli, Eli.* Marek 15, 34 ma: *Eloi, Eloi,* w tém samém znaczeniu, tylko nieco odmiennym sposobem; bo jednym i drugim sposobem mówią Żydzi, *Boże mój,* i *Eli* i *Eloi.* A więc jeden Ewangelista wyraził sens, drugi słowa Chrystusowe. Prawdopodobniéj się zdaje iż powiedział *Eli,* jak się znajduje w Psal. 21, 2, którego słowa Chrystus powtarzał. — *Czemuś mię opuścił?* Patrz Wujka.

47. *Niektórzy.* To jest, którzy nie rozumieli języka hebrajskiego albo syryjskiego. Widać że byli to żołnierze Rzymscy, gdyż Mateusz i Marek wskazują, że ci sami, którzy powiedzieli, iż ten woła Eliasza, albo zapewne jeden z nich podał zaraz octu Chrystusowi. Łukasz zaś 23, 36. i Jan 19, 29. powiadają, że ci, którzy podali ocet Chrystusowi, byli żołnierze.

48. *Bieżawszy jeden z nich.* Powiedział bowiem był Chrystus, *pragnę,* jak mamy u S. Jana 19, 28.—*Gąbkę napełnił octem.* Ocet, wedle zwyczaju, był tam przygotowany, który zwykle dawano ukrzyżowanym dla ich orzeźwienia, jak rozumie Maldonatus. Inni mniemają, iż dano ocet dla tego, żeby prędzéj umarł; tak Teofilaktus. Kardynał Baroniusz sądzi, że ocet, gąbka i hizop mają własność zatrzymania krwi, i dla tego dawano ukrzyżowanym, żeby dłużéj żyli, i dłużéj się męczyli.

50. *Zawoławszy... wielkim głosem.* Łukasz 23, 46. dodaje: *A Jezus zawoławszy głosem wielkim, rzekł: Ojcze, w ręce twe polecam ducha mojego.* Że Chrystus przy skonaniu mógł wołać głosem wielkim, było to cudem, przez który, jak się zdaje, chciał objawić swoje bóstwo, aby wierzono, iż ten, który nad siłę natury ludzkiéj, w ostatniéj chwili życia, wołał tak wielkim głosem, jest więcéj niż człowiekiem. —*Wypuścił ducha.* To jest po godzinie dziewiątéj w czasie wieczornéj ofiary. Wyraz *wypuścił* oznacza, że śmierć Chrystusowa nie była zmuszoną, lecz dobrowolną.

51. *A oto.* Słusznie zauważał S. Augustyn, *(lib. 3. de consensu Evang. c. 9.),* iż to *oto* oznacza, że zasłona kościelna zaraz się rozerwała po wypuszczeniu ducha Chrystusowego, tak iżby się pokazało, że śmierć Chrystusowa była przyczyną rozdarcia się zasłony. A zatém gdy Łukasz 23, 45. rozdarcie się zasłony połączył z ciemnościami, które się stały jeszcze za życia Chrystusa, sądzić należy, iż to uczynił przez antycypacią.— *Zasłona kościelna.* Która wisiała przed Świętem Świętych. —*Rozdarła się.* Dla oznaczenia iż stare sakramenta i figury zostały odsłoniętemi, gdy się wypełniły przez śmierć Chrystusową, tak że już łatwo można było zrozumieć ich znaczenie. Inni sądzą, iż się oznaczało obalenie i jakby zniesienie synagogi. Inni, że się skończyła męka Chrystusowa, i odłączyła się dusza od ciała, tak jak się nawzajem odłączyły od siebie części zasłony. Inni, że się to stało dla tego, aby pokazać, iż kościoł rozdarł niejako z oburzenia szatę swoję, jak to było we zwyczaju ówczesnym. Inni sądzą, iż oznaczało rozdzielenie się na różne części i rozproszenie ludu żydowskiego. Inni, że się otworzyły bramy niebieskie, i droga do nieba. — *Ziemia zadrżała, a skały się popadały.* Jest rzeczą prawdopodobną, że z powodu trzęsienia ziemi rozpadły się skały. Przez trzęsienie ziemi i rozpadnięcie się skał zdaje się oznaczać bóstwo i obecność Chrystusowa. Tak Psal. 67, 8 i 9: *Boże, gdyś wychodził przed ludem twym, gdyś chodził po puszczy, ziemia się trzęsła. i t. d.* Patrz także Psal. 97, 7, 8 i 9; 98, 1; 113, 6 i 7; i Joela 2, 10. Mógł się także oznaczać gniew Boski: tak Joela 3, 16. mamy: *Pan z Syon zaryczy, a Jeruzalem da głos swój, i poruszą się niebiosa i ziemia.* Patrz Agg. 2, 22 i 23. Nareszcie mogła się oznaczać niegodziwość zbrodni popełnionéj przez Żydów, którą się niejako brzydziła ziemia i znieść nie mogła.

52. *Groby się otworzyły.* Po zmartwychwstaniu; w tym bowiem czasie zmartwychwstały ciała świętych. Lecz Ewangelista przez antycypacią wymienia ten cud wespół z innemi, które się stały przy śmierci Chrystusa, zbierając wszystkie te cuda w jedno.—*Świętych.* Wiernych.—*Powstało.* Czy zaś potém pomarli, jedni twierdzą, drudzy przeczą, na co my się bardziéj zgadzamy.

53. *Weszli do miasta świętego.* Do Jerozolimy, któ-

54. Centurio autem, et qui cum eo erant, custodientes Jesum, viso terrae motu et his, quae fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat iste.

55. Erant autem ibi mulieres multae a longe, quae secutae erant Jesum a Galilaea, ministrantes ei; *(Marc. 15, 40)*.

56. inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Joseph mater, et mater filiorum Zebedaei.

57. Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathaea, nomine Joseph, qui et ipse discipulus erat Jesu; *(Marc. 15, 43. Luc. 23, 50. Joan. 19, 38)*.

58. hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus.

59. Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda;

60. et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra. Et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, et abiit.

61. Erat autem ibi Maria Magdalene, et altera Maria, sedentes contra sepulcrum.

62. Altera autem die, quae est post Parasceven, convenerunt principes sacerdotum et Pharisaei ad Pilatum,

63. dicentes: Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam.

64. Jube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium, ne forte veniant discipuli ejus, et furentur eum, et dicant plebi: Surrexit a mortuis; et erit novissimus error pejor priore.

54. A setnik y ci co z nim byli strzegąc Jezusa, uyźrzawszy trzęsienie ziemie, y to co się działo, zlękli się barzo, mówiąc: Zaisteć ten był Synem Bożym.

55. Y było tam wiele niewiast zdaleka, które były poszły za Jezusem od Galileiéy, posługuiąc mu:

56. między któremi była Marya Magdalena, y Marya Jakobowa y Jozephowa matka, y matka synów Zebedeuszowych.

57. A gdy był wieczór, przyszedł niektóry człowiek bogaty z Arimathiiéy imieniem Jozeph, który też był uczniem Jezusowym;

58. ten przyszedł do Piłata y prosił ciała Jezusowego. Tedy Piłat kazał oddać ciało.

59. A Jozeph wziąwszy ciało, uwinął ie w czyste prześcieradło:

60. y położył ie w nowym grobie swoim, który był w skale wykował: y przywalił do drzwi grobu kamień wielki y odszedł.

61. A była tam Marya Magdalena, y druga Marya, siedząc przeciwko grobowi.

62. A nazaiutrz który iest dzień po przygotowaniu, zebrali się przednieyszy kapłani y Pharizeuszowie do Piłata,

63. mówiąc: Panie, wspomnieliśmy, iż on zwodziciel powiedział iescze żywiąc, po trzech dni zmartwychwstanę.

64. Przetóż roskaż aby strzeżono grobu aż do dnia trzeciego: aby snadź nie przyszli uczniowie iego y ukradli go, y powiedzieli ludowi: Powstał zmartwych: y będzie ostatni błąd gorszy niż pierwszy.

---

ra się tak nazywa z powodu kościoła i czci Bożéj. Mówi się zaś że weszli do miasta, gdyż umarli byli grzebani za miastem. — *Ukazali się wielom.* Żeby świadczyli o zmartwychwstaniu Chrystusowém. Żeby sam tylko był Chrystus zmartwychwstał, możnaby było sądzić, iż jest widmem, gdy zaś przywiódł z sobą drugich, którzy razem zmartwychwstali, całkowicie dowiódł, że mógł sam zmartwychwstać, gdy innych wzbudził z umarłych.

54. *Setnik.* Przełożony nad żołnierzami rzymskiemi.— *Zlękli się bardzo.* Bali się bowiem żeby nie spadła na nich pomsta Boża, za to iż byli narzędziem zabójstwa.— *Synem Bożym.* Nazywa tak, albo z powodu szczególnéj jego świętości, albo raczéj dla tego, że uznał w nim bóstwo.

55. *Posługując mu.* Dostarczając mu rzeczy potrzebnych ze swojéj własności. Patrz Łuk. 8, 3.

56. *Marya Magdalena.* Siostra Łazarza i Marty.— *Marya Jakóbowa.* Matka Jakóba mniejszego i Józefa, która się też nazywa Maryą Kleofasową, to jest żoną Kleofasa. Ta była siostrą N. Panny; albo, jak innym się zdaje, siostrą Józefa oblubieńca N. Panny.— *Matka synów Zebedeuszowych.* Która się gdzieindziéj zowie Salome.

57. *A gdy był wieczór.* Gdy się dzień pochylał ku wieczorowi.—*Bogaty.* Wyraził, iż był bogatym dla tego, aby pokazać przyczynę, dla czego się odważył domagać ciała Chrystusowego od starosty.—*Z Arymatiéj.* Miasta w pokoleniu Judy, o którém jest wzmianka Sędz. 9, 41. i IV. Król. 23, 36.

58. *Przyszedł do Piłata.* Wprzód niż nadszedł szabat. A przyszedł dla tego, iż nie wolno było bez pozwolenia starosty zdejmować ciał skazanych.— *Kazał oddać ciało.* Dowiedziawszy się jednak wprzódy od setnika, że Chrystus umarł; bał się bowiem, iżby nie stała się jaka zdrada, i żeby go żywego nie wzięto.

59. *W czyste prześcieradło.* Patrz Wujka.

60. *W nowym grobie swoim.* Stało się to nie bez zamiaru Bożego, żeby się stwierdziła prawdziwość zmartwychwstania; albowiem gdyby grób nie był nowym, mogliby byli powiedzieć Żydzi, iż nie Chrystus, ale kto inny tam pochowany, zmartwychwstał.

61. *Druga Marya.* Marya matka Jakóba i Józefa, o któréj wyżéj w. 56.— *Siedząc przeciwko grobowi.* Uważały gdzie położą ciało Chrystusowe, żeby po szabacie mogły powrócić i je namaścić.

62. *A nazajutrz.* W sobotę.—*Dzień po przygotowaniu.* Po piątku, który nazywali przygotowaniem, gdyż w tym dniu przygotowywali pokarmy na następny dzień święty szabatu.

63. *On zwodziciel.* Niedość zbrodni że śmierć zadali, jeszcze po śmierci szarpią jego sławę.— *Po trzech dni zmartwychwstanę.* W ciągu trzech dni. Nie powiedział Chrystus, iż po trzech dniach, ale że dnia trzeciego zmartwychwstanie. Patrz wyżéj 16, 21. i 20, 19.

64. *Aż do dnia trzeciego.* Aż do końca dnia trzeciego, to jest, aby gdy nie zmartwychwstanie pokazało się iż on kłamał.— *Ludowi.* Jakby rzekli: Nam ludziom uczonym i ukształconym nie ośmielą się tego powiedzieć, bo wiedzą że nie uwierzym, ale powiedzą nieoświeconemu pospólstwu, które łatwo daje wiarę każdéj wieści. — *I będzie ostatni błąd gorszy niż pierwszy.* Pierwszym błędem nazywają faryzeusze to, że Chrystus wielu wmówił był iż on jest Synem Bożym.

65. Ait illis Pilatus: Habetis custodiam, ite, custodite, sicut scitis.
66. Illi autem abeuntes, munierunt sepulcrum, signantes lapidem, cum custodibus.

65. Rzekł im Piłat: Macie straż: idźcie, strzeżcie iako umiecie.
66. A oni szedszy, obwarowali grób, zapieczętowawszy kamień z strażą.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 27. w. 3. *Judasz żalem zjęty.* Obacz jako pomsta Boża wnet za grzechem idzie. A osobliwie, jakiego kata na sumieniu cierpią, i do jakiéj rozpaczy częstokroć przychodzą ci, którzy niewinną krew przelewają.

5. *Obiesił się.* By był chocia po tak ciężkim grzechu prawdziwie pokutował: mógłby był otrzymać odpuszczenie: ale przez obieszenie samego siebie, odjął sobie wszystek przystęp do miłosierdzia i zbawienia, iż w rozpaczy bez pokuty umarł.

24. *Nie winienem.* Acz Piłat był niewinniejszy niźli wszyscy Żydzi, i szukał wszelakich obyczajów które jedno mógł wynaleźć (oprócz obrażenia ludzi i praw cesarskich) aby był Chrysta Pana od śmierci wybawił: jednak przecię na wieki potępion jest, iż był niesprawiedliwéj woléj ludzkiéj, przeciw własnemu sumieniu swemu, sługą i exekutorem. Takżeć wszyscy urzędnicy, a zwłaszcza sędziowie, którzy exekwują prawa i mandaty królów i panów doczesnych przeciw Katholikom, winni są krwie niewinnéj: i żadną miarą nie są wymówieni, iż tylko exekucyą według praw czynią, kiedy prawa są niesprawiedliwe. Bo by mieli raczéj umrzeć, a niźli żywot odjąć niewinnemu.

40. *Jeźliś syn Boży.* Nie dziwujże się człowiecze kiedy widzisz, ano takież Żydzi i heretycy naigrawają i bluźnią tegoż Pana w najświętszym Sakramencie: że się nie zaraz mści nad nimi, ani ich karze za takie bluźnierstwa: albo że się im tam widomie nie ukaże. Albowiem też oto tu na krzyżu cierpi: choćby był mógł, by był chciał, tak łacno z krzyża zstąpić, jako łacno potém powstał z grobu.

45. *A od szóstéj godziny.* Godzina pierwsza na dzień u Żydów była, która u nas na półzegarzu szóstą przed południem. Zaś szósta żydowska, u nas jest dwunasta w południe. A dziewiąta żydowska, u nas trzecia z południa. Mat. 20, 5.

46. *Boże mój.* Bogiem swym Ojca zowie, jako prawy człowiek, z strony człowieczeństwa. Lecz z strony Bóstwa jest rówien Ojcu, i tymże Bogiem z Ojcem. Phil. 2, 6.

46. *Czemuś mię opuścił.* Strzeż się tu srogiego bluźnierstwa Kalwinistów: którzy mówią, iż cielesna śmierć i męka Pana Chrystusowa nie była dostateczna: a iż Chrystus od Ojca tak był opuszczony, że na duszy i na sumieniu swém cierpiał męki piekielne ludzi potępionych. Ktemu jeszcze, na wyniszczenie artykułu wiary Chrześcijańskiéj, o zstąpieniu jego po śmierci do piekła (który był tryumfem nie męką) mówią, iż jego zstąpienie do piekła nie insze było, jedno to, że dusza jego cierpiała na krzyżu męki piekielne. Lecz Pan Zbawiciel nasz, tych słów wyjętych z Psalmu dla tego używa. Naprzód aby okazał, iż ono proroctwo w nim się już w męce jego i na krzyżu pełniło. Druga aby dał znać i wielką ciężkość onych mąk które cierpiał jako szczery człowiek: i prawdziwe przyjęcie natury ludzkiéj i z krewkością jéj. Uskarża się tedy iż był opuszczony: to jest, że nie była wola Ojcowska, aby go z śmierci wybawił, jako Izaaka, Daniela, i innych, ale żeby umarł. A ktemu iż jego Boska natura i siła, tak się w nim była utaiła, (jako Ireneus napisał) że od niéj żadnego posilenia, ani pociechy natura człowiecza nie brała: Abyśmy Panu swemu tém więcéj byli powinni, iż tak wiele raczył za nas dobrowolnie cierpieć. Psal. 21, 1. I. Moj. 22, 13. Dan. 14, 40.

59. *Uwinął w czyste prześcieradło.* Ta cześć i posługa ciału Pana Chrystusowemu wyrządzona (choć nie rozkazana) była mu pewnie wdzięczna i przyjemna. A to uwinienie w czyste prześcieradło znaczyć może (według Hieronima ś. na to miejsce) iż ciało Pańskie przy najświętszéj ofierze niema być we złotogłowy, ani w jedwabne chustki uwijane, ale w czyste płótno. Jako się w kościele powszechnym zawsze zachowało z ustawy ś. Sylwestra Papieża: który postanowił aby korporały, na których ciało Pańskie leży na ołtarzu, były z szczerego a czystego płótna.

CAPUT XXVIII.

ROZDZIAŁ 28.

O zmartwychwstaniu Jezusa i obietnicy trwałości Kościoła.

1. Vespere autem sabbati, quae lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, et altera Maria videre sepulcrum. *(Marc. 16, 1. Joan. 20, 11).*
2. Et ecce terrae motus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de coelo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum;

1. A w wieczór Sobotni który zaświta na dzień pierwszy szabbatu, przyszła Marya Magdalena, y druga Marya oglądać grób.
2. A oto się stało wielkie drżenie ziemie. Abowiem Anyół Pański zstąpił z nieba: y przystąpiwszy odwalił kamień, y siedział na nim:

---

65. *Macie straż.* Jakby rzekł: Pozwalam wam wziąść żołnierzy i strzedz grobu.— *Strzeżcie jako umiecie.* Jak chcecie, z tą pilnością, jaką za potrzebną uważacie.

66. *Obwarowali grób.* Strażą żołnierską.— *Zapieczętowawszy.* Żeby nie zaszła jaka zdrada.— *Z strażą.* Używszy straży obwarowali grób.

R. 28.— 1. *A w wieczór Sobotni.* Wieczór bierze się za czas wieczorny, ciemny, całej nocy, która następuje po sobocie.— *Który.* To jest wieczór, albo noc.— *Zaświta na dzień pierwszy soboty.* Kończy się za nadejściem świtu dnia niedzielnego, który to dzień w sposobie mówienia Pisma ś. zowie się *pierwszym soboty,* tak jak poniedziałek *drugim soboty,* i t. d., to jest, pierwszy albo drugi dzień tygodnia. Patrz niżéj Łuk. 18, 12.— *Druga Marya.* Matka Jakóba i Józefa, o której r. 27, 56 i 61.— *Oglądać grób.* Marek 16, 2. powiada iż przyszły bardzo rano do grobu po wejściu już słońca; i zdanie jest, że bardzo rano wyszły z domu, lecz doszły do grobu po wejściu już słońca; niewiasty bowiem mają zwyczaj chodzić powoli. Nie tylko przyszły dla oglądania grobu, lecz także aby namaścić ciało Chrystusowe, jak mamy u Ś. Marka 16, 1. P. W.

2. *A oto się stało wielkie drżenie ziemi.* Żeby wzbudzona straż zmuszoną została być świadkiem zmartwychwstania Chrystusowego, i aby zrozumiała, że Chrystus nie został tajemnie uniesiony, lecz iż mocą Bożą zmartwychwstał. Można też powiedzieć, iż trzęsienie ziemi oznaczało obecność Anioła. Patrz, co się rzekło

3. erat autem aspectus ejus sicut fulgur, et vestimentum ejus sicut nix.

4. Prae timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt velut mortui.

5. Respondens autem Angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos, scio enim, quod Jesum, qui crucifixus est, quaeritis;

6. non est hic, surrexit enim, sicut dixit: venite, et videte locum, ubi positus erat Dominus.

7. Et cito euntes, dicite discipulis ejus, quia surrexit: et ecce praecedit vos in Galilaeam, ibi eum videbitis: ecce, praedixi vobis. *(Supr. 26, 32.)*

8. Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus.

9. Et ecce, Jesus occurrit illis, dicens: Avete. Illae autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum.

10. Tunc ait illis Jesus: Nolite timere: ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilaeam: ibi me videbunt.

11. Quae cum abiissent, ecce, quidam de custodibus venerunt in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia, quae facta fuerant.

12. Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus,

13. dicentes: Dicite, quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus.

3. a było weyźrzenie iego iako błyskawica: a odzienie iego iako śnieg.

4. A od boiaźni iego stróże przestraszeni są, y stali się iakoby umarli.

5. A odpowiadaiąc Anyół rzékł niewiastóm: Nie bóycie się wy; bo wiem, iż Jezusa który ukrzyżowany iest szukacie:

6. niemasz go tu: abowiem powstał, iako powiedział. Chodźcie a oglądaycie mieysce, gdzie był położony Pan.

7. A prędko idąc, powiédzcie uczniom iego iż powstał: a oto uprzedza was do Galileiéy, tam go uyźrzycie: otom wam przepowiedział.

8. A wyszły prędko z grobu z boiaźnią, y z radością wielką bieżąc aby opowiedziały uczniom iego.

9. A oto Jezus potkał się z nimi, mówiąc: Bądźcie pozdrowione. A one przystąpiły y uięły nogi iego, y pokłon mu uczyniły.

10. Tedy im rzékł Jezus: Nie bóycie się: Idźcie, oznaymicie braciéy moiéy aby poszli do Galileiey: tam mię uyźrzą.

11. Które gdy odeszły, oto niektórzy z stróżów przyszli do miasta, y oznaymili przednieyszym kapłanóm wszytko co się stało.

12. A zebrawszy się z starszymi, naradziwszy się, wiele pieniędzy dali żołniérzóm,

13. mówiąc: Powiadaycie: Iż uczniowie iego w nocy przyszli, y ukradli go gdyśmy my spali.

r. 27, 51. przy onych słowach: *ziemia zadrżała.—Odwalił kamień.* Aby po otworzeniu grobu pokazało się, iż Chrystus już zmartwychwstał. Albowiem wprzód nim kamień został odwalony, wyszedł był Chrystus przenikając go, tak jak gdy się narodził, wynurzył się z żywota panieńskiego. Wiele było Aniołów, i w jakim porządku i sposobie ukazali się niewiastom, powiemy niżéj w. 8; albowiem nie jest zbyt łatwo pogodzić Ewangelistów.—*Siedział na nim.* Jakby oczekując przybycia niewiast, i wskazując że on to ten kamień odwalił.

3. *Wejrzenie.* Oblicze czyli kształt. — *Jako błyskawica.* Lśniące się jasnością i światłem.

4. *A od bojaźni jego.* Anioła, o którym tylko co była mowa: chociaż należy sądzić, że i z powodu trzęsienia ziemi przestraszyli się żołnierze; lecz ponieważ ta rzecz mogła się pokazać naturalną, daleko się bardziéj przerazili widokiem Anioła.

5. *Odpowiadając.* Zaczynając mowę. Jest hebraizm, jak się nieraz rzekło.—*Nie bójcie się wy.* Jakby rzekł: Niech się lękają żołnierze słudzy bezbożnych; wy się zaś nie bójcie, gdyście tu przyszły przez pobożność.

6. *Oglądajcie miejsce, gdzie był położony.* To co był udowodnił własném i Chrystusowém świadectwem, teraz stwierdza doświadczeniem, i samym widokiem usiłuje dowieść prawdziwości rzeczy.

7. *A prędko idąc.* Każe iść prędko, aby się czém prędzéj pocieszyli i umocnili w chwiejącéj się wierze.—*Uprzedza was do Galilei.* Zmówił się był bowiem z uczniami, żeby się tam spotkać z sobą, wyżéj 26, 32. Patrz, co się tam rzekło. Wybrał Galileę na miejsce spotkania się z uczniami, gdyż ta kraina była daleką od niebezpieczeństw ze strony doktorów zakonnych i faryzeuszów, którzy w Jerozolimie łatwiéj mogli trapić malutką i przestraszoną trzodę. Oprócz tego wielu miał tam Chrystus pobożnych słuchaczów słowa swojego, których chciał pocieszyć i umocnić.—*Otom wam przepowiedział.* Abyście tam widząc Chrystusa, rozumieli, iż to nie jest jakie widmo, lub czary, ale iż widzicie w rzeczy saméj Chrystusa, tak jakom wam przepowiedział.

8. *Wyszły prędko.* Strach bowiem i radość sprawują pośpiech; i powiedział był Anioł, *prędko idąc i t. d.* Co się zaś tycze porządku, w jakim się te rzeczy działy, Maldonatus tak rozumie: grób był rozdzielony na dwoje, i tak wewnętrzne jak i zewnętrzne drzwi groty były przywalone kamieniem; Anioł zstąpiwszy, odwalił oba kamienie, i usiadł w zewnętrznéj grocie na kamieniu, który odwalił od drzwi wewnętrznych. Gdy weszły niewiasty do pierwszéj groty ujrzały Anioła, który się im kazał przybliżyć, i spójrzeć na grób pusty. Z tém opowiadaniem zdaje się być w sprzeczności ś. Łukasz 24, 2, gdy mówi: *I nalazły kamień odwalony od grobu. A wszedłszy nie nalazły ciała Pana Jezusowego. I stało się: gdy się sercem zatrwożyły dla tego, oto dwa mężowie stanęli przy nich w szatach świetnych. A gdy się bały, a schyliły twarz ku ziemi, rzekli do nich: co szukacie żyjącego między umarłemi? Niemasz go tu, ale wstał, i t. d.* Odpowiada Maldonatus, iż Łukasz mówił przez antycypacią; bo ponieważ zmierza myślą do tego żeby opowiedzieć, iż niewiasty nie nalazły Chrystusa w grobie, gdyż już był zmartwychwstał; a zatém wyraził to wprzód nim wspomniał o widzeniu Aniołów, i daném przez nich świadectwie o zmartwychwstaniu Chrystusa. To zaś co mówi ś. Łukasz: *Oto dwa mężowie stanęli, i t. d.*, można rozumieć o dwóch Aniołach, którzy się ukazali w wewnętrznéj grocie, gdzie leżało ciało Chrystusowe, tak iż widziały one trzech Aniołów; jednego w zewnętrznéj grocie i siedzącego na kamieniu, a dwóch w wewnętrznéj, którzy byli tymi samymi, o których powiada Jan ś. 20, 12: *I ujrzała* (to jest Magdalena) *dwu Aniołów w bieli siedzących, jednego u głowy a drugiego u nóg, kędy położone było ciało Jezusowe.*

9. *Ujęły nogi jego.* Upadłszy na ziemię dla oddania czci Chrystusowi.

10. *Braciéj mojéj.* Uczniom moim.

13. *Gdyśmy my spali.* Jeśli spali, jakim sposobem mogli świadczyć iż ciało zostało wykradzioném?

14. Et si hoc auditum fuerit a praeside, nos suadebimus ei, et securos vos faciemus.

15. At illi accepta pecunia, fecerunt, sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Judaeos, usque in hodiernum diem.

16. Undecim autem discipuli abierunt in Galilaeam in montem, ubi constituerat illis Jesus.

17. Et videntes eum adoraverunt; quidam autem dubitaverunt.

18. Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in coelo, et in terra:

19. euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: *(Marc. 16, 15.)*

20. docentes eos servare omnia, quaecumque mandavi vobis: et ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi.

14. A iesli się to starosty doniesie, my go namówiémy, a bespiecznymi was uczynimy.

15. A oni wziąwszy pieniadze, uczynili iako ie nauczono. Y rozniosło się to słowo u Żydów aż do dnia dzisieyszego.

16. Lecz iedenaście uczniów szli do Galileiéy, na górę gdzie im był postanowił Jezus.

17. Y uyźrzawszy go pokłonili się: a niektórzy wątpili.

18. A przystąpiwszy Jezus, mówił im, rzekąc: Dana mi iest wszystka władza na niebie y na ziemi.

19. Idąc tedy nauczaycie wszytki narody: chrzcząc ie w imię Oyca, y Syna, y Ducha Świętego:

20. nauczaiąc ie chować wszytko com wam kolwiek przykazał. A oto ia iestem z wami po wszytkie dni, aż do skończenia świata.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 1. *Oglądać grób.* Ta posługa i nabożeństwo świętych Pań, aczkolwiek żadném pismem nie rozkazane, i ktemu mało potrzebne (gdyż ciało Pańskie już pierwéj było namazane) Jan 19, 40, jednak było tak wdzięczne Panu Jezusowi, że się po zmartwychwstaniu tym białogłowom (po Pannie Matce swéj) najpierwéj pokazał. A co się tknie czci grobu Pańskiego, i pielgrzymowania do niego: położę tu słowa Hieronima ś. Epist. 17, ad Marcel. Mieli, prawi, kiedyś Żydzi we czci miejsce święte, iż w niem były cherubiny i skrzynia testamentu, manna, rózga Aaronowa, i ołtarz złoty. Izaż się tobie nie zda czci godniejszy grób Pański? którego cześć i chwała dawno przez Izajasza była ogłoszona: Isa. 11, 10. Iż miejsce grobu Pańskiego miało być od wszystkich czczone i ważone? I podziś dzień, acz grób Pański jest w tureckiéj mocy, jednak chrześcijańscy zakonnicy, ufając mocy i opatrzności Bożéj, strzegą tego grobu, do którego się Chrześcijanie ze wszego świata schodzą.

19. *Nauczajcie wszystkie.* Ci tedy są prawi potomkowie apostolscy, którzy i podziśdzień uczą i chrzczą wszystkie narody po wszystkiemu światu, które przeto katholikami zową: i z temi tylko jest Pan Chrystus i Duch jego Ś. i przetoż błądzić nie mogą, ani w nauce, ani w szafowaniu świętych Sakramentów.

20. *Jestem z wami.* Obiecuje Pan obecność swą i obronę kościołowi swemu powszechnemu: który przeto nigdy ustać niema, ale ma stać zawsze, po wszystkie dni, aż do skończenia świata. Przetoż mylą się heretycy, którzy mówią, iż kościoł zbłądził, i ustał od kilkunaście set lat, aż do przyjścia Lutra i Kalwina.

---

14. *Bezpiecznymi was uczynimy.* Żebyście jako niedbali stróżowie grobu nie byli karani.

16. *Na górę.* Jaka to była owa góra, nie wyraził Ewangelista. To tylko pewna, iż ona leżała w blizkości morza Tyberyadskiego; albowiem z niéj szli uczniowie do morza dla połowu ryb, jak mamy Jan 21, 2.

17. *A niektórzy wątpili.* Nie o zmartwychwstaniu albo bóstwie Chrystusowém, lecz czy ten, który się im ukazywał był rzeczywiście ich mistrzem Chrystusem. Są także, którzy odnoszą to powątpiewanie nie do owego widzenia na górze, ale do Jerozolimskiego, gdy Tomasz, który był nieobecny, wątpił, a inni uczniowie sądzili iż widzą ducha: chciał bowiem dbający o krótkość ś. Mateusz wszystkie widzenia, w których się Chrystus ukazywał uczniom, zawrzeć w jedném; i co tylko w nich zaszło godnego uwagi, wskazać jednėm słowem.

18. *Dana mi jest wszystka władza.* To jest, mnie *Bogu* dana jest wszelka władza od Ojca przez odwieczne rodzenie; a mnie *człowiekowi* dana jest z powodu zjednoczenia we mnie boskiéj natury z ludzką, dla zasług męki i śmierci krzyżowéj. Dla tego zaś wyznaje, iż ma najobszerniejszą władzę, żeby pokazać iż ma prawo posyłać uczniów do nauczania i chrzczenia.

19. *Chrzcząc je w imię.* Objawia najczcigodniejszą tajemnicę Przenajświętszéj Trójcy, i stanowi formę chrztu świętego. Patrz Wujka.

20. *Jestem z wami.* Będę z wami niosąc wam pomoc, i przez obecność w Eucharystyi. Patrz Wujka.

Koniec Ewangelii według Ś. Mateusza.

Wprowadzenie do Ewangelii S. Marka.

Wykład X. Jakóba Wujka.—SUMMA EWANIELIJEY Ś. MARKA.

Ewangelia Ś. Marka na cztéry części może być rozdzielona. Z których piérwsza ma w sobie przygotowanie na okazanie Pana Chrystusowe: w Rozdziale piérwszym od początku. Wtóra część opisuje okazanie jego z nauką i z cudami w Galilei, od ostatka Rozdziału piérwszego aż do dziesiątego. Trzecia część ma przyjście jego na mękę do Judzkiéj ziemie: w Rozdziale 10. Czwarta zamyka w sobie on wielki tydzień męki jego w mieście Jeruzalem: w Rozdziale 11. aż do końca ksiąg.

O Ś. Marku, i o jego ze dwiema Apostoły Pawłem i Barnabaszem przebywaniu, mamy w Dziejach 12, 25. i 15, 37. nieco też do Kolos. 4, 10. i 2. Tymot. 4, 11. i do Philemona w. 24. Zasię o jego towarzystwie z książęciem Apostolskim Piotrem, mamy 1. Piotr 5, 13. Bo się tak Panu naszemu podobało, żeby tylko dwa z Apostołów byli Ewangelistami, Mateusz i Jan ś. A drugich dwu, Marka i Łukasza ś. dał nam z uczniów nayprzedniejszych i najchwalebniejszych Apostołów swoich, Piotra i Pawła ś., których Ewangelie zdawna miano za Ewangelie samego Piotra i Pawła ś.

Lecz o Marku ś. tak Hieronim pisze. Marek uczeń i tłumacz Piotrów, wedle tego jako od Piotra słyszał, proszony w Rzymie od bracićj, napisał krótką Ewangelią około dziesiątego albo dwónastego roku po wniebowstąpieniu Pańskiém. (A napisał ją najpierwéj po Łacinie, jako świadczy Damasus opisując żywot Piotra ś. i inni: a potém ją samże w Akwilei na Greckie przełożył), którą Ewangelią Piotr usłyszawszy pochwalił, i Kościołowi ku czytaniu zwierzchnością swą podał: jako pisze Klemens in 6. Hippotyposeon. Potém Marek poszedł do Egiptu, i najpierwszy w Alexandryi mieście przedniejszém Chrystusa wsławiwszy, kościół postanowił, z tak wielką nauką i świątobliwością żywota: że wszystkie Chrześcijany przywiódł do naśladowania przykładu swego. Tak iż Philon Żydowin bardzo wymówny, widząc w Alexandryi ono piérwsze zgromadzenie Chrześcijanów po większéj części z Żydów nawróconych (którzy byli Mniszy pod sprawą i ćwiczeniem Marka ś.) księgi napisał o wielkiéj ich pobożności i świątobliwości, jakoby ku chwale narodu swego żydowskiego. A jako Łukasz powiada, iż Chrześcijanie w Jeruzalem nie mieli nic własnego, ale wszystkie majętności spólne: tak też Philon, co w Alexandryi pod sprawą Marka ś. widział że się działo, to napisał. A nie tylko Hieronim (w żywocie Marka i Philona), ale i Eusebius lib. 2. cap. 15, 16 i 17. Epiphan. secta 29. Nazaraeorum: Cassian. de Instit. Coenob. lib. 2. cap. 5. Sozomenus lib. 1. ca. 12. Niceph. lib. 2. cap. 15. i wiele innych pisarzów starych czynią wzmiankę tych to mnichów w Alexandryi, z tegoż Philona. Umarł Marek ś. ósmego roku Nerona Cesarza, i pogrzebion w Alexandryi: na którego miejsce nastąpił Anianus. Potém roku Pańskiego 830, ciało jego do Wenecyi było przeniesione. Naucler. Gener. 28.

Tego się też zamilczeć nie godzi, iż dla uczciwości Piotra ś., który Marka ucznia swego posłał do Alexandryi, i tam go piérwszym Biskupem postanowił, kościoł Alexandryjski pierwsze miejsce otrzymał po Rzymskim kościele: i Biskup Alexandryjski był przedniejszym Patryarchą wschodnich krajów: o czém jest dekret pierwszego Synodu Niceńskiego. Czytaj Leona ś. Epist. 53. i Grzegorza ś. lib. 5. epist. 60. et lib, 6. epist. 37.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM.

CAPUT I.

S. JEZUSA CHRYSTUSA EWANGELIA WEDŁUG S. MARKA.

ROZDZIAŁ 1.

O opowiadaniu ś. Jana Chrzciciela, chrzcie i kuszeniu Chrystusa, powołaniu Piotra, Andrzeja, i t. d.

1. Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei.

2. Sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. *(Mal. 3, 1).*

3. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. *(Matth. 3, 3).*

4. Fuit Joannes in deserto baptizans, et praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum.

1. Poczatek Ewanieliiéy Jezusa Christusa Syna Bożego.

2. Jako napisano iest u Izaiasza proroka: Oto ia posyłam Anioła mego przed oblicznością twoią, który zgotuie drogę twoię przed tobą.

3. Głos wołaiącego na pusczy: Gotuycie drogę Pańską, czyńcie proste scieżki iego.

4. Był Jan na pusczy chrzcząc, y przepowiadaiąc chrzest pokuty na odpusczenie grzechów.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Początek Ewangelii.* Sens zdaje się być ten: opowiadanie Chrystusowe miało taki początek, jak byli przepowiedzieli prorocy.

2. *Jako napisano jest u Izaiasza proroka.* Świadectwo, które się tu przywodzi, wyjętém jest z dwuch proroków, Malach. 3, 1. i Izai. 40, 3; lecz Marek przytacza tylko Izaiasza, gdyż w onych słowach Izaiasza: *głos wołającego na puszczy,* zawierała się cała siła dowodu. Chciał bowiem dowieść Ewangelista, iż opowiadanie Chrystusowe miało taki początek, jak przepowiedzieli prorocy. Do tego zaś służyły one słowa; albowiem *głos wołającego na puszczy* był początkiem Ewangelii.— *Oto ja posyłam Anioła mego.* Słowa te wytłumaczyliśmy na swojem miejscu, Malach. 3, 1.

3. *Głos wołającego.* Wytłumaczyliśmy to świadectwo, Mat. 3, 3.

4. *Chrzest pokuty.* P. W.

5. Et egrediebatur ad eum omnis Judaeae regio, et Jerosolimitae universi, et baptizabantur ab illo in Jordanis flumine, confitentes peccata sua. *(Matth. 3, 5).*

6. Et erat Joannes vestitus pilis cameli et zona pellicea circa lumbos ejus, et locustas et mel silvestre edebat. Et praedicabat dicens: *(Lev. 11, 22. Matth. 3, 4).*

7. Venit fortior me post me, cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus. *(Matth. 3, 11).*

8. Ego baptizavi vos aqua: ille vero baptizabit vos Spiritu sancto. *(Act. 2, 4.—11, 16.—19, 4).*

9. Et factum est, in diebus illis venit Jesus a Nazareth Galilaeae, et baptizatus est a Joanne in Jordane.

10. Et statim ascendens de aqua, vidit coelos apertos, et Spiritum tamquam columbam descendentem, et manentem in ipso. *(Luc. 3, 22. Joan. 1, 32).*

11. Et vox facta est de coelis: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui.

12. Et statim Spiritus expulit eum in desertum, *(Matth. 4, 1).*

14. Et erat in deserto quadraginta diebus, et quadraginta noctibus; et tentabatur a satana; eratque cum bestiis, et Angeli ministrabant illi.

14. Postquam autem traditus est Joannes, venit Jesus in Galilaeam, praedicans Evangelium regni Dei, *(Matth. 4, 12).*

15. et dicens: Quoniam impletum est tempus, et appropinquavit regnum Dei: poenitemini, et credite Evangelio.

16. Et praeteriens secus mare Galilaeae, vidit Simonem, et Andream fratrem ejus, mittentes retia in mare (erant enim piscatores), *(Matth. 4, 18).*

17. et dixit eis Jesus: Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum.

18. Et protinus relictis retibus, secuti sunt eum.

19. Et progressus inde pusillum, vidit Jacobum Zebedaei et Joannem fratrem ejus, et ipsos componentes retia in navi;

20. et statim vocavit illos. Et relicto patre suo Zebedaeo in navi cum mercenariis, secuti sunt eum.

21. Et ingrediuntur Capharnaum; et statim sabbatis ingressus in synagogam, docebat eos. *(Matth. 4, 13. Luc. 4, 31).*

22. Et stupebant super doctrina ejus; erat enim docens eos, quasi potestatem habens, et non sicut Scribae. *(Matth. 7, 28).*

5. Y wychodziła do niego wszytka kraina Żydowskiey ziemie, y Jerozolimczycy wszyscy: y byli od niego chrzczeni w rzece Jordanie, spowiadaiąc się grzechów swoich.

6. A Jan odziany był sierścią wielbłądową y pasem skórzanym około biódr swoich: a iadał szarańcze y miód lesny.

7. Y przepowiadał mówiąc: Idzie za mną możnieyszy niżli ia: którego nie iestem godzien upadszy rozwiązać rzemyka trzewików iego.

8. Jamci was chrzcił wodą, aleć on was będzie chrzcił Duchem świętym.

9. Y stało się: w one dni przyszedł Jezus od Nazaret Galileyskiego: y ochrzczon iest od Jana w Jordanie.

10. A natychmiast wystąpiwszy z wody, uyźrzał otworzone niebiosa, y Ducha iako gołębicę zstępuiącego y trwaiącego na nim.

11. Y stał się głos z nieba: Tyś iest syn móy miły, w tobie mi się upodobało.

12. A natychmiast Duch wygnał go na pusczą.

13. Y był na pusczy czterdzieści dni, y czterdzieści nocy: y był kuszon od szatana, y był z bestyami, a Aniołowie służyli mu.

14. A potym gdy Jan był wydan, przyszedł Jezus do Galileiey, przepowiadaiąc Ewanielią królestwa Bożego,

15. a mówiąc: Iż się wypełnił czas, y przybliżyło się królestwo Boże: Pokutuycie, a wierzcie Ewanieliiey.

16. A przechodząc się nad morzem Galileyskim, uyźrzał Simona y Andrzeia brata iego, zapusczaiąc sieci w morze (bo byli rybitwi),

17. y rzekł im Jezus: Pódźcie za mną, a uczynię was że będziecie rybitwami ludzi.

18. A natychmiast opuściwszy sieci, szli za nim.

19. A ztamtąd odszedszy maluczko, uyźrzał Jakóba Zebedeuszowego y Jana brata iego, a oni zbierali sieci w łodzi;

20. y wnet ich zawołał. A zostawiwszy oyca swego Zebedeusza w łodzi z naiemniki, poszli za nim.

21. Y weszli do Kapharnaum: a wnet w szabbaty wszedszy do bożnice, nauczał ich.

22. Y zdumiewali się na naukę iego: abowiem ie uczył iako władzę maiący, a nie iako Doktorowie.

---

5. *Spowiadając się.* P. W.
6. *A Jan odziany był.* P. W.
9. *Przyszedł Jezus od Nazaret.* Miasteczka, w którém się Chrystus po powrócie z Egiptu aż do roku prawie trzydziestego swojego wieku wychowywał, jak się to daje widzieć z Mat. 2, 23. i Łuk. 3, 23.—*Galilejskiego.* Które miasteczko znajduje się w Galilei: nie mówi tak, jakby było inne Nazaret za obrębem Galilei.—*Ochrzczon jest od Jana.* Patrz, co się rzekło Mat. r. 3, 13 i następne. P. W.
12. *Wygnał.* Mat. 4, 1. mówi się, *był zawiedzion,* i to samo oznacza wyraz *wygnał,* lecz tylko z większą skutecznością. Inne rzeczy, które opuszczamy, znaleźć można u Mat. r. 4, gdzie się znajduje ta sama historya. P. W.
13. *I był z bestyami.* P. W.
14. *A potém gdy Jan był wydan.* Patrz, co się rzekło Mat. 4, 12.—*Przepowiadając Ewangelią królestwa.* Wskazując że się przybliżyło królestwo niebieskie, i ucząc jakim sposobem można go dostąpić.
15. *Wypełnił czas.* Przyjścia Chystusowego i królestwa niebieskiego, przepisany przez proroków.
19. *Zbierali,* Mateusz ma *oprawując;* widać iż jedno i drugie robili, to jest i oprawiali i składali.
22. *Jako władzę mający.* Patrz co się rzekło Mat. 7, 29.

23. Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo, et exclamavit, *(Luc. 4, 33)*.
24. dicens: Quid nobis, et tibi, Jesu Nazarene: venisti perdere nos? scio, qui sis, Sanctus Dei.
25. Et comminatus est ei Jesus, dicens: Obmutesce, et exi de homine.
26. Et discerpens eum spiritus immundus, et exclamans voce magna exiit ab eo.
27. Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se dicentes: Quidnam est hoc? quaenam doctrina haec nova? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, et obediunt ei.
28. Et processit rumor ejus statim in omnem regionem Galilaeae.
29. Et protinus egredientes de synagoga, venerunt in domum Simonis et Andreae cum Jacobo et Joanne. *(Matth. 8, 14. Luc. 4, 38)*.
30. Decumbebat autem socrus Simonis febricitans, et statim dicunt ei de illa.
31. Et accedens elevavit eam, apprehensa manu ejus; et continuo dimisit eam febris; et ministrabat eis.
32. Vespere autem facto, cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, et daemonia habentes;
33. et erat omnis civitas congregata ad januam.
34. Et curavit multos, qui vexabantur variis languoribus, et daemonia multa ejiciebat, et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum. *(Luc. 4, 41)*.
35. Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum, ibique orabat.
36. Et prosecutus est eum Simon, et qui cum illo erant.
37. Et cum invenissent eum, dixerunt ei: Quia omnes quaerunt te.
38. Et ait illis: Eamus in proximos vicos et civitates, ut et ibi praedicem: ad hoc enim veni.
39. Et erat praedicans in synagogis eorum et in omni Galilaea, et daemonia ejiciens.
40. Et venit ad eum leprosus deprecans eum, et genu flexo dixit ei: Si vis, potes me mundare. *(Matth. 8, 2)*.
41. Jesus autem misertus ejus, extendit manum suam, et tangens eum, ait illi: Volo, mundare.

23. A był w bóżnicy ich, człowiek w którym był duch nieczysty: y zawołał,
24. mówiąc: Co nam y tobie Jezusie Nazareński? przyszedłeś gubić nas? Znam cię ktoś iest, święty Boży.
25. Y zagroził mu Jezus, mówiąc: Milcz a wynidź z człowieka.
26. Y targaiąc go duch nieczysty, y wołaiąc głosem wielkim, wyszedł z niego.
27. Y dziwowali się wszyscy: tak iż się między sobą pytali, mówiąc: Cóż to iest? cóż to za nowa nauka? iż z władzą y duchóm nieczystym rozkazuie, a są mu posłuszni?
28. A wnet się rozeszła sława iego po wszytkiey krainie Galileyskiey.
29. Y natychmiast wyszedszy z bóżnice, przyszli do domu Symonowego y Andrzeiowego, z Jakubem y z Janem.
30. A świekra Symonowa leżała maiąc gorączkę: a natychmiast mówili mu o nię.
31. Y przystąpiwszy podniósł ią, uiąwszy rękę iey: a wnet ią gorączka opuściła, y służyła im.
32. A gdy był wieczór gdy słońce zaszło, przynosili do niego wszytki którzy się źle mieli y opętane;
33. a wszytko miasto zebrało się do drzwi.
34. Y uzdrowił wielu których rozmaite choroby trapiły: a wyrzucił wiele czartów, y nie dopuszczał im mówić że go znali.
35. A rano barzo wstawszy, wyszedszy odszedł na puste mieysce: y tam się modlił.
36. Y szedł za nim Symon, y ci co przy nim byli.
37. A nalazszy go, powiedzieli mu: Że cię wszyscy szukaią.
38. Y rzekł im: Idźmy do bliskich wsi y miast, abych y tam przepowiadał: bom na to przyszedł.
39. Y kazał w bożnicach ich, y po wszytkiey Galileiey: y wyrzucał czarty.
40. Y przyszedł do niego trędowaty prosząc go, y upadszy na kolana rzekł mu: Jeśli chcesz, możesz mię oczyścić.
41. A Jezus smiłowawszy się nad nim, ściągnął rękę swą: y dotknąwszy się go, rzekł mu: Chcę, bądź oczyściony.

24. *Co nam i tobie.* Wytłumaczyliśmy to u Mat. 8, 29.—*Święty Boży.* W greckim jest *ów święty Boży*, to jest Messyasz.
25. *Zagroził mu.* Rozkazał mu przydawszy groźby.—*Milcz.* Nie chciał Pan otrzymywać pochwał i świadectw z ust szatana; a zarazem chciał pokazać, iż nie należy słuchać złych duchów, chociażby mówili prawdę.
26. *Targając.* Ponieważ widział szatan, iż trzeba mu będzie odejść, chciał przeto, dopóki można, przyczynić boleści i udręczeń człowiekowi.— *Wołając głosem wielkim.* Albo z boleści, albo zmuszony od Chrystusa, żeby wszyscy rozumieli, iż on niechętnie i zmuszony większą siłą wychodzi.
27. *Cóż to za nowa nauka?* Nauką nazywają nie tylko to czego Chrystus nauczał, ale także władzę wyrzucania djabłów złączoną z nauką, gdyż nauka potwierdzała się tą władzą. Nową nazywają, gdyż nic podobnego w swoich doktorach zakonnych i faryzeuszach nie widzieli.
33. *Wszystko miasto.* Wszyscy mieszkańcy miasta Kafarnaum.—*Do drzwi.* Domu Pjotrowego.
34. *Uzdrowił wielu.* Mateusz powiada, iż uzdrowił wszystkich; a zatem sens jest, że się przywróciło zdrowie wszystkim, których było wiele.—*Że go znali.* Nie pozwolił mówić duchom, iż go znają, że jest Chrystusem: patrz co się rzekło w. 25.
35. *Odszedł na puste miejsce.* Patrz Wujka.
36. *I ci co przy nim byli.* I inni Apostołowie.
37. *Wszyscy szukają.* To jest tłumy Kafarnaitów, które, jak pisze S. Łukasz r. 4, w. 42, przyszły do niego, żeby go zatrzymać.
40. *Przyszedł do niego trędowaty.* To się wytłumaczyło Mat. 8, 2.

42. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra, et mundatus est.
43. Et comminatus est ei, statimque ejecit illum,
44. et dicit ei: Vide, nemini dixeris, sed vade, ostende te principi sacerdotum, et offer pro emundatione tua, quae praecepit Moyses in testimonium illis. *(Lev. 14, 2).*
45. At ille egressus coepit praedicare, et diffamare sermonem, ita ut jam non posset manifeste introire in civitatem, sed foris in desertis locis esset; et conveniebant ad eum undique.

42. A gdy rzekł, natychmiast odszedł trąd od niego, y był oczyścion.
43. Y zagroził mu, y natychmiast go puścił,
44. y rzekł mu: Patrz abyś nikomu nie powiadał: ale idź, ukaż się nawyższemu kapłanowi: y ofiaruy za oczyścienie twe co roskazał Moyżesz na świadectwo im.
45. Lecz on wyszedszy począł opowiadać y rozsławiać mowę: tak iż iuż nie mógł iawnie wniśdź do miasta: ale był na ustroniu na mieyscach pustych: a zewsząd schodzili się do niego.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 4. *Chrzest pokuty.* Janów chrzest nadzieję czynił odpuszczenia grzechów, jako przygotowanie do Sakramentów Pana Chrystusowych, przez które grzechy bywają prawdziwie odpuszczone. Augustinus de Bapt. contra Donat. lib. 5, cap. 10.

5. *Spowiadając się grzechów swoich.* W onéj pokucie którą Jan przepowiadał, i któréj używali ludzie niż się chrzcili, była pewna jakaś spowiedź grzechów. Zkąd znać iż Jan gotował drogę do sakramentu pokuty i spowiedzi, która potém od Chrystusa Pana ustawiona była: jako i przez chrzest ludzie gotował do chrztu Chrystusowego. A obacz, iż nie mówi, żeby się wyznawali być grzesznymi, co być może przez powszechną spowiedź: ale iż się spowiadali grzechów swoich: co znaczy osobną jakąś spowiedź, z wyliczaniem grzechów. Patrz Mat. 3, 6. Jan. 20, 23.

6. *Jan odziany był.* Chciał umyślnie Duch Ś. to na piśmie podać: aby każdy wiedział jako ciasny a srogi żywot wiódł ten dziwnie święty człowiek: jako się nie tylko od zbytnich, ale i od potrzebnych szat i pokarmów wstrzymał: na naukę tym, którzy chcą prawdziwie pokutować i być doskonali.

9. *Jan chrzcił wodą.* Jan wodą, a Pan Chrystus Duchem: lecz nie samym duchem, jako heretykowie rozumieją, mówiąc: iż woda do chrztu nie jest potrzebna: ale wodą i Duchem świętym pospołu. Bo jeźli się kto nie odrodzi z wody i z Ducha ś. tedy nie może wniść do królestwa Bożego. Jan 3, 5.

10. *Jezus ochrzczon jest.* Pokora Pana naszego, nie gardzącego chrztem sługi swego, kędy chciał dać przykład wszystkim wiernym swoim, aby nie gardzili Sakramentami jego, od jakiegożkolwiek kapłana, by też najprostszego podanemi: byle jedno w Kościele powszechnym porządnie był na to powołany. August. lib. 5, de baptismo cap. 9.

10. *Ducha jako gołębicę.* Tu masz wyraźną wzmiankę Przenajświętszéj a nierozdzielnéj Trójce. Ojciec mówi z nieba: Duch ś. ukazuje się w osobie gołębia: a Syn nam od Ojca jest zalecony. Ambr. 1, de Sacram. cap. 5.

12. *Na puszczą.* Chrystus pokutując na puszczy, i długo poszcząc, zalecił kościołowi swym przykładem, i post czterdzieści dni, i żywot pustelniczy.

13. *I był z bestyami.* Na takiéjżeć puszczy był i Jan ś. kędy nie ludzie mieszkali, ale bestye i jadowita gadzina, którą znaczy greckie słowo θήρια.

35. *Szedł na puste miejsce.* Często Pan Chrystus mieszkał na pustyni, aby nam pokazał, iż takie miejsca do modlitwy i bogomyślności są najsposobniejsze: a iż często od świeckich zabaw, na rozmyślanie rzeczy niebieskich, odrywać się mamy.

44. *Ukaż się najwyższemu kapłanowi.* Pan oczyściwszy trędowatego, odsyła do kapłana: nie psując rządu, który sam postanowił. Jako i Pawła odesłał do Ananiasza. Dzieje 9, 7.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O uzdrowieniu paralityka i odpuszczeniu mu grzechów, poście, szabacie, i t. d.

1. Et iterum intravit Capharnaum post dies, *(Matth. 9, 1).*
2. et auditum est, quod in domo esset; et convenerunt multi, ita ut non caperet neque ad januam; et loquebatur eis verbum.
3. Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur. *(Luc. 5, 18).*
4. Et cum non possent offerre eum illi prae turba, nudaverunt tectum, ubi erat; et patefacientes submiserunt grabatum, in quo paralyticus jacebat.
5. Cum autem vidisset Jesus fidem illorum, ait paralytico: Fili, dimittuntur tibi peccata tua.

1. Y zasię wszedł do Kapharnaum po dniach,
2. y usłyszano że był w domu: a wiele się ich zebrało, tak iż się zmieścić nie mogli ani u drzwi: y mówił do nich słowo.
3. Y przyszli do niego niosąc powietrzem ruszonego, którego nieśli czterzey.
4. A gdy go nie mogli przedeń przynieść dla ciżby, odarli dach gdzie był: a uczyniwszy dziurę spuścili łóżko, na którym powietrzem ruszony leżał.
5. A Jezus obaczywszy wiarę ich, rzekł powietrzem ruszonemu: Synu odpuszczaią się tobie grzechy twoie.

44. *Ukaż się najwyższemu kapłanowi.* P. Wujka.
45. *Wyszedłszy.* Odszedłszy ztamtąd gdzie był uleczony. — *Rozsławiać mowę.* Rozsławiać, rozgłaszać rzecz.—*Jawnie wniść.* Dla zbiegowiska ludu.

R. 2.—1. *I zasię* (znowu) *wszedł do Kafarnaum.* To co się znajduje na początku tego rozdziału aż do wiersza 23, wytłumaczyliśmy Mat. 9, 1 i dalej. Patrz Wujka 4—20.

6. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, et cogitantes in cordibus suis:

7. Quid hic sic loquitur? blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? *(Job. 14, 4. Isai. 43, 25).*

8. Quo statim cognito Jesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis: Quid ista cogitatis in cordibus vestris? *(Matth. 9, 4).*

9. Quid est facilius dicere paralytico: Dimittuntur tibi peccata; an dicere: Surge, tolle grabatum tuum, et ambula?

10. Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico):

11. Tibi dico: Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam.

12. Et statim surrexit ille, et sublato grabato, abiit coram omnibus, ita ut mirarentur omnes, et honorificarent Deum, dicentes: Quia nunquam sic vidimus.

13. Et egressus est rursus ad mare; omnisque turba veniebat ad eum, et docebat eos.

14. Et cum praeteriret, vidit Levi Alphaei sedentem ad telonium, et ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum. *(Matth. 9, 9).*

15. Et factum est, cum accumberet, in domo illius, multi publicani et peccatores simul discumbebant cum Jesu et discipulis ejus; erant enim multi, qui et sequebantur eum.

16. Et Scribae et Pharisaei videntes, quia manducaret cum publicanis et peccatoribus, dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducat et bibit Magister vester?

17. Hoc audito Jesus ait illis: Non necesse habent sani medico, sed qui male habent: non enim veni vocare justos, sed peccatores. *(1. Tim. 1, 15).*

18. Et erant discipuli Joannis et Pharisaei jejunantes, et veniunt, et dicunt illi: Quare discipuli Joannis et Pharisaeorum jejunant: tui autem discipuli non jejunant?

19. Et ait illis Jesus: Numquid possunt filii nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis est, jejunare? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt jejunare.

20. Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt in illis diebus. *(Matth. 9, 15).*

21. Nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri, alioquin aufert supplementum novum a veteri; et major scissura fit.

22. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres, alioquin dirumpet vinum utres, et vinum effundetur, et utres peribunt: sed vinum novum in utres novos mitti debet.

23. Et factum est iterum, cum Dominus sabbatis ambularet per sata, et discipuli ejus coeperunt progredi, et vellere spicas. *(Matth. 12, 1).*

6. A byli tam niektórzy z doktorów siedząc y myśląc w sercach swoich:

7. Czemu ten tak mówi? bluźni. Któż grzechy odpuścić może, iedno sam Bóg?

8. Co wnet poznawszy Jezus duchem swym, iż tak w sobie myślili, rzekł im: Czemu to myślicie w sercach waszych?

9. Cóż łatwiéy iest, rzec powietrzem ruszonemu: Odpuszczaią się tobie grzechy: czyli rzec: Wstań, weźmi łóżko twoie y chodź?

10. A iżbyście wiedzieli iż syn człowieczy ma moc odpuszczać grzechy na ziemi: (rzekł do ruszonego powietrzem).

11. Tobie mówię: wstań, weźmi łóżko twe, a idź do domu twego.

12. A on natychmiast wstał: a wziąwszy łóżko wyszedł przed wszytkimi, tak iż się wszyscy zdziwili, y chwalili Boga, mówiąc: Iżeśmy nigdy tak nie widali.

13. Y wyszedł zasię do morza: a wszytka rzesza przychodziła do niego, y nauczał ie.

14. A gdy miiał, uyźrzał Lewi Alpheuszowego siedzącego na cle, y rzekł mu: Pódź za mną. A wstawszy, szédł za nim.

15. Y stało się: gdy siedział u stołu w domu iego, wiele celników y grzeszników wespółek siedzieli z Jezusem y z uczniami iego. Bo ich wiele było którzy chodzili za nim.

16. A widząc Doktorowie y Pharizeuszowie iż iadł z celniki y grzeszniki, mówili uczniom iego: Czemu z celniki y grzeszniki ie y piie mistrz wasz.

17. To usłyszawszy Jezus rzékł im: Zdrowi nie potrzebuią lekarza: ale którzy się źle maią. Abowiem nie przyszedłem wzywać sprawiedliwych, ale grzesznych.

18. A uczniowie Janowi y Pharizeuszowie pościli: y przyszli, mówili mu: Czemuż uczniowie Janowi y Pharizeyscy poszczą: a twoi uczniowie nie poszczą?

19. Y rzekł im Jezus: Izali mogą synowie gód małżeńskich pościć, póki z nimi iest oblubieniec? Jako długo z sobą oblubieńca maią, nie mogą pościć.

20. Ale przyidą dni gdy od nich odięty będzie oblubieniec: a tedy będą pościć w one dni.

21. Żaden nie przyszywa łaty sukna surowego do staréy szaty: bo inaczéy, sztuka nowa uymuie z starzyzny, y bywa większe zdarcie.

22. Y żaden nie leie wina nowego w stare statki: bo inaczéy, wino rozsadzi statki, y rozleie się wino, a statki się zepsuią. Ale wino nowe ma bydź wlewane w statki nowe.

23. Y stało się zaś, gdy Pan przechodził w szabbaty przez zboża, a uczniowie iego poczęli iśdź y rwać kłosy.

---

23. *I stało się zaś.* To się wytłumaczyło Mat. 12, 1. i daléj. Patrz Wujka.

24. Pharisaei autem dicebant ei: Ecce, quid faciunt sabbatis, quod non licet?

25. Et ait illis: Nunquam legistis, quid fecerit David, quando necessitatem habuit, et esuriit ipse, et qui cum eo erant? *(1. Reg. 21, 6)*.

26. quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, et panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare, nisi sacerdotibus, et dedit eis, qui cum eo erant? *(Lev. 24, 9)*.

27. Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est, et non homo propter sabbatum.

28. Itaque dominus est Filius hominis, etiam sabbati.

24. A Pharizeuszowie mu mówili: Oto, co czynią w szabbaty, co się nie godzi?

25. Y rzekł im: Nigdyście nie czytali co uczynił Dawid, gdy potrzebował a łaknął sam y co z nim byli?

26. iako wszedł do domu Bożego za Abiathara nawyższego kapłana, y iadł chleb pokładny, którego się niegodziło ieśdź iedno kapłanóm: y dał tym którzy z nim byli?

27. Y mówił im: Szabbat uczynion iest dla człowieka, a nie człowiek dla szabbatu.

28. A tak Syn człowieczy iest panem téż y szabbatu.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 4. *Odarli dach.* Takać ma być pilność w przywodzeniu grzesznych do Chrystusa i do Sakramentów jego, jaką pokazali ci dla otrzymania zdrowia cielesnego.

5. *Obaczywszy wiarę ich.* Wiara i modlitwa jednych za drugimi, wielmi jest pomocna.

5. *Powietrzem ruszonemu.* Jaki ten był na ciele, taki jest grzeszny człowiek na duszy, przez złe pożądliwości osiadające serce jego, i odciągające go od wszech uczynków dobrych. August. de past. cap. 6.

5. *Grzechy twoje.* Ztąd znać, że Pan Chrystus chorego pierwéj uzdrowił na duszy a niźli na ciele. Na naukę każdemu choremu, aby się pierwéj uciekł do Sakramentów, które są duszne lekarstwa. Gdzie też widzimy, iż wiele chorób cielesnych dla grzechów przychodzi: które nie mogą być uzdrowione, ażby grzechy pierwéj były odpuszczone.

8. *Co wnet poznawszy Jezus duchem swym.* Pokazuje się być Bogu Ojcu równym: znając myśli ich duchem swoim, i jednêm słowem uzdrawiając paralizowatego.

10. *Syn człowieczy.* Jako Pan Chrystus, chcąc pokazać że ma moc odpuszczania grzechów, nie tylko z téj strony z któréj Bogiem jest, ale z téj z któréj jest człowiekiem, dowodzi tego przez moc czynienia cudów. Tak też Apostołowie, mając od Boga daną moc czynienia cudów, chocia Bogami nie są, mieli tęż moc grzechów odpuszczenia: nie jako Bóg, ale jako słudzy Boży.

10. *Na ziemi.* Moc którą Syn człowieczy ma grzechy odpuszczać na ziemi, nigdy mu odjęta nie była: ale jeszcze trwa, i trwać będzie na ziemi do skończenia świata, w sługach jego, i w świętych Sakramentach, przez które on grzechy odpuszcza w Kościele, a nie tylko w niebie. Tak iż cokolwiek oni zwiążą albo rozwiążą na ziemi, to będzie związano i rozwiązano w niebie. Na które słowa Hieronim ś. tak pisze. Iż kapłani, mając klucze królestwa niebieskiego, niejakim sposobem przed dniem sądnym sądzą. O czém szerzéj ś. Chrysost. lib. 3, de Sacerd. Mat. 18, 18. Jan. 20, 23.

20. *Ale przyjdą dni.* Oto Pan Chrystus twierdzi, iż w kościele jego miano często pościć: tak jako pościli uczniowie Janowi.

25. *Gdy potrzebował.* Gdy potrzeba przyciśnie, wiele się czyni i czynić może bez grzechu, coby się prócz takiéj potrzeby ani miało ani mogło czynić. Jako kielichy i insze klejnoty kościelne, w wielkiéj potrzebie, od przełożonych mających na to moc, bywają na ubogie i więźnie obrócone. Co gdyby kto uczynił dla swego pożytku, byłby świętokradzcą. Ambr. lib. 2, offic. cap. 28.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O uzdrowieniu uschłéj ręki, wybraniu Apostołów, bluźnierstwie Faryzeuszów, i t. d.

1. Et introivit iterum in Synagogam; et erat ibi homo habens manum aridam. *(Matth. 12, 9)*.

2. Et observabant eum, si sabbatis curaret, ut accusarent illum.

3. Et ait homini habenti manum aridam: Surge in medium.

4. Et dicit eis: Licet sabbatis benefacere, an male? animam salvam facere, an perdere? At illi tacebant.

5. Et circumspiciens eos cum ira, contristatus super caecitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit; et restituta est manus illi.

6. Exeuntes autem Pharisaei statim cum Hero-

1. Y wszedł zasię do bóżnice: a tam był człowiek maiący rękę uschłą.

2. Y postrzegali go ieśliby w szabbaty uzdrawiał: aby go oskarżyli.

3. Y rzekł człowiekowi maiącomu rękę uschłą: Powstań w pośrzódek.

4. Y rzekł im: Godzili się w szabbaty dobrze czynić, czyli źle? duszę uzdrowić, czyli zabić? A oni milczeli.

5. A poyźrzawszy po nich z gniewem, zasmuciwszy się dla ślepoty serca ich, rzékł człowiekowi: Wyciągni rękę twą. Y wyciągnął: y przywrócona mu iest ręka.

6. A wyszedszy Pharizeuszowie, czynili natych-

R. 3.—1. *I wszedł zasię.* To się wytłumaczyło Mat. 12, 9. i daléj.

4. *Dobrze czynić czyli źle.* Pomagać, czy szkodzić.—*Duszę.* Życie.

5. *Zasmuciwszy się.* Użaliwszy się: to jest gniewał się na występki, użalał się nad ludźmi. — *Ślepoty.* *Πωρωσει*, który wyraz oznacza także upor i zatwardziałość.

6. *Faryzeuszowie... z Herodyany.* Kto to byli Herodyanie, powiedzieliśmy Mat. 22, 15.

dianis consilium faciebant adversus eum, quomodo eum perderent. *(Matth. 12, 14).*

7. Jesus autem cum discipulis suis secessit ad mare; et multa turba a Galilaea et Judaea secuta est eum,

8. et ab Jerosolymis et ab Idumaea, et trans Jordanem, et qui circa Tyrum et Sidonem, multitudo magna, audientes quae faciebat, venerunt ad eum.

9. Et dixit discipulis suis, ut navicula sibi deserviret propter turbam, ne comprimerent eum;

10. multos enim sanabat ita, ut irruerent in eum, ut illum tangerent, quotquot habebant plagas.

11. Et spiritus immundi, cum illum videbant, procidebant ei, et clamabant dicentes:

12. Tu es Filius Dei. Et vehementer comminabatur eis, ne manifestarent illum.

13. Et ascendens in montem vocavit ad se, quos voluit ipse; et venerunt ad eum.

14. Et fecit, ut essent duodecim cum illo, et ut mitteret eos praedicare. *(Matth. 10. 1. Luc. 6, 13).*

15. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, et ejiciendi daemonia.

16. Et imposuit Simoni nomen Petrus;

17. et Jacobum Zebedaei et Joannem fratrem Jacobi, et imposuit eis nomina Boanerges, quod est, Filii tonitrui;

18. et Andream et Philippum, et Bartholomaeum et Matthaeum, et Thomam et Jacobum Alphaei, et Thaddaeum et Simonem Cananaeum,

19. et Judam Iscariotem, qui et tradidit illum.

20. Et veniunt ad domum; et convenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducare.

21. Et cum audissent sui, exierunt tenere eum; dicebant enim: Quoniam in furorem versus est.

22. Et Scribae, qui ab Jerosolymis descenderant, dicebant: Quoniam Beelzebub habet, et quia in principe daemoniorum ejicit daemonia. *(Matth. 9, 34).*

23. Et convocatis eis in parabolis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanam ejicere?

24. Et si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare.

25. Et si domus super semetipsam dispertiatur, non potest domus illa stare.

miast radę z Herodiany przeciwko iemu iakoby go stracili.

7. A Jezus z uczniami swymi uszedł do morza: a wielka rzesza z Galileiéy y z Żydowskiéy ziemie szła za nim,

8. y z Jeruzalem, y z Idumeiéy, y z za Jordania, y którzy około Tyru y Sydonu, mnostwo wielkie, słysząc co czynił, przyszli do niego.

9. Y rzekł uczniom swym aby miał łódkę ku potrzebie dla rzesze, aby go nie cisnęły;

10. abowiem wiele ich uzdrawiał, tak iż się nań cisnęli aby się go dotykali ile ich miało niemocy.

11. A duchowie nieczyści, gdy go zayźrzeli, upadali przed nim, y wołali mówiąc:

12. Tyś iest syn Boży. Y barzo im groził aby go nie wyiawiali.

13. Y wszedszy na górę, wezwał do siebie których sam chciał: y przyszli do niego.

14. Y uczynił dwunaście aby byli z nim: a iżby ie posłał przepowiadać.

15. Y dał im moc uzdrawiania niemocy, y wyganiania czartów.

16. Y dał Symonowi imię Piotr;

17. y Jakóba Zebedeuszowego, y Jana brata Jakóbowego: y dał im imiona Boanerges, co iest, synowie gromu;

18. y Andrzeia, y Philippa, y Bartłomieia, y Mattheusza, y Thomasza, y Jakóba Alpheuszowego, y Tadeusza y Symona Kananeyczyka,

19. y Judasza Iszkariotha który go też wydał.

20. Y przyszli do domu: y zbiegła się zasię rzesza, tak iż nie mogli ani chleba ieść.

21. A gdy usłyszeli swoi, wyszli aby go poimali: bo mówili, iż oszalał.

22. A Doktorowie którzy byli przyszli z Jeruzalem, mówili, iż ma Beelzebuba: a iż mocą książęcia czartowskiego czarty wygania.

23. Y wezwawszy ich, mówił do nich w przypowieściach: Jakóż może szatan szatana wyganiać?

24. Y królestwo ieśliby przeciw sobie było rozdzielone, nie może się ostać królestwo one.

25. Y dóm ieśliby przeciw sobie był rozdzielon, nie może się ostać on dóm.

8. *I z Idumejéj.* O Idumejczykach w szczególności wspomina, gdyż jest rzeczą dziwną, że Idumejczycy, którzy byli zawsze nieprzyjaznymi Żydom, szli za Chrystusem.

9. *Aby miał łódkę ku potrzebie.* W greckim jest, *żeby tam była zostawiona łódka dla niego;* to jest, na jego potrzeby. Patrz Wujka.

11. *Upadali przed nim.* Na kolana, nie przez cześć i miłość, ale przez bojaźń kar. —*Tyś jest Syn Boży.* Patrz co się rzekło r. 1. w. 24. Patrz Wujka.

13. *Których sam chciał.* Gdy mówi *których sam chciał*, usuwa pychę i zasługę Apostołów, a utwierdza władzę i moc Chrystusową.

14. *Z nim.* W jego towarzystwie, jego przyjaciółmi.—*A iżby je posłał przepowiadać.* Przeto i *Apostołami nazwał*, jak powiada S. Łukasz, to jest posłańcami. Patrz Wujka.

15. *I dał im moc.* Nie zaraz gdy ich wybrał, ale potem gdy posłał na opowiadanie, niżéj 6, 7.

16. *Dał Symonowi imię Piotr.* Patrz co się rzekło Mat. 10, 2, gdzieśmy zrobili niektóre uwagi o imionach także innych Apostołów. Patrz Wujka.

17. *Boanerges.* Wyraz hebrajski *bene*, znaczy *synowie*; a wyraz *raam*, *grom*. S. Hieronim wskazuje, że przez niewiadomość obcego języka, tak dalece skażone zostały te wyrazy, iż zaledwie ślad w nich widać pierwiastkowego początku. Wyraz hebrajski *reges*, oznacza szmer; lecz przez metatezę (przekład głosek albo słów) powiedziano jest *erges*. Dwóm tym uczniom włożył Chrystus to nazwisko dla tego, iż mieli się odznaczyć opowiadaniem Ewangelii.

20. *Przyszli do domu.* Zdaje się iż rozumie dóm Piotra w Kafarnaum.—*Chleba jeść.* Brać pokarm.

21. *Swoi.* Krewni, powinowaci.—*Pojmali.* Jako szalonego i pozbawionego umysłu. Pokazuje się iż Chrystus z takim zapałem opowiadał, że jego zapał wydał się szaleństwem. Patrz Wujka.

24. *Królestwo jeżliby przeciw sobie było rozdzielone.* Patrz co się rzekło Mat. 12, 24. P. Wujka.

26. Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispertitus est, et non poterit stare, sed finem habet.

27. Nemo potest vasa fortis ingressus in domum diripere, nisi prius fortem alliget, et tunc domum ejus diripiet.

28. Amen, dico vobis: Quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, et blasphemiae, quibus blasphemaverint: *(Matth. 12, 31)*.

29. qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni delicti.

30. Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet.

31. Et veniunt mater ejus et fratres, et foris stantes miserunt ad eum vocantes eum, *(Matth. 12, 46)*.

32. et sedebat circa eum turba; et dicunt ei: Ecce mater tua et fratres tui foris quaerunt te.

33. Et respondens eis, ait: Quae est mater mea et fratres mei?

34. Et circumspiciens eos, qui in circuitu ejus sedebant, ait: Ecce mater mea, et fratres mei.

35. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, et soror mea, et mater est.

26. Y szatan ieśliby sam przeciw sobie powstał, rozdzielon iest, y nie będzie się mógł ostać, ale ma koniec.

27. Nie może żaden sprzętu mocarzowego wszedszy w dóm rozszarpać, ieśliby pierwéy mocarza nie związał, a na ten czas dom iego splondruie.

28. Zaprawdę powiadam wam, że wszytkie grzechy będą odpuszczone synom ludzkim, y bluźnierstwa którémiby bluźnili:

29. ale ktoby bluźnił przeciw Duchowi świętemu, nie ma odpuszczenia na wieki, ale będzie winien grzechu wiecznego.

30. Iż mówili, ma ducha nieczystego.

31. Y przyszli matka iego y bracia: a stoiąc przed domem posłali do niego wołaiąc go:

32. a rzesza siedziała około niego; y powiedziano mu: Oto matka twoia y bracia twoi przed domem cię szukaią.

33. Y odpowiadaiąc im, rzekł: Któż iest matka moia y bracia moi?

34. A poyźrzawszy na te którzy około niego siedzieli, rzekł: Oto matka moia y bracia moi.

35. Abowiem ktoby czynił wolą Bożą, ten brat móy y siostra moia y matka iest.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 3.** w. 10. *Aby się go dotykali.* Samo dotknienie Pana Chrystusa, albo któréj rzeczy jego, niemocy uzdrawiało.

11. *Tyś jest Syn Boży.* Wyznanie prawdy nie od lada kogo jest Panu Bogu wdzięczne. Bo oto djabła, wyznawającego Chrysta Pana być Synem Bożym, sfukano, i kazano mu milczeć. A Piotrowe o témże wyznanie jest wielce pochwalone i odpłacone. August. tract. 10, in epist. Joan. et serm. 30, de verb. Apost. Przetoż i kazań heretyckich słuchać się niegodzi, chociaby też czasem prawdę mówili. Ani bywać na ich modlitwach i ceremoniach. Bo cokolwiek oni ku chwale Bożéj mówią albo czynią, to jest według Hieronima ś. wycie wilków, i wrzask szalejących. Bo którzy nie są w kościele powszechnym (Augustyn ś. mówi) ci nie śpiewają, ale jako wilcy wyją. Non jubilant, sed ululant. Mat. 16, 17. Hieron. in Ose. 7.

14. *I uczynił dwanaście.* Liczba dwanaście Apostołów ma w sobie nie małą tajemnicę, co znać z obrania ś. Macieja na miejsce Judaszowe, aby ta liczba znowu była napełniona. Bo ci są one dwanaście fundamentów Kościoła Bożego. Objaw. 21, 14.

16. *Piotr.* W liczbie dwanaście Apostołów zawsze Piotr ma przodek: i nazwan jest *Petrus*, co znaczy opokę, iż miał być opoką albo fundamentem Kościoła po Chrystusie. Hieron. in Matth. 16.

21. *Mówili iż oszalał.* Patrz obyczaju świeckich powinnych: którzy wielkie nabożeństwo, chęć do zakonu i służby Bożéj, żarliwość o religią i o chwałę Bożą, mają za szaleństwo.

24. *Królestwo rozdzielone.* Jako się to iści we wszystkich królestwach i rzeczach pospolitych kędy niezgody panują: tak się osobliwie pełni w sektach i heretykach, którzy zawsze mają swary i niezgody między sobą, jako plagę Bożą: przeto iż się sami od Kościoła oderwali.

29. *Grzechu wiecznego.* Wiecznym grzechem zowie, ten (jako Mateusz ś. wykłada) który nie będzie odpuszczony ani na tym, ani na onym świecie. Kędy się uczymy od Marka ś. iż są niektóre grzechy nie wieczne: a od ś. Mateusza, iż są takie, które i na tym i na onym świecie nie bywają odpuszczane. Mat. 12, 32.

33. *Któż jest matka moja.* Temi słowy nie przyć się Pan Chrystus matki swojéj, ani uczy niewdzięczności przeciwko rodzicom: ale uczy przekładać matkę duchowną wszystkich wiernych, która jest Kościoł powszechny, i bracią naszę w nim, i dobra ich duchowne, nad rodzice i krewne cielesne. Bo tak Pan i mistrz nasz, bawiąc się sprawami niebieskiemi, miał te wszystkie za matki, bracią i siostry, którzy czynili wolą Ojca jego. Między któremi była pewnie i Panna matka jego: iż czyniła wolą Ojca niebieskiego, i owszem nad inne wszystkie: bo tak łaski pełna była, że nigdy żadnym grzechem ani powszednim, przez wszystek czas żywota swego nie zgrzeszyła. Aug. de nat. et grat. cap. 36. Aug. epi. 38.

CAPUT IV. — ROZDZIAŁ 4.

O przypowieści siejby i uśmierzeniu burzy morskiéj.

1. Et iterum coepit docere ad mare; et congregata est ad eum turba multa, ita ut navim ascendens sederet in mari, et omnis turba circa mare super terram erat; *(Matth. 13, 1)*.

1. Y począł zasię uczyć przy morzu: zebrała się do niego rzesza wielka, tak iż wszedszy do łodzi siedział na morzu, a wszytka rzesza była przy morzu na ziemi.

---

34. *Matka moja.* Patrz, co się rzekło Mat. 12, 46. Patrz Wujka.

R. 4.—1. *I począł zasię.* Patrz, co się rzekło Mat. 13, 1.

2. et docebat eos in parabolis multa, et dicebat illis in doctrina sua:

3. audite: Ecce, exiit seminans ad seminandum.

4. Et dum seminat, aliud cecidit circa viam, et venerunt volucres coeli, et comederunt illud.

5. Aliud vero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam, et statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terrae:

6. et quando exortus est sol, exaestuavit, et eo, quod non habebat radicem, exaruit.

7. Et aliud cecidit in spinas, et ascenderunt spinae, et suffocaverunt illud, et fructum non dedit.

8. Et aliud cecidit in terram bonam, et dabat fructum ascendentem et crescentem, et afferebat unum triginta, unum sexaginta, et unum centum.

9. Et dicebat: Qui habet aures audiendi, audiat.

10. Et cum esset singularis, interrogaverunt eum hi, qui cum eo erant, duodecim, parabolam.

11. Et dicebat eis: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt,

12. ut videntes videant, et non videant, et audientes audiant, et non intelligant, nequando convertantur, et dimittantur eis peccata. *(Matth. 13, 14).*

13. Et ait illis: Nescitis parabolam hanc? et quomodo omnes parabolas cognoscetis?

14. Qui seminat, verbum seminat.

15. Hi autem sunt, qui circa viam, ubi seminatur verbum, et cum audierint, confestim venit satanas, et aufert verbum, quod seminatum est in cordibus eorum.

16. Et hi sunt similiter, qui super petrosa seminantur, qui cum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud,

17. et non habent radicem in se, sed temporales sunt: deinde orta tribulatione et persecutione propter verbum, confestim scandalizantur.

18. Et alii sunt, qui in spinis seminantur: hi sunt, qui verbum audiunt, *(I. Tim. 6, 17).*

19. et aerumnae saeculi, et deceptio divitiarum, et circa reliqua concupiscentiae introeuntes suffocant verbum, et sine fructu efficitur.

20. Et hi sunt, qui super terram bonam seminati sunt, qui audiunt verbum, et suscipiunt, et fructificant, unum triginta, unum sexaginta, et unum centum.

21. Et dicebat illis: Numquid venit lucerna, ut sub modio ponatur, aut sub lecto? nonne ut super candelabrum ponatur? *(Matth. 5, 15).*

22. Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur: nec factum est occultum, sed ut in palam veniat. *(Matth. 10, 26).*

23. Si quis habet aures audiendi, audiat.

24. Et dicebat illis: Videte, quid audiatis. In

2. y nauczał ich wiele w przypowieściach, y mówił im w nauce swoiey:

3. słuchaycie: Oto, sieiący wyszedł siać.

4. A gdy siał, iedno padło podle drogi, a ptacy niebiescy przyszli y poiedli ie.

5. A drugie padło na opoczyste, gdzie niemiało wiele ziemie: y natychmiast wzeszło, iż niemiało głębokiey ziemie:

6. a gdy słońce wzeszło, wygorzało: a przeto, iż niemiało korzenia, uschło.

7. A drugie padło w ciernie: y urosło ciernie, y zadusiło ie, y nie dało owocu.

8. A drugie upadło na ziemię dobrą: y dało owoc buyny y rosłący: a iedno przyniosło trzydzieści, iedno sześćdziesiąt, iedno sto.

9. Y mówił: Kto ma uszy ku słuchaniu niechay słucha.

10. A gdy sam tylko był, pytali go ci co przy nim byli dwanaście o przypowieści.

11. Y mówił im: Wam dano iest poznać taiemnicę królestwa Bożego: ale tym którzy na stronie są, wszytko bywa w przypowieściach,

12. aby patrząc patrzyli, a nie widzieli: a słysząc słyszeli, a nie zrozumieli: by się kiedy nie nawrócili, a były im odpuszczone grzechy.

13. Y rzekł im: Nie rozumiécie téy przypowieści? a iakoż zrozumiécie wszytkie przypowieści?

14. Który sieie, słowo sieie.

15. A ci są którzy podle drogi, gdzie się rozsiewa słowo, a gdy usłyszą natychmiast przychodzi szatan, a bierze słowo które iest wsiane w serca ich.

16. Takżeć y ci są co na opoczystych są posiani: którzy gdy usłyszą słowo, natychmiast ie z radością przyimuią:

17. a nie maią korzenia w sobie, ale są doczesnymi: potym gdy przydzie uciśnienie y prześladowanie dla słowa, natychmiast się gorszą.

18. A drudzy są którzy między ciernie są posiani: ci są którzy słowa słuchaią;

19. a pieczołowania świata, y omamienie bogactw, y chciwości innych rzeczy wszedszy zaduszaią słowo, y sława się bez pożytku.

20. A ci są którzy na dobrą ziemię są posiani, którzy słuchaią słowa y przyimuią, y przynoszą owoc, iedno trzydzieści, iedno sześćdziesiąt, y iedno sto.

21. Y mówił im: Izali świecę wnoszą aby ią stawiano pod korcem, abo pod łożem? aza nie aby była na świeczniku postawiona?

22. Abowiem nic nie iest taiemnego coby się obiawić nie miało: ani stało się skrytym, ale iżby na iaśnią wyszło.

23. Jeśli kto uszy ma ku słuchaniu, niech słucha.

24. Y mówił im: Obaczcież czego słuchacie.

---

11. *Którzy na stronie są.* Którzy nie należą do zgromadzenia apostolskiego. Patrz Wujka.

13. *Nie rozumiecie tej przypowieści?* Jeśli nie rozumiecie tej, która jest wielce łatwą, jakże zdołacie zrozumieć trudniejsze? Patrz Wujka w. 12.

21. *Świecę wnoszą.* Patrz, co się rzekło Mat. 5, 15. Patrz Wujka.

24. *Obaczcież czego słuchacie.* Miejcie baczność, pil•

qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, et adjicietur vobis. (*Matth.* 7, 2. *Luc.* 6, 38).

25. Qui enim habet, dabitur illi, et qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo. (*Math.* 25, 29).

26. Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo jaciat sementem in terram,

27. et dormiat, et exsurgat nocte et die, et semen germinet, et increscat, dum nescit ille.

28. Ultra enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.

29. Et cum produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.

30. Et dicebat: Cui assimilabimus regnum Dei? aut cui parabolae comparabimus illud?

31. Sicut granum sinapis, quod cum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus, quae sunt in terra: (*Matth.* 13, 31).

32. et cum seminatum fuerit, ascendit, et fit majus omnibus oleribus, et facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra ejus aves coeli habitare.

33. Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire;

34. sine parabola autem non loquebatur eis; seorsum autem discipulis suis disserebat omnia.

35. Et ait illis in illa die, cum sero esset factum: Transeamus contra.

36. Et dimittentes turbam, assumunt eum ita, ut erat in navi; et aliae naves erant cum illo. (*Matth.* 8, 23).

37. Et facta est procella magna venti, et fluctus mittebat in navim, ita, ut impleretur navis.

Jaką miarą mierzyć będziecie, będzie wam odmierzono: y będzie wam przydano.

25. Abowiem kto ma, będzie mu dano: a kto nie ma, y to co ma, odeyma od niego.

26. Y mówił: Tak iest królestwo Boże, iako gdyby człowiek wrzucił nasienie w ziemię,

27. a spałby y wstawał w nocy y we dnie, a nasienieby wschodziło y rosło gdy on niewie.

28. Bo ziemia sama z siebie owoc rodzi, naprzód trawę, potym kłos, a potym pełne ziarno w kłosie.

29. A gdy się dostoi zboże: wnet zapuści sierp, bo żniwo przyszło.

30. Y mówił: Komuż podobnym uczynimy królestwo Boże? albo któremu podobieństwu przyrównamy ie?

31. Jako ziarno gorczyczne: które gdy sieią w ziemię, mnieysze iest ze wszytkiego nasienia które iest na ziemi:

32. a gdy będzie wsiane, wzrasta, y bywa więtsze nad wszytkie iarzyny: y czyni gałęzie wielkie, tak iż pod cieniem iego mogą mieszkać ptacy niebiescy.

33. Y wielą takowych przypowieści mówił do nich słowo, iako mogli słuchać:

34. a oprócz przypowieści nie mówił im: a uczniom swoim osobno wszytko wykładał.

35. Y mówił im w on dzień, gdy już był wieczór: Przeprawmy się na drugą stronę.

36. A opuściwszy rzeszą, wzięli go tak iako był w łodzi, a inne łodzi były z nim.

37. Y stała się nawałność wielka wiatru, y wały lały w łódkę, tak iż się łódź napełniała.

---

nie uważajcie na to co ode mnie słyszycie, albo macie usłyszeć.—*Jaką miarą.* Patrz Mat. 7, 2.

26. *I mówił: tak jest królestwo Boże.* Celem całéj téj przypowieści jest nauczyć, iż tak wielka jest siła i skuteczność słowa Bożego, że jeśli upadnie na dobrą rolę, tak jak tego nauczał w poprzedzającéj przypowieści, chociażby ten, kto przez opowiadanie rzucił to nasienie, nic więcéj nie czynił, samo przez się wzejdzie, wzrośnie i owoc przyniesie. — *Tak jest królestwo Boże.* Cóś podobnego się dzieje w królestwie Bożém, to jest w Kościele. — *Gdyby człowiek wrzucił.* Człowiekiem, który sieje, jest Chrystus, albo każdy kto imieniem Chrystusowem opowiada Ewangelią, która się oznacza pod imieniem nasienia.

27. *A spałby, i wstawał w nocy i we dnie.* Odpoczywałby po zasianiu, dopełniwszy swojego obowiązku; nie czuwając już we dnie i w nocy, jak to czynił podczas zasiewu, ale we dnie wstając, a w nocy śpiąc, jako człowiek swobodny od troski i odpoczywający. Patrz Wujka.

28. *Ziemia sama z siebie owoc rodzi.* Ziemią owoc rodzącą są słuchacze słowa, których poprzedzająca przypowieść nazwała ziemią dobrą lub złą.—*Naprzód trawę.* Tak też po większéj części zdarza się z tymi, którzy słowa Bożego słuchają, w sercu pielęgnują, i ustawicznie rozważają; biorą bowiem ustawicznie wzrost, i po stopniach cnót postępują w doskonałości.

29. *Wnet zapuści sierp.* Żeńcem jest Bóg, sierpem rozkaz Boży, przez który ten lub ów człowiek zostaje zżętym, to jest umiera. Przez tę przypowieść oznacza się moc Ewangelii, która nieznacznie cały świat przeniknęła i nawróciła go do siebie i do Chrystusa.

30: *I mówił: komuż podobnym uczynimy?* Przypowieść tę aż do w. 33. wyłożyliśmy u Mat. 13, 31. Patrz Wujka w. 31 i 32.

33. *Jako mogli słuchać.* Wielka część tłumaczy rozumie, iż sens jest taki, jakoby mówił Ewangelista, że Chrystus stosował się do słabego pojęcia słuchaczy, i dla tego używał przypowieści i podobieństw, iżby ludzie tępego umysłu, i niedosyć zdolni do pojęcia rzeczy boskich, łatwiéj to rozumieli co Chrystus mówił. Inni sądzą iż sens jest ten, że Chrystus mówił przez przypowieści, wedle tego jak mogli słuchać; jakby mówił: Gdyż inaczéj bez szkody, z powodu swéj niegodności, niesposobności i pychy, słuchać nie mogli. Które tłumaczenie zdaje się bardziéj zgadzać ze słowy Chrystusowemi, Mat. 13, 13: *Dla tego im w podobieństwach mówię, iż widząc nie widzą, i słysząc nie słyszą, ani rozumieją.* Tak wykłada Maldonat, i przed nim drudzy.

34. *Oprócz przypowieści nie mówił im.* Albo sens jest: nie łatwo znaleść mowę, do któréjby nie przymieszał czegokolwiek przypowieściowego. Albo w innych razach mówił wprawdzie bardzo wiele bez przypowieści, a natenczas nic bez nich nie mówił.

35. *W on dzień.* Którego dnia dwa razy już kazał, naprzód w domu Piotra, potém nad morzem.—*Przeprawmy się na drugą stronę.* Jeziora Genezaretskiego, i pojdźmy do krainy Gerazeńskiéj, Patrz Mat. 8, 28.

36. *A opuściwszy.* Wytłumaczyliśmy to wyżéj Mat. 8, 25. i dalsze. —*Jako był w łodzi.* Oznacza się iż Apostołowie nie mieli potrzeby wprowadzać go do łodzi, żeby się przeprawić, gdyż już się w niéj znajdował.

38. Et erat ipse in puppi super cervical dormiens; et excitant eum, et dicunt illi: Magister, non ad te pertinet, quia perimus?

39. Et exsurgens comminatus est vento, et dixit mari: Tace, obmutesce. Et cessavit ventus, et facta est tranquilitas magna.

40. Et ait illis: Quid timidi estis? necdum habetis fidem? Et timuerunt timore magno, et dicebant ad alterutrum: Quis, putas est iste, quia et ventus et mare obediunt ei?

38. A on był na zadzie lodzi spiąc na wezgłówku: y obudzili go, y mówili mu: Nauczycielu nie dolega cię iż giniemy?

39. A ocuciwszy się zagroził wiatrowi, y rzékł morzu: Milcz, zamilkni. Y przestał wiatr: y stała się cisza wielka.

40. Y rzékł im: Czemużeście boiaźliwi? iescześ nie macie wiary? Y przelękli się boiaźnią wielką: y mówili ieden ku drugiemu: Któż wżdy ten iest, że y wiatr y morze są mu posłuszne.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 11. *Ale tym którzy na stronie są.* Którzy nie są w Kościele powszechnym, by najwięcéj słuchali i czytali, jednak nic zbawiennego rozumieć nie mogą. Beda in hunc locum.

12. *By się kiedy nie nawrócili.* Te słowa i inne im podobne, nie tak rozumieć masz, żeby Pan przeto mówił w przypowieściach aby słuchacze nie rozumieli, żeby się nie nawrócili. Coby tak wiele ważyło jakoby rzekł: iż niechciał aby rozumieli, albo się nawrócili. Ale prawego wykładu tego miejsca, z Mateusza ś. i z Dziejów Apostolskich dochodzić mamy: gdzie tak Zbawiciel nasz i Paweł ś. mówią: Oczy swe zamrużyli, żeby kiedy oczyma nie oglądali, i uszyma nie słyszeli, a sercem nie zrozumieli, a nie nawrócili się. Zkąd to idzie, iż mówienie w przypowieściach nie było przyczyną ich niedowiarstwa (bo wiele innych i z Apostołmi słyszeli i rozumieli) ale iż oni sami słyszeć i rozumieć nie chcieli, aby się kiedy nie nawrócili. A tak sami byli przyczyną dobrowolnéj i zatwardziałéj niewiary swojéj. Acz i dla tego mówił w przypowieściach, iż nie byli godni aby zrozumieli, jako inni którym je wykładał. Mat. 13, 15. Dzieje 28, 26.

21. *Pod korcem, albo pod łożem.* Nie kryje się po kąciech Kościół katolicki, i w nim słowo Pana Chrystusowo: ale jasno świeci po wszystkiemu światu.

27. *A spałby.* Kościół i nauka Pana Chrystusowa (choć my śpiemy albo czujemy) zawsze rośnie za sprawą i opatrznością Bożą: tylko kaznodzieje siać i szczepić i polewać mają; a Bóg pewnie da pomnożenie i wzrost nasieniu w sercach ludzkich. Przetoż rozpaczać nie mamy, ani być niecierpliwi ani frasobliwi, jeśli się nam nie zawżdy powodzi: ale czyniąc to co z nas jest, ostatek Panu Bogu poruczajmy. Kol. 1, 6.

31. *Jako ziarno gorczyczne.* Gdyby Kościół i prawda codzień to więcéj ustawała była, i w większe ciemności zachodziła, od czasów apostolskich aż do nas: jako mówią i bluźnią odszczepieńcy: tedyćby na początku musiał być Kościół większy, a potém mniejszy i ściślejszy. Lecz Pan tém podobieństwem przeciwnéj rzeczy uczy, iż Kościół pierwéj był mały jako ziarno gorczyczne, a potém się rozrósł i rozszerzył jako drzewo wielkie.

32. *Ptacy niebiescy.* Między wszystkimi sektami i naukami, wiara Chrystusowa na początku najmniejsza i najwzgardzeńsza była: ale rychło potém wszystkie nauki ludzkie daleko przeszła i zwyciężyła: tak iż najmędrszy Filozophowie, i najmożniejszy cesarze i królowie, ze wszystkiego świata zlecieli się do niéj, i w niéj sobie mieszkanie uczynili. Chrisostomus in vita S. Babylae mart.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O opętanym Gerazeńczyku, zatopieniu wieprzów, niewieście krwotok cierpiącéj, i t. d.

1. Et venerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum. *(Matth. 8, 28).*

2. Et exeunti ei de navi, statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo,

3. qui domicilium habebat in monumentis, et neque catenis jam quisquam poterat eum ligare,

4. quoniam saepe compedibus et catenis vinctus, dirupisset catenas, et compedes comminuisset, et nemo poterat eum domare;

5. et semper die ac nocte in monumentis et in montibus erat, clamans et concidens se lapidibus.

6. Videns autem Jesum a longe, cucurrit, et adoravit eum,

7. et clamans voce magna dixit: Quid mihi, et tibi, Jesu, Fili Dei altissimi? adjuro te per Deum, ne me torqueas.

8. Dicebat enim illi: Exi, spiritus immunde, ab homine.

1. Y przyszli za morze, do krainy Gerazeńczyków.

2. A gdy on wychodził z łodzi, natychmiast mu zabieżał z grobów człowiek w duchu nieczystym,

3. który miał mieszkanie w grobiech, a nie mógł go iuż nikt y łańcuchami związać:

4. przeto iż często będąc pętami y łańcuchami wiązany, łańcuchy rozrywał, y pęta łamał, y nie mógł go żaden ukrócić;

5. a zawżdy we dnie y w nocy w grobiech y w górach był, wołaiąc y tłukąc się kamieńmi.

6. Y uyźrzawszy Jezusa z daleka, przybieżał y pokłonił się mu:

7. a wołaiąc głosem wielkim, mówił: Co mnie y tobie Jezusie Synu Boga Nawyższego? poprzysięgam cię przez Boga abyś mię nie męczył.

8. Abowiem mu mówił: Wynidź duchu nieczysty z człowieka.

R. 5.—1. *I przyszli za morze.* Patrz, co się rzekło Mat. 8, od w. 28 i daléj. Objaśnimy tylko pobieżnie niektóre wyrazy, które są właściwe S. Markowi.

2. *Człowiek w duchu nieczystym.* Mateusz powiada że było dwóch, lecz Marek wspomina tylko jednego, który był bardziéj szalonym i okrutnym.

7. *Abyś mię nie męczył.* Wyganiając ztąd, albo posyłając do piekła.

8. *Wynidź duchu nieczysty.* Nie rzekł, *wynijdź zaraz*, boby inaczéj natychmiast usłuchał.

9. Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est? Et dicit ei: Legio mihi nomen est, quia multi sumus.

10. Et deprecabatur eum multum, ne se expelleret extra regionem.

11. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus, pascens. *(Matth. 8, 30).*

12. Et deprecabantur eum spiritus dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus.

13. Et concessit eis statim Jesus. Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos; et magno impetu grex praecipitatus est in mare ad duo millia, et suffocati sunt in mari.

14. Qui autem pascebant eos, fugerunt, et nuntiaverunt in civitatem et in agros. Et egressi sunt videre, quid esset factum,

15. et veniunt ad Jesum, et vident illum, qui a daemonio vexabatur, sedentem, vestitum, et sanae mentis; et timuerunt.

16. Et narraverunt illis, qui viderant, qualiter factum esset ei, qui daemonium habuerat, et de porcis.

17. Et rogare coeperunt eum, ut discederet de finibus eorum.

18. Cumque ascenderet navim, coepit illum deprecari, qui a daemonio vexatus fuerat, ut esset cum illo,

19. et non admisit eum, sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, et annuntia illis, quanta tibi Dominus fecerit, et misertus sit tui.

20. Et abiit, et coepit praedicare in Decapoli, quanta sibi fecisset Jesus; et omnes mirabantur.

21. Et cum transcendisset Jesus in navi rursum trans fretum, convenit turba multa ad eum, et erat circa mare.

22. Et venit quidam de archisynagogis nomine Jairus, et videns eum procidit ad pedes ejus, *(Matth. 9, 18).*

23. et deprecabatur eum multum, dicens: Quoniam filia mea in extremis est, veni, impone manum super eam, ut salva sit, et vivat.

24. Et abiit cum illo, et sequebatur eum turba multa; et comprimebant eum.

25. Et mulier, quae erat in profluvio sanguinis annis duodecim,

26. et fuerat multa perpessa a compluribus medicis, et erogaverat omnia sua, nec quidquam profecerat, sed magis deterius habebat,

27. cum audisset de Jesu, venit in turba retro, et tetigit vestimentum ejus;

28. dicebat enim: Quia si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero.

9. Y pytał go: Co za imię masz? Y rzekł mu: Imię mi woysko: abowiem nas iest wiele.

10. Y prosił go barzo, aby ich nie wyganiał z krainy.

11. A było tam przy górze wielkie stado wieprzów na paszy.

12. Y prosili go czarci, mówiąc: Puść nas w wieprze, abyśmy w nie weszli.

13. Y natychmiast im dopuścił Jezus. A wyszedszy duchowie nieczyści, weszli w wieprze: y wpadło stado wielkim pędem z przykra w morze, około dwu tysiącu, y potonęli w morzu.

14. A którzy ie paśli, uciekli, y dali znać do miasta, y na pola. Y wyszli aby oglądali co się stało.

15. y przyszli do Jezusa, y uyzrzeli onego który był opętany, siedzącego, obleczonego, y z dobrym baczeniem: y bali się.

16. Y powiedali im którzy widzieli, iako się przydało temu który miał czarta, y o wieprzach.

17. Y poczęli go prosić aby wyszedł z granic ich.

18. A gdy wstępował w łódź, poczał go prosić który był od czarta udręczony, aby był przy nim.

19. Y nie przypuścił go, ale mu rzekł: Idź do domu twoiego do swych, a oznaymi im iakoć wielkie rzeczy Pan uczynił y zlitował się nad toba.

20. Y odszedł y począł sławić w Dekapolu iako mu wielkie rzeczy uczynił Jezus: a wszyscy się dziwowali.

21. A gdy się zaś Jezus przeprawił w łodzi za morze, zeszła się do niego wielka rzesza, a był nad morzem.

22. Y przyszedł ieden z Arcybóżników imieniem Jair: a uyźrzawszy go, padł u nóg iego,

23. y prosił go wielce, mówiąc: Iż córka moia kona. Pódź, włóż na nię ręce, żeby ozdrowiała y żywą została.

24. Y szedł z nim: a za nim szła wielka rzesza, y ściskali go.

25. A niewiasta która miała płynienie krwie dwanaście lat,

26. y wiele była ucierpiała od wiela lékarzów, a wszytko swe wydała była, a nic iéy nie pomogło, ale się iescze gorzéy miała:

27. usłyszawszy o Jezusie, przyszła z tyłu miedzy rzeszą, y dotknęła się szaty iego.

28. Bo mówiła: Iż ieśli się tylko tknę szaty iego, będę zdrowa.

9. *Co za imię masz?* To jest, kto jesteś?— *Wojsko.* Jakby rzekł: nas jest tyle, że byłoby stosownem nazywać nas wojskiem.

15. *Bali się.* Podziwiali boską moc Chrystusową. Albo się bali, żeby jak właścicielom wieprzów nie przyszło się im cierpieć jakiéj szkody.

18. *Aby był przy nim.* Lękał się bowiem okrucieństwa czartów, żeby snadź w nieobecności Chrystusa znowu go nie dręczyli. Być może chciał towarzyszyć Chrystusowi jako uczeń; albowiem gdyby tylko chciał iść za Chrystusem, jak to czyniła rzesza, wolnoby mu było to uczynić bez rozkazu Chrystusa, jak postąpiło wielu innych.

19. *Nie przypuścił go.* Dla czego mu nie pozwolił iść za sobą, przyczynę daje sam Chrystus, gdy mu rozkazuje wrócić się do ojczyzny, i opowiadać między swoimi dobrodziejstwo, które odebrał. Być może także chciał pokazać, że on nawet nieobecny może go bronić od czarta.

22. *I przyszedł jeden.* Historyą tę wytłumaczyliśmy Mat. 9, 18.

29. Et confestim siccatus est fons sanguinis ejus, et sensit corpore, quia sanata esset a plaga.

30. Et statim Jesus in semetipso cognoscens virtutem, quae exierat de illo, conversus ad turbam, ajebat: Quis tetigit vestimenta mea?

31. Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam comprimentem te, et dicis: Quis me tetigit?

32. Et circumspiciebat videre eam, quae hoc fecerat.

33. Mulier vero timens et tremens, sciens, quod factum esset in se, venit et procidit ante eum, et dixit ei omnem veritatem.

34. Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te salvam fecit: vade in pace, et esto sana a plaga tua. *(Luc. 7, 50.—8, 48).*

35. Adhuc eo loquente, veniunt ab archisynagogo, dicentes: Quia filia tua mortua est, quid ultra vexas Magistrum?

36. Jesus autem audito verbo, quod dicebatur, ait archisynagogo: Noli timere, tantummodo crede.

37. Et non admisit quemquam se sequi nisi Petrum, et Jacobum et Joannem fratrem Jacobi.

38. Et veniunt in domum archisynagogi, et videt tumultum, et flentes et ejulantes multum.

39. Et ingressus, ait illis: Quid turbamini, et ploratis? puella non est mortua, sed dormit.

40. Et irridebant eum. Ipse vero ejectis omnibus assumit patrem et matrem puellae, et qui secum erant, et ingreditur, ubi puella erat jacens.

41. Et tenens manum puellae, ait illi: Talitha cumi, quod est interpretatum: Puella (tibi dico) surge.

42. Et confestim surrexit puella, et ambulabat, erat autem annorum duodecim; et obstupuerunt stupore magno.

43. Et praecepit illis vehementer, ut nemo id sciret, et dixit dari illi manducare.

29. Y natychmiast wyschło źródło krwie iéy: y poczuła na ciele iż była uzdrowiona od choroby.

30. A poznawszy wnet Jezus w sobie moc która z niego wyszła, obróciwszy się do rzeszéy, mówił: Kto się dotknął szat moich.

31. A uczniowie iego mówili mu: Widzisz rzeszą cisnącą się, a mówisz: Kto się mnie dotknął?

32. Y patrzył po ludziach aby obaczył tę która to uczyniła.

33. A niewiasta boiąc się y drżąc, wiedząc co się z nią stało: przyszła y upadła przed nim, a powiedziała mu wszytkę prawdę.

34. A on iéy rzekł: Córko, wiara twoia uzdrowiła cię: Idźże w pokoiu, a bądź zdrowa od choroby twoiéy.

35. A gdy on iescze mówił przyszli od Arcybóżnika mówiąc: Iż córka twoia umarła: Czemuż iescze trudzisz nauczyciela?

36. A Jezus usłyszawszy słowa które powiedano, rzekł Arcybóżnikowi: Niebóy się: wierz tylko.

37. Y niedopuścił żadnemu isdź za sobą, iedno Piotrowi, y Jakóbowi y Janowi bratu Jakóbowemu.

38. Y przyszli w dom Arcybóżnika, y uyźrzał, zgiełk, y płaczące, y ryczące.

39. Y wszedszy, rzekł im: Przecz zgiełk czynicie y płaczecie: dzieweczka nie umarła, ale spi.

40. Y śmiali się z niego. A on wygnawszy wszytki, wziął oyca y matkę dzieweczki, y którzy z nim byli: y wszedł gdzie dzieweczka leżała.

41. A uiąwszy rękę dzieweczki, rzekł iéy: Thalitha kumi: co iest, wyłożywszy, Panienko (tobie mówię) wstań.

42. Y natychmiast panienka wstała: y chodziła, a była we dwunaście leciech: y zdumieli się zdumieniem wielkim.

43. Y roskazał im wielce, aby tego żaden nie wiedział: y rzekł, aby iéy dano ieść.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 5.** w. 12. *Puść nas w wieprze.* Patrz jako czarci radzi mieszkają w wieprzach, i Chrystus im tego dopuszcza: iż ludzie obżarci i nieczyści są wdzięcznymi przybytkami czartów.

28. *Jeśli się tylko tknę szaty jego.* Tak też mówi prawa a katolicka wiara: jeśli się dotknę jednego z Apostołów jego, i owszem jednéj chustki apostolskiej, albo (co jeszcze mniejsza) tylko cienia którego świętego, nie będę bez pożytku. Bo jako Bazyli ś. pisze: Kto się kości którego męczennika dotyka, ten bierze niejaką cząstkę świątości, łaski i mocy, która w niéj jest. Dzie. 5 i 19. Basilius in Psal. 115.

30. *Moc która z niego wyszła.* Jako ta moc, którą ta niewiasta była uzdrowiona, wyszła od Chrystusa, choć się ona dotknęła tylko szaty jego: tak też kiedy święci przez relikwie albo szaty swoje cuda czynią, łaska i moc ich pochodzi od Chrystusa: gdyż oni są jako członki i naczynia jego.

36. *Wierz tylko.* Nie przetoć to mówi, żeby dosyć było na saméj wierze: ale iż (jako niżéj napisano) niemógł żadnego cudu czynić dla ich niedowiarstwa. Ktemu dla téj wiary dał im tylko cielesne zdrowie, o które prosili, i przetoż nie mówił: Wiara twoja ciebie usprawiedliwiła, ale uzdrowiła. Nadto wiara ta ojcowa była, która córki jego usprawiedliwić nie mogła. Zkąd jasna rzecz, że to, i podobne pisma, głupie i niegrzecznie odszczepieńcy kierują, chcąc pokazać że sama wiara dosyć jest człowiekowi ku usprawiedliwieniu. Mar. 6, 5.

40. *Nie umarła, ale śpi.* Spałać, ale temu, który ją łacniéj mógł wskrzesić umarłą, niżeli my obudzić śpiącego. Aug. de verbis Domini serm. 44.

41. *Panienko wstań.* Cuda Pana Chrystusowe nie tylko wszechmocność jego pokazują, ale też coś inszego znamionują. Jako te wskrzeszenia umarłych, figurują że on jest który dusze nasze ożywia i wzbudza z śmierci grzechów. Trzech umarłych czytamy że Pan Chrystus wzbudził. Jednę tę dzieweczkę w domu: drugiego syna wdowy w Naimie, już wyniesionego z miasta ku pogrzebu: a trzeciego Łazarza już pogrzebionego. Którzy zna-

---

30. *Moc.* P. W.

36. *Wierz tylko.* P. W.

41. *Talita. Dzieweczka.* Wyraz hebrajski czyli syryjski.—*Kumi.* Wyraz hebrajski, wstań. P. Wujka.

43. *Rzekł.* Rozkazał.—*Aby jéj dano jeść.* Żeby się pokazało, iż rzeczywiście odżyła. Wiedział także że jest głodną, gdyż z powodu choroby nie była wstanie przyjmować pokarmu.

czą różność dusz umarłych w grzechu. Bo jedni grzeszą tylko myślą, drudzy uczynkiem, a trzeci już gniją w nałogu grzeszenia: i przetoż jedni łaciniéj, a drudzy trudniéj bywają ożywieni. Wszakoż nikt rozpaczać niema. Bo mocen jest Pan Chrystus ożywić i najgrzeszniejszego. Augustinus serm. 44, de ver. D. Łuk. 7, 15. Jan 11, 44.

CAPUT VI.

1. Et egressus inde, abiit in patriam suam, et sequebantur eum discipuli sui;

2. et facto sabbato coepit in synagoga docere, et multi audientes admirabantur in doctrina ejus, dicentes: Unde huic haec omnia? et quae est sapientia, quae data est illi, et virtutes tales, quae per manus ejus efficiuntur?

3. Nonne hic est faber, filius Mariae, frater Jacobi et Joseph, et Judae et Simonis? nonne et sorores ejus hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo. *(Matth. 13, 55).*

4. Et dicebat illis Jesus: Quia non est Propheta sine honore nisi in patria sua, et in domo sua et in cognatione sua. *(Matth. 13, 57. Joan. 4, 44).*

5. Et non poterat ibi virtutem ullam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curavit;

6. et mirabatur propter incredulitatem eorum, et circuibat castella in circuitu docens.

7. Et vocavit duodecim, et coepit eos mittere binos, et dabat illis potestatem spirituum immundorum. *(Matth. 10, 1).*

8. Et praecepit eis, ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum; non peram, non panem, neque in zona aes,

9. sed calceatos sandaliis, et ne induerentur duabus tunicis. *(Act. 12, 8).*

10. Et dicebat eis: Quocumque introieritis in domum, illic manete, donec exeatis inde:

11. et quicumque non receperint vos, nec audierint vos, exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus vestris in testimonium illis. *(Matth. 10, 14. Luc. 9, 5. Act. 13, 51.—18, 6).*

12. Et exeuntes praedicabant, ut poenitentiam agerent;

13. et daemonia multa ejiciebant, et ungebant oleo multos aegros, et sanabant. *(Jac. 5, 14).*

14. Et audivit rex Herodes (manifestum enim factum est nomen ejus), et dicebat: Quia Joannes Baptista resurrexit a mortuis, et propterea virtutes operantur in illo. *(Matth. 14, 1).*

ROZDZIAŁ 6.

O rozesłaniu Apostołów, cudowném nakarmieniu pięciu tysięcy ludzi, i t. d.

1. A wyszedszy z tamtąd, przyszedł do oyczyzny swéy: a za nim szli uczniowie iego;

2. a gdy przyszedł szabat, począł w bożnicy nauczać: a wiele ich słuchaiąc zdumiewali się naucę iego, mówiąc: Zkądże temu to wszytko? a co to za mądrość która mu iest dana, y takie cuda które się dzieią przez ręce iego?

3. Izali ten nie iest rzemieślnik, Syn Maryiey brat Jakóbów, y Jozephów, y Judasów, y Simonów? azaż y siostr iego tu u nas niemasz? y gorszyli się z niego.

4. A Jezus im mówił: Iż prorok nie iest bezeczci, chyba w oyczyznie swoiéy, y w domu swoim, a między rodziną swoią.

5. Y niemógł tam uczynić żadnego cudu: iedno mało chorych kładąc ręce uzdrowił:

6. a dziwował się dla niedowiarstwa ich: y obchodził miasteczka okolicznie nauczaiąc.

7. Y wezwał dwunaście: y począł ie po dwu rozsyłać: y dał im moc nad duchy nieczystymi.

8. Y roskazał im aby nic na drogę nie brali iedno tylko laskę: ani taistry, ani chleba, ani pieniędzy w trzosie:

9. ale aby się obuli w trzewiki, a nie obłoczyli dwu sukien.

10. Y mówił im: Gdziekolwiek wnidziecie do domu: tam mieszkaycie aż z tamtąd wynidziecie:

11. a którzybykolwiek was nie przyimowali, ani was słuchali: wyszedszy z tamtąd otrzęście proch z nóg waszych na świadectwo im.

12. A wyszedszy przepowiadali aby pokutę czynili:

13. y wyrzucali wiele czartów, y wiele chorych oleiem mazali y uzdrawiali.

14. Y usłyszał król Heród (bo imię iego było rozsławione) y mówił: Iż Jan Chrzciciel wstał zmartwych: y dla tegoż się w nim cuda okazuią.

R. 6.—1. *Ztamtąd.* Z domu Arcybożnika, albo z Kafarnaum.—*Do ojczyzny swojéj.* Nazaret, gdzie był wychowany.

2. *Gdy przyszedł szabat.* W którym dniu mieli zwyczaj Żydzi zgromadzać się do synagogi.—*To wszystko.* To jest mądrość i moc czynienia cudów.— *Przez ręce jego.* Przez niego.

3. *Rzemieślnik.* Patrz, co się rzekło Mat. 13. 55.— *Brat Jakóbow.* Krewny; Żydzi bowiem krewnych i powinowatych mają zwyczaj nazywać braćmi. P. W.

5. *Nie mógł tam uczynić żadnego cudu.* P. W.

6. *A dziwował się.* Mówi się to jakby nawiasowo; albowiem następne słowa *dla niedowiarstwa ich,* zdaje się iż złączyć należy z onemi *i nie mógł,* jak się to pokazuje z Mat. miejsca przytoczonego. Jak się mógł Chrystus dziwić, powiedzieliśmy Mat. 8, 10.

7. *Wezwał dwunaście.* Wezwał do siebie, żeby ich nauczyć i dać im moc wyrzucania szatanów. Dotąd opowiadał Chrystus sam jeden; teraz zaczął przybierać Apostołów do podzielania swéj pracy. To co tu następuje aż do w. 12, wytłumaczyliśmy Mat. 10 od w. 5. i daléj.

9. *Trzewiki.* Sandały przewiązane z wierzchu sznurami albo rzemykami, których używają Kapucyni. P. Wujka.

13. *Olejem mazali.* P. W.—*Wiele chorych.* Nie należy tego tak rozumieć, jakoby niektórych namaszczali i probowali uzdrowić, ale nie uzdrowili; lecz tylko się oznacza iż tych, których namaszczali i uzdrawiali, była wielka liczba.

14. *I usłyszał król Herod.* To co się tu znajduje aż do w. 30. wytłumaczyliśmy u Mat. 14, 1. i następne.

15. Alii autem dicebant: Quia Elias est. Alii vero dicebant: Quia propheta est, quasi unus ex prophetis.

16. Quo audito Herodes ait: Quem ego decollavi Joannem, hic a mortuis resurrexit.

17. Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Joannem, et vinxit eum in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam. *(Luc. 3, 19.)*

18. Dicebat enim Joannes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris tui. *(Lev. 18, 16.)*

19. Herodias autem insidiabatur illi, et volebat occidere eum; nec poterat.

20. Herodes enim metuebat Joannem, sciens eum virum justum et sanctum; et custodiebat eum, et audito eo multa faciebat, et libenter eum audiebat.

21. Et cum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui coenam fecit principibus, et tribunis et primis Galilaeae.

22. cumque introisset filia ipsius Herodiadis, et saltasset, et placuisset Herodi simulque recumbentibus, rex ait puellae: Pete a me, quod vis, et dabo tibi;

23. et juravit illi: Quia quidquid petieris dabo tibi, licet dimidium regni mei. *(Est. 5, 6.)*

24. Quae cum exisset, dixit matri suae: Quid petam? At illa dixit: Caput Joannis Baptistae.

25. Cumque introisset statim cum festinatione ad regem, petivit dicens: Volo, ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistae.

26. Et contristatus est rex; propter jusjurandum, et propter simul discumbentes noluit eam contristare;

27. sed misso spiculatore praecepit afferri caput ejus in disco. Et decollavit eum in carcere,

28. et attulit caput ejus in disco; et dedit illud puellae, et puella dedit matri suae.

29. Quo audito, discipuli ejus venerunt, et tulerunt corpus ejus, et posuerunt illud in monumento. *(Matth. 14, 12.)*

30. Et convenientes Apostoli ad Jesum, renuntiaverunt ei omnia, quae egerant et docuerant.

31. Et ait illis: Venite seorsum in desertum locum, et requiescite pusillum. Erant enim, qui veniebant et redibant multi; et nec spatium manducandi habebant. *(Matth. 14, 13.)*

32. Et ascendentes in navim, abierunt in desertum locum seorsum.

33. Et viderunt eos abeuntes, et cognoverunt multi; et pedestres de omnibus civitatibus concurrerunt illuc, et praevenerunt eos.

34: Et exiens vidit turbam multam Jesus, et misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem, et coepit illos docere multa. *(Matth. 9, 36.—14, 14.)*

15. A drudzy mówili: Iż Eliasz iest. Drudzy zasię powiedali: Iż prorok iest iako ieden z Proroków.

16. Co usłyszawszy Herod, rzekł: Jan któregom ia ściał, ten wstał zmartwych.

17. Abowiem ten Heród posłał y poymał Jana, y związał go w ciemnicy dla Herodiady żony Philippa brata swego, iż ią był poiał.

18. Bo Jan mówił Herodowi: Nie godzi się tobie mieć żony brata twego.

19. A Herodias czyhała nań: y chciała go zabić, a nie mogła.

20. Abowiem Heród bał się Jana. wiedząc go bydź mężem sprawiedliwym y świętym: y strzegł go, a słuchaiąc go wiele czynił: y rad go słuchał.

21. A gdy był dzień po temu, Heród dnia narodzenia swego sprawił wieczerzą panóm y tysiącznikóm, y przednieyszym Galileiéy;

22. a gdy weszła córka onéy Herodiady, y tańcowała, y spodobała się Herodowi, y społu siedzącym: rzekł król dziewce: Proś mię o co chcesz: a dam tobie;

23. y przysiągł iéy: Iż oczkolwiek prosić będziesz damci, by téż połowicę królestwa mego.

24. Ktora wyszedszy, rzekła matce swoiéy: Czego mam prosić: A ona rzekła: Głowy Jana Chrzciciela.

25. Y gdy weszła zaraz z kwapliwością do króla, prosiła mówiąc: Chcę abyś mi zaraz dał na misie głowę Jana Chrzciciela.

26. Y zasmucił się król: dla przysięgi y dla społu siedzących niechciał iéy zasmucić;

27. ale posławszy kata, rozkazał przynieść głowę iego na misie.

23 Y ściął go w więzieniu, y przyniósł głowę iego na misie: y oddał ią dziewce, a dziewka oddała ią matce swéy.

29. Co usłyszawszy uczniowie iego przyszli y wzięli ciało iego: y położyli ie w grobie.

30. Y zszedszy się Apostołowie do Jezusa, opowiedzieli mu wszytko co czynili y czego uczyli.

31. Y rzekł im: Pódźcie osobno na mieysce puste, a odpoczyńcie maluczko. Bo wiele tych było co przychadzali y odchadzali: y ani czasu mieli do iedzenia.

32. Y wstąpiwszy w łódź, ustąpili na mieysce puste osobno.

33. Y widzieli ie odieżdżaiące, y poznali mnodzy, y zbieżeli się tam pieszo ze wszech miast, y uprzedzili ie.

34. A wyszedszy Jezus uyźrzał wielką rzeszą: y był ruszony miłosierdziem nad nimi, iż byli iako owce nie maiące pasterza: y począł ie uczyć wiela rzeczy.

21. *Po temu.* Żeby sprawić ucztę, albo iżby się spełnił zamiar Herodyady. — *Tysiącznikom.* Przełożonym nad tysiącem żołnierzy.

31. *Przychadzali i odchadzali.* Którzy często odwiedzali to miejsce, gdzie się znajdował Chrystus z Apostołami, a potém wracali do domów swoich. — *Ani czasu mieli do jedzenia.* To jest Chrystus i Apostołowie.

32. *Ustąpili na miejsce puste.* To wszystko, co się tu znajduje aż do końca rozdziału, wytłumaczyliśmy Mat, 14, 13.

35. Et cum jam hora multa fieret, accesserunt discipuli ejus, dicentes: Desertus est locus hic, et jam hora praeteriit:
36. dimitte illos, ut euntes in proximas villas et vicos emant sibi cibos, quos manducent. *(Luc. 9, 12.)*
37. Et respondens ait illis: Date illis vos manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, et dabimus illis manducare.
38. Et dicit eis: Quot panes habetis? ite, et videte. Et cum cognovissent, dicunt: Quinque, et duos pisces.
39. Et praecepit illis, ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride foenum. *(Joan. 6, 10.)*
40. Et discubuerunt in partes per centenos, et quinquagenos.
41. Et acceptis quinque panibus et duobus piscibus, intuens in coelum, benedixit, et fregit panes, et dedit discipulis suis, ut ponerent ante eos; et duos pisces divisit omnibus. *(Matth. 14, 24.)*
42. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt.
43. Et sustulerunt reliquias, fragmentorum duodecim cophinos plenos; et de piscibus.
44. Erant autem qui manducaverunt quinque millia virorum.
45. Et statim coegit discipulos suos ascendere navim, ut praecederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populum.
46. Et cum dimisisset eos, abiit in montem orare.
47. Et cum sero esset, erat navis in medio mari, et ipse solus in terra;
48. et videns eos laborantes in remigando (erat enim ventus contrarius eis), et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans supra mare, et volebat praeterire eos.
49. At illi, ut viderunt eum ambulantem supra mare, putaverunt phantasma esse, et exclamaverunt.
50. Omnes enim viderunt eum: et conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, et dixit eis: Confidite, ego sum, nolite timere.
51. Et ascendit ad illos in navim, et cessavit ventus. Et plus magis intra se stupebant;
52. non enim intellexerunt de panibus, erat enim cor eorum obcaecatum.
53. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth, et applicuerunt. *(Matth. 14, 34.)*
54. Cumque egressi essent de navi, continuo cognoverunt eum,
55. et percurrentes universam regionem illam, coeperunt in grabatis eos, qui se male habebant, circumferre, ubi audiebant eum esse.

35. A gdy iuż była późna godzina, przystąpili uczniowie iego, mówiąc: Puste to mieysce iest, a godzina iuż minęła.
36. Rospuść ie, aby szedszy do bliskich wsi y miasteczek kupili sobie pokarmów któreby iedli.
37. A odpowiedaiąc rzekł im: Daycie wy im ieśdź. Y rzekli mu: Szedszy kupmy za dwieście groszy chleba: a damy im ieść.
38. Y rzekł im: Wiele chleba macie? idźcie y obaczcie. A dowiedziawszy się, powiedzieli: Pięcioro y dwie rybie.
39. Y rozkazał im posadzić wszytkie gromadami na zieloney trawie.
40. Y siedli na części po stu y po piącidziesiąt.
41. A wziąwszy pięcioro chleba, y dwie rybie: weyźrzawszy w niebo, błogosławił y łamał chleb, y dawał ucznióm swoim, aby przed nie kładli: y dwie rybie podzielił wszytkim.
42. Y iedli wszyscy, a naiedli się.
43. Y zebrali ostatki, ułomków dwanaście koszów pełnych, i z ryb.
44. A tych którzy iedli było pięć tysięcy mężów.
45. Y wnet przymusił ucznie swe wstąpić w łódź, aby go uprzedzili za morze do Bethsaydy, ażby on rospuścił lud.
46. A rospuściwszy ie, odszedł na górę modlić się.
47. A gdy było w wieczór, była łódź w pośrzodku morza, a on sam na ziemi:
48. a widząc ie pracuiące wiosły robiąc (bo im był wiatr przeciwny) a około czwartey straźey nocney przyszedł do nich chodząc po morzu: y chciał ie minąć.
49. A oni skoro uyźrzeli go chodzącego po morzu, mniemali żeby była obluda y zakrzyknęli.
50. Abowiem wszyscy go widzieli, y zatrwożyli się. A natychmiast mówił z nimi, y rzekł im: Ufaycie, iamci iest: nie lękaycie się.
51. Y wstąpił do nich w łódź, y przestał wiatr. Y tym więcey się sami w sobie zdumiewali;
52. bo nie zrozumieli byli o chlebie: iż serce ich było zaślepione.
53. A gdy się przeprawili, przyszli do ziemie Genezareth: y przybili sie ku brzegu.
54. A gdy wyszli z łodzi, natychmiast go poznali;
55. y zbiegawszy wszytkę onę krainę, poczęli nosić na łożach źle się maiące, gdzie usłyszeli że był.

37. *Szedłszy kupmy.* Powiedzieli to przez ironią, wiedzieli bowiem iż u ubogich niema tak wiele pieniędzy: tak Łuk. 9, 13: *Chybabyśmy szli i kupili pokarmów na tę wszystkę rzeszą,* co było rzeczą niepodobną, gdyż nie mieli tak wiele pieniędzy.

43. *I z ryb.* Napełnili kosze ułomkami, częścią z chleba, częścią z ryb.

52. *Bo nie zrozumieli byli o chlebie.* Niedostatecznie pojęli jak wielki był cud nakarmić pięcią chlebami i dwiema rybami niezmierne mnóstwo ludzi; i dla tego bardziej się zdziwili, iż chodził po wodzie.

56. Et quocumque introibat in vicos, vel in villas, aut civitates, in plateis ponebant infirmos, et deprecabantur eum, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent; et quotquot tangebant eum, salvi fiebant.

56. A gdziekolwiek wszedł do miasteczek albo do wsi, albo miast, kładli niemocne po ulicach: y prosili go aby się dotknęli choć kraiu szaty iego: a ile się go dotknęło, zdrowémi się stawali.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 6. w. 3. *Rzemieślnik syn Maryi.* Jako sąsiedzi Pana Chrystusowi widząc go nie tylko ubogiego człeka, ale też znając rodzice jego wedle ciała podłe i ubogie, nie znając bóstwa jego, i rodzaju jego według bóstwa, gorszyli się z niego. Tak się gorszą Aryani z człowieczeństwa jego, a Kalwinistowie z Sakramentu ciała i krwie jego, patrząc tylko na osoby chleba, które nic nie są różne od pospolitego: a nie bacząc tego, iż ciało Pańskie jest w Sakramencie, nie przez robotę piekarską, ale przez poświęcenie, i mocą słów Pana Chrystusowych.

5. *I nie mógł tam uczynić cudu.* Nie iżby on nie mógł, ale iż z strony ich wada i przekaza była, że nie byli sposobni ku przyjęciu wiary. I przetoż nie chciał tam cudów czynić, gdzie tak wielkie niedowiarstwo było, że im cuda żadnego pożytku przynieść nie mogły. I dla tegoć mało nie wszędy wiary się domaga u tych, którzy chcieli widzieć cuda jego, mówiąc: Wierz tylko. A nadto dla tego nie mógł, iż nie była rzecz słuszna, przed takimi niewiernymi cuda czynić. Jako gdy kto czego niesłusznego prosi, mówimy: Nie mogę tego uczynić. Mar. 5, 36.

9. *Dwu sukień.* Nie zakazuje dwu sukień używać zaraz kiedy tego potrzeba, ale zakazuje zbytków i wielkiego starania o rzeczy doczesne, bawiącym się służbą Bożą, i staraniem o ludzkiem zbawieniu. A ugadzając świętego Mateusza z Markiem: Tam zakazuje laski, a tu laski dozwala, dając znać, iż i laski mieć nie mieli własnéj, tylko kiedy jéj w drodze potrzebowali, inaczéj nic. Także i trzewików tylko jednę parę mieć pozwala w których chodzili, a okrom tych inszych zakazuje z sobą nosić. Augustinus lib. 2, cap. 30, de consensu Evangelist. Mar. 5, 36. Mat. 10, 10.

13. *Olejem mazali.* Rozkazania Pańskiego o mazaniu olejem, nigdzież nie czytamy: a wżdy go tu uczniowie używają. Albo tedy nie wszystko napisano: albo mieli moc apostołowie czynić nieco, o czém nie mieli wyraźnego Pańskiego rozkazania, tylko mocą onego zlecenia i poruczenia powszechnego. Zkąd też jeszcze mamy, że apostołowie i inni święci ludzie mieli moc cudów czynienia, nie tylko przez słowo swe, albo wzywanie imienia Pana Chrystusowego: ale też przez przykładanie rzeczy stworzonych, które też mają niejaką moc do uleczenia chorób. Naostatek to mazanie olejem było też niejakie przygotowanie do Sakramentu Ostatecznego pomazania. O którym Jakób 5, 14. Beda, Theophilactus, Oecumenius, na to miejsce.

18. *Nie godzi się tobie.* Godziłoć się według zakonu mojżeszowego pojąć żonę brata swego: kiedy on brat umarł bez potomstwa. Ale brat Herodow albo jeszcze żyw był, albo przynajmniéj miał córkę, oto tę skoczkę.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O potępieniu ustaw ludzkich przeciwnych prawu Bożemu, wybawieniu od djabła córki niewiasty Chananejskiéj.

1. Et conveniunt ad eum Pharisaei, et quidam de Scribis, venientes ab Jerosolymis.

2. Et cum vidissent quosdam ex discipulis ejus, communibus manibus, id est, non lotis, manducare panes, vituperaverunt. *(Matth. 15, 2.)*

3. Pharisaei enim et omnes Judaei, nisi crebro laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum;

4. et a foro nisi baptizentur, non comedunt; et alia multa sunt, quae tradita sunt illis servare, baptismata calicum et urceorum, et aeramentorum et lectorum;

5. et interrogabant eum Pharisaei et Scribae: Quare discipuli tui non ambulant juxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem?

6. At ille respondens, dixit eis: Bene prophetavit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum

1. Y zeszli się do niego Pharizeuszowie y niektórzy z Doktorów, co byli przyszli z Jeruzalem.

2. A uyźrzawszy niektóre z uczniów iego iedzące chléb rękoma pospolitémi, to iest, nie umytémi, przyganili.

3. Abowiem Pharizeuszowie y wszyscy Żydowie, ieśliby często rąk nie umywali, nie iedzą, trzymaiąc ustawę starszych:

4. y z rynku, ieśliby się nie umyli, nie iedzą: y wiele są innych rzeczy które im do chowania są podane, umywania kubków, y krużyków, y naczynia miedzianego, y łóżek;

5. y pytali go Pharizeuszowie y Doktorowie: Przecz uczniowie twoi nie chodzą według podania starszych, ale iedzą chléb pospolitémi rękoma?

6. A on odpowiedziawszy, rzékł im: Dobrze Izaiasz o was obłudnikach prorokował, iako iest na-

---

R. 7.—2. *Rękoma pospolitemi.* Pospolitemi nazywają Żydzi te rzeczy, które nie są świętemi i czystemi, dla tego, że ich wolno każdemu dotykać. — *Jedzące chleb.* Biorących pokarm.

3. *Albowiem Faryzeuszowie, i wszyscy Żydowie.* Odróżnił Żydów od Faryzeuszów, i tym drugim dał pierwsze miejsce, żebyśmy rozumieli iż Faryzeuszowie byli pierwszymi sprawcami tego podania i główniejszymi jego przestrzegaczami.—*Często.* Nawet podczas jedzenia, przez bojaźń, azali snadź dotknęli się jakiéj potrawy albo rzeczy nieczystéj w oczach prawa.—*Ustawę starszych.* Którą ułożyli byli doktorowie zakonni i faryzeuszowie, i zalecali ściśle jéj zachowanie.

4. *Z rynku.* To jest przychodząc, przez bojaźń, azali się snadź nie splugawili, dotykając się rzeczy nieczystéj, albo obcując z poganami.—*Umywania kubków.* Wszystko bowiem obmywali czego się jedno mieli dotykać podczas jedzenia. żeby się czasem nie splugawić przez ich dotknięcie, gdyby były nieczystemi.—*Łóżek.* Na których leżeli podczas jedzenia.

5. *Przecz* (dla czego) *uczniowie twoi.* Wszystko co się znajduje w tym i w następnych wierszach wytłumaczyliśmy Mat. 15, 2. i daléj. P. Wujka w. 6, 7.

est: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me: *(Isai. 29, 13.)*

7. in vanum autem me colunt, docentes doctrinas et praecepta hominum.

8. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum et calicum, et alia similia his facitis multa.

9. Et dicebat illis: Bene irritum facitis praeceptum Dei, ut traditionem vestram servetis.

10. Moyses enim dixit: Honora patrem tuum et matrem tuam; et: Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. *(Matth. 15, 4.)*

11. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri aut matri, Corban (quod est donum), quodcumque ex me, tibi profuerit:

12. et ultra non dimittitis eum quidquam facere patri suo, aut matri,

13. rescindentes verbum Dei per traditionem vestram, quam tradidistis: et similia hujusmodi multa facitis.

14. Et advocans iterum turbam, dicebat illis: Audite me, omnes, et intelligite. *(Matth. 15, 10.)*

15. Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare, sed quae de homine procedunt, illa sunt, quae communicant hominem.

16. Si quis habet aures audiendi, audiat.

17. Et cum introisset in domum a turba, interrogabant eum discipuli ejus parabolam.

18. Et ait illis: Sic et vos imprudentes estis? Non intelligitis, quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare,

19. quia non intrat in cor ejus, sed in ventrem vadit, et in secessum exit, purgans omnes escas?

20. Dicebat autem, quoniam quae de homine exeunt, illa communicant hominem.

21. Ab intus enim de corde hominum malae cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia, *(Gen. 6, 5.)*

22. furta, avaritiae, nequitiae, dolus, impudicitiae, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia.

23. Omnia haec mala ab intus procedunt, et communicant hominem.

24. Et inde surgens abiit in fines Tyri et Sidonis; et ingressus domum, neminem voluit scire, et non potuit latere. *(Matth. 15, 21.)*

25. Mulier enim statim, ut audivit de eo, cujus filia habebat spiritum immundum, intravit, et procidit ad pedes ejus.

26. Erat enim mulier gentilis, Syrophoenissa

pisano: Lud ten wargami mię czci, ale sercé ich daleko iest odemnie.

7. Lecz próżno mię chwalą, ucząc nauk y przykazania ludzkiego.

8. Abowiem opuściwszy przykazanie Boże, trzymacie ustawy ludzkie, umywanie krużyków y kubków: y wiele innych rzeczy tym podobnych czynicie.

9. Y mówił im: Czyście nisczycie przykazanie Boże, abyście ustawę wasze zachowali.

10. Bo Moyżesz rzékł: Czci oyca twego y matkę twoię: ktoby złorzeczył oycu abo matce, niechay śmiercią umrze.

11. A wy mówicie: Jeśliby człowiek rzékł oycu abo matce, Korban (co iest dar) którykolwiek będzie odemnie, tobie pomocny będzie:

12. y niedopuszczacie mu więcéy nic czynić oycu swemu abo matce,

13. nisczac słowo Boże przez ustawę waszę któraście uchwalili: y wiele rzeczy tym podobnych czynicie.

14. A przyzwawszy zasię rzeszy, mówił im: Słuchaycie mnie wszyscy, a zrozumiéycie.

15. Nie iest rzecz żadna zewnątrz człowieka y wchodząca w weń któraby go splugawić mogła: lecz rzeczy które pochodzą z człowieka, one są które pokalaią człowieka.

16. Jeśli kto ma uszy ku słuchaniu, niechay słucha.

17. A gdy wszedł w dóm od rzesze, pytali go uczniowie iego o przypowieści.

18. Y rzékł im: Także y wy nie rozumni iesteście? nie rozumiécie iż wszytko co zewnątrz wchodzi w człowieka, nie może go splugawić?

19. Abowiem nie wchodzi w serce iego, ale w brzuch idzie, y do wychodu wychodzi, czyściąc wszytki potrawy?

20. Y powiadał że co pochodzi z człowieka, to pokala człowieka.

21. Bo z wnętrzności serca człowieczego wychodzą myśli złe, cudzołostwa, porubstwa, mężobóystwa,

22. kradziestwa, łakomstwa, złości, zdrada, niewstydy, oko złe, bluźniérstwo, pycha, głupstwo.

23. Wszytko to złe z wnętrzności pochodzi, y pokala człowieka.

24. A wstawszy z tamtąd odszedł na granice Tyru y Sydonu: a wszedszy w dóm, niechciał aby kto wiedział: a zataić się nie mógł.

25. Abowiem wnet iako usłyszała o nim niewiasta, któréy córka miała ducha nieczystego, weszła y upadła u nóg iego.

26. Bo była niewiasta pogańska, rodem Syro-

11. *Jeźliby... rzekł.* Domyślać się należy: dobrze czyni. Patrz Wujka.

12. *Czynić.* Dopomagając, czyli dając utrzymanie. Patrz Wujka w. 15.

19. *Serce.* Wolę.—*Czyściąc wszystkie potrawy.* Unosząc z sobą resztki i wymioty wszystkich pokarmów.

22. *Złości.* To jest, *złe uczynki.*—*Oko złe.* Zawistne, albo chciwe.—*Głupstwo.* Oznacza się próżność i wszelka płochość, a szczególnie głupia mowa.

24. *A wstawszy ztamtąd.* Wytłumaczyliśmy to Mat. 15, 21. i dalej.—*Kto.* Żeby się nie zdało Żydom iż albo gwałci prawo, gdy obcuje z poganami, albo że nie jest Messyaszem, który, jak sądzili, był tylko posłanym dla Żydów.—*Nie chciał.* Uczynił nieco żeby utaić, lecz tego nie było dosyć. A zatém uczynił wiele chciał, nie zaś wiele mógł.

26. *Pogańska.* W greckim jest, *greczynka*; tak się bowiem nazywają niekiedy w Pismie ś. poganie, jak się pokazuje z wielu miejsc Dziejów Ap. i ś. Pawła, dla tego że po grecku mówili.

genere. Et rogabat eum, ut daemonium ejiceret de filia ejus.

27. Qui dixit illi: Sine prius saturari filios: non est enim bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.

28. At illa respondit, et dixit illi: Utique Domine, nam et catelli comedunt sub mensa de micis puerorum.

29. Et ait illi: Propter hunc sermonem vade, exiit daemonium a filia tua.

30. Et cum abiiset domum suam, invenit puellam jacentem supra lectum, et daemonium exiisse.

31. Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilaeae inter medios fines Decapoleos.

32. Et adducunt ei surdum et mutum, et deprecabantur eum, ut imponat illi manum. *(Matth. 9. 32).*

33. Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas ejus et exspuens, tetigit linguam ejus,

34. et suspiciens in coelum, ingemuit, et ait illi: Ephphetha, quod est: Adaperire.

35. Et statim apertae sunt aures ejus, et solutum est vinculum linguae ejus; et loquebatur recte.

36. Et praecepit illis, ne cui dicerent. Quanto autem eis praecipiebat, tanto magis plus praedicabant;

37. et eo amplius admirabantur, dicentes: Bene omnia fecit; et surdos fecit audire, et mutos loqui.

feniczka: y prosiła go aby czarta wyrzucił z córki iéy.

27. Który iéy rzékł: Day się piérwéy naieść synóm: bo nie dobra iest brać chléb synóm a miotać psom.

28. A ona odpowiedziała, y rzekła mu: Takci Panie: bo y szczenięta iadaią pod stołem odrobiny synowskie.

29. Y rzékł iéy: Dla téy mowy idź, wyszedł czart z córki twey.

30. A gdy odeszła do domu swego: nalazła córkę leżącą na łożu, a iż czart wyszedł.

31. A zaś wyszedszy z granic Tyru, przyszedł przez Sydon do morza Galileyskiego przez pośrzodek granic Dekapolskich.

32. Y przywiedli mu głuchego y niemego: a prosili go aby nań rękę włożył.

33. A wziąwszy go na stronę od rzesze, wpuścił palce swe w uszy iego: a splunąwszy, dotknął ięzyka iego,

34. a weyźrzawszy w niebo, westchnął, y rzékł mu: Effethah, to iest, otwórz się.

35. Y wnet się otworzyły uszy iego, y rozwiązała się związka ięzyka iego, y mówił dobrze.

36. Y przykazał im aby nikomu nie powiedali. Ale, im on więcéy zakazował, tym daleko więcéy rozsławiali;

37. y tym bardziéy się dziwowali mówiąc: Dobrze wszytko uczynił: y głuche uczynił że słyszą, y nieme, że mówią.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 6. *Lud ten wargami mię czci.* Tacyć są, którzy Chrystusa i słowo jego zawsze w uściech mają: abo którzy dobrze mówią i uczą: a przedsię źle czynią.

7. *Przykazania ludzkiego.* Nauki, ustawy, i przykazania ludzkie tu są potępione, które albo są przeciwne Boskiemu przykazaniu, albo są próżne i niepożyteczne ku zbudowaniu, albo ku wypełnieniu Boskiego rozkazania. Jakie były ustawy i zwyczaje naonczas faryzejskie, a dziś są heretyckie tym podobne. Bo choć się oni pismem popisują: wszakże wszystkie ich nauki, wymysły i ustawy, nie mają żadnego świadectwa we wszystkiem pismie i słowie Bożem. Ale ustawy i tradycye apostolskie, i Ojców ś. starych, i rozkazania kościelne każe nam Bóg chować: nie jako rzeczy od ludzi i przez ludzi podane, ale przez Ducha ś. w kościele ustawione. Dzieje 15, 28 i 43. II. Thes. 2, 11.

11. *Dar którykolwiek.* Dać co do kościoła, albo na ołtarz, nie jest zakazano: ale opuścić rodzice w potrzebie, i nie dać im pożywienia dla tego abyś raczéj dał do kościoła, to niezbożna rzecz, i przeciwna Pańskiemu przykazaniu. A tać była nauka faryzeuszów: żeby synowie raczéj do kościoła dali, niźli ojcu albo matce, by głodem umrzeć mieli.

15. *Któraby go splugawić mogła.* Jako z tych słów Pańskich nie dowiedziesz tego, żeby się naonczas go-

---

31. *Przez Sydon.* Przez miejsca blizkie Sydonowi; prawdopodobna bowiem, iż do miasta nie wchodził, żeby postąpić zgodnie z tém co rozkazał czynić uczniom swoim, którym zabronił wchodzić do miast pogańskich.— *Do morza Galilejskiego.* Do jeziora Genezaret.

32. *Głuchego i niemego.* W greckim jest, *zaledwie mówiącego.* A zatém tłumacz bierze niemego za człowieka prawie niemego i ledwie cóś mogącego mówić; ztąd po dokonaniu cudu Ewangelista powiada: *I mówił dobrze.—Aby nań rękę włożył.* Wiedzieli bowiem iż Chrystus przez wkładanie rąk wielu innych chorych uzdrowił. Albo dla tego, że starożytny był zwyczaj proroków i świętych mężów, uzdrawiać przez wkładanie rąk, co było wiadomo i poganom: przeto Naaman Syryjczyk sądził za rzecz potrzebną, żeby nań Elizeusz włożył ręce, IV. Król. 5, 11.

33. *Wziąwszy go na stronę od rzesze.* Żeby uniknąć chełpliwości, albo iżby było dogodniéj, i nie cisnęły go tłumy. — *Wpuścił palce swe w uszy jego.* Palec prawéj ręki włożył do jednego ucha, a lewéj do drugiego, oznaczając tą ceremonią, że on otwiera i jakby przedziurawia palcem uszy głuche i założone. — *Dotknął języka jego.* Stosownie użył Chrystus tego obrzędu; ślina bowiem zwilża język, i czyni go obrótnym i sposobnym do mówienia. Patrz Wujka.

34. *Wejrzawszy w niebo.* Modląc się do Ojca, i wskazując źródło, z którego wypływają wszelkie dobra i lekarstwo na nasze nieszczęścia. — *Westchnął.* Ulitowawszy się nad naturą ludzką, która jest podległą tak licznym i ciężkim niedogodnościom i nieszczęściom. Patrz Wujka.

36. *Przykazał im, aby nikomu nie powiadali.* I tym, którzy byli przyprowadzili głuchoniemego, i samemu uzdrowionemu. Dla czego uzdrowionym rozkazywał milczeć, powiedzieliśmy Mat. 8, 4. i 9, 30.

37. *I głuche uczynił że słyszą, i nieme że mówią.* Albo się bierze liczba mnoga zamiast pojedyńczéj, albo powiadają o innych także głuchych i niemych uzdrowionych przez Pana.

dziło Żydom używać pokarmów w zakonie zakazanych: tak ani teraz z nich nie dowiedziesz, iżby wolno było Chrześcijanom pożywać pokarmów od Kościoła zakazanych. Chocia tak teraz, jako i naonczas wszystkie pokarmy były czyste, i nie mogły człowieka pokalać. Lecz i my, i oni, nie dla tego się od niektórych pokarmów wstrzymywamy, żeby one złe i plugawe były: ale oni dla figury albo wyznaczenia, a my dla posłuszeństwa i dla utrapienia ciała. Nie winoć, ani piwo, ani mięso pokala człowieka: ale złe używanie tych rzeczy: obżarstwo, pijaństwo, nieposłuszeństwo, i wzgarda Kościoła Bożego.

33. *A plunąwszy.* Nie tylko przez słowa i wolą Pana Chrystusowę, ale też przez ceremonie, i przykładanie zwierzchne rzeczy stworzonych, zwłaszcza poświęconych, Pan Bóg cuda czyni. Jako oto ślina Chrystusowa, chocia nie była częścią ciała jego, ale jakiś zbytek, wszakże jednak świętą. Theophilactus na to miejsce.

13. *Effethah.* Kościoł, z natchnienia Bożego przykładem Chrystusa Pana, używa podobnych ceremonij, w Exorcyzmiech przede chrztem, na uzdrowienie dusz: jakim tu Pan Chrystus uzdrowił niemoc duszną zaraz i cielesną. Ambr. lib 1, de Sacram. cap. 1.

CAPUT VIII.

1. In diebus illis iterum cum turba multa esset, nec haberent, quod manducarent, convocatis discipulis, ait illis: *(Matth. 15, 32).*

2. Misereor super turbam, quia, ecce, jam triduo sustinent me, nec habent, quod manducent:

3. et si dimisero eos jejunos in domum suam, deficient in via, quidam enim ex eis de longe venerunt.

4. Et responderunt ei discipuli sui: Unde illos quis poterit hic saturare panibus in solitudine?

5. Et interrogavit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem.

6. Et praecepit turbae discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens fregit, et dabat discipulis suis, ut apponerent; et apposuerunt turbae.

7. Et habebant pisciculos paucos; et ipsos benedixit, et jussit apponi.

8. Et manducaverunt, et saturati sunt, et sustulerunt, quod superaverat de fragmentis septem sportas.

9. Erant autem, qui manducaverant, quasi quatuor millia, et dimisit eos.

10. Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

11. Et exierunt Pharisaei, et coeperunt conquirere cum eo, quaerentes ab illo signum de coelo, tentantes eum. *(Matth. 16, 1).*

12. Et ingemiscens spiritu, ait: Quid generatio ista signum quaerit? Amen, dico vobis: Si dabitur generationi isti signum.

13. Et dimittens eos, ascendit iterum navim, et abiit trans fretum.

14. Et obliti sunt panes sumere, et nisi unum panem non habebant secum in navi. *(Matth. 16, 5).*

15. Et praecipiebat eis, dicens: videte, et cavate a fermento Pharisaeorum, et fermento Herodis.

ROZDZIAŁ 8.

O cudowném nakarmieniu czterech tysięcy ludzi, uzdrowieniu ślepego, i t. d.

1. W one dni zasię gdy wielka rzesza była, a nie mieli coby iedli: wezwawszy uczniów swoich, rzekł im:

2. Żal mi ludu, iż oto iuż trzy dni trwaią przy mnie, a nie maią coby iedli:

3. a ieśli ie opuszczę głodne do domów ich, ustaną na drodze: bo niektórzy z nich z daleka przyszli.

4. Y odpowiedzieli mu uczniowie iego: Z kądże ich będzie mógł kto tu na puszczy nakarmić chlebem?

5. Y zapytał ich: Wiele chleba macie? Którzy rzekli: Siedmioro.

6. Y roskazał rzeszy usieśdź na ziemi. A wziąwszy siedmioro chleba, dzięki czyniąc łamał y dawał uczniòm swoim, aby przed nie kładli: y kładli przed rzeszą.

7. Mieli też y trochę rybek: y te błogosławił y kazał przed nie położyć.

8. Y iedli, y naiedli się: y zebrali co zbyło z ułomków, siedm koszów.

9. A było tych co iedli około czterech tysięcy: y rozpuścił ie.

10. A wnet wszedszy w łódź z uczniami swoimi, przyszedł w strony Dalmanuta.

11. Y wyszli Pharizeuszowie, y poczęli się z nim gadać domagaiąc się u niego znaku z nieba, kusząc go.

12. A westchnąwszy w duchu, rzekł: Czemu naród ten znaku szuka? Zaprawdę powiadam wam, ieśli będzie dany znak narodowi temu.

13. A rozpuściwszy ie, wstąpił zasię w łódź, y odszedł za morze.

14. Y zapomnieli wziąć chleba: y nie mieli z sobą iedno ieden chléb w łodzi.

15. Y roskazował im, mówiąc: Patrzcie, a chrońcie się kwasu Pharizayskiego y kwasu Herodowego.

R. 8.—1. *W one dni.* Historyą tę wytłumaczyliśmy Mat. 15, 32. i daléj. Patrz Wujka w. 2—7.

10. *Dalmanuta.* Mat. 15, 39 ma, *Magedan.* Były to dwa sąsiednie miasta za morzem Galilejskiém, przeto ta sama także kraina.

11. *I wyszli Faryzeuszowie.* To się wytłumaczyło Mat. 16, 1. i daléj.—*Gadać.* W greckim *wieść spór.*

12. *W duchu.* To jest, w sobie.—*Jeżli będzie dany.* Nie będzie dany: tak Psal. 88, 36. mamy: *Razem przysiągł w świętym moim, jeżli skłamam Dawidowi;* to jest nie skłamię Dawidowi.

14. *Jedno jeden chleb.* Jeden tylko bochenek chleba mieli z sobą w łodzi.

15. *Kwasu Herodowego.* Nauki Herodyanów. Patrz Mat. 22, 16.

16. Et cogitabant, ad alterutrum dicentes: Quia panes non habemus.

17. Quo cognito, ait illis Jesus: Quid cogitatis, quia panes non habetis? nondum cognoscitis nec intelligitis? adhuc caecatum habetis cor vestrum?

18. Oculos habentes non videtis? et aures habentes non auditis? Nec recordamini, *(Supr. 6, 41. Joan. 6, 11).*

19. quando quinque panes fregi in quinque millia: quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim.

20. Quando et septem panes in quatuor millia: quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei: Septem.

21. Et dicebat eis: Quomodo nondum intelligitis?

22. Et veniunt Bethsaidam, et adducunt ei caecum, et rogabant eum, ut illum tangeret.

23. Et apprehensa manu caeci, eduxit eum extra vicum, et exspuens in oculos ejus, impositis manibus suis, interrogavit eum, si quid videret.

24. Et aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes.

25. Deinde iterum imposuit manus super oculos ejus; et coepit videre, et restitutus est ita, ut clare videret omnia.

26. Et misit illum in domum suam, dicens: Vade in domum tuam, et si in vicum introieris, nemini dixeris.

27. Et egressus est Jesus, et discipuli ejus, in castella Caesareae Philippi; et in via interrogabat discipulos suos, dicens eis: Quem me dicunt esse homines? *(Matth. 16, 13).*

28. Qui responderunt illi, dicentes: Joannem Baptistam, alii Eliam, alii vero quasi unum de prophetis.

29. Tunc dicit illis: Vos vero, quem me esse dicitis? Respondens Petrus ait ei: Tu es Christus.

30. Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo.

31. Et coepit docere eos, quoniam oportet Filium hominis pati multa, et reprobari a Senioribus, et a summis Sacerdotibus et Scribis, et occidi, et post tres dies resurgere.

32. Et palam verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, coepit increpare eum.

33. Qui conversus, et videns discipulos suos, comminatus est Petro, dicens: Vade retro me, satana, quoniam non sapis, quae Dei sunt, sed quae sunt hominum.

16. Y myślili ieden do drugiego mówiąc: Że niemamy chleba.

17. Co poznawszy rzekł im Jezus: Cóż myślicie, że chleba nie macie? iescześ nie baczycie ani rozumiecie? iescześ macie serce wasze zaślepione?

18. Oczy maiąc nie widzicie, y uszy maiąc nie słyszycie? Ani pamiętacie,

19. gdym pięcioro chleba łamał na pięć tysięcy: wieleście odnieśli koszów pełnych ułomków? Rzekli mu: Dwanaście.

20. A gdy siedmioro chleba na cztery tysiące, wieleście koszów zebrali ułomków? Y rzekli mu: Siedm.

21. Y mówił im: Jakóż iescze nie rozumiecie?

22. Y przyszli do Bethsaidy: y przywiedli mu ślepego, y prosili, aby się go dotknął.

23. A uiąwszy ślepego rękę, wywiódł go za miasteczko: a plunąwszy na oczy iego, włożywszy ręce swe, pytał go ieśliby co widział.

24. A on patrząc, mówił: Widzę ludzie iako drzewa chodzące.

25. Potym zasię położył ręce na oczy iego: y począł widzieć, y uzdrowiony iest, tak iż widział wszytko iaśnie.

26. Y odesłał go do domu iego, mówiąc: Idź do domu swego: a ieśli wnidziesz do miasteczka, żadnemu nie powiaday.

27. Y wyszedł Jezus y uczniowie iego do miasteczek Césarei Philippowéy: a w drodze pytał uczniów swych, mówiąc im: Czym mię powiadaią bydź ludzie?

28. Którzy mu odpowiedzieli, mówiąc: Janem Chrzcicielem, drudzy Eliaszem, a drudzy iakoby iednym z proroków.

29. Tedy im rzekł: A wy kim mię bydź powiadacie? A odpowiadaiąc Piotr, rzekł mu: Ty iesteś Chrystus.

30. Y zagroził im aby o nim nikomu nie powiadali.

31. Y począł ie nauczać, iż potrzeba żeby Syn człowieczy wiele cierpiał: y wzgardzonym był od starszych, y od przednieyszych kapłanów y od Doktorów, y zabitym, a po trzech dni zmartwychwstał.

32. A mówił otworzyście słowo. Y wziąwszy go Piotr, począł go strofować.

33. A on obróciwszy się, a widząc ucznie swe, zgromił Piotra, mówiąc: Idź za mną szathanie: bo nie rozumiesz co iest Bożego, ale co iest ludzkiego.

---

17. *Rozumiecie.* Mojéj potęgi.

22. *Przyszli do Betsaidy.* Betsaida była miastem Piotra, Andrzeja i Filipa, i jak sądzi ś. Chryzostom (hom. 9.) na to miejsce, także Jakóba i Jana. Brokardus (prima part. c. 5, § 6).

23. *Wywiódł go za miasteczko.* Żeby się nie zbiegły tłumy; chciał bowiem uczynić cud przed niewielu, i dać przykład jak należy unikać chełpliwości.— *Plunąwszy na oczy jego.* Namazał je, jakby maścią, śliną ust swoich, i naprzód nie zupełnie go uleczył, gdyż nie doskonale wierzył, powiada Teofilaktus; oprócz tego uczynił tak dla rozniecenia żądzy i wiary ślepego; nareszcie przywrócił mu wzrok zupełny, albowiem *Boże sprawy są doskonałe.* Deut. 32, 4. Patrz Wujka.

24. *Ludzie jako drzewa chodzące.* Ludzie, których widzę chodzących, nie zdają się mnie ludźmi lecz drzewami.

26. *Odesłał go do domu jego.* Odsyła go do domu, żeby się nie rozgłosił cud, gdyby wszedł do miasta, lub gdzieindziéj.— *Jeżli wnidziesz do miasteczka.* Do Betsaidy.

27. *I wyszedł Jezus.* Tośmy wytłumaczyli Mat. 16, 13 i daléj.

34. Et convocata turba cum discipulis suis, dixit eis: Si quis vult me sequi, deneget semetipsum, et tollat crucem suam et sequatur me. *(Matth. 10, 38)*.

35. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me et Evangelium, salvam faciet eam. *(Luc. 17, 33. Joan. 12, 25)*.

36. Quid enim proderit homini si lucretur mundum totum, et detrimentum animae suae faciat?

37. Aut quid dabit homo commutationis pro anima sua?

38. Qui enim me confusus fuerit et verba mea in generatione ista adultera et peccatrice, et Filius hominis confundetur eum, cum venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis. *(Matth. 10, 33. Luc. 9, 26.—12, 9)*.

39. Et dicebat illis: Amen, dico vobis: Quia sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute. *(Matth. 16, 28)*.

34. A wezwawszy rzesze z uczniami swymi, rzekł im: Jeśli kto chce za mną iśdź, niech samego siebie zaprzy: a weźmie krzyż swóy, y niech mię naszladuie.

35. Abowiem ktoby chciał zachować duszę swą, straci ią: a ktoby utracił duszę swą dla mnie y Ewanieliiéy, zachowa ią.

36. Bo cóż pomoże człowiekowi, choćby wszytek świat pozyskał, a szkodęby podiął na duszy swoiéy?

37. Abo co za odmianę da człowiek za duszę swą?

38. Abowiem ktoby się wstydał mnie, y słów moich między narodem tym cudzołożnym y grzesznym: zawstyda się go y syn człowieczy, gdy przydzie w chwale oyca swego z anioły świętymi.

39. Y mówił im, zaprawdę powiadam wam, iż są niektórzy z tych co tu stoią, którzy nie ukuszą śmierci, aż uyźrzą królestwo Boże przychodzące w mocy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 2. *Już trzy dni trwają przy mnie.* Wielka chęć wiernych ludzi do słowa Bożego: i dziwna słodkość mowy Chrystusowéj: dla któréj ludzie zapominali cielesnego pokarmu.

6. *Dawał uczniom swoim.* Nie sam przez się, ale przez apostoły swe Chrystus ludzie karmi: tém nas ucząc, iż słowo Pańskie i Sakramenty ś. nie wedle myśli naszéj brać i przyjmować mamy, ale według rozsądku i szafunku przełożonych i pasterzów naszych.

7. *I te błogosławił.* Obacz przeciw heretykom, iż tu i gdzie indziéj błogosławieństwo nie ściąga się do Boga, ale do stworzenia. Błogosławił tedy rybom onym, to jest, przeżegnał je, i tém przeżegnaniem i błogosławieństwem rozmnożył je. Błogosławił chleb i kielich na ostatniéj wieczerzy, i przemienił je w ciało i krew swoję. Albowiem błogosławieństwo Boże nigdy nie jest próżne, ale zawsze w rzeczach stworzonych niejaką odmianę w lepsze sprawuje.

23. *Włożywszy ręce.* Pan Chrystus wiele rzeczy dotknieniem samém czynił: naucząjąc nas nie gardzić dotykaniem się i przykładaniem zwierzchniem rzeczy świętych: a nie chlubić się samym duchem i samą wiarą: jako heretycy.

35. *Dla mnie i Ewangelii.* Przez Ewangelią nic rozumiéj tylko pismo czterech Ewangelistów: ale wszystkie pisma apostolskie, i cokolwiek jedno Pan Chrystus mówił albo czego uczył. Albowiem tak niżéj wykłada: Ktoby się mnie wstydał, i słów moich i t. d. A nie tylko słowa jego są Ewangelia, ale czegokolwiek apostołowie słowem albo pismem uczyli. Jako indziéj mówi: Kto was wzgardza mnie wzgardza. Przetoż dla wyznania i obrony któregożkolwiek artykułu katolickiéj wiary, raczéj umrzeć mamy, a niźli się go zaprzeć. A toć jest duszę kłaść dla Chrystusa i dla Ewangelii. Łuk. 10, 16.

36. *Wszystek świat.* To niech uważają, którzy dla obłudy świata tego, poddają się niesprawiedliwym ustawom i prawom ludzkim, w sprawie religii, przeciw swemu własnemu sumieniu: zatracając dusze swoje, i królestwo one wieczne utracając dla kilku dni żywota doczesnego, albo dla trochy majętności, żeby jéj nie utracili.

CAPUT IX. — ROZDZIAŁ 9.

O przemienieniu Jezusa, uzdrowieniu lunatyka, przepowiedni śmierci, i t. d.

1. Et post dies sex assumit Jesus Petrum, et Jacobum et Joannem, et ducit illos in montem excelsum seorsum solos; et transfiguratus est coram ipsis. *(Matth. 17, 1)*.

3. Et vestimenta ejus facta sunt splendentia, et candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere.

3. Et apparuit illis Elias cum Moyse: et erant loquentes cum Jesu.

1. A po sześci dniach wziął Jezus Piotra, y Jakóba, y Jana: y wwiódł ie na górę wysoką same osobno, y przemienił się przed nimi.

2. A szaty iego stały się iasne y bardzo białe iako śnieg: iakich niemoże farbierz na ziemi białych uczynić.

3. Y ukazał się Eliasz z Moyżeszem: y rozmawiali z Jezusem.

---

35. *Ewangelii.* Dla dóbr, które zapowiada Ewangelia; albo dla wiary ewangelicznéj. P. W.

38. *Słów moich.* Mojéj nauki.— *Cudzołożnym.* Tak się nazywa dla tego, że miał zwyczaj odpadać od Boga przez bałwochwalstwo i grzechy.— *Zawstydzi się.* I nie policzy między swoimi.

39. *Są niektórzy z tych co tu stoją.* Patrz, co się rzekło Mat. 16, 28.— *W mocy.* W chwale przemienienia.

R. 9.—1. *A po sześci dniach.* Historyą przemienienia wytłumaczyliśmy Mat. 17, 1.

4. Et respondens Petrus ait Jesu: Rabbi, bonum est, nos hic esse, et faciamus tria tabernacula: tibi unum, et Moysi unum, et Eliae unum.
5. Non enim sciebat, quid diceret; erant enim timore exterriti.
6. Et facta est nubes obumbrans eos, et venit vox de nube, dicens: Hic est filius meus charissimus: audite illum.
7. Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt, nisi Jesum tantum secum.
8. Et descendentibus illis de monte, praecepit illis, ne cuiquam, quae vidissent, narrarent, nisi cum Filius hominis a mortuis resurrexerit. *(Matth. 17, 9)*.
9. Et verbum continuerunt apud se, conquirentes, quid esset: Cum a mortuis resurrexerit.
10. Et interrogabant eum, dicentes: Quid ergo dicunt Pharisaei et Scribae: Quia Eliam oportet venire primum? *(Mal. 4, 5)*.
11. Qui respondens ait illis: Elias cum venerit primo, restituet omnia, et quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur et contemnatur. *(Isai. 53, 3)*.
12. Sed dico vobis: Quia et Elias venit (et fecerunt illi, quaecumque voluerunt), sicut scriptum est de eo. *(Matth. 17, 12)*.
13. Et veniens ad discipulos suos vidit turbam magnam circa eos, et Scribas conquirentes cum illis.
14. Et confestim omnis populus videns Jesum stupefactus est, et expaverunt, et accurrentes salutabant eum.
15. Et interrogavit eos: Quid inter vos conquiritis?
16. Et respondens unus de turba, dixit: Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum, *(Luc. 9, 38)*.
17. qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, et spumat, et stridet dentibus, et arescit: et dixi discipulis tuis, ut ejicerent illum, et non potuerunt.
18. Qui respondens eis dixit: O generatio incredula, quamdiu apud vos ero? quamdiu vos patiar? Afferte illum ad me.
19. Et attulerunt eum. Et cum vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum; et elisus in terram, volutabatur spumans.
20. Et interrogavit patrem ejus: Quantum temporis est, ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia:
21. et frequenter eum in ignem et in aquas misit, ut eum perderet: sed si quid potes, adjuva nos, misertus nostri.

4. A odpowiedaiąc Piotr, rzekł Jezusowi: Rabbi, dobrze nam tu bydź: y uczyńmy trzy przybytki, tobie ieden, a Moyżeszowi ieden, a Eliaszowi ieden.
5. Abowiem nie wiedział co mówił: bo przestraszeni boiaźnią byli.
6. Y stał się obłok który ie zasłonił: y przyszedł z obłoku głos, mówiąc: Ten iest syn móy namilszy: słuchaycie go.
7. A wnet obeyźrzawszy się, żadnego więcéy nie widzieli, iedno tylko Jezusa z sobą.
8. A gdy zstępowali z góry, roskazał im aby nikomu nie powiedali co widzieli: aż kiedyby Syn człowieczy zmartwychwstał.
9. Y zachowali słowo u siebie: pytaiąc się między sobą coby było, kiedy zmartwychwstanie.
10. Y pytali go, mówiąc: Cóż tedy Pharizeuszowie y Doktorowie powiedaią, iż piérwéy potrzeba aby przyszedł Eliasz?
11. Który odpowiedaiąc, rzékł im: Eliaszci przyszedszy piérwéy naprawi wszytko: a iako iest napisano o synu człowieczym, aby wiele ucierpiał y wzgardzony był.
12. Ale wam powiedam, że przyszedł y Eliasz (y uczynili mu cokolwiek chcieli) iako o nim iest napisano.
13. A gdy przyszedł do swych uczniów, uyźrzał wielką rzeszą około nich, y Doktory gadaiące się z nimi.
14. A wnet uyźrzawszy Jezusa wszytek lud zdumiał się, y polękali się: a przybieżawszy witali go.
15. Y pytał ich: O co się gadacie między sobą?
16. A odpowiedaiąc ieden z rzeszéy, rzékł: Nauczycielu, przywiódłem do ciebie syna mego, który ma ducha niemego:
17. który gdzieżkolwiek go napaduie tłucze go, y ślini się, y zgrzyta zębami, a schnie: Y mówiłem uczniom twoim aby go wyrzucili, a nie mogli.
18. Który odpowiedaiąc im, rzekł: O narodzie niewierny, dokądże przy was będę? dokądże was ciérpieć będę? przynieście go do mnie.
19. Y przynieśli go. A gdy go uyźrzał, natychmiast go duch iął targać: a upadszy na ziemię przewracał się śliniąc się.
20. Y spytał oyca iego: Jako dawny czas iest, iako się mu to przydało? A on powiedział: Z dzieciństwa:
21. y często miotał go w ogień y w wodę, aby go stracił: ale możeszli co, ratuy nas, zlitowawszy się nad nami.

---

9. *Pytając się między sobą.* Rozprawiając: tak w rozdziale powyż. w 11, i w tym rozdz. w. 13.

14. *Zdumiał się, i polękali się.* Być może z powodu blasku chwały, którym jaśniało oblicze.

15. *O co się gadacie.* O czém rozprawiacie i spieracie się.

16. *Przywiodłem do ciebie syna.* Historyą tę o lunatyku wytłumaczyliśmy Math. 17, 14.

17. *Schnie.* Utraca zmysły.

21. *Możeszli co, ratuj nas.* Co się tyczy wiary, daleko ten był niższym od owego, który chociaż cierpiał długą i nieuleczoną niemoc, jednak rzekł: *Panie, jeżli chcesz, możesz mię oczyścić,* wyżéj r. 1, w. 40.

22. Jesus autem ait illi: Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.

23. Et continuo exclamans pater pueri cum lacrymis ajebat: Credo, Domine: adjuva incredulitatem meam.

24. Et cum videret Jesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi: Surde et mute spiritus, ego praecipio tibi: Exi ab eo, et amplius ne introeas in eum.

25. Et exclamans et multum discerpens eum exiit ab eo; et factus est sicut mortuus, ita ut multi dicerent: Quia mortuus est.

26. Jesus autem tenens manum ejus, elevavit eum; et surrexit.

27. Et cum introisset in domum, discipuli ejus secreto interrogabant eum: Quare nos non potuimus ejicere eum?

28. Et dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione et jejunio.

29. Et inde profecti praetergrediebantur Galilaeam; nec volebat quemquam scire. *(Matth. 17, 21).*

30. Docebat autem discipulos suos, et dicebat illis: Quoniam Filius hominis tradetur in manus hominum, et occident eum, et occisus tertia die resurget. *(Luc. 9, 22).*

31. At illi ignorabant verbum, et timebant interrogare eum.

32. Et venerunt Capharnaum. Qui cum domi essent, interrogabat eos: Quid in via tractabatis?

33. At illi tacebant; siquidem in via inter se disputaverant, quis eorum major esset. *(Matth.18,1).*

34. Et residens vocavit duodecim, et ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus et omnium minister.

35. Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum; quem cum complexus esset, ait illis:

36. Quisquis unum ex hujusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit: et quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum, qui misit me.

37. Respondit illi Joannes, dicens: Magister, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem daemonia, qui non sequitur nos, et prohibuimus eum. *(Luc. 9, 49).*

22. A Jezus rzekł mu: Jeśli wierzyć możesz, wszytko iest podobno wierzącemu.

23. A natychmiast zawoławszy ociec dziecięcia, ze łzami rzekł: Wierzę Panie: ratuy niedowiarstwa mego.

24. A widząc Jezus iż się rzesza zbiegała, zagroził duchowi nieczystemu, mówiąc mu: Głuchy y niemy duchu, ia tobie roskazuię, wynidź z niego: a nie wchodź więcey weń.

25. A zawoławszy, y barzo go stargawszy wyszedł z niego: y stał się iako umarły: tak, że ich wiele mówiło, iż umarł.

26. A Jezus uiąwszy rękę iego, podniósł go, y wstał.

27. A gdy wszedł do domu, uczniowie iego pytali go osobno: Czemużeśmy go my wyrzucić niemogli?

28. Y rzekł im: Ten rodzay żadnym sposobem wyniśdź nie może, iedno za modlitwą y postem.

29. Y wyszedszy ztamtąd przeszli przez Galileą; a niechciał aby kto wiedział.

30. A nauczał ucznie swe, y mówił im: Iż syn człowieczy będzie wydan w ręce ludzkie, y zabiią go, a zabity wstanie dnia trzeciego.

31. Lecz oni słowa nie zrozumieli: a bali się go spytać.

32. Y przyszli do Kapharnaum. Którzy gdy w domu byli, pytał ich: Coście w drodze rozmawiali?

33. Lecz oni milczeli: abowiem w drodze z sobą rozmawiali, ktoby z nich był więtszy.

34. A siedząc wezwał dwunaście, y rzekł im: Jeśli kto chce bydź piérwszym, będzie ze wszech ostatecznym, y sługą wszytkich.

35. Y wziąwszy dzieciątko, postawił ie w pośrzód ich, które gdy obłapił, rzekł im:

36. Któżkolwiek iedno z takowych dziateczek przyimie w imię moie mnie przyimuie: a ktokolwiek mnie przyimuie. nie mnie przyimuie, ale tego który mię posłał.

37. Odpowiedział mu Jan, mówiąc: Nauczycielu, widzieliśmy niektórego w imię twoie czarty wyrzucaiącego, który nie chodzi za nami: y zakazaliśmy mu.

23. *Ratuj niedowiarstwa mego.* Dopełnij, proszę, jeśli czego braknie wierze mojéj.

24. *Zagroził.* Rozkazał mu.

29. *Przeszli przez Galileą.* Chciał bowiem przejść potajemnie, żeby nikt o tém nie wiedział.—*A niechciał aby kto wiedział.* Gdyż z powodu zbliżenia się czasu męki, spieszył do Jerozolimy.

30. *Syn człowieczy będzie wydan.* Patrz Mat. 17, 21.

31. *Słowa nie zrozumieli.* Nie zrozumieli tego co im Chrystus mówił.

32. *I przyszli do Kafarnaum.* Patrz Mat. 18, 21.

33. *Oni milczeli.* Wstydzili się bowiem tego, że się pysznie o pierwszeństwo sprzeczali.

34. *Będzie.* To jest, niech będzie.—„*Obłapiać*". Uściskać, rękami do siebie przyciskać. *Linde.*

35. *Wziąwszy dzieciątko.* Ukazawszy na dziecię, kładzie przed oczy przykład pokory i prostoty; albowiem nic niema pokorniejszego i prostszego nad dziecię, które nic zgoła nie myśli o czci i zdradzie.—*Które gdy obłapił.* W greckim jest, *gdy wziął na kolana.* Objął dziecię dla tego, żeby pokazać, jak wielce się mu podoba pokora i prostota.

36. *Któżkolwiek jedno.* Patrz, co się rzekło Mat. 18, 5.—*A ktokolwiek mnie przyjmuje.* Oznacza się, iż nagroda za przyjęcie Chrystusa nie będzie taka, jakiéj się można spodziewać od człowieka, lecz taka, jaką daje Bóg za przyjęcie siebie.—*Nie mnie przyjmuje.* Nie tak mnie przyjmuje, jak Boga.

37. *Odpowiedział.* Robiliśmy już nieraz uwagę, że słowo *odpowiadam* nie rzadko się używa nawet wtenczas gdy kto rozpoczyna mowę, i gdy nie poprzedziło żadne zapytanie.— *W imię twoje czarty wyrzucającego.* I źli także mogą wyrzucać czartów w imię Chrystusowe, jak się to pokazuje z Mat. 7, 22: *Wiele ich rzecze mi dnia onego: Panie, Panie, izaliśmy w imię twoje nie prorokowali, i w imię twe czartów nie wyganiali, i w imię twe wiele cudów nie czynili? A tedy wyznam im, żem was nigdy nie znał: odstąpcie*

38. Jesus autem ait: Nolite prohibere eum: nemo est enim, qui faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me: *(1. Cor. 12, 3)*.

39. qui enim non est adversum vos, pro vobis est. *(Luc. 9, 50)*.

40. Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquae in nomine meo, quia Christi estis: Amen dico vobis: non perdet mercedem suam. *(Matth. 10, 42)*.

41. Et quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis, si circumdaretur mola asinaria collo ejus, et in mare mitteretur. *(Matth. 18, 6)*.

42. Et si scandalizaverit te manus tua, abscinde illam: bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, *(Matth. 5, 30.— 18, 8)*.

43. ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur.

44. Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum: bonum est tibi claudum introire in vitam aeternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis,

45. ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur. *(Isai. 66, 24)*.

46. Quodsi oculus tuus scandalizat te, ejice eum: bonum est tibi luscum introire in regnum Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis,

47. ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur.

48. Omnis enim igne salietur, et omnis victima sale salietur. *(Lev. 2, 13)*.

49. Bonum est sal: quodsi sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? Habete in vobis sal, et pacem habete inter vos. *(Matth. 5, 13)*.

38. A Jezus rzékł: Nie zakazuycie mu. Abowiem żaden nie iest, ktoryby czynił cuda w imię moie, a mógłby prędko źle mówić o mnie.

39. Bo kto nie iest przeciwko wam, za wami iest.

40. Abowiem ktobykolwiek wam dał ku piciu kubek wody w imię moie, iżeście Christusowi, zaprawdę powiedam wam, nie utraci swéy zapłaty.

41. A ktobykolwiek zgorszył iednego z tych maluczkich wierzących w mię: lepieyby mu iżby był uwiązan młyński kamień około szyie iego, y był wrzucon w morze.

42. A ieśliby ręka twa gorszyła cię, odetni ią: lepiéy iest tobie wniśdź do żywota ułomnym, niż maiąc obie ręce iśdź do piekła w ogień nieugaszony:

43. gdzie robak ich nie umiéra, a ogień nie gaśnie.

44. A ieśli cię noga twoia gorszy, utni ią: lepiéy iest tobie wniśdź chromym do żywota wiecznego, niż maiąc obie nodze, bydź wrzuconym do piekła ognia nie ugaszonego:

45. gdzie robak ich nie umiéra, a ogień nie gaśnie.

46. A ieśli cię oko twe gorszy, wyłup ie: lepiéy iest tobie wniśdź iednookim do królestwa Bożego, niźli maiąc obie oczy, wrzuconym bydź do piekła ognistego,

47. gdzie robak ich nie umiéra, a ogień nie gaśnie.

48. Abowiem każdy ogniem będzie posolon: a każda ofiara będzie solą osolona.

49. Dobrać iest sól: ale ieśli sól nie słona będzie, czymże ią osolicie? Miéycież w sobie sól, a pokóy miéycie między sobą.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 9. w. 4. *I ujrzeli Eliasza z Mojżeszem.* Mojżesz znamionuje ludzie święte przedtém zmarłe niż Pan Chrystus przyjdzie na sąd w swym majestacie. A Eliasz (który jeszcze był nie umarł) figuruje święte, które Pan Chrystus zastanie jeszcze żywe, kiedy przyjdzie w chwale. Tam wszyscy społem poczną z Chrystusem królować, w onéj chwale wiecznéj. Beda na to miejsce. Nadto zakon i prorocy poświadczają Panu Chrystusowi: i święci po śmierci mogą się żywym pokazować. August. de cura pro mortuis cap. 15 et 16.

12. *Przyszedł Eliasz.* Eliasz żarliwy był o zakon Pański, i grzechy wielce karał, y mieszkał na puszczy, i uprzedzi wtóre przyjście Pańskie. Takiż był Jan ś. przed pierwszem przyjściem Pana Chrystusowem, żarliwy, strofujący złości, i uprzedziciel Pański. Theodoret. in Catena Thomae in hunc locum.

37. *W imię twoje.* Czynią cuda w imię Pana Jezusowe czasem i źli i niewierni ludzie, na potwierdzenie prawdy, i ku chwale Bożéj. Tak iż też Julian niezbożny apostata wygnał czarty znamieniem krzyża ś. jako

odemnie którzy nieprawość czynicie. Czy zaś ten, o którym tu mowa, był dobrym, czy złym, rzeczą jest niepewną. — *Który nie chodzi za nami.* Który się wprawdzie trzyma twojéj nauki i wiary, lecz nie jest z naszego grona apostolskiego, któremu tylko, jak się zdaje, dałeś tę władzę.— *Zakazaliśmy mu.* Nie ze złéj woli albo przez zazdrość zakazali, lecz przez gorliwość, chociaż nierozważną. P. W.

38. *Nie zakazujcie.* Na przyszłość.— *Mógłby prędko źle mówić o mnie.* Którýby nie uznawał mojéj potęgi, i nie wyznawał mnie za Chrystusa; przeto taki nie łatwo może o mnie źle mówić, owszem sam moję moc i bóstwo opowiada.

40. *Albowiem ktobykolwiek.* Patrz, co się rzekło Mat. 10, 42.— *Iżeście Chrystusowi.* Uczniowie. P. Wujka.

42. *Jeźliby ręka twa gorszyła cię.* Patrz, co się rzekło Mat. 5, 29.

43. *Robak.* Słowa są Izaiasza rozdz. ostatni, w. 24, gdzie prorok tak mówi o klęskach i porażkach Żydów, iż razem ma także na względzie i kary piekielne. Przez robaka niektórzy rozumieją zgryzoty sumienia. Maldonat mniema, iż robak oznacza tu przenośnie to samo co we właściwém znaczeniu ogień, i że spójnik *a* nie jest właściwie łączącym, ale tłumaczącym.

48. *Każdy ogniem będzie posolon.* Każdy potępiony, jako ofiara boskiéj sprawiedliwości, będzie niejako posolony solą ognia. Patrz Wujka.

49. *Dobrać jest sól.* Ponieważ wspomniał Ewangelista o soli, przeto przywodzi inną mowę Chrystusa, w któréj jest wzmianka o soli.— *Jeźli sól nie słona będzie.* Patrz, co się rzekło Mat. 5, 13.— *Miejcież w sobie sól.* To jest roztropność. Albo sens jest: bądźcie ostrymi w czynach, wszakże bez naruszenia pokoju.

pisze ś. Grzegorz Nazyanzeński i Teodor. Tak czasem i heretykowie mogą cuda czynić między pogany, ku potwierdzeniu którego artykułu katolickiéj wiary. Ale nigdy nie uczynili ani uczynią cudu żadnego prawdziwego ku podparciu którego artikułu nauki swéj obłędnéj. Gre. ora. 1, in Julian. The. lib. 3, cap. 3.

40. *Nie utraci swéj zapłaty.* Oto zapłata za uczynki miłosierne. Zkąd jasna rzecz, iż uczynki dobre zapłatę u Boga zasługują.

45. *Każdy ogniem będzie posolon.* Jako w zakonie starym żadna ofiara bez ognia i soli nie była: tak bez utrapienia żaden nie jest Bogu przyjemny. Bo toż znaczy być ochrzczonym ogniem: co być osolonym ogniem. Patrz Mat. 3, 11.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O nierozwiązalności małżeństwa, bogatym młodzieńcu, chęci wywyższenia się, i t. d.

1. Et inde exsurgens venit in fines Judaeae ultra Jordanem; et conveniunt iterum turbae ad eum; et sicut consueverat, iterum docebat illos. *(Matth. 19, 1).*

2. Et accedentes Pharisaei interrogabant eum: Si licet viro uxorem dimittere; tentantes eum.

3. At ille respondens dixit eis: Quid vobis praecepit Moyses?

4. Qui dixerunt: Moyses permisit libellum repudii scribere, et dimittere. *(Deut. 24, 1).*

5. Quibus respondens Jesus ait: Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis praeceptum istud:

6. ab initio autem creaturae masculum et feminam fecit eos Deus.

7. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit ad uxorem suam,*(Matth. 19, 5).*

8. et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro.

9. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.

10. Et in domo iterum discipuli ejus de eodem interrogaverunt eum.

11. Et ait illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam.

12. Et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, moechatur.

13. Et offerebant illi parvulos, ut tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus.

14. Quos cum videret Jesus, indigne tulit, et ait illis: Sinite parvulos venire ad me, et ne prohibueritis eos, talium enim est regnum Dei.

15. Amen, dico vobis: Quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud.

16. Et complexans eos, et imponens manus super illos, benedicebat eos.

17. Et cum egressus esset in viam, procurrens quidam genuflexo ante eum, rogabat eum: Magister bone, quid faciam, ut vitam aeternam percipiam? *(Matth. 19, 16).*

1. A ztamtąd wstawszy, przyszedł na granice Żydowskiéy ziemie za Jordanem, y zeszły się zaś do niego rzesze, y uczył ie zasię, iako był zwykł.

2. A przystąpiwszy Pharizeuszowie, pytali go: Jeśli się godzi mężowi żonę opuścić? kusząc go.

3. A on odpowiedziawszy, rzekł im: Co wam roskazał Moyżesz?

4. Którzy rzekli: Moyżesz dopuścił napisać list rozwodny, y opuścić.

5. Którym odpowiedziawszy Jezus, rzékł: Z zatwardzenia serca waszego napisał wam to roskazanie:

6. ale od początku stworzenia mężczyznę y niewiastę uczynił ie Bóg.

7. Dla tegóż opuści człowiek oyca swego y matkę, a przyłączy się do żony swéy,

8. y będą dwoie w iednym ciele. A tak iuż nie są dwoie, ale iedno ciało.

9. Co tedy Bóg złączył, niech człowiek nie rozłącza.

10. A w domu zasię uczniowie iego o tymże go pytali.

11. Y rzékł im: Ktobykolwiek opuścił żonę swą, a poiałby inną, cudzołoztwa się dopuscza przeciwko iéy.

12. A ieśliby żona opuściła męża swoiego, a szłaby za drugiego, cudzołoży.

13. Y przynoszono mu dziatki, aby się ich dotknał. A uczniowie grożili przynoszącym.

14. Które gdy widział Jezus, miał za złe, y rzékł im: Dopuście dziatkom iśdź do mnie: a nie zakazuycie im, abowiem takowych iest królestwo Boże.

15. Zaprawdę mowię wam: ktobykolwiek nie przyiał królestwa Bożego iako dzieciątko, uie wnidzie do niego.

16. Y obłapiaiąc ie, y kładąc na nie ręce błogosławił ie.

17. A gdy wyszedł w drogę, przybiegszy ieden, upadszy na kolana przed nim, pytał go: Nauczycielu dobry, co uczynię, abych otrzymał żywot wieczny?

R. 10.—1. *Na granice żydowskiej ziemie za Jordanem.* Granicami za Jordanem nazywa te, któremi się zamykała Judea ku Jordanowi; patrz co się rzekło Mat. 4, 15, na one słowa, *za Jordanem.—Zeszły się zaś do niego rzesze.* W części szły za nim te rzesze z Galilei, jak wskazuje Mat. 19, 2, w części zchodziły się na nowo z Judei, na wieść o jego nadejściu.

2. *A przystąpiwszy faryzeuszowie.* To, i co następuje daléj, wytłumaczyliśmy Mat. 19, 2 i daléj. P. Wujka w. 4, 11.

15. *Ktobykolwiek nieprzyjął królestwa Bożego jako dzieciątko.* Ofiaruje się zaś królestwo Boże, gdy się podaje nauka Ewangeliczna i łaska Boża, którą należy z pokorą przyjmować. Ofiaruje się królestwo, gdy się ofiarują te rzeczy które prowadzą do królestwa.

17. *Nauczycielu dobry.* To, i co daléj następuje, objaśniliśmy Mat. 9, 16. Patrz Wujka.

18. Jesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus.

19. Praecepta nosti: Ne adulteres: ne occidas: ne fureris: ne falsum testimonium dixeris: ne fraudem feceris: honora patrem tuum et matrem. *(Exod. 20, 13.)*

20. At ille respondens ait illi: Magister, haec omnia observavi a juventute mea.

21. Jesus autem, intuitus eum, dilexit eum, et dixit ei: Unum tibi deest: vade, quaecumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me.

22. Qui contristatus in verbo, abiit moerens; erat enim habens multas possessiones.

23. Et circumspiciens Jesus, ait discipulis suis: Quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!

24. Discipuli autem obstupescebant in verbis ejus. At Jesus rursus respondens ait illis: Filioli, quam difficile est, confidentes in pecuniis in regnum Dei introire!

25. Facilius est, camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei.

26. Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos: Et quis potest salvus fieri?

27. Et intuens illos Jesus ait: Apud homines impossibile est, sed non apud Deum: omnia enim possibilia sunt apud Deum. *(Matth. 19, 26.)*

28. Et coepit ei Petrus dicere: Ecce, nos dimisimus omnia, et secuti sumus te. *(Matth. 19, 27. Luc. 18, 28.)*

29. Respondens Jesus ait: Amen, dico vobis: Nemo est, qui reliquerit domum, aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut filios aut agros propter me et propter Evangelium,

30. qui non accipiat centies tantum, nunc in tempore hoc domos, et fratres et sorores, et matres et filios, et agros cum persecutionibus, et in saeculo futuro vitam aeternam.

31. Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi. *(Matth. 19, 30.)*

32. Erant autem in via ascendentes Jerosolymam; et praecedebat illos Jesus; et stupebant, et sequentes timebant. Et assumens iterum duodecim, coepit illis dicere, quae essent ei eventura. *(Luc. 18, 31.)*

33. Quia ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum, et Scribis et Senioribus, et damnabunt eum morte, et tradent eum gentibus,

18. A Jezus mu rzekł: Czemu mię zowiesz dobrym? żaden nie dobry iedno ieden, Bóg.

19. Przykazania umiész? Nie cudzołóż: Nie zabiiay: Nie kradni: Nie mów świadectwa fałszywego: Nie czyń zdrady: Czci oyca twego y matkę.

20. A on odpowiedziawszy rzékł mu: Nauczycielu, tegom wszystkiego strzegł od młodości moiéy.

21. A Jezus weyźrzawszy nań umiłował go, y rzékł mu: Jednegoć niedostawa: idź, cokolwiek masz przeday, a day ubogim, a będziesz miał skarb w niebie: a przydź naszladuy mię.

22. Który zafrasowawszy się z słowa odszedł smętny, abowiem miał wiele maiętności.

23. A pogladaiąc Jezus, rzékł ucznióm swym: Jakóż trudno którzy pieniądze maią wnidą do królestwa Bożego?

24. A uczniowie się zdumieli na słowa iego. Lecz Jezus zasię odpowiedziawszy, rzékł im: Dziatki, iakoż iest trudno tym co w pieniądzach ufaią, wniśdź do królestwa Bożego!

25. Łacwiéy iest wielbłądowi wyniśdź przez ucho igielne, niż bogaczowi wniśdź do królestwa Bożego.

26. Którzy się tym więcéy dziwowali, mówiąc sami ku sobie: Y któż może bydź zbawion?

27. A Jezus póyźrzawszy na nie, rzékł: U ludzi iest niepodobno, ale nie u Boga: abowiem u Boga wszytko iest podobno.

28. Y począł mu Piotr mówić: Otochmy my wszytko opuścili, a szlichmy za tobą.

29. A Jezus odpowiedziawszy, rzékł: Zaprawdę mówię wam: żaden nie iest któryby opuścił dom, abo bracią, abo siostry, abo oyca, abo matkę, abo dzieci, abo role dla mnie y dla Ewanieliiéy,

30. żeby nie miał wziąć tyle stokroć teraz za tego czasu, domów, y braciéy, y siostr, y matek, y dzieci, y ról, z przesladowaniem: a w przyszłym wieku żywota wiecznego.

31. A wiele piérwszych będą pośledniémi, a poślednich piérwszemi.

32. Y byli w drodze wstępuiąc do Jeruzalem: a Jezus szedł przed nimi, y zdumiewali się: a idąc pozad bali się. Y zasię wziąwszy dwunaście, począł im powiedać co nań przyśdź miało.

33. Iż oto wstępuiemy do Jeruzalem: a syn człowieczy będzie wydan przednieyszym kapłanóm, y Doktoróm, y osądzą go na śmierć, y wydadzą go poganóm,

21. *Umiłował go.* Z miłością nań spójrzał, pokazując że go kocha, tak jak i innych, którzy zachowują Boskie przykazania. Patrz Wujka.

30. *Teraz za tego czasu.* Pozyskuje bowiem Chrystusa, który jest mu za wszystkich, i który jest nam jakby ojcem, matką, i t. d. Patrz W. — *Z prześladowaniem.* Nawet w pośród prześladowań; jakby rzekł: i prześladowania nie zdołają mu w tém przeszkodzić. Patrz Wujka.

32. *Wstępując do Jeruzalem.* Mówi się *wstępując* albo dla tego, iż Jerozolima była położoną na górze, albo dla tego, że u Żydów *hala, wstępować,* często to samo jest co po prostu *iść.* — *Szedł przed nimi.* Żeby pokazać iż on dobrowolnie idzie na śmierć, nie zaś przymuszony.—*Zdumiewali się.* Nad tak wielką gorącością ducha.— *Idąc pozad bali się.* Gdyż byli pomni jego mowy, w której wyraził, iż miał wiele cierpieć, i być zabitym, i t. d.; i bali się, żeby im też nie przyszło uledz temu niebezpieczeństwu.

33. *Oto wstępujemy do Jeruzalem.* Patrz, co się rzekło Mat. 20, 18.

34. et illudent ei, et conspuent eum, et flagellabunt eum, et interficient eum, et tertia die resurget. *(Matth. 20, 19.)*

35. Et accedunt ad eum Jacobus et Joannes, filii Zebedaei, dicentes: Magister, volumus, ut quodcumque petierimus, facias nobis. *(Matth. 20, 20.)*

36. At ille dixit eis: Quid vultis, ut faciam vobis?

37. Et dixerunt: Da nobis, ut unus ad dexteram tuam, et alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.

38. Jesus autem ait eis: Nescitis, quid petatis: potestis bibere calicem, quem ego bibo? aut baptismo, quo ego baptizor, baptizari?

39. At illi dixerunt ei: Possumus. Jesus autem ait eis: Calicem quidem, quem ego bibo, bibetis, et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini:

40. sedere autem ad dexteram meam, vel ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.

41. Et audientes decem coeperunt indignari de Jacobo et Joanne.

42. Jesus autem vocans eos ait illis: Scitis, quia hi, qui videntur principari gentibus, dominantur eis, et principes eorum potestatem habent ipsorum. *(Luc. 22, 25.)*

43. Non ita est autem in vobis, sed quicumque voluerit fieri major, erit vester minister:

44. et quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium servus.

45. Nam et Filius hominis non venit, ut ministraretur ei, sed ut ministraret, et daret animam suam redemtionem pro multis. *(Matth. 22, 31).*

46. Et veniunt Jericho; et proficiscente eo de Jericho, et discipulis ejus et plurima maltitudine, filius Timaei, Bartimaeus caecus, sedebat juxta viam mendicans. *(Matth. 20, 29.)*

47. Qui cum audisset, quia Jesus Nazarenus est, coepit clamare, et dicere: Jesu, fili David, miserere mei.

48. Et comminabantur ei multi, ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili David, miserere mei.

49. Et stans Jesus praecepit illum vocari. Et vocant caecum dicentes ei: Animaequior esto, surge, vocat te.

50. Qui projecto vestimento suo exsiliens venit ad eum.

51. Et respondens Jesus dixit illi: Quid tibi vis, faciam? Caecus autem dixit ei: Rabboni, ut videam.

52. Jesus autem ait illi: Vade, fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, et sequebatur eum in via.

34. y będą go nagrawać, y będą nań plwać, y ubiczuią go, y zabiią go, a dnia trzeciego zmartwychwstanie.

35. Y przyszli do niego Jakub y Jan synowie Zebedeuszowi, mówiąc: Uczycielu, chcemy abyś, o cokolwiek prosić będziem, uczynił nam.

36. A on im rzekł: Cóż chcecie abych wam uczynił?

37. Y rzekli: Day nam abychmy siedzieli, ieden po prawicy twéy, a drugi po lewicy twéy w chwale twoiéy.

38. A Jezus im rzekł: Niewiécie ocz prosicie. Możecie pić kielich który ia piię? abo bydź chrzczeni chrztem którym się ia chrzczę?

39. A oni mu odpowiedzieli: Możemy. A Jezus im rzekł: Kielichci który ia piię pić będziecie, y chrztem którym się ia chrzczę, chrzczeni będziecie:

40. ale siedzieć po prawicy moiéy, abo po lewicy, nie moia rzecz dać wam, ale którym iest nagotowano.

41. A usłyszawszy dziesięć, poczęli za złe mieć Jakubowi y Janowi.

42. A Jezus wezwawszy ich, powiedział im: Wiécie, iż ci, których widzą że roskazuią narodóm, panuią nad nimi: a książęta ich władzą rościągaią nad nimi.

43. Lecz nie tak iest między wami, ale ktobykolwiek chciał bydź więtszym, będzie sługą waszym:

44. a ktobykolwiek między wami chciał bydź piérwszym, będzie wszytkich sługą.

45. Abowiem y syn człowieczy nie przyszedł aby mu służono, ale aby służył, y dał duszę swą okupem za wielu.

46. Y przyszli do Jericha: a gdy on wychadzał z Jericha y uczniowie iego, y rzesza wielka: syn Tymeuszów Bartymeusz ślepy, siedział podle drogi żebrząc.

47. Który usłyszawszy iż Jezus Nazareński iest, począł wołać, y mówić: Jezusie synu Dawidów, zmiłuy się nademną.

48. Y wiele ich groziło mu aby milczał. A on daleko więcéy wołał: Synu Dawidów zmiłuy się nademną.

49. A Jezus stanąwszy kazał go zawołać. Y zawołali ślepego, mówiąc mu: Bądź dobréy myśli, wstań, woła cię.

50. Który porzuciwszy suknię swoię, porwawszy się, przyszedł do niego.

51. Y odpowiedziawszy Jezus, rzekł mu: Co chcesz abych ci uczynił? a ślepy rzekł mu: Mistrzu abych przeyźrzał.

52. A Jezus mu rzekł: Idź, wiara twoia ciebie zdrowym uczyniła. A natychmiast przeyźrzał, y szedł za nim w drodze.

38. *Chrztem.* Tak nazywa mękę, w której był zanurzony jakby w wodzie; i zkądinąd wody w Piśmie ś. oznaczają utrapienia.

42. *Których widzą że rozkazują narodom.* Którzy w mniemaniu ludzkiem słyną z tego, że panują nad narodami.— *Panują nad nimi.* Wykonywają władzę i tyranią nad nimi, mierząc władzę stopniem tyranii, i rozumiejąc, iż ten lepiéj panuje, kto się surowiéj obchodzi z poddanymi, jakby niewolnikami.

50. *Suknię.* Płascz.

52. *Idź.* Odejdź, otrzymawszy czegoś żądał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 10. w. 4. *Mojżesz dopuścił.* Niektórych rzeczy dopuszczają, nie pochwalając ich, na uwiarowanie większego złego. Żaden człowiek niema źle czynić, ani złego pozwalać, dla żadnéj przyczyny: ale czasem może przeględać złe uczynki innych, dla słusznéj przyczyny. Jako i Pan Bóg sam nie czyni nic złego wszakże złego dopuszcza. Tak królowie i prawa pospolite dopuszczają mniejszych złości, aby drogę zagrodzili do większych. A daleko więcéj Kościół ś. (jako Augustyn ś. pisze) mając w sobie nie tylko ziarna, ale i plewy, wiele znosić musi. A wszakże niczego nie uczy, ani pochwala, cokolwiek jest zdrowéj wierze i pobożnemu życiu przeciwne. Epist. 119, cap. 19.

11. *A pojąłby inną.* Co Mateusz nie tak jaśnie napisał (zkąd niektórzy chcieli dowieść żeby się komu godziło żonę dla cudzołoztwa opuściwszy, inną sobie pojąć) to tu Marek ś. jako i Łukasz ś. jaśnie deklarował: aby nikt nie wątpił, iż ktokolwiek opuści żonę, a inszą pojmie, ten cudzołoży. Aug. lib. 1, de adult. conjug. cap. 11, et sequentib. Tak tedy mocna jest związka małżeńska: że ją sam tylko rydl a motyka rozwiązać może. Mat. 19, 9, Łuk. 16, 18.

18. *Żaden nie dobry.* Żaden istotnie, i sam z siebie nie jest dobry, jedno sam Bóg: aczkolwiek dla uczęstnictwa dobroci Bożéj też i ludzie bywają dobrzy. Tymże sposobem jeden jest prawy Mistrz i Ojciec nasz: aczkolwiek i drudzy na ziemi są też ojcami i mistrzami naszymi. Mar. 4, 10.

21. *Idź przedaj.* Nie rozkazujeć tego wszystkim, ale radzi tylko: a téj rady naśladują prawi zakonnicy.

25. *Niż bogaczowi.* Bogaczem tu zowie (jako wyżéj powiedział) tego który ufa w majętnościach swoich: któryby rychléj odstąpił wiary i powinności swéj ku Bogu, niżliby miał pieniądze utracić. A tacyć są wszyscy, którzy dla doczesnych pożytków zezwalają na heretyckie błędy.

30. *Stokroć więcéj.* To się naprzód ziściło w apostolech, i teraz się iści w prawych zakonnikach: którzy za jeden dom, ojca albo bracią opuszczone, tyle domów mają, ile klasztorów: tyle ojców ile starszych swoich: tyle braciéj ile zakonników. A nadto jeszcze łaski i pociechy wielkie duchowne, które są stokroć większe i zacniejsze niżli wszystkie dostatki i pociechy świeckie. Tak iż ten który trochę opuścił dla zakonu, nie opuściłby zakonu za wszystek świat.

30. *Z prześladowaniem.* Bo i to dar Boży, dla Chrystusa cierpieć. Albo iż to będą mieć i w samém prześladowaniu, co im tu Pan obiecować raczy. Phil. 1, 19.

CAPUT XI.

1. Et cum appropinquarent Jerosolymae et Bethaniae ad montem Olivarum, mittit duos ex discipulis suis, *(Matth. 21, 1).*

2. et ait illis: Ite in castellum, quod contra vos est, et statim, introeuntes illuc, invenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit: solvite illum, et adducite.

3. Et si quis vobis dixerit: Quid facitis? dicite: Quia Domino necessarius est: et continuo illum dimittet huc.

4. Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio et solvunt eum.

5. Et quidam de illic stantibus dicebant illis: Quid facitis solventes pullum?

6. Qui dixerunt eis, sicut praeceperat illis Jesus; et dimiserunt eis.

7. Et duxerunt pullum ad Jesum, et imponunt illi vestimenta sua; et sedit super eum. *(Joan. 12, 14).*

8. Multi autem vestimenta sua straverunt in via; alii autem frondes caedebant de arboribus, et sternebant in via.

9. Et qui praeibant, et qui sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna:

10. Benedictus, qui venit in nomine Domini; benedictum, quod venit regnum patris nostri David: Hosanna in excelsis! *(Matth. 21, 9).*

11. Et introivit Jerosolymam in templum et circumspectis omnibus, cum jam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim. *(Matth. 21, 17).*

ROZDZIAŁ 11.

O uroczystém wejściu Jezusa do Jerozolimy, przeklęciu figi, i t. d.

1. A gdy blisko byli Jeruzalem y Bethaniiéy, u góry Oliwnéy, posłał dwu z uczniów swoich,

2. y rzekł im: idźcie do miasteczka które iest przeciwko wam: a natychmiast wszedszy tam, naydziecie oślę uwiązane, na którym iescze żaden z ludzi nie siedział: odwiążcie ie y przywiedźcie.

3. A ieśliby wam kto rzekł: Co czynicie? Powiedźcie iż go Panu trzeba: a nawet ie tu puści.

4. A poszedszy naleźli oślę uwiązane przede wroty na dworze, na rozstaniu: y odwiązali ie.

5. A niektórzy z onych co tam stali, mówili im: Co czynicie odwięzuiąc oślę?

6. Którzy im rzekli iako im był roskazał Jezus: y puścili im.

7. Y przywiedli oślę do Jezusa: y wrzucili na nie szaty swe, y wsiadł na nie.

8. A wiele ich słało odzienie swoie na drodze: drudzy zasię obcinali gałęzi z drzew, y słali na drodze.

9. A którzy wprzód szli, y którzy pozad, wołali mówiąc: Hosanna, Błogosławiony który idzie w imię Pańskie:

10. błogosławione które idzie królestwo oyca naszego Dawida, Hosanna na wysokościach.

11. Y wszedł do Jeruzalem do kościoła: a obeyźrzawszy wszytko, gdy iuż była wieczorna godzina, wyszedł do Bethaniiéy z dwiemanaście.

R. 11.—1. *A gdy blizko byli.* Patrz, co się rzekło Mat. 21, 1.

10. *Błogosławione które idzie królestwo.* Niech będzie błogosławione przychodzące królestwo Messyasza, syna Dawidowego. Tak mówią, gdyż wiedzieli, że król miał się narodzić z nasienia Dawidowego, chociaż nie wiedzieli sposobu w jaki miał panować.

11. *Obejrzawszy wszystko.* Co się działo w kościele, i za co potém miał strofować. Albo obejrzał, czy niema kogo ktoby go zaprosił; i gdy się nikt nie znalazł, udał się do Betanii.

12. Et alia die, cum exirent a Bethania, esuriit.

13. Cumque vidisset a longe ficum habentem folia, venit, si quid forte inveniret in ea, et cum venisset ad eam, nihil invenit praeter folia; non enim erat tempus ficorum. *(Matth. 21, 19).*

14. Et respondens dixit ei: Jam non amplius in aeternum ex te fructum quisquam manducet. Et audiebant discipuli ejus.

15. Et veniunt Jerosolymam. Et cum introisset in templum, coepit ejicere vendentes et ementes in templo; et mensas numulariorum et cathedras vendentium columbas evertit;

16. et non sinebat, ut quisquam transferret vas per templum;

17. et docebat, dicens eis: Nonne scriptum est: Quia domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. *(Matth. 21, 13).*

18. Quo audito principes Sacerdotum et Scribae quaerebant, quomodo eum perderent; timebant enim eum, quoniam universa turba admirabatur super doctrina ejus.

19. Et cum vespera facta esset, egrediebatur de civitate.

20. Et cum mane transirent, viderunt ficum aridam factam a radicibus.

21. Et recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus, cui maledixisti, aruit.

22. Et respondens Jesus ait illis: Habete fidem Dei:

23. Amen, dico vobis: Quia quicumque dixerit huic monti: Tollere, et mittere in mare, et non haesitaverit in corde suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit, fiat, fiet ei. *(Matth. 21, 21).*

24. Propterea dico vobis: Omnia quaecumque orantes petitis, credite, quia accipietis, et evenient vobis. *(Matth. 7, 7).*

25. Et cum stabitis ad orandum, dimittite, si quid habetis adversus aliquem, ut et Pater vester, qui in coelis est, dimittat vobis peccata vestra. *(Matth. 6, 14. Luc. 11, 9).*

26. Quodsi vos non dimiseritis, nec Pater vester, qui in coelis est, dimittet vobis peccata vestra.

27. Et veniunt rursus Jerosolymam. Et cum ambularet in templo, accedunt ad eum summi Sacerdotes et Scribae et Seniores, *(Luc. 20, 1).*

28. et dicunt ei: In qua potestate haec facis? et quis dedit tibi hanc potestatem, ut ista facias?

29. Jesus autem respondens ait illis: Interro-

12. A nazaiutrz gdy wychodzili z Bethaniiéy, łaknął.

13. A uyźrzawszy z daleka figę maiącą liście, przyszedł ieśliby snadź co na niéy nalazł. A przyszedszy do niéy, nic nie nalazł oprócz liścia, bo nie był czas figóm.

14. A odpowiadaiąc rzékł iéy: Niech iuż więcéy na wieki nie ie owocu nikt z ciebie. A słyszeli uczniowie iego.

15. Y przyszli do Jeruzalem. A wszedszy do kościoła, począł wyrzucać przedaiące y kupuiące w kościele, y stoły bankierzów, y stołki tych co przedawali gołębie przewrócił;

16. ani dopuścił aby miał kto nieść naczynie przez kościół;

17. a nauczał, mówiąc im: Izaż nie iest napisano, że dóm móy, dóm modlitwy będzie nazwan wszytkim narodóm? A wyście ji uczynili iaskinią zbóyców.

18. Co usłyszawszy przednieyszy kapłani y Doktorowie, szukali iakoby go zatracili. Abowiem się go bali: iż wszytka rzesza dziwowała się nauce iego.

19. A gdy był wieczór, wychadzał z miasta.

20. A rano idąc mimo, uyźrzeli figę z korzenia uschła.

21. A Piotr wspomniawszy, rzékł mu: Rabbi, Oto figa którąś przeklął, uschła.

22. A Jezus odpowiedziawszy rzékł im: Mieycie wiarę Bożą.

23. Zaprawdę mówię wam, iż ktobykolwiek rzékł téy górze: Podnieś się a wrzuć się w morze, a nie wątpiłby w sercu swoim, aleby wierzył że się stanie, coby iedno rzékł stanie się mu.

24. Przetóż wam powiadam, wszytko o cokolwiek modląc się prosicie, wierzcie że otrzymacie, a stanie się wam.

25. A gdy staniecie na modlitwę odpuśćcie ieśli co przeciw komu macie: aby y ociec wasz który iest w niebiesiech, odpuścił wam grzéchy wasze.

26. Lecz ieśli wy nie odpuścicie: ani ociec wasz który w niebie iest, odpuści wam grzéchy wasze.

27. Y przyszli zasię do Jeruzalem. A gdy chodził w kościele, przystąpili do niego przednieyszy kapłani y Doktorowie y starszy,

28. y mówili mu: którąż to mocą czynisz? a ktoć dał tę władzą abyś to czynił?

29. A Jezus odpowiedaiąc rzékł im: Spytam y

---

13. *A ujrzawszy z daleka figę.* Wytłumaczyliśmy to Mat. 21, 19.

16. *Naczynie.* Oznacza się przez to nie tylko naczynie, ale wszelki sprzęt, narzędzie i broń; przeto zakazuje tu Pan, żeby nie były przenaszane przez kościół żadne tłomoki, lub sprzęty świeckie. Patrz Wujka.

18. *Co usłyszawszy.* Postępkiem i mową Chrystusa pobudzili się niejako do rychlejszego uknucia nań wyroku śmierci. — *Albowiem się go bali.* Bali się żeby ich nieopuszczono, i aby nieutracili swojéj wielkiej powagi jaką mieli u ludu. Tak Jan 11, 48, powiadali: *Jeśli go tak zaniechamy, wszyscy weń uwierzą,*

22. *Wiarę Bożą.* W Boga. Albo wiarę wielką; tak jak cedrami Bożemi i górami Bożemi, zowią się cedry i góry wyniosłe. P. W.

25. *Gdy staniecie na modlitwę.* Patrz, co się rzekło Mat. 5, 23 i 24, chociaż się tu mówi w innêm znaczeniu, mieć cóś przeciwko komu, niż u Mateusza: albowiem u Mateusza się mówi o uczynieniu krzywdy, a tu się mówi o jéj doznaniu. Patrz Wujka.

28. *Którąż to mocą czynisz?* To co się tu znajduje aż do końca rozdziału wytłumaczyliśmy Mat. 21, 23.

gabo vos et ego unum verbum, et respondete mihi, et dicam vobis, in qua potestate haec faciam.

30. Baptismus Joannis, de coelo erat, an ex hominibus? Respondete mihi.

31. At illi cogitabant secum, dicentes: Si dixerimus: De coelo; dicet: Quare ergo non credidistis ei?

32. Si dixerimus: Ex hominibus; timemus populum. Omnes enim habebant Joannem, quia vere propheta esset.

33. Et respondentes dicunt Jesu: Nescimus. Et respondens Jesus ait illis: Neque ego dico vobis, in qua potestate haec faciam.

ia was o słowo iedno, a odpowiédźcie mi: a powiem wam która to mocą czynię.

30. Chrzest Janów z niebali był, czyli z ludzi? odpowiédzcie mi.

31. A oni rozmyślali u siebie, mówiąc: Jeśli powiémy z nieba: rzecze, Przeczeście mu tedy nie wierzyli?

32. Ieśli rzeczemy z ludzi: boiémy się ludu, abowiem wszyscy trzymali o Janie iż prawdziwie był prorokiem.

33. A odpowiedaiąc rzekli Jezusowi: Niewiémy. A Jezus odpowiedziawszy rzékl im: ani ia wam powiem, którą mocą to czynię.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 11. w. 8. *A wiele ich słało odzienia swe.* Wszystkie te posługi, choć nie przykazane, Pan wdzięcznie przyjmował: jako i te nasze, na processyach Kwietnéj Niedziele, i Ciała Bożego.

16. *Naczynie przez kościoł.* Jeśli Pan cierpieć nie mógł, aby kto jaki statek niósł przez kościół: jakoż opuści bez karania złupienie i zgwałcenie kościołów przez ceremonie heretyckie, i kazania ich, błędów i bluźnierstwa pełne.

17. *Jaskinią zbójców.* Jeśli naonczas kościoł był jaskinią zbójców dla tego, że w nim przedawano i kupowano rzeczy, które miano Bogu ofiarować: jakoż daleko więcéj teraz, kiedy domy Boże, na ofiarę świętą i na pożywanie ciała i krwie Pańskiéj poświęcone, obracają się w jaskinie luterskie, i na przeklęte wieczerze heretyckie, albo raczéj szatańskie.

22. *Miejcie wiarę Bożą.* Mieć wiarę Bożą, albo ufność w Bogu, jest wierzyć iż On i może, i chce to wszystko uczynić, co nam jest pożyteczno: byśmy jedno mu z naszéj strony nie przeszkadzali.

25. *Odpuśćcie.* Oto nie dosyć na saméj wierze: trzeba i odpuszczać tym co nas obrazili.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O robotnikach w winnicy, o oddawaniu podatków Cesarzowi, przykazaniu miłości, i t. d.

1. Et coepit illis in parabolis loqui: Vineam pastinavit homo, et circumdedit sepem, et fodit lacum, et aedificavit turrim, et locavit eam agricolis, et peregre profectus est. *(Matth. 21, 33.)*

2. Et misit ad agricolas in tempore servum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineae.

3. Qui apprehensum eum ceciderunt, et dimiserunt vacuum.

4. Et iterum misit ad illos alium servum, et illum in capite vulneraverunt, et contumeliis affecerunt.

5. Et rursum alium misit, et illum occiderunt; et plures alios, quosdam caedentes, alios vero occidentes.

6. Adhuc ergo unum habens filium charissimum, et illum misit ad eos novissimum, dicens: Quia reverebuntur filium meum.

7. Coloni autem dixerunt ad invicem: Hic est heres, venite, occidamus eum, et nostra erit hereditas.

8. Et apprehendentes eum occiderunt, et ejecerunt extra vineam.

9. Quid ergo faciet dominus vineae? Veniet, et perdet colonos, et dabit vineam aliis.

10. Nec scripturam hanc legistis: Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli: *(Isai. 28, 16. Matth. 21, 42.)*

11. a Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris?

1. Y począł im mówić przez podobieństwa: Winnicę nasadził człowiek, y ogrodził płotem, y wykopał prasę, a zbudował wieżę, y naiął ią oraczom, y odiachał.

2. A na czas posłał slugę do oraczów, aby od oraczów wziął z owocu winnice.

3. Którzy poimawszy go ubili, y odesłali próżnego.

4. Y zasię do nich drugiego slugę posłał: y onego ranili w głowę y zelżyli.

5. Y zasię posłał drugiego, y onego zabili: y wiele innych: iedne biiąc, a drugie zabiiaiąc.

6. Jescze tedy maiąc iednego syna namilszego, y tego posłał ostatecznego do nich, mówiąc: że uszanuią syna mego,

7. A oracze rzekli, ieden do drugiego: Ten iest dziedzic: Pódźcież zabiymy go: a nasze będzie dziedzictwo.

8. Y poimawszy go, zabili y wyrzucili z winnice.

9. Cóż tedy uczyni Pan winnice? Przyidzie, a potraci oracze: y da winnicę innym.

10. Ani tego pisma czytaliście, kamień który odrzucili buduiący, ten się stal głową węgielną:

11. Od Pana się to stało, a dziwno iest w oczach naszych.

R. 12. — 1. *Począł im mówić przez podobieństwa.* Jedną tylko przypowieść przywodzi tu ś. Marek; przeto gdy mówi, *przez podobieństwa,* jasno wskazuje, że on niektóre opuścił.— *Winnicę nasadził człowiek.* Tę przypowieść wytłumaczyliśmy Mat. 21, 33.

12. Et quaerebant eum tenere, et timuerunt turbam; cognoverunt enim, quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto eo abierunt.

13. Et mittunt ad eum quosdam ex Pharisaeis et Herodianis, ut eum caperent in verbo. *(Matth. 22, 15.)*

14. Qui venientes dicunt ei: Magister, scimus, quia verax es, et non curas quemquam: nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam Dei doces: licet dari tributum Caesari, an non dabimus?

15. Qui sciens versutiam illorum, ait illis: Quid me tentatis? afferte mihi denarium, ut videam?

16. At illi attulerunt ei. Et ait illis: Cujus est imago haec et inscriptio? Dicunt ei: Caesaris.

17. Respondes autem Jesus dixit illis: Reddite igitur, quae sunt Caesaris, Caesari: et quae sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo. *(Rom. 13, 7.)*

18. Et venerunt ad eum Sadducaei, qui dicunt, resurrectionem non esse; et interrogabant eum dicentes: *(Matth. 22, 23. Luc. 20, 27.)*

19. Magister, Moyses nobis scripsit, ut, si cujus frater mortuus fuerit, et dimiserit uxorem, et filios non reliquerit, accipiat frater ejus uxorem ipsius, et resuscitet semen fratri suo. *(Deut. 25, 5.)*

20. Septem ergo fratres erant, et primus accepit uxorem, et mortuus est non relicto semine.

21. Et secundus accepit eam, et mortuus est, et nec iste reliquit semen. Et tertius similiter.

22. Et acceperunt eam similiter septem, et non reliquerunt semen. Novissima omnium defuncta est et mulier.

23. In resurrectione ergo, cum resurrexerint, cujus de his erit uxor? septem enim habuerunt eam uxorem.

24. Et respondens Jesus ait illis: Nonne ideo erratis, non scientes Scripturas, neque virtutem Dei?

25. Cum enim a mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut Angeli in coelis. *(Matth. 22, 30.)*

26. De mortuis autem, quod resurgant, non legistis in libro Moysis, super rubum quomodo dixerit illi Deus, inquiens: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob? *(Exod. 3, 6. Matth. 22, 32.)*

27. Non est Deus mortuorum, sed vivorum. Vos ergo multum erratis.

28. Et accessit unus de Scribis, qui audierat illos conquirentes, et videns, quoniam bene illis responderit, interrogavit eum, quod esset primum omnium mandatum. *(Matth. 22, 35.)*

29. Jesus autem respondit ei: Quia primum omnium mandatum est: Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est: *(Deut. 6, 4.)*

30. et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex tota virtute tua. Hoc est primum mandatum.

12. Y starali się go poimać: a bali się rzeszéy, bo poznali iż na nie to podobieństwo powiedział. Y opuściwszy go odeszli.

13. Y posłali do niego niektóre z Pharizeuszów y Herodianów: aby go podchwycili w słowie.

14. Którzy przyszedszy rzekli mu: Nauczycielu, wiémy żeś prawdziwy iest, a nie dbasz ni nakogo, abowiem nie patrzasz na osobę ludzką, ale w prawdzie drogi Bożéy nauczasz: Godźiż się dać dań Cesarzowi, czyli nie?

15. Który wiedząc chytrości ich, rzekł im: Czemu mię kusicie? przynieście mi grosz abym oglądał.

16. A oni mu przynieśli, y rzékł im: Cziy to iest obraz y napis? powiedzieli mu: Cesarski.

17. Y odpowiedziawszy Jezus, rzékł im: Oddaycież tedy co iest Césarskiego, Césarzowi: a co iest Bożego, Bogu. Y zadziwili się temu.

18. Y przyszli do niego Saduceuszowie, którzy powiadaią iż niémasz zmartwychwstania: y pytali go mówiąc:

19. Nauczycielu, Moyżesz nam napisał, iż ieśliby cziy brat umarł, y pozostawił żonę, a dziatekby niezostawił, aby wziął brat iego żonę iego, y wzbudził nasienie bratu swemu.

20. Było tedy siedm braciéy, a piérwszy poiął żonę, y umarł nie zostawiwszy nasienia.

21. Y poiął ią wtóry, y umarł: y ani ten pozostawił nasienia, y trzeci także.

22. Y wzięli ią także siedm: a nie pozostawili nasienia. Ostatnia po wszytkich umarła y niewiasta.

23. W zmartwychwstaniu tedy gdy powstaną, któregoż z tych będzie żona? bo siedm ich mieli ią za żonę.

24. A Jezus odpowiedziawszy, rzékł im: Izaż nie dla tego błądzicie, że nie rozumiécie pisma, ani mocy Bożéy?

25. Abowiem gdy zmartwychwstaną, ani się żenić będą, ani za mąż chodzić: ale są iako anyołowie w niebiesiech.

26. A o umarłych iż zmartwychwstać maią, nie czytaliście w księgach Moyżeszowych, iako u krza mówił Bóg do niego, rzekąc: Jam iest Bóg Abrahamów, y Bóg Izaaków, y Bóg Jakubów.

27. Nie iest Bóg umarłych, ale żywych. A przetóż wy bardzo błądzicie.

28. Y przystąpił ieden z Doktorów co słyszał gdy się gadali: a widząc że im dobrze odpowiedział, spytał go, które iest przednieysze ze wszech przykazanie?

29. A Jezus mu odpowiedział. Iż przednieysze ze wszytkich przykazanie iest: Słuchay Izraelu, Pan Bóg twóy, Bóg ieden iest:

30. a będziesz miłował Pana Boga twego ze wszytkiego serca twego, y ze wszytkiéy dusze twoiéy, y ze wszytkiego umysłu twego, y ze wszytkiéy siły twoiéy. Toć iest piérwsze przykazanie.

13. *I posłali do niego.* Tośmy wytłumaczyli Mat. 22, 15.

17. *Temu.* Mądrości Chrystusowéj, z jaką zniweczył ich zamysły. Patrz Wujka.

18. *I przyszli do niego Saduceuszowie.* Patrz, co się rzekło Mat. 22, 23.

24. *Nie rozumiecie Pisma.* Patrz Wujka.

31. Secundum autem simile est illi: Diliges proximum tuum tamquam teipsum. Majus horum aliud mandatum non est. *(Lev. 19, 18. Matth. 22, 39. Rom. 13, 9).*

32. Et ait illi Scriba: Bene, Magister, in veritate dixisti, quia unus est Deus, et non est alius praeter eum:

33. et ut diligatur ex toto corde, et ex toto intellectu, et ex tota anima, et ex tota fortitudine: et diligere proximum tamquam seipsum, majus est omnibus holocautomatibus et sacrificiis.

34. Jesus autem videns, quod sapienter respondisset, dixit illi: Non es longe a regno Dei. Et nemo jam audebat eum interrogare.

35. Et respondens Jesus dicebat, docens in templo: Quomodo dicunt Scribae: Christum filium esse David?

36. Ipse enim David dicit in Spiritu sancto: Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. *(Psal. 109, 1. Matth. 22, 44).*

37. Ipse ergo David dicit eum, Dominum: et unde est filius ejus? Et multa turba eum libenter audivit.

38. Et dicebat eis in doctrina sua: Cavete a Scribis, qui volunt in stolis ambulare, et salutari in foro, *(Matth. 23, 6. Luc. 11, 43).*

39. et in primis cathedris sedere in synagogis, et primos discubitus in coenis,

40. qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixae orationis: hi accipient prolixius judicium.

41. Et sedens Jesus contra gazophylacium aspiciebat, quomodo turba jactaret aes in gazophylacium; et multi divites jactabant multa. *(Luc. 21, 1).*

42. Cum venisset autem vidua una pauper, misit duo minuta, quod est quadrans;

43. et convocans discipulos suos ait illis: Amen, dico vobis, quoniam vidua haec pauper plus omnibus misit, qui miserunt in gazophylacium.

44. Omnes enim ex eo, quod abundabat illis, miserunt: haec vero de penuria sua omnia, quae habuit, misit totum victum suum.

31. A wtóre iest temu podobne. Będziesz miłował bliźniego twego iako samego siebie. Nad to niémasz innego więtszego przykazania.

32. Y rzékł mu Doktor: Dobrześ nauczycielu, wprawdzie powiedział, iż ieden iest Bóg, a niémasz innego oprócz niego:

33. a iżby był miłowan ze wszytkiego serca, y ze wszytkiego umysłu, y ze wszytkiéy dusze, y ze wszytkiéy siły: y miłować bliźniego iako samego siebie: więcéy iest nad wszytkie całopalenia y ofiary.

34. A widząc Jezus, iż rostropnie odpowiedział, rzékł mu: Nie dalekoś iest od królestwa Bożego. Y nie śmiał go iuż żaden pytać.

35. A Jezus odpowiedziawszy, mówił, nauczaiąc w kościele: Jakóż mówią Doktorowie iż Christus iest synem Dawidowym?

36. Abowiem sam Dawid mówi w Duchu S. Rzékł Pan Panu memu, siądź po prawicy moiéy, aż położę nieprzyiacioły twoie podnóżkiem nóg twoich.

37. Sam tedy Dawid zowie go Panem: a skądże iest synem iego? A wielka rzesza rada go słuchała.

38. Y mówił im w nauce swoiéy: Strzeżcie się Doktorów, którzy chcą chodzić w długich szatach, y bydź pozdrawiani na rynku:

39. y siedzieć na pierwszych stolicach w bóżnicach, y pierwsze mieysca na wieczerzach,

40. którzy pożeraią domy wdów pod pokrywką długiego modlenia. Cić odniosą więtszy sąd.

41. A siedząc Jezus przeciw skarbnicy, patrzał iako rzesza kładła pieniądze do skarbu: a wiele bogaczów wiele kładli.

42. A przyszedszy iedna wdowa uboga, włożyła dwa drobne pieniądze, co waży kwadrant.

43. A zwoławszy uczniów swych, rzekł im: Zaprawdę powiedam wam, iż ta uboga wdowa więcéy włożyła, niźli wszyscy którzy kładli do skarbu.

44. Abowiem wszyscy z tego co im zbywało, rzucali, a ta z niedostatku swego wszytko co miała, wrzuciła, wszytkę żywność swoię.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 10. *Kamień który odrzucili.* Chrystus jest ten kamień węgłowy bożnice i kościoła: w którym się wierni tak Żydzi jako i Pogani zamykają.

34. *Niedalekoś jest od królestwa Bożego.* Wielką bowiem jest rzeczą pochwalać przykazania Boże i miłować; do czego jeśli przydamy czyn czyli wykonanie, wszystko zrobiono.

37. *Zkądże.* Jakimże sposobem.

38. *W nauce swojéj.* To jest, nauczając. —*Strzeżcie się doktorów.* Tośmy wytłumaczyli Mat. 23.—*Szatach.* W szatach świetnych.—*Na rynku.* Publicznie.

40. *Domy.* Majętność. — *Pokrywką.* Pozorem.— *Większy sąd.* Potępienie.

41. *Siedząc Jezus.* Czy ze znużenia, czy może z pewnego zamiaru tam siedział, rzeczą jest niepewną; lecz z następstwa można zrobić wniosek, iż to uczynił z zamiarem. —*Przeciw skarbnicy.* Skarbnicą się nazywało miejsce w którém chowano i strzeżono bogactwa kościelne: podwójna zaś była skarbnica w kościele, jedna do której wrzucano pieniądze, druga do której składano rzeczy objętości większéj. Tamta była skrzynią, jakie i dziś w kościołach widzimy, IV. Król. 12, 9 i 10; ta —izbą zdolną zmieścić wiele rzeczy, II. Ezdr. 10, 38; i Jan 8, 20. Chrystus siedział przy pierwszéj, to jest przy karbonie. —*Wiele bogaczów wiele kładli.* Sens jest: wiele przychodziło bogatych, z których każdy wiele kładł pieniędzy.

43. *Zwoławszy uczniów swoich.* Być może niechciał wdowy chwalić publicznie, żeby nieściągnąć na nią zawiści: albo rozumiał, iż oprócz uczniów nikt nie był zdolnym pojąć téj mowy.—*Więcéj włożyła niźli wszyscy.* Uważając na jéj ubóstwo i miłość, gdyż dla wdowy i ubogiego, daleko więcéj znaczyły dwa one małe pieniążki, jak dla bogaczy pieniądze srebrne i złote.

44. *Wszystkę żywność swoję.* Drobne pieniądze jakie miała dla zakupienia sobie żywności.

17. *A co Bożego Bogu.* Jako ci ludzie skłonni i gotowi byli na wszystkie posługi i rozkazanie cesarskie: ale o posłudze i oddaniu powinności Bogu mało albo nic nie myślili. Tak dziś heretykowie, pochlebując panom doczesnym aby ich kacerstwa bronili, nie tylko ludziom pilniéj zalecają posłuszeństwo przeciw panom swoim, niźli przeciw Bogu: ale owszem więcéj panom świeckim dopuszczają, niźli się im godzi: odejmując Bogu, i namiastkom jego przełożonym duchownym co jest Bożego.

24. *Nie rozumiecie pisma.* Ktoby był rzekł, albo się domyślił, żeby z tego miejsca Pisma ś. które tu Pan przywiódł, mogło się dowieść zmartwychwstanie? A wżdy widzimy że tak Pan Chrystus dowodzi, i wielkim mistrzom i doktorom (którzy sobie wyrozumienie pisma przywłaszczali) nieumiejętność przypisuje, iż tak dowodzić nieumieli. Przetoż się dziwować nie potrzeba, gdy święci Kościoła katolickiego doktorowie takie czasem dowody z pisma czynią, jakich heretykowie widzieć nie mogą. Nie przeco inszego, jedno iż pisma nie rozumieją (chociaż się im hardzie przechwalają) i nie wiedzą wykładu pisma prawdziwego. Jako naprzykład, gdy z onego miejsca: Nie będzie mu odpuszczono, ani na tym ani na onym świecie, starzy ojcowie święci dowodzą, iż niektóre grzechy bywają odpuszczone po tym żywocie, na onym świecie w czyścu. Mat. 12, 32.

24. *Ani mocy Bożéj.* Takżeć heretycy i nie znają pisma, które wykładają przeciwko wszemu rozumieniu Kościoła powszechnego i wszystkich ojców starych. I mocy Bożéj nie znają: że on jako może wskrzesić ciała nasze (chocia się to widzi niepodobno) tak też może z ciałem swém na wielu miejscach być obecnym. Przetoż (jako wszyscy niewierzący wszechmocności Bożéj) o tym, i o innych wysokich tajemnicach wiary naszéj, mówią wedle głupiego rozumu i fantazyi swojéj.

33. *Ze wszystkiego serca.* Miłość ta zupełna pokazuje, iż sama wiara nikogo nie zbawi.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O przepowiedni zburzenia Jerozolimy i skończenia świata, i t. d.

1. Et cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice: quales lapides, et quales structurae! *(Matth. 24, 1).*

2. Et respondens Jesus ait illi: Vides has omnes magnas aedificationes? Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. *(Luc. 19, 44).*

3. Et cum sederet in monte Olivarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus et Jacobus, et Joannes et Andreas:

4. Dic nobis, quando ista fient? et quod signum erit, quando haec omnia incipient consummari?

5. Et respondens Jesus coepit dicere illis: Videte, ne quis vos seducat: *(Ephes. 5, 6).*

6. multi enim venient in nomine meo, dicentes: Quia ego sum; et multos seducent.

7. Cum audieritis autem bella et opiniones bellorum, ne timueritis: oportet enim haec fieri, sed nondum finis.

8. Exsurget enim gens contra gentem, et regnum super regnum, et erunt terraemotus per loca, et fames. Initium dolorum haec.

9. Videte autem vosmetipsos. Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis vapulabitis, et ante praesides et reges stabitis propter me, in testimonium illis.

10. Et in omnes gentes primum oportet praedicari Evangelium.

11. Et cum duxerint vos tradentes, nolite praecogitare, quid loquamini, sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini: non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus. *(Matth. 10, 19. Luc. 12, 11.—21, 14).*

12. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et consurgent filii in parentes, et morte afficient eos.

1. A gdy wychodził z kościoła, rzékł mu ieden z uczniów iego: Nauczycielu, patrz iakie kamienie, y iakie budowania.

2. A Jezus odpowiedaiąc, rzekł mu: widzisz te wszytkie wielkie budowania? Nie zostanie kamień na kamieniu, któryby nie był rozwalon.

3. A gdy siedział na górze oliwnéy przeciw kościołowi, pytali go osobno Piotr y Jakób, y Jan, y Andrzéy:

4. Powiedz nam, kiedy się to stanie? y co za znak będzie, gdy się to wszytko pocznie?

5. A Jezus odpowiedziawszy, począł im mówić: patrzcie aby was kto nie zwiódł.

6. Abowiem wiele ich przyidzie w imię moie powiedaiąc iż ia iestem: y wiele ich zwiodą.

7. A gdy usłyszycie woyny, y wieści o woynach nie trwóżcież z sobą, bo się to dziać musi, aleć nie iuż koniec.

8. Abowiem powstanie naród przeciw narodowi, y królestwo przeciw królestwu: y będą mieyscami trzęsienia ziemie, y głody. Początek to boleści.

9. A wy mieycie się sami na pieczy. Bo was wydadzą do rad, y w bóżnicach was bić będą, a przed starosty y przed królmi dla mnie stawać będziecie, onym na świadectwo.

10. A potrzeba aby naprzód u wszytkich narodów była opowiadana Ewanielia.

11. A gdy was wodzić będą wydawaiąc, nie myślcie przed tym cobyście mówić mieli; ale co wam będzie dano oney godziny, to mówcie. Abowiem nie wy iesteście którzy mówicie: ale Duch S.

12. Y wyda brat brata na śmierć, a ociec syna: y powstaną synowie przeciw rodzicóm, y będą ie zabiiać.

R. 13.—1. *A gdy wychodził.* Patrz, co się rzekło Mat. 24, 1.

4. *Pocznie.* W greckim jest, *kiedy się to wszystko ma skończyć?* to jest, dokonać, stać się. P. W.

6. *Ja jestem.* Chrystusem, oczekiwanym Messyaszem. Patrz Wujka.

9. *Onym na świadectwo.* Żebyście świadczyli o mnie.

11. *Nie myślcie przedtém.* Patrz co się rzekło Mat. 10, 19.

13. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit.

14. Cum autem videritis abominationem desolationis stantem, ubi non debet: qui legit, intelligat: tunc qui in Judaea sunt, fugiant in montes: *(Matth. 24, 15)*.

15. et qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat, ut tollat quid de domo sua:

16. et qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum.

17. Vae autem praegnantibus et nutrientibus in illis diebus.

18. Orate vero, ut hieme non fiant.

19. Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio creaturae, quam condidit Deus, usque nunc, neque fient.

20. Et nisi breviasset Dominus dies, non fuisset salva omnis caro, sed propter electos, quos elegit, breviavit dies.

21. Et tunc si quis vobis dixerit: Ecce, hic est Christus, ecce illic, ne credideritis. *(Matth. 24, 23)*.

22. Exsurgent enim pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa et portenta ad seducendos, si fieri potest, etiam electos.

23. Vos ergo videte, ecce, praedixi vobis omnia.

24. Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contenebrabitur, et luna non dabit splendorem suum, *(Matth. 24, 29)*.

25. et stellae coeli erunt decidentes, et virtutes, quae in coelis sunt, movebuntur.

26. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa et gloria.

27. Et tunc mittet Angelos suos, et congregabit electos suos a quatuor ventis, a summo terrae usque ad summum coeli. *(Matth. 24, 31)*.

28. A ficu autem discite parabolam: Cum jam ramus ejus tener fuerit, et nata fuerint folia, cognoscitis, quia in proximo sit aestas:

29. sic et vos, cum videritis haec fieri, scitote, quod in proximo sit in ostiis.

30. Amen, dico vobis: Quoniam non transibit generatio haec, donec omnia ista fiant.

31. Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

32. De die autem illo, vel hora nemo scit, neque Angeli in coelo, neque Filius, nisi Pater.

33. Videte, vigilate, et orate: nescitis enim, quando tempus sit. *(Matth. 24, 42)*.

34. Sicut homo, qui peregre profectus reliquit domum suam, et dedit servis suis potestatem cujusque operis, et janitori praecepit, ut vigilet.

35. Vigilate ergo (nescitis enim, quando dominus domus veniat, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane),

13. Y będziecie u wszytkich w nienawiści dla imienia mego. Lecz kto dotrwa do końca, ten będzie zbawion.

14. A gdy uyźrzycie obrzydłość spustoszenia stoiącą gdzie nie ma, kto czyta niech wyrozumie, tedy którzy są w Żydowskiey ziemi, niech uciekaią na góry:

15. a który będzie na dachu, niech nie schodzi do domu, ani wchodzi aby miał co wziąć z domu swego:

16. a który będzie na polu, niech się nie wraca nazad brać suknie swoiey.

17. Lecz biada brzemiennym y karmiącym w one dni.

18. A módlcie się, aby nie było zimie.

19. Abowiem one dni będą takimi uciskami, iakie nie były od początku stworzenia które stworzył Bóg, aż do tąd, ani będą.

20. Y by był nie ukrócił Pan dni: żadneby ciało nie było zachowane: ale dla wybranych które wybrał, ukrócił dni.

21. A tedy ieśliby wam kto rzekł: Oto tu iest Christus, oto tam: nie wierzcie.

22. Bo powstaną fałszywi Christusowie, y fałszywi prorocy: y będą czynić znaki y cuda ku zwiedzieniu, by mogło bydź y wybranych.

23. Wy tedy patrzcie, otom wam wszytko przepowiedział.

24. Ale w one dni po uciśnieniu onym zaćmi się słońce, y księżyc nie da iasności swoiey.

25. Y gwiazdy niebieskie będą spadać, a mocy które są na niebiesiech poruszą się.

26. A tedy uyźrzą syna człowieczego przychodzącego w obłokach, z wielką mocą y chwałą.

27. A tedy pośle Anioły swe, y zbierze wybrane swe od czterzech wiatrów, od wierzchu ziemie aż do wierzchu nieba.

28. A od figi uczcie się podobieństwa. Gdy się iuż gałąska iéy odmładza, y wypuści się liście: poznawacie iż blisko iest lato:

29. także y wy, gdy obaczycie iż się to dziać będzie, wiedzcie że iuż blisko iest we drzwiach.

30. Zaprawdę powiadam wam, żeć nie przeminie ten rodzay, aż się to wszytko stanie.

31. Niebo y ziemia przeminą, lecz słowa moie nie przeminą.

32. A o dniu onym, abo godzinie żaden niewie, ani Aniołowie w niebie, ani Syn, iedno Ociec.

33. Patrzcie, czuycie, a módlcie się: bo niewiecie kiedy czas będzie.

34. Jako człowiek który odiechawszy precz zostawił dóm swóy: y dał sługóm swym władzą nad każdą robotą swoią, y wrótnemu roskazał aby czuł.

35. Czuycież tedy (bo niewiecie kiedy Pan domu przyidzie: zwieczorali, abo w pólnocy, abo gdy kury poią, abo z poranku).

14. *Obrzydłość spustoszenia.* Patrz, co się rzekło Mat. 24, 16. P. W.

34. *Władzę nad każdą robotą.* Władzę czynienia wszystkiego coby było z pożytkiem dla domu.— *Aby czuł.* Domyślać się należy: tak i wy czuwajcie.

35. *Z wieczorali, albo o pólnocy.* Oznacza cztery

36. ne, cum venerit repente, inveniat vos dormientes.
37. Quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate.

36. By z prędka przyszedszy, nie znalazł was spiących.
37. A co wam mówię, wszytkim mówię: Czuycie.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 13.** w 4. *Kiedy się to stanie.* Znaki i utrapienia które uprzedziły spustoszenie Kościoła i miasta Jerozolimskiego, były figurą znaków i utrapienia ostatniego, które będzie przededniem sądnym czasu Antychrysta. A Pan Chrystus pospołu o oboich mówi.

6. *Ja jestem.* Jako przed spustoszeniem miasta Jeruzalem rozmaici zwodziciele nastawali, i sami się zwali Chrystusami, obiecując ludziom wyzwolenie od bojaźni i utrapienia w którém byli: tak też przyjdą przed skończeniem świata którzy się czynić będą Chrystusami i kacermistrzami, i wiele uczniów pociągną za sobą. Jako jaśniéj mówi niżéj: Iż nastaną fałeszni Chrystusowie, i fałeszni prorocy.

14. *Obrzydłość spustoszenia.* Żadne kacerstwa tak właśnie i umyślnie do téj brzydkości spustoszenia nie wiodły, i Antychrystowi drogi nie gotowały, jako te dzisiejsze: które nie tylko zwierzchnią ofiarę ciała i krwie Pana Chrystusowéj odejmują: którą odjąwszy (jako Cypryan ś. mówi) żadna religia nie zostaie; ale i Pana Chrystusa odzierają z bóstwa, i jawnie bluźnią Boga w Trójcy jedynego. Hippol. de Antichristo. Cypr. de cena D.

20. *Ukrócił dni onych.* Królestwo antychrystowe nie będzie trwać dłużéj nad pół czwarta lata. Daniel 7, 25. Objaw. 13, 5.

21. *Oto tu jest Chrystus.* Heretykowie tego miejsca przeciw Katolikom omylnie naciągają, mówiąc że my Pana Chrystusa ukazujemy w zamknieniu, w Ciborium, w ś. Sakramencie. Lecz i w tém ludzie zwodzą i zdradzają. Bo tu Pan Chrystus o zwodnikach i heretykach, i o ich schadzkach tajemnych i pokątnych mówi: a nie o Sakramencie ś. który nie dopiero tych ostatnich czasów, ale zawsze u Katolików: i nie na pustyniach, ale na miejscach jawnych we wszystkich kościelech chowają: i w którym jest Chrystus prawdziwie według słowa swego, i według wiary i wyznania wszystkich wieków kościoła wszystkiego. Patrz Mat. 24, 23, i 26, 27.

22. *Będą czynić znaki i cuda.* Fałeszni chrystusowie i fałszywi prorocy są ci zwodziciele, którzy ostatnich czasów mocą szatańską będą się zdać cuda czynić: a ludzie im przecię wierzyć nie mają. Daleko tedy mniéj tym wierzyć mieli, którzy dla potwierdzenia wiary swéj fałszywéj, zgoła żadnego znaku ani cudu okazać nie mogli.

32. *Ani syn.* Rozumiéj z téj strony, z któréj jest syn człowieczy: albo tą wiadomością, która ku objawieniu naszemu należy. Bo jako sam o nim wiedzieć niema, gdyż on jest postanowion sędzią żywych i umarłych? i w nim są wszystkie skarby wiadomości i mądrości Bożéj? Nie wie tedy, ale nam nie sobie. Jako i ono: Terazem poznał iż się Boga boisz: tak się rozumieć ma: Terazemci oznajmił i pokazał. Bo to pierwiéj P. Bóg dobrze wiedział. A tym sposobem sam Ojciec wie o dniu sądnym, iż go on objawił Chrystusowi ile człowiekowi. August. lib. 1, de Gen. contra Manichae. cap. 22. Jan 5, 22. Kol. 2, 3. I. Moj. 22, 12.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O zmowie Żydów, namaszczeniu Jezusa, zdradzie Judasza, i t. d.

1. Erat autem Pascha et Azyma post biduum; et quaerebant summi Sacerdotes et Scribae, quomodo eum dolo tenerent et occiderent. *(Matth. 26, 2).*
2. Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo.
3. Et cum esset Bethaniae in domo Simonis leprosi, et recumberet, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati pretiosi; et fracto alabastro, effudit super caput ejus. *(Matth. 26, 6. Joan. 12, 3.)*
4. Erant autem quidam indigne ferentes intra semetipsos, et dicentes: Utquid perditio ista unguenti facta est?
5. Poterat enim unguentum istud venundari plus quam trecentis denariis, et dari pauperibus. Et fremebant in eam.
6. Jesus autem dixit: Sinite eam: quid illi molesti estis? Bonum opus operata est in me:
7. semper enim pauperes habetis vobiscum, et cum volueritis, potestis illis benefacere: me autem non semper habetis.

1. A było Pascha y Przasniki po dwu dni: y szukali nawyższy kapłani y Doktorowie iakoby go zdradą poimali y zabili.
2. Bo mówili: nie w święto, aby snadź nie był rozruch w ludu.
3. A gdy był w Bethaniiey w domu Symona trędowatego, y siedział u stołu, przyszła niewiasta maiąc alabastr oleyku spikonardowego drogiego: a stłukszy alabastr, wylała na głowę iego.
4. Y byli niektórzy co się gniewali sami w sobie, a mówili: Na cóż się stała ta utrata oleyku?
5. Abowiem mógł się ten oleiek, przedać drożéy niż za trzysta groszy, y rozdać ubogim, y gniewali się na nię.
6. A Jezus rzekł: Daycie iey pokóy, czemu iey przykrość czynicie? Dobry uczynek przeciwko mnie uczyniła.
7. Bo zawżdy ubogie macie z sobą: y kiedy będziecie chcieć możecie im dobrze czynić: lecz mnie nie zawżdy macie.

straże nocne, jakby rzekł: czy ma przyjść o pierwszéj, czy o drugiéj, czy o trzeciéj albo czwartéj straży.

37. *Wszystkim mówię, czujcie.* Oznacza, iż on nie tylko tym to mówi którzy go słuchali, ale także wszystkim którzy potém żyć będą, aż do dnia ostatecznego.

R. 14.—1. *A była Pascha.* Patrz, co się rzekło Mat. 26, 1.

3. *A gdy był w Betanii.* Patrz, co się rzekło Mat. 26, 6, gdzieśmy tę całą historyą wytłumaczyli. Patrz Wujka.

8. Quod habuit haec, fecit: praevenit ungere corpus meum in sepulturam.

9. Amen, dico vobis: Ubicumque praedicatum fuerit Evangelium istud in universo mundo, et quod fecit haec, narrabitur in memoriam ejus.

10. Et Judas Iscariotes unus de duodecim abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis. *(Matth. 26, 14).*

11. Qui audientes gavisi sunt, et promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quaerebat, quomodo illum opportune traderet.

12. Et primo die Azymorum, quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo vis, eamus, et paremus tibi, ut manduces Pascha? *(Matth. 26, 17).*

13. Et mittit duos ex discipulis suis, et dicit eis: Ite in civitatem, et occurret vobis homo lagenam aquae bajulans, sequimini eum:

14. et quocumque introierit, dicite domino domus: quia Magister dicit: Ubi est refectio mea, ubi Pascha cum discipulis meis manducem?

15. Et ipse vobis demonstrabit coenaculum grande, stratum, et illic parate nobis.

16. Et abierunt discipuli ejus, et venerunt in civitatem; et invenerunt, sicut dixerat illis, et paraverunt Pascha.

17. Vespere autem facto, venit cum duodecim. *(Matth. 26, 20).*

18. Et discumbentibus eis et manducantibus ait Jesus: Amen, dico vobis: Quia unus ex vobis tradet me, qui manducat mecum. *(Joan. 13, 21).*

19. At illi coeperunt contristari, et dicere ei singulatim: Numquid ego?

20. Qui ait illis: Unus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino.

21. Et Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo: vae autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum erat ei, si non esset natus homo ille. *(Psal. 40, 10. Act. 1, 16).*

22. Et manducantibus illis, accepit Jesus panem, et benedicens fregit, et dedit eis, et ait: Sumite, hoc est corpus meum. *(Matth. 26, 26).*

23. Et accepto calice, gratias agens, dedit eis; et biberunt ex illo omnes.

24. Et ait illis: Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur. *(1. Cor. 24).*

25. Amen, dico vobis: Quia jam non bibam de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam novum in regno Dei.

26. Et hymno dicto exierunt in montem Olivarum.

27. Et ait eis Jesus: Omnes scandalizabimini in me in nocte ista, quia scriptum est: Percutiam pastorem, et dispergentur oves. *(Matth. 26, 31).*

28. Sed postquam resurrexero, praecedam vos in Galilaeam. *(Infr. 16, 7).*

29. Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, sed non ego.

30. Et ait illi Jesus: Amen, dico tibi: Quia tu

8. Ta co miała uczyniła: uprzedziła pomazać ciało me na pogrzeb.

9. Zaprawdę powiadam wam: kędyż kolwiek opowiadana będzie Ewanielia ta po wszytkim świecie, y co ta uczyniła powiadać będą na pamiątkę iéy.

10. A Judasz Iszkarioth ieden ze dwunaście odszedł do nawyższych kapłanów, aby go im wydał.

11. Którzy usłyszawszy uradowali się: y obiecali mu dać pieniądze, y szukał iakoby go czasu pogodnego wydał.

12. Y piérwszego dnia Przaśników gdy Paschę ofiarowali, rzekli mu uczniowie: Gdzie chcesz abyśmy śli nagotowali żebyś iadł Paschę?

13. Y posłał dwu z swych uczniów, y rzékł im: Idźcie do miasta: y potka się z wami człowiek niosąc dzban wody, idźcież za nim:

14. a gdziekolwiek wnidzie. powiedźcie Panu domu iż Nauczyciel mówi: Gdzie iest odpoczynienie moie, kędybym iadł Paschę z uczniami moimi?

15. A on wam ukaże wieczernik wielki usłany: y tam nagotuycie nam.

16. Y poszli uczniowie iego, y przyszli do miasta: y naleźli iako im powiedział, y nagotowali Paschę.

17. A gdy był wieczór, przyszedł ze dwiemanaście.

18. A gdy oni siedzieli y iedli, rzékł Jezus: Zaprawdę powiadam wam, iż ieden z was wyda mię, który ie zemną.

19. A oni poczęli się smęcić, y mówić mu zosobna. Izali ia?

20. Który im rzékł: Jeden ze dwunaście który zemną macza rękę w misie.

21. Synci człowieczy idzie, iako o nim iest napisano: lecz biada człowiekowi onemu przez którego syn człowieczy będzie wydan: lepiéy mu było, by się był człowiek on nie narodził.

22. A gdy oni iedli, wziął Jezus chléb: y błogosławiąc łamał y dał im, y rzekł: Bierzcie, to iest Ciało moie.

23. A wziąwszy kielich, dzięki uczyniwszy dał im, y pili z niego wszyscy.

24. Y rzékł im: Ta iest krew moia nowego testamentu, która za wielu będzie wylana.

25. Zaprawdę powiadam wam, iż iuż nie będę pił z tego owocu winnéy macice, aż do onego dnia, gdy ji pić będę nowy w królestwie Bożym.

26. A himn odprawiwszy wyszli na górę oliwną.

27. Y rzékł im Jezus: Wszyscy się zgorszycie ze mnie téy nocy: iż napisano iest: Uderzę pasterza, a rozproszą się owce.

28. Ale gdy zmartwychwstanę, uprzedzę was do Galileiéy.

29. A Piotr mu rzékł: Chociażby się wszyscy zgorszyli z ciebie, ale nie ia.

30. Y rzékł mu Jezus: Zaprawdę powiadam ci,

14. *Odpoczynienie moje.* Gospodę, miejsce uczty, jak w greckim i syryjskim.

15. *Wieczernik.* Był w wyższéj części domu; po grecku ανωγεον, jakbyś rzekł: podniesiony od ziemi; był ten dom na górze Syon, gdzie, jak jest mniemanie, ukrywali się apostołowie po męce Chrystusa. P. W.

hodie in nocte hac, prius quam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.

31. At ille amplius loquebatur: Et si oportuerit me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autem et omnes dicebant.

32. Et veniunt in praedium, cui nomen Gethsemani. Et ait discipulis suis: Sedete hic, donec orem. *(Matth. 26, 36).*

33. Et assumit Petrum, et Jacobum et Joannem secum; et coepit pavere, et taedere.

34. Et ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem: sustinete hic, et vigilate.

35. Et cum processisset paululum, procidit super terram, et orabat, ut si fieri posset, transiret ab eo hora;

36. et dixit: Abba pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc a me, sed non, quod ego volo, sed quod tu.

37. Et venit, et invenit eos dormientes. Et ait Petro: Simon, dormis? non potuisti una hora vigilare?

38. Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem: spiritus quidem promtus est, caro vero infirma.

39. Et iterum abiens oravit, eundem sermonem dicens.

40. Et reversus, denuo invenit eos dormientes (erant enim oculi eorum gravati), et ignorabant, quid responderent ei.

41. Et venit tertio, et ait illis: Dormite jam, et requiescite. Sufficit, venit hora: ecce, Filius hominis tradetur in manus peccatorum.

42. Surgite, eamus: ecce, qui me tradet, prope est.

43. Et, adhuc eo loquente, venit Judas Iscariotes, unus de duodecim, et cum eo turba multa cum gladiis et lignis a summis Sacerdotibus, et Scribis et Senioribus. *(Matth. 26, 47).*

44. Dederat autem traditor ejus signum eis, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est: tenete eum, et ducite caute.

45. Et cum venisset, statim accedens ad eum, ait: Ave, Rabbi; et osculatus est eum.

46. At illi manus injecerunt in eum, et tenuerunt eum.

47. Unus autem quidam de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi sacerdotis, et amputavit illi auriculam.

48. Et respondens Jesus ait illis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis et lignis comprehendere me?

49. Quotidie eram apud vos in templo docens, et non me tenuistis: sed ut impleantur Scripturae.

50. Tunc discipuli ejus relinquentes eum, omnes fugerunt. *(Matth. 26, 56).*

51. Adolescens autem quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo; et tenuerunt eum.

iż ty dziś tey nocy, piérwéy niż dwakroć kur zapoie, trzykroć się mnie zaprzysz.

31. A on więcéy mówił: By potrzeba y umrzéć mi z tobą, nie zaprzę się ciebie. Także téż y wszyscy mówili.

32. Y przyszli do folwarku, którému imię Gethsemani, y rzékł uczniom swoim: Siedźcie tu aż się pomodlę.

33. Y wziął z sobą Piotra, y Jakuba, y Jana, y począł się strachać y tesknić sobie.

34. Y rzékł im: smętna iest dusza moia aż do śmierci, zostańcie tu, a czuycie.

35. A odszedszy mało, padł na ziemię: Y modlił się żeby godzina ieśli może bydź odeszła od niego,

36. y mówił: Abba, Oycze, wszytko tobie iest podobno, przenieś odemnie ten kielich. Ale nie to co ia chcę, ale co ty.

37. Y przyszedł, y znalazł ie spiące, y rzekł Piotrowi: Symonie spisz? nie mógłżeś czuć iedney godziny?

38. Czuycie, a módlcie się, byście nie weszli w pokuszenie. Duch wprawdzie ochotny, ale ciało mdłe.

39. Y zasię odszedszy modlił się, w też słowa mówiąc.

40. A wróciwszy się, nalazł ie zasię spiące (bo oczy ich były obciążone) a niewiedzieli coby mu odpowiedzieć.

41. Y przyszedł po trzecie, a rzekł im: Spicież iuż y odpoczywaycie. Dosyć, przyszła godzina: oto będzie wydan syn człowieczy w ręce grzészników.

42. Wstańcie, pódźmy: oto który mię wyda blisko iest.

43. A gdy iescze mówił przyszedł Judasz Iszkarioth, ieden ze dwunaście, a z nim wielka rzesza z mieczmi y z kiymi, od Nawyższych kapłanów, y Doktorów, y starszych.

44. A dał im był znak, który go wydał, mówiąc: któregokolwiek pocałuię, ten iest, imaycie go, a wiedźcie ostrożnie.

45. A przyszedszy, natychmiast przystąpiwszy kniemu rzékł: Bądź pozdrowion Mistrzu, y pocałował go.

46. A oni targnęli się nań rękoma, y poimali go.

47. A ieden niektóry z tych co stali dobywszy miecza, uderzył sługę nawyszego kapłana, y uciął mu ucho.

48. A Jezus odpowiedziawszy rzékł im: Jakoby na zbóycę wyszliście z mieczmi y z kiymi poimać mię?

49. Na każdym dzień był u was w kościele ucząc, a nie poimaliście mię. Ale żeby się wypełniły pisma.

50. Tedy uczniowie iego, opuściwszy go, wszyscy uciekli.

51. A niektóry młodzieniec szedł za nim odziany prześcieradłem na gołe ciało y poimali go.

35. *Godzina.* Męka, to jest żeby nie cierpieć.

51. *Młodzieniec.* Widać że to był stróż ogrodu, który obudzony wrzawą, powstał z łoża i okrywszy się prześcieradłem wybiegł, żeby zobaczyć co się dzieje. Baroniusz sądzi, iż tym młodzieńcem był Jan ś. apostoł odziany w szatę godową. Pierwsze zdanie zdaje się

52. At ille, rejecta sindone, nudus profugit ab eis.

53. Et adduxerunt Jesum ad summum Sacerdotem; et convenerunt omnes Sacerdotes, et Scribae et Seniores. *(Matth. 26, 57).*

54. Petrus autem a longe secutus est eum usque intro in atrium summi sacerdotis; et sedebat cum ministris ad ignem, et calefaciebat se.

55. Summi vero sacerdotes, et omne concilium quaerebant adversus Jesum testimonium, ut eum morti traderent; nec inveniebant. *(Matt. 26, 59).*

56. Multi enim testimonium falsum dicebant adversus eum; et convenientia testimonia non erant.

57. Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant adversus eum, dicentes:

58. Quoniam nos audivimus eum dicentem: Ego dissolvam templum hoc manu factum, et per triduum aliud non manu factum aedificabo. *(Joan. 2, 19).*

59. Et non erat conveniens testimonium illorum.

60. Et exsurgens summus sacerdos in medium, interrogavit Jesum, dicens: Non respondes quidquam ad ea, quae tibi objiciuntur ab his?

61. Ille autem tacebat, et nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, et dixit ei: Tu es Christus Filius Dei benedicti?

62. Jesus autem dixit illi: Ego sum: et videbitis Filium hominis sedentem a dexteris virtutis Dei, et venientem cum nubibus coeli. *(Matth. 26, 64).*

63. Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait: Quid adhuc desideramus testes?

64. Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis.

65. Et coeperunt quidam conspuere eum, et velare faciem ejus, et colaphis eum caedere et dicere ei: Prophetiza; et ministri alapis eum caedebant.

66. Et cum esse Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis; *(Matth. 26, 69).*

67. et cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum Jesu Nazareno eras.

68. At ille negavit, dicens: Neque scio, neque novi, quid dicas. Et exiit foras ante atrium, et gallus cantavit.

69. Rursus autem, cum vidisset illum ancilla, coepit dicere circumstantibus: Quia hic ex illis est. *(Matth. 26, 71).*

70. At ille iterum negavit. Et post pusillum rursus, qui astabant, dicebant Petro: Vere ex illis es, nam et Galilaeus es. *(Luc. 22, 59. Joan. 18, 25).*

71. Ille autem coepit anathematizare, et jurare: Quia nescio hominem istum, quem dicitis.

72. Et statim gallus iterum cantavit. Et recordatus est Petrus verbi, quod dixerat ei Jesus: Prius quam gallus cantet bis, ter me negabis. Et coepit flere. *(Matth. 26, 75. Joan. 13, 38).*

52. A on porzuciwszy prześcieradło, nagi uciekł od nich.

53. Y przywiedli Jezusa do naywyższego kapłana: a zeszli się wszyscy kapłani, y Doktorowie, y starszy.

54. A Piotr za nim szedł z daleka aż wewnątrz do dworu nawyższego kapłana, y siedział z służebniki u ognia, y grzał się.

55. Lecz nawyższy kapłani, y wszytka rada szukali przeciw Jezusowi świadectwa, aby go na śmierć zdali, a nie naleźli.

56. Abowiem wiele ich przeciw iemu fałszywie świadczyli: lecz świadectwa zgodne nie były.

57. A niektórzy powstawszy, fałszywie świadczyli przeciw iemu, mówiąc:

58. Żeśmy my słyszeli iego mówiącego: Ja rozwalę kościół ten ręką uczyniony, a za trzy dni inny nie ręką uczyniony zbuduię.

59. Y nie było zgodne ich świadectwo.

60. A powstawszy w pośrzodek nawyższy kapłan, spytał Jezusa, mówiąc: Nic nie odpowiadasz na to co tobie ci zarzucaią?

61. Ale on milczał, a nic nie odpowiedział. Znowu pytał go nawyższy kapłan, y rzekł mu: Tyś iest Christus syn Boga błogosławionego?

62. A Jezus mu rzekł: Jam iest, y uyźrzycie syna człowieczego siedzącego na prawicy mocy Bożéy, y przychodzącego z obłoki niebieskiemi.

63. A nawyższy kapłan rozdarszy szaty swe, rzekł: Cóż iescze potrzebuiemy świadków?

64. Słyszeliście bluźnierstwo: co się wam zda? którzy wszyscy osądzili go winnym bydź śmierci.

65. Y poczęli nań niektórzy plwać, y zakrywać oblicze iego, y bić go kułakami, y mówić mu: Prorokuy; a służebnicy policzkowali go.

66. A gdy Piotr był w sieni na dole, przyszła iedna z służebnic nawyższego kapłana,

67. a widząc że się Piotr grzeie, poyźrzawszy nań rzekła: y tyś był z Jezusem Nazareńskim.

68. A on się zaprzał mówiąc: Ani wiém, ani rozumiem co mówisz. Y wyszedł precz na podwórze, a kur zapiał.

69. A znowu gdy go uyźrzała służebnica poczęła mówić tym którzy około stali: Iż ten z onych iest.

70. A on powtóre zaprzał. A zasię po małéy chwili ci co tam stali mówili Piotrowi: Prawdziwie z nich iesteś: boś y Galileyczyk iest.

71. A on począł kląć y przysięgać, iż nie znam człowieka tego o którym powiedacie.

72. A wnet powtóre kur zapiał. A wspomniał Piotr na słowa, które mu mówił Jezus: Piérwéy niż kur dwa kroć zapoie, trzy kroć się mnie zaprzysz, y począł płakać.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 6. *Dobryć uczynek.* Chrystus za nabożną niewiastę odpowiada, i uczynku jéj broni, i chwali ją. Także i my heretykom odpowiedzieć mamy, kiedy ludzie nabożne przeto ganią, iż dobra swe na kościół albo na ozdobę ciała Pańskiego obracają. Patrz Mat. 26, w. 5 i 10.

być prawdopodobniejszem. — *Pojmali go.* Żeby, jako zwolennika Chrystusowego, razem z nim prowadzić; lecz on zostawiwszy prześcieradło, umknął. 71. *Kląć.* Zaklinać się. Patrz Wujka.

7. *Mnie nie zawżdy macie.* Nie mamy tu teraz Chrystusa, jako naonczas, ubogiego i jałmużny potrzebującego: ale chwalebnego w ś. Sakramencie. Patrz Mat. 26, 11.

22. *Wziął Jezus chleb.* Ten chleb przed słowy Sakramentu chlebem jest, ale skoro przystąpi poświęcenie, z chleba staje się ciało Pana Chrystusowe. Amb. lib. 4, de Sacram. cap. 4 et 5.

22. *To jest ciało moje.* Nosił się Pan Chrystus w rękach swoich kiedy mówił. To jest ciało moje. Albowiem nosił toż ciało w rękach swoich. August. in Psal. 33. Con. 1.

23. *Wziąwszy kielich.* Wino i wodę w kielich leją, ale stawają się krwią, przez poświęcenie słów niebieskich: acz, dla ochronienia brzydkości osoba wina zostaje. Ambroży tamże.

23. *Ciało moje, krew moja.* Ktokolwiek nie wierzy że to prawda co Pan mówi: ten wypada z łaski i z zbawienia. Epiph. in Anchor. Wierzmyż tedy Bogu wszędy, a nie sprzeciwiajmy się jemu, chociaby się zmysłom i myślom naszym dziwno albo niepodobno zdało, co on mówi. Chrysost. hom. 83, in Matthaeum.

23. *I pili z niego wszyscy.* Wszyscy, rozumiej dwanaście Apostołowie: bo ich tam więcéj nie było. Zkąd jasne okazanie, iż one słowa u Mateusza ś. Pijcie z tego wszyscy, są rzeczone do samych Apostołów: o których tu Marek ś. mówi: iż pili z kielicha wszyscy. A tak nie jest powszechne rozkazanie wszystkim Chrześcijanom. Mat. 26, 27.

63. *A najwyższy kapłan rozdarłszy szaty.* Uczynił to ze złości przeciw Boskiemu zakazaniu. III. Moj. 21, 10.

68. *A on się zaprzał.* Który się tu ulękł jednéj dziewki, nie ulękł się potém Rzymu, pana świata. Leo sermone 1, in natali Petri et Pauli.

71. *Począł kląć.* W jednym Pietrze arcyapostole, w którym Kościół był figurowan, dwa stany ludzi są wyznaczone: mocnych i krewkich: iż Kościoł ma oboich w sobie. August. serm. 13, de verb. Domini. Ktemu przykładem książęcia Apostolskiego chciał zbawiciel nasz pokazać, iż żaden siłom swoim ufać niema: gdyż się ani Piotr ś. odmienności nie mógł uwiarować. August. tract. 66, in Evang. Joan. Leo jerm. 9, de Passione Domini.

CAPUT XV.

1. Et confestim, mane consilium facientes summi Sacerdotes cum Senioribus et Scribis, et universo concilio, vincientes Jesum, duxerunt, et tradiderunt Pilato. *(Matth. 27, 1).*

2. Et interrogavit eum Pilatus: Tu es rex Judaeorum? At ille respondens, ait illi: Tu dicis. *(Matth. 27. 11).*

3. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.

4. Pilatus autem rursum interrogavit eum, dicens: Non respondes quidquam? vide, in quantis te accusant.

5. Jesus autem amplius nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus.

6. Per diem autem festum solebat dimittere illis unum ex vinctis, quemcumque petissent.

7. Erat autem, qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat vinctus, qui in seditione fecerat homicidium.

8. Et cum ascendisset turba, coepit rogare, sicut semper faciebat illis.

9. Pilatus autem respondit eis, et dixit: Vultis, dimittam vobis regem Judaeorum?

10. Sciebat enim, quod per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes.

11. Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis.

12. Pilatus autem iterum respondens ait illis: Quid ergo vultis, faciam regi Judaeorum? *(Matth. 27, 22. Luc. 23, 14).*

13. At illi iterum clamaverunt: Crucifige eum. *(Joan. 18, 40).*

14. Pilatus vero dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabunt: Crucifige eum.

15. Pilatus autem volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, et tradidit Jesum flagellis caesum, ut crucifigeretur.

R. 15. Cały ten rozdział wytłumaczyliśmy Mat. 27.

ROZDZIAŁ 15.

O stawieniu Jezusa przed Piłatem, biczowaniu, koronowaniu cierniem, i t. d.

1. Y wnet rano uczyniwszy radę nawyższy kapłani z starszymi y z doktormi y wszytką radą związawszy Jezusa, wiedli y podali Piłatowi.

2. Y pytał go Piłat: Tyś iest królem Żydowskim? A on odpowiedziawszy, rzékł mu: Ty powiedasz.

3. Y skarżyli nań nawyższy kapłani o wiele rzeczy.

4. A Piłat go zasię spytał, mówiąc: Nic nie odpowiedasz? patrz w iako wielkich rzeczach cię winuią.

5. A Jezus nic więcéy nieodpowiedział: tak iż się Piłat dziwował.

6. A na święto zwykł im był wypusczać iednego więźnia, któregokolwiek żądali.

7. Y był co go nazywano Barabbaszem: który z buntownikami był w więzieniu, który był w rozruchu popełnił mężobóystwo.

8. A gdy wstąpiła rzesza, poczęła prosić iako im zawżdy czynił.

9. A Piłat im odpowiedział, y rzékł: Chceciež pusczę wam króla Żydowskiego?

10. Abowiem wiedział iż go z zazdrości byli nawyższy kapłani wydali.

11. Lecz przedniéyszy kapłani poduszczyli rzeszą, aby im radszéy Barabbasza puścił.

12. A odpowiedziawszy zaś Piłat, rzékł im: Cóż tedy chcecie uczynię królowi Żydowskiemu?

13. A oni zasię wołali: Ukrzyżuy go.

14. A Piłat im mówił: Cóż wżdy złego uczynił? A oni tym więcéy krzyczeli: Ukrzyżuy go.

15. A Piłat chcąc ludowi dosyć uczynić, puścił im Barabbasza, a Jezusa ubiczowanego podał aby był ukrzyżowan.

8. *Wstąpiła.* W greckim jest, *zawołała.* P. W.

16. Milites autem duxerunt eum in atrium praetorii, et convocant totam cohortem; *(Matth. 27, 27. Joan. 19, 2).*

17. et induunt eum purpura, et imponunt ei plectentes spineam coronam.

18. Et coeperunt salutare eum: Ave, rex Judaeorum.

19. Et percutiebant caput ejus arundine, et conspuebant eum, et ponentes genua, adorabant eum.

20. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, et induerunt eum vestimentis suis; et educunt illum, ut crucifigerent eum.

21. Et angariaverunt praetereuntem quempiam, Simonem Cyrenaeum, venientem de villa, patrem Alexandri et Rufi, ut tolleret crucem ejus. *(Matth. 27, 32).*

22. Et perducunt illum in Golgotha locum, quod est interpretatum Calvariae locus.

23. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum; et non accepit.

24. Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta ejus, mittentes sortem super eis, quis quid tolleret. *(Matth. 27, 35).*

25. Erat autem hora tertia; et crucifixerunt eum.

26. Et erat titulus causae ejus inscriptus: Rex Judaeorum.

27. Et cum eo crucifigunt duos latrones, unum a dextris, et alium a sinistris ejus.

28. Et impleta est Scriptura, quae dicit: Et cum iniquis reputatus est. *(Isai. 53, 12. Luc. 22, 37).*

29. Et praetereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Vah, qui destruis templum Dei, et in tribus diebus reaedificas: *(Joan. 2, 19).*

30. salvum fac temetipsum descendens de cruce.

31. Similiter et summi Sacerdotes illudentes, ad alterutrum cum Scribis dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere.

32. Christus, rex Israel, descendat nunc de cruce, ut videamus, et credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, convitiabantur ei.

33. Et facta hora sexta, tenebrae factae sunt per totam terram usque in horam nonam.

34. Et hora nona exclamavit Jesus voce magna, dicens: Eloi, eloi, lamma sabactani? quod est interpretatum: Deus meus, Deus meus, utquid dereliquisti me? *(Psal. 21, 2. Matth. 27, 46).*

35. Et quidam de circumstantibus audientes dicebant: Ecce, Eliam vocat.

36. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei, dicens: Sinite, videamus, si veniat Elias ad deponendum eum.

37. Jesus autem emissa voce magna exspiravit.

38. Et velum templi scissum est in duo, a summo usque deorsum.

39. Videns autem centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans exspirasset, ait: Vere hic homo Filius Dei erat.

40. Erant autem et mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi minoris et Joseph mater, et Salome; *(Matth. 27, 55).*

16. A żołnierze wprowadzili go do sieni ratusznéy, y zwołali wszytkiéy roty;

17. y oblekli go w purpurę, y włożyli nań: uplótszy cierniową koronę.

18. Y poczęli go pozdrawiać: Witay królu Żydowski.

19. Y bili głowę iego trzciną: y plwali nań: a upadaiąc na kolana, kłaniali się iemu.

20. A gdy się z niego nagrali, zwlekli go z purpury, y oblekli go w szaty iego, y wywiedli go aby go ukrzyżowali.

21. Y przymusili niektórego mimo idącego, Symona Cyreneyczyka idącego ze wsi, oyca Alexandra y Rufa, aby niósł krzyż iego.

22. Y przywiedli go na mieysce Golgotha: co się wykłada mieysce trupiéy głowy.

23. Y dawali mu pić wino z mirrą: y nie wziął.

24. A ukrzyżowawszy go, podzielili szaty iego, miecąc o nie los, co kto miał wziąć.

25. A była trzecia godzina: y ukrzyżowali go.

26. Y był napis winy iego napisany: Król Żydowski.

27. A z nim ukrzyżowali dwu łotrów, iednego po prawicy, a drugiego po lewicy iego.

28. Y wypełniło się pismo które mówi: A ze złoczyńcami iest policzon.

29. A mimo przechadzaiący bluźnili go, kiwaiąc głowami swemi, y mówiąc: Ach który rozwalasz kościół, y we trzech dniach znowu budujesz:

30. wybaw się samego z krzyża.

31. Także też y nawyższy kapłani szydząc, ieden do drugiego z doktormi mówili: Inne zachował, a samego siebie zachować niemoże.

32. Niechże teraz Christus król Izraelski zstąpi z krzyża, abyśmy uyźrzeli, y uwierzyli. Y którzy z nim byli ukrzyżowani, sromocili go.

33. A gdy była godzina szósta, stały się ciemności po wszytkiéy ziemi aż do dziewiątéy godziny.

34. A dziewiątéy godziny zawołał Jezus głosem wielkim, mówiąc: Eloi, Eloi, lammasabacthani? co iest wyłożywszy: Boże mój, Boże mój, czemuś mię opuścił?

35. A słysząc niektórzy z około stoiących mówili: Oto, Eliasza woła.

36. A przybieżawszy ieden, y napełniwszy gębkę octu, y włożywszy na trzcinę, dał mu pić, mówiąc: Niechaycie, patrzmy ieśli przydzie Eliasz aby go zdiął.

37. A Jezus wypuściwszy głos wielki, skonał.

38. Y rozdarła się na dwoie zasłona kościelna od wierzchu aż do dołu.

39. A widząc Rotmistrz który stał przeciwko, iż tak wołaiąc skonał, rzekł: prawdziwie człowiek ten był synem Bożym.

40. Były też y niewiasty patrzaiąc zdaleka, miedzy któremi była Marya Magdalena, y Marya Jakóba mnieyszego, y Jozepha matka, y Salome;

41. et cum esset in Galilaea, sequebantur eum, et ministrabant ei, et aliae multae, quae simul cum eo ascenderant Jerosolymam. *(Luc. 8, 2).*

42. Et cum jam sero esset factum (quia erat parasceve, quod est ante sabbatum), *(Matth. 27, 57).*

43. venit Joseph ab Arimathaea, nobilis decurio, qui et ipse erat exspectans regnum Dei, et audacter introivit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu.

44. Pilatus autem mirabatur, si jam obiisset. Et accersito centurione, interrogavit eum, si jam mortuus esset.

45. Et cum cognovisset a centurione, donavit corpus Joseph.

46. Joseph autem mercatus sindonem, et deponens eum involvit sindone, et posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra, et advolvit lapidem ad ostium monumenti.

47. Maria autem Magdalene, et Maria Joseph aspiciebant, ubi poneretur.

41. y gdy był w Galileiéy, chodziły za nim, y służyły mu: y wiele innych które były społem z nim, wstąpiły do Jeruzalem.

42. A gdy iuż był wieczor (abowiem był dzień przygotowania, który iest przed szabbatem).

43. Przyszedł Jozeph z Arymathiiéy zacny senator, który też oczekiwał królestwa Bożego: y śmiele wszedł do Piłata, y prosił o ciało Jezusowe.

44. A Piłat się zdziwił ieśliby iuż umarł. A wezwawszy Rotmistrza, pytał go ieśli iuż umarł.

45. Y dowiedziawszy się od Rotmistrza, darował ciało Jozephowi.

46. A Jozeph kupiwszy prześcieradło, y zdiąwszy go uwinął w prześcieradło, y położył go w grobie który był wyciosan z opoki: y przywalił kamień do drzwi grobowych.

47. A Marya Magdalena, y Marya Jozephowa patrzyły kędy go kładziono.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 15. w. 11. *Przedniejszy kapłani poduszczali.* Heretycy chcąc ohydzić ludziom kapłany nowego Testamentu równają je z kapłany starego, a sami siebie z Panem Chrystusem, i mówią: Iż jako oni naonczas szkaradnie zbłądzili, skazawszy na śmierć Chrystusa, tak też i ci błądzą. Aleć nie dziw iż oni zbłądzili. Naprzód, iż nie przez sukcessyą w zakonie opisaną na urzędy one wstępowali, ale od zwierzchności świeckiéj, a ktemu pogańskiéj wtrącani bywali. Druga, iż już czas był przyszedł którego ono kapłaństwo Aaronowe ustać, a nowe się według porządku Melchisedechowego zacząć miało. Trzecia, iż to sam Bóg przez proroka był przepowiedział, że oni nakoniec zbłądzić mieli. Zginie prawi zakon od kapłana, słowo od proroka, rada od mądrego. Lecz kapłaństwo zakonu nowego wieczne jest, i trwać musi do skończenia świata: mając nauczyciela Ducha ś. który go uczy wszystkiéj prawdy, i błądzić mu nigdy nie dopuści. I nie próżno Pan Chrystus prosił za Piotra (najwyższego kapłana i pasterza w tym kościele) aby wiara jego nigdy nie ustała. A do innych mówił: Kto was słucha mnie słucha. Jer. 18, 18. Ezech. 7, 26. Psal. 109, 4. Jan. 16, 13. Łuk. 22, 10. Łuk. 10, 16.

15. *Chcąc rzeszy dosyć uczynić.* Miał Piłat raczéj umrzeć, niźli gwoli któremużkolwiek człowiekowi, na śmierć niewinnego Pana skazać. Jako i każdy chrześcijański sędzia, wszystkie szkody winien pierwéj podjąć, niźli katolika dla wyznania wiary na śmierć skazać.

32. *Niechże teraz zstąpi.* Takżeć teraz bluźnią heretycy Sakrament najświętszy: Jeśli to jest Chrystus, niech się broni odewszech zelżywości.

46. *Kupiwszy prześcieradło.* Nie była bez wielkiéj zasługi ta posługa ciału Chrystusowemu po śmierci wyrządzona i przetoż tak pilnie w Ewangelii jest zalecona: na przykład ludziom wiernym, aby cześć powinną wyrządzali ciału Pana Chrystusowemu, i ciałom innych świętych.

CAPUT XVI. — ROZDZIAŁ 16.

O zmartwychwstaniu Chrystusa, ukazywaniu się na rozmaitych miejscach i wstąpieniu do nieba.

1. Et cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum. *(Matth. 28, 1. Luc. 24, 1).*

2. Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum, orto jam sole.

3. Et dicebant ad invicem: Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti?

4. Et respicientes viderunt revolutum lapidem. Erat quippe magnus valde.

5. Et introeuntes in monumentum viderunt juvenem sedentem in dexteris, coopertum stola candida; et obstupuerunt. *(Matth. 28, 5. Luc. 24, 4. Joan. 20, 12).*

1. A gdy minął Szabbat, Marya Magdalena, y Marya Jakóbowa, y Salome nakupiły wonnych oleyków, aby przyszedszy namazały Jezusa.

2. A bardzo rano pierwszego dnia z szabbatów, przyszły do grobu: gdy iuż weszło słońce.

3. Y mówiły miedzy sobą: kto nam odwali kamień odedrzwi grobowych?

4. A poyźrzawszy obaczyły odwalony kamień: abowiem był barzo wielki.

5. A wszedszy w grób, uyźrzały młodzieńca siedzącego po prawéy stronie, ubranego w szatę białą: y zdumiały się.

R. 16.— 1. *Gdy minął szabat.* Żeby ten opis pogodzić z opisem znajdującym się u ś. Łukasza 23, 51, który powiada: *Widziały grób i jako było położono ciało Jego. A wróciwszy się nagotowały wonnych rzeczy i maści: a w szabat dały pokój, wedle przykazania, i t. d.*, powiedzieć należy, iż niewiasty, jak tylko po pogrzebie Chrystusa wróciły do domu, przygotowały maści, żeby namaścić ciało Chrystusowe, jak ma Łukasz. Gdy zaś przeszedł szabat, który się kończy z zachodem słońca, wieczorem nakupiły innych wonności, ażeby razem z temi, które wprzódy były przygotowane, i których niewystarczało, nazajutrz rano namaścić w grobie ciało Chrystusowe. P. W.

2. *A bardzo rano.* Patrz, co się rzekło Mat. 28.

6. Qui dicit illis: Nolite expavescere: Jesum quaeritis Nazarenum, crucifixum: surrexit, non est hic: ecce locus, ubi posuerunt eum.

7. Sed ite, dicite discipulis ejus et Petro, quia praecedit vos in Galilaea: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. *(Supr. 14, 28).*

8. At illae exeuntes, fugerunt de monumento, invaserat enim eas tremor et pavor; et nemini quidquam dixerunt, timebant enim.

9. Surgens autem mane, prima sabbati, apparuit primo Mariae Magdalene, de qua ejecerat septem daemonia. *(Joan. 20, 16).*

10. Illa vadens nuntiavit his, qui cum eo fuerant, lugentibus et flentibus.

11. Et illi audientes, quia viveret, et visus esset ab ea, non crediderunt.

12. Post haec autem duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villam; *(Luc. 24, 13).*

13. et illi euntes nuntiaverunt ceteris; nec illis crediderunt.

14. Novissime recumbentibus illis undecim apparuit, et exprobravit incredulitatem eorum et duritiam cordis, quia iis, qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt.

15. Et dixit eis: Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creaturae.

16. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur.

17. Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur: In nomine meo daemonia ejicient, linguis loquentur novis, *(Act. 2, 4.—10, 46.—16, 18.—28, 5).*

18. serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, super aegros manus imponent et bene habebunt.

19. Et Dominus quidem Jesus, postquam locu-

6. Który im rzekł: Nielękaycie się: Jezusa szukacie Nazareńskiego, ukrzyżowanego: wstał, nie masz go tu: oto mieysce gdzie go położono.

7. Ale idźcie, powiédźcie uczniom iego y Piotrowi, iż was uprzedza do Galileiéy: tam go oglądacie iako wam powiedział.

8. A one wyszedszy, uciekły z grobu, abowiem zięło ie drżenie y strach: a nikomu nic niepowiedały, bo się bały.

9. A wstawszy raniuczko piérwszego dnia szabbatu, ukazał się naprzód Mariiéy Magdalenie: z którey był wyrzucił siedmi czartów.

10. Ona szedszy opowiedziała tym którzy z nim bywali, smutnym y płaczącym.

11. A oni usłyszawszy iż żywie, y był widzian od niéy, nie wierzyli.

12. Potym téż dwiema z nich idącym, okazał się w inszym kształcie, idącym do wsi.

13. A oni szedszy opowiedzieli drugim: ani onym uwierzyli.

14. Naostatek onym iedenaście spółem u stołu siedzącym ukazał się: y wymawiał niedowiarstwo ich y zatwardzenia serca, iż tym którzy go widzieli że zmartwychwstał niewierzyli.

15. Y mówił im: Idąc na wszytek świat, opowiedaycie Ewanielią wszemu stworzeniu.

16. Kto uwierzy y ochrzci się, zbawion będzie: a kto nie uwierzy, będzie potępion.

17. A cuda, tych co uwierzą, te naszladować będą. W imię moie czarty będą wyrzucać: nowemi ięzykami będą mówić:

18. węże będą brać: y choćby co śmiertelnego pili, szkodzić im nie będzie: Na niemocne ręce będą kłaść, a dobrze się mieć będą.

19. A Pan Jezus, potym iako do nich mówił

---

9. *A wstawszy raniuczko.* Z tego się miejsca pokazuje, iż Chrystus zmartwychwstał rano, to jest, gdy się ukazywała zorza, i tak też Kościoł rozumie, który się śpiewa ze ś. Ambrożym: *Jutrzeńka purpurę ściele... Gdy ów potężny król swiata... zwycięzca wstaje i razem grzebie śmierć we własnym grobie.— Z której był wyrzucił siedmi czartów.* Trzeba brać wyrazy wedle ich brzmienia. Patrz Łuk. 8, 2.

12. *Dwiema z nich.* Historya ta obszerniéj się znajduje u ś. Łukasza 24, 13. P. Wujka.

14. *Naostatek.* W greckim jest, *potém.* Niektórzy sądzą, iż wyraz *naostatek* oznacza, że to było ostatnie ukazanie się Chrystusa w sam dzień Zmartwychwstania. Inni, iż ostatniem ze wszystkich, wprzód nim Chrystus wstąpił do nieba: jedno i drugie zdanie ma swoich obrońców i swoje przypuszczenia.—*Siedzącym.* Leżącym na łóżkach, wedle zwyczaju onego czasu.— *Jedenaście.* Sprzyja to zdaniu tych, którzy sądzą, iż obecne ukazanie się stało się w sam dzień wniebowstąpienia; albowiem w dzień zmartwychwstania apostołów było tylko dziesięciu, gdyż, oprócz Judasza nie znajdował się Tomasz; chociaż wedle drugich zdania, możnaby powiedzieć, iż po zejściu Judasza, apostołowie zwykle się nazywali jedenastu, nawet jeśli którego brakowało, jak teraz Tomasza.— *Widzieli że zmartwychwstał.* Widziały zaś go niewiasty, widział Piotr, widzieli dwaj uczniowie idący do Emaus. Ś. Bernard (serm. 1, de Resurrectione) rozumie o aniołach, którzy się znajdowali przy zmartwychwstaniu Chrystusa, i oznajmili o tém niewiastom, one zaś apostołom.— *Niewierzyli.* Jak oto w tym samym rozdz. w. 11, powiedział Ewangelista.

15. *I mówił im.* Gdy byli na górze w Galilei. Mat. 28, 18 i 19.— *Idąc na wszystek świat.* Nie tylko im dany został ten rozkaz opowiadania, ale także ich następcom, do których się też mówi, Mat. 28, 20: *A oto ja jestem z wami po wszystkie dni, aż do skończenia świata.— Wszemu stworzeniu.* Wszelkiemu narodowi, ludziom wszelkiego położenia i stanu, jednem słowem wszystkim. Patrz Wujka.

17. *Te naśladować będą.* Te nastąpią, będą czynili. Obiecuje Pan Kościołowi swojemu cuda, gdy będzie potrzeba, lecz nieobiecuje że wszyscy je będą czynili, którzy tylko uwierzą. Patrz W.—*W imię moje.* Mocą, albo wzywaniem imienia. Tak ś. Piotr powiada chromemu, Dzieje Ap. 3, 6: *W imię Jezusa Chrystusa Nazareńskiego wstań, a chodź... A wyskoczywszy stanął i chodził, i t. d.—Nowemi językami.* Których wprzódy nie znali. Patrz Dzieje Ap. 2, 6.

18. *Węże będą brać.* Usuwać żeby nie kąsały. Tak Paweł ś. odrzucił zmiję gadzinę bez uszkodzenia. Dzieje Ap. 28, 5.

19. *Wzięty jest do nieba.* Nie za obcém współdziałaniem, lecz własną mocą; mógł bowiem to uczynić,

tus est eis, assumtus est in coelum, et sedet a dextris Dei. *(Luc. 24, 51).*
20. Illi autem profecti praedicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante, sequentibus signis.

wzięty iest do nieba, y siedzi na prawicy Bożéy.
20. A oni wyszedszy przepowiadali wszędy: a Pan dopomagał, y utwierdzał mowę przez cuda pozad idące.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 16.** w. 1. *Nakupiły.* Jako dobry i święty nakład Magdalena była uczyniła na maści, któremi ciało Chrysta Pana jeszcze żywiącego pomazała: za świadectwem samego Pana, który za nią mówił, i uczynku jéj przeciwko Judaszowi bronił: Tak, z niemniejszém nabożeństwem i zasługą, chciała z drugimi paniami pomazać umarłe ciało jego: choć się odszczepieńcom widzi, żeby to lepiéj na ubogie była obróciła. I przetoż naprzód ona, a potém i drugie panie, Chrysta Pana po zmartwychwstaniu jego widzieć zasłużyły.
7. *I Piotrowi.* Piotra osobliwie wspomina (jako i indzie często) dla przełożeństwa jego nad inszymi.
12. *W inszym kształcie.* Acz Pan Chrystus ma jeden kształt, cielesnéj osobie jego przyrodzony: wszakże przez wszechmocność swą może przyjąć kształt jaki raczy: i ukazać się w postawie któregokolwiek stworzenia, gdy mu się podoba. I przetoż się żaden niechaj nie dziwuje, że jest pod kształtem albo osobą chleba w najświętszym Sakramencie.
16. *Kto uwierzy.* Acz ten Ewangelista tylko wiary i chrztu wzmiankę czyni (jakoby dosyć było na chrzcie a na wierze) wszakże Mateusz ś. przydaje one słowa Pańskie: Nauczając ich chować to wszystko com wam rozkazał. W których słowiech wszystkie uczynki dobre, i wszystkę sprawiedliwość chrześcijańskiego człowieka zawiązał. Mat. 28, 20.
17. *A cuda tych co uwierzą.* Nie tak to masz rozumieć, żeby wszyscy Chrześcijanie, którzy wiarę prawdziwą mają, cuda czynić mieli: ale że niektórzy, dla potwierdzenia wszystkiéj wiary, ten dar cudów mieć mieli, na zbudowanie i pożytek wszystkich. Acz i wszyscy wierni duchownie takie cuda czynią: djabły, to jest grzechy z siebie i z innych ludzi wyrzucając; języków swych na chwałę Bożą i na zbudowanie bliźnich używając: wężowskie poduszczenia z serc wybierając: nie gorsząc się słowy i przykłady złemi: a na naostatek chorym i ubogim służąc. Gregorius homi. 49.

Już przez potęgę Bóstwa, już przez przymioty człowieczeństwa, a mianowicie przez chyżość, którą obdarzone każde błogosławione ciało, może się podnosić od ziemi do nieba, bez żadnej pomocy aniołów. Można też powiedzieć: wzięty od Ojca, jak powiada ś. Tomasz (3 p., q. 57, art. 3) *Jako się,* powiada, *mówi o Chrystusie, że własną mocą zmartwychwstał, a jednak jest wzbudzony od Ojca, dla tego iż jedna i ta sama jest moc Ojca i Syna, tak też własną mocą wstąpił do nieba, a jednak jest wzięty i podniesiony od Ojca, i t. d.—Siedzi.* Co się dotyczy ciała, prawdopodobniejszą jest rzeczą iż Chrystus raczéj stoi niż siedzi, gdyż to ostatnie oznacza niedołęztwo, albo zmordowanie, a pierwsza moc i dzielność. Mówi się zaś siedzi, to jest panuje, tak jak mówimy, że siedzi Urban VIII, to jest teraz panuje i rządzi kościołem; oznacza się też spokój, którego zażywa Chrystus po przeniesieniu tylu i tak wielkich trudów.—*Na prawicy Bożéj.* W miejscu najlepszem i najznamienitszém jako człowiek: niema bowiem zacniejszego miejsca nad to, które jest po prawéj ręce króla.

20. *Wyszedłszy przepowiadali.* Po odebraniu Ducha Ś.— *Wszędy.* Nie tylko pomiędzy Żydami, ale także między poganami, gdzie tylko mogli, i była sposobność ku temu, bez żadnéj różnicy narodów, i t. d., jak się rzekło w. 15.— *Pan dopomagał.* Ich usiłowaniom.— *Utwierdzał mowę przez cuda pozad idące.* Sprawując, żeby się przez nich działy cuda, któremi się utwierdzały słowa opowiadanéj Ewangelii,

Koniec Ewangelii według Ś. Marka.

Wprowadzenie do Ewangelii S. Łukasza.

Wykład X. Jakóba Wujka.— SUMMA EWANGELII Ś. ŁUKASZA.

Ewangelia Łukasza Ś. na pięć części może być rozdzielona. Pierwsza część opisuje dzieciństwo tak Jana Chrzciciela Marszałka Chrystusowego, jako i samego Chrystusa Pana w Rozdziale 1 i 2. Wtóra ma przygotowanie, które było przed okazaniem Pana Chrystusowém w Rozdz. 3. i w części Rozdz. 4-go. Trzecia zamyka w sobie okazanie Pana Chrystusowe przez kazanie i cuda, najwięcéj w Galilei, od poślednićj części Rozdz. 4-go aż do 17-go. Czwarta ma przyjście Pańskie na mękę do Judzkiéj ziemie: od Rozdz. 17-go aż do połowice 19-go. Piąta zawiera on tydzień święty męki jego: od połowice Rozdz. 19-go aż do końca ksiąg.

Łukasz Ś. jako Hieronim pisze, był uczeń i naśladówca Pawła Ś. i towarzysz we wszystkich drogach jego. Co się też pokazuje z Dziejów Apostolskich, kędy Łukasz opisując drogi Pawła Ś. tak pospolicie mówi: Przyszliśmy do miasta Philippowa, i zamieszkaliśmy tam. A to czyni począwszy od Rozdz. 16. w. 10. aż prawie do końca: dawając znać, że wszędy był z Pawłem. O nim i o jego Ewangelii Hieronim Ś. rozumie one Pawłowe słowa: posłaliśmy z nim brata który chwałę ma w Ewangelii. (2. Kor. 8, 18). Gdzie i to przydaje, że niektórzy mniemają, iż ilekroć Paweł w liściech swoich mówi: Według Ewangelii mojéj: że to rozumie o księgach Łukasza Ś. A tak Łukasz Ś. nauczył się Ewangelii nie tylko od Apo-

stoła Pawła, (który nie był z Chrystusem w ciele obcującym) ale i od innych Apostołów: czego i sam Łukasz nie przepomniał na początku Dziejów Apostolskich. A tak Ewangelią tak napisał, jako słychał. Ale Dzieje Apostolskie złożył jako widział. Wspomina go Paweł ś. mianowicie pisząc do Kolossensów. (Kolos. 4, 14.) Pozdrawia was Łukasz Medyk. I 2. Tymot. 4, 21. Łukasz ś. jest zemną. Żył ośmdziesiąt lat i cztéry, żony nigdy nie mając: pogrzebion jest w Konstantynopolu: do którego miasta dwudziestego roku panowania Cesarza Konstantyna kości jego, z relikwiami Andrzeja Apostoła, z Achai były przeniesione. O czém i na drugiém miejscu tenże Hieronim wspomina, pisząc przeciw heretykowi Vigilanciuszowi: którego także to bolało (jako i dzisiejsze ucznie jego), że Chrześcijanie relikwie świętych męczenników w uczciwości mieli, drogo uwijali, i w srebrze i we złocie chowali.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

CAPUT I.

S. JEZUSA CHRYSTUSA EWANGELIA WEDŁUG S. ŁUKASZA.

ROZDZIAŁ 1.

O narodzeniu ś. Jana Chrzciciela, zwiastowaniu N. Maryi Panny, nawiedzeniu Elżbiety, i t. d.

1. Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quae in nobis completae sunt, rerum,
2. sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis: *(1. Joan. 1, 1.)*
3. visum est et mihi, assecuto omnia a principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile, *(Act. 1, 1.)*
4. ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.
5. Fuit in diebus Herodis, regis Judaeae, sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia; et

1. Ponieważ wiele ich się kusiło, żeby spisali porządną historyą o rzeczach, które się w nas wypełniły:
2. jako nam podali, którzy się im od początku sami przypatrowali, y byli sługami mowy.
3. Zdało się y mnie, którym z początku pilnie wszytkiego dochodził, porządnie tobie, cny Theophile, wypisać:
4. abyś poznał prawdę słów tych, których cię nauczono.
5. Był za dni Heroda króla Żydowskiéy ziemie, kapłan niektóry imieniem Zachariasz, z porządku

---

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Ponieważ wiele ich się kusiło.* Zdaje sprawę, dla czego przedsięwziął pisać Ewangelią, nieznacznie krytykując tych, którzy nie zupełnie wiernie i dobrze to samo czynić usiłowali. Chociaż bardzo stosownie można też powiedzieć, że Ewangelista nikogo tu nie pomawia i nie krytykuje, lecz tylko wskazuje, że on będąc zachęcony przykładem innych, to jest ś. Mateusza i Marka, którzy pierwiéj Ewangelią byli napisali, toż samo chciał uczynić, gdyż tę historyą był dobrze zbadał i wiedział, iż ona będzie przyjemną jego przyjacielowi Teofilowi. — *Żeby spisali porządną historyą.* Łukasz nie oznacza przez to, że on chce opowiedzieć wszystkie rzeczy w tym porządku, w jakim one dokonane zostały; albowiem nie uważał tego za konieczność tak, jak i inni Ewangeliści. — *O rzeczach, które się w nas wypełniły.* Znaczenie tych słów jest dwojakie. Naprzód, podług tłumaczenia Wulgaty, jak gdyby Łukasz tak mówił: że on chce napisać historyą o tych rzeczach, które w nas dokonane zostały, i które Chrystus zdziałał, tak iż nieznacznie odnosi te słowa do przepowiedni proroków, które przez Chrystusa wypełnione zostały: Chrystus bowiem niczego nie czynił, coby w p smach proroków nie było przepowiedziane albo przyobrażone. Podług przekładu innych tłumaczów, jak gdyby mówił Łukasz, iż on ma pisać historyą tych rzeczy, o których ma największą pewność, i które dokładnie poznał i zbadał. Sens więc tłumacza wulgaty jest ten: że Łukasz ma pisać historyą o tych rzeczach, które w nas przez Chrystusa dokonane zostały.— *W nas.* Mówi o sobie i o tych wszystkich, którzy chociaż nie wątpili o tych rzeczach, do których opisania Łukasz miał przystąpić, jednak ich nie widzieli.

2. *Jako nam podali.* Sens jest: ponieważ wielu usiłowało pisać historyą ewangeliczną tak, jak ona od Apostołów podana została, przeto i mnie się zdało do tegoż samego przystąpić, etc.—*Od początku sami przypatrowali się.* Apostołowie oczami własnemi widzieli większą część tych rzeczy, które opowiadają się w Ewangelii: widzieli bowiem i Chrystusa i jego cuda; słyszeli jego naukę, byli naocznymi świadkami jego męki, śmierci i zmartwychwstania: inne rzeczy z ust jego odebrali, co jest dostateczném, ażeby można było powiedzieć, że widzieli; słowo bowiem widzenia bierze się w znaczeniu obszerném, podobnie jak słowo poznać za jedno się używa, czy kto nabył wiadomość za pośrednictwem oczu, czy za pośrednictwem uszu.—*I byli sługami mowy.* Którzy byli przeznaczeni i postanowieni przez Chrystusa do opowiadania i rozgłaszania Ewangelii.

3. *Którym z początku pilnie wszystkiego dochodził.* W greckim jest: *po ścisłem i gruntownem wyśledzeniu zasady wszystkich rzeczy.—Cny Theophile.* Teofil jest imię własne. Że zaś był mężem jednym z przedniejszych, pokazuje się z przymiotnika *cny,* co też z greckiego można przetłumaczyć na *najmożniejszy.* Niegdyś bowiem rządcy i przełożeni nazywali się *najmożniejszymi,* albo *cnymi,* jako *cny Felixie,* Act. 24, 3; *cny Feste,* Act. 26, 25: przeto Teofilaktus i Eutymius sądzą, że Teofil był senatorem albo książęciem. Patrz Wujka.

4. *Których cię nauczono.* W greckim: *których cię żywym głosem nauczono;* jak gdyby rzekł: podam ci na pismie, coś za pośrednictwem mowy nauczyciela odebrał.—*Prawdę.* W greckim *pewność, stałość.*

5. *Za dni Heroda.* Askalonity; patrz Mat. r. 2, 1.—*Kapłan niektóry.* Prosty, nie zaś kapłan najwyższy, jak

uxor illius de filiabus Aaron, et nomen ejus Elisabeth. *(1. Par. 24, 10.)*

6. Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, et justificationibus Domini sine querela;

7. et non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis, et ambo processissent in diebus suis.

8. Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suae ante Deum,

9. secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit, ut incensum poneret, ingressus in templum Domini;

10. et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. *(Exod. 30, 7. Lev. 16, 17.)*

11. Apparuit autem illi Angelus Domini, stans a dexteris altaris incensi.

12. Et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum.

13. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem:

14. et erit gaudium tibi et exultatio, et multi in nativitate ejus gaudebunt:

15. erit enim magnus coram Domino, et vinum

Abiasza, a żona iego z córek Aaronowych, a imię iéy Elżbiéta.

6. A byli oboie sprawiedliwémi przed Bogiem, chodząc we wszytkich przykazaniach y usprawiedliwieniach Pańskich bez przygany:

7. a nie mieli syna, przeto iż Elżbieta była niepłodną, a byli oboie podeszłémi we dniach swoich.

8. A stało się gdy odprawował urząd kapłański w rzędzie porządku swego przed Bogiem:

9. według zwyczain urzędu kapłaństwa, losem padło, że miał kadzić wszedszy do kościoła Pańskiego:

10. a wszytko mnóstwo ludu było zewnątrz modląc się godziny kadzenia.

11. Y ukazał mu się Anyół Pański stoiąc po prawéy stronie ołtarza kadzenia.

12. Y zatrwożył się Zachariasz uyźrzawszy: y przypadła nań boiaźń.

13. Y rzékł do niego Anyół: Niebóy się Zachariaszu, bo iest wysłuchana prośba twoia: a żona twa Elżbieta urodzi tobie syna, y nazowiesz imię iego Jan:

14. a ty będziesz miał wesele y radość, y wiele ich będą się radować z narodzenia iego:

15. abowiem będzie wielki przed Panem: y wina

niektórzy mniemali. — *Z porządku Abiasza.* Gdy potomkowie Aarona, którym Bóg przyznał był prawo kapłaństwa, bardzo się rozmnożyli, Dawid losem podzielił ich na dwadzieścia cztéry familie, i rozkazał, ażeby z kolei w kościele usługiwali, jak mamy w pierwszéj ks. Paral. r. 24, 3. W tém losowaniu Abiaszowi i jego potomkom przypadło miejsce ósme, jak widać I. Paral. r. 24, 10. — *Z córek Aaronowych.* Wyraża się, że była z córek Aaronowych, już dla tego, że mogła była być z pokolenia lewitskiego, chociażby nie była z familii Aarona; już dla tego, iż mogła była nawet być z pokolenia innego; prawo bowiem tylko nakazywało, ażeby te tylko niewiasty brały mężów ze swojego pokolenia, które miały być dziedziczkami swojéj familii, inaczéj bowiem dozwolone były małżeństwa pomiędzy osobami różnych pokoleń.

6. *We wszystkich przykazaniach i usprawiedliwieniach.* To podobno tak może być rozróżnione, iż przykazania są przepisami moralnemi, usprawiedliwienia zaś obrzędowemi. Albo zapewne są to synonimy. Patrz Wujka.

7. *Nie mieli syna.* Nie mieli nawet nadziei otrzymania potomstwa; gdyż obaj małżonkowie byli podeszłego wieku. Dla tego Ewangelista o tém czyni wzmiankę, ażeby pokazać, że ś. Jan tylko cudem mógł się narodzić.

8. *Gdy odprawował urząd kapłański.* Nie zawsze bowiem kapłan sprawował urząd swój, lecz wtedy tylko, kiedy z ustanowienia Dawida padał nań los, ażeby ofiary składał. Patrz w. 5. — *W rzędzie porządku swego.* W tygodniu swoim.

9. *Według zwyczaju urzędu kapłaństwa.* Podług zwyczaju kapłanów, którzy każdego dnia rano i wieczorem zwykli byli palić kadzidło na ołtarzu kadzenia.— *Losem padło.* Ponieważ wielu było kapłanów z tejże saméj familii i kolei, przeto losem wybierano z nich jednego któryby wchodził do kościoła dla palenia kadzidła.—*Wszedłszy do kościoła Pańskiego.* Kościołem Pańskim nazywa tę część świątyni, gdzie stał ołtarz kadzenia, który postawiony był przed zasłoną, przedzielającą miejsce Święte od Świętego Świętych.

10. *Zewnątrz.* To jest w przysionkach kościoła. Patrz Wujka.

11. *I ukazał mu się Anioł.* W postaci ludzkiéj, jak można wnosić z innych podobnych widzeń, które znajdują się w Pismie ś. Tym Aniołem był Gabryel, jak wyraźnie mówi się niżéj w. 19. — *Stojąc po prawéj stronie ołtarza.* Dla tego może stał po prawéj stronie ołtarza, że przyszedł był zwiastować rzeczy wesołe.

12. *I zatrwożył się Zacharyasz.* Z powodu nowości rzeczy, albo dla tego, że sądził, iż ma umrzeć; takie bowiem było mniemanie u Żydów, iż sądzili, że ci, którzy widzieli Anioła. wkrótce potém mieli umrzeć: tak Manue, ujrzawszy Anioła, rzekł do żony swojéj: *Śmiercią pomrzemy, bośmy widzieli Boga.* Sędz. r. 13, 22. Patrz Sędz. r. 6, 22. — *Przypadła nań bojaźń.* Mówi się, że bojaźń przypadła nań już dla tego, iż ta bojaźń była nie dobrowolna, lecz w skutek naturalnéj jakiejś konieczności zrodzona; już dla tego, że ona była wielka i gwałtowna.

13. *Jest wysłuchana prożba twoja.* Maldonat sądzi, że ta prośba Zacharyasza była względem otrzymania potomstwa. Inni mniemają, że Zacharyasz nie prosił o to Boga; gdyż będąc podeszłego wieku, nie miał już żadnéj nadziei otrzymania potomstwa; lecz że błagał Boga o ocalenie ludu i przyjście Messyasza; tak utrzymują Tolet, Barradiusz, postępując w ślady innych.—*A żona twa Elżbieta.* Że jesteś wysłuchany, będzie tobie znak, iż Elżbieta porodzi tobie syna, tak jak mówi się u Izai. r. 7, 14: *Przetoż da wam sam Pan znamię. Oto Panna pocznie i porodzi syna* ... — *Żona twa... urodzi tobie.* Te słowa zawierają emfazę; jak gdyby rzekł: Z ciebie, chociaż jesteś stary, i ona nie tylko stara, lecz nawet niepłodna.— *Nazowiesz imię jego Jan.* Nie tylko to jest przepowiednią, lecz i zaleceniem nadania imienia. Zgadza się zaś imię z urzędem; albowiem ten, co miał być poprzednikiem sprawy łaski, imię odbiera od saméj łaski. Jan bowiem oznacza łaskę Bożą, którą nie zakon stary dawał. lecz wiara Chrystusa; samém imieniem ukazywał Chrystusa wkrótce przyjść mającego, przez którego dana jest nam prawda i łaska.

14. *A ty będziesz miał wesele.* Sprawi radość nie tylko prywatną i domową tobie, lecz i publiczną wszystkiemu ludowi.

15. *Albowiem będzie wielki przed Panem.* Będzie wielki nie tylko podług mniemania pospólstwa, lecz rze-

et siceram non bibet, et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suae:

16. et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum:

17. et ipse praecedet ante illum in spiritu et virtute Eliae, ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. *(Mal. 4, 6. Matth. 11, 14).*

18. Et dixit Zacharias ad Angelum: Unde hoc sciam? ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis.

19. Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui adsto ante Deum, et missus sum loqui ad te, et haec tibi evangelizare.

20. Et ecce, eris tacens, et non poteris loqui usque in diem, quo haec fiant, pro eo quod non credidisti verbis meis, quae implebuntur in tempore suo.

21. Et erat plebs exspectans Zachariam; et mirabantur, quod tardaret ipse in templo.

22. Egressus autem non poterat loqui ad illos, et cognoverunt, quod visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, et permansit mutus.

23. Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam.

y sycery pić nie będzie: y będzie napełnion Duchem świętym iescze z żywota matki swéy:

16. a nawróci wiele synów Izraelskich ku Panu Bogu ich:

17. a on uprzedzi przed nim, w duchu y mocy Eliaszowéy: aby obrócił serca oyców ku synóm, a niedowiarki ku rostropności sprawiedliwych: iżby zgotował Panu lud doskonały.

18. Y rzékł Zachariasz do Anyoła: zkąd to poznam? bom iest stary, y żona moia podeszła we dniach swych.

19. A odpowiedziawszy Anyół, rzékł mu: Jam iest Gabriel który stoię przed Bogiem: a iestem posłan abych mówił do ciebie: a to dobre poselstwo tobie odniósł.

20. A oto będziesz milczącym, ani będziesz mógł mówić aż do dnia którego się to stanie: dla tego żeś nie uwierzył słowóm moim, które się wypełnią czasu swoiego.

21. A lud oczekiwał Zachariasza: y dziwowali się że on omieszkawał w kościele.

22. A gdy wyszedł nie mógł do nich mówić: y poznali że widzenie widział w kościele. A on skiwał na nie, y został niemym.

23. Y stało się: gdy się wypełniły dni urzędu iego, odszedł do domu swego.

czywiście i przed Bogiem, którego sąd jest nieomylny.— *Wina i sycery pić nie będzie.* Sycerą zowie się wszelki napój, mający moc upajania. Jan wstrzymał się od wina i sycery już dla tego, że obrał sobie rodzaj życia najsurowszy, już dla tego, że człowiekowi poświęconemu Bogu i Nazarejczykowi nie wolno było pić wina i sycery. Patrz Numer. r. 6, 2.—*Będzie napełnion Duchem świętym.* W Piśmie ś. nazywają się napełnieni Duchem świętym nie ci wszyscy, którym obficie nawet Duch Ś. się udziela, lecz ci tylko, którym tak się udziela, iż zdają się wylewać na zewnątrz przez znak jakiś, jak niżéj w. 35 i 41, i 2, 4. W tém więc miejscu Jan zowie się napełniony Duchem świętym nie tylko dla tego, że w żywocie matki swojéj był poświęcony, lecz bardziéj dla tego, iż tak dalece został poświęconym, iż będąc dziecięciem sześciu miesięcy i poczuł i przez radość ukazał na przychodzące do siebie dziecię Chrystusa.—*Z żywota matki swéj.* Jeszcze w żywocie matki. Patrz Wujka.

16. *Ku Panu Bogu ich.* Do Chrystusa, którego przepowiedział i ukazał.

17. *Przed nim.* Przed Chrystusem. — *W duchu i mocy Eliaszowéj.* Nazywa mocą albo wszelką w ogólności cnotę i świętość, albo moc ducha i surowość w strofowaniu występków, przez którą najbardziéj był podobny Eliaszowi. Albo mówi się też, że ma przyjść w duchu i mocy Eliasza dla tego, że będzie spełniał ten sam urząd, jaki Eliasz, kiedy przyjdzie i będzie poprzednikiem drugiego przyjścia Chrystusa, tak jak Jan był pierwszego.—*Aby obrócił serca ojców.* Serce patryarchów odwrócone od synów swoich, dla ich niedowiarstwa i innych grzechów, Jan nawróci do synów, czyniąc ich przyjemnymi samym patryarchom, Abrahamowi, Izaakowi, Jakóbowi, i t. d. — *Niedowiarki ku rostropności sprawiedliwych.* Do wiary i religii tych, którzy lepiéj rozumieją o wierze i religii, a następnie są roztropniejszymi. — *Iżby zgotował Panu lud doskonały.* Pospólstwo, lud dobrze i doskonale przygotowany i przysposobiony do przyjęcia Chrystusa. Jan zaś przygotował lud pokutą, chrztem, słowem i przykładem.

18. *Zkąd to poznam?* Pokazuje, że on nie uwierzy, jeśli nie ujrzy znaku, co też wielu innych świętych uczyniło, jak wiemy z Pisma ś.: Abraham Gen. 15, 8; Gedeon, Sędz. 6, 17. Zacharyasz zgrzeszył tém niedowiarstwem swojém, i przeto za karę został pozbawiony mowy na czas pewny. Chociaż to nie było grzechem śmiertelnym; jednak było kary godném, nie dać wiary Aniołowi Bożemu, tak jawnie ukazującemu się i tyle dowodów poselstwa swojego przedstawiającemu, lecz żądać znaku do uwierzenia.

19. *Jam jest Gabryel.* Ponieważ Anioł widział, że Zacharyasz nie wierzy jemu dla tego iż nie poznał go dostatecznie, ztąd swoją osobą, powagą i urzędem upewnia wahającego się. — *Który stoję przed Bogiem.* Tak Rafał Anioł mówił o sobie: Tob. r. 12, 15. *Jam jest bowiem Raphael Anioł, jeden z siedmiu, którzy stojemy przed Panem.—A jestem posłan.* Objawia urząd swój i wykłada poselstwo.

20. *Oto będziesz milczącym.* Nie tylko został pozbawiony władzy mówienia, lecz i słyszenia; rozmawiali z nim bowiem za pośrednictwem znaków, jak to się pokazuje z tych słów: *I dawali znać ojcu jego, jakoby go chciał nazwać.* Patrz niżéj wiersze 22 i 62.

21. *Lud oczekiwał Zacharyasza.* Zacharyasz więcéj zajął czasu w téj rozmowie, niżeli kapłani zwykli zajmować w paleniu kadzidła; dla tego lud dziwował się. Może być, że Ewangelista nie wszystkie słowa opisał, jakie Anioł i Zacharyasz wzajemnie jeden do drugiego wyrzekli.

22. *Poznali że widzenie widział.* Ze zwłóki dłuższéj i z tego, że Zacharyasz był pozbawiony głosu, wnieśli, iż on miał widzenie; i to milczenie przypisują zdumieniu, w które go wprawiło widzenie; zdumienie bowiem i strach wielki zwykł pozbawiać władzy mówienia.— *Widzenie.* Widzeniem nazywa ukazanie się zewnętrzne Aniołów.—*Został niemym.* I głuchym.

23. *Gdy się wypełniły dni urzędu jego.* Każdy z kapłanów zwykł był usługiwać w kościele przez ośm dni.— *Odszedł do domu swego.* W czasie bowiem usługiwania mieszkali w obrębie kościoła. Patrz Wujka.

24. Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor ejus, et occultabat se mensibus quinque, dicens:
25. Quia sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.
26. In mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilaeae, cui nomen Nazareth,
27. ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David; et nomen virginis Maria. *(Matth. 1, 18).*
28. Et ingressus Angelus ad eam dixit: Ave, gratia plena: Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus.
29. Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat, qualis esset ista salutatio.
30. Et ait Angelus ei: Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum:
31. ecce, concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. *(Isai. 7, 14. Infr. 2, 21).*
32. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum: *(Dan. 7, 14. Mich. 4, 7).*
33. et regni ejus non erit finis.

24. A po onych dniach poczęła Elżbieta żona iego: y taiła się przez pięć miesięcy, mówiąc:
25. Iż mi tak Pan uczynił we dni w które poyźrzał aby odiął moie urąganie między ludźmi.
26. A miesiąca szóstego, posłan iest Anyół Gabriel od Boga do miasta Galileyskiego, którému imię Nazareth,
27. do Panny poślubionéy mężowi, któremu było Jozeph, z domu Dawidowego: a imię Panny Marya.
28. Y wszedszy anyół do niéy, rzekł: Bądź pozdrowiona łaski pełna, Pan z tobą, błogosławionaś ty między niewiastami.
29. Która gdy usłyszała, zatrwożyła się na mowę iego, y myśliła iakieby to było pozdrowienie.
30. Y rzékł iéy anyół: Niebóy się Marya: abowiem nalazłaś łaskę u Boga.
31. Oto poczniesz w żywocie, y porodzisz syna: a nazowiesz imię iego Jezus.
32. Ten będzie wielki a będzie zwan Synem Nawyższego: y da mu Pan Bóg stolicę Dawida oyca iego: y będzie królował w domu Jakobowym na wieki:
33. a królestwa iego nie będzie końca.

24. *Taiła się przez pięć miesięcy.* Zdaje się, że Elżbieta wstydziła się, iż poczęła w wieku podeszłym.—*Mówiąc.* Jednak wesoła czyniła dzięki Bogu.

25. *Iż mi tak Pan uczynił.* Ażebym poczęła, będąc niepłodną i razem starą. — *We dni, w które pójrzał.* W tym nareszcie czasie, w którym spojrzał na mnie oczami łaskawemi i raczył odjąć hańbę niepłodności mojéj.—*Moje urąganie.* Wtedy niepłodność ściągała hańbę dla tego, że uważała się jako kara za popełniony grzech ciężki; czego rzeczywiście Żydzi doświadczyli, iż Pan Bóg dla téj przyczyny często czynił niewiasty niepłodnemi. Patrz Gen. r. 20, 18. i Ozeasza r. 6, 14 i 15.—*Między ludźmi.* Mówi *między ludźmi* dla tego, że gdy wina się nie znajdowała, niepłodność u Boga nie była zelżywą.

26. *A miesiąca szóstego.* Od poczęcia Jana.

27. *Poślubionéj mężowi.* Patrz Mat. r. 18.—*Z domu Dawidowego.* Z pokolenia i rodu Dawida.

28. *Bądź pozdrowiona.* Anioł każe Maryi cieszyć się, radować, nie lękać się, być dobréj myśli, ażeby pokazał, że on jest dobrym nie zaś złym posłańcem; że nie przychodzi jako nieprzyjaciel, lecz jako przyjaciel; że przynosi wieść nie smutną ale wesołą i przyjemną.—*Łaski pełna.* Anioł mówi o łasce, która czyni człowieka przyjemnym Bogu, któréj to cnocie towarzyszy chór wszystkich cnót innych. Anioł bowiem chciał pokazać, że Marya Panna jest najmilszą Bogu; była zaś najmilszą przez łaskę, któréj jest zadaniem uczynić człowieka miłym Bogu. S. Bonawentura (3. Sentent. dist. 13. quaest. 3.) rozróżnia trojaką pełność łaski: pełność nadmiaru, którą przyznaje Chrystusowi; pełność przywileju, którą przyznaje Maryi, i pełność dostateczności, którą przypisuje innym świętym. Patrz S. Tomasza (3. part. quaest. 7, art. 10. ad 2).—*Pan z tobą.* Dawny sposób pozdrowienia, jakiém Anioł pozdrowił Gedeona, Sędziów r. 6, 13., Booz żeńców, Rut. 2, 4. Prawdziwie Pan z Maryą: Ojciec bowiem zaćmił jéj mocą swoją, Duch Ś. zstąpił na nią, jako się mówi w. 35, Syn Boży w jéj żywocie przyjął na się ciało ludzkie.—*Błogosławionaś ty między niewiastami.* Ogłasza ją błogosławioną, że między tylu niewiastami, jakie były albo być miały, jedna Marya miała począć i porodzić syna takiego i tak wielkiego, to jest Chrystusa, Boga-człowieka. Patrz Wujka.

29. *Która gdy usłyszała, zatrwożyła się.* W grec. *która gdy ujrzała, zatrwożyła się.* Dwojaka więc przyczyna trwogi, i widok Anioła, i pozdrowienie niezwykłe.—*Jakieby to było pozdrowienie.* Czy Boskie i od Anioła dobrego, czy raczéj zwodnicze i od ducha złego. Dziewica bowiem najpokorniejsza nie uznawała w sobie tych pochwał, jakiemi ją Anioł wynosił.

30. *Albowiem nalazłaś łaskę u Boga.* Znaleźć łaskę u kogoś, jest hebraizm, którym niekiedy oznacza się po prostu, że jest przyjemnym; niekiedy, że jest miłym szczególnie i przed wszystkimi innymi; jak też mówimy pospolicie: znalazł łaskę u króla, to jest, albo sam jeden jest miły królowi, albo ze wszystkich jest najprzyjemniejszy; w tém znaczeniu bierze się Gen. 6, 8. i 39, 4.; i ten sens najlepiéj przypada do tego miejsca, które wykładamy.

31. *Poczniesz w żywocie.* Tak mówi, ażeby pokazać, że poczęcie Chrystusa będzie prawdziwe, a nie fantastyczne. — *Nazowiesz imię jego Jezus.* Mat. r. 1, w. 21. przytacza się przyczyna imienia: *Albowiem on zbawi lud swój, i t. d.* To samo bowiem znaczy *Jezus,* co *Zbawiciel.*

32. *Ten będzie wielki.* Świętością, nauką, cudami; i dla tego, że będzie człowiekiem razem i Bogiem.—*Będzie zwan Synem Najwyższego.* W tém miejscu słowo *nazywać się* stawi się zamiast *być*, wedle języka Żydów, jak u Izai. r. 1, 26: *Potém będziesz nazwano miastem sprawiedliwego, miastem wiernêm,* to jest, będziesz miastem sprawiedliwego. — *Najwyższego.* To jest Boga.—*Stolicę Dawida.* Należy zastosować te słowa do królestwa nie ziemskiego, lecz duchowego; Chrystus bowiem nigdy nie siedział na stolicy doczesnéj Dawida. I przeto przez stolicę Dawida i dóm Jakóbowy w tém miejscu potrzeba rozumieć Kościół, w którym siedzi i panuje Chrystus, oraz będzie panował na wieki. Jakoż Kościoł zowie się stolicą Dawida dla tego, że tron Dawida był typem i figurą tronu Kościoła, jako też obrazem Kościoła był dóm czyli ród Jakóba w którym niegdyś był kościoł.

34. Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?

35. Et respondens Angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et, quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.

36. Et ecce, Elisabeth, cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua: et hic mensis sextus est illi, quae vocatur sterilis,

37. quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.

38. Dixit autem Maria: Ecce, ancilla Domini: fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa Angelus.

39. Exsurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana cum festinatione, in civitatem Juda.

40. Et intravit in domum Zachariae, et salutavit Elisabeth.

41. Et factum est, ut audivit salutationem Mariae Elisabeth, exultavit infans in utero ejus; et repleta est Spiritu sancto Elisabeth,

42. et exclamavit voce magna, et dixit: Bene-

34. A Marya rzekła do Anyoła: Jakoż się to stanie: gdyż męża nie znam?

35. A Anyoł odpowiedziawszy rzékł iéy: Duch święty zstąpi na cię, a moc nawyższego zaémi tobie. Przetóż y co się z ciebie narodzi święte, będzie nazwano synem Bożym.

36. A oto Elżbieta krewna twoia, y ona poczęła syna w starości swéy, a ten miesiąc szósty iest onéy którą zową niepłodną:

37. bo u Boga nie będzie żadne słowo niepodobne.

38. Y rzekła Marya: Oto służebnica Pańska, niechay mi się stanie według słowa twego. Y odszedł od niéy Anyół.

39. A powstawszy Marya w onych dniach, poszła na góry z kwapieniem do miasta Judzkiego:

40. y weszła w dóm Zachariaszów, y pozdrowiła Elżbietę.

41. Y stało się: skoro usłyszała Elżbieta pozdrowienie Mariiéy, skoczyło dzieciątko w żywocie iéy: y napełniona iest Ducha świętego Elżbieta:

42. y zawołała głosem wielkim, y rzékła: Blo-

---

34. *Jakoż się to stanie?* Nie wątpi o prawdziwości słów przez Anioła wyrzeczonych, lecz pyta się o sposób.— *Męża nie znam.* Postanowiłam nie poznać, to jest uczyniła była ślub czystości przed poślubieniem się Józefowi. Patrz Wujka.

35. *Duch Święty zstąpi na cię.* Daje znać, że Duch S. ma zstąpić z wysokości, to jest z nieba na nią, który, co się tyczy poczęcia, co mąż miał czynić cieleśnie, to uczyni duchownie, to jest, bez żadnego naruszenia, święcie, czysto i doskonale. — *A moc Najwyższego.* Jest to powtórzenie tegoż samego zdania, podług zwyczaju Żydów: i przeto moc Najwyższego to samo znaczy co Duch S.—*Zaćmi tobie.* Zakryje cię i wesprze, ażebyś mogła począć bez męża, czego z natury swojéj nie byłaś w stanie uczynić. — *Co się.... narodzi.* Co wkrótce potém zostanie poczęte w żywocie, mówi bowiem o narodzeniu w żywocie, tak jak Mat. 1, 20: *Albowiem co się w niéj urodziło,* to jest poczęło się, *jest z Ducha Świętego.* — *Święte.* Połącz ze słowem *narodzi się,* w tém znaczeniu: *Co się narodzi z ciebie święte.—Będzie nazwano Synem Bożym.* Patrz w. 32.

36. *A oto Elżbieta.* Zwiastowanie przyszłego cudownego poczęcia stwierdza przykładem Elżbiety nie dla tego, ażeby N. Pannę, jakby wątpiącą i niewierzącą przekonał, lecz iżby utwierdził rzecz w sobie najtrudniejszą i niezwyczajną; jak gdyby rzekł: Oto Elżbieta, będąc starą i niepłodną, poczęła już syna; kto zaś mógł sprawić, ażeby stara i niepłodna poczęła, będzie mógł też uczynić, iżby Panna poczęła, nienaruszając dziewictwa swojego. — *Krewna twoja.* Anna bowiem, matka B. Dziewicy, była siostrą matki Elżbiety, jak twierdzi Hippolytus za świadectwem Nicefora (lib. 2. histor. c, 3). Inni tłumaczą inaczéj to pokrewieństwo, o którém mówi obszernie Toletus (hic. c. 1. annot. 108.) — *A ten miesiąc szósty jest onéj.* Jak gdyby rzekł: Żywot jéj do tyla już nabrzmiał, że ukryć się nie może, a następnie z pierwszego na nią spójrzenia Marya łatwo pozna, że prawdą jest, co jéj był powiedział, to jest: iż Elżbieta poczęła. Albo tak dalece to jest prawda że ona poczęła, iż od czasu poczęcia idzie już miesiąc szósty. — *Którą zowią niepłodną.* Która jeszcze nazywała się i była niepłodna. Patrz Wujka.

37. *Żadne słowo.* Żadna rzecz.

38. *Niechaj mi się stanie.* Są słowa zgadzającéj się. Niektórzy sądzą, że są słowa życzącéj sobie; jak gdyby rzekła Panna: Wierzę temu co mówisz, i pragnę i życzę, ażeby we mnie się stało; ten wykład zdaje się, że nieco uwłacza pokorze B. Dziewicy, która prawdopodobnie tak pokornie o sobie rozumiała, iż nie śmiała żądać tego co jéj przedstawiano, lecz tylko okazać to, czego Pan Bóg wymagał, to jest zgodzenie się. Jakoż wnet po zgodzeniu się Dziewicy, stało się poczęcie Chrystusa w jéj żywocie. Patrz Wujka.

39. *Powstawszy. Skoro usłyszała to Marya,* mówi Ś. Ambroży, *nie jako niewierząca w wyrocznie, ani jako niepewna o posłanniku, ani jakby wątpiąca o przykładzie; lecz jako wesoła ze skutku pragnień, pobożna w posłudze skwapliwa z radości, udała się na góry.* Eutymius dodaje: Ażeby przez radośne poruszenie się Jana w żywocie chwalebniejszém się stało poczęcie Chrystusa, i aby Jan i jego matka Elżbieta zostali napełnieni Duchem Ś.— *Na góry.* W greckim *do górnéj krainy.* Rozumie góry Judei, które licznemi miastami były poosadzane.—*Do miasta Judzkiego.* Do pewnego miasta pokolenia Judy, którego Ewangelista nie wymienia: Baronius i Toletus wnoszą, że to było Hebron. Patrz Toleta (annot. 116). Baronius (in apparatu n. 77 i 78).

40. *Pozdrowiła Elżbietę.* B. Dziewica poprzedziła Elżbietę pozdrowieniem; taki jest bowiem zwyczaj powszechny, że ci, co przychodzą do drugich, sami pierwsi pozdrawiają; uczyniła to gorąca miłość i wielka pokora Dziewicy, która nie pozwoliła, ażeby ją uprzedzono w takich powinnościach. Nie czytamy, że pozdrowiła Zacharyasza, albo że wtenczas nie był obecnym, albo że z takiego zrządzenia Boskiego Elżbieta ją spotkała, albo że Zacharyasz był głuchy i niemy i słowami nie mógł być pozdrowiony. Jakiemi słowami B. Dziewica pozdrowiła Elżbietę, Ewangelista nie wyraził.

41. *Skoczyło dzieciątko.* Ojcowie SS. utrzymują, że Jan w żywocie matki miał użycie rozumu od Boga udzielone. I przeto cieszył się i radował, że poczuł obecność przychodzącego Chrystusa i Jego matki. Prócz tego, weselił się z darów sobie udzielonych, to jest z oczyszczenia z grzechu pierworodnego, z daru proroctwa i innych cnót.— *Napełniona jest Ducha Świętego.* To jest wiarą, ażeby uznała Zbawiciela, i proroctwem, iżby przepowiedziała tajemnice.

42. *Zawołała głosem wielkim.* Rządziła się bowiem Duchem Bożym, którego tak dalece była pełna, że nie mogła się wstrzymać, iżby nie zawołała głosem wielkim.— *Błogosławionaś ty między niewiastami.* Przed

dicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui.
43. Et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me?
44. Ecce enim, ut facta est vox salutationis tuae in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo.
45. Et beata, quae credidisti, quoniam perficientur ea, quae dicta sunt tibi a Domino.
46. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum, *(1 Reg. 2, 1.)*
47. et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo,
48. quia respexit humilitatem ancillae suae: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes:
49. quia fecit mihi magna, qui potens est, et sanctum nomen ejus:
50. et misericordia ejus a progenie in progenies timentibus eum.
51. Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. *(Psal. 32, 10. Isai. 51, 9.)*
52. Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.
53. Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes. *(1. Reg. 2, 5. Psal. 33, 11.)*
54. Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiae suae,
55. sicut locutus est ad patres nostros, Abraham et semini ejus in saecula. *(Gen. 17, 9.— 22, 16, Psal. 131, 11, Isai. 41, 8.)*

sławionaś ty między niewiastami, y błogosławiony owoc żywota twego.
43. A skądże mnie to, że przyszła matka Pana mego do mnie?
44. Abowiem oto iako stał się głos pozdrowienia twego w uszach moich, skoczyło od radości dzieciątko w żywocie moim.
45. A błogosławionaś któraś uwierzyła, abowiem spełni się to coć iest powiedziano od Pana.
46. Y rzekła Marya: Wielbi duszo moia Pana:
47. y rozradował się duch móy w Bogu zbawicielu moim,
48. iż weyźrzał na niskość służebnice swoiey. Abowiem oto odtąd błogosławioną mię zwać będą wszytkie narody:
49. abowiem uczynił mi wielkie rzeczy który możny iest, y święte imię iego:
50. a miłosierdzie iego od narodu do narodów, boiącym się iego.
51. Uczynił moc ramieniem swoim, rozprószył pyszne myślą serca ich.
52. Złożył mocarze z stolice, a podwyższył niskie.
53. Łaknące napełnił dobrami: a bogacze z niszczym puścił.
54. Przyiął Izraela sługę swego, wspomniawszy na miłosierdzie swoie.
55. Jako mówił do oyców naszych, Abrahamowi y nasieniu iego na wieki.

wszystkiemi niewiastami. Patrz wyżéj w. 28.— *Błogosławiony owoc żywota twego.* Jak gdyby rzekła: Dla tego ogłaszam cię za błogosławioną, żeś poczęła w żywocie swoim owoc błogosławiony. Żydzi często nazywają dzieci owocem żywota: tak w Psal. 131, 11, mówi się: *Z owocu żywota twego posadzę na stolicy twojéj.* Patrz Wujka.

43. *Zkądże mnie to?* Czém ja zasłużyłam? Są słowa poczytującéj siebie za niegodną. P. Wujka.

45. *Błogosławionaś, któraś uwierzyła.* Wielka to zaiste była wiara, uwierzyć Aniołowi zwiastującemu, że Panna pocznie Syna Bożego bez naruszenia swego dziewictwa.— *Albowiem spełni się.* Błogosławionaś jest, gdyż bez wątpienia przyjdzie do skutku i spełni się to wszystko, co ci powiedziano jest od Pana.—*Od Pana.* Imieniem Pana, z rozkazu, i jak zwykliśmy mówić, ze strony Pana.

46. *I rzekła Marya.* Natchniona duchem proroczym.— *Wielbi duszo moja Pana.* Wychwalam, dzięki mu składam z najgłębszego uczucia duszy mojéj.

47. *I rozradował się.* Jest powtórzenie tegoż samego zdania, używane przez Żydów.— *Duch mój.* To samo znaczy co dusza moja.— *W Bogu, Zbawicielu moim.* Wielbiąc Boga, zbawiciela mojego.

48. *Nizkość.* — W greckim *lichość. Odtąd.* Od tego czasu, nadal. — *Wszystkie narody.* Wszystkie przyszłe wieki. Patrz Wujka.

49. *Wielkie rzeczy.* Wielkim było cudem, że bez męża Panna poczęła Boga-człowieka.— *I święte imię jego.* Ten, którego Imię jest święte. Imię Boga jest święte, gdyż jest czcigodne, chwalebne i sławne.

50. *A miłosierdzie jego od narodu do narodu.* Którego miłosierdzie od narodu do narodu, to jest, ciągle, nieustanne, nieskończone, wieczne.— *Bojącym się jego.* Tym, którzy go czczą pobożnie.

51. *Uczynił moc ramieniem swojem.* To jest, który uczynił potęgę; jest bowiem dalszy ciąg peryfrazy, w któréj wzniośle mówi się o Bogu, dla dzieł potężnie i cudownie przezeń dokonanych. Jakoż *uczynił moc i t. d.* jest to samo, co *uczynił potężnie ramieniem swojém;* to jest, gdy rozproszył pysznych i zdziałał inne rzeczy, które tutaj wymienia.— *Rozproszył pyszne myślą serca ich.* Rozproszył myśli serca pysznych, to jest sprawując, ażeby ich chytre zamiary i przedsięwzięcia przeciwny temu jak zamierzali odniosły skutek.

52. *Złożył mocarze z stolice.* Który zrzucił z tronu książąt pysznych i okrutnych, i wyniósł do godności królewskiéj pokornych; *on bowiem wzbudza z prochu nędznego, a z gnoju podnosi ubogiego; aby siedział z książęty, a stolicę chwały trzymał.* I. Król. 2, 8.

53. *Łaknące napełnił dobrami.* Który może zbogacić ubogich i nieszczęśliwych, a uczynić ubogimi tych, którzy przedtém byli bogatymi. Podobne jest i owo Anny I. Król. 2, 5: *Nasyceni pierwéj, za chleb się najmowali: a głodni są nasyceni.*

54. *Przyjął Izraela.* Który przyjął i t. d.; jest bowiem dalszy ciąg opisania Boga; znaczy, że Bóg jakby podłożywszy rękę, podźwignął i podniósł lud swój już zgoła opuszczony i odrzucony. *Izraela sługę swego.* Izraela syna swojego; tak bowiem Bóg zwykł nazywać lud swój, Ozeasz r. 11, 1. Mówi się więc, że Bóg przyjął Izraela, ponieważ wtedy gdy był najbardziéj wzgardzonym i udręczonym pod panowaniem Rzymian, Chrystus król prawdziwy przyszedł i wyzwolił go, nie z przemocy Rzymian, lecz z cięższéj niewoli szatana.— *Wspomniawszy na miłosierdzie swoje.* W greckim: *ażeby wspomniał na miłosierdzie swoje,* ażeby pokazał, iż niezapomniał miłosierdzia swojego.

55. *Jako mówił.* Ażeby wspomniał na miłosierdzie swoje, które przyobiecał był oycom, naszym, to jest,

56. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, et reversa est in domum suam.

57. Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, et peperit filium.

58. Et audierunt vicini et cognati ejus, quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, et congratulabantur ei.

59. Et factum est in die octavo, venerunt circumcidere puerum, et vocabant eum nomine patris sui Zachariam. *(Gen. 17, 12).*

60. Et respondens mater ejus dixit: Nequaquam, sed vocabitur Joannes.

61. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.

62. Innuebant autem patri ejus, quem vellet vocari eum.

63. Et postulans pugillarem scripsit dicens: Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi. *(Supr. 13).*

64. Apertum est autem illico os ejus, et lingua ejus, et loquebatur benedicens Deum.

65. Et factus est timor super omnes vicinos eorum; et super omnia montana Judaeae divulgabantur omnia verba haec;

66. et posuerunt omnes, qui audierant in corde suo, dicentes: Quis, putas, puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

67. Et Zacharias pater ejus repletus est Spiritu sancto, et prophetavit, dicens:

68. Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemtionem plebis suae: *(Psal. 73, 12).*

56. Y mieszkała z nią Marya iakoby trzy miesiące: y wróciła się do domu swego.

57. A Elżbiecie wypełnił się czas porodzenia: y porodziła syna.

58. Y usłyszeli sąsiedzi y krewni iéy iż uwielbił Pan miłosierdzie swe z nią, y radowali się z nią.

59. A gdy było dnia ósmego, przyszli obrzezować dzieciątko, y nazywali go imieniem oyca iego Zachariaszem.

60. A odpowiedziawszy matka iego, rzekła: Nie tak, ale nazwan będzie Janem.

61. Y mówili do niéy: Iż żadnego niémasz w narodzie twym, coby go zwano tym imieniem.

62. Y dawali znać oycu iego, iakoby go chciał nazwać.

63. A żądawszy tabliczki, napisał mówiąc: Jan iest imię iego. Y dziwowali się wszyscy.

64. A wnet się otworzyły usta iego, y ięzyk iego, y mówił błogosławiąc Boga.

65. Y padł strach na wszytki sąsiady ich: y po wszytkich górach Żydowskiéy ziemie rozsławione są wszytkie te słowa;

66. A wszyscy którzy słyszeli, kładli do serca swego mówiąc: Co mniemasz za dziecię to będzie? abowiem była z nim ręka Pańska.

63. A Zachariasz ociec iego napełnion iest Ducha świętego: y prorokował, mówiąc:

68. Błogosławiowy Pan Bóg Izraelski, iż nawiedził y uczynił odkupienie ludu swego:

Abrahamowi i jego potomstwu na wieki.— *Ojców naszych.* Rozumie wszystkich Patryarchów, lecz przedewszystkiém tych, którym była dana obietnica, że Chrystus ma się narodzić z ich rodu, jakimi byli Abraham, Izaak, Jakób i Dawid.—*Na wieki.* Albo odnosi się do miłosierdzia, jak gdyby rzekła, że Bóg mówił, to jest obiecał ojcom miłosierdzie wieczne; albo się stosuje do *nasienia*, jak gdyby mówiła, iż Bóg obiecał Abrahamowi i wszystkim jego potomkom, którzy mieli być aż do końca świata. Sens na jedno wychodzi.

56. *Jakoby trzy miesiące.* Nie pierwiéj bowiem opuściła dóm Zacharyasza, aż Elżbieta porodziła, chociaż niektórzy inaczéj rozumieją. Patrz Maldonata na to miejsce.

58. *Uwielbił Pan miłosierdzie swe z nią.* Pan Bóg okazał jéj wielkie miłosierdzie, dając syna niepłodnéj i staréj.

59. *Dnia ósmego.* Od jego narodzenia; ten bowiem dzień był przepisany prawem na obrzezanie; Gen. 17, 12; Levit. 12, 3.—*Przyszli obrzezować dzieciątko.* Albowiem obrzezanie według zwyczaju odbywa się w domu, i dla jego uczczenia przyjaciele i krewni licznie się zgromadzili.—*I nazywali.* Chcieli nazwać. Imiona nadawały się dzieciom nowo-narodzonym wtedy, kiedy były obrzezane, jak i teraz nadają się w czasie chrztu. Żydzi mieli zwyczaj, co i teraz chrześcianie czynią, nadawać imię jakiegoś krewnego, którego pamiątkę wiecznie chcieli przechować w familii.

60. *Odpowiedziawszy matka jego.* Mówi się, że odpowiedziała albo dla tego, iż była zapytana, albo że leżąc chorą po połogu posłyszała naradzających się względem nadania imienia dziecięciu; albo jest to hebraizm, w którym *odpowiadać* często znaczy *zaczynać mówić.*—*Nazwan będzie Janem.* Albowiem poznała, że tak powinien być nazwany wtenczas, gdy została napełnioną Duchem Swiętym. Patrz wyżéj w. 41.

62. *Dawali znać.* Zapytywali przez znaki, bo nie tylko był niemy, lecz nawet i głuchy. Patrz wyż. w. 22.

63. *Dziwowali się wszyscy.* Rozumiejąc, że imię zostało nadane nie od ludzi lecz od Boga, gdyż ojciec i matka na to się zgodzili, chociaż nikt z ich krewnych nie miał takiego imienia. P. W.

64. *A wnet się otworzyły usta jego.* Przez ten wyraz *wnet* pokazuje, że samo nadanie imienia było przyczyną, iż mowa Zacharyaszowi została przywrócona.

65. *I padł strach.* Strachem nazywa cześć i uszanowanie, według wyrażenia języka hebrajskiego; jak gdyby rzekł: poznawszy tę rzecz, wszyscy przejęli się czcią i uszanowaniem, rozumiejąc, że Bóg przez tyle znaków wskazuje cóś nadzwyczajnego i godnego podziwienia. —*Wszystkie te słowa.* Te wszystkie rzeczy, które się przytrafiły przy poczęciu i narodzeniu Jana.

66. *Kładli do serca swego.* Rozważali w sobie.— *Co mniemasz za dziecię to będzie?* Jak wielki ma być mąż, jak wielki prorok, przy którego poczęciu i narodzeniu tak wiele cudów się pokazało.—*Albowiem była z nim ręka Pańska.* Są słowa Ewangelisty; jak gdyby rzekł: Pan Bóg bowiem okazywał swoję potęgę i moc w jego narodzeniu.

67. *Zacharyasz... napełnion jest Ducha Świętego.* To zanotował Ewangelista, abyśmy zrozumieli, że to wszystko, co wkrótce potém Zacharyasz opiewał, pochodziło z natchnienia Ducha Ś.—*Prorokował.* Mówił z natchnienia Ducha Ś.

68. *Błogosławiony Pan.* Niech będzie błogosławiony, albo chwalony Pan. Albo, godzien jest Pan, ażeby był chwalony, przepowiadany i błogosławiony.—*Bóg Izraelski.* Którego Izrael czci.— *Nawiedził.* Wyswobodził,

69. et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui, *(Psal. 131, 17).*

70. sicut locutus est per os sanctorum, qui a saeculo sunt, Prophetarum ejus. *(Jer. 23, 6.—30, 10).*

71. Salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium, qui oderunt nos,

72. ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui sancti.

73. Jusjurandum, quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis, *(Gen. 22, 16. Jer. 31, 33. Hebr. 6, 13.*

74. ut sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi,

75. in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus nostris.

76. Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis, praeibis enim ante faciem Domiui parare vias ejus,

77. ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum, *(Supr. 17).*

78. per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos, oriens ex alto: *(Zach. 3, 8.—6, 12. Mal. 4, 2).*

69. y podniósł róg zbawienia nam, w domu Dawida służebnika swego,

70. iako mówił przez usta świętych, którzy od wieku są, proroków swoich.

71. Wybawienie od nieprzyiaciół naszych, y z ręki wszytkich którzy nas nie nawidzą,

72. aby uczynił miłosierdzie z oycy naszymi: y wspamiętał na testament swóy święty.

73. Przysięgę którą przysiągł Abrahamowi oycu naszemu, że nam dać miał,

74. iżbyśmy, wybawieni z ręki nieprzyiaciół naszych, bez boiaźni mu służyli,

75. w świętobliwości, y w sprawiedliwości przed nim, po wszytkie dni nasze.

76. A ty dzieciątko prorokiem Nawyższego będziesz nazwane: bo uprzedzisz przed oblicznością Pańską, abyś gotował drogi iego,

77. iżbyś dał naukę zbawienia ludowi iego, na odpuszczenie grzechów ich,

78. dla wnętrzności miłosierdzia Boga naszego, przez które nawiedził nas, wschód z wysokości:

odkupił.—*Uczynił odkupienie.* Przyjął na się naturę ludzką, ażeby wyzwolił lud swój z niewoli grzechu i czarta.

69. *I podniósł róg zbawienia nam.* Róg w hebrajskim sposobie wyrażenia oznacza potęgę, kwitnący stan rzeczy i panowania. Mówi się, że Pan Bóg podniósł ten róg, gdyż przedtém był zrzucony i poniżony. —*W domu Dawida.* W familii Dawida, któremu królestwo było przyobiecane. Psal. 88, 36. i Psal. 131, 11. Jakie było królestwo Chrystusa, powiedzieliśmy wyżéj w. 32.

70. *Jako mówił.* Te słowa należy tak uporządkować: Jako mówił przez usta świętych swoich proroków, którzy od wieków byli. Sens jest: podniósł nam róg zbawienia, jako niegdyś przyobiecał był przez proroków. —*Którzy od wieku są.* Którzy kiedyś byli: jak gdyby rzekł: Jako mówił przez usta dawnych swoich proroków, tak Gen. 6, 4. mówi się: *Ci są mocarze od wieku mężowie sławni,* to jest, ci są owi dawni olbrzymowie wielce słynni.

71. *Wybawienie od nieprzyjaciół naszych.* Jako obiecał był nam wybawienie od nieprzyjaciół naszych, to jest, że nastąpi czas, w którym ma wybawić nas od nieprzyjaciół naszych, co téż i uczynił podnosząc róg, i t. d.

72. *Aby uczynił miłosierdzie.* Dla tego podniósł róg zbawienia nam, ażeby okazał miłosierdzie ojcom naszym. Mówi się zaś, że Bóg uczynił miłosierdzie z ojcami, gdyż spełnił to wszystko, co im był obiecał. Patrz Ruth r. 1, 8. i co tam powiedzieliśmy.—*Wspamiętał na testament swój święty.* Ażeby wspomniał na przymierze swoje święte, które zawarł z nimi. Co zaś nazywa testamentem, zaraz tłumaczy.

73. *Przysięgę którą przysiągł.* Jak gdyby rzekł: Który (testament) jest ową przysięgą, którą przysiągł Abrahamowi. Niektórzy sądzą, że trzeba się domyślać przyimka *według*, tym sposobem: ażeby uczynił miłosierdzie z ojcami naszymi i wspomniał na testament swój święty, *według* przysięgi, którą przysiągł i t. d. — *Że nam dać miał.* Pokazuje co zawierała owa przysięga, to jest, iż to miał nam dać, tego udzielić dobrodziejstwa, iżbyśmy wybawieni z pod mocy nieprzyjaciół naszych, bez bojaźni, czyli swobodnie służyli jemu.

75. *W świętobliwości i w sprawiedliwości.* Święcie, pobożnie i sprawiedliwie. Niektórzy tak rozróżniają, że świątobliwość odnosi się do Boga, sprawiedliwość zaś do ludzi: świątobliwość zawiera przykazania tablicy pierwszéj, a sprawiedliwość obejmuje przykazania tablicy drugiéj.— *Przed nim.* Nie sposobem udanym, zmyślonym, lecz prawdziwie; nie tylko podług mniemania ludzi, lecz według sądu samego Boga. Albo sens jest: że my służymy Panu nie w ten sposób, w jaki służyli ojcowie starego zakonu, którzy przez samą wiarę mieli go obecnego, kiedy nie był jeszcze przyjął na się ciała; lecz szczególniejszym sposobem, gdyż już stał się człowiekiem i przed obliczem jego jesteśmy; jest bowiem z nami w Eucharystyi: *I oto ja jestem z wami po wszystkie dni aż do skończenia świata.* Mat. 28, 20.—*Po wszystkie dni nasze.* Wskazuje, że dobrodziejstwo Boże, które tu wysławia, będzie wieczne. P. Wujka.

76. *A ty dzieciątko.* Jest apostrofa do syna swego Jana.— *Prorokiem Najwyższego będziesz nazwane.* Ś. Jan szczególniejszym sposobem był prorokiem Najwyższego, gdyż był posłany dla ukazania przychodzącego Syna Bożego i dla przygotowania ludzi, ażeby go uznali i przyjęli. I przeto od Chrystusa nazwany jest prorokiem, i więcéj niż prorokiem. Mat. 11, 9. — *Bo uprzedzisz przed oblicznością Pańską.* Jan poprzedził, gdyż przed Chrystusem zaczął sprawować urząd opowiadacza.—*Abyś gotował drogi jego.* Przygotował drogę Chrystusowi, bo usposobił ludzi przez pokutę, ażeby przyjęli Ewangelią, którą Chrystus miał przynieść. Także drogami Chrystusa są: wiara, miłość i jego cześć, przez które wchodzi do serc naszych.

77. *Iżbyś dał naukę zbawienia.* Naukę zbawienną Chrystusa, naukę zbawienia wiecznego, którego można będzie dostąpić przez Chrystusa. — *Na odpuszczenie grzechów.* Nie znaczy, że ś. Jan odpuszczał im grzechy, lecz że pouczał ludzi, iżby przychodzili do Chrystusa, który odpuszczał im grzechy.

78. *Dla wnętrzności miłosierdzia Boga naszego.* Należy połączyć te słowa z poprzedzającemi *na odpuszczenie grzechów.* Poucza bowiem, że ś. Jan podał ludowi naukę, za pomocą któréj on nie dla własnych zasług, lecz przez łaskę pochodzącą z miłosierdzia Bożego, miał dostąpić odpuszczenia grzechów.—*Przez które nawiedził nas.* Dla których to wnętrzności miłosierdzia nawiedził nas, przychodząc dla naszego odkupienia.—*Wschód.* Jest imie rzeczowne, nie zaś imiesłów,

79. illuminare his, qui in tenebris et in umbra mortis sedent: ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. *(Is. 9, 2.)*

80. Puer autem crescebat, et confortabatur spiritu, et erat in desertis usque in diem ostensionis suae ad Israel.

79. aby zaświecił tym którzy w ciemności, y w cieniu śmierci siedzą, ku wyprostowaniu nóg naszych na drogę pokoiu.

80. A dzieciątko rosło, y umacniało się Duchem: y było na pustyniach, aż do dnia okazania swego przed Izraelem.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. 1. w. 3. *Pilnie wszystkiego dochodził.* Acz Duch Ś. władał piórem tych co Pisma ś. pisali, aby pisząc błądzić nie mogli: wszakże też oni używali ludzkich sposobów około wybadania prawdy rzeczy tych które pisali. Tak też czynią ś. Concylia, to jest, Sejmy duchowne, i który na nich ma pierwsze miejsce Wikary Chrystusów: albowiem rozbierają i uważają wszystkie wątpliwości przez rozmaite dowody, a Duch ś. władnie nimi, przywodząc ich do wszelakiéj prawdy według obietnice Pańskiéj. Czego jawny przykład mamy na pierwszém Koncylium Apostolskiem. Ktemu obacz, iż to jest przemowa Łukasza ś. do jednego przyjaciela swego (albo do któregożkolwiek czytelnika pobożnego, którego Theophilem, to jest Bogomiłem, albo, Bożym miłośnikiem zowie) o przyczynie, przedsięwzięciu, i sposobie pisania swego. A wżdy i to jest także Pismo ś. jako i wszystka Ewangelia. Nie dziwujże się tedy, że pisarz wtórych ksiąg Machabejskich, podobnych mów ludzkich, tak na początku jako i na końcu ksiąg swoich używa: ani przeto ksiąg onych odrzucaj, jako heretycy: ani mniemaj, że on który je pisał, nie był Boskim pisarzem. Dzieje 15, 7. Jan 16, 13. Dzie. 15, 7 i 18. II. Mach. 2, 29, i 15, 39.

6. *Sprawiedliwymi przed Bogiem.* To tu jaśnie przeciw odszczepieńcom, iż święci ludzie mogą być sprawiedliwymi, nie tylko według mniemania ludzkiego, ale prawdziwie i przed Panem Bogiem.

6. *We wszystkich przykazaniach.* Tu trzy rzeczy uważ, przeciw heretykom. Pierwszą, iż pobożni ludzie chowają wszystkie Pańskie przykazania: które ci powiadają być ku zachowaniu nie podobne. Drugą, iż ludzie bywają usprawiedliwieni nie przez samo poczytanie sprawiedliwości Pana Chrystusowéj ani przez samę wiarę, ale przez zachowanie Boskiego przykazania. Trzecią, iż zachowanie Boskiego przykazania właśnie jest usprawiedliwieniem naszém.

6. *I usprawiedliwieniach.* To słowo w Pismie ś. bardzo często (a osobliwie w Psal. 118) bywa położono miasto przykazania Bożego, tak w tekście greckim, jako i łacińskim: iż zachowanie przykazania jest usprawiedliwienie. Przetoż kto je inaczéj przekłada (jako Beza, i którzy go naśladują Brzescy przekładacze) ci fałszują ś. Pismo Boże. I. Jan 3, 7. Jak. 2, 24.

10. *A wszystka wielkość ludu.* Obacz, iż sam kapłan wewnątrz służbę Bożą odprawował: a wszystek lud w sieni kościelnéj się modlił: a przecię modlitwa i ofiara kapłańska wszystkim pożyteczna była: chocia ani słów jego ani słyszeli, ani spraw widzieli.

15. *Wina, i napoju pijanego.* Brakowanie w piciu od Anioła przepowiedziane i naznaczone, pokazuje iż to jest rzecz Panu Bogu wdzięczna: jaka była i w Nazarejczykach. IV. Moj. 6, 3, i w Rechabitach. Jer. 35, 6.

23. *Odszedł do domu.* W starym zakonie mówi Hieronim ś. którzy ofiary za lud ofiarowali, nie tylko w domiech swych nie bywali, ale się i od żon swych do czasu odłączali, i wina i pijanego nic nie pili, iż te rzeczy żądze cielesne pobudzają. Daleko tedy więcéj kapłani nowego zakonu, którzy ustawiczne ofiary sprawują, zawsze też od małżeństwa wolni być mają. Adv. Jov. lib. 1, c. 19, Beda in Lu.

28. *Zdrowaś łaski pełna.* Kościoł ś. i wszyscy wierni Chrześcijanie tych słów przyniesionych z nieba, na modlitwie radzi używają: nie tylko na cześć błogosławionéj Panny: ale iż te były piérwsze słowa Ewangelii, to jest, wesołego poselstwa o wcieleniu syna Bożego, i o naszém przezeń zbawieniu i odkupieniu: a iż są jakoby krótkie zamknienie i summa wszystkiéj Ewangelii. Przetoż nie są Ewangelikami ci, którzy ich nie radzi używają.

28. *Łaski pełna.* Obacz zacne tytuły i przywileje Maryi Panny błogosławionéj, przeciw heretykom którzy ją tak sobie ważą, jako inną prostą niewiastę: i owszem jéj zajrzą tego tytułu: przekładając greckie słowo *κεχαριτωμένη*, *gratiosa*, nie łaski pełna, ale z łaski umiłowana. Lecz uczeni wiedzą, iż takie słowa *inosus*, pełność znamienują, jako *vinosus vino plenus, ulcerosus ulceribus plenus, ἡλκωμενος*, wrzodów pełny. Także *gratiosa, gratia plena*, łaski pełna. Przeto wszyscy starzy doktorowie zgodnie prawie z natchnienia Bożego, przekładają: Łaski pełna. Dzisiejszych lepak heretyków sama w przekładaniu tych słów niezgoda, pokazuje iż nie naleźli lepszego wykładu, ponieważ się na jeden zgodzić nie mogli. A słusznie ta sama nazwana jest łaski pełna, iż ona sama z daru Bożego taką łaską była napełniona, przez którą stała się godną aby Chrystusa poczęła i porodziła. Nadto Ambroży ś. mówi, ta sama jest nazwana łaski pełna, iż sama téj łaski, któréj żadna i tém imieniem oznacza się Messyasz, który też zowie się słońcem sprawiedliwości. Malach. 4, 2. P. Wujka.

79. *Aby zaświecił.* Dla oświecenia. Oświecił zaś przynosząc naukę niebieską i wskazując drogę zbawienia, oraz zlewając obfitość darów nadprzyrodzonych. Żydzi bowiem, jak wszelkie przeciwności nazywają ciemnościami, tak wszelką pomyślność zowią światłością. Patrz Izai. 8, 20. Psal. 42, 3, i 96, 11.—*Tym, którzy w ciemności i w cieniu śmierci siedzą.* Siedzieć w ciemnościach i w cieniu śmierci, jest to nie tylko zostawać w niewiadomości wielkiéj, lecz nadto znajdować się w stanie nędzy i nieszczęść, jakim jest stan grzechu.— *Cieniu śmierci.* Tak Żydzi nazywają największy smutek i nieszczęście, biorąc podobieństwo z ciemnych i ponurych grobów, nad które nic smutniejszego zdaje się być nie może.— *Ku wyprostowaniu nóg naszych.* Przez niebieską ową światłość.— *Na drogę pokoju.* Nazywa drogą pokoju, albo kędy idzie się do pokoju to jest do życia szczęśliwego; albo drogę pewną, bezpieczną, prostą, gładką, bez żadnego błędu, zawady, lub niebezpieczeństwa.

80. *A dzieciątko.* Jan.— *Rosło.* W ciało i laty.—*Umacniało się duchem.* Rosło w cnotę i łaskę.— *I było na pustyniach.* Od samego dzieciństwa, to jest od tego czasu, w którym dzieci przychodzą do rozumu. — *Aż do dnia okazania swego przed Izraelem.* Aż do czasu, w którym zaczął opowiadać i pokazywać, że jest poprzednikiem Chrystusa. Tym rokiem wieku jego jako i Chrystusa, był rok trzydziesty; u Żydów bowiem nikomu nie było dozwolonem przed rokiem trzydziestym sprawować urząd kapłana, nauczyciela lub proroka.

inna nie zasłużyła, dostała, że dawcą łaski była napełniona. Hieronim ś. także: Przeto, prawi, Panna łaski pełną jest pozdrowiona: iż poczęła tego w którym wszystka zupełność bóstwa cieleśnie mieszka. Kolos. 2, 9. Łuk. 16. 20. Amb. lib. 1, c. 2, in Luc. Hier. in ep. ad Princip.

34. *Męża nie znam.* Tegoby nigdy nie mówiła, by była pierwéj ślubu panieństwa nie uczyniła. August. de sancta virgin. cap. 4. A obacz iż nie wątpi o obietnicy, jako Zacharyasz: ale się pyta sposobu, i przetoż nie mówi: izali to będzie: ale, jako i którym sposobem to będzie: gdyżem ja poślubiła męża nigdy nie znać? Jakoby tak rzekła: Acześ ty jest anioł, acz mi wielkie poselstwo przynosisz: ale się mnie przecię męża znać nie godzi. Jakoż tędy bez męża matką będę? Bo acz Jozwa znam za oblubieńca, ale go nie znam za męża. Albowiem syn Boży nie lada z panny narodzić się raczył, ale z takiéj panny, któraby panną była nie do czasu tylko, ale wiecznie panną: nie tylko na ciele, ale i na duszy, swe panieństwo Bogu poślubiwszy i wiecznie poświęciwszy. Bo która jest panną, ale ma wolą iść za mąż albo męża poznać, tać nie jest prawie panną na duszy i na ciele. Lecz i tego przywileju Pannie Maryi heretycy zajrzą. Bern. ser. 4, sup. Missus est, Grego. Naz. orat. de nativit. Domini.

36. *Elżbieta krewna twoja.* Acz Panna Marya była z domu Dawidowego z pokolenia Juda, a Elżbieta z córek Aaronowych z pokolenia Lewi: wszakże przecię Elżbieta była krewna Pannie Maryi po matce, iż miała matkę z domu Dawidowego, a ojca z domu Aaronowego. Albowiem kapłani pospolicie brali żony z pokolenia Juda z domu Dawidowego, iż to były przedniejsze pokolenia: a iż z takiego małżeństwa, nie szło żadne dziedzictwa przeniesienia z jednego pokolenia do drugiego. (Bo się Lewitom żadnego dziedzictwa mieć nie godziło) dla czego było w zakonie rozkazano, aby każda córka dziedziczka nie mogła iść za inszego męża, jedno z pokolenia swego. Przetoż czytamy, iż mąż z pokolenia Lewi, pojął żonę z Bethlehem Judzkiego, i Jojada najwyższy kapłan z pokolenia Lewi, miał za żonę Izoabetę siostrę Ochozyasza króla Judzkiego. A przystojnie to Duch ś. zrządził, iż panna która miała porodzić Messyasza, była krewna córki Aaronowéj, aby Messyasz, który miał być królem zaraz i kapłanem, obojego domu królewskiego i kapłańskiego krewnością dotykał. Jansen. V. Moj. 18, 1. IV. Moj. 36, 6. Sędz. 19, 1. II. Kron. 22, 11.

38. *Oto służebnica Pańska.* Skoro panna zezwoliła, natychmiast poczęła zupełnego Boga i zupełnego człowieka w żywocie swym świętym. Bo sprawy Ducha ś. doskonałe, czasu długiego nie potrzebują.

42. *Błogosławionaś ty.* Oto Elżbieta nie tylko Chrystusa błogosławi i chwali, ale i Pannę Maryą dla niego. Co też Kościoł czyni jéj przykładem, powtarzając często też słowa w pozdrawianiu Panny Maryi.

43. *Matka Pana mego.* Matką ją zowie pierwéj niźli porodziła, iż skoro poczęła, zaraz ono święte ciało ze wszystkiemi członkami było doskonałe, i z duszą człowieczą i z bóstwem złączone, i przetoż ją żowiem matką Pana swego, iż nie tylko człowicka, ale Pana i Boga poczęła i porodziła. Dla tego też prawdziwie Boga rodzicą nazwana jest, przeciw Nestoryanom tak nowym jako i starym.

48. *Błogosławioną mię powiadać będą.* To proroctwo pełni się ustawicznie, kiedy Kościoł ś. powszechny obchodzi święta Panny błogosławionéj: a gdy wierni wszech narodów każdy swym językiem onę pozdrawiają. A tu uważ, mająli Nowangelikowie wszystkie narody, żeby się to proroctwo w nich pełniło: błogosławiąli oni tę Pannę: któréj i pozdrawiać zakazują, a ile mogą, wszystkie jéj łaski, błogosławieństwa i czci uwłaczają.

63. *Jan jest imię jego.* Tu widzimy, iż na imionach nie mało zależy, ponieważ je sam Bóg daje, albo odmienia w obojem Testamencie, jako Abrahamowe, Izraelowe, Piotrowe, i ono które jest nad wszelakie imię Jezus. I tu imię Jan, które znaczy łaskę albo miłosierdzie Boże, albo Bóg się zmiłuje. Albowiem on był uprzedziciel miłosierdzia i łaski, która przyszła przez Jezusa Chrystusa. Ktemu obacz, iż jako naonczas przy obrzezaniu, tak teraz przy chrzcie ś. imiona dawają. Choć o tém nie mamy w Piśmie rozkazania. A iż takież Chrześcianie dziatkom swoim mają dawać imiona nie pogańskie, ale świętych ludzi: aby żywota i cnót ich naśladowali. Jako święte Concylium Trydeńskie napomina. I. Moj. 18, 5, i 35, 10. Jan 1, 42. Łuk. 2, 22. De Bapt: in fine.

75. *W sprawiedliwości przed nim.* I tu widzimy iż możemy mieć prawdziwą sprawiedliwość nie tylko przed ludźmi, albo przez poczytanie Boże, ale prawdziwie przed Bogiem i przed obliczenością jego. A iż na to przyszedł Pan Chrystus, aby taką spawiedliwość ludziom dawał.

87. *Wschód z wysokości.* Po grecku ἀνατολὴ co nie znaczy wschód słońca (którém imieniem Pan Zbawiciel nasz u proroków nie raz jest nazwany: jako Zachar. 6, 12, i 3, 9) ale tu własniéj znaczy latorośl wschodzącą albo wynikającą z ziemie: po żydowsku *Tsemach*, które słowo greccy tłumacze wyłożyli niekiedy *Ανατολὴ* a drudzy też *βλάςος*, to jest latorośl. Jerem. 33.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O narodzeniu Chrystusa, obrzezaniu, ofiarowaniu i znalezieniu w kościele.

1. Factum est autem in diebus illis, exiit edictum a Caesare Augusto, ut describeretur universus orbis.	1. Y stało się, w one dni wyszedł dekret od Cesarza Augusta, aby popisano wszytek świat.
2. Haec descriptio prima facta est a praeside Syriae Cyrino;	2. Ten popis piérwszy, stał się od starosty Syriyskiego Cyryna.
3. et ibant omnes, ut profiterentur singuli, in suam civitatem.	3. Y szli wszyscy aby się popisali, każdy do miasta swego.

R. 2.—1. *I stało się.* To jest z rozrządzenia Boskiego, ażeby z powodu tego popisu Józef i B. Dziewica udali się do Betlejem i tam Chrystus się narodził.— *W one dni.* W tymże czasie. Zdaje się, że dekret został ogłoszony Żydom już po narodzeniu S. Jana.—*Aby popisano wszystek świat.* Państwo Rzymskie, to jest te krainy i prowincye, które znajdowały się pod panowaniem Rzymian.—*W oneż dni.* Patrz Wujka.

2. *Ten popis pierwszy.* Ten popis nazywa się pierwszym dla tego, że innego nie było za Cyryna; albowiem inny popis przed 20-tu laty August był dokonał.—*Od starosty Syryjskiego Cyryna.* Nie jest rzeczą dziwną, że popis został wykonany nie przez Heroda króla, lecz przez starostę Syryi; gdyż nie sama Judea, lecz cała Syrya była opisana, którą Herod nie rządził. I przeto Judea, część prowincyi, powinna była być opisaną przez starostę całéj prowincyi.

3. *Aby się popisali.* Że należą do téj lub owéj fa-

4. Ascendit autem et Joseph a Galilaea de civitate Nazareth in Judaeam in civitatem David, quae vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo et familia David, *(1. Reg. 20, 6. Mich. 5, 2. Matth. 2, 6).*

5. ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore praegnante.

6. Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies, ut pareret.

7. Et peperit filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in praesepio, quia non erat eis locus in diversorio.

8. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum.

9. Et ecce, Angelus Domini stetit juxta illos, et claritas Dei circumfulsit illos; et timuerunt timore magno.

10. Et dixit illis Angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo,

11. quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.

12. Et hoc vobis signum: Invenietis infantem pannis involutum, et positum in praesepio.

13. Et subito facta est cum Angelo multitudo militiae coelestis, laudantium Deum, et dicentium:

14. Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

4. Szedł też y Jozeph od Galileiéy z miasta Nazareth do Żydowskiéy ziemie, do miasta Dawidowego które zową Bethlehem: przeto iż był z domu y pokolenia Dawidowego:

5. aby był popisan z Maryą poślubioną sobie małżonką brzemienną.

6. Y stało się gdy tam byli, wypełniły się dni aby porodziła.

7. Y porodziła syna swoiego piérworodnego, a uwinęła go w pieluszki, y położyła go w żłobie: iż mieysca im nie było w gospodzie.

8. A byli pasterze w téyże krainie czuiący y strzegący nocne straże nad trzodą swoią.

9. A oto anyół Pański stanął podle nich a iasność Boża zewsząd ie oświeciła: y zlękli się wielką boiaźnią:

10. y rzekł im anyół: Nie bóycie się: bo oto opowiadam wam wesele wielkie które będzie wszytkiemu ludowi,

11. iż się wam dziś narodził zbawiciel, który iest Christus Pan, w mieście Dawidowym.

12. A ten wam znak: znaydziecie niemowlątko uwinione w pieluszki y położone we żłobie.

13. A natychmiast było z anyołem mnóstwo woyska niebieskiego, chwalących Boga, y mówiących:

14. Chwała na wysokości Bogu: a na ziemi pokóy ludziom dobréy woléy.

milii — *Każdy do miasta swego.* To jest szedł; sens jest: dla zapisania się szedł każdy do miasta, z którego pochodził.

4. *Szedł.* Szedł więc Józef, jako i inni szli do swoich miast.—*Iż był z domu.* Nie tylko on sam, lecz i B. Dziewica.

5. *Z Maryą.* To jest poszedł. Chociaż można połączyć z temi słowami *aby był popisan.* — *Poślubioną sobie małżonką brzemienną.* W greckim *która była brzemienną.* Ten wyraz *poślubioną* wytłumaczyliśmy u Mat. r. 1, w 18.

7. *Syna swojego pierworodnego.* Chrystusa zowie pierworodnym nie dla tego iżby po nim porodziła innych synów, lecz że przed nim nie porodziła była żadnego.— *Uwinęła go w pieluszki.* W greckim *obwiązała*, tak jak matki zwykle postępują ze słabemi i nowo-narodzonemi dziećmi. — *W gospodzie.* W domu zajezdnym: wielka liczba tych, którzy przyszli byli do Betlejemu, dla wpisu, szczupłość miasteczka i ubóstwo Błogosławionéj Dziewicy były przyczyną, że nie zostali przyjęci do gospody. Ci, co zwiedzili krainę Jerozolimską powiadają, że stajenka, do któréj B. Dziewica udała się, była jaskinią, co się zgadza ze świadectwem autorów starodawnych.

8. *Czujący.* Na polu; pod gołém niebem leżący z trzodą, jak zwykli czynić pasterze nawet zimową porą w krainach ciepłych, albo umiarkowanych.—*Strzegący nocne straże.* Czuwający po kolei podzieliwszy między sobą noc na cztéry części; powiedzieliśmy wyżéj, że nocy u starodawnych zwykle dzieliły się na cztéry równe części, które nazywały się strażami. Jak więc żołnierze w obozie po kolei zwykli czuwać na straży, tak i pasterze to samo czynili dla strzeżenia trzody.

9. *Stanął podle nich.* W greckim *stanął nad nimi;* przez to bowiem oznacza się, że Anioł jakby z nieba nadszedł i stanął podniesiony nad pasterzami. Że to był Gabryel, takie jest podanie.—*Jasność Boża.* Pewna światłość Boża. W grec. jest, *chwała Pańska.*—*Zlękli się wielką bojaźnią.* Na niezwyczajny i nagły wodok Anioła.

10. *Opowiadam wam wesele wielkie.* Przynoszę wam nowinę przyjemną i wesołą. — *Wszystkiemu ludowi.* Żydowskiemu: Anioł bowiem mówi stosownie do pasterzy i oczekiwania Żydów, którzy sądzili że Chrystus przyjdzie jedynie tylko dla nich, jako też i Chrystus wyznał, że przyszedł do nich jednych, Mat r. 15, 14, chociaż nie przyjęty od swoich, udał się do obcych, to jest do pogan.

11. *Który jest Chrystus Pan.* Messyasz, którego wszyscy oczekujecie.—*W mieście Dawidowém.* Powiedział raczéj *w mieście Dawidowém*, a nie *w Betlejemie;* bo Żydom było wiadomo, że Messyasz ma się narodzić z rodu Dawida.

12. *A ten wam znak: znajdziecie niemowlątko.* Daje znak, po którymby pasterze poznali nowo-narodzonego Chrystusa: znajdziecie, powiada, niemowlę; jak gdyby rzekł: Niemowlę, które znajdziecie uwinięte w pieluszki i położone we żłobie jest Chrystusem Panem. Prócz tego, przekonacie się, że ja mówię prawdę, bo gdy przyjdziecie do miejsca gdzie się narodził, znajdziecie go nie w objęciach matki, lecz położonego we żłobie. Samuel dał podobny dowód i znak Saulowi, stwierdzając prawdziwość słów swoich: I. Król. 10, 2: *Gdy odejdziesz*, powiada, *dzisia odemnie, najdziesz dwu mężów u grobu Rachel, i t. d.* — *Położone we żłobie.* Zdaje się, że owa jaskinia zwała się żłobem, który był miejscem otwartém i przystępném dla wszystkich, gdzie zwykli stawić bydlęta, kiedy była potrzeba. Jeśliby bowiem żłób był jakiś szczególny i nieznajomy, potrzebaby było inną jaką cechą go odznaczyć, ażeby łatwo mógł być znaleziony.

13. *Mnóstwo wojska niebieskiego.* Mnóstwo Aniołów zowie się wojskiem niebieskiém dla tego, że Aniołowie są liczni nakształt żołnierzy, i że podzieleni są na chory, jakby na roty, i służą najochotniéj Bogu, jakby dowódcy swemu, i walczą przeciwko szatanowi.

14. *Chwała na wysokości Bogu.* Po narodzeniu Chrystusa chwała jest Bogu na wysokości; Aniołowie bowiem mieszkający w niebie, wychwalają Boga dla dzie-

15. Et factum est, ut discesserunt ab eis Angeli in coelum, pastores loquebantur ad invicem: Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum, quod factum est, quod Dominus ostendit nobis.

16. Et venerunt festinantes, et invenerunt Mariam et Joseph, et infantem positum in praesepio.

17. Videntes autem cognoverunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc.

18. Et omnes, qui audierunt, mirati sunt, et de his, quae dicta erant a pastoribus ad ipsos.

19. Maria autem conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo. *(Infr. 51).*

20. Et reversi sunt pastores, glorificantes et laudantes Deum in omnibus, quae audierant, et viderant, sicut dictum est ad illos.

21. Et postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus J e s u s, quod vocatum est ab Angelo prius quam in utero conciperetur. *(Gen. 17, 12. Matth. 1, 21. Supr. 1, 31).*

22. Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus, secundum legem Moysi tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, *(Lev. 12, 6).*

23. sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur; *(Exod. 13, 2).*

24. et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum aut duos pullos columbarum. *Lev. 12, 8).*

25. Et ecce, homo erat in Jerusalem, cui nomen Simeon, et homo iste justus et timoratus,

15. Y stało się: gdy odeszli anyolowie od nich do nieba pastérze mówili ieden do drugiego: Pódźmy aż do Bethlehem, a oglądaymy to słowo które się stało, które nam Pan pokazał.

16. Y przyszli kwapiąc się, y naleźli Marya y Jozepha, y niemowlątko położone we żłobie.

17. A uyźrzawszy poznali słowo, które im było powiedziano o dzieciątku tym.

18. A wszyscy którzy słyszeli dziwowali się temu, y co do nich pastérze mówili.

19. Lecz Marya te wszytkie słowa zachowywała stosuiąc w sercu swoim.

20. Y wrócili się pastérze, wysławiaiąc y chwaląc Boga, ze wszytkiego co słyszeli y widzieli, iako im powiadano iest.

21. A gdy się spełniło ośm dni iżby obrzezano dzieciątko: nazwano iest imię iego J e z u s, które było nazwano od anyoła piérwéy niźli się w żywocie poczęło.

22. A gdy się wypełniły dni oczyścienia iéy według zakonu Moyżeszowego, przynieśli go do Jeruzalem, aby go zstawili Panu,

23. iako napisano iest w zakonie Pańskim: Że wszelki mężczyzna otwiéraiący żywot świętym Panu nazwany będzie.

24. A iżby oddali ofiarę, wedle tego co iest powiedziano w zakonie Pańskim, parę synogarlic abo dwoie gołąbiąt.

25. A oto, był człowiek w Jeruzalem, któremu imię Simeon: a ten człowiek sprawiedliwy y bogo-

ła wcielenia i narodzenia.—*A na ziemi pokój ludziom dobréj woli.* W greckim jest, *w ludziach dobra wola.* I przeto podług tekstu greckiego, Aniołowie życzą chwały Bogu, pokoju ziemi, i ludziom woli dobréj, to jest łaskawości Boga ku nim. Ten sam sens tekstu łacińskiego: na ziemi pokój ludziom dobréj woli Bożéj, i życzliwości Boskiéj, to jest, pokój ludziom, których Bóg miłuje, i w których sobie podoba. Jakoż pokoj, który Anioł w tém miejscu wymienia, owym jest pokojem, o którym Apostoł do Kolos. 1, 19. mówi. *Upodobało się... ażeby przezeń pojednało się wszystko z nim uspokoiwszy przez krew krzyża jego bądź co na ziemi, bądź co w niebiesiech jest.* Patrz Wujka.

15. *Oglądájmy to słowo.* U Żydów *słowo* używa się za rzecz każdą, jak już nieraz wyżéj zauważyliśmy.

17. *Poznali słowo.* W rzeczy saméj przekonali się, że jest prawdą, co słyszeli byli od Aniołów.

18. *Wszyscy którzy słyszeli.* O narodzeniu dziecięcia i przyjściu pasterzy dla oddania mu pokłonu.—*Temu, i co do nich pasterze mówili.* Dziwowali się i temu co słyszeli od pasterzy opowiadających. Jeśliby w naszym tekscie łacińskim nie było spójnika *i*, sens byłby bardzo stosowny i zgodny z greckim, pasterze rozgłosili to, co widzieli i słyszeli, i którzy ich słuchali, dziwowali się; i przeto tak te słowa *wszyscy którzy słyszeli* należałoby rozumieć o pasterzach opowiadających.

19. *Te wszystkie słowa zachowywała.* Wszystkie słowa pasterzy, albo raczéj, jak to, co pasterze opowiadali, tak co i sama widziała z rzeczy, które przytrafiły się w czasie narodzenia Chrystusa, pilnie notowała i wiernie zatrzymywała w pamięci, następujące z poprzedzającemi porównywając i rozważając, jak są między sobą zgodne; z czego dziwnie się radowała i nowemi wiary dowodami utwierdzała wiarę, którą na początku była powzięła. To zaś nie z innymi lecz w milczeniu sama z sobą w sercu swojém porównywała, *niemniéj usty jak ciałem wstydliwa,* jak mówi Ś. Ambroży.

20. *Ze wszystkiego.* Ponieważ przekonali się, że wszystko jest prawdą, co Anioł był przepowiedział.

21. *Gdy się spełniło.* To jest, gdy nastąpił dzień ósmy.—*Iżby obrzezano dzieciątko.* Należy rozumieć, *obrzezane jest.—Nazwano jest imię jego J e z u s.* Który wyraz oznacza Zbawiciela. — *Które było nazwane od Anioła.* Że tem imieniem ma być nazwany, powiedział był Anioł wyżéj roz. 1, w. 31.

22. *Dni oczyszczenia jéj.* W prawie starém niewiasty po połogu uważane były za nieczyste już dla szpetnego krwi płynienia z powodu połogu, już dla tego, że przez poczęcie z męża, grzech pierworodny przechodził na potomstwo. Żadna z tych dwóch przyczyn nie miała miejsca w B. Dziewicy, która jednak, jako kochająca pokorę i posłuszeństwo, chciała ulegać prawom, które jéj nie obowiązywały. — *Według zakonu Mójżeszowego.* Levit. 12, 6.—*Aby go stawili Panu.* Drugie prawo było o poświęceniu i ofiarowaniu Bogu pierworodnych. Exod. 13, 2.

23. *Wszelki mężczyzna otwierający żywot.* Który jest początkiem rodzenia macierzyńskiego. Tém prawem nie było objęte potomstwo płci żeńskiéj.—*Świętym Panu nazwany będzie.* Będzie poświęcony, to jest wyłączony od pospolitego użycia, ażeby został ofiarowany Bogu.

24. *Oddali ofiarę.* Poświęcili na ofiarę. — *Wedle tego, co jest powiedziano w zakonie Pańskim.* Levit. 12, 8. Składały się zaś te ofiary za oczyszczenie niewiasty.

25. *Któremu imię Symeon.* Jedni twierdzą, że był kapłanem, drudzy przeczą, co zdaje się być prawdziwszém; jeśliby bowiem był kapłanem, Ewangelista nie

exspectans consolationem Israel; et Spiritus sanctus erat in eo.

26. Et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini.

27. Et venit in Spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo,

28. et ipse accepit eum in ulnas suas, et benedixit Deum, et dixit:

29. Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace,

30. quia viderunt oculi mei salutare tuum,

31. quod parasti ante faciem omnium populorum:

32. lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuae Israel.

33. Et erat pater ejus et mater mirantes super his, quae dicebantur de illo.

34. Et benedixit illis Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus: Ecce, positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum, cui contradicetur: *(Isai. 8, 14. Rom. 9, 33. 1. Petr. 2, 7).*

35. et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.

36. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel, de tribu Aser; haec processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua.

37. Et haec vidua usque ad annos octoginta quatuor, quae non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die.

boyny, oczekawaiący pociechy Izraelskiéy: a Duch święty był w nim.

26. Y odpowiédź był wziął od Ducha świętego że nie miał oglądać śmierci, ażby piérwéy oglądał Christusa Pańskiego.

27. Y przyszedł w duchu do kościoła. A gdy wwodzili dzieciątko Jezusa rodzicy iego, aby za nie uczynili wedle zwyczaiu zakonnego,

28. on téż wziął ie na ręce swoie y błogosławił Boga, y mówił:

29. Teraz pusczasz sługę twego Panie w pokoiu, według słowa twego,

30. gdyż oczy moie oglądały zbawienie twoie,

31. któreś zgotował przed oblicznością wszytkich narodów:

32. światłość na obiawienie poganów, y chwałę ludu twego Izraelskiego.

33. A ociec iego, y matka dziwowali się temu co o nim mówiono.

34. Y błogosławił im Simeon, y rzékł do Maryiéy matki iego: Oto ten położon iest na upadek, y na powstanie wielu w Izraelu, y na znak któremu sprzeciwiać się będą,

35. y duszę twą własną przeniknie miecz, aby myśli z wiela serc były obiawione.

36. Y była Anna prorokini, córka Phanuelowa, z pokolenia Aser: ta była barzo podeszła w leciech, a siedm lat żyła z mężem swym od panieństwa swego.

37. A ta wdowa aż do lat ośmdziesiąt y cztérzech, która nie odchadzała z kościoła, postami y modlitwami służąc wednie y w nocy.

zamilczałby o tém, gdy tak pilniej odznaczał charakterystyczne cechy tego człowieka. — *Pociechy Izraelskiéj.* Przyjścia Messyasza.—*Duch święty był w nim.* Przez dar proroctwa.

26. *Że nie miał oglądać śmierci.* Że nie miał umrzeć.—*Chrystusa Pana.* Messyasza.

27. *W duchu.* Natchniony albo upomniony od Ducha świętego. — *Aby za nie uczynili wedle zwyczaju zakonnego.* Ażeby ofiarowali go Bogu dla tego, że był pierworodnym.

28. *Wziął je na ręce swoje.* Co było dowodem nie tylko wierzącego, lecz bardzo kochającego. — *Błogosławił Boga.* Chwalił, składał dzięki.

29. *Teraz puszczasz.* Ponieważ sądził, że już śmierć do niego się zbliża, ztąd używa czasu teraźniejszego.— *Według słowa twego.* Jakoś mi obiecał, i spełnił obietnicę, przedłużając życie aż do przyjścia Messyasza.— *W pokoju.* Wesołego i zadowolnionego.

30. *Zbawienie twoje.* Zbawiciela rodu ludzkiego, od ciebie zesłanego na ziemię.

31. *Któreś zgotował przed oblicznością wszystkich narodów.* Którego Zbawiciela postawiłeś w obliczu wszystkich ludów i narodów, ażeby wszyscy, którzykolwiekby chcieli, mogli przezeń dostąpić zbawienia.

32. *Światłość na objawienie poganów.* Przez appozycyą, to jest, ażeby był światłością, mającą być objawioną poganom. —*I chwałę.* I któryby przyniósł chwałę wielką ludowi Izraelskiemu.

33. *Ojciec jego.* Józef, jego opiekun, który pospolicie uważany był za ojca.—*Temu, co o nim mówiono.* Zwłaszcza od Symeona. Takoż N. Panna dziwowała się nie dla tego, ażeby nie wiedziała o tych rzeczach, lecz że były nadzwyczajne i przechodziły moc ludzką; takie bowiem rzeczy zwykliśmy podziwiać wtedy nawet, kiedy nam są objawione.

34. *Błogosławił im Symeon.* Winszował tak szczęśliwego potomka; nazwał ich błogosławionymi, którzy mieli takiego syna. — *Ten położon jest na upadek.* Symeon przepowiada, że to będzie, iż jedni nie wierząc w Chrystusa, potkną się o występek swój, upadną i zostaną potępieni, jakimi po większéj części byli nauczyciele zakonni i faryzeusze; inni zaś uwierzywszy powstaną, to jest zostaną wyzwoleni z grzechów. —*Na znak któremu sprzeciwiać się będą. Znak* oznacza chorągiew; jak gdyby rzekł: przepowiadaniem swojém wywiesi chorągiew, na którą wielu będzie usiłowało uderzyć i, jeśliby mogli, ją zniszczyć. Tak mówili do Pawła S. Act. 28, 22: *O téj sekcie jawno nam jest, iż się jéj wszędy sprzeciwiają:* albo znak jest to samo, co cel, do którego wszyscy będą puszczali strzały. Patrz Wujka.

35. *Duszę twą własną przeniknie miecz.* Jemu sprzeciwiać się będą aż do męczarni i śmierci; przeto będziesz przeszyta boleścią bardzo okropną, jakby mieczem. — *Aby myśli z wiela serc były objawione.* Ten miecz, który przeniknie duszę twoję, będzie powodem, że zostaną objawione myśli wielu serc, które przedtém były ukryte; to jest tych, którzy zasadzali się na Chrystusa, i lękając się ludu tymczasem z bojaźni ukrywali się, dopóki nie nastręczyła się im sposobność do popełnienia morderstwa; wtedy bowiem pokazało się, jak źle byli usposobieni względem Chrystusa. P. W.

37. *Aż do lat.* W greckim jest *około,* albo jakby lat ośmdziesiąt cztérech wieku, nie wdowstwa. —*Nie odchadzała z kościoła.* Chociaż tak była podeszłego wieku, jednak najczęściéj, prawie ustawicznie przebywała

38. Et haec, ipsa hora superveniens, confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus, qui exspectabant redemtionem Israel.

39. Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilaeam in civitatem suam Nazareth.

40. Puer autem crescebat, et confortabatur plenus sapientia; et gratia Dei erat in illo.

41. Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem, in die solemni Paschae. *(Exod. 23, 15. Deut. 16, 16).*

42. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Jerosolymam, secundum consuetudinem diei festi, *(1. Reg. 1, 26).*

43. consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Jesus in Jerusalem; et non cognoverunt parentes ejus.

44. Existimantes autem, illum esse in comitatu, venerunt iter diei, et requirebant eum inter cognatos et notos.

45. Et non invenientes regressi sunt in Jerusalem, requirentes eum.

46. Et factum est, post triduum invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos et interrogantem eos.

38. Ta też oneyże godziny nadszedszy wyznawała Panu, y powiadała o nim wszytkim, którzy oczekiwali odkupienia Izraelskiego.

39. A gdy wykonali wszytko według zakonu Pańskiego, wrócili się do Galilei, do Nazaret miasta swego.

40. A dziecię rosło y umacniało się pełne mądrości, a łaska Boża była w nim.

41. A rodzicy iego chodzili na każdy rok do Jeruzalem, na dzień uroczysty Paschy.

42. A gdy już był we dwunaście leciech, gdy oni wstąpili do Jeruzalem wedle zwyczaiu dnia świętego,

43. a skończywszy dni gdy się wracali, zostało dziecię Jezus w Jeruzalem: a nie obaczyli rodzicy iego.

44. A mniemaiąc że on był w towarzystwie, uszli dzień drogi, y szukali go między krewnymi y znaiomymi.

45. A nie nalazszy, wrócili się do Jeruzalem, szukaiąc go.

46. Y stało się, po trzech dniach naleźli go w kościele siedzącego w pośrodku Doktorów, a on ich słucha y pyta ich.

w kościele. *Służąc.* To jest Bogu przez posty i modlitwy. —*We dnie i w nocy.* Ustawicznie i wytrwale. Patrz Wujka.

38. *Ta też.* Ta tak wielu zaletami zaszczycona staruszka.—*Nadszedlszy.* Albo z miejsca mieszkania swojego, albo z miejsca modlitwy. —*Wyznawała Panu.* Chwaliła Pana i czyniła mu dzięki, za zesłanie Messyasza.—*O nim.* Dziecięciu, Jezusie, o którym dotąd jest mowa.— *Wszystkim.* Obecnym, i tym, których napotykała.—*Którzy oczekiwali.* Jako tuż nadchodzącego. —*Odkupienia.* Wyzwolenia, zbawienia, mającego spełnić się przez Chrystusa.

39. *Wykonali wszystko.* Małżonkowie bowiem bogobojni nie opuścili niczego, co należało się uczynić podług prawa, i pod względem oczyszczenia matki i ofiarowania syna pierworodnego.

40. *Rosło.* Co do ciała. — *Umacniało się.* Stawało się coraz mocniejszém i dojrzalszém co do sił ciała.— *Pełne mądrości.* To jest, będąc: tak u Jana S. 1, 14. mówi się: *Pełne łaski i prawdy.* —*Łaska.* Przychylność, miłość. — *W niém.* Ku niemu. Bóg podobał sobie w niém, miłował i zdobił je tak, że każdy łatwo mógł to w niém zauważać. Podobnież wyżej r. 1, 66. mówi się o Janie: *Albowiem była z nim ręka Pańska.*

41. *Chodzili.* Z Nazaretu.—*Na każdy rok.* Co rok.— *Na dzień uroczysty Paschy.* Było przykazano Exod. 23, 14. i Deuteron. 16, 16, ażeby wszyscy mężczyzni z miejsca swojego pobytu trzykroć do roku chodzili do kościoła dla złożenia ofiary Bogu. Józef zachował dokładnie to przykazanie; chociaż bowiem w tém miejscu jest wzmianka tylko o uroczystości Paschy, trzeba jednak rozumieć i o innych dwóch uroczystościach. Wzmianka zaś czyni się przedewszystkiém o uroczystości Paschy dla tego, że w czasie téj uroczystości przytrafiło się to, co zamierzył tu opisać.

42. *Gdy oni wstąpili.* Domyślaj się: wstąpił też i Jezus z nimi. —*Wedle zwyczaju dnia świętego.* Jak tego wymagał zwyczaj uroczystości; w syryjskim: *jak zwykli byli w dniu świętym.*

43. *A skończywszy dni.* Albowiem było siedm dni Paschy, czyli Przaśników, Exod. 23, 15; i chociaż nie byli obowiązani przebywać w Jerozolimie w przeciągu całych tych siedmiu dni, zdaje się jednak, że Józef i Marya i wielu innych Galilejczyków to czyniło.—*Zostało dziecię Jezus w Jeruzalem.* Nie przez zbłąkanie się, ani z przypadku, ani z nieposłuszeństwa, lecz z pewnego zrządzenia Bożego, ażeby pokazać jaki był jego urząd i obowiązek, do spełnienia którego został posłany od Ojca. Jak bowiem w sprawach życia zwyczajnego dobrowolnie był im poddany, tak w tych rzeczach, które się ściągały do urzędu Odkupiciela, chciał pokazać, że on podległym jest samemu tylko Ojcu niebieskiemu, i przeto bez wiedzy rodziców pozostał w Jerozolimie. — *A nie obaczyli rodzice jego.* Zdaje się być rzeczą dziwną, jakim sposobem mógł pozostać bez wiedzy rodziców. Można odpowiedzieć, że to stało się naprzód z takiego zrządzenia opatrzności Boskiéj; powtóre, w skutek uszanowania, jakie N. Panna okazywała synowi swojemu; wiedząc bowiem, że jest Bogiem i nieskończenie mądrym, wiele rzeczy zostawowała do jego woli. Nareszte, gdy wielu było towarzyszów jednéj podróży, znajomych i krewnych, z których jedni udawali się w drogę prędzéj, drudzy poźniéj, dzieci tymczasem albo zachęcone, albo dobrowolnie do nich przyłączały się, czego N. Panna nie chciała odmówić synowi swojemu, gdyż i inne matki pozwalały to dzieciom swoim, nie z przyczyny słabéj miłości i przywiązania ku nim, lecz raczéj z powodu nalegania, nie chcąc sprzeciwiać się ich życzeniom.

44. *Szukali go między krewnymi i znajomymi.* Wieczorem, gdy połączyli się z innymi, którzy wcześniéj udali się byli w drogę, i pierwsi przyszli do gospody na spoczynek.

45. *Szukając go.* W drodze, w gospodzie, w sąsiedztwie, wszędzie, będąc w duszy bardzo zakłopotani. Chociaż bowiem wierzyli, że jest Synem Bożym i wszystko wie i może, jednak wiedzieli, że postępuje tak jak wszyscy ludzie, i przeto lękali się, ażeby mu nie przytrafiło się cóś przeciwnego, albo nie zbywało na czémś potrzebném.

46. *Po trzech dniach.* Dnia trzeciego. Dnia bowiem pierwszego rodzice Jezusa, przebywszy drogę z Jerozolimy ku Galilei, doścignęli kompanią i nie znaleźli dziecięcia. Dnia drugiego wrócili do Jerozolimy. Dnia trze-

47. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super prudentia et responsis ejus.

48. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? ecce, pater tuus et ego dolentes quaerebamus te.

49. Et ait ad illos: Quid est, quod me quaerebatis? nesciebatis, quia in his, quae Patris mei sunt, oportet me esse?

50. Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est ad eos.

51. Et descendit cum eis, et venit Nazareth; et erat subditus illis. Et mater ejus conservabat omnia verba haec in corde suo. *(Supr. 19).*

52. Et Jesus proficiebat sapientia et aetate, et gratia apud Deum et homines.

47. A zdumiewali się wszyscy, którzy go słuchali rozumowi y odpowiedziam iego.

48. A uyźrzawszy zdziwili się. Y rzekła do niego matka iego: Synu, cóżeś nam tak uczynił? oto ociec twóy y ia żałośni szukaliśmy cię.

49. Y rzekł do nich: Cóż iest żeście mię szukali? Nie wiedzieliście iż w tych rzeczach które są Oyca mego potrzeba żebym był?

50. A oni nie zrozumieli słowa które im mówił.

51. Y zstąpił z nimi, y przyszedł do Nazaret: a był im poddany. A matka iego wszytkie te słowa zachowała w sercu swym.

52. A Jezus się pomnażał w mądrości y w leciech, y w łasce u Boga, y u ludzi.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 2.** w. 1. *W oneż dni.* Roku od początku świata 5199 według Greków: ale według tekstu żydowskiego, około roku cztery tysiącznego, mało co mniéj albo więcéj: roku 42 panowania cesarza Augusta.

14. *Ludziom dobréj woli.* Wszystkie łacińskie teksty tak mają, i doktorowie łacińscy tak zgodnie wykładają: i owszem i Origenes i Chryzostom, greccy doktorowie tak czytają. Zkąd się uczeni ludzie domniemawają, że i stare greckie miały εὐδοκίας lecz dzisiejsze greckie mają εὐδοκία· i to rozumienie podawają: Na ziemi pokój, w ludziach dobra wola, albo upodobanie Boże. Acz się i nasz tekst łaciński także rozumieć może: Na ziemi pokój ludziom, pokój, mówię dobréj woléj Bożéj przeciwko im. Vide Jansen. et Bellarminum. Orige.

---

ciego rano znaleźli go w kościele.— *Naleźli go w kościele.* Prawdopobną jest rzeczą, że rodzice bardzo rano wstąpili do kościoła, sądząc, iż tam raczéj, aniżeli gdzieindziéj znajdą go: gdyż wielka była w dziecięciu pobożność.— *Siedzącego.* Jakby zupełnie oddającego się słuchania rzeczy świętych.— *W pośrodku Doktorów.* Nie na katedrach doktorów, lecz w miejscu niższém, na którém siedząc słuchacze rozważali ogłoszoną im naukę.— *Pyta ich.* Zadaje pytania z rzeczy słyszanych, jak to się godziło słuchaczom, ażeby lepiéj zrozumieli podaną naukę.

47. *I odpowiedziom jego.* Zdaje się bowiem, że doktorowie z największą mądrością pytającego Jezusa nawzajem zapytywali i otrzymywali odpowiedzi wyższe nad wiek dziecięcia, i nad ich mniemania.

48. *Zdziwili się.* Że znaleźli w takiém miejscu, i usłyszeli rozprawiającego z doktorami, czego dotąd był nie czynił.— *Cóżeś nam tak uczynił?* To jest, że bez wiedzy naszéj pozostałeś w Jerozolimie; jak gdyby rzekli: Jeślibyś objawił postanowienie że pragniesz dłużéj zostać w Jerozolimie, lub być w szkołach doktorów, nie zabranialibyśmy tobie.— *Żałośni.* Smutni, niespokojni.

49. *Cóż jest, żeście mię szukali?* To zapytanie ma moc przeczenia; jak gdyby rzekł: Nie było powodu, dla czegobyście mię szukali jakby błądzącego, to bowiem uczyniłem z pewnym zamiarem i postanowieniem.— *Nie wiedzieliście.* Jest dowodzenie zdania poprzedzającego, to jest, że nie było przyczyny szukania jego, jakby zbłąkanego. Zdanie zaś jest: mogliście wiedzieć i myślić, że ja zostałem z powodu spraw Ojca mojego, którémi powinienem się zajmować. Gdybyście byli o tém myślili, nie bylibyście mię szukali tak troskliwie. N. Panna i Józef wiedzieli, że Chrystus jest Synem Bożym, i przyszedł na świat, ażeby dokonał dzieła zbawienia naszego; jednak nie sądzili, iż jedynie dla téj przyczyny pozostał wtedy w Jerozolimie. To jest, co wyrzekł Chrystus: Wiedzieliście, żem ja powinien starać się o te rzeczy, które są Ojca mojego; z tego więc mogliście się byli dorozumieć o przyczynie nieobecności mojéj. Należy zauważyć, że Chrystus nie strofuje matki i Józefa, lecz tylko naucza pod pozorem strofującego, jak zwykliśmy nauczać dzieci udaném strofowaniem, nawet wtedy, kiedy nie postrzegamy żadnéj w nich winy, ażebyśmy przez to silniéj pobudzili je do zrozumienia tego co mówimy.— *W tych rzeczach, które są Ojca mego.* W tych sprawach, które Ojciec mój Bóg polecił mi jako Pomazańcowi swojemu odeń zesłanemu dla odkupienia ludzi.— *Potrzeba żebym był.* Znajdował się, zajmował się, tak u Jana Ś. 9, 4. Chrystus rzekł: *Mnie potrzeba sprawować sprawy onego, który mię posłał.* I r. 14, w. 31: *Jako mi Ojciec rozkazanie dał, tak czynię.*

50. *Nie zrozumieli słowa.* Nie zrozumieli całkowicie znaczenia odpowiedzi, nie pojmując, czegoby chciał przez to, że potrzeba mu być w tych rzeczach, które są Ojca jego. Chociaż bowiem wiedzieli, że on jest Chrystusem, Synem Bożym i Zbawicielem świata, jednak nie znali wyraźnie sposobu, w jaki ma spełnić urząd swój, i przyczyny tych rzeczy, które przezeń już były wykonywane. To jednak w niczém nie ubliża doskonałości N. Dziewicy i Józefa, która zasadzała się więcéj na wielkiéj miłości, jak na rozciągłości wiary; gdyż dobrze znali to wszystko, co się odnosiło do ich stanu.

51. *Był im poddany.* Uległy, posłuszny, postępując z nimi spokojnie, skromnie, uprzejmie, i spełniając ich rozkazy w tém wszystkiém, w czém dzieci dobre zwykły słuchać rodziców swoich.—*Zachowała.* Ażeby przez częste rozważanie tychże rzeczy, zrozumiała te, które były mniéj jasne, oraz rozmyślała ciągle nad temi, które pojmowała. Prócz tego, iżby w czasie swoim i miejscu wytłumaczyła je innym, i obróciła na pożytek wspólny ludzi pobożnych. Patrz Wujka.

52. *Pomnażał się w mądrości.* Nie pod względem wewnętrznego stanu mądrości, lecz pod względem zewnętrznego jéj okazywania, przez które codzień wydawał się mędrszym.— *W leciech.* W greckim *we wzroście.*— *W łasce.* Nie żeby w następstwie czasu stawał się milszym i świętszym, gdyż od początku wcielenia był pełen łaski; lecz że rosnąc w laty wykonywał coraz doskonalsze dzieła łaski i świątobliwości. Chociaż bowiem każdy czyn i słowo Chrystusa było równéj świętości ze względu na osobę wykonawcy, lecz nie ze względu na sam czyn i słowo; co do czynu bowiem milszym był post czterdziestodniowy, niż post dnia jednego. Takoż łaska w Pismie ś. bierze się nieraz za sam czyn, który z łaski wypływa; tak czytamy u Ekklezyastesa 10, 12: *Słowo ust mądrego wdzięczność.*— *U Boga.* Gdy Bóg był świadkiem i sędzią.— *U ludzi.* Nawet sądem ludzi, tak iż zjednywał sobie pochwałę i przychylność ludzi. Patrz Wujka.

in Luc. 13. Chrysost. hom. 36, in Matth. et in serm. de Ascen. D. et homil. de Nativ. Dom. Rzym. 9, 33. I. Kor. 2, 16.

34. *Na upad.* Na upad tych którzy weń wierzyć niechcieli: a tak sami sobie byli upadku przyczyną. Przetoż też nazwan jest opoką zgorszenia iż się mnodzy oń otrąciwszy, swą winą upadli. Lecz inszych ożywił z grzechów ku sprawiedliwości, i przetoż był zmartwychwstaniem mnogich. Jako i apostołowie byli jednym wonią żywota ku żywotowi, a drugim wonią śmierci na śmierć: że ich kazanie było niektórym przyczyną żywota, a niektórym śmierci: iż niechcąc wierzyć Ewangelii dobrowolnie zgrzeszyli śmiertelnie, i wieczne potępienie zasłużyli.

35. *I duszę twą.* Symeon prorokował nie tylko o Chrystusie, ale i o Pannie Maryi i o jéj boleściach, których zawsze z synem swym uczestniczką była, począwszy od uciekania do Egiptu, aż do śmierci.

37. *A ta była wdową.* Ta ewangelicka wdowa (którą słusznie Cyryllus ś. zowie mniszką bardzo nabożną powstanie na sądzie przeciwko tym opacznym Ewangelikom dzisiejszym, i potępi je: iż ona będąc jeszcze młodą, a ktemu pod zakonem starym, za męża wtórego iść nie chciała: chocia jeszcze ani takiego zalecenia czystości, ani takiéj łaski i pomocy do tego nie miała, jaką dzisiaj mamy: ani żadnego w Pismie rozkazania o tém nie czytała. Ktemu, iż służyła Bogu i chwaliła go nie samą wiarą, ale posty i modlitwami: we dnie i w nocy z kościoła nie wychodząc: ofiarując mu duszę i ciało swe. A ci przeciw postom, długim modlitwom i częstemu w kościele przebywaniu, ustawicznie mówią i wołają: i wszytkę zasługę uczynkóm dobrym odejmują i ganią wszystkie nabożeństwa, o których nie masz jasnego w Pismie rozkazania: i zachować się komu w czystości panieńskiéj, albo wdowiéj za rzecz niepodobną mają: i przetoż się wszystkim białogłowom, też i mniszkom żenić, a wszystkim ministrom, i księżéj i mnichom żony pojąć każą. Ciril. Hiero. cap. 10.

51. *Był im poddany.* Ztąd się niechaj uczą wszyscy synowie i córki, zakonnicy i zakonniczki, i poddani wszyscy, jakie posłuszeństwo i poddaństwo rodzicom i starszym są powinni: gdyż sam Chrystus raczył być poddany, Bóg ludziom, stworzyciel stworzeniu.

52. *Pomnażał się w mądrości.* Nie iżby sam brał w mądrości jakie pomnożenie (gdyż od poczęcia swego był pełen wszelkiéj łaski, mądrości i prawdy) ale iż się mądrość jego ludziom po lekku pokazowała. Greg. Nazian. orat. in Basi. August. lib. 2, de peccat. mer. et remiss. c. 29. Jako słońce, im więcéj ku górze postępuje, tém się więcéj pomnaża w światłości i gorącości: nie iżby samo w sobie jaśniejsze i cieplejsze było: ale iż się więcéj moc jego pokazuje. Jan 1, 14.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O opowiadaniu Ś. Jana, chrzcie i rodowodzie Chrystusa Pana.

1. Anno autem quintodecimo imperii Tiberii Caesaris, procurante Pontio Pilato Judaeam, tetrarcha autem Galilaeae Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarcha Ituraeae et Trachonitidis regionis, et Lysania Abilinae tetrarcha,

2. sub principibus sacerdotum Anna et Caipha; factum est verbum Domini super Joannem, Zachariae filium, in deserto. *(Act. 4, 6).*

3. Et venit in omnem regionem Jordanis praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum, *(Matth. 3, 1. Marc. 1, 4).*

4. sicut scriptum est in libro sermonum Isaiae prophetae: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini: rectas facite semitas ejus: *(Isai. 40, 3. Joan. 1, 23).*

5. omnis vallis implebitur, et omnis mons, et

1. A piętnastego roku panowania Tyberiusza Cesarza, gdy Pontius Piłat rządził Żydowską ziemią, a Heród Tetrarcha Galileyskim, a Philip brat iego Tetrarchą Itureyskim y Trachonitskiéy krainy, a Lizaniasz Abileńskim Tetrarchą:

2. za naywyższych kapłanów Annasza y Kaiphasza: stało się słowo Pańskie do Jana, Zacharyaszowego syna, na puszczy.

3. Y przyszedł do wszytkiéy krainy Jordanu opowiedaiąc chrzest pokuty na odpuszczenie grzechów:

4. jako iest napisano w księgach mów Izaiasza proroka: Głos wołaiącego na puszczy: Gotuycie drogę Pańską, czyńcie proste scieżki iego.

5. Wszelka dolina będzie napełniona: a wszelka

R. 3.— 1. *A piętnastego roku.* Tyberyusz panował w ogóle przez lat dwadzieścia dwa i pół.—*Żydowską ziemią.* Tą częścią Chananei, która składała się niegdyś z pokolenia Judy i Benijamina.—*Tetrarchą.* Patrz Mat. r. 14, w. 1.—*A Filip brat jego.* Jednak nie rodzony; Herod bowiem narodził się z matki Samarytanki, Filip zaś z Jerozolimitanki. Josephus, Antiq. Judaicae lib. 17, c. 1.—*Iturejskim.* Itureja jest to kraina, leżąca u stóp góry Libanu, wzdłuż ku zachodowi, aż do gór Sydończyków i Tyryjczyków, biorąc początek od granic Paneady, czyli Cezarei, która też należała do Filipa.—*Trachonitskiéj krainy.* Itureja leżała z téj strony Jordanu, kraina Trachonitska z tamtéj strony, która zaczynając od góry Libanu, rozciągała się aż do poblizkiego jeziora Tyberyadskiego; nazwana jest Trachonitską dla tego, że była skalistą i kamienistą.—*Lizaniasz.* Ten nie był synem Heroda, lecz jednym z dynastyi Chalcyda, o którym czyni wzmiankę Józef, lib. 15, antiq. c. 13.—*Abileńskim.* Kraina tak nazwana od miasta Abilii, położonego między Libanem i Antilibanem.

2. *Za najwyższych kapłanów.* Kaifasz był wtedy najwyższym kapłanem; Annasz zaś był przedtém, i zatrzymał imię najwyższego kapłana, chociaż po złożeniu urzędu; dla téj przyczyny ewangelista nazywa go tutaj kapłanem najwyższym. Nadto Annasz był teściem Kaifasza, którego zięć wielce poważał, ztąd w pewien sposób był uczęstnikiem władzy arcykapłańskiéj.—*Stało się słowo Pańskie.* Pan Bóg rozkazał Janowi, żeby przepowiadał, gdy był na puszczy. P. Wujka.

3. *I przyszedł do wszystkiéj krainy Jordanu.* W grec. do krainy leżącéj na około Jordanu.—*Przepowiadając.* Razem i udzielając.—*Chrzest pokuty.* Którą to pokutę czynić i chrzest jako jéj znak przyjmować powinni byli pragnący dostąpić odpuszczenia grzechów przez Chrystusa.

4. *Jako jest napisano.* Patrz Mar. r. 1, w. 2.—*Mów.* Słów, przepowiedni, proroctw.—*Głos wołającego.* Patrz Mat. 3, 3.

5. *Wszelka dolina będzie napełniona.* Niechaj będzie napełniona. Doliny niechaj będą napełnione ziemią tak, ażeby drogi pozostałe były równe.—*Poniżon*

collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas:

6. et videbit omnis caro salutare Dei.

7. Dicebat ergo ad turbas, quae exibant, ut baptizarentur ab ipso: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira? *(Matth. 3, 7).*

8. Facite ergo fructus dignos poenitentiae, et ne coeperitis dicere: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis: Quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae.

9. Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor, non faciens fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur.

10. Et interrogabant eum turbae, dicentes: Quid ergo faciemus?

11. Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti, et qui habet escas, similiter faciat. *(Jac. 2, 15. I. Joan. 3, 17).*

12. Venerunt autem et publicani ut baptizarentur, et dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus?

13. At ille dixit ad eos: Nihil amplius, quam quod constitutum est vobis, faciatis.

14. Interrogabant autem eum et milites, dicentes: Quid faciemus et nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, et contenti estote stipendiis vestris.

15. Existimante autem populo, et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne, ne forte ipse esset Christus,

16. respondit Joannes, dicens omnibus: Ego quidem aqua baptizo vos: veniet autem fortior me, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni: *(Matth. 3, 11).*

17. cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

18. Multa quidem et alia exhortans, evangelizabat populo.

góra y pagórek poniżon będzie: y krzywe mieysca będą proste, a ostre drogami gładkimi:

6. y ogląda wszelkie ciało zbawienie Boże.

7. Mówił tedy do rzesz które wychodziły, aby były ochrzczone od niego: Rodzaiu iasczórczy, kto wam pokazał żebyście uciekali przed gniewem przyszłym?

8. Czyńcie tedy owoce godne pokuty: a nie poczynaycie mówić, Oyca mamy Abrahama. Abowiem wam powiedam, iż mocen iest Bóg z tych kamieni wzbudzić syny Abrahamowi.

9. Boć iuż siekiéra do korzenia drzew iest przyłożona. A przetóż wszelkie drzewo nie rodzące owocu dobrego, będzie wycięte, y w ogień wrzucone.

10. Y pytały go rzesze mówiąc: Cóż tedy czynić będziem?

11. A odpowiedaiąc mówił im: Kto ma dwie sukni, niech da niemaiącemu: a kto ma pokarmy, niech także uczyni.

12. Przyszli téż y Celnicy aby byli ochrzczeni, y rzekli mu: Nauczycielu, co czynić będziemy?

13. A on rzékł do nich: Nic więcéy nie czyńcie nad to co wam postanowiono.

14. Pytali go téż y żołnierze, mówiąc: Co mamy czynić y my? Y rzékł im: żadnego nie biycie ani potwarzaycie: ale na żołdziech waszych przestawaycie.

15. A gdy się lud domniemawał, y wszyscy myślili w sercach swych o Janie, by snadź on nie był Christusem,

16. odpowiedział Jan mówiąc wszytkim: Jać was chrzczę wodą, aleć przydzie mocnieyszy nad mię, którego nie iestem godzien rozwiązać rzemyka botów iego: ten was chrzcić będzie Duchem świętym, y ogniem:

17. którego łopata w ręku iego, y wychędoży boiowisko swoie, y zgromadzi pszenicę do szpichlérza swego, a plewy spali ogniem nieugaszonym.

18. Wieleć y innych rzeczy napominaiąc opowiedał ludowi.

---

będzie. Niechaj zrówna się z ziemią tak, ażeby wysokością nie przewyższał reszty drogi. — *Będą.* Niechaj będą.—*Krzywe miejsca.* Drog.—*A ostre.* I drogi ostre, cierniste, chrapowate.—*Drogami gładkimi.* Zrównanemi, łatwemi do przebycia. Usunąwszy przenośnię, znaczenie jest takie: obyczaje złe niechaj się przemienią w dobre i zgodne ze zdrowym rozumem i prawem Boskiém.

6. *Wszelkie ciało.* Wszelki człowiek, własnemi oczami cielesnemi.—*Zbawienie Boże.* Chrystusa, zesłanego od Boga, sprawcę zbawienia, Zbawiciela świata.

7. *Do rzesz.* Zwracając mowę, głównie do faryzeuszów i saduceuszów, którzy znajdowali się w śród rzesz, co Mateusz wymienia, r. 3, w. 7.—*Wychodziły.* Z miejsca swojego, przychodząc do niego.—*Rodzaju jaszczurczy.* Patrz Mat. 3, 7. Patrz Wujka.

10. *Pytały go rzesze.* Pospólstwo, gdy jednak zwracał się głównie do faryzeuszów i saduceuszów. — *Cóż tedy czynić będziem?* Abyśmy czynili owoce godne pokuty i uniknęli kary, którą nam grozisz. P. W.

11. *Kto ma dwie sukni.* Wylicza dwa uczynki miłości i miłosierdzia, z których pierwszy odnosi się do sukni, drugi do pokarmu, zamykając w tych dwóch wszystkie inne rzeczy potrzebne ubogim w tém życiu: i upominając, ażeby byli dobroczynnymi względem bliźnich, dostatkiem swoim zaradzając niedostatkowi potrzebujących.—*Niech da.* To jest, jedną suknię.

12. *Celnicy.* Patrz Mat. 5, 46.

13. *Nic więcéj nie czyńcie.* W odbieraniu cła. Zabrania więc celnikom, ażeby w zbieraniu cła nie wymagali więcéj nad przepis.

14. *Żadnego nie bijcie.* Nie wyrządzajcie gwałtu żadnemu z mieszkańców; z nikim źle się nie obchodźcie.—*Ani potwarzajcie.* Drugi występek pospolity między żołnierzami, donosić fałszywie, albo oskarżać tych lub owych, jakby sprzyjających nieprzyjaciołom, szkodliwych zdrajców, aby mieć z tego zysk jakikolwiek.—*Przestawajcie.* Tak, abyście nie zabierali, ani też pożądali dóbr cudzych.—*Waszych.* Od rzeczypospolitéj naznaczonych wam za służbę.

15. *By snać.* W grec. *czy snać nie był Chrystusem.* Owym obiecanym Messyaszem. Umysł ich skłaniał się do téj opinii dla tego, że podziwiali cudowne Jana narodzenie i świątobliwość, i że nauczyciele zakonu twierdzili, iż nastąpił czas przyjścia Messyasza.

16. *Odpowiedział Jan.* Poznawszy to, co lud myślił i o czém niewyraźnie między sobą rozmawiał. — *Jać.* To wytłumaczyliśmy Mat. 3, 11 i 12. P. Wujka.

18. *Opowiadał.* Opowiadał tajemnice Ewangelii. Niektóre inne przytacza Jan r. 1, 3.

19. Herodes autem tetrarcha, cum corriperetur ab illo de Herodiade uxore fratris sui, et de omnibus malis, quae fecit Herodes, *(Matth. 14, 4).*

20. adjecit et hoc super omnia, et inclusit Joannem in carcere.

21. Factum est autem, cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est coelum; *(Matth. 3, 16. Marc. 1, 10. Joan. 1, 32).*

22. et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum: et vox de coelo facta est: Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi. *(Matth. 3, 17.—17, 5. Infr. 9, 35. II. Petr. 1, 17).*

23. Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, *(Matth. 1, 1.—18).*

24. qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janne, qui fuit Joseph,

25. qui fuit Mathathiae, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge,

26. qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiae, qui fuit Semei, qui fuit Joseph, qui fuit Juda,

27. qui fuit Joanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28. qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan, qui fuit Elmadam, qui fuit Her,

29. qui fuit Jesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Jorim, qui fuit Mathat, qui fuit Levi,

30. qui fuit Simeon, qui fuit Juda, qui fuit Joseph, qui fuit Jona, qui fuit Eliakim,

31. qui fuit Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit David,

32. qui fuit Jesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,

33. qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Judae,

34. qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahae, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,

19. A Heród tetrarcha będąc strofowany od niego o Herodiadę żonę brata swego, y o wszytkie złości które czynił Heród:

20. przydał też to nad wszytko, y zamknął Jana w ciemnicy.

21. Y stało się, gdy był chrzczon wszytek lud, y gdy Jezus był ochrzczon, y modlił się że się niebo otworzyło:

22. y zstąpił nań Duch święty w osobie cielesnéy iako gołębica, y stał się głos z nieba: Tyś iest syn móy miły, w tobiem upodobał sobie.

23. A ten Jezus poczynał bydź iakoby we trzydziestu lat, iako mniemano, syn Jozepha, który był Heli, który był Matthat,

24. który był Lewi, który był Melchi, który był Jauni, który był Jozeph,

25. który był Matthathiaszów, który był Amos, który był Nahum, który był Hesli, który był Nagge,

26. który był Mahath który był Matthatiaszów, który był Semei, który był Jozeph, który był Juda,

27. który był Joanna, który był Resa, który był Zorobabel, który był Salathiel, który był Neri,

28. który był Melchi, który był Addi, który był Kosan, który był Elmadam, który był Her,

29. który był Jezu, który był Eliezer, który był Jorym, który był Mathat, który był Lewi,

30. który był Symeon, który był Juda, który był Jozeph, który był Jona, który był Eliachim,

31. którym był Melea, który był Menna, który był Matthata, który był Nathan, który był Dawid,

32. który był Jessi, który był Obed, który był Booz, który był Salmon, który był Nasson,

33. który był Aminadab, który był Aram, który był Esron, który był Phares, który był Judów,

34. który był Jakobów, który był Izaaków, który był Abrahamów, który był Thare, który był Nachor,

19. *A Herod Tetrarcha.* Tę historyą wytłumaczyliśmy Mat. 14, 3.—*Złości.* Występki, zbrodnie. P. W.

21. *Stało się.* Wprzód nim Jan został wtrącony do więzienia.—*Był ochrzczon.* Od Jana. — *Wszystek lud.* Lud żydowski, przychodzący gromadnie do Jana.— *I modlił się.* Może się modlił dla tego, ażeby chrzest jego, który miał ustanowić, otrzymał moc poświęcania; albo modlił się ogólnie za powodzenie ważnéj sprawy, do której przystępował, t. j. do opowiadania Ewangelii. —*Niebo otworzyło.* Patrz Mat. 4, 16.

23. *Poczynał być jakoby we trzydziestu lat.* Gdy zaczynał urząd opowiadania, który nań był włożony od Ojca, miał lat około trzydziestu. — *Który był Heli.* Mateusz r. 1, opisuje rodowód Chrystusa, prowadząc go przez ojca naturalnego Józefa i innych przodków. Łukasz zaś opisuje tenże rodowód Józefa, lecz przez ojca prawnego; do zrozumienia czego, przytaczamy tu słowa Deuter. 25, 5: *Gdyby mieszkali bracia pospołu, a jeden z nich zszedłby bez potomstwa, żona zmarłego nie pójdzie za innego: ale ją pojmie brat jego i wzbudzi nasienie brata swego. I pierworodnego z niéj syna imieniem jego nazowie, aby nie było zgładzone imię jego z Izraela.* To prawo, jak widać z praktyki starożytnych, i z przykładu Booza, pojmującego za małżonkę Rutę, która była żoną nie brata, lecz krewnego samegoż Booza, rozciągało się też i do krewnych, należących do téjże familii, których Pismo ś. zwykło nazywać braćmi. Ci bowiem byli obowiązani pojąć za żonę pozostałą wdowę i wzbudzić potomstwo owemu zmarłemu krewnemu, chociażby dwaj owi krewni razem nie mieszkali, jak to się pokazuje z tegoż przykładu Booza, który nie mieszkał razem z pierwszym mężem Ruty. Gdy więc u Mat. r. 1, w. 16 mówi się, że Józef był synem Jakóba, należy rozumieć, iż był synem jego naturalnym i od niego zrodzonym; gdy zać Łukasz tutaj mówi. że Józef był synem Helego, potrzeba rozumieć, iż był synem legalnym tegoż Helego, który jednak nie był bratem Jakóba, przyrodzonego ojca Józefa, lecz był jego krewnym w takim stopniu, że owém prawem Deuteronomii był objęty.—*Który był Matthat.* To jest synem, i tak dalej należy domyślać się tego wyrazu: *Synem.*

27. *Który był Neri...* Mateusz powiada, że Salathiel był synem Jechonijasza; ale Łukasz w têm miejscu czyni go synem Nerego. Potrzeba odpowiedzieć jak w. 23, że Jechonijasz był ojcem naturalnym, Neri zaś legalnym. Maldonat sądzi, że Jechonijasz, chociaż tego niema w Pismie ś., miał za sobą córkę Nerego który prowadził ród swój z Dawida przez Natana, i z niéj zrodził Salatiela, który zowie się synem Nerego, dla tego, iż był jego wnukiem; wnukowie zaś niekiedy nazywali się synami.

31. *Który był Nathan.* Ten był bratem Salomona, zrodzonym z tegoż ojca Dawida i matki Betsabei. I. Paral. 3, 5.

35. qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,
36. qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,
37. qui fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan,
38. qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

35. który był Sarug, który był Ragau, który był Phaleg, który był Heber, który był Sale,
36. który był Kaynan, który był Arphaxad, który był Sem, który był Noe, który był Lamech,
37. który był Mathusale, który był Enoch, który był Jared, który był Malaleel, który był Kaynan,
38. który był Henos, który był Seth, który był Adamów, który był Boży.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 3.** w. 2. *Stało się słowo.* Czekał Jan ś. Boskiego powołania: chocia był więcéj niżli Prorok. Lecz fałszywi prorocy bieżą, choć ich Bóg nie posłał. Jerem. 23, 21.

8. *Owoce godne pokuty.* Takoweć są uczynki dosyć uczynienia. Patrz Mat. 3, 8.

9. *Każde drzewo nie dawające owocu.* Człowiek bez dobrych uczynków jest niepożyteczny, i przez to samo będzie potępiony.

10. *Kto ma dwie suknie.* Jałmużnę przykazuje, i daje za pokutę za grzechy, aby ludzie uszli potępienia.

16. *Jać was chrzczę wodą.* Jakoż tedy Ewangelikowie śmieją równać chrzest Janów z Pana Chrystusowym?

20. *Przydał też to nad wszystko.* Grzech który przez pokutę nie jest oczyszczony, drugie grzechy wnet za sobą ciągnie. Gregor. Przyczyna męki Janowéj ta była, iż mówił: Nie godzi się tobie mieć żony brata twego. A jeśliż to rzekł o żonie człowieczéj, jakożby rzekł więcéj o pannie Bogu poślubionéj? Jeśli to rzeczono królowi, jakoż daleko więcéj ma być innym mówiono? w któréj sprawie i nam winę dają. Ale którą? iż zakazujemy małżeństwa niesłusznego? Niechże pierwéj o toż Jana ś. winują. Ambro. lib. 3, de Virgin.

23. *Józefa który był Heli.* Ten Heli (jako niektórzy rozumieją) był własny ojciec Panny Maryi, który inszém imieniem zwany był Jehojachin, albo jako pospolicie mówią Joachin. Bo jako król Joachin, który był w zaprowadzeniu do Babilonu, był też nazwany Eliacym (bo te imiona u Żydów jedno znaczą) tak podobieństwo że też ojciec Panny Maryi był nazwan Eliacym, i jeszcze krótcéj Eli. Ten tedy iż był świekrem Józefowym, przeto Józef nazwan jest synem albo zięciem jego: acz był rodzonym synem Jakóbowym. Tak Jansen. Gagneius, i inni. IV. Król. 23, 34. Mat. 1, 16.

37. *Kainan.* Te słowa, który był Kainan, Beza śmiele odrzuca i wymazuje: chocia je mają zgodnie wszystkie greckie księgi tak starego, jako i nowego Testamentu. Zkąd każdy może poznać szczerość Ewangelików: i jako oni sobie słowo Boże i Pismo ś. ważą: gdyż i saméj Ewangelii nie folgują, ale ją rozmaicie nicują i krzyżują.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O poście i kuszeniu Chrystusa Pana, opowiadaniu jego w Nazarecie, i t. d.

1. Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est a Jordane, et agebatur a Spiritu in desertum *(Matth. 4, 1.)*
2. diebus quadraginta, et tentabatur a diabolo. Et nihil manducavit in diebus illis; et consummatis illis esuriit.
3. Dixit autem illi diabolus: Si filius Dei es, dic lapidi huic, ut panis fiat.
4. Et respondit ad illum Jesus: Scriptum est: Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei. *(Deut. 8, 3. Matth. 4, 4.)*
5. Et duxit illum diabolus in montem excelsum, et ostendit illi omnia regna orbis terrae in momento temporis,
6. et ait illi: Tibi dabo potestatem hanc universam, et gloriam illorum, quia mihi tradita sunt, et cui volo, do illa.

1. A Jezus pełen Ducha świętego, wrócił się od Jordanu, y zaprowadzon iest od Ducha na puszczą.
2. Y był przez cztérdzieści dni, y był kuszon od dyabła. A nie iadł nic w one dni: a gdy się one kończyły łaknął.
3. Y rzékł mu dyabeł: Jeśliś iest syn Boży, rzecz kamieniowi temu aby się stał chlebem.
4. Y odpowiedział mu Jezus: Napisano iest: Iż nie samym chlebem żywie człowiek, ale wszelkim słowem Bożym.
5. Y wwiódł go dyabeł na górę wysoką, y ukazał mu wszytkie królestwa wszego świata w ocemgnieniu:
6. y rzékł mu: Tobie dam władzę tę wszytkę, y chwałę ich: bo mnie podane są, a komu chcę dawam ie.

---

36. *Który był Kainan.* Ten przez Mojżesza opuszczony, od LXX tłumaczy uznany jest, za którymi poszedł i Łukasz, pisząc w języku greckim. Zdaje się, iż należy mówić, że LXX tłómaczów dodało pokolenie Kainana, dowiedziawszy się o niém z historyi starożytnych hebrajczyków, albo z natchnienia Ducha ś.; Mojżesz zaś z natchnienia tegoż Ducha ś. i dla przyczyn nam niewiadomych opuścił je, chociaż ono rzeczywiście miało miejsce między Arfaxadem i Salem.

38. *Który był Boży.* Od Boga utworzony; albowiem i dla téj przyczyny Bóg nazywa się niekiedy ojcem, a stworzenia zowią się dziećmi. Patrz Job 38, 7 i 28. Jerem. 3, 4.

R. 4.—1. *A Jezus.* Co tutaj się mówi aż do wiersza 17, wytłumaczyliśmy u Mat. r. 4.—*Pełen Ducha świętego.* Pokazując, że jest pełen Ducha świętego dla spełnienia tajemnic, poruczonych sobie od Ojca.

6. *Władzę tę wszystkę.* Te wszystkie królestwa, albo prawo i rząd nad niemi. — *Mnie podane są.* Kłamie ojciec kłamstwa; nie jemu bowiem dane jest panowanie nad okręgiem ziemskim, lecz człowiekowi; on zaś pokonawszy człowieka wojną niesprawiedliwą, przywłaszczył sobie to prawo i teraz je przywłaszcza, nie władzą absolutną, lecz ograniczoną: niczego bowiem więcéj czynić nie może nad to, co Bóg dozwala.

7. Tu ergo si adoraveris coram me, erunt tua omnia.

8. Et respondens Jesus, dixit illi: Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. *(Deut. 6, 13.—10, 20.)*

9. Et duxit illum in Jerusalem, et statuit eum super pinnam templi, et dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te hinc deorsum.

10. Scriptum est enim, quod Angelis suis mandavit de te, ut conservent te, *(Psal. 90, 11.).*

11. et quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.

12. Et respondens Jesus ait illi: Dictum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. *(Deut. 6, 16.)*

13. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usque ad tempus.

14. Et regressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilaeam; et fama exiit per universam regionem de illo. *(Matth. 4, 12.)*

15. Et ipse docebat in synagogis eorum, et magnificabatur ab omnibus.

16. Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, et surrexit legere. *(Matth. 13, 54. Joan. 4, 45.)*

17. Et traditus est illi liber Isaiae prophetae. Et ut revolvit librum, invenit locum, ubi scriptum erat:

18. Spiritus Domini super me: propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, *(Isai. 61, 1.)*

19. praedicare captivis remissionem, et caecis visum, dimittere confractos in remissionem, praedicare annum Domini acceptum, et diem retributionis.

20. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, et sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum.

21. Coepit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est haec scriptura in auribus vestris.

22. Et omnes testimonium illi dabant, et mi-

7. Ty tedy ieśli się pokłonisz przedemną, będą twoie wszytkie.

8. A odpowiadaiąc Jezus rzékł mu: Napisano iest, Panu Bogu twemu będziesz się kłaniał, y iemu samemu służył.

9. Y wiódł go do Jeruzalem, a postawił go na ganku kościelnym: y rzékł mu: Jeśliś iest syn Boży, zrzuć się ztąd na dół.

10. Abowiem napisano iest, że Anyołóm swym roskazał o tobie, aby cię strzegli:

11. a iż cię na ręku nosić będą, byś snadź nieobraził o kamień nogi twoiéy.

12. A odpowiadaiąc Jezus rzékł mu: Powiedziano iest: Nie będziesz kusił Pana Boga twego.

13. A skończywszy wszytko kuszenie dyabeł odszedł od niego, aż do czasu.

14. A Jezus wrócił się w mocy Ducha do Galileiéy: a wyszła o nim sława po wszytkiéy krainie.

15. A on nauczał w bożnicach ich, y był wielce ważony u wszytkich.

16. Y przyszedł do Nazareth, gdzie był wychowan: y wszedł według zwyczaiu swego w dzień Sobotni do bożnice: y wstał czytać.

17. Y podano mu księgi Izaiasza proroka. A otworzywszy księgi, nalazł mieysce gdzie było napisano:

18. Duch Pański nademną: dla tego mię pomazał, abym opowiedał Ewangelią ubogim: posłał mię abych uzdrowił skruszone na sercu,

19. abych opowiedał więźniom wypuszczenie, y ślepym przeyźrzenie, żebym wypuścił na wolność znędzone, y opowiedał rok Pański przyiemny, y dzień odpłaty.

20. A zamknąwszy księgi, oddał słudze, y siadł. A oczy wszytkich w bożnicy były weń wlepione.

21. Y począł do nich mówić: Iż się dziś spełniło to pismo w uszach waszych.

22. A wszyscy dawali mu świadectwo: y dziwo-

---

13. *Aż do czasu.* Stosownego. Nie tak odszedł, ażeby chciał Jezusa zostawić spokojnym i bez żadnéj przykrości w dalszym czasie jego życia, lecz mając zamiar powrócić, gdy się nastręczy sposobność. P. Wujka.

14. *W mocy Ducha.* Gdy Duch. ś. prowadził go, którego był pełen. *Do Galilei.* Z któréj przyszedł był do chrztu Janowego.

15. *Wielce ważony.* Sławiony, głoszony.

16. *I przyszedł do Nazareth.* Między innemi Galilei miejscami, które przebiegał.—*Według zwyczaju swego.* Był bowiem zwyczaj u Żydów, w dni szabatu zgromadzać się do synagogi dla słuchania słowa Bożego, i publicznego nabożeństwa.—*Wstał czytać.* Okazał chęć do czytania. Samym mężczyznom, nie zaś niewiastom godziło się zabierać głos w synagodze, jak mówi ś. Paweł I. do Kor. 14, 34. Jeżeli zaś zachodziła jakakolwiek wątpliwość, to wolno było każdemu ją przełożyć i rozprawiać o tém co przeczytano, jak widzimy ś. Pawła który korzystając z tego zwyczaju, często w synagogach opowiadał Chrystusa. Poprzedzało więc czytanie z ksiąg świętych, a potém następował wykład. Czytali zaś stojąc, przez uszanowanie dla ksiąg świętych, tak jak u nas Ewangeliją i epistołę stojąc czytają.

17. *Podano.* Przez sługę, o którym niżéj w. 20.— *Otworzywszy księgi.* To należy rozumieć względnie do tego czasu, kiedy księgi, niezszywały się, lecz zwijały się na walcu. — *Nalazł miejsce.* Zdawało się iż jakby przypadkiem natrafił na nie, gdy tymczasem wybrał był to miejsce, i postanowił je czytać.

18. *Duch Pański.* Te dwa wiersze w swojem miejscu wytłumaczyliśmy, Izaj. 61, 1.

20. *A zamknąwszy księgi.* To jest, po przeczytaniu tego miejsca. — *Oddał słudze.* Synagogi, od którego był wziął; jak bowiem byli przełożeni synagogi, którzy nazywali się arcybożnikami, tak też byli jéj słudzy.— *Siadł.* W Dziejach Ap. r. 13, w. 16 czytamy, że ś. Paweł stał. Postawa siedząca lub stojąca zależała od woli nauczającego.

21. *Dziś.* W tym czasie. — *Spełniło się.* Spełnia się. —*To pismo.* To świadectwo Pisma ś. — *W uszach waszych.* To miejsce Pisma ś., które przeze mnie jest wam przeczytane, a niegdyś napisane przez Izajasza, w tym czasie już się spełnia i dokonywa.

22. *Dawali mu świadectwo.* Mądrości jego i nauki. — *Wdzięcznym słowom.* Nie tylko bowiem rozprawiał

rabantur in verbis gratiae, quae procedebant de ore ipsius, et dicebant: Nonne hic est filius Joseph?
23. Et ait illis: Utique dicetis mihi hanc similitudinem: Medice, cura teipsum: quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua.
24. Ait autem: Amen, dico vobis: Quia nemo Propheta acceptus est in patria sua. *(Matth. 13, 57)*.
25. In veritate dico vobis: Multae viduae erant in diebus Eliae in Israel, quando clausum est coelum annis tribus et mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra,
26. et ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidoniae ad mulierem viduam. *(3. Reg. 17, 9)*.
27. Et multi leprosi erant in Israel sub Elisaeo propheta, et nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. *(4. Reg. 5, 14)*.
28. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, haec audientes.
29. Et surrexerunt et ejecerunt illum extra civitatem, et duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum erat aedificata, ut praecipitarent eum.
30. Ipse autem, transiens per medium illorum, ibat.
31. Et descendit in Capharnaum civitatem Galilaeae, ibique docebat illos sabbatis. *(Matth. 4, 13)*.
32. Et stupebant in doctrina ejus, quia in potestate erat sermo ipsius.
33. Et in synagoga erat homo habens daemonium immundum, et exclamavit voce magna, *(Marc. 1, 23)*.
34. dicens: Sine, quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio te, quis sis, Sanctus Dei.
35. Et increpavit illum Jesus, dicens: Obmutesce,

wali się wdzięcznym słowóm, które pochodziły z ust iego: y mówili: Izaż ten nie iest syn Jozephów?
23. Y rzékł im: Pewnie mi rzeczecie tę przypowieść: Lékarzu ulécz samego siebie: Jako wiele rzeczy słyszeliśmy uczynionych w Kapharnaum, uczyń y tu w oyczyznie twoiéy.
24. Y rzékł: Zaprawdę wam powiadam, iż żaden prorok nie iest przyiemny w oyczyznie swoiéy.
25. W prawdzie mówię wam, było wiele wdów za dni Eliaszowych w Izraelu, gdy było zamknione niebo do trzech lat y sześci miesięcy, gdy był wielki głód po wszytkiéy ziemi:
26. a do żadnéy z nich nie był posłan Eliasz, iedno do Sarepty Sydońskiéy do niewiasty wdowy.
27. Y wiele trędowatych było w Izraelu za Elizeusza proroka: a żaden z nich nie był oczyścion iedno Naaman Syrianin.
28. Y napełnieni są wszyscy gniewu, w Bożnicy słysząc to.
29. Y wstali y wyrzucili go z miasta, y wywiedli go aż na wiérzch góry, na któréy miasto ich zbudowane było, aby go zrzucili.
30. A on przeszedszy przez pośrzodek ich uszedł.
31. Y zstąpił do Kapharnaum miasta Galileyskiego: y tam ich nauczał w szabbaty.
32. Y zdumiewali się nad nauką iego: bo była z władzą mowa iego.
33. A w bożnicy był człowiek maiący czarta nieczystego: y zawołał wielkim głosem,
34. mówiąc: Niechay, co nam y tobie Jezusie Nazareński? przyszedłeś zatracić nas? znam cię, ktoś iest, Święty Boży.
35. Y sfukał go Jezus, mówiąc: Zamilkni, a wy-

mądrze o rzeczach boskich, lecz nadto wymównie, właściwie, jasno; i przeto *słowa wdzięczne* znaczą to samo, co *wdzięk słów*.— *Syn Józefów*. Cieśli, naszego ubogiego współmieszkańca.
23. *Pewnie*. Bez wątpienia.—*Mi rzeczecie*. Jak gdyby rzekł: Widzę, że wy macie mi uczynić zarzut.— *Tę przypowieść*. Przysłowie pospolicie używane.— *Lekarzu ulecz samego siebie*. To przysłowie było skierowane do tych, którzy mając staranie o rzeczach cudzych, niedbali o swoje.— *W Kapharnaum*. Które jednak miasto nie jest ojczyzną twoją, i nieobchodzi cię tak zblizka jak Nazaret, które wychowało cię, i wyprowadziło na tak wielkiego męża, gdzie są twoi rodzice, krewni i współobywatele. Zdaje się, że mowa Nazarejczyków zmierza do tego, ażeby pokazali, że oni nie wierzą dostatecznie w te cuda, które się ogłaszają za zdziałane przezeń gdzieś indziéj: zgorszeni bowiem nizkością osoby, skłaniali się do powątpiewania o prawdziwości nauki i cudów. Patrz Wujka.
24. *Żaden prorok nie jest przyjemny w ojczyznie swojéj*. Nie jest w poważaniu, niema szacunku w ojczyznie, owszem niekiedy jest pogardzany; jak gdyby rzekł: jeżeli nie czynię cudów w ojczyznie, to należy przypisać wam, którzy gardzicie mną, i nie wierzycie mnie, i dla tego niedowiarstwem waszem tamujecie źródło dobroczynności mojéj.
25. *W prawdzie mówię wam*. Pokazuje dwóma przykładami, że nie powinno wydawać się niedorzecznem, jeżeli on obcych przenosi nad domowych.—*Zamknione niebo*. Nie wydawało deszczu.—*Do trzech lat i sześci miesięcy*. To Chrystus mówi z własnéj wiedzy albo z podania, albo z obojga; tego bowiem niema wyraźnie III. Król. r. 18.— *Po wszystkiéj ziemi*. Izraelskiéj i krainach okolicznych.
27. *Za Elizeusza*. W tym czasie gdy Elizeusz spełniał urząd proroka.—*Naaman Syryanin*. Który nie był Izraelitą. Nikt bowiem z Izraelitów tak wielce nie poważał Elizeusza, jak ten cudzoziemiec, który sam jeden, jak pisze ś. Ambroży, *za pomocą aktu religijnego usiłował dostąpić zdrowia*.
28. *I napełnieni są . . . gniewem*. Rozumieli bowiem, do czego zmierzały te dwa przykłady ze starego testamentu, to jest, że łaska Boża jaśniejąca w cudach Chrystusa, od Żydów jako jéj niegodnych ma być przeniesiona z rozporządzenia Bożego do innych narodów. Tak więc uważając to sobie za obelgę i krzywdę, gniewem się zapalili; tém bardziéj że ten którego za wzgardzonego i wyrzutka społeczeństwa uważali, stawił siebie na równi z prorokami.
29. *Z miasta*. Jako godnego śmierci, ponieważ był zwyczaj iż skazani na śmierć byli karani za miastem. —*Wierzch*. Wierzchołek urwisty.
30. *Uszedł*. Odszedł. Przeszedł gdzie chciał, zapewnie uczyniwszy siebie niewidzialnym dla ich oczu.
32. *Zdumiewali się*. Patrz Mat. 7, 28.
33. *Czarta nieczystego*. Patrz Mat. 12, 43.
34. *Niechaj*. Przestań nas niepokoić.— *Co nam i tobie*. Patrz Mat. 8, 29.— *Święty Boży*. W greckim *ów święty Boży*, to jest Messyasz.
35. *Zfukał*. Patrz Marek 1, 25.

et exi ab eo. Et cum projecisset illum daemonium in medium, exiit ab illo; nihilque illum nocuit.

36. Et factus est pavor in omnibus, et colloquebantur ad invicem, dicentes: Quod est hoc verbum, quia in potestate et virtute imperat immundis spiritibus, et exeunt?

37. Et divulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

38. Surgens autem Jesus de synagoga, introivit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus; et rogaverunt illum pro ea. *(Matth. 8, 14).*

39. Et stans super illam imperavit febri; et dimisit illam. Et continuo surgens, ministrabat illis.

40. Cum autem sol occidisset, omnes, qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos.

41. Exibant autem daemonia a multis, clamantia et dicentia: Quia tu es Filius Dei; et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant, ipsum esse Christum. *(Marc. 1, 34).*

42. Facta autem die egressus ibat in desertum locum; et turbae requirebant eum, et venerunt usque ad ipsum, et detinebant illum, ne discederet ab eis.

43. Quibus ille ait: Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum.

44. Et erat praedicans in synagogis Galilaeae.

nidź z niego. A czart porzuciwszy go w pośrzodek wyszedł od niego, y nic mu nie zaszkodził.

36. Y padł strach na wszytki: y rozmawiali ieden do drugiego, mówiąc: Cóż to za słowo, iż z władzą y mocą roskazuie duchóm nieczystym, a wychodzą?

37. Y rozchodziła się sława o nim na wszelkie mieysce krainy.

38. A powstawszy Jezus z bóżnice, wszedł do domu Symonowego. A świekra Symonowa zięta była gorączką wielką: y prosili go za nią.

39. Y stoiąc nad nią roskazał gorączce, y opuściła ią. A natychmiast wstawszy służyła im.

40. A gdy zaszło słońce, wszyscy którzy mieli choruiące rozlicznémi niemocami, przywodzili ie do niego. A on na każdego kładąc ręce, uzdrawiał ie.

41. A wychodzili czarci z wielu ich wołaiąc y mówiąc: Iżeś ty iest syn Boży. A łaiąc nie dopuszczał im mówić, że wiedzieli iż on iest Chrystusem.

42. A gdy był dzień, wyszedszy szedł na puste mieysce: a rzesze go szukały. Y przyszły aż do niego: y zatrzymywały go aby nie odchodził od nich.

43. Którym on rzekł: że y innym miastóm potrzeba abych opowiedał królestwo Boże: bom dla tego posłan.

44. Y kazał w bożnicach Galileyskich.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz.** 4. w. 4. *A nie jadł nic w one dni.* Tu się począł post czterdzieści dni, który apostołowie podali kościołowi, jako świadczy Klimunt, Hieronim i Leo ś. Patrz Mat. 4, 2.

10. *Albowiem napisano.* Gdyż i sam szatan przywodzi pismo przeciw Chrystusowi: a cóż za dziw że je takież przywodzą ministrowie jego przeciw Kościołowi?

13. *Aż do czasu.* Nie dziw iż szatan i często i mocno kusi Chrześcijany, gdyż oto będąc od Pana Chrystusa zwyciężony i na głowę porażony, jednak o nim do końca nie zwątpił, ale go tylko do czasu opuścił. Toż też czyni zdrajca z Chrześcijany: że ich w poście do czasu opuszcza, aby ich zasię po wielkiéjnocy znowu opanował.

23. *Uczyń i tu.* Nie wszędy Pan Bóg cuda czyni, ale obiera na to pewne miejsca i persony, na których i przez które cuda czyni, i ludziom dobrodziejstwa daje, aczby mógł kędyżkolwiek czynić, gdyby się tak podobało woléj i mądrości jego. August. epist. 137.

38. *Świekra Symonowa.* Piotr miał pierwéj żonę, ale ją opuścił po swém powołaniu. Jako i sam wyznawa, i Hieronim ś. i z nim inni doktorowie świadczą. Mat. 19, 27.

CAPUT V. ROZDZIAŁ 5.

O cudownym połowie ryb, oczyszczeniu trędowatego, uzdrowieniu paralityka, powołaniu Ś. Mateusza, i t. d.

1. Factum est autem, cum turbae irruerent in eum, ut audirent verbum Dei, et ipse stabat secus stagnum Genesareth.

2. Et vidit duas naves stantes secus stagnum; piscatores autem descenderant, et lavabant retia. *(Matth. 4, 18. Marc. 1, 16).*

3. Ascendens autem in unam navim, quae erat

1. Y stało się gdy rzesze nalegały nań, aby słuchały słowa Bożego, a on stał podle ieziora Genezareth.

2. Y uyźrzał dwie łodzi stoiące przy iezierze: a rybitwi wyszli byli y płókali sieci.

3. A wszedszy w iednę łódź, która była Symo-

36. *Strach.* Podziwienie wielkie.— *Cóż to za słowo?* Co to ma znaczyć? — *Z władzą i mocą.* Powagą potężną i skuteczną.

38. *Świekra Symonowa.* Patrz Mat. 8, 14 i Wujka.

41. *Wychodzili,* Na rozkaz Zbawiciela.— *Wołając.* Dla udręczenia, które im sprawiła obecność Chrystusa znaglającego ich do wyjścia.— *Ty jest syn Boży.* Wołali tak nie dla tego, iżby chcieli prawdę powiedzieć, lub tém uczcić Chrystusa, lecz dla tego żeby przestał ich niepokoić, jakby mówili: Co tobie z nami, cześć twoja przy tobie zostaje, i niech trwa, tylko nas, którzy na ciebie nie nastawamy, tak nie dręcz.— *Iż wiedzieli.* Patrz Marek 1, 25.

42. *Szedł na puste miejsce.* Dla modlenia się i w celu znalezienia osobności.

R. 5.—3. *W łodź która była Symonowa.* P. Wujka.

Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum. Et sedens docebat de navicula turbas.

4. Ut cessavit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, et laxate retia vestra in capturam.

5. Et respondens Simon dixit illi: Praeceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete.

6. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam; rumpebatur autem rete eorum.

7. Et annuerunt sociis, qui erant in alia navi, ut venirent, et adjuvarent eos. Et venerunt, et impleverunt ambas naviculas ita, ut pene mergerentur.

8. Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Jesu, dicens: Exi a me, quia homo peccator sum, Domine.

9. Stupor enim circumdederat eum, et omnes, qui cum illo erant, in captura piscium, quam ceperant;

10. similiter autem Jacobum et Joannem, filios Zebedaei, qui erant socii Simonis. Et ait ad Simonem Jesus: Noli timere: ex hoc jam homines eris capiens.

11. Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus secuti sunt eum.

12. Et factum est, cum esset in una civitatum, et ecce, vir plenus lepra, et videns Jesum, et procidens in faciem, rogavit eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. *(Matth. 8, 2. Marc. 1, 40).*

13. Et extendens manum, tetigit eum dicens: Volo: mundare. Et confestim lepra discessit ab illo;

14. et ipse praecepit illi, ut nemini diceret; sed: Vade, ostende te sacerdoti, et offer pro emundatione tua, sicut praecepit Moyses, in testimonium illis. *(Lev. 14, 4).*

15. Perambulabat autem magis sermo de illo; et conveniebant turbae multae, ut audirent, et curarentur ab infirmitatibus suis.

16. Ipse autem secedebat in desertum, et orabat.

17. Et factum est in una dierum, et ipse sedebat docens; et erant Pharisaei sedentes, et le-

nowa, prosił go aby maluczko odiechał od ziemie. A siadłszy, uczył rzesze z łodzi.

4. A gdy przestał mówić, rzekł do Symona: Zaiedź na głębią, a zapuśćcie sieci wasze na połów.

5. A Symon odpowiedziawszy, rzekł mu: Nauczycielu, przez całą noc pracuiąc niceśmy nie ułowili: wszakże na słowo twe zapuszczę sieć.

6. A gdy to uczynili, zagarnęli ryb mnostwo wielkie, y rwała się sieć ich.

7. Y skinęli na towarzysze co byli w drugiéy łodzi, aby przybyli y ratowali ie. Y przybyli, y napełnili obie łódce, tak iż się mało nie zanurzały.

8. Co widząc Symon Piotr, upadł u kolan Jezusowych, mówiąc: Wynidź odemnie, bom iest człowiek grzészny, Panie.

9. Abowiem go było zdumienie ogarnęło, y wszytkie co przy nim byli, z połowu ryb, który poimali.

10. Także też Jakóba y Jana syny Zebedeuszowe, którzy byli towarzysze Symonowi. Y rzekł Jezus do Symona: Nie bóy się: od tąd iuż ludzie łowić będziesz.

11. A wyciągnąwszy łodzi na ziemię, wszytko opuściwszy, szli za nim.

12. Y stało się, gdy był w iednym mieście, a oto mąż pełen trądu, a uyźrzawszy Jezusa, y padłszy na oblicze, prosił go mówiąc: Panie, ieśli chcesz, możesz mię oczyścić.

13. A ściągnąwszy rękę, dotknął się go mówiąc: Chcę, bądź oczyścion. A natychmiast odszedł trąd od niego;

14. a on mu przykazał aby nikomu nie powiedał: ale idź ukaż się kapłanowi, y ofiary za oczyścienie twoie, iako roskazał Moyżesz, na świadectwo im.

15. Y rozchodziła się o nim więcéy powieść, y schodziły się wielkie rzesze aby słuchali, y byli uzdrowieni od niemocy swoich.

16. A on ustępował na pustynią, y modlił się.

17. Y stało się dnia iednego, a on siedział, ucząc. Y siedzieli Pharyzeuszowie, y zakonni Do-

5. *Nauczyciel.* W greckim jest *ἐπιστατα* który to wyraz oznacza tego, kto ma przełożeństwo nad kim, jak naprzykład w szkole nauczyciel nad uczniami.—*Przez całą noc.* Który to czas jest dogodniejszym do łowienia niż dzień.—*Pracując.* W grec. *znużeni.*—*Na słowo twe.* Na rozkaz twój, ponieważ tak rozkazujesz, ufając słowu twemu. P. W.

7. *Skinęli na towarzysze.* Nie używając głosu, ponieważ na tak daleką przestrzeń łodzie od siebie były odległe, że głos nie mógł być słyszanym. P. W.

8. *Upadł u kolan Jezusowych.* Dla uczczenia i przebłagania. Jest to postawa duszy wiernéj i wdzięcznéj i uznającéj bóstwo Chrystusowe.— *Bom jest człowiek grzeszny.* A więc niegodny tak wielkiego gościa.

9. *Zdumienie.* Strach, bojaźń, pobożne i pełne uszanowania uwielbienie.— *I wszystkie co przy nim byli.* To się dodaje dla prawdziwości i wielkości cudu, że tak dużo złowiono ryb, iż sami rybacy, którzy nieraz łowili byli od razu dużo ryb, na widok jednak takiego połowu osłupieli ze zdziwienia, i to nie jeden rybak, nie dwóch, ale wszyscy, wielu ich tam było.

10. *Nie bój się.* Chociaż widzisz łódki prawie zanurzające się, i siebie uznajesz za grzesznika niegodnego mojéj obecności, nie sądź jednak żeby się tobie z tego powodu co złego przytrafiło.— *Ludzie łowić będziesz.* Większa na przyszłość i wznioślejsza będzie praca twoja; ty który teraz łowiłeś ryby, nadal ludzi łowić będziesz. W greckim zamiast *łowić*, jest *żywego łowić*, jakby rzekł: Dotąd łowiłeś ryby na śmierć, odtąd zaś będziesz łowił ludzi ku żywotowi; tę samą myśl wyraża także wersya Syryjska, która ma: *Napotém masz łowić ludzi ku życiu.* P. W.

11. *Szli za nim.* To jest ci, o których była wzmianka, a mianowicie: Piotr, Jakób i Jan, a także (jak widać z Mateusza i Marka) Andrzéj brat Piotra.

12. *W jedném mieście.* W pewném mieście, którego nazwiska nie wymienia.— *Padłszy na oblicze.* Patrz Mat. 8, 2.

16. *Ustępował.* Po czynach cudownych, unikając własnéj chwały, opuszczał rzesze, i na osobności często i usilnie się modlił za zbawienie ludzi.

17. *Faryzeusze i zakonni doktorowie.* Szczególnéj

gis doctores, qui venerant ex omni castello Galilaeae, et Judaeae et Jerusalem; et virtus Domini erat ad sanandum eos.
18. Et ecce, viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus, et quaerebant eum inferre, et ponere ante eum. *(Matth. 9, 2. Marc. 2, 3).*
19. Et non invenientes, qua parte illum inferrent prae turba, ascenderunt supra tectum, et per tegulas submiserunt eum cum lecto in medium ante Jesum.
20. Quorum fidem ut vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua.
21. Et coeperunt cogitare Scribae, et Pharisaei, dicentes: Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?
22. Ut cognovit autem Jesus cogitationes eorum, respondens dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris? *(Joan. 2, 25).*
23. Quid est facilius, dicere: Dimittuntur tibi peccata; an dicere: Surge, et ambula?
24. Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (ait paralytico): Tibi dico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.
25. Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum, in quo jacebat; et abiit in domum suam, magnificans Deum.
26. Et stupor apprehendit omnes; et magnificabant Deum. Et repleti sunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie.
27. Et post haec exiit, et vidit publicanum nomine Levi, sedentem ad telonium, et ait illi: Sequere me. *(Matth. 9, 9. Marc. 2, 14).*
28. Et relictis omnibus, surgens secutus est eum.
29. Et fecit ei convivium magnum Levi in domo sua; et erat turba multa publicanorum et aliorum, qui cum illis erant discumbentes.
30. Et murmurabant Pharisaei et Scribae eorum, dicentes ad discipulos ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducatis, et bibitis?
31. Et respondens Jesus dixit ad illos: Non egent, qui sani sunt, medico, sed qui male habent.
32. Non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam.
33. At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, et obsecrationes faciunt, similiter et Pharisaeorum: tui autem edunt, et bibunt? *(Marc. 2, 18).*
34. Quibus ipse ait: Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere jejunare?
35. Venient autem dies, cum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc jejunabunt in illis diebus.

ktorowie, którzy byli przyszli ze wszytkich miasteczek Galileiéy, y Żydowskiéy ziemi, y z Jeruzalem: a moc Pańska była ku uzdrowieniu ich.
18. A oto mężowie niosący na łóżku człowieka który był ruszony powietrzem: y szukali go wnieść, y postawić przed nim.
19. A nie nalazszy którąby stroną go wnieśli prze rzeszą, wstąpili na dach, y przez dachówki spuścili go z łóżkiem w pośrzodek przed Jezusa.
20. Których wiarę uyźrzawszy, rzekł: Człowiecze, odpuszczaią się tobie grzechy twoie.
21. Y poczęli myślić Doktorowie, y Pharizeuszowie, mówiąc: któż iest ten co mówi bluźnierstwa? któż może odpuścić grzechy, iedno sam Bóg?
22. A Jezus poznawszy myśli ich, odpowiedaiąc rzekł do nich: Cóż myślicie w sercach waszych?
23. Cóż iest łacnieyszego rzec: Odpuszczaią się tobie grzechy: czyli rzec: Wstań a chodź?
24. Lecz abyście wiedzieli iż syn człowieczy ma władzą na ziemi odpuszczać grzechy, (rzekł ruszonemu powietrzem): Tobie mówię, wstań, a weź łóżko twoie, a idź do domu twego.
25. A natychmiast wstawszy przed nimi, wziął łoże na którym leżał, y szedł do domu swego wielbiąc Boga.
26. Y zdumienie zięło wszytkich, y wielbili Boga. Y napełnili się boiaźni mówiąc, żeśmy dziś dziwy widzieli.
27. A potym wyszedł, y uyźrzał Celnika imieniem Lewi, siedzącego na cle, y rzekł mu: Pódź zamną.
28. A opuściwszy wszytko, wstawszy szedł za nim.
29. Y uczynił mu Lewi wielką ucztę w domu swoim: y była wielka rzesza Celników, y innych którzy z nimi siedzieli.
30. Y szemrali Pharyzeuszowie y Doktorowie ich, mówiąc do uczniów iego: Czemu z Celniki y z grzészniki iecie y piiecie.
31. A Jezus odpowiedziawszy, rzekł do nich: Nie potrzebuią którzy zdrowi są lékarza: ale którzy się źle maią.
32. Nie przyszedłem wzywać sprawiedliwych, ale grzésznych ku pokucie.
33. A oni rzekli do niego: Czemu uczniowie Janowi poszczą często, y modlitwy czynią, także y Pharyzeuszów: a twoi iedzą y piią?
34. Którym on rzekł: Zali możecie uczynić, żeby synowie oblubieńcowi pościli, póki z nimi iest oblubieniec?
35. Lecz przydą dni, gdy oblubieniec będzie wzięt od nich, tedy w one dni pościć będą.

---

u ludu powagi, z których pierwsi sławili się świątobliwością, drudzy zaś znajomością Pisma świętego i Mojżeszowego prawa.—*Przyszli.* Pociągnięci sławą czynów przez Chrystusa spełnianych.—*Galilei.* W której było Kafarnaum, gdzie to się przytrafiło, jak pokazuje się z Marka 2, 1.—*Była.* Tam się okazując. Była przy Chrystusie czyniącym cuda, była obecną potrzebującym pomocy, przywracając im zdrowie.
18. *A oto.* Patrz Mat. 9, 2.
19. *Wstąpili na dach.* P. W.
27. *Ujrzał celnika.* Patrz Mat. 9, 9. P. W. w. 28.
30. *Czemu z celniki?* Jakim sposobem ośmielacie się to czynić? Nie są to słowa pytających, lecz strofujących.

36. Dicebat autem et similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram a novo vestimento immittit in vestimentum vetus: alioquin et novum rumpit, et veteri non convenit commissura a novo.
37. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin rumpet vinum novum utręs, et ipsum effundetur, et utres peribunt:
38. sed vinum novum in utres novos mittendum est, et utraque conservantur.
39. Et nemo bibens vetus, statim vult novum, dicit enim: Vetus melius est.

36. A powiedał im też podobieństwo: Iż żaden płata od sukni nowey nie przyszywa do szaty starćy: bo inaczéy, y nowe drze, y nie przystoi staremu płat od nowego.
37. Y żaden nie leie wina nowego w stare statki: bo inaczéy wino nowe rozsadzi statki, y samo wyciecze, y statki się wniwecz obrócą,
38. ale nowe wino ma bydź lano w statki nowe: a oboie bywaią zachowane.
39. A żaden piiąc stare nie wnet chce nowego, bo mówi, lepsze iest stare.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 5. w. 3. *W łódź która była Symonowa.* Ujrzawszy Pan dwie łodzi, wstąpił w łódź Piotrowę, i z niéj nauczał: dawając znać, iż Pan Chrystus mieszka i uczy tylko w tym kościele który Piotr rządzi i sprawuje. Jako i Ambroży ś. obaczył to mówiąc: Do téj saméj łodzi kościoła Pan wstąpił, w któréj Piotr jest Mistrzem postanowion: i przetoż też jemu rzeczono: Zajedź na głębią: nie tylko aby on jako przedniejszy sprawca i mistrz rybitwów, na łowienie ryb inne wywodził: ale aby też głębsze i trudniejsze spory i kontrowersye około wiary decydował, i deklarował. Ambrosius in Lucam. Amb. sermone 11.

6. *Zagarnęli ryb mnóstwo wielkie.* I tym cudem przeznaczył Pan Chrystus, jako dziwne szczęście miał mieć Piotr w nawracaniu ludzi do niego, tak Żydów jako i Poganów. Tak iż jedną tonią i jednem kazaniem pociągnął do swéj łodzi, to jest do kościoła Chrystusowego, wielkie mnóstwo ludzi, jako teraz ryby. Co też potém i sam przez się, i przez potomki swe czynił, i czynić będzie aż do skończenia świata. Dzieje 2, 41.

7. *I skinęli na towarzysze.* Tak wiele prace i roboty miał Piotr, że mu było trzeba żądać pomocy towarzyszów, i przyciągnąć drugą łódź do siebie. Co znaczyło spół robotniki i towarzysze jego w opowiadaniu Ewangelii, i złączenie żydowstwa i pogaństwa w jednę łódź Kościoła Pana Chrystusowego. Ambr. lib. 4 in Lucam cap. ultimo.

10. *Ludzie łowić będziesz.* Że to wszystko znaczyło prace i drogi Piotrowe około nawracania świata do Pana Boga, i jego własne przywileje: znać to z osobnych obietnic Pańskich jemu najwięcéj uczynionych. Jako i tu jemu samemu rzekł, że miał ludzie łowić. Acz i inszym potém dał tenże urząd jako pomocnikom jego. Mat. 4, 19.

19. *Wstąpili na dach.* Dziwna pilność około zdrowia cielesnego i przykład nam, abyśmy wżdy równą, jeśli nie większą pracę podejmowali, około zdrowia dusznego, tak naszego, jako i bliźnich naszych, przywodząc kogo możemy do Kościoła jego, i do ś. Sakramentów, chocia z pracą i z nakładem naszym.

20. *Których wiarę ujrzawszy.* Wielki jest Pan (mówi Ambroży ś). i dla cudzych zasług innym przepuszcza. Przetoż i ty, jeśli wątpisz żebyś sam miał dostać odpuszczenia ciężkich grzechów swoich, używajże przyczyńców, używaj pomocy Kościoła, który się za tobą przyczynić może, i otrzymać za cię, czegoby tobie samemu Bóg nie dał. To Ambroży ś. lib. 5, in Lucam.

24. *Syn człowieczy na ziemi.* Tym cudem pokazał (mówi Cyrillus) iż Syn człowieczy może grzechy na ziemi odpuszczać. Co rzekł i dla siebie, i dla nas. Bo on jako Bóg stawszy się człowiekiem, i jako Pan zakonu grzechy odpuszcza. A myśmy też od niego tak dziwną łaskę wzięli. Albowiem rzekł uczniom: Których odpuścicie grzechy są im odpuszczone. Jakoż tedy nie więcéj sam grzechy odpuszcza: który innym dał moc toż czynienia? To póty Cyrillus. in Cat. S. Tomae. Jan 20, 23.

28. *Opuściwszy wszystko.* Dziwna moc Pana Chrystusowa, który w okamgnieniu serca ludzkie tak odmienić może, żeby to wszystko za gnój potém mieli, w czém się pierwéj najwięcéj kochali. Co nie tylko naonczas czynił obcując na ziemi: ale i po dziś dzień w Kościele swym czyni. Bo tak i Antoni i Franciszek ś. i wiele innych ludzi świętych, na samo usłyszenie słów Chrystusowych w kościele czytanych, naśladowali go wszystko opuściwszy. Phil. 3, 8.

CAPUT VI. — ROZDZIAŁ 6.

O zrywaniu kłosów i uzdrowieniu w dzień sobotni, mianowaniu dwónastu Apostołów, i t. d.

1. Factum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli ejus spicas, et manducabant confricantes manibus. *(Matth. 12, 1. Marc. 2, 23).*

1. Y stało się w szabbat wtóropierwszy, gdy szedł przez zboża, uczniowie rwali kłosy, y iedli, wycieraiąc rękoma.

---

36. *Płata od sukni nowéj.* Ten wiersz i dwa następne wytłumaczyliśmy u Mat. 9, 16 i daléj.

39. *A żaden pijąc stare.* Wino.—*Nie wnet chce nowego.* Nie *wnet* do tego przychodzi iżby opuściwszy stare, brał nowe, chociażby nowe lepsze było. To Chrystus dodał dla tego iżby wytłumaczyć swój sposób postępowania z uczniami, których nie zmuszał do postu, albowiem nie byli jeszcze do postów wzwyczajeni. Wyraz jednak *wnet* wskazuje, że wkrótce będą pościć, chociaż teraz jeszcze nie poszczą.

R. 6.—1. *W szabat wtóropierwszy.* Co to jest szabat wtóropierwszy powiedzieliśmy Mat. 12, 1. Do czego przydać należy zdanie innych, którzy twierdzą, iż sobotą wtóropierwszą jest ta, która pierwsza przypadała po drugim dniu Przaśników, czyli na drugi dzień po Wielkanocy, w którym składano na ofiarę snopek z pierwiastków zboża: od tego bowiem dnia, Lewit. 23, 15, trzeba było liczyć siedém tygodni aż do uroczystości Zielonych świątek, a następnie siedém szabatów, w tym porządku i temi imionami: Sobota wtóropierwsza, wtórowtóra, wtórotrzecia, wtóroczwarta, wtóropiąta, wtóroszósta, wtórosiódma, tym samym sposobem jakim my liczymy niedziele po Wielkanocy: pierwsza, druga, trzecia, czwarta, piąta, szósta, siódma.

2. Quidam autem Pharisaeorum dicebant illis: Quid facitis, quod non licet in sabbatis?

3. Et respondens Jesus ad eos dixit: Nec hoc legistis, quod fecit David, cum esurisset ipse, et qui cum illo erant?

4. Quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis sumsit, et manducavit, et dedit his, qui cum ipso erant, quos non licet manducare nisi tantum sacerdotibus? *(1. Reg. 21, 6. Exod. 29, 32).*

5. Et dicebat illis: Quia dominus est Filius hominis, etiam sabbati.

6. Factum est autem et in alio sabbato, ut intraret in synagogam, et doceret. Et erat ibi homo, et manus ejus dextera erat arida. *(Matth. 12, 10. Marc. 3, 1).*

7. Observabant autem Scribae et Pharisaei, si in sabbato curaret, ut invenirent, unde accusarent eum.

8. Ipse vero sciebat cogitationes eorum, et ait homini, qui habebat manum aridam: Surge, et sta in medium. Et surgens stetit.

9. Ait autem ad illos Jesus: Interrogo vos, si licet sabbatis bene facere, an male: animam salvam facere, an perdere?

10. Et circumspectis omnibus dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit; et restituta est manus ejus.

11. Ipsi autem repleti sunt insipientia, et colloquebantur ad invicem, quidnam facerent Jesu.

12. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, et erat pernoctans in oratione Dei.

13. Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis (quos et Apostolos nominavit): *(Matth. 10, 1. Marc. 3, 13).*

14. Simonem, quem cognominavit Petrum, et Andream fratrem ejus, Jacobum et Joannem, Philippum et Bartholomaeum,

15. Matthaeum et Thomam, Jacobum Alphaei, et Simonem, qui vocatur Zelotes,

2. A niektórzy z Pharizeuszów mówili im: Co czynicie co się nie godzi w szabbaty?

3. A Jezus odpowiadaiąc, rzékł do nich: Aniście tego czytali co uczynił Dawid, gdy sam łaknął y co z nim byli?

4. Jako wszedł do domu Bożego, y wziął chleby pokładne, y iadł, y dał tym którzy z nim byli: których nie godzi się ieść iedno tylko kapłanóm?

5. Y mówił im: Że Syn człowieczy iest panem y szabbatu.

6. Stało się téż y w drugi szabbat, że wszedł do bóżnice, y uczył. A był tam człowiek, a ręka prawa iego była uschła.

7. Y podstrzegali Doktorowie y Pharizeuszowie ieśliby w szabbat uzdrawiał: aby naleźli o coby nań skarżyli.

8. A on wiedział myśli ich: y rzékł człowiekowi który miał rękę uschłą: Wstań, a stań w pośrzodku. Y powstawszy stanął.

9. Y rzékł do nich Jezus: Pytam was ieśli się godzi w szabbaty dobrze czynić czyli źle? duszę zachować czyli zatracić?

10. A poyźrzawszy po wszytkich rzékł człowiekowi: Wyciągnij rękę twoię. Y wyciągnął: y przywrócona iest ręka iego.

11. A oni napełnili się szaleństwa: y namawiali się coby uczynić Jezusowi.

12. Y stało się w one dni, odszedł na górę modlić się: y nocował na modlitwie Bożéy.

13. A gdy był dzień, przyzwał uczniów swych: y wybrał z nich dwunaście, które też nazwał Apostoły:

14. Symona którego nazwał Piotrem, y Andrzeia brata iego, Jakuba y Jana, Philippa y Bartłomieia,

15. Mattheusza y Thomasza, Jakuba Alpheuszowego, y Symona którego zową Zelotem,

---

Tak Skaliger de emend. temp. lib. 6, c. 6, i Tirinus. Korneliusz a Lapide powiada, iż szabat wtóropierwszy nazywa się ten, który przypadał na uroczystość Zielonych świątek, albo w przeciągu tygodnia świątecznego, i mianuje się wtóropierwszym, to jest, na drugim miejscu pierwszym, albo pierwszym po sobocie, która przypadała w ciągu tygodnia Paschy, ten bowiem ostatni był pierwszopierwszym, czyli bezwzględnie pierwszym ze wszystkich szabatów całego roku, ztąd o nim powiada Jan 19, 31: *Albowiem był wielki on dzień szabatu*, to jest, najznakomitszym i najuroczystszym szabatem wielkanocnym. Jako bowiem uroczystość Paschy była nad wszystkie inne uroczystości znamienitszą, i pierwszą, tak i szabat przypadający na uroczystość Paschy, był ze wszystkich szabatów pierwszym i najznamienitszym. Najbliższą zaś Pasce, czyli drugą uroczystością były Zielone świątki, a zatém i szabat podczas téj uroczystości przypadający był wtóropierwszym, to jest, najbliższym w godności i świetności szabatowi przypadającemu w czasie tygodnia wielkanocnego.

3. *Jezus odpowiadając.* Za uczniów, wiedząc iż zarzuty te były czynione głównie przeciwko nauczycielowi. —*Aniście tego czytali.* Aniście tego nawet czytali co jest tak powszechnie wiadomem. Patrz Wujka.

4. *Wziął.* Za pozwoleniem najwyższego kapłana.

5. *Jest panem i szabatu.* Patrz, co się rzekło Mat. 12, 8.

6. *Ręka prawa.* Wyraża to większą niedolę; większą bowiem jest niedogodnością być pozbawionym ręki prawéj niż lewéj.

9. *Duszę.* Życie, czyli człowieka. Znany i często się napotykający hebraizm.

10. *A pójrzawszy po wszystkich.* W greckim *gdy spójrzał na nich w około*, i nie było ktoby odpowiedział.—*Przywrócona.* Do zdrowia.

11. *Szaleństwa.* Wpadli we wściekły gniew i szaleństwo.

12. *Nocował.* Trwał całą noc.—*Na modlitwie Bożéj.* Na modlitwie do Boga Ojca swojego. Albo modlitwą Bożą jest modlitwa gorąca i mocna, w duchu mowy żydowskiéj, wedle któréj Bożem się mianuje to co jest wybornem lub wielkiem, jak naprzykład górami Bożemi nazywają się góry wyniosłe, cedrami Bożemi cedry niebotyczne. Długo i gorąco się modlił, gdyż następnego dnia miał wybrać dwunastu apostołów. P. Wujka.

13. *Wybrał z nich dwanaście.* Na apostołów. Patrz, co się rzekło Mat. 10, 2. Patrz Wujka.

16. Et Judam Jacobi, et Judam Iscariotem, qui fuit proditor.
17. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus, et multitudo copiosa plebis ab omni Judaea et Jerusalem, et maritima, et Tyri et Sidonis,
18. qui venerant, ut audirent eum, et sanarentur a languoribus suis. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur.
19. Et omnis turba quaerebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes.
20. Et ipse, elevatis oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. *(Matth. 5, 2.)*
21. Beati, qui nunc esuritis, quia saturabimini. Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis.
22. Beati eritis, cum vos oderint homines, et cum separaverint vos, et exprobraverint, et ejecerint nomen vestrum tamquam malum propter Filium hominis. *(Matth. 5, 11.)*
23. Gaudete in illa die, et exultate, ecce enim merces vestra multa est in coelo: secundum haec enim faciebant Prophetis patres eorum.
24. Verumtamen, vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram. *(Eccli. 31, 8. Amos 6, 1.)*
25. Vae vobis, qui saturati estis, quia esurietis. Vae vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis. *(Isai. 65, 13.)*
26. Vae, cum benedixerint vobis homines, secundum haec enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.
27. Sed vobis dico, qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos. *(Matth. 5, 44.)*
28. Benedicite maledicentibus vobis, et orate pro calumniantibus vos.
29. Et qui te percutit in maxillam, praebe et alteram. Et ab eo, qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. *(Matth. 5, 39. 1. Cor. 6, 7.)*
30. Omni autem petenti te tribue, et qui aufert, quae tua sunt, ne repetas.

16. y Judę Jakubowego, y Judasza Iszkariota, który był zdraycą.
17. A zszedszy z nimi, stanął w polu, y rzesza uczniów iego, y mnóstwo wielkie ludu ze wszytkiéy Żydowskiéy ziemie y z Jeruzalem, y z pomorza, y Tyru y Sydonu:
18. którzy byli przyszli aby go słuchali, y byli uzdrowieni od niemocy swoich. Y którzy nagabani byli od duchów nieczystych, uzdrawiani byli.
19. Y wszytka rzesza pragnęła się go dotknąć: abowiem moc wychodziła od niego, y uzdrawiała wszytki.
20. A on podniózszy oczy na ucznie swoie, mówił: Błogosławieni ubodzy: bo wasze iest królestwo Boże.
21. Błogosławieni którzy teraz łakniecie: bo będziecie nasyceni. Błogosławieni którzy płaczecie teraz: bo się śmiać będziecie.
22. Błogosławieni będziecie gdy was będą nienawidzieć ludzie, y gdy was wyłączą, y będą sromocić, a imię wasze wyrzucać iako złe, dla Syna człowieczego.
23. Weselcie się dnia onego y raduycie się: bo oto zapłata wasza iest obfita w niebie. Bo wedle tego Prorokóm czynili oycowie ich.
24. Wszakże biada wam bogaczóm: bo macie pociechę waszę.
25. Biada wam którzyście się nasycili: abowiem łaknąć będziecie. Biada wam którzy się teraz śmieiecie: bo będziecie narzékać y płakać.
26. Biada kiedy o was dobrze mówić będą ludzie: bo wedle tego czynili fałszywym prorokóm oycowie ich.
27. Ale wam powiadam którzy słuchacie: Miłuycie nieprzyiacioły wasze: Czyńcie dobrze tym co was nienawidzą.
28. Błogosławcie tym co was przeklinaią: a módlcie się za tymi którzy was potwarzaią.
29. Y kto cię biie w policzek, nastaw y drugiego: a temu którycby brał płaszcz, y sukniéy nie zbraniay.
30. Y każdemu któryby cię prosił, day: a kto bierze co twoiego iest, nie upominay się.

17. *W polu.* Na miejscu równém, na płaszczyznie. —*Rzesza uczniów.* Rozumie innych uczniów, których miał oprócz dwunastu apostołów.—*Z pomorza.* Z krainy która leżała nad morzem Śródziemném.
18. *Nieczystych.* Patrz co się rzekło Mat. 12, 43.
19. *Wszystka rzesza.* Każdy z rzeszy, kto jedno poczuwał się do jakiéj choroby.—*Dotknąć.* Jakiejkolwiek rzeczy należącéj do niego, jak naprzykład kraju szaty. —*Moc.* Skuteczność i siła uzdrawiająca.
20. *Błogosławieni ubodzy.* Wytłumaczyliśmy to Mat. 5, 3.
21. *Śmiać będziecie.* Będziecie zażywali pociechy i radości wiecznéj.
22. *Wyłączą.* Ze społeczeństwa synagogi; skażą na więzienie lub wygnanie.—*Imię wasze wyrzucać.* Będą usiłowali zagładzić pamięć waszego imienia.—*Dla syna człowieczego.* Bez żadnéj waszéj winy, lecz z przyczyny mojéj.
23. *Weselcie się.* Patrz Wujka.
24. *Wszakże.* Lecz przeciwnie.—*Pociechę.* Na wszelkie nieszczęście, jeśli jakie was spotkają.—*Waszę.* Nie prawdziwą, lecz taką jakiéj żądacie i szukacie.
25. *Nasycili.* Pokarmem, napojem, i obfitością dóbr tego życia.—*Łaknąć będziecie.* W życiu przyszłém będziecie cierpieli bezustanny głód.—*Śmiejecie.* Oddajecie się śmiechowi i weselu.—*Płakać.* Płaczem wiecznym.
26. *Wedle tego.* Toż samo, tym samym sposobem.—*Fałszywym prorokom.* Dawnym fałszywym owym prorokom i oszustom, o których wspomina Pismo ś., którzy im się więcéj podobali pospólstwu, tém się więcéj nie podobali Bogu.—*Ojcowie.* Przodkowie.—*Ich.* Żydów owego wieku. Patrz Wujka.
29. *I kto cię bije.* Tośmy wytłumaczyli Mat. 5, 39. —*Sukniéj.* Chociaż tobie bardzo potrzebna.
30. *Któryby cię prosił.* U ciebie. Daj o co cię pro-

31. Et prout vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter. *(Tob. 4, 16. Matth. 7, 12.)*
32. Et si diligitis eos, qui vos diligunt, quae vobis est gratia? nam et peccatores diligentes se diligunt. *(Matth. 5, 46.)*
33. Et si benefeceritis his, qui vobis benefaciunt: quae vobis est gratia? siquidem et peccatores hoc faciunt.
34. Et si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere: quae gratia est vobis? nam et peccatores peccatoribus foenerantur, ut recipiant aequalia. *(Deut. 15, 8. Matth. 5, 42.)*
35. Verumtamen, diligite inimicos vestros: benefacite et mutuum date, nihil inde sperantes, et erit merces vestra multa, et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos et malos.
36. Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester misericors est.
37. Nolite judicare, et non judicabimini: nolite condemnare, et non condemnabimini. Dimittite, et dimittemini. *(Matth. 7, 1.)*
38. Date, et dabitur vobis: mensuram bonam et confertam, et coagitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis. *(Matth. 7, 2. Marc. 4, 24.)*
39. Dicebat autem illis et similitudinem: Numquid potest caecus caecum ducere? nonne ambo in foveam cadunt?
40. Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus. *(Matth. 10, 24. Joan. 15, 20.)*
41. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quae in oculo tuo est, non consideras? *(Matth. 7, 3.)*
42. Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine, ejiciam festucam de oculo tuo: ipse in

31. A iako chcecie aby wam ludzie czynili, także im y wy czyńcie.
32. A ieśli miłuiecie te którzy was miłuią, co za dzięke macie? abowiem y grzésznicy miłuią co ich miłuią.
33. A ieśli dobrze uczynicie tym którzy wam dobrze czynią, co za dzięke macie? abowiem y grzésznicy to czynią.
34. A ieśli pożyczacie tym od których się spodziewacie odebrać, co za dzięke macie? abowiem y grzésznicy grzésznikóm pożyczaią, aby tylesz odebrali.
35. A tak miłuycie nieprzyiacioły wasze: czyńcie dobrze y pożyczaycie, niczego się z tąd nie spodziéwaiąc: a będzie wielka zapłata wasza, y będziecie synmi Nawyższego: abowiem on dobrotliwy iest przeciw niewdzięcznym y złym.
36. A tak bądźcie miłosierni, iako y Ociec wasz miłosierny iest.
37. Nie sądźcie, a nie będziecie sądzeni. Nie potępiaycie, a nie będziecie potępieni. Odpuszczaycie, a będzie wam odpuszczono.
38. Dawaycie, a będzie wam dano: miarę dobrą y natłoczoną, y potrzęsioną, y opływaiącą, dadzą na łono wasze. Bo tąż miarą którą mierzycie, będzie wam odmierzono.
39. Y powiedział im y podobieństwo: Izali może ślepy ślepego prowadzić? azaż nie obadwa w dół wpadaią.
40. Nie iestci uczeń nad mistrza: lecz doskonały każdy będzie, będzieli iako mistrz iego.
41. A cóż widzisz źdźbło w oku brata twego: a tramu który iest w oku twoim, nie baczysz?
42. Abo iako możesz rzec bratu twemu: Bracie, dopuść że wyrzucę źdźbło z oka twego, sam tramu

szą; tym się bowiem sposobem pozyskuje wzajemna miłość, i pokój się zachowuje.—*Niewypominaj się.* Ze szkodą miłości i dóbr zacniejszych.
31. *Chcecie.* Chcielibyście w podobném zdarzeniu.
34. *Spodziewacie odebrać.* Nie rzecz pożyczoną (bo gdyby nie było nadziei odebrania téj rzeczy, nie byłoby to pożyczką, ale darowizną), lecz wzajemną pożyczkę, żeby i oni nawzajem wam pożyczyli, albo inne jakie wyświadczyli dobrodziejstwo. — *Tyleż odebrali.* Takąż samą pożyczkę, gdy wyniknie potrzeba.
35. *Niczego się ztąd nie spodziewając.* Nie mając żadnego względu na to żeby otrzymać jakie wynagrodzenie lub korzyść. — *Będziecie synmi Najwyższego.* I pokaże się, iż jesteście synami Najwyższego Boga i naśladowcami jego dobrotliwości. — *Przeciw niewdzięcznym.* Nawet względem niewdzięcznych.—*I złym.* On bowiem *czyni że słońce jego wschodzi na dobre i złe,* i t. d. Mat. 5, 45. P. Wujka.
36. *Miłosierni.* Łaskawi, dobroczynni, uczynni, ludzcy, łatwi do wyświadczenia dobrodziejstw.
37. *Nie sądźcie.* Patrz, co się rzekło Mat. 7, 1.— *Niepotępiajcie.* Jest to tłumaczenie poprzedzającego, *nie sądźcie;* do sędziego bowiem należy potępiać.— *Nie będziecie potępieni.* Od Boga.
38. *Dawajcie.* Bliźnim to czego potrzebują. — *Będzie wam dano.* Od Boga to co wam może dopomodz i uczynić błogosławionymi. — *Miarę dobrą.* Jeśli będziecie hojnymi i dobroczynnymi, otrzymacie od Boga wielką zapłatę za dobrodziejstwa.—*Natłoczoną.* Przenośnia wzięta od zwyczaju tych, którzy mierzą rzeczy sypkie jak np. pszenicę, ci bowiem rzeczy mierzące się przytłaczają rękami, potrząsają miarkę, żeby pszenica osiadła i więcéj się jéj zmieściło.—*Na łono wasze.* To jest, wam, żebyście mieli i na wieki posiadali, albowiem to co się daje na łono nasze, jest naszem, i nie łatwo się nam odejmuje. — *Odmierzono.* Tyleż i daleko więcéj będzie oddano.
39. *Prowadzić.* Być przewodnikiem w drodze.—*Azaż nie obadwa w dół wpadają?* Patrz co się rzekło Mat. 15, 14. Wymierzone to zdanie przeciwko doktorom zakonnym i faryzeuszom, jak się pokazuje z miejsca przytoczonego ś. Mateusza.
40. *Nie jestci uczeń nad mistrza.* Potwierdza to co był powiedział pokazując, iż ci którzy mają takich nauczycieli, jakimi byli doktorowie zakonni i faryzeuszowie, nie mogą lepiéj i słuszniéj rozumieć jak oni. Patrz co się rzekło Mat. 10, 24, gdzieśmy ten wiersz wytłumaczyli.—*Lecz doskonały każdy będzie.* Doskonałym jest, albo się ma zwykle za takiego, kto nauką i umiejętnością dorównywa mistrzowi swojemu.
41. *Zdźbło.* Lekkie uchybienia.—*Tramu.* Grzechów ciężkich.

oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc perspicies, ut educas festucam de oculo fratris tui.

43. Non est enim arbor bona, quae facit fructus malos, neque arbor mala, faciens fructum bonum. *(Matth. 7, 18.—12, 33.)*

44. Unaquaeque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant uvam.

45. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, et malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.

46. Quid autem vocatis me: Domine, Domine: et non facitis, quae dico? *(Matth. 7, 21. Rom. 2, 13. Jac. 1, 22.)*

47. Omnis, qui venit ad me, et audit sermones meos, et facit eos, ostendam vobis, cui similis sit:

48. Similis est homini aedificanti domum, qui fodit in altum, et posuit fundamentum super petram: inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, et non potuit eam movere: fundata enim erat super petram.

49. Qui autem audit, et non facit, similis est homini aedificanti domum suam super terram sine fundamento, in quam illisus est fluvius, et continuo cecidit: et facta est ruina domus illius magna.

w oku twym nie bacząc? Obłudniku, wyrzuć piérwéy tram z oka twego: a tedy przeyźrzysz abyś wyiął źdźbło z oka brata twego.

43. Abowiem nie iest drzewo dobre, które czyni złe owoce: ani drzewo złe, które czyni owoc dobry.

44. Bo każde drzewo z owocu swego bywa poznane: Bo nie zbiéraią z ciérnia fig: ani z głogu zbiéraią winnych iagód.

45. Człowiek dobry z dobrego skarbu serca swego wynosi dobre: a zły człowiek, ze złego skarbu wynosi złe. Abowiem z obfitości serca, usta mówią.

46. Przecz że mię zowiecie, Panie, Panie: a nie czynicie co powiadam?

47. Wszelki który przychodzi do mnie, a słucha mów moich, y czyni ie: okażę wam komu iest podobnym.

48. Podobny iest człowiekowi dóm buduiącemu, który wykopał głęboko, y założył fundament na skale: a gdy wezbrała powódź, otrąciła się rzeka o on dóm, a nie mogła go poruszyć: bo był założony na skale.

49. Lecz ten który słucha a nie czyni, podobien iest człowiekowi który buduie dóm swóy na ziemi bez gruntu: o który otrąciła się rzéka, y natychmiast upadł: y stąło się obalenie domu onego wielkie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 3. *Aniście tego czytali.* Doktorowie i faryzeuszowie chlubili się umiejętnością i rozumieniem Pisma ś. ale Zbawiciel nasz głupstwo i nieumiejętność ich często pokazuje. Tak dzisiejszy heretykowie samym sobie wykład i wyrozumienie Pisma przypisują: ale katolikom nie trudno pokazać, iż albo nic, albo mało pisma rozumieją.

12. *Nocował na modlitwie.* Patrz jakie Pan przygotowanie uczynił, pierwéj niźli apostoły obrał. Dając przykład Kościołowi pilnéj i nieprzestajnéj modlitwy natenczas, gdy kapłany święcą, i każdemu który co znacznego chce począć ku chwale Bożéj.

13. *Które nazwał apostoły.* Acz apostoł po grecku tylko znamionuje posłańca, albo posła: wszakże to jest imię najwyższego urzędu, przełożeństwa i godności w kościele Pana Chrystusowym: z którego kiedy wypadł Judasz, na to miejsce Maciéj był wybrany, aby liczbę dwanaście napełnił. Przetoż się strzeż zdrady heretyków, którzy ztąd dowodzą, że apostołowie, jako posłowie, nie mogli nic inszego czynić albo mówić, jedno co im wyraźnie zlecono. Tegoć też fortelu używają, przekładając dozorce miasto biskupów, kędy w greckim stoi ἐπισκοπος: starsze miasto kapłanów, gdzie po grecku stoi πρεσβύτεροσ: miasto pokuty upamiętanie, kędy μετάνοια, miasto chrztu ponurzenie, gdzie stoi βαπτισμός Jakoby te słowa nic więcéj nie znaczyły, jedno to co zwierzchu podawają: chocia w Pismie coś większego znaczą. Patrz Mat. 3, 2 i 6. Calvin. instit. lib. 4, cap. 8 num. 4.

14. *Symona.* Piotr w liczbie apostołów wszędy przodek trzyma, też i przed Jędrzejem starszym bratem swoim, i pierwéj od Chrystusa powołanym. Patrz Mat. 10, 2.

23. *Weselcie się.* Wszystkie utrapienia i prześladowania które katoliki dla Chrystusa i powszechnéj wiary potykają, prawdziwie są wielkie błogosławieństwa, i zasługują zapłatę żywota wiecznego. Z drugiej strony wszystkie szczęścia tego świata bez Chrystusa i wiary prawdziwéj, nie są nic inszego, jedno ustawiczna nędza, i początek wiecznego potępienia Jak. 1, 1.

26. *Biada kiedy o was będą dobrze mówić.* To przeklęctwo należy właśnie dzisiejszym heretykom, którzy takież próżną chwałą swych uczniów i słuchaczów uniesieni, wdzięczne im rzeczy umyślnie powiadają, i uszy ich łechcą: i tak je na duszy zabijają. Jako i fałszywi prorocy czynili, które niezbożni oni i cieleśni Żydzi zalecali i wielce ważyli. Rzy. 16, 14. II. Thim. 4, 3.

35. *Nic się z tąd nie spodziewając.* Nie tak rozumieć masz, żebyć się ani sumy pożyczonéj spodziewać nie godziło (boćby to już był nie pożyczek ale darowanie) ale abyś pożyczał, niespodziewając się żadnéj nagrody, ani zysku dla onego pożytku, oprócz saméj sumy pożyczonéj, a zapłaty i nagrody od samego Boga. Co snadnie obaczysz, wejrzawszy w te słowa, które Pan przed tem mówi: Jeśli pożyczacie tym od których się spodziewacie odebrać, cóż za zapłatę mieć będziecie? Boć i grzesznicy grzesznikom pożyczają, aby zarówno odebrali:

---

43. *Albowiem nie jest drzewo dobre.* Wytłumaczyliśmy to Mat. 7, 18.

45. *Człowiek dobry.* Patrz co się rzekło Mat. 12, 34.

46. *Przecz że mię zowiecie.* Patrz Mat. 7, 21.

47. *Przychodzi do mnie.* Żeby się nauczyć prawdy. —*Słucha.* Ze szczerym umysłem i ochotną wolą.

48. *Człowiekowi dom budującemu.* Tośmy wytłumaczyli Mat. 7, 24. P. Wujka.

to jest aby im podobne albo równe oddali dobrodziejstwo, aby im zasię w potrzebie pożyczyli. Ale wy pożyczajcie i dobrze czyńcie, nie względem żadnéj nagrody i zapłaty od ludzi, ale tylko od samego Boga, ver. 34.

48. *I założył fundament na skale.* Ten gruntownie buduje, który ma wiarę i uczynki dobre: A ten lepak na piasku buduje, który ufa w wierze, albo w czytaniu i umiejętności Pisma: ale nie czyni ani żywie według Pisma.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O uzdrowieniu sługi Setnika, wskrzeszeniu syna wdowy z Naim, i t. d.

1. Cum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intravit Capharnaum. *(Matth. 8, 5.)*

2. Centurionis autem cujusdam servus male habens, erat moriturus, qui illi erat pretiosus.

3. Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judaeorum, rogans eum, ut veniret, et salvaret servum ejus.

4. At illi cum venissent ad Jesum, rogabant eum sollicite, dicentes ei: Quia dignus est, ut hoc illi praestes:

5. diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse aedificavit nobis.

6. Jesus autem ibat cum illis. Et cum jam non longe esset a domo, misit ad eum centurio amicos, dicens: Domine, noli vexari: non enim sum dignus, ut sub tectum meum intres: *(Matth. 8, 8.)*

7. propter quod et meipsum non sum dignum arbitratus, ut venirem ad te: sed dic verbo, et sanabitur puer meus.

8. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic: Vade, et vadit; et alii: Veni, et venit; et servo meo: Fac hoc, et facit.

9. Quo audito Jesus miratus est, et conversus sequentibus se turbis dixit: Amen, dico vobis: nec in Israel tantam fidem inveni.

10. Et reversi, qui missi fuerant, domum, invenerunt servum, qui languerat, sanum.

11. Et factum est, deinceps ibat in civitatem, quae vocatur Naim; et ibant cum eo discipuli ejus, et turba copiosa.

12. Cum autem appropinquaret portae civitatis, ecce, defunctus efferebatur filius unicus matris suae, et haec vidua erat; et turba civitatis multa cum illa.

13. Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere.

14. Et accessit, et tetigit loculum. (Ili autem,

1. A gdy dokończył wszytkich słów swych, do uszu ludu, wszedł do Kapharnaum.

2. A niektórego Rotmistrza sługa źle się maiąc miał umrzeć: który u niego był drogi.

3. A usłyszawszy o Jezusie, posłał do niego starsze Żydowskie, prosząc go aby przyszedł y uzdrowił sługę iego.

4. A oni przyszedszy do Jezusa, prosili go z pilnością, mówiąc mu: Iż godzien iest abyś mu to uczynił:

5. abowiem naród nasz miluie: y on nam zbudował bożnicę.

6. A Jezus szedł z nimi. A gdy iuż nie daleko był od domu, posłał do niego Rotmistrz przyiacioly mówiąc: Panie, nie trudź się. Bom nie iest godzien, abyś wszedł pod dach móy:

7. przetożem się y sam nie miał za godnego, abych miał przyśdź do ciebie: ale rzekni słowem, a uzdrowion będzie sługa móy.

8. Bom y ia iest człowiek pod władzą postanowiony, maiąc pod sobą żołniérze: y mówię temu: Idź, a idzie; a drugiemu: Przydź, y przychodzi; a słudze moiému: Uczyń to, y uczyni.

9. Co usłyszawszy Jezus, dziwował się, y obróciwszy się rzekł rzeszam za sobą idącym: Zaprawdę powiadam wam nie nalazłem tak wielkiéy wiary ani w Izraelu.

10. A wróciwszy się co byli posłani, do domu, naleźli sługę, który chorował, zdrowego.

11. Y stało się potym, szedł do miasta które zową Naim: a z nim szli uczniowie iego, y rzesza wielka.

12. A gdy się przybliżył ku bramie mieyskiéy, oto wynoszono umarłego, syna iedynego matki iego: a ta była wdowa: a rzesza mieyska wielka z nią.

13. Którą uyźrzawszy Pan, ulitował się nad nią, y rzékł iéy: Nie płacz.

14. Y przystąpił y dotknął się mar. (A ci co

R. 7.—1. *Słów swych.* W których podał treść swojéj nauki.—*Do uszu ludu.* Jawnie, publicznie.

2. *Rotmistrza.* Wytłumaczyliśmy tę historję Mat. 8, 5.—*Drogi.* Lubiony.

3. *Starsze żydowskie.* Tych którzy tam nad wszystkich Żydów, bądź wiekiem bądź powagą, byli najgodniejszymi czci. Posłał ich, gdyż siebie nie sądził być godnym, żeby się zbliżyć do Chrystusa. — *Aby przyszedł.* Patrz co się rzekło Mat. 8, 8.

5. *Naród nasz.* Żydów. Zaliczają Jezusa do swoich, żeby sprawę uczynić wspólną, a zatém lepszą. — *On nam zbudował bożnicę.* Godna podziwienia pobożność żołnierza i poganina. Patrz Wujka.

7. *Przetożem.* Albowiem dla téj saméj przyczyny sam nie przyszedłem do ciebie, że się uważałem za niegodnego rozmawiać z tobą.—*Rzeknij słowem.* Rozkaż tylko słowem.

11. *Potém.* Nazajutrz.—*Naim.* Miasto w Galilei, leżące na północnéj stronie góry Hermon mniejszéj, o dwie mile od góry Tabor.

12. *Wynoszono.* Z miasta; było to bowiem we zwyczaju u żydów, iż umarłych grzebano za miastem.— *Z nią.* Towarzyszyła pogrzebowi.

13. *Nie płacz.* Jakby rzekł, wedle wykładu Bedy: *zaprzestań opłakiwać umarłego, którego zaraz ujrzysz zmartwychwstałym.*

14. *Dotknął się mar.* Aby się zatrzymali niosący

qui portabant, steterunt). Et ait: Adolescens, tibi dico: Surge.
15. Et resedit, qui erat mortuus et coepit loqui. Et dedit illum matri suae.
16. Accepit autem omnes timor; et magnificabant Deum, dicentes: Quia Propheta magnus surrexit in nobis, et quia Deus visitavit plebem suam. *(Infr. 24, 19. Joan. 4, 19).*
17. Et exiit hic sermo in universam Judaeam de eo, et in omnem circa regionem.
18. Et nuntiaverunt Joanni discipuli ejus de omnibus his.
19. Et convocavit duos de discipulis suis Joannes, et misit ad Jesum, dicens: Tu es, qui venturus es, an alium exspectamus? *(Matth. 11, 2).*
20. Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt: Joannes Baptista misit nos ad te dicens: Tu es, qui venturus es, an alium exspectamus?
21. (In ipsa autem hora multos curavit a languoribus, et plagis et spiritibus malis, et caecis multis donavit visum).
22. Et respondens dixit illis: Euntes renuntiate Joanni, quae audistis et vidistis: Quia caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur: *(Isai. 35, 5).*
23. et beatus est, quicumque non fuerit scandalizatus in me.
24. Et cum discessissent nuntii Joannis, coepit de Joanne dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?
25. Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce, qui in veste pretiosa sunt et deliciis, in domibus regum sunt.
26. Sed quid existis videre? Prophetam? Utique dico vobis: Et plus quam Prophetam.
27. Hic est, de quo scriptum est: Ecce, mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te. *(Matth. 11, 10).*
28. Dico enim vobis: Major inter natos mulierum propheta Joanne Baptista nemo est: qui autem minor est in regno Dei, major est illo.
29. Et omnis populus audiens et publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis.
30. Pharisaei autem et legis periti consilium

nieśli, stanęli) y rzékł: Młodzieńcze, tobie mówię, wstań.
15. Y usiadł on który był umarły, y począł mówić: y dał go matce iego.
16. Y ziął wszytki strach: y wielbili Boga, mówiąc: Że prorok wielki powstał między nami: a iż Bóg nawiedził lud swóy.
17. Y rozeszła się o nim ta powieść po wszytkiéy Żydowskiéy ziemi, y po wszytkiéy okoliczněy krainie.
18. Y oznaymili Janowi uczniowie iego o tym wszytkim.
19. A Jan wezwał dwu z uczniów swoich, y posłał do Jezusa, mówiąc: Tyś iest który ma przyśdź: czyli inszego czekamy?
20. A gdy przyszli do niego mężowie rzekli: Jan Chrzciciel posłał nas do ciebie, mówiąc: Tyś iest, który masz przyśdź: czyli inszego czekamy?
21. (A onéyże godziny wiele ich uzdrowił od niemocy y chorób, y od duchów złych: a wiele ślepych wzrokiem darował).
22. A odpowiedziawszy rzékł im: Szedszy odnieście Janowi coście słyszeli y widzieli: Iż ślepi widzą, chromi chodzą, trędowaci bywaią oczyścieni, głuszy słyszą, umarli powstawaią, ubodzy Ewanielią przyimuią:
23. a błogosławiony iest którykolwiek się nie zgorszy zemnie.
24. A gdy odeszli posłowie Janowi, począł o Janie mówić do rzeszéy: Cóżeście wyszli na puszczą widzieć? trzcinę która się od wiatru chwieie?
25. Ale coście wyszli widzieć? człowieka w miękkie szaty obleczonego? Oto którzy są w szacie kosztownéy, y w roskoszach, w domach królewskich są.
26. Ale cóście wyszli widzieć? Proroka? Zaiste powiadam wam, y więcéy niż proroka.
27. Ten iest o którym napisano iest: Oto posyłam anyoła mego przed obliczem twoim: który zgotuie drogę twoię przed tobą.
28. Abowiem powiedam wam: Więtszy miedzy narodzonymi z niewiast, prorok nad Jana Chrzciciela żaden nie iest. Lecz który mnieyszym iest w królestwie Bożym, więtszym iest niźli on.
29. A słysząc lud wszytek y Celnicy, usprawiedliwili Boga, ochrzczeni chrztem Janowym.
30. Ale Pharizeuszowie y biegli w zakonie wzgar-

trupa.— *Tobie mówię, wstań.* Pokazuje, iż on nie cudzą ale własną mocą i powagą wskrzesza umarłego.
15. *Dał go matce jego.* Przez litość, dla któréj wskrzesił był go.
16. *Strach.* Niejakie przerażenie, cześć i podziwienie na objaw bóstwa w Chrystusie.— *Prorok wielki.* Mąż dziwnéj świętości i łaski u Boga, wszyscy bowiem mężowie święci nazywali się prorokami, gdyż prorocy zwykle byli świętymi.— *Nawiedził.* Posyłając wielkiego proroka pokazał iż niezapomniał ludu swojego, i jest dlań łaskaw.
17. *Powieść.* Wieść o tym cudzie, albo ten wypadek.— *Po wszystkiéj żydowskiéj ziemi.* To co się stało w Galilei, części ziemi żydowskiéj, rozgłosiło się po całéj ziemi żydowskiéj, i po wszystkich przyległych krainach.
18. *O tém wszystkiém.* O wskrzeszeniu młodzieńca, i innych cudach Chrystusa.
19. *Wezwał.* To, i co daléj następuje, wytłumaczyliśmy Mat. 11, 2 i daléj.
29. *Usprawiedliwili Boga.* Przystając na to co mówił Zbawiciel, opowiadali świętość i dobroć Boga, iż takiego zesłał męża jakim był Jan, którego chrztu stali się godnymi.
30. *Radę Bożą.* Żeby przez chrzest Janowy przygotować lud do Ewangelii.— *Sami przeciw sobie.* W sa-

Dei spreverunt in semitipsos, non baptizati ab eo.

31. Ait autem Dominus: Cui ergo similes dicam homines generationis hujus? et cui similes sunt? *(Matth. 11, 16).*

32. Similes sunt pueris sedentibus in foro, et loquentibus ad invicem, et dicentibus: Cantavimus vobis tibiis, et non saltastis: lamentavimus, et non plorastis.

33. Venit enim Joannes Baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum, et dicitis: Daemonium habet. *(Matth. 3, 4.—11, 18. Marc. 1, 6).*

34. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dicitis: Ecce, homo devorator, et bibens vinum, amicus publicanorum et peccatorum.

35. Et justificata est sapientia ab omnibus filiis suis.

36. Rogabat autem illum quidam de Pharisaeis, ut manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisaei discubuit.

37. Et ecce, mulier, quae erat in civitate peccatrix, ut cognovit, quod accubuisset in domo Pharisaei, attulit alabastrum unguenti; *(Matth. 26, 7. Marc. 14, 3. Joan. 12, 3).*

38. et stans retro secus pedes ejus, lacrymis coepit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat.

39. Videns autem Pharisaeus, qui vocaverat eum, ait intra se dicens: Hic si esset Propheta, sciret utique, quae et qualis est mulier, quae tangit eum, quia peccatrix est.

40. Et respondens Jesus dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic.

41. Duo debitores erant cuidam foeneratori: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta.

42. Non habentibus illis, unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit?

43. Respondens Simon dixit: Aestimo, quia is cui plus donavit. At ille dixit ei: Recte judicasti.

44. Et conversus ad mulierem, dixit Simoni:

dzili radę Bożą sami przeciw sobie, nie ochrzczeni od niego.

31. Y rzékł Pan: Komuż tedy podobne rzekę ludzie rodzaiu tego? a komu są podobni?

32. Podobni są chłopiętom na rynku siedzącym, y z sobą rozmawiaiącym, y mówiącym: Graliśmy wam na piszczałkach, a nie tańcowaliście: narzekaliśmy, a nie płakaliście:

33. Bo przyszedł Jan Chrzciciel, ani iedząc chleba, ani piiąc wina: a mówicie, czarta ma.

34. Przyszedł syn człowieczy iedząc y piiąc: a mówicie: Oto człowiek obżerca y winopilca, przyiaciel Celników y grzeszników.

35. Y usprawiedliwiona iest mądrość od wszytkich synów swoich.

36. A niektóry z Pharizeuszów prosił go aby z nim iadł. Y wszedszy w dóm Pharizeuszów, siadł do stołu.

37. A oto niewiasta która była w mieście grzésznica, skoro się dowiedziała iż siedział u stołu w domu Pharizeuszowym, przyniosła alabastr oleyku;

38. y stanąwszy z tyłu u nóg iego, poczęła łzami polewać nogi iego, a włosami głowy swoiéy ucierała, y całowała nogi iego, y oleykiem mazała.

39. A widząc Pharizeusz który go był wezwał, rzékł sam w sobie, mówiąc: By ten był prorokiem, wżdyćby wiedział która y iaka iest niewiasta co się go dotyka: bo iest grzésznica.

40. A Jezus odpowiedziawszy, rzékł do niego: Symonie, mamci coś powiedzieć. A on rzékł: Mistrzu, powiédz.

41. Dwu dłużników miał niektóry lichwiarz: ieden dłużen był pięć set groszy, a drugi pięćdziesiąt.

42. A gdy oni nie mieli czym płacić, darował obiema. Któryż tedy więcéy go miłuie?

43. A Symon odpowiedziawszy rzékł: Mniemam iż ten któremu więcéy darował. A on mu powiedział: Dobrześ rozsądził.

44. Y obróciwszy się do niewiasty, rzekł Sy-

mych sobie. Nieśmiejąc jawnie potępiać tego co uważali iż drudzy zwykle pochwalają i przyjmują. Patrz Wujka.

31. *Komuż tedy podobne.* Tośmy wytłumaczyli Mat. 11, 16.

36. *Niektóry z Pharyzeuszów.* Imieniem Symon, jak mamy niżéj w. 40.

37. *Niewiasta.* Marya Magdalena.—*Grzesznica.* Nierządnica.—*Alabastr olejku.* Patrz, co się rzekło Mat. 26, 7.

38. *Z tyłu u nóg jego.* Chrystusa leżącego na łożu stołowem, wedle zwyczaju onego wieku.—*Łzami polewać nogi jego.* Opłakując grzechy swoje. P. Wujka.

39. *Który go był wezwał.* Który był zaprosił Chrystusa.—*By ten był prorokiem.* Człowiekiem świętym, mającym ducha proroczego, jak jest mniemanie.—*Bo jest grzesznica.* A zatém niepozwoliłby jéj dotknąć się siebie. Wielorako grzeszy Faryzeusz: naprzód, iż rozumie, że Chrystus nie wie jaką była ona niewiasta, gdy jednak nie tylko wiedział o obyczajach niewiasty, ale także znał myśli faryzeusza; powtóre, iż ztąd wnosił, że Chrystus nie jest prorokiem, bo nie wszystko prorocy wiedzą, i niektórych rzeczy Bóg im niekiedy nieobjawia; potrzecie, że sądził o Chrystusie według swojego i innych faryzeuszów sposobu widzenia, którzy nadęci pychą, i uważając się za świętych, odrzucali grzeszników, gdy jednak lekarza potrzebują główni e chorzy nie zaś dobrze się mający, jak gdzieindziéj powiedział Chrystus.

40. *Odpowiedziawszy.* Zabierając mowę, tak powiedział do niego. — *Mam ci coś powiedzieć.* Przybierając się strofować, prosi o pozwolenie mówienia, i uprzejmością pozyskuje uwagę.— *Albowiem i jego samego pragnął uzdrowić, żeby darmo nie jadł chleba u niego,* powiada ś. Augustyn homil. 23, inter 50.

42. *Więcéj go miłuje.* W greckim *miłować będzie.*

43. *Dobrześ rozsądził.* Większe bowiem dobrodziejstwo wywołuje większą miłość. Chwali odpowiedź faryzeusza, już żeby pozyskać jego przychylność mając zamiar strofować, już żeby go mocniéj przekonać wyrokiem własnych ust jego.

44. *Widzisz tę niewiastę.* Jakby rzekł: Rozważaj, jakie rzeczy mnie czyni ta niewiasta, którą ty uważasz

Vides hanc mulierem? Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: haec autem lacrymis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit.
45. Osculum mihi non dedisti: haec autem, ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos.
46. Oleo caput meum non unxisti: haec autem unguento unxit pedes meos.
47. Propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. *(1. Petr. 4, 8).*
48. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. *(Matth. 9, 2).*
49. Et coeperunt, qui simul accumbebant, dicere intra se: Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?
50. Dixit autem ad mulierem: Fides tua te salvam fecit: vade in pace. *(Marc. 5, 34).*

monowi: Widzisz tę niewiastę? Wszedłem do domu twego, niedałeś wody na nogi moie: a ta łzami polała nogi moie, y włosami swemi otarła.
45. Nie dałeś mi pocałowania: a ta, iakóż weszła nie przestała całować nóg moich.
46. Nie pomazałeś oliwą głowy moiéy: a ta oleykiem nogi moie pomazała.
47. Przeto powiadam ci, odpuszczaią się iéy wiele grzechów, iż wielce umiłowała. A komu mniéy odpuszczaią, mniéy miłuie.
48. Y rzékł do niéy: Odpuszczaią się tobie grzéchy.
49. Y poczęli którzy spół u stołu siedzieli mówić między sobą: któż iest ten, który y grzéchy odpuszcza.
50. Y rzékł do niewiasty: Wiara twoia zbawiła cię, idź w pokoiu.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz.** 7. w. 5. *Bożnicę nam zbudował.* Jako naonczas bożnicę zbudować była rzecz dobra, Bogu wdzięczna, i zasługująca modlitwę u wiernych za te którzy ją budowali: tak daleko więcéj u Chrześcijanów zbudować kościoł, fundować kollegium, szpital albo klasztor jaki, albo co takiego na cześć i na służbę Panu Bogu należącego, jest rzecz Bogu miła, i zasługuje modlitwy ludzi pobożnych, dla których się pożytku ono zbudowało albo fundowało, i zapłatę wieczną.
30. *Biegli w zakonie wzgardzili.* Jeśli ci, co wzgardzili chrzest Janów, odrzucili radę Bożą na swe zatracenie: daleko ci więcéj, którzy spowiedzią, i chrztem Pana Chrystusowym, i innemi Sakramentami gardzą.
38. *Poczęła łzami polewać.* Wzór prawdziwéj pokuty w téj niewieście, to jest, skruchy, spowiedzi i dosyćuczynienia.
47. *Iż wielce umiłowała.* Oto widzisz iż nie sama wiara, ale i miłość dostępuje, i jest przyczyną grzechów odpuszczenia i usprawiedliwienia. Nie iżby albo wiara albo miłość zasługiwała pierwsze usprawiedliwienie i grzechów odpuszczenie (gdyż ono jest szczera łaska Boża przez zasługę Pana Chrystusowę) ale iż miłość jest tak przyczyną usprawiedliwienia, jako światłość przyczyną oświecenia. Albowiem tym samym człowiek bywa usprawiedliwiony, iż mu przez wiarę bywa miłość Boża wlana, z zasługi Pana Chrystusowéj. Rzym. 5, 5.
49. *I poczęli społem siedzący.* Jako faryzeuszowie Chrystusa Pana, tak heretykowie strofują Kościoł jego, że mocą jego grzechy odpuszcza.
50. *Wiara twa.* Grzechów odpuszczenie które pierwéj miłości było przypisane, teraz zasię wierze jéj przypisuje. Zkąd każdy poznać może, iż ono z obojga pochodzi, i z nadzieje ktemu, chociaż tylko jedna która z tych cnót bywa mianowana. Bo kiedy się wiele przyczyn do jednego skutku schadzają, tedy Pismo pospolicie wspomina tylko jednę, a najwięcéj tę, która onemu czasowi i miejscu i przedsięwzięciu więcéj służy: a tém przedsię innych nie odrzuca. I przetoż Pan cuda które czynił, często przypisuje wierze tych, na których prośbę cuda one czynił: aby ludzie wszystkie do wiary w się przywiódł. I dla tegoż najwięcéj wiary się u nich upominał, pytając jeśliby wierzyli że to mógł uczynić o co prosili: iż prośba ich bez téj wiary byłaby więcéj szyderstwem i kuszeniem, a niżli prawdziwém pragnieniem dobrodziejstwa Mat. 9, 28. Mar. 9, 23.

za grzesznicę, i porównaj z temi jakie ty mnie czynisz, który się uważasz za sprawiedliwego, i zdajesz się daleko ją przewyższać w miłości ku mnie.—*Nie dałeś wody na nogi moje.* Co się zwykle czyni dla gości i pielgrzymów, jak się pokazuje Genez. 18, 4,—19, 2; i I. Tym. 5, 10. —*Łzami.* Nie wodą ze zródła, lub studni. —*Włosami.* Które bezwątpienia więcéj się cenią niż płótno.
45. *Nie dałeś mi pocałowania.* W usta, jak był zwyczaj u Żydów. Być może dla tego zaniedbał faryzeusz przyjąć pocałunkiem Chrystusa, iż się powodując pychą właściwą sekcie faryzeuszów, uważał go za niegodnego tak wielkich oznak uprzejmości.—*Całować nóg moich.* Ty nieraczyłeś pocałować mię w twarz, ona się zniżyła aż do całowania nóg moich. Podobneż porównanie w wierszu następnym, to jest nóg i głowy.
46. *Iż wielce umiłowała.* Patrz Wujka.—*A komu mniéj odpuszczają.* To jest, niewiasta ta, ponieważ czuła iż Bóg jest gotów przebaczyć jéj wiele i ciężkich grzechów, za sprawą Ducha ś., który w jéj serce razem z żalem za grzechy natchnął wielką nadzieję przebaczenia i ufność w Boskiem miłosierdziu, zapaliła się gwałtowną miłością, i okazała ją w tych zewnętrznych oznakach i przysługach, i dla tego odpuszczają się jéj wiele grzechów. Ty zaś w okazywaniu przysług mniéj miłujesz, gdyż uważając się za sprawiedliwego, nie sądzisz że się tobie wielki dług odpuszcza. Nieznacznie wraża Chrystus iż on jest Bogiem, gdyż i grzechy odpuszcza i wskazuje, że on jest owym łaskawym wierzycielem, któremu faryzeusz byłby okazał większe znaki miłości, jeśliby więcéj był miłował.
48. *Odpuszczają się tobie.* W greckim *odpuszczone są*; wprzódy bowiem odpuszczone zostały jéj grzechy, gdy wzbudziła była żal za nie.
49. *Między sobą.* Nie śmieli bowiem nic mówić w oczy Chrystusowi, obawiając się jego mądrości.—*Któż jest ten?* Jakby rzekli: który tak wiele sobie przywłaszcza. P. Wujka.
50. *Wiara twoja.* Złączona z miłością i obrzydzeniem grzechów.—*Idź w pokoju.* Jest to sposób odprawiania z błogosławieństwem. Idź szczęśliwie. Albo zgodnie z poprzedzającém: Idź, i bądź wesołego umysłu; albowiem twoje grzechy są ci odpuszczone. P. W.

CAPUT VIII.

1. Et factum est deinceps, et ipse iter faciebat per civitates et castella, praedicans et evangelizans regnum Dei; et duodecim cum illo,

2. et mulieres aliquae, quae erant curatae a spiritibus malignis et infirmitatibus: Maria, quae vocatur Magdalene, de qua septem daemonia exierant, *(Marc. 16, 9)*.

3. et Joanna, uxor Chusae procuratoris Herodis, et Susanna, et aliae multae, quae ministrabant ei de facultatibus suis.

4. Cum autem turba plurima convenirent, et de civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem:

5. Exiit, qui seminat, seminare semen suum, et dum seminat, aliud cecidit secus viam, et conculcatum est, et volucres coeli comederunt illud. *(Matth. 13, 3. Marc. 4, 3)*.

6. Et aliud cecidit supra petram, et natum aruit, quia non habebat humorem.

7. Et aliud cecidit inter spinas, et simul exortae spinae suffocaverunt illud.

8. Et aliud cecidit in terram bonam, et ortum fecit fructum centuplum. Haec dicens clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat.

9. Interrogabant autem eum discipuli ejus, quae esset haec parabola.

10. Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant. *(Matth. 13, 14)*.

11. Est autem haec parabola: Semen est verbum Dei.

12. Qui autem secus viam: Hi sunt, qui audiunt: deinde venit diabolus et tollit verbum de corde eorum, ne credentes salvi fiant.

13. Nam qui supra petram: Qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum: et hi radices non habent, qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.

14. Quod autem in spinas cecidit: Hi sunt, qui audierunt, et a sollicitudinibus, et divitiis et voluptatibus vitae euntes, suffocantur, et non referunt fructum.

ROZDZIAŁ 8.

O przypowieści siejby, o uciszeniu burzy, wygnaniu czartów, wskrzeszeniu córki Jaira.

1. Y stało się potym, a on chodził po mieściech y miasteczkach każąc y przepowiedaiąc królestwo Boże: a dwanaście z nim,

2. y niektóre niewiasty które były uzdrowione od duchów złych y od chorób, Marya którą zową Magdaleną, z którey siedm czartów wyszło było,

3. y Johanna żona Chuzego sprawce Herodowego, y Zuzanna, y innych wiele, które mu służyły z maiętności swoich.

4. A gdy się wielka rzesza schodziła, y z miast kwapili się do niego, rzekł przez podobieństwo:

5. Wyszedł który sieie, siać nasienie swoie. A gdy siał, iedno upadło podle drogi, y podeptano iest a ptacy niebiescy pozobali ie.

6. A drugie upadło na opokę: a wszedszy uschło, iż nie miało wilgotności.

7. A drugie padło między ciernie: a spólem wszedszy ciernie zadusiło ie.

8. A drugie padło na ziemię dobrą: a wszedszy, uczyniło owoc stokrotny. To mówiąc wołał: kto ma uszy ku słuchaniu, niechay słucha.

9. Y pytali go uczniowie iego, coby to za podobieństwo było.

10. Którym on rzekł: Wam dano iest wiedzieć taiemnice królestwa Bożego, a innym przez podobieństwa, aby widząc nie widzieli, a słysząc nie rozumieli.

11. Jest tedy to podobieństwo: Nasienie, iest słowo Boże.

12. A którzy podle drogi: ci są którzy słuchaią, potym przychodźi dyabeł, i wybiera słowo z serca ich, aby uwierzywszy nie byli zbawieni.

13. Bo którzy na opokę: którzy gdy usłyszą, z weselem przyimuią słowo: a ci korzenia nie maią którzy do czasu wierzą, a czasu pokusy odstępuią.

14. A które padło między ciernie: ci są którzy usłyszeli, a od troskania, y bogactw, y roskoszy żywota odszedszy bywaią zaduszeni, y nie przynoszą owocu.

R. 8.—2. *I niektóre niewiasty.* Dla czego Chrystus dozwalał iść za sobą tym niewiastom, tłumaczy Ewangelista w wierszu następującym, gdy mówi: *Które mu służyły z majętności swoich.* Zwyczaj niedopuszczał żadnego podejrzenia; o czém mówi ś. Hieronim (in c. 27. Matth.): *Było we zwyczaju u żydów (ani liczyło się to za winę, z powodu zwyczaju starożytnych narodów), że niewiasty ze swoich majętności dostarczały nauczycielom pokarmu i odzieży.* Patrz ś. Pawła I. Korynt. 9, 5, i co powiemy w wierszu następnym.—*Siedm czartów.* Nic dziwnego w tym nie należy widzieć, iż w jednéj osobie siedm czartów było, gdyż, jak wkrótce zobaczymy, inny był opanowany przez cały pułk czartów, niżéj w. 30.

3. *Johanna żona Chuzego.* Zdaje się, że nie tylko sama, ale i mąż jéj był przychylnym Chrystusowi; ani też bez zgodzenia się męża pozwolił jéj Chrystus sobie towarzyszyć.—*Innych wiele, które mu służyły z majętności swoich.* Zdaje się że to co się tu mówi, należy rozumieć stosunkowo do osób. Nie jest bowiem prawdopodobna, iżby wszystkie niewiasty, które za Chrystusem chodziły, były do tyla bogate, żeby go mogły ze swoich majętności wspierać. Dostarczały więc które mogły, mogły zaś które były bogate. Roztropnie Chrystus przyjmował usługi tych niewiast, ażeby sam i uczniowie jego, nie zajęci już zbieraniem jałmużny, swobodniéj mogli opowiadać Ewangeliją. Oprócz tego nie chciał Chrystus ubogim, w których miasteczkach i wioskach przebywał, być ciężarem, coby się zdarzyło, żeby od nich wymagał dostarczenia żywności. P. Wujka.

5. *Wyszedł który sieje.* Tę przypowieść wytłumaczyliśmy u Mat. 13, 3.

15. Quod autem in bonam terram: Hi sunt, qui in corde bono et optimo audientes verbum retinent, et fructum afferunt in patientia.

16. Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectum ponit, sed supra candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen. *(Matth. 5, 15. Infr. 11, 33).*

17. Non est enim occultum, quod non manifestetur, nec absconditum, quod non cognoscatur, et in palam veniat. *(Matth. 10, 26. Marc. 4, 22).*

18. Videte ergo, quomodo audiatis? Qui enim habet, dabitur illi: et quicumque non habet, etiam, quod putat se habere, auferetur ab illo. *(Matth. 13, 12).*

19. Venerunt autem ad illum mater et fratres ejus, et non poterant adire eum prae turba. *(Matth. 12, 46).*

20. Et nuntiatum est illi: Mater tua et fratres tui stant foris, volentes te videre.

21. Qui respondens dixit ad eos: Mater mea et fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, et faciunt.

22. Factum est autem in una dierum, et ipse ascendit in naviculam, et discipuli ejus, et ait ad illos: Transfretemus trans stagnum. Et ascenderunt. *(Matth. 8, 23).*

23. Et navigantibus illis, obdormivit; et descendit procella venti in stagnum, et complebantur, et periclitabantur.

24. Accedentes autem suscitaverunt eum, dicentes: Praeceptor, perimus. At ille surgens increpavit ventum et tempestatem aquae; et cessavit, et facta est tranquillitas.

25. Dixit autem illis: Ubi est fides vestra? Qui timentes mirati sunt, ad invicem dicentes: Quis putas hic est, quia et ventis et mari imperat, et obediunt ei?

26. Et navigaverunt ad regionem Gerasenorum, quae est contra Galilaeam.

27. Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam, qui habebat daemonium jam temporibus multis, et vestimento non induebatur; neque in domo manebat, sed in monumentis.

28. Is, ut vidit Jesum, procidit ante illum, et exclamans voce magna, dixit: Quid mihi, et tibi est, Jesu, Fili Dei altissimi? obsecro te, ne me torqueas.

29. Praecipiebat enim spiritui immundo, ut exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illum, et vinciebatur catenis, et compedibus custoditus; et ruptis vinculis agebatur a daemonio in deserta.

15. A które na ziemię dobrą: ci są którzy dobrym a wybornym sercem usłyszawszy słowo zatrzymawaią, y owoc przynoszą w cierpliwości.

16. A żaden zapaliwszy świéce, nie nakrywa iéy naczyniem, abo kładzie pod łoże: ale stawia na świéczniku, aby którzy wchodzą widzieli światło.

17. Abowiem niemasz taiemnéy rzeczy którąby się obiawić nie miała: ani skrytéy którąby poznana nie była, y na iawią nie wyszła.

18. A przetóż patrzcie iako słuchać macie? Abowiem kto ma, będzie mu dano: a ktokolwiek nie ma, y to co mniema żeby miał będzie od niego odięto.

19. Y przyszli do niego matka y bracia iego: ale do niego przystąpić nie mogli, dla ciżby.

20. Y oznaymiono mu: Matka twa y bracia twoi stoią przed domem, chcąc cię widzieć.

21. Który odpowiedziawszy, rzekł do nich: Matka moia, y bracia moi, ci są którzy słowa Bożego słuchaią y czynią.

22. Y stało się dnia iednego: a on wstąpił w łódkę, y uczniowie iego, y rzekł do nich: Przeprawmy się za iezioro. Y odbili się.

23. A gdy się oni wieźli, usnął: y przyszła nawalność wiatru na iezioro y zaléwali się, y byli w niebespieczeństwie.

24. A przystąpiwszy, obudzili go, mówiąc: Mistrzu giniemy. A on wstawszy sfukał wiatr y nawalność wody, y przestała: y stała się pogoda.

25. Y rzékł im: Gdzież iest wiara wasza? którzy zlęknąwszy się, dziwowali się: mówiąc iedeu do drugiego: kto mniemasz iest ten, że y wiatróm, y morzu roskazuie, a słuchaią go?

26. Y wieźli się do krainy Gerazanów, która iest przeciw Galileiéy.

27. A gdy wystąpił na ziemię, zabieżał mu niektóry mąż co miał czarta iuż od dawnego czasu, y nie obłóczył się w odzienie, y nie mieszkał w domu, ale w grobiech.

28. Ten gdy uyźrzał Jezusa, upadł przed nim: y zawoławszy wielkim głosem, mówił: Co mnie y tobie iest Jezusie synu Boga Nawyższego? proszę cię nie męcz mię.

29. Abowiem roskazował duchowi nieczystemu aby wyszedł od człowieka, bo go od wiela czasów porywał, y wiązano go łańcuchami, y w pętach strzeżono, a związki potargawszy bywał zapędzon od czarta na pustynie.

15. *Dobrém a wyborném.* Dobrem, owszem wyborném, albo bardzo dobrém.—*W cierpliwości.* Wsparci stałą cierpliwością w nieszczęściu i oczekiwając lepszéj pomyślności.

16. *A żaden.* Patrz Mat. 5, 15.

17. *Albowiem nie masz tajemnéj.* Patrz Mat. 10, 26.

18. *A przetoż patrzcie jako słuchać macie.* Nauki mojéj; zwróćcie uwagę i starajcie się ją dobrze zrozumieć.—*Albowiem kto ma, będzie mu dano.* Patrz Mat. 13, 12.

19. *I przyszli do niego matka.* Patrz Mat. 12, 47.

20. *Bracia.* Krewni. — *Chcąc cię widzieć.* Chcący cię nawiedzić; przybywali zaś z Nazaretu. P. Wujka.

23. *Wieźli.* Patrz Mat. 8, 24.

25. *Wiara wasza.* Ufność, którą przejęci, z powodu mojéj obecności, bać się niepowinniście byli.—*Zlęknąwszy się.* Przeniknieni podziwieniem i uszanowaniem.

26. *Gerazanów.* Patrz Mat. 8, 28.

30. Interrogavit autem illum Jesus, dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit: Legio; quia intraverant daemonia multa in eum.

31. Et rogabant illum, ne imperaret illis, ut in abyssum irent.

32. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte; et rogabant eum, ut permitteret eis in illos ingredi. Et permisit illis.

33. Exierunt ergo daemonia ab homine, et intraverunt in porcos; et impetu abiit grex per praeceps in stagnum, et suffocatus est. *(Matt. 8, 32. Marc. 5, 13).*

34. Quod ut viderunt factum, qui pascebant, fugerunt, et nuntiaverunt in civitatem et in villas.

35. Exierunt autem videre, quod factum est, et venerunt ad Jesum, et invenerunt hominem sedentem, a quo daemonia exierant, vestitum ac sana mente ad pedes ejus; et timuerunt.

36. Nuntiaverunt autem illis et qui viderant, quomodo sanus factus esset a legione;

37. et rogaverunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum, ut discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens navim, reversus est.

38. Et rogabat illum vir, a quo daemonia exierant, ut cum eo esset. Dimisit autem eum Jesus, dicens:

39. Redi in domum tuam et narra, quanta tibi fecit Deus. Et abiit per universam civitatem, praedicans, quanta illi fecisset Jesus.

40. Factum est autem, cum rediisset Jesus, excepit illum turba; erant enim omnes exspectantes eum.

41. Et ecce, venit vir, cui nomen Jairus, et ipse princeps synagogae erat; et cecidit ad pedes Jesu, rogans eum, ut intraret in domum ejus, *(Matth. 9, 18. Marc. 5, 22).*

42. quia unica filia erat ei, fere annorum duodecim, et haec moriebatur. Et contigit, dum iret, a turbis comprimebatur.

43. Et mulier quaedam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quae in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari; *(Marc. 5, 26).*

44. accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus; et confestim stetit fluxus sanguinis ejus.

45. Et ait Jesus: Quis est, qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, et qui cum illo erant: Praeceptor, turbae te comprimunt, et affligunt, et dicis: Quis me tetigit?

46. Et dixit Jesus: Tetigit me aliquis: nam ego novi virtutem de me exiisse.

47. Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, et procidit ante pedes ejus, et ob quam causam tetigerit eum, indicavit coram omni populo, et quemadmodum confestim sanata sit.

30. Y pytał go Jezus, mówiąc: Jakoć imię? A on powiedział, Woysko: bo wiele czartów weszło było weń.

31. Y prosili go aby im nie roskazował iśdź do przepaści.

32. A było tam stado wiela wieprzów pasących się na górze: y prosili go, aby im w nie dopuścił wniśdź, y dopuścił im.

33. Wyszli tedy czarci od człowieka, y weszli w wieprze: y pędem wpadło stado z przykra w iezioro, y utonęło.

34. Co gdy uyźrzeli że się stało, którzy paśli uciekli: y dali znać do miasta y do wsi.

35. Y wyszli aby oglądali co się stało: a przyszli do Jezusa, y naleźli człowieka od którego wyszli czarci, siedzącego, ubranego, y z dobrą pamięcią u nóg iego y bali się.

36. Y powiedzieli im też ci którzy widzieli iako był uzdrowion od Woyska;

37. y prosiło go wszytko mnóstwo kraiu Gerazanów aby odszedł od nich: abowiem byli wielkim strachem zięci. A on wsiadszy w łódź, wrócił się.

38. Y prosił go mąż od którego wyszli byli czarci, aby był przy nim. Ale go Jezus odprawił, mówiąc:

39. Wróć się do domu twego, a powieday iakoć wielkie rzeczy Bóg uczynił. Y poszedł po wszytkim mieście, opowiedaiąc iak wielkie rzeczy uczynił mu Jezus.

40. Y stało się: gdy się wrócił Jezus, przyięła go rzesza: bo wszyscy go czekali.

41. A oto przyszedł mąż imieniem Jair: a ten był przełożonym bóżnice: y upadł do nóg Jezusosych, prosząc go aby wszedł w dóm iego:

42. iż miał córkę iedyną iakoby we dwanaście leciech, a ta umierała. Y przydało się, gdy szedł, rzesze go ściskały.

43. A niewiasta niektóra miała płynienie krwie od lat dwunaście, która wydała była na lékarze wszytką swą maiętność: a nie mogła bydź od żadnego uléczona;

44. przystąpiła z tyłu, y dotknęła się kraiu szaty iego: a natychmiast się zastanowiło płynienie krwie iéy.

45. Y rzékł Jezus: kto iest co się mnie dotknął? A gdy wszyscy przeli, rzékł Piotr, y ci którzy z nim byli: Mistrzu, rzesze cię ściskaią y tłoczą, a mówisz, kto się mnie dotknął?

46. A Jezus rzekł: Tknął się mnie ktoś: bo ia wiem że moc wyszła odemnie.

47. A widząc niewiasta, że się nie zataiła, drżąc przyszła, y przypadła do nóg iego: y dla któréy się go przyczyny dotknęła oznaymiła przede wszytkim ludem: y iako natychmiast uzdrowiona była.

30. *Wojsko.* Patrz Marka 5, 9.

31. *Do przepaści.* Do piekła.

41. *Mąż imieniem Jair.* Tę i następną historyą wytłumaczyliśmy Mat. 9, 18. i Mar. 5, 22.

45. *A gdy wszyscy przeli.* To jest, że umyślnie się nie dotykali; albowiem zkądinąd, dla ścisku, wielu się go dotykało, lubo bez rozmysłu. P. Wujka.

48. At ipse dixit ei: Filia, fides tua salvam te fecit: vade in pace. *(Marc. 5, 34).*

49. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagogae, dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum.

50. Jesus autem, audito hoc verbo, respondit patri puellae: Noli timere: crede tantum, et salva erit.

51. Et cum venisset domum, non permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum, et Jacobum, et Joannem, et patrem et matrem puellae.

52. Flebant autem omnes, et plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere, non est mortua puella, sed dormit.

53. Et deridebant eum, scientes, quod mortua esset.

54. Ipse autem tenens manum ejus clamavit, dicens: Puella, surge.

55. Et reversus est spiritus ejus, et surrexit continuo. Et jussit illi dari manducare.

56. Et stupuerunt parentes ejus, quibus praecepit, ne alicui dicerent, quod factum erat.

48. A on iéy powiedział: Córko, wiara twoia ciebie uzdrowiła: idź w pokoiu.

49. Gdy on iescze mówił, przyszedł niektóry do Arcybóżnika, powiadaiąc mu: Iż umarła córka twoia, nie trudź go.

50. A Jezus usłyszawszy to słowo, odpowiedział oycu dzieweczki: Nie bóy się, wierz iedno, a będzie zdrowa.

51. A wszedszy w dóm, nie dopuścił wniśdź nikomu z sobą, iedno Piotrowi, y Jakóbowi, y Janowi, a oycu y matce dzieweczki.

52. A płakali wszyscy, y żałowali iéy. Lecz on rzékł: Nie płaczcie: nie umarła dzieweczka, ale spi.

53. Y śmiali się z niego: wiedząc iż była umarła.

54. A on uiąwszy rękę iéy, zawołał mówiąc: Dzieweczko wstań.

55. Y wrócił się duch iey, y wnet wstała. Y roskazał aby iéy ieść dano.

56. Y zdumieli się rodzice iéy: którym roskazał aby nikomu nie powiedali co się stało.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 3. *Które mu służyły.* Był ten obyczaj u Żydów, że niewiasty z majętności swych, żywność i odzienie dawały swym nauczycielom, i chodziły za nimi: nagradzając dobrodziejstwy doczesnemi duchowne dobrodziejstwa, które od nich brały. Co iż mogło być zgorszeniem u poganów, przeto ś. Paweł tego prawa nie używał, jako sam wspomina. Hieron. in Mat. cap. 27. I Kor. 9, 5.

13. *Iż do czasu wierzą.* To przeciw heretykom, którzy mówią, iż wiary raz otrzymanéj nikt stracić nie może, albo że ten który wiarę stracił, nigdy jéj przedtém nie miał.

20. *Bracia twoi.* Ci bracia Pańscy nie bylić synowie Panny błogosławionéj, jako niezbożnie Helwidius bluźnił: ani byli synowie Józefowi z inszéj żony, jako drudzy obłędnie mniemali. Bo jako ś. Hieronim, Augustyn, i wiele innych twierdzą, nie tylko sama Panna Marya panieństwo była ślubiła, ale i Józef przez nię, i dla niéj, panieństwo zachował aby się Pan nasz narodził z małżeństwa panieńskiego. Ale bracia Pana Jezusowi (według zwyczaju Pisma ś.) nazwani są krewni i powinni jego: iż byli synmi, jedni Alpheusza i Maryi żony jego (a siostry nie rodzonéj Panny Maryi) matki Jakóba mniejszego i Józefa: a drudzy synmi Kleofasa brata Józefowego z Maryi żony jego, a siostry także nie rodzonéj Panny Maryi, matki Symona albo Symeona, który po Jakóbie mniejszym był Jerozolimskim biskupem. O czém Aegesippus apud Euseb: hist. lib. 3, c. 10, et 26. Hier. contra Helvi. cap. 9. Aug. ser. 14, de nativit. Domini. Mat. 10, 3. Mar. 3, 18. Jan. 19, 25.

21. *Matka moja i bracia.* Nie gardzić tu matką, ale uczy, powinowactwo duchowne przekładać nad krewność cielesną. Hilar. in 12, Mat.

45. *Rzekł Piotr i ci którzy z nim.* I to jasny znak osobliwego przywileju Piotrowego, że go tak często wspominają Ewangelistowie, jako wodza innych apostołów. Jako Mar. 1, 36, i 16, 7. Łuk. 9, 32. Dzieje 5, 29. I. Kor. 15, 5.

55. *Wrócił się duch jéj.* Wrócenie dusz w ciała tych które Pan Chrystus i jego apostołowie zmartwych wzbudzili (a zwłaszcza Łazarza cztery dni już w grobie leżącego) jaśnie pokazują przeciw odszczepieńcom iż na onym świecie, jest jakieś trzecie miejsce prócz piekła i nieba. Bo kto się do nieba albo do piekła raz dostanie, ten już ztamtąd pospolicie więcéj nie wychodzi.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O rozesłaniu Apostołów, rozmnożeniu chleba, przemienieniu Pańskiém, i t. d.

1. Convocatis autem duodecim Apostolis, dedit illis virtutem et potestatem super omnia daemonia, et ut languores curarent. *(Supr. 6, 13).*

2. Et misit illos praedicare regnum Dei, et sanare infirmos.

3. Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. *(Matth. 10, 9. Mar. 6, 8).*

1. A zezwawszy dwanaście Apostołów dał im moc y władzą na wszytkie czarty, a żeby uzdrawiali choroby.

2. Y posłał ie przepowiedać królestwo Boże, y uzdrawiać niemocne.

3. Y rzekł do nich: Nie bierzcież nic w drodze, ani laski, ani taistry, ani chleba, ani pieniędzy: ani po dwu sukien mieycie.

---

51. *Wniść.* Do izdebki, gdzie się znajdowała umarła dzieweczka.

54. *Zawołał.* Jakby z głębokiego snu budząc.

55. *Wrócił się duch jéj.* P. W.

R. 9.—1. *Zezwawszy.* To co następuje aż do w. 51, znajduje się u Mat. 10, 1, u Marka 3, 15, i 6, 7. — *Dał im moc i władzę.* P. W.

2. *Królestwo Boże.* Królestwo niebieskie, przyjście Messyasza, światło nauki ewangelicznéj.

4. Et in quamcumque domum intraveritis, ibi manete, et inde ne exeatis.

5. Et quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos. *(Act. 13, 51).*

6. Egressi autem circuibant per castella, evangelizantes et curantes ubique.

7. Audivit autem Herodes tetrarcha omnia, quae fiebant ab eo, et haesitabat eo quod diceretur a quibusdam: *(Matth. 14, 1).*

8. Quia Joannes surrexit a mortuis; a quibusdam vero: Quia Elias apparuit; ab aliis autem: Quia Propheta unus de antiquis surrexit.

9. Et ait Herodes: Joannem ego decollavi: quis est autem iste, de quo ego talia audio? Et quaerebat videre eum.

10. Et reversi Apostoli narraverunt illi, quaecumque fecerunt; et assumtis illis secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidae.

11. Quod cum cognovissent turbae, secutae sunt illum; et excepit eos, et loquebatur illis de regno Dei, et eos, qui cura indigebant, sanabat.

12. Dies autem coeperat declinare. Et accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbas, ut euntes in castella villasque, quae circa sunt, divertant, et inveniant escas, quia hic in loco deserto sumus. *(Matth. 14, 15. Marc. 6, 36).*

13. Ait autem ad illos: Vos date illis manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plus quam quinque panes, et duo pisces: nisi forte nos eamus, et emamus in omnem hanc turbam escas. *(Joan. 6, 9).*

14. Erant autem fere viri quinque millia. Ait autem ad discipulos suos: Facite illos discumbere per convivia quinquagenos.

15. Et ita fecerunt. Et discumbere fecerunt omnes.

16. Acceptis autem quinque panibus et duobus piscibus, respexit in coelum, et benedixit illis, et fregit, et distribuit discipulis suis, ut ponerent ante turbas.

17. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt. Et sublatum est, quod superfuit illis, fragmentorum cophini duodecim.

18. Et factum est, cum solus esset orans, erant cum illo et discipuli; et interrogavit illos, dicens: Quem me dicunt esse turbae? *(Matth. 16, 13).*

19. At illi responderunt, et dixerunt: Joannem Baptistam; alii autem Eliam; alii vero: Quia unus Propheta de prioribus surrexit.

20. Dixit autem illis: Vos autem, quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Christum Dei.

21. At ille increpans illos, praecepit, ne cui dicerent hoc,

22. dicens: Quia oportet Filium hominis multa

4. A do którego kolwiek domu wnidziecie, tam mieszkaycie, y ztamtąd nie wychodźcie.

5. A którzybykolwiek was nie przyięli: wyszedszy z miasta onego, y proch nóg waszych otrzasaycie na świadectwo przeciw im.

6. A wyszedszy chodzili po miasteczkach, opowiadaiac Ewanielią, a wszędzie uzdrawiaiac.

7. Y usłyszał Heród tetrarcha wszytko co się działo od niego: y wątpił przeto że niektórzy powiedali: iżby Jan zmartwychwstał:

8. a niektórzy zasię, iż się Eliasz ukazał: a drudzy też, iż prorok ieden z starych powstał.

9. Y mówił Heród: Jana iam ściął: A któż ten iest o którym ia takowe rzeczy słyszę? y starał się żeby go widział.

10. A wróciwszy się Apostołowie, powiedzieli mu cokolwiek czynili: y wziąwszy ie odszedł osobno na mieysce puste, które iest Bethsaidskie.

11. Czego dowiedziawszy się rzesze, szły za nim: y przyiął ie, y powiedział im o królestwie Bożym: a te którzy leczenia potrzebowali uzdrawiał.

12. A dzień począł był zchodzić. Y przystąpiwszy dwanaście, rzékli mu: Rozpuść rzesze, aby odszedszy do miasteczek y wsi które są w około, gospodami stali, y naléźli żywność: bośmy tu są na pustym mieyscu.

13. Y rzékł do nich: Daycie im wy ieść. A oni powiedzieli: Nie mamy więcéy tylko pięcioro chleba, a dwie rybie, chybabyśmy szli y kupili pokarmów na tę wszytkę rzeszą.

14. A było mężów około piąci tysięcy. Y rzékł do uczniów swoich: Posadźcie ie rzędami po piącidziesiąt.

15. Y uczynili tak: y posadzili wszytki.

16. A wziąwszy pięcioro chleba y dwie rybie, poyźrzał w niebo y błogosławił ie: y połamał, y rozdawał uczniom swoim, aby kładli przed rzeszą.

17. Y iedli wszyscy, y naiedli się. Y zebrano co im zbywało ułomków koszów dwanaście.

18. Y stało się: gdy był sam na modlitwie, byli z nim y uczniowie: y zapytał ich mówiąc: Kim mię powiedaią bydź rzesze?

19. A oni odpowiedzieli y rzékli: Janem chrzcicielem: drudzy też Eliaszem: a drudzy iż prorok ieden z pierwszych powstał.

20. Y rzékł im: A wy kim mię bydź powiedacie? Odpowiedziawszy Symon Piotr rzékł: Chrystusem Bożym.

21. A on im pogroziwszy, roskazał aby tego nikomu nie powiedali,

22. mówiąc: Iż potrzeba aby Syn człowieczy

---

4. *Ztamtąd nie wychodźcie.* Dla szukania innéj gospody. To samo w rozdziale następującym w. 7 jaśniéj tłumaczy, gdy mówi: *Nie przechadzajcie się z domu do domu.*

5. *A którzybykolwiek was nie przyjęli.* P. W.

7. *I usłyszał Herod.* Patrz Mat. 14, 1.

12. *Rozpuść rzesze.* Patrz Mat. 14, 15.

13. *Chybabyśmy.* Sposób mówienia, oznaczający niedorzeczność lub niemożność wypełnienia czegokolwiek.

16. *Błogosławił je.* Patrz Wujka.

18. *Kim mnie powiadają być rzesze.* Patrz Mat. 16, 13.

pati, et reprobari a senioribus, et principibus sacerdotum et Scribis, et occidi, et tertia die resurgere. *(Matth. 17, 21).*

23. Dicebat autem ad omnes: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me. *(Matth. 10, 38).*

24. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet illam. *(Infr. 17, 33).*

25. Quid enim proficit homo, si lucretur universum mundum, se autem ipsum perdat, et detrimentum sui faciat?

26. Nam qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius hominis erubescit, cum venerit in majestate sua et Patris, et sanctorum Angelorum. *(Matth. 10, 33. II. Tim. 2, 12).*

27. Dico autem vobis vere: Sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei. *(Matth. 16, 28).*

28. Factum est autem, post haec verba fere dies octo, et assumsit Petrum, et Jacobum et Joannem, et ascendit in montem, ut oraret. *(Matth. 17, 1. Marc. 9, 1).*

29. Et facta est, dum oraret, species vultus ejus altera; et vestitus ejus albus et refulgens.

30. Et ecce, duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyses et Elias,

31. visi in majestate, et dicebant excessum ejus, quem completurus erat in Jerusalem.

32. Petrus vero, et qui cum illo erant, gravati erant somno. Et evigilantes viderunt majestatem ejus, et duos viros, qui stabant cum illo.

33. Et factum est, cum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Praeceptor, bonum est, nos hic esse: et faciamus tria tabernacula, unum tibi, et unum Moysi, et unum Eliae; nesciens quid diceret.

34. Haec autem illo loquente, facta est nubes, et obumbravit eos: et timuerunt, intrantibus illis in nubem.

35. Et vox facta est de nube, dicens: Hic est Filius meus dilectus: ipsum audite. *(2. Petr. 1, 17).*

36. Et dum fieret vox, inventus est Jesus solus. Et ipsi tacuerunt, et nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his, quae viderant.

37. Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa.

38. Et ecce, vir de turba exclamavit, dicens: Magister, obsecro te respice in filium meum, quia unicus est mihi: *(Matth. 17, 14).*

39. et ecce spiritus apprehendit eum, et subito

wiele ciérpiał, a był wzgardzon od starszych, y od przednieyszych kapłanów y Doktorów, y aby był zabit, a trzeciego dnia powstał.

23. Y mówił do wszytkich: Jeśli kto chce za mną isdź, niech zaprzy samego siebie, a wezmie krzyż swóy na każdy dzień, y niech idzie zamną.

24. Bo ktoby chciał duszę swoię zachować, straci ią: Bo ktoby stracił duszę swą dla mnie: zachowa ią.

25. Abowiem co ma za pożyték człowiek, ieśliby zyskał wszytek świat, a samby siebie stracił, y sam na sobie szkodę podiął?

26. Bo ktoby się wstydził mnie y słów moich, tego się Syn człowieczy wstydzić będzie, kiedy przydzie w maiestacie swym, y Oycowskim, y świętych anyołów.

27. A powiadam wam prawdziwie, są niektórzy tu stoiący, którzy nie ukuszą śmierci, aż oglądaią królestwo Boże.

28. Y stało się po tych słowach, około ośmiu dni, y wziął Piotra, y Jakuba, y Jana, y wstąpił na górę aby się modlił.

29. A gdy się modlił, stał się inakszy kształt oblicza iego: y odzienie iego białe y świetne.

30. A oto dwa mężowie rozmawiali z nim: a byli Moyżesz y Eliasz,

31. widziani w maiestacie, y opowiedali iego zeszcie które wykonać miał w Jeruzalem.

32. A Piotr y ci co byli z nim, snem obciążeni byli. A ocuciwszy się, uyźrzeli maiestat iego, y dwu mężów którzy z nim stali.

33. Y stało się: gdy odchodzili od niego, rzékł Piotr do Jezusa: Mistrzu, dobrze nam tu bydź: y uczyńmy trzy przybytki: ieden tobie, a ieden Moyżeszowi, y ieden Eliaszowi: niewiedząc co mówił.

34. A gdy on to mówił, stał się obłok, y zasłonił ie: y bali się gdy wchodzili w obłok.

35. Y stał się głos z obłoku mówiący: Ten iest syn móy miły: iego słuchaycie.

36. A gdy się stał głos, nalezion iest sam Jezus. A oni milczeli: y we dni one nikomu nic nie powiedali z tego co widziéli.

37. Y stało się: nazaiutrz gdy oni zstępowali z góry, zabieżała mu rzesza wielka.

38. A oto mąż z rzesze zawołał, mówiąc: Nauczycielu, proszę cię, weyźrzy na syna mego: bo iedynego mam:

39. a oto duch go porywa, y natychmiast krzy-

23. *Na każdy dzień.* Kiedy tylko Bóg nań włoży, choćby i codziennie, co pobożnym często się zdarza.

26. *W majestacie swym.* W greckim *w chwale swojej.* — *I świętych aniołów.* Którzy także będą otoczeni chwałą, i będą przy Chrystusie dla podniesienia majestatu jego.

28. *I stało się.* Patrz Mat. r. 17, gdzieśmy tę historyą wytłumaczyli.

31. *Opowiadali jego zejście.* W grec. *wyjście.* Czyni się alluzia do wyprawy i wyjścia Mojżesza, wyprowadzającego lud z Egiptu. Sens jest: rozmawiali z Jezusem o przedsięwzięciu, które wkrótce w Jerozolimie miał dokonać, cierpiąc na krzyżu, umierając i rodzaj ludzki z niewoli grzechu i czarta oswobodzając na wolność synów Bożych.

33. *Nie wiedząc co mówił.* Niestosowne były życzenia Piotra, gdyż Chrystus na to przyszedł był, ażeby ponieść w Jerozolimie śmierć za zbawienie ludzi.

34. *Gdy wchodzili.* Gdy oni, to jest wszyscy obecni: Jezus, Mojżesz, Eliasz i sami uczniowie wchodzili w obłok, który nad nimi stanął, i ich ogarnął.

36. *Nalezion.* Od uczniów. — *We dni one.* Aż do zmartwychwstania Chrystusowego, tak jak im było przykazano.

38. *A oto mąż.* Patrz co powiedziano Mat. 17, 14.

clamat, et elidit, et dissipat eum cum spuma, et vix discedit dilanians eum.

40. Et rogavi discipulos tuos, ut ejicerent illum, et non potuerunt.

41. Respondens autem Jesus dixit: O generatio infidelis et perversa, usquequo ero apud vos, et patiar vos? Adduc huc filium tuum.

42. Et cum accederet, elisit illum daemonium, et dissipavit.

43. Et increpavit Jesus spiritum immundum, et sanavit puerum, et reddidit illum patri ejus.

44. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei; omnibusque mirantibus in omnibus, quae faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: Filius enim hominis futurum est, ut tradatur in manus hominum.

45. At illi ignorabant verbum istud, et erat velatum ante eos, ut non sentirent illud; et timebant eum interrogare de hoc verbo.

46. Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum major esset. *(Matth. 18, 1).*

47. At Jesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, et statuit illum secus se;

48. et ait illis: Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit, et quicumque me receperit, recipit eum, qui me misit. Nam qui minor est inter vos omnes, hic major est. *(Matth. 10, 40).*

49. Respondens autem Joannes dixit: Praeceptor, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem daemonia, et prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum. *(Marc. 9, 37).*

50. Et ait ad illum Jesus: Nolite prohibere: qui enim non est adversum vos, pro vobis est. *(Infr. 11, 23).*

51. Factum est autem, dum complerentur dies assumtionis ejus, et ipse faciem suam firmavit, ut iret in Jerusalem.

52. Et misit nuntios ante cospectum suum; et euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum, ut pararent illi.

53. Et non receperunt eum, quia facies ejus erat euntis in Jerusalem.

czy, y rostrąca, y rozdziera go z uślinieniem, a zaledwie odchodzi stargawszy go.

40. Y prosiłem uczniów twoich aby go wyrzucili, a nie mogli.

41. A Jezus odpowiedziawszy, rzekł: O narodzie niewierny y przewrotny, dokądże będę u was, y cierpieć was będę? Przywiedź tu syna twego.

42. A gdy przychodził, rostrącił go czart y rostargał.

43. Lecz Jezus sfukał ducha nieczystego, y uzdrowił dziecię: y oddał ie oycu iego.

44. Y zdumieli się wszyscy nad wielkością Bożą. A gdy się wszyscy dziwowali wszytkim rzeczóm, które czynił, rzekł do uczniów swoich: Kładźcież wy do serc waszych te powieści: abowiem stanie się że syn człowieczy będzie wydan w ręce ludzkie.

45. Lecz oni nie rozumieli tego słowa, y zakryte było przed nimi, że go nie poięli: y bali się pytać go o to słowo.

46. A weszła myśl w nie, ktoby z nich był więtszym.

47. A Jezus widząc myśli serca ich, wziął dzieciątko, y postawił ie podle siebie,

48. y rzekł im: ktobykolwiek przyiął to dzieciątko w imię moie, mnie przyimuie: a ktokolwiek mnie przyimuie, przyimuie tego który mię posłał. Abowiem kto iest mnieyszym między wszytkimi wami, ten iest więtszym.

49. A odpowiedziawszy Jan, rzekł: Mistrzu, widzieliśmy niektórego imieniem twym czarty wyrzucaiącego, y zabroniliśmy mu: abowiem nie naszladuie z nami.

50. Y rzekł do niego Jezus: Niezabraniaycie: bo kto nie iest przeciwko wam za wami iest.

51. Y stało się gdy się wypełniały dni wzięcia iego, a on utwierdził twarz swoię aby szedł do Jeruzalem.

52. Y posłał posły przed obliczem swoim: a idąc weszli do miasta Samarytańskiego, aby mu nagotowali.

53. Lecz go nieprzyięli, iż twarz iego była idącego do Jeruzalem.

---

44. *Kładźcież wy do serc.* Niech oni podziwiają i wysławiają cuda, wy zaś uczniowie moi z pilną uwagą rozważajcie to co wkrótce ma nastąpić, a co dla was jest potrzebniejsze do zrozumienia.—*Do serc.* W greckim jest, *do uszu*, lecz sens jest ten sam; oznacza się bowiem, że powinni uważnie słuchać i pilnie rozważać to co zaraz dodaje.

45. *Zakryte.. przed nimi.* Ukryte, tajemne, tak iż nie mogli rozumieć tego, co Chrystus mówił.— *Bali się pytać go.* Niedawno bowiem przedtém słyszeli jak Piotr strofowany był od Zbawiciela za to, że Jemu, opowiadającemu o swojéj męce, sprzeciwiał się; a więc nie ośmielali się pytać powodów i okoliczności męki i śmierci, ażeby czasem i oni nie byli strofowani. Albo też nie ośmielali się pytać, lękając się cokolwiek usłyszeć coby ich boleść powiększało, i woląc raczéj nie wiedzieć niż dowiadywać się o tém, co jest nieprzyjemném.

46. *Weszła.* P. Wujka i Mat. 18, 1.

49. *Widzieliśmy niektórego.* Patrz Marek 9, 37. P. Wujka.

51. *Gdy się wypełniły dni wzięcia jego.* W których miał być wzięty; w których miał powrócić do nieba, w których, jak powiada ś. Jan 13, 1, miał przejść *z tego świata do Ojca.* — *Utwierdził twarz swoję.* Oznacza się że Chrystus całą zewnętrzną postawą okazywał, iż z pewnego i nieodwołalnego postanowienia ma iść do Jerozolimy. P. Wujka.

52. *Posłał posły.* Zdaje się że to byli Jakób i Jan, ponieważ oni sami tylko w w. 54 wspominają się, iż rozgniewani pytali Chrystusa, czy zezwoli na to aby ogień spadł z nieba na Samarytanów. Zapewne posłani byli uczniowie dla przygotowania koniecznych rzeczy, i może dla tego, iżby ich zaprawiać i przygotować do znoszenia krzywd i odmów.

53. *Iż twarz jego była idącego do Jeruzalem.* Widzieli Samarytanie, iż Chrystus i ci co za nim postępowali, szli na nabożeństwo do Jerozolimy (najprawdo-

54. Cum vidissent autem discipuli ejus Jacobus et Joannes, dixerunt: Domine, vis, dicimus, ut ignis descendat de coelo, et consumat illos? *(4. Reg. 1, 10).*

55. Et conversus increpavit illos, dicens: Nescitis, cujus spiritus estis.

56. Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare. Et abierunt in aliud castellum. *(Joan. 3, 17.—12, 47).*

57. Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar te, quocumque ieris.

58. Dixit illi Jesus: Vulpes foveas habent, et volucres coeli nidos: Filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet. *(Matth. 8, 20).*

59. Ait autem ad alterum: Sequere me. Ille autem dixit: Domine, permitte mihi primum ire, et sepelire patrem meum.

60. Dixitque ei Jesus: Sine, ut mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, et annuntia regnum Dei.

61. Et ait alter: Sequar te, Domine, sed permitte mihi primum renuntiare his, quae domi sunt.

62. Ait ad illum Jesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei.

54. A widząc uczniowie iego Jakub y Jan, rzekli: Panie, chcesz rzeczemy, aby ogień zstąpił z nieba y spalił ie.

55. A obróciwszy się sfukał ie, mówiąc: Niewiécie czyiego ducha iesteście.

56. Syn człowieczy nie przyszedł dusze tracić, ale zachowywać. Y szli do drugiego miasteczka.

57. Y przydało się, gdy oni szli w drodze rzékł niektóry do niego: Póydę za tobą gdzie iedno póydziesz.

58. Rzékł mu Jezus: Liszki maią iamy, a ptacy niebiescy gniazda: Lecz syn człowieczy nie ma gdzie skłonić głowy.

59. Y rzékł do drugiego: Pódź za mną. A on rzékł: Panie, dopuść mi piérwéy isdź y pogrześć oyca mego.

60. A Jezus mu rzékł: Niechay umarli grzebią swe umarłe: a ty idź a opowiaday królestwo Boże.

61. Y rzékł drugi: Póydę za tobą Panie, ale mi piérwéy dopuść rozprawić te rzeczy które są doma.

62. Rzékł do niego Jezus: żaden który rękę swą przyłożył do pługa, a ogląda się nazad, nie iest sposobny do królestwa Bożego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 9. w. 1. *Dał im moc i władzę.* Rozkazować czartom, i chorobom tak dusznym jako i cielesnym, jest rzecz natury Bogu samemu własna; ale z daru Bożego bywa użyczana i ludziom, jako i grzechów odpuszczenie. Mat. 9, 8.

5. *A którzybykolwiek was nie przyjęli.* Wielki grzech, nie przyjmować prawdziwych kaznodziejów; albo je wyganiać.

16. *Błogosławił je.* Tu widzimy iż Pan Chrystus nie tylko Bogu dziękował, ale też chleb i ryby przeżegnał, i błogosławił. Patrz przypisku Mar. 8, 7.

17. *I najedli się.* Dziwna opatrzność Pańska nad tymi, którzy Pana Chrystusa na puszczą, na wywołanie, i do więzienia naśladują.

41. *O narodzie niewierny.* Niedowiarstwo przeszkadza skutkom exorcyzmów, i innych cudownych darów kościelnych.

46. *Weszła myśl w nie.* Chciwość przełożeństwa jest krewkość człowiecza czasem i w dobrych ludziach. Naprzeciw której uczy Pan pokory: ale przełożeństwa i zwierzchności nie zakazuje.

49. *Nie naśladuje z nami.* Niektórzy nic prawie Chrystusa nie naśladują w żywocie i w naucc. Od których jednak pożytek duchowny brać możemy, kiedy dobrze uczą, chociaby nie szczerze dla czci i chwały Bożéj to czynili. Phil. 1, 15. Mat. 23, 2.

51. *A on utwierdził twarz swoję.* To jest, statecznie wziął przed się: pokazując to i zwierzchnią postawą.

53. *Twarz jego była idącego.* Samarytanowie bylić odszczepieńcy od Żydów, i mieli kościół heretycki na górze Garyzim umyślnie dla tego, aby odwabiali ludzie od kościoła Bożego, który był w Jeruzalem: gdzie tylko była prawdziwa chwała i służba Boża. I przetoż nie radzi przyjmowali do gospody naszego Zbawiciela, że widzieli, iż on często przebywał w Jeruzalem, a nigdy nie bywał w ich kościele. II. Mach. 6, a. 2.

55. *Zfukał je.* Nie zabraniać Pan sprawiedliwości, ani srogiego karania złych ludzi, ani gani uczynku Hepodobniéj bowiem, że wtedy Wielkanoc zbliżała się, lub inne jakie święto); a więc przez nienawiść do religii, którą brzydzili się, nie przyjęli Chrystusa. P. Wujka.

54. *Aby ogień zstąpił.* Na ukaranie krzywdy wyrządzonéj przez Samarytanów. W greckim i Syryjskim dodano: *Jako i Eliasz uczynił.*

55. *Niewiecie czyjego ducha jesteście.* Nie wiecie że trzeba być innego ducha niż był Eliasz. Eliasz bowiem postępował w duchu srogości i sprawiedliwości; tak bowiem wypadało postępować z ludem owego wieku, stanu i położenia niewolniczego. Wy zaś, którzy jesteście pod Ewangelią i pod prawem synów Bożych, powinniście się rządzić duchem łagodniejszym i naśladować mnie, który jestem cichy i pokornego serca. P. Wujka.

56. *Dusze tracić.* Życie wydzierać.— *Zachowywać.* Otwierając wstęp do wiecznego zbawienia.

57. *Póydę za tobą.* To wytłumaczyliśmy Mat. 8, 19.

Patrz Wujka.

60. *Opowiadaj królestwo Boże.* Odrzuciwszy wszystkie zawady, do tego się przygotuj, ażebyś ogłaszał i przepowiadał Ewangelią innym.

61. *Rozprawić te rzeczy, które są doma.* Sens jest: albo zrzec się dóbr moich i względem nich się rozporządzić; albo pożegnać domowników moich; pierwsze tłumaczenie zdaje się prawdziwsze.

62. *Żaden który rękę swą przyłożył do pługa.* Przenośnia wzięta od rolników; którzy trzymają za rękojeść pługa a oczy mają zwrócone na brózdę ażeby pług szedł równo, i nie może być dobrym rolnikiem, kto orząc wstecz się ogląda. Znaczy, że nikt nie jest dobrym sługą Ewangelii i Kościoła, kto nie jest tak usposobionym, ażeby potém, jak się ujmie rolnictwa duchownego, nic nie miał takiego, coby go od téj pracy odrywało.—*Królestwa.* Do opowiadania Ewangelii.

liaszowego, ani postępków Kościelnych, które heretyki choć na gardle karzą. Ale pokazuje, iż nic takowego dziać się niema przeto, aby się kto własnéj krzywdy pomścił: ani bez rozsądku, i chęci zbawienia i polepszenia tych, które karzą dla przykładu innych. Przetoż i Piotr ś. użył mocy swojéj nad Ananiaszem i Saphirą, skarawszy obudwu nagłą śmiercią, iż trochę pieniędzy ujęli Kościołowi. Dzieje 5, 5.

58. *Liszki mają jamy.* Ten dla doczesnych pożytków chciał Pana Jezusa naśladować: i przetoż odprawion.

62. *A ogląda się nazad* Niebezpieczna jest pokusa, wszystko utraciwszy albo opuściwszy dla wiary albo dla miłości Pana Chrystusowéj, oglądać się zasię na nędzne dostatki tego świata: albo czystość poślubiwszy, myślić o małżeństwie: albo wstąpiwszy do zakonu, obracać się na wstecz. Co dziś wszystko u heretyków wolno. I Tim. 5, 12.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O wybraniu siedmdziesięciu dwóch uczniów, miłosiernym Samarytaninie, Marcie i Maryi, i t. d.

1. Post haec autem designavit Dominus et alios septuaginta duos, et misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem et locum, quo erat ipse venturus.

2. Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. *(Matth. 9, 37).*

3. Ite, ecce, ego mitto vos sicut agnos inter lupos. *(Matth. 10, 16).*

4. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, et neminem per viam salutaveritis. *(Supr. 9, 3. IV. Reg. 4, 29).*

5. In quamcumque domum intraveritis, primum dicite: Pax huic domui:

6. et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos revertetur.

7. In eadem autem domo manete edentes et bibentes, quae apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. *(Deut. 24, 14. Matth. 10, 10. I. Tim. 5, 18).*

8. Et in quamcumque civitatem intraveritis, et susceperint vos, manducate, quae apponuntur vobis,

9. et curate infirmos, qui in illa sunt, et dicite illis: Appropinquavit in vos regnum Dei.

1. A potym naznaczył Pan y drugich siedmidziesiąt y dwu: y rozesłał ie po dwu przed sobą do wszytkich miast, y mieysca, kędy sam przyśdź miał.

2. Y mówił im: Żniwoć iście wielkie: ale robotników mało. Proścież tedy Pana żniwa, aby wysłał robotniki na żniwo swoie.

3. Idźcież: oto ia was posyłam iako baranki między wilki.

4. Nie noścież mieszka, ani taistry, ani bótów: a żadnego w drodze nie pozdrawiaycie.

5. Do któregokolwiek domu wnidziecie, naprzód mówcie: Pokóy temu domowi:

6. a ieśliby tam był syn pokoiu, odpoczynie na nim pokóy wasz: a ieśli nie, wróci się do was.

7. A w tymże domu mieszkaycie, iedząc y piiąc to co u nich iest: abowiem godzien iest robotnik zapłaty swéy. Nie przechadzaycie się z domu do domu.

8. A do któregokolwiek miasta wnidziecie, a przyimą was, iedzcie co przed was położą,

9. y uzdrawiaycie niemocne którzy w nim są, a powiedaycie im: Przybliżyło się do was królestwo Boże.

R. 10.— 1. *Potém.* Gdy z Galilei Chrystus przyszedł do Judei, jak było powiedziano w rozdziale pop. w. 51. — *Naznaczył.* Wybrał. — *Siedmdziesiąt i dwu.* W grec. jest siedmdziesięciu, a dwaj opuszczają się, dla tego żeby liczba była okrągła: tak samo mówimy zwykle siedmdziesięciu tłumaczy, chociaż w rzeczy samėj było ich siedmdziesięciu dwóch. Uczyniony zaś był ten wybor na sposób, jakim Mojżesz na rozkaz Boży wybrał siedmdziesięciu dwóch starców na sędziów, Num. r. 11, w. 16 i 17; i chociaż tam się mówi o siedmdziesięciu, z wierszu jednak 26 tegoż rozdziału widać, że ich było siedmdziesięciu dwóch.— *Po dwu.* Kazał iść po dwu, ażeby byli świadkami wzajemnych czynów, żeby pomocą, radą i pociechą wspierać siebie wzajemnie mogli, i żeby dać mogli mocniejsze świadectwo prawdzie, obaj zgadzając się na jedno.—*Kędy sam przyjść miał.* Ażeby drogę Zbawicielowi gotowali, jak o Janie było powiedziano. P. Wujka.

2. *Żniwoć iście wielkie.* Mnóstwo jest ludu zdolnego do przyjęcia słowa i wydania owocu, byleby tylko znajdowali się pilni uprawiacze. — *Robotników.* Opowiadaczy ewangelicznych.

3. *Oto ja was posyłam.* Patrz Mat. 10, 16.

4. *Żadnego w drodze nie pozdrawiajcie.* Nie zabrania używać zwykłych znaków czci i grzeczności, jakie zwykle się okazują mimo przechodzącym, czy to słowem czy czynem, lecz zabrania rozmów i odwiedzin długich, któreby mogły nieużytecznie zatrzymywać w podróży. Zastosował to Zbawiciel do słów Elizeusza, który mówił do Giezego, IV. Król. 4, 29: *Jeźli cię człowiek potka, nie pozdrawiaj go: i jeźli cię kto pozdrowi, nie odpowiadaj mu.*

5. *Wnijdziecie.* Na gospodę.— *Pokój temu domowi.* Patrz Mat. 10, 12.

6. *Syn pokoju.* Godzien pokoju; tak synem śmierci II. Król. 12, 5, nazywa się ten, kto śmierci godzien jest.—*Odpoczynie.* Przyjdzie.—*Wróci się do was.* Dla was jednak nie będzie bezkorzystne to pozdrowienie, ani próżną będzie praca wasza, ani też utracicie nagrody swéj; wynagrodzi się bowiem wam za waszą miłość, życzliwość i pracę.

7. *A w tymże domu.* Do którego raz przyjęci zostaliście.— *Mieszkajcie.* To jest *póki nie wynidziecie*, jak ma Mat. 10, 11; patrz co tam powiedziano.— *Jedząc i pijąc.* Otrzymując od nich materyalne wspomożenie; nic bowiem nie jest wielkiego, jak powiada ś. Paweł I. Kor. 9, 11: *Jeźli my wam duchowneśmy rzeczy siali,... jeźlibyśmy wasze cielesne żęli.— To, co u nich jest.* Tym się zadawalając, co gospodarz poda.— *Albowiem godzien jest robotnik.* Nie mówi tu Chrystus, jakoby nagrodą tych, którzy Ewangelią opowiadają, miał być pokarm: jakby wartość pokarmu mogła odpowiedzieć zasłudze i ważności urzędu, lecz tylko to, że opowiadaczom Ewangelii słuchacze powinni dostarczać pożywienia.— *Nie przechadzajcie się.* Jest to samo co wprzód był powiedział: *w tymże domu mieszkajcie.*

8. *Co przed wami położą.* Na tym przestając i nieżądając nic wykwintniejszego.

9. *I uzdrawiajcie.* Patrz Mat. 10, 7.

10. In quamcumque autem civitatem intraveritis, et non susceperint vos, exeuntes in plateas ejus, dicite:

11. Etiam pulverem, qui adhaesit nobis de civitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote: Quia appropinquavit regnum Dei. *(Act. 13, 51)*.

12. Dico vobis: Quia Sodomis in die illa remissius erit, quam illi civitati.

13. Vae tibi, Corozain, vae tibi, Bethsaida, quia si in Tyro et Sidone factae fuissent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et cinere sedentes poeniterent. *(Matth. 11, 21)*.

14. Verumtamen Tyro et Sidoni remissius erit in judicio, quam vobis.

15. Et tu Capharnaum, usque ad coelum exaltata, usque ad infernum demergeris.

16. Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum, qui misit me. *(Matth. 10, 40)*.

17. Reversi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine, etiam daemonia subjiciuntur nobis in nomine tuo.

18. Et ait illis: Videbam satanam sicut fulgur de coelo cadentem.

19. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebit.

20. Verumtamen, in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subjiciuntur: gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in coelis.

10. A do któregokolwiek miasta wnidziecie, a nie przyiętoby was, wyszedszy na ulice iego, mówcie:

11. Y proch który przylgnął do nas z miasta waszego, ociéramy na was: wszakóż to wiédzcie żeć się przybliżyło królestwo Boże.

12. Powiadamci wam: że Sodomie w on dzień lżéy będzie niźli miastu onemu.

13. Biada tobie Korozain, biada tobie Bethsaido: abowiem gdyby w Tyrze y Sydonie cuda czynione były iakie się w was działy: dawnoby siedząc w włosiennicy y w popiele pokutowali.

14. Wszakże Tyrowi y Sydonowi lżéy będzie na sądzie, niźli wam.

15. Y ty Kapharnaum, aż do nieba wyniesione, aż do piekła będziesz pogrążone.

16. Kto was słucha, mnie słucha: a kto wami gardzi, mną gardzi. A kto mną gardzi, gardzi onym który mię posłał.

17. Y wrócili się siedmdziesiąt y dwa z weselem, mówiąc: Panie, y czartowieć się nam poddaią w imię twoie.

18. Y rzekł im: Widziałem szatana iako błyskawicę z nieba spadaiącego.

19. Oto dałem wam moc deptać po wężach y niedźwiadkach, y po wszytkiéy mocy nieprzyiacielowéy: a nic was nie uszkodzi.

20. Wszakóż się z tego nie weselcie, iż się wam duchowie poddaią: ale się weselcie że imiona wasze napisane są w niebiesiech.

---

11. *Wszakoż to wiedzcie.* Czy zechcecie uwierzyć czy nie, my jednak chcemy wam oznajmić królestwo Boże i Messyasza przyszłego sędziego waszego.

12. *Że Sodomie.* Patrz Mat. 10, 15. P. Wujka.

16. *Mnie słucha.* Wy bowiem jesteście posłańcami moimi i tłumaczami mojéj woli, jako ja Boga; dla tego, kto mną gardzi, gardzi tym, który mnie posłał. Patrz Wujka.

17. *Wrócili się.* Dokonawszy swego poselstwa.— *I czartowieć.* Ten cud przed innemi wspominają, albo dla tego że myślili, iż na wyrzucenie czartów, jako stworzeń duchownych większa potrzebna jest potęga, niż na uzdrowienie choroby; jakby rzekli: nie tylko rzeczy łatwiejsze robimy, ale też i trudniejsze, tak że nawet czarty wypędzaliśmy; albo dla tego, że Chrystus względem wyrzucania czartów nie dał był im wyraźnéj władzy. I rzeczywiście wyżéj w w. 9, nic innego nie był wyrzekł, jedno: *uzdrawiajcie niemocne;* lecz ponieważ łatwo wnosić mogli z zamiaru Chrystusa, że i im godziło się to czynić co apostołowie wykonywali przy sprawowaniu swego poselstwa, ośmielili się to samo czynić, i pożądany skutek nastąpił.

18. *Widziałem.* Wzrokiem ducha, jasno i pewno, przedtém jeszcze nim na świat przyszedłszy stałem się człowiekiem, a tém bardziéj przedtém niż was wysłałem.—*Szatana.* I innych złych aniołów jego towarzyszy.—*Jako błyskawicę.* Która spada z nieba nagle, gwałtownie i szybko.—*Z nieba spadającego.* Że szatan spada z nieba, znaczy iż zostaje pozbawionym czci i wysokości dostojeństwa, jakie dzierżył przed przyjściem Chrystusa, mianowicie zaś, iż od wielu jako Bóg był czczony; jakby rzekł: widziałem spadającego ze szczytu wysokości, ze stolicy potęgi swojéj. Myśl więc całego tego wierszu jest następująca: nic mnie nowego nieopowiadacie; albowiem nie tylko wtedy, gdy was wysyłałem na opowiadanie, lecz jeszcze wtedy, gdy na ten świat wchodziłem, widziałem szatana z nieba potęgi swéj spadającego. P. Wujka.

19. *Po wężach i niedźwiadkach.* Jedni to rozumieją o czartach, inni zaś o rzeczywistych wężach i niedźwiadkach; według tego (Marka 16, 18): *Węże będą brać i choćby co śmiertelnego pili, szkodzić im nie będzie.* Za przykład może posłużyć ś. Paweł, Dzieje Ap. r. 28, w. 3 i 5, który ukąszony od zmii żadnego szwanku nie poniosł.—*Nieprzyjacielowéj.* Czarta.

20. *Z tego nie weselcie.* Chociaż to jest rzadki i wielki dar i wielka władza, nie z tego jednak szczególniéj cieszcie się; są jeszcze bowiem większe dary, z których posiadania daleko więcéj radować się należy.—*Że imiona wasze napisane są w niebiesiech. W księgach żywota,* jak powiedziano w Objaw. 21, 28, w których są imiona ludzi, do wiecznéj szczęśliwości przeznaczonych. Lecz ponieważ nie zwykł Bóg tak łatwo objawiać ludziom zostającym jeszcze na tym świecie, czy są sprawiedliwi, lub czy są z liczby wybranych; i ponieważ siedmiu dyakonów, jak jest mniemanie, byli zaliczeni w liczbie siedmdziesięciu dwóch uczniów, a jednak jeden z nich Mikołaj uważa się za herezyarchę Nikolaitów, i ponieważ jeden z dwunastu apostołów został odrzuconym; przeto nic nie byłoby dziwnego, jeśliby który z siedmdziesięciu dwóch uczniów nie dostąpił wiecznéj chwały. Ztąd niektórzy tak wykładają to miejsce: że Chrystus napominał uczniów swoich ażeby się nie tyle cieszyli z władzy czynienia cudów, jak raczéj z tego, iż oni w takim stanie i położeniu się znajdują, że mogą ufać, iż jak zostali wezwani tak też są i wybrani; pierwsza bowiem radość zwykła rodzić nadętość i pychę, ta zaś ostatnia pobudza do wdzięczności i troskliwości w pracy. Albo zapisani byli w księdze żywota względnie do obecnéj sprawiedliwości, ponieważ w tym czasie zostawali w stanie łaski.

21. In ipsa hora exultavit Spiritu sancto, et dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine coeli et terrae, quod abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Etiam, Pater, quoniam sic placuit ante te. *(Matth. 11, 25).*

22. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo scit, quis sit Filius, nisi Pater, et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.

23. Et conversus ad discipulos suos, dixit: Beati oculi, qui vident, quae vos videtis. *(Matth. 13, 16).*

24. Dico enim vobis: Quod multi prophetae et reges voluerunt videre, quae vos videtis, et non viderunt: et audire, quae auditis, et non audierunt.

25. Et ecce, quidam legisperitus surrexit tentans illum, et dicens: Magister, quid faciendo vitam aeternam possidebo? *(Matth. 22, 34).*

26. At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? quomodo legis?

27. Ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua: et proximum tuum sicut teipsum. *(Deut. 6, 5).*

28. Dixitque illi: Recte respondisti: hoc fac, et vives. *(Rom. 10, 5).*

29. Ille autem volens justificare seipsum, dixit ad Jesum: Et quis est meus proximus?

30. Suscipiens autem Jesus, dixit: Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis abierunt, semivivo relicto.

31. Accidit autem, ut sacerdos quidam descenderet eadem via, et viso illo, praeterivit.

32. Similiter et Levita, cum esset secus locum, et videret eum, pertransiit.

33. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum, et videns eum, misericordia motus est.

34. Et appropians alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum, et imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum, et curam ejus egit.

21. Onéyże godziny rozradował się Duchem świętym y rzékł: Wyznawam tobie Oycze, Panie nieba y ziemie, iżeś to zakrył od mądrych y rozumnych, a obiawiłeś to malutkim. Tak Oycze: iż się tak upodobało przed tobą.

22. Wszytko mnie iest podano od Oyca mego. A żaden nie wié kto iest Syn, iedno Ociec: y kto iest Ociec, iedno Syn, a komuby chciał Syn obiawić.

23. A obróciwszy się do uczniów swoich, rzékł: Błogosławione oczy które widzą co wy widzicie.

24. Bo powiadam wam, iż wiele proroków y królów żądali widzieć co wy widzicie, a nie widzieli: y słyszeć co słyszycie, a nie słyszeli.

25. A oto niektóry biegły w zakonie powstał, kusząc go, a mówiąc: Nauczycielu, co czyniąc dostąpię żywota wiecznego?

26. A on rzékł do niego: W zakonie co napisano? iako czytasz?

27. On odpowiedziawszy rzékł: Będziesz miłował Pana Boga twego ze wszytkiego serca twego y ze wszytkiéy dusze twoiéy, y ze wszytkich sił twoich, y ze wszytkiéy myśli twoiéy, a bliźniego twego iako samego siebie.

28. Y rzékł mu: Dobrześ odpowiedział: toż czyń, a będziesz żył.

29. A on chcąc się sam usprawiedliwić, rzékł do Jezusa: A któż iest móy bliźni?

30. A przyiąwszy Jezus, rzékł: Człowiek niektóry zstępował z Jeruzalem do Jerycha, y wpadł między zbóyce: którzy go téż złupili, y rany zadawszy odeszli, na poły umarłego zostawiwszy.

31. Y przydało się że niektóry kapłan zstępował tąż drogą: a uyźrzawszy go minął.

32. Także y Lewit, będąc podle mieysca, y widząc go minął.

33. A Samarytan niektóry iadąc, przyszedł wedle niego: y uyźrzawszy go, miłosierdziem wzruszony iest.

34. A przybliżywszy się zawiązał rany iego, nalawszy oliwy y wina: a włożywszy go na bydlę swoie, prowadził do gospody, y miał pieczą o nim.

21. *Duchem świętym.* Którym, według czowieczeństwa, był napełniony.—*Wyznawam.* Patrz Mat. 11, 25. —*Objawiłeś to malutkim.* Patrz Wujka.

23. *Błogosławione oczy.* Patrz Mat. 13, 16.

25. *Powstał.* Zapewne potém, kiedy siedząc słuchał był Chrystusa nauczającego w synagodze.—*Kusząc go.* Chcąc doświadczyć, czy nie powie czegoś, coby niezgodne było z prawem.

26. *W zakonie.* Mojżeszowym. — *Co napisano?* Co szczególniéj nakazuje prawo Mojżeszowe?

27. *Ze wszystkiego serca.* To co się tu mówi: ze wszystkiego serca, duszy, sił, i t. d. zdaje się jedno i to samo oznaczać, lecz używa się wiele wyrażeń dla mocniejszego wrażenia tegoż przedmiotu.

28. *A będziesz żył.* Życiem wiecznem, którego dostąpisz. Patrz Wujka.

29. *Chcąc się sam usprawiedliwić.* Okazać się sprawiedliwym i troskliwym o zbawienie; chcąc wiedzieć ktoby był bliźnim, iżby go, według przepisu prawa, mógł miłować jako siebie samego.

30. *Przyjąwszy.* To jest nawzajem odpowiadając.—*Człowiek niektóry.* Rodem Żyd czyli Izraelita. Najprawdopodobniéj że się ta przypowieść nie przytacza jako rzecz zmyślona tylko dla nauki, lecz jako fakt i prawdziwa historya. P. Wujka.

31. *Minął.* Nie udzieliwszy żadnéj pomocy potrzebującemu.

32. *Także i Lewit.* Sługa tak samo ołtarza jak i kapłan, niższego jednak stopnia, wszyscy bowiem kapłani pochodzili z rodu Aaronowego.—*Będąc podle miejsca i widząc go.* W grec. *gdy przyszedł był i ujrzał go.* Jaki kapłan, taki lewita; młodszy postępuje za przykładem starszego.

33. *A Samarytan niektóry.* Obcy narodowością i pochodzeniem, i przeto żydom nienawistny.

34. *Nalawszy oliwy i wina.* Które wziął był z sobą na drogę. Na prędce w niedostatku lepszego lekarstwa, tego używa, niebezkorzystnie jednak, wino bowiem oczyszcza rany, a oliwa goi.—*Na bydlę.* Na którém sam jechał.—*Miał pieczę o nim.* Opatrując go, i nie szczędząc wydatku, ani pracy.

35. Et altera die protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait: Curam illius habe, et quodcumque supererogaveris, ego, cum rediero, reddam tibi.

36. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones?

37. At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Jesus: Vade, et tu fac similiter.

38. Factum est autem, dum irent, et ipse intravit in quoddam castellum; et mulier quaedam, Martha nomine, excepit illum in domum suam; *(Joan. 11, 1).*

39. et huic erat soror nomine Maria, quae etiam, sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius.

40. Martha autem satagebat circa frequens ministerium; quae stetit, et ait: Domine, non est tibi curae, quod soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, ut me adjuvet.

41. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima.

42. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quae non auferetur ab ea. *(Matth. 6, 20).*

35. A nazaiutrz, wyiął dwa grosza y dał gospodarzowi, y rzékł: Miéy staranie o nim, a cokolwiek nad zwysz wydasz, ia gdy się wrócę oddam tobie.

36. Któryż z tych trzech zda się tobie bliźnim bydź onemu co wpadł między zboyce?

37. A on rzekł: Który uczynił miłosierdzie nad nim. Y rzékł mu Jezus: Idźże, y ty uczyń także.

38. Y stało się gdy szli, a on wszedł do nieiakiego miasteczka: a niewiasta niektóra imieniem Martha, przyięła go do domu swego;

39. a ta miała siostrę imieniem Maryą: która téż siedząc u nóg Pańskich słuchała słowa iego

40. Ale Martha pieczołowała się około rozmaitéy posługi. Która stanęła y rzekła: Panie, niedbasz ty iż siostra moia opuściła mię żebym sama posługowała? Rzeczże iéy tedy, aby mi pomogła.

41. A odpowiadaiąc rzékł iéy Pan: Martho, Martho, trosczesz się, y frasuiesz około bardzo wiela.

42. Ale iednego potrzeba. Marya nalepszą cząstkę obrała, która od niéy odięta nie będzie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 10. w. 1. *Potém naznaczył Pan i drugich siedmdziesiąt.* Jako biskupi nastąpili na miejsce apostołów, tak inni kapłani na miejsce tych siedmdziesiąt uczniów Chrystusowych. Beda.

12. *Sodomie lżéj będzie.* Różność mąk i potępienia w piekle, wedle różności zasług. Aug. lib. 5, cap. 5, contra Julianum.

13. *Siedząc w włosienicy.* Prawdziwa pokuta jest, nie tylko nowy żywot, ale i dosyć uczynienie, albo utrapienie ciała za przeszłe grzechy.

16. *Kto wami gardzi.* Jednaki grzech jest gardzić kapłany i sługami Pana Chrystusowymi w kościele powszechnym, jako i samym Chrystusem: Zaprzeć się nauki tak onych jako i tego.

18. *Widziałem szatana.* Jeślić Chrystus patrzał kiedy szatan spadał: tedyć był naonczas, gdy szatan z nieba spadał, przed stworzeniem świata.

21. *Objawiłeś to malutkim.* Tego miejsca nie tak masz rozumieć, żeby wnet każdy prostak miał o sobie trzymać, iż mu Bóg objawił wszystkę prawdę, i dla tego wzgardzać porządne kaznodzieje, i nauczyciele, i nie chcieć się od nich uczyć: jako to jest w obyczaju wszystkim heretykom. Ale ci malutcy, sąć pokorni i posłuszni synowie Kościoła powszechnego, którym Bóg objawia najwyższe tajemnice wiary, o najświętszéj Trójcy, o bóstwie Syna Bożego i Ducha ś. o obecności Pana Chrystusowéj w ś. Sakramencie, i inne podobne: których pyszni a w oczach swych mądrzy heretycy pojąć nie mogą.

---

35. *Cokolwiek nadto wydasz.* P. Wujka.

36. *Bliźnim być.* Wykonał powinność względem bliźniego.

37. *Który uczynił miłosierdzie nad nim.* Sądził zapewne doktor zakonny że tylko przyjaciele i dobroczyńcy są bliźnimi.—*Idźże i ty uczyń także.* Jak przypowieść tak i jéj zakończenie wskazuje nam, kto jest bliźnim naszym, i naucza że każdy człowiek, czy rodak czy cudzoziemiec, przyjaciel czy nieprzyjaciel, tém imieniem bliźniego powinien się nazywać. Oprócz tego, to zakończenie *idźże i ty uczyń także*, to wszystko oznacza; tak bowiem ma się tłumaczyć: dobrześ powiedział; Samarytanin nieprzyjaciel Izraelitów jest bliźnim Izraelity nieprzyjaciela. Idź więc i ty czyń podobnie, czyń co uczynił Samarytanin, nieprzyjacioł też uważaj za bliźnich, i im czyń dobrze, ponieważ i nieprzyjaciele są bliźnimi, przeto tym więcéj wszyscy inni przyjaciele i t. d. będą bliźnimi.

38. *Gdy szli.* Chrystus i uczniowie.—*Do niejakiego miasteczka.* Do Betanii.

39. *Imieniem Marya.* Przydomkiem Magdalena.—*Siedząc u nóg Pańskich.* Siedzenie u nóg, jest to postawa uczennicy, przyjmującéj z pokorą i uszanowaniem naukę Zbawiciela. Tak ś. Paweł Dz. Ap. r. 22, w. 3, mówi o sobie że był *wychowan... u nog Gamalielowych.*

40. *Pieczołowała się około rozmaitéj posługi.* W grec. rozrywała się, i jakby na części się rozdzielała, zajmując się troskliwie przyrządzaniem wielu rzeczy. —*Posługi.* Odnoszącéj się do posilenia ciała. —*Nie dbasz ty.* Nie obwinia Chrystusa, lecz tylko pobudza żeby się nad nią zmiłował; jakby rzekła: Panie, czy się to tobie podoba, że siostra moja zostawiła mnie jednę usługiwać? jak czyta Kassyanus (Collat. 1, c. 8).—*Opuściła mię, żebym sama posługowała.* Chociaż ja tak wiele czynności na raz wykonać nie jestem w stanie.

41. *Frasujesz około bardzo wiela.* Wiele bowiem kazała była przygotować potraw, ażeby sporządzić ucztę stosowną do tak wielkiego gościa. Odwołuje Zbawiciel Martę od tak wielkiéj troskliwości, którą nazywa zbyteczną, gdyż nie wiele jest rzeczy koniecznie potrzebnych.

42. *Ale jednego potrzeba.* Nie potrzeba tak wielkiéj troskliwości, ponieważ jednym jakimkolwiek pokarmem można życie utrzymać, a nawet i samym chlebem można się posilić, a więc nie potrzeba tak wiele rzeczy szukać i przygotowywać.—*Marya najlepszą cząstkę obrała.* Tak iż raczéj cała zajęta była słuchaniem słowa Bożego, nie zaś przygotowywaniem potraw. —*Która od niéj odjętą nie będzie.* Nie chciał był bowiem Zbawiciel, ażeby ona porzuciwszy słowo Boże, wstała i pomagała siostrze; co jeśliby uczyniła, część najlepsza od niéj byłaby odjętą. Patrz Wujka.

28. *Toż czyń a będziesz żyw.* Nie samą wiarą, ale i zachowaniem Boskiego przykazania mamy dostać żywota wiecznego: i nie tylko wierząc, ale i czyniąc mamy wniść do nieba. Bo acz odszczepieńcy mówią, że jest niepodobna zachować to przykazanie o miłości Bożéj ze wszystkiego serca: wszakże Pismo ś. daje nam na przykład wiele tych, którzy je zachowali i wypełnili, ile krewkość ludzka mogła w tym żywocie. A zaprawdę gdyby nie podobno było zachować to przykazanie, które tu Pan Chrystus do otrzymania żywota wiecznego twierdzi być potrzebne: tedyćby był Pan Chrystus tych Doktorów i innych słuchaczów, nie prawdziwie ani wiernie uczył, aleby z nich szydził. Psal. 118, 10. III. Król. 14, 8. II. Par. 15, 15. Syr. 47, 9 i 10. IV. Król. 20, 3, 5 i 6. Łuk. 1, 5.

30. *Na poły umarłego.* Tém daje znać, iż człowiek przez grzech pierworodny, na rozumie, na swobodzie, i na inszych siłach dusznych i cieleśnych ciężko jest zraniony: wszakże rozum i swoboda i inne siły w nim nie do końca ustały. Kapłan i Lewit znamionują zakon Mojżeszów: Samarytan jestci Pan Chrystus: Oliwa i wino, jego Sakramenta: Bydlę ciało jego, na którém on nosił grzechy nasze: Gospoda jest Kościoł: a gospodarze kapłani i słudzy jego. Zakon nie mógł człowieka ożywić i usprawiedliwić: ale sam Pan Chrystus. Ten nam zasługą męki i śmierci swéj zjednał łaskę, któréj nam udziela przez swe Sakramenty: ten usprawiedliwia, i rozmnaża sprawiedliwość w ludziach, uzdrawiając i potwierdzając dobrą wolą i swobodę ludzką ku czynieniu wszech uczynków dobrych.

35. *Cokolwiek nad to wydasz.* Augustyn ś. mówi, iż Paweł ś. więcéj wydał niźli wziął, to jest, więcéj czynił a niźli był winien: kiedy mogąc brać żywność i potrzeby od tych którym Ewangelią opowiadał, jednak nic brać nie chciał. Przyłożył też niemało z swego, kiedy nie mając o panieństwie Pańskiego rozkazania, jednak ono radził. Zkąd to mamy przeciw heretykom, iż są niektóre uczynki dobre nie powinne ani przykazane, które tym są wdzięczniejsze Panu Bogu, i zapłatę u niego osobliwą mają. August. de oper. Monach. c. 5. Opt. cont. Parm. lib. 6. I. Kor. 9, 5. I Kor. 7, 25.

42. *Marya najlepszą cząstkę.* W tych dwu białychgłowach dwojaki stan ludzi chrześcijańskich jest figurowany, świecki i duchowny, pracowity i bogomyślny, pospolity i zakonny. Z których jeden Chrystusa karmi w członkach jego: a drugi jest karmion od niego. I więcéj się ten, niźli on podoba Panu Chrystusowi. Obadwa te żywoty byłyć zawżdy w kościele powszechnym: lecz u heretyków ani Magdalena, ani Martha prawdziwie miejsca niema. August. serm. 27, de verbis Dom. I. Kor. 7. 34.

CAPUT XI.

1. Et factum est, cum esset in quodam loco orans, ut cessavit, dixit unus ex discipulis ejus ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit et Joannes discipulos suos.

2. Et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. *(Matth. 6, 9).*

3. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

4. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem et ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem.

5. Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum media nocte, et dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes,

6. quoniam amicus meus venit de via ad me, et non habeo, quod ponam ante illum:

7. et ille deintus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, jam ostium clausum est, et pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere, et dare tibi.

8. Et si ille perseveraverit pulsans, dico vobis: Etsi non dabit illi surgens eo quod amicus ejus sit, propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios.

ROZDZIAŁ 11.

O sposobie modlenia się, wyrzuceniu czarta, znaku Jonasza, i t. d.

1. Y stało się: gdy był na niektórym mieyscu modląc się, gdy przestał, rzékł do niego ieden z uczniów iego: Panie, naucz nas modlić się, iako y Jan nauczył ucznie swe.

2. Y rzékł im: Gdy się modlicie, mówcie: Oycze, święć się imię twoię. Przydź królestwo twoie.

3. Chleba naszego powszedniego day nam dzisia.

4. A odpuść nam grzechy nasze: Gdyż y my odpuszczamy każdemu nam winnemu. A nie wwódź nas w pokuszenie.

5. Y rzékł do nich: kto z was będzie miał przyiaciela, y póydzie do niego o pólnocy, y rzecze mu: Przyiacielu, pożycz mi troyga chleba:

6. abowiem przyiaciel móy przyszedł do mnie z drogi, a nie mam co przedeń położyć:

7. a on zewnątrz odpowiedaiąc rzekłby: Nie uprzykrzay mi się: już drzwi zamkniono, a dziatki moie są w łóżnicy ze mną: nie mogę wstać y dać ci.

8. A ieśli on będzie trwał kołacąc: powiedam wam, chociaż mu nie da wstawszy, przeto że iest przyiaciel iego: wszakóż dla przykrego nalegania iego, wstanie, y da mu ile mu go potrzeba.

R. 11.—1. *Jako i Jan nauczył ucznie swe.* Jan S. jako był przepisał posty uczniom swoim (wyż. 5, 33); tak też zdaje się, iż wedle przepisów nauki swojéj o pokucie i przybliżeniu się królestwa niebieskiego, ułożył stosowne modlitwy, żeby podnieść nadzieję zbawienia swoich uczniów, i przygotować ich do przyjęcia Chrystusa.

2. *Ojcze, święć się.* Modlitwę Pańską wytłumaczyliśmy Mat. r. 6.

5. *Kto z was będzie miał przyjaciela.* Tém podobieństwem pobudza Chrystus uczniów swoich do modlenia się, czyniąc im nadzieję otrzymania wszystkiego, jeśli będą wytrwałymi; a zarazem upomina, iżby nie rozpaczali, jeśli na pierwszą lub drugą modlitwę nie otrzymają tego, o co prosili; bo nareszcie wysłucha Pan Bóg.—*O północy.* W czasie jak najbardziéj niedogodnym i niewłaściwym. — *Trojga chleba.* O trzy prosi, jeden dla siebie, drugi dla gościa, a trzeci na zapas, jeśliby dwóch nie wystarczyło.

7. *Drzwi zamkniono.* Tak iż bez wielkiego trudu nie można ich w téj porze otworzyć.

8. *Ile mu go potrzeba.* Nawet więcéj niż trzy, żeby czasem po raz drugi, gdy wróci do łoża, nie robił przykrości. Jeśli więc ludzie na prośby natrętne czynią

9. Et ego dico vobis: Petite, et dabitur vobis: quaerite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis. *(Matth. 7, 7. Jacob. 1, 5).*

10. Omnis enim, qui petit, accipit, et qui quaerit, invenit, et pulsanti aperietur.

11. Quis autem ex vobis patrem petit panem: numquid lapidem dabit illi? Aut piscem: numquid pro pisce serpentem dabit illi? *(Matth. 7, 9).*

12. Aut si petierit ovum; numquid porriget illi scorpionem?

13. Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de coelo dabit spiritum bonum petentibus se?

14. Et erat ejiciens daemonium; et illud erat mutum. Et cum ejecisset daemonium, locutus est mutus; et admiratae sunt turbae. *(Matth. 9, 32).*

15. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe daemoniorum ejicit daemonia. *(Matth. 9, 34. Marc. 3, 22).*

16. Et alii, tentantes, signum de coelo quaerebant ab eo.

17. Ipse autem, ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in seipsum divisum desolabitur, et domus supra domum cadet.

18. Si autem et satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus? quia dicitis in Beelzebub me ejicere daemonia.

19. Si autem ego in Beelzebub ejicio daemonia: filii vestri in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt.

20. Porro si in digito Dei ejicio daemonia, profecto pervenit in vos regnum Dei.

21. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quae possidet.

22. Si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet.

23. Qui non est mecum, contra me est: et qui non colligit mecum, dispergit. *(Supr. 9, 50).*

24. Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa quaerens requiem, et non inveniens dicit: Revertar in domum meam, unde exivi.

9. Y ia wam powiedam: Proście, a będzie wam dano: szukaycie, a naydziecie: kołaccie, a będzie wam otworzono.

10. Abowiem każdy który prosi, bierze: a który szuka, nayduie: a kołacącemu, będzie otworzono.

11. A któryż z was oyca prosi o chléb, zali mu da kamień? Abo o rybę, izali miasto ryby poda mu węża?

12. Abo ieśliby prosił o iaie: izali mu poda niedźwiadka?

13. Jeśliż tedy wy będąc złymi, umiécie dawać dobre datki dzieciom waszym: iakóż daleko więcéy ociec wasz z nieba da ducha dobrego tym którzy go proszą?

14. Y wyrzucał czarta, a on był niemy. A gdy wyrzucił czarta, przemówił niemy: y dziwowały się rzesze.

15. A niektórzy z nich mówili: Przez Beelzebuba książęcia czartowskiego wyrzuca czarty.

16. A drudzy kusząc, domagali się znaku od niego z nieba.

17. A on skoro uyźrzał myśli ich, rzékł im: Wszelkie królestwo przeciw sobie rozdzielone, będzie spustoszone, y dóm na dóm upadnie.

18. A ieśliż y szatan rozdzielon iest przeciw sobie: iakóż się ostoi królestwo iego? gdyż powiedacie iż ia przez Beelzebuba wyrzucam czarty.

19. A ieśliż ia przez Beelzebuba wyrzucam czarty: synowie waszy przez kogo wyrzucaią? dla tego oni sędziami waszymi będą.

20. Lecz ieśli palcem Bożym wyrzucam czarty: zaisteć na was przyszło królestwo Boże.

21. Gdy mocarz zbroyny strzeże dworu swego: w pokoiu iest to co ma.

22. Ale ieśli mocnieyszy nadeń nadszedszy zwycięży go: odeymie wszytkę broń iego w któréy ufał, y korzyści iego rozda.

23. Ktoć nie iest zemną, przeciw mnie iest: a kto nie zgromadza zemną, rozprasza.

24. Gdy duch nieczysty wynidzie od człowieka, chodzi po mieyscach bezwodnych szukaiąc odpoczynku. A nie nalazszy, mówi: Wrócę się do domu mego zkądem wyszedł.

---

nieraz to, do czegoby się inaczéj nie skłonili; jakże daleko łatwiéj udzieli Bóg tego, o co go wytrwale proszą. Taki sam wniosek czyni Chrystus w. 13: *Jeźliż tedy wy będąc złymi, umiecie dawać dobre datki dzieciom waszym: jakoż daleko więcéj Ojciec wasz z nieba da ducha dobrego tym, którzy go proszą.*

9. *Proście, a będzie wam dano.* Patrz co się rzekło Mat. 7, 7.

13. *Ducha dobrego.* Duchem dobrym nazywa dobra prawdziwe i duchowne, które nigdy nie są szkodliwe i zbyteczne, lecz raczéj zawsze są konieczne i zbawienne, które Mateusz nazywał po prostu *dobrami.* Można także rozumieć wszelkie dary Boże doczesne, odnoszące się do ducha i wiary, jednem słowem wszystko o co słusznie w modlitwie prosimy.

14. *I wyrzucał czarta.* Patrz co się rzekło Mat. 12, 22.

15. *Przez Beelzebuba.* Patrz co się rzekło Mat. 9, 34.

16. *Kusząc.* Proszą o cud Chrystusa nie żeby weń uwierzyć, ale raczéj iżby go zawstydzić; albowiem nie wierzyli że Chrystus może czynić takie rzeczy. Albo się mówi *kusząc* dla tego, iż przed uwierzeniem chcieli doświadczyć jego mocy.

17. *Wszelkie królestwo.* Patrz Mat. 12, 25. — *Dom na dom upadnie.* Jeśli się rozdzieli, jak się pokazuje Mat. 12, 25. gdzie mamy: *Wszelkie miasto albo dom rozdzielony przeciwko sobie, nie ostoi się.* Bo jeśli części domu nie przypadają do siebie, dom upada; zgodą bowiem rzeczy małe rosną, przez niezgodę nawet największe upadają.

21. *W pokoju jest to co ma.* Spokojnie używa rzeczy swoich.

22. *Wszystkę broń jego.* Oznacza, iż on jest mocniejszym od szatana, gdy go zwycięża i wygania z ciał opętanych.

23. *Ktoć nie jest ze mną.* Patrz co się rzekło Mat. 12, 30.

25. Et cum venerit, invenit eam scopis mundatam et ornatam.

26. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum, nequiores se, et ingressi habitant ibi. Et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus.

27. Factum est autem, cum haec diceret, extollens vocem quaedam mulier de turba dixit illi: Beatus venter, qui te portavit, et ubera, quae suxisti.

28. At ille dixit: Quinimmo beati, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.

29. Turbis autem concurrentibus coepit dicere: Generatio haec, generatio nequam est: signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae prophetae. *(Matth. 12, 39).*

30. Nam sicut fuit Jonas signum Ninivitis, ita erit et Filius hominis generationi isti. *(Jonae 2, 1).*

31. Regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit illos, quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis: et ecce, plus quam Salomon hic. *(3. Reg. 10, 1).*

32. Viri Ninivitae surgent in judicio cum generatione hac, et condemnabunt illam, quia poenitentiam egerunt ad praedicationem Jonae: et ecce, plus quam Jonas hic. *(Jon. 3, 5).*

33. Nemo lucernam accendit, et in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum, ut, qui ingrediuntur, lumen videant. *(Supr. 8, 16).*

34. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. *(Matth. 6, 22).*

35. Vide ergo, ne lumen, quod in te est, tenebrae sint.

36. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, et sicut lucerna fulgoris illuminabit te.

37. Et cum loqueretur, rogavit illum quidam Pharisaeus, ut pranderet apud se. Et ingressus recubuit.

38. Pharisaeus autem coepit, intra se reputans, dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. *(Matth. 15, 2).*

39. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos, Pha-

25. A przyszedszy, nayduie ii umieciony y ochędożony.

26. Tedy idzie, y bierze z sobą siedmi innych duchów gorszych nad się, a wszedszy mieszkaią tam. Y stawaią się poszlednieysze rzeczy człowieka onego gorsze, niźli pierwsze.

27. Y stało się: gdy to mówił, podniózszy głós niektóra niewiasta z rzesze, rzekła mu: Błogosławiony żywot który cię nosił, y piersi któreś ssał.

28. A on rzékł: Y owszem, błogosławieni którzy słuchaią słowa Bożego, y strzegą go.

29. A gdy się rzesze zbieżały, począł mówić: Ten naród, iest naród złościwy: żada znaku, a znak mu nie będzie dan, tylko znak Jonasza proroka.

30. Bo iako był Jonasz znakiem Niniwitóm: takżeć będzie y syn człowieczy narodowi temu.

31. Królowa z południa wstanie na sądzie z mężmi narodu tego, y potępi ie: iż przyiechała od kraiów ziemie słuchać mądrości Salomonowéy: a otoć tu więcéy niż Salomon.

32. Mężowie Niniwitowie powstaną na sądzie z narodem tym, y potępią ii: iż pokutę czynili na Jonaszowe kazanie; a oto tu więcy niźli Jonasz.

33. Żaden świéce nie zapala y nie stawia w skrytości, ani pod korzec: ale na świecznik, aby którzy wchodzą widzieli światło.

34. Świéca ciała twego iest oko twoie. Jeśliby oko twe było szczére, wszytko ciało twe świetne będzie. Lecz ieśliby złe było, ciało też twoie ciemne będzie.

35. Patrz tedy żeby światło które w tobie iest, ciemnością nie było.

36. Jeśliby tedy ciało twe wszytko świetne było, nie maiac iakiéy cząstki ciemności: będzie wszytko świetne, a iako świéca iasności oświéci cię.

37. A gdy mówił, prosił go niektóry Pharizeusz aby obiedował u niego. Wszedszy tedy siadł do stołu.

38. A Pharizeusz począł sam w sobie myśląc mówić, czemuby się nie umył przed obiadem.

39. Y rzékł Pan do niego: Teraz wy Pharize-

27. *Gdy to mówił.* Gdy w ten sposób przekonywał i zbijał przeciwników swoich, którzy powstawali na jego cuda. — *Błogosławiony żywot który cię nosił.* Jakiby on nie był; albowiem nie jest pewną rzeczą, czy ona znała matkę Jezusową. Patrz Wujka.

28. *I owszem, błogosławieni.* Patrz Wujka.

29. *Ten naród.* Patrz co się rzekło Mat. 12, 39.

33. *Żaden świece nie zapala.* Patrz Mat. 5, 15.

34. *Świeca ciała twego.* Patrz Mat. 6, 22.

36. *Jeźliby tedy ciało twe wszystko.* To co się mówi na drugiém miejscu, *będzie wszystko świetne,* nie do ciała się odnosi, lecz do całości bezwarunkowo, do wszystkiego co ma człowiek. Tak jak gdyby powiedział przez przeczenie: jeśliby całe ciało twoje było światłém, niczby w niém nie było nieświatłego. Jeśli oko intencyi będzie światłem, to i wszystkie władze ciała twojego będą światłe i prawe, i wszystko inne co pochodzi od twoich władz i sił duszy i ciała, będzie światłem.

37. *Prosił go niektóry Faryzeusz.* Zdaje się, iż nie szczérym umysłem zaprosił, jak widać z tego co następuje: albowiem i źle sądzi o Chrystusie, i Chrystus go strofuje; a nareszcie rzecz przychodzi do tego, iż po rozprawach z Chrystusem, faryzeusze i biegli w zakonie zaczynają go niezwykle napastować, i zamyślają o zastawieniu nań sideł.—*Siadł do stołu.* Chcąc użyć téj sposobności na duchowny pożytek gospodarza i spółbiesiadników.

38. *A Faryzeusz począł sam w sobie.* W greckim jest, *a faryzeusz gdy ujrzał, zadziwił się,* to jest gdy ujrzał iż zaraz usiadł do stołu, i nie umył wprzódy rąk; z wielką bowiem skrupulatnością mieli zwyczaj wszyscy Żydzi, a zwłaszcza Faryzeuszowie, przed i po jedzeniu umywać sobie ręce, jak się pokazuje z Marka 7, 4. i Jana 2, 6.

39. *Co jest zwierzchu.* Patrz Mat. 23, 25.

risaei, quod deforis est calicis et catini, mundatis: quod autem intus est vestrum, plenum est rapina et iniquitate. *(Matth. 23, 25.)*

40. Stulti, nonne, qui fecit quod deforis est, etiam id, quod deintus est, fecit?

41. Verumtamen, quod superest, date eleemosynam, et ecce, omnia munda sunt vobis.

42. Sed vae vobis Pharisaeis, quia decimatis mentham, et rutam et omne olus, et praeteritis judicium et charitatem Dei: haec autem oportuit facere, et illa non omittere.

43. Vae vobis Pharisaeis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro. *(Matth. 23, 6, Infr. 20, 46.)*

44. Vae vobis, quia estis, ut monumenta, quae non apparent: et homines, ambulantes supra, nesciunt.

45. Respondens autem quidam ex legisperitis ait illi: Magister, haec dicens, etiam contumeliam nobis facis.

46. At ille ait: Et vobis legisperitis vae, quia oneratis homines oneribus, quae portare non possunt, et ipsi uno digito vestro non tantigis sarcinas. *(Matth. 23, 4.)*

47. Vae vobis, qui aedificatis monumenta Prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos.

48. Profecto testificamini, quod consentitis operibus patrum vestrorum, quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem aedificatis eorum supulcra.

49. Propterea et sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas et Apostolos, et ex illis occident, et persequentur,

50. ut inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista:

51. a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariae, qui periit inter altare et aedem. Ita, dico vobis: Requiretur ab hac generatione. *(Gen. 4. 8. II. Par. 24, 22. Matth. 23, 35.)*

52. Vae vobis legisperitis, quia tulistis clavem scientiae: ipsi non introistis, et eos, qui introibant, prohibuistis.

53. Cum autem haec ad illos diceret, coeperunt Pharisaei et Legisperiti graviter insistere, et os ejus opprimere de multis,

uszowie co iest zwierzchu kubka y misy oczyściacie: lecz co iest wewnątrz w was, pełno iest drapiestwa y nieprawości.

40. Szaleni, izaż ten który uczynił to co iest zwierzchu, nie uczynił téż tego co iest y wewnątrz?

41. Wszakże co zbywa daycie iałmużnę, a oto wszytkie rzeczy są wam czyste.

42. Ale biada wam Pharizeuszóm, iż dawacie dziesięcinę z miętki, y z ruty, y z wszelkiéy iarzyny: a opuszczacie sąd y miłość Bożą. Lecz te rzeczy trzeba było czynić, a onych nie opuszczać.

43. Biada wam Pharizeuszóm, iż miłuiecie piérwsze stołki w bóżnicach y pozdrawiania na rynku.

44. Biada wam iż iesteście iako groby których nie widać, a ludzie którzy się po nich przechodzą, nie wiedzą.

45. Odpowiedziawszy tedy niektóry z biegłych w zakonie, rzékł mu: Nauczycielu to mówiąc y nas hańbisz.

46. A on rzékł: Y wam w zakonie biegłym biada: abowiem obciażacie ludzi brzemiony których unieść nie mogą, a sami się iednym palcem swym nie dotykacie brzemion.

47. A biada wam, którzy buduiecie groby proroków: a oycowie waszy pozabiiali ie.

48. Zaiste świadczycie iż zezwalacie na uczynki oyców waszych: abowiem ie oni zabili, a wy buduiecie groby ich.

49. Dla tego y mądrość Boża rzekła: Poślę do nich proroki y Apostoły, a z nich zabiią y prześladować będą,

50. aby szukano krwie wszytkich proroków, która wylał ten naród od założenia świata:

51. od krwie Abelowéy, aż do krwie Zachariaszowéy, który zginął między ołtarzem a kościołem. Zaiste wam powiadam, będą szukać od narodu tego.

52. Biada wam biegłym w zakonie, iżeście wzięli klucz wyrozumienia: samiście nie weszli, a tych którzy wchodzili hamowaliście.

53. A gdy to do nich mówił, poczęli Pharizeuszowie y biegli w zakonie barzo naciérać, y usta mu zatulać wielą rzeczy,

---

40. *Izaż ten który uczynił to co jest zwierzchu.* Ponieważ Bóg stworzył tak człowieka wewnętrznego, to jest duszę, jak zewnętrznego, to jest ciało, czemuż więc troskliwi jesteście tylko o czystość ciała, zaniedbując duszę.

41 *Wszakże co zbywa dajcie jałmużnę.* P. Wujka.

43. *Iż miłujecie piérwsze stołki.* Którzy żądacie i ubiegacie się o ten czczy honor, jako o największe jakie dobro, i nim się wielce cieszycie.

44. *Groby których nie widać.* Ukryte. — *Nie wiedzą.* Co się w nich zawiera, jakie się tam ukrywają obrzydliwości.

45. *I nas hańbisz.* Ponieważ faryzeuszowie przyjmują i trzymają się nauki nauczycieli zakonnych, a zatém gdy ich strofujesz, i nas to dotyka.

46. *Obciążacie ludzi.* Patrz Mat. r. 23. P. Wujka.

47. *Którzy budujecie groby proroków.* P. Wujka.

49. *Dla tego.* Ponieważ oni zezwalali na uczynki ojców swoich, pochwalając morderstwa proroków.—*Mądrość Boża rzekła.* To jest, jam rzekł, który jestem mądrością Bożą i omylić się nie mogę. Niektórzy sądzą, iż to są słowa Ewangelisty nie Chrystusa. — *Do nich.* Biegłych w prawie, faryzeuszów i innych Żydów. —*Proroki.* Mężów świętych i tłumaczów mojéj woli.

50. *Aby szukano krwie.* Aby spadła na nich należna pomsta i kara za przelaną krew niewinną. Spójnik *aby* nie oznacza tu przyczyny ale skutek. Patrz Mat. 23.

52. *Wzięli klucz wyrozumienia.* Patrz co się rzekło Mat. 23, 13.

53. *Faryzeuszowie i biegli w zakonie.* Obrażeni swobodą karcącego Chrystusa, gdyż widzieli że zmniejszał powagę ich świętości i nauki.—*Usta mu zatulać.* Patrz Wujka.

54. insidiantes ei, et quaerentes aliquid capere de ore ejus, ut accusarent eum.

54. czyhaiąc naň y szukaiąc żeby co uchwycili z ust iego, aby go oskarżyli.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 27. *Błogosławiony żywot.* Podnośmyż też i my (mówi wielebny Beda) głosy nasze z Kościołem powszechnym, którego ta niewiasta figurą była: podnośmy serca między ludźmi, i mówmy Zbawicielowi naszemu: Błogosławiony żywot który cię nosił, i piersi któreś ssał. Albowiem prawdziwie błogosławiona jest matka która porodziła króla onego, który niebo i ziemię rządzi i sprawuje.

28. *I owszem błogosławieni.* Nie przyć Pan temi słowy, żeby matka jego przeto że go poczęła i wychowała, nie miała być błogosławiona: gdyż tak wyżéj anioł do niéj mówił: Nalazłaś łaskę u Boga, oto poczniesz w żywocie, i t. d. I Elżbieta Duchem ś. napełniona, rzekła: Błogosławionaś ty między niewiastami, i błogosławion owoc żywota twego. Łuk. 1, 30. Łuk. 2, 42. Ale pochwalając i potwierdzając to niewieście słowo, daje drugą większą i pospolitszą, a ktemu nie cielesną ale duchowną przyczynę błogosławieństwa, dla pociechy wszystkich wiernych swoich: że nietylko Marya Bogarodzica jest błogosławiona: ale i ci wszyscy, którzy słowo Boże duchownie w sercu poczynają, co bywa słuchając: a poczęte rodzą, i jakoby piersiami karmią, gdy słowa słyszanego strzegą i pełnią je. Syrach. 3, 33.

32. *Iż pokutę czynili.* Tu masz μετενωησαν, greckie słowo: Zkąd znać że μετάνοιατ nie jest upamiętanie tylko albo pokajanie: ale taka pokuta, jaką Niniwitowie czynili. Patrz Mat. 3, 2.

41. *Wszakże co zbywa.* W greckim jest τὰ ἐνόντα, co znaczy także jako i to, κατα τά ενοντα, to jest, według majętności swojéj, jakby rzekł: Jako kto może. Także się słowa łacińskiego tłumacza rozumieją, *Quod super est,* co zbywa, to jest, z tego co ma i jako może. Dan. 4, 24. Tob. 4, 12, i 11, 9. Mat. 25, 35. Tob. 12, 9.

41. *Dajcie jałmużnę.* Wielka moc i skutek jałmużny, tu i na innych miejscach Pisma ś. jest wyrażoną. Albowiem czytamy, iż ona gładzi grzechy: iż odkupuje i wybawia z grzechu: że którzy ją czynią, ci pójdą do nieba: a którzy ją opuszczają, potępieni będą: iż jałmużna oczyścia grzechy, i czyni dosyć za przeszłe grzechy. Bo jako Augustyn ś. pisze, uczynki miłosierne nie pomagają człowiekowi w grzechach trwającemu, ale za przeszłe grzechy mają być czynione. Ta nauka tak w Pismie ś. jaśnie wyrażona, jako się z samą wiarą zgadza, i jako się dzisiejszym Ewangelikom podoba, to już każdy widzi. Aug. Ench. cap. 70.

46. *I wam zakonnym doktorom.* Jako imię mistrzów, doktorów, nauczycielów Chrześcijańskich niema być szczypane, zniewążane, i od ludzi w nienawiść podawane, przeto iż mistrzowie i doktorowie żydowscy byli źli i słusznie od Pana strofowani: tak imię kapłana niema być u Chrześcijanów w mniejszéj wadze przeto, iż kapłani żydowscy źli a niezbożni byli. O co się jednak heretycy usilnie starają, sami siebie równając z Chrystusem, a biskupy i kapłany Katolickie z biskupy żydowskiemi i z faryzeuszami.

47. *Którzy budujecie groby.* Nie toć w nich gani, iż budowali groby proroków: ale iż naśladowali złości i niedowiarstwa przodków swych, którzy pobili proroki. Ambrosius.

53. *Usta mu zatulać.* Tłumacz łaciński tak w greckim exemplarzu czytał, επιςομιςρυ, co znaczy usta zatulać. Tit. 1, ver. 11. Inszy też czytają, obłudnie go pytać, albo podchwytać, od słowa greckiego ἀποσομαλιςαν.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O strzeżeniu się kwasu faryzajskiego, przypowieści o bogaczu, i t. d.

1. Multis autem turbis circumstantibus ita, ut se invicem conculcarent, coepit dicere ad discipulos suos: Attendite a fermento Pharisaeorum, quod est hypocrisis. *(Matth. 16, 6.)*

2. Nihil autem opertum est, quod non reveletur, neque absconditum, quod non sciatur, *(Supr. 8, 17.)*

3. quoniam, quae in tenebris dixistis, in lumine dicentur, et quod in aurem locuti estis in cubiculis, praedicabitur in tectis.

4. Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, et post haec non habent amplius, quid faciant.

5. Ostendam autem vobis, quem timeatis: Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita, dico vobis: hunc timete.

6. Nonne quinque passeres vaeneunt dipondio? et unus ex illis non est in oblivione coram Deo.

7. Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus pluris estis vos.

1. A gdy wiele rzesz około stało, tak iż iedni drugie deptali, począł mówić do uczniów swoich: Strzeżcie się kwasu Pharizayskiego, który iest obłudność.

2. A niémasz nic zakrytego, coby się wyiawić niemiało: ani taiemnego, czegoby się nie dowiedziano,

3. abowiem coście w ciemnościach mówili, na świetle mówić będą: a coście w ucho mówili w komorach, na dachach ogłoszono będzie.

4. A mówię wam przyiaciołóm moim: Nie daycie się ustraszyć tym, którzy zabiiaią ciało, a potym nie maią daléy coby czynili.

5. Lecz wam okażę kogo się bać macie. Bóycie się onego który gdy zabiie, ma moc wrzucić do piekła. Zaiste wam powiedam, tego się bóycie.

6. Izali piąci wróbli nie przedaią za dwa pieniążki: a ieden z nich nie iest w zapamiętaniu przed Bogiem?

7. Aleć y włosy głowy waszéy wszytkie są zliczone. A przeto się niebóycie: droższyście wy niźli wiele wróblów.

R. 12.—1. *Strzeżcie się kwasu.* Patrz Mat. 16, 12.
2. *Nie masz nic zakrytego.* Patrz Mat. 10, 26.
4. *Nie mają daléj coby czynili.* Daje do zrozumienia że są jeszcze daleko większe nieszczęścia. Patrz Wujka w. 5.
6. *Izali pięciu wróbli?* Patrz Mat. 10, 29.

8. Dico autem vobis: Omnis, quicumque confessus fuerit me coram hominibus, et Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei: *(Supr. 9. 26).*

9. qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei.

10. Et omnis, qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum sanctum blasphemaverit, non remittetur. *(Matth. 12, 31. Hebr. 6, 4).*

11. Cum autem inducent vos in synagogas, et ad magistratus et potestates, nolite solliciti esse, qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis. *(Marc. 13, 11).*

12. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quid oporteat vos dicere.

13. Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo, ut dividat mecum hereditatem.

14. At ille dixit illi: Homo, quis me constituit judicem, aut divisorem super vos?

15. Dixitque ad illos: Videte, et cavete ab omni avaritia, quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his, quae possidet.

16. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit,

17. et cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo, quo congregem fructus meos?

18. Et dixit: Hoc faciam: Destruam horrea mea, et majora faciam, et illuc congregabo omnia, quae nata sunt mihi, et bona mea,

19. et dicam animae meae: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. *(Eccli. 11, 19).*

20. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te: quae autem parasti, cujus erunt?

21. Sic est, qui sibi thesaurizat, et non est in Deum dives. *(1. Tim. 6, 17).*

8. A mówię wam: Wszelki który mię wyzna przed ludźmi, y syn człowieczy wyzna go przed anioły Bożymi.

9. Y który się mnie zaprzy przed ludźmi, będzie zaprzan przed anioły Bożymi.

10. Y wszelki który mówi słowo przeciw Synowi człowieczemu będzie mu odpuszczono, a temu coby bluźnił przeciw Duchowi Świętemu, nie będzie odpuszczono.

11. A gdy was będą wodzić do bożnic, y do urzędów, y zwierzchności, nie frasuycież się, iako abo cobyście odpowiedzieć abo mówić mieli.

12. Bo Duch święty nauczy was onéyże godziny co wam potrzeba mówić.

13. Y rzékł mu niektóry z rzesze: Nauczycielu, rzecz bratu memu aby się zemną podzielił dziedzictwem.

14. A on mu rzekł: Człowiecze, któż mię postanowił sędzią abo dzielnikiem nad wami?

15. Y rzékł do nich: Baczcież a strzeżcie się wszelakiego łakomstwa: gdyż nie w dostatku czyim żywot iego iest, z tego co ma.

16. Y powiedział im podobieństwo, mówiąc: Niektórego bogatego człowieka rola, obfite pożytki zrodziła,

17. y rozmyślał sam w sobie mówiąc: Cóż uczynię, gdyż niemam dokądbych zgromadzić miał urodzaie moie?

18. Y rzékł: To uczynię: Pokażę gumna moie, a więtsze pobuduię: a tam zgromadzę wszytko co mi się urodziło, y dobra moie,

19. y rzekę duszy swoiéy: Duszo, masz wiele dóbr zgotowanych na wiele lat: odpoczywaj, iédz, piy, używay.

20. Y rzékł mu Bóg: Szalony, tey nocy dusze twéy upominaia się u ciebie: a cóś nagotował, czyież będzie?

21. Takci iest który sobie skarbi, a nie iest ku Bogu bogatym.

---

8. *Mię wyzna przed ludźmi.* P. W.

10. *I wszelki który mówi słowo przeciw Synowi.* Patrz co się rzekło Mat. 12, 32.

11. *Do bożnic.* Na zgromadzenia żydowskie.— *Do urzędów i zwierzchności.* Do sądów pogańskich.— *Odpowiedzieć albo mówić mieli.* Na obronę waszę. Patrz Mat. 10, 17. P. W.

13. *Niektóry z rzesze.* Zajęty więcéj rzeczami ziemskiemi jak duchownemi, o których Chrystus rozprawiał.—*Podzielił dziedzictwem.* Aby mnie zostawił należną część dziedzictwa, i sam jeden nie zabierał dóbr ojcowskich. Widać, iż chciał użyć powagi Chrystusowéj dla zmuszenia brata, żeby mu oddał należną część dziedzictwa. Pospolitem jest to nadużycie, że od duchownych mistrzów zasięgają rady raczéj w rzeczach doczesnych, nie zaś w duchownych.

14. *Któż mię postanowił sędzią.* P. W.

15. *Strzeżcie się wszelkiego łakomstwa.* W greckim jest, nieumiarkowanéj żądzy posiadania. Upomnienie stosowne; chciwość bowiem była przyczyną niezgody pomiędzy braćmi.—*Gdyż nie w dostatku.* Gdyż nie na obfitości dóbr zależy szczęście.

16. *Podobieństwo.* W greckim przypowieść.— *Rola.* Oobszerne dobra.

17. *Cóż uczynię.* Słowa człowieka zbytecznie się troszczącego; bogactwa bowiem prowadzą za sobą kłopot i troskę.

18. *Gumna.* Stare: chwyta się tego zamiaru, który mu nastręczyło łakomstwo, lecz nie miłość. Miłość zaiste wymagała, iżby nie mając gdzie zmieścić tak wielkiego zbioru, oddał resztki ubogim.— *Co mi się urodziło.* Plon mój z obecnego żniwa.

19. *I rzekę duszy swojéj.* Sobie samemu.— *Duszo.* Mówi do siebie samego.- *Odpoczywaj.* Przestań już pracować. Nagromadziwszy wszystkiego, sądzi iż może przez wiele lat używać bezpiecznie rozkoszy ciała, odnosząc wszystko do siebie samego, i do swego osobistego użytku, tak jak ten, o którym Ekklezyastyk 11, 19: *Nalazłem sobie odpoczynienie, a teraz będę sam używał dobra mego.*

20. *I rzekł mu Bóg.* Zsyłając nań ciężką i śmiertelną chorobę: ciężkie bowiem choroby ciała są zwiastunami śmierci.—*Téj nocy.* To jest, w któréj te próżne myśli snujesz w swéj głowie. — *Upominają się u ciebie.* Odjęte zostanie od ciebie życie. Daje się do zrozumienia, że dusza i życie jest własnością kogo innego, i nam są raczéj pożyczone, jak dane. — *Czyjeż będzie?* Nie wiadomo komu się dostaną; być może temu, komuby najbardziéj nie chciał zostawić.

21. *Takci jest.* Stosuje przypowieść do zamierzonego celu.—*Sobie.* Na swój tylko użytek, dla swojéj przyszłéj roskoszy.—*Nie jest ku Bogu bogatym.* P. W.

22. Dixitque ad discipulos suos: Ideo dico vobis: Nolite solliciti esse animae vestrae, quid manducetis, neque corpori, quid induamini. *(Matth. 6, 25).*
23. Anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum.
24. Considerate corvos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, et Deus pascit illos. Quanto magis vos pluris estis illis?
25. Quis autem vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?
26. Si ergo neque quod minimum est, potestis; quid de ceteris solliciti estis?
27. Considerate lilia, quomodo crescunt: non laborant, neque nent: dico autem vobis: Nec Salomon in omni gioria sua vestiebatur sicut unum ex istis.
28. Si autem foenum, quod hodie est in agro, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos pusillae fidei?
29. Et vos nolite quaerere, quid manducetis, aut quid bibatis, et nolite in sublime tolli:
30. haec enim omnia gentes mundi quaerunt. Pater autem vester scit, quoniam his indigetis.
31. Verumtamen, quaerite primum regnum Dei et justitiam ejus, et haec omnia adjicientur vobis.
32. Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.
33. Vendite, quae possidetis, et date eleemosynam. Facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem coelis, quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit. *(Matth. 6, 20.—19, 21).*
34. Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.
35. Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes in manibus vestris,
26. et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis, ut, cum venerit, et pulsaverit, confestim aperiant ei.

22. Y rzekł do uczniów swoich: Dla tego wam powiedam: Nietroszczcie się o duszę waszę cobyście iedli: ani o ciało w cobyście się obłoczyli.
23. Więtsza iest dusza niż żywność, a ciało więcéy niźli odzienie.
24. Przypatrzcie się krukóm, iż nie sieią ani żną: którzy nie maią spiżarniéy ani gumna, a Bóg ie karmi. Jakóż daleko wy iesteście droższy niźli oni?
25. A któż z was myśląc może ieden łokieć przydać do wzrostu swego?
26. Jeśliż tedy ani tego co namniéysze iest możecie, czemuż się o inne frasuiecie?
27. Przypatrzcie się liliom iako rostą: nie pracuią ani przędą: a powiedam wam, ani Salomon we wszytkiéy swéy chwale nie był ubranym iako iedna z tych.
28. A ieśliż trawę która dziś iest no polu, a iutro bywa w piec wrzucona, tak Bóg przyodziewa: iakoż więcéy was małéy wiary?
29. Y wy nie pytaycie się, cobyście ieść abo pić mieli: a wzgórę się nie podnoście.
30. Abowiem tego wszytkiego narodowie świata szukaią. A Ociec wasz wie że tego potrzebuiecie.
31. Owszem szukaycie naprzód królestwa Bożego: a to wszytko przydano wam będzie.
32. Niebóycie się małe stado: abowiem się upodobało Oycu waszemu dać wam królestwo.
33. Poprzedaycie co macie, a daycie iałmużnę. Czyńcie sobie mieszki które nie wietszeią, skarb nie ustawaiący w niebiesiech: gdzie się złodziéy nie przybliża, ani mól psuie.
34. Abowiem gdzie iest skarb wasz, tam y serce wasze będzie.
35. Niech będą przepasane biodra wasze, y pochodnie goreiące w rękach waszych,
36. a wy podobni ludzióm czekaiącym na Pana swego, kiedyby się z gód nawrócił: aby gdy przydzie y zakołace, natychmiast mu otworzyli.

22. *Nie troszczcie się.* Ten i następny wiersz wytłumaczyliśmy Mat. 6, 25. P. W.
29. *Wzgórę się nie podnoście.* P. W.
32. *Nie bójcie się małe stado.* P. W.—*Albowiem się upodobało.* Przywodzi przyczynę dla czego się bać nie mają, a mianowicie, gdyż się podobało Ojcu waszemu dać wam królestwo niebieskie. Jakby rzekł: Jeśli postanowił dać wam rzecz tak wielką i ważną, czyż podobna, żeby miał obojętnie znosić i patrzeć na wasz niedostatek pod względem koniecznych potrzeb życia?
33. *Poprzedajcie co macie.* Pewni opieki ojcowskiéj, i zajęci staraniem o nabycie królestwa niebieskiego.—*Dajcie jałmużnę.* Tym bowiem sposobem przywykniecie zależeć od Boskiéj opatrzności, i zarazem zaradzicie niedostatkowi bliźniego, którego miłować powinniście.—*Mieszki.* Zdaje się iż pod przenośnią mieszków rozumie ubogich; w takich bowiem mieszkach złożone pieniądze nie giną, lecz się pomnażają; albowiem *na lichwę daje Panu kto ma litość nad ubogim.* Przyp. 19, 17. — *Nie przybliża.* Nie może się przybliżyć P. Wujka.
35. *Niech będą przepasane biodra wasze.* Ponieważ wprowadził był wzmiankę królestwa niebieskiego, i zapalał uczniów do jego oczekiwania, a zatém uczy teraz, z jaką usilnością i jakim sposobem oczekiwać go mają. Objaśnia to przykładem sług, którzy gdy w czujności oczekują w nocy powrótu pana swojego, spotykają go przepasani, gotowi do usług, i z pochodniami w ręku.—*Przepasane.* Ma na względzie obyczaj wschodnich, którzy ponieważ nosili szaty długie, gotując się przeto do jakiéj pracy podpinali je i przepasywali. —*I pochodnie gorejące w rękach waszych.* Jest zwyczaj, że słudzy, gdy przychodzi Pan ich w nocy, niosą przed nim w ręku zapaloną pochodnię. Chrystus każe nam to czynić: i zapalone pochodnie nie co innego oznaczają jedno to, iż my tak dalece powinniśmy mieć wszystko przygotowaném na przyjęcie Chrystusa, gdy przyjdzie na sąd, żeby nam naówczas żadnéj nawet najmniéjszéj rzeczy nie brakowało. Cóż bowiem łatwiejszego jak zapalić pochodnię w chwili, gdy pan kołacze do drzwi? Otoż chce Pan, żeby się to zrobiło wprzód nim on przyjdzie, abyśmy niewłaściwie i ze szkodą, gdy już przybędzie, nie tracili czasu na zapalenie pochodni.
36. *Czekającym na pana swego.* Czujnymi, bacznymi, wypatrującymi czy nie przychodzi, uważającymi czy nie kołacze.—*Kiedyby się...nawrócił.* Bo nie pewna któréj godziny ma przyjść.—*Z gód.* Z uczty godowéj, która się w nocy zwykle odbywa.— *Otworzyli.* I z radością go przyjęli.

37. Beati servi illi, quos, cum venerit dominus, invenerit vigilantes. Amen, dico vobis: Quod praecinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis.

38. Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et ita invenerit: beati sunt servi illi.

39. Hoc autem scitote, quoniam, si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. *(Matth. 24, 43).*

40. Et vos estote parati, quia, qua hora non putatis, Filius hominis veniet. *(Apoc. 16, 15).*

41. Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes?

42. Dixit autem Dominus: Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram?

43. Beatus ille servus, quem cum venerit dominus, invenerit ita facientem.

44. Vere, dico vobis: Quoniam supra omnia, quae possidet, constituet illum.

45. Quodsi dixerit servus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire: et coeperit percutere servos et ancillas, et edere, et bibere et inebriari:

46. veniet dominus servi illius in die, qua non sperat, et hora, qua nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet.

47. Ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et non praeparavit, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis:

48. qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem, cui multum datum est, multum quaeretur ab eo, et cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.

49. Ignem veni mittere in terram: et quid volo, nisi ut accendatur?

37. Błogosławieni oni sludzy, które przyszedszy Pan, znaydzie czuiące. Zaprawdę powiedam wam, iż się przepasze, a każe im sieśdź, a przechadzaiąc się będzie im służył.

38. A ieśliby przyszedł o wtórey straży, y ieśliby o trzeciey straży przyszedł, a takby nalazł: błogosławieni są oni słudzy.

39. A to wiedzcie, iż gdyby wiedział gospodarz którey godziny złodziey ma przyśdź, czułby wżdy, a nie dopuściłby podkopać domu swego.

40. Y wy gotowi bądźcie: bo godziny którey się nie domniemacie, Syn człowieczy przydzie.

41. Y rzekł mu Piotr: Panie, do nasze mówisz to podobieństwo, czyli y do wszytkich?

42. A Pan rzekł: Który mniemasz iest wierny a rostropny szafarz, którego pan postanowił nad czeladzią swoią: aby im na czas dał miarę przenice.

43. Błogosławiony on sługa, którego pan przyszedszy, znaydzie tak czyniącego.

44. Prawdziwie mówię wam: nad wszytkim co ma postanowi go.

45. A ieśliby rzekł on sługa w sercu swoim, omieszkawa przyśdź pan mój: y począłby bić sługi y służebnice, y ieść y pić, y upiiać się:

46. przydzie pan sługi onego, w dzień w który się niespodziewa, y w godzinę którey niewie: y oddzieli go, a część iego z niewiernymi położy.

47. A on sługa który poznał wolą pana swego, a nie nagotował ani uczynił wedle woli iego, wielce będzie karan:

48. ale który nie wiedział, a uczynił co godnego karania, mało będzie karan. A od każdego któremu wiele dano, wiele żądać będą: a któremu wiele zlecono, więcey będą chcieć od niego.

49. Przyszedłem puścić ogień na ziemię: a cegóż chcę iedno aby był zapalon?

37. *Błogosławieni oni słudzy.* Trwa w przenośni gospodarza i sług; lecz rozumie przez to Boga i ludzi, a zwłaszcza wiernych swojego Kościoła, udarowanych znajomością tajemnic królestwa. —*Przepasze.* Obyczajem sługi.—*Sieśdź.* Jako panom. —*Przechadzając się.* Obchodząc, chodząc w około stołu i uważając czego komu brakuje, na podobieństwo sług. —*Będzie im służył.* Będzie im dostarczał rzeczy potrzebnych do ich nasycenia i wiecznego szczęścia. Nie oznacza się tém podobieństwem, iż Chrystus jako sługa będzie służył sługom swoim w chwale, lecz że ich podniosłszy do niezwyczajnéj czci, będzie się z nimi obchodził jako z równymi, i posadzi ich na tronie, aby pożywali ze stołu niebieskiego w królestwie jego, jak obiecuje niżéj roz. 22, w. 30.

38. *A jeżliby przyszedł o wtóréj straży.* Około północy. O strażach nocnych powiedzieliśmy Mat. 14, 25.—*O trzeciéj straży.* Po północy.—*Błogosławieni są oni słudzy.* To jest, jeśli w każdéj porze przyszedłszy znajdzie ich czuwających.

39. *A to wiedzcie.* Patrz Mat. 24, 43.

47. *A on sługa.* Przydaje różnicę pomiędzy sługami złymi, iż jedni srożéj, drudzy łaskawiéj mają być karani, żeby więcéj przerazić owego sługę złego przełożonego nad czeladzią, o którym tylko co mówił.—*Który poznał wolę pana.* Jakim jest ten, którego pan postanowił nad czeladzią swoją, któremu powierzył szafarstwo rzeczy swoich, i wtajemniczył we wszystkie zamiary i chęci swoje. *O przyszłych pasterzach jest tu mowa,* powiada Eutymiusz: albowiem pasterze Kościoła przedewszystkiém wiedzą, albo zapewne wiedzieć powinni, czego Pan od nich i od ich podwładnych wymaga, i objawiać im wolę Pańską. Uczynił to Paweł S., który o sobie twierdzi, Dzieje Ap. 20, 27: *Albowiemem się nie chronił, żebych wam nie miał oznajmić wszelkiéj rady Bożéj.*

48. *Ale który nie wiedział.* Woli Bożéj, jakiemi są po większéj części słudzy niżsi, którzy nie tak dokładnie znają wolę Pańską, jak dozórcy i przełożeni nad całą czeladzią. — *Uczynił co godnego karania.* Czyniąc przeciwko woli Pańskiéj, którą miał w niejaki sposób sobie wiadomą.—*Któremu wiele dano.* Wiele darów i łask obfitych i wielorakich. —*Wiele żądać będą.* Wiele się będzie wymagało na sądzie ostatecznym; bo jest rzeczą słuszną, żeby darów i talentów Bożych używał na dobro swoje i drugich. —*Więcéj.* Nie więcéj niż mu było dano, lecz więcéj niż od tego któremu mniéj było poruczono.— *Będą chcieć.* Będą się dopominać, wedle wielkości i ilości rzeczy poruczonych.

49. *Przyszedłem puścić ogień na ziemię.* To co następuje daléj w kilku wierszach, do czego innego zdaje się odnosić, i w innym czasie było powiedzianem przez Chrystusa, jak sądzi Maldonatus; przeto i związku z tém co poprzedza nie należy zbyt troskliwie szukać.—*Przyszedłem puścić ogień na ziemię.* Zdaje się, iż jest to samo, co S. Mąteusz r. 10, 34. powiada: *Nie mniemaj-*

50. Baptismo autem habeo baptizari: et quomodo coarctor, usquedum perficiatur? *(Marc. 10, 38).*
51. Putatis, quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem. *(Matth. 10, 34).*
52. Erunt enim ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duos, et duo in tres
53. dividentur: pater in filium, et filius in patrem suum, mater in filiam, et filia in matrem, socrus in nurum suam, et nurus in socrum suam.
54. Dicebat autem et ad turbas: Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Nimbus venit: et ita fit; *(Matth. 16, 2).*
55. et cum austrum flantem, dicitis: Quia aestus erit; et fit.
56. Hypocritae, faciem coeli et terrae nostis probare: hoc autem tempus quomodo non probatis?
57. Quid autem et a vobis ipsis non judicatis, quod justum est?
58. Cum autem vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam, liberari ab illo, ne forte trahat te ad judicem, et judex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem. *(Matth. 5, 25).*
59. Dico tibi: Non exies inde, donec etiam novissimum minutum reddas.

50. Lecz mam bydź chrztem ochrzczon: a iakom iest ściśnion, aż się wykona?
51. Mniemacie abych przyszedł dawać pokóy na ziemię? Nie, mówię wam: ale rozłączenie.
52. Abowiem odtąd będzie ich pięć w iednym domu rozłączonych: trzéy przeciwko dwiema, a dwa przeciwko trzem.
53. Oddzielą się ociec przeciw synowi, a syn przeciw oycu swemu: matka przeciw córce, a córka przeciw matce: świekra przeciw niewiastce swéy, a niewiastka przeciw świekrze swoiéy.
54. Mówił téż y do rzeszéy: Gdy widzicie obłok wschodzący od zachodu, wnet mówicie: Będzie déscz: y tak bywa.
55. A gdy wiatr wieiący od południa, powiadacie: Iż będzie gorąco: y bywa.
56. Obłudnicy, postawy nieba y ziemie doświadczać umiécie, a tego to czasu iako niedoświadczacie?
57. Przecżże y sami z siebie nie sądzicie co iest sprawiedliwego?
58. Gdy tedy idziesz z twym przeciwnikiem do przełożonego, starayże się w drodze iakobyś był wolen od niego: by cię snadź nie pociągnął przed sędziego, a sędziaby cię podał wycięgaczowi, a wycięgaczby cię wrzucił do więzienia.
59. Powiedamci, nie wynidziesz ztamtąd, aż y ostatni drobny pieniądz oddasz.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 12. w. 5. *Bójcie się onego.* Oto bojaźń piekła jest pożyteczna: przeciw nowowiernikom, którzy każą aby każdy pewien był o zbawieniu swojém: a mówią, iż bojaźń piekła czyni obłudne ludzie.

8. *Wszelki który mię wyzna.* Każdy Katolik powinien jest wiarę swoję wyznać, kiedy go o to pozwą albo zapytają Żydzi, Turcy, poganie albo heretycy. I nie dosyć jest wiarę trzymać w sercu: ale ją też słowy i uczynkami wyznać potrzeba. A zaprzeć się Chrystusa, albo którego artykułu katolickiéj wiary, dla bojaźni albo dla wstydu któregożkolwiek stworzenia, nie insze karanie zasługuje, jedno że taki każdy w dzień śmierci swéj będzie od Chrystusa na wieki odrzucony.

12. *Nauczy was onejże godziny.* Nie iżby każdy Chrześcijanin, który od heretyków albo od poganów pozwany jest aby dał sprawę o wierze swéj, miał być natychmiast obdarzon osobną jakąś i niezwyczajną nauką na dysputowanie, i danie odporu przeciwnikom (którą Pan Bóg obdarzał Apostoły, i niektóre inne święte kościoła pierwszego) ale iż Pan Bóg da najprostszemu, który mocną wiarę i ufność w nim pokłada, umiejętność potrzebną, i słowa dostateczne ku wiary swéj wyznaniu. Bo taki każdy będąc pozwany, dosyć mówi i dostać

---

cie żebym przyszedł *puszczać pokój na ziemię: nie przyszedłem puszczać pokoju, ale miecz.* A zatém to co u Mateusza nazywa mieczem, to tu ogniem. Patrz, co się rzekło w miejscu przytoczoném S. Mateusza.— *A czegoż chcę.* Nic innego nie chcę, niczego tak nie pragnę. —*Jedno aby był zapalon.* Żeby ten ogień cały świat objął, i miecz Ewangelii wszędzie przechodził i obalał bezbożność.

50. *Lecz mam być chrztem ochrzczon.* Czeka na mię chrzest, którym mam być ochrzczonym. Nazywa mękę i śmierć swoję chrztem, w którym jakby w morzu miał być zanurzonym, według onych słów Psal. 68, 3: *Przyszedłem na głębokość morską, a nawałność mię ponurzyła. — A jakom jest ściśnion, aż się wykona.* Wielce mnie ściska, przygniata i zasmuca odwłóka męki; pragnąłbym jak najrychléj tego dokonać.

51. *Mniemacie abych przyszedł dawać pokój.* Patrz co się rzekło Mat. 10, 34. Patrz Wujka.

52. *Odtąd.* Od tego czasu.—*Pięć.* Ojciec, syn, matka, córka i synowa, jak widać z tego co następuje; albowiem świekra jest to samo co matka.—*Przeciwko dwiema.* To jest przeciwko wiernym, różniącym się od tych, którzy w niedowiarstwie pozostaną.

54. *Gdy widzicie obłok.* Gdy bowiem obłok powstaje od zachodu ziemi żydowskiéj, jest to wskazówką dla Żydów, iż mgła się podniosła z morza Śródziemnego, i że się krótce musi w deszcz zamienić.

55. *Będzie gorąco.* Albowiem wiatr południowy przychodzi do Żydów z krajów suchych i gorących.

56. *Obłudnicy.* Wytłumaczyliśmy to miejsce Mat. 16, 4.—*A tego to czasu.* Przyjścia mego, i zbliżającego się królestwa Bożego.

57. *Przecżże i sami z siebie nie sądzicie.* Zapobiega zarzutowi pospólstwa, iżby czasem nie mówili, że oni nieumiejętni nie mogli zauważać przyjścia Messyasza; i powiada iż im wystarczają te same dowody, które codziennie widzieli i doświadczali, żeby się przekonać o jego przyjściu i obecności. —*Nie sądzicie.* Nie rozpoznajecie, nie pojmujecie. — *Co jest sprawiedliwego.* Wam sądzić; co wam wypada rozumieć.

58. *Gdy tedy idziesz z twym przeciwnikiem.* Patrz co się rzekło Mat. 5, 25.—*Idziesz.* Zmuszony, i od niego pozwany, żebyś stanął przed sędzią. —*W drodze.* Wprzód nim dójdziesz do trybunału sądowego.— *Jakobyś był wolen.* Żebyś się uwolnił, załatwiwszy spór z przeciwnikiem. —*Wyciągaczowi.* Słudze, wykonawcy, i wyciągaczowi długu. — *Ostatni drobny pieniądz.* Sens jest, iż trzeba będzie zadość uczynić za najmniejszy dług albo grzech.

tecznie się broni, kiedy się wyznawa być Katolikiem, i chce w téj wierze żyć i umrzeć, którą Kościół powszechny wszystkich wieków i narodów trzyma i wyznawa. Dzieje 6, 10.

14. *Któż mię postanowił.* Nie chciał tu Pan Chrystus być sędzią i dzielnikiem: na przykład duchownym, aby się prawom i zabawom świeckim odwodzić nie dali od urzędu swego przedniejszego, to jest od modlenia, kazania, i prace pasterskiéj. Nie żeby im zgoła wszystkie sprawy i zabawy świeckie były zakazane, zwłaszcza gdy się ku czci i chwale Bożéj obracają, albo się ku rozmnożeniu wiary, ku pokojowi pospolitemu, i ku duchownym pożytkom ściągają. Gdyż i o ś. Augustynie Possidonius w żywocie jego pisze, iż często dni całe na takich sprawach trawił, rozwięzując spory świeckich ludzi i one ugadzając: I Augustyn pisze sam o sobie, iż o tém nie wątpił, że za takie prace miał wziąść zapłatę w niebie. II. Tim. 2, 4. Aug. Lib. de oper. monac. cap. 29.

21. *Ku Bogu bogatym.* Ten jest ku Panu Bogu, albo przeciw Bogu bogatym, który dobra swe na rozmnożenie chwały Bożéj, na kościoły, na szkoły, na szpitale, albo na ubogie wydawając skarbi sobie skarb zasługi i zapłaty w niebie: któremu ubodzy, zażywający jałmużn jego, uproszą w dzień sądny miłosierdzie, które tu skarbem niebieskim jest nazwane. Tu tedy Pan Chrystus jałmużnę tak być potrzebną i tak wdzięczną Bogu pokazuje, iżby raczéj ludzie mieli wszystko przedać i rozdać ubogim, a niżli ostradać jéj pożytku. Nadto, być ku Bogu bogatym, znaczy nie mieć w bogactwach nadzieje jako ten bogacz czynił, ale w samym Bogu, tak Theophil. Albo też znaczy być bogatym w cnoty Panu Bogu miłe. Eutym. To wszystko zamknął Paweł ś. I. Tim. 6, v. 17, 18 i 19.

22. *Nie troszczcie się o żywot wasz.* Nie zakazujeć miernego starania i opatrzności: ale frasunków i kłopotów o potrzeby cielesne. Patrz Mat. 6, 25.

29. *A wzgórę się nie podnoście.* Greckie słowo μετεωρίζεσθαι, jest wątpliwe. Bo się rozumieć może, albo, ani się z niebios o tém wywiadujcie: albo, ani patrzcie wzgórę, wątpiąc o Boskiéj opatrzności, albo, ani się wahajcie: albo, nie myślcie wysoko: albo, jako w tekście,

32. *Małe stado.* Do apostołów tu samych Pan mówi: i przeto je małém stadkiem zowie: i rozkazuje im przedawać majętności, czego wszystkim w obec nie rozkazał. A przeto nie idzie ztąd, żeby kościół powszechny, miał być malutki.

34. *Gdzie jest skarb wasz.* Jeśli bogacz utopiwszy serce w skarbie swoim ziemskim, nie może go podważyć i podnieść do nieba: niechajże skarb ziemski przed sobą przesyła do nieba, wydawając go na te, którzy się zań modlić będą: tedy wnet serce jego będzie z skarbem w niebie.

51. *Abych przyszedł dawać pokój.* Rozumiéj on pokój zły, który jest między świeckimi i niezbożnymi ludźmi, i onę zgodę która jest między niewierniki i heretykami, albo innemi złośnikami. Bo ten pokój przyszedł Chrystus targać. Patrz Mat. 10, 35.

CAPUT XIII. — ROZDZIAŁ 13.

O pokucie, figowém drzewie, szabacie, i t. d.

1. Aderant autem quidam ipso in tempore, nuntiantes illi de Galilaeis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum.

2. Et respondens dixit illis: Putatis, quod hi Galilaei prae omnibus Galilaeis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? *(Joan. 9, 3).*

3. Non, dico vobis: sed, nisi poenitentiam habueritis, omnes similiter peribitis.

4. Sicut illi decem et octo, supra quos cecidit turris in Siloe, et occidit eos: putatis, quia et ipsi debitores fuerint praeter omnes homines habitantes in Jerusalem?

5. Non, dico vobis: sed si poenitentiam non egeritis, omnes similiter peribitis.

6. Dicebat autem et hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit quaerens fructum in illa, et non invenit.

7. Dixit autem ad cultorem vineae: Ecce, anni tres sunt, ex quo venio quaerens fructum in fi-

1. A byli niektórzy na ten czas, oznaymuiac mu o Galileyczykach których krew zmieszał Piłat z ofiarami ich.

2. A odpowiedziawszy rzékł im: Mniemacie że ci Galileyczycy nad wszytkie inne Galileyczyki grzeszniejszymi byli, iż takowe rzeczy ucierpieli?

3. Nie: powiadam wam: lecz ieśli pokutować nie będziecie, wszyscy także zginiecie.

4. Jako ośmnaście onych na które upadla wieża w Syloe, y pobiła ie: mniemacie żeby y oni winnieyszymi byli nad wszytkie ludzie mieszkaiące w Jeruzalem.

5. Nie, mówię wam: ale ieśli pokutować nie będziecie, wszyscy także zginiecie.

6. Y powiedział to podobieństwo: Miał niektóry figowe drzewo wsadzone w winnicy swoiéy: y przyszedł szukaiac na nim owocu, y nie nalazł.

7. Y rzékł do sprawcy winnice: Oto trzy lata sa iako przychodzę szukaiac owocu na téy fidze:

R. 13.—1. *Których krew zmieszał Piłat.* Których Piłat kazał pozabijać wtedy, gdy ofiary składali, tak iż krew ich zmieszała się ze krwią bydląt ofiarowanych. Przyczyna tego morderstwa niewiadoma. Wielu jednak sądzi, iż to morderstwo nakazał dla tego, że byli zwolennikami Judy Galilejczyka, o którym jest wzmianka Dzieje Ap. 5, 37, którzy twierdzili, iż Żydzi synowie Bozi nie mają obowiązku płacić podatku Cesarzowi.

2. *Nad wszystkie inne Galilejczyki grzeszniejszymi byli.* Widać że takie było mniemanie pospólstwa, iż ci, których Bóg dopuścił tak okrutnie pomordować, byli występniejszymi od wszystkich innych. P. Wujka.

3. *Wszyscy,* Tak Żydzi, jak Galilejczycy. — *Zginiecie.* Pod ciężarem pomsty Bożéj. Patrz Wujka.

4. *Ośmnaście.* Mieszkańców Jerozolimy. — *Upadła.* Nieco przedtém. — *W Syloe.* Wieża zbudowana nad potokiem Syloe.

6. *Figowe drzewo.* Oznacza się Synagoga, która jest zasadzona w winnicy, to jest, na świecie.—*I przyszedł.* Często przychodził. Patrz Wujka.

7. *Trzy lata są.* Trzy lata powiedział stosownie do natury drzewa figowego, które niekiedy w pierwszym, drugim, a z pewnością w trzecim roku zwykło wydawać

culnea hac, et non invenio: succide ergo illam, ut quid etiam terram occupat?

8. At ille respondens dicit illi: Domine, dimitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam stercora,

9. et siquidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.

10. Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis.

11. Et ecce mulier, quae habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo; et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere.

12. Quam cum videret Jesus, vocavit eam ad se, et ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua.

13. Et imposuit illi manus; et confestim erecta est, et glorificabat Deum.

14. Respondens autem archisynagogus, indignans, quia sabbato curasset Jesus, dicebat turbae: Sex dies sunt, in quibus oportet operari: in his ergo venite, et curamini, et non in die sabbati.

15. Respondens autem ad illum Dominus dixit: Hypocritae, unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum aut asinum a praesepio, et ducit adaquare?

16. Hanc autem filiam Abrahae, quam alligavit satanas, ecce decem et octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati?

17. Et cum haec diceret, erubescebant omnes adversarii ejus; et omnis populus gaudebat in universis, quae gloriose fiebant ab eo.

18. Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, et cui simile aestimabo illud?

19. Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum: et crevit, et factum est in arborem magnam, et volucres coeli requieverunt in ramis ejus. *(Matth. 13, 31)*.

a nie nayduię. Wytnisz ią: przecz y ziemię zastępuie?

8. A on odpowiedziawszy rzékł mu: Panie, zaniechay iéy y na ten rok, aż ią okopam y obłożę gnoiem,

9. a iesliby dała owoc: a ieśli nie, napotym ią wytniesz.

10. Y nauczał w bóżnicy ich w szabbaty.

11. A oto niewiasta, która miała ducha niemocy przez ośmnaście lat, a była skurczona: y nie mogła żadną miarą wzgórę poyźrzeć.

12. Którą uyźrzawszy Jezus, przyzwał iéy do siebie, y rzékł iéy: Niewiasto, wolnaś uczyniona iest od niemocy twoiéy.

13. Y włożył na nię ręce: a natychmiast podniosła się, y chwaliła Boga.

14. A odpowiedziawszy Arcybóżnik, gniewaiąc się że Jezus w szabbat uzdrawiał, rzékł do rzesze: Sześć dni są w których ma bydź robiono: w te tedy przychodźcie a léczcie się: a nie w dzień sobotni.

15. A odpowiedaiąc do niego Pan rzékł: Obłudnicy, każdy z was w szabbat nie odwięzuie wołu swego abo osła od żłobu, y wiedzie napawać?

16. A téy córki Abrahamowéy którą zwiazał szatan oto ośmnaście lat, nie potrzeba było od zwiąski téy rozwięzać w dzień sobotni?

17. Y gdy to mówił, wstydali się wszyscy przeciwnicy iego: a wszytek lud radował się, ze wszytkiego co się chwalebnie działo od niego.

18. Mówił tedy: Czemuż podobne iest królestwo niebieskie, a czemu ie podobne uczynię?

19. Podobne iest ziarnu gorczycznemu: które wziąwszy człowiek, wrzucił do ogroda swego, y urosło, y stało się drzewem wielkim, a ptacy niebiescy odpoczywali na gałęziach iego.

owoce; jeśli zaś w trzecim nie wydaje, uważa się za niepłodne. Być może, iż trzy lata są tyląż latami przez które Chrystus opowiadał Ewangelię, i oczekiwał owocu z drzewa figowego synagogi. — *Ziemię zastępuje.* W greckim, *ziemię naprożno zajmuje*, która inaczéj mogłaby być użyteczną, żeby na miejsce tego lepsze drzewo było zasadzoném.

8. *Aż ją okopam.* Oznacza się usposobienie dobrego rolnika, który nie ochotnie wycina drzewa, i że drzewo figowe nie wydaje owoców, zrzuca raczéj winę na siebie niż na nie.—*Okopam i obłożę gnojem.* Gdy dołożę wszelkiego starania i pilności, żeby owoc przyniosło; oznacza się żaś, iż chociaż Boska sprawiedliwość wymagała tego żeby niepokutująca synagoga w trzecim roku opowiadania Chrystusowego była wyciętą, jednakże na wstawienie się Chrystusa, na czas jakiś pomsta została odłożoną; gdyż przez resztę czasu aż do śmierci swojéj uprawiał Chrystus wspaniałomyślnie drzewo figowe, żeby je uczynić sposobném do wydawania owoców.

9. *A jeżliby dała owoc.* Nie pełna jest mowa, i dopełnić należy: przebaczysz drzewu figowemu, i nie wytniesz go. — *A jeźli nie.* Jeśli nie wyda owocu.—*Na potém.* Kiedy się podoba. Nie mówi że po skończeniu tego czwartego roku, nie chce bowiem znaglać pana do wycięcia; lecz tak zostawuje roztropności pana, iżby nie był przeciwnym, chociażby odłożył wycięcie na wiele lat. — *Wytniesz.* I jak zwykle bywa, wrzucisz do ognia; albowiem, *wszelkie drzewo które nie rodzi owocu dobrego, będzie wycięte i w ogień wrzucone.* Mat. 7, 19.

11. *Ducha niemocy.* Szatana, który sprawiał niemoc.

12. *Wolnąś uczyniona jest od niemocy twojéj.* Wolną zostajesz, uleczasz się od niemocy twojéj; tedy bowiem uwalniał, tedy leczył, gdy mówił te słowa, i temi samemi słowy leczył.

13. *I włożył na nię ręce.* Nie dla tego żeby to było koniecznie potrzebném do uzdrowienia, lecz aby pokazać, iż w nim przebywała moc uzdrawiająca.—*Chwaliła Boga.* I czyniła mu dzięki, uznając Boskie dobrodziejstwo wyświadczone sobie przez Chrystusa.

14. *Arcybożnik.* Przełożony owéj synagogi. — *Że... w szabat uzdrawiał.* Jakby przez to zgwałcił Chrystus sobotę.—*W te tedy przychodźcie a leczcie się.* Jakby rzekł: Nie mam tego za złe że się leczycie, i nie zazdroszczę wam dobrodziejstwa zdrowia; ale z obowiązku mojego zabraniam, żebyście nie gwałcili soboty.

15. *Obłudnicy.* Dla tego nazywa obłudnikami, iż czyniąc to przez zazdrość, udawali że czynią z gorliwości o religią.—*Nie odwięzuje.* Czyż nie odwięzuje? Przekonywa własnym ich zwyczajem, jakby rzekł: Odwiązujecie w dzień sobotni osła i wołu, a zabraniacie odwiązać i uwolnić tę niewiastę z więzów choroby. Patrz Wujka w. 16.

17. *Wstydali się.* Gdyż nie mieli co odpowiedzieć.

18. *Podobne uczynię.* Patrz Mat. 13, 31.

20. Et iterum dixit: Cui simile aestimabo regnum Dei?
21. Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae sata tria, donec fermentaretur totum.
22. Et ibat per civitates et castella, docens et iter faciens in Jerusalem. *(Matth. 9, 35).*
23. Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt, qui salvantur? Ipse autem dixit ad illos:
24. Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico vobis, quaerent intrare, et non poterunt. *(Matth. 7, 13).*
25. Cum autem intraverit paterfamilias, et clauserit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ostium, dicentes: Domine, aperi nobis; et respondens dicet vobis: Nescio vos, unde sitis; *(Matth. 25, 10).*
25. tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, et bibimus, et in plateis nostris docuisti.
27. Et dicet vobis: Nescio vos, unde sitis: discedite a me omnes operarii iniquitatis. *(Matth. 7, 23.—25, 41).*
28. Ibi erit fletus et stridor dentium, cum videritis Abraham, et Isaac et Jacob, et omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.
29. Et venient ab oriente et occidente, et aquilone et austro, et accumbent in regno Dei.
30. Et ecce, sunt novissimi, qui erunt primi, et sunt primi, qui erunt novissimi. *(Matth. 19, 30).*
31. In ipsa die accesserunt quidam Pharisaeorum, dicentes illi: Exi, et vade hinc, quia Herodes vult te occidere.
32. Et ait illis: Ite, et dicite vulpi illi: Ecce, ejicio daemonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consummor.
33. Verumtamen, oportet me hodie et cras et sequenti die ambulare, quia non capit, Prophetam perire extra Jerusalem.

20. Y zasię rzekł: Komuż podobne uczynię królestwo Boże?
21. Podobne iest kwasowi, który wziąwszy niewiasta, zakryła we trzy miary mąki: ażby się wszytko zakwasiło.
22. Y chodził po miastach y miasteczkach, nauczaiąc, a idąc w drogę do Jeruzalem.
23. Y rzekł mu niektóry: Panie, ieśli mało tych co maią bydź zbawieni? A on rzekł do nich:
24. Usiłuycie abyście weszli przez ciasną fórtkę. Bo powiedam wam, że ich wiele będą chcieli wniśdź, a nie będą mogli.
25. A gdy wnidzie gospodarz, y zamknie drzwi, poczniecie stać na dworze, y kołatać we drzwi, mówiąc: Panie otwórz nam: A odpowiedaiąc rzecze wam: Nie znam was zkądeście;
26. tedy poczniecie mówić: Jadalichmy przed tobą, y piiali, y uczyłeś na ulicach naszych.
27. Y rzecze wam: Nie znam was zkądeście: Odstąpcie odemnie wszyscy czyniciele nieprawości.
28. Tam będzie płacz y zgrzytanie zębów: gdy uyźrzycie Abrahama, y Izaaka, y Jakóba, y wszytkie Proroki w królestwie Bożym, a was precz wyrzuconych.
29. Y przydą od Wschodu y Zachodu, od Północy y Południa: y usiędą w królestwie Bożym.
30. A oto są ostateczni, którzy będą pierwszymi: a są pierwszy, którzy będą ostatecznymi.
31. W onże dzień przystąpili niektórzy z Faryzeuszów, mówiąc mu: Wynidź a idź ztąd: bo cię Heród chce zabić.
32. Y rzekł im: Idźcie, a powiedzcie liszce oney: oto wyrzucam czarty y wykonywam uzdrowienia dziś y iutro, y trzeciego dnia koniec mieć będę.
33. A wszakóż potrzeba mi dziś y iutro y po iutrze iśdź: bo nie może bydź aby prorok indzie zginął okróm w Jeruzalem.

22. *Idąc w drogę do Jeruzalem.* Nieznacznie zbliżając się do Jerozolimy, gdzie postanowił był zakończyć opowiadanie i życie.
23. *Jeśli mało tych co mają być zbawieni.* Azali mało?
24. *Usiłujcie abyście weszli przez ciasną fórtkę.* Patrz Wujka.
25. *Nie znam was.* Patrz co się rzekło Mat. 25, 12,
26. *Jadalichmy przed tobą.* Z tobą, w twojej obecności, w jednym z tobą domu i za jednym stołem. P. W.—*Uczyłeś na ulicach naszych.* Słyszeliśmy twoję naukę: byliśmy uczniami twoimi.
27. *Nie znam was zkądeście.* Nie uważam na to zkąd, albo kto jesteście, czyście byli sąsiedzi, czy domownicy, czy krewni.— *Czyniciele nieprawości.* Ktorzyście za życia popełniali nieprawość i niesprawiedliwość.
28. *Płacz i zgrzytanie zębów.* Patrz co się rzekło Mat. 8, 12.
30. *A oto są ostateczni.* Patrz co się rzekło Mat. 19, 30.
31. *Z Faryzeuszów.* Źle usposobionych względem niego.— *Idź ztąd.* Usiłują faryzeuszowie zastraszyć Chrystusa, i nakłonić go do zmiany miejsca; bo nie mogli znieść Chrystusa, który ich zbijał i zawstydzał.
32. *Powiedzcie liszce onej.* Nazywając Chrystus Heroda liszką, zdaje się iż chciał pokazać faryzeuszom, że się Heroda nie lęka, ani dla tego będzie mniéj swobodnie mowił. Nazywa Heroda liszką dla jego chytrości i przewrótności.—*Dziś i jutro.* Przez niejaki jeszcze czas będę wyrzucał czarty i uzdrawiał chorych, i t. d.; i nikt nie zdoła mi się oprzeć, dopóki sam dobrowolnie nie oddam w ofierze życia mego.—*Trzeciego dnia koniec mieć będę.* Po niejakim czasie przez mękę i śmierć będę miał koniec. Nazywa śmierć dokończeniem, gdyż przez śmierć Chrystus wszystko wykonał, i zadość uczynił całemu swojemu poselstwu.
33. *A wszakoż potrzeba mi dziś i jutro.* Chociaż krótki czas mam żyć, jednak tego samego czasu ani Herod, ani kto inny nie zdoła mnie skrócić, żebym w przeciągu jego nie chodził, to jest, nie spełniał mojego urzędu. *Iść* bowiem znaczy w tém miejscu żyć i działać, tak jak u Jana 12, 35. mówi się: *Chodźcie póki światłość macie;* i I. Tessal. 2, 12: *Abyście chodzili godnie Bogu.—Bo nie może być.* Albowiem Bóg tak postanowił.—*Prorok.* Samego siebie rozumie, albo jeśli o innych także prorokach podoba się rozumieć, powiemy iż Chrystus dla tego przypisuje miastu Jeruzalem zabójstwo wszystkich proroków, że większa ich część w Jerozolimie zamordowaną została. Pierwszy wykład

34. Jerusalem, Jerusalem, quae occidis Prophetas, et lapidas eos, qui mittuntur ad te: quoties volui congregare filios tuos quemadmodum avis nidum suum sub pennis, et noluisti? *(Matth. 23, 37).*

35. Ecce, relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis: Quia non videbitis me, donec veniat, cum dicetis: Benedictus, qui venit in nomine Domini.

34. Jeruzalem, Jeruzalem, które zabiiasz proroki, y kamionuiesz te którzy sa do ciebie posłani: ilekroćem chciał zebrać dziatki twe iako ptak gniazdo swe pod skrzydła, a niechciałoś?

35. Otóż zostanie wam dóm wasz pusty. A powiadam wam, że mię nie uyźrzycie, aż przyidzie kiedy rzeczocie: Błogosławiony: który idzie w imię Pańskie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 13. w. 2. *Ci Galilejczycy.* Wielkie jest w tém miłosierdzie Boże, iż nie tak prędko i nie tak ciężko wszystkie grzeszne karze: jako niektóre karał na przestrogę drugich. Jako naprzykład, nie na wszystkie heretyki (którzy przełożonymi swemi gardzą im się sprzeciwiając) dopuszcza, aby przepadli w ziemię, jako Chore z towarzystwem swojém: I nie mści się tak zaraz nad wszystkimi, którzy kościoły i skarby ich łupią, jako się nad Heliodorem i nad Baltazarem pomścił: I nie wszystkich, którzy wcale nie oddawają Bogu co ślubili, karze nagłą śmiercią, jako Ananiasza i Saphyrę. Ale niektórych tylko skarać raczył wedle ich zasługi, aby byli na przykład i na przestrogę ku pokucie innym wszystkim, którzy ich w takich złościach naśladują, którzy jeśli na tym świecie nie pokutują, tedy pewnie na onym będą potępieni. Optat. lib. 1, contra Parmen. IV. Mo. 16, 31. II. Mach. 3, 25. Dan. 5. 30. Dzie. 5, 5.

3. *Jeśli pokutować nie będziecie.* Μετάνοια w Nowym Testamencie, znaczy zupełną pokutę. Matrz Mat. 3, 2.

6. *Miał niektóry figowe drzewo.* Figa mająca liście bez owocu, znaczy Żydy, heretyki i złe chrześcijany: którzy mają wiarę i dobre słowa, ale nie uczynki.

16. *Związał szatan.* Ztąd widzimy, iż wiele chorób, które się zdadzą być przyrodzone, pochodzą od szatana z Boskiego dopuszczenia: albo dla grzechu, albo dla doświadczenia. Lecz Pan Chrystus oboję tę chorobę uzdrawia: którejby żaden lekarz przyrodzonym obyczajem zleczyć nie mógł. Iż on na to przyszedł, aby wyniszczył, tak na duszach jako i na cielech, sprawy djabelskie.

24. *Przez ciasną fórtkę.* Chrześcijanie w życiu swém pobożném mają szukać téj ciasnéj fórtki: ale w wierze i w religii mają się trzymać powszechności, to jest staréj i ubitéj drogi. Ktemu obacz, iż nie jest Pan sobie przeciwny, powiadając tu, że mało jest tych którzy mają być zbawieni: a gdzie indziéj mówiąc, iż wiele ich przyjdzie ze wschodu i z zachodu słońca, którzy usiądą z Abrahamem w królestwie niebieskiem: Bo acz ich mało jest względem potępionych: wszakże wiele ich jest względem samych zbawionych. Jako i pszenicy między plewami mało się zda kiedy młócą: ale po odwianiu, napełniają się nią śpichlerze niebieskie. August. serm. 32, de verbis Domini. Mat. 8, 11.

26. *Jadalichmy przed tobą.* Nie dosyć jest ku zbawieniu używać Pańskich Sakramentów, i słuchać słów jego: jeśli kto nie żywie w jedności Kościoła powszechnego. Tak to miejsce Augustyn ś. przywodzi przeciw Donatystom: którzy acz mieli prawdziwe Sakramenty, i ofiarę Mszéj ś. ale się przez odszczepieństwo oddzielili byli od Kościoła ś. powszechnego. Cont. lit. Petil. lib. 2, c. 55.

34. *A niechciałoś.* Żydzi sami sobie, własną wolą swoją, byli przyczyną swego zatracenia, a nie Bóg, który ich wzywać nie przestawał, gdy oni słuchać niechcieli. Zkąd widzimy wielką wolność ludzką.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O uzdrowieniu opuchłego, przypowieści o godach, noszeniu krzyża, i t. d.

1. Et factum est, cum intraret Jesus in domum cujusdam principis Pharisaeorum sabbato manducare panem; et ipsi observabant eum.

2. Et ecce, homo quidam hydropicus erat ante illum.

3. Et respondens Jesus dixit ad legisperitos et Pharisaeos, dicens: Si licet sabbato curare? *(Matth. 12, 10).*

4. At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensum sanavit eum, ac dimisit.

5. Et respondens ad illos dixit: Cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die sabbati?

6. Et non poterant ad haec respondere illi.

1. Y stało się: gdy Jezus wszedł do domu iednego przednieyszego Pharyzeusza, w szabbat ieść chleb a oni go podstrzegali.

2. A oto człowiek niektóry opuchły był przed nim.

3. A Jezus odpowiedziawszy rzékł do biegłych w zakonie y Pharizeuszów, mówiąc: Godzili się w szabbat uzdrawiać?

4. Lecz oni milczeli. A on uiąwszy uzdrowił go, y odprawił.

5. A odpowiedaiąc rzékł do nich: Którego z was osieł abo wół wpadnie w studnią: a nie wnet go wyciągnie w dzień sobotny?

6. Y nie mogli mu na to odpowiedzieć.

---

jest prostszy i odpowiedniejszy tekstowi.—*Okrom w Jeruzalem.* W tém miejscu Jerozolima obejmuje także okoliczne miejsca należące do miasta; albowiem góra Kalwarya, na któréj Chrystus był ukrzyżowany, leżała za murami, jak wiadomo.

34. *Jeruzalem, Jeruzalem.* Wszystko to aż do końca rozdziału wytłumaczyliśmy Mat. 23, 36. i daléj.—*Ptak. Kokosz,* jak przełożył tłumacz u Mateusza. P. Wujka.

R. 14.—1. *Jeść chleb.* Brać pokarm. — *Postrzegali.* Czy nie uczyni czego, za coby go mogli obwinić.

2. *Opuchły.* Mający wodną puchlinę.

4. *Milczeli.* Bo chociaż mniemali iż się nie godzi, nic jednak nie ważyli się powiedzieć, żeby nie zostali zawstydzeni przez Chrystusa.

5. *Którego z was osieł.* Dowodzenie od mniejszego do większego, jak mieliśmy wyżéj 13, 15.

6. *Nie mogli... odpowiedzieć.* Gdyż jawną była prawda.

7. Dicebat autem et ad invitatos parabolam, intendens, quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos:

8. Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit invitatus ab illo,

9. et veniens is, qui te et illum vocavit, dicat tibi: Da huic locum; et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere.

10. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco, ut, cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus: *(Prov. 25, 7).*

11. quia omnis, qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur. *(Matth. 23, 12. Infr. 18, 14).*

12. Dicebat autem et ei, qui se invitaverat: Cum facis prandium aut coenam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos divites, ne forte te et ipsi reinvitent, et fiat tibi retributio. *(Tob. 4, 7. Prov. 3, 9).*

13. Sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos et caecos,

14. et beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione justorum.

15. Haec cum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus, qui manducabit panem in regno Dei.

16. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit coenam magnam, et vocavit multos. *(Matth. 22, 2).*

17. Et misit servum suum hora coenae dicere invitatis, ut venirent, quia jam parata sunt omnia.

18. Et coeperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, et necesse habeo exire, et videre illam: rogo te, habe me excusatum.

19. Et alter dixit: Juga boum emi quinque, et eo probare illa: rogo te, habe me excusatum.

20. Et alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire.

7. Y powiedział téż podobieństwo do zaproszonych, przypatruiąc się iako pierwsze siedzenia obiérali, mówiąc do nich:

8. Gdy będziesz wezwan na gody, nie siadayże na pierwszym mieyscu: aby snadź poczciwszy nad cię nie był wezwan od niego,

9. a przyszedszy ten który ciebie y onego wezwał, nie rzékł ci: Day temu mieysce: a tedybyś zę wstydem począł mieć ostateczne mieysce.

10. Ale gdy będziesz wezwan, idź, usiądź na poszlednim mieyscu: że gdy przyidzie ten który cię wezwał, rzecze tobie: Przyiacielu, posiądź się wysszéy. Tedy będzie tobie chwała przed spółem siedzącymi:

11. bo wszelki co się wynosi, zniżon będzie: a kto się uniża, wywyższon będzie.

12. Mówił téż y onemu który go był wezwał: Gdy sprawuiesz obiad abo wieczerzą, nie wzywayże przyiaciół twoich, ani braciéy twéy, ani krewnych, ani sąsiad bogatych: żeby cię snadź y oni zaś nie wezwali, y nie stałać się nagroda.

13. Ale gdy sprawuiesz ucztę, wzowże ubogich, ułomnych, chromych y ślepych,

14. a będziesz błogosławionym: żeć nie mogą oddać: abowiemći będzie oddano w zmartwychwstanie sprawiedliwych.

15. To usłyszawszy niektóry z społu siedzących, rzékł mu: Błogosławiony który będzie iadł chléb w królestwie Bożym.

16. A on mu powiedział: Człowiek niektóry sprawił wieczerzą wielką, y wezwał wielu.

17. Y posłał sługę swego, w godzinę wieczerzéy, aby powiedział zaproszonym, żeby przyszli boć iuż wszytko gotowo.

18. Y poczęli się wszyscy spółecznie wymawiać. Pierwszy mu rzékł: Kupiłem wieś, y mam potrzebę wyniśdź a oglądać ią: proszę cię miey mię za wymówionego.

19. A drugi rzékł: Kupiłem pięć iarzm wołów, y idę ich doświadczać: proszę cię miey mię za wymówionego.

20. A drugi rzékł: Żonęm poiął, a przeto nie mogę przyśdź.

8. *Na gody.* Weselne.— *Nie siadajże.* Z własnéj woli, nieproszony.— *Poczciwszy.* Godniejszy czci.

10. *Że gdy przyjdzie.* Nie wskazuje tu celu, na jaki każdyby powinien zwracać uwagę, lecz tylko na zdarzenie, które zwykle się przytrafia.

11. *Bo wszelki co się wynosi.* Prawdą bowiem jest co się zwykle mówi, *wszelki, i t. d.*; zdaje się, że to było przysłowie. Wolelibyśmy jednak mniemać, iż Chrystus Pan pierwszy wyrzekł te zdania.—*Zniżon będzie.* Zwykle bywa poniżony.— *Wywyższon będzie.* Zwykle bywa wywyższony.

12. *Nie stałać się nagroda.* Wynagrodzenie za dobrodziejstwa.

14. *Nie mogą oddać.* Nie mogą się wywzajemnić. — *Będzie oddano.* Wynagrodzi Bóg w życiu przyszłém. Patrz Wujka.

15. *Błogosławiony który będzie jadł.* Być może sądził, iż w królestwie Bożém będą uczty i roskosze zmysłowe.

16. *Wieczerzę wielką.* Przyrządzoną z wielu wykwintnych potraw; patrz Mat. 22, 2. Wieczerza ta wielka oznacza ucztę niebieską, którą nam przygotował Bóg w przyszłym żywocie.— *Wielu.* Wszystkich najznakomitszych obywateli, jako to: arcykapłanów, kapłanów, lewitów, nauczycieli zakonnych, faryzeuszów, starszych żydowskich, owszem cały swój lud, który szczególniejszą życzliwością obejmował.

17. *Posłał sługę swego.* Liczba pojedyncza zamiast mnogiéj, *sługi swoje.* Apostołów rozumie i innych opowiadaczów Ewangelii. Niektórzy rozumieją to o Chrystusie.

18. *Społecznie.* Jednomyślnie, jakby się zmówiwszy.— *Kupiłem wieś.* Nie jest rzeczą niegodziwą kupić sobie wieś lub woły, albo żonę pojąć; jednak staranie i troska o te rzeczy przemijające, i przywiązanie się zbyteczne do nich, stawają się przyczyną, iż wielu zaproszonych gardzą ucztą, i z własnéj winy nie stają się jéj uczęstnikami.— *Miej mię za wymówionego.* Przed panem, który wzywa na ucztę. Patrz Wujka.

21. Et reversus servus nuntiavit haec domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit servo suo: Exi cito in plateas et vicos civitatis, et pauperes ac debiles, et caecos et claudos introduc huc.

22. Et ait servus: Domine, factum est, ut imperasti, et adhuc locus est.

23. Et ait dominus servo: Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea.

24. Dico autem vobis: Quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit coenam meam.

25. Ibant autem turbae multae cum eo; et conversus dixit ad illos:

26. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, et uxorem et filios, et fratres et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus. *(Matth. 10, 37).*

27. Et qui non bajulat crucem suam, et venit post me, non potest meus esse discipulus. *(Supr. 9, 23).*

28. Quis enim ex vobis volens turrim aedificare, non prius sedens computat sumtus, qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum,

29. ne posteaquam posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes, qui vident, incipiant illudere ei,

30. dicentes: Quia hic homo coepit aedificare, et non potuit consummare?

31. Aut quis rex iturus committere bellum adversus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se?

21. A wróciwszy się sługa, oznaymił to Panu swemu. Tedy się gospodarz rozgniewawszy, rzékł słudze swemu: Wynidź rychło na ulice y uliczki miasta: a ubogie y ułomne, y ślepe y chrome wprowadź tu.

22. Y rzékł sługa: Panie, stało się iakoś roskazał: a ieszcze iest mieysce.

23. Y rzékł Pan słudze: Wynidź na drogi y opłotki: a przymuś wniśdź, aby był dóm móy napełnion.

24. A powiedam wam, żeć żaden z onych mężów którzy są zaproszeni, nie ukusi wieczerzy moiéy.

25. Y szły z nim rzesze wielkie: a obróciwszy się rzekł do nich:

26. Ieśli kto idzie do mnie, a nie ma w nienawiści oyca swego y matki, y żony y dzieci, y braciéy y siòstr, iescze téż y dusze swoiéy, nie może bydź uczniem moim.

27. A kto nie nosi krzyża swego, a idzie za mną, nie może bydź uczniem moim.

28. Abowiem kto z was chcąc budować wieżę, nie piérwéy siadszy rachuie nakłady, których potrzeba, ieśli ma do wykonania,

29. aby, gdyby założył fundament a nie mógł dokończyć, wszyscy patrzaiący nie poczęli śmiać się z niego,

30. mówiąc: Iż ten człowiek począł budować, a nie mógł dokonać?

31. Abo który król, maiąc iachać stoczyć woynę z drugim królem, nie piérwéy siadszy myśli ieśli może z dziesiącią tysięcy potkać się z onym, który z dwudziestą tysięcy iedzie przeciw niemu?

21. *Oznajmił to panu swemu.* Mówi się to dla ozdoby przypowieści, żeby opowiadanie było prawdopodobném i zgodném ze zwyczajami ludzkiemi. Bóg bowiem który wszystko wie, nie potrzebuje żeby mu kto oznajmywał.— *Wynidź rychło na ulice.* Wskazuje się powołanie pogan. Żydzi wzywani na ucztę pójść nie chcieli; odrzucił ich Bóg, i kazał wezwać pogan, wedle onych słów Ś. Pawła i Barnabasza Dzieje Ap. 13, 46: *Wam było naprzód trzeba opowiadać słowo Boże: ale ponieważ je odrzucacie, a osądzacie się niegodnymi być wiecznego żywota: oto obracamy się do poganów. Albowiem tak nam rozkazał Pan.— Na ulice i uliczki miasta.* Do wszystkich krain świata.— *Ubogie i ułomne.* Poganie byli ubogimi, gdyż im zbywało na złocie cnoty i miłości; ułomnymi, gdyż byli pozbawionymi sił duchownych dla oparcia się namiętnościom; ślepymi, gdyż nie widzieli światła prawdy; chromymi, gdyż nie umieli chodzić drogą przykazań Bożych.

22. *A jeszcze jest miejsce. Albowiem w domu Ojca mego jest mieszkania wiele,* jak powiedział Chrystus, Jan 14, 2. Oznacza się także, iż liczba wybranych ma być wypełnioną, i że żadnego nie zostanie miejsca próżnego na uczcie niebieskiéj, którą Bóg przygotował.

23. *Wynidź na drogi i opłotki.* Każe wezwać także ubogich, którzy są za miastem, przez co się oznacza, iż nie tylko poganie sąsiedni Żydom, jako to Samarytanie, Antyocheńczycy, Damasceni mają być wezwani, ale także inne daleko odleglejsze narody, Afrykanie, Indyanie, i t. d., co się wypełnia w naszych czasach za pomocą missyj w nowym świecie.—*Na drogi.* Wszędzie wiodące, do krajów odległych.—*Opłotki.* Do miejsc opasanych płotem, do wiosek i chałup wieśniaczych, do narodów barbarzyńskich, oddzielonych od Żydów swojemi granicami, morzem i całym światem.— *Przymuś wnijść.* Oznacza się gorąca żądza i największa hojność gospodarza, pragnącego podzielić się swojemi roskoszami z jak największą liczbą ludzi. Oprócz tego oznacza się też wielka moc i skuteczność opowiadania ewangelicznego, które grubych i dzikich ludzi odciąga od występków i wprowadza na drogę zbawienia.— *Napełnion.* Przeznaczoną liczbą. Patrz Wujka.

24. *Którzy są zaproszeni.* I odmówili przyjścia. — *Nie ukusi wieczerzy mojéj.* Ani nawet wtenczas, gdy wiedzeni bezpożyteczną pokutą będą żałowali, że nie byli posłusznymi na wezwanie sług. Bo nie można z wiecznych mąk przejść do wiecznéj szczęśliwości.

26. *Jeźli kto idzie do mnie.* Żeby się poddać mojéj nauce, tak jak wy zdajecie się chcieć czynić.—*A nie ma w nienawiści.* Nie bezwzględnie, lecz przez porównanie, to jest, ze względu na mnie, o ile są przeciwnymi mnie albo mojemu prawu.— *Dusze swojéj.* To jest, życia. Nie możemy bowiem nawet życia naszego więcéj miłować niż Chrystusa albo jego prawo. P. W.

27. *A kto nie nosi.* Nosić krzyż, znaczy być gotowym do poniesienia śmierci krzyżowéj; był bowiem zwyczaj iż skazani na krzyż sami nieśli krzyż na miejsce kary.

28. *Albowiem kto z was?* Dwóma przykładami objaśnia, iż nie jest rzeczą łatwą stać się jego uczniem, lecz i gruntownie i dokładnie to rozważać należy, gdyż uczeń jego powinien być zawsze gotowym do noszenia krzyża swojego, i znienawidzenia wszystkiego co mu jest miłém, jeśli to przeciwi się zbawieniu.— *Budować wieżę.* Przez przenośnię budowania wieży oznacza się przedsięwzięcie rzeczy ważnéj i trudnéj.— *Rachuje.* Oznacza się uważne i pilne obmyślanie.

29. *Śmiać.* Naśmiewać się z niego.

31. *Mając jechać stoczyć wojnę.* Oznacza się przedsięwzięcie rzeczy trudnéj, tak jak i przez powyższe podobieństwo budowania wieży.—*Myśli.* Rozważa.

32. Alioquin, adhuc illo longe agente, legationem mittens rogat ea, quae pacis sunt.
33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus.
34. Bonum est sal. Si autem sal evanuerit, in quo condietur? *(Matth. 5, 13).*
35. Neque in terram, neque in sterquilinium utile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

32. Bo inaczéy, gdy on iescze iest daleko, poselstwo wyprawiwszy prosi o to co do pokoiu należy.
33. Tak tedy każdy z was, który nie odstępuie wszytkiego co ma, nie może bydź moim uczniem.
34. Dobrać iest sól. Lecz ieśli sól zwietrzeie czym solona będzie.
35. Nie przygodzi się ani do ziemie, ani do gnoiu: ale ią precz wyrzucą. Kto ma uszy ku słuchaniu niechay słucha.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 14. w. 14. *Albowiemci będzie oddano.* Oto zapłata za uczynki miłosierne: a iż mogą być czynione dla zapłaty wiecznéj. Co jest przeciw nowowiernikom dzisiejszym.

18. *I poczęli się wszyscy wymawiać.* Wolność ludzka, a dostatek świecki, najwięcéj przeszkadzają ludziom do zbawienia.

23. *Przymuś wniść.* Ztąd Augutyn ś. dowodzi, iż heretycy do wiary któréj nie strzymali, i do Kościoła z którego uciekli, mają być mandaty i winami królów i książąt chrześcijańskich przymuszani i przypędzani: ponieważ Kościół ma na nie prawo, jako na swe zbiegi. Słowa jego te są: Przyszli pogani z ulic i z rostajów: niechże też przydą heretycy, a tu najdą pokój. Bo którzy płoty grodzą, cić rozdzielenia szukają. Więc ich wyciągnąć z opłotków, więc je z ciernia wywlec. Na płociech uwięźli, i niechcą aby ich przymuszano. Chcą aby im wolno było wniść albo nie wniść, (i wierzyć jako chcą). Lecz nie tak Pan rozkazał, ale tak: Przypędź, albo przymuś ich aby weszli. Niechaj z wierzchu potrzeba przyciśnie: albowiem potém z niéj wola wyrośnie. To Augustyn ś. Serm. 33, de verbis Domini.

26. *A niema w nienawiści ojca.* Żadne stworzenie niema nam tak być miłe, któregobyśmy się zaprzeć i w nienawiści mieć nie mieli: jeśli nam jest na przekazie do Chrystusa, i do kościoła jego, albo do nawrócenia, i zbawienia naszego.

33. *Który nie odstępuje.* Prawy chrześcijanin ma się porachować, gdyby na taki hak przyszedł (czasu prześladowania) żeby się raczéj odrzékł wszystkiego co ma i mieć może: a niźliby miał utracić wiarę katolicką.

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O owcy zgubionéj, synie marnotrawnym, i t. d.

1. Erant autem appropinquantes ei publicani et peccatores, ut audirent illum.
2. Et murmurabant Pharisaei et Scribae, dicentes: Quia hic peccatores recipit, et manducat cum illis. *(Matth. 9, 11).*
3. Et ait ad illos, parabolam istam dicens:
4. Quis ex vobis homo, qui habet centum oves, et si perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam, quae perierat, donec inveniat eam? *(Matth. 18, 12).*
5. Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos gaudens,
6. et veniens domum convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quae perierat.

1. Y przybliżali się do niego Celnicy y grzésznicy aby go słuchali.
2. Y szemrali Pharizeuszowie y Doktorowie, mówiąc: Iż ten przyimuie grzészniki, y iada z nimi.
3. Y rzékł do nich to podobieństwo, mówiąc:
4. Który z was człowiek co ma sto owiec, a ieśliby stracił iednę z nich, izali nie zostawuie dziewiącidziesiąt y dziewiąci na pusczy, a idzie za oną co zginęła, aż ią naydzie?
5. A gdy ią naydzie, kładzie na ramiona swe raduiąc się,
6. a przyszedszy do domu zwoływa przyiaciół y sąsiad, mówiąc im. Raduycie się ze mną, iżem nalazł owcę moię która była zginęła.

---

32. *Prosi o to co do pokoju należy.* Traktuje o zawarciu pokoju, żeby się z nim potykając, nie odniósł hańby i szkody.

33. *Tak tedy każdy z was, który nieodstępuje.* Bo jak budującemu kosztów, a królowi gotującemu się na wyprawę sił wojennych potrzeba; tak pragnący być moim uczniem, powinien zaprzeć się wszystkiego. P. Wujka.

34. *Dobrać jest sól.* Patrz co się rzekło Mat. 5, 13.

35. *Ani do ziemie.* Sól rzucona w ziemię nie jest pożyteczną, owszem szkodliwą; czyni bowiem ziemię bezpłodną. *Ztąd czytamy w Pismie ś. iż niektóre miasta zwycięzcy przez gniew posypywali solą, żeby w nich nie weszła żadna roślina,* jak powiada S. Hieronim na r. 5. Mat. Miejsce zaś Pisma ś., które ma na względzie jest Sędz. 9, 45, gdzie się mówi, iż Abimelech zburzył Sychem, *tak iż sól na niém posiał.*— *Ani do gnoju.* Do którego jednak wrzucone rzeczy inne są pożytecznemi; albowiem gdy zgniją, używają się do zapłodnienia gruntów.— *Precz wyrzucą.* Jako rzecz zgoła nieużyteczną.—*Kto ma uszy.* Jakby rzekł; to com powiedział zasługuje na zrozumienie i rozwagę, bo jest najgodniejszém uwagi.

R. 15.—1. *Przybliżali się do niego.* Zwykli się byli doń przybliżać i obcować z nim; nie chciał bowiem Ewangelista wymienić tu jedno tylko szczegółowe zdarzenie, lecz raczéj zwyczaj, który faryzeuszowie naganiali w Chrystusie.—*Celnicy.* O których patrz, co się rzekło Mat. 5, 46.— *Aby go słuchali.* Nie przychodzili do Chrystusa, jako do obrońcy swoich zbrodni, lecz jako chorzy do lekarza.

2. *Przyjmuje grzeszniki.* Przypuszcza do rozmowy, obcuje z nimi i biesiaduje.

4. *Który z was człowiek.* Kto z was?—*Na puszczy.* Na pastwiskach. Patrz Wujka.

7. Dico vobis: Quod ita gaudium erit in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia.

8. Aut quae mulier, habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam, et everrit domum, et quaerit diligenter, donec inveniat?

9. Et cum invenerit, convocat amicas et vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam, quam perdideram.

10. Ita dico vobis: Gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente.

11. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios,

12. et dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiae, quae me contingit. Et divisit illis substantiam.

13. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose.

14. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, et ipse coepit egere.

15. Et abiit, et adhaesit uni civium regionis illius. Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos.

16. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, et nemo illi dabat.

7. Powiadam wam, żeć tak będzie radość w niebie nad iednym grzésznikiem pokutę czyniącym, niż nad dziewiąciądziesiąt y dziewiącią sprawiedliwych którzy nie potrzebuią pokuty.

8. Albo która niewiasta maiąc dziesięć drachm, ieśliżby straciła drachmę iednę, izali nie zapala świéce, y wymiata domu, y szuka z pilnością, ażby znalazła?

9. A gdy naydzie, zwoływa przyiaciołek y sąsiadek: mówiąc: Raduycie się ze mną, bom nalazła drachmę którąm była straciła.

10. Tak, powiadam wam, radość będzie przed anyoły bożymi nad iednym grzésznikiem pokutę czyniącym.

11. Y rzékł: Człowiek niektóry miał dwu synów.

12. Y rzékł młodszy z nich oycu: Oycze, day mi część maiętności, która na mię przypada. Y rozdzielił im maiętność.

13. A po niewielu dni, zebrawszy wszytko młodszy syn odiachał w daleką krainę: y rozprószył tam maiętność swą żywiąc rospustnie.

14. A gdy wszytko utracił, stał się głód wielki w onéy krainie, y on począł niedostatek cierpieć.

15. A szedł, y przystał do iednego obywatela onéy krainy. Y posłał go do wsi swoiéy aby pasł wieprze.

16. Y radby był napełnił brzuch swóy młótem które iadali wieprze: a nikt mu nie dawał.

7. *Radość.* Patrz Wujka.— *Nie potrzebują pokuty.* Nawrócenia się do Boga, chociaż niema żadnego, któryby przynajmniéj za lekkie grzechy niepotrzebował czynić pokuty i mówić: *Odpuść nam nasze winy.*

8. *Dziesięć drachm.* Drachma jest rodzaj monety srebrnéj, która wynosiła około półtora złotego polskiego. Patrz Wujka.

10. *Przed anioły bożymi.* Patrz Wujka.

11. *I rzekł.* To co przedtém powiedział potwierdza przykładem ojca z najwyższą radością przyjmującego straconego syna.— *Człowiek niektóry.* Boga rozumie; mówił to bowiem Chrystus dla pokazania, iż Bóg ochotnie przyjmuje tych, którzy się przez pokutę wracają do niego. Oznacza się także sam Chrystus, który wyszukiwał zgubionych owiec, i znalazłszy odnosił do owczarni; który grzeszników przez pokutę przychodzących do siebie z radością przyjmował.— *Dwu synów.* Przez starszego syna rozumieją się wszyscy sprawiedliwi, a przez młódszego grzesznicy.

12. *Rzekł młodszy.* Jak zwykle bywa, że młodsi mniéj mają rozsądku, niecierpliwiéj znoszą cudzą władzę, i do wolności wzdychają.—*Część majętności.* Która na mnie ma przypaść prawem dziedzictwa.— *Rozdzielił im majętność.* Chociaż brat starszy nie prosił o część sobie należną, mówi się jednak, iż jemu także wydzielił, gdyż oznaczając ojciec wiele należy dać młodszemu, tém samém określił że tyleż przypada na starszego. Nadto chociaż żadne prawo ani zwyczaj nie zmuszały ojca, żeby rozdzielił dziedzictwo pomiędzy synami, jednakże tego nie broniły. Uczynił tedy nie to co był powinien, lecz to co się godziło uczynić. Przypowieść zaś sama tego wymagała, gdyż nie mógłby był ów ojciec wyrazić osoby Boga, gdyby tego nie był uczynił. Bóg z nami postępuje swobodnie, i stosownie do naszéj woli, odchodzić od siebie dopuszcza, wracających czule przyjmuje. I nie mógłby był syn młodszy rozproszyć dóbr swoich, co przedewszystkiem było potrzebném do sensu przypowieści, gdyby mu ich ojciec przez szczególne pobłażanie nie dał był; oznacza się zaś, iż Bóg człowieka przez się stworzonego, i ozdobionego rozmaitemi darami natury i łaski, *zostawuje go w ręce rady jego,* jak się wyraża Ekklezyastyk 15, 14.

13. *Po niewielu dni.* Młodzież bowiem z zapałem i skwapliwością usiłuje wykonywać swoje przedsięwzięcia.— *W daleką krainę.* Żeby w większém oddaleniu od ojca, swobodniéj mógł sobie żyć.— *Krainą daleką jest zapomnienie o Bogu,* powiada ś. Augustyn, lib. 2, Quaest. Ewangel. c. 33. Prawdą jest także co powiada Psalmista: *Bo oto którzy się oddalają od Ciebie zginą: zatraciłeś wszystkie, które cudzołożą od Ciebie.* Psal. 72, 27. — *Żywiąc rozpustnie.* Rozpustnie, rozrzutnie, niewstrzemięźliwie, wymyślnie się strojąc, biesiadując i wylewając się na wszelkie zbytki. Patrz Wujka.

14. *Utracił.* Roztrwonił wszystkę majętność swoję: to jest, utracił łaskę, miłość i inne dary Boże.—*Głód wielki.* Wielki niedostatek cnoty i dóbr niebieskich: w krainie bowiem rozpusty, zbytku i rozkoszy, niema miejsca dla cnoty. Niektórzy tłumaczą o niedostatku słowa Bożego: brakowało mu bowiem upomnień i przestrog, żeby poprawił złe obyczaje.

15. *A szedł.* Hebraizm, jak gdyby mówił: postanowił szukać gospodarza. — *Przystał.* Jest tu emfaza; wyraża bowiem pilność, przebiegłość i sztukę, z jaką tego rodzaju nędzni ludzie zwykli się wciskać do domów możnych.—*Aby pasł wieprze.* Posługa ze wszystkich najlichsza. Przez wieprzów po większéj części rozumieją szatanów, inni namiętności cielesne, inni zaś zmysły. Maldonat sądzi, iż się tylko oznacza nieszczęśliwy stan owego młodzieńca, a z nim i tych wszystkich, którzy się oddali na służbę szatanowi.

16. *Młótem.* Patrz Wujka. Przez te żołędzie wielu ojców śś. rozumie umiejętności świeckie, *tchnące bezpłodną słodyczą,* jak powiada Ś. Augustyn; inni rozkosze, inni same grzechy, któremi się grzesznik niena-

17. In se autem reversus, dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus: ego autem hic fame pereo!
18. Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam ei: Pater, peccavi in coelum et coram te:
19. jam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenariis tuis.
20. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est, et accurrens cecidit super collum ejus, et osculatus est eum.
21. Dixitque ei filius: Pater, peccavi in coelum et coram te: jam non sum dignus vocari filius tuus.
22. Dixit autem pater ad servos suos: Cito proferte stolam primam, et induite illum, et date annulum in manum ejus, et calceamenta in pedes ejus,
23. et adducite vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur,
24. quia hic filius meus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est. Et coeperunt epulari.
25. Erat autem filius ejus senior in agro, et cum veniret, et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum;
26. et vocavit unum de servis, et interrogavit, quid haec essent.
27. Isque dixit illi: Frater tuus venit, et occi-

17. A przyszedszy ksobie, rzekł: Jako wiele naiemników w domu oyca mego maią dosyć chleba: a ia tu głodem umieram!
18. Wstanę y póydę do oyca mego, y rzekę mu: Oycze, zgrzeszyłem przeciw niebu y przed tobą:
19. iużem nie iest godzien być zwan synem twoim: uczyń mię iako iednego z naiemników twoich.
20. A wstawszy szedł do oyca swego. A gdy iescze był daleko, uyźrzał go ociec iego, y miłosierdziem wzruszony iest, a przybieżawszy upadł na szyię iego, y pocałował go.
21. Y rzekł mu syn: Oycze, zgrzeszyłem przeciw niebu y przed tobą: iużem nie iest godzien bydź zwan synem twoim.
22. Y rzekł ociec do sług swoich: Rychło przynieście pierwszą szatę, a obleczcie go: y daycie pierścień na rękę iego, y bóty na nogi iego:
23. y przywiedźcie cielca utuczonego, y zabiycie: a iedzmy y używaymy,
24. abowiem ten móy syn umarł był, a ożył: zginał był, a nalazł się. Y poczęli używać.
25. A starszy syn iego był na polu. A gdy przychodził y przybliżał się do domu, usłyszał muzykę y taniec;
26. a przyzwał iednego z służebników, y spytał coby to było.
27. A on mu powiedział: Brat twóy przyszedł:

syca. Być może w ogólności tylko oznacza się nędzny stan grzesznika, który zwykle przychodzi do ostatecznego skażenia obyczajów, pozbawiając się wszelkiego pokarmu duchownego łaski i darów Bożych.

17. *A przyszedłszy ku sobie.* Upamiętawszy się, odmieniwszy sposób myślenia w skutek utrapień. —*Najemników.* Przez najemników w domu Bożym oznaczają się ci, którzy niższe zajmują miejsce, tak jak w rodzinie najemnicy, chociaż i oni także są synami.— *Dosyć chleba.* Wszelkiéj żywności, na niczém im niezbywa.—*A ja.* Który byłem nie najemnikiem, lecz synem. —*Tu.* W oddaleniu od domu rodzicielskiego.— *Głodem umieram.* Daleko nieszczęśliwszy od najemników.

18. *Wstanę.* Jest hebraizm, którego używają Żydzi na oznaczenie początku jakiego dzieła; albowiem gdy nic nie robimy, zwykliśmy siedzieć, a gdy przystępujemy do jakiejkolwiek czynności, powstajemy.—*Do ojca.* Którego znam łaskawość.—*Ojcze.* Ojcem postanowił nazywać dla tego, iż już obudził w sobie uczucia synowskie, z których się był wprzódy zupełnie wyzuł.— *Przeciw niebu.* Przeciwko Bogu, który mieszka w niebie, i przeciwko mieszkańcom nieba. — *I przed tobą.* Przeciwko tobie.

19. *Być zwan synem twoim.* Być przywróconym do pierwszego stopnia i honoru. *Uczyń mię jako jednego z najemników twoich. Gdy raz wypadłem z pierwszego stopnia, racz przyjąć choć do drugiego, byleby's zupełnie nie odrzucił,* jak powiada Eutymiusz.

50. *A gdy jeszcze był daleko.* To się mówi dla tego, że tak i mogło się stać, i jest prawdopodobne, abyśmy rozumieli jak dalece Bóg jest gotów na przyjęcie tych którzy chcą przychodzić do niego; tak że gdy oni są jeszcze daleko, to jest, że w téj saméj chwili jak skoro w najodleglejszym zakątku duszy zaczynamy zamyślać o zmianie życia, on widzi, i wychodzi na spotkanie.—*Przybieżawszy.* Albowiem miłosierdzie Boże nie jest powolném i opaźniającém się.—*Upadł na szyję jego.* Nie odrzucił wyrodnego, nie wyrzucał sprosności życia, lecz nie wysłuchawszy nawet prośb syna, okazuje się gotowym przyjąć do swéj łaski pokutującego.

22. *Rychło przynieście pierwszą szatę.* Grecki zawiera w sobie emfazę, *ową pierwszą szatę,* jakby oznaczał jakąś pewną i wyborną szatę, która ze wszystkich, jakie się w domu znajdują, jest najpiękniejszą i najkosztowniejszą. Szata po grecku στολή, jest to suknia długa po kostki, właściwa tak mężczyznom jak i niewiastom.—*Pierścień.* Złoty, który jest ozdobą człowieka wolnego i dostatniego. Te ozdoby i szaty kosztowne, które się dają synowi wracającemu do ojca, oznaczają to czego chciał dowieść Chrystus, *iż większa jest radość w niebie nad jednym grzesznikiem pokutę czyniącym, niż nad dziewięćdziesiąt i dziewięcią sprawiedliwych którzy nie potrzebują pokuty,* i że Bóg niema żadnego względu na przeszłe grzechy, gdy grzesznik z całego serca nawraca się do niego; owszem przywraca go do tego samego a nawet lepszego stanu, niż był przed grzechem. Albowiem onemu młodzieńcowi, przed jego odejściem z domu ojcowskiego, nigdy może owa pierwsza szata daną nie była. Zresztą drobiazgowe szperanie co oznaczają szaty, co pierścień, co obówie lub cielec utuczony, chociaż co do sensu tropologicznego jest użytecznem, do wyrozumienia jednak sensu literalnego nie jest bardzo potrzebném, jak zauważał Maldonat; gdyż to są emblemata i ozdoby przypowieści, dla uczynienia opowiadania prawdopodobniejszém i więcéj zastosowaném do obyczajów i zwyczajów ludzkich. *(O sensie tropologicznym* patrz T. I. str. XI, § 4). Patrz Wujka.

24. *Umarł był, a ożył.* Nazywa umarłym nie w rzeczy saméj, lecz albo w mniemaniu swojem, gdyż nie widząc go przez wiele lat, uważał za umarłego: albo że był zginął, i błąkał się nędznie w nieznanych stronach, co prawie jest to samo jakby był umarłym. Ci którzy zostają w grzechu są umarłymi, albowiem pozbawieni są łaski, będącéj życiem duszy.

25. *Starszy syn.* O którym powiedzieliśmy wyż. w. 11, iż był godłem sprawiedliwych. —*Na polu.* Zajęty uprawą roli.

dit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit.

28. Indignatus est autem, et nolebat introire. Pater ergo illius egressus coepit rogare illum.

29. At ille respondens dixit patri suo: Ecce, tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum praeterivi, et nunquam dedisti mihi hoedum, ut cum amicis meis epularer:

30. sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum.

31. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt:

32. epulari autem, et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est.

y zabił ociec twóy cielca utuczonego, iż go zdrowego zaś dostał.

28. Y rozgniewał się, y niechciał wniśdź. A tak ociec iego wyszedszy począł go prosić.

29. Lecz on odpowiedziawszy rzékł oycu swemu: Oto tak wiele lat służę tobie, y nigdym nie przestąpił roskazania twego: a nigdyś mi nie dał koźlęcia żebych używał z przyiacioły moimi:

30. ale gdy ten syn twóy, który pożarł maiętność swą z nierządnicami, przyszedł, zabiłeś mu utuczonego cielca.

31. A on mu powiedział: Synu, tyś zawżdy iest zemną, y wszytko moie twoie iest:

32. lecz trzeba było używać y weselić się, iż ten brat twóy był umarły, a ożył: zginął był, a naleźion iest.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 15.** w. 4. *Który z was człowiek.* Ten człowiek, jestci Pan a Zbawiciel nasz, który wszystkie swe prace obracał ku nawróceniu grzesznych do pokuty. Którego wszyscy wierni, a zwłaszcza duchowni, mają naśladować. Jan. 10, 11.

7. *Tak będzie radość w niebie.* Nie iżby Bóg i święci na niebie więcéj sobie ważyli jednego grzesznego pokutującego, niżli tych którzy trwają w dobroci i sprawiedliwości. Ale tym chciał Pan pokazać, jako miłe jest i wdzięczne Bogu i świętym jego grzesznego nawrócenie, które nową jakąś i niespodziewaną radość czyni w niebie. Jako i człowiek niejako się więcéj raduje z nalezionéj jednéj owce straconéj, niżli z wiela innych które nie zginęły.

8. *Albo która niewiasta.* Ta niewiasta jestci Kościół katolicki, który zawsze szuka synów utraconych.

10. *Przed anioły Bożymi.* Aniołowie i dusze świętych w niebie weselą się z nawrócenia każdego grzesznego: wiedzą tedy o nim i pieczą o nas mają: i owszem serca nasze, i wnętrzna pokuta i skrucha nie jest onym tajna z Boskiego widzenia albo objawienia. Jakoż tedy modlitw naszych słyszeć nie mogą? I nie masz w tém żadnéj różności, między anioły a duszami świętych: gdyż i ci, i oni są duchowie, i społu są w niebie, i jednako Pana Boga widzą, w którym i przez którego widzenie albo objawienie, o nas i o rzeczach naszych wiedzą. Mat. 22, 30.

13. *I rozproszył tam majętność swą.* Ten syn marnotrawny figuruje i nawrócenie poganów, i każdego człowieka grzesznego.

16. *Młótem które jadali wieprze.* Słowo łacińskie *Siliqua*, a greckie κεράτιον, znaczy właśnie owoc jeden, który w ciepłych krajach dają wieprzom, jako u nas żołądź: z tego owocu ubodzy łuski jadają a ziarna odrzucają, jako pisze Plinius lib. 15, c. 24. Temu podobne jest u nas młóto, z którego ziarno wytłoczone bywa, a same łuszczyny zostają. Przeto tu także możem albo młótem albo łuszczynami zwać. Heretyccy tłumacze słowa nie rozumiejąc, ziarnem to zowią: ale kiedyby się byli doczytali, naleźliby że *Siliqua* słuszniéj możem zwać młótem niż ziarnem, wszakże im to własną iż czego nie umieją to ganią.

23. *Cielca utuczonego.* Teraz się to wesele dzieje w Kościele powszechnym, mówi Augustyn święty. Albowiem to ciele tłuste bywa ofiarowano Bogu, w ciele i krwi Pańskiéj, i karmi i nasyca wszystek dom. A jako ciele znaczy najświętszą ofiarę, i używanie ciała i krwie Pana Chrystusowéj: tak szata przedniejsza znaczyć może niewinność onę pierwszą, którą nam Bóg przywraca przez pokutę: i insze dary i łaski, pochodzące z godnego używania świętego Sakramentu. Aug. lib. 2, Quaest. Evang. questi. 33.

CAPUT XVI. — ROZDZIAŁ 16.

O niesprawiedliwym włodarzu, służbie dwóm panom, Łazarzu i bogaczu, i t. d.

1. Dicebat autem et ad discipulos suos: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum, et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius.

1. Mówił téż y do uczniów swych: Był niektóry człowiek bogaty który miał włodarza: a ten był odniesion do niego, iakoby rozprószył dobra iego.

---

28. *I rozgniewał się.* To co się tu opowiada o rozgniewaniu się syna, jest niejakim dodatkiem dla dopełnienia przypowieści; jest bowiem rzeczą prawdopodobną, iż starszy syn w tém zdarzeniu uczułby niezawodnie oburzenie. Albo zapewne nie należy tego w taki sposób stosować do rzeczy, która się oznaczała przez przypowieść, iżby to znaczyło, że sprawiedliwi gniewają się i zazdroszczą pokutującym; lecz tylko że Bóg tak wielkiéj używa łaskawości i dobroci względem pokutujących, iż sami nawet sprawiedliwi zdają się brać ztąd niejako powód do szemrania i zazdrości.

31. *Tyś zawżdy jest zemną.* Tyś ode mnie nigdy nieodszedł, i nic z tobą nowego nie zaszło, jak z bratem twoim, żebym miał ciebie z radością przyjmować jako powracającego do mnie. — *Wszystko moje twoje jest.* Wszystko nasze jest wspólne, nic to nie znaczy, iż ja dla brata twojego zabiłem cielca, wszystkie trzody należą do ciebie, możesz ich i mogłeś zawsze dowolnie używać.

R. 16.—1. *Mówił też i do uczniów swoich.* W poprzedzających przypowieściach uczył Chrystus, jakiéj pilności używał w nawracaniu grzeszników, i jakiéj łaskawości względem nawróconych. Teraz nawzajem uczy grzeszników, jakiéj pilności i starania powinni używać, żeby mogli wrócić do łaski Boskiéj. — *Był niektóry człowiek bogaty.* Boga oznacza.—*Włodarzu.*

2. Et vocavit illum, et ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuae, jam enim non poteris villicare.
3. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem? Fodere non valeo, mendicare erubesco.
4. Scio, quid faciam, ut, cum amotus fuero a villicatione, recipiant me in domos suas.
5. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo?
6. At ille dixit: Centum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam et sede cito, scribe: Quinquaginta.
7. Deinde alii dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Ait illi: Accipe litterras tuas, et scribe: Octoginta.
8. Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset, quia filii hujus saeculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.
9. Et ego vobis dico: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula.
10. Qui fidelis est in minimo, et in majori fi-

2. Y wezwał go y rzekł mu: Cóż to słyszę o tobie? odday liczbę włódarstwa twego, abowiem iuż włódarzyć nie będziesz mógł.
3. Y mówił włódarz sam w sobie: Cóż uczynię gdyż pan móy odeymuie odemnie włódarstwo? kopać nie mogę, żebrać się wstydzę.
4. Wiem co uczynię: że gdy będę złożon z włódarstwa, przyimą mię do domów swoich.
5. Wezwawszy tedy każdego zosobna dłużnika pana swego, mówił pierwszemu: Wieleś winien panu memu?
6. A on powiedział: sto barel oliwy. Y rzekł mu: Weźmi zapis twóy, a siądź natychmiast napisz pięćdziesiąt.
7. Potém drugiemu rzekł: A ty wieleś winien? A on rzekł, sto beczek pszenice. Y rzekł mu: Weźmi zapis swóy, a napisz ośmdziesiąt.
8. Y pochwalił pan włódarza niesprawiedliwości, iż roztropnie uczynił. Bo synowie tego świata, rostropnieyszy są w rodzaiu swoim nad syny światłości.
9. A ia wam powiadam: Czyńcie sobie przyiacioły z mammony niesprawiedliwości: aby gdy ustaniecie, przyięli was do wiecznych przybytków.
10. Kto wierny iest w namnieyszéy rzeczy, y

Patrz Wujka. Przez tego włodarza oznaczają się bogacze tego świata, którzy dóbr przez się posiadanych są raczéj czasowymi szafarzami niż panami. A nie tylko ich samych oznacza, ale także grzeszników związanych długami grzechów swoich, których tą przypowieścią upomina, żeby się z największą pilnością starali od nich uwolnić.—*Odniesion.* Obwiniony, pomówiony. Przez tych donosicieli możemy djabła rozumieć, którego ś. Jan Objaw. 12, 10, nazywa *oskarżycielem braci, który je oskarżał przed oblicznością Boga we dnie i w nocy.* — *Jakoby rozproszył.* Jak ten drugi, o którym wyż. 12, 45.

2. *I wezwał go.* Wzywa nie na sądzie ostatecznym, albowiem wtenczas nie będzie więcéj czasu robić układów; ale w tém życiu przez natchnienia, sąd sumienia, kazania, i t. d., upominając bogaczów i w ogólności wszystkich ludzi.—*Włodarstwa.* Zarządu domu.— *Albowiem już włodarzyć nie będziesz mógł.* Zarządzać domem. Wewnętrzny sens jest ten, iż ci którzy niespełniają obowiązku będą karani: i nie należy szperać jakim sposobem chrześcijanin grzesznik usuwa się od obowiązku, albowiem jakośmy nieraz zrobili uwagę, nie wszystko w przypowieściach ma swoje zastosowanie, lecz niektóre rzeczy się przydają dla tego żeby opowiadanie było prawdopodobném i zgodném ze zwyczajami ludzkiemi.

3. *Odejmuje.* Odjąć postanowił.— *Włodarstwo.* Urząd zawiadywania dobrami swojemi.—*Kopać.* Pracować rękami na utrzymanie swoje nie jestem w stanie, już dla słabości sił, już dla tego żem nie przywykł do ciężkich robót.

4. *Przyjmą mię do domów swoich.* I dadzą mi utrzymanie.

6. *Weźmij.* Ode mnie, który tobie daję; były bowiem te zapisy we władaniu rządzcy domu. — *Zapis twój.* Twoje obligi. —*Napisz pięćdziesiąt.* Napisz inny oblig, w którymby było pokazano tylko pięćdziesiąt. Uczynił to w tym zamiarze, żeby dłużnik związany dobrodziejstwem pamiętał o nim, gdy będzie usuniętym od zarządu, i dopomógł mu w jego potrzebach.

7. *Ośmdziesiąt.* Pierwszemu darował był połowę; temu piątą tylko część, która jednak jest większą darowizną, niż owa uczyniona dłużnikowi pierwszemu. Należy rozumieć, że podobnie także i z innymi dłużnikami pana swojego postąpił był ten szafarz.

8. *Włodarza niesprawiedliwości.* Hebraizm, zamiast włodarza niesprawiedliwego. Był podwójnie niesprawiedliwym: i dla tego iż rozproszył dobra pana swojego, i że niesprawiedliwie odpuścił dłużnikom część należności.—*Roztropnie.* Na korzyść swoję, postąpił chytrze i przebiegle. — *Synowie tego świata.* Ludzie światowi, całkiem oddani światu i doczesności.— *Roztropniejszy.* Chytrzejsi, przebieglejsi.—*Nad syny światłości.* Od ludzi wiernych, albo duchownych, którym przyświeca światłość prawdy, o których apostoł Efez. 5, 8: *Jako synowie światłości chodźcie.* —*W rodzaju swoim.* W rzeczach któremi się zajmują i oddają: ludzie światowi są roztropniejszymi na złe, niż wierni, sprawiedliwi i święci na dobro. P. W.

9. *A ja.* Ja więc.— *Czyńcie sobie przyjacioły.* Jako ów włodarz zjednał sobie przyjaciół przez niesprawiedliwe bogactwa, to jest, przez bogactwa, które przebiegłością i sztuką obrócił na swój użytek: tak i wy czyńcie przyjaciół z mammony niesprawiedliwości, rozdzielając wasze bogactwa na ubogich, iżby oni przyjęli was do wiecznych przybytków.—*Z mammony.* Z bogactw: wyraz jest syryjski, według świadectwa ś. Hieronima.—*Niesprawiedliwości.* Upomina Chrystus żebyśmy czynili przyjaciół z tych bogactw, które chociaż sprawiedliwie i z dobrą wiarą posiadamy, zasługują jednak na miano niesprawiedliwości, gdyż bywają powodem do niesprawiedliwości, i prawie zawsze niesprawiedliwie się nabywają; i że chociaż je za nasze uważamy, jednak są cudzemi, to jest Bożemi, który je w taki sposób nam udziela, żebyśmy się raczéj uważali za ich szafarzów niż panów.—*Gdy ustaniecie.* Przez śmierć. *Przyjęli was.* Władzą i powagą bezwzględną przyjmować do nieba właściwa jest samemu tylko Bogu i Chrystusowi: o tém zaś co Bóg przez wzgląd na ubogich czyni, mówi się iż oni sami czynią. Przyjmuje zaś do nieba przez wzgląd na ubogich, nie rzadko z powodu ich modlitw, które wielce ceni, bądź gdy je zanoszą królując w niebie, bądź żyjąc jeszcze na ziemi, a zawsze ze względu na jałmużny im czynione, które uważa za udzielone sobie samemu.—*Do wiecznych przybytków.* Do nieba.

10. *Kto wierny jest w najmniejszéj rzeczy.* W rze-

delis est, et qui in modico iniquus est, et in majori iniquus est.
11. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis: quod verum est, quis credet vobis?
12. Et si in alieno fideles non fuistis: quod vestrum est, quis dabit vobis?
13. Nemo servus potest duobus dominis servire, aut enim unum odiet, et alterum diliget, aut uni adhaerebit, et alterum contemnet: non potestis Deo servire, et mammonae. *(Matth. 6, 24).*
14. Audiebant autem omnia haec Pharisaei, qui erant avari, et deridebant illum.
15. Et ait illis: Vos estis, qui justificatis vos coram hominibus: Deus autem novit corda vestra, quia, quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum.
16. Lex et Prophetae usque ad Joannem; ex eo regnum Dei evangelizatur, et omnis in illud vim facit. *(Matth. 11, 12).*
17. Facilius est autem coelum et terram praeterire, quam de lege unum apicem cadere. *(Matth. 5, 18).*
18. Omnis, qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, moechatur, et qui dimissam a viro ducit, moechatur. *(Matth. 5, 32).*
19. Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide.
20. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, ulceribus plenus,
21. cupiens saturari de micis, quae cadebant de mensa divitis, et nemo illi dabat, sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus.

w więtszéy wierny iest: a kto w male niesprawiedliwy iest, y w więtszym niesprawiedliwy iest.
11. Jeśliżeście tedy w niesprawiedliwéy mammonie wiernymi nie byli: która prawdziwa iest, kto się iéy wam zwierzy?
12. A ieśliście w cudzym wiernymi nie byli: któż wam da co wasze iest?
13. Żaden sługa dwiema panom służyć nie może: bo abo iednego będzie miał w nienawiści, a drugiego miłować będzie: abo do iednego przystanie, a drugiego wzgardzi. Nie możecie Bogu y mammonie służyć.
14. A słuchali tego wszytkiego Pharizeuszowie którzy byli łakomi: y śmiali się z niego.
15. Y rzékł im: Wy iesteście którzy sami siebie usprawiedliwiacie przed ludźmi: lecz Bóg zna serca wasze: abowiem co iest u ludzi wyniosłego, obrzydłość iest przed Bogiem.
16. Zakon y Prorocy, aż do Jana: od tychmiast królestwo Boże opowiedaią, a każdy gwałt mu czyni.
17. A łacwiéy niebu y ziemi przeminąć, niż iednéy kresce z zakonu upaść.
18. Wszelki który opuszcza żonę swą, a drugą póymuie, cudzołoży: a kto od męża opuszczoną poymuie, cudzołoży.
19. Był niektóry człowiek bogaty, który obłoczył się w purpurę y w bisior: y używał hoynie na każdy dzień.
20. Y był niektóry żebrak imieniem Łazarz, który leżał u wrót iego, pełen wrzodów,
21. chcąc bydź nasycon z odrobin, które padały z stołu bogaczowego, a żaden mu nie dawał: ale y psi przychodząc lizali wrzody iego.

czach najmniejszéj wagi, to jest w ich sprawowaniu i szafowaniu.—*W większéj.* W rzeczach większéj wagi. —*Niesprawiedliwy.* Kto niesprawiedliwie szafuje rzeczą małéj wagi, przypuszcza się iż daleko niesprawiedliwiéj będzie się sprawował w rzeczach większych. Albowiem kogo rzecz najlichsza może przeciągnąć do grzechu, ten tém łatwiéj zgrzeszy, gdy się nastręczy powód do rzeczy większéj, jak tego uczy doświadczenie. Mówi zaś to Chrystus dla tego, żeby zastosować przypowieść do uczniów swoich, i nauczyć jak powinni być usuwani od włodarstwa, jeśli nie będą należycie szafowali dobrami poruczonemi im od Boga. Usunąć od włodarstwa duchownego, znaczy nie dać im darów duchownych, albo już dane odebrać.
11. *W niesprawiedliwéj.* Patrz co się rzekło wyż. w. 9.—*Która prawdziwa jest.* Prawdziwa mammona, prawdziwe bogactwa duchowne.
12. *A jeźliście w cudzem. Cudzém.* nazywa to co jest doczesném; *naszém,* co duchownéem; gdyż owe pierwsze bogactwa ze śmiercią opuszczamy, te drugie niesiemy z sobą do nieba.—*Któż wam da?* Jakby rzekł: Bóg, od którego jednego to zależy, nie da ich wam.
13. *Żaden sługa.* Patrz co się rzekło Mat. 6, 24.
14. *Śmiali się z niego.* Nauczał bowiem rzeczy przeciwnych ich namiętnościom, i odciągał od łakomstwa, któremu oni byli oddani, i takiéj nauki oni rozumieć nie chcieli.
15. *Sami siebie usprawiedliwiacie.* Wystawiacie siebie za sprawiedliwych.—*Wyniosłego.* I pysznego; albo to co ludzie uważają za wielkie.
16. *Zakon i prorocy.* Patrz co się rzekło Mat. 11, 13.—*Królestwo Boże.* Królestwo niebieskie, które nie wyraźnie było obiecywaném pod prawem i prorokami. —*Opowiadają.* Jawnie i wyraźnie jako już obecne.— *A każdy gwałt mu czyni.* I zawsze są i będą tacy, którzy wszelkiemi sposobami usiłować będą otworzyć sobie drogę do niego, chociaż wy jesteście obojętnymi w rzeczy tak wielkiéj wagi.
17. *A łacniéj.* Patrz co się rzekło Mat. 5, 18.
18. *Wszelki który opuszcza żonę.* Patrz Mat. 5. 32. P. Wujka.
18. *Był niektóry człowiek.* To co się tu opowiada, jest po części historyą, po części przypowieścią. Albowiem iż był ów bogacz i ów Łazarz, że ten do nieba został przeniesiony, ów w piekle pogrzebiony, jest historya. Że zaś bogacz rozmawiał z Abrahamem, i prosił go aby mu przysłał Łazarza, jest przypowieść przydana do historyi.—*Bogaty.* Własnemi bogactwy; albowiem nieobwinia się o zdzierstwo, kradzież lub inną niesprawiedliwość.—*Obłóczył się w purpurę.* Miał zwyczaj nosić szaty szarłatnego koloru, nad które nie było ubioru kosztowniejszego i wykwintniejszego.
20. *Imieniem Łazarz.* Wyrażenie tego imienia jest dowodem, że się tu opowiada historya.—*Leżał.* Jakby trup jaki; tak był schorzały, iż się nie mógł poruszać. —*U wrót.* Na drodze wprawdzie publicznéj, żeby także od przechodzących odbierał pomoc, lecz wedle domu bogacza.
21. *Z odrobin.* Z ułamków chleba. —*Które padały.* I albo się zostawywały psóm, albo się marnowały. —

22. Factum est autem, ut moreretur mendicus, et portaretur ab Angelis in sinum Abrahae. Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno.
23. Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe, et Lazarum in sinu ejus,
24. et ipse clamans dixit: Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.
25. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare, quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris:
26. et in his omnibus, inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare.
27. Et ait: Rogo ergo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei:
28. habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.
29. Et ait illi Abraham: Habent Moysen, et Prophetas: audiant illos.
30. At ille dixit: Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, poenitentiam agent.
31. Ait autem illi: Si Moysen et Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

22. Y stało się że umarł żebrak, a poniesion był od anyołów na łono Abrahamowe. Umarł téż y bogacz y pogrzebion iest w piekle.
23. A podniószszy oczy swoie gdy był w mękach, uyźrzał Abrahama z daleka, y Łazarza na łonie iego,
24. a on wołaiąc rzékł: Oycze Abrahamie, smiłuy się nademną: a pośli Łazarza aby omoczył koniec palca swego w wodzie aby ochłodził ięzyk mój: bo ciérpię męki w tym płomieniu.
25. Y rzékł mu Abraham: Synu, wspomni żeś odebrał dobra za żywota twego, a Łazarz także złe: a teraz on ma pociechę, a ty męki ciérpisz;
26. a nad to wszystko, miedzy nami y wami otchłań wielka iest utwierdzona: aby ci którzy chcą ztąd przeyść do was, nie mogli: ani ztamtąd przeyść sam.
27. Y rzékł: Proszę cię tedy oycze abyś go posłał do domu oyca mego: abowiem mam pięć braciéy:
28. aby im świadectwo wydał iżby téż oni nie przyszli na to mieysce mąk.
29. Y rzékł mu Abraham: Maią Moyżesza y Proroki: niechże ich słuchaią.
30. A on rzékł: Nie, Oycze Abrahamie: ale gdyby kto z umarłych szedł do nich, będą pokutę czynić.
31. Y rzékł mu: Jeśli Moyżesza y Proroków nie słuchaią, ani, by téż kto z martwych powstał, nie uwierzą.

A żaden mu nie dawał. Wyraża się skępstwo i nieużytość bogacza i jego domowników. — *Lizały wrzody jego.* Swobodnie i bez żadnéj przeszkody z niczyjéj strony, gdyż ich Łazarz dla niemocy ciała odegnać nie mógł.

22. *Na łono Abrahamowe.* Na miejsce spoczynku, nie do nieba, które jeszcze nie było otwartém. Patrz Wujka.—*Pogrzebion jest w piekle.* Tak ciało jego zostało oddane grobowi, iż razem dusza przeniosła się do piekła, i w jego głębokościach pogrzebioną niejako została, nie na spoczynek, lecz na wieczne męki.

23. *A podniosłszy oczy.* Bogacz bowiem był w głębokościach piekła, a Łazarz na wysokościach łona Abrahamowego. Że bogacz podnosił oczy, że rozmawiał z Abrahamem, że prosił o kroplę wody dla ochłodzenia języka, jest to przypowieść, wzięta nie z tych rzeczy które się dzieją obecnie, lecz z tych które mają być po zmartwychwstaniu, i jest zastosowaną do naszego pojęcia. Dodał więc Chrystus to czego nie było, tak jak ułożył samą przypowieść na tle historyczném. —*Ujrzał Abrahama.* Swojego i wszystkich innych Żydów naturalnego ojca.—*Z daleka.* Siedzącego wysoko nad sobą.

24. *Ojcze Abrahamie.* Imieniem własném nazywa, dla pokazania iż go zna. Prosi zaś raczéj Abrahama niż kogo innego, nie tylko jako ojca w którym pokładał ufność, ale także jako książęcia i rządzcę tego miejsca w którém Łazarz przebywał.—*Poślij Łazarza.* Być może nikogo drugiego nie znał z pomiędzy tych, którzy się znajdowali na łonie Abrahamowém, i rozumiał iż Łazarz nie miałby sobie tego za rzecz przykrą, gdyby był posłanym: tak mu kazałą mniemać znana mu jego świętość. — *Aby omoczył koniec palca swego.* Aby choć jedną kropelką wody, która się trzyma na końcu palca, ochłodził i orzeźwił mój język. — *Język mój.* Prosi raczéj o ochłodzenie języka niż innego jakiego członka, gdyż w nim szczególniéj daje się czuć pragnienie. Dodajmy, iż bogacz grzeszył językiem, wytwornością uczt i zuchwałością mowy: doznaje zatém utrapień języka; bo czém kto grzeszy, przez to zwykle i bywa karany— *W tym płomieniu.* W pośród którego zostaje.

25. *Synu, wspomnij.* Nie naigrawa się, nie lży, lecz nazwany ojcem, łagodnie odpowiada: synu, uznając go za syna ze względu na pochodzenie, jak innych Żydów, jednak nie z chęcią uczynienia mu dobrze, gdyż w owym stanie nie był zdolnym do przyjęcia dobrodziejstwa.— *Odebrał dobra.* Zdrowie, bogactwa, zaszczyty.—*Złe.* Nieszczęścia, ubóstwo, chorobę. — *Pociechę.* Odbiera pociechę, używa dóbr wszelkich, przyłączony do świętych Bożych, pewny wiecznéj szczęśliwości. P. Wujka.

26. *Otchłań.* Patrz Wujka.—*Utwierdzona.* Postanowiona na zawsze nieodmiennym wyrokiem Bożym.

27. *Abyś go posłał do domu ojca mego.* Do rodziny; jakby rzekł: albowiem pomiędzy wami i tymi śmiertelnymi nie znajduje się żadna otchłań, którąby wam przeszkadzała przyjść do nich.

28. *Aby im świadectwo wydał.* Aby jako naoczny świadek tego co się tu dzieje, poświadczył o mojém potępieniu i mękach. Albo żeby ich upomniał i nie dopuścił przyjść do téj zaguby.—*Iżby też oni nie przyszli na to miejsce.* Modli się nie o zbawienie braci, które nieobchodzi potępionych, chociaż to udaje; lecz za siebie, żeby przez postępki braci, którym zostawił zły przykład, nie pomnażały się jego katusze. Patrz Wujka.

29. *Mojżesza i proroki.* Patrz Wujka.

30. *Nie, ojcze Abrahamie.* Urywkowa mowa, rozumieć bowiem należy: nie dosyć na tém że mają Mojżesza i proroków; albo, Mojżeszowi i prorokom nie uwierzą, Łazarzowi zaś lub któremu innemu zmartwychwstałemu dadzą wiarę.

31. *Jeźli Mojżesza i proroków.* Których powaga dla wszystkich jest najświętszą i potwierdzoną od Boga.— *Nie słuchają.* Nie są posłusznymi, i nie czynią pokuty. —*Zmartwychpowstał.* I zawiadomił ich o tém, co się dzieje w piekle. Większa bowiem i pewniejsza jest powaga Pisma ś., jak objawienie któregokolwiek zmartwychwstałego: *Mamy mocniejszą mowę prorocką, któréj się dzierżąc, jako świece w ciemném miejscu świe-*

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 16. w. 1. *Włodarza.* Greckie *οἰκονόμος* właśnie znaczy szafarza domowego: co i Hieronim ś. tu przypomina, wszakże tłumacz łaciński używa starych słów łacińskich z Pomponiusza wziętych, i zowie *Villicum*, włodarzem, co i Hieronim ś. który starego przekładu poprawiał, widząc iż tak wszyscy inszy tłumacze zostawili, on także zostawił, nieodmieniając, w czém my go też tu naśladujemy.

8. *I pochwalił Pan włodarza.* Nie chwalić Pan tego, że go zdradził: ale opatrzność jego na przykład podaje, że sobie umiał w potrzebie poradzić. Lecz jeśli on był pochwalon od pana którego kradł: jakoż daleko więcéj Bogu się podobają, którzy wedle woléj i rozkazania jego, dobra pańskie ubogim rozdawają. August. de quaest. Evang.

9. *Przyjęli was.* Wielka pociecha wszystkim jałmużnikom, i wielka moc uczynków miłosiernych: że nie tylko grzechy oczyściają, i królestwo niebieskie zasługują, i modlitwy na ziemi tych którym się dzieją: ale i pomoc ich i obronę w niebie. Zkąd też mamy, iż święci w niebie modlitwami i przyczynami swymi wspomagają tych, którzy im dobrze czynili na tym świecie. A iż w takiéj czci i łasce są u Pana Boga, że i mogą i chcą dobrodzieje swe przyjąć do przybytków wiecznych: tak dobrze jako ci dłużnicy mogli przyjąć szafarza do swych domów. A iż jałmużny zakonnikom i innym ludziom pobożnym uczynione, są daleko pomocniejsze i pożyteczniejsze, a niżeli na pospolite ubogie obrócone: acz i te swą zasługę i zapłatę mają. O czém szerzéj Hieronim ś. quaest. 6, ad Algasiam. Ambr. in Luc. August. serm. 35, de verb. Domini. Wyżéj 11, 42. Mat. 25, 47.

18. *A drugą pojmuje.* Jako żona męża cudzołożnika opuściwszy, póki on żyw, nie może iść za drugiego, z Pańskiego rozkazania: tak też i mąż, dla cudzołóztwa żonę opuściwszy, póki ona żyje, nie może innéj pojąć. August. de bono conjug. cap. 7, et lib. 1, cap. 8 et 9, de adult. conjug. I. Kor. 7, 10.

22. *Odniesion był od aniołów.* Tak teraz aniołowie dusze świętych odnoszą do nieba, jako na on czas duszę Łazarzowę na łono Abrahamowe. A obacz zapłatę ubóstwa, nędze i cierpliwości: a z drugiéj strony koniec i zapłatę dostatku i rozkoszy tutecznéj, z niemiłosierdziem złączonéj. Ktemu obacz, iż przy śmierci każdego, dzieje się jakiś sąd osobny: a iż dusza nie umiera, ani śpi, ani bywa zawieszona aż do dnia sądnego: ale zaraz po śmierci bierze swą zapłatę.

22. *Na łono Abrahamowe.* Łono Abrahamowe byłoć miejsce odpoczynienia wszystkich tych, którzy umierali w łasce Bożéj, przed przyjściem na świat Pana Chrystusowem: póki jeszcze nie było niebo otworzone świętą śmiercią jego. To miejsce Zacharyasz zowie dołem w którym nie masz wody: Izajasz ciemnicą, a doktorowie pospolicie *limbum Patrum*, otchłanią ojców świętych. I Pan Zbawiciel nasz dla tego nawięcéj do piekłów stąpić raczył, aby ztamtąd wybawił dusze ojców ś. Iren. lib. 4, cap. 39. Euseb. Demonstrat. Evang. lib. 10, cap. 8. Epiphan. haer. 56. Ambr. de myst. Pasch. cap. 4. Hieron. in 9. Zach. August. epist. 99, et lib. 20, de civit. cap. 15. Zach. 9, 11. Isa. 40, 7. Psal. 85, 13.

25. *Żeś odebrał dobra.* Być w ustawicznym pokoju, rozkoszy i szczęściu na tym świecie, jest rzecz niebezpieczna: i znak męki na onym. Hieronymus.

25. *On ma pociechę.* Łazarz odpoczywał, a miał pociechę na łonie Abrahamowém, ale przecię w piekle: a nie w niebie przed Chrystusem. Hieron. epist. 3, et epist. 129.

26. *Otchłań wielka.* Wielki jest przeciąg od łona Abrahamowego do niższego piekła. W którym przeciągu trzymają niektórzy że czyściec jest: z którego też Pan Chrystus, gdy stąpił do piekła, nie jednego wybawił. Bo ci którzy w łonie Abrahamowem byli, żadnych mąk nie cierpieli: a przecię są jasne pisma (Augustyn ś. mówi) które świadczą, iż Chrystus zstąpiwszy do piekła, niektóre z mąk wybawił: tedyć pewnie z czysca musiał je wybawić. Aug. epist. 93.

28. *Iżby też oni.* Jeśli potępieni mają pieczą o przyjaciołach swoich jeszcze żywiących: jakoż ludzie święci i zbawieni w niebie, nie mają się o swe bardziéj starać: a jeśli potępieni w ogniu piekielnym mają zmysły i sposoby, któremiby myśli i chęci swoje oznajmiali: tak iż mogą być usłyszeni i zrozumieni od Abrahama, chocia tak daleko od nich miejscem i stanem oddalonego: daleko słuszniéj zaiste mogą ludzie na świecie będący świętych wzywać, i od nich być wysłuchani. Przetoż bluźni Kalwin gdy tak pyta: kto dał świętym tak długie uszy, i tak ostre oczy, żeby mogli słyszeć prośby i widzieć potrzeby nasze: dosyć cieleśnie i grubie Kalwin mówi o rzeczach duchownych: gdyż ani ten bogacz potępiony, ani Abraham, uszu, oczu, i języka cielesnego nie miał: a przecię oto widział, i słyszał, i mówił. Lib. 3. Inst. cap. 22, sec. 24.

29. *Mając Mojżesza.* Abraham miał wiadomość rzeczy które się działy na świecie: które za jego wieku nie były: jako to, że mieli księgi Mojżeszowe i proroków, których on nigdy nie widział. August. de cura pro mortuis cap. 14.

CAPUT XVII. — ROZDZIAŁ 17.

O zgorszeniu, odpuszczaniu uraz, wdzięcznym Samarytaninie, i t. d.

1. Et ait ad discipulos suos: Impossibile est, ut non veniant scandala: vae autem illi, per quem veniunt. (*Matth. 18, 7.*)
2. Utilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum ejus, et projiciatur in mare, quam ut scandalizet unum de pusillis istis.
3. Attendite vobis: si peccaverit in te frater

1. Y rzekł do uczniów swoich: Niepodobna iest aby zgorszenia przyśdź niemiały: lecz biada temu przez kogo przychodzą.
2. Pożyteczniéy mu iest, gdyby młyński kamień zawieszono na szyiéy iego, y rzucono go w morze, niźliby miał zgorszyć iednego z tych malutkich.
3. Mieycież się na pieczy. Jeśliby twóy brat

---

cącéj, dobrze czynicie. II. Piotr. 1, 19. Doświadczenie także podówczas, gdy to Chrystus mówił, stwierdzało że to jest prawdą. Albowiem Łazarzowi, bratu Marty wskrzeszonemu przez Chrystusa, który najprawdopodobniéj wiele rzeczy rozpowiadał o życiu przyszłém, tak dalece nie wierzyli Żydzi, że nawet zamyślali go zabić, Jan 12, 10.

R. 17.—1. *Nie podobna jest.* Patrz co się rzekło Mat. 18, 7. Patrz Wujka.

3. *Miejcież się na pieczy.* To jest, strzeżcie się zgor-

turus, increpa illum: et si poenitentiam egerit, dimitte illi. (*Matth. 18, 15.*)

4. Et si septies in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te, dicens: Poenitet me; dimitte illi.

5. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem.

6. Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, et transplantare in mare, et obediet vobis. (*Matth. 17, 19.*)

7. Quis autem vestrum habens servum arantem aut pascentem, qui regresso de agro dicat illi: Statim transi, recumbe:

8. et non dicat ei: Para quod coenem, et praecinge te, et ministra mihi donec manducem, et bibam: et post haec tu manducabis, et bibes?

9. Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit, quae ei imperaverat?

10. Non puto. Sic et vos, cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.

11. Et factum est, dum iret in Jerusalem, transibat per mediam Samariam et Galilaeam.

12. Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt a longe: (*Lev. 13, 46.*)

13. et levaverunt vocem, dicentes: Jesu praeceptor, miserere nostri.

14. Quos ut vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt. (*Lev. 14, 2. Matth. 8, 4.*)

15. Unus autem ex illis, ut vidit, quia mundatus est, regressus est, cum magna voce magnificans Deum,

16. et cecidit in faciem ante pedes ejus, gratias agens; et hic erat Samaritanus.

17. Respondens autem Jesus dixit: Nonne decem mundati sunt? et novem ubi sunt?

18. Non est inventus, qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.

zgrzeszył przeciw tobie, strofuy go: a ieśliby żałował, odpuść mu.

4. A ieśliby siedmkroć na dzień zgrzeszył przeciw tobie, y siedmkroć na dzień nawrócił się do ciebie, mówiąc: Żal mi, odpuść mu.

5. Y rzekli Apostołowie Panu: Przymnóż nam wiary.

6. A Pan rzekł: Ieślibyście mieli wiarę iako ziarno gorczyczne, rzeczecie temu drzewu morwowemu: Wykorzeń się, a przesadź się w morze, a usłucha was.

7. A któż z was maiący sługę orzącego albo pasącego, któryby gdy się z pola wrócił, rzekłby mu: Zaraz, pódź, siądź do stołu;

8. a nie rzekłby mu: Nagotuy cobych wieczerzał, a przepasz się, y służ mi, aż się naiem y napiię: a potym ty będziesz iadł y pił?

9. Zali dziękuie słudze onemu, iż uczynił to co mu roskazał?

10. Nie zda mi się. Także y wy, gdy uczynicie wszytko co wam roskazano, mówcie: Słudzy nieużyteczni iesteśmy: cośmy byli winni uczynić, uczynilismy.

11. Y stało się, gdy szedł do Jeruzalem, szedł śrzodkiem Samariiey y Galileiey.

12. A gdy wchodził do niektórego miasteczka, zabieżeli mu dziesięć mężów trędowatych: którzy stanęli zdaleka;

13. y podnieśli głos, mówiąc: Jezusie nauczycielu, smiłuy się nad nami.

14. Które gdy uyrzał, rzekł: Idźcie, okażcie się kapłanóm. Y stało się, gdy szli, byli oczyścieni.

15. A ieden z nich, gdy obaczył że był uzdrowion, wrócił się, głosem wielkim chwaląc Boga;

16. y padł na oblicze u nóg iego, dziękuiąc: a ten był Samarytan.

17. A Jezus odpowiedziawszy, rzekł: Zaż nie dziesięć iest oczyścionych? a dziewięć kędy są?

18. Nie iest naleziony, któryby się wrócił, a dał Bogu chwałę, iedno ten cudzoziemiec?

---

szenia, jako rzeczy najszkodliwszej, abyście ani innych gorszyli, ani sami przyjmowali zgorszenia.

5. *Wiary.* Złączonej z ufnością, iżby przedsięwzięcia nasze, odnoszące się do chwały Bożej, były skuteczne.

6. *Jeżlibyście mieli wiarę.* Patrz co się rzekło Mat. 17, 20.—*Temu drzewu morwowemu.* Mateusz ma: *tej górze*; lecz nic nie przeszkadza sądzić, że Chrystus użył dwóch przykładów, to jest góry i drzewa morwowego.—*Przesadź się w morze.* Przenieś się w morze i tam rośnij, jakbyś tam było zasadzone.

7. *A któż z was.* Nie należy szukać związku rzeczy tych, które się tu mówią, z poprzedzającemi, gdyż Ewangeliści, jakeśmy wyżej wspomnieli, w przywodzeniu zdań, kazań, albo przypowieści Chrystusowych, nie zawsze zachowują porządek, w jakim one były powiedziane.—*Pasącego.* Trzody.—*Pódź.* Spiesznie wnidź do domu.

10. *Słudzy nieużyteczni.* Patrz Wujka.

12. *Zabieżeli mu.* Z pola, nie przypadkiem, lecz z umysłu i korzystając z okoliczności, gdyż się dowiedzieli byli, że Chrystus miał tędy przechodzić.—*Dziesięć mężów trędowatych.* Których połączyła podobna choroba i ta sama chęć dostąpienia zdrowia.—*Stanęli z daleka.* Znając chorobę i nieczystotę swoję, i wiedząc iż według prawa nie wolno im obcować ze zdrowymi.

13. *Podnieśli głos.* I dla tego iż byli z daleka, i że pragnienie zdrowia było wielkie.—*Zmiłuj się nad nami.* Modląc się nie każdy za siebie, lecz wszyscy za wszystkich, pokazują iż jedne mają sprawę.

14. *Okażcie się kapłanom.* Patrz Wujka i Mat. 8, 4.—*Gdy szli, byli oczyścieni.* Nie uzdrowił ich przed odesłaniem do kapłanów, żeby doświadczyć ich wiary.

15. *Chwaląc Boga.* Uznając że go Chrystus, choć nieobecny uzdrowił, i chwaląc Boga, od którego przez Jezusa otrzymał zdrowie.

16. *Padł na oblicze.* I oddał mu pokłon.—*A ten był Samarytan.* Dodaje to Ewangelista dla tego, żeby zrozumieć wiersz 18, gdzie go Chrystus nazywa cudzoziemcem. Jest tu także emfaza: albowiem wypadało, żeby nie mniej, owszem dalcko więcej nawet, byli wdzięcznymi Żydzi jak Samarytanin.

18. *Nie jest naleziony.* Żaden się nie znalazł, albo

19. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit.
20. Interrogatus autem a Pharisaeis: Quando venit regnum Dei? respondens eis dixit: Non venit regnum Dei cum observatione:
21. neque dicent: Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.
22. Et ait ad discipulos suos: Venient dies, quando desideretis videre unum diem Filii hominis, et non videbitis.
23. Et dicent vobis: Ecce hic, et ecce illic. Nolite ire, neque sectemini: *(Matth. 24, 23.)*
24. nam, sicut fulgur coruscans de sub coelo in ea, quae sub coelo sunt, fulget, ita erit Filius hominis in die sua.
25. Primum autem oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac.
26. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit et in diebus Filii hominis. *(Matth. 24, 37.)*
27. Edebant, et bibebant, uxores ducebant, et dabantur ad nuptias usque in diem, qua intravit Noe in arcam: et venit diluvium, et perdidit omnes.
28. Similiter sicut factum est in diebus Lot: edebant et bibebant, emebant et vendebant, plantabant et aedificabant: *(Gen. 19, 25.)*
29. qua die autem exiit Lot a Sodomis, pluit ignem et sulphur de coelo, et omnes perdidit:
30. secundum haec erit, qua die Filius hominis revelabitur.
31. In illa hora qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa, et qui in agro, similiter non redeat retro.
32. Memores estote uxoris Lot.

19. Y rzékł mu: Wstań, idź: bo wiara twoia ciebie uzdrowiła.
20. A spytany od Pharizeuszów: Kiedy przydzie królestwo Boże? odpowiedział im y rzékł: Nie przydzieć królestwo Boże z postrzeżeniem:
21. ani rzeką: Otoć tu, abo tam. Abowiem oto królestwo Boże w was iest.
22. Y rzékł do uczniów swoich: Przydą dni, gdy będziecie żądali oglądać ieden dzień Syna człowieczego: a nie oglądacie.
23. Y będą wam mówić: Oto tu, y oto tam. Nie chodźcież, ani się za nimi udawaycie:
24. abowiem iako błyskawica błyskaiąc się z podniebia, na to co iest pod niebem, świeci: takżeć będzie Syn człowieczy w dzień swóy.
25. Lecz potrzeba mu pierwéy wiele ucierpieć, y bydź wzgardzonym od narodu tego.
26. A iako się stało we dni Noego, takżeć będzie y we dni Syna człowieczego.
27. Jedli y pili, żony poymowali, y za mąż wydawali, aż do dnia którego wszedł Noe do korabia: y przyszedł potop, y wytracił wszytki.
28. Także iako się działo za dni Lotowych: Jedli y pili: kupowali y przedawali: sczepili y budowali:
29. a którego dnia wyszedł Loth z Sodomy, spadł déscz ognisty y siarczysty z nieba, y wytracił wszytki:
30. wedle tego będzie w dzień w który Syn człowieczy się obiawi.
31. Onéy godziny kto będzie na dachu, a naczynie iego w domu: niechay nie schodzi brać ie: a kto na polu, niech się także nazad nie wraca.
32. Pamiętaycie na żonę Lotowę.

żadnego nie było.—*Któryby... dał Bogu chwałę.* Uznając dobrodziejstwo odebrane od niego, dziękując za nie i opowiadając.—*Cudzoziemiec.* Samarytanin, który nie jest z narodu żydowskiego.

19. *Rzekł mu.* Samarytaninowi.— *Wiara twoja ciebie uzdrowiła.* Nie sobie, lecz wierze Samarytanina przypisuje Chrystus cud, nie dla tego iżby on nie był głównym jego sprawcą, lecz że wiara współdziałała, przygotowując Samarytanina, i czyniąc go zdolnym do tak wielkiego dobrodziejstwa. Patrz Wujka.

20. *Kiedy przyjdzie królestwo Boże?* Prawdopodobna jest, iż w celu naśmiewania się zapytywali go o to faryzeusze, biorąc powód z tego, że Chrystus miał zwyczaj często powtarzać o przybliżeniu się Bożego królestwa.—*Królestwo Boże.* Które ma założyć Messyasz. Albo sens jest: kiedy przyjdzie król Messyasz, tak iż *królestwo* kładzie się zamiast króla; co zresztą na jedno wychodzi. — *Z postrzeżeniem.* Tak iżbyście je mogli spostrzedz ze znaków takich, jakich wy oczekujecie, to jest, nie przyjdzie widoczne i jaśniejące zewnętrznym blaskiem i przepychem światowym, jak wy mniemacie.

21. *Ani rzeką.* I nie będą mogli ludzie słusznie powiedzieć.—*Otoć tu, albo tam.* Oto w tém albo w inném miejscu znajduje się królestwo Messyaszowe, tam panuje, tam założył swój dworzec. — *Królestwo Boże w was jest.* Nie przyjść ma, ale jest obecném, ani też daleko od was, lecz w duszach ludzi, którzy z wami żyją, a przeto w waszych także, jeśli zechcecie przyjąć. Albo oznacza, iż on król i Messyasz oczekiwany już przyszedł, i z nimi obcuje; to bowiem znaczy co mówi *w was.*

22. *Dni.* Czasu. — *Będziecie żądali oglądać jeden dzień syna człowieczego.* Będziecie żądali choć jeden dzień cieszyć się moją obecnością, tak jak już używacie.—*Nie oglądacie.* Mnie, który przez wniebowstąpienie, zostanę odjęty oczom waszym.

23. *Będą wam mówić.* Fałszywi prorocy, albo inni, chcąc niby zadość uczynić waszemu pragnieniu.—*Oto tu.* Jest Chrystus.—*Nie chodźcież.* Żeby go oglądać. — *Ani się za nimi udawajcie.* Nie usiłujcie dochodzić, czyli tak jest w rzeczy saméj, ale miejcie to wszystko za rzeczy czcze i fałszywe. P. Wujka.

24. *Albowiem jako błyskawica.* To podobieństwo wytłumaczyliśmy Mat. 24, 87.—*Z podniebia.* Błysnąwszy w jednéj krainie, która jest pod niebem, mknie się aż do drugiéj, która także jest pod niebem: z jednéj strony nieba do drugiéj; naprzykład od wschodu na zachód, jak ma Mateusz w miejscu przytoczoném.—*W dzień swój.* W dzień ostateczny, gdy przyjdzie sądzić żywych i umarłych.

25. *Wzgardzonym.* Odrzuconym i uważanym za szalbierza.—*Od narodu tego.* Żydowskiego.

26. *We dni Noego.* W którym czasie najmniéj ludzie oczekiwali potopu. — *We dni syna człowieczego.* Gdy nadejdzie czas sądu ostatecznego.

28. *Szczepili i budowali.* Jak gdyby jeszcze długo żyć mieli, gdy jednak groziła im ostateczna zagłada.

30. *Wedle tego.* Wedle przykładów z czasów Noego i Lota.—*Objawi.* Ukaże się, widzialnie przyjdzie z wielką chwałą na sąd.

31. *Onéj godziny.* Patrz co się rzekło Mat. 24, 17.—*Nazad nie wraca.* Dla zabrania tego co zostawił w domu.

32. *Pamiętajcie na żonę Lotową.* To jest, co się jéj

33. Quicumque quaesierit animam suam salvam facere, perdet illam: et quicumque perdiderit illam, vivificabit eam. *(Matth. 10, 39. Marc. 8, 35. Supr. 9, 24. Joan. 12, 25).*

34. Dico vobis: In illa nocte erunt duo in lecto uno, unus assumetur, et alter relinquetur: *(Matth. 24, 40).*

35. duae erunt molentes in unum, una assumetur, et altera relinquetur: duo in agro, unus assumetur, et alter relinquetur.

36. Respondentes dicunt illi: Ubi, Domine?

37. Qui dixit illis: Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae.

33. Ktoby się kolwiek starał zachować duszę swą, straci ią: a ktokolwiekby ią utracił, ożywi ią.

34. Powiadam wam, onéy nocy będą dwa na iednym łożu: iednego wezmą, a drugiego zostawią:

35. dwie będą mleć spolu; iednę wezmą, a drugą zostawią: Dwa na polu, ieden będzie wzięt, a drugi zostawion.

36. A odpowiadaiąc rzekli mu: Gdzież Panie? Który im rzekł:

37. Gdziekolwiek będzie ciało tam się zbiorą y orłowie.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 17. w. 1.** *Nie podobna jest.* Nie z szczeréj potrzeby: boby tedy nic nie grzeszyli ci, którzy inne gorszą: ale dla wielkiéj złości ludzkiéj, nie jest rzecz podobna, aby nie były zgorszenia. I przetoż wnet przydał. Biada temu przez którego przychodzą.

10. *Słudzy nieużyteczni.* Gdyby był rzekł Pan i zbawiciel nasz, iż zachowanie Boskiego przykazania nie jest nam pożyteczne: słuszniebу mogli odszczepieńcy mówić, iż nasze uczynki nie zasługują nieba, ani jakiéj zapłaty u Pana Boga. Ale nie rzekł tego: tylko to znać dał temi słowy, iż służba nasza nie jest pożyteczna Panu Bogu, który jéj od nas wyciąga, nie jako jemu potrzebnéj albo pożytecznéj, ale jako powinnéj. A acz Pan Chrystus uczy nas tak pokornie rozumieć o uczynkach i posługach naszych jemu wyrządzanych: wszakże na innych wielu miejscach, sług swoich, którzy czynią ile mogą, nie zowie niepożytecznymi: ale tak wdzięcznie i mile do nich mówi: Nuż tedy sługo dobry i wierny, gdyżeś nad małym był wiernym, nad wielem cię postanowię. I nad to zowie je nie już sługami, ale przyjacioły, bracią i siostrami. Acz my przecię zawsze, z pokory i z prawdy, mamy się mieć za niegodne sługi. Mat. 25, 21. Jan. 15, 15.

14. *Okażcie się kapłanom.* Ten trąd znamionował grzechy: które acz Pan Bóg bez żadnéj ludzkiéj posługi sam uleczyć i oczyścić może, wszakże ich pospolicie nieoczyszcza, jedno przez posługę kapłanów. Przetoż żaden niech nie gardzi rządem i postanowieniem Bożem: i niech nie mówi, żeby dosyć było spowiadać się samemu Panu Bogu. August. lib. de visit. infirm. Jan. 20, 21.

15. *Gdy szli.* Może kto mieć czasem taką skruchę i pokutę: że grzech jego, pierwéj niźli przyjdzie do kapłana, będzie odpuszczony: wszakże i ten ma iść do kapłana jako oto ci trędowaci uczynili: zwłaszcza iż niewiemy pewnie, jeśli skruchę dostateczną mamy: a iż nie jest prawa skrucha bez żądze Sakramentu, gdy czas i miejsce jest po temu.

19. *Wiara twoja.* I tu widzimy nie samę wiarę, ale i nawrócenie, i dziękowanie, i chwalenie Boga.

23. *I będąć wam mówić.* To mówią heretycy na części rozerwani, którzy Chrystusa po kąciech ukazują. Lecz nauka Pana Chrystusowa, jako błyskawica, jawna i jasna jest po wszystkim świecie. August. quaest. Evang. lib. 1, quaest. 38.

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O skuteczności wytrwałéj modlitwy, uzdrowieniu ślepego, faryzeuszu i celniku, i t. d.

1. Dicebat autem et parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare et non deficere, *(Eccli. 18, 22. Rom. 12, 12. I. Thess. 5, 17).*

2. dicens: Judex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur.

1. Y powiedział im téż podobieństwo, iż się zawżdy modlić potrzeba, a nie ustawać,

2. mówiąc: Był niektóry sędzia w iednym mieście, który się Boga nie bał, a człowieka się nie wstydał.

---

przytrafiło: która się tylko obejrzała wstecz, i zginęła, i nie dano jéj nawet tyle czasu, żeby się mogła znowu twarzą obrócić; a zatém bądźcie zawsze gotowymi.

33. *Ktoby się kolwiek.* W owéj godzinie. — *Starał zachować duszę swą.* Obracając się albo się wstecz oglądając uchylić się i umknąć od grożących niebezpieczeństw. — *Ktokolwiekby ją utracił.* Bynajmniéj nie troszcząc się o uniknienie niebezpieczeństw śmiertelnego żywota.—*Ożywi ją.* Dostąpi życia prawdziwego, trwałego i nieśmiertelnego.

34. *Powiadam wam.* Twierdzę iż będzie strasznym dla was czas ów. — *Onéj nocy.* Ztąd niektórzy wnoszą, iż Chrystus przyjdzie w nocy. Albo się nocą zowie dla tego, że dla odrzuconych wszystko będzie smutném i ciemném. — *Będą dwa na jedném łożu.* Mat. 24. 40. powiada *na polu*, lecz najpodobniéj że Chrystus jedno i drugie powiedział. Patrz tamże inne rzeczy, które się odnoszą do wytłumaczenia tego i następnego wiersza.

36. *Gdzież Panie?* W greckim, *dokąd Panie?* to jest zostaną wzięci.

37. *Gdziekolwiek będzie ciało.* Patrz co się rzekło Mat. 24, 28.

R. 18.—1. *Iż się zawżdy modlić potrzeba.* Żeby nauczyć ich, iż się zawsze modlić potrzeba.—*A nieustawać.* Nie upadać na duchu z powodu odwłóki skutku naszéj prośby, i nie ustawać, to jest, nie zaprzestawać modlitwy z powodu znużenia albo zwątpienia.

2. *Był niektóry sędzia.* Być może opowiada prawdziwe zdarzenie, które ponieważ się używa dla nauczenia czego innego, przypowieścią się nazywa. — *Który się Boga nie bał.* Którego ani bojaźń Boża, ani wzgląd na ludzi, nie powściągały od występku.

3. Vidua autem quaedam erat in civitate illa, et veniebat ad eum, dicens: Vindica me de adversario meo.

4. Et nolebat per multum tempus. Post haec autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo, nec hominem revereor,

5. tamen, quia molesta est mihi haec vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens sugillet me.

7. Ait autem Dominus: Audite, quid judex iniquitatis dicit.

7. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, et patientiam habebit in illis?

8. Dico vobis: Quia cito faciet vindictam illorum. Verumtamen Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra?

9. Dixit autem et ad quosdam, qui in se confidebant tamquam justi, et aspernabantur ceteros, parabolam istam:

10. Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent; unus Pharisaeus, et alter publicanus.

11. Pharisaeus stans, haec apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri, velut etiam hic publicanus.

12. Jejuno bis in sabbato, decimas do omnium, quae possideo.

13. Et publicanus a longe stans, nolebat nec oculos ad coelum levare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori. *(Psal. 50, 19).*

14. Dico vobis: Descendit hic justificatus in domum suam ab illo, quia omnis, qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur. *(Matth. 23, 12. Supr. 14, 11).*

3. A w onym mieście była iedna wdowa: y chodziła do niego, mówiąc: Uczyń mi sprawiedliwość z przeciwnika mego.

4. A niechciał przez długi czas. A potym rzekł w sobie: Acz ci się Boga nie boię, y człowieka się nie wstydam;

5. wszakóż iż mi się uprzykrza ta wdowa, uczynię iey sprawiedliwość, aby na ostatek przyszedszy, nie łżyła mię.

6. Y rzekł Pan: Słuchaycie co mówi niesprawiedliwy sędzia.

7. A Bóg zali nie uczyni sprawiedliwości wybranym swoim wołaiącym do niego we dnie y w nocy: y będzie cierpliwym z strony ich?

8. Powiadam wam, że im w rychle uczyni sprawiedliwość. Wszakóż syn człowieczy przyszedszy, izali znaydzie wiarę na ziemi?

9. Rzekł też y do niektórych którzy ufali sami w sobie, jakoby sprawiedliwi, a inszymi gardzili, to podobieństwo:

10. Dwoie ludzi wstąpiło do kościoła aby się modlili: ieden Pharizeusz, a drugi Celnik.

11. Pharizeusz stoiąc, tak się sam u siebie modlił: Boże dziękuię tobie, żem nie iest iako inni ludzie, drapieżni, niesprawiedliwi, cudzołożnicy: iako y ten Celnik.

12. Poszczę dwakroć w tydzień: dawam dziesięciny ze wszytkiego co mam.

13. A Celnik stoiąc z daleka, niechciał ani podnieść oczu w niebo: ale bił piersi swoie, mówiąc: Boże bądź miłościw mnie grzesznemu.

14. Powiadam wam, zstąpił ten usprawiedliwionym do domu swego, od niego. Abowiem ktokolwiek się podwyższa, będzie uniżon: a kto się uniża, będzie podwyższon.

3. *Uczyń mi sprawiedliwość.* [illegible]kim, broń, zabezpiecz, wyrwij od niesprawiedliwości przeciwnika mojego.

4. *A potem.* Gdy ona nieustawała w powtarzaniu swéj prośby. — *Aczci się Boga nie boję.* Chociaż się Boga i ludzi nie boję, i nie mam litości nad wdową, i nie troszczę się o nią.

5. *Uczynię jej sprawiedliwość.* Żeby się uwolnić od przykrości, jaką mnie ciągle sprawuje. — *Aby na ostatek.* Aż do końca, zawsze.

6. *Słuchajcie.* Zważajcie.

7. *A Bóg, zali nie uczyni sprawiedliwości.* Jeśli niesprawiedliwy sędzia ustępuje natarczywym prośbom, jakże bardziéj najłaskawszy i miłosierny Bóg da się nakłonić przez ustawiczną modlitwę. — *Wybranym swoim.* Których wielce miłuje, jako takich, których przed stworzeniem świata wybrał do szczęśliwości wiecznéj. — *I będzie cierpliwym z strony ich.* Czyliż ścierpi Bóg, żeby wybrani jego byli wiecznie trapionymi od nieprawych ludzi? Żadną miarą.

8. *Uczyni sprawiedliwość.* Wyrwie ich od nieszczęść i klęsk. — *Wszakoż syn człowieczy.* Powiedziawszy Chrystus, iż Bóg rychło ma wybawić wybranych swoich, zdaje się teraz zdawać sprawę, dla czego często nie wybawia, a mianowicie, ponieważ nie z taką wiarą, z jaką powinni, modlą się do Boga. A zatém gdy przyjdzie na sąd syn człowieczy, w którym to przede wszystkiém czasie ma wybawić wybranych swoich, mało znajdzie do wybawienia, gdyż mało znajdzie wiary.— *Znajdzie wiarę.* Rozumie wiarę złączoną z ufnością i miłością, któraby pobudzała do modlitwy i do wytrwałości w modlitwie, mając przed oczami miłosierdzie i prawdziwość obietnic Bożych. Patrz Wujka.

9. *Do niektórych.* Dla upomnienia, skarcenia i poniżenia ich pychy. — *Którzy ufali sami w sobie, jakoby sprawiedliwi.* Którzy sami sobie wmawiali iż są sprawiedliwymi.

10. *Faryzeusz.* Który się uważał za sprawiedliwego. — *Celnik.* Który się uznawał za grzesznika.

11. *Stojąc.* Niektórzy sądzą, iż to było zwyczajem u Żydów, że stojąc się modlili. Inni rozumieją, że się klęcząc modlili; a to co się mówi *stojąc*, tłumaczą: trzymając się albo znajdując się. Patrz Maldonata. — *Jako i ten celnik.* Ani takim, jakim jest także ten celnik, to jest jeden z niesprawiedliwych, łupieżca. Patrz Wujka.

13. *Nie chciał.* Nie śmiał, wstydził się podnieść oczy. — *Bił piersi swoje.* To jest ręką, który to gest oznacza pokutę, uznanie i obrzydzenie grzechów. Czynił to celnik poczuwając się do licznych i ciężkich grzechów. — *Miłościw.* Zlituj się i odpuść mnie grzechy moje. Patrz Wujka.

14. *Zstąpił.* Po modlitwie w kościele. — *Usprawiedliwionym.* Przez łaskę Bożą stawszy się sprawiedliwym. — *Od niego.* Nadeń, więcéj niż on. Albowiem pyszny faryzeusz odszedł usprawiedliwionym tylko we własném mniemaniu, celnik zaś prawdziwie i przed Bogiem

15. Afferebant autem ad illum et infantes, ut eos tangeret. Quod cum viderent discipuli, increpabant illos. *(Matth. 19, 13).*

16. Jesus autem convocans illos, dixit: Sinite pueros venire ad me, et nolite vetare eos: talium est enim regnum Dei.

17. Amen, dico vobis: Quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud.

18. Et interrogavit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciens vitam aeternam possidebo? *(Matth. 19, 16).*

19. Dixit autem ei Jesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus.

20. Mandata nosti: Non occides: non moechaberis: non furtum facies: non falsum testimonium dices: honora patrem tuum et matrem. *(Exod. 20, 13).*

21. Qui ait: Haec omnia custodivi a juventute mea.

22. Quo audito, Jesus ait ei: Adhuc unum tibi deest: Omnia, quaecumque habes, vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me.

23. His ille auditis, contristatus est, quia dives erat valde.

24. Videns autem Jesus illum tristem factum, dixit: Quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt!

25. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei.

26. Et dixerunt, qui audiebant: Et quis potest salvus fieri?

27. Ait illis: Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

28. Ait autem Petrus: Ecce, nos dimisimus omnia, et secuti sumus te.

29. Qui dixit eis: Amen, dico vobis: Nemo est, qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem aut filios propter regnum Dei,

30. et non recipiat multo plura in hoc tempore, et in saeculo venturo vitam aeternam.

31. Assumsit autem Jesus duodecim, et ait illis: Ecce, ascendimus Jerosolymam; et consummabuntur omnia, quae scripta sunt per Prophetas de Filio hominis. *(Matth. 20, 17).*

32. Tradetur enim gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur:

33. et postquam flagellaverint, occident eum, et tertia die resurget. *(Matth. 16, 21).*

34. Et ipsi nihil horum intellexerunt, et erat verbum istud absconditum ab eis, et non intelligebant, quae dicebantur.

15. A przynoszono do niego y dziateczki, aby się ich dotykał. Co widząc uczniowie, łaieli ie.

16. Lecz Jezus przyzwawszy ich, rzekł: Dopuśćcie dziateczkom przychodzić do mnie, a nie zabraniaycie im: abowiem takowych iest królestwo Boże.

17. Zaprawdę wam powiedam: Ktobykolwiek nie przyiął królestwa Bożego iako dzieciątko, nie wnidzie do niego.

18. Y pytało go niektóre książę, mówiąc: Nauczycielu dobry, co czyniąc otrzymam żywot wieczny?

19. A Jezus mu rzekł: Przecz mię zowiesz dobrym? Żaden nie iest dobrym, tylko sam Bóg.

20. Umiesz przykazania? Nie zabiiay: Nie cudzołóż: Nie kradni: Nie świadcz fałszywie: Czci oyca twego y matkę.

21. Który rzekł: Tegom wszytkiego przestrzegał od młodości mojéy.

22. Co usłyszawszy Jezus rzekł mu: Jednegoć iescze nie dostawa: Przeday wszytko co masz, a day ubogim: a będziesz miał skarb w niebie: a przydź chodź za mną.

23. To on usłyszawszy, zasmucił się: bo był bardzo bogatym.

24. A Jezus widząc go zasmuconym, rzekł: Jako trudno, co maią pieniądze, wnidą do królestwa Bożego.

25. Abowiem łacwiéy iest wielbłądowi przeyść przez ucho igielne, niż bogaczowi wniść do królestwa Bożego.

26. Y rzekli co słuchali: A któż może bydź zbawion?

27. Rzekł im: Co niepodobno iest u ludzi, podobno iest u Boga.

28. Y rzekł Piotr: Oto, my opuściliśmy wszytko, a szliśmy za tobą.

29. Który im rzekł: Zaprawdę wam powiedam: iż niemasz żadnego który opuścił dom, albo rodziće, abo bracią, abo żonę, abo dzieci, dla królestwa Bożego,

30. a nie miałby wziąć daleko więcey w tym czasie, a w przyszłym wieku żywot wieczny.

31. Y wziął z sobą Jezus dwunaście, y rzekł im: Oto wstępuiemy do Jeruzalem: a skończy się wszytko co napisano iest przez Proroki o Synie człowieczym.

32. Bo będzie wydan Poganóm, y będzie nagrawan, y ubiczowan, y oplwan:

33. a ubiczowawszy zabiią go: a dnia trzeciego zmartwychwstanie.

34. A oni tego nic nie zrozumieli: y było to słowo zakryte od nich y nie zrozumieli co się mówiło.

---

15. *A przynoszono.* Patrz co się rzekło Mat. 19, 13.

17. *Nie przyjął.* Patrz co się rzekło u Marka 10, 15. Patrz Wujka.

18. *Niektóre książę.* Mąż wielkiej powagi, bądź dla bogactw, bądź dla jakiej godności, którą piastował. Resztę patrz Mat. 19, 16.

31. *Oto wstępujemy do Jeruzalem.* Patrz co się rzekło Mat. 20, 17.— *Skończy się.* Wypełni się.

34. *To słowo.* Ta rzecz, to dzieło.— *Zakryte.* Ciemne, tajemne.

35. Factum est autem, cum appropinquaret Jericho, caecus quidam sedebat secus viam, mendicans. (*Matth. 20, 29*).
36. Et cum audiret turbam praetereuntem, interrogabat, quid hoc esset.
37. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret.
38. Et clamavit, dicens: Jesu, fili David, miserere mei.
39. Et qui praeibant, increpabant eum, ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat: Fili David, miserere mei.
40. Stans autem Jesus jussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogavit illum,
41. dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine, ut videam.
42. Et Jesus dixit illi: Respice, fides tua te salvum fecit.
43. Et confestim vidit, et sequebatur illum, magnificans Deum. Et omnis plebs, ut vidit, dedit laudem Deo.

35. Y stało się, gdy się przybliżał ku Jerychu, ślepy niektóry siedział wedle drogi, żebrząc.
36. A usłyszawszy rzeszą przechodzącą, pytał coby to było.
37. Y powiedzieli mu, iż Jezus Nazareński mimo idzie.
38. Y zawołał, mówiąc: Jezusie synu Dawidów smiłuy się nademną.
39. A którzy szli wprzód fukali nań aby milczał. Lecz on tym więcéy wołał: Synu Dąwidów smiłuy się nademną.
40. A Jezus stanąwszy roskazał go przywieźdź do siebie. A gdy się przybliżył, pytał go,
41. mówiąc: Co chcesz abymci uczynił. A on powiedział: Panie abych przeyźrzał.
42. A Jezus mu rzékł: Przeyźrzy, wiara twoia ciebie uzdrowiła.
43. Y natychmiast przeyźrzał, y szedł za nim wielbiąc Boga. A lud wszytek widząc, dawał chwałę Bogu.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 18. w. 8.** *Izali znajdzie wiarę.* Lucyferanowie i Donatystowie używali tego miejsca, na wymówkę oderwania swego od kościoła, jako i dzisiejszy odszczepieńcy, mówiąc: żeby kościół miał utracić wiarę, którą oni sami utracili. Którym my odpowiadamy, co Hieronim i Augustyn ś. onym odpowiedział: Iż nie mówi Pan Chrystus, żeby żadna wiara na ziemi być nie miała: ale to znać daje temi słowy, iż ostatnich czasów, dla prześladowania Antychrystowego, rzadka będzie wiara, i ledwie znać będzie wierne, między wielkimi gromadami niewiernych. A zwłaszcza ona doskonała wiara, którą tak bardzo w niektórych Pan pochwalił, i na którą cuda czynić raczył, i któréj mocą góry mogą być przeniesione, taka wiara była rzadka, i na onczas kiedy Kościoł kwitnął.

11. *Żem nie jest jako inni ludzie.* Acz dobre uczynki są Panu Bogu wdzięczne: ale pysznić się z nich, i wynosić nad inne, jest rzecz zła i Bogu przeciwna.

13. *Bił się w piersi swoje.* Toż czynią i kapłani, i lud Chrześcijański u ołtarzów. August. hom. 50, c. 8.

17. *Ktoby nie przyjął królestwa Bożego.* W rzeczach około wiary, ma tak każdy słuchać Kościoła powszechnego, jako dziatki rodziców.

20. *Umiesz przykazania.* Nie sama wiara, ale i zachowanie Bożego przykazania, zasługuje żywot wieczny. Patrz Mat. 19, 16.

22. *Przedaj wszystko co masz.* Nie jestci to przykàzanie, ale rada: któréj zakonni ludzie naśladują. Patrz Mat. 19, 21.

28. *Oto my opuścilichmy wszytko.* Apostołowie opuścili żony: jako się z tego miejsca pokazuje. Hieron. lib. 1, adversus Jovin.

30. *Żywot wieczny.* Oto żywot wieczny zapłatą jest za opuszczenie dobrowolne rzeczy doczesnych.

CAPUT XIX. — ROZDZIAŁ 19.

O Zacheuszu, dziesięciu grzywnach, wjeździe Jezusa do Jerozolimy, i t. d.

1. Et ingressus perambulabat Jericho.
2. Et ecce vir nomine Zachaeus, et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives;
3. et quaerebat videre Jesum, quis esset; et non poterat prae turba, quia statura pusillus erat.
4. Et praecurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum, quia inde erat transiturus.
5. Et cum venisset ad locum, suspiciens Jesus vidit illum, et dixit ad eum: Zachaee, festinans

1. A wszedszy, szedł przez Jerycho.
2. A oto mąż imieniem Zacheusz: który był przednieyszym Celnikiem, a on bogatym;
3. y starał się aby widział Jezusa, coby zacz był: a nie mógł przed rzeszą, bo był mały wzrostem.
4. A bieżawszy naprzód, wstąpił na drzewo płonnéy figi, aby go uyźrzał: bo tamtędy iśdź miał.
5. A gdy przyszedł na mieysce, poyźrzawszy wzgórę Jezus uyźrzał go, y rzékł do niego: Za-

---

35. *Ślepy niektóry.* Patrz co się rzekło Mat. 20, 30.
42. *Wiara twoja.* Patrz co się rzekło wyżéj 17, 19.
43. *Wielbiąc Boga.* Chwaląc, i dziękując Bogu, który mu przez Chrystusa wzrok przywrócił.
R. 19.—1. *Wszedłszy.* Do miasta Jerycho, przechodził przez nie.
2. *Przedniejszym celnikiem.* Przełożonym nad wielu celnikami.

3. *Aby widział Jezusa, coby zacz był.* Starał się zobaczyć oblicze, osobę, postać Jezusa, o którego nauce i cudach wiele mówiono.
4. *Płonnéj figi.* Drzewo najczęściéj się spotykające w Palestynie, o którém rzekliśmy III. Król. 10, 27. Patrz Wujka.
5. *Potrzeba.* Postanowiłem, zamierzyłem.—*Mieszkać.* Zatrzymać się gospodą.

descende, quia hodie in domo tua oportet me manere.

6. Et festinans descendit, et excepit illum gaudens.

7. Et cum viderent omnes, murmurabant dicentes, quod ad hominem peccatorem divertisset.

8. Stans autem Zachaeus dixit ad Dominum: Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus, et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum.

9. Ait Jesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est, eo quod et ipse filius sit Abrahae.

10. Venit enim Filius hominis quaerere, et salvum facere, quod perierat. *(Matth. 18, 11).*

11. Haec illis audientibus adjiciens, dixit parabolam, eo quod esset prope Jerusalem, et quia existimarent, quod confestim regnum Dei manifestaretur.

12. Dixit ergo: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam, accipere sibi regnum, et reverti. *(Matth. 25, 14).*

13. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas, et ait ad illos: Negotiamini, dum venio.

14. Cives autem ejus oderant eum, et miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos.

15. Et factum est, ut rediret accepto regno, et jussit vocari servos, quibus dedit pecuniam, ut sciret, quantum quisque negotiatus esset.

16. Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisivit.

17. Et ait illi: Euge, bone serve, quia in mo-

cheuszu, zstąp prędko: abowiem dziś potrzeba mi mieszkać w domu twoim.

6. Y prędko zstąpił; y przyiął go z radością.

7. A widząc wszyscy szemrali, mówiąc: iż zstąpił do człowieka grzésznego.

8. A stanąwszy Zacheusz, rzékł do Pana: Oto Panie, połowicę dóbr moich dawam ubogim: a ieślim kogo w czym oszukał wracam we czwórnasob.

9. Rzékł Jezus do niego: Iż się dzisia zbawienie stało temu domowi: dla tego że y on iest synem Abrahamowym.

10. Bo przyszedł Syn człowieczy szukać y zbawiać co było zginęło.

11. Gdy oni tego słuchali, dokładaiąc powiedział podobieństwo: dla tego że był blisko Jeruzalem, a iż mniemali że się wnet królestwo Boże okazać miało.

12. Rzékł tedy: Człowiek niektóry zacny iachał w daleką krainę wziąć sobie królestwo, y wrócić się.

13. Y przyzwawszy dziesiąci sług swych dał im dziesięć grzywien, y rzékł do nich: Handluycie aż przyiadę.

14. A miesczanie iego mieli go w nienawiści: y wyprawili za nim poselstwo, mówiąc: Niechcemy aby ten królował nad nami.

15. Y stało się że się wrócił dostawszy królestwa: y roskazał wezwać sług którym dał pieniądze: aby wiedział coby każdy z nich zarobił.

16. Y przyszedł pierwszy, mówiąc: Panie, grzywna twa dziesięć grzywien dostała.

17. Y rzékł mu: Dobrze sługo dobry: iżeś był

---

6. *Z radością.* Uważając to za wielkie dobrodziejstwo, że może przyjąć do domu swego Chrystusa.

7. *A widząc.* Obecni z tłumu, pomiędzy którymi znajdował się być może jaki faryzeusz albo doktor zakonny, rodzaj ludzi najbardziéj pochopnych do potwarzy przeciwko Chrystusowi. —*Grzesznego.* Człowieka złéj opinii, i to przodkującego w tego rodzaju nieprawości, która znamionowała celników.

8. *A stanąwszy Zacheusz. Stać,* zdaje się tu znaczyć to samo co rozpocząć mowę, nagle zacząć mówić, jak r. 10, w. 40, *która stanęła i rzekła,* to jest, która rozpoczęła tak mówić.—*Rzekł do Pana.* Usłyszawszy naukę Chrystusa, którego przyjął do domu swojego, i obietnicę królestwa niebieskiego sobie i rodzinie swojéj, a także tym wszystkim, którzy za przeszłe życie czynią pokutę, obietnicę nareszcie skarbu nieustającego w niebie dla tych, którzy sprzedadzą dobra swoje, sprawiedliwie zkądinąd posiadane, i rozdadzą na ubogich.—*Dawam ubogim.* Gotów jestem dać, i zaraz dam, już w téj chwili na ten użytek przeznaczając.—*Wracam.* Gotów jestem wrócić. Patrz Wujka.

9. *Rzekł Jezus do niego.* Na słowa jego, zwracając jednak mowę nie do Zacheusza, ale do uczniów swoich i obecnego ludu, tak wszakże żeby i sam Zacheusz usłyszał wyrok pełny pociechy. —*Zbawienie.* Nawrócenie się do Boga i usprawiedliwienie, wespół z którém idzie zbawienie wieczne.—*Temu domowi.* Zacheuszowi i jego rodzinie i domownikom. —*Dla tego że i on jest synem Abrahamowym.* Nie tylko krwią, ale także przez naśladowanie wiary i miłości.

10. *Przyszedł syn człowieczy.* Jakby rzekł: Nic dziwnego, iż się zatrzymałem w domu grzesznika; albowiem dla tego przyszedłem na świat, żebym odprowadził ludzi od grzechów i zbawił.

11. *Mniemali.* Uczniowie.—*Królestwo.* Mniemali iż Chrystus miał królować na ziemi.—*Okazać miało.* Stać się jawném, widzialném, i jaśnieć blaskiem i chwałą wieczną.

12. *Człowiek niektóry zacny.* Człowiekiem tym zacnym jest Chrystus, najzacniejszy ze wszystkich ludzi.—*Jechał w daleką krainę.* Do nieba.—*Królestwo.* W posiadłość.—*Wrócić się.* Na sąd ostateczny.

13. *Dziesiąci sług swych.* Wszystkich sług swoich. Kładzie się liczba określona zamiast nieokreślonéj, bo zkądinąd okrągła liczba dziesięć, ogół sług oznacza.—*Dziesięć grzywien.* Każdemu po jednéj grzywnie.—*Handlujcie.* Wziąwszy te pieniądze, starajcie się żeby wam zysk przyniosły.

14. *A mieszczanie jego.* To jest Żydzi. —*Mieli go w nienawiści.* I niegodziwe swe usposobienie dla niego rozmaitemi sposobami wyrażali. —*Za nim.* Żeby go dogonić. To co się mówi o wysłaniu poselstwa jest przydatkową ozdobą przypowieści, dla uczynienia jéj prawdopodobną i zastosowaną do zwyczaju ludzi.—*Nie chcemy aby ten królował nad nami.* Jakby rzekli: zawiadomcie go o téj woli naszéj, niech sobie daleko odchodzi, i więcéj do nas nie wraca; albowiem nic z nim wspólnego mieć nie chcemy.

15. *I stało się.* Stało się zaś nareszcie.—*Że się wrócił.* Do ojczyzny, chociaż tego obywatele nie chcieli.

17. *Sługo dobry.* Wierny, przemyślny. —*Na małe.* Na jednéj grzywnie.—*Nad dziesiącią miast.* Miej wła-

dico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates. (*Supr. 16, 10*).

18. Et alter venit, dicens: Domine, mna tua fecit quinque mnas.

19. Et huic ait: Et tu esto super quinque civitates.

20. Et alter venit, dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repositam in sudario:

21. timui enim te, quia homo austerus es: tollis, quod non posuisti, et metis, quod non seminasti.

22. Dicit ei: De ore tuo te judico, serve nequam: sciebas, quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, et metens, quod non seminavi:

23. et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam?

24. Et astantibus dixit: Auferte ab illo mnam, et date illi, qui decem mnas habet.

25. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas.

26. Dico autem vobis: Quia omni habenti dabitur, et abundabit: ab eo autem, qui non habet, et quod habet, auferetur ab eo. (*Matth. 25, 29*).

27. Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite ante me.

28. Et his dictis, praecedebat ascendens Jerosolymam.

29. Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam, ad montem, qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos, (*Matth. 21, 1*).

30. dicens: Ite in castellum, quod contra est: in quod introeuntes, invenietis pullum asinae alligatum, cui nemo unquam hominum sedit: solvite illum, et adducite.

31. Et si quis vos interrogaverit: Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam ejus desiderat.

32. Abierunt autem, qui missi erant, et invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum.

33. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos: Quid solvitis pullum?

34. At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet.

35. Et duxerunt illum ad Jesum. Et jactantes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Jesum. (*Joan. 12, 14*).

36. Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via.

37. Et cum appropinquaret jam ad descensum

na małe wiernym, będziesz miał władzą nad dziesiącia miast.

18. Y przyszedł drugi, rzekąc: Panie, grzywna twa pięć grzywien uczyniła.

19. Rzekł y temu: Y ty bądź nad piącią miast.

20. A drugi przyszedł, mówiąc: Panie, oto grzywna twoia, którąm miał zachowaną w chustce.

21. Bom się bał ciebie, żeś iest człowiek srogi: bierzesz czegoś nie położył, a żniesz czegoś nie siał.

22. Rzekł mu: Z ust twoich sądzę cię, zły sługo: wiedziałeś żem ia iest człowiek srogi, biorąc czegom nie położył, y żnąc czegom nie siał:

23. A przeczżeś nie dał pieniędzy moich na bank, abych ia przyiechawszy z lichwą, ie był wyciągnął?

24. Y rzekł tam stoiącym: Weźmicie od niego grzywnę, a daycie temu który ma grzywien dziesięć.

25. Y rzekli mu: Panie, ma dziesięć grzywien.

26. A powiadam wam, iż wszelkiemu który ma, będzie dano: a od tego, który nie ma, y co ma będzie odięto od niego.

27. Wszakże nieprzyiacioły moie, one co nie chcieli abym królował nad nimi, przywiedźcie tu: a pobiycie przedemną.

28. A to rzekszy, szedł wprzód idąc do Jeruzalem.

29. Y stało się, gdy się przybliżył do Bethfagi y Bethaniey, u góry którą zową Oliwną, posłał dwu uczniów swoich,

30. mówiąc: Idźcie do miasteczka które iest przeciwko: do którego wszedszy naydziecie źrzebię oślice uwiązane, na którym żaden człowiek nigdy nie siedział: odwiążcie ie, y przywiedźcie.

31. A ieśliby was kto spytał: Przecz odwięzuiecie? tak mu rzeczecie: Iż posługi iego Pan chce.

32. Y odeszli którzy byli posłani, y naleźli iako im powiedział, oślę stoiące.

33. Gdy tedy odwięzowali oni oślę, rzekli panowie iego do nich: Przecz odwięzuiecie oślę?

34. A oni powiedzieli: Iż go Panu potrzeba.

35. Y wiedli ie do Jezusa. Y wrzuciwszy szaty swe na oślę, wsadzili Jezusa.

36. A gdy iachał, słali szaty swe na drodze.

37. A gdy się iuż przybliżał tam gdzie się spuszcza

dze nad obszerną krainą, w której jest dziesięć miast. Z tego się pokazuje wielkość nagrody, odpowiedniej dobrym uczynkom. Patrz Wujka.

20. *Oto grzywna twoja.* Odbierz, masz twoję grzywnę.—*Zachowaną w chustce.* Zachowałem zawiązaną w chustce, żeby nie zginęła. *Zawiązać pieniądze w chustce, jest to*, powiada Beda, *ukryć w gnuśnem lenistwie otrzymane dary.*

21. *Bom się bał ciebie.* To co się tu w kilku wierszach znajduje, wytłumaczyliśmy Mat. 25, 24.—*Bierzesz.* Jako swoje.

22. *Z ust twych sądzę cię.* Z twoich własnych słów ciebie potępiam, wydałeś wyrok na twoję własną głowę.

27. *Pobijcie.* Oznacza się kara śmierci wiecznej.—*Przedemną.* Abym widział o karze odniesionej przez buntowników.

28. *Szedł wprzódy.* Gdyż uczniowie jego czuli wstręt do tej podróży, niedawno bowiem był im przepowiedział, iż miał wiele cierpieć w Jerozolimie, i śmierć nawet ponieść.

29. *Gdy się przybliżył do Betfagi.* Patrz co się rzekło Mat. 21, 1.

montis Oliveti, coeperunt omnes turbae discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas viderant, virtutibus,

38. dicentes: Benedictus, qui venit rex in nomine Domini: pax in coelo, et gloria in excelsis.

39. Et quidam Pharisaeorum de turbis, dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos.

40. Quibus ipse ait: Dico vobis: Quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.

41. Et ut appropinquavit, videns civitatem flevit super illam, dicens:

42. Quia si cognovisses et tu, et quidem in hac die tua, quae ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.

43. Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique,

44. et ad terram prosternent te et filios tuos, qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae. (*Matth. 24, 2. Marc. 13, 2. Infr. 21, 6*).

45. Et ingressus in templum, coepit ejicere vendentes in illo et ementes, (*Matth. 21, 13*).

46. dicens illis: Scriptum est: Quia domus mea domus orationis est. Vos autem fecistis illam speluncam latronum.

47. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, et Scribae et Principes plebis quaerebant illum perdere,

48. et non inveniebant, quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat, audiens illum.

sczaią z góry Oliwnéy, poczęły wszytkie rzesze uczniów zstępuiących weseląc się chwalić Boga głosem wielkim, ze wszytkich cudów które widzieli,

38. mówiąc: Błogosławiony który idzie król w imię Pańskie: Pokóy na niebie, a chwała na wysokości.

39. A niektórzy Pharyzeuszowie z rzesz, rzekli do niego: Nauczycielu, nałay ucznióm twoim.

40. Którym on rzekł: Powiadam wam, iż ieśliby ci milczeli, kamienie wołać będą.

41. A gdy się przybliżył, uyźrzawszy miasto, płakał nad niém, mówiąc:

42. Iż gdybyś y ty poznało, y w ten dzień twóy, co ku pokoioiu twemu: a teraz zakryto iest od oczu twoich.

43. Abowiem przyidą na cię dni, y obtoczą cię nieprzyiaciele twoi wałem: y oblęgą cię, y ścisną cię zewsząd;

44. y na ziemię cię obalą, y syny twoie którzy w tobie są: a nie zostawią w tobie kamienia na kamieniu: dla tego iżeś niepoznało czasu nawiedzenia twego.

45. A wszedszy do kościoła, począł wyganiać przedaiące w nim y kupuiące,

46. mówiąc im: Napisano, Iż dóm móy, dóm modlitwy iest. A wyście ji uczynili iaskinią zbóyców.

47. Y uczył na każdy dzień w kościele. Lecz przednieyszy kapłani, y Doktorowie, y celnieyszy z ludu szukali go stracić,

48. ale nie naydowali, coby mu uczynić. Abowiem wszytek lud barzo pilnie go słuchał.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 19.** w. 4. *Wstąpił na płonną figę.* Nie tylko wewnętrzne wiary i miłości ku Panu Chrystusowi nabożeństwo, ale i zwierzchnie posługi, jako widzenie, naśladowanie, dotykanie, i w dom przyjęcie jego, tym przykładem jest nam zalecone. Bo tak i rozmaite nasze zwierzchnie nabożeństwo ku najświętszemu Sakramentowi jego, i ku świętym i sługom jego, jest mu bardzo wdzięczne: a zwłaszcza ono ludu wiernego nabożeństwo, kiedy nie tylko słucha onéj strasznéj ofiary Mszy ś. ale i widzi ciało Pana swego, a daleko więcéj gdy je przyjmuje w dom serca swego. Łuk. 7, 44.

8. *Wracam we czwórnasób.* Co dajemy z swego, to jest jałmużna, i dosyćuczynienie za grzechy: ale co wracamy ze źle nabytego (jako przez lichwy, wydartki, symoniae, kradziestwa, zatrzymanie cudzego) to wracaniem zową: co jest rzecz powinna, a nie, jako jałmużna, wolna. Rzeczy lepak źle nabyte, mają być wracane i oddane nie komu my chcemy, ale tym którymeśmy je wzięli, jeśli to być może. A jeśli nie może, tedy ubogim mają być rozdane, albo na insze dobre uczynki według rady ojców naszych duchownych obrócone. A iż czworako nagradzał więcéj niż był winien, tém zupełniéj dosyć czynił za przeszłe swe grzechy: naprzykład nam: iż nie dosyć jest bogatemu z tego co mu zbywa dać ubogiemu grosz albo złoty: ale szczodre i hojne jałmużny czynić, i czasem przedać wszystko i rozdać ubogim, i dać co lepszego z majętności swoich, i wracać

---

38. *Król.* Izraelski, Messyasz. — *Na niebie.* Pokój sonam niech będzie z Bogiem, który jest na niebie.— *Na wysokości.* Bogu mieszkającemu.

39. *Nałaj uczniom swoim.* Którzy tobie pochlebiają.

40. *Kamienie wołać będą.* Tak bowiem Bóg postanowił, ażeby dzisiaj wspaniale był przyjętym Chrystus, z oklaskami i okrzykami.

41. *Płakał nad niém.* Przewidując jego zburzenie, i rozważając jego niewdzięczność.

42. *Iż.* Wyraz *iż*, jest zbytecznym, bez którego sens jest zupełny.—*Gdybyś i ty poznało.* Jakby rzekł: o gdybyś poznało, gdybyś wiedziało.— *I ty.* Córko Syońska, to jest, co ja wiem, a mianowicie nieszczęścia które wiszą nad tobą.—*I w ten dzień twój, co ku pokojowi twemu.* W którym używasz tak wielkiego pokoju i bezpieczeństwa, i tybyś zapewne płakało, tak jak ja płaczę. Albo sens jest: w tym dniu, w który ciebie Bóg zaszczyca jeszcze szczególną łaską swoją, nawiedzając ciebie przeze mnie i usiłując pojednać z sobą, ofiarując ci to wszystko, co się przyczynia do pomnożenia i ustalenia twojego szczęścia. — *A teraz.* Tymczasem rzecz się ma zupełnie inaczéj. — *Zakryto jest od oczu twoich.* Nie żeby tobie te rzeczy nie były stawionemi przed oczy, lecz iż zamykałoś twe oczy żeby nie widzieć.

43. *Obtoczą cię nieprzyjaciele twoi wałem.* Patrz Wujka.—*Ścisną.* Doprowadzą do ostatecznego ucisku, ciężko oblegną.

44. *Obalą na ziemię.* Zrównają z ziemią.— *Kamienia na kamieniu.* Oznacza się iż będzie z gruntu zburzoném.—*Nawiedzenia twego.* W którym cię Bóg nawiedził, posyłając Chrystusa sprawcę zbawienia.

45. *A wszedłszy do kościoła.* Patrz co się rzekło Mat. 21, 12.

48. *Coby mu uczynić.* Jakiego użyć sposobu, żeby doprowadzić do skutku swój zamiar, i zgubić go.

w czwórnasób źle nabyte, to dopiero doskonale gładzi grzechy. Dwa pieniążki onéj ubogiéj wdówki tém wdzięczniejsze były Panu Bogu, iż albo wszystko dała co miała, albo większą część żywności swojéj: a jałmużna bogatego z tego co mu zbywa, acz też dobra jest, ale nie tak wdzięczna Panu Bogu. Łuk. 3, 11. II. Kor. 9, 61. Łuk. 21, 2.

19. *I ty bądź nad pięcią miast.* Obacz to, przeciw heretykom, iż nie równe są tych dwu sług zapłaty, według różności zasług: chocia wszyscy biorą jeden grosz, to jest żywot wieczny. Mat. 20, 9.

43. *I obięgą cię.* To się wypełniło czterdziestego roku po umęczeniu Pańskim, przez Tytusa i Wespazyana, kiedy zginęło Żydów w mieście Jeruzalem jedenaście kroć sto tysięcy, a pojmano ich 97,000. A to w święto Paschy, w które byli Chrystusa ukrzyżowali. Eusebius et Josephus.

CAPUT XX.

O chrzcie Janowym, robotnikach w winnicy, zmartwychwstaniu, i t. d.

1. Et factum est in una dierum, docente illo populum in templo et evangelizante, convenerunt principes Sacerdotum, et Scribae cum Senioribus,
2. et ajunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua potestate haec facis? aut quis est, qui dedit tibi hanc potestatem? *(Matth. 21, 23. Marc. 11,27).*
3. Respondens autem Jesus dixit ad illos: Interrogabo vos et ego unum verbum. Respondete mihi:
4. Baptismus Joannis de coelo erat, an ex hominibus?
5. At illi cogitabant, intra se dicentes: Quia si dixerimus: De coelo, dicet: Quare ergo non credidistis illi?
6. si autem dixerimus: Ex hominibus: plebs universa lapidabit nos: certi sunt enim, Joannem prophetam esse.
7. Et responderunt, se nescire, unde esset.
8. Et Jesus ait illis: Neque ego dico vobis, in qua potestate haec facio.
9. Coepit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Homo plantavit vineam, et locavit eam colonis, et ipse peregre fuit multis temporibus. *(Matth. 21, 33).*
10. Et in tempore misit ad cultores servum, ut de fructu vineae darent illi. Qui caesum dimiserunt eum inanem.
11. Et addidit alterum servum mittere. Illi autem, hunc quoque caedentes et afficientes contumelia, dimiserunt inanem.
12. Et addidit tertium mittere, qui et illum vulnerantes ejecerunt.
13. Dixit autem dominus vineae: Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan, cum hunc viderint, verebuntur.
14. Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se, dicentes: Hic est heres: occidamus illum, ut nostra fiat hereditas.
15. Et ejectum illum extra vineam occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineae?
16. Veniet et perdet colonos istos, et dabit vineam aliis. Quo audito, dixerunt illi: Absit.

ROZDZIAŁ 20.

1. Y stało się: iednego dnia gdy on uczył lud w kościele y opowiadał Ewanielią, zeszli się przednieyszy kapłani y Doktorowie z starszymi,
2. y rzekli do niego mówiąc: Powiedz nam którą mocą to czynisz? abo kto iest, coć dał tę władzę?
3. A Jezus odpowiadaiąc, rzékł do nich: Spytam i ia was o iedno słowo, odpowiedzcie mi:
4. Chrzest Janów byłli z nieba, czyli z ludzi?
5. A oni rozmyślali w sobie, mówiąc: Iż ieśli powiemy, z nieba, rzecze: Przeczżeście mu tedy nie wierzyli?
6. A ieśli rzeczemy, z ludzi: wszytek lud ukamionuie nas: bo są pewni iż Jan iest prorokiem.
7. Y odpowiedzieli że nie wiedzą skąd był.
8. A Jezus im powiedział: A ia téż wam nie powiem którą mocą to czynię.
9. Y począł do ludu mówić to podobieństwo: Człowiek nasadził winnicę, y naiął ią oraczóm: a sam odiachał precz na długi czas.
10. A swego czasu posłał do oraczów sługę, aby mu dali z owocu winnice. Którzy ubiwszy go, odesłali z nisczym.
11. Y przedsię posłał sługę drugiego. A oni y tego ubiwszy y zesromociwszy, odesłali z nisczym.
12. Y posłał iescze trzeciego: którzy y tego zraniwszy wyrzucili.
13. Y rzekł Pan winnice: Co uczynię? Poślę syna mego miłego: podobno uyźrzawszy tego, obawiać się będą.
14. Którego uyźrzawszy oracze myślili sami w sobie, rzekąc: Tenci iest dziedzic, zabiymy go, aby dziedzictwo nam się dostało.
15. Y wyrzuciwszy go z winnice, zabili. Cóż im tedy uczyni Pan winnice?
16. Przydzie, a potraci oracze one, a da winnicę innym. Co usłyszawszy, rzekli mu: Nie day tego Boże.

R. 20.—1. *I stało się.* Patrz Mat. 21, 23.

6. *Są pewni.* To jest przekonani.

9. *Do ludu.* Obrócony twarzą do ludu, mając przedewszystkiém przedniejszych na oku.—*Człowiek nasadził winnicę.* Wytłumaczyliśmy tę przypowieść u Mat. 21, 33.

10. *Z owocu.* Nie wszystkie owoce: *Kto sadzi winnicę, a z owocu jéj nie pożywa?* I. Król. 9, 7.

13. *Co uczynię?* Więcéj, żeby bezbożnych oraczy przywieść do upamiętania.—*Podobno.* Nie wątpił bynajmniéj o skutku, lecz mówi obyczajem ludzkim. Oznacza się także wolność woli ludzkiéj.

16. *Nie daj tego Boże.* Żebyśmy zabijali Chrystusa Syna Bożego, i nędznie zginęli.

17. Ille autem aspiciens eos ait: Quid est ergo hoc, quod scriptum est: Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli? (*Matth. 21, 42. Isai. 28, 16.)*

17. A on poyźrzawszy na nie, rzekł: Cóż tedy iest to co napisano? Kamień który odrzucili budownicy, ten się stał głową węgła.

18. Omnis, qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum.

18. Wszelki który upadnie na ten kamień, stłucze się: a na kogoby upadł, skruszy go.

19. Et quaerebant principes Sacerdotum et Scribae mittere in illum manus illa hora, et timuerunt populum; cognoverunt enim, quod ad ipsos dixerit similitudinem hanc.

19. Y starali się przednieyszy kapłani y Doktorowie targnąć się nań ręką onéy godziny: lecz się bali ludu. Abowiem poznali iż przeciw nim wyrzekł to podobieństwo.

20. Et observantes miserunt insidiatores, qui se justos simularent, ut caperent eum in sermone, ut traderent illum principatui et potestati praesidis. *(Matth. 22, 15).*

20. A podstrzegaiąc posłali zdrayce, którzyby się zmyślali bydź sprawiedliwymi: aby go podchwycili w mowie, a podali go przełożeństwu y władzy starościnéy.

21. Et interrogaverunt eum, dicentes: Magister, scimus, quia recte dicis et doces, et non accipis personam, sed viam Dei in veritate doces:

21. Y pytali go, mówiąc: Nauczycielu, wiémy że dobrze mówisz y uczysz, ani się oglądasz na osobę, ale drogi Bożéy w prawdzie nauczasz:

22. licet nobis tributum dare Caesari, an non?

22. godzi się nam dać dań Cesarzowi, czyli nie?

23. Considerans autem dolum illorum, dixit ad eos: Quid me tentatis?

23. Lecz obaczywszy zdradę ich, rzekł do nich: Co mię kusicie?

24. Ostendite mihi denarium: Cujus habet imaginem et inscriptionem? Respondentes dixerunt ei: Caesaris.

24. Ukażcie mi grosz. Cziy ma obraz y napis? Odpowiedziawszy rzekli mu: Césarski.

25. Et ait illis: Reddite ergo, quaesunt Caesaris, Caesari; et quae sunt Dei, Deo. *(Rom. 13, 7).*

25. Y rzekł im: Oddaycież tedy co iest Césarskiego, Césarzowi, a co iest Bożego, Bogu.

26. Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe, et mirati in responso ejus tacuerunt.

26. Y niemogli naganić słowa iego przed ludem; a dziwuiąc się odpowiedzi iego, umilkli.

27. Accesserunt autem quidam Sadducaeorum, qui negant esse resurrectionem, et interrogaverunt eum, *(Matth. 22, 23. Act. 23, 8.)*

27. A przystąpili niektórzy z Saduceuszów, którzy mówią że niemasz zmartwychwstania. Y spytali go,

28. dicentes: Magister, Moyses scripsit nobis: Si frater alicujus mortuus fuerit habens uxorem, et hic sine liberis fuerit, ut accipiat eam frater ejus uxorem, et suscitet semen fratri suo. *(Deut. 25, 5.)*

28. mówiąc: Nauczycielu, Moyżesz nam napisał: Jeśliby cziy brat umarł maiąc żonę, a tenby był bez dziatek, aby ią wziął brat iego za żonę, a wzbudził nasienie bratu swemu.

29. Septem ergo fratres erant, et primus accepit uxorem, et mortuus est sine filiis.

29. Było tedy siedm braciéy: a piérwszy poiął żonę, y umarł bez dziatek.

30. Et sequens accepit illam, et ipse mortuus est sine filio.

30. Y poiął ią wtóry, y ten umarł bez syna.

31. Et tertius accepit illam: similiter et omnes septem, et non reliquerunt semen, et mortui sunt.

31. Y trzeci ią poiął: Także y wszyscy siedm, a nie zostawili nasienia, y pomarli.

32. Novissime omnium mortua est et mulier.

32. Po wszytkich téż umarła y niewiasta.

33. In resurrectione ergo cujus eorum erit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxorem.

33. W zmartwychwstanie tedy, którego z nich będzie żoną? ponieważ siedm mieli ią za żonę.

34. Et ait illis Jesus: Filii hujus saeculi nubunt, et traduntur ad nuptias:

34. Y rzekł im Jezus: Synowie tego wieku żenią się, y za mąż idą:

35. illi vero, qui digni habebuntur saeculo illo et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores,

35. lecz oni którzy godni będą miani wieku onego y powstania od umarłych, ani póydą za mąż, ani żon póymować będą:

36. neque enim ultra mori poterunt. Aequales

36. umrzeć bowiem więcéy nie będą mogli: bo

17. *Kamień który odrzucili.* Patrz Mat. 21, 42.

19. *Podobieństwo.* Przypowieść o winnicy.

20. *A podstrzegając.* Patrz Mat. 22, 15. — *Zdrayce.* Żeby go, jeśli zdołają, podchwycili w mowie.— *Starościnéj.* Piłata, przy którym było przełożeństwo i najwyższa władza z delegacyi cesarza.

26. *Przed ludem.* Chcieli go bowiem uczynić nienawistnym ludowi, jeśliby powiedział, iż należy płacić podatek Rzymianom. — *Umilkli.* Nic nie odpowiadając Chrystusowi, i nic powtarzając ludowi jaką odebrali odpowiedź, żeby nie podnieść jego chwały, wtenczas gdy chcieli go poniżyć.

27. *A przystąpili.* Patrz Mat. 22, 23.

34. *Synowie tego wieku.* Ludzie którzy na tym świecie żyją.

35. *Którzy godni będą miani.* Którzy tak będą żyli w tém życiu, iż zasłużą na życie wieczne. — *Powstania od umarłych.* Zmartwychwstania do życia wiecznego i błogosławionego. Patrz Wujka.

36. *Równi Aniołom.* Przez nieśmiertelność i czystość. — *Synami Bożymi.* Odrodzonymi przez zmartwychwstanie, nie ze krwi, ani z woli ciała, ale mocą

enim Angelis sunt, et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis.

37. Quia vero resurgant mortui, et Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum, Deum Abraham, et Deum Isaac, et Deum Jacob. *(Exod. 3, 6.)*

38. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum: omnes enim vivunt ei.

39. Respondentes autem quidam Scribarum, dixerunt ei: Magister, bene dixisti.

40. Et amplius non audebant eum quidquam interrogare.

41. Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt, Christum filium esse David?

42. et ipse David dicit in libro Psalmorum: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dexteris meis, *(Psal. 109, 1. Matth. 22, 44, Marc. 12, 36.)*

43. donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

44. David ergo Dominum illum vocat: et quomodo filius ejus est?

45. Audiente autem omni populo dixit discipulis suis:

46. Attendite a Scribis, qui volunt ambulare in stolis, et amant salutationes in foro, et primas cathedras in synagogis, et primos discubitus in conviviis: *(Supr. 11, 43.)*

47. qui devorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem majorem.

są równi anyołóm, y są synami Bożymi, będąc synami zmartwychwstania.

37. A iż umarli zmartwychwstawaią, y Moyżesz pokazał u krza, iako zowie Pana, Bogiem Abrahamowym, y Bogiem Izaakowym, y Bogiem Jakubowym.

38. A Bóg nie iestci umarłych, ale żywych; bo iemu wszyscy żywią.

39. A niektórzy z Doktorów odpowiedaiąc rzekli mu: Nauczycielu, dobrześ powiedział.

40. Y nieśmieli go daléy niócz pytać.

41. Y rzékł do nich: Jakóż powiedaią, żeby Christus był synem Dawidowym?

42. A sam Dawid powiada w księgach Psalmów: Rzékł Pan Panu moiemu, siądź po prawicy moiéy:

43. ażbym położył nieprzyiacioły twe, podnóżkiem nóg twoich?

44. Dawid tedy nazywa go Panem: a iakóż iest synem iego?

45. A gdy słuchał lud wszytek, rzékł uczniom swoim:

46. Strzeżcie się Doktorów, którzy chcą chodzić w szatach długich, y miłuią pozdrawiania na rynku, y piérwsze stolice w bóżnicach, y piérwsze zasiadania na ucztach.

47. Którzy wytrawiaią domy wdów, smyślaiąc długą modlitwę. Ci wezmą więtsze potępienie.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 20.** w. 25. *A co jest Bożego Bogu.* Królom i panom doczesnym tak służyć mamy, jakobyśmy służby Bożéj nic nieomieszkali. Patrz Mat. 22, 21.

33. *Którzy godni będą.* Obacz iż ludzie za łaską Bożą stawają się godni żywota wiecznego. A iż ten sposób mowy, że dobrzy są godni nieba, jest wedle pisma, i znaczy to, że uczynki ludzkie, które się dzieją w łasce Bożéj, swą godnością zasługują niebo i żywot wieczny. Jako się z tych miejsc pokazuje: probował ich Pan Bóg, i nalazł, że go byli godni. Kto miłuje ojca swego nad mię, nie jest mnie godzien. Abyście obcowali godnie Bogu. I ono bardzo jaśnie: abyście byli godni królestwa Bożego, dla którego też cierpicie. I zasię: Będą zemną chodzić w bieli: albowiem godni są. Jako i o Panu Chrystusie rzeczono: Godzien jest baranek, który zabit był, wziąć moc, i bóstwo, i cześć, i chwałę i błogosławienie. Mądr. 3, 5. Mat. 10, 37. II. Thess. 1, 5. Objaw. 3, 4. Objaw. 5, 12.

36. *Bo są Aniołom równi.* Święci z rodzaju naszego, teraz w duszach, a po zmartwychwstaniu też i w cielech będą aniołom równi. I owszem wiele świętych ludzi będą mieć większą zasługę i zapłatę nad anioły w niebie. Jako Jan ś. Chrzciciel, apostołowie i inni. A Panna najświętsza nadewszystkie chory anielskie jest wyniesiona: a nie dziw: gdyż nasza natura przez Chrystusa jest nadewszystkie anioły powyższona. Z tegoż też miejsca dobrze dowodzimy: iż się godzi świętych wzywać jako i aniołów, a iż takież wiedzą potrzeby nasze, i słyszą prośby nasze.

CAPUT XXI.

ROZDZIAŁ 21.

O pieniążku wdowy, zniszczeniu Jerozolimy, znakach dnia sądnego, i t. d.

1. Respiciens autem vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium, divites. *(Marc. 12, 41.)*

2. Vidit autem et quandam viduam pauperculam mittentem aera minuta duo.

3. Et dixit: Vere, dico vobis: Quia vidua haec pauper plus quam omnes misit.

1. A weyźrzawszy, uyźrzał te bogate, którzy rzucali dary swe do skarbnice.

2. Uyźrzał też y niektórą wdowę ubożuchną wrzucaiącą dwa drobne pieniążki.

3. Y rzékł: Prawdziwie wam powiadam: iż wdowa ta uboga, więcéy niż wszyscy wrzuciła.

Bożą.—*Synami zmartwychwstania.* Odrodzonymi przez zmartwychwstanie. Patrz Wujka.

37. *U krza.* Krzaka. Patrz Mat. 22, 31.

39. *Dobrześ powiedział.* Wybornie zbiłeś Pismem ś. Saduceuszów.

41, *I rzekł do nich.* Do przeciwników swoich, a miawicie faryzeuszów. To co się tu znajduje, wytłumaczyliśmy u Mat. 22, 42.

46. *Strzeżcie się Doktorów.* Patrz Mat. 23, 6.

47. *Którzy wytrawiają.* Patrz Marka 12, 40.

R. 21.—1. *A wejrzawszy.* Patrz co się rzekło u Marka 12, 41. Patrz Wujka.

4. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei: haec autem ex eo, quod deest illi, omnem victum suum, quem habuit, misit.

5. Et quibusdam dicentibus de templo, quod bonis lapidibus et donis ornatum esset, dixit:

6. Haec, quae videtis, venient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. *(Supr. 19, 44).*

7. Interrogaverunt autem illum, dicentes: Praeceptor, quando haec erunt, et quod signum, cum fieri incipient?

8. Qui dixit: Videte, ne seducamini, multi enim venient in nomine meo, dicentes: Quia ego sum, et tempus appropinquavit: nolite ergo ire post eos.

9. Cum autem audieritis proelia et seditiones, nolite terreri: oportet primum haec fieri, sed nondum statim finis.

10. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, et regnum adversus regnum,

11. et terrae motus magni erunt per loca, et pestilentiae et fames, terroresque de coelo: et signa magna erunt.

12. Sed ante haec omnia injicient vobis manus suas, et persequentur tradentes in synagogas et custodias, trahentes ad reges et praesides propter nomen meum:

13. continget autem vobis in testimonium.

14. Ponite ergo in cordibus vestris non praemeditari, quemadmodum respondeatis. *(Supr. 12, 11).*

15. Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri. *(Act. 6, 10).*

16. Trademini autem a parentibus et fratribus, et cognatis et amicis, et morte afficient ex vobis,

17. et eritis odio omnibus propter nomen meum,

18. et capillus de capite vestro non peribit. *(Supr. 12, 7).*

19. In patientia vestra possidebitis animas vestras.

20. Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote, quia appropinquavit desolatio ejus. *(Matth. 24, 15).*

21. Tunc, qui in Judaea sunt, fugiant ad montes, et qui in medio ejus, discedant, et qui in regionibus, non intrent in eam:

4. Abowiem ci wszyscy, z tego co im zbywało wrzucili do darów Bożych: a ta z tego co iey niedostaie: wszytkę żywność swą którą miała, włożyła.

5. A gdy niektórzy powiedali o kościele iż był pięknym kamieniem y upominkami ozdobiony, rzekł:

6. Z tego na co patrzycie, przyidą dni w które nie będzie zostawion kamień na kamieniu któryby nie był rozwalon.

7. Y pytali go mówiąc: Nauczycielu, kiedyż to będzie? a co za znak gdy się pocznie dziać?

8. Który rzekł: Patrzcie żeby was nie zwiedziono: bo ich wiele przyidzie w imię moie, mówiąc że ia iestem: a czas się przybliżył: nie chodzcież tedy za nimi.

9. A gdy usłyszycie walki y rozruchy, nie lękaycie się: potrzeba aby to było wprzód, aleć nie wnet koniec.

10. Tedy im mówił: Powstanie naród przeciw narodowi, y królestwo przeciw królestwu:

11. y wielkie trzęsienia ziemie będą mieyscami, y mory, y głody, y strachy z nieba, y znaki wielkie będą.

12. Ale przedtym wszytkim targną się na was rękami swemi, y będą przesladować, podawaiąc do bóżnic y więzienia, ciągnąc do królów y starostów dla imienia mego;

13. a potka was na świadectwo.

14. A przeto kładźcie do serc waszych nie obmyślać iakobyście mieli odpowiadać.

15. Abowiem ia wam dam usta y mądrość, którey nie będą mogli odeprzeć ani się sprzeciwić wszyscy przeciwnicy waszy.

16. A będziecie wydani od rodziców y braciey, y krewnych, y przyiaciół: a o śmierć przyprawią niektóre z was,

17. y będziecie w nienawiści u wszytkich dla mienia mego:

18. a włos z głowy waszey nie zginie.

19. W cierpliwości waszey otrzymacie dusze wasze.

20. A gdy uyźrzycie Jeruzalem woyskiem obtoczone, tedy wiedzcie żeć się przybliżyło spustoszenie iego.

21. Tedy co są w Żydowskiey ziemi, niech uciekaią na góry: a którzy są w pośrzód iey, niech wychodzą: a ci co są po krainach niechay nie wchodzą do niey.

5. *Niektórzy.* Z uczniów. Patrz co się rzekło Mat. 24, 1.

8. *Ja jestem.* To jest Chrystusem.—*Czas się przybliżył.* Czas swobody i zbawienia obiecany niegdyś przez proroków, i oddawna oczekiwany.— *Nie chodźcież... za nimi.* Nie wierzcie im i nie przystawajcie do nich. Patrz W.

9. *A gdy usłyszycie walki i rozruchy.* Patrz co się rzekło Mat. 24, 6.

11. *Strachy.* Widma zatrważające.

12. *Targną się na was rękami.* Patrz co się rzekło Mat. 10, 17 i dalej.

15. *Usta i mądrość.* Usta mądre.

18. *Włos.* Nie doznacie nic złego pod moją obroną. Obacz podobne wyrażenie I. Król. 14, 45. i III. Król. 1, 52.

19. *W cierpliwości waszéj.* Przez cierpliwość czyli wytrwałość waszę i stałe znoszenie nieszczęść.—*Otrzymacie dusze wasze.* Zbawicie, otrzymacie zbawienie dusz waszych, dostąpicie zbawienia wiecznego.

20. *Wojskiem.* Rzymskiem.

21. *Tedy co są w żydowskiéj ziemi.* Patrz co się rzekło Mat. 24, 16.

22. quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia, quae scripta sunt.

23. Vae autem praegnantibus et nutrientibus in illis diebus: erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic.

24. Et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora nationum.

25. Et erunt signa in sole et luna et stellis, et in terris pressura gentium prae confusione sonitus maris et fluctuum, *(Matth. 24, 29)*.

26. arescentibus hominibus prae timore et expectatione, quae supervenient universo orbi, nam virtutes coelorum movebuntur:

27. et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube eum potestate magna et majestate.

28. His autem fieri incipientibus, respicite, et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemtio vestra. *(Rom. 8, 23)*.

29. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam et omnes arbores:

30. cum producunt jam ex se fructum, scitis, quoniam prope est aestas.

31. Ita et vos, cum videritis haec fieri, scitote, quoniam prope est regnum Dei.

32. Amen, dico vobis: Quia non praeteribit generatio haec, donec omnia fiant.

33. Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

24. Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitae, et superveniat in vos repentina dies illa:

35. tamquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terrae.

36. Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quae futura sunt, et stare ante Filium hominis.

37. Erat autem diebus docens in templo, noctibus vero exiens, morabatur in monte, qui vocatur Oliveti.

38. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

22. Abowiem te dni są pomsty, aby się wypełniło wszytko co iest napisano.

23. A biada brzemiennym y karmiącym w one dni: abowiem będzie ucisk wielki na ziemi, y gniew przeciw ludowi temu.

24. Y polęgą pasczeką miecza: y zapędzą ie w niewolą miedzy wszytkie narody: a Jeruzalem deptane będzie od Poganów: aż się wypełnią czasy poganów.

25. Y będą znaki na słońcu, y księżycu y gwiazdach: a na ziemi uciśnienie narodów dla zamieszania szumu morskiego y nawałności:

26. Gdy będą ludzie schnąć od strachu y oczekawania tych rzeczy, które będą przychodzić na wszytek świat. Abowiem mocy niebieskie wzruszone będą.

27. A tedy uyźrzą syna człowieczego przychodzącego w obłoku, z mocą wielką y z maiestatem.

28. A to gdy się dziać pocznie, pogladaycież a podnoście głowy wasze: boć się przybliża odkupienie wasze.

29. Y powiedział im podobieństwo: Póyźrzycie ná figę y na wszytkie drzewa:

30. gdy iuż z siebie owoc wypuszczaią, wiecie żeć iuż blisko iest lato.

31. Tak y wy gdy uyźrzycie iż się to będzie działo, wiedzcież żeć blisko iest królestwo Boże.

32. Zaprawdę mówię wam że nie przeminie ten rodzay, aż się wszytko ziści.

33. Niebo y ziemia przeminą: ale słowa moie nie przeminą.

34. A mieycie się na pieczy, aby kiedy nie były obciążone serca wasze obżarstwem y opilstwem, y staraniem tego żywota: ażeby na was z trzaskiem on dzień nie przypadł.

35. Abowiemci iako sidło przypadnie na wszytkie którzy siedzą po wszytkiey ziemi.

36. A przetóż czuycie, modląc się na każdy czas, abyście byli godni uyśdz tego wszytkiego, co przyśdź ma, y stanąć przed Synem człowieczym.

37. Y nauczał we dnie w kościele, a w nocy wychodząc, przebywał na górze którą zową Oliwną.

38. A wszytek lud raniuczko się zchodził do niego w kościele aby go słuchał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 21. w. 4. *Co im zbywało.* Bogu ofiarować albo jałmużny dawać z tego co nam zbywa, nie tak wdzięczno jest Panu Bogu, i nie tak wiele zasługuje, jako kiedy dajemy z tego co nam jest

22. *Dni są pomsty.* Gdy będzie ukaraną Jerozolima.—*Co jest napisano.* U proroków o zburzeniu Jerozolimy.

24. *Polegną paszczęką miecza.* Będą pobici mieczem.—*Deptane będzie od poganów.* Będzie zamieszkaném jako nędzne miasteczko od pogan, uciśnione jarzmem niewoli.—*Aż się wypełnią.* Będzie zburzoném aż do końca świata, albo będzie ukaraném od pogan, to jest w czasie i sposobie postanowionym od Boga.

26. *Od strachu i oczekiwania.* Od strachu który rodzi oczekiwanie.—*Mocy niebieskie.* Patrz co się rzekło Mat. 24, 29.

28. *Podnoście głowy.* Radujcie się, podnoście się w ufność; zwykle bowiem zostający w smutku opuszczają głowę, a weseli ją podnoszą. — *Odkupienie wasze.* Zupełne i doskonałe od wszystkich nędz tego życia.

29. *Pojrzycie na figę.* Patrz co się rzekło Mat. 23, 42.

30. *Owoc.* Liście, albo pączki.

32. *Wszystko.* Com powiedział.

34. *Miejcie się na pieczy.* Strzeżcie się.— *Aby kiedy.* Żeby nigdy.—*Obżarstwem.* Przez obżarstwo rozumie się zbytek w jedzeniu i piciu, i inne roskosze ciała.—*Staraniem.* Zbytecznêm.—*On dzień.* Sądu ostatecznego.

35. *Jako sidło.* W sidła bowiem wpadają ptaki, gdy się najmniéj tego spodziewają.—*Którzy siedzą.* Którzy mieszkają.

36. *Stanąć.* Bez bojaźni, śmiało.

37. *Na górze.* Znaczną część nocy przepędzając na modlitwie, i niekiedy się udając do Betanii, która była na pochyłości góry Oliwnéj. P. W.

potrzebno, i bez czego trudno być możemy. Albowiem to pochodzi z większéj miłości, i z większéj chęci i nabożeństwa, na które Bóg więcéj niż na datek patrzy.

8. *Przyjdą w imię moje.* Heretycy przychodzą w imię Pana Chrystusowe. Patrz Mat. 24, 5. Mar. 13, 6.

37. *Nocował na górze.* Iż pustelniczy i osobny żywot dobry jest i Bogu miły, uczy nas tego góra Karmel, na któréj Eliasz przebywał, i puszcza Janowa, i góra na któréj Pan Jezus często nocował i mieszkał. Greg. Nazian. Serm. 26, de aman. paup. III. Król 18, 42. Łuk. 2, 40.

CAPUT XXII.

1. Appropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha; *(Matth. 26, 2).*
2. et quaerebant principes Sacerdotum et Scribae, quomodo Jesum interficerent; timebant vero plebem.
3. Intravit autem satanas in Judam, qui cognominabatur Iscariotes, unum de duodecim. *(Matth. 26, 14).*
4. Et abiit, et locutus est cum principibus sacerdotum et magistratibus, quemadmodum illum traderet eis.
5. Et gavisi sunt, et pacti sunt pecuniam illi dare.
6. Et spopondit. Et quaerebat opportunitatem, ut traderet illum sine turbis.
7. Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi pascha.
8. Et misit Petrum et Joannem, dicens: Euntes parate nobis pascha, ut manducemus.
9. At illi dixerunt; Ubi vis, paremus?
10. Et dixit ad eos: Ecce, introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquae portans: sequimini eum in domum, in quam intrat,
11. et dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi Magister: Ubi est diversorium, ubi pascha cum discipulis meis manducem?
12. Et ipse ostendet vobis coenaculum magnum stratum, et ibi parate.
13. Euntes autem invenerunt, sicut dixit illis, et paraverunt pascha.
14. Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim Apostoli cum eo; *(Matth. 26, 20).*
15. et ait illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar.
16. Dico enim vobis: Quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei.

ROZDZIAŁ 22.

O zdradzie Judasza, wieczerzy Pańskiéj, modlitwie w Ogrojcu, zaprzaniu się Piotrowém, i t. d.

1. Y przybliżał się dzień święty Przaśników, który zowa Pascha:
2. a szukali przednieyszy kapłani y Doktorowie, iakoby Jezusa zabili: ale się bali ludu.
3. Y wstąpił szatan w Judasza którego zwano Iszkaryotem, iednego ze dwunaście.
4. Y odszedł, y zmówił się z przednieyszymi kapłany y z przełożonymi, iakoby go im wydał.
5. Y uradowali się: y postanowili dać mu pieniadze.
6. Y obiecał. Y szukał sposobnego czasu iakoby go im wydał bez rzeszéy.
7. Y przyszedł dzień Przaśników, którego było potrzeba zabić Paschę.
8. Y posłał Piotra y Jana, mówiac: Szedszy zgotuycie nam Paschę, abyśmy pożywali.
9. A oni rzekli: Gdzie chcesz abyśmy nagotowali?
10. Y rzekł do nich: Oto, gdy wy wnidziecie do miasta, potka się z wami człowiek niosąc dzban wody: idźcież za nim do domu do którego wnidzie,
11. a powiécie gospodarzowi domu: Nauczyciel mówi tobie: Gdzie iest złożenie kędybym iadł Paschę z uczniami moimi?
12. A on wam ukaże wieczerznik wielki usłany: tamże nagotuycie.
13. A odszedszy, naleźli iako im powiedział: y zgotowali Paschę.
14. A gdy przyszła godzina, usiadł, y dwanaście Apostołów z nim.
15. Y rzekł im: Pożadaniem pożądałem pożywać téy Paschy z wami, pierwéy niżbym ciérpiał.
16. Boć wam powiadam: że odtąd nie będę ieść tego, ażby się wypełniło w królestwie Bożym.

R. 22.—1. *Przybliżał się.* Patrz Mat. 26, 1.

3. *I wstąpił szatan w Judasza.* Nie oznacza się przez to, że szatan wkradł się w Judasza, lecz tylko, że go swemi poduszczeniami pobudził, a ten serce swe otworzył na pokusy. Patrz cośmy powiedzieli o zdradzie Judasza Mat. 26, 14.

7. *I przyszedł dzień Przaśników.* Patrz Mat. 26, 17. —*Zabić.* Θυεσθαι, zabić na ofiarę, ofiarować baranka wielkanocnego.

8. *Piotra i Jana.* Najpoufalszych uczniów, i najgoręcéj kochających nauczyciela swojego.—*Szedłszy.* Do miasta.—*Pożywali.* Baranka wielkanocnego.

10. *Oto gdy wy wnidziecie.* Patrz Mat. 14, 13.

11. *Nauczyciel mówi tobie.* Patrz Mat. 26, 18.

14. *A gdy przyszła godzina.* Pewna pora dnia przeznaczona na pożywanie baranka; tą porą był zmrok wieczorny.

15. *Pożądaniem pożądałem.* Najgoręcéj pragnąłem. Patrz Wujka. — *Téj Paschy.* Baranka wielkanocnego, w tym roku i dniu, w którym miała być ustanowiona Eucharystya; i wkrótce po śmierci miało się ukazać, jak wielce miłował ludzi ten, który ich w taki sposób odkupił.

16. *Odtąd.* Od tego czasu, nadal. — *Ażby się wypełniło w królestwie Bożem.* Oznacza że sam duchownie będzie pożywał paschę w królestwie Bożem, to jest w niebie, gdzie jest doskonała uczta paschalna i wesele bez końca; tak niżéj w. 29 mówi: *A ja wam odkazuję królestwo, jako mi odkazał Ojciec mój: Abyście jedli i pili u stołu mego w królestwie mojem, i t. d.*

17. Et accepto calice gratias egit, et dixit: Accipite, et dividite inter vos.
18. Dico enim vobis: Quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.
19. Et accepto pane gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem. *(1. Cor. 11, 24).*
20. Similiter et calicem, postquam coenavit, dicens: Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. *(Exod. 24, 8).*
21. Verumtamen ecce, manus tradentis me mecum est in mensa. *(Matth. 26, 21. Marc. 14, 20. Joan. 13, 18).*
22. Et quidem Filius hominis, secundum quod definitum est, vadit: verumtamen vae homini illi, per quem tradetur. *(Psal. 40, 10).*
23. Et ipsi coeperunt quaerere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset.
24. Facta est autem et contentio inter eos, quis eorum videretur esse major.
25. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. *(Matth. 20, 25. Marc. 10, 42).*
24. Vos autem non sic, sed qui major est in vobis, fiat sicut minor, et qui praecessor est, sicut ministrator.
27. Nam quis major est, qui recumbit, an qui ministrat? nonne, qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.
28. Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis:
29. et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum,
30. ut edatis, et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israel.
31. Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum:

17. A wziąwszy kielich, dzięki czynił, y rzékł: Weźmicie a podzielcie miedzy się.
18. Abowiem wam powiedam żeć nie będę pił z owocu macice winnéy, ażby przyszło królestwo Boże.
19. A wziąwszy chléb, dzięki czynił, y łamał, y dał im mówiąc: To iest ciało moie, które się za was dawa. To czyńcie na pamiątkę moię.
20. Także y kielich, po wieczerzy mówiąc: Ten iest kielich nowy testament we krwi moiéy, który za was wylan będzie.
21. Wszakóż oto ręka tego co mię wydaie, zemną iest na stole.
22. A synci człowieczy idzie, według tego co postanowiono iest: wszakóż biada człowiekowi onemu przez którego będzie wydan.
23. A oni poczęli się miedzy sobą pytać, któryby z nich był coby to uczynić miał.
24. A wszczął się téż między nimi spór, którzyby się z nich zdał bydź więtszym.
25. Y rzékł im: Królowie narodów panuią nad nimi: a którzy nad nimi władzą maią, zowią ie dobrodzieymi.
26. Lecz wy nie tak: ale który iest miedzy wami więtszy, niech będzie iako mnieyszy: a przełożony, iako służący.
27. Abowiem któż więtszy: tenli co siedzi u stołu, czy ten co służy? izali nie ten który siedzi? a iam iest w pośrzodku was, iako który służy:
28. Lecz wy iesteście którzyście wytrwali przy mnie w pokusach moich.
29. A ia wam odkazuię królestwo, iako mi odkazał Ociec mój:
30. abyście iedli y pili u stołu mego w królestwie moim, y siedzieli na stolicach sądząc dwoienaście pokolenie Izraelskie.
31. Y rzékł Pan: Symonie, Symonie, oto szatan pożądał was aby przesiał iako pszenicę:

17. *A wziąwszy kielich.* Patrz Mat. 26, 26, gdzie wyjaśniliśmy formę poświęcenia ciała i krwi Chrystusowéj. Patrz Wujka.
19. *Dawa.* Ofiaruje; uczynił bowiem wtedy Chrystus Pan ofiarę w taki sam sposób, jak teraz kapłani ofiarują; albo *dawa* zamiast *odda się*, to jest na śmierć.—*To czyńcie.* Co ja uczyniłem, biorąc, błogosławiąc, poświęcając, ofiarując i t. d. Patrz Wujka.
20. *Nowy testament.* To jest potwierdzając przez krew moją, którą ten kielich zawiera. Patrz Mat. 26, 28. Patrz Wujka.
21. *Wszakoż oto ręka.* Pomimo tego że daję wam dowody tak wielkiéj ku wam miłości, znajduje się jednak między wami jeden knujący na mnie zdradę.—*Ręka tego co mię wydaje, ze mną jest na stole.* Ten który mnie wyda, je, siedzi ze mną u stołu, i je z jednego półmiska.
24. *A wszczął się też między nimi spór.* Ktoby był z nich najstarszym i pierwszym; to jest, kogoby Chrystus najwięcéj cenił i w swojém królestwie nad innych przełożył.
25. *Królowie narodów.* Książęta tego świata. Patrz Wujka.—*Zowią się dobrodziejmi.* Dobroczyńcami, tak jak się nazywał jeden z Ptolomeuszów królów Egipskich (Evergetes); jakby rzekł: Nazywają się raczéj, nie zaś są, gdyż okrótnie z poddanymi się obchodzą, i z imienia są tylko dobrodziejami.
26. *Nie tak.* Czynić powinniście.—*Przełożony.* Książę, pan, rządca.—*Służący.* Niech będzie jako sługa, któremu właściwém jest posłuszeństwo i uległość.
27. *A jam.* Chociaż jestem waszym panem i nauczycielem.—*Służy.* U stołu. Umył był Chrystus nogi uczniów, i miał zwyczaj rozdzielać im pokarm, jak naprzykład: gdy nasycił rzesze kilką chlebami i rybami.
28. *W pokusach.* W prześladowaniach i utrapieniach, których doznałem od Żydów.
29. *Odkazuję.* Postanawiam i obiecuję.—*Jako.* Podobieństwo oznacza, nie zaś równość.—*Królestwo.* Które w przyszłym żywocie wiecznem dziedzictwem posiadać macie.
30. *Jedli i pili.* Nasycali się wszelkiego rodzaju prawdziwemi rozkoszami.—*Siedzieli.* To wytłumaczyliśmy Mat. 19, 28.
31. *Szatan.* Nieprzyjaciel ludzkiego zbawienia.—*Pożądał.* Jak zwykł czynić ten, kto domaga się kary na kogoś; tak pożądał był Joba r. 1, w. 11 i 2, 5, domagał się zaś od Boga, bez którego pozwolenia nikomu szkodzić nie może. — *Aby przesiał.* Żeby wstrząsnął nim, i zachwiał w wierze natarczywością pokus.—*Jako pszenicę.* Przesiewa się sitem lub wiejadłem.

32. ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua: et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.

33. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire.

34. At ille dixit: Dico tibi, Petre: non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Et dixit eis: *(Matth. 26, 34. Marc. 14, 30.)*

35. Quando misi vos sine sacculo, et pera et calceamentis: numquid aliquid defuit vobis? *(Matth. 10, 9.)*

36. At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter et peram, et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium.

37. Dico enim vobis: Quoniam adhuc hoc, quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea, quae sunt de me, finem habent. *(Isai. 53, 12.)*

38. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis: Satis est.

39. Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem Olivarum. Secuti sunt autem illum et discipuli. *(Matth. 26, 36. Marc. 14, 32. Joan. 18, 1.)*

40. Et cum pervenisset ad locum, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem.

41. Et ipse avulsus est ab eis, quantum jactus est lapidis, et positis genibus orabat,

42. dicens: Pater, si vis, transfer calicem istum a me: verumtamen, non mea voluntas, sed tua fiat.

43. Apparuit autem illi Angelus de coelo, confortans eum. Et factus in agonia, prolixius orabat.

32. Alem ia prosił za tobą aby nie ustała wiara twoia: a ty niekiedy nawróciwszy się, potwierdzay bracią twoię.

33. Który mu rzekł: Panie, z tobą iestem gotów y do więzienia y na śmierć iśdź.

34. A on rzékł: powiadamci Pietrze, nie zapoie dziś kur, aż się trzykroć zaprzysz że mię nie znasz.

35. Y rzékł im: Gdym was posyłał bez mieszka y taistry, y botów: zali wam czego niedostawało? A oni rzekli: Niczego.

36. Rzékł im tedy: Ale teraz kto ma mieszek, niech weźmie także y taistrę: a kto niema, niech przeda płascz swóy, a kupi miecz.

37. Abowiem powiadam wam, iż iescze to co napisano iest, potrzeba aby się we mnie wypełniło. Y policzon iest między złośnikami. Boć te rzeczy które o mnie są, koniec maią.

38. A oni rzékli: Panie, oto tu dwa miecze. A on im rzékł: Dosyć iest.

39. Y wyszedszy, szedł wedle zwyczaiu na górę Oliwną. A za nim też szli y uczniowie.

40. A gdy przyszedł na mieysce, rzékł im: Módlcie się, abyście nie weszli w pokuszenie.

41. A on oddalił się od nich iakoby mógł zacisnądź kamieniem: a klęknąwszy na kolana modlił się,

42. mówiąc: Oycze, ieśli chcesz, przenieś odemnie ten kielich. A wszakże nie moia wola, ale twoia niechay się stanie.

43. Y ukazał się mu anioł z nieba, posilaiąc go. A będąc w ciężkości, dłużéy się modlił.

32. *Za tobą.* Za was wszystkich, lecz szczególniéj za tobą, którego głową innych uczniów postanowiłem. Patrz Wujka.—*Wiara twoja.* Przez którą przyznałeś mi bóstwo i przyjąłeś naukę moję. — *A ty.* Ty więc. —*Niekiedy nawróciwszy się.* Z grzechu zaprzania się. — *Potwierdzaj.* W wierze katolickiéj i w innych rzeczach wiodących do zbawienia.—*Bracią twoję.* Nie tylko apostołów, lecz też i wszystkich wiernych.

33. *Panie z tobą jestem gotów.* To wytłumaczyliśmy Mat. 26, 33.

35. *Gdym was posyłał.* Patrz Mat. 10, 9.

36. *Niech wezmie.* Z sobą niesie tam dokąd udać się będzie zmuszony. — *A kto niema.* To jest miecza.— *Płaszcz swój.* Jakby rzekł: wielkie nastąpi prześladowanie, tak że ludziom będzie się zdawało że trzeba za miecz oddać szatę swoję. Przedstawia Zbawiciel rozmaity stan czasów. Gdy ich wysyłał na opowiadanie, czas był spokojny i na niczém nie zbywało uczniom, wszędzie im bowiem dostarczano rzeczy do przeżycia koniecznych. W czasie zaś męki miała nastąpić wielka zmiana, albowiem nie tylko nie będą łaskawie przyjmowani, lecz przeciwnie poszukiwani na śmierć.—*Kupi miecz.* Nie rozkazuje ażeby kupowali miecze, lecz tylko oznacza że takie przyjdą czasy, iż ci, którzyby chcieli ludzkich sił użyć, powinni mieć pieniądze i zbroje przygotowane, któremiby uzbrojeni mogli oprzeć się nieprzyjaciołom. Tak więc przez mieszek, taistrę i miecz oznacza tylko nieszczęśliwe czasy.

37. *Albowiem powiadam wam.* Wskazuje przyczynę téj zmiany czasu spokojnego na burzliwy. — *Jeszcze.* Oprócz innych przepowiedni proroków.— *Co napisano jest.* Patrz Izajasza 53, 12.—*Między złośnikami.* Między bezbożnymi i zbójcami święty i niewinny.—*Policzon.* Traktowany jako złoczyńca. — *Boć.* Nic dziwnego że się spełnić miało to proroctwo Izajasza, gdyż i wszystkie inne przepowiednie proroka zostały spełnione. — *Koniec mają.* Już się dokonywają; tak więc wołał na krzyżu: *Wykonało się.* Jan 19, 30.

38. *Oto tu dwa miecze.* Nie były to miecze żołnierskie, ani do walki przygotowane, lecz raczéj takie, jakie noszą zwykle rzeznicy lub inni rzemieślnicy, dla użycia ich do swego rzemiosła. Takim samym mieczem Piotr odciął ucho Malchusowi. S. Ambroży mniema, że to ś. Piotr powiedział: *Oto tu dwa miecze,* czego chociaż Ewangelista nie wyraził, jest jednak prawdopodobne, gdyż to odpowiada urzędowi, charakterowi i obyczajom Piotra. — *Dosyć jest.* Apostołowie nie zrozumieli byli co chciał Chrystus wyrazić, dla tego więc gdy zaczęli mówić o mieczach, które mieli przy sobie, odpowiedział: *Dosyć jest;* jakby rzekł: dosyć już o téj rzeczy mówiliśmy: takim bowiem sposobem, gdy kto nie zrozumie co mówimy, zwykliśmy przerywać rozmowę, mówiąc: dosyć jest, niech tak będzie.

39. *Wedle zwyczaju.* Patrz wyż. r. 21, w. 37. — *Na górę Oliwną.* Do ogrodu wioski Getsemani położonéj u stóp góry; patrz Mat. 26, 36.

41. *Oddalił się.* Jakby gwałtem: przyrodzenie bowiem szukało pociechy z towarzystwa najukochańszych uczniów, lecz rozum wymagał tego, iżby się oddał modlitwie.

43. *Ukazał się.* W ludzkiéj postaci. Niektórzy sądzą że to był Michał.—*Posilając go.* Wzmacniajac go i dodając ducha, to jest przedstawiwszy wolę Ojca i owoce

44. Et factus est sudor ejus, sicut guttae sanguinis decurrentis in terram.

45. Et cum surrexisset ab oratione, et venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes prae tristitia.

46. Et ait illis: Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis in tentationem.

47. Adhuc eo loquente, ecce turba; et qui vocabatur Judas, unus de duodecim, antecedebat eos, et appropinquavit Jesu, ut oscularetur eum. *(Matth. 26, 47.)*

47. Jesus autem dixit illi: Juda, osculo Filium hominis tradis?

49. Videntes autem hi, qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio?

50. Et percussit unus ex illis servum principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus dexteram.

51. Respondens autem Jesus ait: Sinite, usque huc. Et cum tetigisset auriculam ejus, sanavit eum.

52. Dixit autem Jesus ad eos, qui venerant ad se, principes sacerdotum, et magistratus templi, et seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus?

53. Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me: sed haec est hora vestra, et potestas tenebrarum.

54. Comprehendentes autem eum duxerunt ad domum principis sacerdotum; Petrus vero sequebatur a longe. *(Matth. 26, 57.)*

55. Accenso autem igne in medio atrii, et circumsedentibns illis, erat Petrus in medio eorum.

56. Quem cum vidisset ancilla quaedam sedentem ad lumen, et eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat.

57. At ille negavit eum, dicens: Mulier, non novi illum.

58. Et post pusillum alius videns eum dixit: Et tu de illis es. Petrus vero ait: O homo, non sum.

59. Et intervallo facto quasi horae unius, alius quidam affirmabat, dicens: Vere, et hic cum illo ervat, nam et Galilaeus est. *(Joan. 18, 26.)*

60. Et ait Petrus: Homo, nescio, quid dicis. Et continuo adhuc illo loquente cantavit gallus.

61. Et conversus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat:

44. Y stał się pot iego iako krople krwie zbiegaiącey na ziemię.

45. A gdy wstał od modlitwy, y przyszedł do uczniów swych, nalazł ie spiące od smutku.

46. Y rzekł im: Czemu spicie? wstańcie, módlcie się, byście nie weszli w pokuszenie.

47. A gdy on ieszcze mówił, oto rzesza, y którego zwano Judaszem, ieden ze dwunaście, przed nimi szedł, y przystąpił do Jezusa, aby go pocałował.

48. A Jezus mu rzékł: Judaszu pocałowaniem wydawasz Syna człowieczego?

49. A widząc ci którzy przy nim byli, co się dziać miało, rzekli mu: Panie, mamyli bić mieczem?

50. Y uderzył ieden z nich sługę nawyższego kapłana: y uciął ucho iego prawe.

51. A Jezus odpowiedziawszy, rzékł: Zaniechaycie aż póty. A dotknąwszy ucha iego uzdrowił go.

52. Y rzékł Jezus do onych którzy byli przeciw niemu przyszli przednieyszych kapłanów, y kościelnych urzędników, y starszych: Wyszliście iako na zbóycę z mieczmi y z kiymi?

53. Gdym na każdy dzień bywał z wami w kościele, nie zściągnęliście rąk na mię: aleć ta iest godzina wasza, y moc ciemności.

54. A poymawszy go, prowadzili w dóm najwyższego kapłana: A Piotr za nim szedł z daleka.

55. A nanieciwszy ogień pośrzód sieni, gdy siedli w koło, był Piotr między nimi.

56. Którego uyźrzawszy niektóra służebnica u światła siedzącego, y przypatrzywszy mu się rzekła: Y ten z nim był.

57. A on się go zaprzał, mówiąc: Niewiasto nie znam go.

58. A maluczko potym uyźrzawszy go drugi, rzékł: Y ty iesteś z onych. A Piotr rzékł: O człowiecze, nie iestem.

59. A gdy czas wyszedł iakoby iedney godziny, inszy niektóry twierdził, mówiąc: Prawdziwie y ten z nim był: bo y Galileyczyk iest.

60. A Piotr powiedział: Człowiecze, niewiem co mówisz. A natychmiast gdy on iescze mówił, zapiał kur.

61. A Pan obróciwszy się poyźrzał na Piotra. Y wspomniał Piotr na słowo Pańskie, iako był

męki.—*W ciężkości.* W strapieniu, udręczeniu ducha, jakby w konaniu.

44. *Krwie.* Były to krople wody lecz ze krwią zmieszane. Niektórzy przypisują to cudowi, lecz nic niema niepodobnego, żeby mogło to być przyrodzonym sposobem zwłaszcza u ludzi delikatniejszéj kompleksyi, u których krew jest bardzo delikatna.

46. *Czemu spicie.* Patrz Mat. 26, 40.

49. *Co się dziać miało.* Że Chrystus może być pojmanym, jeśli nie będą bronić za pomocą mieczów, które mieli przy sobie.

51. *Odpowiedziawszy:* Tym mianowicie, którzy go pytali byli: *Mamyli bić mieczem?—Zaniechajcie aż póty.* Dosyć dla was że idziecie; albo, dozwolono im jest żeby mnie pojmali, i t. d.—*Uzdrowił go.* Dla pokazania że nie chce być bronionym za pomocą oręża.

52. *Kościelnych urzędników.* Przełożeni wojska, przeznaczonego do strzeżenia kościoła.—*Jako na zbójcę.* Patrz Mat. 26, 55.

53. *Godzina wasza.* Czas w którym wam się dozwala czynić co się podoba. — *Moc ciemności.* Dozwolona wam bezbożnym, którzyście ciemności upodobali; albo przez ciemności rozumie czartów, którzy są świata i tych ciemności rządzcami.

54. *Najwyższego kapłana.* Kaifasza. Mat. 26, 55.

55. *A nanieciwszy ogień.* Patrz Mat. 26, 70.

Quia prius quam gallus cantet, ter me negabis. *(Matth. 26, 34. Marc. 14, 30. Joan. 13, 38).*

62. Et egressus foras Petrus flevit amare.

63. Et viri, qui tenebant illum, illudebant ei, caedentes.

64. Et velaverunt eum, et percutiebant faciem ejus, et interrogabant eum, dicentes: Prophetiza, quis est, qui te percussit?

65. Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.

66. Et ut factus est dies, convenerunt Seniores plebis, et principes Sacerdotum, et Scribae, et duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis. *(Matth. 27, 1. Marc. 15, 1. Joan. 18, 28).*

67. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi:

68. si autem et interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.

69. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens a dexteris virtutis Dei.

70. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum.

71. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audivimus de ore ejus.

powiedział: iż piérwéy niż kur zapieie, trzykroć się mnie zaprzysz.

62. A Piotr wyszedszy precz, gorzko płakał.

63. Lecz mężowie którzy go trzymali, nagrawali go, biiąc.

64. Y zakryli go, y bili oblicze iego: y pytali go mówiąc: Prorokuy, kto iest co cię uderzył?

65. Y wiele innych rzeczy bluźniąc mówili przeciw niemu.

66. A gdy był dzień, zeszli się starszy z ludu y przednieyszy kapłani y Doktorowie, y przywiedli go do rady swéy mówiąc: Jeśliś ty iest Christus powiédz nam.

67. Y rzékł im: Jeśli wam powiem, nie uwierzycie mi:

68. a ieśli y spytam, nie odpowiécie mi, ani wypuścicie.

69. Lecz od tąd będzie Syn człowieczy siedział na prawicy mocy Bożéy.

70. Y rzekli wszyscy: Toś ty iest Syn Boży? Który rzékł: Wy powiadacie, żem ia iest.

71. A oni rzekli: Cóż iescze potrzebuiemy świadectwa? bośmy sami słyszeli z ust iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 22. w. 15. *Pożądaniem pożądałem.* Nie pożądałci Pan mięsa baraniego ofiary żydowskiéj: którą wnet zgładzić miał. Bo nie jest rzecz godna, mówi Tertullian starodawny Doktor, aby Pan Bóg czego cudzego pożądał, ale swéj własnéj ofiary wielkanocnéj pożądał, którą po onéj staréj ofierze ustawić miał z ciała i krwie swojéj. I przetoż wziąwszy chleb, uczynił go własném ciałem swojém. Póty Tertullian Tert. lib. 4, contra Marcionem.

17. *A wziąwszy kielich.* Ten kielich według Hieronima świętego nie był częścią Pańskiego Sakramentu, ale należał do Paschy żydowskiéj. Bo wnet niżéj o własnym kielichu Pańskim Łukasz święty mówi. Hier in Mat. cap. 26.

19. *To jest ciało moje.* Pod osobą chleba, Cyryllus święty mówi, daje nam ciało. Bo aczci zmysły twe osobę chleba wyświadczają, ale ciebie niech umocni wiara. Nie sądź rzeczy wedle smaku twego, ale cię niech wiara bez żadnego wątpienia upewni. O prawdzie ciała i krwie jego, mówi Hilarius, już nie zostało wątpieniu miejsca żadnego. Bo już i wedle wyznania samego Pana, i wedle wiary naszéj prawdziwie ciało i prawdziwie krew jest. Azaż to nie prawda? Tym niechaj prawda nie będzie, którzy Jezusa Chrystusa prawdziwym Bogiem być nie wierzą. Dotąd Hilarius. Hilar. lib. 8, de Trinit.

19. *Które się za was dawa.* Albo które za was dają. Jako wyższe słowa wyświadczają prawdziwą obecność ciała Pańskiego w świętym Sakramencie, tak te słowa znaczą jaśnie, iż tak jest obecne, jako dane i ofiarowane za nas. A iż nie tylko potém na krzyżu miało być dane i ofiarowane: ale i tam na ostatniéj wieczerzy, w ś. Sakramencie ofiarowane było. Bo dla tego nie rzekł, które się wam dawa, ale, które się za was dawa, to jest ofiaruje Bogu, i nie rzekł: które za was będzie wydane: ale, które dają albo daję za was w teraźniejszym czasie. Przetoż słusznie Grzegorz ś. Nisseński i Theophilakt piszą, że Pan Chrystus ciało swoje święte natenczas Bogu ofiarował, kiedy je uczniom ku jedzeniu dawał. Greg. Nissen. orat. 1, de Resur. Dom. Theophyl. in Matthaeum.

19. *To czyńcie.* Temi słowy Sakrament kapłaństwa jest postanowiony: którémi Pan dał moc i rozkazanie apostołom i ich potomkom, urząd własny kapłański sprawować, to jest, ofiarować, i czynić to, co tu Pan Chrystus czynił z ciałem swojém: to jest poświęcać chleb w ciało, a wino w krew: ofiarować, pożywać, i innym ku pożywaniu rozdawać. Bo jako pierwéj wielkanocnego baranka ofiarowano, a potém jedziono: tak też ciało jego nie mogło być jedzone, ażby pierwéj Bogu ofiarowane było. A Chryzostom pisze, iż tu Pan, odmieniając ofiarę zakonu starego w ofiarę nowego, miasto bicia bydła, sam siebie rozkazał ofiarować. Sam Pan Chrystus (Augustyn ś. mówi) z ciała i krwie swojéj ustawił ofiarę według obrzędu Melchisedechowego. Greg. Nissen. orat. 1, de Resur. Chrisost. hom. 24, in 1, ad Corint.

19. *Na pamiątkę moję.* Raz się Pan Chrystus ofiarował na śmierć, ale na pamiątkę śmierci swéj rozkazał się ofiarować aż do skończenia świata. Co objaśniając Chryzostom ś. tak pisze: Pan Chrystus jest najwyższy

---

63. *Bijąc.* Pięściami i trzcinami, dodając chłostę do zniewagi.

65. *Wiele innych rzeczy.* Co tylko każdemu podawała na myśl złość i nienawiść ku Chrystusowi.

66. *Rady.* W grec. synedryum, narada, zgromadzenie.—*Chrystus.* Chrystusem obiecanym przez Boga ojcom naszym, i oczekiwanym królem Izraelskim.

67. *Jeźli wam powiem.* Że jestem Chrystusem.

68. *A jeźli i spytam.* Jeżeli też was zapytam i Pismem świętym dowiodę że jestem Chrystusem, to ani pytań moich nie rozwiążecie, ani uznacie poselstwa mojego.

69. *Lecz odtąd.* Patrz Mat. 26, 62.

70. *Toś ty?* Emfaza; jakby rzekli: Ty lichy człeku, ty synu rzemieślnika? — *Wy powiadacie,* Patrz Mat. 26, 25.

Biskup nasz, który ofiarę nas oczyszczającą ofiarował. Też i teraz my ofiarujemy, która naonczas ofiarowana, nie może być strawiona. A to co czynimy, dzieje się na pamiątkę tego co się stało. Bo to, prawi, czyńcie na pamiątkę moję. Nie inszą tedy ofiarę (jako biskupi zakonu starego) ale jednę zawsze czynimy: a raczéj pamiątkę onéj krwawéj ofiary sprawujemy. To Chryzostom ś. In Psal. 33, con. 2, Chrisost. in epi. ad Hebr. hom. 7.

20. *Nowy testament we krwi mojéj.* Jako Mojżesz, krew pierwszéj ofiary po daniu zakonu wlawszy w czaszę, pokropił lud mówiąc: tać jest krew przymierza, które z wami Bóg uczynił. I tak potwierdził umowę i przymierze ono, i stary Testament poświęcił: który jako Paweł świadczy, bez krwie nie mógł być poświęcony. Tak Pan Chrystus krew swą własną w kielichu Bogu ofiarując, i oną apostoły jako pierwiastki Nowego Testamentu wewnątrz pokrapiając, Testament Nowy zaczyna, i poświęca go, i potwierdza krwią swoją: mówiąc podobnemi słowy: ten jest kielich Nowy Testament we krwi mojéj. Albo jako jaśniéj u Mateusza mamy: ta jest krew moja Nowego Testamentu. Zkąd to jaśnie idzie, iż krew Chrystusowa w kielichu, jest krew ofiary zakonu nowego: a iż w téj ołtarznéj ofierze nie mniéj zawisła zwierzchnia religia, i własna służba i chwała Boża w Nowym Testamencie, jeno jako w starym zależała w onych krwawych ofiarach. Bo acz ofiara krzyżowa Pana Chrystusowa i krew jego tam wylana, jest powszechna zapłata, odkupienie i dosyćuczynienie za grzechy wszego świata, i jest ostatnia pieczęć i doskonałe potwierdzenie nowego Zakonu i nowego Testamentu: wszakże ofiara i służba, do któréj się lud Nowego Testamentu uciekać miał, nie mogła być ona krwawa a gwałtowna sprawa na krzyżu, ale ta niekrwawa na ołtarzu: która, z ustawy samego Chrystusa Pana jest i zawsze będzie zwierzchnia a jawna służba i ofiara Nowego Testamentu, i ustawiczne przyczytanie i przywłaszczanie wszystkich dobrodziejstw męki jego wiernym. II. Moj. 24, 6. Do Żyd. 9, 18. Mat. 26, 28.

20. *Który za was wylan będzie.* Z greckiego się jaśnie pokazuje, iż tak ma być własnie przełożono: *który*, rozumiéj kielich krwie, za was się wylewa nie *która* krew. Zkąd to pewnie idzie, że w onym kielichu była własna i prawdziwa krew Pana Chrystusowa, ta która jest za nas wylana, a nie proste wino. Ktemu, iż tamże na wieczerzy on kielich krwie Pańskiéj już był wylewan, to jest ofiarowan za nas na odpuszczenie grzechów. A tak têm jedném słówkiem właśnie przełożoném, twierdzi się wiara Katolicka, o prawdziwéj bytności ciała i krwie Pańskiéj w ś. Sakramencie, i o ofierze tejże krwie w kielichu. Co iż nowangieliki bardzo kole w oczy, przetoż wolą odstąpić Ewangelii, a niźli błędy swe opuścić. Beza śmie to mówić, że albo się Łukasz ś. omylił na têm miejscu, albo ktoś inszy przypisał te słowa: i waży się odmieniać słowa Boże. Tegoż zuchwalstwa naśladują tłumacze naszy polscy, brzescy, Budny i Czechowie, choć wrzkomo greckiego textu nie chcą odstępować. Co nic inszego nie jest, jedno swój przeklęty wymysł przekładać nad jasne słowa Boże. Lecz chwała Panu Bogu, Pismo ś. jest wszędy za nami, przeciwko ich błędom.

25. *Królowie narodów.* Nie zakazujeć Pan zwierzchności i przełożeństwa temi słowy: ale pychy, okrucieństwa i wzgardy poddanych: zalecając im pokorę swym przykładem.

32. *Jam prosił za tobą.* Dwa wielkie przywileje uprosił tu Pan Chrystus Piotrowi: jeden, aby wiara jego i namiastków jego nigdy nie ustała na stolicy jego. A drugi, aby on potwierdzał bracią swą, apostoły i biskupy: co też zawsze czynili Piotrowi następnicy rzymscy Papieżowie. O pierwszym przywileju tak Lucius pierwszy Papież i męczennik pisze. In epist. 1, ad episc. Hispan. et Galliae. Kościół, prawi, rzymski jest apostolski, i matka wszech kościołów: który od sznuru nauki apostolskiéj nigdy nieustąpił, ani heretyckimi nowinami nigdy się nie uwiodł. Bo mu to sam Pan obiecał mówiąc: Jam prosił za tobą, aby wiara twa nie ustała. I Bernat ś. dla tego, mówi, kwestye o wierze mają być do stolice apostolskiéj rzymskiéj odnoszone, iż tam wiara ustać nie może, wedle téj obietnice Pańskiéj. Co też przed nim wyznał Cypryan ś. mówiąc: iż błąd około wiary nigdy nie miał przystępu do stolicy Piotrowéj. O wtórym zaś tak Theophilaktus, chocia Greczyn, mówi, wykładając te Pańskie słowa: Iż cię mam za książę innych uczniów moich, potwierdzajże drugich. Bo to na cię należy, któryś po mnie jest opoką i fundamentem kościoła mego. A Innocentius III. Przeto, mówi, większe sprawy kościelne, zwłaszcza które są o wierze, mają być do stolice Piotrowéj odnoszone, iż się Pan za nim modlił, aby wiara jego nie ustała. Bernar. epist. 190. Cypr. epist. 55. Theophil. in Luc. 21. Innoc. in epist. ad Episc. Arelat.

CAPUT XXIII.

1. Et surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum.

2. Coeperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dare Caesari, et dicentem se Christum regem esse. *(Matth. 22, 21. Marc. 12, 17).*

3. Pilatus autem interrogavit eum, dicens: Tu es rex Judaeorum? At ille respondens ait: Tu dicis. *(Matth. 27, 11. Marc. 15, 2. Joan. 18, 33).*

4. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum et turbas: Nihil invenio causae in hoc homine.

5. At illi invalescebant, dicentes: Commovet populum docens per universam Judaeam, incipiens a Galilaea usque huc.

ROZDZIAŁ 23.

O stawieniu Chrystusa przed Piłatem, ubiczowaniu, ukrzyżowaniu i złożeniu do grobu.

1. A powstawszy wszytko ich mnostwo, wiedli go do Piłata.

2. Y poczęli nań skarżyć, mówiąc: Tegośmy naleźli podwracaiącego naród nasz: y zakazuiącego dani dawać Cesarzowi: y mówiącego że on iest Christusem królem.

3. Y pytał go Piłat, mówiąc: Tyś iest król Żydowski? A on odpowiedziawszy rzekł: Ty powiadasz.

4. A Piłat rzekł do przednieyszych kapłanów y do rzesze: Nic nie nayduię winy w tym człowieku.

5. Lecz się oni silili, mówiąc: Wzrusza lud ucząc po wszytkiéy Żydowskiéy ziemi, począwszy od Galileiéy aż do tąd.

R. 23.—1. *Powstawszy.* Po skończonéj naradzie.—*Do Piłata.* Patrz Mat. 27, 2.

2. *Podwracającego naród nasz.* Podburzającego naród Izraelski, podając mu nową naukę i odwodząc od zachowywania prawa Mojżeszowego.—*Królem.* Żydowskim.

3. *Ty powiadasz.* Patrz Mat. 26, 25.

5. *Silili.* Z coraz większym krzykiem nastawali.—*Wzrusza.* Wzburza, pobudza do buntu.

6. Pilatus autem audiens Galilaeam, interrogavit, si homo Galilaeus esset.

7. Et ut cognovit, quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat illis diebus.

8. Herodes autem, viso Jesu, gavisus est valde; erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod audierat multa de eo, et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri.

9. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat.

10. Stabant autem principes Sacerdotum et Scribae constanter accusantes eum.

11. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illusit indutum veste alba; et remisit ad Pilatum.

12. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsa die; nam antea inimici erant ad invicem.

13. Pilatus autem convocatis principibus sacerdotum, et magistratibus et plebe,

14. dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem, quasi avertentem populum, et ecce, ego coram vobis interrogans, nullam causam inveni in homine isto ex his, in quibus eum accusatis. *(Joan. 18, 38.—19, 4).*

15. Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum, et ecce nihil dignum morte actum est ei.

16. Emendatum ergo illum dimittam.

17. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum, unum.

18. Exclamavit autem simul universa turba, dicens: Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam;

19. qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate et homicidium missus in carcerem.

20. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Jesum.

21. At illi succlamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum.

22. Ille autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis invenio in eo: corripiam ergo illum, et dimittam. *(Matth. 27, 23).*

23. At illi instabant vocibus magnis postulantes, ut crucifigeretur; et invalescebant voces eorum.

6. A Piłat usłyszawszy Galileą, pytał iesliby był człekiem Galileyskim.

7. A gdy się dowiedział iż należał do władzéy Herodowéy, odesłał go do Heroda, który też w Jeruzalem był w one dni.

8. A Heród uyźrzawszy Jezusa, uradował się barzo. Bo go od dawnego czasu pragnął widzieć: dla tego iż wiele o nim słychał: y spodziewał się że miał widzieć iakie cudo od niego uczynione.

9. Y pytał go wielą mów. A on mu nic nie odpowiedał.

10. Lecz przednieyszy kapłani y Doktorowie stali, usilnie nań skarżąc.

11. A wzgardził im Heród z woyskiem swoim, y naygrał obleczonego w szatę białą, y odesłał do Piłata.

12. Y stali się przyiacioły Heród y Piłat onego dnia: bo przed tym byli sobie nieprzyiacielmi.

13. A Piłat zezwawszy przednieyszych kapłanów y przełożonych, y ludu,

14. rzekł do nich: Przywiedliście mi tego człowieka, iakoby lud odwodzącego: a oto ia pytaiąc przed wami, nie nalazłem w tym człowieku żadnéy winy z tych o których nań skargę kładziecie.

15. Ale ani Heród, bom was do niego odsyłał: a oto nie uczyniono mu nic godnego śmierci.

16. A przetóż skarawszy go wypuszczę.

17. A potrzeba mu było wypuścić im iednego na święto.

18. Y zawołała społem wszytka rzesza, mówiąc: Strać tego, a wypuść nam Barabbasza:

19. który był dla nieiakiego rozruchu w mieście uczynionego, y dla mężobóystwa posadzon do więzienia.

20. A znowu mówił Piłat do nich, chcąc wypuścić Jezusa.

21. Ale oni wołali, mówiąc: Ukrzyżuy, ukrzyżuy go.

22. A on potrzecie rzekł do nich: Cóż wżdy złego ten uczynił? Żadneyem przyczyny śmierci w nim nie nalazł: skarzę go tedy, y wypuszczę.

23. A oni nalegali głosy wielkimi żądaiąc aby był ukrzyżowan: y zmacniały się głosy ich.

6. *Jeżliby był człekiem Galilejskim?* Czy był Galilejczykiem?

7. *Władzy Herodowéj.* Ponieważ był Galilejczykiem, przeto zostawał pod zarządem Heroda. —*W one dni.* Jako w wielkanocne, w którym to czasie według prawa Exod. 23, 17, ze wszystkich krańców Judei Żydzi przybywali do kościoła Jerozolimskiego.

9. *Wielą mów.* Zadając mu wiele pytań nieużytecznych i z próżnéj ciekawości. —*Nic nieodpowiadał.* Ponieważ te pytania były nieużyteczne, i zadawane tylko z ciekawości, i Zbawiciel nie chciał być od Heroda ułaskawionym; postanowił bowiem był umrzeć za rodzaj ludzki.

10. *Usilnie.* Ustawicznie, upornie, niecierpliwie.

11. *Z wojskiem swojém.* Z uzbrojoną strażą którą był otoczony.—*Obleczonego w szatę białą.* W grec. świetną, lśniącą się, wspaniałą.

12. *Stali się przyjacioły.* Posyłając bowiem Piłat Chrystusa do Heroda, pokazywał że nie chce sobie przywłaszczać władzy Herodowéj. —*Byli sobie nieprzyjacielmi.* Zapewne z tego powodu, że się Herodowi zdawało, iż Piłat narusza władzę jego, co zdaje się też postrzegać z r. 13, w. 1, gdzie się opowiada że Piłat zmieszał krew niektórych Galilejczyków z ich ofiarami.

14. *Nie nalazłem... żadnéj winy.* Chrystus bowiem na żadne zarzuty nieodpowiadał, jako na fałszywe i do niego się nie odnoszące; także samo też i Piłat wytłumaczył to milczenie Chrystusa.

15. *A oto nie uczyniono mu nic godnego śmierci.* Niczego nań nie dowiedziono, coby go czyniło godnym śmierci.

16. *Skarawszy.* Ubiczowawszy.

17. *Potrzeba mu było.* Ze zwyczaju, zapewne cesarskim dekretem potwierdzonego.—*Na święto.* Z powodu święta, w czasie święta. Patrz Mat. 27, 15.

23. *Zmacniały się głosy ich.* Wzrastały, tak iż się zdawało że przyjdzie do rokoszu.

24. Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum.

25. Dimisit autem illis eum, qui propter homicidium et seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant; Jesum vero tradidit voluntati eorum.

26. Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem venientem de villa, et imposuerunt illi crucem portare post Jesum. *(Matth. 27, 32. Marc. 15, 21. Joan. 19, 17).*

27. Sequebatur autem illum multa turba populi, et mulierum, quae plangebant, et lamentabantur eum.

28. Conversus autem ad illas Jesus, dixit: Filiae Jerusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros.

29. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent: Beatae steriles, et ventres, qui non genuerunt, et ubera, quae non lactaverunt.

30. Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos. *(Isai. 2, 19. Osee 10, 8. Apoc. 6, 16).*

31. Quia si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet? *(1. Petr. 4. 17).*

32. Ducebantur autem et alii duo nequam cum eo, ut interficerentur.

33. Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Calvariae, ibi crucifixerunt eum; et latrones, unum a dextris, et alterum a sinistris.

34. Jesus autem dicebat: Pater, dimitte illis: non enim sciunt, quid faciunt. Dividentes vero vestimenta ejus, miserunt sortes. *(Act. 3, 17).*

35. Et stabat populus spectans, et deridebant eum principes cum eis, dicentes: Alios salvos fecit: se salvum faciat, si hic est Christus Dei electus.

36. Illudebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes ei,

37. et dicentes: Si tu es rex Judaeorum, salvum te fac.

38. Erat autem et superscriptio scripta super eum litteris graecis et latinis, et hebraicis: Hic est rex Judaeorum.

39. Unus autem de his, qui pendebant, latronibus, blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, salvum fac temetipsum, et nos.

24. A Piłat przysądził aby się stało żądanie ich.

25. Y wypuścił im onego który był dla mężobóystwa y rozruchu wrzucon do więzienia, o którego prosili: a Jezusa podał na wolą ich.

26. A gdy go wiedli poimali Symona niektórego Cyreneyczyka ze wsi idącego, y włożyli nań krzyż aby niósł za Jezusem.

27. Y szła za nim wielka rzesza ludu y niewiast: które płakały go y lamentowały.

28. A Jezus obróciwszy się do nich, rzekł: Córki Jerozolimskie nie płaczcie nademną: ale same nad sobą płaczcie, y nad synami waszymi.

29. Abowiemci oto, przyidą dni, w które będą mówić: Szczęśliwe niepłodne, y żywoty które nie rodziły, y piersi które nie karmiły.

30. Tedy poczną mówić góram: Padniycie na nas: a pagórkam: Przykriycie nas.

31. Abowiem ieśli to na zielonym drzewie czynią: cóż na suchym będzie?

32. Wiedziono też z nim y drugich dwu złoczyńców, aby ie stracono.

33. A gdy przyszli na mieysce które zowią Trupiéy głowy, tam go ukrzyżowali: y łotry, iednego po prawéy, a drugiego po lewéy stronie.

34. A Jezus mówił: Oycze, odpuść im: boć nie wiedzą co czynią. A rozdzieliwszy szaty iego, rzucili losy.

35. Y stał lud patrzając: a naśmiewali się z niego przełożeni z nimi, mówiąc: Inne wybawiał, niechże się sam wybawi, ieśliż ten iest Christus Boży wybrany.

36. Nagrawali go też y żołnierze przychodząc, a ocet mu podaiąc,

37. y mówiąc: Jeśliś ty iest król Żydowski, wybawże się sam.

38. Był też nad nim napis, napisany Greckimi, Łacińskimi, y Żydowskimi literami: **Ten iest król Żydowski.**

39. A ieden z tych którzy wisieli łotrów bluźnił go, mówiąc: Jeśliś ty iest Christus, wybawże sam siebie y nas.

25. *Na wolę ich.* W ręce siepaczy, na wolę zaś ich, to jest iżby z nim postąpili według chęci swojéj.

26. *Symona niektórego.* Patrz Mat. 27, 32.

28. *Córki Jerozolimskie.* Niewiasty Jerozolimskie. —*Nademną.* Z mojéj przyczyny. —*Same nad sobą.* Wam bowiem raczéj, synom i współmieszkańcom waszym, niżli mnie szkodę przyniesie ta kara śmierci, któréj mam uledz, ponieważeście wołali: *Krew jego na nas i na syny nasze.*

29. *Przyjdą dni.* Wkrótce nadejdą.—*Szczęśliwe niepłodne.* Gdyż nie będą oglądały utrapienia synów swoich.

30. *Górom.* Sąsiednim, albo tym do których jaskiń uciekli —*Padnijcie na nas.* Będą raczéj woleli umrzeć, niż znosić takie nieszczęścia.

31. *Na zieloném.* Na zdrowém i kwitnącém.—*Cóż... będzie?* Jeżeli ja tak święty tyle cierpię, to cóż stanie się z grzesznikami, cóż ponosić będą synowie i rodacy wasi, bezbożni, niesprawiedliwi?

32. *Drugich dwu.* Nie niewinnych jak Chrystus, lecz złoczyńców.

33. *Na miejsce które zowią Trupiéj głowy.* Patrz Mat. 27, 33.

34. *Odpuść im.* Tę krzywdę, jaką i mnie i Tobie razem wyrządzają.—*Boć nie wiedzą co czynią.* Z niewiadomością zmniejszającą winę czynili to poganie i niektórzy z gminu Żydzi. Niewiadomość bowiem doktorów zakonnych i faryzeuszów nie tylko że była dobrowolną i grubą, lecz też umyślną; jednakże byli w niewiadomości, jak świadczą Dzieje Apos. 3, 17, i I. Kor. 2, 8, Patrz Wujka.

35. *Z nimi.* Z ludem. — *Boży wybrany.* Jest to epitet Messyasza, wzięty z Izai. r. 42, w. 1: *Oto sługa mój, przyjmę go: wybrany mój, upodobała sobie w nim dusza moja.*

38. *Był też nad nim napis.* Patrz Mat. 27, 37.

39. *Jeden.* Który był po lewicy, jak jest mniemanie. —*Bluźnił.* Łżył urągając. —*Jeźliś ty jest Chrystus.* Za jakiego chcesz być mianym.

40. Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es.
41. Et nos quidem juste, nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali gessit.
42. Et dicebat ad Jesum: Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum.
43. Et dixit illi Jesus: Amen, dico tibi: hodie mecum eris in paradiso.
44. Erat autem fere hora sexta, et tenebrae factae sunt in universam terram usque in horam nonam.
45. Et obscuratus est sol, et velum templi scissum est medium.
46. Et clamans voce magna Jesus ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Et haec dicens, exspiravit. *(Psal. 30, 6)*.
47. Videns autem Centurio, quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Vere, hic homo justus erat.
48. Et omnis turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant, quae fiebant, percutientes pectora sua revertebantur.
49. Stabant autem omnes noti ejus a longe, et mulieres, quae secutae eum erant a Galilaea, haec videntes.
50. Et ecce vir nomine Joseph, qui erat decurio, vir bonus et justus; *(Matth. 27, 57. Joan. 19, 38)*.
51. hic non consenserat consilio et actibus eorum, ab Arimathaea civitate Judaeae, qui exspectabat et ipse regnum Dei.
52. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu;
53. et depositum involvit sindone, et posuit eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat.
54. Et dies erat Parasceves, et sabbatum illucescebat.
55. Subsecutae autem mulieres, quae cum eo venerant de Galilaea, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus ejus.
56. Et revertentes paraverunt aromata et unguenta; et sabbato quidem siluerunt secundum mandatum, *(Exod. 20, 10)*.

40. A odpowiedziawszy drugi, fukał go, mówiąc: Ani ty Boga się boisz, gdyżeś téyże skaźniéy podległ?
41. A myć sprawiedliwie: bo godną zapłatę za uczynki odnosimy: lecz ten nic złego nie uczynił.
42. Y mówił do Jezusa: Panie, pomni na mię, gdy przyjdziesz do królestwa twego.
43. A Jezus mu rzékł: Zaprawdę mówię tobie: Dziś zemną będziesz w raiu.
44. A było iakoby o szóstéy godzinie: Y stały się ciemności po wszytkiéy ziemi aż do dziewiątéy godziny.
45. Y zaćmiło się słońce: a zasłona kościelna rozdarła się w poły.
46. A Jezus zawoławszy głosem wielkim, rzékł: Oycze, w ręce twe polecam ducha moiego. A to rzekszy, skonał.
47. A widząc Rotmistrz co się działo, chwalił Boga, mówiąc: Prawdziwie ten człowiek był sprawiedliwy.
48. Y wszytka rzesza tych, którzy spólnie byli przy tym widoku, y widzieli co się działo, wracali się biiąc piersi swoie.
49. A wszyscy iego znaiomi z daleka stali, y niewiasty które były za nim przyszły z Galileiéy, na to patrząc.
50. A oto mąż imieniem Jozeph, który był Senatorem, mąż dobry y sprawiedliwy,
51. (ten był nie zezwolił na radę y na uczynki ich) z Arymatyiéy miasta Żydowskiéy ziemie, który też y sam oczekawał królestwa Bożego.
52. Ten przyszedł do Piłata y prosił o ciało Jezusowe:
53. y ziawszy uwinął w prześcieradło, a położył go w grobie wykowanym, w którym iescze żaden nie był położon.
54. A był dzień Przygotowania, y szabbat nastawał.
55. A przyszedszy niewiasty które były z nim przyszły z Galileiéy, widziały grób, y iako było położono ciało iego.
56. A wróciwszy się nagotowały wonnych rzeczy y maści: a w szabbat dały pokóy, wedle przykazania.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 23. w. 34.** *Ojcze odpuść im.* Toć jest nadoskonalszy przykład miłości w naszym Zbawicielu, modlącym się za krzyżowniki swe: którego przykładu naśladował pierwszy męczennik jego

40. *Tejże skazni.* Karze śmierci, której wnet ulegniesz, a więc już przez to samo powinienbyś wstrzymać się od złorzeczeń.
41. *Sprawiedliwie.* Cierpimy.
42. *Gdy przyjdziesz do królestwa twego.* Do królestwa niebieskiego, które nam opowiadałeś.
43. *Dziś zemną będziesz w raju.* W wiecznym żywocie, w pokoju błogosławionych. Patrz Wujka.
44. *A było jakoby o szóstéj godzinie.* Patrz Mat. 27, 45. Patrz Wujka.
46. *Polecam.* W grec. złożę, co jednak można tłumaczyć w teraźniejszym czasie *składam;* polecam i składam w ręku twoich jako depozyt duszę moję, abyś mi ją po trzech dniach zwrócił.
47. *A widząc rotmistrz.* Patrz Mat. 27, 54.
48. *Przy tym widoku.* Jezusa cierpiącego na krzyżu.—*Co się działo.* Zaćmienie słońca, trzęsienie ziemi, i t. d. — *Bijąc piersi swoje.* Na znak pokuty powziętéj z boleści i bojaźni pomsty.— *Wracali się.* Do miasta i do domów swoich.
49. *Znajomi.* Przyjaciele, uczniowie i krewni.
50. *Mąż imieniem Józef.* Patrz Mat. 27, 57.
53. *W którym jeszcze żaden.* Patrz Wujka.
55. *A przyszedłszy niewiasty.* Patrz Mat. 27, 61. Patrz Wujka.
56. *A wróciwszy się.* Patrz Marka 16, 1.—*Dały pokój.* Odpoczęły, nic nie robiły.— *Wedle przykazania.* Prawa zabraniającego wszelkiéj pracy.

Stephan ś. A obudwu modlitwa była wysłuchana. Bo skutek modlitwy Pana Chrystusowéj pokazał się na rotmistrzu i innych: a modlitwy Szczepanowéj w Pawłowem nawróceniu. Dzieje 7, 60.

43. *Dziś zemną będziesz w raju.* Żaden się niech nie zwodzi tym przykładem: żeby albo nawrócenie swe miał odkładać na godzinę śmierci, albo sobie obiecować łaskę Bożą w ostatnią godzinę żywota swojego: albo żeby miał być zbawion samą wiarą i wyznaniem Chrysta Pana bez dobrych uczynków: albo żeby tak prosto miał iść do raju bez pokuty i dosyćuczynienia, i karania za przeszłe grzechy swoje: albo żeby miał mocnie wierzyć a nic nie wątpić o zbawieniu swojém. Albowiem co się temu łotrowi szczęśliwemu stało, toć nie było prawo pospolite, ale osobny przywilej, i rzadki przykład Pańskiego miłosierdzia, ale jednak ztąd bierz te nauki: naprzód, abyś nigdy nierozpaczał, choćbyś też co najgorzéj żył aż do śmierci. Druga, iż wiara, nadzieja i miłość, pokuta serdeczna, i dobra wola dosyć jest bez dobrych uczynków, kiedy przez krótkość czasu czynione być nie mogą. Trzecia, iż ten łotr szczęśliwy miał nie tylko wielką wiarę, i wszystkie trzy części pokuty: skruchę, spowiedź, i dosyćuczynienie: ale nadto, jak Augustyn świadczy, od Cypryana ś. między święte męczenniki jest policzony, którzy się chrzczą we krwi własnéj swojéj. I przetoż nie dziw że prosto szedł do raju. Nakoniec pamiętaj, iż nie każdy ma takiego objawienia o swém zbawieniu, jakie miał ten łotr błogosławiony: i przetoż nie może być tak jako on pewien o zbawieniu swojém. Aug. lib. 1, de anima cap. 9.

44. *Stała się ciemność.* To zaćmienie zdało się tak dziwne Dyonizyuszowi Areopagicie w Grecyi, gdy jeszcze był poganinem, iż powiedział: aboć Bóg wszego stworzenia męki cierpi, albo się wszystek świat obali. O czém sam pisze w liście do Polikarpa, i w liście do Apollofana.

53. *W którym jeszcze żaden.* Jako w żywocie błogosławionéj i niepokalanéj dziewice Maryi żaden ani przed Chrystusem, ani po nim nie był poczęty: tak w tym grobie żaden ani przed tém ani potém nie był pogrzebiony. Co się stało z woléj i opatrzności Bożéj, że Józef strzegł tego, aby w onym grobie żaden inny nie był pochowany: jako i drugi Józef był stróżem i świadkiem panieństwa Maryi matki Bożéj. Augustin. i Hieronim, ad Pammach. pro lib. adversus Jovinianum.

55. *Widziały grób.* Te święte niewiasty z wielkiego nabożeństwa przypatrowały się grobowi, i strzegły go, ku czci najświętszego ciała Pańskiego. Których przykładem nabożeństwo ono wiernych chrześcijanów grób Pański nawiedzających i nocujących u niego w wielki Piątek i wielką Sobotę po kościelech, na pamiątkę pogrzebu Pańskiego, jest pochwały godne: a zwłaszcza iż toż ciało Pańskie w najświętszym Sakramencie bywa czczone w grobiech.

CAPUT XXIV.

O zmartwychwstaniu Chrystusa Pana, ukazaniu się uczniom i wniebowstąpieniu.

1. Una autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes, quae paraverant aromata; *(Matth. 28, 1. Marc. 16, 2. Joan. 20, 1).*
2. et invenerunt lapidem revolutum a monumento.
3. Et ingressae non invenerunt corpus Domini Jesu.
4. Et factum est, dum mente consternatae essent de isto, ecce, duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti.
5. Cum timerent autem, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quaeritis viventem cum mortuis?
6. Non est hic, sed surrexit: recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilaea esset,
7. dicens: Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et die tertia resurgere. *(Supr. 9, 22).*
8. Et recordatae sunt verborum ejus.
9. Et regressae a monumento nuntiaverunt haec omnia illis undecim, et ceteris omnibus.
10. Erat autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, et ceterae, quae cum eis erant, quae dicebant ad Apostolos haec.
11. Et visa sunt ante illos, sicut deliramentum, verba ista; et non crediderunt illis.

ROZDZIAŁ 24.

1. A piérwszego dnia szabbatu barzo rano przyszły do grobu, niosąc wonne rzeczy które były nagotowały:
2. y nalazły kamień odwalony od grobu.
3. A wszedszy, nie nalazły ciała Pana Jezusowego.
4. Y stało się: gdy się sercem zatrwożyły dla tego, oto dwa mężowie stanęli przy nich w szatach świetnych.
5. A gdy się bały, a schyliły twarz ku ziemi, rzekli do nich: Co szukacie żywiącego miedzy umarłymi?
6. Nie masz go tu, ale wstał. Wspomnicie iako wam powiadał, gdy iescze był w Galileiey,
7. mówiąc: Iż potrzeba aby Syn człowieczy był wydan w ręce ludzi grzésznych, y był ukrzyżowan: a trzeciego dnia aby zmartwychwstał.
8. Y wspomniały na słowa iego.
9. A wróciwszy się od grobu, oznaymiły to wszytko onym iedenaściom, y innym wszytkim.
10. A była Marya Magdalena, y Joanna, y Marya Jakobowa, y inne które z témi były, które to powiadały Apostolóm.
11. Y zdały się im iako plotki słowa te, y niewierzyli im.

R. 24.—1. *A pierwszego dnia szabbatu.* Patrz wyż. 18, 12, i Mat. 28, 1.

4. *W szatach świetnych.* Z greckiego przetłumaczyć można: *w szatach połyskujących*, nakształt błyskawicy.

6. *Wspomnijcie jako wam powiadał.* Przypomnijcie sobie, że wszystko co się z nim stało, przepowiedział był zawczasu. A między innemi rzeczami upewniał was, że zmartwychpowstanie.

7. *Iż potrzeba.* Patrz wyż. 4, 44. i Mat. 17, 21 i 22.

8. *Na słowa jego.* Co same słyszały były z ust jego.

9. *I innym wszystkim.* Uczniom.

10. *Joanna.* Żona Chuzy, prokuratora Herodowego. — *Marya Jakóbowa.* T. j. matka Jakóba.

11. *Jako plotki.* Zdały się im te opowiadania jako plotki niewieście, jako baśń lub sen.

12. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit secum mirans, quod factum fuerat.

13. Et ecce, duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem, nomine Emmaus; *(Marc. 16, 12).*

14. et ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus, quae acciderant.

15. Et factum est, dum fabularentur, et secum quaererent, et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis;

16. oculi autem illorum tenebantur, ne eum agnoscerent.

17. Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones, quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes?

18. Et respondens unus, cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Jerusalem, et non cognovisti, quae facta sunt in illa his diebus?

19. Quibus ille dixit: Quae? Et dixerunt: De Jesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere et sermone coram Deo, et omni populo:

20. et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum:

21. nos autem sperabamus, quia ipse esset redemturus Israel: et nunc super haec omnia, tertia dies est hodie, quod haec facta snnt.

22. Sed et mulieres quaedam ex nostris terruerunt nos, quae ante lucem fuerunt ad monumentum,

23. et, non invento corpore ejus, venerunt dicentes, se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere.

24. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, et ita invenerunt, sicut mulieres dixerunt: ipsum vero non invenerunt.

25. Et ipse dixit ad eos: O stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus, quae locuti sunt Prophetae!

26. Nonne haec oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?

12. A Piotr wstawszy pobieżał do grobu: a nachyliwszy się uyźrzał same prześcieradła położone, y odszedł dziwuiąc się sam w sobie temu co się stało.

13. A oto dwa z nich tegoż dnia szli do miasteczka które było na sześćdziesiąt staiów od Jeruzalem, na imię Emmaus;

14. a ci rozmawiali z sobą o tym wszytkim co się było stało.

15. Y stało się: gdy rozmawiali y spolu się pytali, y sam Jezus przybliżywszy się szedł z nimi;

16. a oczy ich były zatrzymane aby go nie poznali:

17. Y rzékł do nich: Cóż to są za rozmowy które idąc macie miedzy sobą, a iesteście smętni?

18. A odpowiadaiąc ieden któremu imię Kleophas, rzékł mu: Tyś sam gościem w Jeruzalem, a niewiész co się w nim w te dni działo?

19. Którym on rzékł: Co? Y rzekli: O Jezusie Nazareńskim, który był mąż prorok, potężny w uczynku y mowie przed Bogiém y wszytkim ludem:

20. a iako przednieyszy kapłani y przełożeni naszy wydali go na skazanie śmierci y ukrzyżowali go:

21. a mychmy się spodziewali iż on miał był odkupić Izraela: a teraz nad to wszytko dziś trzeci dzień iest iako się to stało.

22. Ale y niewiasty niektóre z naszych przestraszyły nas, które przededniem były u grobu,

23. a nie nalazszy ciała iego, przyszły, powiedaiąc iż y widzenie Anyelskie widziały, którzy powiadaią iż żywie.

24. Y poszli niektórzy z naszych do grobu, y tak naleźli iako niewiasty powiadały: ale samego nie naleźli.

25. A on rzékł do nich: O głupi, a leniwego serca ku wierzeniu temu wszytkiemu co powiedzieli Prorocy!

26. Izaż nie było potrzeba aby to był ciérpiał Chrystus y tak wszedł do chwały swoiéy?

13. *Tegoż dnia.* Dnia tego samego, nazwanego w w. 1, *pierwszym.... szabatu.*— *Stajów.* Staja jest ósmą częścią mili: tak więc sześćdziesiąt staj stanowią siedm mil i pół.—*Emmaus.* Które się później nazywało Nikopolem.

14. *Co się było stało.* W czasie męki Chrystusowéj.

15. *Spolu się pytali.* Wzajemnie się wypytując o tych rzeczach które jeden lub drugi lepiéj wiedział i pamiętał.— *Zbliżywszy się.* Jakby podróżny ich doganiający.

18. *Jeden.* Jeden z nich.—*Kleofas.* Nie jest to mąż Maryi, która nazywa się Kleofasową, Jan 19, 25, lecz obywatel miasteczka Emmaus imieniem Kleofas, którego wspomina ś. Hieronim w mowie pogrzebowéj po Pauli. Drugiego imię niewiadome. — *Tyś sam gościem.* To jest, ty jeden między wszystkimi pielgrzymami, którzy się znajdowali temi dniami w Jerozolimie, tego nie wiesz; jakby rzekli: Jak to być może żebyś tego nie słyszał?

19. *Mąż prorok.* Mąż święty.— *W uczynku i mowie.* Z cudów i świętości życia słynny i wymówny w nauczaniu i przekonywaniu.—*Przed Bogiem.* Jakby rzekł: i Bóg poświadczył, i cały lud, widząc jasne dowody, uznał w nim proroka znakomitego z czynów i opowiadania.

20. *Wydali.* Piłatowi.

31. *A mychmy.* Uczniowie jego.—*Spodziewali.* Jakby rzekł: Już prawie tracim nadzieję.— *Iż on miał był odkupić Izraela.* Przekonani byliśmy iż on jest tym Messyaszem, Chrystusem Panem, który według obietnicy Pisma ś. miał odkupić naród.—*Nad to wszystko.* W grec. *z tém wszystkiém;* oprócz tego wszystkiego, to jest, jego haniebnéj śmierci, jeszcze to powiększa nasz smutek, że już trzeci dzień a on jeszcze nie zmartwychwstał, przeto prawie żadnéj już nie mamy nadziei, ażeby zmartwychwstał.

22. *Z naszych.* Nasze towarzyszki i tak samo jak my uczennice Chrystusowe.—*Przestraszyły.* Wprawiły nas w zdumienie.

24. *Niektórzy z naszych.* A mianowicie Piotr i Jan. Jan 20, 3.

25. *O głupi.* Strofuje ich nieco za ostro, jako ktoś bieglejszy w zakonie, i strofowaniem pokrzepia nadzieję wątpiących.—*Leniwego serca.* Stępiałego i twardego serca, i niedostatecznie rozumiejącego to, co zkądinąd wyraźnie jest przepowiedziane w Pismie ś.— *Powiedzieli prorocy.* O Chrystusie.

26. *Wszedł.* Dostąpił, otrzymał.— *Chwały.* Zmartwychwstania, wniebowstąpienia, wywyższenia nade wszystkie stworzenia; do chwały imienia, które jest

27. Et incipiens a Moyse et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis, quae de ipso erant.

28. Et appropinquaverunt castello, quo ibant et ipse se finxit longius ire.

29. Et coegerunt illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est iam dies. Et intravit cum illis.

30. Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, et benedixit, ac fregit, et porrigebat illis.

31. Et aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum; et ipse evanuit ex oculis eorum.

32. Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis scripturas?

33. Et surgentes eadem hora regressi sunt in Jerusalem, et invenerunt congregatos undecim, et eos, qui cum illis erant,

34. dicentes: Quod surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni.

35. Et ipsi narrabant, quae gesta erant in via, et quomodo cognoverunt eum in fractione panis.

36. Dum autem haec loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, et dicit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere. *(Marc. 16, 14. Joan. 20, 19).*

37. Conturbati vero et conterriti, existimabant se spiritum videre.

38. Et dixit eis: Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra?

39. Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum: palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.

40. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes.

41. Adhuc autem illis non credentibus et mirantibus prae gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur?

42. At illi obtulerunt ei partem piscis assi et favum mellis.

27. A począwszy od Moyżesza y wszytkich Proroków, wykładał im we wszytkich piśmiech co o nim było.

28. Y przybliżyli się ku miasteczku do którego szli: a on okazował iakoby daléy miał iść.

29. Y przymusili go, mówiąc: Zostań z nami, boć się ma k wieczoru, y dzień się iuż nachylił. Y wszedł z nimi.

30. Y stało się, gdy siedział z nimi u stołu, wziął chléb, y błogosławił, y łamał, y podawał im.

31. Y otworzyły się oczy ich, y poznali go: a on zniknął z oczu ich.

32. Y mówili miedzy sobą: Izali serce nasze nie pałało w nas, gdy mówił w drodze, y pisma nam otwiérał?

33. A wstawszy téyże godziny wrócili się do Jeruzalem: y znaleźli zgromadzonych iedenaście, y tych którzy z nimi byli,

34. powiadaiących: Iż wstał Pan prawdziwie, y ukazał się Symonowi.

35. A oni powiadali co się działo w drodze: y iako go poznali w łamaniu chléba.

36. A gdy to mówili, stanął Jezus w pośrzodku ich, y rzékł im: Pokóy wam: iam iest, nie bóycie się.

37. A strwożeni y przestraszeni będąc, mniemali iż ducha widzieli.

38. Y rzékł im: Czemuście się zatrwożyli, a myśli wstępuią do serc waszych.

39. Oglądaycie ręce moie, y nogi: żeciem ia tenże iest: dotykaycie się, y przypatruycie: bo duch nie ma ciała ani kości, iako widzicie że ia mam.

40. A rzekszy to, ukazał im ręce y nogi.

41. A gdy oni iescze nie wierzyli y dziwowali się od radości, rzékł: Macie tu co ieść?

42. A oni mu dali sztukę ryby pieczonéy, y plastr miodu.

---

nade wszystko imię, i nakoniec do królestwa wiecznego.— *Swojéj.* Sobie należnéj.

27. *Od Mojżesza.* Od ksiąg Mojżeszowych.— *Co o nim było.* To wszystko co było przepowiedziano o Chrystusie.

28. *Okazował jakoby daléj miał iść.* Daléj postępując i żegnając się z nimi. Może kto powie, że udawanie jest kłamstwem w czynie, to jest że ktoś udaje to, czego czynić nie chce? Odpowiedzieć można, że Zbawiciel chciał daléj iść, jeśliby nie był od uczniów zatrzymanym, tak więc w tém udawaniu nic nie było fałszywego. Prócz tego chciał iść daléj, ponieważ nie chciał zostawać w tém miasteczku, i to im może powiedział, twierdząc że nie będzie z nimi tam zostawał tego dnia i nocy, co się też i stało, albowiem wkrótce się ztamtąd oddalił.

30. *Gdy siedział.* U stołu.—*Błogosławił.* Przemienił w najświętsze ciało swoje. Patrz Wujka.

32. *Otwierał.* Tłumaczył, wykładał.

33. *Wstawszy.* Od stołu.— *Wrócili się do Jeruzalem.* Ażeby apostołów i innych uczniów uczynić współuczęstnikami tak wielkiéj radości.

34. *Powiadających.* Mówili to uczniowie którzy zostawali w Jerozolimie.

36. *Wpośrodku ich.* Między nimi. Jest to hebraizm. —*Pokój wam.* Używana zwykle u Żydów forma powitania, przez którą składano życzenia wszelkiéj pomyślności.— *Jam jest.* Jezus, nauczyciel wasz.— *Nie bójcie się.* Jakbyście ujrzeli widmo; nie jest to bowiem żadne omamienie, lecz się sama prawda wam ukazuje.

37. *Ducha.* Albo samego Chrystusa, albo anioła jakiego, lub też czarta, przybierającego zewnętrzną postać.

38. *Myśli.* Rozmaite, niezgodne z prawdą.

39. *Jako widzicie że ja mam.* Jeśli bowiem duch przyjmie na się postać ciała, ciało to będzie powietrzne nie zaś ludzkie, i przez dotknięcie poznaném być nie może; ustępuje bowiem za dotknięciem się, i nie jest zsiadłém, jakiemi są ciała ludzkie.

40. *Ręce i nogi.* Na których zachowywał jeszcze blizny od gwoździ.

41. *Nie wierzyli.* Czego bowiem najmocniéj żądamy, temu najtrudniéj wiarę dajém, i chociaż dowody są niewątpliwe, nam się jednak zdaje że to jest tylko sen. Tak Piotr nad spodziewanie uwolniony z więzienia przez anioła, *nie wiedział żeby było prawda co się działo przez anioła: lecz mniemał że widzenie widział.* Dzieje Ap. 12, 9.

42. *Plastr miodu.* Plastr pełen miodu.

43. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis.
44. Et dixit ad eos: Haec sunt verba, quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis et Psalmis de me.
45. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas.
46. Et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die, *(Psal. 18, 6).*
47. et praedicari in nomine ejus poenitentiam, et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolyma.
48. Vos autem testes estis horum. *(Act. 1, 8. 1. Joan. 1, 1).*
49. Et ego mitto promissum Patris mei in vos: vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. *(Joan. 14, 26).*
50. Eduxit autem eos foras in Bethaniam, et elevatis manibus suis benedixit eis.
51. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, et ferebatur in coelum. *(Marc. 16, 19. Act. 1, 9).*
52. Et ipsi adorantes regressi sunt in Jerusalem cum gaudio magno;
53. et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum. Amen.

43. A gdy iadł przed nimi, wziąwszy ostatki dał im.
44. Y rzékł do nich: Te są słowa którem mówił do was będąc iescze z wami: iż się musiało wypełnić wszytko co napisano iest w zakonie Moyżeszowym, y w Prorocech, y w Psalmiech o mnie.
45. Tedy im smysł otworzył, żeby rozumieli pisma.
46. Y rzékł im: Iż tak iest napisano: y tak było potrzeba aby Christus ucierpiał, y wstał od umarłych dnia trzeciego,
47. ażeby była przepowiadana w imię iego pokuta y odpuszczenie grzéchów po wszytkich narodziech począwszy od Jeruzalem.
48. A wy iesteście świadkami tego.
49. A ia posyłam obietnicę Oyca mego na was: a wy siedźcie w mieście, aż będziecie obleczeni mocą z wysokości.
50. Y wywiódł ie z miasta do Bethaniiéy: a podniósszy ręce swe błogosławił im.
51. Y stało się: gdy im błogosławił, rozstał się z nimi, y był niesion do nieba.
52. A oni pokłon uczyniwszy, wrócili się do Jeruzalem z weselem wielkim;
53. y byli zawsze w kościele, chwaląc y błogosławiąc Boga.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 24.** w. 30. *Wziąwszy chleb błogosławił.* Zgadzają się starzy Doktorowie a na imię Augustyn ś., wielebny Beda i Theophylaktus, iż tu Pan Chrystus rozdawał Sakrament uczniom swym pod osobą chleba: jako się dosyć jaśnie i z samego tekstu pokazuje. Bo także jako i przy ostatniéj wieczerzy, wziął chleb, błogosławił, łamał i dawał uczniom swoim: czego on nigdy nie czynił, jedno albo przemieniając chleb w ciało swoje, albo trochę chleba cudownie rozmnażając. Ktemu, iż wnet zatém otworzyły się oczy ich, i poznali go w łamaniu chleba. A iż zaraz zniknął z oczu ich, nie czekając ażby im dał pod drugą osobą. A tak tu mamy jasny przykład, i pochwalenie przyjmowania Sakramentu pod jedną osobą. Aug. lib. 3, de consensu Evang. cap. 25. Beda et Theophil. in Lucam.

47. *Po wszystkich narodziech.* Pokazuje im z Pisma, nie tylko to co o nim samym, ale i to co o kościele jego opowiedziano było: iż się miał począć od Jeruzalem, i miał się rozszerzyć i roznieść po wszystkich krainach i narodziech. Abyśmy się (jako Augustyn ś. mówi) albo na oblubieńcu albo na oblubienicy nie omylili i nie oszukali. A toć jest przeciwko wszystkim heretykom i odszczepieńcom: którzy nowe zbory, na osobnych miejscach, i w krainach pewnych zaczynają: odrywając ludzie od prawdziwego i w pismiech opisanego Kościoła Chrystusowego, który począwszy się od Jeruzalem, rośnie, mnoży się, i rozszerza po wszem świecie, aż do skończenia wieków. Przetoż dobrze Augustyn ś. mówi: Iż jako przeklęty jest ten, który opowiada że Chrystus nie cierpiał i nie zmartwychwstał: gdyżeśmy się nauczyli z Ewangelii, że potrzeba było aby Chrystus cierpiał i zmartwychwstał: Tak też przeklęty jest, którykolwiek okazuje i zaleca Kościół kędy indzie,

---

43. *A gdy jadł.* Prawdziwie jadł, *lecz jadł dla pokazania potęgi nie zaś z potrzeby,* jak wyrzekł ś. Augustyn (serm. 147, de Tempore). — *Ostatki dał im.* Zapewne chciał, ażeby z resztek poznali uczniowie, że on jadł rzeczywiście. Z tego się miejsca pokazuje, że prawdę powiedzieli apostołowie Chrystusa opowiadający: *Tego Bóg wzbudził dnia trzeciego, i dał go żeby był objawiony. Nie wszystkiemu ludowi, ale świadkom przedtym zgotowanym od Boga: nam którzyśmy z nim jedli i pili potém gdy wstał od umarłych.* Dzieje Ap. 10, 40.
45. *Im zmysł otworzył.* Oświecił ich umysł.
46. *Tak jest napisano.* Pokazuje się że przytoczył pewne miejsca z Pisma świętego, które dowodziły, że Chrystus miał cierpieć, umrzeć, i trzeciego dnia zmartwychwstać.
47. *Przepowiadana.* To jest, potrzeba aby była przepowiadana.— *W imię jego.* Z rozkazu i posłannictwa jego. — *Po wszystkich narodach.* Patrz Wujka. — *Począwszy.* Przez apostołów.
48. *Jesteście świadkami.* I będziecie.
49. *Obietnicę Ojca mego.* Ducha Świętego, którego Ojciec już przez proroków, już przeze mnie wam obiecał.— *Siedźcie.* Zostawajcie.— *Obleczeni mocą.* Obdarzeni będziecie męstwem i mocą.—*Z wysokości.* Z nieba, nie ludzką siłą, lecz Boską.
50. *Do Bethanii.* Żeby się naostatek przed wniebowstąpieniem zobaczył z Maryą, Martą, Łazarzem i innemi przyjaznemi sobie osobami tam zostającemi. Albo przez Betanią rozumie górę Oliwną, przy któréj Betania była położona.— *Podniosłszy ręce.* Według starożytnego zwyczaju błogosławienia; gdy bowiem kto kogo błogosławił, zwykle podnosił ręce i rozciągał nad mającym przyjąć błogosławieństwo, w postawie jakby udzielającéj i zlewającéj błogosławieństwo. P. Wujka.
51. *Był niesion.* Wznosił się, sam się podnosił.
52. *Pokłon uczyniwszy.* Gdy się pokłonili, to jest po zjawieniu się aniołów, o którém zjawieniu się patrz Dzieje Ap. 1, 10.
53. *Byli.* Po zesłaniu Ducha Świętego, przedtém bowiem ukrywali się. — *Zawsze w kościele.* Codziennie, we właściwych godzinach.—*Błogosławiąc.* Dzięki czyniąc i chwaląc Boga.

a nie w społeczności wszystkich narodów. Gdyżeśmy się z tejże Ewangelii nauczyli, że Kościół Chrystusów miał być rozszerzony po wszystkich narodziech. De unit. Eccl. c. 10. Łuk. 24, 17. Kol. 1, 6. August. epist. 48.

50. *Błogosławił im.* Chrystus najwyższy nasz kapłan w Melchisedechu figurowany, często swoim dawał swoje przeżegnanie: niekiedy onemi słowy, pokój wam: niekiedy wkładaniem ręku: a teraz podniesieniem ręku nad uczniami: jakoby się już z nimi żegnając. Lecz jakim sposobem to żegnanie było, Pismo nie wspomina: ale podobieństwo iż je żegnał znamieniem krzyża ś. jako, w figurze jego, Jakób patryarcha błogosławił synom Józefowym, na krzyż na nie kładąc ręce swoje: i Aaron wyciągnąwszy rękę na lud błogosławił mu. Albowiem po zmartwychwstaniu Pańskiem krzyż począł być chwalebny między apostoły, i między Chrześcijany. Jako pewna rzecz jest z ojców ś. starych, którzy tego znamienia na żegnanie zwierzchnie używali, i zową to podaniem apostolskiem. I owszem Augustyn ś. mówi że sam Pan Chrystus nie bez przyczyny chciał aby to znamię krzyża świętego na czelech naszych było wyrażone: abyśmy się nie wstydzili sromoty Chrystusowéj: ale się owszem chlubili krzyżem jego. I nie masz inszego znamienia, któregoby człowiek chrześcijański radniéj używać miał na żegnanie samego siebie albo innych, jako to które śmiercią Pańską jest poświęcone, i które jest najsnadniejsze pamiętne tejże śmierci. Żaden tedy zwyczaju Kościoła Bożego ganić niema, że tém znamieniem biskupi i kapłani lud Boży żegnają, gdyż to mocą i przykładem Chrystusowym czynią. Do Żyd. 7, 6. Jan 20, 21 i 26. Marc. 10, 16. I. Moj. 48, 14. Tertul. de coro. mil. in Psal. 30, cont. 3.

Koniec Ewangelii według Ś. Łukasza.

Wprowadzenie do Ewangelii S. Jana.

Wykład X. Jakóba Wujka.— SUMMA EWANGELII Ś. JANA.

Ewangelia Jana Ś. na cztéry części może być rozdzielona. Piérwsza ma w sobie sprawy Pana Chrystusowe, przedtém niźli się jawnie pokazał: gdy jeszcze chrzcił Jan Ś. w Rozdz. 1, 2, 3 i 4. Wtóra opisuje sprawy jego w Judzkiéj ziemi (rychło potém jako się począł w Galilei okazować) i wtórą Paschę kazania jego, w Rozdz. 5. Bo o piérwszéj Pasce mamy w piérwszéj części, gdzie tak pisze: A była blizko Pascha żydowska. To zaś święto, o którém mamy we wtóréj części, gdzie mówi: Był potém dzień święty żydowski: wielcy Doktorowie (a mianowicie Ireneusz) rozumieją że było święto Paschy. Trzecia część zamyka w sobie sprawy jego w Galilei i w Judzkiéj ziemi, około trzeciéj Paschy, i po niéj: Rozdz. 6. aż do 12. Bo tak czytamy w Rozdz. 6. 4: A była blizko Pascha święto żydowskie. Czwarta część ma w sobie czwartą Paschę (o któréj czytamy na końcu Rozdz. 11, 55: Była blizko Pascha żydowska) i on tydzień święty męki jego w Jeruzalem: od Rozdz. 12-go aż do końca ksiąg.

A z tego Rozdziału obaczyć się może, iż tego Ewangelisty (który po inszych trzech pisał) przedsięwzięcie było, opuścić sprawy one Pana Chrystusowe w Galilei po więzieniu Janowém tegoż roku, którego był Pan Chrystus umęczony: iż o nich inni trzéj Ewangelistowie dosyć szeroce pisali: a tylko wypisać sprawy jego w Judzkiéj ziemi, które oni byli opuścili. Co przeto uczynił, iż Judzka ziemia z miastem Jeruzalem i z kościołem, była czelniejsza część onéj krainy, kędy mieszkali najwyższy kapłani i przełożeni wszyscy ludu żydowskiego, i Doktorowie w pismie najuczeńszy, i najbieglejszy w zakonie. Przetoż to miejsce najsnadniejsze było, gdzieby Zbawiciel nasz (nalazłszy tam głowę i wodze innych: którzy mu się też najwięcéj sprzeciwiali, jako to prorocy byli opowiedzieli) jawniéj też i jaśniéj uczył aniźli w Galilei, i dowodził różnych czasów, i każdego roku kazania swojego, że on był Chrystusem onym zdawna obiecanym którego czekali: a ktemu iż był nie tylko człowiekiem, jako go oni sobie malowali, ale też przyrodzonym, jednoistnym, i spółwiecznym Synem Boga Ojca, który go już posłał. Ażeby to było przedsięwzięcie Ewangelisty tego, sam to pokazuje przy końcu Ewangelii temi słowy: To jest napisano, abyście wierzyli, iż Jezus jest Syn Boga żywego: a wierząc abyście mieli żywot w imię jego. Tegoż poświadcza Hieronim Ś. opisując żywot Jana Ś. w te słowa:

Jan, prawi, Apostoł, którego Pan Jezus najwięcéj miłował, syn Zebedeuszów, a brat Jakóba Apostoła, którego ściął Herod, na ostatku po wszystkich pisał Ewangelią, proszony od Biskupów Azyjskich, naprzeciw Cherintowi i innym heretykom: a najwięcéj przeciw bluźnierskiéj nauce Ebionitów na on czas nastawającéj, którzy mówili że Pan Chrystus nie był przed Maryą. Przetoż musiał wypisać Boskie narodzenie jego. Ten czternastego roku, gdy Domician wtóre po Neronie prześladowanie wzbudził, do Patmu wyspy wygnany, napisał Objawienie. Ale po zabiciu Domiciana, gdy Akta albo konstytucie jego, dla wielkiego okrucieństwa, od senatu Rzymskiego były kasowane: za Pertynaxa Cesarza wrócił się Jan Ś. do

Ephezu, i tam żyjąc aż do Trajana cesarza, wszystkie Azyjskie kościoły fundował i sprawował: i zstarzawszy się, sześćdziesiątego i ósmego roku po umęczeniu Pańskim umarł, i w témże mieście Ephezie był pogrzebion.

O zacności Jana Ewangelisty Ś. tenże Hieronim S. na drugiém miejscu tak pisze: Jan który był najmłodszy z Apostołów, w panieństwie został: i dla tegoż od Pana bardziéj był miłowan, i leżał na piersiach Pana Jezusowych. A czego Piotr który miał żonę, nie śmie zapytać, tego prosi aby on zapytał. I po zmartwychwstaniu, pospołu z Piotrem biegał do grobu, ale Jan uprzedził. A gdy byli w łodzi, i łowili ryby na Jeziorze Genezaretskiém, Pan Jezus stał na brzegu, i nie wiedzieli Apostołowie kogo widzieli: sam panicz poznał panicza, i rzekł Piotrowi: Panci jest. I niżéj tak pisze: Piotr Apostoł jest, i Jan też Apostoł: on małżonek, ten panicz. Ale Piotr Apostoł tylko: a Jan i Apostoł i Ewangelista, i prorok. Apostoł, iż pisał do kościołów, jako nauczyciel: Ewangelista, iż księgi Ewangelii złożył: czego oprócz Mateusza, żaden inny Apostoł nie uczynił. Prorok, iż napisał Objawienie, które ma w sobie niewyczerpane tajemnice przyszłych rzeczy. I pisze Tertulian, że w Rzymie wpuszczony w panew wrzącego oleju, czystszy, i czerstwiejszy z niego wyszedł, aniźli weń był wstąpił. Lecz i sama Ewangelia jego bardzo jest różna od innych. Mateusz jako o człowiecze pisać poczyna: Łukasz od kapłaństwa Zacharyaszowego: Marek od proroctwa Malachiasza i Izajasza proroka. Piérwszy ma twarz człowieka, dla rodzaju człowieczego: wtóry twarz cielęcą dla kapłaństwa: trzeci twarz lwią, dla głosu wołającego na puszczy. Ale Jan Ś. jako orzeł wzlata wysoko, i przychodzi aż do samego Ojca mówiąc: Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga: a Bogiem było ono Słowo. Nakoniec od Pana panicza, matka panna, uczniowi paniczowi była polecona. Póty słowa Hieronimowe.

Na tę Ewangelią pisali osobliwie, Augustyn przedniejszy Doktor Łaciński, i Cyryllus zacny Doktor Grecki.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

CAPUT I.

S. JEZUSA CHRYSTUSA EWANGELIA WEDŁUG S. JANA.

ROZDZIAŁ 1.

O wcieleniu Syna Bożego, świadectwie Jana Chrzciciela, powołaniu Andrzeja, Symona-Piotra, i t. d.

1. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.
2. Hoc erat in principio apud Deum.
3. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est.
4. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum,
5. et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.

1. Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga, a Bogiem było Słowo.
2. To było na początku u Boga.
3. Wszytko się przez nie stało: a bez niego nic się nie stało co się stało.
4. W nim był żywot, a żywot był światłością ludzi:
5. a światłość w ciemnościach świeci, a ciemności iéy nie ogarnęły.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Na początku.* Początkiem nazywa ów czas odwieczny, w którym rzeczy stworzone byt swój rozpoczęły,—i kiedy jeszcze do chwili stworzenia, żadnych stworzeń nie było.—*Było.* Przed wszystkiemi stworzeniami.— *Słowo* Po grecku ὁ Λογος to jest *to Słowo* jedyne i szczególne. Tak zowie się Syn, ponieważ pochodzi od Ojca, jak słowo pochodzi z myśli.—*A Słowo było u Boga.* To słowo nie było samotne, lecz odnosiło się do Boga samego, którego było słowem; bez mówiącego bowiem, nie masz słowa. Nie było jednak od Boga oddzielone: ponieważ słowo nie oddziela się od pojęcia, którego jest wyrazem. Nie było oddzielone jako rzecz przyległa lub zrosła, lecz jako coś mającego byt z Boga, którego było słowem.—*U Boga.* Po grecku tego Boga, który jest Ojcem.—*A Bogiem było Słowo.* A to słowo było Bogiem, jednéj z Ojcem natury. Patrz Wujka.

2. *To było na początku.* To słowo, które było Bogiem, było u Ojca i ludzkiéj natury jeszcze nie było przyjęło.

3. *Wszystko się przez nie stało.* To słowo nie tylko było u Ojca gdy wszystko stwarzał, lecz też właśnie przez to słowo Ojciec wszystko stworzył. W syryjskiém tłumaczeniu mamy: *przez rękę jego.* — *A bez niego nic się nie stało co się stało.* Nie masz nic, czegoby to słowo nie stworzyło, albo coby się stało bez niego. Patrz Wujka.

4. *W nim był żywot.* Nie tylko wszystko Bóg przez słowo uczynił, lecz jeszcze przez toż słowo zdziałał w ludziach życie duchowne, niebieskie i wieczne.— *A żywot.* W greckim tekscie dodany przedimek oznacza, iż żywot bierze się tu za samo słowo. Myśl więc jest: Słowo, które było żywotem i przyczyną żywota.—*Był światłością ludzi.* Oświecającą ludzi przez wiarę.

5. *A światłość.* Owa światłość, która jest i życiem i słowem.— *W ciemnościach świeci.* Ciemnościami nazywa ludzi nieznających Boga i drogi zbawienia; jak czytamy u S. Mat. 4, 16. z Izai. 9. 2: *Lud, który siedział w ciemności, ujrzał światłość wielką; i siedzą-*

6. Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. (*Matth. 3, 1.*)
7. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum.
8. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.
9. Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. (*Infr. 3, 19.*)
10. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.
11. In propria venit, et sui eum non receperunt;
12. quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine ejus:
13. qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.
14. Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis. (*Matth. 1, 16.*)
15. Joannes testimonium perhibet de ipso, et

6. Był człowiek posłany od Boga, któremu było imię Jan.
7. Ten przyszedł na świadectwo: aby dał świadectwo o światłości, aby przezeń wszyscy wierzyli.
8. Nie był on światłością: ale iżby świadectwo dał o światłości.
9. Była światłość prawdziwa która oświeca wszelkiego człowieka na ten świat przychodzącego.
10. Na świecie był, a świat iest uczynion przezeń, a świat go nie poznał.
11. Przyszedł do własności, a swoiż go nie przyięli;
12. a ilekolwiek ich przyięli go, dał im moc aby się stali synami Bożymi, tym którzy wierzą w imię iego:
13. którzy nie ze krwie, ani z woléy ciała, ani z woléy męża, ale z Boga się narodzili.
14. A Słowo ciałem się stało, y mieszkało między nami (y widzieliśmy chwałę iego, chwałę iako iednorodzonego od Oyca) pełne łaski i prawdy.

15. Jan świadectwo daie o nim, y woła mówiąc:

---

cym w krainie śmierci, weszła światłość. — A ciemności jéj nie ogarnęły. Ludzie go nie przyjęli, odrzucili; nie chcieli spójrzeć, wzgardzili.

6. *Jan.* Chrzciciel.

7. *Na świadectwo.* Dla dania świadectwa jako świadek i poseł. — *O światłości.* W greckim o *owéj światłości,* to jest o Chrystusie, który jest prawdziwą światłością, oświecającą wszystkich ludzi. — *Aby wierzyli.* Aby tę światłość przyjęli. — *Przezeń.* Przez Jana i jego opowiadanie.

8. *Nie był on światłością.* Chociaż znakomitym mężem, nie był wszakże tą doskonałą światłością, o któréj tu mowa. — *Ale iżby świadectwo dał o światłości.* Lecz na to był posłany, ażeby był świadkiem i opowiadaczem światłości.

9. *Była światłość prawdziwa.* Owa światłość, któréj S. Jan miał dać świadectwo, była światłością prawdziwą, to jest najpierwszą i najwyższą światłością, która sama jedna zasługuje prawdziwie i właściwie na imie światłości. — *Która oświeca wszelkiego człowieka.* Która to światłość, z natury swojéj, oświeca wszystkich ludzi, chociaż niektórzy z własnéj winy tego światła nie przyjmują. — *Na ten świat przychodzącego.* Przez narodzenie.

10. *Na świecie był.* Ta światłość, to słowo. — *A świat jest uczynion przezeń.* Wszystko bowiem stało się przez niego, jak powiedziano w wierszu 3. — *Świat.* Ludzie, najznamienitsza część świata. — *Go.* Słowo. — *Nie poznał.* Chociaż go widział i winien mu swój byt.

11. *Do własności.* Na świat który sam stworzył i do Judei, krainy narodu swojego. — *Przyszedł.* Przez wcielenie. — *Swoi go nie przyjęli.* Nie uwierzyli w niego, ani chcieli go uznać za Pana, Stwórcę świata i odkupiciela. Na to właśnie Chrystus, niżéj w roz. 5, 43. narzeka: *Jam przyszedł,* powiada, *w imię Ojca mojego a nie przymujecie mnie.*

12. *A ilekolwiek ich.* Czy to możni, czy biedni, czy to żydzi lub poganie i barbarzyńcy. — *Przyjęli go.* Wierząc w niego i przyjmując jego naukę. — *Dał im.* Tym którzy w niego wierzą i przez chrzest wiarę swoję wyznają, a przez to wyznanie wiary rodzą się z Boga, dał moc, to jest władzę, iżby się mogli stać synami Bożymi przez przysposobienie, i uczęstnikami chwały niebieskiéj. — *Tym, którzy wierzą w imię jego.* Wierzyć w imię jego, jest to wierzyć, że on jest Chrystusem w zakonie obiecanym, i wierzyć, że on jest Synem Bożym, który przyszedł dla odkupienia naszego. P. W.

13. *Którzy nie ze krwi.* Nie z człowieka, sposobem przyrodzonym. — *Ani z woli ciała.* Ani z pożądliwości cielesnéj. — *Ani z woli męża.* Wolą męża zdaje się być owo pragnienie potomstwa w celu utrzymania rodu swojego, co się postrzega szczególnie w mężczyznach, którzy są głowami rodzin, a których ród, nazwisko i pamięć, więcéj niż kobiet, zachowuje się w synach. — *Ale z Boga się narodzili.* Mają inny jakiś sposób rodzenia się, różny od przyrodzonego, przez który rodzą się z Boga. Narodzić się zaś z Boga, jest to przez działanie Boże odnowić się umysłem, albo duchem umysłu, jak mówi Apostoł do Efezów 4, 23, i dostąpić usprawiedliwienia, to jest stać się podobnym Bogu w sprawiedliwości i w świętości prawdy.

14. *A Słowo ciałem się stało.* Ponieważ powiedział był, że Słowo przyszło do własności i nie było przyjęte, pokazuje teraz, jakim sposobem przyszło, to jest przez przyjęcie ludzkiéj natury, tak iż Słowo prawdziwie stało się i było człowiekiem. — *Ciałem stało się.* Ciało w Pismie ś. często oznacza całego człowieka, jak gdy się mówi u Izaiasza 40, 5: *Ujrzy wszelkie ciało społem, że usta Pańskie mówiły.* — *Mieszkało między nami.* Wśród ludzi mieszkało i przebywało. O czém mówi Baruch 3, 38: *Potém na ziemi był widziany i z ludźmi obcował.* — *Chwałę jego.* Majestat i potęgę jego bóstwa, które nam przez ciało jakby przez jakąś zasłonę zajaśniało, i widzieliśmy je w rozmaitych cudach, wyższych nad siłę natury, które działał za życia, przy śmierci i po zmartwychwstaniu. — *Jako jednorodzonego.* Chwałę taką, jaka jest właściwą jednorodzonemu Synowi Bożemu, który wyszedł od Ojca. — *Pełne.* W greckim tekście jest *pełny* w przypadku piérwszym. lecz tłumacz Wulgaty czytał w przypadku czwartym, ażeby *pełne* odnosiło się do *Słowo;* takim sposobem całe zdanie *i widzieliśmy chwałę jego, chwałę jako jednorodzonego od Ojca,* stało się zdaniem wtrąconém. — *Pełne łaski.* Chrystus zowie się pełnym łaski, nie jako człowiek prywatny, lecz jako głowa, ażeby nie dla siebie tylko był pełnym wszelkich łask i darów, lecz też dla wszystkich członków swoich. — *I prawdy.* Zowie się pełnym prawdy, ponieważ się w nim wypełnia wszystko, cokolwiek stary Testament, już wyraźnie, już w figurach zapowiadał. Wszystkie dobra, które stary zakon oznaczał, iż nam kiedyś mają być dane, przez niego udzielone zostały. Patrz Wujka.

15. *Świadectwo daje.* Zamiast dał świadectwo, to

clamat dicens: Hic erat, quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.

16. Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia. *(1. Tim. 6, 17.)*

17. Quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.

18. Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. *(1. Tim. 6. 16. I. Joan. 4, 12.)*

19. Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judaei ab Jerosolymis Sacerdotes et Levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es?

20. Et confessus est, et non negavit, et confessus est: Quia non sum ego Christus.

21. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non.

Ten był o którymem powiadał który po mnie przyśdź ma, stał się przedemną: bo był pierwszy niż ia.

16. A z pełności iego mychmy wszyscy wzięli, y łaskę za łaskę.

17. Abowiem zakon przez Moyżesza iest dan: łaska y prawda przez Jezusa Chrisłusa się stała.

18. Boga żaden nigdy nie widział: iednorodzony Syn który iest na łonie Oycowskim, on opowiedział.

19. A toć iest świadectwo Janowe, gdy posłali Żydowie z Jeruzalem kapłany y Lewity do niego, aby go spytali: Ktoś ty iest?

20. Y wyznał a nie zaprzał: a wyznał: żem ia nie iest Christus.

21. Y spytali go: Cóż tedy? Jesteś ty Eliasz? Y rzekł: Nie iestem. Jesteś ty Prorok? Y odpowiedział: Nie.

właśnie czyniąc na co był posłany, jako wyżéj w wier. 6 i 7.—*O nim.* O Słowie, które stało się człowiekiem.—*Ten był.* Zamiast ten jest. — *O którymem powiadał.* Już nieraz o Chrystusie mówił ś. Jan.—*Który po mnie przyjść ma.* Który wkrótce, wnet po mnie nastąpi w urzędzie nauczania; ten, przed którym byłem posłany.—*Stał się przedemną.* Wyższym jest ode mnie. *Co powiada, przedemną,* utrzymuje Beda, *odnosi się nie do porządku czasu, lecz do przedziału godności.* To samo znaczą w greckim słowa następne: *bo był pierwszy niż ja.* To jest wyższy odemnie.

16. *Z pełności jego.* Który pełen jest łaski i prawdy.—*Myśmy wszyscy wzięli.* My wszyscy, którzy widzieliśmy chwałę jego, którzy uwierzyliśmy w niego i przystaliśmy doń.—*I łaskę za łaskę.* Miejsce ciemne, które każdy inaczéj tłumaczy. S. Augustyn *(w traktacie 4. na Ewang. ś. Jana)* powiada, że pierwszą łaską jest odpuszczenie grzechów, albo wiara, która działa przez miłość; drugą zaś łaską, która się po pierwszéj odbiera, jest dostąpienie chwały niebieskiéj. Inni, a między nimi Watablus i Montanus tak tłumaczą: łaskę, która się nam udziela i przez którą stajemy się uczęstnikami boskiéj natury, odbieramy w skutek łaski danéj Chrystusowi. Jak on jest Bogu najmilszy, tak i wszyscy, którzy z nim są zjednoczeni, równie są mili Panu Bogu. Pospolity wykład jest ten: otrzymaliśmy łaskę Nowego Testamentu i nowego zakonu, za łaskę, to jest za dobrodziejstwa starego prawa. Maldonat tak rozumie: *Wzięliśmy łaskę za łaskę,* to jest, wszyscy z pełności jego wzięliśmy, lecz nie wszyscy tę samę łaskę, ale każdy inną. Zamiast łaski, którą odbiera jeden, inny odbiera drugą. Rozmaite bowiem są łaski, chociaż jeden Duch S. *Jednemu przez Ducha bywa dana mowa mądrości, a drugiemu mowa umiejętności według tegoż Ducha; inszemu wiara w tymże Duchu, drugiemu łaska uzdrawiania w tymże Duchu, i t. d.* I. Kor. 12, 8.

17. *Albowiem zakon przez Mojżesza jest dan.* Jak gdyby rzekł: Powiedziałem, żeśmy wszyscy wzięli z pełności Chrystusa, i wzięliśmy łaskę za łaskę, ponieważ Mojżesz dał prawo, które było tylko prawem; powinnością bowiem prawa jest nakazywać uczynki dobre i zakazywać im przeciwnych. Lecz Chrystus uczynił łaskę, to jest ustanowił nowe prawo i nowe sakramenta, w których zawiera się i przez które udziela się łaska, i uczynił prawdę, to jest wypełnił, co pierwsze figury prawa oznaczały. Maldonat stosownie do swojego wykładu sądzi, iż autor ś. zapobiega tajemnemu zarzutowi. Mógł bowiem ktoś zarzucić przeciw temu, co powiedział Ewangelista: *Z pełności jego wzięliśmy my wszyscy, i t. d.* Cóż więc? czyż przedtém łaski nie było? Odpowiada, jeszcze nie była przyniesiona, jeszcze źródło jéj nie było otwarte; albowiem zakon był dany, a łaska jeszcze daną nie była.

18. *Boga żaden nigdy nie widział.* Jak gdyby rzekł Ewangelista: Tego, com dotąd o Słowie powiedział, nauczyłem się nie od kogo innego, jedno od tegoż Słowa. Któż bowiem tak jasno i dokładnie mógł opowiedzieć, gdy prócz niego, nikt Boga nie widział? Zdaje się, iż ma na myśli świadectwo Jana, nad które jednak podług tych słów, przenosi świadectwo Chrystusa. Jak gdyby rzekł: Wielkiém jest świadectwo Jana, które przywiodłem i mam jeszcze przywieść; lecz daleko większém jest świadectwo samego jednorodzonego Syna Bożego, który zawsze jest na łonie Ojca i nam wszystko opowiedział. To o związku słów. — *Nie widział.* Nikt, nie tylko okiem cielesném, bo Bóg jest duchem, jak się mówi niżéj w roz. 4, 24., lecz ani okiem duszy, co ludziom czystego serca za nagrodę w życiu przyszłém jest obiecane, ś. Mat. 5, 8. — *Który jest na łonie Ojcowskiem.* Powiada, iż jednorodzony Syn jest na łonie ojcowskiém, ponieważ tak ściśle jest z nim połączony, iż najskrytsze myśli Boże są mu wiadome. Co bowiem ukrywamy, kładniemy w zanadrze, na łono. To zjednoczenie nie jest co innego, jak wspólność tejże natury i istoty.—*Opowiedział.* Wyłożył, wyświecił; po grecku użyte tu słowo, które oznacza rzecz ukrytą z ciemności wynieść na światło. Patrz Wujka.

19. *A toć jest świadectwo.* Takie więc jest i t. d. Wykazawszy ubocznie Ewangelista świadectwo Jana o Słowie i Chrystusie Bożym, wiersz 7 i 15, teraz je obszernie wykłada.—*Posłali.* Wybranych ze swego zgromadzenia.—*Żydowie.* Najwyższa rada żydowska, która nazywała się synedrium.—*Kapłany i Lewity.* Wiadoma między nimi różnica: albowiem lewitami byli wszyscy którzy pochodzili od Lewi, a kapłanami ci tylko, którzy pochodzili z pokolenia Aarona.— *Ktoś ty jest?* Z urzędu i powołania: albowiem zkądinąd wiedzieli o jego nazwisku i pochodzeniu.

20. *I wyznał.* Jawnie i odważnie.—*Jam nie jest Chrystus.* Zdaje się, iż o to naprzód pytali posłowie żydowscy, nie szczerze może, lecz aby go doświadczyć i poznać, czy nie będzie siebie wydawał za Chrystusa.

21. *Jesteś ty Eliasz?* Pytają czy nie jest Eliaszem, ponieważ z Malachiasza 4, 5. wiedzieli, iż przed Chrystusem przyjdzie Eliasz. Widząc tedy w ś. Janie podobieństwo niejakie do Eliasza, pod względem wstrzemięźliwości w pokarmach, grubego z sierści odzienia i gorliwości o cnotę, wątpić poczęli, czy w Malachiaszu rozumieć potrzeba samego Eliasza Thesbitę, czy też kogo innego, któryby do niego z obyczajów i odzieży był podobny.—*Nie jestem.* Lecz Chrystus u Mat. ś. 11, 4. i 17, 12. nazwał go Eliaszem. Łatwo odpowiedzieć ze ś. Łuk. 1, 17: *On,* rzekł Anioł, *uprzedzi przed*

22. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de teipso?

23. Ait: Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias propheta. *(Isai. 40, 3. Matth. 3, 3. Luc. 3, 4.)*

24. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisaeis.

25. Et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?

26. Respondit eis Joannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. *(Matth. 3, 11.)*

27. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est, cujus ego non sum dignus, ut solvam ejus corrigiam calceamenti.

28. Haec in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

29. Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce, Agnus Dei, ecce, qui tollit peccatum mundi.

22. Rzekli mu tedy: Ktoś iest, żebychmy dali odpowiedź tym którzy nas posłali? co powiadasz sam o sobie?

23. Rzékł: Jam głos wołaiącego na puszczy: Prostuycie drogę Pańską, iako powiedział Izaiasz Prorok.

24. A którzy byli posłani, byli z Pharizeuszów.

25. Y pytali go, a mówili mu: Czemuż tedy chrzcisz, ieśliżeś ty nie iest Christus, ani Eliasz, ani Prorok?

26. Odpowiedział im Jan, mówiąc: Jać chrzczę wodą: ale w pośrzodku was stanął którego wy nie znacie.

27. Ten iest który za mną przyydzie, który przedemną stał się: któregom ia nie godzien żebym rozwiązał rzemyk u trzewika iego.

28. To się .działo w Bethaniiéy za Jordanem kędy Jan chrzcił.

29. Nazaiutrz uyźrzał Jan Jezusa idącego do siebie, y rzékł: Oto Baranek Boży, oto który gładzi grzéch świata.

---

nim, w duchu i mocy Eliaszowéj. Nie był więc Eliaszem właściwie, lecz z mocy, ducha i urzędu.—*Jesteś ty prorok?* W greckim *owym prorokiem.* Pytają bowiem o pewnym jakimś proroku, tym mianowicie, którego Mojżesz był obiecał. Deut. 18, 15. *Proroka z narodu twego i z braci twojéj, jako mnie, wzbudzi tobie Pan Bóg twój, tego słuchać będziesz;* i w wier. 18. *Proroka im wzbudzę z pośród braci ich, podobnego tobie, i t. d.* Chociaż tym prorokiem, według wykładu ś. Stefana, nie jest kto inny jedno Chrystus; Dzieje Ap. 7, 37. Żydzi jednak w tém błądzili, iż proroka, o którym mówi Mojżesz, mieli za towarzysza Messyasza owego. Pytają więc Jana, czy jest owym prorokiem, towarzyszem Messyasza.

23. *Jam głos wołającego.* Patrz u ś. Mat. 3, 3.

24. *Byli z Faryzeuszów.* Byli to kapłani i lewici sekty faryzeuszow. Dla czego Ewangelista o tém wspomina, okaże się z tego co wkrótce powiemy.

25. *Czemuż tedy chrzcisz?* Maldonatus idąc za zdaniem Ammoniusza *(in Graecorum catena)*, sądzi za rzecz prawdopodobną, iż faryzeusze najgorliwsi w przechowywaniu podań, między innemi następne mieli podanie, iż nikt chrzcić nie może jedno Chrystus, albo kto jest prorokiem. Wiedzieli zaś faryzeusze, iż za czasów Chrystusa będzie chrzest wody na odpuszczenie grzechów, z proroctwa Ezechiela 39, 25, gdzie prorok powiada: *Wyleję na was wodę czystą i będziecie oczyszczeni od wszelkich zmaz waszych.*

26. *Jać chrzczę wodą.* Chrzest mój jest tylko z wody i ciała tylko obmywa, abym przezeń usposobił was do lepszego chrztu, który duszę obmyje, a następnie nic takiego nie czynię, coby nie było właściwém temu, który nie jest ani Chrystusem, ani Eliaszem, ani prorokiem.—*W pośrodku was.* Znajduje się ktoś wśród was, którego wysokiéj godności jeszcze dotąd nie poznaliście wcale; jego to jestem poprzednikiem; on was ochrzci Duchem S. i duszę waszę, jeśli chrzest jego przyjmiecie, poświęci.

27. *Który za mną przyjdzie.* Pierwéj bowiem Jan niż Chrystus zaczął opowiadać.—*Który przedemną stał się.* Wyższym jest ode mnie, patrz wiersz 15.—*Któregom ja.* Który zdaniem pospolitém coś wielkiego mam oznaczać. — *Nie godzien, żebym rozwiązal rzemyk u trzewika jego.* Tak dalece nie mogę z nim być porównany, iż nie godzien jestem oddać mu najniższą ze wszystkich posługę, jaką jest rozwiązać rzemyk u trzewika, Mat. 3, 11: *Którego nie jestem godzien trzewików nosić.*

28. *W Bethanii.* Nie jest to owa Betania Maryi i Marty siostry Łazarza, która oddaloną była od Jerozolimy na 15 staj, jak to widać z roz. 11, w. 18, lecz inna nad Jordanem. Wielu mniema, iż przy téj Betanii była przeprawa przez Jordan; dla tego to miejsce zowie się jeszcze *Bethabara,* jak to widać w niektórych rękopismach, to jest *dóm przejścia* czyli *miejsce przeprawy.* Wielu poważnych autorów mniema, iż się wkradła pomyłka, i zamiast *Betania* czytać każą *Bethabara.*—*Za Jordanem.* Na drugim brzegu Jordanu, w pokoleniu Ruben, w krainie Perei, gdzie Adrichomius, który starannie ziemię świętą opisał, ją umieszcza.—*Kędy Jan chrzcił.* To miejsce sobie obrał był ś. Jan, ponieważ i blizko ztąd było do pustyni gdzie przebywał, i dla przeprawy przez rzekę liczniéj tam przebywali Żydzi.

29. *Nazajutrz.* Po tym dniu, w którym poselstwu książąt żydowskich ś. Jan dał odpowiedź.—*Idącego do siebie.* Najpodobniéj przychodził z owéj góry, na któréj opuszczony od djabła, był uczczony posługą anielską. Mat. 4, 8—11. S. Jan Ewangelista to opowiada, jak zauważył S. Chryzostom, co zaszło po zstąpieniu Pana Jezusa z góry, i co ś. Mateusz opuścił. Szedł do Jana Chrzciciela jak inni, dla słuchania jego kazań: razem jednak chciał Janowi podać zręczność, aby go ludowi ukazał.—*Baranek.* W grec. z przedimkiem, *ten baranek*, prawdziwy ów baranek, który za ludzi ma być ofiarowany, i krwią swoją grzechy ich zgładzi.—*Boży.* Którego Bóg za nas na śmierć przeznaczył, i który Bogu samemu w ofierze krzyża, ma być poświęcony.—*Który gładzi grzech świata.* Mówi *grzech świata,* aby pokazał różnicę między tym barankiem a barankiem ofiarowanym w skutek przepisów prawa Mojżeszowego: albowiem ten ostatni żadnego grzechu nie zgładził; Chrystus zaś zgładził grzechy całego świata. Prócz tego, baranek legalny był ofiarowany tylko za naród żydowski, Chrystus zaś ofiarował się za cały świat.—*Grzech świata.* Wszelki grzech. Glossa jednak i ś. Tomasz utrzymują, iż rozumieć tu potrzeba grzech pierworodny, dla zgładzenia którego Chrystus głównie przyszedł, ponieważ był grzechem całéj natury: dobro zaś powszechne jest wyższe od prywatnego. Lecz gdybyśmy i tak sądzili, że przez grzech rozumieć należy grzech pierworodny, mówi tu ś. Jan o grzechu pierworodnym, o ile on jest źródłem i początkiem wszystkich grzechów, o ile on je wszystkie w sobie zawiera.

30. Hic est, de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat.

31. Et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

32. Et testimonium perhibuit Joannes, dicens, quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de coelo, et mansit super eum. *(Matth. 3, 16. Marc. 1, 10. Luc. 3, 22).*

33. Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto.

34. Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.

35. Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo.

36. Et respiciens Jesum ambulantem dicit: Ecce, Agnus Dei.

37. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt Jesum.

38. Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quaeritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum Magister), ubi habitas?

39. Dicit eis: Venite, et videte. Venerunt, et viderunt, ubi maneret, et apud eum manserunt die illo; hora autem erat quasi decima.

40. Erat autem Andreas frater Simonis Petri

30. Tenci iest o którymem powiadał: Idzie za mną mąż, który stał się przedemną: iż pierwey był niż ia.

31. A iam go nie znał: Ale iżby był obiawion w Izraelu, dla tegom ia przyszedł chrzcząc wodą.

32. Y dał świadectwo Jan, mówiąc: Iżem widział Ducha zstępuiącego iako gołębicę z nieba, y został na nim.

33. A iam go nie znał: ale który mię posłał chrzcić wodą, ten mi powiedział: Na którego uyźrzysz Ducha zstępuiącego y na nim zostawaiącego, ten iest który chrzci Duchem świętym.

34. A iam widział: y dałem świadectwo że ten iest Syn Boży.

35. A nazaiutrz zasię stał Jan, y dwa z uczniów iego.

36. A poyźrzawszy na Jezusa idącego, rzekł: Oto Baranek Boży.

37. Y usłyszeli go dwa uczniowie mówiącego, y szli za Jezusem.

38. A obróciwszy się Jezus, y uyźrzawszy ie za sobą idące, rzekł im: Czego szukacie? Którzy mu rzekli: Rabbi (co zowią, wyłożywszy, Nauczycielu) gdzie mieszkasz?

39. Rzékł im: Pódźcie a oglądaycie. Przyszli y widzieli gdzie mieszka, y zostali przy nim onego dnia: a była iakoby dziesiąta godzina.

40. A był Andrzey brat Symona Piotra ieden

30. *O którymem powiadał.* Patrz wiersz 15 i 27.

31. *A jam go nie znał.* Ś. Jan pierwéj nim został posłany do udzielania chrztu, wiedział, że Chrystus jest na świecie i jest Synem Bożym; wiedział o sobie, że będzie jego poprzednikiem, lecz okiem cielesném jeszcze go był nie widział i stanowczo nie wiedział kto jest Chrystusem. Gdy zaś był posłany chrzcić, rzekł mu Duch Ś.: *Na którego ujrzysz Ducha zstępującego i na nim zostawającego, ten jest, który chrzci Duchem świętym,* niżéj wiersz 33; to jest, poznasz go po tym znaku.—Lecz gdy Chrystus przyszedł do chrztu, Duch S. objawił Janowi, iż on jest Chrystusem, i wówczas Jan rzekł: *Ja od ciebie mam być ochrzczon, i t. d.* Wypadało bowiem, ażeby pierwéj nim ochrzci, znał go stanowczo.—*Ale iżby był objawion.* Ażeby sam Chrystus i jego obecne przyjście było przeze mnie ludowi oznajmione; ażeby mnie wyłącznie był ukazany, a potém przeze mnie innym oznajmiony i palcem ukazany.—*W Izraelu.* Izraelitom, Żydom.—*Przyszedłem.* Z rozkazu Boskiego.—*Chrzcząc wodą.* Abym chrzcił wodą.

32. *I dał świadectwo.* Wówczas gdy mowę swoję miał do ludu.—*Ducha zstępującego jako gołębicę.* Patrz S. Mat. 3, 16. Patrz Wujka.

33. *A jam go nie znał.* Pierwéj nim stanął do chrztu. Patrz wiersz 31. Jeszcze raz to powtarza, ażeby pokazał, że w dawaniu świadectwa nie powoduje się ani przyjaźnią, ani pokrewieństwem. — *Który chrzci Duchem świętym.* Którego jesteś poprzednikiem, i który uzupełni to, czego chrztowi twemu nie dostaje; prawdziwie bowiem chrzest jego przyjmującym da Ducha świętego.

34. *A jam widział.* Ducha zstępującego i zostawającego nad tym, który przeze mnie był ochrzczony.—*I dałem świadectwo.* I trzymając się tego znaku, który mi Bóg wskazał, dałem świadectwo i daję, że on jest Synem Bożym i Messyaszem, któregośmy dotąd czekali.

35. *Stał Jan.* W zwykłém miejscu, gdzie pospolicie chrzcił.

36. *Idącego.* Do domu albo do gospody, co się daje widzieć z wierszy następnych. — *Oto Baranek Boży.* Jak gdyby rzekł: on was poświęci, a nie ja; idźcie za nim. Patrz w. 29.

37. *Usłyszeli go.* Usłuchali go, ponieważ poszli za Chrystusem.

38. *A obróciwszy się Jezus.* Jak gdyby poczuł, że ktoś za nim idzie.—*Nauczycielu.* Zowią Nauczycielem, aby tym zaszczytnym tytułem sobie go zjednali i razem oświadczyli, iż chcą być jego uczniami. — *Gdzie mieszkasz?* Chcieli bowiem, jak powiada S. Jan Chryzostom, swobodnie i bez przeszkody wysłuchać jego nauki. Nie należy jednak ztąd wnosić, iż Zbawiciel będąc w Judei, miał dóm własny, lecz pytają tylko, gdzie ma zwyczajny przytułek.

39. *Pójdźcie a oglądajcie.* Gdzie przebywam.—*Onego dnia.* I nocy także aż do dnia następnego. Gdy bowiem spragnieni źródło znaleźli, niepodobną jest rzeczą żeby z niego nie czerpali, a przed nocą nie mieli dość czasu do rozmowy, ponieważ do zmroku dwie tylko zostawały godziny, a przytém nie mało czasu zajęła i sama droga do gospody Chrystusowéj, dość odległéj od miejsca, w którém chrzcił S. Jan. Tak sądzą Chryzostom, Cyryl, Teofilakt i Eutymiusz, oprócz nówszych, którzy za nimi poszli. — *Była jakoby dziesiąta godzina.* Od wschodu słońca; zwykli bowiem żydzi w każdym czasie od wschodu do zachodu słońca liczyć godzin 12, które w zimie były krótsze, a latem dłuższe. Przydana okoliczność czasu, nie tylko jedna powagę opowiadaniu, lecz też pokazuje łaskawość Chrystusa Pana, który nie kazał tym uczniom przyjść do siebie dnia jutrzejszego, lecz wnet ich przyjął, choć było już dość poźno. Godni byli tych względów i uczniowie, którzy o spóźnionéj dnia porze, nie troszcząc się gdzie noc przepędzą, śpieszą słuchać Chrystusa.

40. *Słyszeli byli od Jana.* Owe słowa, które Jan był wyrzekł o Chrystusie.

unus ex duobus, qui audierant a Joanne, et secuti fuerant eum.

41. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dicit ei: Invenimus Messiam (quod est interpretatum Christus).

42. Et adduxit eum ad Jesum. Intuitus autem eum Jesus, dixit: Tu es Simon, filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

43. In crastinum voluit exire in Galilaeam, et invenit Philippum. Et dicit ei Jesus: Sequere me.

44. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andreae et Petri.

45. Invenit Philippus Nathanael, et dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, et Prophetae, invenimus Jesum, filium Joseph a Nazareth. *(Gen. 49, 10. Deut. 18, 15. Isai. 40, 10. Jer. 23, 5. Ezech. 34, 23. Dan. 9, 24).*

46. Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, et vide.

47. Vidit Jesus Nathanael venientem ad se, et dicit de eo: Ecce, vere Israelita, in quo dolus non est.

48. Dicit ei Nathanael: Unde me nosti? Respondit Jesus, et dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te.

49. Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel.

50. Respondit Jesus, et dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu, credis: majus his videbis.

ze dwu którzy słyszeli byli od Jana, a szli byli za nim.

41. Ten pierwéy nalazł Symona brata swego, y rzékł mu: Naleźliśmy Messyasza (co iest wyłożywszy, Christus).

42. Y przywiódł go do Jezusa. A weyźrzawszy nań Jezus, rzékł: Tyś iest Symon syn Jona: ty będziesz zwan Cephas (co się wykłada, Opoka).

43. Nazaiutrz chciał wyniśdź do Galileiéy, y nalazł Philippa. Y rzékł mu Jezus: Pódź za mną.

44. A Philip był z Bethsaidy, z miasta Andrzeiowego y Piotrowego.

45. Nalazł Philip Nathanaela, y rzékł mu: O którym napisał Moyżesz w zakonie y Prorocy, naleźliśmy, Jezusa syna Jozephowego, z Nazaret.

46. Y rzékł mu Nathanael: możesz co dobrego bydź z Nazaret? Rzékł mu Philip: Pódź a oglądaj.

47. Uyźrzał Jezus Nathanaela idącego ku sobie, y rzékł o nim: Oto prawdziwie Izraelczyk, w którym niémasz zdrady.

48. Rzékł mu Nathanael: Zkądże mię znasz? Odpowiedział Jezus, y rzékł mu: Piérwéy niż cię Philip wezwał, gdyś był pod figą, widziałem cię.

49. Odpowiedział mu Nathanael, y rzékł: Rabbi, tyś iest Syn Boży, tyś iest król Izraelski.

50. Odpowiedział Jezus, y rzékł mu: Iżemci powiedział: Widziałem cię pod figą, wierzysz: więtszą nad te uyźrzysz.

---

41. *Ten nalazł.* Andrzéj powracając od Chrystusa.—*Pierwéj.* Przed wszystkimi, pierwéj nim wszyscy inni przyjaciele i znajomi.—*Symona.* Brata swojego młodszego.—*Znaleźliśmy Messyasza.* W grec. z przedimkiem, to jest tego Messyasza, którego to szukaliśmy, któregośmy pragnęli, którego przyjścia wyglądaliśmy. Dowiedział się o tém od Chrystusa, który mu powiedział że jest Messyaszem, chociaż Ewangelista mianéj rozmowy nie przytoczył.

42. *Syn Jona.* Jona, Joanna i Joannes są jednem imieniem; lecz Jona jest skróceniem wyrazu Joanna. Zwykli bowiem żydzi, co się we wszystkich prawie językach napotyka, skracać niektóre własne imiona: tak, zamiast *Jechonias,* Jerem. 22, 24. w hebrajskim jest *Chonias,* i zamiast *Jerobaal,* mówi się *Arbel,* Ozyasz 10, 14. — *Ty będziesz zwan Cephas.* Cephas jest to wyraz chaldejski i znaczy opoka. Zobacz cośmy obszerniéj powiedzieli o imieniu Piotra. Mat. 16, 18. P. W.

43. *Nazajutrz.* Po tym dniu, w którym Piotr był przyprowadzony do Chrystusa.—*Wyniść do Galilei.* Wyjść z Judei i udać się do Galilei.—*Znalazł Filipa.* Który przypadkiem może spotkał Chrystusa: lecz wszystko się to działo z rozrządzenia Boskiego. — *Pójdź za mną.* Jak uczeń za nauczycielem.

44. *Z Betsaidy.* Miasta Galilei; patrz Mat. 11, 21.

45. *Natanaela.* Przyjaciela swojego, o którym wiedział, że z wielkiém utęsknieniem oczekuje Messyasza. Niektórzy mają go za jedno z Bartłomiejem Apostołem.—*W zakonie.* W pięcioksięgu Mojżesza. — *Syna Józefowego.* Wiodącego ród swój z familii Dawida.

46. *Z Nazaret.* Małego owego i lichego miasteczka. Mówi tak i dla tego jeszcze, ponieważ z Micheasza 5, 2. wiedział, że Chrystus narodzi się w Betlejem. Dla tego nawet niektórzy mówili, Jan 7, 41: *Azaż Chrystus przyjdzie z Galilei? Izaż pismo nie powiada: iż Chrystus przyjdzie z nasienia Dawidowego, a z Betlejem miasteczka, gdzie był Dawid.—Możeż co dobrego być?* Wyniść, i to takie dobro, jakiém jest Messyasz.—*Pójdz a oglądaj.* Pójdź i sam przekonaj się co to za człowiek.

47. *Oto prawdziwie Izraelczyk.* Syn Jakóba i cnót jego naśladówca. Albo też przez to dał poznać Pan Jezus, że Natanael jest jednym z prawdziwych synów Jakóbowych, to jest z przeznaczonych do nieba a obiecanych Abrahamowi i Jakóbowi. Tak mówi S. Paweł do Rzymian 9, 6: *Nie wszyscy którzy są z Izraela, są Izraelczykami.—W którym nie masz zdrady.* Fałszu, kłamstwa, podejścia, obłudy.

48. *Zkądże mię znasz?* Gdy żadnych z tobą nie miałem stosunków, anim kiedy z tobą rozmawiał?—*Gdyś był pod figą widziałem cię.* Ponieważ Natanael zapytał go jako człowieka: *zkądże mię znasz,* Chrystus odpowiada, że jako Bóg, zna wszystkich obyczaje i tajemnice, i to przenika czego nikt nie widzi. Myśl jest taka: gdyś był sam jeden pod figą, gdzie nikt ciebie nie widział, jam cię widział i to pierwéj nim przyszedł do ciebie Filip, któryby mógł mi oznajmić. Jest rzeczą prawdopodobną, że Natanael pod figą modlił się i pragnął przyjścia Messyasza; jak gdyby rzekł: widziałem coś robił i coś myślił pod figą.

49. *Tyś jest Syn Boży.* Nie poznał Natanael, że Chrystus jest przyrodzonym Synem Boga, lecz między synami Boga przysposobionymi miał go za najdoskonalszego i najwyższego; dla tego to w greckim mówi się z przedimkiem. — *Król Izraelski.* Wiedzieli Żydzi z Psalmu 2, 6—7, że Messyasz będzie królem Izraelskim i Synem Bożym. Tak bowiem czytamy w psalmie: *Jam jest postanowion Królem od niego nad Syonem, górą świętą jego, opowiadając przykazania jego. Pan rzekł do mnie: Tyś jest synem moim, jam ciebie dziś zrodził.*

50. *Większą.* Większe rzeczy.

51. Et dicit ei: Amen, amen dico vobis: Videbitis coelum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis.

51. Y rzékł mu: Zaprawdę, zaprawdę mówię wam, uyźrzycie niebo otworzone, y Anyoły Boże wstępuiące y zstępuiące na Syna człowieczego.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. 1. w. 1. *Na początku było Słowo.* Iż tu Pana Chrystusa a niekogo inszego, Słowem zowie, wszyscy się na to zgadzają. Ale czemu go zowie słowem, niechcą się na to heretycy z Pismem ś. zgodzić. Bo aczkolwiek Chrysta Pana zwać możemy słowem, przeto iż nam oznajmił Ojca i wolą jego: albo iż Ojciec do nas przezeń mówił: wszakże mu to służy według człowieczeństwa. A tu Jan zowie Chrystusa słowem, nie iż człowiekiem ale iż Bogiem jest, a Bogiem synem, któremu to należy, od Ojca mówić i wszystkim rządzić, co się ztąd dowodzi. Naprzód, iż żaden inszy Ewangelista albo Apostoł oprócz Jana ś. nie zowie Syna Bożego słowem, i Jan ś. nie zawżdy też, ale tylko na piąci miejscach, najpierwéj tu, a potém niżéj ver. 14, i list 1, ver. 1, i Rozdz. 5, ver. 7. Apoc. 19, ver. 13. I obacz iż napisawszy tu, Słowo ciałem się stało, nigdziéj potém we wszystkiéj Ewangelii, słowem nie zowie. Co za przyczyna tego? Nie możem inaczéj rzec: jedno iż Syna zowie słowem, nie ile człowiekiem, ale ile Bogiem jest. Bo sam Jan ś. umyślnie o Bóstwie Chrystusowem pisze, dla tego i sam zowie go Słowem: i zowie go tak, pierwéj niż powiedział że się ciałem stał, aby słowo od ciała, to jest, Boga od człowieka rozeznać. Przydaje, i Chryzostom hom. 3, i Theophil. iż Ewangelista w greckim nie po prostu zowie go słowem, ale z artykułem: ono słowo, aby okazał iż nie o lada słowie mówił, ale o oném istotném i Boskiem słowie. A to się jeszcze têm więcéj potwierdza, iż według Pisma ś. Pan Chrystus będąc synem Bożym, z serca ojcowskiego (jako słowo nasze wewnętrzne z myśli naszéj) duchownie, ale rzeczywiście, prawdziwie i istotnie się rodzi i pochodzi, i jest płodem myśli jego, mądrością i znajomością jego, zupełném wyobrażeniem istności jego, i jasnością chwały albo światłości jego. Co wszystko Panu Chrystusowi według bóstwa a nie według człowieczeństwa należy. Przypow. 8, ver. 24 i 25. Eccles. 24, ver. 5. Psal. 2, ver. 7. Psal. 109, ver. 3. I. Cor. 1, 30. Kol. 1, 3. Żyd. 1, 3.

To tedy Boskie słowo było na początku wszystkiego stworzenia: było przed wieki pierwéj niżli co było uczyniono: było urodzone przedewszystkiem stworzeniem. Bo cóż inszego jest, Na początku było słowo: jedno iż nigdy być nie poczęło, ale zawsze było? Gdyż Ojciec nigdy nie był bez syna, bez słowa, bez mądrości, bez jasności, bez mocy i obrazu swego. Têm tedy pierwszém słowem jako gromem, Jan ś. pobija, tak Ebionity i Samosateny, którzy bluźnią mówiąc, że Pan Chrystns przed Maryą nie był: jako i Ariany, którzy mówili, że był ten czas kiedy Chrystus nie był. Gen. 1, 3. Przyp. 8, 22. Eccles. 24, 14. Kol. 1, 16, Żyd. 1, 3. Mądr. 7, 26. Jan 17, 5.

1. *A Słowo było u Boga.* Ztąd dowodzą śś. doktorowie naprzód przeciw Sabellianom, iż inszy jest Ojciec a inszy Syn. Bo inszy musi być ten który był, a inszy ten u którego był: gdyż żaden sam u siebie być nie może. Są tedy w jedném bóstwie dwie różne persony. Potém też i przeciw Aryanom, że jest przecię jedno nierozdzielne Bóstwo. Gdyż słowo i w Ojcu jest zawsze: Jam prawi jest w Ojcu, a Ojciec we mnie. I u Boga zawsze: tako tu Jan ś. mówi: A Słowo było u Boga. I nigdy nie oddzielone ani odłączone od Ojca: Bo ja, prawi, i Ojciec jesteśmy jedno. Jan 14, 10, i 1, 1. Jan 10, 30.

1. *A Bogiem było słowo.* Tu już Słowo Boże, który jest Pan Chrystus, znacznie a wyraźnie Bogiem jest nazwany. A ktemu nie Bogiem stworzonym, ani uczynionym, jako Mojżesz: ani tytułowanym Bogiem, jako oni o których napisano: Jam rzekł, Jesteście Bogowie, i synowie najwyższego wszyscy: ale Bogiem zgoła, takim jaki jest ten u którego Słowo od wieków było: to jest, prawym i prawdziwym Bogiem, jako go tenże Jan w liście swoim zowie. A nie inszym Bogiem niżli Ojciec, ale tymże właśnie: gdyż Bóg jest tylko jeden: i tu Jan ś. nie o wielu Bogach, ale o jednym Bogu Izraelskim mówiąc, śmiele Bogiem zowie tak tego u którego było Słowo, jako i samo Słowo. Pisze Augustyn ś. De doct. Christ. lib. 3, cap. 2, iż starzy Aryanowie, aby nie musieli przyznać iż Chrystus nie jest stworzeniem ale Bogiem: tedy to miejsce tak fałszowali, słowa rozrywając: A to Słowo było u Boga, a Bóg był. Tu period czyniąc: A potém tak nową rzecz zaczynając: Słowo to było na początku u Boga. Takać jest przewrótność upornych heretyków, że wolą Pismo ś. sztukować i rozrywać, a niżli błędów swoich poprzestać. Tychże przodków swoich naśladując Czechowic w swoim nowym testamencie toż miejsce tak psuje i nicuje mówiąc: iż Jan ś. musiał był napisać: A słowo było Boże, nie Bogiem. Lecz tego wymysłu niczém nie dowodzi, jedno têm matactwem: żeby się tak w niektórych starych pisanych księgach najdowało: ażeby Ojcowie starzy o têm miejscu wątpili. Czego ani dowiódł, ani dowieść może. II. Moj. 7, 1. Psal, 81, 6. I. Jan 5, 20.

3. *Wszystko się przez nie.* Jeszcze têm więcéj pokazuje wszechmocność i Bóstwo tego Słowa. A wszechmocność równą i jednęż z Ojcowską: gdy przez to Słowo są stworzone i uczynione wszystkie rzeczy, które Mojżesz wylicza na początku: I. Moj. 1, 1, to jest wszystek świat, niebo i ziemia i to wszystko co jest na niebie i na ziemi, tak widziane jako i nie widziane rzeczy: tak ludzie jako i aniołowie. Jan 1, 10. Kolos. 1, 16. Wieczność lepak Słowa ztąd się pokazuje: iż jeśli wszystkie rzeczy są przezeń uczynione: tedyć pewnie on sam nie jest uczyniony: gdyż sam siebie nikt uczynić nie może: a tak nigdy nie miał początku. Żyd. 1, 3. Ktemu jeśli wszystko przezeń jest uczyniono, tedyć i wszystkie czasy i wieki przezeń początek wzięły, jako i Paweł świadczy. A tak on jest przedewszemi czasy i wieki. A Bóstwo jego zasię ztądże się wywodzi. Bo jeśli przezeń wszystko jest stworzono, tedyć samo Słowo nie jest stworzone: a przetoż jest jednym Bogiem z Ojcem: gdyż na świecie nie masz nic inszego, oprócz Boga a stworzenia jego. Lecz i temu miejscu Czechowic nie przepuścił, przywodząc je w wątpliwość, i mówiąc, że się to może rozumieć o Bogu, a nie o Słowie: żeby nie przez Słowo, ale przez Boga było uczyniono wszystko. Lecz przeciw temu wymysłowi, są nie tylko wszyscy doktorowie: ale i sam Jan ś. który tu nam opisuje nie kogo inszego, jedno Słowo ono wieczne które się ciałem stało: i o têm

---

51. *Zaprawdę, zaprawdę.* Powtórzenie wyraża większą moc z jaką Zbawiciel mówi, albo też używa się zamiast stopnia najwyższego, którego w języku hebrajskim nie ma; jakby rzekł: *najprawdziwiéj.* —*Anioły Boże wstępujące i zstępujące.* Zdaje się, iż mówi tu o dniu sądnym, gdy przyjdzie z Aniołami swoimi. *Wstępujące i zstępujące,* to samo znaczy, co *posługujące:* ci bowiem, którzy posługują monarsze, idą tu i ówdzie, wstępują na schody i zstępują, ażeby rozkazy jego wykonali. —*Na syna człowieczego.* Przez pokorę siebie samego synem człowieczym nazywa. Patrz S. Mat. 8, 20,

powiada, że od wieku było, a u Ojca było, i Bogiem było, tymże co i Ojciec: a iż Ojciec przez nie wszystko stworzył: jako i Mojżesz znać daje, i Dawid wyznawa: Że słowem Pańskiem stanęły nieba. I. Moj. 1, 3. Psal. 5, 6.

3. *Nic się nie stało.* Niektórzy tu period czyniąc, nową sentencyą tak zaś zaczynają: Co się stało w nim żywot był. Wszakże nie tak to rozumieją jako Czechowic fałszuje, żeby żywot był w rzeczach uczynionych, a nie w Słowie: (gdyż wiele jest rzeczy stworzonych, w których nie masz żywota, jako w ziemi, w kamieniach i w elementach) ale tak: iż cokolwiek przez Słowo jest uczyniono, to w témże Słowie żywotem było, albo żywot miało. Iż Słowo ono wieczne jest żywotem wiecznym i źródłem żywota: a iż w Bogu były i są wszystkie rzeczy stworzone, daleko lepszą i prawdziwszą bytnością, a niżli kiedy były same w sobie. Ponieważ cokolwiek jest w Bogu, to jest sama istność Boża, a przetoż i żywot. I. Jan 5, 20.

14. *Słowo ciałem się stało.* To jest Bóg się okazał w ciele: on wieczny Syn Boży przyszedł w ciele, i stał się człowiekiem: tak jako mówimy, Dawid stał się królem. Bo jako Dawid i król nie są dwie osobie, ale jedna osoba: aczkolwiek dwie rozdzielne rzeczy są, natura człowiecza a dostojność królewska: tak też jedna jest persona albo osoba Słowa i ciała, chocia dwie różne są rzeczy albo natury, Bóstwo Słowa, a ciało człowieka. Toć jest najwyższe Boskie dobrodziejstwo ludziom pokazane. Za które dziękując wierni Chrześcijanie: na kolana swe upadają, gdy te słowa u ołtarza czytają albo one w Kredzie: i stał się człowiekiem. I. Tim. 3, 16. I. Jan 4, 2.

Słowo greckie ἐγενετο, ącz przez się samo znaczyć może, i było, i stało się, wszakże na tém miejscu nie może znaczyć, Było, bo tego słówka ἐγενετο używają Grecy, gdy mówią o rzeczy która była, a już nie jest jako i w tym rozdziale, kiedy mówi Jan ś. Był człowiek posłany, rozumie o Janie Chrzcicielu, który był przedtém, a natenczas już nie był, bo był już umarł. Iż tedy to słowo o którém tu mówi, nie tylko było ciałem, ale i teraz jest ciałem, nie mógł o bytności saméj mówiąc, używać tego słówka ἐγένετο: ale kiedyby był Jan ś. chciał rzec, być, a nie stać się, tedyby rzékł był, ἐγίνετο. albo γιεται, to jest, był, *in praeterito imperfecto,* albo jest, a nie ἐγένειυ, to jest, był, *in praeterito perfecto.* Co niektórzy nowochrzeńcy wiedząc, z nami przekładają, Słowo stało się ciałem: drudzy zasię niedbając nic na słowa jawnie Pismo ś. psują tak przekładając: Słowo było ciałem. Ale i tak błędów swoich nie zasłonią, bo przedsię ztąd dowiedziem dwu natur w Chrystusie, Bóg jest Słowo, a Słowo było człowiekiem.

12. *Dał im moc.* Wolność ludzka, którą mogą poznać i przyjąć Chrystusa: i moc dana ludziom, żeby jeśli chcą stali się synmi Bożymi przez wiarę i chrzest ś. ale ich do tego żadną mocą Pan Bóg nie przyciska.

18. *Boga żaden nigdy nie widział.* Rozumiéj w jego naturze własnéj, jako jest sam w sobie: acz go niektórzy widzieli w jakiem widomém podobieństwie, i w ciele człowieczem.

32. *Iżem widział Ducha.* Oto i trzecia osoba przenajświętszéj Trójce. Tak iż w tym pierwszym rozdziale mamy wzmiankę wszystkich trzech Boskich osób: naprzeciw heretykom, żydom i poganom.

42. *Ty będziesz zwan Cephas.* Chryzostom ś. na to miejsce pisze: iż Bóg nigdy nie dawa nowych imion, jedno dla wielkich przyczyn, i na znak osobliwych przywilejów onym danych, których imiona odmienia. Jako i Abrahamowi. Dwa tedy przywileje Piotrowe tu mamy. Jeden iż jemu samemu ze wszystkich apostołów imię odmienił. Drugi, iż mu dał takie imie które po syryjsku znaczy opokę albo skałę (jako świadczy i Hieronim ś. a nie opoczystego, skalnego albo kamiennego, jako sektarze fałszują Słowo Boże) a po grecku głowę: jako Optatus świadczy (czego niesłusznie przą brzescy tłumacze) którem imieniem sam Pan Chrystus w Piśmie ś. często jest nazwany. Czém to znać dał, że Piotra miał po sobie uczynić fundamentem, i głową kościoła wszystkiego. I. Moj. 17, 5. Hier. in 2 cap. ad Galat. Opt. lib. 2, contra Parmen. Isa. 8, 14. Daniel. 2, 34. Rzym. 9, 33.

CAPUT II.

1. Et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae; et erat mater Jesu ibi.
2. Vocatus est autem et Jesus, et discipuli ejus ad nuptias.
3. Et deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum: Vinum non habent.
4. Et dicit ei Jesus: Quid mihi, et tibi est, mulier? nondum venit hora mea.

ROZDZIAŁ 2.

O przemienieniu wody w wino, wygnaniu z kościoła kupczących, o przyszłéj męce, i t. d.

1. A dnia trzeciego były gody małżeńskie w Kanie Galileyskiéy: a była tam matka Jezusowa.
2. Wezwan téż był y Jezus, y uczniowie iego na gody.
3. A gdy nie stawało wina, rzekła matka Jezusowa do niego: Wina nie maią.
4. Y rzékł iéy Jezus: Co mnie y tobie niewiasto? iescze nie przyszła godzina moia.

R. 2.—1. *Dnia trzeciego.* Po wyjściu Chrystusa z Judei, w celu udania się do Galilei.—*Gody.* Uczta weselna. —*W Kanie Galilejskiéj.* W tém miasteczku, zkąd był Symon Chananejczyk, Mat. 10, 4. Dwa były miasta pod tém imieniem. Jedno było w Galilei górnéj albo pogańskiéj, nie daleko od Sydonu, z przydomkiem Kana *większa*, o któréj u Jozuego 19, 28. Druga Kana, z przydomkiem *mniejsza* była w Galilei niższéj, w pokoleniu Zabulon. Patrz Adrichomiusza w opisie pokolenia Zabulon, n. 23. — *Była tam matka Jezusowa.* Która przyszła nie wzgardziwszy weselem ubogich krewnych. Żadnéj wzmianki o Józefie, który już był umarł.

2. *Wezwan też był i Jezus. Zaprosili,* powiada ś. Chryzostom, *nie jako wielkiego jakiego pana, lecz jako swojego znajomego i krewnego.* Wielu bowiem i poważnych autorów utrzymuje, iż oblubieńcem był Symon Chananejczyk. Chrystus zaś przyszedł, aby obecnością swoją uzacnił gody, które sam w raju był ustanowił, i aby zamknął usta heretykom, którzy żenić się zakazywali.

3. *Gdy nie stawało wina.* Grecki imiesłów oznacza bardziéj *gdy nie stało,* lecz dobre będzie tłumaczenie, gdy powiemy, iż zaczęło już wina brakować, a nie zaś że już zupełnie zabrakło. Patrz Wujka.

4. *Co mnie i tobie, niewiasto?* Twarda nieco na pozór odpowiedź: lecz w słowach, nie tyle zważać należy na ich brzmienie, jak raczéj z jakiém obliczem i jakim sposobem są wymówione: albowiem te same słowa, wzięte odrębnie, mogą oznaczać i gniew i miłość: lecz oblicze i głos usuwają dwuznaczność. Sądzić zaś należy iż Pan Jezus to powiedział z twarzą wypogodzoną i wesołą, jaką zawsze miał dla Matki; jak gdyby rzekł: Czego śpieszysz, poczekaj trochę, uczynię, lecz czekam właściwszego czasu, w którym oblubieniec i inni niedostatek wina postrzegą, ażeby cud był dla nich milszym i dla innych jawniejszym; tąk objaśnia to miejsce Ri-

5. Dicit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite.

6. Erant autem ibi lapideae hydriae sex positae secundum purificationem Judaeorum, capientes singulae metretas binas vel ternas. *(Marc. 7, 3).*

7. Dicit eis Jesus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum.

8. Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, et ferte architriclino. Et tulerunt.

9. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat, unde esset; ministri autem sciebant, qui hauserant aquam; vocat sponsum architriclinus,

10. et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est: tu autem servasti bonum vinum usque adhuc.

11. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilaeae, et manifestavit gloriam suam; et crediderunt in eum disciputi ejus.

12. Post hoc descendit Capharnaum ipse, et mater ejus, et fratres ejus, et discipuli ejus; et ibi manserunt non multis diebus.

13. Et prope erat Pascha Judaeorum, et ascendit Jesus Jerosolymam,

14. et invenit in templo vendentes boves et oves et columbas, et numularios sedentes.

5. Rzekła matka iego sługom: Cokolwiek wam rzecze, czyńcie.

6. Y było tam sześć stągiew kamiennych, według oczyścienia Żydowskiego postanowionych, biorących w się każda dwie abo trzy wiadra.

7. Rzékł im Jezus: Napełnicie stągwie wodą. Y napełnili ie aż do wierzchu.

8. Y rzékł im Jezus: Czerpaycież teraz, a donieście przełożonemu wesela. Y donieśli.

9. A gdy skosztował przełożony wesela wody która się stała winem, a nie wiedział skądby było, lecz słudzy wiedzieli którzy wodę czerpali: wezwał oblubieńca przełożony wesela.

10. Y rzekł mu: Wszelki człowiek pierwéy kładzie wino dobre: a gdy się napiią, tedy podleysze. A tyś dobre wino zachował aż do tego czasu.

11. Ten początek cudów uczynił Jezus w Kanie Galileyskiey: y okazał chwałę swą, y uwierzyli weń uczniowie iego.

12. Potym zstąpił do Kapharnaum, on y matka iego, y bracia iego, y uczniowie iego: a zmieszkali tam nie wiele dni.

13. A była blisko Pascha Żydowska, y wstąpił Jezus do Jeruzalem,

14. y znalazł w kościele przedawaiące woły y owce y gołębie, y bankierze siedzące.

---

bera. Lecz Maldonat sądzi, że nie prawdziwą ale udaną była przygana, jakiéj nieraz Chrystus używał, jako to u Łuk. 2, 49, Mat. 12, 48; tak podobnież i w tém miejscu udawał że Matkę strofuje, gdy rzeczywiście nie strofował, lecz tylko chciał pokazać, iż nie dla względów ludzkich ani też z uwagi na krewnych, lecz jedynie miłością bliźniego powodowany cuda czyni, które też, kim jest rzeczywiście, pokażą. Tak więc dla uczynienia cudu, miał wprawdzie wzgląd na Matkę, lecz nie uważał na pokrewieństwo, a powodował się tylko miłością. Inne jeszcze objaśnienia znajdziesz u Toleta i Maldonata.—*Niewiasto.* Niewiastą nazywa nie matką, ażeby usunął wszelkie podejrzenie ziemskiego przywiązania. Albo tak nazwał trzymając się zwykłego w owym czasie sposobu mówienia.—*Jeszcze nie przyszła godzina moja.* Ponieważ jak mówi ś. Augustyn (w kazaniu 41), nie chciał uczynić cudu, nim wina zupełnie nie zabraknie, ażeby się nie zdało, że miesza a nie przemienia elementa. Lecz powie kto: dla czegoż więc uczynił, jeśli pora nie nadeszła? Jeszcze była nie przyszła, gdy matka prosiła; przyszła zaś gdy uczynił, chociaż krótka była przerwa. Ś. Cyryl tak odpowiada: *Jaka cześć należy się rodzicom, łatwo pokazał, gdy natychmiast dla matki do czynu przystępuje, który, ile to było w jego widokach, cokolwiek byłby na czas dalszy odłożył.* P. W.

5. *Sługom.* Posługującym do stołu. Rozsądna matka, ożywiona duchem syna, łatwo zrozumiała czego syn chce.—*Cokolwiek.* Chociażby się to wydało przykrém albo nieporzytecznéｍ.

6. *Tam.* W miejscu uczty weselnéj.— *Stągiew.* Naczynia przeznaczone do wody. Sprawiedliwie powiedział „stągiew“: bo gdyby je był nazwał beczkami lub naczyniami od wina, sądzonoby, iż z osadu winnego, który był na spodzie, po nalaniu wodą, stało się wino, albo też woda nabrała cokolwiek smaku wina.— *Według oczyszczenia żydowskiego.* Jak to było we zwyczaju u żydów mieć wodę do obmycia siebie i naczyń, co się najlepiéj daje widzieć ze słów Marka, 7, 3 i 4: *Albowiem faryzeuszowie i wszyscy żydzi, jeśliby często rąk nie umywali, nie jedzą, trzymając ustawę starczych...i wiele jest innych rzeczy, które im do chowania są podane, umywania kubków i krużyków i naczynia miedzianego i łóżek.*

8. *Przełożonemu wesela.* Niektórzy utrzymują, iż zwyczajem było u żydów, ażeby jakiś mąż poważny, ze stanu kapłańskiego, kierował weselem i wszystko w karbach przyzwoitości utrzymywał. (Patrz Baroniusza tom 1, rok 31, n. 28). Prawdopodobniéj wszakże, obowiązkiem przełożonego było czuwać nad porządkiem gospodarskim i urządzać wszystko, co się odnosiło do uczty.

9. *Nie wiedział, zkądby było.* Wiedział, iż zgoła nie było wina, i dziwił się zkądby je przyniesiono.— *Wezwał oblubieńca.* Po grecku, *przywołuje, przemawia do niego.* P. W.

10. *Wszelki człowiek.* Wszyscy, którzy dają ucztę. —*Pierwéj.* Na początku stołu.—*Gdy się napiją.* Gdy w skutek obfitego wypicia, podniebienie stępieje i stanie się mniéj zdolném do sądzenia o smaku i dobroci wina.

11. *Ten początek cudów uczynił.* Z pośród niepoliczonych cudów, które Pan Jezus uczynił mieszkając na ziemi, cud dokonany w Kanie Galilejskiéj był pierwszym.—*Chwałę swą.* Bóstwo swoje. — *Uwierzyli weń.* Daleko mocniéj niż przedtem.

12. *Potém.* Po dokonanym cudzie.— *Zstąpił.* Udał się. Dobrze mówi *zstąpił,* ponieważ Kafarnaum było w nizkiém miejscu nad jeziorem Genezaret.- *Bracia jego.* Hebrajczycy krewnych swoich braćmi nazywali. P. Wujka.

13. *Pascha żydowska.* Już wówczas, kiedy to pisał ś. Jan, obchodzili chrześcijanie drugą paschę męki i Zmartwychwstania Zbawiciela, i dla tego powiada: *pascha żydowska.—Wstąpił Jezus do Jeruzalem.* Jak zwykł każdego roku, dla obchodzenia uroczystości wielkanocnéj, według przepisu prawa.

14. *Przedawające woły.* Patrz Mat. 21, 12.

15. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves, et numulariorum effudit aes, et mensas subvertit.
16. Et his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis. *(Matth. 21, 13).*
17. Recordati sunt vero discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus domus tuae comedit me. *(Ps. 68, 10).*
18. Responderunt ergo Judaei, et dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?
19. Respondit Jesus, et dixit eis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. *(Matth. 26, 61.—27, 40. Marc. 14. 58.—15, 29).*
20. Dixerunt ergo Judaei: Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud?
21. Ille autem dicebat de templo corporis sui.
22. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat; et crediderunt scripturae et sermoni, quem dixit Jesus. *(Psal. 3. 6.—56, 9).*
23. Cum autem esset Jerosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa ejus, quae faciebat.
24. Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes,
25. et quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine; ipse enim sciebat, quid esset in homine. *(Matth. 9, 4).*

15. A uczyniwszy iakoby bicz z powrózków, wyrzucił wszytkie z kościoła, owce téż y woły: a bankierzów pieniądze rozsypał, y stoły poprzewracał.
16. A tym co gołębie przedawali rzékł: Wynieście to ztąd, a nie czyńcie domu Oyca mego domem kupiectwa.
17. Y wspomnieli uczniowie iego, iż iest napisano: Zarzliwość domu twego ziadła mię.
18. Zydowie tedy odpowiedzieli, y rzekli mu: Cóż za znak okazuiesz nam, iż to czynisz:
19. Odpowiedział Jezus, y rzekł im: Rozwalcie ten kościół, a we trzech dniach wystawię ji.
20. Rzekli tedy Żydowie: Czterdzieści y sześć lat budowano ten kościół, a ty go we trzech dniach wystawisz?
21. Lecz on mówił o kościele ciała swoiego.
22. Gdy tedy zmartwychwstał, wspomnieli uczniowie iego, iż to mówił: y uwierzyli pismu, y mowie którą wyrzekł Jezus.
23. A gdy był w Jeruzalem w Paschę w dzień święty, wiele ich uwierzyło w imię iego, widząc iego cuda które czynił.
24. Lecz sam Jezus niezwierzał samego siebie im, dla tego iż on znał wszytkie,
25. a iż nie trzeba mu było, aby kto dał świadectwo o człowieku: abowiem wiedział co było w człowieku.

---

15. *Z powrozków.* Które tam znalazł od bydła przedanego albo zabitego.—*Pieniądze rozsypał.* W greckim, drobną monetę służącą do wymiany. P. W.
16. *Wynieście.* Każe wynieść, ponieważ gołębie, jako zamknięte w klatkach wypędzone być nie mogły jak owce albo woły.—*Domem kupiectwa.* Rynkiem, targiem.
17. *Wspomnieli.* Gdy to zobaczyli. Nic też dziwnego; słyszeli bowiem psalmy w kościele i w synagodze. —*Napisano.* Psalm 68, 10.— *Żarliwość.* Żarliwością nazywa zapał umysłu powstały ze sprawiedliwego zagniewania za niegodne postępki względem Boga, którego kochamy. Żarliwość bowiem jest to gorąca chęć pomnożenia chwały Boskiéj i oddalenia wszystkiego co się jéj przeciwi.—*Zjadła mię.* Ogarnęła, przeniknęła całego.
18. *Odpowiedzieli.* Z powodu postępowania Pana Jezusa, rzekli, przydali.—*Żydzi.* Tak owi kupcy, jako też kapłani, którzy się nimi opiekowali.—*Znak.* Cud. —*Iż to czynisz.* Jakim cudem dowodzisz, iż masz prawo to czynić.
19. *Rozwalcie ten kościół.* Rozwalcie ten kościół a we trzech dniach zbuduję go; to jest w przeciągu trzech dni, albo dnia trzeciego, gdy zmartwychwstanę, zrozumiecie, że miałem Boską potęgę. Zwyczajną jest rzeczą Pisma ś. obiecywać cuda, mające się spełnić kiedyś nieprędko, jak np. u Izajasza 7, 4. *Dla tego sam Bóg da wam znak. Oto Panna pocznie i t. d.*
20. *Czterdzieści i sześć lat.* W ośm lat stanął kościoł Salomona, III. Król. 6, 38: lecz tu jest mowa o odbudowaniu kościoła przez Heroda Askalonitę, zaczętem w 21 roku jego panowania, siódmego zaś według ery Juliuszowéj, od którego aż do obecnego roku, który jest piętnastym panowania Tyberyusza a 37 ery Juliuszowéj, upłynęło lat 46. Pilnie o tém rozprawia Ribera w tém miejscu i objaśniając Zacharyasza 1. 45.
21. *Lecz on mówił o kościele ciała swego.* Nie mówił Chrystus przeciw prawdzie używając wyrażeń mniéj jasnych, ponieważ nie popełnia się kłamstwo przez mowę zagadkową; chociaż wiemy, że słuchający inaczéj ją zrozumieją, bylebyśmy tylko nie czynili tego w zamiarze oszukania i mieli sprawiedliwą przyczynę tak mówić; taką miał Chrystus, gdy w złéj myśli Żydzi go pytali i z własnéj winy byli niegodni, ażeby im prawda jaśniéj była powiedziana.
22. *Wspomnieli uczniowie jego.* Gdy ujrzeli Chrystusa zmartwychwstałego, przyszło im na myśl to jego słowo *rozwalcie* i t. d.; i zrozumieli, co i sami pierwéj nie dobrze pojmowali, że Pan Jezus chciał przez to, zmartwychwstanie ciała swojego wyrazić.— *Uwierzyli.* Wzmocnili się w wierze, tak iż mocniéj, doskonaléj i z większą pewnością wierzyli.—*Pismu.* Świętemu, głoszącemu zmartwychwstanie Chrystusa. Miejsce to Pisma ś. jest w Psalmie 15, 10. *Nie zostawisz duszy mojéj w piekle, i świętemu i t. d.—I mowie.* Słowom Chrystusa o swojém zmartwychwstaniu.
23. *W dzień święty.* Janseniusz sądzi, iż w tém miejscu dzień święty bierze się za całe siedm dni przaśników, w których ta uroczystość była obchodzona. Lecz Ribera z Kajetanem utrzymuje, że dniem świętym zowie się pierwszy albo ostatni dzień przaśników; jeden i drugi był najuroczystszy i najświetniejszy, jak u nas pierwszy dzień świąt i oktawa. Patrz Lewit. 23, 7 i 8.—*Uwierzyło w imię jego.* Uwierzyli w niego, to jest, że on jest Messyaszem i Chrystusem obiecanym.
24. *Nie zwierzał samego siebie im.* Chociaż wielu uwierzyło i z nim się łączyli, jednakże on, który jako Bóg znał ich serca, widział, że wielu z nich jest niestałych i łatwo dadzą się nakłonić faryzeuszom do wydania go przed czasem; dla tego nie ufał im, nie chciał, ażeby oni wszyscy byli jego towarzyszami i znali jego tajemnice. P. W.
25. *Aby kto dał świadectwo o człowieku.* Nie potrzebował Chrystus dowiadywać się od drugich, kto jest ten albo ów, który śmiał narzucać się mu na towarzysza, ponieważ On, jako Bóg, znał wszystkich najlepiéj i najskrytsze ich zamiary przenikał.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 2. w. 1. *Wezwan też był i Jezus na gody.* Iż mieli nastać heretykowie, którzy mieli zgoła wszystkim ludziom małżeństwa, jako złego, niesłusznego i od djabła uczynionego, zakazować: (jacy byli Marcyonistowie, Tacianus i Enkratytowie) przetoż Pan Jezus na gody iść raczył, aby małżeństwo poświęcił i potwierdził, i pokazał iż je on postanowił. Bo iż dobra jest czystość małżeńska, lepsza wstrzemięźliwość wdowia i bezżeńska, a najlepsza doskonałość panieńska: na potwierdzenie tych wszystkich stanów, a na okazanie nierównych zasług każdego z nich, z nienaruszonego żywota panieńskiego narodzić się raczył: a wnet narodziwszy się usty prorockiemi Anny ś. wdowy chciał być wyświadczony: a będąc już młodzieńcem, proszony na gody, swą je obecnością, i tym pierwszym cudem uczcić raczył. 1. Tim. 4. 3. Aug. Tra. 9, in Joan.

3. *Wina nie mają.* Poznała Panna najświętsza, że już był przyszedł czas, którego się Syn jéj miły cudami i kazaniem światu oznajmić miał. I przetoż się też za ludźmi przyczyniać poczyna: nic niewątpiąc, że mu jest wszystko podobno, a iż to i mógł i miał uczynić na jéj prośbę. Zkąd się uczymy, iż Pan Chrystus nie daje pospolicie łaski swojéj, jedno za pokorną prośbą i przyczyną: a iż przyczyna matki jego większéj u niego jest wagi, a niźli kogo inszego: a nawet że jéj niczego nie odmówi. A jeśliż się Panna (mówi Bernard ś.) użaliła wstydu onych od których była na gody wezwana: daleko się nas więcéj użali, jeśli będzie od nas nabożnie wzywana.

4. *Co mnie i tobie.* Nie zaraz zezwalając na jéj prośbę mówi: Co mnie i tobie, albo Co mnie z tobą, albo Co nam do tego, że nie mają wina: jakby rzekł: Niechaj pierwéj obaczą swój niedostatek, aby potém dobrodziejstwa, które im uczynię, tém lepiéj poznali. Jeszcze, prawi, nie przyszedł czas i godzina moja: to jest jescze nie jest czas uczynienia cuda, aż wszyscy poznają niedostatek wina. Przetoż matka, rozumiejąc że nie odrzucił jéj prośby, ale ją odłożył na inszy czas, każe sługom być pogotowiu na wszelakie rozkazanie jego. Justinus, Epiphanius, Euthymius, Cyryllus, Chrysostomus.

4. *Niewiasta.* Zowie ją niewiastą, jako i pod krzyżem, nie dla żadnéj wzgardy, albo żeby jéj nie czcił jako Syn, i nie znał za Matkę i za Pannę: albo żeby ona nie dobrém sercém, to jest, dla jakiéj czci i chwały własnéj swojéj, a nie szczerze z miłosierdzia nad niedostatecznemi, przywodziła Syna do cudów czynienia (gdyż ona była zawsze czysta i od najmniejszego grzechu powszedniego) ale ją tak zowie, albo ze zwyczaju języka żydowskiego (który niewiastę mężycą nazywa) albo chcąc pokazać, iż jako nie od Matki, ale od Ojca niebieskiego wziął moc czynienia cudów, tak nie kwoli przyjaciołom czynić miał cuda które czynił, ale dla czci i chwały Ojca swego. Albo jako Epifanius pisze, uczynił to zabiegając błędom heretyków onych, którzy Pannę Maryą nie za człowieka, ale za Boga mieli, i ofiary jéj czynili jako Bogu. Jan 19, 26. I. Moj. 2, 23. Epiphan. her. 79.

9. *Wody która się stała winem.* Kto wierzy iż Pan Chrystus przemienił wodę w wino: ten wątpić nie będzie, że tąż mocą chleb w ciało, a wino w krew przemienia w najś. Sakramencie. Cyrill. Cathech. Mistag. 4.

12. *I bracia jego.* Czterech wspomina Marek ciotecznych braciéj Pana Jezusowych, Jakóba, Józefa, Judę i Symona. O czém wyżéj Łuk. 8, 20. Marc. 6, 3.

15. *Wyrzucił wszystkie.* Tym pokazał nie tylko zwierzchnią moc i władzę swą, którą ma tak nad ciały jako i nad duszami ludzkimi: ale i dał przykład swoim namiestnikom, aby nietylko przez klątwę złe a nieposłuszne z kościoła wyrzucali: ale i jawne a pospolite złe obyczaje, których się cierpieć nie godzi, nie słowy tylko, ale i samą rzeczą wykorzeniali, a zwłaszcza które z łakomstwa powstają.

24. *Nie zwierzał się im.* Katechumenom, to jest, nowym Chrześcijanom, którzy acz już w Chrystusa wierzą, ale jeszcze nie są ochrzczeni, nie zwierza się Pan Jezus (mówi Augustyn święty) iż do przyjęcia ciała i krwie jego żaden nie ochrzczony nie bywa przypuszczon, ani jaśnie nauczon o tym Sakramencie. Tract. 11, in Joan.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O rozmowie z Nikodemem, odrodzeniu się z Ducha świętego, i t. d.

1. Erat autem homo ex Pharisaeis, Nicodemus nomine, princeps Judaeorum.	1. A był człowiek z Pharizeuszów imieniem Nikodem, Książę Żydowskie.
2. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei: Rabbi, scimus, quia a Deo venisti magister, nemo enim potest haec signa facere, quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.	2. Ten przyszedł do Jezusa w nocy, y rzékł mu: Rabbi, wiemy iżeś przyszedł od Boga Nauczycielem: Bo żaden tych znaków czynić nie może które ty czynisz, ieśliby z nim Bóg nie był.
3. Respondit Jesus, et dixit ei: Amen, amen, dico tibi: nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.	3. Odpowiedział Jezus, y rzékł mu: Zaprawdę, zaprawdę, mówię tobie: ieśli się kto nie odrodzi znowu, nie może widzieć królestwa Bożego.
4. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? numquid potest in ventrem matris suae iterato introire, et renasci?	4. Rzékł do niego Nikodem: Jakoż się może człowiek rodzić będąc starym? izali może powtóre wniść w żywot matki swoiéy y odrodzić się?

R. 3.—1. *Książę żydowskie.* Jeden ze znakomitszych obywateli, lub sprawujący wysoki urząd w narodzie; albowiem niżéj w roz. 7, 50 czytamy, iż należał do rady książąt i faryzeuszów.

2. *W nocy.* Ażeby inni nie postrzegli; ażeby nie powiedziano, iż będąc nauczycielem w Izraelu, chce być uczniem pokornego Chrystusa. — *Wiemy.* Wierzymy, przekonani jesteśmy, ja i wielu innych. — *Od Boga.* Posłany. — *Nauczycielem.* Ażebyś był nauczycielem i lud żydowski prawdy nauczył.— *Tych znaków.* Takich cudów. — *Jeśliby z nim Bóg nie był.* Jeśliby Bóg nie działał z nim i przez niego.

3. *Jeśli się kto nie odrodzi znowu.* Ze słów Nikodema pokazuje się, iż on przyszedł do Chrystusa, aby się dowiedział, jak może dójść do królestwa Bożego. Dla tego Zbawiciel powiada, iż pierwszym do niego stopniem jest duchowne odrodzenie, to jest iż trzeba, aby człowiek przez chrzest stał się synem Bożym; mówi to, ponieważ przez śmierć jego już miały wziąść koniec sakramenta legalne czyli Starego Zakonu.

4. *Jakoż się może?* Cielesny jeszcze człowiek, cieleśnie pojmuje rzeczy duchowne: albowiem jak czytamy

5. Respondit Jesus: Amen, amen, dico tibi: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

6. Quod natum est ex carne, caro est, et quod natum est ex spiritu, spiritus est.

7. Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo.

8. Spiritus, ubi vult, spirat, et vocem ejus audis, sed nescis, unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis, qui natus est ex spiritu.

9. Respondit Nicodemus, et dixit ei: Quomodo possunt haec fieri?

10. Respondit Jesus, et dixit ei: Tu es magister in Israel, et haec ignoras?

11. Amen, amen, dico tibi: Quia, quod scimus, loquimur, et quod vidimus, testamur, et testimonium nostrum non accipitis.

12. Si terrena dixi vobis. et non creditis: quomodo, si dixero vobis coelestia, credetis?

5. Odpowiedział Jezus: Zaprawdę, zaprawdę powiadam ci: Jeśli się kto nie odrodzi z wody a z Ducha świętego, nie może wniść do królestwa Bożego.

6. Co się narodziło z ciała, ciało iest: a co się narodziło z Ducha, duch iest.

7. Nie dziwuy się żem ci powiedział: Potrzeba się wam narodzić znowu.

8. Duch kędy chce tchnie: y głos iego słyszysz, ale niewiész skąd przychodzi, y dokąd idzie: tak iest wszelki który się narodził z ducha.

9. Odpowiedział Nikodem y rzékł mu: Jakoż to bydź może?

10. Odpowiedział Jezus, y rzékł mu: Tyś iest Nauczycielem w Izraelu, a tego niewiész?

11. Zaprawdę, zaprawdę powiadam tobie, iż co wiémy, mówiémy: a cochmy widzieli, świadczymy: a świadectwa naszego nie przyymuiecie.

12. Jeślim ziemskie rzeczy powiedział wam, a nie wierzycie: iakoż, ieślibym wam niebieskie opowiadał, wierzyć będziecie?

w liście I. do Korynt. 2, 14. *Człowiek cielesny nie pojmuje tego co jest Ducha Bożego: albowiem głupstwem jemu jest i nie może rozumieć.*

5. *Zaprawdę, zaprawdę powiadam ci.* Odpowiada Chrystus z tą samą mocą i pewnością ażeby pokazał, iż zdania swojego nie zmienia, chociaż Nikodem temu się dziwi, i że Nikodem, co słyszał, powinien duchownie rozumieć.—*Z wody, a z Ducha ś.* Z wody chrztu i Ducha ś., tego bowiem odrodzenia sprawcą jest Duch ś. tak jednak, iż się nie wyłączają Ojciec i Syn, których trzech jedno jest działanie: dla tego też w formie chrztu wyraźnie wymieniają się trzy Boskie osoby; lecz o jednym tylko Duchu ś. wspomina tu Chrystus, ponieważ Duch ś. jest miłością i darem, miłość zaś i dary Boże szczególnie się w tém odrodzeniu wyświecają. Patrz Wujka.

6. *Co się narodziło z ciała.* Pokazuje, dla czego powiedział, iż się trzeba raz drugi narodzić, ponieważ co się narodziło z człowieka, jest tylko człowiekiem i przez zwyczajne to narodzenie nic wyższego mieć nie może: lecz kto się rodzi z Ducha ś. przez duchowne odrodzenie się we chrzcie ś. z ciała staje się duchem, poczyna należeć do porządku wyższego, staje się uczestnikiem Boskiéj natury i synem Bożym, i tak ma prawo do królestwa Bożego, ponieważ jest duchem i podobnym Bogu, gdyż i Bóg jest duchem. Tak więc *ciało i duch* bierze za rzecz cielesną i za rzecz duchowną.

8. *Duch kędy chce, tchnie.* Duch w tém miejscu, według rozumienia wielu, bierze się za wiatr; jak gdyby rzekł Chrystus: Dziwisz się iż tego narodzenia z ducha nie rozumiesz. Nie dziw się, jeżeli bowiem nie znasz zgoła drogi wiatru, który czujesz słyszeniem i dotykaniem, jakże zrozumiesz działanie Ducha ś.? Otóż, jak jest wiatr, chociaż drogi jego nie wiesz, tak jest duchowne odrodzenie się, chociaż nie pojmujesz, w jaki sposób ono się dokonywa. Maldonatus sądzi, iż duch bierze się za duszę, jakby rzekł: cóż dziwnego, jeżeli nie rozumiesz, w jaki sposób człowiek z Ducha ś. odrodzić się może, gdy nie możesz rozumieć, jak rodzi się z ducha tego przyrodzonego, którym tenże człowiek żyje? Duch bowiem *żywotny, gdzie chce tchnie,* to jest ożywia ciała jakie chce, te właśnie, które tak są zdziałane, iż przezeń ożywione być mogą; i głos jego słyszysz, ponieważ słyszysz człowieka mówiącego albo konia rżącego; nie wiesz jednak zkąd przychodzi albo dokąd idzie, ponieważ nie wiesz, jak dusza w ciało jego wstępuje albo zeń wychodzi. Jeżeli więc twego własnego, jeżeli innych zwierząt narodzenia nie rozumiesz, cóż dziwnego, jeżeli nie pojmujesz, jakim sposobem człowiek z Ducha ś. odrodzić się może?

9. *Jakoż to być może?* Ażeby człowiek znowu się narodził z wody i Ducha ś., i żeby to co się narodzi, było narodzonem z Ducha ś., i to pomimo naszéj wiedzy?

10. *Tyś jest nauczycielem w Izraelu.* Po grec. *Ty jesteś nauczycielem całego Izraela,* to jest ze wszystkich najuczeńszy, który całego Izraela, nawet każdego najuczeńszego uczysz.— *A tego niewiesz.* Jakby rzekł: Powinienbyś to wiedzieć, ponieważ jesteś znakomitym nauczycielem; w zakonie i prorokach mogłeś czytać wiele takich miejsc, które się do tego odrodzenia i odnowienia w duchu odnoszą, jak np. Psalm 50, 12: *Serce czyste stwórz we mnie Boże.* Ezech. 11, 19: *Dam im serce jedno i ducha nowego;* i o wodzie chrztu Ezech. 36, 25: *Wyleję na was wodę czystą i t. d.* i Zachar. 13, 1: *Będzie źródło otworzone domowi Jakóbowemu.* Chociaż to nie było tak jasno napisane, żeby Nikodem był obowiązany sam przez się to rozumieć, jednakże przy wykładzie Chrystusowym nie powinno było zdawać się zbyt obcém lub niedorzeczném.

11. *Co wiemy, mówimy.* Tego co mówię, jakkolwiek ci się trudném wydaje, jestem świadkiem naocznym, i nie mówię ze słyszenia jak prorocy, lecz to com widział. Znam Ducha ś. i wiem jak syn Adamowy odradza się duchownie na Syna Bożego. Mówi w liczbie mnogiéj, dając do zrozumienia, że nie sam jeden o tém świadczy, lecz razem świadczy o tém i Ojciec od którego był posłany, jak sprawiedliwie zauważał Rupertus, co sam Pan Jezus w r. 8, 17 i 18 otwarcie wyznaje: *W zakonie waszym,* rzecze, *jest napisano, iż dwójga ludzi świadectwo prawdziwe jest. Jam jest który sam o sobie daję świadectwo, i wydaje świadectwo o mnie Ojciec, który mnie posłał.* Maldonat tak rozumie: *Co wiemy mówimy, a cośmy widzieli świadczymy,* to jest nie zwykliśmy świadczyć o czém inném, jedno o tém co wiemy i cośmy widzieli; a zatém z tego samego, że ja tak mocno to utrzymuję i świadczę, wnieść powinieneś, iż ja to wiem z pewnością, i że ci wierzyć potrzeba. — *A świadectwa naszego nie przyjmujecie.* Jak o wszystkich sprawiedliwych świadkach w ogólności powiedział, *co wiemy, mówimy* i t. d., tak tu mówi o wszystkich upartych niedowiarkach, którym żadne świadectwo nie wystarcza.

12. *Jeślim ziemskie rzeczy powiedział wam.* Jeśli nie wierzycie, gdy mówię wam o rzeczach ziemskich i zmysłowych, jako to o rodzeniu się zwyczajném, o kierunku i powiewie wiatru, cóż to będzie, gdy rzeczy niebieskie, bez żadnego przyrównania do rzeczy ziemskich, przekładać wam zacznę? Przygania temi słowy Niko-

13. Et nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, Filius hominis, qui est in coelo.
14. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, *(Num. 21, 9).*
15. ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.
16. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. *(1. Joan. 4, 9).*
17. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.
18. Qui credit in eum, non judicatur, qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.
19. Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem: erant enim eorum mala opera. *(Supr. 1, 9).*
20. Omnis enim, qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus:
21. qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.
22. Post haec venit Jesus et discipuli ejus in terram Judaeam; et illic demorabatur cum eis, et baptizabat. *(Infr. 4, 1).*

13. A żaden nie wstąpił do nieba, iedno który zstąpił z nieba, Syn człowieczy który iest w niebie.
14. A iako Moyżesz podwyższył węża na puszczy: tak potrzeba aby podwyższon był Syn człowieczy:
15. aby wszelki który weń wierzy, nie zginał, ale miał żywot wieczny.
16. Abowiem tak Bóg umiłował świat, że Syna swego iednorodzonego dał: aby wszelki kto wierzy weń nie zginął, ale miał żywot wieczny.
17. Bo nie posłał Bóg Syna swego na świat, aby sądził świat: ale iżby świat był zbawion przezeń.
18. Kto wierzy weń, nie bywa sądzon: a kto nie wierzy, już osądzony iest: iż nie wierzy w imię iednorodzonego Syna Bożego.
19. A ten iest sąd że światłość przyszła na świat, a ludzie raczéy miłowali ciemności niż światłość: bo były złe ich uczynki.
20. Każdy bowiem który źle czyni, nienawidzi światłości: ani idzie na światłość, żeby nie były zganione uczynki iego.
21. Lecz kto czyni prawdę, przychodzi do światłości, aby się okazały sprawy iego, iż w Bogu są uczynione.
22. Potym przyszedł Jezus y uczniowie iego do Żydowskiéy ziemie: y tam przemieszkiwał z nimi, y chrzcił.

demowi i Żydom, że i wyrozumieć nie śpieszyli i uwierzyć nie chcieli.

13. *A żaden.* Spójnik *a* nie łączy w tém miejscu rzeczy poprzedzających z następującemi, lecz położony, obyczajem Hebrajczyków, na początku zdania, jak to widzimy na początku niektórych ksiąg Pisma ś.—*Nie wstąpił do nieba.* Wstąpienie do nieba nie oznacza tu przeniesienia się z miejsca na miejsce, lecz to co w skutek tego przejścia następuje, to jest oglądanie Boga i rzeczy niebieskich. Myśl więc jest taka: jeżeli wierzycie prorokom, którzy Boga nie widzieli, chociaż opowiadają trudne rzeczy do wierzenia, daleko bardziéj powinniście wierzyć mnie, który widziałem wszystkie Boga tajemnice i zstąpiłem na ziemię, abym was uczył, i zstąpiłem w taki sposób, iż miejsca nie zmieniłem, lecz jestem jeszcze w niebie; i teraz nawet gdy z wami rozmawiam, widzę cokolwiek jest w Bogu, jako jednorodzony od Ojca, nigdy z Nim nierozdzielny. Patrz Wujka.

14. *A jako Mojżesz.* Jakby rzekł: Abyście zaś poznali, jak wiele wam na tém zależy, abyście we mnie uwierzyli, wspomnijcie na węża miedzianego, którego Mojżesz zawiesił na drzewie. Num. 21, 9. Jak bowiem na owego węża miedzianego, który nie miał jadu lecz był podobnym do wężów mających jad, ktokolwiek nie spójrzał, ginął; ktokolwiek zaś spójrzał, od ukąszenia węża zostawał uzdrowiony: tak ktokolwiek na mnie, nie mającego grzechu i podniesionego na krzyżu, z żywą wiarą nie spójrzy, zginie: kto zaś wzrok ku mnie obróci będzie miał żywot wieczny.

16. *Albowiem tak Bóg umiłował świat.* Jakby rzekł: dziwisz się może temu com powiedział, iż dla nauczania ludzi z nieba zstąpiłem: lecz tak wielką jest miłość Boga ku ludziom, iż nie wahał się dać im jednorodzonego Syna swego, aby wierzący weń, przez wiarę dostąpili żywota wiecznego.

17. *Bo nie posłał Bóg.* Potwierdza to co wyrzekł pierwéj: *Aby wszelki, który weń wierzy nie zginął, ale miał żywot wieczny.—Aby sądził.* Aby potępił.

18. *Kto wierzy weń.* W Chrystusa i prawo Jego zachowuje. — *Nie bywa sądzon.* Nie bywa potępiony.— *A kto nie wierzy, już osądzony jest.* Kto wierzyć nie zechce, jawne i sprawiedliwe jest jego potępienie, i niema potrzeby aby dla dania o nim wyroku, uczynki jego były rozbierane, ponieważ nie przyjmuje i odrzuca samego Syna Bożego, którego Bóg posłał. Patrz Wujka.

19. *A ten jest sąd.* Potępienie albo przyczyna potępienia.— *Światłość.* Jednorodzony Syn Boży. — *Ciemności.* Świata i błędy, w których leżeli.—*Bo były złe ich uczynki.* Tak więc woleli pozostać w ciemnościach niewierności, żeby nie byli zmuszeni porzucić grzechy swoje i sprosność życia.

20. *Każdy bowiem, który źle czyni.* Tak złodzieje, tak cudzołożnicy obierać zwykli czas nocny.—*Nie idzie na światłość.* Światła, jawności unika.—*Żeby nie były zganione uczynki jego.* Żeby się nie wykryła obrzydliwość jego postępków.

21. *Lecz kto czyni prawdę.* Ten zaś, kto ma postanowienie czynić to co jest prawe, sprawiedliwe i Bogu miłe.— *W Bogu.* Według prawa i woli Boga. Patrz Wujka.

22. *Potém.* Po rozmowie z Nikodemem mianéj w Jerozolimie.— *Do Żydowskiéj ziemi.* Udał się do innych miejsc Judei, opuściwszy Jerozolimę.—*Tam przemieszkiwał.* Tam przebywał ucząc lud i wzywając do pokuty.— *Chrzcił.* Już przez się, już przez uczniów, jak się to pokazuje z następującego rozdziału, wiersza 2. Dawni utrzymują, iż niektórych apostołów a mianowicie ś. Piotra sam Pan Jezus, własnemi rękami ochrzcił, chociaż więcéj był zajęty nauczaniem, a udzielanie chrztu uczniom swoim polecił. Czy oni w tym chrzcie używali pewnéj jakiéj formy słów, niewiadomo. W każdym razie chrzest ów nie był ten sam co chrzest Jana z wody ku pokucie, lecz z wody i Ducha ś. przez łaskę, jako udzielony w imię Chrystusa.

23. Erat autem et Joannes baptizans in Aennon juxta Salim, quia aquae multae erant illic; et veniebant, et baptizabantur.

24. Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.

25. Facta est autem quaestio ex discipulis Joannis cum Judaeis de purificatione.

26. Et venerunt ad Joannem, et dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce, hic baptizat, et omnes veniunt ad eum. *(Supr. 1, 29).*

27. Respondit Joannes, et dixit: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de coelo.

28. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. *(Supr. 1, 20).*

29. Qui habet sponsam, sponsus est, amicus autem sponsi, qui stat, et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est.

30. Illum oportet crescere, me autem minui.

31. Qui desursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, et de terra loquitur. Qui de coelo venit, super omnes est.

32. Et quod vidit, et audivit, hoc testatur, et testimonium ejus nemo accipit.

33. Qui accepit ejus testimonium, signavit, quia Deus verax est. *(Rom. 3, 4).*

34. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur, non enim ad mensuram dat Deus spiritum.

23. Chrzcił téż y Jan w Aenon blisko Salim: iż tam było wiele wód: y przychodzili y chrzcili się.

24. Bo iescze Jan nie był dany do więzienia.

25. Y wszczęło się gadanie od uczniów Janowych z Żydy około oczyścienia.

26. Y przyszli do Jana, y rzekli mu: Rabbi, który z tobą był za Jordanem, któremuś ty dał świadectwo, ten oto chrzci, a wszyscy idą do niego.

27. Odpowiedział Jan, y rzekł: Nie może nic wziąć człowiek, ieśliby mu nie było dano z nieba.

28. Wy sami iesteście mi świadkami, żem powiedział: Nie iestem ia Chrystus: ale iżem posłan przed nim.

29. Kto ma oblubienicę, oblubieńcem iest: lecz przyiaciel oblubieńców który stoi a słucha go, weselem się weseli dla głosu oblubieńcowego. To tedy wesele moie wypełnione iest.

30. On ma rość, a ia się umnieyszać.

31. Który z wysoka przychodzi, nad wszytkimi iest. Który z ziemie iest, z ziemie iest, y z ziemi mówi: Który z nieba przyszedł, iest nade wszytkimi.

32. A co widział y słyszał, toż świadczy: a świadectwa iego żaden nie przyimuie.

33. Kto iego świadectwo przyiał, zapieczętował iż Bóg iest prawdziwy.

34. Abowiem którego Bóg posłał, słowa Boże powiada. Bo nie pod miarą Bóg dawa ducha.

23. *W Enon.* Nazwisko miejsca przy Salim i Jordanie, jak powiada ś. Hieronim *(w księdze o miejscach hebrajskich).*

25. *Od uczniów Janowych.* Spór podnieśli uczniowie ś. Jana.—*Z Żydy.* Niektórzy bowiem Żydzi, widząc cuda Chrystusa i lud tłumami garnący się do niego, poczęli chrzest Chrystusów przenosić nad chrzest Jana. Ztąd powstał spór, ponieważ uczniowie Jana byli nieradzi, że wziętość i sława ich nauczyciela upada.—*Około oczyszczenia.* O chrzcie; gdyż spór toczył się o to, czyj chrzest był lepszy i ważniejszy.

26. *Który z tobą był.* Który przyszedł do ciebie i jako twój uczeń chrzest od ciebie przyjął. Rozumieją Chrystusa, któremu przez niechęć nie dają żadnego tytułu a nawet po imieniu nie wspominają.—*Za Jordanem.* W Betanii albo Batabarze. Patrz wyżéj roz. 1, w. 28.—*Któremuś ty dał świadectwo.* Któregoś ty publicznie zalecił i wsławił, gdy przedtém nikomu był nieznany.—*Oto.* Wyraz nieukontentowania.—*Ten chrzci.* Jak ty, twój urząd sobie przywłaszcza i z tobą się równa.—*A wszyscy idą do niego.* Gdy do Ciebie przychodzićby powinni.

27. *Nie może... człowiek.* Jak gdyby powiedział: Cóż usiłujecie mię podnieść? Chcecie, abym przywłaszczył sobie zaszczyt, którego Bóg mi nie dał, abym się czynił wyższym na przekorę woli Boskiéj. — *Nic wziąść.* Przybrać sobie, przyswoić jakąkolwiek godność lub zaszczyt.—*Z nieba.* Od Boga.

28. *Posłan przed nim.* Jako poprzednik i sługa jego.

29. *Kto ma oblubienicę, oblubieńcem jest.* Ten tylko jest oblubieńcem, komu w małżeństwo oddaje się oblubienica, przyjaciel zaś oblubieńca (narzeczonego) nie szuka sobie oblubienicy i oblubieńcowi niezazdrości, lecz towarzyszy oblubieńcowi dla honoru, gotów ku wszelkiéj jemu posłudze. Widząc tedy, że oblubieniec przybył i słysząc głos jego, raduje się bardzo, ponieważ widzi, że przychodzi już do skutku to czego pragnął i dla czego sam przybył. — *To tedy wesele moje wypełnione jest.* Tak ja, który jestem jego przyjacielem, bardzo pragnąłem ujrzeć Chrystusa poślubiającego sobie Kościoł przez wiarę i mówiącego doń przez nauczanie; dla tego nie tylko nie zazdroszczę lecz też najmocniéj się cieszę, iż temu pragnieniu mojemu stało się zadość.

30. *On ma rość.* We czci, godności i wziętości u ludzi.—*A ja się umniejszać.* W stosunku do Chrystusa.

31. *Który z wysoka przychodzi.* Chrystus, który z nieba przyszedł, i który jest wyższéj i Boskiéj natury.—*Nad wszystkiemi jest.* Większym jest ode mnie i od wszystkich innych. — *Który z ziemi jest.* Który niczém więcéj nie jest jak człowiekiem, tak jak ja i inni mnie podobni.—*O ziemi mówi.* Nie może mówić jedno o tém, co widział i zna, to jest o rzeczach ziemskich i nizkich; jeżeli zaś o niebieskich ma co mówić, powinien naprzód uczyć się u tego, który z nieba przyszedł, i rzeczy niebieskie własnemi oczami oglądał. Patrz Wujka.

32. *A co widział i słyszał.* W niebie.—*Toż świadczy.* Tego naucza i to opowiada.—*Świadectwa jego żaden nie przyjmuje.* Naukę jego rzadko kto przyjmuje i jéj się trzyma.

33. *Kto jego świadectwo przyjął.* Kto z wiarą naukę jego przyjmuje.—*Zapieczętował.* Pismem i pieczęcią swoją potwierdził i wyznał, że Bóg i Jezus Chrystus jest prawdomówny i że jego nauka jest gruntowną i pod wszystkiemi względami zgodna jest z prawdą, ponieważ to tylko mówi co od Boga pochodzi, a następnie jest nieomylną prawdą.

34. *Albowiem którego Bóg posłał.* Chrystus, który był posłany dla nauczania i zbawienia ludzi.—*Słowa Boże powiada.* Patrz co było powiedziano w wierszu

35. Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.

36. Qui credit in Filium, habet vitam aeternam, qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum. *(1. Joan. 5, 10).*

35. Ociec miluie Syna, y wszytko oddał w rękę iégo.

36. Kto wierzy w Syna, ma żywot wieczny: a kto nie wierzy Synowi, nie ogląda żywota, ale gniew Boży nad nim zostawa.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 3.** w. 5. *Z wody i z Ducha.* Temi słowy Pan potępia naprzód Pelagiany i Kalwinisty, którzy dziatkom nie ochrzczonym śmieją zbawienie i żywot wieczny obiecować: gdyż oto słyszą, iż żaden bez chrztu (albo samą rzeczą, albo przynajmniéj chęcią i wolą przyjętego) ani do Kościoła, ani do nieba wniść nie może. Nad to potępia Lutry i Kalwinisty, którzy uczą iż sama wiara dosyć jest do zbawienia: gdyż oto i chrzest nie mniéj jest potrzebny. Trzecie ztąd widzimy, iż chrzest ś. oczyszcza grzechy, i daje łaskę tym, którzy go przyjmują, i zbawia je, jako Piotr ś. mówi. I. Piotr 3, 21. Czego też prżą dzisiejszy odszczepieńcy: którzy chcąc koniecznie wyniszczyć moc chrztu ś. dziwnie te słowa Pańskie wywracają. Budny z Zwingliuszem, przez wodę rozumie naukę albo kazanie: Brencius pokutę: Kalwin Ducha ś. Jakoby Pan mówił: Jeśli się kto nie narodzi znowu z Ducha ś. i z Ducha ś. Aleć to wszystko wymysły szatańskie. Bo wszyscy Doktorowie katoliccy na to się zgadzają, iż te słowa rozumieją się właśnie o chrzcie świętym, który złożony jest z widomego elementu wody, a z niewidoméj mocy Ducha ś. który do odrodzenia duchownego i do zbawienia wielkiemu i małemu jest potrzebny.

13. *Syn człowieczy który jest w niebie.* Trzy rzeczy temi krótkiemi słowy Pan o sobie twierdzi: Prawdziwe człowieczeństwo które przyjął: gdy się zowie Synem człowieczym, to jest prawym człowiekiem. Prawdziwe bóstwo, gdy powiada, że i z nieba zstąpił, i jest w niebie. I złączenie Bóstwa z człowieczeństwem w jedność persony: kiedy mówi, iż Syn człowieczy jest w niebie. Bo jeślić Chrystus był w niebie gdy mówił na ziemi: tedyć zarazem był w niebie i na ziemi. Lecz nie według ciała naonczas był w niebie, gdy jeszcze obiecował wstąpić do nieba. A tak musiała być insza w Chrystusie natura, oprócz téj człowieczéj, którą widziały oczy ludzkie: to jest Boska, która niezmierna jest, i niebo i ziemię zaraz napełniająca. Jan 14, 12.

18. *Już osądzony jest.* Kto wierzy w Chrystusa oną wiarą, która przez miłość dobrze czyni (jako Apostoł mówi) Gal. 5, 6, to jest, wiarą żywą złączoną z miłością i z posłuszeństwem Pańskiego przykazania: ten nie będzie potępion. Ale ten który nie wierzy, lub Żyd, lub poganin, lub heretyk (jeśli w swojem niedowiarstwie umrze) ten już sam od siebie jest osądzony i potępiony: iż ma w sobie niewiarę, jasną przyczynę swego potępienia: tak iż nie trzeba go będzie sądzić na sądzie ostatecznym sądem rozbierania, według uczynków miłosiernych, uczynionych albo opuszczonych. Tak i Paweł ś. świadczy, iż uporni heretycy są własnym sądem swym potępieni. Tit. 3, 11.

21. *Iż w Bogu są uczynione.* To jest za pomocą Bożą, z łaski Bożéj, i z natchnienia Bożego. A tak jest jedna przyczyna zasługi uczynków naszych dobrych: iż je nie my sami czynimy, ale Pan Bóg i łaska jego z nami, jako Paweł mówi. I. Kor. 15, 11.

31. *Nad wszystkimi jest.* I tu Jan ś. Pana Jezusa Bogiem być wyznawa: gdyż żaden nie jest najwyższym i nad wszystkiemi rzeczami, jedno sam Bóg. Cyril. in Joan.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O rozmowie z Samarytanką, uzdrowieniu chorego, i t. d.

1. Ut ergo cognovit Jesus, quia audierunt Pharisaei, quod Jesus plures discipulos facit, et baptizat, quam Joannes, *(Supr. 3, 22).*

2. (quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus)

3. reliquit Judaeam, et abiit iterum in Galilaeam;

4. oportebat autem eum transire per Samariam.

5. Venit ergo in civitatem Samariae, quae di-

1. Gdy tedy poznał Jezus iż usłyszeli Pharyzeuszowie, że Jezus więcéy uczniów czyni, y chrzci, niźli Jan,

2. (chociaż Jezus nie chrzcił, ale uczniowie iego)

3. opuścił Żydowską ziemię, y szedł zasię do Galileiéy.

4. A musiał przeszdź przez Samaryią.

5. Przyszedł tedy do miasta Samaryiéy które

---

poprzedzającym.—*Nie pod miarą Bóg dawa ducha.* Że Chrystus mówi słowa Boże, dowodzi ztąd, iż mu Bóg nie pod miarą ducha udzielił: rozumowanie to zdaje się być następne: kto ma ducha pod miarą, nie wynika, żeby wszystko co mówi, miało być słowem Bożém: niekiedy bowiem może mówić nie z Boskiego ale z własnego ducha, jak często czynili prorocy; kto zaś ma ducha nie pod miarą, ponieważ niema innego ducha tylko Boski, nie może inaczéj mówić jak tylko z ducha Bożego: tak więc, cokolwiek mówi, będzie słowem Bożem.

35. *Ojciec.* Bóg Ojciec.—*Miluje Syna.* Chrystusa, któremu dał ducha nie pod miarą. —*Wszystko oddał w rękę jego.* Poddał jego woli i panowaniu. W tém znaczeniu wyrzekł Chrystus, Mat. 28, 18: *Dana mi jest wszelka władza na niebie i na ziemi.*

36. *W Syna.* Jak gdyby rzekł: Wierzcież tedy w Syna, którego Ojciec posłał, przez którego sam mówi, którego kocha nieskończenie, któremu dał znajomość wszystkich rzeczy i władzę nad wszystkiem: inaczéj, zawsze Ojciec będzie na was zagniewany i was ukarze. Kto zaś w niego wierzy i według téj wiary żyje, bez wątpienia otrzyma żywot wieczny. — *Kto nie wierzy.* Kto go nie czci i nie słucha.

R. 4.—2. *Chociaż Jezus nie chrzcił.* Każdego, kto przychodził. Patrz rozdz. 3, 22.—*Opuścił Żydowską ziemię.* Nie radzi byli faryzeusze, że Jan przez nich nie posłany nauczał, chrzcił i uczniów zbierał; gniewali się jeszcze mocniéj, że to samo czyni Chrystus, do którego też liczniéj lud się garnął. Opuścił tedy Judeę, unikając zazdrości faryzeuszów i mękę swoję odkładając do czasu stosownego.—*Zasię do Galilei.* Raz już był poszedł z Judei do Galilei, gdy cud uczynił na godach; teraz udaje się tam raz drugi. Patrz Wujka.

4. *A musiał.* Ażeby prostą drogą zdążył do Galilei.

5. *Do miasta.* Na pole tego miasta, jak się z dal-

citur Sichar, juxta praedium, quod dedit Jacob Joseph filio suo. *(Gen. 33, 10).*

6. Erat autem ibi fons Jacob; Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta.

7. Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Jesus: Da mihi bibere.

8. (Discipuli enim ejus abierant in civitatem, ut cibos emerent).

9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu, Judaeus cum sis, bibere a me poscis, quae sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Judaei Samaritanis.

10. Respondit Jesus, et dixit ei: Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam.

11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est: unde ergo habes aquam vivam?

12. Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii ejus, et pecora ejus?

13. Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum:

14. sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.

15. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.

zową Sychar: blisko folwarku który dał Jakob Józephowi synowi swemu.

6. A była tam studnia Jakobowa. Jezus tedy spracowany z drogi, siedział tak nad studnią. Godzina była iakoby szósta.

7. Przyszła niewiasta z Samaryiéy czerpać wodę. Rzékł iéy Jezus: Day mi pić.

8. Bo uczniowie iego odeszli byli do miasta, aby kupili strawy.

9. Rzekła mu tedy ona Samarytańska niewiasta: Jakóż ty, Żydem będąc, prosisz u mnie pić, któram iest niewiasta Samarytanka? bo Żydowie nie obcuią z Samarytany.

10. Odpowiedział Jezus, y rzekł iéy: Byś wiedziała dar Boży, y kto iest coć mówi: Day mi pić: tedybyś go snać była prosiła, a dałciby wodę żywą.

11. Rzekła mu niewiasta: Panie, niemasz y czym czerpać, a studnia iest głęboka: skądże masz wodę żywą?

12. Izażeś ty więtszy iest niźli ociec nasz Jakób, który nam studnią dał, y sam z niéy pił, y synowie iego, y dobytek iego?

13. Odpowiedział Jezus, y rzékł iéy: Każdy który piie z téy wody, zasię będzie pragnął: lecz ktoby pił z wody którą mu ia dam, nie będzie pragnął na wieki.

14. Ale woda którą mu ia dam, stanie się w nim źródłem wody, wyskakuiącéy ku żywotowi wiecznemu.

15. Rzekła do niego niewiasta: Panie, day mi téy wody, abych nie pragnęła, ani tu czerpać chodziła.

---

szegu ciągu pokazuje.—*Sychar.* Za czasów Chrystusa nazywało się Sychar, inaczéj Sychem, jak się nazywa w księgach starego testamentu; zowie się jeszcze i Sychima. —*Dał Jakób.* Darował. Ma na myśli Gen. 48, 22, gdzie Jakób przed śmiercią rzekł do Józefa syna swego: *Daję tobie część jednę, mimo bracią twoję, którą wziąłem z ręki Amorejczyka mieczem i łukiem moim.* Patrz co się tam rzekło.

6. *Tam.* W owym folwarku. —*Studnia Jakóbowa.* Którą Jakób tam mieszkając dla siebie był wykopał albo razem z folwarkiem nabył.—*Siedział tak.* To jest, jak się złożyło. Albo wyraz *tak* oznacza powód, jak gdyby rzekł: Siedział dla tego, że był zmordowany.—*Godzina była jakoby szósta.* Po południu. Dzień bowiem tak latem jak zimą u Żydów dzielił się na 12. godzin. Oznacza się godzina, aby pokazać, iż prawdziwie był znużony i pokarmu potrzebował.

7. *Przyszła niewiasta z Samaryi.* Nie chce autor powiedzieć, iż przyszła z Samaryi, przyszła bowiem z Sychar, lecz że niewiasta była Samarytanką.—*Daj mi pić.* Z wiadra twojego. *Ten który prosił o napój, pragnął wiary owéj niewiasty,* mówi S. Augustyn.

9. *Żydowie nie obcują z Samarytany.* Nie zasiadają u jednego stołu, nie jedzą tych samych potraw i z tychże naczyń. Żydzi bowiem uważali Samarytanów za nieczystych i splugawionych, i z nimi nie przestawali.

10. *Gdybyś wiedziała.* Nic nie odpowiada Chrystus na wtrąconą nienawiść Żydów ku Samarytanom; nie pochwalał w téj mierze postępowania Żydów, którymi powodowała nie tak gorliwość o religią i [illegible] pycha i troskliwość o własną chwałę. Spieszy więc do wyłożenia niebieskiego skarbu. —*Dar Boży.* Wielkość dobrodziejstwa, które Bóg w obecném zdarzeniu tobie nastręcza.—*Tedybyś snać.* Ty nawzajem. —*Wodę żywą.* Przez wodę żywą rozumie łaskę Ducha Ś. Zowie się *wodą,* ponieważ obmywa duszę z brudów grzechu; ponieważ ostudza zapał pożądliwości i zamiłowania w tym świecie; ponieważ wlewa w duszę święte myśli i uczucia. Zowie się *żywą,* ponieważ nigdy nie spoczywa, lecz zawsze do coraz innych cnót człowieka pobudza, i nakoniec porywa go i unosi do żywota wiecznego. Dla tego mówi natychmiast: *Stanie się w nim źródłem wody wyskakującéj ku żywotowi wiecznemu.* P. Wujka.

12. *Izażeś ty większy jest.* Jak gdyby rzekła: jeżeli nie o téj wodzie mówisz, azaliś ty większy? i t. d.—*Azaliś ty większy.* Abyś nam mógł dać cóś większego. —*Niźli ojciec nasz Jakób. Uważ,* powiada Chryzostom, *jak się przypisuje do żydowskiego rodu.* Samarytanie zwykli ród swój wyprowadzać od przodków żydowskich, zwłaszcza jeżeli żydom dobrze się działo, o czém poświadcza Józef (w księdze 9. Starożyt).

13. *Nie będzie pragnął na wieki.* Nie będzie pragnął rzeczy doczesnych, zaszczytów, rozkoszy i t. d.

14. *Stanie się w nim.* Będzie w nim. —*Źródłem.* Jakby źródłem wody nieustającéj. —*Wyskakującéj ku żywotowi wiecznemu.* Tak wysoko woda wytryska, jak wysokie jest źródło z którego płynie. Duch Ś. jest sprawcą i źródłem téj wody, jest Bogiem i mieszka w niebie; a więc nic dziwnego, jeżeli woda, którą wylewa na dusze ludzkie, z ziemi ku niebu, aż do Boga i żywota wiecznego wyskakuje, i nas z sobą aż tam swoją mocą i siłą podnosi.

16. Dicit ei Jesus: Vade, voca virum tuum, et veni huc.

17. Respondit mulier, et dixit: Non habeo virum. Dicit ei Jesus: Bene dixisti: Quia non habeo virum:

18. quinque enim viros habuisti, et nunc, quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti.

19. Dicit ei mulier: Domine, video, quia Propheta es tu.

20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Jerosolymis est locus, ubi adorare oportet. *(Deut. 12, 5).*

21. Dicit ei Jesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem.

22. Vos adoratis, quod nescitis: nos adoramus, quod scimus, quia salus ex Judaeis est. *(4. Reg. 17, 29).*

23. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. Nam et Pater tales quaerit, qui adorent eum.

24. Spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare. *(1. Cor. 3, 17).*

25. Dicit ei mulier: Scio, quia Messias venit (qui dicitur Christus): cum ergo venerit ille, nobis anuuntiabit omnia.

26. Dicit ei Jesus: Ego sum, qui loquor tecum.

27. Et continuo venerunt discipuli ejus et mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quaeris, aut quid loqueris cum ea?

16. Rzékł iéy Jezus: Idź, zawołay męża twego, a przydź tu.

17. Odpowiedziała niewiasta, y rzekła: Nie mam męża. Rzekł iéy Jezus: Dobrześ powiedziała, iż niemam męża.

18. Abowiemeś piąci mężów miała: a teraz którégo masz, nie iest twoim mężem. Toś prawdziwie powiedziała.

19. Rzekła mu niewiasta: Panie, widzę iżeś ty iest prorok.

20. Oycowie naszy chwalili na téy górze: a wy powiadacie, że w Jeruzalem iest mieysce kędy potrzeba chwalić.

21. Rzekł iéy Jezus: Niewiasto wierz mi, iż przydzie godzina, gdy ani na górze téy, ani w Jeruzalem będziecie chwalić Oyca.

22. Wy chwalicie co niewiécie: my chwalimy co wiémy: bo zbawienie z Żydów iest.

23. Ale przychodzi godzina, y teraz iest, gdy prawdziwi chwalcy będą chwalić Oyca w duchu y prawdzie. Bo y Ociec takowych szuka, którzyby go chwalili.

24. Duch iest Bóg: a ci którzy go chwalą, potrzeba aby go chwalili w duchu y w prawdzie.

25. Rzekła mu niewiasta: Wiem, że przydzie Messyasz (którego zową Christusem): gdy tedy przydzie on oznaymi nam wszytko.

26. Rzékł iéy Jezus: Jam iest który z tobą mówię.

27. A natychmiast przyszli uczniowie iego: y dziwowali się że z niewiastą mówił. Wszakóż żaden nie rzékł: O co pytasz, abo co z nią rozmawiasz?

---

16. *Zawołaj męża twego.* Jak gdyby rzekł: wypada, ażebyś męża swego uczyniła uczęstnikiem wszystkich dóbr twoich; zawołay go więc, ażeby z tobą słuchał i lepiéj pojąwszy naukę moję, ciebie także nauczył. Chociaż Chrystus wiedział, że ona męża nie ma, mówi jednak jak gdyby miała, ażeby ztąd wziąwszy powód upomniał za skażone jéj obyczaje i do pokuty przywołał, bez któréj boskiéj owéj wody przyjąć nie można.

18. *Teraz którego masz.* Którego masz dla nasycenia pożądliwości, nie jest twoim prawym mężem, lecz cudzołożnikiem.

19. *Tyś jest prorok.* Własnością proroka jest opowiadać obecne a nawet i przeszłe rzeczy, jeżeli są tajemne.

20. *Ojcowie nasi.* Poznawszy niewiasta mądrość Chrystusa, zadała pytanie, o które najbardziéj spór się toczył wówczas między Żydami i Samarytanami, i na które pragnęła usłyszeć odpowiedź. —*Na téj górze.* Ukazywała górę Garizim, leżącą w bliskości miasta Sychem. Patrz Sędz. 9, 7. —*Chwalili.* Gdzie też kościoł zbudowali, utrzymując, iż tam potrzeba cześć Bogu oddawać, ponieważ na téj górze Mojżesz (Deuter. 27, 12) kazał czytać błogosławieństwa dla zachowujących zakon; i ponieważ na niéj Jakób ołtarz zbudował, Genez. 33, 20. *(Historyą tego kościoła Samarytańskiego opisał Józef w księdze II. Star. r. 7).* —*W Jeruzalem jest miejsce, kędy potrzeba chwalić.* I dla tego tam kościoł zbudowaliście i powiadacie, iż tylko tam godzi się składać ofiary. Patrz Wujka.

21. *Przychodzi.* Czas teraźniejszy zamiast przyszłego, który tuż zaraz ma nastąpić. —*Godzina.* Czas; rozumiéj czas prawa nowego albo ogłoszonéj Ewangelii.— *Ani na górze téj.* W żadném oznaczoném miejscu, jak gdyby tam tylko Bogu cześć oddawać należało.

22. *Wy chwalicie.* Wy, Samarytanie. Zapobiega Chrystus zarzutowi, żeby ze słów Chrystusa nie sądziła niewiasta, że Samarytanie, we względzie religijnym, są równi Żydom albo od nich lepsi. —*Chwalicie co nie wiecie.* Wy zupełnie błądzicie względem oddawania czci Bogu nie tylko co do miejsca które Bóg obrał, lecz też i co do sposobu w jaki sobie cześć oddawać rozkazał.—*My.* Żydzi.—*Chwalimy co wiemy.* Boga którego znamy prawdziwie kim jest, w jakiem miejscu i jakim sposobem czcić go należy. —*Zbawienie jest z Żydów.* Tak więc nie będą zbawieni trzymający się waszego obrządku, lecz żydowskiego, który jest prawdziwy.

23. *Teraz jest.* Teraz się zaczyna. —*Prawdziwi chwalcy.* Właściwi, szczerzy, godni tego imienia, świadomi na czém się prawdziwa cześć Boga zasadza.— *Chwalić będą Ojca w duchu.* Nie obrządkiem żydowskim, który się głównie zasadzał na czynieniu ofiar ze źwierząt i zewnętrznych ceremoniach, przy czém mało dbali o ofiary duchowne, jakiemi są myśli święte, dziękowanie, modlitwa, wewnętrzne akty wiary, nadziei, miłości i innych cnót.—*I prawdzie.* Dalecy od błędów pogańskich i zabobonnych, lecz sposobem prawdziwym i prawnym. —*Takowych szuka.* Pragnie, kocha jako właściwych chwalców. Patrz Wujka.

24. *Duch jest Bóg.* Pokazuje, dla czego Bóg takich chwalców szuka.—*I w prawdzie.* Ponieważ Bóg, jak jest duchem, tak jest także prawdą.

25. *Wiem że przyjdzie Messyasz.* Wiedzieli o tém z prawa Mojżeszowego, które przyjmowali, i od Żydów, którzy o tém ciągle mówili.— *Oznajmi nam wszystko.* Co należy czynić, aby prawdziwą cześć Bogu oddać.

26. *Jam jest.* Messyaszem, o którym wspominasz.

27. *Że z niewiastą mówił.* Z niewiastą cudzoziemką, nieznajomą, sam jeden rozmawiał, czego nie zwykł

28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem, et dicit illis hominibus:

29. Venite et videte hominem, qui dixit mihi omnia, quaecumque feci: numquid ipse est Christus?

30. Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum.

31. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca.

32. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.

33. Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?

34. Dicit eis Jesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, ut perficiam opus ejus.

35. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? Ecce, dico vobis: Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albae sunt jam ad messem. *(Matth. 9, 37)*.

36. Et qui metit, mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam, ut, et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit.

37. In hoc enim est verbum verum: Quia alius est, qui seminat, et alius est, qui metit.

38. Ego misi vos metere, quod vos non laborastis: alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.

39. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia, quaecumque feci.

28. Zostawiła tedy wiadro swe niewiasta: y szła do miasta: y mówiła onym ludziom:

29. Pódźcie, a oglądaycie człowieka który mi powiedział wszytko comkolwiek czyniła. Nie tenli iest Christus?

30. A przetóż wyszli z miasta, y szli do niego.

31. A tym czasem prosili go uczniowie, mówiąc: Rabbi, iedz.

32. A on im rzekł: Mam ia pokarm ku iedzeniu o którym wy nie wiecie.

33. Mówili tedy uczniowie między sobą: Aboć mu kto ieść przyniósł?

34. Rzekł im Jezus: Móy pokarm iest abych czynił wolą tego który mię posłał, abych wykonał sprawę iego.

35. Izaż wy nie mówicie: iż iescze są cztéry miesiące, a żniwo przydzie? Oto wam powiadam: podnoście oczy wasze, a przypatrzcie się krainom, żeć iuż białe są ku żniwu.

36. A kto żnie, bierze zapłatę, y zbiera owoc do żywota wiecznego: aby y który sieie weselił się społu, y który żnie.

37. Abowiem w tym słowo iest prawdziwe: iż inszy iest który sieie, a inszy który żnie.

38. Jam was posłał żąć czegoście wy nie robili; inszy robili, a wyście weszli w prace ich.

39. A z miasta onego wiele Samarytanów uwierzyli weń: dla słowa niewiasty świadectwo daiącéy że mi wszytko powiedział com iedno uczyniła.

był czynić. Nie miał zwyczaju Pan Jezus rozmawiać z kobietami, nawet na miejscu publicznem i otwartém, chyba gdy go zewsząd rzesza otaczała, jak nie zwykł z nikim o niczém rozmawiać, chyba o rzeczach poważnych i do królestwa Bożego należących, do czego właśnie ta niewiasta nie była dość usposobioną. — *Wszakże żaden nie rzekł.* Przez uszanowanie dla nauczyciela, o którym byli przeświadczeni, iż nic lekkomyślnie i bez sprawiedliwego powodu nie czyni.

29. *Nie tenli jest Chrystus.* Sama nie wątpi, lecz pragnie, żeby z jego uczynków sami się o tém przekonali: nie uwierzyliby, gdyby powiedziała, iż znalazła Chrystusa, jak powiada S. Cyryl, lecz zachęca ich aby sami widzieli, ponieważ wie, iż zobaczywszy uwierzą.

30. *Wyszli.* Wielu mieszkańców miasta Sychem.

32. *Mam ja pokarm ku jedzeniu, o którym wy nie wiecie.* Po grecku, *mogę* albo *powinienem.* Tak się rozumie owo miejsce u Jana S. 16, 12. *Jeszcze wiele wam mam mówić.* Jaki zaś jest to pokarm, o którym mówi, tłumaczy w wierszu 34.

33. *Przyniósł mu.* W czasie naszéj nieobecności.

34. *Abym czynił wolą* Nazywa pokarmem swoim uwielbienie Ojca swego i nawrócenie grzeszników, ponieważ one go uweselają i jakby karmią.—*Abym wykonał sprawę jego.* Ażebym zdziałał to, co przeze mnie zdziałać postanowił, to jest zbawienie świata.

35. *Jeszcze są cztéry miesiące.* Powszechném zdaniem, do żniwa jeszcze mamy cztéry miesiące. *Oto wam powiadam.* Ja zaś coś wam powiem, co się dziwném wyda.—*Podnieście oczy wasze.* Na górujące miasto.—*Przypatrzcie się krainom, że już białe są ku żniwu.* Już dojrzały; zboże bowiem dojrzewając żółcieje i bieleje. Mówi przenośnie o mieszkańcach miasta Sychar wychodzących ku Zbawicielowi i gotowych do przyjęcia Ewangelii.

36. *A kto żnie.* Kto zbiera ten rodzaj żniwa, opowiadając Ewangelią. — *Bierze zapłatę.* Nie próżno, nie darmo pracuje; albowiem w swoim czasie, od Ojca mego, Pana żniwa, zapłatę odbierze.—*I zbiera.* Dla pana żniwa.—*Owoc.* Zżęty, to jest ludzi do Chrystusa przywiedzionych i przez nauczanie na drogę zbawienia przywołanych. — *Do żywota wiecznego.* Do Kościoła wojującego, zkąd przechodzą do tryumfującego.—*Aby i który sieje.* W czasie zbioru spodziewanych płodów, weseli się i ten kto posiał, i ten kto żnie: to jest, weselić się będą prorocy, którzy pierwsze nasiona słowa Bożego w tym narodzie zasieli, i apostołowie, którzy owoce z tych nasion wyrosłe, zbierali.

37. *W tém.* W téj rzeczy. —*Słowo jest prawdziwe.* Prawdziwém jest to pospolite przysłowie: *Inny jest który sieje a inny który żnie.* Tém przysłowiem Żydzi chcieli wyrazić, iż inny pracował, a inny z pracy jego korzysta.

38. *Jam was posłał.* Już bowiem zaczął był nimi się posługiwać w udzielaniu chrztu, jak widzieliśmy w tymże rozdz. w. 2, i postanowił ich wysłać na żniwo całéj Judei, Mat. 9, 38, a nakoniec, na żniwo całego świata. — *Czegoście wy nie robili.* Co nie z waszéj pracy powstało. — *Insi robili.* Mojżesz, patryarchowie, prorocy i święci doktorowie zakonu wiele ponieśli pracy, ażeby naród ten gruby, uparty, twardego karku ukształcić i oświecić. —*Wyście weszli w prace ich.* Ażebyście dokończyli co prorocy zaczęli; co już było rzeczą łatwiejszą: albowiem po zesłaniu Ducha Ś. jednego dnia trzy tysiące dusz Bogu pozyskali, Dzieje Ap. 2, 41; czego nie byliby dokazali, gdyby owe nasiona wiary nie były pierwéj rzucone przez proroków.

39. *Z miasta onego.* Z Sychar. — *Uwierzyli weń.* Że on jest Chrystusem.

40. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum, ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.
41. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus.
42. Et mulieri dicebant: Quia jam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, et scimus, quia hic est vere Salvator mundi.
43. Post duos autem dies exiit inde, et abiit in Galilaeam.
44. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet. *(Matth. 13, 57. Marc. 6, 4.)*
45. Cum ergo venisset in Galilaeam, exceperunt eum Galilaei, cum omnia vidissent, quae fecerat Jerosolymis in die festo; et ipsi enim venerant ad diem festum. *(Matth. 4, 12.)*
46. Venit ergo iterum in Cana Galilaeae, ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. *(Supr. 2, 9.)*
47. Hic cum audisset, quia Jesus adveniret a Judaea in Galilaeam, abiit ad eum, et rogabat eum, ut descenderet, et sanaret filium ejus; incipiebat enim mori.
48. Dixit ergo Jesus ad eum: Nisi signa et prodigia videritis, non creditis.
49. Dicit ad eum regulus: Domine, descende prius quam moriatur filius meus.
50. Dicit ei Jesus: Vade, filius tuus vivit. Credidit homo sermoni, quem dixit ei Jesus, et ibat.
51. Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, et nuntiaverunt dicentes, quia filius ejus viveret.
52. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris.
53. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Jesus: Filius tuus vivit; et credidit ipse, et domus ejus tota.

40. Gdy tedy przyszli do niego Samarytanowie, prosili go aby tam został: y zmieszkał tam dwa dni.
41. Y daleko więcéy ich uwierzyło weń dla mowy iego.
42. A niewieście mówili: Iż iuż nie dla twéy powieści wierzymy: bośmy sami słyszeli, y wiémy że ten iest prawdziwie zbawiciel świata.
43. A po dwu dniach wyszedł z tamtąd: y odszedł do Galileiéy.
44. Abowiem samże Jezus świadectwo dał, iż prorok w oyczyznie swéy czci niéma.
45. Gdy tedy przyszedł do Galileiéy, przyięli go Galileyczycy, uyźrzawszy wszytko co był uczynił w Jeruzalem w święto: bo y sami byli przyszli na dzień święty.
46. Przyszedł tedy zasię do Kany Galileyskiéy, gdzie wodę winem uczynił. Y był nieiaki królik, którego syn chorował w Kapharnaum.
47. Ten gdy usłyszał iż Jezus przyszedł z Żydowskiéy ziemie do Galileiéy, poszedł do niego, y prosił go aby zstąpił a uzdrowił syna iego: bo poczynał umiérać.
48. Rzekł tedy do niego Jezus: Jeśli znaków y cudów nie uyźrzycie, nie wierzycie.
49. Rzekł do niego królik: Panie, zstąp piérwéy niż umrze syn móy.
50. Rzékł mu Jezus: Idź, syn twóy żyw iest. Uwierzył człowiek mowie którą mu powiedział Jezus, y szedł.
51. A gdy on iuż zstępował, zabieżeli mu słudzy, y oznaymili mówiąc, iż syn iego żywie.
52. Pytał się tedy od nich godziny, któréy mu się polepszyło. Y rzekli mu: Iż wczora siódméy godziny opuściła go gorączka.
53. Poznał tedy ociec, iż ona godzina była któréy mu rzékł Jezus: Syn twóy żywie. Y uwierzył sam y wszytek dóm iego.

41. *Dla mowy jego.* Dla słów i nauki Chrystusa.
42. *Dla twéj powieści.* Żeś ty mówiła. — *Wiemy że ten jest prawdziwie Zbawiciel świata.* W grec. z przedimkiem pewnym, to jest, on jest tym obiecanym Zbawicielem, który ma zbawić nie tylko jeden naród, lecz i cały świat. Patrz Wujka.
44. *Świadectwo dał.* Utrzymywał.—*Prorok w ojczyznie swojéj.* Rozumieć potrzeba, iż to nie zawsze, lecz najczęściéj się zdarza, jak powiada S. Chryzostom (w hom. 34). Przyczyną zaś téj pogardy jest zazdrość współrodaków, którzy cierpią na tém, iż ich rówiennik wyższym jest od nich; przyczyną tego jest także samo spoufalenie się: zwykliśmy bowiem mało cenić, na co codzień patrzymy, chociażby to było coś wielkiego. Dla téj to przyczyny Chrystus nie udał się już do Nazaretu, ojczyzny swojéj, lecz poszedł w dalsze strony Galilei.
45. *Przyjęli go.* Ochotnie, ze czcią. — *Ujrzawszy wszystko.* Pamiętając na wszystko, co widzieli.— *W święto.* Wielkiéjnocy, o czém w roz. 2, w. 23.
46. *Był niejaki królik.* Słowo *był* łączyć można z *Kafarnaum*, tak iż myśl wypadnie: był niejaki królik w Kafarnaum, albo Kafarnaita, którego syn był chory. Albo Kafarnaum łączyć można z *chorował*, a myśl będzie, iż chory leżał w Kafarnaum.—*Królik.* Po grecku: ktoś z familii królewskiéj, albo też urzędnik dworu królewskiego. W syryjskiém tłum. *Sługa królewski.*
47. *Poczynał umierać.* Już był konający.
48. *Jeżeli znaków i cudów nie ujrzycie.* Wierzył w niejaki sposób; inaczéj nie prosiłby go, aby syna uzdrowił: lecz może wiara jego była niedoskonała, wahająca się, zawisła od pomyślnego skutku prośby, i dla tego strofuje go Chrystus. Maldonat tak objaśnia, jak gdyby rzekł Chrystus: niewierność wasza zmusza mię czynić cuda, ponieważ jeślibym nie czynił, nie uwierzylibyście we mnie. Porównywa Pan Jezus Żydów z Samarytanami, którzy natychmiast na słowo jego żadnych nie widząc cudów i znaków, uwierzyli.
49. *Panie, zstąp.* Przestań mówić; czas nagli.
50. *Syn twój żyw jest.* Zdrów zupełnie.
51. *Żywie.* Wrócił do zdrowia.
52. *Siódméj godziny.* Od wschodu słońca, czyli o piérwszéj po południu. Zapytał o godzinę ażeby cud był jawniejszym i nie był przypisany przyczynom naturalnym; sam bowiem już uwierzył, jak powiada Ewangelista.

54. Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judaea in Galilaeam.

54. Ten zasię wtóry znak uczynił Jezus przyszedszy z Żydowskiéy ziemie do Galileiéy.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz.** 4. w. 2. *Chociaż sam Jezus nie chrzcił.* Pan Chrystus rękoma swemi ochrzcił samego tylko Piotra: a Piotr Andrzeja, Jakóba i Jana: a ci zasię inne Apostoły. A siedmdziesiąt uczniów Pańskich Piotr i Jan Apostoł ochrzcili. Evodius apud Niceph. hist. lib. 2, cap. 3. Clemens Alex. apud Sophron. in prato spir. cap. 76. Tertullian. lib. de baptismo. August. epist. 108.

10. *Wodę żywą.* Przez tę wodę Budny naukę rozumie: jako i wyżéj w rozdz. 3, ver. 5. Ale słuszniéj mamy wierzyć Ewangeliście temuż Janowi ś. który niżéj przez tę wodę żywą rozumie Ducha ś. którego na chrzcie biorą wierzący w Chrystusa. Jan 7, 39.

20. *Ojcowie naszy chwalili Boga.* To jest ofiary Bogu czynili na téj górze. Bo insze chwały Boże i nabożeństwa prócz ofiary, mogły bywać na inszych miejscach.

23. *W duchu i w prawdzie.* Odpowiada Pan nasz, iż ofiary kościoła obojego, tak Garyzymskiego, w Samaryi, jako i Jerozolimskiego, miały wkrótce ustać i wziąść koniec. A przytém uczy nas trzech rzeczy. Pierwsza iż prawdziwa ofiara którą Bóg ma być chwalon, nie miała być więcéj przywiązana do jednego miejsca albo narodu: ale miała być na każdém miejscu po wszém świecie, między Chrześcijany z ludu pogańskiego powołanymi i obranymi według proroctwa Malachiaszowego. Druga, iż grube one a cielesne ofiary, któremi Żydzi chwalili Boga, przez krew bydlęcą, według porządku Aaronowego, miały być odjęte: a na ich miejsce miała nastąpić ofiara duchowna, czysta i niebieska, Ciała i krwie Pańskiéj, pod osobą chleba i wina, według porządku Melchisedechowego, pełna żywota i łaski. Trzecia, iż ta ofiara ma być wypełnieniem onych, to jest prawdą, któréj one pierwsze ofiary cieniami tylko i figurami były. Tak tedy teraz prawdziwi chwalcy ludzie Chrześcijańscy, chwalą Ojca w Duchu i w prawdzie. ofiarując mu ofiarę duchowną a nie cielesną, i ofiarę prawdziwą a nie figuralną jako Żydzi Tak to miejsce wykładają Chryzostom ś., Cyrillus i Euthymius. A tak nie odrzucać Pan temi słowy powierzchnéj służby, ofiar, Sakramentów, jawnych modlitw i ceremonij Nowego Zakonu: ale tylko ofiary i ceremonie starego Zakonu. A ktemu nas uczy, że się mu zwierzchnia służba i chwała nie podoba, jeśli nie z Ducha, z prawdy a z serca pochodzi. Malach. 1, 11. August. de Civit. D. lib. 17, cap. 17. Aug. lib. cont. adver. Legis et Proph. cap. 20.

42. *Już nie dla twéj powieści.* Tymżeć też sposobem, ci którzy z przodku uwierzyli, iż tak Kościoł uczył: potém mocniéj wierzą, gdy toż co uwierzyli, w Pismie najdują.

CAPUT V. — ROZDZIAŁ 5.

O uzdrowieniu chorego przy sadzawce Betsaidzie, i t. d.

1. Post haec erat dies festus Judaeorum, et ascendit Jesus Jerosolymam. *(Esth. 16, 22.)*
2. Est autem Jerosolymis Probatica piscina, quae cognominatur Hebraice Bethsaida, quinque porticus habens.
3. In his jacebat multitudo magna languentium, caecorum, claudorum, aridorum, exspectantium aquae motum.
4. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam; et movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquae, sanus fiebat, a quacumque detinebatur infirmitate.
5. Erat autem quidam homo ibi, triginta et octo annos habens in infirmitate sua.
6. Hunc cum vidisset Jesus jacentem, et co-

1. Potym był dzień święty Żydowski, y wstąpił Jezus do Jeruzalem.
2. A iest w Jeruzalem owcza sadzawka, która po Żydowsku zowią Betsaida, maiąca pięć krużganków.
3. W tych leżało mnóstwo wielkie niemocnych, ślepych, chromych, wyschłych, którzy czekali poruszenia wody.
4. A Anyoł Pański zstępował czasu pewnego w sadzawkę: y wzruszała się woda. A kto piérwszy wstąpił do sadzawki, po wzruszeniu wody, stawał się zdrowym iakąbykolwiek zięty był niemocą.
5. A był tam niektóry człowiek trzydzieści y ośm lat maiąc w niemocy swéy.
6. Tego uyżrzawszy Jezus leżącego, y poznawszy

54. *Ten zasię wtóry.* Drugi cud w Kanie Galilejskiéj.
R. 5.—1. *Potém.* Po uzdrowieniu syna królika.— *Dzień święty żydowski.* Jedni utrzymują, że to była Wielkanoc, jak Tolet; inni że Zielone świątki, jak Maldonat.

2. *W Jeruzalem.* Między kościołem i bramą miasta położoną na wschód, zwaną *brama trzody.* II. Ezdr. 3, 1. ponieważ trzody owiec i bydła na użytek kościoła przez tę bramę do miasta wprowadzano. — *Sadzawka.* Któréj to było przeznaczenie, iż pojono w niéj owce i bydło pędzone do kościoła, albo też je tam i pławiono, żeby czyste zaprowadzić do kościoła. — *Betsaida.* Podług jednych ten wyraz oznacza *dom wylania*, ponieważ zewsząd do téj sadzawki z dachów i wyższych miejsc spływały wody deszczowe; podług drugich *dóm miłosierdzia*, ponieważ tam chorych i słabych Pan Bóg łaskawie uzdrawiał, albo że ludzie pobożni biédnych chorych wspierali tam jałmużnami.—*Mającą pięć krużganków.* Zdaje się, iż te krużganki tak były zbudowane, żeby ci, którzy w nadziei odzyskania zdrowia do sadzawki się zbierali, mogli tam modlić się i łatwo rzucić się ztamtąd do wody. Patrz Wujka.

3. *Niemocnych.* Z sił wyzutych, jakim był ów paralityk, o którym zaraz będzie mowa.— *Wyschłych.* Którym część jaka ciała zamarła i stała się do użycia nieprzydatną.

4. *Anioł Pański zstępował.* Niewidzialny wprawdzie, lecz pokazujący swoję obecność przez nagłe i niezwykłe wody albo ziemi poruszenie, albo przez inny jaki szelest. — *Czasu pewnego.* Nie w jakimś oznaczonym czasie, lecz w czasie niepewnym, gdy najmniéj był spodziewany.— *Stawał się zdrowym.* Za łaską Boga, który jako główny sprawca używał Anioła jako ministra, a wody jako narzędzia. — *Jakąbykolwiek zdjęty był niemocą.* Nawet taką, któréjby ani sztuka, ani natura uleczyć nie mogła.

6. *Chcesz być zdrów?* Pyta o tém co było rzeczą najwidoczniejszą: naprzód, ażeby chory opisując stan

gnovisset, quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri?

7. Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit.

8. Dicit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum et ambula.

9. Et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo.

10. Dicebant ergo Judaei illi, qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. *(Exod. 20, 10).*

11. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula.

12. Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, et ambula?

13. Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat, quis esset. Jesus enim declinavit a turba constituta in loco.

14. Postea invenit eum Jesus in templo, et dixit illi: Ecce sanus factus es: jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.

15. Abiit ille homo, et nuntiavit Judaeis, quia Jesus esset, qui fecit eum sanum.

16. Propterea persequebantur Judaei Jesum, quia haec faciebat in sabbato.

17. Jesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, et ego operor.

18. Propterea ergo magis quaerebant eum Judaei interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo. Respondit itaque Jesus, et dixit eis:

że iuż długi czas miał, rzekł mu: Chcesz bydź zdrów?

7. Odpowiedział mu chory, Panie, nie mam człowieka, żeby mię wpuścił do sadzawki gdy bywa poruszona woda: Bo gdy ia przychodzę, inszy zstępuie przedemną.

8. Rzékł mu Jezus: Wstań, weźmi łoże twe a chodź.

9. Y natychmiast zdrowym się stał on człowiek: y wziął łoże swe, y chodził. A był szabbat dnia onego.

10. Mówili tedy Żydowie onemu który był uzdrowiony: Szabbat iest, niegodzi się tobie łoża twego nosić.

11. Odpowiedział im: który mię zdrowym uczynił, on mi rzekł: Weźmi łoże twe, a chodź.

12. Pytali go tedy: Któryż iest ten człowiek coć powiedział: Weźmi łoże twoie a chodź?

13. A on uzdrowiony niewiedział kto był. Abowiem Jezus schronił się od rzesze która była na mieyscu.

14. Potym go Jezus znalazł w kościele, y rzekł mu: Otoś się stał zdrowym, iuż nie grzész, abyć się co gorszego niestało.

15. Odszedł on człowiek, y oznaymił Żydóm iż Jezus iest który go zdrowym uczynił.

16. Dla tego Żydowie przeszladowali Jezusa, że to czynił w szabbat.

17. Lecz im Jezus odpowiedział: Ociec mόy aż dotąd działa, y ia działam.

18. Dla tego tedy więcéy szukali Żydowie zabić go: iż nie tylko gwałcił szabbat, ale téż Boga powiadał bydź Oycem swoim, czyniąc się równym Bogu. Odpowiedział tedy Jezus, y rzekł im:

---

swojéj choroby zastanowił się nad słabością i nędzą swoją; powtóre, aby obudził w nim obecne pragnienie zdrowia; potrzecie, aby chory powziął jakąś nadzieję, że pytający mu dopomoże; i nakoniec, aby chory lepiéj mógł Zbawicielowi przypatrzyć się i poznać go w kościele, jak również ostatecznie się przeświadczyć, że mu zdrowie daje nie kto inny, jedno Jezus Chrystus.

7. *Nie mam człowieka.* Któryby mi dopomógł.

8. *Weźmij łoże twoje.* Weźmij na ramiona łóżko, na którém dotąd leżałeś.—*A chodź.* Zdrów i silny.

9. *A był szabat.* Namienia o tém Ewangelista, aby utorował sobie drogę do opisania następnych żydowskich zarzutów.

10. *Nie godzi się tobie łoża twego nosić.* Gwałcisz prawo szabatu, które zakazuje robót niewolniczych, ciężkich.

11. *Który mię zdrowym uczynił.* Jak gdyby rzekł: Ja jestem przekonany, że ten, kto ma taką moc, która od Boga tylko może pochodzić, ma także prawo mnie rozkazać, i że nic takiego nie rozkazuje, coby się Bogu niepodobało.

13. *Nie wiedział kto był.* Nie wiedział jak się zowie i pierwszy raz wówczas zobaczył, gdy przez niego został uzdrowiony.— *Schronił się od rzeszy.* Oddalił się na stronę, ażeby świadectwo paralityka o cudzie dokonanym stało się mniéj podejrzaném, gdy paralityk będzie o nim mówił w nieobecności Chrystusa; żeby obecnością swoją nie rozjątrzył bardziéj zazdrości faryzeuszów, i nakoniec żeby zostawił przykład unikania pochwał ludzkich.

14. *Potém.* Jednakże tegoż dnia szabatu.— *Znalazł go Jezus w kościele.* Składającego Bogu dzięki za odzyskane zdrowie. —*Już nie grzesz.* Nie grzesz już, jak grzeszyłeś przed tą chorobą. O dwóch rzeczach mówi Chrystus: raz że zna jego przeszłe życie; powtóre, iż dopuścił Bóg nań tę chorobę za grzechy jego. — *Co gorszego.* Cięższa choroba, albo też i śmierć wieczna. Patrz Wujka.

15. *Oznajmił żydom.* Uczynił to nie w zamiarze oskarżenia Pana Jezusa jako sprawcę pogwałconego przez się szabatu, lecz żeby go wysławiał jako człowieka boskiego, który takie rzeczy dokonywać może.

16. *Dla tego.* Z powodu pogwałconego szabatu.

17. *Odpowiedział im.* Znając zuchwałe ich o nim sądy i zazdrość, która ich trawiła.— *Aż dotąd.* Aż do obecnéj chwili od początku świata.— *Działa.* Nawet w dni szabatu; jak gdyby rzekł: nie możecie zaprzeczyć, iż cud obecny jest dokonany mocą Boga, który jest moim Ojcem. Gdy więc on dzisiaj działał, za co mi przyganiacie, że razem z nim działałem?— *I ja działam.* Nie tylko te cuda które widzicie, lecz nawet te, które mój Ojciec dokonywa w zarządzie i zachowaniu świata.

18. *Gwałcił szabat.* W ich przekonaniu.— *Czyniąc się równym Bogu.* Przypisując sobie wspólne z Bogiem Ojcem działanie.—*Odpowiedział tedy Jezus.* Widząc Żydów niezaspokojonych i chcąc czyniony sobie zarzut odeprzeć. P. W.

19. Amen, amen, dico vobis: Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit.

20. Pater enim diligit Filium, et omnia demonstrat ei, quae ipse facit, et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.

21. Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius, quos vult, vivificat.

22. Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio,

23. ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.

24. Amen, amen, dico vobis: Quia qui verbum meum audit, et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam, et in judicium non venit, sed transiit a morte in vitam.

25. Amen, amen, dico vobis: Quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent. *(Luc. 7, 14. Infr. 11, 43).*

26. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso:

19. Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: nie może Syn sam od siebie nic czynić, iedno co uyźrzy Oyca czyniącego: abowiem cokolwiek on czyni, to y Syn także czyni.

20. Bo Ociec miłuie Syna, y wszytko mu ukazuie co sam czyni: y więtsze mu nad te uczynki okaże, abyście się wy dziwowali.

21. Abowiem iako Ociec wzbudza umarłe y ożywia: tak y Syn które chce ożywia.

22. Bo Ociec nikogo nie sądzi: lecz wszytek sąd dał Synowi:

23. aby wszyscy czcili Syna, iako czczą Oyca. Kto nie czci Syna, nie czci Oyca, który go posłał.

24. Zaprawdę, zaprawdę powiadam wam, iż kto słowa mego słucha, a wierzy onemu który mię posłał, ma żywot wieczny: y nie przyidzie na sąd, ale przeszedł z śmierci do żywota.

25. Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam: żeć idzie godzina y teraz iest, gdy umarli usłyszą głos Syna Bożego, a którzy usłyszą, ożyią.

26. Abowiem iako Ociec ma żywot sam w sobie: tak dał y Synowi aby miał żywot sam w sobie:

---

19. *Nie może sam od siebie Syn nic czynić.* Objaśnia co powiedział był, iż działa to samo co Ojciec; jak gdyby rzekł: nie dziwcie się, żem to powiedział; albo wiem jeżeli dwie istoty są różnéj natury, chociażby najściśléj były z sobą połączone, jedna z nich, w skutek swojéj natury może działać, gdy druga nic działa lub działa co innego: ja zaś, który z Ojcem mam tę samę istotę i naturę, wziętą od niego przez odwieczne rodzenie się, sam z siebie nic czynić nie mogę; lecz mając wspólną z Ojcem naturę i będąc od niego nierozdzielnym, widzę cokolwiek on czyni, i ja toż samo czynię. Tak więc wyraz *nie może* nie oznacza niedoskonałości w Synu, lecz raczéj wykazuje jego doskonałość, to jest że jest jednéj z Ojcem natury i od niego nierozdzielny. Nie mówi bowiem, jak zauważył ś. Cyryl: *Nie może czynić jedno na co się Ojciec zgodzi; ale co zobaczy Ojca czyniącego;* widzenie zaś nie daje większéj potęgi, lecz wykazuje tylko poznanie.

20. *Ojciec miłuje Syna.* Jak gdyby rzekł: Dziwicie się żem paralityka w szabat uzdrowił: uczyniłem to co i Ojciec uczynił i chciał, żeby się przeze mnie dokonało. Ponieważ jestem Synem Boga, z nim współistotnym, a ludzką moją naturą rządzi i kieruje natura moja boska, nic więc nawet jako człowiek uczynić nie mogę, jedno to, co widzę, iż Ojciec chce zdziałać przeze mnie. Gdy bowiem Ojciec Syna swego, który stał się człowiekiem, miłuje i pragnie aby od wszystkich był poznany i wielbiony; wszystko mu więc ukazuje co zdziałać chce dla okazania jego majestatu i dla zbawienia ludzi, i razem daje mu poznać, iż chce, aby to w oznaczonym czasie przez Syna było dokonane. Tak więc, chociaż temi dniami widzieliście wielkie cuda przeze mnie zdziałane, większe jednak zobaczycie poźniéj, gdy czas przyjdzie, w którym Ojciec zechce przeze mnie je wykonać, abyście tém więcéj uwielbiali majestat Syna, który jak Ojciec wskrzesza umarłych już na ciele już na duszy, tak i sam ożywiać będzie, według własnéj woli, kogo zechce.

22. *Bo Ojciec nikogo nie sądzi.* Objaśnia co powiedział, *kogo chce, ożywia;* ponieważ to przedewszystkiém odnosi się do życia duszy, dla tego powiada teraz: *Bo Ojciec nikogo i t. d.* Powiedziałem, iż kogo chcę, ożywiam; powiedziałem to, ponieważ Ojciec oddał mi wszelki sąd, nie tylko ostateczny, lecz nawet ten, który się w tém życiu dokonywa, tak iż kogo zechcę, odrzucam i zostawiam w niewierności albo w grzechu, nie oświecając ich. Nadto, co mówi: Ojciec nikogo nie sądzi, rozumie się, nie sądzi oddzielnie od Syna, to jest, nie sądzi sam jeden, lecz wykonywa sąd przez Syna.

23. *Aby wszyscy czcili Syna.* Tak chciał Ojciec, aby wszyscy zrozumieli, jak dalece Syna Bożego potrzebują i jak wielką cześć mu oddawać powinni. Od niego bowiem zależy zbawienie ludzi i chwalebne zmartwychwstanie, które otrzymają ciała sprawiedliwych.— *Jako czczą Ojca.* Chce bowiem, żeby ludzie nie mniéj czcili osobę Syna, jak czczą własną jego osobę. A zatém, kto Syna nie czci, ten i Ojca nie czci, ponieważ Ojciec złożył w Synu potęgę swoję i zbawienie ludzi, i dla tego posłał go na świat, aby od wszystkich był czczony.

24. *Zaprawdę, zaprawdę.* Objaśnia, kogo ma ożywić, to jest tych, którzy w niego wierzą. — *Słowa mego.* Nauki mojéj.—*Onemu, który mię posłał.* Bogu Ojcu.— *Ma żywot wieczny.* Odbiera łaskę, która jest zadatkiem życia wiecznego.—*Na sąd.* Na potępienie. Albo raczéj mowa jest o sądzie, którym ludzie niewierni zostawują się w swojéj niewierności i w ciemnościach grzechów.—*Przeszedł ze śmierci do żywota.* Z grzechu do życia łaski.

25. *Teraz jest.* Już się ten czas zaczyna.— *Usłyszą głos Syna Bożego.* Będą posłuszni, jak gdyby słyszeli. Albo pod przenośnią umarłych mówi o niewiernych, słuchających głosu Bożego przez wiarę, która jest początkiem zbawienia i usprawiedliwienia, co zgadza się z następnemi wyrazami *którzy usłyszą, ożyją.— Którzy usłyszą, ożyją.* Życiem łaski, jeżeli rozumieć będziemy o duchowném zmartwychwstaniu; jeżeli zaś mamy rozumieć o prawdziwém i właściwém zmartwychwstaniu, wyrazy *którzy usłyszą,* nie znaczą, iż jedni usłyszą a drudzy nie usłyszą, lecz że na głos usłyszany wszyscy powstaną. Każdy bowiem usłyszy i dla tego każdy powstanie.

26. *Albowiem jako Ojciec.* Pokazuje, zkąd ma taką moc, iż może ożywiać i samym głosem wskrzeszać od śmierci.—*Ma żywot sam w sobie.* Jak w sobie samym ma przyczynę swojego bytu, tak jest źródłem życia i od niego wszelkie życie bierze początek.— *Tak dał i*

27. et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.

28. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei,

29. et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii. *(Matth. 25, 46).*

30. Non possum ego a meipso facere quidquam. Sicut audio, judico, et judicium meum justum est, quia non quaero voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.

31. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.

32. Alius est, qui testimonium perhibet de me, et scio, quia verum est testimonium, quod perhibet de me. *(Matth. 3, 17. Supr. 1, 15. Infr. 8, 18).*

33. Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati.

34. Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed haec dico, ut vos salvi sitis.

35. Ille erat lucerna ardens et lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus.

36. Ego autem habeo testimonium majus Joanne. Opera enim, quae dedit mihi Pater, ut perficiam ea, ipsa opera, quae ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me:

27. y dał mu władzą sąd czynić, iż iest Synem człowieczym.

28. Nie dziwuycież się temu, boć przychodzi godzina, w którą wszyscy co są w grobiech, usłyszą głos Syna Bożego:

29. y wynidą, którzy dobrze czynili, na zmartwychwstanie żywota: a którzy złe czynili, na zmartwychwstanie sądu.

30. Nie mogę ia sam od siebie nic czynić. Jako słyszę, sądzę: a sąd móy iest sprawiedliwy: iż nie szukam woléy moiéy, ale woléy tego który mię posłał.

31. Jeśli ia sam o sobie daię świadectwo, świadectwo moie nie iest prawdziwe.

32. Inszy iest który o mnie świadczy: y wiém że prawdziwe iest świadectwo które wydawa o mnie.

33. Wyście słali do Jana, y dał świadectwo prawdzie.

34. A ia nie od człowieka świadectwo biorę: ale to mówię abyście wy byli zbawieni.

35. Onci był świécą goraiącą y świecącą. A wyście się chcieli do czasu poradować w światłości iego.

36. Aleć ia mam świadectwo więtsze niż Janowe. Abowiem uczynki które dał Ociec abych ie wykonał: same uczynki które ia czynię, świadczą o mnie, iż mię Ociec posłał.

Synowi. Ażeby był życiem i dla siebie i dla innych, tak jak Ojciec: dla siebie przez swoję naturę czyli w skutek swoich przymiotów, dla drugich przez udzielenie tego życia. Patrz Wujka.

27. *Dał mu.* Synowi swemu, który jest Bogiem i człowiekiem.—*Sąd czynić.* Sąd ostateczny, powszechny.—*Iż jest synem człowieczym.* Iż jest człowiekiem. Osądził Bóg za rzecz właściwą, ażeby na ostatecznym owym sądzie wszyscy, tak cnotliwi jak bezbożni, oczami cielesnemi sędziego widzieli; będą zaś widzieli, ponieważ jest nie tylko Bogiem, ale i człowiekiem.

28. *Przychodzi godzina.* Zbliża się czas.—*Usłyszą.* Nie tylko co do duszy, która nigdy nie była umarłą, lecz nawet co do ciała, które w mgnieniu oka odzyszcze zupełną całość i wróci do życia. — *Głos Syna Bożego.* Który wyda przez Archanioła: *Albowiem sam Pan z rozkazaniem i z głosem archanielskim i z trąbą Bożą zstąpi z nieba.* I. do Tessal. 4, 16.

29. *Na zmartwychwstanie żywota.* Na zmartwychwstanie, z którém będzie połączone życie wieczne.—*Na zmartwychwstanie sądu.* Na zmartwychwstanie, z którém będzie połączone wieczne potępienie.

30. *Nie mogę.* Mówi to dla pokazania, iż sąd jego będzie najsprawiedliwszy. — *Sam od siebie nic czynić.* Czegobym nie wziął od Ojca, czegoby Ojciec przeze mnie nie czynił, czegoby Ojciec nie był sprawcą.—*Nic czynić.* Nikogo nawet osądzić.—*Jak.* Lecz jak.—*Słyszę.* To jest od Ojca, jak rozumiem od Ojca, iż sądzić potrzeba, który w sądzeniu pomylić się nie może. Chrystus, jako Bóg, słyszy od Ojca, to znaczy: Chrystus, jako Bóg, razem z naturą bierze od Ojca tę samą mądrość do sądzenia, jaką ma Ojciec. Chrystus słyszy od Ojca jako człowiek—to znaczy: bierze do sądzenia mądrość od Ojca i od siebie samego; jako Bóg, bierze także i od Ducha Ś. — *Woli mojéj.* Prywatnéj, osobistéj.—*Który mię posłał.* To jest Ojca.

31. *Jeżeli ja sam o sobie daję świadectwo.* Nie chcę żeby mi kto wierzył dla tego, że sam o sobie świadczę, gdyż i przysłowie powiada, że nie jest prawdziwe świadectwo, które ktoś daje sobie samemu: lecz niech wierzy Janowi, niech wierzy Ojcu, którzy większe niż ja sam o sobie, dali o mnie świadectwo.

31. *Inszy.* Jan Chrzciciel albo Bóg Ojciec.

33. *Wy.* Przedniejsi żydowscy. — *Posłaliście do Jana.* Patrz wyżéj 1, 19. — *Dał świadectwo prawdzie.* Albowiem zapytany czy jest Chrystusem, wyznał, że nie jest Chrystusem; utrzymywał zaś, że ja jestem.

34. *A ja.* Wreszcie ja.—*Nie od człowieka.* Jakkolwiek znakomitego i świętego.—*Świadectwo biorę.* Nie żeby mi było potrzebne; nie żebym się na niém wyłącznie opierał, dla pokazania że jestem Chrystusem.—*Ale to mówię.* Lecz odwołuję się do świadectwa Jana.—*Abyście byli zbawieni.* Abyście byli przywiedzeni do uwierzenia we mnie i dostąpili zbawienia. P. Wujka.

35. *Onci był.* Żeby nie sądzili, iż świadectwo Jana, jako sobie posługujące, wynosił, chwali go i pokazuje, jak byliby mogli zbawić siebie, jeśliby mu wiarę byli dali. — *Był świecą.* *Nie był on światłością,* (wyżéj 1, 8.) ową niestworzoną i niezmierną: był jednak świecą, biorącą od niéj światło swoje. — *Gorejącą i świecącą.* Światłą i jasną, postawioną od Boga na świeczniku, aby wam wszystkim przyświecała dla poznania tego, który miał być posłany.—*Wyście chcieli.* Wy zaś radowaliście się w jego światłości, to jest- że dany wam był taki prorok i doktor, lecz radowaliście się tylko do czasu; prędko bowiem zaczęliście nim gardzić, powiadając, iż djabła ma. Mat. 11, 18.

36. *Większe niż Janowe.* Ważniejsze. — *Uczynki.* Cuda, jakim było przywrócenie zdrowia paralitykowi.—*Które dał mi Ojciec. Który sam czyni dziwy.* Psal. 71, 18. — *Abym je wykonał.* Do wykonania których dał mi moc.—*Same uczynki.* Nie daremne powtórzenie: albowiem ten sposób mówienia ma swoję siłę, jak gdyby rzekł: Nie słowa, nie zdania, nie ludzie, lecz same uczynki, które nie kto inny za mnie, lecz które ja sam wykonywam, są mi świadectwem.—*Że mię Ojciec posłał.* Żem jest Synem Boga, posłanym od Ojca przez wcielenie dla zbawienia świata. Gdy bowiem widoczną było rzeczą, iż cuda dziać się mogą tylko mocą Bożą, a Chrystus je czynił dla udowodnienia że jest Synem

37. et qui misit me, Pater ipse testimonium perhibuit de me: neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis: *(Matth. 3, 17)*.
38. et verbum ejus non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.
39. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere, et illae sunt, quae testimonium perhibent de me:
40. et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.
41. Claritatem ab hominibus non accipio.
42. Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.
43. Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.
44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam abinvicem accipitis, et gloriam, quae a solo Deo est, non quaeritis? *(1. Cor. 4, 5)*.
45. Nolite putare, quia ego accusaturus sim vos apud Patrem: est, qui accusat vos, Moyses, in quo vos speratis.
46. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit. *(Gen. 3, 15.—22, 18. Supr. 1, 45)*.

37. A Ociec który mię posłał, onże świadectwo dał o mnie. Y nie słyszeliście nigdy głosu iego, aniście osoby iego widzieli:
38. y słowa iego nie macie w sobie mieszkaiącego: iż którego on posłał, temu wy nie wierzycie.
39. Rozbiéraycie pisma: bo się wam zda że w nich żywot wieczny macie: a one są które świadectwo daią o mnie:
40. a do mnie przyśdź nie chcecie, abyście żywot mieli.
41. Chwały od ludzi nie biorę.
42. Alem poznał was iż miłości Bożéy nie macie w sobie.
43. Jam przyszedł w imię Oyca mego, a nieprzyimuiecie mię: ieśli przyidzie inny w imię swe onego przyimiecie.
44. Jakóż wy możecie wierzyć, którzy chwałę ieden od drugiego bierzecie: a chwały która od samego Boga iest, nie szukacie?
45. Nie mniemaycież abych ia was oskarżać miał u Oyca: iest który was oskarża Moyżesz, w którym wy nadzieię macie.
46. Bo gdybyście wierzyli Moyżeszowi: podobnobyście y mnie wierzyli: bowiem on o mnie pisał.

Bożym; gdy przytém Pan Bóg nie może potwierdzać kłamstwa cudami; dostatecznym przeto one były dowodem bóstwa Chrystusowego.

37. *Świadectwo dał o mnie.* Podczas chrztu, gdy rzekł: *Ten jest Syn mój miły.* Łuk. 3, 22, i w Pismie ś. o którém mówi w wier. 39. *Rozbierajcie pisma i t. d. które dają świadectwo o mnie;* i w cudach, które za sprawą Ojca i razem z Ojcem wykonywał.— *Nie słyszeliście nigdy głosu jego.* Miejsce ciemne, które się rozmaicie tłumaczy. Pominąwszy dwa prawdopodobne wykłady Rybery i Maldonata, ja jestem za wykładem Toleta. Wiedzieć należy z Deut. 18, 15 i z Exod. 20, 18, że lud Hebrajski, gdy mu Pan Bóg dawał prawo na pustyni, przerażony grzmotem i błyskawicami, stał z daleka i nie śmiał przystąpić do Boga, lecz prosił o jakiego pośrednika, którego słuchać obiecał. Gdy słowa jego Mojżesz Panu Bogu przełożył, odpowiedział Bóg, iż ugodę przyjmuje, zgadza się na żądanie ludu i przyrzekł mówić przez jakiego pośrednika pod tym warunkiem, iż ukarze Zydów, jeśli go słuchać nie będą. Tym tedy pośrednikiem był Chrystus. Już to dostatecznie wykazuje myśl tego zdania, lecz się ona lepiéj jeszcze wykaże przez uwagi następujące. — *Głosu jego nie słyszeliście.* Powiedzieli żydzi w miejscu przywiedzioném, Deut. 16: *Więcéj nie będę słuchał głosu Pana Boga mego, a ognia tego bardzo wielkiego więcéj nie ujrzę, abym nie umarł.* Ma więc na myśli Chrystus te słowa, i to chce powiedzieć: otrzymaliście, o co niegdyś z bojaźni przez ojców swoich prosiliście. Nie słyszeliście bowiem ani przerażającego głosu Ojca, ani groźnego oblicza jego nie widzieliście; nie dopełniliście jednak warunku, do któregoście się zobowiązali. Przyrzekliście bowiem słuchać owego proroka z narodu waszego, którego wam pośle, lecz obietnicy swojéj nie dotrzymujecie.

38. *Iż którego on posłał.* Otoż jam jest, którego on posłał, a nie wierzycie mi i nie słuchacie mnie, jakeście przyrzekli.

39. *Rozbierajcie pisma.* Z pilną uwagą rozbierajcie pisma i głębokie ich tajemnice; wiele jasnych świadectw o mnie tam znajdziecie.—*Bo się wam zdaje.* Nie myli was przekonanie. — *Że w nich żywot wieczny macie.* Że w pismie ś. znajduje się sposób otrzymania życia i zbawienia wiecznego.—*Swiadectwo dają o mnie.* Że ja Jezus jestem prawdziwym Messyaszem i Chrystusem światu obiecanym.

41. *Chwały od ludzi nie biorę.* Zapobiega, żeby nie rzekli: Prześlicznie o sobie mówisz i rozmaitemi dowodami to potwierdzasz; chcesz abyśmy przyszli do ciebie, uznali cię królem i panowanie twoje przyjęli.— *Nie biorę.* Nie szukam.

42. *Poznałem was.* Dla tego tak mówiłem do was, ponieważ postrzegłem, że miłości Bożéj nie macie, a chciałem was przywieść do uwierzenia we mnie i do miłości ku Bogu.

43. *W imię Ojca mego.* Jako Syn posłany od Boga Ojca.—*Nie przyjmujecie mnie.* Nie uznajecie mnie za Chrystusa, Syna Bożego.—*Jeśli przyjdzie inny.* Jeśli przyjdzie kto inny, a mianowicie Antychryst, zowiąc siebie Chrystusem, zbawicielem; jak i rzeczywiście to nastąpi. — *W imię swe.* Sam od siebie, nie posłany od Ojca. — *Onego przyjmiecie.* Jako Chrystusa i pójdziecie za nim.

44. *Jako wy możecie wierzyć?* Objaśnia, dla czego raczéj Antychrysta niż jego za prawdziwego Messyasza przyjąć mają.—*Którzy chwałę jeden od drugiego bierzecie.* Żydzi, zwłaszcza doktorowie zakonni i faryzeusze, chcieli uchodzić przed innymi za mądrych i pilnych przestrzegaczy zakonu. Sądzili zaś, że wziętość ich upadnie, jeżeli zostaną uczniami Chrystusa ubogiego, który nigdzie nauk nie pobierał. Lękali się nawet, żeby nie byli uważani za mniéj gorliwych o zachowanie prawa, jeżeliby poszli za Chrystusem, o którym sądzili, iż gwałci przepisy prawa i szabat. Postanowili więc raczéj nie wierzyć niż wyznać, że jest Chrystusem.—*Chwały, która od samego Boga jest.* Która się opiera na świadectwie samego Boga i na samych rzeczach chwalebnych, a nie zaś na sądzie ludzkim.

45. *Nie mniemajcież, abym ja was miał oskarżać u Ojca.* Nie będzie potrzeby abym ja was oskarżał; nawet jeślibym milczał, jednego Mojżesza będzie dosyć, aby waszę winę wykazał i was potępił. — *W którym wy nadzieję macie.* Ufacie, pokładacie całą waszę nadzieję, jako w zakonodawcy swoim, opiekunie i pośredniku przed Bogiem.

46. *Podobnobyście i mnie wierzyli.* W grec.: wie-

47. Si autem illius litteris non creditis: quomodo verbis meis credetis?

47. Lecz ieśli iego pismom nie wierzycie: iakóż moim słowom uwierzycie?

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 5. w. 2 *Sadzawka.* Temu wielkiemu cudowi i okolicznościom jego przypatrzyć się godzi. Naprzód tu widzimy, iż Pan Bóg, bez żadnego ubliżenia czci i chwały swéj, i owszem z wielkiem jéj rozmnożeniem, daje moc cudów i uzdrawiania wodzie i innemu stworzeniu. Druga, iż tę moc daje pospolicie rzeczom poświęconym, a na chwałę swą obróconym. Bo i ta owcza sadzawka dla tego tak była nazwana, iż w niéj owcze i innych bydląt mięsa pierwéj bywały omywane, a potém ofiarowane: i przetoż tę moc miała, dla zalecenia ofiar zakonnych. Daleko tedy więcéj uznawać i wyznawać mamy podobne cuda i sprawy Boże przy ofierze Mszéj ś. i przy Sakramentach Nowego Zakonu uczynione: które niewierni heretycy odrzucają, i za baśni mają: iż nie znają pisma, ani mocy Bożéj. Marc. 12, 24. Trzecia, iż to cudo bywało nie na każdém, ale na pewném miejscu, w Jeruzalem, i w téj sadzawce. A ktemu nie każdego, ale pewnego czasu: a raczéj w wielkie święta, wielkanocne albo świąteczne, gdy się najwięcéj ludzi schodziło, a niżli we dni powszednie. Przetoż nie dziw, iż także inne cuda nie dzieją się wszędy, ale tylko na niektórych miejscach, a zwłaszcza przy grobiech, przy relikwiach, przy obraziech i pamiątkach Panny Maryi i innych świętych: i więcéj we dni pamiątkom ich naznaczone, albo w insze uroczyste święta, a niżli w inne dni. Czwarta, iż aniołowie i inni pewni a osobni święci są patronami i przełożonymi pewnych miejsc, na których się takie cuda dzieją: A iż nie jednaką moc i łaskę cudów Pan Bóg daje każdemu świętemu i każdemu miejscu: ale inszą temu a inszą owemu. Piąta, ztąd upada ona wymówka heretycka, iż Pan Bóg jest wszędy, nie trzeba go po świecie szukać; nie potrzeba po odpuściech chodzić, i wspomożenia od świętych, albo od inszego stworzenia czekać: ale dosyć jest wierzyć, a Bogu ufać. Bo acz Pan Bóg jest wszędy, ale nie wszędy cuda czyni, i nie wszędy jednako wspomaga. Gdyż tu oto widzisz, iż żaden inaczéj nie mógł być uzdrowion, jedno który na ono miejsce przyszedł, i w sadzawkę wstąpił, i w niéj się cieleśnie omył: i nie inszego czasu, jedno kiedy anioł onę wodę wzruszył. Szósta, iż Pan Bóg ma cuda w mocy swéj, i na woléj swojéj: i czyni je gdy mu się podoba. Bo i tu tylko jeden bywał uzdrowiony. Siódma, iż ta woda była figurą chrztu ś. który wszystkie duszne choroby uzdrawia. Nakoniec, iż jako tu Pan Chrystus swą osobną mocą uzdrowił tego chorego, który przez tak wiele lat nie mógł się doczekać, aby go do onéj wody było doniesiono: tak też zbawia dorosłe ludzie, którzy beze chrztu umierają: jeśli jedno z serca pragnęli, i szukali aby je ochrzczono, ale do tego przyjść nie mogli.

14. *Nie grzeszże więcéj.* Ztąd znać, że ta jego tak długą choroba była skaraniem za grzechy jego. A iż próżno ludzie choroby swe inszym przyczynom przyrodzonym przypisują, i próżno u świata pomocy szukają, póki przyczyny choroby nie oddalą. I przetoż chwalebne jest kościelne rozkazanie, aby się chorzy ludzie pierwéj przez spowiedź i pokutę z Bogiem pojednali, a potém dopiero cieleśnych lekarstw używali.

18. *Czyniąc się równym Bogu.* Oto jasne miejsce przeciw Aryanom, że Pan Chrystus jest Bogu Ojcu równy i spółistny: to jest, jednéj i tejże z nim natury i wszechmocności. Czego tu sześciorako dowodzi. Naprzód z strony stworzenia: Bo jako jedno i toż jest Bóstwo, tak też jedna jest moc i sprawa Ojca i Syna, ver. 11 i 19. Drugie, z strony umarłych wskrzeszenia i ożywienia, ver. 21. Trzecie, z strony wszystkiego świata sądzenia, ver. 22. Czwarte, iż jako jedno jest Bóstwo, tak też jedna jest cześć i chwała Ojca i Syna. Bo kto Synowi mniejszą cześć wyrządza, ten go za Boga niema, ver. 23. Piąte, z strony dusz ludzkich ożywienia, ver. 24 i 26. Naostatek, z strony wszystkich zmarłych przed walnym sądem do żywota przywrócenia, ver. 28.

26. *Tak dał i Synowi.* Bóg Ojciec, jako własny Ojciec, dał Synowi żywot tenże który sam ma: albo raczéj, który on sam jest, nie z jakiéj potrzeby, ani darem, ale z przyrodzenia: urodziwszy go na wszem równego i podobnego sobie przede wszemi wieki. A tak Syn ma w sobie tenże żywot, który ma i Ojciec: iż jest tymże Bogiem co i Ojciec. A z strony zaś człowieczeństwa dał mu moc sądzenia: iż jest Synem człowieczym. To jest, iż przystało aby sędzia ludzi był nie samym Bogiem niewidzianym, ale i człowiekiem, któregoby ludzie oczyma cieleśnemi widzieć i oglądać mogli. Albo iż który się tak uniżył, że się dla ludzi stał Synem człowieczym, temu Bóg sprawiedliwie dał tę moc sądzenia, aby na imię jego kłaniało się wszelkie kolano Phil. 2, 10.

34. *Nie od człowieka świadectwo biorę.* Acz Pan Chrystus świadectwa od ludzi nie potrzebował: gdyż miał daleko większe świadectwa od Boga i od cudów: wszakże jednak dla ludzi używał świadectw ludzkich. Bo Jan Chrzciciel na to był posłan od Boga, aby o nim świadczył. I wy prawi Apostołowie będziecie świadczyć, iżeście od początku ze mną. I będziecie mi świadkami w Jeruzalem i we wszystkiem żydowstwie, i aż do końca ziemie Jan 1, 7. Jan 15, 27. Dzieje 1, 8.

39. *Rozbierajcie pisma.* Albo rozbieracie, wedle Cyrylla. Bo i greckie i łacińskie, obojako się rozumieć może. A obacz, iż to mówi nie do pospolitego człowieka, ale do Doktorów i w pismie nauczonych, których to był własny urząd, w piśmie się obierać. I nie mówi, czytajcie, ale rozbierajcie, albo badajcie się pisma. Boć i Żydzi i heretycy pisma czytają, ale je nie dobrze rozumieją: i przetoż Żydzi Chrystusa, a heretycy Kościoła powszechnego w nim opisanego widzieć i uznać nie mogą. Ktemu nie rzekł: Tego albo owego pisma, ale zgoła pisma. Bo żadnego pisma Pan Chrystus nie odrzucił, żadnego nie czynił fałszywém ani podejrzaném, jako czynią dzidziejszy odszczepieńcy. Aug. Epist. 166, ad Donatist. Ambr. in 1 Tess. 2. Hier. ad Algasiam Aug. Tra. 29, in Joan. Iren. lib. 5, con. heres. Theod. in Epitome.

43. *Jeśliby przyszedł inny.* Antychryst przyjdzie nie w imię Chrystusowe, ale w imię swoje: którego Żydzi za Messyasza przyjmą. Tak to miejsce rozumieją starzy doktorowie, Chryzostom i Cyryllus na to miejsce. Ambroży, Hieronim, Augustyn, Irenaeus, Theodoretus, i inni.

---

rzylibyście zapewne. — *Albowiem on o mnie pisał.* W wielu miejscach, zwłaszcza Deuter. 18, 18. gdzie mówi: *Proroka wzbudzę im z pośród braci ich, podobnego tobie.* Co Chrystus, zdaje się, to mówiąc, miał na względzie.

47. *Pismom.* Księgom świętym. — *Jakoż moim słowom uwierzycie?* Jak gdybyby rzekł: Nie dziw, że mnie nie wierzycie, mając ku mnie pogardę i nienawiść, gdy nie wierzycie Mojżeszowi, którego kochacie i szanujecie.

CAPUT VI.

O rozmnożeniu chleba, obietnicy ustanowienia Najświętszego Sakramentu, i t. d.

1. Post haec abiit Jesus trans mare Galileae, quod est Tiberiadis; *(Matth. 14, 13)*.
2. et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quae faciebat super his, qui infirmabantur.
3. Subiit ergo in montem Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis.
4. Erat autem proximum Pascha, dies festus Judaeorum.
5. Cum sublevasset ergo oculos Jesus, et vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes, ut manducent hi?
6. Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat, quid esset facturus.
7. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. *(Num. 11, 22)*.
8. Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri:
9. Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisces: sed haec quid sunt inter tantos?
10. Dixit ergo Jesus: Facite homines discumbere. Erat autem foenum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia.
11. Accepit ergo Jesus panes, et cum gratias egisset, distribuit discumbentibus; similiter et ex piscibus, quantum volebant.
12. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite, quae superaverunt fragmenta, ne pereant.
13. Collegerunt ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quae superfuerunt his, qui manducaverant.
14. Illi ergo homines, cum vidissent, quod Jesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum.
15. Jesus ergo, cum cognovisset, quia venturi essent, ut raperent eum, et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. *(Matth. 14, 23)*.
16. Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare.
17. Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum: et tenebrae jam factae erant, et non venerat ad eos Jesus.
18. Mare autem, vento magno flante, exsurgebat.

ROZDZIAŁ 6.

1. Potym Jezus odszedł za morze Galileyskie, które iest Tyberiadskie:
2. y szła za nim rzesza wielka, iż widzieli znaki które czynił nad tymi co chorzeli.
3. Wszedł tedy Jezus na górę, y siedział tam z uczniami swémi.
4. A była blisko Pascha, dzień święty Żydowski.
5. Podniózszy tedy oczy Jezus, y uyźrzawszy iż wielka rzesza idzie do niego, rzekł do Philipa: Skąd kupiémy chleba, żeby ci iedli?
6. A mówił to kusząc go: bo on wiedział co miał czynić.
7. Odpowiedział mu Philip: Za dwieście groszy chleba nie dosyć im będzie, żeby każdy mało co wziął.
8. Rzékł mu ieden z uczniów iego, Andrzéy brat Symona Piotra:
9. Jest tu iedno pacholę, co ma pięcioro chleba ięczmiennego y dwie rybie: ale to co iest na tak wielu?
10. Rzekł tedy Jezus: Każcie ludzióm usieść. A było trawy wiele na mieyscu. A tak usiadło mężów w liczbie iakoby pięć tysięcy.
11. Wziął tedy Jezus chléb: a dzięki uczyniwszy, rozdał siedzącym: także y z ryb ile chcieli.
12. A gdy się naiedli, rzékł uczniom swoim: Zbierzcie które zbyły ułómki, aby nie zginęły.
13. Zebrali tedy, y napełnili dwanaście koszów ułómków z pięciorga chleba ięczmiennego, które zbywały tym co iedli.
14. Oni tedy ludzie uyźrzawszy cud który Jezus uczynił, mówili: Iż ten iest prawdziwie Prorok który miał przyść na świat.
15. Tedy Jezus, poznawszy iż mieli przyść aby go porwali y uczynili królem, uciekł zasię sam ieden na górę.
16. A gdy był wieczór, zstąpili uczniowie iego do morza.
17. A wsiadszy w łódź, iechali za morze do Kapharnaum, a iuż się było zmiérzkło: a Jezus był nie przyszedł do nich.
18. A morze, z powstania wielkiego wiatru, burzyć się poczynało.

R. 6.—1. *Potém.* Patrz objaś. Mat. 14, 13. Cośmy tam opuścili, tu pokrótce zamieścimy. — *Tyberyadzkie.* Tak się zowie, iż przytyka do miasta Tyberyady, które Herod tetrarcha, przyjęty do łaski Tyberyusza cesarza wybudował i od jego imienia tak nazwał. (Patrz Star. Józefa ks. 18, roz. 3).

5. *Rzekł do Filipa.* Przemawia szczególniéj do Filipa, albo że się lepiéj znał na rzeczach gospodarskich, albo że się więcéj od innych troszczył o pokarm.

6. *Kusząc go.* Probując jego wiary.

9. *Jest tu jedno pacholę, co ma pięcioro chleba jęczmiennego.* Być może, iż miał je na przedaż i przyniósł w nadziei, że w takiéj gromadzie ludzi łatwo sprzeda.

11. *Ile chcieli.* Aż do zupełnego nasycenia.

14. *Prorok.* Po grecku z przedimkiem, ten prorok, to jest Chrystus. —*Który miał przyjść.* Którego czekamy.

15. *Aby go porwali.* Przemocą, pomimo jego chęci i zgodzenia się. — *Uciekł.* Oddalił się. — *Sam jeden na górę.* Gdzie noc na modlitwie przepędził.

19. Cum remigassent ergo, quasi stadia viginti quinque aut triginta, vident Jesum ambulantem supra mare, et proximum navi fieri; et timuerunt.

20. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere.

21. Voluerunt ergo accipere eum in navim; et statim navis fuit ad terram, in quam ibant.

22. Altera die turba, quae stabat trans mare, vidit, quia navicula alia non erat ibi nisi una, et quia non introisset cum discipulis suis Jesus in navim, sed soli discipuli ejus abiissent;

23. aliae vero supervenerunt naves a Tiberiade juxta locum, ubi manducaverant panem, gratias agente Domino.

24. Cum ergo vidisset turba, quia Jesus non esset ibi, neque discipuli ejus, ascenderunt in naviculas, et venerunt Capharnaum quaerentes Jesum.

25. Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?

26. Respondit eis Jesus, et dixit: Amen, amen, dico vobis: Quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis.

27. Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam, quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signavit Deus. *(Supr. 1, 32.)*

28. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus, ut operemur opera Dei?

29. Respondit Jesus, et dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille. *(1. Joan. 3, 23.)*

30. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut videamus, et credamus tibi? quid operaris?

31. Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de coelo dedit eis manducare. *(Exod. 16, 14. Psal. 77, 24. Sap. 16, 20).*

19. Gdy tedy się odwieźli iakoby na dwudziestu y piąci abo na trzydzieści staiów: uyźrzeli Jezusa chodzącego po morzu, a przybliżaiącego się ku łodzi, y ulękli się.

20. Lecz on im rzékł: Jam iest, nie bóycie się.

21. Chcieli go tedy wziąć do łodzi: a natychmiast łódź przypłynęła do ziemie do któréy iachali.

22. Nazaiutrz, rzesza która stała za morzem, bacząc że tam nie było drugiéy łodzi tylko iedna, a iż Jezus nie wszedł był w łódź z uczniami swémi, ale sami uczniowie iego uiechali:

23. a drugie łodzie nadeszły od Tyberyady, nie daleko mieysca gdzie iedli chléb za dziękczynieniem Pańskim.

24. Gdy tedy obaczyła rzesza, iż tam nie było Jezusa, ani uczniów iego, wsiedli w łódki y przypłynęli do Kapharnaum szukaiąc Jezusa.

25. A znalazszy go za morzem, rzekli mu: Rabbi, kiedyś tu przybył?

26. Odpowiedział im Jezus, y rzékł: Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: szukacie mię nie iżeście widzieli cuda, ale iżeście chleb iedli, y naiedliście się.

27. Róbcie nie pokarm który ginie, ale który trwa ku żywotowi wiecznemu, który wam da Syn człowieczy. Abowiem tego Ociec Bóg zapieczętował.

28. Rzekli tedy do niego: Cóż czynić mamy abyśmy czynili uczynki Boże?

29. Odpowiedział Jezus, y rzékł im: Toć iest dzieło Boże, abyście wierzyli w tego którego on posłał.

30. Rzekli mu tedy: cóż tedy ty za znak czynisz, abyśmy uyźrzeli, y wierzyli tobie? Cóż działasz?

31. Oycowie naszy iedli mannę na puszczy, iako iest napisano: Chléb z nieba dał im ieść.

---

19. *Stajów.* Staja zawiera sto dwadzieścia pięć kroków. — *Dwódziestu pięciu albo trzydziestu.* Dozwala Duch S. świętym pisarzom mówić ludzkim obyczajem, zwłaszcza w tych rzeczach, w których nie chodzi o dokładność.

21. *Chcieli go tedy wziąść do łodzi.* Patrz Mat. 14, 32.

22. *Rzesza która stała za morzem.* Która była jeszcze na miejscu, gdzie ją Chrystus był nakarmił.

23. *Drugie lodzie nadeszły.* Myśl jest: dnia wczorajszego jedna tylko była łodź u brzegu, na której Apostołowie opuściwszy Zbawiciela odpłynęli. Chociaż bowiem nadeszły od Tyberyady niektóre łodzie na to samo miejsce gdzie cud był dokonany, rzesze jednak były przeświadczone, że Chrystus nie odpłynął: dla tego pilnie go szukały.

24. *Gdy tedy obaczyła rzesza, iż tam nie było Jezusa.* Gdy po długiém poszukiwaniu nie znaleźli, domyślając się cudu, wsiadają na łódki i przybywają do Kafarnaum.

25. *Za morzem.* W synagodze miasta Kafarnaum.

26. *Nie iżeście widzieli cuda.* Które czyniłem dla udowodnienia prawdy Ewangelii, ażebyście przez wiarę zbawienia wiecznego dostąpili. — *Lecz iżeście jedli.* Lecz dla doczesnego waszego pożytku. Przygania im Zbawiciel, że prawdziwego celu cudów nie rozumieli, i że z nich nie brali pobudki do wzrostu w wierze.

27. *Róbcie nie pokarm który ginie.* Nie obracajcie całego starania waszego na szukanie pokarmu materyalnego, który rychło się trawi i ginie, lecz na szukanie pokarmu duchownego, który się nie psuje, a pożywającym go daje żywot wieczny. Ten to pokarm róbcie, to jest, pracujcie i wszelkich dokładajcie starań, abyście go dostali. — *Tego bowiem.* Syna człowieczego. — *Bóg zapieczętował.* Świadectwem swojém, proroków swoich i cudami jakby przyłożeniem pieczęci swojéj utwierdził i umocnił, aby nikt nie wątpił, że on jest Messyaszem, posłanym dla zbawienia świata. Patrz Wujka.

28. *Uczynki Boże.* Miłe Bogu.

29. *Abyście wierzyli.* Że jestem Chrystusem, Zbawicielem świata, posłanym od Ojca.

30. *Cóż działasz?* Coby zasługiwało na taką wiarę; jak gdyby rzekli: Cuda, któreś dotąd czynił, nie wystarczają nam i tak wielkiéj rzeczy nie dowodzą.

31. *Ojcowie nasi jedli mannę.* Zmniejszają cud rozmnożenia chlebów, jak gdyby rzekli: Ty raz nakarmiłeś nas; a Mojżesz przez całe czterdzieści lat, daleko większą ludność na dzikiéj pustyni karmił manną niebieską. To większy był cud jak twój. Udają Żydzi, że im nie wystarcza cud dokonany; ażeby ich znowu Zbawiciel nakarmił: chcieli bowiem, obyczajem dawnych ojców, gdy byli na puszczy, nic nie robić i brać gotowy

32. Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen, dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de coelo, sed Pater meus dat vobis panem de coelo verum.
33. Panis enim Dei est, qui de coelo descendit, et dat vitam mundo.
34. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc.
35. Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitae: qui venit ad me, non esuriet, et qui credit in me, non sitiet unquam. *(Eccli. 24, 29)*.
36. Sed dixi vobis: Quia et vidistis me, et non creditis.
37. Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet, et eum, qui venit ad me, non ejiciam foras:
38. quia descendi de coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.
39. Haec est autem voluntas ejus, qui misit me, Patris: Ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die.
40. Haec est autem voluntas Patris mei, qui misit me: Ut omnis, qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.
41. Murmurabant ergo Judaei de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi.
42. Et dicebant: Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia de coelo descendi? *(Matth. 13, 55)*.
43. Respondit ergo Jesus, et dixit eis: Nolite murmurare in invicem:

32. Rzekł im tedy Jezus: Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: Nie Moyżesz wam dał chléb z nieba: ale Ociec móy daie wam chléb z nieba prawdziwy.
33. Abowiem chléb Boży iest który z nieba zstąpił, y dawa żywot światu.
34. Rzekli tedy do niego: Panie, day nam zawżdy tego chleba. A Jezus im powiedział:
35. Jam iest chléb żywota: kto do mnie przychodzi, łaknąć nie będzie: a kto wierzy w mię, nigdy pragnąć nie będzie.
36. Alem wam powiedział, iżeście mię y widzieli, y nie wierzycie.
37. Wszytko co mnie dawa Ociec, do mnie przyydzie: a tego co do mnie przychodzi, nie wyrzucę precz.
38. Bom zstąpil z nieba, nie iżbych czynił wolą moię, ale wolą onego który mię posłał.
39. A ta iest wola tego, który mię posłał, Oyca: abym nic z tego wszytkiego co mi dał, nie stracił: ale bym to wskrzesił w ostateczny dzień.
40. A ta test wola Oyca mego, który mię posłał: iżby każdy który widzi Syna, a wierzy weń, miał żywot wieczny: a ia go wskrzeszę w ostatni dzień.
41. Szemrali téż Żydowie o nim, iż był rzékł: Jam iest chléb żywy, który z nieba zstąpił:
42. y mówili: Izaż ten nie iest Jezus syn Jozephów, którego my oyca y matkę znamy? Jakóż tedy ten powiada: Iżem z nieba zstąpił?
43. Odpowiedział tedy Jezus y rzékł im: Nie szemrzycie miedzy sobą.

pokarm od Chrystusa. Patrz niżéj wiersz 34. — *Chleb z nieba.* Słowa Psalmu 77, 24.

32. *Nie Mojżesz dał wam chleb z nieba.* Chleb, który dał wam Mojżesz, nie był właściwie z nieba, lecz zowie się chlebem niebieskim, ponieważ tworzył się w powietrzu, które bierze się za niebo, jak gdy mówimy: *ptaki niebieskie.* — *Ale ojciec mój daje wam chleb z nieba prawdziwy.* Lecz chleb ciała mojego, który wam da mój Ojciec, prawdziwie jest z nieba, ponieważ z właściwego nieba pochodzi.—*Chleb... prawdziwy.* W greckim z przedimkiem, to jest *ów chleb prawdziwy.*

33. *Albowiem chleb Boży.* Boski i niebieski.—*Który z nieba zstąpił.* Po grecku, *który z nieba zstępuje,* ilekroć potrzeba. — *Żywot.* Życie niebieskie, wieczne i błogosławione.—*Światu.* Ludziom należnie go przyjmującym.

34. *Daj nam zawsze tego chleba.* Chcieli mieć chleb bez pracy. Patrz wyżéj 31.

35. *Jam jest chleb żywota.* Ja jestem owym chlebem, który z nieba zstępuje, o którym mówię do was.— *Chleb żywota.* Chleb żywy i dający życie światu. — *Kto do mnie przychodzi.* To jest, kto wierzy, ma ten chleb; nie odmawia się bowiem żadnemu wierzącemu. Gotów jestem oddać siebie samego na pokarm i napój każdemu, kto z wiarą do mnie przychodzi. — *Łaknąć nie będzie.* To mówi Zbawiciel odpowiadając na te słowa: *daj nam zawsze tego chleba.*—*Pragnąć nie będzie.* Gdyż ten chleb sprawia coś więcéj jak chleb zwyczajny, którym głód się tylko zaspakaja, pragnienie zaś nie gaśnie lecz raczéj się zapala.

36. *Widzieliście mię.* Chociaż widzieliście, chociaż najliczniejsze odebraliście boskie świadectwa, z których łatwo mogliście poznać, że ja jestem Chrystusem, Synem Bożym, Zbawicielem świata.

37. *Wszystko co mnie daje Ojciec.* Ponieważ byliby mogli powiedzieć: jeżeliś wiedział że nie uwierzymy, na cóż więc naprożno to powiadasz? Odpowiada, iż w rzeszy są wybrani od Boga którzy wierzą, i wielu będzie im podobnych, którzy uwierzą. — *Wszystko.* Wszyscy ludzie jakiegokolwiek wieku, stanu, płci.— *Daje mi Ojciec.* W skutek odwiecznego przeznaczenia i wybrania. — *Do mnie przyjdzie.* Uwierzy we mnie, naukę moję chętnie przyjmie.— *Kto do mnie przychodzi.* Przez wiarę.—*Nie wyrzucę precz.* Nie odpędzę od siebie, ale przyjmę łaskawie.

38. *Bom zstąpił z nieba.* Objaśnia, dla czego nie odrzuci tych, których mu da Ojciec.—*Nie iżbym czynił wolą moję.* Któraby się nie zgadzała z wolą Ojca, jakiéj ja wprawdzie nie mam, lecz jaką wy możecie mi przypisywać. Patrz roz. 5, 30.—*Który mię posłał.* Sam rozum tego wymaga, aby poseł trzymał się woli tego, od kogo jest posłany.

39. *Abym nie stracił.* Jeżeli bowiem ja nie przyjmę lecz precz wyrzucę, zginie zupełnie.—*Abym wskrzesił.* Na żywot, na zmartwychwstanie sprawiedliwych. — *W ostateczny dzień.* W dzień zmartwychwstania i powszechnego sądu.

40. *Który widzi Syna.* Kto Syna i to co się do niego odnosi, doskonale rozważa i o nim rozmyśla.

41. *Jam jest chleb żywy.* Wyrzekł to pierwéj w wierszu 35 i 38.

42. *Syn Józefów* Cieśli Nazareńskiego: tak mówią podług ogólnego mniemania i rozgłoszonéj wieści.— *Z nieba zstąpił.* Jak gdyby nie wziął początku na ziemi tak jak inni ludzie, lecz jak gdyby Bóg albo Anioł jaki z nieba spadły.

43. *Między sobą.* Nie szemrajcie, jak gdybym coś

44. nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum, et ego resuscitabo eum in novissimo die.

45. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me: *(Isai. 54, 13).*

46. non quia Patrem vidit quisquam, nisi is, qui est a Deo, hic vidit Patrem. *(Matth. 11, 27).*

47. Amen, amen, dico vobis: Qui credit in me, habet vitam aeternam.

48. Ego sum panis vitae.

49. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt.

50. Hic est panis de coelo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.

51. Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi.

52. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum, et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. *(Matth. 26. 26).*

53. Litigabant ergo Judaei ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

54. Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

44. Żaden do mnie przyśdź nie może, ieśli go Ociec który mię posłał, nie pociągnie: a ia go wskrzeszę w ostateczny dzień.

45. Jest napisano w Prorocech: Y będą wszyscy uczniami Bożymi. Wszelki kto słyszał od Oyca, y nauczył się, przychodzi do mnie.

46. Nie iżećby kto Oyca widział, oprócz tego który iest od Boga: ten widział Oyca.

47. Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam: Kto wierzy w mię, ma żywot wieczny.

48. Jam iest chléb żywota.

49. Oycowie waszy iedli mannę na pusczy: a pomarli.

50. Ten iest chleb, z nieba zstępuiący: aby ieśliby go kto pożywał nie umarł.

51. Jam iest chléb żywy, którym z nieba zstąpił.

52. Jeśliby kto pożywał tego chleba, żyć będzie na wieki. A chleb który ia dam, iest moie Ciało za żywot świata.

53. Swarzyli się tedy Żydowie między sobą, mówiąc: Jakoż nam ten może dać ciało swe ku iedzeniu?

54. Rzékł im tedy Jezus: Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam: Jeślibyście nie iedli ciała Syna człowieczego, y nie pili krwie iego, nie będziecie mieć żywota w sobie.

niedorzecznego powiedział. Samym sobie przypisać powinniście, iż co mówię, nie rozumiecie; wasza w tém wina, iż dla grzechów waszych i złéj woli waszéj, Bóg odmawia wam światła do zrozumienia, i skutecznéj pomocy do uwierzenia.

44. *Pociągnie.* Przez pociągnienie rozumie się w tém miejscu jakieś działanie Boże, przez które Bóg w niczém nie tamując wolności, duszę oświeca, pokazując jéj, jak rzeczy niebieskie kochać a ziemskiemi gardzić potrzeba; jaka się należy Bogu wdzięczność za odebrane dobrodziejstwa, i t. d. Skutkiem takiego działania jest to; iż wszystko opuszczają, a do Boga przywiązują się całém sercem.—*Wskrzeszę.* Kogo Ojciec do mnie pociągnie. Patrz wiersz 39. P. W.

45. *Jest napisano.* Ponieważ wydawać się mogło zuchwałém co był powiedział, iż nikt do niego przyjść nie może, jeżeli od Ojca nie będzie pociągnięty, potwierdza to powagą Pisma ś.— *W Prorocech.* W téj części Pisma ś. która zawiera pisma proroków.—*I będą wszyscy uczniami Bożymi.* Wzięte jest to świadectwo z Izaiasza r. 54, 12—13, gdzie czytamy: *Uczynię... wszystkie syny twoje uczone od Pana.* Temi słowy pokazuje prorok, że wszystkich synów Kościoła Pan Bóg wewnętrznie uczy i upomina, ażeby wierzyli w prawdy wiary i obyczajów, które Kościoł podaje, i tak przyszli do Chrystusa i przez niego zbawienie otrzymali.—*Kto słyszał.* W sobie głos Ojca, wzywającego i pociągającego.—*Nauczył się.* Kto tak słyszał, iż się nauczył i został przekonany. P. W.

46. *Nie żeby kto Ojca widział.* Zapobiega zarzutowi, żeby nie mniemano, iż ci, których Bóg uczy, samego Boga widzieli, zwłaszcza prorocy.—*Oprócz tego.* Siebie wyłącza.—*Jest od Boga.* Z Boga się rodzi i na łonie jego przebywa, jak rzekł wyżéj 1, 18.—*Ten widział Ojca.* Ten jeden widział i widzi Boga, Ojca swojego w jego istocie, i mocą swojéj natury nieskończonéj, wszystko co należy do Boga Ojca przenika i ogarnia.

47. *Kto wierzy we mnie.* Kto wierzy, że jestem Chrystusem, Synem Boga.—*Ma żywot wieczny.* W nadziei, póki żyje na tym świecie, a rzeczywiście po śmierci, jeżeli wierzył w Chrystusa i naukę jego zachował.

48. *Chleb żywota.* Dający życie wieczne.

49. *Ojcowie wasi jedli.* Ze skutku pokazuje, o ile chleb ten niebieski jest wyższym od owéj manny, którą jedli Hebrajczycy na puszczy.—*I pomarli.* Nie mogła ich zachować manna od śmierci. P. W.

50. *Ten jest chleb z nieba zstępujący.* Patrz wyżéj w. 33.—*Aby nie umarł.* Kto bowiem pożywa tego chleba, umiera wprawdzie jak i niewierni, jednakże jego mocą nasze ciała przy końcu świata znowu powstaną na żywot wieczny i szczęśliwy. Tak się stanie, nie żeby ciała nasze przez kommunią nabierały jakiego przymiotu, któryby był przyczyną zmartwychwstania, albo żeby kommunia udzielała im jakiś dar szczególny, którymby się od innych różniły, lecz że szczególniejszym sposobem należy się ciałom naszym zmartwychwstanie, ze względu na szczególny związek, w jaki przez kommunią, z ciałem Chrystusa wchodzimy. Gdy ciało chwalebne, wypada, aby i członki były chwalebne.

52. *Za żywot świata.* Po grecku, *które ja dam za żywot świata.* Dam na śmierć krzyżową, aby świat dostąpił żywota wiecznego.—*Chleb który ja dam.* P. W.

53. *Swarzyli się.* Spierali się.— *Ciało swoje.* Ciało ludzkie swoje. P. W.

54. *Jeźlibyście nie jedli.* To jest, gdy ustanowię sakrament Eucharystyi i rozkażę go przyjmować.—*Nie będziecie mieć żywota w sobie.* Nie mówi, iż ten sakrament jest potrzebny dla otrzymania pierwszéj łaski, lecz żeby ją w sobie utrzymać i zachować. Co znaczy: Nie zatrzymacie życia ani zachowacie. Chociaż niekiedy ten sakrament odpuszcza grzech śmiertelny i daje pierwszą łaskę, jak naprzykład, gdy zostając kto w grzechu śmiertelnym i mając tylko niedoskonałą skruchę, w dobréj wierze przystępuje do tego sakramentu, albo że sądzi, iż ma skruchę doskonałą, albo że bez żadnéj winy nie wie, że jest w grzechu śmiertelnym, albo że sądzi, iż tak godziwie postępuje. Patrz ś. Tomasza (pars 3, qu. 79, art. 3).

55. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.
56. Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus: *(1. Cor. 11, 27).*
57. qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.
58. Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem: et qui manducat me, et ipse vivet propter me.
59. Hic est panis, qui de coelo descendit: non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum.
60. Haec dixit in synagoga docens in Capharnaum.
61. Multi ergo audientes ex discipulis ejus, dixerunt: Durus est hic sermo, et quis potest eum audire.
62. Sciens autem Jesus apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli ejus, dixit eis: Hoc vos scandalizat?
63. Si ergo videritis Filium hominis ascendentem, ubi erat prius? *(Supr. 3, 13).*
64. Spiritus est, qui vivificat, caro non prodest quidquam: verba, quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.
65. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio Jesus, qui essent non credentes, et quis traditurus esset eum.
66. Et dicebat: Propterea dixi vobis: Quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo.
67. Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro, et jam non cum illo ambulabant.
68. Dixit ergo Jesus ad duodecim: Numquid et vos vultis abire?

55. Kto pożywa ciała mego, y piie moię krew, ma żywot wieczny: a ia go wskrzeszę w ostatni dzień.
56. Abowiem ciało moie prawdziwie iest pokarm: a krew moia prawdziwie iest napóy.
57. Kto pożywa mego ciała, a piie moię krew, we mnie mieszka, a ia w nim.
58. Jako mię posłał żywiący Ociec, y ia żywię dla Oyca: a kto mnie pożywa, y on żyć będzie dla mnie.
59. Ten iest chleb który z nieba zstąpił. Nie iako oycowie waszy iedli mannę, y pomarli. Kto pożywa tego chleba, żyć będzie na wieki.
60. To mówił w bóżnicy ucząc w Kapharnaum.
61. Wiele ich tedy z uczniów iego słuchaiąc, mówili: Twarda iest ta mowa, y któż iéy słuchać może?
62. A wiedząc Jezus sam w sobie iż o tym szemrali uczniowie iego, rzékł im: To was gorszy?
63. Jeśli tedy obaczycie Syna człowieczego wstępuiącego kędy był piérwéy?
64. Duch iest który ożywia: ciało nic nie pomaga. Słowa którém ia wam mówił, duchem y żywotem są.
65. Ale są niektórzy z was, co nie wierzą. Abowiem wiedział od początku Jezus, którzy byli co niewierzyli, y kto go wydać miał.
66. Y mówił: dla tegom wam powiedział: iż żaden nie może przyść do mnie, ieśliby mu nie było dano od Oyca moiego.
67, Od tąd wiele uczniów iego poszli na wstecz: y iuż z nim nie chodzili.
68. Rzékł tedy Jezus do dwunaściu: Zali y wy odeiść chcecie?

---

55. *Ma żywot wieczny.* Będzie zachowany na żywot wieczny. P. W.
56. *Prawdziwie jest pokarm.* Będzie brany od ludzi, jak wszelki inny pokarm materyalny: nie będzie jednak pokarmem dla żywienia ciała, lecz dla umocnienia duszy.—*Prawdziwie jest napój.* Będzie brany jak wszelki inny napój. P. W.
57. *We mnie mieszka, a ja w nim.* Jednoczy się ze mną, a ja z nim; najściśléj ze mną się łączy, ciało jego łączy się z mojém ciałem, tak iż stajemy się czémś jedném. To ścisłe zjednoczenie tak objaśnia ś. Cyryl, (w księdze 4, roz. 27): *Jak gdy do roztopionego wosku wleje kto inny wosk roztopiony, jeden i drugi złączą się z sobą zupełnie; tak kto ciało i krew Zbawiciela przyjął, z nim tak się jednoczy, iż Chrystus w nim, a on znajduje się w Chrystusie.*
58. *Jako mię posłał żyjący Ojciec.* Jak ja, posłany jako człowiek od żyjącego Ojca, mam bóstwo Ojca złączone z moją ludzką naturą, i żyję dla niego; (ludzka bowiem moja natura bierze życie z samego bóstwa i od Ojca mego), tak kto mię pożywa, wezmie życie ze mnie, ponieważ ze mną się jednoczy i we mnie mieszka. Mówi się tu nie o samém tylko życiu łaski i chwały, lecz także i głównie o życiu wieczném.
59. *Nie jako ojcowie wasi jedli mannę.* Patrz wyżéj wiersz 49. P. W.
61. *Twarda jest ta mowa.* Nie podobna do wiary.—*I któż jéj słuchać może?* Kto ją zniesie spokojnie?
62. *Sam w sobie.* W sobie samym, sam z siebie gdy nikt o tém Chrystusowi nie mówił.— *Gorszy.* Obraża. P. Wujka.
63. *Jeśli tedy zobaczycie.* Cóż więc powiecie, gdy mię ujrzycie wstępującego mocą własną do nieba? Czyż i wówczas nie uwierzycie, że jestem Bogiem, i prawdziwie, niczego sobie nie przywłaszczając, to powiedzieć mogłem? Wówczas zrozumiecie, że mógł ciału swojemu dać moc ożywczą, kto mógł je w niebie umieścić.
64. *Duch jest który ożywia.* Nie bez przyczyny powiadacie, iż ciało ożywczém być nie może: albowiem ciało moje samo przez się nie ma mocy ożywczéj: lecz ponieważ jest złączone ze Słowem wszystko ożywiającém, stało się i ono ożywczém: jak miód, który z natury swojéj jest słodki, zasładza wszystko z czém się miesza. —*Słowa...duchem i żywotem są.* Nie trzeba rozumieć o takiém ciele, jakie mają inni ludzie, lecz o ciele połączeném z Duchem Bożym: ani o ciele którego jeść nie można, dopóki nie zamrze, lecz o ciele żywem, a następnie ożywczém dla zjednoczenia swego z duchem. P. W.
65. *Od początku.* Od wieków, jako Bóg. P. W.
66. *Dla tego.* Ponieważ niektórzy z was nie wierzą. —*Powiedziałem wam.* Patrsz wiersz 44.
67. *Wielu jego uczniów.* Nie Apostołów, którzy przy Chrystusie pozostali.—*Już z nim nie chodzili.* Już za nim nie postępowali.
68. *Azali i wy.* Nauką moją zniechęceni.— *Odejść chcecie.* Odemnie i szukać innych nauczycieli.

69. Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitae aeternae habes.

70. Et nos credidimus, et cognovimus, quia tu es Christus, Filius Dei. *(Matth. 16, 16. Marc. 8, 29. Luc. 9, 20).*

71. Respondit eis Jesus: Nonne ego vos duodecim elegi? et ex vobis unus diabolus est?

72. Dicebat autem Judam Simonis Iscariotem; hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

69. Odpowiedział mu tedy Symon Piotr: Panie, do kogóż póydziemy? słowa żywota wiecznego masz?

70. A my wierzymy y poznaliśmy żeś ty iest Christus Syn Boży.

71. Odpowiedział im Jezus: Izalim ia nie dwunaście was obrał: a ieden z was iest dyabeł?

72. A mówił o Judaszu Symonowym Iszkaryocie: bo go ten wydać miał, będąc iednym ze dwunaście.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 6.** w. 27. *Pokarm który wam da Syn człowieczy.* Przez ten pokarm Cyryllus i Augustyn ś. rozumieją tenże o którym niżéj mówi: Ciało moje prawdziwie jest pokarm, które słowa ciż doktorowie, i inni pospolicie, wykładają o Ciele Pańskiem w świętym Sakramencie. Cyrillus in Joan. August. in Joan.

27. *Albowiem tego Bóg Ojciec zapieczętował.* Iż jako Augustyn wykłada, w człowieczeństwie jego wyraził Bóstwo swe jako pieczęć, przez onę unią, którą ten człowiek jest Bogiem. Acz i według Bóstwa (jako Cyryllus i Hilarius mówi) Syn Boży jest nazwany obrazem, pieczęcią Ojcowską wyrażonym: iż od Ojca wziął wszystkę istność Jego. Żyd. 1, 3.

44. *Nie pociągnie go.* Nie żeby ludziom wolność ich odejmował, albo je przyciskał po niewoléj. Boże uchowaj tak rozumieć (mówi Theophylaktus i Chryzostom ś.). Ciągnie tedy Ojciec nie gwałtem ani przymuszeniem, ale oświeceniem i kochaniem, tak jako Poeta powiedział: Ciągnie każdego rozkosz własna jego. Aug. ser. 2, de verb. Apo. cap. 2. Virgil.

45. *Będą wszyscy uczniami Bożymi.* Wszyscy, którzy są w Kościele Chrystusowym. Bo o tych właśnie u Izajasza Bóg mówił, i tych samych Bóg uczy, którzy do Kościoła jako do szkoły Bożéj przychodzą. A którzy nie są w Kościele, ci albo głosu Bożego nie słuchają, albo go nie rozumieją. Greckie lepak słowa, *διδακτοι τὰ Θεὰ*, właśnie znaczą uczeni Boży, i jest własny Hebraizm, który toż waży jakby rzekł, uczniowie Boży. A tak te słowa tak się rozumieją: Iż wszyscy którzy kolwiek do Kościoła przychodzą, bywają jako uczniowie od Boga uczeni. A którzy nie przychodzą, dla tego nie przychodzą iż nie chcą: a tak jeśli ich nie uczą sami sobie winni.

49. *Jedli mannę.* To przeciw nowowiernikom, którzy mówią iż ojcowie Starego Testamentu, którzy manny pożywali, tegoż duchownego pokarmu co i my pożywali. Albowiem tu Pan czyni wielką różność między manną, a między tym chlebem niebieskim. Bo manna była tylko figurą tego najświętszego Sakramentu, acz najcelniejsza i najzacniejsza, lecz ten Sakrament jest sama rzeczywista prawda. Ona niejakim sposobem zstępowała z nieba; ale daleko więcéj ten Sakrament. Onej pożywano w drodze i w ciągnieniu do ziemi obiecanej: ale więcej tego Sakramentu. Ona była dana wszystkim, którzy ją mieć chcieli: daleko więcej nasz Sakrament. Onéj mała cząstka tak wiele czyniła, jako i najwięcéj: także każda cząstka naszego Sakramentu. Onę chowano na dni, których się zbierać nie godziło: chowają i nasz Sakrament. Onę chowano na pamiątkę w skrzyni testamentu: daleko słuszniéj chować mają nasz Sakrament. Tam Żydzi szemrali przeciwko niéj i brzydzili się nią: i tu heretykowie daleko więcéj szemrzą. Ona manna karmiła i posilała ciała na puszczy: a nasz Sakrament nie tylko ciała ale i duszę posila. I. Kor. 10, 3. Calvin. lib. 4, instit. c. 14. Sec. 23.

52. *Chleb który ja dam.* Theophilaktus tak na to miejsce pisze: Tu nam jaśnie mówi o pożywaniu ciała swego w ś. Sakramencie. A obacz, iż chleb którego my w Sakramencie pożywamy, nie jest tylko znak albo figura Ciała Pańskiego, ale samo Ciało Pańskie. Bo nie rzekł: Chleb który ja dam, jest figura Ciała: ale, jest Ciało moje. Przemienia się bowiem on chleb, tajemnemi słowy (przez święte przeżegnanie i zstąpienie Ducha ś.) w Ciało Pańskie. Bo i chleb on którego Pan Jezus, obcując na świecie pożywał, przemieniał się też w Ciało i stawał się podobny świętemu Ciału jego. Przetoż i teraz przemienia się chleb w Ciało jego. Acz się nam niewidzi Ciało, ale chleb: abyśmy się nie brzydzili jedzą jego. To Theophilaktus, i więcéj.

53. *Jakoż ten może.* Nie wierzyli ci, iż Pan Chrystus był Bogiem, któremu nic nie jest niepodobno. Ale my karząc się ich grzechami (słowa są Cyrylla ś.) mocnie wierzmy słowom Chrystusowym o tych tajemnicach: a nigdy w tak wysokich rzeczach tego słowa (Jako) ani mówmy, ani pomyślajmy. Żydowskie bowiem to słowo jest, i przyczyna wiecznego potępienia. Gdy tedy Bóg sprawuje, nie pytajmy, Jako: ale sposób i znajomość uczynku tego jemu samemu zostawujmy. To wszystko Cyryllus. Wszakże kto się nie z uporu, ale z pokory pyta, aby się nauczył: jako najświętsza Panna do anioła mówiąc: Jakoż to będzie i t. p. ten niech słucha anielskiéj odpowiedzi, iż się to dzieje sprawą Ducha ś. A iż u Boga nic nie jest niepodobno. Tak Damascen. lib. 4, cap. 14. Łuk. 1, 35.

54. *Jeślibyście nie jedli Ciała.* Temi słowy (mówi Augustyn ś.) zaleca nam Pan Sakrament Ciała i Krwie swojéj. Gdyż to tedy mówi o żywocie ten, który sam jest żywot, będzie temu człowiekowi śmierć a nie żywot, który kłamcą czyni żywot: to jest, który nie wierzy słowom Chrystusowym. A Leo wielki tak: Gdyż to Pan nasz mówi: Jeśli nie będziecie jeść Ciała, i t. p. tak go pożywajmy, abyśmy nic nie wątpili o prawdzie Ciała i Krwie Chrystusowéj w ś. Sakramencie. Bo to usty bierzemy, co sercem wierzymy. I próżno ten odpowiada Amen, który dysputuje o tém co przyjmuje. August. de verbis Apost. ser. 2, c. 1. Leo ser. 6, de jeju. septi. mens.

---

69. *Do kogoż pójdziemy?* Jeżeli ciebie opuścim.— *Słowa żywota wiecznego masz.* Ty jeden masz słowa, które uczą nieomylnego sposobu dostąpienia żywota wiecznego. Patrz Wujka.

70. *Wierzymy.* Od dawna już, w skutek twoich nauk.

71. *Izalim ja nie dwunaście was wybrał.* Jak gdyby rzekł: Nie wszyscy wierzą, o Pietrze, jak sądzisz.— *Djabeł.* Najgorszy, djabelski człowiek.

54. *I nie pili krwi.* Z tego miejsca heretykowie dowodzić chcą, że potrzebne jest przyjmowanie Sakramentu pod oboją osobą. Ale to słaby dowód. Bo wedle ich mniemania, w tym całym rozdziale, nic się nie mówi o sakramentalném pożywaniu Ciała i Krwie Pańskiéj: jedno tylko o duchownem pożywaniu Chrystusa przez wiarę weń. A tak nic tu nie mają ani za jedną, ani za drugą osobą. Ale rozumiejąc też o sakramencie jako Katolicy rozumieją, przecię tu nie najdą podpory obojéj osoby. Bo tu Pan nie wspomina ani kielicha ani wina. A którzy pod jedną osobą Chrystusa pożywaią, ci i ciało jego jedzą i krew piją. Gdyż pod jedną osobą jest prawdziwe ciało i krew jego. Bo Pan Chrystus więcéj nie umiera, i więcéj rozdzielon być nie może. Rzym. 6. 9.

55. *A ja go wskrzeszę.* Jako syn żywie przez ojca, (mówi Hilarius) tak mów i przez Ciało Chrystusowe którego w ś. Sakramencie pożywamy. A Cyrillus: Jako, prawi, iskra ognia w siano albo w słomę wrzucona, wszystko zapala: tak słowo Boże przez pożywanie Ciała jego w ś. Sakramencie z naturą naszą skazitelną złączone, czyni aby ona wszystka powstała nieśmiertelna i chwalebna. A Irenaeus: Ciała nasze (mówi) przyjmując Ciało Pańskie w Sakramencie, już nie są skazitelne, ale mające nadzieję zmartwychwstania. Bo jako ś. Grzegorz Nisseński uczy: Ciało Chrystusowe bywa przyjmowane w ciała wiernych ludzi: aby tém złączeniem z nieśmiertelném, człowiek też był nieśmiertelności uczestnikiem. Hilar. lib. 8, de Trinit. Cyril. in Joan. Iren. lib. 4, c. 34. Greg. in orat. Cate.

56. *Ciało moje prawdziwe.* Iż, jako dobrze mówi Euthymius, nie pod figurą, ani pod podobieństwem, ale właśnie, prawdziwie i rzeczywiście, Ciało i krew Pańska bywa przyjmowana w ś. Sakramencie. Boby inaczéj prawdziwie pokarmem nie było Ciało i krew jego, gdyby nie mogło być prawdziwie pożywane.

59. *Kto pożywa tego chleba.* Ztąd widzim, że przyjmowanie ś. Sakramentu pod jedną osobą chleba, dosyć jest ku zbawieniu i ku żywotowi wiecznemu. Gdyż używający tego chleba, oto ma żywot wieczny. I kto, prawi, pożywa mnie, ten będzie żył dla mnie. Lecz kto Ciała Pańskiego pożywa pod osobą chleba, ten całego i żywego Chrystusa pożywa: gdyż on raz umarłszy więcéj nieumiera. Niewinnie tedy heretykowie Kościoł ś. powszechny potwarzają, żeby ludziom miał co ująć z istności, z mocy, z skutku i z pożytków tego Sakramentu, dawając go pod jedną osobą. Oni sami ludzie oszukali, odjąwszy im istotę i prawdę Ciała Pańskiego z tego Sakramentu, i ze wszystkiemi pożytki i skutkami jego. Gdyż u nich nie masz nic jedno prosty chleb a proste wino: którego na sąd i na potępienie pożywają, nie rozsądzając Ciała Pańskiego od prostego chleba. Jan 6, 57. Rzym. 6, 9. I. Kor. 11, 29.

63. *Gdybyście widzieli.* Jakby rzekł: Jeśli was to gorszy, iż wam chcę dać moje Ciało ku jedzeniu, będąc z wami widomie: a cóż dopiero rzeczecie kiedy do nieba wstąpię? i gdy tak daleko od was będzie Ciało moje jako od ziemie niebo? Czego samą rzeczą doświadczamy w Kapharnaitach dzisiejszych, których ten jest dowód najprzedniejszy przeciw prawdziwéj bytności Ciała Pana Chrystusowego w Sakramencie, iż wstąpił do nieba: a iż ciało nie może być zarazem na ziemi i na niebie. O czém niżéj Dzie. 1, 11.

63. *Kędy był pierwiéj.* To jest (mówi Budny) do Jerozolimy, gdy go pojmają i zabiją. Takci ten bluźnierz i z nieba czyni nie niebo, iż nie wierzy Bóstwa Pana Chrystusowego, albo żeby był pierwiéj u Ojca w niebie niżli się z Maryi narodził: o czém pisma pełno. Jan 1, 1.

64. *Ciało nic nie pomaga.* Toć jest najmocniejszy dowód, i miedziany mur Zwingliuszów, przeciw prawdziwéj bytności Ciała Chrystusowego w Sakramencie. Zkąd Kalwinistowie taki dowód czynią. Ciało Chrystusowe nic nie jest pożyteczne: i przetoż go nie masz w Sakramencie. Ale tym dowodem pokazać się może że i chleba nie masz w Sakramencie. Bo jeśli ciało Chrystusowe nie jest pożyteczne: daleko mniéj prosty chleb jest pożyteczny. Ktemu, azaż to nie straszne bluźnierstwo, żeby Ciało Chrystusowe z Bóstwem złączone nie było pożyteczne: któremu Paweł ś. wszystko zbawienie nasze przypisuje? i o którym tu sam Pan mówi: Ciało moje prawdziwie jest pokarm: i kto go pożywa ten ma żywot wieczny: Albo tedy tak to rozumiejmy z Augustynem ś. Iż Ciało nic nie pomaga, tak jako je w trupie siekają, i w jatkach przedają. Albo z Cyrillusem. Iż ciało samo przez się, bez Ducha ożywiającego, nic nie jest pomocne: jakie nie jest Ciało Chrystusowe. Albo raczéj z Chryzostomem, Theophilaktem, Euthymiusem i Origenesem: Iż cielesne rozumienie o tym Sakramencie nie tylko nic nie pomaga, ale owszem wadzi ku pojęciu rzeczy Boskich, i tajemnic niebieskich. Jako ono Pan do Piotra mówił: Ciało i krew nie objawiło tobie. Bo to ciało i ten rozum cielesny, i naonczas był przyczyną, że ich wiele od Pana Chrystusa odpadało: i dziś czyni że heretykowie przą się prawdy tego Sakramentu, iż się to nie podobno i niesłuszno widzi cielesnemu ich rozumkowi. Kol. 1, 22. Ephes. 2, 14. Mat. 16, 17.

65. *Co nie wierzą.* Niedowiarstwo jest przyczyną, że się ludzie sprzeciwiają prawdzie tego Sakramentu. A wielka łaska Boża jest w Katolikach, którzy, przeciw zmysłom i rozumowi swemu, mocno wierzą słowom Chrystusowym. A ztąd domyślają się niektórzy, że Judasz szemrał przeciw słowom Pańskim o tym Sakramencie.

67. *Poszli na wstecz.* Nie dziw tedy, że i teraz siła się ich oderwało od jedności Kościoła powszechnego, z strony wiary o tym Sakramencie: gdyż i naonczas wiele uczniów Pańskich, którzy i cuda jego widali, i nauki słuchali, przedsię się o to gorszyli, i Pana opuścili, iż tak wielkiéj tajemnice pojąć nie mogli. A obacz, iż ci dobrze rozumieli, że to Pan nie pod podobieństwem, ani pod przypowieścią, ale o prawdziwem jedzeniu Ciała swego mówił: i przetoż się od Pana odtrącili. I którzy dziś nie wierzą żeby teraz Chrystus pod osobą chleba i wina miał być pożywany, ciby i naonczas byli nie wierzyli, żeby Chrystus prawy Bóg w postaci człowieczéj był ukrzyżowany. I przetoż też łacno z Kalwinistów stają się nowochrzczeńcy, Turcy i Żydowie.

69. *Odpowiedział Piotr.* Piotr za wszystkie Apostoły odpowiada, nie wiedząc iż Judasz był z liczby tych, którzy nie wierzyli słowom Chrystusowym o ś. Sakramencie: który też miał odpaść, tak jako i drudzy. A w tém Piotr nosi osobę wszystkich Katolików: którzy dla żadnéj słów Pańskich trudności, ani dla żadnego oderwania odszczepieńców (choć dla tego Sakramentu, choć dla którego innego artykułu wiary) Chrystusa nigdy nie odstąpią. Ale także mówią: Panie, a do kogoż pójdziemy, jeśli ciebie i kościoła twego odstąpimy? Do Lutrali? czyli do Kalwina? czyli do Serweta? czyli do którego innego proroka fałszywego? Nie daj tego Boże: bo ty sam masz słowa żywota wiecznego. Wiemy że nas ani ty, ani Kościół twój powszechny (który jest filar i utwierdzenie prawdy) nigdy nie zawiedzie. Bo ty masz żywot wieczny (mówi Augustyn ś.) w rozdawaniu Ciała i krwie twojéj. Tyś sam jest żywot wieczny, i niedajesz w ciele i krwi twojéj, jedno to coś sam jest. To Augustyn ś. I. Tim. 3, 15. Aug. trac. 7, in Joan. 1. Joan. 5, 20.

CAPUT VII.

1. Post haec autem ambulabat Jesus in Galilaeam, non enim volebat in Judaeam ambulare, quia quaerebant eum Judaei interficere.
2. Erat autem in proximo dies festus Judaeorum, Scenopegia. *(Lev. 23, 34).*
3. Dixerunt autem ad eum fratres ejus: Transi hinc, et vade in Judaeam, ut et discipuli tui videant opera tua, quae facis. *(Matth. 13, 55).*
4. Nemo quippe in occulto quid facit, et quaerit ipse in palam esse: si haec facis, manifesta teipsum mundo.
5. Neque enim fratres ejus credebant in eum.
6. Dicit ergo eis Jesus: Tempus meum nondum advenit, tempus autem vestrum semper est paratum.
7. Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera ejus mala sunt.
8. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendo ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.
9. Haec cum dixisset, ipse mansit in Galilaea.
10. Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc et ipse ascendit ad diem festum non manifeste, sed quasi in occulto.
11. Judaei ergo quaerebant eum in die festo, et dicebant: Ubi est ille?
12. Et murmur multum erat in turba de eo, Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alii autem dicebant: Non, sed seducit turbas.
13.* Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Judaeorum.
14. Jam autem die festo mediante, ascendit Jesus in templum, et docebat.

ROZDZIAŁ 7.

O nauczaniu Chrystusa w bożnicy w święto Namiotów, i t. d.

1. Potym Jezus chodził po Galileiéy: bo niechciał chodzić po Żydowskiéy ziemi: iż Żydowie chcieli go zabić.
2. A był blisko dzień święty Żydowski Kuczki.
3. Rzekli tedy do niego bracia iego: Odeydź ztąd, a idź do Żydowskiéy ziemie: żeby y uczniowie twoi widzieli dzieła twe które czynisz.
4. Abowiem żaden nic w skrytości nie czyni, a sam chce bydź na iawi. Jeśli te rzeczy czynisz, oznaymi sam siebie światu.
5. Bo y bracia iego weń niewierzyli.
6. Rzekł im tedy Jezus: Czas móy iescze nie przyszedł: ale czas wasz zawżdy iest pogotowiu.
7. Nie może was mieć świat w nienawiści: ale mnie ma w nienawiści, że ia świadectwo wydawam o nim iż sprawy iego są złe.
8. Idźcie wy na ten dzień święty, ia nie póydę na ten dzień święty: bo móy czas iescze się niewypełnił.
9. To powiedziawszy, został sam w Galileiéy.
10. A gdy poszli bracia iego, tedy y on poszedł na dzień święty, nie iawnie, ale iakoby potaiemnie.
11. Szukali go tedy Żydowie w dzień święty, a mówili: Gdzie on iest?
12. Y było o nim wielkie szemranie miedzy rzeszą. Bo iedni powiadali: Że iest dobry. Drudzy zasię mówili: Nie, ale zwodzi rzesze.
13. Wszakóż o nim żaden iawnie nie mówił, dla boiaźni Żydów.
14. A gdy iuż było wpół święta, wszedł Jezus do kościoła, y uczył.

R. 7.—1. *Chodził Jezus po Galileiéy.* Obchodził Galileę.—*Po żydowskiéj ziemi.* Po miastach i wioskach Judei.—*Żydowie.* Książęta żydowscy, doktorowie zakonni i faryzeusze.
2. *Kuczki.* O czém w Lewit. 23, 34, gdzie się opisuje sposób obchodzenia tych świąt. Patrz Wujka.
3. *Bracia jego.* Krewni Najświętszéj Panny, albo też i Ś. Józefa. Jest zwyczajem Pisma ś. nazywać braćmi jakichkolwiek krewnych, blizkich lub dalekich, jak mówi Ś. Augustyn.—*Odejdź ztąd.* A idź z nami do Judei.—*Uczniowie twoi.* Którzy w Judei przyjęli naukę twoję.—*Dzieła twe, które czynisz.* Cuda, dzieła nadzwyczajne, które czynić zwykłeś.
4. *Żaden nic w skrytości.* Mówią do niego jak gdyby szukał zaszczytów i chwały; jak gdyby rzekli: Ktokolwiek chce dać się poznać ludziom, w skrytości nic nie czyni.—*Na jawie.* Być w ustach wszystkich.—*Jeżeli te rzeczy czynisz.* Jeżeli takie dziwne rzeczy działać możesz, dla czego ukrywasz się tu w Galilei?—*Oznajmij sam siebie światu.* Co nastąpi, jeżeli pójdziesz do Judei i na święto, na które najliczniéj się zewsząd zbierają.
5. *Bo i bracia jego weń nie wierzyli.* Wierzyli, ale nie zupełnie; nie lekceważyli też Pana Jezusa i nie chcieli go narazić na niebezpieczeństwa: lecz pragnęli, aby udał się do Jerozolimy, działał cuda, od kapłanów i książąt był uznany za Messyasza, w nadziei, że i oni, jako krewni i blizcy, staną się uczęstnikami pożytków i chwały.
6. *Czas mój jeszcze nie przyszedł.* Czas właściwy.—*Ale czas wasz zawżdy jest pogotowiu.* Możecie iść kiedy się podoba; nie zamyślają na was tak jak na mnie zasadzek.
7. *Nie może was mieć świat w nienawiści.* Ludzie światowi i źli nie mają was w nienawiści, ponieważ im się nie opieracie i nie przeciwicie; mnie zaś nienawidzą, ponieważ ich zbrodniom przyganiam.
8. *Ja nie pójdę.* Po grecku, *jeszcze ja nie idę.*—*Mój czas.* Gdy pójdę w czasie stosowniejszym i z mniejszém niebezpieczeństwem. — *Jeszcze się nie wypełnił.* Jeszcze nie nadszedł.
10. *Nie jawnie.* Nie nauczając i nie czyniąc cudów, ażeby przedwcześnie nie wywołał złości żydów.
11. *Żydzi.* Książęta żydowscy.—*Szukali go.* W przekonaniu że przyjdzie, jak zwykł był przychodzić.
12. *Jedni powiadali: że jest dobry i t. d.* Lud mówił: dobry jest; książęta i kapłani mówili: zwodzi rzesze. Tak mówi Ś. Chryzostom.
13. *Wszakoż o nim żaden jawnie nie mówił.* Nikt go publicznie nie chwalił, żeby nie rozjątrzać książąt.
14. *Gdy już było w pół święta.* Które trwało dni ośm, czwartego dnia przyszedł Chrystus do kościoła.

15. Et mirabantur Judaei, dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?

16. Respondit eis Jesus, et dixit: Mea doctrina non est mea, sed ejus, qui misit me.

17. Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego a me ipso loquar.

18. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit, qui autem quaerit gloriam ejus, qui misit eum, hic verax est, et injustitia in illo non est.

19. Nonne Moyses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem? *(Exod. 24, 3).*

20. Quid me quaeritis interficere? Respondit turba, et dixit: Daemonium habes: quis te quaerit interficere? *(Supr. 5, 18).*

21. Respondit Jesus, et dixit eis: Unum opus feci, et omnes miramini.

22. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem (non quia ex Moyse est, sed ex patribus), et in sabbato circumciditis hominem. *(Lev. 12, 3. Gen. 17, 10).*

23. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi: mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato?

24. Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate. *(Deut. 1, 16).*

15. Y dziwowali się Żydowie, mówiąc: Jakoż ten umié pismo, gdyż się nie nauczył?

16. Odpowiedział im Jezus, y rzékł: Nauka moia nie iest moia, ale tego który mię posłał.

17. Jeśli kto będzie chciał czynić wolą iego, dowie się o nauce, ieśli iest z Boga, czyli ia sam z siebie mówię.

18. Kto z samego siebie mówi, chwały własnéy szuka: Lecz kto szuka chwały tego który go posłał, ten iest prawdziwy, a niémasz w nim niesprawiedliwości.

19. Izali wam Moyżesz nie dał zakonu: a żaden z was nie czyni zakonu?

20. Przecz mię szukacie zabić? Odpowiedziała rzesza, y rzekła: Dyabelstwo masz: kto cię szuka zabić?

21. Odpowiedział Jezus, y rzékł im: Jedenem uczynek uczynił, a wszyscy się dziwuiecie.

22. Dla tego wam dał Moyżesz obrzezanie: (Nie iżby było z Moyżesza, ale z ojców) y obrzezuiecie w szabbat człowieka.

23. Jeśliż człowiek przyimuie obrzezanie w szabbat, żeby się nie gwałcił zakon Moyżeszów: na mię się gniewacie, żem wszytkiego człowieka uzdrowił w szabbat?

24. Nie sądźcie według widzenia, ale sądźcie sądem sprawiedliwym.

---

15. *Dziwowali się żydowie.* Doktorowie zakonni, faryzeusze i książęta ludu. — *Jakoż ten umie pismo?* Wyznają, że kazanie Chrystusa było uczone i oznaczało człowieka światłego, biegłego w Pismie ś., z którego rozmaite czerpał dowody.—*Gdyż się nie nauczył.* Wiedzieli, że do szkół nie chodził, lecz z Józefem trudnił się ciesielstwem.

16. *Nauka moja nie jest moja.* To jest, nie mówię z siebie samego, lecz to mówię com słyszał od Ojca, abym ludzi nauczał.

17. *Jeżeli kto będzie chciał czynić wolą jego.* Jeżeli kto, złożywszy upor i niewiarę, postanowi zachowywać przykazania Boże i podda się woli Boskiéj.— *Dowie się.* Łatwo zrozumie i przekona się, jako dobrze usposobiony, czy ta nauka jest z Boga lub nie; pokazuje że złość ich zaślepia i grzechy ich stają na zawadzie boskiemu światłu, którego pozbawieni, rzeczy odnoszących się do zbawienia nie rozumieją. — *Czyli ja sam z siebie mówię.* Jako człowiek i to tylko co człowiek powiedzieć może, czy też z mądrości Boga Ojca. Patrz Wujka.

18. *Kto z samego siebie* Kto od Boga nie jest posłany, lecz sam nauki swojéj jest autorem i wynalazcą, ogłasza płody swojego umysłu.—*Lecz kto szuka chwały tego, który go posłał.* Który nic innego nie ma na względzie jak chwałę Bożą.—*Prawdziwy.* Prawdy naucza, ponieważ Bóg kłamstwem czczony być nie może.— *A niemasz w nim niesprawiedliwości.* Dalekie są od jego obyczajów i języka wszelka zdrada i oszukaństwo. Niesprawiedliwość tu bierze się za oszukaństwo przeciwne prawdzie. Patrz Wujka.

19. *Izali Mojżesz nie dał wam zakonu?* Powiedziawszy iż jest prawdziwym i sprawiedliwym, wyrzuca żydom łamanie prawa, ponieważ czyhali na jego życie, chociaż zakon zabrania zabijać niewinnego. Albo też mówi o materyalném łamaniu prawa w obrzezaniu, o czém niżéj w wierszu 22; jak gdyby rzekł: Wy tylekroć szabat gwałcicie w obrzezaniu, a mnie zabić chcecie, iż raz uzdrowiłem człowieka w dzień sobotni. — *Nie czyni zakonu.* Nie zachowuje prawa.

20. *Odpowiedziała rzesza.* Która nie wiedziała o knowaniach faryzeuszów przeciwko Zbawicielowi i sądziła, iż niesprawiedliwie rzuca się na nią taka potwarz.— *Djabelstwo masz.* Bredzisz, i z poduszczenia djabelskiego oskarżasz nas fałszywie o chęć zabójstwa. Patrz Wujka.

21. *Odpowiedział Jezus.* To jest, przydał; nic bowiem nie odpowiedział na złorzeczenia, lecz zniósł je cierpliwie. — *Jedenem uczynek uczynił.* Jeden cud uczyniłem, gdy przy owczéj sadzawce uzdrowiłem paralityka.—*Dziwujecie się.* Wszczynacie wrzawę i hałas, jak gdybym wracając mu zdrowie, zakon przestąpił.

22. *Dla tego.* Spójnik ten odnosi się nie do zdania poprzedzającego, ale do następnego, *dla tego że jest z ojców*, i myśl jest taka: Mojżesz podał wam i nakazał obrzezanie, którego jednak sam nie wymyślił, lecz znalazł je w narodzie Bożym, przekazane od dawnych patryarchów Abrahama, Izaaka, Jakóba.—*I obrzezujecie w szabat człowieka.* Dowodzi Chrystus, że nie zgwałcił szabbatu uzdrawiając paralityka. Dowód jest tego rodzaju: jeżeli w szabat urodzi się dziecię, obrzezujecie je szabatu następnego i przykładacie lekarstwo do rany, ażeby część ciała była uzdrowioną, nie sądząc wcale, żebyście przez to szabat gwałcili. Ja zaś, gdym nie zranił, co się dzieje w obrzezaniu, lecz uzdrowiłem nie część ciała lecz całego człowieka, dla czegoż powiadacie, żem zakon pogwałcił? Więcéj niewolniczą jest robotą ranić i lekarstwa przykładać, co się dokonywa żelazem i ręką, niż uzdrowić, com dokonał jedném słowem.

23. *Żeby się nie gwałcił zakon Mojżeszów.* Tak iż się nie gwałci.—*Całego człowieka.* Chorego na całém ciele, zdjętego paraliżem we wszystkich członkach.

24. *Nie sądźcie według widzenia.* Lecz sądźcie zbadawszy rzecz wszechstronnie.

25. Dicebant ergo quidam ex Jerosolymis: Nonne hic est, quem quaerunt interficere?

26. Et ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Numquid vere cognoverunt principes, quia hic est Christus?

27. Sed hunc scimus, unde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit, unde sit. *(Matth. 13, 55).*

28. Clamabat ergo Jesus in templo docens, et dicens: Et me scitis, et unde sim, scitis, et a me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis.

29. Ego scio eum, quia ab ipso sum, et ipse me misit.

30. Quaerebant ergo eum apprehendere; et nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus.

31. De turba autem multi crediderunt in eum, et dicebant: Christus cum venerit, numquid plura signa faciet, quam quae hic facit?

32. Audierunt Pharisaei turbam murmurantem de illo haec; et miserunt principes et Pharisaei ministros, ut apprehenderent eum.

33. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, et vado ad eum, qui me misit.

34. Quaeretis me, et non invenietis: et ubi ego sum, vos non potestis venire. *(Infr. 13, 33).*

35. Dixerunt ergo Judaei ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? numquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes?

36. Quis est hic sermo, quem dixit: Quaeretis me, et non invenietis: et ubi sum ego, vos non potestis venire?

37. In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat, dicens: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. *(Lev. 23, 27).*

25. Mówili tedy niektórzy z Jerozolimy: Izali nie ten iest którego szukaią zabić?

26. Lecz oto iawnie mówi, a nic mu nie mówią. Zali prawdziwie poznali książęta, iż ten iest Christus?

27. Ale tego znamy zkąd iest: Lecz gdy przydzie Christus, nikt nie wzwie zkądby był.

28. Wołał tedy Jezus w kościele ucząc, a mówiąc: Y mnie znacie, y zkądem iest wiécie: a nie przyszedłem sam od siebie: ale iest prawdziwy który mię posłał: którego wy nie znacie.

29. Ja go znam: bom od niego iest, a on mię posłał.

30. Chcieli go tedy poymać: a żaden się nań ręką nie targnął; bo iescze nie przyszła była godzina iego.

31. A wiele z rzeszéy uwierzyło weń, y mówili: Christus kiedy przydzie, azaż więcéy cudów uczyni, niż które ten czyni?

32. Usłyszeli Pharizeuszowie iż to o nim rzesza szemrała: y posłali książęta y Pharizeuszowie sługi, aby go poymali.

33. Rzékł im tedy Jezus: Jescze mały czas iestem z wami: a idę do tego który mię posłał.

34. Szukać mię będziecie, a nie naydziecie: a gdziem ia iest wy przyśdź niemożecie.

35. Mówili tedy Żydowie między sobą: Dokadże ten póydzie, iż my go nie naydziemy? Czyli póydzie do rozprószenia Poganów y będzie uczył Pogany?

36. Cóż to za mowa którą wyrzekł: Szukać mię będziecie, a nie znaydziecie: a gdziem ia iest, wy przyśdź nie możecie?

37. A w ostateczny dzień wielki święta, stał Jezus, y wołał, mówiąc: Jeśli kto pragnie, niech do mnie prziydzie, a piie.

---

25. *Izali nie ten jest, którego szukają zabić.* Dziwią się mieszkańcy Jerozolimy, że książęta, którzy nie dawno przedtém na życie Chrystusa godzili, teraz mając go przed sobą bezbronnego, nic jednak takiego nie czynią, chociaż on swoją mową swobodną coraz bardziéj ich rozjątrza.

27. *Ale tego znamy.* Lecz to nie jest prawdopodobném. Wiemy, iż jego ojciec, matka i ubodzy krewni mieszkają w Nazarecie.— *Nikt nie wzwie zkądby był.* Lecz niżéj w wierszu 42 mówią: *Azali pismo nie powiada: iż Christus przyjdzie z nasienia Dawidowego, a z Betlejem miasteczka, gdzie był Dawid?* Odpowiedzieć można, iż nie byli ci sami, którzy jedno i drugie powiedzieli.—*Nikt nie wie, zkądby był.* To powiedzieli w skutek upowszechnionego między ludem błędnego takiego przekonania. Zdaje się, iż urosła taka bajka między ludem, że Chrystus, zaraz po narodzeniu w Betlejem, będzie przeniesiony w dalekie i nieznane kraje, zkąd wyrosłszy na męża, nagle się ukaże i przybędzie do Judei.

28. *Nie przyszedłem sam od siebie.* Uczy, że ma w sobie coś wyższego nad to co o nim wiedzą; to jest, że jest Synem Boga, który go posłał na świat.— *Ale jest prawdziwy.* Prawdomówny i dotrzymujący swoich obietnic. Dla tego nawet mię posłał, ażeby dotrzymał, co ojcom był obiecał. Patrz do Rzym. 15, 8.

29. *Bom od niego jest.* Synem jego, przed wieki z niego zrodzonym.

30. *Chcieli go tedy pojmać.* Gdy się nienawiść ku niemu coraz wzmagała.—*Godzina jego.* Czas męki postanowiony od Ojca.

31. *Azaż więcéj.* Azali trzeba czekać lub wymagać, żeby liczniejszemi lub bardziéj zadziwiającemi cudami dowiódł, że jest Chrystusem.

32. *Szemrała.* Po cichu między sobą rozmawiała: albowiem z bojaźni książąt, otwarcie mówić nie śmieli, jak widzieliśmy wyżéj w wierszu 13.

33. *Rzekł im tedy.* Tak sługom obecnym jak ich panom nieobecnym, którzy od nich mieli dowiedzieć się o tém co mówił.— *Jeszcze mały czas jestem z wami.* Krótko jeszcze, niezależnie od was, z wami pozostanę.—*Idę.* Wstąpię do nieba.

34. *Szukać mię będziecie a nie najdziecie.* Gdy odejdę do Ojca i wysławiać zaczniecie tego, którym teraz gardzicie.— *Gdziem ja jest.* Gdzie ja będę.— *Wy przyjść nie możecie.* Dla grzechów waszych będziecie wyłączeni z królestwa niebieskiego.

35. *Do rozproszenia poganów.* Do narodów rozsypanych po całéj kuli ziemskiéj.— *Poganów.* W grec. Greków. Wyrazem *grek* jako też *i poganin* oznacza się wszelki naród nie żydowski: wiemy o tém ze Ś. Pawła, który wszystkich ludzi dzieli na Greków i Żydów, jak w liście do Rzym. 1, 16; 2, 9; 3, 9. i w innych miejscach.— *I będzie uczył pogany* Będzie opowiadał naukę swoję niewiernym, którzy nie są żydami.

37. *W ostateczny dzień wielki święta.* Ostatni dzień święta Kuczek zowie się *wielkim,* ponieważ z nie mniejszą jak pierwszy był obchodzony uroczystością. Patrz

38. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre ejus fluent, aquae vivae. *(Deut. 18, 15. Isai. 44, 3. Joel. 2, 28. Act 2, 17).*

39. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.

40. Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones ejus, dicebant: Hic est vere Propheta.

41. Alii dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Numquid a Galilaea venit Christus?

42. Nonne Scriptura dicit: Quia ex semine David et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus? *(Mich. 5, 2. Matth. 2, 6).*

43. Dissensio itaque facta est in turba propter eum.

44. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum; sed nemo misit super eum manus.

45. Venerunt ergo ministri ad Pontifices et Pharisaeos; et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum?

46. Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo, sicut hic homo.

47. Responderunt ergo eis Pharisaei: Numquid et vos seducti estis?

48. Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisaeis?

49. Sed turba haec, quae non novit legem, maledicti sunt.

50. Dixit Nicodemus ad eos, ille, qui venit ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis. *(Supr. 3, 2).*

51. Nnmquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit, quid faciat? *(Deut. 17, 8).*

38. Kto wierzy w mię, iako mówi pismo, rzéki wody żywéy popłyną z żywota iego.

39. (A to mówił o Duchu którego wziąć mieli wierzący weń. Abowiem iescze nie był Duch dany: bo Jezus iescze nie był uwielbiony).

40. Tedy z onéy rzeszéy usłyszawszy te słowa iego, mówili: Ten iest prawdziwie Prorokiem.

41. Drudzy mówili. Ten iest Christus. A drudzy powiadali: Azaż Christus przyidzie z Galilęiey?

42. Izaż pismo nie powiada: iż Christus przyidzie z nasienia Dawidowego, a z Bethleem miasteczka gdzie był Dawid?

43. Stało się tedy rozerwanie dla niego miedzy rzeszą.

44. A niektórzy z nich chcieli go poymać: ale się nań żaden ręką nie targnął.

45. Przyszli tedy słudzy do nawyższych kapłanów y Pharizeuszów. A oni im rzékli: Czemuście go nie przywiedli?

46. Odpowiedzieli słudzy: Nigdy tak człowiek nie mówił iako ten człowiek.

47. Odpowiedzieli im tedy Pharizeuszowie: Aboście y wy zwiedzieni?

48. Izaż który z książąt abo z Pharizeuszów uwierzył weń?

49. Ale ten gmin który nie umié zakonu, przeklęci są.

50. Rzékł do nich Nikodem, on który w nocy przyszedł do niego, który był ieden z nich:

51. Izali zakon nasz sądzi człowieka: ieśliby piérwéy nie usłyszał od niego, y zrozumiał co czyni?

Levit. 23, 36.—*Jeżeli kto pragnie.* Jeżeli kto pragnie wiecznego zbawienia i świętéj nauki, która do niego prowadzi.— *Niech do mnie przyjdzie.* Niech we mnie uwierzy i przykazania moje zachowa.

38. *Jak mówi pismo.* Nie przytacza słów z pewnego jakiego miejsca Pisma ś. lecz ma na myśli rozmaite miejsca ksiąg świętych, w których prorocy, pod wyobrażeniem rzeki albo źródła, opisali niezmierną obfitość ducha i łaski, jak gdy mówi Izaiasz 58, 11: *I będziesz jako ogród wilgotny, jako zdrój wodny, którego wody nigdy nie ustaną.—Z żywota jego popłyną rzeki wody żywéj.* Spragnionemu, który przez wiarę przyjdzie do mnie, dam do picia wodę żywą, w takiéj obfitości, to jest tyle mu udzielę łask Ducha Ś., iż nie tylko pragnienie jego zaspokoję, lecz nawet wyleją się na zewnątrz w rozmaitych świętych uczynkach, przez co te łaski nie tylko jemu samemu, ale przezeń i drugim będą pożyteczne. Patrz Wujka.

39. *Albowiem jeszcze nie był Duch dany.* Jeszcze się były nie wypełniły proroctwa o zesłaniu Ducha Ś. co nastąpiło w dzień Zielonych Świątek.— *Jezus jeszcze nie był uwielbiony.* Jak to było potém, gdy wstąpił do nieba.

40. *Ten jest prawdziwie prorok.* Po grecku z przedimkiem, *ów prorok* obiecany, Deut. 18, 15: *Proroka z narodu twego i t. d.*

41. *Chrystus.* Messyasz.— *Z Galilei.* Krainy wzgardzonéj.— *Przyjdzie.* Powinien przyjść według pisma.

42. *Z nasienia Dawidowego.* Z rodu i pokolenia Dawida, według Psalmu 131, 11: *Przysiągł Pan Dawidowi prawdę a nie odmieni jéj; z owocu żywota twego posadzę na stolicy twojéj.— Z Bethleem.* Jak pokazuje się z Micheasza 5, 2: *I ty Betleem, ziemio i t. d.*

44. *Ale się nań żaden ręką nie targnął.* Powstrzymani boską mocą i wymową Chrystusa, który nie chciał od nich być pojmanym przed nadejściem godziny, którą sam obrał.

45. *Czemuście go nie przywiedli?* Pojmanego.

46. *Nigdy tak człowiek nie mówił.* Jak gdyby rzekli: Jak moglibyśmy targnąć się na niego, gdy on niesłychaną mocą i słodyczą wymowy swojéj wprawił nas w zdumienie i przejął nas czcią i uwielbieniem dla siebie?

48. *Izaż który z książąt albo z faryzeuszów uwierzył weń.* Jak gdyby rzekli: Z mężów mądrych i poważnych, których nie łatwo omamić.

49. *Przeklęci są.* Którzy przeciw zakonowi uznają go za Messyasza. Stosują do Deut. 27, 26: *Przeklęty kto nie trwa w słowach zakonu tego, ani ich skutkiem pełni.*

50. *Jeden z nich.* Z książąt i faryzeuszów, jak widać z rozdz. 3, 1. Patrz Wujka.

51. *Izali zakon nasz?* Niema wątpliwości, że Nikodem chciał Chrystusa wybawić od wściekłości książąt i faryzeuszów. Pod pozorem więc zakonu albo przyjętego zwyczaju, książętom i faryzeuszom radzi, aby go wysłuchali, w nadziei, że mocą jego nauki zostaną przekonani.— *Zakon nasz.* Zdaje się, iż nie tyle Mojżesza rozumie jak zwyczaj i praktykę sądowego prawa Mojżesza. Chociaż bowiem nieraz nakazuje prawo Mojżesza, ażeby prawda pilnie była śledzoną, Deut. 13, 14; 19, 18. i w innych miejscach; jednakże nie przepisuje wyraźnie żeby nikogo nie wysłuchawszy nie potępiać, lecz z pra-

52. Responderunt, et dixerunt ei: Numquid et tu Galilaeus es? Scrutare Scripturas, et vide, quia a Galilaea propheta non surgit.

53. Et reversi sunt unusquisque in domum suam.

52. Odpowiedzieli, y rzekli mu: Aboś y ty iest Galileyczyk? Rozbiéray pismo, a obacz że z Galileiéy prorok nie powstaie.

53. Y wrócili się każdy do domu swego.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 7. w. 2. *Kuczki święto żydowskie.* To święto Żydowie od siódmego dnia Października przez cały tydzień obchodzili z Boskiego rozkazania: mieszkając w kuczkach albo w namieciech: na pamiątkę tego, że ich ojcowie przez 40 lat, idąc z Egiptu, nie mieszkali w domiech, ale w kuczkach albo pod namioty. III. Moj. 13, 34.

17. *Jeśli kto będzie chciał.* Droga do poznania prawdy, jest żywot pobożny.

18. *Ktoć z samego siebie.* To oboje się iści w Antychryście, i w heretykach wszystkich.

20. *Djabelstwo masz.* Jako Żydowie Chrystusa Pana, tak heretykowie czczą namiastka jego, zowiąc go Antychrystem.

28. *Rzeki wody żywéj.* To się wypełniło najpierwéj w dzień świąteczny, a potém zawsze przez wkładanie rąk w Sakramencie Bierzmowania: widomie w pierwszym kościele, a niewidomie aż do skończenia świata. Dzieje 2, 4.

49. *Rzekł do nich Nikodem.* Zawsze Pan Bóg ma dobre w pośrodku złych, którzy bronią exekucyi praw niesprawiedliwych przeciw jemu i ludowi jego. Jakim tu był Nikodem i Gamaliel. Dzie. 5, 34.

CAPUT VIII. — ROZDZIAŁ 8.

O niewieście cudzołożnéj, bóstwie Chrystusowém, zatwardziałości faryzeuszów, i t. d.

1. Jesus autem perrexit in montem Oliveti;

2. et diluculo iterum venit in templum, et omnis populus venit ad eum, et sedens docebat eos.

3. Adducunt autem Scribae et Pharisaei mulierem in adulterio deprehensam, et statuerunt eam in medio,

4. et dixerunt ei: Magister, haec mulier modo deprehensa est in adulterio.

5. In lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? *(Lev. 20, 10).*

6. Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra.

7. Cum ergo perseverarent interrogantes eum, erexit se, et dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. *(Deut. 17, 7).*

8. Et iterum se inclinans, scribebat in terra.

1. A Jezus poszedł na górę Oliwną:

2. a raniuczko zasię przyszedł do kościoła: a wszytek lud przyszedł do niego: a siadszy uczył ie.

3. Y przywiedli Doktorowie y Pharizeuszowie niewiastę którą na cudzołostwie zastano: y postawili ią w pośrzodku,

4. y rzekli mu: Nauczycielu, tę niewiastę teraz zastano w cudzołostwie.

5. A w zakonie roskazał nam Moyżesz takie kamionować. Ty tedy co mówisz?

6. A to mówili kusząc go: aby go oskarżyć mogli. A Jezus schyliwszy się na dół pisał palcem na ziemi.

7. Gdy tedy nie przestawali go pytać, podniósł się, y rzekł im: Kto z was bez grzéchu iest, niech na nię piérwszy rzuci kamień.

8. A zasię schyliwszy się, pisał na ziemi.

---

wa natury i narodów prosić o to pozwala.— *Co czyni.* Albo czego naucza.

52. *Alboś i ty jest Galilejczyk.* Iż przez miłość ku rodzinnéj stronie chcesz być jego obrońcą? Albo, azali i ty, jak wielu z Galilei, zostałeś uwiedziony i jesteś jego uczniem?—*Rozbieraj pismo.* Którego jesteś nauczycielem.— *Z Galilei prorok nie powstaje.* Jak gdyby rzekł: Galilea, kraina upośledzona, nie jest zdolną wydać proroków i nie ztamtąd zwykł Pan Bóg wzbudzać swoich proroków. Ribera mniema, iż mówią o owym najwyższym proroku obiecanym, Deut. 18, 15, czyli o Messyaszu.

53. *Wrócili się.* Rozdzieleni w zdaniu, zawiedzeni w nadziei pojmania Chrystusa.

R. 8.— 1. *Poszedł na górę Oliwną.* Do ogrodu Getsemani, położonego na górze Oliwnéj, gdzie po dziennych pracach, noc pospolicie na modlitwach przepędzał.

3. *Niewiastę, którą na cudzołoztwie zastano.* Nie przez nich lecz przez męża lub innych. Najpodobniéj niewiasta była przyprowadzoną do doktorów i faryzeuszów, aby ją osądzili; doktorowie zaś, wypatrujący sposobności do spotwarzenia Chrystusa, do niego ją przywiedli. Patrz Wujka.

5. *Kamionować.* Levit. 20, 10, cudzołożnicy skazują się na śmierć, rodzaj jednak śmierci nie wyraża się: lecz kara ukamienowania, która się w tym rozdziale stanowi na oddających dzieci Molochowi, rozciąga się do innych także przypadków. — *Ty tedy co mówisz?* Ty, który prawo Mojżeszowe inaczéj jak my wykładasz.

6. *Kusząc go.* Szukając sposobności do spotwarzenia. Albowiem, jeśliby kazał uwolnić, oskarżaliby go o pogwałcenie prawa; jeśliby kazał ukamienować, obwinialiby go o okrucieństwo i fałsz, albowiem mawiał, iż nie przyszedł ludzi potępiać ale zbawiać.— *Pisał palcem na ziemi.* Pisząc litery na piasku posadzki chciał pokazać Pan Jezus, iż nie chce odpowiadać na zadane pytanie; zajmując się czémś inném i na inne przedmioty zwracając swoję uwagę, uchylał się od zdradliwego zapytania. Zaiste, postępują tak niekiedy ludzie mądrzy, gdy na to, o co są pytani, odpowiadać nie chcą, odwracają twarz swoję w inną stronę, albo też udają, że o czémś inném myślą albo co innego robią. Co zaś pisał, odgadnąć nie możemy, ponieważ tego Ewangelista nie wyraził.

7. *Kto z was bez grzechu jest?* Odsyła każdego do swego sumienia, aby każdy wszedł w siebie samego, a zobaczywszy, że sam jest skalany podobnemi albo może i cięższemi jeszcze grzechami, niech wydaje taki wyrok o cudzołożnicy, jakiby chciałby aby o nim według prawa miłości wydano.

8. *I zasię nachyliwszy się.* Nachyla się, aby podał im sposobność odejść bez wstydu.

9. Audientes autem unus post unum exibant, incipientes a senioribus; et remansit solus Jesus, et mulier in medio stans.

10. Erigens autem se Jesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt, qui te accusabant? nemo te condemnavit?

11. Quae dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Jesus: Nec ego te condemnabo: vade, et jam amplius noli peccare. *(Supr. 5, 14).*

12. Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae. *(1. Joan. 1, 5).*

13. Dixerunt ergo ei Pharisaei: Tu de te ipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum.

14. Respondit Jesus, et dixit eis: Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio, unde veni, et quo vado: vos autem nescitis, unde venio, aut quo vado.

15. Vos secundum carnem judicatis: ego non judico quemquam:

16. et si judico ego, judicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, et qui misit me, Pater.

17. Et in lege vestra scriptum est: Quia duorum hominum testimonium verum est. *(Deut. 17, 6. Matth. 18, 16).*

18. Ego sum, qui testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater.

19. Dicebant ergo ei: Ubi est Pater tuus? Respondit Jesus: Neque me scitis, neque Patrem meum: si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis.

20. Haec verba locutus est Jesus in gazophyla-

9. A usłyszawszy, ieden za drugim wychodzili, począwszy od starszych: y został sam Jezus, a niewiasta w pośrzodku stoiąca.

10. A podniósszy się Jezus, rzékł iéy: Niewiasto, gdzież są co na cię skarżyli? żaden cię nie potępił?

11. Która rzekła: Żaden Panie. A Jezus powiedział: Y ia ciebie nie potępię. Idź a iuż więcéy nie grzész.

12. Zasię im tedy mówił Jezus rzekąc: Jam iest światłość świata. Kto za mną idzie, nie chodzi w ciemności: ale będzie miał światłość żywota.

13. Rzekli mu tedy Pharizeuszowie: Ty sam o sobie świadectwo wydaiesz, świadectwo twe nie iest prawdziwe.

14. Odpowiedział Jezus, y rzékł im: Chociaż ia świadectwo daię sam o sobie, prawdziwe iest świadectwo moie: bo wiém skądem przyszedł, y dokąd idę: lecz wy nie wiécie, skąd przychodzę, abo dokąd idę.

15. Wy wedle ciała sądzicie: ia nikogo nie sądzę:

16. A ieśli ia sądzę, sąd móy iest prawdziwy: Bo nie iestem sam, ale ia, y który mię posłał Ociec.

17. A w zakonie waszym iest napisano: iż dwoyga ludzi świadectwo prawdziwe iest.

18. Jam iest który sam o sobie daię świadectwo y wydaie świadectwo o mnie Ociec który mię posłał

19. Mówili mu tedy: Gdzie iest twóy Ociec? Odpowiedział Jezus: ani mnie znacie, ani Oyca mego. Byście mię znali, snaćbyście y Oyca mego znali.

20. Te słowa mówił Jezus w skarbnicy ucząc

9. *Jeden za drugim.* Po cichu i pojedyńczo, każdy słuchając tylko swojego sumienia.—*Począwszy od starszych.* Albo *że ci więcéj mieli grzechów, którzy dłużéj żyli*; albo *że pierwsi zrozumieli doniosłość wyroku, jako rozsądniejsi i swoje raczéj zaczęli grzechy opłakiwać, którzy przyszli cudzą zbrodnię oskarżać,* mówi Ś. Ambroży w liście 58.

11. *I ja ciebie nie potępię.* Okazuje miłosierdzie dla niewiasty, a jednakże okazując jéj łaskę, nie pobłaża grzechowi; dla tego dodaje: *Nie grzesz.*

12. *Ja jestem światłość świata.* Ukazuję w co wierzyć i co czynić potrzeba.— *W ciemności.* Błędów.— *Światłość żywota.* Znajomość rzeczy Boskich, która toruje drogę do dostąpienia żywota wiecznego.

13. *Ty sam o sobie świadectwo wydajesz.* Siebie samego chwalisz i wysławiasz, czego nikt nie przyjmuje.— *Nie jest prawdziwe.* Nie jest właściwe, prawne i wiary godne.

14. *Bo wiem zkąd przyszedłem.* Ażeby świadectwo czyje było prawne, trzech rzeczy potrzeba: naprzód, ażeby ten który świadczy, znał dobrze interes i należycie go rozumiał; powtóre, aby nie co innego świadczył tylko to co wie; potrzecie, aby nie sam jeden świadczył. Pokazuje Chrystus, że jego świadectwo ma właśnie te trzy warunki. — *Wiem zkąd przyszedłem.* To jest, wiem że jestem Synem Boga i przyszedłem na ten świat, abym przyniósł zbawienie rodzajowi ludzkiemu.— *I dokąd idę.* Wiem, że po dokonaném odkupieniu świata wrócę do Ojca. — *Lecz wy.* Wy o tém co ja wiem nie wiecie, i nic dziwnego, jeżeli mnie mówiącemu o sobie, wierzyć nie chcecie.

15. *Wedle ciała.* Podług tego, co się zmysłowym oczom ukazuje: albo według słabości ciała, którą we mnie widzicie. — *Ja nikogo nie sądzę.* Z tego co się powierzchownie ukazuje, lecz w sądzeniu trzymam się pewnéj znajomości, którą mam o każdym.

16. *Bo nie jestem sam.* Pokazuje, że nie brak jego świadectwu i trzeciego warunku, który, jakeśmy wyżéj powiedzieli, jest potrzebnym do prawnego świadectwa.— *Ale ja i który mię posłał Ojciec.* Którzy dwie różne stanowimy osoby.

17. *W zakonie waszym jest napisano.* Deut. 19, 15. gdzie czytamy: *W uściech dwóch albo trzech świadków stanie każde słowo.* — *Prawdziwe jest.* Powinno od sędziego być uważane za prawdziwe: może jednak trafić się, iż nie jest prawdziwém, jak widać ze świadectwa dwóch starców przeciw Zuzannie. Dan. 13, 61.

18. *Wydaje świadectwo o mnie, który mnie posłał Ojciec.* Jest także dwóch, którzy dają o mnie świadectwo: pierwszym jestem ja sam, drugim mój Ojciec: prawdziwém więc jest nasze świadectwo.

19. *Ani mnie znacie ani Ojca mego.* W rozdziale 7, 28. powiedział: I mnie znacie, i zkąd jestem wiecie; lecz tam mówił o początku swoim według człowieczeństwa, tu zaś mówi o bóstwie swojem. Nie odpowiada im otwarciéj, ponieważ złośliwie pytali, aby go spotwarzyli, i ponieważ wielokrotnie już o tém mówił i oni dostatecznie mogli zrozumieć.— *Snać.* Zamiast: zapewne, jak się mówi niżéj w rozdz. 14, 7.— *Gdybyście mnie byli poznali, zapewne bylibyście i Ojca mego poznali.* Albowiem, jak mówi Chrystus w tymże 14 roz. wier. 9. *Filipie, kto mnie widzi, widzi i Ojca mego.*

20. *W skarbnicy.* W miejscu przestronném i publi-

cio, docens in templo; et nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora ejus.

21. Dixit ergo iterum eis Jesus: Ego vado, et quaeretis me, et in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. *(Supr. 7, 34).*

22. Dicebant ergo Judaei: Numquid interficiet semetipsum, quia dixit: Quo ego vado, vos non potestis venire?

23. Et dicebat eis: Vos de deorsum estis: ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis: ego non sum de hoc mundo.

24. Dixi ergo vobis: Quia moriemini in peccatis vestris: si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

25. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis.

26. Multa habeo de vobis loqui, et judicare, sed qui me misit, verax est: et ego, quae audivi ab eo, haec loquor in mundo. *(Rom. 3, 4).*

27. Et non cognoverunt, quia Patrem ejus dicebat Deum.

28. Dixit ergo eis Jesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum, et a meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater haec loquor:

29. et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum, quia ego, quae placita sunt ei, facio semper.

w kościele, a żaden go nie poimał: bo iescze nie przyszła była godzina iego.

21. Rzékł im tedy zasię Jezus: Ja idę, y będziecie mię szukać, y w grzéchu waszym pomrzecie. Gdzie ia idę, wy przyiść nie możecie.

22. Mówili tedy Żydowie: Aboć się sam zabiie? że rzékł: Gdzie ia idę, wy przyść nie możecie.

23. Y mówił im: Wyście z niskości, a iam z wysokości. Wyście z tego świata, a iam nie iest z tego świata.

24. Przetom wam powiedział, iż pomrzecie w grzéchach waszych. Bo ieśliż nie uwierzycie żem ia iest, pomrzecie w grzéchu waszym.

25. Mówili mu tedy: Ktożeś ty iest? Rzékł im Jezus: Początek, który y mówię wam.

26. Mam o was wiele mówić, y sądzić: lecz ten który mię posłał, iest prawdziwy, a ia com słyszał od niego to powiadam na świecie.

27. A nie zrozumieli że Oycem swoim Boga nazywał.

28. Rzékł im tedy Jezus: Gdy podniesiecie Syna człowieczego, tedy poznacie żem ia iest, a sam z siebie nic nie czynię: ale iako mię nauczył Ociec to mówię.

29. A który mię posłał, zemną iest, y nie zostawił mię samego: bo ia co się mu podoba, zawżdy czynię.

---

cznem, przeznaczonem na skarbnicę przy bramie wschodniej kościoła; patrz Marka 12, 14.—*Żaden go nie pojmał.* Każdego wstrzymała moc boska; bo nie nadszedł jeszcze czas męki i śmierci przeznaczony od Ojca.

21. *Ja idę.* Wkrótce ztąd odejdę do Ojca przez śmierć krzyża, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie.—*Szukać mię będziecie.* Nie z utęsknienia, lecz z nienawiści, mówi Ś. Augustyn. Albo: szukać mię będziecie, gdy Rzymianie ścisną was oblężeniem. Albo, Messyasza, to jest mnie samego, któregoście nie poznali, napróżno szukać będziecie. —*W grzechu waszym.* Niedowiarstwa waszego.

23. *Wyście z nizkości.* Wy, jak z ziemi macie początek, tak macie uczucie tylko dla ziemi, ziemskiemi rzeczami karmicie się, w nich znajdujecie roskosz, na ziemskie tylko rzeczy czyhacie, serca nie macie podniesionego do Boga.

24. *Zem ja jest.* Chrystusem, Zbawicielem świata, Synem Bożym, i t. d.

25. *Początek.* Miejsce trudne, ponieważ w greckim jest przypadek czwarty nie piérwszy. Możnaby powiedzieć, iż tłumacz Wulgaty w tekscie greckim miał przypadek piérwszy, i sens byłby jasny: ja jestem początkiem, to jest piérwszym i ostatnim jak Chrystus siebie nazywa w Apokalipsie 1, 7; 2, 8; 22, 13. Albo *początkiem wszystkich rzeczy, przez którego wszystko się stało, i bez którego nic się nie stało,* roz. 1, 3. Ten wykład wielu dowodami popiera Ribera na to miejsce: jeżeli zaś *początek* czytać będziemy po grecku w przypadku czwartym, powiemy, iż on się bierze przysłówkowie i to samo znaczy co *od początku*, tak iż myśl będzie: ja tém jestem, co mówię wam od początku, co od początku samego zawsze wam mówiłem i zawsze mówię, że jestem Chrystusem, Synem Bożym. P. Wujka.

26. *Mam o was wiele mówić.* Wiele przeciwko wam mam skarg, zarzutów za upartą waszą niewierność i nienawiść ku mnie. —*I sądzić.* Za co was sprawiedliwie mógłbym potępić i ukarać. —*Lecz ten który mię posłał.* Lecz odłożywszy na czas inny zarzuty i ukaranie, teraz tylko powiadam, iż ten, który mię posłał, jest prawdziwy i ja wam to wiernie przekładam, com słyszał od niego. Tak więc jasno się wyświeca, co o was trzymać należy, którzy niewierni i uparci, słowom moim wiary nie dajecie.

27. *A nie zrozumieli.* Gdy mówił Zbawiciel: *Który mię posłał, jest prawdziwy; i wydaje świadectwo o mnie, który mię posłał, Ojciec;* nie rozumieli Żydzi, iż Pan Jezus utrzymuje, że Bóg jest jego Ojcem przyrodzonym, właściwym. Lecz tym słowom zdaje się przeciwić to, co mamy w roz. 5, 18: *Dla tego więcéj szukali Żydzi zabić go; iż nie tylko gwałcił szabat, ale też Boga powiadał być Ojcem swoim, czyniąc się równym Bogu.* Odpowiedzieć mamy, iż wówczas poznali, teraz zaś, chociaż Zbawiciel mówił o tém samém, nie zrozumieli: albo że inni byli obecni teraz a inni wówczas; albo jeżeli byli ci sami, to albo zapomnieli, albo więcéj byli zaślepieni.

28. *Gdy podniesiecie Syna człowieczego.* Gdy ukrzyżujecie, gdy podniesiecie na krzyż.—*Poznacie.* Od tego czasu, w którym Zbawiciel był ukrzyżowany, zaczęli żydzi poznawać jego bóstwo i przekonywać się, że od Boga był posłany. O tém zaś przekonali się z cudów, które się działy w czasie męki, zmartwychwstania i przyjścia Ducha Świętego: dla tego wielu temi cudami zniewolonych uwierzyło w Chrystusa, jak się pokazuje z Dziejów Apostolskich. —*Ja jestem.* Chrystusem.—*A sam z siebie nic nie czynię.* To jest wówczas poznacie, że jestem Bogiem, jednakże Bogiem nie sam z siebie, ale Bogiem z Boga, Synem Boga, od którego nie tylko jako człowiek, lecz też jako Bóg wszystko wziąłem, i to co czynię, i to co mówię.

29. *A który mię posłał.* To jest, chociaż mię Ojciec posłał z nieba na świat.—*Ze mną jest.* Jako Bogiem, ponieważ jedna w nas obudwóch natura, jedno działanie; *albowiem Ojciec jest we mnie, a ja w Ojcu,* jak czytamy niżéj w roz. 14, 10; ze mną jest jako człowiekiem, ponieważ mieszka we mnie cieleśnie wszelka pełność bóstwa, tak rządząca ludzką moją naturą, iż

30. Haec illo loquente, multi crediderunt in eum.

31. Dicebat ergo Jesus ad eos, qui crediderunt ei, Judaeos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis,

32. et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.

33. Responderunt ei: Semen Abrahae sumus, et nemini servivimus unquam: quomodo tu dicis: Liberi eritis?

34. Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis: Quia omnis, qui facit peccatum, servus est peccati: *(Rom. 6, 15. II. Petr. 2, 19).*

35. servus autem non manet in domo in aeternum: filius autem manet in aeternum:

36. si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis.

37. Scio, quia filii Abrahae estis, sed quaeritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.

38. Ego, quod vidi apud Patrem meum, loquor: et vos, quae vidistis apud patrem vestrum, facitis.

39. Responderunt, et dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus: Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite. *(Rom. 9, 7).*

40. Nunc autem quaeritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo: hoc Abraham non fecit.

41. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati: unum patrem habemus, Deum.

30. To gdy on mówił, wiele ich weń uwierzyło.

31. Mówił tedy Jezus do tych co mu uwierzyli, Żydowie: Jeśli wy trwać będziecie przy mowie moiéy, prawdziwie uczniami moimi będziecie:

32. y poznacie prawdę, a prawda was wyswobodzi.

33. Odpowiedzieli mu: Jesteśmy nasienie Abrahamowe, a nigdyśmy nikomu nie służyli: iakóż ty mówisz, wolnymi będziecie?

34. Odpowiedział im Jezus: Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: Iż wszelki który czyni grzéch, iest sługą grzéchu.

35. Lecz sługa nie mieszka w domu na wieki: Syn mieszka na wieki.

36. A przetoż ieśli was Syn wyswobodzi, prawdziwie wolni będziecie.

37. Wiém żeście synowie Abrahamowi: ale szukacie mię zabić: iż mowa moia nie ma u was mieysca.

38. Ja powiadam com widział u Oyca: a wy czynicie coście widzieli u oyca waszego.

39. Odpowiedzieli y rzekli mu: Ociec nasz iest Abraham. Rzékł im Jezus: Jeśliście synowie Abrahamowi, czyńcież uczynki Abrahamowe.

40. Lecz teraz szukacie mię zabić, człowieka którym wam mówił prawdę, którąm słyszał od Boga. Tegoć nie czynił Abraham.

41. Wy czynicie uczynki oyca waszego. Rzekli mu tedy: Myśmy się z cudzołostwa nie zrodzili: iednegoż oyca mamy Boga.

---

nic nie mówi i nie działa, czegoby sam Bóg przez nią jako przez narzędzie, nie mówił i nie działał. —*Nie zostawił mnie samego.* Zawsze jest ze mną. —*Bo ja.* Spójnik *bo* nie oznacza przyczyny, ale raczéj skutek.

30. *Wielu weń uwierzyło.* Chociaż nie doskonale, jak się niżéj pokaże. Zdaje się, iż Pan Jezus począł mówić do wierzących, potém za nadejściem Żydów niewierzących mowa jego się przedłużyła. Skutek był taki, iż Żydzi porwali się do kamieni, aby nań ciskali, jak widać z ostatniego wiersza tego rozdziału.

31. *Jeżeli wy trwać będziecie przy mowie mojéj.* W nauce mojéj, w wierze, z jaką zaczęliście ją przyjmować.—*Prawdziwie uczniami moimi będziecie.* Prawdziwymi uczniami, i godnymi, abym za takich uznał.

32. *Poznacie prawdę.* Będziecie rośli w poznaniu prawdy. —*Prawda was wyswobodzi.* Od błędów i niewoli grzechu.

33. *Nasienie Abrahamowe.* Potomkami Abrahama.

34. *Który czyni grzech, jest sługą grzechu. Albowiem kto od kogo jest zwyciężon, tego i niewolnikiem jest,* mówi Ś. Piotr w. II. liście 2, 19. i Ś. Paweł do Rzymian 6, 16: *Nie wiecie, że komu się stawicie sługami ku posłuszeństwu, sługami jesteście tego, komu posłuszni jesteście, albo grzechu na śmierć, albo posłuszeństwu ku sprawiedliwości?* Zaiste, kto popełnia grzech, jest niewolnikiem grzechu; albowiem kto zgrzeszył, nie ma sił do oparcia się grzechowi i djabłu, i do tego został doprowadzony, iż jeśli go pomoc boska nie wesprze, ani plamy grzechu zmyć, ani wszystkich grzechów i pokus djabelskich i wymagań nadal uniknąć nie może.

35. *W domu.* W rodzinie swojego pana. —*Na wieki.* Na zawsze, ponieważ pan kiedykolwiek zechce może sługę wygnać, albo darować komu innemu lub przedać. Jest to jedna strona porównania; drugiéj zaś trzeba domyślać się w ten sposób: tak, kto jest niewolnikiem grzechu, nie pozostanie w domu pana, lecz będzie wyrzucon w ciemności zewnętrzne i do piekła.—*Syn.* Siebie samego rozumie, który jest Synem Boga i wolnym od wszelkiego grzechu.

36. *A przeto, jeżeli was Syn wyswobodzi.* Jeżeli ja, z natury Syn Boga, Pan ojcowskiego domu i głowa nad całym kościołem, was oswobodzę. —*Wolni będziecie.* Od wszelkiego gwałtownego i narzuconego panowania grzechu.

37. *Wiem, żeście synowie Abrahamowi.* Wiem, że ród swój wiedziecie od Abrahama.—*Ale szukacie mię zabić.* Szukacie sposobności do zabicia mnie. —*Mowa moja.* Nauka, jaką wam podaję.—*Nie ma u was miejsca.* Nie macie dla niéj uczucia.

38. *Com widział.* Ja mówię i działam, jak Ojciec mój nauczył mię, iż mówić i działać potrzeba. Wy mówicie i działacie, jak ojciec wasz djabeł was uczy.

39. *Ojciec nasz jest Abraham.* My żadnego ojca nie uznajemy prócz Abrahama, który nic złego nas nie nauczył, ponieważ był święty.—*Czyńcież uczynki Abrahamowe.* Nic wam to nie pomoże, z czego się najbardziéj chlubicie, że od Abrahama pochodzicie.

40. *Którą słyszałem od Boga.* Nie pospolitą jaką naukę, lecz prawdę słyszaną od Boga samego.—*Tegoć nie czynił Abraham.* To się nie zgadza z obyczajami Abrahama.

41. *Wy czynicie uczynki ojca waszego.* Którym nie jest Abraham. —*My nie urodziliśmy się z cudzołoztwa.* Często w Pismie ś. cudzołoztwem zowie się bałwochwalstwo, jak w tém miejscu: myśl więc jest: nie jesteśmy synami pogan i nie naśladujemy ich występków, lecz uznajemy za Ojca i czcimy Boga, który nas wybrał na naród szczególny i synami swoimi nas nazywa. Patrz Exod. 4, 22. Tak Ribera. Albo myśl jest: ojcem naszym na ziemi jest Abraham, a nie jaki cudzołożnik; w niebie zaś jeden Bóg.

42. Dixit ergo eis Jesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me. Ego enim ex Deo processi, et veni, neque enim a me ipso veni, sed ille me misit.

43. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

44. Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater ejus. *(1. Joan. 3, 8)*.

45. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.

46. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?

47. Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. *(1. Joan. 4, 6)*.

48. Responderunt ergo Judaei, et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, et daemonium habes? *(Matth. 9, 34)*.

49. Respondit Jesus: Ego daemonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me.

50. Ego autem non quaero gloriam meam: est qui quaerat, et judicet.

51. Amen, amen dico vobis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum.

52. Dixerunt ergo Judaei: Nunc cognovimus, quia daemonium habes. Abraham mortuus est, et Prophetae, et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in aeternum.

53. Numquid tu major es patre nostro Abraham,

42. Rzekł im tedy Jezus: Być był Bóg oycem waszym, wżdybyście mię milowali. Abowiemem ia z Boga wyszedł, y przyszedł. Bomci nie od siebie przyszedł, ale mię on posłał.

43. Czemu mowy moiéy nie zrozumiéwacie? iż nie możecie słuchać mowy moiéy.

44. Wy z oyca dyabla iesteście: a pożądliwości oyca waszego czynić chcecie. On był mężobóycą od początku, y w prawdzie się nie został: bo w nim niemasz prawdy. Gdy mówi kłamstwo, z własnego mówi: iż iest kłamcą, y oycem iego.

45. A ia ieśli prawdę mówię, nie wierzycie mi.

46. Kto z was dowiedzie na mię grzéchu? Jeśli prawdę mówię, czemu mi nie wierzycie?

47. Kto z Boga iest, słów Bożych słucha. Dla tego wy nie słuchacie, że nie iesteście z Boga.

48. Odpowiedzieli tedy Żydowie, y rzekli mu: Izali my nie dobrze mówimy, żeś ty iest Samarytan, y czarta masz?

49. Odpowiedział Jezus: Ja czarta nie mam: ale czczę Oyca mego, a wyście mię nie uczcili.

50. A iać nie szukam chwały swéy: iest który szuka y sądzi.

51. Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: Jeśli kto zachowa mowę moię, śmierci nie oglada na wieki.

52. Rzekli tedy Żydowie: Teraześmy poznali że czarta masz. Abraham umarł y Prorocy: a ty powiadasz: Jeśliby kto strzegł mowy moiéy, nie skosztuie śmierci na wieki.

53. Izaś ty iest większy nad oyca naszego Abra-

---

42. *Z Boga wyszedłem.* Odwiecznem rodzeniem się, jako Syn jego właściwy.—*Przyszedłem.* Na świat.

43. *Czemu mowy mojéj nie zrozumiewacie.* Największa nienawiść, z jaką mię prześladujecie, nie dozwala wam słuchać nauk moich i rozumieć; i dla tego nie poznajecie mowy mojéj, z któréj łatwo poznać czyją jest, to jest Boga, ponieważ mówię tylko o rzeczach boskich. Z wymowy bowiem i właściwego dyalektu poznajemy każdego ojczyznę: tak mówiono do Piotra, Mat. 26, 73: *Mowa twoja cię wydawa.* —*Nie możecie słuchać.* Uparcie słuchać nie chcecie, odrzucacie, brzydzicie się, do uszu nawet nie dopuszczacie.

44. *Pożądliwości ojca waszego.* Co on najbardziéj lubi i czego pragnie, jako to: mężobójstwa i kłamstwa, które nazywa pożądliwościami, jak powiada Ś. Chryzostom, ażeby pokazał, że i oni i djabeł przedewszystkiem w tych zbrodniach mają upodobanie.—*Mężobójcą.* Zabójcą człowieka, nie jednego tylko jakiego człowieka, Adama i Ewy, lecz całego rodzaju ludzkiego.—*Od początku.* Świata. —*W prawdzie się nie ostał.* W prawdomówności. w chęci mówienia prawdy i nie oszukiwania nikogo przez miłość ku prawdzie. —*Bo w nim niemasz prawdy.* Od czasu jak zgrzeszył, nienawidzi prawdę.—*Z własnego mówi.* Gdy kłamie, czyni to co mu jest rzeczą właściwą, domową i zwyczajną.—*Ojcem jego.* Sprawcą i wynalazcą kłamstwa.

45. *A ja jeśli prawdę mówię.* Jak gdyby rzekł: Naśladujecie djabła, który jest sprawcą kłamstwa i prawdę ma w nienawiści; jeśli bowiem prawdę wam mówię, nie wierzycie, lecz brzydzicie się mną i prześladujecie mię.

46. *Kto z was?* Żeby Żydzi nie powiedzieli: Nie dla tego że prawdę mówisz wiary ci nie dajemy, lecz że dla życia swego nieuczciwego na wiarę nie zasługujesz, rzekł: *Kto z was i t. d.* —*Dowiedzie.* Przekona mię o grzech.—*Jeśli prawdę mówię.* Z tego nawet widać iż nie kłamię, że w życiu mojém i obyczajach nic takiego zauważyć nie możecie, cobyście sprawiedliwie zganić mogli.

47. *Kto z Boga jest.* Kto jest z tych, których Bóg Ojciec wybrał, kto kocha Boga, kto dba o chwałę jego, kto jest święty i sprawiedliwy, albo stara się o świętość. — *Słów Bożych słucha.* Słowa i naukę Boską przyjmuje, wierzy w nie i z uwagą ich wykładu słucha.

48. *Izali nie dobrze.* Zaprawdę, dobrze mówimy żeś ty *Samarytan.* Z tych słów pokazuje się, że nie raz jeden Zbawiciel obelżywie Samarytaninem był nazwany. Był to najwyższy rodzaj zniewagi u Żydów.—*Czarta masz.* Z poduszczenia djabelskiego prawisz nie do rzeczy.

49. *Ja czarta nie mam.* Na obelgę Samarytanina nic nie odpowiada: wiadomo było powszechnie, że Jezus Chrystus nie był Samarytaninem ani z rodu ani z obyczajów, i że to wyrzekła sama tylko złość ludzi gniewem pałających. — *Czarta nie mam.* Nic wspólnego nie mam z djabłem i żadnych z nim nie mam stosunków. —*Czczę Ojca mego.* Uczynkiem i słowem staram się pomnożyć chwałę Ojca mego. —*Wyście mię nie uczcili.* Nazywając mię Samarytaninem i opętanym.

50. *Nie szukam chwały swéj.* Nie przyszedłem na ten świat abym w tém śmiertelném życiu odbierał chwałę od ludzi.—*Jest który szuka.* Chwały mojéj. Rozumie Ojca.—*I sądzi.* Ukarze i pomści się nad tymi, którzy szarpią sławę moję i mię znieważają, jakeście wy uczynili.

51. *Zaprawdę, zaprawdę.* Odparłszy w kilku słowach obelgi i zostawiwszy pomstę Bogu, wraca do nauki.—*Zachowa.* Wierząc w nię i ją pełniąc. — *Śmierci nie ogląda na wieki.* Nie wpadnie w śmierć wieczną.

52. *Teraz poznaliśmy.* Lepiéj niż przedtém,

qui mortuus est? Et Prophetae mortui sunt. Quem te ipsum facis?
54. Respondit Jesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est,
55. et non cognovistis eum: ego autem novi eum, et si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum, et sermonem ejus servo.
56. Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum: vidit, et gavisus est. *(Gen. 22, 18).*
57. Dixerunt ergo Judaei ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?
58. Dixit eis Jesus: Amen, amen dico vobis: Antequam Abraham fieret, ego sum.
59. Tulerunt ergo lapides, ut jacerent in eum; Jesus autem abscondit se, et exivit de templo.

hama? który umarł, y Prorocy pomarli: czym się sam czynisz?
54. Odpowiedział Jezus: Jeśli się ia sam chwalę, chwała moia nic nie iest. Jest Ociec móy, który mię uwielbia: którego wy powiadacie iż iest Bogiem waszym,
55. a nie poznaliście go: ale ia go znam. Y ieślibych rzékł że go nie znam: będę podobnym wam kłamca. Ale go znam, y mowy iego strzegę.
56. Abraham Ociec wasz z radością żądał aby oglądał dzień móy: y oglądał y weselił się.
57. Rzekli tedy Żydowie do niego: Piącidziesiąt lat iescze nie masz, a Abrahamaś widział.
58. Rzékł im Jezus: Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: pierwéy niż Abraham się stał, iam iest.
59. Porwali tedy kamienie, aby nań ciskali, lecz Jezus zataił się, y wyszedł z kościoła.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 8. w. 3. *Niewiastę na cudzołoztwie.* Tę historyą o cudzołożnicy, heretykowie dzisiejszy albo zgoła odrzucają, albo ją za podejrzaną mają: Wszakże katolikowie nic o niéj niewątpią. Gdyż i jawnie w kościele Ewangelią tę czytają w sobotę przed niedzielą środopostną: i starzy ojcowie, greccy i łacińscy, przyjmują ją za własne słowo Boże. Jako Ammonius Alexandrinus in Monotessaro. Anastasius in Synopsi, Chrysosto. homil. 60, in Joannem. Lecz dla tego w niektórych księgach téj historyi nie było, iż ją (jako Augustyn ś. świadczy) niektórzy nieprzyjaciele prawéj wiary z ksiąg niektórych byli wyskrobali. Aug. lib. 2, de adult. conjug. cap. 7.
25. *Początek który i mówię wam.* To jest według Augustyna i Cyrilla: Jestem początek i przyczyna wszego stworzenia. Drudzy z greckiego tak wykładają: Jestem to com wam od początku albo z przodku powiadał, to jest, Syn Boży, zbawienie świata.
25. *Onci był mężobójcą.* Jako na początku djabeł zabił człowieka, radząc na grzech, i wywodząc z raju. Tak synowie djabelscy i morderze duszni są heretykowie: którzy ludzie wywodzą z kościoła powszechnego i na sekty swe przywodzą. August. con. lit. Pet. lib. 2, cap. 13.
44. *Pierwéj niż Abraham się stał.* Nowochrzczeńcy którzy bluźnią iż Pan Chrystus nie był przed Maryą, rozmaicie fałszują te słowa: przydając do słowa Bożego, i odmieniając je w słowo szatańskie. Jedni mówią, że był Pan Chrystus przed Abrahamem, u Boga w przejrzeniu. Czechowic inaczéj: Chrystus przed Abrahamem w ofiarach był zakryty, pod figurami był zabity. Budny zaś inaczéj: Jest, prawi, Chrystus zawżdy u wiernych w sercu, iż weń wierzą. Drudzy lepak inszy a bardzo potworny wykręt wymyślili: Pierwéj niżli Abraham będzie Abrahamem, to jest ojcem wiela narodów, ja jestem. Bo jeszcze nie był Abraham uczynion ojcem wiela narodów, aż po wniebowstąpieniu Pańskiem. Aleć te wszystkie wymysły szatańskie wnet upadną, gdy się kto przypatrzy samemu textowi. Boby tym sposobem Pan Chrystus był nic krzeczy nie odpowiedział Żydom. Bo oni mówili: Piącidziesiąt lat jeszcze nie masz, a mówisz żeś Abrahama widział: na co im Pan Chrystus odpowiedział: Pierwéj niżli był Abraham, ja jestem. Co tak rozumieć musiem, mali co być krzeczy: Prawdę mówię, iżem Abrahama widział: Bom był pierwéj niżli się on narodził. Lecz gdyby tylko był w przejrzeniu, w ofiarach, w figurach, w sercach: tedyć go nie widział. Aleć i sami Żydowie te słowa Pańskie dobrze zrozumieli. Bo wnet to usłyszawszy, rzucili się do kamienia, aby nań ciskali, jako na bluźnierza, że się czynił Bogiem. Czegoby iście byli nie czynili, gdyby to tylko był chciał rzec, co nowochrzczeńcy: że przed Abrahamem był tylko w przejrzeniu, albo w obietnicach, jako prosty człowiek.

54. *Jeśli się ja sam chwalę.* Mówi podług powszechnego mniemania, że temu, kto sam siebie chwali, wierzyć nie trzeba. Patrz roz. 5, 31.—*Ojciec... uwielbia mię.* Przez proroków, przez świadectwa z nieba, przez liczne i wielkie cuda. — *Którego wy powiadacie, że jest Bogiem waszym.* Jak gdyby rzekł: A jeśli wiedzieć chcecie, kto jest moim Ojcem; jest to ten, o którym mówicie, że jest Bogiem waszym.
55. *Nie poznaliście go.* Sercem i obyczajami nie podobni do niego, tak żyjecie, iż można powiedzieć, że go wcale nie znacie. Prócz tego nie znacie go, nie przyjmując jego o mnie świadectwa.—*Ale ja go znam.* Jako właściwy jego Syn.—*Mowy jego.* Przykazań jego.
56. *Z radością żądał, aby oglądał dzień mój.* Jak gdyby rzekł: Abraham wiedział, iż kiedyś przyjdę na świat; najgoręcéj tedy pragnął oglądać czas przyjścia mego i sądził, iż będzie szczęśliwym, jeśli go będzie mógł oglądać.—*Oglądał.* To jest dzień mój, od narodzenia aż dotąd; teraz nawet widzi i zna, nie tylko przez wiarę albo z proroczego objawienia, lecz od Aniołów i sprawiedliwych, którzy umierając zanieśli do otchłani ojcom wiadomość, iż mię widzieli i słyszeli.—*Uweselił się.* Ze zbawienia rodzaju ludzkiego i z nadziei prędkiego swojego wyścia z podziemnego owego miejsca.
57. *Piędziesięciu lat jeszcze nie masz.* Choćbyś najpodeszlejszy sobie wiek przypisywał, nie możesz powiedzieć, że masz lat pięćdziesiąt: jak więc Abrahama widziałeś, albo on widział ciebie, gdy przed dwóma tysiącami lat umarł?
58. *Pierwéj niż Abraham się stał.* Ja jestem, jako Bóg odwieczny, pierwéj nim się Abraham narodził. Patrz Wujka.
59. *Porwali tedy kamienie.* Aby go zabili jako bluźniercę, iż siebie Bogiem wiecznym nazywał. Prawo zaś, Levit. 24, 16. kazało bluźnierców kamienować, skazanych wszakże sądem prawnym a nie wściekłością motłochu.—*Zatail się.* Skrył się, bo jeszcze nie przyszła była godzina męki jego.

CAPUT IX.

1. Et praeteriens Jesus vidit hominem caecum a nativitate;
2. et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut caecus nasceretur?
3. Respondit Jesus: Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo.
4. Me oportet operari opera ejus, qui misit me, donec dies est: venit nox, quando nemo potest operari.
5. Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi.
6. Haec cum dixisset, expuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit lutum super oculos ejus, *(Marc. 8, 23.)*
7. et dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe (quod interpretatur Missus). Abiit ergo, et lavit, et venit videns.
8. Itaque vicini, et qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est, qui sedebat, et mendicabat? Alii dicebant: Quia hic est.
9. Alii autem: Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat: Quia ego sum.
10. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi?
11. Respondit: Ille homo, qui dicitur Jesus, lutum fecit, et unxit oculos meos, et dixit mihi: Vade ad natatoria Siloe, et lava. Et abii, et lavi, et video.
12. Et dixerunt ei: Ubi est ille? Ait? Nescio.
13. Adducunt eum ad Pharisaeos, qui caecus fuerat.
14. Erat autem sabbatum, quando lutum fecit Jesus, et aperuit oculos ejus.
15. Iterum ergo interrogabant eum Pharisaei, quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video.

ROZDZIAŁ 9.

O uleczeniu ślepego od urodzenia, złośliwości faryzeuszów, i t. d.

1. A mimo idąc Jezus, uyźrzał człowieka ślepego od narodzenia;
2. y spytali go uczniowie iego: Rabbi, kto zgrzészył: ten, czyli rodzicy iego, iż się ślepym narodził?
3. Odpowiedział Jezus: Ani ten zgrzészył ani rodzicy iego: ale żeby się sprawy Boże w nim okazały.
4. Mnie potrzeba sprawować sprawy onego który mię posłał, pokąd dzień iest: nadchodzi noc, gdy żaden nie będzie mogł sprawować.
5. Pókim iest na świecie, iestem światłością świata.
6. Rzekszy to, plunął na ziemię, a uczynił błoto z śliny, y pomazał błotem oczy iego,
7. y rzekł mu: Idź, umyy się w sadzawce Syloe, (co się wykłada Posłany.) Poszedł tedy, y umył się: y przyszedł widząc.
8. Sąsiedzi tedy, y którzy go przed tym widali że był żebrakiem, mówili: Izali ten nie iest który siadał y żebrał? Jedni mówili: Iż ten iest.
9. A drudzy: Nie, ale mu iest podobny. A on mówił: Iżem ia iest.
10, Mówili mu tedy: Jakóżci się oczy otworzyły?
11. Odpowiedział: Człowiek on którego zowią Jezusem, uczynił błoto: y pomazał oczy me, a rzékł mi: Idź do sadzawki Syloe, a umyy się. Y szedłem, umyłem się, y widzę.
12. Y rzekli mu: Gdzież on iest? Powiedział, Niewiem.
13. Przywiedli tego do Pharizeuszów, który był ślepym.
14. A szabbat był gdy Jezus uczynił błoto, y otworzył oczy iego.
15. Znowu go tedy pytali Pharizeuszowie iako przeyźrzał. A on im odpowiedział. Włożył mi błota na oczy, y umyłem się, y widzę.

R. 9.—1. *Mimo idąc.* Przy wyjściu z kościoła.

2. *Kto zgrzeszył, on czyli rodzice jego?* Kto był przyczyną, że się on ślepo narodził?

3. *Ale aby się okazały.* Lecz narodził się ślepym, aby widzieli ludzie, co Bóg zdziałać może. P. Wujka.

4. *Mnie potrzeba sprawować sprawy onego.* Winienem to czynić co Ojciec przezemnie zdziałać postanowił dla zbawienia ludzi. Albo, przezcobym pokazał, żem równy Ojcu. — *Pokąd dzień jest.* Dopóki trwa to życie śmiertelne.—*Nadchodzi noc.* Nadejdzie śmierć.— *Gdy żaden nie będzie mógł sprawować.* Gdy ludzie, jako w czasie niestosownym, pracować nie zwykli. Nie utrzymuje, iż po śmierci, którą miał także zwyciężyć, nic robić nie będzie, lecz że na tym świecie, sam przez się, nic działać nie będzie z tego wszystkiego co się odnosi do zbawienia ludzi; że nie będzie już jak obecnie sam ludzi nauczał, nie będzie czynił cudów i t. d.

5. *Jestem światłością świata.* Oświecam ludzi światłem Ewangelii.

6. *Uczynił błoto ze śliny.* Nie żeby błoto miało w sobie jaką siłę do przywrócenia wzroku ślepemu; lecz żeby tym faktem pokazał, że jest Bogiem. Jak garncarz, jeżeli naczynie, które trzyma w rękach, zbije się, z tegoż błota je naprawia; tak ten który uczynił człowieka z błota, przez błoto go naprawia, oddając mu to, czego mu brakowało. Patrz Wujka.

7. *W sadzawce.* Patrz wyż. 5, 2. — *Siloe.* Wielki był zbiór wód płynących ze źródła i z strumyka Siloe. Zdaje się, iż ta sadzawka była położoną w dolinie Jozafatowéj, z téj strony potoku Cedron, niedaleko od bramy źródła albo wód. — *Co się wykłada Posłany.* Wyraz *Siloe* w tłumaczeniu znaczy to samo co *posłany.* Nie opuścił Ewangelista wyrazu, ponieważ widział, iż się w tém ukrywa tajemnica, to jest, że przez Chrystusa, którego posłał Ojciec, ma przejrzeć slepy, to jest rodzaj ludzki, przez wiarę i chrzest.

9. *Ja jestem.* Tym samym ślepym, który siedziałem i żebrałem.

13. *Przywiedli.* Sąsiedzi i znajomi. — *Do faryzeuszów.* Ażeby oni ten fakt osądzili i rozpoznali, czy Chrystus pogwałcił szabat przywracając tego dnia wzrok ślepemu: lecz ponieważ Chrystusa znaleść nie mogli, przyprowadzają ślepego, ażeby sędziowie od niego lepiéj poznali, jak się to wszystko stało.

16. Dicebant ergo ex Pharisaeis quidam: Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator haec signa facere? Et schisma erat inter eos.

17. Dicunt ergo caeco iterum: Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia Propheta est. *(Luc. 7, 16.)*

18. Non crediderunt ergo Judaei de illo, quia caecus fuisset et vidisset, donec vocaverunt parentes ejus, qui viderat;

19. et interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis, quia caecus natus est? Quomodo ergo nunc videt?

20. Responderunt eis parentes ejus, et dixerunt: Scimus, quia hic est filius noster, et quia caecus natus est:

21. quomodo autem nunc videat, nescimus, aut quis ejus aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate, aetatem habet, ipse de se loquatur.

22. Haec dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judaeos; jam enim conspiraverant Judaei, ut, si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret.

23. Propterea parentes ejus dixerunt: Quia aetatem habet, ipsum interrogate.

24. Vocaverunt ergo rursum hominem, qui fuerat caecus, et dixerunt ei: Da gloriam Deo: nos scimus, quia hic homo peccator est.

25. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio: unum scio, quia, caecus cum essem, modo video.

26. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

27. Respondit eis: Dixi vobis jam, et audistis: quid iterum vultis audire? numquid et vos vultis discipuli ejus fieri?

28. Maledixerunt ergo ei, et dixerunt: Tu discipulus illius sis, nos autem Moysi discipuli sumus.

29. Nos scimus, quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus, unde sit.

30. Respondit ille homo, et dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis, unde sit, et aperuit meos oculos:

31. scimus autem, quia peccatores Deus non

16. Mówili tedy niektórzy z Pharizeuszów: Ten człowiek nie iest od Boga, który nie chowa szabbatu. A drudzy mówili: Jakoż może człowiek grzészny te cuda czynić? y było rozerwanie między nimi.

17. Rzekli tedy ślepemu powtóre. Ty co mówisz o onym co otworzył oczy twoie. A on powiedział: Iż iest Prorokiem.

18. Nie wierzyli tedy Żydowie o nim, żeby był ślepym y przeyźrzał: aż wezwali rodziców onego który przeyźrzał:

19. y pytali ich, mówiąc: Tenże iest syn wasz, którego wy powiadacie iż się ślepo narodził? Jakóż tedy teraz widzi?

20. Odpowiedzieli im rodzicy iego, y rzékli: Wiemy żeć to iest syn nasz, a iż się ślepo narodził:

21. lecz iako teraz widzi, niewiémy: abo kto otworzył oczy iego, my niewiémy: samego pytaycie, ma lata niech sam o sobie powié.

22. To mówili rodzicy iego, iż się bali Żydów. Abowiem iuż się byli zmówili Żydowie: iż ieśliby go kto wyznał bydź Chrystusem, aby był z bóżnice wyrzucon.

23. Dla tego powiedzieli rodzicy iego: Iż ma lata, pytaycie samego.

24. Wezwali tedy powtóre człowieka który był ślepym, y rzekli mu: Day chwałę Bogu, my wiémy iż ten człowiek grzészny iest.

25. Rzékł im tedy on: Jeśli grzészny iest, niewiém: iedno wiém, iż bywszy ślepym, teraz widzę.

26. Rzekli mu tedy: Cóżci uczynił? iakoć otworzył oczy?

27. Odpowiedział im: Jużem wam powiedział y słyszeliście: przecząże znowu słyszeć chcecie? zali y wy chcecie bydź uczniami iego?

28. Złorzeczyli mu tedy, y mówili: Ty bądź iego uczniem: a my iesteśmy Moyżeszowymi uczniami.

29. My wiémy że Bóg do Moyżesza mówił: lecz tego skądby był niewiémy.

30. Odpowiedział on człowiek, y rzékł im: W tym iście dziwno iest, że wy niewiécie skąd iest, a otworzył oczy moie.

31, A wiémy iż grzésznych Bóg nie wysłuchawa:

16. *Było rozerwanie między nimi.* Niezgoda, różność zdań o Chrystusie.

17. *Jest prorokiem.* Nie grzesznikiem, lecz mężem świętym, posłanym od Boga.

18. *Który przejrzał.* Który wzrok odzyskał. — *Ma lata.* Ma tyle lat wieku, iż sam o sobie i za siebie mówić może.

22. *Już się byli zmówili.* Byli wydali uchwałę. — *Chrystusem.* Messyaszem od Boga obiecanym i oczekiwanym od ojców. — *Aby był z bożnicy wyrzucon.* Aby mu zabronić wstępu do synagogi w ten sposób, jak dziś exkomunikowani wyłączają się z Kościoła.

23. *Pytajcie samego.* Tak mówią rodzice, ażeby odwrócili od siebie niebezpieczeństwo.

24. *Daj chwałę Bogu.* Wyznaj prawdę; jest to wyrażenie hebrajskie. Patrz Jozuego, 7, 19. — *Grzeszny jest.* Z wielu względów: naprzód, czyni się Bogiem a nim nie jest, 2-re, zwodzi lud; szabatu nie zachowuje i t. d. Te i inne zarzuty czynili Chrystusowi przez samę tylko złość,

27. *Azali i wy chcecie być uczniami jego.* Nic dotkliwszego nie można było powiedzieć faryszeuszom zarozumiałym i nadętym, nic coby ich więcej obraziło, jak to, że oni mogą albo chcą zostać uczniami Chrystusa, którego tak gwałtownie nienawidzieli, — *I wy.* Jak ja wyznaję, że jestem jego uczniem.

28. *Złorzeczyli.* Łżyli, łajali. — *Jego.* Grzesznika i zwodziciela. — *My jesteśmy uczniami Mojżesza.* Lepszego i świętszego nauczyciela i prawodawcy naszego.

29. *Bóg do Mojżesza mówił.* Twarzą w twarz, jak zwykł mówić człowiek do przyjaciela swego.—*Zkądby był.* Od kogo jest posłany, i z czyjego rozkazu lub natchnienia do nas przyszedł.

30. *A otworzył oczy moje.* Gdy jednak z tak widocznego cudu, jakim jest przywrócenie mnie zupełnego wzroku, dostatecznie się wyświeca, że on jest prorokiem, świętym i od Boga posłanym.

31. *A wiemy, iż grzesznych Bóg nie wysłuchywa.* Jest to argumentum, jak powiadają, ad hominem, jak gdyby rzekł: powiadacie, iż ten człowiek jest grzeszni-

audit, sed, si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit.
32. A saeculo non est auditum, quia quis aperuit oculos caeci nati.
33. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam.
34. Responderunt, et dixerunt ei: In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et ejecerunt eum foras.
35. Audivit Jesus, quia ejecerunt eum foras, et cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?
36. Respondit ille, et dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum?
37. Et dixit ei Jesus: Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est.
38. At ille ait: Credo, Domine. Et procidens adoravit eum.
29. Et dixit Jesus: In judicium ego in hunc mundum veni, ut, qui non vident, videant, et qui vident, caeci fiant.
40. Et audierunt quidam ex Pharisaeis, qui cum ipso erant, et dixerunt ei: Numquid et nos caeci sumus?
41. Dixit eis Jesus: Si caeci essetis, non haberetis peccatum: nunc vero dicitis: Quia videmus. Peccatum vestrum manet.

ale ieśli kto iest chwalcą Bożym, a wolą iego czyni, tego wysłuchawa.
32. Od wieku niesłychano, aby kto otworzył oczy ślepo narodzonego.
33. Gdyby ten nie był od Boga, nie mógłby nic uczynić.
34. Odpowiedzieli, y rzekli mu: W grzéchacheś się narodził wszytek, a ty nas uczysz? Y precz go wyrzucili.
35. Usłyszał Jezus iż go precz wyrzucili: a nalazszy go, rzékł mu: Ty wierzysz w Syna Bożego?
36. Odpowiedział on y rzékł: Który iest Panie, abych weń wierzył?
37. Y rzékł mu Jezus: Y widziałeś go, y który mówi z tobą, onci iest.
38. A on rzékł: Wierzę Panie. Y upadszy uczynił mu pokłon.
39. Y rzékł Jezus: Na sądem ia przyszedł na ten świat: aby ci którzy nie widzą widzieli: a którzy widzą ślepymi się stali.
40. Y usłyszeli niektórzy z Pharizeuszów, którzy byli z nim, y rzekli mu: Zali y my iesteśmy ślepymi?
31. Rzékł im Jezus: Byście byli ślepymi, nie mielibyście grzéchu. Lecz teraz mówicie: Iż widzimy. Grzéch wasz zostawa.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 3. *Ale żeby się sprawy Boże.* Acz pospolicie dla grzechów Pan Bóg choroby przepuszcza: ale też czasem dla doświadczenia cierpliwości, i dla wsławienia swego w ich uzdrowieniu.
6. *Uczynił błoto.* Acz mógł jednêm słowem, albo i samą wolą człowieka uzdrowić: wszakże chciał też użyć ku temu rozmaitego stworzenia i ceremonii: błota, śliny, wody, pomazania i omywania. Jako i teraz w kościele swym świętym używa rozmaitych ceremonij i Sakramentów pozwierzchnych, około dusz naszych oczyszczenia i uzdrowienia. Amb. lib. 3, de Sacram. cap. 2.
35. *Wierzyszże ty w Syna Bożego.* Nie mógł nam jaśniej pokazać, jako temi słowy, że on jest zaraz i Synem Bożym i Synem człowieczym: a iż jednaż jest persona Syna Bożego i Syna człowieczego. Bo tu widzimy i słyszemy, iż ten którego ślepy oświecony widział i słuchał, w którego wierzył, i któremu pokłon uczynił jako Bogu, zowie się Synem Bożym: będąc pospołu i Synem człowieczym.
39. *Aby ci którzy nie widzą.* Ztąd widzimy, że to dziwne cudo, nie tylko było dobrodziejstwem onemu człowiekowi ale i znakiem uzdrowienia ślepoty duchownéj.

kiem, i dla tego nic mu przyznawać nie trzeba: mówicie bowiem: *Daj chwałę Bogu, my wiemy, że ten człowiek jest grzeszny;* temi słowami nauczacie, że Bóg nie czyni cudów przez ludzi grzesznych. Ja to samo utrzymuję, a gdy nie można zaprzeczyć, że on największy nade mną cud uczynił, jak możecie zaprzeczać, że on jest sprawiedliwym? Nadto, co się tyczy tego zdania, *Pan Bóg grzeszników nie wysłuchywa*, myśl jest: Bóg nie przyjmuje prośb grzeszników, ażeby przez nich czynił cuda, dla wykazania ich świętości. Oto bowiem tu chodziło. Patrz Suarez tom 2 de Relig. ks. 1, 24.—*Chwalcą Bożym.* Kto ma głęboką cześć dla Boga i prawo jego zachowuje.
32. *Od wieku.* Od stworzenia świata.
34. *Narodziłeś się wszystek w grzechach.* Nie tylko co do duszy, lecz nawet co do ciała. Wyrzucają mu ślepotę, jak gdyby była karą grzechu; tak pytali uczniowie, wyżéj w. 2: *Kto zgrzeszył, ten czyli rodzice jego.—A ty.* Będąc takim lichym i nikczemnym.—*Uczysz nas.* Śmiesz nas uczyć w rzeczach religii i zakonu Mojżeszowego, nad którym lata strawiliśmy.—*I precz go wyrzucili.* Z rady swojéj; można mniemać, iż wyłączyli go z synagogi, według zmowy uprzednio uczynionéj, o któréj wyżéj w wier. 22.

35. *Ty wierzysz w Syna Bożego?* Czy wierzysz, czy chcesz wierzyć, czy gotów jesteś wierzyć w Syna Bożego? P. Wujka.
37. *I widziałeś go.* Mówi o sobie samym w osobie trzeciéj, przez skromność.
38. *Wierzę Panie.* Że jesteś Synem Bożym.—*Uczynił mu pokłon.* Jako prawdziwemu Synowi Bożemu.
39. *Na sąd.* Dla objawienia sądów Pana Boga i jego opatrzności, która w têm najbardziéj jest widoczną, iż nad spodziewanie ludzkie, widzą ci, którzy byli ślepi; a ślepną ci którzy widzą: a to wszystko przez własną winę, ponieważ brzydzą się światłością prawdy. Patrz Wujka.
40. *Azali i my jesteśmy ślepymi.* Zrozumieli faryzeusze, że do nich to się stosuje, i dla tego mówią: *Azali i my ślepi jesteśmy.*
41. *Gdybyście byli ślepymi, nie mielibyście grzechu.* Gdybyście rzeczywiście byli nieuczeni, gdybyście nie czytali Pisma ś. i nie widzieli moich cudów, które nie dozwalają wam nie wiedzieć, że jestem Messyaszem, nie mielibyście grzechu niedowiarstwa. Lecz w istocie, nie jesteście nieuczeni; sami przechwalacie się ze znajomości Pisma ś.; dla tego nie wierząc popełniacie grzech, który trwa na zawsze.

CAPUT X.

1. Amen, amen dico vobis: Qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro.
2. Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium.
3. Huic ostiarius aperit, et oves vocem ejus audiunt, et proprias oves vocat nominatim, et educit eas.
4. Et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit, et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus.
5. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.
6. Hoc proverbium dixit eis Jesus. Illi autem non cognoverunt, quid loqueretur eis.
7. Dixit ergo eis iterum Jesus: Amen, amen dico vobis: Quia ego sum ostium ovium.
8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones, et non audierunt eos oves.
9. Ego sum ostium: per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur et egredietur, et pascua inveniet.
10. Fur non venit nisi ut furetur, et mactet, et perdat. Ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant.
11. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. *(Isai. 40, 11. Ezech. 34, 23).*

ROZDZIAŁ 10.

O dobrym pasterzu, słuchaniu głosu jego, i t. d.

1. Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: Kto nie wchodzi przezedrzwi do owczarnie owiec, ale wchodzi inędy, ten iest złodziéy y zbóyca.
2. Lecz który wchodzi przezedrzwi, pasterzem iest owiec.
3. Temu odźwierny otwiera: a owce słuchaią głosu iego: y nazywa owce swe mianowicie, y wywodzi ie.
4. A gdy wypuści owce swe, idzie przed nimi: a owce idą za nim, bowiem znaią głos iego.
5. A za cudzym nie idą: ale uciekaią od niego, bo nie znaią głosu obcych.
6. Tę przypowieść powiedział im Jezus. Lecz oni nie zrozumieli co im powiadał.
7. Rzékł im tedy zasię Jezus: Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam, iżem ia iest drzwiami owiec.
8. Wszyscy ile ich przyszło, złodzieie są y zbóycy: y ich nie słuchały owce.
9. Jam iest drzwiami. Przez mię ieśli kto wnidzie, zbawion będzie: y wnidzie y wynidzie, y pastwiska znaydzie.
10. Złodziéy nie przychodzi iedno żeby kradł, a zabiiał y tracił: iam przyszedł aby żywot miały, y obficiéy miały.
11. Jam iest pastérz dobry. Dobry pastérz duszę swą daie za owce swoie.

R. 10.—1. *Zaprawdę, zaprawdę.* Żeby nie powiedzieli faryzeusze: Nie dla naszéj ślepoty do ciebie nie przychodzimy, lecz że jesteś zwodziciel i uczysz rzeczy niezgodnych z prawdą, pokazuje w tym rozdziale, iż nie jest zwodzicielem lecz pasterzem i szuka zbawienia wszystkich ludzi. Wykazuje przytém, iż faryzeusze i niektórzy ich poprzednicy, nie są pasterzami ludu, lecz złodziejami i zbójcami, co właśnie jest przyczyną, że faryzeusze w niego nie wierzą.— *Kto nie wchodzi przeze drzwi.* Kędy jest właściwe wejście do owczarni.— *Inędy.* Drogą niedozwoloną, przez płot, przez parkan, przez ścianę.—*Ten jest złodziéj i zbójca.* Mianym jest pospolicie za złodzieja i zbójcę; za złodzieja, bo chce skraść owce; za zbójcę, bo chce je zabić, a nawet i pasterzy. Sprawiedliwie tak się uważa, ponieważ prawdziwy pasterz niema powodów, dla którychby szukał kryjówek i wchodził ukradkiem. Patrz Wujka.

3. *Słuchają.* Znają i odróżniają jego głos i zeń się cieszą, gdy przeciwnie głos zbójcy je przeraża.—*Nazywa mianowicie.* T. j. po imieniu. Woła każdą zosobna, ażeby przekonał się, czy wszystkie są, ponieważ każdą zna, wie ile jest ich wszystkich, i o każdéj zosobna jak i o wszystkich razem ma staranie.—*Wywodzi je.* Na pastwiska. Patrz Wujka.

4. *Idzie przed niemi.* Ażeby drogę ukazał i oddalił niebezpieczeństwa, jeśliby się jakie przytrafiły.—*Znają.* Ciągle go słysząc. P. Wujka.

6. *Lecz oni nie zrozumieli, co im powiadał.* Słowa zrozumieli, ale ukrytéj myśli nie przeniknęli.

7. *Ja jestem drzwiami.* Owczarnią jest Kościół, Chrystus zaś jest drzwiami, przez które wierni powinni wchodzić do Kościoła i na drogę zbawienia, albowiem zbawienia inaczéj otrzymać nie można jedno przez Chrystusa, jak powiada sam Zbawiciel w roz. 14, 6: *Nikt nie przychodzi do Ojca jedno przezemnie.*

8. *Wszyscy ilu ich przyszło.* Przede mną. Nie mówi tego o prorokach, ponieważ prorocy nie tak przyszli, jak byli posłani od Boga: lecz mówi o fałszywych prorokach, którzy lud zwodzili, o których Jeremiasz w roz. 23, 21: *Nie posyłałem proroków, a oni biegali; nie mówiłem do nich a oni prorokowali.* Takimi też byli Teodas i Judas Galilejczyk, o których w Dziejach Ap. w roz. 5. Takimi byli starsi, którzy wiele podań wprowadzili, prawdziwéj Boskiéj nauce przeciwnych.—*I ich nie słuchały owce.* Wybrani nie przyjęli ich, a jeżeli który dał się kiedy uwieść, prędko żałował.

9. *I wnijdzie i wynijdzie.* Bezpiecznie, spokojnie, pomyślnie. Przez wejście i wyjście, w języku hebrajskim oznaczają się codzienne zatrudnienia człowieka, jak np. w Psalmie 120, w. 8: *Pan niech strzeże wejścia twego i wyjścia twego.* Myśl więc jest: czy będzie wchodził, czy wychodził, dokądkolwiek się obróci, cokolwiek będzie czynił, wszystko mu pójdzie pomyślnie: *Omnia quaecumque faciet, prosperabuntur.* Psal. 1, 3. — *I pastwiska znajdzie.* Pastwiska opatrzności Boskiéj, nauki zdrowéj, Sakramentów Kościoła i t. d. tak iż sprawiedliwie mówić może: *Pan mną rządzi i na niczém schodzić mi nie będzie: na miejscu paszy mię posadził.* Psal. 22, 1. Patrz Ezech. 34, 14.

10. *Nie przychodzi.* Do owczarni.—*Aby żywot miały i obficiéj miały.* Aby żywot miały przez łaskę dopóki są na ziemi, i obficiéj miały przez chwałę, gdy tę ziemię opuszczą. Albo żeby miały żywot przez usprawiedliwienie, i obficiéj miały codzień coraz większe robiąc postępy w drodze Bożéj.

11. *Jam jest pasterz dobry.* Lecz wyżéj w wierszu 7, mianował siebie drzwiami. Jedno i drugie jest prawdziwe pod rozmaitemi względami. Drzwiami jest, o ile przez Niego wchodzimy do Boga i do błogosła-

12. Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriae, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit, et lupus rapit, et dispergit oves.

13. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de ovibus.

14. Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me meae.

15. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem, et animam meam pono pro ovibus meis. *(Matth. 11, 27).*

16. Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili: et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor.

17. Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. *(Isai. 53, 7).*

18. Nemo tolit eam a me, sed ego pono eam a meipso, et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam: hoc mandatum accepi a Patre meo.

19. Dissensio iterum facta est inter Judaeos propter sermones hos.

20. Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet, et insanit: quid eum auditis?

21. Alii dicebant: Haec verba non sunt daemonium habentis: numquid daemonium potest caecorum oculos aperire?

22. Facta sunt autem Encaenia in Jerosolymis; et hiems erat. *(1. Mach. 4, 56).*

23. Et ambulabat Jesus in templo, in porticu Salomonis.

24. Circumdederunt ergo eum Judaei, et dice-

12. Lecz naiemnik y który nie iest pasterzem, którego nie są owce własne, widzi wilka przychodzącego, y opuscza owce, y ucieka: a wilk porywa y rospłasza owce.

13. A naiemnik ucieka; iż iest naiemnikiem, y nie ma pieczy o owcach.

14. Jam iest pasterz dobry: y znam moie y znaią mię moie.

15. Jako mię zna Ociec, y ia znam Oyca: a duszę moię kładę za owce moie.

16. Y drugie owce mam, które nie są z téy owczarniéy: y one potrzeba abych przywiódł: y słuchać będą głosu mego: y stanie się iedna owczarnia: y ieden pasterz.

17. Dla tego mię miłuie Ociec: iż ia kładę duszę moię, abych ią zasię wziął.

18. Nikt iéy nie bierze odemnie, ale ia kładę ią sam od siebie: y mam moc położyć ią, a mam moc zasię wziąć ią. To roskazanie wziąłem od Oyca mego.

19. Stała się zaś różnica między Żydy dla tych mów.

20. Y mówiło ich wiele z nich: Dyabelstwo ma, y szaleie: czemuż go słuchacie?

21. Drudzy mówili: Teć słowa nie są dyabelstwo maiącego. Izali czart ślepych oczy otwarzać może?

22. A było w Jeruzalem poświęcanie kościoła: y zima była.

23. A Jezus chodził w kościele, w krużganku Salomonowym.

24. Obstąpili go tedy Żydowie, y rzekli mu: Do-

wionego żywota; pasterzem zaś, o ile daje nam pokarm nauki zbawiennéj i wprowadza na drogę prawdziwego szczęścia.—*Pasterz dobry.* W grec. z przedimkiem, to jest ów pasterz, ów dobry, który kocha owce, karmi je i broni.—*Duszę swą daje.* Życie swoje naraża na niebezpieczeństwo w obronie owiec od wilków, od złodziejów i zbójców. Patrz Wujka.

12. *Najemnik.* Który za pewną zapłatę najęty pasie cudze owce.

13. *Iż jest najemnikiem.* Ponieważ samą tylko zapłatę ma na myśli, i nie bardzo się troszczy o całość cudzych owiec. Patrz Wujka.

14. *Znam moje.* Które mi oddał Ojciec jako własne, które Bóg wybrał, aby na wieki były mojemi owcami i zawsze były przy mnie.—*I znają mię moje.* Mnie uznają za swojego pasterza i zbawiciela, przez którego jednego tylko zbawienia dostąpią.

15. *Jako mię zna Ojciec.* Ja, rzecze, znam owce moje jak zna mię Ojciec, i one mię znają jak ja znam Ojca; nie jest to próżna i bezpłodna znajomość, lecz połączona z najżywszém uczuciem miłości. Przysłówek *jako* oznacza podobieństwo tylko a nie równość.—*Duszę moję.* Życie moje.—*Kładę.* Położę, gotów jestem położyć.

16. *Owce mam, które nie są z téj owczarniéj.* Rozumie wybranych z poganizmu, których dla tego odwiecznego wybrania, nazwał owcami. — *Abym przywiódł.* Zebrał, przyłączył do innych owiec.—*Stanie się jedna owczarnia.* Jeden powszechny Kościół.—*I jeden pasterz.* Którym jest Chrystus.

17. *Dla tego.* Z téj przyczyny: mówi jako człowiek, którego kochać wiele miał powodów Bóg Ojciec, mię-

dzy niemi ten, o którym wspomina, nie pośledni.—*Kładę duszę moję.* Życie moje oddam przez mękę i śmierć na krzyżu. — *Zasię.* Znowu, dnia trzeciego.—*Abym wziął.* Przez zmartwychwstanie.

18. *Nikt jéj nie bierze odemnie.* Nikt nie może wziąć jéj ode mnie pomimo mojéj chęci: lecz ja dobrowolnie ją kładę i wezmę napowrót, gdy zechcę.—*To rozkazanie wziąłem od Ojca mego.* Chociaż mam zupełną moc nad mojém życiem i nikt mi jego, pomimo méj chęci wydrzeć nie zdoła; jednakże to rozkazanie, abym śmierć poniósł, wziąłem, jako człowiek, od Boga Ojca mego.

19. *Różnica.* Sprzeczka, kłótnia. — *Dla tych mów.* Parabolicznych i nie dość przez nich zrozumianych.

20 *Czemuż go słuchacie.* Naprózno, i bez pożytku.

21. *Teć słowa.* Tchnące najwyższą mądrością.—*Oczy ślepych otwarzać.* Zagasłe światło oczu przywrócić; jak gdyby powiedzieli: Nie może; a zatém mocą Boską wzrok ślepemu został przywrócony.

22. *Poświęcenie kościoła.* Uroczystość wprowadzona przez Judę Machabejczyka. Patrz księgę I. Machab. 4, 59.—*Zima była.* To swięto przypadało w miesiącu Kasleu, który odpowiada naszemu już Listopadowi już Grudniowi. Patrz Wujka.

23. *Chodził... w krużganku.* Aby pokazał swoję obecność a razem gotowość do nauczania i dobrzeczynienia. — *W krużganku Salomonowym.* W przysionkach kościelnych, gdzie zwyczaj przechadzać się dozwalał. Mówi się tu o przysionku, który był dla żydów, a nie o przysionku, który był dla ludzi obcego narodu. Patrz Riberę de templo lib, 1, r. 16.

24. *Obstąpili go tedy.* Umyślnie, ze wszystkich stron

bant ei: Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palam.
25. Respondit eis Jesus: Loquor vobis, et non creditis: opera, quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me:
26. sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis.
27. Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me:
28. et ego vitam aeternam do eis, et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea.
29. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est, et nemo potest rapere de manu Patris mei.
30. Ego et Pater unum sumus.
31. Sustulerunt ergo lapides Judaei, ut lapidarent eum.
32. Respondit eis Jesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis?
33. Responderunt ei Judaei: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu, homo cum sis, facis teipsum Deum.
34. Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra: Quia ego dixi, dii estis? *(Psal. 81, 6).*
35. Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura:
36. quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis: Quia blasphemas; quia dixi: Filius Dei sum?
37. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

kadże duszę naszę na rzeczy trzymasz? Jeśliś ty iest Chrystus, powiédz nam iawnie.
25. Odpowiedział im Jezus: Powiadam wam a nie wierzycie. Sprawy które ia czynię w imię Oyca mego, te o mnie świadectwo daią:
26. ale wy nie wierzycie: iż nie iesteście z owiec moich.
27. Owce moie słuchaią głosu mego: a ia ie znam, y idą za mną:
28. ia im wieczny żywot dawam: y nie zginą na wieki: ani ich żaden wydrze z ręki moiéy.
29. Ociec mój co mi dał, większe iest nadewszytko: a żaden nie może wydrzeć z rąk Oyca mego.
30. Ja y Ociec iedno iesteśmy.
31. Porwali tedy kamienie Zydowie, aby go ukamionowali.
32. Odpowiedział im Jezus: Wiele dobrych uczynków ukazałem wam z Oyca mego: dla którego uczynku z tych kamionuiecie mię?
33. Odpowiedzieli mu Żydowie: Dla dobrego uczynku nie kamionuiemy cię: ale dla bluźnierstwa: a iż ty będąc człowiekiem, czynisz się sam Bogiem.
34. Odpowiedział im Jezus: Zali nie iest napisano w zakonie waszym: Iż iam rzékł, Bogowie iesteście?
35. Jeślizeć one nazwał Bogami, do których stała się Boża mowa, a nie może bydź pismo skażone:
36. Którego Ociec poświęcił y posłał na świat, wy powiadacie, Że bluźnisz: iżem rzekł: Jestem Synem Bożym?
37. Jeśliż nie czynię spraw Oyca mego, nie wierzcie mi.

go otoczyli, żeby się nie wymknął, pierwéj nim na pytanie nic odpowie. — *Duszę naszę.* To jest nas.—*Trzymasz.* W zawieszeniu i powątpiewaniu. Albo dręczysz ją swojemi ciemnemi i zagadkowemi słowami. — *Powiedz nam jawnie. Nie prawdy żądali, lecz gotowali potwarcze zarzuty,* mówi ś. Augustyn.
25. *Powiadam wam.* Już oddawna wam mówię prawdę a niewierzycie; niema co wam odpowiadać, ponieważ same cuda, które czynię mocą wziętą od Ojca, dostatecznie na wasze pytanie odpowiadają.
26. *Iż nie jesteście z owiec moich.* Ponieważ zacięta i zastarzała złość wasza to sprawia, iż nie jesteście z owiec moich.
27. *Owce moje.* Wybrani moi.—*Słuchają głosu mego.* Głosu mojego jako pasterza swego, wzywającego do uwierzenia w Ewangelią i naukę zbawienia, słuchają i ze skwapliwością ją przyjmują.—*Znam je.* Uznaję za owce moje.—*Idą za mną.* Kochają mię, szanują, czczą, posłuszni są moim przykazaniom i naśladują przykład życia mojego.
28. *Nie zginą na wieki.* Śmiercią wieczną.—*Żaden nie wydrze.* Żadna przemoc zagubić nie zdoła; gdyż zostają pod moją i Ojca mojego opieką.
29. *Ojciec mój co mi dał.* Powiedziałem, iż nikt z rąk moich nie wydrze, ponieważ Ojcu mojemu wydrzeć nie może, a więc ani mnie, który mam jednę z Ojcem naturę i potęgę. Albowiem co mi dał Ojciec, jest rzeczą ze wszystkich największą, nad którą sam większéj niema, to jest swoję istotę, którą mi dał odwiecznem rodzeniem. Gdy zaś Ojciec nic większego niema nad to, co mi wydał, wynika ztąd, iż jednostajną z nim mam potęgę. — *A żaden nie może wydrzeć.* Któż bowiem wydrze z rąk Wszechmogącego? P. Wujka.

30. *Ja i Ojciec jedno jesteśmy.* Co się tyczy Boskiéj natury, potęgi i wszystkich innych przymiotów, Boskiéj naturze właściwych, czyli co jedno znaczy, jesteśmy jednym Bogiem. Patrz Wujka.
32. *Odpowiedział.* Wziąwszy pobudkę z téj okoliczności, iż go ukamienować chcieli.—*Ukazałem wam.* Dokonałem dla was.—*Z Ojca mego.* Boską Ojca mojego potęgą. — *Dla którego uczynku z tych?* Za który z tych uczynków chcecie mię kamienować?
34. *Azali nie jest napisano.* Psalm 81, 6. — *W zakonie waszym.* W Piśmie ś., w księgach religii i nauki waszéj napisanych od Ducha ś., jako to w Psalmach Dawidowych, w miejscu przytoczoném.—*Ja.* Mówi Bóg. —*Rzekłem.* Mówię wam sędziom, odemnie postanowionym: do nich bowiem przemawia Bóg.—*Bogowie jesteście.* Ja postanowiłem was bogami mnie podobnymi, i jak poleciłem wam, abyście w sądach na ziemi mnie zastępowali, tak w niejaki sposób uczyniłem was uczęstnikami imienia i godności mojéj.
35. *Jeżeli onych.* Którzy niczém innem nie byli jak ludźmi, i to grzesznymi.—*Nazwał.* Bóg.—*Bogami.* Po hebrajsku Elohim—to imię Boskie wzięte jest od sądzenia. — *Do których stała się Boża mowa.* W grec. z przed. *Pewna mowa,* to jest Boga: *Jam rzekł: bogowie jesteście.—A nie może być pismo skażone.* Pismo ś. jest prawdą niewzruszoną.
36. *Którego.* To jest: mnie, którego. — *Poświęcił.* Świętym zrodził. Albo któremu jako człowiekowi szczególniejszą dał świętość. Maldonat sądzi, iż wyrażenie hebrajskie *poświęcił,* to samo znaczy co naznaczył na urząd zbawiciela świata, jak gdy czytamy u Jer. 1, 5: *pierwéj nim wyszedłeś z żywota, poświęciłem cię.*
37. *Ojca.* Które sam tylko Ojciec uczynić może.

38. Si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis, quia Pater in me est, et ego in Patre.

39. Quaerebant ergo eum apprehendere; et exivit de manibus eorum.

40. Et abiit iterum trans Jordanem in eum locum, ubi erat Joannes baptizans primum, et mansit illic;

41. et multi venerunt ad eum, et dicebant: Quia Joannes quidem signum fecit nullum.

42. Omnia autem, quaecumque dixit Joannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

38. A ieśli czynię: chociażbyście mnie wierzyć nie chcieli, wierzcież uczynkóm: abyście poznali y wierzyli, że Ociec iest we mnie, a ia w Oycu.

39. Szukali tedy go poymać: y wyszedł z ręku ich.

40. Y odszedł zasię za Jordan na ono mieysce gdzie piérwéy Jan chrzcił: y tam mieszkał:

41. a wiele ich do niego przychodziło, y mówili: Iż Janci żadnego znaku nie uczynił.

42. A wszytko cokolwiek Jan o tym opowiedział, prawda była. Y wiele ich uwierzyło weń.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 10. w. 1. *Kto niewchodzi drzwiami.* Ci drzwiami, to jest przez Chrystusa, wchodzą: którzy porządnie powołani i posłani bywają od tych, którym Chrystus dał tę moc posyłania. O czém Irenaeus Biskup i męczennik ś. tak napisał: Tych tylko pasterzów kościelnych słuchać mamy, którzy mają sukcessyą od Apostołów: którzy z sukcessyą biskupstwa wzięli pewną łaskę i dar prawdy. A inne wszystkie którzy od przedniejszéj sukcessyi (rozumiéj Kościoła Rzymskiego) odstępują, kędysiękolwiek zgromadzają, mamy mieć za podejrzane, jako heretyki albo odszczepieńce. Iren. lib. 4, cap. 43.

1. *Ten jest złodziéj.* Złodziéj ten jestci każdy minister heretycki, i którykolwiek niesłusznie i nieporządnie się wrywa do owczarni: aby psował i zabijał owce nauką fałszywą.

3. *Odźwierny.* Przez tego odźwiernego Augustyn ś. rozumie Ducha ś. wszakże może się też rozumieć Piotr ś. i z potomkami swymi, któremu Pan dał klucze téj owczarnie, i któremu poruczył wszystkie owce, i tę owczarnią Kościoła swojego. Mat. 16, 19. Jan 21, 18.

4. *Idzie przed niemi.* Ten był obyczaj u Żydów, i u innych narodów: który znaczy, iż pasterz ma owce uczyć i prowadzić: a nie owce pasterza.

11. *Dobry pasterz.* Dobry pasterz jest, który będąc porządnie posłany i powołany, nie swego ale owiec swych pożytku patrza. Najemnik jest, który niedba o pożytek i zbawienie owiec: i nie ich, ale tylko swych pożytków szuka. Wilk zasię jest heretyk, albo którykolwiek prześladowca Kościoła Bożego, to jest trzody Pańskiéj. Basil. ora. pro S. Mamante.

13. *Ucieka.* Każdy pasterz winien jest czasu prześladowania i niebezpieczeństwa mieszkać przy swéj trzodzie aż do śmierci. Chybaby onego samego szukano i prześladowano, a nie trzodę jego: albo gdyby go wzgardziła trzoda jego. Bo natenczas może pasterz uciec i odstąpić. Jako czynili Apostołowie, Athanazy ś. i inni. Athan. apol. de sua fuga. August. epist. 180.

22. *Poświącanie.* To święto kościoła poświęcania, ustawione było od Judasa Machabeusza: które oto Pan Chrystus raczył uczcić i zachować. A naszy Ewangelikowie niechcą ani się modlić, ani ofiar czynić za umarłe, jako tenże Machabeusz czynił: ani obchodźić rocznych pamiątek kościołów poświącania, które oto Pan Chrystus obchodził. Zkąd się też uczymy, że święta, posty, i inne obrzędy w kościele mogą być nowo ustawowane, bez wyraźnego w Pismie o tém rozkazania. Jako ustawiono jest święto Ś. Trójce, Bożego Ciała, Poczęcia Panny Maryi, i niektóre inne. I. Mac. 4, 56. II. Mac. 12, 43.

29. *Co mi dał.* To jest, istność i naturę Boską, którą ma Syn od Ojca, a ta jest nadewszystko.

50. *Ja i Ojciec jedno jestechmy.* Nie tylko jednością woléj, jako Aryanowie to miejsce wykładali i dziś wykładają: ale jednością mocy i siły: jako wszyscy starzy a święci Doktorowie zgodnie wykładają i dowodzą. Bo tu o téj rzecz jest. Albowiem Pan Chrystus chcąc pokazać, iż owce jego nie zginą, taki dowód czyni. Żaden nie może wyrwać owiec z rąk Ojca mojego. Bo On jest większy nadewszystkie. Przetoż ani z rąk moich żaden nie może wyrwać owiec moich. Bo Ja i Ojciec jedno jesteśmy. Który dowód prostoby nic nie ważył: gdyby one słowa (Jedno jesteśmy) nie to znaczyły, że jedna i taż jest ręka, to jest moc i siła, Ojca i Syna. A jeśli jedna i taż moc, tedyć pewnie i taż istność. Bo to wszystko w Panu Bogu jedno. Co też i Żydzi dobrze zrozumieli. Bo usłyszawszy to słowo, rzucili się do kamienia jako na bluźnierza: iż się Chrystus czynił równym Ojcu, i Bogiem jednym z Ojcem. Z czego ich nie tylko nie wywiódł Pan Chrystus, ale owszem to mniemanie potwierdził temi słowy: Wy mówicie bluźnisz, iżem rzekł, Jestem Synem Bożym: Ojciec jest we mnie, a Ja w Ojcu. Basil. lib. 1, in Eunom. Augustyn i Chrysostom na to miejsce, ver. 36 i 39.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O śmierci i wskrzeszeniu Łazarza, proroctwie Kaifasza, i t. d.

1. Erat autem quidam languens Lazarus a Bethania, de castello Mariae et Marthae sororis ejus.

1. Y był niektóry chory Łazarz z Bethaniiéy, z miasteczka Maryiéy y Marty siostry iéy.

---

38. *Że Ojciec jest we mnie, a ja w Ojcu.* Że jesteśmy jedno, i nierozdzielnie jeden z drugim jesteśmy połączeni.

39. *Pojmać.* Przez sług swoich. — *Wyszedł z ręku ich.* Sprawił Boską siłą, iż go pojmać nie śmieli, albo też nie widzieli jak odchodził. Tak był wyszedł w innym czasie, patrz r. 1, 28.

41. *I mówili: Iż Jan* i t. d. Jak gdyby rzekli: chociaż nie zwykliśmy wierzyć nowym prorokom jeśliby cudów nie czynili, i chociaż Jan żadnego cudu nie uczynił, jednakże sama rzecz pokazuje, iż prawdą jest to, co Jan o Chrystusie powiedział.

42. *Uwierzyło weń.* Uwierzyli, że on jest Chrystusem, Synem Bożym i Zbawicielem świata.

R. 11.— 1. *I był.* W tym czasie gdy Jezus przebywał za Jordanem. — *Z miasteczka Maryi i Marty.* Niewiadomo czy się dla tego nazywało to miasteczko miasteczkiem Maryi i Marty, iż one były jego właścicielkami; czy raczéj, że się w niem narodziły; tak jak r. 1, 44, nazwał Betsaidę miastem Andrzeja i Piotra.

2. (Maria autem erat, quae unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus infirmabatur). *(Matth. 26, 7. Infr. 12, 3).*

3. Miserunt ergo sorores ejus ad eum dicentes: Domine, ecce, quem amas, infirmatur.

4. Audiens autem Jesus dixit eis: Infirmitas haec non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.

5. Diligebat autem Jesus Martham et sororem ejus Mariam, et Lazarum.

6. Ut ergo audivit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus;

7. deinde post haec dixit discipulis suis: Eamus in Judaeam iterum.

8. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quaerebant te Judaei lapidare: et iterum vadis illuc?

9. Respondit Jesus: Nonne duodecim sunt horae diei? Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt:

10. si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

11. Haec ait, et post haec dixit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut a somno excitem eum. *(Matth. 9, 24).*

12. Dixerunt ergo discipuli ejus: Domine, si dormit, salvus erit.

13. Dixerat autem Jesus de morte ejus; illi autem putaverunt, quia de dormitione somni diceret.

14. Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est:

15. et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi, sed eamus ad eum.

16 Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus et nos, ut moriamur cum eo.

2. (A Marya była, która pomazała Pana maścią, y utarła nogi iego włosy swoimi: któréy brat Łazarz chorował.)

3. Posłały tedy siostry iego do niego mówiąc: Panie, oto którego miłuiesz, choruie.

4. A Jezus usłyszawszy, rzekł im: Choroba ta nie iest na śmierć, ale dla chwały Bożéy: aby był uwielbion Syn Boży przez nię.

5. A Jezus miłował Marthę, y siostrę iéy Maryą, y Łazarza.

6. Gdy tedy usłyszał że choruie: tedy przedsię zmieszkał na onymże mieyscu przez dwa dni;

7. potym zasię rzékł uczniom swym: Idźmy zaś do Żydowskiéy ziemie.

8. Rzekli mu uczniowie: Rabbi, teraz chcieli cię Żydowie ukamionować, a zasię tam idziesz?

9. Odpowiedział Jezus: Aza nie dwanaście iest godzin dnia? Jeśli kto chodzi we dnie, nie obrazi się, bo widzi światło tego świata:

10. ale ieśli chodzi w nocy, obrazi się, bo w nim światła nie masz.

11. To wymówił: a potym rzékł im: Łazarz przyiaciel nasz spi; ale idę abym go ze snu obudził.

12. Rzekli tedy uczniowie iego: Panie, ieśli spi, będzie zdrów.

13. A Jezus mówił o śmierci iego, lecz oni mniemali iż o zaśnieniu snem powiedział.

14. Na ten czas tedy Jezus powiedział im iawnie, Łazarz umarł:

15. y radem dla was abyście wierzyli iżem tam nie był. Ale idźmy do niego.

16. Rzékł tedy Tomasz, który się wykłada Didymus, do spół uczniów: Pódźmy y my, abyśmy z nim pomarli.

2. *Marya.... która pomazała Pana.* Która kilkakrotnie namaściła Pana, Łuk. 7, 38, i niż. 12.— *I utarła.* Patrz Łuk. 7, 38.

3. *Oto którego miłujesz, choruje.* Jakby rzekli: *Dosyć żebyś wiedział, bo umiłowanych nieopuszczasz,* powiada ś. Augustyn.

4. *Choroba ta nie jest na śmierć.* Nie na to żeby pozbawiła na zawsze życia, lecz iżby się przez zmartwychwstanie okazała chwała Syna Bożego.

6. *Zmieszkał na onemże miejscu przez dwa dni.* Nie przez nieczułość dla niebezpieczeństwa przyjaciela, lecz to czyniąc, żeby się widoczniejszym okazał cud, gdy go wtenczas wskrzesił, kiedy już nikt nie mógł wątpić o jego śmierci.

8. *Teraz chcieli.* Jakby rzekli: Wystawisz siebie na najniezawodniejsze niebezpieczeństwo śmierci, jeśli tam pójdziesz.

9. *Aza nie dwanaście jest godzin dnia?* O sposobie rachowania godzin u Żydów patrz cośmy rzekli Mat. 20, 3. Sens zaś jest: przestrzeń dnia jest pewna i ustalona, która się zmniejszyć nie może, składa się bowiem z dwunastu godzin; w przeciągu tego czasu, jeśli kto chodzi, bez niebezpieczeństwa chodzi; albowiem przy świetle dnia zawadzić o nic nie może, widząc gdzie nogę ma stawić. Tak pewnym i oznaczonym jest czas w którym ma chodzić to jest żyć, i wypełnić powinność włożoną mu od Ojca: jest to dzień jego, w którym mu żadne niebezpieczeństwo nie grozi: albowiem przed postanowionym sobie czasem, to jest, przed nadejściem nocy życia swojego, umrzeć nie może.

11. *Spi.* Mówi że spi, gdyż wkrótce miał go wzbudzić z umarłych jakby ze snu.

12. *Jeżli spi, będzie zdrów.* Wyzdrowieje; sen bowiem jest oznaką polepszenia zdrowia.

13. *Mniemali iż o zaśnieniu snem mówi.* Wielka w tém uczniów była nierozwaga; bo dostatecznie wskazał Chrystus, iż mówi tu o śnie śmierci; nikt bowiem nie przedsiębierze długiéj drogi dla przebudzenia spiącego przyjaciela, gdyż niewątpliwą jest rzeczą; że wkrótce sam musi się przebudzić.

15. *Dla was.* Dla waszego dobra, to jest, abyście widząc cud uwierzyli, iż ja jestem Chrystusem Synem Bożym. — *Iżem tam nie był.* Złączyć należy z *rad;* i sens jest: cieszę się żem nie był obecnym przy śmierci, iżby przez śmierć jego nastręczyła się mnie zręczność uczynienia cudu.

16. *Który się wykłada Dydymus.* Który się też nazywał Dydymus; a to z téj przyczyny, jak mniema Eutymiusz, iż jednocześnie z bratem przyszedł na swiat; διδυμος bowiem znaczy po grecku to samo co *bliźniak.* Prawdziwsza, iż Tomasz i Dydymus to samo znaczy to jest, *bliźniak:* pierwszy wyraz jest hebrajski, drugi zaś grecki. — *Pódźmy i my, abyśmy z nim pomarli.* Gdy tedy mistrz nasz, bez względu na niebezpieczeństwo które mu grozi ze strony zawistnych faryzeuszów, postanowił udać się do Judei, pójdźmy i my za nim; i jeśli tego potrzeba będzie, razem z nim pomrzemy.

17. Venit itaque Jesus et invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem.
18. (Erat autem Bethania juxta Jerosolymam quasi stadiis quindecim).
19. Multi autem ex Judaeis venerant ad Martham et Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo.
20. Martha ergo, ut audivit, quia Jesus venit, occurrit illi; Maria autem domi sedebat.
21. Dixit ergo Martha ad Jesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus:
22. sed et nunc scio, quia quaecumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus.
23. Dicit illi Jesus: Resurget frater tuus.
24. Dicit ei Martha: Scio, quia resurget in resurrectione in novissimo die. *(Luc. 14, 14. Supr. 5, 29).*
25. Dixit ei Jesus; Ego sum resurectio et vita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet: *(Supr. 6, 40).*
26. et omnis, qui vivit et credit in me, non morietur in aeternum. Credis hoc?
27. Ait illi: Utique, Domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.
28. Et cum haec dixisset, abiit, et vocavit Mariam sororem suam, silentio dicens: Magister adest, et vocat te.
29. Illa ut audivit, surgit cito, et venit ad eum;
30. nondum enim venerat Jesus in castellum;

17. Przyszedł tedy Jezus, y nalazł go iuż cztéry dni w grobie maiącego.
18. (A Bethania była blisko Jeruzalem iakoby na piącinaście staiów).
19. A przyszło było wielé Żydów do Marthy y Maryiéy aby ie cieszyli po bracie ich.
20. Martha tedy skoro usłyszała że Jezus idzie, zabieżała mu: a Marya doma siedziała.
21. Rzekła tedy Martha do Jezusa: Panie, byś tu był, nie umarłby był brat móy:
22. lecz y teraz wiem, że o cokolwiek będziesz Boga prosił, dać Bóg.
23. Powiedział iéy Jezus: Zmartwychwstanie brat twóy.
24. Rzekła mu Martha: Wiem iż zmartwychwstanie w zmartwychwstaniu, w ostatni dzień.
25. Rzekł iéy Jezus: Jam iest zmartwychwstanie y żywot: Kto w mię wierzy, choćby y umarł, żyw będzie.
26. A wszelki który żywie a wierzy w mię, nie umrze na wieki. Wierzysz temu?
27. Powiedziała mu: Iście Panie, iam uwierzyła żeś ty iest Chrystus Syn Boży, któryś na ten świat przyszedł.
28. A to rzekszy, szła, y milczkiem zawołała Maryiéy siostry swoiéy, mówiąc: Nauczyciel przyszedł, y woła cię.
29. Ona skoro usłyszała, wnet wstała, y przyszła do niego;
30. bo Jezus iescze nie przyszedł był do mia-

---

17. *Cztery dni w grobie mającego.* Mieć dni albo lata w śmierci lub chorobie jest to wyrażenie hebrajskie, tak jak r. 5, 5: *Trzydzieści i ośm lat mając w niemocy swéj.*
18. *Na piącinaście stajów.* Staja równa się stu dwudziestu pięciu krokom. Mówi to dla pokazania, iż wielu mogło z łatwością przybyć z Jerozolimy dla pocieszenia dwóch siostr.
20. *Marta tedy skoro usłyszała.* Wieść poprzedziła przybycie Chrystusa (nie łatwo się bowiem mogła ukryć) i doszła naprzód do uszu Marty.—*Zabieżała mu.* I jako gościowi, i jako Panu swojemu.— *Doma siedziała.* Puszczając wodze żalowi, i przyjmując gości odwiedzających.
21. *Rzekła.* Pozdrowiwszy wprzódy z uszanowaniem. —*Byś tu był.* Gdy mój brat chorował. — *Nieumarłby był.* Łatwobyś zapobiegł śmierci, w chwili gdy jeszcze chorował. Mają te słowa niejaki pozor objawienia swojego żalu, że późniéj przybył niż wypadało.
22. *Lecz i teraz wiem.* Miarkuje swój żal z powodu nieobecności Chrystusa; jakby rzekła: Ale chociaż twoja nieobecność była powodem śmierci brata mojego, nie przeto jednak mniéj ufam w twoję potęgę i dobroć gotową zawsze na nasze potrzeby.
23. *Zmartwychwstanie brat twój.* Bądź dobréj myśli, wskrzeszę brata twojego.
24. *Wiem.* Wierzę, nauczona od ciebie.— *W zmartwychwstaniu.* W czasie powszechnego zmartwychwstania.—*W ostatni dzień.* Tego świata znikomego.
25. *Jam jest zmartwychwstanie i żywot.* Obyczajem żydowskim używają się często wyrazy oderwane. Jakby rzekł: ja jestem który wskrzeszam i daję życie, tak I. Kor. 1, 30 mamy: *Który się nam stał mądrością od Boga i sprawiedliwością, i poświęceniem, i odkupieniem.* Powiedział zaś to dla obudzenia wiary w Marcie, któ- ra się tak zdawała mówić z Chrystusem, jak gdyby nie był Bogiem.—*Kto w mię wierzy.* Kto uwierzy iż ja jestem Chrystusem Synem Bożym i z wiarą połączy dobre uczynki.—*Choćby i umarł, żyw będzie.* Chociażby umarł na ciele, tak jak Łazarz, zostanie przywrócony do życia, i to błogosławionego i nieśmiertelnego. A którzy nie wierzą, zmartwychwstaną wprawdzie, ale na śmierć wieczną w piekle.
26. *A wszelki który żywie.* Który jeszcze nie umarł na ciele, ale dotąd żyje w tém życiu doczesném.— *Nie umrze na wieki.* Jeśli uwierzy we mnie, nie pójdzie na wieczne potępienie, które jest prawdziwą śmiercią. Mówiąc o życiu ciała, Chrystus obyczajem swoim podnosi się do życia wiecznego i błogosławionego. Tak z Samarytanką przechodzi od wody materyalnéj do wody łaski Bożéj, r. 4, 13, i od chleba fizycznego, którego szukali Żydzi, wziął powód zachęcania ich do szukania chleba niebieskiego, wyż. r. 6, 27.— *Wierzysz temu?* Wie iż jest gotową do wierzenia, ale zapytaniem wyzywa do wyraźnego wyznania.
27. *Iście.* Tak zaiste, bezwątpienia, to jest wierzę.— *Uwierzyła.* Już przedtém, dawno.—*Chrystus Syn Boży.* Chrystus kładzie się w greckim z przedimkiem, jako też i Syn, t. j. ów Chrystus i Messyasz, ów Syn Boży, którego jako dawno obiecanego oczekiwaliśmy.
28. *Milczkiem.* Sekretnie, żeby nikt z obecnych Żydów nie słyszał: bo gdyby byli wiedzieli iż Marya idzie do Chrystusa, nie poszliby za nią przez nienawiść dla Chrystusa; lecz albo byliby pozostali w domu, albo wrócili do Jerozolimy i nie byliby świadkami tak wielkiego cudu. Albo zapewne wezwała siostrę tajemnie dla tego, żeby Chrystusa mającego uczynić cud nienarazić na niebezpieczeństwo z obecności Żydów, gdyż wiedziała, że wszystko co Chrystus czyni dla powiększenia chwały swojéj, napełnia ich zawiścią.

sed erat adhuc in illo loco, ubi occurrerat ei Martha.

31. Judaei ergo, qui erant cum ea in domo, et consolabantur eam, cum vidissent Mariam, quia cito surrexit et exiit, secuti sunt eam dicentes: Quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi.

32. Maria ergo, cum venisset, ubi erat Jesus, videns eum, cecidit ad pedes ejus, et dicit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

33. Jesus ergo, ut vidit eam plorantem, et Judaeos, qui venerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum,

34. et dixit: Ubi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni et vide.

35. Et lacrymatus est Jesus.

36. Dixerunt ergo Judaei: Ecce quomodo amabat eum.

37. Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos caeci nati, facere, ut hic non moreretur? *(Supr. 9, 6).*

38. Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum; erat autem spelunca, et lapis superpositus erat ei.

39. Ait Jesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror ejus, qui mortuus fuerat: Domine, jam foetet, quatriduanus est enim.

40. Dicit ei Jesus: Nonne dixi tibi: Quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?

41. Tulerunt ergo lapidem, Jesus autem elevatis sursum oculis, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.

42. Ego autem sciebam, quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi, ut credant, quia tu me misisti.

43. Haec cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras.

steczka: ale był ieszcze na onym micyscu gdzie mu zaszła była Martha.

31. Żydowie tedy którzy z nią byli w domu, a cieszyli ią, uyźrawszy Maryą iż prędko wstała y wybieżała, szli za nią, mówiąc: Iż idzie do grobu, aby tam płakała.

32. Marya tedy gdy przyszła kędy był Jezus, uyźrzawszy go, przypadła do nóg iego, y rzekła mu: Panie, byś tu był, nie umarłby był brat móy.

33. Jezus tedy gdy ią uyźrzał płaczącą, y Żydy którzy z nią przyszli, płaczące: rozrzewnił się w duchu, y wzruszył sam siebie,

34. y rzekł: Gdzieście go położyli? Powiedzieli mu: Panie, pódź a oglądaу.

35. Y zapłakał Jezus.

36. Mówili tedy Żydowie: Oto iako go miłował.

37. A niektórzy z nich mówili: Nie mógł ten, który otworzył oczy ślepo narodzonego, uczynić, żeby był ten nie umarł?

38. Jezus tedy rozrzewniwszy się zaś sam w sobie, przyszedł do grobu. A była iaskinia: a kamień na niey był położony.

39. Rzékł Jezus: Odeymicie kamień. Rzékła mu Martha siostra tego który był umarł: Panie, iużci cuchnie, bo mu iuż czwarty dzień.

40. Powiedział iéy Jezus: Zażemci nie rzékł, iż ieśli uwierzysz, oglądasz chwałę Bożą?

41. Odięli tedy kamień. A Jezus podniósszy oczy swe wzgórę, rzékł: Oycze, dziękuię tobie żeś mię wysłuchał.

42. A iamci wiedział że mnie zawżdy wysłuchywasz, alem rzékł dla ludu który około stoi, aby wierzyli iżeś ty mnie posłał.

43. To rzékszy, zawołał głosem wielkim: Łazarzu wynidź z grobu.

33. *Rozrzewnił się w duchu.* To jest, uczuł w sobie oburzenie. Oburzenie zaś to było przeciwko śmierci i djabłu, przez którego zawiść weszła była śmierć na świat, będąca przyczyną tak wielkiéj żałoby. Oprócz tego oburzał się przeciwko upornym Żydom, których niedowiarstwo to sprawiło, iż Łazarz uległ śmierci, żeby tém przynajmniéj przywróceniem jego do życia przyszli do wiary, gdy poprzednie i tak wielkie cuda poruszyć ich nie mogły.—*Wzruszył sam siebie.* Obudził także w sobie uczucie smutku, i poruszył swoje wnętrzności do spółubolewania, które doszło do tego, iż się objawiło w odmianie oblicza, głosu i zewnętrznéj postawy, tak wszakże, że w tém nic nie było i nieokazywało się przeciwnego zdrowemu rozsądkowi.

34. *Pódź, a oglądaj.* Przyjdź dla oglądania, jeśli się podoba.

35. *I zapłakał Jezus.* Widać iż był poruszonym do łez i widokiem grobu, i płaczliwym jękiem niewiast, które przyszedłszy do grobu, jęły płakać i wydawać jęki boleści. Nie zatrzymywał zaś łez dla tego, iż jako wskrzeszając Łazarza miał dowieść że był Bogiem, tak płacząc dowodził iż jest człowiekiem. Przytém pokazał iż to nie jest rzecz udana, lecz że Łazarz, którego opłakuje, jest prawdziwie umarłym. Pokazał iż Łazarza i jego siostry szczególniejszym sposobem miłował. Nareszcie żeby nas nauczył, iż godzi się po śmierci osób drogich umiarkowanemu oddawać się żalowi.

38. *Rozrzewniwszy się zaś sam w sobie.* Patrz co się rzekło wyż. w. 33.—*A była jaskinia.* Był zwyczaj u Żydów iż umarłych, a zwłaszcza znakomitszych chowali w jaskiniach, których otwor zamykano wielkim kamieniem; taki grób był i Chrystusa Pana, jak czytamy Mat. 28, 2.

39. *Odejmicie kamień.* Ponieważ to mogli uczynić ludzie, nie czyni tedy sposobem cudownym.— *Bo mu już czwarty dzień.* Już cztery dni jak umarł.

40. *Zażemci nie rzekł.* Strofuje Chrystus Martę za chwianie się w wierze.—*Chwałę Bożą.* Dzieło znakomite, które się obróci na chwałę Bożą.

41. *Podniosłszy oczy.* Jak zwykle czynią, którzy się modlą.—*Żeś mię wysłuchał.* Jeszcze się nie modląc powiada, iż go wysłuchał, dla pokazania, że on nie potrzebuje modlitw, bez których mógł otrzymać od Boga wszystko czego żądał; Bóg bowiem chciał Boską wolą tego samego, czego Chrystus ludzką.

42. *Alem rzekł dla ludu który około stoi.* Com powiedział, że tobie dzięki czynię, nie powiedziałem dla tego, iżbym to uważał za rzecz nową, iż mnie wysłuchałeś (zwykliśmy bowiem tylko za dobrodziejstwa nowe dziękować); lecz dla tegom to powiedział, żeby ten lud zrozumiał, iż ja wszystko czynię wedle twoich widoków i woli.—*Aby wierzyli.* W to zaś wierzyć będą musieli, gdy ujrzą iż wolą i mocą twoją wskrzesiłem Łazarza, bom ci to wprzódy nim się stało przypisał.

43. *Głosem wielkim.* Aby wszyscy słyszeli słowa, których użył do wskrzeszenia Łazarza, i żeby niemogli przypisywać cudu czarom jakim.

44. Et statim prodiit, qui fuerat mortuus, ligatus pedes et manus institis, et facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Jesus: Solvite eum, et sinite abire.

45. Multi ergo ex Judaeis, qui venerant ad Mariam et Martham, et viderant, quae fecit Jesus, crediderunt in eum.

46. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisaeos, et dixerunt eis, quae fecit Jesus.

47. Collegerunt ergo Pontifices et Pharisaei concilium, et dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?

48. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, et venient Romani, et tollent nostrum locum et gentem.

49. Unus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam, *(Infr. 18, 14)*.

50. nec cogitatis, quia expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat.

51. Hoc autem a semetipso non dixit; sed cum esset Pontifex anni illius, prophetavit, quod Jesus moriturus erat pro gente;

52. et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.

53. Ab illo ergo die cogitaverunt, ut interficerent eum.

54. Jesus ergo jam non in palam ambulabat apud Judaeos, sed abiit in regionem juxta desertum, in civitatem, quae dicitur Ephrem; et ibi morabatur cum discipulis suis.

55. Proximum autem erat Pascha Judaeorum; et ascenderunt multi Jerosolymam de regione ante Pascha, ut sanctificarent se ipsos.

56. Quaerebant ergo Jesum et colloquebantur ad invicem, in templo stantes: Quid putatis, quia

44. Y natychmiast wyszedł który był umarły, maiąc ręce y nogi związane chustkami: a twarz iego była chustką obwiązana. Rzekł im Jezus: Rozwiążcie go, y puśćcie aby szedł.

45. Wiele tedy z Żydów którzy byli przyszli do Maryiey y Marty, a widzieli co uczynił Jezus, uwierzyli weń.

46. A niektórzy z nich szli do Pharizeuszów, y powiedzieli im co uczynił Jezus.

47. Zebrali tedy nawyższy kapłani y Pharizeuszowie radę, y mówili: Cóż czynimy, abowiem ten człowiek wiele cudów czyni?

48. Jeśli go tak zaniechamy, wszyscy weń uwierzą: y przyidą Rzymianie, y wezmą nasze mieysce y naród.

49. A ieden z nich Kaiphasz imieniem, będąc nawyższym kapłanem onego roku, rzékł im: Wy nic niewiecie,

50. ani myślicie iż wam iest pożyteczno żeby ieden człowiek umarł za lud, a nie wszytek naród zginął.

51. A tego nie mowił sam z siebie: ale będąc nawyższym kapłanem roku onego, prorokował iż Jezus miał umrzeć za naród;

52. a nie tylko za naród, ale żeby syny Boże którzy byli rozprószeni zgromadził w iedno.

53. Od onego tedy dnia umyślili aby go zabili.

54. Jezus tedy iuż nie chodził iawnie między Żydy: ale odszedł do krainy blisko pustiniéy, do miasta które zowią Effrem: y tam mieszkał z uczniami swemi.

55. A blisko była Pascha Żydowska: a wiele ich szło do Jeruzalem z krainy przed Paschą aby samych siebie poświęcili.

56. Szukali tedy Jezusa: y mówili ieden do drugiego, stoiąc w kościele: Co mniemacie, iż nie przy-

44. *Mając ręce i nogi związane.* Był to nowy cud różny od wskrzeszenia, iż Łazarz z zawiązanemi oczami, i związanemi rękami i nogami wyszedł z grobu.—*Rozwiążcie go. Każe rozwiązać,* powiada Chryzostom, *aby się dotknąwszy i to zblizka wypadku, poznali iż w rzeczy samej zmartwychwstał.* Patrz Wujka.

45. *Uwierzyli weń.* Iż był Chrystusem Synem Bożym.

46. *A niektórzy z nich.* Którzy byli źle usposobieni dla Chrystusa, i z faryzeuszami trzymali.

47. *Cóż czynimy.* Jakby rzekł: My nic nie czynimy, gnuśniejem, a tymczasem zło się szerzy.

48. *Jeżli go tak zaniechamy.* Jeśli się mu nie oprzemy.—*I przyjdą Rzymianie.* Sądzili bowiem iż się on dobija królestwa doczesnego, i że takiem ma być królestwo Messyasza. — *Wezmą nasze miejsce.* Spustoszą miasto i kościół, i sobie wszystko przywłaszczą, zawładnąwszy całkowicie Judeą, i nas uczynią jeńcami i uprowadzą do niewoli. Być może nie sądzili żeby te nieszczęścia przyjść miały, lecz szukali zasłony publicznego dobra dla swojéj zawiści.

49. *Będąc najwyższym kapłanem.* I dla tego przewodniczył radzie, jako obdarzony większą od innych powagą.—*Onego roku.* Postanowił był Pan w prawie Mojżeszowem ażeby jeden był najwyższym kapłanem, i to dożywotnim, ale potém jak się zdaje wyniosłość i spory żydów to sprawiły, że najwyższe kapłaństwo dawało się na rok jeden, albo zapewne, iż najwyżsi kapłani często się zmieniali.—*Wy nic nie wiecie.* Nie widzicie dość jasno, co w téj rzeczy czynić należy.

50. *Ani myślicie.* Rozważacie.—*Wam.* W greckim *nam.*—*Żeby jeden człowiek.* Ktoby on nie był, jakikolwiek. Nie wymienia Jezusa, żeby się nie zdawało iż się powoduje osobistą ku niemu nienawiścią.—*Umarł.* Był zabity, zgładzony.—*Za lud.* Za zbawienie ludu, aby jego zamordowanie ocaliło narod cały.

51. *Sam z siebie.* Nie powiedział tego z własnego swego umysłu lub natchnienia, to jest o ile to zawierało prawdziwe zdanie. — *Ale będąc najwyższym kapłanem.* Patrz Wujka.

52. *Za narod.* Żydowski.—*Syny Boże.* Przez wybranie i przeznaczenie Boże.—*Rozproszeni.* Pomiędzy poganami.—*Zgromadził w jedno.* Do jednéj owczarni Chrystusowéj.

54. *Jawnie.* W miejscach publicznych.—*Do miasta które zowią Effrem.* Które to miasto leżało za Jerychem ku Jordanowi, i niedaleko od niego, i należało do pokolenia Efraimskiego.

55. *Aby samych siebie poświęcili.* Aby przez ofiary i ceremonie na to ustanowione oczyścili się od wszystkich nieczystot zakonnych, i przygotowali się do należytego obchodu uroczystości Paschy.

56. *Szukali tedy Jezusa.* Albowiem i Jezus miał zwyczaj przychodzić przed tego rodzaju uroczystemi

non venit ad diem festum? Dederant autem Pontifices et Pharisaei mandatum, ut si quis cognoverit, ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.

szedł na dzień święty? A nawyższy kapłani y Phariżeuszowie wydali byli roskazanie, ieśliby się kto dowiedział gdzieby był, żeby oznaymił, aby go poimali.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 44. *Rozwiążcie go.* Augustyn ś. i Cyrillus pisząc na to miejsce, pokazują: że tem dał znać Pan Chrystus, iż on żadnego na duszy nie ożywia, jedno w Kościele swym, a przez posługę kapłańską. Człowiek, prawi, kiedy żałuje za grzechy, tedy ożywia: a wychodzi z grobu, kiedy przez spowiedź odkrywa swe sumienie. Ale jeszcze nie jest rozwiązany. A kiedyż albo od kogo bywa rozwiązany: Od tych do których rzeczono: Których grzechy rozwiążecie na ziemi, będą rozwiązane i w niebie. August. in Psal. 101. Canti. 2. Joan. 20, 23.

51. *Będąc najwyższym kapłanem.* Jeden tylko był u Żydów który właśnie był arcykapłanem, to jest, najwyższym kapłanem. Wszakże i drugie, którzy albo kiedy byli na tym urzędzie, albo byli przełożonymi nad dwudziestą i cztérech domów i rzędów kapłańskich, też arcykapłanami nazywano. A osobliwie tego, który był przełożonym rady siedzącéj, którą Sanedryn zwano. A ten był Annasz natenczas. Lecz Kaifasz zgoła był arcykapłanem, to jest, najwyższym kapłanem. Nie dziwujże się, iż Pan Bóg w Kościele zachowuje prawdę, tak przez dobre, jak i przez niedobre przełożone jego: gdyż dary Ducha ś. idą za ich urzędami, a nie za personami, ani zasługami, jako tu w Kaifaszu widzimy. A jeśliż ten zły człowiek, dla urzędu swego, naonczas gdy już ustać miało kapłaństwo zakonu starego, przecię miał jakążkolwiek assystencyą Ducha ś. dla potwierdzenia prawdy, któréj i sam do końca nie rozumiał: jakoż więcéj my pewni być mamy. że Pan Chrystus i Duch jego święty nigdy nie opuści stolice Piotra ś., którego wiara nigdy nie ustanie (jako mu to sam Pan przyobiecać raczył, choćby też czasem osoby, które na téj stolicy siedzą, nie najlepsze były. I. Kron. 24, 7. Aug. que. 11, vet test. Łuk. 22, 32.

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O namaszczeniu nóg Chrystusowych, wjeździe Jezusa do Jerozolimy, i t. d.

1. Jesus ergo ante sex dies Paschae venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Jesus. *(Matth. 26, 6).*

2. Fecerunt autem ei coenam ibi, et Martha ministrabat, Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo.

3. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici, pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit pedes ejus capillis suis; et domus impleta est ex odore unguenti. *(Luc. 7, 46).*

4. Dixit ergo unus ex discipulis ejus, Judas Iscariotes, qui erat eum traditurus:

5. Quare hoc unguentum non vaeniit trecentis denariis, et datum est egenis?

6. Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, et loculos habens, ea, quae mittebantur, portabat.

7. Dixit ergo Jesus: Sinite illam, ut in diem sepulturae meae servet illud.

8. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis.

1. Jezus tedy sześć dni przed Paschą przyszedł do Bethaniéy, kędy był Łazarz umarł, którego Jezus wskrzesił.

2. Y sprawili mu tam wieczerzą, a Martha służyła: a Łazarz był iednym z siedzących z nimi u stołu.

3. Marya tedy wzięła funt oleyku Szpikanardowego drogiego, y namazała nogi Jezusowe, y utarła nogi iego włosami swoimi: y napełnił się dóm wonności oleyku.

4. Rzékł tedy ieden z uczniów iego Judasz Iszkaryot, który go miał wydać:

5. Przecz tego oleyku nie przedano za trzysta groszy, a nie dano ubogim?

6. A to mówił nie iżby miał pieczą o ubogich: ale iż był złodzieiem, y mieszek maiąc, co wkładano nosił.

7. Rzékł tedy Jezus: Zaniechaycie iéy, aby na dzień pogrzebu mego zachowała to.

8. Abowiem ubogie zawżdy z sobą macie, a mnie nie zawżdy macie.

świętami, w celu nauczania tych, którzy takoż zawczasu przybywali. Szukali zaś go w chęci słuchania jego nauki, i żeby go poznać z oblicza, gdyż jego sława, z powodu wskrzeszenia Łazarza szeroko się była rozeszła.—*Co mniemacie.* Jak sądzicie, przyjdzie lub nie?

R. 12.—1. *Sześć dni przed Paschą.* Gdy jeszcze pozostawało sześć dni do Paschy.

2. *Sprawili mu tam wieczerzę.* To jest przyjaciele i uczniowie tameczni, Łazarz, Marya, Marta, Symon trędowaty i inni. Miejscem uczty był dóm Symona trędowatego, jak się pokazuje Mat. 26, 6.

3. *Funt olejku szpikanardowego.* Tośmy wytłumaczyli Mat. 26, 7. — *Wonności olejku.* Tak mocnego był zapachu, i tak wielkiéj ceny.

5. *Przecz tego olejku.* Patrz co się rzekło Mat. 26, 9. Patrz Wujka.

6. *Mieszek mając.* W którym nosił pieniądze dawane na jałmużnę Chrystusowi; wodząc bowiem wielu uczniów z sobą, potrzebował pieniędzy, żeby nie obciążać gospodarzy; poruczał zaś je do strzeżenia Judaszowi. Patrz Wujka.

7. *Zaniechajcie jéj.* W greckim jest w liczbie pojedyńczéj, *zaniechaj jéj.* — *Aby na dzień pogrzebu mego zachowała to.* Sens jest: ten olejek zachowała na to, żeby mnie przynajmniéj przed blizką moją śmiercią mogła namaścić, gdyż potém posługi téj wyświadczyć mi nie będzie mogła. Nie myśliła Magdalena o pogrzebie Pańskim, i nie w tym zamiarze namaściła Chrystusa; ale jednak rzecz się tak stała, iż się zdawało że chciała uprzedzić winne namaszczenie zmarłemu ciału Chrystusowemu. Patrz co się rzekło Mat. 26, 12.—*Zachowała to.* Pokaże się, iż nie na próżno zachowała.

8. *Macie.* Mieć będziecie mogli. Patrz Mat. 26, 11. Patrz Wujka.

9. Cognovit ergo turba multa ex Judaeis, quia illic est, et venerunt, non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis,

10. Cogitaverunt autem principes sacerdotum, ut et Lazarum interficerent,

11. quia multi propter illum abibant ex Judaeis, et credebant in Jesum.

12. In crastinum autem turba multa, quae venerat ad diem festum, cum audissent, quia venit Jesus Jerosolymam,

13. acceperunt ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant: Hosanna, benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israel.

14. Et invenit Jesus asellum, et sedit super eum, sicut scriptum est: *(Matth. 21, 5.)*

15. Noli timere, filia Sion: ecce rex tuus venit sedens super pullum asinae.

16. Haec non cognoverunt discipuli ejus primum; sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt, quia haec erant scripta de eo, et haec fecerunt ei.

17. Testimonium ergo perhibebat turba, quae erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, et suscitavit eum a mortuis.

18. Propterea et obviam venit ei turba, quia audierunt, eum fecisse hoc signum.

19. Pharisaei ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis, quia nihil proficimus? ecce mundus totus post eum abiit.

20. Erant autem quidam gentiles ex his, qui ascenderant, ut adorarent in die festo.

21. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilaeae, et rogabant eum, dicentes: Domine, volumus Jesum videre.

22. Venit Philippus et dicit Andreae; Andreas rursum et Philippus dixerunt Jesu.

23. Jesus autem respondit eis, dicens: Venit hora, ut clarificetur Filius hominis.

24. Amen, amen dico vobis: nisi granum frumenti, cadens in terram, mortuum fuerit,

9. Dowiedziała się tedy wielka rzesza z Żydów iż tam iest: y przyszli, nie tylko dla Jezusa, ale żeby byli uyźrzeli Łazarza, którego wzbudził od umarłych.

10. Y umyślili przednieyszy kapłani żeby y Łazarza zabili,

11. bo wiele Żydów dla niego odstępowało, y wierzyło w Jezusa.

12. A nazaiutrz wielka rzesza która była przyszła na święto, usłyszawszy że Jezus idzie do Jeruzalem,

13. nabrali gałęzi palmowych, y wyszli naprzeciwko iemu, a wołali: Hosanna, błogosławiony który idzie w imię Pańskie, król Izraelski.

14. Y nalazł Jezus osiełka y wsiadł nań, iako napisano:

15. Nie bóy się córko Siońska: oto król twóy iedzie siedząc na źrzébięciu oślice.

16. Tego z przodku nie rozumieli uczniowie iego: ale gdy był uwielbión Jezus, tedy wspomnieli iż to było o nim napisano, y to mu uczynili.

17. Swiadczyła tedy rzesza która z nim była kiedy Łazarza wyzwał z grobu, y wskrzesił go od umarłych.

18. Dla tego téż wyszła przeciwko iemu rzesza: że slyszeli iż on ten cud uczynił.

19. Mówili tedy Pharizeuszowie między sobą: Widzicie iż nic nie pomagamy. Oto wszytek świat za nim poszedł.

20. A byli niektórzy Pogani z tych którzy przyszli byli żeby pokłón uczynili w dzień święty.

21. Ci tedy przyszli do Philippa, który był z Bethsaidy Galileyskiéy, y prosili go, mówiąc: Panie chcemy Jezusa widzieć.

22. Szedł Philip y powiedział Andrzeiowi. A Andrzéy zasię y Philip powiedzieli Jezusowi.

23. A Jezus odpowiedział im, mówiąc. Przyszła godzina, aby był uwielbión Syn człowieczy.

24. Zaprawdę, zaprawdę mówię wam: ieśli ziarno pszeniczne wpadszy w ziemię nie obumrze,

---

10. *Żeby i Łazarza zabili.* Nie tylko Chrystusa, ale także i Łazarza. *O ślepe okrucieństwo*, powiada ś. Augustyn, *jakby ten który wskrzesił umarłego, nie mógł ożywić zabitego.*

11. *Odstępowało.* Od nich, opuszczali ich stronnictwo.

13. *Nabrali gałęzi palmowych.* Patrz co się rzekło Mat. 21, 9.

14. *I nalazł.* Jakim sposobem znalazł, nie wyraził Ewangelista, wiedział bowiem, iż to powiedzieli inni Ewangeliści. Patrz Mat. 21, 7.

16. *Z przodku.* Na ten czas, gdy się działo.—*Gdy był uwielbion Jezus.* Przez zmartwychwstanie i wniebowstąpienie.—*I to mu uczynili.* I uczynili Chrystusowi, jak było napisano u proroka.

17. *Świadczyła tedy.* Gdy się odbywał ten tryumf, rzesza która była obecną cudowi wskrzeszenia Łazarza, pomna na on cud wielki, opiewała chwałę Chrystusową, pociągając i innych swym przykładem.

19. *Wszystek świat.* Hyperbolicznie; bardzo wielkie mnóstwo.

20. *A byli.* W onym tłumie Żydów, którzy ze czcią przyjmowali Chrystusa. — *Pogani.* Cudzoziemcy, nieobrzezani. — *Z tych którzy przyszli byli, żeby pokłon uczynili.* Bogu żydowskiemu, którego albo wyłącznie uznawali za Boga, albo za wyższego z pomiędzy innych. Bo nie tylko wpuszczano pogan do przysionka pogańskiego żeby się tam modlili, ale także przyjmowano od nich ofiary i dary, jak się pokazuje I. Ezdr. 6, 9 i 10; i II. Mach. 3, 2.—*W dzień święty.* Paschy. Patrz Wujka.

21. *Przyszli do Filipa.* Albo dla tego że go pierwszego z Apostołów napotkali, albo że im był znajomym.—*Galilejskiéj.* Być może byli oni z miasteczka jakiego pogańskiego blizkiego Galilei.—*Chcemy.* Życzymy, pragniemy. — *Widzieć.* Uprzejmie pozdrowić, rozmawiać.

22. *Powiedział Andrzejowi.* Spółziomkowi, jako starszemu i godniejszemu, bo pierwszemu z uczniów Chrystusowych, wyżéj 1, 40.—*Powiedzieli Jezusowi.* Że się znajdują pewni poganie, i t. d.

23. *Przyszła godzina.* Przyszedł już czas, w którym ja odrzucony i wzgardzony od faryzeuszów będę poznanym, i jako Bóg uczczonym od pogan, którzy we mnie uwierzą.

24. *Wpadłszy w ziemię.* Rzucone na ziemię przez siejącego.—*Obumrze.* Jeżeli nie przygnije i rostków nie wypuści.—*Samo zostawa.* Pozostaje samo tylko ziarno, i nie rozmnaża się.— *Wielki owoc przynosi.* Wy-

25. ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam, et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam. *(Matth. 10, 39.)*

26. Si quis mihi ministrat, me sequatur, et ubi sum ego, illic et minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.

27. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, salvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc.

28. Pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de coelo: Et clarificavi, et iterum clarificabo.

29. Turba ergo, quae stabat, et audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alii dicebant: Angelus ei locutus est.

30. Respondit Jesus, et dixit: Non propter me haec vox venit, sed propter vos.

31. Nunc judicium est mundi: nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. *(Luc. 10, 18.)*

32. Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.

33. (Hoc autem dicebat, significans, qua morte esset moriturus).

34. Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in aeternum: et quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis? *(Psal. 109, 4. Isai. 40, 8. Ezech. 37, 25.)*

25. samo zostawa: lecz jeśli obumrze, wielki owoc przynosi. Kto miłuie duszę swą, traci ią: a kto nienawidzi dusze swoiey na tym świecie, ku wiecznemu żywotowi strzeże iey.

26. Jeśli mnie kto służy, niech za mną idzie, a gdziem ia iest, tam y sługa móy będzie. Jeśli mi kto będzie służył, uczci go Ociec móy.

27. Teraz dusza moia zatrwożona iest. Y cóż rzekę? Oycze, wybaw mię téy godziny. Leczem dla tego przyszedł na tę godzinę.

28. Oycze, uwielbi imię twoie. Przyszedł tedy głos z nieba: Y uwielbiłem, y ieszcze uwielbię.

29. Rzesza tedy która stała y słyszała, mówiła iż zagrzmiało. A drudzy mówili: Anyół mówił do niego.

30. Odpowiedział Jezus, y rzekł: Nie dla mnie ten głos przyszedł, ale dla was.

31. Teraz iest sąd świata: teraz książę tego świata precz wyrzucone będzie.

32. A ia ieśli będę podwyższon od ziemie, pociągnę wszytko do siebie.

33. (A mówił to, oznaymuiąc iakową śmiercią miał umrzeć).

34. Odpowiedziała mu rzesza: Myśmy słyszeli z zakonu, że Christus trwa na wieki: a iakóż ty powiadasz: Potrzeba aby był podwyższón Syn człowieczy? któryż to iest Syn człowieczy?

---

daje bowiem łodygę i wiele innych ziaren. Przez to podobieństwo oznacza Chrystus, iż on ma umrzeć, być pogrzebionym, a potém zmartwychwstać, i w nagrodę swojéj męki i śmierci otrzymać od Ojca nieźmierne mnóstwo ludów. *Dam ci pogany dziedzictwo twoje, a osiadłość twą kraje ziemie.* Psal. 2, 8.

25. *Kto miłuje.* Żeby się nie zdawało, iż to co powiedział, ma zastosowanie w samym tylko Chrystusie, podaje wyrok ogólny, który się odnosi do wszystkich.— *Kto miłuje duszę swą.* Kto miłuje siebie na tym świecie zbytecznie, więcéj niż należy.—*Traci ją.* Na wieki. — *Nienawidzi dusze swojéj.* Nienawidzi siebie na tym świecie, to jest, w tém co się odnosi do rzeczy tego świata, których nie tylko nie kładzie za cel swojego życia, nie tylko gotów jest je opuścić i ich się wyrzec; ale nawet pogardza niemi, i ochoczo śmierć przyjmuje, jeżeli chwała Boga tego wymaga. — *Ku wiecznemu żywotowi strzeże jéj.* Zachowuje siebie na błogosławiony żywot w chwale wiecznéj.

26. *Jeźli mnie kto służy.* Kto się chce zaciągnąć do mojéj służby, w celu pracowania na zbawienie własne i drugich. — *Niech za mną idzie.* Drogą krzyża, mając w nienawiści duszę swoję, i lekceważąc wszelkiemi dobrami tego świata. — *A gdziem ja jest.* Wedle boskiéj natury, i gdzie będę wedle ludzkiéj.—*Uczci go Ojciec mój.* Podnosząc go do takiéj godności, iż będzie czcigodnym w oczach Aniołów i ludzi, synem królestwa Bożego i biesiadnikiem stołu niebieskiego.

27. *Teraz.* Ale teraz.—*Dusza moja.* Co do niższych swych uczuć. — *Zatrwożona jest.* Bojaźnią, zgrozą i smutkiem.—*I cóż rzekę?* O co będę prosił Ojca w tém zatrwożeniu duszy? — *Ojcze, wybaw mię téj godziny.* Wybaw mię od téj nastającéj godziny, od téj najcięższéj chwili grożącéj męki i śmierci. — *Leczem dla tego przyszedł na tę godzinę.* Jakby rzekł: Lecz nie, nie będę się o to modlił, gdyż dla tego przyszedłem od Ojca na ten świat, iżbym cierpiał i umarł na krzyżu.

28. *Ojcze uwielbij imię twoje.* Oto więc będę się modlił, ażeby się ze mną stało to, przez coby imię Ojca było uwielbioném, coby to nie było, chociażby to było najprzykrzejsze, i najbardziéj przeciwne zmysłom.— *Przyszedł.* Dał się słyszeć.—*Z nieba.* Z wysokości powietrza.—*I uwielbiłem.* Dotąd imię moje przez liczne cuda, któreś dotąd zdziałał. — *Jeszcze uwielbię.* Przez zmartwychwstanie, wniebowstąpienie, zesłanie Ducha Ś., opowiadanie Apostołów, przez które rozszerzy się Kościół, i imię moje stanie się chwalebniejszém.

29. *Iż zagrzmiało.* Gdyż oni nie wyraźnie posłyszeli byli wyrzeczone słowa Boże.

30. *Nie dla mnie ten głos przyszedł.* Ja bowiem wszystko wiem, i nie potrzebuję, żeby mnie mówił Ojciec, iż przeze mnie ma uwielbić imię swoje.—*Ale dla was.* To jest abyście we mnie uwierzyli.

31. *Teraz jest sąd świata.* Jakby rzekł: W nędznym i nieszczęśliwym stanie zostają rzeczy świata; teraz zaś przez śmierć moję ludzie, którzy byli trzymani w niewoli szatańskiéj, będą wyswobodzeni. Sądem czyimś, wedle Pisma ś. jest ten, który się dzieje na korzyść tego czyim się on nazywa. Tak Psal. 139, 13: *Uczyni Pan sprawiedliwość* (sąd) *ubogiemu,* to jest na korzyść ubogiego: tak Izai. 1, 17: *Czyńcie sprawiedliwość* (sąd) *sierocie.* — *Teraz książę tego świata.* Nie będzie panował w sercach ludzkich, utraci panowanie, które zdradą zagarnął; to bowiem przenośnie oznacza przez jego wyrzucenie.

32. *Jeźli będę podwyższon od ziemie.* Gdy zostanę podwyższon od ziemi, gdy będę na krzyżu podniesiony.—*Wszystko.* W greckim *wszystkich,* rozumie się ludzi.—*Pociągnę... do siebie.* Chociaż wbrew woli szatana, i pomimo oporu ze strony skażonéj natury ludzkiéj.

33. *Jakową śmiercią.* Jakim rodzajem śmierci, to jest krzyżowéj.

34. *Myśmy słyszeli.* Nauczyliśmy się od biegłych nauczycieli prawa.—*Trwa na wieki.* Będzie żył i panował na wieki. Patrz Psal. 71, 5; i 109, 4; Izai. 9, 7; Dan. 7, 14. — *Potrzeba aby był podwyższon.* Od ziemi, aby był ukrzyżowanym.—*Któryż to jest syn człowieczy?* Jestże kto inny, nie ty? Jeśli ty sam nim je-

35. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate, dum lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant: et qui ambulat in tenebris, nescit, quo vadat.

36. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. Haec locutus est Jesus; et abiit, et abscondit se ab eis.

37. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum,

38. ut sermo Isaiae prophetae impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini, cui revelatum est? *(Isai. 53, 1. Rom. 10, 16).*

39. Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias:

40. Excaecavit oculos eorum, et induravit core orum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos. *(Matth. 13, 14. Rom. 11, 8).*

41. Haec dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo.

42. Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisaeos non confitebantur, ut e synagoga non ejicerentur.

43. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei.

44. Jesus autem clamavit, et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me.

45. Et qui videt me, videt eum, qui misit me.

46. Ego lux in mundum veni, ut omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat.

35. Rzekł im tedy Jezus. Jescze przez mały czas iest między wami światłość. Chodźcie póki światłość macie, żeby was ciemności nie ogarnęły: a kto w ciemności chodzi, niewie kędy idzie.

36. Póki światłość macie, wierzcie w światłość: abyście byli synami światłości. To powiedział Jezus: y szedł y schronił się od nich.

37. A gdy tak wiele cudów czynił przed nimi, nie uwierzyli weń,

38. aby się wypełniła mowa Isaiasza Proroka, którą powiedział: Panie, któż uwierzył słuchowi naszemu? a ramię Pańskie komu iest obiawione?

39. Dla tego wierzyć nie mogli, iż iescze powiedział Isaiasz:

40. Zaślepił oczy ich, y zatwardził serce ich: aby oczyma nie widzieli, y sercem nie zrozumieli: y nawrócili się, y uzdrowił ie.

41. To powiedział Isaiasz, gdy widział chwałę iego, a mówił o nim.

42. Wszakże iednak y z Książąt wiele ich weń uwierzyło: ale dla Pharizeuszów nie wyznawali, aby nie byli z bóżnice wyrzuceni.

43. Bo umiłowali chwałę ludzką, więcey niż chwałę Bożą.

44. A Jezus wołał y mówił: Kto w mię wierzy, nie w mię wierzy, ale w tego który mię posłał.

45. Y kto mię widzi: widzi onego który mię posłał.

46. Ja światłość przyszedłem na świat: aby każdy który wierzy w mię, w ciemności nie mieszkał.

steś (jak masz zwyczaj nazywać siebie tém imieniem), jakże więc powiadasz, już że masz umrzeć na krzyżu, już że jesteś Messyaszem, który ma żyć i panować na wieki.

35. *Przez mały czas.* P. W.— *Chodźcie.* Za mną, światłością świata.—*Póki światłość macie.* Póki jestem obecny, i dopóki wam świecę przykładem, nauką i cudami.—*Ciemności.* Błędów i grzechów, zaślepienia i zatwardziałości.—*A kto.* Albowiem kto.—*Nie wie kędy idzie.* A przeto nic dziwnego jeśli zbłądzi z drogi życia i wpadnie w zatracenie.

36. *Wierzcie w światłość.* Wierzcie we mnie, który jestem światłością, i idźcie za mojém przewodnictwem.—*Abyście byli synami światłości.* Abyście w tém życiu mieli światłość życia i łaski, a potém byli przyjęci do świętéj światłości w chwale niebieskiéj.—*I schronił się od nich.* Bo gdy był wieczór, jak wskazuje ś. Marek 11, 11, potajemnie wyszedł z miasta do Betanii, jak mamy Mat. 21, 17, nie chcąc aby wiedziano gdzie noc przepędzi, dla tego iż czyniono nań zasadzki.

37. *Tak wiele.* W greckim *tyle i tak wielkich.*—*Nie wierzyli.* Bardzo mało ich uwierzyło, tak wielki był ich upor.

38. *Aby się wypełniła mowa Izaiasza.* Ztąd się pokazuje, iż się wypełniło proroctwo Izaiasza. Spójnik *aby* nie oznacza przyczyny lecz skutek.— *Któż uwierzył?* Z Żydów.—*Słuchowi naszemu.* Opowiadaniu naszemu które słyszeli.—*A ramię Pańskie komu jest objawione?* I któż uwierzył, iż w rzeczach, które wedle sądu ludzkiego tak są słabe i liche, jak naprzykład męka Chrystusowa, znajduje się jednak ramię i moc Pańska?

39. *Wierzyć nie mogli.* Nie mówi *nie mogli,* jak gdyby absolutnie nie mogli jeśliby chcieli; bo i o tym się mówi iż nie może, kto mógłby wprawdzie gdyby chciał, lecz nie ma chęci dla wielkich trudności, które musiałby pokonywać. Tak się mówi u Marka 6, 5: *I niemógł tam uczynić żadnego cudu,* to jest dla tego iż było na przeszkodzie ich niedowiarstwo: i Jan 5, 44: *Jakóż możecie wierzyć, którzy chwałę jeden od drugiego bierzecie?* i roz. 7, 7: *Nie może was mieć świat w nienawiści.*—*Iż jeszcze powiedział Izaiasz.* Gdyż jako znowu powiedział Izajasz, to jest, o nich prorokował. Nie proroctwo Izaiasza przeszkadza do wierzenia, lecz przeszkadza to co o nich przepowiedział był Izaiasz, a co czyni wiarę dla nich nieprzystępną. P. W.

40. *Zaślepił.* Przytacza Ewangelista to proroctwo Izaiasza nie co do słowa ale sens tylko. Patrz cośmy rzekli Izai. 6, 10.

41. *Gdy.* Natchniony Duchem Ś.— *Widział chwałę jego.* Majestat i wielkość Chrystusa.—*A mówił o nim.* Rzeczy przyszłe, które się dziać miały podczas jego pobytu na ziemi. P. W.

42. *Wszakże.* Żeby kto nie mniemał, iż nikt z Żydów nie uwierzył w Chrystusa, zapobiega temu zarzutowi Ewangelista i powiada, że niektórzy uwierzyli, lecz nie tak mocno jakby należało.—*Z książąt.* Z pomiędzy tych, którzy się bogactwami, powagą lub względami odznaczali, to jest kapłani, faryzeusze i inni.—*Dla faryzeuszów.* Przez bojaźń faryzeuszów.— *Nie wyznawali.* Nie ośmielali się publicznie tego wyznać.— *Aby nie byli z bożnice.* Żeby nie zostali wyłączeni z synagogi, wedle wyroku Żydów, wyżéj 9, 22. P. W.

43. *Umiłowali.* Więcéj sobie ważyli.

44. *Nie w mię wierzy.* Nie tylko wierzy we mnie, ale także w Ojca mojego, od którego jestem posłany.

45. *I kto mię widzi.* Kto mnie poznaje przez wiarę, poznaje Ojca, który jest tejże saméj istoty: tak niżéj 14, 9. powiada Pan: *Filipie, kto mię widzi, widzi i Ojca.*

46. *Ja światłość.* Ja jestem ową światłością wieczną,

47. Et si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum: non enim veni, ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum.
48. Qui spernit me, et non accipit verba mea, habet, qui judicet eum: sermo, quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die. *(Marc. 16, 16)*.
49. Quia ego ex me ipso non sum locutus, sed qui misit me, Pater: ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, et quid loquar.
50. Et scio, quia mandatum ejus vita aeterna est. Quae ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

47. A ieśliby kto słuchał słów moich, a nie strzegł, ia go nie sądzę. Bom nie przyszedł żebym sądził świat, alem żebym świat zbawił.
48. Kto mną gardzi, a nie przyimuie słów moich, ma który go sądzi. Słowa którém mówił, te go będą sądzić w dzień ostateczny.
49. Gdyżem ia z siebie samego nie mówił: ale Ociec który mię posłał, ten mi dał roskazanie cobych mówić y powiadać miał.
50. Y wiem że roskazanie iego iest żywot wieczny. A przeto co ia powiadam, iako mi mówił Ociec tak powiadam.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 5. *Przecz tego olejku nie przedano.* Temu Judaszowi, jako dzisiejszy Ewangelikowie są podobni, patrz Mat. 26, v. 8 i 10, i Mar. 14, 6.
6. *Był złodziejem.* Nie dopieroć Judasz zginął, kiedy Pana przedał. Ale oto pierwiéj był złodziejem: chocia naśladował Chrystusa, nie sercem, ale samém ciałem: którego Pan przecię cierpiał, aby nam przykład zostawił, żebyśmy raczéj złych znosili, a niźli targali jedność ciała Chrystusowego, który jest Kościoł jego. August. tract. 50, in Joannem. Mat. 7, 2.
8. *Mnie nie zawżdy mieć będziecie.* Rozumiéj w widomém a śmiertelném ciele, potrzebującego jałmużny i posługi ludzkiéj. Patrz Mat. 26, 11.
20. *Żeby się modlili w święto.* Ztąd obacz, jaka jest różność modlitwy doma uczynionéj, od téj która się dzieje w kościele i na miejscach świętych: ponieważ i pogani, dla nabożeństwa chodzili na odpust do kościoła Jerozolimskiego. Mat. 21, 13.
35. *Do małego czasu.* Tu niesłusznie Budny strofuje tłumacza łacińskiego, jakoby tak przełożył: Małe światło. Ale znać że Budny nie rozumiał przekładu jego: *Adhuc modicum, lumen in vobis est.* To jest, jeszcze (nie małe światło, ale) mało, albo na mały czas światło jest z wami.
39. *Dla tegoć wierzyć nie mogli.* Jeśli kto spyta, (mówi Augustyn ś. na to miejsce) czemu nie mogli wierzyć: ja krótko odpowiadam: iż nie chcieli. Patrz Mat. 18, 15, i Mar. 4. 12.
41. *Izaiasz widział chwałę jego.* Obacz, iż Izajasz widział Pana Chrystusa w majestacie, na wysokiéj stolicy siedzącego. Którego chwalili aniołowie wołając, Święty, Święty, Święty. Isai. 6, 1.
42. *Dla faryzeuszów nie wyznawali.* Cić wiarę mieli: ale przecie nie byli usprawiedliwieni, iż miłości nie mieli.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O ostatniéj wieczerzy Pańskiéj, umyciu nóg, o Judaszu zdrajcy, i t. d.

1. Ante diem festum Paschae, sciens Jesus, quia venit hora ejus, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem; cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. *(Matth. 26, 2. Luc. 22, 1)*.
2. Et coena facta, cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotae,

1. Przededniem świętym Paschy, wiedząc Jezus iż przyszła godzina iego aby przeszedł z tego świata do Oyca: umiłowawszy swe którzy byli na świecie, do końca ie umiłował.
2. A odprawiwszy wieczerzą, gdy iuż był dyabeł wrzucił w serce żeby go wydał Judasz Symona Iszkaryoty,

---

która była na początku u Boga, zrodzona z niego wprzód nim świat stał się.— *Przyszedłem na świat,* Przez wcielenie.—*W ciemności.* Błędów i grzechów.
47. *Słuchał.* Uszami ciała.— *A nie strzegł.* Nie objął ich wiarą, i nie spełnił w uczynku.— *Ja go nie sądzę.* Nie karzę go w tém przyjściu, lecz w powtórném: tak rzekł wyżéj 3, 17: *Bo nie posłał Bóg Syna swego na świat, aby sądził świat; ale iżby świat był zbawion przezeń.*
48. *Kto mną gardzi.* Kto mnie odrzuca.— *Ma który go sądzi.* Który go potępi, ukarze. Ojca rozumie, o którym rzekł wyżéj 8, 50: *A jać nie szukam chwały swéj, jest który szuka i sądzi.* Zdaje się iż stosuje mowę do owych słów Deuter. 18, 19: *A ktoby słów jego, które będzie mówił w imię moje, słuchać nie chciał, ja zemścicielem będę,* to jest w tym i przyszłym wieku, tak jak się przytrafiło niewiernym Żydom, których kościoł i miasto zostały zburzonemi za czasów Tytusa, i na których Bóg zesłał niezliczone klęski za karę ich zbrodni.
49. *Z siebie samego.* Tak iżby nic pochodziło to i od Boga Ojca.

50. *Jest żywot wieczny.* Jest przyczyną żywota wiecznego, zjednywa żywot wieczny.—*Tak powiadam.* Jak on przepisał, w niczém się nie różniąc od jego woli rozkazania.
R. 13.—1. *Przededniem świętym Paschy.* Wprzeddzień męki Pańskiéj. A ponieważ cierpiał piętnastego dnia miesiąca, szóstego dnia tygodnia, ztąd wypada, iż to wszystko co tu Jan ś. opisuje, działo się we czwartek, czternastego dnia księżyca pierwszego miesiąca, którym u Żydów był Marzec.—*Wiedząc.* Uważając.—*Iż przyszła godzina jego.* Czas męki i śmierci.— *Do końca je umiłował.* Zawsze, aż do końca tego śmiertelnego życia.
2. *A odprawiwszy wieczerzą.* Na któréj głównym pokarmem był baranek Wielkanocny.— *Odprawiwszy.* Wprzódy jednak nim ze stołu zebrano i odprawiono modły dziękczynne. Patrz co się rzekło Mat. 26, 26.— *Wrzucił w serce.* Podał zamiar, pobudził.—*Judasz Symona Iskaryoty.* Jaśniéj jest w greckim, *do serca Judasza Symona Iskaryoty, aby go wydał.* P. W.
3. *Wiedząc.* Chociaż wiedział.— *Od Boga wyszedł.*

3. sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus, et quia a Deo exivit, et ad Deum vadit,
4. surgit a coena, et ponit vestimenta sua, et cum accepisset linteum, praecinxit se.
5. Deinde mittit aquam in pelvim, et coepit lavare pedes discipulorum, et extergere linteo, quo erat praecinctus.
6. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes?
7. Respondit Jesus, et dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo: scies autem postea.
8. Dicit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in aeternum. Respondit ei Jesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum.
9. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed et manus, et caput.
10. Dicit ei Jesus: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes.
11. Sciebat enim, quisnam esset, qui traderet eum; propterea dixit: Non estis mundi omnes.
12. Postquam ergo lavit pedes eorum, et accepit vestimenta sua, cum recubuisset iterum, dixit eis: Scitis, quid fecerim vobis?
13. Vos vocatis me Magister et Domine; et bene dicitis: sum etenim.
14. Si ergo ego lavi pedes vestros, Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes.
15. Exemplum enim dedi vobis, ut, quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis.
16. Amen, amen dico vobis: Non est servus major domino suo, neque apostolus major est eo, qui misit illum. *(Matth. 10, 24. Infr. 15, 20).*
17. Si haec scitis, beati eritis, si feceritis ea.
18. Non de omnibus vobis dico: ego scio, quos elegerim, sed ut adimpleatur Scriptura: Qui man-

3. wiedząc iż mu wszytko dał Ociec w ręce: a iż od Boga wyszedł y do Boga idzie:
4. wstał od wieczerzéy, y złożył szaty swe: a wziąwszy prześciéradło, przepasał się.
5. Potym nalał wody w miednicę, y począł umywać nogi uczniów, y ucierać prześciéradłem którym się był przepasał.
6. Przyszedł tedy do Symona Piotra. Y rzékł mu Piotr: Panie, ty mnie nogi umywasz?
7. Odpowiedział Jezus, y rzékł mu: Co ia czynię, ty teraz niewiész: ale dowiész się potym.
8. Rzékł mu Piotr: Nie będziesz mi umywał nóg na wieki. Odpowiedział mu Jezus: Jeśli cię nie umyię, nie będziesz miał części zemną.
9. Rzékł mu Symon Piotr: Panie, nie tylko nogi moie, ale y ręce, y głowę.
10. Rzékł mu Jezus: Kto omyty iest, nie potrzebuie iedno żeby nogi umył: ale iest czysty wszytek. Y wy iesteście czystymi, ale nie wszyscy.
11. Abowiem wiedział któryby był co go miał wydać: dla tego powiedział: Nie iesteście wszyscy czystymi.
12. Gdy tedy umył nogi ich, y wziął szaty swe, siadszy zasię rzékł im: Wiécie com wam uczynił?
13. Wy mnie zowiecie Nauczycielu y Panie: a dobrze mówicie, bomci iest.
14. Jeśli tedy ia Pan y Nauczyciel umyłem nogi wasze: y wy powinniście ieden drugiego nogi umywać.
15. Abowiem dałem wam przykład, abyście iakom ia wam uczynił, tak y wy czynili.
16. Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam: Nie iest sługa więtszy nad Pana swego, ani posłaniec iest więtszy nad onego który go posyła.
17. Jeśli to wiécie, błogosławieni będziecie, ieśli to uczynicie.
18. Nie o wszytkichci was mówię: ia wiém którém obrał. Ale żeby się wypełniło pismo: Który

Przez odwieczne rodzenie, a w pełności czasu z woli Bożéj stawszy się człowiekiem ukazał się na świat.— *Do Boga idzie.* Przez zmartwychwstanie i wniebowstąpienie.

4. *Od wieczerzéj.* Od stołu.—*Złożył szaty swe.* Zdjął szatę wierzchnią, żeby było dogodniéj spełnić posługę umycia nóg. — *Wziąwszy prześcieradło.* Dla otarcia nóg: przepasał się zaś niém, żeby mieć pod ręką wiszące końce prześcieradła dla otarcia. P. Wujka.

6. *Przyszedł tedy do Symona Piotra.* Niektórzy mniemają iż wprzódy umył nogi Judaszowi, a potém przyszedł do Piotra. Ale Ś. Augustyn (tract. 56). rorumie, iż naprzód przystąpił do Piotra, albowiem Piotr był książęciem Apostołów, i jego Chrystus nad innych Apostołów zwyczajnie we czci przekładał; jemu także jako głowie, wypadało bardziéj zalecić przykład miłości, pokory i czystość uczuć. I nie zawadzają tu bynajmniéj słowa, *począł umywać;* mówi bowiem naprzód Ewangelista w ogólności co uczynił, a potém wyraża porządek w jakim uczynił, i pokazuje od kogo zaczął przystąpiwszy do umywania. — *Ty mnie.* Pan słudze, nauczyciel uczniowi.— *Umywasz.* Chcesz, czyli gotujesz się umyć.

7. *Ty teraz nie wiesz.* Nie rozumiesz przyczyny i tajemnicy.— *A dowiesz się.* W części gdy znowu włożywszy szaty usiądę do stołu, i wskażę przyczynę tego czynu; w części gdy przyjdzie Duch prawdy, za którego nauką poznasz tę i inne tajemnice.

8. *Nie będziesz mi umywał.* Nie pozwolę żebyś umywał.— *Nie będziesz miał części ze mną.* Wiele się rzeczy w tych słowach wyraża. Nie będziesz miał części w mojéj rodzinie, w moim stole, zwłaszcza w Eucharystycznym, w pożyciu, w królestwie mojém, w chwale Ojca mojego; nie uznam ciebie za mojego.

10. *Jedno nogi umyć.* Patrz Wujka.—*Ale nie wszyscy.* Wszyscy, oprócz jednego Judasza.

12. *Siadłszy zasię.* Znowu usiadłszy do stołu.— *Wiecie com wam uczynił.* Co chciałem oznaczyć przez to umycie nóg.

13. *Bomci jest.* W rzeczy saméj jestem Panem i Nauczycielem waszym.

14. *I wy.* Daleko więcéj. Patrz Wujka.

17. *Jeżli to wiecie.* Dobrze rozumiecie, i jesteście przekonani iż to samo należy wam czynić. — *Błogosławieni będziecie.* Błogosławieństwem wiecznem.— *Jeżli to uczynicie.* Jeśli w uczynku wykonacie.

18. *Nie o wszystkichci was mówię.* Jakobyście wszyscy czynić mieli, o czém teraz przestrzegałem. — *Ja wiem którem obrał.* Nieco domyślać się należy w ten sposób: ja wiem których wybrałem do wiecznego bło-

ducat mecum panem, levabit contra me calcaneum suum. *(Psal. 40, 10)*.

19. Amodo dico vobis priusquam fiat, ut, cum factum fuerit, credatis, quia ego sum.

20. Amen, amen dico vobis: Qui accipit, si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum, qui me misit. *(Matth. 10, 40)*.

21. Cum haec dixisset Jesus, turbatus est spiritu, et protestatus est, et dixit: Amen, amen dico vobis: Quia unus ex vobis tradet me. *(Matth. 26, 21. Marc. 14, 18. Luc. 22, 21)*.

22. Aspiciebant ergo ad invicem discipuli, haesitantes, de quo diceret.

23. Erat ergo recumbens unus ex dicipulis ejus in sinu Jesu, quem diligebat Jesus.

24. Innuit ergo huic Simon Petrus, et dixit ei: Quis est, de quo dicit?

25. Itaque cum recubuisset ille supra pectus Jesu, dicit ei: Domine, quis est?

26. Respondit Jesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Judae Simonis Iscariotae. *(Luc. 22, 21)*.

27. Et post buccellam, introivit in eum satanas. Et dixit ei Jesus: Quod facis, fac citius.

28. Hoc autem nemo scivit discumbentium, ad quid dixerit ei.

29. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixisset ei Jesus: Eme ea, quae opus sunt nobis ad diem festum; aut egenis ut aliquid daret.

ie zemną chléb, podniesie przeciwko mnie piętę swoię:

19. teraz wam powiadam, przed tym niż się stanie: abyście gdy się stanie, wierzyli, iżem ia iest.

20. Zaprawdę, zaprawdę powiadam wam: Kto przyymuie ieślibym kogo posłał, mnie przyymuie: a kto mnie przyymuie, onego przyymuie który mię posłał.

21. To rzekszy Jezus, zatrwożył się duchem: y oświadczył, y rzékł: Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam: że ieden z was wyda mię.

22. Poyźrzeli tedy uczniowie ieden na drugiego, wątpiąc o kimby mówił.

23. Był tedy ieden z uczniów iego siedzący na łonie Jezusowym, którego miłował Jezus.

24. Skinął tedy na tego Symon Piotr, y rzékł mu: Kto iest o którym mówi?

25. On tedy położywszy się na piersiach Jezusowych, rzékł mu: Panie, kto iest?

26. Odpowiedział Jezus: On iest któremu ia omoczony chléb podam. A omoczywszy chléb dał Judaszowi Symona Iszkaryoty.

27. A po stuczce wstąpił weń szatan. Y rzékł mu Jezus: Co czynisz, czyń rychléy.

28. A tego żaden nie rozumiał z siedzących na coby mu rzékł.

29. Abowiem niektórzy mniemali, gdyż Judasz miał mieszek, iż mu rzékł Jezus: Nakup tedy czego nam potrzeba na dzień święty: abo iżby co dał ubogim.

---

gosławieństwa; Judasza nie wybrałem do błogosławieństwa, który jest pomiędzy wami jako wilk między owcami; lecz on z własnéj winy stanie się nieszczęśliwym, aby się spełniło pismo, które o zdrajcy tak prorokuje: *Który je i t. d.* — *Który je.* To jest codziennie, którzy zwyczajnie je ze mną. — *Chleb.* Pokarm.—*Podniesie przeciwko mnie piętę swoję.* W Psalmie 40, 10, zkąd to świadectwo wyjęte, znajdujemy: *Wielkie uczynił nademną podejście*, to jest zastawił na mnie wielkie sidła i zasadzki, niezwyczajnie mnie zawiódł i podszedł. W tém zaś miejscu gdy się mówi: *Podniósł przeciwko mnie piętę swoję*, to samo się oznacza; albowiem podnosić przeciwko komu piętę, jest to obyczaj tego, który kogoś podchodzi i nadeptuje.

19. *Teraz.* Zawczasu.—*Wam powiadam.* Przepowiadam. — *Abyście gdy się stanie.* Abyście widząc jak wszystko co do joty się spełnia com wam przepowiedział.— *Wierzyli, iżem ja jest.* Synem Bożym i prawdziwym Bogiem.

20. *Kto przyjmuje jeślibym kogo posłał.* Jeśli kto przyjmuje tego kogo ja poszlę. Wraca do zalecania wzajemnéj miłości. — *Mnie przyjmuje.* Jest to samo co się mówi u Mat. 10, 40: *Kto was przyjmuje, mnie przyjmuje; a kto mnie przyjmuje, przyjmuje tego który mię posłał.* W posłach bowiem jest przyjmowany i cześć odbiera ten, kto ich posłał.

21. *Zatrwożył się duchem.* To jest sam w sobie, jak wyżéj 11, 33: *Rozrzewnił się w duchu, i wzruszył sam siebie;* to jest uczuł wielki smutek z powodu uporu ucznia i jego zguby.— *Oświadczył.* Że niezawodnie to nastąpi.

22. *Uczniowie.* Niewinni.— *Wątpiąc.* W niedorozumieniu, w niespokojności.

23. *Jeden z uczniów.* Jan.— *Na łonie Jezusowém.* Na piersiach, jak w. 25. Leżeli bowiem wszyscy na témże samém miejscu, i najbliżéj Chrystusa znajdował się Jan. — *Którego miłował Jezus.* Dla dziewictwa i słodyczy obyczajów.

24. *Symon Piotr.* Który się nie znajdował tak blizko Chrystusa.— *I rzekł mu: kto jest?* Prosi Jana żeby tajemnie wybadał Chrystusa o imie zdrajcy. Żąda Piotr dowiedzieć się o zdrajcy, albo dla tego żeby go strofować, albo zniweczyć jego zamiary.

25. *On tedy położywszy się.* Jakby rzekł: Ponieważ leżał na jego piersiach, mógł doń mówić z większą łatwością i tajemniéj.

26. *Odpowiedział.* Cichym głosem.—*Omoczony chleb.* Kęs chleba umoczony w jakiéj zaprawnéj polewce. Widać iż chleb umoczony podał dla tego, żeby pokazać jak się z nim poufale i po przyjacielsku miał zwyczaj obchodzić, i jak słusznie o nim powiedziano w Psal. 40, 10: *Albowiem człowiek pokoju mego.*— *Dał Judaszowi.* Wszyscy widzieli jak podawał chleb, lecz w jakim celu podawał, tego nie wiedzieli. Jakiém prawem mógł Chrystus wydawać Janowi tajemną zdradę Jusza, patrz u Molina *(de Justitia et Jure tract. 4, disp. 6, na końcu)*.

27. *A po sztuczce.* Po przyjęciu i spożyciu umoczonego chleba. — *Wstąpił weń szatan.* Już przedtém wstąpił był w niego szatan, wyżéj w. 2; Łuk. 22, 3; lecz teraz całe swoje serce oddał szatanowi: gdy bowiem spostrzegł, iż przez podanie onego kęska złączone z onemi słowy *tyś rzekł*, jest wydanym, rozgniewał się tedy i jeszcze się bardziéj utwierdził w swojém postanowieniu zdradzenia Jezusa.— *Co czynisz.* Co czynić zamierzasz, i co knujesz w twéj duszy.— *Czyń rychléj.* Nie są to słowa rozkazu albo upomnienia; ale sens jest, jakby rzekł: Chociażbym mógł, jednak nie przeszkadzam, nie opieram się, owszem nie dbam, ani się lękam; co do mnie, czyń coć się podoba.

29. *Niektórzy.* Z siedzących za stołem.— *Mieszek.* Patrz wyżéj 12, 6. Patrz Wujka.

30. Cum ergo accepisset ille buccellam, exivit continuo. Erat autem nox.
31. Cum ergo exisset, dixit Jesus: Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo.
32. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso: et continuo clarificabit eum.
33. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quaeretis me, et sicut dixi Judaeis: Quo ego vado, vos non potestis venire; et vobis dico modo. *(Supr. 7, 34).*
34. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. *(Levit. 19, 18. Matth. 22, 39. Infr. 15, 12).*
35. In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.
36. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Jesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea.
37. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. *(Matth. 26, 35).*
38. Respondit ei Jesus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.

30. On tedy wziąwszy stuczkę, natychmiast wyszedł. A noc była.
31. Gdy tedy wyszedł, rzékł Jezus: Teraz iest uwielbion Syn człowieczy: a Bóg uwielbion iest w nim.
32. A ieśliż Bóg uwielbion iest w nim, y Bóg uwielbi go sam w sobie: a natychmiast go uwielbi.
33. Synaczkowie, iesczem maluczko iest z wami. Będziecie mię szukać: a iakom powiedział Żydom: gdzie ia idę, wy przyśdź nie możecie: y wam teraz powiadam.
34. Przykazanie nowe daię wam: Abyście się spólecznie miłowali: iakom was umiłował, abyście się y wy społu miłowali.
35. Po tym poznaią wszyscy żeście uczniami moimi ieśli miłość mieć będziecie ieden ku drugiemu.
36. Rzékł mu Symon Piotr: Panie, dokądże idziesz? Odpowiedział Jezus: Dokąd ia idę, nie możesz teraz za mną iśdź: ale potym póydziesz.
37. Rzékł mu Piotr: Czemu nie mogę za tobą iśdź teraz? duszę moię za cię położę.
38. Odpowiedział mu Jezus: Duszę swą za mię położysz? Zaprawdę, zaprawdę powiadam ci: Nie zapoie kur, aż się mnie po trzy kroć zaprzysz.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 13. w. 2. *A odprawiwszy wieczerzę.* Rozumiéj onego baranka: bo po téj wieczerzy dopiero umył nogi uczniom, i ustawił nową ofiarę Ciała swego.
5. *Począł umywać nogi.* To nóg umywanie uczynił Pan nie tylko na przykład pokory, ale i na pokazanie jako wielkiéj czystości potrzeba temu, który ma godnie przyjąć najświętszy Sakrament Ciała i Krwie Jego. Cze-

30. *Natychmiast wyszedł.* Już to pobudzony bojaźnią, żeby go po imieniu nie wydał Chrystus, i ztąd nie doznał od Apostołów jakiego udręczenia; już przez złość i poduszczenie szatańskie, żeby jak najrychléj wydać Pana. — *A noc była.* S. Chryzostom mniema, iż ta okoliczność pory wskazuje zuchwalstwo Judasza, którego ani niedogodność pory nie miała odwieść od zamierzonéj zbrodni. Inni sądzą, że wybrał porę nocną jako sposobniejszą do pojmania Chrystusa.
31. *Teraz jest uwielbion syn człowieczy.* Mówi o rzeczy przyszłéj, jakby o minionéj, gdyż już nadchodziła; jakby rzekł: Już Judasz szuka Żydów żeby mnie pojmali: teraz będę cierpiał, teraz zostanę uwielbionym, albowiem moją śmiercią zniszczę śmierć i pokonam szatana, i w saméj mojéj śmierci dadzą się widzieć znaki pewne mojego bóstwa, w słońcu, w skałach i grobach: i zaraz znowu zmartwychwstanę, i wstąpię do nieba, i wszyscy się do mnie nawrócą.
32. *A jeźliż.* Wyraz *jeźliż* nie jest użyty tu w znaczeniu warunkowém, lecz oznacza przyczynę, i położony jest zamiast *ponieważ*. A zatém *jeźliż Bóg* jest to samo co *ponieważ zaś Bóg.* —*Uwielbion jest w nim.* Przez syna człowieczego.—*I Bóg.* Bóg też nawzajem, o którym się mówi I. Król. 2, 30: *Ktokolwiek mię wielbić będzie, wielbić go będę.*—*Sam w sobie.* Przez siebie samego, wskrzeszając go i wynosząc, i dając mu imię które jest nad wszelkie imię, i posyłając Apostołów i opowiadaczów dla rozszerzenia jego imienia i chwały.—*A natychmiast go uwielbi.* Jakby rzekł: to uwielbienie nastąpi zaraz, już się przybliża.
33. *Synaczkowie.* Chociaż zawsze najłaskawiéj ze swoimi się obchodził, teraz blizki śmierci, gdy już ich żegnał, jeszcze bardziéj powiększa swoję uprzejmość.—*Będziecie mię szukać.* Będziecie pragnęli mojéj obecności.—*Jakom powiedział Żydom.* Wyżéj 7, 34; i 8, 21.—*Gdzie ja idę.* Przez śmierć, to jest do nieba i królestwa Ojcowskiego. — *I wam teraz powiadam.* Żydzi nigdy tam przyjść nie będą mogli, wy zaś teraz wprawdzie nie będziecie mogli, ale w swoim czasie przyjdziecie.
34. *Abyście się społecznie miłowali: jakom was umiłował.* Ja zaś umiłowałem was, bez żadnych waszych poprzedzających zasług; owszem gdyście byli moimi nieprzyjaciółmi, umiłowałem was, nie szukając swojego pożytku, ale waszego zbawienia; umiłowałem aż do przelania krwi; umiłowałem tak, iż z powodu was i dla was nie było rzeczy, choćby najlichszéj i najtrudniejszéj, którejbym się wzbraniał uczynić. To więc i wy czynić powinniście braciom waszym. Jansen. *(c. 134. Concord. evang.)* sądzi, iż to rozkazanie nowém się nazywa dla tego, że gdy już było w oczach zepsutego świata jakby przestarzałe, nieobowiązujące i nie dobrze rozumiane od Żydów, Chrystus przykładem i nauką swoją je wznowił i udoskonalił. Patrz Wujka.
35. *Po tém.* Jako po cechującém znamieniu.
36. *Dokądże idziesz.* To jest, gdziebym nie mógł iść za tobą.—*Nie możesz teraz za mną iść.* Teraz nie masz téj mocy i dzielności duszy, żebyś mógł umrzeć za mnie: przyjdzie na cię Duch S., i wtenczas będziesz mógł. Tak Augustyn (tract. 66.) Oprócz tego nie możesz, gdyż nie nadeszła twoja godzina, potrzeba bowiem abyś wprzódy wykonał to co Bóg przez ciebie uczynić zamierzył, to jest, abyś opowiadał Ewangelią, i rządził Kościołem. —*Ale potém pójdziesz.* Przez śmierć podobną mojéj.
37. *Czemu nie mogę?* Jaka przeszkoda, albo jakie niebezpieczeństwo życia może stać mi na zawadzie? Gotów jestem wszystkie przeszkody pokonać, i na wszelkie niebezpieczeństwo się narazić. — *Duszę moję.* Życie moje.
38. *Duszę swą za mnie położysz?* Sądzisz, iż tak dalece będziesz statecznym, że poświęcisz swe życie dla mnie? Nie tylko nie oddasz życia swojego za mnie, ale nawet mnie się wyprzesz.—*Nie zapoje kur.* O liczbie i porządku zaprzań się Piotra obacz, cośmy rzekli Mat. 26, 70.

go Bernard ś. dowodzi z tych słów Pańskich: Jeśli cię nie umyję, nie będziesz miał cząstki zemną. I kto umyty jest, ten nie potrzebuje, jedno nogi umyć. Bern. Ser. de caena Domini.

10. *Jedno nogi umyć.* Widzisz, że i ten który umyty i wszystek czysty jest, przecię potrzebuje aby nogi umył: to jest aby ostatki grzechów odpuszczonych, affekty ziemskie i cielesne, i grzechy powszednie oczyścił: albo na tym świecie, przez godne owoce pokuty, przez uczynki miłości i pokory, przez umartwienie żądz i affektów cielesnych: albo więc na onym świecie, w czyścu musi nogi umyć: ponieważ nic nieczystego nie wnidzie do królestwa niebieskiego. Z tego miejsca Augustyn ś. dowodzi, iż nie mniéj grzeszą ci, którzy chrzczą znowu ludzie już ochrzczone: jako i ci którzy nie chrzczą nieochrzczonych. August. de Bapt. con. Donat. lib. 2, cap. 14. Ambr. lib. 3, de Sacr. c. 1. Aug. epi. 108, et Tract. 56, in Joan. Obja. 21, 27.

14. *I wy powinniście.* Nigdy otworzyściej Pan nie mówił, ani dał jaśniejszego rozkazania abo o chrzcie ś. albo o najświętszym Sakramencie, jako tu o téj ceremonii nóg umywania. A wżdy z rozsądku kościoła Bożego, który Duch ś. sprawuje, wiemy iż to umywanie nóg nie jest ani żadnym Sakramentem, ani ceremonią jaką potrzebną. Czemuż tedy odszczepieńcy w tém wierzą kościołowi: a twierdzącemu iż kielich nie jest potrzebny używającym ś. Sakramentu, wiary nie dawają? gdyż o onym jest jawne przykazanie, a o tym nie masz żadnego.

29. *Gdyż Judasz miał mieszek.* Oto i Pan Chrystus miał pieniądze, z jałmużny wiernych: których używał tak na swe, jak i na innych ubogich potrzeby.

34. *Przykazanie nowe daję wam.* Stare przykazanie było: Miłuj bliźniego swego, jako sam siebie: a nowe jest: Miłujcie się społecznie, jako was Pan Chrystus umiłował.

CAPUT XIV. — ROZDZIAŁ 14.

O obietnicy zesłania Ducha Ś., o Chrystusie, który jest drogą, prawdą i życiem, i t. d.

1. Non turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, et in me credite.
2. In domo Patris mei mansiones multae sunt. Si quo minus dixissem vobis: Quia vado parare vobis locum.
3. Et si abiero, et praeparavero vobis locum, iterum venio, et accipiam vos ad meipsum, ut, ubi sum ego, et vos sitis.
4. Et quo ego vado, scitis, et viam scitis.
5. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus, quo vadis: et quomodo possumus viam scire?
6. Dicit ei Jesus: Ego sum via, et veritas, et vita: nemo venit ad Patrem, nisi per me.
7. Si cognovissetis me, et Patrem meum utique

1. Niech się nie trwoży serce wasze. Wierzycie w Boga, y w mię wierzcie.
2. W domu Oyca mego iest mieszkania wiele. Jeśliby inaczéy, powiedziałbym wam był: Abowiem idę gotować wam mieysce.
3. A ieśli odeydę, y zgotuię wam mieysce: prziydę zasię y wezmę was do mnie samego: iżbyście gdziem ia iest y wy byli.
4. A dokąd ia idę wiecie, y drogę wiecie.
5. Rzekł mu Thomasz: Panie, niewiemy dokąd idziesz: a iakóż możemy drogę wiedzieć?
6. Rzékł mu Jezus: Jam iest droga, y prawda, y żywot. Żaden nie przychodzi do Oyca, iedno przez mię.
7. Gdybyście mię byli poznali, wżdybyście y

R. 14.—1. *Niech się nie trwoży serce wasze.* Gdy to słyszycie. Słyszeli byli bowiem uczniowie wiele rzeczy, które ich mogły nabawić strachu i smutku, jako to o blizkiem wydaniu i śmierci Chrystusa, o jego odejściu, i że oni za nim iść nie mogli, o upadku i zgorszeniu Piotra, który obiecywał iść za nim. Wzmacnia tedy ich na duchu. —*Wierzycie w Boga.* Domyślić się należy, w duchu narzecza żydowskiego, przysłówka *jako*; jakby rzekł: Niech się nie trwoży serce wasze, lecz jako wierzycie iż Bóg jest prawdziwym i stałym w obietnicach, tak i we mnie wierzcie, i ufajcie że nie zostaniecie pozbawieni mojéj pomocy, chociaż od was odejdę. P. Wujka.

2. *W domu Ojca mego jest mieszkania wiele.* Nie sądźcie z tego com powiedział Piotrowi: *Dokąd ja idę nie możesz teraz za mną iść, ale potém pójdziesz;* iż sam Piotr tylko ma być ze mną; albowiem w domu Ojca mojego, do którego mam iść, nie tylko jest miejsce dla mnie, albo dla mnie i Piotra, ale także dla wszystkich-sług moich; albowiem jest w nim wiele mieszkań, i t. d.—*Jeżliby inaczéj.* W greckim, *a gdyby tak nie było.* —*Powiedziałbych wam był.* Jeśliby nie było w domu Ojca mojego mieszkań dla wszystkich, nie karmiłbym was próżną nadzieją, iż będziecie mieli ze mną część w królestwie niebieskiem, alebym wam jasno powiedział, że odchodzę aby wam nagotować miejsce. Patrz Wujka.

3. *A jeśli odejdę, i zgotuję wam miejsce.* Jakby rzekł: Ale przypuśćmy iż niema miejsca, i że odchodzę aby je wam przygotować; nie przeto jednak macie się lękać, żebym nie zapomniał o was; albowiem com obiecał, całkowicie i wiernie wypełnię, i przyjmę was do siebie, i t. d. Albo, *jeżli odejdę,* to samo jest co *gdy odejdę.* —*Przyjdę zasię.* Znowu wrócę. Mowa jest o przyjściu Pana przy śmierci każdego, albo o przyjściu na sąd ostateczny. —*Wezmę.* Co do duszy podczas śmierci, w czasie zaś sądu także co do ciała. —*Do mnie samego.* Do mojego towarzystwa, do przybytków niebieskich.

4. *Dokąd ja idę, wiecie.* Rozumiecie, albo zapewne rozumieć i wiedzieć powinniście, z tego coście teraz i często przedtém odemnie słyszeli. —*I drogę wiecie.* Którą ja mam tam iść, i wy za mną w swoim czasie pójdziecie, to jest przez śmierć. O tém gdzieindziéj od Chrystusa słyszeli byli, ale żałość i zapomnienie to sprawiły, iż niepamiętali; dla tego Tomasz przydaje: *Panie, nie wiemy dokąd idziesz.*

6. *Jam jest droga.* W greckim, *owa droga,* o którą się pytacie. Chrystus sam sobie był drogą do Ojca, gdyż nie przez zasługi obce, ale *przez własną krew wszedł raz do świątnice,* Żyd. 9, 12. Innym zaś jest drogą do Ojca przez naukę, przykład, a zwłaszcza przez zasługi męki i śmierci swojéj, przez które stał się pośrednikiem pomiędzy Bogiem i ludźmi, i sprawił, iż *przezeń mamy przystęp do Ojca,* jak powiada Apostoł do Efez. 2, 18.—*I prawda.* W greckim, *i owa prawda,* w duchu wyrażenia hebrajskiego, zamiast jakbyśmy rzekli: *Droga prawdy,* albo *droga prawdziwa.*—*I żywot.* W greckim, *i ów żywot,* droga żywota, owa droga ożywiająca, która prowadzi do zbawienia i życia wiecznego. —*Nie przychodzi.* Przyjść nie może. —*Do Ojca.* Żeby go oglądać, i posiadać, do królestwa Ojca mojego.—*Jedno przez mię.* Sposobem tylko co wytłumaczonym, t. j. przeze mnie, jako jedynego pośrednika. Patrz Wujka.

7. *Gdybyście mię byli poznali.* Gdybyście mnie byli

cognovissetis: et amodo cognoscetis eum, et vidistis eum.

8. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.

9. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem?

10. Non creditis, quia ego in Patre, et Pater in me est? Verba, quae ego loquor vobis a me ipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera.

11. Non creditis, quia ego in Patre, et Pater in me est?

12. Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vibis: Qui credit in me, opera, quae ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet, quia ego ad Patrem vado.

13. Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. *(Matth. 7, 7. Infr. 16, 13).*

14, Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

25. Si diligitis me, mandata mea servate.

16. Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, *(Luc. 24, 49).*

17. Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit.

Oyca mego byli poznali: a od tego czasu poznacie go, y widzieliście go.

8. Rzekł mu Philip: Panie, ukaż nam Oyca, a dosyć nam.

9. Rzekł mu Jezus: Przez tak długi czas iestem z wami: a nie poznaliście mię? Philippie, kto mię widzi, widzi y Oyca. Jakóż ty mówisz: Ukaż nam Oyca?

10. Nie wierzycie że ia w Oycu, a Ociec iest we mnie? Słowa które ia do was mówię, nie od samego siebie mówię. Lecz Ociec we mnie mieszkaiący, on czyni uczynki.

11. Nie wierzycie iżem ia w Oycu, a Ociec we mnie iest? Wżdy dla samych uczynków wierzcie.

12. Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam: Kto wierzy w mię, uczynki które ia czynię, y on czynić będzie, y większe nad te czynić będzie:

13. Bo ia do Oyca idę: a oczkolwiek będziecie prosić Oyca w imię moie, to uczynię: aby był uwielbion Ociec w Synu.

14. Jeśli mię o co będziecie prosić w imię moie, to uczynię.

15. Jeśli mię miłuiecie, chowaycie przykazania moie.

16. A ia prosić będę Oyca, a innego pocieszyciela da wam aby z wami mieszkał na wieki,

17. Ducha prawdy, którego świat przyiąć nie może: bo go nie widzi, ani go zna. Lecz wy poznacie go: iż u was mieszkać będzie y w was będzie.

---

należycie poznali, poznalibyście także i Ojca mojego, którego ja jestem naturalném, doskonałem podobieństwem. Ja nic innego nie mówię i nie czynię, jedno to co mówiłby i czynił Ojciec mój, gdyby był przyjął ciało ludzkie: przeto gdy mnie widzicie, i słyszycie, sądźcie, iż Jego samego słyszycie i widzicie; z tych zaś moich mów i czynów zrozumieć możecie, jak dobrym jest mój Ojciec, jak łaskawym, jak was miłującym, jak mądrym, jak potężnym, i t. d.—*Od tego czasu.* Odtąd, wkrótce. — *Poznacie go.* Wkrótce bowiem przyjdzie Duch ś. na was, i zaczniecie daleko doskonaléj poznawać Ojca, chociaż nie możecie mówić, żebyście Go nie widzieli; albowiem widząc mię, Jego we mnie widzicie.

8. *Rzekł mu Filip.* Nie rozumiejąc znaczenia słów Pańskich. — *A dosyć nam.* A nic innego nie chcemy; tak będziemy zadowoleni.

9. *Jestem z wami.* Ucząc was słowy i uczynkami, kto jestem.—*Widzi i Ojca.* We mnie, jakośmy wytłumaczyli w. 7. Patrz Wujka.

10. *Ja w Ojcu, a Ojciec jest we mnie.* To jest, iż Ja i Ojciec jedno i to samo jesteśmy, dwie osoby jednéj i téjże natury. — *Słowa które ja do was mówię.* To com powiedział, z uczynków i słów moich możesz zrozumieć; nic bowiem nie mówię i nie czynię, jedno co chce Ojciec, we mnie przebywający, abym mówił i czynił.—*Ojciec we mnie mieszkający. On czyni uczynki.* Owszem same uczynki, które ja czynię, On sam czyni; coby być nie mogło, gdybyśmy nie mieli téj saméj mocy działającéj, i jednéj co do liczby istoty. P. W.

11. *Nie wierzycie.* W greckim jest, *wierzcie mnie,* zdanie jest to samo. — *Wżdy.* Jeśli u was słowa nie znajdują tyle jakby należało wiary. — *Dla samych uczynków.* Dziwnych i przewyższających wszelką moc stworzoną.—*Wierzcie.* Że ja jestem w Ojcu, a Ojciec we mnie.

12. *Zaprawdę, zaprawdę.* Jakby rzekł: Mając w sobie tę moc i władzę czynienia rzeczy cudownych, mogę ją też dać wierzącym we mnie, aby podobne tym, i jeszcze dziwniejsze rzeczy czynili. P. Wujka.

13. *Bo ja do Ojca idę.* A to uczynię, gdyż już nie będę przebywał pomiędzy ludźmi, i nie ujrzą mnie na ziemi czyniącego cudów dla chwały Ojca mojego; a przeto tę moc dam wiernym moim, aby poznali ludzie potęgę moję, którą ja często, gdym przebywał na ziemi, ukrywałem.—*A ocokolwiek będziecie prosić Ojca.* Jest to druga część przyczyny, dla któréj cudowne rzeczy czynić będą, gdyż wszystko o cokolwiek będą prosili Ojca w imię Chrystusa, otrzymają. — *W imię moje.* Dla mnie, z powodu mnie, przez zasługi moje, jako pośrednika pomiędzy wami i Bogiem. — *To uczynię.* Patrz Wujka. — *Aby był uwielbion Ojciec.* Końcem bowiem cudów jest chwała Boża.—*W Synu.* Przez Syna, przez którego te uczynki wykonywać będzie.

14. *Jeźli mię o co będziecie prosić.* Gdy odejdę.—*W imię moje.* Dla zasług moich, przez zasługi mojego wcielenia, i t. d.

15. *Jeźli mię miłujecie.* Jak powinniście, jeśli nie chcecie być niewdzięcznymi.

16. *A ja prosić będę.* Miłość bowiem połączona z zachowaniem przykazań, stanowi przygotowanie do obfitszego przyjęcia Ducha ś. — *Innego pocieszyciela.* Innego niż ja. — *Pocieszyciela.* Który was będzie pocieszał, upominał i zachęcał do dobrego.—*Aby z wami mieszkał.* Zamieszkując serca wasze, i wykonywając urząd pocieszyciela i nauczyciela. Patrz Wujka.

17. *Ducha prawdy.* Ducha prawdziwego, nauczyciela wszelkiéj prawdy i świętości.—*Świat.* Ludzie światowi, i oddani temu światu. — *Przyjąć nie może.* Nie jest zdolnym do jego przyjęcia, gdyż zapomniał o rzeczach niebieskich, i oddaje się rozkoszom tego życia.—

18. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos.
19. Adhuc modicum, et mundus me jam non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, et vos vivetis.
20. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis.
21. Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est, qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.
22. Dicit ei Judas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, et non mundo?
23. Respondit Jesus, et dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus:
24. qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermonem, quem audistis, non est meus, sed ejus, qui misit me, Patris.
25. Haec locutus sum vobis apud vos manens.
26. Paraclitus autem, Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis.
27. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet.
28. Audistis, quia ego dixi vobis: Vado, et ve-

18. Nie zostawię was sierotami: przyidę do was.
19. Jescze maluczko: a świat mię iuż nie widzi. Lecz wy mnie widzicie: bo ia żywę, y wy żyć będziecie.
20. W on dzień wy poznacie żem ia iest w Oycu moim, a wy we mnie, a ia w was.
21. Kto ma przykazania moie, y zachowywa ie, ten iest który mnie miłuie. A kto mnie miłuie, będzie miłowan od Oyca mego: y ia go miłować będę, y obiawię mu siebie samego.
22. Powiedział mu Judasz, nie on Iszkariot: Panie, cóż się stało, że się nam obiawić masz, a nie światu?
23. Odpowiedział Jezus, y rzekł mu: Jeśli mię kto miłuie, będzie chował mowę moię: a Ociec mój umiłuie go, y do niego przyidziemy, a mieszkanie u niego uczynimy.
24. Kto mnie nie miłuie, mów moich nie chowa. A mowę którąście słyszeli, nie iest moia: ale tego który mię posłał, Oyca.
25. Tom wam powiedział u was mieszkaiąc.
26. Lecz pocieszyciel Duch święty, którego Ociec pośle w imię moie, on was wszytkiego nauczy: y przypomni wam wszytko cokolwiekbym wam powiedział.
27. Pokóy zostawuię wam, pokóy mój daię wam: Nie iako dawa świat, ia wam daię. Niech się nie trwoży serce wasze, ani się lęka.
28. Słyszeliście żem ia wam powiedział: Odcho-

Bo go nie widzi. Nie widzi, gdyż niema czystego wzroku serca, którym jedynie daje się widzieć ten Duch ś., i poznaje się jego godność; świat bowiem ma oczy duszy zaślepione rozmaitemi namiętnościami.—*Ani go zna.* Niemiłuje go; mówi bowiem o poznaniu złączoném z miłością.—*Lecz wy.* Odłączeni od świata i jego obyczajów.—*Iż u was mieszkać będzie.* Wy go poznacie i będziecie miłowali, i tego poznania nie dostąpicie własnemi zasługami lecz z powodu jego obecności.

18. *Nie zostawię was sierotami.* Nie na długo od was odejdę; nie więcéj jak na trzy dni, przez które będę umarłym wedle ludzkiéj natury. — *Przyjdę do was.* Prędko do was powrócę, i napełnię was radością.

19. *Jeszcze maluczko.* To jest, nie wiele czasu upłynie.—*Nie widzi.* Nie będzie widział. Po niejakim czasie świat mię nie będzie więcéj oglądał. — *Widzicie.* Będziecie widzieli po śmierci i zmartwychwstaniu mojém.—*Bo ja żywę.* To jest, żyć będę. — *I wy żyć będziecie.* Pozostaniecie przy życiu i nieuszkodzeni.

20. *W on dzień.* W owym czasie po zmartwychwstaniu, a zwłaszcza w dzień Zielonych Świątek.—*Poznacie.* Jaśniéj niż teraz poznajecie. Otworzę bowiem wam zmysł, abyście zrozumieli Pismo, Łuk. 24, 45. — *Żem ja jest w Ojcu.* Że Ja i Ojciec jednéj jesteśmy natury, i jednym Bogiem. — *A wy we mnie, a ja w was.* Nie oznacza się, iż Chrystus jest tym samym sposobem w uczniach swoich jak w Ojcu, lecz rozumieć należy iż jest jakaś cecha podobieństwa, i sens będzie: tak między mną i wami będzie największa jedność i tożsamość, ale nie przez naturę, lecz przez łaskę.

21. *Kto ma przykazanie moje.* Kto je zna i przyjmuje. — *Objawię mu siebie samego.* Żywym się mu objawię po zmartwychwstaniu, i przez natchnienie Boże, i coraz większe poznanie rzeczy niebieskich.

22. *Judas.* Brat Jakóba, inaczéj nazwany Tadeusz i Lebbeusz. — *Cóż się stało?* Jaka jest przyczyna?— *A nie światu?* Nie całemu światu, nie każdemu bez różnicy?

23. *Jeźli mię kto miłuje.* Jakby rzekł: Światu nie objawiam siebie, gdyż ludzie światowi mnie nie miłują, i nie zachowują przykazań moich; albowiem gdyby miłowali i zachowywali moje przykazania, Ja i Ojciec przyszlibyśmy do nich, i nie tylkobyśmy się im ukazali, lecz i zawsze u nichbyśmy zostali. — *Do niego przyjdziemy.* Niewidzialni wprawdzie dla oczu ciała, ale tak iżby poczuli naszę obecność, i używali dóbr niebieskich, któremi obficie napełnimy ich dusze.—*Mieszkanie.* Stałe i trwałe.

24. *A mowę.* Naukę czyli przykazanie. — *Nie jest moja.* Nie moją tylko, lecz także i Ojca.

25. *U was mieszkając.* Podczas tych trzech lat mojego obcowania z wami.

26. *Pocieszyciel.* Patrz co się rzekło w. 16.— *W imie moje.* Na prośby i dla zasług moich.—*On was wszystkiego nauczy.* Przez wewnętrzne natchnienia. — *Cokolwiekbym wam powiedział.* P. Wujka. Wszystko co się wydaje wam trudném i ciemném, on wam wyjaśni, i przez wewnętrzne natchnienie nauczy, jak należy je rozumieć, i rzeczy zapomniane wam przypomni.

27. *Pokój zastawuję wam.* Pod imieniem pokoju, w sposobie wyrażenia hebrajskiego, oznacza się zdrowie i wszelka pomyślność, jako gdy się mówi II. Król. 18, 29: *Jestli pokój dziecięciu Absalonowi?* co znaczy, czy dobrze się ma, czy jest zdrów? Sens więc jest: żegnam was, i życzę żebyście po mojém odejściu zażywali pomyślności, zdrowi na duszy i na ciele.—*Nie jako dawa świat.* Ten mój pokój jest daleko większego znaczenia od pokoju który świat obiecuje, ale dać nie może; albowiem niech sobie świat wam daje co może, jednak nie będzie mógł dać wam owéj spokojności i wesela, jakie w was sprawię przez Ducha ś. Wiadomo z Apostoła Galat. 5, 22, że owocami Ducha ś. jest *miłość, wesele, pokój, i t. d.*—*Niech się nie trwoży serce wasze.* Chociaż mając odejść żegnam się z wami.

28. *Odchodzę.* Odchodzę wprawdzie przez śmierć.— *I przychodzę do was.* Jednak znowu zmartwychwstały

nio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem, quia Pater major me est.

29. Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, ut, cum factum fuerit, credatis.

30. Jam non multa loquar vobiscum: venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam.

31. Sed ut cognoscat mundus, quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc. *(Act. 2, 23).*

dzę y przychodę do was. Gdybyście mię milowali, wżdybyście się radowali, iż idę do Oyca: Bo Ociec więtszy iest niźli ia.

29. Y terazem wam powiedział, przedtym niż się stanie: iżbyście, gdy się stanie, wierzyli.

30. Już wiele z wami mówić nie będę. Abowiem idzie książę świata tego, a we mnie nic nie ma.

31. Ale iżby świat poznał, że miłuię Oyca, a iako mi Ociec roskazanie dał tak czynię. Wstańcie, pódźmy ztąd.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 14. w. 1. *Wierzycie w Boga.* Ztąd jest jasny dowód, że Pan Chrystus jest onym prawym Bogiem, którego Żydzi chwalili. Bo gdyby nim nie był, nie mógłby sobie przywłaszczać wiary, onemu Bogu samemu powinnej. Augustin. in hunc locum.

2. *Jest mieszkania wiele.* Rozmaite mieszkania, znaczą rozliczne zasługi, i różne zapłaty w jednym żywocie wiecznym. Bo jako insza jest jasność słońca, a insza księżyca, a insza gwiazd, i gwiazda od gwiazdy różna jest w jasności: tak też będzie świętych różna chwała w niebie. Co jest przeciw Jowinianistom, Luteristom i Kalwinistom. August. in Joan. Hier. lib. 2, advers. Jovin. I. Kor. 15, 41.

6. *Jam jest prawda i żywot.* Nie lada prawda i żywot, ale jako się znaczy z greckich artykułów, ona ista a jedyna prawda, i on prawy a jedyny żywot, który jest Pan Bóg sam. A to już wtóry dowód Bóstwa Chrystusowego w tym rozdziale: ponieważ on jest żywotem prawdziwym, i tym który żywot dawa. Czego sobie żadne stworzenie przywłaszczać nie może. I. Jan. 5, 20.

9. *Kto mnie widzi.* Trzeci dowód, że Pan Chrystus jest Bogiem jednym z Ojcem. Bo nigdy poznanie Syna, nie zawierałoby w sobie poznania Ojca, ani kto widzi Syna, nie jużby widział Ojca, gdyby nie była jedna i taż istność i natura, albo jedno Bóstwo Ojca i Syna. Cyrill. in Joan.

10. *Nie wierzysz że ja w Ojcu.* Czwarty dowód Bóstwa Pana Chrystusowego i spółistności z Ojcem. Bo temi słowy (jako i onemi, Ja i Ojciec jesteśmy jedno) wyraził nam i różność person Ojca i Syna przeciw Sabellianom, i jedność Bóstwa przeciw Aryanom. Aby nie rzekli, że tylko dla wielkiego podobieństwa między Ojcem a Synem powiedział: Kto mnie widzi, ten i Ojca widzi. Bo nie może być właśnie rozumian Ojciec w Synie, a Syn w Ojcu: jedno dla spółistności i tejże natury Ojca i Syna. Jan 10, 30.

12. *I większe nad te.* Chryzostom ś. w całych księgach przeciwko poganom pokazuje, iż się to spełniło nie tylko w cieniu Piotrowym, i w chustkach Pawłowych, któremi choroby były uzdrawiane: ale też i w relikwiach i przy grobiech ś. męczenników, a na imię ś. Babili męczennika, o którym tam rzecz ma. Ztąd dowodząc, że Chrystus jest Bogiem: który mógł wypełnić i wypełnił te słowa, też i przez popiół świętych swoich. Jednak Ewangelikowie dzisiejszy przeciw temu spór trzymają, jako dziedzicy i obrońcy niewiary pogańskiej. Jakoby Pan nasz takie cudowne sprawy próżno obiecował, nie myśląc albo nie mogąc ich wypełnić. Przetoż zgoła wiary nie dawają wszystkim dobrze doświadczonym Historyom Kościelnym, o cudach przez święte uczynionych. W czém Ewangelikowie nic nie mają nad pogany, przeciw którym Chryzostom ś. i Augustyn pisał: ani nad Aryany, którzy także cudom ś. męczenników wiary nie dawali: jako o nich świadczy Ambroży ś. Ale się nikt niechaj nie dziwuje ani temu, iż Obrazy Panny Maryi, i podobne rzeczy i pamiątki świętych, takież cuda czynią, jako czynił cień Piotra ś. Ani temu, iż się te zdadzą dziwniejsze i trudniejsze cuda, niźli one, które sam Pan Chrystus czynił. Gdyż tu sam Pan (odejmując nam wszelaką przyczynę wątpienia wyraźnie powiedział: że święci za łaską i sprawą jego większe cuda mieli czynić, a niźli on sam czynił. Dzie. 5, 15, i 19, 12. August. de Civit. Dei. Ambr. ser. 91.

13. *To uczynię.* Nie rzekł, uczyni Ojciec, ale, Ja uczynię: aby okazał, iż jedna i taż jest moc Ojca co i Syna, a iż Ojciec nic nie czyni bez Syna. Toć już szósty dowód, którym jawnie Bóstwo swe i równość z Ojcem pokazuje: kiedy po dwakroć obiecuje to wszystko uczynić, oczkolwiekby kto prosił w imię jego. Bo samemu Bogu wszechmocnemu przystoi czynić wszystko o coby kto prosił. Jan 1, 4. Jan 5, 19.

---

wrócę.— *Gdybyście mię miłowali.* Nie oznacza, iż oni Go nie miłują; lecz jest pewny sposob mówienia Ojca z synami, przyjaciela z przyjaciołmi ubolewającymi z powodu odejścia Ojca i przyjaciela, które to odejście ma mu przynieść większą chwałę. Gdybyście mnie miłowali, nie bolelibyście; kochający bowiem przyjaciel nie boleje nad dobrém przyjaciela, ale się cieszy; jakby rzekł: Bolejąc nad mojém odejściem, pokazujecie, iż raczéj idziecie za uczuciem niż za rozumem, i t. d.— *Bo Ojciec większy jest niźli ja.* Bo ponieważ Ojciec większym jest ode mnie, być nie może żeby moje do niego odejście nie było z korzyścią i chwałą dla mnie. Patrz Wujka.

29. *I terazem.* Ale teraz.— *Wam powiedział.* Przepowiedziałem wam odejście, to jest śmierć, zmartwychwstanie, i wniebowstąpienie moje.— *Wierzyli.* Iż ja jestem Synem Bożym, i że idę do Ojca, aby z nim równéj chwały używać.

30. *Mówić nie będę.* W tém śmiertelném ciele.— *Albowiem idzie książę świata tego.* Przez książęcia tego świata rozumie djabła, jak wyż. 12, 31. Przychodzi zaś bądź sam przez się i aniołów swoich niewidzialnie, bądź widzialnie przez Judasza zdrajcę, żołnierzy i sług zbrójnych.—*A we mnie nic niema.* Niema do mnie żadnego prawa, gdyż to prawo i moc służą mu tylko względem ludzi grzesznych.

31. *Ale iżby... poznał.* Jakby rzekł: Umieram nie dla tego, iżby djabeł miał jakie prawo zadania mnie śmierci, ale dla tego że miłuję Ojca, i jestem posłusznym jego rozkazom. — *Jako mi Ojciec rozkazanie dał.* Chrystus bowiem z rozkazu Ojca poniósł śmierć krzyżową; przeto apostoł Filip 2, 8, powiada: *Stawszy się posłusznym aż do śmierci, a śmierci krzyżowej.*— *Wstańcie, pódźmy ztąd.* Ś. Chryzostom mniema, iż Chrystus strwożonych uczniów zaprowadził w miejsce bardziéj ukryte, i to co następuje mówił. Lecz jest rzeczą prawdopodobniejszą, że całą tę mowę wyrzekł w Wieczerniku. A zatém te słowa, *pódźmy ztąd,* nieoznaczają że Chrystus odszedł po ich wymówieniu, lecz iż powstał, przepasał się do odejścia, a także począł wychodzić. Często bowiem mówimy *idźmy ztąd,* jednak nie zaraz idziemy, ale czas jakiś zostajemy.

16. *Aby z wami mieszkał na wieki.* Ztąd widzimy, iż nie samym Apostołom Duch Ś. był obiecany i dany, żeby ich nauczał wszelkiéj prawdy (bo oni nie mogli na ziemi być na wieki) ale i namiestnikom Apostolskim. A iż obietnice i przywileje dane Apostołom, nie do osób ich, ale do urzędów są przywiązane na wieki. Przetoż biskupi i pasterze i Kościoł pósledni wszystkich wieków mieli i mają tegoż Ducha Ś. ich sprawującego, którego mieli Apostołowie i Kościoł pierworodny.

26. *Cokolwiekbym wam powiedział.* W łacińskim jest, *futurum dixero,* miasto *praeteritum dixi,* w greckim εἶπον.

27. *Pokój mój daję wam.* Ten pokój heretykowie gwałcą i targają haniebnemi odszczepieństwy swemi August. in Psal. 10.

28. *Ojciec większy jest.* Syn Boży jest rówien Ojcu według Bóstwa, które ma z nim społeczne: a mniejszy niżli Ojciec według człowieczeństwa. Z strony którego tu mówi, iż idę do Ojca: Bo Ojciec większy jest niżli Ja. W téj tedy naturze Syn mniejszy jest, w któréj szedł do Ojca. Lecz nie szedł do Ojca z strony Bóstwa: wedle którego był wszędy, i wszystko napełniał: ale z strony człowieczeństwa. Jan 5, 18. Phil. 2, 6. Athan. in Symb. Jan 3, 13.

CAPUT XV. — ROZDZIAŁ 15.

O podobieństwie winnéj macicy i jéj latorośli, zachowaniu przykazań Bożych, i t. d.

1. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est.

2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, et omnem, qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat. *(Matth. 7, 19).*

3. Jam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. *(Supr. 13, 10).*

4. Manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis.

5. Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, et ego in eo: hic fert fructum multum, quia sine me nihil potestis facere.

6. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet.

7. Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis, petetis, et fiet vobis.

1. Jam test winna macica prawdziwa: a Ociec mój iest oraczem.

2. Wszelką latorośl we mnie nie przynoszącą owocu, odetnie ią: a wszelką która przynosi owoc, ochędoży ią, aby więcey owocu przynosiła.

3. Już wy iesteście czystymi dla mowy którąm do was mówił.

4. Mieszkaycie we mnie, a ia w was. Jako latorośl nie może przynosić owocu sama z siebie, ieśli nie będzie trwać w winnéj macicy: także ani wy, ieśli we mnie mieszkać nie będziecie.

5. Jam iest winna macica: wyście latorośli. Kto mieszka we mnie, a ia w nim, ten siła owocu przynosi: bo bezemnie nic czynić nie możecie.

6. Jeśliby kto we mnie nie trwał, precz wyrzucon będzie iako latorośl, y uschnie, y zbiorą ią, y do ognia wrzucą, y gore.

7. Jeśliż we mnie trwać będziecie, a słowa moie w was trwać będą, czegokolwiek zachcecie prosić będziecie, y stanie się wam.

R. 15.—1. *Jam jest winna macica.* Nic nie mógł, odchodząc na śmierć, powiedzieć bardziéj potrzebnego uczniom swoim, jak to żeby nigdy od niego, to jest, od jego wiary i miłości niedali się oderwać, jeśli się chcą utrzymać przy życiu duszy: co wybornie wyraża pod przenośnią winnéj macicy.—*Prawdziwa.* Ta winna macica *prawdziwą* tu się nazywa dla szczególnéj swéj własności, gdyż ona lepiéj i doskonaléj żywi i utrzymuje ludzi z siebie przez wiarę zrodzonych niż *naturalna* winna macica żywi swoje latorośle.— *A Ojciec mój jest oraczem.* To jest, jéj uprawiaczem. Jest także i sam Chrystus oraczem i uprawiaczem winnéj macicy, o ile jest Bogiem; ale żeby zachować ozdobę przypowieści, gdy siebie uczynił winną macicą, jéj uprawę przypisuje Ojcu, z powodu opatrzności, którą samo imie Ojca oznacza.

2. *Wszelką latorośl.* Do uprawiacza należy niepożyteczne narośle z winnéj macicy obcinać a pożyteczne oczyszczać. Jedno i drugie uczyni uprawiacz niebieski z latoroślami téj winnej macicy: te które nie przynoszą owocu, odcina i wrzuca do ognia wiecznego; które zaś owoc przynoszą, oczyszcza, aby były jeszcze płodniejszemi.— *We mnie nie przynoszącą owocu.* Kto chociaż przez wiarę wszczepiony jest we mnie, jednak nie przynosi owocu dobrych uczynków.—*Odetnie.* Ukarze tego rodzaju wiernych — *Ochędoży.* Usuwając od nich przeszkody do postępu. P. Wujka.

3. *Dla mowy.* Gdyż słyszeliście mowę i naukę moję, i jesteście jéj posłusznymi. Patrz Wujka.

4. *Mieszkajcie we mnie.* Przystając do mnie i stale się mnie trzymając przez wiarę żywą.— *A ja w was.* Jak ja nawzajem w was mieszkam, ożywiając sokiem łaski, abyście obfity owoc przynieść mogli.— *Sama z siebie.* Oddzielona od winnéj macicy. — *Jeźli we mnie mieszkać nie będziecie.* Trzymając się mnie przez wiarę i miłość, i odbierając ode mnie życie i moc duchowną. Patrz Wujka.

5. *Owocu.* Sprawiedliwości, pobożności, świętości.— *Bezemnie.* Bez soku łaski, który ze mnie wam się udziela.— *Nic.* Żadnego owocu godnego takiéj winnéj macicy.

6. *We mnie nie trwał.* Przez stateczną wiarę i miłość.— *Precz wyrzucon będzie.* Będzie odciętym od winnéj macicy, i porzuconym na ziemi, owszem zostanie wyrzuconym z wybornéj winnicy Pańskiéj i z towarzystwa wybranych Jego. To się staje gdy kto utraciwszy wiarę odstępuje Kościoła. Lecz chociażby wiary i nieutracił, zostaje oddzielonym i wyrzuconym precz, gdyż się nieożywia duchem, którym żyje ciało Kościoła i nieodbiera wpływu łaski.— *Jako latorośl.* Bezpłodna.—*I uschnie.* Utraciwszy żywotność łaski.— *Zbiorą.* Ci którym będzie rozkazano. Posługa ta przypisuje się aniołom. Mat. 13, 41.— *Gore.* Gorzeć będzie ogniem nieugaszonym. Jest bowiem ten obyczaj Pisma ś., iż jeśli cokolwiek w przyszłości zapowiada, gdy chce oznaczyć największą pewność i prędkość, używa czasu teraźniejszego zamiast przyszłego. Tak się mówi u Mat. w rozdz. i wierszu ostatnim: *Oto ja jestem z wami po wszystkie dni, aż do skończenia świata,* to jest: będę z wami, i t. d.

7. *Jeźliż we mnie trwać będziecie.* Przez wiarę i

8. In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum plurimum afferatis, et efficiamini mei discipuli.

9. Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos. Manete in dilectione mea.

10. Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut et ego Patris mei praecepta servavi, et maneo in ejus dilectione.

11. Haec locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur.

12. Hoc est praeceptum meum: Ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. *(Supr. 13, 34. Ephes. 5, 2. I. Thess. 4, 9).*

13. Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis, quae ego praecipio vobis. *(1. Joan. 3, 16).*

14. Jam non dicam vos servos, quia servus nescit, quid faciat dominus ejus.

15. Vos autem dixi amicos, quia omnia, quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.

16. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos, ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat, ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis. *(Matth. 18, 19).*

17. Haec mando vobis: Ut diligatis invicem. *(1. Joan. 3, 11).*

18. Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit.

19. Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret: quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

8. W tym iest uwielbion Ociec móy: iżbyście barzo wiele owocu przynieśli, y stali się moimi uczniami.

9. Jako mię umiłował Ociec, y ia umiłowałem was. Trwaycież w miłości moiey.

10. Jeśli przykazania moie zachowacie, będziecie trwać w miłości moiey, iakom y ia zachował roskazanie Oyca mego, y trwam w miłości iego.

11. Tom wam powiedział: aby wesele moie w was było, a wesele wasze napełniło się.

12. To iest przykazanie moie, abyście się społecznie miłowali, iakom was umiłował.

13. Więtszéy nad tę miłości żaden niema: aby kto duszę swą położył za przyiacioły swoie.

14. Wy iesteście przyiaciele moi, ieśli czynić będziecie co ia wam rozkazuię.

15. Już was nie będę zwał sługami: bo sługa niewie co czyni Pan iego: Lecz was nazwałem przyiacioły, bo wszytko com słyszał od Oyca mego oznaymiłem wam.

16. Nie wyście mnie obrali: alem ia was obrał, y postanowiłem was abyście szli y przynieśli owoc, a owocby wasz trwał: aby oczkolwiekbyście prosili Oyca w imię moie, dał wam.

17. To wam przykazuię: abyście się społecznie miłowali.

18. Jeśli was świat nienawidzi: wiedzcie iż mnie piérwey niż was nienawidział.

19. Byście byli z świata, światby co iego było miłował: Lecz iżeście nie są z świata, alem ia was wybrał z świata, przetóż was świat nienawidzi.

---

miłość.— *Słowa moje.* Nauka i przykazania moje.— *W was trwać będą.* W pamięci, sercu i uczynkach.— *Zachcecie.* Dodajmy: wedle woli Bożéj, jak się mówi, 1. Jan 5, 14. Patrz Wujka.

8. *Uwielbion.* Będzie uwielbiony; jest bowiem czas przeszły zamiast przyszłego.—*Stali się moimi uczniami.* Coraz więcéj postępowali w nauce mojéj przez naśladowanie mnie.

9. *Jako.* Oznacza podobieństwo, nie zaś równość.— *Trwajcież w miłości mojéj.* Starajcie się nie wypaść z téj miłości jaką was miłuję.

10. *Będziecie trwać w miłości mojéj.* Nie przestanę was miłować. P. Wujka.

11. *Wesele moje.* Którém się Ja weselę. — *W was.* Z was.— *A wesele wasze napełniło się.* I aby wesele wasze, którém się wy we mnie czyli ze mnie weselicie, to jest, iż jesteście ze mną złączeni i we mnie trwacie, stało się doskonałém.— *Napełniło się.* Gdyż w tém życiu coraz więcéj rośnie, a przychodzi do zupełności *w nagrodzie zmartwychwstających,* jak powiada ś. Augustyn.

12. *Przykazanie moje.* W greckim z przedimkiem, owo przykazanie nowe o miłości, o którém wyż. 13, 34.

13. *Większéj nad tę miłości.* Większego czynu miłości.—*Duszę swą.* Życie swoje.—*Położył.* Dobrowolnie wydał, pobudzony tylko samą miłością.—*Za przyjacioły swoje.* Za których nic większego dać nie można jako samo życie. Sens więc wiersza jest: za przyjaciela nic większego nikt dać nie może jak życie swoje.

14. *Wy jesteście przyjaciele moi.* Wy zaś jesteście uczniami moimi, przyjaciołmi moimi, za których wkrótce mam wydać życie. — *Jeżli czynić będziecie.* Gdyż czynicie, dla tego że czynicie.

15. *Już was nie będę zwał sługami.* Jednakże nieco potém, to jest w. 20, nazywa ich znowu sługami. Rzec należy, iż to jest we zwyczaju Pisma ś., że gdy się komu zamienia dawne imię, przez to się nie oznacza, że nigdy już odtąd tém imieniem niema się nazywać, lecz tylko że nie tém jednném ma się mianować; tak bowiem Jakób po nadaniu mu imienia Izraela, jeszcze często Jakóbem się nazywa w Piśmie ś. Sens więc jest: nadal nie tylko nazywać was będę sługami, ale także przyjaciółmi, a nawet częściéj przyjaciółmi niż sługami. Oprócz tego zwyczajem jest Pisma ś., iż gdy się wkłada nowe imię, nie tyle się oznacza, że ten, któremu się wkłada imię, ma się tak nazywać, jak raczéj iż mu wybornie przypada rzecz tém imieniem oznaczona: tak Iz. 7, 14: *Nazowię imię jego Emmanuel;* i 8, 3: *Nazow imię jego, pośpiesz się łupy zdzierać: kwap się brać korzyści;* które imiona są przydane Chrystusowi.— *Niewie.* Po większéj części, niewie zwykle. — *Com słyszał.* Jako człowiek przeznaczony na posła Bożego do was.

16. *Nie wyście mnie obrali.* Nie wy pierwsi obraliście mnie za Pana, nauczyciela, przyjaciela. — *Alem ja.* Lecz jam was naprzód wybrał, uprzedzając wolą waszę łaską moją. — *Abyście szli.* Na cały świat.— *I przynieśli owoc.* Zebrali dla mnie wielu uczniów, którzy są owocem mojéj łaski i waszéj pracy.—*Trwał.* Nie ginął na wieki.—*Aby oczkolwiekbyście.* To jest: i postawiłem was, abyście o cokolwiek prosić będziecie, co jest koniecznie potrzebném do przyniesienia tego owocu.— *W imię moje.* Przez zasługi moje, i modlitwę czynioną w imię moje. — *Dał wam.* Można też przełożyć, *dam wam*: patrz co się rzekło wyż. 14, 13.

18. *Świat.* Ludzie światowi, którzy się uganiają za zaszczytami, bogactwami i rozkoszami. — *Wiedzcie.* Wspomnijcie, niech się to wam nie wydaje nowém lub dziwném.— *Pierwiéj niż was.* Który jestem pierwszym i godniejszym pomiędzy wami.

19. *Z świata.* Z liczby ludzi światowych.— *Co jego*

20. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis. Non est servus major domino suo. Si me persecuti sunt, et vos persequentur: si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt. *(Supr. 13, 16)*.
21. Sed haec omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum, qui misit me.
22. Si non venissem, et locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.
23. Qui me odit, et Patrem meum odit.
24. Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem et viderunt, et oderunt et me et Patrem meum.
25. Sed ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. *(Psal. 24, 19)*.
26. Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, *(Luc. 24, 49)*.
27. et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

20. Wspomnicie na mowę moię którąm ia wam mówił: Nie iest sługa więtszy nad Pana swego. Jeśli mnie przeszladowali, y was przeszladować będą. Jesli mowę moię chowali, y waszę chować będą.
21. Ale wam to wszytko czynić będą dla imienia mego: bo nie znaią tego który mię posłał.
22. Bych był nie przyszedł, a nie mówił im, nie mieliby grzéchu: lecz teraz nie maią wymówki z grzéchu swego.
23. Kto mnie nienawidzi, y Oyca mego nienawidzi.
24. Bych był między nimi uczynków nie czynił których żaden inszy nie czynił, nie mieliby grzéchu: lecz teraz y widzieli y nienawidzieli y mnie y Oyca mego.
25. Ale żeby się wypełniła mowa która iest w zakonie ich napisana: Że mię niesłusznie mieli w nienawiści.
26. A gdy przydzie pocieszyciel, którego ia wam poślę od Oyca, Ducha prawdy, który od Oyca pochodzi: on o mnie świadectwo dawać będzie,
27. y wy świadectwo wydawać będziecie: bo zemną od początku iesteście.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz.** 15. w. 2. *Odetnie ją.* Chrystus ma w ciele swym duchownym niektóre członki niepożyteczne. Przetoż i źli Chrześcijanie, ponieważ są członkami Chrystusowemi, w kościele być mogą.

2. *Aby obfitszy.* Ztąd widzimy, iż człowiek może zawsze póki żyw, w sprawiedliwości i w świątobliwości rość i postępować.

3. *Dla słowa którem do was mówił.* Augustyn Ś. wykłada to o słowie Sakramentalnym chrztu ś. a nie o kazanym tylko. Tract. 80, in Joan.

4. *Jeśli we mnie mieszkać nie będziecie.* Te słowa Pańskie pod pewną kondycyą, Jeśli we mnie trwać będziecie: Jeśli przykazanie moje zachowacie: i tym podobne, jaśnie pokazują, iż my pewni być nie możemy jeśli w dobrym do końca trwać będziemy, i jeśli zbawieni będziemy albo potępieni: gdyż nie wiemy jeśli te kondycye zachowamy abo wypełnimy. Co jest przeciw próżnéj ufności i pewności, albo raczéj dumie Ewangelików dzisiejszych. Ztąd się też uczymy, iż ktokolwiek przez kacerstwo, albo odszczepieństwo, albo przez którążkolwiek inną przyczynę, odcięty jest od Ciała Chrystusowego, który jest Kościół jego: ten żadnych uczynków płatnych ku zbawieniu czynić nie może. Jan 15, 10.

7. *Jeżli we mnie trwać będziecie.* Przetoć odszczepieńcy, by się najwięcéj modlili: jednak nigdy nie będą wysłuchani: iż nie są w Chrystusie, iż nie trwają w kościele Chrystusowym.

10. *Jeżli przykazania moje.* Tak pilne a częste upominanie Pańskie ku zachowaniu przykazania jego, dosyć pokazuje: iż żywot chrześcijańskiego człowieka nie na saméj wierze, ale więcéj na dobrych uczynkach zależy.

20. *Jeżliżeć mnie prześladowali.* Daje znać, iż mnodzy nie mieli być posłuszni Kościołowi: a nie dziw, gdyż i samego Chrystusa odrzucili i z nauką jego.

24. *Bych był uczynków nie czynił.* Jeśli Żydzi, nicby byli nie grzeszyli Chrystusa nie przyjmując, by był nie czynił takich cudów jakich nikt nie czynił: Cóż za wymówkę mieć będą Katolikowie, którzy się zwieść dali Lutrowi albo Kalwinowi, bez żadnych zgoła cudów?

---

było. Błędy i obyczaje, podobne swoim.— *Wybrał z świata.* Ponieważ ja was oddzieliłem od świata, i przyłączyłem do siebie przez wiarę, obyczaje i naukę.

20. *Na mowę moję.* Na owę mowę moję.— *Nie jest sługa.* Powiedział to był wyż. 13, 16, i indziéj, jak Mat. 10, 24.—*Mowę moję chowali.* Jako nie zachowywali mowy mojéj, tak i waszéj nie będą zachowywać. Patrz Wujka.

21. *Ale wam to wszystko.* To jest co się tycze nienawiści, prześladowań i pogardy Ewangeliją.—*Dla imienia mego.* Przez nienawiść ku mnie.— *Bo nieznają.* Która jednak niewiadomość ich nie wymawia, gdyż łatwo mogła być pokonaną, owszem była dobrowolną i umyślną.

22. *Bych był nie przyszedł.* Gdybym był nie przyszedł na świat, i nie nauczał słowy, Pismem i cudami że jestem Chrystusem.—*Nie mieliby grzechu.* Albowiem niewiadomośćby ich wymawiała.

23. *I Ojca mego nienawidzi.* Z którym jestem jedno, i od którego jestem posłany.

24. *Uczynków.* Cudownych.—*Widzieli.* Owe uczynki, a pomimo to trwają w swojém niedowiarstwie i nienawiści ku mnie. Patrz Wujka.

25. *Żeby się wypełniło.* Spójnik *żeby* nieoznacza tu przyczyny, lecz skutek.— *W zakonie ich.* Psalm 34, 19.

26. *Pocieszyciel.* Duch święty.—*Ducha prawdy.* Ducha prawdziwego, sprawcę i nauczyciela prawdy.—*Od Ojca.* Z istoty Ojca.—*Świadectwo dawać będzie.* Zstąpiwszy na was będzie przez was świadczył, iż ja jestem Synem Bożym, i t. d. Patrz Wujka.

27. *Świadectwo wydawać będziecie.* O tych rzeczach któreście widzieli i słyszeli. — *Od początku.* Od opowiadania Janowego i powołania waszego, aż do tego czasu ze mną trwacie. Patrz Wujka.

26. *Którego ja wam poślę.* Oto Syn Ducha posyła tak jako i Ojciec: iż Duch Ś. pochodzi od Syna tak jako i od Ojca. I przetoż jest nazwan Duchem Syna, Duchem Chrystusowym, i Duchem prawdy. W czém Grekowie i Ruś bardzo błądzą. Gal. 4, 6. Rzym. 8, 9.

27. *I wy świadczyć będziecie.* Złączył świadectwo apostolskie z świadectwem Ducha Ś. abyśmy wiedzieli iż świadectwo prawdy jest nierozdzielne w Duchu Ś. i w przełożonych kościelnych.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O przepowiadaniu prześladowań, obietnicy Ducha Świętego Pocieszyciela, i t. d.

1. Haec locutus sum vobis, ut non scandalizemini.

2. Absque synagogis facient vos: sed venit hora, ut omnis, qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo. *(Act. 6, 11).*

3. Et haec facient vobis, quia non noverunt Patrem neque me.

4. Sed haec locutus sum vobis, ut, cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis.

5. Haec autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram: et nunc vado ad eum, qui misit me, et nemo ex vobis interrogat me: Quo vadis?

6. Sed quia haec locutus sum vobis: tristitia implevit cor vestrum.

7. Sed ego veritatem dico vobis: Expedit vobis, ut ego vadam: si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

8. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio.

9. De peccato quidem, quia non crediderunt in me:

10. de justitia vero, quia ad Patrem vado, et jam non videbitis me:

11. de judicio autem, quia princeps hujus mundi jam judicatus est.

1. Tom wam powiedział, abyście się nie gorszyli.

2. Wyłączą was z bożnic: ale idzie godzina, że wszelki który was zabiia, mniémać będzie że czyni posługę Bogu.

3. A to wam uczynią, iż nie znaią Oyca, ani mnie.

4. Alem to wam powiedział: abyście gdy godzina przydzie, wspomnieli na to, żem ia wam powiedział.

5. A tegom wam z przodku nie powiadał, iżem był z wami. A teraz idę do tego który mię posłał: a żaden z was nie pyta mię, dokąd idziesz?

6. Ale iżem to wam powiedział, smutek napełnił serce wasze.

7. Aleć ia prawdę wam powiadam: pożyteczno wam abych ia odszedł. Bo ieśli nie odeydę, pocieszyciel nie przydzie do was: a ieśli odeydę, poślę go do was.

8. A on gdy przydzie, będzie karał świat z grzéchu, y z sprawiedliwości, y z sądu.

9. Z grzéchu mówię: iż nie wierzą w mię.

10. A z sprawiedliwości, iż do Oyca idę, a iuż mię nie uyzrzycie.

11. A z sądu, iż książę tego świata iuż iest osądzone.

R. 16.—1. *Abyście się nie gorszyli.* Żebyście się nie potknęli i nie zatrzymali na drodze zbawienia wiecznego, widząc wielu niedowiarków i prześladowców, napotykając wiele innych przeszkod i trudności.

2. *Wyłączą was z bożnic.* Patrz co się rzekło 9, 22.— *Ale idzie godzina.* Owszem przyjdzie czas.— *Że wszelki.* Gdy każdy. — *Posługę.* Cześć, miłą rzecz Bogu.

3. *Iż nie znają Ojca.* Nie będą wierzyli iż Bóg jest Ojcem moim, a ja Jego Synem, który się stałem człowiekiem.

4. *Wspomnieli.* Pomni na moje przepowiednie, i mocni w wierze, z radością duchowną przyjmowali te utrapienia.

5. *Iżem był z wami.* A przeto nie była tak dalece wam potrzebna wiadomość tych rzeczy. — *A żaden z was nie pyta mię.* Tymczasem zapytywał Piotr wyż. 13, 36, i Tomasz 14, 5. Odpowiedzieć należy: nie wyraża Chrystus, iż nikt go nie pyta dokąd idzie; oto bowiem nie raz go zapytywali, ale że dręczeni smutkiem, zaniechali dowiadywać się i lepiéj poznać, dokąd idzie, w jakim zamiarze, z jakiéj przyczyny, z jakim skutkiem, co ma robić, czy kiedy wróci, i t. d.; przyjaciele bowiem zwykle wypytują odchodzących przyjaciół nawet o rzeczach najmniejszych.

7. *Pożyteczno wam abych ja odszedł.* Żebym zesłał na was Ducha Ś.; albowiem jeśli nieodejdę, Pocieszyciel nie przyjdzie: tak bowiem postanowiła była Trójca Przenajświętsza, iżby naprzód przyszedł Syn, a późniéj gdy on wstąpi do nieba, żeby był posłany z nieba Duch ś.: ztąd wyż. 7, 39, mówi się: *Jeszcze nie był Duch dany, bo Jezus jeszcze nie był uwielbiony.* Inną przyczynę przywodzi ś. Augustyn (tract. 94 in Joan.) a mianowicie, iż uczucie apostołów zbyt było przylgnęło do obecności cielesnéj Pana, a przeto nie byli zdolnymi do przyjęcia Ducha Ś., gdyż miłością niejako cielesną miłowali Chrystusa.

8. *Gdy przyjdzie.* I napełni was mądrością i darem języków; i będzie czynił przez was cuda dla uwielbienia imienia mojego.—*Świat.* Wszelkiego rodzaju ludzi.—*Będzie karał.* Patrz Wujka.—*Z grzechu.* Że jest oddany grzechom. — *Z sprawiedliwości.* Okazując iż ja jestem sprawiedliwym, czemu on zaprzecza; i że nikt nie może być sprawiedliwym prawdziwą sprawiedliwością, która czyni ludzi miłymi Bogu, jedno przez wiarę i cześć Chrystusową.— *I sądu.* Czyli z potępienia, to jest iż zasługuje na karę potępienia w ogniu wiecznym.

9. *Z grzechu mówię.* Świat, który mniema o sobie iż jest wolnym od grzechu, zostanie przekonanym że nie jest wolnym ani od grzechu pierworodnego, ani od innych, które własną wolą popełnił, a to dla tego, iż nie wierzy we mnie, a bez wiary niepodobna jest oswobodzić się z pod jarzma grzechu i mnie się podobać.

10. *A z sprawiedliwości.* Przekona Żydów iż ja jestem sprawiedliwym, gdyż idę do Ojca, i On mnie do siebie przyjmie, abym razem z nim na wieki królował.— *A już mię nieujrzycie.* Nie ukryję się do czasu, udając odejście, aby was omamić; ale zawsze będę z Ojcem, z czego się jaśnie pokaże moja sprawiedliwość i świętość.

11. *A z sądu.* Przekona świat, iż jest godzien potę-

12. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.

13. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem: non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet, loquetur, et quae ventura sunt, annuntiabit vobis.

14. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.

15. Omnia, quaecumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi: Quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.

16. Modicum, et jam non videbitis me, et iterum modicum, et videbitis me, quia vado ad Patrem.

17. Dixerunt ergo ex discipulis ejus ad invicem: Quid est hoc, quod dicit nobis: Modicum, et non videbitis me, et iterum modicum, et videbitis me; et: Quia vado ad Patrem?

18. Dicebant ergo: quid est hoc, quod dicit: Modicum? Nescimus, quid loquitur.

19. Cognovit autem Jesus, quia volebant eum interrogare, et dixit eis: De hoc quaeritis inter vos, quia dixi: Modicum, et non videbitis me, et iterum modicum, et videbitis me.

20. Amen, amen, dico vobis: Quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

21. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus: cum autem pepererit puerum, jam non meminit pressurae propter gaudium, quia natus est homo in mundum.

12. Jescze wam wiele mam mówić: ale teraz znieść nie możecie.

13. Lecz gdy przydzie on Duch prawdy, nauczy was wszelkiey prawdy: bo nie sam od siebie mówić będzie, ale cokolwiek usłyszy mówić będzie: y co przyśdź ma oznaymi wam.

14. On mię uwielbi: bowiem z mego weźmie, a wam opowié.

15. Wszytko cokolwiek ma Ociec, moie iest. Dlą tegom powiedział; że z mego weźmie, a wam opowie.

16. Maluczko, a iuż mię nie uyźrzycie: y zasię maluczko, a uyźrzycie mię: iż idę do Oyca.

17. Mówili tedy z uczniów iego ieden do drugiego: Co to iest co nam mówi: Maluczko, a nie uyźrzycie mię: y zasię maluczko, a uyźrzycie mię, a iż idę do Oyca?

18. Mówili tedy: Co to iest co mówi, Maluczko? nie wiémy co powiada.

19. A poznał Jezus, że go pytać chcieli, y rzékł im: O tym się pytacie między sobą, iżem rzékł, maluczko, a nie uyźrzycie mię, y zasię maluczko, a uyźrzycie mię?

20. Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam, iż będziecie płakać y lamentować wy, a świat się będzie weselił: a wy się smęcić będziecie, ale smutek wasz w radość się obróci.

21. Niewiasta gdy rodzi, smętek ma, iż przyszła iéy godzina: lecz gdy porodzi dzieciątko iuż nie pamięta uciśnienia dla radości, iż się człowiek na świat narodził.

pienia, i że rzeczywiście zostanie potępionym, jeśli we mnie nie uwierzy; gdyż djabeł już jest osądzonym, to jest potępionym, i wyrzuconym z królestwa swojego, to jest z dusz ludzkich, które posiadał: okaże to Duch ś., gdy przez opowiadanie wasze i świadectwo o imieniu mojém stopniowo nawróci się wielkie mnóstwo ludzi, i odpadną od szatana. Gdy się więc jawnie ujrzy, iż książe tego świata jest przeze mnie wyrzuconym, i jego królestwo upada, i że jest wtrąconym do piekła, i to także jawném będzie, iż podobny los spotka tych, którzy z nim trzymać będą.—*Książę tego świata.* Djabła rozumie, którego świat jakby monarchę swego i książęcia czci i naśladuje: patrz wyż. 12, 31, i 14, 30.

12. *Jeszcze wam wiele mam mówić.* Wielu was rzeczy dotychczas nauczyłem, ale pozostają inne głębokie tajemnice, których teraz nie jesteście zdolnymi pojąć; to bowiem oznaczają słowa: *Ale teraz znieść nie możecie.* Patrz Wujka,

13. *Duch prawdy.* Sprawca i nauczyciel prawdy.— *Wszelkiej prawdy.* Tak prawd tych, których teraz nie jesteście zdolnymi pojąć, jako i tych, które wzięliście z ust moich, aleście dobrze niezrozumieli. — *Bo nie sam od siebie mówić będzie.* Zamiast *a nie sam.* Zapobiega Chrystus podwójnemu błędowi. Jeden jest, żeby nie sądzili, iż Duch święty jest większym od Syna, gdyż tego ma uczyć czego nie nauczył Syn. Drugi, aby się nie lękali, iżby Duch Ś. nie nauczał rzeczy przeciwnych i niezgodnych z tém czego ich dotychczas nauczał Chrystus.— *Sam od siebie.* Tylko sam od siebie, beze mnie, rzeczy przeciwnych i różnych od tych które ja podałem.—*Cokolwiek usłyszy.* Od Ojca i ode mnie, albowiem słyszenie Ducha Ś., jest to przyjęcie wraz z naturą wiedzy od Ojca i Syna, od których pochodzi. Patrz Wujka.

14. *Uwielbi.* Mówi się to dla tego, iżby nie sądzili że będą odciągnieni od Chrystusa przez Ducha Ś., jakoby on miał własną raczéj sprawę prowadzić, i własną chwałę rozszerzać nie zaś Chrystusową.— *Z mego weźmie.* Przez pochodzenie ode mnie: patrz co się rzekło w wierszu poprzedzającym.

15. *Wszystko cokolwiek ma Ojciec.* Patrz Wujka.— *Dla tegom powiedział.* Nie dziwcie się iż powiedziałem o Duchu Ś., *z mego weźmie*; albowiem ja przez odwieczne rodzenie się wziąłem od Ojca wszystko co on ma, a przeto wziąłem i to iż jestem wespół z nim jednym początkiem Ducha Ś.

16. *Maluczko, a już mię nie ujrzycie.* Po krótkim czasie już mnie nie ujrzycie, gdyż rychło umrę, to jest, dnia jutrzejszego; ale jednak gdy się to stanie, po niejakim czasie znowu mnie ujrzycie, to jest, gdy trzeciego dnia zmartwychwstanę.—*Iż idę do Ojca.* Daje przyczynę jednéj i drugiéj krótkiéj zwłoki, to jest, gdyż z tego życia śmiertelnego przechodzi do nieśmiertelnego, aby tam królował z Ojcem.

20. *Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam.* Najniezawodniéj to się ziści co wam przepowiadam, iż odejdę, i że wy z powodu śmierci i odejścia mojego płakać będziecie. — *A świat się będzie weselił.* Żydzi nieprzyjaciele moi, miłośnicy świata.—*Smutek wasz w radość się obróci.* Gdy mnie znowu ujrzycie zmartwychwstałego.

21. *Niewiasta gdy rodzi.* Domyślać się należy znaku podobieństwa, *jako niewiasta gdy rodzi, i t. d.*— *Iż przyszła jéj godzina.* Czas porodu, któremu towarzyszą wielkie boleści. — *Iż się człowiek na świat narodził.* Iż pomnożyła się jéj rodzina jedném dziecięciem, które stanie się dla rodziców pociechą i pomocą.

22. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

23. Et in illo die me non rogabitis quidquam. Amen, amen dico vobis: Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. *(Matth. 7, 7. Jac. 1, 5.)*

24. Usque modo non petistis quidquam in nomine meo: petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.

25. Haec in proverbiis locutus sum vobis. Venit hora, cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis.

26. In illo die in nomine meo petetis, et non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis:

27. ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis, quia ego a Deo exivi.

28. Exivi a Patre, et veni in mundum: iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.

29. Dicunt ei discipuli ejus: Ecce, nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis:

30. nunc scimus, quia scis omnia, et non opus est tibi, ut quis te interroget: in hoc credimus, quia a Deo existi.

31. Respondit eis Jesus: Modo creditis?

32. Ecce venit hora, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, et me solum relinquatis: et non sum solus, quia Pater mecum est. *(Matth. 26, 31.)*

22. Y wy tedy teraz wprawdzie smutek macie: lecz zasię oglądam was, a będzie się radowało serce wasze: a radości waszéy żaden od was nie odéymie.

23. A dnia onego nie będziecie mię niocz pytać. Zaprawdę, zaprawdę wam powiadam: Jeśli o co prosić będziecie Oyca w imię moie, da wam.

24. Do tychmiast nioczeście nie prosili w imię moie. Proście, a weźmiecie: aby radość wasza była pełna.

25. Tom wam powiadał przez przypowieści: Przychodzi godzina gdy iuż nie przez przypowieści mówić wam będę, ale iawnie o Oycu oznaymię wam.

26. W on dzień w imię moie prosić będziecie: y nie mówię wam iż ia będę Oyca prosił za wami.

27. Abowiem sam Ociec miłuie was, żeście wy mnie umiłowali, y uwierzyliście, żem ia od Boga wyszedł.

28. Wyszedłem od Oyca, a przyszedłem na świat: zaś opuszczam świat, a idę do Oyca.

29. Rzekli mu uczniowie iego: Oto, teraz iawnie mówisz, a żadnéy przypowieści nie powiadasz.

30. Teraz wiémy że wszytko wiész a nie potrzebać żeby cię kto pytał. Dla tego wierzymy żeś od Boga wyszedł.

31. Odpowiedział im Jezus: Teraz wierzycie?

32. Oto przychodzi godzina, y teraz przyszła: abyście się każdy w swą rozpiérzchnęli, a mnie samego zostawili: a nie iestem sam, bo iest Ociec zemną.

---

22. *I wy.* Tak i wy.—*Radości waszéj żaden od was nie odejmie.* I nie lękajcie się znowu wpaść w podobny smutek; albowiem radość ta będzie wieczną; nie będę bowiem więcéj podległym nędzom tego ciała.

23. *Nie będziecie mię niocz pytać.* To jest wtedy gdy po zmartwychwstaniu mnie żywego ujrzycie, nie będziecie pytali o mojém odejściu, śmierci, zmartwychwstaniu, i t. d., gdyż to wszystko jasno z wypadków poznacie. —*Jeźli o co prosić będziecie Ojca.* Patrz co się rzekło r. 14, 13, gdzie się ta sama obietnica znajduje.

24. *Ni oczeście nie prosili w imię moje.* Modlili się często do Boga, ale o nic jeszcze nie prosili w imię Chrystusa, jako odkupiciela i pośrednika między Bogiem i ludźmi. — *Aby radość wasza była pełna.* Aby radość, którą macie z tego, iż uczniami moimi jesteście, i że zmartwychwstanę, była zupełną, gdy otrzymacie wszystko o co prosicie. P. Wujka.

25. *Przez przypowieści.* Wiem iż nie dobrze rozumiecie com wam teraz powiedział, gdyż powiedziałem nie zupełnie jasno: ale gdy zmartwychwstanę, jawnie i bez przypowieści będę wam mówił o majestacie i wszechmocności Ojca mojego, o tajemnicach niebieskich, i t. d.

26. *W on dzień.* W owym czasie. — *W imię moje.* Przez moje zasługi. — *I nie mówię wam.* Nie mówię, iż będę prosił za wami, bo nie będzie potrzeby żebym się modlił, gdyż Ojciec sam jest życzliwym dla was, i was miłuje. Nie mówi Pan, iż się nie będzie modlił; albowiem rzekł wyż.: *Będę prosił Ojca, a innego pocieszyciela da wam;* ale powiada że nie będzie potrzeby, aby się on modlił, gdyż bez tego da im Ojciec wszystko o co go prosić będą.

27. *Żeście wy mnie umiłowali.* Że apostołowie wierzyli w Chrystusa i jego miłowali, przyczyną tego była poprzedzająca miłość Boga Ojca, to jest iż on wprzódy ich był umiłował; lecz gdy Ojciec wprzódy był ich umiłował, oni miłując potém Chrystusa, i trwając w jego wierze i miłości, zasłużyli na większą miłość od Boga i nowe jego dobrodziejstwa.— *Od Boga wyszedł.* Przez rodzenie: jestem bowiem jednorodzonym Jego Synem.

29. *Oto, teraz jawnie mówisz.* Jasno mówisz: zdało się bowiem uczniom, iż rozumieją co mówił Chrystus, a być może, że lepiéj niż wprzódy rozumieli: tak iż prawdziwie mówić mogli, że pojmują słowa Pańskie. Albo sens jest: już jasno rozumiemy to o czém przedtém wątpiliśmy, powiedział bowiem był niejasno: *Maluczko, a nie ujrzycie mię, i t. d.*— Teraz zaś, *jawnie* mówi: *opuszczam świat, a idę do Ojca.*

30. *Teraz.* Z tego iż jawnie i bez przypowieści mówisz.— *Wiemy.* Rozumiemy, nauczeni doświadczeniem. —*Wszystko wiesz.* Sam przez się bez niczyjéj nauki. —*Niepotrzebać żeby cię kto pytał.* Dla tego abyś wiedział co w twojéj mowie jest ciemnego dla uczniów i słuchaczów twoich, i coby chcieli żebyś im jaśniéj przełożył.—*Dla tego.* Tym dowodem pobudzeni, to jest iż wszystko wiesz. — *Żeś od Boga wyszedł.* Że jesteś rzeczywiście Synem Bożym.

31. *Teraz wierzycie?* W tym spokojnym stanie rzeczy. Ponieważ się uczniom zdawało iż wiarę mają mocną, przywołuje ich tedy do pokory, pokazując że w skutku jest bardzo słabą, aby się nauczyli nieufać sobie; jakby rzekł: Ta wasza wiara na tém się skończy, że mnie opuściwszy wszyscy pouciekacie.

32. *W swą.* W rozmaite miejsca, jeden tam, drugi ówdzie, gdzie się każdemu zda bezpieczniéj i lepiej.— *A nie jestem sam.* Chociaż sam jeden nie jestem.— *Bo jest ojciec zemną.* Jako nieoddzielny ode mnie; jakby rzekł: Chociaż od was i od wszystkich ludzi zostanę opuszczonym, jednakże nie będę się miał gorzéj, gdyż Ojciec będzie ze mną.

33. Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis, sed confidite: ego vici mundum.

33. Tom wam powiedział abyście we mnie pokóy mieli. Na świecie ucisk mieć będziecie: ale ufaycie, iam zwyciężył świat.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 16.** w. 8. *Będzie karał.* Greckie ἐλέγχει. jako i łacińskie *arguet* znaczy nie tylko karać, albo oskarżać, ale też rzecz na oko okazać. Przetoż i tu mogłoby się tak przełożyć: Pokaże na oko światu grzech, sprawiedliwość i sąd. Wszakże lepiéj zostawić słowo, karać, które oboję rzecz znaczy, i skarżyć i pokazać. „Z grzechu, którego się dopuścił; z sprawiedliwości, którą opuścił; i z sądu, którym wzgardził.“ *Aug. Cyr.*

12. *Mamci wam jeszcze wiele mówić.* Z tego miejsca mamy, że Apostołowie i inni wierni wiele się rzeczy potém nauczyli, których P. Chrystus naonczas nie uczył dla ich niesposobności. W czém się pokazuje dziwna opatrzność Pańska: że Pan Chrystus sam przez się nie wszystkiego uczył ani stanowił: abyśmy nie mniéj pewni byli o tych naukach i obrzędach, które potym Kościół od Ducha ś. nauczony podał: jako i o tych, które sam Pan Chrystus podał.

13. *Duch prawdy.* Acz wiele ludzi mają Ducha ś. na swe poświęcenie: ale ku nauczaniu wszelakiéj prawdy i ku zachowaniu od wszelakiego błędu, Duch ś. dany jest samemu Kościołowi i przełożonym jego, i powszechnym Koncyliom, aby z nimi był i mieszkał na wieki. Zaczém idzie, że ani wszystek Kościół, ani porządne zgromadzenie biskupów na Concylium, ani najwyższy Biskup, w dekreciech swych o wierze, błądzić nie mogą. Jan 14, 16.

15. *Wszystko cokolwiek ma Ojciec, moje jest,* Ztąd dowodzą święci Doktorowie, że Chrystus jest równien Bogu Ojcu. Bo żadne stworzenie nie może objąć, ogarnąć, ani mieć wszystkiego tego co ma Bóg Ojciec, ani samo człowieczeństwo Chrystusowe, według którego jest mniejszy niżli Ojciec.

24. *W imię moje.* Przetoć Kościoł powszechny wszystkie swe modlitwy tak zawiera: przez Pana naszego Jezusa Chrystusa: i te które są do świętych.

CAPUT XVII.

ROZDZIAŁ 17.

O modlitwie Jezusa do Ojca żeby go uwielbił, a uczniom dał pokój i bezpieczeństwo.

1. Haec locutus est Jesus, et sublevatis oculis in coelum dixit: Pater, venit hora: clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te.

2. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti ei, det eis vitam aeternam. *(Matth. 28, 18.)*

3. Haec est autem vita aeterna: Ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti, Jesum Christum.

4. Ego te clarificavi super terram: opus consummavi, quod dedisti mihi, ut faciam:

5. et nunc clarifica me, tu Pater, apud temetipsum, claritate, quam habui prius, quam mundus esset apud te.

6. Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo: tui erant, et mihi eos dedisti, et sermonem tuum servaverunt.

1. To mówił Jezus: y podniószszy oczy w niebo, rzékł: Oycze, przyszła godzina, wsław Syna twego, aby cię Syn twóy wsławił.

2. Jakoś iemu dał władzą nad wszelkim ciałem, iżby wszem któreś mu dał, dał im żywot wieczny.

3. A ten iest żywot wieczny, aby poznali ciebie samego Boga prawdziwego, y któregoś posłał Jezusa Chrystusa.

4. Jam wsławił ciebie na ziemi: wykonałem sprawę którąś mi zlecił.

5. A teraz wsław mię ty Oycze sam u siebie chwałą którąm miał u ciebie pierwey niżli świat był.

6. Oznaymiłem imię twe ludziom któreś mi dał z świata: Twoić byli, y dałeś mi ie: a mowę twoię zachowali.

33. *Abyście we mnie pokoj mieli.* Abyście się nie gorszyli, nie wahali się, ale byli stałymi i mocnymi w wierze, i spokojnymi na umyśle. — *Na świecie ucisk mieć będziecie.* Dopóki na świecie zostawać będziecie, nie przestaniecie doznawać wszelkiego rodzaju utrapień. — *Ufajcie.* Bądźcie dobréj myśli. — *Jam zwyciężył świat.* Wszystko coby jedno mogło się sprzeciwiać pokojowi i zbawieniu duszy waszéj, czy to pomyślne czy przeciwne rzeczy, *jam zwyciężył*, zasługą wcielenia, a mianowicie zasługami przyszłéj śmierci mojéj.

R. 17.—1. *Godzina.* W greckim z zaimkiem, to jest *owa godzina* przez ciebie mi przeznaczona, to jest w któréj mam śmierć ponieść. — *Wsław Syna twego.* To jest aby przez śmierć i zmartwychwstanie, a także przez odkupienie rodzaju ludzkiego, stał się wsławionym u wszystkich narodów, tak jak obiecałeś, wyżéj 12, 28, gdy rzekłeś: *I uwielbiłem, i jeszcze uwielbię.*— *Aby cię Syn twój.* Oznacza, iż on prosi o uwielbienie siebie nie dla tego żeby ta chwała w nim pozostała, jako człowieku, lecz iżby na Boga spłynęła.

2. *Jakoś jemu dał władzę.* Sens jest zależny od tego co poprzedza, w ten sposób: *Wsław Syna twego, jakoś jemu dał władzę i t. d.*; to jest, gdyż dałeś Synowi twojemu władzę nad wszystkimi ludźmi: wsław zaś i uwielbij go w tém, aby wszyscy, których mu dałeś, mieli przezeń życie wieczne. — *Władzę.* Powagę. panowanie. — *Nad wszelkiém ciałem.* Nad wszystkimi ludźmi. — *Wszem któreś mu dał.* Wszystkim ludziom, których mu poddałeś. — *Dał im.* Ludziom poddanym Chrystusowi.

3. *A ten jest żywot wieczny.* O który proszę abyś przez zasługi moje dał wszelkiemu ciału. To jest droga do dostąpienia żywota wiecznego. Patrz Wujka.

4. *Jam wsławił ciebie.* Przez życie, naukę i okazywanie cudów czynionych w imię twoje. — *Wykonałem sprawę.* Dokonałem, skończyłem, stawszy się posłusznym aż do śmierci.

5. *Wsław mię.* Uwielbij mię w niebiosach. — *Którąm miał u ciebie pierwéj.* Patrz Wujka.

6. *Oznajmiłem imię twe.* Dałem poznać imię twoje przez moje opowiadanie i naukę. — *Ludziom któreś mi dał.* Ludziom niektórym; albowiem chociaż publicznie wszystkim Żydom opowiadał Ewangelią, gdy jednak większa część ją odrzuciła, przeto troszczy się

7. Nunc cognoverunt, quia omnia, quae dedisti mihi, abs te sunt:
8. quia verba, quae dedisti mihi, dedi eis, et ipsi acceperunt, et cognoverunt vere, quia a te exivi, et crediderunt, quia tu me misisti.
9. Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt:
10. et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt, et clarificatus sum in eis:
11. et jam non sum in mundo: et hi in mundo sunt, et ego ad te venio. Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut et nos.
12. Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodivi, et nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur. *(Infr. 18, 9. Psalm. 108, 8.)*
13. Nunc autem ad te venio, et haec loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis.
14. Ego dedi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo.
15. Non rogo, ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo.
16. De mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo.
17. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est.

7. Teraz poznali iż wszytko coś mi dał, od ciebie iest:
8. abowiem słowa któreś mi dał, dałem im: a oni przyięli, y poznali prawdziwie żem od ciebie wyszedł: y uwierzyli żeś ty mnie posłał.
9. Ja za nimi proszę: nie za światem proszę, lecz za temi któreś mi dał: bo są twoi:
10. y wszytki rzeczy moie są twoie: a twoie są moie: y wsławionym iest w nich.
11. A iużem nie iest na świecie, ale ci są na świecie, a ia do ciebie idę. Oycze święty, zachoway ie w imię twoie, któreś mi dał: aby byli iedno iako y my.
12. Gdym z nimi był, iam ie zachowywał w imię twoie. Któreś mi dał, strzegłem y żaden z nich nie zginął, iedno syn zatracenia: żeby się pismo spełniło.
13. A teraz idę do ciebie: y mówię to na świecie, aby mieli wesele moie wypełnione sami w sobie.
14. Jam im dał mowę twoię, a świat miał ie w nienawiści, iż nie są z świata, iako y ia nie iestem z świata.
15. Nie proszę abyś ie ziął z świata; ale żebyś ie zachował ode złego.
16. Nie sąć z świata, iako y ia nie iestem z świata.
17. Poświęć ie w prawdzie, Mowa twoia iest prawda.

---

tylko o tych którzy przyjęli wiarę.—*Twoić byli.* Przez odwieczne wybranie i stworzenie.—*Mi.* Jako człowiekowi. — *Dałeś.* Powołanych do mnie i do wiary we mnie. — *A mowę twoję zachowali.* Nie były próżnemi w nich twoja łaska i moje uczynki; albowiem przyjęli naukę moję, i zachowali przykazania moje.

7. *Teraz.* Gdy zachowali mowę twoję, i mnie usłuchali.—*Poznali.* W części przez wiarę, w części przekonani doświadczeniem, i przez wiarę postąpili w rozumieniu nauki. — *Wszystko coś mi dał.* Wszystkie uczynki i słowa moje, które rozkazałeś mi objawiać.— *Od ciebie jest.* Od ciebie który we mnie przebywasz i działasz, a także mówisz przeze mnie: z mocy twojéj we mnie ukrytéj.

8. *Albowiem słowa któreś mi dał, dałem im.* Poznali, iż wszystko moje jest od ciebie, gdyż one słowa które podałeś w myśl i usta moje, im oddałem i wytłumaczyłem. — *Przyjęli.* Wiarą, i w uczynkach spełnili.—*Od ciebie wyszedł.* Przez rodzenie, i jestem Synem twoim.

9. *Nie za światem proszę.* Nie za każdym bez różnicy, ale szczególnie za tych Apostołów moich teraz proszę. — *Któreś mi dał.* Dla strzeżenia, nauczania, jako przeznaczonych od ciebie do wielkich rzeczy.

10. *Bo są twoi.* Nie tylko przez stworzenie, ale także przez odwieczne wybranie, a przeto masz nad nimi szczególniejszą pieczę, i dla tego łatwo wysłuchasz modlącego się za tymi, których miłujesz. — *Wszystkie rzeczy moje są twoje.* Patrz Wujka. — *Wsławionem jest w nich.* Przez nich jestem wsławionym, gdyż oni opuściwszy wszystko poszli za mną, i stali się posłusznymi moim rozkazom, i przez wiarę przystali do mnie. — *A jużem nie jest na świecie.* Wkrótce nie będę już więcéj na świecie, to jest w widzialnéj obecności ciała. — *Ale ci.* Apostołowie moi.—*Są na świecie.* A zatém pozbawieni mojego towarzystwa, gdyż do ciebie idę, i wystawieni na liczne niebezpieczeństwa.

11. *Ojcze Święty zachowaj je.* A zatém zachowaj ich w tym samym stanie łaski, którego z mojego dobrodziejstwa dostąpili, aby z powodu mojego odejścia nie wpadli w niebezpieczeństwo i nie zginęli.—*W imię twoje.* Dla imienia twojego, dla siebie samego, dla największéj potęgi, miłosierdzia i dobroci twojéj.—*Aby byli jedno.* Patrz Wujka.

12. *Gdym z nimi był.* Dopóki ciałem byłem z nimi. — *Jam je zachowywał.* Nauczając ich, upominając, przodkując im przykładem, i t. d.—*W imię twoje.* Jako na to od ciebie wysłany. — *Syn zatracenia.* Ów człowiek godny zatracenia, Judasz Iskariota zdrajca.—*Aby się pismo spełniło.* Nie oznacza przyczyny, ale skutek, jak wyżéj w podobnych miejscach nie raześmy zauważali.

13. *Idę do ciebie.* Przez śmierć, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie. — *I mówię to na świecie.* I w te słowa modląc się pobudzam ciebie, dopóki jeszcze jestem na świecie. — *Aby mieli wesele moje.* To co we mnie jest dla nich przedmiotem radości, to jest iż dotąd dla mojéj obecności byli bezpieczni.—*Sami w sobie.* Aby się w nich wypełniło.

14. *Jam im dał mowę twoję.* Podałem im twoję naukę. — *A świat miał je w nienawiści.* A ludzie oddani światu mieli ich, jako i mnie, w nienawiści i prześladowali. — *Nie są z świata.* Co do obyczajów, dążności, i uczuć swoich.

15. *Nie proszę abyś je zjął z świata.* Albowiem chcę aby po mojéj śmierci opowiadali Ewangelią. — *Ale żebyś je zachował ode złego.* W greckim z przedimkiem, to jest *od owego złego,* które samo w sobie jest złém, to jest od grzechu. Albo, abyś ich zachował od pokus szatańskich.

17. *Poświęć je w prawdzie.* Patrz Wujka.

18. Sicut tu me misisti in mundum, et ego misi eos in mundum.
19. Et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate.
20. Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me,
21. ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus, quia tu me misisti.
22. Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus.
23. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum, et cognoscat mundus, quia tu me misisti, et dilexisti eos, sicut et me dilexisti.
24. Pater, quos dedisti mihi, volo, ut, ubi sum ego, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.
25. Pater juste, mundus te non cognovit: ego autem te cognovi, et hi cognoverunt, quia tu me misisti.
26. Et notum feci eis nomen tuum, et notum faciam, ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis.

18. Jakoś ty mnie posłał na świat, y iam ie posłał na świat.
19. A za nie ia poświęcam samego siebie: aby y oni byli poświęceni w prawdzie.
20. A nie tylko za nimi proszę, ale y za tymi którzy przez słowo ich uwierzą w mię:
21. aby wszyscy byli iedno, iako ty Oycze we mnie, a ia w tobie: aby y oni w nas iedno byli: aby uwierzył świat iżeś ty mnie posłał.
22. A ia chwałę którąś mnie dał, dałem im: aby byli iedno, iako y my iedno iesteśmy.
23. Ja w nich, a ty we mnie, aby byli doskonałymi w iedno: a iżby poznał świat żeś ty mnie posłał, y umiłowałeś ie, iakoś y mnie umiłował.
24. Oycze, któreś mi dał, chcę, aby gdziem ia iest, y oni byli zemną: aby oglądali chwałę moię, którąś mi dał: abowiemeś mnie umiłował przed założeniem świata.
25. Oycze sprawiedliwy, świat cię nie poznał: a iam ciebie poznał: y ci poznali, żeś ty mnie posłał.
26. Y oznaymiłem im imię twoie, y oznaymię: aby miłość którąś mnie umiłował, w nich była, a ia w nich.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 17. w. 3.** *Ten jest żywot wieczny.* Z tego miejsca Aryanowie i Samosatenowie chcieli dowieść, że nie Chrystus ale sam Bóg Ojciec jest Bogiem prawdziwym: jakoż i nowochrzczeńcy nie zaniechali tu przydać Aryańskiéj glozy. Ale próżno. Bo i Pan Chrystus jest także nazwan Bogiem prawdziwym, i żywotem wiecznym. To tedy słówko (samego) nie wyłączać Syna od Bóstwa Ojcowskiego (gdyż i Pan Chrystus jest Bogiem prawdziwym, który jest w Ojcu a Ojciec w nim, i jest jedno i jednym Bogiem z Ojcem) ale wyłącza rzeczy stworzone i bogi fałszywe i tytułowane, i to wszystko co jest od Bóstwa różne. Jako gdy mówimy: Iż sam człowiek jest rozumny, nie wyłączamy aniołów, ani dusze człowieczéj, która w nim jest: ale tylko inne nierozumne stworzenia. Podobne miejsce Chryzostom ś. pokazuje z Pawła ś. Izali ja sam, i Barnabas nie mamy wolności to czynić? Kędy Paweł mówiąc: Ja sam: nie tylko nie wyłącza od siebie Barnabasza, ale owszem go z sobą złącza. Także i tu rozumiéj. Ten tedy jest wykład tych słów prawdziwy: Ten jest żywot wieczny. Jakby rzekł: Ta jest na tym świecie droga i sposób przyjścia do żywota wiecznego: aby ludzie przez wiarę poznali ciebie samego prawdziwego Boga: to jest, ciebie Ojca, któryś z Synem i z Duchem ś. swoim jest onym Bogiem, który sam ma Bóstwo prawdziwe; i nad to aby poznali jednego pośrednika Boga i ludzi, któregoś zesłał Jezusa Chrystusa. I. Jan 5, 21. Jan 14. Jan 10, 30. I. Kor. 6, 9.

5. *Tą chwałą którąm miał.* Prosi Chrystus, jako prawy człowiek, aby go Ojciec uwielbił, też według człowieczeństwa, oną chwałą, którą miał u niego przed wieki, według Bóstwa. To jest, aby przez powyższenie na boską naturę zjednoczoną z ciałem mojém w jedności osoby.

---

19. *Jakoś ty mnie posłał.* Jako ja od ciebie posłany przyszedłem na świat aby opowiadać Ewangelią; tak ja posłałem i posyłam Apostołów, których dla tego proszę abyś poświęcił Duchem twoim, iżby byli zdolnymi jego opowiadaczami.

19. *Ja poświęcam samego siebie.* Tobie się poświęcam, oddaję, ofiaruję. — *Samego siebie.* Nie cielców lub kozłów, ale siebie samego. — *Poświęceni w prawdzie.* Wtajemniczeni, poświęceni, przygotowani i uzdolnieni do opowiadania prawdy.

20. *Przez słowo ich.* Przez ich opowiadanie. Patrz Wujka.

21. *Byli jedno.* Patrz co się rzekło w. 11.—*W nas.* Przez nas.—*Aby uwierzył świat.* Tak aby inni ludzie ujęci słodkością zapachu, którym tchnie zgoda i jedność, uwierzyli iż nauka, która tak usposabia ludzi, jest z nieba zesłaną.

22. *Chwałę którąś mnie dał.* Bóstwo, boską naturę, przez którą szczególniéj jestem chwały godnym.—*Dałem im.* W sakramencie Eucharystyi. — *Aby byli jedno.* Eucharystya bowiem jest sakramentem jedności i miłości dla Chrześcijan. — *Jako i my.* Patrz co się rzekło w. 11.

23. *Ja w nich.* To jest jestem, ze względu na ciało moje, które pożywają. — *A ty we mnie.* Ze względu na boską naturę zjednoczoną z ciałem mojém w jedności osoby.— *Doskonałymi w jedno.* Stali się doskonale jednem.

24. *Chcę.* Pragnę, żądam, proszę. — *Gdziem ja jest.* To jest, wkrótce będę, po wniebowstąpieniu mojém.— *I oni.* Apostołowie i wierni wybrani moi, po uwolnieniu się z tych więzów śmiertelności. — *Chwałę moję.* Którą mnie dałeś jako człowiekowi.—*Albowiemeś mię umiłował.* Jako człowieka nad wszystkie stworzenia.

25. *Ojcze sprawiedliwy.* Który oddajesz każdemu wedle uczynków jego.—*Świat.* Największa część ludzi, a mianowicie Żydzi. — *Cię nie poznał.* Nie chciał cię poznać, zwłaszcza jako Ojca mojego, któryś mnie posłał dla zbawienia świata. — *I ci poznali.* Albowiem chętnie słuchali i przyjmowali naukę moją.

26. *I oznajmiłem im imię twoje.* Nauczając ich wielu rzeczy o tobie.—*I oznajmię.* Niedoskonałą ich znajomość, jaką mają o rzeczach boskich, zawsze pomnażając już bezpośrednio, już przez Ducha Ś. którego na nich zeszlę.—*Aby miłość, którąś mnie umiłował.* Aby miłość podobna téj, którą mnie umiłowałeś, spłynęła na nich, i nazawsze w nich trwała, przez którąby ciebie i mnie miłowali, a także siebie nawzajem. — *A ja w nich.* To jest jestem przez wiarę i miłość, przez które ze mną się łączą.

tury człowieczéj, okazan był on człowiek Chrystus, iż też był Synem Bożym: aby go zatém i aniołowie i ludzie za Boga uznali, chwalili i wielbili, aby na jego imię kłaniało się każde kolano. Phil. 2, 10.

10. *Wszystko twoje jest moje.* To tedy i istność i natura i Bóstwo i chwała i wszechmocność i przedwieczność Ojcowa, jest Synowa: gdyż Pan żadnéj rzeczy nie wyjmuje.

11. *Aby byli jedno jako i my.* Tém miejscem Aryanowie, chcieli wywrócić ono: Ja i Ojciec jedno jesteśmy. Ale im dobrze Augustyn ś. odpowiada, pokazując iż nie rzeczono, aby byli jedno z nami, ale jedno z sobą, jako i my jesteśmy jedno. Iż inaczéj my jesteśmy jedno z sobą, a inaczéj Ojciec i Syn jedno są. Bo to nie jest przykład równości, ale podobieństwo. Jako i ono: Bądźcie doskonali, jako Ojciec wasz jest doskonały. Jan 10, 30. Aug. lib. 2, contra Maximi. c. 12, et lib. 3, c. 22. Mat. 5, 48.

17. *Poświęć je w prawdzie.* Chrystus prosi aby apostołowie i ich następnicy, i którzybykolwiek byli ich wiary, byli poświęceni w prawdzie. To jest, aby Kościół powszechny zawsze miał Ducha prawdy, a był wolen ode wszego błędu. Która modlitwa Pańska nie byłaby wysłuchana, gdyby Kościoł mógł błądzić.

20. *Lecz i za onymi.* Wielka pociecha Katolików, że Pan Chrystus modlił się nie tylko za same apostoły, ale za wszystek Kościół apostolski, który jest i będzie aż do skończenia świata: i za wszystkie, którzy przez naukę albo od samych apostołów, albo od kościołów od nich postanowionych wziętą uwierzyli. Nie za te którzy wzięli naukę od Lutra, Kalwina, Cwingliusa, nowochrzczeńców, ani za te którzy do nich, albo do zborów ich nauk przystali: a od apostolskich kościołów się odłączyli.

CAPUT XVIII.

1. Haec cum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse, et discipuli ejus. *(2. Reg. 15, 23. Matth. 26, 36. Marc. 14, 32. Luc. 22, 39.)*

2. Sciebat autem et Judas, qui tradebat eum, locum; quia frequenter Jesus convenerat illuc cum discipulis suis.

3. Judas ergo, cum accepisset cohortem, et a Pontificibus et Pharisaeis ministros, venit illuc cum laternis, et facibus, et armis. *(Matth. 26, 47. Luc. 22, 47.)*

4. Jesus itaque, sciens omnia, quae ventura erant super eum, processit, et dixit eis: Quem quaeritis?

5. Responderunt ei: Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus: Ego sum. Stabat autem et Judas, qui tradebat eum, cum ipsis.

6. Ut ergo dixit eis: Ego sum; abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.

7. Iterum ergo interrogavit eos: Quem quaeritis? Illi autem dixerunt: Jesum Nazarenum.

8. Respondit Jesus: Dixi vobis, quia ego sum: si ergo me quaeritis, sinite hos abire.

9. Ut impleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam. *(Supr. 17, 12.)*

10. Simon ergo Petrus, habens gladium, eduxit eum, et percussit Pontificis servum, et abscidit auriculam ejus dexteram. Erat autem nomen servo Malchus.

ROZDZIAŁ 18.

O zdradzie Judaszowéj, pojmaniu Jezusa, zaparciu się Piotra, i t. d.

1. To wyrzekszy Jezus, wyszedł z uczniami swymi za potok Cedron, kędy był ogród: do którego on wszedł y uczniowie iego.

2. A wiedział y Judasz, który go wydawał, mieysce, iż się tam często schadzał Jezus z uczniami swoimi.

3. Judasz tedy wziąwszy rotę, y od nawyższych kapłanów y Pharizeuszów służebniki: przyszedł tam z laterniami, y z pochodniami, y z broniami.

4. A tak Jezus, wiedząc wszytko co nań przyśdź miało, wyszedł y rzékł im: Kogo szukacie?

5. Odpowiedzieli mu: Jezusa Nazareńskiego. Rzékł im Jezus: Jam iest. A z nimi téż stał Judasz który go wydawał.

6. Skoro im tedy rzékł: Jam iest: poszli nazad, y padli na ziemię.

7. Spytał ich tedy zasię: Kogo szukacie? A oni powiedzieli: Jezusa Nazareńskiego.

8. Odpowiedział Jezus: Powiedziałem wam, iżem ia iest. Jeśli tedy mnie szukacie, dopuśćcie tym odéyśdź.

9. Aby się wypełniła mowa, którą wyrzékł: Iż któreś mi dał, żadnegom z nich nie stracił.

10. Symon tedy Piotr maiąc kord, dobył go: y uderzył sługę Nawyższego kapłana, y uciął prawe ucho iego. A słudze było imię Malchusz.

R. 18.—1. *Za potok Cedron.* Który jest pomiędzy Jerozolimą i górą Oliwną. Nazywał się Cedron z powodu ciemności, być może dla cienistych drzew, albowiem u Żydów *quidron,* oznacza ciemność.

2. *Wiedział... miejsce.* Chrystus, który dobrowolnie szedł na śmierć, na to miejsce na modlitwę się udał, na którém wiedział iż go z łatwością znajdzie Judasz i zbrojna straż żydowska.

3. *Wziąwszy rotę.* Od Piłata, który na prośbę książąt żydowskich dla nich ją przeznaczył.—*Służebniki.* Nie ufając samym tylko żołnierzom pogańskim, dodają innych ze sług swoich.—*Z latarniami.* Bo była nocna pora.

6. *Poszli nazad.* Odepchnięci zostali wstecz, i upadli na wznak. Chciał Chrystus iżby upadli na wznak, dla pokazania, że ta moc pochodziła od niego. Nadto obalając na ziemię tych żołnierzy, pokazał iż nie zmuszony żadną siłą, ale dobrowolnie i tylko miłością powodowany śpieszył na śmierć.

8. *Dopuśćcie tym odejść.* Albowiem daję moc nade mną jednym, nie zaś nad tymi uczniami moimi.

9. *Aby się wypełniła.* Żeby nie była zawiedzioną, iżby się nie okazała próżną mowa Chrystusowa, to jest co był powiedział 17, 2.—*Któreś mi dał.* Za uczniów i przyjaciół.— *Nie stracił.* Nie dopuściłem żeby który z nich zginął.

10. *Symon tedy Piotr.* Patrz co się rzekło Mat. 26, 51.

11. Dixit ergo Jesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum?

12. Cohors ergo, et tribunus et ministri Judaeorum comprehenderunt Jesum, et ligaverunt eum;

13. et adduxerunt eum ad Annam primum; erat enim socer Caiphae, qui erat Pontifex anni illius. *(Luc. 3, 2.)*

14. Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Judaeis: Quia expedit, unum hominem mori pro populo. *(Supr. 11, 49.)*

15. Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, et alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus Pontifici, et introivit cum Jesu in atrium Pontificis.

16. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exivit ergo discipulus alius, qui erat notus Pontifici, et dixit ostiariae; et introduxit Petrum. *(Matth. 26, 58. Marc. 14, 54. Luc. 22, 55.)*

17. Dicit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid et tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum.

18. Stabant autem servi et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se; erat autem cum eis et Petrus stans, et calefaciens se.

19. Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis suis, et de doctrina ejus.

20. Respondit ei Jesus: Ego palam locutus sum mundo: ego semper docui in synagoga et in templo, quo omnes Judaei conveniunt, et in occulto locutus sum nihil.

21. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt, quid locutus sim ipsis: ecce, hi sciunt, quae dixerim ego.

22. Haec autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens: Sic respondes Pontifici?

23. Respondit ei Jesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo, si autem bene, quid me caedis?

24. Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. *(Matth. 26, 57. Marc. 14, 53.)*

25. Erat autem Simon Petrus stans, et calefaciens se. Dixerunt ergo ei: Numquid et tu ex discipulis ejus es? Negavit ille, et dixit: Non sum. *(Matth. 26, 69. Marc. 14, 67.)*

11. Rzékł tedy Jezus Piotrowi: Włóż twóy kord w pochwy. Kielicha który mi dał Ociec, pić go nie będę?

12. Rota tedy y Rotmistrz y służebnicy Żydowscy poimali Jezusa, y związali go:

13. y przywiedli go naprzód do Annasza: bo był świekier Kaiphaszów, który był Nawyższym kapłanem roku onego.

14. A Kaiphasz był, który był radę dał Żydóm: Że pożyteczno iest aby ieden człowiek umarł za lud.

15. Y szedł za Jezusem Symon Piotr, y drugi uczeń. A ten uczeń był znaiomy Nawyższemu kapłanowi: y wszedł z Jezusem do dworu Nawyższego kapłana.

16. A Piotr stał u drzwi na dworze. Wyszedł tedy drugi uczeń, który był znaiomy Nawyższemu kapłanowi, y rzékł odźwiérnéy, y wprowadził Piotra.

17. Rzekła tedy Piotrowi służebnica odźwierna: Zaliś y ty nie iest z uczniów człowieka tego? On powiedział: Nie iestem.

18. Y stała czeladź y służebnicy u węgla, bo zimno było, y grzali się: a był z nimi y Piotr, stoiąc y grzeiąc się.

19. Tedy Nawyższy kapłan spytał Jezusa o iego uczniach, y o nauce iego.

20. Odpowiedział mu Jezus: Jam iawnie mówił światu: iam zawsze uczył w bóżnicy, y w kościele gdzie się wszyscy Żydowie schadzaią: a w skrytości nicem nie mówił.

21. Co mię pytasz? pytay tych którzy słuchali com im mówił: oto ci wiedzą com ia mówił.

22. A gdy to wyrzékł, ieden z służebników stoiący tam, dał policzek Jezusowi, mówiąc: Tak odpowiadasz Nawyższemu kapłanowi?

23. Odpowiedział mu Jezus: Jeślim źle rzékł, day świadectwo o złym: a ieśliż dobrze, czemu mię biiesz?

24. Y odesłał go Annasz związanego do Kaiphasza Nawyższego kapłana.

25. A Symon Piotr stał, y grzał się. Rzekli mu tedy: Izaliś y ty nie iest z uczniów iego? Zaprzał się on, y rzékł: Nie iestem.

---

11. *Kielicha.* Męki i śmierci.

13. *Przywiedli go... do Annasza.* Albo dla tego, że po drodze mieli wprzódy dom Annasza niż Kaifasza, jak niektórzy twierdzą; albo dla tego, że Annasz jako teść Kaifasza był od zięcia swego wielce szanowany, i ztąd był niejako uczęstnikiem władzy arcykapłańskiéj.

14. *Który był radę dał.* Wyżéj 11, 49. P. Wujka.

15. *I drugi uczeń.* Którym był Jan, jak wielu mniema; lecz rzecz jest niepewna.—*Był znajomy najwyższemu kapłanowi.* Z podwójnéj przyczyny dodał to Jan ś.: naprzód dla wiary historycznéj, aby pokazać iż widział co opowiada, jako ten który wszedł z Jezusem do domu arcykapłana. Powtóre, aby cokolwiek ująć sobie chwały, jakby nie było rzeczą godną podziwienia, że będąc znajomym arcykapłanowi, wszedł do domu jego, gdy inni byli pouciekali.

16. *A Piotr stał u drzwi.* Patrz Mat. 26, 69. Patrz Wujka w. 17.

19. *O jego uczniach i o nauce jego.* Pyta o uczniach jakby chcąc obwinić go o rokosz dla tego iż zgromadzał uczniów. O nauce zaś, jakby chcąc poznać czy się zgadzał z nauką Mojżesza.

20. *Jam jawnie mówił światu.* Publicznie wszystkim, którzy tylko chcieli słuchać. — *W skrytości nicem nie mówił.* To jest czegobym zabraniał mówić publicznie.

22. *Dał policzek.* Jakby wiedziony gorliwością o cześć arcykapłana, sądząc że Chrystus zuchwale i niegrzecznie odpowiedział Annaszowi.

23. *Daj świadectwo o złém.* Okaż, udowodnij że źle powiedziałem.

25. *A Symon Piotr stał.* Patrz co się rzekło Mat. 26, 69.

26. Dicit ei unus ex servis Pontificis, cognatus ejus, cujus abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo?

27. Iterum ergo negavit Petrus; et statim gallus cantavit.

28. Adducunt ergo Jesum a Caipha in praetorium. Erat autem mane; et ipsi non introierunt in praetorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha. *(Matth. 27, 2).*

29. Exivit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc?

30. Responderunt, et dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.

31. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judaei: Nobis non licet interficere quemquam.

32. Ut sermo Jesu impleretur, quem dixit, significans, qua morte esset moriturus. *(Matth. 20, 19).*

33. Introivit ergo iterum in praetorium Pilatus, et vocavit Jesum, et dixit ei: Tu es rex Judaeorum? *(Matth. 27, 11. Luc. 23, 3.)*

34. Respondit Jesus: A temetipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?

35. Respondit Pilatus: Numquid ego Judaeus sum? Gens tua et Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti?

36. Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Judaeis: nunc autem regnum meum non est hinc.

37. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Jesus: Tu dicis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum,

26. Rzekł mu ieden z służebników Nawyższego kapłana, powinowaty onego którego Piotr uciął ucho: Zażem ia ciebie nie widział w ogrodzie z nim?

27. Zaprzał się tedy zasię Piotr: a natychmiast kur zapiał.

28. Przywiedli tedy Jezusa od Kaiphasza na ratusz. A było rano: y sami nie weszli na ratusz, aby się nie zmazali, ale iżby pożywali Paschy.

29. A tak Piłat wyszedł do nich z ratusza, y rzekł: Co za skargę przynosicie przeciw człowiekowi temu?

30. Odpowiedzieli, y rzekli mu: By ten nie był złoczyńca, niepodalibyśmy go byli tobie.

31. Rzekł im tedy Piłat: Weźmicie go wy, a według zakonu waszego osądźcie go. Rzekli mu tedy Żydowie: Nam się niegodzi nikogo zabiiać.

32. Aby się wypełniła mowa Jezusowa, która powiedział, oznaymuiąc którą śmiercią miał umrzeć.

33. Wszedł tedy zasię Piłat do ratusza, y wezwał Jezusa, y rzekł mu: Tyś iest król Żydowski?

34. Odpowiedział Jezus: Sam od siebie to mówisz, czylić inszy powiedzieli o mnie?

35. Odpowiedział Piłat: Azażem ia iest Żyd? Naród twóy, y Nawyższy kapłani podali mi cię: coś uczynił?

36. Odpowiedział Jezus: Królestwo moie nie iest z tego świata: Gdyby królestwo moie z tego świata było, wżdyby się bili sludzy moi, żebych nie był wydan Żydom: lecz teraz królestwo moie nie iest ztąd.

37. Rzekł mu tedy Piłat: Toś ty iest król? Odpowiedział Jezus: Ty mówisz, żem ia iest królem. Jam się na to narodził, y na tom przyszedł

---

28. *Na ratusz.* Do domu starosty, czyli prezesa rzymskiego Ponciusza Piłata.—*Nie weszli na ratusz.* Żeby się nie splamili wchodząc do domu poganina i nieobrzezanego; mieli bowiem jak samych pogan tak i ich domy za nieczyste. Opaczna gorliwość: niewinnego Chrystusa wydać na śmierć się nie wzdrygają, wnijść zaś do domu poganina mają za szkrupuł.— *Iżby pożywali Paschy.* Nie baranka wielkanocnego, którego poprzedzającego wieczora byli spożyli, ani przaśniki, od których nieczyści nie byli wstrzymywani, gdyż innego chleba w tym czasie nie godziło się używać; ale inne ofiary paschalne, które przez wszystkie owe siedem dni były zabijane.

30. *By ten nie był złoczyńcą.* Domagają się żeby im wierzył, jakby rzekli: Myśmy go pilnie uważali, i wglądali się w jego życie, i gdybyśmy jaśniej jak słońce nie dostrzegli, iż on jest złoczyńcą, gwałcicielem naszego prawa i godnym śmierci, nie przywiedlibyśmy do ciebie, i nie domagalibyśmy się, żeby go na śmierć skazano.

31. *Weźmijcie go wy.* Ponieważ mnie szczególnych przyczyn nie wskazujecie, za coby miał być karanym. —*Nam się niegodzi nikogo zabijać.* Jakby rzekli: Bez wątpienia ten jest godnym śmierci; nam zaś odjęta jest przez was Rzymian władza karania śmiercią: a zatém wytaczamy przed tobą nasze nań skargi: *I poczęli nań skarżyć, mówiąc: Tegośmy naleźli podwracającego naród, i t. d., i mówiącego że on jest Chrystusem królem,* jak powiada Łukasz 23, 2.

32. *Aby się wypełniła mowa Jezusowa.* Powiedział był Pan że ma być ukrzyżowanym, wyżéj 3, 14. Téj zaś kary nie mogli zadać Żydzi ale poganie, i dla tego żeby się przepowiednia spełniła, potrzeba było aby był wydanym Piłatowi poganinowi.

33. *Tyś jest król żydowski?* Dla czego tak zapytywał, pokazuje się z tego co powiedział w. 31.

34. *Sam od siebie.* Jako sam mający to mniemanie, że ja jestem królem żydowskim, czy ze słów innych? Nie był obecnym Jezus gdy przedniejsi Żydzi oskarżali go, iż powiadał, że jest Chrystusem królem; udając zatém iż on tego nie wie, zapytuje Piłata, czy z własnego natchnienia pyta: *Tyś jest król żydowski,* czy od innych pobudzony.

35. *Azażem ja jest Żyd?* Jakby rzekł: Ja nie jestem Żydem, i nie czytałem waszych proroków, ani znam przymiotów waszego króla, którego oczekujecie; a zatém nic mnie nie mogło pobudzić do dobrowolnego zapytania, czy jesteś królem żydowskim.

36. *Królestwo moje nie jest z tego świata.* Nie jest takiem jakiemi są królestwa świata, ale jest królestwem niebieskiém i wieczném, które duchownym sposobem rozpoczyna się w tém życiu, a uzupełnia się w wieczności.—*Sludzy moi.* Żołnierze i zwolennicy moi, jakich w wielkiéj liczbie posiadają królowie tego świata.— *Królestwo moje nie jest ztąd.* Nie jest z tego świata.

37. *Ty mówisz.* Tak jest, wyznaję iż jestem królem.— *Abych świadectwo dał prawdzie.* Abym jawnie i swobodnie opowiadał prawdę, a zwłaszcza tę, iż jestem Chrystusem królem, i że posiadam królestwo nie tego

ut testimonium perhibeam veritati: omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam.

38. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Judaeos, et dicit eis: Ego nullam invenio in eo causam.

39. Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo, dimittam vobis regem Judaeorum?

40. Clamaverunt ergo rursum omnes, dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

na świat, abych świadectwo dał prawdzie. Wszelki który iest z prawdy, słucha głosu mego.

38. Rzekł mu Piłat: Co iest prawda? A to rzekszy, wyszedł zasię do Żydów, y rzekł im: Ja żadney winy w nim nie nayduię.

39. Lecz macie zwyczay, abym wam iednego wypuścił na Paschę: chcecież tedy wypuszczę wam króla Żydowskiego.

40. Zawołali tedy zaś wszyscy mówiąc: Nie tego, ale Barabbasza. A Barabbasz był zbóyca.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 18. w 14. *A Kaifasz.* Przed tym wierszem Budny i Czechowic i Brzescy tłumacze, wielką śmiałością przydawają do tekstu słowa Bożego te słowa (I posłał go związanego do Kaifasza arcykapłana) chocia tych słów ani w greckim, ani w łacińskim żadnym tekście nie masz: jako i sam Beza wyznawa: tylko iż je jeden Cirillus wspomina w swoim kommentarzu. Kędy widzisz, że samiż heretykowie kędy się im widzi, przekładają Doktory nad samo Pismo Boże.

17. *On powiedział: nie jestem.* Obacz, iż toż jest, zaprzeć się Chrystusa, a nie wyznać się być uczniem Chrystusowym, Chrześcijaninem albo Katolikiem. August. Bo się tak Piotr Chrystusa zaprzał.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O ubiczowaniu, koronowaniu cierniem, ukrzyżowaniu, i t. d.

1. Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. *(Matth. 27, 27).*

2. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum.

3. Et veniebant ad eum, et dicebant: Ave rex Judaeorum; et dabant ei alapas.

4. Exivit ergo iterum Pilatus foras, et dicit eis: Ecce, adduco vobis eum foras, ut cognoscatis, quia nullam invenio in eo causam.

5. (Exivit ergo Jesus portans coronam spineam et purpureum vestimentum). Et dicit eis: Ecce homo.

6. Cum ergo vidissent eum Pontifices et ministri, clamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, et crucifigite: ego enim non invenio in eo causam.

7. Responderunt ei Judaei: Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit.

1. W ten czas tedy Piłat wziął Jezusa, y ubiczował.

2. A żołnierze uplótszy koronę z ciernia, włożyli na głowę iego: y szatą szarłatową odziali go.

3. Y przychodzili do niego, a mówili: Witay królu Żydowski: y dawali mu policzki.

4. Wyszedł tedy zasię Piłat przed ratusz, y rzékł im: Oto go wam wiodę przed ratusz: abyście poznali że w nim żadney winy nie nayduię.

5. Wyszedł tedy Jezus, niosąc cierniową koronę, y szatę szarłatową. Y rzekł im: Oto człowiek.

6 Gdy go tedy uyźrzeli Nawyższy kapłani y służebnicy, zawołali mówiąc: Ukrzyżuy, ukrzyżuy go. Rzekł im Piłat: Weźmicie go wy, a ukrzyżuycie: bo ia w nim winy nie nayduię.

7. Odpowiedzieli mu Żydowie: My zakon mamy, a wedle zakonu ma umrzeć, że się synem Bożym czynił.

---

tego świata.—*Wszelki który jest z prawdy.* Wszelki który jest z Boga, którego Bóg, pierwsza prawda, wybrał. —*Słucha głosu mego.* Daje wiarę słowom moim.

38. *Co jest prawda?* Jakby mówił: Co nazywasz prawdą? jaka to jest prawda, o której ty świadczysz?—*A to rzekłszy, wyszedł zasię.* Nie czekając odpowiedzi Chrystusa, przez lekceważenie, i sądząc iż Chrystus o prawdzie, królestwie i tym podobnych rzeczach na wzór filozofów rozprawia, o które jako fraszki obce sobie i swojemu urzędowi, Piłat nie dbał.

39. *Lecz macie zwyczaj.* To co się znajduje w tych dwóch wierszach, wytłumaczyliśmy u Mat. 27, 15.

R. 19.—1. *Wtenczas tedy.* To jest gdy zauważył, iż ani przez wzgląd na dzień uroczysty nie mógł wyrwać Chrystusa od smierci.—*Ubiczował.* W greckim *wysmagał biczami rzemiennemi,* to jest przez liktorów. Mniemał Piłat iż potrafi tém ubiczowaniem złagodzić gniew Żydów ku Chrystusowi. Patrz co się rzekło u Mat. 27, 26.

2. *A żołnierze.* Żołnierze także ubiczowali Chrystusa, ale ponieważ to zrobili z rozkazu, a koronę cierniową włożyli bez rozkazu i z własnego popędu, przeto pierwsze się przypisuje Piłatowi, a drugie im samym.—*Szatą szarłatową.* W greckim jest ἱματιον który wyraz oznacza płaszcz. Purpurę, koronę i berło z trzciny włożyli dla tego, żeby Chrystusa jako fałszywego króla wyśmiać.

4. *Abyście poznali.* Zrozumieli, dali wiarę słowom moim.—*Winy.* Albo pogwałcenia praw cesarstwa rzymskiego, albo jakiego rokoszu, albo jakiéj zbrodni.

5. *Oto człowiek.* Spójrzyjcie do czego podobny ten człowiek, i poruszeni jego losem, zaprzestańcie nalegać na jego ukrzyżowanie.

6. *Weźmijcie go wy, a ukrzyżujcie.* Jeśli macie odwagę, i jeśli się to wam zdaje rzeczą sprawiedliwą.

7. *Że się Synem Bożym czynił.* Ponieważ chciał uchodzić za Syna Bożego, powinien umrzeć jako bluźnierca. W Lewityku zaś 24, 16. było rozkazano, aby bluźniercy byli kamienowani. Chcą tedy aby Chrystus był ukamienowanym, jeśli nie zdołają otrzymać tego, żeby został ukrzyżowanym.

8. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

9. Et ingressus est praetorium iterum, et dixit ad Jesum: Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei.

10. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? nescis, quia potestatem habeo, crucifigere te, et potestatem habeo, dimittere te?

11. Respondit Jesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea, qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.

12. Et exinde quaerebat Pilatus dimittere eum; Judaei autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Caesaris: omnis enim, qui se regem facit, contradicit Caesari.

13. Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum, et sedit pro tribunali, in loco, qui dicitur Lithostrotos, hebraice autem Gabbatha.

14. Erat autem parasceve Paschae, hora quasi sexta, et dicit Judaeis: Ecce, rex vester.

15. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus regem, nisi Caesarem.

16. Tunc ergo tradidit eis illum, ut crucifigeretur. Susceperunt autem Jesum, et eduxerunt.

17. Et bajulans sibi crucem exivit in eum, qui dicitur Calvariae, locum, hebraice autem, Golgotha, (*Matth. 27, 33.*)

18. ubi crucifixerunt eum, et cum eo alios duos hinc et hinc, medium autem Jesum.

19. Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem. Erat autem scriptum: Jesus Nazarenus, Rex Judaeorum.

20. Hunc ergo titulum multi Judaeorum legerunt, quia prope civitatem erat locus, ubi crucifixus est Jesus; et erat scriptum hebraice, graece et latinet.

8. Gdy tedy Piłat usłyszał tę mowę, barźiéy się ulękł.

9. Y wszedł zasię do ratusza, y rzékł do Jezusa: Zkądeś ty iest? Lecz mu Jezus nie dał odpowiedzi.

10. Rzékł mu tedy Piłat: Nie mówisz zemną? niewiesz iż mam moc ukrzyżować cię, y mam moc puścić cię?

11. Odpowiedział Jezus: Nie miałbyś żadnéy mocy przeciw mnie, gdybyć zwierzchu nie dano. Przetoż który mię tobie wydał, więtszy grzéch ma.

12. Y odtąd Piłat starał się, aby go puścił. Lecz Żydowie wołali, mówiąc: Jeśli tego wypuścisz, nie iesteś przyiaciel Césarski. Każdy bowiem co się czyni królem, sprzeciwia się Césarzowi.

13. A Piłat usłyszawszy te mowy, wywiódł przed ratusz Jezusa, y siadł na stolicy sądowéy, na mieyscu które zową Lithostrotos, a po Żydowsku Gabbatha.

14. A był dzień przygotowania Paschy, godzina iakoby szósta, i rzékł Żydóm: Oto król wasz.

15. A oni wołali: Strać, strać, ukrzyżuy go. Rzékł im Piłat: Króla waszego ukrzyżuię? Odpowiedzieli Nawyższy kapłani: Nie mamy króla iedno Césarza.

16. W ten czas tedy podał go im, żeby był ukrzyżowan. Y wzięli Jezusa, y wywiedli.

17. A niosąc krzyż sobie wyszedł na ono mieysce, które zwano Trupiéy głowy, a po Żydowsku Golgotha:

18. gdzie go ukrzyżowali, a z nim drugich dwu ztąd y zowąd, a w pośrzodku Jezusa.

19. A napisał Piłat y tytuł: y postawił nad krzyżem. A było napisano: **Jezus Nazareński Król Żydowski.**

20. Ten tedy tytuł czytało wiele Żydów: iż blisko miasta było mieysce, gdzie był ukrzyżowan Jezus. A było napisano po Żydowsku, po Grecku, y po Łacinie.

8. *Tę mowę.* O Synie Bożym. — *Bardziéj się ulękł.* Ażeby snadź nie wywołać przeciwko sobie gniewu owego Boga, którego on był Synem.

9. *Zkądeś ty jest?* Nie tak o ojczyznie pyta, gdyż wiedział że nią jest Nazaret, jak raczéj o ojcu, matce, przodkach, pochodzeniu.

11. *Nie miałbyś.* Jakby rzekł: Chociaż jesteś starostą téj prowincyi postanowionym od cesarza.—*Nie dano.* Nie dozwolono od Boga. — *Przetoż który mię tobie wydał.* Lud żydowski. — *Większy grzech ma.* Niż ty, który zostaniesz prawdopodobnie w niewiadomości, i sądzisz iż masz nade mną większą władzę niż oni, którzy się mogli nauczyć z Pisma ś. że jestem Synem Bożym. (Patrz S. Tomasza part. 3, quaest. 47, art. 6, gdzie zapytuje czy grzech zabójstwa Chrystusa był większym od wszystkich.

12. *Starał się.* Chciał więcéj nawet niż wprzódy.— *Nie jesteś przyjaciel cesarski.* Którego jesteś namiestnikiem, i któremu winieneś wierność.

13. *Usłyszawszy te mowy.* Bojąc się żeby go nie oskarżono przed cesarzem o zdradę i wiarołomstwo.— *Litostrotos.* Patrz Wujka.

14. *Przygotowania.* Piątek nazywa Ewangelista greckiém imieniem παρασκευη, to jest *przygotowanie*; ponieważ wsobotę nie godziło się przyrządzać pokarmów, przeto przygotowywali je w piątek. S. Marek 15, 42. nazywa προσαββατον, to jest, przed sobotą.—*Paschy.* Chociaż Pascha właściwie nazwana obchodzoną już była w poprzedzający czwartek, jednakże nazwisko Paschy rozciągało się do wszystkich dni Przaśników. Był więc ten piątek przygotowaniem, i oprócz tego czasem Paschalnym, t. j. pierwszym dniem Przaśników, i dla tego się nazywa przygotowaniem Paschy.—*Godzina jakoby szósta.* Patrz co się rzekło Mat. 27, 45.—*Oto król wasz.* Widać iż Piłat chciał jakimkolwiek sposobem, już to wstydem, już miłosierdziem skłonić Żydów, żeby nie gubili człowieka tak udręczonego.

15. *Strać, strać.* Odejmij życie, usuń z przed oczu naszych.

16. *Wtenczas tedy.* Zmęczony krzykami i naleganiem Żydów.

17. *Niosąc krzyż sobie.* Był bowiem zwyczaj, iż skazani na śmierć krzyżową sami nieśli swoje krzyże, na których mieli być przybitymi.— *Trupiéj głowy.* Patrz co się rzekło Mat. 27, 33. Patrz Wujka.

19. *Jezus Nazareński.* Patrz cośmy rzekli u Mat. 27, 37.

20. *Blizko miasta było miejsce.* Ponieważ miejsce nie daléj się znajdowało jak na dwie staje od miasta, przeto wielu Żydów wyszło z miasta żeby widzieć smu-

21. Dicebant ergo Pilato pontifices Judaeorum: Noli scribere: Rex Judaeorum; sed quia ipse dixit: Rex sum Judaeorum.

22. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.

23. Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus (et fecerunt quatuor partes; unicuique militi partem) et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. *(Matth. 27, 35.)*

24. Dixerunt ergo ad inivicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cujus sit. Ut Scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem haec fecerunt. *(Psal. 21, 19.)*

25. Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus, Maria Cleophae, et Maria Magdalene.

26. Cum vidisset ergo Jesus matrem et discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suae: Mulier, ecce filius tuus.

27. Deinde dicit discipulo: Ecce, mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

28. Postea sciens Jesus, quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. *(Psal. 68, 22.)*

29. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponenses, obtulerunt ori ejus.

30. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit: Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum.

31. Judaei ergo (quoniam Parasceve erat), ut non remanerent in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille Sabbati), rogaverunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura, et tollerentur.

21. Mówili tedy Piłatowi Nawyższy kapłani Żydowscy: Nie pisz: król Żydowski: ale, iż on powiadał: Jestem król Żydowski.

22. Odpowiedział Piłat: Com napisał, napisałem.

23. Żołnierze tedy gdy go ukrzyżowali, wzięli szaty iego (y uczynili cztéry części, każdemu żołniérzowi część) y suknią. A była suknia nie szyta, od wiérzchu cało dziana.

24. Mówili tedy ieden do drugiego. Nié kraymy iéy, ale rzućmy o nię losy czyia ma bydź. Iżby się pismo wypełniło, mówiące: Podzielili sobie szaty moie: a o suknią moię rzucili los. A żołniérze to uczynili.

25. Y stały podle krzyża Jezusowego, matka iego, y siostra matki iego, Marya Kleophasowa, y Marya Magdalena.

26. Gdy tedy uyźrzał Jezus matkę y ucznia którego miłował stoiącego, rzékł matce swoiéy: Niewiasto, oto syn twóy.

27. Potym rzékł uczniowi: Oto matka twoia. Y od onéy godziny wziął ią uczeń na swą pieczą.

28. Potym wiedząc Jezus, iż się iuż wszytko wykonało, aby się wykonało pismo, rzékł: Pragnę.

29. Było tedy naczynie postawione octu pełne. A oni gębkę pełną octu, obłożywszy Izopem, podali do ust iego.

30. Jezus tedy gdy wziął ocet, rzékł: Wykonało się. A skłoniwszy głowę ducha oddał.

31. Żydowie tedy (ponieważ był dzień Przygotowania) aby na szabbat nie zostały ciała na krzyżu (abowiem był wielki on dzień szabbatu) prosili Piłata, aby połamano goleni ich, a zięto ie.

tne widowisko Chrystusa zawieszonego na krzyżu, a co za tém idzie, wielu także czytało napis na krzyżu.— *Po Żydowsku, po Grecku i po Łacinie.* P. Wujka.

21. *Nie pisz.* Jak już napisałeś.

22. *Com napisał, napisałem.* Zmieniać nie chcę.

23. *Uczynili cztery części.* Rozcinając niektóre z szat Chrystusowych, aby o ile być mogło, uczynić mogli cztéry równe części. — *I suknią.* Któréj nie rozdzierano, jak widać z następującego wiersza.— *Nie szyta.* Która nie była zszyta z wielu części, a zatém i rozpruć jéj nie było można. — *Od wierzchu całodziana.* To jest od wierzchu aż do dołu w całości utkaną. Jest mniemanie, że była to robota Bogarodzicy Maryi, tak podaje Eutymiusz z tradycyi Ojców, i to tém prawdopodobniéj, iż III. Ezdr. 4, 17. o niewiastach się czyta: *I one wszystkim ludziom szaty czynią.* P. Wujka.

25. *I stały.* Stała N. Panna wedle krzyża, nie lamentując, lub krzycząc, nie upadając na ziemię, lecz smutna i milcząca, jednak stojąc równo, pełna wiary, męztwa i miłości ku Synowi swemu. — *Marya Kleofasowa.* Żona. Patrz co się rzekło Mat. 27, 56.

26. *Którego miłował.* Ewangelista Jan S. tém wyrażeniem sam siebie oznacza. — *Otò syn twój.* Odtąd on będzie tobie w miejscu syna, ja bowiem umieram, i będę od ciebie odjętym.

27. *Oto matka twoja.* Ona będzie tobie zamiast matki; w opiekowaniu się nią mnie zastąpisz.— *Wziął ją uczeń na swą pieczą.* Z tego się pokazuje, że S. Józef już nie żył, bo inaczéj nie było powodu polecać jéj innemu. Patrz Wujka.

28. *Wszystko wykonało.* Wszystko co się zawierało o nim w przepowiedniach proroków, dokonało się i wypełniło. — *Aby się wykonało Pismo.* Inne także miejsca Pisma ś., o napojeniu Messyasza octem, Psal. 68, 22: *W pragnieniu mojém napawali mię octem.* — *Rzekł: pragnę.* Doznawał bowiem prawdziwego i ciężkiego pragnienia, już z powodu wylania krwi, już dla wyczerpania sił przez długie utrudzenia i katusze.

29. *Obłożywszy izopem.* Baroniusz mniema, *(anno Christi* 34, *n.* 126.) iż było we zwyczaju onego wieku, że na górze Kalwaryi przygotowano ocet, gąbkę, hyzop, aby w razie potrzeby, gąbkę pełną octu, którą zaprawiano hyzopem, przyłożyć do ran na krzyżu zawieszanych, to jest aby ukrzyżowani zbyt rychło nie umierali; hyzop bowiem, gąbka i ocet posiadają własność tamowania krwi. Sens naszéj Wulgaty być może, iż na trzcinie gąbka była obwiązana hyzopem, albo że na końcu trzciny gąbkę okładano w około hyzopem.

30. *Wykonało się.* Wykonało się wszystko co o mnie było powiedzianém, co miałem cierpieć za ludzi. Nie potrzeba więcéj żebym żył tém życiem śmiertelném.— *Skłoniwszy głowę.* Zwyczajna postawa umierających.— *Ducha oddał.* W ręce Boga Ojca.

31. *Przygotowania.* Dzień poprzedzający sobotę. Patrz co się rzekło wyżéj w. 14. — *Aby na szabat nie zostały ciała na krzyżu.* Prawem Deuteron. 21, 22. było zastrzeżono, aby ciała ukrzyżowanych tego samego dnia były zdjęte i pogrzebione. — *Był wielki on dzień szabatu.* Większy nad inne, gdyż w ciągu dni Praśników, i podczas uroczystości Wielkanocnéj. —

32. Venerunt ergo milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius, qui crucifixus est cum eo.
33. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura;
34. sed unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua.
35. Et qui vidit, testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus; et ille scit, quia vera dicit, ut et vos credatis.
36. Facta sunt enim haec, ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. *(Exod. 12, 46)*.
37. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt, in quem transfixerunt. *(Zach. 12, 10)*.
38. Post haec autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathaea (eo quod esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judaeorum), ut tolleret corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, et tulit corpus Jesu. *(Matth. 27, 57)*.
39. Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhae et aloes, quasi libras centum. *(Supr. 3, 2)*.
40. Acceperunt ergo corpus Jesu, et ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judaeis sepelire.
41. Erat autem in loco, ubi crucifixus est, hortus; et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat.
42. Ibi ergo propter parasceven Judaeorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum.

32. Przyszli tedy żołnierze: a piérwszego złamali golenie, y drugiego, który z nim był ukrzyżowan.
33. Lecz przyszedszy do Jezusa, gdy go uyźrzeli iuż umarłego, nie łamali goleni iego:
34. ale ieden z żołnierzów włocznią otworzył bok iego, a natychmiast wyszła krew y woda.
35. A który widział, wydał świadectwo: y prawdziwe iest świadectwo iego. A on wié iż prawdę powiada; abyście y wy wierzyli.
36. Abowiem się to stało, aby się wypełniło pismo: Kości nie złamiecie z niego.
37. Y zasię drugie pismo mówi: Uyźrzą, kogo przebodli.
38. A potym prosił Piłata Jozeph z Arymathiiéy (przeto iż był uczniem Jezusowym, lecz taiemnym dla boiaźni Żydów) iżby zdiął ciało Jezusowe. Y pozwolił Piłat. Przyszedł tedy, y zdiął ciało Jezusowe.
39. Przybył téż y Nikodem, który był przyszedł w nocy do Jezusa przed tym, niosąc przyprawę mirrhy y aloes iakoby sto funtów.
40. Wzięli tedy ciało Jezusowe, y związali ie prześcieradły z rzeczami wonnémi: iako iest zwyczay Żydóm grześć.
41. A na mieyscu gdzie był ukrzyżowan, był ogród: a w ogrodzie grób nowy, w którym iescze żaden nie był położony.
42. Tam tedy, dla przygotowania Żydowskiego, iż grób był blisko, położyli Jezusa.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 13. *Lithostrotos, a po żydowsku Gabbatha.* λιθόστρωτος, po grecku, po naszemu kamieniem położone, Gabbatha, po żydowsku, wyniosłe miejsce znaczy, iż stolica sądowa była od ziemie podniesiona kamieniem kwadratowym.

17. *A niosąc krzyż sobie.* Krzyż ten iż był naczyniem naszego odkupienia i ołtarzem najwyższéj ofiary, osobliwie przez dotykanie, noszenie, i ofiarowanie Ciała i Krwie Pana naszego poświęcony: przetoż słusznie świętym jest nazwany, i cudami rozlicznemi uwielbiony: nie tylko sam wszystek, ale i cząstki jego, któremi jako Cyrillus pisze, wszystek świat był napełniony: gdy wszyscy prosili jakiéj cząstki jego: a którzy jéj dostać mogli, złotem oprawowali, i na szyjéj uczciwie nosili. O czém Chryzostom ś. i Gregorius Nisseński świadczą. Przeto też i dwoje święto Krzyża ś. w kościele ustanowiono: i wielką cześć zawsze drzewu krzyża ś. wyczy napisał.—*A on.* Który dał świadectwo.— *Abyście y wy wierzyli.* Dla tego to świadczył i napisał.

Aby połamano goleni ich. Co było jak się zdaje we zwyczaju u Żydów, dla przyśpieszenia śmierci, aby ciała wedle prawa, mogły być wieczorem zdjętemi. (Patrz Lipsiusza, lib. 2 de Cruce, cap. 14).

32. *Pierwszego.* Który był po prawicy Chrystusowéj, jak wykłada Eutymiusz.

33. *Nie łamali goleni jego.* Gdyż było rzeczą zbyteczną, ponieważ już był umarł.

34. *Ale jeden z żołnierzów.* Setnik ów, o którym Mat 27, 54, którego niektórzy nazywają Longinem.— *Bok jego.* Malarze znaczą ranę na boku prawym, i z tém zgadzają się poważni autorowie. Inni jednak utrzymują, iż był lewy, przez który samo serce Chrystusowe ostrzem włóczni przebite zostało; lecz włócznia mogła dosięgnąć serca i przez bok prawy. — *Krew.* Źródłem bowiem krwi jest serce. — *I woda.* Prawdziwa woda naturalna, jak podaje Innocenty, (lib. 3, decret., tit. 41, c. 8, in quadam). Ta woda stworzona cudem w ciele Chrystusowém oznaczała chrzest, który jest drzwiami sakramentów; krew zaś Eucharystyą, a przez te dwa oznaczają się i inne sakramenta Kościoła, które, jak zwykle mówimy wypłynęły z boku Chrystusowego. Patrz Wujka.

35. *A który widział.* A jam który widział. — *Wydał świadectwo.* Prawdziwe to świadectwo w téj rze-

36. *Albowiem się to stało.* O goleniach nie połamanych, i o przebodzeniu boku. — *Kości nie złamiecie.* Żadnéj jego kości nie złamiecie. Wzięte to świadectwo z Exod. 12, 46; i mowa jest o baranku wielkanocnym, który był typem Chrystusa Pana.

37. *Drugie pismo.* Zachar. 12, 10. — *Ujrzą kogo przebodli.* Mowa jest o Żydach, którzy patrzali na Chrystusa ukrzyżowanego, a zwłaszcza o tych, co z nim współcierpieli, o których Łuk. 23, 48: *I wszystka rzesza, i t. d., wracali się bijąc piersi swoje.*

38. *A potém.* Wytłumaczyliśmy tę historyą u Mat. 27, 57.

39. *Który był przyszedł w nocy do Jezusa.* Patrz wyżéj roz 3, 1. — *Przyprawę mirry i aloes.* Przyrządzony olejek z mirry i aloesu. — *Jakoby sto funtów.* Około, mniéj więcéj koło tego.

40. *Związali.* Obwinęli. — *Jako jest zwyczaj Żydom grześć.* Ludzi znaczniejszych. Patrz Gen. 50, 2.

41. *Ogród.* Ogród ten leżał na zachód od miasta.— *A w ogrodzie grób.* Nikogo bowiem nie wolno było grzebać w obrębie miasta.

42. *Dla przygotowania.* Gdyż z powodu następującego święta nie można było dla krótkości czasu daléj przenieść ciała Chrystusowego.

rządzano. Jako z drugiéj strony, Żydzi, pogani i heretycy o to się starali, aby drzewo Krzyża ś. zelżyli, zagrzebli i zatracili. O czém w kościelnéj historyi, o nalezieniu i Podwyższeniu Krzyża ś.

20. *A było napisano po żydowsku, po grecku i po łacinie.* Iż te trzy języki były naonczas najprzedniéjsze i najsławniejsze po wszystkim świecie, przetoż słusznie, na zwycięzkim tytule Krzyża Chrystusowego są Bogu poświęcone: i Pismo ś. imi jest podane, uczone i zachowane: i ofiara Mszéj ś. i śpiewanie kościelne temiż odprawowane.

23. *A była ta suknia nie szyta.* Ta sukienka była figurą jedności kościoła Pana Chrystusowego, którą odszczepieńcy, sroższy nad te katy, na sztuki rozrywają. Cypri. de unit. eccl. A Euthimius i inni piszą, że ją sama Panna Marya urobiła.

27. *Rzekł uczniowi.* Wielka cześć Janowa, że mu dał matkę swą za matkę. A słusznie (jako Hieronim ś. pisze) matkę Pannę polecił uczniowi panicowi. Lib. 2, cortra Jovin.

29. *Wziął ją na swą pieczą.* To znaczy łacińskie, *in sua*, a greckie *ἐη τα ἴδια* Albo na swoje nie majętności, których żadnych nie miał; wszystko opuściwszy, ale na posługi, i na swą opiekę. August.

34. *Wyszła krew i woda.* Z tego boku, mówi Augustyn S. wypłynęły ś. Sakramenty. A jako z boku pierwszego Jadama śpiącego, wyszła Jewa oblubienica jego: tak z boku wtórego Jadama na krzyżu uspionego, wykształtowan jest Kościół, oblubienica Pana Chrystusowa. Bo przez wodę chrztu ś. stawają się wierni członkami Kościoła Chrystusowego, a krwią jego w ś. Sakramencie bywają wychowani. Tą tedy wodą i krwią wyznaczone są dwa przedniejsze kościelne Sakramenty, które z śmierci Chrystusowéj swój początek i wszystkę moc mają. Tra. 120, in Joan. Cyril. lib. 12, cap. 39, Chrysost. hom. 84.

CAPUT XX. — ROZDZIAŁ 20.

O zmartwychwstaniu Chrystusa, zjawieniu się uczniom, niedowiarstwie Tomasza, i t. d.

1. Una autem sabbati, Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebrae essent, ad monumentum, et vidit lapidem sublatum a monumento. *(Matth. 28, 1. Luc. 24, 1).*	1. A pierwszego dnia szabbatu, Marya Magdalena przyszła rano, gdy iescze były ciemności, do grobu: y uyźrzała kamień odwalony od grobu.
2. Cucurrit ergo, et venit ad Simonem Petrum et ad alium discipulum, quem amabat Jesus, et dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, et nescimus, ubi posuerunt eum.	2. Biegła tedy, y przyszła do Symona Piotra, y do drugiego ucznia którego miłował Jezus, a rzekła im: Wzięto Pana z grobu, a niewiemy gdzie go położono.
3. Exiit ergo Petrus et ille alius discipulus, et venerunt ad monumentum.	3. Wyszedł tedy Piotr y on drugi uczeń, y przyszli do grobu.
4. Currebant autem duo simul, et ille alius discipulus praecucurrit citius Petro, et venit primus ad monumentum.	4. A bieżeli oba spolu, a on drugi uczeń wyścignął Piotra, y pierwszy przyszedł do grobu.
5. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina; non tamen introivit.	5. A schyliwszy się, uyźrzał leżące prześcieradła: wszakóż nie wszedł.
6. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum, et vidit linteamina posita,	6. Przyszedł tedy Symon Piotr idąc za nim, y wszedł w grób, y uyźrzał prześcieradła leżące:
7. et sudarium, quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum; sed separatim involutum in unum locum.	7. y chustkę która była na głowie iego, nie z prześcieradły położoną, ale osobno zwinioną na iedno mieysce.
8. Tunc ergo introivit et ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum, et vidit, et credidit;	8. Na ten czas tedy wszedł y on uczeń, który był pierwszy przyszedł do grobu: y widział, y uwierzył.

R. 20.—1. *A pierwszego dnia szabbatu.* Pierwszego dnia po szabacie, to jest w niedzielę. — *Marya Magdalena.* Z towarzyszkami, jak się pokazuje z Łuk. 24, 1 i 10. Patrz co się rzekło Mat. 28, 1.—*Ujrzała kamień odwalony.* Od wejścia do grobu; ujrzała także Anioła siedzącego na nim, jak się pokazuje z Mat. 28, 2.

2. *Biegła tedy.* Nie sama jedna, lecz razem z towarzyszkami, jak się pokazuje z Łuk. 24, 9 i 10. — *Do Symona Piotra.* Nie do samego jednego, lecz zostającego w towarzystwie innych Apostołów, jak się pokazuje z Łuk. 24, 9. Tych zaś dwóch szczególniéj wymienił Ewangelista albo dla tego, iż Magdalena do nich wprzódy jak do innych przemówiła, gdyż ich być może osobno znalazła; albo dla tego, że tą nowina, którą zwiastowała mocniéj była przez nich niż przez innych pożądana, tak iż wnet do grobu pobiegli. — *Nie wiemy.* Ani ja, ani towarzyszki.

3. *Wyszedł tedy Piotr.* Usłyszawszy te słowa Magdaleny wyszedł z domu, w którym z innymi się uczniami ukrywał.—*I przyszli do grobu.* Żeby się przekonać o prawdzie; a za nimi szły niewiasty, nanowo śpiesząc do grobu.

4. *Wyścignął.* Prześcignął, jako młodszy wiekiem, a przeto lżejszy do biegu.

5. *A schyliwszy się.* Nie mógł bowiem prosto stojąc spójrzeć do grobu, ponieważ wnętrznej jaskini drzwi były nizkie. — *Prześcieradła.* Któremi było obwinięte ciało.—*Wszakoż nie wszedł.* Albo przez bojaźń, albo dla tego, iż mu się zdawało rzeczą oczewistą, że się tam nie znajduje ciało Chrystusowe.

7. *I chustkę.* Oprócz prześcieradła, którém było obwijane ciało, używano także wedle zwyczaju chustki dla okrycia twarzy. Tak w roz. 11, 44 mówi się o Łazarzu: *A twarz jego była chustką obwiązana.* — *Na jedno miejsce.* Osobne od tego, na którém leżało prześcieradło.

8. *Natenczas tedy.* Na wezwanie Piotra, aby obaj byli naocznymi świadkami.—*I uwierzył.* W to co powiedziały były niewiasty o nieznajdowaniu się tam ciała Chrystusowego.

9. nondum enim sciebant Scripturam, quia oportebat eum a mortuis resurgere.
10. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.
11. Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, et prospexit in monumentum,
12. et vidit duos Angelos in albis sedentes, unum ad caput, et unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu.
13. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum et nescio, ubi posuerunt eum.
14. Haec cum dixisset, conversa est retrorsum, et vidit Jesum stantem, et non sciebat, quia Jesus est.
15. Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras? quem quaeris? Illa existimans, quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi, ubi posuisti eum, et ego eum tollam.
16. Dicit ei Jesus: Maria. Conversa illa, dicit ei: Rabboni (quod dicitur Magister).
17. Dicit ei Jesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum.
18. Venit Maria Magdalene, annuntians discipulis: Quia vidi Dominum, et haec dixit mihi.
19. Cum ergo sero esset die illo, una sabbatorum, et fores essent clausae, ubi erant discipuli congregati propter metum Judaeorum, venit Jesus, et stetit in medio, et dixit eis: Pax vobis. *(Marc. 16, 14. Luc. 24, 36. 1. Cor. 15, 5).*
20. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et latus. Gavisi sunt ergo discipuli, viso Domino.
21. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.
22. Haec cum dixisset, insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum:

9. Abowiem iescze nie rozumieli pisma, iż potrzeba było aby on wstał zmartwych.
10. Odeszli tedy zasię uczniowie do siebie.
11. A Marya stała u grobu zewnątrz, płacząc. Gdy tedy płakała, nachyliła się y weyźrzała w grób:
12. y uyźrzała dwu anyołów w bieli, siedzących, iednego u głowy a drugiego u nóg, kędy położone było ciało Jezusowe.
13. Rzekli iey oni: Niewiasto czemu płaczesz? Rzekła im: iż wzięto Pana mego: a niewiem kędy go położono.
14. A to rzekszy, obróciła się na zad: y uyźrzała Jezusa stoiącego, a niewiedziała iż Jezus był.
15. Rzékł iey Jezus: Niewiasto, czemu płaczesz? kogo szukasz? Ona mniemaiąc żeby był ogrodnik, rzekła mu: Panie, ieśliś go ty wziął powiédz mi gdzieś go położył: a ia go wezmę.
16. Rzékł iéy Jezus: Marya. Obróciwszy się ona rzekła mu: Rabboni, (co się wykłada mistrzu).
17. Rzékł iéy Jezus: Nie tykay się mnie: bom iescze nie wstąpił do Oyca mego. Ale idź do braciey moiéy, a powiédz im: Wstępuię do Oyca moiego, y Oyca waszego: Boga moiego, y Boga waszego.
18. Przyszła Marya Magdalena, oznaymuiąc uczniom: Iżém widziała Pana, y to mi powiedział.
19. Gdy tedy był wieczór dnia onego piérwszego szabbatów, a drzwi były zamknione, kędy uczniowie byli zgromadzeni dla boiaźni Żydów: przyszedł Jezus, y stanął w pośrzodku, y rzékł im: Pokóy wam.
20. A to rzekszy, ukazał im ręce y bok. Uradowali się tedy uczniowie uyźrzawszy Pana.
21. Rzékł im tedy zasię: Pokóy wam. Jako mię posłał Ociec, y ia was posyłam.
22. To powiedziawszy, tchnął na nie, y rzékł im: Weźmicie Ducha świętego:

---

9. *Albowiem jeszcze nie rozumieli pisma.* Nie zupełnie rozumieli; wykazuje się bowiem przyczyna dla czego sądzili iż ciało zostało zabrane.— *Iż potrzeba było aby on wstał zmartwych.* Jak na wielu miejscach świadczy Pismo ś. Patrz Psal. 3, 6; i 15, 10; i 40, 11.
10. *Do siebie.* Tam zkąd przyszli.
11. *A Marya stała.* Pozostawała.—*U grobu zewnątrz.* W zewnętrznéj jaskini, u drzwi wewnętrznego grobu, myśląc co czynić, i gdzie szukać ciała Chrystusowego. Patrz Wujka.
12. *Ujrzała dwu Aniołów.* Patrz co się rzekło Mat. 28, 8. Tych dwóch Aniołów Piotr i Jan nie widzieli; zasłużyła ona na to widzenie swoją wytrwałością z jaką nie odstępowała grobu, i żądzą znalezienia Chrystusa.
14. *Obróciła się nazad.* Poczuła bowiem, iż się ktoś za nią znajduje.— *Nie wiedziała iż Jezus był.* Albowiem, jak powiada Lyranus, ten kto posiada ciało chwalebne może się tak pokazywać, żeby go poznano, lub nie poznano, jak to widzimy z ukazania się dwóm uczniom idącym do Emmaus. Łuk. rozdz. ostatni.
15. *Ogrodnik.* Uprawiacz tego ogrodu w którym był grób.— *A ja go wezmę.* Bez żadnéj pracy z twojéj strony pochowam go w innem miejscu, gdzie tobie nie będzie przeszkadzał.
16. *Marya.* Mówi to Chrystus głosem swym zwyczajnym i poufnym, i dopuszczając żeby jego obraz wpadł zupełnie w oczy Magdaleny. — *Obróciwszy się ona.* Albowiem znowu była obróciła oczy na Aniołów znajdujących się w wewnętrznéj jaskini.
17. *Nie tykaj się mnie.* Nie pozostawaj dłużéj przy dotykaniu nóg moich. — *Bom jeszcze nie wstąpił do Ojca mego. Wstąpił,* zamiast *wstępuję;* jakby rzekł: Jeszcze nie odchodzę z tego świata, jeszcze mnie nieco czasu pozostaje nim wstąpię do Ojca mejego; a więc pozostaw mię, będziesz miała czasu do zaspokojenia tych uczuć serca twojego.— *Wstępuję.* Wstąpię, to jest po niejakim czasie.— *Boga mojego, i Boga waszego.* Bóg który wedle natury jest Bogiem wszystkich ludzi, nazywa się wyłączniéj Bogiem tych, którzy go szczególniéj kochają i czczą, i z którymi on nawzajem szczególniéj się znajduje, opiekuje się, i siebie i swoje dary udziela, tak jak się znajdował z Chrystusem i Apostołami Patrz Wujka.
19. *Pierwszego szabatów.* Pierwszego dnia po szabacie.— *Dla bojaźni Żydów.* Aby ci którzy zabili mistrza, nie szukali także i uczniów, żeby ich zamordować.— *Stanął w pośrzodku.* Dał się im widzieć.— *Pokój wam.* Formuła powitania zwyczajem przyjęta u Żydów, przez którą wyrażali życzenie wszelkiéj pomyślności. Patrz Wujka.
21. *Jako mię posłał Ojciec.* Boską swoją powagą z nieba na ziemię.—*I ja was posyłam.* Równąż powagą na świat cały. Patrz Wujka.
22. *To powiedziawszy, tchnął.* Tchnął na nich; przez ten bowiem znak zewnętrzny chciał oznaczyć, iż

23. quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt. *(Matth. 18, 18).*
24. Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando venit Jesus.

25. Dixerunt ergo ei alii discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam.
26. Et post dies octo, iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis. Venit Jesus januis clausis, et stetit in medio, et dixit: Pax vobis.

27. Deinde dicit Thomae: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis.
28. Respondit Thomas et dixit ei: Dominus meus, et Deus meus.
29. Dixit ei Jesus: Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati, qui non viderunt et crediderunt.

30. Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. *(Infr. 21, 25).*
31. Haec autem scripta sunt, ut credatis, quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.

23. Których odpuścicie grzechy, są im odpuszczone: a których zatrzymacie, są zatrzymane.
24. A Thomasz ieden ze dwunaście, którego zowią Didymus, nie był z nimi kiedy przyszedł Jezus.
25. Mówili mu tedy drudzy uczniowie: Widzieliśmy Pana. A on im rzekł: Jeśli nie uyźrzę w ręku iego przebicia goździ, a nie włożę palca mego na mieysce goździ, y nie włożęli ręki moiéy w bok iego, nie uwierzę.
26. A po ośmi dni, byli zasię uczniowie iego w domu, y Thomasz z nimi. Przyszedł Jezus drzwiami zamknionémi, y stanął w pośrzodku, y rzekł: Pokóy wam.
27. Potym rzekł Thomaszowi: włóż sam palec twóy, a oglądaj ręce moie, y zściągni rękę twoię, a włóż w bok móy: a niebądź niewiernym, ale wiernym.
28. Odpowiedział Thomasz y rzékł mu: Pan móy y Bóg móy.
29. Powiedział mu Jezus: Iżeś mię uyźrzał Thomaszu, uwierzyłeś: Błogosławieni którzy nie widzieli a uwierzyli.
30. Wieleć y innych znaków uczynił Jezus przed oczyma uczniów swoich, które nie są w tych księgach napisane.
31. A te są napisane, abyście wierzyli że Jezus iest Chrystus Syn Boży: a iżbyście wierząc, żywot mieli w imię iego.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 20. w. 11.** *A Marya stała u grobu.* O cudach które się działy przy grobiech świętych męczenników, a osobliwie u tego grobu Bożego Hieronim ś. tak pisze: epi. 17. Groby męczenników wszędy czcimy, i święty proch do oczu przykładając, jeśli możemy całujemy: a grób w którym Pan leżał niektórzy lekce poważają. Jeśli sobie nie wierzymy, wierzmy wżdy djabłu i aniołom jego, którzy ilekroć je przed nim z opętanych ludzi wyganiają, jako przed stolicą Chrystusową stojąc, drżą, ryczą, i poździe żałują, że ukrzyżowali tego, którego się bać muszą.

17. *Boga mojego.* Tego miejsca Ariani używali przeciw Bóstwu Syna: iż tu sam Syn Boży wyznawa, że nie tylko Ojcem jego jest Bóg, ale też i Bogiem (jako i Mat. 27, ver. 46). Aleć na to nie trudna odpowiedź: Bo Pan Chrystus z strony człowieczeństwa, jako jest prawdziwie mniejszy niźli Ojciec: tak też słusznie zowie Ojca Bogiem swoim, jako i Bogiem naszym. Ale z strony bóstwa jest równym Ojcu, i jedno z Ojcem: to jest jednym i tymże Bogiem, którym jest i Ojciec. Jan 14, 29. Mat. 12, 18. Jan 5, 18. Jan 10, 30.

19. *A drzwi były zamknione.* To miejsce jawnie jest przeciw Kalwinistom, którzy nie wierzą żeby Ciało prawdziwe Pana Chrystusowe mogło być zaraz i w niebie i w Sakramencie, to jest na różnych miejscach: albo on w rzeczy samej to czyni co powiada.— *Weźmijcie Ducha Świętego.* Przecież Duch Ś. danym został w dzień Zielonych świątek, i Chrystus Pan wyznał, iż jeśli nie odejdzie, Pocieszyciel nie przyjdzie do nich; wyżej 16, 7? Odpowiada na to Ś. Hieronim (quaest. 9. ad Hedibiam) powiadając, iż rozmaite są dary, natchnienia i działania Ducha Ś., wedle onych słów I. Kor. 12, 4: *Różności darów są, i t. d.*; po których wyliczeniu, powiada: Pierwszego tedy dnia zmartwychwstania przyjęli łaskę Ducha S., aby odpuszczali grzechy, chrzcili, czynili synami Bożymi, i udzielali wierzącym Ducha przysposobienia, wedle słów samego Zbawiciela: *Których odpuścicie grzechy, i t. d.* W dzień zaś Zielonych świątek obiecano im więcéj, iż będą ochrzczeni Duchem Ś., i przyodziani mocą z góry, żeby opowiadali Ewangelię Chrystusową wszystkim narodom, wedle onych słów Psalmu 67, 12: *Pan da słowo przepowiadającym Ewangelią, mocą wielką,* aby mieli moc działania cudów i łaskę uzdrawiania, i dla opowiadania Ewangelii wielu narodom, aby odebrali dar rozmaitych języków, iżby już wtedy było wiadomo którzy Apostołowie, i którym narodom powinni byli opowiadać Ewangelią. Patrz Wujka.

23. *Których odpuścicie grzechy.* Patrz Wujka.

24. *Którego zowią Dydymus.* Hebrajskiém imieniem przełożonêm na greckie. Patrz co się rzekło wyżéj 11, 16.

25. *Przebicia goździ.* Blizn pozostałych po przebiciu gwoździmi.

26. *Po ośmi dni.* W ośm dni po zmartwychwstaniu.—*W domu.* W jednym i tym samym domu w Jerozolimie.— *Drzwiami zamknionemi. Objętości ciała,* powiada Augustyn Ś. pisząc na to miejsce, *gdzie było bóstwo nie zawadzały drzwi zamknięte. Ten bowiem, przy którego narodzeniu panieństwo matki nienaruszonêm zostało, mógł wnijść przez drzwi zawarte.*

28. *Pan mój, i Bóg mój.* Patrz Wujka.

29. *Ujrzał.* Posłyszałeś, dotknąłeś; wszystko to bowiem zawiera wyraz *ujrzałeś,* jak zauważył Ś. Augustyn.—*Błogosławieni którzy nie widzieli.* Mówi o przyszłych wiernych Chrystusowych, którzy na opowiadanie Ewangelii mieli w niego uwierzyć, chociaż go nigdy nie widzieli. Ci tedy zowią się bardziéj błogosławionymi, gdyż więcéj się zbliżyli do natury wiary, która jest *wywodem rzeczy niewidzianych,* do Żydów 11, 1.

31. *Żywot mieli.* Życie łaski.— *W imię jego.* Przez niego, przez zasługi krwi i śmierci jego.

żeby nie mogło być, bez miejsca i bez przyrodzonego wzrostu swego. Gdyż tu widzimy, że Ciało prawdziwe Chrystusowe, wchodząc przez drzwi zamknione, było na temże miejscu ze drzwiami albo z ścianą, przez którą wchodziło i przeniknęło drzwi, nic ich nie naruszywszy: tak jako i pierwiéj wyszło z nienaruszonego żywota Panieńskiego, i przez kamień grobowy, i potém przeniknęło wszystkie nieba, które są nad żelazo twardsze. Jako tedy dwoje ciała albo istności mogą być zaraz na jedném miejscu, tak też jedno Ciało mocą Bożą może być zaraz nie na jedném miejscu: i może być ciało nie zastępując miejsca, i bez wzrostu, długości, szerokości i miąszości swéj, jako jest w najświętszym Sakramencie. Bardzo to miejsce kole w oczy Kalwinisty. I przetoż je rozmaicie psują i fałszują, przydawając do słowa Bożego wykręty swe. Jedni mówią, iż Chrystus nie wszedł drzwiami, ale oknėm, albo jaką dziurą. Drudzy mówią, iż mocą swą drzwi sobie otworzył, albo drzwi rozpuścił i w niwecz obrócił, i zasię je tudzież naprawił. Aleć tym wymysłom zabieżeli ewangelistowie. Bo Jan ś. tak wyraźnie mówi: Gdy były drzwi zamknione stanął Jezus w pośrodku. I zasię: Przyszedł Jezus drzwiami zamknionemi. A Łukasz ś. wspomina, iż dla tego wejścia zamknionemi drzwiami, mniemali apostołowie, żeby on był Duch a nie Ciało. Ktemu wszyscy ojcowie starzy w tém cudo uznawają, iż Pan Chrystus wszedł zamknionemi drzwiami. Augustyn ś. tak mówi: Taż moc Boża, przez nienaruszony żywot Panieński zupełne członki dzieciątka wprowadziła: która potém przez zamknione drzwi członki młodzieńca wprowadziła. A tak nic nie wątpmy, iż Pan Chrystus z Ciałem swém wszystko co chce uczynić może: któremu i wielbłąda przez ucho igielne nie trudno przeprowadzić. Żyd. 4, 14. Job. 37, 18. Jan ver. 26. Łuk. 24, 37. Aug. Epist. 3, ad Volus. Mat. 19, 24. Marc. 10, 25. Łuk. 18, 25.

21. *Jako mię posłał Ojciec.* Temi słowy i możność swą Boską pokazuje, gdy się Ojcu równa w posyłaniu: i zacność Apostolską, biskupią i kapłańską: gdy je w poruczonym urzędzie równe sobie czyni, i stanowi je namiastkami i plenipotenty swemi.

22. *Tchnął.* Iż moc grzechów odpuszczania nie należy ludziom jedno z mocy a z daru Ducha ś. (ponieważ jest moc i łaska duchowna) przetoż pierwiéj niżli ją im daje, użycza im Ducha swego przez zwierzchne natchnienie. Czém też daje znać, iż Duch ś. tak od Ojca jako i od Syna pochodzi.

23. *Których odpuścicie grzechy.* Chryzostom ś. z tych słów pokazuje, iż ta moc dana kapłanom Nowego Testamentu odpuszczania i zatrzymania grzechów, większa jest nad moc i władzę królów tego świata, i nad moc kapłanów zakonu Mojżeszowego (iż się na dusze nie na ciała ściąga) a nawet i nad moc samych aniołów. Dał im, prawi, wszystkę moc rzeczy niebieskich. A jako Ojciec wszystkę moc dał Synowi, tak Syn tę wszystkę moc dał uczniom swoim. Naszym kapłanom, mówi, nie trąd cielesny, ale dusznc plugastwa, nic mówią doświadczać oczyszczonych, ale prawie oczyszczać dozwolono. Także i inni ojcowie święci i starzy Doktorowie. Na tych tedy słowiech funduje się potrzeba spowiedzi i rozgrzeszenia kapłańskiego. Bo sługa Chrystusów niema grzechów odpuszczać albo zatrzymywać, jedno z pilnym rozsądkiem a z uważeniem grzechów: aby nie był uczęstnikiem cudzych grzechów, a iżby władzéj którą wziął ku zbudowaniu, źle nie używał ku skażeniu. Bo są takie grzechy, które nie mogą być od lada kapłana odpuszczone. Aby tedy wiedział sługa Chrystusów, kiedy ma grzechy odpuścić, a kiedy zatrzymać: potrzeba koniecznie, aby sposób, ciężkość i liczbę grzechów, na spowiedzi wyznał i objawił ten który sam wie i zna myśli serca swego. Ponieważ z serca pochodzą myśli złe, mężobójstwa, cudzołoztwa i t. p. A tak Pan Chrystus, który grzechy przez sługi swe odpuszcza, a które od nich nie są odpuszczone te ma za związane i zatrzymane, tego do spowiedzi a wyznania grzechów swych obowięzuje, który chce aby mu grzechy po chrzcie popełnione były odpuszczone. I tego prawa Kościoł używa i zawsze używał. Jako jest jawno z ksiąg Cypryana ś. *de lapsis* i z Hieronima ś. in cap. 19. Mat. i z Leona wielkiego Epist. 78, i z innych ojców ś. i Doktorów. starych. Chrysost. lib. 1, de Sacerd. I. Tim. 5, 22. II. Kor. 10, 8. Mat. 15, 19. Mat. 16, 18.

28. *Pan mój, i Bóg mój.* Oto wyznawa Tomasz, iż Chrystus jest onym prawdziwym Bogiem Izraelskim. Bo i w greckim przydan jest artykuł ὁ θεός: który znaczy onego Boga prawdziwego: i Thomasz będąc Żydem, nie znał inszego Boga, oprócz onego o którym napisano. Słuchaj Izraelu, Pan Bóg twój, Bóg jeden jest. I przydaje Chryzostom, iż Thomasz to mówiąc, wypełnił one słowa Psalmu: Rękami memi szukałem Boga, i nie omyliłem się. V. Moj. 6, 6. Psal. 66, 3.

CAPUT XXI. — ROZDZIAŁ 21.

O ukazaniu się Chrystusa nad morzem Tyberyadzkiém, cudownym połowie ryb, nadaniu władzy Świętemu Piotrowi, i t. d.

1. Postea manifestavit se iterum Jesus discipulis ad mare Tiberiadis. Manifestavit autem sic:
2. Erant simul Simon Petrus, et Thomas, qui dicitur Didymus, et Nathanael, qui erat a Cana Galilaeae, et filii Zabedaei, et alii ex discipulis ejus duo.
3. Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus et nos tecum. Et exierunt et ascenderunt in navim; et illa nocte nihil prendiderunt.
4. Mane autem facto stetit Jesus in littore; non tamen cognoverunt discipuli, quia Jesus est.

1. Potym okazał się Jezus u morza Tyberyadskiego. A okazał się tak:
2. Byli społu Symon Piotr, y Thomasz którego zowią Didymus, y Nathanael, który był od Kany Galileyskiéy, y synowie Zebedeuszowi, y drudzy dwa z uczniów iego.
3. Rzékł im Symon Piotr: Idę ryby łowić. Rzekli mu: Idziem y my z tobą. Y wyszli y wsiedli w łódź: a onéy nocy nic nie ułowili.
4. A gdy było rano, stanął Jezus na brzegu: wszakóż nie poznali uczniowie że był Jezus.

R. 21.— 1. *U morza Tyberyadskiego.* Czyli Galilejskiego. Patrz co się rzekło wyżéj roz. 6, 1.
2. *Natanael.* Sławny pomiędzy pierwszymi uczniami Chrystusowymi, wyżéj 1, 49, o którym niektórzy sądzą iż był S. Bartłomiéj Apostoł.—*Synowie Zebedeuszowi.* Jakób i Jan.— *I drudzy dwa z uczniów jego.* Widać iż ci dwaj, którzy się nie wymieniają, byli niższego rzędu uczniami, nie zaś Apostołami.
3. *Idę ryby łowić.* Mam zamiar iść rybę łowić, i już się przepasuję do drogi— *Idziem.* Pójdziemy.

5. Dixit ergo eis Jesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non.
6. Dicit eis: Mittite in dexteram navigii rete, et invenietis. Miserunt ergo; et jam non valebant illud trahere prae multitudine piscium. *(Luc. 5, 6).*
7. Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Jesus, Petro: Dominus est. Simon Petrus cum audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) et misit se in mare.
8. Alii autem discipuli navigio venerunt (non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis), trahentes rete piscium.
9. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem superpositum, et panem.
10. Dicit eis Jesus: Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc.
11. Ascendit Simon Petrus, et traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete.
12. Dicit eis Jesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum: Tu quis es? scientes, quia Dominus est.
13. Et venit Jesus, et accipit panem, et dat eis, et piscem similiter.
14. Hoc jam tertio manifestatus est Jesus discipulis suis, cum resurrexisset a mortuis.
15. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus: Simon Joannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine: tu scis, quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. *(Matth. 26, 33).*
16. Dicit ei iterum: Simon Joannis, diligis me? Ait illi: Etiam, Domine: tu scis, quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos.
17. Dicit ei tertio: Simon Joannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas

5. Rzékł im tedy Jezus: Dzieci, a macie ryby? Odpowiedzieli mu: Nie.
6. Rzékł im: Zapuśćcie sieć po prawéy stronie łodzi, a naydziecie. Zapuścili tedy: a iuż nie mogli iéy ciągnąć przed mnóstwem ryb.
7. Rzékł tedy uczeń on którego miłował Jezus Piotrowi: Pan iest. Symon Piotr usłyszawszy iż Pan iest, przepasał się suknią (abowiem był nagi) y rzucił się na morze.
8. Lecz drudzy uczniowie przypłynęli w łodzi (bo nie daleko byli od ziemie, ale iakoby na dwieście łokiet) ciągnąc sieć ryb.
9. Gdy tedy wyszli na ziemię, uyźrzeli węgle nałożone, y rybę na nie włożoną, y chléb.
10. Rzékł im Jezus: Przynieście z ryb któreście teraz poimali.
11. Wstąpił Symon Piotr, y wyciągnął sieć na ziemię, pełną wielkich ryb, sta pięcidziesiąt y trzech. A choć ich tak wiele było, nie podarła się sieć.
12. Rzékł im Jezus: Pódźcie obiedwaycie. A żaden z siedzących u stołu nie śmiał go spytać: Ktoś ty iest? wiedząc iż Pan iest.
13. Y przyszedł Jezus, y wziął chléb, a dawał im, także y rybę.
14. To iuż trzeci raz okazał się Jezus uczniom swoim, powstawszy z martwych.
15. Gdy tedy obiad odprawili, rzékł Symonowi Piotrowi Jezus: Symonie Janów, miłuiesz mię więcéy niźli ci? Rzékł mu: Tak Panie, ty wiész że cię miłuię. Rzékł mu: Paś baranki moie.
16. Rzékł mu powtóre: Symonie Janów miłuiesz mię? Rzékł mu: Tak Panie: ty wiész że cię miłuię. Rzékł mu: Paś baranki moie.
17. Rzecze mu potrzecie: Symonie Janów miłuiesz mię? Zasmucił się Piotr, że mu trzeci kroć

5. *A macie ryby?* Patrz Wujka.
6. *Zapuśćcie sieć po prawéj stronie łodzi.* Wskazuje pewną stronę łodzi, iżby się nie zdawało, że przypadkiem mówił, nie zaś jako znający rzeczy przyszłe. Prawą stroną łodzi jest ta, którą trzymający ster, ma po prawéj ręce.—*Najdziecie.* Ułowicie ryby, czegoście dotąd uczynić nie mogli.
7. *Pan jest.* Z wielkiéj ilości ryb, i rychłego czasu w jakim je ułowili, poznał że to Pan cudem uczynił. — *Albowiem był nagi.* Prawie nagi; w jednym tylko fartuchu. — *Rzucił się na morze.* Aby wpław prędzéj dójść do Pana, albo częścią wpław częścią brodząc po wodzie, gdyż nie daleko byli od brzegu.
8. *Ciągnąc sieć ryb.* Tak bowiem była ciężką, iż niepodobna było podnieść do łodzi.
9. *Ujrzeli węgle nałożone.* Naprzód zapewne pozdrowili i uczcili Chrystusa, który się im we własnéj postaci okazywał; a wedle niego ujrzeli węgle, to jest, ogień z żarem.— *I rybę na nie włożoną.* Którą Chrystus przygotował był dla swoich.
11. *Wstąpił Symon Piotr.* Do łodzi, albo do morza, do wody blizko brzegu.— *Wyciągnął.* Przy pomocy towarzyszy.—*Sta pięcidziesiąt i trzech.* Wyciągnąwszy bowiem szczegółowie policzyli.
12. *Żaden... nie śmiał.* Albo przez uszanowanie widząc że się nie chce objawiać, jak rozumie Ś. Chryzostom. Albo nie śmieli zapytać, gdyż nie ośmielali się wątpić, jak tłumaczy Ś Augustyn: które to ostatnie tłumaczenie lepiéj się zgadza z tém co następuje; mówi się bowiem *iż Pan jest.*
14. *To już trzeci raz.* Było to trzecie ukazanie się, z pomiędzy tych, które się stały wielu uczniom razem zebranym.
15. *Symonie Janów.* Przydaje się imię ojca dla odróżnienia od Symona Tadeuszowego, aby nikt nie mógł wątpić, iż najwyższą pieczę nad całym Kościołem powierzył nie innemu zpomiędzy Apostołów, ale Piotrowi. Symon Janów to samo jest, co się mówi u Mat. 16, 17. *Symon Bar-Jona.* Patrz co się tam rzekło.—*Miłujesz mię więcéj niźli ci?* Gorręcéj i mocniéj. Oznacza iż urzędu paszenia owiec i rządzenia Kościołem, bez wielkiéj miłości dla Chrystusa wykonać nie można.— *Ty wiesz że cię miłuję.* Nie ośmiela się odpowiadać, iż miłuje więcéj od innych, ale tylko że miłuje; upadek bowiem uczynił go skromniejszym. Wynosił siebie nad innych, gdy rzekł Mat. 26, 33: *Choćby się wszyscy zgorszyli z ciebie, ja nigdy się nie zgorszę,* i potém haniebniéj upadł niż inni, dla tego mówi o sobie co czuje, i nad innych nie przekłada siebie, których nie przenika serca.--*Paś baranki moje.* Przez baranków, jak samo imie wskazuje, oznacza świeżo nawróconych i słabszych w wierze, których miała być w przyszłości wielka liczba, i którzy większéj pieczy wymagali; z téj przyczyny dwa razy powtarza: *Paś baranki moje.* Owcami zaś nazywa mocniejszych w wierze.
17. *Zasmucił się.* Lękając się żeby snadź Chrystus nie dostrzegał w nim jakiego niedostatku miłości, cho-

me? et dixit ei: Domine, tu omnia nosti: tu scis, quia amo te. Dixit ei: Pasce oves meas.

18. Amen, amen dico tibi: Cum esses junior, cingebas te, et ambulabas, ubi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet, quo tu non vis.

19. Hoc autem dixit significans, qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me.

20. Conversus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Jesus, sequentem, qui et recubuit in coena super pectus ejus, et dixit: Domine, quis est, qui tradet te? *(Supr. 13, 23.)*

21. Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Jesu: Domine, hic autem quid?

22. Dicit ei Jesus: Sic eum volo manere, donec veniam: quid ad te? tu me sequere.

23. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Jesus: Non moritur; sed: Sic eum volo manere, donec veniam: quid ad te?

24. Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, et scripsit haec; et scimus, quia verum est testimonium ejus.

25. Sunt autem et alia multa, quae fecit Jesus, quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros. *(Supr. 20, 30.)*

rzekł: Miłuiesz mię? y rzekł mu: Panie, ty wszytko wiesz; ty wiesz że cię miłuię. Rzekł mu: Paś owce moie.

18. Zaprawdę, zaprawdę powiadam tobie: Gdyś był młodszym, opasowałeś się, y chodziłeś kędyś chciał: lecz gdy się starzeiesz, wyciągniesz ręce twe, a inny cię opasze, y poprowadzi gdzie ty nie chcesz.

19. A to mówił, dawaiąc znać którą śmiercią miał uwielbić Boga. A to powiedziawszy, rzekł mu: Pódź za mną.

20. Piotr obróciwszy się, uyźrzał onego ucznia, którego miłował Jezus, pozad idącego, który też położył się był przy wieczerzy na piersiach iego, y mówił: Panie, któryż iest co cię wyda?

21. Tego tedy uyźrzawszy Piotr, rzekł Jezusowi: Panie, a ten co?

22. Powiedział mu Jezus: Tak chcę aby został aż przyidę, co tobie do tego? ty pódź za mną.

23. Gruchnęła tedy ta mowa między bracią, iż on uczeń nie umrze. Lecz nie rzekł Jezus: Nie umrze, ale: Tak chcę żeby on został aż przyidę, co tobie do tego?

24. Ten iest on uczeń, który daie świadectwo o tym, y to napisał: a wiemy że prawdziwe iest świadectwo iego.

25. A iest y innych wiele rzeczy, które czyni Jezus: które gdyby się z osobna pisały, tuszę iż y sam świat nie mógłby ogarnąć ksiąg któreby się pisać miały.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 21. w. 5. *A macie ryby?* Łacińskie słowo, *pulmentarium*, a greckie, *προσφάγιον* znaczy właśnie wszystkie potrawy które z chlebem jedzą, między któremi potrawami, ryby pierwsze miejsce miewały, jako pisze Atheneus lib. 7, c. 1. A tak i tu iż o rybach jest rzecz, właśnie ryby znaczy.

17. *Paś owce moje.* Tu Pan ziścił Piotrowi, co mu był obiecał, że go miał uczynić fundamentem, głową i przełożonym Kościoła swego, i przedniejszym pasterzem wszystkich owiec swoich. Bo oto, przy bytności inszych apostołów, jemu samemu owce swe poleca: Symonie, prawi, Janów, miłujesz mię więcéj niżli ci drudzy apostołowie? paśże owce moje. A zleca mu zgoła wszystkie owce, żadnych nie wyjmując, nawet ani samych apostołów. A nie tylko mówi paś (po grecku *βόσκε*) ale używa słowa królewskiego *ποίμαινε* to jest, rządź i sprawuj, łaską i mocą pasterską, owce moje. Tak jako o Panie Chrystusie napisano: Będziesz je rządził laską żelazną. I na drugiem miejscu: Z ciebie wynidzie wódz, który będzie rządził lud mój Izraelski. A tak temi słowy uczynił Pan Piotra pierwszym biskupem wszystkich chrześcijanów (jako go Euzebius zowie), Pasterzem i głową i przełożonym kościoła swego i świata wszystkiego: i zlecił mu, i potomkom jego, owce które odkupił krwią swoją, jako Chryzostom ś. nie raz przypomina: i uczynił go głową wszystkich apostołów, jako Optatus świadczy. Hieronim ś. twierdzi, iż dla tego między dwunaścią apostołów jednego Pan obrał, aby postanowiwszy głowę,

---

ciąż mu się zdawało iż wielce miłował Pana. — *Paś owce moje.* Ponieważ tak stale mnie miłujesz, a zatém będziesz już zdolnym przewodniczyć nie tylko poczynającym, ale także i doskonałym.

18. *Opasowałeś się.* Odziewałeś się, wkładałeś szaty bez obcéj pomocy. — *Lecz gdy się zstarzejesz.* Na ówczas gdy ludzie szukają spoczynku i wytchnienia, ty nie będziesz miał odpoczynku, ale jeszcze większą pracę; uwiężą bowiem ciebie i na krzyż przybiją, i tam wyciągniesz ręce, to jest na ramionach krzyża.—*Gdzie ty nie chcesz.* Wolą naturalną, która unika śmierci.

19. *Miał uwielbić.* Oddać chwałę.

20. *Pozad idącego.* Pokazuje się, iż po tych słowach Piotr zaczął postępować za Chrystusem idącym po brzegu, a obejrzawszy się, ujrzał Jana, idącego także za nim.

21. *A ten co?* Co ma cierpieć, lub czynić? jaki będzie jego koniec?

22. *Tak chcę aby został.* To jest, aby zeszedł z tego świata sposobem naturalnym, i nie umarł gwałtowną śmiercią. Patrz Wujka.—*Aż przyjdę.* Dopóki nie przyjdę powtórnie sądzić żywych i umarłych.—*Co tobie do tego?* Co do ciebie należy pytać i dowiadywać się? — *Ty pódź za mną.* Myśl i troszcz się o to co do ciebie należy; jakby rzekł: Czy dla tego iż chcę żeby on tak pozostał, i ty tak chcesz pozostać, i nie iść za mną?

23. *Gruchnęła tedy ta mowa.* Z powodu tych słów Chrystusowych rozeszło się mniemanie pomiędzy uczniami Pańskimi, iż Jan nie miał umrzeć. I potém nie zbywało i nie zbywa na takich, którzy to samo rozumieją. Pospolitsze jednak i prawdziwsze zdanie jest, że Jan umarł, którego się w większéj części trzymają najpoważniejsi Ojcowie święci.

24. *Który daje świadectwo o tém.* Który świadczy iż to wszystko jest prawdą.— *A wiemy.* Ja i wszyscy inni, którzyśmy społem z Chrystusem przebywali, i z nim póki był w ciele, obcowali.

25. *A jest i innych wiele rzeczy.* To jest, *które nie są w tych księgach napisane,* jak mówi wyżéj 20, 30.— *Tuszę iż sam świat.* Mówi to przez hiperbolę. Patrz Wujka.

była odjęta przyczyna odszczepieństwa. A Bernard ś. do Eugeniusza Papieża tak pisze: Miejsce na którém stoisz jest ziemia święta, jest miejsce Piotrowe, miejsce książęcia apostołów, którego Pan postanowił Panem domu swego, i przełożonym wszystkiego imienia swego. Nawet ś Grzegorz tak o tém napisał: Jawna to jest wszystkim Ewangelią czytającym, iż nabłogosławieńszemu, i wszystkich apostołów książęciu Piotrowi, głosem Pańskim zlecon jest rząd i przełożeństwo albo przodkowanie Kościoła wszystkiego: który Piotrow urząd ściąga się też na potomki jego. Bo Pan Kościoł swój opatrzyć raczył, nie tylko do lat dwudziestu i pięci, ale aż do skończenia świata. A póki będą owce Pana Chrystusowe, póty będzie pasterz ich na miejscu Piotrowem. Mat. 16, 18, Psal. 2, 9. Obja. 19, 15. Mat. 2, 6. Euseb. in Chron. Chrysost. hom. 11, in Mat. et Ho. ult in Joan et lib. 2, de Sacer. Optat. lib. 2, contra Parmen. Hier. lib. 1, in Jovi. Bern. epi. 237, ad Eugen: Greg. lib. 4, epist. 32, ad Mauri.

18. *A inny cię opasze.* I tuć się pokazuje osobny przywilej Piotra ś. iż jemu samemu Pan Chrystus śmierć opowiedzieć raczył, a ktemu śmierć krzyżową: aby jako mu imię swe był darował, i urząd swój nań włożył: tak żeby go też miał towarzyszem w śmierci. I przetoż mu mówi: Naśladuj mię. To jest, bądź tym czymem ja był, i żyjąc i umierając: bądź pasterzem dusz póki żywiesz: a potém przez śmierć krzyżową przejdziesz z tego świata do Ojca.

22. *Tak chcę aby został.* Trojakie czytanie tego miejsca się najduje. Pierwsze, tak chcę aby ten został. Wtóre, jeśli chcę aby ten został. Trzecie, jeśli tak chcę aby ten został. Pierwsze mają dzisiejsze pospolite i stare łacińskie księgi: i Ambroży ś. Augustyn i Beda tak czytają. Wtóre mają, królewskie, greckie i syryjskie, i niektóre łacińskie księgi, i greccy doktorowie. Trzecie, dwa łacińskie dawne pisane exemplarze i Hieronim ś. Lecz Jansenius dowodzi, że wtóre czytanie jest najlepsze.

25. *I sam świat.* Ztąd mamy, iż Pan Chrystus wiele i czynił i mówił, czego nie napisano. Bo te księgi które mamy, jedna ręka objąć może. A Jan mówi: iżby nie mógł wszystek świat objąć i ogarnąć tych ksiąg, któreby się o tém pisać miały. Nie wszystko tedy jest pisano i z potrzebnych rzeczy, zwłaszcza o ustawie i o sprawowaniu świętych Sakramentów, którego bez wątpienia Pan nauczył uczniów swych przez one czterdzieści dni niż do nieba wstąpił. Przetoż odszczepieńcy błądzą, mówiąc że wszystko napisano: i żadnych tradycyj albo nauk apostolskich, bez pisma podanych nie przyjmując.

Koniec Ewangelii według ś. Jana.

Wprowadzenie do Dziejów Apostolskich.

Wykład X. Jakóba Wujka.—ARGUMENT, ALBO SUMMA DZIEJÓW APOSTOLSKICH.

Po Ewangeliach świętych, w których się okazało, jako niezbożnie Żydowie wzgardzili i odrzucili Chrystusa Pana, (o czém dawno przedtém Mojżesz i prorocy powiadali) i przetoż zasłużyli aby też sami od niego wzgardzeni i opuszczeni byli: idą porządnie te księgi o dziejach albo sprawach Apostolskich (napisane w Rzymie od Łukasza Ś. czwartego roku panowania Nerona Cesarza, a roku Pańskiego 60), które nam opisują, jako Pan Chrystus Zbawiciel nasz, z niezmiernéj dobroci i miłosierdzia swego, (którego też Prorocy nie przepominali, jeszcze i po wniebowstąpieniu swojém znowu się ofiarował niewdzięcznemu ludowi żydowskiemu. Bo choć go oni ukrzyżowali, jednak posłał do nich dwanaście Apostołów, aby je przywiedli do pokuty, i przezchrzest wszczepili do Kościoła jego. Lecz gdy się tak wszyscy dwanaście bawili koło Żydów, wtenczas Pan Chrystus z prześladówcy Żyda, uczynił nowego Apostoła Pawła Ś., ażeby niedał przyczyny zgorszenia Żydom, (którym samym dla tejże przyczyny i sam Ewangelią opowiadał) nie kogo inszego ze dwanaście Apostołów, jedno tegoż Pawła posłał do poganów, którzy przedtém nigdy o Chrystusie nie słychali, i mnóstwo bałwanów za bogi chwalili: aby i tych (według proroctwa) przywiódł do pokuty, i przez chrzest przyłączył do Kościoła swego. Ale niewierni Żydowie sprzeciwili się wszędy Pawłowi, i jego nauce u poganów prześladując go i szukając śmierci jego: i nigdy go trapić nie przestając, aż nawet przyszedł w ręce pogańskie: aby tak od nich odjęta była Ewangelia i dana poganom: (jako im to nie tylko rozliczni prorocy, ale i sam Chrystus obiecował) przeniosłszy królestwo swe od samego miasta Jeruzalem (którego też wzgardzenie i odrzucenie mianowicie opowiedziane było) głowy Judzkiéj ziemie, z któréj się było poczęło: aż do Rzymu, głowy poganów i wszystkiego świata. *Dan. 9, 26. Hieron. in Catal. Dzie.* 9, *4. Isai. 49, 66. Dzie. 13, 47. Dzie. 13, 45 i 18, 6 i 19, 9 i 28, 28. Mat. 21, 43. Isai. 1, 8. Łuk. 13, 35.* Co wszystko jaśniéj się pokaże z rozdzielenia tych ksiąg na sześć części.

Pierwsza: Jako Pan Chrystus wstępując do nieba przed oczyma Apostołów i uczniów swoich obiecał im pocieszyciela Ducha Ś. opowiadając że przezeń mieli być umocnieni, i tak w Jeruzalem zacząć Kościoł jego: i rozszerzyć go po wszystkiéj Judzkiéj ziemi i Samaryi, a nakoniec i po wszystkim świecie, we wszystkich językach i narodziech, w Rozdz. 1. Wtóra część ma w sobie początki Kościoła Chrystusowego w Jeruzalem, w Rozdz. 2. Trzecia, rozmnożenie tegoż Kościoła i rozszerzenie po wszystkiéj Judzkiéj ziemi i Samaryi, w Rozdz. 8.

Czwarta, rozciągnienie tegoż Kościoła do poganów, w Rozdz. 10. Piąta, odjęcie Kościoła od upornych i zatwardziałych Żydów, i przeniesienie do poganów przez posługę Ś. Pawła i Barnabę, w Rozdz. 13. Szósta, odjęcie Kościoła nawet od samego miasta głównego żydowskiego Jeruzalem, a przeniesienie do Rzymu, głównego miasta pogańskiego. A to dla prześladowania, którém Żydowie trapili Pawła Ś. tak długo, aż musiał apellować do Cesarza: za czém go tak wydali Rzymianom, jako i przedtém samego Chrystusa. O których Rzymianiech i poganiech samże Paweł do Rzymu przyszedłszy, tak do Żydów mówił: Wiedzcie iż poganom posłane jest to zbawienie Boże: a oni słuchać będą czego wy słuchać nie chcecie. I tak się wypełniły one słowa Pańskie: I aż do ostatnich granic ziemie. A tu Łukasz Ś. skończył swoje księgi: mając dosyć na tém, że pokazał iż się to spełniło, co był Pan Chrystus obiecał Pawłowi: Że ty Pawle masz stanąć przed Cesarzem. Albowiem przedsięwzięcie jego insze nie było, jedno ukazać nowe Jeruzalem Chrześcijańskie, w którém najprzedniejszy stolec Kościoła swego chciał Pan Chrystus fundować i postanowić. Jakoż zaiste wszyscy przodkowie naszy, Chrześcianie wszystkich wieków i czasów, na to miasto osobliwy wzgląd mieli, i najwięcéj je czcili i ważyli, i w wątpliwościach swoich do niego się o radę, i w trudnościach o pomoc uciekali nie inaczéj jedno jako przedtém Żydzi do miasta Jeruzalem: według ustawy i rozkazania Bożego. *Dzie. 25. 11. Łuk. 23, 1. Dzie. 29, 28. Dzie. 1, 8. Dzie. 27, 24. 5. Mojż. 17, 18.*

A tym sposobem te księgi Dziejów Apostolskich ukazują Kościół prawdziwy, tak jaśnie i rzetelnie: jako Ewangelie ukazują Chrystusa prawdziwego, wszystkim którzy sobie dobrowolnie oczu nie zasłaniają aby nie widzieli prawdy. Zwłaszcza że ten jest Kościół Chrystusów prawdziwy, który począwszy się widomie od Jeruzalem, odjęt był od Żydów, i przeniesion do poganów (a mianowicie do Rzymu) i tak się widomie rozniósł i rozkrzewił nigdy nie ustając, ale zawżdy rosnąc, tak długo aż wnidzie zupełność poganów, zaczém też i wszystek naród Izraelski zbawion będzie: a potém przyjdzie dokończenie świata. Dla którego narodów nawrócenia i zupełności poganów, tenże Kościół powszechny Rzymski pamiętając na swój urząd, jako świadek Chrystusów, aż do ostatnich granic ziemie, jako zawżdy przedtém, tak i teraz posyła kaznodzieje na wszystek świat: kędy heretykowie z drugiéj strony nie czynią nic inszego, jeno odwracają tych, którzy pierwéj Chrześcijany byli. *Kolos. 1, 6. Rzym. 11, 25. Isai. 9, 21. Mat. 24, 14. Tertul. de praescrip.*

ACTUS APOSTOLORUM.

CAPUT I.

1. Primum quidem sermonem feci de omnibus o Theophile, quae coepit Jesus facere et docere *(Luc. 1, 3.)*

2. usque in diem, qua praecipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumtus est: *(Matth. 28, 19.)*

3. quibus et praebuit seipsum vivum post pas-

DZIEJE APOSTOLSKIE.

ROZDZIAŁ 1.

O obietnicy zesłania Ducha S., Wniebowstąpieniu, wyborze Macieja Apostoła.

1. Pierwszą mowę uczynił, o Theophile, o wszytkim co począł Jezus czynić y uczyć:

2. aż do dnia którego rozkazawszy Apostołóm przez Ducha świętego które obrał, wzięt iest:

3. którym też siebie samego po swéy męce

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Mowę uczynił.* W Ewangelii przeze mnie napisanej. Syrus wykłada *książkę napisałem.* P. Wujka.—*O wszystkiém.* O główniejszych tajemnicach Chrystusa, o ile to wystarczało do zjednania weń wiary, i do wyjaśnienia jego nauki i życia.— *O Teophile.* Patrz Łukasza 1, 3.

2. *Aż do dnia którego rozkazawszy.* Po danym już bowiem rozkazie wstąpił do nieba. Ma zaś na myśli tutaj głównie ten rozkaz, o którym mówi Marek roz. ostatni w. 15: *Idąc na wszystek świat, opowiadajcie Ewangelią wszemu stworzeniu.* — *Apostołom przez Ducha Świętego.* Rozkazując Apostołom, którzy od Chrystusa byli wezwani, wybrani i naznaczeni na apostolstwo z natchnienia Ducha Bożego, i którzy zaraz potem przez tegoż Ducha Świętego na Zielone świątki mieli być rzeczywiście upoważnieni i poświęceni. Mogą też słowa *przez Ducha Świętego* odnieść się do słowa *obrał*, dla oznaczenia iż z boskiego nie zaś z ludzkiego tylko natchnienia byli obrani. Lub też można odnieść ze Ś. Chryzostomem do słowa *rozkazawszy*, dla oznaczenia iż przykazania Chrystusa były święte i pochodzące z natchnienia Ducha S., którego miał zawsze w sobie jako współdziałacza. Ztąd i mówi Chrystus Pan (Jan 6, 64.): *Słowa którem ja mówił, duchem i żywotem są.* — *Które obrał.* Których wybrał był. Patrz Mat. 10. 1.— *Wzięt jest.* Patrz Marka 16, 19.

3. *Którym.* Apostołom.— *Stawił.* Okazywał się po

sionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei.

4. Et convescens, praecepit eis, ab Jerosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris; quam audistis (inquit) per os meum: *(Luc. 24, 49. Math. 3, 11.)*

5. Quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.

6. Igitur, qui convenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?

7. Dixit autem eis: Non est vestrum, nosse tempora vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate,

8. * sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, ** et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judaea et Samaria, et usque ad ultimum terrae. *(* Infr. 2, 2. ** Luc. 24, 48.)*

9. Et cum haec dixisset, videntibus illis, elevatus est; et nubes suscepit eum ab oculis eorum.

10. Cumque intuerentur in coelum euntem illum, ecce, duo viri astiterunt juxta illos in vestibus albis,

11. qui et dixerunt: Viri Galilaei, quid statis aspicientes in coelum? hic Jesus, qui assumtus est a vobis in coelum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in coelum.

12. Tunc reversi sunt Jerosolymam a monte,

stawił żywym w rozmaitych dowodziech, przez czterdzieści dni się im ukazuiąc, y mówiąc o królestwie Bożym.

4. A z nimi iedząc roskazał im, aby nie odchodzili z Jeruzalem, ale czekali obietnice Oycowskiéy: którąście (prawi) słyszeli przez usta moie:

5. Abowiemci Jan chrzcił wodą, a wy będziecie chrzczeni Duchem świętym po niewielu tych dni.

6. A tak którzy się byli zeszli, pytali go, mówiąc: Panie, zali w tym czasie przywrócisz królestwo Izraelowi?

7. Y rzékł do nich: Nie wasza rzecz iest znać czasy y chwile, które Ociec w swéy władzéy położył;

8. ale weźmiecie moc Ducha świętego, który przydzie na was: y będziecie mi świadkami w Jeruzalem, y we wszytkiéy Żydowskiéy ziemi, y w Samariiéy, y aż na kray ziemie.

9. A to rzekszy, gdy oni patrzali podniesion iest, a obłok wziął go od oczu ich.

10. A gdy pilnie patrzali za nim do nieba idącym: oto dwa mężowie stanęli przy nich w białym odzieniu:

11. którzy téż rzekli: Mężowie Galileyscy, czemu stoicie patrząc w niebo? ten Jezus który wzięt iest od was do nieba, tak przyidzie iakoście go widzieli idącego do nieba.

12. Tedy się wrócili do Jeruzalem od góry która

zmartwychwstaniu. — *W rozmaitych dowodziech.* To jest wielą dowodami potwierdzając swoje zmartwychwstanie. Takiemi dowodami były wszystkie Chrystusa Pana ukazywania się, jedzenia, rozmowy, blizny, i tam daléj. — *Przez czterdzieście dni.* Nie ciągle, lecz po wiele razy. — *Mówiąc o królestwie bożém.* O ogłaszaniu i nauczaniu Ewangelii, o stanie i rozszerzeniu Kościoła, o przyszłéj szczęśliwości; o łasce, sakramentach, i o innych środkach zbawienia: wszystkie te rzeczy mogą być rozumiane pod imieniem królestwa bożego.

4. *A z nimi jedząc.* U jednego stołu z nimi zasiadając. Że Chrystus jadł z Apostołami, pokazuje się z tegoż Łukasza w Ewang. roz. 24, 48. — *Aby nie odchodzili z Jeruzalem.* Tam bowiem mieli być napełnieni Duchem Świętym, jak się zaraz pokazuje. — *Ale czekali obietnice Ojcowskiéj.* Ducha Świętego obiecanego od Ojca. Przez skromność nazywa obietnicą nie swoją lecz Ojca; jako też i w Ewangelii u Ś. Jana zowie go darem nie swoim lecz Ojca; Ojciec bowiem jest pierwszym źródłem i początkiem Świętéj Trójcy. — *Którąście słyszeli przez usta moje.* U Jana S. 14, 26. czytamy: *Lecz Pocieszyciel Duch Święty, którego Ojciec pośle w imie moje, on was wszystkiego nauczy, i przypomni wam wszystko, cokolwiekbym wam powiedział.*

5. *Wy będziecie chrzczeni Duchem Świętym.* Przez chrzest rozumie wylanie Ducha Ś. i jego darów w czasie Zielonych Świątek, kiedy obficie, jakby woda, wylany został na Apostołów. — *Po niewiele tych dni.* To jest za dziesięć dni; lecz nie chciał Chrystus Pan wymienić dnia, ażeby ciągle czuwali, mówi Ś. Chryzostom.

6. *A tak którzy się byli zeszli.* Nie tylko Apostołowie, lecz i inni uczniowie, wobec których Chrystus Pan wstąpił do nieba. — *Przywrócisz królestwo Izraelowi.* Sądzili iż królestwo, które weszło w posiadanie cudzoziemca Heroda, miało być powrócone Żydom, tak iżby Chrystus Pan doczesnie panował na ziemi.

7. *Nie wasza rzecz jest znać czasy.* Następstwa i wypadki czasów. — *Które Ojciec.* Bóg bowiem odmianami wszystkich królestw i rzeczy, ich początkiem, trwaniem i końcem odpowiednie i stosownie do swéj mądrości i opatrzności kieruje, i zarząd ich zostawuje sobie samemu.

8. *Ale weźmiecie.* Jakby rzekł: Co jest ważniejszą rzeczą niż znajomość przyszłości. — *Który przyjdzie.* Gdy zstąpi. Naprzód bowiem trzeba było dać Ducha Ś. osobiście Apostołom, a potém dary tegoż Ducha w nich przebywającego, i jego moc na nich rozlać.— *I będziecie mi świadkami.* Przez cuda, świątobliwość życia, opowiadanie i t. d., będziecie świadkami mojego wcielenia, śmierci i zbawienia przeze mnie światu przyniesionego.

9. *A to rzekłszy.* I inne rzeczy o których wzmiankują S. Łukasz, Mateusz i Marek na końcu Ewangelij.— *Podniesion jest.* Nie nagle porwany jak Eliasz lub Henoch, lecz pomału wznosił się, ażeby dłużéj nasycał oczy patrzących uczniów.— *A obłok.* Prawdziwy obłok albo na nowo utworzony, albo wywołany i sprowadzony przez posługę Aniołów.— *Wziął go.* Od oczu patrzących uczniów, nie pierwiéj go zakrywszy, aż nim wstępując więcéj już nie mógł lub nie chciał być widzianym.

10. *Dwa mężowie.* Dwaj Aniołowie, w przybranéj postaci ludzkiéj.— *W białém odzieniu.* Ten bowiem kolor oznacza ich czystość, jak również Chrystusa chwała i tryumf,

11. *Mężowie Galilejscy.* Apostołowie bowiem byli rodem z Galilei. — *Czemu stoicie patrząc?* W górę; Chrystus bowiem wzięty jest z przed oczu waszych i nie możecie go więcéj widzieć.— *Tak przyjdzie.* Własną mocą. Patrz Wujka.

12. *Mając drogę szabatu.* W takiéj odległości od Jeruzalem, jaką godziło się Żydom przejść w szabat. Tak

qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, sabbati habens iter.

13. Et cum introissent in coenaculum, ascenderunt, ubi manebant Petrus et Joannes, Jacobus et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomaeus et Matthaeus, Jacobus Alphaei et Simon Zelotes, et Judas Jacobi.

14. Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus, et Maria matre Jesu, et fratribus ejus.

15. In diebus illis exsurgens Petrus in medio fratrum dixit (erat autem turba hominum simul, fere centum viginti):

16. Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam praedixit Spiritus sanctus per os David de Juda, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Jesum, *(Psal. 40, 10. Joan. 13, 18.)*

17. qui connumeratus erat in nobis, et sortitus est sortem ministerii hujus.

18. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt omnia viscera ejus. *(Matth. 27, 7.)*

19. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille lingua eorum, Haceldama, hoc est, ager sanguinis.

20. Scriptum est enim in libro Psalmorum: Fiat commoratio eorum deserta, et non sit, qui inhabitet in ea, et episcopatum ejus accipiat alter. *(Ps. 68, 26.—108, 8.)*

zowią Oliwną: ktora iest blisko Jeruzalem, maiąc drogę szabbatu.

13. A gdy wyszli, wstąpili do wieczernika gdzie mieszkali Piotr y Jan, Jakub y Andrzéy, Philip y Thomasz, Bartlomiéy y Mattheusz, Jakub Alpheuszów, y Symon Zelotes, y Judas Jakobów.

14. Ci wszyscy trwali iednomyślnie na modlitwie z niewiastami y z Maryą matką Jezusową, y z bracią iego.

15. W one dni powstawszy Piotr w pośrzód braciéy rzékł: (a był poczet osob wespólek iakoby sto dwadzieścia).

16. Mężowie bracia, musiałoć się wypełnić pismo które opowiedział Duch święty przez usta Dawidowe, o Judaszu, który był wodzem tych co poimali Jezusa:

17. który był policzony z nami, y dostała mu się cząstka tego usługowania.

18. A onci otrzymał rolą z zapłaty niesprawiedliwości, a obiesiwszy się rospukł się na poły: y wyplynęły wszytkie wnętrzności iego.

19. Y stało się iawno wszytkim mieszkaiącym w Jeruzalem, tak iż nazwano onę rolą ich ięzykiem Haceldama, to iest, rola krwie.

20. Abowiem napisano w księgach Psalmów: Niechay będzie ich mieszkanie puste, a niech nie będzie ktoby w nim mieszkał. A biskupstwo iego niech weźmie drugi.

ściśle Żydom był przykazany szabat, iż tylko krótką drogę mogli w tym dniu przedsiębrać, jak się pokazuje z Exod. 16, 29.

13. *A gdy weszli.* Do miasta i domu. — *Wstąpili do Wieczernika.* W greckim do wyższéj części domu. Czyj był ten dom, nie wiadomo. Jedni sądzą że to był Jana Ewangelisty, inni Symona trędowatego, a inni Józefa z Arymatei lub Nikodema. Najprawdopodobniéj Baronius (*roku* 34. *po nar. Chr.*) mniema, iż to był dom Maryi matki Jana przezwanego Markiem, stryjecznego brata Barnaby, do którego udał się Piotr oswobodzony z więzienia, gdzie i innych znalazł uczniów zebranych na modlitwę. — *Piotr.* Piotr tutaj i wszędzie zazwyczaj kładzie się pierwszym, jest bowiem najpierwszy w kościele i głową Apostołów.—*Jakób Alfeuszów.* To jest syn Alfeusza, który przezwany został sprawiedliwym i Jakóbem mniejszym; był pierwszym biskupem Jerozolimskim, którego święto Kościoł obchodzi dnia 1-go Maja. Pierwszy bowiem Jakób brat Jana był synem Zebedeusza.—*Symon Zelotes.* To jest Chananejczyk; w hebr. bowiem *quana* oznacza *być gorliwym.* Ztąd Chananejczyk jedno jest co i *Zelotes*, gorliwy. Baronius i inni sądzą, że tak był nazwany od swojéj ojczyzny, którą była Kana Galilejska.—*Judas Jakóbów.* To jest brat Jakóba młodszego syna Alfeusza. Byli to bowiem czteréj bracia, to jest Jakób młodszy nazwany Alfeuszem lub bratem Chrystusa Pana, Józef, Symon i Judas, (Mat. 13, 55; Marek 15, 47.) wszyscy krewni Chrystusa Pana, z których trzech wybrał na Apostołów: Jakóba, Symona i Judę; tak wielu sądzą. Co do imion innych Apostołów tutaj wyliczonych, nie zachodzi żadna trudność. Zobacz, co się rzekło na początku 10. rozdz. Mat.

14. *Z niewiastami.* O których jest wzmianka w Ewangelii i które towarzyszyły w podróżach Chrystusowi jemu usługując. Mat. 27, 55.—*I z Maryą matką Jezusową.* Która była jakby przełożoną tego zgromadzenia i czeladki Chrystusowéj.—*I z bracią jego.* Z krewnymi tak Chrystusa, jak i Maryi Panny; tych bowiem Żydzi nazywają braćmi. Patrz Wujka.

15. *W one dni.* Przed Zielonemi Świątkami, gdy jeszcze byli w wieczerniku.— *Powstawszy Piotr.* Jako przodkujący między innymi, i wyższy stopniem i godnością, i mający rządzić całém zebraniem i kościołem. P. W.

17. *Dostała mu się cząstka.* Apostolstwo tu zowie się cząstką dla tego, iż wszystkim Apostołom godność apostolstwa dostała się nie z prawa przyrodzenia lub następstwa, ani też dla ich zasług, lecz jedynie z łaski Bożéj.—*Tego usługowania.* Apostolstwa.

18. *A onci otrzymał rolą.* Judasz właściwie nie posiadł roli garncarzowéj, albowiem odniósł wzięte pieniądze, i odszedłszy powiesił się; mówi się jednak przenośnie iż ją posiadł, gdyż posiadł jéj cenę, za którą poźniéj kupiono rolę; za zapłatę bowiem jego niegodziwości kupione jest pole.—*Zapłaty niesprawiedliwości.* Ceny wydania Chrystusa, co jest największą niegodziwością.—*Rozpukł się na poły.* Gdy wisiał rozpękło ciało i wnętrzności potoczyły się na ziemię.

19. *I stało się jawno.* To co zaszło było z Judaszem.— *Ich językiem.* Syryjskim czyli Syro-Chaldejskim, którego Żydzi po powrócie z niewoli używali.—*Haceldama.* Haqual dema.—*To jest rola krwi.* To tłumaczenie dodaném zostało nie przez ś. Piotra, lecz przez Ewangelistę dla wyjaśnienia. Powiedziano zaś *rola krwi*, ponieważ za cenę krwi Chrystusa Pana była kupioną.

20. *Abowiem napisano.*) Psal. 68, 26. — *Niechaj będzie ich mieszkanie puste.* Bezbożne, bogobójcze miasto Jeruzalem będzie wzięte, spalone i zniszczone. Tak Mat. 23, 38: *Oto wam zostanie dom wasz pusty.—A biskupstwo jego.* Wyjętém jest to z Psal. 108, 8. S. Piotr bowiem dwa wiersze różnych Psalmów razem połączył. Pod imieniem zaś Biskupstwa rozumie się rządzenie, dozor, przełożeństwo, jakie było właściwém Apostołom książętom kościoła.

21. Oportet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus,

22. incipiens a baptismate Joannis usque in diem, qua assumtus est a nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis.

23. Et statuerunt duos: Joseph, qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus; et Matthiam.

24. Et orantes dixerunt: Tu Domine, qui corda nosti omnium, ostende, quem elegeris ex his duobus unum,

25. accipere locum ministerii hujus et apostolatus, de quo praevaricatus est Judas, ut abiret in locum suum.

26. Et dederunt sortes eis, et cecidit sors super Matthiam, et annumeratus est cum undecim Apostolis.

21. Potrzeba tedy z tych mężów którzy się z nami schodzili przez wszytek czas którego Pan Jezus wchodził y wychodził między nami,

22. począwszy ode chrztu Janowego aż do tego dnia w który iest wzięt od nas, aby ieden z nich był z nami świadkiem zmartwychwstania iego.

23. Y postanowili dwu, Jozepha, którego zwano Barsabas, którego nazywano Justem, y Macieia.

24. A modląc się mówili: Ty Panie który znasz serca wszytkich, okaż któregoś obrał z tych dwu iednego,

25. aby wziął mieysce usługowania tego y Apostolstwa, z którego wypadł Judasz, aby odszedł na mieysce swe.

26. Y dali im losy, y padł los na Macieia, y policzón iest z iedennaścią Apostołów.

Wykłady miejsc trudniejszych X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 1. *Pierwsze pisanie.* Dwoje księgi napisał Łukasz ś. Jedne Ewangelii, o sprawach i naukach Pana Chrystusowych, a te drugie o sprawach apostolskich, i o pierwszych początkach kościoła Pana Chrystusowego. Jednak wielka jest śmiałość Budnego, który porządek czterech Ewangelij pomieszał, kładąc pierwéj Ewangelią Jana ś. a po niéj Ewangelią Łukasza ś. Więc Dzieje Apostolskie. Do czego mu powód i przyczynę dali tłumacze Brzescy tą glozą: Okazuje tu, iż te księgi mają być złączone z onemi pierwszemi. Lecz i bez tego złączania wszyscy dobrze wiedzą, iż oboje te księgi Łukasz ś. pisał. I daleko jest lepszy i przystępniejszy stary porządek Ewangelij, od czasów apostolskich w kościele zachowany, i w onych czterech zwierzętach figurowany. Bo jako Jan ś. po wszystkich napisał Ewangelią swoję: tak też słusznie ma mieć na ostatku miejsce. Ezech. 1, 10. Hieron. in prol. Bibl.

11. *Który wzięty jest od was do nieba.* Z tego widomego wstąpienia do nieba Chrysta Pana, a iż także zasię ma przyjść na sąd: chcieli dowieść Kalwinistowie, że go niemasz w ś. Sakramencie. Ale wierni raczéj mają słuchać ś. Chryzostoma tak mówiącego: O jakież to cudo! o jako wielka jest dobroć miłego Boga! że ten który z Ojcem wzgórę siedzi na niebie, tegoż prawie czasu rękami ludzkimi bywa piastowany na ziemi! I na drugiem miejscu: Chrystus, prawi, wstępując do nieba, Ciało swe i nam zostawił, i toż Ciało z sobą zaniósł. I jeszcze indziéj mówi: Heliasz owczą suknią zostawił uczniowi: ale Syn Boży wstępując, własne Ciało swe nam zostawić raczył. Chr. lib. 3, de sacerd. Hom. 2, ad pop. Ant. Hom. de divit. et paup.

14. *Ci wszyscy.* Oto prawdziwy Kościoł Chrystusów, który on po sobie zostawił, było ono widzialne zgromadzenie, któremu rozkazał pospołu mieszkając czekać zesłania Ducha ś. aby przezeń tém lepiéj nauczeni i wprawieni, potém wszystkie narody i kraje świata do tegoż towarzystwa przywiedli.

14. *Z niewiastami.* To miejsce tłumacze Brzescy i Budny za niemi zfałszowali: przełożywszy, z żonami, miasto z niewiastami. Jakoby wszyscy apostołowie żony mieli, albo mieszkali z niemi, które już dawno byli opuścili. Lecz Ewangelista mówi o Maryach i innych nabożnych niewiastach, które za Panem Chrystusem chodziły i służyły mu z majętności swych. O których Łuk. 8, 2, i 24, 10. Mat. 19, 27.

14. *I z Maryą Matką Jezusową.* Taćjest ostatnia zmianka Panny najświętszéj w Pismiech Nowego Testamentu. Lecz o jéj śmierci i wniebowzięciu wedle ciała, mamy pisma dosyć u ś. Dyonizyusza Areopagity, u Damascena, Athanazyusza, Nicephora, Bernarda i innych. Na co wszystko nic nie dbając nowowiercy dzisiejszy, wymazali z kalendarzów swoich najprzedniejsze święto Wniebowzięcia Panny błogosławionéj. Którzy zaiste przynajmniéj mieli święcić dzień zejścia jéj z tego świata, jako święcą dni zejścia inszych świętych. Bo acz niewierzą żeby ciało jéj najświętsze było do nieba wzięte: wszakże jako mniemam, nie będą tak niewstydliwymi,

21. *Którzy się z nami zchodzili.* Syrus przekłada: *którzy byli z nami przez cały czas.—Wchodził i wychodził.* To jest między nami przebywał.

22. *Począwszy ode chrztu Janowego.* Od tego bowiem czasu Chrystus zaczął opowiadać swoję Ewangelią. — *Świadkiem zmartwychwstania jego.* I innych tajemnic, które we zmartwychwstaniu jakby w swoim końcu i celu są zawarte.

23. *I postanowili.* Apostołowie i inni wierni za wspólną zgodą. — *Józefa.* Niektórzy sądzą iż to był brat Jakóba młódszego, o którym rzekliśmy wyżéj w. 13.—*Barsabas.* Który to wyraz jedno znaczy co i *syn Saby.* Może być, iż Alfeusz ojciec Józefa, o którym mówiliśmy w. 13, nazywał się także *Sabas.—Którego nazwano Justem.* To jest sprawiedliwym, dla jego wielkiéj świętości.

24. *A modląc się mówili.* Powtarzając zapewne słowa modlitwy za Piotrem. — *Który znasz serca wszystkich.* Skrytości serca, których oko ludzkie nie przenika, i dla tego często w wyborze może się mylić.

25. *Aby wziął miejsce.* W greckim *część.* Patrz co powiedziano w. 17.—*Z którego wypadł Judasz.* Dla swojéj przewrótności i zbrodni —*Aby odszedł na miejsce swe.* Na miejsce godne siebie; powieszenie się jego rozumie lub wieczne męki w piekle. Wyraz *aby* nie oznacza tu przyczyny lecz następstwo, jak i indziéj często.

26. *I dali mu losy.* Albo imiona obydwóch włożywszy do urny z taką umową, iż czyje imie naprzód będzie wyciągnięte, ten będzie Apostołem, lub innym jakim sposobem. Nie było to rzeczą niegodziwą, poszli bowiem za przykładem, jaki mamy w Pismie ś.; tak bowiem Saul wybrany był na króla, I. Król. 10, 20; tak losem odkryty był Achan, Jozue 7, 16; tak losem została podzielona ziemia obiecana, Jozue 15. i t. d. Zresztą Duch Ś. chciał takim sposobem dopełnić brakującéj liczby Apostołów.—*I policzon jest.* Jakby rzekł: wszyscy pochwalili los boży, a przezeń i wybór Macieja jednozgodnie potwierdzili. Patrz Wujka.

aby nie wierzyli że ona umarła, i dusza jéj najświętsza jest z Chrystusem w niebie. Ani tak szaleni będą, żeby się o tém wyraźnego pisma domagać u nas mieli, którego się o śmierci Piotra, Pawła, Jana, i innych domagać nie mogą. O których zejściu acz w Nowym Testamencie nic nie napisano: wszakże dni śmierci ich samiż heretykowie święcą i obchodzą. Nie wspominam święta Narodzenia i Poczęcia P. Maryi, o których Ewangelikowie zgoła wiedzieć niechcą. Zkąd łacno jest poznać srogą nienawiść szatańską przeciwko téj Pannie, która przez nasienie swe błogosławione starła głowę jego. Jako ją z drugiéj strony błogosławią i wysławiają wszystkie narody wiernych Chrześcijanów, i starych ojców świętych. Irenaeus zowie ją sprawcą a rzeczniczką Ewy. Święty Ephrem zowie ją jedyną nadzieją rozpaczających, pomocą opuszczonych, portem utrapionych, pociechą świata, wybawicielką i odkupicielką więźniów i wszystkich po Bogu zbawieniem. Zowie ją osobną nadzieją i ufnością swoją: pokojem, weselem i zbawieniem świata: ucieczką i obroną, pośredniczką i jednaczką świata, Panią, królową i ucieczką niebieską, i nadzieją Chrześcijanów u Pana Boga. I wzywa Jej jawnie, i ucieka się pod jéj opiekę i obronę. Święty Grzegorz Nazyanzeński, *In Trage Chrisost. pati.* zowie ją królową świata, patronką żywota swego, i rzeczniczką albo orędowniczką do Syna, i z inszemi pannami świętemi. I prosi jéj, aby go wybawiła od ognia i od ciemności wiecznych: aby za jéj łaską zbawienia mógł dostać. Tenże wyznawa, że od niéj wziął wiele dobrego, i od wiela złego przez nię wybawion był, i obronion od nieprzyjaciół widomych i niewidomych. Augustyn jéj prosi, aby wspomogła nędzniki utrapione: aby się za wszystkiemi przyczyniła. Bernard ś. zowie ją Panią naszą, pośredniczką naszą, rzeczniczką naszą, matką miłosierdzia, i często jéj a nabożnie wzywa. I. Moj. 3, 15. Łuk. 1, 48. Iren. lib. 5. Ephrem in orati. de laud. ejus. August. de Anunci. Bernar.

15. *Powstawszy Piotr.* Oto Piotr jako prawy pasterz i gospodarz domu Pańskiego, zbiera w kupę i zgromadza wszystkie wierne Pańskie: i uczy ich, że potrzeba jest obrać inszego na miejsce Judaszowe. O czém Chryzostom Ś. tak pisze: Patrzaj gorącości (Piotrowéj) jakoć w téj gromadzie przedniejszym jest, i wszędy najpierwszy ze wszystkich mówić poczyna. I niżéj tak pisze: Najpierwszy ze wszystkich używa zwierzchności w téj sprawie: jako ten który miał wszech w ręku. Bo do niego Pan Chrystus tak mówił: A ty nawróciwszy się, potwierdzaj twą bracią. A Oecumenius: Wstaje, prawi, Piotr nie Jakób, jako ten któremu zwierzchność i przełożeństwo nad uczniami jest poruczone. I żaden się Piotrowi niesprzeciwił, ale wnet na jego rozkazanie dwu postawili.

26. *Podali im losy.* Ten przywiléj apostolski niema być bran na przykład innych pasterzów obierania. Bo to apostołowie uczynili z osobnego natchnienia Bożego: żeby także Maciéj ś. obran był od samego Chrystusa, jako inni apostołowie, aby się nie zdał nad insze podlejszym. Albo iż Maciéj i Barsabasz tak równi byli w świątobliwości i w nauce, że ludzkim rozsądkiem rozstrzygniono być nie mogło, któryby z nich był godniejszy. Bo w takiéj przygodzie dozwolone jest używanie losów: iż Bóg nie bywa kuszon gdy tego od niego żądamy, czego ludzkim rozsądkiem dojść nie możemy. A iż wszystko za jedno, na kogo los padnie: Choćby padł i z przygody, kiedy równi są ci, które obierają. Czém jednak odejmuje się przyczyna uskarżania drugim, i nikomu się krzywda nie dzieje. Przetoż w takich przypadkach wolno jest losów używać, jako Augustyn Ś. uczy. Jako i u Żydów losem obierano jednego, któryby pewnego czasu w kościele kadził. Na który zwyczaj podobno wzgląd mieli apostołowie w obieraniu Ś. Macieja: jako świadczy Ambroży Ś. i wielebny Beda. Bellarm. cont. 5, cap. 5. Hier. in cap. 1. Jone. lib. 1, cap. 8. Doct. Chri. et epi, 108. Łuk. 1. 9. Ambr. in cap. 1. Luc. Beda in cap. 1. Act.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O zesłaniu Ducha Świętego i nawróceniu się trzech tysięcy ludzi.

1. Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco;
2. et factus est repente de coelo sonus, tamquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes.
3. Et apparuerunt illis dispertitae linguae tamquam ignis, seditque supra singulos eorum;
4. et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. *(Matth. 3, 11. Infr. 11, 16).*

1. A gdy się spełniały dni Pięćdziesiątnice, byli, wszyscy wespółek na tymże mieyscu.
2. Y stał się z prędka z nieba szum, iakoby przypadaiącego wiatru gwałtownego: y napełnił wszytek dom gdzie siedzieli.
3. Y ukazały się im rozdzielone ięzyki iakoby ognia, y usiadł na każdym z nich z osobna:
4. y napełnieni byli wszyscy Ducha świętego: y poczęli mówić rozmaitémi ięzykami, iako im Duch święty wymawiać dawał.

R. 2.— 1. *A gdy się spełniały dni Pięćdziesiątnice.* Dni pięćdziesiąt od Paschy.— *Byli wszyscy.* Chrześcijanie w liczbie 120, o których w roz. poprzedz. od w. 15. aż dotąd mówił i teraz mówi Ś. Łukasz.— *Na témże miejscu.* W wieczerniku, o którym powiedziano w rozdz. poprzedz. w. 13. Patrz Wujka.

2. *I stał się z prędka z nieba szum.* Szum ten pobudzał zebranych do skupienia umysłu i uwagi, aby przyjęli Ducha Ś., i dla pobudzenia Żydów, aby się do wieczernika zebrali, blizko któregostał się ten cud. Zresztą szum ten był godłem nawoływania ewangelicznego, o którém Psal. 18, 5: *Na wszystkę ziemię wyszedł głos ich.*— *Z prędka.* Aby zrozumieli iż owa pełność Ducha Ś. i jego darów, jak mówienie różnemi językami i inne, bez ich zasług i dostatecznego przygotowania im się udziela, lecz jedynie z jegoż szczodrobliwości. Oprócz tego dla ukazania prędkości i skuteczności tegoż Ducha Ś. *Łaska Ducha Ś. nie zna opieszałości,* jak mówi Ś. Ambroży (na roz. 1. Łuk.).— *Gwałtownego.* Tym gwałtownym powiewem wiatru oznaczała się skuteczność i moc Ducha S. zstępującego na Apostołów.

3. *I ukazały się im rozdzielone języki.* Rozdzielone nad każdym z nich, tak iż każdy nad swoją głową miał unoszący się język. Albo każdy ognisty język, wystający nad głową każdego Apostoła, u dołu był złączony ze wszystkiemi innemi, jakby we wspólnym korzeniu; w górnéj zaś swéj części rozdzielał się, jak zwykle staje się z buchającem płomieniem.— *Języki.* Przez ogniste języki oznacza się skuteczność opowiadania ewangelicznego i dar mówienia różnemi językami.— *Jakoby ognia.* Nie był to bowiem prawdziwy ogień, lecz języki owe przedstawiały podobieństwo ognia.— *Usiadł.* Zatrzymał się.

4. *I napełnieni byli wszyscy Ducha Świętego. „Którzy mieli przedtém Ducha Ś., teraz otrzymali pełność*

5. Erant autem in Jerusalem habitantes Judaei, viri religiosi ex omni natione, quae sub coelo est.

6. Facta autem hac voce, convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes.

7. Stupebant autem omnes, et mirabantur, dicentes: Nonne, ecce, omnes isti, qui loquuntur, Galilaei sunt? *(Marc. 14, 70).*

8. et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus?

9. Parthi, et Medi et Aelamitae, et qui habitant Mesopotamiam, Judaeam, et Cappadociam, Pontum et Asiam,

10. Phrygiam et Pamphyliam, Aegyptum et partes Libyae, quae est circa Cyrenen, et advenae Romani,

11. Judaei quoque et Proselyti, Cretes et Arabes, audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

12. Stupebant autem omnes, et mirabantur ad invicem dicentes: Quidnam vult hoc esse?

13. Alii autem irridentes dicebant: Quia musto pleni sunt isti.

14. Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et locutus est eis: Viri Judaei, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea.

15. Non enim, sicut vos aestimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia,

16. sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joel:

5. A byli w Jeruzalem mieszkaiący Żydowie, mężowie nabożni, ze wszego narodu który iest pod niebem.

6. A gdy się stał ten głos, zbieżało się mnóstwo, y strwożyło się na myśli, że każdy słyszał ie swym ięzykiem mówiące.

7. A zdumiewali się wszyscy, y dziwowali, mówiąc: Izali, oto, ci wszyscy którzy mówią, nie są Galileyczycy?

8. A iakożeśmy słyszeli każdy z nas swóy ięzyk, w którymechmy się urodzili?

9. Parthowie, y Medowie, y Elamitowie, y mieszkaiący w Mesopotamiiéy, w Żydowskiéy ziemi, y w Kapadociiéy, w Pontcie, y w Azyiéy,

10. W Frygiiéy, y w Pamphiliiéy, w Egyptcie, y w stronach Libiiéy, która iest podle Cyreny, y przychodniowie Rzymscy,

11. Żydowie też y nowonawróceni, Kreteńczycy y Arabczycy: słyszeliśmy ie mówiące ięzyki naszémi wielmożne sprawy Boże.

12. Y zdumiewali się wszyscy y dziwowali, mówiąc ieden do drugiego: Cóż to ma bydź?

13. A drudzy naśmiewaiąc się mówili: Że muszczu pełni są ci.

14. A stanąwszy Piotr z iedenaścią, podniosł głos swóy, y mówił im: Mężowie Żydowscy, y wszyscy którzy mieszkacie w Jeruzalem, niech to wam iawno będzie, a przyimicie do uszu słowa moie.

15. Abowiem nie są piiani ci, iako wy mniemacie, gdyż iest trzecia godzina na dzień:

16. ale to iest co rzeczono iest przez Proroka Joela:

jego", mówi Ś. Leon (serm. 3. de Pentecost.). Nie wszyscy równą otrzymali łaskę, lecz jeden większą, drugi mniejszą, każdy według swojego urzędu, stopnia, lub usposobienia; jak naczynie mniejsze lub większe, mniéj lub więcéj przyjmuje w siebie płynu. Jeżeli się zapytasz, czy Duch Ś. rzeczywiście daje się sprawiedliwym: odpowiem, iż rzeczywiście nam się udziela osoba Ducha Ś. z łaską i miłością, a następnie z Ojcem także i z Synem. Pokazuje się to z Jana 14, 23: *Jeśli mię kto miłuje, będzie chował mowę moję; a Ojciec mój umiłuje go, i do niego przyjdziemy, a mieszkanie u niego uczynimy.—I poczęli mówić rozmaitemi językami.* Niektórzy mniemali iż Apostołowie mówili jednym językiem, lecz słuchacze wszelkiéj narodowości ich rozumieli, tak iż się zdawało im, że słyszą mówiących własnym ich językiem; lecz powszechniéj przyjęte jest zdanie, iż Apostołowie różnemi językami mówili.— *Jako im Duch Ś. wymawiać dawał.* Uczynił ich mówcami wielkimi, nie były to bowiem czcze wyrazy, lecz pełne głębokich zdań, namaszczenia bożego i niebieskiego ognia.

5. *A byli w Jeruzalem mieszkający.* Przybyli na pewien czas, już z powodu święta Pięćdziesiątnicy, według prawa Exod. 23, 17, już dla pobierania nauk, lub w innym jakim celu.— *Mężowie nabożni.* Bojący się Boga, jak Syrus przekłada. Czciciele Boga i pobożności.— *Ze wszego narodu który jest pod niebem.* Hyperbola. Żydzi z powodu klęsk i prześladowań, zwłaszcza za Antyocha Epifana, żyli rozproszeni po całym świecie, jak się to dzieje z nimi i teraz.

6. *A gdy się stał ten głos.* Już to mocnego szumu, o którym wyżéj w. 2, już to mówienia Apostołów różnemi językami.—*Zbieżało się mnóstwo.* Albo do wieczernika, albo naokoło niego, albo do świątyni lub innego miejsca, dokąd Apostołowie pełni Ducha Bożego, i mówiący rożnemi językami, udali się byli dla nauczania ludu.—*Mnóstwo.* Wiele tysięcy, albowiem zaraz się nawróciło trzy tysiące, jak masz niżéj w. 41.— *Strwożyło się na myśli.* Ze zdumienia na widok tak wielkich rzeczy.

7. *Są Galilejczycy.* Podziwienie wzrastało gdy się dowiedzieli, że to Galilejczycy nauczali, którzy pogardzani byli od reszty Żydów, jako mniéj oświeceni i nie umiejący dobrze mówić.

9. *Elamitowie.* Elam była to część Persyi, która zdaje się wzięła nazwanie od Elama syna Sema.— *I mieszkający w Mezopotamii, w Żydowskiéj ziemi.* Tak ci, którzy w Mezopotamii, w ziemi Partów, w Kapadocyi, jak również i ci, którzy w saméj Judei mieszkali.

10. *Która jest podle Cyreny.* I dla tego od swojéj metropolii nazywa się Libią Cyrenejską.— *Przychodniowie Rzymscy.* Żydzi w Rzymie mieszkający, którzy przybyli do Jerozolimy dla handlu lub z pobożności.

11. *Żydowie też i nowonawróceni.* Tak Żydzi właściwi, jako i prozelici, to jest nawróceni z pogan do wiary żydowskiéj.

12. *Cóż to ma być?* Do czego w końcu mają dójść te nowe wypadki?

13. *A drudzy naśmiewając się.* Zapewne faryzeuszowie i doktorowie zakonni.— *Muszczu pełni.* Pijani.

14. *A stanąwszy Piotr.* Jako książę Apostołów i głowa kościoła. Patrz Wujka.— *Niech to wam będzie jawno.* Co powiem.

15. *Gdyż jest trzecia godzina na dzień.* To jest od wschodu słońca; zwykli bowiem byli Żydzi, jak o tém wspomina Józef, we dni święte aż do szóstéj (dwunastéj rano) godziny wstrzymywać się od pokarmu i napoju.

16. *Przez proroka Joela.* W roz. 2, w. 28, gdzieśmy to miejsce wytłumaczyli.

17. Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus): effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae, et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somniabunt. *(Isai. 44, 3. Joel. 2, 28).*

18. Et quidem super servos meos, et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt,

19. et dabo prodigia in coelo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem et ignem, et vaporem fumi:

20. sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus.

21. Et erit: omnis, quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. *(Joel. 2, 32. Rom. 10, 13).*

22. Viri Israelitae, audite verba haec: Jesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in vobis virtutibus, et prodigiis, et signis, quae fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis:

23. hunc definito consilio, et praescientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemistis,

24. quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.

25. David enim dicit in eum: Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dexteris est mihi, ne commovear: *(Psal. 15, 8).*

26. propter hoc laetatum est cor meum, et exultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescet in spe,

27. quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

28. Notas mihi fecisti vias vitae, et replebis me jucunditate cum facie tua.

29. Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est, et sepultus, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. *(3. Reg. 2, 10).*

30. Propheta igitur cum esset, et sciret, quia

17. Y będzie w ostateczne dni (mówi Pan) wyleię z Ducha mego na wszelkie ciało: a prorokować będą synowie waszy y córki wasze: a młodzieńcy waszy widzenia będą widzieć, a starcóm waszym sny się śnić będą.

18. A iście w one dni, na sługi me, y na służebnice moie wyleię z Ducha mego, y będą prorokować,

19. y dam cuda na niebie wzgórę, y znaki na ziemi nisko, krew, y ogień, y kurzawę dymu.

20. Słońce się obróci w ciemności, a księżyc w krew, przedtym niż przyidzie dzień Pański wielki y iawny.

21. Y będzie wszelki, którybykolwiek wzywał imienia Pańskiego, zbawion będzie.

22. Mężowie Izraelscy, słuchaycież słów tych: Jezusa Nazareńskiego, męża od Boga pochwalonego u was mocami, y cudami, y znakami, które czynił Bóg przezeń między wami, iako y wy wiecie:

23. tego naznaczoną radą y przeyźrzeniem Bożym wydanego, przez ręce niezbożników umęczywszy zatraciliście.

24. Którego Bóg wzbudził rozwiązawszy boleści piekła: iakóż była rzecz niepodobna, aby od niego miał bydź on zatrzyman.

25. Abowiem Dawid o nim mówi: Upatrowałem zawżdy Pana przed sobą, bo mi iest po prawicy, abych nie był wzruszon.

26. Dla tegóż się rozweseliło serce moie, a rozradował się ięzyk móy: nad to y ciało moie odpoczynie w nadziei.

27. Abowiem nie zostawisz dusze moiey w piekle: ani dasz świętemu twemu oglądać skażenia.

28. Oznaymiłeś mi drogi żywota: y napełnisz mię radością z obliczem twoim.

29. Mężowie bracia, niech się godzi bespiecznie mówić do was o Patryarsze Dawidzie, że umarł, y pogrzebion iest: y grób iego iest u nas, aż do dnia dzisieyszego.

30. Będąc tedy Prorokiem, y wiedząc że mu

22. *Męża od Boga pochwalonego.* Przez którego Bóg wiele cudów czynił dla pokazania iż on go posłał.

23. *Tego naznaczoną radą.* Z wyroku Trójcy przenajświętszej, nie zaś przypadkiem, koniecznością lub srogością prześladowców. Patrz Wujka.— *I przejrzeniem.* Przez które przewidywał, iż bezbożni Żydzi, skoroby tylko im się Chrystus ukazał, mieli go pochwycić i ukrzyżować.— *Wydanego.* To jest od Ojca, od siebie samego, od Judasza, Żydów, Piłata.—*Przez ręce niezbożników.* Sędziów i kapłanów.

24. *Którego Bóg wzbudził.* Zmartwychwstał bowiem Chrystus Pan mocą boskiéj swéj natury.—*Rozwiązawszy boleści piekła.* Boleściami śmierci i piekła przez metonimię nazywają się boleści największe, które przynoszą ludziom śmierć, i które potępieni cierpją w piekle, gdy tam w ciemnościach i więzieniu nieprzebytém wiecznie zostają. Dla tego to Psal. 17, 5: *Ogarnęły mię boleści śmierci... boleści piekielne obtoczyły mię, uprzedziły mię sidła śmierci.* Sens więc jest: Bóg wskrzesił Chrystusa zwyciężywszy śmierć i piekło ze wszystkiemi boleściami im towarzyszącemi; to jest niwecząc to wszystko, co śmierć przez tak wiele boleści i mąk sprowadziła była na ludzi.— *Była rzecz niepodobna, aby od niego miał być on zatrzyman.* To jest od piekła i śmierci, już to dla tego, że Chrystus Pan był najniewinniejszy i najświętszy, a piekło jest karą i więzieniem grzeszników; już to dla tego, że bóstwo Chrystusa Pana a nawet potęga i moc jego człowieczeństwa nie mogły być skrępowanemi przez śmierć i piekło.

25. *Upatrowałem zawżdy Pana.* Miejsce to wytłumaczyliśmy w Psalmie 15, 8, zkąd jest i wyjęte. P. W.

29. *Niech się godzi bezpiecznie mówić.* Mówi to przez grzeczność, jakby prosząc o prawo swobodnego mówienia.—*O patryarsze Dawidzie.* Miejsce przytoczone dowodzi, iż Psal. 15, 10: *Ani dasz świętemu twemu oglądać skażenia,* nie odnosi się do Dawida, który umarł, pogrzebion i w proch się obrócił, lecz do Chrystusa, który po trzech dniach zmartwychwstał.—*I grób jego jest u nas.* Ciało Dawida aż do naszych czasów leży w grobie, i nikt nie może wątpić, że się już w proch rozsypało.

30. *Z owocu biodry jego.* Z potomków jego.— *Miał siedzieć na stolicy jego.* Zająć królestwo Dawida ojca

jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus: *(Ps. 131, 11)*.

31. providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. *(Psal. 15, 10. Infr. 13, 35)*.

32. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus.

33. Dextera igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc, quem vos videtis, et auditis.

34. Non enim David ascendit in coelum; dixit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dexteris meis, *(Psal. 109, 1)*.

35. donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. *(Matth. 22, 44)*.

36. Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus, hunc Jesum, quem vos crucifixistis.

37. His autem auditis, compuncti sunt corde, et dixerunt ad Petrum et ad reliquos Apostolos: Quid faciemus, viri fratres?

38. Petrus vero ad illos: Poenitentiam (inquit) agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti. *(Matth. 3, 2)*.

39. Vobis enim est repromissio, et filiis vestris et omnibus, qui longe sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster.

40. Aliis etiam verbis plurimis testificatus est, et exhortabatur eos, dicens: Salvamini a generatione ista prava.

Bóg przysięgą przysiągł, iż z owocu biodry iego miał siedzieć na stolicy iego:

31. przeglądaiąc powiedział o zmartwychwstaniu Chrystusowym, iż ani zostawion iest w piekle, ani ciało iego uyźrzało zepsowania.

32. Tego Jezusa wzbudził Bóg: czego my wszyscy iesteśmy świadkowie.

33. Prawicą tedy Bożą podwyższony, a obietnicę Ducha świętego wziąwszy od Oyca, wylał tego, którego wy widzicie y słyszycie.

34. Abowiem Dawid nie wstąpił do nieba: lecz sam powiada: Rzekł Pan Panu memu, siadź na prawicy moiéy:

35. aż położę nieprzyiacioły twe podnóżkiem nóg twoich.

36. Niechay tedy wie za pewne wszytek dóm Izraelski, iż go y Panem, y Chrystusem uczynił Bóg, tego Jezusa, któregoście wy ukrzyżowali.

37. A usłyszawszy to, skruszeni są na sercu: y rzekli do Piotra y do innych Apostołów: Cóż mamy czynić mężowie bracia?

38. A Piotr do nich: Pokutę czyńcie (prawi) a niech ochrzczon będzie każdy z was w imię Jezusa Chrystusa, na odpuszczenie grzechów waszych: a weźmiecie dar Ducha świętego.

39. Abowiem wam iest obietnica y dziatkóm waszym, y wszytkim którzy są daleko, którekolwiek przyzowie Pan Bóg nasz.

40. Y wielą innych słów świadczył, y napominał ich, mówiąc: Wyzwolcie się od tego narodu przewrótnego.

---

swego, i na tronie jego jako król zasiąść. Królestwo to Chrystusa Pana nie było doczesne jako Dawida, lecz duchowne i wieczne. P. W.

31. *Przeglądając.* Przewidując.—*Iż ani zostawion jest w piekle.* W greckim *nie została się w piekle dusza jego.*

32. *Czego.* To jest dziwnego faktu zmartwychwstania.

33. *Prawicą.* To jest potęgą.—*Podwyższony.* Przez zmartwychwstanie i wniebowstąpienie.—*Obietnicę Ducha Świętego wziąwszy od Ojca.* Odebrawszy możność przysłania Ducha Ś., którego był obiecał.— *Wylał tego.* Ducha Świętego.—*Którego wy widzicie i słyszycie.* Przez usta nasze różnemi językami opowiadającego dziwne sprawy Boże.

34. *Albowiem Dawid nie wstąpił do nieba.* Jakby rzekł: Więc Dawid gdy mówi w Psalmie 109, 1: *Siedź po prawicy mojéj*, nie mówi to o sobie, lecz o Chrystusie zmartwychwstałym, który wstąpił do nieba i siedzi na prawicy Ojca, i ztamtąd już wylał Ducha Ś. na nas.—*Lecz sam powiada.* Sam Dawid pełen Ducha Bożego, który ani siebie, ani drugich omylić nie może.—*Rzekł Pan.* Świadectwo to wytłumaczyliśmy na swojém miejscu, to jest Psalm 109. Patrz co tam powiedziano.

36. *Wszystek dom Izraelski.* Wszyscy Izraelici.—*Iż go i Panem i Chrystusem uczynił.* Bóg Ojciec wyniósł Jezusa na ten szczyt godności, iż jest Panem całego świata, i Chrystusem czyli Messyaszem, to jest pełnym łaski, z którego wszyscy bierzemy. Wyniósł, mówię, tém samém, iż przez wcielenie złączył go ze swoją boską osobą i naturą.— *Któregoście wy ukrzyżowali.* Jakby rzekł: Patrzcie co za zbrodnię popełniliście: ukrzyżowaliście Jezusa Messyasza i Zbawcę całego świata. P. W.

37. *Skruszeni są na sercu.* Przejęci zostali serdecznym żalem i chęcią pokuty za to, iż Chrystusem wzgardzili i ukrzyżowali go.

38. *Pokutę czyńcie.* Widzimy ztąd, iż żal za grzechy potrzebny jest nawet tym, którzy mają chrzest przyjmować.—*W imię Jezusa Chrystusa.* Nie chrztem Janowym lecz Chrystusa Pana, który się udziela za wezwaniem Trójcy Świętéj mówiąc: ja ciebie chrzczę w imię Ojca i Syna i t. d.—*Na odpuszczenie grzechów.* Który to chrzest ma moc gładzenia grzechów.—*A weźmiecie dar Ducha Świętego.* Naprzód jakby rzekł: weźmiecie samegoż Ducha Ś., jak powiedziano wyżéj w. 4. Powtóre, otrzymacie łaskę i usprawiedliwienie, które są darem Ducha Ś. Potrzecie, może się rozumieć o łasce sakramentu Bierzmowania, która jest wielką i szczególniejszym darem Ducha Ś.

39. *Albowiem wam jest obietnica.* Zapobiega ich powątpiewaniu o dostąpieniu tak wielkiéj łaski, dla tego iż tak ciężko byli zgrzeszyli. Sens więc jest: Do was to, jako do synów Abrahama, odnosi się owa obietnica uczyniona Abrahamowi o Chrystusie i wszystkich tych darach, jakie on zlewa na wiernych swoich.—*I wszystkim którzy są daleko.* Od Boga, Kościoła, wiary i zbawienia, to jest poganom.—*Przyzowie.* Do Kościoła swojego.

40. *Świadczył.* Jakby używając świadków potwierdzał mowę swoję o Chrystusie. Świadkami tymi byli: Pismo święte, Proroctwa o Chrystusie, samo wspomnienie świętości i cudów Chrystusa, i t. p.— *Wyzwolcie się od tego narodu przewrótnego.* Przez wiarę, chrzest

41. Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt; et appositae sunt in die illa animae circiter tria millia.
42. Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, et communicatione fractionis panis, et orationibus.
43. Fiebat autem omni animae timor; multa quoque prodigia et signa per Apostolos in Jerusalem fiebant, et metus erat magnus in universis.
44. Omnes etiam, qui credebant, erant pariter, et habebant omnia communia.
45. Possessiones et substantias vendebant, et dividebant illa omnibus, prout cuique opus erat. (*Infr. 4, 34*).
46. Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis,
47. collaudantes Deum, et habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat, qui salvi fierent quotidie in idipsum.

41. Którzy tedy przyięli mowę iego, ochrzczeni są: y przystało dnia onego iakoby trzy tysiące dusz.
42. Y trwali w nauce Apostolskiéy, y w uczestnictwie łamania chleba, y w modlitwach.
43. Y przychodziła na każdą duszę boiaźń: wiele się też dziwów y znaków przez Apostoły działo w Jeruzalem: y była wielka boiaźń we wszystkich.
44. Wszyscy też którzy wierzyli, byli pospolu: y wszytko mieli spólne.
45. Osiadłości i maiętności przedawali i podzielali imi wszytkie, iako każdemu było potrzeba.
46. Co dzień też trwaiąc iednomyślnie w kościele, a łamiąc chléb po domiech, pożywali pokarmu z radością y w prostocie serdecznéy:
46. chwaląc Boga, y maiąc łaskę u wszego ludu. A Pan co dzień przymnażał do kupy, którzy mieli bydź zbawieni.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 2. w. 1. *Dni pięćdziesiątnice.* Albo dzień pięćdziesiąty, πεντηκοστή po grecku, nazwany jest pięćdziesiąty dzień po dnju Wielkanocnym: który u nas zową dzień świąteczny. Bo jako Pan Chrystus baranek nasz Wielkanocny ofiarowan był w najsławniejsze święto żydowskie wielkonocne, aby się figura wypełniła prawdą: Tak dnia pięćdziesiątego, którego Żydom na górze Synai zakon był podany, zesłał Pan Chrystus Ducha swego ś. przez którego nowy zakon napisał na sercach wiernych swoich. A te obadwa dni Kościoł ś. każdego roku nabożnie obchodzi, na pamiątkę zmartwychwstania Pana naszego i zesłania Ducha Świętego. Jako Żydowie święcili je na pamiątkę wybawienia z Egiptu i podania zakonu. II. Moj. 19, 20. II. Kor. 3, 3.

4. *I napełnieni byli.* Wzięlić byli i pierwiéj apostołowie Ducha Ś. i na chrzcie, ku odpuszczeniu grzechów, usprawiedliwieniu i poświęceniu: i po zmartwychwstaniu Pańskiém, przez natchnienie Pana Chrystusowo, na odpuszczenie grzechów innych ludzi. Ale teraz biorą zupełność Ducha Ś. i one wszystkie dary, które wylicza Paweł Ś. a osobliwie rozmaitość języków, którą tu mianowicie wspomina. Jan 20, 21. I. Kor. 12, 8.

14. *Stanąwszy Piotr.* Oto i po zesłaniu Ducha Ś. Piotr najpierwszy ze wszystkich Ewangelią opowiada, i Kościoł samą rzeczą zaczyna, i pierwszém swém kazaniem nawraca ludzi trzy tysiące. Jako prawy fundament Kościoła Pana Chrystusowego. Ambros. i Euthym. in Mat. Chryso. in Acta Apo. homil. 4.

23. *Naznaczoną radą.* Bóg Ojciec wydał Chrystusa, a Chrystus sam siebie, z miłości ku światu i dla zbawienia jego. I przetoż to wydanie było święte, i własna sprawa Boża. Ale Judasz i Żydzi wydali go i ukrzyżowali ze złości a z nienawiści, a nie z rady ani ze zrządzenia Bożego. I przetoż ich sprawa była złośliwa i potępienia godna. A przecię Pan cierpliwie ich złość i nieprawość znosił: przeto iż i mógł i chciał ich zły uczynek odmienić w dobre, na zbawienie nasze. A tak niech się każdy brzydzi nowemi Manicheuszami czasów naszych, Lutrami i Kalwinistami którzy Boga czynią sprawcą i przyczyną wydania Judaszowego, nie mniéj jako i nawrócenia Pawła Świętego. Strzeż się i przekładu Bezinego, Brzeskiego i Czechowicowego, którzy miasto Przejrzenia Bożego, położyli Opatrznością Bożą: gdyż w greckim jest προγνώσει co znaczy przejrzenie, a nie πρόνοια co opatrzność znaczy.

24. *Rozwiązawszy boleści piekielne.* To miejsce tak rozumie Augustyn Ś. że Chrystus zstąpiwszy do piekła wybawił mnogich od boleści piekielnych. Co iż się o potępionych rozumieć nie może, musi się rozumieć o tych

---

i obyczaje chrześciańskie oddzielcie się od tego świata bezbożnego i niewiernego, to jest od Żydów i narodów bezbożnych i niewiernych, abyście zbawili dusze wasze.

41. *Przystało.* Przyłączyło się do Kościoła, zgromadzenia wiernych.— *Dusz.* Ludzi.

42. *W nauce apostolskiéj.* Słuchając jéj, rozważając ją i wykonywając.—*I w uczestnictwie łamania chleba.* Patrz Wujka.

43. *I przychodziła na każdą duszę bojaźń.* Wszyscy byli przejęci świętą bojaźnią, trwogą i uszanowaniem, jak przystało w miejscu gdzie Bóg przez dziwne sprawy ludziom się objawiał.

44. *Byli pospołu.* Razem zebrani; gdyż w pewnych godzinach wspólnie się zbierali na modlitwę i dla słuchania nauk.—*Wszystko mieli wspólne.* Zkąd się rodzi wielka zgoda i miłość, gdyż *moje* i *twoje* najczęściéj mieszają pokój. Patrz Wujka.

45. *Osiadłości.* Dobra nieruchome.—*Majętności.* Dobra ruchome, jako to: bydło, sprzęt.— *Przedawali.* Z zamiłowania ubóstwa i z miłosierdzia ku ubogim.

46. *A łamiąc chleb po domiech.* Jedni to rozumieją o chlebie pospolitym, jakby rzekł: *łamali,* to jest rozdzielali chleb po domach, według liczby mieszkańców w każdym domie. Inni zaś prawdopodobniéj rozumieją o chlebie eucharystycznym, albowiem Ś. Paweł i Ś. Łukasz przyjmowanie kommunii nazywają *łamaniem chleba.*— *Po domiech.* Ze wzrostem bowiem liczby wiernych, trzeba było w tym celu używać i rozmaitych domów.— *Z radością.* Dla wzajemnéj miłości i pociechy z przyjęcia Eucharystyi.— *I w prostocie serdecznéj.* Bez złośliwości, zdrady, zawiści, podejrzenia, lecz uprzejmie, otwarcie i szczerze.

47. *Mając łaskę u wszego ludu.* Całemu narodowi byli przyjemnymi i miłymi dla świętości obyczajów.— *A Pan codzień przymnażał.* Powiększał swój Kościoł i zgromadzenie wiernych wybranymi.

którzy byli w czyscu. Bo i Epiphanius pisze: iż Pan Chrystus gdy zstąpił do piekła, wybawił te, którzy acz z niewiadomości zgrzeszyli, wszakże od wiary Bożéj nie odstąpili. Ale mimo te świadectwa, dowieść tego możem i z samego tekstu. Albowiem te słowa, rozwiązawszy boleści piekielne, nie mogą się rozumieć o boleściach samego Chrystusa, bo jego boleści na krzyżu koniec wzięły. Co się i z onych słów okazuje: Dzisia będziesz zemną w raju. Ani się mogą rozumieć o boleściach ludzi potępionych: bo te boleści w ogniu onym wiecznym nigdy się nie skończą. Ani o boleściach ojców świętych: bo ci żadnych boleści nie cierpieli: jako Augustyn Ś. uczy na miejscach naznaczonych, i Grzegorz święty. A tak koniecznie rozumieć się muszą o boleściach onych, którzy byli w czyscu. A choć w niektórych greckich księgach stoi: Boleści śmierci, a nie boleści piekła: wszakże łacińskie stare, greckie niektóre, i syryjskie zgodnie mają piekła: i najstarszy ojcowie greccy i łacińscy tak czytali. Święty Polikarpus, ś. Cypryan, Epiphanius, i Augustyn święty. Co się i z słów poślednich Piotra ś. dosyć okazuje, kędy tego co rzekł, dowodzi temi słowy z Psalmu: Nie zostawisz dusze mojéj w piekle. Rzym. 8, 32. Ephes. 5, 2. Dzie. 24. 2. Aug. Epist. 99, et lib. 12. Gene. 33. Heres. Tatiani. Łuk. 23, 43. Greg. hom. 22. Psal. 15, 10.

27. *Dusze mojéj w piekle.* To miejsce heretykowie szkaradnie zfałszowali. Beza tak pierwéj przełożył: Nie zostawisz trupa mego w grobie. Potém tak poprawił: Nie zostawisz ciała mego w grobie: jako i brzescy tłumacze z niego przełożyli. Acz trochę niżéj tego trupa przecię nie zaniechali, tak przekładając: Iż niezostał w grobie trup jego. Wstydliwszy trochę byli nowochrzczeńcy Budny i Czechowic, którzy dusze w trupa albo w ciało przemienić nie śmiejąc, przełożyli: Nie zostawisz dusze mojéj w grobie. Bo ψιχή, greckie słowo, jako i łacińskie *Anima*, i polskie dusza, nigdy nie znaczy trupa ani ciała, ale właśnie duszę. I przetoż fałeszna jest ta Budnego gloza dusze, to jest ciała. A tak Kalwinistowie duszę w trupa albo w ciało przemienili, a nowochrzczeńcy z nimi piekło w grób przetworzyli, i duszę Pańską w grobie zagrzebli: chocia po grecku nie jest τάφος, co grób znaczy: ale ᾅδης, które słowo jako łacińskie *Infernus*, nigdy nie znaczy grobu, ale zawsze piekło. Przetoż i Kastalion, choć też nie katholik, przełożył *in orco*, to jest w piekle. A to jawne fałszowanie Pisma nie przez co inszego uczynili Ewangelikowie (jako Beza sam na się wyznawa) jedno aby nie musieli przyznać miejsca trzeciego oprócz nieba a piekła potępionych. Dla czego też ani doktorom wszystkim, ani Składowi Apostolskiemu, ani pismu jasnemu nie wierzą, żeby Chrystus z strony dusze prawdziwie zstąpił do piekła, aby wybawił ojców świętych dusze, ale bluźnią, żeby Chrystus na krzyżu miał cierpieć męki piekielne. Lecz chwała Bogu, iż i sami odszczepieńcy wyznawają, że ani Limbusa, ani czysca zaprzeć i zgładzić nie mogli, aż wymazawszy i odmieniwszy tekst Pisma ś. i własne słowa Ewangelisty świętego, i zaprzawszy się artykułu wiary, że Pan Chrystus zstąpił do piekła. Bo dla tego te dwie słowie Łukaszowe z tekstu wymazują φυχυν μον, duszę moję, i ɜις ᾅδου w piekle: a na ich miejsce trupa albo ciało za duszę, a grób za piekło podrzucają. A jeszczeż będzie kto śmiał mówić, żeby heretykowie żadnego miejsca w Pismie świętem chcąc i wiedząc nie zfałszowali. Dzie. 2, 31.

30. *Ile wedle ciała.* Tak w greckim czytają. Zkąd się okazuje, iż w Chrystusie było coś zacniejszego niżli samo ciało, to jest bóstwo jego.

36. *Panem i Chrystusem uczynił Bóg.* Chrystus uczynion jest Panem od Ojca (jako Cyrillus dobrze wykłada lib. 9 Thes.) z strony człowieczeństwa: którym sposobem możemy rzec, że jest uczynion i Bogiem. Albowiem się to przez wcielenie stało, że on człowiek Jezus jest Bogiem i Panem, nie przez uczestnictwo i łaskę, ale przez unią Słowa z Ciałem. Acz się i tak rozumieć może (jako tenże Cyrillus przypomina) uczynił go Panem i Bogiem: to jest oznajmił go i pokazał być Panem i Bogiem. Jako Paweł mówi: Dał mu imię które jest nad wszelkie imię. Tak pospolicie doktorowie święci wykładają, których iż nowochrzczeńcy nie przyjmują, insze sobie wykłady wymyślając, przeto tu na ich wykłady tak odpowiedzieć możem: Iż tu mówi Piotr ś. o Panowaniu które Chrystusowi według człowieczeństwa służy nie według Bóstwa. Bo iż Bogiem jest, ma insze Panowania Boskie i miał przed wieki dla którego zowie się u proroków Panem i Panem zastępów, o czém czytaj wyżéj. A ile człowiekiem jest wziął panowanie nad wszystkiem stworzeniem, i o tym tu mówi Pismo i na inszych miejscach, w Dzie. 19, 36. Żyd. 2, 8, I. Cor. 15, 26. Mat. 28, 18. A tego heretyk nie pokaże aby go Pismo ś. zwało Bogiem uczynionym, heretyckie to są wymysły, których w Pismie nie masz. Phil. 2, 9.

42. *W uczestnictwie łamania chleba.* To jest, w używaniu Najświętszego Sakramentu. Najprzód, iż tak to Paweł ś. wykłada I. Cor. 10, 16. Chleb który łamiemy izali nie jest uczestnictwo Ciała Chrystusowego? I w syryackim tekście jest słowo, które znaczy Eucharistyą. A iż tu przy inszych zabawach duchownych, któremi się Chrześcijanie pierwszy z nabożeństwa swego bawili, jaka jest nauka i przepowiadanie słowa Bożego, i modlitwa, liczy to łamanie chleba, znak jest, że tu o duchownem a nie o pospolitem chleba prostego używaniu mówi. Gdzie obacz iż tu wylicza wszystko co się przy ofierze najświętszéj dzieje, opowiadanie i i czytanie słowa Bożego, modlitwy i pożywanie chleba niebieskiego. A tak tu mamy jasny dowód, iż na początku Kościoła, apostołowie ten Sakrament Chrześcijanom podawali pod osobą chleba, ponieważ tu ani kielicha ani wina żadnéj wzmianki nie masz. Co kiedyby miało być przeciw rozkazaniu Pańskiemu: nigdyby tego byli apostołowie nie czynili: ale iż oni nie mieli tego za rozkazanie, aby wszyscy pod dwiema osobami Sakramentu używali, dla tego zaraz z przodku dawali pod jedną, jako tu czytasz niżéj rozdz. 20, v. 7, czytaj też I. Cor. 11.

44. *Wszystko mieli spólne.* To życie społeczne nie obowięzujeć wszystkich Chrześcijanów, żeby tak spólnie żyć mieli: jako to źle nowochrzczeńcy rozumieli. Bo o tém nie masz żadnego Pańskiego rozkazania, ale tylko rada dana tym, którzy chcą być doskonali: któréj naśladują zakonnicy w świętym Kościele powszechnym. O czém szerzéj Augustyn ś. in Psal. 132, in principio, et Epi. 109. Mat. 19, 21.

47. *Co dzień przymnażał.* To jest, tym ich więcéj przystawało do Kościoła: jako w greckim jaśniéj dołożono. Gdzie już widzieć możem nie małe Kościoła rozmnożenie i rozszerzenie. Od którego czasu kto się pilnie przypatrzy, a kto zbawienie swe i prawdę miłuje, ten będzie mógł snadnie poznać Kościoł Chrystusów prawy, to jest widzialne zgromadzenie albo zebranie ludzi w Chrystusie złączonych, i prowadzić je przez te wszystkie księgi, i potém przez historyą kościelną aż do naszych czasów. A to przeciw niewidzianemu kościołowi, który sektarze sobie wymyślają.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O uzdrowieniu kulawego przez Ś. Piotra, i t. d.

1. Petrus autem et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam.

2. Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris suae, bajulabatur, quem ponebant quotidie ad portam templi, quae dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum.

3. Is, cum vidisset Petrum et Joannem incipientes introire in templum, rogabat, ut eleemosynam acciperet.

4. Intuens autem in eum Petrus cum Joanne, dixit: Respice in nos.

5. At ille intendebat in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis.

6. Petrus autem dixit: Argentum et aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Jesu Christi Nazareni surge, et ambula.

7. Et apprehensa manu ejus dextera, allevavit eum, et protinus consolidatae sunt bases ejus et plantae.

8. Et exsiliens stetit, et ambulabat; et intravit cum illis in templum ambulans, et exsiliens, et laudans Deum.

9. Et vidit omnis populus eum ambulantem et laudantem Deum.

10. Cognoscebant autem illum, quod ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat ad speciosam portam templi; et impleti sunt stupore et extasi in eo, quod contigerat illi.

11. Cum teneret autem Petrum et Joannem, cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quae appellatur Salomonis, stupentes.

12. Videns autem Petrus, respondit ad populum: Viri Israelitae, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare?

13. Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificavit Filium suum Je-

1. A Piotr y Jan wstępowali do kościoła, na godzinę modlitwy dziewiątą.

2. A niektóry mąż który był chromy z żywota matki swéy był noszon: którego na każdy dzień kładziono u drzwi kościelnych, które zowią ozdobne, aby prosił iałmużny u tych którzy do kościoła wchodzili.

3. Ten uyźrzawszy Piotra y Jana poczynaiące wchodzić do kościoła, prosił aby wziął iałmużnę.

4. A patrząc pilnie nań Piotr z Janem, rzekł mu: Weyźrzy na nas.

5. A on patrzył na nie, spodziewaiąc się co wziąć od nich.

6. Y rzekł Piotr: Srébra y złota nie mam: lecz co mam, to tobie dawam: W imię Jezusa Christusa Nazareńskiego wstań, a chodź.

7. A uiąwszy prawą rękę iego, podniósł go: y wnet były utwierdzone goleni iego y stopy.

8. A wyskoczywszy stanął, y chodził: y wszedł z nimi do kościoła, chodząc y wyskakuiąc, y chwaląc Boga.

9. Y widział go wszytek lud chodzącego, y Boga chwalącego.

10. A znali go, iż on był który dla iałmużny siadał u drzwi ozdobnych kościelnych: y napełnieni byli zdumienia y zapamiętania, z tego co się mu przydało.

11. A gdy się trzymał Piotra y Jana, przybiegł wszytek lud do nich do krudzganku który zową Salomonowym, zdumiawszy się.

12. A uyźrzawszy Piotr, odpowiedział do ludu: Mężowie Izraelscy, co się temu dziwuiecie? abo przecz się nam przypatruiecie, iakobychmy naszą mocą abo władzą uczynili że ten chodzi?

13. Bóg Abraamów, y Bóg Izaaków, y Bóg Jakobów, Bóg oyców naszych uwielbił Jezusa Syna

---

R. 3.—1. *Na godzinę modlitwy dziewiątą.* Dwie bowiem były główne godziny u Żydów przeznaczone na modlitwę: pierwsza i dziewiąta, dla podwójnéj ofiary baranka, która w tych godzinach ustawicznie była sprawowana. Patrz Exod. 29, 38.—*Dziewiątą.* Trzecia po południu. Nie raz już powiedzieliśmy, że godziny u hebrajczyków były nierówne; albowiem każdy dzień i każda noc, czy to były dłuższe czy krótsze, dzielono na dwanaście godzin. Patrz Wujka.

2. *Niektóry mąż.* Lat czterdziestu, jak się mówi w rozdziale następ. w. 22.—*Z żywota matki swéj.* Ta okoliczność przydawała wielkości cudowi; dla téj to przyczyny i owe uzdrowienie ślepo-narodzonego było głośnem. Jan 9, 1.—*Które zowią ozdobne.* Tak nazwane dla swéj piękności. Były to jedne z dziesięciu drzwi przysionka, jak podaje Józef. (Ks. 15, r. 14). Które tenże nazywa koryckiemi dla tego, iż były zrobione z miedzi koryckiéj.

4. *Wejrzyj na nas.* Kazał Piotr chromemu na siebie spójrzeć, w celu pobudzenia jego uwagi i nadziei przyszłego cudu. Nadto aby widział sposób cudu, i poznał iż ten się stanie za wezwaniem Imienia Chrystusowego.

6. *W imię Jezusa Chrystusa.* Mocą Jezusa, który jest Chrystusem, t. j. Messyaszem obiecanym narodowi naszemu. Patrz Wujka.

7. *Wnet.* Aby się pokazało że uleczenie było cudowne, które nie potrzebuje długiego czasu dla odpędzenia chorób.

8. *A wyskoczywszy stanął.* Nietylko wstał lecz i podskoczył jako doskonale uleczony i wesoł z dobrodziejstwa Bożego.—*I wyskakując.* Już z radości, już żeby okazał iż przeszłéj choroby i śladu niepozostało.

11. *Gdy się trzymał Piotra i Jana.* Gdyż z miłości, szacunku i wdzięczności ku nim, chodził za nimi.—*Do krużganku, który zową Salomonowym.* Była część przysionka pogan, zbudowanego niegdyś przez Salomona, któréj nie zniszczyli byli Chaldejczycy, i dla tego imię Salomona zatrzymała. (patrz Vilalp. ks. 3, o Kościele r. 9).

13. *Zaprzeliście się.* Sprzeciwiliście się jego oswo-

sum, quem vos quidem tradidistis, et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti.

14. Vos autem sanctum et justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis: *(Matth. 27, 20).*
15. auctorem vero vitae interfecistis, quem Deus suscitavit a mortuis, cujus nos testes sumus.

16. Et in fide nominis ejus, hunc, quem vos vidistis et nostis, confirmavit nomen ejus, et fides, quae per eum est, dedit integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrum.
17. Et nunc, fratres, scio, quia per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri. *(1. Cor. 2, 8).*
18. Deus autem, quae praenuntiavit per os omnium Prophetarum, pati Christum suum, sic implevit.

19. Poenitemini igitur, et convertimini, ut deleantur peccata vestra,
20. ut cum venerint tempora refrigerii a conspectu Domini, et miserit eum, qui praedicatus est vobis, Jesum Christum,
21. quem oportet quidem coelum suscipere usque in tempora restitutionis omnium, quae locutus est Deus per os sanctorum suorum a saeculo Prophetarum.
22. Moyses quidem dixit: Quoniam Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tamquam me: Ipsum audietis juxta omnia, quaecumque locutus fuerit vobis. *(Deut. 18, 15).*
23. Erit autem: omnis anima, quae non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe.
24. Et omnes Prophetae a Samuel, et deinceps, qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos.
25. Vos estis filii Prophetarum et testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad

swego, któregoście wy wydali, y zaprzeliście się przed Piłatem, gdyż iego zdanie było aby był wypusczón.
14. A wyście się zaprzeli świętego y sprawiedliwego, y prosiliście aby wam darował męża mężobóycę:
15. a zabiliście sprawcę żywota: którego Bóg wzbudził od umarłych, czego my świadkami iesteśmy.
16. A w wierze imienia iego, tego którego wy widzicie y znacie umocniło imię iego: y wiara która przezeń iest, dała to zupełne zdrowie przed oczyma was wszytkich.
17. A teraz bracia wiem żeście z niewiadomości uczynili, iako y przełożeni waszy.
18. A Bóg co przez usta wszech Proroków piérwéy opowiedział, iż Christus iego ciérpieć miał, tak zyścił.
19. A przetóż pokutuycie, y nawróćcie się, aby były zgładzone gréchy wasze.
20. Aby gdy przydą czasy ochłody od oblicznośći Pańskiéy, a posłałby tego który iest opowiadany wam Jezusa Christusa,
21. którego potrzeba aby niebo przyięło aż do czasów naprawienia wszech rzeczy: które opowiedział Bóg przez usta swych świętych od wieku Proroków.
22. Moyżeszci mówił: Iż Proroka wzbudzi wam Pan Bóg wasz z braciéy waszéy iako mnie: onego słuchać będziecie wedle wszytkiego cokolwiek wam mówić będzie.
23. Y stanie się: wszelka dusza któraby nie słuchała Proroka onego, będzie wykorzeniona z ludu.
24. Y wszyscy Prorocy od Samuela, y po nich którzy mówili, opowiedzieli te dni.
25. Wyście są syny Prorockimi, y testamentu który postanowił Bóg z oycy naszymi, mówiąc do

bodzeniu, przenosząc nadeń Barabasza. — *Gdyż jego zdanie było aby był wypuszczon.* Osądził go za niewinnego, i usiłował uwolnić.
15. *Sprawcę żywota.* Jest antyteza: dla mężobójcy i sprawcy śmierci niewinnych prosiliście o życie; na Chrystusa zaś sprawcę prawdziwego życia, domagaliście się o wyrok śmierci.—*Którego Bóg wzbudził.* Zmartwychwstał bowiem Chrystus mocą swojego bóstwa.
16. *A w wierze imienia jego.* Przez wiarę i wezwanie imienia Jego. — *Umocniło imię jego.* Uzdrowiła i wzmocniła moc jego, nie zaś moje lekarstwo.—*I wiara która przezeń jest.* I wiara w Niego t. j. w Chrystusa. Patrz Wujka.
17. *Żeście z niewiadomości uczynili jako przełożeni waszy.* Którzy jednak daleko mniéj będą wymówionymi aniżeli narod; niewiadomość bowiem ich była bardzo gruba a nawet umyślna; która jednak w niejaki sposób zmniejsza winę, i czyni postępek mniéj dobrowolnym.
18. *A Bóg co.* Bóg jednak użył waszéj niewiadomości na dobro; przez nią bowiem wypełnił to co Prorocy przepowiedzieli byli o męce i śmierci Chrystusa.
19. *Pokutujcie i nawróćcie się.* Przez uczynki pokutne, obrzydzenie grzechów i poprawę obyczajów.
20. *Aby gdy przyjdą czasy ochłody.* Gdy przyjdzie czas pokoju wiecznego, gdy uwolnimy się od burzy nieszczęść tego życia, iżbyście wtenczas zbawieni zostali i dostąpili ochłody.—*Od oblicznośći Pańskiéj.* Od obecności Chrystusa, którego widzenie będzie dodatkową przyczyną błogosławieństwa, tak jak widzenie jego bóstwa będzie przyczyną istotową szczęśliwości wiecznéj.
21. *Którego potrzeba aby niebo przyjęło.* Patrz Wujka. — *Aż do czasów naprawienia wszech rzeczy.* Aż do dnia sądu ostatecznego, w którym Bóg człowieka upadłego w grzech, troski i śmierć, przywróci Bogu, chwale i szczęśliwéj nieśmiertelności; i takim sposobem naprawi upadek aniołów. Również wtenczas z człowiekiem przywróci pierwotną nieskażoność, całość i okazałość niebu i wszystkim żywiołom całego świata. Będzie bowiem wtenczas odnowienie i jakby odrodzenie całego świata, jak naucza apostoł do Rzym. 8, 21, i Ś. Piotr II. list 3, 13. — *Które opowiedział Bóg.* Które pierwiéj Bóg przez proroków swoich świętych przepowiedział.
22. *Mojżeszci mówił.* Z wielu proroków jednego cytuje i z nich główniejszego, t. j. Mojżesza, który jasno o Chrystusie prorokował. Deut. 18. 15, patrz tamże.
23. *Będzie wykorzeniona z ludu.* Będzie wygładzona z ludu Bożego i na wieki zaginie.
24. *Od Samuela i po nich.* Chociaż i przed Samuelem byli prorocy, więcéj jednakże ich prorokowało za czasów królewskich, i dla tego Piotr ten głównie czas oznacza.—*Te dni.* Przyjście Messyasza i odkupienie świata.
25. *Wyście są syny prorockimi.* Duchowni ich synowie w wierze, religii i pobożności; a więc tak jak oni wierzyli w Chrystusa przyjść mającego, tak i wy powinniście wierzyć już w narodzonego, umęczonego i zmartwychpo-

Abraham: Et in semine tuo benedicentur omnes familiae terrae. *(Gen. 12, 3).*

26. Vobis primum Deus, suscitans Filium suum, misit eum benedicentem vobis, ut convertat se unusquisque a nequitia sua.

Abrahama: Y w nasieniu twoim błogosławione będą wszytkie narody ziemie.

26. Wam naprzód Bóg, wzbudziwszy Syna swego, posłał go błogosławiącego wam: aby się nawrócił każdy od złości swéy.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 3. w. 1. *Na godzinę modlitwy dziewiątą.* Oto masz, jeszcze za apostołów, pewne godziny na modlitwę naznaczone, jako i teraz jest w Kościele *Nona, Sexta, Tertia,* i inne godziny. Patrz i niżéj cap. 10, 9.

6. *Co mam to tobie dawam.* Oto widzisz, że moc cudów czynienia w Piotrze była, i Piotrowa była, i Piotr właśnie tego człowieka uzdrowił: aczkolwiek on tę moc miał od Boga. Przetoż darmo Brzescy tłumacze świętym uwłaczają, odejmując im to co im Bóg dał, i powiadając: że Chrystus był sprawcą uzdrawiania, a Piotr sługą. Kędy i to obacz, iż pierwsze cudo na świadectwo i poparcie wiary Piotr święty uczynił. Bo acz Piotr i Jan pospołu byli: wszakże sam Piotr rzekł do chromego: srebrać ani złota nie mam: lecz co mam, to tobie dawam. A słusznie (jako Ambroży ś. wspomina Serm. 3, in Natali Apost.) Piotr pierwsze cudo uczynił na nóg uleczeniu i utwierdzeniu: aby okazał iż on był fundamentem Kościoła wszystkiego.

12. *Jakobyśmy własną mocą.* Święci kiedy grzechy odpuszczają, albo którekolwiek cudo czynią: tedy nie czynią tego jaką ludzką, własną, albo przyrodzoną mocą swą: ale mocą nadprzyrodzoną onym daną z nieba, na potwierdzenie prawdy wiary Chrześcijańskiéj, i tego, że Chrystus jest Bogiem, którego Żydzi ukrzyżowali, w którego imie i którego wiarą to czynią.

16. *A w wierze imienia jego.* Ta wiara, nie byłać wiara tego człowieka, (bo on jałmużny prosił) ani wiara samych apostołów, ale wiara powszechna Kościoła wszystkiego.

21. *Który potrzeba aby był w niebie.* To miejsce Kalwinistowie źle rozumieją: tak do nieba przywięzując Chrysta Pana, żeby już nie mógł być w Sakramencie. Jakoby jego bytność w Sakramencie co wadziła, żeby zaraz nie był i w niebie. I przetoż Brzeszczanie tę glozę tu przydali: To dla tego mówi, iż go indziéj szukać nie mamy jedno w niebie. Lecz katolicy, acz wierzą i wyznawają, że Pan Chrystus ile wedle ciała wstąpił na niebiosa, i tam teraz jest, i będzie aż do dnia sądnego: ani tam ztąd przyjdzie aż na sąd: wszakże i z tym wierzą i wyznawają, że też jest prawdziwie w Sakramencie. Bo do tego aby był w Sakramencie, nie potrzeba mu nieba opuszczać, i zstępować na dół ruszaniem cielesném. Jako i naonczas gdy się ukazał Pawłowi, i innym świętym często: nie opuścił był nieba, ale się tylko stawił kędy chciał, i jako chciał, jako wszechmogący. Dzie. 9, 17, i 22, 14.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O pierwszém prześladowaniu Apostołów, i t. d.

1. Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt sacerdotes, et magistratus templi, et Sadducaei,

2. dolentes, quod docerent populum, et annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis;

3. et injecerunt in eos manus, et posuerunt eos in custodiam in crastinum; erat enim jam vespera.

4. Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt; et factus est numerus virorum quinque millia.

5. Factum est autem in crastinum, ut congregarentur principes eorum, et seniores, et scribae in Jerusalem;

1. A gdy oni mówili do ludu, nadeszli kapłani y urząd kościelny y Saduceuszowie,

2. frasuiąc się iż uczyli lud, a opowiadali w Jezusie powstanie od umarłych:

3. y poimali ie, y wsadzili ie do więzienia do iutra: bo iuż był wieczór.

4. A wiele tych którzy byli słowo usłyszeli, uwierzyło: y była liczba mężów pięć tysięcy.

5. Y stało się na zaiutrz, że się zebrali przełożenie ich, y starszy y Doktorowie w Jeruzalem;

---

wstałego.—*I testamentu.* Przymierza i obietnicy Bożéj. Żydzi zaś byli synami obietnicy, dla tego że do nich odnosiło się przymierze, które Bóg zawarł z Abrahamem ich ojcem.—*Który postanowił Bóg z ojcy naszemi.* Z Abrahamem, Izaakiem, Jakóbem, Dawidem i t. d. —*W nasieniu twojem.* W Chrystusie Synie twoim.— *Błogosławione będą.* Będą usprawiedliwieni i wszyscy dostąpią łaski i chwały.

26. *Wam naprzód.* Naprzód bowiem i wprost do Żydów Chrystus P. był posłany, jako Messyasz obiecany ich ojcom.—*Wzbudziwszy.* Po zmartwychwstaniu bowiem Chrystus obficie zlał na Żydów swoje błogosławieństwo t. j. Ducha Ś., łaskę i zbawienie.— *Błogosławiącego wam.* Któryby was błogosławił, t. j. dobrze wam czynił, dając łaskę obfitą w tém życiu i chwałę w przyszłém.—*Aby się nawrócił każdy.* W grec. *jeżeli się kto nawróci i czynić będzie pokutę,* jak przekłada Syrus. Albo, na ten cel posłał Bóg Chrystusa, aby was nawrócił od grzechów przez swoję łaskę i sprawiedliwość.

R. 4.—1. *Urząd kościelny.* W greckim, jak przekłada Syrus, *przełożeni nad kościołem.* Był bowiem urzędnik ze swoimi pomocnikami, który strzegł aby wszystko spokojnie się odbywało. Dla tego był naznaczony taki urzędnik, że przy wielkim napływie ludu do świątyni, łatwo mogły się wszczynać kłótnie, sprzeczki i t. p.—*Saduceuszowie.* O których powiedziano Mat. 3, 7.

2. *A opowiadali w Jezusie powstanie od umarłych.* Ogłaszali iż Jezus zmartwychwstał, a ztąd wnosili iż mocą tegoż Jezusa zmartwychwstaną uczniowie i wyznawcy jego. Może być, iż z tego co Piotr ś. nauczał o przyszłém wszystkich zmartwychwstaniu r. 3, 21, wnosili o przywróceniu do życia wszystkich umarłych, co głównie oburzało Saduceuszów, którzy nie wierzyli w ciał zmartwychwstanie. Niżéj 23, 8.

4. *Którzy byli słowo usłyszeli.* Opowiadanie Piotra.—*Pięć tysięcy.* Oprócz tych trzech tysięcy nawróconych na pierwszém kazaniu Piotra. 2, 41.

5. *Że się zebrali.* Na naradę zwaną Synedrium, któ-

6. et Annas princeps sacerdotum, et Caiphas, et Joannes et Alexander, et quotquot erant de genere sacerdotali.

7. Et statuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos?

8. Tunc repletus Spiritu sancto Petrus dixit ad eos: Principes populi, et seniores audite:

9. Si nos hodie dijudicamur in benefacto hominis infirmi, in quo iste salvus factus est,

10. notum sit omnibus vobis, et omni plebi Israel: Quia in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.

11. Hic est lapis, qui reprobatus est a vobis aedificantibus, qui factus est in caput anguli: *(Isai. 28, 16. Matth. 21, 42. Marc. 12, 10).*

12. et non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub coelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri. *(Joan. 3, 36).*

13. Videntes autem Petri constantiam et Joannis, comperto, quod homines essent sine litteris et idiotae, admirabantur, et cognoscebant eos, quoniam cum Jesu fuerant;

14. hominem quoque videntes stantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.

15. Jusserunt autem eos foras extra concilium secedere, et conferebant ad invicem,

16. dicentes: Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos, omnibus habitantibus Jerusalem manifestum est, et non possumus negare.

6. y Annasz Nawyższy kapłan, y Kaiphasz, y Jan, y Alexander, y ile ich iedno było z rodu kapłańskiego.

7. A stawiwszy ie w pośrzodku, pytali: którą mocą abo którym imieniem wyście to uczynili?

8. Tedy Piotr napełniony Ducha świętego, rzekł do nich: Książęta ludu y starszy słuchaycie:

9. Jeśli my dziś sądzeni iesteśmy o dobrodzieystwo przeciw człowiekowi niemocnemu, przez coby ten był uzdrowiony:

10. niechże wam wszem iawno będzie, y wszytkiemu ludowi Izraelskiemu: że przez imię Pana naszego Jezusa Chrystusa Nazareńskiego, któregoście wy ukrzyżowali, którego Bóg wzbudził od umarłych, przez tegoć ten stoi zdrowy przed wami.

11. Ten iest kamień który iest odrzucony od was buduiących, który się stał na głowę węgła.

12. Y niemasz w żadnym innym zbawienia. Abowiem nie iest pod niebem inne imię dane ludzióm, w którymbyśmy mieli bydź zbawieni.

13. A widząc bespieczność Piotrowę y Janowę, y porozumiawszy iż byli ludzie bez nauki y prostacy, dziwowali się, y poznali ie iż byli z Jezusem:

14. widząc też człowieka z nimi stoiącego który był uzdrowion, nie mogli nic przeciwko mówić.

15. A kazali im precz ustąpić z Rady, y namawiali się wespół,

16. mówiąc: Co uczynimy tym ludzióm? gdyż iednak znak uczyniony iest przez nie, wiadomy wszytkim mieszkaiącym w Jeruzalem, rzecz iasna iest, a zaprzeć nie możemy.

---

re składało się z 72 mężów. Rada ta była ustanowioną przez samego Boga. Numer. 11, 24.— *Przełożeni ich.* Przełożeni ludu i przełożeni kapłanów; Synedrium bowiem składało się nie z jednych kapłanów, lecz także i ze znakomitszych mężów w narodzie, jakimi zwłaszcza byli doktorowie zakonni.— *Starszy.* Starsi owego Synedrium, poważani więcej dla wieku, sławy i mądrości.

6. *Annasz najwyższy kapłan.* Który zatrzymał nazwanie arcykapłana, chociaż już nie sprawował tego urzędu. Inni sądzą, iż Annasz i Kaifasz zapłaciwszy Rzymianom za arcykapłaństwo, ten urząd po roku sprawowali.—*Jan.* Był to jeden z pięciu synów Annasza, inaczéj przezwany Jonatasem.—*Alexander.* Zdaje się iż to ten sam. o którym wspomina Józef, (księga 20. Antiqu. roz. 3.)—*I ile ich jedno było z rodu kapłańskiego.* A więc byli wszyscy książęta kapłanów, to jest głowy owych dwódziestu czterech familij kapłańskich; ci bowiem zwali się książętami kapłanów, i mieli nad sobą arcykapłana.

7. *To uczynili.* Jakby rzekli: jakim sposobem uczyniliście nie tak cud, jak raczéj mamidło sztuki czarodziejskiéj zdziałane za pomocą czarta.

8. *Napełniony Ducha Świętego.* Nową tu uczynkową łaskę (actualis) Ducha Ś. odebrał Piotr ś., oprócz łaski poświęcającéj i trwałéj (habitualis), którą był napełniony w dzień Pięćdziesiątnicy. Do czynów bowiem heroicznych nie wystarcza łaska zwyczajna, lecz potrzebna jest nowa, większa i potężniejsza od zwyczajnéj. Często bowiem podobne dzieła przewyższają moc łaski *poświęcającéj.*

9. *Jeźli my dziś sądzeni jesteśmy.* Połącz to z początkiem wiersza następnego, *niechże wam jawném będzie i t, d.;* mógł powiedzieć wprost: *ponieważ sądzeni jesteśmy,* lecz przez skromność rzekł: *jeżeli sądzeni jesteśmy.—Sądzeni jesteśmy.* Jesteśmy pozwani na badanie.—*Przez coby.* Jakim sposobem, jaką mocą, siłą? tego się bowiem sędziowie dopytywali, w. 7.

10. *Przez imię.* Za wezwaniem i mocą.—*Którego Bóg wzbudził od umarłych.* Który mocą swojego bóstwa zmartwychwstał.

11. *Ten jest kamień.* Cytuje Psalm 117, 22: *Kamień który odrzucili budujący, ten się stał głową węgła.* Patrz co tam powiedziano.

12. *I niemasz w żadnym innym zbawienia.* On jest jeden tylko, od którego ludzie mogą i powinni spodziewać się zbawienia.—*Albowiem nie jest pod niebem inne imię.* Imię bierze się za samą rzecz, jak i w innych miejscach Pisma ś. P. W.

13. *Porozumiawszy iż byli ludzie bez nauki.* Nie mogli tego wnioskować z kazania, albowiem mądrze i uczenie mówił Piotr ś., lecz z tego, że dowiedzieli się iż oni są ubodzy rybacy.—*I poznali je iż byli z Jezusem.* Przypomnieli sobie jak oni chodzili za Jezusem nauczającym.

16. *Co uczynimy tym ludziom.* Słowa te przypadają zwyciężonym, nie zaś zwycięzcom, mówi Izidorus (ks. 3, list 182) Pokonani zostali już to oczywistością faktu, już to twierdzeniem Piotra i Jana, jak również i chromego, jednozgodnie świadczących, iż został uzdrowiony w imię Jezusa Chrystusa; i nie znaleźli pozoru, dla któregoby prawnie mogli ukarać, lub w więzieniu zatrzymać.—*Znak uczyniony jest przez nie.* Cud świetny, który żadną sztuką unieważniony być nie mógł.

17. Sed ne amplius divulgetur in populum, comminemur eis, ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum.

18. Et vocantes eos, denuntiaverunt, ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Jesu.

19. Petrus vero et Joannes respondentes, dixerunt ad eos: Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate:

20. non enim possumus, quae vidimus et audivimus, non loqui.

21. At illi comminantes dimiserunt eos, non invenientes, quomodo punirent eos propter populum, quia omnes clarificabant id, quod factum fuerat in eo, quod acciderat.

22. Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat signum istud sanitatis.

23. Dimissi autem venerunt ad suos, et annuntiaverunt eis, quanta ad eos principes sacerdotum et seniores dixissent.

24. Qui cum audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, et dixerunt: Domine, tu es, qui fecisti coelum et terram, mare et omnia, quae in eis sunt:

25. qui Spiritu sancto per os patris nostri David, pueri tui, dixisti: Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? *(Psal. 2, 1.)*

26. Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus?

27. Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus cum gentibus et populis Israel,

28. facere, quae manus tua et consilium tuum decreverunt fieri.

29. Et nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum,

17. Ale iżby się więcéy nie rozsławiało między ludzie zagróźmy im, aby więcéy w imię to żadnemu człowiekowi nie mówili.

18. A wezwawszy ich, zakazali aby koniecznie nie mówili ani uczyli w imię Jezusowe.

19. Lecz Piotr y Jan odpowiedziawszy, rzekli do nich: Jeśliż iest sprawiedliwa przed oczyma Boskimi, was radszéy niźli Boga słuchać, rozsądźcie.

20. Bo nie możemy cośmy widzieli y słyszeli nie mówić.

21. A oni zagroziwszy, wypuścili ie, nie nayduiąc jakoby ie skarać, dla ludu: ponieważ wszyscy wysławiali to co się było stało, w tym co się przydało.

22. Bo było więcéy niż czterdzieści lat człowiekowi, na którym się stało to cudo ozdrowienia.

23. Lecz gdy ich wypuszczono, przyszli do swych: y oznaymili im cokolwiek do nich Nawyższy kapłani y starszy mówili.

24. Którzy usłyszawszy, zgodnie podnieśli głos swóy ku Bogu, y mówili: Panie, tyś iest któryś stworzył niebo y ziemię, morze y wszystko co w nich iest:

25. któryś Duchem świętym przez usta oyca naszego Dawida sługi twego powiedział: Czemu się narody wzburzyły, a ludzie próżne rzeczy rozmyślali?

26. Stanęli królowie ziemscy, y książęta zeszli się w gromadę przeciw Panu y przeciw Christusowi iego?

27. Abowiem się zgromadzili prawdziwie w mieście tym przeciw świętemu Synowi twemu Jezusowi, któregoś pomazał, Heród, y Pontius Piłat, z pogany y z ludźmi Izraelskimi:

28. aby uczynili co ręka twa y rada twa postanowiły aby się stało.

29. A teraz Panie weyźrzy na pogróżki ich: a day sługóm twym ze wszytką bespiecznością opowiedać słowo twoie:

---

17. *Zagroźmy.* Śmiercią.— *Aby więcéj w imię to... nie mówili.* Nie opowiadali nowéj nauki i nowych cudów nie czynili.

19. *Przed oczyma boskiemi.* Wielką siłę ma to wyrażenie; kto bowiem pamięta, że w obec Boga się znajduje, przed którym nic się nie ukryje, i który jest mścicielem zbrodni, nie ośmieli się mówić to, co jest przeciwném prawdzie i sprawiedliwości.— *Was raczéj niżli Boga słuchać.* Rozkazującego Apostołom przepowiadać, że Jezus jest oczekiwanym Chrystusem i Synem Bożym, i potwierdzającego to opowiadanie cudami. Patrz Wujka.

20. *Bo nie możemy cośmy widzieli.* Chciał Chrystus mieć nas za świadków swoich, i dla tego wybrał nas na Apostołów i towarzyszów; więc nie możemy godziwie zamilczeć o tém cośmy widzieli i słyszeli.

21. *Nie znajdując jakoby je skarać.* Nie znajdując nawet i pozornéj przyczyny do wywarcia złości swéj na nich.—*Dla ludu.* Najlepiéj przekonanego o niewinności Chrystusa i jego uczniów.—*Wszyscy wysławiali.* Uwielbiali Boga w dziełach jego.

22. *Bo było więcéj niż czterdzieści lat.* Człowiek w tym wieku twierdzący o swojém uleczeniu godzien był wiary, zwłaszcza iż według pospolitego mniemania trudny był do uleczenia.

23. *Wypuszczono.* Z więzienia, nie jako niewinnych, lecz jako uwolnionych od kary.

25. *Czemu się narody wzburzyły?* Patrz Psalm 2, 1, gdzie te dwa wiersze wytłumaczyliśmy.

27. *Któregoś pomazał.* Namaszczeniem łaski i połączenia się osobnego. — *Z pogany i z ludźmi Izraelskimi.* Poganie i Żydzi biorą się tu za jedno jako synonim; albowiem na téj radzie żydowskiéj, o któréj tu mowa, nie było pogan.

28. *Uczynili co ręka twa.* Nie odnosi się to do grzechu tych, którzy ukrzyżowali Chrystusa, lecz do owocu jego męki.—*Ręka twa.* Potęga, opatrzność, zrządzenie twoje. — *I rada.* Odkupienie bowiem nasze, jak również i Kościoł od Chrystusa ustanowiony, dziełem były najwyższéj mądrości i rady Bożéj, jak naucza ś. Paweł I. do Kor. 2.—*Aby się stało.* Aby Chrystus Pan cierpiał dla zbawienia naszego i podwyższenia siebie i Kościoła swojego.

29. *Wejrzyj na pogróżki ich.* Abyś ich poskromił i od nas odwrócił. Albo, abyś nas uzbroił przeciwko nim i wzmocnił.—*Sługom twym.* Nam twym sługom.— *Ze wszelką bezpiecznością.* Śmiało, mężnie.—*W tém abyś ściągał rękę.* Dasz nam śmiałość w opowiadaniu, jeżeli opowiadanie nasze wesprzesz i potwierdzisz twą ręką, działając przez nas, za wezwaniem imienia Chrystusowego, uzdrowienia i inne cuda jednające nam wiarę u słuchaczów.

30. in eo quod manum tuam extendas ad sanitates, et signa et prodigia fieri per nomen sancti Filii tui Jesu. *(Marc. 16, 17).*

31. Et cum orassent, motus est locus, in quo erant congregati; et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiducia.

32. Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una; nec quisquam eorum, quae possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.

33. Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri; et gratia magna erat in omnibus illis.

34. Neque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant vendentes, afferebant pretia eorum, quae vendebant, *(Luc. 12, 33).*

35. et ponebant ante pedes Apostolorum. Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat. *(Supr. 2, 44.)*

36. Joseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est interpretatum: Filius consolationis), Levites, Cyprius genere,

37. cum haberet agrum, vendidit eum, et attulit pretium, et posuit ante pedes Apostolorum.

30. w tym, abyś ściągał rękę twoię na uzdrawiania, ażeby się znaki i cuda działy przez imię świętego Syna twego Jezusa.

31. A gdy się modlili, zatrząsnęło się mieysce na którym byli zgromadzeni: y napełnieni są Ducha Ś. y mówili śmiele słowo Boże.

32. A mnóstwa wierzących było serce iedno y dusza iedna: ani żaden z nich to co miał swym nazywał: ale było im wszytko spólne.

33. A wielką mocą Apostołowie dawali świadectwo zmartwychwstania Jezusa Christusa Pana naszego: y była wielka łaska nad nimi wszytkimi.

34. Bo żadnego miedzy nimi nie było niedostatecznego. Gdyż którzykolwiek mieli role abo domy, przedawszy przynosili zapłatę za ono co przedawali.

35. Y kładli przed nogi Apostolskie. Y rozdawano każdemu ile komu było potrzeba.

36. A Jozeph który nazwany był Barnabaszem od Apostołów (co wyłożywszy iest, Syn pocieszenia) Lewit, rodem z Cypru,

37. maiąc rolą, przedał ią y przyniósł pieniądze, y położył u nóg Apostolskich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 1. *Widząc tedy bezpieczność Piotrowę.* Patrz, jakie bezpieczeństwo, mądrość i nauka była świętych Apostołów po przyjęciu Ducha S., którzy pierwéj byli nieukami, prostaczkami i bojaźliwemi. Nie mielić nauki od świata: ale mieli zupełną od Ducha S. Mat. 26, 69.

12. *Nie jest inne imię.* To jest: Żaden nie może być zbawion, kto nie wierzy w imię Pana Jezusowe, przez którego samę łaskę i zasługę zbawieni być mamy.

19. *Was raczéj niźli Boga słuchać.* Taż odpowiedź ma być urzędowi, kiedy co stanowi przeciw Bogu i powszechnéj wierze: kiedy kapłanom katolickim zakazują uczyć, i służyć Panu Bogu: choćby je też biczowano albo zabijano. Patrz rozdz. 5, 29.

32. *Było u nich wszystko wspólne.* Apostołowie i oni pierwszy wierni, byli właśnie pierwszy mniszy albo zakonnicy chrześcijańscy. Bo pospołu mieszkali, i spólne wszystko mieli. Jakie życie nie było pospolite wszystkich chrześcijanów: ale tylko tych, którzy chcieli żyć doskonaléj. Co się z tych słów Piotrowych pokazuje: Izali to nie twoje, i nie w twojéj mocy było? A iż się Apostołowie na tę doskonałość ślubem obowięzowali, Augustyn ś. świadczy. Nakoniec z tego przykładu apostolskiego początek wziął spólny żywot mnichów i zakonników. Jako Eusebius w kościelnéj historyi, Hieronim ś., Augustyn ś. Isidorus, i Cassianus świadczą. Possidonius pisze o ś. Augustynie, iż on kapłanem zostawszy, wnet klasztor w Kościele postanowił, i z sługami Bożemi począł żyć według obyczaju i reguły pod świętemi Apostoły ustawionéj: a zwłaszcza aby żaden nic własnego w oném towarzystwie nie miał: ale aby im spólne były wszystkie rzeczy: ażeby udzielano ka-

31. *Zatrząsnęło się miejsce na którém byli zgromadzeni.* Ziemia się zatrzęsła na okazanie, że modlitwa ich wysłuchaną została, i że Pan Bóg jest przy nich. Często zwykł Pan Bóg okazywać obecność swoję przez trzęsienie ziemi. Psalm 103, 32: *Który patrzy na ziemię i czyni że drży.*—*I napełnieni są Ducha Świętego.* Już w dzień Pięćdziesiątnicy Duchem Świętym byli napełnieni, lecz jakby tylko przez łaskę *poświęcającą* (quasi in habitu); teraz zaś napełnieni zostali tymże Duchem Ś. jakby przez łaskę *uczynkową* (quasi in actu), ażeby śmiało ogłaszali słowo Boże, pomimo prześladowania. Patrz wyżéj w. 8.

32. *Ani żaden z nich to co miał.* Pozbywali się bowiem własności dóbr z miłości ubóstwa, bliźnich i życia wspólnego. Pokazuje się to z początku rozdziału następnego.—*Było u nich wszystko wspólne.* Patrz Wujka.

33. *A wielką mocą.* Mężnie, odważnie potwierdzając to cudami.—*I była wielka łaska nad nimi.* Wierni bowiem we wspólném pożyciu okazywali wzajemną łaskawość, życzliwość i uczynność, tak iż się zdawało, że są braćmi, owszem aniołami niejako i synami łaski. Że ten jest sens, pokazuje się z następ.

35. *I kładli przed nogi Apostolskie.* Już to dla okazania pokory i uszanowania względem Apostołów, już dla okazania wzgardy bogactw, które należało raczéj deptać, niż rękami je piastować; już dla okazania, iż nie oni czynią łaskę dając, lecz Apostołowie przyjmując.

36. *A Józef.* Piękny ten przykład Barnaby przywodzi Łukasz, już dla tego, że o nim częsta będzie napotém wzmianka; już głównie dla tego, ażeby przy tym postępku więcey się okazała szkaradność świętokradztwa Ananiasza i Safiry, o których w następnym rozdziale.—*Co wyłożywszy jest Syn pocieszenia.* Tak został nazwany albo dla tego, że swoim świetnym przykładem sprawił pociechę Apostołom i ubogim, albo, iż dla swojéj wielkiéj łagodności, hojności, łaskawości, świętości, odznaczał się zdolnością pocieszania ubogich i strapionych. (Tak Alexander w opisaniu jego życia).—*Lewit.* Chociaż bowiem Lewitom zabraniało się Numer. 18, 20. mieć pola w Judei, jednak mogli je posiadać po za jéj obrębem, a nawet i w samejże Judei, jeżeli to były tylko pastwiska: Numer. 35, 3.—*Rodem z Cypru.* Żydzi bowiem po tylu niewolach byli rozproszeni po całym świecie i wszędzie między poganami mieszkali.

37. *U nóg Apostolskich.* Patrz Wujka.

żdemu od starszych, jakoby komu było potrzeba. *Euseb. lib. 2. cap. 16., Hieron. in Philone. Possidon. in vita August. cap. 5. August. de communi vita Clericorum tractatu 1. August. serm. 2. de communi vita cler. Isid. lib. 2. de off. cap. 15.*

37. *U nóg Apostolskich.* Ci, jako i drudzy, pieniądze za przedane majętności swe dawali nie do rąk apostolskich, ale z wielką pokorą i uczciwością (jako rzeczy Bogu poświęcone i poślubione) kładli przed nogi apostolskie. Tak też Sunamitka ona przed Helizeuszem upadła i obłapiła nogi jego. Tak i wiele innych, którzy jakiego dobrodziejstwa prosili u Chrystusa (jako niewiasta krwią płynąca) upadali u nóg jego. A Marya Magdalena całowała nogi jego. Teć są znaki powinnéj uczciwości, wyrządzanej tak Panu Chrystusowi, jako i innym świętym osobom, Prorokom, Apostołom i następcom ich Papieżom, którzy na ziemi noszą osobę i urząd Chrystusa Pana i Apostołów jego. Jako Hieronim S. pisze o świętym Epifaniuszu Biskupie Cyprskim, iż w Jeruzalem wszelakich stanów ludzie schodzili się do niego, ofiarując mu dziatki swe (aby im dał przeżegnanie) całując nogi jego. Hieron. epist. 61. cap. 4.

CAPUT V.

1. Vir autem quidam, nomine Ananias, cum Saphira uxore sua vendidit agrum,
2. et fraudavit de pretio agri, conscia uxore sua; et afferens partem quamdam, ad pedes Apostolorum posuit.
3. Dixit autem Petrus: Anania, cur tentavit satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, et fraudare de pretio agri?
4. Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, sed Deo.
5. Audiens autem Ananias haec verba, cecidit, et exspiravit. Et factus est timor magnus super omnes, qui audierunt.
6. Surgentes autem juvenes amoverunt eum, et efferentes sepelierunt.
7. Factum est autem quasi horarum trium spatium, et uxor ipsius, nesciens, quod factum fuerat, introivit.
8. Dixit autem ei Petrus: Dic mihi, mulier, si tanti agrum vendidistis? At illa dixit: Etiam tanti.
9. Petrus autem ad eam: Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce, pedes eorum, qui sepelierunt virum tuum, ad ostium, et efferent te.
10. Confestim cecidit ante pedes ejus, et expiravit. Intrantes autem juvenes invenerunt illam mortuam, et extulerunt, et sepelierunt ad virum suum.
11. Et factus est timor magnus in universa ecclesia, et in omnes, qui audierunt haec.

ROZDZIAŁ 5.

O Ananiaszu i Safirze, uwięzieniu Apostołów, i t. d.

1. A niektóry mąż imieniem Ananiasz, z Saphirą żoną swą przedał rolą,
2. y uiał z pieniędzy za rolą, z wiadomością żony swéy: a przyniószszy część niektórą, położył przed nogi Apostolskie.
3. Y rzékł Piotr: Ananiaszu, przeczże szatan skusił serce twe, iżbyś skłamał Duchowi świętemu, y uiał z zapłaty roléy?
4. Azaż zostawaiąc nie tobie zostawało, a przedawszy nie w mocy twéy było? Czemuś tę rzecz do serca twego przypuścił? Nie skłamałeś ludzióm, ale Bogu.
5. A słysząc słowa te Ananiasz, padł, y umarł. Y przyszedł strach wielki na wszytkie którzy tego słuchali.
6. A wstawszy młodzieńcy, znieśli go na stronę, a wyniószszy pogrzebli.
7. Y stało się, iakoby we trzy godziny, żona téż iego, niewiedząc co się było stało weszła.
8. Y rzékł iéy Piotr: Powiédz mi niewiasto, ieśliście za to przedali rolą. A ona rzekła: Iście, za to.
9. A Piotr do niéy: Cóż to żeście się zmówili abyście kusili Ducha Pańskiego? Oto nogi tych którzy pogrzebli męża twego, u drzwi, y wyniosą cię.
10. Natychmiast padła u nóg iego, y skonała. A wszedszy młodzieńcy naleźli ią umarłą: y wynieśli, y pogrzebli podle męża iéy.
11. Y padł wielki strach na wszytek kościół, y na wszytkie którzy to słyszeli.

R. 5.— 1. *Rolą.* W grec. posiadłość.
2. *Ujął.* Patrz Wujka.
3. *I rzekł Piotr.* Patrz Wujka.
4. *Zostawając nie tobie zostawało?* Jest hebraizm, jakby rzekł: Twoja to była zupełnie własność, i miałeś wolną wolę ofiarować ją na Kościoł lub nie.— *Nie w twéj mocy było?* Patrz Wujka. — *Czemuś tę rzecz... przypuścił?* Dla czegożeś się odważył popełnić to świętokradztwo? — *Nie skłamałeś ludziom.* Patrz Wujka.
5. *A słysząc te słowa Ananiasz padł i umarł.* Wielu poważnych pisarzów mniemają, iż Ananiasz na upomnienie Piotra szczerze żałował za swój występek, jak również i jego żona Safira; a tak oboje uniknęli śmierci wiecznéj.—*I przyszedł strach wielki na wszystkie którzy tego słuchali.* Ze śmierci Ananiasza zrozumieli, jak srogo Bóg karze za świętokradzkie zgwałcenie ślubu.
6. *A wyniosłszy.* Za miasto, na miejsce gdzie grzebano umarłych.
7. *Nie wiedząc co się było stało.* „*Nikt bowiem,* jak mówi Ś. Chryzostom, *nie odważył się jéj oznajmić o tém co się było przytrafiło: tak dalece lękali się Piotra, szanowali go i byli mu posłuszni.— Weszła. Nie wołał jéj Piotr, lecz oczekiwał,* mówi Ekumenius, *ażeby dając jéj wolność wejścia, dał czas upamiętania się.*
8. *Jeśliście za to.* Wymienił Piotr i cenę, o któréj jednak Łukasz zamilczał.
9. *Kusili Ducha Pańskiego.* Abyście doświadczali Boskiéj wszechwiedzy udzielonéj mi na wasze nieszczęście. Bez wątpienia tego sobie nie przypuszczali, lecz z powodu dokonanéj zdrady to nastąpiło. — *Oto nogi tych którzy pogrzebli.* Może być iż Piotr usłyszał przychodzących młodzieńców, jak prorok Achias usłyszał kroki nadchodzącéj żony Jeroboama. III. Król. 14, 6. Albo może duchem widział, jak Elizeusz (IV. Król 5, 26). Giezego doganiającego Naamana.

12. Per manus autem Apostolorum fiebant signa et prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis.

13. Ceterorum autem nemo audebat se conjungere illis; sed magnificabat eos populus.

14. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum,

15. ita ut in plateas ejicerent infirmos, et ponerent in lectulis ac grabatis, ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis.

16. Concurrebat autem et multitudo vicinarum civitatum Jerusalem, afferentes aegros et vexatos a spiritibus immundis, qui curabantur omnes.

17. Exsurgens autem princeps sacerdotum, et omnes, qui cum illo erant (quae est haeresis Sadducaeorum), repleti sunt zelo,

18. et injecerunt manus in Apostolos, et posuerunt eos in custodia publica.

19. Angelus autem Domini per noctem aperiens januas carceris et educens eos, dixit: *(Infr. 12, 7).*

20. Ite, et stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitae hujus.

21. Qui cum audissent, intraverunt diluculo in templum, et docebant. Adveniens autem princeps sacerdotum, et qui cum eo erant, convocaverunt concilium et omnes seniores filiorum Israel; et miserunt ad carcerem, ut adducerentur.

22. Cum autem venissent ministri, et aperto carcere non invenissent illos, reversi nuntiaverunt,

23. dicentes: Carcerem quidem invenimus clausum cum omni diligentia, et custodes stantes ante januas: aperientes autem neminem intus invenimus.

24. Ut autem audierunt hos sermones magistratus templi et principes sacerdotum, ambigebant de illis quidnam fieret.

25. Adveniens autem quidam nuntiavit eis: Quia ecce viri, quos posuistis in carcerem, sunt in templo stantes, et docentes populum.

26. Tunc abiit magistratus cum ministris, et adduxit illos sine vi; timebant enim populum, ne lapidarentur.

27. Et cum adduxissent illos, statuerunt in concilio; et interrogavit eos princeps sacerdotum,

28. dicens: Praecipiendo praecepimus vobis, ne

12. A przez ręce Apostolskie działo się wiele znaków y cudów miedzy ludem. A byli wszyscy iednomyślnie w krudżganku Salomonowym.

13. A z innych żaden nieśmiał się do nich przyłączyć: ale ie lud wysławiał.

14. Y więcéy przybywało mnóstwa wierzących w Panu, mężów y niewiast:

15. tak iż na ulice wynaszali niemocne, y kładli na łożach y łóżkach: aby gdy Piotr chodził, przynaymniéy cień iego zaćmił którego z nich: a byli uzdrowieni od niemocy swoich.

16. Zbiegało się téż mnóstwo bliskich miast do Jeruzalem, nosząc niemocne y nagabane od duchów nieczystych: którzy wszyscy byli uzdrowieni.

17. A powstawszy Nawyższy kapłan y wszyscy którzy z nim byli, (to iest sekta Saduceuszów) napełnieni są zazdrością:

18. y poymali Apostoły, y wsadzili ie do więzienia pospolitego.

19. Lecz Anyoł Pański w nocy otworzywszy drzwi ciemnice, a wywiódszy ie rzekł:

20. Idźcież, a stanawszy powiadaycie ludowi w kościele wszytkie słowa żywota tego.

21. Którzy usłyszawszy, weszli na świtaniu do kościoła, y uczyli. A przyszedłszy Nawyższy kapłan y którzy z nim byli, zwołali Radę y wszytki starsze synów Izraelskich y posłali do ciemnice aby ie przywiedziono.

22. A gdy przyszli słudzy, y otworzywszy ciemnicę, nie naleźli ich: wróciwszy się oznaymili,

23. mówiąc: ciemnicęśmy naleźli zamkniona ze wszytką pilnością, y stróże stoiące przede drzwiami: lecz otworzywszy żadnegośmy w niéy nie naleźli.

24. A gdy te słowa usłyszeli urząd kościelny y przednieyszy kapłani, wątpili o nich coby było.

25. A przyszedszy ktoś powiedział im: Iż oto mężowie, którzyście wsadzili do więzienia, są w kościele stoiąc y ucząc lud.

26. Tedy poszedł urząd z służebnikami y przywiódł ie bez gwałtu: bo się ludu bali by ich nie ukamionował.

27. A przywiódszy ie postawili przed Radą. Y pytał ich Nawyższy kapłan,

28. mówiąc: Roskazuiąc roskazaliśmy, abyście

12. *Między ludem.* Gdyż dumni książęta zostali niedowiarkami, i przeto zatamowali dla siebie źródło dobroci Bożéj.— *W krużganku Salomonowym.* O którym wyżéj 3, 11.

13. *Żaden nie śmiał się do nich przyłączyć.* Do nich przystać, oświadczyć się ich wspólnikiem, już przez bojaźń urzędu, już z podziwienia i uszanowania ku Apostołom.

17. *To jest sekta Saduceuszów.* O Saduceuszach powiedziano Mat. 3, 7. Arcykapłan z Saduceuszami prześladował Apostołów za to, iż ci opowiadali zmartwychwstanie, czemu Saduceuszowie uporczywie zaprzeczali. Pokazuje się ztąd, że i sam arcykapłan był Saduceuszem.— *Zazdrością.* Oburzeniem.

18. *Do więzienia pospolitego.* Do którego wtrącano wszelkiego rodzaju przestępców i zbrodniarzy.

19. *Otworzywszy drzwi ciemnice.* Które jednak znowu zamknął wyprowadziwszy ich ztamtąd, albowiem słudzy urzędników znaleźli je zamkniętemi, w. 23.

20. *Idźcież, a stanąwszy.* Jako stali w wierze w opowiadaniu Chrystusa.— *Wszystkie słowa żywota tego.* Potrzebę i dobrodziejstwa chrystyanizmu.

21. *Którzy usłyszawszy.* Posłyszawszy ten rozkaz.— *Zwołali radę.* Niższych kapłanów, którzy służyli mu za doradców.

24. *Urząd kościelny.* Patrz wyżéj 4, 1.— *Wątpili.* Nie mogli pojąć jakimby sposobem to się stało, czy za pomocą sztuk czarodziejskich, lub przez przekupienie stróżów więziennych.

26. *Przywiódł je bez gwałtu.* Przez obawę ludu nie śmieli ich wiązać; albo też mniemali, że ci, którzy zdołali wyjść z więzienia, nie dadzą się ująć w łańcuchy. Ulegają zaś Apostołowie dając przykład ewangelicznéj pokory, cierpliwości, stałości i posłuszeństwa dla władzy.

28. *I chcecie na nas przywieść krew.* Chcecie nas uczynić winnymi niesprawiedliwéj śmierci tego człowie-

doceretis in nomine isto: et ecce, replestis Jerusalem doctrina vestra, et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. *(Matth. 27, 25)*.

29. Respondens autem Petrus et Apostoli dixerunt: Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.

30. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno.

31. Hunc principem et salvatorum Deus exaltavit dextera sua ad dandam poenitentiam Israeli, et remissionem peccatorum:

32. et nos sumus testes horum verborum, et Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.

33. Haec cum audisset, dissecabantur, et cogitabant interficere illos.

34. Surgens autem quidam in concilio Pharisaeus, nomine Gamaliel, legis doctor honorabilis universae plebi, jussit foras ad breve homines fieri;

35. dixitque ad illos: Viri Israelitae, attendite vobis super hominibus istis, quid acturi sitis.

36. Ante hos enim dies exstitit Theodas, dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum, qui occisus est: et omnes, qui credebant ei, dissipati sunt, et redacti ad nihilum.

37. Post hunc exstitit Judas Galilaeus in diebus professionis, et avertit populum post se: et ipse periit, et omnes, quotquot consenserunt ei, dispersi sunt.

38. Et nunc itaque dico vobis: Discedite ab hominibus istis, et sinite illos, quoniam, si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissolvetur:

39. si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini. Consenserunt autem illi.

w imię to nie uczyli: a oto napełniliście Jeruzalem nauką waszą, y chcecie na nas przywieźdź krew człowieka tego.

29. A odpowiadaiąc Piotr y Apostołowie, rzekli: Więcéy trzeba słuchać Boga a niż ludzi.

30. Bóg oyców naszych wzbudził Jezusa, któregoście wy zabili, zawiesiwszy na drzewie.

31. Tego Książęcia y zbawiciela wywyższył Bóg prawicą swoią, aby dał pokutę Izraelowi y odpuszczenie grzéchów.

32. A myśmy są świadkowie tych słów: y Duch Ś. którego dał Bóg wszytkim którzy mu są posłuszni.

33. To usłyszawszy, kraiali się, y myślili ie zabić.

34. Lecz wstawszy w radzie niektóry Pharizeusz imieniem Gamaliel, Doktor zakonny, w poważeniu u wszego ludu, roskazał na mały czas ludziom wystąpić:

35. y rzékł do nich: Mężowie Izraelscy, mieycie się na baczeniu z strony tych ludzi, cobyście mieli czynić.

36. Abowiem przed témi dni powstał Theodas powiedaiąc się bydź czym, do którego przystała liczba mężów około cztérech set: który zabit iest: a wszyscy którzy mu wierzyli, rozprószeni są, y wniwecz się obrócili.

37. Potym powstał Judas Galileyczyk we dni popisu, y uwiódł lud za sobą: y on zginął, y wszyscy, y co ichkolwiek z nim przestawało, są rozprószeni.

38. Przetóż y teraz powiadam wam, odstąpcie od tych ludzi, y zaniechaycie ich: abowiem ieślić iest z ludzi ta rada abo sprawa, rozchwieie się:

39. lecz ieśli iest z Boga, nie będziecie mogli ich zepsować: byście snadź nie naleźli się z Bogiem walczyć. Y usłuchali go.

ka; jeżeli go bowiem ogłaszacie za sprawiedliwego i świętego, owszem za Syna bożego, a więc z tego wynika, że my jesteśmy świętokradzcami i bogobójcami. Podajecie nas przeto w niebezpieczeństwo u Rzymian, władzców możnych i sprawiedliwych mścicieli zbrodni.— *Człowieka tego.* Jezusa Chrystusa.

29. *A odpowiadając Piotr.* Patrz Wujka.

31. *Książęcia.* Izaiasz 9, 6. nazywa Chrystusa *Książęciem pokoju.— Wywyższył.* Uczynił chwalebnym i czyni przez cuda nasze i opowiadanie, dając chwałę imieniowi jego, i poddając pod moc jego wszystkich nawróconych do Kościoła. — *Prawicą swoją.* Potęgą swoją.—*Aby dał pokutę Izraelowi.* Aby przez zasługi Chrystusa przywiódł Żydów do pokuty i zbawienia.

32. *Myśmy są świadkowie tych słów.* Tych rzeczy i tajemnic, to jest zmartwychwstania Chrystusa, wniebowstąpienia y podwyższenia; jak również obietnicy odpuszczenia grzechów danéj od Boga tym, którzy uwierzą w Chrystusa i będą czynić pokutę.— *I Duch Święty.* Jakby rzekł: nie tylko my jesteśmy świadkami, lecz i Duch Ś., który przez nas śmiało daje to świadectwo o Chrystusie i cudami potwierdza, udzielając się nam widomie w postaci języków ognistych.— *Są posłuszni.* Przez wiarę i zachowanie praw chrześcijańskich.

33. *Krajali się.* Ze złości zgrzytali zębami.

34. *Gamaliel.* Był to nauczyciel Ś. Pawła, Ś. Barnaby i Ś. Szczepana, który późniéj uwierzył w Chrystusa i wiarę jego publicznie wyznawał.—*W poważeniu u wszego ludu.* Dla swéj nauki i przykładności obyczajów.—*Rozkazał na mały czas ludziom ustąpić.* Prosił prezesa, aby ten rozkazał na krótki czas wyjść Apostołom z miejsca narady.

35. *Miejcie się na baczeniu.* Nie śpieszcie z wydaniem wyroku, lecz zastanówcie się rozważnie nad tém co czynicie.

36. *Przed temi dni.* Przed niewielu laty, to jest za czasów Augusta cesarza.— *Powstał Theodas.* Nie jest to ten sam Theodas, o którym mówi Józef (księga 20, Antiqu. 2.); ten bowiem był za czasów Klaudiusza Cezara; być może, iż to był syn albo wnuk Theodasa tu wspomnianego, który rokosz przez niego wszczęty i przytłumiony usiłował odnowić, odemścić śmierć ojca swego lub dziada.—*Powiadając się być czym.* W grec. *wielkim,* według Syrusa *rabinem,* to jest uczonym i prorokiem.

37. *We dni popisu. Gdy wyszedł dekret od Cesarza Augusta, aby popisano wszystek świat.* Łuk. 2, 1.— *Uwiódł lud za sobą.* Założył sektę Galilejczyków, którzy w obronie swéj wolności nie chcieli, nawet pod karą śmierci, cesarza słuchać i podatki mu płacić. (Patrz Józef ks. 18, Antiqu. 1). — *Są rozproszeni.* Jakby rzekł: to się stanie i z tą sektą teraz powstającą, jeżeli ona nie pochodzi od Boga.

39. *Jeśli jest z Boga.* Patrz Wujka.

40. Et convocantes Apostolos, caesis denuntiaverunt, ne omnino loquerentur in nomine Jesu; et dimiserunt eos.

41. Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt, pro nomine Jesu contumeliam pati. *(Matth. 5, 10).*

42. Omni autem die non cessabant in templo et circa domos docentes, et evangelizantes Christum Jesum.

40. Y wezwawszy Apostołów, ubiwszy ie zakazali, aby zgoła nie mówili w imię Jezusowe, y puścili ie.

41. A oni szli od obliczności rady, raduiąc się iż się stali godnymi dla imienia Jezusowego zelżywość ciérpieć.

42. Y nie przestawali każdy dzień w kościele y po domiech nauczać y opowiadać Jezusa Christusa.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz.** 5. w. 2. *I ujął nieco.* Grzegorz Ś. to miejsce tak wykłada: Ananiasz Bogu był pieniądze poślubił: z których potém namową djabelską zwyciężony, ujął jakąś cząstkę: i dla tegoż był śmiercią pokaran. Nie inaczéj też Augustyn Ś.: Ananiasz, prawi, z tego co Bogu obiecał, cząstkę ująwszy, stał się winien zaraz świętokradztwa i zdrady. Świętokradztwa, iż rzecz Bogu poświęconą sobie przywłaszczył: a zdrady, iż wiary nie zachował. A Hieronim Ś. tak pisze: Ananiasz i Saphira dla tego byli potępieni, iż cząstkę już nie swéj ale cudzéj majętności sobie zostawili. A tak niechaj nie plotą heretycy, mówiąc żeby Ananiasz i Saphira tylko dla kłamstwa, albo łakomstwa, pokrytości, a nie dla zgwałcenia ślubu i świętokradztwa pokarani byli. Ci to mówią, którzy świętokradztwa nie tylko za grzech nie mają: ale owszem uczą ludzi, nie jeno cząstki tego co Bogu oddali, ale i wszystko to co mu byli dobrowolnie ofiarowali (jako ciała przez ślub czystości, dusze przez posłuszeństwo, maiętności przez ślub ubóstwa) zasię brać i komu inszemu oddawać, albo sobie zaś znowu przywłaszczać, którzy potępienie mają, iż nie strzymali wiary Panu Bogu. August. lib. 1. epist. 33. De verbis Apost. epist. 8. ad Demetr.

3. *I rzekł Piotr.* Oto Piotr, myśli i serce i pokrytość Ananiaszowę Duchem Ś. poznał: a jako najwyższy sędzia i głowa Apostołów i Kościoła wszystkiego (przeciw któremu ta zdrada była uczyniona) srogą sentencyą klątwy wydał i exekwował, tak na Ananiaszu jako i na żonie jego: która mu na świętokradztwo była przyzwoliła. Bo to była klątwa, jako Augustyn Ś. swiadczy: za którą człowiek tak na duszy umiera, jako ci umarli wedle ciała. Jako i klątwą Pawłową pokarani, od djabła bywali opętani. August. lib. 3. contra epist. Parmen. cap. 1. I. Kor. 5, 5.

4. *Nie w twéj mocy było?* Toż mówi Augustyn Ś. (serm. 12. Lovan,) może być rzeczono mniszce za mąż idącéj, co Piotr o pieniądzach mówił: Panieństwo twe izali nie w twéj mocy było, pókiś była Bogu nie ślubiła? Lecz teraz ślubiwszy, a ślubu nie strzymawszy, nie cielesną śmiercią pokarana, ale w ogniu wiecznym będziesz potępiona. Bo jeżli się Bóg obraził ujęciem pieniędzy, które mu był Ananiasz i z żoną swą poślubił: jakoż się więcéj nie ma gniewać, kiedy kto czystość ślubi a nie zachowa jéj.

4. *Nie skłamałeś ludziom.* Brać z kościoła albo od przełożonych kościelnych, rzeczy Bogu i onym oddane i na służbę Bożą poświęcone, albo kłamać sługom Bożym, tak wiele waży przed Bogiem, jakoby to kłamstwo i zdrada stała się samemu Duchowi Ś., który jest sprawcą i rządzcą Kościoła. Nadto obacz z tego miejsca jasny dowód Bóstwa Ducha Ś. Bo naprzód powiedział Piotr święty: Ananiaszu, czemu skusił szatan serce twoje, abyś skłamał Duchowi Świętemu? Potém wykładając to, rzekł: Nie skłamałeś ludziom, ale Bogu. A przeto Duch Ś. który rządzi i sprawuje Kościół Pana Chrystusów, i któremu skłamał Ananiasz, jest prawdziwym Bogiem.

15. *Cień Piotra.* Aczkolwiek i inni Apostołowie wielkie cuda czynili: wszakże sam Piotr, jako głowa i książę między nimi, czynił większe cuda, samym tylko cieniem chore uzdrawiając. A iż cień Piotrów nic inszego nie był jedno obraz wyrażony ciała jego (bo nie zkąd indąd jedno z takich obrazów cieniem wyrażonych malarstwo początek wzięło) ztąd obaczyć możesz, jako Pan Bóg uczciwość tę, która się dzieje w kościele obrazom ludzi świętych, skoro na początku, tak wielkiemi i znacznemi cudami wsławić raczył. Trzecie, gdy tu Pan Bóg też moc dał cieniowi Piotrowemu którą i ciału jego: tedy też tém znać dał, iż takie wielkie łaski i przywileje dał Piotrowi Ś. tym sposobem, że je też na potomki Piotrowe jako na cień przeniósł: iż chocia nie wszyscy są tak święci jako Piotr, ale że są cieniem Piotrowym, i osobę jego wyrażają, przetoż mają moc i władzę Piotrowi od Boga daną: aby wiedzieli wszyscy, iż dla Piotra mają być czczeni i ważeni ci, którzy przynajmniéj są cieniem Piotrowym. Wyżéj wiersz 12.

29. *A odpowiadając Piotr i Apostołowie.* Poznaj i z tego miejsca Piotrowe przodkowanie. A nie mógłże Łukasz Ś. powiedzieć ogółem: Odpowiadając Apostołowie: między któremiby się był i Piotr Ś. zamknął. Ale chciał Duch Ś. osobno i najprzód Piotra położyć, jako przedniejszego, a potém inne Apostoły. Bo i Piotr bez wątpienia to mówił imieniem wszystkich Apostołów, i przetoż rzekł Ewangelista Ś.: Odpowiadając Piotr i Apostołowie.

39. *Jeżli jest z Boga.* Tymci sposobem trwałość, rozszerzenie i rozmnożenie Kościoła powszechnego jaśnie pokazuje, iż on jest od Boga. Bo żadne sprzeciwieństwa Żydów, żadne prześladowanie Cesarzów i panów pogańskich, żadne chytrości i zdrady domowych przeciwników, heretyków, odszczepieńców i innych złych Chrześcijanów, przeciw jemu nigdy nie przemogły. A z drugiéj strony kacerstwa i odszczepieństwa, jako o nich Piotr i Paweł Ś. prorokował, długo się ostać nie mogły. Przetoż żaden katolik niechaj się nie gorszy, gdy kacerstwa płużą aż do czasu. Boć Aryanowie i niektórzy inni heretycy, daleko dłużéj kwitnęli, i wiele królów i cesarzów i uczonych ludzi w swojéj sekcie mieli: a przecię mizernie poginęli: i tym którzy teraz są prędko zginąć. Bo nie są źródłami, któreby ustawicznym następkiem płynęły od Pana Chrystusa i Apostołów jego: ale kałużami, które w sobie długo wody, chocia błotnéj zadzierżeć nie mogą. Mat. 16, 18. 2. Piotr 2, 3. 2. Timot. 3, 8. Jerem. 2, 12.

---

41. *Iż się stali godnymi.* Wielki to bowiem dar Boży, jak mówi Apostoł do Filip. 1, 29. cierpieć za Chrystusa.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O wyborze siedmiu Dyakonów, i oskarżeniu S. Szczepana.

1. In diebus autem illis, crescente numero discipulorum, factum est murmur Graecorum adversus Hebraeos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduae eorum.

2. Convocantes autem duodecim multitudinem discipulorum dixerunt: Non est aequum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis.

3. Considerate ergo, fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto et sapientia, quos constituamus super hoc opus.

4. Nos vero orationi et ministerio verbi instantes erimus.

5. Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide et Spiritu sancto, et Philippum et Prochorum, et Nicanorem et Timonem, et Parmenam et Nicolaum advenam Antiochenum.

6. Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum, et orantes imposuerunt eis manus.

7. Et verbum Domini crescebat; et multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valde; multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei.

1. A we dni one gdy rosła liczba uczniów, stało się szemranie Greków przeciw Żydóm, iż w posługowaniu powszednim bywały pogardzone wdowy ich.

2. A dwanaście zezwawszy gromadę uczniów, rzekli: Nie iest słuszna żebyśmy my opuścili słowo Boże, a stołóm służyli.

3. Upatrzcież tedy, Bracia, z was siedmi mężów dobre świadectwo maiących, pełnych Ducha świętego, y mądrości, którebyśmy przełożyli nad tą sprawą.

4. A my modlitwy y usługowania słowa pilnować będziemy.

5. Y podobała się mowa przed wszytką gromadą. Y obrali Sczepana męża pełnego wiary y Ducha S. y Philippa, y Prochora, y Nikanora, y Tymona, y Parmena, y Mikołaia nowożydowiną Antyocheńczyka.

6. Te postawili przed oczyma Apostołów, a modliwszy się włożyli na nie ręce.

7. A słowo Pańskie rosło, y mnożył się poczet uczniów barzo w Jeruzalem: wielkie też mnostwo kapłanów posłuszne było wierze.

R. 6.—1. *A we dni one.* Kiedy Apostołowie byli wtrąceni do więzienia i biczowani. —*Stało się szemranie Greków.* Żydów, którzy w Grecii urodzeni lub oddawna tam zamieszkali, przyjęli język i obyczaje greckie. Patrz Wujka.—*Żydom.* W Judei urodzonym i tamże wychowanym.—*W posługowaniu powszedniém.* Różni różnie to tłómaczą. Jedni to rozumieją o posłudze czynnie wziętéj, i sądzą że niewiasty Greckie przeznaczone były od Żydów do niższych posług i obarczone przez to ciężką pracą; żądały przeto aby pomagały im niewiasty hebrajskie. Inni biorą to posługowanie w znaczeniu bierném, t. j. za owe, przez które rozdzielano konieczne rzeczy do życia wdowom i ubogim. Uskarżały się przeto wdowy greckie, że im nie tak hojnie i ochoczo dawano jałmużny jak wdowom żydowskim. Oba wykłady są prawdopodobne, zdaje się jednak iż drugi jest prawdopodobniejszy.

2. *Opuścili słowo Boże.* Apostołowie wprzódy zajmowali się szafowaniem dóbr wspólnych; lecz to było przeszkodą do opowiadania słowa Bożego. Sens więc jest: jeślibyśmy zajmowali się rozdzielaniem dla wdów rzeczy potrzebnych do życia, jak to czyniliśmy dotąd, zapewne nie byłoby skarg żadnych; lecz ponieważ czynić tego niemożemy z powodu zajmowania się sprawami nierównie ważniejszemi, postawmy na swoje miejsce mężów cnotliwych i t. d., którzyby zajmowali się tą posługą, i wtedy wszelkie skargi ustaną. —*Stołom służyli.* Stoły te były już to święte, już świeckie i pospolite. Najprzód bowiem wierni przyjmowali eucharystyą, później odbywali agapę, t. j. ucztę wspólną wszystkich wiernych, na znak miłości, co i oznacza wyraz agape. Dla obudwóch tych posług byli przeznaczeni i postanowieni dyakoni.

3. *Dobre świadectwo.* Dobréj sławy i nieposzlakowanéj cnoty. —*Pełnych Ducha świętego.* Niedostateczna była dobra opinija do sprawowania urzędu tak wielkiéj wagi, potrzebne było jeszcze wewnętrzne do tego usposobienie, mądrość i świątobliwość. —*Którebyśmy przełożyli nad tą sprawą.* Na usługiwanie stołom świętym i pospolitym. Na to zaś byli postanowieni nie tylko przez naznaczenie i wybor, ale i przez sakramentalne święcenie, przez które stali się dyakonami.

5. *I obrali Szczepana.* Lud nominował: czyli *przedstawił* Szczepana i innych, Apostołowie zaś wyświęcili ich na dyakonów, w. 6.—*Szczepana.* Wszystkich tych dyakonów imiona są greckie, ztąd można wnioskować że chociaż rodem byli Żydami, pochodzili jednak z Grecii. Prawdopodobną jest rzeczą, iż raczéj Grecy niż Żydzi byli wybrani, ażeby tem skuteczniéj uczynić zadosyć skargom Greków, o których w. 1.—*Pełnego wiary.* Wierności, co było najważniejszą rzeczą dla zarządcy i szafarza dóbr doczesnych. Albo, wiary teologicznéj, która, zwłaszcza w początkach kościoła, najwięcéj była zalecaną, jako fundament całéj religii Chrześcijańskiéj. Albo, wiary t. j. ufności w Bogu, gdyż potrzebnych rzeczy dostarczał dla tak wielu wdów i ubogich.—*I Ducha S.* Darów Ducha S. i wszystkich cnót i łask, a zwłaszcza pełnego miłości i gorliwości. —*I Filipa.* O którym r. 8. w. 21. —*Mikołaja.* Ireneusz, Tertulian, Epifaniusz i inni uważają go za założyciela sekty Nikolaitow, twierdzącéj że dozwolone jest porubstwo. Patrz Apokalips 2. 15. Klemens jednak Aleksandryjski, Euzebiusz, Augustyn i inni Mikołaja takim kacerzem nie czynią. Dla téj wątpliwości jeden tylko z siedmiu dyakonów Mikołaj nie jest zaliczonym do katalogu SS. w Martyrologium.—*Nowożydowina.* Prozelitę. Ten więc Mikołaj wprzódy był poganinem, lecz późniéj przyjął religiję żydowską.

6. *Modliwszy się.* Pod modlitwą rozumie się także i sprawowanie ś. ofiary, jako i teraz dyakoni wyświęcają się tylko podczas mszy. —*Włożyli na nie ręce.* Udzielając im sakramentalnego święcenia.

7. *A słowo Pańskie rosło.* Apostołowie bowiem wolni od posług doczesnych pilniéj zajmowali się opowiadaniem słowa bożego. W miarę zaś pomnożenia opowiadania, zwiększał się też i owoc żniwa dusz. —*Wielkie też mnóstwo kapłanów.* Zwyczajnych i niższych (to bowiem oznacza *mnóstwo)* nie zaś wyższych i przełożonych kapłańskich.—*Posłuszne było wierze.* Poddawali się wierze i prawu Chrystusowemu.

8. Stephanus autem plenus gratia et fortitudine faciebat prodigia et signa magna in populo.

9. Surrexerunt autem quidam de synagoga, quae appellatur Libertinorum et Cyrenensium, et Alexandrinorum et eorum, qui erant a Cilicia et Asia, disputantes cum Stephano;

10. et non poterant resistere sapientiae et Spiritui, qui loquebatur. *(Luc. 21, 15).*

11. Tunc summiserunt viros, qui dicerent, se audivisse eum dicentem verba blasphemiae in Moysen et in Deum.

12. Commoverunt itaque plebem, et seniores et scribas; et concurrentes rapuerunt eum, et adduxerunt in concilium,

13. et statuerunt falsos testes, qui dicerent: Homo iste non cessat loqui verba adversus locum sanctum et legem.

14. Audivimus enim eum dicentem: Quoniam Jesus Nazarenus hic destruet locum istum, et mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyses.

15. Et intuentes eum omnes, qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus tamquam faciem Angeli.

8. A Szczepan pełen łaski y mocy czynił cuda y znaki wielkie między ludem.

9. Y powstali niektórzy z bóżnice którą zowią Libertynów y Cyreneyczyków, y Alexandrianów, y tych którzy byli z Cilicyiéy y z Azyiéy, gadaiąc się z Sczepanem.

10. Y nie mogli się sprzeciwić mądrości y Duchowi który mówił.

11. Tedy naprawili męże którzyby mówili że go słyszeli mówiącego słowa bluźnierskie przeciw Moyżeszowi y Bogu.

12. A tak wzruszyli lud y starsze y Doktory: a zbieżawszy się porwali go, y przywiedli do rady:

13. y postawili fałszywe świadki którzy mówili: Ten człowiek nie przestawa mówić słów przeciw mieyscu świętemu, y zakonowi.

14. Abowiemeśmy go słyszeli mówiącego: Iż Jezus Nazareński ten zburzy to mieysce, y odmieni podania które nam podał Moyżesz.

15. A patrząc nań pilnie wszyscy którzy siedzieli w radzie, widzieli oblicze iego iako oblicze anyelskie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 1. *Wszczęło się szemranie.* To szemranie wszczęło się z krewkości ludzkiéj, a z chytrości szatańskiéj, który onę dziwną zgodę i jedność kościelną chciał potargać: ale złości jego Apostołowie wnet nową konstytucyą zabieżeli. Których przykładem i zwierzchnością, daleko więcéj teraz, po tak wielkiém Kościoła powszechnego rozszerzeniu, namiestnicy Apostolscy starać się mają, aby jedność kościelną od wszelakiego rozerwania i odszczepieństwa zachowali.

3. *Siedmi mężów.* Ci Dyakonowie na to obrani byli, aby oboim stołom służyli, tak świętym ołtarzom, jako i stołom pospolitym. Bo jako Pan Chrystus na ostatniéj wieczerzy stół pospolity z stołem świętym złączył: i na pierwszym baranka, na wtórym ciało i krew swą rozdawał: tak za czasów Apostolskich, tenże obyczaj w kościele był zachowany: jako Paweł Ś. i Łukasz Ś. świadczą. Zgodnie, prawi, codzień trwając w kościele, a łamiąc po domiech chleb, przyjmowali pokarm z radością. Co się i z inszych okoliczności jaśnie pokazuje. Albowiem Dyakony obierano pełne Ducha Ś. i mądrości, i po modlitwie pospolitéj poświęcano je przez kładzenie rąk Apostolskich, tymże obyczajem, którym i biskupy i kapłany potém poświęcano. Nadto Paweł Ś. chce mieć dyakony mało nie także święte i doskonałe, jako i biskupy. Czegoby wszystkiego nie potrzeba, gdyby dyakonowie mieli byli tylko stołom pospolitym służyć, jałmużny rozdawać, i udzielać każdemu żywności i odzienia według potrzeby jego. Przetoż i zaraz po swém poświęceniu (bez pochyby z Apostolskiego poruczenia, którego przedtém nie mieli) poczęli dyakonowie chrzcić, kazać, nauczać, dysputować: a osobliwie

---

8. *Pełen łaski.* Pełen namaszczenia i darów Ducha S.—*I mocy.* Do działania, opowiadania, i przekonywania Żydów, również mocy do zniesienia niebezpieczeństw i śmierci, jeśliby tego była potrzeba.

9. *Z bożnice.* Z bożnic.—*Libertynow.* To jest tych, którzy pochodząc z rodziców uprowadzonych przez Pompejusza i innych do niewoli do Rzymu, późniéj otrzymali wolność. Ci więc jako urodzeni z niewolników, byli pogardzani przez wolnych, i dla tego oddzielną swoją mieli synagogę. —*Cyrenejczyków.* Trzy były Cyreny: w Syryi, Medyi i Afryce. Tutaj zdaje się iż mówi o Cyrenejczykach Afrykańskich, gdyż łączą się tu Cyrenejczycy z Alexandryanami, również z Afryki.—*I z Azyi.* Mniejszéj, która przyległa jest Cylicii. Wszystkie więc nacje miały swe własne synagogi w Jerozolimie, aby każda w swym języku mogła słuchać słowa bożego. Tak widzimy iż i w Rzymie Francuzi, Hiszpanie, Niemcy, Luzytanie, mają oddzielne swoje kościoły.

10. *Sprzeciwić mądrości.* Bożéj, któréj był pełen S. Szczepan. —*Duchowi który mówił.* Spełniała się bowiem na Szczepanie owa obietnica Chrystusa Matth. 10, 20. *Albowiem nie wy jesteście którzy mówicie, ale duch Ojca waszego, który mówi w was.*

11. *Przeciw Mojżeszowi.* Rozumieć tutaj trzeba albo samego Mojżesza, który był w wielkiém poszanowaniu u Żydow, albo prawo przezeń ogłoszone, ponieważ Stefan nauczał, iż prawo to zniesione jest przez Jezusa który jest Chrystusem, Synem bożym, i większym od Mojżesza.—*I Bogu.* Poczytywali to za zniewagę uczynioną Bogu, iż ten twierdził że Jezus jest Synem jednorodzonym Boga.

13. *Przeciw miejscu świętemu.* Kościoł rozumieją, jak się pokazuje z wier. nast; albo samo miasto, o którego zburzeniu przepowiedział Chrystus. Łuk. 19, 44.

14. *Podania.* Obrządki religijne i ustawy przez Mojżesza podane. Cała więc skarga jest ta: Szczepan naucza iż prawo nasze ma się zamienić w prawo Jezusa Chrystusa, judaizm w chrześcijanizm, Mojżesz w Chrystusa, który jest Synem bożym; więc zbluźnił prawo nasze i Boga, czyniąc Jezusa Chrystusa współuczestnikiem jego bóstwa, wtenczas kiedy on był, jak wiemy, zwyczajnym człowiekiem. Dodawali kłamliwie, że Szczepan nauczał, jakoby Chrystus miał kościoł zburzyć, gdy tymczasem Szczepan wyrzekł, że nie Chrystus to uczyni, ale narody, według przepowiedni Chrystusa. Łuk. 19. 44.

15. *Jako oblicze Anielskie.* Oblicze anielskie oznacza coś bardzo pięknego, świętego, niebieskiego na twaczy, jakimi zwykli pokazywać się aniołowie.

Stefan między nimi pierwszy. O ich urzędzie tak napisał Ś. Ignacyusz uczeń Apostolski: I dyakonowie słudzy tajemnic (to jest Sakramentów Pana Chrystusowych) mają się na wszystkiem podobać. Bo nie są jadła i picia sługami, ale słudzy i sprawcy Kościoła Bożego. Mat. 26, 26. I. Kor. 11, 20. Dzieje 2, 46. I. Tim. 3 8. Dzieje 6, 8. Igna. epi. 5.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O mowie do Żydów S. Szczepana i jego męczeństwie.

1. Dixit autem princeps sacerdotum: Si haec ita se habent?

2. Qui ait: Viri, fratres et patres, audite: Deus gloriae apparuit patri nostro Abrahae, cum esset in Mesopotamia, prius quam moraretur in Charan,

3. et dixit ad illum: Exi de terra tua et de cognatione tua, et veni in terram, quam monstravero tibi. *(Gen. 12, 1).*

4. Tunc exiit de terra Chaldaeorum, et habitavit in Charan. Et inde, postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis.

5. Et non dedit illi hereditatem in ea, nec passum pedis, sed repromisit dare illi eam in possessionem, et semini ejus post ipsum, cum non haberet filium.

6. Locutus est autem ei Deus: Quia erit semen ejus accola in terra aliena, et servituti eos subjicient, et male tractabunt eos annis quadringentis. *(Gen. 15, 13).*

7. Et gentem, cui servierint, judicabo ego, dixit Dominus, et post haec exibunt, et servient mihi in loco isto.

8. * Et dedit illi testamentum circumcisionis, ** et sic genuit Isaac, et circumcidit eum die octavo: et *** Isaac, Jacob: et Jacob, duodecim Patriarchas. *(Gen. 17, 10. Gen. 21, 2. Gen. 25, 25).*

9. Et Patriarchae aemulantes, Joseph vendiderunt in Aegyptum, et erat Deus cum eo: *(Gen. 37, 28).*

10. et eripuit eum ex omnibus tribulationibus ejus, et dedit ei gratiam et sapientiam in conspectu Pharaonis regis Aegypti, et constituit eum praepositum super Aegyptum et super omnem domum suam. *(Gen. 41, 37).*

11. Venit autem fames in universam Aegyptum et Chanaan, et tribulatio magna, et non inveniebant cibos patres nostri.

12. Cum audisset autem Jacob, esse frumentum in Aegypto, misit patres nostros primum, *(Gen. 42, 2).*

13. et in secundo cognitus est Joseph a fratribus suis, et manifestatum est Pharaoni genus ejus. *(Gen. 45, 3).*

1. Y rzékł Nawyższy kapłan: Ieśli się to tak ma?

2. Który rzékł: Mężowie bracia y oycowie, słuchaycie: Bóg chwały ukazał się oycu naszemu Abrahamowi, gdy był w Mezopotamiiéy, przedtym niż mieszkał w Charan,

3. y rzékł do niego: Wynidź z ziemie twéy, y z twoiéy rodziny, a idź do ziemie którąć ukażę.

4. Tedy wyszedł z ziemie Chaldeyskiéy, y mieszkał w Charan: a stamtąd, gdy umarł ociec iego, przeniósł go do téy ziemie w któréy wy teraz mieszkacie.

5. Y nie dał mu w niéy dziedzictwa y na krok nogi: a obiecał mu ią dać w osiadłość, y nasieniu iego po nim, gdy nie miał syna.

6. Y mówił mu Bóg: Że nasienie iego przychodniem będzie w cudzéy ziemi: y podbiią ie w niewolą, y źle się z nimi obchodzić będą przez cztery sta lat:

7. A naród któremu służyć będą, ia sądzić będę, rzékł Pan: a potym wynidą, y będą mi służyć na tym mieyscu.

8. Y dał mu testament obrzezania: y tak zrodził Izaaka, y obrzezał go dnia osmego: a Izaak Jakoba, a Jakob dwanaście Patryarchów.

9. A Patryarchowie nienawidząc Jozepha przedali do Egiptu: Y był Bóg z nim:

10. y wyrwał go ze wszystkich iego ucisków: a dał mu łaskę y mądrość przed oczyma Pharaona króla Egiptckiego: y postanowił go nad Egiptem, y nad wszytkim domem swoim.

11. Y przyszedł głód na wszytek Egipt y Chanaan, y wielkie uciśnienie: y nie naydowali żywności Oycowie naszy.

12. A usłyszawszy Jakób iż było zboże w Egiptcie, posłał oyce nasze piérwszy raz:

13. a za wtórym razem poznany iest Jozeph od braciéy swoiéy, y oznaymiony iest Pharaonowi naród iego.

R. 7.—1. *Jeśli się to tak ma.* Azali tak to jest?

2. *Mężowie bracia i ojcowie.* Braćmi nazywa sobie równych; ojcami zaś, starszych kapłanów i sędziów przed którymi bronił swéj sprawy na zebraniu.—*Bóg chwały.* Chwalebny.—*Gdy był w Mezopotamii.* Mezopotamija bierze się w znaczeniu obszernem, o ile obejmuje takoż i Chaldeę; albowiem w Gen. 11, 31. i 12. 1. mówi się, iż Abraham był powołany i wyprowadzony z Ur Chaldeyczyków.—*Charan.* Charan albo Haran było to miasto Partow, położone na granicy Mezopotamii, naprzeciwko ziemi Chanaan.

3. *Wynijdź z ziemie.* Patrz Genez. 12, 1.

6. *Nasienie.* Potomkowie.—*Czterysta lat.* Rachują się te lata od urodzenia się Izaaka. Patrz Exod. 12, 40.

7. *Sądzić będę.* Potępię, zemszczę się i ukarzę. Zabił bowiem Bóg Faraona i wojsko jego w morzu czerwonem. —*A potém wynidą.* Z Egiptu do ziemi Chanaan im obiecanéj.

8. *Testament obrzezania.* Umowa albo przymierze Genez. 17, 10.

12. *Ojce nasze.* Synów swoich, z których powstał cały naród Izraelski.

14. Mittens autem Joseph accersivit Jacob patrem suum, et omnem cognationem suam in animabus septuaginta quinque.

15. Et descendit Jacob in Aegyptum, et defunctus est ipse, et patres nostri. *(Gen. 46, 5.—49, 32).*

16. Et translati sunt in Sichem, et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti a filiis Hemor filii Sichem. *(Gen. 23, 16. Jos. 24, 32).*

17. Cum autem appropinquaret tempus promissionis, quam confessus erat Deus Abrahae, crevit populus et multiplicatus est in Aegypto, *(Exod. 1, 7).*

18. quoad usque surrexit alius rex in Aegypto, qui non sciebat Joseph.

19. Hic circumveniens genus nostrum, afflixit patres nostros, ut exponerent infantes suos, ne vivificarentur.

20. Eodem tempore natus est Moyses et fuit gratus Deo, qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui. *(Exod. 2, 2. Hebr. 11, 23).*

21. Exposito autem illo, sustulit eum filia Pharaonis, et nutrivit eum sibi in filium.

22. Et eruditus est Moyses omni sapientia Aegyptiorum, et erat potens in verbis et in operibus suis.

23. Cum autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor ejus, ut visitaret fratres suos, filios Israel.

24. Et cum vidisset quemdam injuriam patientem, vindicavit illum, et fecit ultionem ei, qui injuriam sustinebat, percusso Aegyptio. *(Exod. 2, 12).*

25. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis; at illi non intellexerunt.

26. Sequenti vero die apparuit illis litigantibus, et reconciliabat eos in pace, dicens: Viri, fratres estis, utquid nocetis alterutrum?

14. A Jozeph posławszy, przyzwał oyca swego Jakóba, y wszytkiéy rodziny swéy w siedmdziesiąt y piąci duszach.

15. Y zstąpił Jakob do Egiptu: y umarł on y oycowie naszy.

16. Y przeniesieni są do Sychem, y położeni są w grobie, który kupił Abraham za summę srebra u synów Hemora syna Sychem.

17. A gdy się przybliżył czas obietnice którą był przysiągł Bóg Abrahamowi: rozrodził się lud y rozmnożył w Egiptcie,

18. aż nastał inny król w Egiptcie, który nieznał Jozepha.

19. Ten podszedszy nasz naród, utrapił oyce nasze: żeby wyrzucali dziatki swe aby nie żyły.

20. Tegóż czasu narodził się Moyżesz, y był przyiemny Bogu: który wychowany był trzy miesiące w domu oyca swego.

21. A gdy był wyrzucony, wzięła go córka Pharaonowa, y wychowała go sobie za syna.

22. Y wyćwiczon był Moyżesz we wszelkiéy mądrości Egiptskiéy: y był możnym w słowiech y w uczynkach swoich.

23. A gdy mu się wypełnił czas czterdzieścia lat, przyszło mu na myśl aby nawiedził bracią swą syny Izraelskie.

24. A widząc niektórego ukrzywdzonego, obronił go y pomścił się krzywdy onego który krzywdę cierpiał, zabiwszy Egiptczyka.

25. A mniemał żeby rozumieli bracia że Bóg daie im wybawienie przez rękę iego: lecz oni nie rozumieli.

26. A nazaiutrz ukazał się im gdy się wadzili, y iednał ie na pokóy mówiąc: Mężowie, braciaście sobie: czemu ieden drugiego krzywdzicie?

---

14. *W siedmdziesiąt i piąci duszach.* W Genez. 46, 27. nalicza tylko 70 osob. Różnicę tę tamże wytłómaczyliśmy.

16. *Do Sychem.* Sychem albo Sychar było stołecznem miastem Samaryi, o którém mówi Jan 4, 5. W Genez. 25, 9. i 50, 13. jednak mamy, iż Abraham, Izaak i Jakób zostali pogrzebani w Hebron. S. Hieronim mówi iż Abraham, Izaak i Jakób byli pochowani w Hebron, dwunastu zaś Patryarchow, synów Jakóba w Sychem. Lecz i ci wprzódy byli z Egiptu przeniesieni i pochowani w Sychem a potem w Hebron, jak świadczy Józef (Ks. 2. Antiq. 4). i to samo oznacza co tu mówi S. Szczepan, gdy dodaje: *i położeni są w grobie, który kupił Abraham*, t. j. w Hebronu jak się pokazuje z Genez. 23. Patrz Wujka. —*W grobie który kupił Abraham za summę srebra u synów Hemora syna Sychem.* Zdaje się sprzeciwiać temu Gen. 23, 16. gdzie mówi się iż Abraham kupił grób od Efrona syna Seor, nie zaś u synów Hemora, syna Sychema, od ktorych Gen. 33, 19. część pola w Sychem kupił Jakób, niezaś Abraham. Odpowiadamy naprzód, iż zamiast *kupił Abraham*, można czytać *kupił Jakób*, niektórzy bowiem sądzą iż tutaj w tekscie wkradła się omyłka; takim sposobem usunie się wszelka trudność. Lecz raczéj należy utrzymywać, że ojciec Efrona miał podwójne imię Seor i Hemor. Hemor zaś był synem Sychema, nie tego od którego synów Jakób kupił pole, lecz daleko starszego. Hemor zaś miał wielu synów, między którymi najstarszym i pierworodnym był Efron, który w imieniu innych braci przedał pole Abrahamowi.

17. *Obietnicy.* Rozmnożenia nasienia Abrahamowego jak gwiazdy na niebie, jak piasek na brzegach morza.

18. *Który nieznał Józefa.* Niewiedział, ile wyświadczył dobrodziejstw Egiptowi Józef Hebrajczyk, i dla tego nienawidząc Żydów prześladował ich.

19. *Podszedłszy nasz naród.* Używając fałszywych i wykrętnych sposobów. To jest co w Ex. 1, 10. powiedział nowy ów Faraon: *Pódźcie, mądrze potłummy go.* Te zaś sztuki i zdrady wyliczają się w Ex. r. 1., t. j. iż podatkami i pracą około ciosania kamieni uciskał; powtóre iż akuszerkom rozkazał aby dzieci płci mężkiéj zaraz po narodzeniu się ich zabijały; potrzecie, żeby narodzone już dzieci w rzece topiły.

23. *Czas czterdzieścia lat.* Do jakiego to czasu Mojżesz przebył w domu królewskim, jako syn królewski.—*Przyszło mu na myśl.* Myśl od Boga zesłana.—*Aby nawiedził bracią swą.* Nieznośnem mu było widzieć ich ciężką niewolę i być od nich oddalonym.

25. *A mniemał.* Chociaż tak wielkim był mężem, dziwnym sposobem wybawionym od Boga z wody, obdarzonym tak znakomitą gorliwością i męztwem.—*Lecz oni nierozumieli.* Jakby rzekł: uporni i niewdzięczni niepoznali się na nim.

26. *A nazajutrz.* Wytłómaczyliśmy tę historyę w Ex. 2, 11.

27. Qui autem injuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis te constituit principem et judicem super nos?
28. numquid interficere me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Aegyptium?
29. Fugit autem Moyses in verbo isto, et factus est advena in terra Madian, ubi generavit filios duos.
30. Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina Angelus in igne flammae rubi. *(Exod. 3, 2).*
31. Moyses autem videns, admiratus est visum; et accedente illo, ut consideraret, facta est ad eum vox Domini, dicens:
32. Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. Tremefactus autem Moyses non audebat considerare.
33. Dixit autem illi Dominus: Solve calceamentum pedum tuorum, locus enim, in quo stas, terra sancta est.
34. Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Aegypto, et gemitum eorum audivi, et descendi liberare eos. Et nunc veni, et mittam te in Aegyptum.
35. Hunc Moysen, quem negaverunt, dicentes: Quis te constituit principem et judicem? hunc Deus principem et redemtorem misit, cum manu Angeli, qui apparuit illi in rubo.
36. Hic eduxit illos, faciens prodigia et signa in terra Aegypti, et in rubro mari, et in deserto annis quadraginta. *(Exod. cap. 7—17).*
37. Hic est Moyses, qui dixit filiis Israel: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tamquam me: ipsum audietis. *(Deut. 18, 15).*
38. Hic est, qui fuit in ecclesia in solitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, et cum patribus nostris, qui accepit verba vitae dare nobis. *(Exod. 19, 3).*
39. Cui noluerunt obedire patres nostri, sed repulerunt, et aversi sunt cordibus suis in Aegyptum,
40. dicentes ad Aaron: Fac nobis deos, qui praecedant nos, Moyses enim hic, qui eduxit nos de terra Aegypti, nescimus, quid factum sit ei. *(Exod. 32, 1).*
41. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt hostiam simulacro, et laetabantur in operibus manuum suarum.
42. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire militiae coeli, sicut scriptum est in libro

27. Lecz co krzywdził bliźniego, odegnał go mówiąc: Któż cię postawił książęciem y sędzią nad nami?
28. Izali mię ty chcesz zabić, iakoś wczora zabił Egiptczyka?
29. Y uciekł Moyżesz dla słowa tego: y stał się przychodniem w ziemi Madyańskiéy, gdzie zrodził dwu synu.
30. A gdy wyszło lat czterdzieści, ukazał się mu na puszczy góry Syna Anyół w ogniu płomienistym krzaku.
31. Lecz Moyżesz uyźrzawszy, dziwował się widzeniu. A gdy przystępował, aby się przypatrzył, stał się do niego głos Pański, mówiąc:
32. Jam iest Bóg oyców twoich, Bóg Abrahamów, Bóg Izaaków, y Bóg Jakobów. A zadrżawszy Moyżesz, nie śmiał się przypatrować.
33. Y rzekł mu Pan: Zzuy obuwie nóg twoich: bo mieysce na którym stoisz, iest ziemia święta.
34. Widziałem widząc utrapienie ludu mego który iest w Egiptcie, y słyszałem wzdychanie ich, y zstąpiłem żebych ie wybawił. A teraz chodź, a poszlę cię do Egiptu.
35. Tego Moyżesza którego się zaprzeli, mówiąc: Kto cię postanowił książęciem y sędzią? tego Bóg książęciem y odkupicielem posłał, z ręką Anyoła który mu się ukazał we krzu.
36. Ten ie wywiódł uczyniwszy cuda y znaki w ziemi Egiptskiéy y w morzu czerwonym, y na puszczy przez czterdzieści lat.
37. Ten iest Moyżesz, który powiedział synóm Izraelskim: Proroka wam wzbudzi Bóg z braciéy waszéy iako mnie: iego słuchać będziecie.
38. Ten iest który był w zgromadzeniu na puszczy, z Anyołem który z nim mawiał na górze Syna, y z oycy naszymi: który przyiał słowa żywota aby nam dał.
39. Któremu niechcieli bydź posłuszni oycowie naszy: ale odrzucili, y odwrócili się sercem swym do Egiptu:
40. mówiąc do Aarona: Uczyń nam bogi którzyby szli przed nami: abowiem Moyżesz ten który nas wywiódł z ziemie Egiptskiéy, niewiémy co mu się stało.
41. Y uczynili w one dni cielca, y ofiarowali ofiarę bałwanowi, y weselili się w dziełach rąk swoich.
42. Y odwrócił Bóg y podał ie aby służyli zastępóm niebieskim: iako napisano iest w księgach

29. *Dla słowa tego.* Poznał że jego zabójstwo stało się jawnem, jak przeciwnie dotąd sądził.
30. *A gdy wyszło.* Wytłumaczyliśmy tę historyę Ex. 3.
35. *Którego się zaprzeli.* Którego niechcieli uznać za zbawcę ludu swojego. — *Z ręką Anioła.* Za przewodnictwem Anioła.
37. *Który powiedział.* Deut. 18, 15.—*Proroka wam wzbudzi.* Jezusa Chrystusa. Oto jest cel mowy o Mojżeszu Ś. Szczepana, t. j. żeby pokazał iż Mojżesz prorokował o Chrystusie, a następnie że on nie sprzeciwia się Mojżeszowi, lecz raczej zgadza się z nim, gdy Chrystusa przepowiada; i że Żydzi raczej sprzeciwiając się Chrystusowi, sprzeciwiają się samemuż Mojżeszowi, przepowiadającemu Chrystusa.
38. *Ten jest który był w zgromadzeniu.* W zebraniu ludu któremu sam przewodniczył.—*Słowa żywota.* Dekalog i inne prawa Boże, których zachowanie prowadzi do życia błogosławionego i wiecznego w niebie.
39. *Odwrócili się sercem swem do Egiptu.* Pałali chęcią wrócenia się do Egiptu.
41. *I weselili się w dziełach rąk swoich.* Skacząc na około bałwana odlanego, śpiewając i ucztując.
42. *I odwrócił Bóg.* W grec. odwrócił się od nich Bóg. Może się jednak tłómaczyć i czynnie jak i nastę-

Prophetarum: Numquid victimas et hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel? *(Amos 5, 25).*

43. Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Rempham, figuras, quas fecistis, adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem.

44. Tabernaculum testimonii fuit cum patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen, ut faceret illud secundum formam, quam viderat. *(Exod. 25, 40. Hebr. 8, 5).*

45. Quod et induxerunt, suscipientes patres nostri cum Jesu in possessionem gentium, quas expulit Deus a facie patrum nostrorum, usque in diebus David, *(Jos. 3, 14).*

46. qui invenit gratiam ante Deum, et petiit, ut inveniret tabernaculum Deo Jacob. *(1. Reg. 16, 13. Psal. 131, 5).*

47. Salomon autem aedificavit illi domum. *(3. Reg. 6, 1).*

48. Sed non Excelsus in manufactis habitat, sicut Propheta dicit: *(Infr. 17, 24).*

49. Coelum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum aedificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis locus requietionis meae est? *(Isai. 66, 1).*

50. Nonne manus mea fecit haec omnia?

51. Dura cervice, et incircumcisis cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis: sicut patres vestri ita et vos.

52. Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? et occiderunt eos, qui praenuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores et homicidae fuistis:

53. qui accepistis legem in dispositione Angelorum, et non custodistis. *(Gal. 3, 19).*

54. Audientes autem haec dissecabantur cordibus suis, et stridebant dentibus in eum.

55. Cum autem esset plenus Spiritu sancto, intendens in coelum, vidit gloriam Dei, et Jesum

Prorockich: Zażeście mi ofiary y obiaty ofiarowali na puszczy przez czterdzieści lat, domie Izraelski?

43. Y przyięliście namiot Molochów, y gwiazdę boga waszego Remfam, figury któreście czynili, abyście im pokłón czynili. Y przeniosę was za Babilon.

44. Przybytek świadectwa był z oycy naszymi na puszczy, iako rozrządził Bóg mówiący do Moyżesza: aby ji uczynił wedle kształtu który widział.

45. Który też wprowadzili przyiąwszy oycowie naszy z Jezusem w osiadłość poganów, które Bóg wygnał przed obliczem oyców naszych, aż do dni Dawidowych:

46. który nalazł łaskę przed Bogiem, y prosił aby znalazł przybytek Bogu Jakobowemu.

47. A Salomon zbudował iemu dóm.

48. Ale Nawyższy nie mieszka w uczynionych ręką, iako Prorok powiada:

49. Niebo iest mi stolica, a ziemia podnóżkiem nóg moich. Cóż mi za dóm zbuduiecie mówi Pan? abo które iest mieysce odpoczynienia mego?

50. Zali ręka moia tego wszytkiego nie uczyniła?

51. Twardego karku y nie obrzezanych serc y uszu, wy się zawżdy sprzeciwiacie Duchowi świętemu: iako oycowie waszy, także y wy.

52. Którego z Proroków nie prześladowali oycowie waszy? y zabili tych, którzy opowiadali o przyszciu sprawiedliwego, któregoście wy teraz zdraycami y mężobóycami byli:

53. którzyście wzięli zakón przez rozrządzenie Anyelskie, a nie strzegliście.

54. A słuchaiąc tego, kraiały się serca ich, y zgrzytali nań zębami.

55. A będąc pełen Ducha S. patrząc pilnie w niebo, uyźrzał chwałę Bożą, y Jezusa stoiącego po

pujące słowo *podał.* Tak w Psal. 104, 25. czytamy: *odmienił serca ich aby nienawidzieli ludu jego.* Sens więc jest: Bóg odwrócił i podał ich, nie przez działanie lecz przez dopuszczenie, t. j. odejmując im swoją łaskę i pomoc. Patrz Wujka.—*Zastępom niebieskim.* Słońcu, księżycowi i gwiazdom, które w Piśmie ś. nazywają się zastępami niebieskiemi. — *W księgach Prorockich.* Amos. 5, 25, gdzie ten i następny wiersz wytłumaczyliśmy.

45. *Wprowadzili,* Do ziemi obiecanéj.—*Przyjąwszy.* Niosąc po kolei ów ciężar święty, t. j. przybytek i arkę.—*Z Jezusem.* Z Jozue.—*Aż do dni Dawidowych.* Późniéj bowiem Salomon kościół zbudował.

46. *Który nalazł łaskę przed Bogiem.* Który był miłym Bogu.—*I prosił aby znalazł przybytek.* Gdzieby pomieścił przybytek, czyli gdzieby kościół zbudował, według tego co w Psal. 131, 3. powiedziano: *Jeśli wnijdę do przybytku domu mego... aż najdę miejsce Panu, przybytek Bogu Jakób.*

47. *Dom.* Kościół.

48. *Ale Najwyższy nie mieszka w uczynionych ręką.* Bóg jednak niepotrzebuje domów ręką rzemieślnika uczynionych. S. Szczepan wyrzuca tu Żydom, iż oni sądzili, że Bóg tak dalece ma upodobanie w ich świątyni, iż w niéj tylko nieodstępnie przebywa. Patrz Wujka.— *Jako Prorok powiada.* Izai. 66, 1. gdzieśmy następny wiersz wytłómaczyli.

51. *Twardego karku.* Nieugięci i uporni w sprzeciwianiu się Chrystusowi i Ewangelii. — *Nieobrzezanych serc i uszu.* Nieulegli i zatwardziali, którzy macie uszy i serce okryte skórą niedowiarstwa, i niemożecie uwierzyć, bo niechcecie obrzezać ich i otworzyć.— *Jako ojcowie waszy.* O których Dawid Psalm. 77, 8. rzekł: *aby niebyli jako ojcowie ich; narod zły i drażniący. Narod który nieprostował serca swego, i nie był wiernym Bogu duch jego.*

52. *I zabili tych.* Izajasz bowiem był przepiłowany, Jeremiasz ukamionowany, inni podobnież. — *Sprawiedliwego.* Chrystusa.—*Zdrajcami i mężobójcami.* Przez Judasza bowiem zdradziliście go, zdradę tę pochwaliliście i za nią zapłaciliście. Nadto wydaliście go Piłatowi prosząc aby go ukrzyżował.

53. *Przez rozrządzenie anielskie.* Za sprawą Aniołów; Anioł bowiem wyobrażający Boga, dał wam prawo na górze Synai, i rozkazał je zachowywać.

54. *Krajały się serca ich.* Od gniewu i oburzenia. Patrz wyż. 5, 34.—*Zgrzytali nań zębami.* Jak zwykle czynią psy wściekłe, i znakiem owym zewnętrznym pokazywali wewnętrzną zjadliwość.

55. *A będąc pełen Ducha Ś.* Przez nową łaskę ze-

stantem a dexteris Dei; et ait: Ecce, video coelos apertos et Filium hominis stantem a dextris Dei.
56. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum.
57. Et ejicientes eum extra civitatem lapidabant; et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus.
58. Et lapidabant Stephanum invocantem et dicentem: Domine Jesu, suscipe spiritum meum.
59. Positis autem genibus, clamavit voce magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino. Saulus autem erat consentiens neci ejus.

prawicy Bożey. Y rzekł: Oto widzę niebiosa otworzone, a Syna człowieczego stoiącego po prawicy Bożey.
56. A krzyknąwszy głosem wielkim, zatulili sobie uszy, y rzucili się nań iednomyślnie.
57. A wyrzuciwszy go z miasta, kamionowali: a świadkowie składali szaty swe u nóg młodzieńca którego zwano Szawłem.
58. Y kamionowali Sczepana wzywaiącego a mówiącego: Panie Jezu, przyimi ducha moiego.
59. A klęknąwszy na kolana, zawołał głosem wielkim, mówiąc: Panie, nie przyczytay im tego grzechu. A to rzekszy, zasnął w Panu. A Szaweł zezwalał na zabicie iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 16. *I przeniesieni są do Sichema.* Przeniesienie ciał ludzi świętych, i żądza pogrzebu więcéj na jedném niźli na drugiém miejscu, którą też i Patryarchowie święci mieli, czasem ma wielkie i ważne przyczyny. August. de cura pro mort. cap. 1. et ultimo. I. Moj. 49, 29. i 50, 24.

33. *Jest ziemia święta.* Jeźli ono okazanie Anioła w osobie Bożéj mogło uczynić ono miejsce i ziemię świętą: do któréj Mojżeszowi przystąpić się nie godziło, jedno z wielkiemi znaki bojaźni i uczciwości: jakoż daleko więcéj narodzenie Pana Chrystusowe według ciała, obcowanie i cuda, które czynił w żydowskiéj ziemi, i obecność jego w ś. Sakramencie, onę ziemię i wszystkie kościoły i ołtarze chrześcijańskie poświęciła. Wielka tedy ślepota jest, ganić to i bałwochwalstwem nazywać, gdy cześć wyrządzamy rzeczom albo miejscom pewnym, względem obecności Boskiéj, i cudów na nich, albo przez nie uczynionych. O ziemi świętéj czytaj Hieronima: Epist. 17, 18 27. et Do Żyd. 11, 22.

42. *I odwrócił się Bóg i podał je.* Na sprawiedliwe skaranie pierwszych grzechów podał je Bóg w umysł bezrozumny, aby czynili nieprawość, jako Paweł o poganach mówi. Rzym. 1, 28.

48. *Nie mieszka w kościelech.* To Miejsce heretykowie przywodzą przeciw cielesnéj bytności ciała Chrystusowego w najświętszym Sakramencie i w kościelech. Aleć tym sposobem mieliby go byli ze wszystkich domów i kościołów i miejsc wygnać i wyrzucić, póki jeszcze widomie na ziemi obcował. Lecz te słowa rozumieją się o samém bóstwie: na przestrogę cielesnym onym Żydom, którzy mniemali, żeby Pan Bóg tak mieszkał i tak był zamknion i ogarnion w ich kościele, iżby gdzieindziéj być nie mógł: albo przynajmniéj, żeby żadnych modlitw wysłuchać, ani ofiar przyjmować, oprócz ich kościoła, nigdzie indziéj nie miał. Jako tedy to miejsce Sakramentarzom nic nie pomaga: tak ani Nowochrzczeńcom, którzy kościoły i miejsca na jawne modlitwy naznaczone tak lekce poważają, jako i inne które miejsca albo domy pospolite. Bo aczci Pan Bóg i moc jego żadném miejscem nie jest ogarniona: wszakże dla potrzeby i pożytku naszego, chce być od nas czczon i chwalon raczéj na świętych miejscach, na których i wolą swą oznajmuje, i rozmaite dary i dobrodziejstwa daje: a niźli na inszych pospolitych miejscach. Bóg tedy nie tak mieszka w kościelech, żeby ich potrzebował, albo żeby w nich miał być ogarniony: ani tak mieszkał w samym kościele Salomonowym, żeby kędy indziéj wysłuchać i wspomagać nie miał. Wszakże jako jest wszędy, tak osobliwie w kościelech mieszka, i w nich rychléj wysłuchywa. Łuk. 2, 46. Jan 2, 17. Mat. 21, 12, III. Król. 8, 27. Jan 4, 21. I. Kor. 3, 16. II. Kor. 6, 16. III. Król. 9, 3.

57. *Kamionowali.* Augustyn ś. pisze o jednym kamieniu, który odskoczywszy od łokcia ś Szczepana, podniesion był od człowieka wiernego, i z napomnienia Boskiego zostawion w Ankonie mieście Włoskiém: kędy na pamiątkę ś. Szczepana kościół zbudowano, i wiele się tam cudów pokazało. August. serm. 31 et 32. de diversis.

59. *Panie, nie przyczytaj im.* By się był Stefan tak nie modlił, kościołby był nigdy Pawła nie miał. Lecz dla tego podniesion jest Paweł, iż Stefan ku ziemi nakłoniony, był wysłuchan. August. serm. 1. de s. Stephano.

---

słaną, pobudzony został do pożądania męczeństwa i ojczyzny niebieskiéj.—*Ujrzał chwałę bożą.* Światłość jakąś fizyczną piękną, która świadczyła o obecności przy nim Boga.—*I Jezusa stojącego.* Taka bowiem jest naturalna postawa ciała chwalebnego. Stał także jakby żołnierz albo wódz gotów do walczenia ze Stefanem i za Stefana; albo jakby obrońca jego przed Bogiem ojcem; albo jakby kapłan pierwszą tę ofiarę Bogu przedstawiający; albo jakby rozdawca nagrod, pokazujący chwałę niebieską zgotowaną męczennikom.—*Po prawicy bożéj.* Prawa strona przy królu oznacza najzaszczytniejsze miejsce.—*Niebiosa otworzone.* Albo widział jakby otwor w niebie i w nim Chrystusa; albo wzrok jego przez nadprzyrodzoną pomoc bożą, jakby przeniknął przestwor nieba, dosięgnął aż do nieba empirejskiego i ujrzał tam stojącego Jezusa.

56. *Zatulili sobie uszy.* Albowiem Ekleziastyk 27, 15. mówi: *mowa często przysięgająca (a tem bardziéj bluzniercza) czyni że włosy wstają na głowie; a nieuczciwość jego zatkanie uszu.*

57. *Wyrzuciwszy go z miasta.* Aby miasto nie zostało splugawione krwią występną. Patrz to prawo Lew. 24, 14.—*Kamionowali.* Na dolinie Jozafatowéj, leżącéj między górą Oliwną a Jerozolimą. P. W.—*Składali szaty swe.* Zwierzchnie płaszcze, aby tem dogodniéj mogli kamienie rzucać.—*Którego zwano Szawłem.* Który póżniéj nazwany był Pawłem. Ten był oburzony na ś. Szczepana swojego krewnego i współucznia, że pogardził nim i jego szkołą.

59. *A klęknąwszy na kolana.* Aby przez to okazał największą gorliwość o zbawienie swych morderców.—*Zawołał głosem wielkim.* O ile słabiejące siły w owéj chwili dozwalały mu; albowiem wespół z tym głosem skonał. Cud to jest prawie, aby ktoś konając wielkim głosem wołał, jak naprzykład cudownem to było wołanie umierającego Chrystusa: *Ojcze, w ręce twoje polecam ducha mego.*—*Nie przyczytaj im tego grzechu.* Nie karz ich za ten grzech wiecznem potępieniem.— *W Panu.* W wierze Chrystusa i w łasce boskiéj. Mógł mieć na względzie owe słowa Psal. 4, 9: *W pokoju pospołu będę spał i odpoczywał.*

CAPUT VIII.

1. Facta est autem in illa die persecutio magna in ecclesia, quae erat Jerosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Judaeae et Samariae, praeter Apostolos.

2. Curaverunt autem Stephanum viri timorati, et fecerunt planctum magnum super eum.

3. Saulus autem devastabat ecclesiam per domos intrans; et trahens viros ac mulieres, tradebat in custodiam.

4. Igitur, qui dispersi erant, pertransibant, evangelizantes verbum Dei.

5. Philippus autem descendens in civitatem Samariae, praedicabat illis Christum.

6. Intendebant autem turbae his, quae a Philippo dicebantur, unanimiter audientes et videntes signa, quae faciebat.

7. Multi enim eorum, qui habebant spiritus immundos, clamantes voce magna exibant.

8. Multi autem paralitici et claudi curati sunt.

9. Factum est ergo gaudium magnum in illa civitate. Vir autem quidam, nomine Simon, qui ante fuerat in civitate magus, seducens gentem Samariae, dicens se esse aliquem magnum;

10. cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes: Hic est virtus Dei, quae vocatur magna.

11. Attendebant autem eum, propter quod multo tempore magiis suis dementasset eos.

12. Cum vero credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres.

13. Tunc Simon et ipse credidit; et cum baptizatus esset, adhaerebat Philippo. Videns etiam signa et virtutes maximas fieri, stupens admirabatur.

14. Cum autem audissent Apostoli, qui erant

ROZDZIAŁ 8.

O prześladowaniu Kościoła przez Szawła, nawróceniu Samarytanów, Symona Czarnoksiężnika, jego upadku, i t. d.

1. Y stało się onego dnia wielkie przeszladowanie przeciw Kościołowi który był w Jeruzalem, y rozproszyli się wszyscy po krainach Żydowskiéy ziemie, y Samariiéy, oprócz Apostołów.

2. Y pogrzebli Sczepana ludzie bogoboyni, y uczynili nad nim wielkie płakanie.

3. A Szawel burzył Kościół: wchadzaiąc w domy, y ciągnąc męże y niewiasty, podawał do więzienia.

4. Którzy tedy byli rozprószeni, chodzili opowiadaiąc słowo Boże.

5. A Philip zaszedszy do miasta Samariyskiego opowiadał im Chrystusa.

6. A rzesze przychylały się do tego co Philip powiadał, iednomyślnie słuchaiąc, y widząc znaki które czynił.

7. Abowiem wiele duchów nieczystych, tych którzy ie mieli, wychodziło wołaiąc głosem wielkim. Wiele téż powietrzem ruszonych y chromych byli uzdrowieni.

8. Stało się tedy wielkie wesele w onym mieście.

9. A niektóry mąż imieniem Symon, który przedtym był w onym mieście Czarnoksiężnik, zwodząc lud w Samaryiéy, powiadaiąc się bydź kim wielkim:

10. którego słuchali wszyscy, od namnieyszego, aż do nawiętszego, mówiąc: Ten iest moc Boża którą zowią wielką.

11. A słuchali go przeto, iż od dawnego czasu poszalił ie był czarnoksięstwy swémi.

12. A gdy uwierzyli Philippowi opowiadaiącému o królestwie Bożym, w imię Jezusa Chrystusa chrzcili się mężowie y niewiasty.

13. Tedy y sam téż Symon uwierzył: a ochrzciwszy się trwał przy Philippie. Widząc téż że się znaki y mocy barzo wielkie działy, zdumiewaiąc się dziwował.

14. A usłyszawszy Apostołowie którzy byli w Je-

R. 8.—1. *Wszyscy.* Wierni, należący do Kościoła; tych rozumieć należy, którzy z łatwością mogli uciec; drudzy bowiem, jak trzeba mniemać, szukali sobie kryjówek i w nich się chowali.—*Oprócz Apostołów.* Z rozporządzenia bowiem Boga i pod jego opieką Apostołowie zostali w Jerozolimie, ażeby tam poczynający się Kościół założyli i utwierdzili.

2. *Ludzie bogobojni.* P. W.— *Wielkie płakanie.* Z wielkim żalem i płaczem asystowali pogrzebowi ś. Szczepana.

3. *Burzył kościoł.* Prześladował go.

5. *Filip.* Dyakon o którym wyż. 6. 5.— *Do miasta Samaryjskiego.* Do miasta Samaryi, stolicy téj prowincii.

6. *Przychylały się.* Nietylko słuchały ale i uwierzyły.

9. *Stało się tedy wielkie wesele.* Z powodu dobrodziejstwa uzdrowień, a więcéj jeszcze dla światła Ewangelii—*Który przedtym był.* I dotąd nim był, lecz udawał chęć połączenia się z wiernymi.— *Czarnoksiężnik.* Zajmujący się magicznemi sztukami.— *Zwodząc.* Swojemi czarami i kuglarstwami.—*Powiadając się być kim wielkim.* Prorokiem, albo aniołem, albo półbożkiem, albo nawet Bogiem i Synem bożym.

10. *Ten jest moc Boża, którą zowią wielka.* Jakby mówili: Symon jest potęgą bożą nie ladajaką, lecz największą i najznamienitszą.

11. *A słuchali go przeto.* Wierzyli mu.—*Poszalił.* Odwiódł od rozumu, zbłąkał.

12. *Opowiadającemu o królestwie bożem.* Nauczającemu tego co się odnosi do Kościoła wojującego i tryumfującego.—*W Imię Jezusa Chrystusa.* Chrztem od Chrystusa ustanowionym, w którym wespół z innemi osobami boskiemi wzywa się i Imię Syna Bożego Jezusa Chrystusa.

13. *Uwierzył.* Udał wiarę, już to aby nie został opuszczony od swoich uczniów, szczerze wierzących Filipowi, już ażeby otrzymał władzę mówienia różnemi językami i czynienia cudów, jak to widział na Filippie i wiernych ochrzczonych.

14. *Posłali do nich Piotra i Jana.* Posyła się tutaj Piotr nie jako mniejszy któremu rozkazują, lecz jako starszy, którego proszą aby przedsięwziął tę drogę na

Jerosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem;

15. qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum.

16. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu.

17. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum.

18. Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam,

19. dicens: Date et mihi hanc potestatem, ut cuicumque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum:

20. Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.

21. Non est tibi pars, neque sors in sermone isto, cor enim tuum non est rectum coram Deo.

22. Poenitentiam itaque age ab hac nequitia tua, et roga Deum, si forte remittatur tibi haec cogitatio cordis tui.

23. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse.

24. Respondens autem Simon, dixit: Precamini vos pro me ad Dominum, ut nihil veniat super me horum, quae dixistis.

25. Et illi quidem, testificati et locuti verbum Domini, redibant Jerosolymam, et multis regionibus Samaritanorum evangelizabant.

26. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum, dicens: Surge et vade contra meridianum ad viam, quae descendit ab Jerusalem in Gazam, haec est deserta.

27. Et surgens abiit. Et ecce, vir Aethiops, eunuchus, potens Candacis reginae Aethiopum, qui

ruzalem, iż Samarya przyięła słowo Boże: posłali do nich Piotra y Jana.

15. Którzy gdy przyszli, modlili się za nimi, aby wzięli Ducha świętego.

16. Abowiem iescze nie przyszedł był na żadnego z nich: ale tylko ochrzczeni byli w imię Pana Jezusowe.

17. Tedy na nie wkładali ręce, y brali Ducha świętego.

18. A uyźrzawszy Symon, że przez wkładanie rąk Apostolskich był dawan Duch święty, ofiarował im pieniądze,

19. mówiąc: Daycie y mnie tę moc, aby na któregobychkolwiek ręce włożył, wziął Ducha świętego.

20. A Piotr rzekł do niego: Pieniądze twe niech z tobą będą na zginienie: żeś mniemał iżby dar Boży miał bydź za pieniądze nabywany.

21. Nie masz cząstki ani działu w téy mowie: bowiem serce twe nie iest proste przed Bogiem.

22. Pokutuyże tedy za tę złość twoię: a proś Boga, ieślić snadź odpusczona będzie ta myśl serca twego.

23. Abowiem cię widzę bydź w żółci gorzkości, y związaniu nieprawości.

24. A odpowiedziawszy Symon rzekł: Módlcie się wy za mną do Pana, aby na mię nic z tego nie przyszło coście powiedzieli.

25. A tak oni świadectwo wydawszy, y opowiedziawszy słowo Pańskie, wracali się do Jeruzalem: y w wielu krainach Samarytańskich Ewanielią opowiadali.

26. A anioł Pański mówił do Philippa, rzekąc: Wstań a idź ku południowi, na drogę która od Jeruzalem bieży ku Gazie, ta iest spustoszała.

27. Y wstawszy szedł. A oto mąż Ethyopianin, Rzezaniec możny Kandaki królowéy Ethyopskiéy,

chwałę bożą i na rozszerzenie Kościoła. Posyła się raczéj Piotr niż inni, już to aby, jako głowa Kościoła, przyjął do niego naród obcy, już to, jako zwierzchnik wszystkich, aby połączył Samarytanów z Żydami, od których pierwiéj byli oddzieleni odszczepieństwem. P. W.

15. *Modlili się za nimi.* Aby należycie przygotowali się do sakramentu bierzmowania, i aby widzialnie zstąpił na nich Duch Święty.

16. *Nie przyszedł był na żadnego z nich.* Widzialnie.—*Ale tylko ochrzczeni byli w imię Pana Jezusowe.* Nie byli jeszcze bierzmowani, i nie odebrali byli widzialnie Ducha Ś.

17. *Tedy na nie wkładali ręce.* Udzielając im Sakramentu Bierzmowania. P. W.

18. *Ofiarował im pieniądze.* P. W.

20. *Pieniądze twe niech z tobą będą na zginienie.* Zgiń wiecznie, oświętokradzco, z twoimi pieniędzmi świętokradzkiemi. To jest jeśli pokuty nie będziesz czynił, do któréj zaraz go nakłania mówiąc: *pokutujże tedy.*—*Dar Boży miał być za pieniądze nabywany.* Chciał Symon kupić za pieniądze dar ów i władzę dziwną udzielania widomie Ducha Ś.

21. *Nie masz cząstki ani udziału w téj mowie.* W tém dziele, w odbieraniu i udzielaniu Ducha Ś.— *Bowiem serce twe nie jest proste.* Lecz pełne obłudy i jest przewrócone pychą i ambiciją.

22. *Pokutujże tedy.* P. W.—*Jeślić snadź odpuszczona.* P. W.

23. *W żółci gorzkości.* W bardzo gorzkiéj żółci. Widzę cię przepełnionego najgorszym jadem grzechów: obłudy, chciwości, pychy, i grzechu któremu swoje nadasz imie, t. j. Symonii czyli Świętokupstwa.—*I związaniu nieprawości.* Widzę cię uwikłanego w grzechy i jakby związanego niemi.

24. *Modlcie się wy za mną.* Symon udał żal, aby kary uniknął; lękał się bowiem aby nie był ukarany śmiercią jak Ananiasz i Safira. P. W.

25. *A tak oni świadectwo wydawszy.* T. j. potwierdziwszy to co im Filip o Chrystusie był opowiadał.—*I w wielu krainach Samarytańskich Ewangelią opowiadali.* Aby powrót ich nie był bez owocu. Słowo greckie, które tłómacz wulgaty przełożył przez *krainy*, oznacza wieś, miasteczko; Samarya bowiem nie składała się z wielu krain, lecz była to jedna i niepodzielna prowincija.

26. *Idź ku południowi.* Samarya bowiem, zkąd przybył Filip, była na północ względem Gazy.— *Ta jest spustoszała.* Miasto Gaza spustoszona przez Alexandra W. Mówi się *ta jest spustoszała* dla odróżnienia od innéj Gazy niedaleko krainy Sogdyjańskiéj. (Ariana ks. 4).

27. *Ethyopianin.* Rodem Abisyńczyk, prozelita religii żydowskiéj.— *Rzezaniec.* Niewiadomo czy to imie

erat super omnes gazas ejus, venerat adorare in Jerusalem;
28. et revertebatur sedens super currum suum, legensque Isaiam prophetam.
29. Dixit autem Spiritus Philippo: Accede et adjunge te ad currum istum.
30. Accurrens autem Philippus audivit eum legentem Isaiam prophetam, et dixit: Putasne, intelligis, quae legis?
31. Qui ait: Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? Rogavitque Philippum, ut ascenderet, et sederet secum.
32. Locus autem Scripturae, quam legebat, erat hic: Tamquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. *(Isai. 53, 7).*
33. In humilitate judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit, quoniam tolletur de terra vita ejus?
34. Respondens autem eunuchus Philippo dixit: Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo?
35. Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens a Scriptura ista, evangelizavit illi Jesum.
36. Et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam; et ait eunuchus: Ecce aqua: quid prohibet me baptizari?
37. Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait: Credo, Filium Dei esse Jesum Christum.
38. Et jussit stare currum; et descenderunt uterque in aquam, Philippus et eunuchus; et baptizavit eum.
39. Cum autem ascendissent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, et amplius non vidit eum eunuchus. Ibat autem per viam suam gaudens.
40. Philippus autem inventus est in Azoto, et pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis, donec veniret Caesaream.

który był nad wszytkimi skarby iéy, przyiachał był pokłonić się do Jeruzalem:
28. y wracał się siedząc na wozie swym, a czytaiąc Izaiasza Proroka.
29. Y rzekł Duch Philippowi: Przystąp, a przyłącz się do wozu tego.
30. A przybiegszy Philip, usłyszał go czytaiącego Izaiasza Proroka, y rzekł: Mniemasz że rozumiesz co czytasz?
31. Który rzékł: a iako mogę, ieśli mi kto nie pokaże? Y prosił Philippa, aby wsiadł y siedział z nim.
32. A mieysce pisma które czytał, to było: Jako owca na zabicie wiedzion iest: a iako baranek bez głosu przed tym który go strzyże, tak nie otworzył ust swoich.
33. W uniżeniu iego sąd podniesion iest: A rodzay iego kto wypowie? abowiem z ziemie zgładzony będzie żywot iego.
34. A odpowiedziawszy Rzezaniec Philippowi rzekł: Proszę cię o kim to Prorok mówi? o sobie, czyli o kim innym?
35. A Philip otworzywszy usta swe, y począwszy od tego pisma, opowiadał mu Jezusa.
36. A gdy iachali drogą, przyszli do iednéy wody, y rzekł Rzezaniec: Oto woda. Co mi iest na przeszkodzie abych nie był ochrzczon?
37. Y rzekł Philip: Jeśli wierzysz ze wszytkiego serca, wolnoć. A odpowiedziawszy rzékł: Wierzę, iż Jezus Chrystus iest Syn Boży.
38. Y kazał stanąć wozowi: y wstąpili obadwa w wodę, Philip y Rzezaniec: y ochrzcił go.
39. A gdy wyszli z wody, Duch Boży porwał Philippa, y nie widział go więcéy Rzezaniec: ale iachał swą drogą, weseląc się.
40. A Philip znalezion iest w Azocie: a przechodząc opowiadał Ewanielią wszytkim miastóm, aż przyszedł do Cezaryiéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 2. *Ludzie bogobojni.* Jako tu Szczepan ś. z wielkiém nabożeństwem był pogrzebiony: tak nie mniejsze nabożeństwo ludzi chrześcijańskich pokazało się w nalezieniu i przeniesieniu

oznacza trzebieńca, czyli zaś ministra królewskiego; albowiem i ci także, chociaż niebyli w rzeczy samej trzebieńcami, zwali się często rzezańcami. Prawdopodobnie jednak że był rzeczywistym rzezańcem.—*Możny.* Książe.—*Kandaki.* Pliniusz sądzi iż to było ogólne imie królowych Etiopskich, jak Kleopatra Egipskich.—*Przyjachał był pokłonić się do Jeruzalem.* P. W.

28. *Czytając Izajasza Proroka.* To potwierdza nasze zdanie iż wyznawał żydowską religiję.

29. *I rzekł Duch.* Przez wewnętrzne natchnienie. Inni przez *Ducha* rozumieją tu anioła.
30. *Mniemasz że rozumiesz co czytasz?* T. j. czy rozumiesz co czytasz?
31. *Pokaże.* Wytłómaczy.
32. *Jako owca.* Wyjęte to jest z Izaiasza 53, 7. gdzieśmy i wytłómaczyli.
35. *Otworzywszy usta swe.* Zwykły Pleonazm w Piśmie ś. dla oznaczenia początku mowy, zwłaszcza długiéj, albo mowy po długiém milczeniu, zwłaszcza gdy kto jest zapytywany w rzeczach wielkiéj wagi.—*Opowiadał mu Jezusa.* Nauczał, że Jezus był Messyaszem i Synem bożym.
36. *Oto woda.* Delikatnie prosi o chrzest; jakby rzekł: Ochrzcij mię.
37. *Syn boży.* Należy rozumieć iż i w inne prawdy potrzebne do zbawienia uwierzył, chociaż o nich tutaj się nie wspomina. (August. o Wierze i Uczynk. r. 9).
38. *I ochrzcił go.* P. W.
39. *Duch Boży.* Anioł.—*Porwał Filipa.* Jako porwany i zaniesiony był Habakuk z Judei do Babilonu. Dan. 14, 35.—*Weseląc się.* Dla dobrodziejstwa odebranego od Boga.
40. *Znalezion jest w Azocie.* Dokąd zaniesiony został przez anioła. Azot oddalony jest od Gazy blizko na 40 mil, i jest jednem z pięciu głównych miast Palestyny.—*Przyszedł.* Obchodząc ową krainę.— *Cezarei.* Cezarei Palestyńskiéj, która się pierwiéj nazywała Wieżą Stratona. Oprócz téj Cezarei Orteliusz wylicza jeszcze 8 miast tegoż imienia.

tegoż ciała jego: i działy się cuda niezliczone we wszystkich kościołach jemu poświęconych: jako świadczy August. lib. 22. de civit. Dei cap. 8. Et in sermonib. de S. Stephano.

14. *Posłali do nich Piotra.* Darmo ztąd chcą dowieść odszczepieńcy, że Piotr nie był głową i książęciem Apostołów, przeto iż był z Janem posłan od inszych Apostołów. Bo to Aryański dowód: którym oni Syna Bożego i Ducha Ś. czynili mniejszym niżli Ojciec: iż Syn i Duch Ś. bywa posłan od Ojca. Który dowod, kiedyby co ważył, tedyby Piotr Ś. musiał być mniejszym ze wszystkich Apostołów. Lecz nie zawsze większy mniejszego posyła: ale częstokroć i równy równego, i mniejszy większego. Herod posłał Mędrce do Bethleem, na któremi żadnéj zwierzchności nie miał. Lud żydowski posłał Phineesa kapłana najwyższego do Rubenitów i Gadytów, chocia najwyższy kapłan prawem bożém miał zwierzchność i przełożeństwo nadewszystkim ludem. Chrześcijanie, którzy byli w Antyochii, posłali Pawła i Barnabasza do Jeruzalem, radzić się Apostołów. Tak tu Apostołowie posłali Piotra i Jana do Samarytanów, radząc im i prosząc ich, aby to uczynili: iż bardzo wielka rzecz była, on lud odszczepieński w wierze ugruntować. A iż to własny urząd był Piotra Ś. jako pasterza najwyższego, aby on najpierwiéj tak Poganom jako i Samarytanom nie tylko kościelne drzwi otworzył, ale też kluczmi sobie poruczonemi niebo im odemknął, zkądby Duch Ś. na nie zstąpił. Mat. 2, 8. Jozue 22, 13. Dzieje 15, 2. Dzieje 10, 28.

17. *Tedy na nie wkładali ręce.* Oto rąk wkładanie, którém po chrzcie dan bywa Duch Święty, samym Apostołom, jako dziś Biskupom, było dozwolone. O czém Cypryan biskup i męczennik ś. tak pisze: Epist. 13. ad Iuba. 1). Iż Samarytanowie od Filipa dyakona prawdziwy chrzest byli wzięli, przetoż ich znowu chrzcić było nie potrzeba. Ale tylko czego im nie dostawało, tego Piotr i z Janem dołożył, aby modlitwę za nie uczyniwszy, i rękę włożywszy, Duch Ś. był im użyczony. Co się i teraz u nas dzieje: że te które chrzczą w kościele, do biskupów przywodzą, a przez ich modlitwę i ręku wkładanie Ducha Ś. dostają i znakiem pańskim bywają doskonali. To Cypryan Ś. A choć tu Pismo ś. krzyżma nie wspomina: wszakże to jest pewna, iż od samych czasów apostolskich, wierni już ochrzczeni, przy potwierdzeniu albo bierzmowaniu krzyżmem ś. na czele bywali pomazani. O czém tenże Cypryan Ś. (Epist. 10. ad Janu.) świadczy temi słowy. Trzeba też pomazać tego, który jest ochrzczony; aby przyjąwszy krzyżmo, to jest pomazanie, mógł być pomazańcem Bożym, i mieć w sobie łaskę Chrystusową. Lecz sakrament Ciała Pańskiego i oléj, którym ochrzczone pomazują. na ołtarzu bywa poświęcany. A Tertulian starodawny Doktor, (Lib. de resur. carn.) wszystkie ceremonie bierzmowania wyraził temi słowy: Ciało namazują, aby dusza była poświęcona: Ciało żegnają, (znakiem krzyża ś.) aby dusza była umocniona: Ciało rąk wkładaniem nakrywają, aby dusza duchem oświecona była. Nakoniec ten sakrament bierzmowania, jako Augustyn Ś. mówi: (Lib. 2. contra lit. Petil. cap. 104). Nie mniéj święty jest, jedno jako i sam chrzest: którego Kościoł ś. katolicki zawsze używał, sami tylko heretykowie Nowacyanowie nim gardzili. A Donatystowie, jako Optatus pisze, krzyżmo ś. w ampułce szklannéj wyrzucili: która cudem bożym została nie stłuczona. Opta. lib. 2.

17, *I brali Ducha Ś.* Wzięlić byli pierwiéj Ducha Ś. na chrzcie, na grzechów odpuszczenie i poświęcenie: ale teraz na potwierdzeniu albo bierzmowaniu wzięli znowu Ducha S. na umocnienie. O czém tak Melchiades Ś. Papież napisał mało nie przed trzynaście set lat: (In epist. ad Episc. Hisp.). Na chrzcie bywamy odrodzeni ku żywotowi: a po chrzcie przez ten sakrament bywamy posileni na wojnę. Na chrzcie bywamy omywani, a tym po chrzcie bywamy utwierdzeni: aby przy odrodzonych był Duch Ś. stróżem, opiekunem i pocieszycielem.

18. *Ofiarował im pieniądze.* Ten Symon czarnoksiężnik, jako Ireneusz Ś. i inni starzy Doktorowie świadczą, był najpierwszy heretyk i ojciec wszystkich innych po sobie heretyków: który uczył, iż sama wiara bez dobrych uczynków i życia pobożnego, dosyć jest ku zbawieniu. Ten też najpierwszy chciał się pieniędzmi biskupstwa dokupić. Albowiem chciał mieć moc dawania Ducha Ś. przez wkładanie rąk, która jest moc Biskupom własna. I od niego swiętokupstwo (który jest wielki a straszny grzech jako tu widzimy) Symonia jest nazwane. Iren. lib. 1. cap. 20.

22. *Pokutujże tedy.* Oto widzisz jako ochrzczonym pokuta po ciężkich grzechach jest potrzebna. A tu obacz dziwną radę boską, że przeto chciał, aby Piotr Ś. książe Apostolskie do Samaryi był posłany: aby najpierwszego heretyka, zaraz na początku zgromił i potępił. Czém pokazał, iż to jest urząd Piotra (jako przedniejszego stróża prawdy) heretyki naprzeciw katolickiéj wierze powstawające, i błędy ich, zwierzchnością apostolską potępiać. Łuk. 13, 3, 5.

22. *Jeźlić snać odpuszczona.* Nie rzekł jako dziś Ewangelikowie: Tylko wierz, a ufaj mocno że tobie grzechy są odpuszczone, tedyć pewnie będą odpuszczone: ale pod wątpieniem mówi: Abyś wiedział, że nie lada pokuty potrzeba po zgrzeszeniu na odpuszczenie grzechów: a iż trzeba człowiekowi stać w bojaźni, i obawiać się aby snać nie był godzien wysłuchania i otrzymania boskiego miłosierdzia. A ztąd też znać jaki ciężki grzech jest świętokupstwo: to jest przedawanie albo kupowanie urzędów, dochodów i innych rzeczy duchownych. Joel. 2, 14.

24. *Módlcie się wy za mną.* Ten arcyheretyk większą znajomość miał prawdziwéj religii, niżli dziś mają Ewangelikowie. Bo znał iż Apostołowie przez wkładanie rąk (to jest przez sakrament bierzmowania) i sami dawali Ducha Ś. i na inne też moc wlewać mogli. Wierzył nadto, że przez ich modlitwę i rozgrzeszenie mógł otrzymać Ducha Ś. Nawet choć ostrze od Apostołów był sfukany, jednak nie bluźnił przeciwko nim, jako dziś Ewangelikowie, ale pokornie prosił odpuszczenia.

27. *Przyjechał modlić się do Jeruzalem.* Obacz, iż ten zacny mąż nie darmo przyjechał był na odpust do Kościoła Jerozolimskiego. Zkąd widzimy, iż rzecz jest dobra i Bogu przyjemna, z domów swych na miejsca święte i nabożne chodzić. Hieron. in Isai.

33. *A rodzaj jego.* To jest, jako Hieronim Ś. Leo wielki i Doktorowie pospolicie wszyscy wykładają, narodzenie jego, tak ono przedwieczne z Ojca, jako i to doczesne z matki, jest niewysłowione. Fałszując te słowa Brzeszczanie, Budny i Czechowie, chcąc wyniszczyć ten wykład powszechny o niedościgłém narodzeniu Pana Chrystusowém, którém się z Ojca przed wieki rodzi. Aleć słuszniéj wierzyć Hieronimowi (jako starszemu i w Pismiech ś. i w językach dobrze bieglejszemu) iż nie rzekę wszystkiemu Kościołowi, niż Budnemu albo Czechowicowi nieszczęsnemu.

38. *I ochrzcił go.* Mylą się heretycy, odrzucając ceremonie chrztu ś. przeto, iż tu Łukasz Ś. nic o nich nie wspomina: jako i krzyżmo ś. odrzucając, iż tylko rąk wkładanie wspomina. Ale niech słuchają co o tém Augustyn Ś. pisze: (De fide et op. cap. 9). Mówiąc Łukasz Ś. iż go Filip ochrzcił, chciał abyśmy rozumieli, iż te wszystkie ceremonie wypełnił, których chocia pismo dla krótkości zamilczało, wszakże, z porządku tra-

dycyi wiemy że mają być wypełnione. Jako i w tém co napisano, iż Filip Rzezańcowi Ewangelią opowiadał: nic wątpić nie mamy, że go nauczył i tego co należy do życia i obyczajów tego, który w Pana Jezusa wierzy. Boć to jest Ewangelią Chrystusową opowiadać: nie tylko uczyć co trzeba wierzyć o Chrystusie, ale też co ma zachować ten, którzy przystaje do społeczności Kościoła Chrystusowego.

CAPUT IX. ROZDZIAŁ 9.

O nawróceniu Ś. Pawła, cudach Ś. Piotra, i t. d.

1. Saulus autem, adhuc spirans minarum et caedis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum, *(Gal. 1, 13).*

2. et petiit ab eo epistolas in Damascum ad synagogas, ut, si quos invenisset hujus viae viros ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem.

3. Et cum iter faceret, contigit, ut appropinquaret Damasco; et subito circumfulsit eum lux de coelo. *(Infr. 22, 6. I. Cor. 15, 8. II. Cor. 12, 2).*

4. Et cadens in terram audivit vocem dicentem sibi: Saule, Saule, quid me persequeris?

5. Qui dixit: Quis es, Domine? Et ille: Ego sum Jesus, quem tu persequeris: durum est tibi contra stimulum calcitrare.

6. Et tremens ac stupens dixit: Domine, quid me vis facere?

7. Et Dominus ad eum: Surge et ingredere civitatem, et ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

8. Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damascum.

9. Et erat ibi tribus diebus non videns; et non manducavit, neque bibit.

10. Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias; et dixit ad illum in visu Dominus: Anania. At ille ait: Ecce ego, Domine.

11. Et Dominus ad eum: Surge et vade in vicum, qui vocatur rectus, et quaere in domo Judae Saulum nomine Tarsensem: ecce enim orat.

1. A Szaweł parskaiąc iescze groźbami y morderstwem przeciw uczniom Pańskim: przyszedł do Nawyższego kapłana,

2. y prosił od niego listów do Damaszku do bóżnic: iż iesliby które znalazł tey drogi męże y niewiasty, aby związane przywiódł do Jeruzalem.

3. A gdy iachał: stało się że się przybliżał do Damaszku, y zprędka zewszad oświeciła go światłość z nieba.

4. A padszy na ziemię, usłyszał głos mówiący do siebie: Szawle, Szawle, przecz mię przeszladuiesz?

5. Który rzekł: Któś iest Panie? A on: Jam iest Jezus, którego ty przeszladuiesz: Trudno iest tobie przeciw ościeniowi wierzgać.

6. A drżąc y zdumiéwaiąc się rzekł: Panie co chcesz abych czynił?

7. A Pan do niego: Wstań a wnidź do miasta, a tamci powiedzą co będziesz miał czynić. A mężowie oni którzy z nim byli, stali zdumiawszy się: głos wprawdzie słysząc, lecz żadnego nie widząc.

8. Y wstał Szaweł z ziemie, a otworzywszy oczy nic nie widział. A prowadząc go za ręce, wwiedli do Damaszku.

9. Y był tam trzy dni nie widząc: y nie iadł ani pił.

10. A uczeń niektóry był w Damaszku imieniem Ananiasz, y rzekł Pan do niego w widzeniu: Ananiaszu. A on rzekł: Otom ia Panie.

11. A Pan do niego: Wstań, a idź na ulicę którą zową Prostą: a szukay w domu Judy Szawła, imieniem Tarsenczyka: abowiem oto się modli.

R. 9.— 1. *Jeszcze.* Nie zaspokoił jeszcze swéj srogości i żądzy krwi Chrześcijan zabójstwem Ś. Stefana i wtrąceniem do więzienia innych Chrześcijan. r. 8, 2.— *Parskając, groźbami i morderstwem.* Oddychając ku chrześcijanom zemstą i zapowiadając im same groźby i śmierć.

2. *Do Damaszku.* Dowiedział się bowiem iż wielu z rozpierzchłych po zabójstwie Ś. Szczepana, tam się udało.— *Do bożnic.* Którym królowie Damaszku nadali prawo sądu nad swoimi wyznawcami. Patrz. III. Król. 20, 34: *Poczyń sobie rynki i t. d.— Tej drogi męże.* Tej instytucii, tego sposobu życia, t. j. Chrystusa zwolenników.

3. *Oświeciła go światłość z nieba.* Chociaż było południe, niżéj r. 22, 6. Wielka była jasność kiedy pokonała światło południowe. Tę światłość sprawiło chwalebne ciało Chrystusa.

4. *A padłszy na ziemię.* Uderzony i jakby olśniony światłem Chrystusa. — *Usłyszał głos.* W Hebrajskim języku, jak o tem mówi Paweł niżéj 26, 14; a w 22, 9. twierdzi iż on jeden tylko słyszał ten głos, nie zaś i jego towarzysze.— *Przecz mię prześladujesz.* Ciałem bowiem mistycznem Chrystusa jest Kościoł, członkami zaś jego wierni, których gdy kto prześladuje, samego Chrystusa prześladuje. Patrz Wujka.

5. *Któś jest Panie?* Widział Chrystusa lecz niewyraźnie, i dla tego pyta się, kto jest. Że widział Chrystusa, mamy niżéj 17, 27.— *Trudno jest tobie przeciw ościeniowi wierzgać.* Porównanie wzięte od wołów upartych, którzy ze swoją szkodą wierzgają przeciw bodzcowi ich kolącemu. Daje tu poznać Chrystus, iż Paweł dotychczas przeciwko niemu, jakby przeciwko ościeniowi wierzgał. Bodzcem bowiem cudów i opowiadania Stefana i innych Bóg pobudzał myśl Szawła i usiłował ją skierować na właściwą drogę.

6. *Drżąc i zdumiewając się.* Na tak wielkie światło, głos strofujący, majestat i potęgę, które go obaliły na ziemię.— *Panie co chcesz abych czynił?* Są to słowa duszy doskonale skruszonéj i oddającéj się całkowicie woli bożéj.

9. *I nie jadł ani pił.* Z pobudek modlitwy i pokuty

10. *Ananiasz.* Znakomitszy z pomiędzy wiernych, mówi Ś. Chryzostom, a nawet sam Paweł niżéj 22, 12.— *W widzeniu.* Może być w czasie nocnego spoczynku.— *Otom ja.* Oto gotów jestem wykonać twoje rozkazy.

11. *Albowiem oto się modli.* Nie bój się przystąpić do Szawła niedawno jeszcze prześladówcy Kościoła; z wilka bowiem już się stał barankiem, i teraz się modli.

12. (Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem, et imponentem sibi manus, ut visum recipiat).

13. Respondit autem Ananias: Domine, audivi a multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis in Jerusalem.

14. Et hic habet potestatem a principibus sacerdotum alligandi omnes, qui invocant nomen tuum.

15. Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus, et filiis Israel. *(Ephes. 3, 8)*.

16. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.

17. Et abiit Ananias, et introivit in domum; et imponens ei manus, dixit: Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via, qua veniebas, ut videas, et implearis Spiritu sancto.

18. Et confestim ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamae, et visum recepit; et surgens baptizatus est.

19. Et cum accepisset cibum, confortatus est. Fuit autem cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot.

20. Et continuo in synagogis praedicabat Jesum, quoniam hic est Filius Dei.

21. Stupebant autem omnes, qui audiebant, et dicebant: Nonne hic est, qui expugnabat in Jerusalem eos, qui invocabant nomen istud, et huc ad hoc venit, ut vinctos illos duceret ad principes sacerdotum?

22. Saulus autem multo magis convalescebat, et confundebat Judaeos, qui habitabant Damasci, affirmans, quoniam hic est Christus.

23. Cum autem implerentur dies multi, consilium fecerunt in unum Judaei, ut eum interficerent.

24. Notae autem factae sunt Saulo insidiae eo-

12. (A widział męża, Ananiasza imieniem, wchodzącego, y ręce na się wkładaiącego, aby wzrok zasię wziął).

13. Y odpowiedział Ananiasz: Panie, słyszałem od wiela o tym mężu, iako wiele złego czynił świętym twym w Jeruzalem.

14. Y tu ma moc od Nawyższych kapłanów wiązać wszytkie, którzy wzywaią imienia twego.

15. A Pan rzékł do niego: Idź, abowiem ten mi iest naczyniem wybranym: aby nosił imię moie przed narody y królmi y syny Izraelskimi.

16. Bo mu ia ukażę, iako wiele potrzeba mu ciérpieć dla imienia mego.

17. Y poszedł Ananiasz, y wszedł w dóm: a włożywszy nań ręce, rzékł: Szawle bracie, Pan mię posłał Jezus, któryć się ukazał w drodze, któraś szedł: abyś przeyźrzał, a był napełnion Duchem świętym.

18. A natychmiast spadły z oczu iego iako łuski, y zaś przeyźrzał: a wstawszy ochrzczon iest.

19. A wziąwszy pokarm posilił się. Y był z uczniami którzy byli w Damaszku przez kilka dni.

20. A natychmiast w bóżnicach opowiadał Jezusa że ten iest Synem Bożym.

21. Y zdumiewali się wszyscy którzy słuchali, y mówili: Izali nie ten iest, który burzył w Jeruzalem te, którzy wzywali tego imienia: y tu na to przyszedł, aby ie powiązawszy wiódł do przedniéyszych kapłanów?

22. A Szaweł zmacniał się daleko więcéy, y zawstydzał Żydy, którzy mieszkali w Damaszku, twierdząc iż ten iest Chrystus.

23. A gdy się wypełniło dni niemało, uczynili radę spólnie Żydowie, aby go zabili.

24. Lecz oznaymiono Szawłowi zdrady ich. A

12. *A widział męża.* Wiersz ten nawiasowo jest napisany; zawiera bowiem słowa nie Chrystusa mówiącego do Ananiasza, lecz Łukasza opowiadającego co się ukazało Szawłowi w tym czasie, gdy do niego Ananiasz był posyłany. Dla tego zaś Szawłowi przedstawiło się to widzenie, iżby zaraz nadchodzącego Ananiasza z jego głosu i postaci, którą widział w widzeniu, i od niego oświecony, poznał i przyjął go jako posłanego od Boga.

13. *Świętym twym.* Wiernym twoim. Niż. 32.

15. *Ten mi jest naczyniem wybraném.* Wybornem narzędziem do rozszerzania Ewangelii.—*Aby nosił imię moje.* Stawszy się opowiadaczem Ewangelii.

16. *Bo mu ja ukażę.* Jak wiele Paweł miał cierpieć, pokazał mu Pan, już to przez wewnętrzne natchnienie, już to przez zewnętrzne objawienie, jak gdy przez Agaba przepowiedział mu okowy, niż. 21, 11. Często jednak w Pismie ś. pokazać to samo oznacza co i udzielić, jak się mówi w Psal. 70, 20: *Jako wielkie ukazałeś mi uciski,* i Dan. 3, 44: *Niech będą zawstydzeni wszyscy, którzy pokazują sługom twoim złości.* Ktore to znaczenie słowa *pokazać* i tutaj przypada. Zresztą związek tego wiersza z następnym jest ten: Nie lękaj się Szawła, raczéj mile go przyjmij: będzie bowiem uczęstnikiem waszych prac i trosk, i wiele ucierpi dla ogłaszania Ewangelii.

17. *Szawle bracie.* Patrz Wujka.

18. *Spadły z oczu jego jako łuski.* Nie była bowiem ślepota Szawła wewnętrzna z uszkodzeniem organów widzenia, lecz tylko zewnętrzna przez zaciągnięcie cieńkiéj skórki, która podobna była do łuski rybiéj. Podobnaż była ślepota i Tobijasza, o któréj się mówi Tob. 11, 14: *I poczęło bielmo z oczu jego schodzić, jako błonka jajeczna; którą ująwszy Tobijasz, zciągnął z oczu jego, i natychmiast wzrok wziął.*

19. *Posilił się.* Osłabiony bowiem był z przyczyny podróży, przerażenia, smutku, trzydniowego postu i długiéj modlitwy. — *Przez kilka dni.* W przeciągu którego to czasu opowiadał Chrystusa; zaraz bowiem po chrzcie przystąpił do opowiadania. Z czego się pokazuje, iż Paweł w czasie trzydniowéj ślepoty był nauczony od Chrystusa prawdziwego rozumienia Pisma ś.; zaraz bowiem zaczął tegoż Chrystusa opowiadać, rozprawiać z najuczeńszymi Żydami i ich przekonywać.

22. *Zmacniał się.* Na duchu i na ciele. — *Zawstydzał Żydy.* Mocą dowodów swoich przymuszał ich zawstydzonych i pokonanych do milczenia.

23. *A gdy się wypełniło dni niemało.* Był bowiem Szaweł, jak się powiedziało niż. 19., w Damaszku z uczniami przez kilka dni. Baronius sądzi, iż to co się tutaj opowiada, zdarzyło się po trzech leciech.

24. *A strzegli u bram.* Wmówili bowiem byli Ży-

rum. Custodiebant autem et portas die ac nocte, ut eum interficerent. *(2. Cor. 11, 32).*

25. Accipientes autem eum discipuli nocte, per murum dimiserunt eum, submittentes in sporta. *(2. Cor. 11, 33).*

26. Cum autem venisset in Jerusalem, tentabat se jungere discipulis, et omnes timebant eum, non credentes, quod esset discipulus.

27. Barnabas autem apprehensum illum duxit ad Apostolos, et narravit illis, quomodo in via vidisset Dominum, et quia locutus est ei; et quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Jesu.

28. Et erat cum illis intrans et exiens in Jerusalem, et fiducialiter agens in nomine Domini.

29. Loquebatur quoque gentibus, et disputabat cum Graecis; illi autem quaerebant occidere eum.

30. Quod cum cognovissent fratres, deduxerunt eum Caesaream, et dimiserunt Tarsum.

31. Ecclesia quidem per totam Judaeam, et Galilaeam et Samariam habebat pacem, et aedificabatur ambulans in timore Domini, et consolatione sancti Spiritus replebatur.

32. Factum est autem, ut Petrus, dum pertransiret universos, deveniret ad sanctos, qui habitabant Lyddae.

33. Invenit autem ibi hominem quemdam, nomine Aeneam, ab annis octo jacentem in grabato, qui erat paralyticus.

34. Et ait illi Petrus: Aenea, sanat te Dominus Jesus Christus: surge, et sterne tibi. Et continuo surrexit.

35. Et viderunt eum omnes, qui habitabant Lyddae et Saronae; qui conversi sunt ad Dominum.

36. In Joppe autem fuit quaedam discipula, nomine Tabitha, quae interpretata dicitur Dorcas. Haec erat plena operibus bonis et eleemosynis, quas faciebat.

37. Factum est autem in diebus illis, ut infir-

strzegli u bram we dnie y w nocy aby go zabili.

25. Ale uczniowie wziąwszy go w nocy, przez mur wypuścili go, spuściwszy w koszu.

26. A gdy przyszedł do Jeruzalem, kusił się przyłączyć do uczniów: a wszyscy się go bali, nie wierząc żeby był uczniem.

27. Lecz Barnabasz wziąwszy go przywiódł do Apostołów: y powiedział im iako w drodze widział Pana: a iż mówił do niego: Y iako w Damaszku bespiecznie sobie poczynał w imię Jezusowe.

28. Y był w Jeruzalem wchodząc y wychodząc, a bespiecznie sobie poczynaiąc w imię Pańskie.

29. Mówił téż z pogany, y gadał się z Greki: a oni się starali iakoby go zabić.

30. Czego dowiedziawszy się bracia, odprowadzili go do Cezariiéy, y odesłali do Tarsu.

31. A kościół po wszytkiéy Żydowskiéy ziemi y Galileiéy y Samariiéy miał pokóy, y budował się chodząc w boiazni Pańskiéy, a pociechą Ducha świętego napełniał się.

32. Y stało się iż Piotr gdy obchodził wszytkie, przyszedł do świętych, którzy mieszkali w Liddzie.

33. Y nalazł tam człowieka niektórego, imieniem Eneasza, od ośmi lat na łożu leżącego, który był ruszony powietrzem.

34. Y rzekł mu Piotr: Eneaszu, uzdrawia cię Pan Jezus Christus: wstań a pościel sobie. Y natychmiast wstał.

35. Y patrzyli nań wszyscy, którzy mieszkali w Liddzie y w Saronie: którzy się nawrócili do Pana.

36. A była w Joppie niektóra uczenniczka imieniem Tabitha, która wyłożywszy zowie się Dorkas. Ta była pełna dobrych uczynków y iałmużny, które czyniła.

37. Y stało się w one dni, że zaniemogszy u-

---

dzi królowi Damaszku, Aretowi, iż Szaweł był zdrajcą i szpiegiem.

26. *Do uczniów.* Chrystusowych, chrześcijan.

27. *Lecz Barnabasz.* Barnabasz znał był dobrze charakter i obyczaje Szawła, i z pewnością wiedział o jego nawróceniu, jako towarzysz jego od dziecinnych lat i współuczeń pod Gamalielem mistrzem. — *Bezpiecznie sobie poczynał.* Z wielką ufnością i męztwem nauczał żydów w synagogach, że Jezus jest prawdziwym Mesyaszem.— *W Imię Jezusowe.* Hebraizm, zamiast ogłaszał *Imię Jezusowe.*

28. *Wchodząc i wychodząc.* Statecznie i poufale z nimi współpracował.

29. *Mówił też z pogany.* Nie nawracał ich lecz bronił od ich potwarzy wiarę chrześcijańską. Chociaż z r. 11, 20. można wnosić że poganom była opowiadana Ewangelija wprzód nim Piotr Korneliusza setnika z całą jego familją przywiodł na łono Kościoła, o czém się mówi w następ. rozdz.—*Z Greki.* Z żydami pochodzącymi z Grecii.

30. *Do Cezaryi.* Która od Filipa tetrarchy przezwaną jest Filipową. —*Do Tarsu.* Była to ojczyzna Szawła, wyż. w. 11.

31. *Miał pokoj.* Wzmiankuje się tu pokoj dla tego, iżby ktoś nie mniemał, że Piotr, o którym zaraz, z bojaźni prześladowania opuścił Jerozolimę. — *Budował się.* Wzrastał liczbą i cnotą wiernych; ci bowiem, jakby kamienie żywe, budują dom Boży, którym jest Kościoł. Efez. 2, 20.—*Chodząc w bojaźni Pańskiéj.* Synowie Kościoła byli prawdziwie pobożni i cnotliwi.—*A pociechą Ducha S. napełniał się.* Jest bowiem *wielkie mnóstwo słodkości twéj Panie, którąś zakrył bojącym się ciebie.* Psal. 30, 20. Patrz W.

32. *Gdy obchodził wszystkie.* Jako głowa wiernych zwiedzający kościoły.—*Do świętych.* Wyżéj w 13. Dawniéj wszyscy Chrześcijanie nazywali się świętymi, bo powołani do świętości, na chrzcie poświęceni i święcie po większéj części żyli.—*W Liddzie.* Miasto nadmorskie, między Joppą i Jerozolimą. Patrz Wujka.

34. *Pościel sobie.* Każe przygotować pościel nie do powtórnego położenia się, lecz do wyniesienia jéj, jak i Chrystus paralitykowi powiedział: *Weź łoże twoje i idź.*

35. *W Saronie.* Saron, Sarona i Lasaron, po grec. Assaron, jest to góra i miasto, o którem wzmiankuje Jozue 12, 18. Ztąd cała okolica rozciągająca się od Cezarei Palestyńskiéj aż do Joppy, nazywa się Saron. Kraina urodzajna i obfita w pastwiska.

36. *W Joppie.* Portowe miasto nad morzem Śródziemném, w pokoleniu Dan; dzisiejsze *Jaffa* lub *Zaffo.*—*Uczenniczka.* Chrześcijanka. Patrz W.

mata moreretur. Quam cum lavissent, posuerunt eam in coenaculo.

38. Cum autem prope esset Lydda ad Joppen; disciputi audientes, quia Petrus esset in ea, miserunt duos viros ad eum, rogantes: Ne pigriteris venire usque ad nos.

39. Exsurgens autem Petrus venit cum illis. Et cum advenisset, duxerunt illum in coenaculum; et circumsteterunt illum omnes viduae flentes et ostendentes ei tunicas et vestes, quas faciebat illis Dorcas.

40. Ejectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua oravit, et conversus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, et viso Petro, resedit. *(Marc. 5, 41).*

41. Dans autem illi manum, erexit eam. Et cum vocasset sanctos et viduas, assignavit eam vivam.

42. Notum autem factum est per universam Joppen; et crediderunt multi in Domino.

43. Factum est autem, ut dies multos moraretur in Joppe apud Simonem quemdam coriarium.

marła. Którą gdy omyli położyli ią na wieczerniku.

38. A iż Lidda była blisko Joppy, uczniowie usłyszawszy, że był Piotr w niey, posłali do niego dwu mężów, prosząc: Nie leń się przyśdź aż do nas.

39. A wstawszy Piotr szedł z nimi: a gdy przyszedł wwiedli go na salę. Y obstąpiły go wszytkie wdowy płacząc, y ukazuiąc mu suknie y zwierzchnie odzienia, które im robiła Dorkas.

40. A wygnawszy wszytkie precz, Piotr poklęknąwszy na kolana modlił się: a obróciwszy się do ciała rzekł: Tabitho wstań. A ona otworzyła oczy swoie, y uyźrzawszy Piotra, usiadła.

41. A podawszy iéy rękę, podniósł ią. A wezwawszy świętych y wdów, oddał ią żywą.

42. Y stało się wiadomo po wszytkiéy Ioppie: y wiele ich uwierzyło w Pana.

43. Y stało się że przez wiele dni mieszkał w Ioppie, u niektórego Symona Skórnika.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 9. w. 4. *Szawle, Szawle.* A gdzież są ci, mówi Augustyn Ś., którzy zwykli wołać, iż wolno jest wierzyć albo nie wierzyć? komu kiedy Chrystus gwałt uczynił? kogo przymusił? Oto mają Pawła Apostoła, niechaj uznają w nim Chrystusa pierwéj przymuszającego, a potém uczącego: pierwéj bijącego, a potém cieszącego. Dziwna rzecz, jako ten który karaniem cielesném do Ewangelii przyszedł z przymuszenia, więcéj niźli oni wszyscy, którzy samém słowem powołani byli, w Ewangelii pracował. Przecz żeby tedy Kościół przymuszać nie miał straconych synów aby się nawrócili, ponieważ synowie straceni przymusili drugich aby zaginęli? Izali pilności pasterskiéj nie należy, błędne owce, jeźli się sprzeciwiają strachem biczów albo też i biciem i boleścią przywieść do owczarni pańskiéj. To póty Augustyn.

4. *Szawle, Szawle.* Heretykowie, którzy tak Chrystusa w niebie zawierają, żeby nigdzie indziéj być nie mógł aż do dnia sądnego, co tu odpowiedzą, gdy ich zapytamy, kędy był Pan Chrystus, kiedy się tu Pawłowi na drodze ukazał i mówił z nim?

17. *Szawle bracie.* Oto i sam Paweł, choć z nieba od Boga powołany i nauczony, wszakże posłan jest do człowieka, dla przyjęcia śś. Sakramentów, i do przyłączenia do Kościoła. August. de doctr. Christ. lib. 1. in Proem.

31. *Tak tedy kościoł.* Patrz jako się już Kościoł widomie rozmnaża i rozszerza po świecie mając i w pośród ciężkiego prześladowania, pociechę Ducha Świętego.

32. *Gdy Piotr obchodził wszystkie.* Na to miejsce Ś. Chryzostom tak pisze: Jako hetman w wojszcze, obchodząc opatrował, która część była uszykowana, która ozdobiona, którąby potrzebowała przyjścia jego. Patrz jakoć wszędy obchodzi i wszędy pierwszym jest. Kiedy miano obrać Apostoła ten był pierwszym: kiedy Żydom mówić, iż Apostołowie nie pijani byli: kiedy uzdrowić chromego, kiedy kazać, ten przed inszemi jest: kiedy czynić przeciw książętom, kiedy przeciw Ananiaszowi, kiedy od cienia były uzdrawiania, tedy ten był i t. d. Hom. 21. in Acta Apost. Dzieje 2, 15, i 3, 6, 12. i 4, 8. i 5, 3, 15.

32. *Przyszedł też do świętych.* To jest do Chrześcijanów, które Pismo świętymi nazywa, iż są poświęceni na chrzcie, aby świątobliwie i sprawiedliwie żyli. Objaw 1, 5. Łuk. 1, 75.

36. *Pełna dobrych uczynków.* Patrz jako są pomocne jałmużny i uczynki dobre: i jako się rozciągają i do przyszłego żywota.

39. *I obstąpiły go wszystkie wdowy.* Modlitwy tych, którym jałmużny dawamy, wiele nam pomódz mogą i po śmierci naszéj. Bo jeźli tu żywot ten doczesny otrzymały: daleko nam więcéj mogą pomódz do otrzymania Boskiego miłosierdzia, i odpuszczenia mąk czyscowych.

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O nawróceniu Korneliusza, widzeniu Piotra, i t. d.

1. Vir autem quidam erat in Caesarea, nomine Cornelius, Centurio cohortis, quae dicitur Italica;

2. religiosus ac timens Deum cum omni domo

1. A w Cezariiéy był mąż niektóry imieniem Korneliusz, Rotmistrz roty, którą zowią Włoską:

2. pobożny y boiący się Boga ze wszytkim do-

---

38. *Nie leń się.* Nie odmawiaj przyjść do nas.

39. *Ukazując mu suknie.* Już dla okazania miłości i pobożności Tabity, już swojego sieroctwa po stracie takiéj opiekunki i jakby matki. Patrz Wujka.

40. *Wygnawszy wszystkie.* Aby się modlił do Boga w odosobnieniu i skuteczniéj.

41. *Podniósł.*—Na nogi.—*Świętych.* Wiernych chrześcijan.

R. 10.—1. *W Cezariiéy.* Palestyńskiéj; patrz wyż. 8, 40.—*Korneliusz Rotmistrz.* Zdaje się, iż był Włochem i Rzymianinem.

2. *Bogu się zawżdy modlący.* Często, o ile tego dozwa-

sua faciens eleemosynas multas plebi, et deprecans Deum semper;

3. is vidit in visu manifeste, quasi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem ad se, et dicentem sibi: Corneli.

4. At ille intuens eum, timore correptus, dixit: Quid est, Domine? Dixit autem illi: Orationes tuae, et eleemosynae tuae ascenderunt in memoriam in conspectu Dei.

5. Et nunc mitte viros in Joppen, et accersi Simonem quemdam, qui cognominatur Petrus:

6. hic hospitatur apud Simonem quemdam coriarium, cujus est domus juxta mare: hic dicet tibi, quid te oporteat facere.

7. Et cum discessisset Angelus, qui loquebatur illi, vocavit duos domesticos suos, et militem metuentem Dominum ex his, qui illi parebant.

8. Quibus cum narrasset omnia, misit illos in Joppen.

9. Postera autem die, iter illis facientibus et appropinquantibus civitati, ascendit Petrus in superiora, ut oraret circa horam sextam.

10. Et cum esuriret, voluit gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus;

11. et vidit coelum apertum, et descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis submitti de coelo in terram,

12. in quo erant omnia quadrupedia, et serpentia terrae et volatilia coeli.

13. Et facta est vox ad eum: Surge, Petre, occide et manduca.

14. Ait autem Petrus: Absit, Domine, quia nunquam manducavi omne commune et immundum.

15. Et vox iterum secundo ad eum: Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris.

16. Hoc autem factum est per ter; et statim receptum est vas in coelum.

17. Et dum intra se haesitaret Petrus, quidnam esset visio, quam vidisset, ecce, viri, qui missi erant a Cornelio, inquirentes domum Simonis, astiterunt ad januam.

18. Et cum vocassent, interrogabant, si Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hospitium.

mem swym, czyniący iałmużny wielkie ludziom: a Bogu się zawżdy modlący.

3. Ten widział iawnie w widzeniu, około dziewiątey godziny na dzień, anyoła Bożego wchodzącego do siebie, y mówiącego iemu: Korneliuszu.

4. A on nań pilnie patrząc przestraszony będąc, rzekł: Co iest Panie? Y rzekł mu: Modlitwy twoie y iałmużny twoie wstąpiły na pamięć przed oczyma Bożemi.

5. A teraz pośli męże do Ioppy, a przyzów Symona nieiakiego, co go zowią Piotrem.

6. Ten ma gospodę u nieiakiego Symona skórnika, którego dóm iest przy morzu, tenci powie co będziesz miał czynić.

7. A gdy odszedł Anyół który mówił do niego, zawołał dwu domowników swoich, y żołnierza boiącego się Pana, z tych którzy pod iego mocą byli.

8. Którym gdy wszytko powiedział, posłał ie do Ioppy.

9. A nazaiutrz gdy oni byli w drodze, y przybliżali się do miasta, wszedł Piotr na górę aby się modlił o godzinie szóstey.

10. A gdy łaknął chciał ieść. A gdy oni gotowali, przyszło nań zachwycenie:

11. y uyźrzał niebo otworzone, a zstępuiące naczynie iakieś, iakoby prześcieradło wielkie za cztery końce spuszczone z nieba ku ziemi,

12. w którym były wszytkie czworonogie, y ziemoplazy, y ptastwa niebieskie.

1. Y stał się głos do niego: Wstań Pietrze, zabiiay a iédz.

14. A Piotr rzekł: Nie day tego Panie, gdyżem nigdy nie iadł nic pospolitego y nieczystego.

15. A głos zasię powtóre do niego: Co Bóg oczyścił, ty nie zow pospolitym.

16. A to się po trzykroć stało: y wnet naczynie wzięto iest do nieba.

17. A gdy Piotr sam w sobie wątpił coby zawidzenie było które widział: alić mężowie którzy od Korneliusza byli posłani, pytaiący się o domu Symonowym, stanęli u drzwi.

18. A gdy zawołali, pytali ieśliby Symon którego zowią Piotrem tam gospodę miał.

---

lały domowe zajęcia się i obowiązki wojskowe.

3. *Jawnie w widzeniu.* Oczyma ciała.—*Około dziewiątéj godziny na dzień.* O 3 po południu. Patrz wyż. 3, 1. — *Anioła Bożego.* Zapewne był to Anioł stróż Korneliusza.

4. *Wstąpiły na pamięć.* Jakby pamiątka przesłana od ciebie do Boga; zawsze się zachowują i stoją przed oczyma jego. Patrz W.

5. *A teraz.* A więc.—*Przyzów Symona.* Nie każe Korneliuszowi iść do Piotra, lecz chce aby zaprosił Piotra do siebie; albowiem chciał żeby Korneliusza z całą jego rodziną nauczył wiary i ochrzcił.

9. *Na górę.* Na wyższą część domu, na dach, który, jak zwykle w owéj krainie, był płaski, iżby tam dogodniéj mógł się modlić. — *O godzinie szóstéj.* Która to godzina znamienita jest śmiercią Chrystusa na Krzyżu. Patrz Wujka.

10. *Przyszło nań zachwycenie.* Wpadł w zachwycenie zesłane z nieba.

11. *I ujrzał niebo otworzone.* W wyobraźni i w zachwyceniu, o którem w. 10. P. W.

12. *Wszystkie czworonogie.* Czworonożne wszelkiego rodzaju.

13. *I stał się głos.* W wyobraźni i myśli, jak zwykle w zachwyceniu.—*Zabijaj.* Z greck. można przetłómaczyć *ofiaruj.*

14. *Pospolitego.* Cokolwiek nieczystego i zakazanego; Żydzi bowiem, aby nieobrazić pogan, pokarmów prawem Mojżeszowem zakazanych, nienazywali nieczystemi lecz pospolitemi.

15. *Co Bóg oczyścił.* Znosząc prawo stare zabraniające niektóre pokarmów, jakby prawnie nieczystych, przez nowy zakon Chrystusowy.

16. *A to się potrzykroć stało.* Po trzy razy naczynie się spuszczało, i trzy razy mowę powyższą słyszał.—*Naczynie wzięto jest do nieba.* Tak iż się więcéj niespuściło. Co znaczyło to widzenie, okaże się niżéj.

19. Petro autem cogitante de visione, dixit Spiritus ei: Ecce, viri tres quaerunt te.
20. Surge itaque, descende, et vade cum eis nihil dubitans, quia ego misi illos.
21. Descendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce, ego sum, quem quaeritis: quae causa est, propter quam venistis?
22. Qui dixerunt: Cornelius Centurio, vir justus et timens Deum, et testimonium habens ab universa gente Judaeorum, responsum accepit ab Angelo sancto, accersire te in domum suam, et audire verba abs te.
23. Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens profectus est cum illis; et quidam ex fratribus ab Joppe comitati sunt eum.
24. Altera autem die introivit Caesaream. Cornelius vero exspectabat illos, convocatis cognatis suis et necessariis amicis.
25. Et factum est, cum introisset Petrus, obvius venit ei Cornelius, et procidens ad pedes ejus adoravit.
26. Petrus vero elevavit eum, dicens: Surge, et ego ipse homo sum.
27. Et loquens cum illo intravit, et invenit multos, qui convenerant;
28. dixitque ad illos: Vos scitis, quomodo abominatum sit viro Judaeo, conjungi aut accedere ad alienigenam, sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum dicere hominem.
29. Propter quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo ergo, quam ob causam accersistis me?
30. Et Cornelius ait: A nudiusquarta die usque ad hanc horam orans eram hora nona in domo mea, et ecce, vir stetit ante me in veste candida, et ait:
31. Corneli, exaudita est oratio tua, et eleemosynae tuae commemoratae sunt in conspectu Dei.
32. Mitte ergo in Joppen, et accersi Simonem,

19. A gdy Piotr rozmyślał o widzeniu, rzekł mu Duch: Oto cię szukaią trzey mężowie.
20. Wstań tedy, znidź, a idź z nimi, nic nie wątpiąc: bom ie ia posłał.
21. A Piotr zszedszy do mężów, rzekł: Otom ia iest którego szukacie: co iest za przyczyna dla którèyeście przyszli?
22. A oni rzekli: Korneliusz Rotmistrz, mąż sprawiedliwy y boiący się Boga, y maiący świadectwo od wszego narodu Żydowskiego, wziął odpowiedź od Anyoła świętego, aby cię wezwał w dóm swóy, a słuchał słów od ciebie.
23. Tedy wprowadziwszy ie, przyiął do gospody. A nazaiutrz wstawszy, wyszedł z nimi: y niektórzy z braciéy z Ioppy szli z nim.
24. A drugiego dnia wszedł do Cezaryiéy. A Korneliusz czekał ich, zezwawszy krewnych swych y powinnych przyiaciół.
25. Y stało się gdy wszedł Piotr, wyszedł przeciw niemu Korneliusz, y przypadszy do nóg iego pokłonił się.
26. A Piotr go podniósł, mówiąc: Wstań, y ia sam iestem człowiek.
27. A rozmawiaiąc z nim wszedł, y nalazł wiele co się byli zeszli;
28. Y rzékł do nich: Wy wiécie iako obrzydła iest, Żydowinowi złączać się, y przychodzić do cudzoziemca: ale mnie Bóg ukazał żebym żadnego człowieka nie nazywał pospolitym abo nieczystym.
29. Dla tego bez wątpienia przyszedłem wezwany. Pytam tedy, dla czegoście mię wezwali?
30. A Korneliusz rzékł: Od dziś czwartego dnia aż do téy godziny modliłem się o dziewiątéy godzinie w domu moim: a oto mąż stanął przedemną w odzieniu iasnym,
31. y rzékł: Korneliuszu, wysłuchana iest modlitwa twoia, y iałmużny twoie wspomnione są przed Bogiem.
32. A przeto pośli do Ioppy, a przyzów Symona

19. *Rzekł mu Duch.* Przez wewnętrzne natchnienie.
20. *Nic nie wątpiąc.* Nie ociągając się iść za nimi do Korneliusza.
22. *Mający świadectwo.* Wszyscy bowiem Żydzi świadczą że Korneliusz był człowiekiem dobrym, sprawiedliwym, bojącym się Boga, i t. d. — *Słuchał słów od ciebie.* Słów zbawienia i Ewangelii.
23. *I niektórzy z bracićj.* Było ich sześciu, jak mamy niżéj 11, 12.
24. *A drugiego dnia wszedł do Cezaryiey.* Oddalonéj od Joppy na piętnaście mil czyli godzin drogi. — *Zezwawszy krewnych swych.* Już to aby tém wspanialéj uczcić przychodzącego Piotra, a bardziéj aby i ci usłyszeli słowa zbawienia i stali się uczęstnikami tak wielkiego dobrodziejstwa.—*Powinnych przyjaciół.* Poufalszych przyjaciół.
25. *Gdy wszedł.* Do domu.—*Pokłonił się.* Nie jako Bogu lub Aniołowi, lecz okazał uszanowanie i pokłon cywilny i religijny, przez jaki zwykliśmy czcić mężów znakomitych a zwłaszcza kościelnych, nawet zgięciem kolan. Patrz Wujka.
28. *Obrzydła jest.* Niedozwolona, przeciwko prawu. Żydzi bowiem brzydzą się poganami, jako niewiernymi, bezbożnymi, nieczystymi.—*Mnie Bóg ukazał.* Z tego się pokazuje co chciał Bóg oznaczyć przez widzenie tylko co opowiedziane. — *Pospolitym.* Patrz wyż. wiersz 14.
29. *Bez wątpienia.* Śmiało i bez ociągania się.— *Pytam.* Wiedział Piotr z widzenia, z natchnienia Ducha ś. i od posłów czego chciał Korneliusz. Zapytuje go jednak, aby tém lepiéj poznał jego usposobienie i zaostrzył jego żądzę słuchania rzeczy wiary i zbawienia.
30. *Od dziś czwartego dnia.* Pierwszego dnia widział był Anioła i wysłał posłów, drugiego ci przybyli do Joppy, trzeciego ciż z Piotrem wyruszyli na powrót, czwartego dnia przybyli do Cezarei. — *Aż do téj godziny.* Jakby rzekł: przed czterma dniami pościłem aż do téj godziny wieczornéj, kiedy, moim zwyczajem modląc się o godzinie dziewiątéj, ujrzałem Anioła. Ś. Chryzostom inaczéj tłómaczy: *Od czterech dni pościłem, gdy modląc się o godzinie dziewiątéj ujrzałem Anioła,* tak iż czterodniowy post poprzedził ukazanie się Anioła; które to tłómaczenie zgadza się z tekstem greckim.
31. *Wysłuchana jest modlitwa twoja.* Którąś zanosił za zbawienie twoje i twojéj rodziny. — *Jałmużny twoje wspomnione są.* Wspomniał Bóg na twoje jałmużny i dla nich to udziela ci światła ewangelicznego. Patrz wyż. w. 4.

qui cognominatur Petrus: hic hospitatur in domo Simonis coriarii juxta mare.

33. Confestim ergo misi ad te, et tu bene fecisti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus audire omnia, quaecumque tibi praecepta sunt a Domino.

34. Aperiens autem Petrus os suum, dixit: In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus, *(Deut. 10, 17. Sap. 6, 8. Gal. 2, 6)*.

35. sed in omni gente, qui timet eum, et operatur justitiam, acceptus est illi.

36. Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum (hic est omnium Dominus).

37. Vos scitis, quod factum est verbum per universam Judaeam: incipiens enim a Galilaea post baptismum, quod praedicavit Joannes, *(Luc. 4, 14)*.

38. Jesum a Nazareth: quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute, qui pertransiit benefaciendo et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo.

39. Et nos testes sumus omnium, quae fecit in regione Judaeorum et Jerusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno.

40. Hunc Deus suscitavit tertia die, et dedit eum manifestum fieri

41. non omni populo, sed testibus praeordinatis a Deo: nobis, qui manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit a mortuis.

42. Et praecepit nobis praedicare populo, et testificari, quia ipse est, qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum.

43. Huic omnes Prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum. *(Jer. 31, 34. Mich. 7, 18)*.

44. Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes, qui audiebant verbum.

45. Et obstupuerunt ex circumcisione fideles,

którego nazywaią Piotrem: ten ma gospodę w domu Symona skórnika nad morzem.

33. Zaraz tedy posłałem do ciebie: a tyś dobrze uczynił żeś przyszedł. Teraz tedy my wszyscy iesteśmy tu przed oczyma twémi, abyśmy słuchali wszytkiego cokolwiek tobie iest roskazano od Pana.

34. A Piotr otworzywszy usta swe, rzékł: Prawdziwiem doznał, iż się Bóg na osoby nie ogląda:

35. ale w każdym narodzie kto się go boi a czyni sprawiedliwość, iest iemu przyiemnym.

36. Słowo posłał Bóg synóm Izraelskim, opowiadaiąc pokóy przez Jezusa Christusa (ten iest Panem wszytkich).

37. Wy wiecie które się stało słowo po wszytkim Żydowstwie: Bo poczawszy od Galileiéy po chrzcie który Jan opowiadał:

38. Jezusa z Nazareth, iako go pomazał Bóg Duchem świętym y mocą: który przyszedł czyniąc dobrze, y uzdrawiaiąc wszytkie opętane od dyabła: abowiém z nim był Bóg.

39. A my iesteśmy świadkami wszytkiego co czynił w krainie Żydowskiéy, y w Jeruzalem: którego zabili zawiesiwszy na drzewie.

40. Tego Bóg wzbudził dnia trzeciego, y dał go żeby był obiawiony

41. nie wszytkiemu ludowi, ale świadkóm przedtym zgotowanym od Boga: nam którzyśmy z nim iedli y pili potym gdy wstał od umarłych.

42. Y roskazał nam opowiadać ludowi y świadczyć, iż on iest który postanowiony iest od Boga sędzią żywych y umarłych.

43. Temu wszyscy Prorocy świadectwo wydaią: iż biorą grzéchów odpuszczenie przez imię iego, wszyscy którzy weń wierzą.

44. Te słowa gdy iescze Piotr mówił, padł Duch święty na wszytki którzy słuchali słowa.

45. Y zdumieli się z obrzezania wierni co z Pio-

33. *Dobrze uczynił żeś przyszedł.* Przychodząc do nas, wielkie nam dobrodziejstwo wyświadczyłeś. — *Jesteśmy tu przed oczyma twemi.* Gotowi jesteśmy słuchać i czynić, co nam w imieniu Boga rozkażesz.

34. *Otworzywszy usta swe.* Patrz wyż. 8, 35.—*Doznał.* Poznałem, widzę.— *Na osoby nieogląda.* Aby miał wyłącznie Żydów tylko powoływać do swojego Kościoła.

36. *Słowo posłał Bóg.* Opowiadanie rozumie, lub rzeczy od Chrystusa powiedziane i uczynione; zdaje się robi alluzyję do Izai. 9, 8: *Słowo posłał Pan do Jakóba i padło w Izraelu.—Pokój.* Pojednanie z Bogiem. Patrz Wujka.

37. *Wy wiecie.* Ze sławy, która szeroko się rozeszła.—*Które się stało słowo po wszystkiem żydowstwie.* Co mówił i czynił Jezus po wszystkiéj Judei, co się stało z Jezusem nauczającym i cuda czyniącym.

38. *Jako go pomazał Bóg Duchem świętym.* Zlał na niego obfitość Ducha Ś. Euzeb. (ks. 4. r. 15.) naucza iż łaska Ducha Ś. sprawiedliwie nazywa się olejem i namaszczeniem, albowiem na podobieństwo oliwy czyni czystymi, światłymi, mocnymi, rzeskimi i wesołymi.— *I mocą.* Chrystus bowiem potęgę Bożą szczególniéj okazał czyniąc cuda i umarłych wskrzeszając.—*Który przeszedł czyniąc dobrze.* Który przeszedł Judeę obsypując lud dobrodziejstwy.—*Opętane od djabła.* Zostające pod mocą szatana już to co do duszy, już co do ciała, lub obojga. — *Albowiem z nim był Bóg.* Przez zjednoczenie osobowe, przez nadzwyczajną łaskę, przez potężne działanie cudów, skuteczne opowiadanie i t. d.

40. *Tego Bóg wzbudził.* Ten zmartwychwstał mocą bóstwa swojego.—*I dał go żeby był objawiony.* Często się ukazywał po zmartwychwstaniu.

41. *Nie wszystkiemu ludowi.* Lecz tylko Apostołom i niektórym z wiernych swoich.

42. *Żywych i umarłych.* Żywymi nazywają się ci, którzy w dzień sądu będą żyli, a którzy jednak umrą i zaraz zmartwychwstaną; umarłymi zaś, którzy przed tém byli pomarli.

43. *Temu wszyscy Prorocy świadectwo wydają.* Przez tego, jak się pokazuje ze świadectw wszystkich proroków, daje się odpuszczenie grzechów.—*Przez imię jego.* Przezeń.

44. *Padł Duch Święty.* Widzialnie, w kształcie języków ognistych spoczął na Korneliuszu i jego domownikach. Pokazuje się to z następnego rozdz. wier. 15: *Duch Ś. padł na nie, jako i na nas z początku.— Słuchali słowa.* Piotra nauczającego ich wiary Chrystusowéj.

45. *Z obrzezania wierni.* Wierni, którzy z Żydów nawróceni w Chrystusa uwierzyli. — *Na pogany.* Ży-

qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.
46. Audiebant enim illos loquentes linguis, et magnificantes Deum.
47. Tunc respondit Petrus: Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt sicut et nos?
48. Et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi. Tunc rogaverunt eum, ut maneret apud eos aliquot diebus.

trem byli przyszli, iż y na pogany łaska Ducha S. była wylana.
46. Abowiem słyszeli ie mówiące ięzykami y wielbiące Boga. Tedy Piotr odpowiedział:
47. Izali kto może bronić wody, żeby ci nie byli ochrzczeni, którzy wzięli Ducha S. iako y my?
48. Y roskazał ie chrzcić w imię Pana Jezusa Christusa. Tedy go prosili aby zmieszkał u nich kilka dni.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 10.** w. 2. *Czyniąc jałmużny wielkie ludziom.* O tym Korneliuszu Augustyn S. pisze: (De bapt. c. 8). Iż cokolwiek w modlitwach i w jałmużnach miał dobrego, toby mu było nic nie pomogło, by się był przez związkę chrześcijańskiego towarzystwa i pokoju nie wcielił w Kościoł. I przetoż mu kazano posłać po Piotra od którego się nauczył Chrystusa, od którego i ochrzczony przyłączon jest społeczności chrześcijańskiego ludu: któremu samém podobieństwem uczynków dobrych był przyłączony. To Augustyn Ś. Zkąd widzimy, iż te uczynki dobre, które czyni kto przed usprawiedliwieniem, acz nie są dostateczne ku zbawieniu: wszakże są dobre, i przygotujące do łaski usprawiedliwienia, i skłaniające Boga ku miłosierdziu: jako widzimy w podobnéj opatrzności Boskiéj ku rzezańcowi onemu. Acz i takowe wszystkie uczynki przygotujące z łaski też pochodzą: bez któréj nicby u Pana Boga zasłużyć nie mogły. Dzieje 8, 27.

4. *Modlitwy i jałmużny.* Nie mamy, mówi Augustyn Ś. ganić sprawiedliwości człowieka, która pierwéj się poczęła niżli do Kościoła był przyłączony: jako poczęła być sprawiedliwość Korneliuszowa pierwéj niżli się stał Chrześcijaninem. Która gdyby zła była, nie rzekłby mu był Anioł: Przyjęte są jałmużny twoje, i są twe modlitwy wysłuchane. Lecz gdyby ona sprawiedliwość była dostateczna ku dostąpieniu królestwa niebieskiego, nie kazanoby mu było po Piotra posłać. Psal. 18, 62.

9. *O godzinie szóstéj.* Jako w starym zakonie były pewne czasy modlitwom naznaczone, tak i w kościele chrześcijańskim od czasów apostolskich aż do nas chowają siedm czasów albo godzin: Jutrznią, Prymę, Tercyę, Sextę, Nonę, Nieszpor i Kompletę. Wstawał Dawid na modlitwę o północy: modlił się wieczór, rano i w południe: i owszem siedmkroć przez dzień chwalił Pana Boga. Daniel trzykroć przez dzień klękał na modlitwę. W nowym zaś testamencie Paweł i Sylas o północy chwalą Pana Boga. O trzeciéj godzinie na modlące się Apostoły Duch Ś. zstępuje. Piotr o szóstéj godzinie niż jadł, wstąpił na górę aby się modlił. A o dziewiątéj godzinie Piotr i z Janem szli do kościoła takież na modlitwę. Hieronim Ś. (Ad Eusto. ep. 27. c. 10) Tak o tém pisze: Godziny trzeciéj, szóstéj, dziewiątéj, porannéj i nieszpornéj żaden nie jest któryby nie znał. I na drugiém miejscu, o klasztorach panieńskich które Paula S. była fundowała pisząc: Po ranu prawi, godziny trzeciéj, szóstéj, dziewiątéj, wieczór i o północy porządnie Psałterz śpiewały. O czém szerzéj Cypryan S. *de Oratione Dominica.* Athanasius lib. de Virginitate. Basilius serm. 1. de instit. monach. Et in Reg. fusius disp. interrog. 37. Psal. 54, 18. Psal. 118, 164. Dan. 6, 10. Dzieje 16, 25. Dzieje 2, 15. Dzieje 10, 9.

11. *I ujrzał niebo otworzone.* Przywiléj Piotrów, jako głowy, iż mu Pan Bóg między innemi Apostoły dziwném widzeniem źwierząt rozmaitych, czystych i nieczystych na prześcieradle z nieba spuszczonych, i rozkazaniem aby ich pożywał, objawił przyjęcie poganów do łaski: a iż im Ewangelia opowiadana być miała, chocia z przyrodzenia nieczystym: które Pan Bóg już chciał oczyścić i poświęcić. Także też, iż już różność pokarmów zakonna miała być zniesiona.

26. *Wstań.* Mniemał Korneliusz, żeby w Pietrze coś Boskiego było: i przetoż słusznie od pokłonu był pohamowan. Tak Hieronim S. A Chryzostom S. trzyma, iż Korneliusz chciał Piotrowi cześć temu przystojną wyrządzić: lecz Piotr z pokory, téj czci która mu była powinna, przyjąć nie chciał. Hieron. lib. contra Vigilant. Chrysost. in Acta.

30. *A oto mąż stanął.* Obacz te widzenia i ukazowania S. Piotrowi, Korneliuszowi i innym świętym w pismie częstokroć uczynione: przeciw niedowiarstwu herctyków, którzy widzeniom i objawieniom Boskim, i cudom o których w Pismie wyraźnie nie masz, wiary nie dawają: gdyż tym wierzyli Chrześcijanie, pierwéj niźli je było napisano.

35. *Kto się go boi.* Niektórzy tyle wierzą, ale którzy się Boga boją, a czynią sprawiedliwość, są przyjemni Bogu.

36. *Słowo posłał Bóg.* Rozumiéj, albo Słowo ono wieczne które nam posłał Bóg Ojciec w człowieczeńskiém ciele, o którém u Jana 1, 1, albo Słowo Ewangelii ś. a nie obietnicę, jako Czechowic bredzi. K temu obacz, iż Piotr pierwszy ze wszystkich poczyna Ewangelią poganom opowiadać, jako i pierwéj Żydom. Jan 1, 14.

41. *Nie wszystkiemu ludowi.* Chrystus zmartwychwstania swego, i innych tajemnic wiary, nie zaraz oznajmił człowiekowi pospolitemu: ale tylko niektórym przebranym uczniom swym, którzy mieli być pasterzmi i nauczycielmi drugich. Tym nas ucząc, abyśmy wiary, i tajemnic wiary, i rzeczy potrzebnych do zbawienia pytali się i uczyli od duchownych przełożonych naszych. Malach. 2, 7.

47. *Żeby ci nie byli ochrzczeni.* Może być czasem tak wielka łaska Boża ludziom dana, i tak wielka miłość i skrucha ich, że mogą mieć grzechów odpuszczenie, usprawiedliwienie i poświęcenie, przed przyjęciem zwierzchnich sakramentów: chrztu, bierzmowania i spowiedzi. Jako w tym przykładzie widzimy: kędy na kadzi mniemali że Chrystus, jego łaska i Kościoł dla Żydów jednych był obiecany i przeznaczony od Boga, nie zaś dla pogan.

---

46. *Mówiąc językami.* Dostąpili bowiem byli daru języków, jak Apostołowie w dzień Zielonych Świątek.

47. *Piotr odpowiedział.* Zabrał głos.—*Izali kto może bronić wody.* Co może być na przeszkodzie do udzielenia chrztu tym którzy otrzymali, jako i my, Ducha S.? jakby rzekł: zaiste żadna przeszkoda. P. W.

48. *W Imię Pana Jezusa Chrystusa.* Chrztem Chrystusa, który się dopełniał przez polanie wodą i wezwanie trzech boskich osób.—*Aby zmieszkał u nich.* Aby tém dokładniéj nauczyli się zasad wiary.

zanic Piotrowe przyjęli wszyscy Ducha S. przede chrztem. Ale się tu jednak i tego uczymy, że przecię tacy kiedy mogą, są powinni przyjąć sakrament od Chrystusa Pana ustanowiony: którym kto gardzi, ten nie może być usprawiedliwiony. August. super Levit. quaest. 84.

CAPUT XI.

1. Audierunt autem Apostoli et fratres, qui erant in Judaea, quoniam et gentes receperunt verbum Dei.

2. Cum autem ascendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant adversus illum, qui erant ex circumcisione,

3. dicentes: Quare introisti ad viros praeputium habentes, et manducasti cum illis?

4. Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens:

5. Ego eram in civitate Joppe orans, et vidi in excessu mentis visionem: descendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis submitti de caelo, et venit usque ad me. *(Supr. 10, 11).*

6. In quod intuens considerabam, et vidi quadrupedia terrae et bestias, et reptilia et volatilia caeli.

7. Audivi autem et vocem dicentem mihi: Surge, Petre, occide, et manduca.

8. Dixi autem: Nequaquam, Domine, quia commune aut immundum nunquam introivit in os meum.

9. Respondit autem vox secundo de coelo: Quae Deus mundavit, tu ne commune dixeris.

10. Hoc autem factum est per ter, et recepta sunt omnia rursum in coelum.

11. Et ecce, viri tres confestim astiterunt in domo, in qua eram, missi a Caesarea ad me.

12. Dixit autem Spiritus mihi, ut irem cum illis, nihil haesitans. Venerunt autem mecum et sex fratres isti, et ingressi sumus in domum viri.

13. Narravit autem nobis, quomodo vidisset Angelum in domo sua, stantem et dicentem sibi: Mitte in Joppen, et accersi Simonem, qui cognominatur Petrus,

14. qui loquetur tibi verba, in quibus salvus eris tu, et universa domus tua.

15. Cum autem coepissem loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut et in nos in initio.

16. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat: Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto. *(Matth. 3, 11. Supr. 1, 5. Infr. 19, 4).*

17. Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis, qui credidimus in Dominum Jesum Christum: ego quis eram, qui possem prohibere Deum?

ROZDZIAŁ 11.

O usprawiedliwianiu się Piotra z zarzutów, rozproszeniu się wiernych, pierwszych pracach Pawła i Barnaby, i t. d.

1. Y usłyszeli Apostołowie y bracia którzy byli w Żydowskiey ziemi, że y Pogani przyięli słowo Boże.

2. A gdy Piotr przyszedł do Jeruzalem, spierali się przeciwko niemu, którzy byli z obrzezania mówiąc:

3. Czemuś wszedł do mężów odrzezek maiących, y iadłeś z nimi?

4. A począwszy Piotr, wykładał im porządkiem mówiąc:

5. Jam był w mieście Ioppie modląc się, y widziałem w zachwyceniu widzenie, zstępuiące nieiakie naczynie, iakoby prześcieradło wielkie, za cztéry końce spuszczone z nieba, y przyszło aż do mnie.

6. W które pilnie patrząc przypatrowałem się, y uyźrzałem czworonogie ziemskie, y bestyie, y płazy, y ptastwa powietrzne.

7. A usłyszałem y głos mówiący mnie: Wstań Pietrze, biy, a iedz.

8. Y rzekłem: Żadnym sposobem Panie: abowiem nigdy nic pospolitego abo nieczystego nie weszło w usta moie.

9. Y odpowiedział powtóre głos z nieba: Co Bóg oczyścił, ty nie zow pospolitym.

10. A to się stało potrzykroć: y zasię wszytko wzięto iest do nieba.

11. A oto natychmiast trzéy mężowie stanęli w domu w którymem był, z Cezaryiey do mnie posłani.

12. Y rzékł mi Duch: abych z nimi szedł nic nie wątpiąc. Szli téż ze mną y ci sześć bracia: y weszliśmy w dóm męża.

13. Y powiedział nam iako widział anyoła w domu swym stoiącego y mówiącego mu: Pośli do Ioppy, a przyzów Symona, którego nazywaią Piotrem:

14. Któryć powie słowa przez które zbawion będziesz ty y wszytek dóm twóy.

15. A gdym począł mówić, Duch S. padł na nie, iako y na nas z początku.

16. Y wspomniałem na słowo Pańskie, iako powiadał: Janci chrzcił wodą: ale wy będziecie chrzczeni Duchem świętym.

17. Jeśliż im tedy téż łaskę dał Bóg, iako y nam którzyśmy uwierzyli w Pana Jezusa Christusa: ia com był, żebych mógł zabronić Bogu?

R. 11.—1. *I bracia.* T. j. inni wierni niżsi od Apostołów. —*Przyjęli słowo boże.* Prawo Ewangeliczne.

2. *Spierali się przeciwko niemu.* Uskarżali się, jakby obrażeni domagali się zadosyćuczynienia. — *Którzy byli z obrzezania.* Z Żydów nawróceni.

3. *Czemuś wszedł do mężów odrzezek mających?* Jakby mówili: Których nietylko niewolno przypuszczać do naszego zgromadzenia, lecz nawet i stosunków mieć z nimi. — *Odrzezek mających.* Pogan nieobrzezanych.

16. *Będziecie chrzczeni Duchem Świętym.* W czasie Zielonych Swiątek.

17. *Też łaskę.* Równą co do istoty, lecz różną co do własności, względnie do boskiéj woli i usposobień człowieka. — *Żebych mógł zabronić Bogu.* Co przedsięwziąść byłoby rzeczą niegodziwą i niemożliwą.

18. His auditis, tacuerunt, et glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo et gentibus poenitentiam dedit Deus ad vitam.

19. Et illi quidem, qui dispersi fuerant a tribulatione, quae facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phoenicen, et Cyprum et Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Judaeis. *(Supr. 8, 1.)*

20. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii et Cyrenaei, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur et ad Graecos, annuntiantes Dominum Jesum.

21. Et erat manus Domini cum eis, multusque numerus credentium conversus est ad Dominum.

22. Pervenit autem sermo ad aures ecclesiae, quae erat Jerosolymis super istis; et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam.

23. Qui cum pervenisset, et vidisset gratiam Dei, gavisus est, et hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino,

24. quia erat vir bonus et plenus Spiritu sancto et fide. Et apposita est multa turba Domino.

25. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quaereret Saulum; quem cum invenisset, perduxit Antiochiam.

26. Et annum totum conversati sunt ibi in ecclesia, et docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiae discipuli: Christiani.

27. In his autem diebus supervenerunt ab Jerosolymis prophetae Antiochiam;

28. et surgens unus ex eis, nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quae facta est sub Claudio.

29. Discipuli autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Judaea fratribus;

30. quod et fecerunt, mittentes ad seniores per manus Barnabae et Sauli.

18. A to usłyszawszy umilkli, y chwalili Boga, mówiąc: Toć tedy y Poganóm dał Bóg pokutę ku żywotowi.

19. A oni którzy byli rozprószeni przed utrapieniem które się stało za Sczepana, przeszli aż do Phenicyiéy, y Cypru, y Antyochiiéy: żadnemu nie powiadaiąc słowa, iedno samym Żydóm.

20. A byli niektórzy z nich mężowie Cypriyczycy, y Cyreneyczycy, którzy gdy weszli do Antyochiiéy, mówili y do Greków, opowiadaiąc Pana Jezusa.

21. Y była z nimi ręka Pańska: Y wielki poczet tych co uwierzyli nawrócił się do Pana.

22. Y przyszła o nich wieść do uszu kościoła który był w Jeruzalem: y posłali Barnabasza aż do Antyochiiéy.

23. Który przyszedszy, y łaskę Bożą oglądawszy, uradował się, y upominał wszytkich, aby w przedsięwzięciu serdecznym trwali w Panu.

24. Abowiem był mąż dobry, y pełen Ducha S. y wiary. Y przystała rzesza obfita ku Panu.

25. Y szedł Barnabasz do Tarsu, aby szukał Szawła: którego gdy nalazł przyprowadził do Antyochiiéy.

26. Y cały rok bawili się tam w kościele: y uczyli rzeszę obfitą, tak iż napiérwéy nazwano w Antyochiiéy ucznie Chrześciiany.

27. A w te dni nadeszli prorocy z Jeruzalem do Antyochiiéy.

28. A powstawszy ieden z nich imieniem Agabus, oznaymował przez Ducha, iż miał bydź głód wielki po wszytkim świecie: który był za Klaudiusa.

29. A uczniowie iako kto miał, postanowił każdy posłać na posługowanie braciéy którzy mieszkali w Żydowskiéy ziemi.

30. Co y uczynili, posławszy do starszych przez ręce Barnaby y Szawła.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 18. *To usłyszawszy umilkli* Dobrzy Chrześcijanie są posłuszni prawdzie im od Boga oznajmionéj przez swoje pasterze, przez widzenia,. objawienia, albo jakie inne sposoby. 24. *I przystała rzesza obfita ku Panu.* Jako pierwéj kilka pogańskich ludzi, tak teraz wielka moc poga-

18. *Pokutę.* Czas i miejsce do pokuty. — *Ku żywotowi.* Aby żyli życiem łaski, a późniéj chwały i szczęśliwości wiecznéj. Patrz W.

19. *Za Szczepana.* Za życia Szczepana.— *Phenicyiey.* Prowincija Syryjska z miastem stołeczném Tyr.—*Antyochji.* Metropolia Syryi. — *Żadnemu nie powiadając słowa.* Nikomu nie ogłaszając Ewangelii.

20. *Niektórzy z nich.* Którzy uciekli byli z Jerozolimy.—*Mówili i do Greków.* T. j. do pogan.

21. *Ręka Pańska.* Obecność, potęga, współdziałanie.

23. *Łaskę bożą.* Nawrócenie pogan i cnotliwe ich obyczaje. — *W Panu.* W wierze Pańskiéj, w miłości, łasce, w Kościele i w Chrześcijanizmie.

24. *Pełen Ducha Ś.* Gorliwości i miłości, które są darami Ducha S.—*I wiary.* Wiary teologicznéj, i wierności w pełnieniu swego urzędu.—*Przystała rzesza obfita ku Panu.* Patrz Wujka.

25. *Aby szukał Szawła.* Dawnego swojego przyjaciela i współucznia pod Gamalielem.

26. *I cały rok bawili się tam w kościele.* Tłum. Syryj. *przez cały rok razem zgromadzali się w kościele.* T. j. dla sprawowania ofiary mszy ś., dla modlitwy i słuchania słowa Bożego.—*Chrześcijany.* Patrz W.

27. *A w te dni.* W tym roku kiedy Szaweł i Barnabasz nauczali w Antyochii.—*Nadeszli prorocy z Jeruzalem.* Wysłani od Apostołów do Antyochii, ażeby Kościoł tam już kwitnący, darem swojego proroctwa wzmacniali i uświetniali.

28. *Agabus.* Którego Doroteusz zamieszcza między 72 uczniami Chrystusowymi.— *Oznajmował przez Ducha.* Przepowiadał duchem Prorockim, którego miał w sobie. — *Iż miał być głód wielki.* Za Klaudyusza Cesarza, jak zaraz dodaje, t. j. drugiego roku jego panowania, który był 43. po Nar. Chrystusa.

29. *Na posługowanie.* Na wsparcie, t. j. aby jałmużny które posyłali rozdano potrzebującym.—*Braciéj którzy mieszkali w żydowskiéj ziemi.* Uznawali ich bowiem jakby za ojców swoich, jako pierwszych wiernych, dla tego że Żydzi zupełnie ogołocili z dóbr chrześcijan w Judei mieszkających; w części takoż sami dobrowolnie się ich pozbawili, i przeto przed innymi zasługiwali na wsparcie.

30. *Posławszy do starszych.* Do Apostołów, mówi Ekumenius. Inni, do kapłanów i przedniejszych wiernych, zwłaszcza do dyakonów; tych bowiem było obowiązkiem rozdzielać jałmużny.

nów jest do widzialnego Kościoła przyłączona: który pierwéj miał w sobie same Żydy. A ten Kościół po Wniebowstąpieniu Pańskiém, jaśnie był widziany i znajomy. Bo w nim jawne było przepowiadanie słowa Bożego, Sakramenty widome, karność, prześladowanie i rozproszenie widome: heretycy, którzy z tego Kościoła wychodzili, widomi: przystanie i przyłączanie k niemu ludzi, poganów i narodów widome: pokój jego po rozlicznėm prześladowaniu, widomy: Biskupi i pasterze jego tak na katedrach, jako i w ciemnicach widomi: kościelne modlitwy za swemi widome: dary i łaski ich widome: imie ich (Chrześcijanie) jawne i wszemu światu znajome. Lecz o ewangelickim kościele niewidomym ni słówka nie słyszemy, Wyżéj 10, 44.

24. *Chrześcijany.* Chrześcijanie imię od Chrystusa mają, a Chrystus od Chryżma (to jest od pomazania) nazwany jest pomazaniec: iż sam Duchem Ś. był pomazany, i łaskę pomazania rozlewa na członki swe Chrześcijany. Tém nazwiskiem wierni rozeznani są nie tylko od Żydów i od poganów, którzy w Chrystusa nie wierzą: ale i od heretyków, którzy nie od Chrystusa, ale od kacermistrzów swych przezwiska miewają. Przeto Hieronim S. (contra Lucian.) tak mówi: jeźli gdzie usłyszysz, te *które* zowią Chrześcijany, że nie od Pana naszego Jezusa Chrystusa, ale od kogokolwiek innego przezwisko mają: jako Marcyanitowie, Walentynianowie (a dziś Lutrowie, Kalwinistowie, Samosatenowie) wiedz iż tacy nie są Kościołem Chrystusowym, lecz bożnicą Antychrystową. Bo jako Lactantius powiedział: (Lib. 4, c. 30.) które Marcyonitami albo Ariany (Lutrami, albo Kalwinistami) zowią, ci już przestali być Chrześcijany: że straciwszy imię Chrystusowe, ludzkie i obce nazwiska przyjęli. Lecz iż heretykowie chlubili się też imieniem chrześcijanów, aby prawowierni od fałszywych chrześcijanów rozeznani byli, nazwani są Katholikami, podobno od samych Apostołów, którzy i Kościół Chrystósów w składzie swym nazwali Kościołem katolickim. Który tytuł tak właśnie prawowiernym Chrześcijanom służy: iż choćby się każda sekta rada zwała Kościołem katolickim, wszakże jako Augustyn S. *Ad Simp. Novat.* i Cyrillus mówią, gdy ludzie pytają gdzie się do Kościoła katolickiego schodzą: żaden z heretyków nie śmie nigdy ani domu, ani zboru swego im ukazać. Przetoż Pacianus starodawny Doktor tak w Personie Katolika mówi: Imię mi jest Chrześcijanin, a Katolik przezwisko. Ono mię mianuje, a to mię pokazuje. Lecz i przezwisko Papieżnika, acz od heretyków nie dawno zmyślone, wszakże nie zdrożne jest. Bo nie jest imie wzięte od jakiego mistrza nowego (jakie są nazwiska heretyków) ale od namiastka Chrystusowego, potomka Piotrowego, i pasterza Kościoła katolickiego. Tak iż jedno być Papieżnikiem, a być Chrześcijaninem albo Katolikiem. Jako być Ewangelikiem, nie jest nic inszego, jedno być heretykiem, Lutrem. albo Kalwinistą. Bo nie od Ewangelii Chrystusowéj, która od Apostołów rozgłoszona, przyjęta, i uwierzona jest po wszystkim świecie: ale od nauki Lutrowéj i Kalwinowéj, wzięli imię nowe dzisiejszy Ewangelikowie: iż się nie mogli zwać ani katolikami, ani chrześcijany. Lecz jako Cypryan S. i Augustyn po nim prawdziwie powiedział: Ktożkolwiek jest, i jakikolwiek jest: Chrześcijanin nie jest, który nie jest w katolickim Kościele Pana Chrystusowym. Izai. 61, 1. August. contra epi. fund. c. 4.

26. *Chrześcijany.* *Christianus* po Łacinie, po Polsku Chrześcijanin, (jako *Christophorus*, Krzysztof, albo Chrzystof) od Pana Chrystusa jest nazwany: a zarazem i od krzyża którym się żegna, chrztu którym się stawa Chrześcijaninem, i od krzyżma którym jest pomazan: od którego i sam Pan Chrystus był nazwany. Przetoż to nazwisko mocnie trzymać mamy: a nowochrzczeńskiego nowo zmyślonego nie przyjmować.

CAPUT XII. — ROZDZIAŁ 12.

O męczeństwie Jakóba S., uwięzieniu i oswobodzeniu S. Piotra, i śmierci Heroda Agryppy.

1. Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de ecclesia.
2. Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gladio.
3. Videns autem, quia placeret Judaeis, apposuit, ut apprehenderet et Petrum. Erant autem dies Azymorum.
4. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere eum populo.
5. Et Petrus quidem servabatur in carcere. Oratio autem fiebat sine intermissione ab ecclesia ad Deum pro eo.
6. Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus; et custodes ante ostium custodiebant carcerem.

1. A onegóż czasu oburzył się mocą król Heród, aby utrapił niektóre z kościoła.
2. Y zabił Jakuba brata Janowego mieczem.
3. A widząc że się podobało Zydóm, przydał że poimał y Piotra. A były dni Przaśników.
4. Którego poimawszy, wsadził do ciemnice, podawszy go czworakiéy czworostrażéy żółniérzów pod straż, chcąc go po Pasce wywiéźdź ludowi.
5. A Piotra chowano w ciemnicy. Lecz modlitwa bez przestanku działa się od kościoła do Boga za nim.
6. A gdy go miał wywiéźdź Heród: onéyże nocy spal Piotr między dwiema żołniérzmi, związany dwiema łańcuchy: a stróże przed drzwiami strzegli ciemnice.

R. 12.—1. *A onegoż czasu.* Drugiego roku Klaudyusza. — *Oburzył się mocą.* Napastował, prześladował.—*Herod.* Agryppa.

2. *I zabił Jakóba.* Zdaje się iż inni Apostołowie nie byli podówczas w Jerozolimie.

3. *A były dni Przaśników.* Dodaje to Łukasz już to dla oznaczenia czasu zabójstwa S. Jakóba, już to dla pokazania, dla czego S. Piotr zaraz nie był zabity, lecz śmierć jego odłożoną została po Pasce; był bowiem dzień Przaśników, których niechciał Herod kalać krwi przelewem. Patrz W.

4. *Czworakiéj czworostrażéj żołnierzów.* Szesnatu żołnierzom, ażeby w każdą część straży nocnéj, t. j. co trzy godziny, po czterech stróżów czuwało, i aby pierwszych znużonych zmienili nowi czteréj jeszcze nie spracowani. — *Wywiéźdź ludowi.* Skazując publicznie na śmierć.

5. *Bez przestanku.* Ciągła i długa, ażeby skuteczniéj otrzymali to o co prosili. Patrz W.

6. *Spał Piotr.* Bezpiecznie polegając na boskiéj opatrzności.— *Związany dwiema łańcuchy.* Między dwóma żołnierzami którzy trzymali za końce łancuchów, aby ich jakim sposobem nieoszukał, lub nie umknął Był także dawny zwyczaj, (jak się dowiadujemy z Se-

7. Et ecce, Angelus Domini astitit, et lumen refulsit in habitaculo, percussoque latere Petri, excitavit eum, dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenae de manibus ejus.

8. Dixit autem Angelus ad eum: Praecingere, et calcea te caligas tuas. Et fecit sic. Et dixit illi: Circumda tibi vestimentum tuum, et sequere me.

9. Et exiens sequebatur eum, et nesciebat, quia verum est, quod fiebat per Angelum; existimabat autem se visum videre.

10. Transeuntes autem primam et secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quae ducit ad civitatem, quae ultro aperta est eis. Et exeuntes processerunt vicum unum, et continuo discessit Angelus ab eo.

11. Et Petrus ad se reversus, dixit: Nunc scio vere, quia misit Dominus Angelum suum, et eripuit me de manu Herodis, et de omni exspectatione plebis Judaeorum.

12. Consideransque venit ad domum Mariae matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati et orantes.

13. Pulsante autem eo ostium januae, processit puella ad audiendum, nomine Rhode.

14. Et ut cognovit vocem Petri, prae gaudio non aperuit januam, sed intro currens nuntiavit stare Petrum ante januam.

15. At illi dixerunt ad eam: Insanis. Illa autem affirmabat, sic se habere. Illi autem dicebant. Angelus ejus est.

16. Petrus autem perseverabat pulsans. Cum autem aperuissent, viderunt eum, et obstupuerunt.

17. Annuens autem eis manu, ut tacerent, narravit, quomodo Dominus eduxisset eum de carcere, dixitque: Nuntiate Jacobo et fratribus haec. Et egressus abiit in alium locum.

18. Facta autem die, erat non parva turbatio inter milites, quidnam factum esset de Petro.

7. A oto Anioł Pański podle stanął, a iasność się oświeciła w mieszkaniu: a uderzywszy w bok Piotrów, obudził go, mówiąc: Wstań rychło. Y opadły łańcuchy z rąk iego.

8. Y rzekł do niego Anioł: Opasz się, y obuy ubranie twoie. Y uczynił tak. Y rzekł mu: Weźm na się odzienie twoie, a idź za mną.

9. A wyszedszy szedł za nim: a nie wiedział żeby było prawda co się działo przez Anioła: lecz mniemał żeby widzenie widział.

10. A gdy minęli piérwszą y wtórą straż, przyszli do bramy żelaznéy która wiedzie do miasta, która się im sama otworzyła. A wyszedszy, przeszli iednę ulicę: y natychmiast odszedł Anioł od niego.

11. A Piotr przyszedszy k sobie rzekł: Teraz wiem prawdziwie, iż Pan posłał Anioła swego, y wyrwał mię z ręki Herodowéy, y ze wszytkiego oczekawania ludu Żydowskiego.

12. A obaczywszy się, przyszedł do domu Maryiey matki Jana, którego nazywano Markiem: gdzie było wiele zgromadzonych y modlących się.

13. A gdy on kołatał we drzwi u wrót, wyszła dziéwka słuchać imieniem Rod.

14. A poznawszy Piotrów głos, od radości nie otworzyła wrót: lecz wbieżawszy oznaymiła iż Piotr stał przed wroty.

15. A oni rzekli do niéy: Szaleiesz. Ale ona twierdziła, iż się tak rzecz ma. A oni mówili: Anioł iego iest.

16. A Piotr przedsię kołatał. A gdy otworzyli, uyźreli go y zdumieli się.

17. A kiwnąwszy na nie ręką, aby milczeli: rospowiedział iako Pan wywiódł go z ciemnice, y rzekł: Oznaymicie to Jakubowi y braciéy. A wyszedszy szedł na inne mieysce.

18. A gdy był dzień, rozruch niemały był miedzy żołnierzmi, coby się z Piotrem stało.

neki list 5.) że jednym i tym samym łańcuchem krępowano winowajcę i przywiązywano doń sztrzegącego żołnierza, co zapewne było zastosowaném i do Piotra. P. W.

7. *Anioł Pański.* W przybraném ciele ludzkiém. Niektórzy mniemają, iż to był ś. Michał opiekun Kościoła.—*Jasność się oświeciła w mieszkaniu.* Które to światło Piotr jeden widział, wtenczas gdy żołnierze spali.

8. *Opasz się.* Żydzi nosili długie suknie, które w drodze lub podczas pracy podwiązywali; jeśli zaś w nich spali, odpinali pasy.—*Ubranie.* Sandały, jak jest w grec. —*Weźmi na się odzienie twoje.* Zwierzchnią suknię lub płaszcz.

9. *A nie wiedział żeby było prawda.* Niezwykła bowiem rzecz się stała, i dla tego zdawała się nieprawdopodobną.

10. *A gdy minęli pierwszą i wtórą straż.* Żołnierzy strzegących Piotra, od których nie byli widziani.— *Do bramy żelaznéj.* Pałacu samegoż Heroda, przez którą, jakby z zamku, wchodziło się do miasta.— *Przeszli jednę ulicę.* Aż nim Piotr ś. nie był zaprowadzony na bezpieczne miejsce, gdzie zupełnie ocuciwszy się ze snu, mógł już zrozumieć rzecz całą i radzić dalej o sobie.

11. *Oczekiwania.* Syrus przekłada *knowania.*—*Ludu żydowskiego.* Starszych, zwłaszcza doktorów, faryzeuszów.

12. *A obaczywszy.* Niebezpieczeństwo z jakiego został wyrwany, i wielkość bożego dobrodziejstwa.—*Przyszedł do domu Maryiey.* W którym zebrani byli wierni modlący się za Piotrem.— *Którego nazywano Markiem.* Nie jest to Marek Ewangelista, lecz inny, towarzysz podróży ś. Pawła i Barnaby, o którym będzie niżéj.

13. *Dziewka.* Z grec. można przetłómaczyć *niewolnica,* Nasz jednak tłómacz, jak również i Syrus przekładają *sługa,* dla oznaczenia iż ona nie była niewolnicą, lecz wolną, może być córką albo krewną gospodyni owego domu.—*Imieniem Rod.* T. j. Róża.

14. *Od radości.* Chcąc tém prędzéj oznajmić uczniom o przybyciu Piotrowém.

15. *Anioł jego jest.* Z tego się pokazuje iż i wtenczas nawet wierni wierzyli, że każden człowiek ma swojego Anioła stróża. P. W.

16. *Przedsię kołatał.* Albo z bojaźni żeby go powtórnie nie schwytano, albo z gorącéj żądzy zobaczenia się z braćmi; może też być iż Roda z wielkiéj radości nieodmykając, nic też była nieodpowiedziała Piotrowi.

17. *Kiwnąwszy...aby milczeli.* Ażeby wrzawą głosów nie przeszkadzali jego opowiadaniu.— *Oznajmicie to Jakóbowi.* Mniejszemu; albowiem większy już był zabity, jak masz wyż. r. 10. P. W.— *Szedł na inne miejsce.* T. j. do Cezarei, Sydonu, Berytu, i t. d. aż nareszcie przybył do Rzymu. P. W.

19. Herodes autem cum requisisset eum, et non invenisset, inquisitione facta de custodibus, jussit eos duci, descendensque a Judaea in Caesaream, ibi commoratus est.

20. Erat autem iratus Tyriis et Sidoniis. At illi unanimes venerunt ad eum, et persuaso Blasto, qui erat super cubiculum regis, postulabant pacem, eo quod alerentur regiones eorum ab illo.

21. Statuto autem die Herodes vestitus veste regia, sedit pro tribunali, et concionabatur ad eos.

22. Populus autem acclamabat: Dei voces, et non hominis.

23. Confestim autem percussit eum Angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo; et consumtus a vermibus, exspiravit.

24. Verbum autem Domini crescebat et multiplicabatur.

25. Barnabas autem et Saulus reversi sunt ab Jerosolymis expleto ministerio, assumto Joanne, qui cognominatus est Marcus. *(Supr. 11, 30).*

19. A Heród pytawszy się o nim y nie nalazszy, uczyniwszy wywiadowanie o strożach, kazał ie wieźdź: a wyiechawszy z Żydowskiey ziemie do Cezareiey, tam mieszkał.

20. A był rozgniewany na Tyryyczyki y Sydończyki. Lecz oni iednomyślnie przyiachali do niego, a namówiwszy Blasta który był podkomorzym królewskim, prosili o pokóy: dla tego iż krainy ich miały żywność od niego.

21. A dnia naznaczonego Heród oblókszy się w szatę królewską, siadł na stolicy, y czynił rzecz do nich.

22. A lud wołał: Głosy Boże a nie człowiecze.

23. A natychmiast uderzył go Anioł Pański: przeto iż nie dał chwały Bogu: a rostoczony od robactwa, skonał.

24. A słowo Pańskie rozrastało się y rozmnażało.

25. A Barnabasz y Szaweł wrócili się z Jeruzalem wykonawszy posługę, wziąwszy Jana którego nazwano Markiem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w 3. *Pojmał i Piotra.* Jako Piotr ś. będąc głową innych, był sławniejszy nad inne, i większą strażą opatrzon niźli inni, aby jako nie uszedł: tak z drugiéj strony opatrzność Boska w jego wybawieniu tém dziwniejsza była, aby dłużéj rządził Kościoł jego.

5. *Lecz modlitwa bez przestanku.* Wszystek Kościoł modlił się ustawicznie za przedniejszym wodzem i pasterzem swoim, i był wysłuchany. Byłci przedtém i Stefan i Jakób ś. w więzieniu: a wżdy nie czytamy żeby się tak za nie Kościoł bez przestanku modlił, jako teraz za Piotra. Czemu? iż oni byli członkami, a ten głową. Przetoż na to miejsce tak Chryzostom pisze: Wielkiéj miłości znakiem ta modlitwa była: Ojca wszyscy szukali i t. d.

6. *Związany dwiema łańcuchy.* Te łańcuchy były cudami wsławione. Bo gdy jeden z nich był z Jeruzalem do Rzymu i Eudoxyi, żony Walentyniana Cesarza, przyniesiony, i do drugiego łańcucha (którym tenże Apostoł związan był od Nerona) przyłożony, cudownie się wnet oba spoiły. Przetoż i kościoł jest w Rzymie zbudowany i od Piotra w okowach nazwany: w którym te łańcuchy uczciwie chowają, i święto Piotra w okowach obchodzą pierwszego dnia sierpnia.

15. *Anioł to jego.* Jeśli ludziom (słowa są Chryzostomowe) żywot tylko swój opatrującym, a nic pospolitego pożytku nie czyniącym, Aniołowie od Pana wszystkich są naznaczeni: jako jeden sprawiedliwy mówi: Anioł który mię wyrwał ze wszego złego. Daleko więcéj tym, których opiece wszystek świat jest poruczony, i którzy noszą brzemiona wielkich darów bożych, Aniołowie z nieba są przydani. Chrysost. hom. 7. de laud. Paul. I. Mojż. 48, 16.

17. *Oznajmicie to Jakóbowi.* Każe to opowiedzieć ś. Jakóbowi Jerozolimskiemu biskupowi i Chrześcijanom, aby i skutek modlitw swych poznali, i Panu Bogu za to dziękowali. Albowiem ś. Jakób bez pochyby przykazał był wszystkiemu Kościołowi tę pospolitą modlitwę za Piotra.

17. *Szedł na inne miejsce.* Acz Pan Bóg cudownie Piotra wybawił, wszakoż nie chciał Piotr Boga kusić, mieszkając z prześladowniki swemi: ale według rozkazania Chrystusowego, ustąpił do czasu.

23. *Uderzył go Anioł.* Królowie i książęta, którzy się w pochlebstwach i w pochwałach ludzkich tak kochają, że się ludźmi być zapominają, i nie dają chwały Panu Bogu, mogą się iście karać tym przykładem.

---

19. *Uczyniwszy wywiadowanie o strożach.* Z grec. badać, brać na tortury, potępić; i dla tego to Syrus przekłada *potępił stróżów.—Kazał je wieźdź.* Na karę śmierci.—*Do Cezareiey.* Palestyńskiéj, która się pierwiéj nazywała *wieżą Stratona.*

20. *A był rozgniewany.* Zamyślał im wojnę wydać. Przyczyny gniewu Herodowego autor niepodaje. Baroniusz mniema iż dla tego, że Sydończycy uwolnionego z więzienia Piotra do siebie przyjęli, i stawszy się Chrześcijanami przyjęli od niego biskupa.—*Namówiwszy Blasta.* Zjednawszy Blasta, może podarunkami.—*I z krainy ich miały żywność od niego.* Bardzo się starali o pokój, lękając się aby Herod, zabroniwszy wywozu zboża, nie sprawił u nich głodu.

21. *A dnia naznaczonego.* Był to drugi dzień igrzysk na cześć Cesarza, mówi Józef.—*Czynił rzecz.* Przemawiał.

22. *Głosy Boże a nie człowiecze.* Zuchwałe pochlebstwo.

23. *Uderzył.* Smiertelną chorobą dotknął, bolem wnętrzności, a także zgnilizną ciała, zkąd robaki powstały. P. W.—*Przeto iż niedał chwały Bogu.* Lecz sobie ją przywłaszczył, zezwalając na szalone owo pochlebstwo.

24. *A słowo Pańskie.* Wzrastało opowiadanie Ewangelii i pomnażał się Kościoł.

25. *Wrócili się z Jeruzalem.* Do Antyochii, zkąd byli posłani dla zaniesienia jałmużny głód cierpiącym mieszkańcom Jerozolimy. Wyż. 11, 28.— *Wykonawszy posługę.* Zaniosłszy jałmużnę, do czego byli przeznaczeni.

CAPUT XIII.

1. Erant autem in ecclesia, quae erat Antiochiae, prophetae et doctores, in quibus Barnabas, et Simon, qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis, et Manahen, qui erat Herodis tetrarchae collactaneus, et Saulus.

2. Ministrantibus autem illis Domino et jejunantibus, dixit illis Spiritus sanctus: Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus, ad quod assumsi eos.

3. Tunc jejunantes et orantes, imponentesque eis manus, dimiserunt illos.

4. Et ipsi quidem missi a Spiritu sancto abierunt Seleuciam; et inde navigaverunt Cyprum.

5. Et cum venissent Salaminam, praedicabant verbum Dei in synagogis Judaeorum. Habebant autem et Joannem in ministerio.

6. Et cum perambulassent universam insulam usque Paphum, invenerunt quemdam virum magum pseudoprophetam, Judaeum, cui nomen erat Barjesu,

7. qui erat cum Proconsule Sergio Paulo, viro prudente. Hic, accersitis Barnaba et Saulo, desiderabat audire verbum Dei.

8. Resistebat autem illis Elymas magus (sic enim interpretatur nomen ejus), quaerens avertere Proconsulem a fide.

9. Saulus autem, qui et Paulus, repletus Spiritu sancto, intuens in eum,

10. dixit: O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiae, non desinis subvertere vias Domini rectas.

11. Et nunc, ecce, manus Domini super te, et eris caecus, non videns solem usque ad tempus.

ROZDZIAŁ 13.

O powołaniu Pawła i Barnaby na Apostołów, nawróceniu Pawła Prokonsula, opowiadaniu w Pizydyi, i t. d.

1. A byli w kościele który był w Antyochiiey prorocy y Doktorowie, miedzy któremi Barnabasz y Symon, którego zwano Niger, y Lucyusz Cyreneyczyk, y Manahen, który byl społu wychowan z Herodem Tetrarchą, y Szaweł.

2. A gdy oni ofiarę czynili Panu, y pościli, rzekł Duch święty: Odłączcie mi Szawła y Barnabasza ku sprawie do któreyem ich wziął.

3. Tedy poscząc y modląc się, y włożywszy na nie ręce, odprawili ie.

4. A tak oni wysłani od Ducha ś. odeszli do Seleuciiey: a ztamtąd wodą się puścili do Cypru.

5. A gdy przyszli do Salaminy, opowiadali słowo Boże w bożnicach Żydowskich. A mieli y Jana na posłudze.

6. A przeszedszy wszytkę wyspę aż do Paphu, naleźli niektórego męża czarnoksiężnika fałesznego proroka, Żyda, któremu było imię Bariesu:

7. który był przy staroście Sergiuszu Pawle człowieku mądrym. Ten przyzwawszy Barnabasza y Szawła, żądał słuchać słowa Bożego.

8. Ale się im sprzeciwiał Elymas czarnoksiężnik (abowiem się tak wykłada imię iego) staraiąc się iakoby odwrócił starostę od wiary.

9. Tedy Szaweł, który y Paweł, napełniony Ducha świętego, weyźrzawszy nań,

10. rzekł: O pełny wszelkiey zdrady y wszelkiey przewrotności, synu dyabelski, nieprzyiacielu wszelkiey sprawiedliwości, nie przestawasz wywracać prostych dróg Pańskich.

11. A oto teraz ręka Pańska nad tobą: y będziesz ślepym, nie widząc słońca aż do czasu.

R. 13.—1. *W Antyochijéj*. Syryjskiéj, dokąd powrócili Szaweł i Barnabasz, jakeśmy to powiedzieli pod koniec poprzedzającego rozdziału.— *Prorocy*. Którzy z natchnienia Ducha bożego przepowiadali przyszłe rzeczy.—*Doktorowie*. Którzy tłómaczyli Pismo ś. i nauczali co mają wierzyć i czynić wierni.— *Lucyus Cyrenejczyk*. Który był biskupem Cyrenei, jak mówi Martyrologium rzymskie na dzień 6. Maja.— *Manahen*. O którym w Martyr. rzym. 24. Maja.— *Z Herodem Tetrarchą*. Herod Antypas, który oblekł Chrystusa Pana w szatę białą i wyśmiał go, i który zabił ś. Jana Chrzciciela.—*Społu wychowan*. Który z Herodem był wychowan i tę samą miał mamkę. Oznacza więc iż Manahen pochodził ze znakomitéj familii, kiedy z Herodem książęciem był razem wychowany.

2. *A gdy oni ofiarę czynili*. Mszą ś. odprawiali. P. W.—*Rzekł im Duch Ś.* Prorokom i starszym z wiernych przez wewnętrzne natchnienie.—*Odłączcie*. Stanowiąc biskupami tych, których Bóg od wieków odłączył przez wybor do tego posłannictwa i dzieła opowiadania Ewangelii wszem narodom. P. W.— *Wziął*. Z grec. *przywołałem, na pomoc wezwałem*.

3. *Poscząc*. P. W.— *I włożywszy na nie ręce*. Wyświęciwszy ich na biskupów. P. W.

4. *Wysłani od Ducha Ś.* Wiersz 2. P. W.— *Do Seleucyi*. Miasto ludne i sławne, sąsiednie Antyochii.

5. *Do Salaminy*. Która późniéj przez Konstanciusza nazwaną została Konstancija, a dziś się nazywa Famagosta.—*A mieli i Jana*. Przezwanego Markiem, o którym wyż. 12, 25.—*Na posłudze*. Jakby rzekł: Jan Marek posługiwał Szawłowi i Barnabie, zwłaszcza w rzeczach doczesnych, iżby oni tém swobodniéj mogli opowiadać Ewangeliją.

6. *Aż do Paphu*. Miasta Cypru, sławnego ojczyzną poetów.—*Czarnoksiężnika fałesznego proroka*. Który będąc czarnoksiężnikiem udawał Proroka. *Bariesu*. T. j. syn Jezusa, syn zbawcy. Zdaje się iż ojciec tego czarnoksiężnika nazywał się Jezus lub Jozue.

7. *Przy staroście*. Urzędnik rzymski, który miał władzę konsula nad prowinciją.

8. *Elymas*. Jest to wyraz jak się zdaje miejscowy, dawniejszy cypryjski, oznaczający czarnoksiężnika.

9. *Tedy Szaweł który i Paweł*. Tu po raz pierwszy Szaweł nazywa się Pawłem, którym to imieniem i Łukasz go odtąd nazywa. Zkąd się pokazuje, iż z powodu nawrócenia Sergiusza Pawła, Apostoł narodów przemienił hebrajskie imię Szaweł na rzymskie i greckie Paweł, ażeby, jakby rzeczą i imieniem rzymianin, łatwiéj mógł siebie zalecić Rzymianom i Grekom.—*Napełniony Ducha Ś.* Nowe tu uczuł Paweł natchnienie Ducha Ś. do zdziałania następującego cudu.—*Wejrzawszy nań*. Oczami pałającemi gniewem.

10. *Synu djabelski*. Dla naśladowania złych dzieł.— *Wywracać prostych dróg Pańskich*. Sprzeciwiać się Ewangelii, która jest drogą Pańską, prosto prowadzącą do zbawienia.

11. *A oto teraz*. *A więc teraz*, jak ma Syrus.—*Ręka Pańska*. Karanie, pomsta boża.—*Aż do czasu*. Cza-

Et confestim cecidit in eum caligo et tenebrae, et circuiens quaerebat, qui ei manum daret.

12. Tunc Proconsul, cum vidisset factum, credidit admirans super doctrina Domini.

13. Et cum a Papho navigassent Paulus, et qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphiliae. Joannes autem discedens ab eis, reversus est Jerosolymam.

14. Illi vero pertranseuntes Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiae, et ingressi synagogam die sabbatorum, sederunt.

15. Post lectionem autem Legis et Prophetarum, miserunt principes synagogae ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite.

16. Surgens autem Paulus, et manu silentium indicens, ait: Viri Israelitae, et qui timetis Deum, audite:

17. Deus plebis Israel elegit patres nostros, et plebem exaltavit, cum essent incolae in terra Aegypti, et in brachio excelso eduxit eos ex ea, *(Exod. 1, 1. Exod. 13, 21).*

18. et per quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto. *(Exod. 16, 3).*

19. Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum. *(Jos. 14, 2.—24, 11).*

20. quasi post quadringentos et quinquaginta annos, et post haec dedit Judices usque ad Samuel Prophetam. *(Judic. 3, 9).*

21. Et exinde postulaverunt regem, et dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta. *(1. Reg. cap. 8.—10).*

22. Et amoto illo, suscitavit illis David regem, cui testimonium perhibens, dixit: Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. *(1. Reg. 13, 14. Psal. 88, 21).*

23. Hujus Deus ex semine secundum promissionem eduxit Israel salvatorem, Jesum, *(Isai. 11, 1).*

24. praedicante Joanne ante faciem adventus

A natychmiast padł nań mrok y ciemność: a chodząc w około szukał ktoby mu rękę podał.

12. Tedy starosta widząc co się stało, uwierzył: zdumiewaiąc się nad nauką Pańską.

14. A puściwszy się wodą z Paphu Paweł, y ci co z nim byli: przyszli do Pergi Pamphiliey. A Jan odszedszy od nich, wrócił się do Jeruzalem.

14. Ale oni przeszedszy Pergę, przyszli do Antyochiiéy Pizideyskiéy: a wszedszy do bóżnice w dzień Sobotni, usiedli.

15. A po przeczytaniu zakonu y proroków, posłali Arcybóżnicy do nich, mówiąc: Mężowie bracia, ieśli macie u siebie mowę napominania do ludu, mówcie.

16. A powstawszy Paweł, y ręką milczenie uczyniwszy, rzekł: Mężowie Izraelscy, y którzy się boicie Boga, słuchaycie:

17. Bóg ludu Izraelskiego obrał oyce nasze, y wywyższył lud gdy mieszkali w ziemi Egiptskiéy, y wywiódł ie z niéy wyniosłym ramieniem:

18. y przez czas czterdzieści lat znosił obyczaie ich na puszczy.

19. A wygładziwszy siedm narodów w ziemi Chananeyskiéy, losem im podzielił ziemię ich,

20. jakoby po cztérech set y piacidziesiąt lat: a potym dał Sędzie aż do Samuela proroka.

21. A od onego czasu prosili o króla: y dał im Saula syna Cys, męża z pokolenia Beniamin, lat czterdzieści.

22. Y odiąwszy go, wzbudził im Dawida króla: któremu świadectwo wydawaiąc, powiedział: Nalazłem Dawida syna Jesse, męża wedle serca mego który czynić będzie wszytkie woli moie.

23. Z tegoż nasienia Bóg według obietnice wywiódł Izraelowi zbawiciela Jezusa:

24. gdy przed oblicznością przyszcia iego Jan

---

sową go Paweł ślepotą zaraził, aż do czasu jego upamiętania się.—*Mrok.* Który nakształt obłoku oczy jego zakrył, i odjął im siłę widzenia.

12. *Nad nauką Pańską.* Nauką Ewangelii.

13. *A Jan.* Przezwiskiem Marek.—*Wrócił się do Jeruzalem.* Z bojaźliwości, jak mówi ś. Chryzostom i Baronius, niechcąc całej drogi odbywać i narażać się na tyle niebezpieczeństw. Inni sądzą iż z przywiązania do matki mieszkającej w Jerozolimie.

14. *Antyochii Pizydejskiéj.* Różnéj od Antyochii Syryjskiéj, o któréj wyż. w. 1.

15. *A po przeczytaniu zakonu i proroków.* Po skończoném bowiem czytaniu, ktoś albo z synagogi, albo z przychodniów miał mowę do zebranych, jak to bywa i teraz w kościołach po przeczytaniu Lekcii i Ewangelii.—*Posłali . . . do nich.* Przez uszanowanie zapraszając ich do tego.—*Jeźli macie u siebie mowę napominania.* Jeżeli się podoba, proszę upominać i nauczać.

16. *Ręką milczenie uczyniwszy.* Tym bowiem znakiem dawniéj przed zaczęciem mowy nakazywali milczenie.—*I którzy się boicie Boga.* Zdaje się to odnosić do Prozelitów i innych, którzy z gorliwości przychodzili do synagog dla słuchania kazań.

17. *Obrał ojce nasze.* Ze wszystkich narodów, aby byli ludem i Kościołem Bożym.—*Wywyższył lud.* Przez Mojżesza, przez wiele cudów dokonanych, uczynił naród ów sławnym.— *Wyniosłém ramieniem.* Wielką siłą i potęgą.

18. *Znosił obyczaje ich.* Niesforne i dzikie, był bowiem lud twardego karku.

19. *Siedm narodów.* Które się wyliczają w Deut. 7, 1.

20. *Po czterech set i piącidziesiąt lat.* Począwszy od narodzenia Izaaka aż do podziału ziemi obiecanéj.

21. *Lat czterdzieści.* W te czterdzieści lat wliczają się i lata Samuelowe, w których on rządził przed Saulem narodem Izraelskim; tak większa część tłómaczów. Więc czas Samuela zalicza tu nie do czasów sędziów, ale do królewskich; przeto cały ów czas, który od ustania sędziów, t. j. od śmierci Helego aż do śmierci Saula upłynął, oznacza czterdziestu latami.

22. *Wedle serca mego.* To samo jest w. I. Król. 13, 14., według myśli i woli mojéj.— *Czynić będzie wszystkie woli moje.* Doskonale zachowa moje przykazania.

23. *Według obietnice.* Uczynionéj patryarchom i samemuż Dawidowi. II. Król. 7, 12. Psalm. 88. w. 4, 36, i indziéj.—*Wywiódł Izraelowi.* Dał Izraelowi Zbawcę Jezusa.

24. *Gdy . . . Jan opowiadał.* Przed Jego przyjściem,

ejus baptismum poenitentiae omni populo Israel. *(Matth. 3, 2).*

25. Cum impleret autem Joannes cursum suum, dicebat: Quem me arbitramini esse, non sum ego, sed ecce, venit post me, cujus non sum dignus calceamenta pedum solvere. *(Matth. 3, 11).*

26. Viri fratres, filii generis Abraham, et qui in vobis timent Deum, vobis verbum salutis hujus missum est.

27. Qui enim habitabant Jerusalem, et principes ejus hunc ignorantes, et voces Prophetarum, quae per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt,

28. et nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt a Pilato, ut interficerent eum. *(Matth. 27, 20).*

29. Cumque consummassent omnia, quae de eo scripta erant, deponentes eum de ligno, posuerunt eum in monumento.

30. Deus vero suscitavit eum a mortuis tertia die: qui visus est per dies multos his, *(Matth. 28, 1).*

31. qui simul ascenderant cum eo de Galilaea in Jerusalem, qui usque nunc sunt testes ejus ad plebem.

32. Et nos vobis annuntiamus eam, quae ad patres nostros repromissio facta est,

33. quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum, sicut et in Psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. *(Psal. 2, 7).*

34. Quod autem suscitavit eum a mortuis, amplius jam non reversurum in corruptionem, ita dixit: Quia dabo vobis sancta David fidelia. *(Isai. 55, 3).*

35. Ideoque et alias dicit: Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem. *(Psal. 15, 10).*

36. David enim in sua generatione cum administrasset, voluntati Dei dormivit, et appositus est ad patres suos, et vidit corruptionem. *(3. Reg. 2, 10).*

opowiedał chrzest pokuty wszytkiemu ludowi Izraelskiemu.

25. A gdy Jan wypełnił bieg swóy, mówił: Kim mię bydź mniemacie, nie iestem ia: ale oto idzie za mną, którego obuwia nóg nie iestem godzien rozwiązać.

26. Mężowie bracia, synowie narodu Abrahamowego, y którzy miedzy wami boią się Boga, wam iest posłane słowo zbawienia tego.

27. Abowiem którzy mieszkali w Jeruzalem y książęta iego nie znaiąc tego, y głosów prorockich które przez każdy szabbat czytane bywaią, osądziwszy wypełnili:

28. a nie znalazszy w nim przyczyny żadnéy śmierci, prosili Piłata aby go zabili.

29. A gdy wykonali wszytko co o nim napisano było, ziawszy go z drzewa, włożyli go do grobu.

30. Lecz Bóg wzbudził go od umarłych dnia trzeciego, który widziany był przez wiele dni od tych,

31. którzy z nim społu przyszli byli z Galileiéy do Jeruzalem, którzy aż dotąd są świadkami iego do ludu.

32. Y my opowiedamy wam tę obietnicę która się oycóm stała:

33. że ią Bóg wypełnił dziatkam naszym wzbudziwszy Jezusa. Jako też iest napisano w Psalmie wtórym: Syn móy iesteś ty, iam cię dziś porodził.

34. A iż go wzbudził od umarłych, że się iuż nie ma wrócić do skażenia, tak powiedział: Zeć wam dam święte Dawidowe wierne.

35. Przeto y indziéy powiada: Nie dasz świętemu twemu oglądać skażenia.

36. Abowiem Dawid wieku swoiego usłużywszy Bożéy woli zasnął: y przyłączon iest do oyców swoich, y uznał skażenie.

---

jako poprzedziciel. — *Chrzest pokuty.* Chrzest, który był symbolem i pobudką do pokuty na odpuszczenie grzechów, i przyjęcia usprawiedliwienia przez chrzest Chrystusowy.

25. *A gdy Jan wypełnił bieg swój.* Życia i urzędu swojego, jakim było dawać świadectwo o Chrystusie, pokazać go Żydom, i przygotować serca ludzkie na jego przyjęcie.—*Kim mię być mniemacie.* Jakby rzekł: Sądzicie że jestem Messyaszem? mylicie się, nie jestem Chrystusem; lecz oto zaraz po mnie przyjdzie Chrystus, którego obuwia rozwiązać nie jestem godzien.

26. *Wam jest posłane słowo zbawienia tego.* Syrus: *wam ów posłany jest słowo życia,* t. j. Chrystus sprawca życia posłany jest dla waszego zbawienia.

27. *Nie znając tego.* Piotr także, wyż. 3, 17., wymawia niewiadomość Żydów zabijających Chrystusa, patrz co się tam rzekło.—*Osądziwszy.* Skazując Chrystusa na śmierć krzyżową.—*Wypełnili.* Słowa Proroków, którzy przepowiedzieli śmierć Chrystusa.

32. *Obietnicę która się ojcom stała.* O Chrystusa wcieleniu i odkupieniu świata.

33. *Że ją Bóg wypełnił dziatkom naszym.* Synom ojców naszych, pokoleniu i narodowi naszemu. — *Jam cię dziś porodził.* Przez zmartwychwstanie, które w Pismie ś. nazywa się odrodzeniem. Ztąd i Chrystus nazywa się *pierworodnym umarłych.* Patrz co powiedz. Psal. 2, 7.

34. *A iż go wzbudził od umarłych.* Wykazuje tu Paweł, iż Chrystus raz zmartwychwstały więcéj już nie umrze, i to świadectwem Izaiasza 53, 3, o czem zaraz.—*Że się już nie ma wrócić do skażenia.* Do śmierci, która jest skażeniem człowieka; Chrystus bowiem raz umarły i zmartwychwstały więcéj już nieumiera; a więc i w śmierci, którą poniosł, nie był skażony, t. j. nie zgnił i w proch się nieobrócił.—*Tak powiedział.* Bóg w Pis. ś. przez Izaiasza 55, 3, według przekładu 70.—*Wam dam święte Dawidowe wierne.* Święte obietnice uczynione od Boga Dawidowi, uczynię wiernemi, t. j. mocnemi i stałemi, ponieważ wypełnię to wszystko co obiecałem o Chrystusie mającym się z niego narodzić. Między innemi zaś rzeczami obiecanemi mu o Chrystusie było i zmartwychwstanie, jak w Psal. 15, 10: *Abowiem nie zostawisz dusze mojéj w piekle ani dasz świętemu twemu oglądać skażenia.* Które to miejsce w następnym wierszu cytuje się. Patrz wyż. 2, 31.

36. *Albowiem Dawid wieku swojego.* Dowodzi że obietnica tycząca się Chrystusa o nieskazitelności, nie może odnosić się do Dawida. Takież samo rozumowanie Piotra, wyż. 2, 27. i następ.—*Usłużywszy.* Będąc zawsze posłusznym.—*Zasnął.* Umarł.—*Przyłączon jest do ojców swoich.* Do przodków swoich umarłych.—*Uznał skażenie.* Ciało jego uległo rozkładowi w skutek śmierci.

37. Quem vero Deus suscitavit a mortuis, non vidit corruptionem.

38. Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur, et ab omnibus, quibus non potuistis in lege Moysi justificari:

39. in hoc omnis, qui credit, justificatur.

40. Videte ergo, ne superveniat vobis, quod dictum est in Prophetis:

41. Videte, contemtores, et admiramini, et disperdimini, quia opus operor ego in diebus vestris, opus, quod non credetis, si quis enarraverit vobis. *(Habac. 1, 5).*

42. Exeuntibus autem illis, rogabant, ut sequenti sabbato loquerentur sibi verba haec.

43. Cumque dimissa esset synagoga, secuti sunt multi Judaeorum et colentium advenarum, Paulum et Barnabam; qui loquentes suadebant eis, ut permanerent in gratia Dei.

44. Sequenti vero sabbato pene universa civitas convenit audire verbum Dei.

45. Videntes autem turbas Judaei, repleti sunt zelo, et contradicebant his, quae a Paulo dicebantur, blasphemantes.

46. Tunc constanter Paulus et Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis aeternae vitae, ecce, convertimur ad gentes,

47. sic enim praecepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terrae. *(Isai. 49, 6).*

48. Audientes autem gentes gavisae sunt, et glorificabant verbum Domini, et crediderunt, quotquot erant praeordinati ad vitam aeternam.

37. Lecz którego Bóg wzbudził, nie widział skażenia.

38. Niech wam tedy będzie wiadomo, mężowie bracia, iż przez tego opowieda się wam odpuszczenie grzéchów, od wszytkiego w czymeście nie mogli bydź przez zakon Moyżeszów usprawiedliwieni.

39. Przez tego wszelki który wierzy usprawiedliwion bywa.

40. A przetóż patrzcie aby na was nie przyszło co powiedziano w prorocech:

41. Obaczcie wzgardziciele, y dziwuycie się, a zgińcie. Bo ia sprawuię sprawę za dni waszych, sprawę któréy nie uwierzycie, gdyby wam kto opowiadał.

42. A gdy oni wyszli, prosili aby w drugi szabbat mówili do nich téż słowa.

43. A gdy się rozeszło zgromadzenie, poszło wiele z Żydów y z nabożnych nowonawróconych za Pawłem y Barnabaszem: którzy mówiąc radzili im aby trwali w łasce Bożéy.

44. A w przyszły szabbat mało nie wszytko miasto zebrało się ku słuchaniu słowa Bożego.

45. Lecz Żydowie widząc one rzesze, napełnieni są zazdrości, y sprzeciwiali się temu co Paweł powiedał, bluźniąc.

46. Tedy Paweł y Barnabasz bespiecznie rzekli: Wam było naprzód trzeba opowiedać słowo Boże: ale ponieważ ie odrzucacie, a osądzacie się niegodnymi bydź wiecznego żywota: oto obracamy się do poganów,

47. abowiem nam tak roskazał Pan: Postanowiłem cię za światło poganóm, abyś był na zbawienie aż do kraiu ziemie.

48. A poganie słysząc uradowali się y wielbili słowo Pańskie: y uwierzyli, ile ich iedno było zrządzonych ku żywotowi wiecznemu.

---

37. *Lecz którego Bóg wzbudził.* T. j. Chrystus.

38. *Niech wam tedy będzie wiadomo.* Zamknięcie jest całéj mowy, w któréj dowodzi że Chrystusa trzeba uznać za odkupiciela i zbawcę.—*Przez tego.* Jezusa Chrystusa. — *Opowiada się.* Obiecuje się i daje.—*Od wszystkiego w czymeście niemogli.* Albowiem sakramenta i obrządki starego przymierza niemogły was zbawić i usprawiedliwić, co może uczynić tylko Chrystus, jego wiara, łaska, i sakramenta.

39. *Wszelki który wierzy.* Wiarą żywą działającą przez miłość.—*Usprawiedliwion bywa.* Przez łaskę i sprawiedliwość wlaną, którą Bóg wlewa w dusze dla zasług Chrystusa P.

40. *W Prorocech.* W jednym z Proroków t. j. przez Habakuka 1, 5.

41. *Obaczcie wzgardziciele.* Używa tych słów Paweł w sensie allegorycznym o odrzuceniu i zaślepieniu Żydów, o spustoszeniu duchownêm, odjęciu Pisma ś. i jego rozumienia, odjęciu kapłaństwa i prawa do królestwa niebieskiego; i sens jest: patrzcie! o wzgardziciele tych rzeczy, które się wam opowiadają. — *Zgińcie.* Jakby rzekł: zgińcie, umrzyjcie ze zdziwienia i przestrachu. Albo, zgińcie, zniknijcie, odejdźcie ztąd. — *Sprawuję sprawę.* Rozumie duchowną klęskę, o któréj mowa.— *Sprawę któréj nie uwierzycie.* Dzieło tak niezwykłe i ważne, iż przewyższy wszelką waszę wiarę.

42. *A gdy oni wyszli.* Z synagogi, jak jest w grec.

43. *W łasce Bożéj.* Którą udarowani zaczęli byli trzymać się wiary Chrystusowéj i Apostołów.

44. *Mało nie wszystko miasto.* Był bowiem zwyczaj iż poganie nie byli wyłączani od słuchania słowa Bożego.

45. *Widząc one rzesze.* Liczbę słuchaczów większą niż zwykle.—*Bluźniąc.* Było to ich bluźnierstwo albo przeciwko Apostołom jakby zwodzicielom, albo przeciwko ich nauce jako fałszywéj, albo przeciw Chrystusowi jakby nie był Messyaszem.

46. *Wam.* Którzy jesteście z ludu Bożego, i do których naprzód był Chrystus posłany. — *Osądzacie się niegodnymi.* Sądząc bowiem że trzeba odrzucić wiarę w Chrystusa, têm samêm wydajecie wyrok na siebie że niegodni jesteście żywota wiecznego.—*Obracamy się do Poganów.* I my opowiadamy Ewangelię i Chrystusa.

47. *Rozkazał.* Gdy bowiem przepowiedział przez Izaiasza że postanowił i chce aby Chrystus był światłem i zbawieniem narodów, têm samêm postanowił, chciał i rozkazał Apostołom, których Chrystus opowiadaczami naznaczył, aby poganom Chrystusa ogłaszali, ażeby takim sposobem jego światło i zbawienie im udzielali. Albo po prostu Paweł tu powiada że jemu dany został ten rozkaz, t. j. aby szedł i opowiadał Ewangelię wszemu stworzeniu.—*Postanowiłem.* Postanowię; przeszły zamiast przyszłego, jak to często zwykli czynić prorocy dla pewności rzeczy przyszłych, jakby przeszłych.—*Za światło poganom.* Abyś przyniósł narodom światło prawdy ewangelicznéj, i opowiadał wszystkim zbawienną naukę.

48. *Uradowali się.* Ze swojego szczęścia, nie zaś z nieszczęścia Żydów.—*Słowo Pańskie.* Ewangelię.—

49. Disseminabatur autem verbum Domini per universam regionem.

50. Judaei autem concitaverunt mulieres religiosas et honestas, et primos civitatis, et excitaverunt persecutionem in Paulum et Barnabam; et ejecerunt eos de finibus suis.

51. At illi excusso pulvere pedum in eos, venerunt Iconium. *(Matth. 10, 14.)*

52. Discipuli quoque replebantur gaudio et Spiritu sancto.

49. Y rozsiewało się słowo Pańskie po wszytkiéy krainie.

50. Lecz Żydowie poduszczyli niewiasty nabożne y uczciwe, y przednieysze miasta: y wzbudzili przeszladowanie na Pawła y Barnabasza, y wyrzucili ie z granic swych.

51. A oni otrząsnąwszy proch nóg na nie, przyszli do Ikonium.

52. Uczniowie téż napełniali się wesela y Ducha świętego.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 13. w. 2.** *A gdy ofiarę czynili Panu.* Po łacinie *Ministrantibus.* Gdy służyli albo gdy służbę czynili Panu: po grecku λειτουργούντων, gdy Liturgią odprawowali, albo gdy ofiarę czynili Panu: jako i Erasmus przełożył, *Sacrificantibus,* to jest po naszemu, gdy Mszą mieli. Bo Grekowie ofiarę Mszy ś. Liturgeją zową. Przetoż i Erasmus Liturgią ś. Chryzostoma przekłada po łacinie Mszą Chryzostomową. Zkąd to mamy, że i Apostołowie w onym pierwszym kościele Mszą miewali, którą i po dziśdzień Ruś i Słowianie Służbą nazywają. Brzesczanie to miejsce tak wywrócić chcieli, iż Apostołowie służyli w opowiadaniu słowa Bożego. Ale ten wykład ostać się nie może. Bo słowem Bożém jako i szafowaniem świętych Sakramentów, przełożeni kościelni służą ludziom a nic Panu Bogu. A tu Łukasz mówi, że służyli Bogu, któremu też pościli. I tak to słowo λειτουργόντον często w Pismie ś. znaczy służbę ofiarowania Bogu. Do Żydów 8, w. 2; 9, w. 21; 10, w. 11.

2. *Odłączcie mi.* Acz ś. Paweł od Boga był nauczony, i osobliwie od Pana Chrystusa na apostolstwo naznaczony, i tu od Ducha Świętego z Barnabaszem obrany: wszakże oto przez ludzie był odłączony, i przez wkładanie rąk poświęcony. A dziś ministrowie kacerscy biorą sobie urząd kazania i szafowania Sakramenty, oprócz dozwolenia i potwierdzenia przełożonych Kościoła powszechnego. Galat. 1, 1.

3. *Tedy poszcząc.* Ztądci Kościoł Boży wziął i ustawił każdéj ćwierci roku posty pospolite, które suchedni zowiemy, kiedy kapłany święcą: mając to za potrzebne przygotowanie na tak wielki urząd. Jako z tego miejsca dowodzi ś. Leo wielki, (Epist. 81, c. 1.) zowąc ten post podaniem apostolskiém: który to post nie byłci wstrzymanie się od grzechów, ani mierne używanie jakichkolwiek potraw (jako odszczepieńcy zwykli post wykładać). Bo taki post winni wszyscy ustawicznie chować. Ale było wstrzymanie się do pewnego czasu albo od wszystkich potraw, albo od niektórych roskoszniejszych: który post był złączony z modlitwą i z ofiarą Mszéj świętéj, i który tegoż czasu wszyscy z rozkazania kościelnego zachowali (jako teraz czterdzieści dni przed Wielkąnocą, suchedni, piątki i soboty wszyscy katolicy jednostajnie poszczą), a niekiedy się komu podobało. Bo to post aryański, a nie chrześcijański.

3. *I włożywszy na nie ręce.* Iż wszystkie żegnania i poświącania bywały za czasów apostolskich, przez zwierzchnią ceremonią rąk wkładania: przetoż nie tylko bierzmowanie jakośmy wyżéj przypomnieli, ale i kapłaństwo albo poświęcanie biskupów, kapłanów, dyakonów i poddyakonów, i tu i na wielu innych miejscach, rąk wkładaniem jest nazwane. W którém to rąk wkładaniu, acz było wiele słów, ceremonij i spraw świętych, wszakże wszystko co się działo w tym Sakramencie, zową jedném słowem, rąk wkładanie. Jako i ono wszystko co się dzieje przy ofierze Mszéj ś. zową łamaniem chleba. Albowiem Apostołowie, (jako Dionyzius uczeń Pawłów świadczy) słowa i sprawy tajemne świętych Sakramentów umyślnie zakrywali w mowach i w pismach swych, które do rąk albo do uszu niewiernych przyjść mogły. O tym Sakramencie ś. Ambroży tak pisze: Rąk wkładanie, słowa są tajemne, któremi bywa potwierdzon, na urząd kapłański obrany: biorąc moc pod świadectwem sumienia swego, aby śmiał miasto Pana ofiarę Bogu ofiarować. A Hieronim ś. (In cap. 58. Isai.) Święcenie, prawi, kapłanów bywa nie tylko modlitwą głosu, ale i rąk wkładaniem wykonane. Acz Paweł ś. i Barnabasz na wyższy urząd niż kapłański byli poświęceni: to jest, aby byli Biskupami między wszemi ludźmi i narody świata. August. here. 53. Dzieje 7, 17. I. Timot. 4, 1. II. Timot. 1, 6. Dzieje 2, 42. Eccl. hier. c. 1. In 1. Timot. c. 4.

4. *Wysłani od Ducha Ś.* Ktokolwiek posłan jest od Kościoła, ten bywa posłan od Ducha Świętego: acz to w Pawle ś. osobliwszym obyczajem było. Zkąd i to widzimy, jako dalece przełożeni duchowni przewyższają przełożone świeckie: którzy acz też od Boga są postanowieni, wszakże nie tak jako duchowni, od Ducha Świętego osobliwie wysłani bywają.

Uwierzyli ile ich jedno było zrządzonych ku żywotowi wiecznemu. Mówi o przeznaczeniu nie do chwały, lecz do wiary i łaski poświęcającéj; i sens jest: ci uwierzyli, którym była przeznaczona skuteczna pomoc do tego aby uwierzyli. Przez *żywot wieczny,* przez metonimiję rozumieją się tu łaski za pomocą których dostępuje się żywot wieczny. Tak Jan. 3, 15. mówi: *Wszelki mężobójca nie ma żywota wiecznego w samym sobie trwającego,* t. j. łaski, która jest drogą do żywota wiecznego. Tak często w Ewangelii królestwem niebieskiem nazywa się Kościoł, bo ten przez sakramenta, wiarę i łaskę nami kieruje i prowadzi do nieba.

50. *Nabożne.* Niewiasty pogańskie albo ślepo przywiązane do żydowskich obrządków i religii, albo trzymające się swoich zabobonów.—*Uczciwe.* W Greckim przedniejsze i bogate.

51. *Otrząsnąwszy proch nóg.* Według tego co Pan rozkazał Mat. 10. 14. uczynić Apostołom u tych, którzy nieprzyjmowali Ewangelii. Patrz co tam powiedziano.—*Ikonium.* Sławne miasto w Likaonii, u podnóża góry Tauru.

52. *Napełniali się wesela.* Tém bowiem zwykł Bóg obdarzać wiernych w czasie prześladowań. Tak Apostołowie, wyż. 5. 41: *szli od oblicznośći rady, radując się iż się stali godnymi dla imienia Jezusowego zelżywość cierpieć.* — *Ducha Świętego.* Mocą wiary, nadziei i miłości, i innych darów Ducha Swiętego.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O nauczaniu Pawłowém w Ikonie, jego cudach, ucieczce ztąd do Listry, jego kamienowaniu, i t. d.

1. Factum est autem Iconii, ut simul introirent in synagogam Judaeorum, et loquerentur, ita, ut crederet Judaeorum et Graecorum copiosa multitudo.

2. Qui vero increduli fuerunt Judaei, suscitaverunt, et ad iracundiam concitaverunt animas gentium adversus fratres.

3. Multo igitur tempore demorati sunt, fiducialiter agentes in Domino, testimonium perhibente verbo gratiae suae, dante signa et prodigia fieri per manus eorum.

4. Divisa est autem multitudo civitatis: et quidam quidem erant cum Judaeis, quidam vero cum Apostolis.

5. Cum autem factus esset impetus gentilium et Judaeorum cum principibus suis, ut contumeliis afficerent, et lapidarent eos,

6. intelligentes confugerunt ad civitates Lycaoniae, Lystram et Derben, et universam in circuitu regionem; et ibi evangelizantes erant.

7. Et quidam vir Lystris infirmus pedibus sedebat, claudus ex utero matris suae, qui nunquam ambulaverat.

8. Hic audivit Paulum loquentem. Qui intuitus eum, et videns, quia fidem haberet, ut salvus fieret,

9. dixit magna voce: Surge super pedes tuos rectus. Et exsilivit et ambulabat.

10. Turbae autem, cum vidissent quod fecerat Paulus, levaverunt vocem suam, Lycaonice dicentes: Dii similes facti hominibus, descenderunt ad nos.

11. Et vocabant Barnabam Jovem, Paulum vero Mercurium, quoniam ipse erat dux verbi.

12. Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros et coronas ante januas afferens, cum populis volebat sacrificare.

13. Quod ubi audierunt Apostoli, Barnabas et Paulus, conscissis tunicis suis exsilierunt in turbas clamantes,

1. Y stało się w Ikonium, że pospołu weszli do bóżnice Żydowskiéy: y mówili, tak, że wielkie mnóstwo Żydów y Greków uwierzyło.

2. Lecz Żydowie którzy niewierni byli, pobudzili y ku gniewowi wzruszyli serca Pogańskie przeciw braciéy.

3. Przetóż niemały czas strawili bespiecznie poczynaiąc w Panu: który dawał świadectwo słowu łaski swoiéy, y czynił że znaki y cuda się działy przez ręce ich.

4. Y rozdwoiło się pospólstwo mieyskie: y byli iedni z Żydy, a drudzy z Apostoly.

5. A gdy się stało naszcie poganów y Żydów z książęty ich, aby ie spotwarzyli, y ukamionowali:

6. dowiedziawszy się, udali się do miast Likaońskich, do Listry y Derby, y wszytki w okolicy krainy: y tam opowiadali Ewanielią.

7. A mąż niektóry w Listrze niemocny na nogi siedział, chrom z żywota matki swoiéy: który nigdy nie chodził.

8. Ten słuchał Pawła mówiącego. Który nań patrząc, y widząc że miał wiarę aby był uzdrowion:

9. rzékł głosem wielkim: Wstań na nogi twoie prosto. Y wyskoczył, y chodził.

10. A rzesze widząc co uczynił Paweł, podniosły głos swóy mówiąc po Likaońsku: Bogowie, stawszy się ludziom podobni, zstąpili do nas.

11. Y nazywali Barnabasza Jowiszem, a Pawła Merkuryuszem: ponieważ on przodkował w mowie.

12. A kapłan Jowiszów który był przed miastem woły y wieńce do wrót przyniozszy, chciał z ludem ofiarować.

13. Co usłyszawszy Apostołowie Barnabasz y Paweł, rozdarszy odzienia swoie wskoczyli między rzesze wołaiąc,

---

R. 14.—1. *Pospołu.* T. j. Paweł i Barnabasz.—*Mówili.* Ogłaszali Ewangelię i prawo Chrystusa. — *Greków.* Pogan.

2. *Ku gniewowi wzruszyli.* W grec. złośliwością napełnili. — *Przeciw braciéj.* Chrześcijanom, zwłaszcza Apostołom, jakby to byli nowatorami i burzycielami pokoju, wprowadzający nowego Boga ukrzyżowanego, jego wiarę nową i religiję.

3. *Przetoż nie mały czas strawili.* Wielu bowiem tak z Żydów jako i z pogan uwierzyło, jak się powiedziało w wier. 1., i dla tego to Paweł i Barnabasz dłużéj tam zostawali.—*Bezpiecznie poczynając w Panu.* Już to jawnie i swobodnie mówiąc, już to co innego czyniąc co się odnosiło do religii Chrześcijańskiéj.—*Dawał świadectwo.* Pan pomagał opowiadaniu Ewangelii przez liczne cuda.—*Słowu łaski swojéj.* Tak nazywa Ewangelię, bo oznajmuje i przynosi łaskę, t. j. przyjaźń bożą, sprawiedliwość, zbawienie i żywot wieczny.

6. *Dowiedziawszy się.* Apostołowie o tym spisku żydów i pogan przeciwko sobie.—*Likaońskich.* Prowincija w Azii mniejszéj, niedaleko Frygii, od któréj się górami oddziela.

8. *Widząc że miał wiarę. Bo jego pragnienie, oblicze, oczy, giesta, uwaga w słuchaniu, dostatecznie objawiały,* mówi Beda. Zresztą duchem prorockim mógł Paweł wiedzieć o wierze chromego i jego chęci wyzdrowienia.

9. *Wyskoczył.* Powstał zaraz na nogi i skakał z radości po otrzymaném uleczeniu, według proroctwa Izaiasza 35. 6: *Tedy wyskoczy chromy jako jeleń.*

10. *Stawszy się ludziom podobni.* Przyjąwszy postać ludzką.

11. *I nazywali Barnabasza Jowiszem.* Gdyż był wzrostu wyższego, wiekiem może być starszy i postawy okazalszéj. — *Ponieważ on przodkował w mowie.* On głównie nauczał; dla tego nazwany Merkuryuszem, który od starożytnych był miany za boga wymowy.

12. *Który był przed miastem.* Który to Jowisz miał na przedmieściu swój ołtarz i świątynią. — *I wieńce.* Któremi przyozdabiane były ofiary.—*Do wrót.* W grec. do przysionku domu.—*Chciał ofiarować.* Patrz W.

13. *Co usłyszawszy.* Już to głos wołających: *bogowie podobni stali się ludziom,* już wrzawę i przygotowania mających składać ofiarę. — *Rozdarłszy odzie-*

14. et dicentes: Viri, quid haec facitis? Et nos mortales sumus, similes vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum, qui fecit coelum et terram, et mare et omnia quae in eis sunt:

15. qui in praeteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas.

16. Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit benefaciens de coelo, dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et laetitia corda nostra.

17. Et haec dicentes, vix sedaverunt turbas, ne sibi immolarent.

18. Supervenerunt autem quidam ab Antiochia et Iconio Judaei; et persuasis turbis, lapidantesque Paulum, traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse.

19. Circumdantibus autem eum discipulis, surgens intravit civitatem, et postera die profectus est cum Barnaba in Derben.

20. Cumque evangelizassent civitati illi, et docuissent multos, reversi sunt Lystram, et Iconium et Antiochiam,

21. confirmantes animas discipulorum exhortantesque, ut permanerent in fide, et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. *(Matth. 16, 24.)*

22. Et cum constituissent illis per singulas ecclesias presbyteros, et orassent cum jejunationibus, commendaverunt eos Domino, in quem crediderunt.

23. Transeuntesque Pisidiam, venerunt in Pamphyliam,

24. et loquentes verbum Domini in Perge, descenderunt in Attaliam;

25. et inde navigaverunt Antiochiam, unde erant traditi gratia Dei in opus, quod compleverunt. *(Supr. 13, 1.)*

14. y mówiąc: Mężowie co to czynicie? y myć śmiertelni iesteśmy wam podobni ludzie: opowiadaiąc wam abyście się od tych próżnych rzeczy nawrócili do Boga żywego, który uczynił niebo y ziemię y morze, y wszytko co w nich iest:

15. który za przeszłych wieków dopuszczał wszytkim Poganom chodzić ich drogami.

16. A iście nie zostawił samego siebie bez świadectwa: czyniąc dobrze z nieba, dawaiąc dżdże y czasy urodzayne, napełniaiąc pokarmem y weselem serca nasze.

17. A to mówiąc zaledwie uspokoili rzesze, że im nie ofiarowali.

18. Y nadeszli niektórzy z Antyochiiéy y z Ikoniiéy Żydowie: a namówiwszy rzesze, y kamionuiąc Pawła, wywlekli go z miasta, mniemaiąc żeby umarł.

19. Lecz gdy go uczniowie obstąpili, wstawszy wszedł do miasta: a nazaiutrz wyszedł do Derben z Barnabaszem.

20. A gdy opowiedzieli Ewanielią miastu onemu, y nauczyli wielu: wrócili się do Listry, y Ikonium, y Antyochiiéy:

21. utwierdzaiąc serca uczniow: y napominaiąc aby trwali w wierze, a iż przez wiele ucisków trzeba nam wniśdź do królestwa Bożego.

22. A gdy postanowili im kapłany w każdym kościele, y modlili się z posczeniem, polecili ie Panu w którego uwierzyli.

23. A przeszedszy Pizidyą, przyszli do Pamphiliiéy:

24. y opowiedziawszy w Pergiiey słowo Pańskie, poszli do Attaliiéy;

25. a z tamtąd płynęli do Antyochiiéy: zkąd byli oddani łasce Bożéy ku sprawie którą wykonali.

---

nia swoje. Jak to zwykli czynić Żydzi słysząc bluźnierstwa, lub okropną wieść jaką, albo także w czasie żałoby i pokuty.

14. *Od tych próżnych.* Jowisza, Merkurego i innych bałwanów, które nie są czém inném jak tylko fałszywymi i próżnymi bogami.

15. *Ich drogami.* Żyć według swoich obyczajów, iść za namiętnościami, błędami i fałszywemi bóstwami.

16. *A iście nie zostawił samego siebie bez świadectwa.* Nie zostawił Bóg ludzi bez znajomości drogi wiodącéj do Niego; albowiem dał im znaki i dowody, które, jakby jacy świadkowie, wskazywały Go ludziom. Z dobrodziejstw bowiem przyrodzonych, jakiemi Bóg ludzi obdarzył, mogli się wznosić do Jego poznania.— *Czasy urodzajne.* Dzieląc rok na rozmaite pory, z których każdéj przeznaczył wydawać odpowiedne owce.— *I weselem.* Rozweselają się bowiem serca, i odświeżają się pokarmem, i różnemi porami roku i ich owocami.

18. *I nadeszli niektórzy.* Uczynili to z wielkiéj gorliwości o Judaizm, i z nienawiści dla Chrześcijanizmu i Pawła. — *Namówiwszy rzesze.* Że Paweł i Barnabasz są zwodzicielami i wichrzycielami ogłaszającymi nowe fałszywe bóstwo.— *Kamionując.* W grec. *gdy ukamienowali.*

19. *Lecz gdy go uczniowie obstąpili.* Aby, albo jako umarłego pogrzebli, albo jako żywego wzięli i od Żydów ukryli. — *Wstawszy wszedł do miasta.* Zdaje się iż cudem był przywrócony do zdrowia: albowiem ten, który miał się tak źle, iż mniemano że umarł, nie mógł sam przez się wstać, jako zdrów wrócić do miasta, a nazajutrz przedsięwziąść dalszą podróż.

22. *Gdy postanowili.* Patrz W.—*I modlili się z posczeniem.* Zmienienie porządku wyrazów; modlitwa bowiem i post poprzedzały święcenie, jak to było uczynionem i przy wyświęcaniu Pawła i Barnaby, rozdz. poprzedz. w. 2 i 3.; co się i teraz zwykle zachowuje przed święceniami.— *Polecili.* Paweł i Barnabasz.— *Je.* Wiernych z Listry i Likaonii.—*Panu.* Ażeby Ten ich w wierze przyjętéj zachowywał i wzmacniał. Patrz W.

23. *Pamphiliiéj.* Kraina w Azii mniejszéj, która teraz razem z Cylicją nazywa się *Karamania.* Pizydya zaś jest częścią Cylicii.

24. *W Pergii.* Miasto w Pamfilii. — *Do Attalii.* Także miasto w Pamfilii, niedaleko przylądka Korycyjskiego; dzisiaj zowie się *Satalia.*

25. *Do Antyochii.* Syryjskiéj. — *Zkąd byli oddani łasce Bożéj.* Zkąd odeszli z łaską bożą, i z błogosławieństwem wiernych, któremi ich przy pożegnaniu obsypywali. Albo sens jest: oddani byli Duchowi S. nagłącemu ich do opowiadania Ewangelii między pogany, wyżéj 13, 2. — *Ku sprawie którą wykonali.* T. j. do téj chwili; lecz nie w takiém znaczeniu, iżby uważali ją za skończoną, iżby chcieli już zaprzestać dalszego opowiadania.

26. Cum autem venissent, et congregassent ecclesiam, retulerunt, quanta fecisset Deus cum illis, et quia aperuisset gentibus ostium fidei.

27. Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis.

26. A przyszedszy y kościół zgromadziwszy, opowiedzieli iako wielkie rzeczy Bóg uczynił z nimi: a iż Poganóm otworzył drzwi wiary.

27. Y przemieszkali czas niemały z uczniami.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 14. w. 12. *Chciał ofiarować.* Iż poganie Pawła z Barnabaszem za bogi mieli: przetoż im jako bogom ofiarować chcieli. Bo ofiara jest cześć i chwała samemu Bogu własna. Jako napisano: Kto ofiaruje bogom, zatracon będzie: jedno samemu Panu. Słusznie tedy Apostołowie téj czci samemu Bogu własnéj przyjmować nie chcieli. Słusznie i Kościoł chrześcijański, ofiarę onę zwierzchnią, którą Mszą zowiemy, nie Aniołowi ani żadnemu świętemu, ale samemu tylko Bogu ofiaruje. Jako Augustyn mówi: (Cont. Fau. Manich. lib. 20, c. 21.) Lud chrześcijański pamiątki męczenników nabożnemi święty obchodzi: aby się wzbudził ku ich naśladowaniu, ażeby się stał uczestnikiem zasług ich, i żeby modlitwami ich był wspomożony. Wszakże przedsię żadnemu z męczenników, ale samemu Bogu męczenników, acz na pamiątki męczenników, ołtarze stawiamy. Bo któryż kiedy z biskupów albo kapłanów, na miejscach ciał świętych stojąc u ołtarza mówił: Ofiarujemy tobie Pietrze, albo Pawle, albo Cypryanie? Ale co ofiarują, ofiarują Bogu, który męczenniki ukoronował, przy pamiątkach tych które ukoronował. Przetoż niesłusznie heretycy katolikom bałwochwalstwo przypisują, mieniąc żeby też chwałę obrazom świętych wyrządzali którą tu poganie Apostołom wyrządzać chcieli. Bo katolicy nie tylko obrazom świętych, ale ani samym świętym nigdy nie ofiarowali: ani im czci Bogu własnéj nie wyrządzali: ale tylko tę cześć, która i stworzeniu wyrządana bywa: czapki zdejmowaniem, kłanianiem, klękaniem i padaniem. Czego i w Pismie ś. jasne przykłady mamy. Bo Abraham jednakim pokłonem i padaniem aż na ziemię, czcił i Boga, i Anioły, i ludzie. I. Mojż. 17, 3. I. Mojż. 18, 2. I. Mojż. 23, 7.

22. *A gdy postanowili im kapłany.* Po grecku jest χειροτονήσαντες; to jest, gdy przez rąk wkładanie ordinowali, poświęcili i postanowili kapłany. Prze co, i samo stanowienie albo święcenie kapłanów, nazwane jest po grecku χειροτονια, to jest rąk wkładanie. Zkąd to mamy naprzód, iż Paweł i Barnabasz byli biskupami, i mieli zwierzchność stanowienia i święcenia kapłanów: i stanowili je po wszystkich kościołach. Drugie że i na on czas była różność między biskupami a między kapłany acz w pierwszym Kościele i tych i owych jednem imieniem Presbyterów, to jest kapłanów albo starszych zwano. Trzecie, iż zawsze posty i modlitwy były przygotowaniem na święcenie kapłanów.

23. *Kapłany.* Po grecku πρεσβυτερους (jakoby rzekł, starsze) którém imieniem tak pismo święte jako i starszy Doktorowie nazywają kapłany albo ofiarniki nowego testamentu. Bo na początku Kościoła chrześcijańskiego, strzegli się Apostołowie imion urzędów zakonu starego, chcąc pokazać różność obojego zakonu: przetoż woleli przełożone duchowne zwać pasterzami albo biskupami (to jest dozorcami) albo presbyterami (to jest starszemi) a niźli kapłany albo ofiarniki: by kto nie rozumiał, żeby jeszcze Aaronowe ofiary sprawować mieli.

CAPUT XV. ROZDZIAŁ 15.

O Soborze Jerozolimskim, Judzie i Sylasie prorokach, rozdzieleniu się Pawła i Barnaby.

1. Et quidam descendentes de Judaea, docebant fratres: Quia nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salvari. (*Gal. 5, 2.*)

2. Facta ergo seditione non minima Paulo et Barnabae adversus illos, statuerunt, ut ascenderent Paulus et Barnabas, et quidam alii ex aliis ad Apostolos et presbyteros in Jerusalem super hac quaestione.

3. Illi ergo deducti ab ecclesia pertransibant Phoenicen et Samariam, narrantes conversionem gentium; et faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.

1. A niektórzy przyszedszy z Żydowskiéy ziemie nauczali bracią: Iż ieśli się nie obrzeżecie wedle zwyczaiu Moyżeszowego, nie możecie bydź zbawieni.

2. Gdy się tedy stał rozruch nie mały Pawłowi y Barnabaszowi przeciwko nim: postanowili aby szli Paweł y Barnabasz y niektórzy inni z drugich do Apostołów y do starszych do Jeruzalem, z strony sporu tego.

3. Oni tedy prowadzeni od kościoła, przeszli Phenicyą y Samaryą, oznaymuiąc nawrócenie poganów: y czynili wielką radość wszytkiéy braciéy.

---

26. *Bóg uczynił z nimi.* Tak gdzie indziéj Paweł mówi: *a nie ja, ale łaska Boża ze mną.* 1. Kor. 15, 10.— *Poganom otworzył drzwi wiary.* Powołując ich przez opowiadanie, a przez wiarę i chrzest wprowadzając do Kościoła.

27. *Czas niemały.* Baronius mniema iż dwa lata mieszkał, t. j. od roku Chr. 49—50.—*Z uczniami.* Antyocheńskimi.

R. 15.—1. *Przyszedłszy z żydowskiéj ziemie.* Broniący Judaizmu, jakby jednym Żydom obiecany był Messyasz, i że zbawienie może być dostąpione tylko przez prawo Mojżeszą. Autorowie starożytni i poważni uważają za sprawcę tego rokoszu i sporu, o jakim tu mowa, Cerynta. — *Jeźli się nie obrzeżecie.* Pod obrzezaniem, przez synekdochę, rozumie się tu całe prawo Mojżeszowe i Judaizm; początkiem bowiem tego prawa, wstępem i wyznaniem było obrzezanie.—*Według zwyczaju Mojżeszowego.* Według obrządku prawa Mojżeszowego.

2. *Pawłowi i Barnabaszowi przeciwko nim.* Paweł i Barnabasz zaprzeczali potrzeby obrzezania; oni zaś uparcie twierdzili, że bez obrzezania nie można dostąpić zbawienia.— *Z drugich.* Ze strony przeciwnéj Cerynta i zwolenników Judaizmu.—*Do Apostołów.* Piotra, Jakóba i Jana, jak się pokazuje Galat. 2, 9; inni bowiem Apostołowie byli rozproszeni po świecie.—*I do starszych.* Tak kapłanów jak i biskupów. Biskupi na soborze mają prawo głosowania; kapłani zaś są tam obecni tylko jako ich doradzcy i teologowie. Patrz W.

3. *Prowadzeni.* Przez uszanowanie przeprowadzani w początku drogi.— *Phenicyą i Samaryę.* Przez które to miasta droga z Antyochii do Jerozolimy przechodzi.

4. Cum autem venissent Jerosolymam, suscepti sunt ab ecclesia, et ab Apostolis et senioribus, annuntiantes, quanta Deus feciset cum illis.

5. Surrexerunt autem quidam de haeresi Pharisaeorum, qui crediderunt, dicentes: Quia oportet circumcidi eos, praecipere quoque servare legem Moysi.

6. Conveneruntque Apostoli et seniores videre de verbo hoc.

7. Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire gentes verbum Evangelii, et credere. *(Supr. 10, 20).*

8. Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum sanctum sicut et nobis: *(Supr. 10, 45).*

9. et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda eorum.

10. Nunc ergo, quid tentatis Deum, imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus?

11. Sed per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi.

12. Tacuit autem omnis multitudo; et audiebant Barnabam et Paulum narrantes, quanta Deus fecisset signa et prodigia in gentibus per eos.

13. Et postquam tacuerunt, respondit Jacobus, dicens: Viri fratres, audite me:

14. Simon narravit, quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex gentibus populum nomini suo.

15. Et huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est:

16. Post haec revertar, et reaedificabo tabernaculum David, quod decidit, et diruta ejus reaedificabo, et erigam illud, *(Amos. 9, 11).*

4. A gdy przyszli do Jeruzalem, przyięci byli od kościoła, y od Apostołów, y starszych: opowiadaiąc cokolwiek Bóg z nimi czynił.

5. A powstali niektórzy z sekty Pharizeuszów którzy uwierzyli, mówiąc: Iż ie potrzeba obrzezać, roskazać też żeby zachowali zakón Moyżeszów.

6. Y zebrali się Apostołowie y starszy, weyźrzeć w to słowo.

7. A gdy było wielkie gadanie, wstawszy Piotr rzekł do nich: Mężowie bracia, wy wiecie że od dawnych dni Bóg obrał miedzy nami, aby przez usta moie Poganie słuchali słowa Ewanieliiey y wierzyli.

8. A Bóg który zna serca, dał świadectwo, dawszy im Ducha Ś. iako y nam:

9. y nie uczynił żadney różnice między nami y nimi, wiarą oczyściwszy serca ich.

10. Teraz tedy przecz kusicie Boga, chcąc włożyć iarzmo na szyię uczniów, którego ani oycowie naszy, ani my, znosićeśmy nie mogli?

11. Ale przez łaskę Pana Jezusa Christusa wierzymy iż będziem zbawieni, tak iako y oni.

12. Y umilknęło wszytko zgromadzenie: a słuchali Barnabasza y Pawła, opowiadaiących iako wielkie znaki y cuda czynił Bóg miedzy Pogany przez nie.

13. A gdy umilknęli, odpowiedział Jakub mówiąc: Mężowie bracia słuchaycie mię.

14. Symon powiedział iako pierwéy nawiedził Bóg, aby z Poganów wziął lud imieniowi swemu.

15. A z tym się zgadzaią słowa Proroków, iako iest napisano:

16. Potym się wrócę, y znowu zbuduię przybytek Dawidów który upadł, a rozwaliny iego znowu pobuduię, y naprawię ji.

5. *Którzy uwierzyli.* Którzy przyjęli Chrystyjanizm.

6. *I zebrali się Apostołowie.* P. W.— *Wejrzeć w to słowo.* Naradzić się i rozstrzygnąć obecny spór. *Słowo* w tém miejscu, jak często i gdzieindziéj, kładzie się za rzecz lub sprawę.

7. *Gadanie.* Rozprawa.—*Wstawszy Piotr.* P. W.— *Od dawnych dni.* Oddawna, t. j. od nawrócenia Korneliusza r. 10. upłynęło już lat około 14; zdaje się bowiem iż Korneliusz był ochrzczony r. 37, koncylium zaś odbyło się r. 51.—*Bóg obrał między nami.* Mnie Bóg z nas obrał, aby przeze mnie narody słuchały Ewangelii i abym zawyrokował o ich przyjęciu do Kościoła. P. W.

8. *A Bóg który zna serca.* Badacz serc ludzkich, który najlepiéj wie, którzy Boga szczerze szukają, i którzy są zdolni do przyjęcia łaski i zbawienia przez Chrystusa wyjednanéj.—*Dał świadectwo.* Téj szczerości i zdolności.—*Jako i nam.* T. j. widomie.

9. *I nie uczynił żadnéj różnice między nami i nimi.* Bez względu na osoby, przypuszczając ich do łaski Ewangelii równie jako i nas.—*Wiarą oczyściwszy serca ich.* Oczyszczając ich wiarą i chrztem, tak iż nie powinni być uważani za nieczystych.

10. *Przecz kusicie Boga.* Ten kusi Boga, kto powątpiewa o słowach i rozkazach przezeń jasno wypowiedzianych; taki bowiem probuje Boga, czy prawdziwie i poważnie powiedział i rozkazał, lub też żartem. Albo zapewne probuje, czy w słowach i rozkazach swoich jest mocnym i statecznym.—*Ani my znosićeśmy nie mogli.* I my to z wielką przykrością i trudem znosiliśmy.

11. *Ale przez łaskę Pana.* Jakby rzekł: Nie mają być obowiązywani Chrześcijanie do zachowywania obrządków star. zakonu, nie tylko dla tego, iż są bardzo ciężkiem jarzmem, lecz i dla tego, iż są bezpożyteczne do usprawiedliwienia; i wierzymy że nie przez nie, lecz przez łaskę Chrystusa dostępujemy zbawienia.

12. *I umilknęło wszystko zgromadzenie.* Tem milczeniem uszanowali Piotra, potwierdzili to co on powiedział i poprzestali na jego zdaniu; co i Paweł z Barnabą zatwierdzili, opowiadając jak wielkie Bóg uczynił przez nich znaki i cuda pomiędzy pogany.

13. *Odpowiedział Jakób.* P. W.

14. *Symon.* Piotr, który pierwiéj nazywał się Symonem.—*Pierwiéj. Od dawnych dni,* jak powiadał Piotr w. 7.—*Nawiedził Bóg.* Słowa tak trzeba uporządkować: Bóg nawiedził pogan aby z nich wybrał lud imieniowi swemu. Nawiedził zaś pogan jako nauczyciel, lekarz i zbawca, przez Piotra i Apostołów, obdarzając ich wiarą i łaską Chrystusa, przez którą dostępują usprawiedliwienia i zbawienia.—*Imieniowi swemu.* Aby przyłączył lud do siebie i Kościoła swojego.

15. *Proroków.* Amosa, rozdz. 9. w. 11 i 12.

16. *Znowu zbuduję przybytek Dawidów.* Kościoł, w którym mieszka i panuje Chrystus syn Dawida.— *Który upadł.* Nie sam w sobie, lecz w Żydach; zawsze bowiem stał Kościoł, lecz niektórzy przez swoję winę

17. ut requirant ceteri hominum Dominum, et omnes gentes, super quas invocatum est nomen meum: dicit Dominus faciens haec.

18. Notum a saeculo est Domino opus suum.

19. Propter quod ego judico, non inquietari eos, qui ex gentibus convertuntur ad Deum,

20. sed scribere ad eos, ut abstineant se a contaminationibus simulacrorum et fornicatione, et suffocatis et sanguine. *(1. Thes. 4, 3)*.

21. Moyses enim a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus, qui eum praedicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur.

22. Tunc placuit Apostolis et senioribus cum omni ecclesia, eligere viros ex eis, et mittere Antiochiam cum Paulo et Barnaba Judam, qui cognominabatur Barsabas, et Silam, viros primos in fratribus,

23. scribentes per manus eorum: A p o s t o l i et seniores fratres, his qui sunt Antiochiae, et Syriae et Ciliciae, fratribus ex gentibus, salutem.

24. Quoniam audivimus, quia quidam, ex nobis exeuntes, turbaverunt vos verbis, evertentes animas vestras, quibus non mandavimus,

25. placuit nobis collectis in unum, eligere viros et mittere ad vos cum carissimis nostris Barnaba et Paulo:

17. Aby drudzy ludzie szukali Pana: y wszyscy narodowie nad którymi wzywane iest imię moie, mówi Pan czyniący to.

18. Znaioma iest od wieku Panu sprawa iego.

19. Przetoż mnie się zda, nie przykrzyć się tym, którzy się z Poganów nawracaią do Boga:

20. ale pisać do nich, aby się wstrzymywali od splugawienia bałwanów, y porubstwa, y od rzeczy dawionych, y od krwie.

21. Abowiem Moyżesz od dawnych czasów ma w każdym mieście te, którzy go opowiadaią w Bóżnicach, gdzie na każdy szabbat czytaią.

22. Tedy się podobało Apostołóm y starszym ze wszytkim kościołem wybrać męże z siebie y posłać do Antyochiiéy z Pawłem y Barnabaszem, Judę którego zwano Barsabaszem, y Sylę, męże przednieysze miedzy bracią,

23. napisawszy przez ręce ich: Apostołowie y starszy bracia, tym którzy są w Antyochiiéy, y w Syriiéy, y w Cylicyiéy, braciéy krórzy są z Poganów, zdrowia.

24. Gdyżeśmy słyszeli, iż niektórzy z nas wyszedszy zatrwożyli was słowy, przewracaiąc dusze wasze, którymeśmy nie roskazali:

25. zdało się nam wespołek zebranym, wybrać męże y posłać do was z namileyszymi naszymi Barnabaszem y Pawłem,

---

odpadli od niego, jak Żydzi niewierni, na których miejsce do tego przybytku i domu bożego są wmurowani, jakby żywe kamienie, poganie całego świata.

17. *Aby drudzy ludzie szukali Pana.* Aby nietylko Żydzi, lecz i inne narody szukały Pana, słuchając Ewangelii i przyjmując wiarę chrześcijańską.—*Nad którymi wzywane jest imie moje.* Dla tego iż chcę aby te ludy i nazywały się i były moimi. Albo dla tego iż Imie moje stało się im oznajmionêm. — *Mówi Pan czyniący to.* Niech nikt temu się nie dziwi; Pan bowiem który mówi że to uczyni, o ile jest prawdomównym o tyle i potężnym.

18. *Znajoma jest od wieku Panu sprawa jego.* Od wieków Bóg obmyślił i urządził to dzieło swoje, t. j. budowę Kościoła swojego z pogan, chociaż nam nowêm się wydaje.

20. *Aby się wstrzymywali od splugawienia bałwanów.* Od mięsa i pokarmów ofiarowanych bałwanom, a têm samem splugawionych.—*I porubstwa.* Patrz W.—*Dawionych.* Pożywania zwierząt zaduszonych, których krew przez zabicie nie została wylaną. — *I od krwie.* Jak to niegdyś, Genez. 9, 4., było przykazanêm. Patrz co się tam rzekło; tam bowiem wykazaliśmy przyczyny tego prawa zakazującego krwi. Na koncylium zaś było postanowiono nie przymuszać pogan do przyjęcia obrzezania i zachowania prawa Mojżeszowego; a więc na miejsce owego wielkiego ciężaru, Jakób chce dać nowe prawo lżejsze chrześcijanom z pogan, to jest aby się wstrzymali od krwi, mięsa uduszonego i ofiarowanego bałwanom, i dla tego jeszcze ażeby têm łatwiéj z Żydami nawróconymi połączył w jedno ciało i społeczeństwo. Żydzi bowiem dla dawnego zwyczaju brzydzili się mięsem zaduszonêm i krwią; używanie zaś mięsa ofiarowanego bałwanom mogło dać Żydom powod do podejrzewania, że poganie jedząc to, chcą powrócić do bałwochwalstwa. A więc było to zakazanêm tylko na ten czas kiedy Żydzi łączyli się z poganami. Późniéj zaś, gdy już zupełne połączenie i zgoda pomiędzy nimi nastąpiła, zakaz ten nie był potrzebny.

21. *Albowiem Mojżesz od dawnych czasów.* To mówi Jakób dla złagodzenia strony przeciwnej, t. j. Chrześcijan obstających za prawem i Mojżeszem, jakby rzekł: Nie mamy potrzeby troszczyć się o cześć Mojżesza i zakonu, dosyć bowiem czczą i wysławiają Mojżesza i jego prawo Żydzi w synagogach. Żydzi więc którzy są gorliwi o cześć Mojżesza, niech idą do jego synagog i tam go wysławiają; nam zaś Chrześcijanom dosyć jest czcić w kościele Chrystusa, do którego nas odsyłał Mojżesz Deut. 18, 18., i tam jego prawa słuchać. Wyznawcami więc Mojżeszowymi są Żydzi, Chrystusa zaś Chrześcijanie.

22. *Ze wszystkim kościołem.* Który wyroków soboru nie stanowił, lecz od Apostołów i starszych, t. j. Biskudów ustanowione przyjął.—*Z Pawłem i Barnabaszem.* Którzy w sporze tym byli tego samego zdania; więc ażeby im zawierzyła i strona przeciwna, dodano im Sylasa i Judasa, którzy mieli zanieść postanowienie Apostołów, i poświadczyć, że Apostołowie przyznali słuszność w téj sprawie Pawłowi i Barnabie.—*Judę, którego zwano Barsabaszem.* Inny to jest Judas od Józefa, (może był bratem jego); jeden bowiem i drugi zowią się Barsabem. 1, 21. — *I Sylę.* S. Hieronim (list 145.) mniema iż Sylas jest tenże co Silwan, o którym wzmianka w tytule Listu S. Pawła do Tesaloniczan. O Silasie jest wzmianka w Martyrologium rzymskiem na dzień 13 Lipca.

23. *Napisawszy przez ręce ich.* List, który oni zanieśli.

24. *Niektórzy z nas.* Ci to są, o których wyż. w. 1. powiedziano: *A niektórzy przyszedłszy z żydowskiéj ziemie i t. d.—Zatrwożyli was.* Nabawiając szkrupułu, jakby w Chrześcijanizmie niema pewnego zbawienia jeżeli się razem i Judaizm nie przyjmie. — *Przewracając dusze wasze.* Mięszając pokoj sumienia waszego.—*Którymeśmy nie rozkazali.* Którzy rozsiewali tę zasadę z własnego pomysłu, nie zas z naszego rozkazu. P. W.

26. hominibus, qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi.

27. Misimus ergo Judam et Silam, qui et ipsi vobis verbis referent eadem.

28. Visum est enim Spiritui sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris quam haec necessaria:

29. Ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato, et fornicatione, a quibus, custodientes vos, bene agetis. Valete.

30. Illi ergo dimissi, descenderunt Antiochiam, et congregata multitudine tradiderunt epistolam.

31. Quam cum legissent, gavisi sunt super consolatione.

32. Judas autem et Silas, et ipsi cum essent Prophetae, verbo plurimo consolati sunt fratres, et confirmaverunt.

33. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace a fratribus ad eos, qui miserant illos.

34. Visum est autem Silae ibi remanere; Judas autem solus abiit Jerusalem.

35. Paulus autem, et Barnabas demorabantur Antiochiae docentes, et evangelizantes cum aliis pluribus verbum Domini.

36. Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus: Revertentes visitemus fratres per universas civitates, in quibus praedicavimus verbum Domini, quomodo se habeant.

37. Barnabas autem volebat secum assumere et Joannem, qui cognominabatur Marcus.

38. Paulus autem rogabat, eum (utqui discessisset ab eis de Pamphilia, et non isset cum eis in opus) non debere recipi. *(Supr. 13, 13).*

39. Facta est autem dissensio ita, ut discederent ab invicem, et Barnabas quidem assumto Marco navigaret Cyprum.

40. Paulus vero, electo Sila, profectus est, traditus gratiae Dei a fratribus.

41. Perambulabat autem Syriam et Ciliciam, confirmans ecclesias; praecipiens custodire praecepta Apostolorum et seniorum.

26. ludźmi, którzy wydali dusze swe dla imienia Pana naszego Jezusa Christusa.

27. A przetożeśmy posłali Judasa y Sylę, którzy też sami ustnie toż powiedzą.

28. Abowiem zdało się Duchowi świętemu y nam, abyśmy więcéy nie kładli na was ciężaru, oprócz tych potrzebnych:

29. Abyście się wstrzymawali od rzeczy bałwanóm ofiarowanych, y od krwie, y od rzeczy dawionéy, o od porubstwa: których rzeczy strzegąc się, dobrze uczynicie. Mieycie się dobrze.

30. A tak oni odprawieni przyszli do Antyochiiéy: a zebrawszy mnóstwo, oddali list.

31. Który przeczytawszy, uradowali się z pocieszenia.

32. A Judas y Sylas, będąc y sami Proroki, wielą słów cieszyli bracią, y utwierdzili.

33. A pomieszkawszy tam czas nieiaki, odprawieni są z pokoiem od braciéy do tych, którzy ie byli posłali.

34. Lecz Syli zdało się tam zostać, a Judas sam poszedł do Jeruzalem.

35. A Paweł y Barnabasz mieszkali w Antyochiiéy, uaucząiąc y przepowiadaiąc z wielem innych słowo Pańskie.

36. A po kilku dni rzekł do Barnabasza Paweł: Wróciwszy się nawiedźmy bracią po wszytkich mieściech, w którycheśmy opowiadali słowo Pańskie, iakoli się maią.

37. A Barnabasz chciał wziąć z sobą y Jana, którego zwano Markiem.

38. Ale Paweł prosił go aby nie był przyięt, iako ten który odstał od nich z Pamphiliiéy, a nie chodził z nimi na pracę.

39. Stała się tedy różnica, tak iż odszedł ieden od drugiego: a Barnabasz wziąwszy z sobą Marka, wiózł się do Cypru.

40. Lecz Paweł obrawszy Sylę poszedł, będąc poruczony łasce Bożéy od braciéy.

41. Y obchodził Syrią y Cylicią, utwierdzaiąc kościoły: roskazuiąc chować przykazania Apostołów y starszych.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. w. 2. *Postanowili aby szli.* Uczymy się tym przykładem, co czynić potrzeba, gdy się jaki spór około wiary między nauczycielmi, albo między ludem chrześcijańskim wszczyna. I widzimy iż nie dosyć jest dysputować i pisma przywodzić za swą stroną. Boby tak nigdy nie był koniec swarów, dysputacyi i pisania (gdy każdy swe mniemanie chce wywodzić i zdobić pismem i słowem Bożém)

---

26. *Wydali dusze swe.* Uczynili z siebie ofiarę i narazili swe życie na niebezpieczeństwo za Ewangelię.

28. *Zdało się Duchowi Świętemu i nam.* Zdało się nam natchnionym i kierowanym od Ducha S. P. W.— *Abyśmy więcéj nie kładli.* Z zakonu Mojżeszowego — *Oprócz tych potrzebnych.* W tym czasie. Patrz co powiedziano w. 20.

29. *Dobrze uczynicie.* Po chrześcijańsku. Albo szczęśliwie żyć będziecie. Patrz W.

31. *Z pocieszenia.* Którego doznali na wieść, że już nie są obowiązani nosić jarzmo prawa Mojżeszowego. Patrz Wujka.

32. *I sami Proroki.* Już to we właściwém znaczeniu, już przenośnie, t. j. nauczyciele, opowiadacze słowa bożego. Imie bowiem Proroka w Pismie ś. niekiedy daje się tym, którzy należycie rozprawiają o Pismie ś. i tajemnicach wiary, i wykonywają urząd nauczania.

36. *Wróciwszy się nawiedźmy bracią.* Patrz Wujka.

38. *Prosił go.* W grec. za rzecz słuszną uważał.— *Jako ten który odstał.* Patrz wyż. r. 13, w. 13.—*Na pracę.* Nawracania pogan.

39. *Różnica.* Patrz Wujka.

40. *Będąc poruczony łasce bożéj.* Patrz wyżéj roz. 14, w. 25.

41. *Przykazania Apostołów.* Ustanowione na synodzie Jerozolimskim, o czem masz w tym rozdziale.

aleby zawsze było więcéj sekt i rozerwania. Jako jest jawna rzecz między heretyki: których hersztowie nie ufając prawdzie, nie chcą się dać na rozsądek ani Papieża potomka Piotrowego, ani Koncyliów, albo Sejmów duchownych: ale każdy naśladuje ducha swego, fantazyi swojéj, swego rozumienia Pisma, i umyślnie a upornie się sprzeciwia Kościołowi i przełożonym jego. Lecz nie takiego ducha mieli Paweł i Barnabasz Ś., którzy acz byli Apostołmi i pełni Ducha S., jednak się nie spuszczali na rozumy swoje, ale wszystek spór odnieśli do Apostołów i starszych Jerozolimskich: i dali się na rozsądek Piotra Ś. i tego pierwszego Synodu kościelnego. Tać jest święta i mądra opatrzność Boska, na zachowanie ludu chrześcijańskiego w prawdzie i w jedności: i na osądzenie i potępienie sektarzów, i fałszywych doktorów, i turbatorów kościelnych. Którym sędziom kto nie chce albo nie śmie wszystkiéj swéj nauki i spraw swoich poddać: ten dosyć pokazuje, iż prawdzie nie ufa, i ucieka przed światłością, i przed trybunałem Boskim. Bo gdyby tego porządku w Kościele nie było, na uspokojenie i ukończenie wszystkich sporów w wierze: byłby Kościół Chrystusów nędzniejszy i nierządniejszy, niźli która rzeczpospolita albo zgromadzenie ludzi na świecie, gdyż każde z nich ma pewne i dostateczne sposoby na rozstrzygnienie i uspokojenie wszystkich niezgód i sporów, które się wszczynają między poddanemi albo mieszczany ich. Ezech. 13, 13. Jan 3, 20.

6. *I zebrali się Apostołowie.* Tym przykładem zbijają się dwa przeciwne błędy dzisiejszych odszczepieńców. Jeden tych, którzy chcą aby się na zborzech duchownych, na koncyliach i na synodziech walnych, zjeżdżali nie tylko biskupi, ale zgoła chrześcijanie wszyscy, tak duchowni jako i świeccy: aby tam każdy dawał wota swoje. A drugi błąd onych, którzy żadnych innych, oprócz świętych a wybranych, na sejmy duchowne przypuszczać nie chcą. Bo tu widzimy, iż na ten pierwszy synod nikogo inszego nie wezwano oprócz Apostołów, kapłanów i starszych, jako sędziów: chocia bez pochyby wiele innych ludzi dobrych i uczonych było w oném mieście tego czasu. Jakoż i potém na wszystkich i najstarszych synodziech, sami biskupi wotowali, sądzili, i dekrety czynili: acz nie sami biskupi, ale i inni rozmaici ludzie, dla inszych przyczyn bywali na synodziech. Bo przełożeni świeccy, cesarze i królowie nie mogą być sędziami w rzeczach około wiary: jedno sami biskupi i przełożeni duchowni. O czém pisma pełno. Do tych tedy wszystkie wątpliwości w wierze odnosić potrzeba: których Duch S. w Kościele postanowił biskupy, aby rządzili Kościół Boży: których kto słucha, ten Chrystusa słucha: a kto jemi gardzi, ten Chrystusem gardzi. K temu i to obacz, iż biskupi na Koncylium walném zgromadzeni, noszą osobę Kościoła powszechnego (jako Augustyn S. napisał: Iż dekret zupełnego a powszechnego Koncylium jest zezwolenie Kościoła wszystkiego), i przetoż mają i moc Kościoła wszystkiego, i przytomność Ducha Ś., który im zbłądzić nie dopuszcza. Co koniecznie musi być w Kościele: jako i urząd świecki, senat, i inni przełożeni we wszystkich rzeczach pospolitych noszą osobę wszystkiego pospólstwa. A inakszy rząd w Kościele stanowić albo wynajdować, jako czynią dzisiejszy odszczepieńcy, jest wszystek rząd i jedność jego targać, przeciw wszemu pismu, zwyczajowi i rozumowi. V. Mojż. 17. Mat. 2, 7. Aug. 2, 12. Dzieje 20, 28. Łuk. 10, 16. August. lib. 1, cap. 18. de bapt.

6. *I zebrali się.* Tenci był pierwszy zbór albo Synod walny a powszechny, z przedniejszych Apostołów i Biskupów zebrany: który się tém rychléj na on czas zgromadził, im jeszcze było mniéj biskupów i narodów chrześcijańskich, niźli potém, gdy się Kościół rozszerzył po wszystkiemu światu.

7. *Wstawszy Piotr.* Piotr, jako głowa Kościoła, na powszechnym Synodzie najpierwszy mówi i dekret feruje, którego Jakób i inni wszyscy naśladują: jako Hieronim Ś. pokazuje. Toż czynili zawsze potomkowie jego Rzymscy Biskupi, na Koncyliach walnych: nie tylko sami przez się, ale i w niebytności swéj przez legaty swoje. Bo na wszystkich walnych koncyliach pierwsze miejsce i pierwszy głos mieli: i żadne koncylium w Kościele bez ich potwierdzenia swojéj wagi ani wiary nigdy nie miało. I przetoż one synody Aryanów i innych heretyków, chocia wielkie były: wszakże iż ani przyzwolenia, ani potwierdzenia Papiezkiego nie miały, przeto nie dziw iże pobłądziły. Jako Arymineńskie Aryanów, Effezkie wtóre Nestoryanów, Konstantynopolskie Obrazokazców i inne podobne zbory potępione. Hieron. epist. 89.

7. *Przez usta moje.* Acz Paweł był wezwany i osobliwie obrany Apostoł poganów: wszakże to był przywiléj Piotra S. z woléj i z obrania Boga samego, aby pierwiastki nie tylko Żydów ale i poganów przez usta jego na wiarę były powołane, ponieważ był przedniejszym pasterzem wszystkich owiec Pańskich, tak z Żydów i z poganów nawróconych. Galat. 2, 9.

13. *Odpowiedział Jakób.* S. Jakób Apostoł i Biskup Jerozolimski po Pietrze wotuje, i sentencyą jego przyjmuje, która była: że ci, którzy się z pogaństwa na wiarę Chrystusową nawracają' nie mają się ani obrzezować, ani inszych ceremonij zakonu Mojżeszowego zachować. Hieron. epist. 89.

20. *Od porubstwa.* Acz porubstwo i bałwochwalstwo z przyrodzenia swego są rzeczy złe, i grzechy śmiertelne, i przetoż nigdy nie były dozwolone. Wszakże iż poganie, z zastarzałego nałogu złego byli do obojga skłonni, i za nic sobie porubstwa nie mieli: zdało się Duchowi S. obojga tu znowu zakazać. Lecz wstrzymywanie ode krwie i od dawionych rzeczy nie było niesłuszne ani złe samo z siebie: w którém Żydom do czasu folgować się godziło, a pogany też nieco poćwiczyć w posłuszeństwie. Zkąd widzimy wielką władzę Kościoła Bożego i sejmów duchownych, które mogą rozkazać i stanowić dekrety tak wieczne, jako i doczesne, wedle czasu i potrzeby i różności narodów, bez żadnego wyraźnego pisma: i przykazaniem swém uczynić aby się to więcéj niegodziło, co przedtém wolno było.

24. *Niektórzy z nas wyszedłszy.* Tu masz własne i osobne opisanie albo znaki heretyckich i odszczepieńskich mistrzów albo uczycielów. Pierwszy, z Kościoła wychodzić, i od duchownéj zwierzchności i pasterzów odstępować. Drugi, uczyć bez ich rozkazania, poruczenia i posłania. Trzeci, trwożyć katoliki wielomówstwem i wdzięcznemi słowy. Czwarty, przewracać i zatracać dusze. I. Jan 2, 19.

28. *Zdało się Duchowi Ś.* Z tych słów uczymy się naprzód, iż nic nie grzeszą katolicy, złączając pospołu Boga i stworzenie jego, jako pierwszą i poślednią przyczynę: i jeden skutek obiema przypisując: który acz nie jednako, ale przedsię i od Boga i od stworzenia pochodzi. Jako tu Apostołowie (podając formę dekretu wszystkim Koncyliom) mówią: Zdało się Duchowi S. i nam. Jako i ono: Bóg i Anioł niechaj błogosławi tym dzieciom. Panu i Gedeonowi. Miecz Pański i Gedeonów. Uwierzyli Panu i Mojżeszowi słudze jego. Świadczę przed Bogiem i Chrystusem Jezusem, i wybranemi Anioły jego. Miłość i wiarę którą masz ku Panu Jezusowi, i ku wszystkim świętym. Staliście się naśladowcami naszymi i Pańskimi. Przetoż także dobrze i według pisma katolicy mówią: Spowiadam się Bogu i wszystkim świętym. Tak mi Pan Bóg pomoż i wszyscy święci i t. d. Powtóre uczymy się, iż święte Koncylia dla rozwiązania wątpliwości i potępienia błędów i dla uspokojenia rozruchów i odszczepieństw, albo dla naprawienia skażonych obyczajów, porządnie zgromadzone, mają zawsze przytomność Ducha S. i przetoż w dekreciech swych błądzić nie mogą: ponieważ Duch S. nie błądzi. Który

(jako tu widzimy) pospołu z koncyliami dekrety feruje. Potrzecie uczymy się, iż osobliwie na koncyliach pełni się ona obietnica Pana Chrystusowa: iż je Duch S. sprawuje, i uczy ich wszelkiéj prawdy: a nie tylko za czasów apostolskich, ale aż do skończenia świata, pokąd koncylia, Kościoł i jego pasterze będą mieli ten przywiléj Boskiéj przytomności. Przetoć Grzegorz Ś. cztery one pierwsze zbory albo koncylia (Niceńskie, Konstantynopolskie, Effezkie i Chalcedoneńskie) tak przyjmuje, jako cztery Ewangelie: i toż o piątém koncylium mówi, że je ma w tejże wadze. Coby był rzekł i o inszych wszystkich koncyliach, aby ich więcéj za jego czasu było. I. Mojż. 48, 15, 16. Sędz. 7, 18, 20. II. Mojż. 14, 31. I. Timot. 5, 21. Philemon. 5. I. Tessalon. 1, 6. Mat. 18, 20. Jan 16, 13. Mat. 28, 20. Gregor. lib. 1. epist. 24.

28. *Oprócz tych potrzebnych.* Tu masz inszy przykład iż Kościoł może ustawy czynić dla pewnych jakich przyczyn, i do chowania ich chrześcijany na sumieniu obowiązać. I pisze Tertulianus Apol. c. 9, iż onych czasów chrześcijanie woleli największe męki cierpieć i umrzeć, niż to przykazanie o wstrzymaniu ode krwie i rzeczy duszonych albo bałwanom ofiarowanych przestąpić.

29. *Ode krwie i od dawionéj.* To przykazanie tylko do czasu trwać miało, dla większego zjednoczenia żydów i poganów. I przetoż potém zniesione było mocą i zezwoleniem tegoż Kościoła Bożego, który z natchnienia Ducha Ś. dobrze rozumie, kiedy, kędy, jako i póki co ma być chowano. I o takichci dekretach Augustyn Ś. mówi. Iż pierwsze choć powszechne i zupełne koncylia pośledniemi mogą być poprawione. August. lib. 2. de Baptis. cap. 3.

31. *Uradowali się z pocieszenia.* Wierni katolicy przyjmują z radością dekrety Koncyliów jako dekrety Ducha Ś. Lecz uporni heretycy których błędy na koncyliach bywają potępione, nie dziw że je rozmaicie potwarzają, jako na on czas Cheryntyanowie i fałszywi apostołowie nie przyjęli tego Jerozolimskiego, Aryanowie Niceńskiego, a Trydentskiego dzisiejszy heretykowie.

36. *Wróciwszy się nawiedźmy bracią.* Ztądci biskupi wzięli on obyczaj potrzebny nawiedzania częstego trzód swoich: dla utwierdzenia i zachowania ich w wierze i dla postępku w cnotach, i dla naprawy obyczajów tak duchownych jako i świeckich.

39. *Różnica.* W téj różnicy żadnego swaru o wierze, ani gniewu, ani rozterku, ani grzechu nie było, (czego dziś między heretykami pełno), ale obadwa przy tém stali, co się im najlepiéj zdało: a snać to już zrządzenie Boskie było, że się rozeszli: aby się tém więcéj szerzyło przez ich posługę przepowiadanie Ewangelii świętéj.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O obrzezaniu Tymoteusza, podróży Pawła do Macedonii, nawróceniu tam przezeń Lidyi, i t. d.

1. Pervenit autem Derben et Lystram; et ecce, discipulus quidam erat ibi, nomine Timotheus, filius mulieris Judaeae fidelis, patre gentili.

2. Huic testimonium bonum reddebant, qui in Lystris erant et Iconio fratres.

3. Hunc voluit Paulus secum proficisci; et assumens circumcidit eum propter Judaeos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes, quod pater ejus erat gentilis.

4. Cum autem pertransirent civitates, tradebant eis, custodire dogmata, quae erant decreta ab Apostolis et senioribus, qui erant Jerosolymis.

5. Et ecclesiae quidem confirmabantur fide, et abundabant numero quotidie.

6. Transeuntes autem Phrygiam et Galatiae regionem, vetati sunt a Spiritu sancto, loqui verbum Dei in Asia.

7. Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam; et non permisit eos Spiritus Jesu.

8. Cum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem;

1. Y przyszedł do Derby y do Listry. A oto był tam uczeń niektóry imieniem Tymotheusz, syn niewiasty Żydowki wiernéy, z oyca poganina.

2. Temu dobre świadectwo dawali, którzy byli w Listrze y w Ikonium bracia.

3. Tego chciał Paweł aby z nim szedł: y wziąwszy obrzezał go dla Żydów, którzy na onych mieyscach byli. Bo wszyscy wiedzieli że ociec iego był poganinem.

4. A gdy chodzili po mieściech, podawali im ku chowaniu nauki, które były postanowione od Apostołów y starszych którzy byli w Jeruzalem.

5. A kościoły utwierdzały się wiarą, y co dzień ich w liczbę przybywało.

6. A przeszedszy Phrygią y krainę Galatcką, zabronił im Duch Ś. przepowiadać słowa Bożego w Azyiéy.

7. A przyszedszy do Misyiéy, kusili się isdź do Bithyniiéy: y nie dopuścił im Duch Jezusów.

8. A przeszedszy Mysiią, wstąpili do Troady.

R. 16.— 1. *Syn niewiasty żydówki.* Która się nazywała Euniką; ją, jak również i babkę Tymoteusza Loidę, wychwala Apostoł II. Timot. 1, 5.— *Wiernéj.* Chrześcijanki nawróconéj z Żydów.—*Z ojca poganina.* Chociaż było wzbronione Żydom zawieranie małżeństw z Chananejczykami, Ex. 23. 32, jednak to się nie stosowało do innych pogan. Teraz w Kościele podobne małżeństwa są zabronione i nieważne.

2. *Dobre świadectwo dawali.* Zalecali go dla dobrych jego obyczajów i dla biegłości w nauce Pisma ś.

3. *Obrzezał go.* Chociaż to prawo już było ustało, jednak nie było szkodliwém; więc mógł go Paweł obrzezać bez grzechu.— *Dla Żydów.* Ażeby Żydzi nie czynili mu zarzutu, iż Tymoteusza poganina przybrał za towarzysza w opowiadaniu.

4. *Podawali.* Patrz Wujka.

6. *I krainę Galatcką.* Która jest częścią Azii mniejszéj.— *Zabronił im Duch Ś.* Albo może dla tego, że nie byli dostatecznie przygotowani i usposobieni do przyjęcia Ewangelii, albo może ta kraina była zachowaną do uprawy Ś. Janowi, tak jak Ś. Łukaszowi Bitynia.— *Duch Ś.* Przez wewnętrzne natchnienie i oświecenie, dając im poznać, że Bóg niechce aby się do owych krain udawali.

7: *Do Bitynii.* Kraina w Azii mniejszéj.

8. *Do Troady.* Kraina, w któréj niegdyś było sławne miasto Troja. Nazywa się także Frygiją.

9. et visio per noctem Paulo ostensa est: Vir Macedo quidam erat stans, et deprecans eum, et dicens: Transiens in Macedoniam, adjuva nos.

10. Ut autem visum vidit, statim quaesivimus proficisci in Macedoniam, certi facti, quod vocasset nos Deus evangelizare eis.

11. Navigantes autem a Troade, recto cursu venimus Samothraciam, et sequenti die Neapolim;

12. et inde Philippos, quae est prima partis Macedoniae civitas, colonia. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot conferentes.

13. Die autem sabbatorum egressi sumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio esse; et sedentes loquebamur mulieribus, quae convenerant.

14. Et quaedam mulier, nomine Lydia, purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit, cujus Dominus aperuit cor intendere his, quae dicebantur a Paulo.

15. Cum autem baptizata esset et domus ejus, deprecata est dicens: Si judicastis, me fidelem Domino esse, introite in domum meam, et manete. Et coegit nos.

16. Factum est autem, euntibus nobis ad orationem, puellam quandam habentem spiritum pythonem obviare nobis, quae quaestum magnum praestabat dominis suis divinando.

17. Haec subsecuta Paulum et nos, clamabat dicens: Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis.

18. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens autem Paulus et conversus, spiritui dixit: Praecipio tibi in nomine Jesu Christi, exire ab ea. Et exiit eadem hora.

19. Videntes autem domini ejus, quia exivit spes quaestus eorum, apprehendentes Paulum et Silam, perduxerunt in forum ad principes;

20. et offerentes eos magistratibus, dixerunt: Hi homines conturbant civitatem nostram, cum sint Judaei,

21. et annuntiant morem, quem non licet nobis suscipere, neque facere, cum simus Romani.

9. Y ukazało się Pawłowi w nocy widzenie: Mąż niektóry Macedończyk stanął, y prosił go y mówił: Przyszedszy do Macedoniiey ratuy nas.

10. A gdy uyźrzał widzenie, natychmiast staraliśmy się isdź do Macedoniiey: będąc upewnieni iż nas Bóg wezwał ku powiedaniu im Ewanieliiey.

11. A puściwszy się wodą z Troady, prostośmy iechali do Samotraciey, a nazaiutrz do Neapolu.

12. A ztamtąd do Philippów, które iest pierwsze miasto w stronie Macedońskiey nowa osada. Y byliśmy w tymże mieście kilka dni rozmawiaiąc.

13. A w dzień Sobotni wyszliśmy z bramy nad rzekę, gdzie się zdało aby bywała modlitwa: y usiadszy mówiliśmy do niewiast które się były zeszły.

14. A niektóra niewiasta imieniem Lidia, z miasta Tyatyrskiego, która szarłat przedawała, chwaląca Boga słuchała: którey Pan otworzył serce, aby przykłoniła do tego co powiedał Paweł.

15. A gdy była ochrzczona y dóm iey, prosiła mówiąc: Jeśliście mię osądzili bydź wierną Panu, wnidzcie do domu mego y mieszkaycie. Y przymusiła nas.

16. Y przydało się gdyśmy szli na modlitwę, iż dziewka niektóra co miała Ducha Python, podkała się z nami, która zysk wielki panóm swym czyniła wiesząc.

17. Ta chodząc za Pawłem y za nami, wołała mówiąc: Ci ludzie są słudzy Boga nawyższego, którzy wam ozuaymuią drogę zbawienia.

18. A to czyniła przez wiele dni. Lecz Paweł boleiąc y obróciwszy się rzekł duchowi: Roskazuięć w imię Jezusa Christusa, abyś od niey wyszedł. Y wyszedł oneyże godziny.

19. A widząc panowie iey, iż wyszła nadzieia zysku ich, poimawszy Pawła y Sylę, wiedli na rynek do panów:

20. a podawszy ie urzędowi, rzekli: Ci ludzie niepokóy czynią w mieście naszym, gdyż są Żydowie:

21. y opowiedaią zwyczay, którego się nam przyimować niegodzi, ani czynić: gdyżeśmy są Rzymianie.

9. *Macedończyk.* Anioł przedstawił wyobraźni Pawła męża w postaci i odzieniu Macedończyka, albo może sam Anioł przybrał na się postać i głos Macedończyka. Zdaje się iż to był Anioł opiekun Grecii, zapraszający Pawła do Macedonii dla opowiadania tam Ewangelii.

10. *Natychmiast staraliśmy się iść.* Ja Łukasz, Paweł, Sylas i Tymoteusz szukaliśmy zręczności odpłynięcia do Macedonii.

11. *Do Samotraciey.* Wyspa na przeciwko Tracii.— *Do Neapolu.* Miasto na granicach Tracii i Macedonii, naprzeciw wyspy Thasu.

12. *Do Philippów.* Miasto tak nazwane od odnowiciela swego Filipa ojca Alexandra Macedońskiego.— *Które jest pierwsze miasto w stronie Macedońskiej.* W téj stronie Macedonii, do której się najprzód wchodzi przybywając z Samotracii. — *Osada.* Rzymska, a więc rządząca się prawem rzymskiém.—*Rozmawiając.* O rzeczach należących do wiary.

13. *Z bramy.* Za bramę. Wyraz grec. oznacza i modlitwę i modlitewnię czyli oratoryum.

14. *Z miasta Tyatyrskiego.* Lydya pochodziła z miasta Tyatyry. —*Chwaląca Boga.* Zdaje się iż to była żydówka prozelitka. —*Któréj Pan otworzył serce.* Oświecił jéj umysł i pobudził wolę do uwierzenia temu co nauczał Paweł.

16. *Na modlitwę.* Do miejsca modlitwy. — *Ducha Python.* Syrus: *ducha wróżbiarstwa,* djabła, od którego była opętaną i której przyszłe rzeczy przepowiadał.

17. *Ci ludzie są słudzy.* Patrz Wujka.

18. *Lecz Paweł bolejąc.* Już nad niedolą dzieweczki, już nad zdradą szatana, który przez czary przyciągał lud do siebie.

19. *Do panów.* Zawiedli Pawła do urzędu aby został ukarany.

20. *Gdyż są Żydowie.* Nienawistném było imie Żydów po całym świecie, i dla tego szczegół ten dodają, aby tém więcéj wzbudzić ku nim nienawiść.

21. *Opowiadają zwyczaj.* T. j. nową religiję, nowy sposob życia, którego naśladować niemożemy, gdyż jesteśmy osadnikami rzymian, i powinniśmy rządzić się prawami rzymian nie zaś żydowskiemi.

22. Et cucurrit plebs adversus eos; et magistratus, scissis tunicis eorum, jusserunt eos virgis caedi. *(2. Cor. 11, 25, I. Thess. 2, 2).*

23. Et cum multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem, praecipientes custodi, ut diligenter custodiret eos.

24. Qui cum tale praeceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem, et pedes eorum strinxit ligno.

25. Media autem nocte Paulus et Silas orantes, laudabant Deum; et audiebant eos, qui in custodia erant.

26. Subito vero terraemotus factus est magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, et universorum vincula soluta sunt.

27. Expergefactus autem custos carceris, et videns januas apertas carceris, evaginato gladio volebat se interficere, aestimans fugisse vinctos.

28. Clamavit autem Paulus voce magna, dicens: Nihil tibi mali feceris: universi enim hic sumus.

29. Petitoque lumine, introgressus est, et tremefactus procidit Paulo et Silae ad pedes;

30. et producens eos foras, ait: Domini, quid me oportet facere, ut salvus fiam?

31. At illi dixerunt: Crede in Dominum Jesum, et salvus eris tu et domus tua. *(Marc. 16, 16).*

32. Et locuti sunt ei verbum Domini cum omnibus, qui erant in domo ejus.

33. Et tollens eos in illa hora noctis, lavit plagas eorum: et baptizatus est ipse, et omnis domus ejus continuo.

34. Cumque perduxisset eos in domum suam, apposuit eis mensam, et laetatus est cum omni domo sua, credens Deo.

35. Et cum dies factus esset, miserunt magistratus lictores, dicentes: Dimitte homines illos.

36. Nuntiavit autem custos carceris verba haec Paulo: Quia miserunt magistratus, ut dimittamini: nunc igitur exeuntes, ite in pace.

37. Paulus autem dixit eis: Caesos nos publice, indemnatos, homines Romanos miserunt in carcerem, et nunc occulte nos ejiciunt? Non ita, sed veniant,

22. Y zbieżał się człowiek pospolity przeciw nim: a urząd rozdarszy szaty ich kazał ie siéc rózgami.

23. A gdy im wiele ran zadali, wrzucili ie do więzienia: roskazuiąc stróżowi aby ich pilnie strzegł.

24. Który wziąwszy takowe rozkazanie, wsadził ie do wnętrznego tarasu, a nogi ich zamknął w kłodę.

25. Lecz o północy, Paweł y Sylas modląc się chwalili Boga. A słuchali ich, którzy byli w więzieniu.

26. A zprędka powstało wielkie ziemie trzęsienie, tak iż się poruszyły fundamenty ciemnice. Y wnet się otworzyły wszytkie drzwi, y rozwiązały się pęta wszytkich.

27. A ocuciwszy się stróż ciemnice, y uyźrzawszy drzwi otworzone u ciemnice, dobywszy miecza, chciał się zabić: mniemaiąc iż więźniowie pouciekali.

28. Lecz Paweł zawołał głosem wielkim, mówiąc: Nie czyń sobie nic złego: bocieśmy sam wszyscy.

29. A kazawszy zaświécić, wszedł, y drżąc przypadł do nóg Pawłowi y Syli.

30. A wywiódszy ie z więzienia, rzekł: Panowie, cóż mam czynić abych był zbawion?

31. A oni rzekli: Wierz w Pana Jezusa, a będziesz zbawion ty y dóm twóy.

32. Y opowiedali mu słowo Pańskie, ze wszytkimi którzy byli w domu iego.

33. A wziąwszy ie onéyże godziny w nocy, omył rany ich: y był ochrzczony sam, y wszytek dóm iego natychmiast.

34. A prowadziwszy ie do domu swego, nagotował im stół, y radował się ze wszytkim domem swym, uwierzywszy Bogu.

35. A gdy był dzień, posłał urząd ceklarze, mówiąc: Wypuść one ludzie.

36. Y opowiedział te słowa stróż ciemnice Pawłowi: Iż urząd posłał abyście byli wypusczeni: teraz tedy wyszedszy idzcie w pokoiu.

37. A Paweł rzekł im: Ubiwszy nas iawnie nie osądzonych ludzie Rzymiany, wrzucili do ciemnice: a teraz nas potaiemnie wypychaią? Nie tak: ale niech przyidą a sami nas wypchną.

22. *Rozdarłszy szaty ich.* Pawła i Sylasa i to przez urąganie, aby obnażonych biczowali. Inni z greckiego czytają *rozdarłszy szaty swoje*, jakby rządca nie Pawłowe lecz swoje szaty rozdarł z pogardy dla nowéj religii, którą Paweł opowiadał; sądził bowiem, iż ona jest zabobonną i bluźnierczą.

25. *A słuchali ich, którzy byli w więzieniu.* I inni, którzy byli w sąsiedniém więzieniu, słuchali Pawła i Sylasa spiewających Psalmy w czasie nocnéj ciszy.

26. *Powstało wielkie ziemie trzęsienie.* Przez co pokazał Bóg iż wysłuchał modły proszących, i że przybywa z potężną swoją mocą dla wybawienia ich z więzów.

27. *Chciał się zabić.* Lekką śmiercią chciał się uwolnić od ciężkich mąk, jakich się spodziewał za niedbałą straż więzienia.

29. *Przypadł do nóg Pawłowi i Syli.* Wielbiąc w nich potęgę i niewinność obyczajów, iż mogąc nie uciekli.

30. *Abych był zbawion.* Abym dostąpił zbawienia duszy.

31. *Wierz w Pana Jezusa.* Patrz Wujka.

32. *Opowiadali mu słowo Pańskie.* Nauczając ich głównych prawd wiary chrześcijańskiéj.

33. *Omył rany ich.* Scierając spiekłą krew i przykładając jakieś lekarstwa.

34. *Uwierzywszy Bogu.* W Boga.

35. *Wypuść one ludzie.* Albo poznawszy iż niesprawiedliwie wczoraj nad nimi się srożyli, albo dowiedziawszy się o cudach, które się stały w więzieniu.

37. *Nie osądzonych.* Nie wysłuchanych i nie przekonanych o żadną zbrodnię.—*Ludzie rzymiany.* Prawo Porcyjskie i Waleryańskie niedozwalało biczować obywatela rzymskiego, chyba po ogłoszeniu nań wyroku śmierci.—*Nie tak: ale niech przyjdą a sami nas wypchną.* Chciał Paweł aby sami rządcy przed nimi wyznali swoję niesprawiedliwość i ogłosili obudwóch za

38. et ipsi nos ejiciant. Nuntiaverunt autem magistratibus lictores verba haec. Timueruntque audito, quod Romani essent;

39. et venientes deprecati sunt eos, et educentes rogabant, ut egrederentur de urbe.

40. Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam; et visis fratribus consolati sunt eos, et profecti sunt.

38. Y oznaymili urzędowi ceklarze te słowa. Y bali się, usłyszawszy że Rzymianie byli.

39. A przyszedszy przepraszali ie, y wywiódszy prosili aby wyszli z miasta.

40. A wyszedszy z ciemnice, weszli do Lidiiey, y uyźrzawszy bracią pocieszyli ie y poszli.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 16.** w. 4. *Podawali im.* Patrz iż tu Apostołowie podawali wiernym dekrety i artykuły wiary, na Koncylium Jerozolimskiém ustawione, nie ku rozbieraniu ani doświadczeniu (jako dzisiaj mieć chcą odszczepieńcy) ale ku zachowaniu. Zkąd baczymy nie tylko osobną poważność koncyliów, ale i potrzebę zachowania wszelakich dekretów na nich uchwalonych. Bo nie tylko to, co Pan Chrystus kazał wyraźnemi słowy, albo co w Pismie wyraźnie mamy (jako odszczepieńcy uczą) chować i ważyć sobie: ale cokolwiek Apostołowie i przełożeni kościelni rozkazują. Łuk. 10, 16.

17. *Ci ludzie są słudzy.* Alboć djabeł przymuszony był mocą obecności Pawłowéj, aby wyznał prawdę: albo też (jako zwykł często czynić) teraz wyznał prawdę, aby mu na potém więcéj wierzyli, aby ich tym sposobem łatwiéj zdradził.

31. *Wierz, a będziesz zbawion.* Nie inszać jest wiara która zbawia, jedno ta, która przez miłość sprawuje uczynki dobre. August. in Enchirid. cap. 67. Galat. 5. 6.

CAPUT XVII. — ROZDZIAŁ 17.

O nawróceniu Tessalończyków, opowiadaniu słowa Bożego w Beroe, w Atenach, i t. d.

1. Cum autem perambulassent Amphipolim et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Judaeorum.

2. Secundum consuetudinem autem Paulus introivit ad eos, et per sabbata tria disserebat eis de Scripturis,

3. adaperiens et insinuans: Quia Christum oportuit pati, et resurgere a mortuis; et quia hic est Jesus Christus, quem ego annuntio vobis.

4. Et quidam ex eis crediderunt, et adjuncti sunt Paulo et Silae, et de colentibus, gentilibusque multitudo magna, et mulieres nobiles non paucae.

5. Zelantes autem Judaei, assumentesque de vulgo viros quosdam malos, et turba facta, concitaverunt civitatem; et assistentes domui Jasonis quaerebant eos producere in populum.

6. Et cum non invenissent eos, trahebant Jasonem, et quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes: Quoniam hi, qui urbem concitant, et huc venerunt,

7. quos suscepit Jason, et hi omnes contra decreta Caesaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum. *(Joan. 19, 12).*

1. A przeszedszy Amphipol y Apollonią, przyszli do Tessaloniki, gdzie była bóżnica Żydowska.

2. A Paweł wedle zwyczaiu wszedł do nich, y przez trzy szabbaty rozmawiał z nimi z Pisma:

3. wywodząc y wykładaiąc, że była potrzeba aby Chrystus ciérpiał y zmartwychwstał: a iż ten Jezus iest Chrystusem, którego ia wam opowiadam.

4. A niektórzy z nich uwierzyli, y przyłączyli się do Pawła y Syle: y z nabożnych y z pogan mnóstwo wielkie, y niewiast zacnych niemało.

5. Ale Żydowie wzruszeni zazdrością, y nabrawszy z sobą z pospólstwa złych niektórych ludzi, y rozruch uczyniwszy wzburzyli miasto: a naszedszy na dóm Jazonów, szukali ich aby ie wywiedli przed pospólstwo.

6. A nie nalazszy ich, wlekli Jazona y niektórą bracią do przełożonych mieyskich, wołaiąc: iż ci którzy miasto wzburzaią, y tu przyszli:

7. które przyiał Jazon: a ci wszyscy czynią przeciw dekretóm Césarskim: powiadaiąc iż iest król inszy Jezus.

---

niewinnych. Wymagał tego dla uszanowania posłannictwa swojego, wymagał honoru nie dla siebie lecz dla Boga i Ewangelii, którą niechciał skazić plamą, jakby jéj opowiadacze byli ludźmi występnymi.

38. *Bali się.* Przeświadczeni o przestąpieniu prawa, a razem lękając się, aby nie ponieśli kary za zuchwałość z jaką śmieli znieważać obywateli rzymskich.

39. *Aby wyszli z miasta.* Iżby znowu nie powstał przeciwko nim rozruch.

40. *Do Lidyi.* Do domu Lidyi.

R. 17.—1. *Amfipol.* Miasto w Macedonii nad rzeką Strymonem. Orteliusz (in Thesauro geographico) powiada, że się teraz nazywa *Chrisopolis*, albo *Empolis.*—*Apollonią.* Miasto sąsiednie Tessalonice.—*Tessaloniki.* Która się liczy pomiędzy pierwszémi miastami Macedonii, tak nazwana od zwycięztwa, które tam nad Tessalczykami odniosł Filip Macedoński. Dzisiaj się nazywa Saloniką.

2. *Rozmawiał z nimi z pisma.* To jest miał mowę, dowodząc im z Pisma, że Jezus jest Chrystusem, Messyaszem i Zbawicielem świata.

3. *Ten Jezus jest Chrystusem.* Messyaszem sławionym w Piśmie ś.

4. *Z nabożnych.* Z prozelitów nawróconych do żydowskiéj wiary.

5. *Na dom Jazonów.* W którym przebywali Sylas i Paweł.—*Aby wywiedli przed pospólstwo.* To jest żeby ich lud podburzony przez Żydów ukamienował. P. W.

6. *A nie nalazłszy ich.* Być może nieco się byli oddalili, aby ustąpili przed wściekłością żydów.—*Wlekli Jazona.* Jak zwykle bywa w rozruchu, srożąc się nad nim jakby uczęstnikiem zbrodni.—*Bracią.* Chrześcian.—*Iż ci którzy miasto wzburzają, i tu przyszli.* W greckim jest *podburzają świat.*—*Tu przyszli.* I są przybylcami, nie obywatelami.

8. Concitaverunt autem plebem et principes civitatis, audientes haec.
9. Et accepta satisfactione a Jasone et a ceteris, dimiserunt eos.
10. Fratres vero confestim per noctem dimiserunt Paulum et Silam in Beroeam. Qui cum venissent, in synagogam Judaeorum introierunt.
11. Hi autem erant nobiliores eorum, qui sunt Thessalonicae, qui susceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si haec ita se haberent. *(Joan. 5, 39.)*
12. Et multi quidem crediderunt ex eis, et mulierum gentilium honestarum, et viri non pauci.
13. Cum autem cognovissent in Thessalonica Judaei, quia et Beroeae praedicatum est a Paulo verbum Dei, venerunt et illuc commoventes et turbantes multitudinem.
14. Statimque tunc Paulum dimiserunt fratres, ut iret usque ad mare; Silas autem et Timotheus remanserunt ibi.
15. Qui autem deducebant Paulum, perduxerunt eum usque Athenas, et accepto mandato ab eo ad Silam et Timotheum, ut quam celeriter venirent ad illum, profecti sunt.
16. Paulus autem, cum Athenis eos exspectaret, incitabatur spiritus ejus in ipso, videns idololatriae deditam civitatem.
17. Disputabat igitur in synagoga cum Judaeis et colentibus, et in foro per omnes dies ad eos, qui aderant.
18. Quidam autem Epicurei et Stoici philosophi disserebant cum eo, et quidam dicebant: Quid vult seminiverbius hic dicere? Alii vero: Novorum daemoniorum videtur annuntiator esse; quia Jesum et resurrectionem annuntiabat eis.
19. Et apprehensum eum ad Areopagum duxerunt, dicentes: Possumus scire, quae est haec nova, quae a te dicitur, doctrina?
20. nova enim quaedam infers auribus nostris: volumus ergo scire quidnam velint haec esse.
21. (Athenienses autem omnes et advenae hospites, ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere, aut audire aliquid novi.).
22. Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosiores vos video.

8. Y wzburzyli pospólstwo, y przełożone miasta którzy tego słuchali.
9. A wziąwszy słuszną sprawę od Jazona y od innych, puścili ie.
10. A bracia wnet w nocy wyprawili Pawła y Sylę do Bereie. Którzy przyszedszy weszli do bóżnice Żydowskiéy.
11. (A ci byli przednieyszy z tych, którzy są w Tessalonice, którzy przyięli słowo ze wszytką ochotą: na każdy dzień wywiaduiąc się pisma; ieśliby się to tak miało.
12. A przetóż wiele ich uwierzyło z nich, y niewiast pogańskich uczciwych, y mężów niemało).
13. A gdy się dowiedzieli w Tessalonice Żydowie, iż y w Bereiéy opowiadane iest od Pawła słowo Boże, przyszli téż tam wzruszaiąc y podburzaiąc pospólstwo.
14. A tedy wnet Pawła wysłali bracia, aby szedł aż do morza: a Sylas y Tymotheusz pozostali tam.
15. A ci co odprowadzali Pawła, zawiedli go aż do Athen: a wziąwszy rozkazanie od niego do Syle y Tymotheusza, żeby conarychléy przyszli do niego, odeszli.
16. A gdy ich Paweł w Atheniech czekał: wzruszał się w nim duch iego, widząc miasto udane na bałwochwalstwo.
17. A przetoż rozmawiał w bóżnicy z Żydy, y z nabożnymi, y na rynku na każdy dzień z tymi co tam byli.
18. A niektórzy z Epikurów y Stoików Philozophów gadali się z nim: y iedni mówili: Cóż wżdy ten słowosiewca mówić chce? A drudzy: Zda się bydź opowiadaczem nowych bogów: iż im Jezusa y zmartwychwstanie opowiadał.
19. Y porwawszy go, wiedli do Areopagu, mówiąc: Możemyli wiedzieć co to iest za nowa nauka, którą ty powiadasz?
20. Bo iakieś nowe rzeczy przynosisz do uszu naszych. A przetóż chcemy wiedzieć co to ma bydź.
21. (A wszyscy Atheńczycy, y przychodniowie goście, żadną się insza rzeczą niebawili, iedno abo powiadaniem, abo słuchaniem czego nowego.)
22. A stoiąc Paweł w pośrzód Areopagu, rzekł: Mężowie Atheńczycy, we wszytkim was widzę iakoby zabobonnieyszymi.

9. *A wziąwszy słuszną sprawę.* Syryjski ma: *ale wzięli poręczycieli od Jazona.* Albo, jak chcą inni, Jazon poręczył się za Pawła, obiecując go dostawić przed sąd, albo przyjąć na się odpowiedzialność, jeśliby został przekonany o jakie wykroczenie.

10. *Do Bereje.* Miasto w Macedonii, nie daleko od Pelli, ojczyzny Alexandra Wielkiego.

11. *A ci.* Mówi o Żydach mieszkających w Berei.— *Przedniejszy.* Bądź rodem, bądź ukształceniem.— *Którzy są w Tessalonice.* Z owych Żydów którzy się znajdowali w Tessalonice.—*Którzy przyjęli.* Berejczycy.— *Jeżliby się to tak miało.* Jak Paweł wykładał. P. W.

14. *Aby szedł aż do morza.* W greckim jest, *jakby do morza;* niechcieli bowiem bracia aby Paweł otwarcie uciekał, lecz tylko żeby ustąpił przed ich gniewem pod pozorem że udaje się ku morzu. W rzeczy zaś saméj odbywając daléj zamierzoną drogę przybył do Aten.

15. *A ci co odprowadzali Pawła.* Już przez uszanowanie, już dla jego bezpieczeństwa.

16. *Wzruszał się w nim duch jego.* Poruszał się oburzeniem, i niejako się zapalał gwałtowną gorliwością.

17. *Z nabożnymi.* Z prozelitami, jak wyż. w. 4.

18. *Cóż wżdy ten słowosiewca mówić chce?* Epikurejczycy zowią Pawła *słowosiewcą,* to jest, gadułą, deklamatorem.

19. *Do Areopagu.* Areopag była to rada sędziów w Atenach największéj powagi i sławy.

21. *Żadną się inszą.* Jest hiperbola, przez którą wyraża niezmierną ciekawość Ateńczyków.

22. *We wszystkiem.* We wszystkich rzeczach, i nad wszystkich Greków.—*Zabobonniejszymi.* Syryjski ma: *widzę ze wszystkiego, że wy celujecie w bojaźni bogów.* Albo, *że zbytni jesteście we czci bałwanów.* P. Wujka.

23. Praeteriens enim, et videns simulacra vestra, inveni et aram, in qua scriptum erat: **Ignoto Deo**. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.

24. Deus, qui fecit mundum et omnia, quae in eo sunt: hic, coeli et terrae cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, *(Supr. 7, 48.)*

25. nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam et inspirationem, et omnia:

26. fecitque ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terrae, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum,

27. quaerere Deum, si forte attrectent eum, aut inveniant, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum.

28. In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus: sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt: Ipsius enim et genus sumus.

29. Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare auro aut argento, aut lapidi, sculpturae artis et cogitationis hominis, Divinum esse simile.

30. Et tempora quidem hujus ignorantiae despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique poenitentiam agant,

31. eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem in aequitate, in viro, in quo statuit, fidem praebens omnibus, suscitans eum a mortuis.

32. Cum audissent autem resurrectionem mor-

23. Abowiem chodząc y patrząc na bałwany wasze, nalazłem też ołtarz na którym było napisano **Nieznaiomemu Bogu**. Co tedy nie znaiąc chwalicie, to ia wam opowiadam.

24. Bóg, który uczynił świat, y wszytko co na nim, ten będąc Panem nieba y ziemie, nie mieszka w kościelech ręką uczynionych:

25. ani rękoma ludzkimi bywa chwalon, potrzebuiąc czego: gdyż sam dawa wszytkim żywot y dech y wszytko:

26. y uczynił z iednego wszytek rodzay ludzki, aby mieszkali po wszytkiéy ziemi: zamierzywszy postanowione czasy, y granice mieszkania ich:

27. aby szukali Boga, owaby go snać namacali abo naleźli: chociaż od każdego z nas nie iest daleko.

28. Abowiem w nim żywiemy, y ruszamy się, y iesteśmy: iako y niektórzy z waszych Poetów powiedzieli: Jego bowiem y rodzaiem iesteśmy.

29. Będąc tedy rodzaiem Bożym, nie mamy rozumieć, aby złotu, abo śrebru, abo kamieniowi, rycinie rzemiesła y wymysłu człowieczego. Bóstwo miało być podobne.

30. A czasy téy niewiadomości przeglądaiąc Bóg teraz oznaymuie ludziom aby wszyscy wszędy pokutowali:

31. dla tego iż postanowił dzień, w który ma sądzić świat w sprawiedliwości, przez męża, przez którego postanowił wiarę podaiąc wszytkim, wskrzesiwszy go od umarłych.

32. A usłyszawszy o zmartwychwstaniu, iedni

---

23. *Nieznajomemu Bogu.* Zdaje się, iż Ateńczycy od filozofów lepiéj sądzących, albo od Sybill, albo od Żydów nauczyli się, że Bóg prawdziwy jest niewidziałnym, ukrytym, niepojętym, i dla tego postawili mu świątynię pod tym tytułem: *Nieznajomemu Bogu — Co tedy nieznając chwalicie.* Jakby rzekł: Nie jestem zwiastunem nowych bogów, jak wy mnie zarzucacie, lecz oznajmuję wam Boga waszego, i nieznajomego chcę dać wam poznać.

25. *Ani rękoma ludzkiemi bywa chwalon.* Syryjski: *i nie oddaje się mu posługa rękami syna ludzkiego*, jak na przykład posługują królom i panom słudzy ubierając ich, obmywając, podając pokarm i napój, i t. d. (Patrz Aug., lib. de Civit. Dei, c. 10.) *Dech.* Ducha.

26. *Z jednego.* Adama.— *Postanowione czasy.* Pewny okres czasu, przez który mają żyć ludzie, i mieszkać na powierzchni ziemi.

27. *Aby szukali Boga.* Na ten bowiem cel stworzeni są ludzie iżby szukali, poznawali, miłowali Boga, i jemu służyli. — *Owoby go snać namacali.* Wyraża Paweł S., iż my nie możemy w tém życiu widzieć i jasno poznać Boga, i że tylko jakby ociemniali omackiem, to jest przez rozważanie stworzeń przychodzimy do jego poznania.

28. *Albowiem w nim żywiemy.* Bo swoją nieźmiernością wszystko napełnia. — *Niektórzy z waszych poetów.* Mianowicie Aratus (in Phoenomenis), z którego wzięte to półwiersze. Jest zaś człowiek rodzajem Bożym, gdyż od niego stworzony na obraz i podobieństwo jego, aby jakby syn przedstawiał osobą ojca. Bardzo właściwie używa Paweł S. tego świadectwa Arata, że my jesteśmy blizkimi Bogu nie tylko miejscem, gdyż Bóg wszystko napełnia, ale także niejakiém powinowactwem i pokrewieństwem, jakiém są złączone dzieci ze swoimi rodzicami.

29. *Będąc tedy rodzajem Bożym.* Dowodzenie apostoła jest takie: Człowiek nie jest utworzony ze złota, srebra, albo kamienia; ale się składa z ciała i duszy rozumnéj, która daleko przewyższa wszelkie złoto i srebro, człowiek zaś jest jakby dziecię, i obraz Boży, a więc Bóg nie jest utworzony ze złota, i t. d. lecz jest duchem czystym, niestworzonym, wszechmocnym. — *Wymysłu człowieczego.* Którą rzeźbę wyrabia człowiek wedle sztuki i pomysłu swéj głowy. P. W.

30. *Téj niewiadomości.* Błędu oddających cześć bałwanom.— *Przeglądając Bóg.* W greckim: *gdy wzgardził*, jakby rzekł: Dotąd Bóg pogardzał, to jest, zaniedbywał narody pogańskie, dopuszczając żeby one służyły bałwanom, jakby o nie niedbał. Albo sens jest: znosił Bóg przed czasy największe zniewagi od ludzi nieświadomych, teraz jednak jakby się nigdy nie gniewał, okazuje miłosierdzie nad wami, za nic mając, jakby lekceważąc dawne krzywdy.— *Aby wszyscy wszędy pokutowali.* Za swoję niewiadomość, to jest, bałwochwalstwo i inne grzechy.

31. *Dla tego iż postanowił dzień.* Jakby rzekł: I nie dopuści, żeby grzechy uszły bezkarnie, lecz pilnie będzie roztrząsał każdego życie, i zbrodnie surowo ukarze.— *Postanowił dzień.* Sądu ostatecznego.— *W sprawiedliwości.* Sprawiedliwie, oddając każdemu wedle zasług. — *Przez męża przez którego postanowił.* Wykonywając sąd przez owego męża, któremu ten urząd powierzył, t. j. przez Jezusa Chrystusa. — *Wiarę podając wszystkim.* Zapewniając i publicznie ogłaszając go sędzią przez wskrzeszenie go od umarłych do życia chwalebnego i nieśmiertelnego.

32. *Jedni się naśmiewali.* Którym się zdawało że

tuorum quidam quidem irridebant, quidam vero dixerunt: Audiemus te de hoc iterum.
33. Sic Paulus exivit de medio eorum.
34. Quidam vero viri, adhaerentes ei, crediderunt, in quibus et Dionysius Areopagita, et mulier nomine Damaris, et alii cum eis.

się naśmiewali, a drudzy rzekli: Będziem cię drugi raz o tym słuchać.
33. Tak Paweł wyszedł z pośrzodku ich.
34. A mężowie niektórzy przystawszy do niego, uwierzyli: między którymi y Dyonyzyus Areopagita, y niewiasta imieniem Damaris, y drudzy z nimi.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 17. w. 5. *Ale Żydowie.* Takać jest zapalczywość heretyków, i ten jest żywy przykład ich złości i chytrości, któréj i po dziś dzień używają naprzeciw kapłanom i kaznodziejom katolickim, i dobrym Jazonom, którzy je przyjmują, a zwłaszcza w Anglii.

11. *Wywiadując się pisma.* Ztąd dowieść chcą heretykowie, iż im takież wolno dekrety Papieżów i koncyliow examinować i probować, jeźli się z pismem zgadzają albo nie. Aleć insza była onym, a insza tym. Bo acz Paweł był Apostołem, i nie mógł nauki fałszywéj podawać: wszakże o tém pierwéj Berrejanie nie wiedzieli pewnie, i nie powinni byli wierzyć Pawłowi, ażby pierwéj albo cuda widzieli, albo inne słuszne dowody wierzenia mieli. Przetoż gdy im Paweł dowodził z pisma prorockiego, słusznie się też dokładali pisma, chcąc wiedzieć jeźli to tak było. Lecz chrześcijanie którzy pewnie wiedzą, iż Kościoł w nauce wiary zbłądzić nie może: winni ją przyjmować bez tego rozsądku, a nic nie wątpić jeźli to jest prawda. Kędy i to obacz, iż acz heretyk grzeszy wątpiąc o prawdzie Kościoła powszechnego, do którego przez chrzest odrodzony jest, (i insza jest sprawa heretyka, który raz wiarę wyznał, a insza żyda i poganina, który nigdy chrześcijaninem nie był) wszakże i heretyk nie źle czyni badając się i doświadczając, jeźli miejsca pisma ś. i doktorów od Koncylium Tredentskiego przywiedzione, tak się mają: gdy to jeno czyni tym umysłem, aby nalazł prawdę: a nie żeby się prawdzie sprzeciwiał. Bo aczby on miał i bez tego doświadczania kościelną naukę przyjmować: wszakoż lepiéj jest aby tak doświadczając gotował się ku poznaniu prawdy: a niźliby nie dbając w swych ciemnościach został. Rzym. 1, 1. I. Timot. 3, 15.

22. *Zabobonnymi.* Zabobony *(superstitio)* te są, gdy kto cześć Boską wyrządza stworzeniu: albo tym sposobem wyrządza ją Bogu, którym się nie godzi. Co trojako bywa. Naprzód gdy cześć Boską bałwanowi dawa, co jest bałwochwalstwo. Drugie, kiedy miasto Boga radzi się czarta, albo sług jego czarowników albo praktykarzów. Trzecie, gdy stworzenia Bożego albo rzeczy święconych na co inszego używa, niźli od Boga i od Kościoła są postanowione. O czém szeroko Augustyn ś. I tymci sposobem Paweł zowie pogany, zabobonnymi, albo wydwornie nabożnymi, iż dla bojaźni czartów, lada stworzenie za Boga chwalili: kamienie, drzewa, bestye i duchy. August. lib. 2, de doctr. christ. cap. 20.

29. *Bóstwo miało być podobne.* Spierają się Kalwinistowie, iż się nie godzi niewidzianego Boga zgoła niejako malować, przeto iż bóstwo niewidziane nie może być żadnym widzianym obrazem wyrażone: i nas katoliki potwarzają, jakobyśmy obrazami Trójce Ś. bóstwo wyrazić chcieli. Lecz jako Aniołowie chocia także są nie cieleśni i niewidzialni, i żadnym obrazem wyrażeni być nie mogą, a wżdy przedsię w starym zakonie byli malowani i rzezani, i w kościele stawiani: tak też Bóg Ojciec i Duch Ś. przeczby nie miał być malowany, zwłaszcza w tych figurach w których się sam pokazować raczył? Jako Adamowi w Raju w osobie człowieczéj: Jabóbowi wsparłszy się na wierzchu drabiny: Izaiaszowi i Micheaszowi, siedzący na stolicy. Daniel go maluje jako go widział na stolicy siedzącego, i opisuje głowę jego i włosy jego siwe i szaty białe. Duch Ś. ukazał się w osobie gołębice i w ognistych językach: czemużby w tychże figurach nie miał być malowany? A zwłaszcza iż w katolickim kościele, obrazy Trójce Ś. nie przeto malują, żeby im podobieństwo bóstwa i niedościgłéj natury jego wyrazić chcieli: albo żeby rozumieli być Boga tym obrazom podobnego. Bo to jest kacerstwo Antropomorfitów, mniemać żeby Bóg miał także ręce, oczy, nogi, jako człowiek. Ale przeto te obrazy stawiają, aby ludzie temi znaki pobudzeni, na Pana Boga żywego i niewidzianego wspominali: i różność trzech osób Trójce przenajświętszéj, przez te widome figury, niejako zrozumieli. Przetoż te obrazy Trójce Ś. nie sąć kształty i figury samego Boga żywego, którego żaden rozum ogarnąć, nierzkąc malarz wyrazić nie może: ale są figury widomych i cielesnych rzeczy, w których się Bóg ludziom zjawić i pokazać raczył. II. Mojż. 25, 18. III. Król. 6, 23. I. Mojż. 3, 8. I. Mojż. 28, 13. Izai. 6, 1. III. Król. 22, 19. Dan. 7, 9.

34. *Dyonyzyus Areopagita.* Tenci to jest on sławny Dyonyzyus, który najpierwszy nawrócił Francyą, i który napisał prawie boskie i zawołane księgi, *de ecclesiastica et coelesti Hierarchia. Et de divinis nominibus:* w których wspomina i chwali mało nie wszystkie obrzędy i ceremonie, które i po dziśdzień Kościoł Katolicki ma we zwyczaju: i daje świadectwo kościołowi i wierze katolickiéj przeciw heretykom tak jaśnie i jawnie, iż przeciwnicy ucieczki inszéj nie mają, jeno mówić, że nie ten Dyonyzyus one księgi pisał, ale ktoś inszy pośledni. Lecz te księgi jako własne tego Dyonyzyusza Areopagity, przyjął i wyświadczył trzeci zbór powszechny Konstantynopolski, przed dziewiącią set lat: i pokazują to jaśnie, *Anastasius Bioliothecarius, Hilduinus, Michael Syngellus, Suidas, Matthaeus Galaenus,* i inni: zbijając wszystkie wykręty przeciwników.

CAPUT XVIII. — ROZDZIAŁ 18.

O opowiadaniu ś. Pawła w Koryncie, w Efezie, o Apolloniuszu, i t. d.

1. Post haec egressus ab Athenis, venit Corinthum;

1. Potym odszedszy z Athen, przyszedł do Koryntu:

---

zmartwychwstanie jest rzeczą niepodobną.— *Będziem cię drugi raz o tém słuchać.* Ci którym się jaka mowa nie podoba, żeby bez ubliżenia przerwać jéj wątek, na inny czas słuchanie odkładają.

34. *I Dyoniziusz Areopagita.* P. W.— *Niewiasta imieniem Damaris.* Widać, że ona także była jedną z przedniejszych niewiast, gdy szczególną wzmiankę uczynił o niéj Łukasz ś.

R. 18.—1.—*Przyszedł do Koryntu.* Który był stołecznćm miastem Achai.

2. et inveniens quemdam Judaeum, nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, et Priscillam uxorem ejus (eo quod praecepisset Claudius discedere omnes Judaeos a Roma), accessit ad eos.

3. Et quia ejusdem erat artis, manebat apud eos, et operabatur (erant autem scenofactoriae artis);

4. et disputabat in synagoga per omne sabbatum, interponens nomen Domini Jesu, suadabatque Judaeis et Graecis.

5. Cum venissent autem de Macedonia Silas et Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans Judaeis, esse Christum Jesum.

6. Contradicentibus autem eis et blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos: Sanguis vester super caput vestrum: mundus ego, ex hoc ad gentes vadam.

7. Et migrans inde, intravit in domum cujusdam, nomine Titi Justi, colentis Deum, cujus domus erat conjuncta synagogae.

8. Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua; et multi Corinthiorum audientes credebant, et baptizabantur.

9. Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: Noli timere, sed loquere, et ne taceas:

10. propter quod ego sum tecum, et nemo apponetur tibi, ut noceat te, quoniam populus est mihi multus in hac civitate.

11. Sedit autem ibi annum et sex menses, docens apud eos verbum Dei.

12. Gallione autem proconsule Achajae, insurrexerunt uno animo Judaei in Paulum, et adduxerunt eum ad tribunal,

13. dicentes: Quia contra legem hic persuadet hominibus colere Deum.

14. Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Judaeos: Si quidem esset iniquum aliquid, aut facinus pessimum, o viri Judaei, recte vos sustinerem.

15. Si vero quaestiones sunt de verbo et no-

2. a nalazszy niektórego Żyda imieniem Aquilę rodem z Pontu, który był nie dawno z Włoch przyszedł, y Pryscyllę żonę iego, (dla tego iż był przykazał Klaudyusz aby Żydowie wszyscy poszli precz z Rzymu) przyszedł do nich.

3. A iż był tegóż rzemiesła, mieszkał u nich y robił (a byli namietniczego rzemiesła).

4. Y rozmawiał w bóżnicy na każdy szabbat, przypominaiąc imię Pana Jezusowe, y namawiał Żydy y Greki.

5. A gdy przyszli z Macedoniiéy Sylas y Tymotheusz, nalegał słowem Paweł, oświadczaiąc Żydóm że Jezus iest Christusem.

6. Lecz gdy się oni zastawiali y bluźnili, wytrząsnąwszy szaty swe rzékł do nich: Krew wasza na głowę waszę: czystym ia: odtychmiast póydę do Poganów.

7. Y odszedszy stamtąd, wszedł w dóm niektórego imieniem Tyta Justa, który służył Bogu: którego dóm był podle Bóżnice.

8. A Krispus Arcybożnik uwierzył Panu ze wszytkim swym domem: y wiele Korynthyan słuchaiąc uwierzyło, y chrzest prziymowało.

9. Y rzékł Pan Pawłowi w nocy przez widzenie: Nie bóy się, ale mów, a nie milcz:

10. dla tego żem ia iest z tobą: a żaden się na cię nie rzuci, abyć miał zaszkodzić: abowiem ia wielki lud wam w tym mieście.

11. Y zmieszkał tam rok y sześć miesięcy, nauczaiąc u nich słowa Bożego.

12. A gdy Gallio był starostą w Achai, powstali iednomyślnie Żydowie przeciw Pawłowi, y przywiedli go do sądu,

13. mówiąc: Iż ten przeciw zakonowi namawia ludzie chwalić Boga.

14. A gdy poczynał Paweł usta otwarzać, rzekł Gallio do Żydów: O mężowie Żydowscy, gdyć by co niesprawiedliwego było, abo złoczyństwo wielkie, słuszniebych was wycierpiał.

15. Lecz ieśli są gadki o słowie, y imionach,

2. *Rodem z Pontu.* Nie jest ten Akwila owym tłumaczem Pisma ś., który także był Pontczykiem, lecz od tego naszego późniejszym; albowiem żył za Adryana Cesarza.—*Dla tego iż był przykazał Klaudiusz.* Patrz W. w. 3.

4. *Przypominając imię Pana Jezusowe.* Wtrącając wzmiankę o imieniu Jezusa Chrystusa, i okazując jego bóstwo, i t. d.—*Greki.* Pogan.

5. *Oświadczając.* Okazując Żydom świadectwami Pisma ś. że Jezus jest Messyaszem.

6. *Bluźnili.* Czyniąc wyrzuty bądź Chrystusowi, bądź ś. Pawłowi.—*Wytrząsnąwszy szaty.* Z téj samej przyczyny, z której otrząsnął proch z nóg swoich, r. 13, 51.—*Krew wasza na głowę waszę.* Z winy własnéj zginiecie, nie z mojéj.—*Czystym ja.* Od waszéj krwi, i zguby.—*Odtychmiast.* Od tego czasu.

7. *Tyta Justa.* Być może ze względu na sprawiedliwość, którą się odznaczał, otrzymał przezwisko Justa. Nie jest to ów Tytus, do którego są listy ś. Pawła.—*Służył Bogu.* Albo był poganinem, ale czcił prawdziwego Boga, albo był prozelitą.

8. *Arcybóżnik.* Przełożony synagogi żydowskiéj w Koryncie.—*Uwierzył Panu.* I jego tylko jednego z pomiędzy Koryntczyków wespół z Kajusem i Stefanem, własną ręką ochrzcił Paweł ś., jak pisze I. Kor. 1, 14.—*Słuchając.* Pawła.

9. *Przez widzenie.* We śnie.— *Mów, a nie milcz.* Mów jawnie, swobodnie, i śmiało.

10. *Albowiem ja wielki lud mam.* Wiele Koryntczyków na twoje opowiadanie nawróci się, i stanie się moim ludem i moim Kościołem.

12. *A gdy Gallion był starostą.* L. Juniusz Gallio prokonsul Achai, był bratem rodzonym Luciusza Annеusza Seneki nauczyciela Neronowego, jak świadczy sam Seneka w przedmowie do księgi 4. (Quaest. nat).

13. *Przeciw zakonowi.* Tak żydowskiemu, który nakazuje cześć dla jednego tylko Boga niecielesnego; jak Rzymskiemu, który zakazuje bez zgody senatu wprowadzać nowych bogów. *Chwalić Boga.* Chrystusa, którego za Boga ogłaszał.

14. *Usta otwarzać.* Aby się usprawiedliwić przed prokonsulem.—*Gdyć by co niesprawiedliwego było.* Gdyby zarzucano Pawłowi jaką zbrodnię, naprzykład kradzież, zabójstwo, bunt, i t. d. — *Słuszniebych was wycierpiał.* Wysłuchał bym was cierpliwie, i rzeczbym tę osądził.

15. *Są gadki o słowie, i imionach.* Paweł twierdził, iż Jezus jest Chrystusem i Messyaszem, i że go tak

minibus, et lege vestra, vos ipsi videritis: judex ego horum nolo esse.

16. Et minavit eos a tribunali.

17. Apprehendentes autem omnes Sosthenem principem synagogae, percutiebant eum ante tribunal; et nihil eorum Gallioni curae erat. *(1. Cor. 1, 1).*

18. Paulus vero, cum adhuc sustinuisset dies multos, fratribus valefaciens navigavit in Syriam (et cum eo Priscilla et Aquila), qui sibi totonderat in Cenchris caput; habebat enim votum. *(Num. 6, 18. Infr. 21, 24).*

19. Devenitque Ephesum, et illos ibi reliquit. Ipse vero ingressus synagogam, disputabat cum Judaeis.

20. Rogantibus autem eis, ut ampliori tempore maneret, non consensit,

21. sed valefaciens, et dicens: Iterum revertar ad vos Deo volente; profectus est ab Epheso.

22. Et descendens Caesaream, ascendit et salutavit ecclesiam, et descendit Antiochiam.

23. Et facto ibi aliquanto tempore profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem et Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

24. Judaeus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in scripturis. *(1. Cor. 1, 12).*

25. Hic erat edoctus viam Domini, et fervens spiritu loquebatur, et docebat diligenter ea, quae sunt Jesu, sciens tantum baptisma Joannis.

26. Hic ergo coepit fiducialiter agere in synagoga. Quem cum audissent Priscilla et Aquila, assumserunt eum, et diligentius exposuerunt ei viam Domini.

27. Cum autem vellet ire Achajam, exhortati fratres scripserunt discipulis, ut susciperent eum. Qui cum venisset, contulit multum his, qui crediderant.

y zakonie waszym, sami tego patrzcie: ia niechcę bydź tego sędzią.

16. Y odegnał ie od stolice.

17. A porwawszy wszyscy Sosthena Arcybóżnika, bili go przed stolicą: a Gallio nic o to niedbał.

18. A Paweł gdy iescze przez niemały czas zmieszkał, pożegnawszy się z bracią, wiózł się do Syryiéy, (a z nim Pryscilla y Aquila) który sobie głowę był ogolił w Kenchrze: bo miał ślub.

19. Y przyszedł do Ephezu, y tam ie zostawił. A sam wszedszy do bóżnice, rozmawiał z Żydy.

20. A gdy oni prosili, żeby dłuższy czas zmieszkał, nie zezwolił:

21. ale pożegnawszy się, y rzekszy: Wrócę się zaś do was za wolą Bożą: y puścił się z Ephezu.

22. A gdy przyszedł do Cezareiéy, wstąpił, a kościół pozdrowił, y puścił się do Antyochiéy.

23. Y zmieszkawszy tam niektóry czas wyszedł, obchodząc porządnie krainę Galacką, y Phrygią, utwierdzaiąc wszytkie ucznie.

24. A Żyd niektóry imieniem Apollo, rodem z Alexandryiéy, mąż wymowny, zaszedł do Ephezu, będąc potężny w pismiech.

25. Ten był nauczony w drodze Pańskiéy, a zapalony duchem, mówił y nauczał pilnie tego co się tknie Jezusa: wiedząc tylko o chrzcie Janowym.

26. Ten tedy począł bespiecznie poczynać w bóżnicy. Którego usłyszawszy Pryscylla y Aquila, przyięli go, y pilniéy mu wyłożyli drogę Pańską.

27. A gdy chciał iśdź do Achaiéy, napominaiąc, bracią pisali do uczniów aby go przyięli. Który gdy przyszedł, wiele pomagał tym którzy uwierzyli.

---

mianować należy; Żydzi temu zaprzeczali; ztąd powstało mniemanie u Galliona, że ten spór jest niepożytecznym, i do niego nienależącym, gdyż rzecz chodzi o imiona i wyrazy, i jakoweś subtelności żydowskiego prawa.

17. *Bili go.* Albo dla tego aby go razem ze swoimi odciągnąć od trybunału, jak niektórzy sądzą; albo, jak się podoba drugim, bili go z poduszczenia Żydów, za to iż przez przychylność dla Pawła, zbyt obojętnie popierał sprawę Żydów przed prokonsulem, albo nawet otwarcie sprzyjał stronie przeciwnéj, bo był już w duchu chrześcianinem.— *Go.* Który po nawróceniu się Kryspa do Chrystusa, wyż. w. 8, nastąpił po nim na przełożeństwo w synagodze. Pamiątka Ś. Sostena obchodzi się w Martyrologium Rzymskiém dnia 28. Listopada.— *A Gallio nic o to niedbał.* Gdyż za nic miał sobie Żydów i ich kłótnie.

18. *Wiózł się do Syryi.* W stronę Syryi; przybył bowiem natenczas do Efezu, który był w Azii.—*Który sobie głowę był ogolił.* Który, t. j. Paweł, ostrzygł sobie włosy, to jest po dokończonym czasie nazareatu, do którego na pewny czas ślubem był się zobowiązał. Nazarejczycy bowiem nie strzygli sobie włosów, jak mamy Num. r. 6.— *W Kenchrze.* Kenchra, (jak powiada Strabo. lib. 8.) jest port w Koryncie.

19. *Do Efezu.* Który jest stołecznem miastem Azii mniejszéj.—*Ie.* Akwilę i Pryscyllę.—*Zostawił.* Aby nauczali Efezjan wiary Chrystusowéj.

22. *A gdy przyszedł do Cezarei.* Kappadockiéj, jak chcą niektórzy; albo, jak się podoba drugim, Palestyńskiéj, co uważamy za rzecz prawdopodobniejszą, a to dla tego, iż w greckim tekście czytamy w. 21: *Potrzeba mi zgoła nadchodzącą uroczystość obchodzić w Jerozolimie.* Nie prawdopodobna tedy, żeby spiesząc do Jerozolimy zachodził do Kappadocii, ale właściwiéj, iż wprost zdążał do Palestyny.—*Kościół pozdrowił.* Jerozolimski.— *Do Antyochii.* Syryjskiéj.

23. *Obchodząc porządnie.* Znowu się wróciwszy do Azii mniejszéj, i nawiedzając kościoły tam założone.

24. *Mąż wymowny.* W greckim razem znaczy i uczony i wymówny.— *Potężny w piśmiech.* Biegły w Piśmie ś.

25. *Nauczony.* Jako katechumen pierwszych zasad wiary Chrześcijańskiéj.—*Nauczał... tego, co się tknie Jezusa.* Że Jezus ukrzyżowany jest Messyaszem obiecanym niegdyś przez proroków.— *Wiedząc tylko o chrzcie Janowym.* Jeszcze nie obmyty chrztem Chrystusowym, chociaż chrzczony chrztem Janowym, którego to chrztu obrządek nie zaraz po śmierci Ś. Jana, jak się zdaje, został zaniedbanym, r. 19, w. 3. Albo powiedzieć należy, iż tak Apollo, jak i uczniowie, o których jest mowa r. 19. w. 3, przybywając wedle dawnego zwyczaju na dzień uroczysty do Judei, byli ochrzczonymi od samego Jana przed laty dwudziestu; które to tłumaczenie zdaje się prawdziwszem.

26. *Bezpiecznie poczynać.* Swobodnie i śmiało opowiadać Chrystusa.— *Przyjęli go.* Do domu swojego, żeby go dokładniéj nauczyć wiary chrześciańskiéj.— *Drogę Pańską.* Tego co się odnosi do religii chrześcijańskiéj.

28. Vehementer enim Judaeos revincebat publice, ostendens per Scripturas, esse Christum Jesum.

28. Abowiem potężnie przekonywał Żydy iawnie, okazuiąc z Pisma, iż Jezus iest Chrystusem.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 18. w. 3. *Aby Żydowie wszyscy.* Ztąd się znaczy, iż nie tylko Żydzi, ale i wszyscy Chrześcijanie z Żydów nawróceni, byli wygnani z Rzymu. Roku Pańskiego 51. panowania Klaudyuszowego roku 9, a Piotrowego biskupstwa w Rzymie roku 7. Przyczyna tego wygnania była, iż niewierni Żydzi przeciw wiernym ustawiczne burdy i rozruchy wszczynali, jako Swetonius świadczy. Tegoż czasu i Piotr Ś. wespół i z innemi Żydy był wygnany: który tegoż roku była na Jerozolimskiém Koncylium. *Vide annal. Baron. Suet. in Claud. cap.* 25. *Dzieje* 15, 7.

18. *Który sobie głowę ogolił.* Hieronim Ś. i Augustyn Ś. twierdzą, iż Paweł a nie Akwila głowę sobie ogolił. Lecz Chryzostom Ś. nie o Pawle ale o Akwili i Pryscylli to rozumie: Jeszcze ich był, prawi, od obyczaju żydowskiego nie odwiódł. Zkąd znać że Chryzostom tak czytał: Którzy sobie byli głowę ogolili, bo mieli ślub. Jako się też najduje napisano w jednym starym greckim exemplarzu. O czém świadczy *Baronius Tom* 1. *Annal. anno Christi* 53. *Chrisost. in Act. IV. Mojż.* 6, 18.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O ochrzczeniu przez Ś. Pawła tych, którzy byli przyjęli chrzest Janowy, opowiadaniu w Efezie, i t. d.

1. Factum est autem, cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum, et inveniret quosdam discipulos;

2. dixitque ad eos: Si Spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed, neque si Spiritus sanctus est, audivimus.

3. Ille vero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: In Joannis baptismate.

4. Dixit autem Paulus: Joannes baptizavit baptismo poenitentiae populum, dicens: In eum, qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est in Jesum. *(Supr. 11, 16).*

5. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu.

6. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur linguis, et prophetabant.

7. Erant autem omnes viri fere duodecim.

8. Introgressus autem synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menses, disputans et suadens de regno Dei.

9. Cum autem quidam indurarentur, et non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, discedens ab eis, segregavit discipulos, quoti die disputans in schola Tyranni cujusdam.

1. Y stało się gdy Apollo był w Koryncie, iż Paweł schodziwszy górne strony przyszedł do Ephezu: y nalazł niektóre ucznie;

2. y rzékł do nich: Zaliście wzięli Ducha świętego gdyście uwierzyli? A oni rzekli do niego: Ale aniśmy słychali ieśli iest Duch święty.

3. A on rzékł: W czymżeście tedy są pochrzczeni? Którzy powiedzieli: We chrzcie Joanowym.

4. Y rzékł Paweł: Jan chrzcił chrztem pokuty lud, mówiąc: Aby w onego który miał przyśdź po nim uwierzyli, to iest, w Jezusa.

5. To usłyszawszy, ochrzczeni są w imię Pana Jezusowe.

6. A gdy na nie włożył ręce Paweł, przyszedł na nie Duch święty, y mówili ięzyki, y prorokowali.

7. A wszytkich mężów było około dwunaście.

8. A wszedszy do bożnice, mówił bespiecznie przez trzy miesiące, rozmawiaiąc y namawiaiąc o królestwie Bożym.

9. A gdy się niektórzy zatwardzali, y nie wierzyli, złorzecząc drogę Bożą przed pospólstwem, odstąpiwszy od nich, odłączył ucznie: co dzień rozmawiaiąc w szkole niektórego Tyranna.

---

27. *Napominając bracią.* Aby to co postanowili byli przywiódł do skutku, to jest, żeby szedł do Achai i Koryntu.— *Do uczniów.* Do chrześcian którzy byli w Koryncie.— *Wiele pomagał.* Wielce był pożytecznym.

R. 19.—1. *Schodziwszy górne strony.* Galacią i Frygią, po przybyciu z Jerozolimy do Antyochii, o czem rozdz. poprzedz. w. 23.

2. *Zaliście wzięli Ducha Ś.?* Czyście odebrali Ducha Ś.? to jest, czy jesteście naznamionowani sakramentem bierzmowania? Przy bierzmowaniu bowiem, na początku rodzącego się Kościoła, widzialnie udzielał się Duch Ś. Patrz wyż. r. 8, 17.—*Gdyście uwierzyli.* Po przyjęciu wiary i chrztu świętego.— *Ale aniśmy słychali jeśli jest Duch Święty.* Tak dalece nie przyjęliśmy Ducha Ś., lub sakramentu, w którym się on udziela, że nawet niesłyszeliśmy jego imienia.

3. *W czemżeście.* To jest jakim chrztem. Patrz co się rzekło wyż. 18, 25.

4. *Jan chrzcił.* Chrztem, który był symbolem, pobudką i świadectwem pokuty dla otrzymania odpuszczenia grzechów przez chrzest Chrystusowy; przeto ów chrzest nie był dostateczny, lecz należy przyjąć chrzest ustanowiony przez Chrystusa.

5. *W imię Pana Jezusowe.* Chrztem Chrystusowym. Patrz Wujka.

6. *A gdy na nie włożył ręce.* Udzielając im sakramentu bierzmowania.—*Przyszedł... Duch Święty.* W widzialnéj postaci.—*Mówili języki.* Językami rozmaitych narodów, jak apostołowie w dzień Zielonych Świątek.— *I prorokowali.* Albo właściwie, przepowiadając rzeczy przyszłe; albo nie właściwie, wysławiając cudowne sprawy Boże.

8. *O królestwie Bożém.* O rzeczach odnoszących się do zbawienia.

9. *A gdy się niektórzy.* Z Żydów. — *Zatwardzali.* Upornie się sprzeciwiali.—*Złorzecząc drogę Bożą.* Złorzecząc Ewangelii i jéj twórcy Jezusowi Chrystusowi.— *Odłączył ucznie.* Aby się czasem nie zgorszyli z mowy przeciwników, i nie zachwiali się w przyjętéj wierze.— *W szkole niektórego Tyranna.* Który się po imieniu nazywał Tyranem, jak ma Syryjski. Inni mniemają że pod imieniem Tyrana oznacza się mąż niejaki wielkiéj

10. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes, qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Judaei atque gentiles.

11. Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli,

12. ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur.

13. Tentaverunt autem quidam et de circumeuntibus Judaeis exorcistis, invocare super eos, qui habebant spiritus malos, nomen Domini Jesu, dicentes: Adjuro vos per Jesum, quem Paulus praedicat.

14. Erant autem quidam Judaei, Scevae principis sacerdotum septem filii, qui hoc faciebant.

15. Respondens autem spiritus nequam dixit eis: Jesum novi, et Paulum scio: vos autem qui estis?

16. Et insiliens in eos homo, in quo erat daemonium pessimum, et dominatus amborum, invaluit contra eos ita, ut nudi et vulnerati effugerent de domo illa.

17. Hoc autem notum factum est omnibus Judaeis atque gentilibus, qui habitabant Ephesi; et cecidit timor super omnes illos, et magnificabatur nomen Domini Jesu.

18. Multique credentium veniebant confitentes, et annuntiantes actus suos.

19. Multi autem ex eis, qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, et combusserunt coram omnibus; et computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.

20. Ita fortiter crescebat verbum Dei, et confirmabatur.

21. His autem expletis, proposuit Paulus in Spiritu, transita Macedonia et Achaja, ire Jerosolymam, dicens: Quoniam, postquam fuero ibi, oportet me et Romam videre.

22. Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum et Erastum, ipse remansit ad tempus in Asia.

10. A to się działo przez dwie lecie: tak iż wszyscy którzy mieszkali w Azyiéy, słuchali słowa Pańskiego, Żydowie y Poganie.

11. Y nie lada cuda czynił Bóg przez rękę Pawłowę:

12. tak iż też na chore przynoszono chustki[1] abo pasy od ciała iego, y odchodziły od nich choroby, y duchowie źli wychodzili.

13. A kusili się niektórzy y z włóczących się Żydów zaklinaczów, wzywać nad tymi którzy mieli duchy złe, imienia Pana Jezusowego, mówiąc: Poprzysięgam was przez Jezusa którego Paweł opowiada.

14. A było siedm niektórych synów Scewy Żyda przedniejszego kapłana, którzy to czynili.

15. A odpowiedziawszy duch zły, rzékł im: Znam Jezusa y wiém Pawła: ale wy coście zacz?

16. Y wskoczywszy na nie człowiek w którym był duch zły, a opanowawszy obudwu, zmocnił się przeciwko im: tak iż nago y zranieni uciekli z domu onego.

17. Y było to wiadomo wszytkim Żydóm y poganóm, którzy mieszkali w Ephezie: y padł na one wszytkie strach, y sławiło się imię Pana Jezusowe.

18. A wiele wierzących przychodziło, spowiedaiąc się y opowiedaiąc uczynki swoie.

19. Y wiele z tych którzy się dwornością parali, znieśli księgi y popalili przed wszytkimi: a obrachowawszy cenę ich, znaleźli summę pięćdziesiąt tysięcy srebrników.

20. Tak potężnie rosło słowo Boże, y zmacniało się.

21. A gdy się to spełniło, umyślił Paweł w Duchu, przeszedszy Macedonią y Achaią, iśdź do Jeruzalem, mówiąc: Iż potym gdy tam będę, potrzeba mi y Rzym widzieć.

22. Y posławszy do Macedoniiéy dwu z tych którzy mu służyli, Tymotheusza y Erasta, sam na czas pozostał w Azyiéy.

---

godności i znaczenia, na którego dworze przeznaczonym do ćwiczeń literackich nauczał Paweł, i to w tym zamiarze, aby przez wzgląd na onego możnego pana, powstrzymali się Żydzi od zamieszek.

10. *Wszyscy.* Prawie wszyscy.—*W Azii.* Mniejszéj.

12. *Chustki.* Patrz Wujka.

13. *Żydów zaklinaczów.* Żydzi bowiem przed Chrystusem mieli swoich zaklinaczów (exorcystów), jak się to pokazuje i z drugiego miejsca Mat. 12, 27: *Synowie waszy przez kogo wyrzucają?* —*Którego Paweł opowiada.* Widać iż ci zaklinacze chcieli naśladować S. Pawła, i w chęci próżnéj chwały lub zysku jakiego kusili się wyrzucać djabłów; ale nieufając własnym siłom, czynili wzmiankę S. Pawła, o którym wiedzieli że jest postrachem dla czartów.

14. *Przedniejszego kapłana.* Pomiędzy tymi którzy mieszkali w Efezie.

15. *Ale wy coście zacz?* Władzę Chrystusa i Pawła uznaję; ale wy jaką macie władzę mnie rozkazywać? P. W.

16. *Opanowawszy obudwu.* Z siedmiu bowiem dwaj tylko zajmowali się wyklinaniem. Syryjski ma: *przemógł przeciwko nim, i ich podbił. Zranieni.* Od opętanego.

18. *Spowiadając się i opowiadając uczynki swoje.* Syryjski ma: *wyrzekali się win swoich, i spowiadali się z tego, co byli uczynili.* P. W.

19. *Którzy się dwornością parali.* To jest którzy się oddawali czarnoksięztwu, jak widać z Syryjskiego, który przekłada: *wielu z pomiędzy czarnoksiężników zgromadzili księgi swoje, i t. d.*—*I popalili.* P. W.—*Parać się.* Bawić się czém, wdawać się w co. *Linde.*

21. *W Duchu.* Z pobudzenia Ducha S.—*Przeszedłszy Macedonią i Achają.* Żeby odwiedzić kościoły tam założone. —*Potrzeba mi i Rzym widzieć.* Gdyż z pobudzenia Bożego dążył Paweł do Rzymu, żeby wespół z Piotrem wynieść Kościół Rzymski na stolicę świata całego.

22. *I posławszy.* Żeby przed nim idąc przygotowali drogę, i razem zebrali jałmużnę dla mieszkańców Jerozolimy, jak się pokazuje z I. Kor. 4, 17.—*Erasta.* Erastus ten, r. 16. list do Rzym. w. 23, nazywa się *szafarzem miejskim.* Potém został wyniesionym na biskupa Filipeńskiego, i tam męczeństwo poniosł, jak się czyta w Martyr. Rzymsk. pod dniem 16. Lipca.—*W Azii.* W Efezie.

23. Facta est autem illo tempore turbatio non minima de via Domini.

24. Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens aedes argenteas Dianae, praestabat artificibus non modicum quaestum;

25. quos convocans, et eos, qui hujusmodi erant opifices, dixit: Viri, scitis, quia de hoc artificio est nobis acquistio,

26. et videtis et auditis, quia non solum Ephesi, sed pene totius Asiae, Paulus hic suadens avertit multam turbam, dicens: Quoniam non sunt dii, qui manibus fiunt.

27. Non solum autem haec periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed et magnae Dianae templum in nihilum reputabitur, sed et destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia et orbis colit.

28. His auditis, repleti sunt ira, et exclamaverunt dicentes: Magna Diana Ephesiorum.

29. Et impleta est civitas confusione, et impetum fecerunt uno animo in theatrum, rapto Gajo et Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli.

30. Paulo autem volente intrare in populum, non permiserunt discipuli.

31. Quidam autem et de Asiae principibus qui erant amici ejus, miserunt ad eum rogantes, ne se daret in theatrum;

32. alii autem aliud clamabant. Erat enim ecclesia confusa; et plures nesciebant, qua ex causa convenissent.

33. De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judaeis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo.

34. Quem ut cognoverunt Judaeum esse, vox facta una est omnium, quasi per horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorum.

35. Et cum sedasset scriba turbas, dixit: Viri Ephesii, quis enim est hominum, qui nesciat, Ephesiorum civitatem cultricem esse magnae Dianae, Jovisque prolis?

23. A onego czasu stał się rozruch niemały około drogi Pańskiéy.

24. Abowiem niektóry imieniem Demetrius Srzébrnik, który robił zbory Dyanie: czynił nie mały zysk rzemieślnikóm.

25. Które zwoławszy y te którzy takowymi byli rzemieslniki, rzekł: Mężowie, wiécie iż z tego rzemiesła iest nasze nabycie:

26. a widzicie y słyszycie, że nie tylko w Ephezie, ale mało nie wszytkiéy Azyiéy, ten Paweł namawiaiąc odwrócił wielką rzeszą, mówiąc: że nie są bogowie, które rękoma działaią.

27. A nie tylko będzie niebespieczno, aby nam ta cząstka nie przyszła w naganienie: ale aby y kościół wielkiéy Dyany nie był nizacz poczytan: ale y poczznie nisczeć maiestat téy, która chwali wszytka Azya y wszytek świat.

28. Co gdy usłyszeli, napełnieni są gniewu, y krzyknęli mówiąc: Wielka Dyana Ephezka.

29. Y napełniło się wszytko miasto zamieszania, y wtargnęli iednostaynie na Theatrum, porwawszy Gaia y Arystarcha Macedończyki, podróżne towarzysze Pawłowe.

30. A gdy Paweł chciał wyniśdź do pospólstwa, nie dopuścili uczniowie.

31. A niektórzy też z przednieyszych z Azyiey będąc mu przyiacielmi, posłali do niego prosząc, aby nie wychodził na Theatrum.

32. A drudzy coś innego wołali. Abowiem było zgromadzenie zamieszane: a więcéy ich niewiedziało dla czego się zeszli.

33. A z rzeszéy wywlekli Alexandra, a Żydowie go popychali. A Alexander prosząc ręką o milczenie, chciał dać sprawę pospólstwu.

34. Którego gdy poznali iż był Żydem, stał się ieden głos wszytkich iakoby przez dwie godzinie wołaiacych: Wielka Dyana Ephezka.

35. A pisarz uśmiérzywszy rzesze, rzekł: Mężowie Ephezcy, y któryż iest człowiek coby nie wiedział iż miasto Ephezkie iest chwalcą wielkiéy bogini Dyany, y córki Jowiszowéy?

---

23. *Stał się.* W temże mieście Efezie.—*Około drogi Pańskiéj.* Względem opowiadania wiary Chrystusowéj.

24. *Srebrnik.* Złotnik. —*Który robił zbory Dyanie.* Patrz Wujka.

25. *Takowemi byli rzemieślnikami.* Rzemieślnikami podobnych rzeczy.—*Nabycie.* Zysk.

27. *A nie tylko będzie niebezpieczno.* Będzie narażonem na niebezpieczeństwo i upadek nasze rzemiosło, zganione przez S. Pawła jako próżne i niepożyteczne.—*Pocznie niszczeć.* Upadać, *stanie się pośmiewiskiem*, jak ma Syryjski.— *Majestat téj.* Poszanowanie dla jéj bóstwa.

28. *Wielka Dyana Efezka.* Któréj Paweł zapowiada upadek, oni z wyniosłością temu zaprzeczają, twierdząc, iż do tego nigdy nie przyjdzie; jakby rzekli: wielka jest bogini Dyana, i jéj świetność i chwała na wieki nie zaginie!

29, *Porwawszy Gaja i Arystarcha.* Aby ich wespół z innymi chrześcianami publicznie ogłosić za występnych i świętokradców, i pomordować.—*Arystarcha.* Którego Ś. Paweł do Kolos. 4, 10. nazywa *spółwięźniem swoim.* Zapisany w liczbie Swiętych pod dniem 4. Sierpnia.

30. *Niedopuścili uczniowie.* Żeby nieuległ przygodzie, i nie był zabitym od rozjuszonego pospólstwa.

31. *A niektórzy też z przedniejszych z Azii.* Albo katechumeni, albo poganie życzliwi dla S. Pawła.

32 *A drudzy coś innego wołali.* Jasno ten wiersz wyraził Syryjski w ten sposob: *A tłumy które się znajdowały w teatrze wielką wrzawę czyniły, i każdy co innego wołał: wielu zaś z pomiędzy nich nie wiedzieli dla czego tam przyszli.*

33. *Żydowie go popychali.* Aby z Pawłem bronił wspólnéj sprawy; ponieważ Żydzi nie uznawali bóstwa Dyany, tą samą przeto nienawiścią pałali co Paweł S. Widać że Aleksander był wymównym i poważanym od ludu, a zatém osądzony był za odpowiedniego do uspokojenia tłumu.

35. *A pisarz uśmierzywszy rzesze.* Widać, iż ten pisarz miał taki sam urząd w narodzie, jaki u nas mają sekretarze lub kanclerze gminni.

36. Cum ergo his contradici non possit, oportet vos sedatos esse, et nihil temere agere.

37. Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram.

38. Quod si Demetrius, et qui cum eo sunt artifices, habent adversus aliquem causam, conventus forenses aguntur, et proconsules sunt: accusent invicem.

39. Si quid autem alterius rei quaeritis, in legitima ecclesia poterit absolvi.

40. Nam et periclitamur argui seditionis hodiernae, cum nullus obnoxius sit (de quo possimus reddere rationem) concursus istius. Et cum haec dixisset, dimisit ecclesiam.

36. Gdyż się tedy przeciw temu mówić nie może: trzeba abyście się pohamowali, a nic skwapliwie nie czynili.

37. Abowiemeście przywiedli te ludzie, ani świętokradzce, ani bluźniące boginią waszę.

38. A ieśliż Demetrius, y ci co z nim są rzemieślnicy, maią sprawę przeciw komu, wszak sądy bywaią? są też starostowie, niechże iedni na drugich skarżą.

39. A ieśli inszéy rzeczy szukacie, na porządnym zesciu odprawić się będzie mogło.

40. Abowiem trzeba się bać, abyśmy nie byli oskarżeni o rozruch dzisieyszy: gdyż niémasz żadnego winnego, o którymbyśmy mogli dać sprawę tego zbieżenia. A gdy to rzékł, rozpuścił zgromadzenie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 5. *To usłyszawszy ochrzczeni są.* Ztąd znać, iż chrzest Janów nie był dostateczny, i nie oczyściał grzechów, ani dawał Ducha Ś., boby się ci byli znowu nie chrzcili.

12. *Chustki.* Oto chustki i facelety, które się Pawłowego ciała dotykały, cuda czyniły: i nie było żadne bałwochwalstwo, ani zabobony przypisować im tę moc, którą im Bóg prawdziwie dawał: i starać się ich dotknąć dla uzdrowienia, nie tylko nie była żadna krzywda albo zelżywość Bogu, ale owszem to był wielki dowód, iż wiara Chrystusowa jest prawdziwa: a iż ten jest prawym Bogiem, którego sług cienie, chustki i podwiązki cuda czyniły: jako ś. Chryzostom szeroko pokazuje. Przetoż się nie dziwuj, kiedy czytasz w żywociech świętych, że ich relikwie, suknie, chustki, laski, i inne rzeczy podobne takież cuda czynili. Czemu iż Wigilancyus wierzyć nie chciał: przeto od Hieronima ś. zgromiony i od Kościoła powszechnego za heretyka był osądzony. *Hom. Quod Christ. sit D. et in vita Bab. Hieron. contra Vigilant.*

15. *Wiem Pawła.* Patrz iż nie tylko chustki Pawłowe, ale i imię jego było djabłom straszne, które je z opętanych wyganiało. Zkąd widzimy, iż nie tylko imię Pana Chrystusowe, które jest nad wszelkie imię: ale też imiona sług jego, nad opętanymi wzywane, mają moc nad czarty. Co nie tylko nie ujmuje chwały Chrystusowéj: ale ją owszem mnoży i wysławia: iż nie tylko on sam, ale i słudzy jego takie cuda czynić mogą, i mocniejsi są niźli który czart w piekle. Tak czytamy u ś. Hieronima: *In vita Hilar. Chrysost. loco citat.* iż na wzywanie imienia ś. Hilaryona nad opętanymi, czarci natychmiast uciekali. Tak djabeł poczuł moc Babila świętego i innych świętych, też i po ich śmierci, gdy mówić nie mógł, przy obecności kości ich: i gdy od nich był męczon i dręczon, i uciekać musiał. Czego pełno w historyach żywotów świętych. Z drugiéj strony nigdy Luter, ani żaden z tych Ewangelików, czarta wygnać nie mógł, choć się o to niektórzy kusili, i choć się to chlubią wielką wiarą swoją. Philip. 2, 9.

18. *Spowiadając się i opowiadając sprawy swoje.* Insza to była spowiedź przed Apostoły, a insza przed Janem. Bo ona przede chrztem się działa, a ta była po chrzcie od tych, którzy już wierzyli i chrześcijany byli. A obacz jaką ci spowiedź czynili: iż nie onę powszednią, którą się wszyscy ludzie wyznawają być grzesznymi (jaką samę spowiedź heretycy znają) ale każdy z osobna nie tylko się spowiadał własnych spraw, uczynków i grzechów swych, ale je też opowiadał z wyliczaniem każdego z osobna. Co znać daje słowo greckie ἐξομολόγησις, którém też słowem Doktorowie śś. zowią spowiedź. A iż tu dwie rzeczy mianuje Łukasz ś. tedy pierwsze słowo, spowiadając się, znaczy spowiedź potajemną: a drugie słowo, opowiadając, znaczy, wyznanie grzechu jawne przed drugimi, to ten był zwyczaj iż po spowiedzi tajemnéj, podczas z rozkazania kapłańskiego, wyznawali jawnie grzech, gdy tego albo ku zbudowaniu inszych, albo dla dosyć uczynienia potrzeba było, to wspomina Origenes in Psal. 37. i August. Homil. 50. ex quinquaginta. Mat. 3, 6.

19. *Znieśli księgi.* To o księgach czarnoxięzkich wszyscy rozumieją: a na imię Chryzostom, Beda i Oekumenius. Bo to był dawny zwyczaj, księgi czarnoksięzkie jako i heretyckie palić. O czém są chwalebne statuty i dekrety cesarzów chrześcijańskich, Konstantyna wielkiego, Walentyniana, Theodozyusza i Justyniana. Jako i dziś Kościoł pod srogą klątwą zakazuje, nie tylko czytać, ale ani mieć u siebie ksiąg heretyckich. Nie mniéj się też chrześcijanie brzydzili nauką praktykarską, która z aspektów gwiazd opowiada ludziom ich przypadki. Dla któréj *Akwila Ponticus,* wielkiéj nauki człowiek z kościoła był wyrzucony: iż się (jako Epiphanius świadczy) tą nauką bawił. Lecz nie tylko chrześcijanie ale i poganie cierpieć jéj nie chcieli. Bo (jako Dio pisze) za czasu Augusta cesarza, tak matematykowie, astrologowie, praktykarze, jako i kuglarze, pospołu z Rzymu byli wywołani. Isai. 47, 13. Epiphan. libro de ponderib. dial. 49.

24. *Robił zbory srebrne.* To jest kształty onego kościoła zacnego Dyany: albo raczéj obrazy z kapliczkami swemi z srebra odlewane, które tym co je do kościoła ślubowali, drogo przedawał i wielkie ztąd pieniądze zbierał. Był ten kościoł Dyany w Efezie z siedmi dziwów świata, jako Plinius pisze, przez 400 lat od wszystkiéj Azyi budowany: 220 łokiet na dłużą, a na szerzą 112, w którym było 127 filarów, każdy z nich od je-

---

37. *Ani bluźniące boginią waszę.* Używa usłużnego kłamstwa żeby uśmierzyć pospólstwo.

38. *Sądy bywają.* Są trybunały, i w nich się zbierają spierające się strony i sędziowie: niech to rozstrzygną ci, do których należy. Jeśli zaś niżsi sędziowie nie uczynią zadość, można się odwołać do wyższego urzędu i do prokonsula.

39. *A jeźli inszéj rzeczy szukacie.* Ważniejszéj, odnoszącéj się do dobra i spokoju publicznego. — *Na porządném zejściu.* Na zgromadzeniu ludowem albo na sejmie prowincionalnym, w swoim czasie nakazanym i prawnie odbytym.

40. *Abyśmy nie byli oskarżeni o rozruch.* Przypomina im odpowiedzialność jakąby mogli zaciągnąć przed prokonsulem lub cesarzem za sprawiony rozruch i zamieszanie.

dnego króla wywiedziony: 34 łokiet na zwyż, a z nich 60 litych albo z miedzi ulanych. Plin. nat. hist. lib. 36, cap. 14.

27. *Którą chwali wszystka Azya.* Jako na on czas przed przyjściem Pana Chrystusowém, mało nie wszystek świat cudze bogi i bałwany chwalił: tak po rozgłoszeniu i rozniesieniu Ewangelii po świecie ustało bałwochwalstwo, i wszystek świat Chrystusa Boga chwali. O czém i proroctwa były. Zachar. 13, 2. Izai. 2, 18.

CAPUT XX.

1. Postquam autem cessavit tumultus, vocatis Paulus discipulis, et exhortatus eos, valedixit, et profectus est, ut iret in Macedoniam.

2. Cum autem perambulasset partes illas, et exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Graeciam;

3. ubi cum fecisset menses tres, factae sunt illi insidiae a Judaeis navigaturo in Syriam; habuitque consilium, ut reverteretur per Macedoniam.

4. Comitatus est autem eum Sopater Pyrrhi Beroensis; Thessalonicensium vero Aristarchus, et Secundus, et Gajus Derbeus, et Timotheus; Asiani vero, Tychicus et Trophimus.

5. Hi cum praecessissent, sustinuerunt nos Troade;

6. nos vero navigavimus post dies Azymorum a Philippis, et venimus ad eos Troadem in diebus quinque, ubi demorati sumus diebus septem.

7. Una autem sabbati, cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis, profecturus in crastinum, protraxitque sermonem usque in mediam noctem.

8. Erant autem lampades copiosae in coenaculo, ubi eramus congregati.

9. Sedens autem quidam adolescens, nomine Eutychus, super fenestram, cum mergeretur somno gravi, disputante diu Paulo, ductus somno cecidit de tertio coenaculo deorsum, et sublatus est mortuus.

10. Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum, et complexus dixit: Nolite turbari, anima enim ipsius in ipso est.

11. Ascendens autem, frangensque panem, et

ROZDZIAŁ 20.

O opowiadaniu S. Pawła w Macedonii, Troadzie, Milecie, i t. d.

1. A gdy przestał rozruch, wezwawszy Paweł uczniów, y napominaiąc ich, pożegnał się, y wyszedł aby szedł do Macedoniiéy.

2. A przeszedszy one strony, y napominawszy ie długą mową, przyszedł do Greciiéy.

3. Gdzie zmieszkawszy trzy miesiące, Żydowie nań zasadzkę uczynili, gdy się wieźdź miał do Syriiéy: y umyślił wrócić się przez Macedonią.

4. A puścił się z nim Sopater Pirrhów Beroeeńczyk: z Tessaloniczan też Arystarchus, y Sekundus, y Gaius Derbeyczyk, y Tymotheusz: a Azyanowie, Tychikus y Trophimus.

5. Ci wprzód przyszedszy, czekali nas w Troadzie.

6. A my po dniach Przasników odpłynęliśmy do Philippów: y przyszliśmy do nich do Troady za pięć dni: gdzieśmy zmieszkali siedm dni.

7. A w pierwszy dzień po szabbacie, gdyśmy się zeszli na łamanie chleba, Paweł rozmawiał z nimi maiąc wyiechać nazaiutrz: y przedłużył mowę aż do północy.

8. A było wiele lamp w wieczerniku, gdzieśmy byli zgromadzeni.

9. A siedząc niektóry młodzieniec imieniem Eutychus w oknie, będąc źięt ciężkim snem, gdy Paweł długo rozmawiał, zmorzony snem, spadł na dół z trzeciego piętra, y podniesion iest umarły.

10. Do którego zstąpiwszy Paweł, padł nań, a obłapiwszy rzékł: Nie trwóżcież się: boć w nim iest dusza iego.

11. A gdy zasię wstąpił, y łamał chléb y ko-

R. 20.—1. *Napominając.* Aby trwali w wierze, i ufali w pomoc Bożą.—*Pożegnał się.* W greckim, *po ucałowaniu ich*; było bowiem we zwyczaju u chrześcian, że się świętym pocałunkiem wzajemnie pozdrawiali. Patrz I. Tess. 5, 26.—*Wyszedł.* Ustępując przed wściekłością Demetryusza i mieszkańców Efezu.

3. *Zasadzkę uczynili.* Albo na jego życie, albo, jak chcą niektórzy, żeby wydrzeć mu pieniądze które niósł dla ubogich Jerozolimskich.

4. *A puścił się z nim.* Tekst grecki dodaje, *aż do Azii.* — *Sopater.* Niektórzy czytają *Sozipater;* ten bowiem przez skrócenie zowie się Sopatrem. Był on krewnym ś. Pawła, jak widać z listu do Rzym. 16, 21. Zapisany w poczcie Świętych pod dniem 25. Lipca.—*Pirrów.* Syn.—*Bereeńczyk.* Sopater bowiem był rodem z Berei.—*Arystarchus.* O którym jest wzmianka w r. powyż. w. 29. Patrz co się tam rzekło.—*Gajus Derbejczyk.* Zdaje się że to jest ten sam Gajus, który się wspomina w rozdz. poprzed. w. 29. Zowie się Derbejczykiem od swojéj ojczyzny Derbe, o tém zaś mieście wspomina wyż. S. Łukasz r. 14, w. 6 i 20; i 16, 1.—*Tychikus.* Tego używał ś. Paweł do przesyłania przezeń listów, jest o nim wzmianka w liście do Efez. 6 21; Kolos. 4, 7. Zapisany w liczbie śś. pod dniem 29 Kwietnia. — *Trofimus.* Był on mieszkańcem Efezu, z pochodzenia poganin. Patrz rozdz. następ. w. 29.

7. *W pierwszy dzień po szabacie.* To jest w niedzielę. Patrz co się rzekło Łuk. 18, 12.—*Na łamanie chleba.* Syryjski ma, *na łamanie eucharystii.*—*Rozmawiał z niemi. Przemawiał do nich,* jak jest w Syryjskim.—*I przedłużył mowę aż do północy.* Był bowiem zwyczaj na początku rodzącego się Kościoła, iż za przykładem Chrystusa, wieczorem odprawiali świętą wieczerzę Eucharystyczną, trwając naczczo aż do owéj pory. Patrz W.

8. *Wiele lamp.* Tak dla rozpędzenia nocnych ciemności, jako też dla ozdoby czci Bożéj, co i do dziś dnia czyni się podczas Mszy ś.

10. *Padł nań.* Na wzór Eliasza, III. Król. 17, 21; i Eliz. IV. Król. 4, 34. którzy przypadając do zwłok umarłego pacholęcia, wzbudzili go z umarłych.—*Boć w nim jest dusza jego.* Jest żywym.

11. *I łamał chleb i kosztował.* Słowo kosztować używa się o pokarmie zwyczajnym, nie zaś o eucharystyi.

gustans, satisque allocutus usque in lucem, sic profectus est.

12. Adduxerunt autem puerum viventem, et consolati sunt non minime.

13. Nos autem ascendentes navem, navigavimus in Asson, inde suscepturi Paulum; sic enim disposuerat ipse per terram iter facturus.

14. Cum autem convenisset nos in Asson, assumto eo, venimus Mitylenen.

15. Et inde navigantes, sequenti die venimus contra Chium, et alia applicuimus Samum, et sequenti die venimus Miletum;

16. proposuerat enim Paulus transnavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes faceret Jerosolymis.

17. A Mileto autem mittens Ephesum, vocavit majores natu ecclesiae.

18. Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis: Vos scitis a prima die, qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim,

19. serviens Domino cum omni humilitate, et lacrymis et tentationibus, quae mihi acciderunt ex insidiis Judaeorum:

20. quomodo nihil subtraxerim utilium, quo minus annuntiarem vobis, et docerem vos publice et per domos,

21. testificans Judaeis atque gentilibus in Deum poenitentiam, et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum.

22. Et nunc ecce, alligatus ego spiritu, vado in Jerusalem, quae in ea ventura sint mihi, ignorans:

23. nisi quod Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens, quoniam vincula et tribulationes Jerosolymis me manent.

24. Sed nihil horum vereor, nec facio animam meam pretiosiorem quam me, dummodo consummem cursum meum, et ministerium verbi, quod accepi a Domino Jesu, testificari Evangelium gratiae Dei.

sztował, y dosyć długo aż do świtania przepowiedał: także wyszedł.

12. A przywiedli młodzieńca żywego, y byli nie pomału pocieszeni.

13. A my wsiadszy w okręt wieźliśmy się do Asson, maiąc ztamtąd wziąć Pawła: abowiem tak był postanowił, maiąc sam lądem iśdź.

14. A gdy do nas przyszedł w Assonie, wziąwszy go przyiachaliśmy do Mityleny.

15. A ztamtąd odwiózszy się nazaiutrz przybiegliśmy przeciw Chiiu: a drugiego dnia przypłynęliśmy do Samu: a nazaiutrz przybiliśmy do Miletu.

16. Abowiem Paweł postanowił był minąć Ephez: aby mu się nie stało omieszkanie iakie w Azyiéy. Bo się kwapił, ieśliby można rzecz była, aby dzień Pięćdziesiątnice obchodził w Jeruzalem.

17. A z Miletu posławszy do Ephezu, przyzwał starszych kościelnych.

18. Którzy gdy przyszli do niego y byli wespółek, rzékł im: Wy wiecie od piérwszego dnia któregom wszedł do Azyiéy, iakom z wami był przez wszytek czas:

19. służąc Panu z wszelaką pokorą, y ze łzami y pokusami, które na mię przychadzały z zasadek Zydowskich:

20. iakom nie opuścił nic pożytecznego, żebych wam oznaymić nie miał, y nauczyć was iawnie y po domiech:

21. oświadczaiąc Żydóm y poganóm pokutę ku Bogu, y wiarę w Pana naszego Jezusa Christusa.

22. A teraz oto ia związany duchem, idę do Jeruzalem: niewiedząc co w nim na mię przyśdź ma:

23. iedno że Duch święty po wszytkich mieściech świadczy mi, powiadaiąc: że mię więzienia y utrapienia czekaią w Jeruzalem.

24. Ale za nic sobie tego nie ważę, y zdrowia mego drożéy sobie nie szacuię niźli mnie samego: bym tylko dokończył biegu mego, y posługi którąm wziął od Pana Jezusa, ku oświadczeniu Ewangeliiéy łaski Bożéy.

Odróżniać przeto należy łamanie chleba od kosztowania, i to ostatnie odnosić do pokarmu powszedniego, tamto do duchownego.

13. *Do Asson.* Miasto w Eolidzie, blizko Troady, inaczéj nazwane Apollonia, powiada S. Hieronim, (in locis hebraicis).— *Mając sam lądem iść.* Aby nawet w drodze mógł opowiadać Ewangelią mieszkańcom tych miast i kraiu, przez które przechodził.

14. *Do Mityleny.* Nazwisko znacznego miasta i wyspy od niego nazwanéj między Metynnią i Malią.

15. *Chiju.* Znana wyspa pomiędzy Samos i Lezbos.— *Do Miletu.* Miasto nadmorskie na lądzie Jonii.

16. *Pięćdziesiątnice.* Zielonych Świątek Chrześciańskich, i wedle obrządku chrześciańskiego. Patrz W.

17. *Posławszy do Efezu.* Efez nie był odległym od Miletu.—*Starszych kościelnych.* Kapłanów i biskupów rozumie.

19. *Z wszelaką pokorą.* Którą względem wszystkich okazywałem, nawet względem niższych.— *Ze łzami.* Bądź skruchy dla moich i wszystkich wiernych grzechów; bądź politowania z powodu tak wielu nędz i nieszczęść chrześcian, bądź modlitwy, aby uprosić u Boga łaski i ducha potrzebnego całemu kościołowi; bądź gorliwości i miłości, przez które się użalałem nad zatwardziałością i ślepotą Zydów i pogan, żeby ich przywieść do upamiętania i prawdziwéj wiary, i w przyjętéj utwierdzić.— *Pokusami.* Utrapieniami, uciskami, udręczeniami.

21. *Oświadczając.* Jawnie i publicznie opowiadając.— *Pokutę ku Bogu.* Pokutę przez którąbyście się nawrócili do Boga.

22. *Oto ja związany duchem.* Zamiast, jakby związany, jakby rzekł: Z pobudzenia Ducha Ś., który mną tak owładnął, iż nie ja sam zdaję się kierować, ale Duch Ś. mną, wedle onych słów do Rzym. 8, 14: *Którzykolwiek Duchem Bożym rządzeni są, ci są synmi Bożymi.*

23. *Duch Święty po wszystkich mieściech świadczy mi.* Przez usta wiernych prorokujących; wielu bowiem w początkach Kościoła odbierali dar proroctwa.

24. *I zdrowia mego drożej sobie nie szacuję niźli mnie.* Poświęciłem bowiem siebie Chrystusowi i Ewangelii, a więc i życie moje; a zatem gotów jestem tak życie, jak i siebie samego wydać za Chrystusa.—*Bym tylko dokończył biegu mego.* I mógłbym powiedzieć: *Potykaniem dobrém potykałem się, zawodum dokonał, wiaręm zachował.* II. Tym. 4, 7.— *Posługi.* Opowia-

25. Et nunc ecce, ego scio, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transivi, praedicans regnum Dei.

26. Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum a sanguine omnium.

27. Non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis.

28. Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.

29. Ego scio, quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. *(Matth. 7, 15).*

30. Et ex vobis ipsis exsurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se.

31. Propter quod vigilate memoria retinentes, quoniam per triennium nocte et die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque vestrum.

32. Et nunc commendo vos Deo et verbo gratiae ipsius, qui potens est aedificare, et dare hereditatem in sanctificatis omnibus.

33. Argentum et aurum, aut vestem nullius concupivi, sicut

34. ipsi scitis, quoniam ad ea, quae mihi opus erant, et his, qui mecum sunt, ministraverunt manus istae. *(1. Cor. 4, 12).*

35. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbi Domini Jesu, quoniam ipse dixit: Beatius est magis dare, quam accipere.

36. Et cum haec dixisset, positis genibus suis oravit cum omnibus illis.

37. Magnus autem fletus factus est omnium; et procumbentes super collum Pauli, osculabantur eum,

38. dolentes maxime in verbo, quod dixerat, quoniam amplius faciem ejus non essent visuri. Et deducebant eum ad navem.

25. A teraz oto ia wiém, że nie oglądacie więcéy oblicza mego wy wszyscy, przez którém przeszedł przepowiadaiąc królestwo Boże.

26. Przetóż oświadczam się wami dnia dzisieyszego, żem czysty iest ode krwie wszytkich.

27. Abowiemem się nie chronił, żebych wam nie miał oznaymić wszelkiéy rady Bożéy.

28. Pilnuycie sami siebie, y wszytkiéy trzody, nad którą was Duch Ś. postanowił Biskupami, abyście rządzili kościół Boży, którego nabył krwią swoia.

29. Jać wiém że po odeszciu moim wnidą miedzy was wilcy drapieżni nie folguiąc trzodzie.

30. Y z was samych powstaną mężowie mówiący przewrotności, aby odwiedli ucznie za sobą.

31. Dla tegóż czuycie: pomniąc, żem przez trzy lata w nocy y we dnie nie przestawał napominać z was każdego ze łzami.

32. A teraz poruczam was Bogu y słowu łaski iego, który mocen iest zbudować, y dać dziedzictwo miedzy wszytkimi poświęconymi.

33. Srébra y złota abo szaty żadnegom nie pożądał, iako

34. sami wiécie, iż moim potrzebóm y tych którzy są zemną, służyły te ręce.

35. Wszytkom wam ukazał, iż tak pracuiąc potrzeba podéymować słabe: a pamiętać na słowo Pana Jezusowe, że on mówił: Szczęśliwsza iest dawać, niżeli brać.

36. A gdy to rzékł, klęknąwszy na kolana swe, modlił się z nimi wszytkimi.

37. Y stał się płacz wielki wszytkich, a upadaiąc na szyi Pawłowéy całowali go,

38. będąc nabarziéy żałośni z słowa które powiedział: że więcéy nie mieli oglądać oblicza iego. Y prowadzili go do okrętu.

---

dnia Ewangelii.— *Ku oświadczeniu.* Opowiadaniu.— *Ewangelii łaski Bożéj.* Przez Ewanielią bowiem oznajmuje się łaska Boska, wcielenie Chrystusa, życie, śmierć i zmartwychwstanie, i przez niego, który jest Zbawicielem naszym, odpuszczenie grzechów, i t. d.

25. *Wiem.* Z natchnienia i objawienia Bożego,

26. *Żem czysty jest od krwie wszystkich.* Jeśli który z was zginie, z własnéj winy nie z mojéj zginie, ja bowiem dopełniłem mojego urzędu, nauczając, upominając, przestrzegając, i t. d.

27. *Wszelkiéj rady Bożéj.* Syryjski, *wszelkiej woli Bożéj,* to jest, wszystkiego czego Bóg od was wymaga dla waszego zbawienia.

28. *Pilnujcie sami siebie.* Miejcie naprzód staranie o sobie samych; usiłujcie naprzód uświętobliwić siebie a potém i wszystkich waszéj pieczy powierzonych.— *Biskupami.* P. W.—*Rządzili.* W grec. *paśli.*

29. *Wilcy.* Patrz Wujka.

30. *I z was samych powstaną.* Tak dalece jest to prawdą co Paweł powiedział, iż jeszcze za życia jego powstawali przeciwko niemu Hymeneusz, Alexander, Figellus i Hermogenes, jak sam świadczy I. Tim. 1, 20. i list II. 1, 15.— *Aby odwiedli ucznie za sobą.* W grec. *Aby odwiedli* od prawdy a zaprowadzili za sobą w błędy i herezye.

32. *Poruczam was Bogu.* Modląc się aby on wami rządził, was strzegł i pomagał wam ku dobremu.— *Słowu łaski jego.* Słowo łaski przez hebraizm oznacza samą łaskę; jak słowo Ewangelii oznacza samą Ewangeliję; jakby rzekł: polecam was Bogu i łasce jego. Tak wyż. 14, 25. Łukasz powiedział iż Paweł i Barnabasz przez Antyocheńczyków byli oddani łasce bożéj.— *Zbudować.* W grec.: *nadbudować,* t. j. rozszerzyć i udoskonalić budowę Kościoła, powiększając go liczbą wiernych i wielą darami łaski jego.—*Dać dziedzictwo.* Ojczyzny niebieskiéj.— *Między wszystkimi poświęconymi.* Ze wszystkimi świętymi; sami bowiem święci sposobni są do tego dziedzictwa.

35. *Wszystkom wam ukazał.* Przez wszystko pokazałem wam, iż tak pracując jak ja pracowałem, należy zastosowywać się do słabych i nowych w wierze, ani od nich cóś przyjmować, aby oni nie mniemali iż siebie raczéj szukamy niż ich.— *Szczęśliwsza jest dawać niżli brać.* Rzeczy doczesne, dawanie bowiem jest znakiem dostatku, branie znakiem ubóstwa. Patrz Wujka.

36. *Modlił się z nimi wszystkimi.* Zwyczajem to było Ś. Pawła iż żegnając się ze swoimi przy odejściu się modlił. Podobny przykład znajdujemy w następ. rodz. w. 5. *Klęknąwszy,* mówi Łukasz, *na kolana nad brzegiem, modliliśmy się.* Czyniona zaś była modlitwa na znak jedności i miłości.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. :20. w. 7. *Gdyśmy się zeszli na łamanie chleba.* Tu Paweł Ś. w Niedzielę chleb łamał, tak jako go łamią w najświętszym Sakramencie Ciała Chrystusowego: i miał kazanie do ludu, przed sprawowaniem i rozdawaniem świętego Sakramentu, i potém. (August. epist. 66. ad Casulanum). I Beda na to miejsce.

16. *Dzień pięćdziesiątnice.* To jest, na dzień Świąteczny. Co Epiphanius zacny Doktor grecki wykłada o Świątkach chrześcijańskich. Acz Chryzostom Ś. rozumie, że się Paweł śpieszył do Jeruzalem nie tak dla samego święta, które i gdzieindziéj obchodzić mógł, jako dla wielkiego zgromadzenia ludzi na to święto: aby nieprzyjacioły swoje mógł pozyskać. Lecz to pewna, że już na on czas Apostołowie jako Niedzielę miasto Soboty święcili: tak też i Wielkanoc i Świątki chrześcijańskie obchodzili. Here. 75. In Acta hom. 43. Wyżéj w. 7. I. Kor. 16, 2.

28. *Biskupami.* Oto biskupi albo kapłani (bo się to o oboich rozumieć może, jako i presbyteri) są sprawcy i rządzcy Kościoła Bożego, i są namiestnicy Ducha S. i urzędnicy jego. Objaw. 1, 10.

28. *Krwią swoją.* Oto Chrystus jest Bóg, który stawszy się człowiekiem prawdziwym, kupił sobie Kościoł własną krwią swoją. Lecz to miejsce Czechowic fałszuje. Naprzód przydawając słowo (syna) którego w texcie ani w greckim ani w łacińskim zgoła żadnym niemasz. Więc to co napisano, własną krwią, albo przez krew własną, odmieniając w ono, przez krew własnego: czego nie tylko łaciński, ale i grecki text nie dopuszcza. Bo pod jednym artykułem *et in eodem casu διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος*, (przez własną krew) nie o dwu różnych rzeczach (o krwi i o Synie) ale o jednéj rzeczy (o własnéj krwi) mówi. To też Czechowicowi najmniéj nie pomaga, iż nie stoi *τῷ ἰδίῳ αἵματι* Bo Grekowie nie mając *ablativum,* miasto niego używają nie tylko *dativum,* ale i *genitivum cum praepositione διά,* jako na tém miejscu: Tak iż toż jest nabyć Kościoła krwią własną, co i przez krew własną.

29. *Wilcy drapieżni.* I tu masz kilka własności heretyków. Jedna, iż są jako wilcy targający i rozpraszający trzodę Pana Chrystusową. Druga, iż powstają i wychodzą z Kościoła, jako i Jan Ś. mówi: Wyszli z nas, ale nie byli z nas. Trzecia, iż mówią przewrótności: Że wszystko ich staranie na tém jest, aby to wywrócili, co dobrze w Kościele Duch Ś. postanowił. Czwarta, iż to wszystko czynią, aby uwiedli ucznie za sobą: to jest, aby nową sektę założyli, a tém sobie sławę uczynili: aby od Lutra zwano Luterany, od Kalwina Kalwinisty, od Serweta Serwetany. Jan 10, 12. Jan 2, 19.

35. *Szczęśliwsza jest dawać.* Tego słowa Pańskiego w Ewangelii nie czytamy. Bo nie wszystko jest napisano co Pan mówił i czynił. Ale to Paweł Ś. albo słyszał od którego z Apostołów, albo miał z Ducha Ś. *Raban.*

CAPUT XXI.

O podróży Ś. Pawła do Jerozolimy, proroctwie Agaba, i t. d.

1. Cum autem factum esset, ut navigaremus abstracti ab eis, recto cursu venimus Coum, et sequenti die Rhodum, et inde Pataram.

2. Et cum invenissemus navem transfretantem in Phoenicen, ascendentes navigavimus.

3. Cum apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad sinistram, navigavimus in Syriam, et venimus Tyrum; ibi enim navis expositura erat onus.

4. Inventis autem discipulis, mansimus ibi diebus septem; qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet Jerosolymam.

5. Et expletis diebus profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum uxoribus et filiis usque foras civitatem; et positis genibus in littore, oravimus.

6. Et cum valefecissemus invicem, ascendimus navem; illi autem redierunt in sua.

7. Nos vero navigatione expleta a Tyro descendimus Ptolemaidam, et salutatis fratribus, mansimus die una apud illos.

8. Alia autem die profecti, venimus Caesaream.

ROZDZIAŁ 21.

1. Y stało się gdyśmy odiechali rozstawszy się z nimi, przypłynęliśmy prostym pędem do Kou, a nazaiutrz do Rhodu, a ztamtąd do Patary.

2. A znalazszy okręt który miał płynąć do Feniki, wsiadszy iechaliśmy.

3. A gdyśmy się ukazali Cyprowi zostawiwszy go po lewéy stronie, płynęliśmy do Syriiéy, y przypłynęliśmy do Tyru: abowiem tam okręt miano wyładować.

4. A znalazszy ucznie, zmieszkaliśmy tam siedm dni: którzy Pawłowi mówili przez Ducha, aby nie chodził do Jeruzalem.

5. A gdyśmy wymieszkali dni, wyszedszy poszliśmy, a wszyscy nas prowadzili z żonami y z dziatkami aż za miasto: a kląknąwszy na kolana nad brzegiem, modliliśmy się.

6. A pożegnawszy się spółecznie, wsiedliśmy w okręt: a oni wrócili się do swego.

7. A my odprawiwszy płynienie od Tyru przypłynęliśmy do Ptolemaidy: a przywitawszy się z bracią, mieszkaliśmy u nich ieden dzień.

8. A nazaiutrz wyszedszy, przyszliśmy do Ce-

R. 21.— 1. *Rozstawszy się z nimi.* Jako ojciec od najmilszych dzieci z przykrością się odrywając.—*Kou.* Kous, Koa albo Cea jedna z wysep Cykladskich, inna od Chio, albowiem między Chio i Koum pośrodku jest Samos.— *Rhodu.* Znajoma i sławna wyspa.— *Patary.* Stołeczne miasto w prowincyi Licyi.

2. *Do Feniki.* Prowincya Syryjska, któréj stołecznem miastem był Tyr, dokąd okręt zmierzał.

3. *A gdyśmy się ukazali Cyprowi.* Gdy się Cypr zaczął przed nami odkrywać.

4. *Ucznie.* Chrześcian.— *Przez Ducha.* Proroczego. *Aby nie chodził do Jeruzalem.* Którzy mu radzili i błagali go, żeby się nie wystawiał na wyraźne niebezpieczeństwo.

6. *Do swego.* Do domów swoich.

7. *Do Ptolemaidy.* Pierwéj nazywała się Akko. Sędz. 1, 31, potém od jednego z Ptolomeuszów królów Egiptskich nazwane zostało Ptolomais albo Ptolomaida. Na trzydzieści dwie mile odległe od Tyru i położone na granicach pokolenia Asser.

8. *Do Cezaryi.* Palestyńskiéj, która się pierwéj nazywała Wieżą Stratona.—*Filipa Ewangelisty.* Nie dla

Et intrantes domum Philippi evangelistae, qui erat unus de septem, mansimus apud eum. *(Supr. 6, 5).*

9. Huic autem erant quatuor filiae virgines prophetantes.

10. Et cum moraremur per dies aliquot, supervenit quidam a Judaea propheta, nomine Agabus. *(Supr. 11, 28).*

11. Is cum venisset ad nos, tulit zonam Pauli, et alligans sibi pedes et manus, dixit: Haec dicit Spiritus sanctus: Virum, cujus est zona haec, sic alligabunt in Jerusalem Judaei, et tradent in manus gentium.

12. Quod cum audissemus, rogabamus nos et qui loci illius erant, ne ascenderet Jerosolymam.

13. Tunc respondit Paulus, et dixit: Quid facitis flentes et affligentes cor meum? Ego enim non solum alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum propter nomen Domini Jesu.

14. Et cum ei suadere non possemus, quievimus, dicentes: Domini voluntas fiat.

15. Post dies autem istos praeparati, ascendebamus in Jerusalem.

16. Venerunt autem et ex discipulis a Caesarea nobiscum, adducentes secum, apud quem hospitaremur, Mnasonem quemdam Cyprium, antiquum discipulum.

17. Et cum venissemus Jerosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque collecti sunt seniores.

19. Quos cum salutasset, narrabat per singula, quae Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius.

20. At illi cum audissent, magnificabant Deum, dixeruntque ei: Vides, frater, quot millia sunt in Judaeis, qui crediderunt, et omnes aemulatores sunt legis.

21. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas a Moyse eorum, qui per gentes sunt Judaeorum, dicens, non debere eos circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi.

22. Quid ergo est? utique oportet convenire multitudinem: audient enim te supervenisse.

zareiéy. A wszedszy w dóm Philippa Ewangelisty, który był ieden z siedmi, zostaliśmy u niego.

9. A ten miał cztéry córki panny, prorokuiące.

10. A gdyśmy przez kilka dni mieszkali, nadszédł z Żydowskiéy ziemi prorok niektóry, imieniem Agabus.

11. Ten przyszedszy do nas, wziął pas Pawlów, y związawszy sobie nogi y ręce, rzékł: To mówi Duch święty: Męża którego iest ten pas, tak zwiążą w Jeruzalem Żydowie, y podadzą w ręce Poganów.

12. Co gdyśmy usłyszeli, prosiliśmy my, y ci którzy na onym mieyscu byli, aby nie chodził do Jeruzalem.

13. Tedy odpowiedział Paweł, y rzékł: Co czynicie, płacząc, a trapiąc serce moie? Abowiem ia gotówem nie tylko bydź związan, ale y umrzeć w Jeruzalem, dla imienia Pana Jezusowego.

14. A gdyśmy go namówić nie mogli, przestaliśmy, mówiąc: Niechay się dzieie wola Pańska.

15. A po onych dniach nagotowawszy się, szliśmy do Jeruzalem.

16. A szli téż z nami uczniowie z Cezareiéy, prowadząc z sobą (u któregośmy gospodą stać mieli) Mnasona niektórego Cypriyczyka, starego ucznia.

17. A gdyśmy przyszli do Jeruzalem, wdzięcznie nas przyięli bracia.

18. A nazaiutrz wszedł Paweł z nami do Jakuba, y zebrali wszyscy się starszy.

19. Które pozdrowiwszy, powiadał, z osobna co Bóg czynił między pogany przez służbę iego.

20. A oni wysłuchawszy, chwalili Boga, y rzekli mu: Widzisz bracie, iako iest wiele tysięcy między Żydami którzy uwierzyli: a wszyscy gorąco przy zakonie stoią.

21. A słyszeli o tobie, iż uczysz odstania od Moyżesza, tych Żydów którzy są między pogany: powiedaiąc że nie maią obrzezywać synów swoich, ani chodzić wedle zwyczaiu.

22. Cóż tedy iest? koniecznie się lud zéyśdź musi: bo usłyszą żeś przyszedł.

---

tego żeby pisał, lecz że opowiadał Ewangelią. Był to jeden z siedmiu dyakonów, wyżéj roz. 5.

9. *Panny prorokujące.* Patrz Wujka.

10. *Agabus.* Był on prorokiem i za panowania Klaudyusza przepowiedział głód, roz. 11, w. 28.

11. *Związawszy sobie nogi i ręce.* Naśladował w tém Agabus starożytnych proroków, którzy nie tylko słowy, ale też i czynami prorokowali, jak Izaiasz r. 20. Jeremiasz r. 13 i 27, i inni; ażeby przez czyn niezwykły więcéj proroctwo utkwiło w pamięci, i żeby się tém więcéj pobudzali do wyśledzenia znaczenia proroctwa.— *W ręce poganów.* Trybuna i starosty Rzymskiego, a potém Nerona.

12. *Którzy na onym miejscu byli.* Chrześcijanie mieszkający w Cezarei.

15. *Nagotowawszy się.* W grec. *zabrawszy tłumoki.*

16. *U któregośmy gospodą stać mieli.* W Jerozolimie.

18. *Wszedł Paweł z nami do Jakóba. Uszanował,* powiada Ś. Chryzostom, *godność biskupią, którą Jakób brat Zbawiciela w Jerozolimie piastował i nadzwyczajną jego powagę i świętość, którą się odznaczał.— Zebrali się wszyscy starszy.* Albo starsi duchowni, albo starsi wiekiem, lub powołaniem do wiary.

20. *Jako jest wiele tysięcy między Żydami, którzy uwierzyli.* W greckim jest μυριαδες; μυριας zaś zawiera dziesięć tysięcy; lecz tu się mówi ogółowie i oznacza wiele tysięcy.— *Gorąco przy zakonie stoją.* Gorliwi zwolennicy.— *Zakonie.* Mojżeszowym. Jakby rzekli: Lękają się ażeby zakon przez ciebie i opowiadanie twoje nie był zniesiony.

21. *Uczysz odstania.* Że nauczasz Żydów wszystkich mieszkających między poganami, aby odstępowali od zakonu Mojżesza.— *Ani chodzić wedle zwyczaju.* Ani żyć według ustaw i zwyczajów ojczystych i żydowskich.

22. *Cóż tedy jest?* Cóż więc czynić wypada?— *Koniecznie się lud zejść musi.* Niezawodnie się lud zgromadzi, skoro posłyszy o tobie żeś tu przybył, a więc należy rozważyć, w jaki sposób trzeba będzie z nim postąpić, albowiem oskarżają ciebie o sprzeciwianie się zakonowi.

23. Hoc ergo fac, quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum habentes super se.

24. His assumtis, sanctifica te cum illis, et impende in illis, ut radant capita, et scient omnes, quia, quae de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas et ipse custodiens legem. *(Supr. 18, 18).*

25. De his autem, qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus judicantes, ut abstineant se ab idolis, immolato, et sanguine, et suffocato, et fornicatione. *(Supr. 15, 20).*

26. Tunc Paulus, assumtis viris, postera die purificatus cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio.

27. Dum autem septem dies consummarentur, hi, qui de Asia erant, Judaei, cum vidissent eum in templo, concitaverunt omnem populum, et injecerunt ei manus, clamantes:

28. Viri Israelitae, adjuvate: hic est homo, qui adversus populum, et legem et locum hunc, omnes ubique docens, insuper et gentiles induxit in templum, et violavit sanctum locum istum.

29. Viderant enim Trophimum Ephesium in civitate cum ipso, quem aestimaverunt, quoniam in templum introduxisset Paulus.

30. Commotaque est civitas tota, et facta est con-

23. A przetóż uczyń to coć powiedamy. Są u nas cztérzéy mężowie, którzy na sobie szlub maią.

24. Te przyiąwszy poświęć się z nimi: y złóż się z nimi, aby ogolili głowy: a poznaią wszyscy, że to co o tobie słyszeli, fałsz iest: ale y sam chodzisz przestrzegaiąc zakonu.

25. Lecz o tych którzy uwierzyli z poganów, myśmy pisali, stanowiąc, aby się wystrzegali tego co iest ofiarowano bałwanóm, y krwie, y rzeczy dawionych, y porubstwa.

26. Tedy Paweł wziąwszy męże, nazaiutrz oczyściony będąc z nimi wszedł do kościoła, opowiedaiąc wypełnienie dniów oczyścienia, aż za każdego z nich była oddana ofiara.

27. A gdy się wykonywało siedm dni, Żydowie ci którzy byli z Azyiéy uyźrzawszy go w kościele, wzburzyli wszytek lud, y rzucili się nań ręką,

28. wołaiąc: Mężowie Izraelscy, ratuycie: Ten iest człowiek który przeciw ludowi y zakonowi, y mieyscu temu, wszędy wszytkich ucząc, nad to y pogany wprowadził do kościoła, y zgwałcił to mieysce święte.

29. Abowiem widzieli z nim w mieście Trofima Ephezyanina, którego mniemali żeby Paweł wwiódł do kościoła.

30. Y wzruszyło się wszytko miasto, y zbieżał

23. *Slub mają.* Nazareatu, którego zakończenie i uzupełnienie stanowiło poświęcenie, to jest ostrzyżenie włosów, oczyszczenie i złożenie ofiar według prawa Num. 6, 13.

24. *Poświęć się.* To jest, oczyść się sposobem tylko co powiedzianym z powodu złożenia nazareatu, którego i ty też ślub masz i którego koniec teraz nadchodzi, albo już upłynął. — *Złoż się z nimi aby ogolili głowy.* Ponieś koszt, wydaj tyle ile jest konieczna za nich, iżby ogolili głowy, według prawa złożenia nazareatu; takim bowiem sposobem okażesz się gorliwym o prawo Mojżeszowe, i powstałą przeciw tobie nienawiść uśmierzysz. Zakon w tym czasie chociaż był umarły, nie był jednak zaraźliwym, tak więc mógł bez grzechu wykonać obrządek nazareatu, i rada dana od Jakóba i innych uczniów nic w sobie nie miała nagannego.—*To, co o tobie słyszeli, fałsz jest.* Że pogardzasz prawem Mojżeszowém, jak to tobie fałszywie zarzucają. Nigdy Paweł Ś. nie zabraniał był Żydom obrzezować się i zachowywać prawo Mojżeszowe, a nawet sam Tymoteusza obrzezał, wyżéj 16, 3, i wypełnił ślub nazareatu, wyżéj 18, 18 —*Przestrzegając zakonu.* P. Wujka.

25. *Lecz o tych którzy uwierzyli z poganów.* Zapobiega zarzutowi: wiedział bowiem Paweł, że chrześcianie z pogan także gorszyć się będą z jego przykładu, mniemając iż obowiązani będą zachowywać obrządki Mojżeszowe; naucza przeto, albo raczéj przypomina, że oni według postanowienia Koncylium Jerozolimskiego nie są obowiązani do zachowywania prawa Mojżeszowego. Dzieje Apost. roz. 15.

26. *Oczyściony... z nimi.* Oczyszczony z jakiejś prawnéj nieczystoty, którą nawet bez grzechu zaciągnąć można było. — *Opowiadając.* Kapłanom. — *Wypełnienie dniów oczyścienia.* Nie jest tu mowa o oczyszczeniu przepisaném prawem nazareatu, lecz o innych jakichś szczególnych, przez pobożność ludu z podania przodków wprowadzonych; że zaś takie oczyszczenia były w istocie, pokazuje się z Józefa (lib. 2. de Bello, cap. 15.), gdzie się mówi o ślubie Bereniki, siostry króla Agryppy. Sens więc jest, jakby rzekł: Paweł wykonał ślub złożenia ofiar, a więc według obrządków starszych, oczyścił się od prawnéj nieczystoty, i oznajmił kapłanom, wiele dni postanowił modlić się, pościć i inne podobnego rodzaju i przez Żydów we zwyczaj wprowadzone uczynki wykonywać, a mianowicie powiedział kapłanom, że przez siedm dni będzie się w tych dziełach ćwiczył.—*Aż za każdego z nich była oddana ofiara.* Oznajmuje że nie przerwie tych pobożnych uczynków, które był zamierzał wypełniać, aż nim po ich skończeniu złoży ofiarę, do któréj uczynki te były tylko przygotowaniem, pochodzącém z pobożności Pawła i jego towarzyszy.

27. *A gdy się wykonywało siedm dni.* Gdy się zbliżały ku końcowi. — *Żydowie ci którzy byli z Azyi.* którzy na Zielone Świątki przybyli do Jerozolimy, i przybywającemu Pawłowi zasadzki czynili; roz. poprzedzający w. 3 i 19, i fałszywie o nim rozpostrzeniali wieści. Najprawdopodobniéj zdaje się że to byli Efezyanie, a nazwanie Azyi, oznacza tu Małą Azyę.

28. *Miejscu temu.* Kościołowi. — *Pogany wprowadził do kościoła.* Najmocniéj było zabroniono poganom wchodzić do kościoła, jak świadczy Józef (lib. 5. Antiq. cap. 14.). Przez kościoł rozumieją tu przysionki, w których samym tylko Żydom wolno było się znajdować, nie zaś poganom, dla tych bowiem ostatnich był przeznaczony osobny przysionek, w którymby mogli jeśliby chcieli cześć Bogu oddawać.

29. *Albowiem widzieli Trofima Efezyanina.* Tego Trofima uważali żydzi za poganina, chociaż bowiem chrzest święty otrzymał, nie był jednak obrzezanym, i nie był uczynionym prozelitą według ich obrządków.— *Wwiodł do kościoła.* Domysły ztąd czynili, ponieważ ciągle widzieli Trofima przy boku Pawłowym, Paweł zaś często chodził do kościoła, ztąd powstało podejrzenie, że wprowadza Trofima do kościoła.

30. *Wlekli go z kościoła.* Ażeby go swobodniéj zabić mogli, i żeby nie sprofanować kościoła krwią jego. Ponieważ zaś uważali Pawła jako gwałciciela świętości miejsca, osądzili więc go za niegodnego iżby mu, przez uszanowanie ku temuż miejscu, przebaczono.—*Drzwi*

cursio populi. Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum; et statim clausae sunt januae.

31. Quaerentibus autem eum occidere, nuntiatum est tribuno cohortis: Quia tota confunditur Jerusalem.

32. Qui statim assumtis militibus et centurionibus, decurrit ad illos. Qui cum vidissent tribunum et milites, cessaverunt percutere Paulum.

33. Tunc accedens tribunus apprehendit eum, et jussit eum alligari catenis duabus, et interrogabat, quis esset, et quid fecisset.

34. Alii autem aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere prae tumultu, jussit duci eum in castra.

35. Et cum venisset ad gradus, contigit, ut portaretur a militibus propter vim populi.

36. Sequebatur enim multitudo populi clamans: Tolle eum.

37. Et cum coepisset induci in castra Paulus, dicit tribuno: Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit: Graece nosti?

38. Nonne tu es Aegyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, et eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum?

39. Et dixit ad eum Paulus: Ego homo sum quidem Judaeus a Tarso Ciliciae, non ignotae civitatis municeps. Rogo autem te: Permitte mihi loqui ad populum.

40. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus, annuit manu ad plebem, et magno silentio facto, allocutus est lingua Hebraea, dicens:

się lud. A poimawszy Pawła, wlekli go z kościoła, y natychmiast drzwi zamkniono.

31. A gdy się starali zabić go, dano znać Tysiącznikowi, iż się wzruszyło wszytko Jeruzalem.

32. Który natychmiast wziawszy żołnierze, y Rotmistrze, zbieżał do nich. Którzy gdy obaczyli Tysiącznika y żołniérze, przestali bić Pawła.

33. Tedy Tysiącznik przystąpiwszy poimał go, y kazał go dwiema łańcuchy zwięzać: y pytał się ktoby był, y coby uczynił.

34. A drudzy co innego wołali miedzy rzeszą. A gdy się nic pewnego dowiedzieć nie mógł dla zgiełku, kazał go wieźdź do obozu.

35. A gdy przyszedł do wschodu, przydało się iż go nieśli żołniérze dla gwałtu ludu.

36. Abowiem mnóstwo ludzi szło za nim, wołaiąc: Strać go.

37. A gdy poczynano Pawła wprowadzać do obozu, rzekł Tysiącznikowi: Godzili mi się co mówić do ciebie? Który rzékł: Umiesz po Grecku?

38. Azaś ty nie Egiptcyanin, któryś przed témi dni uczynił rozruch y wywiodłeś na puszczą cztéry tysiące mężów zbóyców.

39. Y rzékł do niego Paweł: Jam wprawdzie iest człowiek Żyd z Tarsu Cylicyiéy, miesczanin znacznego miasta. Lecz proszę cię dopuść mi mówić do ludu.

40. A gdy on dopuścił, Paweł stoiąc na wschodzie, skinął ręką na lud: a gdy się stało wielkie milczenie, uczynił rzecz Żydowskim ięzykiem, mówiąc:

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 21.** w. 9. *Panny prorokujące.* W tych czterech córkach Filippowych (według Hieronima) po krzyżu Pańskim panieństwa pierwiastki były poświęcone. A jako Oekumenius pisze, przydał to Łukasz Ś. na zalecenie dziewictwa, które one z nabożeństwa ku Bogu zachowały: i przetoż dar proroctwa otrzymały. Lecz Filippa ojca ich nie przeto Ewangelistą nazywano, żeby kiedy pisał Ewangelią: ale iż ją pilnie opowiadał. Jako i Paweł Tymoteusza napomina, aby urząd Ewangelisty wykonał nie w pisaniu, ale w opowiadaniu Ewangelii. Hieron. lib. contra Jovin Oecum. in Acta. II. Tim. 4, 5.

24. *Przestrzegając zakonu.* Acz ceremonie zakonne już na on czas były umorzone i niepożyteczne: wszakże jeszcze nie były śmiertelne ani szkodliwe tym, którzy je zachowali, póki jeszcze Ewangelia dostatecznie nie była ogłoszona: i mogły być choć od chrześcijanów do czasu chowane tym umysłem, aby mdłym Żydom dopiéro nawróconym, albo myślącym o nawróceniu, nie dali zgorszenia. Jako tu Apostołowie z natchnienia Ducha Ś. postanowili, folgując do czasu krewkości nowych chrześcijanów z Żydów nawróconych. A obacz jaka jest ważność dekretów starszych albo koncyliów: że i Paweł Ś. który nie od człowieka, ale od samego Chrystusa wziął był Ewangelią: i który się był dla niego w Antiochii Piotrowi sprzeciwił, i w liściech swoich już był wiele pisał o odrzuceniu ceremonij zakonnych: a wżdy tak sobie ważył ten dekret starszych, iż nań wnet zezwolił: i uczynił to co tylko nabożniejszy z Żydów zwykli byli czynić. Galat. 1, 1. Galat. 2, 11. Galat. 5, 2.

---

zamkniono. Przez straż kościelną, jak prawdopodobnie mieli zwyczaj czynić, gdy się jaki rozruch wszczynał w kościele, dla uniknienia większego zbiegowiska, i dla zagrodzenia ucieczki zbrodniarzom, gwałcicielom publicznego pokoju i świętości miejsca.

31. *Tysiącznikowi.* Dowódcy kohorty, który strzegł zamku zwanego Antonia, przyległego kościołowi ze strony północnéj.

33. *Dwiema łańcuchy.* Jak był prorokował Agabus, wyżéj w. 11.

34. *Do obozu.* Obozem tym była załoga rzymska znajdująca się w twierdzy Antonii, o któréj tylko co była mowa.

35. *Do wschodu.* Po których wstępowano na zamek Antonii.

37. *Umiesz po grecku?* Jakby rzekł: Możnа, jeśli umiesz po grecku, ja bowiem waszego, ani hebrajskiego, ani syryjskiego języka nie rozumiem.

38. *Azaś ty nie Egipcyanin?* O tym Egipcyaninie opowiada Józef (lib. 20. Antiq. cap. 20.), że przybył do Jerozolimy, i ogłosiwszy się za proroka, namawiał lud ażeby z nim wyszedł na górę Oliwną, i że on z tego miejsca rozkaże, aby upadły mury miasta. Starosta Felix na zwiedziony tłum napadł z żołnierzami i ośmiuset z nich zabił. Egipcyanin umknąwszy z walki zniknął. To się stało w 13 roku Klaudyusza cesarza, to jest trzy lata przed tém nim to zdarzenie spotkało Pawła. — *Cztéry tysiące.* Tyle na początku wyprowadził był z Egiptu, lecz za napływem ochotników liczba wzrosła do trzydziestu tysięcy, jak nam o tém opowiada wyżéj zacytowany Józef Fl.

39. *Z Tarsu Cylicyi.* Dodaje *Cylicyi*, ponieważ jest drugi Tars w Bitynii.

CAPUT XXII.

1. Viri fratres et patres, audite, quam ad vos nunc reddo rationem.
2. Cum audissent autem, quia Hebraea lingua loqueretur ad illos, magis praestiterunt silentium.
3. Et dixit: Ego sum vir Judaeus, natus in Tarso Ciliciae, nutritus autem in ista civitate, secus pedes Gamaliel eruditus juxta veritatem paternae legis, aemulator legis, sicut et vos omnes estis hodie:
4. qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem, alligans et tradens in custodias viros ac mulieres, *(Supr. 8, 3.)*
5. sicut princeps sacerdotum mihi testimonium reddit, et omnes majores natu, a quibus et epistolas accipiens ad fratres Damascum pergebam, ut adducerem inde vinctos in Jerusalem, ut punirentur. *(Supr. 9, 2.)*
6. Factum est autem, eunte me, et appropinquante Damasco media die: subito de coelo circumfulsit me lux copiosa,
7. et decidens in terram, audivi vocem dicentem mihi: Saule, Saule, quid me persequeris?
8. Ego autem respondi: Quis es, Domine? Dixitque ad me: Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris.
9. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt ejus, qui loquebatur mecum.
10. Et dixi: Quid faciam, Domine? Dominus autem dixit ad me: Surgens vade Damascum, et ibi tibi dicetur de omnibus, quae te oporteat facere.
11. Et cum non viderem prae claritate luminis illius, ad manum deductus a comitibus, veni Damascum.
12. Ananias autem quidam vir secundum legem testimonium habens ab omnibus cohabitantibus Judaeis,
13. veniens ad me, et astans dixit mihi: Saule frater, respice. Et ego eadem hora respexi in eum.
14. At ille dixit: Deus patrum nostrorum praeordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres Justum, et audires vocem ex ore ejus,
15. quia eris testis illius ad omnes homines eorum, quae vidisti et audisti.

ROZDZIAŁ 22.

O mowie Pawła do Żydów, i t. d.

1. Mężowie bracia y oycowie, słuchaycie która wam teraz daię sprawę.
2. (A gdy usłyszeli iż do nich mówił żydowskim ięzykiem, więtsze milczenie uczynili.
3. Y rzékł): Jam iest mąż Żydowin, urodzony w Tarsie Cylicyiéy, lecz wychowan w tym mieście u nóg Gamalielowych, wyćwiczony według prawdy zakonu oyczystego: gorącym będąc miłośnikiem zakonu iako wy wszyscy dziś iesteście:
4. którym prześladował tę drogę aż do śmierci, wiążąc y podawaiąc do więzienia męże y niewiasty:
5. jako mi nawyższy kapłan daie świadectwo, y wszyscy starszy: od których też listy wziąwszy do braciéy, iachałem do Damaszku, abych przywiódł ztamtąd powiązawszy do Jeruzalem, aby byli skarani.
6. Y stało się gdym iachał, y przybliżałem się do Damaszku o południu, nagle oświeciła się około mnie wielka światłość z nieba:
7. y upadszy na ziemię, usłyszałem głos mówiący mi: Szawle, Szawle, przecz mię prześladuiesz?
8. A iam odpowiedział: Ktoś iest Panie? Y rzékł do mnie: Jam iest Jezus Nazareński, którego ty prześladuiesz.
9. A którzy byli zemną, acz widzieli światłość, ale głosu nie słyszeli onego, który zemną mówił.
10. Y rzekłem: Cóż uczynię Panie? A Pan rzékł do mnie: Wstawszy idź do Damaszku: a tam ci powiedzą o wszytkim co masz czynić.
11. A gdym nie widział przed iasnością światłości onéy, prowadzony za rękę od towarzyszów przyszedłem do Damaszku.
12. A Ananiasz niektóry mąż wedle zakonu, maiąc świadectwo od wszystkich Żydów spółem mieszkaiących,
13. przyszedszy do mnie y stanąwszy rzékł mi: Szawle bracie, przeyźrzy. A ia téyże godziny weyźrzałem nań.
14. A on rzékł: Bóg oyców naszych naznaczył ciebie abyś poznał wolą iego, a iżbyś oglądał Sprawiedliwego, y słuchał głosu z ust iego.
15. Abowiem będziesz iego świadkiem do wszytkich ludzi, tego coś widział y słyszał.

R. 22.—1. *Mężowie bracia i ojcowie.* Takiegoż wstępu użył ś. Stefan, wyżéj roz. 7, w. 2. Patrz co tam powiedziano.

3. *U nóg Gamalielowych.* Uczeń Gamaliela; uczniowie bowiem zwykle stali lub siedzieli u nóg nauczyciela. Tak Magdalena, Łuk. 10, 39. *siedząc u nóg Pańskich, słuchała jego.*

4. *Tę drogę.* Ten sposób życia i obyczaje, to jest chrystyanizm.—*Prześladował... aż do śmierci.* Wydając na śmierć Stefana i innych na zabicie szukając.

5. *Jako mi najwyższy kapłan daje świadectwo.* Zapewne ś. Paweł zachować musiał listy, otrzymane kiedyś od najwyższego kapłana, dla pokązania Żydom, co się i teraz zdarzyło, że dopóki nie poznał Chrystusa, taką samą jak i oni pałał gorliwością o zachowanie zakonu.—*Do braciéj.* Do Żydów mieszkających w Damaszku.

6. *I stało się.* Patrz wyżéj roz. 9, gdzie się taż sama historya opowiada i objaśnia.

12. *Mąż wedle zakonu.* W syryjskim *sprawiedliwy w zakonie,* gorliwy przestrzegacz zakonu.

14. *Naznaczył ciebie.* Przeznaczył, wybrał cię.—*A iżbyś oglądał sprawiedliwego.* Chrystusa, który jest sprawiedliwym przedewszystkiém, szczególniejszym sposobem.

16. Et nunc, quid moraris? Exsurge et baptizare, et ablue peccata tua invocato nomine ipsius.

17. Factum est autem revertenti mihi in Jerusalem, et oranti in templo, fieri me in stupore mentis,

18. et videre illum dicentem mihi: Festina et exi velociter ex Jerusalem, quoniam non recipient testimonium tuum de me.

19. Et ego dixi: Domine, ipsi sciunt, quia ego eram concludens in carcerem, et caedens per synagogas eos, qui credebant in te: *(Supr. 8, 3.)*

20. et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam, et consentiebam, et custodiebam vestimenta interficientium illum. *(Supr. 7, 57.)*

21. Et dixit ad me: Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te.

22. Audiebant autem eum usque ad hoc verbum, et levaverunt vocem suam dicentes: Tolle de terra hujusmodi: non enim fas est eum vivere.

23. Vociferantibus autem eis, et projicientibus vestimenta sua, et pulverem jactantibus in aerem,

24. jussit tribunus induci eum in castra, et flagellis caedi, et torqueri eum, ut sciret, propter quam causam sic acclamarent ei.

25. Et cum astrinxissent eum loris, dicit astanti sibi Centurioni Paulus: Si hominem Romanum et indemnatum licet vobis flagellare?

26. Quo audito, Centurio accessit ad tribunum, et nuntiavit ei, dicens: Quid acturus es? hic enim homo civis Romanus est.

27. Accedens autem tribunus, dixit illi: Dic mihi, si tu Romanus es? At ille dixit: Etiam.

28. Et respondit tribunus: Ego multa summa civilitatem hanc consecutus sum. Et Paulus ait: Ego autem et natus sum.

29. Protinus ergo discesserunt ab illo, qui eum torturi erant. Tribunus quoque timuit, postquam rescivit, quia civis Romanus esset, et quia alligasset eum.

30. Postera autem die volens scire diligentius, qua ex causa accusaretur a Judaeis, solvit eum, et jussit sacerdotes convenire et omne concilium, et producens Paulum, statuit inter illos.

16. A teraz co odwłaczasz? Wstań a ochrzci się, a omyy grzechy twe wzywaiąc imienia iego.

17. Y stało się gdym się wrócił do Jeruzalem, a modliłem się w kościele, żem był w zachwyceniu,

18. y widziałem go mówiącego do mnie: Spiesz się, a wynidź rychło z Jeruzalem: abowiem świadectwa twego nie przyymą o mnie.

19. A iam rzékł: Panie, oni wiedzą, żem ia sadzał do więzienia, y biiałem po bóżnicach tych którzy w cię wierzyli;

20. y gdy wyléwano krew Szczepana świadka twego iam tudzież stał, y zezwalałem y strzegłem szat tych którzy go zabiiali.

21. Y rzékł do mnie: Idź, bo ia do poganów daleko poślę cię.

22. Y słuchali go aż do tego słowa: y podnieśli głos swóy mówiąc: Zgładź z ziemie takiego: bo nie godna aby miał żyć.

23. A gdy oni wrzesczeli y miotali szaty swe, y ciskali proch na powietrze:

24. roskazał go Tysiącznik wieźdź do obozu, y biczmi siec, y męczyć go, żeby się dowiedział dla któreyby przyczyny tak nań wołano.

25. A gdy go rzemieńmi wiązano, rzékł Paweł do Rotmistrza przy nim stoiącego: Jeśli się wam godzi człowieka Rzymianina y nie osądzonego biczować?

26. Co usłyszawszy Rotmistrz, przystąpił do Tysiącznika, y odniósł mówiąc: Co chcesz czynić? bo ten człowiek iest Rzymski miesczanin.

27. A przystąpiwszy Tysiącznik, rzékł mu: Powiédz mi ieśliś ty iest Rzymianin? A on rzékł: Tak iest.

28. Y odpowiedział Tysiącznik: Jam za wielką summę tego miesczaństwa dostał. A Paweł rzékł: A iam się y urodził.

29. Natychmiast tedy odstąpili od niego co go męczyć mieli. Tysiącznik téż zlękł się, skoro się dowiedział że był miesczaninem Rzymskim, a iż go był związał.

30. A nazaiutrz chcąc pilniey się wywiedzieć o którąby rzecz był od Żydów obwinion, rozwiązał go: a roskazał się zeyśdź kapłanóm, y wszytkiéy radzie: a wywiódszy Pawła postawił miedzy nimi.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 22. w. 16. *Omyj grzechy twe.* Chrzest ś. omywa grzechy, jako tu jaśnie widzisz, a nie znaczy tylko (jako heretycy mówią) żeby grzechy przedtém były odpuszczone: albo żeby przez

16. *Omyj grzechy twe.* Przez chrzest.— *Wzywając imienia jego.* Przez modlitwę. Patrz Wujka.

18. *Wynidź rychło z Jeruzalem.* Jeżeli bowiem zostaniesz, powstaną przeciw tobie Żydzi i uwiężą cię.

19. *Bijałem.* Biczowałem.

20. *I zezwalałem.* Patrz Wujka. — *Świadka twego.* Pierwszego twego męczennika.

22. *Aż do tego słowa.* To jest poselstwa do pogan i opowiadania im Ewangelii. Aż dotychczas bowiem wstrzymywali się Żydzi, uważając to co mówił Paweł za rzecz czczą i do nich się nie odnoszącą; lecz gdy do tego doszło, że poganie w pewien sposób zostali przeniesieni nad żydów, wtedy gniewem na nowo zapaleni poczęli się oburzać przeciw Pawłowi.

23. *Miotali szaty swe.* Na Pawła; nie mając bowiem kamieni pod ręką, rzucaniem piasku i szat oburzenie swe jak mogli objawiali.

25. *A gdy go rzemieńmi wiązano.* Do słupa albo kolumny, dla ubiczowania; taki bowiem był zwyczaj u Rzymian. (Patrz Gretser. de cruce lib. I. cap. 10).— *Jeźli się... godzi?* Czy się godzi? Azali się godzi?

28. *Za wielką summę.* Za wiele pieniędzy, wielkim kosztem. — *Tego miesczaństwa.* Prawa obywatelstwa rzymskiego. O przywilejach obywateli rzymskich, patrz u Bryssoniusza (lib. 1. antiqu. juris civilis cap. 13). Między innemi tym przywilejem cieszyli się obywatele rzymscy, iż bez rozkazu narodu rzymskiego nie mogli być ani biczowani, ani krzyżowani, ani też jakim innym sposobem karani. — *Urodził.* Miasto bowiem Tars, w którém się urodził Paweł, miało ten przywiléj i prawo obywatelstwa rzymskiego. (Patrz Pliniusza księga 5, roz. 27.)

30. *Wywiodłszy.* To jest w zamku do miejsca gdzie się zebrani Żydzi naradzali.

samę wiarę były odpuszczone. A tak nauka kościelna jest z świętém pismem zgodna, która trzyma, iż Sakramenta dają łaskę, przez moc samego Sakramentu, który jest złożon z słowa i z elementu. Ireneus.

20. *I zezwalałem.* Nie tylko przełożeni, ale i wszyscy inni, którzy zezwalają na śmierć albo uciśnienie ludzi chrześcijańskich dla powszechnéj wiary, ciężko Pana Boga obrażają. Jako tu zeznawa Paweł Ś. wysławiając wielkie miłosierdzie Boskie przeciw sobie.

CAPUT XXIII.

ROZDZIAŁ 23.

O poróżnieniu Faryzeuszów z Saduceuszami, nowych zasadzkach na Pawła, i t. d.

1. Intendens autem in concilium Paulus ait: Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum usque in hodiernum diem.

2. Princeps autem sacerdotum Ananias praecepit astantibus sibi, percutere os ejus.

3. Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet te Deus, paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundum legem: et contra legem jubes me percuti?

4. Et qui astabant dixerunt: Summum sacerdotem Dei maledicis?

5. Dixit autem Paulus: Nesciebam, fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices. *(Exod. 22, 28).*

6. Sciens autem Paulus, quia una pars esset Sadducaeorum, et altera Pharisaeorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Pharisaeus sum, filius Pharisaeorum, de spe et resurrectione mortuorum ego judicor. *(Philip. 3, 5).*

7. Et cum haec dixisset, facta est dissensio inter Pharisaeos et Sadducaeos; et soluta est multitudo.

8. Sadducaei enim dicunt, non esse resurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum; Pharisaei autem utraque confitentur. *(Matth. 22, 23).*

9. Factus est autem clamor magnus. Et surgentes quidam Pharisaeorum, pugnabant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto: quid si Spiritus locutus est ei, aut Angelus?

10. Et cum magna dissensio facta esset, timens tribunus, ne discerperetur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere, et rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra.

1. A Paweł patrząc pilnie na radę, rzekł: Mężowie bracia, ia ze wszytkiego sumienia dobrego zachowałem się przed Bogiem aż do dnia tego.

2. A Ananiasz nawyższy kapłan kazał go tym którzy przy nim stali bić w gębę.

3. Tedy rzekł Paweł do niego: Uderzy cię Bóg, ściano pobielona. A ty siedząc sądzisz mię wedle zakonu: a roskazuiesz mię bić przeciw zakonowi?

4. A którzy przy nim stali, rzekli: Nawyższemu kapłanowi Bożemu złorzeczysz?

5. A Paweł rzekł: Niewiedziałem bracia, żeby był nawyższym kapłanem. Bo napisano iest: Przełożonemu ludu twego złorzeczyć nie będziesz.

6. A wiedząc Paweł że iedna część była Saduceuszów, a druga Pharizeuszów, zawołał w radzie: Mężowie bracia, iam iest Pharizeusz, syn Pharizeuszów: o nadzieię y powstanie umarłych mnie sądzą.

7. A gdy to wymówił, stał się rozruch miedzy Pharizeuszami y Saduceuszami: y rozerwało się zgromadzenie.

8. Abowiem Saduceuszowie powiadaią, iż niemasz zmartwychwstania, ani anyoła, ani ducha: a Pharizeuszowie oboie przyznawaią.

9. Y stało się wołanie wielkie. A powstawszy niektórzy z Pharizeuszów, spierali się mówiąc: Nic złego nie nayduiemy w tym człowieku: a ieśliż z nim mówił duch abo anyół?

10. A gdy był wielki rozruch, boiąc się tysiącznik aby Pawła nie rozszarpali: roskazał isdź żołnierzom, a porwać go z pośrzodku ich, y odwieźć go do obozu.

R. 23.—1. *Ze wszystkiego sumnienia dobrego zachowałem się przed Bogiem.* Szczerze się sprawowałem tak w Judaizmie jako też i w chrystyanizmie, i w każdéj sprawie religijnéj Boga nadewszystko przekładałem i kierowałem się sumieniem, które za prawdziwe uważałem.

2. *A Ananiasz... kazał go tym którzy przy nim stali, bić w gębę.* Nie chcąc uznać Pawła za niewinnego, usta jego, jako bluźniercze i bezbożne, bić rozkazuje.

3. *Uderzy cię Bóg, ściano pobielona.* Tak go nazywa dla jego obłudy. Patrz Wujka.— *Sądzisz mię wedle zakonu.* Twierdzisz, że mię sądzisz według zakonu.— *Rozkazujesz mię bić przeciw zakonowi.* Prawo bowiem i naturalne i boskie i ludzkie nie pozwala nikogo bić lub karać przed tém, nim zostanie wysłuchanym, a po wysłuchaniu potępionym.

5. *Nie wiedziałem, bracia.* Patrz Wujka.— *Bo napisano jest.* Exod. 22, 28.— *Złorzeczyć nie będziesz.* Nie będziesz obmawiał, znieważał, pogardzał.

6. *Saduceuszów.* O Saduceuszach i faryzeuszach mówiliśmy Mat. 3, 7.— *O nadzieję i powstanie umarłych mnie sądzą.* W syryjskim: *o nadzieję zmartwychwstania umarłych mnie sądzą.* Dla tego mnie oskarżają i napastują, iż utrzymuję, że mamy się spodziewać zmartwychwstania wszystkich umarłych.— *Sądzą.* Na sąd powołują. Patrz Wujka.

7. *Stał się rozruch.* Między faryzeuszami usiłującymi bronić Pawła jako swego stronnika, i Saduceuszami, chcącymi stracić Pawła jako przeciwnika ich dogmatów.— *I rozerwało się zgromadzenie.* Nie przez rozejscie się do domów, lecz przez niezgodność zdań i chęci.

8. *Oboje.* To jest zmartwychwstanie i bytność duchów, pod imieniem zaś duchów rozumieją się i Aniołowie. Patrz Wujka.

9. *Spierali się.* Broniąc nie z gorliwości o prawdę, lecz z ducha stronnictwa. — *A jeźliż z nim mówił duch?* Jakby rzekli: A jeśliby Bóg albo duch jaki, lub też Anioł mówił mu, czyżbyśmy za to obwiniali i potępiali Pawła? Odwołują się do zachwycenia, w którém Paweł, jak sam mówił roz. 22, w. 17. był od Boga porwanym, nauczonym i posłanym; a razem zbijają przeciwników, zaprzeczających bytności aniołów i duchów.

10. *Aby Pawła nie rozszarpali.* Sadnceusze, którym sprzyjał najwyższy kapłan. Albo jedni i drudzy,

11. Sequenti autem nocte assistens ei Dominus, ait: Constans esto: sicut enim testificatus es de me in Jerusalem, sic te oportet et Romae testificari.

12. Facta autem die collegerunt se quidam ex Judaeis, et devoverunt se, dicentes: neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum.

13. Erant autem plus quam quadraginta viri qui hanc conjurationem fecerant;

14. qui accesserunt ad principes sacerdotum et seniores, et dixerunt: Devotione devovimus, nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum.

15. Nunc ergo vos notum facite tribuno cum concilio, ut producat illum ad vos, tamquam aliquid certius cognituri de eo. Nos vero prius quam appropiet, parati sumus interficere illum.

16. Quod cum audisset filius sororis Pauli insidias, venit, et intravit in castra, nuntiavitque Paulo.

17. Vocans autem Paulus ad se unum ex Centurionibus, ait: Adolescentem hunc perduc ad tribunum, habet enim aliquid indicare illi.

18. Et ille quidem assumens eum duxit ad tribunum, et ait: Vinctus Paulus rogavit me, hunc adolescentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi.

19. Apprehendens autem tribunus manum illius, secessit cum eo seorsum, et interrogavit illum: Quid est, quod habes indicare mihi?

20. Ille autem dixit: Judaeis convenit rogare te, ut crastina die producas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo:

21. tu vero ne credideris illis, insidiantur enim ei ex eis viri amplius quam quadraginta, qui se devoverunt non manducare neque bibere, donec interficiant eum: et nunc parati sunt, exspectantes promissum tuum.

22. Tribunus igitur dimisit adolescentem, praecipiens, ne cui loqueretur, quoniam haec nota sibi fecisset.

23. Et vocatis duobus Centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos, ut eant usque Caesaream, et equites septuaginta et lancearios ducentos a tertia hora noctis:

24. et jumenta praeparate, ut imponentes Paulum, salvum perducerent ad Felicem praesidem.

25. (Timuit enim, ne forte raperent eum Judaei, et occiderent, et ipse postea calumniam sustineret, tamquam accepturus pecuniam).

26. Scribens epistolam continentem haec: **Claudius** Lysias optimo Praesidi Felici salutem.

11. A przyszłéy nocy stanąwszy przy nim Pan, rzékł: Bądź stały: abowiem iakoś o mnie świadczył w Jeruzalem, takżeć y w Rzymie trzeba świadczyć.

12. A gdy był dzień, zebrali się niektórzy z Żydów, y szlubem się ząwiązali mówiąc: że nie mieli ani ieść ani pić, ażby zabili Pawła.

13. A było ich więcéy niż cztérdzieści mężów, którzy to sprzysiężenie byli uczynili.

14. Którzy przyszli do nawyższych kapłanów y starszych, y rzekli: Ślubemeśmy się zawiązali że nic ukusić nie mamy, ażbyśmy zabili Pawła.

15. A przetóż wy teraz oznaymicie tysiącznikowi z radą, aby go do was wywiódł: iakobyście się mieli co dostateczniéy wywiedzieć o nim. A my, pierwéy niż się przybliży gotowiśmy go zabić.

16. A gdy usłyszał siestrzeniec Pawlów zasadzkę, przyszedł y wszedł do obozu y opowiedział Pawłowi.

17. A Paweł przyzwawszy do siebie iednego z Rotmistrzów, rzékł: Doprowadź młodzieńca tego do Tysiącznika: bo mu coś ma opowiedzieć.

18. A tak on wziąwszy go przywiódł do Tysiącznika, y rzékł: Paweł więzień prosił mię, abych tego młodzieńca doprowadził do ciebie: któryć ma coś powiedzieć.

19. A tysiącznik wziąwszy go za rękę odszedł z nim na stronę, y pytał go: Cóż iest co mi oznaymić masz?

20. A on rzekł: Zmówili się Żydowie prosić cię, abyś iutro wywiódł Pawła przed radę: iakoby się mieli co dostateczniejszego o nim dowiedzieć.

21. Ale ty nie wierz im: boć się nań nasadziło z nich więcéy niż cztérdzieści mężów, którzy się szlubem zawiązali, nie ieść, ani pić, ażby go zabili: y teraz są pogotowiu, czekaiąc obietnice twoiéy.

22. Tysiącznik tedy odprawił młodzieńca, roskazuiąc aby przed żadnym nie powiadał, że mu to oznamił.

23. Y wezwawszy dwu Rotmistrzów, rzékł im: Nagotuycie dwieście żołniérzów, aby szli aż do Cezareiéy: y siedmdziesiąt iezdnych, y dwieście oszczepników, od trzeciéy godziny w noc:

24. y nagotuycie bydlęta, aby Pawła wsadziwszy, zdrowo odprowadzili do Felixa starosty.

25. (Abowiem się bał by go snadź nie porwali Żydowie, y nie zabili, a onby potym odnosił potwarz, iakoby wziąć miał pieniądze).

26. Napisawszy list, który to w sobie zamykał: Klaudius Lizyas cnemu staroście Felixowi zdrowia:

---

faryzeusze ciągnący do siebie ażeby obronić, Saduceusze żeby stracić.—*Do obozu.* Do twierdzy Antonia.

11. *Stanąwszy przy nim Pan.* We śnie. P. Wujka.

12. *Ślubem się zawiązali.* Patrz Wujka.

16. *A gdy usłyszał.* Czy przypadkiem usłyszał, czy też umyślnie dowiadywał się, jako troskliwy o swojego wuja, nic niema pewnego.— *Zasadzkę.* Zgotowaną na Pawła.— *Opowiedział Pawłowi.* Nie był bowiem Paweł tak ściśle więziony, żeby nie można było doń przystąpić i jemu usługiwać.

19. *A Tysiącznik wziąwszy go za rękę.* Ludzko przyjął młodzieńca albo z wrodzonéj łaskawości, albo żeby wynagrodzić w pewny sposób krzywdę wyrządzoną Pawłowi obywatelowi rzymskiemu, gdy go kazał był smagać; lub też mógł myśleć, że młodzieniec przynosi jaki dar lub pieniądze.

21. *Czekając obietnice twojéj.* Nie przeszłéj, lecz przyszłéj; jakby rzekł: Czekają ażebyś obiecał, że jutro wyprowadzisz Pawła przed radę.

24. *Do Felixa starosty.* Przydomek tego Felixa był Antonius, i na rządcę Judei od Klaudyusza cesarza posłany, jak mówi Józef, (lib. 20, Antiq. cap. 5).

25. *Jakoby wziąść miał pieniądze.* To jest od Żydów, i pozwolił zabić Pawła.

27. Virum hunc comprehensum a Judaeis, et incipientem interfici ab eis, superveniens cum exercitu eripui, cognito, quia Romanus est:

28. volensque scire causam, quam objiciebant illi, deduxi eum in concilium eorum.

29. Quem inveni accusari de quaestionibus legis ipsorum, nihil vero dignum morte aut vinculis habentem criminis.

30. Et cum mihi perlatum esset de insidiis, quas paraverunt illi, misi eum ad te, denuntians et accusatoribus, ut dicant apud te. Vale.

31. Milites ergo secundum praeceptum sibi, assumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem.

32. Et postera die dimissis equitibus, ut cum eo irent, reversi sunt ad castra.

33. Qui cum venissent Caesaream, et tradidissent epistolam praesidi, statuerunt ante illum et Paulum.

34. Cum legisset autem, et interrogasset, de qua provincia esset; et cognoscens, quia de Cilicia,

35. Audiam te, inquit, cum accusatores tui venerint. Jussitque in praetorio Herodis custodiri eum.

27. Tego męża poimanego od Żydów, gdy iuż od nich miał bydź zabit, nadszedszy z woyskiem odiąłem go: dowiedziawszy się iż iest Rzymianin.

28. A chcąc wiedzieć przyczynę dla któréyby nań skarżyli, wywiódłem go przed ich radę.

29. Któregom nalazł oskarżonego o gadki zakonu ich: lecz nie maiącego żadnéy winy godnéy śmierci abo więzienia.

30. A gdy mi oznaymiono o zdradzie którą mu byli nagotowali: posłałem go do ciebie, opowiedziawszy téż tym co nań skarżyli, aby przed tobą mówili. Miéy się dobrze.

31. Żołniérze tedy, tak iako im było roskazano, wziąwszy Pawła, prowadzili nocą do Antipatridy.

32. A nazaiutrz zostawiwszy iezdne aby z nim iachali, wrócili się do obozu.

33. Którzy wiachawszy do Cesareiéy, a oddawszy list staroście, postawili przed nim y Pawła.

34. A przeczytawszy, y zapytawszy z którégoby był powiatu: y zrozumiawszy że z Ciliciiéy,

35. rzekł: będę cię słuchał, gdy przyda ci którzy na cię skarżyć maią. Y roskazał go strzédz na pałacu Herodowym.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 23. w. 3. *Uderzy cię Bóg.* Nie rzekł, bodaj cię Bóg ubił albo skarał: ale skarze cię Bóg. Bo to jest proroctwo a nie przeklęctwo, ani złorzeczeństwo: i nie z gniewu ani z popędliwości nazwał biskupa ścianą pobieloną, ale prorokując także, iż ono kapłaństwo żydowskie obłudne i ścienie pobielanéj podobne, miało już być obalone i zepsowane, gdy na jego miejsce nastąpiło kapłaństwo Pana Chrystusowe, nauką apostolską objawione. *August. serm. do. in mont. lib.* 1. *Rab. et Beda.*

5. *Nie wiedziałem bracia.* Nie mówić tego jakoby szydząc (jako Brzescy tłumacze napisali) ale iż go albo prawdziwie nie znał, nie będąc przez kilkanaście lat w Jeruzalem: albo jako Beda rozumie, że nie wiedział aby on był przedniejszym kapłanem: iż kapłaństwo żydowskie już ustało było. A choć dobrze wiedział, że ten prawdziwie nie był przedniejszym kapłanem w nowym testamencie: wszakże ucząc inszych, aby czcili jakie takie przełożone: uczciwie odpowiada, i sprawuje się drugim dla zgorszenia.

6. *A wiedząc Paweł.* Takie mądre obrony i ujścia z niebezpieczeństwa są dozwolone: które S. Chryzostom (zwłaszcza w S. Pawle) zowie wężową roztropnością: jako zaś w nauce, w kazaniu, w cierpliwości zachował prostotę gołębiową.

8. *Saduceuszowie powiadają.* Tać była najgorsza sekta żydowska: któréj podobna jest luterska w tém, iż się także nie modli ani ofiar czyni za umarłe. A nowochrzczeńska w tém, iż takież nie wierzy o duszy, ani o zmartwychwstaniu.

11. *Także i w Rzymie.* Acz Bóg który kłamać nie może, obiecał był Pawłowi, że miał przyjść do Rzymu: wszakże przedsię Paweł wszystkich sposobów ludzkich używał do tego, aby sam siebie od nieprzyjaciół i od niebezpieczeństwa obronił. I nie mówił, jako dzisiejszy heretycy mówią: Niechaj czynią co chcą, mnie szkodzić nie mogą, bom ja przejrzany od Boga, abym szedł do Rzymu. Niżéj 24.

12. *Ślubem się zawiązali.* Takie przysięgi i śluby jako nikogo nie obowiązują przed Panem Bogiem, tak też od nikogo wypełnione być nie mają. Albowiem grzech jest ślubować co przeciw woléj Bożéj, jako przysiądz kogo zabić, albo się nad nim pomścić. A jeszcze większy i nowy grzech jest, taką przysięgę albo ślub wypełnić. Jako uczynił Herod źle przysiągłszy, a jeszcze gorzéj wypełniwszy ono co był przysiągł. Mar. 6, 36.

CAPUT XXIV. — ROZDZIAŁ 24.

O usprawiedliwianiu się Ś. Pawła przed starostą Felixem.

1. Post quinque autem dies descendit princeps sacerdotum, Ananias, cum senioribus quibusdam,

1. A po piąci dniach ziachał nawyższy kapłan Ananiasz z niektórymi starszymi, y z nieiakim

---

26. *Klaudyusz Lizyas.* Imie tysiącznika. — *Cnemu.* Z greckiego można tłumaczyć, *najpotężniejszemu, najznakomitszemu.* Był to tytuł, którym zwykle starostę nazywano; tak samo i teraz z powodu rozmaitego dostojeństwa rozmaite tytuły przyznajemy książętom lub przełożonym, gdy się obracamy z mową, lub do nich piszemy.

30. *Aby przed tobą mówili.* Na Pawła, jeśliby chcieli skargę swoję popierać.

31. *Prowadzili nocą do Antypatrydy.* Nie tak jednak, żeby tejże samėj nocy tam przybyli, Antypatryda bowiem na siedmnaście godzin drogi była odległą od Jerozolimy.

32. *Wrócili się do obozu.* Gdy się już Paweł znajdował w miejscu bezpiecznem, piechotni żołnierze powrócili, jako już mniéj potrzebni.

35. *Na pałacu Herodowym.* Nazywa się Herodowym dla tego, że od Heroda był zbudowanym.

R. 24. — 1. *Z niejakim Tertullem prokuratorem.* Którego Ananiasz wziął jakby swojego adwokata, albo

et Tertullo quodam oratore, qui adierunt praesidem adversus Paulum.

2. Et citato Paulo, coepit accusare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te, et multa corrigantur per tuam providentiam,

3. semper et ubique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione.

4. Ne diutius autem te protraham, oro, breviter audias nos pro tua clementia.

5. Invenimus hunc hominem pestiferum, et concitantem seditiones omnibus Judaeis in universo orbe, et auctorem seditionis sectae Nazarenorum:

6. qui etiam templum violare conatus est, quem et apprehensum voluimus secundum legem nostram judicare.

7. Superveniens autem tribunus Lysias cum vi magna eripuit eum de manibus nostris,

8. jubens accusatores ejus ad te venire, a quo poteris ipse judicans, de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum.

9. Adjecerunt autem et Judaei, dicentes, haec ita se habere.

10. Respondit autem Paulus (annuente sibi Praeside dicere): Ex multis annis te esse judicem genti huic sciens, bono animo pro me statisfaciam.

11. Potes enim cognoscere, quia non plus sunt mihi dies quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Jerusalem. *(Supr. 22, 17)*.

12. Et neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbae, neque in synagogis,

13. neque in civitate: neque probare possunt tibi, de quibus nunc me accusant.

14. Confiteor autem hoc tibi, quod secundum sectam, quam dicunt haeresim, sic deservio Patri et Deo meo, credens omnibus, quae in Lege et Prophetis scripta sunt:

Tertullem prokuratorem, którzy stanęli przed starostą przeciw Pawłowi.

2. A pozwawszy Pawła począł skarżyć Tertullus, mówiąc:

3. Gdyż w wielkim pokoiu przez cię żyiemy, y wiele się przez twoię opatrzność poprawia, zawżdy y wszędy z wszelakim dziękowaniem przyimuiemy, cny Felixie.

4. A iżbych cię długo nie bawił, proszę abyś nas maluczko z łaski swéy posłuchał.

5. Naleźliśmy tego człowieka zaraźliwego, y wzbudzaiącego rozruchy, wszytkim Żydóm po wszytkim świecie, y wodza rozruchu sekty Nazareńczyków:

6. który się też kusił zgwalcić kościół: któregośmy też poimawszy chcieli osądzić wedle zakonu naszego.

7. Lecz przyszedszy Tysiącznik Lizyasz z wielkim gwałtem, wydarł go z rąk naszych,

8. roskazawszy tym którzy nań skarżą iśdź do ciebie: od którego możesz sam rozsądziwszy o wszytkim tym rozeznać, ocz my nań skarżymy.

9. A Żydowie przydali mówiąc: że się tak rzecz ma.

10. Lecz Paweł odpowiedział: (gdy mu starosta mówić dozwolił). Wiedząc że od wiela lat iesteś sędzią narodu tego, tym lepszym sercem dam sprawę o sobie.

11. Abowiem dowiedzieć się możesz, iż niemasz więcéy dni iedno dwanaście, iakom ia przyszedł do Jeruzalem abym się modlił.

12. Y nie naleźli mię ani w kościele nizkim gadaiącego, abo konkurs ludu czyniącego, ani w bóżnicach, ani w mieście:

13. y niemogą tobie dowieźdź, ocz teraz na mię skarżą.

14. Lecz to przed tobą wyznawam, że według sekty którą zową heresią, tak służę Oycu y Bogu memu, wierząc wszytkiemu cokolwiek w zakonie y w Prorocech iest napisano:

---

dla jego wymowy, albo dla znajomości języka łacińskiego, którego Ananiasz nie umiał.

2. *Pozwawszy Pawła.* Było bowiem we zwyczaju u Rzymian, jak czytamy w roz. następnym w. 16, *ażby ten na którego winę kładą, miał przytomne te, którzyby nań skarżyli, i wziął miejsce ku obronie, na oczyścienie obwinienia. — Gdy w wielkim pokoju przez cię żyjemy.* Mowa pochlebcza.

3. *Przyjmujemy.* Szanujemy, to jest twoje rozporządzenia pochwalamy, podziwiamy.

4. *Z łaski swéj.* Według dobroci i łaskawości swéj.

5. *Wodza.* Głównego krzewiciela.—*Rozruchu sekty Nazareńczyków.* Sekty Nazareńczyków czyli chrześcian, który wszędzie rozruchy wszczyna.

6. *Który się też kusił zgwalcić kościoł.* Uczynili mu ten zarzut, ponieważ sądzili, że wprowadził poganina do kościoła, wyżéj roz. 21, 28. — *Wedle zakonu naszego.* Żydowskiego; chociaż bowiem Tertullus był poganinem, przyznawał jednak sobie imie i prawo żydowskie, ponieważ w ich imieniu i sprawie sprawował urząd adwokata.—*Osądzić.* Sądownie potępić, a potępionego oddać na zabicie staroście rzymskiemu. Jest to kłamstwo; Żydzi bowiem chcieli Pawła w rozruchu zabić, nie zaś osądzić według prawa.

8. *Od którego.* Pawła; jakby rzekł: Paweł sam, jeśli się go zapytasz, nie będzie mógł zaprzeczyć temu co mówimy.—*Rozsądziwszy.* Zbadawszy, zapytawszy dla wybadania prawdy.

9. *Przydali.* To co mówił Tertullus potwierdzili, świadcząc, że tak jest w istocie.

10. *Od wiela lat.* Gdy przez tyle lat byłeś pośród tego narodu, i nigdy od Żydów na mnie żadnéj skargi nie usłyszałeś, łatwo ztąd wniesiesz, że nigdy nikogo nie skrzywdziłem. Felix od wielu lat przez Klaudiusza cesarza był przełożony nad Trachonią, Batanea, i Gaulanią, które to prowincye były sąsiedniemi Judei, lecz w saméj Judei był rządcą tylko od lat dwóch. Gdyby przeto Paweł w rzeczy saméj lud podburzał, to Felix nie mógłby o tém nie wiedzieć. — *Lepszém sercem.* Bez bojaźni, z ufnością spodziewając się, że będziesz względem mnie sędzią bezstronnym.

11. *Niemasz więcéj dni jedno dwanaście.* Jakby rzekł: Jakim sposobem ja pielgrzym w tak krótkim przeciągu czasu mógłbym wszcząć rozruch i popełnić tyle zbrodni, które mi Żydzi zarzucają? — *Abym się modlił.* Przyszedłem do Jerozolimy dla nabożeństwa.

14. *Według sekty.* Patrz Wujka.—*Służę.* Czczę.— *Ojcu i Bogu.* W grec. *ojczystemu Bogu*, którego moi i Żydów przodkowie czcili.

15. spem habens in Deum, quam et hi ipsi exspectant, resurrectionem futuram justorum et iniquorum.
16. In hoc et ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum et ad homines semper.
17. Post annos autem plures eleemosynas facturus in gentem meam, veni, et oblationes et vota,
18. in quibus invenerunt me purificatum in templo non cum turba, neque cum tumultu. *(Supr. 21, 26).*
19. Quidam autem ex Asia Judaei, quos oportebat apud te praesto esse, et accusare, siquid haberent adversum me:
20. aut hi ipsi dicant, si quid invenerunt in me iniquitatis, cum stem in concilio,
21. nisi de una hac solummodo voce, qua clamavi inter eos stans: Quoniam de resurrectione mortuorum ego judicor hodie a vobis. *(Supr. 23, 6).*
22. Distulit autem illos Felix, certissime sciens de via hac, dicens: Cum tribunus Lysias descenderit, audiam vos.
23. Jussitque Centurioni custodire eum, et habere requiem, nec quemquam de suis prohibere ministrare ei.
24. Post aliquot autem dies veniens Felix cum Drusilla uxore sua, quae erat Judaea, vocavit Paulum, et audivit ab eo fidem, quae est in Christum Jesum.
25. Disputante autem illo de justitia, et castitate et de judicio futuro, tremefactus Felix respondit: Quod nunc attinet, vade: tempore autem opportuno accersam te.
26. Simul et sperans, quod pecunia ei daretur a Paulo, propter quod et frequenter accersens eum, loquebatur cum eo.
27. Biennio autem expleto, accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam praestare Judaeis Felix, reliquit Paulum vinctum.

15. maiąc nadzieię w Bogu, iż będzie zmartwychwstanie sprawiedliwych y niesprawiedliwych, którego y ci sami czekaią.
16. Oto się też sam pilnie staram, abych zawżdy miał sumnienie bez obrażenia przed Bogiem y przed ludźmi.
17. A po wielu lat, przyszedłem abym uczynił iałmużny narodowi moiemu, y ofiary, y szluby.
18. W czym naleźli mię oczyścionego w kościele, nie z rzeszą, ani z rozruchem.
19. A niektórzy Żydowie z Azyiéy, którzy tu mieli stanąć przed tobą, y skarżyć, ieśliby co mieli przeciwko mnie:
20. abo ciż sami niechay powiedzą ieśliż we mnie znaleźli iaką nieprawość, gdyż stoię przed radą:
21. oprócz tego iednego głosu, którymem zawołał stoiąc między nimi: Iż o powstaniu umarłych wy mnie dziś sądzicie.
22. A Felix odłożył ie, gdyż pewnie wiedział o téy drodze, mówiąc: Kiedy Tysiącznik Lizyasz przyiedzie, wysłucham was.
23. Y roskazał Rotmistrzowi strzédz go, a iżby miał wczas: y aby nie bronił żadnemu z przyiaciół iego służyć mu.
24. A po kilku dni przyiechawszy Felix z Drusyllą żoną swą, która była Żydówka, wezwał Pawła, y słuchał od niego wiary która iest w Christusa Jezusa.
25. A gdy rzecz czynił o sprawiedliwości, y czystości, y o sądzie przyszłym: ulękłszy się Felix odpowiedział: Co się tknie teraz, odéydź: a czas upatrzywszy, wzowię cię:
26. spodziéwaiąc się zaraz, żeby mu Paweł miał dać pieniądze: dla czego y często go wzywaiąc, rozmawiał z nim.
27. A gdy się spełniły dwie lecie, wziął Felix namiestnika Porcyusa Festa. A chcąc Felix łaskę pokazać Żydóm, zostawił Pawła w więzieniu.

---

16. *Bez obrażenia.* Czyste. —*Przed Bogiem i przed ludźmi.* Tak iżby ani ludzie, ani Bóg serc badacz, nie mógł znaleźć w nim winy.
17. *Abym uczynił jałmużny.* Tak dalekim jestem od rokoszu, iż jedynie tylko w celu udzielenia jałmużny przedsięwziąłem podróż do Jerozolimy. Patrz II. Kor. 8 i 9.—*Ofiary.* Mające być złożone w kościele; przez co dowodzi, iż jest czcicielem kościoła i zakonu.
18. *W czém.* Któremi to uczynkami zajętego.—*Oczyścionego w kościele.* O tém oczyszczeniu patrz wyżéj roz. 21, 26.—*Nie z rzeszą.* Nie podburzającego rzeszę, albo rozruch czyniącego.
19. *A niektórzy Żydowie z Azyi.* Jakby rzekł: Oskarżyciele moi wszczęli rozruch, nie zaś ja: ichby tu należało przyzwać, osądzić i ukarać, nie zaś mnie, który poniosłem krzywdę i niesłusznie zostałem ukarany.
20. *Gdyż stoję przed radą.* Przed sądem, którym ty sam kierujesz. Z grec. można tłumaczyć w czasie przeszłym, *gdy stałem,* to jest przed radą w Jerozolimie, gdzie Saduceusze przeciw Pawłowi powstawali, Faryzeusze zaś obstawali za Pawłem; które to tłumaczenie lepiéj się zgadza z tém co następuje.
21. *Oprócz tego jednego głosu.* Chyba mnie za to chcą potępić, że na radzie powiedziałem: *Iż o powstaniu umarłych, i t. d.*
22. *A Felix odłożył je.* Zwlekając sąd na czas dalszy. —*Gdyż pewnie wiedział o téj drodze.* Gdyż wiedział z pewnością, że zasady chrześciańskie nic w sobie nie zawierają, coby się sprzeciwiało przedniejszym i główniejszym ustawom prawa Mojżeszowego i Pisma ś.
23. *Iżby miał wczas.* W greckim *zwolnienie*, to jest wolniéj był trzymanym, i żeby się z nim łagodniéj obchodzono.
24. *Z Drusyllą żoną swą.* Córką Heroda Agryppy, który S. Piotra wtrącił był do więzienia; wyżéj r. 12, 1.
25. *O sprawiedliwości.* Patrz Wujka.
26. *Spodziewając się zaraz.* Zdaje się, że ztąd powziął tę nadzieję, gdyż usłyszał był niedawno iż Paweł przybył do Jerozolimy dla rozdania jałmużny, i że wiedział o przywiązaniu chrześcian do swoich Apostołów, dla których uwolnienia niczegoby nie żałowali.
27. *A gdy się spełniły dwie lecie.* Albo od czasu uwięzienia Pawła, albo od czasu panowania Nerona, albo od początku rządów Felixa w Judei. Te trzy tłumaczenia mają swoich obrońców i swoje domysły, na których się opierają.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 24. w. 14. *Według sekty.* Iż Tertullus rzecznik żydowski wiarę chrześcijańską nazwał sektą, albo jako w greckim stoi herezyją Nazarejczyków, przeto ś. Paweł odpowiada, iż nie jest żadną sektą, ani heretyctwem, ani odszczepieństwem. W greckim to miejsce tak czytamy: Według drogi którą powiadają być herezyą albo odszczepieństwem. Jako i w Dziejach 9, 2 i w tym rozdz. niżéj w. 22. Patrz niżéj rozd. 28, 22. Wyżéj w. 5.

25. *O sprawiedliwości.* Nauka apostolska nie byłać tylko ani najwięcéj o wierze, ale o sprawiedliwości, pokucie i sądzie: to jest, o bojaźni piekła i innych sądów Bożych na onym świecie, według zasług naszych w tym żywocie. Któremi słuchacze naprzód przestraszeni, a tak do pokuty byli przywodzeni. Czemuż tedy heretycy plotą, że takowe rzeczy ludzie obłudnymi czynią?

CAPUT XXV.

1. Festus ergo, cum venisset in provinciam, post triduum ascendit Jerosolymam a Caesarea.
2. Adieruntque eum principes sacerdotum, et primi Judaeorum adversus Paulum, et rogabant eum,
3. postulantes gratiam adversus eum, ut juberet perduci eum in Jerusalem, insidias tendentes, ut interficerent eum in via.
4. Festus autem respondit, servari Paulum in Caesarea: se autem maturius profecturum.
5. Qui ergo in vobis (ait) potentes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum.
6. Demoratus autem inter eos dies non amplius quam octo aut decem, descendit Caesaream, et altera die sedit pro tribunali, et jussit Paulum adduci.
7. Qui cum perductus esset, circumsteterunt eum, qui ab Jerosolyma descenderant Judaei, multas et graves causas objicientes, quas non poterant probare,
8. Paulo rationem reddente: Quoniam neque in legem Judaeorum, neque in templum, neque in Caesarem quidquam peccavi.
9. Festus autem volens gratiam praestare Judaeis, respondens Paulo, dixit: Vis Jerosolymam ascendere, et ibi de his judicari apud me?
10. Dixit autem Paulus: Ad tribunal Caesaris sto, ibi me oportet judicari: Judaeis non nocui, sicut tu melius nosti.
11. Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori: si vero nihil est eorum, quae hi accusant me, nemo potest me illis donare. Caesarem appello.

ROZDZIAŁ 25.

O usprawiedliwieniu się ś. Pawła przed Festusem, apellacyi jego do Cesarza, i t. d.

1. Festus tedy wiachawszy do prowinciiey, po trzech dniach wstąpił do Jeruzalem z Cezareiéy.
2. Y przyszli do niego przednieyszy kapłani, y pierwszy z Żydów przeciw Pawłowi: y prosili go,
3. żądaiąc łaski przeciw iemu, aby go kazał przywieźdź do Jeruzalem, uczyniwszy zasadzkę, aby go zabili na drodze.
4. A Festus odpowiedział: iż strzegą Pawła w Cezareiéy, a że sam miał w rychle poiachać.
5. Którzy tedy między wami są możni, niech (prawi) pospołu iachawszy, ieśli iest iaka wina w mężu, nań skarżą.
6. A zmieszkawszy u nich nie więcéy iedno ośm abo dziesięć dni, ziachał do Cezareiéy, y nazaiutrz zasiadł na sądzie, y kazał Pawła przywieźdź.
7. Który gdy był przywiedzion, obstąpili go Żydowie którzy byli przyszli z Jeruzalem, wiele y ciężkich skarg zarzucaiąc, których dowieźdź nie mogli.
8. Bo Paweł sprawę dawał: żem ani przeciw zakonowi Żydowskiemu, ani przeciw kościołowi, ani przeciw Césarzowi nic nie wystąpił.
9. Lecz Festus chcąc Żydóm łaskę pokazać, odpowiedziawszy Pawłowi, rzékł: Chcesz iachać do Jeruzalem, y tam o tych rzeczach sądzony bydź przedemną?
10. A Paweł rzekł: Przed stolicą Césarską stoię, tam mam bydź sądzon: Żydomem nie zaszkodził, iako ty sam lepiéy wiesz.
11. Bo ieślim zaszkodził, abom co godnego śmierci uczynił, nie zbraniam się umrzeć. A ieśli niémasz nic z tego, o co ci na mię skarżą, żaden mię im darować nie może: Apelluię do Césarza.

R. 25.—3. *Żądając łaski.* To jest żeby Pawła przeprowadził z Cezarei do Jerozolimy.

4. *Strzegą Pawła w Cezarei.* Odrzucił Festus prośby Żydów, albo dla tego iż się o ich zasadzkach domyślał, albo dla tego, że trybunał starosty był w Cezarei, dokąd sam dążył.

5. *Są możni.* Którzy bez uszczerbku na zdrowiu i majętności przybyć mogą. Albo, którzy są przedniejsi znaczeniem lub wymową.

7. *Wiele i ciężkich skarg.* W greckim *zbrodni.* Jakie zaś te były zbrodnie, wskaże zaraz odpowiedź Pawłowa.

8. *Ani przeciw Cesarzowi.* Jako burzyciel publicznego pokoju.

10. *Przed stolicą cesarską stoję.* Jakby rzekł: Cesarz swoję stolicę, którą ty teraz, o Fescie, w jego imieniu zasiadasz, ma tu w Cezarei, jako w stołecznem mieście prowincyi; a więc mnie tu powinieneś sądzić, nie zaś w Jerozolimie. Albo sens jest: postanowiłem stanąć przed stolicą cesarza, albo tu w Cezarei, albo w Rzymie.

11. *Darować.* Iżby według swojéj woli nade mną się pastwili. Nieznacznie upomina starostę, iż ten starając się podobać Żydom, chciał sądzić Pawła w Jerozolimie, i takim sposobem wydać go Żydom, którzy zamyślali na Pawła w drodze uczynić zasadzkę.—*Apelluję do Cesarza.* Odwołuje się do Cesarza, ponieważ widział że starosta skłonił się na stronę Żydów. Oprócz tego odebrał był od Boga objawienie, wyżéj. r. 23, 11, że ma w Rzymie opowiadać Ewangelią. P. W.

12. Tunc Festus cum concilio locutus, respondit: Caesarem appellasti? Ad Caesarem ibis.

13. Et cum dies aliquot transacti essent, Agrippa rex et Bernice descenderunt Caesaream ad salutandum Festum.

14. Et cum dies plures ibi demorarentur, Festus regi indicavit de Paulo, dicens: Vir quidam est derelictus a Felice vinctus,

15. de quo, cum essem Jerosolymis, adierunt me principes sacerdotum et seniores Judaeorum, postulantes adversus illum damnationem.

16. Ad quos respondi: Quia non est Romanis consuetudo, damnare aliquem hominem, prius quam is, qui accusatur, praesentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

17. Cum ergo huc convenissent sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali jussi adduci virum.

18. De quo, cum stetissent accusatores, nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar malum:

19. quaestiones vero quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, et de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere.

20. Haesitans autem ego de hujusmodi quaestione, dicebam, si vellet ire Jerosolymam, et ibi judicari de istis.

21. Paulo autem appellante, ut servaretur, ad Augusti cognitionem, jussi servari eum, donec mittam eum ad Caesarem.

22. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam et ipse hominem audire. Cras, inquit, audies eum.

23. Altera autem die, cum venisset Agrippa et Bernice cum multa ambitione, et introissent in auditorium cum tribunis et viris principalibus civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus.

24. Et dicit Festus: Agrippa rex, et omnes, qui simul adestis nobiscum, viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Judaeorum interpellavit me Jerosolymis, petentes et acclamantes, non oportere eum vivere amplius.

25. Ego vero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ipso autem hoc appellante ad Augustum, judicavi mittere.

12. Tedy Festus rozmówiwszy się z radą, odpowiedział: Apellowałeś do Césarza? do Césarza póydziesz.

13. A gdy wyszło kilka dni, Agrippa król y Bernice ziechali do Cezareiéy witać Festa.

14. A gdy nie mało dni tam zmieszkali, Festus królowi oznaymił o Pawle, mówiąc: Mąż niektóry zostawion iest od Felixa w więzieniu:

15. o którym, gdym był w Jeruzalem, przyszli do mnie przednieyszy kapłani y starszy Żydowscy, prosząc skazania przeciw iemu.

16. Którymem odpowiedział: że Rzymianie tego zwyczaiu nie maią, aby którego człeka skazać mieli ażby pierwéy ten na którego winę kładą, miał przytomne te, którzyby nań skarżyli, y wziął mieysce ku obronie, na oczyścienie obwinienia.

17. Gdy się tedy tu zeszli, bez żadnéy odwłoki nazaiutrz zasiadszy na sądzie, kazałem przywieźdź męża.

18. Przeciw któremu stanąwszy ci co skarżyli, żadnéy winy nie przynieśli, w czym się ia złego domniemawał:

19. lecz iakieś gadki o swych zabobonach mieli przeciw niemu, y o nieiakim Jezusie umarłym, o którym twierdził Paweł iż żywie.

20. A ia wątpiąc o téy gadce, mówiłem, ieśliby chciał iśdź do Jeruzalem, a tam o tym bydź rozsadzon.

21. Lecz Paweł iż appellował, aby zachowan był do Augustowego rozeznania, roskazałem go chować, aż go odeślę do Césarza.

22. A Agrippa rzekł do Festa: Y samem chciał słuchać człowieka. Jutro, pry, usłyszysz go.

23. A nazaiutrz, gdy przyszedł Agrippa y Bernice z wielką pompą, y weszli na mieysce ku słuchaniu zgotowane, z Tysiącznikami, y mężami przednieyszymi miasta: na roskazanie Festowe przywiedziono Pawła.

24. Y rzekł Festus: Agrippo królu, y wszyscy mężowie którzyście tu z nami, widzicie tego, o którego wszystko mnóstwo Żydowskie, żądało mię w Jeruzalem, prosząc y wołaiąc, że nie ma dłużéy żyć.

25. A iam doznał, że nie uczynił nic śmierci godnego. Ale iż on sam appellował do Augusta, zdało mi się go posłać.

12. *Rozmówiwszy się z radą.* Ze swoimi doradcami.—*Do Cesarza pójdziesz.* Odpowiedź taką dał starosta, już żeby w pewny sposób zadowolić Żydów, wysyłając Pawła w dalekie strony, już żeby uczcić powagę Cesarza.

13. *Agryppa Król.* Nie był to ów Agryppa, który od Anioła został zabitym, roz. 12, lecz syn jego, brat Druzylii i Berniki. (Patrz Józefa ks. 18. Starożyt. r. 7).

16. *Rzymianie tego zwyczaju nie mają.* Taki sam zwyczaj był też i u innych narodów; prawo bowiem przyrodzone i narodów nie pozwala, iżby oskarżony o zbrodnię niewysłuchany mógł być potępionym.— *Którego człeka skazać.* W greckim dodano *na zagubę.*

18. *Winy.* Występku, zbrodni.—*W czém się ja złego domniemawał.* Żadnéj zbrodni nie zarzucili, z czegobym mógł podejrzewać.

19. *O niejakim Jezusie. Niejakim* nazywa przez pogardę i dla okazania, iż jego nauka bynajmniéj nie jest szkodliwą dla rzeczypospolitéj. P. W.

20. *Wątpiąc.* Kłamie Festus, żeby swój czyn wystawić w lepszem świetle; przeciwnie bowiem, żądając podobać się Żydom, chciał wysłać Pawła do Jerozolimy, jak widzieliśmy wyżéj w. 9.

21. *Augustowego.* Nerona, który natenczas był cesarzem Rzymskim.

22. *Samem chciał.* Chciałbym.

23. *Na miejsce ku słuchaniu zgotowane.* Na zamek starościński, gdzie się odbywały sądy przed starostą siedzącym na trybunale.

24. *Widzicie tego.* Jakby rzekł: Ten jest o którego, i t. d.

26. De quo, quid certum scribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, et maxime ad te, rex Agrippa, ut interrogatione facta habeam, quid scribam.

27. Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum, et causas ejus non significare.

26. O którym cobych panu pewnego pisać miał, nie mam. Przetóż wywiódłem go do was, a nawięcéy do ciebie królu Agrippo, abych wypytanie uczyniwszy miał co pisać.

27. Bo mi się bezrozumna widzi, posłać więźnia, a nie oznaymić obwinienia iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 25. w. 11. *Apelluję do Cesarza.* Jeżliż Paweł ś. aby biczowania i śmierci uszedł, nic nie wątpił apellować do Cesarza, i pomocy u rzymskich praw szukać: kiedy jeszcze ani Cesarz, ani Rzym nie przyjął był wiary Chrystusowéj: jakoż my teraz słuszniéj możemy żądać pomocy książąt chrześcijańskich na skaranie heretyków, i na obronę Kościoła przeciwko im. August. epist. 50.

19. *I o niejakim Jezusie.* Ten którego tu ze wzgardy zowie niejakim Jezusem, uczynił to, iż go wszyscy Rzymscy Cesarze i królowie świata poznali: a ich stolicę sługom swym ubogim, Piotrowi i potomkom jego podał.

CAPUT XXVI.

ROZDZIAŁ 26.

O usprawiedliwieniu się Pawła przed Agryppą, jego gorliwości w nawracaniu, i t. d.

1. Agrippa vero ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu coepit rationem reddere: *(Matth. 10, 18).*

2. De omnibus, quibus accusor a Judaeis, rex Agrippa, aestimo me beatum, apud te cum sim defensurus me hodie,

3. maxime te sciente omnia, et quae apud Judaeos sunt consuetudines et quaestiones: propter quod obsecro, patienter me audias.

4. Et quidem vitam meam a juventute, quae ab initio fuit in gente mea in Jerosolymis, noverunt omnes Judaei:

5. praescientes me ab initio (si velint testimonium perhibere), quoniam secundum certissimam sectam nostrae religionis vixi Pharisaeus.

6. Et nunc in spe, quae ad patres nostros repromissionis facta est a Deo, sto judicio subjectus,

7. in quam duodecim tribus nostrae, nocte ac die deservientes, sperant devenire. De qua spe accusor a Judaeis, rex.

8. Quid incredibile judicatur apud vos, si Deus mortuos suscitat?

9. Et ego quidem existimaveram, me adversus nomen Jesu Nazareni debere multa contraria agere:

10. quod et feci Jerosolymis, et multos sanctorum ego in carceribus inclusi, a principibus

1. A Agrippa rzekł do Pawła: Masz wolność sam o się mówić. Tedy Paweł wyciągnąwszy rękę, począł obmowę czynić.

2. We wszytkim w czym mię winnią Żydowie, królu Agrippo, za szczęśliwego się poczytam, iż dziś mam przed tobą się bronić:

3. zwłascza żeś ty świadóm wszytkiego y które są miedzy Żydy, zwyczaiów y gadek: Przetóż cię proszę żebyś mię cierpliwie słuchał:

4. A żywotać mego z młodości, iaki był od początku, miedzy narodem moim w Jeruzalem, świadomi wszyscy Żydowie,

5. znaiąc mię z dawna (gdyby świadczyć chcieli) iż według napewnieyszéy sekty nabożeństwa naszego żyłem Pharizeuszem.

6. A teraz w nadziei obietnice, która iest oycóm naszym od Boga uczyniona, stoię sądowi poddany:

7. do któréy dwanaście naszych pokolenia we dnie y w nocy służąc spodziewaią się przyśdź. O którą nadzieię od Żydów oskarżonem iest, królu.

8. Cóż za niegodną wiary rzecz u siebie macie, ieśli Bóg umarłe wskrzesza?

9. Jamci rozumiał, żem powinien był wiele czynić przeciw imieniowi Jezusa Nazareńskiego:

10. com y czynił w Jeruzalem, y wielem świętych ia w więzieniu zamykał, wziąwszy moc od

---

26. *Panu.* Cesarzowi.— *Wypytanie uczyniwszy.* Po pilniejszem zbadaniu i roztrząśnieniu jego nauki i obyczajów.

R. 26.—1. *Wyciągnąwszy rękę.* Zwyczajem każących.—*Obmowę czynić.* Obronę swojéj nauki i sposobu życia.

2. *We wszystkiém.* Sens jest: uważam się za szczęśliwego, że przed tobą królu Agryppo mam się dziś usprawiedliwiać.

3. *Zwłaszcza żeś ty świadom wszystkiego.* Zwłaszcza że wiem, iż znasz dobrze wszystko, co się odnosi do obecnego mojego sporu z Żydami.

4. *Żywota.* To jest: życia i obyczajów.

5. *Znając mię zdawna.* Znając mię i postępowanie moje przed chrystyanizmem.—*Najpewniejszéj.* Najpilniejszéj, najwzorowszéj i najpobożniejszéj.

6. *W nadziei.* Dla nadziei. Bierze się w tém miejscu nadzieja za rzecz oczekiwaną, to jest za sprawiedliwość i zbawienie przez Chrystusa sprawione, co było przedmiotem nadziei Ojców świętych starego zakonu, którym ta obietnica była uczyniona.

7. *Dwanaście naszych pokoleń.* Którego to zbawienia nie tylko faryzeusze, ale i wszyscy Żydzi spodziewają się dostąpić przez Messyasza.— *O którą nadzieję oskarżony.* Chociaż bowiem zgadzamy się w tém, że zbawienie otrzymuje się przez Messyasza, w tém jednak się różnimy, iż ja twierdzę że Messyasz już przyszedł, i mówię że nim jest Jezus, Żydzi zaś temu zaprzeczają.

8. *Cóż za niegodną wiary.* Nie powinno się to zdawać niepodobném, iż Bóg wskrzesza umarłych; ponieważ Bóg jest wszechmocnym Panem życia i śmierci; nie powinniśmy więc wątpić, iżby ten, który stworzył człowieka z niczego, nie mógł też jego wskrzesić z umarłych.

10. *Com i uczynił w Jeruzalem.* Patrz wyż. r. 9.— *Nosiłem dekret.* Dany od sędziów, to jest od przełożonych

sacerdotum potestate accepta: et cum occiderentur, detuli sententiam. *(Supr. 8, 3.)*

11. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare, et amplius insaniens in eos, persequebar usque in exteras civitates.

12. In quibus dum irem Damascum cum potestate, et permissu principum sacerdotum, *(Supr. 9, 2.)*

13. die media in via vidi, rex, de coelo supra splendorem solis circumfulsisse me lumen et eos, qui mecum simul erant.

14. Omnesque nos cum decidissemus in terram, audivi vocem loquentem mihi Hebraica lingua: Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulum calcitrare.

15. Ego autem dixi: Quis es Domine? Dominus autem dixit: Ego sum Jesus, quem tu persequeris.

16. Sed exsurge, et sta super pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum et testem eorum, quae vidisti, et eorum, quibus apparebo tibi,

17. eripiens te de populo et gentibus, in quas nunc ego mitto te,

18. aperire oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et de potestate satanae ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter sanctos per fidem, quae est in me.

19. Unde, rex Agrippa, non fui incredulus coelesti visioni,

20. sed his, qui sunt Damasci primum, et Jerosolymis, et in omnem regionem Judaeae, et gentibus annuntiabam, ut poenitentiam agerent, et converterentur ad Deum, digna poenitentiae opera facientes. *(Supr. 9, 20.)*

21. Hac ex causa me Judaei, cum essem in templo, comprehensum tentabant interficere. *(Supr. 21, 31.)*

22. Auxilio autem adjutus Dei usque in hodiernum diem sto, testificans minori atque majori, nihil extra dicens quam ea, quae Prophetae locuti sunt futura esse, et Moyses:

23. Si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus est populo et gentibus. *(1. Cor. 1, 23.)*

przednieyszych kapłanów: a gdy ie zabiiano, nosiłem dekret.

11. Y częstokroć karząc ie po wszytkich bóżnicach przymuszałem bluźnić: a nazbyt przeciw nim szaleiąc, przeszladowałem aż y do postronnych miast.

12. W czym gdym do Damaszku iachał, z władzą y dozwoleniem przednieyszych kapłanów:

13. w śrzód dnia w drodze, widziałem, królu, iasność z nieba nad iasność słoneczną, że mię oświeciła, y tych którzy zemną wespół byli.

14. A gdyśmy wszyscy upadli na ziemię, usłyszałem głos mówiący do mnie Żydowskim ięzykiem: Szawle, Szawle, przecz mię przeszladuiesz? trudno tobie przeciw ościeniowi wierzgać.

15. A iam rzékł: Ktoś iest Panie? A Pan rzékł: Jam iest Jezus którego ty przeszladuiesz.

16. Ale powstań, a stań na nogi twe: abowiem na tomci się ukazał, abych cię postanowił sługą y świadkiem tego coś widział, y tego w czymci się okażę:

17. wyrywaiąc cię od ludu y poganów, do których cię ia teraz posyłam:

18. abyś otworzył oczy ich, aby się nawrócili z ciemności do światłości, a z mocy szatańskiéy do Boga: aby wzięli odpuszczenie grzéchów, y dział miedzy świętymi, przez wiarę która iest w mię.

19. Dla czego, królu Agrippo, nie byłem niewiernym niebieskiemu widzeniu:

20. ale naprzód tym którzy są w Damaszku y w Jeruzalem, y po wszytkiéy krainie Żydowskiéy, y poganóm opowiadałem aby pokutowali y nawrócili się do Boga, czyniąc uczynki godne pokuty.

21. Z téy przyczyny Żydowie poimawszy mię w kościele, kusili się zabić mię.

22. Lecz ratunkiem Boskim wspomożony ostałem się aż do dnia tego, świadcząc y mnieyszemu y więtszemu: nic nie powiedaiąc prócz tego co opowiedzieli, że przyśdź miało, prorocy y Moyżesz:

23. jeśli ciérpiętliwy Chrystus: ieśli piérwszy z powstania od umarłych, światłość ma opowiedać ludowi y poganóm.

żydowskich; i ten dekret zanosiłem urzędnikom, do których należało ten rozkaz wypełnić i chrześcian zabijać.

11. *Przymuszałem bluźnić.* Zapierać się Chrystusa, mówiąc, iż on nie jest Messyaszem.—*Szalejąc.* Wściekły, zażarty, zajadły. — *Do postronnych miast.* Nie tylko do Damaszku; chociaż w roz. 9, w. 2. o jednym tylko Damaszku wspomina się.

16. *Sługą.* Ewangelii, jéj opowiadaczem i świadkiem. — *Tego coś widział.* Widział Chrystusa przed sobą stojącego, ażeby przezeń nauczony i posłany, mógł być świadkiem naocznym. — *Tego w czém ci się okażę.* W greckim *dla czego ci się okażę*, to jest iżbym cię tego nauczył. Z tego więc miejsca pokazuje się, że Chrystus często objawiał się Pawłowi i wiele rzeczy mu objawiał.

18. *Dział.* Dziedzictwo.—*Przez wiarę która jest w mię.* Przez wiarę we mnie, który jestem Chrystusem.

19. *Niewiernym.* Nieposłusznym. Natychmiast przyjąłem wiarę Chrystusową, natychmiast uwierzyłem i natychmiast usłuchałem.

21. *W kościele.* Historyą masz wyżéj roz. 21, 31.

22. *Ostałem się.* Zostaję przy życiu i z jednostajną gorliwością opowiadam Ewangelią. — *Mniejszemu i większemu.* Tak małym jako też i wielkim, ludziom wszelkiego stanu.

23. *Jeżli cierpiętliwy Chrystus.* Przedmiotem moich nauk jest to, czy Messyasz miał przyjść z ciałem cierpiętliwém, czy nie; czy miał umrzeć za rodzaj ludzki, jakim rodzajem śmierci, i t. d. — *Jeżli pierwszy z powstania umarłych.* Czy Chrystus był pierwszym, któryby ze śmierci powstał do życia nieśmiertelnego.— *Światłość ma opowiadać.* Czy on jest tym, który przyszedł na ten świat dla podania światła Ewangelicznego; Chrystus bowiem, jak mówi się u Jana ś. roz. 1, w. 9: *Była światłość prawdziwa, która oświeca wszelkiego człowieka na ten świat przychodzącego.*

24. Haec loquente eo, et rationem reddente, Festus magna voce dixit: Insanis, Paule: multae te litterae ad insaniam convertunt.

25. Et Paulus: Non insanio (inquit), optime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba loquor.

26. Scit enim de his rex, ad quem et constanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitror: neque enim in angulo quidquam horum gestum est. *(Joan. 18, 20.)*

27. Credis, rex Agrippa, Prophetis? Scio, quia credis.

28. Agrippa autem ad Paulum: In modico suades, me Christianum fieri.

29. Et Paulus: Opto apud Deum, et in modico et in magno, non tantum te, sed etiam omnes, qui audiunt, hodie fieri tales, qualis et ego sum, exceptis vinculis his.

30. Et exsurrexit rex, et praeses, et Bernice, et qui assidebant eis.

31. Et cum secessissent, loquebantur ad invicem, dicentes: Quia nihil morte aut vinculis dignum quid fecit homo iste.

32. Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Caesarem.

24. To gdy on mówił, y obmowę czynił, rzékł Festus głosem wielkim: Szaleiesz Pawle, wielka cię nauka przywodzi ku szaleństwu.

25. A Paweł: Nie szaleię, prawi, cny Feste, ale prawdy y trzeźwości słowa powiadam.

26. Bo o tym wié król, do którego y bespiecznie mówię: bo mniémam że nic z tych rzeczy nie iest mu tayno. Bo się nic z tych rzeczy nie działo w kącie.

27. Wierzysz królu Agrippo Prorokóm? Wiém iż wierzysz.

28. A Agrippa do Pawła: Mało mię nie namówisz abych był Chrześciianinem.

29. A Paweł rzékł: Żądam od Boga, aby y w male y w wielu, nie tylko ty, ale y wszyscy którzy słuchaią dziś, takimi się stali iakim ia też iest, okróm tych oków.

30. Y wstał król, y starosta, y Bernice, y ci którzy siedzieli z nimi.

31. A odstąpiwszy się rozmawiali z sobą mówiąc: Iż nic nie uczynił ten człowiek godnego śmierci, abo więzienia.

32. A Agrippa rzékł Festowi: Ten człowiek mógł był wolnym bydź uczynion, by był do Césarza nie appellował.

CAPUT XXVII.

ROZDZIAŁ 27.

O podróży Ś. Pawła do Rzymu.

1. Ut autem judicatum est navigare eum in Italiam, et tradi Paulum cum reliquis custodiis centurioni, nomine Julio, cohortis Augustae,

2. ascendentes navem Adrumetinam, incipientes navigare circa Asiae loca, sustulimus, perseverante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. *(Supr. 19, 29.)*

3. Sequenti autem die devenimus Sidonem. Humane autem tractans Julius Paulum, permisit ad amicos ire, et curam sui agere.

4. Et inde cum sustulissemus, subnavigavimus Cyprum, propterea quod essent venti contrarii.

1. A gdy postanowiono, że miał on wodą iachać do Włoch y być oddan Paweł z innymi więźniami Rotmistrzowi, imieniem Juliuszowi roty Augustowéy:

2. wsiadszy w okręt Adrumetyński, maiąc się wiéźdź podle kraiów Aziyskich, puściliśmy się: a trwał z nami Arystarchus Macedończyk Tessaloniczanin.

3. Y przypłynęliśmy dnia drugiego do Sydonu. A Juliusz ludzkie się obchodząc z Pawłem, dopuścił iśdź do przyiaciół, y opatrzyć się.

4. A ztamtąd się puściwszy, przypłynęliśmy pod Cypr: dla tego że były wiatry przeciwne.

---

24. *Szalejesz Pawle.* Pomieszanie zmysłów przypisuje starosta Pawłowi, już dla tego że ten wykładał tajemnice przewyższające pojęcie pogan, jako to: widzenie Chrystusa, blask dziwny, zmartwychwstanie umarłych, i tym podobne; już że mówił z wielką gorliwością i zapałem, co się odbijało w oczach i na obliczu.—*Wielka cię nauka.* Zdarza się to czasem bardzo uczonym, iż przez wysilenie umysłowe wpadają w pomieszanie zmysłów.

25. *Prawdy i trzeźwości.* Prawdę mówię, ani też wino lub pomieszanie umysł mój zmąciło, ponieważ jestem zdrów i trzezwy.

26. *Bo o tém wie król.* Bezwątpienia, królu Agryppo, ty najlepiéj wiesz o tém wszystkiém.—*Bo nic się z tych rzeczy nie działo w kącie.* Zwłaszcza męka, śmierć Chrystusowa, jego zmartwychwstanie i wszystkie inne rzeczy należące do dzieła odkupienia naszego.

29. *Żądam od Boga.* Pragnę aby mi tego Bóg udzielił. — *W male i w wielu.* Jakby rzekł: najzupełniéj, z każdego względu. —*Jakim ja też jest.* To jest chrześcianinem.

32. *Mógł był wolnym być uczynion.* Owszem, nawet po założonéj apellacyi mógłby być uwolnionym; odwoływał się bowiem do cesarza z konieczności, szukając opieki prawa.

R. 27.—1. *Postanowiono.* Przez starostę Festusa.

2. *W okręt Adrumetyński.* Syr. *który był z miasta Adrumeto,* znajdującego się w Afryce. Ortelius (in Thesauro geographico) mówi że to miasto teraz nazywa się *la Makometta.* — *Puściliśmy się.* Podjęliśmy kotwicę, rozwinęliśmy żagle. Prawdopodobnie, że okręt odpłynął z Joppy, która nie wiele była odległą od Cezarei, zkąd jako więzień był wysłany Paweł.—*Arystarchus Macedończyk.* O którym wzmianka wyż. r. 20. w. 4.

3. *Do Sydonu.* Miasto w Fenicyi odległe od Tyru na dwieście staj. — *Opatrzyć się.* Poprawić zdrowie osłabione pracą i więzieniem, i przygotować wszystko potrzebne do morskiéj podróży.

4. *Przypłynęliśmy pod Cypr.* Koło Cypru płynęliśmy; prawdopodobna bowiem, że nie przybijali do Cypru, lecz na morzu zostawali.

5. Et pelagus Ciliciae et Pamphyliae navigantes, venimus Lystram quae est Lyciae;

6. et ibi inveniens centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, transposuit nos in eam.

7. Et cum multis diebus tarde navigaremus, et vix devenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnavigavimus Cretae juxta Salmonem;

8. et vix juxta navigantes, venimus in locum quemdam, qui vocatur Boniportus, cui juxta erat civitas Thalassa.

9. Multo autem tempore peracto, et cum jam non esset tuta navigatio, eo quod et jejunium jam praeteriisset, consolabatur eos Paulus,

10. dicens eis: Viri, video, quoniam cum injuria et multo damno non solum oneris et navis, sed etiam animarum nostrarum incipit esse navigatio.

11. Centurio autem gubernatori et nauclero magis credebat, quam his, quae a Paulo dicebantur.

12. Et cum aptus portus non esset ad hiemandum, plurimi statuerunt consilium navigare inde, si quomodo possent, devenientes Phoenicen, hiemare, portum Cretae respicientem ad Africum et ad Corum.

13. Aspirante autem austro, aestimantes propositum se tenere, cum sustulissent de Asson, legebant Cretam.

14. Non post multum autem misit se contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.

15. Cumque arrepta esset navis, et non posset conari in ventum, data nave flatibus, ferebamur.

16. In insulam autem quandam decurrentes, quae vocatur Cauda, potuimus vix obtinere scapham.

17. Qua sublata, adjutoriis utebantur, accingentes navem, timentes, ne in Syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur.

18. Valida autem nobis tempestate jactatis, sequenti die jactum fecerunt;

19. et tertia die suis manibus armamenta navis projecerunt.

5. A przeiachawszy morze Cyliciiéy y Pamphiliiéy, przybyliśmy do Listry która iest Liciiéy:

6. a tam Rotmistrz znalazszy okręt Alexandriyski, który płynał do Włoch, przesadził nas do niego.

7. A przez wiele dni leniwo płynac, y zaledwie przeciw Gnidowi doieżdżaiac, iż nam niedopuszczał wiatr, odpłynęliśmy pod Kretę podle Salmonu.

8. A ledwie przeminawszy, przybyliśmy na mieysce nieiakie, które zowa Dobre porty, którego blisko było miasto Thalassa.

9. A gdy czas nie mały wyszedł, gdy iuż nie było bespieczne żeglowanie dla tego, iż y post iuż był minał, cieszył ie Paweł,

10. mówiac im: Mężowie widzę iż z szkoda, y z wielka utrata nie tylko ciężaru y okrętu, ale też dusz naszych będzie to iachanie.

11. Lecz Rotmistrz więcéy ufał sprawcy okrętu, y sztérnikowi, niż temu co Paweł powiedał.

12. A gdy nie było portu sposobnego ku zimowaniu, wiele ich radziło puścić się ztamtad: ieśliby iako mogli przybywszy do Pheniki, zimować, u portu Kretskiego który leży ku Afrikowi y Korowi.

13. A gdy wiał wiatr z południa, mniémaiac że przedsięwzięcie trzymaią, puściwszy się z Assonu, płynęli przy Krecie.

14. Lecz nie długo potym przypadł nań wiatr gwałtowny, który zowa Euroaquilo.

15. A gdy był okręt porwan, a nie mógł iść przeciwko wiatru, puściwszy okręt po wiatru płynęliśmy.

16. A gdyśmy przybieżeli do niektóréy wyspy, którą zowią Cauda, ledwośmy barki dostać mogli.

17. Którą wziąwszy, używali pomocy, podpasuiąc okręt, boiąc się aby na Syrtę nie wpadli, spuściwszy naczynie tak płynęli.

18. A iż nas gwałtowną nawalność umiotala, nazaiutrz wyrzut uczynili.

19. A trzeciego dnia swémi rękoma sprzęt okrętowy wyrzucili.

---

5. *Do Listry.* O której wzmianka wyż. r. 16, w. 6.— *Która jest Licyi.* Listra właściwie jest w Likaonii, tu zaś w obszernem znaczeniu pod Licyą i Likaonia się rozumie.

7. *Przeciw Gnidowi..* Gnidus jest miasto lub przylądek Azyi naprzeciw Krety.—*Salmonu.* Strabo (lib. 2.) mówi, że to jest przylądek znajdujący się na wschodnim brzegu Krety.

9. *Iż i post już był minął.* Post kwartałowy przypadający w miesiącu Grudniu, jak tłumaczy Bellarmin, (lib. 2. de Operibus bonis c. 19.) i inni; ustanowienie tego postu jest bardzo starożytne i nakazane dla tej przyczyny, że w tych czasach udzielano święcenia kapłańskie, jak się też i teraz dzieje. — *Cieszył je Paweł.* W tak przewlekłéj, utrudzającej i niebezpiecznej podróży. W Syr. *dawał radę*, to jest, ażeby nie płynęli. Patrz Wujka.

10. *Widzę.* Nie tak z powietrza i innych znaków atmosferycznych, jak raczéj z ducha proroczego.—*Z szkodą.* Niegodziwi i niesprawiedliwi jesteśmy, nie tylko względem okrętu, towarów i ich panów, lecz też i względem życia naszego: to bowiem wszystko wystawimy na niebezpieczeństwo rozbicia i śmierci, jeśli w tak niestosownym czasie zechcemy żeglować.

12. *Wiele ich.* Większa część.—*Radziło.* Postanowili.—*Pheniki.* Miasto i port położony na południowym brzegu Krety.—*Ku Afrykowi.* Wiatr wiejący od zachodu. (Plin. lib. 2. c. 47).—*Korowi.* Wiatr od południa.

13. *Mniemając że przedsięwzięcie trzymają.* Syr.: *i mniemali że już dopięli swego zamiaru.* — *Z Assonu.* Miasto i port ze strony północnej Krety.

14. *Euroaquilo.* Eurus wieje od wschodu, jeżeli zaś jest zmieszany to jest pośredni i wieje między wschodém a północą, wtedy się zowie auroaquilo.

16. *Cauda.* Pliniusz (lib. 2. c. 8.) *Gaulon* nazywa, i prawdopodobnie jest ta sama, którą teraz nazywamy *Gozo* i leży w sąsiedztwie z Melitą. — *Barki dostać.* Czółna wciągnąć na okręt.

17. *Wziąwszy.* Na okręt.— *Używali pomocy.* Łancuchów, lin, i tym podobnych rzeczy. — *Podpasując okręt.* Wzmacniając boki jego przeciw gwałtowności wiatru, i linami związując, ażeby nie rozbił się od burzy.— *Aby na Syrtę nie wpadli.* Ażeby nie wpłynęli na mieliznę. — *Spuściwszy naczynie.* Syr.: *spuściwszy reję*, t. j. rozpuściwszy małą tylko część żagli.

18. *Wyrzut uczynili.* Wyrzuciwszy do morza tłumoki i towary, żeby okręt miotany bałwanami i ciężarem tłuczony, nie osiadł na mieliźnie.

19. *Sprzęt okrętowy.* Narzędzia marynarcze; liny, żagle, drągi, i t. p. ażeby jeszcze więcéj ulżyć okrętowi.

20. Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, et tempestate non exigua imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostrae.

21. Et cum multa jejunatio fuisset, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit: Oportebat quidem, o viri, audito me, non tollere a Creta, lucrique facere injuriam hanc et jacturam.

22. Et nunc suadeo vobis, bono animo esse: amissio enim nullius animae erit ex vobis, praeterquam navis.

23. Astitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cujus sum ego, et cui deservio,

24. dicens: Ne timeas, Paule, Caesari te oportet assistere: et ecce donavit tibi Deus omnes, qui navigant tecum.

25. Propter quod bono animo estote, viri: credo enim Deo, quia sic erit, quemadmodum dictum est mihi.

26. In insulam autem quandam oportet nos devenire.

27. Sed posteaquam quartadecima nox supervenit, navigantibus nobis in Adria circa mediam noctem, suspicabantur nautae, apparere sibi aliquam regionem.

28. Qui et submittentes bolidem, invenerunt passus viginti; et pusillum inde separati, invenerunt passus quindecim.

29. Timentes autem, ne in aspera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.

30. Nautis vero quaerentibus fugere de navi, cum misissent scapham in mare, sub obtentu quasi inciperent a prora ancoras extendere,

31. dixit Paulus Centurioni et militibus: Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis.

32. Tunc absciderunt milites funes scaphae, et passi sunt eam excidere.

33. Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibum, dicens: Quartadecima die hodie exspectantes jejuni permanetis, nihil accipientes.

34. Propter quod rogo,. vos accipere cibum pro salute vestra, quia nullius vestrum capillus de capite peribit.

35. Et cum haec dixisset, sumens panem, gratias egit Deo in conspectu omnium, et cum fregisset, coepit manducare.

20. Lecz gdy się ani słońce, ani gwiazdy przez wiele dni nie ukazowały, a niepogoda nie mała nadlegała, iuż odięta była wszytka nadzieia zdrowia naszego.

21. A gdy było wielkie posczenie, tedy Paweł stanąwszy w pośrzodku ich, y rzekł: O mężowie, potrzebać iście było abyście mnie usłuchawszy od Krety się byli nie pusczali, y pozyskali to utrapienie y szkodę.

22. A teraz napominam was abyście byli dobréy myśli: boć nie będzie zguba żadnéy dusze z was, oprócz okrętu.

23. Abowiem stanął przy mnie téy nocy anyół Boga, któregom ia iest, y któremu służę,

24. mówiąc: Niebóy się Pawle, trzeba abyś stanął przed Césarzem: a oto darowałci Bóg wszytki, którzy się wiozą z tobą.

25. Przetóż bądźcie dobréy myśli mężowie: abowiem wierzę Bogu, że tak będzie, iako mi powiedziano.

26. Lecz musimy wyniść na nieiaki wysep.

27. A gdy była noc cztérnasta, gdyśmy się wieźli po Adriiéy, około północy, zdało się żeglarzóm że się im ukazała iakaś kraina.

28. A spuściwszy sznur z ołowem, naleźli dwadzieścia sążoń: a maluczko ztamtąd odstąpiwszy, naleźli piętnaście sążniów.

29. Lecz boiąc się abyśmy na mieysca ostre nie napadli, rzuciwszy cztéry kotwice z tyłu okrętu, żądali aby dzień był.

30. A gdy żeglarze chcieli uciec z okrętu, y wypusczali barkę na morze, rzkomo iakoby chcieli od przodku zarzucać kotwice,

31. rzekł Paweł Rotmistrzowi, y żołnierzóm: Jeśli ci nie zostaną w okręcie, wy nie możecie bydź zachowani.

32. Tedy żołnierze obcięli powrozy u barki, y dopuścili iéy odpaść.

33. A gdy poczynało dnieć, prosił Paweł wszytkich aby iedli, mówiąc: Dzisia cztérnasty dzień czekaiąc trwacie głodni nic nie iedząc.

34. Przeto was proszę abyście iedli, ku zdrowiu waszemu: boć żadnego z was włos z głowy nie spadnie.

35. A to rzekszy chléb wziąwszy dziękował Bogu przed oczyma wszytkich, y połamawszy począł iéść.

20. *Nadlegała.* Ponieważ dawały się widzieć znaki wzrastającéj burzy.

21. *Posczenie.* Ponieważ myśl na grożące niebezpieczeństwa odejmowała chęć do jedzenia.—*Pozyskali.* Uniknęli.—*Utrapienie.* Niebezpieczeństwa.

22. *Dusze.* Życia.

23. *Któregom ja jest.* Sługa, czciciel i apostoł. P. W.

24. *Darował ci.* Życie ich przez wzgląd na ciebie zachował. Patrz W.

27. *Po Adryi.* Po morzu Adryatyckiem.

29. *Na miejsca ostre.* Na skały lub mielizny.—*Cztery kotwice.* Dla zatrzymania okrętu.

30. *Rzkomo.* Pod pretekstem, zmyślając.—*Od przodku zarzucać kotwicę.* Albo do morza, albo na ziemi i brzegu, udając że już okręt przybił do brzegu, i w bezpieczném miejscu znajduje się.

31. *Jeśli ci nie zostaną w okręcie.* Którzy mają znajomość i doświadczenie w kierowaniu okrętem. P. W.

33. *Nic nie jedząc.* Mało i tylko mimochodem pokarm przyjmując.

34. *Ku zdrowiu waszemu.* Abyście mogli być ocaleni, pokrzepiając siły potrzebne do ratowania się od rozbicia okrętu.

35. *Dziękował.* Z chwalebnego zwyczaju błogosławienia przed jedzeniem pokarmu.

36. Animaequiores autem facti omnes, et ipsi sumserunt cibum.
37. Eramus vero universae animae in navi ducentae septuaginta sex.
38. Et satiati cibo alleviabant navem, jactantes triticum in mare.
39. Cum autem dies factus esset, terram non agnoscebant, sinum vero quemdam considerabant habentem littus, in quem cogitabant, si possent, ejicere navem.
40. Et cum ancoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes juncturas gebernaculorum, et levato artemone secundum aurae flatum tendebant ad littus.
41. Et cum incidissemus in locum dithalassum, impegerunt navem; et prora quidem fixa manebat immobilis, puppis vero solvebatur a vi maris. *(II. Cor. 11, 25.)*
42. Militum autem consilium fuit, ut custodias occiderent, ne quis, cum enatasset, effugeret.
43. Centurio autem volens servare Paulum, prohibuit fieri, jussitque eos, qui possent natare, emittere se primos, et evadere, et ad terram exire;
44. et ceteros alios in tabulis ferebant, quosdam super ea, quae de navi erant. Et sic factum est, ut omnes animae evaderent ad terram.

36. Tedy wszyscy przyszedszy ku lepszéy myśli, y sami pokarmu używali.
37. A było nas wszytkich dusz w okręcie, dwieście siedmdziesiąt y sześć.
38. A nasyceni pokarmem, ulżywali okrętu, wyrzucaiąc pszenicę w morze.
39. A gdy był dzień, nie poznawali ziemie: wszakóż uyźrzeli niektórą odnogę maiącą brzég, do którey myślili, ieśliby mogli przybić okręt.
40. Tedy wyciągnawszy kotwice, puścili się na morze, wespółek rozpuściwszy przeguby sterowe, y podniozszy na przodku mały żagiel po wiatru, zmierzali do brzegu.
41. A gdyśmy wpadli na mieysce które miało z obu stron morze, otrącili okręt: a przodek uwiąznawszy został nie ruszaiąc się: lecz zad rozbiiał się od gwałtu morza.
42. Y była rada żółnierzów, aby więźnie pozabiiali, żeby który wypłynąwszy nie uciekł.
43. Lecz Rotmistrz chcąc zachować Pawła, nie dopuścił uczynić: y roskazał aby ci którzy mogli pływać, naprzód się puścili y wypłynęli, y na brzég wychodzili:
44. a drugie iedne na deskach, a drugie na tym co było z okrętu, nieśli. Y tak się stało, że wszytkie dusze wyszły na ziemię.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 27. w. 9. *I post już był minął.* Ten post, wedle niektórych, był post chrześcijański przed Narodzeniem Pańskim: lecz według Chryzostoma i Rabana, był to post żydowski. Bo były u Żydów rozmaite posty, o których tak pisze Zacharyasz prorok. To mówi Pan zastępów: Post czwartego (miesiąca) i post piątego, i post siódmego, i post dziesiątego będzie domowi Judzkiemu na wesele, i na radość, i na zacne święta. Lecz Łukasz S. nie o poście siódmego miesiąca, to jest Sierpnia mówi, ale o poście dziesiątego miesiąca, to jest Grudnia. O którym czasie zima się poczyna, i ustaje na morzu żeglowanie. Ale i to miejsce Czechowic z Kastalionem fałszuje, odmieniając post w pogodę, a greckim νηστειαν w νηνεμίαν (któréj odmiany przyczyny Beza naleść nie mógł) i twierdząc zapewne (bez gruntu żadnego), że się tu omyłką ten post wprowadził, przez nieumiejętnego języka greckiego. Leczby tym sposobem mógł sfałszować wszystko pismo ś. Bo i to nic k rzeczy, co on miasto dowodu przywodzi: iż żeglarze i żołnierze cesarscy na post żydowski nic nie dbali. Albowiem tu Ewangelista nie przeto post wspomina, żeby go żołnierze cesarscy pościć mieli ale czas opisuje, którego się już na morzu żeglować nie godziło, że już post żydowski był przeminął: jako my mówimy, że już było po S. Marcinie. Zach. 8, 19. III. Mojż. 23, 27. *Beza in annot. novi testamenti.*
23. *Anioł Boży.* Jak pierwéj sam Pan Chrystus, tak tu Anioł jego Pawłowi się ukazał, posilając go i upewniając, że miał przyjść do Rzymu i stanąć przed Cesarzem. Zkąd jaśnie widzimy osobliwą pieczą i opatrzność Pańską o Rzymskim Kościele: do którego posłał przedniejszych dwu Apostołów swoich, na kazanie i na szczepienie wiary: aby tam i żyli i umarli i pochowani byli, i u wiernych w wiecznéj czci zostali. Wyżéj 23, 11.
24. *Darował ci Bóg wszystkie.* Paweł 276 ludzi modlitwą swą w okręcie pozyskał: a po śmierci będąc z Panem Chrystusem zawrze usta swoje, i nie będzie ich mógł otworzyć za tymi, którzy po wszystkim świecie uwierzyli Ewangelii jego? *Hieron. adversus Vigilant..* Któremi słowy dowodzi, iż Bóg więcéj czyni na przyczyny świętych, po śmierci ich, niźli póki tu żyli na świecie.
31. *Jeźli ci nie zostaną.* Gdy nam co Bóg objawia, albo nas o tém co się z nami dziać ma upewnia, nie chce jednak abyśmy się też pracą naszą do tego przykładać nie mieli, aby to co postanowił skutek swój wzięło: bo chocia on rzecz do skutku przywodzi, ale nie inaczéj, jedno przez wolą, pilność i staranie ludzkie. Przetoż nie rzekł tu S. Paweł: Chocia żeglarze zostaną, chocia precz odejdą, myśmy pewni, że zginąć nie możemy, bo mi to Bóg objawił, który kłamać nie może: przetoż inaczéj nie będzie. Ale owszem Paweł mówi: Jeźli ci nie zostaną, wy nie możecie być zachowani. Takci mówią wszyscy katoliccy kaznodzieje chrześcijańskim ludziom: Acz was Pan Bóg przejrzał i naznaczył abyście byli zbawieni: wszakże was żadną miarą na to nie przymusza: macie wolność i swobodę swoję. Lecz nie możecie być zbawieni (chociaście przejrzeni), jeźli nie uwierzycie, jeźli nie zachowacie Pańskiego przykazania: jeźli za grzechy wasze pokutować, jeźli do-

---

36. *Przyszedłszy ku lepszéj myśli.* Stawszy się weselszymi i ufniejszymi.
37. *Dusz.* Osób.
40. *Rozpuściwszy przyguby sterowe.* Syr. *rozpuścili więzy sterowe,* ażeby łatwiéj mogli użyć stéru i okrętem kierować: wprzódy bowiem musiał być związany, żeby czasem przez rzucanie się okrętu w czasie burzy nie został złamanym.
44. *Jedne na deskach... nieśli.* W grec. *po części na deskach,* wsparci na deskach wypływali.— *A drugie na tem co było z okrętu.* Po części na ułamkach okrętowych, na belkach, pakach i t. d. — *Wszystkie dusze.* Wszyscy, którzy się znajdowali na okręcie: żeglarze, żołnierze, i t. d.

brze żyć nie będziecie: jeśli pobożnie z tego świata nie zejdziecie. Aby też dobrze komu objawiono było, że jest z liczby wybranych, a iż nakoniec ma umrzeć w łasce Bożéj i ma być zbawiony: jednakby on był powinien, jako Piotr Ś. uczy, przez dobre uczynki czynić pewne wezwanie i wybranie swoje, i z bojaźnią i ze drżeniem zbawienie swe sprawować, jako Paweł Ś. i czynił i uczył, aby nie był od Boga odrzucony. Przetoż i tu Paweł i towarzysze jego, chocia mieli od Boga obietnicę, że nie mieli zginąć: wszakże powinni byli pracować, i wszelką pilnością zabiegać temu, aby nie potonęli, Mar. 16, 16. Mat. 19, 17. Mat. 7, 21. II. Petr. 1, 10. Philem. 2, 12. I. Kor. 9, 27.

CAPUT XXVIII.

1. Et cum evasissemus, tunc cognovimus, quia Melita insula vocabatur. Barbari vero praestabant non modicam humanitatem nobis.

2. Accensa enim pyra, reficiebant nos omnes propter imbrem, qui imminebat, et frigus.

3. Cum congregasset autem Paulus sarmentorum aliquantam multitudinem, et imposuisset super ignem, vipera a calore cum processisset, invasit manum ejus.

4. Ut vero viderunt Barbari pendentem bestiam de manu ejus, ad invicem dicebant: Utique homicida est homo hic, qui cum evaserit de mari, ultio non sinit eum vivere.

5. Et ille quidem excutiens bestiam in ignem, nihil mali passus est. *(Marc. 16, 18.)*

6. At illi existimabant eum in tumorem convertendum, et subito casurum et mori. Diu autem illis exspectantibus, et videntibus nihil mali in eo fieri, convertentes se, dicebant, eum esse deum.

7. In locis autem illis erant praedia principis insulae, nomine Publii, qui nos suscipiens, triduo benigne exhibuit.

8. Contigit autem, patrem Publii febribus et dysenteria vexatum jacere. Ad quem Paulus intravit, et cum orasset, et imposuisset ei manus, salvavit eum. *(Jac. 5, 14.)*

9. Quo facto, omnes, qui in insula habebant infirmitates, accedebant, et curabantur;

10. qui etiam multis honoribus nos honoraverunt, et navigantibus imposuerunt, quae necessaria erant.

11. Post menses autem tres, navigavimus in navi Alexandrina, quae in insula hiemaverat, cui erat insigne Castorum.

12. Et cum venissemus Syracusam, mansimus ibi triduo.

13. Inde circumlegentes devenimus Rhegium; et post unum diem flante austro, secunda die venimus Puteolos;

14. ubi inventis fratribus rogati sumus manere apud eos dies septem; et sic venimus Romam.

15. Et inde, cum audissent fratres, occurrerunt

ROZDZIAŁ 28.

O ocaleniu S. Pawła na wyspie Malcie, cudzie tam przezeń zdziałanym, przybyciu jego do Rzymu. i t. d.

1. A gdyśmy wyszli zdrowo, tedyśmy poznali, iż wyspę Melitę nazywaią. A barbarowie okazowali nam niemałą ludzkość.

2. Abowiem zapaliwszy kupę drew podeymowali nas wszytkich, dla dżdża który przynaglał, y zimna.

3. A gdy Paweł nazbiérał niemało chrustu suchego, y kładł na ogień, wyrwawszy się iasczórka od ciepła, uięła się ręki iego.

4. A gdy uyźrzeli barbarowie bestyą wiszącą u ręki iego, mówili ieden do drugiego: Koniecznie ten człowiek iest mężobóyca, który choć z morza zdrowo wyszedł, pomsta niedopuszcza mu żyć.

5. A on strząsnąwszy bestyą w ogień, nic złego nieucierpiał.

6. Lecz oni mniemali żeby miał opuchnąć, y nagle upaść y umrzeć. A gdy długo czekali, y widzieli, że go nic złego nie potkało, odmieniwszy się, mówili iż iest Bogiem.

7. A na onych mieyscach były folwarki Książęcia wyspy, imieniem Publiusza: który nas przyiąwszy, trzy dni przyiacielsko podéymował.

8. Y trafiło się że ociec Publiuszów leżał gorączką y biegunką zięty. Do którego gdy wszedł Paweł, y modlitwę uczynił, y włożył nań ręce, uzdrowił go.

9. Co gdy się stało, wszyscy którzy mieli niemocy na wyspie, przychodzili, y byli uzdrowieni:

10. którzy nam też wielkie czci wyrządzali: a gdyśmy odieżdżali, nakładli czego było potrzeba.

11. A po trzech miesiącach, iachaliśmy w okręcie Alexandrijskim, który zimował na wyspie, na którym był herb Kastorów.

12. A przypłynąwszy do Syrakuzy, zmieszkaliśmy tam trzy dni.

13. Zkąd obiachawszy przybyliśmy do Rhegiu: a po iednym dniu gdy wiał wiatr południowy, wtórego dnia przypłynęliśmy do Puteolow:

14. gdzie znalazszy bracią, proszeni iesteśmy abyśmy u nich przez siedm dni zmieszkali: a takeśmy szli do Rzymu.

15. A ztamtąd bracia usłyszawszy, wyszli prze-

R. 28.—1. *Melitę.* Która teraz nazywa się Maltą.— *Barbarowie.* Meliteńczycy w tym czasie byli barbarzyńcami tak co do języka jako też i co do obyczajów. Patrz Wujka.
3. *Uięła się.* Ukąsiła.
4. *Pomsta.* Zemsta bogów. P. W. w. 5.
6. *Odmieniwszy się.* Zmieniwszy zdanie swoje. — *Mówili iż jest Bogiem.* Tak Likaończycy na widok cudu Ś. Pawła, obwołali go za boga Merkurego. wyż. r. 14, 18.
11. *Kastorów.* Kastora i Polluksa, którzy się uważali za synów Jowisza.
13. *Odjechawszy.* Opłynąwszy część Sycylii. — *Rhegiu.* Miasto w Kalabryi sąsiednie Sycylii. — *Puteolów.* Miasto w Kampanii niedaleko od Neapolu.
14. *Bracią.* Chrześcian.
15. *Aż do Rynku Apiuszowego.* Pliniusz (lib. 14. c. 6.)

nobis usque ad Appii forum ac tres Tabernas. Quos cum vidisset Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam.

16. Cum autem venissemus Romam, permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite.

17. Post tertium autem diem convocavit primos Judaeorum. Cumque convenissent, dicebat eis: Ego, viri fratres, nihil adversus plebem faciens aut morem paternum, vinctus ab Jerosolymis traditus sum in manus Romanorum,

18. qui cum interrogationem de me habuissent, voluerunt me dimittere, eo quod nulla esset causa mortis in me.

19. Contradicentibus autem Judaeis, coactus sum appellare Caesarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare.

20. Propter hanc igitur causam rogavi vos videre, et alloqui. Propter spem enim Israel catena hac circumdatus sum.

21. At illi dixerunt ad eum: Nos neque litteras accepimus de te a Judaea, neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit, aut locutus est quid de te malum.

22. Rogamus autem a te audire, quae sentis, nam de secta hac notum est nobis, quia ubique ei contradicitur.

23. Cum constituissent autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium plurimi, quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Moysi et Prophetis, a mane usque ad vesperam.

24. Et quidam credebant his, quae dicebantur: quidam vero non credebant.

25. Cumque invicem non essent consentientes, discedebant dicente Paulo unum verbum: Quia bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros,

26. dicens: Vade ad populum istum, et dic ad eos: Aure audietis, et non intelligetis: et videntes videbitis, et non perspicietis. *(Isai. 6, 9. Matth. 13, 14).*

27. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos compresserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos.

28. Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audient.

29. Et cum haec dixisset, exierunt ab eo Judaei multam habentes inter se quaestionem.

ciwko nam aż do rynku Appiuszowego, y trzech karczem. Które uyźrzawszy Paweł, dzięki uczyniwszy Bogu, wziął śmiałość.

16. A gdyśmy przyszli do Rzymu, Pawłowi dopusczono mieszkać osobno, z żołniérzem który go strzégł.

17. A po trzech dniach, zezwał przednieyszych z Żydów. Y gdy się zeszli, mówił do nich: Mężowie bracia ia nie uczyniwszy nic przeciw ludowi, abo zwyczaiowi oyczystemu, związany z Jeruzalem podanem iest w ręce Rzymianóm.

18. Którzy pytanie o mnie uczyniwszy, chcieli mię wypuścić: dla tego że we mnie żadnéy przyczyny śmierci nie było.

19. Lecz gdy się sprzeciwiali Żydowie, musiałem apellować do Césarza: nie iakobych miał w czym naród móy oskarżyć.

20. Dla téy tedy przyczyny prosiłem, abych was uyźrzał y z wami się rozmówił. Abowiem dla nadzieie Izraelskiéy tym łańcuchem iestem związany.

21. A oni rzekli do niego: My aniśmy wzięli listów o tobie z Żydowskiéy ziemie: ani nam żaden z braciéy przyszedszy oznaymił, ani mówił o tobie co złego.

22. A żądamy od ciebie słyszeć co rozumiész. Abowiem o téy sektcie iawno nam iest, iż się iéy wszędy sprzeciwiaią.

23. A postanowiwszy mu dzień, przyszło ich barzo wiele do niego do gospody: który świadectwo wydawaiąc przepowiadał królestwo Boże: y namawiaiąc ich o Jezusie z zakonu Moyżeszowego y z Proroków, od poranku aż do wieczora.

24. A iedni wierzyli temu co powiadał, a drudzy nie wierzyli.

25. A będąc niezgodni miedzy sobą, odchodzili, a Paweł mówił iedno słowo: Iż dobrze Duch święty mówił przez Izaiasza Proroka do oyców naszych,

26. mówiąc: Idź do ludu tego, a mów do nich: Uchem usłyszycie, a nie zrozumiecie: a widząc widzieć będziecie a nie uyźrzycie.

27. Abowiem zatyło serce ludu tego, a ciężko uszyma słuchali, y zamrużali oczy swe: aby snać oczyma nie widzieli, a uszyma nie słyszeli, y sercem nie zrozumieli, y nawrócili się, a uzdrowiłbym ie.

28. Niechże wam tedy iawno będzie, iż poganóm posłane iest to zbawienie Boże, a oni słuchać będą.

29. A gdy to on mówił: odeszli Żydowie od niego maiąc między sobą wielki spór.

---

powiada że ten rynek znajduje się na polu Setino.— *Trzech karczem.* Teraz to miejsce nazywa się *Cisterna.*— *Wziął śmiałość.* W grec.: *wzmocnił się,* uradował się z ich ludzkości i powziął nadzieję że sprawa jego w Rzymie dobry obrót wezmie.

16. *Mieszkać osobno.* W Syr.: *gdziebykolwiek chciał.*

18. *Pytanie.* Badania.

20. *Dla nadzieje Izraelskiéj.* Nadzieja kładnie się za rzecz oczekiwaną. Dla nadziei jaką mają Żydzi o przyściu Messyasza.— *Tym łańcuchem.* Patrz Wujka.

22. *O tej sekcie.* Chrześciańskiéj. P. W.

23. *Przepowiadał królestwo Boże.* Wielą dowodami z Mojżesza i proroków pokazując, że królestwem Bożem jest Kościoł chrześciański, i że ten Kościoł jest drogą do królestwa niebieskiego.

25. *Jedno słowo.* Syr. ma: *to słowo.*

26. *Uchem usłyszycie.* Są to słowa wyjęte z Izaiasza r. 6, w. 9, patrz co tam powiedziano.

28. *Poganom.* Którzy nie pochodzą od Abrahama.— *To zbawienie Boże.* Chrystus Zbawiciel, którego Ewangeliją, łaskę i zbawienie ja opowiadam.

30. Mansit autem biennio toto in suo conducto, et suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum,

31. praedicans regnum Dei, et docens, quae sunt de Domino Jesu Christo, cum omni fiducia, sine prohibitione.

30. Y mieszkał Paweł przez całe dwie lecie w swym naiętym domu: a przyimował wszytki którzy wchodzili do niego:

31. opowiadaiąc królestwo Boże y ucząc co iest o Panu Jezusie Christusie, ze wszelkim bespieczeństwem, bez zakazania.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 28. w. 1. *Melitą nazywają.* W greckim jest Melitą, dzisia zową Maltą: któréj obywatele osobliwe nabożeństwo mają ku Pawłowi Ś., na którego pamiątkę nie tylko przedniejszy Kościoł poświęcili, ale i wszystkę wyspę oddali pod obronę jego.

5. *Nic złego nie ucierpiał.* Tak pilnie tę sprawę z wolej Bożéj opisał Łukasz Ś. aby tém znaczniejsza była moc Boża przez Pawła Ś. téj wyspie użyczona. Bo w onéj wszystkiéj ziemi, wszystkie źmije i węże jadu żadnego nie mają: a chocia kogo ukąszą, nic mu nie zaszkodzą. I owszem i sama ziemia albo kamyczki z onéj wyspy przez zasługę Pawła Ś. są pewnêm lekarstwem na jadowitych gadzin ukąszenie. Baron. tom. 1. Annal.

20. *Tym łańcuchem.* Radbym teraz był na onych miejscach (mówi Chryzostom Ś.), kędy są te łańcuchy, których się lękają i któremi się brzydzą djabli, a we czci je mają Aniołowie. I Grzegoż Ś. wspomina cuda temi łańcuchami uczynione, który też posłał był do Konstantyny Cesarzowéj trochę prochu z tego łańcucha upiłowanego, za wielkie relikwie i za dar osobny.

22. *O téj sekcie.* Bardzo się tém cieszą odszczepieńcy, gdy tu i gdzieindziéj najdują, iż wiara chrześcijańska od Żydów i niewierników nazwana jest herezyą albo sektą Nazarejczyków, na wzgardę Chrystusa Pana naszego. Jakoby Kościoł Boży tak miał błądzić, potępiając i nazywając herezyą i sektami, ich nauki kacerskie, jako Żydowie mogli błądzić i błądzili w potępianiu wiary chrześcijańskiéj jako obłędliwéj. Albo jakoby nauka luterska była tak doświadczona i zalecona w Pismie przez Proroki, przez Chrystusa i Apostoły, przez cuda, przez dawność, powszechność, jedność i zgodę wszech narodów i wieków: jako święta nauka Pana Chrystusowa w Kościele katolickim. Lecz prawdziwie nauka luterska, kalwińska i nowochrzczeńska, temiż dowodami pokazuje się być heretycką, któremi wiara katolicka bywa pokazana, iż jest wiarą prawdziwą a nie heretycką.

Koniec księgi Dziejów Apostolskich.

A ponieważ Dzieje Apostolskie, dwu przedniejszych Apostołów Piotra i Pawła Ś. sprawy opisują, zdało mi się za potrzebną, Summę spraw obudwu, na dwu tabliczkach osobnych tu na końcu przydać, naznaczywszy którego roku po Narodzeniu i po Wniebowstąpieniu Pańskim, i za którego Cesarza panowania co się działo: przydawszy też niektóre inne sprawy, których Łukasz Ś. w dziejach nie wspomina. W czymem naśladował najwięcéj Baronium tomo 1. Annalium.

Summa Dziejów Piotra Ś. Apostoła.

ROKU *Tyberyusza Cesa.*	ROKU *Narodzenia Pańsk.*	ROKU *Wniebowstąpienia.*	
18.	34.	1.	Piotr ucznie napomina, aby się na obranie innego Apostoła na miejsce Judaszowe zgotowali. *Dzieje 1.*
			Po zesłaniu Ducha Ś. w dzień Świąteczny, pierwsze kazanie czyni do ludu żydowskego, którém nawrócił ludzi 3,000. *Dzieje 2.*
			Uzdrawia chromego, Chrystusa opowiada, a Żydy przywodzi do pokuty: z taką gorącością, że na to kazanie 5,000 ludzi w Chrystusa uwierzyło. *Dzieje 3 i 4.*
			Wsadzon do ciemnice zaś był wypuszczony: gdzie zgromiwszy go Żydzi, rozkazali aby więcéj Chrystusa nie opowiadał: ale on z Janem śmiele odpowiedział, że potrzeba więcéj Boga niżli ludzi słuchać. *Dzieje 4.*
			Ananiasza i Saphirę, dla ich świętokradztwa, nagłą śmiercią karze. *Dzieje 5.*
			Cieniem ciała swego choroby wszelakie uzdrawia. *Tamże.*
			Tegoż roku Piotr Ś. Jakóba mniejszego Biskupem Jerozolimskim postanowił. *Euseb. in Chron. et hist. lib. 2, cap. 1. Chrysost. in Joan. homil. 87.*
19.	35.	2.	Piotr z Janem posłan do Samaryi na potwierdzenie wiernych chrześcijanów od Filipa Dyakona nawróconych, kędy Symona czarnoksiężnika zgromił. *Dzieje 8.*
20.	36.	3.	Na rozmaitych miejscach w ziemi żydowskiéj i w przyległych krainach Ewangelią opowiada. *Dzieje 9.*
			Naucza w Syryi i w krainach Azyi mniejszéj, w Bithynii, w Poncie, w Galacyi, w Kapadocyi stanowiąc biskupy i kapłany na rozlicznych miejscach. *I. Piotr. 1. Niceph. lib. 2. cap. 35. Platina in Petro.*
Kajusa 1.	39.	6.	Piotr w Antyochii kościoł funduje, i stolicę swą (na któréj siedział przez siedm lat) tamże zakłada. *Euseb. in Chron.* Wszakże tam nie ustawicznie mieszka, ale dla większego pożytku Kościoła Bożego, czasem w Jeruzalem, czasem na innych miejscach przebywa. *Hieron. in Catal. Ignatius ad Magnesianos.*
2.	40.	7.	Piotr nawiedzając kościoły, uzdrawia Aeneasza w Liddzie: a Tabitę w Joppie umarłą ożywia. *Dzieje 9.*
3.	41.	8.	Od Boga przez widzenie napomniony, pierwszy ze wszystkich pierwszego poganina Korneliusza rotmistrza ochrzciwszy, poganom wrota do Kościoła otwarza. *Dzieje 10.*
			Wróciwszy się do Jeruzalem broni swego przyjęcia poganów. *Dzieje 11.* pokazując, iż Bóg naprzód przez posługę jego pogany powołał. *Dzieje 15.*
			Tegoż roku Mateusz Ś. najpierwszy ze wszystkich Ewangelią napisał językiem żydowskim. *Euseb in Chron.*

Klaudiu.	Narodz.	Wniebow.	
2.	44.	11.	Piotr w Jeruzalem po zabiciu Jakóba wsadzon do ciemnice z rozkazania Herodowego, za modlitwą kościelną przez Anioła z ciemnice wywiedzion był. *Dzieje 12.*
			Ustępując furyi Herodowéj, wraca się do Antyochii, i Ewodyusza pierwszego po sobie Biskupa stanowi. *Euseb. in Chron. et histor. lib. 3, cap. 16. Suidas, Ignatius ad Antiochen.*
			Tegoż roku Apostołowie z miasta Jeruzalem rozeszli się po świecie dnia 15. lipca.
			A Piotr Ś. na pokonanie Symona czarnoksiężnika przyszedł do Rzymu: kędy przez dwadzieścia i pięć lat stolicę biskupią aż do śmierci trzymał. *Hieron. in Catal. Euseb. in Chron. etc. lib. 2, cap. 12. 13, 14. Eccles. hist. Concil. tomo 1.*
			Tego też roku był on wielki głód po wszystkim świecie, o którym prorokował Agabus prorok. *Dzieje 11.*
3.	45.	12.	W tym roku 18 dnia stycznia Rzymski Kościoł od Piotra książęcia apostolskiego jest fundowany i stolicą biskupią ozdobiony. *Martyrolog. Roman.*
			Tegoż roku Piotr Ś. z Rzymu swój list pierwszy pisał. *I. Petr. 5. Euseb. hist. lib. 2, cap. 14. Hieron. in catal. in Marco.*
			Marek Ś. Ewangelią w Rzymie po łacinie napisawszy, *Damas. tom. 1. Con. in Petro* do Alexandryi był od Piotra posłan. *Euseb. in Chron.*
4.	46.	13.	Piotr z Rzymu ucznie swe na szczepienie wiary rozsyła po rozmaitych stronach i krainach świata. *Greg. lib. 5, epist. 60; et lib. 6, epist. 37. Niceph. lib. 2, cap. 35.*
6.	48.	15.	Panna Marya Bogarodzica wzięta jest do nieba, sześćdziesiątego i trzeciego roku żywota swojego. *Euseb. in Chron.*
9.	51.	18.	Piotr ze wszystkimi Żydy z Rzymu wygnany, kościoły nawiedza: i wraca się do Jeruzalem, gdzie na pierwszym Zborze albo Synodzie Jerozolimskim prezyduje. *Dz. 15 i 18.*
Nerona			Potém w Antyochii był strofowan od Pawła. *Galat. 1.*
7.	63.	30.	Jakób Ś. mniejszy, brat Pański, Biskup Jerozolimski od Żydów był zabit: na którego miejsce Symeon nastąpił. *Euseb. in Chron. Hieron. de script. Eccles.*
8.	64.	31.	Marek S. pierwszy Biskup Alexandryjski koronę męczeńską otrzymał. *Hieron. de script. Euseb. hist. lib. 2, cap. 23.*
12.	68.	35.	Piotr wróciwszy się do Rzymu ztamtąd pisze swój list wtóry, tudzież przed swą śmiercią którą mu Pan był objawić raczył, *II. Piotr 1, 14.* obiera i naznacza swego sukcessora.
13.	69.	36.	Nakoniec po więzieniu przez dziewięć miesięcy, w Rzymie ukrzyżowany, koronę męczeńską otrzymał. *Hieron. in Catal. August. serm. de sanct. 28.*

AMBROSIUS CONTRA AUXENTIUM.

Piotr na prośbę chrześcijanów, już był począł Neronowéj furyi w nocy ustępować i wychodzić z miasta. Lecz ujrzawszy Chrystusa w bramie mu zabiegającego, i do miasta wchodzącego, zapytał go: Panie, dokąd idziesz? Odpowiedział Chrystus: Idę do Rzymu, abych powtóre był ukrzyżowan. Tedy Piotr wyrozumiawszy, iż to nań przymówka, a iż Pan Chrystus nie w swojéj osobie, ale w słudze swym Piotrze miał być w Rzymie znowu ukrzyżowan, rad się nazad wrócił: i wnet uchwycony, Pana Jezusa przez swój krzyż uwielbił.

Summa Dziejów Pawła Ś. Apostoła.

Tyberyu.			
18.	34.	1.	Siedmi Dyakonów obierają, i wkładaniem rąk poświęcają. *Dzieje. 6.*
			Stefan z nich najprzedniejszy znamienite czyni do ludzi kazanie, dla którego był ukamionowany: a Szaweł (który potém Pawłem jest nazwany), na jego śmierć przyzwala. *Dzieje 7.*
19.	35.	2.	Szaweł prześladuje Kościoł Boży, podawając do więzienia męże i niewiasty. *Dz. 8.*
20.	36.	3.	Na drodze do Damaszku od Chrystusa jest nawrócony. *Dzieje 9.*
			Roku trzydziestego piątego żywota swego. *Baron.*
21.	37.	4.	Idzie do Arabii na przepowiadanie Ewangelii i wraca się zasię do Damaszku. *Galat 1.*
22.	38.	5.	W Damaszku będąc w niebezpieczeństwie, w koszu był z muru spuszczony. *Dzieje. 9. II Corinth. 11.*
Kajusa.			
1.	39.	6.	Idzie do Jeruzalem aby oglądał Piotra. *Galat. 1, 18.* Gdzie też niebezpieczen będąc, od braciéj był z miasta wyprowadzon, i poszedł do Cezaryi a potém do Tarsu. *Dz. 9.*
Klaudyu.			
1.	43.	10.	Naucza w Syryi i w Cylicyi, *Galat. 1* i w Antyochii, kędy naprzód wierne poczęto zwać chrześcijany. *Dzieje 11.*
2.	44.	11.	Z Barnabaszem od inszych uczniów, z woléj Ducha S. oddzielony, i po modlitwach i pościech, przez wkładanie rąk Biskupem i Apostołem uczyniony i poświęcony, *Dzieje 13.* i do trzeciego nieba był zachwycony. *II. Kor. 12.*
4.	46.	13.	Paweł w Seleucyi, w Cyprze i w Salaminie Ewangelią opowiada: a w Paphii starostę Sergiusza Pawła nawraca. *Dzieje 13.*
			W Antyochii Pizydejskiéj w bożnicy naucza: a dla niewdzięczności żydowskiéj, do poganów się obraca. *Tamże.*
5.	47.	14.	W Ikonii wiele Żydów i poganów, a mianowicie S. Teklę pannę nawraca i długo tam mieszka. *Dzieje 14. Epiphan. haeresi. 78. Ambr. de virg. lib. 2.*
6.	48.	15.	W Listrze uzdrawia chromego gdzie go kamionują mało nie do śmierci. *Dzieje 14.*
7.	49.	16.	We wszystkich kościelech kapłany i biskupy stanowi: a przez Pizydyą i Pamphilią wraca się do Antyochii, i tam przez czas niemały mieszka. *Dzieje 14.*
9.	51.	18.	Z Barnabaszem z Antyochii posłan do Jeruzalem do Apostołów, radzić się o potrzebie obrzezania, i dekret pierwszego Synodu odniósł do Antyochii. *Dzieje 15. Galat. 2.*
			Nawiedzając wierne w Syryi i w Cylicyi, rozkazuje im, aby dekrety i przykazania Apostołów i starszych zachowali. *Dzieje 15 i 16.*
			W Troadzie przez widzenie napomniony, aby się udał do Macedonii przeprawił się

Klaudyu.	*Narodz.*	*Wniebow.*	
			przez morze do Filipowa, pierwszego miasta Macedońskiego, kędy Łukasz do niego przystał. *Dzieje 16.*
10.	52.	19.	Z Macedonii przez Tessalonikę idzie do miasta Ateny, kędy nawrócił wielu, a osobliwie Dyonyzyusza Areopagitę. *Dzieje 17.*
			Z Atheny przyszedł do Koryntu, kędy mieszkał przez półtora lata, *Dzieje 18.* i ztamtąd list pierwszy do Tessaloniczan pisał.
11.	53.	20.	Wtóry list do Tessaloniczan pisze.
12.	54.	21.	Wyszedłszy z Koryntu do Efezu przyszedł: a potém do Cezarei i Antyochii, Galacyi i Phrygii: zkąd się do Efezu wrócił. *Dzieje 18 i 19.*
13.	55.	22.	Mieszka w Efezie przez trzy lata. *Dzieje 20.*
Nerona.			Z Efezu pierwszy list do Korynthian pisze, i ztamtąd idzie do Macedonii. *Dzieje 20.*
1.	57.	23.	Zkąd pierwszy list do Tymoteusza pisał.
2.	58.	24.	Wraca się do Grecyi. *Dz. 20.* Zkąd napisał list do Tyta, i po nim list do Korynt. wtóry.
			Łukasz S. Ewangelią w Achai pisze.
			Paweł Ś. list do Rzymian pisze z Koryntu.
			Z Koryntu do Troady w Azyi się udał, kędy Eutycha młodzieńca umarłego wskrzesił. *Dzieje 20.*
			Z Troady przez morze do Miletu przybył, kędy przyzwawszy Biskupy i starsze z Efezu napominał. *Dzieje 20.*
			Przyszedłszy do Jeruzalem był pojman, *Dzieje 21.* i od hetmana Lizyasza Szczęsnemu staroście podan, *Dzieje 23.* a od tego Festowi zostawion. *Dzieje 24.*
			Apelluje do Cesarza, *Dzieje 25.* odesłan do Rzymu. *Dzieje 27.*
3.	59.	25.	W Rzymie zezwawszy przedniejszych Żydów którzy tam mieszkali, daje im sprawę przyjechania i więzienia swego, i namawia ich z zakonu Mojżeszowego aby przyjęli wiarę Pana Chrystusowę. *Dzieje 28.*
			Mieszka w Rzymie w wolném więzieniu przez dwie lecie, *Dzieje 28.* i list do Tymoteusza wtóry, i do Effezyan pisze.
4.	60.	26.	List do Philipowian, i do Kolossan, i do Philemona, i do Żydów pisze.
5.	61.	27.	Tego roku Łukasz Ś. dokonał Dziejów Apostolskich. A Paweł z więzienia wypuszczon. *II. Timoth. 4.* Wolnym będąc Ewangelią opowiada, po rozmaitych krainach i królestwach na zachód słońca, a mianowicie w Hiszpanii, *Hieron. in Catal. Epiph. haeresi 27.* jako to samże uczynić obiecował. *Do Rzymian. 15.*
12.	68.	35.	Paweł i Piotr Ś. znowu się do Rzymu wróciwszy, do więzienia od cesarza Nerona posadzeni, przez dziewięć miesięcy w niém zatrzymani byli. *Theodoret. Metaphrast.*
13.	69.	36.	Nakoniec był ścięty tegoż dnia i roku którego i Piotr ukrzyżowan. *Euseb. in Chron. Hier. de script. Eccles. Epiphan. haeresi 27. Ambr. serm. 66 et 68. S. Maximus.* Roku żywota swego sześćdziesiątego i ósmego, jako Chryzostom świadczy. *Homil. de Princ. Apostolor.*

Tertulian. de praescript.

Szczęśliwy Kościoł Rzymski, któremu Apostołowie naukę swą wszystkę i ze krwią wylali: kędy Piotr podobną mękę, jako i Pan podjął: kędy Paweł ściętą śmiercią, jako i Jan Chrzciciel, jest ukoronowan.

CHRYZOSTOM. IN EPIST. AD ROM. HOMIL. 32.

Nie tak się jaśni niebo, kiedy słońce promienie swe rozpuszcza: jako Rzymskie miasto, dwie one jasne pochodnie (Piotra i Pawła Ś.) po wszystkiéj ziemi rozlewając i t. d.

O sprawach albo dziejach inszych Apostołów rzadka bardzo jest wzmianka w Pismie świętém: ale jako świadczą kościelni pisarze Ewangelią opowiadali w różnych krajach świata: S. Jędrzéj w Achai, Jan w Azyi, Filip w Phrygii, Jakób mniejszy w Judzkiéj ziemi, Bartłomiéj w Scythyi, Tomasz w Indyi, Mateusz w Ethyopii, Symon w Persyi, Tadeusz w Mezopotamii, Jakób większy w Hiszpanii, Maciej w Palestynie. I tak się po wszystkim świecie rozdzielili, na zebranie i zgromadzenie jednéj wiary i jednego Kościoła Katolickiego ze wszystkich narodów i języków ludzi, jako im był Pan Chrystus rozkazał, i jako dawno przedtém było prorokowano: Po wszystkiéj ziemi rozszedł się głos ich, i na kraje świata słowa ich. Wszakże pierwéj niźli się rozeszli, zebrawszy się społem, a będąc pełni Ducha S. dwanaście członków wiary chrześcijańskiéj, które zowią Skład Apostolski, złożyli: i onę za summę i za prawidło wiary wszystkim wiernym, nie na karcie napisane jako inne pisma, ale żywym głosem podali. *Rufin. in expo. Symb. Apost. Hieron. epist. 61, cap. 9, adversus erro. Joann. Hieros. Ambr. serm. 38.* Który skład wiary, jako i zawsze przedtém, tak i po dziś dzień wszyscy wierni na chrzcie wyznawają, albo sami przez się, albo przez kogo innego: i wszyscy dorośli powinni go umieć i wierzyć i wyznawać: który jest oto ten. *Mar. 16, 15. Psalm. 18, 5.*

Skład Apostolski.

I. Wierzę w Boga Ojca wszechmogącego, stworzyciela nieba i ziemie.
II. I w Jezusa Chrystusa Syna jego jedynego Pana naszego.
III. Który się począł z Ducha Świętego, narodził się z Maryi Dziewice.
IV. Umęczon pod Pontskim Piłatem, ukrzyżowan, umarł i pogrzebion.
V. Zstąpił do piekłów, trzeciego dnia zmartwychwstał.
VI. Wstąpił na niebiosa, siedzi na prawicy Boga Ojca wszechmogącego.
VII. Ztamtąd przyjdzie sądzić żywe i umarłe.
VIII. Wierzę w Ducha Świętego.
IX. Święty kościoł powszechny, Świętych obcowanie.
X. Grzechów odpuszczenie.
XI. Ciała zmartwychwstanie.
XII. I żywot wieczny. Amen.

Następuje List S. Pawła Apostoła do Rzymian.

Wprowadzenie do Listów Swiętego Pawła Apostoła.

Święty Paweł, nazywany wprzódy Szawłem, albo Saulem, pochodził z pokolenia Benjamina *(Rzym. r. XI. w. 1.)*, rodem był z Tarsu, stołecznego miasta Cylicyi (*Dz. Ap. XXII. 3,)*, należał do sekty Faryzeuszów i był najgorliwszym zwolennikiem Zakonu Mojżeszowego, którego się uczył od sławnego mistrza Gamaliela. *(Dz. Ap. V, 34. i Filip. III, 5)*. Wyćwiczony był także w naukach klassycznych, których nabył w szkole Tarseńskiéj, pod owe czasy bardzo kwitnącéj. Ponieważ Tarsowi nadany został przez Cesarza Augusta przywiléj obywatelstwa rzymskiego, przeto Paweł Ś., jako pochodzący z rodziców zamieszkałych w tém mieście, był obywatelem rzymskim *(Dz. Ap. XXII. 25)*. Obok zapału do nauk, trudnił się też i rzemiosłem przyrządzania namiotów używanych przez wojsko; która to praca często stawała się dlań jedyném źródłem utrzymania *(Tessal. III, 8)*.

Paweł Ś., jak przed swojém nawróceniem zawzięcie prześladował chrześcjan, zostając w fałszywém przekonaniu, iż przez to usługę wyświadcza Bogu; tak też poźniéj, gdy dał się zwyciężyć łasce, powołującéj go do wiary Chrystusowéj, już na zawsze wiernym jéj pozostał. Przeznaczony od Boga na to, aby stał się jakby *naczyniem*, czyli narzędziem w szczególniejszy sposób *wybraném* do *roznoszenia światła wiary* Żydom, i ludom i królom narodów pogańskich *(Dz. Ap. IX, 2)*, najwierniéj odpowiedział temu powołaniu, i zasłużył na imię *Wielkiego Apostoła, i Nauczyciela Narodów.*

W pracach swych Apostolskich, które przez lat przeszło trzydzieście podejmował, znosząc wiele trudów i cierpień dla imienia Jezusowego, opowiadał Ewangelię Żydom i Poganom w rozmaitych miastach Palestyny, Syryi, Małéj Azyi, Grecyi i innych krajów. Po dwakróć znajdował się w Rzymie, i tam, mając wieku lat 68 (*jak utrzymuje S. Chryzostom, Homil. de Princip. Apost.)*, w roku 67 po nar. Chr., za prześladowania Nerona, poniósł śmierć męczeńską przez ścięcie mieczem, w tym samym dniu, kiedy i Piotr Ś. był tamże ukrzyżowany.

Podczas Apostolskich swych podróży, Paweł Ś. napisał czternaście Listów, które w Wulgacie są ułożone nie według porządku czasu, lecz podług względu jaki miano na godność kościołów lub osób, do których były pisane, i na ważność rozbieranego w nich przedmiotu. Porządek zaś ich chronologiczny i miejsce pisania są następujące:

List	I. do Tessaloniczan,	pisany z Koryntu,	roku	52.	od nar. Chrystusa.
List	II. do tychże,......	pisany z Koryntu,	—	52.	
—	do Galatów,. ...	pisany z Efezu,	—	55.	
—	I. do Koryntyan,...	pisany z Efezu,	—	55.	albo 57.
—	II. do tychże,......	pisany z Macedonii,	—	57.	
—	do Rzymian,....	pisany z Koryntu,	—	58.	
—	do Filemona.....	pisany z Rzymu,	—	61.	
—	do Filipensów, ...	pisany z Rzymu,	—	62.	
—	do Kolossan, ...	pisany z Rzymu,	—	62.	
—	do Effezyan, ...	pisany z Rzymu,	—	63.	
—	do Żydów,......	pisany z Rzymu	—	63.	
—	I. do Tymoteusza,...	pisany z Macedonii,	—	64.	
—	do Tytusa,......	pisany z Nikopolu,	—	64.	
—	II. do Tymoteusza,...	pisany z Rzymu	—	65.	

Wyjąwszy list do Żydów, którego pierwotny język był hebrajski, wszystkie inne listy Ś. Pawła pisane były po grecku. O treści, celu, powodzie pisania, i innych niektórych szczegółach każdego z tych listów, znajduje się wiadomość w przedstępnych objaśnieniach X. J. Wujka, które się tu na właściwych miejscach załączają.

Wykład X. J. Wujka.

Sprawa o Liściech Apostolskich w obec.

Po Ewangeliach, które są historyą o samym Chrystusie Panu naszym Zbawicielu: i po Dziejach Apostolskich, które są historyą o początkach Kościoła Pana Chrystusowego na ziemi, następują Listy Apostolskie: które oni pisali o tych rzeczach, o których na on czas przyczynę i potrzebę pisania mieli. Bo iż byli Doktormi i fundatormi Kościoła, tedy też za swego czasu czynili, co potém drudzy po nich Biskupi i Doktorowie, którzy od początku aż do tego dnia listy i księgi pisali przeciw heretykom i przeciw odszczepieństwom, skoro kędy powstały: i o innych wszystkich rzeczach do wiary, do rządu kościelnego należących: kiedy jaką przyczynę i potrzebę pisania widzieli. Na co im tu Apostołowie przykład zostawili: jako też Ś. Łukasz w Dziejach Apostolskich pokazał kształt i materyą historyi kościelnéj wszystkim, którzy ją po nim pisać mieli.

Z listów lepak Apostolskich, większa część jest listów Pawła Ś., a inne drugich Apostołów zowią się listy powszechnemi. Bo Święty Paweł żadnego listu do wszystkich w obec nie pisał (aczkolwiek każdy list jego wszystkiemu Kościołowi służy), ale niektóre pisał do osobnych kościołów pogańskich: jako do Rzymian, do Koryntbyan, do Galatów, do Effezyan, do Philipowian, do Kolossan i do Tessaloniczan. A niektóre do osobnych person: jako do Tymotheusza i do Tytusa, (którzy byli Biskupy między pogany, jeden w Effezie, a drugi w Krecie) i do Philemona: a tylo jeden list do Hebraeów, którzy byli Żydzi w Jeruzalem i w Judzkiéj ziemi. Lecz listy inszych Apostołów, Ś. Jakóba, Ś. Piotra, Ś. Jana, Ś. Judy, nie tak są pisane do jednego którego kościoła, albo do jednéj osoby (wyjąwszy dwa ostatnie listy Ś. Jana kruciuchne, które przeto nie mogą być od pierwszego listu jego odłączone, iż wszystkie są od niego pisane): ale do wszystkich wiernych: i dla tegoż je zowią katolickiemi, to jest powszechnemi, albo do wszech w obec. Bo tak Jakób Ś. swój list zaczyna. Dwiemanaście pokoleniom, które są w rozproszeniu, pozdrowienie. A Piotr Święty w pierwszym liście pisze: Wybranym przychodniom rozproszonym po Pontcie, Galacyi, Kapadocyi, Azyi i Bitynii. A w liście wtórym. Tym którzy z nami równą wiarę otrzymali. Także Ś. Judas. Tym którzy są w Bogu Ojcu umiłowani, a w Jezusie Chrystusie zachowani i wezwani. Sam tylko list pierwszy Jana Ś. nie ma tytułu. *Euseb. lib. 2. Eccle. hist. cap. 21. Jak. 1, 1.*

Przyczyny zaś, dla których Apostołowie te listy pisali, jaśnie pokazują o czém je pisali. Gdzie naprzód pamiętać potrzeba (jako historya Dziejów Apostolskich rzetelnie opisuje), że Kościoł Chrystusów na on czas poczynający, wszczepiony był od Apostołów nie tylko między Żydy, ale i między Pogany: i owszem najwięcéj między Pogany. Co też nie pomału Żydy obrażało. Bo oni ścierpieć nie mogli aby narodu ich ludzie, przyjąć mieli za Chrystusa albo Messyasza tego, którego samiż wzgardzili i ukrzyżowali: a daleko mniéj słyszeć i widzieć mogli, żeby tegoż Chrystusa Żydzi Poganom opowiadali. Co też i tych, którzy z Żydów w Chrystusa byli uwierzyli, nie pomału było obruszyło. Acz niektórzy (co wiernymi Chrześcijany, a przetoż nie upornymi byli) wnet się od téj żarliwości pohamowali; usłyszawszy od Apostołów że to jest wola Boża. Ale drudzy z Żydów nawróconych upadli byli w kacerstwo, naucząjąc Chrześcijany z Poganów nawrócone, że im koniecznie potrzeba przyjąć pierwéj obrzezanie i zakon Mojżeszów, jeźliby chcieli być zbawieni. Inni zaś Żydowie nieprzyjaciele chrześcijańskiéj wiary, nie tylko sami prześladowali Chrześcijany, ale też Pogany bałwochwalce poduszczali, aby wszędy Chrześcijanom szkodzili: takim uporem swym i opaczną gorliwością Boga pobudzając aby ich naród odrzucił: co oni za niepodobną rzecz mieli, przeto iż byli plemieniem Abrahamowém, i obrzezanie i zakon od Mojżesza przyjęli. I dla takich cielesnych względów, ufali sami w sobie, jakoby Bóg i Chrystus do nich nierozdzielnie był przywiązany: przypisując nazbyt wiele swym uczynkom, które według zakonu czynili: a niechcąc tego uznać, że śmierć Chrystusa Pana była tak im, jako i Poganom ku zbawieniu potrzebna: ale takiego Chrystusa czekając, któryby był podobny inszym królom świeckim, i któryby je wielkimi i możnymi uczynił na tym świecie. *Dzie. 13, 46. Dzie. 11, 18. Dzie. 15, 1.*

I przetoż Paweł Ś. swoje listy pisał: Naprzód aby okazał wolą Bożą tak o powołaniu Poganów jako i o Żydów odrzuceniu. K temu aby przestrzegł Chrześcijany z pogaństwa nawrócone, żeby żadnym obyczajem nie przyjmowali obrzezania ani innych ceremonii zakonu

Mojżeszowego; a Żydów, aby w nich nie ufali, ale raczéj rozumieli, że te ceremonije już ustały. Nadto, aby okazał potrzebę wcielenia i śmierci Pana Chrystusowéj: bez któréj ani Pogani zbawieni być mogli, ani Żydowie żadnemi uczynkami swemi, by też najbardziéj z zakonu ratunku szukali. Bo iż wszyscy ludzie są grzesznymi, przetoż też są wszyscy krewkimi i nieudolnymi. Lecz zakon choć grzech pokazuje; ale grzechu zgładzić nie może, ani krewkości odjąć, ani siły dodać ku wypełnieniu tego, co zna być dobrego. Ale to sam Pan Bóg mógł uczynić, i dla Chrystusa tylo chciał uczynić: przetoż potrzeba jest wszystkim wierzyć w Chrystusa i stać się członkami jego, przyłączywszy się do ciała jego, który jest Kościoł powszechny. Bo tak (chociaby nic dobrego przedtém nie czynili) mieli dostać grzechów odpuszczenia, i nowéj mocy a siły, aby mogli wypełnić zakon Boży: i owszem ich uczynki tak już będą wdzięczne Panu Bogu, że im dla nich ma dać żywot wieczny. Tać jest potrzeba, ten owoc i pożytek wiary chrześcijańskiéj. I przetoż napomina wszystkich, tak Żydów jako i poganów, aby ją z pokorą przyjmowali, ażeby w niéj statecznie aż do końca trwali: niedbając nic na przeciwne namowy heretyckie, i na wszystkie prześladowania świeckie i szatańskie. Ażeby przez wszystkie dni żywota swego ćwiczyli się pilnie w uczynkach dobrych: gdyż je Bóg takimi uczynił, żeby je czynić mogli. *Rzym. 3, 20.*

Tegożci właśnie i zupełnie i po dziś dzień uczy ś. Kościoł powszechny Rzymski: to jest, iż żadne uczynki niewiernych, tak Żydów jako i Poganów, nie mogą usprawiedliwić ani zbawić: i owszem ani uczynki żadnego heretyka albo odszczepieńca, chocia jest ochrzczony, przeto że nie jest członkiem Chrystusowym. I owszem, co jeszcze większa, kto nie jest żywym członkiem Chrystusowym, chociaż jest ochrzczony, i jest w powszechnym Kościele: wszakże jeźli nie jest w łasce Bożéj, ale w grzechu śmiertelnym, tedy żaden uczynek jego dobry nie jest jemu ku zasłudze i ku zbawieniu płatny.

Tażci jest nauka Pawła Ś. Albowiem i on uczynkom tych ludzi, którzy nie mają ducha Chrystusowego, odejmuje moc do usprawiedliwienia i do zbawienia: i nie wyciąga tego, aby człowiek miał umiejętność zakonu, albo żeby zakon pierwéj chował: jakoby inaczéj nie mógł być przez Chrystusa zbawion. Ale po tych, którzy przyjęli wiarę chrześcijańską, tego chce koniecznie, aby przykazanie Boskie zachowali, strzegąc się złych a naśladując dobrych uczynków: i takowym uczynkom wiernych ludzi, tak wielką moc i ważność Paweł przypisuje, jako i katolikowie dzisiejszy.

Lecz iż byli niektórzy na oń czas (jako i heretykowie wszyscy naszych czasów), które Piotr Ś. nieuczonymi i niestatecznymi zowie: którzy czytając listy Pawła Ś. psowali rozumienie jego, jakoby dobrych uczynków nie wyciągał ani od ochrzczonych, ani od nieochrzczonych: aleby twierdzić miał, iż sama wiara usprawiedliwić i zbawić może. Przetoż o téj rzeczy inni Apostołowie listy swe pisali, jako i Augustyn S. przypomina temi słowy: Ale iż to mniemanie (żeby do zbawienia sama wiara dostateczna była) na on czas powstało: przetoż inne listy Apostolskie S. Piotra, Jana, Jakóba i Judy przeciw temu najwięcéj ściągają swe pisanie, aby pokazali, że wiara bez uczynków nic nie jest pożyteczna. Jako i sam Paweł dosyć jaśnie mówi: Iż choćbych miał wszystkę wiarę tak, żebych góry przenosił, a miłościbych nie miał: tedy mi to nic nie pomoże. *2. Petr. 3, 16. Aug. de fide et oper. cap. 14. et in praefa. Psal. 31. Gal. 5, 6. I. Kor. 13, 2.*

Kto tedy nie chce w tej rzeczy, albo i w któréjkolwiek innéj zbłądzić, czytając listy Pawła S. albo inne Pisma ś., ten niech mocnie stoi przy nauce Kościoła ś. powszechnego, który tenże Paweł zowie filarem i umocnieniem prawdy, to za pewne mając, iż jeźli mu się zda co być w Pismie ś. téj nauce przeciwnego, tedy się sam na tém bardzo myli. A niech zawżdy pamięta na ono upominanie Piotra świętego: Iż w liściech Pawła S. są niektóre rzeczy trudne ku wyrozumieniu, które nieumiejętni i niestateczni wykręcają, jako i inne pisma (choć łacniejsze) na swą własną zgubę. *I. Timot. 3, 15. II. Petr. 3, 16.*

Argument albo Summa Listu S. Pawła Ap. do Rzymian.

Aczkolwiek list do Rzymianów nie był pierwszy z tych, które Paweł pisał: wszakże jest i był zawsze na pierwszém miejscu położony. Naprzód dla zwierzchności i przodkowania kościoła Rzymskiego. K temu iż jako Augustyn S. pisze, zaleca onę łaskę, która jest początkiem i fundamentem wszystkich innych łask i darów Bożych, od wiary poczynając. Nadto, iż o tych rzeczach mówi, które nie tylko Rzymianom, ale wszystkiemu Kościołowi służą, a zwłaszcza z poganów chrześcijanom: to jest o zjednoczeniu Kościoła Chrystusowego.

Albowiem (jako tenże Augustyn S. mówi, wykładając nam argument i summę tego listu), jakoby miasto samego Pana, kamienia onego węgłowego, poselstwo sprawując, obój lud tak z Żydów jako i z Poganów węzłem łaski zwięzuje i zjednacza w Chrystusie. A tak pokazuje naprzód, iż tak Żydzi jako i Poganie nie mają żadnych uczynków, z którychby się chlubić, albo którymby się z grzechkw oczyścić mogli: albo dla którychby mieli sobie usprawiedliwienie i zbawienie przypisować: ale i ci i owi wiele grzechów mają, które opłakać i obżałować powinni: i z tą pokorą przystąpić do wiary Pana Chrystusowéj, aby tak otrzymali grzechów odpuszczenie, i siłę do sprawowania uczynków u Pana Boga płatnych. Którym obyczajem iż się poganie ukorzyli, przeto miłosierdzia dostąpili: aczkolwiek nigdy nic nie wiedzieli o zakonie Mojżeszowym. Ale Żydzi, iż się wspierali na swoich uczynkach, które własnemi siłami według zakonu sprawowali (prze co je też zową uczynki zakonne), i nie chcieli się ukorzyć, aby w Chrystusa ukrzyżowanego wierzyli, przetoż też miłosierdzia nie dostąpili, ale sprawiedliwie są od Boga odrzuceni: wyjąwszy trochę tych, które Bóg z niewymównéj łaski i dobroci swéj sobie zachował. Aczkolwiek na końcu, kiedy zupełność Poganów do Kościoła wnidzie, tedy też wszystek ostatek Żydów pocznie oczy otwarzać, błąd swój poznawać, a nakoniec się poddawać Chrystusowi i Kościołowi jego. Potém onych, którzy tak wielkiéj łaski dostąpili, że się chrześcijany stali, napomina ku stateczności i trwałości (która najwięcéj potrzebna była w onych czasiech prześladowania), ażeby wszystek żywot swój po chrzcie ś. w dobrych uczynkach trawili: jedność pilnie zachowując, i znosząc jeden drugiego ile mogą, Żyd Poganina a Poganin Żyda: nie dawając mdlejszym i niedoskonalszym żadnego pogorszenia. I na tém upominaniu ostatek listu trawi. Tak iż dwie są przedniejsze części listu tego. Pierwszy aż do rozdziału dwónastego, ma w sobie dysputacyą albo naukę o łasce wiary Pana Chrystusowéj. A drugi aż do końca, ma napominanie ku dobrym uczynkom. W tych tedy wiary punktach, i we wszystkich innych (jako i w pobożności i w uczynkach dobrych) zalecenie i chwała, którą Paweł S. daje Rzymskiemu Kościołowi, jest uważenia godna. Wiara wasza, mówi, jest opowiadana po wszystkiemu świату. I wasze posłuszeństwo rozsławione jest po wszystkich miejscach. I przetoż się weselę z was. I zasię: Staliście się posłuszni z serca temu kształtowi nauki, w któraście się podali. I jeszcze: A proszę was bracia, abyście upatrowali tych, którzy rozterki i zgorszenia czynią mimo naukę, któréjście się wy nauczyli, i odstępujcie od nich. Albowiemci tacy nie Chrystusowi Panu naszemu, ale swemu brzuchowi służą: a przez łagodne mowy i błogosławieństwa zwodzą serca niewinnych ludzi. Mając tedy od Apostoła tę przestrogę, słusznie się każdy ma strzedz Lutra, Kalwina i innych odszczepieńców: ponieważ oni czynią rozterki przeciwko nauce Kościoła Rzymskiego: aby się nikt zdradliwemi ich namowami nigdy nie dał zwodzić. *Rzym. 11, 26. Rzym. 1, 8. Rzym. 16, 19. Rzym. 6, 17. Rzym. 16, 17.*

Drugi Argument Listu do Rzymian z S. Augustyna.

List który Paweł Apostoł do Rzymian pisał, ile się z tekstu jego wyrozumieć może, rozbiera tę kwestyą: Jeżliż samym Żydom przyszła Ewangelia Pana naszego Jezusa Chrystusa dla zasług ich uczynków, czyli raczéj bez żadnych zasług uczynków uprzedzających, wszystkim narodom przyszło usprawiedliwienie wiary, która jest w Jezusie Chrystusie? żeby nie przeto ludzie wierzyli iż sprawiedliwi byli: ale aby z wiary będąc usprawiedliwieni, na potém sprawiedliwie żyć poczęli. To tedy Apostoł pokazać usiłuje: iż wszystkim, tak Żydom jako i Poganom, przyszła łaska Pana naszego Jezusa Chrystusa: która też przeto łaską jest uazwana, iż nie jako dług z sprawiedliwości jest oddany, ale darmo dany. Bo niektórzy Żydzi nawróceni poczęli się byli burzyć naprzeciw Poganom, a najwięcéj przeciw Pawłowi Apostołowi, iż nieobrzezane i od związek starego zakonu wolne przypuszczał do łaski Ewangelii: każąc im, aby w Chrystusa uwierzyli, nie włożywszy na nie pierwéj żadnego jarzma obrzezania cielesnego. Przetoż Paweł tak obój naród ugadza i miarkuje, że ani się Żydom wynosić dopuszcza, jakoby z zasług uczynków zakonnych, ani Poganom nadymać się przeciw Żydom z zasługi wiary: że ci Chrystusa przyjęli, którego oni ukrzyżowali. To Augustyn S. *in exposit. inchoata ejusdem Epist. Rzym. 11, 6.*

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD ROMANOS.

CAPUT I.

LIST BŁ. PAWŁA APOSTOŁA DO RZYMIAN.

ROZDZIAŁ 1.

O miłości ś. Pawła ku Rrzymianom i nienawiści ku ich występkom.

1. Paulus, servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei, *(Act. 13, 2)*.
2. quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis
3. de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem,
4. qui praedestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri,
5. per quem accepimus gratiam, et Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine ejus,
6. in quibus estis et vos vocati Jesu Christi:
7. omnibus, qui sunt Romae, dilectis Dei, vocatis sanctis: Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.
8. Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo.
9. Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione memoriam vestri facio

1. Paweł, sługa Jezusa Christusa powołany Apostoł, odłączony na Ewanielią Bożą,
2. którą był przed tym obiecał przez Proroki swoie w Piśmiech świętych,
3. o Synu swoim, który się stał iemu z nasienia Dawidowego wedle ciała,
4. który jest przeznaczony Synem Bożym w mocy, wedle Ducha poświęcenia, y powstania z martwych Jezusa Chrystusa Pana naszego,
5. przez którego wzięliśmy łaskę y Apostolstwo ku posłuszeństwu wiary między wszytkimi narody dla imienia iego,
6. między którymi y wy iesteście powołani Jezusa Christusa:
7. Wszytkim którzy są w Rzymie, Bogu miłym, powołanym świętym: Łaska wam y pokóy od Boga Oyca naszego, y Pana Jezusa Christusa.
8. Naprzód dziękuię Bogu moiemu przez Jezusa Chrystusa, za was wszytkich: iż wiara wasza bywa opowiadana po wszytkim świecie.
9. Abowiem świadek mi iest Bóg, któremu służę w duchu moim w Ewanieliiéy Syna iego, że bez przestanku na was pamiętam

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—w. 1. *Powołany Apostoł.* Z powołania apostoł, powołany na Apostoła, to jest posłany od Chrystusa dla opowiadania Ewangelii i nauczania narodów. —*Odłączony na Ewangelią Bożą.* Szczególniejszym sposobem wybrany dla opowiadania Ewangelii Bożéj. Ma na myśli te słowa Dziejów Apost. 13, 2: *Odłączcie mi Szawła i Barnabasza ku sprawie, do któréj ich wziąłem.*

2. *O Synu swoim.* Można te słowa odnieść do wyrazów *na Ewangelię Bożą,* i przez to się określi przedmiot Ewangelii, albo do słowa *obiecał.* Albowiem całe pismo N. T. mowi, że Chrystus, Syn Boży, był od Ojca obiecany.—*Który się stał jemu z nasienia Dawidowego.* Podobnież do Galatów 4, 4: *Uczynionego z niewiasty, uczynionego pod zakonem.* Ten wyraz *uczyniony,* oznacza głównie ludzką Chrystusa naturę. Chce bowiem pokazać Apostoł, że ten, który od wieków jest Synem Boga, w czasie stał się człowiekiem, i jako człowiek jest potomkiem Dawida.

4. *Który jest przeznaczony Synem Bożym.* Człowiek Chrystus, potomek Dawida, przeznaczony jest na to, aby stanowił jednę osobę z Synem Bożym.— *W mocy.* Z boską potęgą, to jest, ażeby według ciała, słabego i ułomnego, był synem Dawida tak jednak, żeby będąc synem Dawida, miał boską potęgę i boską osobę.— *Wedle ducha poświęcenia.* To jest, ażeby przez tę boską potęgę, ów człowiek zjednoczony ze Słowem, cuda czynił, grzechy odpuszczał, ludzi uświęcał: tę potęgę miał od Ducha S., który dokonał całą tę sprawę zjednoczenia w Chrystusie człowieka z Bogiem.— *I powstania z martwych.* Ta moc Ducha Ś. najbardziéj się okazuje we wskrzeszeniu umarłych, to jest, gdy Jezus Chrystus siebie i innych umarłych wskrzesił.

5. *Przez którego.* Przez Chrystusa, z dobrodziejstwa i wezwania Chrystusowego.—*Łaskę i apostolstwo.* Nie zasłużone to dobrodziejstwo, jakiém jest apostolstwo.— *Ku posłuszeństwu wiary.* Aby wszystkie narody były wierze posłuszne; to jest, ażeby Apostołowie swojém opowiadaniem przywiedli wszystkie narody do uwierzenia, poddania się i zachowania Ewangelii.— *Dla imienia jego.* Dla rozszerzenia wiary w imie Chrystusa i pomnożenia chwały jego. P. W.

6. *Między którymi.* W liczbie tych narodów.—*Powołani Jezusa Chrystusa.* Już przez powołanie, na któreście nie zasłużyli, staliście się wiernymi Chrystusa.

7. *Wszystkim, którzy są w Rzymie.* To jest, piszę ten list.—*Bogu miłym.* Przyjaciołom Boga.— *Powołanym świętym.* Powołanym do świętości; powołanym do religii chrześcijańskiéj, aby byli świętymi.—*Łaska wam i pokój.* Niech na was spłyną, w was się pomnożą.

8. *Przez Jezusa Chrystusa.* Za dobrodziejstwa, które zlał na was Jezus Chrystus, jako nasz Pośrednik, od którego wszystkie dobra pochodzą.— *Iż wiara wasza.* Składam dzięki Bogu za wiarę waszę, która jest tak wielką, iż wieść o niéj rozchodzi się po całym świecie. P. W.

9. *Świadek mi jest Bóg.* Ta przysięga odnosi się

10. semper in orationibus meis: obsecrans, si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos.

11. Desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiae spiritualis ad confirmandos vos:

12. id est, simul consolari in vobis per eam, quae invicem est, fidem vestram atque meam.

13. Nolo autem vos ignorare, fratres, quia saepe proposui venire ad vos (et prohibitus sum usque adhuc), ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in ceteris gentibus.

14. Graecis ac Barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum,

15. ita (quod in me) promtum est et vobis, qui Romae estis, evangelizare.

16. Non enim erubesco Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judaeo primum, et Graeco.

17. Justitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Justus autem ex fide vivit. *(Habac. 2, 4. Gal. 3, 11. Hebr. 10, 38).*

18. Revelatur enim ira Dei de coelo super omnem impietatem, et injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent,

10. zawsze w modlitwach moich prosząc, azaby iako wżdy kiedy mógł mieć szczęśliwą drogę, za wolą Bożą, przyśdź do was.

11. Abowiem pragnę was widzieć, abych wam nieco użyczył łaski duchownéy ku utwierdzeniu was:

12. to iest, abyśmy się w was spólnie ucieszyli przez tę, która zobopólna iest wiarę waszę y moię.

13. A niechcę abyście wiedzieć nie mieli bracia, iżem często przed się brał przybyć do was, (a iestem dotąd zawściągniony) abych miał iaki pożytek z was, iako y z inszych narodów.

14. Grekóm y barbarzynóm, mądrym y niemądrym iestem powinien:

15. tak iż ile zemnie gotowość iest Ewanielią opowiedać y wam którzyście w Rzymie.

16. Abowiem nie wstydam się Ewanieliiéy. Bo iest mocą Bożą, na zbawienie każdemu wierzącemu, Żydowi naprzód, y Greczynowi.

17. Abowiem sprawiedliwość Boża przez nie bywa obiawiona z wiary w wiarę: iako iest napisano: A sprawiedliwy z wiary żywie.

18. Bo gniew Boży obiawia się z nieba na wszelką niepobożność y niesprawiedliwość ludzi tych, którzy prawdę Bożą w niesprawiedliwości zatrzymawaią:

do słów następnych: *Że bez przestanku na was pamiętam,* i t. d.—*Któremu służę.* Opowiadając Ewangelią.—*W duchu moim.* Aż do ostatniego tchu, z całych sił mu służę, dla niego pracując i walcząc. Albo którego czczę czystym umysłem i duchem. Patrz Wujka.

11. *Was widzieć.* Przemówić do was obecnych. Tak w Dziejach Apost. 28, 20: *Prosiłem abym was ujrzał i z wami się rozmówił.* — *Abym użyczył.* Przez moję posługę, kazanie i oświecenie w rzeczach do wiary odnoszących się.—*Ku utwierdzeniu was.* Przez cobyście w łaskach otrzymanych zostali utwierdzeni.

12. *To jest, abyśmy się w was wspólnie ucieszyli.* Pragnę was widzieć, abym was utwierdził, oświecając was w wierze Chrystusowéj, co nam przyniesie pociechę ze wspólnej wiary mojéj i waszéj, już przeze mnie podniesionéj i umocnionéj. Patrz Wujka.

13. *Nie chcę, abyście wiedzieć nie mieli.* Objaśnia Apostoł, dla czego pragnieniu swojemu dotąd zadość nie uczynił, pokazując, iż nie brakło na chęciach, lecz nie było możności. — *Jestem dotąd zawściągniony.* Ciągłe miałem przeszkody. Jakie one były, mamy niżéj w roz. 15, gdzie wspomina Apostoł, iż był zajęty opowiadaniem Ewangelii w innych krajach.—*Pożytek.* Duchowny z opowiadania Ewangelii.

14. *Jestem powinien.* Powinienem opowiadać Ewangelią i nauczać tego, co do zbawienia należy.

15. *Ile ze mnie.* Ile to ode mnie zależy.—*Gotowość jest.* Jestem gotów i pragnę tego.

16. *Nie wstydzę się Ewangelii.* Chociaż się wydaje rzeczą poniżającą opowiadać Chrystusa ukrzyżowanego, jednakże tego się nie wstydzę. — *Bo jest mocą Bożą.* Chociaż niewierni wyśmiewają śmierć, zasługi, sakramenta, przykazania i obietnice Chrystusa, dla nas jednak są one mocą Bożą, przez którą Bóg wiernych swoich zbawia. — *Żydowi naprzód.* Naprzód mianowicie Chrystus i Apostołowie opowiadali Ewangelią Żydom, którym był obiecany Odkupiciel.—*I Greczynowi. I,* zamiast *potém.*—*Greczynowi.* Poganinowi.

17. *Sprawiedliwość Boża.* Wykazuje, że Ewangelia jest mocą Bożą na zbawienie każdemu wierzącemu. Przez sprawiedliwość Bożą, rozumie się sprawiedliwość boska, w któréj usprawiedliwia nas przez Chrystusa, i która rzeczywiście czyni nas sprawiedliwymi w oczach Boga. — *Przez nię.* W Ewangelii. — *Bywa objawiona.* Używa słowa objawić, ponieważ mówi o tajemnicy dla zmysłów ludzkich niedostępnéj. — *Z wiary w wiarę.* Z wiary początkowéj i niedoskonałéj w wiarę gruntowniejszą, doskonałą, objawiającą się tak wewnętrznie jak zewnętrznie przez miłość i inne cnoty, które wiara wywołuje; jakby rzekł: w Ewangelii objawia się prawdziwa sprawiedliwość, która wypływa i rośnie z wiary w wiarę, to jest, która się zawiązuje, pomnaża przez wiarę codzień wzrastającą, nim wierzącego, do zbawienia wiecznego nie doprowadzi. — *Jako jest napisano.* Habakuk 2, 4. — *Sprawiedliwy z wiary żyje.* Życie łaski, jakiém żyje sprawiedliwy, bierze naprzód początek z saméj tylko wiary; poźniéj wzrasta i doskonali się przez wiarę, już nie jednę lecz i przez inne cnoty, z któremi razem wiara wzrasta. Tak więc, chociaż wiara jest początkiem, pierwiastkiem i jakby sercem duchownego życia łaski, przez to jednak nie wyłącza się nadzieja, miłość i inne cnoty, tak żeby z nich także nie żył sprawiedliwy. Jak w życiu cielesném serce jest pierwiastkiem życia, najpierwéj się ożywia i ostatnie umiera; przez to jednak nie wyłączają się: mózg, płuca, wątroba, żołądek i t. d. tak, żeby i one do życia nie były potrzebne. Patrz Wujka.

18. *Bo gniew Boży objawia się.* Sprawiedliwie powiedziałem, iż prawdziwa sprawiedliwość objawia się przez Ewangelię Chrystusa, i że ona jest mocą Bożą na zbawienie: gdyż i przeciwnie, objawia się w tejże Ewangelii, a tém bardziéj w dzień sądu bezbożność i niesprawiedliwość ludzi niewiernych, którzy przez swoję niewiarę na gniew Boski zasłużyli i karę ponieść będą musieli. —*Którzy prawdę Bożą w niesprawiedliwości zatrzymują.* Ci zatrzymują prawdę Bożą w niesprawiedliwości, którzy nabytą znajomość Boga prawdziwego tłumią w sobie przez skażoną wolą swoję i ją trzymają jakby w niewoli, gdy jéj przez pobożne uczynki na zewnątrz nie okazują.

19. quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit.

20. Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur; sempiterna quoque ejus virtus et divinitas, ita ut sint inexcusabiles.

21. Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum; *(Ephes. 4, 17.)*

22. dicentes enim, se esse sapientes, stulti facti sunt.

23. Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum, et quadrupedum et serpentium. *(Psal. 105, 20. Jer. 11, 10.)*

24. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis, *(Gal. 5, 19. Ephes. 4, 19.)*

25. qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium; et coluerunt, et servierunt creaturae potius, quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Amen.

26. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiae. Nam feminae eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum, qui est contra naturam.

27. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes.

28. Et sicut non probaverunt Deum habere in

19. ponieważ co iest wiadomo o Bogu, iest im iawno. Abowiem Bóg im obiawił.

20. Bo rzeczy iego niewidzialne, od stworzenia świata przez te rzeczy, które są uczynione zrozumiane, bywaią poznane: wieczna też moc iego y bóstwo: tak iż nie mogą bydź wymówieni.

21. Gdyż poznawszy Boga: nie iako Boga chwalili, ani dziękowali: ale znikczemnieli w myślach swoich, y zaćmione iest bezrozumne serce ich.

22. Abowiem powiedaiąc się bydź mądrymi, głupiémi się stali.

23. Y odmienili chwałę nieskazitelnego Boga, w podobieństwo obrazu człowieka śmiertelnego, y ptaków, y czworonogich, y płazu.

24. Dla czego podał ie Bóg pożądliwościom serca ich, ku nieczystości: aby między sobą ciała swe sromocili.

25. Którzy prawdę Bożą odmienili w kłamstwo: y chwalili, y służyli stworzeniu raczéy niż Stworzycielowi, który iest błogosławiony na wieki. Amen.

26. Dla tego podał ie Bóg w namiętności sromoty. Bo niewiasty ich odmieniły używanie przyrodzone, w ono używanie które iest przeciw przyrodzeniu.

27. Także y mężczyzna, opuściwszy przyrodzone używanie niewiasty, zapalili się w swych pożądliwością ieden ku drugiemu, mężczyzna z mężczyzną sromotę płodząc, a zapłatę, która była słuszna, błędu swego na sobie odnosząc.

28. A iako się im nie podobało mieć w znaio-

19. *Co jest wiadomo o Bogu.* To co przyrodzonym rozumem można wiedzieć o Bogu.—*Jest im jawno.* Oni to znają i rozumieją; jakby rzekł: Nie mogą być wymówieni, co miałoby miejsce, gdyby prawdy nie znali lub jéj w niesprawiedliwości nie zatrzymywali: lecz prawdę mogli poznać i rzeczywiście poznali, ponieważ z samego przyrodzenia jest ona jawną i otwartą, i uczy jéj sama natura.

20. *Bo rzeczy jego niewidzialne.* Przymioty i własności Boga, których okiem cielesném widzieć nie można.—*Od stworzenia świata.* Ze wszystkich tych stworzeń, które zowią się światem. Albo myśl jest: od stworzenia, to jest od początku świata. — *Przez te rzeczy, które są uczynione, zrozumiane* Zrozumiane od ludzi. — *Bywają poznane.* Z doskonałości dzieła, poznaje się sztuka, mądrość i rozum autora. — *Wieczna też moc jego i bóstwo.* Moc i potęga Stwórcy.

21. *Gdyż poznawszy Boga.* Z budowy świata i stworzeń. — *Ani dziękowali.* Bogu za stworzenie świata i wszystkich rzeczy ku ich pożytkowi i wygodzie.—*Znikczemnieli.* Zgłupieli. — *W myślach swoich.* W badaniach i rozprawach swoich o Bogu Stworzycielu, którego ze stworzeń poznawali, lecz porzuciwszy to wszystko, przychylili się do oddawania czci bałwanom, które nie były Bogiem. — *I zaćmione jest bezrozumne serce ich.* Do tyla zgłupieli, iż porzuciwszy prawdziwą mądrość, która zasadza się na pobożności i cnocie, bałwany mieli za bogi i im cześć oddawali.

22. *Powiadając się bydź mądrymi.* Przyznając sobie mądrość.—*Stali się głupimi.* Najdaléj od prawdziwéj mądrości zboczyli, i wpadli w ostateczne głupstwo i nierozum. — *I odmienili.* Zamiast Boga czcili bałwany. Ma na myśli owo miejsce Psalmu 105, 20: *I odmienili chwałę jego na podobieństwo cielca jedzącego siano.*

23. *Podał je Bóg.* Tak ich pozbawił Bóg pomocy łaski swojéj, iż na grzechy nieczystości i obrzydliwe wszeteczeństwa rzucili się z największą zapamiętałością i wyuzdaniem. — *Aby sromocili ciała swe.* Przez wszelaką rozpustę. Patrz Wujka.

25. *Odmienili prawdę Bożą w kłamstwo.* To co wiedzieli o Bogu, jako to: jego odwieczność, wszechmocność i samo nawet bóstwo, przenieśli do bałwanów, czcząc je za bogi, przypisując im przymioty boskie.— *W kłamstwo.* W fałszywe i zmyślone bożyszcza.— *Który jest błogosławiony na wieki.* Którego jako Boga i Stwórcę wszech rzeczy, wszystkich dóbr dawcę, sprawiedliwie wielbić i wysławiać należy po wszystkie wieki, to jest w każdym czasie.—*Amen.* Niech się tak stanie, niech będzie na wieki chwalony.

26. *Podał je.* Patrz wyżéj wiersz 24.— *Namiętności sromoty.* Namiętności sromotne i obrzydliwe. — *Niewiasty ich.* Wspomina o kobiétach, dla pokazania, iż przykład mężczyzn pociągnął i niewiasty. P. Wujka.

27. *Zapłatę, która była słuszną.* Ponieważ przeciw prawu natury, opuściwszy Stwórcę, obrócili się do stworzenia i boską cześć jemu oddawali, dopuścił przeto Bóg, ażeby i w innym względzie porządek przyrodzony zmienili, plugawiąc się obrzydliwą i przeciw przyrodzeniu rozpustą.

28. *Mieć w znajomości Boga.* Znać Boga prawdziwego.—*Bóg podał je.* Dopuścił Bóg, aby wpadli *w u-*

notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quae non conveniunt,

29. repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones,

30. detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes,

31. insipientes, incompositos, sine affectione, absque foedere, sine misericordia.

32. Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam, qui talia, agunt, digni sunt morte, et non solum, qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

mości Boga: Bóg podał ie w umysł bezrozumny: aby czynili to, co nie przystoi:

29. napełnione wszelakiéy niesprawiedliwości, złości, porubstwa, łakomstwa, złoczyństwa, pełne zazdrości, mężobóystwa, swaru, zdrady, złościwości, zauszniki,

30. obmówce, Bogu przemierzłe, potwarce, pyszne, chlubne, wynalazce złości, rodzicóm nieposłuszne,

31. bez rozumne, nie towarzyskie, bez miłości przyrodzonéy, nie przeiednani, nie miłosierni.

32. Którzy sprawiedliwość Boską poznawszy nie wyrozumieli, iż co takowe rzeczy czynią, godni są śmierci: a nie tylko którzy ie czynią, ale téż którzy czyniącym zezwalaią.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. 1. w. 5. *Ku posłuszeństwu wiary.* Wiara nie ma być zmysłom ani rozumowi podana: ale ona ma rozkazować, a my jéj być posłuszni w pokorze a w prostości. (2. Kor. 10, 5).

5. *Między wszystkiemi narody.* Wiara katolicka nie tu i ówdzie po kąciech, jako heretycka: ale wszędy po świecie, po wszystkich krajach i narodziech jest rozszerzona. (August. epist. 161).

8. *Wiara wasza bywa opowiadana po wszystkim świecie.* O szerokości, stateczności, i trwałości wiary Kościoła Rzymskiego, znamienite są świadectwa Doktorów świętych starych z tego miejsca. Cypryan Ś. (Ep. 55) Kościoł Rzymski zowie stolicą Piotrową, Kościołem pryncypalnym, to jest przedniejszym albo przodującym, od którego się jedność biskupia i kapłańska poczęła. Wiara, prawi, Rzymian, usty apostolskiemi jest pochwalona: do których kacerstwo albo fałszywa wiara przystępu mieć nie może. Hieronim S. także: Paweł (mówi) chwali wiarę ludu Rzymskiego: nie iżby Rzymianie mieli inszą wiarę, niźli wszystkie Kościoły Chrystusowe: ale iż w nich większe jest nabożeństwo, i większa prostota ku wierzeniu. I na drugim miejscu: Wiedz, iż wiara rzymska apostolskiemi usty pochwalona, takowych wymysłów nie przyjmuje. By też Anioł inaczéj powiadał, niźli raz jest opowiedziana, Pawłowém świadectwem wiara utwierdzona nie może być nigdy odmieniona. I na inszém miejscu tenże Hieronim mówi: Ktośkolwiek jest rozsiewca nowych nauk, proszę cię, abyś uszu Rzymian nie obrażał, a nie naruszał wiary apostolskiemi usty pochwalonéj. Czemu po czterech set lat (a teraz już po piącinaście set lat) chcesz nas uczyć tego, czegośmy pierwiéj nie wiedzieli? Czemu wnosisz między nas to, czego Piotr i Paweł podać nie chcieli? Aż do tego dnia bez téj nauki świat był chrześcijańskim. Tę wiarę w starości trzymać będę, w którejem się dziecięciem urodził. Tenże Doktor uczy, iż wiara rzymska taż jest co i katolicka. Którąż, prawi, wiarę swoją zowie? Tęli, którą Kościoł rzymski trzyma? czyli onę, która się najduje w księgach Orygenesowych? Jeźli rzymską powie, tedyśmy katolikami. I Cypryan Ś. za jedno ma, z Korneliuszem rzymskim Papieżem, i z Kościołem katolickim społeczność mieć. Tak i Ambroży Ś. pisze, iż brat jego Satyrus pytał Biskupa jednego, jeźliby się z biskupy katolickimi, to to jest z Kościołem rzymskim zgadzał? Zkąd znać, że jako jeden i tenże jest Kościoł rzymski co i katolicki: tak też jedna i taż wiara jest rzymska, która i katolicka. (Rzym. 1, 8. Hier. in praef, lib. 2. in epist. ad Galat. Adv. Rufin. lib. 3, c. 4. Gal. 1, 8. Epist. 65. ad Pam. et Ocea. Adv. Rufin. lib. 1, c. 1. Epist. 52 ad Anton. Ambr. de obitu Satyri).

9. *Bez przestanku.* Ten się bez przestanku modli, który pewnego czasu modlitwom naznaczonego nigdy nie opuszcza. A tu Apostoł znaczny przykład miłości wszystkim, ale osobliwie pasterzom i przełożonym duchownym pozostawił: aby nie tylko opowiadali słowo Boże, ale się też ustawicznie modlili za nawrócenie ludzi na wiarę Pana Chrystusową. Jako tu Apostoł czynił za tymi których nie znał, tylko dla większéj chwały Bożéj i chęci pozyskania dusz. (Aug. her. 57).

12. *Ku utwierdzeniu was.* Rzymianie już przedtém od Piotra Ś. nawróceni i nauczeni byli: i przetoż ich Paweł w wierze raz przyjętéj chciał utwierdzić. (Aut. coment. apud. Hieron. Theodoret. in 16. ad Rom. et Chrysost.).

---

mysł bezrozumny, który pochwala to, co trzeba ganić, a odrzuca to, co jest sprawiedliwe, czyste, zbawienne.— *Co nieprzystoi.* Rzeczy szkaradne, które najbardziéj poniżają moralną godność człowieka.

29. *Napełnione.* Ten wyraz zależy od słowa *podał;* jak gdyby rzekł: Przez to samo, że Bóg podał ich w zmysł bezrozumny, napełnieni zostali wszelką niegodziwością, i t. d.

30. *Obmówce.* Ci, którzy bliźnich swoich potajemnie kąsają, jedni aby przyjaciela odciągnęli od przyjaciela, drudzy, aby sławę szarpali.— *Bogu przemierzłe.* Albo nienawidzący Boga; grecki bowiem wyraz w tém miejscu użyty, oznacza zarówno tych, którymi się brzydzi Pan Bóg, jako i tych, którzy Boga nienawidzą za sprawiedliwość, z jaką karze zbrodnie. Ten występek rodzi się z sumienia grzechami skalanego.— *Wynalazce złości.* Ci mianowicie, którzy prócz zwyczajnych zbrodni, inne wymyślają, jak gdyby im nie dosyć było pospolite grzechy popełniać. *(Patrz Ś. Bazylego in reg. brevior. resp. 78).*

31. *Bezrozumne.* Bez rozsądku, którzy niebacznie i nierozumnie wszystko czynią.—*Nie towarzyskie.* Szorstkiego obejścia, nieuprzejmi, niespokojni, nie znający przyzwoitego zachowania się z ludźmi.— *Bez miłości przyrodzonéj.* Którzy siebie tylko kochają, są nieludzcy i niedostępni żadnemu uczuciu przywiązania i miłości.— *Nie przejednani.* Po grecku, wiarołomcy, którzy danego słowa i ugody nie dochowują.

32. *Nie wyrozumieli.* Nie chcieli zrozumieć i w życie swoje wprowadzić.— *Zezwalają.* Zdaje się, iż dotyka filozofów, którzy nie powstawali przeciw bałwochwalstwu i innym występkom, chociaż wiedzieli, że one są niegodziwe.

17. *Sprawiedliwość Boża.* Nie ta którą sam Pan Bóg albo Pan Chrystus sprawiedliwy jest: ale ona, którą człowieka obdarza i sprawiedliwym czyni, gdy go usprawiedliwia. (August. de spirit. et lit. cap. 9). Błądzą przeto nowoewangelikowie, wymyślając sobie nową jakąś sprawiedliwość, która nie w nich jest, ale w Panu Chrystusie, a przecię za ich własną ma być poczytana: gdy się jéj samą wiarą chwytają.

17. *Sprawiedliwy z wiary żywie.* Nie iżby sama wiara bez wszelakich uczynków ożywiać, usprawiedliwiać i zbawiać miała: gdyż wiara bez uczynków jest umarła. Ale iż człowiek sprawiedliwy, z wiary którą ma i przez którą uczynki dobre sprawuje, pewnie i statecznie czeka tego co mu Bóg obiecał: i nie ustaje w wierze, chocia się Pańskie obietnice nie zaraz wypełnią. (Habac. 2, 4. Żyd. 10, 38. Jak. 2, 26).

23. *Podobieństwo obrazu.* Bałwany i obrazy pogańskie cudzych bogów w Pismie ś. są wszędzie potępione: lecz obrazy święte Pana Chrystusowe, i świętych jego, nigdzie.

24. *Podał je Bóg pożądliwościom.* To jest dopuścił im iść za pożądliwościami swémi, jako w Psalmie mówi: Puścił ich według pożądliwości serca ich, pójdą w wynalazkach swoich. (Psal. 80, 13).

26. *Podał je Bóg w namiętności.* Jako tu powiada, że je Bóg podał: tak do Effezów mówi: iż oni udali się, albo podali sami siebie na niepowściągliwość, ku popełnianiu wszelakiéj nieczystości. Abyś nie mniemał, że Bóg jest sprawcą i przyczyną grzechów, nie tylko dopuszczając grzechów, ale chcąc, poduszczając, sprawując, rozkazując, i wolą złych ludzi na złe pobudzając, i usiłowanie ich utwierdzając, jako niezbożnie Kalwin, Luter i Melanchton bluźnią. Ale iż sprawiedliwym sądem swym złemu człowiekowi dla grzechów jego, a zwłaszcza dla bałwochwalstwa i odszczepieństwa, osobliwą onę łaskę odejmuje, za którąby się mógł grzechów i błędów uwiarować: i dopuszcza mu w grzechy upadać. Tak czytamy, iż Bóg zatwardza złe ludzie, gdy je złości i wolności ich zostawuje. (Effez. 4, 19. Calv. lib. 1. c. 18. lib. 2, c. 4. lib. 3, c. 23 et 24. Niż. 9, 18).

32. *Godni są śmierci.* Przetoć dobrze Kościół jedne grzechy śmiertelnemi zowie, i ma je za takie; iż wszyscy, którzy się ich dopuszczają, godni są wiecznego potępienia: a drugie powszednie, które łacniéj mogą być odpuszczone, i nie zasługują potępienia.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O zatwardziałości Żydów, o cierpliwości Pana Boga, strasznéj dla niepokutujących, i t. d.

1. Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas; eadem enim agis, quae judicas. *(Matth. 7, 2).*

2. Scimus enim, quoniam judicium Dei est secundum veritatem in eos, qui talia agunt.

3. Existimas autem hoc, o homo, qui judicas eos, qui talia agunt, et facis ea, quia tu effugies judicium Dei?

4. An divitias bonitatis ejus, et patientiae et longanimitatis contemnis? ignoras, quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te adducit?

5. Secundum autem duritiam tuam et impoenitens cor, thesaurizas tibi iram in die irae, et revelationis justi judicii Dei,

6. qui reddet unicuique secundum opera ejus: *(Matth. 16, 27).*

7. iis quidem, qui secundum patientiam boni operis gloriam et honorem et incorruptionem quaerunt, vitam aeternam;

1. Przetóż niemożesz bydź wymówion o człowiecze wszelki który sądzisz. Abowiem w czym drugiego sądzisz, samego siebie potępiasz: Bo tóż czynisz co posądzasz.

2. Wiemy bowiem iż sąd Boży iest wedle prawdy przeciwko tym którzy takowe rzeczy działaią.

3. Y rozumieszże to, o człowiecze, który sądzisz te co takowe rzeczy czynią, a czynisz ie też, że ty uydziesz sądu Bożego?

4. Czyli bogactwy dobrotliwości iego, y cierpliwości, y nieskwapliwości gardzisz? niewiesz iż dobrotliwość Boża ciebie ku pokucie przywodzi?

5. Lecz według zatwardziałości twéy y serca niepokutuiącego, skarbisz sobie gniew, w dzień gniewu y obiawienia sprawiedliwego sądu Bożego,

6. który odda każdemu podług uczynków iego.

7. Tym którzy w cierpliwości uczynku dobrego szukają sławy y czci y nieskazitelności żywot wieczny:

R. 2.— w. 1. *Nie możesz być wymówion.* Chociaż tak wielkie są grzechy pogan, ty jednak Żydzie, który miałeś prawo Mojżeszowe, abyś łatwiéj zrozumiał, czego się trzymać a czego unikać należy; który poganami gardzić i własnym sądem swoim potępiać ich zwykłeś, nie możesz być wymówion i nic przywieść na usprawiedliwienie się z twojéj niewiadomości.— *W czém drugiego sądzisz.* Albowiem przez to samo, że kogo innego masz za grzesznika i godnego śmierci, siebie samego także potępiasz; to samo bowiem popełniasz, co w innych potępiasz, a popełniasz albo uczynkiem, albo przynajmniéj chęcią i żądzą. Patrz Wujka.

2. *Wiemy bowiem.* My Żydzi, z prawa które dał nam Pan Bóg, wiemy z większą pewnością niż poganie, którzy prawa nie otrzymali.— *Iż sąd Boży.* Spadnie na nich.— *Wedle prawdy.* Sprawiedliwie, stosownie do każdego czasu, bez względu na osoby.

3. *I rozumieszże to, o człowiecze.* I czyż się w tym błędzie znajdujesz?

4. *Bogactwy dobrotliwości.* Tak nazywa nieźmierną Boga dobroć i łaskawość,—*Nieskwapliwości.* Nieskwapliwość Boga na tém się zasadza, iż karę na daleki czas odkłada. Myśl jest: Czyż ty, Żydzie, dla tego trwasz w grzechach, iż licząc na nieźmierną łaskawość i cierpliwość Boga, pomimo trwania w grzechach, niczego się nie lękasz i bezkarność sobie obiecujesz? — *Nie wiesz, iż dobrotliwość Boża.* Gdy raczéj wiedzieć powinieneś, iż trzeba ci korzystać z łaskawości Boga dla czynienia pokuty.— *Ku pokucie ciebie przywodzi.* Do pokuty ciebie powołuje, zachęca. Patrz Wujka.

5. *Skarbisz sobie gniew.* Zbierasz i nagromadzasz jakby skarb jaki.— *W dzień gniewu.* W dzień sądu, który zowie się dniem gniewu, ponieważ Bóg cały swój gniew i sprawiedliwą pomstę na bezbożnych wówczas wyleje.— *Objawienia sprawiedliwego sądu.* Owego bowiem dnia, Chrystus sędzia wszystkich ludzi zamysły i uczynki wyniesie na światło i na widok powszechny, a potém sprawiedliwie to osądzi, wykazując wszystkim ciężkość grzechu i należną mu karę. P. Wujka.

7. *Tym, którzy w cierpliwości uczynku dobrego,*

8. iis autem, qui sunt ex contentione, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio.

9. Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judaei primum, et Graeci;

10. gloria autem, et honor et pax omni operanti bonum, Judaeo primum, et Graeco;

11. non enim est acceptio personarum apud Deum. (*Act. 10, 34*).

12. Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt, et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur;

13. non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. (*Matth. 7, 21. Jac. 1, 22*).

14. Cum enim gentes, quae legem non habent, naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex;

15. qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus,

16. in die, cum judicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum per Jesum Christum. (*Joan. 5, 22*).

17. Si autem tu Judaeus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo,

18. et nosti voluntatem ejus, et probus utiliora, instructus per legem,

8. a tym którzy są przeczni y nie przestawaią na prawdzie, ale wierzą niesprawiedliwości, gniew y zapalczywość.

9. Utrapienie y ucisk na wszelką duszę człowieka który złość popełnia, Żyda naprzód y Greczyna:

10. a chwała y cześć y pokóy wszelkiemu czyniącemu dobrze, naprzód Żydowi y Greczynowi.

11. Abowiem niemasz względu na osoby u Boga.

12. Bo którzykolwiek bez zakonu zgrzeszyli, bez zakonu poginą: a którzykolwiek w zakonie zgrzeszyli, przez zakon będą sądzeni.

13. Abowiem nie słuchacze zakonu sprawiedliwymi są u Boga, ale którzy zakon czynią będą usprawiedliwieni.

14. Bo gdy Poganie, którzy niemaią zakonu, z przyrodzenia czynią co zakon ma: tacy zakonu niemaiący, sami sobie są zakonem:

15. którzy okazuią dzieło zakonu napisane na sercach swoich, gdy im sumnienie ich świadectwo daie, y myśli między sobą różne, abo ie oskarżaiące abo też wymawiaiące,

16. w dzień gdy Bóg sądzić będzie taiemnice ludzkie, według Ewangeliiey moiey przez Jezusa Christusa.

17. A ieśliż się ty nazywasz Żydem, y przestawasz na zakonie, y chlubisz się w Bogu,

18. y znasz wolą iego, y rozeznawasz co iest lepszego, nauczony z zakonu,

---

Którzy trwają w życiu świątobliwém i od niego dla żadnych przeciwności nie odstępują.—*Sławy i czci szukają.* Nie u ludzi, lecz u Boga.— *Nieskazitelności.* Nieśmiertelności.

8. *A tym którzy są przeczni.* Którzy spory prowadzą. Strofuje Żydów spieraiących się z poganami.— *Nie przestawają na prawdzie, ale wierzą niesprawiedliwości.* Lgną do niesprawiedliwości i do nauk sprzyjających złym obyczajom.—*Gniew i zapalczywość.* Będą oddane, to jest będzie wymierzoną ciężka kara, jakiéj od Boga zagniewanego oczekiwać należy.

9. *Utrapienie i ucisk.* Bóg ześle.— *Na wszelką duszę.* Na każdego człowieka.— *Żyda naprzód i Greczyna.* Jak żyda tak poganina: naprzód jednak i przedewszystkiém Żyda, ażeby, jak większych doznał dobrodziejstw, tak też większe poniósł i kary.

10. *I pokój.* Przez pokój Hebrajczycy rozumieją szczęście i pomyślność. Autor ś. wyraża, że dobrze czyniący posiędą wszelkie dobra, których nikt im nie wydrze.— *Żydowi naprzód i Greczynowi.* To przydał, aby swój naród uczcił, który pierwéj zdawał się poniżyć. Patrz w roz. 1, w. 16.

11. *Albowiem nie masz względu na osoby u Boga.* Nie patrzy Bóg, czy kto jest żydem czy poganinem, lecz obudwóch, skoro grzeszą, karze; i obudwóch, jeśli dobrze czynią, nagradza, mając jedynie wzgląd na zasługi.

12. *Bez zakonu zgrzeszyli.* Nie otrzymawszy od Boga prawa pisanego.—*Bez zakonu poginą.* Poginą, nie żeby potępiało ich prawo pisane, którego nie otrzymali, lecz potępi ich samo prawo przyrodzone, przeciw któremu zgrzeszyli.— *A którzykolwiek w zakonie zgrzeszyli.* Którzy, otrzymawszy od Boga prawo, przeciw niemu wykroczyli.— *Przez zakon będą sądzeni.* Przez to samo prawo będą potępieni.

13. *Którzy zakon czynią, będą usprawiedliwieni.* Będą policzeni w poczet sprawiedliwych. P. Wujka.

14. *Bo gdy poganie.* Odpowiada na zarzut domyślny: jak poganie, nie słysząc nic o prawie, mogą je wypełnić albo przeciw niemu wykroczyć? Gdy poganie, niemając prawa, czynią jednak, w skutek przyrodzonego poznania, to co prawo nakazuje, są oni wówczas sami sobie prawem; to jest: mają w sobie samych i w sercu swojém sąd przyrodzony, który im wskazuje, o co się starać i czego unikać potrzeba. Ten to sąd służy im za prawo.— *Zakonu nie mają.* Pisanego prawa.

15. *Okazują dzieło zakonu.* Czyniąc to, co prawo nakazuje, chociaż prawa nie otrzymali.—*Gdy im sumnienie ich świadectwo daje.* Mają poganie, chociaż pozbawieni prawa, w duszy swojéj przeświadczenie o swoich czynnościach, że one są albo złe albo dobre, tak iż nie mogą nie wiedzieć, czy dobrze lub źle czynili.— *I myśli między sobą różne, albo je oskarżające, albo też wymawiające.* W texcie greckim, nie oznaczają się jakiekolwiekbądź myśli, lecz myśli wyrozumowane, oparte na jakiejś zasadzie; co się dzieje gdy rozum nad czém się pilnie zastanawia i stanowi, że to jest prawdziwe lub fałszywe, dobre lub złe. Myśl więc jest: Sumienie rozbiera dobre i złe sprawy jedne potępia, drugie pochwala.

16. *W dzień, gdy Bóg sądzić będzie tajemnice ludzkie.* To świadectwo sumienia okaże się mianowicie w dzień sądu, gdzie własne każdego sumienie, albo go usprawiedliwi, albo potępi przed Bogiem, który sądzić będzie przez człowieka Jezusa Chrystusa.— *Według Ewangelii mojéj.* Według któréj nauczać zwykłem o dniu sądu, jego karach i nagrodach.

17. *A jeżeli się ty nazywasz żydem.* A jednak prawa nie zachowujesz, srożéj będziesz sądzony.— *Przestawasz na zakonie.* Chełpisz się z zakonu.— *I chlubisz się w Bogu.* Ze znajomości i czci Boga prawdziwego.

18. *I znasz wolą jego.* Z zakonu.— *I rozeznawasz*

19. confidis teipsum esse ducem caecorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt,

20. eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiae et veritatis in lege.

21. Qui ergo alium doces, teipsum non doces; qui praedicas non furandum, furaris;

22. qui dicis non moechandum, moecharis; qui abominaris idola, sacrilegium facis;

23. qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum inhonoras.

24. (Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.) *(Isai. 52, 5. Ezech. 36, 20.)*

25. Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem praevaricator legis sis, circumcisio tua praeputium facta est.

26. Si igitur praeputium justitias legis custodiat: nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur?

27. et judicabit id, quod ex natura est praeputium, legem consummans, te, qui per litteram et circumcisionem praevaricator legis es?

28. Non enim, qui in manifesto, Judaeus est, neque quae in manifesto, in carne, est circumcisio;

29. sed qui in abscondito, Judaeus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera; cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

19. tuszysz żeś ty sam iest wodzem ślepych, światłością tych którzy są w ciemnościach,

20. mistrzem bez rozumnych, nauczycielem dziatek, maiącym kształ znaiomości y prawdy w zakonie.

21. Który tedy uczysz drugiego, siebie samego nie uczysz: który opowiadasz żeby nie kradziono, kradniesz:

22. który mówisz żeby nie cudzołożono, cudzołożysz: który się brzydzisz bałwany, świętokradztwo pełnisz:

23. który się w zakonie chlubisz, przez przestępowanie zakonu Boga nie czcisz.

24. (Abowiem imię Boże dla was bluźnione bywa między pogany, iako napisano.)

25. Obrzezanie wprawdzie iest pożyteczne, żebyś zachował zakon: ale ieślibyś był przestępcą zakonu, twoie obrzezanie stało się odrzeskiem.

26. Jeśli tedy odrzezek chowa sprawiedliwości zakonne: azaż iego odrzezek nie będzie poczytan za obrzezanie?

27. Y osądzi ten który iest z przyrodzenia odrzezek, zakon pełniący, ciebie, który przez literę y obrzezanie iesteś przestępcą zakonu?

28. Abowiem nie ten iest Żydem, który iest na iawiu: ani to iest obrzezanie, które iest na iawiu na ciele:

29. ale który w skrytości Żydem iest, y obrzezanie serca, w duchu, nie w literze: którego chwała nie z ludzi, ale z Boga iest.

---

co jest lepszego, nauczony z zakonu. Tak cię prawo oświeciło, iż umiesz dobre od złego rozróżnić.

19. *Tuszysz, żeś ty sam jest wodzem ślepych.* Taką sobie znajomość prawa przypisujesz, iż sądzisz, że ślepym, to jest błądzącym możesz być przewodnikiem, i tym którzy są w ciemnościach, to jest nieumiejętnym, możesz przynieść światło nauki.

20. *Mistrzem bezrozumnych.* Masz siebie za nauczyciela bezrozumnych. — *Mającym kształt znajomości.* Prawidło, podług którego można poznać, co potrzeba czynić i wierzyć; prawidło do poznania prawdy według prawa.

21. *Siebie samego nie uczysz.* Nie żyjesz jak nauczasz.

22. *Świętokradztwo pełnisz.* Gdy przez łakomstwo, obżarstwo, albo powodowany przyjaźnią bałwochwalców, zasiadasz u ich stołu i zjadasz potrawy sporządzone z mięsa, które pierwéj bałwanom było ofiarowane. Albo, gdy gwałcisz śluby, lub też innych dopuszczasz się świętokradzkich uczynków.

23. *Który się w zakonie chlubisz.* Jako otrzymanym od Boga.—*Boga nie czcisz.* Tego samego, od którego prawo przyjąłeś.

24. *Dla was.* Z waszéj winy, którzy prawo dane od Boga, jawnie gwałcicie. — *Bluźnione bywa między pogany.* Źle o Bogu mówią poganie, widząc, że tak złych ma czcicieli, jakby o nich albo nie dbał, albo ich nie mógł ukarać, lub też jak gdyby w ich zbrodniach miał upodobanie. Ma Apostoł na myśli słowa Izaiasza w roz. 52, które tak brzmią: *Z waszéj przyczyny imie moje zawsze jest bluźnione u pogan.*

25. *Obrzezanie wprawdzie jest pożyteczne.* Mówi Ś. Paweł o obrzezaniu, jak ono było w starym zakonie; albowiem gdy nastało prawo ewangeliczne, obrzezanie zostało odrzucone, tak iż dla chrześcian do zbawienia nie tylko jest niepotrzebne, lecz byłoby nawet szkodliwe, jak dowodzi tenże Apostoł w liście do Galatów. Naucza więc, że obrzezanie było pożyteczne, jeżeli się z niém łączyło zachowanie prawa.— *Twoje obrzezanie stało się odrzezkiem.* Jeżeli prawo gwałcisz, chociażbyś był obrzezany, wszystko to jedno, jak gdybyś był nieobrzezanym poganinem. Karci tu Ś. Paweł zarozumiałość Żydów, chełpiących się ze swojego obrzezania.

26. *Jeśli tedy odrzezek.* Nieobrzezany poganin. — *Azaż jego odrzezek nie będzie poczytan za obrzezanie?* Jeżeli poganin prawo zachowuje, wówczas brak obrzezania mu nie zaszkodzi, lecz będzie się tak uważał, jak gdyby był obrzezany, ponieważ zachowanie prawa taki, owszem większy mu przyniesie pożytek, niż Żydowi obrzezanie; ponieważ, jak mówi Teofilaktus, prawdziwém obrzezaniem jest przecięcie nie ciała lecz grzechów; czyli sam dobry uczynek oddzielony od występków; odrzezkiem zaś jest zły i szkaradny uczynek. Patrz Wujka.

27. *Osądzi.* Potępi.—*Ten który z przyrodzenia jest odrzezek.* Od urodzenia nieobrzezany, czyli poganin.— *Ciebie, który przez literę i obrzezanie.* Ciebie, który masz literę prawa i obrzezanie, a jednak jesteś prawa gwałcicielem.

28. *Albowiem, nie ten jest Żydem, który jest na jawiu.* Który zewnętrznie i publicznie trzyma się żydowskiéj religii. — *Ani to jest obrzezanie, które jest na jawiu.* Trzeba dodać: nie ten jest Żydem prawdziwym, Bogu się podobającym; nie to jest prawdziwe, podobające się Bogu obrzezanie.

29. *Ale który w skrytości Żydem jest.* Kto w duchu i w sercu, przez zachowanie prawa, wyznaje wiarę swoję w Chrystusa, do którego się cały stary zakon odnosi, ten u Boga jest prawdziwym Żydom, duchownym synem Abrahama.— *Obrzezanie serca.* Które duszę od-

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Który sądzisz.* Którzy są w ciężkich grzechach, nie przystoi aby tych sądzili, którzy też grzechy albo mniejsze mają. *Chrys. super Mat.* Niech ten sądzi błąd i występ drugiego, który sam w sobie nie ma coby sądził: żeby sądząc drugiego, sam się nie osądził. *Ambrosius.*

4. *Czyli gardzisz.* Zkąd znać, iż Bóg łaskę i miłosierdzie swe ludziom ofiaruje, i z wielką cierpliwością długo czeka ich pokuty: umyślnie odwłocząc ich karanie aby się uznali. Czém okazuje, iż się złością brzydzi, nie kocha w ich zatraceniu, i nie jest przyczyną ich grzeszenia, ale oni sami, którzy zatwardzają serca swe, i dobrowolnie odrzucają łaskę jego, i gardzą dobrotliwością jego.

6. *Podług uczynków jego.* Acz tu przedsięwzięcie Pawła Ś. jest najwięcéj zalecać wiarę w Chrystusa Pana, wszakże aby kto nie mniemał (z słów jego źle wyrozumianych) żeby dobre uczynki chrześcijańskie nic nie zasługowały, i nie były przyczyną zbawienia: oto jaśnie pisze, iż Pan Bóg tak równie daje żywot wieczny i nieśmiertelną chwałę ludziom za ich uczynki dobre: jako je potępia za złe ich uczynki. Odda, prawi, żywot dobrze czyniącym, według uczynków: to jest, odda dobrze czyniącym zapłatę żywota wiecznego względem uczynków ich, albo podług ważności i zasługi uczynków. Co jest przeciw dzisiejszym odszczepieńcom, któżý zasługę i zapłatę żywota wiecznego uczynkom dobrym wiernych odejmują.

13. *Nie słuchacze zakonu.* Tożci rzekł Pan Chrystus: Nie każdy którymi mowi Panie, Panie, wnidzie do królestwa niebieskiego, ale który czyni wolą Ojca mego. Toż i Jakób Ś. szeroce pokazuje, iż nie sama wiara ale dobre uczynki usprawiedliwiają człowieka. W czém się pięknie zgadza z Pawłem Ś. Bo acz pierwsze usprawiedliwienie (gdy się człowiek z niewiernego staje wiernym) z wiary się poczyna i z wiary najwięcéj pochodzi, bez żadnego względu i zasługi uczynków, jako Paweł na innych miejscach uczy: wszakże wtóre usprawiedliwienie, albo sprawiedliwości pomnożenie i dopełnienie, pochodzi z uczynków a nie z saméj wiary, o którém tu Paweł: ale szerzéj Jakób S. w liście swoim wier. 22 mówi: Widzisz iż wiara Abrahamowa spół robiła z uczynkami jego, i z uczynków wiara była dopełniona. Widzicie iż z uczynków człowiek bywa usprawiedliwiony, a nie z saméj wiary? (Mat. 7, 21. Jak. 2, 24. Rzym. 3, 28. Jak. 2, 22.)

13. *Będą usprawiedliwieni.* Być usprawiedliwionym, jest nie tylko być poczytanym za sprawiedliwego (jako nowowiercy źle rozumieją), ale toż być uczynionym z niesprawiedliwego istotnie sprawiedliwym, albo z sprawiedliwego jeszcze sprawiedliwszym. Co się i z tego miejsca pokazuje: Nie słuchacze są sprawiedliwi, ale czyniący będą usprawiedliwieni. I z onego jaśniéj: Jako przez nieposłuszeństwo jednego człowieka wiele ludzi stało się (prawdziwie) grzesznymi (a nie poczytaniem tylko), tak przez jednego posłuszeństwo wiele ludzi staną się (także prawdziwie) sprawiedliwymi, a nie poczytaniem tylko. (Rzym. 5, 19.)

25. *Jeźliż tedy odrzezek.* I tu pokazuje, iż sprawiedliwość prawdziwa nie jest sama wiara, ani ceremonia, ani umiejętność zakonu, ani nazwisko Żyda albo Chrześcijanina: ale czynienie dobrych uczynków, i pełnienie zakonu z łaski Bożéj.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O potrzebie łaski Chrystusowéj równie dla żydów jak i dla pogan.

1. Quid ergo amplius Judaeo est? aut quae utilitas circumcisionis?
2. Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. *(Infra 9, 4.)*
3. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum fidem Dei evacuabit? Absit. *(2. Tim. 2, 13.)*
4. Est autem Deus verax; omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris. *(Joan. 3, 33. Psal. 115, 11. Psal. 50. 6.)*

1. Cóż tedy ma więcéy Żydowin? abo co za pożytek obrzezania?
2. Wiele wszelakim obyczaiem. Naprzód iż im zwierzone są słowa Boże.
3. Bo cóż ieśli niektórzy nie uwierzyli? Azaż niedowiarstwo ich wniwecz obróci wiarę Bożą? Nie daj tego Boże.
4. Ale Bóg iest prawdziwy, a wszelki człowiek kłamliwy iako napisano: Abyś był usprawiedliwiony w mowach twoich, a żebyś zwyciężył gdy bywasz sądzon.

dzieła od występków i namiętności, takie duchowne obrzezanie jest prawdziwe i miłe Bogu. — *W duchu nie w literze.* Takie obrzezanie serca dokonywa się w duchu za pomocą łaski Boskiéj, a nie zaś przez literę prawa. — *Którego.* Takiego to Żyda. — *Chwała nie z ludzi.* Kto jest tak obrzezanym, ma chwałę nie przed ludźmi, którzy to tylko widzą, co podpada pod zmysły, lecz przed Bogiem, który patrzy na serce.

R. 3.—1. *Cóż tedy ma więcéj Żydowin?* Myśl taka: jeśli tak się rzeczy mają, jak powiedziano, cóż wyższego ma żyd nad poganina, cóż ważniejszego otrzymał? — *Albo co za pożytek obrzezania?* Albo na cóż się przydało być obrzezanym?

2. *Wiele wszelakim obyczajem.* Pod wielą względami żyd jest wyższym od poganina.—*Naprzód.* W tém przedewszystkiém.— *Słowa Boże.* Wyroki Boskie, to jest, prawo boskie i Pismo święte.

3. *Azaż niedowiarstwo ich w niwecz obróci wiarę Bożą?* Azali ich niewiara zdziałać to potrafi, że Pan Bóg obietnic swoich i słowa danego nie dotrzyma? *Wiara* w tém miejscu, jak i często w innych miejscach Pisma ś., bierze się za wierność w dotrzymaniu obietnic.—*Nie daj tego Boże.* Być nie może, aby złość ludzka miała Pana Boga uczynić wiarołomnym; nie podobna, żeby Bóg kłamał, lub słowa nie dotrzymał.

4. *Bóg jest prawdziwy.* W greckim texcie, *niech będzie;* jak gdyby rzekł: Przeciwnie, trzeba sądzić i być przekonanym, że Bóg jest prawdziwy, tak jak wszelki człowiek jest kłamliwy. Jest tedy Bóg prawdziwy w każdém słowie swojém i w każdéj obietnicy.— *A wszelki człowiek kłamliwy.* Z siebie samego i z usposobienia skażonéj swojéj natury.—*Jako napisano.* Psalm. 50, 6.— *Abyś był usprawiedliwiony.* Spójnik *abyś* oznacza nie zamiar, ale skutek, jak gdyby rzekł Dawid: Zgrzeszyłem Panie: lecz przebacz i zlituj się nade mną, a tak się stanie, iż przebaczając mi grzechy moje, okażesz się, o Boże, sprawiedliwym i prawdziwym w obietnicach twoich. — *I ażebyś zwyciężył, gdy bywasz sądzon.* I jeśliby między tobą a ludźmi sąd był ustanowiony, i jeśliby oni chcieli utrzymywać, że nie jesteś miłosiernym i że pokutującym grzechów nie odpuszczasz, abyś odniósł zwycięztwo i był uznany za miłosiernego, prawdziwego i wiernego w obietnicach twoich. Patrz Wujka.

5. Si autem iniquitas nostra justitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus est Deus, qui infert iram? (secundum hominem dico).

6. Absit; alioquin quomodo judicabit Deus hunc mundum?

7. Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius: quid adhuc et ego tamquam peccator judicor?

8. et non (sicut blasphemamur, et sicut ajunt quidam nos dicere) faciamus mala, ut veniant bona; quorum damnatio justa est.

9. Quid ergo? praecellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse, *(Gal. 3, 22)*.

10. sicut scriptum est: Quia non est justus quisquam, *(Psal. 13, 3)*.

11. non est intelligens non est requirens Deum.

12. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum.

13. Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant; venenum aspidum sub labiis eorum, *(Psal. 5, 11. Psal. 139, 4)*.

14. quorum os maledictione et amaritudine plenum est; *(Psal. 9, b. 7)*.

15. veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem; *(Prov. 1, 16. Isai. 59, 7)*.

16. contritio et infelicitas in viis eorum; *(Isai. 59, 8)*.

17. et viam pacis non cognoverunt;

18. non est timor Dei ante oculos eorum. *(Psal. 35, 2)*.

19. Scimus autem, quoniam quaecumque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur, ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo,

20. quia ex operibus legis non justificabitur

5. Lecz ieśliż niesprawiedliwość nasza Bożą sprawiedliwość zaleca, cóż rzeczemy? Azaż niesprawiedliwy iest Bóg który gniew przywodzi? (mówię wedle człowieka).

6. Nie day tego Boże: bo inaczéy iakóż Bóg sądzić będzie ten świat?

7. Abowiem ieśli prawda Boża przez moie kłamstwo obfitowała, ku chwale iego: czemuż iescze y ia bywam osądzon iako grzeszny?

8. A nie (iako o nas bluźnią, y iako niektórzy powiadaią żebyśmy mówili) mamy czynić złych rzeczy, aby przyszły dobre? których potępienie iest sprawiedliwe.

9. Cóż tedy? mamyli nad nie? Żadnym sposobem. Gdyżeśmy dowiedli, iż Żydowie y Grekowie, wszyscy są pod grzechem:

10. iako iest napisano: Iż niémasz nikogo sprawiedliwego:

11. niémasz rozumieiącego, niémasz szukaiącego Boga.

12. Wszyscy się odchylili, spolu stali się niepożytecznymi: niémasz ktoby czynił dobrze, niémasz aż do iednego.

13. Gardło ich iest grobem otwartym, ięzykami swémi zdradliwie poczynali, iad źmiiów pod wargami ich.

14. Których usta napełnione są przeklinania y gorzkości:

15. nogi ich prędkie ku rozlewaniu krwie.

16. Skruszenie y niesczęście na drogach ich:

17. a drogi pokoiu nie poznali.

18. Niémasz boiaźni Bożéy przed oczyma ich.

19. A wiemy iż cokolwiek zakon mówi, tym którzy w zakonie są mówi: aby wszelkie usta były zatulone, a iżby poddan był wszytek świat Bogu:

20. bo z uczynków zakonu żadne ciało nie bę-

5. *Lecz jeśli niesprawiedliwość nasza.* Zapobiega tu Apostoł zarzutowi ludzi głupich. Dla tego powiada: *mówię wedle człowieka*, to jest, wprowadzam zarzut, który człowiek cielesny, pozbawiony mądrości uczynić może, to jest: jeżeli przez grzechy Dawida i nasze, bardziéj się jeszcze sprawiedliwość i wierność Boga dla nas wyświeca i okazuje; a więc niesłusznie Pan Bóg karze nas za grzechy, za które owszem nagradzać nas powinien, aby się przez to dobitniéj jeszcze okazała jego wierność w dotrzymaniu obietnic. — *Który gniew przywodzi.* Który karze złych, i z tego ukarania bierze chwałę dla siebie.

6. *Wedle człowieka mówię.* Robię ten zarzut nie od siebie, nie żebym tak był przekonany, lecz przywodzę słowa ludzi głupich i cielesnych.—*Nie daj tego Boże.* Ażeby kto tak miał sądzić o Bogu; ażeby Bóg miał być uważany za niesprawiedliwego. Nie w bezpośredni, ale w uboczny tylko sposób grzech przyczynia się do okazania chwały i sprawiedliwości Boga.

7. *Albowiem jeśli prawda Boża.* Myśl jest: jeżeli moje kłamstwo lub niesprawiedliwość przyczyniły się do pokazania, że Bóg jest wiernym w dotrzymaniu swego słowa i prawdziwym w obietnicach, na cóż potém jestem sądzony, potępiony i karany jako kłamca i grzesznik?

8. *A nie.* To jest, i dla czego nie mamy czynić źle, jeżeli to ma służyć ku chwale Bożéj? — *Jako o nas bluźnią.* Jak niektórzy potwarcy utrzymują, że my tak nauczamy. — *Których.* Pewne jest potępienie i tych, którzy tak sądzą, i tych, którzy nas potwarzają. Patrz Wujka.

9. *Cóż tedy? Mamy-li nad nie?* Wraca Ś. Paweł do swojego założenia w wierszu 2 i powiada: Bynajmniéj my żydzi, nie jesteśmy lepsi od pogan. — *Gdyżeśmy dowiedli.* Już pierwéj wykazaliśmy dostatecznie.—*I Żydowie i Grekowie, wszyscy są pod grzechem.* Że wszyscy są grzesznikami i za grzech warci są potępienia.

10. *Jako jest napisano.* W Psalmie 13, 3, gdzieśmy całe to miejsce objaśnili. Patrz Wujka.

19. *A wiemy.* Nie mów, żydzie, że te słowa do ciebie się nie stosują; są to słowa prawa i Pisma ś., które nie tyle do pogan, jak raczéj do tych, którzy są pod prawem, to jest do żydów, przemawiają.—*Aby wszelkie usta były zatulone.* Ażeby nikt nie śmiał wymawiać się od grzechu. — *I ażeby poddan był wszystek świat Bogu.* Ażeby się pokazało, że wszyscy zgoła ludzie, nawet żydzi, podlegają sądowi Boga i zasługują na potępienie wieczne.

20. *Bo z uczynków zakonu.* Rozbiera Ś. Paweł tę

omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati. *(Gal. 2, 16).*

21. Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est; testificata a lege et Prophetis.

22. Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes, et super omnes, qui credunt in eum, non enim est distinctio;

23. omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei.

24. Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemtionem, quae est in Christo Jesu,

25. quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiae suae propter remissionem praecedentium delictorum

26. in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiae ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, et justificans eum, qui est ex fide Jesu Christi.

27. Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non; sed per legem fidei.

28. Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis.

29. An Judaeorum Deus tantum? nonne et gentium? Immo et gentium;

dzie przed nim usprawiedliwione: Bo przez zakon poznanie grzéchu.

21. A teraz sprawiedliwość Boża iest obiawiona bez zakonu: oświadczona od zakonu y Proroków.

22. A sprawiedliwość Boża przez wiarę Jezusa Christusa, na wszytkie y nad wszytkimi, którzy wierzą weń: bo różności niemasz.

23. Abowiem wszyscy zgrzészyli: y niedostawa im chwały Bożéy.

34. Usprawiedliwieni darmo przez łaskę iego, przez odkupienie, które iest w Christusie Jezusie:

25. którego Bóg wystawił ubłaganiem przez wiarę we krwi iego, ku okazaniu sprawiedliwości swoiéy, dla odpuszczenia przeszłych grzechów,

26. w cierpliwości Bożéy, ku okazaniu sprawiedliwości iego w tym czasie: aby on był sprawiedliwy, y usprawiedliwiaiący tego, który iest z wiary Jezusa Christusa.

27. Gdzież tedy iest chluba twoia? odrzucona iest. Przez któryż zakon? Uczynków? Nie, ale przez zakon wiary.

28. Abowiem za to mamy iż człowiek bywa usprawiedliwion przez wiarę, bez uczynków zakonu.

29. Izali Bóg tylko Żydów? aza téż nie Poganów? Owszem y Poganów.

samę rzecz pod innym względem, i powiada: Zarzucisz może znowu, o żydzie, i powiesz: prawda, jestem grzesznik: ale przez ofiary prawem nakazane i inne obrządki nabywam oczyszczenia. Odpowiada Apostoł: te uczynki zakonu mogą oczyścić od zmaz legalnych, nie zaś uwolnić od grzechu. Aby grzech był odpuszczony, trzeba wierzyć w Jezusa Chrystusa i łaskę jego pozyskać.— *Żadne ciało.* Żaden człowiek. — *Przez zakon poznanie grzechu.* Przez prawo nabywa się poznanie grzechu, ponieważ ono uczy, co potrzeba czynić, czego się strzedz, co jest cnotą, co występkiem: lecz przez Chrystusa udziela się łaska, która gładzi grzech. P. W.

21. *A teraz.* Gdy zakon stary ustał. — *Sprawiedliwość Boża.* Usprawiedliwienie, w którém nas Pan Bóg od grzechów uwalnia.—*Jest objawiona.* Przez Ewangelią Chrystusową. — *Oświadczona od zakonu i proroków.* O tém usprawiedliwieniu, mającém się udzielić przez Chrystusa świadczy cały stary zakon i prorocy.

22. *A sprawiedliwość.* Sprawiedliwość, mówię. — *Przez wiarę.* Udziela się przez wiarę. — *Na wszystkie i nad wszystkiemi.* Na wszystkich zarówno.—*Bo różności niemasz.* Między żydami i poganami; jak gdyby rzekł: Nie było nikogo i nie będzie, któryby inaczéj jak przez wiarę w Jezusa Chrystusa, mógł dostąpić usprawiedliwienia. Ta jedna i jedyna dla wszystkich jest droga do usprawiedliwienia. Patrz Wujka.

23. *I niedostawa im chwały Bożéj.* Myśl taka: Wszyscy zgrzeszyli; i jakkolwiek usiłują, jakkolwiek gorliwie dążą do chwały niebieskiéj, jako do kresu wszystkich swoich prac i trudów; jednakże w połowie drogi, upadli na siłach, całkiem ustają, i chwały Boskiéj, któréj najbardziéj pragną, nie oglądają. Jedni przez chwałę Boga, rozumieją łaskę boską, która jest pewnym początkiem przyszłéj chwały; inni rozumieją Chrystusa, który jest chwałą Ojca.

24. *Usprawiedliwieni darmo.* Darmo zaś biorą usprawiedliwienie, otrzymawszy łaskę boską w skutek odkupienia dokonanego przez Jezusa Chrystusa. P. W.

25. *Którego.* Chrystusa. — *Bóg wystawił ubłaganiem.* Przejednawcą, ofiarą błagalną za grzechy ludzkie.—*Przez wiarę we krwi jego.* Przez wiarę w jego mękę i śmierć. — *Ku okazaniu sprawiedliwości swojéj.* Połącz z temi wyrazami: *wystawił Bóg ubłaganiem*, na to zwłaszcza, ażeby przez to okazał sprawiedliwość swoję, to jest, ażeby nam udzielił sprawiedliwości swojéj i nas sprawiedliwymi uczynił. Albo, może też mówi o karzącéj sprawiedliwości Boga; przez to bowiem okazuje się Bóg sprawiedliwym, że Synowi swojemu dla grzechów naszych nie przepuścił. — *Dla odpuszczenia przeszłych grzechów.* Adama i innych ludzi przed Chrystusem.

26. *W cierpliwości Bożéj.* Te grzechy długo Pan Bóg znosił, czekając nim przyjdzie Chrystus i je zgładzi, i tak w owym czasie łaski okaże sprawiedliwość prawdziwą, i jéj wierzącym udzieli.—*Ku okazaniu sprawiedliwości jego w tym czasie.* Aż do tego czasu, w którym sprawiedliwość swoję chciał światu okazać i objawić.—*Aby on był sprawiedliwy.* Wierny w obietnicach, albo święty i prawy. — *I usprawiedliwiający tego, który jest z wiary.* Tego, który uwierzył w Chrystusa, odrzuciwszy wszelką nadzieję i próżną ufność w stary zakon.

27. *Gdzież tedy jest chluba twoja?* Którą się przechwalasz i przypisujesz sobie sprawiedliwość z obrzezania, ofiar i innych uczynków prawa Mojżeszowego.— *Uczynków.* Ś. Augustyn (w księdze *de Spiritu et Litera* w roz. 13 i innych) powiada: prawem uczynków jest to prawo, które nakazuje, co czynić potrzeba; prawem wiary jest sama wiara, dla któréj udziela się łaska czynienia tego, co prawo nakazuje. Prawem więc uczynków, jest stary zakon, który zawiera nakaz; prawem wiary jest nowy zakon, który daje pomoc, abyś prawo wypełnił.

28. *Albowiem za to mamy.* To jest, z tego cośmy dotąd powiedzieli, wyprowadzamy ten wniosek: że człowiek, czy to żyd, czy poganin, zostaje usprawiedliwiony przez wiarę, to jest przez wiarę, jako przez nasienie, zasadę i porządek usprawiedliwienia, nie wyłączając przy tém ani łaski, ani nadziei, ani miłości i innych cnót chrześcijańskich. — *Bez uczynków zakonu.* Nie tylko obrzędowych i sądowych, lecz nawet i moralnych, o ile one są dokonane tylko w skutek nakazu prawa i samemi tylko przyrodzonemi siłami. *(Czytaj Ś. Augustyna de Spir. et Lit. roz. 4.).* Patrz Wujka.

29. *Izali Bóg tylko Żydów?* Nowy dowód, na pokazanie, że my jesteśmy usprawiedliwieni nie z uczynków

30. quoniam quidem unus est Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, et praeputium per fidem.
31. Legem ergo destruimus per fidem? Absit; sed legem statuimus. *(Matth. 5, 17).*

30. Ponieważ ieden iest Bóg, który usprawiedliwia obrzezanie z wiary, y odrzezek przez wiarę.
31. Zakon tedy psuiemy przez wiarę? Uchoway Boże: ale zakon stanowimy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 4. *Ale jest Bóg prawdziwy.* Bóg z przyrodzenia jako sam dobry, tak sam jest prawdziwy: a ludzie z przyrodzenia swego źli i kłamliwi, zdradzać i zdradzeni być mogą. Wszakże Pan Bóg i ludzie duchem prawdy obdarzone, Apostoły, Ewangelisty, i Proroki i inne, czyni też dobrymi i prawdziwymi: jako i Kościoł, który jest filarem i utwierdzeniem prawdy. (Mat. 19; 17. I. Tim. 3, 15).

8. *Powiadają żebyśmy mówili.* Nie dziw, iż tych czasów odszczepieńcy, Pawłowe słowa źle rozumieją, ku zaleceniu samej wiary, i poczytanej sprawiedliwości swojej, i ku wyniszczeniu wszech uczynków dobrych: gdyż i na on czas (jako tu sam Paweł, a Piotr indziej o tém świadczy) przewrótni ludzie słowa i pisma jego psowali, i ku wolności grzeszenia ich naciągali. Bo gdyby grzech sam z siebie i z przyrodzenia swego ściągał się ku chwale Bożej: tedybyśmy grzeszyć byli powinni: i nie byłby Bóg sprawiedliwy, który grzechy karze. Ale teraz nie idzieć tu z przyrodzenia grzechu (że się on obraca ku chwale Bożej) ale z mocy a z mądrości Bożej, która umie i złego na dobre używać. Dla czego też grzechy dopuszcza i cierpi. (August. Enchir. cap. 46, 2. Piot. 3, 16).

10. *Niemasz nikogo sprawiedliwego.* Te miejsca i tym podobne nie tak rozumieć masz, żeby zgoła żaden z Żydów i z Poganów nie był dobry ani sprawiedliwy: gdyż jasne pisma są o Jobie, Zacharyaszu i Elżbiecie, i o wielu innych, iż byli sprawiedliwymi przed Panem Bogiem: i byłoby bluźnierstwo te słowa o Pannie Matce Bożej, o ś. Janie Chrzcicielu i o Apostołach rozumieć. Ale iż ani przez zakon przyrodzony, ani przez zakon Mojżeszów żaden nie może być sprawiedliwy: ani się takich grzechów uwiarować, jakie tu wspomina: jedno przez wiarę a łaskę Bożą, przez którą każdego wieku (zwłaszcza między Żydy) było wiele świętych i sprawiedliwych ludzi, których te słowa najmniej nie tykają: gdyż one właśnie są rzeczone o gromadzie złych a niezbożnych ludzi, między którymi żaden nie jest sprawiedliwy coby się Boga bał. (Job. 1, 1. i 2, 3. Łuk. 1, 6).

20. *Z uczynków zakonu.* Hieronim i Chryzostom ś. wykładają to miejsce o uczynkach ceremonialnych tylko zakonu starego, o których toż Paweł mianowicie twierdzi w liście do Galatów. Wszakże się to rozumieć może i o innych wszystkich uczynkach dobrych, które z wiary a z łaski Bożej nie pochodzą. Bo takie ani się Bogu podobać, ani człowieka usprawiedliwić, ani co u Boga zasłużyć nie mogą. I tak to miejsce Augustyn wykłada. (De spiritu et lit. cap. 8. Galat. 2, 16. Żyd. 11, 6).

22. *A sprawiedliwość Boża.* Nie która będąc w Chrystusie, przez wiarę bywa ułapiona albo uchwycona, i za naszę własną poczytana (jako odszczepieńcy wymyślają), ale ta którą Bóg obdarza i obłoczy człowieka, gdy usprawiedliwia grzesznego w pierwszém nawróceniu jego. Która przeto jest i sprawiedliwością człowieczą, iż prawdziwie jest w człowiecze, i sprawiedliwością Bożą, iż od Boga jest. (August. in Psal. 30. cont. 1. Patrz wyżéj 2, 13).

24. *Usprawiedliwieni darmo.* Iż żadna z tych rzeczy, które uprzedzają usprawiedliwienie, ani wiara, ani uczynki nie zasługują łaski usprawiedliwienia. Bo jeślić jest łaska, tedyć nie z uczynków. Bo inaczéj łaskaby już łaską nie była. Wszakże wiara i uczynki dobre z łaski pochodzące, są przygotowaniem do usprawiedliwienia. (Patrz niżéj w. 28. Rzym. 11, 6).

28. *Przez wiarę bez uczynków.* Bez uczynków zakonu: t. j., choćby się nie obrzezał i ceremonii zakonu Mojżeszowego nie zachował. K temu bez uczynków dobrych, któreby czynił pierwéj niźli uwierzył, i przed usprawiedliwieniem, a nawet bez zasługi uczynków. Wszakże nie bez uczynków z wiarą złączonych i z wiary pochodzących: nie bez pokuty, nadziei, miłości i świętych Sakramentów: to jest nie samą wiarą, i nie przez samę wiarę. Przetoż darmo gruntują na tém miejscu odszczepieńcy samę wiarę swoję.

CAPUT IV. ROZDZIAŁ 4.

O usprawiedliwieniu Abrahama, pochodzącém z wiary, nie zaś z uczynków zakonu.

1. Quid ergo dicemus invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem?
2. Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.
3. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo; et reputatum est illi ad justitiam. *(Gen. 15, 6. Gal. 3, 6. Jac. 2, 23).*

1. Cóż tedy rzeczemy, że nalazł Abraham ociec nasz wedle ciała?
2. Abowiem ieśli Abraham z uczynków iest usprawiedliwiony: ma chlubę, ale nie u Boga.
3. Bo co pismo mówi? Uwierzył Abraham Bogu: y poczytano mu iest ku sprawiedliwości.

zakonu, ale przez wiarę w Chrystusa; bo, gdyśmy dostępowali usprawiedliwienia przez uczynki zakonu, usprawiedliwienie byłoby przywiązane do prawa Mojżeszowego, i służyłoby wyłącznie żydom, a następnie, trzeba byłoby sądzić, że Pan Bóg troszczy się tylko o żydów i ich tylko jest Bogiem, a wcale nie Bogiem pogan: co jest niedorzecznością.

30. *Ponieważ jeden jest Bóg.* Żydów i pogan. — *Obrzezanie.* Żydów obrzezanych.— *Odrzezek.* Pogan.

31. *Zakon tedy psujemy.* Azali więc stary zakon, przez wiarę Chrystusa, jako niepożyteczny i niepotrzebny, znosimy?— *Ale zakon stanowimy.* Owszem, potwierdzamy stary zakon, ponieważ, co ów zakon zapowiadał, to dziś przez Ewangelią spełnione zostało.

R. 4.—1. *Cóż tedy rzeczemy?* Jakiéj tedy, według nas, dostąpił sprawiedliwości Abraham? czy sprawiedliwości z wiary, czy z uczynków? P. W.

2. *Albowiem jeśli Abraham.* Jeżeli Abraham tę tylko ma sprawiedliwość, która jest z uczynków zakonu albo przyrodzenia, bez żadnego względu na wiarę; zaiste taka sprawiedliwość jest niedostateczną. Zaleca się ona przed ludźmi, którzy widzą zewnętrzne tylko uczynki i je podziwiają, lecz nie przed Bogiem, który widzi myśl i wiarę, ceni ją i na niéj prawdziwą sprawiedliwość gruntuje. P. W.

3. *Bo co pismo mówi?* Genes. 15, 6. Pokazuje ś. Paweł, że Abraham dostąpił sprawiedliwości i chwały u Boga, nie z uczynków zakonu, lecz przez wiarę.—

4. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.
5. Ei vero, qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam secundum propositum gratiae Dei.
6. Sicut et David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert justitiam sine operibus:
7. Beati, quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. *(Psal. 31, 1).*
8. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum.
9. Beatitudo ergo haec in circumcisione tantum manet, an etiam in praeputio? Dicimus enim, quia reputata est Abrahae fides ad justitiam.

4. A temu który robi, zapłata nie bywa poczytana podług łaski, ale podług powinności.
5. A temu który nie robi, ale wierzącemu w tego który usprawiedliwia niepobożnego, poczytana bywa wiara iego ku sprawiedliwości wedle postanowienia łaski Bożéy.
6. Jakóż téż Dawid opowieda błogosławieństwo człowieka, któremu Bóg poczyta sprawiedliwość bez uczynków:
7. Błogosławieni których nieprawości są odpuszczone, a których pokryte są grzechy.
8. Błogosławiony mąż któremu Pan grzechu nie poczytał.
9. To tedy błogosławieństwo w obrzezaniu li tylko iest, czyli téż w odrzezce? Abowiem powiadamy, iż poczytana iest wiara Abrahamowi ku sprawiedliwości.

Uwierzył Abraham Bogu. Gdy jemu i małżonce jego Sarze—obudwóm już starym, słabym i niedołężnym, obiecał Bóg potomstwo, już cielesne z Izaaka, już duchowne z Chrystusa. —*I poczytano mu jest ku sprawiedliwości.* Wiara, jak Abrahama tak nasza, chociaż z natury swojéj, o ile jest aktem człowieka, nie jest sprawiedliwością i usprawiedliwienia dać nie może; przyjmuje się jednak od Boga, ażeby jak Abrahamowi tak nam sprawiedliwości udzielił i poczytał nas za sprawiedliwych, przyjaciół i synów swoich; i to właśnie oznaczają słowa Apostoła w wier. 5: *według postanowienia łaski Bożéj,* to jest, według dobrotliwéj i łaskawéj woli Boga, gdy postanowił, ażeby przez akt wiary doskonałéj, to jest przez skruchę, udzieloną była łaska i sprawiedliwość bez uczynków, to jest bez zasługi uczynków. Sam też wyraz *poczytywać* oznacza, iż cóś się uważa za takie, jakiém ono nie jest, *np.* chęć bywa poczytaną za skutek czyli za fakt, którego nie było. Lecz powiesz: Abraham już był sprawiedliwym, gdy uwierzył, że się mu z Sary dziecię narodzi: a więc nie przez ten akt wiary został usprawiedliwiony. Odpowiadam: te słowa *uwierzył Abraham i t. d.*, odnoszą się nie tylko do tego co je bezpośrednio poprzedza, lecz do wszystkiego co przedtém powiedziano, Genez. 12 i 13. Chce więc Pismo ś. wyrazić, że Abraham został usprawiedliwiony przez wiarę, gdy Bogu uwierzył, i w otrzymanéj sprawiedliwości pomnażał się również przez wiarę, ilekroć ją w sobie obudzał. Lecz powiesz jeszcze: Z Pisma ś. nie widać, żeby Abraham w Chrystusa uwierzył. Odpowiadam: Gdy uwierzył, iż mu będzie dany ten potomek, *w którym będą błogosławione wszystkie narody*, już tém samém i w Chrystusa uwierzył. Prócz tego wiemy o tém zkądinąd; S. Paweł i Ewangeliści bardzo często powtarzają, że nikt po upadku, bez wiary w Jezusa Chrystusa, nie mógł być usprawiedliwionym, czyli nikt nie mógł dostąpić odpuszczenia grzechów.

4. *A temu który robi.* W tym i następnym wierszu S. Paweł rozumuje następnie: Abraham został usprawiedliwiony darmo, przez wiarę, ponieważ uwierzył Bogu, który łaską swoją usprawiedliwia grzesznika, nie zaś, że własnemi siłami dobrze czynił, lub że swojemi dobremi uczynkami na tę sprawiedliwość zasłużył: więc i teraz to usprawiedliwienie otrzymują bezbożni i grzesznicy, nie przez swoje cnoty i zasługi, lecz darmo przez wiarę w Chrystusa, którego Bóg postanowił naszym odkupicielem i pośrednikiem. Co się bowiem daje przez wiarę i łaskę, nie jest nagrodą lecz łaską: co zaś daje się za uczynki, czy też za zasługę uczynków, jest zapłatą a nie łaską. Gdy więc jak Abraham tak my, usprawiedliwieni bywamy darmo, przez wiarę; wynika ztąd, iż usprawiedliwienie udziela się nie za uczynki, jakby ich nagroda. —*Nie bywa poczytana podług łaski.* Nie daje się z łaski. Patrz Wujka.

5. *A temu który nie robi.* Który nie okazuje swoich uczynków, dokonanych siłami przyrodzonemi, ani też spodziewa się usprawiedliwienia, jakby należnéj za nie zapłaty. —*W tego, który usprawiedliwia niepobożnego.* W Boga i w Chrystusa, w którego wierząc dostępujemy usprawiedliwienia.—*Poczytana bywa wiara jego ku sprawiedliwości.* To jest, on przez tę wiarę zostaje usprawiedliwiony. —*Według postanowienia.* Według wyroku łaski Boga, ponieważ podobało się dobroci boskiéj tak postanowić, ażeby ludzie, przez wiarę w Chrystusa, przyswajali sobie jego zasługi i całą z nich korzyść odnosili, to jest, aby tym sposobem dostępowali prawdziwego i zupełnego usprawiedliwienia. Patrz Wujka.

6. *Jako też Dawid opowiada.* Psalm 31, 1: *Błogosławieństwo człowieka.* To jest jego usprawiedliwienie, czyli że szczęśliwy i sprawiedliwy jest ów człowiek.—*Któremu Bóg poczyta.* Któremu Bóg przypisuje, przyznaje sprawiedliwość; to jest, którego Bóg uważa za sprawiedliwego i w poczet usprawiedliwionych zalicza. Bóg zaś, który jest sędzią najsprawiedliwszym, tego tylko ma za sprawiedliwego, który jest takim przez trwającą w nim sprawiedliwość. —*Bez uczynków.* Nie wynagradzając za uczynki, lecz z hojnéj swéj łaski.

7. *Błogosławieni, których nieprawości są odpuszczone.* Darowane z łaski a nie ze względu na zasługi: tego bowiem chce dowieść S. Paweł, i to jest właściwie odpuścić urazy i grzechy, czyli je darować. —*Pokryte są grzechy.* Nie żeby w usprawiedliwionym ukrywały się grzechy w nim pozostając, lecz *pokryte,* to jest zgładzone, zmazane, tak iż ich już więcéj niema. Patrz Wujka.

8. *Któremu Pan grzechu nie poczytał.* Któremu Bóg grzech przebaczył, i następnie już mu go więcéj nie przypisuje.

9. *To tedy błogosławieństwo.* To ubłogosławienie albo usprawiedliwienie, o którém mówi Dawid.—*W obrzezaniu tylko jest?* Jest-li udziałem tylko żydów obrzezanych? —*Czy też w odrzezce?* Czy też udziela się i poganom nieobrzezanym? Jak gdyby rzekł: Z przywiedzionych słów Dawida, łatwy, o Żydzi, wyprowadzić możecie wniosek, że to błogosławieństwo i sprawiedliwość jest udziałem nie samych tylko obrzezanych, lecz też i pogan: już że słowa jego są nieokreślone i ogólne, i odnoszą się tak do poganina jak do żyda; już że błogosławieństwo i sprawiedliwość naszę zasądza nie na uczynkach zakonu, lecz na dobroci i łaskawości Boga, który darmo nam odpuszcza grzechy. Usprawiedliwienie więc jest dziełem nie prawa Mojżeszowego, które sobie wy, żydzi, przywłaszczacie, lecz jest dziełem

10. Quomodo ergo reputata est? in circumcisione, an in praeputio? Non in circumcisione, sed in praeputio.

11. Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiae fidei, quae est in praeputio, ut sit pater omnium credentium per praeputium, ut reputetur et illis ad justitiam; *(Gen. 17, 10.)*

12. et sit pater circumcisionis non iis tantum, qui sunt ex circumcisione, sed et iis, qui sectantur vestigia fidei, quae est in praeputio patris nostri Abrahae.

13. Non enim per legem promissio Abrahae, aut semini ejus, ut heres esset mundi; sed per justitiam fidei. *(Gal. 3, 18. Hebr. 11, 9.)*

14. Si enim, qui ex lege, heredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio.

15. Lex enim iram operatur. Ubi enim non est lex: nec praevaricatio.

16. Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei, qui ex lege est solum, sed et ei, qui ex fide est Abrahae, qui pater est omnium nostrum

10. Jakoż tedy iest poczytana? w obrzezaniu? czyli w odrzezku? Nie w obrzezaniu, ale w odrzezku.

11. Y wziął znak obrzezania, pieczęć sprawiedliwości wiary która iest w odrzezku, aby był Oycem wszytkich wierzących przez odrzezek, aby y onym poczytano było ku sprawiedliwości:

12. a żeby był oycem obrzezania nie tylko tym którzy są z obrzezania, ale y tym którzy chodzą stopami wiary, która iest w odrzezku oyca naszego Abrahama.

13. Abowiem nie przez zakon obietnica Abrahamowi, abo nasieniu iego aby był dziedzicem świata: ale przez sprawiedliwość wiary.

14. Bo ieśli którzy z zakonu, dziedzicmi są: próżna została wiara, y wniwecz się obróciła obietnica.

15. Zakon bowiem gniew sprawuie. Abowiem gdzie zakonu niémasz: ani przestępstwa.

16. Dla tego z wiary, aby wedle łaski była mocna obietnica wszytkiemu nasieniu, nie tylko temu które iest z zakonu, ale y temu które iest z wiary Abrahamowéy, który iest ociec nas wszytkich,

łaski, która jest wspólną wszystkim, tak poganom jak żydom. — *Albowiem powiadamy.* Inny dowód, którego S. Paweł używa na pokazanie, że sprawiedliwość odnosi się nie do jednych żydów, lecz też i do pogan, jest ten: Abraham został usprawiedliwiony pierwéj nim było ogłoszone prawo i pierwéj nim był obrzezany: a został usprawiedliwiony nie w skutek obrzezania i innych uczynków zakonu, których jeszcze nie było, lecz przez wiarę; dla tego to i obrzezanie potém otrzymał, aby było znakiem sprawiedliwości nabytéj przez wiarę. A zatém sprawiedliwość nie wypływa z prawa i obrzezania, i odnosi się nie tylko do żydów obrzezanych, lecz do wszystkich, którzy zalecają się wiarą Abrahamową.

11. *I wziął znak.* Tak dalece Abraham nie był usprawiedliwiony przez obrzezanie, iż obrzezanie otrzymał po usprawiedliwieniu, w tym celu, aby ono wyrażało sprawiedliwość nabytą pierwéj przez wiarę. — *Aby był.* Abraham. — *Ojcem wszystkich wierzących przez odrzezek.* Wszystkich, którzy przyjmując wiarę w Chrystusa, nie przyjmują razem obrzezania. — *Aby i onym było poczytano ku sprawiedliwości.* Ażeby wiara ich była im poczytaną ku sprawiedliwości, to jest, aby każdy z nich tak przez swoję wiarę był usprawiedliwiony jak Abraham przez swoję. Patrz Wujka.

12. *I ażeby był ojcem obrzezania.* Autorem obrzezania, które jest znakiem przymierza, błogosławieństwa i sprawiedliwości nie tylko dla żydów, lecz też i dla pogan naśladujących wiary Abrahamowéj, którą on pokazał, a przez nią i usprawiedliwienie otrzymał, będąc jeszcze nieobrzezanym. — *Tylko tym, którzy są z obrzezania.* Żydom. — *Ale i tym.* Poganom. — *Wiary która jest.* Która była, okazała się. — *W odrzezku ojca naszego Abrahama.* Gdy Abraham był jeszcze nieobrzezany.

13. *Albowiem.* Dowodzi Apostoł, że Abraham jest ojcem wszystkich wierzących nawet nieobrzezanych, a następnie, że sprawiedliwość udziela się nam nie przez obrzezanie i stary zakon, lub uczynki zakonu, lecz przez wiarę. Dowodzi zaś tego z obietnicy Abrahamowi uczynionéj, w ten sposób: Abrahamowi zostało obiecane błogosławieństwo, to jest usprawiedliwienie i zbawienie wszystkich narodów, nie przez zakon, lecz przed nim, dla tego, że Bogu uwierzył: a więc potomkowie Abrahama téj obietnicy błogosławieństwa i usprawiedliwienia dostąpią, nie przez uczynki zakonu, lecz przez wiarę. Bóg albowiem to usprawiedliwienie przywiązał do wiary nie do zakonu; i przez wiarę, nie przez zakon, owszem pierwéj nim zakon był dany, tę sprawiedliwość Abraham otrzymał, ażeby następne pokolenia z niego się przekonywały, że podobnież nie przez zakon, ale przez wiarę mają dostąpić usprawiedliwienia.— *Aby był dziedzicem świata.* Aby w potomku jego były błogosławione wszystkie narody; ta jest bowiem obietnica uczyniona Abrahamowi, Genez. 22, 18. iż wiara Abrahama, błogosławieństwo i Syn, to jest Chrystus wszystkie narody sobie zhołduje i powszechne nad niemi panowanie rozciągnie, jak czytamy w Psalmie 2, 8: *Proś u mnie, a dam tobie narody, dziedzictwo twoje, i posiadłość twoję krańce ziemi.* — *Ale przez sprawiedliwość wiary.* Nie przez obrzezanie albo zakon.

14. *Bo jeśli którzy z zakonu.* Jeżeli ci, którzy się trzymają zakonu, już przez to samo do potomków Abrahama należą i mają udział w jego dziedzictwie; nic już nie zostanie dla wiary i przepadnie bez skutku tak wielka obietnica. Na cóż bowiem przyda się mi wierzyć, jeżeli skutek boskiéj obietnicy do prawa Mojżeszowego jest przywiązany?

15. *Zakon bowiem gniew sprawuje.* Jak gdyby rzekł: prawo, uważane samo w sobie, obudza w niejaki sposób gniew boski i wywołuje potępienie, ponieważ jest powodem do wykroczeń a następnie i kary boskiéj.— *Albowiem gdzie zakonu niemasz.* Gdzie niema prawa i rozkazu, tam niema miejsca dla wykroczeń przez pogwałcenie prawa lub rozkazu.

16. *Dla tego z wiary.* Zakon nie może nam dać dziedzictwa i sprawiedliwości Abrahama, jak się rzekło w wier. 14; a więc nam je daje wiara. — *Aby wedle łaski.* Sprawiedliwość udziela się nam przez wiarę: bo inaczéj nie byłaby nam darmo, z łaski udzieloną, lecz byłaby nam należną. Jeżeliby sprawiedliwość wypływała z prawa mojżeszowego, ze ścisłego zachowania jego przepisów, byłaby ona dziełem człowieka, a nie skutkiem darmo nam udzielonéj obietnicy boskiéj.— *Aby... mocna była obietnica.* W skutek któréj, jak przez łaskę obiecał, tak przez łaskę obietnicę swoję wypełnia, i tę sprawiedliwość, bez żadnych z naszéj strony zasług, nam oddaje. — *Wszystkiemu nasieniu.* Potomkom Abrahama. — *Nie tylko temu, które jest z zakonu.* Nie tylko żydowi.— *Ale i temu, które jest z wiary.* Lecz i poganinowi, który ma wiarę Abrahama i przez to jest prawdziwym jego synem. — *Który jest*

17. (sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te) ante Deum, cui credidit, qui vivificat mortuos, et vocat ea quae non sunt, tamquam ea quae sunt; *(Gen. 17, 4.)*
18. qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum. *(Gen. 15, 5.)*
19. Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum jam fere centum esset annorum, et emortuam vulvam Sarae;
20. in repromissione etiam Dei non haesitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo,
21. plenissime sciens, quia quaecumque promisit, potens est et facere.
22. Ideo et reputatum est illi ad justitiam.
23. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam;
24. sed et propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis,
25. qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.

17. (jako iest napisano: Żem cię oycem wiela narodów postanowił) przed Bogiem, któremu uwierzył, który ożywia umarłe: y zowie to czego niémasz, iako to co iest.
18. Który przeciw nadziei w nadzieię uwierzył, że miał zostać oycem wiela narodów, podług tego co mu było rzeczono: Tak będzie nasienie twoie.
19. Y nie osłabiał w wierze: ani się oglądał na ciało swe obumarłe, gdy iuż miał około sta lat, y na obumarły żywot Sary.
20. W obietnicy téż Bożéy z niewiary nie wątpił: ale się umocnił wiarą, oddawszy chwałę Bogu:
21. dostatecznie wiedząc iż cokolwiek obiecał, mocen iest y uczynić.
22. Przeto mu też poczytano ku sprawiedliwości.
23. A nie tylko dla niego napisano iest, iż mu przyczytano iest ku sprawiedliwości:
24. ale też dla nas, którym ma bydź poczytano wierzącym w tego, który wzbudził Jezusa Christusa Pana naszego z martwych:
25. który iest wydan dla występków naszych, a wstał zmartwych dla usprawiedliwienia naszego.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 4. w. 1.** *Abraham.* Iż Apostoł w tym rozdziale, jako i wyżéj, przeciw Żydom mówi, którzy mniemali że mogli być usprawiedliwieni przez uczynki swe zakonne, bez łaski Chrystusowéj uczynione, i bez wiary weń: przetoż wystawuje na przykład Abrahama, i dowodzi, że on był usprawiedliwiony przed Bogiem, nie przez żadne uczynki pierwéj uczynione niźli uwierzył: albo które nie pochodziły z wiary i z łaski Bożéj.

2. *Jeźli Abraham z uczynków.* Jeźli Abraham uczynki jakie godne chwały czynił pierwéj niźli uwierzył: jako mnodzy filozofowie czynili: tedy acz go ludzie mogli mieć za sprawiedliwego: ale przed Bogiem (który nic nie przyjmuje co nie pochodzi z wiary albo z łaski jego), nigdy nie mógł być mian za sprawiedliwego. A tak Abraham nie był usprawiedliwiony z uczynków zakonu, to jest nie dla zachowania zakonu, ani z uczynków nie z wiary pochodzących, któreby on czynił własnemi siłami bez pomocy łaski Bożéj. Wszakże był usprawiedliwiony z uczynków z wiary pochodzących. Paweł mówi o uczynkach bez wiary, samemi siłami ludzkiemi uczynionych. A Jakób, o uczynkach z wiary uczynionych od już usprawiedliwionego. (August. in praef. Psal. 31). Nie słusznie tedy odszczepieńcy dla tych słów Pawłowych, wszystkę sprawiedliwość uczynków odrzucają. (Rzym. 3, 28.)

---

ojciec. Jest ojcem przez wspólność wiary nie krwi.— *Wszystkich nas.* Tak pogan jak żydów.

17. *Jako jest napisano.* Genez. 17, 5. — *Postanowiłem cię.* Postawię cię i postanowię: obyczajem bowiem prorockim, dla pewności rzeczy przyszłéj, kładnie się czas przeszły zamiast przyszłego. Albo, postanowiłem cię nieodmiennie. — *Przed Bogiem.* W przejrzeniu i w wyroku boskim, nieodmiennym, pewnym i nieodwołalnym. Jeszcze bowiem rzeczą samą Abraham nie był ojcem wielu narodów, lecz był nim tylko w przejrzeniu i postanowieniu Pana Boga.—*Który ożywia umarłych.* Przywołując ich do życia. Temi słowy zaleca wszechmocność Boską, jak gdyby rzekł: Bóg jak może wskrzeszać umarłych, tak może zdziałać, że ludzie urodzeni w poganizmie, przez wiarę odrodzą się duchownie i staną się synami Abrahama. Uwierzył w to Abraham, gdy uwierzył Bogu mówiącemu: *postanowiłem ciebie ojcem wielu narodów. — Zowie to czego niemasz.* Ponieważ Bóg jednostajną ma władzę nad tém co jest, jak nad tém, czego niema; a czego niema, to powołuje do bytu.

18. *Który.* Abraham. — *Przeciw nadziei.* Gdy rozbierając wszystko rozumem, żadnéj już nie było nadziei. — *W nadzieję uwierzył.* Wielką powziął nadzieję, że otrzyma co mu Bóg obiecał. Podług tego, co mu było rzeczono Genez. 15, 5, gdzie doń powiedziano: *spójrzyj na niebo i policz gwiazdy, jeśli możesz. I rzekł mu: tak będzie potomstwo twoje.*

19. *I nie osłabiał.* Nie zawahał się, nie zwątpił o Boskiéj obietnicy. — *Gdy już miał około sta lat.* Zaczął rok 99.

20. *W obietnicy... z niewiary nie wątpił.* Chociaż bowiem Abraham usłyszawszy obietnicę zapytał: *czy sądzisz, że stuletniemu narodzi się syn? i że Sara dziewięćdziesięcioletnia porodzi?* Uczynił to nie żeby nie wierzył, lecz że się temu dziwił. — *Ale umocnił się wiarą.* Z mocną i wielką wiarą przyjął boską obietnicę.— *Oddawszy chwałę Bogu.* Wierzył i wyznawał, że Bóg jest wszechmocny i w obietnicach prawdziwy.

21. *Dostatecznie wiedząc.* Z najpewniejszą wiarą będąc przekonanym.

22. *Przeto mu też poczytano ku sprawiedliwości.* Z powodu tak heroicznéj wiary, sprawiedliwość jego i świętość pomnożona została. Patrz w. 3.

24. *Ale i dla nas.* Dla naszéj wiary.— *Którym ma być poczytano.* Którym nasza wiara będzie poczytaną ku sprawiedliwości. — *Wierzącym.* Jeśli wierzymy. Patrz Wujka.

25. *Który jest wydan.* Na śmierć. — *A wstał zmartwych dla usprawiedliwienia naszego.* Ażeby zmartwychwstaniem swojém pokazał jakby wzór jaki przyszłego naszego zmartwychwstania ku sprawiedliwości, czyli do życia nowego. Albo, żeby pojednawszy nas z Bogiem, sam już nieśmiertelny, miał staranie o usprawiedliwieniu naszém, to jest, ażeby za jego łaską i wstawieniem się do Boga, dusza nasza codzień większéj nabywała świętości i nakoniec otrzymała żywot wieczny.

4. *A temu który robi.* Jakoby rzekł: Temu który ufa uczynkom swym, jako od siebie samego pochodzącym, bez wiary, bez łaski i pomocy Bożéj: i który mówi że mu dana jest łaska i usprawiedliwienie dla uczynków jego: bo taki człowiek przywłaszcza sobie usprawiedliwienie jakoby z powinności, a nie jakoby z łaski i szczodrobliwości. (August. in Psal. 31).

5. *A temu który nie robi.* Nie robiący na tém miejscu rozumie się ten, który albo nie ma żadnych uczynków dobrych, albo uczynków swych dobrych, które czynił póki nie uwierzył, nie kładzie za przyczynę usprawiedliwienia: ale wiarę w Chrystusa, i tę z szczeréj łaski pochodzącą. Przetoż Augustyn ś. in Psal. 31 mówi: Wiedz iż wiara grzesznym cię nalazła, a choć cię wiara dana uczyniła sprawiedliwym: wszakże cię niezbożnym nalazła, pierwéj niż cię sprawiedliwym uczyniła. Jeźli bywa grzeszny usprawiedliwiony, tedy z grzesznego staje się sprawiedliwy. A jeźli z grzesznego staje się sprawiedliwy, a któreż są uczynki grzesznych, jedno złe a nikczemne, które nie zasługują jedno potępienie? To Augustyn ś.

7. *Których nieprawości odpuszczone.* Z tego miejsca odszczepieńcy dowodzić chcą, iż usprawiedliwienie nie jest nic inszego, jedno grzechów odpuszczenie, a nie żadna łaska albo sprawiedliwość w człowiecze będąca, od Boga jemu dana. Lecz tu Apostoł to tylko znać daje, iż Bóg w pierwszém usprawiedliwieniu żadnych zasług zapłaty godnych nie najduje, ale tylko grzechy, które odpuszcza tym, którzy weń wierzą.

7. *Których pokryte są grzechy.* Nie rozumiéj (jako heretycy z tych słów rozumieją), żeby grzechy nigdy ludziom nie były prawdziwie od Boga odpuszczane, ale tylko pokrywane i niepoczytane. Albowiem to wierzyć albo mówić, jest Pana Boga bluźnić, i uwłaczać mocy łaski Bożéj i krwi Chrystusowéj, którą grzechy nasze bywają prawdziwie zgładzone i odpuszczone: gdyż on jest baranek, który gładzi grzechy świata, i który omywa grzechy nasze we krwi swojéj. Przetoż to zakrywanie i niepoczytanie o którém mówi Apostoł, nie jest nic inszego, jedno zgładzenie i oddalenie grzechów przez ich odpuszczenie i niekaranie za nie. Bo inaczéj nie byłoby prawdziwe, ale tylko zmyślone odpuszczenie. Tak Augustyn ś. to miejsce wykłada: Których, prawi, pokryte są grzechy: to jest, których grzechów Bóg więcéj nie pamięta, pokryte są, zgładzone są. Nie tak rozumiéj co powiedział, grzechy pokryte są, jakoby tam jeszcze były i żyły: ale iż ich Bóg więcéj nie widzi, ani karze, ani pomni. Dotąd Augustyn ś (Jan 29. Objaw. 1, 5. Aug. in Psal. 31).

11. *Pieczęć sprawiedliwości.* Ztądby chcieli dowieść odszczepieńcy, żeby Sakramenty nie dawały łaski albo usprawiedliwienia: ale żeby tylko były znaki i pieczęciami grzechów odpuszczenia, pierwéj przez wiarę otrzymanego: iż Abraham pierwéj był sprawiedliwy, a potém przyjął ten sakrament obrzezania, jakoby znamię i pieczęć swego usprawiedliwienia. Ale to zły dowód, żeby tak miało być we wszystkich, iż tak było w jednym Abrahamie. Bo acz on sam był pierwéj usprawiedliwiony, aniźli obrzezany: (iż to był własny przywiléj jego, że on był ojcem wszystkich wiernych, tak żydów jako i poganów: i jakoby przodkiem i ojcem obrzezania), ale potém wszystko potomstwo jego, one małe dziatki nie drzewiéj (pierwiéj) były usprawiedliwione, aż były obrzezane: jako i dziś dziatki chrześcijańskie, gdy będą ochrzczone. (Aug. de Bapt. cont. Donat. lib. 4, c. 24.)

24. *Którym ma być poczytano.* Tu jaśnie widzimy przeciw odszczepieńcom, iż jako wiara, która Abrahamowi była poczytana ku sprawiedliwości, nie byłać wiara ta osobna luterska, którąby on wierzył, że mu grzechy pewnie dla Chrystusa były odpuszczone: ale wiara powszechna, którą Abraham wierzył wszystkiemu cokolwiek Bóg mówił. Tak też wiara, którą my bywamy usprawiedliwieni, jest nie osobna jaka, ale Katolicka a powszechna wiara, którą wierzymy wszystkie artykuły wiary, a zwłaszcza, iż Chrystus umarł dla grzechów naszych, i zmartwychwstał dla usprawiedliwienia naszego. Tać jest usprawiedliwiająca wiara, którą odszczepieńcy jakoby na despekt, historyalną zową. Lecz nie inaksza była wiara Abrahama i Maryi Panny, o któréj rzeczono: Błogosławiona któraś uwierzyła. Nie znają tedy odszczepieńcy usprawiedliwienia, ani przez wiarę, ani przez dobre uczynki. (Rzym. 4, 25. Łuk. 1, 45.)

CAPUT V. — ROZDZIAŁ 5.

O ufności w Bogu, miłości Chrystusowéj ku ludziom, zgładzeniu grzechu pierworodnego przez Chrystusa.

1. Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum,

2. per quem et habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei. *(Ephes. 2, 18.)*

3. Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes, quod tribulatio patientiam operatur; *(Jac. 1, 3.)*

4. patientia autem probationem, probatio vero spem;

1. Będąc tedy z wiary usprawiedliwieni, pokóy ku Bogu mieymy przez Pana naszego Jezusa Christusa:

2. przez którego téż przez wiarę mamy przystęp ku téy łasce w któréy stoimy, y chlubimy się, w nadziei chwały synów Bożych.

3. A nie tylko, ale się téż y w uciskach chlubimy: wiedząc iż ucisk sprawuie cierpliwość:

4. a cierpliwość doświadczenie: a doświadczenie nadzieię:

R. 5. — 1. *Przez Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Pokój wyjednany i ustalony przez Chrystusa.—*Pokój miejmy.* Patrz Wujka.

2. *Przez którego i mamy przystęp.* Którego pracą i zasługami jesteśmy dopuszczeni i przywiedzeni przez wiarę do téj łaski, to jest do dobrodziejstwa usprawiedliwienia.—*W któréj stoimy.* W któréj statecznie trwamy.—*I chlubimy się w nadziei chwały synów Bożych.* Ponieważ spodziewamy się, że dostąpimy chwały nagotowanéj synom Bożym. Patrz Wujka.

3. *A nie tylko.* Nie tylko, rzecze, chlubimy się z tego com powiedział, to jest, z téj łaski. — *Ucisk sprawuje cierpliwość.* Kto bowiem cierpliwie znosi utrapienie, staje się doskonalszym w cnocie.

4. *A cierpliwość doświadczenie.* W utrapieniu poznaje człowiek siebie samego i oczyszcza się z występnych skłonności. — *A doświadczenie nadzieję.* Doświadczenie rodzi nadzieję. Kto bowiem już się przekonał i doświadczył, że żadne nieszczęścia nie odwiodły go od sprawiedliwości i prawdziwéj wiary, chociaż na rozmaite pokusy był wystawiony, ten dziwnym sposobem umacnia się w nadziei otrzymania chwały niebieskiéj. Patrz Wujka.

5. spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

6. Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus secundum tempus, pro impiis mortuus est? *(Hebr. 9, 14. I. Petr. 3, 18).*

7. Vix enim pro justo quis moritur, nam pro bono forsitan quis audeat mori.

8. Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus,

9. Christus pro nobis mortuus est; multo igitur magis nunc, justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum.

10. Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus; multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius.

11. Non solum autem, sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

12. Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt,

13. usque ad legem enim peccatum erat in mundo; peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.

14. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moy-

5. a nadzieia niepohańbia: iż miłość Boża rozlana iest w sercach naszych, przez Ducha Ś. który nam iest dan.

6. Bo przecżże Christus, gdyśmy iescze byli mdłymi, wedle czasu umarł za niepobożne?

7. Bo ledwie kto umiera za sprawiedliwego: bo za dobrego snadźby się kto umrzeć ważył.

8. Lecz Bóg zaleca miłość swoię przeciw nam: że gdyśmy iescze byli grzésznymi,

9. Christus za nas umarł. Daleko tedy więcey teraz usprawiedliwieni we krwi iego, zachowani będziemy przezeń od gniewu.

10. Bo ieśli gdyśmy byli nieprzyiaciołmi, iesteśmy poiednani z Bogiem przez śmierć Syna iego: daleko więcey poiednani będziemy zbawieni w żywocie iego.

11. A nie tylko: ale się też y chlubimy w Bogu przez Pana naszego Jezusa Christusa, przez któregośmy teraz poiednanie otrzymali.

12. Dla tego iako przez iednego człowieka grzéch na ten świat wszedł, a przez grzéch śmierć: y tak na wszytki ludzie śmierć przeszła, w którym wszyscy zgrzészyli.

13. Abowiem aż do zakonu grzéch był na świecie: a grzéch nie był przyczytany, gdy zakonu nie było.

14. Ale śmierć królowała od Adama aż do

---

5. *Nadzieja nie pohańbia.* Spodziewającego się nie zawodzi, lecz z pewnością go doprowadza do otrzymania rzeczy od Boga spodziewanéj.—*Iż miłość Boża rozlana jest w sercach naszych.* Nadzieja wiecznego zbawienia nas nie zawodzi, ponieważ mamy miłość ku Bogu i jesteśmy Jego przyjaciółmi. Bóg zaś przyjaciół swoich, pokładających w nim nadzieję, nie zawstydzi: albowiem dla nich to te wieczne dobra nagotował.—*Rozlana jest.* Już we chrzcie ś., już przez dzieła pokutne, przez miłość i inne cnoty, przez które już po raz pierwszy bywamy usprawiedliwieni, już w otrzymanem usprawiedliwieniu zostajemy ugruntowani, a przedewszystkiém w sakramencie bierzmowania, w którym udziela się nam i rozlewa się w nas moc i pełność Ducha Ś.—*Przez Ducha Ś. który nam jest dan.* W usprawiedliwieniu bowiem nie tylko udzielają się nam łaska i dary Ducha Ś., lecz nadto udziela się nam sam Duch Ś., który mieszka w duszy jakby w kościele swoim, i przez miłość ją uświęca. P. Wujka.

6. *Bo przeczże Chrystus.* Pokazuje, że nadzieja nie zawodzi, ponieważ pewny mamy zadatek miłości Boga i Chrystusa ku nam. Myśl więc jest: dla czegoż Chrystus z takiéj miłości umarł za nas, jeżeliby miał nas opuścić lub nadzieję naszę zawieść.—*Gdyśmy jeszcze byli mdłymi.* Uwikłani w rozmaite słabości grzechów.—*Wedle czasu.* W czasie właściwym, w czasie od Boga przeznaczonym.

7. *Ledwie kto za sprawiedliwego.* Ta jest myśl tego i następnego wiersza: Ludzie uważają to za wielki dowód miłości, jeżeli ktoś, co wszakże bardzo rzadko się przytrafia, poniesie śmierć za sprawiedliwego i cnotliwego. Lecz Bóg daleko większą miłość ku nam pokazał, gdy za nas niesprawiedliwych i grzesznych, Syna swojego Jezusa Chrystusa, na śmierć wydał.

9. *Daleko tedy więcéj teraz.* Jeżeli Chrystus umarł, aby nas grzesznych usprawiedliwił, tém bardziéj teraz, gdy przez jego mękę usprawiedliwieni jesteśmy, mocą jego zasług, w dzień sądu, będziemy zachowani od gniewu boskiego i kar, które spadną na bezbożnych.

10. *Pojednani.* Gdy już pojednani jesteśmy.—*W żywocie jego.* W życiu błogosławioném i uwielbioném, jakie ma Chrystus po swojém zmartwychwstaniu, i siedzi na prawicy Ojca, wstawiając się za nami. Cała ta mowa Apostoła do tego zmierza, że nadzieja wybranych i świętych nie zawodzi. W tym celu opisuje wielką miłość Boga ku nam.

11. *A nie tylko.* Jesteśmy z Bogiem pojednani.—*Ale się też i chlubimy w Bogu.* Chlubimy się, że w Bogu mamy ojca, przyjaciela, opiekuna, i t. d.

12. *Jako.* Bóg jest drugą połową porównania, które tak, zdaje się, uzupełnić należy: tak przez jednego człowieka, to jest Chrystusa, weszła na świat sprawiedliwość, a przez sprawiedliwość — życie.—*Przez jednego człowieka.* Adama.—*Grzech.* Pierworodny.—*A przez grzech śmierć.* Ciała.—*Na wszystkie ludzie śmierć przeszła.* Dla grzechu bowiem Adama, jak sam Adam, tak wszyscy jego potomkowie, na śmierć zostali wydani, czyli są jéj podległymi. — *W którym wszyscy zgrzeszyli.* Powiada, iż wszyscy w Adamie zgrzeszyli; jako w pierwiastku i źródle całego rodzaju ludzkiego. Adam, jako powszechny i jedyny ojciec, wyobrażał w osobie swojéj wszystkich swoich potomków, jak król wyobraża królestwo, a urzędnik — swoję społeczność. Patrz Wujka.

13. *Albowiem aż do zakonu grzech był na świecie.* Powiada, iż w ciągu całego czasu, jaki upłynął od Adama aż do prawa mojżeszowego, był na świecie grzech tak pierworodny jak uczynkowy.—*A grzech nie był przyczytany.* Nie był uważany jako wykroczenie przeciw prawu, ponieważ prawa pisanego jeszcze nie było, chociaż uważał się za wykroczenie przeciw prawu przyrodzonemu.

14. *Ale śmierć królowała od Adama aż do Mojżesza.* Chociaż przed ogłoszeniem prawa mojżeszowego,

sen etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae, qui est forma futuri.

15. Sed non sicut delictum, ita et donum; si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit.

16. Et non sicut per unum peccatum, ita et donum, nam judicium quidem ex uno in condemnationem; gratia autem ex multis delictis in justificationem.

17. Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiae, et donationis et justitiae accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum Christum.

18. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitae.

19. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obeditionem, justi constituentur multi. *(Philipp. 2, 8).*

20. Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia,

21. ut, sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam aeternam, per Jesum Christum Dominum nostrum.

Moyżesza: téż y nad tymi którzy nie zgrzészyli na podobieństwo przestępstwa Adamowego, który iest kształtem przyszłego.

15. Ale nie iako przestępstwo, tak y dar: abowiem ieśli przestępstwem iednego wiele ich pomarło: daleko więcéy na wiele ich opłynęła łaska Boża y dar, w łasce iednego człowieka Jezusa Christusa.

16. A nie iako przez ieden grzéch, tak y dar, abowiem sąd wprawdzie z iednego ku potępieniu: a łaska z wiela występków, ku usprawiedliwieniu.

17. Abowiem ieśli iednego przestępstwem śmierć królowała przez iednego: daleko więcéy ci którzy obfitość łaski y darowania y sprawiedliwości biorą, w żywocie królować będą przez iednego Jezusa Christusa.

18. Przeto iako przez iednego przestępstwo na wszytkie ludzi ku potępieniu: tak y przez iednego sprawiedliwość, na wszytkie ludzi ku usprawiedliwieniu żywota.

19. Bo iako przez nieposłuszeństwo iednego człowieka, wiele ich stało się grzésznymi: tak y przez posłuszeństwo iednego, wiele ich stanie się sprawiedliwymi.

20. A zakon na czas wszedł aby obfitowało przestępstwo. Lecz gdzie obfitowało przestępstwo, łaska więcéy obfitowała.

21. Aby iako grzéch królował na śmierć: tak téż łaska królowała przez sprawiedliwość ku żywotowi wiecznemu, przez Jezusa Christusa Pana naszego.

grzech nie był poczytywany jako zgwałcenie prawa, był jednak na świecie, i dla tego śmierć panowała nad ludźmi samowładnie. — *Na podobieństwo przestępstwa Adamowego.* Grzesząc rzeczą samą, jak Adam zgrzeszył.—*Który jest kształtem przyszłego.* Który to Adam był wzorem lub figurą mającego przyjść Chrystusa.

15. *Ale nie jako przestępstwo, tak i dar.* Nie tyle zaszkodził grzech, ile dopomógł Chrystus. — *Wielu.* To jest, wszyscy: używa raczéj wyrazu *wielu* zamiast *wszyscy,* ażeby pokazał mnóstwo potomstwa Adamowego. — *Wielu umarło.* Tak śmiercią cielesną, jak śmiercią grzechu pierworodnego.—*Dar.* Niezasłużone dobrodziejstwo Chrystusa.—*W łasce.* Przez łaskę.— *Na wiele ich.* Na wielu.—*Opłynęła.* Albowiem dobrodziejstwa i dary, które nam przyniosła łaska Chrystusa, były daleko większe od tych, których nas pozbawił Adam.

16. *A nie jako przez jeden grzech.* Trzeba dodać: Adam zaraził wszystkich.—*Tak i dar.* Dodać: Chrystusa, nie od jednego tylko grzechu uwalnia, lecz od wielu, które następni ludzie do grzechu Adama przydali i przydadzą.—*Albowiem sąd w prawdzie.* W texcie grec. *wina.* Wypłynęła z jednego grzechu Adama.— *Ku potępieniu.* Ażeby wszyscy, nawet małych dzieci nie wyłączając, podlegali potępieniu, to jest nie byli dopuszczeni do oglądania Boga.—*A łaska.* Przeciwnie, Chrystus nie od jednego tylko lecz od wielu grzechów nas wszystkich usprawiedliwia czyli uwalnia, i w tém uwielbiamy jego łaskę.

17. *Albowiem jeżeli jednego przestępstwem.* Jak gdyby rzekł: Adam wprowadził panowanie śmierci; Chrystus zaś, przez łaskę swoję, sprawiedliwość i wszystkie dobra, zaprowadził królestwo życia, w którém uczynił nas królami, abyśmy tu dostąpili naprzód żywota łaski, a potém chwały w niebie. — *W żywocie królować będą.* Nie powiedział S. Paweł, *żywot będzie królował,* jak powiedział, *śmierć królowała,* ponieważ daleko miléj brzmi: *Sprawiedliwi królować będą w żywocie przez Chrystusa,* niż gdyby powiedział: *Żywot królować będzie w usprawiedliwionych przez Chrystusa.*

18. *Na wszystkich ludzi.* Wina przeszła. — *Przez jednego sprawiedliwość.* Przez zasługi Chrystusa, które są przyczyną naszego usprawiedliwienia i zbawienia. — *Na wszystkich ludzi.* Dodać: przeszło dobrodziejstwo odkupienia przez Chrystusa; na wszystkich, którzy duchownie z Chrystusa biorą początek, i w nim na chrzcie ś. odrodzeni zostali. — *Ku usprawiedliwieniu żywota.* W którém, od śmierci grzechowéj jesteśmy wyrwani do życia łaski i chwały.

19. *Jednego człowieka.* Adama. — *Wielu.* Całe potomstwo Adamowe. — *Jednego.* Chrystusa. — *Wielu.* Wszyscy, którzy się przez wiarę i łaskę odradzają z Chrystusa.

20. *A zakon na czas wszedł.* Prawo mojżeszowe na to mianowicie było ogłoszone, aby rozwiązłe ludzi obyczaje ujęło w karby i przywiodło ich do Chrystusa, który miał ich uzdrowić: lecz ta obfitość przestępstwa nie była bezpośrednim skutkiem ogłoszonego prawa, albowiem nie na to się prawo ogłasza, aby liczbę grzechów pomnożyć, tylko żeby grzechów nie było: chociaż przez złość ludzką, dzieje się często przeciwnie.— *Na czas wszedł.* W texcie grec. *wkradł się,* wszedł nieznacznie, to jest na czas krótki, nim nie będzie ogłoszoną Ewangelia. — *Lecz gdzie obfitowało przestępstwo, łaska więcéj obfitowała.* Gdzie z powodu ogłoszonego zakonu liczba wykroczeń urosła. — *Łaska więcéj obfitowała.* Łaska Chrystusa Odkupiciela. Patrz wyżéj wiersz 15. Patrz Wujka.

21. *Na śmierć.* Ciągnąc ludzi na śmierć.—*Aby łaska królowała.* Aby łaska i miłosierdzie boskie szero-

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 1. *Pokój miejmy.* Jeźli czytamy: Pokój miejmy, tedy to chce rzec Paweł Ś. według Chryzostoma i Theophilakta: Będąc raz przez wiarę usprawiedliwieni, już więcéj nie grzeszmy: ale pokój z Bogiem zachowajmy, trwając w sprawiedliwości raz przyjętéj. A jeźli czytamy: Pokój mamy, tedy tak rozumiéj wedle wykładu Ambrożego Ś. Będąc usprawiedliwieni z wiary, mamy Boga przejednanego i na się łaskawego, któregośmy przedtém mieli dla grzechów rozgniewanego. A tak to miejsce nie służy onemu bezpieczeństwu i nieomylnéj pewności, którą według nauki luterskiéj każdy mieć ma o usprawiedliwieniu swém przez wiarę, że pewnie jest w łasce Bożéj i jest pewien zbawienia.
3. *Przez wiarę mamy przystęp.* Usprawiedliwienie acz zamyka w sobie wszelką łaskę i cnotę nabytą przez zasługi Pana Chrystusowe, wszakże przystęp ku téj łasce bywa przez wiarę: iż wiara jest jako fundament na którym budują, i jako drzwi przez które do łaski wchodzą. I przetoż usprawiedliwienie nasze bywa wierze przyczytano, najwięcéj w tym liście, acz i sama wiara też z łaski jest. (August. ser. 38. de temp).
4. *A doświadczenie, nadzieję.* I to miejsce strofuje błąd odszczepieńców, którzy mówią, że nadzieja nasza wspiera się tylko na obietnicach Bożych, a bynajmniéj na uczynkach naszych. Ale tu słyszymy, iż nadzieja pochodzi z doświadczenia, z cierpliwości i stałości w utrapieniu: a iż tak fundowana na obietnicach Boskich, i na uczynkach naszych, nigdy nas nie omyli. (August. de doct. Christ. lib. 1. cap. 40).
5. *Miłość Boża rozlana.* Ta miłość Boża (przez którą prawdziwie bywamy usprawiedliwieni), bywa nam dana w usprawiedliwieniu naszém: a nie bywa nam tylko poczytana, ale istotnie użyczana i rozlana w sercach naszych przez Ducha Ś., który ją nam daje i z inszemi cnotami i darami swemi. Bo ta miłość Boża nie jest ona, którą sam Pan Bóg jest, ale ona którą nam Bóg daje: jako Augustyn Ś. pokazuje. (August. lib. de spir. et lit. c. 32. Conc. Trident. sess. 5. Decret. de peccato orig.
12. *Przez jednego człowieka.* Z tego miejsca dowodzą kościelni Doktorowie przeciw Pelagianom heretykom, (którzy uczyli iż dziatki nie mają grzechu pierworodnego, ani mają być chrzczone dla odpuszczenia jego), że w Adamie i przez Adama wszyscy ludzie poczynają się, i rodzą, i stawają grzesznymi. Które miejsce nie mniéj służy przeciw Kalwinistom uczącym, iż wszystkie dziatki chrześcijańskie jeszcze w żywociech macierzyńskich świętemi są, i łaskę Bożą mają: tak iż bez chrztu mogą być zbawione.
20. *Aby obfitowało.* Nie iżby zakon był przyczyną rozmnożenia grzechów: ale iż za podaniem zakonu, dla zakazania, namnożyło się przestępstwa zakonu, który grzech jest: Dla czego moc łaski Pana Chrystusowéj więcéj i obficiéj bywa dana w nowym testamencie.

CAPUT VI.

1. Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia abundet?
2. Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? *(1. Petr. 2, 24).*
3. An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus?
4. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut, quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus. *(Gal. 3, 27. Coloss. 2, 12. Ephes. 4, 23. Hebr. 12, 1. I. Petr. 2, 1.—4, 2).*
5. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.

ROZDZIAŁ 6.

O życiu nowém odrodzonych przez chrzest, owocach grzechu i łaski, i t. d.

1. Cóż tedy rzeczemy? Będziem-że w grzechu trwać aby łaska obfitowała?
2. Nie day tego Boże. Abowiem którzyśmy umarli grzechowi, iakóż więcey w nim żyć będziemy?
3. Azaż nie wiecie, iż którzykolwiek w Christusie Jezusie iesteśmy ochrzczeni, w śmierci iego ochrzczeni iesteśmy?
4. Abowiem iesteśmy z nim pospołu pogrzebieni w śmierć przez chrzest: aby iako Christus wstał z martwych przez chwałę Oycowską, tak y my żebyśmy w nowości żywota chodzili.
5. Bo ieśliśmy się wszczepionymi stali w podobieństwo śmierci iego: społem y w zmartwychwstaniu będziemy.

---

ko panowały. — *Przez sprawiedliwość.* Przywodząc sprawiedliwość i przez nią darząc ludzi wiecznym żywotem.—*Przez J. C. P. N.* Przez zasługi Jezusa Chrystusa, Pana i Odkupiciela naszego.

R. 6.—1. *Cóż tedy rzeczemy?* Ponieważ powiedział, że obfitowała łaska, gdzie obfitował grzech, zapobiega zarzutowi, żeby się ktoś nie ozwał, iż trzeba trwać w grzechach, i grzechy do grzechów przydawać, aby łaska Boża więcéj jeszcze obfitowała i lepiéj się objawiła.

2. *Umarliśmy grzechowi.* Którzy z niewoli grzechu wybawieni jesteśmy; którzy z grzechem nie mamy styczności i stosunku jak umarli z żyjącymi; umarliśmy i przez to grzechowi, że stary nasz człowiek, wespół z Chrystusem został ukrzyżowany, jak się mówi niżéj w wierszu 6. — *Jakże więcéj w nim żyć będziemy?* Jakże na nowo uwikłamy się w grzechy, które porzuciliśmy i dla których umarliśmy?

3. *Jesteśmy ochrzczeni w Chrystusie.* Przyjmując wiarę chrześciańską. — *W śmierci jego jesteśmy ochrzczeni.* Na obraz i podobieństwo śmierci Chrystusa. Patrz Wujka.

4. *Albowiem jesteśmy z nim pospołu pogrzebieni.* My, umarli dla grzechu, jesteśmy pogrzebieni w chrzcie, jak Chrystus po śmierci swojéj, został złożony w grobie; nikogo bowiem nie grzebią, dopóki nie umrze. Mówiąc tedy, *wespół z nim pogrzebieni jesteśmy przez chrzest,* ma na myśli obrządek udzielania chrztu ś. przez zanurzanie. Ciało bowiem tego, który w taki sposób chrzest przyjmuje, grzebie się niejako w wodzie.—*W śmierci.* Na to, abyśmy umarli grzechowi.—*Przez chwałę ojcowską.* Przez życie chwalebne i nieśmiertelne, które Chrystus po swojém zmartwychwstaniu otrzymał od Ojca. — *Abyśmy w nowości życia chodzili.* Abyśmy rozpoczęli nowy rodzaj życia, jak na chrześcian przystało.

5. *Bo jeśliśmy wszczepieni.* Pobudza tu Apostoł Rzymian do odmiany życia, przez nadzieję zmartwychwstania. Myśl taka: jeżeli we chrzcie pogrzebieni zostaliśmy z Chrystusem i jakby jego latorośle z nim

6. Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, et ultra non serviamus peccato.

7. Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato.

8. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus, quia simul etiam vivemus cum Christo;

9. scientes, quod Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.

10. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo.

11. Ita et vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo, in Christo Jesu Domino nostro.

12. Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus.

13. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiae Deo.

14. Peccatum enim vobis non dominabitur; non enim sub lege estis, sed sub gratia.

15. Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.

6. Wiedząc to, że stary nasz człowiek pospołu iest ukrzyżowan, aby zepsowane było ciało grzéchu, y daléy nie służyliśmy grzéchowi.

7. Bo kto umarł, usprawiedliwion iest od grzechu.

8. A ieśliżeśmy z Christusem umarli: wierzymy iż wespół téż z Christusem żyć będziemy.

9. Wiedząc że Christus powstawszy z martwych więcéy nie umiéra, śmierć mu więcéy panować nie będzie.

10. Bo iż umarł grzéchowi raz umarł: a iż żywie, żywie Bogu.

11. Także y wy rozumiéycie, iżeście są umarłymi grzéchowi: a żywymi Bogu w Christusie Jezusie Panu naszym.

12. Niechże tedy nie króluie grzéch w waszym śmiertelnym ciele, żebyście posłuszni mieli bydź pożądliwościam iego.

13. Ale ani wydawaycie członków waszych orężem niesprawiedliwości grzéchowi: ale wydawaycie się Bogu, iako z martwych żywémi: a członki wasze zbroią sprawiedliwości Bogu.

14. Abowiem grzech nad wami panować nie będzie: boście nie pod zakonem, ale pod łaską.

15. Cóż tedy? będziemże grzészyć, żeśmy nie pod zakonem ale pod łaską? Nie day tego Boże.

---

razem do ziemi złożeni, będziemy i my uczęstnikami jego zmartwychwstania i odrodzimy się ku nieśmiertelności.

6. *Wiedząc to.* Powinniśmy być umarli grzechowi i życie swoje odmienić, to wiedząc i o tém myśląc, i t. d.—*Stary nasz człowiek.*. Starym człowiekiem nazywa skażenie pierwiastkowéj natury, które zaciągnęliśmy od starego Adama. Albo raczéj samychże ludzi, o ile kto tém skażeniem jest dotknięty.— *Pospołu jest ukrzyżowan.* Razem z Chrystusem do krzyża był przybity i umarł. Tego wszystkiego figurą jest chrzest. Tak tedy przez chrzest wyobrażamy krzyż Chrystusów, to jest, że my zostaliśmy ukrzyżowani, i że razem ukrzyżowaliśmy grzechy nasze. Powtóre, ponieważ przez zasługi Chrystusa, umarłego na krzyżu, we chrzcie ś. grzechy nasze zgładzone zostały, bo te zasługi zlewają się na nas w tym sakramencie; więc chrzest pod względem skutków swoich, jest to samo, co śmierć Chrystusa na krzyżu, który jest śmiercią i zagładą naszych grzechów. — *Aby zepsowane było ciało grzechu.* Ciałem grzechu zowie się cały ogrom grzechów, który jest jakby jednèm ciałem starego człowieka; członkami jego są rozpusta, łakomstwo, pycha, i t. d. które każdy chrześcianin umorzyć powinien. Niweczymy więc ciało grzechu, gdy jego członki umarzamy, to jest, kiedy na żądze występne nie zezwalamy, lecz opór im stawimy i tak je w sobie niszczymy. — *Abyśmy daléj nie służyli grzechowi.* Służy grzechowi, kto żądzom grzesznym ulega, i że tak powiem, rozkazy grzechu wykonywa. Patrz Wujka.

7. *Bo kto umarł.* Kto starego człowieka w sobie wyniszczył. — *Usprawiedliwion jest od grzechu.* Wolny jest od przemocy i panowania grzechu, tak jak niewolnik umierając, uwalnia się już od ulegania panu swemu.

8. *A jeżeliśmy umarli.* Jeżeli tak umarliśmy grzechowi, jak Chrystus umarł ciałem, ufamy, że jak on postawszy z umarłych żyje życiem nowém, tak my podobnie będziemy prowadzili życie nowe, od dawnych grzechów oczyszczone.

9. *Wiedząc że Chrystus powstawszy z martwych.* Te słowa zależą od poprzedzających; jak gdyby rzekł: jeżeliśmy umarli grzechowi, wierzymy, że też razem z Chrystusem, w błogosławionèm i nieśmiertelnèm życiu, żyć będziemy. Wiemy bowiem, że Chrystus po swojém zmartwychwstaniu, takiém życiem już żyje i więcéj nie umrze, a nawet umrzeć nie może. Ponieważ życie nasze błogosławione ma być podobne do życia Chrystusowego, wynika ztąd, że i my już więcéj umierać nie będziemy.

10. *Bo iż umarł grzechowi.* Że umarł już dla zgładzenia grzechu, stało się to już raz, i nie ma potrzeby powtarzać.— *A iż żyje.* Że zaś żyje po zmartwychwstaniu, żyje życiem nieśmiertelném, uwielbionèm, godnèm Boga, który sam jest nieśmiertelny.

11. *Także i wy.* Tak i wy rozumiejcie o sobie, to jest że we chrzcie ś. raz umarliście grzechowi; że zresztą jesteście w życiu i żyć powinniście dla Boga, to jest prowadzić życie zastosowane do Boga, dalekie od wszelkiéj śmierci grzechowéj. — *W Chrystusie Jezusie.* Na podobieństwo Chrystusa, który tak żyje, iż więcéj już nie umiera; jak gdyby rzekł: podobnymże sposobem i wy nie powinniście więcéj przez grzech umierać.

12. *Niechże tedy nie króluje grzech w waszém smiertelnèm ciele.* Nie dopuśćcie, aby grzech i namiętności, które do grzechu pobudzają, w was panowały. Patrz Wujka.

13. *Orężem.* Za narzędzie. — *Jako z martwych żywemi.* Jak przystoi tym, którzy umarli grzechowi już żyją z Chrystusem, wyrażając na sobie podobieństwo jego zmartwychwstania. — *A członki wasze zbroją sprawiedliwości Bogu.* Używajcie członków waszych jako narzędzi do służenia Bogu i wykonywania, dla jego chwały, dobrych uczynków.

14. *Boście nie pod zakonem, ale pod łaską.* Jak gdyby rzekł: Nie może grzech panować nad tymi, którzy są pod łaską, chyba sami dobrowolnie się jemu poddadzą: nad tymi zaś, którzy są pod zakonem a nie pod łaską, grzech panuje jakby prawem dziedzicznèm, na Adamie jeszcze uzyskaném.

15. *Będziemże grzeszyć?* Przestępując zakon jako

16. Nescitis, quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus, cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam? (*Joan. 8, 34. II. Petr. 2, 19*).

17. Gratias autem Deo, quod fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinae, in quam traditi estis.

18. Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiae.

19. Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestrae, sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiae et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiae in sanctificationem.

20. Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiae.

21. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.

22. Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam.

23. Stipendia enim peccati: Mors; gratia autem Dei: Vita aeterna in Christo Jesu Domino nostro.

16. Niewiecie że komu się stawicie sługami ku posłuszeństwu, sługami iesteście tego komu posłuszni iesteście, abo grzéchu na smierć, abo posłuszeństwu ku sprawiedliwości?

17. A chwała Bogu żeście byli niewolnikami grzéchu, aleście posłuszni byli z serca tego sposobu nauki do którego podani iesteście.

18. A będąc wyzwoleni od grzéchu, niewolnikami staliście się sprawiedliwości.

19. Po ludzku mówię, dla nieudolności ciała waszego. Abowiem iakoście wydawali członki wasze na służbę nieczystości y nieprawości, ku nieprawości: tak teraz wydawaycie członki wasze na służbę sprawiedliwości, ku poświęceniu.

20. Bo gdyście byli niewolnicy grzechu, byliście wolnymi sprawiedliwości.

21. Którzyście tedy na on czas pożytek mieli z onych rzeczy, za które się teraz wstydzicie? Bo koniec onych iest śmierć.

22. A teraz będąc wyzwoleni od grzechu, a stawszy się niewolnikami Bogu, macie owoc wasz ku poświęceniu, a koniec żywot wieczny.

23. Abowiem zapłaty grzéchowe, śmierć: A łaska Boża, żywot wieczny w Christusie Jezusie Panu naszym.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 6.** w. 3. *Jesteśmy ochrzczeni.* Co pierwéj przypisował nie zakonowi Mojżeszowemu ale wierze, to teraz przypisuje chrztowi: który jest pierwszym Sakramentem wiary naszéj, i pierwszym wstępem do religii chrześcijańskiéj. Zkąd znać, iż Apostoł nie trzyma, żeby sama wiara usprawiedliwiać miała, ale i Sakramenty, i wszystka religia chrześcijańska, którą zowie zakonem Ducha, łaski i wiary.

6. *Stary człowiek, ciało grzechu.* To jest nasz stan skażony, poddany grzechowi i pożądliwościom, pochodzący na nas od Jadama. Jako z drugiéj strony człowiek naprawiony w Chrystusie i przez Chrystusa: nowym człowiekiem bywa nazwany. A przez ciało grzechów, rozumiéj albo wszystkę kupę i gromadę grzechów, albo ciało grzechom poddane, i do grzechów ciągnące.

12. *Nie króluje grzech.* Pożądliwość tu zowie grzechem, iż jest skutek, przyczyna i materya grzechu, i jakoby choroba jakaś i niemoc w nas, skłaniająca nas do złego: która i po chrzcie zostaje z strony materyi. Lecz nie jest właśnie grzechem, ani jest zakazana przykazaniem: jedno aby nie królowała w nas, a my żebyśmy jej posłuszni nie byli, i chciwości jéj nie pełnili. (August. lib. de nup. et concup. cap. 23. Cont. du. ep. lib. 1. cap. 12. Conc. Trid. sess. 5. Rzym. 6, 12).

17. *Tego sposobu nauki.* Na pierwszém każdego narodu nawróceniu na wiarę katolicką, pewna forma i sposób nauki albo reguła wiary bywa podawana: którą ludzie od swych Apostołów raz przyjąwszy, nigdy jéj więcéj odmieniać nie mają: a od żadnego człowieka ani od Anioła nowéj żadnéj nauki ani reguły albo analogii wiary nie przyjmować. (Ad Galat. 1, 8).

23. *A łaska Boża żywot wieczny.* Jako obrok, żołd albo zapłata grzechu, jest śmierć i potępienie: tak zapłata sprawiedliwości, z łaski Bożéj, jest żywot wieczny: aby jako królował grzech na śmierć, tak też łaska królowała przez sprawiedliwość, ku żywotowi wiecznemu: jako wyżéj mówił. Lecz tu żywot wieczny zowie raczéj łaską niż odpłatą: przeto, iż zasługi, któremi do żywota przychodzimy, są z łaski i z daru Bożego. August. epist. 105. ad Sixtum. Rzym. 5, 21).

już jemu nie poddani, i mamyż namiętnościom swoim dać wodze popuścić?—*Nie daj tego Boże.* Zakonem pomiatać nie godzi się, owszem wsparci łaską, wypełnić go powinniśmy.

16. *Nie wiecie.* Pokazuje Apostoł, iż wierni nie są sługami grzechu i służyć mu nie powinni, ponieważ przez chrzest oddali siebie już na służbę Bożą.—*Albo grzechu na śmierć.* Albo grzechu, który sprowadza śmierć.—*Albo posłuszeństwu.* Prawu Chrystusa, które wiedzie do żywota.

17. *Chwała Bogu żeście byli.* Czém być przestaliście.—*Byliście posłuszni.* Prawu i nauce ewangelicznéj. —*Tego sposobu nauki.* Przyjmując to prawidło wiary, które wam Apostołowie podali. P. W.

18. *Sprawiedliwości.* Świętości i cnoty.

19. *Po ludzku mówię.* Jak gdyby rzekł: Rzymianie! wymagam od was rzeczy ludzkiéj, małéj, umiarkowanéj i łatwéj, to jest, abyście się tyle tylko starali o uświątobliwienie siebie, ile niegdyś pracowaliście, aby grzech przydać do grzechu, tak iż z każdym dniem stawaliście się gorszymi.

20. *Byliście wolnymi sprawiedliwości.* Byliście sprawiedliwości i świętości pozbawieni.

21. *Którychż tedy naonczas pożytek mieliście?* Jaką korzyść z grzechu odnieśliście?— *Bo koniec onych jest śmierć.* Tak dalece niema żadnego pożytku z grzechów, iż owszem idzie za niemi śmierć i potępienie.

22. *Macie owoc wasz ku poświęceniu.* Jako korzyść z téj służby, macie uświętobliwienie swoje i czystość życia.—*A koniec żywot wieczny.* Do zbawienia nakoniec doprowadza życie świątobliwe, i dla dostąpienia którego ono jest konieczne.

23. *Albowiem zapłaty grzechowe, śmierć.* Zapłatą, którą grzech sługom swoim oddaje, jest śmierć, potępienie.—*A łaska Boża, żywot wieczny.* Łaskawy zaś dar, którym Pan Bóg sług swoich obdarza, jest życie wieczne—zbawienie, którego inaczéj dostąpić nie można, jedno przez zasługi Jezusa Chrystusa.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O uwolnieniu się od zakonu mojżeszowego przez łaskę Chrystusa, o pożądliwości ciała, i t. d.

1. An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor), quia lex in homine dominatur, quanto tempore vivit?

2. Nam quae sub viro est mulier, vivente viro, alligata est legi; si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri. *(1. Cor. 7, 39.)*

3. Igitur, vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.

4. Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo.

5. Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quae per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti:

6. nunc autem soluti sumus a lege mortis, in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litterae.

7. Quid ergo dicemus? lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per legem, nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. *(Exod. 20, 17. Deut. 5, 21.)*

1. Aza niewiecie bracia (bo umieiącym zakon mówię) iż zakon panuie człowiekowi iako długi czas żywie.

2. Abowiem niewiasta, która pod mocą męża iest, póki mąż żyw obowiązana iest zakonowi: lecz ieśliby mąż iey umarł: rozwiązana iest od zakonu mężowego.

3. Przeto póki mąż żywie, będzie zwana cudzołożnicą ieśliby była z inszym mężem: lecz ieśliby mąż iéy umarł, wolna iest od zakonu mężowego: aby nie była cudzołożnicą ieśliby była z inszym mężem.

4. A tak bracia moi y wy iesteście umartwieni zakonowi przez ciało Christusowe: abyście byli inszego który powstał z martwych, abyśmy owoc przynosili Bogu.

5. Abowiem gdyśmy byli w ciele, namiętności grzéchów, które przez zakon były, działały w członkach naszych, aby owoc przynosiły śmierci.

6. Lecz teraz iesteśmy rozwiązani od zakonu śmierci, w którymeśmy byli zatrzymani: tak abyśmy służyli w nowości ducha, a nie w starości litery.

7. Cóż tedy rzeczemy? zakon iest grzéchem? Boże uchoway. Alem grzéchu nie poznał, ieduo przez zakon: Bobych o pożądliwości niewiedział, gdyby zakon nie mówił: Nie będziesz pożądał.

R. 7.—1. *Zakon panuje człowiekowi.* Przez żakon, inaczéj prawo rozumie, nie tylko prawo obrzędowe, lecz też i prawo przyrodzone, jak widać z wiersza 7. Trzeba jednak zauważyć, że co innego jest, być obowiązanym przez prawo, a co innego być pod prawem. Obowiązanym przez prawo jest ten, na kogo prawo wkłada obowiązek; pod prawem jest ten, kto zostaje pod panowaniem prawa; co także oznacza człowieka obowiązać, a jednakże mu nie dać łaski do jego zachowania. I tak obowiązuje nas prawo przyrodzone i dekalog, lecz dla tego nie jesteśmy pod prawem mojżeszowém, ponieważ od tego stanu uwolniła nas łaska Chrystusowa.—*Panuje.* Rozkazując, grożąc, winę przyznając, oskarżając, potępiając— *Jako długi czas żyje.* Samo prawo, albo człowiek prawu poddany.

2. *Albowiem która jest pod mocą męża.* Przyrównywa prawo do męża, a ludzi prawu poddanych, do mającéj męża niewiasty. — *Obowiązana jest zakonowi.* Związana jest prawem małżeńskiém, nakazującém wierność i posłuszeństwo mężowi. — *Rozwiązana jest od zakonu mężowego.* Od prawa małżeńskiego, któremu za życia męża musiała ulegać.

3. *Jeśliby była z innym mężem.* Jeśliby wyszła zamąż, lub nie wychodząc, grzech z nim popełniła.

4. *I wy jesteście umartwieni zakonowi.* I wy umarliście dla prawa mojżeszowego; jak gdyby rzekł: prawo, które było jakby naszym małżonkiem, już umarło i zniesione zostało przez Chrystusa.— *Przez ciało Chrystusowe.* Zabite na krzyżu w ofierze, to jest przez mękę i śmierć Chrystusa; przez nie bowiem stary zakon umarł. — *Abyście byli inszego.* To sprawiło, iż zamiast starego zakonu, macie już innego męża i z nim jesteście połączeni, abyście go nadal we wszystkiém słuchali.— *Który powstał z martwych.* Rozumie Chrystusa, na wzór którego, wierni życie swoje mają odnowić, jako żyjący z umarłych.—*Abyśmy owoc przynosili Bogu.* Ażebyśmy zasileni łaską poświęcającą, którą nam Chrystus wysłużył i która w nas powinna być wszystkich cnót nasieniem, przynosili mu jakby naszemu mężowi owoce dobrych uczynków.

5. *Albowiem, gdyśmy byli w ciele.* W stanie starego i cielesnego człowieka, jakimi są wszyscy, którzy są pod zakonem. — *Namiętności grzechów.* Uczucia, usposobienia i chęci grzeszne. — *Które przez zakon były.* Które zakon zabraniając, więcéj jeszcze podnieca.— *Działały w członkach naszych.* Rzeczą samą do grzechu przywodziły. — *Aby owoc przynosiły śmierci.* Tak iż wydawały zgubne owoce grzechów, które nas wiodły na śmierć wieczną.

6. *Lecz teraz.* Teraz zaś przez łaskę Chrystusa jesteśmy wolni od prawa zakonu. — *Od zakonu śmierci.* Od prawa, które było powodem do grzechu, a następnie śmierci. — *W którym byliśmy zatrzymani.* Któremu musieliśmy ulegać. — *Abyśmy służyli.* Bogu i Chrystusowi.— *W nowości ducha.* Nie w starym zwierzęcym i cielesnym życia sposobie, według litery starego zakonu, który zabraniał wprawdzie występków, lecz nie dawał siły do ich uniknienia, a niekiedy więcéj jeszcze jątrzył i rozpalał wrodzoną człowiekowi skłonność do złego. Patrz Wujka.

7. *Nie daj tego Boże.* Zakon sam przez się nie jest grzechem: jest bowiem od Boga, i dla tego jest dobry, i co jest dobrém, nakazuje.—*Bo nie wiedziałbym o pożądliwości.* Pożądliwość osobném przykazaniem w dekalogu jest zakazaną, to jest dziewiątém i dziesiątém, dla tego, iż wielu mniemało, że szóstém przykazaniem *Nie cudzołóż* i siódmém *Nie kradnij* zabrania się tylko uczynek zewnętrzny, a wewnętrzny nie jest zakazany, i że nie trzeba go unikać. Zakon więc usuwa niewiadomość tych, którzy w tym błędzie zostawali. Patrz Wujka.

8. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat.

9. Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit.

10. Ego autem mortuus sum: et inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.

11. Nam peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me, et per illud occidit.

12. Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum. *(1. Tim. 1, 8.)*

13. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.

14. Scimus enim, quia lex spiritualis est: ego autem carnalis sum venundatus sub peccato.

15. Quod enim operor, non intelligo: non enim, quod volo bonum, hoc ago, sed, quod odi malum, illud facio.

16. Si autem, quod nolo, illud facio, consentio legi; quoniam bona est.

17. Nunc autem jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

8. Lecz grzéch, wziąwszy przyczynę przez zakazanie sprawił we mnie wszelaką pożądliwość. Abowiem bez zakonu był grzéch martwy.

9. Y ia żyłem niekiedy bez zakonu. Lecz gdy przyszło rozkazanie: grzéch ożył.

10. A iam był umarł: y nalazło mi się przykazanie które było ku żywotowi, to, być ku śmierci.

11. Bo grzéch wziąwszy przyczynę przez przykazanie, zwiódł mię, y przez nie zabił.

12. A tak zakon wprawdzie święty, y przykazanie święte, y sprawiedliwe y dobre.

13. Co tedy dobre iest stało mi się śmiercią? Boże uchoway. Ale grzéch, aby się grzéchem pokazał, sprawił mi śmierć przez dobre: aby się stał nader grzészącym grzéchem przez przykazanie.

14. Bo wiémy iż zakon iest duchowny: a iam iest cielesny, zaprzedany pod grzéch.

15. Abowiem co czynię, nie rozumiem: bo nie co dobrego chcę to czynię, ale złe którego nienawidzę ono czynię.

16. A ieśli czego niechcę, to czynię: zezwalam zakonowi, że dobry iest:

17. a teraz iuż nie ia to czynię, ale grzéch który we mnie mieszka.

---

8. *Wziąwszy przyczynę.* Wziąwszy pobudkę z zakazu prawa.—*Grzech.* Ukrywająca się we mnie pożądliwość.—*Przez zakazanie.* Ta pożądliwość samym zakazem obudzona i podniecona.—*Sprawił we mnie wszelką pożądliwość.* Daleko silniéj we mnie zawrzała i rozmaite nieprawe żądze obudziła.—*Był martwy.* Była uśpioną i nie rozbudziła się, aż gdy ją zakaz przycisnął.

9. *Żyłem niekiedy bez zakonu.* W ówczas, gdym zaczął dorastać i grzeszyć, a jeszcze prawa mojżeszowego nie znałem. W ówczas bowiem żyłem jako człowiek wyjęty z pod prawa, a następnie o grzech nie dbałem, nie wiedziałem co jest grzechem, nie zastanawiałem się nad tém, a więc nie byłem silnie i nęcony do niego.—*Lecz gdy przyszło rozkazanie.* Do mojéj wiadomości.—*Grzech ożył.* Rozbudziła się pożądliwość i gwałtowniéj mię dojmować i trapić poczęła.

10. *Umarłem.* Stałem się winien śmierci wiecznéj za wyraźne przestąpienie zakonu.—*Które było ku żywotowi.* Które miało mi przynieść zbawienie.—*To, być ku śmierci.* Staje się mi powodem potępienia.

11. *Zwiódł mię.* Zdradliwie mię na swoję stronę przeciągnął.— *I przez nie zabił mię.* I z okoliczności zakazu prawa, przywiódł mię do zgubnego pogwałcenia tegoż prawa.

13. *Co tedy dobre jest.* Czyż więc przykazanie, które samo z siebie jest dobre, stało się dla mnie zgubném i przyczyną śmierci?—*Bynajmniéj.* Nie była to wina zakonu i przykazania, żem wykroczył i dopuścił się przestępstwa; lecz ja byłem winien, żem przykazania nie słuchał.—*Ale grzech.* Lecz pożądliwość moja, któréj nie pohamowałem.—*Aby się grzechem pokazał.* Aby jéj moc i gwałtowność wyszły na jaw.—*Przez dobre.* Przez zakaz, ubocznie.— *Aby się stał nader grzeszącym grzechem przez przykazanie.* Mówi Apostoł o pożądliwości, którą tu grzechem nazywa, jako o jakiéj osobie. Myśl więc jest: Sam więc grzech, który we mnie się ukrywa, z okoliczności zakazu stał się jakby wielkim grzesznikiem, gdy we mnie obudza wszelkie złe żądze i do otwartego przestąpienia zakonu przynagla, a niekiedy nawet mnie i zabija.

14. *Bo wiemy.* Pokazuje tu Apostoł, co uprzednio już powiedział, że zakon jest święty i nie jest przyczyną śmierci, lecz że złém jest grzech i śmierć sprawia, i że zakon go zabrania.—*Iż zakon jest duchowny.* Zakon czyli inaczéj prawo, jest duchowny. Naprzód: ponieważ nakazuje rzeczy duchowne, i które właściwie duchownego człowieka stanowią, jako to: cnoty pełnić a występków unikać; 2re, ponieważ człowieka nakłania do oddawania czci Bogu, który jest duchem; 3, ponieważ nie może być zachowany bez udziału ducha i łaski, od mężów duchownych; 4, ponieważ kieruje duchem człowieka i dobrze go usposabia względem Boga, bliźniego i siebie samego; 5, ponieważ zakon, duchownie zrozumiany, przygotowuje ludzi do prawa ewangelicznego, które jest prawem łaski i ducha.— *Jam jest cielesny.* Nie myśl, ale ciało jeszcze przeciw duchowi pożąda.—*Zaprzedany pod grzech.* Ciałem jeszcze niewolnik grzechu; albowiem czuję inny zakon w członkach moich, sprzeciwiający się zakonowi myśli mojéj, jak mówi niżéj w wierszu 23.—*Zaprzedany.* Oddany niejako w moc pożądliwości; rzecz przedana oddaje się nabywcy.

15. *Nie rozumiem.* Rozumem i wolą nie potwierdzam działań i uczuć mojéj pożądliwości.—*Bo nie co dobrego chcę.* Nie wykonywam bowiem czego chcę rozumem, to jest rzeczy dobréj: lecz ciałem czynię to, co rozumem nienawidzę, to jest rzecz złą, jak gdyby rzekł Paweł: chciałbym niepożądać, a jednak pożądam.—*Ale złe, którego nienawidzę, ono czynię.* Czynię oznacza tu czynność człowieka niezupełną, to jest akt niegodziwego zapragnienia, bez przyzwolenia ze strony rozumu. P. W.

16. *A jeżeli czego nie chcę, to czynię.* Jeżeli pożądam, czego jednak nie chcę, i niechcąc czynię, albo raczéj doznawam.—*Zezwalam zakonowi.* Potwierdzam go rozumem i wolą. *Że dobry jest.* Przez to samo wyznaję, że w sobie samym jest dobry, jak gdyby rzekł: jeżeli czuję pożądliwość pomimo chęci i zgodzenia się, myśl moja i wola jest niepokalaną, ponieważ nie odstępuje zakonu i z nim jedno trzyma.

17. *Już nie ja to czynię.* Po ludzku i z namysłem.— *Ale grzech, który we mnie mieszka.* Pożądliwość.

18. Scio enim, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum. Nam velle, adjacet mihi: perficere autem bonum, non invenio.
19. Non enim, quod volo bonum, hoc facio: sed, quod nolo malum, hoc ago.
20. Si autem, quod nolo, illud facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum.
21. Invenio igitur legem, volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adjacet:
22. condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem:
23. video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis.
24. Infelix ego homo: quis me liberabit de corpore mortis hujus?
25. Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem, legi peccati.

18. Bo wiem że nie mieszka we mnie, to iest, w ciele moim, dobre. Abowiem chcieć przy mnie iest: ale wykonać dobre nie nayduię.
19. Bo nie czynię dobrego które chcę: ale złe którego niechcę, to czynię.
20. A ieśliż czego niechcę, to czynię: iuż nie ia to czynię, ale grzéch, który we mnie mieszka.
21. Znayduię tedy zakon, gdy ia chcę czynić dobrze, że mi iest złość przyległa.
22. Abowiem kocham się wespół z zakonem Bożym według wnętrznego człowieka.
23. Lecz widzę inszy zakon w członkach moich, sprzeciwiaiący się zakonowi umysłu moiego, y biorący mię w niewolą, w zakonie grzéchu, który iest w członkach moich.
24. Niesczęsny ia człowiek, kto mię wybawi od ciała téy śmierci?
25. Łaska Boża przez Jezusa Christusa Pana naszego. Ja tedy sam umysłem służę zakonowi Bożemu, lecz ciałem zakonowi grzéchu.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 7.** w. 6. *Abyśmy służyli w nowości ducha.* Oto przez chrzest nie mamy poczytanéj sprawiedliwości Pana Chrystusowéj: ale wewnętrzne ducha odnowienie, nam dane i trwające w nas.

7. *Nie będziesz pożądał.* Temi słowy i tém przykazaniem, nie onać pożądliwość, (która jest defekt albo choroba ludzkiego przyrodzenia, o któréj wyżéj mówił), ani skłonność do złego, pożądająca przeciw duchowi, jest właśnie zakazana. Ale przyzwolenie rozumu naszego, którym na onę pożądliwość zezwalamy, abyśmy jéj poduszczenia i lubości naśladowali, to jest grzech, i tego nam tu zakazują. Roz. 6, 12).

15. *Co czynię.* To rozumiejąc o S. Pawle albo o innym którym sprawiedliwym, tak wykładać mamy: iż ciało i niższa część człowiecza pobudza w nim rozmaite i przeciwne sobie chciwości, żądze i namiętności przeciw rozumowi: i czasem tak zprędka nań powstaje, iż pierwéj niźli się obaczy, i niźli się rozumu dołoży, człowiek uwiedzion bywa. Lecz gdy człowiek, skoro się obaczy, tym się żądzom sprzeciwi, i one potępi: tedy mu nic nie szkodzą, ani go grzesznym czynią: i owszem do zasługi mu pomagają.

15. *Nie co dobrego chcę, to czynię.* Nie rozumiéj, żeby człowiek nie mógł czynić dobrego które chce, albo którego prągnie: albo żeby musiał zle czynić przeciw woli swojéj: ale iż dla najazdów pożądliwości, od któréj póki żyw wolen nie jest, wypełnić we wszystkiém nie może woli ducha swego. Jako to sam deklaruje mówiąc: Ciało pożąda przeciw duchowi, a duch przeciw ciału. (Galat. 5, 12).

19. *Złe, którego nie chcę.* Czasem i sprawiedliwi ludzie bywają przymuszeni mocą i furyą złéj pożądliwości, wiele i czynić i cierpieć na niższéj części dusze swéj, albo na zwierzchnych członkach: na co rozumem ani wolą nie zezwalają, i owszem się onemi rzeczami bardzo brzydzą. Czém oni tak dalece nie grzeszą, że im za to (według Ś. Augustyna Epist. 200. ad Aselicum) mówić do Boga nie potrzeba: Odpuść nam grzechy nasze. Bo grzech tak dobrowolny jest, iż gdzie wola nie przystąpi, tam też grzechu niemasz. Bo nie pokuszenie, ale na pokusę zezwolenie, jest grzech. Bern.

19. *Którego nie chcę.* Nic to nie ujmuje wolności ludzkiéj, co Apostoł mówi, iż dobrzy ludzie podczas na ciele cierpią namiętności, którym nie przyzwalają. I owszem się ztąd dowodzi *liberum arbitrium,* to jest, wolność i swoboda ludzka: ponieważ własna jéj sprawa, która jest, chcieć albo niechcieć, przyzwolić albo nieprzyzwolić, zawsze jest wolna sama w sobie: aczkolwiek może być jaka moc albo gwałt wnętrzny albo zwierzchni, któryby hamował członki ludzkie, aby nie wykonały tego wszystkiego, co wola chce albo rozkazuje. I przetoż to nigdy za grzech człowiekowi nie bywa poczytano, cokolwiek cierpi, albo czyni, kiedy wola na to nie zezwala. Dla czego niżéj mówi w. 20: Nie ja to czynię: iż nie człowiek czyni, co niechcąc czyni. Czém jeszcze jaśniéj dowodzi *liberum arbitrium,* albo wolności ludzkiéj.

---

18. *Nie mieszka w ciele mojém dobro.* W zmysłowéj części ciała nic niema takiego, coby wiodło do cnoty, lecz jest skłonność i podnieta do złego.

19. *Bo nie czynię dobrego, które chcę.* Powtarza co powiedział w wierszu 15. Patrz tamże. Patrz Wujka.

21. *Znajduję tedy.* Gdy się na coś najlepszego chcę zdobyć, postrzegam, żem skrępowany niegodziwym zakonem grzechu i skłonnością do złego, która się prawie zrosła z moją naturą.

22. *Albowiem kocham się wespół z zakonem Bożym.* Sprawia mi radość zakon Boży, święty, sprawiedliwy i dobry.— *Według wnętrznego człowieka.* Sprawia mi radość, nie cząstkową, lecz zupełną dla duszy mojéj, którą już uzdrowiła łaska Chrystusa.

23. *Lecz widzę inszy zakon w członkach moich.* Lecz doświadczam innego prawa w ciele mojém.— *Sprzeciwiający się zakonowi umysłu mojego.* Które to prawo wypowiada wojnę zakonowi umysłu i zakonowi Bożemu: rozumie przez to bunt owych części ciała, których skromność wymienić nie pozwala.— *Biorący mię w niewolą.* Przez obudzenie uczucia, lecz nie przez zezwolenie z mojéj strony, mówi Ś. Augustyn.— *W zakonie grzechu.* Przez pożądliwość, która jest podnietą do grzechu, która nasuwa grzech i do niego zachęca.

24. *Od ciała téj śmierci.* Od tego śmiertelnego ciała.

25. *Łaska Boża.* Ona mię kiedyś oswobodzi, w przyszłém zwłaszcza zmartwychwstaniu, dając mi ciało nieśmiertelne i uwielbione.— *Ja tedy sam.* Tymczasem, dopóki mię trzyma w swoich więzach to śmiertelne ciało, dopoki zupełne oswobodzenie moje, do którego wzdycham, jest na czas dalszy odłożone, ja sam, Paweł, umysłem przynajmniéj i rozumem służę zakonowi Bożemu, chociaż ciałem służę jeszcze zakonowi grzechu. Patrz Wujka.

25. *Umysłem, a ciałem.* Nic uczynionego z pożądliwości (którą tu Apostoł zowie grzechem, gdy duch, rozum i wola ludzka nie zezwala, nie może człowieka winnym przed Bogiem uczynić. Ani pobudki cielesne w człowiecze sprawiedliwym, nie mogą najmniéj pomazać i splugawić uczynków ducha jego (jako Lutrowie mówią), i owszem im często zasługi przyczyniają, dla ustawicznéj wojny, którą z nimi wiodą. Albowiem jasna rzecz jest, iż sprawy ducha i ciała nie zchodzą się pospołu do jednego uczynku wykonania, jako oni obłędnie mniemają: gdyż tu Paweł mówi przeciw temu, iż umysłem służy zakonowi Bożemu, a ciałem zakonowi grzechu, to jest pożądliwości.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O skuteczności łaski Chrystusa dla tych, którzy z nim się łączą przez wiarę, nadzieję i miłość.

1. Nihil ergo nunc damnationis est iis, qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant.

2. Lex enim spiritus vitae in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis.

3. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne, *(Act. 13, 38. Hebr. 9, 15.)*

4. ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.

5. Qui enim secundum carnem sunt, quae carnis sunt, sapiunt; qui vero secundum spiritum sunt, quae sunt spiritus, sentiunt.

6. Nam prudentia carnis, mors est; prudentia autem spiritus, vita et pax,

7. quoniam sapientia carnis inimica est Deo; legi enim Dei non est subjecta, nec enim potest. *(I. Cor. 2, 14.)*

8. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.

1. Teraz tedy niémasz żadnego potępienia tym którzy są w Christusie Jezusie: którzy nie wedle ciała chodzą.

2. Abowiem zakon ducha żywota w Christusie Jezusie, wyzwolił mię od zakonu grzéchu y śmierci.

3. Bo co niepodobnego było zakonowi, w czym słaby był dla ciała: Bóg posławszy Syna swego w podobieństwie grzésznego ciała, y przez grzéch potępił grzéch w ciele.

4. Aby usprawiedliwienie zakonu wypełniło się w nas, którzy nie podług ciała chodzimy, ale według ducha.

5. Abowiem którzy są wedle ciała: co iest ciała rozumieią. Lecz którzy są wedle ducha, co iest ducha rozumieią.

6. Bo mądrość ciała, iest śmierć: a mądrość ducha, żywot y pokóy.

7. Gdyż mądrość ciała, iest nieprzyiaciółka Bogu: bo nie iest poddana zakonowi Bożemu: abowiem ani może.

8. A którzy są w ciele, Bogu się podobać nie mogą.

R. 8. — 1. *Teraz tedy niemasz żadnego potępienia.* Niech chrześcianie nie myślą, iż doświadczają czegoś zasługującego na potępienie, gdy się obudza w nich pożądliwość.—*Którzy nie wedle ciała chodzą.* Którzy podnietom pożądliwości opierają się i nie dopuszczają, żeby nimi zawładnęła. Patrz Wujka.

2. *Albowiem zakon ducha żywota.* Prawo łaski ożywiającéj, to jest udzielającéj życia duchownego.— *W Chrystusie Jezusie.* Przez Chrystusa Jezusa.—*Wyzwolił mię od zakonu grzechu i śmierci.* Od przemocy pożądliwości, tak iż chociaż ją czuję, jednak na nią nie zezwalam.

3. *Bo co niepodobnego.* Chce Apostoł tu pokazać, chociaż myśl w mniéj jasnych wyrazach jest wydana, że to nam sprawiła łaska, czego stary zakon sprawić nie mógł.—*Zakonowi.* Mojżeszowemu, a nawet prawu przyrodzonemu i dekalogowi.—*W czém słaby był dla ciała.* Jak gdyby rzekł: o ile zakon był bezsilny i nieskuteczny z powodu ciała naszego, zarażonego grzechem i pożądliwością. — *W podobieństwie grzesznego ciała.* Mającego postać ciała podległego grzechowi, przez to mianowicie, że się narodził śmiertelnym, doświadczył boleści i śmierć poniósł—co właśnie należy się grzesznikom.—*I przez grzech potępił grzech w ciele.* Mówi tu Apostoł o grzechu, jako o tyranie, precz wypędzonym z królestwa, które najechał. Myśl tedy taka: grzech potępił przez grzech, to jest, Chrystus ponosząc śmierć ciała, potępił i zniósł grzech, jakby winowajcę tego grzechu, iż niesprawiedliwie targnął się na Chrystusa i zabił go niewinnego. Z téj tedy przyczyny, sprawiedliwie grzech utracił władzę, którą miał nad innymi ludźmi.

4. *Aby usprawiedliwienie zakonu wypełniło się w nas.* Aby usprawiedliwienie z grzechów, którego zakon wymagał, w nas się wypełniło. Ztąd się pokazuje, że przyrodzonemi tylko swojemi siłami i mocą rozkazania zakonu czyli prawa, człowiek w obecném swojém skażeniu, bez łaski Chrystusa, nie może wypełnić całego zakonu i całego dekalogu. — *Którzy nie podług ciała chodzimy.* Objaśnia zdanie poprzedzające, jak gdyby rzekł: Po zniesieniu i potępieniu grzechu przez Chrystusa, wypełniamy zakon, ponieważ nie chodzimy według ciała, służąc jego zakonowi; lecz według ducha, wykonywając co zakon ducha nakazuje. P. Wujka.

5. *Albowiem którzy są wedle ciała.* Którzy ciału ulegają, ponieważ są ludźmi cielesnymi.—*Co jest ciała rozumieją.* Myślą o uczynkach ciała, zastanawiają się nad niemi, to jest nad takiemi, do których cielesna pożądliwość nakłania, przejmują się niemi i całkiem im są oddani. — *Lecz którzy są wedle ducha.* Ludzie zaś duchowni troszczą się o takie uczynki, które są zgodne z Duchem Ś. i które zowią się owocami Ducha. Do Galat. 5.

6. *Bo mądrość ciała, jest śmierć.* Mądrość i życie według ciała, śmierć przynoszą niekiedy dla ciała, zawsze zaś dla duszy.—*Mądrość ducha, żywot i pokój.* Pojmować rzeczy duchowne i ich pragnąć, kochać je i wykonywać, jest to skarbić sobie wszelkie dobra i w końcu żywot wieczny.

7. *Nieprzyjaciółką Bogu.* Którego prawu nie chce się poddać, jak zaraz powiada. — *Albowiem ani może.* To jest uledz prawu, jak gdybyś rzekł: Występek nie może być cnotą, ani nakłaniać do tego co ma związek z cnotą; to bowiem jego naturze zupełnie jest przeciwném.

8. *A którzy są w ciele.* Którzy służą namiętnościom ciała i czynią im zadosyć, którzy cieleśnie żyją.

9. Vos autem in carne non éstis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.

10. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum; spiritus vero vivit propter justificationem.

11. Quodsi Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. *(Act. 3, 15. Supr. 4, 24. I. Cor. 6, 14).*

12. Ergo, fratres, debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus.

13. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.

14. Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei.

15. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater). *(2. Tim. 1, 7. Gal. 4, 5).*

16. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei.

17. Si autem filii, et heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi, si tamen compatimur, ut et conglorificemur.

18. Existimo enim, quod non sunt condignae

9. Lecz wy nie iesteście w ciele, ale w duchu: ieśli iednak Duch Boży w was mieszka. A ieśli kto Ducha Christusowego nie ma: ten nie iest iego.

10. Lecz ieśli Christus w was iest: ciałoć wprawdzie iest umarłe dla grzechu, ale Duch żywie dla usprawiedliwienia.

11. A ieśli Duch tego, który Jezusa wzbudził z martwych, w was mieszka: który wzbudził Jezusa Christusa z martwych, ożywi y ciała wasze śmiertelne dla Ducha iego w was mieszkaiącego.

12. A tak bracia, powinni iesteśmy, nie ciału, abyśmy podług ciała żyli.

13. Abowiem ieśli podług ciała żyć będziecie, pomrzecie: ale ieśli Duchem sprawy ciała umartwicie, żyć będziecie.

14. Bo którzykolwiek Duchem Bożym rządzeni są, ci są synmi Bożymi.

15. Boście nie wzięli ducha niewolstwa znowu ku boiaźni: aleście wzięli ducha przywłaszczenia za syny, przez którego wołamy, Abba (Oycze).

16. Abowiem ten Duch, świadectwo daie duchowi naszemu iżeśmy są synami Bożymi.

17. A jeślić synami, tedyć y dziedzicmi: dziedzicmić Bożymi, a społu dziedzicmi Christusowymi. Jeśli iednak spół ciérpiemy, abyśmy téż spół byli uwielbieni.

18. Abowiem mam za to, iż utrapienia tego cza-

---

9. *Nie jesteście w ciele.* Nie jesteście cieleśni, nie szukacie i nie kochacie rzeczy cielesnych, lecz duchownych.—*Jeśli jednak.* Co jednak o was chętnie rozumiem. —*Duch Boży w was mieszka.* Przez wiarę żywą, połączoną z miłością, przez łaskę poświęcającą i przez uczynki które ztąd wynikają. —*Ducha Chrystusowego.* Ducha Bożego, jak niedawno powiedział.— *Nie jest jego.* Nie trzeba takiego liczyć w poczet wyznawców i uczniów Chrystusa.

10. *Lecz jeśli Chrystus w was jest.* Przez ducha swojego, to jest, jeżeli kto ma ducha Chrystusowego.— *Ciało wprawdzie jest umarłe.* Śmierci podlega. —*Dla grzechu.* W skutek grzechu Adama, który na cały świat śmierć sprowadził. — *Duch żyje dla usprawiedliwienia.* Żyje życiem łaski przez sprawiedliwość, którą mu daje mieszkający w was Duch Chrystusowy.

11. *Duch tego.* Duch Ojca.— *W was mieszka.* Przez sprawiedliwość i to trwałą. — *Który wzbudził.* Sam Bóg Ojciec.—*Ożywi i ciała wasze śmiertelne.* Wskrzeszając je do życia nieśmiertelnego i szczęśliwego, na wzór Chrystusa, który jest głową i pierworodnym z umarłych.—*Dla ducha jego w was mieszkającego.* Ztąd pokazuje się, że Duch S. mieszkający w nas przez ducha miłości, jest przyczyną zmartwychwstania i życia błogosławionego. Ten bowiem Duch S., sam w sobie jest życiem; wszystko ożywia, wszystkiemu daje wzrost i wszystko utrzymuje.

12. *A tak bracia.* Jak gdyby rzekł: dotąd mówiłem, iż nie jesteście w ciele, ale w duchu: z czego to wynika, iż powinniśmy żyć według ducha, nie według ciała.

13. *Pomrzecie.* Śmiercią wieczną. — *Jeśli duchem sprawy ciała umartwicie.* Opierając się nęcącym do grzechu złym namiętnościom.

14. *Duchem Bożym rządzeni są.* Nie jak zwierzęta lecz jak ludzie, obdarzeni rozumem i wolą. —*Ci są synami Bożymi.* Przez przysposobienie, którym Bóg obiecał i nagotował dziedzictwo żywota wiecznego. Ten jest drugi dowód, którym pokazuje, że trzeba żyć według ducha, ponieważ tak żyć wypada synom Bożym.

15. *Boście nie wzięli ducha niewolstwa.* Jest to trzeci dowód na pokazanie, iż na to odebraliśmy ducha przysposobienia, abyśmy według ducha żyli.—*Ducha niewolstwa znowu ku bojaźni.* Duchem bojaźni jest duch niewolniczy, którego odebrali żydzi, aby jak niewolnicy zakonowi służyli. —*Aleście wzięli ducha przywłaszczenia za syny.* Miłość i łaskę Ducha S., przez którego jesteśmy przysposobieni za synów Bożych. Usynowienie i przysposobienie nasze, na tém zdaje się zasadzać, że jak Bóg Chrystusowi człowiekowi dał siebie samego, to jest bóstwo i Słowo, ażeby tego człowieka uczynił Synem Bożym; tak nam daje Ducha S. i jego bóstwo, ażeby nas uczynił swoimi synami i nas przysposobił. —*Przez którego.* Przez Ducha S. —*Wołamy.* Nie głosem, lecz sercem synowskiém i pełném ufności. —*Abba.* Wyraz chaldejski, znaczy *Ojciec.* Patrz do Galat. 4, 5.

16. *Świadectwo daje.* Przez wołanie, to usposobienia serca, o którém tylko co się rzekło.—*Duchowi naszemu.* Nam, sercu i umysłowi naszemu.

17. *Tedy i dziedzicami.* Albowiem dziedzictwo należy się synom, i dla tego ktoś się przysposabia za syna, aby został dziedzicem. —*I to dziedzicami Bożymi.* Boga jako Ojca. —*A współdziedzicami Chrystusowymi.* Chrystusa jako brata naszego.—*Jeśli jednak spółcierpimy, abyśmy też byli współuwielbieni.* Jeżeli jednak z nim cierpimy, abyśmy dzielili i chwałę jego. Jak bowiem Chrystus, chociaż był synem i dziedzicem, przez mękę swoję wszedł do pełnéj chwały swojéj; tak, zdaniem Apostoła, i my, chociaż jesteśmy i synami i dziedzicami, tylko przez udział w cierpieniach Chrystusa, tylko przez własne cierpienia, z miłości ku niemu, bez narzekania zniesione, możemy stać się uczęstnikami chwały jego.

18. *Nie są godne.* O ile to są ludzkie i czasowe cierpienia; lecz też same godne są przyszłéj chwały, o ile

passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.

19. Nam exspectatio creaturae revelationem filiorum Dei exspectat.

20. Vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum, qui subjecit eam in spe;

21. quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei.

22. Scimus enim, quod omnis creatura ingemiscit, et parturit usque adhuc.

23. Non solum autem illa, sed et nos ipsi primitias spiritus habentes, et ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei exspectantes, redemtionem corporis nostri.

24. Spe enim salvi facti sumus. Spes autem, quae videtur, non est spes, nam quod videt quis, quid sperat?

25. Si autem, quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus.

26. Similiter autem et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram, nam quid oremus, sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

su ninieyszego, nie są godne przyszłey chwały, która się w nas obiawi.

19. Abowiem oczekiwanie stworzenia oczekawa obiawienia synów Bożych.

20. Bo próżności poddane iest stworzenie, nie dobrowolnie, ale dla tego, który ie poddał pod nadzieią:

21. bo y samo stworzenie będzie wyswobodzone z niewolstwa skażenia, na wolność chwały synów Bożych.

22. Wiemy bowiem iż wszytko stworzenie, wzdycha, y iako rodząca boleie aż dotąd.

23. A nie tylko ono, ale y my sami maiący pierwiastki Ducha, y sami w sobie wzdychamy, oczekawaiąc przywłasczenia synów Bożych, odkupienia ciała naszego.

24. Abowiem nadzieią iesteśmy zbawieni. A nadzieia którą widzą nie iest nadzieia: bo co kto widzi, przecz się nadziéwa?

25. Ale ieśli się nadziéwamy, czego nie widzimy, przez cierpliwość oczekawamy.

26. Także téż y duch dopomaga krewkości naszéy: abowiem o cobyśmy prosić mieli, iako potrzeba niewiémy: ale sam Duch prosi za nami wzdychaniem niewymownym.

one są cierpieniami od Boga zesłanemi; o ile, dla uczczenia męki Chrystusowéj, spokojnie je przyjmujemy i znosimy. Do czego wszakże potrzebną jest łaska Boża. —*Tego czasu.* Tego życia. —*Która się w nas objawi.* Którą Bóg kiedyś jawnie w nas okaże.

19. *Albowiem oczekiwanie stworzenia.* Objaśnia to, co wyżéj powiedział; jak gdyby rzekł: Najpewniéj w nas i całemu światu objawi się ta chwała, ponieważ wszystkie stworzenia, z wrodzoną jakąś tęsknotą wyglądają czasu, w którym synowie Boży chwałą będą udarowani, ażeby z tymi, którym służyły jako panom, one też, jako sługi otrzymały swoję chwałę, odnowienie i udoskonalenie. —*Oczekiwanie.* Oczekiwanie niespokojne, niecierpliwe, z utkwionym wzrokiem i podniesioną głową. Tak w texcie greckim. Nie mówi Apostoł, *stworzenie oczekuje*, lecz *oczekiwanie stworzenia oczekuje;* jak gdyby rzekł: Z takiém upragnieniem oczekują stworzenia téj chwały, iż zdaje się, że się one stały samém oczekiwaniem.

20. *Bo próżności poddane jest stworzenie.* Próżnością tu zowie się brak odmiany i roboty, niewolnicze znoje, cierpienia i choroby, których stworzenia, z powodu człowieka, doświadczają.—*Nie dobrowolnie.* Nie z własnéj ochoty, nie ze skłonności przyrodzonéj, ponieważ każda istota, z przyrodzenia pragnie swojéj doskonałości, skażenia zaś i wady unika: lecz że tak rozporządził i rozkazał Pan Bóg, który poddał ją próżności, ponieważ tak wymagała wina człowieka; jednakże poddał tylko do czasu, i dał jéj nadzieję wyzwolenia. —*Ale dla tego.* Dla Boga. —*Który je poddał.* Téj próżności.—*Pod nadzieją.* W nadziei wyzwolenia i przemienienia na lepsze.

21. *Na wolność chwały synów Bożych.* Stworzenie będzie oswobodzone z niewoli skażenia w ówczas, gdy synowie Boży dostąpią doskonałéj i chwalebnéj wolności.

22. *Wszystko stworzenie wzdycha.* Wszystkie stworzenia, z wielką niespokojnością i boleścią wyglądają końca swoich cierpień. Apostoł mówi tu, nie o wszystkich bez wyjątku stworzeniach, lecz o tych tylko, które są przeznaczone ku bliższéj posłudze człowieka, przedewszystkiém o tym ziemskim świecie, który jest siedliskiem zepsucia i powstających z niego przemian. Nieżyjące nawet stworzenia, widząc jak niemi człowiek posiłkuje się do grzechu, jęczałyby jak rodząca, jeśliby boleść swoję mogły objawić: i to dzieje się od stworzenia świata i upadku człowieka aż dotąd.

23. *Mający pierwiastki Ducha.* Mówi to o wszystkich odrodzonych, którzy mają pierwiastki Ducha, ponieważ, otrzymując od Ducha S. rozmaite łaski i dary, otrzymali w nich razem jakby zadatek owéj przyszłéj chwały, którą Bóg im przeznaczył, i któréj tak usilnie pragną. — *Oczekując przywłaszczenia synów Bożych.* Wiecznéj szczęśliwości, którą, jako dziedzictwo przysposobionym należne, posiądziem: bośmy w tym celu zostali przysposobieni na synów. — *Odkupienie ciała naszego.* Gdy będzie odkupione i wyzwolone od śmierci i pożądliwości.

24. *Albowiem nadzieją jesteśmy zbawieni.* Spójnik *albowiem* pokazuje, dla czego powiedział, iż oczekujemy tego przywłaszczenia synów w niebie: ponieważ jeszcze nie rzeczą samą, ale tylko w nadziei jesteśmy zbawieni. Przez nadzieję zaś dążymy do zbawienia, które spodziewamy się otrzymać w niebie. — *A nadzieja, którą widzą.* Myśl jest: żadnéj niema nadziei względem rzeczy obecnéj, którą już mamy w swojém posiadaniu: lecz nadzieja odnosi się do rzeczy przyszłéj, któréj jeszcze nie mamy, jak przedmiotem wiary jest rzecz niewidziana. Temi słowy pociesza Apostoł wiernych, którzy w tém życiu wiele cierpią dla nadziei przyszłéj chwały. Często bowiem umysł stroskany nasuwa tę myśl człowiekowi strapionemu: Gdzież to jest, czego się spodziewasz? Na to pytanie odpowiada Apostoł mówiąc, że my obecne nieszczęścia widzimy, ale przyszłych dóbr jeszcze nie widzim, lecz ich spodziewać się i z cierpliwością oczekiwać powinniśmy. —*Bo co kto widzi.* Co widzi i ma w swojém posiadaniu. — *Przecz się nadziewa?* Albowiem otrzymawszy to, czego się ktoś spodziewał, już nie ma powodu spodziewać się nadal. Patrz Wujka.

25. *Ale jeśli się spodziewamy czego nie widzimy.* Gdy zaś przedmiotem nadziei są te rzeczy, których nie widzimy, cierpliwie znosząc obecną nędzę, powinniśmy oczekiwać przysposobienia za synów Bożych i chwalebnego ze wszystkich nędz wyzwolenia.

26. *Także też i Duch.* Dotąd powiedziałem, iż skutkiem działania w nas Ducha S. to jest mianowicie, iż z utęsknieniem i jękiem wzdychamy do chwały niebieskiéj; teraz powiadam, iż tenże Duch S. daje nam

27. Qui autem scrutatur corda, scit, quid desideret Spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis.

28. Scimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti.

29. Nam quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

30. Quos autem praedestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit.

31. Quid ergo dicemus ad haec? si Deus pro nobis, quis contra nos?

32. Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quo modo non etiam cum illo omnia nobis donavit? *(Joan. 3, 16).*

33. Quis accusabit adversus electos Dei? Deus, qui justificat.

27. A który wypatruie serca, wie czego Duch pożada, iż według Boga prosi za świętymi.

28. A wiemy, że tym którzy miluia Boga, wszytko dopomaga ku dobremu, tym którzy są wezwani podług postanowienia święci.

29. Abowiem które przeyźrzał, y przeznaczył, aby byli podobni obrazowi Syna iego: żeby on był pierworodnym między wielą braciey.

30. A które przeznaczył, te też wezwał: a które wezwał, te też usprawiedliwił: a które usprawiedliwił, one też uwielbił.

31. Cóż tedy rzeczemy na to? Jeśli Bóg za nami, kto przeciw nam?

32. Który też własnemu Synowi swemu nie przepuścił, ale go za nas wszytkie wydał: iako też nam wszytkiego z nim nie darował?

33. Kto będzie skarżył na wybrane Boże? Bóg który usprawiedliwia.

jeszcze siłę potrzebną i wspiera słabość naszę. — *Albowiem, o cobyśmy prosić mieli, jako potrzeba, nie wiemy.* Chociaż to jest dla nas rzeczą najpotrzebniejszą, ponieważ modlitwa jest jedynym środkiem do powstania ze słabości naszych. Najtrudniéj zaś jest wiedzieć, o co mamy prosić, ponieważ najtrudniéj jest wiedzieć, czego pragnąć należy. — *Duch prosi za nami.* Przypisuje się Duchowi Ś. modlitwa i wstawienie się za nami, ponieważ skutecznèm swojém w nas działaniem nakłania nas do modlitwy i modlić się uczy; przez co wspiera słabość naszę. — *Wzdychaniem niewymównèm.* Zowie się to wzdychanie niewymównèm czyli niewysłowionèm, albo że ono pochodzi z pragnienia rzeczy nie dającéj się wypowiedzieć, jaką jest chwała niebieska; albo że samych uczuć serca, o ile one od Ducha Ś. pochodzą, dostatecznie wypowiedzieć nie można. Patrz Wujka.

27. *A który wypatruje serca.* Bóg Ojciec. — *Wie czego Duch pożąda.* Najlepiéj zna myśl, uczucie, pragnienie Ducha swojego, wzdychającego w nas; i to tak zna, iż nawet potwierdza i wysłuchywa. — *Iż według Boga.* Stosownie do myśli i woli Boga.—*Za świętymi.* Przez *świętych*, rozumie tych, których zaraz potém *kochającymi Boga* nazywa.

28. *A wiemy.* Wiele, jak powiedziałem, cierpią święci w tém życiu; jednakże wszystko to im posługuje do cnoty; ochoczo więc i mężnie znośmy, co się przytrafia. — *Wszystko.* Wszystkie utrapienia, same nawet upadki w grzechy: albowiem po upadku są pokorniejsi, ostróżniejsi i gorliwsi. — *Według postanowienia.* Postanowieniem zowie miłosierny wyrok i zamiar Boga, którym od wieków, jedynie tylko ze swojéj dobroci i łaskawości, postanowił ludzi zatraconych przez grzech, powołać przez Chrystusa do łaski i świętości, bez żadnéj z ich strony na to zasługi. — *Wezwani są święci.* Powołani są do świętości.

29. *Albowiem które przejrzał.* Spójnik *albowiem* pokazuje, dla czego kochającym Boga wszystko dopomaga do życia cnotliwego i następnie do zbawienia; a razem tłumaczy, którzy to są powołani do świętości według postanowienia czyli odwiecznego wyroku; są to ci, których Bóg przejrzał, iż będą podobnymi do Chrystusa, jako jedynego swojego wzoru, a przejrzawszy że takimi będą i przeznaczył ich do nieba. Myśl więc jest: Kochającym Boga i powołanym do świętości według odwiecznego wyroku, wszystko, nawet najsmutniejsze wypadki obracają się na pożytek moralny, ponieważ są to ci, których Bóg przejrzał od wieków, iż będą podobni do Syna jego, tak w miłości téj, świętości, cierpliwości i łasce, jak i w przyszłéj chwale, a przejrzawszy, przeznaczył: co u Boga jest nie oddzielne, lecz dokonywa się współcześnie. Otoż jak od wieków Bóg przejrzał, że oni, przez jego łaskę takimi będą, tak również przez łaskę swoję, ichże w czasie i powołał: powołanych zaś i powołaniu posłusznych, usprawiedliwił, usprawiedliwionych zaś i w sprawiedliwości, pomimo wszelkich pokus i prześladowań, statecznie trwających uwielbi. — *Aby byli podobni obrazowi Syna jego.* Obrazem Syna Bożego jest sam Syn Boży, który jest naszym wzorem świętości, łaski, cnoty i t. d.— *Żeby on był.* Chrystus Syn Boży. — *Między wielą.* Między wszystkimi. — *Braćmi.* Wiernymi, świętymi, przyjaciółmi, wybranymi Bożymi. Wykazuje, iż owo podobieństwo, o którém mówił, przynosi chwałę Chrystusowi: z niego bowiem wypływa pewna godność i i przywiléj Chrystusa, iż jest pierworodnym między wszystkimi braćmi. Prócz tego, Chrystus jest pierworodnym między synami Bożymi: 1. ponieważ jest właściwym Synem Boga, gdy inni są tylko synami przysposobionymi; 2. ponieważ przed wszystkimi Chrystus był przeznaczony do tego przysposobienia i zjednoczenia ze Słowem, a następnie do całéj jego łaski i chwały: 3. ponieważ Chrystus jest celem, ostatecznym kresem i wzorem wszystkich przeznaczonych i wybranych do nieba, jak z tego miejsca i innych naucza Ś. Augustyn (w książce de praedest. Sanct. roz. 15).

30. *A które przeznaczył.* Patrz objaśnienie w wierszu poprzedzającym. Patrz Wujka.

31. *Cóż tedy rzeczemy na to?* Gdy więc tak wielkie Pan Bóg ma staranie o swoich, cóż innego wśród cierpień i przeciwności tego świata, powiemy jak to, co następuje?—*Jeżeli Bóg za nami?* Jeżeli Bóg nami się opiekuje i chce koniecznie spełnić nad nami odwieczny swój wyrok usprawiedliwienia i uwielbienia naszego.—*Kto przeciwko nam?* Któż z ludzi lub czartów tak przeciwko nam powstanie, żeby zbawieniu naszemu przeszkodził? Nikt zaiste.

32. *Który też.* Który tak nas ukochał, iż własnemu Synowi nie przebaczył. — *Jako też wszystkiego nam z nim nie darował?* W texcie grec. *daruje*, mianowicie co jest do zbawienia potrzebne, a nakoniec samo zbawienie i chwałę.

33. *Kto będzie skarżył na wybrane Boże?* Któż wytoczy skargę i zarzucać będzie grzechy tym, których Bóg wybrał, chcąc koniecznie ich zbawić? jak gdyby rzekł: Nikt się o to nie pokusi. — *Bóg, który usprawiedliwia.* Od grzechów i od zarzutów nieprzyjaciela, Bóg wybranych swoich uwalnia i ogłasza za sprawiedliwych.

34. quis est, qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, immo qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

35. Quis ergo nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius?

36. (Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die; aestimati sumus sicut oves occisionis). *(Psal. 43, 22).*

37. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos.

38. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo,

39. neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quae est in Christo Jesu Domino nostro.

34. Któż iest coby potępił? Christus Jezus który umarł, y owszem który y zmartwychwstał, który iest na prawicy Bożéy, który się téż wstawia za nami.

35. Któż tedy nas odłączy od miłości Christusowéy? utrapienie? czyli ucisk? czyli głód? czyli nagość? czyli niebespieczeństwo? czyli przeszladowanie? czyli miecz?

36. (Jako iest napisano: Iż dla ciebie cały dzień bywamy martwieni: iesteśmy poczytani iako owce na rzeź).

37. Ale w tym wszytkim przezwyciężamy dla tego który nas umiłował.

38. Abowiem pewienem, iż ani śmierć, ani żywot, ani anyołowie, ani księstwa, ani mocarstwa, ani teraźnieysze rzeczy, ani przyszłe, ani moc,

39. ani wysokość, ani głębokość, ani insze stworzenie, nie będzie nas mogło odłączyć od miłości Bożéy, która iest w Christusie Jezusie Panu naszym.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 1. *Żadne potępienie.* Nié masz żadnego grzechu ciężkiego, któryby był godzien potępienia w wiernych, póki nie żyją wedle ciała. Zkąd to idzie, iż pożądliwość w nich pozostała, nie jest właśnie grzechem. Jako i Jan Ś. mówi: Iż wszelki, który się z Boga narodził, albo który w Bogu mieszka, ten nie grzeszy. (I. Jan 5, 18. i 3, 6).

4. *Aby usprawiedliwienie zakonu.* Z tego miejsca mamy przeciw odszczepieńcom, iż zakon, to jest przykazanie Boże może i ma być zachowane: a iż zachowanie jego jest sprawiedliwość: a iż się to w człowiecze chrześcijańskim pełni przez łaskę Chrystusową, co przez moc starego zakonu nigdy się wypełnić nie mogło.

16. *Duch świadectwo daje.* Świadectwo Ducha (mówi Ś. Ambroży) jest żywot pobożny, i żądze święte ku Bogu: które w nas Duch. Ś. sprawuje. Przetoż nic to miejsce nie podpiera onéj osobnéj wiary luterskiéj, którą chcą być pewni, że są w łasce Bożéj.

17. *Jeżli jednak spół cierpimy.* Choć Pan Chrystus za nas cierpiał i dosyć uczynił: wszakże i my nie możemy z nim królować, jeżli tu z nim cierpieć nie będziemy.

18. *Nie są godne przyszłéj chwały.* To jest, nie są pomierne ku onéj chwale. Bo utrapienia są krótkie i doczesne, a chwała ona wieczna i nieskończona. Przetoż to miejsce nic nie jest przeciwne zasługom dobrych uczynków ludzi chrześcijańskich. Bo acz uczynki dobre i utrapienia przy nich, lekkie i krótkie są, i nigdy nie mogą być z oną chwałą porównane: wszakże jednak sprawują i zasługują nam onę wielkość i wieczność chwały królestwa niebieskiego; i wierni stają się godni królestwa Bożego, dla którego też cierpią. I oddaje Pan Bóg tak wielką chwałę tak małym i lekkim uczynkom i utrapieniu, a to dla tegoż utrapienia. A którzy to miejsce przywodzą przeciw zasługom ludzi sprawiedliwych, ci się nie czują, iż tymże dowodem odejmują zasługi Pana Chrystusowe: (zwłaszcza ci, którzy go nie mają za Boga prawdziwego), gdyż męki i utrapienia, które on w ciele podjął, były także krótkie, a chwała za nie oddana, jest wieczna. Jako tedy złe uczynki i rozkosze krótkie i doczesne nigdy nie są równe ku onéj wiecznéj męce piekielnéj, a przedsię piekło zasługują, i piekłem za nie sprawiedliwie płacą. Tak dobre uczynki i utrapienia ludzi sprawiedliwych, chocia takież krótkie, zasługują niebo: i oddaje im za nie sędzia sprawiedliwy koronę sprawiedliwości. (II. Kor. 4, 17. II. Tess. 1, 5. Rzym. 2, 7. Żyd. 6, 10, 12. Mat. 25, 34. Galat. 5, 6. I. Jan 5, 1).

24. *Nadzieją jesteśmy zbawieni.* Co na innych miejscach przypisuje wierze, to tu przyczyta nadziei, iż nie sama wiara usprawiedliwia i zbawia, ale wiara z nadzieją i z miłością złączona, albo wiara, która przez miłość dobrze czyni. Przetoż raz czytamy: Wszelki który wierzy, ten z Boga jest. A drugi raz: Wszelki, który

---

34. *Któż jest, coby potępił?* Coby wydał na nich wyrok potępienia; jak gdyby rzekł: Nikt. — *Chrystus Jezus.* Tak dalece Chrystus nie będzie ich potępiał, gdyż owszem za nich umarł i zmartwychwstał, i t. d.— *Który się też wstawia.* Do Ojca, jako nieustający nasz obrońca i opiekun, ukazując mu blizny zadanych ran w czasie męki, a więc modli się, swoje zasługi, swoje trudy, swoje cierpienia przekładając przed oczy boskie.

35. *Któż tedy?* Ponieważ to wszystko Chrystus czynił i czyni za nas, któż tedy zdoła nas oderwać od miłości ku niemu? — *Utrapienie.* Zdaje się iż przez to rozumie choroby i niepowodzenie na majątku.— *Ucisk.* Przygniecenie umysłu, zwłaszcza w takich okolicznościach, gdzie człowiek nic sobie poradzić nie umie.

36. *Jako jest napisano.* Że wybrani cierpią i cierpieć będą; miejsce to jest przytoczone z Psalmu 43, 23.— *Dla ciebie.* Z przyczyny, że imię twoje wyznajemy i cześć Boską tobie oddajem. — *Cały dzień bywamy martwieni.* Bez przerwy jesteśmy wydawani na śmierć, codzień jesteśmy wystawieni na niebezpieczeństwa. — *Jako owce na rzeź.* Nie inaczéj jak owce na rzeź przeznaczone, tak, ilekroć się komu podoba, bez względu i litości, ciągną nas na męki i śmierć.

37. *Przezwyciężamy.* Przemagamy nieprzyjaciół i nieszczęścia.—*Dla tego, który nas umiłował.* Nie naszą mocą, lecz wsparci przez Chrystusa, który nas ukochał.

38. *Albowiem jestem pewny.* Pewną w Bogu mam nadzieją, ufam, jestem przekonany.—*Ani śmierć, ani żywot.* Ani śmierć, którą grozi nieprzyjaciel, ani życie, które obiecuje.—*Ani Aniołowie ani Księstwa.* Żadna moc duchowna, jeżeliby się na to targnęła. Dla tego wspomina o Xięstwach i Mocarstwach, ponieważ temi imionami wyraża się moc anielską. P. Wujka.

39. *Ani wysokość, ani głębokość.* Ani niebo, ani piekło. Albo ani wielkość powodzenia, ani też przepaść nędzy.—*Która jest w Chrystusie Jezusie.* Przez Jezusa Chrystusa, pośrednika i przyczyńcę naszego.

miłuje, z Boga się narodził. Indziéj napisano: iż wiara oczyścia serca. A na innem miejscu: iż miłość okrywa wielkość grzechów. Raz Pan mówi: Wiara twoja ciebie uzdrowiła. A drugi raz: Odpuszczono jéj wiele grzechów, iż wiele umiłowała. Raz napisano: Sprawiedliwy z wiary żywie. A drugi raz: My wiemy iżeśmy przeniesieni z śmierci do żywota, iż miłujemy bracią. (I. Jan 4, 7. Dzieje 15, 9. I. Piotr 4, 8. Łukasz 7, 47. Rzym. 1, 17. I. Jan 3, 14).

26. *Sam Duch prosi.* To miejsce Aryanowie i Macedonianowie przywodzili przeciw bóstwu Ducha Ś., chcąc go uczynić stworzeniem, a nie Bogiem. Lecz Augustyn Ś. (De anima et ejus ori. lib. 4, c. 9; et Epist. 121, c. 15.) i inni Doktorowie kościelni tak to wykładają: Iż się Duch Ś. przyczynia i prosi za nami, gdy się w nas przyczynia i prosi, i uczy nas prosić wzdychaniem niewymównem. Bo się tak sam Apostoł wykłada: który rzekłszy na jedném miejscu: zesłał Ducha wołającego, Abba, Ojcze; na drugiém zaś miejscu tak to deklaruje: W którym wołamy Abba, Ojcze. A tak nic inszego nie jest wołającego, jedno czyniącego abyśmy wołali, i na ten czas Duch Ś. prosi, kiedy nas czyni proszące. (Galat. 4, 6. Rzym. 8, 15).

30. *Które przeznaczył.* Wiele jest wezwanych, lecz mało wybranych. Wiemy iżeśmy wezwani, ale nie wiemy jeźliśmy wybrani: gdyż nie wszyscy wezwani są wybrani. Iż tedy nikt nie wie o tém pewnie żeby był wybranym: tedyć wszyscy słusznie się bać mają, a nie ufać w żadnych siłach i uczynkach swoich: ale w samém miłosierdziu Boskiém. Lecz to pewnie widzimy, iż Boskie przejrzenie, albo przeznaczenie, nic nie ujmuje ani przekaża wolności ludzkiéj. Jako szeroce pokazują święci Doktorowie, a zwłaszcza Augustyn (de corrept. et gratia cap. 17. De civit. Dei lib. 5, cap. 9. i indziéj. Mat. 22, 14. Greg. hom. 38. in Evang.

38. *Pewienem.* To jest, ufam Panu, albo mam nadzieję pewną. Jako się toż słowo rozumie na tych miejscach. (Rzym. 15, 14. II. Timot. 1, 5. Żyd. 6, 9. Philip. 2, 2. Thes. 3. Galat. 5, 8). Przetoż nie mają ztąd obrony odszczepieńcy, którzy pewnie wierzą, iż są w łasce Bożéj, iż będą zbawieni, iż zginąć nie mogą, chocia często miłość Bożą przez grzech utracają. Bo tu Apostoł nie o wszystkich zgoła wiernych mówi, żeby mieli być pewni zbawie, nia swego, ale abo tylko sam o sobie, który to mógł mieć z Boskiego objawienia: jako Augustyn i Chryzostem Ś. wykładają: abo o samych Apostolech i wybranych Bożych. K temu tę pewność nie wierze, ale raczéj miłości przypisuje: dla któréj powiada, iż bywał martwiony przez wszystek dzień. Nadto i sam Paweł nie zawżdy miał takowéj pewności: jako na to miejsce pisze Orygenes. Bo na innych miejscach mówi, iż przeto karał ciało swoje, aby się snadź nie stał od Boga odrzuconym. Nie iżbym, prawi, już wziął, albo już doskonałym był, ale gonię, owabym uchwycił. Które iście słowa nie sąć pewnie wierzącego, żeby odpaść nie mógł, ale owszem bojącego się o swéj nietrwałości. (August. de grat. et lib. arb. cap. 17. Chrysost. in hunc locum. I. Kor. 9, 27. Phil. 3, 12).

CAPUT IX.

1. Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto,
2. quoniam tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo.
3. Optabam enim ego ipse, anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, *(Act. 9, 2. I. Cor. 15, 9).*
4. qui sunt Israelitae, quorum adoptio est filiorum et gloria, et testamentum et legislatio, et obsequium et promissa;
5. quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen.

ROZDZIAŁ 9.

O zatwardziałości Żydów, powołaniu do wiary pogan, sprawiedliwości i miłosierdziu Boga, i. t. d.

1. Prawdę mówię w Christusie, nie kłamam: gdyż mi świadectwo daie sumnienie moie w Duchu świętym:
2. że mam wielki smętek, y ustawicznie boleie serce moie.
3. Abowiem ia sam żądałem odrzuconym bydź od Christusa za bracią moię, którzy są krewni moi według ciała,
4. którzy sa Izraelczycy, których iest przywłaszczenie synowskie, y chwała, y testament, y zakonu danie, y służba y obietnice,
5. których oycowie, y z których iest Christus wedle ciała, który iest nad wszytkim Bóg błogosławiony na wieki, Amen.

R. 9.— 1. *W Chrystusie.* Świadczę się Chrystusem, iż prawdę mówię.— *Gdyż mi świadectwo daje.* Na potwierdzenie tego, co mówię, odwołuję się do mojego sumienia.— *W Duchu Ś.* Przez Ducha S., jako świadka mojego sumienia.

2. *Mam wielki smętek.* Z przyczyny odrzucenia Żydów od sprawiedliwości i zbawienia. Albo, smutno mi bardzo, że tak niegdyś byłem usposobiony, iż życzyłem nie mieć uczęstnictwa w odkupieniu Chrystusowém.

3. *Albowiem ja sam żądałem odrzuconym bydź od Chrystusa.* To jest nawieki być oddzielonym nie od miłości ku Chrystusowi, lecz od jego błogosławieństwa i chwały, jeśliby to być mogło, byleby tylko bracia moi, żydzi, byli przez to zbawieni. Tego samego życzy w tém miejscu Paweł, czego w podobnym razie życzył Mojżesz, Exod. 32, 31 mówiąc: *Albo odpuść im tę winę, albo wymaż mię z xięgi twojéj, którą napisałeś.* Albo myśl jest: będąc żydem, byłem wrogiem Chrystusa do tego stopnia, iż nic wspólnego z nim mieć nie chciałem, lecz do jego nauki i prawideł obyczajów czułem wstręt największy; tak dalece byłem oddany żydowskiéj religii i mojemu narodowi. Patrz Wujka.

4. *Których jest przywłaszczenie synowskie.* Których Bóg przybrał za synów, gdy ich ku szczególniejszéj swojéj służbie przeznaczył, Exod. 4, 22 mówiąc: *Syn mój pierworodny Izrael.*— *I chwała.* Których chwała większą jest niż innych narodów; Pan Bóg bowiem *nie uczynił tak każdemu narodowi.* Psal. 147, 20.— *I testament.* Z którymi Pan Bóg często zawierał przymierze.— *I zakonu danie.* Którym Pan Bóg dał prawo. — *I służba.* Służba boża prawem obrzędowém przepisana.— *I obietnice.* Błogosławieństwo obiecane Abrahamowi, i wszystkie inne obietnice boskie, z których najważniejszą jest obietnica o Chrystusie i mającém się przezeń dokonać odkupieniu.

5. *Których ojcowie.* Domyślić się: są, to jest, którzy ród swój wiodą od Abrahama, Izaaka, Jakóba.— *Nad wszystkiém.* Albo jest Bogiem nad wszystkiém, albo jest błogosławionym nad wszystko. Jedna i druga

6. Non autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes, qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitae,

7. neque qui semen sunt Abrahae, omnes filii; sed in Isaac vocabitur tibi semen: *(Gen. 21, 12.)*

8. id est, non qui filii carnis, hi filii Dei, sed qui filii sunt promissionis, aestimantur in semine. *(Gal. 4, 28.)*

9. Promissionis enim verbum hoc est: Secundum hoc tempus veniam; et erit Sarae filius. *(Gen. 18, 10.)*

10. Non solum autem illa; sed et Rebecca ex uno concubitu habens, Isaac patris nostri. *(Gen. 25, 24.)*

11. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, (ut secundum electionem propositum Dei maneret),

12. non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei:

13. Quia major serviet minori, sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio habui. *(Gen. 25, 23. Mal. 1, 2.)*

6. Nie żeby upaść miało słowo Boże. Abowiem nie wszyscy którzy są z Izraela, ci są Izraelczycy:

7. ani którzy są nasieniem Abrahamowym, wszyscy synami: ale w Izaaku będzie tobie nasienie nazwane:

8. to iest, nie którzy synowie ciała, ci synmi Bożémi, ale którzy są synowie obietnice, są w nasieniu poczytani:

9. Abowiem to iest słowo obietnice: Wedle tego czasu przyidę, a będzie Sara syna miała.

10. A nietylko ona, ale y Rebeka za iednym zięciem z Izaakiem oycem naszym maiąc.

11. Abowiem gdy się iescze nie narodzili byli, abo co dobrego, abo złego uczynili (aby się zostało postanowienie Boże według wybrania)

12. nie z uczynków, ale z tego który powoływa rzeczono iéy:

13. Że więtszy będzie służył mnieyszemu, jako iest napisano: Jakubam umiłował, a Esau miałem w nienawiści.

z textem zgodna. — *Amen.* Tak jest, i tak niech będzie, aby był błogosławiony na wieki. Patrz Wujka.

6. *Nie żeby upaść miało.* Chociaż ja bardzo się trapię i o ich zbawienie jestem niespokojny, wiem jednak z pewnością, iż to być nie może, ażeby boska obietnica spełzła na niczém. — *Albowiem nie wszyscy.* Tak tedy sobie tłumaczę, iż nie wszyscy, którzy od Izraela ojca naszego ród swój wiodą, do Izraelskiego narodu rzeczywiście należą.

7. *Ani którzy są nasieniem Abrahamowém.* W duchu Pisma ś. bynajmniéj nie można uważać za synów Abrahama tych wszystkich, którzy się z niego tylko według ciała narodzili: do tych ostatnich nie odnosi się błogosławieństwo dane Abrahamowi i obiecane mu dziedzictwo. — *W Izaaku będzie tobie nasienie nazwane.* Jak gdyby rzekł: Za wyłącznego, Abrahamie, twojego potomka uważać się będzie Izaak, który w skutek obietnicy boskiéj i mocą nadprzyrodzoną urodził się tobie staremu i Sarze niepłodnéj: nie zaś Izrael, który jest synem ciała, to jest samą przyrodzoną mocą zrodzony; jak gdyby rzekł ś. Paweł: Tak więc i teraz prawdziwymi według ducha Izraelitami, synami Abrahama i dziedzicami obiecanego błogosławieństwa są nie ci, którzy rodzą się z niego według ciała, lecz których przez wiarę i chrzest zrodziła łaska i moc Ducha Ś. Tak rzecz pojmując widzimy, iż obietnica boska nie pozostała bez skutku.

8. *Ale którzy są synowie obietnicy, są w nasieniu poczytani.* Lecz synowie obiecani od Boga Abrahamowi, uważają się za synów i dziedziców Abrahama, a następnie są synami i dziedzicami samego Boga, i boskiéj obietnicy Abrahamowi uczynionéj.

9. *Albowiem to jest słowo obietnicy.* Dowodzi tu Apostoł, co powiedział, to jest że Izaak był synem Abrahama, nie cielesną mocą zrodzonym; lecz był synem obietnicy, to jest mocą boską, od Boga obiecaną, poczętym i zrodzonym; dowodzi z tego co powiedziano, Genes. 18, 10: *Tego czasu i t. d.* Patrz tam objaśnienie. *Tego czasu* oznacza *roku przyszłego.*

10. *Nie tylko ona.* Sara.—*Lecz i Rebeka.* Tego samego doświadczyła, iż Bóg uważa za synów nie tych którzy się cieleśnie narodzili, lecz tych, których sam Bóg obiecał, wybrał i przysposobił. Albowiem Jakób, jéj syn, chociaż młódszy, jednakże ponieważ był obiecany i wybrany od Boga, otrzymał pierwszeństwo nad Ezawem starszym i stał się następcą i dziedzicem ojca swojego Izaaka.

11. *Albowiem, gdy się byli nie narodzili.* Z Rebeki Jakób i Ezaw.—*Albo co dobrego albo złego uczynili.* Jako jeszcze w żywocie matki zamknięci. Pokazuje tu ś. Paweł, iż Jakób, młódszy syn Rebeki, otrzymał pierwszeństwo nad Ezawem starszym, nie dla swego wieku, urodzenia lub zasług, lecz jedynie, że go Bóg wybrał i tę mu dał obietnicę, gdy jeszcze przed ich narodzeniem powiedział: *Starszy* (Ezaw) *będzie służył młódszemu* (Jakóbowi). — *Aby się zostało postanowienie Boże według wybrania.* Jak gdyby rzekł: Jak Jakóba, nie żeby na to zasłużył, lecz że był synem wybranym i obiecanym od Boga, przeniósł Bóg nad Ezawa brata jego, chociaż starszego i godniejszego, i uczynił jednego tylko Jakóba dziedzicem błogosławieństw Abrahama, jego dziada, tak w allegorycznem rozumieniu, nie cielesnych potomków Abrahama, lecz duchownych wybrał tenże Bóg za synów Abrahama i dziedziców jego błogosławieństwa; i to uczynił, nie w skutek uprzedniéj ich zasługi, lecz z wolnego swojego wyboru i łaski.

12. *Nie z uczynków.* Nie z uprzednich i przejrzanych od Boga uczynków Jakóba i Ezawa.—*Ale z tego który powoływa.* Z niezasłużonego wyboru Boga i powołania.—*Rzeczono jéj.* Rebece matce.

13. *Większy będzie służył mniejszemu.* Ezaw będzie służył Jakóbowi, nie w swojéj osobie, ale w swoich potomkach. Albowiem Izraelici, potomkowie Jakóba, posiedli ziemię Chanaan, obiecaną Abrahamowi; Idumejczycy zaś, potomkowie Ezawa, służyli Izraelitom, zwłaszcza za Dawida i Salomona. — *Jako jest napisano.* Malach. 1, 2.—*Jakóba umiłowałem, a Ezawa miałem w nienawiści.* Chociaż Ezaw i Jakób byli rodzonymi braćmi i bliźniętami, i z tego względu byli sobie równi, z tą tylko różnicą, iż Ezaw, jako pierworodny, miał większe prawo do starszeństwa; ja jednak Jakóba umiłowałem, to jest, chciałem na jego potomstwo zlać wszelkie dobrodziejstwa; *Ezawa zaś miałem w nienawiści,* to jest upośledziłem i zaniechałem, nie chcąc jego potomstwu szczególnych łask udzielać. Takie jest literalne rozumienie słów proroka. Ztąd zaś każdy może sobie wyprowadzić ten wniosek: tak więc i teraz Jakóba, to jest wiernych chrześcian, którzy są synami obietnicy i duchownymi potomkami Abrahama i Jakóba, umiłowałem jako synów: Ezawa zaś, to jest potomków ciała, którymi są żydzi niewierni, miałem w nienawiści, odepchnąłem i odrzuciłem. Patrz Wujka.

14. Quid ergo dicemus? numquid iniquitas apud Deum? Absit.

15. Moysi enim dicit: Miserebor, cujus misereor, et misericordiam praestabo, cujus miserebor. *(Exod. 33, 19).*

16. Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.

17. Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra. *(Exod. 9, 16).*

18. Ergo, cujus vult, miseretur, et quem vult, indurat.

19. Dicis itaque mihi: Quid adhuc quaeritur? voluntati enim ejus quis resistit?

20. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quid me fecisti sic? *(Sap. 15, 7. Isai. 45, 9).*

21. An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?

14. Cóż tedy rzeczemy? Izali niesprawiedliwość u Boga? Boże uchoway.

15. Abowiem Moyżeszowi mówi: Smiłuię się nad tym komum iest miłościw: a miłosierdzie uczynię, nad kim się zlituię.

16. A przeto nie chcącego, ani bieżącego, ale lituiącego się Boga iest.

17. Abowiem mówi pismo Pharaonowi: Żem cię na to samo wzbudził, abych okazał moc moię na tobie: y żeby było opowiadane imię moie po wszytkiéy ziemi.

18. Nad kim tedy chce, lituie się: a kogo chce zatwardza.

19. Rzeczesz mi tedy: Przeczże się iescze uskarża? bo któż się sprzeciwi woléy iego?

20. O człowiecze, coś ty iest, który odpowiadasz Bogu? Zali rzecz lepiona mówi temu, który ią ulepił: Przeczżeś mię tak uczynił?

21. Zali lepiarz gliny w mocy nie ma, aby z teyże bryły uczynił iedno naczynie ku uczciwości, a drugie ku zelżywości?

14. *Izali niesprawiedliwość u Boga.* Zapobiega Apostoł tajemnemu zarzutowi: Jeżeli Bóg bez przyczyny umiłował Jakóba, Ezawa zaś jemu równego miał w nienawiści, więc jest niesprawiedliwy; co wszakże powiedzieć lub pomyślić jest bluźnierstwem.

15. *Albowiem Mojżeszowi mówi.* Exod. 33, 19. Na zarzut odpowiada Apostoł.—*Zmiłuję się nad tym, komu jestem miłościw.* To jest, nad kim zechcę się zmiłować.—*A miłosierdzie uczynię.* Pokazuje, iż Pan Bóg lituje się nad kim zechce, dając mu zbawienie, dla tego tylko, że taka jest jego wola; jak gdyby rzekł: Przeznaczenie to i wybranie Jakóba z pominięciem Ezawa; a przenośnie, zbawienie synów wiary Abrahamowéj, t. j. chrześcian, z odrzuceniem synów ciała, t. j. żydów, nie jest nikomu należne, nie jest dziełem sprawiedliwości, lecz miłosierdzia; a następnie, gdy nikt do niego prawa nie ma, jeżeli jeden otrzymuje a drugi jest pominiony, temu ostatniemu nie dzieje się żadna przez to niesprawiedliwość; jak gdyby rzekł: Żadnéj więc niema niesprawiedliwości w odrzuceniu żydów cielesnych, a wybraniu wiernych do sprawiedliwości, łaski i zbawienia, które są błogosławieństwem obiecanem Abrahamowi i jego potomkom: ponieważ to wybranie nie jest nikomu należne jako dług, lecz zupełnie zależy od wolnéj woli Pana Boga, tak, iż darmo je udziela, komu zechce. Nie uczyniłem więc żydom krzywdy, okazując poganom miłosierdzie.

16. *A przeto nie chcącego, ani bieżącego.* Jak gdyby rzekł ś. Paweł: Błogosławieństwo Abrahama i Izaaka nie dostało się Ezawowi, który tego pragnął i pobiegł w pole na łowy, ażeby mu ojciec podjadłszy z jego polowania, pobłogosławił; lecz dostało się Jakóbowi, nad którym Bóg zlitował się, ażeby spadło na niego a nie na Ezawa, chociaż ten był starszy i pierworodny; tak iż myśl jest: że ktoś został od Boga wybrany, winien to swoje wybranie nie zasłudze swojéj dobréj woli albo dobrych swoich uczynków, ani uprzedniemu lub też przewidzianemu swojemu postępowaniu, lecz jedynie wolnéj woli Pana Boga i jego miłosierdziu. Patrz Wujka.

17. *Albowiem mówi pismo.* Exod. 9, 16.—*Żem cię na to samo wzbudził.* Dowiódł Apostoł, że Bóg nie popełnił niesprawiedliwości, gdy Jakóba, bez żadnych jego uczynków i zasług, jedynie z łaski i miłosierdzia swego wybrał, ukochał i litość mu pokazał. Teraz dowodzi drugiéj części założenia, to jest, że Ezawa miał w nienawiści i nie chciał nad nim zlitować się, i że się to przytrafiło Ezawowi, nie żeby w postępkach swoich był niższym od Jakóba, lecz tylko że taka była wola Boga, który zlitować się nad nim nie chciał. Mocen jest tak postąpić Pan Bóg, jak widzimy na Faraonie, którego, gdy był zatwardziały w grzechach, zostawił sobie samemu i nakoniec ukarał go, zatapiając w morzu Czerwoném: gdy przecię zlitował się nad Nabuchodonozorem i innymi, którzy równie jak Faraon byli źli i zatwardziali.—*Wzbudziłem cię.* Powołałem cię do życia; niektórzy tłumaczą: *Wyniosłem cię i na tronie osadziłem.* Patrz Exod. 9, 16.— *Abym okazał moc moję na tobie.* Nie ta jednak była główna przyczyna, dla któréj Bóg stworzył Faraona lub wyniósł na królestwo. Pierwszą przyczyną było to, ażeby Faraon Bogu stwórcy swojemu był posłuszny i osiągnął zbawienie: co jest celem, który każdemu człowiekowi Pan Bóg przeznaczył. Lecz ponieważ Bóg przewidywał, że on (Faraon) rozkazom jego zuchwale będzie się opierał, jego tedy złość obrócił ku swojéj chwale i na pokazanie na nim potęgi swojéj. P. W.

18. *Kogo chce zatwardza.* Zostawując go w jego złości i zatwardziałości. P. W.

19. *Przeczże się jeszcze uskarża.* Myśl jest: jeżeli Bóg kogo chce wybiera, a kogo chce odrzuca; dla czegoż przez proroków skarży się na ludzi i zagniewany, ciężkiemi grozi im karami, że się do niego nie nawracają, aby byli zbawieni?— *Bo któż się sprzeciwi?* Któż może oprzeć się woli Boga, gdy jednych według swego upodobania potępia, nad innymi zaś się lituje?

20. *Coś ty jest, który odpowiadasz Bogu?* Ktoś ty jest, żebyś z Bogiem spór prowadził?—*Rzecz lepiona.* Garnek.—*Temu, który ją ulepił.* Garncarzowi.—*Przeczżeś mię tak uczynił?* Dla czego mię tak ulepiłeś? jak gdyby rzekł: Do żadnéj odpowiedzialności za to pociągać nie może.

21. *Azali mocy nie ma.* Jak garncarz może z tejże samej gliny zrobić jedno naczynie ku uczciwości, to jest do jakiegoś użycia uczciwego, inne ku zelżywości, t. j. do jakiegoś podłego użytku; tak Bóg z tejże saméj massy ludzi, nad kim chce lituje się, a kogo chce, zatwardza. Nad kim się lituje, to jest, kogo uwalnia od grzechu i usprawiedliwia, jak *np.* wiernych chrześcian, z nich wyrabia naczynia ku uczciwości; kogo zaś zatwardza jak Faraona i żydów niewiernych, z nich wyrabia naczynia ku zelżywości. Prócz tego, jak stanowczo i bezpośrednio Bóg lituje się, tak stanowczo i bezpośrednio czyni niektórych naczyniami ku uczciwo-

22. Quod si Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa irae, apta in interitum,

23. ut ostenderet divitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae praeparavit in gloriam.

24. Quos et vocavit nos non solum ex Judaeis, sed etiam ex gentibus,

25. sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: et non dilectam, dilectam: et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. *(Ose. 2, 24. I. Petr. 2, 10).*

26. Et erit: In loco, ubi dictum est eis: Non plebs mea vos; ibi vocabuntur filii Dei vivi. *(Ose. 1, 10).*

27. Isaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tamquam arena maris, reliquiae salvae fient. *(Isai. 10, 22).*

28. Verbum enim consummans, et abbrevians in aequitate, quia verbum breviatum faciet Dominus super terram.

29. Et sicut praedixit Isaias: Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissemus. *(Isai. 1, 9).*

30. Quid ergo dicemus? quod gentes, quae non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam: justitiam autem, quae ex fide est.

31. Israel vero sectando legem justitiae, in legem justitiae non pervenit.

22. A ieśli Bóg chcąc gniew okazać, y oznaymić możność swoię, znosił w wielkiey cierpliwości naczynia gniewu na stracenie zgotowane,

23. iżby okazał bogactwo chwały swéy nad naczyniem miłosierdzia, które ku chwale przygotował.

24. Nas których też wezwał: nie tylko z Żydów, ale y z Poganów,

25. iako u Ozeasza mówi: Nazowę lud nie móy, ludem moim: a nie umiłowaną, umiłowaną: a która była miłosierdzia nie otrzymała, miłosierdzie otrzymała.

26. A będzie, na mieyscu gdzie im powiedano: Nie lud móy wy: tam nazwani będą synami Boga żywego.

27. A Izaiasz za Izraelem woła: By liczba synów Izraelskich była iako piasek morski, ostatek zachowan będzie.

28. Abowiem słowo skończaiąc y skracaiąc w sprawiedliwości: iż słowo skrócone uczyni Pan na ziemi.

29. Y iako przed tym powiedział Izaiasz: By był Pan zastępów nasienia nam nie ostawił: stalibyśmy się byli iako Sodoma, y bylibyśmy Gomorze podobni.

30. Cóż tedy rzeczemy? Iż Pogani którzy nie naszladowali sprawiedliwości, dostąpili sprawiedliwości, a sprawiedliwości która iest z wiary.

31. A Izrael naszladuiąc zakonu sprawiedliwości, nie doszedł zakonu sprawiedliwości.

ści; i jak ubocznie i przez to tylko zatwardza, że komuś złym być nie przeszkadza, tak ubocznie i przez dopuszczenie tylko czyni kogoś naczyniem ku zelżywości. P. W.

22. *A jeśli Bóg.* Doskonale tu Apostoł odpowiada na skargę, którą sam wprowadził: Jeżeli Bóg ludzi zatwardza, dla czegoż narzeka i zatwardziałych karze? Odpowiada więc w ten sposób: Zatwardziali sami są przyczyną swojéj zatwardziałości i sami uczynili siebie naczyniami gniewu; Bóg tylko ich *znosił*, to jest cierpliwie grzeszyć im dozwolił, długo odwlekając karę; i to właściwie rozumieć należy, ilekroć posłyszymy to wyrażenie: *Bóg zatwardza grzesznika.* Co znowu dzieje się dla dwóch przyczyn: 1, aby gniew swój, t. j. sprawiedliwą i przemożną swoję pomstę na nich okazał, jak uczynił, gdy Faraona w morzu Czerwoném zatopił. 2, ażeby z téj surowości Boga dla zatwardziałych okazało się wielkie jego miłosierdzie dla naczyń miłosierdzia, to jest dla świętych i wybranych, którym nie karę, ale chwałę nagotował.—*A jeśli Bóg w wielkiéj cierpliwości znosił naczynia gniewu.* Dodaj: cóż to do ciebie należy? Albo ktoś ty jest, żebyś odpowiadał Bogu?—*Zgotowane na zatracenie.* Przez własną ich winę i niepokutę.

24. *Nas, których też wezwał. Których,* to samo jak gdyby rzekł: Temi naczyniami miłosierdzia, nie z gliny, lecz z duszy i ciała, są ci, których Bóg do siebie, swojéj łaski, przyjaźni i przysposobienia *powołał:* to jest nas wiernych, jak z żydów, tak z pogan.

25. *Jak u Ozeasza mówi:* 2, 24.—*Nazwę lud nie mój.* Narody bałwochwalcze, które nie były moim ludem, powołam do mojéj wiary i czci: ażebym, gdy się do mnie nawrócą, nazwał je ludem moim; i którzy nie byli umiłowani ode mnie, to jest, którzy darów łaski nie otrzymali, uczynię umiłowanymi, tak, ażeby zwać się mogli ludem moim i umiłowanymi moimi.— *A która była miłosierdzia nie otrzymała.* Sprawię, iż o ludzie pogańskim, który przedtém miłosierdzia był nie dostąpił, prawdziwie już powiedzą: *miłosierdzie otrzymał.*

26. *A będzie.* To co powiem.—*Na miejscu.* Jak *np.* we Włoszech, we Francyi, i t. d.—*Gdzie im powiedano.* Do jakich narodów można było powiedzieć: *Nie lud mój wy.*—*Nazwani będą synami Boga żywego.* Po nawróceniu się do wiary.

27. *Gdyby liczba synów Izraelskich była.* I gdyby lud, według ciała zrodzony z Izraela, rozmnożył się według obietnicy Abrahamowi uczynionéj, i gdyby, jak piasek morski był niepoliczonym.— *Ostatek zachowan będzie.* Nie wielka tylko jego liczba, jako ostatek, będzie zbawioną.

28. *Albowiem słowo skończając.* Bóg skróci słowo, to jest, liczbę wiernych z Izraela uszczupli.—*W sprawiedliwości.* Sprawiedliwym sądem swoim Bóg to uczyni. P. W.

29. *I jako przedtém powiedział Izaijasz.* 1, 9.—*Gdyby Pan Zastępów.* Gdyby Bóg był nie zostawił małych szczątków narodu naszego, z gruntu jak Sodoma bylibyśmy zaginęli. Gdyby Bóg, za dni Chrystusa Pana, był nie wybrał z narodu żydowskiego kilku wiernych, jak *np.* Najświętszéj Panny i Apostołów; byłby odrzucony cały Izrael za swoję niewierność, i byłby zginął jak Sodoma.

30. *Cóż tedy rzeczemy?* Gdy takie przepowiednie zostawili prorocy o powołaniu pogan i odrzuceniu żydów, cóż powiemy? To co następuje.—*Iż poganie, którzy nie naśladowali sprawiedliwości.* Którzy nie znali Boga prawdziwego i żadnéj mu czci nie oddawali, a następnie i nie starali się o sprawiedliwość, żeby się Bogu podobać.—*Dostąpili sprawiedliwości.* Prawa ewangelicznego, które się nabywa przez wiarę i jest prawdziwą sprawiedliwością, zasadzającą się na odpuszczeniu grzechów i pojednaniu z Bogiem.

31. *Izrael.* Izraelici.— *Naśladując zakonu sprawiedliwości.* Trzymając się prawa mojżeszowego i

32. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus; offenderunt enim in lapidem offensionis,
33. sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali; et omnis, qui credit in eum, non confundetur. *(Isai. 8, 14. I. Petr. 2, 7).*

32. Dla czego? Iż nie z wiary, ale iako z uczynków: abowiem się obrażili o kamień obrażenia,
33. jako iest napisano: Oto kładę w Syonie kamień obrażenia, y skałę zgorszenia: a wszelki który weń wierzy, zawstydzon nie będzie.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 9. w. 3. *Żądałem odrzuconym być od Chrystusa.* Albo odłączonym (po grecku ἀνάθεμα) nie od miłości Pana Chrystusowéj, ale od uczestnictwa onéj wiecznéj chwały, któréj czekają wszyscy słudzy Chrystusowi. Podobne temu jest ono słowo Mojżeszowe: Albo im, Panie, odpuść ten grzech, albo mię wymaż z ksiąg twoich. (Wyżéj 8, 35. II. Mojż. 32, 32).

5. *Który jest nad wszystkim Bóg błogosławiony.* Tu jaśnie Paweł Chrystusa Pana prawym Bogiem zowie, tymże co i Ojciec, albo jednym z Ojcem: gdyż nad wszytkim żaden inszy nie jest, jedno Bóg nawyższy. A choć tak wszyscy Doktorowie starzy wykładają, i wszytkie księgi tak greckie jako i łacińskie tak zupełnie mają: jednak tak wielka jest śmiałość i niezbożność Budnego, że to słowo Bóg z textu śmiał wymazać. A Czechowic acz go do końca nie wymazał, wszakże je takiż ma za podejrzane, i od któregoś zakonnika nabożnego dla Aryanów przydane. Lecz jeźli takim domysłom (których starzy i nowi heretycy na zepsowanie Pisma ś. radzi używają) miejsce damy, tedyć nie będzie żadnego miejsca w Pismie ś. tak pewnego, o którémbyśmy wątpić nie mogli. K temu, jako to rzecz można, żeby jeden zakonnik wszystkie co ich na świecie księgi greckie, łacińskie i syryjskie sfałszować miał, przydając to słowo? albo czém wżdy oni tego domysłu dowodzą? Iż, prawi, Cypryan przywodząc to miejsce, *lib.* 2. *contra Judaeos,* nie wspominał tego słowa, Bóg. A już to nowochrzczeńcy od Pisma do Doktorów appellują, i z Doktorów Pisma poprawują? Lecz i tu obrony nie najdą. Bo Cypryan na miejscu naznaczoném ani opuścił, ani mógł opuścić tego słowa, dowodząc umyślnie przeciw Żydom, że Chrystus jest Bogiem. Hilarius lepak lib. 4. de S. Trinit. wyraźnie je kładzie. Jako i Chryzostom, Irenaeus, Tertulian, Ambroży, Augustyn, Cyrillus, Athanazyusz, Gregorius, Wiktorinus, Idacyus, Cassyanus, i jedném słowem Doktorowie wszyscy.

13. *Jakóbam umiłował.* Jakób i Ezau bylić synowie dobrego i wiernego ojca Izaaka: a wżdy oto Bóg jednego umiłował, a drugiego miał w nienawiści, pierwéj niźli oni co dobrego albo złego uczynili. Zkąd znać, iż synowie świętych nie rodzą się świętymi: ale się im odrodzić i ochrzcić potrzeba. Co jest prosto przeciw Kalwinistom. (Belarm. de Bapt. lib. 1, cap. 4. (Jan 3, 5).

16. *A przetoż nie jest chcącego.* Temi słowy (mówi Augustyn Ś.) nie odejmujeć Apostoł wolności i swobody ludzkiéj woli: ale mówi, iż nie dosyć jest na chceniu naszém, jeźli Bóg nie wspomoże. Bo on sprawuje w nas i chcenie i wypełnienie, według dobréj woli. I miłosierdzie jego uprzedza nas, i naśladuje nas. Uprzedza niechcącego aby chciał: a naśladuje chcącego, aby nie próżno chciał. Wszakże nie dosyć jest na samém miłosierdziu Bożém, jeźli też wola człowiecza nie przystąpi. (August. in epist. ad Rom. cap. 62. Et Enchir. 32.). Temu podobne są one miejsca: Nie ja, ale łaska Boża ze mną. Nie wy jesteście którzy mówicie, ale Duch Ś., który w was mówi. Ani ten który szczepi, jest co, ani który polewa, ale Bóg, który wzrost daje. Przetoż Grekowie, a zwłaszcza Phocius, tak to wykładają. Nie jest chcącego tylko, ani bieżącego tylko, ale Boga się zmiłującego. (Phil. 2, 13. Psal. 58, 11. Psal. 22, 6. I. Kor. 15, 10. Mar. 13, 11. I. Kor. 3, 7.

17. *Żem cię na to wzbudził.* Albo postanowił, jako Hieronim Ś. przełożył, albo zachował, jako Ambroży Ś. czyta. Jakoby rzékł: Acześ był dawno karanie zasłużył, tak za inne grzechy, jako i za to, że nad przychodniami używasz okrucieństwa: wszakżem ja ciebie znosił i zachował aż do tego czasu. Tak i Oecumenius Greczyn. (II. Mojż. 9, 16).

18. *A kogo chce zatwardzi.* Rozumiéj sprawiedliwie go opuszczając, to jest, pomoc mu niepowinną odejmując: jako i niektóre podaje w sromotne namiętności. Tak to i Grekowie wykładają: Zatwardza, mówią, położono jest, miasto zatwardzić dopuszcza. Bo nie inaczéj Bóg jest przyczyną zatwardzenia złych, jedno jako sternik gdy go w okręcie niemasz, jest przyczyną utopienia żeglujących: albo jako słońce, dla swego oddalenia, jest przyczyną zimna: nie zimno przywodząc, ale ciepła nie podawając. Tak też Pan Bóg zatwardza, nie zatwardzenie sprawując, ale nie dawając łaski, któraby serce zmiękczyła. (Chrysost. homil. 3 in epist. ad Rom. I. Rzym. 1, 24, 26.

21. *Zali lepiarz gliny.* To podobieństwo na to tylko Apostoł przywodzi, aby okazał, że się żaden na Boga słusznie skarżyć nie może, iż z gliny rodzaju ludzkiego niektóre odrzuca, którzy są naczynie ku zelżywości. A nie przeto, żeby chciał rzec, iż źli ludzie nie mają żadnéj swobody albo wolności, jako glina. Co się ztąd pokazuje, iż wnet przywodząc przyczynę woli Boskiéj, niektóre wzgardzającéj przydał: iż Bóg znosił w wielkiéj cierpliwości naczynia gniewu, na stracenie przyprawione. Którémi słowy jaśnie to wyznawa, iż cierpliwość Boska długo czekała odrzuconych aby się nawrócili, a oni się nawrócić nie chcieli. Jako i na

---

chcąc przez nie dostąpić odpuszczenia grzechów.— *Nie doszedł zakonu sprawiedliwości.* Nie dostąpili zakonu sprawiedliwości, który się otrzymuje tylko przez wiarę i Ewangelią. Można tedy widzieć, iż Apostoł, po długiém rozumowaniu, rozwiązuje pytanie i podaje właściwą przyczynę, dla czego żydzi zostali odrzuceni od sprawiedliwości i zbawienia, poganie zaś zostali powołani i wybrani; dla tego właśnie, iż żydzi szukali zbawienia tam, gdzie nie powinni byli szukać, to jest w uczynkach nakazanych prawem mojżeszowém, a nie w wierze Chrystusowéj, gdzie je Pan Bóg złożył. Toć to jest co przydaje Apostoł.

32. *Nie z wiary, ale jako z uczynków.* Żydzi szukali sprawiedliwości, poganie przyjęli wiarę Chrystusową i t. d.—*Albowiem obrazili się o kamień obrażenia.* Chrystus zowie się kamieniem obrażenia, ponieważ był dla nich powodem upadku w wierze; dla jego bowiem pokory i słabości ciała, nie uznali go i nie przyjęli. Patrz Wujka.

33. *Jako jest napisano.* Izai. 8, 14; i 28, 10. *Kładę w Syonie.* Położę w Judei albo w kościele.—*Kamień obrażenia.* Chrystusa, mającego się z Żydów narodzić i wśród nich przebywać, o którego potrącą się i upadną.— *Skałę zgorszenia.* To samo, *co kamień obrażenia.— Wszelki, który weń wierzy, zawstydzon nie będzie.* Czy to żyd, czy poganin, w nadziei swojéj nie będzie omylony, lecz dostąpi zbawienia.

końcu w. 32. tegoż rozdziału świadczy, iż ta jest przyczyna zginienia Izraelczyków, iż nie chcieli przyjąć sprawiedliwości, która jest z wiary. Nawet sama historya święta o Pharaonie jawnie pokazuje, iż tak Pan Bóg sądził Pharaona, że mu przecię nie odjął swobody i wolności jego. I przetoż mu mówił: Wypuść lud mój. Bo jeżli nie będziesz chciał wypuścić, to cię i owo potka. (II. Mojż. 7, 16. i 8, 2. i 9, 3).

28. *Słowo skrócone.* To się rozumieć może albo o słowie wcielonem, które się wyniszczywszy i skróciwszy do przyjęcia natury człowieczeńskiéj, ostatki Izraelskie zbawiło. Albo o słowie i zakonie Mojżeszowym, który skrócił Pan Bóg, kiedy miasto onych wszystkich ceremonij zakonnych, dał króciuchne przykązanie wiary i miłości.

32. *Ale jako z uczynków.* To jest, iż nie ufali w Chrystusie, który był końcem zakonu, ale w zwierzchnych uczynkach i ceremoniach zakonnych. Bo tak w greckim texcie wyraźnie dołożono.

CAPUT X.

1. Fratres, voluntas quidem cordis mei, et obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem.

2. Testimonium enim perhibeo illis, quod aemulationem Dei habent, sed non secundum scientiam.

3. Ignorantes enim justitiam Dei, et suam quaerentes statuere, justitiae Dei non sunt subjecti.

4. Finis enim legis, Christus, ad justitiam omni credenti.

5. Moyses enim scripsit, quoniam justitiam, quae ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea. *(Lev. 18, 5. Ezech. 20, 11).*

6. Quae autem ex fide est justitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in coelum? id est, Christum deducere. *(Deut. 30, 12).*

7. Aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum a mortuis revocare.

8. Sed quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo, hoc est, verbum fidei, quod praedicamus. *(Deut. 30, 14).*

ROZDZIAŁ 10.

O nieroztropnéj gorliwości Żydów, ich niedowiarstwie, powołaniu pogan, i t. d.

1. Bracia, chęć serca mego y modlitwa do Boga dzieie' się za nie ku zbawieniu.

2. Abowiem świadectwo im dawam, iż maią żarliwość Bożą: ale nie według umieiętności.

3. Bo sprawiedliwości Bożéy nie znaiac, a chcac swoię postawić, sprawiedliwości Bożéy nie są poddani.

4. Bo Christus koniec zakonu: ku sprawiedliwości wszelkiemu wierzącemu.

5. Abowiem Moyżesz napisał, iż sprawiedliwość która iest z zakonu, któryby człowiek czynił, w niéy będzie żył.

6. A sprawiedliwość która iest z wiary, tak mówi: Nie mów w sercu twoim, któż wstąpi do nieba? To iest, Christusa sprowadzić.

7. Abo kto zstąpi do przepaści? to iest, Christusa z martwych wywodzić.

8. Ale cóż pismo powiada? Blizko iest słowo w ustach twoich, y w sercu twoim: to iest słowo wiary które przepowiadamy.

R. 10.— 1. *Chęć serca mego.* Z serca pragnę dla nich zbawienia, i dla tego modlę się za nich.

2. *Albowiem oddaję im świadectwo.* To o nich prawdziwie i szczerze utrzymuję. — *Mają żarliwość Bożą.* Wyznaję, iż bardzo są przywiązani do zakonu mojżeszowego i do całéj swojéj religii, a jednakże to przywiązanie jest nierozsądne, ponieważ powstając przeciwko Chrystusowi i jego prawu, działają wbrew przeciw prawdzie i przeciw Bogu.

3. *Sprawiedliwości Bożéj.* Która czyni nas sprawiedliwymi nie przed ludźmi, lecz przed Bogiem, i która zasadza się na pojednaniu człowieka z Bogiem przez wiarę w Chrystusa. — *Swoję.* Sprawiedliwość nabytą siłami przyrodzonemi i wynikającą z uczynków zakonu. — *Chcąc postawić.* Przyznając jéj wartość na zbawienie.— *Sprawiedliwości Bożéj nie są poddani.* W texcie grec. *nie poddali się*, nie przyjęli jéj. Ponieważ żydzi usprawiedliwienia swego szukali z zakonu, nie chcieli więc poddać się wierze Chrystusowéj, a następnie i prawdziwéj sprawiedliwości Bożéj; tę bowiem sprawiedliwość, albo raczéj to usprawiedliwienie przywiązał Bóg do wiary w Chrystusa i do posłuszeństwa jego przykazaniom. Patrz Wujka.

4. *Bo Chrystus — koniec zakonu.* Ostatecznym celem' starego zakonu jest Chrystus, ponieważ cały zakon do Chrystusa jako do ostatecznego swojego celu odnosi się, dąży, prowadzi i powołuje. Myśl jest: Tylko przez wiarę w Chrystusa uzupełnia się stary zakon i otrzymuje się zupełne usprawiedliwienie, o ile kto w niego wierzy, jako w przyczyńcę i pośrednika, przez którego Bóg i grzechy odpuszcza i udziela łaski potrzebnéj do życia cnotliwego.— *Ku sprawiedliwości wszelkiemu wierzącemu.* Ażeby przez religią Chrystusa, wszyscy w niego wierzący dostąpili usprawiedliwienia. Patrz Wujka.

5. *Mojżesz napisał.* Lewit. 18, 5. Tak się to rozumie: Kto czyniłby sprawiedliwość zakonu, to jest, kto wypełniłby to, co zakon czynić nakazuje, ten w nim będzie żył; to jest nie będzie karan śmiercią, którą zakon często przestępcom zagraża, i będzie używał doczesnéj pomyślności, obiecanéj w zakonie tym, którzy go zachowują; jak gdyby rzekł: Przeciwnie zaś, kto przyjmie religią Chrystusową, ten będzie żył życiem sprawiedliwości na tym świecie, a w przyszłym będzie żył życiem zbawienia, chwały i szczęścia wiecznego. Patrz Wujka.

6. *Sprawiedliwość która jest z wiary.* W poprzedzającym wierszu, słowami Mojżesza powiedział, że temu było życie obiecane, kto dopełni tego, co zakon nakazuje. Teraz, aby ktoś nie sądził, że prawo Chrystusa jest ciężkie i trudne, jak był zakon mojżeszowy, zaleca je z łatwości wypełnienia jego przepisów. Myśl tedy taka: Sprawiedliwość, która jest z wiary, prawdziwie o sobie mówić może: *Nie mów w sercu twojém* i t. d.— *Nie mów w sercu twojém.* Słowa te są wyjęte z Deut. 30, 11—12, gdzie czytamy: *Rozkazanie to, które ja dziś przykazuję tobie, nie jest-ci nad tobą, ani daleko odległe; ani położone na niebie, żebyś mógł mówić: Któż z nas może wstąpić do nieba, aby je zniósł do nas, i t. d.* Co się tak rozumie: nie wielkich i trudnych rzeczy domagają się od ciebie, ażebyś dostąpił usprawiedliwienia przez Chrystusa. Nie potrzeba ci Chrystusa z nieba sprowadzać, ani też z podziemnych jakich głębin wywodzić; wszystko jest łatwe i pod ręką.

8. *Blizko jest słowo.* Rzecz jest łatwa i zamyka się w niewielu punktach, które wnet przydaje.— *W ustach twoich i w sercu twojém.* Ażebyś w sercu wierzył w Chrystusa i usty wyznawał, jak wnet objaśnia.— *To jest słowo wiary, które przepowiadamy.* W tych kil-

9. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris.

10. Corde enim creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem.

11. Dicit enim Scriptura: Omnis, qui credit in illum, non confundetur. *(Isai. 28, 16).*

12. Non enim est distinctio Judaei et Graeci; nam idem Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant illum.

13. Omnis enim, quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. *(Joel 2, 32. Act. 2, 21).*

14. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine praedicante?

15. Quomodo vero praedicabunt, nisi mittantur? Sicut scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! *(Isai. 52, 7. Nah. 1, 15).*

16. Sed non omnes obediunt Evangelio; Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? *(Isai. 53, 1. Joan. 12, 38).*

17. Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.

18. Sed dico: Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum. *(Psal. 18, 5).*

19. Sed dico: Numquid Israel non cognovit? Primus Moyses dicit: Ego ad aemulationem vos

9. Że ieślibyś wyznał usty twoimi Pana Jezusa, y uwierzyłbyś w sercu twoim że go Bóg z martwych wzbudził, zbawion będziesz.

10. Abowiem sercem bywa wierzono ku sprawiedliwości: a usty się wyznanie dzieie ku zbawieniu.

11. Abowiem pismo powiada: Wszelki kto weń wierzy, pohańbion nie będzie.

12. Abowiem niemasz różności Żyda y Greczyna: bo tenże Pan wszytkich, bogaty na wszytki którzy go wzywaia.

13. Abowiem wszelki którybykolwiek wzywał imienia Pańskiego, zbawion będzie.

14. Jakoż tedy wzywać będą w którego nie uwierzyli? Abo iako uwierzą temu, którego nie słyszeli? A iako usłyszą oprócz przepowiadaiącego?

15. A iako będą przepowiadać ieśliby nie byli posłani? iako napisano iest: Jako śliczne nogi opowiadaiących pokóy, opowiadaiących dobra!

16. Ale nie wszyscy są posłuszni Ewanieliiey. Abowiem Izaiasz mówi: Panie, kto uwierzył słuchowi naszemu?

17. Wiara tedy z słuchania: a słuchanie przez słowo Christusowe.

18. Ale mówię: Zali nie słyszeli? Y owszem po wszytkiéy ziemi rozszedł się głos ich: y na kraie świata słowa ich.

19. Ale mówię: Zali Izrael nie poznał? Piérwszy Moyżesz mówi: Ja przez nienaród ku zazdrości

---

ku słowach zamyka się Ewangelia, którą opowiadamy, to jest: ażebyś wierzył i czynił, co ci wiara czynić nakazuje.

10. *Sercem bywa wierzono ku sprawiedliwości.* Wiara serca prowadzi i jest potrzebną do nabycia sprawiedliwości. — *Ustami dzieje się wyznanie ku zbawieniu.* Wyznanie wiary ustami jest skuteczne i potrzebne, żeby tę sprawiedliwość zachować i pomnożyć, a następnie zasłużyć na żywot wieczny i posiąść go.

11. *Pismo powiada.* Izai. 28, 16. — *Pohańbion nie będzie.* Nie będzie omylony w swojéj nadziei, lecz dostąpi zbawienia.

12. *Niemasz różności Żyda i Greczyna.* Niemasz różnicy między Żydem a Grekiem. Ponieważ Izaijasz ogólnie powiedział: *Wszelki kto wierzy,* dla tego to Apostoł trzyma się tego wyrazu *wszelki,* i tak wielki wniosek z niego wyprowadza.— *Bogaty.* Szczodrobliwy i hojny.

13. *Ktobykolwiek wzywał imienia Pańskiego.* Zdanie to jest wyjęte z Joela roz. 2. 32. Ktobykolwiek wzywał Boga jak należy, to jest z należną wiarą, nadzieją, skruchą i miłością, ten będzie zbawiony.

14. *Jakoż tedy?* Jakże tedy mają wzywać Boga jako Pana i dawcę zbawienia i wszelkiego dobra, w niego nie wierząc? To mówi S. Paweł, ażeby pokazał, iż Ewangelia ma być opowiadaną wszystkim bez wyjątku narodom, przeciwko błędnemu rozumieniu żydów, że opowiadanie zbawienia na nich tylko ograniczyć się powinno. Patrz Wujka.

15. *A jak będą opowiadać, jeśli nie będą posłani?* Nikt godziwie i prawnie nie opowiada, jeśli nie jest posłany; ztąd to pochodzi owa skarga u Jeremiasza 23, 21: *Nie posyłałem proroków, a oni biegli i t. d.*— *Jako śliczne nogi.* Jak miłe, słodkie i pożądane będzie przybycie opowiadających Ewangelią, jéj pożytki i wesele, to jest pokój z Bogiem, łaskę, sprawiedliwość i zbawienie! Albo, jak szanowani i kochani będą od swoich słuchaczy Apostołowie, opowiadający to szczęście wszystkim ludziom po całym świecie. Patrz Wujka.

16. *Ale nie wszyscy są posłuszni Ewangelii.* Zapobiega S. Paweł zarzutowi; powie może jakiś żyd: Jeżeli tak śliczne są nogi i tak radośny głos opowiadających Chrystusa, dla czegoż tak wielu w niego nie wierzy? Odpowiada S. Paweł, że przyczyną téj niewiary jest dla wielu przywiązanie do swoich grzechów i do judaizmu, i dla tego nie chcą uwierzyć w Ewangelią; następnie tedy oczy swoje, uszy i umysł odwracają od téj piękności i nadobności Ewangelii i jéj opowiadaczów. — *Albowiem Izajasz mówi.* Zaiste o żydach, roz. 53, 1. — *Słuchowi naszemu.* Naukom, kazaniom, które od nas słyszeli; jak gdyby rzekł: Bardzo niewielu. Izajasz mówi o osobie Apostołów.

17. *Wiara tedy ze słuchania.* Ze słów Izajasza bierze S. Paweł dowód na potwierdzenie uprzedniego zdania, iż poganie uwierzyć nie mogą, jeżeli nie usłyszą, a usłyszeć nie mogą, jeżeli nikt im nie będzie opowiadał. Dla tego tedy mówi: *A więc wiara ze słuchania.* Jeżeli bowiem Izajasz mówi: *Któż uwierzył słuchowi naszemu?* więc wiarę poprzedza słuchanie; a jeżeli potrzeba słyszeć, potrzebne są także słowa i opowiadanie. — *A słuchanie przez słowo Chrystusowe.* Przez opowiadanie Apostołów, którzy iako posłowie od Chrystusa posłani, słowo jego opowiadają.

18. *Ale mówię: Azali nie słyszeli?* Powiedziałem, iż wiara powstaje ze słuchania i z opowiadania; teraz przydaję, iż nie zabrakło opowiadania i nigdy nie zabraknie. — *I owszem po wszystkiéj ziemi rozszedł się.* Zwyczajem proroków, dla niezawodnéj pewności rzeczy przyszłéj, kładnie się czas przeszły zamiast przyszłego, i oznacza, iż Ewangelia na całéj kuli ziemskiéj będzie opowiadaną.

19. *Ale mówię.* Jeszcze mówię. — *Azali Izrael nie poznał?* Że Ewangelia powinna być opowiadana poga-

adducam in non gentem; in gentem insipientem, in iram vos mittam. (*Deut. 32, 21.*)

20. Isaias autem audet, et dicit: Inventus sum a non quaerentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant. (*Isai. 65, 1.*)

21. Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem.

was przywiodę, przez narod nie rozumny do gniewu was przywiodę.

20. A Izaiasz śmie, y mówi: Jestem nalezion od tych którzy mię nie szukali: iawniem się okazał tym, którzy się o mnie nie pytali.

21. A do Izraela mówi: Cały dzień wyciągałem ręce moie do ludu niewiernego y sprzeciwiaiącego się.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 10. w. 3. *Sprawiedliwości Bożéj nie znając.* Sprawiedliwość Boża ona jest, którą Bóg w człowiecze sprawuje, czyniąc go prawdziwie sprawiedliwym: a sprawiedliwość własna żydowska jest ta, którą oni własnemi swemi siłami, nauką zakonną wspomożeni, wykonać usiłowali, bez pomocy wiary i łaski Chrystusowéj.

4. *Chrystus koniec zakonu.* To jest, nie przeto zakon jest podany, aby z niego człowiek przez siły swe miał być usprawiedliwiony: ale żeby przezeń był przywiedzion do Chrystusa, przez któregoby wiarę był usprawiedliwiony. A wedle Chryzostoma, Chrystus jest końcem, to jest wykonaniem i wypełnieniem zakonu: iż zakon bez wiary nie może być wypełniony: ale wiara Chrystusowa daje siły człowiekowi, aby mógł zakon wypełnić. Nakoniec Chrystus jest końcem zakonu, iż zakon nie miał trwać, jedno do przyjścia jego.

5. *W niéj będzie żył.* Sprawiedliwość zakonna nie odpuszcza grzechów, ani daje żywota wiecznego: ale tylko wybawia od karania, które przestępcom bywa zadawane.

14. *Jakoż wzywać będą.* To miejsce przeciw wzywaniu świętych, odszczepieńcom najmniéj nie pomaga. Bo tu Apostoł mówi nie o tém wzywaniu, którém wzywamy ludzi świętych, jako przyczyńców i pomocników naszych do Pana Boga: ale o wzywaniu onem, którém samego Boga wzywamy, jako zbawiciela. O którém wyżéj powiedział, iż wszelki, któryby wzywał imienia Pańskiego, zbawion będzie. Acz i to rzec możemy, iż jako Boga wzywać nie może, jako Boga, ten który weń nie wierzy: to jest, który go być Bogiem nie wierzy, i który mu nie wierząc, nadziei w nim nie ma, ani go miłuje. Tak też świętych ten wzywać nie może, jako świętych i przyjaciół Bożych, który swym obyczajem w nie nie wierzy: to jest nie wierzy, że są świętymi, ani nadzieje w nich nie ma jako w pomocnikach: ani ich za takie nie miłuje. Nawet imię wzywania i wiary, nie tylko Bogu ale i ludziom Pismo ś. daje. Bo tak mówi patryarcha Jakób: Niechaj wzywają nad temi pacholęty imienia mego, i imion ojców moich. Z których słów pokazuje Augustyn Ś., iż wzywanie nie tylko Bogu ale i ludziom należy. I Paweł w liście do Philemona w. 5. mówi: Dziękuję Bogu memu, słysząc miłość twoję i wiarę, którą masz w Pana Jezusa, i we wszystkie święte. Na które miejsce Hieronim szeroko pokazuje, że i wiarę mamy mieć ku świętym, albo w święte. (Philem. w. 5. I. Mojż. 48, 16. Lib. loqu. de Genes. n. 200).

15. *Jeśliby nie byli posłani.* To miejsce apostolskie jawnie potępia heretyki i sektarze wszystkie i pokazuje, że są zwodziciele i fałszywi prorocy: którzy idą nie będąc posłani. Co tak jawna jest rzecz w dzisiejszych odszczepieńcach, iż sami Kalwinistowie wyznawają, że nie są porządnie posłani, przeto iż wedle ich mniemania wszystek Kościoł przed nimi był zbłądził, a iż porządnych pasterzów nigdzie nie naleźli.

20. *Od tych którzy mnie nie szukali.* Że Chrystus był nalezion od tych, którzy go nie szukali, tém znać daje, iż pierwsza łaska i usprawiedliwienie nasze jest bez zasług. A to lepak, iż Pan Bóg ustawicznie i usilnie Żydów wzywał przez Proroki i cudą rozmaite, a oni na to wzywanie jego nic nie dbali, pokazuje wolność i swobodę ludzką: a iż Pan Bóg chciałby wszystkie ludzie zbawić, jedno iż oni sami są przyczyną swego potępienia. (I. Timot. 2, 4.)

CAPUT XI. — ROZDZIAŁ 11.

O przyszłém nawróceniu się Żydów, powołaniu pogan, nieograniczonéj mądrości i dobroci Boga, i t. d.

1. Dico ergo: Numquid Deus repulit populum suum? Absit. Nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin:

1. Mówię tedy: Izali odrzucił Bóg lud swóy? Boże uchoway. Abowiem y iam iest Izraelczyk, z nasienia Abrahamowego, z pokolenia Beniaminowego.

---

nom, chociaż o tém wiedzieć nie chce, albo udaje że nie wie; jak gdyby rzekł: tak jest prawdą, że Ewangelia powinna być opowiadaną poganom, iż nawet proroczy to żydom przepowiedzieli; więc to jest rzecz żydom wiadoma, albo wiadomą być powinna. — *Mojżesz mówi.* Deut. 32, 21. — *Ja przez nienaród ku zazdrości was przywiodę.* Tak pogan podniosę, iż wy im zazdrościć będziecie. — *Przez nienaród.* Przez pogan, którzy dotąd nie byli moim ludem.—*Przez naród nierozumny.* Przez pogan, którzy dotąd nierozumnie żyli i w ślepocie swojéj czcili bałwany. — *Do gniewu was przywiodę.* Obudzę w was zazdrość i gniew.

20. *Śmie i mówi.* Śmiało i odważnie ogłasza. — *Jestem nalezion od tych, którzy mię nie szukali.* Tu także czas przeszły użyty zamiast przyszłego. Myśl tedy taka: Poganie, którzy mnie nie szukali, znajdą mię, gdy uwierzą słuchając opowiadania Ewangelii. — *Jawnie ukazałem się tym.* Objawiłem się tym. — *Którzy się o mnie nie pytali.* Lecz w wątpliwościach radzili się swoich bałwanów. Patrz Wujka.

21. *Do Izraela.*— O Izraelu.— *Cały dzień.* Najczęściéj,—*Wyciągałem ręce moje.* Przez nauczanie Chrystusa i jego Apostołów, i przez tyleż cudów, które oni czynili. — *Do ludu niewiernego i sprzeciwiającego się.* Do ludu żydowskiego, który jednak nie nawrócił się, lecz zawsze był przeciwnym Ewangelii.

R. 11.—1. *Mówię tedy.* Mówię, rzecze, i z powodu świadectw, które przywiodłem z Mojżesza i Izajasza zapytuję.— *Izali odrzucił lud swój?* Tak, aby nie był uczęstnikiem błogosławieństwa obiecanego w Chrystusie. Bynajmniéj, nie tak jest; nie odrzucił Bóg nazawsze ludu swego. — *Albowiem i ja jestem Izraelitą.* A jednakże jestem wierny i chrześcianin, jako też Apostołowie i wielu innych chrześcian z żydów. Zupełnie więc nie odepchnął Bóg ludu swego.

2. non repulit Deus plebem suam, quam praescivit. An nescitis, in Elia quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deum adversum Israel?
3. Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt; et ego relictus sum solus, et quaerunt animam meam. *(3. Reg. 19, 10. et 18).*
4. Sed quid dicit illi divinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.
5. Sic ergo et in hoc tempore reliquiae secundum electionem gratiae salvae factae sunt.
6. Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia.
7. Quid ergo? quod quaerebat Israel, hoc non est consecutus; electio autem consecuta est, ceteri vero excaecati sunt,
8. sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis: oculos, ut non videant, et aures, ut non audiant, usque in hodiernum diem. *(Isai. 6. 9.—29, 10. Matth. 13, 14).*
9. Et David dicit: Fiat mensa eorum in laqueum et in captionem, et in scandalum et in retributionem illis. *(Psal. 68, 23).*
10. Obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurva.
11. Dico ergo: Numquid sic offenderunt, ut caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus est gentibus, ut illos aemulentur.

2. Nie odrzucił Bóg ludu swego, który przeyźrzał. Aza niewiécie co pismo o Heliaszu mówi: iako do Boga rzecz czyni przeciwko Izraelowi.
3. Panie, Proroki twoie pobili, ołtarze twoie poobalali: a iam sam został, y szukaią dusze moiéy.
4. Ale co mu mówi Boska odpowiedź? Zostawiłem sobie siedm tysięcy mężów, którzy nie uczynili pokłonu przed Baalem.
5. Także tedy y czasu tego, ostatki według wybrania łaski stały się zbawione.
6. A ieślić z łaski: iuż nie z uczynków: bo inaczéy łaska iuż nie iest łaska.
7. Cóż tedy? czego Izrael szukał, tego nie dostał: a wybranie dostało, lecz drudzy zaślepieni są.
8. Jako iest napisano: Dał im Bóg ducha zdrętwienia: oczy aby nie widzieli: y uszy, aby nie słyszeli aż do dźisieyszego dnia.
9. A Dawid mówi: Niechay będzie stół ich sidłem, y ułowieniem, y obrażeniem, y zapłatą im.
10. Niech będą zaćmione oczy ich, aby nie widzieli: a grzbietu ich zawżdy nachylay.
11. Mówię tedy: Azaż się tak obraźili, aby upadli? Nie day tego Boże. Ale ich przestępstwem, zbawienie iest Poganóm, aby im zayźrzeli.

2. *Który przejrzał.* Który odwieczną swoją dobrocią ogarnął; który od wieków postanowił do siebie pociągnąć, i swoim uczynić.—*O Eliaszu.* III. Król. 19.—*Do Boga rzecz czyni przeciw Izraelowi.* Jak gdyby cały popadł w bezbożność.
3. *Ja sam zostałem.* Który ci wiernie służę.—*Szukają duszy mojéj.* Usiłują życie mi wydrzeć.
4. *Zostawiłem sobie.* Nie wszyscy wpadli w bałwochwalstwo, jak tobie się zdaje; jest bowiem w Izraelu siedm tysięcy mężów, którzy nie zgięli kolana przed bałwanami.—*Siedm tysięcy.* Liczba pewna za nieokreśloną, to jest wiele tysięcy. Patrz Wujka.
5. *Czasu tego.* Gdy się opowiada Ewangelia.—*Ostatki.* Nie wielka liczba żydów wierzących w Chrystusa, nie wielka, powiada, w stosunku do niepoliczonéj liczby niewiernych, tak iż wierni wśród nich, wydają się małemi ostatkami. —*Według wybrania łaski.* Przez to, że bez ich zasług, Pan Bóg darmo ich wybrał.—*Stały się zbawione.* Przyjęli wiarę chrześciańską, która jedna daje zbawienie.
6. *A jeżeli z łaski.* Z okoliczności tego co uprzednio powiedział był, *według wybrania łaski,* znowu wraża to samo, czego już wyżéj nauczał, jako to: że nie przez zakon mojżeszowy i przez uczynki zakonu dostępujemy odpuszczenia grzechów i usprawiedliwienia przed Bogiem, lecz przez zasługi Jezusa Chrystusa, w które wiarą żywa nas przyobleka. Cała tedy myśl jest następna: jeżeli wybranie stało się z łaski, więc nie z uczynków, to jest nie z wartości uczynków zakonu: bo jeżeliby takim sposobem łaska była udzieloną, nie byłaby już łaską, lecz raczéj zapłatą, nagrodą. P. Wujka.
7. *Cóż tedy?* Dodaj: powiemy. Albo myśl jest: cóż ztąd za wniosek? —*Czego Izrael szukał, tego nie dostał.* Co znaczy: Żydzi szukali i szukają sprawiedliwości, lecz jéj nie dostąpili, ponieważ nie szukają jak potrzeba; szukają jéj z uczynków zakonu, gdy tymczasem jéj mieć nie można zkądinąd, jedno z łaski. —*Wybranie.* Wybrani. Wybrane ostatki ludu.—*Dostało.* Przez wiarę w Chrystusa. *Lecz drudzy zaślepieni są.* Wyjąwszy małe ostatki, inni żydzi przez złość swoję zostali zaślepieni, tak iż jasnego Ewangelii światła nie widzą.
8. *Jako jest napisano.* Izai. 6, 9. 29, 10. —*Dał im Bóg.* Dozwalając, opuszczając, stawiąc ich w okolicznościach, które same w sobie były dobre, lecz które ich popchnęły, dla tego że sami byli źli, do większéj jeszcze zatwardziałości. —*Ducha zdrętwienia.* Izai. 29, 10. zkąd wzięte są te słowa, czytamy *ducha snu twardego,* to jest odrętwienia, ślepoty i uporu. Wchodząc w znaczenie wyrazu greckiego, który w tém miejscu jest użyty, możnaby *duch zdrętwienia* nazwać *duchem ślepoty,* powstałéj z przekłócia oczu igłą lub czémś podobném. — *Aż do dzisiejszego dnia.* Od przyjścia Chrystusa aż dotąd. P. Wujka.
9. *A Dawid mówi.* Psal. 68, 23.—*Niechaj będzie stół ich przed nimi sidłem.* Duchowny stół duszy, to jest stół zakonu Bożego i Pisma ś. stanie się dla nich sidłem i t. d. Jakby przeklinając, przepowiada nieszczęścia, które spaść miały na żydów, za ich grzechy i niewdzięczność. —*Sidłem i ułowieniem.* Zgubą, to jest, sprawiedliwym sądem Boga: ponieważ Pisma ś. nadużyli i z niego Chrystusa uznać nie chcieli, śmierć i zaślepienie, przez własną winę, będą czerpali ztąd, zkąd mogliby wziąć życie i światło.—*I obrażeniem.* Powodem upadku.—*Zapłatą.* Karą im należną za ich grzechy.
10. *Niech będą zaćmione oczy ich, aby nie widzieli.* Niech przez odjęcie im twojego światła, rozum ich do tyla będzie zaćmiony, ażeby zdrowego sądu pozbawieni, jasnéj i obecnéj prawdy nie poznawali.—*Grzbietu ich zawsze nachylaj.* Niechaj rzeczami niebieskiemi zgoła się nie zajmują, niechaj umysłem i sercem zawsze będą zwróceni ku ziemi, niechaj rzeczy ziemskich szukają i pragną, gdy przeciwnie prawdziwi chrześcianie, których obcowanie jest w niebiesiech, szukają tego co wzgórę jest, a nie co na ziemi.
11. *Mówię tedy.* To znaczy: jeżeli inni zostali zaślepieni i wypełniło się to, co przepowiedział Mojżesz, Dawid i Izaijasz o zaślepieniu i niewierności ludu, czyż wniesiemy ztąd i powiemy: A więc żydzi tak się po-

12. Quod si delictum illorum divitiae sunt mundi, et diminutio eorum divitiae gentium: quanto magis plenitudo eorum?

13. Vobis enim dico gentibus: Quamdiu quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, *(Act. 9, 15. Gal. 2, 7)*.

14. si quomodo ad aemulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis.

15. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi: quae assumtio, nisi vita ex mortuis?

16. Quod si delibatio sancta est, et massa: et si radix .sancta, et rami.

17. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis et pinguedinis olivae factus es,

18. noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

19. Dices ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar.

20. Bene; propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time.

12. A ieśli ich przestępstwo iest bogactwem świata, a umnieyszenie ich bogactwem Poganów: iakóż daleko więcéy ich napełnienie?

13. Abowiem powiadam wam Poganóm, pókim ia iest Apostołem Poganów, usługowanie moie czcić będę,

14. azabym iako pobudził ciało moie ku zazdrosczeniu, y zbawił niektóre z nich.

15. Abowiem ieśli ich odrzucenie iest ziednaniem świata: iakież przyięcie, iedno żywot zmartwych?

16. A ieśli zaczynienie iest święte, y ciasto: a ieśli korzeń święty, y gałęzie.

17. A ieśli niektóre z gałęzi ułomione są, a ty będąc płonną oliwą, iesteś w nie wszczepion, y stałeś się uczestnikiem korzenia y tłustości oliwnéy:

18. nie chlubże się przeciw gałęziom. A ieśli się chlubisz, nie ty korzenia nosisz, ale korzeń ciebie.

19. Rzeczesz tedy: Ułamane gałęzie, abym ia był wszczepion.

20. Dobrze: dla niedowiarstwa ułamane są. A ty wiarą stoisz: Nie rozumiéy wysoko, ale się bóy.

---

tknęli, iż upadli bez żadnéj nadziei powstania i poprawy? Wcale nie. Nie zupełnie bowiem lud żydowski Bóg odrzucił, lecz niektórą jego cząstkę sobie zachował, innych zaś czasowego upadku chciał użyć za powód do nawrócenia. i zbawienia pogan. — *Ale ich przestępstwem.* Przez ich przestępstwo i upadek.— *Zbawienie jest poganom.* Pogan do zbawienia i sprawiedliwości powołał. —*Aby im zajrzeli.* Powołując pogan do wiary, wzywa tém samém żydów do ich naśladowania, zwłaszcza gdy zobaczą, że obietnice ich ojcom uczynione, pominąwszy ich, przechodzą do pogan.

12. *A jeżeli ich przestępstwo.* Jeżeli ich upadek posłużył ku duchownemu świata ubogaceniu, to jest, posłużył ku zbawieniu poganom na całéj kuli ziemskiéj rozsypanym —*A umniejszenie ich.* Jeżeli odrzucenie żydów tak wielkie, iż szczupła tylko ich garstka wiarę przyjęła, a inni wszyscy pozostali w zaślepieniu, posłużyło do nawrócenia niezmiernéj liczby pogan. — *Jakże daleko więcéj ich napełnienie?* Dodaj: stanie się bogactwem pogan, to jest, gdy cały ich naród na końcu świata uwierzy w Chrystusa, przyczyni się do duchownego pożytku pogan, podając im z siebie wzór do naśladowania.

13. *Powiadam wam poganom.* Wychwalał, że Ewangelia była opowiadana poganom, przez co oni wielkie odnieśli pożytki: teraz wykazuje, iż to czynił dla tego, ażeby urząd swój uszanował, nie dla próżnéj chwały, lecz dla pożytku ludu żydowskiego.—*Dopóki jestem Apostołem pogan.* Dopóki będę waszym Apostołem.—*Usługowanie moje.* Mój apostolski i kaznodziejski urząd.

14. *Azabym pobudził.* A nuż może pobudzę. Daje poznać upór i zaciętość żydów. —*Ku zazdroszczeniu.* Ażebym wywołał w żydach jakąś zbawienną zazdrość i chęć współubiegania się z wami. Może tą pobudką zagrzani, zapragną tych duchownych bogactw i przez Ewangelią je otrzymają. —*Ciało moje.* Rozumie żydów, z którymi wspólnego był pochodzenia.—*Niektórych z nich.* Mówi *niektórych*, wiedząc, iż za jego czasów nie nawróci się bardzo wielu, i że powszechne i ogólne żydów nawrócenie się jest na inny czas odłożone.

15. *Jeśli ich odrzucenie.* Jeśli bowiem niewiara i odrzucenie żydów przyniosły światu pojednanie z Bogiem przez to, że religia chrześciańska, odepchnięta przez żydów, przeszła do pogan; jakaż to będzie radość, gdy znowu ci sami żydzi przyjmą wiarę w Chrystusa? Będzie to samo, jak gdyby który umarły był do życia przywrócony.

16. *A jeśli zaczynienie jest święte, i ciasto.* Dowodzi, iż żydzi mogą nawrócić się do wiary, odebrać łaskę Ewangelii i być świętymi. Gdy cząstka wzięta z całéj ilości ciasta jest świętą, zaiste i całe owe ciasto, które jednéj jest natury z cząstką oddzieloną, święte będzie; jak gdyby rzekł: Apostołowie i uczniowie Zbawiciela, którzy są cząstką narodu żydowskiego, przyjęli Ewangelią; a więc będą mogli to samo uczynić i inni żydzi. Stosuje to Apostoł do prawa Num. 15, 20, które tam zobacz. — *A jeśli korzeń święty, i gałęzie.* Jeśli patryarchowie, z których jakby ze szczepu wyrosło drzewo narodu żydowskiego, są święci; samo też drzewo ze swojemi gałęźmi, to jest lud żydowski będzie świętym, albo może być świętym.

17. *Niektóre z gałęzi.* Niektórzy z żydów. — *Ułomione są.* Od szczepu, albo od drzewa są odłamani, to jest od wiary i sprawiedliwości swoich przodków odpadli, dla tego, że gdy przyszedł Chrystus, w niego nie uwierzyli, wówczas gdy ich przodkowie wierzyli w Chrystusa przyjść mającego. Myśl uzupełniają słowa następujące. — *A ty.* Ludu pogański. —*Będąc płonną oliwą.* Drzewem oliwném, nieprzynoszącém owocu, to jest ludem niewiernym i niepoświęconym.—*Jesteś w nie wszczepion.* Niedawno zostałeś wszczepiony między gałęzie oliwy na pniu pozostałe. — *I stałeś się uczęstnikiem korzenia.* I stałeś się uczęstnikiem wiary, łaski i obfitości darów Ducha S., które mieli przodkowie żydowscy, mianowicie Abraham, ojciec wierzących i jego potomkowie, którzy byli kościołem Bożym; to właśnie znaczy drzewo oliwne.

18. *Nie chlubże się przeciw gałęziom.* Już odłamanym, to jest w obec żydów niewiernych. —*A jeśli się chlubisz.* Jeśli się chełpisz i żydowi niewiernemu urągasz.—*Nie ty korzenia nosisz.* Można tobie odpowiedzieć: ty tylko jesteś wszczepionym do drzewa, to jest do wiary i Kościoła śś. Patryarchów i Apostołów, którzy wszyscy byli żydami; ztąd wziąłeś całą swoję chwałę i odniosłeś pożytki, i to bez żadnéj twojéj zasługi; możesz więc znowu być odciętym, tak jak naturalne gałązki, to jest żydzi, za pychę zostali odłamani i odrzuceni.

19. *Ułamane gałęzie, abym ja był wszczepion.* Odłamani są i odrzuceni żydzi od Kościoła, przez co ja poganin miejsce ich zająłem.

20. *Dobrze.* Prawda: ale trzeba ci wiedzieć, że dla niewiary są odłamani. —*A ty wiarą stoisz.* Wszczepiony zostałeś do drzewa oliwnego, czyli wszedłeś do

21. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat.

22. Vide ergo bonitatem, et severitatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, severitatem, in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate: alioquin et tu excideris.

23. Sed et illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur; potens est enim Deus iterum inserere illos.

24. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, et contra naturam insertus es in bonam olivam: quanto magis ii, qui secundum naturam inserentur suae olivae?

25. Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc (ut non sitis vobisipsis sapientes), quia caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret,

26. et sic omnis Israel salvus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, et avertat impietatem a Jacob. *(Isai. 59, 20)*.

27. Et hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum.

28. Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos: secundum electionem autem, charissimi propter patres.

29. Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei.

30. Sicut enim aliquando et vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum,

21. Abowiem ieśli Bóg przyrodzonemu gałęziu nie przepuścił: by snadź ani tobie nie przepuścił.

22. Obaczże tedy dobroć y srogość Bożą: przeciwko tym którzy upadli, srogość: a przeciwko tobie dobroć Bożą, ieślibyś trwał w dobroci: inaczéy y ty będziesz wycięt.

23. Aleć y oni ieśli nie będą trwać w niedowiarstwie, będą wszczepieni; bo mocen iest Bóg zasię ie wszczepić.

24. Abowiem ieśliś ty iest wycięty z oliwy z przyrodzenia płonnéy, a przeciwko przyrodzeniu iesteś wszczepion w dobrą oliwę: iakoż daleko więcéy ci którzy według przyrodzenia, będą w swoię oliwę wszczepieni?

25. Abowiem niechcę bracia abyście nie mieli wiedzieć téy taiemnice (żebyście nie byli sami sobie mądrymi), iż zaślepienie poczęści przydało się w Izraelu, ażby zupełność Poganów weszła:

26. a tak wszytek Izrael byłby zbawion, iako iest napisano: Przyjdzie z Syonu któryby wyrwał, y odwrócił niezbożność od Jakóba.

27. A ten im testament odemnię: gdy odéymę gréchy ich.

28. Według Ewanieliiéy wprawdzie, nieprzyiacioły dla was: lecz podług wybrania, namilszy dla oyców.

29. Abowiem bez żałowania są dary y wezwania Boże.

30. Bo iako y wy niekiedy nie uwierzyliście Bogu, a teraz dostaliście miłosierdzia dla ich niedowiarstwa:

Kościoła przez wiarę.—*Nie rozumiej wysoko.* Nie podnoś się w pychę.—*Ale się bój.* Abyś przez niewierność nie odpadł od Kościoła, jak oni odpadli. P. W.

21. *Przyrodzonemu gałęziu.* Żydom.—*Nie przepuścił.* Lecz odegnał od swego Kościoła, łaski i zbawienia.—*By snadź ani tobie nie przepuścił.* Tobie poganinowi, który cudze miejsce zająłeś, jeżeli przeciw wierze albo chrześciańskiemu życiu wykroczysz.

22. *Jeślibyś trwał w dobroci.* Jeżeli będziesz żył, jak wymaga łaska i dobroć, którą ci Bóg okazał.

23. *Będą wszczepieni.* Do drzewa oliwnego, t. j. do Kościoła.

24. *Przeciwko przyrodzeniu.* Przeciw naturze twojego pochodzenia; będąc płonną oliwą, wszczepiony zostałeś do płodnego drzewa oliwnego; albo raczéj taka jest myśl: przeciw prawu przyrodzonemu, ponieważ w szczepieniu drzew, zraz albo wszczepiona gałązka nie idzie za naturą pnia, lecz raczéj pień idzie za naturą wszczepionéj gałązki. Tu zaś w powołaniu twojém z poganizmu do Kościoła ś. przeciwnie się złożyło: albowiem wszczepiony w Chrystusa, przyjąłeś naturę i obyczaje Chrystusa, przeciw naturze szczepienia.—*Będą wszczepieni w swoję oliwę.* Będą znowu wszczepieni w swoję oliwę, tak, iż przyżyją i z nią się zrosną.

25. *Nie chcę, abyście nie mieli wiedzieć.* To mówię, abyście się nie podnosili w pychę.— *Téj tajemnicy.* Która następuje.—*Żebyście nie byli sami sobie mądrymi.* To jest pysznymi; z mądrości bowiem rodzi się pycha.—*Ażby zupełność pogan weszła.* Dopóki liczba mających się nawrócić z poganizmu, nie będzie zupełną i nie wejdzie do owczarni Chrystusowéj.

26. *A tak wszystek Izrael byłby zbawion.* Prawie wszystek; największa ilość z każdego pokolenia nawróci się przy końcu świata i będzie zbawioną.— *Jako jest napisano.* Izai. 59, 20.—*Przyjdzie z Syonu.* Z narodu żydowskiego i królewskiego rodu Dawida.—*Któryby wyrwał i odwrócił bezbożność od Jakóba.* Który zgładzi grzechy Izraelitów, t. j. Chrystus.

27. *Testament.* Przymierze, które z nimi zawrę.—*Gdy odejmę grzechy ich.* Przy końcu świata, przez opowiadanie Enocha i Eliasza.

28. *Według Ewangelii.* Któréj przeciwią się żydzi.—*Nieprzyjacioły.* Są nieprzyjaciółmi Boga.— *Dla was.* Ażeby z téj okoliczności wam poganom opowiadaną była Ewangelia i wiara. Wielokrotnie to przekłada Apostoł, ażeby poganie uznali dobrodziejstwo Ewangelii, wyświadczone im z powodu żydów, a więc chce, ażeby żydami chociaż niewiernymi nie gardzili, lecz żeby się nad nimi litowali.—*Lecz podług wybrania.* Gdy niegdyś wybrał Bóg żydów za lud swój.— *Najmilsi dla ojców.* Najmilsi z powodu świętych patryarchów, ojców swoich, których pobożność i wiara tak się Bogu podobała, iż obiecał być Bogiem ich potomków. Genez. 17, 7. Daniel. 3, 36.

29. *Bez żałowania.* Niezmienne, takie, które nie powinny i nie mogą obudzić żalu w tym, który je dał lub obiecał.—*Dary i wezwania Boże.* Mówi Apostoł o bezwarunkowych obietnicach i powołaniu: te są niezmienne.

30. *I wy.* Poganie.—*Nie uwierzyliście Bogu.* W texcie grec. *byliście niewierni Bogu.* Więcéj znaczy być niewiernym, niż nie wierzyć; albowiem niedowiarstwo oznacza zaciętość w niewierności nawet po zobaczeniu lub wysłuchaniu pewnych dowodów.—*Dla niedowiarstwa ich.* Żydów, na których miejscu zostaliście wszczepieni do dobréj oliwy.

31. ita et isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur.
32. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.
33. O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei: quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus!
34. Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? *(Sap. 9, 13. Isai. 40, 13. I. Cor. 2, 16)*.
35. Aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? *(Job. 41, 3)*.
36. Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in saecula. Amen.

31. tak y ci teraz nie uwierzyli ku waszemu miłosierdziu, aby y oni miłosierdzia dostali.
32. Abowiem zamknął Bóg wszytko w niedowiarstwie: aby się zmiłował nad wszytkimi.
33. O głębokości bogactw, mądrości y wiadomości Bożéy: iako są nie ogarnione sądy iego, y niedościgłe drogi iego?
34. Bo któż poznał umysł Pański? abo kto był rayca iego?
35. Abo kto mu piérwéy dał, a będzie mu oddano?
36. Abowiem z niego, y przezeń, y w nim iest wszytko. Jemu chwała na wieki. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 4. *Zostawiłem sobie siedm tysięcy.* Tego miejsca i przykładu sektarze używają, chcąc pokazać, że Kościół Chrystusów ma być takiż tajemny, niewidziany i nieznajomy. Ale i ztąd obrony nie mają. Bo choć wierni Żydzi w Samaryi musieli się kryć i taić czasu onego ciężkiego prześladowania, za niezbożnego króla Achaba i Jezabele żony jego, które nie długo trwało: wszakże tegoż czasu wierni w Jeruzalem i we wszystkiém królestwie Judzkiém dobrze wierzyli, i wiarę swą zwierzchnemi ofiarami i ceremoniami jawnie wyznawali (i byli dobrze znajomi Eliaszowi i innym wszystkim wiernym), których tak wiele było, że samych żołnierzów do boju liczono więcéj niż dziesięćkroć sto tysięcy. Nie wspominam, iż wielka różność jest między Kościołem chrześcijańskim, a bożnicą żydowską. Ponieważ Kościół nasz i nie z jednego narodu, jako ona, ale ze wszystkich narodów zebrany, i daleko lepszemi przywilejami i obietnicami jest opatrzony. Lecz my nie żądamy od sektarzów rzeczy im niepodobnéj, aby pokazali że było siedm tysięcy ludzi sekty ich na on czas, gdy się nowy ich Eliasz na świat ukazał: ale niech pokażą siedmi mężów, albo na on czas, albo przedtém, przez wszystkie wieki, którzyby się z nimi zgadzali we wszystkich artykulech wiary ich. Wiem iż żadnego takiego nigdy nie pokażą. Bo acz przed nimi byli rozmaici heretykowie, którzy w niektórych artykulech z nimi się zgadzali: (acz i ci i nie długo trwali, i nie jednego czasu byli), wszakże żaden nigdy taki nie był, któryby się z nimi we wszystkich artykulech zgadzał. (III. Król. 19, 10. II. Koryn. 17, 14).

6. *Jeźli z łaski, już nie z uczynków.* To jest, jeźli z łaski są wybrane i zbawione ostanki Żydów, tedyć nie z uczynków: rozumiéj, samą siłą ludzką, bez wiary i łaski Bożéj uczynionych. Przetoż zdradliwie a opacznie ciągną to miejsce sektarze przeciw uczynkom dobrym ludzi chrześcijańskich (które i z wiary pochodzą, i dzieją się w łasce i przez łaskę Bożą) jakoby te takież jako i one, niepłatne i niepotrzebne do zbawienia były.

8. *Dał im Bóg ducha zdrętwienia.* Dał im nie czyniąc, ale dopuszczając, jako Chryzostom, Theophilakt i Oekumenius wykładają. A Augustyn mówi: iż im dał, nie wpuszczając złości, ale odejmując łaskę i pomoc swą.

20. *A ty wiarą stoisz.* Tu widzimy, iż ten który przez wiarę stoi, może wypaść z wiary, i utracić wiarę. A przetoż powinien żyć w bojaźni, a nie w próżnéj dumie, i bezpieczeństwie swém heretyckiém.

32. *Zamknął Bóg wszystko.* Iż Bóg wszystkie ludzie, tak Żydy jako i Pogany, nalazłszy je w grzechach, z miłosierdzia swego wzywa i nawraca ku sobie, kogokolwiek i z któregokolwiek narodu jemu się podoba: przeto się nikt nie może z zasług swoich chlubić: ale tak całe narody i królestwa, jako i każdy człowiek z osobna, wieczne swe wybranie, i pierwsze powołanie i nawrócenie, samemu Chrystusowi i miłosierdziu jego mają przypisować: gdy żadnemi uczynkami swemi, będąc w niedowiarstwie, nigdy nie mogli zasłużyć nic takowego. Acz uczynki potém w wierze i w łasce uczynione, zasługują niebo. (Mat. 25, 35).

33. *O głębokości.* Zamyka, iż żaden takich głębokości tajemnic Boskich o powołaniu Poganów a odrzuceniu Żydów, wywiadować się nie ma, nad to co już wiemy: iż wszyscy, którzy od Boga są odrzuceni, słusznie i sprawiedliwie prze grzechy swe są odrzuceni: a wszyscy którzy zbawieni bywają, z szczerego miłosierdzia Bożego, a z osobliwéj łaski Chrystusowéj zbawieni bywają. Kto się nad to więcéj wywiaduje i szpera w ta-

---

31. *Tak i ci.* Żydzi. — *Nie uwierzyli ku waszemu miłosierdziu.* Ażebyście wy, poganie, dostąpili łaski Boga, który odrzuciwszy żydów, posłał do was Apostołów swoich, dla opowiadania wam wiary świętej.— *Aby i oni miłosierdzia dostąpili.* Ażeby i żydzi, waszym przykładem zachęceni, zwłaszcza gdy zobaczą, iż wszyscy poganie nawrócili się, uwierzyli w Chrystusa i takim sposobem dostąpili miłosierdzia, łaski i chwały.

32. *Zamknął Bóg.* Dopuścił Bóg, ażeby wszyscy grzechem i niewiarą byli *zamknięci.* Trafnie używa słowa *zamknął,* ponieważ grzesznik przywala się grzechem jakby skałą, i zamyka się jakby w więzieniu, zkąd bez łaski Boskiéj wyjść nie może. — *W niedowiarstwie.* Patrz wiersz 30. — *Aby się zmiłował nad wszystkimi.* Nad wszystkimi narodami, tak żydami jak poganami. Patrz Wujka.

33. *O głębokości bogactw.* Co znaczy: o jak głęboką i rozumowi ludzkiemu niedościgłą jest wielkość mądrości i umiejętności Boga! — *Nieogarnione.* Niezbadane, to jest nie dające się zbadać. — *Niedościgłe drogi jego.* Przyczyny działań Boskich nie mogą być od każdego poznane. Patrz Wujka.

34. *Umysł Pański.* Myśli i zamiary Boga. — *Kto był rajcą jego?* Kto należał do rady Boskiéj, albo jest świadom zamiarów Boskich?

35. *Albo kto mu pierwéj dał.* Tę myśl wziął Apostoł z księgi Hioba 41, 2. gdzie mówi Bóg: *Któż mi dał pierwéj, abym mu oddał?* Otoż nikt Panu Bogu nic nie dał, czegoby pierwéj sam od niego nie otrzymał. Dowodzi tego Apostoł następującemi słowy: *Albowiem z niego,* i t. d. — *A będzie mu oddano.* Kto pierwszy dał Panu Bogu, żeby sprawiedliwie wynagrodzenia oczekiwał?

36. *Albowiem z niego.* Albowiem od niego jako od stwórcy, i przez niego jako zachowawcę i opiekuna wszystko ma byt, i do niego jako do kresu wszystko wraca. Jemu niech będzie chwała na wieki. Amen.

jemnicach Boskiego majestatu, ten będzie zatłumion od jasności jego. Przetoż jeźli chcesz być zbawion, tedy wierz, bądź posłuszen Kościoła katolickiego, bój się Boga, odstąp od złego, a chowaj przykazanie. Bo to jest twoje dzieło i wszystkich, którzy mają być zbawieni. Lecz nie twoja rzecz jest wywiadować się, jeźli ty albo kto inny jest przejrzany albo nie. (Przyp. 25, 27).

CAPUT XII.

ROZDZIAŁ 12.

O powinnościach względem Boga, bliźniego i nas samych.

1. Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. *(Phil. 4, 18).*

2. Et nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis, quae sit voluntas Dei bona, et beneplacens et perfecta. *(Ephes. 5, 17. I. Thess. 4, 3).*

3. Dico enim per gratiam, quae data est mihi, omnibus, qui sunt inter vos: non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, et unicuique, sicut Deus divisit mensuram fidei. *(I. Cor. 12, 11. Ephes. 4, 7).*

4. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent:

5. ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem, alter alterius, membra.

6. Habentes autem donationes secundum gratiam, quae data est nobis, differentes: sive prophetiam secundum rationem fidei,

7. sive ministerium in ministrando, sive qui docet in doctrina,

1. Proszę was tedy bracia przez miłosierdzie boże, abyście wydawali ciała wasze ofiarą żywiącą, świętą, przyiemną Bogu, rozumną służbę wąszę.

2. A niebądźcie podobnymi temu światu: ale się przemieńcie w nowości umysłu waszego, abyście doświadczali, która iest wola Boża dobra, y przyiemna, y doskonała.

3. Abowiem z łaski która mi iest dana, powiadam wszytkim którzy między wami są, żeby nie więcéy rozumieli, niźli potrzeba rozumieć: ale iżby rozumieli wedle mierności, iako każdemu Bóg udzielił miarę wiary.

4. Abowiem iako w iednym ciele wiele członków mamy, a wszytkie członki nie iednę sprawę maią:

5. tak wiele nas iednym ciałem iesteśmy w Christusie, a każdy z osobna ieden drugiego członkami.

6. A maiąc dary, wedle łaski która nam iest dana różne: bądź proroctwo wedle przystosowania wiary,

7. bądź posługowanie w usługowaniu, bądź kto uczy w nauce,

R. 12. — 1. *Przez miłosierdzie Boże.* Jak gdyby rzekł: Bóg wam okazał miłosierdzie: niech więc to miłosierdzie nakłoni was do czynienia tego, czego Bóg od was wymaga.— *Ofiarą żywiącą.* Ażebyście z ciał waszych, nie zabitych, lecz żyjących, składali Bogu ofiarę, martwiąc zmysły wasze i duchowi poddając: co jest najmilszą Bogu ofiarą.— *Świętą, Bogu przyjemną.* Wolną od wszelkiéj nieczystości i zmazy grzechu, a przez to przyjemną i miłą Bogu, któremu się ofiaruje.—*Rozumną służbę waszę.* Nie materyalną, jak była niegdyś u żydów, lecz duchowną, która się dokonywa rozumem i myślą. Zdrowy bowiem rozum dyktuje, iż Boga więcéj wewnętrzną wiarą, nadzieją, miłością i pobożnością serca, jak zewnętrznemi ciała obrzędami czcić potrzeba. Patrz Wujka.

2. *Nie bądźcie podobnymi temu światu.* W texcie greckim: nie przyjmujcie na siebie postaci świata, abyście byli takimi, jakim jest świat i ludzie światowi, to jest próżni, pyszni, chciwi wyniesienia, łakomi korzyści ziemskich, obojętni na niebieskie. — *Ale się przemieńcie w nowości umysłu waszego.* Starajcie się o codzienne odnowienie umysłu waszego, przez umartwienie złych uczuć i żądz, tak, abyście przyjęli nowy sposób myślenia i postępowania.— *Abyście doświadczali.* Abyście niejakim sądem i upodobaniem duchowném zrozumieli, czego od was Pan Bóg żąda. Im więcéj bowiem odnawiamy się duchem, tém więcéj Bóg nas oświeca, a im rozum i serce są czystsze, tém dokładniéj poznajemy co jest lepsze i z wolą Boską zgodniejsze.— *Wola Boża dobra i przyjemna i doskonała.* Wola, która zaleca same tylko cnoty, i dla tego wszystkim zdrowo myślącym jest miłą i doskonałą; to jest świętą, odpowiednią mądrości i dobroci Bożéj.

3. *Z łaski, która mi jest dana powiadam.* Z urzędu apostolskiego, który mi Bóg bez żadnych moich zasług powierzył, zalecam to co następuje.— *Wszystkim, którzy są między wami.* Wszystkim wiernym, którzy jesteście w Rzymie. — *Żeby nie więcéj rozumieli, niźli potrzeba rozumieć.* Żeby żaden zbyt wysoko o sobie nie rozumiał, i nie przypisywał sobie więcéj niż słuszność pozwala.— *Ale iżby rozumieli wedle mierności.* Lecz żeby o sobie rozumieli prawdziwie, skromnie i umiarkowanie.— *Jako każdemu Bóg udzielił miarę wiary.* Mówię każdemu z was, ażeby w rozumieniu o sobie, każdy stosował się do miary, pod jaką mu Bóg dar wiary udzielił. Tolet sądzi, iż miarą wiary zowią się tu obowiązki w Kościele komu powierzone.

4. *Sprawę.* Czynność, obowiązek, przeznaczenie.

5. *Wiele nas.* My wszyscy wierni, którzy jesteśmy jakby rozmaite członki, i mamy rozmaite łaski i obowiązki, jesteśmy jednem ciałem. — *Jesteśmy jednem ciałem.* Jednym Kościołem, którego związkiem wewnętrznym jest wiara i łaska, a zewnętrznym—sakramenta od Chrystusa ustanowione; przez nie bowiem wszyscy łączymy się z Chrystusem i w Chrystusie, który tego ciała, to jest Kościoła, jest głową.

6. *A mając dary.* Wielorakie i rozmaite, jak komu z nas przez łaskę swoję Bóg udzielił.— *Bądź proroctwo.* Przez proroctwo rozumie Ś. Paweł naukę i to wszystko co z nauczaniem ma związek,— *Wedle przystosowania wiary.* Wiarą tu zowie się doskonała rzeczy boskich i Pisma ś. znajomość, która nie tyle się nabywa ludzką pracą i staraniem, jak czerpie się z Boga, z jego światła i natchnienia. Myśl tedy jest: Mając proroctwo, to jest łaskę wykładania nauki i pisma ś. stosownie do udzielonéj sobie od Boga mądrości i wyrozumienia. Patrz Wujka.

7. *Czy to posługowanie w usługowaniu.* Czy też mając łaskę jakiejś posługi albo kościelnego urzędu, odnoszącego się do zewnętrznych spraw i posług miło-

8. qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui praeest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate.

9. Dilectio sine simulatione: odientes malum, adhaerentes bono; *(Amos. 5, 15)*.

10. charitate fraternitatis invicem diligentes; honore invicem praevenientes; *(Ephes. 4,3. I. Petr. 2,17)*.

11. sollicitudine non pigri; spiritu ferventes; Domino servientes;

12. spe gaudentes; in tribulatione patientes; orationi instantes;

13. necessitatibus sanctorum communicantes; hospitalitatem sectantes. *(Hebr. 13, 2. I. Petr. 4, 9)*.

14. Benedicite persequentibus vos: benedicite, et nolite maledicere. *(Matth. 5, 44)*.

15. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus;

16. idipsum invicem sentientes; non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos;

17. nulli malum pro malo reddentes; providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus; *(2. Cor. 8, 21)*.

18. si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes; *(Hebr. 12, 14)*.

19. non vosmetipsos defendentes, charissimi; sed date locum irae, scriptum est enim: Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. *Eccli. 28, 1. Matth. 5, 39. Deut. 32, 35. Hebr. 10, 30)*.

20. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus. *(Prov. 25, 21)*.

8. kto napomina w napominaniu, kto użycza w prostości, kto przełożony iest w pieczołowaniu, kto czyni miłosierdzie z wesołością.

9. Miłość bez obłudności. Brzydząc się złym, przystawaiąc ku dobremu.

10. Miłością braterstwa iedni drugich miłuiąc. Uczciwością ieden drugiego uprzedzaiąc:

11. w pilności nie leniwi, Duchem pałaiący: Panu służący:

12. Nadzieią się weselący: W utrapieniu cierpliwi: w modlitwie ustawiczni:

13. Potrzebam świętych udzielaiący: w gościnności się kochaiący.

14. Błogosławcie przeszladuiącym was: błogosławcie a nie przeklinaycie.

15. Weselcie się z weselącymi: płaczcie z płaczącymi.

16. Toż ieden o drugim rozumieiąc: Wysoko nierozumieiąc, ale się z pokornymi zgadzaiąc. Niebądźcie mądrymi sami u siebie.

17. Żadnemu złym za złe nie oddawaiąc. Przemyślawaiąc to coby było dobrego nietylko przed Bogiem, ale też y przed wszytkimi ludźmi.

18. Jeśli można rzecz, ile z was iest ze wszytkimi ludźmi pokóy maiący.

19. Nie mszcząc się sami, namileyszy: ale daycie mieysce gniewowi, abowiem napisano iest: Mnie pomstę: ia oddam, mówi Pan.

20. Ale ieśli łaknie nieprzyiaciel twóy, nakarmi go: ieśli pragnie, napóy go. Bo to czyniąc, węgle ogniste zgromadzisz na głowę iego.

---

sierdzia. Mającemu więc takiego rodzaju dary i łaski zaleca Apostoł, żeby się z nich nie pysznił, lecz ze skromnością i pokorą swój urząd sprawował.— *Bądź kto uczy, w nauce.* Jeżeli kto ma dar uczenia, niech téj zdolności używa do uczenia innych.

8. *Kto napomina w napominaniu.* Kto ma dar innych poruszyć i zachęcić, niech tego talentu używa dla zachęcenia innych do cnoty.— *Kto użycza.* Kto ma obowiązek rozdawania jałmużn. — *W prostości.* Niech to czyni z dobrą wiarą, bez względu na osoby i na własny pożytek.— *Kto przełożony jest w pieczołowaniu.* Kto w kościele ma zwierzchnictwo, niech się jemu zupełnie poświęci i niech wszelkich dokłada starań, aby wszystko postępowało dobrze.—*Kto czyni miłosierdzie, z wesołością.* Kto się zajmuje uczynkami miłosierdzia, jak *np.* pielęgnowaniem chorych, dozorem szpitalów, niech taki z wesołym umysłem i wypogodzoną twarzą obowiązek swój wypełnia.

9. *Miłość bez obłudności.* Bliźni ma być kochany szczerze i serdecznie, a nie obłudnie.— *Brzydząc się złem.* Mając grzech w nienawiści.— *Przystawając ku dobremu.* Pełniąc to, co jest sprawiedliwe i uczciwe.

10. *Miłością braterstwa.* Braterską. — *Uczciwością jeden drugiego uprzedzając.* Uprzedza ten, kto pierwszy cześć oddaje.

11. *W pilności nie leniwi.* Gorliwi w staraniach, zwłaszcza, gdy trzeba dopomódz bliźniemu.—*Duchem pałający.* Jakimś zapałem przejęci dla wykonania tego, co do waszego obowiązku należy.—*Panu służący.* Ażebyście w każdéj posłudze, którą bliźnim świadczycie, nie własnego pożytku szukali, lecz Bogu i jego chwale służyli.

12. *Nadzieją się weselący.* Przyszłéj nagrody.— *W utrapieniu cierpliwi.* Jako ożywieni taką samą nadzieją.

13. *Potrzebom świętych udzielający.* Z majątku waszego zaradzając niedostatkowi braci, to jest chrześcian, z dostatków waszych udzielając biednym.

14. *Błogosławcie.* Dobrze życzcie,

15. *Weselcie się z weselącymi.* Niech taka będzie między wami jedność, ażeby pomyślność lub nieszczęście braci, równie was jak ich obchodziło.

16. *Toż jeden o drugim rozumiejąc.* Z jednostajném bądźcie dla siebie usposobieniem.— *Wysoko nie rozumiejąc.* Nie trzymając o sobie wysoko, żebyście chcieli celować nad innymi.—*Ale się z pokornymi zgadzając.* W texcie greckim: zastosowując się do ludzi nizkiego stanu, dla nich pobłażliwi i ich wspierający. — *Nie bądźcie mądrymi sami u siebie.* W swojém przekonaniu, w oczach swoich; jak gdyby powiedział: Nie myślcie, że dosyć wam waszego rozumu, i cudzéj rady nie potrzebujecie.

17. *Przemyślając to, coby było dobrego.* Tak uczciwie, zgodnie, sprawiedliwie i święcie żyjcie, ażeby życie wasze i postępowanie zacne i uprzejme, podobało się nie tylko Bogu ale i ludziom; ażeby nikt jemu sprawiedliwie nie mógł przyganić; ażeby ono świeciło dla drugich przykładem cnoty.

18. *Jeżeli można rzecz.* Jeżeli to być może bez szkody dla sprawiedliwości, pobożności i prawdy. — *Ile z was jest.* Ile to od was zależy, to jest, żebyście wy nie dali żadnego powodu do niezgody.

19. *Dajcie miejsce gniewowi.* Zagniewanemu na was ustępujcie, nie opierajcie się jego gniewowi zaprzeczając, albo powstając przeciw jego woli. P. Wujka.

20. *Węgle ogniste zgromadzisz na głowę jego.* Nie

21. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.

21. Nieday się zwyciężyć złemu: ale zwyciężay złe w dobrym.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 1. *Ofiarą żywiącą.* Aby się kto nie domyślał z przèszłego dyskursu Pawłowego, o obraniu i przejrzeniu Boskiém, żeby ludzie nie mieli mieć żadnéj zapłaty za dobre życie i za dobre uczynki: przetoż już odtąd Apostoł pilnie zaleca żywot pobożny. A na ten czas człowiek ciało swe daje Bogu za ofiarę żywą, kiedy je wydaje na cierpienie dla niego: trapiąc je robotami, postami, czujnościami, biczowaniem i włosiennicami, i zabawiając je tak w miłosiernych uczynkach, jako i w inszych cnotach, ku czci i chwale Bożéj. Zkąd znać, jako miłe i wdzięczne są Panu Bogu uczynki dobre wiernych, gdyż je Apostoł przyrównywa ofierze, która jest największa służba, która może być Bogu wyrządzona.

6. *Bądź proroctwo wedle wiary.* To jest, jeźli kto ma dar prorokowania, lub przepowiadania przyszłych rzeczy, lub wykładania pisma: niechże go używa według prawidła albo sznuru wiary, to jest, niech nic nie prorokuje naprzeciwko wierze, jako czynili fałszywi prorocy: i niech pisma nie wykłada tym sposobem, któryby katolickiéj wierze był przeciwny, jako heretycy pospolicie czynią. (Aug. doc. Christ. lib. 3, cap. 27).

19. *Nie mszcząc się sami.* Zakazuje się mścić własnéj krzywdy swojéj, poruczając ją Bogu, albo urzędowi, który jest sługa Boży na to wysadzony, aby się mścił krzywdy ludzi ukrzywdzonych, naprzeciw złoczyńcom. (Rzym. 13, 14).

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O posłuszeństwie władzom, sprawiedliwości, miłości bliźniego, i t. d.

1. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt. *(Sap. 6, 4. I, Petr. 2, 13).*

2. Itaque, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt;

3. nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem: bonum fac, et habebis laudem ex illa:

4. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time; non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malum agit.

5. Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.

6. Ideo enim et tributa praestatis; ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes.

7. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. *(Matth. 22, 21).*

8. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem

1. Wszelaka dusza niechay będzie poddana wyższym zwierzchnościam. Abowiem niemasz zwierzchności iedno od Boga: a które są od Boga są postanowione.

2. Przeto kto się zprzeciwia zwierzchności, zprzeciwia się postanowieniu Bożemu. A którzy się zprzeciwiaią, ci potępienia sobie nabywaią.

3. Abowiem przełożeni nie są na postrach dobremu uczynkowi ale złemu. A chesz się nie bać urzędu? czyń co iest dobrego: a będziesz miał chwalę od niego.

4. Abowiem iest sługą Bożym tobie ku dobremu. Lecz ieśli uczynisz co złego, bóy się: bo nie bez przyczyny miecz nosi. Abowiem iest sługą Bożym: mścicielem ku gniewu temu który złość czyni.

5. Przetóż z potrzeby bądźcie poddani, nie tylko dla gniewu, ale też dla sumienia.

6. Abowiem téż dla tego podatki dawacie: abowiem są sługami Bożymi, na to samo służący.

7. Oddawaycież tedy wszytkim coście powinni: komu podatek, podatek: komu cło, cło: komu boiaźń, boiaźń: komu cześć, cześć.

8. Nie bądźcie nikomu nic winni, iedno abyście

gniewu ale miłości i uprzejmości węgle ogniste, które go zapalą do wzajemnéj miłości.

21. *Nie daj się zwyciężyć złemu.* Złości twojego nieprzyjaciela.—*Ale zwyciężaj złe w dobrém.* Lecz dobrotliwością swoją pokonaj jego złośliwość.

R. 13.—1. *Wszelka dusza.* Każdy człowiek.— *Wyższym zwierzchnościom.* Monarchom i urzędnikom. — *Albowiem niemasz zwierzchności jedno od Boga. Uznajemy,* powiada ś. Augustyn (w księdze 5. *De Civitate Dei,* roz. 21) *że jeden tylko Bóg prawdziwy daje naczelną władzę w kraju. W królestwie niebieskiém daje szczęśliwość samym tylko pobożnym, ziemskie zaś królestwo i pobożnym i bezbożnym, jak się podoba temu, któremu bez sprawiedliwéj przyczyny nic się nie podoba.* P. W.

2. *Potępienia sobie nabywają.* Już od saméj władzy ponoszą karę doczesną, już od Boga wieczną.

3. *Albowiem przełożeni nie są na postrach.* Nie karzą cnotliwych, tylko złych.

4. *Ku dobremu.* Dlą dobra twojego, ażebyś sprawiedliwie i spokojnie żył, a nawet otrzymał pochwałę i nagrodę.—*Bo nie bez przyczyny miecz nosi.* Lecz ażeby jego używał, ażeby go dobył na złoczyńców.—*Mścicielem ku gniewu.* Dla wymierzenia kary na złoczyńcach.

5. *Z potrzeby bądźcie poddani.* Ponieważ Bóg władze postanowił i słuchać ich rozkazał, więc potrzeba im się poddać.—*Nie tylko dla gniewu.* Przez obawę kary.—*Dla sumienia.* Żeby ono przed Bogiem nie zostało winą obciążone; zwierzchnik bowiem jest sługą Bożym.

6. *Dla tego też i podatki dawacie.* Opłata podatków jest wyznaniem poddaństwa i uległości.— *Na to samo służący.* Pilnujący tego, ażeby będąc namiestnikami Boga, opiekowali się cnotliwymi, a złych karali.

7. *Komu podatek.* Oddawajcie każdemu to, co się mu należy, czy to podatek, czy inny dług jaki.—*Cło.* Opłata od towarów przywozowych lub wywozowych.—*Komu bojaźń.* Uszanowanie i posłuszeństwo.

8. *Jedno abyście się społecznie miłowali.* Nawet gdy się uiścisz z długu miłości bliźniego, jeszcze go

diligatis; qui enim diligit proximum, legem implevit.

9. Nam: Non adulterabis; non occides; non furaberis; non falsum testimonium dices; non concupisces; et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. *(Exod. 20, 14. Deut. 5, 18. Lev. 19, 18. Matth. 22, 39. Gal. 5, 14. Jac. 2, 8).*

10. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

11, Et hoc scientes tempus, quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus.

12. Nox praecessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis.

13. Sicut in die honeste ambulemus, non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, non in contentione et aemulatione: *(Luc. 21, 34).*

14. sed induimini Dominum Jesum Christum, et carnis curam ne feceritis in desideriis. *(Gal. 5, 16. I. Petr. 2, 11).*

się społecznie miłowali: bo kto miłuie bliźniego, zakon wypełnił.

9. Abowiem: Nie będziesz cudzołożył, Nie będziesz zabiiał, Nie będziesz kradł, Nie będziesz mówił świadectwa fałszywego, Nie będziesz pożądał: y ieśli które iest insze przykazanie: w tym słowie się zamyka, Będziesz miłował bliźniego twego iako siebie samego.

10. Miłość bliźniego, złego nie czyni. Wypełnienie tedy zakonu iest miłość.

11. A to wiedząc czas, iż iest godzina abyśmy iuż ze snu powstali. Abowiem teraz bliższe iest nasze zbawienie, niż kiedyśmy uwierzyli.

12. Noc przeminęła, a dzień się przybliżył. Odrzućmyż tedy uczynki ciemności, a obleczmy się w zbroię światłości.

13. Jako we dnie uczciwie chodźmy: nie w biesiadach y piiaństwach: nie w łożach y niewstydliwościach: nie w zwadzie y w zazdrości:

14. ale się obleczcie w Pana Jezusa Christusa, a starania o ciele nie czyńcie w pożądliwościach·

Wykład X. J. Wujka—Roz. 13. w. 1. *Wszelka dusza.* To jest, wszelki człowiek, który jest pod zwierzchnością, niech będzie poddany i posłuszen swoim przełożonym, tak duchownym jako i świeckim: a nie tylko dobrym a skromnym, ale też i przykrym: kiedy jedno nic nie rozkazują przeciw katolickiéj wierze i sprawiedliwości.

1. *Albowiem nie masz zwierzchności jedno od Boga.* Acz złe używanie zwierzchności jest od ludzi: ale sama zwierzchność jest od Pana Boga. Przetoż i Pan Chrystus mówił Piłatowi: Nie miałbyś nademną żadnéj zwierzchności, kiedybyć nie była dana z nieba. (Jan 19, 11.)

8. *Zakon wypełnił.* Ztąd mamy, iż zakon albo przykazanie Pańskie, może i ma być wypełnione: i wypełniane bywa przez miłość w tym żywocie. A tak nie jest rzecz niepodobna zachować Pańskie przykazanie, jako sektarze bluźnią.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O niepogardzaniu słabszymi, czynieniu wszystkiego w celu podobania się Bogu, i t. d.

1. Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum.

1. A słabego w wierze, prziymuycie: nie w sporach myśli.

kochać powinieneś: ponieważ bliźniego zawsze kochać potrzeba.—*Zakon wypełnił.* Wszystkie przykazania względem bliźniego. Patrz Wujka.

10. *Złego nie czyni.* Nie pobudza do wyrządzenia jakiéj krzywdy bliźniemu. — *Wypełnienie tedy zakonu jest miłość.* Miłość tak nas uspasabia, iż zakon wypełniamy, nikomu nie szkodzimy i wszystkim dobrze czynimy.

11. *A to.* Com powiedział, wykonajcie. — *Jest godzina, abyśmy już ze snu powstali.* Gdyśmy ujrzeli światło Ewangelii, sprawiedliwą jest rzeczą, abyśmy się zbudzili ze snu niedbalstwa i z letargu grzechu. —*Bliższe jest nasze zbawienie, niż kiedyśmy uwierzyli.* Po ogłoszeniu Ewangelii bliższe mamy zbawienie, niż mieliśmy w owym czasie, gdyśmy tylko wierzyli, a Chrystus jeszcze nie był nam objawion.

12. *Noc przeminęła.* W texcie grec. Już noc posunęła się naprzód. Noc tego świata, pełna ciemności błędów i grzechów, daleko już zaszła, zbliża się do końca i prawie już przeminęła. —*Dzień się przybliżył.* Już wam świeci dzień światła ewangelicznego. — *Uczynki ciemności.* Grzechy, które unikają światła; *wszelki bowiem, który źle czyni, nienawidzi światłości.* Jan 3, 20. — *Obleczmy się w zbroję światłości.* Wykonywajmy dobre uczynki, którym w jasny dzień bez zarumienienia się można się oddawać. Ten jest bowiem oręż, w który się zbroimy przeciw napaściom nieprzyjaciół, i którym ich pokonywamy.

13. *Jako we dnie uczciwie chodźmy.* Uczciwie, skromnie, przyzwoicie, jak ludzie ukształceni zwłaszcza we dnie czynić zwykli. — *Chodźmy.* Postępujmy. — *Nie w biesiadach.* Wyprawianych wyłącznie dla obżarstwa.— *Nie w łożach.* Nie w rozpuście i wszeteczeństwie. —*I niewstydliwościach.* W postępkach skromność i czystość obrażających. — *Nie w zwadzie i zazdrości.* Nie w sporach z drugimi o dostąpienie zaszczytów i ludzkiéj chwały, gdy jeden drugiego stara się przemódz, zkąd zazwyczaj powstają kłótnie i zazdrość.

14. *Ale się obleczcie w Pana Jezusa Chrystusa.* Tak urządźcie obyczaje wasze, aby z nich przeświecał duch Jezusa Chrystusa, łaska jego i moc. — *A starania o ciele nie czyńcie w pożądliwościach.* Nie troszczcie się do tyla o ciało wasze, żebyście mu dozwolili tego, czego nieporządna pożądliwość ciała] zapragnie.

R. 14.—1. *Słabego w wierze.* Tych Apostoł nazywa słabymi, którzy nie dość jeszcze byli w wierze oświeceni, i którzy byli jeszcze przywiązani do żydowskich zwyczajów i dawnych obrzędów.— *Przyjmujcie.* Sprzyjajcie, pobłażajcie: tak często mówi się w Psalmach: *Bóg mię przyjął,* to jest Bóg mię broni.— *Nie w sporach myśli.* Nie dla tego garnijcie się do nich, abyście z nimi w spory wchodzili i swoje zdanie utrzymali.

2. Alius enim credit se manducare omnia; qui autem infirmus est, olus manducet.

3. Is, qui manducat, non manducantem non spernat; et qui non manducat, manducantem non judicet; Deus enim illum assumsit.

4. Tu quis es, qui judicas alienum servum? Domino suo stat, aut cadit; stabit autem, potens est enim Deus statuere illum. *(Jac. 4, 13)*.

5. Nam alius judicat diem inter diem; alius autem judicat omnem diem; unusquisque in suo sensu abundet.

6. Qui sapit diem, Domino sapit; et qui manducat, Domino manducat; gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, et gratias agit Deo.

7. Nemo enim nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur.

8. Sive enim vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus.

9. In hoc enim Christus mortuus est, et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur.

10. Tu autem, quid judicas fratrem tuum? aut tu, quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. *(2. Cor. 5, 10)*.

11. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Domi-

2. Bo ieden wierzy iż może ieść wszytko: a który słaby iest iarzyny niech iada.

3. Ten który ie, niechay nie gardzi nie iedzącym: a który nie ie, iedzącego niech nie posądza. Abowiem go Bóg przyiął.

4. Ty ktoś iest, co sądzisz sługę cudzego? Panu swemu stoi abo upada: a ostoi się: abowiem mocen iest Bóg postawić go.

5. Bo ieden różność czyni między dniem a dniem: a drugi każdy dzień sądzi, każdy na mniemaniu swoim niech ma dosyć.

6. Który dnia pilnuie, Panu pilnuie. A kto ie, Panu ie: bo dziękuie Bogu. A kto nie ie, Panu nie ie, a dziękuie Bogu.

7. Abowiem żaden z nas sobie nie żywie: y żaden sobie nie umiéra.

8. Bo chocia żywiemy, Panu żywiemy: chociaż umiéramy, Panu umieramy. Choć tedy żywiemy, choć umiéramy, Pańscy iesteśmy.

9. Abowiem na to Christus umarł, y zmartwychwstał, aby y nad umarłymi y nad żywiącymi panował.

10. A ty przecz sądzisz brata twego? abo ty czemu gardzisz bratem twoim? Abowiem wszyscy staniemy przed stolicą Christusową.

11. Bo iest napisano: Żywę ia, mówi Pan, iż

---

2. *Bo jeden wierzy, iż może jeść wszystko.* Jeden mniema, iż mu wolno jeść wszystko, ponieważ w prawie ewangeliczném nic legalnie nie jest nieczystém.— *A który słaby jest.* Żyd, który słaby jest w wierze i wolności ewangelicznéj, i sądzi, że od pokarmów w starym zakonie zabronionych wstrzymywać się powinien, niech się od nich wstrzymuje, i niech je jarzyny i inne rzeczy prawem dozwolone. Patrz Wujka.

3. *Ten który je.* Poganin, albo inny jaki, który legalnéj różnicy w pokarmach nie czyni.—*Nie jedzącym.* Pewnych pokarmów prawem zabronionych. — *Niechaj nie gardzi.* Jakby zabobonnym. Albo niechaj nie naraża jego zbawienia, dając mu zgorszenie; gdy przykładem swoim przywodzi go do jedzenia przeciw swojemu przekonaniu.—*Jedzącego niech nie posądza.* Niech go nie potępia jako przestępcę zakonu, albo skalanego pokarmem nieczystym.—*Albowiem go Bóg przyjął.* Za sługę i czciciela swojego; jak gdyby rzekł: Któż go będzie sądził i potępiał, gdy Bóg uznał go za dobrego i do wiary powołał?

4. *Panu swojemu stoi albo upada.* Przed Panem swoim przegra sprawę i będzie potępion, albo też ostoi się, to jest, będzie uznany za niewinnego.—*A ostoi się.* Upewniam cię, że nie upadnie, nie będzie uznany za winnego.—*Postawić go.* Sprawić to, aby się ostał.

5. *Bo jeden.* Żyd nieugruntowany w wierze.—*Różność czyni między dniem a dniem.* W pewnych dniach według przepisu starego zakonu pości i wstrzymuje się od pewnych pokarmów, w innych zaś dniach nie wstrzymuje się. Tak więc robi różnicę między dniem a dniem.— *A drugi każdy dzień sądzi.* Każdy dzień uważa za równy, i nie odróżnia jednego dnia od drugiego postami, wstrzemięźliwością, albo żydowskiém przebieraniem pokarmów. — *Każdy na swojém mniemaniu niech ma dosyć.* W texcie grec. bądź pewnym, przekonanym, że co czyni, czy to jedząc, czy też od niektórych pokarmów wstrzymując się, jest rzeczą godziwą, ażeby się czegoś nie dopuścił wbrew swojemu sumieniu—co byłoby już grzechem. W tłumaczeniu syryjskiém znajduje się: *Niech każdy utwierdzi się w umiejętności duszy swojéj.* Co wychodzi na jedno. Myśl tedy będzie taka: niechaj nikt przeciw swojemu sumieniu nic nie czyni, lecz naprzód niech sobie i swojemu sumieniu uczyni zadosyć, gruntownym jakim dowodem siebie przekonywając, iż nie grzeszy, a wówczas dopiéro niechaj albo je, albo się wstrzyma i t. d.; takim sposobem nie zgrzeszy, chociażby miał błędne sumienie. Patrz Wujka.

6. *Który dnia pilnuje.* Który przestrzega i odróżnia dzień postu od dnia, w którym pościć nie trzeba.—*Panu pilnuje.* Sądzić potrzeba, iż to czyni przez posłuszeństwo prawu Boskiemu, i dla tego jedne pokarmy odróżnia od drugich. — *A kto je.* Pokarmy zabronione. — *Panu je.* Na chwałę Panu Bogu. — *Bo dziękuje Bogu.* Przed jedzeniem i po jedzeniu. — *A kto nie je.* Pokarmów prawem zakazanych. — *Panu nie je.* Dla czci Boga wstrzymuje się od nich. — *A dziękuje Bogu.* Nie za to, że się od zakazanych prawem wstrzymuje, lecz że dozwolonych prawem używa.

7. *Albowiem żaden z nas sobie nie żyje.* Nie dla naszego wyłącznie pożytku i wygody, lecz na chwałę Bożą żyjemy i umieramy. Bóg albowiem jest Panem naszego życia i śmierci, do którego chwały wszystkie nasze postępki, a następnie jak wstrzemięźliwość nasza tak i używanie pokarmów zmierzać powinny; jak słudzy wszystkie swoje czynności stosować powinni do pożytku i dobra swoich panów.

8. *Czy to żyjemy.* To wszystko, czém jesteśmy, co robimy, że jesteśmy, że umieramy, należy do Boga, którego sługami jesteśmy.

9. *Na to bowiem.* W tym bowiem celu Chrystus umarł i zmartwychwstał, ażeby przez śmierć i zmartwychwstanie swoje wszedł w użycie i wykonanie najwyższéj władzy swojéj i panowania nad żywymi i umarłymi. Od pierwszéj bowiem chwili swojego poczęcia, w skutek połączenia się natury ludzkiéj z naturą boską w jednéj osobie, był panem wszystkich: jednakże tylko po śmierci wszedł w pełne wykonanie tego panowania.

10. *A ty.* Który nie jesz.—*Brata twego.* Jedzącego. Patrz w wier. 3.—*Albo ty.* Który jesz.—*Czemu gardzisz bratem twoim?* Patrz tamże w wierszu 3.—*Wszyscy staniemy przed stolicą Chrystusową.* Jak gdyby rzekł: On jeden będzie sędzią; a więc wzajemnie siebie nie sądźmy.

11. *Bo jest napisano:* Izai. 45, 23. *Żyję ja.* Przy-

nus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo. *(Isai. 45, 24. Phil. 2, 10).*

12. Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo.

13. Non ergo amplius invicem judicemus: sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum.

14. Scio et confido in Domino Jesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei, qui existimat quid commune esse, illi commune est.

5. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. *(1. Cor. 8, 11).*

16. Non ergo blasphemetur bonum nostrum.

17. Non est enim regnum Dei esca et potus; sed justitia et pax, et gaudium in Spiritu sancto;

18. qui enim in hoc servit Christo, placet Deo, et probatus est hominibus.

19. Itaque, quae pacis sunt, sectemur, et quae aedificationis sunt, in invicem custodiamus.

20. Noli propter escam destruere opus Dei: omnia quidem sunt munda, sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. *(Tit. 1, 15).*

21. Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, neque, in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. *(1. Cor. 8, 13).*

22. Tu fidem habes? penes temetipsum habe coram Deo. Beatus, qui non judicat semetipsum in eo, quod probat.

mi się wszelkie kolano pokłoni: y wszelki język wyzna Bogu.

12. Przeto każdy z nas za się liczbę da Bogu.

13. A tak daley nie sądźmy iedni drugich: ale raczey to postanówcie, żebyście nie dawali obrażenia abo zgorszenia bratu.

14. Wiem y ufanie mam w Panu Jezusie, iż niemasz nic przez się nieczystego: iedno temu który mniema co bydź nieczystym, temu nieczystym iest.

15. Bo ieśli dla pokarmu brat twóy bywa zasmucon, iuż nie wedle miłości postępuiesz. Nie zatracay pokarmem twoim tego, za którego Christus umarł.

16. Niechayże tedy dobro nasze bluźnione nie będzie.

17. Abowiem królestwo boże nie iest pokarm y picie: ale sprawiedliwość, y pokóy, y wesele w Duchu świętym.

18. Bo kto w tym służy Christusowi, podoba się Bogu, a ludzióm iest przyiemny.

19. A tak staraymy się o to co pokoiowi należy, y tego co iest ku zbudowaniu społecznie strzeżmy.

20. Dla pokarmu nie psuy sprawy Bożey. Wszytko wprawdzie iest czyste: ale źle iest człowiekowi który ie z obrażeniem.

21. Dobra iest nie ieść mięsa, y nie pić wina, ani czym się brat twóy obraża, abo gorszy, abo słabieie.

22. Ty masz wiarę? mieyże u siebie samego przed Bogiem: Błogosławiony który samego siebie nie sądzi w tym co pochwala.

---

sięgam na życie moje.—*Mnie pokłoni się wszelkie kolano.* Wszystkie narody czcić mię i uwielbiać będą, i uznają za najwyższego Sędziego.—*Wszelki język wyzna Bogu.* Będzie wychwalał łaskawość i sprawiedliwość moję, lecz dobrzy ochotnie, a źli pomimo chęci i z przymusu.

12. *Za się da liczbę.* Każdy zda rachunek za siebie nie za innych. Tak więc niechaj nikt drugich nie sądzi, lecz niechaj siebie patrzy.

13. *Żebyście nie dawali obrażenia albo zgorszenia bratu.* Obrażenie albo zgorszenie to samo znaczy; dwa te wyrazy użyte przez Apostoła pokazują, z jaką pilnością strzedz się mamy jakiegokolwiek bądź zgorszenia.

14. *Wiem i ufanie mam.* W texcie greckim *jestem przekonany.*— *W Panu Jezusie.* Od którego nauczyłem się i wiem co mówię i czego nauczam.—*Niemasz nic przez się nieczystego.* Żaden pokarm nie jest nieczystym według prawa Chrystusowego. Patrz wykład Dziejów Apost. 10, 14. — *Jedno temu, który mniema.* W błędném swojém sumieniu. — *Nieczystém.* Pokalanem i zakazaném. Patrz Wujka.

15. *Bo jeżeli dla pokarmu.* Jeżeli brat twój uważa jaki pokarm za nieczysty i od niego się wstrzymuje, ty jednak go pożywasz, i takim sposobem brata twojego zasmucasz i gorszysz, grzeszysz przeciw miłości; zachęcasz go do jedzenia przeciw własnemu sumieniu, albo też obrażony twoim postępkiem, wyrzecze się ciebie, twojéj wiary i religii, i wrócili do judaizmu.

16. *Niechże tedy nie będzie bluźnione.* Nie bądźcie przyczyną, ażeby dla niezgody naszéj źle o nas mówili poganie.—*Dobro nasze.* Religia chrześcijańska, z którą mamy wszelkie dobro.

17. *Albowiem królestwo Boże nie jest pokarm i picie.* Pobożność, wiara i łaska, przez które Bóg w nas króluje, nie zasadzają się same przez się na pewnym pokarmie i napoju, jak gdyby one, same z siebie, były potrzebne do otrzymania łaski i zbawienia. Powiedziałem *same z siebie*, albowiem i one są potrzebne, jeżeli takie jest przykazanie Kościoła.

18. *W tém służy Chrystusowi.* W tém, co powiedziałem, to jest w pokoju, sprawiedliwości i weselu w Duchu Ś., na czém zasadza się królestwo Boże.

19. *Tego co jest ku zbudowaniu, społecznie strzeżmy.* Dając sobie wzajemnie dobry przykład, któryby bliźnich zbudował i utwierdził w wierze i pobożności.

20. *Sprawy Bożéj.* Wiary, pobożności i religii chrześcijańskiéj w bliźnim. Albo *sprawy Bożéj*, to jest samego bliźniego twojego, którego Bóg uczynił chrześcianinem, wiernym, pobożnym, owszem domem i kościołem swoim.—*Wszystko wprawdzie jest czyste.* Wszystkie pokarmy są czyste.—*Źle jest człowiekowi.* Grzeszy człowiek.—*Który je z obrażeniem.* Który tak je, iż bliźni doznaje zgorszenia.

21. *Ani czém się brat twój obraża.* Ani coś podobnego czynić, co bliźniego twego obraża i gorszy.

22. *Ty masz wiarę?* To jest wierzysz, iż wszystko jest czyste i stary zakon już nie obowiązuje? — *Miejże u siebie samego.* Nie chełp się z twoją wiarą i nie używaj jéj wtenczas, kiedy może zgorszyć twego brata. — *Błogosławiony, który siebie samego nie sądzi w tém co pochwala.* Który nic nie robi przeciwko sumieniu, który coś robiąc, nie wydaje na siebie wyroku, że źle robi.—*W tém co pochwala.* W tém co czyni, co czynić postanawia, za co się bierze.

23. Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est; quia non ex fide. Omne autem, quod non est ex fide, peccatum est.

23. Lecz kto wątpi, ieśliby iadł, potępion iest: iż nie z wiary. A cokolwiek nie iest z wiary, grzéch iest.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 2. *Bo jeden wierzy.* Obacz, iż tu i niżéj Apostoł nie mówi o postach, ani o świętach chrześcijańskich, ale o ceremoniach żydowskich, które na onych początkach nowo nawróceni jedni chowali (wstrzymywając się od potraw w zakonie Mojżeszowym zakazanych, i święta żydowskie obchodząc), a drudzy na nie nic nie dbali. Przetoż głupie a niebacznie czynią, którzy te miejsca naprzeciw postom i świętom chrześcijańskim przytaczają. (Kolos. 2, 16).

5. *Każdy na mniemaniu swojém.* Nie dajeć temi słowy Apostoł na wolą każdemu, aby co chce czynił, albo wierzył (jako to sektarze rozumieją), ale tylko w téj materyi (około żydowskiego zachowania świąt, i wstrzymywania się od potraw w zakonie zakazanych, i to do czasu tylko, ażby się była chrześcijańska wiara mocniéj utwierdziła), nie chciał aby kto był przymuszany, ale aby każdy się sprawował według sumienia swego. Wszakże przecię aby jeden drugiego nie posądzał i nie mniemał, żeby to zachowanie ceremonij żydowskich w brakowaniu potraw, i w świąt obchodzeniu, miało być ku zbawieniu potrzebne.

14. *Niemasz nic nieczystego.* Acz chce aby znosili mdlejsze w wierze: wszakże uczy, iż wszystkie pokarmy w zakonie jako nieczyste zakazane, już przez Chrystusa są oczyścione, że ich każdy może bez grzechu swych czasów pożywać.

23. *Cokolwiek nie jest z wiary.* To jest (jako Doktorowie święci zgodnie wykładają) cokolwiek kto czyni przeciw własnemu sumieniu, albo nie wiedząc pewnie, albo wątpiąc, jeźli się to czynić godzi, albo nie; to mu już grzechem jest. A tak fałesznie ztąd dowodzą odszczepieńcy, iż wszystkie uczynki niewiernych grzechami są. Acz nie dziw że o uczynkach ludzi niewiernych tak trzymają, gdyż też śmieją uczyć, że i człowiek sprawiedliwy grzeszy w każdym uczynku dobrym: a iż uczynki chrześcijanów dobre, grzechami są.

CAPUT XV. — ROZDZIAŁ 15.

O znoszeniu ułomności bliźnich, szukaniu pociechy w czytaniu Pisma ś., dobroci Boga względem pogan, i t. d.

1. Debemus autem, nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, et non nobis placere.
2. Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum, ad aedificationem.
3. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. *(Psal. 68, 10.)*
4. Quaecumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus.
5. Deus autem patientiae et solatii det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Jesum Christum, *(1. Cor. 1, 10.)*

1. A my którzyśmy mocnieyszy, powinniśmy znosić krewkości słabych, a niespodobać się samym sobie.
2. Każdy z was bliźniemu swemu niech się podoba ku dobremu, dla zbudowania.
3. Abowiem Christus nie spodobał się sam sobie, ale iako iest napisano: Uragania urągaiących tobie, na mię przypadły.
4. Abowiem cokolwiek napisano, ku naszéy nauce napisano: abyśmy, przez cierpliwość y pociechę Pisma nadzieię mieli.
5. A Bóg cierpliwości y pociechy niech wam da abyście iednoż między sobą rozumieli wedle Jezusa Christusa:

23. *Lecz kto wątpi.* Kto odróżnia pokarm od pokarmu, jakby niegodziwy i zakazany od godziwego i pozwolonego. — *Jeśliby jadł, potępion jest.* Zaciągnął winę grzechu i potępienia. — *Iż nie z wiary.* Ponieważ pożywa tego pokarmu nie z przekonania swojego sumienia, nie z wiary, iż mu wolno tego pokarmu używać.—*A cokolwiek nie jest z wiary.* Cokolwiek się robi przeciw przekonaniu sumienia, *np.* gdy kto nie jest przekonany, że to się godzi robić, a jednakże czyni, grzeszy. Apostoł w tém miejscu przez wiarę nie rozumie wiarę chrześciańską, lecz przekonanie i sąd sumienia. Patrz Wujka.

R. 15.—1. *Znosić.* Dźwigać jakby ciężar. Tak do Galat. 6, 2. mówi: *Jeden drugiego ciężary znoście.* Przez krewkość słabych rozumie niewiadomość tych, którzy są mniéj w wierze oświeceni, i to co z niewiadomości czynią.—*A nie spodobać się samym sobie.* Nie dogadzać sobie samym, jak *np.* gdy z bliźniego zgorszeniem lub szkodą, przestrzegamy swojéj przyjemności lub pożytku; gdy *np.* pokarmy prawem zabronione pożywamy z obrażeniem słabych.

2. *Bliźniemu swemu niech się podoba.* Niech będzie dlań wyrozumiałym, pobłażliwym, powolnym, do niego się stosującym. — *Dla zbudowania.* Ażeby go swoją miłością, umiarkowaniem i skromnością zbudował i do wszelkiéj cnoty nakłonił.

3. *Albowiem Chrystus nie spodobał się sam sobie.* Naśladujcie Chrystusa; albowiem Chrystus nie dogadzał swojéj chęci, odpoczynkowi i wygodom. — *Ale.* Dodaj: naszego dobra pilnował. — *Jako napisano jest.* Psal. 68, 10. — *Urągania urągających tobie.* Urągania, zniewagi i grzechy, przeciw Tobie, o Boże, popełnione, tak mię (Chrystusa) dotknęły, jak gdyby przeciw mnie były dokonane; i takem za nie zabolał, iż dla przebłagania gniewu twojego uniżyłem się aż do poniesienia śmierci na krzyżu.

4. *Cokolwiek napisano.* Tłumaczy się, dla czego, zachęcając innych do znoszenia krewkości bliźnich, użył tego miejsca Pisma ś., w którém jest mowa o Chrystusie nie o nas. Myśl tedy jest: chociaż słowa przywiedzione odnoszą się do Chrystusa, jednakże do naszego założenia bardzo posługują, ponieważ cokolwiek jest napisano, wszystko to ma na celu naszę naukę i oświecenie, chociażby się tam nie o nas mówiło.—*Abyśmy przez cierpliwość... Pisma.* Cierpliwość Pisma, jest to cierpliwość, któréj uczy nas Pismo ś. — *Pociechę.* W texcie greckim *zachętę*, to jest do dobrych uczynków.

5. *A Bóg cierpliwości i pociechy.* Sprawca i dawca.— *Abyście jednoż między sobą rozumieli.* Niech wam da jednę myśl.— *Wedle Jezusa Chrystusa.* Według nauki podanéj przez Jezusa Chrystusa.

6. ut unanimes uno ore honorificetis Deum et patrem Domini nostri Jesu Christi.

7. Propter quod suscipite invicem, sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei.

8. Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum;

9. gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, et nomini tuo cantabo. *(2. Reg. 22, 50. Psal. 17, 50.)*

10. Et iterum dicit: Laetamini, gentes, cum plebe ejus. *(Psal. 66, 5.)*

11. Et iterum: Laudate, omnes gentes, Dominum, et magnificate eum, omnes populi. *(Psal. 116. 1.)*

12. Et rursus Isaias ait: Erit radix Jesse, et qui exsurget regere gentes, in eum gentes sperabunt. *(Isai. 11, 10.)*

13. Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe et virtute Spiritus sancti.

14. Certus sum autem, fratres mei, et ego ipse de vobis, quoniam et ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere.

15. Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, tamquam in memoriam vos reducens, propter gratiam, quae data est mihi a Deo,

16. ut sim minister Christi Jesu in gentibus: sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta et sanctificata in Spiritu sancto.

17. Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum.

6. abyście iednomyślnie, iednémi usty czcili Boga y Oyca Pana naszego Jezusa Christusa.

7. Przeto przyimuycie iedni drugie, iako y Christus przyiął was ku czci Bożéy.

8. Abowiem powiadam, iż Jezus Christus był sługą obrzezania, dla prawdy Bożéy, aby utwierdził obietnice oyców.

9. Lecz Pogani żeby za miłosierdzie czcili Boga, iako napisano: Dla tego będęć wyznawał między Pogany, Panie: y będę śpiéwał imieniowi twemu.

10. Y zasię mówi: Weselcie się Pogani z ludem iego.

11. Y zasię: Chwalcie Pana wszyscy Pogani: a wysławiaycie go wszyscy narodowie.

12. Y zasię Izaiasz mówi: Będzie korzeń Jessego, a który powstanie panować nad Pogany, w tym Pogani nadzieię pokładać będą.

13. A Bóg nadzieie niech was napełni wszelakiéy radości y pokoiu w wierzeniu: abyście obfitowali w nadziei, y w mocy Ducha świętego.

14. Lecz pewienem, bracia moi, y ia sam o was: iż y wy iesteście pełni miłości napełnieni wszelakiey umieiętności, tak iż możecie iedni drugich napominać.

15. A pisałem wam bracia poniekąd przyśmielszym, iakoby wam na pamięć przywodząc: dla łaski która mi iest dana od Boga,

16. abych był sługą Christusa Jezusa między Pogany: poświacaiąc Ewanielią Bożą, aby była ofiara Poganów przyiemna, y poświęcona przez Ducha S.

17. Mam tedy chwałę w Christusie Jezusie ku Bogu.

---

7. *Przyjmujcie jedni drugie.* Wzajemnie sobie dopomagajcie, mocny słabemu, uczony nieuczonemu i t. d.— *Ku czci Bożéj*, Wzajemne sobie wyświadczajcie posługi: wzajemna bowiem zgoda i posługa chrześcian przynosi chwałę Bogu. Albo te wyrazy *ku czci Bożéj* odnieś do słów *Chrystus przyjął was,* albowiem odkupienie świata przez Chrystusa przyniosło najwyższą chwałę Panu Bogu.

8. *Powiadam.* Tłumaczy jakim sposobem Chrystus wszystkich przyjął i jak to posłużyło ku czci Boga.— *Był sługą obrzezania.* Był obrzezanych (żydów) nauczycielem, kaznodzieją i sprawcą zbawienia. — *Dla prawdy Bożéj.* Ażeby Bóg pokazał, iż jest prawdziwym w obietnicach uczynionych ojcom o zesłaniu Messyasza ludowi swojemu.

9. *Lecz poganie, żeby za miłosierdzie czcili Boga.* Powiadam, iż poganie, którym żadna nie była uczyniona obietnica, powinni Boga wysławiać i uwielbiać za okazane sobie miłosierdzie.—*Jako napisano.* Psalm 17, 50. — *Dla tego.* Za powołanie pogan do wiary, za łaskę i inne dobrodziejstwa im wyświadczone. — *Będę ci wyznawał między pogany.* Otwarcie między pogany będę wyznawał i wychwalał imię twoje za miłosierdzie i dobrodziejstwa im okazane.— *I będę śpiewał imieniowi twemu.* Będę wychwalał imię twoje.

10. *I znowu mówi.* Deut. 32, 43. według siedmdziesięciu Tłumaczy.— *Weselcie się poganie z ludem jego.* Weselcie się poganie z żydami nawróconymi, i wychwalajcie Pana Boga.

11. *Chwalcie Pana wszyscy poganie.* Wzywają się wszystkie ludy i narody do chwalenia Boga za okazanie miłosierdzia i spełnienie obietnic danych ludowi Izraelskiemu.

12. *I znowu Izaijasz mówi.* 11, 10. — *Korzeń Jessego.* Chrystus, który według ciała rodzi się z Jessego, ojca Dawida.— *A który powstanie.* Spójnik *a* użyty zamiast *to jest;* jak gdyby rzekł: Potomkiem, o którym mówię, jest Chrystus, który wezmie pogan pod swoję moc, i wprowadziwszy ich do swego Kościoła, będzie nimi rządził.—*W tym poganie nadzieję pokładać będą.* Jako w swoim Odkupicielu.

13. *A Bóg nadziei.* To jest dawca, którego łaska to sprawiła, iż w nim macie nadzieję. — *Niech was napełni wszelakiéj radości i pokoju w wierzeniu.* Ażebyście w wierze przyjętéj nie mieli żadnych sporów z braćmi, lecz żyli z nimi w nieustającym pokoju i zgodzie.— *Abyście obfitowali w nadziei.* Ażeby się coraz bardziéj nadzieja w was pomnażała.— *I w mocy Ducha Ś.* Ażeby się ta nadzieja pomnażała przez skuteczne działanie Ducha Ś. Albo żebyście się pomnażali w mocy otrzymanéj od Ducha Ś.

14. *Lecz jestem pewny.* Jak gdyby rzekł: Rzymianie, ja was uczę i upominam, nie jako nieświadomych; jestem bowiem pewny żeście pełni miłości i nauki; lecz abym wam okazał, z jakiém dla was jestem serca uczuciem, i ażebym, jako wasz Apostoł, odświeżył pamięć tego, co umiecie.

15. *Poniekąd przyśmielszym.* Nieco śmieléj, swobodniéj.—*Dla łaski.* Apostolstwa.

16. *Sługą.* W nauczaniu i opowiadaniu Ewangelii.— *Poświęcając Ewangelię Bożą.* Poświęcać w tém miejscu znaczy *składać święte ofiary*, zabijając w nich poganizm w ten sposób, jak S. Piotrowi rzeczono: *Zabijaj i jedz.* Dzieje Apost. 10, 13. — *Ofiara pogan.* Ofiara z pogan złożona w sposób powyższy. — *Poświęcona przez Ducha Ś.* Któryby jako ogień tę ofiarę zapalił i świętą uczynił.

17. *Mam tedy chwałę.* Mam z czego się chwalić, że jestem sługą Chrystusa. — *W Chrystusie Jezusie.* Nie

18. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quae per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis:

19. in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti, ita ut ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi.

20. Sic autem praedicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum aedificarem; sed sicut scriptum est:

21. Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent. *(Isai. 52, 15.)*

22. Propter quod et impediebar plurimum venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc.

23. Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis jam praecedentibus annis,

24. cum in Hispaniam proficisci coepero, spero, quod praeteriens videam vos, et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero.

25. Nunc igitur proficiscar in Jerusalem ministrare sanctis.

26. Probaverunt enim Macedonia et Achaja collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem.

27. Placuit enim eis; et debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent et in carnalibus ministrare illis. *(1. Cor. 9, 11.)*

28. Hoc igitur cum consummavero, et assignavero eis fructum hunc, per vos proficiscar in Hispaniam.

29. Scio autem, quoniam, veniens ad vos, in abundantia benedictionis Evangelii Christi veniam.

18. Abowiem nie śmiem nic mówić, czego Christus nie sprawuie przez mię ku posłuszeństwu Poganów, słowem y uczynki,

19. przez moc znaków y cudów, przez moc Ducha świętego: tak iż od Jeruzalem około aż do Iliriku napełniłem Ewanielią Christusową.

20. A takem opowiadał tę Ewanielią, nie gdzie iest mianowan Christus, abych na cudzym fundamencie nie budował; ale iako iest napisano:

21. Którym nie iest oznaymiono o nim, oglądaią: a którzy nie słychali zrozumieią.

22. Dla tego barzom był zatrudnion, żem do was przyśdź niemógł, y niemoglem aż do tąd.

23. Lecz teraz nie maiąc więcéy mieysca w tych krainach, a maiąc chuć przyśdź do was od wiela przeszłych lat:

24. gdy się pusczę do Hiszpaniiéy, spodziewam się że tamtędy idąc uyźrzę was: y tam od was odprowadzon będę, gdy was pierwéy po części zażyię.

25. A teraz póydę do Jeruzalem posługować świętym.

26. Bo się spodobało Macedoniiéy z Achaią złożyć się nieco na ubogie święte którzy są w Jeruzalem.

27. Abowiem spodobało się im, y są im powinni. Bo ieśli duchownych ich Pogani uczestnikami się stali, powinni są w cielesnych usługować im.

28. To tedy wykonawszy, y oddawszy im ten owoc, przez was póydę do Hiszpaniiéy.

29. A wiem iż przyszedszy do was w obfitości błogosławieństwa Ewanieliiéy Christusowéy przydę.

---

w sobie tę chwalę upatruję, lecz w Jezusie Chrystusie, który przeze mnie sprawował i dziś sprawuje zbawienie pogan. — *Ku Bogu.* W rzeczach odnoszących się do Boga.

18. *Nie śmiem nic mówić, czego przezemnie nie sprawuje Chrystus.* Nie śmiałbym sobie przyznawać pochwałę za obce mi czyny, to jest za te, których przeze mnie Chrystus nie dokonywa: mam dość wiele, z czego się mogę pochlubić, co przezemnie zdziałał Zbawiciel. *Ku posłuszeństwu pogan.* W przedmiocie nawrócenia pogan, przywiedzionych do posłuszeństwa Ewangelii.—*Słowem.* Przez opowiadanie Ewangeli.—*I uczynki.* Czynieniem cudów.

19. *Przez moc znaków i cudów.* Przez moc objawioną znakami i cudami. — *Przez moc Ducha Ś.* To jest potężném i skuteczném działaniem Ducha Ś., które wykazuje mówiąc: *tak iż od Jeruzalem.... napełniłem Ewangelią Chrystusową.* Opowiedziałem, rozpowszechniłem Ewangelią.

20. *Nie gdzie jest mianowan Chrystus.* Nie w tych miejscach, dokąd już doszło było opowiadanie Ewangelji. — *Abym na cudzym fundamencie nie budował.* Wiedzieć potrzeba, iż S. Paweł po większéj części tym narodom Ewangelią opowiadał, którym ona była jeszcze nieznaną; jednak opowiadał i w Damaszku, gdzie już była pewna liczba wiernych, i Rzymian tym listem oświeca, a potém i ustnie ich nauczał, gdzie było wielu już wierzących.

21. *Ale jako jest napisano.* Izai. 52, 15. — *Nie jest oznajmiono o nim.* O Chrystusie. — *Oglądają.* Poznają go.

23. *Nie mając miejsca w tych krainach.* Miejsca próżnego, ponieważ wszędzie opowiedziałem Ewangelię, założyłem kościoły, postanowiłem i wyświęciłem biskupów i kapłanów, którzy robotę zaczętą daléj poprowadzą.—*W tych krainach.* W Achai i Macedonii, które zaraz wymieni; i w Achai był Korynt, gdzie ten list napisał.

24. *Gdy się puszczę do Hiszpanii.* W texcie grec. jeżeli udam się do Hiszpanii; albo kiedykolwiek tam się udam. — *Od was odprowadzon będę.* Spodziewam się, iż kilku z was towarzyszyć mi będzie w drodze do Hiszpanii. — *Gdy was pierwéj po części zażyję.* Gdy u was pierwéj czas niejaki zabawię i wami się nacieszę.

25. *Posługiwać świętym.* Chrześcijanom z żydowstwa zaniosę jałmużnę, którą dla nich uzbierałem w Macedonii i Achai.

26. *Spodobało się.* Uznali za rzecz potrzebną.

27. *I są im powinni.* Są ich dłużnikami, to jest chrześcian mieszkających w Jerozolimie. — *Albowiem jeśli duchownych.* Ponieważ poganie, jak stali się uczęstnikami dóbr ich duchownych, tak powinni im nieść pomoc i niedostatkowi ich zaradzać w rzeczach odnoszących się do potrzeb ciała.

28. *Oddawszy.* W texcie grec. zapieczętowawszy.— *Owoc.* Jałmużnę.—*Przez was.* Przez Rzym.

29. *W obfitości błogosławieństwa Ewangelii.* Bóg

30. Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per charitatem sancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum,
31. ut liberer ab infidelibus, qui sunt in Judaea, et obsequii mei oblatio accepta fiat in Jerusalem sanctis,
32. ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, et refrigerer vobiscum.
33. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.

30. Proszę was tedy bracia, przez Pana naszego Jezusa Christusa y przez miłość Ducha świętego, abyście mię wspomagali w modlitwach za mną do Boga:
31. abych był wyzwolon od niewiernych, którzy są w Żydowskiéy ziemi: a iżby posługowania moiego ofiara przyiemna była w Jeruzalem świętym.
32. Abych z weselem przyszedł do was za wolą Bożą, abych z wami się ucieszył.
33. A Bóg pokoiu niechay będzie z wami wszytkimi. Amen.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 15.** w. 30. *Proszę was.* Oto Paweł wzywa innych pośredników, aby się z nim pospołu do Boga modlili, oprócz krzywdy jednego pośrednika Chrystusa Pana. A jeźliż on żywych prosił o przyczynę: daleko my słuszniéj wzywać możem świętych, z Chrystusem żyjących i królujących w niebie. (I. Timot. 2, 5).

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O pozdrowieniu niektórych Rzymian, unikaniu zwodzicielów, i t. d.

1. Commendo autem vobis Phoeben sororem nostram, quae est in ministerio Ecclesiae, quae est in Cenchris,
2. ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis, et assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit; etenim ipsa quoque astitit multis, et mihi ipsi.
3. Salutate Priscam et Aquilam, adjutores meos in Christo Jesu *(Act. 18, 2)*.
4. (qui pro anima mea suas cervices supposuerunt, quibus non solus ego gratias ago, sed et cunctae ecclesiae gentium),
5. et domesticam ecclesiam eorum. Salutate Epaenetum dilectum mihi, qui est primitivus Asiae in Christo.
6. Salutate Mariam, quae multum laboravit in vobis.

1. A zalecam wam Phebę siostrę naszę, która iest na posłudze kościoła, który iest w Cenchrach:
2. Abyście ią przyięli w Panu iako przystoi świętym: y stali przy niéy w któreybykolwiek sprawie was potrzebowała. Abowiem też ona przy wielu stał, y przy mnie samym.
3. Pozdrówcie Pryszkę y Akwilę pomocniki moie w Chrystusie Jezusie,
4. (którzy za duszę moię szyie swoiéy nastawili: którym nie ia sam dziękuię, ale y wszytkie kościoły Pogańskie)
6. y zgromadzenie ich domowe. Pozdrówcie Epenetha mnie miłego: który iest pierwiasntkiem Azyiéy w Christusie.
6. Pozdrówcie Maryą, która wiele pracowała dla was.

---

przez moje do was przybycie, przez moje kazanie i obcowanie da wam obfitą tajemnic ewangelicznych znajomość, miłość, pociechę, łaskę i pożytek duchowny. Patrz Wujka.

31. *Posługowania mego ofiara.* Jałmużna przeze mnie uzbierana i którą niosę chrześcianom w Jerozolimie mieszkającym.—*Świętym.* Wiernym, chrześcianom.

32. *Abym z weselem przyszedł do was.* Jeżeli się tak stanie, uradowany przybędę do was.— *Za wolą Bożą.* Przy pomocy Boskiéj.— *Abym z wami się ucieszył.* Abyśmy w pożyciu z sobą radość znaleźli.

33. *A Bóg pokoju.* Miłośnik i sprawca pokoju.

R. 16.—1. *Siostrę naszę.* Siostrę co do religii, to jest chrześciankę.—*Która jest na posłudze.* W texcie grec., która jest dyakonissą. Niektóre bowiem niewiasty tak się nazywały, których obowiązkiem była pewna posługa w kościele.— *Który jest w Cenchrach.* Cenchry były portem i przedmieściem Koryntu.

2. *Abyście ją przyjęli w Panu.* Abyście, gdy przyjdzie do was, uprzejmie ją przyjęli, łaskawie z nią się obchodzili i w interesach jéj dopomagali.—*Jako przystoi świętym.* Jak chrześcianom wypada przyjmować innych chrześcian.—*Przy wielu stała.* Była patronką. Z czego można wnosić, iż Pheba nie małego była znaczenia w kraju swoim, i że dla interesów jechała do Rzymu; co do ubogiéj jakiejś niewiasty nie przypada. Inni twierdzą, iż προστάτις dawniéj nazywali się ci, których wybierano dla przyjmowania gości do domu swego, i dla opieki nad nimi; i jest rzeczą do prawdy podobną, że byli tacy wybrani u chrześcian, i że z ich liczby była Pheba. Do niéj stosują się te słowa Apostoła: *jeżeli gości przyjmowała, jeżeli świętych nogi umywała. i t. d.* do Tymot. 5, 10.

3. *Pryskę i Akwilę.* Żydów, trudniących się rzemiosłem robienia namiotów, którzy z Rzymu przez Klaudyusza wypędzeni, znowu do Rzymu wrócili. Patrz Dzieje Apost. 18, 3.— *Pomocniki moje w Chrystusie.* W pracach około rozszerzenia wiary Chrystusowéj.

4. *Za duszę moję.* Za życie moje.—*Szyje swojéj nastawili.* Narazili się na niebezpieczeństwo śmierci. Uczynili to albo w rokoszu Efezkim, wzniecónym przez Demetryusza, o którym patrz Dzieje Apost. 19; albo Korynckim, Dzieje Apost. 18; albo gdzieindziéj.

5. *Zgromadzenie ich domowe.* Kółko chrześcian.—*Pierwiastkiem Azyi.* Pierwszy, który w Azyi nawrócił się do Chrystusa.

6. *Maryą.* Jaka to była Marya, niewiadomo. Niektórzy ją mają za tę samę, do któréj pisze 'ś. Ignacy i zowie Maryą Kassabolicką.— *Która wiele pracowała dla was.* Jaka to była praca, lub co zrobiła, nie wymienia Apostoł; chociaż można sądzić, iż się ona czémś przyczyniła do wzrostu Ewangelii.

7. Salutate Andronicum et Juniam, cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo.

8. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino.

9. Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo Jesu, et Stachyn dilectum meum.

10. Salutate Apellen probum in Christo.

11. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.

12. Salutate Tryphaenam et Tryphosam, quae laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quae multum laboravit in Domino.

13. Salutate Rufum electum in Domino, et matrem ejus et meam. *(Mar. 15, 21.)*

14. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, et qui cum eis sunt, fratres.

15. Salutate Philogum et Juliam, Nereum et sororem ejus, et Olympiadem, et omnes, qui cum eis sunt, sanctos.

16. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes ecclesiae Christi.

17. Rogo autem vos fratres, ut observetis eos, qui dissensiones et offendicula praeter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt: et declinate ab illis. *(2. Thes. 3, 14.)*

18. Hujuscemodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri; et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium.

19. Vestra enim obedientia in omnem locum

7. Pozdrówcie Andronika y Junią krewne moie, y towarzysze więzienia moiego: którzy znacznymi są między Apostoły, którzy też przedemną byli w Christusie.

8. Pozdrówcie Ampliata mnie namilszego w Panu.

9. Pozdrówcie Urbana pomocnika naszego w Christusie Jezusie, y Stachina mnie miłego.

10. Pozdrówcie Apellę doświadczonego w Christusie. Pozdrówcie te którzy są z domu Aristobolowego.

11. Pozdrówcie Herodiona krewnego moiego. Pozdrówcie te, którzy są z Narcissowego domu, co są w Panu.

12. Pozdrówcie Tryphenę y Tryphosę: które pracuią w Panu. Pozdrówcie Persydę namilszą, która wiele pracowała w Panu.

13. Pozdrówcie Rufa wybranego w Panu, y matkę iego y moię.

14. Pozdrówcie Assynkryta, Phlegonta, Hermasza, Patrobę, Hermena, y bracią którzy są z nimi.

15. Pozdrówcie Philoga y Julią, Nereusza y siostrę iego, y Olimpiadę, y wszytki święte którzy z nimi są.

16. Pozdrówcie iedni drugie z pocałowaniem świętym. Pozdrawiaią was wszytki kościoły Christusowe.

17. A proszę was bracia, abyście upatrowali te, którzy czynią rozruchy y pogorszenia, mimo naukę któreyście się wy nauczyli: y chrońcie się ich.

18. Abowiem takowi Panu naszemu Christusowi nie służą, ale brzuchowi swemu: a przez łagodne mowy y pobłażania zwodzą serca niewinnych.

19. Bo wasze posłuszeństwo rozsławiło się po

---

7. *Krewnych moich.* Którzy jednego są ze mną pochodzenia, to jest żydzi, albo też i krewni.—*Towarzyszów więzienia mego.* Że niegdyś wspólnie ze ś. Pawłem dla Chrystusa byli w więzieniu. Gdzie to jednak było lub kiedy, niewiadomo.—*Którzy znaczni są między Apostołami.* Którzy między Apostołami i nauczycielami są świetni i znakomici. Nie tylko bowiem owi dwunastu, których Chrystus powołał, lecz i Paweł, Sylas, Barnaba i inni im podobni, opowiadający Ewangelią poganom i niewiernym, byli i dziś są Apostołami. — *Którzy też przedemną byli w Chrystusie.* Którzy przede mną uwierzyli i byli chrześcianami.

8. *Ampliata.* W texcie grec. Ampliusza.—*W Panu.* W Chrystusie, oświadcza dlań swoję miłość chrześciańską.

9. *W Chrystusie.* W tém co ma związek z rozszerzeniem wiary chrześciańskiéj.

10. *Doświadczonego.* I szczerego ucznia Chrystusowego.

11. *Którzy są z domu Arystobolowego.* Dzień jego śmierci, jako ucznia apostolskiego i męczennika, zapisany w rzymskiém martyrologium pierwszych dni Marca. Patrz tamże noty Baroniusza.—*Krewnego mojego.* Patrz objaśnienie w wierszu 7.—*Co są w Panu.* Tych, którzy wierzą w Chrystusa, zkąd pokazuje się, iż w tymże domu było kilku niewiernych, których nie każe pozdrawiać. Nie jest rzeczą niepodobną do prawdy, że owym Narcyssem był Klaudyusza cesarza wyzwoleniec, o którym wspomina Tacyt, Swetoniusz i inni. Czytaj Benedykta Justyniana na to miejsce.

12. *Które pracują w Panu.* Które pracą płci swojéj właściwą dopomagają do wzrostu Ewangelii. Tryfena i Tryfoza były znakomite niewiasty miasta Ikonium (dziś Koniah), które ś. Paweł do Chrystusa nawrócił.

13. *Wybranego w Panu.* Zowie wybranym, ponieważ między wiernymi odznaczał się pobożnością.—*I matkę jego i moję.* Matkę Rufa, przez uszanowanie matką swoją nazywa. Z tego widać, iż to była jakaś zacna niewiasta, któréj wielkie były zasługi dla Ewangelii i dla Pawła.

14. *Assynkryta, Flegonta.* Ci dwaj razem z Herodyonem, o którym była mowa w wierszu 11, jako uczniowie apostolscy, są wymienieni w martyrologium rzymskiém.—*Pozdrówcie... Hermasa.* Był on autorem książki pod tytułem Pastor. O téj książce i jéj autorze czytaj Bellarmina o pisarzach kościelnych.—*I bracią, którzy są z nimi.* Chrześcian, ich domowników.

16. *Z pocałowaniem świętem.* Z pocałunkiem, właściwym dla świętych, który jest godłem miłości czystéj, szczeréj i duchownéj.—*Pozdrawiają was wszystkie kościoły Chrystusowe.* Nie żeby od nich ś. Paweł otrzymał polecenie pozdrowić Rzymian — były bowiem daleko: lecz że znał ich dobre usposobienie i przychylność dla Rzymian. Patrz Wujka.

17. *Abyście upatrywali.* Abyście unikali. — *Mimo naukę.* Przeciw nauce. Dla tego miejcie ich na oku, abyście się ich wystrzegali, to jest, abyście stosunków z nimi nie mieli. Patrz Wujka.

18. *Brzuchowi swemu.* Tego szukają, jak mają rozkosznie żyć i obżarstwu dogodzić.—*Niewinnych.* Niedoświadczonych. Patrz Wujka.

19. *Bo wasze posłuszeństwo.* Z jakiém prędko i zupełnie uwierzyliście w Ewangelią.—*Rozsławiło się po*

divulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, et simplices in malo.

20. Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum.

21. Salutat vos Timotheus adjutor meus, et Lucius, et Jason et Sosipater cognati mei. *(Act. 16, 1.)*

22. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam, in Domino.

23. Salutat vos Cajus hospes meus, et universa ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius civitatis, et Quartus, frater.

24. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

25. Ei autem, qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum et praedicationem Jesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus aeternis taciti,

26. (quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum secundum praeceptum aeterni Dei, ad obeditionem fidei), in cunctis gentibus cogniti,

27. soli sapienti Deo, per Jesum Christum, cui honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

wszytkich mieyscach. Przeto się z was weselę. Ale chcę abyście byli mądrymi w dobrym, a prostymi we złym.

20. A Bóg pokoiu niechay zetrze szatana pod nogami waszémi prędko. Łaska Pana naszego Jezusa Christusa z wami.

21. Pozdrawia was Tymotheusz pomocnik móy, y Lucius, y Jazon, y Sosipater krewni moi.

22. Pozdrawiam was w Panu ia Tertius, którym list pisał.

23. Pozdrawia was Gaius gospodarz móy, y wszytek kościół. Pozdrawia was Erastus szafarz mieyski y Quartus brat.

24. Łaska Pana naszego Jezusa Christusa z wami wszytkimi. Amen.

25. A temu który mocen iest was utwierdzić, według Ewanieliiéy moiéy y przepowiadania Jezu Christusowego, według obiawienia taiemnice od czasów wiecznych zamilczanéy:

26. (która teraz obiawiona iest przez pisma prorockie według roskazania wiecznego Boga, ku posłuszeństwu wiary) między wszemi narody poznanéy:

27. samemu mądremu Bogu, przez Jezusa Christusa, któremu cześć y chwała na wieki wieków. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 16.** w. 16. *Pozdrówcie jedni drugie.* Iż Paweł ś. pozdrawiając wielu innych w Rzymie, Piotra ś. nie wspomina, ztąd dowodzą sektarze, iż Piotr nigdy nie był w Rzymie. Alećby tymże sposobem dowieść mogli, iż Jan ś. nie był w Efezie Biskupem, ani Jakób w Jeruzalem, iż Paweł pisząc do Effezyan i do Żydów, także ich nie wspomina, ani ich pozdrawia. Lecz dla tego Paweł w tym liście Piotra nie wspomina, iż gdy ten list pisał, tedy wyszedł był Piotr z Rzymu, i nawiedzał kościoły w Syryi. A choćby też Piotr był na ten czas w Rzymie, tedy mógł Paweł do niego list osobny pisać. (Vide Annal. Baron Anno Christ. 58).

---

wszystkich miejscach. Wieść o niém rozeszła się po wszystkich krajach; jak gdyby rzekł: a więc, Rzymianie, jak zaczęliście, tak i trwajcie w téj wierze i posłuszeństwie.—*Z was.* I takiego waszego dobra.—*Chcę, abyście byli mądrymi w dobrém.* Roztropnymi i ostróżnymi, ażebyście przez słodkie i pochlebne mowy owych zwodzicieli nie utracili tego dobra, to jest wiary, którą przyjęliście. — *Prostymi w złém.* Nieumiejętnymi w czynieniu źle, jak gdyby sztuka szkodzenia była wam całkiem obcą. Patrz Wujka.

20. *Niechaj zetrze szatana.* Który jest mistrzem i pobudką niezgod.—*Pod nogami waszemi prędko.* Tak, abyście tych pohamowali i do milczenia przywiedli, którzy z poduszczenia szatana pokój, miłość i jedność zniweczyć usiłują.—*Z wami.* Niech będzie.

21. *Tymoteusz pomocnik mój.* W sprawie rozszerzania Ewangelii. Ten to Tymoteusz, do którego są dwa listy ś. Pawła.—*I Lucyusz.* Niektórzy mają go za ś. Łukasza Ewangelistę. — *Krewni moi.* Patrz objaśnienie w wierszu 7.

22. *Pozdrawiam was ja Tertius.* Służył on ś. Pawłowi do pióra, przynajmniéj w tym liście; potém, jak świadczy Amphilochiusz, był biskupem Ikonium.

23. *Pozdrawia was Gajus.* Był on Koryntczykiem, ochrzczonym przez ś. Pawła, jak widać z listu 1. do Korynt. 1, 14. Do tego Gaja napisał ś. Jan Ewangelista trzeci swój list katolicki, w którym wychwala go z gościnności i miłosierdzia dla ubogich.—*I wszystek Kościoł.* W Koryncie. —*Szafarz.* Poborca, podskarbi, któremu powierzone było staranie o kassie państwa. On potém był biskupem Filipensów i męczeństwem życie zakończył.—*I Kwartus brat.* Z imienia można wnosić, że on był według ciała bratem Tercya, który ten list napisał. Albo *brat* znaczy to samo co wierny; wszyscy bowiem chrześcianie wówczas nazywali się braćmi.

25. *A temu.* Dodaj: niech będzie cześć i chwała, jak się pokaże w ostatnim wierszu na końcu.—*Utwierdzić.* Umocnić w wierze przyjętéj, co mówi z powodu wielu słabych w wierze, o których wyżéj.—*Według Ewangelii mojéj.* W wierze, z jaką trzymacie się nauki Ewangelii mojéj, w któréj opowiadałem wam Jezusa Chrystusa. Swoją więc nazywa Ewangelią, to jest, przez siebie opowiadaną. — *I przepowiadania Jezusa Chrystusa.* W téj mojéj Ewangelii jest opowiadany Jezus Chrystus. — *Według objawienia tajemnicy.* Przez to opowiadanie Ewangelii, objawia się i wyświeca tajemnica we wszystkich wstecz wiekach światu zakryta i niewielkiéj tylko liczbie ludzi wiadoma.

26. *Która.* Tajemnica.—*Objawiona jest.* Przez opowiadanie Ewangelii.—*Przez pisma proroków.* Którzy Chrystusa i jego Ewangelią przepowiedzieli.—*Według rozkazania wiecznego Boga.* Na rozkaz Boga dany Apostołom. — *Ku posłuszeństwu wiary.* Ażeby wszystkie narody usłyszały Ewangelią i wiarę Chrystusową i uwierzyły w nią. — *Między wszemi narody poznanéj.* Tajemnicy. Jaśniéj takby można powiedzieć: Tajemnicy, która teraz została odkrytą i od wszystkich narodów poznaną.

27. *Samemu mądremu Bogu.* To się odnosi do myśli wyrażonych wyżéj w wierszu 25, i cała myśl jest ta: Temu, który mocen jest was utwierdzić w Ewangelii i opowiadaniu tak wielkiéj tajemnicy, który jeden jest mądry, niech będzie cześć i chwała.—*Przez Jezusa Chrystusa.* Życzyć Bogu czci i chwały przez Jezusa Chrystusa, jest to życzyć, żeby Bóg od ludzi był poznany i czczony według Ewangelii Chrystusa, czyli, żeby ludzie wyznawali religią chrześciańską. P. Wujka,

17. *Abyście opatrowali te.* Pilnie napomina wiernych, aby uznawali heretyki i fałszywe proroki: a to potym pewnym znaku, kiedy oni uczą nauk przeciwnych téj nauce, którą Kościoł powszechny od Apostołów raz przyjąwszy, trzyma i wyznawa. A obacz, iż nie każe przez pisma doświadczać ich nauki, ale przez on pierwszy kształt i formę wiary i religii, podanéj im pierwéj niźli albo mieli albo czytali które księgi nowego testamentu: i każe się takich nowowierników, tak mów jako i ksiąg wiarować, i od nich odstępować. (Galat. 1, 9).

18. *Ale brzuchowi swemu.* Acz heretykowie co inszego z wierzchu pokazują w owczych szatach swoich: wszakże przecię niczego inszego nie szukają, jedno własnego wczasu i pożytku. I upewnia nas Apostoł tém świadectwem, abyśmy o nich inaczéj nie sądzili, jedno jako o ludziach, którzy nie mają żadnego sumienia ani religii.

19. *Wasze posłuszeństwo.* Przeciw heretykom i fortelom ich niemasz lepszéj drogi jako w prostocie świętéj do tego apellować, czego z początku uczono: przeco Apostoł bardzo chwali wiarę i posłuszeństwo Kościoła Rzymskiego. (Patrz rozdz. 1, w. 8).

27. *Samemu mądremu Bogu.* To nie o samym Ojcu, ale o zupełnéj Trójcy Świętéj mówi: któréj przez Chrystusa cześć oddawana bywa. Bo Pan Chrystus będąc Bogiem i człowiekiem, jako Bóg przyjmuje cześć i chwałę jednę z Ojcem i z Duchem Ś., a jako człowiek, cześć oddaje Bogu, którą na on czas najwięcéj oddawał, kiedy na świecie sławił Trójcę Świętą, i kazał chrzcić wszystkie ludzie w Imię Ojca, i Syna, i Ducha Św. (Aug. lib. 3. contra Maximin. c. 13. Mat. 28. 19).

Koniec listu ś. Pawła do Rzymian.

Wprowadzenie do listu pierwszego ś. Pawła Apostoła do Koryntyan.

Wykład X. J. Wujka.—Jako Paweł ś. fundował Kościoł w Koryncie, mieszkając tam przez półtora lata, to w Dziejach czytamy. I jako potém do Effezu poszedł. Ale niż się skończyły trzy lata przez które tam mieszkał, pisał ten pierwszy list do Koryntyan. *Dzieje 18, 11. Dzieje 18, 19. i 19, 2, 8, 10.*

Rzecz o któréj w tym liście pisze, nie jedna jest, (jako w liście do Rzymian) ale rozmaita i rozliczna. Albowiem częścią gani one błędy, o których mu byli powiedzieli domownicy Chlojéj: częścią im odpisuje na to, co mu byli napisali. A tak o ośmi rzeczach w tym liście pisze. Naprzód o niektórych niezgodach i swarach, które między nimi były, z strony pewnych nauczycielów albo kaznodziejów: (które jaśniéj w wtórym liście opisuje, jako fałszywe proroki) w Roz. 1, 2, 3 i 4. Powtóre, o wszeteczeństwie i kazirodztwie: i o tych, którzy się przed pogany prawowali: w Roz. 5 i 6. Potrzecie, o małżeństwie i bezżeństwie, w Roz. 7. Poczwarte, o pokarmiech bałwanom ofiarowanych, w Roz. 8, 9 i 10. Popiąte, o ustawach swoich, w Roz. 11. Poszóste, o darach Ducha Ś. w Roz. 12, 13 i 14. Posiódme, o zmartwychwstaniu, w Roz. 15. Nakoniec o składziech i jałmużnach, które zbierał między pogany, aby chrześcijany z narodu żydowskiego wspomógł w Jeruzalem, w Roz. 16. *I. Kor. 16, 8. I. Kor. 1, 11.*

EPISTOLA PRIMA BEATI PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS.

CAPUT I.

1. Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Sosthenes frater,

2. ecclesiae Dei, quae est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis, cum omni-

LIST PIERWSZY BŁ. PAWŁA APOSTOŁA DO KORYNTYAN.

ROZDZIAŁ 1.

O niezgodach pomiędzy Koryntczykami, i upominaniu ich do zachowania jedności.

1. Paweł powołany Apostół Jezusa Christusa przez wola Bożą, y Sosthenes brat,

2. kościołowi bożemu który iest w Koryncie, poświęconym w Christusie Jezusie, powołanym

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Powołany Apostoł.* Patrz co się rzekło Rzym. 1, 1.—*Przez wolą Bożą.* Z rozkazu, wyroku i woli Bożéj.—*I Sostenes brat.* Był on przełożonym synagogi w Koryncie, nawrócony do Chrystusa przez ś. Pawła, i był chłostany za wiarę, Dzieje Ap. 18, 17. i po śmierci zaliczony został w poczet świętych pod dniem 28 Listopada.—*Brat.* Nieraześmy to wyżéj wspomnieli, iż w owym czasie wszyscy wierni zwykli byli wzajemnie się nazywać braćmi. Załącza tu z sobą Sostenesa, nie żeby Sostenes był wspólnym autorem listu, lecz żeby nazwisko tego męża zyskało mu wiarę u spółrodaków, i aby rozumieli Koryntczycy, iż wszystko, co się zawiera w tym liście, nie tylko jest zdaniem ś. Pawła, ale także razem i Sostenesa.

2. *Poświęconym w Chrystusie.* Którzy obmyci

bus, qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi, in omni loco ipsorum et nostro.

3. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.

4. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quae data est vobis in Christo Jesu,

5. quod in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo, et in omni scientia;

6. sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis,

7. ita ut nihil vobis desit in ulla gratia, exspectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi.

8. Qui et confirmabit vos usque in finem, sine crimine in die adventus Domini nostri Jesu Christi.

9. Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. *(1. Thes. 5, 24).*

10. Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, et in eadem sententia.

11. Significatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab iis, qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos.

12. Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli: ego autem Apollo: ego vero Cephae: ego autem Christi. *(Act. 18, 24).*

13. Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?

świętym, ze wszytkimi którzy wzywaią imienia Pana naszego Jezusa Christusa, na wszelkim mieyscu ich, y naszym.

3. Łaska wam y pokóy od Boga Oyca naszego, y Pana Jezusa Christusa.

4. Dziękuię Bogu moiemu zawsze za was z łaski Bożéy, która iest wam dana w Christusie Jezusie,

5. iż we wszytkim staliście się bogatymi w nim, we wszelkim słowie y we wszelkiéy umieiętności,

6. jako świadectwo Christusowe utwierdzone iest w was,

7. tak iż wam na żadnéy łasce nie schodzi, oczekawaiącym obiawienia Paną naszego Jezusa Christusa.

8. Który téż was umocni aż do końca bez winy w dzień przyszcia Pana naszego Jezusa Christusa.

9. Wierny Bóg: przez którego iesteście wezwani w towarzystwo Syna iego Jezusa Christusa Pana naszego.

10. Lecz proszę was bracia, przez imię Pana naszego Jezusa Christusa, abyście toż mówili wszyscy, a iżby nie były między wami rozerwania: ale badźcie doskonali w iednym rozumieniu y w iednéy nauce.

11. Abowiem dano mi znać o was bracia moi, od tych którzy są Chloiey, iż poswarki są między wami.

12. A to powiadam, iż każdy z was mówi: Jam iest Pawłów, a ia Apollów, a ia Cephy, a ia Christusów.

13. Rozdzielony iest Christus? Azaż Paweł iest za was ukrzyżowan? abo w imię Pawłowe iesteście ochrzczeni?

---

chrztem ś., otrzymali od Chrystusa prawdziwą świętość i łaskę.—*Powołanym świętym.* Powołanym do świętości.

3. *Łaska wam.* Niech się pomnoży.

4. *Z łaski Bożéj, która jest wam dana.* Za łaskę Bożą. Pod imieniem łaski zawiera się wszelki dar niezasłużony, dany w celu zjednania zbawienia.—*W Chrystusie Jezusie.* Żadne bowiem dobro zbawienne nie daje się ludziom od Boga, jedno przez zasługi Chrystusa.

5. *Staliście się bogatymi w nim, we wszelkiém słowie i we wszelakiéj umiejętności.* Dziękuję Bogu, iż przeze mnie i Apollę dozwolił wam słyszeć opowiadaną naukę ewangeliczną, oraz jéj znaczenie i rozumienie.—*W nim.* Przez niego, to jest Chrystusa. *We wszelkiém słowie.* Można brać tu o słowie opowiadania słyszaném, ale o darze i zdolności dopomagania innym przez opowiadanie słowa.

6. *Jako.* Ten wyraz oznacza tutaj to samo co *przez które rzeczy,* t. j. przez słowo i umiejętność, któremi jesteście ubogaceni.— *Świadectwo Chrystusowe utwierdzone jest w was.* Przez te dary jakby za pomocą pewnego i niezbitego świadectwa poznaje się, iż wy jesteście wiernymi sługami Chrystusowymi, i że odebraliście Jego ducha.

7. *Tak iż wam na żadnéj łasce nie schodzi.* To jest, tak iż wam nie braknie żadnego rodzaju łask i darów.—*Oczekiwającym objawienia.* Tymczasem, póki oczekujecie drugiego przyjścia Pana naszego Jezusa Chrystusa.—*Objawienia.* Przyjścia, przez które ma się objawić.

8. *Umocni.* O ile jest z niego.— *Aż do końca.* Życia.—*Bez winy.* To jest, których nikt nie będzie mógł obwinić, jakobyście się dopuścili jakiego występku przeciwko wierze albo miłości Chrystusowéj.— *W dzień przyjścia.* Abyście się znaleźli bez winy w dzień przyjścia Chrystusowego na sąd.

9. *Wierny Bóg.* Bóg, który jest prawdziwym i stałym w swoich obietnicach, niech nie usuwa od was swojéj pomocy, którą dawać zaczął, i obiecał dawać na przyszłość.—*W towarzystwo Syna jego.* Towarzystwem Syna nazywa tu ś. Paweł uczęstnictwo w wierze i łasce i t. d., które się znajduje w Kościele.

10. *Przez imię Pana.* Przez Pana.

11. *Od tych którzy są Chlojéj.* Zdaje się, iż to jest nazwisko rodziny, albo niewiasty; jakby rzekł: Słyszałem od rodziny Chloes.—*Poswarki.* To jest że każdy wynosił swoich opowiadaczy, i tych, którzy ich chrzcili, i wiodąc spory przekładał nad innych.

12. *A ja Apollów.* Niektórzy się trzymali Apolli, i lubili się nazywać jego uczniami, z powodu wymowy tego męża, którą się odznaczał.—*Cephy.* Piotra.—*A ja Chrystusów.* Przywodzi to Paweł jako zdanie dobre i chrześciańskie, ubolewając, że nie wszyscy to samo mówili; był to bowiem głos prawdy a nie odszczepieństwa. P. W.

13. *Rozdzielony jest Chrystus?* Jakby rzekł: Albož wiele jest Chrystusów? czyż inny Pawłowy, inny Cefasowy, inny Apollowy? Czyż nie jest jeden, którego wszyscy opowiadają?—*Azaż Paweł jest za was ukrzyżowan?* Czyż nie jeden Chrystus jest za was ukrzyżowany, nie Paweł lub Apollo? Czyliż nie w imię Chrystusa, a nie Pawła, jesteście ochrzczeni? czemu więc rozdzielacie Chrystusa i jego wiernych na rozmaite sekty?

14. Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Cajum, *(Act. 18, 8)*.
15. ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati estis.
16. Baptizavi autem et Stephanae domum: ceterum nescio, si quem alium baptizaverim.
17. Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare; non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. *(Infr. 2, 1. II. Petr. 1, 16)*.
18. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, iis autem, qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est. *(Rom. 1, 16)*.
19. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. *(Isai. 29, 14)*.
20. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus saeculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? *(Isai. 33, 18)*.
21. Nam, quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes.
22. Quoniam et Judaei signa petunt, et Graeci sapientiam quaerunt:
23. nos autem praedicamus Christum crucifixum, Judaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam,
24. ipsis autem vocatis Judaeis atque Graecis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam,
25. quia quod stultum est Dei, sapientius est

14. Dziękuię Bogu, iżem żadnego z was nie chrzcił, iedno Kryspa y Gaiusa:
15. aby kto nie mówił, żeście w imię moie ochrzczeni.
16. Ochrzciłem też y dom Stephany. Nadto nie wiem ieślim kogo drugiego ochrzcił.
17. Boć Christus nie posłał mię chrzcić, ale Ewanielią przepowiadać: nie w mądrości słowa, aby się nie stał próżnym krzyż Christusów.
18. Abowiem słowo krzyża, tym którzy giną iest głupstwem: lecz tym którzy zbawienia dostępuią, to iest nam, iest mocą Bożą.
19. Bo iest napisano: Zagubię mądrość mądrych: a rostropność rostropnych odrzucę.
20. Gdzież mądry? gdzież Doktór? gdzież badacz świata tego? Izali nie głupią uczynił Bóg mądrość świata tego?
21. Abowiem iż w mądrości Bożéy świat nie poznał Boga przez mądrość: podobało się Bogu przez głupstwo przepowiadania zbawić wierzące.
22. Ponieważ y Żydowie cudów się domagaią, y Grekowie mądrości szukaią:
23. a my przepowiedamy Christusa ukrzyżowanego, Żydom wprawdzie zgorszeniem, a Grekóm głupstwem,
24. lecz samym wezwanym y Żydóm y Grekóm Christusa mocą Bożą i mądrością Bożą.
25. Ponieważ głupstwo Boże iest mędrsze nad

14. *Dziękuję Bogu.* Dziękuje Bogu, którego się opatrznością stało, iż to, że Paweł nie chrzcił Koryntczyków, obróciło się na ich dobro, to jest, posłużyło do tego, iż przezeń ochrzczeni nie byli zamieszani w tych sporach i kłótniach. — *Kryspa.* Kryspus był arcybożnikiem żydów Koryntskim, który na opowiadanie Ś. Pawła z całym swoim domem uwierzył w Chrystusa, jak pisze Ś. Łukasz, Dzieje Ap. 18, 8.—*Gajusa.* Był on gospodarzem Ś. Pawła, jak sam Ś. Paweł świadczy, Rzym. 16, 23. Patrz co się tam rzekło.
15. *Aby kto nie mówił, żeście w imię moje.* Aby kto nie pomawiał, iż chrzcząc was zapisałem na moje imię, i chciałem aby ode mnie nazywali się Pawłowymi, jakby byli uświęceni moim chrztem.
16. *Dom Stefany.* Stefanus był słynnym mężem w Koryncie, którego przeto z powodu wiary i miłości wychwala Apostoł, roz. 16.— *Jeślim kogo drugiego ochrzcił.* Z Koryntczyków.
17. *Boć Chrystus nie posłał mię chrzcić.* Głównie; albowiem przedniejszym obowiązkiem mojego poselstwa jest opowiadanie.— *Nie w mądrości słowa.* Nie z wymuszoną wymową i ozdobnym stylem mowy.— *Aby się nie stał próżnym krzyż Chrystusów.* Straciłby siłę swoję i stałby się próżnym, gdyż sądziliby ludzie, iż oni dostąpili zbawienia, i przyszli do wiary mocą wymowy ludzkiéj, a nie mocą męki Chrystusowéj. Ten był początek schyzmy pomiędzy Koryntczykami, gdy niektórzy się wyznawali zwolennikami Pawła, inni zaś Apolli, który się więcéj odznaczał wymową.
18. *Albowiem słowo krzyża.* Mowa o zbawczym krzyżu, czyli, iż przez krzyż i mękę Chrystusową jesteśmy odkupieni.—*Tym którzy giną jest głupstwem.* Ludziom niewiernym i przewrotnym, a zatém mającym zginąć, głupstwem się wydaje.—*Lecz tym którzy zbawienia dostępują.* Wybranym Bożym.
19. *Bo jest napisano.* Izai. 29, 14. wedle LXX.
20. *Gdzież mądry?* Filozof pogański.—*Gdzież Doktor?* Uczony żydowski.— *Badacz świata tego.* Fizyk, który ciekawie bada tajemnice przyrodzenia i świata; jakby rzekł: Poniżeni są filozofowie i uczeni, zawstydzeni mędrcy tego świata, to jest, przez opowiadanie Apostołów i chwałę Ewangelii.— *Głupią uczynił.* Okazał; przez światło bowiem Ewangelii wyszły na jaw liczne błędy starożytnych filozofów.
21. *W mądrości Bożéj.* Którą okazał w stworzeniu i rządzeniu świata.— *Świat.* Mędrcy tego świata.— *Przez mądrość.* Jest metonimia; to jest, przez świat tak mądrze stworzony i pięknie urządzony.— *Przez głupstwo przepowiadania.* Przez opowiadanie nauki krzyża, która się światu głupią wydawała.
22. *Żydowie cudów się domagają.* Żydzi przyzwyczajeni do rzeczy cudownych, które w starym zakonie nie rzadko się zdarzały, domagają się znaków i cudów. — *Grekowie mądrości szukają.* Grecy zaś trzymając się samego tylko rozumu naturalnego, szukają mądrości ludzkiéj, to jest, chcą być przekonanymi dowodami filozoficznemi, uczenie i jasno przedstawionemi; i jeśli czego rozumem dójść nie mogą, jak naprzykład tajemnicy krzyża, tego nie przyjmują.
23. *Żydom wprawdzie zgorszeniem.* Tak powiada Ś. Paweł, gdyż dla hańby śmierci krzyżowéj żydzi nie odważali się wierzyć: mniemali bowiem, iż Messyasz ma przyjść w chwale, i doczeście panować.— *A Grekom głupstwem.* Albowiem poganom wydawało się to głupstwem że człowiek ukrzyżowany jest Bogiem i zbawicielem świata.
24. *Lecz samym wezwanym.* Tym zaś, którzy przeznaczeniem Bożem wezwani są do wiary, czy to Żydzi, czy Grekowie, to jest poganie.— *Chrystusa mocą Bożą.* Messyasza mającego w sobie moc i potęgę Bożą.
25. *Głupstwo Boże.* Ów krzyż, który wedle sądu ludzkiego, uważa się za głupstwo.— *Jest mędrsze nad ludzi.* Przewyższa wszelką mądrość ludzką.— *A mdłość Boża.* I tenże sam krzyż, poddanie się któremu uważa

hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

26. Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles;

27. sed quae stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia;

28. et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea, quae non sunt, ut ea, quae sunt, destrueret;

29. ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.

30. Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia a Deo et justitia, et sanctificatio et redemtio, *(Jer. 23, 5).*

31. ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur. *(Jer. 9, 23. II. Cor. 10, 17).*

ludzi: a mdłość Boża, iest mocnieysza nad ludzi.

26. Bo przypatrzcie się bracia, waszemu powołaniu, iż nie wiele mądrych wedle ciała, nie wiele możnych, nie wiele zacnych:

27. ale wybrał Bóg głupstwa świata, aby zawstydził mądre: a mdłe świata Bóg wybrał, aby zawstydził mocne;

28. y podłe świata y wzgardzone wybrał Bóg y te których niémasz, aby zniszczył te, które są:

29. aby się żadne ciało przed oczyma iego nie chlubiło.

30. Ale z niego wy iesteście w Christusie Jezusie: który się nam stał mądrością od Boga y sprawiedliwością, y poświęceniem, y odkupieniem:

31. aby, iako iest napisano: Kto się chlubi, w Panu się chlubił.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 12.— *Jam jest Pawłów.* Ci acz pod imiony ludzi świętych, wszakże niezbożne odszczepieństwa czynili (mówi Augustyn Ś.). Bo jako się heretykowie, Photiniany, Aryany, Nowacyany (a dziś u nas Lutrami, Kalwinistami i Samosatenami) od mistrzów swoich nazywają: tak i ci się Pawliany, Petriany i Apolliany mianowali. Wszakże nie idzie ztąd, żeby takież zakonnicy w Kościele powszechnym mieli być odszczepieńcami, że też mówią: Jam jest Augustynów, a ja Benedyktów, a ja Franciszków, albo Dominików. Bo wielka jest tych od onych różność. Albowiem Koryntyanie mniemali, żeby moc Sakramentu chrztu ś. pochodziła od dobroci chrzcicielów: i przeto się chlubili, że byli synmi duchownymi zacnych ludzi. Jako to Augustyn Ś. wykłada. Co się naprzód z onych słów dalszych pokazuje: Izali Paweł za was jest ukrzyżowan? aboście się w imię Pawłowe pochrzcili? Więc i z tego, iż w całym onym rozdziale, i drugich trzech za nim położonych, na oddalenie tego błędu Ś. Paweł uczy: iż Apostołowie tylko są słudzy Chrystusowi: lecz Chrystus jest, który prawdziwie i własną swą mocą wszystko czyni: i przetoż Bóg obrał nieuki i podłe ludzie, przez któreby świat nawrócił: aby się komu nie zdało, żeby zbawienie od ludzi pochodziło. Nakoniec i ztąd baczymy, że ci prawdziwie rozerwania i odszczepieństwa czynili, którzy mówili: jam jest Pawłów, a ja Apollów. Bo tyle chrztów czynili, ile było chrzcicielów: a zatém też tyle wiar i kościołów. Lecz naszy zakonnicy nic takowego nie czynią. Nadto jeszcze i w tém Koryntyanie błądzili, iż lekce a płocho sądzili o swych kaznodziejach, i jedne nad drugie przekładali. Jako się z onych słów pokazuje: Nie sądźcie przed czasem i t. d. U mnie to najmniejsza, żem od was jest sądzon. Lecz zakonnicy, kiedy mówią, jam jest Augustynów, a jam Benedyktów: tylko to mówią dla okazania różności zakonów. Wszakże wszyscy w jedném posłuszeństwie pierwszego po Panu Chrystusie Pasterza, i w jednéj wierze i nauce Kościoła Ś. Rzymskiego powszechnego trwają. Przetoż się darmo sektarze przykładem zakonników zasłaniają. (August. de unit. bapt. Ambr. in hunc locum. Augustin. tract. 5. in Joan. I. Kor. 5, 3).

30. *Który się nam stał mądrością.* Nie tak to rozumiéj, jako dzisiejszy odszczepieńcy, żeby wierni nie mieli w sobie żadnéj własnéj sprawiedliwości, mądrości i świątobliwości, oprócz téj, która jest w Chrystusie, i któraby za naszę była poczytana. Ale to chce rzec Paweł Ś. iż Pan Chrystus jest dawcą, sprawcą i przyczyną zasługującą, sprawiedliwości i świątobliwości onéj, która w nas jest, i którą on nam daje. Bo się tak sam Apostoł wykłada, trochę niżéj Rozdz. 6, 11. mówiąc: Aleście omyci, aleście poświęceni, aleście usprawiedliwieni, w imię Pana naszego Jezusa Chrystusa, i w Duchu Boga naszego.

---

się za słabość i niemoc.— *Jest mocniejsza od ludzi.* Mocniejszą jest od wszelkiéj mądrości i potęgi ludzkiéj; albowiem podbiła sobie i mądrość filozofów i potęgę królów.

26. *Bo przypatrzcie się bracia, waszemu powołaniu.* Widzicie bowiem, jak sądzę, bracia, sposób waszego powołania, i jacy są z was przedewszystkiém powołani.— *Iż nie wiele mądrych wedle ciała.* Iż nie wielu z was obdarzonych ludzką mądrością, to jest powołanych.— *Możnych.* Wedle świata.

27. *Głupstwa świata.* Których świat uważa za głupich.—*Mdłe świata.* Tych, którzy się uważają na świecie bez znaczenia i potęgi.

28. *Podłe świata.* Wzgardzonych i nieznanych, a przeto uważanych jakby za nic.—*Te których niemasz.* Rzeczy wzgardzone i zą nic miane.—*Aby zniszczył te które są.* Tych, którzy w wielkiém są poważaniu, to jest mędrców i możnych świata.

29. *Aby się... nie chlubiło.* Aby się nikt nie mógł chlubić, iż on jest powołanym do chrześciaństwa z powodu przymiotów ciała lub duszy, albo też dla zewnętrznych dóbr, szlachetności rodu, bogactw, i t. d.— *Żadne ciało.* Żaden ze śmiertelnych.

30. *Ale z niego wy jesteście.* Czémkolwiek jesteście, z Bożéj łaski jesteście, i to przez Jezusa Chrystusa.— *Który.* Chrystus.— *Który się nam stał mądrością.* Dany jest nam od Boga, abyśmy mocą i zasługą jego dostąpili wszelkiéj mądrości, sprawiedliwości, i t. d. Patrz Wujka.

31. *Aby, jako jest napisano.* Jerem. 9, 22. jednakże nie w tych samych słowach, ale w znaczeniu.— *Kto się chlubi, w Panu się niech chlubi.* To jest, z Bożéj względem siebie dobroci.

CAPUT II.

1. Et ego, cum venissem ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiae, annuntians vobis testimonium Christi. *(Supr. 1, 17.)*

2. Non enim judicavi, me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.

3. Et ego in infirmitate, et timore et tremore multo fui apud vos, *(Act. 18, 1.)*

4. et sermo meus et praedicatio mea non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, *(2. Petr. 1, 16.)*

5. ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.

6. Sapientiam autem loquimur inter perfectos: sapientiam vero non hujus saeculi, neque principum hujus saeculi, qui destruuntur,

7. sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram,

8. quam nemo principum hujus saeculi cognovit; si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent.

9. Sed sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum; *(Isai. 64, 4.)*

10. nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.

ROZDZIAŁ 2.

O mądrości ludzkiéj i Boskiéj.

1. A ia gdym przyszedł do was bracia, przyszedłem nie z wyniosłością mowy abo mądrości, opowiadaiąc wam świadectwo Christusowe.

2. Abowiem nie rozumiałem żebym miał co umieć między wami, iedno Jezusa Christusa, y tego ukrzyżowanego.

3. Y byłem ia ze mdłością, y z boiaźnią, y ze drżeniem wielkim u was:

4. a mowa moia y przepowiedanie moie nie w przyłudzaiących mądrości ludzkiéy słowiech, ale w okazaniu ducha y mocy:

5. aby wiara wasza nie była w mądrości ludzkiéy, ale w mocy Bożéy.

6. A powiadamy mądrość między doskonałymi. A mądrość nie wieku tego, ani książąt wieku tego, którzy się każą:

7. ale powiadamy mądrość Bożą w taiemnicy, która zakryta iest, którą Bóg przenaznaczył przed wieki ku chwale naszéy.

8. Któréy żaden z książąt wieku tego nie poznał: Bo gdyby byli poznali, nigdyby byli Pana chwały nie ukrzyżowali.

9. Ale iako iest napisano: Czego oko nie widziało, y ucho nie słyszało, y w serce człowiecze nie wstąpiło, co nagotował Bóg tym którzy go miłuią.

10. Lecz nam Bóg obiawił przez Ducha swoiego. Abowiem Duch wszytko wypatruie, y głębokości Boże.

R. 2.— 1. *Nie z wyniosłością mowy.* Przez cobym chciał okazać własną mądrość.— *Świadectwo Chrystusowe.* Ewangelią, która jest świadectwem Chrystusowém; albowiem w niéj są wyrażone i stwierdzone tajemnice Boskiéj mądrości i chwały.

2. *Albowiem nie rozumiałem żebym miał co umieć.* Miałem za nic wszelką inną naukę, oprócz Jezusa ukrzyżowanego, i dla tego tak się sprawowałem, jakbym żadnéj innéj był nie świadom.

3. *I.* Zamiast *a zatém.*— *Ze mdłością.* W ucisku i prześladowaniu. Albo raczéj sens jest: Z wielką skromnością i pokorą chrześciańską.— *Z bojaźnią i ze drżeniem.* Towarzyszkami prawdziwéj pokory i skromności.

4. *A mowa moja.* Któréj używałem w opowiadaniu Ewangelii.— *Nie w przyłudzających.* Nie była w słowach wyszukanych ludzkiéj mądrości w celu przyłudzenia; w tych bowiem celowali i przewyższali Ś. Pawła mówcy i filozofowie Koryntu.— *Ale w okazaniu ducha i mocy.* Ale się opierała na prawdziwych i mocnych wywodach, które wystawując rzecz jasno i pewno, tém samém łatwo wykazywały duchowną i Boską potęgę i mądrość. Albo sens jest, iż tak postępował Ś. Paweł, że okazywał ducha, to jest wielką gorliwość i uczucie miłości, złączone z mądrością chrześciańską, i to co mówił potwierdzał mocą, to jest cudami.

3. *Nie była w mądrości ludzkiéj.* Nie opierała się na mądrości ludzkiéj, i jéj się nie przypisywało wasze nawrócenie.— *Ale w mocy Bożéj.* Ale się gruntowało na potędze i skuteczności słowa Bożego i Ewangelii.— *A powiadamy mądrość.* Podajemy i uczymy głębszych i wyższych tajemnic wiary.—*Między doskonałymi.* Doskonałym, to jest tym, którzy więcéj postąpili, i są zdolniejszymi do przyjęcia tak wzniosłéj nauki.

6. *Nie wieku tego.* Nie ludzką.— *Książąt wieku tego.* Wniesioną przez szatanów, którzy są książętami tych ciemności. Albo przez książąt tego wieku rozumie ludzi, którzy się odznaczają mądrością, bogactwami, albo potęgą.— *Którzy się każą.* Przechodzą i nikną.

7. *Ale powiadamy mądrość Bożą w tajemnicy.* Skrycie i wobec niewielu, to jest tych, którzy już zrobili postęp, wypowiadamy tę mądrość skrytą i głęboką.— *Którą Bóg przeznaczył przed wieki.* Którą mądrość, to jest, które zamiary mądrości swojéj Bóg od wieków przeznaczył i postanowił wykonać w czasie, żeby nas przez nie przywieść do chwały przysposobienia za synów.

8. *Któréj.* Chwały.— *Z książąt wieku tego.* Piłat, Annasz, Kaifasz i inni z książąt żydowskich.—*Bo gdyby byli poznali.* Boską mądrość albo chwałę, i jéj przeznaczenie przez Chrystusa.— *Nigdyby byli Pana chwały nie ukrzyżowali.* Chrystusa, przez którego zasługi nam jest od wieków przeznaczoną i przygotowaną ta chwała.

9. *Ale.* Zakrytą była przed nimi ta chwała.— *Jako jest napisano.* Izai. 64, 4.— *I w serce człowiecze nie wstąpiło.* Nie przyszło na myśl człowiekowi.

10. *Lecz nam Bóg objawił.* O któréjbyśmy także nic nie wiedzieli, gdyby Bóg nie objawił był nam przez Ducha Ś.; ten jest bowiem *Duch Święty, którego,* powiada Pan do Apostołów, Jan 14, 26, *pośle Ojciec w imię moje, on was wszystkiego nauczy.*— *Wypatruje.* Przenika i dokonywa.—*Głębokości Boże.* Najskrytsze tajemnice Boże.

11. Quis enim hominum scit, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita et quae Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.

12. Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quae a Deo donata sunt nobis:

13. quae et loquimur non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. *(Supr. 1, 17. II. Petr. 1, 16.)*

14. Animalis autem homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei; stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.

15. Spiritualis autem judicat omnia; et ipse a nemine judicatur.

16. Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruat eum? Nos autem sensum Christi habemus. *(Rom. 11, 34.)*

11. Bo któż z ludzi wie co iest człowieczego, iedno duch człowieczy który w nim iest? także też co iest Bożego nikt nie wie, iedno Duch Boży.

12. A my nie wzięliśmy ducha tego świata, ale ducha który iest z Boga: abyśmy wiedzieli co nam od Boga iest darowano.

13. Co też opowiadamy nie przez uczone słowa ludzkiéy mądrości: ale przez naukę Ducha, duchownym duchowne rzeczy przystosuiąc.

14. A człowiek cielesny nie poymuie tego co iest Ducha Bożego: abowiem głupstwem iemu iest, y nie może rozumieć: iż duchownie bywa rozsądzon.

15. Lecz duchowny rozsądza wszytko, a sam od żadnego nie bywa rozsądzon.

16. Abowiem któż poznał umysł Pański któryby go nauczył? lecz my umysł Christusów mamy.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 2. w. 11.** *Jedno duch człowieczy.* Żaden człowiek myśli drugiego człowieka z przyrodzenia wiedzieć nie może. Wszakże Pan Bóg prorokom i innym świętym jeszcze w tym żywocie nad przyrodzenie daje moc poznania skrytości ludzkich. Jako dał Piotrowi poznać zdradę Ananiasza i Saphiry, Elizeuszowi zdradę sługi swego, w niebytności swéj popełnioną: i wiedzieć tajemne rady w komorze Syryjskiego króla zamknione przeciw Izraelczykom: a nawet, jako daje wszystkim aniołom świętym (ile przystoi naszym potrzebom, i chwale ich niebieskiéj) rozumieć nie tylko głośne modlitwy nasze, ale i wnętrzną pokutę i żądanie nasze. (Dzieje 5, 3. IV. Król. 5, 26. IV. Król. 6, 12).

12. *Jedno Duch Boży.* Temi słowy nie wyłączać Syna od poznania boskich rzeczy. Jako i onemi nie wyłącza Ducha, kędy mówi: Żaden nie zna Syna jedno Ojciec, i Ojca nikt nie zna jedno Syn. Bo taka jest jedność person Boskich, że gdy mianują jednę, druga się w niéj rozumie: wyjąwszy same własności person. Zkąd też mamy, że Duch Ś. jest prawym Bogiem. Bo naprzód doskonale zna Boga, albo rzeczy boskie: czemu żaden rozum stworzony sprostać nie może. K temu jako duch ludzki zna to co jest w człowiecze, przeto że jest wnętrzny i spółistny człowiekowi: tak też Duch Boży znając boskie rzeczy, musi być wnętrzny i spółistny Bogu: co nie może być dano stworzeniu. (Mat. 11, 27).

15. *Duchowny rozsądza wszystko.* Jako cielesny człowiek nie pojmuje rzeczy boskich, ale tylko sądzić może o ziemskich: tak duchowny człowiek w Kościele powszechnym rozsądza wszystkie rzeczy tak duchowne jako i świeckie, tak niebieskie jako i ziemskie, tak Boskie jako i ludzkie, wszakże nie wszystkie Boskie. A sam od żadnego nie bywa rozsądzony. Nie od wiernych, bo się z nimi zgadza: ani od niewiernych, bo ci nie rozumieją rzeczy duchownych. Wszakże nie idzie za tém, żeby duchowny człowiek, i z nauką i z rozumem swym, nie miał być poddany kościołowi i przełożonym jego, gdyż i Paweł ś. naukę swą, którą był wziął od Boga, (to jest od Chrystusa, jako sam powiada) nie od ludzi, poddał rozsądkowi inszych Apostołów. (I. Kor. 2, 14. Galat. 1, 7. Galat. 2, 2).

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O posługiwaniu jakie spełniają Apostołowie i kapłani w sprawie wiary i zbawienia ludzi.

1. Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi

1. Y ia bracia nie mogłem wam mówić iako

---

11. *Bo któż z ludzi wie co jest człowieczego?* Jako te rzeczy, które są ukryte w myśli ludzkiéj poznaje duch, to jest umysł i rozum, który jest wewnątrz człowieka; tak te rzeczy które są w Bogu, i należą do jego natury lub opatrzności, i t. d., zna Duch Ś., który ma też naturę i poznanie z Bogiem. Patrz Wujka.

12. *A my nie wzięliśmy ducha tego świata.* Nie jesteśmy napojeni mądrością światową. — *Abyśmy wiedzieli co nam od Boga jest darowano.* Ten Duch objawia nam, które i jak wielkie są dobra darowane nam od Boga, a mianowicie tak wielkie, jakich ani oko widziało, ani ucho słyszało, i t. d. Patrz Wujka.

13. *Nie przez uczone.* Nie używając słów sztucznie ułożonych, ani wymowy zaprawionéj ludzką mądrością.— *Ale przez naukę Ducha.* Ale używając mowy, którą podaje Duch Ś. — *Duchownym duchowne rzeczy przystosując.* Rzeczy duchowne tłumacząc sposobem duchownym, i do wyłuszczenia tajemnic przystosowując odpowiednią mowę.

14. *A człowiek cielesny.* Który się tylko trzyma zmysłów i przyrodzonego światła rozumu.—*Albowiem głupstwem jemu jest.* Wydają się mu niedorzecznemi i sprzecznemi z rozumem. — *Duchownie bywa rozsądzon.* Iż należy badać, roztrząsać i osądzać rozumem i światłem wiary.

15. *Lecz duchowny.* Rozsądza, rozpoznawa i wyrozumiewa wszystko za pomocą światła wiary. — *A sam od żadnego nie bywa rozsądzon.* To jest od takiego, który nie jest duchownym; żaden bowiem, który nie poddał rozumu pod posłuszeństwo wiary, i nie został oświecony tém nadprzyrodzoném światłem, nie może sprawiedliwie sądzić o nauce, którą podają ludzie duchowni, to jest, wierni uczęstniczący w światłości niebieskiéj. Patrz Wujka.

16. *Albowiem któż poznał umysł Pański?* Albowiem któż ludzkiemi tylko siłami poznał zamiary Boże?— *Któryby go nauczył.* Syryjski, *aby go nauczył.*—*Umysł Chrystusów.* Myśl i rozumienie, to jest z jego objawienia.

R. 3.— 1. *Cielesnym.* Idącym jeszcze za zmysłami

spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tamquam parvulis in Christo,

2. lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis, adhuc enim carnales estis.

3. Cum enim sit inter vos zelus et contentio: nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?

4. Cum enim quis dicat: Ego quidem sum Pauli; alius autem: Ego Apollo; nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? quid vero Paulus?

5. Ministri ejus, cui credidistis, et unicuique, sicut Dominus dedit.

6. Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.

7. Itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus.

8. Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. *(Psal. 61, 13. Matth. 16, 27. Rom. 2, 6. Gal. 6, 5).*

9. Dei enim sumus adjutores: Dei agricultura estis, Dei aedificatio estis.

10. Secundum gratiam Dei, quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui: alius autem superaedificat. Unusquisque autem videat, quomodo superaedificet.

11. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est; quod est Christus Jesus.

12. Si quis autem superaedificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, foenum, stipulam:

duchownym, ale iako cielesnym. Jako malutkim w Chrystusie,

2. dałem wam mléko na napóy, nie pokarm: boście iescze nie mogli: ale ani teraz iescze możecie: bo iescze cieleśni iesteście.

3. Abowiem gdyż między wami iest zazdrość y swar: azażeście nie cieleśni, y według człowieka chodzicie?

4. Abowiem gdy kto mówi: Jam iest Pawłów, a drugi: Ja Apollów: azażeście nie ludźmi? Cóż tedy iest Apollo? a co Paweł?

5. Słudzy tego któremuście uwierzyli, a iako każdemu Pan dał.

6. Jam szczepił, Apollo polewał: ale Bóg dał pomnożenie.

7. A tak ani który szczepi iest czym, ani który polewa: ale Bóg który pomnożenie dawa.

8. A który szczepi, y który polewa, iedno są. A każdy własną zapłatę weźmie według prace swoiéy.

9. Abowiem iesteśmy pomocnikami Bożymi: rolą Bożą zoraną iesteście, budowaniem Bożym iesteście.

10. Wedle łaski Bożéy która mi iest dana, iako mądry budowniczy założyłem fundament: a drugi na nim buduie. Lecz każdy niech baczy iako na nim buduie.

11. Abowiem fundamentu innego nikt założyć nie może, okróm tego który założon iest, który iest Chrystus Jezus.

12. A ieśli kto na tym fundamencie buduie złoto, srébro, kamienie drogie, drwa, siano, słomę:

---

ciała, ale nie całkowicie za duchem. — *Malutkim w Chrystusie.* Jeszcze nieświadomym tajemnic Chrystusowych.

2. *Dałem wam mleko na napój.* Prostszą i zwyczajniejszą naukę.—*Nie pokarm.* Nie pokarm dojrzały.—*Boście jeszcze nie mogli.* Boście jeszcze nie byli zdolnymi do przyjęcia takiego pokarmu i nauki.

3. *Zazdrość.* I duch stronnictwa.—*Według człowieka chodzicie.* Ze sposobem myślenia ludzkiém i cielesném, nie zaś duchowném.

4. *Jam jest Pawłów.* To jest zwolennikiem.—*Azażeście nie ludźmi.* To jest, podlegli namiętnościom ludzkim i cielesnym.

5. *Słudzy tego.* W greckim jest, *jedno słudzy, przez którycheście uwierzyli.* — *A jako każdemu Pan dał.* Sługami są, mającymi rozmaite posługi, wedle tego jak każdemu przeznaczył wspólny ich Pan.

6. *Jam szczepił.* Was w wierze, pierwszy bowiem ze wszystkich oznajmiłem wam Chrystusa. — *Apollo polewał.* Polewać, jest to do nauki chrześcijańskiéj już zaszczepionéj i ugruntowanéj, dodać przepisy, za pomocą których ma być ona zachowaną i pomnożoną.—*Ale Bóg dał pomnożenie.* Wewnątrz dał życie i żywotną siłę łaski do wzrostu i dojrzania w wierze, cnocie i chrześcianizmie; to bowiem właściwa jest samemu tylko Bogu.

7. *Ani który szczepi jest czém.* Albowiem chociaż zewnętrzną spełniają posługę, jednak czynnością swoją nie dosięgają wewnętrznego skutku: jako naprzykład żywotności w rzeczach przyrodzonych, i uświęcenia w rzeczach Bożych; lecz ową żywotność w roślinach z opatrzności Boga sprawuje przyroda, uświęcenie zaś czyli żywotność duchową zastrzegł Bóg samemu tylko sobie.

8. *A który szczepi, i który polewa, jedno są.* Obaj nie są czém inném, jedno sługami jednego i tego samego Pana.

9. *Pomocnikami.* Spółpracownikami. — *Rolą Bożą zoraną jesteście.* Jakby rzekł: Przedniejszym jéj uprawiaczem jest Bóg, nasieniem łaska, owocami są dobre uczynki; uprawia Bóg wewnątrz przez Ducha S., Paweł i Apollo dopomagają zewnątrz przez słowo. — *Budowaniem Bożém jesteście.* Głównym budowniczym jest Bóg, Paweł zaś i Apollo jemu posługują.

10. *Wedle łaski Bożéj.* Nie moją jest budową Kościoł Koryntski; bo chociaż ja jako budowniczy przez opowiadanie Ewangelii pierwsze jego fundamenta położyłem, jednakże wszystko co w nim uczyniłem, nie dokonałem tego siłami własnemi, ale łaską Bożą: a zatém budowę waszego Kościoła nie należy przypisywać mnie, ale łasce Bożéj. — *A drugi na nim buduje.* Ci wszyscy, którzy po mojém odejściu do was przybyli, aby was wyćwiczyć w chrześciańskiéj wierze i nauce: oni wszyscy, powiadam, ponieważ nie sprzeciwiają się wierze, ale przydają do tych rzeczy, którem ja opowiedział, przeto na nim budują. — *Lecz każdy niech baczy jako na nim buduje.* Jaką naukę przydaje, żeby czasem ze świeckiéj filozofii, w któréj się zdają być wyćwiczonymi, nie przymieszali jakich rzeczy niezgodnych z prawdą i prostotą chrześciańską.

11. *Albowiem fundamentu.* Albowiem innego fundamentu nie może nikt położyć, oprócz tego, którym ja położył, i którym nic innego nie jest, jedno Jezus Chrystus, którego wam wiarę i naukę podałem przez moje opowiadanie.

12. *Złoto, srebro, kamienie drogie.* To jest gruntowną naukę, i którą słusznie cenić należy, jak złoto,

13. uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur, et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit.

14. Si cujus opus manserit, quod superaedificavit, mercedem accipiet.

15. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem salvus erit: sic tamen quasi per ignem.

16. Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?

17. Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. *(Infr. 6, 19).*

18. Nemo se seducat: si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc saeculo, stultus fiat, ut sit sapiens.

19. Sapientia enim hujus mundi, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum. *(Job 5, 13).*

20. Et iterum: Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanae sunt. *(Psal. 93, 11).*

21. Nemo itaque glorietur in hominibus.

22. Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura: omnia enim vestra sunt:

23. vos autem Christi: Christus autem Dei.

13. każdego robota iawna będzie: Bo dzień Pański pokaże: bo się w ogniu obiawi: a każdego roboty iaka iest, ogień sprobuie.

14. Jeśli którego robota zostanie która nadbudował, zapłatę weźmie.

15. Jeśli którego robota zgore, szkodę odniesie: lecz sam będzie zbawion, wszakże tak iako przez ogień.

16. Niewiécie iżeście kościołem Bożym, a Duch Boży mieszka w was?

17. A ieśli kto kościół Boży zgwalci, zatraci go Bóg. Abowiem kościół Boży święty iest, którym wy iesteście.

18. Niech się żaden nie zwodzi. Jeśli kto zda się bydź mądrym między wami na tym świecie, niech się stanie głupim, aby był mądrym.

19. Abowiem mądrość świata tego, głupstwem iest u Boga. Bo napisano iest: Poimam mędrce w chytrości ich.

20. Y zasię: Pan zna myśli mędrców iż są próżne.

21. A tak niech się nie chełpi żaden w ludziach.

22. Abowiem wszytko iest wasze: bądź Paweł, bądź Apollo, bądź Cephas, bądź świat, bądź żywot, bądź śmierć, bądź teraźnieysze rzeczy, bądź przyszłe: bo wszytko wasze iest:

23. a wy Christusowi: a Christus Boży.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 8. *A każdy własną zapłatę wezmie.* Oto masz jasny text, że ludzie przez prace swe różne, wezmą też różną zapłatę w niebie: a iż uczynki z łaski pochodzące zasługują niebo, i większe albo mniejsze w niém wesele i chwałę. Co jest przeciw Ewangelikom dzisiejszym.

15. *Będzie zbawion lecz tak jako przez ogień.* To miejsce apostolskie, starzy a święci Doktorowie o czyscowym ogniu zgodnie rozumieją, i tak wykładają: że wierni, którzy na fundamencie Chrystusie, to jest na

---

srebro, i t. d.—*Kamienie drogie.* Marmurowe, porfirowe i podobne, nie zaś perły, dyamenty, i t. d.—*Drwa, siano, słomę.* Naukę złą albo niepożyteczną, która się odnosi do pychy i wystawności, nie zaś ma na celu gruntowny pożytek słuchaczy.

13. *Każdego robota jawna będzie.* Każdego nareszcie dzieło wyjdzie kiedyś na jaw, i pokaże się jakiém było. — *Bo dzień Pański.* Ostatecznego sądu. — *Bo się w ogniu objawi.* Sam dzień się objawi, iż jest Pańskim, to jest, przez ogień pożerający świat pokaże się, że jest dniem Boskiéj pomsty i sądu. — *A każdego roboty.* Sens jest: iż przez ogień pożerający, którego Bóg użyje jakby narzędzia swojéj sprawiedliwości, mają być wyprobowane i oczyszczone każdego uczynki; co przez metonimię rozumieć należy, a mianowicie, iż sam działający za swoje sprawy gorzeć będzie.

14. *Jeżli którego robota zostanie.* Jeśli kto wznosił budowę z takiéj materyi trwałéj, która wytrzyma siłę ognia, i pozostanie nieuszkodzoną, ten odbierze owoc swojéj pracy i przemysłu, to jest sprawiedliwą zapłatę od Boga za dobre uczynki.

15. *Szkodę odniesie.* Robotnik odniesie karę, w ten jednak sposób, iż zostanie zbawionym za pośrednictwem owego ognia oczyszczającego. Przez to podobieństwo gorejącéj słomy i t. d. oznacza Apostoł przyszłą karę nauczycieli, którzy do wiary Chrystusowéj przydają własne domysły zaspakajające samą tylko ciekawość i próżność. Pokazuje, że będą zbawieni, ale tak jak ci, którzy wymykają się z gorejącego domu, przez ogień przechodząc. Patrz Wujka.

16. *Nie wiecie.* Naucza, iż chrześcijanie są kościołem Bożym, którego przeto nie wolno gwałcić fałszywemi naukami.—*Mieszka w nas.* Przez wiarę, łaskę, miłość i dary swoje.

17. *Zatraci.* Skazując na męki wieczne.

18. *Niech się żaden nie zwodzi.* Niechaj nikt siebie nie uwodzi. — *Jeżli kto zda się być mądrym między wami.* Mądrością i wymową tego wieku, retoryczną, filozoficzną, światową, ziemską.—*Niech się stanie głupim.* Głupstwem zbawiennem pokory, wiary i krzyża Chrystusowego.—*Aby był mądrym.* Prawdziwie i wedle Boga.

19. *Albowiem mądrość świata tego, głupstwem jest u Boga.* Gdyż nic nie rozumie zbawiennego i Boskiego, ale pełza po ziemi, nie podnosząc się do sprawy zbawienia.—*Bo napisano jest.* Job. 5, 13. — *Pojmam mędrce w chytrości ich.* Pojmawszy ich na chytrości, obalę i pokażę jak głupią była ich przebiegłość. — *I zasię.* I znowu, Psal. 93, 11.—*Myśli mędrców.* Myśli i zamiary ludzi, którzy uważają się za mądrych.—*Są próżne.* I niepożyteczne dla osiągnienia zbawienia.

20. *A tak niech się nie chełpi żaden w ludziach.* Wymownych albo mądrych, naprzykład w Apolli, Pawle, i t. d.

21. *Bo wszystko wasze jest.* Jakby rzekł: Nie chlubcie się jeden w Pawle, drugi w Apolli, gdyż tak Paweł jak Apollo i wszyscy inni ludzie, owszem wszystkie stworzenia, każdemu z was są wspólnemi, i wam wspólnie służą do zjednania zbawienia.

22. *A wy Chrystusowi.* Którego jesteście członkami i posiadłością. Jakby rzekł: a więc w Chrystusie chlubić się należy, nie w Pawle lub Apollim. — *A Chrystus Boży.* Rozumie się, jest; Chrystus bowiem, jako człowiek, jest Bożym, jako stworzenie i posiadłość jest własnością Pana i głowy swojéj. Tak Ś. Tomasz i Kajetanus.

wierze Pana Chrystusowéj, złoto, srebro i drogie kamienie budują, to jest doskonałą naukę i doskonałe uczynki, bez żadnéj przysady (jako Apostołowie, męczennicy i inni ludzie doskonali) mogą się nie bać ognia czyscowego: bo ten złotu i srebru nic nie zaszkodzi. Lecz którzy na tymże fundamencie, przy złocie i srebrze budują też drzewo, słomę i siano: to jest, nauki i uczynki niedoskonałe, w których się lekkich grzechów przysada najduje: ci w dzień Pański, to jest w dzień sądny, który bywa po śmierci każdego, szkodę podejmą. Bo to wszystko zgore, a oni sami zbawienić wprawdzie będą, ale nie inaczéj jedno przez ogień. Słowa Augustynowe są: (Aug. in Psal. 37). Będą zbawieni tak jako przez ogień. Czemu? jedno iż tu budowali na fundamencie drzewo, siano i słomę. Bo gdyby byli budowali złoto, srebro i drogie kamienie, byliby wolni od ognia obojego, nie tylko onego wiecznego, ale i od tego (doczesnego abo czyscowego), który będzie karał te co przez ogień zbawieni będą. Bo tak napisano: Acz sam zbawion będzie, ale tak jako przez ogień. Wtąż i Ambroży Ś. pisząc na to miejsce: Uczy, prawi, Apostoł, iż acz zbawion będzie, ale męki ogniowe pierwéj cierpieć musi: aby przez ogień oczyściony, był zbawiony: a nie jako niewierni, wiecznym ogniem był zawżdy męczony. Tak i Theodoretus Greczyn to miejsce wykłada: Ten wierzymy być ogień czyscowy, w którym dusze bywają czyścione, jako złoto w piecu. Tak i Origenes, i Oecumenius, i innych bardzo wiele.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O niesprawiedliwém posądzaniu i podejrzeniu.

1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. *(2. Cor. 6, 4).*

2. Hic jam quaeritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur.

3. Mihi autem pro minimo est, ut a vobis judicer, aut ab humano die; sed neque meipsum judico.

4. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum; qui autem judicat me, Dominus est.

5. Itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo.

6. Haec autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo, propter vos, ut in nobis discatis, ne supra quam scriptum est, unus adversus alterum infletur pro alio.

7. Quis enim te discernit? Quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?

1. Tak niechay człowiek o nas rozumie iako o sługach Christusowych, y szafarzach taiemnic Bożych.

2. Tu iuż szukaią między szafarzmi, aby który naleźion był wiernym.

3. Ale u mnie to iest namnieysza, żebych był od was sądzony, abo od dnia ludzkiego: lecz ani sam siebie sądzę.

4. Abowiem się w niwczym nie czuię: ale nie w tym iestem usprawiedliwion: a który mię sądzi Pan iest.

5. A tak nie sądźcie przed czasem, ażby Pan przyszedł, który też oświeci zakrycia ciemności, y obiawi rady serc: a tedy chwała będzie każdemu od Boga.

6. A tomci bracia obrócił na się y na Apolla, dla was: abyście się nauczyli z nas, żeby się nad to co iest napisano, ieden za drugim nie nadymał przeciwko drugiemu.

7. Abowiem któż cię rozsądza? A co masz czegoś nie wziął? A ieśliżeś wziął, przeczże się chlubisz iakobyś nie wziął?

R. 4.— 1. *Człowiek.* To jest każdy: jest to hebraizm. — *Szafarzach tajemnic Bożych.* Duchownéj, tajemniczéj i boskiéj nauki, a także Sakramentów Chrystusowych.

2. *Tu już szukają.* Pozostaje tylko zaradzić temu, aby ci, którym poruczono tak ważne szafarstwo, nie sprzeniewierzyli się w swoim urzędzie; lecz żeby, jak właściwa jest, każdy naprzód Bogu, a potém swojemu obowiązkowi był wiernym.

3. *Ale u mnie.* Ja zaś, co się mnie dotycze, nie oglądam się na sądy ludzkie, ani się ich boję. — *Od dnia ludzkiego.* Sądem ludzkim: jako dzień Pański bierze się często za sąd Boży, tak się nazywa dzień winowajców ten, w którym się wzywają i stawają na sąd.— *Lecz ani sam siebie sądzę.* Jakby rzekł: nie mogę z pewnością osądzić moich spraw, intencyi, sumienia. Przeto ani się waszego sądu boję, ani się na was gniewam gdy mnie sądzicie, gdyż chociaż się do niczego nie poczuwam, jednak się mogę mylić w sądzeniu o sobie.

4. *Ale nie w tém jestem usprawiedliwion.* Być bowiem może, iż Bóg widzi we mnie jaką winę, któréj ja nie uznaję.— *A który mię sądzi Pan jest.* A przeto on sam, jako najsprawiedliwszy sędzia, ma prawo mię sądzić. Patrz Wujka.

5. *Nie sądźcie przed czasem.* Bo dopóki niema pewnéj wiadomości o rzeczy, którą mamy sądzić, nie pora jeszcze sądzić. — *Ażby Pan przyszedł.* Chrystus sędzia wszystkich.— *Który też oświeci zakrycia ciemności.* Mgliste, ciemne i ukryte myśli i czynności ludzkie.— *Rady serc.* W jakim celu i zamiarze wykonywa kto sprawy swoje, nawet na pozór dobre. Albo po prostu, skryte myśli w duszy.— *Tedy chwała będzie każdemu od Boga.* Jeśli dobrze czynił, a przeciwnie hańba i kara, jeśli się źle sprawował.

6. *A tomci.* To com powiedział przeciwko próżnemu odróżnianiu, przechwalaniu i wynoszeniu mistrzów, i niedbaniu o pochwały i sąd ludzki.—*Obrócił na się i na Apolla.* Powiedziałem o sobie i o Apollim, jakby się do nas stosowało, co się o drugich mówiło.—*Abyście się nauczyli z nas.* Abyście się nauczyli w podanym przykładzie moim i Apolli, coście powinni czynić. — *Żeby się nad to co jest napisano.* Na początku tego rozdziału, gdym powiedział, iż żadnemu z nas nic więcéj przypisywać nie należy nad to, co jest właściwa sługom Bożym.— *Jeden za drugim nie nadymał.* Nie pysznił się, i sam siebie albo mistrza swojego nie chciał wynosić nad drugiego.— *Przeciwko drugiemu.* Nad drugiego nauczyciela lub opowiadacza Ewangelii.

7. *Albowiem któż cię rozsądza?* To jest, któż tobie daje prawo do wywyższenia tak iżbyś się odróżniał od innych, i nad innych się wynosił; jakby rzekł: Nikt, jedno ty sam, który się nadymasz. — *A co masz czegoś nie wziął?* Żeby jaki pyszny na zapytanie: *któż cię rozsądza?* wbrew nie odpowiedział: Ja się odróżniam i odznaczam pracą naukową, trudem, przemy-

8. Jam saturati estis, jam divites facti estis: sine nobis regnatis: et utinam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus.

9. Puto enim, quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo, et Angelis et hominibus.

10. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles.

11. Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis caedimur, et instabiles sumus,

12. et laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, et benedicimus: persecutionem patimur, et sustinemus: *(Act. 20, 34. I. Thes. 2, 9.)*

13. blasphemamur, et obsecramus: tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus omnium peripsema usque adhuc.

14. Non ut confundam vos, haec scribo, sed ut filios meos charissimos moneo.

15. Nam si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.

16. Rogo ergo vos: imitatores mei estote, sicut et ego Christi.

17. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, et fidelis in Domino, qui vos commonefaciet vias meas, quae sunt in Christo Jesu: sicut ubique in omni ecclesia doceo.

8. Jużeście nasyceni, iużeście się bogatémi stali: oprócz nas króluiecie: a bodaieście królowali, żebyśmy y my z wami królowali.

9. Bo mniemam iż Bóg nas Apostoły ostatnie pokazał, iakoby na śmierć naznaczone. Abowiem staliśmy się dziwowiskiem świata, y anyołóm, y ludziom.

10. My głupi dla Christusa, a wy rozstropni w Christusie: myśmy słabi, a wy mocni: wy zacni, a my beze czci.

11. Aż do téy godziny y łakniemy, y pragniemy, y nadzy iesteśmy, y bywamy policzkowani, y tułamy się,

12. y pracuiemy robiąc swémi rękoma: złorzeczą nam, a błogosławiémy: przeszladowanie cierpiémy, a znosimy:

13. bluźnią nas, a modlimy się. Staliśmy się iako plugastwa tego świata, śmieci wszytkich aż dotąd.

14. Nie żebym was zawstydził to piszę, ale iako syny moie namilsze napominam.

15. Abowiem choćbyście mieli dziesięć tysięcy Pedagogów w Christusie, ale nie wiele oyców. Bo w Christusie Jezusie przez Ewanielią iam was urodził.

16. Proszę was tedy, bądźcie naszladowcami moimi, iakom y ia Christusów.

17. Dla tegom posłał do was Tymotheusza, który iest syn móy namilszy y wierny w Panu: który wam przypomni drogi moie, które są w Christusie Jezusie, iako wszędy w każdym kościele uczę.

słem; drugiém tém zapytaniem więcéj go naciska Apostoł, powiadając: *A co masz czegoś nie wziął?* to jest od drugiego, i nie zkąd inąd jak od Boga.

8. *Jużeście nasyceni.* Mowa ironiczna, którą wyszydza uczonych Koryntskich. Sens jest: Jesteście aż do sytości przepełnieni mądrością i innemi darami, jak wam się zdaje. — *Jużeście się bogatemi stali.* To samo znaczy. — *Oprócz nas królujecie.* Mniemacie, że bez naszéj pomocy obfitujecie we wszystkie dary Boże i tryumfujecie.—*A bodajeście królowali.* Nie zazdrościmy wam królowania, ale życzymy tylko, żebyście prawdziwie królowali, to jest, prowadzili i kierowali Koryntczyków ku ich zbawieniu.—*Żebyśmy i my z wami królowali.* Stawszy się przez miłość uczęstnikami tak wielkiego dobra; wasze bowiem dobro za własne uważamy.

9. *Bo mniemam iż Bóg.* Obyście królowali! my bowiem nie królujemy, ale się raczéj za najlichszych i najnikczemniejszych uważamy.— *Ostatnie.* Wzgardzonymi w mniemaniu ludzkiém. — *Pokazał.* Okazał.— *Jakoby na śmierć naznaczone.* Bóg nas przeznaczył nie na królowanie i tryumfy, lecz na śmierć, prześladowanie i męczeństwo. — *Albowiem staliśmy się dziwowiskiem.* Staliśmy się jako skazani na stracenie, którzy, gdy mają umrzeć na placu, lub walczyć ze zwierzętami, wszystkich oczy na się zwracają. Mówi Apostoł o widowisku, przez które Apostołowie, jakby ludzie skazani na śmierć, zdawali się być wystawionymi na pośmiewisko widzów.

10. *My głupi.* Wedle waszego i świata mniemania.— *Dla Chrystusa.* Dla przepowiadania Ewangelii Chrystusa dobrowolnie się wystawujemy na tyle niebezpieczeństw i przykrości. — *Roztropni.* W waszém i świata mniemaniu. — *W Chrystusie.* Którego Ewangelią opowiadając, razem też szukacie pochwał z waszéj mądrości i wymowy.—*Myśmy słabi.* Gdyż wiele nieszczęść wytrzymujemy i nie opieramy się, co jest znakiem niemocy.—*A wy mocni.* Gdyż przez waszę światową wymowę, mądrość i przyjazne stosunki z możnymi, łatwo odwracacie napotykane przykrości.—*Wy zacni.* Słynni, pełni chwały. — *A my bez czci.* Nieznani, nieuczczeni.

11. *Aż do téj godziny.* Od początku naszego opowiadania aż do tego czasu.

12. *Pracujemy robiąc swemi rękami.* Żeby sobie na żywność zapracować i nikomu nie być ciężarem.— *Znosimy.* Cierpliwie i spokojnie.

13. *Bluźnią nas.* Znieważają i szarpią sławę naszę.—*Modlimy się.* Do Boga za nimi. Albo pokornie mówimy, obyczajem błagających.

14. *Zawstydził.* Żebym wam to wyrzucał.

15. *Ale nie wiele ojców.* Jakby rzekł: W tych rzeczach, które się odnoszą do religii chrześciańskiéj ja jestem waszym ojcem, wszyscy inni jako piastuny i nauczyciele.

16. *Bądźcie naśladówcami moimi.* Śmiało to powiada, jako pewien swojéj cnoty.

17. *Dla tegom posłał do was Tymoteusza.* Abyście się od niego dowiedzieli o sposobie życia i postępowania mojego, które macie naśladować. — *Wierny w Panu.* Wiernie mnie dopomagający w tych wszystkich rzeczach, które się odnoszą do Chrystusa i rozszerzenia jego Ewangelii. — *Drogi moje.* Moje postępowanie, opowiadanie, niebezpieczeństwa, prace; jednem słowem, cały mój sposób życia, abyście to wszystko poznawszy, wiedzieli co macie we mnie, jako dzieci w ojcu, naśladować.—*Jako wszędy w każdym kościele uczę.* Niczém szczególném was nie obarczam, ale tego wymagam, czego zwyczajnie i od innych, to jest aby naśladowali przykładu Apostołów.

18. Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam.

19. Veniam autem ad vos cito, si Dominus voluerit; et cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem.

20. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.

21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, et spiritu mansuetudinis?

18. Jakobych nie miał przyśdź do was, tak się niektórzy nadęli.

19. Ale rychło przyidę do was, ieśli Pan będzie chciał: y doznam nie mowy tych którzy się nadęli, ale mocy.

20. Abowiem nie w mowie iest królestwo Boże, ale w mocy.

21. Co chcecie? z rózgali mam przyśdź do was, czyli z miłością, y z duchem cichości?

Wykład X. J. Wujka.— **Roz.** 4. w. 4. *Ale nie w tém jestem usprawiedliwiony.* Nowowiernicy nic nie wątpią, iż są w łasce Bożéj i usprawiedliwieni. Lecz Paweł chocia nie czuł na sumieniu grzechu żadnego, wszakże nie śmiał śmiele twierdzić żeby był usprawiedliwionym: i nie chciał tego sobie przywłaszczać, aby był sam siebie, z serca swego, i z własnych myśli sądził, ale ten sąd na on dzień Pański odkładał.

21. *Z rózgąli mam przyjść do was.* Apostołowie i ich namiestnicy mają moc karania występnych, i moc odpuszczenia tym co się uznawają: aby obojga używali według mądrości i baczenia swego, i według czasu i potrzeby. (Mat. 18, 18).

CAPUT V. — ROZDZIAŁ 5.

O grzechu nieczystości, i ukaraniu za obojętność względem rozpustników.

1. Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. *(Lev. 18, 7).*

2. Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit.

3. Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu, jam judicavi ut praesens eum, qui sic operatus est: *(Col. 2, 5).*

4. In nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu cum virtute Domini nostri Jesu,

5. tradere hujusmodi satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.

6. Non est bona gloriatio vestra. Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit? *(Gal. 5, 9).*

1. Koniecznie słychać między wami porubstwo, a takie porubstwo, iakiego ani między Pogany, tak iż któryś ma oyca swego żonę.

2. A wyście się nadęli: a nie raczeyeście żałości mieli, aby był zniesion z pośrzodku was, który tego uczynku się dopuścił.

3. Ja iście nie przytomny ciałem, ale duchem przytomny, iużem iako przytomny osądził, tego który tak uczynił,

4. gdy się wy w imię Pana naszego Jezusa Christusa zgromadzicie y z duchem moim: z mocą Pana naszego Jezusa,

5. podać takiego szatanowi na zatracenie ciała: aby duch był zachowan w dzień Pana naszego Jezusa Christusa.

6. Nie dobra iest chluba wasza. Niewiecie iż trocha kwasu wszytko ciasto zakwasza?

18. *Jakobych nie miał przyjść.* Zresztą dowiedziałem się, iż niektórzy z was tak się podnoszą w pychę i zuchwalstwo, jak gdybym do was nigdy przyjść nie miał.

19. *Doznam.* Uważać będę, i bacznie dośledzę.— *Nie mowy tych.* Nie ich krasomówstwa, to jest tych, którzy się nadymają.—*Ale mocy.* Ale siły i duchownéj zdolności w nauczaniu i postępowaniu.

20. *Albowiem nie w mowie jest królestwo Boże.* Moc, siła ducha i doskonałość chrześciańska, a bardziéj apostolska, przez którą Bóg panuje, okazując w was skuteczność Ewangelii swojéj. — *Ale w mocy.* W potężném działaniu Ducha Ś., w skuteczności mowy, we władzy czynienia cudów, wyganianiu czartów, a więcéj w przenoszeniu przeciwności, życiu apostolskiém, i świętości obyczajów.

21. *Co chcecie?* Wybierajcie jedno z dwojga.— *Z rózgąli.* Z surowością i władzą karania. P. Wujka.

R. 5.—1. *Koniecznie.* Nie z niepewnych wieści, ale z niewątpliwego źródła.— *Ojca swego żonę.* Macochę swoję.— *Ma.* Za nałożnicę.

2. *A wyście się nadęli.* A wy tymczasem zaprzątacie się waszemi pysznemi sporami, i zaniedbujecie skarcić to kazirodztwo. — *A nie raczejeście żałości mieli.* Pysznicie się, kiedy raczéj smucić się powinnibyście byli.— *Aby był zniesion z pośrodku was.* Aby był wygnanym ze zgromadzenia waszego, i wyklętym.

3. *Ale duchem przytomny.* Duszą, uczuciem, troskliwością.— *Jużem jako przytomny osądził.* Osądziłem, postanowiłem, zawyrokowałem, jak gdybym był obecnym, i w rzeczy saméj przez te słowa stanowię i rozkazuję. Patrz Wujka.

4. *W imię... Chrystusa.* Powagą, i w zastępstwie Chrystusa. Inni łączą te słowa z następnemi, *gdy się w imię... Chrystusa zgromadzicie*; inni, *podać takiego szatanowi*, gdyż to podanie i wypełnienie wyroku działo się mocą, imieniem, i w zastępstwie Chrystusa.— *Z duchem moim.* Z którymi ja jestem obecny duchem, wolą i pieczołowitością. Patrz Wujka.

5. *Podać takiego szatanowi.* Wykląć. Patrz Wujka,— *Na zatracenie ciała.* Aby był od szatana trapionym na ciele.— *Aby duch był zachowan.* Aby dusza pobudzona tą karą do upamiętania się, została zbawioną w dzień sądu.

6. *Chluba wasza.* Przechwalanie się wasze z mądrości świeckiéj, skutkiem którego mówicie: Jam jest Pawłów, ja Apollów, i t. d.: właściwszaby było ukorzyć się w duchu, gdy tak wielka zbrodnia pośród was się znajduje.—*Niewiecie iż trocha kwasu.* Jakby rzekł: Plama ta jednego bezwstydnika, jakby kwas, przenika

7. Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.

8. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis.

9. Scripsi vobis in epistola: Ne commisceamini fornicariis;

10. non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exiisse.

11. Nunc autem scripsi vobis, non commisceri, si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum ejusmodi nec cibum sumere.

12. Quid enim mihi de iis, qui foris sunt, judicare? Nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis?

13. nam eos, qui foris sunt, Deus judicabit. Auferte malum ex vobis ipsis.

7. Wyczyśćcież stary kwas, abyście byli nowym zaczynieniem, iako prząśni iesteście. Abowiem Pascha nasza ofiarowany iest Christus.

8. A tak używaymy nie w starym kwasie, ani w kwasie złości y przewrotności: ale w prząśnikach szczerości y prawdy.

9. Pisałem wam w liście, abyście się nie mieszali z porubnikami.

10. Niezgoła z porubnikami świata tego, abo z łakomymi, abo z drapieżnymi, abo z służącymi bałwanóm: Bo inaczéy musielibyście z tego świata wyniźdź.

11. Lecz teraz pisałem wam abyście się nie mieszali: ieśli ten który się bratem mianuie, iest porubnikiem, abo łakomym, abo służącym bałwanóm, abo złorzeczącym, abo piianicą, abo drapieżcą, żebyście z takowym ani iedli.

12. Bo co mnie należy o tych, którzy nie są u nas, sądzić? Aza o tych, którzy u nas są wy nie sądzicie?

13. Bo tych, którzy nie u nas są, Bóg sądzić będzie. Wyrzućcie złego z pośrzodka was.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 5. w. 3.** *Ja nieprzytomny ciałem.* Tu Paweł S. używa swéj własnéj władzy, apostolskiéj, w zwięzowaniu wszetecznika tego, zaklinając go przez list, i przez mandat albo rozkazanie, chociaż w niebytności.

4. *Gdy się wy zgromadzicie.* Acz exekucya klątwy była przy zgromadzeniu wiernych: wszakże zwierzchność i władza wydania klątwy była przy Apostole, a nie przy wszystkim Kościele albo zgromadzeniu wiernych, jako teraz chcą mieć odszczepieńcy. Bo moc zwięzowania i rozwięzowania nie jest dana wszystkiemu Kościołowi (aby ją miał każdy wierny, albo jéj używać mógł), ale przełożonym kościelnym, ku pożytku Kościoła wszystkiego. Jako i Chryzostom S. pisze, wykładając one Pańskie słowa: Powiedz Kościołowi, to jest, mówi, przełożonym kościelnym. (Jan 20, 23. Mat. 18, 17).

4. *Z mocą Pana naszego.* Wszystka takowa moc i władza na występne, bywa używana i sprawowana imieniem i mocą Pana Jezusa Chrystusa: a ktokolwiek nią gardzi, ten gardzi imieniem i mocą Pana Chrystusową.

5. *Podać takiego szatanowi.* Aby ludzie o tém upewnieni byli, iż wszyscy którzy są w klątwie, są w mocy i w dzierżawie szatańskiéj, i od obrony i opieki Pana Chrystusowéj oddaleni, skoro sentencyą przełożonych

---

was wszystkich, i zaprawia swoją ostrością, złym przykładem, i surowością kary ciążącéj na was, którzy zaniedbujecie zgładzić tak wielką zbrodnię.

7. *Wyczyśćcież stary kwas.* Wyrzućcie tego bezwstydnika ze zgromadzenia waszego, żeby was, jakby kwas nie zaraził. Niektórzy stary kwas ogólnie tłumaczą przez stary grzech, czyli skażenie pierwiastkowego życia, biorąc te słowa za upomnienie do czystości życia. —*Abyście byli nowem zaczynieniem.* To jest, aby wasz Kościoł był nowym i czystym. —*Jako prząśni jesteście.* Tak jak przez chrzest staliście się prząśnymi, to jest wolnymi od kwasu grzechowego.— *Albowiem Pascha nasza.* Jakby rzekł: Słusznie wymagam abyście byli prząśnymi i czystymi, gdyż obchodzicie Paschę, podczas któréj Żydzi używają samych tylko prząśnych pokarmów. Powinniście zaś być prząśnymi, gdyż jako baranek wielkanocny był figurą Chrystusa, tak chleby prząśne u Chrześcian są figurą i niewinności otrzymywanéj na chrzcie ś., i życia czystego i chrześciańskiego.—*Pascha nasza.* Jakby nowa pascha, to jest, ofiara i baranek paschalny (wielkanocny) ofiarowanym został Ojcu. Patrz Wujka.

8. *Używajmy.* W greckim, *obchodźmy święto:* nasz jednak tłumacz wyraził, *używajmy,* to jest *ucztujmy,* gdyż zwykle bywa, że święta na znak wesela, obchodzą się przy uroczystych biesiadach. —*Nie w starym kwasie.* Nie z kwasem starego życia. —*W prząśnikach szczerości.* Ucztujmy, nie przy chlebach prząśnych i pszennych, ale duchownych, którémi są szczerość i czystość, życie też wolne od obłudy i zdrady, co się wyraża przez *prząśniki prawdy.*

9. *Abyście się nie mieszali z porubnikami.* Abyście z nimi nie obcowali.

10. *Nie zgoła.* Zabraniam wam przestawać z nieczystymi świata tego, i t. d. —*Nie zgoła z porubnikami świata tego.* Jakby rzekł: Gdym powiedział i napisał, *abyście się nie mieszali z porubnikami,* nierozumiałem, iż należy unikać w nieczystości żyjących pogan.—*Bo inaczej, musielibyście z tego świata wyniść.* Albowiem żyjącym na tym zepsutym świecie niepodobna jest uniknąć stosunku z nimi.

11. *Jeźli ten, który się bratem mianuje.* Jeśli jest chrześcianinem i publicznie zniesławionym, jak naprzykład rozpustnik, takiego unikajcie. —*Bratem się mianuje.* Jest chrześcianinem.—*Z takowym ani jedli.* Tak dalece zakazuję mieć z nim stosunki, iż nawet u jednego stołu jeść z nim nie pozwalam. Patrz Wujka.

12. *Bo co mnie należy o tych, którzy nie są u nas, sądzić?* Albowiem do mnie nie należy sądzić tych, którzy są po za obrębem Kościoła.—*Aza o tych którzy u nas są wy nie sądzicie?* Widzicie bowiem, iż taki jest zwyczaj w Kościele i u was, że sądzicie należących do Kościoła, względem których macie juryzdykcią, nie zaś pogan, do których się nierozciąga władza Kościoła i wasza.

13. *Bo tych którzy nie u nas są Bóg sądzić będzie.* Nie zaś Kościoł.—*Złego.* Porubcę rozumie.

kościelnych, od ciała jego i Sakramentów i od obcowania wiernych Katolików bywają oddzieleni: dał był Pan Bóg tę moc Apostołom i przełożonym kościelnym, na onych początkach, aby szatan opętał ciało zaklętego. Jako gdy Pan Chrystus Judasza wyobcował, wnet go szatan posiadł. Tak skoro Paweł Alexandra i Hymeneusza zaklął, wnet od szatana byli opętani: i Piotr S. (jako Augustyn Ś. świadczy, *de mira. sac. script.* lib. 3, cap. 16.) pierwéj zaklął Ananiasza i Saphirę, a potém na znak mocy swéj, i na strach sentencyi, nagłą je śmiercią pokarał. Taż moc i teraz trwa w kościele, i nad klętymi bywa rozciągana: których acz nie ciała, ale dusze także bywają od czarta opętane, jako zgodnie świadczą wszyscy Doktorowie. Albowiem to jest kaźń największa pod słońcem, i kształt jakiś wiecznego potępienia, i od tego miecza duchownego umierają wszyscy, którzy Kościoła nie są posłuszni. (Jan 13, 27. I. Timot. 1, 20.)

7. *Albowiem Pascha nasza.* Ztąd widzimy, iż baranek Wielkonocny żydowski (którego i tu, i w Ewangelii Paschą zową), był figurą ofiarowania Chrystusa Pana: który także miał być pierwéj ofiarowany, a potém pożywany. A gdyż Apostołowie na ostatniéj wieczerzy pożywali ciała Chrystusowego, jako prawego baranka Wielkonocnego: tedyć pewnie tamże Pan Chrystus ciało swoje pierwéj Bogu ofiarował, a potém je uczniom ku pożywaniu podał (Greg. Nyss. Orat. 1. de Resur. Domini, Theoph. in Matthaeum.)

11. *Żebyście z takowym ani jedli.* Z pogany dopuszcza Apostoł wiernym jadać: lecz z chrześcijany jawnie grzeszącymi, a zwłaszcza z wyklętymi, i od kościoła odsądzonymi, jako i z heretykami i z odszczepieńcami, żadnéj społeczności wiernym niedopuszcza. (Rzym. 16, 17. Tit. 3, 10. II. Thess. 3, 14. II. Jan 10. Niżéj 10, 27.)

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O rozstrzyganiu sporów w sądach chrześciańskich, grzechach wyłączających z nieba, i t. d.

1. Audet aliquis vestrum, habens negotium adversus alterum, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?

2. An nescitis, quoniam sancti de hoc mundo judicabunt? Et si in vobis judicabitur mundus, indigni estis, qui de minimis judicetis?

3. Nescitis, quoniam Angelos judicabimus? quanto magis saecularia?

4. Saecularia igitur judicia si habueritis, contemtibiles, qui sunt in ecclesia, illos constituite ad judicandum.

5. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum?

6. Sed frater cum fratre judicio contendit, et hoc apud infideles?

7. Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? *(Matt. 5, 39. Rom. 12, 17. I. Thes. 4, 6.)*

8. Sed vos injuriam facitis, et fraudatis: et hoc fratribus.

9. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare: Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri,

1. Smie który z was maiąc sprawę przeciw drugiemu sądzić się przed niesprawiedliwymi, a nie przed świętymi?

2. Azaż niewiécie iż święci będą ten świat sądzić? A ieśli od was świat sądzon będzie: nie godniżeście sądzić rzeczy namnieyszych?

3. Nie wiécie iż anyoły sądzić będziemy? iako daleko więcéy rzeczy świetckie?

4. Jeśli tedy będziecie mieć sądy świetckie, którzy są wzgardzeni w kościele, tych wysadźcie na sądzenie.

5. Mówię ku wstydowi waszemu. Także niémasz między wami mądrego żadnego, któryby mógł rozsądzić między bratem swoim?

6. Ale się brat z bratem prawuie: y to przed niewiernymi?

7. Jużci koniecznie iest w was występek, że sądy między sobą miéwacie. Czemu raczéy krzywdy nie podeymuiecie? czemu raczéy szkody nie ciérpicie?

8. Ale wy krzywdę czynicie y szkodzicie, a ieszcze bracią.

9. Aza niewiécie iż niesprawiedliwi nie osięgą królestwa Bożego? Nie mylcie się, ani porubnicy, ani bałwanóm służący, ani cudzołożnicy, ani psotliwi, ani Sodomczycy.

R. 6.—1. *Przeciw drugiemu.* Przeciw bratu, czyli chrześcianinowi. — *Sądzić się.* Rozprawiać się sądowym sposobem. — *Przed niesprawiedliwymi.* Przed sędziami pogańskimi. — *A nie przed świętymi.* Chrześcianami.

2. *Azaż niewiecie iż święci będą ten świat sądzić?* Jakby rzekł: Jeśli święci mają sądzić świat z Chrystusem, jakże bardziéj słuszną jest rzeczą wam nie szukać innych sędziów jedno ich. — *Niegodniżeście.* Jakże bardziéj przez was, jakby rozjemców, mają być sądzone i rozstrzygane małe spory wasze? Patrz Wujka.

3. *Niewiecie iż anioły sądzić będziemy?* Chrystus bowiem i święci sądem właściwie nazwanym sądzić będą aniołów i ludzi, dobrych sądem pochwalenia i uwielbienia; złych zaś sądem potępienia. — *Jako daleko więcéj rzeczy świeckie.* To jest sprawy, które się odnoszą do powszechnego użytku ludzi, domyślać się należy, godni i zdolni jesteśmy sądzić.

4. *Którzy są wzgardzeni w Kościele.* Ich raczéj nie sędziów pogańskich wybierajcie na sędziów waszych.

5. *Mówię to ku wstydowi waszemu.* Mówię to dla téj najbardziéj przyczyny, żeby was słusznego wstydu nabawić. Albowiem komu się zda rzeczą prawdziwą i podobną do wiary, iżby pomiędzy wami nie było męża taką mądrością i roztropnością obdarzonego, żeby mógł rozstrzygać spory pomiędzy braćmi? — *Między bratem swoim.* Między chrześcianami.

7. *Jest w was występek.* Wyraz grecki ἥττημα oznacza niejaką niedołężność i niemoc duszy, przez którą ulegali gniewowi lub chciwości; i pobudzali się do zanoszenia swych sporów przed sędziów pogańskich. — *Sądy... miewacie.* Spory i zajścia. — *Czemu raczéj krzywdy nie podejmujecie.* Nie znosicie krzywdy, jak przystoi na chrześcian. Patrz Wujka.

9. *Nie mylcie się.* Sądząc, iż niektóre z tych rzeczy, które będę wyliczał nie są grzechami, a przynajmniéj

10. neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt.

11. Et haec quidam fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.

12. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.

13. Esca ventri, et venter escis; Deus autem et hunc, et has destruet; corpus autem non fornicationi, sed Domino; et Dominus corpori.

14. Deus vero et Dominum suscitavit; et nos suscitabit per virtutem suam.

15. Nescitis, quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.

16. An nescitis, quoniam, qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne una. *(Gen. 2, 24. Matth. 19. 5.)*

17. Qui autem adhaeret Domino, unus spiritus est.

18. Fugite fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

10. ani złodzieie, ani łakomi, ani piianice, ani złorzeczący, ani drapieżce nie posięgą królestwa Bożego.

11. Y tymeście niektórzy byli: aleście omyci, aleście poświęceni, aleście usprawiedliwieni w imię Pana naszego Jezu Christa, y w Duchu Boga naszego.

12. Wszytko mi się godzi, ale nie wszytko pożyteczno. Wszytko mi się godzi, ale się ia w moc niczemu nie poddam.

13. Pokarm brzuchowi, a brzuch pokarmóm: lecz Bóg y ten y te zepsuie: A ciało nie porubstwu, ale Panu, a Pan ciału.

14. A Bóg y Pana wzbudził, y nas wzbudzi przez moc swoię.

15. Niewiécie iż ciała wasze są członkami Christusowemi? wziąwszy tedy członki Christusowe, uczynię ie członkami nierządnice? Nie day tego Boże.

16. Abo niewiecie, iż ten co się złącza z nierządnicą, staie się iednym ciałem? Abowiem (mówi) będą dwa w iednym ciele.

17. A kto się złącza z Panem, iednym duchem iest.

18. Uciekaycie przed porubstwem. Wszelki grzech któryby człowiek czynił, nie iest na ciele: ale kto porubstwo płodzi, przeciwko ciału swemu grzeszy.

---

ciężkiemi, jak naprzykład proste porubstwo.—*Ani psotliwi.* Μαλακοί, ci są właściwie, którzy się nazywają niewieściuchami, to jest nierządnicy do płci mężkiéj.

10. *Złorzeczący.* Którzy innych potwarzają.

11. *I tymeście niektórzy byli.* To jest, byli niegdyś niektórzy z was, co się tymi grzechami kalali. — *Aleście omyci.* Aleście obmyli te brudy grzechowe przez chrzest i pokutę.—*Aleście poświęceni.* Nie tylko żeście obmyli zmazy grzechowe, ale razem także dostąpiliście świętości Bożéj łaski. — *Aleście usprawiedliwieni.* Dostąpiliście przez chrzest ś. prawdziwego usprawiedliwienia. — *W Imię... Jezusa Chrystusa.* Przez zasługi Pana i Odkupiciela naszego Jezusa Chrystusa. Całe bowiem nasze usprawiedliwienie i odnowienie od początku do końca przypisuje się zasługom męki Chrystusowéj. — *I w Duchu Boga naszego.* Mocą Ducha ś. pochodzącego od Boga naszego. Jemu się bowiem szczególniejszym sposobem przypisuje w Pismie ś. to wszystko co się odnosi do naszego poświęcenia. Patrz Wujka.

12. *Wszystko mi się godzi.* To jest, wszystko co jest obojętném, jak naprzykład dochodzić swojego w sądzie, gdyż to nie jest wprost zabronioném, i złém w samém sobie; jednak niewypada dla przyczyn wskazanych na początku rozdziału. Jakby rzekł: Powiedziałem to przeciwko sądom, nie iżby nie wolno było, uważając rzecz samą w sobie, dochodzić swojego w sądzie; ale że niechciałbym was poddawać pod władzę drugich, to jest sędziów, rzeczników, starostów, zwłaszcza niewiernych.— *Wszystko mi się godzi, ale się ja w moc niczemu nie poddam.* Wiele rzeczy mnie wolno, których jednak czyniłbym nie chciał, żeby się nie poddać pod obcą władzę.

13. *Pokarm brzuchowi.* To jest, jest przeznaczony, tak jak brzuch dla pokarmów; jakby rzekł: Po co podnosicie spory z powodu rzeczy doczesnych, które prawie wyłącznie zmierzają do pokarmów i brzucha? Pokarm bowiem jest rzeczą nikczemną, i na to przeznaczoną, żeby przesłać do brzucha; brzuch zaś jest zbyt podłą częścią ciała, tak iż powinniśmy się wstydzić podnosić dla niego tak wielkie spory.— *I ten i te zepsuje.* Gdy pomrzemy, albo po zmartwychwstaniu, po którem ludzie jako *się nie żenią ani zamąż wychodzą,* tak też nie jedzą ani piją. — *A ciało nie porubstwu.* To jest, przeznaczone.— *Ale Panu.* Abyśmy mu czystém ciałem i cnotliwemi obyczajami służyli.— *A Pan ciału.* Chrystus dany jest ciału naszemu za głowę; jakby rzekł: A więc ciała nasze nie powinny służyć wszeteczeństwu, lecz Chrystusowi, jako członki swojéj głowie.

14. *Pana wzbudził.* Chrystusa ukrzyżowanego i umarłego.— *I nas wzbudzi.* Do życia nieśmiertelnego, w którém przestaną członki służyć do tych rzeczy, które się odnoszą do tego skazitelnego życia. — *Przez moc swoję.* Potęgą swoją.

15. *Ciała wasze są członkami Chrystusowemi.* Chociaż bowiem Chrystus jest głową swojego mistycznego ciała, szczególniéj ze względu na duszę, któréj daje wiarę, łaskę, i t. d.; jednak poniekąd ma na względzie także ciała, które są narzędziami duszy, i daje im siłę i zdolność, przez którą z łatwością się poddają panowaniu duszy. — *Wziąwszy tedy członki Chrystusowe.* Jakby rzekł: Bezwątpienia niegodną rzecz czyni, kto popełnia nieczystość; albowiem członki swoje, które są poniekąd Chrystusowemi, i do niego jako do głowy przystosowane, wydaje nierządnicy.

16. *Staje się jednem ciałem.* Przez połączenie ciał.— *Dwa w jednem ciele.* Dwa są jedném ciałem. Przytacza miejsce z Gen. 2, 24.

17. *Jednym duchem jest.* Jednym przez miłość, zgodność woli, łaskę i chwałę, które czynią człowieka jakby boskim i Bogiem, tak iż z Bogiem jest jakby jednym i tymże duchem.

18. *Uciekajcie przed porubstwem.* Szczególna to jest téj namiętności, że się raczéj ucieczką jak walką pokonywa. — *Wszelki grzech.* Wiele innych grzechów.— *Nie jest na ciele.* Jest téj natury, że nie kalają własnego ciała tych, którzy grzeszą. — *Przeciwko ciału swemu grzeszy.* Patrz Wujka.

19. An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, et non estis vestri? *(Supra. 3, 17. II. Cor. 6. 16).*

20. Emti enim estis pretio magno. Glorificate, et portate Deum in corpore vestro. *(Infr. 7, 23).*

19. Aza niewiecie iż członki wasze są kościołem Ducha świętego, który w was iest, którego macie od Boga, a nie iesteście swoi?

20. Abowiemeście kupieni zapłatą wielką. Chwalcież y noście Boga w ciele waszym.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 2. *Święci będą świat sądzić.* Apostołowie i inni doskonali chrześcijanie, którzy wszystko dla Pana Chrystusa opuścili, będą w dzień sądny świat z Chrystusem sądzić. (Mat. 19, 28).

7. *Jest występek w was.* Acz nie zawsze jest grzech prawować się i pozywać kogo: wszakże rzadko bez grzechu być może: gdy się kto prawuje albo przez łakomstwo, albo z nienawiścią, z gniewy i swary, albo przyczyniając fałszu i zdrady, albo ze zgorszeniem innych. Przetoż przystojniej jest miłości i doskonałości chrześcijańskiéj, raczéj krzywdę i szkodę cierpieć, aniżli się prawować.

11. *Aleście omyci, aleście poświęceni.* Ztąd znać, że usprawiedliwienie jest nie tylko za sprawiedliwego poczytanie, ale prawdziwe omycie, poświęcenie, grzechów zgładzenie, a sprawiedliwości użyczenie. Patrz Rzym. 2, 13.

18. *Przeciwko ciału grzeszy.* Wszeteczeństwo nie tylko duszę (jako inne grzechy) ale i ciało psuje, obraża i plugawi, więcéj niźli inne wszystkie grzechy.

CAPUT VII.

1. De quibus autem scripsistis mihi, bonum est homini, mulierem non tangere;

2. propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque suum virum habeat.

3. Uxori vir debitum reddat: similiter autem et uxor viro. *(1. Petr. 3, 7).*

4. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.

5. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi: et iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram.

6. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.

7. Volo enim omnes vos esse sicut meipsum; sed unusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius vero sic.

8. Dico autem non nuptis, et viduis: Bonum est illis, si sic permaneant, sicut et ego.

ROZDZIAŁ 7.

O radach służących rozmaitym stanom, wyższości dziewictwa nad małżeństwem, i t.d.

1. Lecz o tym coście mi pisali: Dobrze iest człowiekowi nie tykać się niewiasty;

2. ale dla porubstwa, niech każdy ma swoię żonę, a każda niech ma swego męża.

3. Mąż niechay żonie powinność oddaie: także też y żona mężowi.

4. Żona niema w mocy ciała swego, ale mąż. Także y mąż niema w mocy swéy ciała swego, ale żona.

5. Nie odmawiaycie ieden drugiemu: chybaby z zezwolenia do czasu, abyście się modlitwą bawili: a zasię wracaycie się do tegóż, aby was szatan nie kusił, dla waszéy niestrzymawałości.

6. A to mówię według folgowania, nie według roskazania.

7. Abowiem chcę abyście wy wszyscy byli iakom ia sam, ale każdy ma własny dar od Boga: ieden tak a drugi tak.

8. A mówię nie żonatym y wdowam: Dobrze im iest ieśli żeby tak trwali iako y ia.

---

19. *Członki wasze są kościołem Ducha Świętego.* Albowiem w sprawiedliwych przebywa Duch Ś., jak nam wskazują dalsze słowa, i jakeśmy obszerniéj powiedzieli Dzieje Ap. 2, 4.— *Którego macie od Boga.* Który go wam zesłał.—*A nie jesteście swoi.* Nie należycie do siebie; a zatém, gdy popełniacie nieczystość, nadużywacie ciała, które nie jest waszém.

20. *Albowiemeście kupieni zapłatą wielką.* Nie należycie do siebie, gdyż jesteście nabytymi niewolnikami, odkupieni wielką ceną krwi Chrystusowéj.—*Chwalcież i noście Boga w ciele waszem.* Zachowując je w czystości ku posłudze Ducha Św.

R. 7. 1.—*Lecz o têm coście mi pisali.* Co się dotycze tych zapytań któreście mnie podali o prawach i korzyściach małżeństwa i stanu dziewiczego, tak odpowiadam.—*Dobrze jest człowiekowi nietykać się niewiasty.* Wygodną, uczciwą i chwalebną jest rzeczą człowiekowi zachowywać czystość, i nie znać niewiast.

2. *Dla porubstwa.* Żeby niewpaść w grzech nieczystości. P. W.

4. *Żona niema w mocy ciała swego.* Pod względem tych członków, które odróżniają płeć, i o ile one służą do stosunku małżeńskiego.—*Niema w mocy.* Tak żeby wedle swéj woli mogła się powściągać, albo spółkować z drugim, nie zaś z mężem.

5. *Nie odmawiajcie jeden drugiemu.* Powinności małżeńskiéj.—*Z zezwolenia.* Z zobopólnéj zgody.— *Wracajcie się do tegoż.* Po skończonym czasie modlitwy wracajcie do stosunków małżeńskich.—*Aby was szatan nie kusił.* Aby was szatan przez pokusy nie wciągnął w cudzołóztwo i inne występne plugastwa, jeślibyście dłużéj w rozłączeniu co do pożycia małżeńskiego zostawali.—*Dla waszéj niepowstrzymałości.* Dla wstrzymywania się waszego; nastręczając wam powod do upadku przez niestateczność, do któréj was znalazł skłonnymi. P. W.

6. *Mówię według folgowania.* Dozwalam, ale nie rozkazuję.

7. *Chcę.* Chciałbym, pragnąłbym.— *Jakom ja sam.* Co do bezżeństwa i powściągliwości.— *Jeden tak, a drugi tak.* Jeden taki dar, drugi zaś jakiś inny. P. W.

8. *Jeżli żeby tak trwali.* W bezżeństwie.

9. Quodsi non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri.

10. Iis autem, qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere; (*Matth. 5, 32. Luc. 16, 18*).

11. quodsi discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat.

12. Nam ceteris ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam.

13. Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum;

14. sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem: alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.

15. Quodsi infidelis discedit, discedat; non enim servituti subjectus est frater, aut soror in hujusmodi: in pace autem vocavit nos Deus.

16. Unde enim scis, mulier, si virum salvum facies? aut unde scis, vir, si mulierem salvam facies?

17. nisi unicuique sicut divisit Dominus, unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet, et sicut in omnibus ecclesiis doceo.

18. Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat praeputium. In praeputio aliquis vocatus est? non circumcidatur.

9. Ale ieśli się nie wstrzymawaią: niech w małżeństwo wstąpią. Bo lepiéy iest w małżeństwo wstąpić niżeli bydź palonym.

10. A tym którzy są w małżeństwie roskazuię nie ia, ale Pan: iżby żona od męża nie odchodziła.

11. A ieśliby odeszła, żeby trwała bez męża, abo się z mężem poiednała. A mąż żony niech nie opuszcza.

12. Bo inszym, ia mówię, nie Pan. Jeśli który brat ma żonę niewierną, a ta z nim zezwala mieszkać: niechay iéy nie opuszcza.

13. Y żona ieśli która wierna ma męża niewiernego, a on zezwala mieszkać z nią: niechay nie opuszcza męża.

14. Abowiem poświęcon iest mąż niewierny przez żonę wierną: y żona niewierna poświęcona iest przez męża wiernego: bo inaczéy dziatki wasze byłyby nieczystemi: a teraz świętémi są.

15. A ieśli niewierny odchodzi, niechże odeydzie. Abowiem nie iest poddany niewolstwu brat abo siostra w takowych rzeczach, a do pokoiu wezwał nas Bóg.

16. Abowiem zkąd wiész żono, ieśli męża zbawisz? abo zkąd wiész mężu, ieśli żonę zbawisz?

17. Ale iako każdemu udzielił Pan, iako każdego wezwał Bóg, tak niech postępuie, y iako we wszytkich kościołach uczę.

18. Obrzezanym kto wezwany iest? niechayże nie przywodzi odrzezku. W odrzezku kto wezwany iest? niechay się nie obrzezuie.

---

9. *Niżeli być palonym.* P. W.

10. *Rozkazuję nie ja, ale Pan.* Ma na względzie apostoł przykazanie Pańskie o nie opuszczaniu małżonki. Mat. 5, 19.; Mark. 10; Łuk. 6.

11. *A jeźliby odeszła.* Wziąwszy separacią.— *Żeby trwała bez męża.* Albowiem jeśli żona odłączy się od męża, naprzykład dla tego, iż jest cudzołożnikiem, małżeństwo to nie uważa się za rozwiązane.—*Mąż żony niech nie opuszcza.* Bez ważnéj i sprawiedliwéj przyczyny; bo dla cudzołoztwa i innych sprawiedliwych przyczyn opuścić czyli rozdzielić się wolno. P. W.

12. *Bo inszym.* Którzy nie są złączeni małżeństwem. Przeciwstawi bowiem ten wiersz wierszowi 10, jak się pokazuje w wyrazie *bo,* i z wyrazu *inszym,* co się jaśniéj pokaże ze słów następnych.—*Ja mówię.* Występuję nie z rozkazem, ale z radą, to jest aby zostali w bezżeństwie, którzy mogą się powściągnąć: albowiem do rzeczy poprzedzających, nie zaś do następnych odnieść to należy.—*Jeźli który brat.* To jest, chrześcianin.—*Niechaj jéj nie opuszcza.* Mógł albowiem małżonek wierny pozostawać z małżonką niewierną dla nadziei jéj nawrócenia. P. W.

14. *Albowiem poświęcon jest mąż niewierny przez żonę wierną.* Jakby rzekł: Małżeństwo i związek ten jest świętym; przeto się niekala wierny przez zetknięcie się z niewiernym, ale raczéj niewierny przez moralne niejako nazwanie poświęca się, już dla tego, iż jest mężem świętéj, to jest, wiernéj żony; już że jéj nie robiąc przeszkod w wierze, i uprzejmie z nią żyjąc, ściele sobie niejako drogę do nawrócenia się skutkiem modlitw, zasług, słów i przykładu wiernéj małżonki, i staje się świętym.— *Bo inaczéj dziatki wasze byłyby nieczystemi.* Jeślibyście się odrywali od niewiernych małżonków, dzieci wasze byłyby uważane jakby zrodzone z nieprawego łoża.— *A teraz świętemi są.* Z uczciwego i prawego małżeństwa poczęte i zrodzone. P. W.

15. *A jeźli niewierny odchodzi, niechże odejdzie.* Jeśli niewierny odchodzi, nie zgadzając się mieszkać z wiernym, jako z wiernym; t. j., jeśli obrażony jéj religią, opuszcza ją, niema potrzeby, żeby małżonka wierna szła za nim; ale niech dopuści mu odejść, jakby przez jego odejście przywrócona do swojego wolnego stanu.— *Albowiem nie jest poddany niewolstwu.* Nie jest niewolniczo poddanym brat albo siostra takim, to jest, niewiernym którzy odchodzą, albo się niezgadzają społem mieszkać.—*A do pokoju wezwał nas Bóg.* Sens jest: religia chrześciańska, do któréj nas Bóg powołał, nie zmusza nas do téj niewoli, przez którą się miesza pokój chrześciański, t. j., robi się przeszkoda w rodzinie do należnego zachowania religii Chrystusowéj.

16. *Albowiem zkąd wiesz żono, jeźli męża zbawisz?* Jeśli niewierny, przez swary, zniewagi, groźby przeciwko wierze i wiernéj małżonce, szuka twojego odejścia, odchodź od niego wierna małżonko, żeby spokojny żywot prowadzić, i nieuchylaj się od tego nadzieją jego nawrócenia. Bo zkąd masz taką nadzieję w człowieku poganinie, bluźniercy, swarliwym? a następnie zkąd wiesz, albo zkąd ci ta nadzieja, że go zbawisz?

17. *Jako każdemu.* Porządek słów jest taki: niechaj każdy tak postępuje, jak jemu udzielił Pan, i jako jego wezwał Bóg. Sens więc jest, jakby rzekł: Com powiedział o małżeństwie wiernego z niewiernym, i o odejściu i rozwodzie, jeśli go szuka niewierny, albo jeśli bez rozwodu utrzymać pokoju nie można; bo skądinąd chciałbym, aby każdy pozostał w powołaniu swojego małżeństwa, i wszyscy przestawali na swoim losie.—*I jako.* W greckim jest, *i tak.*—*Uczę.* Zalecam i stanowię.

18. *Obrzezanym kto wezwany jest?* Jeśli kto jest wezwanym do wiary w obrzezaniu, gdyż jest Żydem.—

19. Circumcisio nihil est, et praeputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei.

20. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. *(Eph. 4, 1).*

21. Servus vocatus es? non sit tibi curae: sed et, si potes fieri liber, magis utere.

22. Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini; similiter, qui liber vocatus est, servus est Christi.

23. Pretio emti estis, nolite fieri servi hominum. *(Supr. 6, 20. I. Petr. 1, 18).*

24. Unusquisque in quo vocatus est, fratres, in hoc permaneat apud Deum.

25. De virginibus autem praeceptum Domini non habeo: consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis.

26. Existimo ergo, hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.

27. Alligatus es uxori? noli quaerere solutionem. Solutus es ab uxore? noli quaerere uxorem.

28. Si autem acceperis uxorem, non peccasti, et si nupserit virgo, non peccavit; tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco.

29. Hoc itaque dico, fratres: Tempus breve est; reliquum est, ut et qui habent uxores, tamquam non habentes sint:

30. et qui flent, tamquam non flentes: et qui

19. Obrzezanie nic nie iest, y odrzezek nic nie iest: ale zachowanie Bożego przykazania.

20. Każdy w którym wezwaniu iest wezwan, w tym niechay trwa.

21. Jesteś wezwan niewolnikiem? niedbayże: ale ieśli też możesz być wolnym, raczéy używay.

22. Abowiem kto niewolnikiem wezwany iest w Panie, iest wyzwolonym Pańskim: także który iest wezwan wolnym, iest niewolnikiem Chrystusowym.

23. Zapłataście kupieni, nie stawaycie się niewolniki ludzkimi.

24. Każdy w czym iest wezwan, bracia, w tym niech trwa przed Bogiem.

25. A o pannach niémam roskazania Pańskiego: ale radę daię, iako ten którym od Pana miłosierdzia dostąpił abych był wiernym.

26. Mniemam tedy to bydź rzeczą dobrą, dla teraźnieyszéy potrzeby, iż dobra iest rzecz człowiekowi tak bydź.

27.*Przywiązanyś do żony? nie szukayże rozwiązania. Rozwiązanyś od żony? nie szukayże żony.

28. A ieślibyś wziął żonę, nie zgrzészyłeś. Jeśliby też panna szła za mąż, nie zgrzészyła. Wszakże trapienie ciała mieć będą takowi. A ia wam folguię.

29. To tedy powiadam bracia, czas krótki iest: to zostaie, aby y którzy żony maią, byli iakoby nie mieli:

30. a którzy płaczą, iakoby nie płakali: a któ-

Niechajże nie przywodzi odrzezku. Obrzezanym bowiem można odprowadzić odrzezek za pomocą narzędzia przyciągającego, jak to się działo z żydami odstępcami przechodzącymi do pogaństwa, I. Mach. 1, 18. i Józef Fl., lib. 12. Antiq. c. 6. — *W odrzezku kto wezwany.* Z poganizmu powołany do chrześcijanizmu.— *Niechaj się nie obrzezuje.* Bo byłoby to chcieć być Żydem.

19. *Obrzezanie nic nie jest.* Sens jest: nie te rzeczy nie ważą, i nie przyczyniają się do zbawienia i sprawiedliwości; i dla tego nie należy ich zbytecznie żądać. — *Ale zachowanie Bożego przykazania.* Dodać należy: jest czemś, i przyczynia się do zbawienia. P. W.

20. *W którém wezwaniu.* Stanie życia.

21. *Niedbajże.* Niechaj to ciebie wielce nie trapi, żeś niewolnikiem. — *Jeśli też możesz być wolnym, raczéj używaj.* Jeśli się jednak nadarza powod i zręczność dostąpienia wolności, radzę z tego skorzystać, i starać się o swobodę.

22. *Albowiem kto niewolnikiem wezwany jest.* Złączyć należy te słowa z owemi: *jesteś wezwan niewolnikiem; nie dbajże.* Sens zaś jest: Kto bowiem będąc niewolnikiem, powołanym został do wiary Pana Jezusa Chrystusa, stał się usamowolnionym, i dostąpił wolności synów Bożych, chociaż jeszcze doczesną niewolę dźwiga. — *Jest niewolnikiem Chrystusowym.* Gdyż przez niego został odkupiony.

23. *Zapłatąście kupieni.* Krwi Chrystusowéj. — *Nie stawajcie się niewolnikami ludzkimi.* Nie zaprzedawajcie siebie w niewolę, jeśli możecie być wolnymi; ta bowiem cywilna wolność przystoi wolności Chrystusowéj, i dopomaga do łatwiejszego i dogodniejszego jemu służenia.

24. *Przed Bogiem.* Trzymając się Boga, do którego się przez chrześcianizm przyłączył.

25. *A o pannach.* Aby zachowały panieństwo, i służyły Bogu w panieństwie. — *Ale radę daję.* Aby to czyniły. — *Jako ten którym od Pana miłosierdzia dostąpił.* Radzę dziewictwo, jako ten, który miłosiernie wybrany zostałem do łaski apostolskiego urzędu względem pogan, abym im wiernie radził; jakby rzekł: O ile niegodniejszy od innych apostołów, z większą łaską i miłosierdziem powołany zostałem do apostolstwa, tém więcéj przystoi mnie być wiernym w moim urzędzie, i wiernie radzić tym, do których jestem posłany na apostoła. Patrz Wujka.

26. *Mniemam tedy to być rzeczą dobrą.* Aby zachowały dziewictwo. — *Dla teraźniejszéj potrzeby.* Teraźniejszą potrzebą jest krótkość czasu, który się nam daje na poszukiwanie wieczności; który następnie nie światu, nie mężowi, ale duszy i Bogu poświęcić należy.—*Iż dobra jest rzecz człowiekowi tak być.* Uważam za rzecz dobrą zostawać w panieństwie dla teraźniejszéj potrzeby; za dobrą, powiadam, pozostawać w panieństwie. Spójnik bowiem *iż* nie zdaje sprawy, ale służy do powtórzenia tego samego zdania.

28. *A jeżlibyś wziął żonę, nie zgrzeszyłeś.* To się rozumie, jeśli nie zachodzi żadna przeszkoda czyniąca małżeństwo niegodziwem. — *Wszakże trapienie ciała.* Ciężary małżeńskie, dzieci i domu. Trapieniem bowiem ciała nazywa to utrapienie, które się łoży około ciała i rzeczy cielesnych, i które dotyka ciała.—*A ja wam folguję.* Dozwalając małżeństwa. Albo raczéj sens jest: ja zaś wam jakby dzieciom folguję, pragnąc, abyście nie doznali tych utrapień i przykrości które towarzyszą małżeńskiemu stanowi, i dla tego radzę wam powściągliwość. Patrz Wujka.

29. *Czas krótki jest.* Czas tego życia, i dla tego nie należy go trwonić na rozkoszach światowych, ale szczerze myśléć o wieczném zbawieniu. — *Jakoby nie mieli.* Aby się zbytecznie nie przywiązywali do stosunków z żoną, żeby duszę, myśl, i miłość zwracali więcéj ku Bogu jak zatapiali je w żonach.

30. *Którzy płaczą, jakoby nie płakali.* Którym się

gaudent, tamquam non gaudentes: et qui emunt, tamquam non possidentes:

31. et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: praeterit enim figura hujus mundi.

32. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus est, quae Domini sunt, quomodo placeat Deo.

33. Qui autem cum uxore est, sollicitus est, quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est.

34. Et mulier innupta et virgo cogitat, quae Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Quae autem nupta est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro.

35. Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id, quod honestum est, et quod facultatem praebeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

36. Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, et ita oportet fieri: quod vult, faciat; non peccat, si nubat.

37. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis, et hoc judicavit in corde suo, servare virginem suam, bene facit.

38. Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit.

39. Mulier alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit; quodsi dormierit vir ejus, liberata est: cui vult, nubat, tantum in Domino. *(Rom. 7, 2).*

40. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium: puto autem, quod et ego Spiritum Dei habeam.

rzy się weselą, iakoby się nie weselili: a którzy kupuią, iakoby nie dzierżeli:

31. a którzy używaią świata tego, iakoby nie używali: bo przemiia kształt świata tego.

32. A chcę abyście byli bez pieczołowania. Kto bez żony iest, stara się o to co Pańskiego iest, iakoby się podobał Bogu.

33. A który z żoną iest, stara się o to co światu należy, iakoby się podobał żenie: y rozdzielon iest.

34. Y białogłowa nie mężata y panna, myśli o tym co Pańskiego iest, aby była święta ciałem y duchem. A która szła za mąż, myśli co światu należy: iakoby się podobała mężowi.

35. A toć mówię ku pożytkowi waszemu nie abym na was sidło wrzucił, ale ku temu co iest poczciwego, y coby was sposobiło do modlenia się Panu bez przeszkody.

36. A ieśli sobie kto za sromotę ma zstrony panny swoiéy iż lata przeszła, a tak musi bydź: co chce niech czyni: nie grzészy, ieśli póydzie za mąż.

37. Bo kto postanowił mocnie w sercu swym, potrzeby nie maiąc, a maiąc w mocy swą własną wolą, y to postanowił w sercu swym, aby zachował pannę swą, dobrze czyni.

38. A tak y który daie w małżeństwo pannę swoię, dobrze czyni: y który nie daie, lepiéy czyni.

39. Żona przywiązana iest do zakonu, póki żywie mąż iéy: a ieśliby zasnął mąż iéy, wolna iest: niech idzie za kogo chce: tylko w Panie.

40. Ale błogosławieńsza będzie, ieśliby tak została, wedle moiéy rady. A mniemam że y ia mam Ducha Bożego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 7. w. 2. *Niech każdy ma swoję żonę.* Nie rzekł: Niech każdy żonę pojmie, który jéj nie ma: jako dziś odszczepieńcy obłędnie wykładają. (Boby był sam przeciwko sobie, mówiąc troszkę niżéj w. 27. Aby nie szukał żony ten, który jéj nie ma). Ale każe aby żonaty miał żonę swoję, aby jéj nie o-

---

przytrafiają rzeczy smutne, dające powod do płaczu, żeby się niemi zbytecznie nieporuszali, ale cierpliwie i spokojnie znosili, jako krótko trwałe, i pocieszali się nadzieją żywota wiecznego. — *A którzy się weselą, jakoby się nie weselili.* Przez wzgląd na krótkość i próżność pociech tego świata. — *Jakoby nie dzierżeli.* To jest wiecznie, ale jako korzystający do czasu.

31. *Jakoby nie używali.* Używając pobieżnie, i o ile potrzeba wymaga, bez przywiązania serca.—*Bo przemija kształt świata tego.* Cała postać świata tego, i jego urządzenie, są rzeczami przemijającemi, i kiedyś ustaną. Patrz Wujka.

32. *Chcę.* Chciałbym. — *Abyście byli bez pieczołowania.* A następnie żebyście żyli w dziewictwie i bezżeństwie. — *Stara się o to co Pańskiego jest.* Wielką ma sposobność do zupełnego oddania się rzeczom duchownym.—*Jakoby się podobał Bogu.* Przez czystość serca i pobożne uczynki.

33. *Rozdzielon jest.* Rozerwany jest licznemi troskami, tak iż jednemu Bogu oddać się nie może, ale część czasu i to większą i ważniejszą poświęca żonie i dzieciom.

34. *Myśli o tém co Pańskiego jest.* Dogodny ma czas do myślenia o tém co się odnosi do Boga.—*Aby była święta.* Czystą i niepokalaną.

35. *Nie abym na was sidło wrzucił.* Nie iżbym chciał na was wkładać konieczność powściągliwości, i was do bezżeństwa zmuszać. — *Ale ku temu co jest poczciwego.* Zachęcając was do tego co jest uczciwem, to jest, do uczciwego i lepszego sposobu życia w bezżeństwie.—*Was sposobiło.* Was panny.

36. *Z strony panny swojéj, iż lata przeszła, a tak musi być.* Że córki swojéj już dorosłéj nie wydał za mąż. — *A tak musi być.* I tak uważa, iżby ją raczéj wydać za mąż, niż żeby się miała w domu zestarzeć.— *Co chce niech czyni.* Niechaj ją wydaje za mąż, jeśli się tak podoba; albo zachowa w panieństwie, gdy to za lepsze uważa.

37. *Bo kto postanowił mocnie w sercu swem.* Kto ma stałe i mocne postanowienie, i nie uważa na mowy ludzkie, żeby inaczéj postąpił, jak to u siebie postanowił.—*Potrzeby nie mając.* To jest przykazania.— *A mając w mocy.* A mając władzę nad swoją wolą.— *Aby zachował pannę swą.* W stanie panieńskim.— *Dobrze czyni.* Gdyż wypełnia Chrystusową i moję radę.

39. *Przywiązana jest do zakonu.* To jest do małżeństwa, tak iż nie może opuścić męża swego, a wyjść za drugiego.—*A jeźliby zasnął.* Jeśliby umarł.—*Tylko w Panu.* W chrześcijanizmie, wychodząc za chrześcianina.

40. *Jeśliby tak została.* Bez męża. — *A mniemam że i ja mam Ducha Bożego.* Ducha rady, wedle którego uważam moję radę za dobrą.

puszczał, ale aby mieszkał i obcował z tą, którą pojął pierwéj niźli uwierzył. Bo tu Paweł Ś. na pierwsze pytanie Koryntyan odpowiada: które nie toć było: Jeźli się godzi, abo nie, żonę pojąć? Ale, jeźli ci, którzy żony mają, nawróciwszy się na wiarę Chrystusową, mają z nimi jako i pierwéj obcować, czyli je opuścić, a mieszkać w czystości? (Hieron. 1. cont. Jovin. Chrysost. in hunc locum homil. 19.)

5. *Abyście się bawili modlitwą.* Jeśliż świecki i którykolwiek wierny modlić się dobrze nie może, kiedy się nie wstrzyma od małżeńskiéj sprawy: tedyć kapłan, który się ma zawsze modlić, i ofiary za lud ofiarować, powinien być zawsze bez małżeństwa. (Hieron. lib. 1. cap. 19 cont. Jovin. Patrz wyżéj Łuk. 1, 23.)

7. *Jakom i ja.* Ztąd znać, iż Paweł Ś. nie miał żony, ale w czystości żył. (August. de grat. et lib. arb. cap. 4.)

9. *Lecz jeźli się nie wstrzymają.* To mówi o pannach, które jeszcze czystości nie ślubiły. Bo które po ślubie czystości Bogu uczynionym za mąż idą: te mają potępienie, i cudzołożnicami Chrystusowymi się stawają. (August. de fide ad Pet. cap. 3. I. Timot. 5, 12.)

9. *Lepiéj jest w małżeństwo wstąpić.* I to słowo należy tylko tym, które czystości Bogu nie ślubiły. Bo która się Chrystusowi poświęciła, ta już w małżeństwo wstąpiła, już z nieśmiertelnym mężem jest złączona. Przetoż jeźliby chciała iść za inszego, prawem pospolitém cudzołoży, i śmierć zasługuje. (Ambros. ad virg. lap. cap. 5.) A gorzeć na tém miejscu, nie jestci pokusy cielesne cierpieć (jako odszczepieńcy fałszywie wykładają) ale nierządnie żyć, i dać się pokusom cielesnym zwyciężać. Lecz jako żona, która ma męża abo schorzałego, abo na wojnie, abo w więzieniu, abo w dalekich stronach będącego, nie może przeto iść za drugiego męża, iż pokusy cierpi: ale powinna jest modlitew, postów i ciała utrapienia przeciw pokusom używać: tak też persony Bogu oddane, nie do małżeństwa ziemskiego się uciekać, ale podobnych lekarstw przeciw pokusom cielesnym używać są powinne.

11. *Niechaj trwa bez małżeństwa.* Jako żona męża opuściwszy, dekretem Chrystusowym i Pawłowym nie może iść za drugiego męża: tak też mąż opuściwszy żonę (chocia i dla cudzołóztwa) nie może innéj pojąć póki ona żywa. (Mat. 5. Mar. 10. August. de bono conjug. cap. 7. Patrz wyżéj Mat. 19, 9.)

12. *Ja mówię, nie Pan.* Ztąd się uczymy, iż Pan Chrystus wiele rzeczy oprócz tych, których sam uczył, zostawił postanowieniu i sprawie Apostołów i potomków ich, którzy mogą wedle czasu i potrzeby i to i owo rozkazać i radzić, i nas na posłuszeństwo obowiązać.

14. *Poświęcon bywa mąż niewierny.* To jest, często się przygadza, że jeden przez drugiego bywa na wiarę nawrócony, i tym sposobem bywa poświęcony. (I. Piotr 3.)

14. *A teraz świętemi są.* Nie żeby dziatki, chocia z rodziców wiernych narodzone, miały być świętemi, póki nie są ochrzczone: jako Kalwinistowie obłędnie trzymają, ale iż do chrztu ś. bywają przywiedzione, gdzie dopiero bywają poświęcone.

19. *Ale zachowanie przykazania Bożego.* Obacz co się Bogu najwięcéj podoba, i co prawym chrześcijaninem człowieka czyni: nie sama iście wiara, ale zachowanie Pańskiego przykazania, abo wiara, która przez miłość dobrze czyni. (Galat. 5, 6 i 15.)

25. *Radę daję.* Insza jest rada, a insze przykazanie. Radę dają, abyśmy panieństwo zachowali: abyśmy się od mięsa i od wina wstrzymali: abyśmy wszystko przedali i ubogim rozdali. Ale rozkazują, abyśmy sprawiedliwie żyli, aby każdy człowiek strzegł się złego a naśladował dobrego. Rady kto rad usłucha i wypełni ją, będzie miał większą chwałę. Lecz kto nie wypełni przykazania, jeźli się pokutą nie wspomoże, nie ujdzie karania. (August. serm. 61. de temp.)

28. *Jeśliby panna szła za mąż.* I tu o pannach wolnych mówi, które ślubu czystości nie mają. Bo które po ślubie czystości w małżeństwo wstępują, te ciężéj niźli cudzołożnice grzeszą. (Aug. Ambr. Hieron.)

31. *Kto bez żony jest.* Tu się odszczepieńcy nauczyć mogą. Naprzód, iż panieństwo i bezżeństwo, nie dla tego tylko nad małżeństwo bywa przekładane, iż jest stan daleko spokojniejszy: ale iż też jest do służby bożéj sposobniejszy. Druga, iż panieństwo ma w sobie Bogu miłą czystość i świątobliwość tak dusze jako i ciała, jaka w małżeństwie być nie może. Trzecia, iż przeto Kościół chce mieć kapłany nie żonate aby się od Boga nie oddzielali, ale aby się jemu samemu podobali, będąc świętymi i czystymi na duszy i na ciele.

CAPUT VIII. — ROZDZIAŁ 8.

O pożywaniu pokarmów ofiarowanych bałwanom, niedawaniu zgorszenia, i t. d.

1. De iis autem, quae idolis sacrificantur, scimus, quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas vero aedificat.

2. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognovit, quemadmodum oporteat eum scire.

1. A o tym co się bałwanom ofiaruie, wiémy iż wszyscy umieiętność mamy. Umieiętność nadyma, a miłość buduie.

2. A ieśli kto mniema żeby co umiał, iescze niewié, iako mu umieć potrzeba.

R. 8.—1. *A o tem co się bałwanom ofiaruje.* O mięsie i innych tego rodzaju rzeczach.— *Wiemy.* To jest iż rzeczy ofiarowane bałwanom nie różnią się od innych pokarmów, i że nie posiadają w sobie żadnéj świętości.— *Iż wszyscy.* Gdyż wszyscy jesteśmy dobrze nauczeni wiary Chrystusowéj. — *Umiejętność.* Dostateczna znajomość prawd chrześciańskich, przez którą wiemy, iż rzeczy poświęcone bałwanom nie mają żadnego nowego znaczenia, ale są obojętne. — *Umiejętność nadyma.* Umiejętność ta wasza, przez którą wiecie, iż bałwany są niczem, i że następnie wolno pożywać rzeczy poświęcone bałwanom, i które pożywacie ze zgorszeniem współbraci nieświadomych tego: ta umiejętność, powiadam, sprawuje, że się wynosicie nad nieumiejętnych, i nimi pogardzacie. — *A miłość buduje.* Słabych i nieumiejętnych, i ich utrzymuje i podnosi w wierze i pobożności chrześciańskiéj. Wyraz bowiem *budować*, znaczy to samo, co dopomagać bliźniemu do zbawienia: temu się sprzeciwia *zgorszenie*, przez które się bliźni rujnuje, to jest doznaje przeszkody do zbawienia. Patrz Wujka.

2. *A jeśli kto mniema żeby co umiał.* Kto sądząc, że on cokolwiek umie, ztąd się nadyma, ten jeszcze niezna jaki jest cel i użytek umiejętności, a mianowicie, aby się z powodu umiejętności nie pysznić, lecz pomagać komu można, nikomu nieszkodzić, nikogo nie zgorszyć, a w ten sposób być poznanym i umiłowanym od Boga.

3. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.
4. De escis autem, quae idolis immolantur, scimus, quia nihil est idolum in mundo, et quod nullus est Deus, nisi unus.
5. Nam etsi sunt, qui dicantur dii sive in coelo, sive in terra (siquidem sunt dii multi et domini multi),
6. nobis tamen unus est Deus, Pater, ex quo omnia, et nos in illum; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum.
7. Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, et conscientia ipsorum, cum sit infirma, polluitur.
8. Esca autem nos non commendat Deo. Neque enim, si manducaverimus, abundabimus: neque, si non manducaverimus, deficiemus.
9. Videte autem, ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis.
10. Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam, in idolio recumbentem: nonne conscientia ejus, cum sit infirma, aedificabitur ad manducandum idolothyta?
11. Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est? *(Rom. 14, 15.)*
12. Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis.
13. Quapropter, si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem. *(Rom. 14, 21.)*

3. Lecz ieśli kto miłuje Boga, ten poznan iest od niego.
4. A o pokarmiech które bałwanom ofiaruią, wiemy, iż bałwan nic nie iest na świecie, a iż żaden Bóg nie iest iedno ieden.
5. Abowiem choć są, które bogi zowią, bądź w niebie, bądź na ziemi (iakóż iest wiele bogów, y wiele panów),
6. wszakże nam ieden Bóg, Ociec, z którego wszytko, a my do niego: y ieden Pan Jezus Christus, przez którego wszytko, a my przezeń.
7. Ale nie we wszytkich iest wiadomość. A niektórzy dotychmiast z sumnieniem z strony bałwana, iako rzecz bałwanóm ofiarowaną iadaią: a sumnienie ich będąc mdłe, pokalane bywa.
8. Lecz nas pokarm nie zaleca Bogu: abowiem ani ieślibyśmy iedli będziemy obfitować, ani ieślibyśmy nie iedli schodzić nam będzie.
9. A patrzcie aby snadź ta wolność wasza nie była ku zgorszeniu mdłym.
10. Abowiem ieśliby kto uyźrzał tego, który ma wiadomość, w bałwochwalnicy u stołu siedzącego: izali sumnienie iego, będąc mdłe, nie weźmie pochopu do iedzenia rzeczy bałwanóm ofiarowanych?
11. Y zginie za oną twoią wiadomością brat mdły, dla którego Christus umarł?
12. A grzésząc tak przeciw braciéy, y zraniaiąc mdłe ich sumnienie, przeciw Christusowi grzészycie.
13. A przeto ieśli pokarm obraża brata mego: nie będę iadł mięsa na wieki, abym brata mego nie zgorszył.

---

3. *Lecz jeżli kto miłuje Boga.* I dla Boga bliźniego, żeby go pożywaniem rzeczy ofiarowanych bałwanom i czém innem nie zgorszyć, lecz budować. — *Ten poznan jest od niego.* Tego Bóg pochwala i miłuje; w jego umiejętności Bóg sobie podoba.

4. *A o pokarmiech.* Jakby rzekł: A więc, wracając do założonego przedmiotu, o pożywaniu pokarmów ofiarowanych bałwanom.— *Wiemy, iż bałwan nic nie jest na świecie.* Każdemu z nas to wiadomo, iż bałwan jest niczem w naturze rzeczy, to jest, nie jest tém za co się uważa i co przedstawia, gdyż on nie ma w sobie prawdziwego bóstwa, albowiem niema innego Boga, oprócz jednego prawdziwego, którego my czcimy. Patrz Wujka.

5. *Albowiem choć są, które bogi zowią.* Bałwochwalcy poganie.

6. *Wszakże nam.* Słusznie rozumiejącym. — *A my do niego.* Dla jego czci i chwały stworzeni jesteśmy.— *Przez którego wszystko.* Stało się. — *A my przezeń.* Stworzeni i odkupieni jesteśmy.

7. *Ale nie we wszystkich jest wiadomość.* T. j. o któréj już powiedziano, że bałwan i rzecz ofiarowana bałwanom jest niczém. — *A niektórzy dotychmiast z sumieniem z strony bałwana.* Z sumieniem mylnem, mniemając, iż bałwan posiada w sobie niejaką boskość.—*Jako rzecz bałwanom ofiarowaną jadają.* Ze czcią, jakby on pokarm miał w sobie cóś świętego, dla tego, iż był ofiarowany bałwanowi. Albo, ze strachem, jakby się owym pokarmem kalali i zarażali. — *A sumienie ich będąc mdłe.* Niedostatecznie oświecone pod względem rzeczy ofiarowanych bałwanom.— *Pokalane bywa.* Gdyż, idąc za przykładem drugich, przeciwko sumieniu pożywają rzeczy poświęconych bałwanom.

8. *Lecz nas pokarm nie zaleca Bogu.* Pożywanie rzeczy poświęconych bałwanom, lub innych pokarmów nic się nie przyczynia samo przez się do pobożności, przez którą się podobamy Bogu. — *Albowiem ani jeżelibyśmy jedli.* Pokarmy ofiarowane bałwanom.— *Będziemy obfitować.* W pokarmy i przyjemności, którychbyśmy w inny sposob używać nie mogli. — *Schodzić nam będzie.* Jakby nie wolno było pożywać tego samego rodzaju pokarmów, chociaż nie ofiarowanych bałwanowi.

9. *Ta wolność wasza.* Pożywania pokarmów poświęconych bałwanom. — *Nie była ku zgorszeniu mdłym.* W ten sposob, który zaraz tłumaczy.

10. *Tego który ma wiadomość.* Że pokarm ofiarowany bałwanom nie jest rzeczą świętą i religijną.— *W bałwochwalnicy.* W świątyni, albo u stołu poświęconego bałwanom.

11. *I zginie... mdły.* Zgrzeszy niewiedząc, iż to nie jest grzechem w sobie jeść pokarmy ofiarowane bałwanom.— *Za oną twoją wiadomością.* Przez twoję naukę, którój źle i niewłaściwie używasz.

12. *Przeciw Chrystusowi grzeszycie.* Chrystus bowiem uważa to za rzecz wykonaną dla siebie, co się czyni jednemu z jego najmniejszych, Mat. 25, 40. Znowu którzy gorszą bliźniego, grzeszą przeciwko Chrystusowi, gdyż swoim złym przykładem burzą i obalają Chrystusową budowę, to jest cnotę i zbawienie bliźnich, zbudowane krwią Chrystusową.

13. *Pokarm.* Ofiarowany bałwanom. — *Abym brata mojego nie zgorszył.* I nie dał powodu do grzechu.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 1. *Umiejętność nadyma.* Nauka albo umiejętność bez miłości nadyma, i nic nie pomaga: lecz miłością okraszona, buduje. (Aug. lib. 9, cap. 20. Civit. Dei).

4. *Bałwan nic nie jest.* Nie z strony materyi, która cóżkolwiek jest: ale z strony formy, iż to znaczy co nic nie jest, albo czego niemasz na świecie.

CAPUT IX. — ROZDZIAŁ 9.

O prawach służących opowiadaczom Ewangelii, i t. d.

1. Non sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino?

2. Etsi aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.

3. Mea defensio apud eos, qui me interrogant, haec est:

4. Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi?

5. Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi sicut et ceteri Apostoli, et fratres Domini, et Cephas?

6. Aut ego solus et Barnabas, non habemus potestatem hoc operandi?

7. Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat?

8. Numquid secundum hominem haec dico? An et lex haec non dicit?

9. Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? *(Deut. 25, 4. I. Tim. 5, 18).*

10. An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt: quoniam debet in spe qui arat, arare, et qui triturat, in spe fructus percipiendi.

11. Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus? *(Rom. 15, 27).*

12. Si alii potestatis vestrae participes sunt,

1. Nie iestem wolnym, nie jestem Apostołem? Izalim Christusa Jezusa Pana naszego nie widział? Izali wy nie iesteście robota moia w Panu?

2. A ieśli innym nie iestem Apostołem, a wszakże wam iestem: abowiem pieczęć Apostolstwa mego wy iesteście w Panu.

3. Obrona moia u tych, którzy mię pytaią ta iest:

4. Izali nie mamy wolności ieść y pić?

5. Izali nie mamy wolności wodzić się z siostrą niewiastą, iako y drudzy Apostołowie, y bracia Pańscy, y Cephas?

6. Czyli ia sam y Barnabasz nie mamy wolności tego czynić?

7. Kto kiedy żołnierską swym kosztem służy? kto sadzi winnicę: a z owocu iéy nie pożywa?

8. Kto trzodę pasie: a mléka trzody nie pożywa?

9. Izali według człowieka to mówię? Izali też zakon tego nie mówi? Abowiem w zakonie Moyżeszowym napisano iest: Nie zawiążesz gęby wołowi młócącemu. Izali Bóg o wolech piecza ma?

10. Czyli koniecznie dla nas mówi? Abowiem dla nas iest napisano: iż w nadziei ma orać co orze: a który młóci w nadzieię wzięcia pożytku.

11. Jeśli my wam duchowneśmy rzeczy siali, wielka rzecz iest, ieślibyśmy wasze cielesne żęli?

12. Jeśli inszy mocy nad wami są uczestni-

R. 9.—1. *Nie jestem wolnym, nie jestem Apostołem?* Czyż nie mam prawa jako apostoł Chrystusowy wymagać i brać od was utrzymanie i żywność.— *Izalim Chrystusa Jezusa Pana naszego nie widział?* Jakby rzekł: Zkąd się pokazuje, że jestem apostołem, gdyż widziałem Chrystusa, i jestem od niego posłanym na opowiadanie Ewangelii. Dzieje Ap. 9, 5; i 22, 18.— *Jesteście robota moja.* Których ja przez opowiadanie zrodziłem Christusowi.

2. *A jeźli innym nie jestem apostołem.* Dajmy, iż dla innych nie jestem apostołem; ale zaprzeczyć nie można, że waszym apostołem ja jestem.— *Pieczęć Apostolstwa mego.* Swiadectwo utwierdzone pieczęcią.

3. *Obrona moja u tych którzy mię pytają.* Jeśli którzy zaprzeczają lub wątpią, iż jestem apostołem, wy jesteście moją obroną; albowiem pokazując was, których nawróciłem do Chrystusa, dosyć pokazuję, że jestem apostołem. Inni sądzą, iż sens jest, jakby rzekł: tym którzy dochodzą sposobu mojego życia, zadość czynić zwykłem następnym sposobem.

4. *Jeść i pić.* Waszym kosztem.

5. *Z siostrą niewiastą.* P. W. — *Wodzić się.* Po owych miejscach, w których opowiadam Ewangelią.— *Bracia Pańscy.* Jakób, Jan, Judasz Tadeusz, krewni Chrystusa wedle ciała.—*Cefas.* I sam książe apostołów.

6. *Tego czynić.* Co inni czynią, to jest, żeby żyć z Ewangelii, i wodzić z sobą niewiastę.

7. *Kto kiedy żołnierską swym kosztem służy?* Patrz Wujka.

9. *Izali według człowieka to mówię?* Czyliż to mówię jako człowiek materyalny i samolubny? Bynajmniéj.—*Izali też zakon tego nie mówi?* Czyliż tego co mówię nie mogę udowodnić Pismem ś.?— *W zakonie Mojżeszowym.* Deut. 25, 4.—*Nie zawiążesz gęby wołowi młócącemu.* To jest, gdyż jest rzeczą słuszną aby bydlęta pracujące jadły. Używano niegdyś wołów do młócenia zboża przez deptanie: gospodarze zaś skąpi zawiązywali usta wołom, żeby nie mogły jeść zboża, które młóciły, co było pewnym rodzajem okrucieństwa i niesprawiedliwości, naganianéj przez zakon. — *Izali Bóg o wolech pieczą ma?* W tém prawie niemiał Bóg głównie na myśli wołów, ale coś wyższego, a mianowicie nas i nam podobnych, którzy jesteśmy na wzór wołów, pracujący i młócący na polu i w gumnie Bożém, względem których miał ten zamiar i wolą, aby żyli z Ewangelii.

10. *Iż w nadziei ma orać, co orze.* Z nadzieją zapłaty; a więc także opowiadacz może się spodziewać żywności ze swojego opowiadania.

11. *Duchowneśmy.* Naukę Ewangeliczną i Sakramenta.—*Cielesne.* Żywność i inne pomoce, któremi się karmi i utrzymuje nasze ciało.

12. *Mocy nad wami.* To jest, prawa które mają

quare non potius nos? Sed non usi sumus hac potestate; sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.

13. Nescitis, quoniam, qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt, edunt: et qui altari deserviunt, cum altari participant? *(Deut. 18, 1).*

14. Ita et Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.

15. Ego autem nullo horum usus sum. Non autem scripsi haec, ut ita fiant in me; bonum est enim mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet.

16. Nam si evangelizavero, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit: vae enim mihi est, si non evangelizavero.

17. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo; si autem invitus, dispensatio mihi credita est.

18. Quae est ergo merces mea? Ut Evangelium praedicans, sine sumtu ponam Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio.

19. Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem.

20. Et factus sum Judaeis tamquam Judaeus, ut Judaeos lucrarer;

21. iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem (cum ipse non essem sub lege), ut eos, qui sub lege erant, lucrifacerem; iis, qui sine lege erant, tamquam sine lege essem (cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi), ut lucrifacerem eos, qui sine lege erant.

22. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos

kami, czemu nie raczéy my? Lecześmy téy mocy nie używali: ale wszytko znaszamy, abyśmy iakiéy przeszkody Ewanieliiéy Christusowéy nie dali.

13. Niewiecie iż którzy w świątnicy robią, co iest z świątnice iedzą: a którzy ołtarzowi usługuią, uczestnikami są ołtarza?

14. Tak też Pan postanowił tym którzy Ewanielią opowiadaią, aby z Ewanieliiéy żyli.

15. A iam żadnéy z tych rzeczy nie używał. Y nie pisałem tego, aby się tak zemną stało: bo mnie lepiey umrzeć, niżby kto pochwałę moię miał wyniszczyć.

16. Bo ieśli Ewanielią będę opowiadał, niemam chluby: bo mię potrzeba przyciska: abowiem biada mnie ieślibym Ewanieliiéy nie przepowiadał.

17. Bo ieśli to dobrowolnie czynię, mam zapłatę: lecz ieśli poniewolnie, szafarstwa mi zwierzono.

18. Któraż tedy moia iest zapłata? Abych opowiedaiąc Ewanielią, bez nakładu wystawił Ewanielią, żebych wolności moiéy źle nie używał w Ewanieliiéy.

19. Abowiem będąc wolnym od wszytkich, uczyniłem się niewolnikiem wszytkich, abych ich więcéy pozyskał.

20. Y stałem się Żydóm iako Żyd, abych Żydy pozyskal;

21. tym co pod zakonem są, iakobych był pod zakonem (chociam sam nie był pod zakonem) abym te co pod zakonem byli pozyskał. Tym którzy byli bez zakonu, iakobym był bez zakonu (chociam nie był bez zakonu Bożego, alem był w zakonie Christusowym) abym pozyskał tych którzy byli bez zakonu.

22. Stałem się mdłym mdły: abych mdłych po-

względem was; jakby rzekł: Jeśli inni używają prawa odbierania od was żywności, czemużbym i ja używać go nie mógł?—*Ale wszystko znaszamy.* Głód, pragnienie, i inne niewygody ztąd wynikające, iż was oszczędzamy, i nieużywamy naszego prawa co do potrzebowania od was żywności.— *Abyśmy jakiéj przeszkody Ewangelii Chrystusowéj nie dali.* Abyśmy przyjmując utrzymanie nie dali powodu ludziom łakomym do kładzenia przeszkody opowiadaniu Ewangelicznemu, albo jéj pomawiania.

13. *W świątnicy.* W kościele.— *Robią.* Spełniają święte posługi, jako to kapłani i lewici.— *Co jest z świątnice, jedzą.* Ofiary, lub dochody kościelne, jak naprzykład dziesięciny i pierwociny.—*Uczęstnikami są ołtarza.* Z ofiar składanych na ołtarzu, biorąc część rzeczy ofiarowanych.

14. *Jak też Pan postanowił.* Czytamy bowiem Łuk. 10, 7: *A w tymże domu mieszkajcie, jedząc i pijąc to co u nich jest.— Albowiem godzien jest robotnik zapłaty swéj.* Podobne się rzeczy znajdują u Mat. 10, 11, i 14.

15. *Żadnéj z tych rzeczy nie używał.* Albowiem *będąc u was i cierpiąc niedostatek, nie byłem ciężki nikomu,* jak pisze II. Kor. 11, 9.—*Aby się tak zemną stało.* Żeby mnie dostarczano żywności.— *Pochwałę.* To jest, iż opowiadam Ewangelią o własnym koszcie.

16. *Bo mię potrzeba przyciska.* Opowiadania Ewangelii; albowiem obowiązek opowiadania Ewangelii włożył na mnie Chrystus.— *Albowiem biada mnie jeźlibym Ewangelii nie przepowiadał.* Jeśli nie będę opowiadał Ewangelii, spotka mnie kara, jako przestępcę przykazania Boskiego.

17. *Mam zapłatę.* Zapłatę i chwałę wielką.— *Szafarstwa mi zwierzono.* Wtedy nie mam szczególnéj chwały; ale też i nie grzeszę, gdyż spełniam mój obowiązek, i czynię co mi rozkazano, wypełniając polecone mnie szafarstwo Ewangelii.

18. *Któraż tedy moja jest zapłata?* Wysoka i szczególna zapłata kładzie się w tém miejscu zamiast uczynku zasługującego na niezwyczajną zapłatę, przez metonimią. *Bez nakładu wystawił.* Podawał i ogłaszał.— *Żebych . . . źle nieużywał.* Zebym nieużywał wszystkich moich praw i władzy.

19. *Albowiem będąc wolnym od wszystkich.* Od wszystkich, gdyż nie jestem nikomu obowiązanym.— *Uczyniłem się niewolnikiem.* Do wszystkiego się zniżyłem, nawet do niedostatku i głodu, i zastosowałem się do każdego słabości.— *Abych ich więcéj pozyskał.* Abym jak największą liczbę pozyskał Chrystusowi i zbawił.

20. *Stałem się Żydom jako Żyd.* Co do niektórych rzeczy, które się naówczas nie sprzeciwiały wierze Chrystusowéj.

21. *Pozyskał.* Dla wiary Chrystusowéj.—*Tym którzy byli bez zakonu.* Poganom, którzy nie byli poddanymi prawu Mojżeszowemu.— *Jakobym był bez zakonu.* Jakbym się tylko trzymał praw przyrodzonych, jak czynią poganie, a nie prawa jakiego pisanego.— *Chociam nie był bez zakonu Bożego.* Chociaż wszakże w rzeczy samej nie żyję bez prawa Bożego, ale wyznaję prawo Chrystusowe, i jemu ulegam.—*Tych którzy byli bez zakonu.* Pogan.

22. *Wszystkim stałem się wszystko. „Nie kłamiąc, ale spółcierpiąc; nie przez chytre udawanie, ale przez*

lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos.

23. Omnia autem facio propter Evangelium, ut particeps ejus efficiar.

24. Nescitis, quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite, ut comprehendatis.

25. Omnis autem, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet, et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptam.

26. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem verberans;

27. sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.

zyskał. Wszytkim stałem się wszytko: abym wszytkie zbawił.

23. A wszytko czynię dla Ewanieliiéy: abym się stał iéy uczestnikiem.

24. Niewiécie, iż ci którzy w zawód biegaią, acz wszyscy bieżą, ale ieden zakład bierze? Tak bieżcie abyście otrzymali.

25. A każdy który się potyka na placu od wszytkiego się powściaga. A onić aby wzięli wieniec skazitelny: a my nieskazitelny.

26. Ja tedy tak bieżę, nie iako na niepewną: tak szermuię, nie iako wiatr biiąc:

27. ale karzę ciało moie, y w niewolą podbiiam, bym snadź inszym przepowiadaiąc, sam się nie stał odrzuconym.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 9. w. 5. *Z siostrą niewiastą.* Nowowiernicy to miejsce o żonach apostolskich przewrótnie wykładają: chocia nie czytamy jako Hieronim ś. pisze, aby który Apostoł żonę miał, oprócz jednego Piotra, i to przed nawróceniem. Lecz ś. Chryzostom, Theodoretus i Theodorus, Greccy Doktorowie, a Hieronim, Augustyn i Tertulian Łacińscy, wykładają to o nabożnych niewiastach, które według obyczaju żydowskiego Apostołom służyły: jakie też za Panem Chrystusem chodziły, dodając mu potrzeb. (August. de opere Monach. cap. 4. et 5. Mat. 27, 55).

7. *Kto kiedy żołnierską służy.* Dowodzi Paweł ś. tak z pisma jako i z przyrodzenia, że pasterze i kaznodzieje mają prawo brać i wyciągać potrzeby ku żywności i przyodzieniu od swych owiec. Chocia sam Paweł tego prawa dla słusznych przyczyn nie używał, ani używać chciał.

23. *Abym się stał jéj uczestnikiem.* Oto jasne miejsce przeciw odszczepieńcom, którzy uczą, iż żaden nie ma nic dobrego czynić dla odpłaty wiecznéj. Bo tu Apostoł świadczy, iż wszystko co czynił lub z powinności, lub z dobréj woléj nadzwyż, darmo każąc, to czynił dla otrzymania zapłaty niebieskiéj, w Ewangelii obiecanéj. Jako i Dawid ś. Psal. 118, 112.

27. *Abym się nie stał odrzuconym.* Jeźli i sam Paweł ś nie był pewien o łasce Bożéj i o swém zbawieniu, i dla tego trapił ciało swoje posty, pracami, czujnościami, ubóstwem dobrowolném: aby nie był od Boga odrzucony. Jako dzisiejszy odszczepieńcy tak kalwinistowie, jako i nowochrzczeńcy chcą być pewni, i najmniéj nie wątpić, że są w łasce Bożéj, i będą zbawieni?

CAPUT X. — ROZDZIAŁ 10.

O cudach na puszczy jako figurach Chrystusa, karach za niedowiarstwo, ochranianiu od obrazy cudzego sumienia, i t. d.

1. Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, *(Exod. 13, 21. Exod. 14, 22).*

2. et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari:

1. Abowiem nie chcę bracia abyście wiedzieć nie mieli, iż oycowie naszy wszyscy pod obłokiem byli, y wszyscy morze przeszli,

2. y wszyscy byli ochrzczeni w Moyżeszu, w obłoku y w morzu:

---

uczucie politowania", stał się ś. Paweł wszystkiem dla wszystkich. Tak ś. August., Ep. 9 i 19.

23. *A wszystko czynię dla Ewangelii.* Abym w swoim czasie otrzymał owoc opowiadania Ewangelii, i stał się jéj uczęstnikiem z innymi opowiadaczami; to jest, abym wespół z nimi dostąpił tych dóbr obiecanych w Ewangelii. Patrz Wujka.

24. *Niewiecie, iż ci którzy w zawód biegają.* Dla tego własnym kosztem opowiadam Ewangelią, i w ogólności usiłuję zawod życia należycie przebiedz, abym nie był z liczby tych, którzy wprawdzie biegną, ale nie przychodzą do otrzymania zapłaty. — *Ale jeden zakład bierze.* Nie oznacza, iż jeden tylko ma otrzymać wieczną nagrodę, ale że nie wielu; bo inaczéj napróżnoby mówił w liczbie mnogiéj: *Tak bieżcie, abyście otrzymali.* — *Zakład.* Nagrodę zwycięztwa.— *Tak bieżcie, abyście otrzymali.* Wieniec chwały i zakład zwycięztwa.

25. *A każdy który się potyka na placu.* Który się ubiega o nagrodę w walce, albo biegu. — *Od wszystkiego się powściąga.* Co może osłabiać siły lub lekkość ciała, jak naprzykład: rozpusta i obżarstwo.—*Aby wzięli wieniec skazitelny.* Zapłatę nie jaką doczesną i nikłą.—*A my nieskazitelny.* Wieniec wieczny przygotowany w niebiosach tym, którzy się dobrze potykali.

26. *Jako na niepewną.* Ale bieg mój, i sposob życia mojego kieruję do należytego celu. — *Tak szermuję.* Wywijam mieczem. — *Nie jako wiatr bijąc.* Pracując próżno i niepożytecznie; ale biczuję nieprzyjaciela, to jest, ciało moje.

27. *Ale karzę ciało moje.* To jest biczowaniem.— *W niewolą podbijam.* Aby było posłusznem i podległem duchowi. Patrz Wujka.

R. 10. — 1. *Pod obłokiem byli.* Obłokiem tym był słup osłaniający we dnie żydów jako obłok, a w nocy świecący jako ogień, który ich prowadził przez puszczę czterdzieście lat.—*Morze.* Czerwone.

2. *W Mojżeszu.* Pod przewodnictwem Mojżesza.— *Byli ochrzczeni.* Niejako ochrzczeni. Przejście bowiem przez morze Czerwone było figurą chrztu, w którym się okraszamy krwią Chrystusową i zanurzamy Egipczyków, to jest grzechy.

3. et omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, *(Exod. 16, 15)*.
4. et omnes eundem potum spiritalem biberunt (bibebant autem de spiritali, consequente eos, petra: petra autem erat Christus); *(Exod. 17, 6. Num. 20, 11)*.
5. sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo, nam prostrati sunt in deserto. *(Num. 26, 64)*.
6. Haec autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt; *(Psal. 105, 14)*.
7. neque idololatrae efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. *(Exod. 32, 6)*.
8. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia. *(Num. 25, 1)*.
9. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. *(Num. 21, 5)*.
10. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. *(Num. 11, 1)*.
11. Haec autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines saeculorum devenerunt.
12. Itaque, qui se existimat stare, videat, ne cadat.
13. Tentatio vos non apprehendat nisi humana; fidelis autem Deus est, qui non patietur vos ten-

3. y wszyscy iedli tenże pokarm duchowny,
4. y wszyscy pili toż picie duchowne: (a pili z skały duchownéy, która za nimi szła: a skała była Christus).
5. Ale nie w wielu z nich upodobało się Bogu: abowiem polegli na puszczy.
6. A te rzeczy stały się w figurze naszéy, abyśmy złego nie pożądali, iako y oni pożądali.
7. Ani się stawaycie bałwochwalcami, iako niektórzy z nich: iako napisano: Siadł lud ieść y pić, y wstali igrać.
8. Ani się porubstwa dopusczaymy, iako niektórzy z nich porubstwa się dopuścili: y legło dnia iednego trzy y dwadzieścia tysięcy.
9. Ani kuśmy Christusa, iako niektórzy z nich kusili, y od wężów poginęli.
10. Ani szemrzycie: iako niektórzy z nich szemrali, y poginęli od zatraciciela.
11. A to wszytko przydało się im w figurze: a iest napisano dla napomnienia naszego, na które przyszły końce wieków.
12. Przeto kto mniema żeby stał, niech patrzy aby nie padł.
13. Pokuszenie was niechay nie zeymuie, iedno ludzkie: lecz wierny iest Bóg, który nie dopuści

3. *Pokarm duchowny.* Patrz Wujka:
4. *Toż picie duchowne.* Rozumie wody, które uderzając w skałę wyprowadził Mojżesz. Zowie się zaś ów napój duchownym, gdyż był figurą krwi Chrystusowéj: w tém też znaczeniu zowie się skała duchowną, iż była figurą Chrystusa, i dla tego, że nie siłą przyrodzenia, ale przez cud i za sprawą Ducha Ś., to jest Bożą lub aniołów, wyprowadzone zostały wody one ze skały.— *Która za nimi szła.* Mówi się, iż ta skała towarzyszyła żydom dla tego, że wody, które w wielkiéj obfitości wyszły ze skały, dla wygody ludu rozdzieliwszy się na strumyki, przez długą przestrzeń płynęły, aż nim nie przyszli żydzi do miejsca obfitującego w wodę: ztąd Psal. 77, 16: *I prowadził wody jako z rzeki*; i w. 20: *Strumienie wezbrały*; i Psal. 104, 41: *Rozszczepił opokę, i wypłynęły wody: płynęły rzeki na suszy.— A skała była Chrystus.* Skała owa oznaczała Chrystusa, który był skałą duchowną. Patrz Wujka.
5. *Ale nie w wielu z nich upodobało się Bogu.* Chociaż wszyscy tę samą mannę pożywali, i też wodę ze skały pili, jednak nie wszyscy podobali się Bogu.— *Albowiem polegli na puszczy.* Wszyscy bowiem Żydzi, którzy pod dowództwem Mojżesza wyszli z Egiptu, dla grzechów swoich, a zwłaszcza szemrania, poumierali na puszczy, wyjąwszy Jozuego i Kaleba, którzy sami jedni tylko z nowem pokoleniem, urodzonem na puszczy, weszli do ziemi obiecanéj. Num. 14, 29.
6. *W figurze naszéj.* Dla przykładu i nauki naszéj, abyśmy się z ich karania nauczyli, jak się należy bać Boga, i jemu być posłusznymi.— *Złego.* Rzeczy szkodliwych i zabronionych.— *Jako i oni.* Dawni Żydzi.— *Pożądali.* Rozkoszy pożywania mięsa, w miejscu które nazwanem zostało: *Grobami pożądania.* Num. 11, 34.
7. *Jako napisano.* Exod. 32, 6.— *Siadł lud jeść i pić.* Albowiem jedli i pili sporządziwszy sobie ucztę z ofiar zapokojnych, które byli ofiarowali złotemu cielcowi.— *Wstali igrać.* To jest skakać i wyśpiewywać. Exod. 3, 19.
8. *Jako niektórzy z nich porubstwa się dopuścili.* To jest gdy Żydzi oddawali cześć Beelfegorowi, czyli Priapowi, i w celu uczczenia go, dopuszczali się porubstwa z córkami Moabskiemi, Num. 25.— *Legło dnia jednego trzy i dwadzieścia tysięcy.* Ma na względzie Exod. 32, 28. gdzie się mówi, iż za oddawanie czci cielcowi zostało zabitych 23 tyś.
9. *Ani kuśmy Chrystusa.* Jakby nieufając jego obietnicom, tak jak niektórzy z Koryntczyków powątpiewali o zmartwychwstaniu, jak się pokazuje z r. 15. w. 12.—*Jako niektórzy z nich kusili.* Num. 21, 4 i 5. gdzie się mówi: *I począł sobie tęsknić lud w drodze i w pracéj; i mówiąc przeciw Bogu i Mojżeszowi, rzekł: Czemuś nas wywiódł z Egiptu, abyśmy pomarli na pustyni? Niemasz chleba, niemasz wody: dusza nasza już się brzydzi tym bardzo lekkim pokarmem.* Patrz Wujka.
10. *Ani szemrzycie.* Albo przeciwko Bogu, albo raczéj przeciwko ludziom przełożonym nad wami.— *Jako niektórzy z nich szemrali.* Num. 11, 1; i 14, 1.— *Od zatraciciela.* To jest anioła, przez którego zostali zabici.
11. *A to wszystko przydało się im w figurze.* Karanie żydów było figurą dla nas, to jest, abyśmy ich karą nauczeni, byli mądrymi.—*Na które przyszły końce wieków.* Którzy żyjemy w tym ostatnim wieku świata.
12. *Kto mniema żeby stał, niech patrzy aby nie padł.* Komu, w jego próżném i pyszném bezpieczeństwie, zdaje się iż stoi, kto sobie obiecuje wytrwanie w dobrem, niech będzie bacznym, aby nie upadł. Tego się niech uczy z przykładu drugich.
13. *Pokuszenie was niechaj nie zejmuje, jedno ludzkie.* Gdy na was uderzy jaka pokusa, oddalajcie ją i bądźcie na nią obojętnymi, aby nieznacznie nie

tari supra id, quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.

14. Propter quod, charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura:

15. ut prudentibus loquor, vos ipsi judicate, quod dico.

16. Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?

17. Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes, qui de uno pane participamus.

18. Videte Israel secundum carnem: nonne, qui edunt hostias, participes sunt altaris?

19. Quid ergo? dico, quod idolis immolatum sit aliquid? aut quod idolum sit aliquid?

20. Sed quae immolant gentes, daemoniis immolant, et non Deo. Nolo autem vos socios fieri daemoniorum: non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum:

21. non potestis mensae Domini participes esse, et mensae daemoniorum.

22. An aemulamur Dominum? Numquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. *(Supr. 6, 12).*

23. Omnia mihi licent, sed non omnia aedificant.

24. Nemo, quod suum est, quaerat, sed quod alterius.

kusić was nad to co możecie: ale z pokuszeniem uczyni też wyszcie, abyście znosić mogli.

14. Dla tego namilszy moi, uciekaycie od bałwochwalstwa.

15. Mówię iako mądrym: wy sami rozsądźcie co mówię.

16. Kielich błogosławienia któremu błogosławimy, izali nie iest uczestnictwem krwie Christusowéy? y chléb który łamiémy, izali nie iest uczestnictwem ciała Pańskiego?

17. Bo ieden chléb iedno ciało nas wiele iesteśmy, wszyscy którzy z iednego chleba uczestnikami iesteśmy.

18. Patrzcie na Izraela według ciała: izaż którzy pożywaią ofiar, nie są uczestnikami ołtarza?

19. Cóż tedy? mówię aby rzecz bałwanóm ofiarowana, miała czym bydź? abo żeby bałwan miał czym bydź?

20. Ale co Pogani ofiaruią, czartóm ofiaruią, a nie Bogu. A niechcę abyście byli towarzyszmi czartów. Nie możecie pić kielicha Pańskiego, y kielicha czartowskiego:

21. nie możecie bydź uczestnikami stołu Pańskiego, y stołu czartowskiego.

22. A więc drażnimy Pana? izaliśmy mocnieyszy niźli on? Wszytko mi wolno, ale nie wszytko pożyteczno.

23. Wszytko mi wolno, ale nie wszytko buduie.

24. Niechay nikt nie szuka co iest iego: ale co drugiego.

---

urosła, i nie stała się nareszcie niepokonalną; albowiem pokus ludzkich i lekkich zupełnie uniknąć, tak iżby zgoła ich niedoświadczać, jest rzeczą niepodobną.— *Lecz wierny jest Bóg.* Prawdziwym w obietnicach, który obiecał pomoc wybranym swoim.—*Nad to co możecie.* Przenieść. —*Z pokuszeniem uczyni też wyszcie.* Sprawi, że pokusa dobry koniec weźmie, iżbyście ją pokonali, i odnieśli dla siebie korzyść duchowną.— *Abyście znosić mogli.* Abyście się z duchownym pożytkiem oprzeć mogli wrażeniom pokusy.

14. *Dla tego.* Przeto. Oznacza, iż on to wszystko co poprzedza powiedział dla tego, żeby ich odstraszyć od bałwochwalstwa i pokarmów poświęconych bałwanom.

15. *Mówię jako mądrym.* To jest, co następuje; jakby rzekł: Mam rzecz z mądrymi i rozumiejącymi. —*Wy sami rozsądźcie co mówię.* To co chcę powiedzieć jest takiéj natury, iż wy sami, jako mądrzy, łatwo o tém sądzić możecie.

16. *Kielich błogosławienia.* Mówi się to w tym samym celu, to jest, żeby odstraszyć Koryntjanów od pokarmów poświęconych bałwanom. Dowodzenie zaś jest takie: jako ci, którzy pożywają chleb eucharystyczny, i piją z kielicha poświęconego, są uczęstnikami ofiary eucharystycznéj; tak, którzy pożywają pokarmy poświęcone bałwanom, są niejako uczęstnikami ofiary bałwochwalczéj. — *Kielich błogosławienia.* Mówi się kielich błogosławienia, gdyż to co się w kielichu zawiera, kapłan błogosławi i poświęca. *I chleb który łamiemy.* Jest ciałem Chrystusowém, które przyjmujemy pod postacią chleba, i rozdajemy wiernym. Patrz W.

17. *Bo jeden chleb jedno ciało nas wiele jesteśmy.* Aby jako z wielu ziaren robi się jeden chleb, tak z wielu wiernych stał się jeden chleb święty i żywy, to jest, jedno ciało mistyczne Chrystusowe, którém jest Kościół. Patrz Wujka.

18. *Patrzcie na Izraela według ciała.* Patrzcie i uważajcie Izraelitów, którzy noszą na sobie cielesne obrzezanie, i którzy jeszcze utrzymują potrzebę zewnętrznych ofiar. *Którzy pożywają ofiar.* Którzy pożywają ofiary przez się zabite, i Bogu poświęcone, uważają się za uczęstników uczynionéj ofiary.

19. *Cóż tedy?* Poco zaś o tém rozprawiam? Czyliż (wbrew temu, czego nieco przedtem nauczałem) bałwan znaczy cokolwiek, albo twierdzę, iż rzecz ofiarowana bałwanom zaciągnęła jaką zmazę? albo nareszcie rozumiem, że posągi bałwanów obdarzone są jaką mocą i władzą bozką, tak iż się ich choć cokolwiek lękać wypada?

20. *Ale co pogani ofiarują.* Owszem twierdzę, iż bałwany są niememi postaciami szatanów, i że to, co poganie ofiarują, ofiaruje się czartu, nie zaś Bogu.—*A niechcę abyście byli towarzyszami czartów.* Niechciałbym żebyście mieli co wspólnego z czartem.

21. *Stołu Pańskiego.* W Eucharystii.

22. *A więc drażnimy Pana?* Do gniewu pobudzamy. —*Izaliśmy mocniejszy niźli on?* Jakby rzekł: Bynajmniéj. A więc nie ujdzie nam bezkarnie owo drażnienie i pobudzanie do gniewu Boga.

23. *Wszystko mi wolno.* Wszystko co jest obojętném, jak naprzykład, pożywanie pokarmów ofiarowanych bogom. — *Ale nie wszystko pożyteczno.* Albowiem, jak następuje, nie wszystko buduje; biorąc rzecz materyalnie, samą w sobie, wolno pożywać rzeczy ofiarowane bałwanom, przypadkowo jednak niewolno, jeśli ma ztąd nastąpić zgorszenie.

24. *Niechaj nikt nie szuka co jest jego.* Niechaj nikt tak usilnie nie szuka swojéj korzyści, żeby niemiał na względzie pożytku drugich. Niechaj nikt nie je rzeczy ofiarowanych bałwanom ze zgorszeniem dla

25. Omne, quod in macello vaenit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.
26. Domini est terra, et plenitudo ejus. (*Ps. 23, 1*).
27. Si quis vocat vos infidelium, et vultis ire, omne, quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.
28. Si quis autem dixerit: Hoc immolatum est idolis; nolite manducare propter illum, qui indicavit, et propter conscientiam:
29. conscientiam autem dico non tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia?
30. Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo, quod gratias ago?
31. Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. (*Col. 3. 17*).
32. Sine offensione estote Judaeis, et gentibus, et ecclesiae Dei:
33. sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quaerens, quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.

25. Wszytko co w iatce przedawaią, iédzcie: nic się nie pytaiąc dla sumnienia.
26. Pańska iest ziemia y napełnienie iéy.
27. Jeśli kto z niewiernych was wzywa, a chcecie iśdź: wszytko co przed was położą iedzcie, nic nie pytaiąc dla sumnienia.
28. Lecz ieśliby kto rzékł: To iest bałwanóm ofiarowano: nie iedzcie dla onego, który oznaymił, y dla sumnienia:
29. a sumnienia mówię nie twego, ale drugiego. Abowiem przecz wolność moia ma bydź sądzona od sumnienia cudzego?
30. Jeśli ia z dzięką pożywam: czemuż bluźnion iestem za to iż dziękuię?
31. Chocia tedy iécie, choć piiécie, choć co innego czynicie: wszytko ku chwale Bożéy czyńcie.
32. Bądźcie bez obrażenia Żydóm y Poganóm, y kościołowi Bożemu:
33. iako się y ia wszem we wszytkim podobam: nie szukaiąc co mnie pożyteczno iest, ale co wielóm, aby byli zbawieni.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 10.** w. 3. *I wszyscy jedli tenże pokarm.* Nie rozumiéj, jako odszczepieńcy żeby oni tegoż duchownego pokarmu i tychże Sakramentów używali, których i my: abo żeby Sakrament Ciała Pańskiego nie był zacniejszy niźli ona manna. Bo to jest błąd i bluźnierstwo. Ale iż oni wszyscy żydowie jedli tenże pokarm onéj manny: (który zowie duchownym pokarmem, iż cudownie był spuszczony z nieba) a przecię się nie wszyscy Bogu podobali. (Jan 6, 49).

4. *A skała była Chrystus.* Ztąd to mamy przeciw nowochrzczeńcom, że Pan Chrystus pierwéj niźli się stał człowiekiem, był z Żydy na puszczy. Bo Żydzi na puszczy pili wodę ze skały. Lecz ona skała nie była materyalna, ale była skała duchowna, która zawsze przy nich była, i prowadziła je, i wszystkich im potrzeb dodawała. A tą skałą byłci sam Pan Chrystus. Tak to miejsce Chryzostom, Theophilakt, Theodoret, Ambroży i inni wykładają. Nadto mamy przeciw kalwinistom, iż nie skała ona materyalna znaczyła Chrystusa. Bo ona Żydów nie prowadziła, ale sam Pan Chrystus był duchowną a niewidzialną skałą. (Vide Bellarm. de Euchar. lib. 1, cap. 11).

9. *Ani kuśmy Chrystusa.* Wszystkie exemplarze greckie, łacińskie, syryjskie mają to słowo Chrystusa. A wżdy Budny z Czechowicem są tak niewstydliwi, że to słowo odrzucają, a miasto niego, Pana wtrącają: więcéj sobie ważąc niewiem jakie świadectwo jednego Doktora kościelnego, a niźli wszystkie księgi Pisma świętego. Takci heretykowie, Doktory kościelne pierwéj wzgardziwszy i porzuciwszy, zasię je nad Pismo ś. przekładają, i Pisma ś. z nich poprawują. Ale azaż nie słuszniéj wierzyć, że się albo sam Epiphanius, albo ci którzy go przepisowali, w tém omylili: a niźli psować i odmieniać słowa apostolskie, których się nikt przed nimi nie ważył odmieniać? Lecz to kole nowochrzczeńce w oczy, iż ztąd dowodzimy, że Pan Chrystus był i na on czas z Żydy w starym zakonie, czego ci niezbożnie przą. Ale choćbyśmy też czytali Pana, miasto Chrystusa, tedy się to przecie rozumie o Chrystusie, jako mało nie wszędy w nowym testamencie Chrystusa zową Panem: i tu trochę niżéj, kędy mówi: w. 16. Izali nie jest uczestnictwem krwie Chrystusowéj? Izali nie jest uczestnictwem ciała Pańskiego? w greckim texcie, miasto Pańskiego stoi Chrystusowego.

---

drugich, ale się z ochotą wyrzeka téj przyjemności i pożytku, żeby nie dać zgorszenia.

25. *Nic się nie pytając.* Czy jest ofiarowane bałwanom.—*Dla sumienia.* Żeby albo nieobrazić własnego sumienia, jakby to było rzeczą odnoszącą się do religii pożywać rzeczy ofiarowane bałwanom; albo sumienia drugich, którzyby się może zgorszyli, widząc was pożywających tego rodzaju pokarmy.

26. *Pańska jest ziemia i napełnienie jej.* Wszelkie stworzenie, ponieważ jest Pańskiem, jest przeto dobrém i czystém; tak i pokarmy poświęcone bałwanom nie są nieczystemi, jak wy sądzicie, z téj przyczyny iż są ofiarowane bałwanowi, lecz są czystemi, gdyż od Boga stworzone.—*Napełnienie jéj.* Wszystko co jest na niéj.

27. *Jeżli kto... was wzywa.* Na ucztę. —*Wszystko.* Chociażby była rzecz ofiarowana bałwanom.

28. *Lecz jeźliby kto rzekł.* Podczas uczty. —*Dla onego który oznajmił.* To jest abyście jedząc nie dali mu zgorszenia, bądź to jest wierny bądź niewierny.— *I dla sumienia.* Abyś nie obraził sumienia słabego w wierze brata twojego, który z tobą siedzi u stołu, pobudzając go twoim przykładem, aby przeciw sumieniu swojemu pożywał rzeczy ofiarowane bałwanom.

29. *Albowiem przecz wolność moja ma być sądzona?* Bo dla czego mam tak niebacznie używać mojéj wolności, aby to dobrodziejstwo wolności miało przynieść zgubę niemocnemu bratu, który się gorszy z mego postępku?

30. *Jeżli ja z dzięką pożywam.* Nie powinienem dopuścić, żeby mnie kto złorzeczył albo źle o mnie mówił z powodu tego, za co ja dzięki czynię Bogu, to jest, z powodu pokarmu: ale raczéj będę się wstrzymywał, chociażbym zkądinąd z dziękczynieniem mógł pożywać.

31. *Chocia tedy jecie.* Tak jedzcie i pijcie, i wszystko czyńcie, aby to co czynicie mogło służyć do powiększenia chwały Bożéj, i nikogo nie zgorszyło, ale wszystkich zbudowało.

32. *Żydom i poganom.* Żydom albo poganom, którzy się jeszcze nie przyłączyli do Chrystusa. —*I kościołowi Bożemu.* I wyznawcom wiary chrześcijańskiéj.

33. *Wszem.... podobam.* Staram się podobać, aby wszystkich zbudować, nikogo nie obrazić lub zgorszyć

16. *Kielich błogosławienia któremu błogosławimy.* Nie rzekł z którego pić ludziom podawamy, ale który błogosławimy, to jest który z ustawy Pańskiéj słowem Bożém poświęcamy. Bo kielich na ofiarę Panu Bogu zawsze poświącano: lecz nie zawsze z niego ludziom pić dawano. Czém się zbija błąd Luteranów, którzy nie w poświącaniu ale w samém używaniu pokładają ciało i krew Pańską: i którzy mówią, że wszyscy wierni z kielicha pić powinni: i błąd Kalwinistów, którzy nie tylko chleba i kielicha w ciało Pańskie nie poświęcają, ale i poświącanie od Pana Chrystusa podane bluźnią, i czarowaniem nazywają.

16. *Chleb który łamiemy.* Chryzostom Ś. tak na to miejsce pisze: Ale czemuż przydaje, który łamiemy? To w Sakramencie ołtarznym widzieć możemy, ale na krzyżu rzecz prawie przeciwną. Bo tam według pisma, nie złamano żadnéj kości jego. Lecz czego na krzyżu nie cierpiał, to na ołtarznéj ofierze cierpi dla ciebie. Dopuszcza się łamać, aby wszystkich nasycił, (hom. 24. in 1. ad Corinth.). A chlebem zowie ciało Pańskie, nie żeby w Sakramencie miała zostać sama istność chleba, ale iż ciało Pańskie jest prawym chlebem, to jest pokarmem nadistotnym: abo iż z chleba jest uczynione, jako Ewa z kości kością jest nazwana: abo iż jeszcze ma osobę chleba, i skutki i własności chlebowe: abo iż po żydowsku wszelki pokarm nazywają chlebem. Jako i mannę bardzo często. (II. Mojż. 16, 15. Mądr. 16, 20. Jan 32. Mar. 6, 11. I. Mojż. 2, 23. Łuk. 14, 1).

16. *Izali nie jest uczestnictwem.* Ztąd dowodzi Cyryllus, iż Pan Chrystus jednoczy się z nami przez używanie tego Sakramentu, nie tylko przez miłość, ale też prawdziwie i cieleśnie. A Chryzostom mówi, iż nie samą wiarą i miłością, ale samą rzeczą nas czyni ciałem swojém: i prawdziwie a rzeczywiście ciało swe z nami złącza. (Cyril. lib. 10 in Joan. cap. 13. Chrysost. hom. 60 ad pop. et 83 in Mat.).

17. *Bo jednym chlebem.* Przez używanie tego Sakramentu chociaż pod jedną osobą chleba, stawamy się nie tylko jedną rzeczą z Chrystusem, ale też wszyscy jednem ciałem Pana Chrystusowém.

18. *Którzy pożywają ofiar.* To podobieństwo od ofiar żydowskich i pogańskich wzięte, nicby nie ważyło: gdyby chleb i kielich Pański przed używaniem nie był Panu Bogu na ołtarzu za ofiarę nowego testamentu ofiarowany pierwéj niźli go pożywają: tak jako ofiary żydowskie i potrawy bałwańskie, pierwéj ofiarowano, niźli ich pożywano.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O należytém zachowaniu się w kościele, i godném przyjmowaniu ś. Kommunii.

1. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.

2. Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, praecepta mea tenetis.

3. Volo autem vos scire, quod omnis viri caput, Christus est; caput autem mulieris, vir; caput vero Christi, Deus. *(Eph. 5, 23).*

4. Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum.

5. Omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum; unum enim est ac si decalvetur.

6. Nam si non velatur mulier, tondeatnr. Si vero turpe est mulieri tonderi, aut decalvari, velet caput suum.

7. Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago et gloria Dei est; mulier autem gloria viri est.

8. Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro.

1. Bądźcie naszladowniki moimi, iako ia y Christusowym.

2. A chwalę was bracia, iż we wszytkim na mię pamiętacie: a iakom wam podał roskazania moie trzymacie.

3. A chcę abyście wiedzieli, iż każdego męża głowa iest Christus: a głowa niewiasty, mąż: a głowa Christusowa, Bóg.

4. Wszelki mąż modlący się abo prorokuiący zakrywszy głowę, szpeci głowę swoię.

5. A każda niewiasta modląca się abo prorokuiąca nie nakrytą głową, sromoci głowę swą: Boć iedno iest, iakoby ogolona była.

6. Abowiem niewiasta ieśli się nie nakrywa, niechże się strzyże. Lecz ieśli sromota niewieście strzydz się abo golić: niechże nakrywa głowę swoię.

7. Mążci niema zakrywać głowy swoiéy: gdyż iest wyobrażeniem y chwałą Bożą: a niewiasta iest chwałą mężową.

8. Bo mąż nie iest z niewiasty, ale niewiasta z męża.

R. 11.—1. *Jako i ja Chrystusowym.* Jestem naśladówcą.

2. *We wszystkiem na mię pamiętacie.* Trzymacie się mojéj nauki, zaleceń, podań. Patrz Wujka.

3. *Każdego męża głową jest Chrystus.* Głowa znaczy tu to samo co pan, wyższy zwierzchnik.—*A głowa Chrystusowa, Bóg.* Chrystusa człowieka, czyli człowieczeństwa Chrystusowego głową i rządzcą jest Bóg.

4. *Prorokujący.* Chwalący Boga przez hymny i psalmy: tak prorok bierze się za śpiewaka, I. Paral. 25, 1; i I. Król. 10, 10.—*Szpeci głowę swoję.* Zdaje się bowiem cierpieć sromotę Chrystus głowa nasza, przed którym, jako najwyższym kapłanem i obrońcą rodu ludzkiego, przed Ojcem, głowę odsłaniać należy, bądź gdy się modlimy, bądź gdy jaką inną świętą czynność spełniamy. Albo przez *głowę swoję* rozumie się głowa samego modlącego się, któréj nakrywać nieprzystoi jakbyśmy się wstydzili; którą to przyczynę wskazuje Tertul. (in Apolog., c. 30): *Tam,* powiada, *patrząc chrześcianie z rękami wyciągnionemi, gdyż niewinnemi; z głową obnażoną, gdyż się nie wstydzimy.*

5. *Niewiasta... sromoci głowę swą.* Gdyż czyni przeciw wrodzonéj wstydliwości, nadanéj jéj od Boga.

6. *Albowiem niewiasta jeźli się nienakrywa, niechże się strzyże.* Jakby rzekł: Jeśli się wolno nienakrywać, wolno i strzydz się.

7. *Wyobrażeniem i chwałą Bożą.* Chwalebnym obrazem Boga, to jest, w którym się najbardziéj prześwieca majestat i władza Boża. — *Niewiasta jest chwałą mężową.* Niewiasta uczyniona jest z męża dla chwały męża, jakby jego obraz, ztąd mu jest podległą, i na znak uległości powinna się nakrywać.

9. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. *(Gen. 2, 18).*

10. Ideo debet mulier potestatem habere supra caput propter Angelos.

11. Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino.

12. Nam sicut mulier de viro, ita et vir per mulierem; omnia autem ex Deo.

13. Vos ipsi judicate: Decet mulierem non velatam orare Deum?

14. Nec ipsa natura docet vos, quod vir quidem, si comam nutriat, ignominia est illi;

15. mulier vero si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.

16. Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei.

17. Hoc autem praecipio, non laudans, quod non in melius, sed in deterius convenitis.

18. Primum quidem convenientibus vobis in ecclesiam audio scissuras esse inter vos, et ex parte credo.

19. Nam oportet et haereses esse, ut et qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.

20. Convenientibus ergo vobis in unum jam non est, Dominicam coenam manducare.

21. Unusquisque enim suam coenam praesumit ad manducandum. Et alius quidem esurit; alius autem ebrius est.

22. Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos, qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? in hoc non laudo.

9. Abowiem nie iest stworzon mąż dla niewiasty, ale niewiasta dla męża.

10. (A przetóż niewiasta ma mieć zwierzchność na głowie dla anyołów).

11. Wszakóż ani mąż bez niewiasty, ani niewiasta bez męża w Panu.

12. Abowiem iako niewiasta z męża, tak też mąż przez niewiastę: a wszytko z Boga.

13. Wy sami osądźcie: przystoili niewieście nie przykrywszy się modlić się Bogu?

14. Ani samo przyrodzenie was uczy, iż mąż gdyby włosy zapusczał, iest mu ku zelżywości:

15. lecz niewiasta ieśli zapuści włosy iest iéy ku chwale: przeto iż włosy są iéy za przykrycie dane?

16. A ieśli się kto zda bydź swarliwym: my nie mamy takiego obyczaiu, ani kościół Boży.

17. A to roskazuię: nie chwaląc iż się nie ku lepszemu, ale ku gorszemu schadzacie.

18. A iż naprzód gdy się schodzicie do kościoła, słyszę rozerwania bywaią między wami: y poczęści wierzę.

19. Boć muszą bydź y kacerstwa: aby y którzy są doświadczeni, stali się iawni między wami.

20. Gdy się tedy wespół schodzicie, iuż nie iest iedzenie wieczerzy Pańskiéy.

21. Bo każdy wieczerzą swą wprzód bierze ku iedzeniu: a ieden łaknie, a drugi iest piiany.

22. Zali domów nie macie do iedzenia y picia abo kościołem Bożym gardzicie: y zawstydzacie te, którzy nie maią? Cóż wam rzekę? Chwalę was? w tym nie chwalę.

---

9. *Ale niewiasta dla męża.* Aby mu była ku pomocy w życiu i rozmnażaniu potomstwa.

10. *Zwierzchność.* Nakrycie, które jest znakiem władzy męża nad żoną. — *Dla aniołów.* Przez uszanowanie dla aniołów, gdyż niewiasty mają za świadków swojéj wstydliwości lub bezwstydu aniołów; jak również swojego posłuszeństwa lub nieposłuszeństwa.

11. *Ani mąż bez niewiasty.* Jeden bowiem drugiego, o ile małżonkami są, pomocy potrzebują. — *W Panu.* Gdyż taka jest wola i rozrządzenie Pańskie.

12. *Niewiasta.* Ewa.—*Tak też mąż przez niewiastę.* Poczyna się, formuje, rodzi się.—*A wszystko z Boga.* Dzieje się i rozrządza.

13. *Przystoili niewieście?* Jakby rzekł: Bynajmniéj.

14. *Ani samo przyrodzenie was uczy.* Że przystoi niewieście nienakrytéj się modlić; ale raczéj przeciwnie.— *Włosy zapuszczał.* Jak czynią niewiasty.—*Jest mu ku zelżywości.* Gdyż jest dowodem zniewieściałości.

16. *Jeźli się kto zda być swarliwym.* Spierając się nie przez miłość prawdy, ale dla próżnéj chwały i zwycięztwa, iż niewiasty chrześciańskie niepowinny się nakrywać, gdy się modlą w kościele, lecz że potrzeba zatrzymać dawny zwyczaj pogański, to jest, aby miały głowę nienakrytą; jakby rzekł: Z takim swarliwym niechciałbym się uparciéj sprzeczać.—*My niemamy takiego obyczaju.* To jest, aby się niewiasty z odkrytą głową modliły. Niektórzy jednak, jak Ś. Chryzostom, sądzą, iż wyraża Ś. Paweł, że on jest dalekim od swarów. Patrz Wujka.

17. *A to rozkazuję.* To o nakrywaniu się niewiast tak rozkazuję, iż tymczasem was nie chwalę w tém co następuje, to jest, *iż się nie ku lepszemu, i t. d.*— *Iż się nie ku lepszemu, ale ku gorszemu schadzacie.* Iż nie dla pożytku i postępu duchownego, jak należało, schodzicie się do kościoła; ale z waszych zgromadzeń większa się szkoda sprawuje duszom.

18. *Rozerwania.* Niezgody.

19. *Bo muszą być i kacerstwa.* To jest, uważając na niestałość, pychę i skłonność do nowostek. — *Kacerstwa.* Schyzmy i odszczepieństwa, sekty tak w wierze jak w obyczajach.—*Którzy są doświadczeni.* Którzy są cnotliwymi i statecznymi. Patrz Wujka.

20. *Już nie jest jedzenie wieczerzy Pańskiéj.* Patrz Wujka.

21. *Wieczerzą swą wprzód bierze.* Przed Ś. Komunią, i nie oczekuje na ubogich. Był bowiem zwyczaj w owym czasie, iż przed przyjęciem Eucharystyi sprawowano wspólną wieczerzę dla wszystkich chrześcian, tak bogatych jak i ubogich, naśladując Chrystusa, który po wieczerzy wspólnéj baranka, ustanowił Eucharystyją. Już się było wkradło nadużycie, że bogaci urządzali sobie wieczerze zbytkowne i nieczekali na ubogich.—*A jeden łaknie.* Łaknęli ubodzy, gdyż nic nie przynosili, i byli zaniedbywani od bogatych.—*A drugi jest pijany.* To jest, bogaci, którzy sobie zbytkowne uczty sporządzali.

22. *Zali domów nie macie?* Jakby rzekł: Jeśli nie chcecie wspólnie wieczerzać, ale wolicie osobno, czemu tedy raczéj w waszych domach prywatnych nie pożywacie? — *Albo Kościołem Bożym gardzicie?* Nadużywając miejsca przeznaczonego na umiarkowany posiłek i wzajemną miłość, i pozwalając sobie w niém objadać się i opijać. Albo przez Kościół Boży rozumie zgromadzenie chrześcian, którego nie szanując, dopuszczali

23. Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem,

24. et gratias agens fregit, et dixit: Accipite, et manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. *(Matth. 26, 26. Marc. 14, 22. Luc. 22, 19.)*

25. Similiter et calicem, postquam coenavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem.

26. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.

27. Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. *(Joan. 6, 59.)*

28. Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. *(2. Cor. 13, 5.)*

29. Qui enim manducat, et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini.

30. Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles; et dormiunt multi.

31. Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur.

32. Dum judicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.

33. Itaque, fratres mei, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate.

34. Si quis esurit, domi manducet ut non in judicium conveniatis. Cetera autem, cum venero, disponam.

23. Abowiem ia wziąłem od Pana, com téż wam podał: iż Pan Jezus, nocy któréy był wydan, wziął chléb:

24. a dzięki uczyniwszy łamał, y rzékł: Bierzcie a iedzcie: to iest ciało moie, które za was będzie wydane: to czyńcie na moię pamiątkę.

25. Także y kielich, po wieczerzy, mówiąc: Ten kielich, nowy testament iest we krwi moiéy. To czyńcie ilekroć pić będziecie, na pamiątkę moię.

26. Abowiem ilekroć będziecie ten chléb iedli, y kielich pili, śmierć Pańską będziecie opowiadać, aż przydzie.

27. A tak ktobykolwiek iadł ten chléb, abo pił kielich Pański niegodnie: będzie winien ciała y krwie Pańskiéy.

28. Niechayże doświadczy samego siebie człowiek; a tak, niech ie z chleba tego, y z kielicha piie.

29. Abowiem który ié y piie niegodnie: sąd sobie ié y piie, nie rozsądzaiąc ciała Pańskiego.

30. Dla tego między wami wiele chorych y słabych, y wiele ich zasnęło.

31. Bo byśmy się sami sądzili: nie bylibyśmy sądzeni.

32. Lecz gdy bywamy sądzeni, od Pana bywamy karani: abyśmy nie byli z tym światem potępieni.

33. A tak bracia moi, gdy się schodzicie ku iedzeniu, oczekawaycie iedni drugich.

34. Jeśli kto łaknie, niech ié doma: abyście się na sąd nie schodzili. A inne rzeczy, gdy przyidę, postanowię.

---

się obżarstwa i opilstwa.—*Zawstydzacie te którzy nie mają.* Narażacie na zawstydzenie ubogich, którzy nie przynieśli pokarmów.

23. *Nocy którėj był wydan.* Od Judasza i Żydów na śmierć i krzyż.—*Wziął chleb.* Wytłumaczyliśmy to Mat. 26, 26. i dalėj. Patrz Wujka.

24. *Które za was będzie wydane.* To jest na śmierć.—*To czyńcie na moję pamiątkę.* To co ja teraz czynię, i co wy z mojego rozkazu czynicie, to chcę żeby nareszcie wy i następcy wasi, a także wszyscy wierni czynili, a to na moję *pamiątkę*, to jest, na uczczenie pamiątki mojėj męki i śmierci za was.

25. *Ten kielich, nowy testament jest.* Jakby rzekł: Ten kielich jest autentycznym dokumentem, i jakby księgą w którėj jest napisany nowy testament, to jest, uchwalone nowe przymierze, i nakreślona nowa obietnica boska i ostatnia wola moja, o daniu wam wiecznego dziedzictwa, jeśli wierzyć będziecie i zachowacie prawo moje. —*We krwi mojėj.* Testament ten nie jest napisany atramentem, ale niejako krwią moją, która się zawiera w tym kielichu.—*To czyńcie.* Com ja już uczynił; poświęcajcie, ofiarujcie, bierzcie, rozdawajcie Eucharystyją, i t. d.—*Na pamiątkę moję.* Dla uczczenia pamiątki mojėj męki i śmierci. Patrz Wujka.

26. *Śmierć Pańską będziecie opowiadać.* Opowiadać śmierć Pańską, znaczy z wdzięcznością czcić pamiątkę męki i śmierci jego za nas podjętėj.—*Aż przyjdzie.* Na sąd ostateczny. Oznacza się, iż ten obrządek czynienia ofiary nie ma ustać aż do końca świata.

27. *Będzie winien ciała i krwie Pańskiėj.* To jest grzechu pogwałcenia, niegodnego przyjęcia i obchodzenia się. Patrz Wujka.

28. *Niechajże doświadczy samego siebie człowiek.* Patrz Wujka.

29. *Sąd sobie je i pije.* Taki zaciąga winę potępienia, z własnėj winy, nie zaś z natury świętych tajemnic, które są ożywczemi, i zjednywają łaskę i zbawienie. —*Nierozsądzając ciała Pańskiego.* Ale go używając jako pokarmu zwyczajnego i obojętnego.

30. *Dla tego między wami wiele chorych.* Wielu ulega rozmaitym chorobom i przedwcześnie umiera, z powodu niegodnego przyjmowania Eucharystyi, i dla braku należytego do niej usposobienia.

31. *Sami sądzili.* Gdybyśmy sami siebie probowali, doświadczali, badali.—*Nie bylibyśmy sądzeni.* Karani od Boga z powodu niegodnego przyjęcia ciała i krwi Pańskiėj.

32. *Lecz gdy bywamy sądzeni.* Gdy odbieramy karanie w tėm życiu, przez choroby i śmierć.—*Bywamy karani.* Abyśmy upomnieni tą chłostą Bożą, upamiętali się, i przez pokutę zgładzili grzech niegodnego przyjmowania Ciała Pańskiego.—*Z tym światem.* Z niewiernymi i grzesznikami świata.

33. *Oczekiwajcie jedni drugich.* Patrz co się rzekło wyż. w. 21.

34. *Jeżli kto łaknie, niech je doma.* Jeśli kto nie może tak długo wytrwać naczczo w kościele, dopóki się wszyscy nie zejdą, niechaj wprzódy zje w domu, żeby mu nie było rzeczą przykrą albo szkodliwą wspólnėj wieczerzy czekać. —*Abyście się na sąd nie schodzili.* Aby wasze zebrania nie stały się wam powodem potępienia i kary dla waszėj pychy, obżarstwa, pijaństwa, i t. d.—*Inne rzeczy.* Które się odnoszą do godnego i należytego przyjmowania Eucharystii.—*Postanowię.* Urządzę i w szczególności przepiszę. Patrz W.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 2. *A jakom wam podał.* Oto masz tradycye, to jest, nauki bez pisma podane, jako i niżéj w. 23 i 34.

16. *My nie mamy takiego obyczaju.* Cóż tu rzeką owi, którzy zwyczaje kościoła powszechnego od półtora tysiąca lat zachowane zwątlić usiłują? gdyż oto Apostoł rzecz średnią, i o któréj nic w pismie nie rozkazano, chce aby wszyscy zachowali: inszego dowodu naprzeciw upornym i swarliwym nie przywodząc, jedno zwyczaj kościelny?

19. *Muszą być i kacerstwa.* Dla złości djabelskiéj, który je zawżdy rozsiewa: i dla skażonego ludzkiego przyrodzenia, które jest skłonne do złego, i z dopuszczenia Bożego (który złe rzeczy na dobre obraca) muszą być na świecie heretyctwa i odszczepieństwa. Jako gdzie indziéj sam Pan Chrystus mówi: Że muszą być na świecie zgorszenia: wszakże biada temu, przez którego przychodzą. Lecz jako Augustyn mówi: Błędami heretyków, jakoby cierniem jakiém, synowie Kościoła katolickiego ze snu się obudzają. (Aug. in Psal. 7).

20. *Wieczerzy Pańskiéj.* Wieczerzą Pańską Paweł ś. zowie nie samo używanie Sakramentu ciała i krwie Pańskiéj, ale one wieczerze pospolite, które na pamiątkę wieczerzy Pańskiéj a na znak miłości chrześcijańskiéj Koryntyanie w kościele sprawowali, po używaniu Sakramentu ciała i krwie Pańskiéj, co ztąd znać iż im zbytnie picie i jedzenie wymawia, i takie wieczerze w domach nie w kościelech czynić każe. Przetoż niesłusznie odszczepieńcy sprawowanie i używanie Sakramentu ciała Pańskiego radniéj wieczerzą Pańską, niźli Mszą, albo ofiarą, z starymi Doktorami kościelnymi nazywają.

23. *Albowiem ja wziąłem od Pana.* Wszystka ta rzecz o najświętszym Sakramencie, jest przeciwko tym, którzy go niegodnie używają, jako Augustyn ś. Epist. 118, cap. 3 przypomina: Nie żeby tu wszystek porządek sprawowania jego miał opisować, jako sobie dumają heretycy.

25. *To czyńcie na moję pamiątkę.* Te słowa Pan wyrzekł po daniu Sakramentu pod osobą chleba: jako u Łukasza mamy napisano: a po daniu kielicha u Łukasza ich nie powtórzył: abyśmy rozumieli iż Pan rozkazał, aby Sakrament pod osobą chleba rozdawano wszystkim, a nie pod osobą wina. Jako i tu podawszy Sakrament pod osobą chleba, tedy mówi: To czyńcie na moję pamiątkę. Lecz po daniu kielicha, już inaczéj: To, prawi, czyńcie, ilekroć pić będziecie, na pamiątkę moję. Czém nie rozkazuje, aby wszyscy z kielicha pili, ale tylko sposób i obyczaj opisuje, iż jeźli pić będą, albo gdy pić będą, żeby to czynili na pamiątkę męki Pańskiéj. Jako i niżéj wier. 28 kiedy mówi: Niechajże człowiek doświadczy siebie samego, a tak niech je z chleba tego i z kielicha pije: nie zgołać rozkazuje, aby wierni pożywali z tego chleba albo z kielicha pili: ale obyczaj opisuje, którego używać mają, jeźli chcą jeść albo pić pożytecznie. (Łuk. 22, 19, 22).

27. *Będzie winien ciała.* To jest według Theodoreta: Jako go Judasz wydał, i żydowie go zelżyli: tak go lżą i sromocą ci, którzy się najświętszego ciała jego albo nieczystymi rękoma dotykają, albo je w plugawe usta przyjmują. Zkąd to mamy przeciw Kalwinistom, że i źli, jako i Judasz, ciało Pańskie prawdziwie przyjmują.

28. *Niechajże doświadczy.* Niech się porachuje z swém sumnieniem: jeźli dobrze wierzy, i jeźli w czém Boga nie obraził. Bo nie dosyć jest rozumieć dobrze o tym Sakramencie, ale trzeba mieć i duszę i ciało przez pokutę od grzechu oczyścione. Przetoż jako Augustyn ś. napomina: Kiedy mamy przyjąć ciało Pańskie pierwéj się mamy do spowiedzi i pokuty uciec. (Theod. in hunc locum. De salut. doc. c. 33).

34. *A inne rzeczy gdy przyjdę postanowię.* Ztąd dochodzimy (Augustyn ś. mówi Epist. 118, c. 6 ad Januar.) iż ten porządek, który przy ofierze Mszéj ś. Kościoł po wszem świecie zachowuje, od Pawła ś. i inszych Apostołów jest postanowiony. Bo Pan Chrystus postanowiwszy Mszą świętą, nie przykazał którym porządkiem miała być odprawiana, ale to Apostołom, którym rząd Kościoła swojego poruczył, też i ten rząd koło Mszy ś. jako i koło inszych Sakramentów zostawił. Przetoż te ceremonie przy Mszy ś. mają początek od samych Apostołów. Tak o tém pisze Clemens Papa epist. 2 decre. i lib. 7 const. Apostolic. cap. 23. Dionis. Areop. lib. de Eccl. Hierar. Innocentius I. epist. 1 pisze, iż te ceremonie w łacińskim kościele zaczęły się od Piotra ś., czego świadkiem jest Msza Piotra ś. i Jakóba ś. A tak co potém insi Papieże o tych ceremoniach Mszy ś. stanowili: nie były to rzeczy nowe, ale kiedy co od Apostołów postanowionego opuszczano, to Papieże odnawiali, i znowu chować rozkazali. Czytaj też o tém wykład Deuter. 34.

CAPUT XII. — ROZDZIAŁ 12.

O różności darów Ducha Ś., rozmaitych obowiązkach członków kościoła.

1. De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres.	1. A o Duchownych bracia, niechcę abyście wiedzieć nie mieli.
2. Scitis, quoniam, cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.	2. Wiécie iż gdyście Pogany byli, do niemych bałwanów iako was prowadzono szliście.
3. Ideo notum vobis facio, quod nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu. Et nemo potest dicere: Dominus Jesus; nisi in Spiritu sancto. *(Marc. 9, 38.)*	3. Przetóż oznaymuię wam, iż żaden w Duchu Bożym mówiąc, nie mówi przeklęctwa Jezusowi. A żaden nie może rzéc Pan Jezus, iedno w Duchu świętym.
4. Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus;	4. Różności darów są: lecz tenże Duch.

R. 12.—1. *O duchownych.* To jest darach Ducha Świętego.

2. *Jako was prowadzono, szliście.* Chodziliście, tak jak was wiodły zwyczaje, podania przodków i kapłanów, a także poduszczenia djabelskie.

3. *W Duchu Bożym mówiąc.* Przez Ducha Ś.—*Nie mówi przeklęctwa Jezusowi.* Nie przeklina, nie złorzeczy Jezusowi; ale raczéj kto się powoduje Duchem Bożym, Jezusa uznaje i wzywa, jako sprawcę łaski, zbawienia i wszystkich darów duchownych. — *Rzec: Pan Jezus.* Uznawać, wierzyć, wzywać i opowiadać imie Pana Jezusa, i wyznawać jego wiarę, to jest tym sposobem w jaki należy, o ile by zasługiwało to na zbawienie.—*Jedno w Duchu Świętym.* Jedno przez Ducha Ś.; jakby rzekł: Te dary tak dalece nie są wszemi, ale Ducha Ś., iż ani Jezusa poznać, ani go wzywać byście sami przez się nie mogli; ale to poznanie i wzywanie jest darem Ducha Ś.

4. *Różności darów są.* Łaski podzielone są w kościele, jedna temu, druga innemu się udziela.

5. et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus;

6. et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.

7. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.

8. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae; alii autem sermo scientiae secundum eundem Spiritum;

9. alteri fides in eodem Spiritu; alii gratia sanitatum in uno Spiritu;

10. alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum.

11. Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis, prout vult. *(Rom. 12, 3).*

12. Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt, ita et Christus.

13. Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judaei, sive gentiles, sive servi, sive liberi: et omnes in uno Spiritu potati sumus.

14. Nam et corpus non est unum membrum, sed multa.

15. Si dixerit pes: Quoniam non sum manus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore?

16. Et si dixerit auris: Quoniam non sum oculus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore?

17. Si totum corpus oculus: ubi auditus? Si totum auditus: ubi odoratus?

18. Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit.

19. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?

20. Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus.

5. Y są różności posług: ale tenże Pan.

6. Y są różności spraw: ale tenże Bóg, który sprawuie wszytko we wszytkich.

7. A każdemu bywa dane okazanie ducha ku pożytkowi.

8. Jednemu przez Ducha bywa dana mowa mądrości: a drugiemu mowa umieiętności, według tegoż Ducha:

9. inszemu wiara, w tymże Duchu: drugiemu łaska uzdrawiania, w tymże Duchu:

10. Drugiemu czynienie cudów: drugiemu proroctwo, drugiemu rozeznanie duchów, inszemu rozmaitość ięzyków, a drugiemu tłumaczenie mów.

11. A to wszytko sprawuie ieden a tenże Duch, udzielaiąc zosobna każdemu iako chce.

12. Abowiem iako ciało iedno iest, a członków ma wiele: a wszytkie członki ciała choć ich wiele iest, wszakże są iednym ciałem: także y Christus.

13. Abowiem w iednym Duchu my wszyscy w iedno ciało iesteśmy ochrzczeni, bądź Żydowie, bądź pogani, bądź niewolnicy, bądź wolni: a wszyscy iednym duchem iesteśmy napoieni.

14. Bo y ciało nie iest ieden członek, ale wiele.

15. Jeśliby rzekła noga, iżem nie iest ręką, nie iestem z ciała: izali dla tego z ciała nie iest?

16. A ieśliby rzekło ucho, Iżem nie iest okiem, nie iestem z ciała: izali dla tego nie iest z ciała?

17. Jeśliż wszytko ciało okiem: gdzież słuch? Jeśli wszytko słuchem, gdzież wonianie?

18. A teraz Bóg położył członki, każdy z nich w ciele iako chciał.

19. A gdyby wszytkie było iednym członkiem, gdzież ciało?

20. Lecz teraz acz wiele członków, ale iedno ciało.

---

5. *Posług.* To jest, iż te posługi rozmaicie są podzielone w kościele.—*Ale tenże Pan.* Jezus Christus, od którego, jako Boga, i przez którego, jako człowieka, wszystkie się owe dary udzielają.

6. *Różności spraw.* Zdolność czynienia rozumie tych spraw, które się odnoszą do zbudowania Kościoła, i które przewyższają siłę przyrodzenia, jakiemi są cuda. —*Ale tenże Bóg, który sprawuje.* Wyrazem *sprawuje* oznacza apostoł wewnętrzną obecność, siłę i skuteczność, przez którą Bóg wewnętrznie wszystko działa, a zwłaszcza cuda i łaski darmo dane.

7. *Okazanie ducha.* Niejaki z tych darów, przez który się okazuje, że on odebrał Ducha Ś.—*Ku pożytkowi.* Nie własnemu, ale całego Kościoła.

8. *Mowa mądrości.* Zdolność wyłuszczenia mądrości, to jest, najwyższych tajemnic Trójcy Przenajświętszéj, wcielenia, przeznaczenia, i t. d., jak tłumaczy niż. r. 13, w. 2. Dar przez który się dócieka najwyższych przyczyn rzeczy, najbardziéj skrytych i najdalszych od naszych zmysłów.—*Mowa umiejętności.* Dar umiejętności, do urządzenia życia prywatnego i społecznego. Inni rozumieją tu umiejętność przez którą się wyłuszczają rzeczy należące do wiary za pomocą przykładów, porównań, rozumowań ludzkich i filozoficznych.— *Według tegoż Ducha.* Za sprawą tegoż Ducha Ś.

9. *Wiara.* Wielkie pojęcie tajemnic wiary, do ich rozważania i wyjaśniania.—*Łaska uzdrawiania.* Dar leczenia chorób ciała.

10. *Proroctwo.* Dar przepowiadania rzeczy przyszłych, albo tłumaczenia Pisma ś., a zwłaszcza proroctw.—*Rozeznanie duchów.* Myśli i zamiarów serca, a następnie czynności i mów, aby wiedział czy pochodzą od natury, czy od czarta, czy od Boga albo anioła.— *Rozmaitość języków.* Dar mówienia rozmaitemi językami. —*Tłómaczenie mów.* Ciemnych, zwłaszcza Pisma ś.

12. *Albowiem jako ciało.* Naturalne i zwierzęce, rozumiéj człowieka.—*Także i Chrystus.* Jedno ma ciało, to jest Kościoł, którego rozmaite są członki, a on sam jest głową. P. W.

13. *Albowiem w jednym Duchu.* Przez jednego i tego samego Ducha Ś.—*W jedno ciało.* Chrystusowe mistyczne, którem jest Kościoł, a następnie w samego Chrystusa.—*Jesteśmy ochrzczeni.* Przez chrzest jesteśmy wszczepieni.—*Jesteśmy napojeni.* W kielichu Eucharystycznym jednego ducha Chrystusowego wraz ze krwią czerpiemy.

14. *Bo i ciało nie jest jeden członek.* Jakby rzekł: Gdy zaś mówię, *ciało*, nierozumiem przez to jeden tylko członek, lecz taką jedność, która z wielu członków się składa.

15. *Jeśliby rzekła noga.* Pokazuje apostoł że były zajścia i spory między Koryntczykami, z powodu różności darów i tajemnic.

18. *Położył.* Umieścił, i nadał właściwą czynność.

19. *Gdzież ciało?* Które się składa z rozmaitych członków.

21. Non potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo; aut iterum caput pedibus: Non estis mihi necessarii.
22. Sed multo magis, quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt;
23. et quae putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus; et quae inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.
24. Honesta autem nostra nullius egent; sed Deus temperavit corpus, ei, cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem,
25. ut non sit schisma in corpore, sed idipsum pro invicem sollicita sint membra.
26. Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra; sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.
27. Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro.
28. Et quosdam quidem posuit Deus in ecclesia primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. *(Eph. 4, 11).*
29. Numquid omnes Apostoli? numquid omnes Prophetae? numquid omnes Doctores?
30. Numquid omnes virtutes? numquid omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur, numquid omnes interpretantur?
31. Aemulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

21. A nie może rzec oko ręce: Nie potrzeba mi cię; abo zasię głowa nogóm: Nie potrzebuię was.
22. Owszem daleko więcéy członki ciała, które się zdadzą bydź mdleysze, są potrzebnieysze:
23. a członkóm ciała które mniemamy bydź nie poczciwsze, tymże więtszéy poczciwości przydawamy: a które są sromotne nasze, obfitszą poczciwość maią.
24. A poczciwe nasze, niczego nie potrzebuią: ale Bóg społu umiarkował ciało, temu któremu nie dostawało więtszą część dawszy:
25. aby nie było rozerwanie w ciele, ale iżby iedne członki o drugich tóż staranie miały.
26. A ieśli co cierpi ieden członek, spolu cierpią wszytkie członki: choć bywa uczczon ieden członek: wespół się raduią wszytkie członki.
27. Lecz wy iesteście ciałem Chrystusowym, y członkami z członku.
28. A Bógci postanowił niektóre w kościele, naprzód Apostoły, powtóre proroki, potrzecie nauczyciele, potym mocy, ktemu łaski uzdrawiania, podpomagania, rządzenia, różności ięzyków y wykładania mów.
29. Izali wszyscy Apostołmi? Izali wszyscy prorokami?
30. Izali wszyscy nauczycielmi? Izali wszyscy mocami? Izali wszyscy łaskę maią uzdrawiania? Izali wszyscy ięzyki mówią? Izali wszyscy tłumaczą?
31. Praguicie lepszych darów. A iescze zacnieyszą drogę wam ukazuię.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 12. *Albowiem ciało jedno.* Dziwna unia albo zjednoczenie między Chrystusem a Kościołem jego: i wielka pociecha katolikom, tegoż ciała członkom: że Kościoł, i głowa i ciało, są jednym Chrystusem. (August. de unit. Eccles).
30. *Izali wszyscy łaskę mają uzdrawiania.* Jako nie wszyscy święci mają dary uzdrawiania, tak też nie we wszystkich kościołach albo miejscach świętych cuda Pan Bóg chce mieć, który darów swych użycza każdemu jako chce. (August. epist. 137).

22. *Członki ciała które się zdadzą być mdlejsze.* Rozumie brzuch, i to co się w nim zawiera.

23. *Członkom . . . które mniemamy być nie poczciwsze.* Ś. Chryzostom rozumie nogi. Albo przez niepoczciwsze członki rozumie te, które w tymże samym wierszu nazywa *sromotnemi.— Tym większéj poczciwości przydawamy.* Z większą starannością okrywamy, pilniéy i wytworniéj przyodziewamy.—*Sromotne.* Wstydliwe.— *Obfitszą poczciwość mają.* Pilniéj okrywamy i przyodziewamy, tak iż chociażby kto był zupełnie nagim, nie dopuszcza jednak, żeby te członki były obnażonemi.

24. *A poczciwe nasze.* Oczy, twarz, ręce, i t. d., które są członkami szlachetniejszemi ciała.— *Niczego nie potrzebują.* Gdyż same przez się dosyć są ozdobnemi i uczciwemi.—*Umiarkował ciało.* Podział członków i ich warunki tak umiarkował, aby im który jest mniéj szlachetnym, tém większą cześć odbierał.—*Temu któremu nie dostawało.* Tym członkom, które były mniéj zacnemi, którym wiele brakowało do szlachetności innych członków.— *Większą cześć.* Staranie i ozdobę.
25. *Iżby jedne członki o drugich toż staranie miały.* Udzielając sobie wzajemnéj pomocy.
27. *Lecz wy.* To jest, Kościoł w którym przez podobieństwo wszystko się niejako to znajduje, com powiedział o ciele naturalném.— *Jesteście.., członkami z członku.* Członkami członków, spółczłonkami, spółczęściami tego samego ciała mistycznego, t. j. Kościoła.
28. *Naprzód Apostoły.* Którzy są jakby głową tego ciała.—*Powtóre proroki.* Którzy są jakby oczami przewidującemi rzeczy skryte i przyszłe.— *Potrzecie nauczyciele.* Którzy są na podobieństwo języka.— *Potém mocy.* To jest czyniciele cudów, ci są jakby rękami Kościoła.—*Łaski uzdrawiania.* To jest lekarze członków.—*Podpomagania.* Którzy innym podpomagają, i wykonywają uczynki miłosierne względem chorych ubogich, nieszczęśliwych, pielgrzymów i gości.—*Rządzenia.* Którzy mają zarząd nad rzeczami doczesnemi, które wierni ofiarowywali Kościołowi, jakowy urząd sprawowali siedmiu dyakonów, wybranych przez apostołów, Dzieje Ap. 6. Ci byli jakby nogami mistycznemi ciała Kościoła.—*Różności języków.* Dar mówienia rozmaitemi językami.— *Wykładania mów.* Ciemnych, zwłaszcza Pisma ś.
29. *Izali wszyscy Apostołami?* Jakby rzekł: Bynajmniéj.
30. *Izali wszyscy tłumaczą?* To jest, mają dar tłumaczenia mów. P. W.
31. *Pragnijcie lepszych darów.* Ponieważ spółubiegacie się o dary, czego nie bronię, usiłujcie przeto dostąpić lepszych, to jest, pożyteczniejszych Kościołowi Bożemu.—*Zacniejszą drogę.* To jest drogę miłości, która wiedzie do Boga, do życia i chwały wiecznéj.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O konieczněj potrzebie miłości i jéj przymiotach.

1. Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens.

2. Et si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia et omnem scientiam, et si habuero omnem fidem ita, ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum.

3. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita, ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.

4. Charitas patiens est, benigna est; charitas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur,

5. non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum,

6. non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati:

7. omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

8. Charitas nunquam excidit, sive prophetiae evacuabuntur, sive linguae cessabunt, sive scientia destruetur.

9. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus.

10. Cum autem venerit, quod perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est.

11. Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi, quae erant parvuli.

1. Gdybych mówił ięzykami ludzkimi, y anyelskimi, a miłościbych nie miał, stałem się iako miedź brząkaiąca, abo cymbał brzmiący.

2. Y chociabych miał proroctwo, y wiedziałbych wszytkie taiemnice, y wszelką naukę: y miałbym wszytkę wiarę, tak iżbych góry przenosił, a miłościbych nie miał: nicem nie iest.

3. Y choćbych wszytkie maiętności moie rozdał na żywność ubogich, y choćbym wydał ciało moie tak iżbych gorzał, a miłościbych nie miał, nie mi nie pomoże.

4. Miłość cierpliwa iest, łaskawa iest: Miłość nie zayźrzy, złości nie wyrządza, nie nadyma się:

5. nie iest czci pragnąca, nie szuka swego, nie wzrusza się ku gniewu, nie myśli złego:

6. nie raduie się z niesprawiedliwości, ale się weseli z prawdy:

7. wszytko znosi, wszytkiemu wierzy, wszytkiego się nadziewa, wszytko wytrwa.

8. Miłość nigdy nie ginie: choć proroctwa zniszczeią, chociaż ięzyki ustaną, chociaż umieiętność będzie zepsowana.

9. Abowiem po części znamy, y po części prorokuiemy.

10. Ale gdy przyidzie co iest doskonałego, co iest po części zniszczeie.

11. Gdym był dziecięciem, mówiłem iako dziécię, rozumiałem iako dziécię, myśliłem iako dziécię. Lecz gdym się stał mężem, wyniszczyłem co było dziecinnego.

R. 13.—1. *Gdybych mówił językami ludzkimi.* Przymawia Koryntczykom, którzy dar języków nad inne podziwiali.—*I anielskimi.* Gdybym mówił językiem którego między sobą używają aniołowie. Albo przez język anielski rozumie język najwytworniejszy. Przez podobną hiperbolę mówimy, że ktoś ma głos albo twarz anielską. — *Jako miedź brząkająca.* Jakby klekotka miedziana głośny dźwięk wydająca.

2. *Tak iżbych góry przenosił.* Ma na względzie słowa Chrystusa, Mat. 17, 19.—*Nicem nie jest.* Niemam żadnéj wartości u Boga; nic z tych rzeczy mnie nie zaleca przed Bogiem, jeślibym pozbawiony był miłości. Patrz Wujka.

3. *Choćbym wydał ciało moje.* Patrz Wujka.

5. *Nie szuka swego.* Do szukania swego pobudza miłość własna, która jest występną namiętnością: miłość zaś ma na względzie pożytki drugich.—*Nie wzrusza się ku gniewu.* Nie łatwo się porusza do gniewu, ale jest cierpliwą w znoszeniu uraz.—*Nie myśli złego.* Nie przyznaje każdemu złego. Jeśli kto zadraśnie, miłość nie uważa tego za krzywdę i urazę, i nie szuka zemsty, ale tłumaczy na dobre i zapomina.

6. *Nie raduje się z niesprawiedliwości.* Nie weseli się z tego jeśli kto co złego i niesprawiedliwego uczyni. — *Ale się weseli z prawdy.* Prawda bierze się tu za słuszność, cnotę i sprawiedliwość. Miłość, widząc bliźnich sprawiedliwie i cnotliwie żyjących i postępujących w doskonałości, nie zazdrości im, lecz raduje się jakby z własnego postępu.

7. *Wszystko znosi.* Bardzo właściwą rzeczą miłości jest znosić wady i uchybienia drugich, i milczeniem pokrywać to co innym szkodzić może, albo czerniąc sławę, albo innym sposobem szkodę jaką przynosząc.—*Wszystkiemu wierzy.* Co rostropnie można wierzyć bez niebezpieczeństwa błędu; łatwo się zgadza z drugimi; nie jest podejrzliwą. — *Wszystkiego się nadziewa.* Wszelkiego dobra po bliźnim się spodziewa.—*Wszystko wytrwa.* Łatwo znosi skażone obyczaje bliźnich, ich opieszałość, i inne wady.

8. *Miłość nigdy nie ginie.* Sens jest, iż miłość jest téj własności, że kto ją aż do końca tego życia zachowa, przetrwa ona z nim i w życiu wiecznem, gdy tymczasem inne dary ustaną. — *Choć proroctwa zniszczeją.* Wszystkie one ustaną, gdyż nie będą potrzebnemi w ojczyźnie niebieskiéj, gdzie wszyscy jasno oglądać będą Boga, i nie zajdzie potrzeba oznajmywać rzeczy odległych niewiadomych błogosławionym.—*Języki ustaną.* Rozmaitość języków; bo zkądinąd święci mają właściwy sobie język czyli mowę.—*Chociaż umiejętność będzie zepsowana.* To jest umiejętność niedoskonała, ciemna i zagadkowa, którą tu mamy, ustanie, za nadejściem jasnego widzenia Boga.

9. *Albowiem po części znamy, i po części prorokujemy.* Z rzeczy Bożych w tém życiu niektóre ciemniéj znamy, jakby za pomocą światła prorockiego, to jest pod zasłoną symbolów, lub zagadek, jak się niekiedy ukazują prorokom. Patrz Wujka.

10. *Ale gdy przyjdzie co jest doskonałego.* W stanie zaś błogosławieństwa, gdzie nic niema niedoskonałego.—*Zniszczeje.* Ustanie.—*Co jest po części.* Co jest niedoskonałém.

11. *Gdym był dziecięciem.* Nie mającém używania

12. Videmus nunc per speculum in aenigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum.

13. Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria haec; major autem horum est charitas.

12. Teraz widzimy przez źwierciadło przez podobieństwo: lecz w on czas twarzą w twarz. Teraz znam po części: lecz w on czas poznam iakom y poznany iest.

13. A teraz trwaią wiara, nadzieia, miłość: to troie, a z tych więtsza iest miłość.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 13. w. 2. *I miałbym wszystkę wiarę.* Ztąd jasna rzecz, iż i prawa i wielka wiara bez miłości być może, ale do zbawienia nic nie pomoże. Czego obojga prą odszczepieńcy. (August. de Trinit. lib. 15, cap. 18).

3. *I jeźlibych wydał ciało moje.* Wierz jako najmocniéj (mówi Augustyn Ś.), a najmniéj o tém nie wątp, iż każdy heretyk albo odszczepieniec ochrzczony w imię Ojca, i Syna, i Ducha Ś., jeźli się do Kościoła katolickiego nie przyłączy, choćby największe jałmużny czynił, choćby i krew własną dla Chrystusa przelał, żadną miarą nie może być zbawiony, iż nie ma miłości, nie będąc w kościelnéj jedności. Bo bez prawéj katolickiéj wiary nié jest rzecz podobna Bogu się podobać. (August. de fide ad Petrum cap. 39. Hebr. 11, 6).

9. *Po części znamy.* Z tego miejsca Augustyn Ś. dowodzi, iż święci doskonaléj rzeczy nasze w niebie rozumieją, niźli je pierwéj na ziemi rozumieli. (De civit. Dei, lib. 22, cap. 29).

13. *Większa miłość.* Jakoż tedy sama wiara, która jest mniejsza i podlejsza niż miłość, ma usprawiedliwiać i zbawiać, a nie więcéj miłość, która w zbawionych trwa na wieki? Wiersz 8.

CAPUT XIV.

ROZDZIAŁ 14.

O zacności daru proroctwa złączonego z nauczaniem, milczeniu niewiast w kościele, i t. d.

1. Sectamini charitatem, aemulamini spiritalia: magis autem, ut prophetetis.

2. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit. Spiritu autem loquitur mysteria;

3. nam qui prophetat, hominibus loquitur ad aedificationem, et exhortationem, et consolationem.

4. Qui loquitur lingua, semetipsum aedificat; qui autem prophetat, ecclesiam Dei aedificat.

5. Volo autem omnes vos loqui linguis; magis autem prophetare. Nam major est, qui prophetat, quam qui loquitur linguis; nisi forte intrepretetur, ut ecclesia aedificationem accipiat.

6. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens: quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?

1. Naśladuycie miłości, żądaycie duchownych, lecz więcéy abyście prorokowali.

2. Abowiem kto mówi ięzykiem, nie ludziom mówi, ale Bogu: bo żaden nie słucha. Lecz duchem mówi taiemnice;

3. bo kto prorokuie, mówi ludziom ku zbudowaniu, y napominaniu, y pocieszeniu.

4. Kto ięzykiem mówi, samego siebie buduie: lecz kto prorokuie, kościół Boży buduie.

5. A chcę abyście wy wszyscy mówili ięzykami: ale więcéy abyście prorokowali. Abowiem więtszy iest co prorokuie, niż co ięzyki mówi: chyba ieśliby wykładał, aby kościół wziął zbudowanie.

6. A teraz bracia, ieślibych przyszedł do was ięzykami mówiąc: cóż wam pomogę, ieśli wam nie będę mówił abo przez obiawienie, abo przez umieiętność, abo przez proroctwo, abo przez naukę?

---

rozumu.—*Wyniszczyłem co było dziecinnego.* Odrzuciłem myśli dziecinne. Przez to podobieństwo chce okazać apostoł, iż my w tém życiu o Bogu i rzeczach Bożych myślimy, mówimy i rozumiemy w sposob ciemny i niedoskonały; ale gdy raz osiągniemy ów stan błogosławiony w życiu przyszłém, i nadejdzie jasne światło widzenia Boga, ciemne to poznanie ustanie.

13. *Widzimy.* Boga i rzeczy Boskie.—*Przez źwierciadło.* Nie bezpośrednio, ale jakby przez odbicie promieni, a zatem ciemniéj niż gdybyśmy rzeczy w samych sobie widzieli. — *Przez podobieństwo.* Ciemno; podobieństwem bowiem albo zagadką jest mowa ciemna. — *Twarzą w twarz.* Jasno i doskonale, to jest, nie tylko w podobieństwie, ale w jego istności. — *Jakom i poznany jest.* Jak mnie Bóg zna i widzi czem jestem, to jest przenika moję istotę.

13. *A teraz trwają.* W tém życiu.—*A z tych większa jest miłość.* Która jest zacniejszą i trwalszą, gdyż przetrwa nawet w ojczyźnie niebieskiéj. Patrz Wujka.

R. 14.—1. *Naśladujcie miłości.* Która, jakem wyżéj powiedział, zacniejszą jest od wszystkich innych cnót teologicznych. *Naśladujcie,* to jest, nabywajcie: oznacza gorącą żądzę miłości, żeby jéj doścignąć, tak jak myśliwy uciekającego zwierza. — *Żądajcie duchownych.* Darów Ducha Ś., i usiłujcie ich nabyć, nie w chęci wyniesienia się nad drugich, ale raczéj abyście więcéj mogli być użytecznymi bliźnim. — *Lecz więcéj abyście prorokowali.* Abyście z natchnienia Ducha Ś. nauczali, mówili, albo śpiewali te rzeczy, które pobudzają innych do pobożności; to bowiem tu znaczy *prorokować.* Patrz niż. w. 24.

2. *Albowiem kto mówi językiem.* Patrz Wujka.—*Nie ludziom mówi.* Gdy nie rozumieją owego narzecza.—*Ale Bogu.* Który nie tylko rozumie słowa mówiącego, ale także bada nerki i serca.—*Bo żaden nie słucha.* Tak żeby rozumiał. — *Lecz duchem mówi tajemnice.* Chociażby on natchniony Duchem Ś. mówił o wysokich tajemnicach.

4. *Samego siebie buduje.* Samemu tylko sobie jest pożytecznym, gdy się podnosi duchem i uczuciem do Boga.

5. *Chcę.* Chciałbym, życzyłbym.—*Ale więcéj abyście prorokowali.* Abyście pobudzali drugich do pobożności.—*Chyba jeźliby wykładał.* Z języka nieznajomego tłumaczył na jaki znajomy.—*Aby Kościoł wziął zbudowanie.* Przez wytłumaczenie na język znajomy.

6. *Jeźli wam nie będę mówił albo przez objawienie.* Cztery rzeczy wyliczają się w tym wierszu: objawienie, proroctwo, umiejętność, nauka. Złączyć zaś należy proroctwo z objawieniem, naukę z umiejętnością, aby

7. Tamen quae sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint: quomodo scietur id, quod canitur, aut quod citharizatur?

8. Etenim, si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?

9. Ita et vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis: quomodo scietur id, quod dicitur? eritis enim in aëra loquentes.

10. Tam multa, ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo; et nihil sine voce est.

11. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei, cui loquor, barbarus: et qui loquitur, mihi barbarus.

12. Sic et vos, quoniam aemulatores estis spirituum, ad aedificationem ecclesiae quaerite, ut abundetis.

13. Et ideo, qui loquitur lingua, oret, ut interpretetur.

14. Nam si orem lingua, spiritus meus orąt; mens autem mea sine fructu est.

15. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente.

16. Ceterum, si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae: quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem? quoniam, quid dicas, nescit.

17. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non aedificatur.

18. Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor.

19. Sed in ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum in lingua.

7. Wszak rzeczy które są bez dusze dźwięk czyniące, choć piszczałka, choć cytra: ieśliby różności dźwięków nie dawały, iakóż będzie poznano to co piskaią, abo co na cytrze graią?

8. Abowiem ieśliby nie pewny głos trąba dała, któż się na woynę gotować będzie?

9. Także y wy ieślibyście ięzykiem nie dali mowy znaczney: iakóż będzie rozumiano to co się mówi? bo będziecie na wiatr mówiącymi.

10. Tak wiele na przykład iest rozmaitych ięzyków na tym świecie: a niemasz nic bez głosu.

11. Jeślibych tedy nie wiedział co znaczy głos, będę temu któremu mówię barbarzynem: a który mówi mnie barbarzynem.

12. Tak y wy, gdyż duchów żądacie: szukaycież abyście ku zbudowaniu kościoła obfitowali.

13. A dla tego kto mówi ięzykiem: niech się modli aby wykładał.

14. Bo ieślibych się modlił ięzykiem, duch się mój modli, lecz rozumienie moie bez pożytku zostaie.

15. Cóż tedy iest? Modlić się będę duchem, modlić się będę y rozumieniem. Będę śpiéwał duchem, będę śpiéwał y rozumieniem.

16. Lecz ieślibyś błogosławił duchem: który iest na mieyscu nieuka, iakóż rzecze, Amen, na twe błogosławienie? bo niewié co mówisz.

17. Abowiem acz ty dobrze dziękuiesz: ale się drugi nie buduie.

18. Dziękuię Bogu moiemu, iż ięzykiem was wszytkich mówię.

19. Ale w kościele wolę pięć słów rozumieniem moim mówić, abych y drugie nauczył: niżeli dziesięć tysięcy słów ięzykiem.

---

sens był: jeśli będę mówił językami obcemi, a nie będę was nauczał i oświecał, albo przez naukę nabytą pracą i uczeniem się, albo przez proroctwa otrzymane za pomocą objawienia, nie będę dla was pożytecznym.

7. *Wszak.* Jakby rzekł: Wszak nawet z rzeczy nieżyjących poznać można to co mówię, to jest, iż języki nic nie pomagają, jeśli ich nie rozumiemy; albowiem równym sposobem piszczałka i cytra, jeśli nie wydadzą wyraźnego dźwięku, tak żeby można było zrozumieć, nikomu nie przynoszą korzyści; nikt bowiem nie będzie wiedział, co się wyśpiewuje lub wygrywa, i nienasyci niemi ani ubawi swoich zmysłów.

9. *Mowy znacznej.* Zrozumiałéj, wyraźnéj. Patrz W.

10. *A nie masz nic bez głosu.* A żaden język nie jest bez wybitnego i zrozumiałego głosu; jeśli posiadasz ten język.

11. *Będę temu któremu mówię barbarzynem.* Barbarzyńcem się nazywa ten, który w cudzym kraju zostając, źle rozumie język tego narodu i niebiegle nim mówi, a gdy własnego używa języka, nie jest rozumianym.

12. *Duchów.* Darów i łask Ducha Ś. o których r. 12.—*Szukajcież abyście ku zbudowaniu Kościoła.* Proście i błagajcie Boga aby wam dał obfitość tych darów, i używajcie ich nie dla próżnéj chwały, ale dla zbudowania Kościoła.

13. *Niech się modli aby wykładał.* Niechaj prosi Boga, aby to co mówi w języku obcym, mógł mówić do pojęcia drugich.

14. *Bo jeżlibych się modlił językiem.* Patrz W.—*Duch się mój modli.* Wzmacniam się na duchu.—*Lecz rozumienie moje bez pożytku zostaje.* To jest, zdanie i znaczenie, które się zawiera w słowach przeze mnie wyrażonych, zostaje bez pożytku dla bliźnich, gdyż go oni nierozumieją.

15. *Cóż tedy jest?* Cóż tedy potrzeba abym czynił?—*Modlić się będę duchem.* Aby się duch mój napawał modlitwą.—*Modlić się będę i rozumieniem.* To jest, zrozumiale, aby i inni byli uczęstnikami duchownego pożytku.

16. *Jeżlibyś błogosławił duchem.* Jeślibyś chwalił Boga w języku obcym i nieznajomym.—*Który jest na miejscu nieuka.* To jest, który się znajduje pomiędzy nieukami i prostakami, nieświadomymi języków.—*Jakóż rzecze, Amen?* W zamiarze potwierdzenia twojéj modlitwy, jeśli jéj nie rozumie.

17. *Albowiem acz ty dobrze dziękujesz.* To jest, o ile to czynisz duchem, czyli z pobożnością w duszy.—*Ale się drugi nie buduje.* Nierozumiejąc tego co mówisz.

18. *Językiem was wszystkich mówię.* Wszystkich narodów, które z wami i pomiędzy wami przebywają, jakby rzekł: Nie pogardzam darem języków; albowiem i sam jego używam, ale nie w ten sposob jak wy: gdyż nie dla popisu, lecz w celu zbudowania.

19. *Ale w kościele wolę pięć słów.* Najmniéj.—*Rozumieniem mojem.* Tak aby mnie rozumiano.—*Językiem.* Obcym, którego słuchający nierozumieją.

20. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote: sensibus autem perfecti estote.

21. In lege scriptum est: Quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic: et nec sic exaudient me, dicit Dominus. *(Isai. 28, 11).*

22. Itaque linguae in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus; prophetiae autem non infidelibus, sed fidelibus.

23. Si ergo conveniat universa ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotae aut infideles: nonne dicent, quod insanitis?

24. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus;

25. occulta cordis ejus manifesta fiunt, et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit.

26. Quid ergo est, fratres? cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet; omnia ad aedificationem fiant.

27. Sive lingua quis loquitur, secundum duos, aut ut multum tres, et per partes, et unus interpretetur.

28. Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur, et Deo.

20. Bracia, nie stawaycie się dziećmi rozumem: ale bądźcie dziećmi złością: a rozumem doskonałymi bądźcie.

21. W zakonie napisano iest: Iż przez obce ięzyki, y obcémi usty będę mówił ludowi temu: ani tak mię nie wysłuchaią, mówi Pan.

22. A przetóż ięzyki są na znak nie wiernym, ale niewiernym: a proroctwa nie niewiernym, ale wiernym.

23. Jeśliby się tedy zeszło wszytko zgromadzenie wiernych wespółek, a wszyscyby ięzyki mówili, a weszliby nieukowie abo niewierni, izali nie rzeką, że szaleiecie?

24. Lecz ieśliby wszyscy prorokowali, a wszedłby który niewierny albo nieuczony, bywa przekonan od wszytkich: bywa osądzon od wszytkich;

25. skrytości serca iego bywaią obiawione: a tak upadszy na oblicze pokłoni się Bogu opowiadaiąc że Bóg w was iest prawdziwie.

26. Cóż tedy iest bracia? gdy się schodzicie, każdy z was ma Psalm, ma naukę, ma obiawienie, ma ięzyk, ma wykładanie: wszytko niech będzie ku zbudowaniu.

27. Chociaż kto ięzykiem mówi: po dwu, abo nawięcéy po trzech, y po sobie, a ieden niechay tłumaczy.

28. A ieśliby tłumacza nie było, niechże w kościele milczy: a niech mówi sobie a Bogu.

---

20. *Nie stawajcie się dziećmi rozumem.* Abyście się po dziecinnemu popisywali darem waszym języków.—*Ale bądźcie dziećmi złością.* Ale w złości bądźcie prostymi, tak aby ona wam jakby dzieciom była nieznaną.— *A rozumem doskonałymi bądźcie.* A co do umysłu bądźcie podobnymi mężom dojrzałym, tak iżbyście rozum mieli wyćwiczony do duchownego rozpoznawania dobrego i złego.

21. *W zakonie.* Iz. 28, 11. Niekiedy bowiem prawem się nazywa nie tylko Pięcioksiąg, ale i prorocy, i cały stary Testament.—*Przez obce języki, i obcemi usty będę mówił ludowi temu.* Ja Pan będę mówił do ludu tego żydowskiego rozmaitemi i obcemi językami, to jest przez apostołów moich; co się przedewszystkiem spełniło w dzień Zielonych Świątek, Dzieje Ap. 2. Inne tłumaczenie tego miejsca patrz Iz. 28, 11.— *Ani tak mię nie wysłuchają.* Lecz oni i ten cud widząc nie będą posłuszni słowom moim, opowiadanym przez apostołów.

22. *Są na znak.* Prawdziwości wiary, nie ludziom wiernym, którzy już wierzą, ale niewiernym, aby wierzyli.— *A proroctwa.* Nauki i upomnienia słowa Bożego.— *Nie niewiernym, ale wiernym.* Znakiem są, rozumie się błogosławieństwa, przez które Bóg swoich naucza i błogosławi, to jest, pobudza i prowadzi do wszelkiego dobra.

23. *Wszyscyby języki mówili.* Wszyscy razem, hałaśliwie i bez porządku.— *Nieukowie.* Którzy nierozumieją owego narzecza.— *Albo niewierni.* Którzy niewiedzą co to jest posiadać dar języków.

24. *Lecz jeśliby wszyscy prorokowali.* Prorokować bierze się tu za to samo co z natchnienia Bożego wypowiadać rzeczy skryte, zwłaszcza się odnoszące do tłumaczenia Pisma ś., i w nich oświecać słuchaczów.— *Bywa przekonan od wszystkich.* Gdyż od wszystkich proroków, to jest, nauczycieli i kaznodziejów odbiera strofowanie za swoje niedowiarstwo i złe obyczaje.

25. *Skrytości serca jego bywają objawione.* Gdy upominacz i nauczyciel mówi te rzeczy, któremi się słuchacz poczuwa być dotkniętym, bądź ten który mówi posiada dar rozróżniania duchów, i ku zbawieniu onego słuchacza kieruje swoję mowę, bądź nie posiada, i jakimś przypadkiem, z Bozkiéj jednak opatrzności, wpada na ową mowę.— *A tak upadłszy na oblicze.* Z całą pokorą serca i ciała uzna prawdziwego Boga, i postanowi czcić go napotém.— *Opowiadając.* Wyznając, i jawnie twierdząc, iż Bóg Chrześciański jest prawdziwym Bogiem.

26. *Cóż tedy jest bracia?* Co czynić należy?— *Gdy się schodzicie.* Do kościoła.—*Każdy z was ma Psalm.* Jakby rzekł: Ja wam radzę, zalecam, iżby ilekroć się zgromadzacie, tak między wami wszystko było urządzoném, ażeby jeden z was śpiewał, drugi opowiadał naukę, inny mówił językiem obcym, inny objawienie głosił, inny podawał tłumaczenie, a wszystko to w celu pożytku kościoła.— *Psalm.* Dar śpiewania, przez który niech uczy lub sam śpiewa hymny i psalmy.— *Naukę.* Dar nauczania rzeczy odnoszących się do wiary i dobrych obyczajów.— *Objawienie.* Objawienie jakowe lub wykład i tłumaczenie, albo miejsca jakiego ciemnego w Piśmie ś., albo rzeczy przyszłéj i skrytéj.— *Język.* Dar języków.— *Wykładanie.* Dar tłumaczenia obcych języków.

27. *Po dwu, albo najwięcéj po trzech.* Dwóch, albo najwięcéj trzech niech mówią, to jest w jednem zebraniu.—*I po sobie.* Każdy osobno i naprzemian, żeby nie było zamieszania.— *A jeden niechaj tłumaczy.* Jeden ktoś obdarzony darem tłumaczenia, niechaj zaraz to tłumaczy, co inny w obcym języku powiedział, to jest, aby ta mowa od nikogo nie zrozumiana, nie została bez pożytku.

28. *Niechże w kościele milczy.* Ten kto ma dar języków.—*A niech mówi sobie, a Bogu.* W cichości się modli.

29. Prophetae autem duo aut tres dicant, et ceteri dijudicent.

30. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat.

31. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes exhortentur;

32. et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt.

33. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis; sicut et in omnibus ecclesiis sanctorum doceo.

34. Mulieres in ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit. *(Gen. 3, 16).*

35. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.

36. An a vobis verbum Dei processit? aut in vos solos pervenit?

37. Si quis videtur propheta esse aut spiritualis, cognoscat quae scribo vobis, quia Domini sunt mandata.

38. Si quis autem ignorat, ignorabitur.

39. Itaque, fratres, aemulamini prophetare: et loqui linguis nolite prohibere.

40. Omnia autem honeste, et secundum ordinem fiant.

29. A Prorocy niech mówią dwa abo trzéy, a inszy niechay rozsądzaią.

30. A ieśliby inszemu siedzącemu było obiawiono, piérwszy niechay milczy.

31. Bo możecie wszyscy po iednemu prorokować: aby się wszyscy uczyli, y wszyscy napomnieni byli;

32. y duchowie Proroków, poddani są Prorokóm.

33. Abowiem Bóg nie iest rostérku, ale pokoiu: iako też we wszytkich kościelech świętych nauczam.

34. Niewiasty niech milczą w kościelech: abowiem nie dopuszcza się im mówić, ale poddanymi bydź, iako y zakon mówi.

35. A ieśli się czego chcą nauczyć, niechże doma swych mężów pytaią. Abowiem sromota iest niewieście w kościele mówić.

36. Izali od was wyszło słowo Boże? abo do was samych przyszło?

37. Jeśli kto zda się bydź Prorokiem, abo duchownym, niech pozna iż co wam piszę są Pańskie roskazania.

38. Lecz ieśli kto niewié, o nim wiedzieć nie będą.

39. A tak bracia żądaycie prorokować: a mówić ięzykami nie zabraniaycie.

40. A wszytko niech się dzieie uczciwie, y wedle porządku.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 14. w. 2. *Albowiem kto mówi językiem.* W pierwszym onym kościele apostolskim chrześcijanie, przyjąwszy Ducha Ś. brali zaraz cudowne dary jego: a zwłaszcza iż mówili nowemi językami, których pierwéj nie umieli, i prorokowali, i pisma wykładali. O tych tedy darach cudownych tu Apostoł mówi: przekładając dar prorokowania, to jest wykładania tajemnic wiary, nad dar mówienia rozmaitemi i nieznajomemi językami. Przetoż to nic k rzeczy, co sektarze z tego rozdziału przeciw Mszy łacińskiéj i modlitwom kościelnym przywodzą. (Dzieje 8, 17).

9. *Także i wy jeślibyście.* Jest rzecz pewna, iż w tym rozdziale Apostoł nie mówi o Mszy, o czytaniu pisma, ani o śpiewaniu kościelném (jako słów jego heretycy gwałtownie naciągają), ale o rozmowach i exhor-

---

29. *A prorocy niech mówią dwa albo trzéj.* Swoje proroctwa, swoje prawdy wiary, natchnienia lub upomnienia dane od Boga. —*A inszy.* Inni prorocy. —*Niechaj rozsądzają.* Wedle daru sobie udzielonego, czy to co mówi prorok czyli nauczyciel, jest prawdziwém proroctwem, to jest nauką zdrową i pożyteczną, czy nie.

30. *A jeźliby inszemu.* A jeśliby innemu prorokowi siedzącemu i słuchającemu cóś lepszego zostało objawionem, niechaj powstanie do mówienia, a ów pierwszy który mówił, niechaj zamilknie, i słucha mówiącego.

31. *Bo możecie wszyscy po jednemu prorokować.* Mogą wszyscy prorocy pojedynczo w ten sposob dawać upomnienia, to jest jeśli zachowają sposob i porządek wskazany.

32. *I duchowie proroków poddani są prorokom.* Daje Ś. Paweł przyczynę, dla czego prorocy sobie ustępować i milczeć powinni, a mianowicie, iż duch proroczy jest we władzy prorokującego, to jest nauczającego i upominającego, i nie są oni pobudzani do mówienia owym popędem, któregoby nie byli panami, jak się to zdarza z fanatycznymi bałwochwalcami.

33. *Rozterku.* Zamieszania i nieładu, jaki zwykle bywa podczas zaburzenia i wrzawy.

34. *Jako i zakon mówi.* Pismo ś., Gen. 3, 16: *Pod mocą będziesz mężową.*

35. *Albowiem sromota jest niewieście w kościele mówić.* Albowiem jest to rzeczą przeciwną wstydliwości wrodzonéj niewiastom.

36. *Izali od was wyszło słowo Boże?* Jest ostra przygana, zamykająca to, co się rzekło w rozdziale tym i poprzedzającym, jakby rzekł: Czyliż przed wami nie uwierzył kościoł Żydowski, Samaryja, Palestyna, Cypr, i Syryja? Wejrzyjcie więc w porządek i obyczaj owych kościołów, czy się tak spierają o swoje dary, czy się tak z nich przechwalają, jak wy czynicie?—*Albo do was samych przyszło?* Czyście wy sami jedni uwierzyli? Wasz kościoł ani jest pierwszym, ani jedynym; powinniście więc dawniejszych naśladować, i do nich się stosować.

37. *Jeźli kto zda się być prorokiem.* Jeśli się kto pomiędzy wami odznacza, i jest uważanym za wyższego od innych proroka.—*Albo duchownym.* Biegłym w rozpoznawaniu i ocenianiu rzeczy duchownych. —*Pańskie rozkazania.* Abyście zachowali ten porządek w waszych zgromadzeniach, który z woli Pana wam zaleciłem.

38. *Lecz jeźli kto niewie.* Kto niechce uznać tych ustaw i władzy mojéj.—*O nim wiedzieć nie będą.* To jest, i on nie będzie pochwalonym od Boga, mówiącego: *Nieznam was.* Albowiem *kto was słucha mnie słucha; a kto wami gardzi, mną gardzi.*

39. *Żądajcie prorokować.* Ponieważ spółubiegacie się o dar duchów, usiłujcie przeto dostąpić tego, co więcéj buduje, to jest, daru prorokowania raczéj, jak mówienia rozmaitemi językami. —*A mówić językami nie zabraniajcie.* Nie odrzucajcie jako rzeczy złéj, albo niepożytecznéj; ma bowiem i ten dar swój pożytek, byleby tylko był używanym we właściwym czasie. P. W.

40. *A wszystko niech się dzieje uczciwie.* Do uczciwości i przystojności należy, żeby niewiasty nie mówiły w kościele, albowiem jest to rzeczą nieprzyzwoitą, jak wyżéj powiedział.

tacyach, w pierwszym onym kościele zwyczajnych. Albowiem jako męczennik S. Justinus (in Apolo. 2. in fine) opisuje, schadzali się chrześcijanie w niedzielę: i naprzód pisma po grecku czytano (jako i dziś u nas po łacinie w pierwszéj części Mszy ś. proroctwa, listy Pawła Ś. i Ewangelie czytają), potém biskup miewał do ludzi kazanie: więc ofiarę Mszy ś. sprawowano, i Sakrament ciała Pańskiego rozdawano. A nakoniec bywały konferencye i rozmowy o rzeczach duchownych, których teraz we zwyczaju niemasz. Aby tedy w wielkości ludzi nie było zamieszanie, postanowił był Paweł Ś. aby na każdéj takiéj rozmowie, dwa tylko albo trzéj, i to jeden po drugim mówili: a drudzy aby słuchali, a prorocy rozsądzali: a jeźliby póki jeden mówi, było drugiemu od Ducha Ś. natchniono co lepszego, aby pierwszy milczał, a ten mówił. Lecz iż Koryntyanie, aby się z tym cudownym darem języków pokazali, radzi na tych rozmowach języków obcych a nieznajomych używali: przetoż ich z tego Paweł strofuje. Bo rozmowy, exhortacye albo napominania, jako i kazania, mają być rozumnym językiem czynione, aby od wszystkich były rozumiane. Toć jest własny cel rozdziału tego, i umysł Pawła Ś. jako nie tylko wszyscy Doktorowie, pisząc na to miejsce, wyznawają: ale i sam Apostoł dosyć pokazuje.

14. *Bo jeźlibych się modlił językiem.* I tu nie mówi Apostoł o jawnych modlitwach i śpiewaniu kościelném, które się w Grecyi u Koryntyan bez wątpienia po grecku odprawowały: tak jako dziś u nas po łacinie, ale o nowych pieśniach duchownych, które na on czas chrześcijanie mający dar języków, na onych rozmowach, składali i śpiewali o wysokich tajemnicach językiem jakim obcym, którego żaden nie rozumiał: a czasem ani ten sam, który nim mówił: o czém Tertulian, Dionysius iEusebius świadczą. Co iż na chwałę i na dziękowanie Panu Bogu, a przy tém na swą i na innych wiernych pociechę i zbudowanie czynili: przetoż Paweł każe aby tak rozmowy jako i te nowe pieśni przy rozmowach, bywały językiem pospolitym, któryby ludzie rozumieli: aby i prostacy którzy takich pieśni składać nie umieli, mogli je wżdy rozsądzać i potwierdzać, odpowiadając Amen. Przetoż i to miejsce darmo nam heretycy przeciwko Mszy łacińskiéj zadawają: na któréj żadnych pieśni nowych i cudownych nie śpiewają: i którą nie obcym jakim albo nieznajomym językiem, ale pospolitym i wiele ludziom i narodom zwyczajnym i znajomym odprawują: i przy któréj wszystko duchowieństwo i świeckich nie mało, miasto innych prostaków, odpowiada, Amen. A jeźli się kto chce daléj o to spierać, temu z Apostołem odpowiemy: żeć my takiego obyczaju nie mamy ani Kościoł Boży. I z Augustynem S. Iż dysputować przeciw temu co zgodnie Kościoł wszystek po świecie zachowuje, jest nader zuchwałe szaleństwo. (I. Kor. 11, 16. August. epist. 118).

39. *A mówić językami nie zabraniajcie.* Czemuż tedy odszczepieńcy zabraniają, aby językiem łacińskim Msze miewano, i insze modlitwy i śpiewania kościelne odprawowano: jako się zawsze od początku w kościele chrześcijańskim zachowało? A zwłaszcza iż język łaciński nie jest nowy, ani obcy, ani nieznajomy: ale wszystkim narodom chrześcijańskim zwyczajny i wiadomy. A dosyć jest według Apostoła, żeby językiem pospolitym prorokowano, to jest kazanie miewano i pisma wykładano.

CAPUT XV. — ROZDZIAŁ 15.

O zmartwychwstaniu Chrystusowém i pewności naszego zmartwychwstania.

1. Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod praedicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, *(Gal. 1, 11).*	1. A oznaymuię wam, bracia, Ewanielią którąm wam opowiedział, którąście téż przyięli, y w któréy stoicie,
2. per quod et salvamini, qua ratione praedicaverim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis.	2. przez którą téż zbawienia dostępuiecie: ieśli pamiętacie iakim obyczaiem przepowiadałem wam, chybabyście próżno uwierzyli.
3. Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas; *(Isai. 53, 5).*	3. Bo naprzód podałem wam com téż wziął: iż Christus umarł za grzéchy nasze według pisma;
4. et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas; *(Jon. 2, 1).*	4. a iż pogrzebion iest, iż téż powstał zmartwych trzeciego dnia, według Pisma;
5. et quia visus est Cephae, et post hoc undecim; *(Joan. 20, 19).*	5. a iż widziany iest od Cephy, a potym iedenaściam;
6. deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt;	6. potym był widzian więcéy niźli od piąci set braciéy wespółek: z których wiele ich trwa aż dotąd, a niektórzy zasnęli;

R. 15.—1. *A oznajmuję wam.* Przywodzę wam na pamięć Ewangelią, którą wam opowiadałem, aby któś z was uwiedziony przez fałszywych filozofów, nie wątpił o tajemnicy zmartwychwstania.—*I w któréj stoicie.* Któréj się stale trzymacie.

2. *Jakim obyczajem przepowiadałem.* Powtórzyć należy *oznajmuję;* albo odnosi to do słów następujących, *jeźli pamiętacie*, to jest jakim sposobem opowiadałem. —*Chybabyście próżno uwierzyli.* Chyba może napróżno się chlubicie nazwiskiem chrześcian, i napróżnoście wzięli wiarę przez moje opowiadanie.

3. *Naprzód.* Pomiędzy przedniejszemi artykułami wiary chrześciańskiéj. — *Com też wziął.* Tak też wyżéj w tymże samym liście, rozdz. 11, 23. powiada: *Albowiem ja wziąłem od Pana, com też wam podał,* wyrażając, iż on nie gdzieindziéj to wyczytał czego nauczał, ale wziął od Boga. — *Według Pisma.* W którem się znajduje wiele miejsc o śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa.

5. *Cefy.* Piotra. — *A potem jedenaściom.* Osmego dnia Wielkiejnocy, w obecności Tomasza.

6. *Był widzian więcéj niźli od piąciset braciéj.* Na górze Galilejskiéj, o któréj Mat. 28, 7 i 10: *Oznajmijcie braciéj mojéj aby poszli do Galilei: tam mię ujrzą.* — *Wiele ich trwa aż dotąd.* Tak iż od nich można się domagać świadectwa.—*Zasnęli.* Poumierali,

7. deinde visus est Jacobo, deinde Apostolis omnibus;

8. novissime autem omnium tamquam abortivo, visus est et mihi.

9. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei. *(Act. 9, 3. Ephes. 3, 8).*

10. Gratia autem Dei sum id, quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei mecum;

11. sive enim ego, sive illi, sic praedicamus, et sic credidistis.

12. Si autem Christus praedicatur, quod resurrexit a mortuis: quomodo quidam dicunt in vobis: Quoniam resurrectio mortuorum non est?

13. Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit.

14. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo praedicatio nostra, inanis est et fides vestra;

15. invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum, quem non suscitavit, si mortui non resurgunt.

16. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.

17. Quodsi Christus non resurrexit, vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vestris.

18. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt.

19. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

20. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiae dormientium,

7. potym był widzian od Jakuba, potym od wszytkich Apostołów;

8. a na końcu po wszytkich był widzian y odemnie, iakoby od poronionego płodu.

9. Bom ia iest namnieyszy między Apostoły: którym nie iest godzien aby mię zwano Apostołem, iżem prześladował kościół Boży.

10. A z łaski Bożéy iestem to com iest, a łaska iego przeciwko mie próżną nie była: alem więcéy pracował niż oni wszyscy, a nie ia, ale łaska Boża zemną;

11. abowiem chociaż ia, chociaż oni, tak przepowiadamy, y takieście uwierzyli,

12. A ieśliż o Christusie powiadaią iż zmartwychwstał, iakóż mówią niektórzy między wami, że zmartwychwstania niemasz?

13. Lecz ieśli zmartwychwstania niémasz, ani Christus nie powstał zmartwych.

14. A ieśliż Christus niepowstał, próżne tedy iest przepowiadanie nasze, próżna iest y wiara wasza;

15. znayduiemy się téż fałszywymi świadki Bożymi: iżeśmy świadczyli przeciw Bogu, że Christusa wzbudził: którego nie wzbudził, ieśliże umarli nie powstaią.

16. Bo ieśliż umarli nie powstaią, ani Christus nie powstał.

17. A ieśli Christus nie powstał, próżna iest wiara wasza: bo iescze iesteście w grzéchach waszych.

18. Tedy y którzy zasnęli w Christusie poginęli.

19. Jeśliż tylko w tym żywocie, w Christusie nadzieię mamy, iesteśmy nędznieyszy niźli wszyscy ludzie.

20. Lecz teraz Christus zmartwychwstał pierwiastki tych którzy zasnęli,

---

7. *Był widzian od Jakóba.* Alfeuszowego, który się nazywa bratem Pańskim. — *Wszystkich Apostołów.* W dzień Wniebowstąpienia.

8. *Poronionego.* Nazywa siebie Ś. Paweł *poronionym,* gdyż płód poroniony jest niedoskonały, wątły, słaby, i w przyszłości do niczego niezdatny; tak w. 9. nazywa siebie *najmniejszym między Apostoły.* — *Był widzian i odemnie.* Gdy się mu ukazał w drodze do Damaszku, Dzieje Ap., 9.

10. *Jestem to com jest.* Chrystusowym apostołem i nauczycielem narodów. — *Łaska jego przeciwko mnie próżną nie była.* Bezpożyteczną, to jest bezczynną i bezowocną; ale z powierzonego talentu korzyść odniosłem. — *Więcej pracował niż oni wszyscy.* Nie więcéj niż oni wszyscy razem, ale więcéj niż pojedyńczo każdy z nich. — *Nie ja.* Sam jeden.

11. *Albowiem chociaż ja, chociaż oni.* Tak ja, jak inni apostołowie to samo opowiadamy, to jest, że Chrystus umarł i zmartwychwstał. — *I takeście uwierzyli.* Które opowiadanie wyście także słyszeli i przyjęli.

12. *A jeżliż o Chrystusie powiadają.* Jeśli jednym z przedniejszych artykułów wiary, który ja i apostołowie opowiadamy, jest zmartwychwstanie Chrystusowe. — *Mówią niektórzy.* Cerintus ze swoimi, który pierwszy po Symonie czarnoksiężniku hereziarcha za czasów Ś. Pawła zaprzeczał zmartwychwstania.

13. *Ani Chrystus nie powstał z martwych.* Albowiem i Chrystus także był jednym z umarłych; a zatem, jeśli zmartwychwstanie jest zgoła rzeczą niepodobną, fałszem także będzie, że Chrystus zmartwychwstał.

14. *Próżne tedy jest przepowiadanie nasze.* I fałszywe, jeżeli umarli nie zmartwychwstają.

15. *Znajdujemy się.* Jesteśmy, i zasługujemy na naganę i karę jako fałszywi świadkowie. — *Fałszywymi świadki.* Mówimy bowiem że Chrystus zmartwychwstał; co jest fałszem, jeśli zmartwychwstania zgoła nie ma. — *Iżeśmy świadczyli przeciw Bogu.* Albowiem ktokolwiek cóś fałszywego ogłasza za słowa Boże, czyni Boga kłamcą. Patrz Wujka.

17. *Próżna jest wiara wasza.* Bezpożyteczną i bezowocną. — *Bo jeszcze jesteście w grzechach waszych.* Albowiem Chrystus *wstał z martwych dla usprawiedliwienia naszego,* Rzym. 4, 25. Oprócz tego wiara w zmartwychwstanie byłaby fałszywą; a wiara fałszywa nie może być początkiem i zasadą usprawiedliwienia.

18. *Którzy zasnęli w Chrystusie.* Którzy w nadziei, wierze, łasce i miłości Chrystusowéj poumierali. — *Poginęli.* Albowiem jeśli ciało nie zmartwychwstaje, ale przez śmierć zupełnie ginie, to zginie też i dusza, która na wieki nie może być bez ciała, gdyż z natury swojéj jest formą ciała, i przeto koniecznie musi być z niém złączona w stanie doskonałości.

19. *Jesteśmy nędzniejszy niźli wszyscy ludzie.* Odrzucamy bowiem rozkosze świata i ciała, za któremi się inni uganiają.

20. *Lecz teraz.* Ale rzeczą jest zupełnie pewną, iż

21. quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. *(Col. 1, 18, Apoc. 1, 5).*
22. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.
23. Unusquisque autem in suo ordine: primitiae Christus; deinde ii, qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt. *(1. Thes. 4, 15).*
24. Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem et virtutem.
25. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. *(Psal. 109, 1. Hebr. 1, 13.—10, 13).*
26. Novissima autem inimica destruetur mors; omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat: *(Psal. 8, 8. Hebr. 2, 8).*
27. Omnia subjecta sunt ei; sine dubio praeter eum, qui subjecit ei omnia.
28. Cum autem subjecta fuerint illi omnia: tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.
29. Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? ut quid et baptizantur pro illis?
30. ut quid et nos periclitamur omni hora?
31. Quotidie morior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro.

21. ponieważ przez człowieka śmierć, y przez człowieka powstanie umarłych.
22. A iako w Adamie wszyscy umiéraią, tak y w Christusie wszyscy ożywieni będą.
23. A każdy w swym rzędzie: Christus pierwiastki, potym ci którzy są Christusowi, którzy uwierzyli w przyście iego.
24. Potym koniec: gdy poda królestwo Bogu y Oycu, gdy zniszczy wszelaką zwierzchność, y władzą y moc.
25. A ma królować, ażby położył wszytkie nieprzyiacioły pod nogi iego.
26. A ostatnia nieprzyiaciółka będzie zniszczona śmierć. Bo wszystko poddał pod nogi iego. A gdy mówi:
27. Wszytko mu iest poddano: bez wątpienia, okróm tego który mu poddał wszytko.
28. Lecz gdy mu wszytko poddano będzie, tedy y sam Syn będzie poddan temu który mu poddał wszytko: aby Bóg był wszytko we wszytkich.
29. Bo inaczéy cóż uczynią ci którzy się chrzczą za umarłe, ieśliże koniecznie umarli nie powstaią? Przeczże się y chrzczą za nie?
30. przecz y my każdéy godziny w niebespieczeństwie iesteśmy?
31. Każdy dzień umiéram przez waszę pochwalę bracia, którą mam w Christusie Jezusie Panie naszym.

Chrystus zmartwychwstał.—*Pierwiastki tych którzy zasnęli.* Pierwszy który zmartwychwstał, żeby więcéj nie umrzeć.

21. *Przez człowieka.* Adama.—*Śmierć.* Wprowadzoną została śmierć na ludzi.—*I przez człowieka.* Chrystusa, wprowadzoném zostało zmartwychwstanie do życia wiecznego.

22. *W Adamie.* Z powodu Adama. *W Chrystusie wszyscy ożywieni będą.* Przez zasługi bowiem Chrystusa, który obalił śmierć, otworzonym został wstęp do życia wiecznego.

23. *A każdy w swym rzędzie.* Wszyscy, mający zmartwychwstać w Chrystusie, w tym porządku powstaną, to jest, iż Chrystus będzie pierwszym, i co do czasu, i co do godności; powtóre, zmartwychwstaną sprawiedliwi; potrzecie, nastąpi koniec świata.—*Potém ci którzy są Christusowi.* Potém zmartwychwstaną wybrani. —*Którzy uwierzyli w przyjście jego.* Którzy uwierzyli, iż on przyszedł na ten świat, i uznali go za Boga prawdziwego.

24. *Potém koniec.* Tego świata.—*Gdy poda królestwo.* Kościoł i zgromadzenie wybranych.— *Bogu i Ojcu.* Bogu Ojcu.— *Wszelką zwierzchność.* Szatańską. — *Zwierzchność, i władzę i moc.* Są nazwiska trzech chorów Anielskich, z których jak się ztąd pokazuje niektórzy wypadli, i stali się szatanami, zatrzymując te same imiona.

25. *A ma królować.* Chrystus rządzić Kościołem.— *Ażby położył.* Bóg Ojciec.— *Wszystkie nieprzyjacioły.* Czartów, i wszystkich odrzuconych.

26. *A ostatnia nieprzyjaciółka będzie zniszczona śmierć.* W greckim jest, *ostatni nieprzyjaciel, który będzie zniszczonym, jest śmierć.* Pierwszym bowiem nieprzyjacielem Chrystusa i chrześcian, jest djabeł, którego Chrystus zwyciężył na krzyżu. Drugim jest grzech, który się pokonywa przez łaskę Chrystusową w tém życiu. Trzecim jest śmierć, która zostanie pokonaną w ostateczném zmartwychwstaniu. *Bo wszystko poddał pod nogi jego.* Wszystkich aniołów i ludzi, dobrych i złych, całkowicie Bóg podda Chrystusowi podczas zmartwychwstania. Powiada w duchu proroczym *poddał*, to jest z pewnością podda.—*A gdy mówi.* To jest Pismo ś., czyli Psalmista.

27. *Bez wątpienia.* Rzeczą jest jawną, widoczną.— *Okrom tego.* Oprócz Boga Ojca: jeśli więc wszystko oprócz Boga Ojca podlega Chrystusowi, słusznie się tedy robi wniosek, iż księztwa, władze, mocy, śmierć i wszystko inne jest mu podległem.

28. *Będzie poddan.* Ani natenczas nie przestanie być podległym Ojcu, jako człowiek. Albo, tedy zaś całe mistyczne ciało Chrystusowe będzie zupełnie podległém Bogu, i we wszystkiem mu uległem.— *Aby Bóg był wszystko we wszystkich.* Za wszystko, czego może pragnąć człowiek. P. W.

29. *Bo inaczéj.* Jeśli zgoła niema zmartwychwstania.—*Cóż uczynią?* Jaką korzyść odniosą?—*Którzy się chrzczą za umarłe.* Którzy się oczyszczają gotując się do ofiar odprawowanych za umarłych: był bowiem zwyczaj u żydów oczyszczać się przed ofiarami, modlitwami, i wszelką służbą Bożą. Patrz Mark. 7, 9; Żyd. 6, 12; i 9, 10. Jeśli ciała zupełnie umierają i niema zmartwychwstania, ani też dusze żyją po rozłączeniu się z ciałem, jak się powiedziało wyż. w. 18., napróżno tedy zanosimy modły i sprawujemy ofiary za umarłych. P. W.

30. *Przecz i my każdéj godziny w niebezpieczeństwie jesteśmy?* Głupio robimy wystawując siebie na tyle niebezpieczeństw i prześladowań dla nadziei zmartwychwstania, jeśli niema zmartwychwstania.

31. *Każdy dzień umieram.* Wystawuję się na niebezpieczeństwo śmierci.—*Przez waszę pochwałę, bracia.* Jest przysięga; jakby rzekł: Przysięgam na chwałę, czyli na chlubę przez którą się z was szczycę, jako z dzieci moich w Chrystusie.—*Którą mam w Chrystusie Jezusie.* Którą mam przez Chrystusa Pana, to jest, z którego zasług i męki posiadam to wszystko

32. Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi: quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Manducemus et bibamus, cras enim moriemur. *(Sap. 2, 6. Isai. 22, 13.—56, 12.)*

33. Nolite seduci: corrumpunt mores bonos colloquia mala.

34. Evigilate justi, et nolite peccare, ignorantiam enim Dei quidam habent, ad reverentiam vobis loquor.

35. Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui? qualive corpore venient?

36. Insipiens, tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur.

37. Et quod seminas, non corpus, quod futurum est, seminas: sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus ceterorum.

38. Deus autem dat illi corpus, sicut vult, et unicuique seminum proprium corpus.

39. Non omnis caro, eadem caro; sed alia quidem hominum, alia vero pecorum, alia volucrum, alia autem piscium.

40. Et corpora caelestia, et corpora terrestria; sed alia quidem caelestium gloria, alia autem terrestrium:

41. alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate:

42. sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.

43. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute;

44. seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Si est corpus animale, est et spiritale, sicut scriptum est:

32. Jeśliżem się (według człowieka) ze zwierzem potykał w Ephezie, cóż mi za pożytek, ieśli umarli nie powstaią? Jedzmy y piymy, boć iutro pomrzemy.

33. Nie daycie się zwodzić: Złe rozmowy psnią dobre obyczaie.

34. Ocućcie się sprawiedliwi, a nie grzészcie: bo niektórzy niewiadomość Boga maią: mówię wam ku zawstydzeniu.

35. Ale kto rzecze: Jakóż zmartwychwstaią umarli? a w iakim ciele przydą?

36. Głupi, co ty sieiesz nie bywa ożywiono, ieśli piérwéy nie obumrze.

37. Y co sieiesz, nie sieiesz ciała które ma bydź, ale gołe ziarno, iako na przykład, pszeniczne abo z inszych które.

38. A Bóg daie mu ciało iako chce: a każdemu nasieniu własne ciało.

39. Nie każde ciało, toż ciało: ale insze ludzkie, insze bydlęce, insze ptasze, insze rybie.

40. Y ciała niebieskie, y ciała ziemskie: aleć insza iest ozdoba niebieskich, a insza ziemskich.

41. Insza iasność słońca, insza iasność księżyca, a insza iasność gwiazd. Abowiem gwiazda od gwiazdy różna iest w iasności.

42. Tak y zmartwychwstanie. Bywa wsiane w skazitelności: powstanie w nieskazitelności.

43. Bywa wsiane w sprosności: a powstanie w chwalebności. Bywa wsiane w słabości: a powstanie w potężności.

44. Bywa wsiane ciało cielesne: a powstanie ciało duchowne. Jeśli iest ciało cielesne, iest y duchowne:

z czego się chlubić mogę, wedle onych słów Galat. 6, 14: *A ja niedaj Boże, abym się chlubić miał, jedno w krzyżu Pana naszego Jezusa Chrystusa.*

32. *Według człowieka.* Po ludzku, i dla jakiego celu doczesnego.—*Ze zwierzem potykał w Efezie.* Chryzostom, Ambroży i inni mniemają, iż ś. Paweł był wystawionym na pastwę zwierzętom w Efezie, i że się z niémi potykał. Inni przez zwierząt rozumieją dzikich ludzi, którzy się mu przeciwili w Efezie.—*Jedzmy i pijmy.* Jeśli niema przyszłego zmartwychwstania, nic tedy innego nie pozostaje, jak żeby każdy wiódł żywot epikurejski, i dogadzał przyjemnościom i rozkoszom ciała, i mówił: *Jedz, pij, hulaj, po śmierci niema rozkoszy.*

33. *Złe rozmowy.* Z bezbożnymi i niedowiarkami, którzy przeczą zmartwychwstania.

34. *Ocućcie się sprawiedliwi.* W greckim, *sprawiedliwie.* Otrząśnijcie się z grzechów, abyście byli sprawiedliwymi.— *Bo niektórzy niewiadomość Boga mają.* Tak żyją, jakby Boga nie znali; albowiem oddają się całkiem na rozkosze, i ani myślą o Bogu.—*Ku zawstydzeniu.* Wstyd bowiem chrześcianinowi wątpić o zmartwychwstaniu.

35. *Jakoż zmartwychwstają umarli?* Jak się to dziać może żeby umarli zmartwychwstali? Zkąd wezmą ciało, gdy już dawno ciała ich pogniły, i w proch się obróciły?

36. *Głupi.* Jesteś, który tak mówisz.—*Co ty siejesz nie bywa ożywiono.* Nasiona, które się ziemi powierzają, nie inaczéj puszczają porostki, aż wprzódy przegniją. Jest to to samo, co mówi Chrystus Jan. 12, 24: *Jeźli ziarno pszeniczne wpadłszy w ziemię nie obumrze, samo zostawa.*

37. *I co siejesz.* Dodać należy, ty wprawdzie rzucasz nasienie, a mianowicie ziarno pszeniczne, albo jęczmienne, albo inne tym podobne, wszakoż nie zupełnie to samo zgoła ciało, które się spodziewasz żąć.

38. *Daje mu.* Nasieniu i ziarnu. — *Własne ciało.* Właściwe jego gatunkowi.

39. *Nie każde ciało, toż ciało.* Jakby rzekł: Tak i błogosławionym przy zmartwychwstaniu da Bóg właściwe ciało, jakie zechce, i jakie przystoi człowiekowi błogosławionemu i chwalebnemu. — *Ale insze ludzkie.* Jest podobieństwo i analogia pomiędzy naturą i zasługą, to jest, iż jako szczególna jakaś natura, naprzykład człowieka, wymaga odpowiedniego ciała, to jest ludzkiego, tak też szczególna jaka zasługa, będzie miała odpowiednie chwalebne ciało.

40. *I ciała niebieskie.* Inne są ciała niebieskie, inne ziemskie. Patrz Wujka.

42. *Tak i zmartwychwstanie.* Będzie i ze zmartwychwstaniem, iż jako jedna gwiazda przewyższa w blasku drugą, tak jeden błogosławiony będzie przewyższał drugiego, tak łaską i zasługą, jak chwałą i nagrodą.—*Bywa wsiane w skazitelności.* Ludzkie ciało po śmierci grzebie się do ziemi.

43. *W sprosności.* Gdyż trupy są szpetnemi i obrzydliwemi. — *W słabości.* Albowiem ciała umarłych są słabe i niedołężne, gdyż zupełnie są bez ruchu.— *W potężności.* To jest potężném, chyżém.

44. *Ciało cielesne.* Które żyło życiem żywotném,

45. Factus est primus homo Adam in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem.
46. Sed non prius, quod spiritale est, sed quod animale; deinde quod spiritale.
47. Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de coelo, coelestis.
48. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis coelestis, tales et coelestes.
49. Igitur, sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem coelestis.
50. Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.
51. Ecce, mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.
52. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba; canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.
53. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem.
54. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. *(Ose. 13, 14. Hebr. 2, 14.)*
55. Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, stimulus tuus?
56. Stimulus autem mortis peccatum est; virtus vero peccati lex.

45. iako napisano: Stał się pierwszy człowiek Adam w duszę żywiącą: pośledni Adam w ducha ożywiaiącego.
46. Lecz nie pierwéy które duchowne iest, ale które cielesne, potym które duchowne.
47. Pierwszy człowiek z ziemie, ziemski: wtóry człowiek z nieba, niebieski.
48. Jaki ziemski, tacy i ziemscy: a iaki niebieski, tacy y niebiescy.
49. Przetoż iakośmy nosili wyobrażenie ziemskiego, nośmy téż wyobrażenie niebieskiego.
50. A toć mówię bracia, iż ciało y krew królestwa Bożego osięgnąć niemogą: ani skaza nieskazitelności osięgnie.
51. Oto taiemnicę wam powiadam: wszyscy wprawdzie zmartwychwstaniemy, ale nie wszyscy odmienieni będziemy.
52. Prędziuchno we mgnieniu oka, na trąbę ostateczną (abowiem zatrąbi trąba) a umarli powstaną nieskażonymi, a my będziemy przemienieni.
53. Boć musi to skazitelne przyobléc nieskazitelność: y to śmiertelne przyobléc nieśmiertelność.
54. A gdy to śmiertelne przyoblecze nieśmiertelność: tedy się stanie mowa, która iest napisana: Pożarta iest śmierć w zwycięztwie.
55. Gdzie iest zwycięztwo twe śmierci? Gdzież iest śmierci oścień twóy?
56. A oścień śmierci, iest grzéch: a moc grzéchu, zakon.

zmysłowém, tak jak bydlęta, potrzebując pokarmu i napoju.—*Ciało duchowne.* Podległe duchowi; niepotrzebujące pokarmu i napoju, i obdarzone subtelnością i lekkością. — *Jeźli jest ciało cielesne, jest i duchowne.* Będzie i duchowne; albowiem należy to do zupełności i doskonałości wszechświata, żeby wszystkie gatunki i stopnie rzeczy zawierał w rożnojedni. Patrz Wujka.

45. *Jako napisano.* Tak jak namienia Pismo ś., Genez. 2, 7. — *Stał się pierwszy człowiek.* Adam stał się *duszą,* to jest, zwierzęciem obdarzoném życiem uczuciowém i wegetacyjném. — *Pośledni Adam.* Chrystus.—*W duchu ożywiającego.* Stał się duchem ożywiającym, to jest, aby miał po zmartwychwstaniu duszę chwalebną, któraby, nakształt ożywczego ducha, ożywiała całkowicie ciało, i uczyniła go duchowném, to jest, chwalebném na podobieństwo ducha; niepotrzebującém pokarmu, niecierpiętliwém i nieśmiertelném, ciało, powiadam, tak swoje jak nasze.

46. *Lecz nie pierwéj które duchowne.* Lecz nie pierwéj się stało duchowne, lecz zwierzęce, po którém nareszcie przy zmartwychwstaniu nastąpi duchowne.

47. *Pierwszy człowiek.* Adam. — *Wtóry człowiek.* Chrystus Pan. — *Z nieba, niebieski.* Drugi człowiek Chrystus, który jest z nieba, to jest mający początek boski, jako narodzony z Boga, przez zmartwychwstanie stał się też niebieskim i ciałem, to jest, wziął także wedle ciała przymioty właściwe swojéj godności, stawszy się nieśmiertelnym, niecierpiętliwym, i ze wszech miar chwalebnym.

48. *Jaki ziemski, tacy i ziemscy.* Jako Adam z ziemi ziemski umarł i wrócił do ziemi; tak i wszyscy ziemscy z niego urodzeni wrócą do ziemi. — *A jaki niebieski.* Iż jako Chrystus przez zmartwychwstanie przybrał ciało niebieskie, to jest, nieśmiertelne i chwalebne; tak i z niego odrodzeni święci, staną się niebieskimi, to jest, nieśmiertelnymi i chwalebnymi.

49. *Jakośmy nosili wyobrażenie ziemskiego.* Przechodzi apostoł od allegorii (sens dogmatyczny) do tropologii (sens moralny), jakby rzekł: Jako niegdyś żyliśmy w niedowiarstwie i grzechach, jakby ludzie ziemscy, podobni Adamowi, człowiekowi ziemskiemu i grzesznikowi.—*Nośmy też wyobrażenie niebieskiego.* Prowadząc życie niebieskie obyczajów chwalebnych i świętych.

50. *A toć mówię bracia.* To co chcę powiedzieć, jest, i t. d.—*Ciało i krew.* Człowiek śmiertelny i skazitelny.—*Ani skaza.* Ciało zwierzęce i skazitelne.—*Nieskazitelności.* Życia wiecznego, które niepodlega skażeniu.

51. *Oto tajemnicę wam powiadam.* Temi słowy pobudza apostoł uwagę czytających, i wraża, iż ma cóś wielkiego, strasznego, tajemniczego o zmartwychwstaniu powiedzieć. — *Ale nie wszyscy odmienieni będziemy.* To jest przez chwałę.

52. *Na trąbę ostateczną.* Wzywającą na sąd umarłych.— *Umarli powstaną nieskażonymi.* Wszyscy nawet *odrzuceni zmartwychwstaną nieskażonymi ze względu na całość członków, ale wszakże żeby być ciągle każonymi boleścią kar wiecznych,* powiada ś. Anzelm.

53. *To skazitelne.* Ciało nasze.

54. *Stanie mowa.* Wypełni się następne świadectwo Pisma ś.—*Pożarta jest śmierć w zwycięztwie.* Wzięte to miejsce nie dosłównie ale tylko co do sensu z Ozeasza, 13, 14. gdzie się mówi: *Z ręki śmierci wybawię je, od śmierci wykupię je;* albowiem co do rzeczy jest to to samo, co tu mówi apostoł: *Pożarta jest śmierć w zwycięztwie.* — *W zwycięztwie.* Przez zwycięztwo, którém ją Chrystus pokonał.

55. *Gdzież jest śmierci oścień twój?* Którym zwykle ludzi przeszywasz i zabijasz? jakby rzekł: zginął, skruszonym został przez Chrystusa.

56. *A oścień śmierci jest grzech.* To jest przez który nam śmierć przedewszystkiem szkodzi i bodzie, jako skorpion żądłem.—*A moc grzechu zakon.* Grzech

57. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. *(1. Joan. 5, 5).*
58. Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote et immobiles: abundantes in opere Domini semper, scientes, quod labor vester non est inanis in Domino.

57. Lecz dzięka Bogu, który nam dał zwycięztwo przez Pana naszego Jezusa Christusa.
58. A tak bracia moi mili, bądźcie stateczni a nieporuszeni, obfituiąc w robocie Pańskiéy zawsze: wiedząc iż praca wasza nie iest próżna w Panu.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 15. w. 15. *I znajdujemy się fałszywymi.* Tak też i my dziś powiedzieć możemy: Jeżeli katolicka wiara jest fałszywa, tedyć pierwszy Apostołowie naszy byli świadkami fałszywymi: i wszystkie narody chrześcijańskie próżno w Chrystusa uwierzyli, i wszyscy przodkowie naszy w grzechach swych pomarli, i zginęli na wieki.

28. *Tedy i sam Syn będzie poddan.* Albo w swoich członkach wiernych i wybranych: albo według natury swéj człowieczéj, która będzie Bogu prawdziwie poddana. Lecz według Boskiéj natury, Syn jest rówien Ojcu, i owszem jedno z Ojcem. (Phil. 2, 6. Jan 10, 30).

29. *Którzy się chrzczą za umarłe.* To jest, którzy się modlą, poszczą i trapią za dusze umarłych, aby były wyzwolone. Jako i na innych wielu miejscach chrzest znaczy utrapienie. Podobne temu jest ono miejsce: Jeźli umarli nie zmartwychwstaną, zbytniaby i próżna rzecz była modlić się za umarłe. (Marek 10, 38. Łukasz 12, 50).

41. *Insza jasność słońca.* Nie jednaka będzie ciał świętych jasność albo chwała, ale rozmaita, według rozliczności zasług. (August. 2. Mach. 12, 44).

44. *A powstanie ciało duchowne.* Jako ciało uwielbione, choć jest duchowne, ale przecie jest prawdziwe ciało: tak choć w Sakramencie ciało Pańskie jest niejakim duchownym obyczajem: wszakże przecię jest istotne i prawdziwe ciało.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O zbieraniu jałmużny dla chrześcian Jerozolimskich, o czujności, męztwie, miłości, i t. d.

1. De collectis autem, quae fiunt in sanctos, sicut ordinavi ecclesiis Galatiae, ita et vos facite.
2. Per unam sabbati unusquisque vestrum apud se seponat, recondens, quod ei bene placuerit, ut non, cum venero, tunc collectae fiant.
3. Cum autem praesens fuero, quos probaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem.
4. Quod si dignum fuerit, ut et ego eam, mecum ibunt.
5. Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo.
6. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo, ut vos me deducatis, quocumque iero.
7. Nolo enim vos modo in transitu videre, spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit.
8. Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten.
9. Ostium enim mihi apertum est magnum et evidens; et adversarii multi. *(Act. 14, 26).*

1. A o składaniu które bywa na święte, iakom postanowił kościołom Galatckim, tak y wy czyńcie.
2. Pierwszego dnia szabbatu każdy z was niech odkłada u siebie, chowaiąc co mu się podoba: aby nie gdy przydę w ten czas składania były.
3. A gdy przytomny będę: którebyście uchwalili przez listy, te poszlę aby odnieśli łaskę waszę do Jeruzalem.
4. A ieśliby słuszna była żebych y ia szedł: zemną póydą.
5. A przydę do was, gdy przeydę przez Macedonią: bo przeydę przez Macedonią.
6. A podobno pomieszkam u was, abo też przezimuię: abyście wy mnie prowadzili, kędykolwiek póydę.
7. Abowiem niechcę was teraz widzieć miiaiąc: bo się spodziéwam iż pomieszkam z wami nieco czasu, ieśli Pan dopuści.
8. A pomieszkam w Ephézie aż do pięćdziesiątnice.
9. Abowiem drzwi mi są otworzone wielkie y iawne: y wiele przeciwników.

---

najbardziéj szerzy swe siły przez prawo, to jest przez okazyą prawa zakazującego, zawsze się bowiem chwytamy rzeczy zakazanych.

57. *Zwycięztwo.* Nad grzechem i śmiercią.

58. *Stateczni.* W wierze.—*Obfitując w robocie Pańskiéj.* Wykonywając wiele dobrych uczynków. — *Nie jest próżna.* Ale po niéj nastąpi zapłata od Boga.

R. 16.—1. *O składaniu.* Jałmużn.—*Na święte.* Dla chrześcjan ubogich Jerozolimskich.

2. *Pierwszego dnia szabatu.* Pierwszego dnia tygodnia, to jest w niedzielę.—*Odkłada u siebie.* Co zaraz przyszedłszy do kościoła odda na jałmużnę i składkę. — *Aby nie gdy przyjdę wtenczas składania były.* Ale żeby już były gotowe, i summa z nich złożona mogła być posłaną do Jerozolimy.

3. *Którebyście uchwalili przez listy, te poślę.* Słowa, *przez listy,* Teofilaktus, za którym idzie Justinianus, sądzi, iż nie należy łączyć z *uchwalili,* ale z następującém *poślę,* i sens jest: których wy sami wybierzecie, tych ja poślę, wszakże nie bez listu, w którym będzie zaleconą wasza hojność dla ubogich.—*Łaskę.* Jałmużnę.

4. *A jeźliby słuszna była.* Temi słowy nieznacznie ich pobudza do hojniejszéj składki, a mianowicie takiéj, któraby zasługiwała na to, żeby ją odniósł sam Apostoł.

6. *Abyście wy mnie prowadzili.* Wierni uważali to sobie za zaszczyt, jeśli mogli odchodzącego od siebie Apostoła przeprowadzić, i jemu towarzyszyć, dopomagając w potrzebach podróży.

9. *Albowiem drzwi mi są otworzone wielkie.* Wielka się mnie otwiera zręczność i wstęp do zasiania Ewangelii w Efezie, i nawrócenia wielu do Chrystusa.

10. Si autem venerit Timotheus, videte, ut sine timore sit apud vos; opus enim Domini operatur, sicut et ego.
11. Nequis ergo illum spernat: deducite autem illum in pace, ut veniat ad me: exspecto enim illum cum fratribus.
12. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum, ut veniret ad vos cum fratribus; et utique non fuit voluntas, ut nunc veniret; veniet autem, cum ei vacuum fuerit.
13. Vigilate, state in fide, viriliter agite, et confortamini:
14. omnia vestra in charitate fiant.
15. Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanae, et Fortunati et Achaici, quoniam sunt primitiae Achajae, et in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos,
16. ut et vos subditi sitis ejusmodi, et omni cooperanti et laboranti.
17. Gaudeo autem in praesentia Stephanae, et Fortunati et Achaici, quoniam id, quod vobis deerat, ipsi suppleverunt:
18. refecerunt enim et meum spiritum et vestrum. Cognoscite ergo, qui hujusmodi sunt.
19. Salutant vos ecclesiae Asiae. Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla cum domestica sua ecclesia, apud quos et hospitor.
20. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto.
21. Salutatio, mea manu Pauli.
22. Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema: Maran Atha.

10. A ieśliby przyszedł Tymotheusz, patrzcie aby bez boiaźni był u was: bo Pańską robotę robi, iako y ia.
11. Niech go tedy sobie nikt lekce nie poważa, ale odprowadźcie go w pokoiu, aby do mnie przyszedł: bo czekam go z bracią.
12. A o Apollu bracie oznaymuię wam, żem go barzo prosił, aby szedł do was z bracią: a zgoła niemiał teraz woléy iśdź: lecz przyidzie gdy mu łacno będzię.
13. Czuycie, stóycie w wierze, mężnie sobie poczynaycie, y zmacniaycie się.
14. Wszytko wasze niech się dzieie w miłości.
15. A proszę was bracia, znacie dóm Stephany, y Fortunata, y Achaika, iż są pierwiastki Achaiéy, a iż się podali na posługowanie świętym:
16. abyście y wy poddawali się takowym, y każdemu pomagaiącemu y pracuiącemu.
17. A raduię się obecności Stephany, y Fortunata, y Achaika, iż to czego wam niedostawało, nagrodzilii.
18. Bo ochłodzili y ducha mego y waszego. Poznawaycie tedy którzy takowi są.
19. Pozdrawiaią was kościoły Aziiéy. Pozdrawiaią was wielce w Panu, Aquila y Pryscilla, z zgromadzeniem swym domowym, u których też gospodę mam.
20. Pozdrawiaią was wszyscy bracia. Pozdrówcie iedni drugie w świętym pocałowaniu.
21. Pozdrowienie, ręką moią Pawłową.
22. Jeśli kto nie miłuie Pana naszego Jezusa Christusa, niech będzie przeklęctwem Maranatha.

---

10. *Aby bez bojaźni był u was.* Bezpiecznie u was przebywał, nie miał żadnego powodu do bojaźni, i nikt mu nie robił przykrości. Lękał się mianowicie Apostoł, jak wyraża S. Chryzostom, aby kto, albo nadęty szlachetnością rodu, albo bogactwami, albo powierzchowną mądrością, nie pogardził młodością Tymoteusza, i nie lekceważył jego radami i upomnieniami.—*Bo Pańską robotę robi.* Służy Panu w opowiadaniu Ewangelii.

11. *Niech go sobie tedy nikt lekce nie poważa.* Z powodu młodzieńczego wieku. —*Aby do mnie przyszedł.* To jest do Efezu, gdzie obecnie przebywam.—*Bo czekam go z bracią.* Wątpliwa bowiem czy Ś. Paweł razem z braćmi, to jest wiernymi, oczekiwał Tymoteusza: czy zaś oczekiwał, że Tymoteusz razem z sobą przyprowadzi niektórych braci.

12. *Żem go bardzo prosił.* Zachęcałem. —*Z bracią.* W towarzystwie kilku braci. — *Nie miał... woléj.* Napróżno go zachęcałem, aby szedł do was, gdyż dla pewnych przyczyn nie miał chęci iść zaraz.—*Lecz przyjdzie.* Apollo do was.

13. *Czujcie.* Miejcie troskliwość o wasze zbawienie, to jest strzegąc się zasadzek złych doradców.

14. *W miłości.* Nie z wyniosłością i niezgodą, lecz w chrześciańskiéj miłości.

15. *Znacie dom Stefany.* O którym powiedzieliśmy wyżéj roz. 1, 16. Sens jest: Wiecie jaką jest rodzina Stefany.—*I Fortunata.* O tym Fortunacie, oprócz tego rozdziału, nigdzie niema wzmianki —*Są pierwiastki Achajéj.* Pierwszymi którzy w Achai uwierzyli w Chrystusa. — *Świętym.* Chrześcianom ubogim i pielgrzymom, zwłaszcza którzy pracują około opowiadania Ewangelii.

16. *Abyście i wy poddawali się.* Złączyć należy z *proszę was.*—*Poddawali się.* Czcząc ich i postępując zgodnie z ich upomnieniami i przykładem.—*I każdemu pomagającemu i pracującemu.* Abyście nie tylko im ulegali, ale wszystkim, którzykolwiek albo z nimi, albo ze mną spółpracują w dziele ewangelicznego opowiadania. Tacy bowiem przedewszystkiém na cześć zasługują.

17. *Obecności.* Z powodu obecności Stefany, Fortunata i Achaika, którzy są ze mną. — *To czego wam niedostawało.* W greckim *niedostatku was*, to jest, waszéj obecności.—*Nagrodzili.* Służąc mnie za was.

18. *Bo ochłodzili i ducha mego.* Mnie dopomagali, rozweselali. —*I waszego.* To jest ducha, gdyż radość moja jest także i waszą.—*Poznawajcie tedy którzy takowi są.* Szanujcie, czcijcie ich.

19. *Kościoły Azijej.* Azyi mniejszej, w któréj był Efez, zkąd posyła ten list. —*Akwila i Pryscylla.* O których patrz, co się rzekło Dzieje Ap. 18, 2.—*Z zgromadzeniem swém domowém. Z onym, który jest w domu ich, kościołem,* jak jest w greckim, to jest, z resztą chrześcian, mieszkających w tejże rodzinie domu.

20. *Pozdrówcie jedni drugie w świętém pocałowaniu.* Patrz co się rzekło do Rzym. 16, 16.

21. *Pozdrowienie ręką moją Pawłową.* Domyślać się należy, *napisane;* jest następujące. Słowa te, a także i następujące, aż do końca listu Ś. Paweł napisał własną swoją ręką, w miejscu pozdrowienia, którém się zwykle każdy list zamyka. Resztę bowiem listu pisał dyktując swemu jakby sekretarzowi.

22. *Jeźli kto nie miłuje.* Wprzód nim dopisał słowa pozdrowienia, przez przekładnię słów wtrąca przekleństwo na tych, którzy są niegodnymi zbawienia. —*Ma-*

23. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum.
24. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen.

23. Łaska Pana naszego Jezusa Christusa z wami.
24. Miłość moia z wami wszytkimi w Christusie Jezusie. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 16. w. 8. *Aż do świątek.* To pewnie albo o świątkach chrześcijańskich ma być rozumiano, jako Epiphanius rozumie: albo przynajmniéj o świątkach żydowskich: a nie zgoła o piącidziesiąt dniach, jako Czechowic błądzi. (Epiphan. here. 75).

ranata. Jest wyraz hebrajsko - syryjski oznaczający: *Pan nasz przychodzi*, albo raczéj, *Pan nasz niech przyjdzie*, to jest sędzia i mściciel, aby tego, kto nie miłuje Chrystusa, wyklął, potępił i ukarał.

23. *Łaska Pana naszego.* Jest to pozdrowienie, o którém powiedział, iż własną ręką pisze.

24. *Miłość moja.* Którą was miłuję.—*Z wami wszystkimi.* Niech będzie, abyście podobnie szczérą miłością wzajem się z sobą i mnie miłowali.— *W Chrystusie.* I dla Chrystusa.

Koniec listu pierwszego ś. Pawła do Koryntyan.

Wprowadzenie do listu drugiego ś. Pawła Apostoła do Koryntyan.

Wykład X. J. Wujka.— W tym liście Paweł ś. przełożywszy naprzód utrapienia, które w Azyi cierpiał, wymawia się, że ich, jako był obiecał, jeszcze nie nawiedził: w Roz. 1. Powtóre, wszetecznika onego pierwéj zaklętego, ale już pokutującego, zasię przyjąć każe, w Roz. 2. Potrzecie, naprzeciw fałszywym apostołom żydującym pokazuje, jako Ewangelia jest nad stary zakon daleko zacniejsza: upominając ich swym przykładem ku cierpliwości w prześladowaniu, a małżeństw z niewiernymi zakazując, w Roz. 3, 4, 5 i 6. Poczwarte, zaleca im składanie jałmużny na ubogie Kościoła Jerozolimskiego, w Roz. 8 i 9. Popiąte, każe się im strzedz fałszywych apostołów: przeciw którym aby godności swéj i urzędu swego obronił, acz nie rad chwalić się musi z prac i z mąk swoich, które podjął w przepowiadaniu Ewangelii, i z objawienia, które miał od Boga, w Roz. 10, 11 i 12. Nakoniec, zagroziwszy im, że je skarze przyszedłszy, jeźli się nie uznają: upominaniem, pozdrawianiem i błogosławieństwem swój list zawiera, w Roz. 13.

EPISTOLA SECUNDA

BEATI PAULI APOSTOLI

AD CORINTHIOS.

CAPUT I.

LIST DRUGI

BŁ. PAWŁA APOSTOŁA

DO KORYNTYAN.

ROZDZIAŁ 1.

O ufności w Bogu w czasie utrapień, prostocie, szczerości, i t. d.

1. Paulus, Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater, ecclesiae Dei, quae est Corinthi cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaja.

2. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.

3. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, *(Ephes. 1, 3. I. Petr. 1, 3).*

4. qui consolatur nos in omni tribulatione no-

1. Paweł Apostoł Jezusa Christusa przez wolą Bożą, y Tymotheusz brat: kościołowi Bożemu, który iest w Koryntcie, ze wszytkimi świętymi którzy są we wszytkiéy Achaiéy.

2. Łaska wam y pokóy od Boga Oyca naszego, y Pana Jezusa Christusa.

3. Błogosławiony Bóg y Ociec Pana naszego Jezusa Christusa, Ociec miłosierdzia, a Bóg wszytkiéy pociechy,

4. który nas cieszy we wszelakim utrapieniu

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Przez wolą Bożą.* Wolą i wyrokiem Bożym powołany do apostolstwa.— *I Tymoteusz brat.* To jest spółapostoł.—*Świętymi.* Chrześcianami, którzy się tak nazywają dla tego, iż są powołanymi do świętości, albo, że są poświęconymi przez Chrystusa.

2. *Łaska wam.* Domyślać się należy: niech się pomnoży.

3. *Błogosławiony Bóg.* Niech będzie chwalonym od nas Bóg dla dzieł swojéj dobroci, względem nas okazanych. – *Ociec miłosierdzia.* Najmiłosierniejszy.

4. *Abyśmy mogli i sami cieszyć te.* Albowiem któ-

stra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur et ipsi a Deo.

5. Quoniam, sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.

6. Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute, quae operatur tolerantiam earundem passionum, quas et nos patimur,

7. ut spes nostra firma sit pro vobis; scientes, quod sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis.

8. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra, quae facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus, supra virtutem, ita ut taederet nos etiam vivere.

9. Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, et non simus fidentes in nobis, sed in Deo, qui suscitat mortuos;

10. qui de tantis periculis nos eripuit, et eruit; in quem speramus, quoniam et adhuc eripiet,

11. adjuvantibus et vobis in oratione pro nobis, ut ex multorum personis, ejus quae in nobis est donationis, per multos gratiae agantur pro nobis.

12. Nam gloria nostra haec est testimonium conscientiae nostrae, quod in simplicitate cordis et sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo: abundantius autem ad vos.

naszym: abyśmy mogli y sami cieszyć te, którzy są we wszelkim ucisku, przez napominanie, którym y sami bywamy napominani od Boga.

5. Abowiem iako w nas obfituią utrapienia Christusowe: tak y przez Chrystusa obfituie pociecha nasza.

6. A choć bywamy utrapieni, dla waszego napominania y zbawienia: choć pocieszeni bywamy, dla waszego pocieszenia: choć napominani bywamy, dla waszego napominania y zbawienia, które sprawuie cierpliwość tegoż utrapienia, które y my cierpimy:

7. aby nadzieia nasza mocna była o was: wiedząc iż iako iesteście towarzysze utrapienia, tak będziecie y pocieszenia.

8. Abowiem niechcemy abyście nie wiedzieli bracia, o ucisku naszym, który się stał w Azyiey: iżeśmy byli nazbyt obciążeni nad siłę, tak że nam też tęskno było żyć.

9. Aleśmy sami w sobie mieli wyrok śmierci, abyśmy nie ufali sami w sobie, ale w Bogu który wzbudza umarłe,

10. który z tak wielkich niebezpieczeństw wyrwał nas y wyrywa: w którym nadzieię mamy iż też iescze wyrwie,

11. za pomocą y waszą w modlitwie za nas: aby za ten dar, który w nas iest przez wiele osób, od wielu dzięki były za nas czynione.

12. Abowiem ta iest pochwała nasza, świadectwo sumnienia naszego: iż w prostości serca y szczerości Bożéy, a nie w mądrości cielesnéy, ale w łasce Bożéy obcowaliśmy na tym świecie: a nawięcéy u was.

---

rzy sami doświadczyli przeciwności, stosowniéj mogą i innych cieszyć.—*Przez napominanie, którém i sami bywamy napominani od Boga.* W greckim, *przez pocieszanie, którém i sami bywamy pocieszani od Boga.* Albowiem my, którzyśmy doznali Boskich pociech, sposobniejsi jesteśmy do udzielania ich drugim. Wyraz παράκλησις oznacza i *napominanie i pociechę:* ztąd poszło, iż Wulgata przełożyła *napominanie,* i słusznie, gdyż jak sądzi ś. Anzelm, Boska pociecha jest niejakiem upomnieniem, przez które Bóg dodaje siły i odwagi ludziom prawdziwie sprawiedliwym.

5. *Utrapienia Chrystusowe.* P. W.

6. *A choć bywamy utrapieni, dla waszego napominania i zbawienia.* Jeśli doznajemy utrapień, ochotnie je znosimy, aby wam przynieść zbawienie i pociechę. I tu bowiem jest wyraz παρακλήσεως który tłumacz przełożył *napominanie,* jak w. 4, jednakże sens będzie jaśniejszy gdy przełożymy, *dla waszego pocieszenia, i t. d.—Choć pocieszeni bywamy, dla waszego pocieszenia.* Bądź jeśli doświadczamy jakiéj pociechy, widząc was ochoczymi, i uczęstnikami tejże saméj Boskiéj pociechy, wszystko to odnosimy do waszego dobra, z którego się weselimy.— *Choć napominani bywamy, dla waszego napominania i zbawienia.* Jest powtórzenie tego samego zdania; napominanie bowiem zawsze się kładzie zamiast pocieszenia. Emmanuel Sa podejrzywa, że druga część tego wiersza wkradła się tutaj z innego przekładu, gdyż tego powtórzenia niemasz w texcie greckim.—*Które sprawuje cierpliwość.* W greckim jest, *które,* zbawienie, *dokonywa się przez cierpliwość.*

7. *Aby nadzieja nasza mocna była o was.* W greckim jest, *i nadzieja nasza mocną jest o was:* jakby rzekł: I dla tego nadzieja, którąśmy już dawniéj powzięli o was i waszej stałości w chrześciańskiéj wierze i pobożności, jest mocną i niewzruszoną; gdyż z pewnością wiemy, iż jako jesteście towarzyszami cierpień, tak też będziecie niegdyś uczęstnikami przyjemności i pociechy.

8. *Który się stał w Azyi.* W Efezie, z powodu Demetriusza srebrnika Diany, który wzniecił bunt w pospólstwie przeciwko ś. Pawłowi, Dzieje Ap. roz. 19.—*Nad siłę.* Nad siłę natury i ciała, nie łaski i ducha; albowiem za pomocą łaski z niepokalanym umysłem zniósł i pokonał ś. Paweł ten ucisk.

9. *Sami w sobie mieli wyrok śmierci.* Dusza i wewnętrzne poczucie nic innego nie oczekiwały i nie przepowiadały jedno śmierć.—*Abyśmy nie ufali sami w sobie.* Abyśmy wyrwani z tak wielkich niebezpieczeństw nauczyli się pokładać ufność w Bogu, a nie w naszych siłach.

11. *Przez wiele osób.* Chciałbym, żebyście się za mną modlili i dziękowali Bogu, aby za otrzymane dobrodziejstwa nie ja sam tylko, ale wielu ze mną należne dzięki oddawali dawcy dóbr wszelkich.—*Dar.* Dobrodziejstwo. Patrz Wujka.

12. *Albowiem ta jest pochwała nasza.* To z czego się chlubię i w czém pokładam ufność przed Bogiem, jest świadectwo sumienia mojego. I dla tego mam nadzieję wybawienia Bożego od klęski ucisków, które mi jeszcze grożą, gdyż mam dobre poczucie o sobie, i z tego się chlubić mogę przed wami.—*I w prostości serca.* Powiada, iż jego sumienie świadczy mu, że z prostotą, prawością i szczerością ducha we wszystkiém

13. Non enim alia scribimus vobis, quam quae legistis, et cognovistis. Spero autem, quod usque in finem cognoscetis,

14. sicut et cognovistis nos ex parte, quod gloria vestra sumus, sicut et vos nostra, in die Domini nostri Jesu Christi.

15. Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis,

16. et per vos transire in Macedoniam, et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judaeam.

17. Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum? Aut quae cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me: Est, et Non?

18. Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo: Est, et Non.

19. Dei enim Filius, Jesus Christus, qui in vobis per nos praedicatus est, per me, et Silvanum et Timotheum, non fuit: Est et Non; sed Est in illo fuit.

20. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est, ideo et per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram.

21. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus,

22. qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.

13. Bo nie insze piszemy wam, niźli któreście czytali y poznali. A nadzieię mam, iż aż do końca poznacie:

14. iakoście też poznali nas poczęści, iż iesteśmy pochwałą waszą, iako y wy naszą, w dzień Pana naszego Jezusa Christusa.

15. Y z tą ufnością chciałem był iśdź do was pierwéy, abyście wtórą łaskę mieli:

16. y przez was przeyśdź do Macedoniiéy, y zasię z Macedoniiéy przyśdź do was, y od was bydź doprowadzon do Żydowskiéy ziemie.

17. Gdym tedy to chciał, izalim użył lekkomyślności? Abo co myślę, według ciała myślę aby u mnie było Jest y Nie.

18. Ale wierny Bóg, iż mowa nasza która była do was, nie iest w niéy Jest y Nie.

19. Abowiem Syn Boży Jezus Christus, który między wami przez nas był przepowiadany przez mię y Sylwana y Tymotheusza, nie był Jest y Nie: ale Jest w nim było.

20. Bo ile obietnic Bożych są, w nim Jest: przetóż y przezeń Amen Bogu, ku chwale naszéy.

21. A który nas potwierdza z wami w Christusie, y który nas pomazał, Bóg:

22. który też zapieczętował nas, y dał zadatek Ducha w sercach naszych.

postępował.— *Szczerości Bożéj.* Jaką Bóg przyjmuje, powiada Teofilaktus.— *Nie w mądrości cielesnéj.* Nie zaufany w mądrości i wymowie ludzkiéj, lecz wsparty łaską Ducha Świętego.— *Obcowaliśmy.* Każąc i opowiadając Ewangelią.

13. *Bo nie insze piszemy.* Nie są to rzeczy próżne, które piszę o prawém i szczerém obcowaniu mojém u was; wy sami świadkami moimi jesteście.—*A nadzieję mam, iż aż do końca poznacie.* Mam nadzieję, iż ten sposób życia zachowam aż do ostatniego tchnienia mojego.

14. *Po części.* Mówi po części przez skromność. Albo także przymawia Koryntczykom, iż zbytecznie nastawiając ucha nieprzyjaciołom i potwarcom Pawłowym, niedość dobrze myślili o jego apostolstwie.— *Iż jesteśmy pochwałą waszą.* Że takiego macie Apostoła.— *Jako i wy naszą.* Jako się i my chlubimy, że pozyskaliśmy was Chrystusowi.— *W dzień Pana naszego Jezusa Chrystusa.* W dzień sądu. A zatém oznacza Apostoł, iż przyczyną jego chluby z Koryntczyków, i Koryntczyków z niego, nie jest sąd ludzki; ale, że tylko z sądu Chrystusowego obu stronom chlubić się należy.

15. *I z tą ufnością.* Na téj nadziei oparty, iż lepiéj poznacie z jaką gorliwością i szczerością z wami postępuję, i że więcéj postąpicie w stałości, w wierze i cnotach chrześciańskich.— *Pierwéj.* Przedtém.— *Abyście wtórą łaskę mieli.* Pierwsze dobrodziejstwo i pierwszą łaskę odebrali byli, gdy przyjęli wiarę skutkiem opowiadania Ś. Pawła; drugiem zaś dobrodziejstwem było drugie przyjście tegoż Ś. Pawła do Koryntu.

16. *Przez was przejść do Macedonii.* To jest po drodze, aby znowu przyjść do was, i dłużéj u was pozostać. Jest to samo, co powiada w liście poprzedzającym, roz. 16, 5, iż on przyjdzie do nich, jak skoro przejdzie Macedonią; tu zaś więcéj dodaje, że on nawet w drodze do Macedonii chciał ich powitać.—*Być doprowadzon do Żydowskiéj ziemie.* Patrz co się rzekło I. Kor. 16, 6.

17. *Gdym tedy to chciał.* To jest przyjść do was, ale tego nie uczyniłem.— *Izalim użył lekkomyślności?* Czyż byłem lekkomyślnym i niestałym?—*Albo co myślę.* Rozważam, stanowię.— *Według ciała myślę.* Według ciała myśléć, jest to myśléć obyczajem ludzi cielesnych, to jest, w myślach i usiłowaniach swoich powodować się jakiémkolwiek uczuciem cielesném, jako to chciwości, dumy, albo osiągnięcia téj lub owéj korzyści doczesnéj.— *Aby u mnie było jest i nie.* Abym w obietnicach był niestałym i zawodnym.

18. *Ale wierny Bóg.* Świadczę iż Bóg jest prawdziwym; albo, wie Bóg, który jest wiernym i prawdziwym świadkiem, iż ja nie chciałem zawodzić.— *Nie jest w niéj.* W mowie, która poprzedziła.— *Jest i nie.* Twierdzenie i przeczenie, to jest abym zmienił i zaprzeczył temu, com obiecał. Patrz Wujka.

19. *Albowiem Syn Boży.* Nauka i opowiadanie moje o Chrystusie Synu Bożym.— *Nie był Jest i Nie.* Różne, niestałe i sobie przeciwne.— *Ale Jest w nim było.* Było twierdzenie stałe; gdyż to samo zawsze o Chrystusie twierdziłem i nauczałem.

20. *Bo ile obietnic Bożych są.* Wszystkie obietnice Boże, jakie tylko wam ogłaszaliśmy.— *W nim jest.* W Chrystusie są *jest;* są ważne i niezmienne, i w nim się spełniają.— *Przezeń Amen.* Przez niego *prawdą,* czyli są obietnicami prawdziwemi.— *Bogu ku chwale.* Zamiast ku chwale Bożéj.— *Naszéj.* W greckim jest *przez nas,* przez naszę posługę, którzy, gdy opowiadamy Ewangelią, nie możemy być pomawianymi o kłamstwo lub fałsz.

21. *A który nas potwierdza.* Który nas czyni stałymi w obietnicach, ten jest który też nas potwierdza i umacnia przez sakrament bierzmowania.—*Który nas pomazał.* Chryzmem w tymże sakramencie.

22. *Zapieczętował nas.* Naznaczył znakiem krzyża na czole przez biskupa, i charakterem wyrytym na duszy.—*I dał zadatek Ducha.* I dał Ducha Ś., którego przyjmując, odbieramy zadatek żywota wiecznego Patrz Wujka.

23. Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis, non veni ultra Corinthum: non quia dominamur fidei vestrae, sed adjutores sumus gaudii vestri: nam fide statis.

23. A ia świadkiem wzywam Boga na duszę moię, iż folguiąc wam nie przyszedłem więcéy do Koryntu: nie że panuiemy wierze waszéy: ale iesteśmy pomocniki wesela waszego: abowiem wiarą stoicie.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 5.— *Utrapienie Chrystusowe.* Wszystkie utrapienia wiernych zową się utrapienia Pana Chrystusowe: nie tylko przeto, że je dla Chrystusa cierpią: ale iż tak jest wielkie złączenie i unia między Chrystusem głową, a każdym żywym członkiem tegoż ciała, który jest Kościoł jego: iż cokolwiek cierpi który członek, to jakoby też głowa cierpiała. Jako i z drugiéj strony, cokolwiek dobrego który wierny czyni, albo jemu czynią: tak to jest Bogu wdzięczno, jakby samemu Chrystusowi albo od samego Chrystusa uczyniono było. Co gdyby uważyli odszczepieńcy, nie dziwowaliby się tému, że katolikowie o zasługach i dosyć uczynieniu świętych tak wiele trzymają.

11. *Modlitwą za nami.* Jeźli Paweł prosi ludzi o modlitwę, bez ubliżenia pośrednictwa Pana Chrystusowego, i nadzieje którą miał ku Panu Bogu: czemuż odszczepieńcy mówią, żeby prośby nasze o przyczynę świętych co ujmowały, albo pośrednictwu Chrystusowemu, albo ufności naszéj ku Panu Bogu? Jakoby albo większa zelżywość była Bogu, prosić o modlitwę świętych w niebie, niźli ludzi grzesznych na ziemi: albo ważniejsza była przyczyna ludzi, jeszcze tu żywiących, niźli przyjaciół Bożych już z Chrystusem w niebie królujących.

18. *Jest i nie jest.* Nie był Paweł Ś. w nauce swéj odmienny, jako Luter, którego nauki przeciwne o wszystkich artykułech wiary od katolików są zebrane: ani jako uczniowie jego, o których jeden zacny człowiek skoro z przodku mówił: iż wiem co teraz wierzą: ale nie wiem co przyszłego roku wierzyć będą.

22. *Który też naznaczył nas.* Z tego miejsca i ze dwu innych temu podobnych, dowodzą święci Doktorowie, iż chrzest ś. nie tylko łaskę daje, ale też duszę ochrzczonego pieczętuje niejakim znakiem i piątném duchowném, które nigdy zgładzone być nie może. I przetoż chrzest raz przyjęty nie ma być powtórzony: jako i bierzmowanie i kapłaństwo, które także jako i chrzest, cechę albo piątno na duszy zostawują. (Concil. Florent. et Trident. Eph. 1, 13. Eph. 4, 30. I. Piotr 5, 3).

24. *Nie iżebyśmy panowali wierze waszéj.* Gwałtowne, pyszne i niebaczne panowanie przełożonych nad poddannymi swymi, i nad wiarą ich, tak tu jako i na innych miejscach Pisma ś. jest zakazane. Nie iżby przełożeni kościelni mieli każdemu dopuścić wierzyć jako kto chce: i nie mieli mocy swéj używać naprzeciw nieposłusznym, i heretyków nie karać i nie przymuszać ich, aby wiarę raz przyjętą Bogu i Kościołowi zachowali. Jako czynił Piotr Ś. i sam Paweł. Bo acz sam Bóg jest Panem, dawcą i sprawcą wiary: wszakże i pasterze są pomocnicy i spółrobotnicy jego. Bo wiara z słuchania słowa Bożego pochodzi, które ci opowiadają. (Mat. 20, 25. Mar. 10, 42. Łuk. 22, 25. Dzieje 5, 4. I, Kor. 5, 5. II. Kor. 10, 4. I. Timot. 10 Tit. 1, 11).

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O przyczynie nieprzybycia do Koryntu, powolności względem wyklętego kazirodcy, i t. d.

1. Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.
2. Si enim ego contristo vos: et quis est, qui me laetificet, nisi qui contristatur ex me?
3. Et hoc ipsum scripsi vobis, ut non, cum venero, tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium omnium vestrum est.

1. A postanowiłem to u siebie, abych powtóre nie z zasmuceniem do was przyszedł.
2. Bo ieśli ia was zasmucam: a któż iest coby mię rozweselił, iedno ten który iest ze mnie zasmucon?
3. A tożem wam napisał, abych przyszedszy nie miał smutku na smutek: miałem się był weselić: ufaiąc o was wszytkich, że wesele moie was wszytkich iest.

---

23. *Świadkiem wzywam Boga.* Przysięgam na Boga.— *Na duszę moję.* Jakby rzekł: Niech mię Bóg zatraci jeśli kłamię. — *Iż folgując wam nie przyszedłem więcéj do Koryntu.* Dla tego nie przyszedłem do Koryntu, żeby wam pofolgować: przyszedłbym bowiem jako mściciel za te wszystkie niegodziwości, których się wielu z was dopuszczało.— *Nie że panujemy wierze waszéj.* Nie powiedziałem, *folgując wam,* dla tego żebyśmy nad wami przez wiarę mieli panować, to jest, z powodu wiary waszéj, któréjście się od nas nauczyli; jakbyśmy ja i moi spółtowarzysze z powodu téj wiary chcieli sobie przywłaszczyć jakie prawo i władzę nad wami, na podobieństwo téj jaką mają panowie ziemscy. *Panować,* bierze tu zamiast używać władzy dla popisu i jéj nadużywać dla swojéj prywatnéj korzyści.—*Ale jesteśmy pomocniki wesela waszego.* Ale że spólnie usiłujemy przyczyniać wam radości i pociechy.— *Albowiem wiarą stoicie.* Nie mam nic do poprawienia w wierze waszéj, ale tylko w obyczajach, a ponieważ jesteście wiernymi, nie będę was przeto rozkazująco karcił, ale przez powolne napomnienie w tym liście postaram się was naprawić. P. Wujka.

R. 2.— 1. *Nie z zasmuceniem.* Żeby nie zasmucać przez wymierzanie kar.

2. *Bo jeźli ja was zasmucam.* Bo jeśli ja was zasmucę, któż mnie przyniesie radość i pociechę? Zaiste w nikim nie mogę szukać radości, jedno w tych, których zrodziłem w Chrystusie. A więc należy mi się starać o przyczynienie im radości, żebym i ja także mógł się współweselić.— *Który jest ze mnie zasmucon?* Wy, o Koryntczycy, których poprzednim listem zasmuciłem.

3. *A tożem wam napisał.* Chciałem przez ów list skarcić was i upomnieć, żebym nie był zmuszony ustnie was upominać, coby dla mnie było rzeczą wielce przykrą.— *Ufając o was wszystkich.* Najzupełniéj ufałem, iż to wszystko co rozumiecie, że się mnie niepodoba, zaraz usuniecie; gdyż moję radość uważacie za wspólną sobie, a następnie boleści moje uważacie za swoje, iż to co się mnie niepodoba, i wam powinno być niemiłém.

4. Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas: non, ut contristemini, sed, ut sciatis, quam charitatem habeam abundantius in vobis.

5. Si quis autem contristavit, non me contristavit; sed ex parte, ut non onerem omnes vos.

6. Sufficit illi, qui ejusmodi est, objurgatio haec, quae fit a pluribus,

7. ita ut e contrario magis donetis, et consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur, qui ejusmodi est.

8. Propter quod obsecro vos, ut confirmetis in illum charitatem.

9. Ideo enim et scripsi, ut cognoscam experimentum vestram, an in omnibus obedientes sitis.

10. Cui autem aliquid donastis, et ego: nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi,

11. ut non circumveniamur a satana; non enim ignoramus cogitationes ejus,

12. Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, *(Act. 16, 8)*.

13. non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum, sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam.

14. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiae suae manifestat per nos in omni loco:

4. Bom z wielkiego utrapienia y ściśnienia serca napisałem wam z wielą łez: nie abyście się zasmucili: ale abyście uznali która miłość mam obficiéy ku wam.

5. A ieśliż kto zasmucił, nie mnieć zasmucił, ale poczęści, abych nie obciążył was wszytkich.

6. Dosyć temu który takowy iest, na strofowaniu tym które bywa od wielu:

7. tak iż przeciwnym obyczaiem raczéy darować macie y cieszyć, by snać zbytnim smutkiem, który takowy iest, pożart nie był.

8. Przetóż was proszę abyście miłość przeciwko niemu potwiérdzili.

9. Abowiem dla tegom y napisał, abym poznał doświadczenie wasze, ieśliże we wszytkim iesteście posłuszni.

10. A komuście co darowali, y ia. Bo y ia com darował, ieślim co darował, dla was, w osobie Christusowéy.

11. Abyśmy oszukani nie byli od szatana: abowiem nie są nam tayne myśli iego.

12. A gdym przyszedł do Troady dla Ewanieliiéy Christusowéy, a drzwi mi były otworzone w Panu:

13. nie miałem uspokoienia duchowi memu, przetożem nie nalazł Tytusa brata mego, ale pożegnawszy się z nimi, poszedłem do Macedoniiéy.

14. A dzięka Bogu, który czyni że triumphuiemy zawsze w Christusie Jezusie, y wonność znaiomości swéy obiawia przez nas na każdym mieyscu:

4. *Którą miłość mam obficiéj ku wam.* Abyście poznali miłość z jaką was najmocniéj ogarniam.

5. *A jeżliż kto zasmucił.* Jeśli kto cokolwiek takiego uczynił, co mnie smutek przynieść mogło, taki zaiste nie mnie jednego zasmucił. Rozumie owego kazirodcę, o którym List 1, roz. 5.—*Ale po części.* Gdyż ze mną wielu innych zasmucił. —*Abych nie obciążył was wszystkich.* Tą niesławą i podejrzeniem, jakobym sądził, że nie wielu było ubolewających nad owym zbrodniarzem. W poprzedzającym bowiem liście roz. 5, 2. zdawał się wszystkich obwiniać, jakby się zgadzających, albo pokrywających owo kazirodztwo. *A wyście się nadęli*, powiada, *a nie raczejście żałości mieli.*

6. *Dosyć temu który takowy jest.* Który zasmucił Kościoł, to jest kazirodcy.—*Na strofowaniu têm które bywa od wiela.* Na owém publicznèm odłączeniu od Kościoła, z którego od wielu, to jest od was wszystkich, z obrzydzeniem owéj zbrodni, został wyrzuconym; dosyć, powiada, tego na zadośćuczynienie za grzech. Ztąd się pokazuje, iż ów wyklęty czynił pokutę.

7. *Tak iż przeciwnym obyczajem.* Za to, żeście się nad nim surowo przedtém mścili. —*Raczéj darować macie.* Przebaczyć i odpuścić należną karę, któréj moglibyście się jeszcze słusznie domagać od niego za popełnioną zbrodnię.—*Cieszyć.* Powolnością i pobłażaniem.—*By snadź zbytnim smutkiem.* Aby czasem pod naciskiem zbytecznego smutku nie wpadł w rozpacz.—*Który takowy jest.* To jest kazirodca.

8. *Abyście miłość przeciwko niemu potwierdzili.* Uchwalili i postanowili na publicznéj radzie kościelnéj, jakby wynagrodzenie za owe publiczne wyklęcie, ogłaszając i przyjmując go znowu za brata swojego.

9. *Albowiem dla tegom i napisał.* Ten list.—*Abym poznał doświadczenie wasze.* Abym nabył doświadczenia o was. Patrz Wujka.

10. *A komuście co darowali.* Darujecie, jakby rzekł: jako zgromadziwszy was *i z duchem moim* wykląłem go, List 1, roz. 5; tak teraz przyłączam się do was, abym, gdy na moje upomnienia wy darujecie, i ja mu przebaczył. —*Bo i ja com darował.* Albowiem, jeślim i ja komu przebaczył, to z całą słusznością twierdzić mogę, iż dla was to uczyniłem. —*W osobie Chrystusowéj.* Przebaczyłem i przebaczam mocą i powagą Chrystusową, którego osobę zastępuję, wedle tego co on sam powiedział: *Cokolwiek rozwiążecie na ziemi, i t. d.* Patrz Wujka.

11. *Abyśmy oszukani nie byli od szatana.* To jest, aby ów kazirodca z powodu zbytecznéj surowości nie był pobudzonym przez szatana do rozpaczy. —*Myśli jego.* Jego chytrość i zdrady.

12. *Dla Ewangelii Chrystusowéj.* Dla opowiadania Ewangelii. — *Drzwi.* Wstęp otwarty. — *W Panu.* W sprawie Pańskiéj, to jest opowiadania Ewangelii.

13. *Duchowi memu.* W duchu, to jest, w duszy mojéj. —*Przeto żem nie nalazł Tytusa.* Tłumacza mojego, (jak rozumie S. Hieronim w liście do Hedibii), któryby odpowiednio wyrażał w języku greckim myśli moje. Albo bolał dla tego, iż nie znalazł Tytusa, którego z Koryntu oczekiwał, i od którego się spodziewał poznać stan Kościoła Koryntskiego, a mianowicie, czy się poprawili ci, których był ukarał. To zaś pisze w celu okazania wielkiéj swéj ku nim miłości.—*Brata mego.* Pomocnika i towarzysza w opowiadaniu Ewangelii. — *Pożegnawszy się z nimi.* Chrześcianami, którzy byli w Troadzie. —*Poszedłem do Macedonii.* Żeby się tam doczekać Tytusa, i od niego cóś pewnego o was się dowiedzieć.

14. *Czyni że tryumfujemy.* Dając zwycięztwo.— *W Chrystusie.* Albo przez Chrystusa i jego łaskę Boską, albo w sprawie wiary i religii Chrystusowéj.— *Wonność znajomości swéj objawia.* Rozpościera przez nas sławę i znajomość Ewangelii swojéj.

15. quia Christi bonus odor sumus Deo in iis, qui salvi fiunt, et in iis, qui pereunt:

16. aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitae in vitam. Et ad haec quis tam idoneus?

17. Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.

15. bo iesteśmy dobrą wonnością Christusową Bogu w tych którzy zbawieni bywaią, y w tych którzy giną.

16. Jednym wonią śmierci na śmierć: a drugim wonią żywota ku żywotowi. A do tego kto tak sposobny?

17. Bo nie iesteśmy iako wiele ich, fałszuiący słowo Boże: ale z szczérości, ale iako z Boga, przed Bogiem, w Christusie mówiémy.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 2.** w. 9. *Jeźliże we wszystkiém posłuszni.* Który wyżéj powiedział, iż niechciał panować nad wiarą ich: ten tu o to przecię chce miéć po nich zupełne we wszystkiém posłuszeństwo. (Wyżéj 1, 23).

10. *Bo i ja com darował.* Tym przykładem Pawła Ś. i mocą sobie w Apostolech od Chrystusa daną, słusznie Kościoł grzeszącym niekiedy odpusty daje: które ci, którzy na miejsce apostolskie nastąpili biskupi, dla tejże przyczyny rozdawają, upuszczając nie małą część pokuty od spowiednika naznaczonéj, albo która sprawiedliwie miała być naznaczona: aby człowiek pokutujący zbytnim smutkiem nie był pogrążony: albo dla innéj słusznéj przyczyny.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O szukaniu chwały nieśmiertelnéj i lekceważeniu ludzkiéj, i t. d.

1. Incipimus iterum nosmetipsos commendare? aut numquid egemus (sicut quidam) commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?

2. Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quae scitur, et legitur ab omnibus hominibus:

3. manifestati, quod epistola estis Christi, ministrata a nobis, et scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

4. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum:

5. non, quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est,

1. Poczynamy zasię zalecać samych siebie? abo czy potrzebuiemy (iako niektórzy) listów zaletnych do was, abo od was?

2. Listem naszym wy iesteście, napisanym na sercach naszych, który znaią y czytaią wszyscy ludzie:

3. oznaymieni, że iesteście listem Christusowym, od nas sprawionym, y napisanym nie inkaustem, ale Duchem Boga żywego: nie na tablicach kamiennych, ale na tablicach serca cielesnych.

4. Y mamy takie ufanie ku Bogu przez Christusa:

5. nie iżebyśmy byli dostateczni sami z siebie co myślić iako sami z siebie: ale dostateczność nasza z Boga iest.

---

15. *Jesteśmy dobrą wonnością Chrystusową.* Przez zapach opowiadania nauki i świątobliwego życia.— *W tych którzy zbawieni bywają.* Nie tylko dla tych, którzy przyjmują zbawienną naukę prawdy, ale także i dla innych, którzy giną w swojém niedowiarstwie i grzechach.

16. *Jednym wonią śmierci na śmierć.* Chociaż niektórzy tak dalece są źle usposobionymi, iż ta wonność jest dla nich szkodliwą i śmiertelną, nie z naszéj, ale z ich własnéj winy. *Tak wonność olejku gołębia żywi, owada zabija,* powiada Oekumenius.— *Wonią żywota ku żywotowi.* Wonnością przyjemną, zbawienną, życiodawczą, która rodzi błogosławioną nieśmiertelność. — *A do tego kto tak sposobny?* Jak mało się znajduje tak dalece zdolnych sług Ewangelii, iżby wszędzie byli dobrą wonnością Chrystusową!

17. *Jako z Boga.* Pod okiem Bożém. któremu się nic podobać nie może, co jest skażoném i fałszywém.— *W Chrystusie.* Patrz co się rzekło wier. 14.

R. 3.— 1. *Poczynamy zasię zalecać samych siebie?* Czyliż to mówimy w chęci zalecenia siebie wam i innym?— *Zasię.* Powiada *zasię* (znowu), gdyż o swoim sposobie nauczania powiedział był w poprzedzającym liście. — *Jako niektórzy.* Namienia iż to czynić zwykli fałszywi apostołowie.— *Albo od was.* Napisanych listów, żeby siebie zalecić drugim.

2. *Listem naszym wy jesteście.* Wy jesteście dla mnie zamiast listu zalecającego. Dosyć mię zaleca nawrócenie się i postępowanie wasze.—*Napisanym na sercach naszych.* List ten, którym wy jesteście, noszę wszędzie napisanym i wyrytym na sercu mojém, to jest, przez pamięć i miłość. — *Który znają i czytają wszyscy ludzie.* Który list łatwo jest każdemu widzieć i czytać.

3. *Oznajmieni że.* O których jest oznajmiono.— *Od nas sprawionym.* Za naszém pośrednictwem napisanym. Chrystus jest przedniejszym autorem tego listu, któréj naszéj posługi użył do napisania go.—*Duchem Boga żywego.* Duchem Ś., i z jego natchnienia.—*Nie na tablicach kamiennych.* Jak niegdyś prawo mojżeszowe. — *Na tablicach serca cielesnych.* Cielesnych, to jest, na sercu miękkiém, powolném; oznacza tą przenośnią łatwość i gotowość do posłuszeństwa. Patrz Wujka.

4. *Ufanie.* Przekonanie złączone z ufnością.— *Ku Bogu.* Przez łaskę Chrystusową. Sens wiersza jest: tak za łaską Chrystusową mam przekonanie, iż wy jesteście zalecającym listem, przez który się wam naprzód, a potém wszystkim ludziom zalecamy.

5. *Nie iżebyśmy byli dostateczni.* Nie przeto żebyśmy byli godnymi przypisywać cokolwiek własnym naszym siłom.— *Ale dostateczność nasza.* Przez którą jesteśmy zdolnymi do pomyślenia albo wykonania czego dobrego.

6. qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non littera, sed spiritu: littera enim occidit, Spiritus autem vivificat.

7. Quodsi ministratio mortis litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus, quae evacuatur:

8. quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria?

9. Nam si ministratio damnationis gloria est, multo magis abundat ministerium justitiae in gloria.

10. Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam.

11. Si enim, quod evacuatur, per gloriam est; multo magis, quod manet, in gloria est.

12. Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur:

13. et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur, *(Exod. 34, 33.)*

14. sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem, idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur),

15. sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.

16. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

6. Który też uczynił nas godnymi sługami nowego Testamentu, nie literą ale Duchem: bo litera zabiia: a Duch ożywia.

7. A ieślić posługowanie śmierci literami wyrażone na kamieniach, było w chwale: tak iż synowie Izraelowi nie mogli patrzyć na oblicze Moyżeszowe, dla chwały oblicza iego, która niszczeie:

8. iakóż nie więcéy posługowanie ducha w chwale będzie?

9. Bo ieśli posługowanie potępienia, iest chwała: daleko więcéy posługowanie sprawiedliwości obfituie w chwale.

10. Abowiem ani uwielbiono iest, co było uwielbiono w téy mierze, dla przewyższaiącéy chwały.

11. Bo ieśliż co niszczeie w chwale iest: daleko więcéy co trwa, iest w chwale.

12. Maiąc tedy taką nadzieię, wielkiéy ufności używamy:

13. a nie iako Moyżesz kładł zasłonę na oblicze swoie, aby synowie Izraelowi nie patrzyli na twarz iego co niszczeie:

14. ale stępiały smysły ich. Abowiem aż do dzisieyszego dnia taż zasłona w czytaniu starego Testamentu trwa nie odkryta (ponieważ w Christusie niszczeie:)

15. ale aż do dzisieyszego dnia, gdy Moyżesza czytaią, zasłona leży na sercu ich.

16. A gdy się nawróci do Pana, będzie odięta zasłona.

---

6. *Który też uczynił nas godnymi.* Który, pomiędzy innemi dobrami, to także dał, iż jesteśmy zdolnymi sługami Nowego Testamentu, to jest, do opowiadania Ewangelii i zakładania po całym świecie kościołów Chrystusowych.— *Nie literą ale duchem.* Nie prawem, ale łaską. Uczynił nas zdolnymi sługami Nowego Testamentu; nie mówię, sługami litery, to jest, prawa napisanego i danego przez Mojżesza, którém jest prawo stare: ale sługami Ducha, to jest, sługami prawa nowego, przez które się udziela Duch Ś. ku łatwiéjszemu pełnieniu prawa.—*Litera.* Zakon stary.— *Zabija.* Pozbawiony bowiem pomocy łaski, gdy mnóstwem przykazań obarcza i gniecie, staje się powodem śmierci wiecznéj dla tych, którym jest dany.— *A Duch ożywia.* Przynosi dobrodziejstwo łaski, zbawienie i życie wieczne. Patrz Wujka.

7. *Posługowanie śmierci.* Ogłoszenie starego prawa, które było powodem śmierci.—*Literami wyrażone na kamieniach.* Napisane na tablicach marmurowych.— *Było w chwale.* Było wielce czcigodném, gdyż ogłoszoném z okazałością i wspaniałością, przy towarzyszeniu grzmotów, trąby niebieskiéj, trzęsienia ziemi i góry Synai, i blasku oblicza Mojżeszowego.— *Chwały oblicza.* Blasku oblicza. — *Która niszczeje.* Która chwała miała być odjęta od Mojżesza: te bowiem promienie i ten blask, wraz z życiem opuściły Mojżesza.

8. *Posługowanie ducha.* Prawo Nowego Testamentu, które nam udziela ożywiającego Ducha.—*W chwale będzie.* Będzie miało większą, godniejszą i trwalszą chwałę.

9. *Posługowanie potępienia.* Jest powtórzenie tego samego zdania; to samo bowiem jest *posługowanie potępienia,* co wier. 7. nazwał *posługowaniem śmierci.* Ogłoszenie prawa, które dla żydów było powodem śmierci wiecznéj; nie z winy prawa, ale samych żydów.—*Jest chwałą.* Było rzeczą chwalebną.—*Obfituje.* Przewyższa; sens jest: daleko większa i wznioślejsza chwała należy się prawu nowemu, przynoszącemu usprawiedliwienie, przez które się uchylamy od potępienia śmierci, i dostępujemy żywota.

10. *Albowiem ani uwielbiono jest.* I dla tego chwała Mojżesza na Synaju nie może się nazywać chwałą w téj mierze, a mianowicie jeśli ją porównamy z chwałą urzędu apostolskiego; albowiem daleko ją przewyższa.—*Dla.* Oznacza tutaj *ze względu na.*

11. *Co niszczeje.* To jest Mojżesz i prawo, które miało być zniesione przez Chrystusa.— *W chwale jest.* Jest chwalebném.— *Co trwa.* Prawo Chrystusowe nowe, które będzie trwało aż do końca świata.

12. *Taką nadzieję.* Że Pan przez nas Apostołów rozleje Ducha łaski, i nas tak uwielbi nad Mojżesza.— *Wielkiéj ufności używamy.* Z ufnością, swobodą, otwarcie i śmiało opowiadamy Ewangelią.

13. *A nie jako Mojżesz.* Jakby rzekł: Mojżesz zakrywał twarz swoję, my zaś przeciwnie z obliczem niezasłoniętém, i z wielką swobodą podajemy Ewangelią.— *Co niszczeje.* Patrz co się rzekło wier. 7. Rozumie oblicze Mojżesza podległego śmierci.

14. *Ale stępiały zmysły ich.* Otwarcie podajemy Ewangelią; ale żydzi są ślepymi na to światło, i jakby mieli jaką zasłonę na oczach, nie widzą go.— *Taż zasłona.* Mają przed oczami zasłonę starego prawa, i tylko po wierzchu go dotykając, nie dosięgają tajemnic w niém ukrytych. Patrz Wujka.— *W czytaniu Starego Testamentu.* Gdy się czyta Stary Testament w ich synagogach.— *Nie odkryta.* Nie odjęta od ich serc.— *Ponieważ w Chrystusie niszczeje.* Nie rozumieją, że się przez Ewangelią niszczy, to jest, znosi się stare prawo.

15. *Gdy Mojżesza.* Prawo mojżeszowe i Stary Testament. — *Czytają.* W synagogach. — *Zasłona leży.* Cierpią ślepotę, o któréj powiedziałem, i nic nie widzą, z powodu ślepego i upartego trzymania się litery mojżeszowego prawa.

17. Dominus autem Spiritus est; ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. *(Joan. 4, 24.)*

18. Nos vero omnes, revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu.

17. A Pan iest Duch: a gdzie Duch Pański, tam wolność.

18. A my wszyscy odkrytym obliczem na chwałę Pańską w źwierciedle patrząc, w tóż wyobrażenie przemienieni bywamy z iasności w iasność, iako od Ducha Pańskiego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 3. *Jesteście listem Chrystusowym.* Oto widzisz, iż nie tylko to jest słowo Boże, co na księgach martwych czernidłem napisano: ale więcéj to, co na księgach żywych, to jest na sercach wszystkich wiernych ludzi palcem Bożym przez Ducha Ś. napisano: to jest co wszyscy po świecie chrześcijanie wierzą i wyznawają; albo jawna wiara i zwyczaj Kościoła powszechnego. (Jerem. 31, 31. Żyd. 8. 10).

6. *Litera zabija.* Jako litera starego testamentu nie dobrze rozumiana, i nie na Chrystusa obrócona, rozkazujący, a łaski i ducha ku wypełnieniu tego co rozkazuje nie dawający, zabija cielesne żydy: tak litera nowego testamentu nie dobrze rozumiana, ani duchem Chrystusowym (który w samym Kościele katolickim mieszka) wykładana, zabija heretyki, którzy iż takież są cielesni i ducha Chrystusowego nie mający, żadnego pożytku z dobrego i świętego Pisma Bożego nie odnoszą: ale owszem w wielką szkodę i śmierć popadają. (Aug. serm. 70 et 100. de temp. et de spir. et lit. cap. 5 et 6).

14. *Zasłona w czytaniu.* Gdyż jaśniéj prorocy mówili o Kościele niźli o Chrystusie, jako Augustyn świadczy: tedyć większa jest ślepota odszczepieńców, którzy Kościoła katolickiego w pismie tak jaśnie opisanego nie widzą: a niźli żydów, którzy się Chrystusa doczytać nie mogą. (Aug. in Psal. 30, cant. 2).

17. *A Panci jest Duch.* Panem zowie Ducha Ś. Jako Chryzostom ś. i Bazylius to miejsce wykładają. (Chrysost. serm. de Trinit. Basil. de Spiritu S.)

CAPUT IV. — ROZDZIAŁ 4.

O znoszeniu przeciwności, pociesze w utrapieniu, i t. d.

1. Ideo habentes administrationem, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus,

2. sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei; sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.

3. Quodsi etiam opertum est Evangelium nostrum, in iis, qui pereunt, est opertum;

4. in quibus Deus hujus saeculi excaecavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei.

1. Dla tego maiąc usługowanie, wedle tego iakośmy otrzymali miłosierdzie, nie ustawamy,

2. ale odrzucamy pokrytą sromotę, nie chodząc w chytrości, ani fałszuiąc słowa Bożego: ale okazaniem prawdy zalecaiąc się samych do wszelkiego sumnienia ludzi przed Bogiem.

3. A ieśli téż iest zakryta Ewangelia nasza, iest zakryta w tych którzy giną,

4. w których Bóg świata tego oślepił smysły nie wiernych, aby im nie świeciło oświecenie Ewanieliiéy chwały Christusowéy, który iest obrazem Boga.

---

16. *A gdy się nawróci do Pana.* Gdy oświeceni światłem Ewangelii, odstąpią litery a zwrócą się do ducha. — *Będzie odjęta zasłona.* Za usunięciem zasłony wszystko jasno widzieć będą, i znajdą drogę prowadzącą do życia wiecznego.

17. *A Pan jest Duch.* Pan, do którego, odstąpiwszy litery, nawrócą się żydzi, jest Duchem.—*A gdzie Duch Pański, tam wolność.* Prawo zaś ewangeliczne, któremu towarzyszy Duch Pański, daje wolność synów Bożych, to jest abyśmy się nie uważali jako niewolnicy, i nie rządzili się bojaźnią, ale miłością, jako synowie. Patrz Wujka.

18. *A my wszyscy odkrytem obliczem.* Z odjętą zasłoną i ciemnościami żydowskiemi. — *Chwałę Pańską.* Światłość Boską. — *W zwierciedle patrząc.* Jakby w zwierciadle uważając.—*W toż wyobrażenie przemienieni bywamy.* Stajemy się uczestnikami tejże samėj jasności, tak jak w zwierciadle odbija się światłość słońca.—*Z jasności w jasność.* Z jasności Chrystusowéj w jasność naszę, tak że się stajemy jasnymi, światłymi mądrością i łaską na podobieństwo Chrystusa. — *Jako od Ducha Pańskiego.* Tak jak podoba się Duchowi Bożemu nas przemienić. Albo za sprawą Ducha Bożego.

R. 4.—1. *Usługowanie.* Takie posługiwanie, to jest apostolstwa Nowego Testamentu, o którego wzniosłości powiedział w rozdziale powyższym. — *Nie ustawamy.* Nie upadamy pod naciskiem utrapień i przeciwności, doznawanych z tego powodu.

2. *Ale odrzucamy pokrytą sromotę.* Skryte i tajemne zdrady, albo zwodnicze sztuki, któremi źli ludzie pokrywają swoje haniebne czyny. Zdaje się piętnować rozpustę fałszywych apostołów, i ich tajemne rozkosze; albowiem, jak powiada Efez. 5, 12: *Albowiem co się od nich potajemnie dzieje, sromota i powiadać.* — *Nie chodząc w chytrości.* Abyśmy co innego jawnie pokazywali, a co innego skrycie czynili. — *Ani fałszując słowa Bożego.* Patrz co się rzekło 2, 17. — *Ale okazaniem prawdy zalecając się samych.* Staramy się, ażeby nie obliczem i nadstawianiem się, ale samą widocznością rzeczy, i zacnością obyczajów wszystkim się zalecić.—*Do wszelkiego sumienia.* Powiada to apostoł dla pokazania, iż on nie tylko sądowi wiernych ale nawet niewiernych zostawuje prawo roztrząsania swojego życia i obyczajów, i to *przed Bogiem,* to jest, w obec Boga, przed którym nic niema skrytego, i którego nie obawia się brać za swojego sędziego. P. W.

3. *A jeźli też jest zakryta Ewangelia.* Ma na względzie apostoł już te rzeczy, które tylko co powiedział, już te, które się znajdują pod koniec rozdziału poprzedzającego: *A my wszyscy odkrytem obliczem na chwałę Pańską w zwierciedle patrząc;* jakby rzekł: Jeśli jeszcze niektórym jest zakrytą i tajemną Ewangelia, którą opowiadamy, to tym tylko, którzy giną, to jest odrzuconym.

4. *W których.* Których niewiernych. — *Bóg świata tego.* Szatan, który się też w Piśmie ś. nazywa książęciem świata tego. — *Oślepił.* Ciemnościami niedo-

5. Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum: nos autem servos vestros per Jesum,

6. quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae claritatis Dei, in facie Christi Jesu.

7. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis.

8. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur:

9. persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus:

10. semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.

11. Semper enim nos, qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali.

12. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.

13. Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum: et nos credimus, propter quod et loquimur: *(Ps. 115. 1).*

14. scientes, quoniam, qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit, et constituet vobiscum.

5. Bo nie sami siebie opowiadamy, ale Jezusa Chrystusa Pana naszego: a nas sługami waszymi przez Jezusa.

6. Abowiem Bóg który rzekł aby z ciemności światłość zaświeciła, ten zaświecił w sercach naszych, ku oświeceniu wiadomości iasności Bożéy, w obliczu Jezusa Chrystusa.

7. A mamy ten skarb w naczyniach glinianych: aby wywyższenie było mocy Bożéy, a nie z nas.

8. We wszytkim utrapienie cierpiemy, ale nie iesteśmy ściśnieni: ubożeiemy, ale nie bywamy zubożeni:

9. przeszladowanie ciérpiemy, ale nie bywamy opuszczeni: bywamy powaleni, ale nie giniemy:

10. zawsze umartwienie Jezusa z sobą nosząc w ciele naszym: aby y żywot Jezusów w naszych cielech był okazany.

11. Abowiem my którzy żywiemy, zawsze bywamy wydani na śmierć dla Jezusa: aby y żywot Jezusów był okazan w śmiertelnym ciele naszym.

12. A tak w nas okazuie śmierć skutek swóy, a żywot w was.

13. Lecz maiąc tegóż Ducha wiary, iako iest napisano: Uwierzyłem, przetóżem mówił: y my wierzymy, dla czego mówimy:

14. wiedząc iż który wzbudził Jezusa, y nas wzbudzi z Jezusem, y postawi z wami.

wiarstwa i występków.—*Ewangelii chwały Chrystusowéj.* Ewangelia, która jest chwałą Chrystusową, przez którą się objawia chwała Chrystusowa.—*Który jest obrazem Boga.* Syn bowiem pochodzi od Ojca, jako obraz Ojca, którego najdoskonaléj wyobraża.

5. *Sami siebie.* Nie własnéj chwały szukamy.— *A nas sługami waszemi.* Wyznawamy się sługami waszymi.—*Przez Jezusa.* Dla Jezusa, od którego mamy włożone to posługiwanie.

6. *Który rzekł.* Który rozkazał.—*Światłość zaświeciła.* To jest gdy stworzył świat.—*Zaświecił w sercach naszych.* Światłem wiary i znajomością tajemnic Ewangelii.— *Ku oświeceniu wiadomości.* Żebyśmy się stali oświeconymi od Boga, i nawzajem drugich oświecali znajomością jasności Bożéj, t. j, jasną i chwalebną znajomością Boga.—*W obliczu Jezusa Chrystusa.* W jasném, albo przez jasne poznanie Chrystusa i jego odkupienia; zwykle bowiem z twarzy każdy się wyraznie poznaje. Ztąd poznać z twarzy oznacza poznać jasno i zupełnie.

7. *Ten skarb.* Posługiwania Ewangelicznego i opowiadania powierzonego mi od Boga. — *W naczyniach glinianych.* To jest, w ciele uczynioném z mułu, ułomném i słabém.—*Wywyższenie.* Wielkość, która jest we mnie.—*Mocy Bożéj.* Była przyznawaną mocy i potędze Bożéj, a nie mnie, który tylko jestem naczyniem lichém i glinianém.

8. *We wszystkiem utrapienie cierpiemy.* Chociaż zewsząd nas trapią przeciwności, jednakże za Bożą pomocą nie upadamy na duchu.— *Nie jesteśmy ściśnieni.* Syryjski, *nie jesteśmy przytłoczeni.* Apostoł bowiem wpośród przeciwności miał umysł swobodny i wzniosły.—*Ubożéjemy.* Nie ze względu na ciało, ale duszę, jakiego ubóstwa doznają ci, którzy się gubią w przeciwnościach, i niewiedzą co począć.—*Ale nie bywamy zubożeni.* Albowiem Bóg, gdy zostajemy w takiém ubóstwie, otwiera i nastręcza nam drogę do wyjścia.

9. *Nie bywamy opuszczeni.* Nie zostajemy pozbawieni pomocy Boskiéj.—*Bywamy powaleni, ale nie giniemy.* Stosuje mowę do naczyń glinianych, o których powiedział w. 7, które gdy z wysoka zrzucimy, niepodobna żeby się nie pokruszyły.

10. *Umartwienie Jezusa.* Codziennie wystawieni jesteśmy na niebezpieczeństwa, i że tak powiem, na śmierć, i przezto mękę i śmierć Jezusową, my jego słudzy i namiestnicy jako jego przedstawiciele, nosimy w ciałach naszych.—*Aby i żywot Jezusów.* Albowiem, gdy Bóg wyrywa swoich z niebezpieczeństw, i z saméj niejako paszczy śmierci, okazuje niejako obraz zmartwychwstającego Chrystusa.

11. *Albowiem my którzy żywiemy.* W ciągu tego niby życia ustawicznie wystawieni jesteśmy na niebezpieczeństwa śmierci i rozliczne utrapienia dla Chrystusa i jego Ewangelii.—*Aby i żywot Jezusów.* Patrz co się rzekło w. 10; jest bowiem powtórzenie tegoż samego zdania.

12. *A tak w nas okazuje śmierć skutek swój.* Tak więc niebezpieczeństwa śmierci ciągle nas otaczają i ćwiczą w doskonałości.—*A żywot w was.* Wy zaś spokojnie i bezpiecznie żyjecie. Albo sens jest: wasze zaś duchowne życie przez wiarę i łaskę, to jest zbawienie duszy waszéj, sprawuje się skutkiem niebezpieczeństw naszego doczesnego życia.

13. *Lecz mając tegoż Ducha.* Jakby rzekł: Jako Dawid przyciśniony pokusami, i przez samego tylko Boga wyrwany, rzekł: *Uwierzyłem, i t. d.*; tak i ja zdaje się mogę użyć tego świadectwa Psalmisty, gdyż mnie prowadzi tenże sam duch, któży jest sprawcą i dawcą wiary. Albo zapewne *duch wiary,* jest to samo co wiara, tak jak duch łagodności i pobożności, oznacza łagodność i pobożność.—*Uwierzyłem.* Ja Dawid, lubo przebywałem wpośród niebezpieczeństw i nieszczęść, uwierzyłem jednak Bogu, który mnie obiecywał wybawienie; przeto to samo śmiało powtarzałem, t. j., iż wierzę i nie wątpię, że mnie Bóg wyrwie z tych wszystkich nieszczęść.—*I my wierzymy.* Że będziemy wyrwani z nieszczęść; tak jak Dawid został z nich oswobodzonym.

14. *Postawi z wami.* Umieści w niebieskiéj chwale,

15. Omnia enim propter vos, ut gratia abundans per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei.

16. Propter quod non deficimus; sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur, tamen is, qui intus est, renovatur de die in diem.

17. Id enim, quod in praesenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis,

18. non contemplantibus nobis, quae videntur, sed quae non videntur. Quae enim videntur, temporalia sunt; quae autem non videntur, aeterna sunt.

15. Albowiem wszytko dla was: aby łaska obfituiąca, w dziękczynieniu przez wielu obfitowała ku chwale Bożéy.

16. Dla tego nie ustawamy: ale chociaż ten, który zewnątrz iest nasz człowiek psuie się: wszakże ten który wewnątrz iest, odnawia się ode dnia do dnia.

17. Abowiem to które teraz iest prędźiuczko przemiiaiące y lekkie nasze utrapienie, nader na wysokości wagę chwały wiekuistą w nas sprawuie,

18. gdyż my nie upatruiemy tego co widźieć, ale czego niewidźieć. Abowiem rzeczy które widźiemy, są doczesne: a których niewidźiemy, są wieczne.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 2. *Ani fałszując słowa Bożego.* Własna jest herétyków fałszować słowo Boże: jako katolikom dobrze rozbierać słowo prawdy. (Wyżéj 2, 17).

17. *Utrapienie sprawuje nam chwałę.* Krótkie a lekkie utrapienie, w tym żywocie cierpliwie a dobrowolnie dla Chrystusa zniesione, jest nam przyczyną zapłaty żywota wiecznego. Przeco Augustyn ś. mówi: iż przedajne jest królestwo niebieskie, które małą pracą z łaski Bożéj może być kupione. Jako napisano: iż Bóg oddaje sprawiedliwym zapłatę za prace ich. (II. Tim. 2, 15. Psal. 93. Mądr. 10, 17).

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O wygnaniu doczesnego życia, pragnieniu nieba, posłuszeństwie Chrystusowi, i t. d.

1. Scimus enim, quoniam, si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod aedificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, aeternam in coelis.

2. Nam et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quae de coelo est, superindui cupientes;

3. si tamen vestiti, non nudi inveniamur. *(Apoc. 16. 15).*

4. Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod nolumus exspoliari,

1. Bo wiemy że ieśliby ziemski dom nasz tego mieszkania był zepsowany, iż budowanie mamy od Boga, dom nie rękoma robiony wiekuisty w niebiesiech.

2. Abowiem w tym wzdychamy, żądaiąc bydź przyobleczeni mieszkaniem naszym które iest z nieba:

3. ieśliż iedno obleczonymi, a nie nagimi będziemy nalezieni.

4. Bo y którzy iesteśmy w tym przybytku, wzdychamy obciążeni: przeto że nie żądamy bydź zwle-

---

Przez skromność mówi raczéj, my z wami, niż wy z nami.

15. *Albowiem wszystko dla was.* Oznacza, iż on do wspólnego pożytku Koryntczyków, nie zaś do prywatnéj korzyści odnosi prace swoje, i dla tego słuszna jest, żeby był uczęstnikiem zbawienia i chwały ich. — *Aby łaska obfitująca.* To jest, aby łaska, rozlana na wielu, przez wiele także osób zrodziła i rozlała dziękczynienie, przez któreby Bóg odebrał chwałę.

16. *Dla tego nie ustawamy.* Dla nadziei owéj chwały, któréj po zmartwychwstaniu oczekujemy, nie poddajemy się nieszczęściom, które nas, jako sług Ewangelii, często spotykają.—*Który zewnątrz jest nasz człowiek.* Ciało nasze.— *Psuje się.* Przez uciski, klęski, głód, pragnienie, zimno, nagość, chłosty, choroby, i t. d.—*Ten który wewnątrz jest.* Dusza i duch.—*Odnawia się odednia do dnia.* Z dnia na dzień coraz bardziéj postępuje w wierze, nadziei, miłości, i ochotném znoszeniu przeciwności.

17. *Albowiem to, które teraz jest prędziuczko przemijające.* Jakby rzekł: Wszelkie nasze utrapienie jest chwilowém i lekkiem, jeśli je porównamy z ową wieczną i największą chwałą; tak samo jak gdybyśmy porównali jakie najlżejsze piórko z wielką massą ołowiu.—*Nader na wysokości.* W greckim jest, *wedle wysokości do wysokości*, t. j., bez porównania wyższą. — *Wagę chwały.* Największą chwałę, która jeśliby się dała zważyć na szali, wszelki ciężarby przechyliła. Patrz Wujka.

18. *Gdyż my nie upatrujemy.* To jest, gdyż nie mamy na względzie dóbr doczesnych tego życia, które tylko przez krótki czas dają się używać, lecz nasze pragnienia obracamy ku dobrom wiecznym.

R. 5.—1. *Jeżliby ziemski dom nasz.* Gdy to ciało nasze przez śmierć się zepsuje.—*Mieszkania.* W grec. *przybytku.* Na krótki bowiem czas jesteśmy w tém życiu, jakby w przybytku, na wzór tych, którzy stałego domu nie mają, ale obyczajem narodów koczujących żyją w namiotach. —*Mamy.* Będziemy mieli.— *Dom nie rękoma robiony.* Ciało przez zmartwychwstanie uchwalebnione. P. W.

2. *W tém wzdychamy.* Że się przyjdzie nam wyjść z tego przybytku przez śmierć, która dla natury naszéj jest przykrą i ciężką.—*Mieszkaniem naszem, które jest z nieba.* Albowiem żądalibyśmy być przyodzianymi w chwałę, i nie odartymi z życia.

3. *Jeźliż jedno obleczonymi, a nie nagimi będziemy nalezieni.* Sens jest: Wtenczas to się przydarzy że nie będziemy rozwiązanymi, nie umrzemy, do czego naturalny wstręt mamy, i z powodu czego wzdychamy, lecz będziemy przyodziani chwałą, któréj tak mocno pragniemy, jeżeli przy końcu świata będziemy żyli, a więc jeszcze przez śmierć nie ogołoceni z ciała; wtedy bowiem, albo nie pomrzemy, albo ulegniemy śmierci tylko na czas króciuchny, i zaraz ciało na nowo weźmiemy.

4. *W tym przybytku.* Ciała.— *Wzdychamy obciążeni.* Z powodu ciężaru tego ciała.—*Przeto że nie żądamy być zwleczeni.* Chcemy bowiem daléj go dźwigać; i chociaż ciężar czujemy, jednakże niechcemy się

sed supervestiri, ut absorbeatur, quod mortale est, a vita.

5. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus spiritus.

6. Audentes igitur semper, scientes, quoniam, dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino

7. (per fidem enim ambulamus, et non per speciem):

8. audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Dominum.

9. Et ideo contendimus, sive absentes, sive praesentes, placere illi.

10. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum. *(Rom. 14, 10).*

11. Scientes ergo timorem Domini hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Spero autem et in conscientiis vestris manifestos non esse.

12. Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, et non in corde.

13. Sive enim mente excedimus, Deo: sive sobrii sumus, vobis.

14. Charitas enim Christi urget nos, aestimantes hoc, quoniam, si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt:

15. et pro omnibus mortuus est Christus, ut, et qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit.

16. Itaque nos ex hoc neminem novimus se-

czeni, ale przyobleczeni: aby pożarte było co śmiertelne iest od żywota.

5. A który nas na toż sprawuie, Bóg, który nam dał zadatek Ducha.

6. Śmiémy tedy zawsze, wiedząc że pókiśmy w ciele, pielgrzymuiemy od Pana

7. (abowiem przez wiarę chodzimy, a nie przez widzenie):

8. a śmiémy, y dobrą wolą mamy pielgrzymować raczéy od ciała, a przytomnémi bydź Panu.

9. Y dla tego usiłuiemy, chociaż odległymi, chociaż przytomnymi, iemu się podobać.

10. Bo się wszyscy my musimy okazać przed stolicą Christusową, aby każdy odniósł własne sprawy ciała, według tego co uczynił, lub dobre, lub złe.

11. Wiedząc tedy strach Pański ludzie namawiamy: lecz Bogu iawnymi iesteśmy. A spodziéwam się iż też w sumnieniach waszych iesteśmy iawnymi.

12. Nie znowu sami siebie wam zalécamy, ale wam daiemy przyczynę abyście się chlubili z nas, żebyście mieli przeciwko tym którzy się zalécaią zwiérzchu, a nie w sercu.

13. Bo choć od siebie odchodzimy, Bogu: choć przy baczeniu iesteśmy, wam.

14. Abowiem miłość Christusowa przyciska nas: uważaiących to, iż ieśli ieden za wszytkie umarł, tedy wszyscy umarli:

15. a za wszytkie umarł Christus, aby y którzy żywią, iuż nie sami sobie żyli, ale temu który za nie umarł y zmartwychwstał.

16. A tak my, od tychmiast nikogo nie znamy

---

go pozbyć, ale raczéj wolimy pod nim jęczeć. — *Ale przyobleczeni.* Chwałą. — *Aby pożarte było co śmiertelne jest od żywota.* I pragniemy zatrzymać to nasze śmiertelne ciało, tak jednak, aby przeniesione do owéj wiecznéj chwały pozbyło się śmiertelności.

5. *A który nas na toż sprawuje.* Który nas na ten sam cel stworzył, abyśmy używali błogosławionego i wiecznego żywota. Który nam rozkazuje tak żyć, żebyśmy byli godnymi przenieść się do nieśmiertelności.— *Który nam dał zadatek Ducha.* Ducha, który jest zadatkiem i rękojmią przyszłéj chwały.

6. *Smiemy tedy zawsze.* Smiemy, ufamy, nie lękamy się niebezpieczeństw i śmierci. — *Pielgrzymujemy od Pana.* Utrapienia znosimy, i niedajemy się uwieść rozkoszom tego świata, gdyż spieszymy do ojczyzny niebieskiéj.

7. *Chodzimy.* Idziemy za pomocą wiary do ojczyzny niebieskiéj.—*A nie przez widzenie.* Gdyż jeszcze się nie przypatrujemy twarzą w twarz obliczu, to jest naturze i piękności Bożéj.

8. *Dobrą wolą mamy.* Ochotnie się podejmujemy, u uważamy to za rzecz dobrą dla siebie, jeśli od ciała pielgrzymujemy do Pana.

9. *Chociaż odległymi, chociaż przytomnymi.* Abyśmy i w życiu i w śmierci jemu się podobali.

10. *Własne sprawy ciała.* Zapłatę za to, co uczynił w ciele. Patrz Wujka.

11. *Wiedząc tedy strach Pański.* Ponieważ wiemy, iż się należy bać Boga sędziego i mściciela, przeto tę samę bojaźń polecamy ludziom.—*Lecz Bogu jawnymi jesteśmy.* Bóg wie, iż się go szczerze boję, i tę bojaźń innym zalecam.—*A spodziewam się.* Spodziewam się, że i wy także dobrze myślicie o mnie w duszach waszych.

12. *Nie znowu sami siebie wam zalecamy.* A przeto nie piszę tego w celu zalecania i chwalenia siebie samego.—*Przyczynę abyście się chlubili z nas.* Że ten, który was nauczył wiary chrześciańskiéj, jest człowiekiem bez żadnego zarzutu.—*Żebyście mieli.* Powod do chlubienia się.—*Którzy się zalecają z wierzchu.* Rzeczami zewnętrznemi i podpadającemi pod zmysły, nie zaś prawdziwemi i gruntownemi cnotami.—*A nie w sercu.* A nie tak czują w sercu, jak zewnątrz się pokazują.

13. *Bo choć od siebie odchodzimy, Bogu.* Bo jeśli o sobie tak wyniośle mówimy, iż się zdajemy niejako szalonymi, czynimy to jedynie dla Boga. — *Choć przy baczeniu jesteśmy.* Wstrzemięźliwymi jesteśmy w mowie i pochwałach o sobie. — *Wam.* Czyni się to ze względu na was, żeby wam dać przykład skromności, albo żeby was niezgorszyć i niedać przedmiotu i powodu do obmowy.

14. *Albowiem miłość Chrystusowa przyciska nas.* Znagla niejako nas iżbyśmy wszystko czynili ku chwale Bożéj i pożytkowi waszemu. — *Uważających to.* Sens jest: którzy stanowimy, i za rzecz pewną podajemy, iż Chrystus za wszystkich umarł, a ztąd wynika że wszyscy ludzie byli podległymi śmierci wiecznéj.

15. *A za wszystkie umarł Chrystus.* Jakby rzekł: Ztąd tedy wypływa, iż którzy to życie od Chrystusa poczerpnęli, jemu też i zawdzięczać je powinni, i już nie dla siebie, ani dla swojéj chwały lub woli żyć mają, ale dla tego, który za nich umarł i zmartwychwstał.

16. *Od tychmiast.* To jest od tego czasu.—*Nikogo*

cundum carnem. Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus.

17. Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt: ecce, facta sunt omnia nova. (*Isai. 43, 19. Apoc. 21, 5*).

18. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum, et dedit nobis ministerium reconciliationis;

19. quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, et posuit in nobis verbum reconciliationis.

20. Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.

21. Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.

wedle ciała. A ieśliśmy znali Christusa wedle ciała: ale iuż teraz nie znamy.

17. Jeśli tedy które w Christusie nowe stworzenie, stare rzeczy przeminęły, oto się wszytkie nowe stały.

18. A wszytko z Boga, który nas z sobą poiednał przez Christusa: y dał nam urząd iednania:

19. abowiem Bóg był w Christusie świat z sobą iednaiąc, nie przyczytaiąc im grzechów ich: y włożył na nas słowo ziednania.

20. Miasto Christusa tedy poselstwo sprawuiemy, iakoby Bóg przez nas napominał. Prosimy miasto Christusa, poiednaycie się z Bogiem.

21. Tego który nieznał grzechu, uczynił grzéchem za nas: abyśmy my się stali sprawiedliwością Bożą w nim.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 1. *Jeźliby dom nasz ziemski.* To jest jeźli ten nasz śmiertelny żywot ustanie, tedy mamy natychmiast inszy daleko lepszy żywot w niebie. Przetoż lepiéj jest rychło umrzeć na tym świecie, abyśmy rychło z Anioły żyli w niebie. Zkąd widzimy, iż dusze świętych umarłych po wniebowstąpieniu Pańskiém, nie czekają dnia sądnego w jakichś nowych otchłaniach, które Kalwin wymyśla: ale z Chrystusem przebywają w niebie. (Niżéj wiersz 8).

10. *Aby każdy odniósł.* Tym słowom apostolskim, Augustyn S. mówi, (August. ench. 3, cap. 10.) nic nie są przeciwne ofiary, modlitwy i jałmużny, które Kościoł Boży ustawicznie czyni za umarłe. Bo i tę zasługę każdy sobie, póki tu żył w ciele, zasłużył i wyprawił: aby mu te rzeczy po śmierci pomogły, które nie jednako wszystkim pomagają, dla różności żywota, który kto wiódł w ciele.

10. *Lub złe, lub dobre.* Ztąd to mamy: iż jako piekło jest złych uczynków zapłatą, tak też niebo jest zapłatą dobrych. A jako złe uczynki zasługują na piekło, tak dobre uczynki zasługują na niebo. (Mat. 25, 46).

20. *Poselstwo sprawujemy.* Apostołowie, biskupi i kapłani są słudzy zjednania ludzi z Bogiem, i posłowie Chrystusowi od Boga do ludzi, kiedy każą: i zasię od ludzi do Boga, kiedy się modlą i ofiarę Mszy ś. sprawują. I przetoż Hieronim, Ambroży, Grzegorz Nisseński i Chryzostom Ś. zową kapłana sekwestrem i pośrednikiem Boga i ludzi: bez ubliżenia pośrednictwa Pana Chrystusowego. Jako i Mojżesz sam siebie pośrednikiem zowie. (V. Mojż. 5, 5. Hier. in Malach. 1. Ambr. in orat. praeparat).

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O dobrym przykładzie jaki mają dawać wiernym kapłani Bozi, i t. d.

1. Adjuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.

1. A pomagaiąc napominamy, abyście nadarémnie łaski Bożéy nie przyięli.

nie znamy wedle ciała. To jest, z zewnętrznego pozoru, a mianowicie, że ktoś jest moim krewnym, przyjacielem, żydem, szlachetnie urodzonym, uczonym, i t. d. Jestem umarłym dla tych wszystkich przyrodzonych uczuć, gdyż odrodzony w Chrystusie, żyję tylko dla niego, i wszystkich w nim miłuję, wedle ducha miłości, nie zaś wedle ciała. — *A jeźliśmy znali Chrystusa wedle ciała.* Jeśliśmy kiedy uważali za rzecz wielką i chlubną, iż Chrystus niebył wedle ciała poganinem, i że jak on jestem Żydem; już jesteśmy umarli dla tych ziemskich uczuć, i o Chrystusie chwalebniéj myślimy, i znamy go tylko wedle ducha, to jest, jako człowieka Boga, odkupiciela świata, sprawcę łaski i zbawienia, i jako takiemu żyjemy i służymy, i takiego opowiadamy po całym świecie.

17. *Jeźli tedy które w Chrystusie nowe stworzenie.* Przeto jeśli kto jest ze mną w Chrystusie odrodzonym, i jakby w innego człowieka i nowe stworzenie przetworzonym i odmienionym. — *Stare rzeczy przeminęły.* Ten zdjął z siebie stare uczucia i dawny sposob myślenia, wespół ze staremi obrządkami, i wszelka starość przemieniła się w nowość.

18. *A wszystko.* Nowe, o którem się rzekło.—*Z Boga.* Z Bożego daru i łaski są dane i uczynione.— *Urząd jednania.* To jest abyśmy przez nasze opowiadanie wrażali ludziom wiarę Chrystusową, nową pokutę, i życie chrześcijańskie, i takim sposobem jednali ich z Bogiem.

19. *Bóg był w Chrystusie.* Chrystus bowiem był Bogiem i człowiekiem. — *Świat.* Rodzaj ludzki. — *Nie przyczytając im grzechów ich.* Odpuszczając przez Chrystusa. — *I włożył na nas słowo zjednania.* Opowiadanie słowa Bożego, żebyśmy przez nie jednali ludzi z Bogiem. Albo *słowo* tu oznacza to samo co rzecz, tak iż nieco innego jest słowo zjednania, jako samo pojednanie, czyli władza i urząd jednania ludzi z Bogiem.

20. *Miasto Chrystusa.* Na miejscu, w zastępstwie Chrystusa, i jak gdzieindziéj powiada, *w osobie Chrystusa*, którego jesteśmy apostołami.—*Jakoby Bóg przez nas napominał.* Tak bowiem powiadał u Mat. 10, 20: *Albowiem nie wy jesteście którzy mówicie, ale duch Ojca waszego, który mówi w was.* — *Prosimy miasto Chrystusa.* W zastępstwie Chrystusa was prosimy i zaklinamy, abyście się chcieli pojednać z Bogiem. P. W.

21. *Tego który nieznał grzechu.* Tak bowiem była wielka dobroć i miłosierdzie Boże względem nas, iż wydał za nas Syna swojego, który się nigdy nie dopuścił żadnego grzechu. — *Uczynił grzechem za nas.* Ofiarą za grzech.—*Sprawiedliwością Bożą.* Sprawiedliwymi przed Bogiem, czyli przez sprawiedliwość Bożą.— *W nim.* Przez niego.

R. 6.—1. *A pomagając.* Jakby rzekł: Gdyż i my

2. Ait enim: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Ecce, nunc tempus acceptabile: ecce, nunc dies salutis. *(Isai. 49, 8.)*
3. Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum: *(1. Cor. 10, 32.)*
4. sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, *(1. Cor. 4, 1.)*
5. in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis,
6. in castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta,
7. in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiae a dextris et a sinistris,
8. per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam: ut seductores et veraces, sicut qui ignoti et cogniti:
9. quasi morientes, et ecce, vivimus: ut castigati et non mortificati:
10. quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes: tamquam nihil habentes, et omnia possidentes.
11. Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.

2. (Abowiem mówi: Czasu przyiemnego wysłuchałem cię: a w dzień zbawienia ratowałem cię. Oto teraz czas przyiemny: oto teraz dzień zbawienia).
3. Nie dawaiąc nikomu żadnego zgorszenia, aby nie było naganione posługowanie nasze:
4. ale we wszytkim stawmy samych siebie iako sługi Boże, w cierpliwości wielkiéy, w utrapieniach, w potrzebach, w uciskach:
5. w biciu, w więzieniu, w rozruchach, w pracach, w niespaniach, w pościech:
6. w czystości, w umieiętności, w nieskwapliwości, w łagodności, w Duchu świętym, w miłości nie obłudnéy:
7. w mowie prawdy, w mocy Bożéy, przez broń sprawiedliwości po prawicy, y po lewicy:
8. przez chwałę y zelżywość, przez osławienie y dobrą sławę: iakoby zwodnicy, a prawdziwi: iako którzy nie znaiomi, a znaiomi:
9. iako umieraiący, a oto żywiemy; iako karani, a nie umorzeni:
10. iako smętni, lecz zawsze weseli: iako ubodzy, a wielu ubogacaiący: iako nic nie maiący, a wszytko maiący.
11. Usta nasze Koryntowie otworzone ku wam, serce nasze iest rozszérzone.

---

także (jeśli tak wolno powiedzieć) jeteśmy towarzyszami i spółsługami samego Chrystusa.— *Abyście nadaremnie łaski Bożéj nie przyjęli.* Aby się niezdawało, żeście napróżno i bez pożytku przyjęli łaskę powołania do wiary.

2. *Albowiem mówi.* Bóg przez Iz. 49, 8. Dowodzi apostoł, iż teraz jest czas łaski i pojednania, abyśmy nie napróżno przyjmowali łaskę Bożą. — *Czasu przyjemnego.* Albo upodobanego, jak ma Izaiasz. Czasem tym jest czas prawa łaski, albo czas obecnego życia, w którym mamy sposobność skarbienia sobie zasługi.— *Wysłuchałem cię.* Słowa to są Ojca do Syna, jakby rzekł: *Wysłuchałem,* to jest wysłucham; kładzie się bowiem czas przeszły zamiast przyszłego, jak często u proroków. Wysłucham cię, Synu mój, proszącego za członkami swojemi, wiernymi, i błagającego dla nich o łaskę, pomoc i zbawienie· — *W dzień zbawienia.* W czasie łaski.— *Ratowałem cię.* Będę ci dopomagał abyś w twoich członkach, to jest chrześcijanach, dostąpił zbawienia, które im podałeś.

3. *Nie dawając nikomu żadnego zgorszenia.* Sprawujemy urząd naszego poselstwa, pilnie się strzegąc, żeby ani słowem ani postępkiem nie dać nikomu żadnego zgorszenia. — *Aby nie było naganione posługowanie nasze.* Nie było pomawianém, i źle uważaném posługowanie opowiadania Ewangelicznego.

4. *Stawmy samych siebie.* W greckim jest, *zalecając siebie samych.* — *Jako sługi Boże.* Takimi się pokazując jakimi przystoi być sługom Bożym.

5. *W rozruchach.* W znoszeniu rozruchów ludu, przeciwko nam podburzonemu.— *W pracach.* Podejmowanych w sprawie Ewangelii.

6. *W czystości.* To jest w nienagannych obyczajach, a zwłaszcza w czystości.— *W umiejętności.* Rzeczy należących do wiary, dla nauczenia nieświadomych. — *W nieskwapliwości.* W pobłażaniu i powolności.— *W łagodności.* W łaskawości, dobroci, uprzejmości, która się sprzeciwia surowości i cierpkości.— *W Duchu świętym.* Tak postępując, żeby każdy widział, iż się my kierujemy Duchem Bożym.

7. *W mowie prawdy.* Nic nie kłamiąc, ani w sprawach powszednich, a tém bardziéj w rzeczach odnoszących się do wiary. — *W mocy Bożéj.* Przez którą hamujemy i karcimy bezbożnych i występnych.—*Przez broń sprawiedliwości po prawicy i po lewicy.* Tak w pomyślności jak w przeciwnościach wszędzie używamy jako broni sprawiedliwości i świętego życia, tak iż w pomyślności się nie wynosimy, a w przeciwnościach się nie trwożymy ani rozpaczamy.

8. *Przez chwałę i zelżywość.* Bądź nas otaczają czcią i chwałą, bądź lżą i znieważają. — *Przez osławienie i dobrą sławę.* Czy to mówią o nas dobrze, czy źle.— *Jakoby zwodnicy.* Uważani.— *A prawdziwi.* Gdy jednak jesteśmy prawdziwymi.— *Jako którzy nieznajomi.* Uważani za przychodniów, nieznajomych i wzgardzonych.—*A znajomi.* Gdy jednak blaskiem cudów i nauki świecimy.

9. *Jako umierający.* Jesteśmy uważani, dla codziennych niebezpieczeństw śmierci, na które bywamy wystawieni.— *A oto żywiemy.* Przy łasce i opiece Bożéj.— *Jako karani.* Od władz pogańskich lub żydowskich chcących nas powstrzymać od opowiadania Ewangelii.— *A nie umorzeni.* A jednak za pomocą Bożą nie wydani na śmierć.

10. *Jako smętni.* Z powodu nieszczęść których doznajemy; w rzeczy saméj jednak radujący się, iż jesteśmy godnymi dla Chrystusa znosić obelgi i boleści.— *Ubodzy.* W żywność, odzienie, i inne rzeczy potrzebne do życia. — *A wielu ubogacający.* Darami niebieskiemi.—*Jako nic nie mający.* Dla ubóstwa Ewangelicznego, którego się dobrowolnie trzymamy.— *A wszystko mający.* Gdyż przed nami stoją otworem wszystkie dary wiernych, którzy się ochotnie dzielą z nami dobrami swojemi, i niedopuszczają żeby nam na czem zbywało.

11. *Usta nasze. . .otworzone ku wam.* Do mówienia z wami swobodnie, i nauczenia was wszystkiego; jakby rzekł: Nie mogę milczeć, i nie upominać was do zbawienia. — *Serce nasze jest rozszerzone.* Zapalone ogniem miłości; jakby rzekł: gwałtownie was miłuję.

12. Non angustiamini in nobis: angustiamini autem in visceribus vestris:
13. eandem autem habentes remunerationem, tamquam filiis dico: Dilatamini et vos.
14. Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quae enim participatio justitiae cum iniquitate? Aut quae societas luci ad tenebras?
15. Quae autem conventio Christi ad Belial? Aut quae pars fideli cum infideli?
16. Qui autem consensus templo Dei cum idolis? * Vos enim estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus: ** Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. (* *Cor. 6, 19.* ** *Lev. 26, 12.*)
17. Propter quod exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis: (*Isai. 52, 11.*)
18. et ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens. (*Jer. 31, 9.*)

12. Nie iesteście ściśnieni w nas: lecz ściśnieni iesteście w wnętrznościach waszych.
13. A maiąc nagrodę (mówię iako synóm) rozprzestrzeńcie się y wy.
14. Nie ciągnicie iarzma z niewiernymi. Abowiem co za uczestnictwo sprawiedliwości z nieprawością? Abo co za towarzystwo światłości z ciemnościami?
15. Abo co za zgoda Christusowi z Belialem? Abo co za część wiernemu z niewiernym?
16. A co za zgoda kościołowi Bożemu z bałwanami? Abowiem wy iesteście kościołem Boga żywego, iako mówi Bóg: Iż będę mieszkał y przechadzał się w nich, y będę Bogiem ich, a oni będą mi ludem.
17. Przeto wynidźcie z pośrzodku ich, y oddzielcie się, mówi Pan, a nieczystego się nie dotykaycie: a ia was przyimę.
18. Y będę wam za oyca, a wy będziecie mi za syny y córki, mówi Pan wszechmogący.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 6. w. 14.** *Nie ciągnijcie jarzma.* Temi słowy Apostoł zakazuje wiernym nie tylko małżeństwa z niewiernymi, z pogany i z heretykami, ale i wszelakiéj społeczności z nimi: zwłaszcza w sprawach religii, to jest, aby wierni nie bywali na ich kazaniach, na chrzcinach, na pogrzebach. Jako i Bóg zakazał był synom Izraelskim, aby się oddalili od onych odszczepieńców, Korego, Dathana i Abirona, mówiąc: Odstąpcie od namiotów niezbożnych ludzi: a nie dotykajcie się rzeczy ich, abyście nie byli zagarnieni w grzechach ich. (IV. Mojż. 16, 26.)

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O uświęceniu duszy i ciała, smutku zbawiennym i niepożytecznym, i t. d.

1. Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.
2. Capite nos. Neminem laesimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.
3. Non ad condemnationem vestram dico: praediximus enim, quod in cordibus nostris estis ad commoriendum, et ad convivendum.

1. Maiąc tedy, namileyszy, te obietnice: oczyściaymyż się od wszelakiéy zmazy ciała y ducha, wykonywaiąc poświęcenie w boiaźni Bożéy.
2. Przyimicie nas. Żadnegośmy nie ukrzywdzili, żadnegośmy nie skazili, żadnegośmy nie oszukali.
3. Nie ku potępieniu waszemu mówię, bośmy przedtym powiedzieli, iż w sercach naszych iesteście, żebyśmy spół umarli, y spół żyli.

12. *Nie jesteście ściśnieni w nas.* Obszernie i wygodnie mieszkacie w sercu mojém; obejmuję was najobszerniejszą miłością serca. — *Lecz ściśnieni jesteście w wnętrznościach waszych.* Wnętrzności serca waszego są ciasne, tak iż mało w nich mam miejsca; jakby rzekł: Odpowiednią miłością mi się nie wywzajemniacie.
13. *A mając nagrodę.* Wypłacając się mi równą miłością.—*Rozprzestrzeńcie się i wy.* Powiększajcie miłość waszę.
14. *Nie ciągnijcie jarzma.* Nie miejcie uczęstnictwa i stosunków.— *Sprawiedliwości z nieprawością.* Sprawiedliwych z nieprawymi, wiernych z niewiernymi.— *Światłość z ciemnościami.* Światłością zowie wiernych; ciemnościami niewiernych. Patrz Wujka.
15. *Z Belialem.* Z djabłem i jego zwolennikami.— *Część.* Uczęstnictwo, społeczeństwo.
16. *Kościołowi Bożemu.* Tak nazywa wiernych, którzy są Kościołem Ducha Ś.—*Z bałwanami.* I ich czcicielami.—*Jako mówi Bóg.* Lew. 26, 12.— *Będę mieszkał.* Przez łaskę.—*I przechadzał się.* Będę przybywał im z pomocą.
17. *Wynidźcie z pośrodku ich.* Wyjęte to świadectwo z Iz. 52, 11. gdzie prorok rozkazuje wiernym wyjść z Babilonu, jak chcą niektórzy; albo, jak inni, z Jerozolimy, mającéj być zniszczoną przez Tytusa, i strzedz się towarzystwa z niewiernymi, którym groziło zniszczenie.— *A nieczystego się niedotykajcie.* Przez którą przenośnią to samo się oznacza, a mianowicie, żeby się strzedz stosunków z niewiernymi, którzy są splamieni grzechami, a zwłaszcza niedowiarstwem.
R. 7.—1. *Mając tedy ... te obietnice.* A mianowicie, że chrześcianie będą Kościołem Boga, i jego dziećmi, i t. d.— *Oczyszczajmyż się.* Przez pokutę.— *Od wszelkiéj zmazy ciała i ducha.* Od wszelkich grzechów tak cielesnych, jakiemi są obżarstwo, pijaństwo, rozpusta; jak duchownych, jako to pychy, gniewu, żądzy próżnéj sławy, zazdrości. — *Wykonywając poświęcenie.* Postępując w świętości.— *W bojaźni Bożéj.* Przez bojaźń Bożą.
2. *Przyjmicie nas.* Zróbcie dla nas u siebie miejsce; obejmijcie nas wnętrznościami miłości. — *Żadnegośmy nie skazili.* Albo złym przykładem, albo fałszywą nauką.
3. *Nie ku potępieniu waszemu mówię.* Nie żebym potępiał i strofował za takie podejrzenie o mnie. — *W sercach waszych.* Tak was miłuję, iż z wami, i za was jestem gotów umrzeć.

4. Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis: repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.
5. Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus: foris pugnae, intus timores.
6. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi.
7. Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram aemulationem pro me, ita ut magis gauderem.
8. Quoniam etsi contristavi vos in epistola, non me poenitet: etsi poeniteret, videns quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristavit:
9. nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis.
10. Quae enim secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur; saeculi autem tristitia mortem operatur. *(1. Petr. 2. 19.)*
11. Ecce enim, hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem; sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed aemulationem, sed vindictam: in omnibus exhibuistis vos, incontaminatos esse negotio.
12. Igitur, etsi scripsi vobis, non propter eum, qui fecit injuriam, nec propter eum, qui passus est:

4. Mam wielką ufność u was, mam wielką pochwałę z was: pełenem pociechy, nader obfituię weselem w każdym utrapieniu naszym.
5. Abowiem y gdyśmy przyszli do Macedoniéy, ciało nasze żadnego odpoczynienia nie miało, aleśmy ucierpieli wszelkie utrapienie: zewnątrz, walki, a wewnątrz, strachy.
6. Ale który cieszy unizone, pocieszył nas Bóg przyszciem Tytusowym.
7. A nietylko przyszciem iego, ale téż pociechą, którą ucieszony iest z was: oznaymuiąc nam chęć waszę, płacz wasz, wasze zą mię zastawiania: tak żem się więcéy weselił.
8. Iż chociam was zasmucił w liście, nie żal mi: a chociabym téż żałował, widząc iż on list (chociaż na godzinę) zasmucił was:
9. teraz raduię się: nie iżeście się zasmucili, ale iżeście się zasmucili ku pokucie. Abowiem byliście zasmuceni wedle Boga, żebyście w niwczym nie szkodowali z nas.
10. Bo smutek który iest wedle Boga, pokutę ku zbawieniu nieodmienną sprawuie: lecz smutek świetcki śmierć sprawuie.
11. Abowiem o to samo, żeście wedle Boga byli zasmuceni, iako wielką pilność w was sprawuie: owszem obronę, owszem zagniewanie, owszem boiaźń, owszem pragnienie, owszem żarliwość, owszem pomstę: we wszystkim zstawiliście się abyście byli nie pokalanymi w sprawie.
12. A tak chociażem do was pisał, nie dla tego który krzywdę uczynił, ani dla tego który cierpiał:

---

4. *Mam wielką ufność u was.* Tak dobrze o was rozumiem, iż z wielką ufnością i swobodą w mowie z wami postępuję.—*Mam wielką pochwałę z was.* Bardzo często chlubię się z was przed drugimi, powtarzając wasze posłuszeństwo względem mnie, apostoła i ojca waszego. — *Pełenem pociechy.* Słysząc waszę pokutę i poprawę, o któréj mnie oznajmił Tytus.—*Nader obfituję weselem w każdém utrapieniu naszem.* We wszystkich utrapieniach i uciskach, które mnie przynoszą smutek, tak nieźmiernéj radości z powodu was doznaję, że ona przytłumia wszelki smutek.

5. *Ciało nasze żadnego odpoczynienia nie miało.* Tak wielkie nieszczęścia na nas spadły. — *Zewnątrz walki.* Z nieprzyjaciółmi Ewangelii.— *Wewnątrz strachy.* Nowych prześladowań.

6. *Przyjściem Tytusowem.* Który wróciwszy z Koryntu, pocieszającą przyniosł o was wiadomość.

7. *A nie tylko przyjściem jego.* Który oznajmił waszę poprawę. — *Pociechą, którą ucieszony jest z was.* Którą odebrał od was.—*Chęć waszę.* Poprawy.— *Płacz wasz,* Pokutę i żal za grzechy. — *Tak żem się więcéj weselił.* Większą radość uczułem z tego, com słyszał, aniżeli była boleść, któréj doznałem z tego, że was moim listem byłem zasmucił.

8. *Nie żal mi.* Gdyż dla zadość uczynienia mojemu obowiązkowi w taki sposób do was pisałem.— *Na godzinę.* Na krótki czas. — *Zasmucił was.* Jest tu wyrzutnia (ellipsis); dopełnić bowiem należy: jednak wam pomógł i pobudził do czynienia pokuty, która wam zjednała obfity pokój i wesele sumienia.

9. *Iżeście się zasmucili ku pokucie.* Nie raduję się ze smutku waszego, ale z owocu smutku, którym jest pokuta, czyli poprawa wasza.— *Albowiem byliście zasmuceni wedle Boga.* Z powodu obrazy Boga. — *Żebyście w niczem nie szkodowali z nas.* Że nie tylko nasz list żadnéj szkody wam nie przyniosł, ale jeszcze wielki pożytek.

10. *Pokutę ku zbawieniu nieodmienną.* Któréj nikt nie żałuje, ale raczéj dziwnie się raduje, że ją posiadł. — *Lecz smutek świecki.* To jest, gdy kto żałuje nie dla obrazy Boga, ale z powodu utraty, albo przeszkodzenia do nabycia tych dóbr, których kto cieleśnie i wedle żądz światowych pragnął. — *Śmierć sprawuje.* Smierć wieczną.

11. *O to samo... byli zasmuceni.* Ten sam smutek.— *Pilność.* Przebłagania Boga, i pilnego starania o to, co się odnosi do zbawienia.— *Obronę.* Zaniechanego występku. Oznacza, iż Koryntczycy bronili Ś. Pawła przed fałszywymi apostołami, którzy go potwarzali albo, co za prawdopodobniejsze uważamy, że Koryntczycy uznali swoje niedbalstwo z powodu tego, iż okropną zbrodnię owego kazirodcy pokrywali i wymawiali. — *Zagniewanie.* Przeciwko samym sobie, iż postępkami swemi zasłużyli na naganę apostoła. Albo zagniewanie na kazirodcę, który był zgrzeszył.—*Bojaźń* Bożą— *Pragnienie.* Zadość uczynienia Bogu, i prowadzenia nadal lepszego życia.—*Żarliwość.* Zastawianie się za mną. Patrzco się rzekło w. 7.— *Pomstę.* Przeciw wszetecznikowi, i samym sobie; albowiem przez pokutę pomścili się nad przeszłemi grzechami swojemi. — *We wszystkiem stawiliście się abyście byli niepokalanymi w sprawie.* Syryjski, *pokazaliście iż jesteście czystymi w owéj sprawie,* to jest, dalekimi i wolnymi od grzechu owego kazirodcy; chociaż bowiem na porządku zaniedbaliście go ukarać, jednakże jużeście oczyścili to niedbalstwo, karząc ten grzech, i czyniąc pokutę za wasze niedbalstwo.

12. *Nie dla tego który krzywdę uczynił.* Nie dla tego

sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis

13. coram Deo: ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra, abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis.

14. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus: sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita et gloriatio nostra, quae fuit ad Titum, veritas facta est,

15. et viscera ejus abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore et tremore excepistis illum.

16. Gaudeo, quod in omnibus confido in vobis.

ale żeby się pokazało pilne staranie nasze, które mamy o was przed Bogiem,

13. dla tegośmy się ucieszyli. A w naszym pocieszeniu, tym więceyeśmy się radowali z wesela Tytusowego, iż ochłodzon iest duch iego od was wszytkich.

14. Y ieślim u niego z was się w czym przechwalał, nie zawstydziłem się: ale iakośmy wam wszytko wprawdzie mówili, tak też przechwalanie nasze które było przed Tytusem, prawdą się stało:

15. a wnętrzności iego obficiey są ku wam, gdy wspomina na posłuszeństwo wszytkich was, iakoście go z boiaźnią y ze drżeniem przyięli.

16. Raduię się iż wam we wszytkim dufam.

CAPUT VIII.

ROZDZIAŁ 8.

O składaniu jałmużn dla ubogich, i t. d.

1. Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quae data est in ecclesiis Macedoniae,

2. quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum,

3. quia secundum virtutem testimonium illis reddo, et supra virtutem voluntarii fuerunt,

4. cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam, et communicationem ministerii, quod fit in sanctos.

5. Et non sicut speravimus, sed semetipsos dederunt primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei,

6. ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum coepit, ita et perficiat in vobis etiam gratiam istam.

7. Sed sicut in omnibus abundatis fide et sermone, et scientia et omni sollicitudine, insuper et

1. A oznaymuiemy wam, bracia, łaskę Bożą która iest dana w kościelech Macedońskich:

2. iż w wielkim doświadczeniu utrapienia, obfitość wesela ich była, y ubóstwo ich obfitowało w bogactwo prostoty ich.

3. Iż wedle możności daię im świadectwo y nad możność dobrowolnymi byli,

4. z wielkim napominaniem prosząc nas o łaskę, y spółeczność posługowania które dzieie się przeciw świętym.

5. A nie iakośmy się spodziewali, ale sami siebie oddali, naprzód Panu, potym nam przez wolą Bożą:

6. tak iżeśmy prosili Tytusa, aby iako począł, tak y dokonał u was też łaski tey.

7. Ale iako we wszytkim obfituiecie w wierze y w mowie, y w umieiętności, y wszelakiey pilności,

---

tylko pisałem, żeby zaradzić temu, który uczynił krzywdę, t. j. wszetecznikowi.— *Ani dla tego który cierpiał.* Ani żebym się mścił za krzywdy jego ojca.—*Ale żeby się pokazało pilne staranie nasze, które mamy o was przed Bogiem.* Ale żebym pokazał troskliwość jaką mam o zbawienie całego Kościoła waszego, t. j., aby usunąć od niego to zgorszenie i publiczną hańbę.— *Przed Bogiem.* Wyraża, iż jego staranie było szczerem i z miłości pochodzącem, tak że chciałby, aby je sam Bóg sędzia sprawiedliwy osądził.

13. *Z wesela Tytusowego.* Który się z was ucieszył, to jest z waszéj poprawy, pokuty i gorliwości.

14. *Nie zawstydziłem się.* Jakbym się naprózno przechwalał.—*Prawdą się stało.* Przekonałem się, żem największą prawdę o was mówił.

15. *Wnętrzności jego.* Uczucia jego.—*Obficiéj są ku wam.* Więcéj się już do was skłaniają jak przedtém.— *Z bojaźnią i ze drżeniem.* Z uszanowaniem i bojaźnią, żeby się w was czego nie znalazło, coby go obrazić mogło.

16. *Raduję się, iż wam we wszystkiem dufam.* Raduję się, iż tak wiele znalazłem w was ufności, że bez bojaźni obrażenia mogę z wami swobodnie postępować, gdy was upominam, karcę, a także proszę was o cokolwiek.

R. 8.—1. *Łaskę Bożą.* Cierpliwość, hojność, miłosierdzie, które Bóg dał chrześcianom Macedońskim.

2. *Iż w wielkiem doświadczeniu.* Że w rozmaitych utrapieniach zostając, nie przestawali się w Bogu weselić.— *Obfitowała w bogactwo prostoty ich.* W obfitość miłosierdzia i jałmużny ich; Macedończycy hojne czynili jałmużny, sami będąc ubogimi.— *Prostoty ich.* Prostota oznacza tu szczerą, wspaniałomyślną i ochotną wolą w udzielaniu jałmużny.

3. *Daję im świadectwo.* Jak jestem świadkiem. — *Dobrowolnymi byli.* Nie proszeni, nie namawiani, dobrowolnie tak byli hojnymi, iż nad możność niejako udzielali się drugim.

4. *Napominaniem.* Naleganiem i prożbami.— *Prosząc nas.* Abyśmy przyjęli ofiarowane jałmużny.— *O łaskę.* Dobrowolne dary.— *Społeczność posługowania.* Dzieląc się z ubogimi dobrami swojemi.—*Przeciw świętym.* Dla wsparcia nędzy ubogich Jerozolimskich.

5. *A nie jakośmy się spodziewali.* To jest uczynili, daleko więcéj dali, aniżeliśmy się spodziewali: hojnością swoją przewyższyli nasze oczekiwanie.—*Potém nam.* Gotowi uczynić i dać wszystko czegobyśmy tylko chcieli.—*Przez wolą Bożą.* Bóg przez łaskę swoję wlał w nich to usposobienie, żeby byli hoynymi względem ubogich Jerozolimskich.

6. *Tak iżeśmy prosili Tytusa.* Prosiliśmy Tytusa, aby jak my w Macedonii, tak on w Koryncie zebrał jałmużny. Przykładem Macedończyków pobudza Koryntyan do składania jałmużn na ubogich.— *Dokonał u was też łaski téj.* To jest pobudził i was, żebyście nie mniéj jak Macedończycy byli hojnymi względem ubogich.

7. *I w mowie.* To jest, w zdolności wysłowienia, albo tłumaczenia mów, albo, jak powiada ś. Anzelm, w darze języków, albo nareszcie w mądrości mowy.—

charitate vestra in nos, ut et in hac gratia abundetis.

8. Non quasi imperans dico: sed per aliorum sollicitudinem etiam vestrae charitatis ingenium bonum comprobans.

9. Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.

10. Et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed et velle coepistis ab anno priore:

11. nunc vero et facto perficite, ut, quemadmodum promtus est animus voluntatis, ita sit et perficiendi ex eo, quod habetis.

12. Si enim voluntas promta est, secundum id, quod habet, accepta est; non secundum id, quod non habet.

13. Non enim, ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex aequalitate.

14. In praesenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia vestrae inopiae sit supplementum, ut fiat aequalitas, sicut scriptum est:

15. Qui multum, non abundavit, et qui modicum, non minoravit. *(Exod. 16, 18).*

16. Gratias autem Deo, qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi,

17. quoniam exhortationem quidem suscepit; sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos.

18. Misimus etiam cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio per omnes ecclesias;

nad to y w miłości waszéy przeciwko nam: abyście y w téy łasce obfitowali.

8. Nie mówię iako roskazuiąc, ale przez staranie innych, y waszéy miłości przyrodzenia dobrego doświadczaiąc.

9. Abowiem znacie łaskę Pana naszego Jezusa Christusa, że dla was stał się ubogim, będąc bogatym: abyście ubóztwem iego wy bogatymi byli.

10. A w tym radę dawam: abowiem to wam iest pożyteczno, którzy nie tylko czynić, ale y chciećeście poczęli od roku przeszłego:

11. a teraz y uczynkiem wykonaycie: aby iako iest ochotna chęć woli, tak była y wykonania z tego co macie.

12. Abowiem ieśli iest ochotna wola, wedle tego co ma, iest przyiemna, nie wedle tego czego nie ma.

13. Bo nie iżeby inszym miało bydź ulżenie, a wam uciśnienie: ale wedle porównania.

14. Na ten czas wasza obfitość, niech dołoży ich niedostatku: aby też ich obfitość była dołożeniem waszego niedostatku, aby było porównanie: iako iest napisano:

15. Który wiele, nie miał nazbyt: a kto mało, nie miał mniéy.

16. A dzięka Bogu, który dał toż staranie o was do serca Tytusowego,

17. iż napominanie przyiął; ale pilnieyszym będąc, z swéy chęci udał się do was.

18. Posłaliśmy też z nim brata, którego chwała iest w Ewanieliiéy po wszytkich kościołach:

I w umiejętności. W znajomości tajemnic Bożych.— *Pilności.* Pilności i troskliwości, którą mieli o zbawienie braci.—*W miłości waszej przeciwko nam.* Względem nas. — *Abyście i w tej łasce obfitowali.* W tej łasce udzielania jałmużn celowali.

8. *Przez staranie innych.* Przykładem Macedończyków zachęcając, którzy tak byli troskliwymi w dopomożeniu ubogim. — *Waszej miłości przyrodzenia dobrego.* W greckim, *szczerości waszej miłości.* Prawdziwej, szczerej, i bynajmniej nie zmyślonej miłości.

9. *Łaskę Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Dobrodziejstwo które nam darmo wyświadczył. — *Stał się ubogim.* To jest w przyjętej naturze ludzkiej.—*Będąc bogatym.* Rozumie się w naturze Boskiej; chociaż nie przestał być bogatym stawszy się ubogim, gdyż nie przestał być Bogiem stając się człowiekiem.—*Abyście ubóstwem jego wy byli bogatymi.* Aby przez jego ubóstwo w rzeczach doczesnych, wy się stali bogatymi w rzeczy duchowne; jakby rzekł: A więc i wy, Koryntczycy, ubogacajcie ubogich waszemi jałmużnami.

10. *Albowiem to wam jest pożyteczno.* Wiele bowiem dóbr duchownych zjednywa wam ta hojność w udzielaniu dóbr doczesnych. — *Ale i chcieć.* Ale z ochotą i hojnością dawać, co daleko więcej waży aniżeli sam datek.

11. *Wykonajcie.* Coście zaczęli. — *Aby jako jest ochotna chęć woli.* Aby jako w was jest ochotna wola.—*Tak była i wykonania.* Ochocze.—*Z tego co macie.* Wedle możności waszej.

12. *Jest przyjemna, nie wedle tego czego niema.* Jest przyjemną, i jéj zasługa nie wedle tego się mierzy czego niema, jakby nie można mieć zasługi, gdy niema, i w rzeczy samej nie daje; bo może także wielką mieć zasługę, chociaż nie daje wiele, byle z ochotą i wielką miłością dawała.

13. *Bo nie iżeby inszym miało być ulżenie, a wam uciśnienie.* Nie rozkazuję iżbyście dali tak wielką jałmużnę, żeby ubodzy zbytkownie żyli, a wy niedostatek cierpieli. — *Ale wedle porównania.* Żebyście się ostateczności nie chwytali, to jest abyście dali rzeczy zbywające, a ubogim nie zbywało na koniecznie potrzebnych.

14. *Aby też ich obfitość.* Dóbr duchownych była dopełnieniem waszego niedostatku duchownego; abyście zasiewali dobra doczesne, a żęli duchowne i wieczne.— *Aby było porównanie.* Aby jedni i drudzy z was dawali to w co obfitują, a odbierali to czego nie mają. Patrz Wujka.

15. *Jako jest napisano.* Exod. 16, 18. wedle LXX.— *Który wiele.* To jest zebrał manny.—*Nie miał nazbyt.* Kto wiele zebrał manny, nie przeto miał więcéj od innych.—*A kto mało, nie miał mniéj.* A kto mało jéj zebrał, nie mniéj miał od tego, który więcéj zebrał. Patrz Ex. 16, 18. Z téj historyi manny tak dowodzi apostoł: Bóg równą miarę wszystkim dawał manny; a więc słuszna jest, żeby chrześcijanie zachowywali pewną równość, aby którzy obfitują w dostatki, udzielali z nich ubogim, i takim sposobem równali ich z sobą w potrzebach życia, iżby nikt nie miał rzeczy zbytecznych, i nikt nie był pozbawionym koniecznych.

16. *Toż staranie.* Tęż gorliwość, pobudzania was do świadczenia dobrodziejstw względem ubogich, przez które pobudziłem Macedończyków.

17. *Iż napominanie przyjął.* Obowiązek napomnienia was do jałmużny.—*Ale pilniejszym będąc.* Dobrowolnie wziął się do popierania téj sprawy zbierania jałmużn.—*Z swéj chęci.* Dobrowolnie, nie czekając na mój rozkaz, lub prośbę.

18. *Którego chwała jest w Ewangelii.* W opowia-

19. non solum autem, sed et ordinatus est ab ecclesiis comes peregrinationis nostrae in hanc gratiam, quae ministratur a nobis ad Domini gloriam, et destinatam voluntatem nostram:

20. Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quae ministratur a nobis.

21. Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. *(Rom. 12, 17).*

22. Misimus autem cum illis et fratrem nostrum, quem probavimus in multis saepe sollicitum esse: nunc autem multo sollicitiorem, confidentia multa in vos,

23. sive pro Tito, qui est socius meus, et in vos adjutor, sive fratres nostri, Apostoli ecclesiarum, gloria Christi.

24. Ostensionem ergo, quae est charitatis vestrae et nostrae gloriae pro vobis, in illos ostendite in faciem ecclesiarum.

19. a nie tylko ale téż postanowion iest od kościołów za towarzysza pielgrzymowania naszego, ku téy łasce, która bywa szafowana od nas ku chwale Pańskiéy y chętliwéy woléy naszéy:

20. strzegąc się tego, aby nas kto nie naganił w téy obfitości która się przez nas sprawuie.

21. Abowiem przemyślawamy dobra nietylko przed Bogiem ale téż przed ludźmi.

22. A posłaliśmy z nimi y brata naszego, któregośmy wielekroć w wielu rzeczach doświadczyli że iest pilny: a teraz daleko pilnieyszy, dla wielkiéy ufności przeciwko wam,

23. chociaż dla Tytusa, który iest moim towarzyszem y pomocnikiem u was, chociaż bracia naszy Apostołowie kościołów, chwała Christusowa.

24. Okazanie tedy które iest miłości waszéy y przechwalania naszego z was, okażcie przeciw nim przed oblicznością kościołów.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 14. *Aby też ich obfitość.* To jest, aby też oni z duchownych dóbr, w których obfitują, założyli wasz niedostatek. Zkąd widzimy, iż zasługi, posty i dobre uczynki pobożnych ludzi mogą drugim pomódz, i mogą innym być użyczone i udzielone, tak jako dobra doczesne przez jałmużnę potrzebniejszym bywają użyczone.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O przymiotach i pożytkach dobréj jałmużny.

1. Nam de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis.

2. Scio enim promtum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam et Achaja parata est ab anno praeterito, et vestra aemulatio provocavit plurimos.

3. Misi autem fratres, ut, ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte, ut (quemadmodum dixi) parati sitis:

1. Bo o posłudze która się dzieie przeciw świętym niepotrzebna mi iest pisać do was.

2. Znam bowiem ochotne serce wasze: którym się przechwalam z was u Macedończyków. Iż y Achaia gotowa iest od roku przeszłego, a ochota wasza wiele ich pobudziła.

3. Y posłałem bracią, iżby w czym się pochwalamy z was nie było wyniszczono, z téy miary, abyście (iakom powiedział) gotowymi byli:

---

daniu. Baroniusz sądzi, iż trzeba rozumieć Sylasa; S. Hieronim, Łukasza Ewangelistę; Justynianus, Barnabę Apostoła.

19. *A nie tylko.* Ma chwałę w Ewangelii.—*Od kościołów.* Nie żeby Paweł i Łukasz, albo Sylas i Barnaba od pospólstwa przez włożenie rąk byli poświęconymi; lecz że za uchwałą całego ludu przez prawnych ministrów na ten urząd zostali wyniesionymi.—*Ku téj łasce, która bywa szafowana od nas.* W greckim, *z tą łaską*, z dołączeniem tego ciężaru zbierania i rozdawania tych jałmużn. Albo do téj dobrowolnéj posługi zbierania jałmużn.—*I chętliwéj woli naszéj.* To jest, dla okazania ochotnéj woli naszéj w téj tak pobożnéj posłudze względem Boga i ubogich. W greckim jest, *i waszę pochopność;* jakby rzekł: przyjęliśmy tę posługę zbierania jałmużn, żeby was uczynić pochopniejszymi do ich udzielania.

20. *Aby nas kto nie naganił.* Posłałem Tytusa i Łukasza do zbierania tak obfitéj jałmużny, żeby kto nie podejrzywał, iż ją zbieram dla własnego użytku.

21. *Przemyśliwamy dobra.* Staramy się żeby postępować dobrze i uczciwie, nie tylko przed Bogiem, ale także przed ludźmi, tak iżbyśmy niedali nawet pozornego powodu do obmowy.

22. *Brata naszego.* Niektórzy sądzą, iż rozumie Apollę, o którym pisał w liście powyższym r. 16, w. 12. że się miał do nich kiedyś wybrać; rzecz jednak jest niepewna.—*Dla wielkiéj ufności przeciwko wam.* Wielce ufając i mając nadzieję, że ich, jak należy, z uczciwością i miłością przyjmiecie.

23. *Chociaż dla Tytusa.* Dla miłości i uszanowania Tytusa.—*Moim towarzyszem.* W sprawie opowiadania Ewangelii. — *I pomocnikiem u was.* Moim pomocnikiem w popieraniu zbawienia waszego.—*Chociaż bracia naszy.* Zamiast, *bądź z powodu braci naszych;* kładzie się bowiem przypadek pierwszy zamiast czwartego, i sens jest: częścią z powodu braci posłanych z Tytusem, którzy są apostołami kościołów, częścią z powodu samego Tytusa, ufam, że ich godnie, jak należy, przyjmiecie.—*Chwała Chrystusowa.* Którzy apostołowie są chwałą Chrystusową; o nią się bowiem starają i ją rozszerzają.

24. *Okazanie tedy, które jest miłości waszéj.* Okażcie względem Tytusa i jego towarzyszy wielką miłość, to jest taką, jaka przystoi na was i waszę szczodrobliwość.—*I przechwalania naszego z was.* Którąby odpowiednią była chwale, jaką o was głosimy. — *Przed oblicznością kościołów.* W obec wszystkich kościołów.

R. 9.—1. *O posłudze która się dzieje przeciw Świętym.* O posłudze jałmużny na wiernych Jerozolimskich.

2. *Ochotne serce wasze.* Do udzielania jałmużny.—*Przechwalam się z was u Macedończyków.* Z waszéj ochotnéj szczodrobliwości. — *Iż i Achaja gotowa jest.* Dać jałmużnę, tak jak wy to czynicie. — *Ochota wasza.* Gorliwość w okazywaniu miłosierdzia pobudza wielu do naśladowania.

3. *Bracią.* Tytusa i innych dwóch. — *Iżby w czem się pochwalamy.* Żeby się nie okazała fałszywą moja

4. ne, cum venerint Macedones mecum, et in-
venerint vos imparatos, erubescamus nos (ut non
dicamus vos) in hac substantia.
5. Necessarium ergo existimavi rogare fratres,
ut praeveniant ad vos, et praeparent repromissam
benedictionem hanc paratam esse sic, quasi bene-
dictionem, non tamquam avaritiam.
6. Hoc autem dico: Qui parce seminat, parce
et metet; et qui seminat in benedictionibus, de
benedictionibus et metet.
7. Unusquisque prout destinavit in corde suo,
non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim
datorem diligit Deus. *(Eccli. 35, 11).*
8. Potens est autem Deus omnem gratiam abun-
dare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem
sufficientiam habentes, abundetis in omne opus
bonum,
9. sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperi-
bus: justitia ejus manet in saeculum saeculi. *(Psal.
111, 9).*
10. Qui autem administrat semen seminanti, et
panem ad manducandum praestabit, et multiplica-
bit semen vestrum, et augebit incrementa frugum
justitiae vestrae,
11. ut in omnibus locupletati abundetis in om-
nem simplicitatem, quae operatur per nos gratia-
rum actionem Deo.
12. Quoniam ministerium hujus officii non so-
lum supplet ea, quae desunt sanctis, sed etiam
abundat per multas gratiarum actiones in Domino,
13. per probationem ministerii hujus, glorifi-
cantes Deum in obedientia confessionis vestrae, in

4. aby gdyby zemną przyszli Macedończycy a
znaleźli was nie gotowe, nie zawstydzaliśmy się my,
iż nie rzekę wy, w téy rzeczy.
5. Za potrzebnąm tedy rozumiał prosić braciéy,
aby do was wprzód poszli, y pierwéy zgotowali przed
tym obiecane błogosławieństwo, aby to było goto-
we tak iako błogosławieństwo, a nie iako łakomstwo.
6. A to powiadam: Kto skąpie sieie, skąpie
też żąć będzie: a kto sieie w błogosławieństwach,
z błogosławieństw też żąć będzie.
7. Każdy iako postanowił w sercu swoim, nie
z zamarszczenia albo z przymuszenia: abowiem ocho-
tnego dawcę Bóg miluie.
8. A Bóg mocen iest uczynić aby obfitowała
w was wszytka łaska: abyście we wszytkim za-
wsze maiąc wszytek dostatek, obfitowali ku wszel-
kiemu uczynkowi dobremu.
9. iako napisano iest: Rozprószył, dał ubogim:
sprawiedliwość iego trwa na wiek wieku.
10. A który daie nasienia sieiącemu, doda téż
chleba ku iedzeniu: y rozmnoży nasienie wasze, y
przysporzy przymnożenie urodzaiów sprawiedliwości
waszéy.
11. Abyście na wszytkim ubogaceni obfitowali
ku wszelkiéy prostości, która przez nas sprawuie
dzięki Bogu.
12. Albowiem usługowanie urzędu tego nie tylko
wypełnia to czego nie dostawa świętym, ale téż
obfituie przez wiele dziękowania w Panu:
13. gdy przez doświadczenie téy posługi, Boga
chwalą za posłuszeństwo wyznania waszego ku

o was pochwała, jeśli będziecie skąpymi dawcami, albo w swoim czasie nie będziecie mieli przygotowanéj jałmużny.— *Gotowymi byli.* Na moje przyjście.

4. *Aby gdyby zemną przyszli Macedończycy.* Przed którymi tak wielce się przechwalałem z was.

5. *Braciéj.* Tytusa i innych dwóch, o których w. 3.— *Wprzód poszli.* Przede mną i Macedończykami.— *Błogosławieństwo.* Jałmużnę.— *Tak jako błogosławieństwo.* Żeby ta dobroczynność była ochotną i hojną.— *A nie jako łakomstwo.* Nie zaś skąpą, i jakby gwałtem wymuszoną, taka bowiem jałmużna zwykle bywa szczupłą.

6. *A to powiadam.* To jest co chcę powiedzieć, albo co chcę żebyście wiedzieli. — *Kto skąpie sieje.* Kto skąpy daje datek.— *Skąpie też żąć będzie.* Mały owoc odniesie.—*Kto sieje w błogosławieństwach.* Hojną dając jałmużnę.— *Z błogosławieństw też żąć będzie.* Wielki też pożytek duchowny odniesie. Patrz Wujka.

7. *Każdy.* Niech tyle daje.—*Jako postanowił w sercu swojem.* Ile dać postanowił w duszy swojéj, dobrowolnie i ochotnie; na nikogo bowiem nie wkładam konieczności. — *Nie z zamarszczenia.* Które rodzi serce skąpe, i które się objawia gdy niechętnie dajemy.— *Albo z przymuszenia.* Przez wstyd i uszanowanie dla starszych, których prośby uważają podwładni za rozkaz.

8. *A Bóg mocen jest.* Sens jest: iż Bóg względem hojnych jest hojnym, i tych którzy są miłosiernymi dla ubogich, obsypuje wszelkiego rodzaju dobrami.— *Wszystka łaska.* Wszelkiego rodzaju dobra doczesne.— *Mając wszystek dostatek.* Posiadając to wszystko, co jest koniecznie potrzebném do przyzwoitego utrzymania siebie i swojéj rodziny, abyście też taką mieli obfitość, żebyście mogli być dobroczynnymi i hojnymi względem ubogich.

9. *Jako napisano jest.* Psal. 111, 9.— *Rozproszył.* Na wzór siejącego rozproszył dobra swoje, i rozdał je na ubogich.—*Sprawiedliwość jego.* Jałmużna nie rzadko się nazywa w Piśmie ś. sprawiedliwością, już dla tego, że jest wielką częścią ogólnéj sprawiedliwości, już że jest usposobieniem do sprawiedliwości. Sens jest: jałmużna jego nie ginie, ale trwa i owoc wydaje, tak jak nasiona w ziemię rzucone z obfitszym owocem wzrastają.

10. *A który dodaje nasienia siejącemu.* Który wam dał możność wspierania nieszczęśliwych. — *Doda też chleba ku jedzeniu.* Nie dopuści, żeby wam zabrakło niezbędnych potrzeb życia.—*Rozmnoży nasienie wasze.* Patrz Wujka.— *Przysporzy przymnożenie.* Da wzrost zbożu waszemu, któreście zasieli, dając jałmużnę.

11. *Na wszystkiem ubogaceni.* To jest bogactwami doczesnemi i wiecznémi.—*Obfitowali ku wszelkiéj prostości.* Pobudzili się do hojnych na przyszłość datków, z sercem szczerém i ochotném.—*Która przez nas sprawuje.* Która to szczera i hojna wasza jałmużna pobudza nas do składania dziękczynienia Bogu.

12. *Albowiem usługowanie urzędu tego.* Tego zbierania jałmużn. — *Nie tylko wypełnia.* Nie tylko zaradza potrzebom wiernych.—*Ale też obfituje.* Ale nawet więcéj ma pieniędzy do rozdania, niż ich potrzeba do zaradzenia ubóstwu biednych; przeto możecie je hojnie wydawać, aby od wielu, którzy się stają uczestnikami waszéj dobroczynności, czynione były dzięki Bogu.

13. *Przez doświadczenie téj posługi, Boga chwalą.* Gdy przez naszę posługę, doświadczywszy waszéj hojności, chwalą Boga.—*Za posłuszeństwo wyznania waszego.* Syryjski, *chwalą Boga, że jesteście poddanymi wyznaniu Ewangelii Chrystusowéj;* Że się tak sprawujecie, iż jawnie widać, jak się trzymacie chrze-

Evangelium Christi, et simplicitate communicationis in illos, et in omnes,

14. et in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.

15. Gratias Deo super inenarrabili dono ejus.

Ewanieliiéy Christusowey, y za szczérość w udzielaniu przeciwko nim, y przeciw wszytkim,

14. y w ich prośbie za was, pragnących was dla łaski Bożéy obfituiącéy w was.

15. Bogu chwała za niewysłowiony dar iego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 9. w. 6. *Kto sieje w błogosławieństwie.* Większe jałmużny, większą też zasługę i zapłatę u Pana Boga mają.

10. *Rozmnoży nasienie wasze.* To jest i dobra doczesne, i dobra duchowne, przez którebyście zbawieni byli. Kędy widzisz że owoc i pożytek jałmużny jest pomnożenie wszelakiéj łaski w sprawiedliwości i w dobrych uczynkach ku żywotowi wiecznemu, które Pan Bóg daje za nagrodę i zapłatę uczynków z miłości uczynionych: które tu zowie nasieniem duchownych owoców albo pożytków.

CAPUT X. — ROZDZIAŁ 10.

O usprawiedliwieniu się Ś. Pawła z zarzutów mu czynionych, szukaniu chwały w Bogu, i t. d.

1. Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.

2. Rogo autem vos, ne praesens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur, nos tamquam secundum carnem ambulemus.

3. In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus.

4. Nam arma militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes,

5. et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi,

1. A ia sam Paweł proszę was przez cichość y łaskawość Christusowę, który acz obecnie iestem podły między wami, ale w niebytności iestem śmiały przeciwko wam.

2. A proszę was niechbych będąc obecnie nie był śmiały tą dufnością którą rozumieią o mnie żem śmiały na niektóre: którzy o nas rozumieią żebyśmy według ciała chodzili.

3. Abowiem chodząc w ciele, nie według ciała walczymy.

4. Bo broń żołniérstwa naszego nie iest cielesna: ale Bogiem mocna na zburzenie mieysc obronnych, rady burząc:

5. y wszelaką wysokość wynoszącą się przeciw poznaniu Bożemu, y w niewolą podbiiaiąc wszelki rozum pod posłuszeństwo Christusowe.

ścijańskiego prawa, i czynicie to czego naucza Ewangelia. — *I za szczerość w udzielaniu przeciwko nim, i przeciw wszystkim.* Chwalą Boga za waszę hojność, przez którą z prostą i czystą intencią uczyniliście ich i innych ubogich Chrystusowych uczęstnikami dóbr waszych doczesnych.

14. *I w ich prożbie za was.* Ubodzy Jerozolimscy, którzy odbierają wasze jałmużny, gdy się za was modlą i zanoszą prożby, chwalą Boga. — *Pragnących was.* Którzy wielce pragną was widzieć. — *Łaski Bożéj.* Wiary i dobroczynności, która z wiary pochodzi.— *Dar jego.* Darem rozumie bądź to, co odbierają ci, których się nędzy zaradza, bądź także ci, którzy dają jałmużnę. Nazywa jałmużnę *darem niewysłowionym*, gdyż z niéj wypływa wiele dóbr duchownych ku chwale Bożéj. Że zaś nagroda jałmużny jest niewysłowioną, to każdemu wiadomo, kto wspomni na słowa Iz. 64, 4; i 1. Kor. 2, 9: *Oko nie widziało, i ucho nie słyszało, i w serce człowiecze nie wstąpiło, co nagotował Bóg tym, którzy go miłują.*

R. 10.— 1. *Przez cichość i łaskawość Chrystusową.* Zaklina się na cichość i łaskawość Chrystusową, dla pokazania, że chociać mu wypada z całą surowością wystąpić przeciwko swoim oszczercom, jednakże za przykładem Chrystusa on się raczéj skłania do cichości i łagodności.— *Który acz obecnie.* Który wydaje się zewnętrznie wzgardzonym i lichym. Patrz niż. w. 10.— *Ale w niebytności jestem śmiały przeciwko wam.* Ja, ów Paweł, którego, gdy jestem obecnym, oszczercy i fałszywi apostołowie uważają za nic nieznaczącego, a gdy jestem nieobecnym, wydaję się im, jakbym niesłusznie zbyt wiele sobie przywłaszczał, pisząc groźnę i rozkazujące listy.

2. *A proszę was.* Abyście z miłością przyjęli moje upomnienia.—*Niechbych będąc obecnie.* Zebym będąc obecnym nie widział niektórych z was nieposłuszeństwo, rokosz, upor.— *Nie był śmiały.* Nie użył mojéj śmiałości i władzy, i nie dotknął ich klątwą lub inną karą. — *Tą dufnością.* Wolnością. — *Którą rozumieją o mnie żem śmiały na niektóre.* Któréj jakby za śmiało użyłem przeciwko niektórym. — *Którzy o nas rozumieją, żebyśmy według ciała chodzili.* Jakobym używał sposobów cielesnych, to jest mądrości, przebiegłości i chytrości ludzkiéj i światowéj, a mianowicie, iż nieśmiejąc się pokazać i w oczy rozkazywać, czynię to przez zuchwałe i grożące listy.

3. *Albowiem chodząc w ciele.* Chociaż bowiem jesteśmy podobni innym ludziom, i ciężar tego ciała jak drudzy dźwigamy.— *Nie według ciała walczymy.* Wedle ciała walczyć albo chodzić, znaczy żyć obyczajem ludzi cielesnych i światowych.

4. *Bo broń żołnierstwa naszego.* Albowiem taką żołnierkę wyznajemy, któréj broń nie jest światowa, i sposob postępowania nie jest zdradziecki. — *Ale Bogiem mocna.* Mocna i skuteczna przez Boga, to jest, jest mocą Bożą, gdyż Bóg przez nią skutecznie działa w duszach słuchaczów, i ich nawraca do wiary.— *Na zburzenie miejsc obronnych.* Miejscami obronnémi nazywa wszystkie rozumowanie, sylogizmy, sofizmata, wymowę, potęgę świecką, względy, przyjaźń, i to wszystko, co poganie i czarci postawili na zawadę apostołom i Ewangelii.—*Rady burząc.* Za pomocą któréj burzymy ich zamiary i knowania przeciwko nam i Ewangelii.

5. *I wszelaką wysokość.* Wszystko co tylko jest wielkiego i wzniosłego w mowie albo umiejętności świeckiéj, i co wzbudza podziwienie u ludzi. — *Poznaniu*

6. et in promtu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.

7. Quae secundum faciem sunt, videte. Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia, sicut ipse Christi est, ita et nos.

8. Nam, etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in aedificationem, et non in destructionem vestram, non erubescam.

9. Ut autem non existimer, tamquam terrere vos per epistolas:

10. quoniam quidem epistolae, inquiunt, graves sunt et fortes, praesentia autem corporis infirma, et sermo contemtibilis:

11. hoc cogitet qui ejusmodi est, quia, quales sumus verbo per epistolas absentes, tales et praesentes in facto.

12. Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant; sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, et comparantes nosmetipsos nobis.

13. Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulae, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos. *(Ephes. 4, 7.)*

14. Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos: usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi.

6. y pogotowiu maiąc mścić się wszelakiego nieposłuszeństwa, gdy się wypełni posłuszeństwo wasze.

7. Na to co w oczach iest patrzcie. Jeśli kto sobie dufa, iż iest Christusów: niech zasię to sam u siebie uważa, iż iako on iest Christusów tak y my.

8. Abowiem ieślibych się co więcéy chełpił z władzy naszéy, którą nam dał Pan na zbudowanie, a nie na zepsowanie was, nie zawstydzę się.

9. A iżbym się nie zdał iakobych was straszył przez listy,

10. (abowiem, mówią, listyć ważne są y potężne: ale obecność ciała słaba, y mowa wzgardzona,)

11. to niechay myśli, który takowy iest, iż iacy iesteśmy mową przez listy w niebytności, tacy y obecni w uczynku.

12. Abowiem nieśmiemy samych siebie w poczet kłaśdź abo porównywać z niektórymi, którzy sami siebie zalecaią: ale sami sobą nas samych mierzymy, y porównywamy się sami z sobą.

13. A my nie będziem się chlubić zbytnie, ale według prawidła miary, którą nam Bóg wymierzył miarę, abyśmy aż do was dosięgli.

14. Abowiem nie rozciągamy się iakobyśmy dosięgnąć do was nie mieli. Bośmy aż do was przyszli w Ewanieliiéy Christusowey:

Bożemu. Przez które się Bóg poznaje. — *I w niewolą podbijając.* Przez tę żołnierkę naszę zwyciężamy i w niewolę podbijamy wszystkich nieprzyjaciół naszych. Podbijamy wszelki umysł ludzki, jakby on nie był wysokim i ukształconym, i przywodzimy do posłuszeństwa i uległości Chrystusowi przez wiarę.

6. *I pogotowiu mając.* Powiedział był, iż oręż jego jest potężnym do zwalczenia wszystkich pogan i mędrców pogańskich; tutaj pokazuje, że on ma tę samą potęgę do pomszczenia się nad każdym wiernym, nieposłusznym i heretykiem, to jest, przez użycie miecza duchownego cenzur i kar kościelnych. Oznacza, iż on łatwo może się pomścić nad nieposłusznymi i fałszywymi apostołami, którzy mu uwłaczają, przez wyklęcie ich. — *Gdy się wypełni posłuszeństwo wasze.* Wtedy téj władzy użyjemy, gdy się wypełni wasze posłuszeństwo, to jest, gdy ujrzę was zupełnie doprowadzonych do posłuszeństwa. Niechcę bowiem was, o których dobrze tuszę, tą samą karą obejmować.

7. *Na to co w oczach jest patrzcie.* Idźcie teraz, i sądźcie z pozoru, mając mnie za wzgardzonego, i t. d. Dałby Bóg, żeby wszyscy mnie zrozumieli jakim jestem, t. j. iż nie jestem mniejszym od innych sług Chrystusowych.— *Iż jest Chrystusów.* Sługą Chrystusowym.— *Iż jako on jest Chrystusów.* Sługa. — *Tak i my.* Którzy przeto z tego względu nie jesteśmy od niego niższymi.

8. *Z władzy naszéj.* Apostolskiéj, przez którą nie tylko mogę opowiadać Ewangelią, ale także karać występnych.— *Którą nam dał Pan.* Sam Chrystus, nie człowiek jaki, jak powiada Gal. 1, 1.— *Na zbudowanie.* Dał mi władzę na to, abym was i innych ludzi duchownie budował, to jest, prowadził do zbawienia, nie zaś abym rujnował, to jest przeszkadzał do zbawienia. — *Nie zawstydzę się.* Nie będę się wstydził jako przywłaszczyciel, gdyż prawnie mogę to czynić.

9. *A iżbym się nie zdał.* Żeby się nie zdało, iż was chcę straszyć przez listy, jakbym się w oczy nie ośmielał.

10. *Listyć.* Które do was pisze Paweł, o Koryntczycy!—*Mówią.* Oszczercy moi. — *Ważne są i potężne.* Cierpkie i ostre, surowe i groźne.— *Ale obecność ciała słaba.* Licha, wzgardzona. Z opisu twarzy i ciała, który mamy u Nicefora, lib. 2, c. 37, i z Luciana w Filopatrze, widać, że Paweł Ś. małego był wzrostu i nieokazałéj postawy. — *I mowa wzgardzona.* Prosta, nieźwięzła, niewytworna. Sam także Paweł S. I. Kor. 2, 4. wyznaje, iż mowa i opowiadanie jego u Koryntczyków były *nie w przyludzających mądrości ludzkiéj słowach*, i t. d.; w tém bowiem w ogólnośc przewyższali S, Pawła mówcy i sofisci znajdujący się w Koryncie.

11. *Który takowy jest.* Niechaj myśli, że my zawsze jesteśmy podobnymi samym sobie, bądź gdy jesteśmy obecni, bądź gdy nieobecni.

12. *Porównywać z niektórymi.* Oni się tak wielkimi czynią, że nie ośmielamy się z nimi równać; jest szyderstwo i ironia. — *Którzy sami siebie zalecają.* Niesłusznie: nieprzechwalam się jak oni z tego, czego niemam — *Ale sami sobą nas samych mierzymy.* Mierzę siebie własną piędzią, własnemi przymiotami i darami Bożemi, a także sprawami które wykonałem za łaską Bożą, i nie czynię siebie, jak oni, większym, niż jestem.

13. *Ale według prawidła miary.* To jest, ja siebie mierzę prawdziwą miarą i prawidłem, to jest darów danych mnie od Boga; i nie przekraczam granic tych prowincii w których mnie kazał tenże Bóg Ewangelią opowiadać.—*Miarę abyśmy aż do was dosięgli.* Opowiadali Ewangelią zaczynając od Judei, przez wszystkie przyległe prowincje, aż do Koryntu. Chlubię się i prawdziwie się chlubię z mojéj miary i wielkości, to jest, z wielkiéj ilości prowincij, które mnie oddał Chrystus, i które ja mocą Bożą przyłączyłem do Kościoła.

14. *Jakobyśmy dosięgnąć do was nie mieli.* Jakobyśmy przekraczali granice naszego apostolstwa.— *Nie rozciągamy się.* Występując po za granice nasze, i w cudze wkraczając. — *Bośmy aż do was przyszli*

15. Non in immensum gloriantes in alienis laboribus: spem autem habentes crescentis fidei vestrae, in vobis magnificari secundum regulam nostram in abudantiam,

16. etiam in illa, quae ultra vos sunt, evangelizare, non in aliena regula in iis, quae praeparata sunt gloriari.

17. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. *(Jer. 9, 23. I. Cor. 1, 31.)*

18. Non enim, qui seipsum commendat, ille probatus est; sed quem Deus commendat.

15. nie chlubiąc się bez miary w cudzych pracach: lecz maiąc nadzieię gdy się rozmnoży wiara wasza, wielkimi się staniemy między wami wedle prawidła naszego ku obfitowaniu,

16. ku przepowiadaniu Ewanieliiéy też y w onych stronach które są za wami: nie chlubiąc się z tego co iuż gotowo iest w cudzym prawidle.

17. Lecz kto się przechwala, niech się w Panu przechwala.

18. Abowiem nie który sam siebie zaléca, ten iest doświadczony, ale którego Bóg zaléca.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 10. w. 6. *Mając mścić się.* Duchowna moc Apostołów i biskupów, nie zależyć w samém kazaniu i przepowiadaniu Ewangelii, ale i w sądzeniu, w karaniu, i w potępianiu wszystkich występnych i nieposłusznych, a zwłaszcza upornych heretyków i przeciwników kościoła Bożego. A co oni zwiążą na ziemi, to i w niebie związano będzie. Bo Pan Bóg na to postanowił kościelne przełożone, (jako mówił do Jeremiasza) nad ludźmi i nad królestwy: aby wyrywali, i psowali, i zatracali, i rozmiatali złe, a budowali i szczepili dobre. I ztąd dowodzi Augustyn Ś. że heretycy słusznie mają być karani i przymuszani na wiarę, któréj odstąpili. (Mat. 18, 18. Jerem. 1, 10. August. epist. 50 ad Bonifac.)

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O prawdziwéj i fałszywéj chwale, utrapieniach S. Pawła, i t. d.

1. Utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae, sed et supportate me:

2. aemulor enim vos Dei aemulatione. Despondi enim vos, uni viro virginem castam exhibere Christo.

3. Timeo autem, ne, sicut serpens Hevam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate, quae est in Christo.

4. Nam si is, qui venit, alium Christum prae-

1. Day Boże abyście mało co wytrwali głupstwu memu: ale y znaszaycie mię,

2. abowiem was gorąco miłuię gorącą miłością Bożą. Bom was poślubił czystą panną stawić iednemu mężowi Christusowi.

3. Lecz się boię by iako wąż oszukał Ewę chytrością swą: nie były także skażone smysły wasze y nie odpadły od prostoty która iest w Christusie.

4. Bo ieśli ten który przychodzi inszego Chri-

---

w Ewangelii Chrystusowéj. Rozszerzając Ewangelią, tak iż słusznie mógłbym o was jako o synach moich powiedzieć: *W Chrystusie Jezusie przez Ewangelią jam was urodził*, I. Kor. 4, 15; i: *Robota moja wy jesteście w Panu*, w tymże liście, 9, 1.

15. *Nie chlubiąc się bez miary w cudzych pracach.* Nie chlubimy się nad miarę naszę, i z pracy cudzéj, jak czynią nasi spółzawodnicy, którzy tam, gdzieśmy założyli fundamenta wiary, wchodzą w nasze prace.— *Lecz mając nadzieję gdy się rozmnoży wiara wasza.* Mam nadzieję, iż gdy urośnie wiara wasza, nie będziecie mnie więcéj potrzebowali, i że przez was otworzy się mnie wstęp do sąsiednich narodów, abym mógł daléj opowiadać Ewangelią.— *Wielkimi się staniemy między wami wedle prawidła naszego ku obfitowaniu.* Mam nadzieję, iż przez wasz wzrost w wierze, stanę się wielkim wedle prawidła naszego, uczynię większém i rozciągnę prawidło nasze, to jest granice apostolstwa mojego za obręb was do sąsiadów waszych, to jest aby oni, widząc wiarę waszę, świętość, łaskę, pobudzeni waszym przykładem, z chciwością mnie wyglądali i Ewangelią przyjęli.—*Prawidła naszego.* Miary naszéj, to jest krajów nam oddanych do opowiadania. — *Ku obfitowaniu.* Obficie; aby zawsze coraz daléj rozszerzać granice Ewangelii.

16. *Też.* Mam nadzieję.— *I w onych stronach które są za wami.* W dalszych krainach. — *W cudzem prawidle.* Nie dotykając cudzych granic, to jest krajów i prowincij przez innych uprawianych, chlubiąc się cudzą pracą jakby własną. — *Gotowo jest.* Uprawioném przez opowiadanie Ewangelii, i przygotowaném do wydawania owoców.

17. *Kto się przechwala, niech się w Panu przechwala.* Niech się tak przechwala, iżby cała jego chwała od Boga zależała, i niech się w tych rzeczach przechwala, które od Boga przez Chrystusa odebrał; wtenczas bowiem prawdziwie godnym będzie chwały, jeśli go Bóg chwalić będzie. Że taki jest sens tego miejsca, pokazuje się z wiersza następnego: *Albowiem nie który sam siebie zaleca, i t. d.*

R. 11.—1. *Głupstwu memu.* Przechwalaniu się mojemu: głupstwem bowiem jest przechwalać się i wyliczać swoje pochwały, chyba się znajduje słuszna przyczyna, jaką miał Apostoł, który do tego się skłonił przez gorliwość, żeby obronić swoję Ewangelią i wiarę przed Koryntczykami przeciwko fałszywym prorokom. — *Mało co.* Nieco. — *Wytrwali.* Przebaczyli. — *Ale i znaszajcie mię.* Jak życzę żebyście znosili moje głupstwo, tak też proszę abyście i wy podobnież, jeśliby tego była potrzeba, postępowali.

2. *Albowiem was gorąco miłuję gorącą miłością Bożą.* Jakby rzekł: Nie ubiegam się o tę oblubienicę dla siebie, ale dla Chrystusa i Boga; nie dla mojéj chwały i korzyści wszystko to czynię: Chrystus bowiem jest oblubieńcem, ja tylko przewodnikiem oblubienicy i dziewosłąbem. — *Bom was poślubił... jednemu mężowi.* Przez wiarę, chrzest, Ewangeliję jużem was poślubił Chrystusowi, żebym was doprowadził w dzień sądu dziewicami, to jest nienaruszonymi w wierze, nadziei i miłości, do małżeńskiego łoża chwały Chrystusowéj.

3. *Lecz się boję by... nie były także skażone.* Od fałszywych apostołów, jakby pogwałcicieli dziewictwa waszego. — *Zmysły wasze.* Rozumienie i sąd wasz.— *Od prostoty która jest w Chrystusie.* Od prostéj, czystéj, nieskażonéj wiary, którą macie w Chrystusa.

4. *Bo jeźli ten który przychodzi.* Fałszywy apostoł jaki.— *Inszego Chrystusa opowiada.* Innego Chrystusa

dicat, quem non praedicavimus, aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis: aut aliud Evangelium, quod non recepistis, recte pateremini. *(Gal. 1, 8).*

5. Existimo enim, nihil me minus fecisse a magnis Apostolis.

6. Nam et si imperitus sermone, sed non scientia, in omnibus autem manifestati sumus vobis.

7. Aut numquid peccatum feci, me ipsum humilians, ut vos exaltemini? quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis?

8. Alias ecclesias exspoliavi, accipiens stipendium ad ministerium vestrum.

9. Et cum essem apud vos, et egerem, nulli onerosus fui; nam, quod mihi deerat, suppleverunt fratres, qui venerunt a Macedonia, et in omnibus sine onere me vobis servavi, et servabo.

10. Est veritas Christi in me, quoniam haec gloriatio non infringetur in me in regionibus Achajae.

11. Quare? quia non diligo vos? Deus scit.

12. Quod autem facio et faciam, ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, ut in quo glorientur, inveniantur sicut et nos.

13. Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi.

14. Et non mirum; ipse enim satanas transfigurat se in Angelum lucis;

15. non est ergo magnum, si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiae, quorum finis erit secundum opera ipsorum.

stusa opowieda któregośmy nie opowiedali, abo bierzecie ducha innego któregoście nie wzięli: abo inszą Ewanielią, któréyeście nie przyięli: słuszniebyście cierpieli.

5. Bo mniemam żem ia nic mniéy nie czynił, niźli wieldzy Apostołowie.

6. Bo chociam nie biegły w mowie, ale nie w umieiętności. Lecz we wszytkim okazaliśmy się wam.

7. Abo izalim grzéchu się dopuścił, samego siebie uniżaiąc, abyście wy byli wywyższeni? iżem wam darmo Ewanielią Bożą przepowiadał?

8. Inszem kościoły złupił, biorąc opatrzenie na usługowanie wasze.

9. A będąc u was y cierpiąc niedostatek, nie byłem ciężki nikomu: abowiem czego mi niedostawało dołożyli bracia którzy przyszli z Macedoniiéy: y we wszytkim zachowałem się wam bez obciążenia, y zachowam.

10. Jest prawda Christusowa we mnie, iż to przechwalanie nie będzie zwątlone przeciwko mnie w krainach Achaiéy.

11. Czemu? iż was nie miłuię? Bóg wié.

12. A co czynię, czynić będę, abym odciął przyczynę tym, którzy przyczyny żądaią: aby w czym się chlubią, byli nalezieni iako y my.

13. Abowiem takowi fałszywi Apostołowie, są robotnicy zdradliwi, przemieniaiący się w Apostoły Christusowe.

14. A nie dziw: abowiem sam szatan przemienia się w anioła światłości:

15. nie wielka tedy iest ieśli słudzy iego przemieniaią się iakoby słudzy sprawiedliwości: których koniec będzie podług uczynków ich.

---

i inną naukę doskonalszą opowiadał, któréj ja nie opowiadałem.—*Albo bierzecie ducha innego.* Jeślibyście inne zacniejsze dary Ducha Ś. odbierali od tych fałszywych apostołów, których przeze mnie nie odebraliście. — *Słuszniebyście cierpieli.* Słuszniebyście znosili takiego opowiadacza lub apostoła i jego słuchali: ale nic podobnego tacy fałszywi apostołowie pokazać nie mogą.

5. *Bo mniemam, żem ja nic mniéj nie czynił.* Albowiem niemniéj doskonałe wam rzeczy opowiadałem jak inni najwyżsi Apostołowie, jako to Piotr, Jakób i Jan.

6. *Ale nie w umiejętności.* Rzeczy Boskich, która przystoi mistrzowi kościelnemu.— *Lecz we wszystkiém okazaliśmy się wam.* Jakby rzekł: Ale po co mnie te rzeczy wielokrotnie przypominać, gdy wy sami możecie być świadkami w tym względzie, którym się ja dostatecznie dałem poznać. Patrz Wujka.

7. *Albo izalim grzechu się dopuścił.* Czyliż to za złe mnie poczytujecie i jako występek zarzucacie, żem się nadmiar poniżył, i lichem się rzemiosłem robienia namiotów zajmowałem? — *Abyście wy byli wywyższeni.* Abyście wy byli bogatymi w bogactwa duchowne, i żeby wam przybyło ztąd chwały, iż więcéj wasważyłem nad inne narody, albowiem z większą moją niewygodą wam służyłem, w ubóstwie wam opowiadając Ewangelią, i własnym kosztem siebie żywiąc, żeby wam nie być ciężarem.

8. *Inszem kościoły złupił.* Od innych kościołów, chociaż były od was uboższemi, tak iż się zdawało, że są odzieranemi i ogołacanemi, brałem zapłatę na wydatki niezbędne, wam opowiadając Ewangelią.

9. *Nie byłem ciężki nikomu.* Ale pracowałem własnemi rękami, i żyłem z pieniędzy, które zkądinąd miałem.

10. *Jest prawda Chrystusowa we mnie.* Świadczę się prawdą Chrystusową, że nic nie wezmę od was na utrzymanie.— *To przechwalanie.* Iż wam darmo opowiadałem Ewangelią. — *Nie będzie zwątlone przeciwko mnie.* Nie zostanie przerwaném.

11. *Czemu? iż was nie miłuję?* Tak powiada, gdyż nie przyjmując nic od Koryntczyków, a inaczéj postępując z innymi, zdawał się okazywać przez to ku nim jakieś zagniewanie.

12. *A co czynię, czynić będę.* Co czynię, gdy darmo opowiadam Ewangelią w Achai, to też i nadal czynić będę. — *Abym odciął przyczynę.* Wyłudzania pieniędzy od was, jakby mnie w tém naśladowali. — *Aby w czém się chlubią, byli nalezieni jako i my.* Aby, gdy nas chcą naśladować, i z tego się przechwalają że są nam podobnymi, w tém się też znaleźli i stali się nam podobnymi, iż nic od was nie biorą i nie są dla was ciężarem.

13. *Są robotnicy zdradliwi.* Chytrzy, przewrótni.— *Przemieniający się w Apostoły Chrystusowe.* Biorący na się osobę Apostołów Chrystusowych, gdy jednak takimi nie są.

14. *A nie dziw.* Że się ośmielają przemieniać w apostołów.—*W anioła światłości.* W anioła dobrego, którego nazywa *aniołem światłości* dla tego, iż aniołowie dobrzy, jako błogosławieni, mają zwyczaj w światłości i chwale się objawiać, gdy się ukazują ludziom; albo się nazywają *aniołami światłości* dla tego, że są aniołami prawdy, sprawiedliwości, pobożności.

15. *Nie wielka tedy jest.* To jest, niema się tedy

16. Iterum dico (ne quis me putet insipientem esse, alioquin velut insipientem accipite me, ut et ego modicum quid glorier):

17. quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriae.

18. Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor.

19. Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.

20. Sustinetis enim, si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos caedit.

21. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audet (in insipientia dico), audeo et ego:

22. Hebraei sunt, et ego: Israelitae sunt, et ego: Semen Abrahae sunt, et ego:

23. ministri Christi sunt, (ut minus sapiens dico) plus ego in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter.

24. A Judaeis quinquies, quadragenas, una minus accepi. *(Deut. 25, 3.)*

25. Ter virgis caesus sum, semel lapidatus

16. Powtóre powiadam (by mię kto nie mniémał bydź bezrozumnym: a inaczéy iako bezrozumnego przyimicie mię, abym się ia téż maluczko co przechwalał)

17. co mówię, nie mówię wedle Boga, ale iako w głupstwie, w tym przechwalaniu.

18. Gdyż wiele się ich przechwala wedle ciała: y ia się przechwalać będę.

19. Abowiem radzi znosicie bezrozumne: będąc sami rozumnymi.

20. Bo znosicie ieśli was kto w niewolą podbiia, ieśli kto pożyra, ieśli kto bierze, ieśli się kto wynosi, ieśli was kto w gębę biie.

21. Mówię według zelżywości, iakobyśmy my słabymi byli w téy mierze: w czym kto śmié (w głupstwie mówię) śmiém y ia.

22. Hebreyczycy są, y ia. Izraelczycy są, y ia. Nasieniem Abrahamowym są, y ia:

23. słudzy Chrystusowi są, (iako mniéy mądry mówię) więcéy ia: W pracach rozlicznych, w ciemnicach obficiéy, w raziech nad miarę, w śmierciach częstokroć.

24. Od Żydów wziąłem po pięć kroć, po cztérdzieści plag bez iednéy.

25. Trzykroć byłem bit rózgami, razem był uka-

czemu dziwić, jako rzeczy wielkiéj, jeśli słudzy jego fałszywi apostołowie biorą na się kształt i postać sług sprawiedliwości. — *Których koniec będzie podług uczynków ich.* Którzy nareszcie w życiu wieczném otrzymają godną siebie zapłatę. Albo oznacza że nikt długo nie może się skrywać, gdyż namiętności i zdrady starannie ukrywane, wychodzą nareszcie na jaw.

16. *Powtóre powiadam.* Żebyście mnie cierpliwie znosili, jeśli cokolwiek powiem na moję pochwałę.— *By mię kto nie mniemał być bezrozumnym.* Z powodu opowiadania pochwał moich; albowiem słuszna jest przyczyna dla czego to czynię. — *A inaczéj jako bezrozumnego przyjmijcie mię.* Jeśli zaś tego od was wyjednać nie mogę, weźmijcie mię niejako za szalonego, tylko niech mnie wolno będzie nieco się pochwalić.—*Abym się ja też maluczko co przechwalał.* Jakby rzekł: Jeśli im wolno wiele, niech mnie wolno będzie choć nieco się przechwalać.

17. *Nie mówię wedle Boga.* Mam czynić to co się nie bardzo zgadza z pokorą chrześcijańską, ale pomimo woli zchodzę do tego, i nie wprzódy się ośmielam wyliczać moje pochwały, jak poprosiwszy przebaczenia.— *Ale jako w głupstwie.* Albowiem rzeczą to jest głupiego i próżnego siebie i swoje przymioty wynosić.— *W tém przechwalaniu.* W tym przedmiocie chwały, gdyż mam zamiar się przechwalać z prac moich.

18. *Wedle ciała.* W rzeczach cielesnych i zewnętrznych, szlachetnością rodu, bogactwami, mądrością, i t. d. — *I ja się przechwalać będę.* Z tychże samych rzeczy.

19. *Albowiem radzi znosicie bezrozumne.* Jest ironia; jakby rzekł: Znosiliście bezrozumnie się przechwalających owych fałszywych apostołów, spodziewam się tedy, że i mnie znosić zechcecie, gdy przed mądrymi mądrze i pożytecznie się przechwalam.

20. *Jeźli was kto w niewolą podbija.* Tych którzy was z góry jako niewolników traktują. Oznacza wyniosłe panowanie fałszywych apostołów nad wiernymi Koryntskimi, że się z nimi prawie, jak z niewolnikami obchodzili. — *Jeźli kto pożyra.* Dobra wasze pożera. Oznacza nienasyconą chciwość fałszywych apostołów.—*Jeźli kto bierze.* To jest od was, obierając was z dóbr waszych. Inni o datkach tłumaczą. — *Jeźli się kto wynosi.* Żeby zarazem was poniżyć. — *Jeźli was kto w gębę bije.* Nie rękami ale obelgami, wyrzucając że byliście grzesznikami, bałwochwalcami, nieczystymi.

21. *Mówię według zelżywości.* To jest, gdy mówię, iż fałszywi apostołowie biją was w twarz, nie wprost mówię, ale co do obelg i wyrzutów, które wam w oczy miotają. — *Jakobyśmy my słabymi byli w téj mierze.* Znosicie silnych, zuchwałych, groźnych i rozkazujących fałszywych apostołów; mnie zaś nie znosicie, ale pogardzacie jako słabym, lękliwym, jak gdybym nie mógł w bardziéj nakazujący sposób z wami się obchodzić, jak obchodziłem. Jakby rzekł Paweł: Mogłem bezwątpienia téj saméj wolności i władzy względem was używać, któréj używali fałszywi apostołowie; ale dla pokory i wielkiéj miłości ku wam, nie chciałem.—*W czém kto śmie.* Przechwalać się.—*W głupstwie mówię.* Mówię jako głupi.—*Śmiem i ja.* To jest przechwalać się. Sens jest: cokolwiek oni sobie przywłaszczają jako godnego chluby, i ja także sobie przywłaszczać będę.

23. *Słudzy Chrystusowi są.* Przez ustępstwo to mówi: niech tak będzie, niech się nazywają sługami Chrystusowymi. — *Jako mniéj mądry mówię.* Jako niemądry i szalony mówię; jakby rzekł: Głupio mówię, ale przebaczcie mojemu głupstwu.— *Więcéj ja.* Sługą Chrystusowym jestem. Raczéj się mnie jak im należy to imie. *W pracach rozlicznych.* W greckim jest *obficiéj*, więcéj ja, jak oni przeniosłem pracy dla Chrystusowéj Ewangelii.— *W ciemnicach obficiéj.* Częściéj i dłużéj dla Chrystusa przebywałem jak oni.—*W raziech nad miarę.* W znoszeniu razów cielesnych *nad miarę*, więcéj niż to wyrazić i uwierzyć można. — *W śmierciach.* W niebezpieczeństwach śmierci.

24. *Wziąłem po pięćkroć po czterdzieści plag bez jednéj.* Rozkazał był Pan, Deut. 25, 5. aby liczba razów nie przechodziła czterdziestu: żeby tego nie przekroczyć, żydzi zadawali trzydzieście dziewięć plag.

25. *Trzykroć byłem bit rózgami.* Że raz to się przytrafiło Apostołowi w Filippie wespół z Sylasem, opowiada ś. Łukasz w Dziejach Ap. 16, 23. Gdzie zaś to go spotkało raz drugi i trzeci, nikt, o ile wiemy,

sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui, *(Act. 16, 22. Act. 14, 18. Act. 27, 41).*
26. in itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus,
27. in labore et aerumna, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis multis, in frigore, et nuditate,
28. praeter illa, quae extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarum.
29. Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?
30. Si gloriari oportet, quae infirmitatis meae sunt, gloriabor.
31. Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in saecula, scit, quod non mentior.
32. Damasci praepositus gentis Aretae regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet; *(Act. 9, 24).*
33. et per fenestram in sporta dimissus sum per murum, et sic effugi manus ejus.

mionowan, trzykroćem się z okrętem rozbił, przez dzień y przez noc byłem w głębi morskiéy:
26. w drogach częstokroć, w niebezpieczeństwach rzék, w niebespieczeństwach rozbóyników, w niebespieczeństwach od rodziny, w niebespieczeństwach od Poganów, w niebespieczeństwach w mieście, w niebespieczeństwach na pustyniéy, w niebespieczeństwach na morzu, w niebespieczeństwach między fałszywą bracią:
27. w pracéy y w kłopocie, w niespaniu częstym, w głodzie y w pragnieniu, w pościech częstych, w zimnie y nagości:
28. oprócz tych rzeczy które zewnątrz są: nalégánie na mię co dzień, staranie o wszytkie kościoły.
29. Któż choruie, a ia nie choruię? któż się zgarsza, a ia nie bywam upalon?
30. Jeśli się potrzeba przechwalać: z tego co krewkości moiéy iest, przechwalać się będę.
31. Bóg y Oyciec Pana naszego Jezusa Christusa, który iest na wieki błogosławiony, wie iż nie kłamam.
32. W Damaszku, narodu starosta króla Arety, strzégł miasta Damasceńskiego, aby mię poimał:
33. y byłem przez okno w koszu z muru spusczon, y takem uszedł rąk iego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 11. w. 6. *Bo chociam nie biegły w mowie.* Jako na on czas fałszywi apostołowie przechodzili prawe Apostoły wymową i gładkiemi słowy: tak nie dziw, że i dziś niektórzy heretycy są wymówniejszy niźli katolicy. Bo to ich własny obyczaj, przez słodkie namowy i wydworne słowa zwodzić serca prostych a niewinnych ludzi. (Rzym. 16, 18).

---

nie wspomina.— *Razem był ukamienowan.* W Listrze, Dzieje Ap. 14, 5.— *Trzykrociem się z okrętem rozbił.* Gdzie i kiedy milczą pisarze; albowiem owe się rozbicie, o którém Łukasz 27, 18. przytrafiło się po napisaniu tego listu. — *Przez dzień i przez noc byłem w głębi morskiéj.* W środku morza miotany falami.

26. *W drogach częstokroć.* Przykrych, długich, niebezpiecznych. — *W niebezpieczeństwach od rodziny.* Od narodu mojego. Rozumie zasadzki, które nań często żydzi czynili. — *Od poganów.* Najczęściéj przez żydów pobudzonych, jak się pokazuje z Dziejów Ap.— *W niebezpieczeństwach w mieście.* Jako to: w Damaszku, Jerozolimie, Efezie i indziéj.— *W niebezpieczeństwach na pustyniéj.* W miejscach pustynnych, w których mu przeciwnicy zastawiali zasadzki.— *W niebezpieczeństwach na morzu.* Albowiem oprócz miotania wzburzonych bałwanow, trzeba było ulegać niebezpieczeństwom ze strony rozbojników morskich i zasadzek nieprzyjacielskich, a zwłaszcza żydów; czego mamy przykład Dzieje Ap. 20, 3. gdzie się opisuje, iż gdy płynął do Syryi, uczynione nań były zasadzki od żydów.— *W niebezpieczeństwach między fałszywą bracią.* W niebezpieczeństwach, których doznałem ze strony fałszywych i obłudnych chrześcian.

27. *W pracy.* W znużeniu. — *W pościech częstych.* Które dobrowolnie podejmował, albowiem głód i pragnienie, o których wprzódy powiedział, z konieczności i ubóstwa przenosił.

28. *Oprócz tych rzeczy które zewnątrz są.* Jakby rzekł: To com dotychczas wyliczał dotykało mnie i pochodziło zewnątrz; ale dodajmy te rzeczy, które wewnątrz duszę ranią, a mianowicie te które następują.— *Naleganie na mię codzień.* Ciężar spraw, któremi codziennie jestem obarczany.—*Staranie o wszystkie kościoły.* O wiele; to jest o te, które sam był założył, i którym sam przez się albo przez swoich uczniów opowiadał Ewangelią.

29. *Któż choruje.* Boleje, cierpi. Kto z wiernych choruje na duszy, nachyla się do upadku, skłonnym jest do grzechu, a ja nie choruję przez wewnętrzne uczucie spółubolewania, bojąc się i troskliwie strzegąc, żeby brat słaby nie upadł? — *Któż się zgarsza.* Cierpi zgorszenie, i już się skłania do upadku.—*A ja nie bywam upalon.* Już to boleścią, jakby to było mojém złém, które ponosi bliźni, gdy się gorszy; już gorliwością, żeby go uleczyć i zgorszenie usunąć.

30. *Z tego co krewkości mojéj jest, przechwalać się będę.* Z utrapień, biczów, prześladowań i cierpień podjętych dla Chrystusa, z powodu których wydaję się słabym, wzgardzonym, krewkim, godnym pogardy.

31. *Wie iż nie kłamam.* Niech będzie świadkiem téj prawdy.

32. *Narodu starosta króla Arety.* Ten który imieniem króla Arety rządził narodem. W greckim jest, *satrapa króla Arety*, który w imieniu króla rządził Damaszkiem.— *Strzegł miasta Damasceńskiego.* Rozstawił był żołnierzy w miejscach właściwych, żebym nie mógł uciec z Damaszku.—*Aby mię pojmał.* I wydał moim przeciwnikom żydom.

33. *Przez okno.* Przez mury miasta, w nocy od uczniów spuszczony. Patrz Dzieje Ap. 9, 24 i 25.

CAPUT XII. ROZDZIAŁ 12.

O zachwyceniu S. Pawła, jego upokorzeniu, bezinteresowności, i t. d.

1. Si gloriari oportet (non expedit quidem), veniam autem ad visiones et revelationes Domini.

2. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit, raptum hujusmodi usque ad tertium coelum. *(Act. 9, 3).*

3. Et scio hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit:

4. quoniam raptus est in Paradisum, et audivit arcana verba, quae non licet homini loqui.

5. Pro hujusmodi gloriabor; pro me autem nihil gloriabor: nisi in infirmitatibus meis.

6. Nam, et si voluero gloriari, non ero insipiens, veritatem enim dicam: parco autem, ne quis me existimet supra id, quod videt in me, aut aliquid audit ex me.

7. Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus satanae, qui me colaphizet.

8. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me;

9. et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmtate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.

10. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in perse-

1. Jeśli się chwalić potrzeba (nie pożytecznoć w prawdzie) przydę do widzenia y obiawienia Pańskiego.

2. Znam człowieka w Christusie przed cztérnaścią lat (ieśli w ciele niewiém: ieśli prócz ciała, nie wiém: Bóg wié:) iż takowy był zachwycony aż do trzeciego nieba.

3. A znam takowego człowieka (ieśli w ciele, ieśli prócz ciała, niewiém, Bóg wié:)

4. iż był żachwycon do Raiu: y słyszał taiemne słowa, których się człowiekowi nie godzi mówić.

5. Z takich rzeczy się będę przechwalał: a z siebie nie będę się nic przechwalał ieno z krewkości moich.

6. Abowiem choćbym się chciał przechwalać, nie będę głupim: bo prawdę powiem: lecz folguię: aby kto o mnie nie rozumiał więcéy nad to co widzi we mnie, abo co słyszy odemnie.

7. Ażeby mię wielkość obiawienia nie wynosiła, dan mi iest bodziec ciała mego anyół szatanów, aby mię policzkował.

8. Dla tego trzykroćem Pana prosił, aby odemnie odstąpił:

9. y rzekł mi: Dosyć ty masz na łasce moiéy: abowiem moc w słabości doskonalszą się stawa. Rad się tedy przechwalać będę w krewkościach moich, aby we mnie mieszkała moc Christusowa.

10. Dla tego się podobam sobie w krewkościach, w potwarzach, w potrzebach, w przeszladowaniach,

R. 12.—1. *Jeźli się chwalić potrzeba (niepożyteczność wprawdzie)* W greckim jest, *chwalić się mnie wprawdzie nie wypada.* Chwalić się mnie z niczego oprócz krewkości moich nie wypada. I zaiste nie chciałbym się chwalić, lecz dla waszego zbawienia jestem zmuszony czynić nawet to, czegobym nie chciał.—*Przyjdę do widzenia i objawienia Pańskiego.* To jest do wspomnienia tu. Pomiędzy widzeniem a objawieniem nie mała zachodzi różnica; niektórym się bowiem dają od Boga widzenia, ale się nie objawia ich znaczenie, jak się to przytrafiło Faraonowi, (Gen. 41, 17) i Nabuchodonozorowi, (Dan. 2, 31). Paweł więc powiada, iż jemu nie tylko były dane widzenia, ale także tłumaczenie tych rzeczy, które widział. Patrz Wujka.

2. *Znam człowieka w Chrystusie.* Mówi o sobie jakby o kim drugim, przez skromność chrześciańską.—*W Chrystusie.* Chrześcianina, albo mocą Chrystusową. — *Jeźli w ciele... jeźli prócz ciała.* S. Tomasz (2. 2 quaest. 175, art. 5) i inni mniemają, iż dusza Pawłowa podczas zachwytu nie była wyprowadzoną z ciała, chociaż S. Paweł twierdzi, że on tego nie wie, gdyż naówczas był pozbawionym zmysłów, i nie bardzo rozumiał co się wkoło niego działo. — *Aż do trzeciego nieba.* Aż do nieba empirejskiego; albowiem pierwsze niebo jest powietrzne, drugie gwiazdziste, trzecie empirejski miejsce błogosławionych.

4. *Tajemne słowa.* Niewymówne słowa, jak jest w greckim Jakie to były słowa, które słyszał, wiedzieć nie można, gdyż sam Paweł S. o nich zamilczał. —*Których się człowiekowi niegodzi mówić.* Których nie wolno nikomu opowiadać; albo których żadną mową wyrazić nie można.

5. *Z krewkości moich.* Nędz i cierpień. Patrz co się rzekło roz. 11, 30.

6. *Albowiem choćbym się chciał przechwalać.* Z tych rzeczy, które się wydają ludziom chlubnemi, jakiemi są widzenia i objawienia, nie będę w rzeczy samej bezrozumnym, chociażbym w niejaki sposób miał się stać podobnym do bezrozumnych. —*Lecz folguję.* Wstrzymuję się. —*Aby kto o mnie nie rozumiał.* Żeby kto z powodu owych rzeczy nie przypisywał mnie więcej, i nie uważał mnie za większego nad to, co pokazują i świadczą o mnie moje czyny, które widzi, i mowa moja, którą słyszy.

7. *Dan mi jest bodziec ciała mego.* Od Boga, nie iżby Bóg był sprawcą pokusy, ale że dozwolił to czartu, ażeby kusił S. Pawła, i to w rodzaju i materyi lubieżności dla upokorzenia go.—*Aby mię policzkował.* Policzkować, znaczy bić w twarz pięściami, zwłaszcza dla okazania zniewagi i wzgardy; jakby rzekł: Dany mnie jest bodziec ciała, abym tą hańbą dotknięty, stał się sam sobie lichym i wzgardzonym, i żebym się nie pysznił z powodu objawień i innych darów Bożych.

8. *Trzykrociem Pana prosił.* Często.

9. *Rzekł mi.* Pan.—*Dosyć ty masz na łasce mojéj.* Abyś, jakkolwiek w sobie słaby, we mnie jednak był mocnym do pokonania pokusy.—*Albowiem moc w słabości doskonalszą się stawa.* Gdyż im większa słabość, to jest, pokusa cielesna, tem większą daje nam Chrystus Pan przeciwko niéj łaskę. — *Rad się tedy przechwalać będę w krewkościach moich.* Bardziéj i raczéj niż z każdéj innéj rzeczy, w któréj się zdaję celować.—*Aby we mnie mieszkała moc Chystusowa.* Aby we mnie trwale przebywała, i z dnia na dzień bardziéj się nade mną utwierdzała potęga Chrystusowa, przez którą jestem potężnym w Chrystusie do zwalczenia wszystkich pokus.

10. *Dla tego.* Dla wielkiéj ich użyteczności, i ponie-

cutionibus, in angustiis pro Christo: cum enim infirmor, tunc potens sum.

11. Factus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari: nihil enim minus fui ab iis, qui sunt supra modum Apostoli, tametsi nihil sum;

12. signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis, et prodigiis et virtutibus.

13. Quid est enim, quod minus habuistis prae ceteris ecclesiis, nisi quod ego ipse non gravavi vos? Donate mihi hanc injuriam.

14. Ecce, tertio hoc paratus sum venire ad vos: et non ero gravis vobis. Non enim quaero, quae vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.

15. Ego autem libentissime impendam, et superimpendar ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens, minus diligar.

16. Sed esto: ego vos non gravavi, sed cum essem astutus, dolo vos cepi.

17. Numquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circumveni vos?

18. Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? nonne iisdem vestigiis?

19. Olim putatis, quod excusemus nos apud vos? Coram Deo in Christo loquimur: omnia autem, charissimi, propter aedificationem vestram.

20. Timeo enim, ne forte, cum venero, non quales volo, inveniam vos: et ego inveniar a vobis, qualem non vultis: ne forte contentiones, ae-

w uciskach dla Christusa. Abowiem gdy nie mogę, tedym iest potężny.

11. Stałem się głupim: wyście mię przymusili. Bom ia od was miał bydź zalecon: abowiem w niwczymem nie był podleyszy niźli oni którzy są bardzo wieldzy Apostołowie: chociażem nic nie iest:

12. iednak znaki Apostolstwa mego wykonane są u was we wszelkiéy cierpliwości, w znakach y w cudach y w mocach.

13. Bo cóż iest w czymbyście mniéy mieli nad insze kościoły: iedno iżem ia sam was nie obciążał? Daruycie mię tą krzywdą.

14. Oto trzeci ten raz iestem gotów przyśdź do was: a nie będę wam ciężki. Abowiem nie szukam co waszego iest, ale was. Bo nie synowie maią rodzicom skarbić, ale rodzicy synóm.

15. A ia barzo rad nałożę y nadzwysz się wydam sam za dusze wasze: aczkolwiek więcéy was miłuiąc mniéy iestem miłowan.

16. Ale niech tak będzie: iam was nie obciążył: ale będąc chytrym, chytrościąm was podszedł.

17. Izali przez którego z tych którém do was posłał, oszukałem was?

18. Prosiłem Tytusa: y posłałem z nim brata. Izali was Tytus oszukał? Izaliśmy nie tymże duchem postępowali? Izali nie tymiż stopami?

19. Dawno mniemacie iż się wam wymierzamy? Przed Bogiem w Christusie mówimy: a wszytko namileyszy dla waszego zbudowania.

20. Abowiem się boię bych snać przyszedszy, nie iakimi chcę nalazł was: a ia był nalezion od was, iakiego niechcecie: aby snać spory, zazdro-

---

waż przez nie doskonali się we mnie i utrwala się moc Chrystusowa.—*Albowiem gdy nie mogę.* Gdy doznaję utrapienia, i cierpię to, com wyraził. — *Tedym jest potężny.* Mocą nie moją, ale Chrystusową, która mnie czyni wyższym od nich.

11. *Stałem się głupim.* Przechwalając się stałem się jakby głupim. — *Wyście mię przymusili.* Do téj pochwały, to jest, abym przez nię ustalił moją powagę i mniemanie, które o mnie mieć powinniście. — *Bom ja od was miał być zalecon.* Ale gdyście wy tego jak się należało nie czynili, przymuszonym zostałem pomimo woli sam siebie chwalić.—*Którzy są bardzo wielcy apostołowie.* Patrz Wujka.—*Chociażem nic nie jest.* To jest z siebie.

12. *U was.* Podczas opowiadania Ewangelii u was, i w waszych oczach.

13. *Nad insze kościoły.* Przeze mnie i Apostołów założone. — *Sam was nie obciążał.* Żebyście mnie żywili, ale własną pracą siebie utrzymywałem.—*Darujcie mię tą krzywdą.* Ironicznie powiedziano: przebaczcie mnie, jeśli przeciwko wam zgrzeszyłem, niechcąc być wam ciężarem.

14. *Jestem gotów przyjść do was.* Żeby oddać posługę duchowną, i to bez obarczenia waszego.—*Co waszego jest.* Pieniędzy waszych.—*Ale was.* Zbawienia waszego. — *Bo nie synowie mają rodzicom skarbić, ale rodzicy synom.* W tém, iż od was nic nie biorę, naśladuję ojców, którym nie wypada brać od synów, ale im dawać: tak ja ojciec wasz rozdaję wam dobra duchowne, i nie mam woli brać cóś doczesnego od was.

15. *Nałożę.* Oddam wszystko moje. — *I nazwyż się wydam.* I oprócz tego siebie samego, swoję krew, ducha, życie wyczerpię i wyleję za was. — *Aczkolwiek więcéj was miłując mniéj jestem miłowan.* Chociaż wy nawzajem nie miłujecie mnie tyle, ile ja was miłuję.

16. *Ale niech tak będzie: jam was nie obciążył.* Jakby rzekł: Oni mnie uwłaczają, powiadając: Paweł sam przez się nic wprawdzie na utrzymanie nie wymaga i nie przyjmuje, ale was zdradliwie podchodzi, gdyż podsyła Tytusa i innych, którzy od was biorą. Żeby to zbić dodaje.

18. *Prosiłem.* Tytusa, żeby się do was udał.—*I posłałem z nim brata.* Kto nim był niewiadomo: niektórzy mniemają, że to był Ś. Łukasz.—*Izali was Tytus oszukał?* Czy choćby najmniéj gwałtem wymógł?—*Tymże duchem.* Tym samym umysłem, tą samą wolą.

19. *Dawno mniemacie.* Greckie kodexa mają *znowu mniemacie.* Sens Wulgaty łacińskiéj może być taki: Widzę iż wy już oddawna mnie podejrzywacie, że nieszczerze z wami postępuję, ale iż przyszukuję wymówek, jakbym był chciwym i dbał o zebranie pieniędzy; ale teraz nie chciałbym, żeby mnie za takiego uważano.—*Przed Bogiem w Chrystusie mówimy.* Bez oszukaństwa, szczerze i prawdziwie mówimy, jak należy mówić temu, który *w Chrystusie,* to jest, wyznaje się za członka i ucznia Chrystusowego. — *Wszystko... dla waszego zbudowania.* Wszystko cośmy dotychczas powiedzieli, jakby dla zalecenia siebie, mówimy to w celu przyczynienia się do waszego zbawienia, nie zaś dla chwały i wymówki własnéj.

20. *Jakimi chcę.* Zupełnie poprawionymi z dawnych występków. — *Jakiego nie chcecie.* Surowym ojcem i mścicielem grzechów.

mulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos:
21. ne iterum, cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia, quam gesserunt.

ści, gniewy, zwady, obmowy, szemrania, nadymania, rostérki nie były między wami:
21. by mię zasię Bóg, gdy przyidę, nie poniżył u was: y żebych nie żałował wielu z tych, którzy przedtym grzészyli, a nie czynili pokuty za nieczystość, y porubstwo, y niewstyd, którego się dopuścili.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 12. w. 1.** *Do widzenia i objawienia Pańskiego.* Ztąd dowieść możemy, iż to nie są niepodobne rzeczy, które starzy Doktorowie piszą o zachwyceniu niektórych, lubo w ciele, lubo oprócz ciała, aby oglądali stan albo zbawionych albo potępionych.

11. *Oni bardzo wielcy Apostołowie.* Acz wszyscy Apostołowie Apostołmi byli: wszakże między nimi byli niektórzy większy i zacniejszy, jako bracia Pańscy, Jakób i Jan, a osobliwie Piotr ś., które przeto Pawał ś. wielkimi i zacnymi Apostoły i filarami zowie.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O unikaniu fałszywych apostołów i trwaniu w nauce Chrystusowéj.

1. Ecce, tertio hoc venio ad vos. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. *(Deut. 19, 15. Matth. 18, 16. Hebr. 10, 28).*
2. Praedixi, et praedico, ut praesens, et nunc absens iis, qui ante peccaverunt, et ceteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam.
3. An experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis?
4. Nam, etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Nam et nos infirmi sumus in illo: sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis.
5. Vosmetipsos tentate, si estis in fide: ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est, nisi forte reprobi estis?

1. Oto ten trzeci raz idę do was: W uściech dwu abo trzech świadków stanie wszelkie słowo.
2. Powiedziałem przed tym y opowiadam, iako obecnym będąc, y teraz odległym, tym którzy przed tym grzeszyli, y wszytkim inszym: że ieśli zasię przydę, nie przepuszczę.
3. Czyli doświadczenia szukacie tego który we mnie mówi Christus? który w was nie iest słaby, ale w was iest mocny?
4. Bo acz iest ukrzyżowan ze mdłości: ale żywie z mocy Bożéy. Abowiem y my mdłymi iesteśmy w nim: ale żyć będziemy z nim z mocy Bożéy w was.
5. Doświadczaycie samych siebie ieśli iesteście w wierze: samych siebie doznawaycie. Abo nie znacie samych siebie że w was iest Chrystus Jezus? chyba ieśli snadź iesteście odrzuceni.

---

21. *Nie poniżył.* Zasmucił, utrapił.— *Żebych nie żałował.* Nie był zmuszonym ubolewać, i z żalem karać zatwardziałych grzeszników.

R. 13.—1. *Idę.* Zamierzam przyjść do was, t. j. w celu ukarania tych, którzy zostaną przekonani od dwóch albo trzech świadków, iż grzeszyli i nieczynili pokuty.---*Stanie wszelkie słowo.* Będzie uznaném za ważne i zostanie potwierdzoném wszelkie oskarżenie.

2. *Jako obecnym będąc, i teraz odległym.* Tak jak obecnym będąc zapowiedziałem, tak i teraz nieobecny zapowiadam, t. j. z równą powagą i stanowczością jakbym był obecnym, zapowiadam i piszę.—*Nie przepuszczę.* Jeśli znajdę niepoprawione obyczaje, użyję rózgi czyli władzy kościelnéj, i grzesznikom nie przepuszczę.

3. *Czyli doświadczenia szukacie.* Alboż chcecie zaniedbywać moje rozkazy, żeby doświadczyć czy się ośmielę i będę mógł ukarać nieposłusznych na mocy władzy danéj mi od Chrystusa?— *Tego który we mnie mówi Chrystus.* Widzę iż chcecie doświadczyć, czy także we mnie mówi Chrystus, jak w innych apostołach, jakby rzekł: żądacie poznać, czy moje przykazanie pochodzą od ducha ludzkiego, czy od Bozkiego.—*Który w was nie jest słaby, ale w was jest mocny?* Nie jest względem was słabym, ale raczéj wiele dał dowodów swojéj potęgi pomiędzy wami.

4. *Ze mdłości.* Ze słabości człowieczeństwa i ciała.— *Ale żywie.* Zmartwychwstał, i żyje życiem nieśmiertelném.— *Z mocy Bożéj.* Z potęgi bóstwa.— *Albowiem i my mdłymi jesteśmy w nim.* Z nim, to jest z Chrystusem, mdlejemy, cierpimy, utrapienia doznajem. Albo, *w nim,* jako we wzorze, do którego i my stosujemy się, wedle tego jak sam przepowiedział: *Jeźli mnie prześladowali, i was prześladować będą,* Jan. 15, 20.— *Ale żyć będziemy z nim.* Doświadczycie, iż nie jestem słabym, i jakby umarłym, lecz żyjącym, i silnym, i jeśli będzie potrzeba, ściągnę na was rózgę karania.—*Z mocy Bożéj.* Z potęgi Bożéj.— *W was.* Przeciwko wam, t. j., wtenczas gdy będzie potrzeba, żebym użył względem was władzy.

5. *Doświadczajcie samych siebie.* Starajcie się poznać, o ile to być może.—*Jeźli jesteście w wierze.* Którąście raz przyjęli. P. W.—*Albo nie znacie samych siebie, że w was jest Chrystus Jezus?* To jest, we wszystkich razem, czyli w kościele waszym: widzieli bowiem tyle cudów, tyle łask i darów udzielonych swojemu kościołowi, tak iż nie wątpili, że Chrystus w nim się znajduje i działa. Związek zaś tego miejsca z rzeczami poprzedzającemi, i sens zdaje się być taki: Chcecie doświadczyć, o Koryntczycy, czy mówi we mnie Chrystus. Poco tak troskliwie o mnie badacie? Badajcie lepiéj samych siebie, doświadczajcie wiary własnéj, poznajcie że Chrystus jest w was. Jakże tedy daleko bardziéj jest w waszym mistrzu i apostole?— *Chyba jeśli snadź jesteście odrzuceni.* W greckim, *bynajmniéj cnotliwymi, bynajmniéj godnymi pochwały.* Pozbawionymi wiary, łaski, światła i poznania, i pogrążonymi w dawnych ciemnościach niewiadomości i niedowiarstwa. A zatém nie bierze się ten wyraz odrzuceni, jako przeciwny wyrazowi przeznaczeni.

6. Spero autem, quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi.
7. Oramus autem Deum, ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos, quod bonum est, faciatis, nos autem ut reprobi simus.
8. Non enim possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate.
9. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc et oramus vestram consummationem.
10. Ideo haec absens scribo, ut non praesens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in aedificationem, et non in destructionem.
11. De cetero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.
12. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti.
13. Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

6. Lecz się spodziewam że poznacie, iż my nie iesteśmy odrzuconymi.
7. A prosimy Boga, abyście nic złego nie czynili: nie iżebyśmy się my doświadczonymi okazali, ale abyście wy co iest dobrego czynili, a mybyśmy byli iako odrzuconymi.
8. Bo nie możemy nic na przeciwko prawdzie: ale za prawdą.
9. Abowiem się raduiemy, że my iesteśmy nie mocnymi, a wy iesteście mocnymi: oto y prosimy o waszę doskonałość.
10. Dla tego to w niebytności piszę: abych przytomnym będąc surowiéy nie postępował według władzéy którą mi Pan dał na zbudowanie, a nie na zepsowanie.
11. Naostatek bracia, weselcie się, bądźcie doskonali, napominaycie się, toż rozumieycie: pokóy mieycie: a Bóg pokoiu y miłości będzie z wami.
12. Pozdrówcie się społecznie w świętym pocałowaniu. Pozdrawiaią was święci wszyscy.
13. Łaska Pana naszego Jezusa Chrystusa, y miłość Boża, y społeczność Ducha świętego niech będzie z wami wszytkimi. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 13.** w. 5. *Jeśli jesteście w wierze.* Człowiek może wiedzieć jeśli wierzy albo nie: lecz wiedzieć nie może jeśli jest w łasce Bożéj, albo nie, choćby nic złego nie czuł na sumnieniu. Jako i Paweł ś. powiedział: Acz na się nic złego nie czuję, wszakżem nie przeto jest usprawiedliwiony. (I. Kor. 4, 4).

10. *Abych surowiéj nie postępował.* Oto moc i władza kościelna, któréj używa naprzeciw grzeszącym, ku zbudowaniu i poprawie inszych.

13. *Łaska Pana naszego.* Oto masz trzy persony w Bóstwie, sobie we wszem równe. Bo je Apostoł zarówno pokłada, i jednako ich wzywa: tak Boga Ojca, jako i Syna, i Ducha Ś.

---

6. *My nie jesteśmy odrzuconymi.* I dla tego poznacie, że w nas jest Chrystus.

7. *Nie iżebyśmy się my doświadczonymi okazali.* Jako którzy mamy uczniów tak dobrze wychowanych. Albo sens jest: Proszę, iżbyście nic złego nie czynili, nie zaś, żebym się mszcząc nad waszemi występkami, pokazał się niewinnym i sprawiedliwym.—*A mybyśmy byli jako odrzuconymi.* Chociażbyśmy przez to uważani byli za niecnotliwych, i za ludzi bez sławy i wartości.

8. *Bo nie możemy nic na przeciwko prawdzie.* O to jedno proszę, abyście byli czystymi od wszelkiéj zbrodni, chociażbyśmy przez to uważali się za niemających żadnéj potęgi; będziemy bowiem zmuszeni wstrzymywać się od wszelkiéj surowości, i władza karania dana nam od Boga, nie będzie użytą.—*Prawdzie.* Temu co jest słuszném i sprawiedliwém.— *Ale za prawdą.* Dla zachowania i bronienia prawdy jesteśmy opatrzeni w broń duchowną.

9. *Albowiem się radujemy, że my jesteśmy niemocnymi.* Raduję się, iż wy jesteście mocnymi, chociażbym ja miał być uważanym za słabego i wzgardzonego, który nie jest w stanie użyć przeciwko wam władzy, jako potężnym łaską i wolnym od winy.— *Oto i prosimy.* Żeby wam to Bóg łaskawie dać raczył.—*O waszę doskonałość.* Abyście byli doskonałymi i pełnymi wszelkiéj łaski i mocy.

10. *Abych przytomnym będąc surowiéj nie postępował.* Żebym znalazłszy was niepoprawionych, nie był zmuszony użyć przeciwko wam surowości i ścisłości prawa.—*Na zbudowanie, a nie na zepsowanie.* Patrz co się rzekło 10, 8. P. W.

11. *Weselcie się.* Weselcie się, bądźcie zdrowi. Jest to zakończenie listu, i formuła pożegnania.— *Bądźcie doskonali.* Starajcie się aby z dnia na dzień być doskonalszymi i lepszymi.— *Napominajcie się.* Wyraz grecki można też przełożyć, *pocieszajcie się, weźmijcie pociechę.*—*Toż rozumiejcie.* Bądźcie zgodnymi i jednomyślnymi.—*Pokój miejcie.* Starajcie się zachować pomiędzy sobą pokój i miłość.

12. *Pozdrówcie się społecznie w świętém pocałowaniu.* Patrz co się rzekło do Rzym., 16, 16.—*Święci wszyscy.* Bracia, czyli chrześcianie, którzy są u nas.

13. *Łaska Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Łaskawa dobroć Chrystusa Odkupiciela naszego.—*I miłość Boża.* Ojca, t. j. który nas umiłował, i miłość swoję w tém przedewszystkiem okazał, iż wydał na śmierć Syna swojego za nas.—*I społeczność Ducha Świętego.* Uczęstnictwo, czyli hojne wylanie darów Ducha Ś.—*Niech będzie z wami wszystkimi.* Przez wielorakie skutki łaski i miłości Ojca, i udzielającéj się dobroci Ducha Ś. Amen. P. W.

Koniec listu drugiego ś. Pawła do Koryntyan.

Wprowadzenie do Listu ś. Pawła Apostoła do Galatów.

Wykład X J. Wujka.—Tego listu do Galatów mało nie jedna i taż sama materya, która i listu do Rzymian. Bo w oboim liście tych dwu rzeczy dowodzi Paweł św. Jedna, iż sprawiedliwości dostępują ludzie przez wiarę, a nie przez zakon Mojżeszów. Druga, iż ci, którzy są przez wiarę usprawiedliwieni, wolni są od zachowania zakonu starego. Wszakże ta jest różność (jako Augustyn ś. pokazuje in explicat. hujus Epist.), iż w liście do Rzymian, Apostoł chcąc pogodzić onę zwadę, która się była wszczęła między tymi, którzy z Żydów, a onymi którzy z Poganów byli uwierzyli, tém się najwięcéj bawi, aby okazał, że usprawiedliwienie jest daremne, którego oboj lud, bez żadnych zasług uczynków za równo, przez wiarę w Chrystusa dostępuje. A w tym lepak liście stara się odwieść tych, którzy przez fałeszne apostoły (którzy z Żydów byli, i do zachowania zakonu starego wierne przymuszali), albo już byli na żydowskie ceremonie namówieni, albo przynajmniéj ku nim nakłonieni: pokazując, iż zachowanie zakonu Mojżeszowego nic nie jest potrzebne. Tak iż summa tego listu ta jest: Iż wierni są wolni od niewoli zakonu, albo od potrzeby zachowania zakonu starego.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD GALATAS.

CAPUT I.

1. Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis:
2. et qui mecum sunt omnes fratres, ecclesiis Galatiae.
3. Gratia vobis, et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo,
4. qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de praesenti saeculo nequam, secundum voluntatem Dei et Patris nostri,
5. cui est gloria in saecula saeculorum: Amen.
6. Miror, quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium;

LIST BŁ. PAWŁA APOSTOŁA DO GALATÓW.

ROZDZIAŁ 1.

O strofowaniu Galatów za niestałość w wierze, i t. d.

1. Paweł Apostoł nie od ludzi, ani przez człowieka, ale przez Jezusa Christusa, y Boga Oyca który go wzbudził z martwych,
2. y wszyscy bracia którzy są zemną kościołóm Galatiiéy.
3. Łaska wam y pokóy od Boga Oyca y Pana naszego Jezusa Christusa,
4. który samego siebie dał za grzechy nasze, aby nas wyrwał z teraźnieyszego wieku złego, wedle woléy Boga y Oyca naszego:
5. któremu iest chwała na wieki wieków, Amen.
6. Dziwuię się, iż tak prędko przenosicie się od tego, który was wezwał do łaski Christusowéy, do inszéy Ewanieliiéy:

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Ale przez Jezusa Chrystusa.* Który nie jest samym tylko człowiekiem, lecz człowiekiem i Bogiem. Oznacza, iż on nie od człowieka, ani od Boga przez człowieka, ale bezpośrednio od samego Boga został powołanym.—*I Boga Ojca.* Ojca naturalnego Jezusa Chrystusa. Oznacza, że on został apostołem od Boga Ojca przez Chrystusa Syna jego.—*Który go wzbudził z martwych.* To dodając, nieznacznie napomyka, iż on został postanowiony apostołem od Chrystusa nieśmiertelnego po zmartwychwstaniu, czego żaden inny apostoł nie miał. P. Wujka.

2. *Bracia.* Chrześcianie.— *Kościołom Galacii.* Domyślać się należy: piszą albo życzą, aby wam łaska i pokój, i t. d.

3. *Łaska.* Albo pomnożenie łaski.—*Pokój.* Pomyślność, a zwłaszcza ta, która jest w Chrystusie i przez Chrystusa. Albo przez pokój rozumie pojednanie z Bogiem, jak tłumaczy ś. Augustyn.

4. *Wieku złego.* Wiekiem złym, jest światowe i cielesne życie i postępowanie, jakie prowadzi, i do którego wzywa ten świat i ludzie światowi.—*Wedle woléj Boga.* Z woli wyroku i rozkazu Ojca, wydał Chrystus siebie samego.

5. *Któremu jest chwała na wieki wieków.* Któremu za tak niewymówne dobrodziejstwo należy się chwała i uwielbienie na całą wieczność.

6. *Przenosicie się.* Dopuszczacie żeby was przeprowadzono i przenoszono do innéj Ewangelii, czyli do innéj nauki, która się wam narzuca zamiast Ewangelii, czyli od chrześcianizmu do judaizmu.

7. quod non est aliud, nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, et volunt convertere Evangelium Christi.
8. Sed licet nos, aut Angelus de coelo evangelizet vobis, praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.
9. Sicut praediximus, et nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit praeter id, quod accepistis, anathema sit. *(2. Cor. 11, 4).*
10. Modo enim hominibus suadeo, an Deo? An quaero hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.

11. Notum enim vobis facio, fratrés, Evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem: *(1. Cor. 15, 1.)*
12. neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi. *(Ephes. 3, 3.)*
13. Audistis enim conversationém meam aliquando in Judaismo, quoniam supra modum persequebar ecclesiam Dei, et expugnabam illam,
14. et proficiebam in Judaismo supra multos coaetaneos meos in genere meo, abundantius aemulator existens paternarum mearum traditionum.
15. Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meae, et vocavit per gratiam suam,
16. ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuo non acquievi carni et sanguini,
17. neque veni Jerosolymam ad antecessores meos Apostolos: sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum:

7. która nie iest insza, iedno są niektórzy co wami trwożą, y chcą wywrócić Ewanielią Christusowę.
8. Ale choćby my, abo anyół z nieba przepowiadał wam mimo to cośmy wam przepowiadali, niech będzie przeklęctwem.
9. Jakośmy przedtym powiadali, y teraz zasię mówię: Jeśliby kto wam opowiadał mimo to coście wzięli, niech będzie przeklęctwem.
10. Bo teraz przed ludźmili sprawę mam, czyli przed Bogiem? Czyli szukam abym się ludzióm podobał? Jeślibych się iescze ludzióm podobał, nie byłbych sługą Christusowym.
11. Abowiem oznaymuię wam bracia, iż Ewanielia, która iest przepowiadana odemnie, nie iest wedle człowieka:
12. bom iéy ia nie od człowieka wziął anim się nauczył: ale przez obiawienie Jezusa Christusa.
13. Boście słyszeli o moim obcowaniu niekiedy w Żydostwie: iżem nad miarę przeszladował kościół Boży, y burzyłem ji,
14. y postępowałem w Żydostwie nad wiele rówienników moich w narodzie moim, będąc więtszym miłośnikiem ustaw moich oyczystych.
15. Lecz gdy się podobało temu, który mię odłączył z żywota matki moiéy, y wezwał przez łaskę swoię:
16. aby obiawił Syna swego we mnie, abych go przepowiadał między Pogany: natychmiast nie przestawałem z ciałem y ze krwią:
17. anim poszedł do Jeruzalem do tych którzy przedemną byli Apostołów: Alem szedł do Arabiiéy, y wróciłem się zasię do Damaszku:

---

7. *Która nie jest insza.* Przenosicie się do innéj Ewangelii, jakiéj jednak drugiéj niema; żadnéj bowiem innéj prawdziwéj Ewangelii niema, oprócz téj, którą ja wam opowiadałem. — *Jedno są niektórzy.* Odnosi się do *dziwuję się*; jakby rzekł: Dziwię się, iż tak rychło odstępujecie od Ewangelii, jedno że są niektórzy, co was poduszczają, a gdy to myślę, po części przestaję się dziwić, i nie tyle wam jak im przypisuję to odstępstwo; albowiem nie odstąpilibyście, żeby was nie zwiedziono i nieoszukano. — *Co wami trwożą, i chcą wywrócić Ewangielią Chrystusową.* Gdy chcą wywrócić Ewangelią Chrystusową, to jest, czego innego nauczać jak to, co Chrystus przez apostołów podał.
8. *Ale choćby my, albo anioł z nieba przepowiadał wam.* To jest, gdyby to być mogło, albowiem w rzeczy samej jest to niepodobieństwo; aniołowie bowiem jako w chwale, tak i we wszelkiéj prawdzie są utwierdzonymi.—*Niech będzie przeklęctwem.* Przeklętym. Patrz Wujka.
9. *Wzięli.* Od nas.
10. *Bo teraz przed ludźmili sprawę mam, czyli przed Bogiem?* Czyliż ja spełniam ten urząd opowiadania Ewangelii, żeby podobać się ludziom, czy Bogu? Jakby rzekł: Nic innego nie miałem na względzie w opowiadaniu Ewangelii, jak chwałę Bożą; niech się wam przeto nie wydaje rzeczą dziwną, gdy tak swobodnie nastaję na tych, którzy was podburzają, i usiłują przeciągnąć do judaizmu. — *Jeźlibych się jeszcze ludziom podobał.* Gdybym jeszcze, jak niegdyś, szukał względów ludzkich.
11. *Nie jest wedle człowieka.* Ewangelia moja nie jest ludzką, ale Boską; nie jest od ludzi ale od Boga.

13. *O mojem obcowaniu niekiedy w żydowstwie.* Jak się sprawowałem, wyznawając jeszcze religią żydowską, przed nawróceniem się do Chrystusa.
14. *Postępowałem w żydowstwie.* Tak byłem przejętym judaizmem, i tak go dzielnie popierałem i szerzyłem, iż przewyższałem wszystkich moich spółczesnych.—*W narodzie moim.* To jest, pomiędzy żydami.
15. *Który mię odłączył z żywota matki mojéj.* Który mnie już od samego początku narodzenia mojego przeznaczył i wybrał, *aby objawił Syna swego we mnie;* to jest, żeby mnie przyprowadzić do poznania Chrystusa i Ewangelii, a następnie do apostolstwa, iżbym opowiadał Ewangelią Chrystusową między poganami.
16. *We mnie.* Przeze mnie. — *Nie przestawałem.* *Προσανεθέμην*: Który to ten sam wyraz r. 2, w. 2. Wulgata przekłada *contuli, zniosłem.* Sens więc jest: Ewangelii nie nauczyłem się od człowieka, gdyż z żadnym człowiekiem o nią się nie naradzałem, lecz od samego Boga przez objawienie ją odebrałem. Syryjski ma w tym samym sensie: *nie odkryłem jéj ciała i krwi.* Sądzilibyśmy że z greckiego można by było dobrze przełożyć: *nie przyłączyłem się, nie przystałem do ciała i krwi.—Z ciałem i ze krwią.* Niektórzy przez ciało i krew rozumieją ojczyznę i krewnych. Inni, wszystkich śmiertelnych.
17. *Anim poszedł do Jeruzalem.* Przeciwnie w Dziejach Ap. 9, 26, mówi się, iż poszedł do Jerozolimy po nawróceniu się. Odpowiedzieć należy, że poszedł zmuszony koniecznością ucieczki, nie zaś w celu zasięgania rady.—*Którzy przedemną byli.* Którzy przede mną powołanymi zostali do apostolstwa.— *Szedł do*

18. deinde post annos tres veni Jerosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim:
19. alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.
20. Quae autem scribo vobis, ecce, coram Deo, quia non mentior.
21. Deinde veni in partes Syriae et Ciliciae.
22. Eram autem ignotus facie ecclesiis Judaeae, quae erant in Christo;
23. tantum autem auditum habebant: Quoniam; qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat;
24. et in me clarificabant Deum.

18. za tym po trzech leciech poszedłem do Jeruzalem abym oglądał Piotra: y zmieszkałem u niego piętnaście dni:
19. a inszego z Apostołów żadnegom nie widział: iedno Jakuba brata Pańskiego.
20. A co wam piszę, oto przed Bogiem, żeć nie kłamam.
21. Potym przyszedłem do kraiów Syryiéy y Cyliciéy.
22. A byłem nieznaiomym z twarzy kościołóm Żydowstwa które były w Christusie:
23. ale tylko usłyszeli byli, Iż który przeszladował nas niekiedy, teraz opowiada wiarę, którą przed tym burzył:
24. i sławili Boga ze mnie.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. 1. w. 1. *Nie od ludzi, ani przez człowieka.* Chocia Apostoł nie od ludzi, ale od samego Boga na urząd apostolski był obrany i wezwany: wszakże przecię (dla zachowania porządku, od tegoż Chrystusa w kościele postanowionego) chciał być od ludzi na tenże urząd obrany i poświęcony. Nie tak dziś apostołowie nowi, którzy bieżą nie będąc posłani, ani od Boga, ani od ludzi tych, którzy od Apostołów moc i urząd posyłania mają. (Dzieje 13, 3).

8. *Albo Anioł z nieba.* Z tego miejsca uczymy się naprzód, iż prawy chrześcijanin dla żadnego człowieka, by był najuczeńszy, najwymówniejszy, najświętszy, by też i cuda czynił, nie ma odstąpić téj prawdy, któréj się raz nauczył w kościele powszechnym. O czém pięknie Vincentius Lirinensis (Cont. propha. her. novit.) pisze. Drugie, iż tu Apostoł nie zakazuje, abyśmy nic, oprócz tego co jest w Biblii napisano, nie przyjmowali: jako odszczepieńcy fałesznie wykładają. Bo nie mówi, mimo to cośmy napisali, ale mimo to cośmy wam przepowiadali, cośmy wam żywym głosem podali, i coście wy przyjęli, coście uwierzyli. Trzecie, iż ci przepowiadają Ewangelią, mimo tę, którą Apostołowie przepowiadali, i którą przyjął Kościół katolicki: którzy nową naukę przynoszą, która się nie zgadza z nauką wprzód podaną: którzy uczą przeciw temu co raz jest przepowiedziano i przyjęto: jako Ambroży, Hieronim i Augustyn ś. wykładają. Czwarte, iż ta sama jest prawdziwa Ewangelia, którą Apostołowie i ich potomkowie w Kościele rozsiali i szczepili: a inne poślednie, onéj piérwszéj przeciwne (posiane od nieprzyjaciela na dobrego nasienia zaduszenie) są heretyckie i fałszywe. Którą regułą Tertulian i Ireneus prawą naukę od fałszywéj rozeznawali, i heretyki osądzali. Piąte, iż te Apostoł każe mieć za przeklęctwo, którzy ludzie od katolickiéj wiary odwabiają, i nowe nauki wnoszą, których nie znał ani słychał święty a powszechny Kościół chrześcijański. (Augustin. tract. 98. in Joan. Mat. 13, 25. Tert. de praescrip. Iren. lib. 3, cap. 2).

18. *Abym oglądał Piotra.* Ambroży ś. tak na to miejsce pisze: Godna rzecz była, aby Paweł pragnął widzieć Piotra: iż on był pierwszym między Apostoły, któremu był Pan Chrystus pieczą kościołów zlecił. A Chryzostom ś.: Był, prawi, Piotr książęciem albo przełożonym innych Apostołów: przetoż i Paweł przyszedł aby go nad insze oglądał. I zasię: Wstąpił, prawi, jako do większego i starszego. Toż i Theodoretus i Oecumenius piszą na to miejsce. (Chrisost. hom. 87 in Joan).

CAPUT II. ROZDZIAŁ 2.

O ustaniu prawa obrzezania i innych praw Mojżeszowych.

1. Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Jerosolymam cum Barnaba, assumto et Tito.
2. Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum illis Evangelium, quod praedico in gentibus, seorsum autem iis, qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem.

1. Zatym po cztérnaście lat, szedłem zasię do Jeruzalem z Barnabaszem, wziąwszy y Tytusa.
2. A szedłem wedle obiawienia: y zniosłem z nimi Ewanielią która przepowiadam między Pogany, a z osobna z tymi którzy się zdali bydź czym: abym snać nadaremno nie biegł abo też nie biegał.

Arabii. Co ś. Paweł czynił w Arabii, niemamy o tém żadnego podania.

18. *Abym oglądał Piotra.* Poznał. Patrz Wujka.

19. *Jakóba brata Pańskiego.* Krewnego Pańskiego. Był to Jakób Alfeuszów, syn Maryi żony Kleofasa, jeden z dwunastu apostołów, pierwszy biskup Jerozolimski.

20. *Oto przed Bogiem.* Którego jako obecnego i wszystko widzącego przywodzę na świadka.

22. *Które były w Chrystusie.* Które uwierzyły w Chrystusa, nawrócone z żydowstwa.

23. *Usłyszeli byli.* Z pogłosek znali.—*Burzył.* Napastował.

24. *Sławili.* Chwalili i wielbili.

R. 2.—1. *Po czternaście lat.* Od nawrócenia ś. Pawła, jak mniema Baroniusz i inni. — *Wziąwszy i Tytusa.* I nie bałem się przywieść tam z sobą Tytusa człowieka nieobrzezanego. Patrz niż. w. 3.

2. *Wedle objawienia.* Upomniany przez objawienie Boże. — *Zniosłem z nimi Ewangelią.* Zawiadomiłem tych, którzy byli w Jerozolimie, o mojéj Ewangelii, którą opowiadam, i o sposobie mojego nauczania, nie iżbym wątpił, albo niedosyć był jéj świadom, wyćwiczonym, lecz żeby wierni, których nauczałem, widzieli, iż moja nauka zgadza się z nauką Piotra i innych apostołów; i przez to z większą wiarą przyjmowali moję

3. Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi;

4. sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent.

5. Quibus neque ad horam cessimus subjectione, ut veritas Evangelii permaneat apud vos;

6. ab iis autem, qui videbantur esse aliquid (quales aliquando fuerint, nihil mea interest; Deus personam hominis non accipit), mihi enim, qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. *(Deut. 10, 17. Act. 10, 34. Rom. 2, 11. I. Petr. 1, 17).*

7. Sed econtra, cum vidissent, quod creditum est mihi Evangelium praeputii, sicut et Petro circumcisionis

8. (qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes):

9. et cum cognovissent gratiam, quae data est mihi, Jacobus, et Cephas et Joannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis, ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem:

10. tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui, hoc ipsum facere.

11. Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat.

12. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat; cum autem venissent,

3. Ale ani Tytus który zemną był, będąc Poganinem, nie był przymuszon obrzezać się,

4. ale dla pokrycia wprowadzonéy fałszywéy braciéy, którzy się wkradli aby wyszpiegowali wolność naszę, którą mamy w Christusie Jezusie, aby nas w niewolą podbili:

5. którymeśmy ani na godzinę poddanością nie ustąpili, aby prawda Ewanieliiéy trwała u was:

6. a od tych którzy się zdali bydź czym, (iakiémi kiedy byli, nic mi na tym. Bóg nie ma względu na osobę człowieczą) bo którzy się zdali bydź czym mnie się niczym nie przyłożyli.

6. Ale przeciwnym obyczaiem, uyźrzawszy że mi iest zwierzona Ewanielia odrzezku, iako Piotrowi obrzezania,

8. (abowiem ten który skutecznie robił w Pietrze na Apostolstwo obrzezania, skutecznie robił y we mnie między Pogany).

9. a gdy poznali łaskę która mi iest dana, Jakub, y Cephas, y Jan, którzy się zdali bydź filarami, dali mi y Barnabie prawicę towarzystwa, abyśmy my do pogan, a oni do obrzezania:

10. tylko abyśmy pamiętali na ubogie: o com się też starał abym to uczynił.

11. A gdy przyszedł Cephas do Antyochiiéy, sprzeciwiłem się mu w twarz, iż był godzien naganienia.

12. Abowiem przedtym niż przyszli niektórzy od Jakuba, z Pogany iadał: a gdy przyszli, zchra-

Ewangelią.—*Z temi którzy się zdali być czem.* Którzy się uważali jako filary Kościoła, i przedniejsi apostołowie. — *Abym snadź* (czasem) *nadaremno nie biegł, albo też nie biegał.* Żeby wierni słysząc zarzuty fałszywych proroków przeciwko mojéj nauce jakoby ją apostołowie odrzucali, nie przyszli do niedowierzania mnie i mojéj nauce, i tym sposobem nie obrócili wniwecz pracy mojéj. Patrz Wujka.

3. *Ale ani Tytus... był przymuszon obrzezać się.* Czegoby zapewne wymagali apostołowie, gdyby to za rzecz konieczną uważali.

4. *Ale dla.* Powtórzyć należy z wiersza poprzedzającego spójnik *ani;* lecz ani z powodu wprowadzonych fałszywych braci, to jest, chociaż naglili fałszywi bracia, żeby się obrzezał, jednakże nie został zmuszonym do przyjęcia obrzezania. — *Wprowadzonéj.* To jest, którzy się wcisnęli do Kościoła, będąc jednak fałszywymi chrześcianami.—*Wyszpiegowali wolność.* W zachowywaniu prawa mojżeszowego.—*W Chrystusie Jezusie.* Przez Chrystusa, w Chrystusowéj wierze, kościele, religii. — *Aby nas w niewolą podbili.* Żeby nam wyrwać tę wolność, i razem z sobą poddać niewoli zakonu starego.

5. *Którymeśmy ani na godzinę poddanością nie ustąpili.* Poddając się zwolennikom judaizmu.—*Aby prawda Ewangielii trwała.* Przez gorliwość zatrzymania prawdy Ewangelicznéj.

6. *A od tych którzy się zdali być czem.* Dopełnić należy: nic nie dodano do mojéj nauki, jak widać z tego, co daléj następuje. — *Jakiemi kiedy byli, nic mi na tém.* Zdaje się, iż temi słowy zdaje sprawę S. Paweł, dla czego chciał swoję Ewangelią oddać pod sąd apostołów, jakby rzekł: Uważałem w nich godność apostolską, którą celowali, i nie wiele zwracałem uwagi na ich stan przeszły, to jest, iż oni jako ludzie niegdyś prości i nieuczeni, nie mogli się zrównać ze mną w nauce. — *Bóg nie ma względu na osobę człowieczą.* Albowiem Bóg wybiera kogo chce, i niema względu na stan i pochodzenie osoby, które nie mogą być przyczynami powołania Bozkiego, udzielanego darmo.—*Mnie się niczem.* W owéj naradzie z przedniejszymi apostołami, w przedmiocie mojéj Ewangelii.—*Niczem nie przyłożyli.* Nic od nich nie wziąłem, niczegom się nie nauczył.

7. *Ewangielia odrzezku.* Urząd opowiadania Ewangelii poganom, którzy nie są, jak żydzi, obrzezanymi.—*Obrzezania.* Obrzezanych.

8. *Albowiem ten który skutecznie robił w Pietrze.* Który okazuje w Pietrze swoję dzielność, moc i skuteczność. —*Na apostolstwo obrzezania.* Aby był apostołem obrzezanych.—*Skutecznie robił i we mnie.* Tę samą moc okazał i we mnie.—*Między pogany.* Abym był apostołem pogan.

9. *A gdy poznali.* Przez samo doświadczenie, z czynów które wykonywałem w sprawie rozszerzania Ewangelii.—*Łaskę która mi jest dana.* To jest, opowiadania Ewangelii między pogany.—*Cefas.* Piotr.—*Którzy się zdali być filarami.* Wiary i Kościoła, to jest, przedniejszymi między apostołami.—*Dali... prawice.* Uznali nas za towarzyszów w apostolstwie, i za zupełnie zgodnych z sobą w nauce Ewangelii, i jako takich przyjęli.—*Abyśmy my do pogan.* Abyśmy poganom, oni zaś Żydom opowiadali Ewangelią. Patrz Wujka.

10. *Tylko abyśmy pamiętali na ubogie.* Upominając się tylko o to, iżbyśmy opowiadając Ewangelią poganom, pamiętali na ubogich, którzy byli w ziemi żydowskiéj, i polecali ich nawróconym poganom, żeby swojemi jałmużnami wspierali ich ubóstwo.

11. *Sprzeciwiłem się mu w twarz.* Otwarcie i jawnie się mu sprzeciwiłem. — *Iż był godzien naganienia.* Patrz Wujka.

12. *Albowiem przedtem niż przyszli niektórzy od*

subtrahebat, et segregabat se, timens eos, qui ex circumcisione erant.

13. Et simulationi ejus consenserunt ceteri Judaei, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.

14. Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephae coram omnibus: Si tu, cum Judaeus sis, gentiliter vivis, et non judaice: quomodo gentes cogis judaizare?

15. Nos natura Judaei, et non ex gentibus peccatores.

16. Scientes autem, quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis, propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro. *(Rom. 3, 20)*.

17. Quodsi quaerentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores: numquid Christus peccati minister est? Absit.

18. Si enim, quae destruxi, iterum haec aedifico, praevaricatorem me constituo.

19. Ego enim per legem, legi mortuus sum, ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci.

20. Vivo autem, jam non ego: vivit vero in me Christus. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.

niał y odłączał się boiąc się tych, którzy byli z obrzezania.

13. Y pomagali mu zmyślania inni Żydowie, tak iż też y Barnabasz był uwiedzion do onego zmyślania.

14. Ale gdym obaczył iż nie prosto szli według prawdy Ewanieliiéy, rzekłem Cephasowi przed wszytkimi: Jeśli ty będąc Żydem po pogańsku żywiesz, a nie po Żydowsku: czemuż Pogany przymuszasz żyć do Żydowsku?

15. My z narodu Żydowie, a nie z Poganów grzésznicy.

16. Lecz wiedząc iż nie bywa usprawiedliwiony człowiek z uczynków zakonu, iedno przez wiarę Jezusa Christusa: y my w Christusa Jezusa wierzymy, abyśmy byli usprawiedliwieni z wiary Christusowéy, a nie z uczynków zakonu: przeto iż nie będzie usprawiedliwione z uczynków zakonu wszelkie ciało.

17. A ieśli szukaiąc abyśmy byli usprawiedliwieni w Christusie, iesteśmy nalezieni y sami grzésznymi: izali Christus iest sługą grzechu? Nie day Boże.

18. Abowiem ieśli zasię to buduię com zepsował: czynię siebie przestępcą.

19. Bom ia przez zakon zakonowi umarł, abym Bogu żył: z Christusem iestem przybity do krzyża.

20. A żywię, iuż nie ia, ale żywie we mnie Christus. A co teraz żywię w ciele, w wierze żywię syna Bożego, który mię umiłował, y wydał samego siebie za mię.

Jakóba. Rodem żydzi, i nawróceni do chrześcianizmu.— *Z pogany jadał.* Pokarmy zakazane prawém mojżeszowém, ucząc tym postępkiem, że to rozbieranie pokarmów i zachowywanie całego prawa nie jest rzeczą konieczną.—*A gdy przyszli.* Bracia owi, którzy przybyli z Jerozolimy. — *Odłączał się.* Usuwał się od spółbiesiadowania u stołu z poganami, i wstrzymywał się od pokarmów, których wzbraniało stare prawo.

13. *Inni Żydowie.* Inni chrześcianie nawróceni z Żydów.

14. *Iż nie prosto szli.* Było bowiem nagannem to udawanie. — *Według prawdy Ewangelii.* Jak wymagała prawda Ewangeliczna. — *Po pogańsku żywiesz.* We względzie wspólnych pokarmów i stołu obojętnie dotąd żyłeś z chrześcianami z pogan.

15. *Nie z poganów grzesznicy.* Nie poganie grzesznicy. Żydzi pogan nazywali grzesznikami, dla tego że byli bałwochwalcami.

16. *Z uczynków zakonu.* Mojżeszowego. Patrz W.— *Jedno przez wiarę Jezusa Chrystusa.* Przez prawo Chrystusowe, przez chrześcianizm; to jest, przez wiarę Chrystusową, uczynki pokutne, sakramenta, i t. d.— *W Chrystusa Jezusa wierzymy.* Iż jest Messyaszem, zbawicielem i odkupicielem świata. — *Wierzymy.* W greckim jest, *uwierzyliśmy.* — *Abyśmy byli usprawiedliwieni.* Albowiem nie dla tego wierzymy w Chrystusa, żebyśmy zostali usprawiedliwieni przez zakon, lecz przez samę jednę wiarę w Chrystusa. — *Wszelkie ciało.* Żaden człowiek.

17. *A jeźli szukając abyśmy byli usprawiedliwieni w Chrystusie.* Jeśli jeszcze zostajemy w grzechu dla tego, żeśmy szukali odpuszczenia grzechu i sprawiedliwości w wierze Chrystusowéj, gdy jéj tam szukać nie należało, ale w prawie, jak chcą chrześcianie z żydów; więc Chrystus sprzyja grzechowi, albowiem zniósł prawo, które samo grzech gładzi.—*Izali Chrystus jest sługą grzechu?* Czyż Chrystus służy grzechowi, gdy mu sprzyja i zachowuje, tém samém że znosi prawo wedle nich konieczne do usprawiedliwienia i zgładzenia grzechu; i postanowił swoje prawo łaski, jakby jedyne, które daje usprawiedliwienie, gdy jednak, jak oni powiadają, bez prawa usprawiedliwić nie może.—*Niedaj Boże.* Bynajmniéj tak nie jest.

18. *Albowiem jeźli... com zepsował.* Jeśli moc usprawiedliwiania, któréj zaprzeczyłem zachowywaniu prawa. — *Zasię* (znowu) *to buduję.* Znowu ją przyznaję prawu, jak mnie potwarzają Żydzi, dowodząc iż skrycie sprzyjam i popieram żydowstwo. — *Czynię siebie przestępcą.* Gdyż niestatecznym i zmiennym byłbym w wierze.

19. *Bom ja przez zakon zakonowi umarł.* Samo prawo Mojżeszowe wedle ducha pojęte naucza, iż ono nie jest wieczném, ale że powinno ustąpić za przyjściem Chrystusa, którego figurowało. Przez samo tedy prawo które mnie to mówi, umarłem dla prawa, to jest, usunięty zostałém od zakonu, i przestałem być mu podległym.—*Aby Bogu żył.* Przez prawdziwą sprawiedliwość. — *Z Chrystusem jestem przybity do krzyża.* Albowiem przez chrzest jestem umarłym i pogrzebionym wespół z Chrystusem; chrzest bowiem, przy którym zanurzają się ciała w wodzie, jest godłem śmierci i pogrzebu Chrystusowego.

20. *A żywię.* Nowém życiem którego dostąpiłem przez tenże sam chrzest ś. — *Już nie ja.* Nie ów stary człowiek, jakim byłem. Albo, iż już żyję życiem sprawiedliwości, mam to nie z siebie samego. — *Ale żywie we mnie Chrystus.* Żyję bowiem życiem nowém, które mam przez Chrystusa i jego łaskę mieszkającą we mnie. — *Żywię w ciele.* W tém śmiertelném życiu.—*W wierze żywię.* To jest, wiarą która jest w Jezusa Chrystusa. Jakby rzekł: To że w tém śmiertelném ciele, podległém rozmaitym pokusom, sprawiedliwie żyję, nie zawdzięczam tego prawu, ale wierze, którą mam w Chrystusa Syna Bożego.—*Który mię umi-*

21. Non abjicio gratiam Dei. Si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est.

21. Nie odmiatam łaski Bożéy. Bo ieśli przez zakon sprawiedliwość, tedy Christus próżno umarł

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 2. *I zniosłem z nimi Ewangelią.* Tertulian, Hieronim i Augustyn S. dowodzą z tego miejsca, żeby Kościoł był Pawłowi nie wierzył, by Ewangelia jego nie była od Piotra potwierdzona. Tak był na on czas własny urząd Piotrów, jako i teraz potomków jego, dawać rozsądek o nauce wiary. A dziś odszczepieńcy żadnego sędziego nauki swéj nie chcą mieć na ziemi. Iż wszelki który zle czyni, ma w nienawiści światłość. K temu obacz, iż Kościoł, to jest przełożeni kościelni, a zwłaszcza namiastek Piotra S. mają moc potwierdzić Ewangelią i Pismo ś., to jest, deklarować, która jest prawa Ewangelia, i które prawe Pismo ś. Tak jako złotnik probuje i deklaruje, które jest szczere złoto a które nie. Przeco Augustyn S. mówił: Jabych Ewangelii nie wierzył, by mię poważność Kościoła nie poruszała. (Tert. lib. 4 in Mar. Hier. epist. 89 ad August. Aug. lib. 28 cont. Faust. cap. 4. Joan. 3, 20).

9. *Abyśmy my do pogan.* Acz wszystkim Apostołom rozkazano aby nauczali wszystkie narody, i przepowiadali Ewangelią wszelkiemu stworzeniu: wszakże jako Apostołowie między się pewne kraje i powiaty byli rozdzielili: tak iż się Andrzej udał do Tatar, Tomasz do Parthów, Bartłomiej do Indów, Mateusz do Murzynów, a Jan do Azyi. Tak też między Piotrem i Pawłem stał się podział, aby się Piotr najwięcéj starał o nawrócenie Żydów, a Paweł o nawrócenie Poganów. Aczkolwiek jako Pawłowi wolno było i Żydy nawracać kędy się trafiło: i kazać w bożnicach ich, i stać się Żydom jako Żyd, aby Żydy pozyskał, i mieć staranie o wszystkich kościołach. Tak i daleko więcéj wolno było Piotrowi, jako głowie wszystkich Apostołów, starać się o nawrócenie tak Żydów jako i Poganów: i stolicę biskupstwa swego założyć nie w Jeruzalem między Żydy, ale naprzód w Antyochii, a potém zaś w Rzymie między Pogany. (Mar. 16, 15. Matt. 28, 19. Dzieje 13, 14; 17, 18, 28. I. Kor. 9, 20. II. Kor. 11, 28. Dzieje 15, 7).

11. *Sprzeciwiłem się mu.* Cypryan S, chwali pokorę Piotra S. iż od Pawła strofowany, nie rzekł: Jam jest pierwszy między Apostoły: ty mnie raczéj słuchać masz, niż ja ciebie. A Grzegorz S. mówi: Iż Piotr przyzwolił i ustąpił bratu mniejszemu, aby tak był pierwszym w pokorze, jako był pierwszym w urzędzie apostolskim. Augustyn lepak powiada: Iż osobliwszy i świętobliwszy przykład Piotr potomkom podał, aby się dali mniejszym strofować: niźli Paweł, aby mniejszy większym śmieli się bezpiecznie, dla obrony prawdy, wszakże bez naruszenia miłości, sprzeciwiać. (Cypr. epist. ad Quintum. Greg. hom, 18 in Ezechiel. August epist. 19 ad Hieron.

11. *Iż był godzien naganienia.* Nie żeby tu Piotr najmniéj w wierze zbłądził (jako mu odszczepieńcy przyczytają), ale iż chrześcijanom z pogaństwa nawróconym dawał niejaką przyczynę zgorszenia. Jeźli tedy co w tém Piotr błądził, tedy błąd jego nie był w wierze, ale w obcowaniu. Aczkolwiek Chryzostom S. Theophilaktus i inni greccy Doktorowie i Hieronim z nimi twierdzą, iż w tém Piotr najmniéj nie grzeszył, an zbłądził. (Vide Baron.)

16. *Z uczynków zakonu.* Z tego miejsca, i ze wszystkiego dyskursu listu tego, obaczyć możemy: iż ilekroć[1] usprawiedliwienie bywa przypisano wierze, tedy uczynki miłości nigdy nie bywają od wiary oddalone: ale tylko uczynki zakonu mojżeszowego, to jest ceremonie, ofiary, obrzezanie: a zatém wszystkie uczynki samą siłą ludzką uczynione, bez wiary, łaski i ducha Chrystusowego.

20. *Żywię już nie ja.* Tenci jest fundament zasług naszych, iż uczynki nasze dobre nie tak są nasze, jako Chrystusowe, iż jego łaską i pomocą są uczynione: ponieważ on w nas żyje, on sprawuje, i on w nas cierpi. Nie ja, prawi, ale łaska Boża ze mną. (Jan 3, 21. I. Kor. 15, 10).

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O usprawiedliwieniu pochodzącém z wiary, nie zaś z uczynków prawa Mojżeszowego.

1. O insensati Galatae! quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus praescriptus est, in vobis crucifixus?

2. Hoc solum a vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?

1. O głupi Galatowie, któż was omamił, abyście prawdzie nie byli posłuszni, przed których oczyma Jezus Christus przed tym opisany iest, między wami ukrzyżowany?

2. Tego się tylko od was chcę nauczyć: Z uczynków zakonnych wzięliście Ducha, czyli z słuchania wiary?

łował, i wydał samego siebie za mię. Mówi *mię*, i *za mię*, nie *nas*, albo *za nas*, gdyż tyle dopomógł Chrystus każdemu ile wszystkim, i dla odkupienia jednego również umrzeć byłby musiał. Patrz Wujka.

21. *Nie odmiatam łaski Bożéj.* W greckim, *nie czynię daremną*, nie jestem niewdzięcznym łasce Boskiéj, nie odrzucam jéj i nie gardzę; jakby rzekł: Obdarzony tak wielkiém dobrodziejstwem od Chrystusa Syna Bożego, nie jestem tak dalece niewdzięcznym, żebym odrzucał łaskę Bożą ofiarowaną mnie przez Chrystusa. Boże uchroń od takiéj niewdzięczności, któréjbym się niezawodnie dopuścił, gdybym oczekiwał usprawiedliwienia od zakonu. — *Bo jeźli przez zakon sprawiedliwość.* Nam przychodzi.—*Próżno.* Jeśli bez jego męki mógł człowiek być odkupionym i usprawiedliwionym.

R. 3.—1. *Głupi.* Nie mówi tego z gniewu i nienawiści, ale z gorliwości i miłości. P. Wujka.—*Opisany jest.* W greckim, *napisany jest przed oczami waszemi*, albo odmalowany; sens jest: Chrystus jakby odmalowany, wiszącym na krzyżu przedstawiony jest wam przez moje opowiadanie; i na niego przez wiarę patrzycie jakby był wpośród was obecnym i postawionym przed oczami waszemi. Albo należy brać te słowa po prostu jak brzmią, jakby rzekł: Kto was omamił, abyście odstąpili od prawdy, gdy jeszcze tak świeża jest pamięć Chrystusa ukrzyżowanego, który niedawno w tym naszym wieku, a może nawet w obecności niektórych z was, został na krzyż przybity.— *Między wami.* Przed wami, w obecności waszéj.

2. *Tego się tylko od was chcę nauczyć.* To jedno mnie tylko odpowiedźcie. — *Z uczynków zakonnych wzięliście Ducha.* Ducha S., którego wzięli w darach

3. Sic stulti estis, ut cum spiritu coeperitis, nunc carne consummemini?

4. Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa.

5. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei?

6. Sicut scriptum est: Abraham credidit Deo, et reputatum est illi ad justitiam. *(Gen. 15, 6. Rom. 4, 3).*

7. Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahae.

8. Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, praenuntiavit Abrahae: Quia benedicentur in te omnes gentes. *(Gen. 12, 3).*

9. Igitur, qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.

10. Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. *(Deut. 27, 26).*

11. Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est, quia justus ex fide vivit. *(Hab. 2, 4. Rom. 1, 17).*

3. Takeście głupi, że począwszy duchem, teraz ciałem bywacie wykonani?

4. Takżeście wiele ciérpieli darmo? ieśli iednak darmo.

5. Który tedy wam dodawa Ducha, y sprawuie mocy w was, z uczynkowli zakonu, czyli z słuchania wiary?

6. Jako napisano iest: Uwierzył Abraham Bogu, y poczytano mu ku sprawiedliwości.

7. Poznaycież tedy, iż którzy z wiary są, ci są synmi Abrahamowymi.

8. A upatruiąc pismo iż z wiary Bóg usprawiedliwia Pogany, przed tym opowiadało Abrahamowi: Iż będą błogosławione w tobie wszytkie narody.

9. A tak którzy są z wiary, będą błogosławieni z wiernym Abrahamem.

10. Abowiem którzykolwiek są z uczynków zakonu, pod przeklęctwem są. Bo napisano iest: Przeklęty każdy, któryby nie trwał we wszytkim co napisano w księgach zakonu, aby ono czynił.

11. A iż przez zakon żaden nie bywa usprawiedliwion u Boga, iawno iest: iż sprawiedliwy z wiary żywie.

---

jego; jakby rzekł: Zkąd, o Galatowie, wzięliście Ducha łaski, sprawiedliwości i dar Ducha S.? Rzecz jasna iż nie z obrzezania i uczynków prawa, ale ze słuchania wiary, to jest, we chrzcie Chrystusowym, nie przedtém. Patrz Wujka. — *Z słuchania wiary.* Z opowiadania wiary, któreście słyszeli; albo ze słuchania, przez które słyszeliście o wierze, i jéj byliście posłusznymi. A więc głupio czynicie, gdy od wiary Chrystusowéj do prawa Mojżeszowego przejść chcecie.

3. *Że począwszy duchem.* Począwszy żyć duchowną nauką Chrystusa, chrztem, sakramentami, duchownemi łaskami od niego otrzymanemi, życiem i postępowaniem duchownêm. — *Ciałem bywacie wykonani.* Kończycie obrzezaniem i innemi cielesnemi ceremoniami prawa.

4. *Takżeście wiele cierpieli.* Od niewiernych dla wiary Chrystusowéj. — *Darmo.* To jest, jeśli od niéj przechodzicie do Mojżesza.—*Jeźli jednak darmo.* Gdyby tylko to było daremném, a nie raczéj z wielką waszą stratą i szkodą; albowiem wielką zaiste byłoby szkodą, cierpieć przeciwności za fałszywą wiarę.

5. *Który tedy wam dodawa.* To jest Bóg, albo Chrystus.—*I sprawuje.* Przez wewnętrzną swoję dzielność, moc i potęgę.—*Mocy.* Cuda.— *Z uczynkówli zakonu, czyli z słuchania wiary?* Jasna rzecz i wiecie z doświadczenia że nie z prawa, ale z wiary, to jest, przez wiarę Chrystusową.

6. *Jako napisano jest.* Gen. 15, 6.—*Uwierzył Abraham Bogu.* Abraham nie obrzezany i przed prawem odebrał ducha, i został usprawiedliwionym, nie z uczynków prawa, których jeszcze nie było, ale z wiary w przyszłego Messyasza; tak i wy z wiary Chrystusowéj usprawiedliwienie bierzecie.—*Poczytano mu ku sprawiedliwości.* Przez to został usprawiedliwionym. Patrz co się rzekło do Rzym. 4, 9.

7. *Poznajcież.* W greckim, *poznajécie, rozumiecie.*— *Którzy z wiary są.* Wierni naśladujący wiary Abrahamowéj.—*Ci są synmi Abrahamowemi.* To jest, duchownymi, nie przez rodzenie, ale przez naśladowanie; a następnie do nich się odnosi błogosławieństwo, sprawiedliwość i zbawienie obiecane Abrahamowi.

8. *A upatrując Pismo.* Z daleka przewidując.— *Opowiadało Abrahamowi.* Z góry mu zapowiedziało i zwiastowało wesołą nowinę o przyszłém błogosławieństwie jego potomstwa, to jest, wiernych przez wiarę Chrystusową; jakby rzekł: A więc Ewangelia o Chrystusie, wierze, usprawiedliwieniu z wiary, nie jest rzeczą nową, ale znaną za czasów Abrahama.—*Będą błogosławione w tobie wszystkie narody.* *W tobie,* to jest, w nasieniu twojém, jak się pokazuje z Gen. 22, 17. co znaczy w Chrystusie, który się narodził z Abrahama; przez Chrystusa Syna twojego, i przez wiarę w niego, będą błogosławione wszystkie narody, to jest, zostaną usprawiedliwionymi, i staną się przyjaciółmi i synami Bożymi, oraz dziedzicami królestwa niebieskiego.

9. *Którzy są z wiary.* Wierni, naśladujący wiary Abrahamowéj.—*Będą błogosławieni z wiernym Abrahamem.* Będą usprawiedliwieni, i staną się uczestnikami błogosławieństwa, które Bóg dał Abrahamowi, który *uwierzył Bogu, i poczytano mu ku sprawiedliwości,* jak jest powiedziano w. 6.

10. *Albowiem którzykolwiek są z uczynków zakonu.* Którzy się trzymają uczynków zakonu, i z nich oczekują usprawiedliwienia. — *Pod przeklęctwem są.* Tak dalece niedoznają obiecanego błogosławieństwa, że nawet są przedmiotem przekleństwa i kary. — *Bo napisano jest.* Deut. 27, 26. — *Przeklęty każdy któryby nie trwał.* Dowod, którego używa apostoł, jest taki: kto jakiekolwiek prawo gwałci, jest przeklętym od prawa: otóż wszyscy, którzy są pod prawem, odłączeni od wiary i łaski Chrystusowéj, gwałcą prawo; a więc wszyscy którzy są pod prawem, są od niego przeklętymi. Pierwszą część tego syllogizmu potwierdza przytoczonemi słowami Deuteronomium. Drugą zaś przypuszcza jako pewną i wiadomą, a mianowicie, iż nikt bez wiary i łaski Chrystusowéj nie może spełnić prawa Bożego.

11. *Przez zakon żaden nie bywa usprawiedliwion u Boga.* Jakby rzekł: Już zaś jest rzeczą wiadomą, iż nikt przez zakon nie zostaje usprawiedliwionym u Boga, gdyż jest napisano u proroka: *A sprawiedliwy z wiary swojéj żyć będzie.* —*Sprawiedliwy z wiary żywie.* Wyjęte to świadectwo z Habak. 2, 4. Patrz co się rzekło Rzym. 1, 17. gdzieśmy to wytłumaczyli.

12. Lex autem non est ex fide, sed: Qui fecerit ea, vivet in illis. *(Lev. 18, 5)*.

13. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est: Maledictus omnis, qui pendet in ligno; *(Deuter. 21, 23)*.

14. ut in gentibus benedictio Abrahae fieret in Christo Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.

15. Fratres (secundum hominem dico), tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat. *(Hebr. 9, 17)*.

16. Abrahae dictae sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit: Et seminibus, quasi in multis; sed quasi in uno: Et semini tuo; qui est Christus.

17. Hoc autem dico, testamentum confirmatum a Deo, quae post quadringentos et trigiuta annos facta est lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem.

18. Nam si ex lege hereditas, jam non ex promissione. Abrahae autem per repromissionem donavit Deus.

19. Quid igitur lex? Propter transgressiones

12. A zakon nie iest z wiary: ale któryby ië czynił, w nich żyć będzie.

13. Christus nas wykupił od przeklęctwa zakonu, stawszy się za nas przeklęctwem, (abowiem napisano iest: Przeklęty każdy który wisi na drzewie);

14. aby w Poganach stało się błogosławieństwo Abrahamowe w Christusie Jezusie: abyśmy obietnicę Ducha wzięli przez wiarę.

15. Bracia (wedle człowieka mówię) wszak człowieczego testamentu utwierdzonego nikt nie odrzuca, abo więcéy stanawia.

16. Abrahamowi opowiedziane są obietnice, y nasieniu iego. Nie mówi: Y nasieniom, iakoby w wielu: ale iako w iednym: Y nasieniu twoiemu, który iest Christus.

17. A to powiadam, testamentu przed tym od Boga utwierdzonego, zakon który po cztérechset y trzydzieści lat dan iest, nie wątli ku zepsowaniu obietnice.

18. Abowiem ieśliż z zakonu dziedzictwo, iuż nie z obietnice. Lecz Abrahamowi przez obietnicę Bóg darował.

19. Cóż tedy zakon? Postanowiony iest dla wy-

---

12. *A zakon nie jest z wiary.* Prawo nie uczy, nie przynosi wiary i łaski do spełnienia prawa, dostąpienia usprawiedliwienia i życia świątobliwego. — *Ale.* Dodać należy: O prawie to tylko się mówi. —*Któryby je czynił, w nich żyć będzie.* Wyjęte to świadectwo z Ezech. 20, 11. i Lew. 18, 9. — *Któryby je czynił.* Rzeczy przepisane prawem —*W nich żyć będzie.* Nie będzie karanym śmiercią, którą prawo wymierza przestępcom. Będzie żył owém życiem, i będzie używał owych dóbr, które się obiecują zachowującym stare prawo, to jest, obfitości dóbr doczesnych. Patrz Wujka.

13. *Chrystus nas wykupił od przeklęctwa zakonu.* Wybawił nas od kary, którą prawo z przeklęstwem groziło, mówiąc: *Przeklęty każdy, któryby nie trwał we wszystkiem, i t. d.*, wyż. w. 10. — *Stawszy się za nas przeklęctwem.* Wyświadczył zaś nam to Chrystus, gdy się sam stał za nas przeklęstwem, albowiem przeklęstwa rodu ludzkiego przeniosł Bóg na Chrystusa, to jest, żeby za nas podjął haniebną i przeklętą karę śmierci. — *Albowiem napisano jest.* Deut. 21, 23.— *Przeklęty każdy, który wisi na drzewie.* Wytłumaczyliśmy to miejsce we wskazanym rozdziale Deut. w. 23.

14. *Aby w poganach stało się błogosławieństwo Abrahamowe w Chrystusie Jezusie.* Aby błogosławieństwo obiecane Abrahamowi przyszło do pogan, i w nich się wypełniło przez Jezusa Chrystusa.—*Obietnicę Ducha.* Ducha Świętego, który nas usprawiedliwia i poświęca, obiecanego synom Abrahamowym, to jest, wierzącym. — *Wzięli przez wiarę.* Przez którą wierzymy w Chrystusa syna Abrahamowego, w którym Bóg postanowił i oznaczył to ubłogosławienie, mówiąc do Abrahama: *W tobie*, to jest, w nasieniu twojém, którém jest Chrystus, *będą błogosławione wszystkie narody.*

15. *Bracia, wedle człowieka mówię.* Wedle zwyczaju przyjętego u ludzi mówię. W téj duchownéj i boskiéj rzeczy używam przykładu ludzkiego i pospolitego, to jest, testamentu i tego który czyni testament, żeby dowieść, iż my odziedziczyliśmy rzeczone błogosławieństwo Abrahamowe, nie przez prawo, ale przez wiarę Chrystusową, stosownie do przymierza Bożego zawartego z Abrahamem, tak iż słusznie wstydzić się powinniście Galatowie, że więcéj ufacie testamentom i umowom ludzkim, jak Boskim. —*Testamentu utwierdzonego.* Powagą utwierdzonego, który pospolicie zowiemy autentycznym. —*Nikt nie odrzuca, albo więcéj stanawia.* To jest, nikt nie odmienia, i inaczéj nie rozrządza, jak jest rozporządzonem i postanowionem od tego który czyni testament, to jest, nic nie przydaje, ani ujmuje.

16. *Abrahamowi opowiedziane są obietnice.* Uczynione są obietnice, to jest, Gen. 22, 16, i daléj, gdzie się mówi: *Ponieważeś uczynił tę rzecz, a nie sfolgowałeś synowi twemu jednorodzonemu dla mnie, błogosławić ci będę, i t. d., i błogosławione będą w nasieniu twoim wszystkie narody ziemie.* — *Nie mówi: i nasieniom.* Dowodzi apostoł, że to miejsce o Chrystusie brać należy, gdyż rzekł w liczbie pojedynczéj, *i nasieniu*, nie zaś w mnogiéj, *i nasieniom.* A chociaż *nasienie*, wyraz jest zbiorowy, i często oznacza wszystkich potomków, niekiedy jednak pewną niejaką osobę, jako gdy się mówi, Gen. 21, 13: *Aleć i syna niewolnice rozmnożę w naród wielki, ponieważ nasieniem twoim jest*, to jest, synem twoim. Tak tedy należy brać w tém miejscu, i nie można wątpić dla powagi S. Pawła, tak tłumaczącego.

17. *A to powiadam.* To więc jest, co zamierzam, co sobie zamierzyłem dowieść. —*Testamentu... od Boga utwierdzonego.* Jakby rzekł: Jesli, jak powiedziałem w. 15, testamentu i umowy ludzkiéj nikt unieważnić nie śmie i nie może, daleko mniéj testamentu i umowy Bożéj, zawartéj z Abrahamem, że w Chrystusie mają być ubłogosławione wszystkie narody, będzie mogło unieważnić prawo daleko poźniejsze, dane na górze Synai we 430 lat późniéj od téj obietnicy.

18. *Albowiem jeśliż z zakonu dziedzictwo.* Jeśli z prawa Mojżeszowego stajemy się dziedzicami błogosławieństwa Abrahamowego, to jest, sprawiedliwości i zbawienia.—*Już nie z obietnice.* A więc nic na mocy obietnicy uczynionéj Abrahamowi, czego powiedzieć nie można. — *Lecz Abrahamowi przez obietnicę Bóg darował.* Gdyż to błogosławieństwo darował Bóg przez obietnicę, to jest, obiecując Abrahamowi nasienie, czyli Chrystusa, w którym i przez którego, miały otrzymać błogosławieństwo wszystkie narody, które w niego uwierzą.

19. *Cóż tedy zakon?* Jeśli dziedzictwo pochodzi tyl-

posita est, donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris.

20. Mediator autem unius non est; Deus autem unus est.

21. Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex, quae posset vivificare, vere ex lege esset justitia.

22. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. *(Rom. 3, 9)*.

23. Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quae revelanda erat.

24. Itaque lex paedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur.

25. At ubi venit fides, jam non sumus sub paedagogo.

26. Omnes enim filii Dei estis per fidem, quae est in Christo Jesu.

27. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. *(Rom. 6, 3)*.

stępków ażby przyszło nasienie, któremu obiecał rozrządzony przez anioły w ręce pośrednika.

20. A pośrzednik nie iestci iednego: lecz Bóg ieden iest.

21. Zakon tedy przeciwko obietnicam Bożym? Nie day Boże. Abowiem gdyby był dan zakon któryby mógł ożywiać: prawdziwieby z zakonu była sprawiedliwość.

22. Ale pismo zamknęło wszytko pod grzechem, aby obietnica z wiary Jezusa Chrystusa była dana wierzącym.

23. A przed tym niż przyszła wiara, byliśmy pod zakonem strzeżeni będąc zamknieni ku téy wierze która miała bydź obiawiona.

24. A przetóż zakon, Pedagogiem naszym był w Christusie: abychmy z wiary byli usprawiedliwieni.

25. Lecz gdy przyszła wiara: iuż nie iesteśmy pod Pedagogiem.

26. Abowiem wszyscy synami Bożymi iesteście przez wiarę która iest w Christusie Jezusie.

27. Bo którzykolwiek iesteście ochrzczeni w Christusie: oblekliście się w Christusa.

ko z obietnicy, nie zaś i z prawa, po co tedy wprowadzoném jest prawo? jaka korzyść prawa?—*Postanowiony jest dla występków.* Jest odpowiedź, jakby rzekł: Postanowiony jest zakon dla powstrzymania przez strach i groźby wykroczeń; albo dla wyświecenia przestępstw, t. j., aby lud pyszny, widząc prawo, uznał swe grzechy, których się dopuszcza przeciwko prawu, i że mu potrzeba łaski Chrystusowéj do jego wypełnienia, i takim sposobem, iżby prawo przeprowadziło nieznacznie ludzi do Chrystusa; przeto dodaje: *Ażby przyszło nasienie.* To jest, Chrystus.—*Któremu obiecał.* Bóg, że przez niego błogosławione będą, t. j., usprawiedliwione wszystkie narody. Jakby rzekł: Danem zostało prawo, jako nasz przewodnik, aż do Chrystusa; a więc gdy Chrystus już jest obecnym, dokonało swojego urzędu; na cóż tedy daléj chcecie je przedłużać, Żydowie!—*Rozrządzony przez anioły.* Że stare prawo było ułożoném, napisaném i podaném za sprawą i posługą aniołów, świadczy tenże apostoł do Żyd. 2, 2. i s. Stefan, Dzieje Ap. 7, 38. Wskazuje więc apostoł różnicę pomiędzy prawem a obietnicą, t. j., iż prawo zostało podaném za posługą anielską, obietnica zaś przyszła nam przez Chrystusa.—*W ręce pośrednika.* Przez pośrednika Mojżesza, który był rozjemcą i pośrednikiem pomiędzy Bogiem i ludźmi.

20. *A pośrednik nie jestci jednego.* Ale pośredniczy pomiędzy dwóma. Tak Mojżesz był pośrednikiem pomiędzy Bogiem i hebrajczykami, Chrystus pomiędzy tymże Bogiem i chrześcianami.— *Lecz Bóg jeden jest.* Niema dwóch Bogów, z którychby jeden był Bogiem prawa i Żydów, drugi zaś Bogiem Abrahama i chrześcian: ale jeden jest Bóg jednych i drugich, i tenże sam sprawca prawa i Ewangelii. Jeden więc i ten sam Bóg uczynił Mojżesza pośrednikiem pomiędzy sobą i Żydami; teraz go odwoławszy, uczynił pośrednika drugiego, to jest, Chrystusa, i przez niego ubłogosławił i dał usprawiedliwienie wszystkim narodom, jak to był obiecał Abrahamowi.

21. *Zakon tedy przeciwko obietnicom Bożym?* Zapobiega zarzutowi, do którego zdaje się dał powód wiersz 19, gdy rzekł: *Zakon postanowiony jest dla występków,* (albo jak jest w greckim, *przyłączony) ażby przyszło nasienie;* ztąd bowiem mógłby kto wnosić: Jeśli do obietnicy przełączone jest prawo, widać tedy iż przywłaszczyło sobie obowiązek ożywiania i usprawiedliwiania ludzi, to jest, żeby to, co obietnica zawierała, wykonać, i spełniać aż do przyjścia Chrystusa; na co bowiem co innego przyłączonem zostało do obietnicy? poco co innego uprzedzało Chrystusa? jedno, jak ty sam powiadasz: *dla występków,* t. j., obalenia przez żywe uczynki cnot, które przepisuje prawo, żebyśmy przez nie byli usprawiedliwieni. A jeśli tak jest, więc prawo sprzeciwia się obietnicom Bożym; Bóg bowiem to ożywienie i usprawiedliwienie obiecał wierze w Chrystusa, nie zaś prawu, owszem tém samem prawo od niego wyłączył.—*Nie daj Boże.* To jest, aby Bóg dał prawo, któreby się sprzeciwiało jego obietnicom. Jakby rzekł: To żadnym sposobem być nie może.—*Ożywiać.* Sprawować, iżby były żywemi uczynki ludzkie; a to się dzieje gdy człowiek żywe sprawy i uczynki cnotliwe wykonywa z wewnętrznego ducha miłości i łaski.— *Prawdziwieby z zakonu była sprawiedliwość.* Wypływałoby, że może nam dać tegoż ducha miłości i łaski, i samą sprawiedliwość.

22. *Ale Pismo zamknęło wszystko pod grzechem.* Ale Pismo ś. zapowiedziało i ogłosiło, że wszyscy są grzesznymi i podległymi grzechowi.— *Wszystko.* Wszystkich.—*Aby obietnica.* Błogosławieństwo obiecane Abrahamowi, t. j., sprawiedliwość, zbawienie i dziedzictwo. —*Z wiary.* Była daną wierzącym przez wiarę Chrystusową.

23. *A przedtem niż przyszła wiara.* Tak dalece prawo nie sprzeciwia się obietnicom, iż dziwną niejaką opatrznością Boską, uprzedzało samą wiarę, która się miała niegdyś objawić, i ją wskazywało, i dopokąd ona wie weszła na świat, swoją nas jakby opieką osłaniało i broniło.

24. *Pedagogiem naszym był.* Nakształt nauczyciela nas jako maluczkich i skłonnych do występków strzegło i prowadziło do prawdziwego mistrza i nauczyciela sprawiedliwości, Chrystusa, abyśmy z wiary jego dostąpili usprawiedliwienia.

25. *Pod pedagogiem.* Pod prawem, które względem nas spełniało obowiązek pedagoga.

26. *Albowiem wszyscy.* Już Żydzi, którzyście byli pod prawem jakby pedagogiem; już poganie, którzyście nie mieli tego pedagoga.—*Synami Bożymi jesteście.* Tém samem, żeście uwierzyli, uważacie się za synów Bożych przez wiarę zrodzonych, i Chrystus wami jakby dorosłymi synami kieruje i rządzi, a zatem do prawa i Mojżesza, jako do pedagoga uciekać się nie macie potrzeby.

27. *Jesteście ochrzczeni w Chrystusie.* Przyjęliście

28. Non est Judaeus, neque Graecus; non est servus, neque liber; non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.

29. Si autem vos Christi: ergo semen Abrahae estis, secundum promissionem heredes.

28. Nie iest Żyd ani Greczyn: nie iest niewolnik, ani wolny: nie iest mężczyzna, ani niewiasta. Abowiem wszyscy wy iedno iesteście w Christusie Jezusie.

29. A ieśliście wy Christusowi: tedyście nasieniem Abrahamowym, dziedzicami wedle obietnice.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *O głupi.* Odmienić wiarę wziętą od pierwszych Apostołów, na namowę niewiem jakich Ewangelików nowych, jest według Apostoła głupstwo, szaleństwo, i nierozum wielki. Wyż. 1, 8.

2. *Z uczynków zakonnych.* Hieronim Ś. tak na to miejsce pisze: Obaczmy pilnie, iż nie rzekł zgoła z uczynków, ale przydał, z uczynków zakonnych. Bo wiedział iż Korneliusz Rotmistrz wziął ducha z uczynków, ale nie z uczynków zakonu, którego nie znał. A tak błądzą ci, którzy mniemają, żeby Paweł Ś. tu i w liście do Rzymian, odrzucał od usprawiedliwienia zgoła wszystkie uczynki dobre. (Dzieje 10, 4).

6. *Jako Abraham uwierzył Bogu.* Jaka wiara była Abrahamowa, która mu jest poczytana ku sprawiedliwości, masz wyżéj do Rzym. 4, 24.

12. *A zakon nie jest z wiary.* Z tego miejsca widzimy, jakim uczynkom zakonu Paweł odejmuje moc usprawiedliwienia: zwłaszcza tym, które się dzieją bez wiary w Chrystusa Pana, od człowieka zakon mojżeszów zachowującego: a nie tym, które się dzieją z ducha wiary od chrześcianina, który już przez wiarę w Chrystusa jest usprawiedliwiony. W czém się bardzo mylą heretycy: mniemając żeby Paweł odrzucał sprawiedliwość wszelakich uczynków, tak od wiernych jako i od niewiernych uczynionych. Lecz Jakób Ś. jaśnie uczy, iż też jest niejaka sprawiedliwość uczynków, która Bogu zaleca usprawiedliwione. (Jakób 2, 24).

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O dobrodziejstwie łaski Chrystusowéj i dziedzictwie synów Bożych, i t. d.

1. Dico autem: Quanto tempore heres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium,

2. sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre:

3. ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.

4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege,

5. ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.

6. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater.

1. A mówię, iako długo dziedzic iest dziecięciem, nic nie iest różny od sługi, będąc panem wszytkiego:

2. ale iest pod opiekuny y sprawcami aż do zamierzonego czasu od oyca:

3. także y my, gdyśmy byli dziećmi, byliśmy pod elementy świata.

4. Lecz gdy przyszło wypełnienie czasu, zesłał Bóg Syna swego uczynionego z niewiasty, uczynionego pod zakonem:

5. aby te którzy pod zakonem byli, wykupił, żebyśmy przysposobienia synowskiego dostali.

6. A iż iesteście synowie: zesłał Bóg Ducha Syna swego w serca wasze wołaiącego: Abba, Oycze.

---

wiarę i chrzest Chrystusowy.—*Oblekliście się w Chrystusa.* Zwlokłszy z siebie starego człowieka, jesteście jakby przeistoczeni w nowego człowieka Chrystusa; jakby rzekł: Będąc tak ściśle złączonymi z Chrystusem, przez wiarę i chrzest, nie potrzebujecie zaiste posługi prawa, któreby was przywiodło do Chrystusa.

28. *Nie jest Żyd, ani Greczyn.* W chrześciaństwie i u Boga żadnéj niema różnicy narodu, stanu, płci; ale wszyscy bądź Żydzi, bądź Grecy, bądź mężczyzni, bądź niewiasty, jednem są ciałem mistyczném Kościoła, którego głową jest Chrystus.

29. *A jeźliście wy Chrystusowi.* Jeśli wy Galatowie, chociaż z pogan, należycie do Chrystusa i jego ciała, jesteście zaiste nasieniem Abrahamowem, o którém się wyżéj mówiło i na mocy dawnéj obietnicy dziedzicami, nie mniéj jak Żydzi.

R. 4.—1. *A mówię.* To co mówię, tak się ma.—*Jako długo dziedzic jest dziecięciem.* Dopóki dziedzic jest małoletnim.—*Nic nie jest różny od sługi.* Gdyż jest podległym opiekunom aż do pewnego czasu, jak się mówi w wierszu następnym.—*Będąc panem wszystkiego.* Chociaż z prawa dziedzictwa i woli rodzicielskiéj, jest panem tych wszystkich dóbr, któremi inni rządzą.

3. *Także i my.* Żydzi.—*Gdyśmy byli dziećmi.* Gdy my, którzy byliśmy kościołem wiernych, do których odnosiło się dziedzictwo i błogosławieństwo Abrahamowe, *byliśmy dziećmi*, to jest, nieumiejętnymi i niedoskonałymi, bądź w znajomości, bądź następnie w miłości Boga i sprawiedliwości. — *Byliśmy pod elementy świata.* Światem nazywa wszystko widzialne, nikłe, doczesne, to jest widzialne i cielesne ceremonije starego prawa, jedném słowem, rzeczy materyalne przepisane prawem.

4. *Gdy przyszło wypełnienie czasu.* Gdy się wypełnił czas, który był zakreślony przez Boga Ojca na nasze wybawienie z niewoli prawa, i otrzymanie dziedzictwa obiecanego synom.—*Uczynionego z niewiasty.* Oznacza, iż Chrystus jest poczętym i utworzonym z saméj tylko istności macierzyńskiéj i z najczystszéj krwi.—*Z niewiasty.* Z niewiasty dziewicy.—*Uczynionego pod zakonem.* Bo chociaż Chrystus nie był obowiązanym zachowywać prawo, jednakże je dobrowolnie zachowywał, poddając się obrzezaniu i innym ceremoniom przepisanym prawem.—*Uczynionego.* Więc oznacza nie obowiązek lecz użycie, nie przynależytość, lecz czyn.

5. *Wykupił.* Dawszy zapłatę, oswobodził z niewoli prawa, i uczynił swoimi.—*Żebyśmy przysposobienia synowskiego dostąpili.* Dla tego Syn Boży stał się z niewiasty synem ludzkim, aby synów ludzkich uczynił i przysposobił za synów Bożych.—*Dostali.* Dostąpili.

6. *A iż jesteście synowie.* Ponieważ zaś wy także, Galatowie, chociażeście nie byli pod owemi elementami i opiekunami, równie jednak jak Żydzi staliście się synami Bożymi. — *Ducha Syna swego.* Ducha świętego, nie żeby was uczynił synami, ale iżby was już uczy-

7. Itaque jam non est servus, sed filius: quodsi filius, et heres per Deum.
8. Sed tunc quidem iguorantes Deum, iis, qui natura non sunt dii, serviebatis.
9. Nunc autem, cum cognoveritis Deum, immo cogniti sitis a Deo: quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis?
10. Dies observatis et menses, et tempora et annos.
11. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis.
12. Estote, sicut ego, quia et ego, sicut vos; fratres, obsecro vos: Nihil me laesistis.
13. Scitis autem, quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem, et tentationem vestram in carne mea
14. non sprevistis, neque respuistis: sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum.
15. Ubi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis, quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi.
16. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis?
17. Aemulantur vos non bene, sed excludere vos volunt, ut illos aemulemini.
18. Bonum autem aemulamini in bono semper, et non tantum cum praesens sum apud vos.

7. A tak iuż nie iest niewolnikiem, ale synem: a ieśli synem: tedyć y dziedzicem przez Boga.
8. Aleć na on czas nie znaiąc Boga, służyliście tym, którzy z przyrodzenia nie są Bogowie.
9. A teraz poznawszy Boga, y owszem poznani będąc od Boga: iakoż się zaś nawracacie ku elementóm mdłym y niedostatecznym, którym zasię znowu służyć chcecie?
10. Pilnuiecie dni, y miesięcy, y czasów, y roków.
11. Boię się o was, bym snadź darmo nie pracował około was.
12. Bądźcież iako ia, gdyżem y ia iako wy: Bracia, proszę was, w niwczymeście mię nie obrazili.
13. A wiécie iżem iuż dawno przez krewkość ciała przepowiadał wam Ewanielią:
14. a pokusy waszéy w ciele moim nie lekceście ważyli, aniście odrzucili: aleście mię przyięli, iako anyoła Bożego, iako Christusa Jezusa.
15. Gdzież tedy iest błogosławieństwo wasze? Abowiem świadectwo wam daię, iż, by była rzecz można, oczy wasze wyłupilibyście byli, y dalibyście mi byli.
16. Więcem się wam stał nieprzyiacielem, prawdę wam mówiąc?
17. Miluią was nie dobrze, ale was chcą wypchnąć, abyście ich naszlądowali.
18. A dobrego naszladuycie zawżdy w dobrym: a nie tylko gdym iest obecny u was.

nionych synami nauczył wołać: *Abba, Ojcze.—Wołającego.* To jest, z wielką pobożnością w duszy błagającego i z ufnością wzywającego Boga Ojca.—*Abba, Ojcze.* Po hebrajsku *ab*, po chaldejsku zaś i syryjsku, *Abba*, i z zakończeniem łacińskiém i greckiém, Abbas, to samo znaczy co *Ojciec.*

7. *A tak już nie jest niewolnikiem.* Żaden z was ochrzczeni Galatowie. Jest odmiana osoby; przechodzi bowiem od drugiéj do trzeciéj. Już nie jesteście niewolnikami pozbawionymi dziedzictwa, ale synami.—*I dziedzicem przez Boga.* W greckim jest, *dziedzicem Bożym przez Chrystusa;* albowiem przez Chrystusa, w którego jesteśmy wszczepieni, przychodzi nam od Boga dziedzictwo wieczne Boże i wszystkie dobra, a także łaska i miłosierdzie Boże.

8. *Aleć na on czas.* Gdyście byli niewiernymi.—*Tym, którzy z przyrodzenia nie są bogowie.* Ale zmyślonemi, i w fałszywém mniemaniu ludzkiém, to jest bałwanom.—*Służyliście.* Oddając im cześć Bożą i składając ofiary.

9. *Poznani będąc od Boga.* Jakby synowie poznani i miłowani od Ojca, który was przywiódł do poznania i miłości swojéj.—*Ku elementom mdłym i niedostatecznym.* Co rozumie pod imieniem elementów, powiedzieliśmy wyż., w. 3. Zowie zaś mdłémi i niedostatécznemi, gdyż ceremonie starego prawa nie dawały łaski i świętości; ale były bezskutecznemi do usprawiedliwienia same przez się (ex opere operato), wymagało się bowiem spółdziałania ze strony przyjmującego, to jest, wiary, pobożności, i t. d.

10. *Pilnujecie dni.* Żydowskich, jako to zachowujecie szabaty.—*I miesięcy.* To jest nowie księżyca.—*I czasów.* Ustanowionych uroczystości w pewne pory roku.—*I roków.* Siódmego roku odpuszczenia, i pięćdziesiątego Jubileuszowego. Nadto przez pilnowania dni, miesiąców i lat, rozumie wszystkie obrzędy starego prawa. Patrz Wujka.

11. *Boję się o was.* Żebym nienapróżno podjął pracę około waszego nawrócenia.

12. *Bądźcież jako ja.* Odrzućcie za moim przykładem praktyki żydowskie, i niedopuszczajcie, żeby na was wkładano prawo niewolnictwa.—*Gdyżem i ja jako wy.* Albowiem i ja zastosowałem się do waszéj słabości, żeby was pozyskać Chrystusowi. Albo, żyjąc po pogańsku, stosuję się do was pogan, ile tylko mogę, bez naruszenia sumienia.—*Proszę was.* Abyście czynili com powiedział.—*W niczemeście mię nie obrazili.* Nie mówię tego w gniewie, ale przez miłość dla was, i litując się nad wami.

13. *Przez krewkość ciała.* Przez prace, prześladowania, niebezpieczeństwa, przeciwności.

14. *Pokusy waszéj.* Mnie obarczonego tylu obelgami, udręczonego i wzgardzonego, gdy mogłem być dla was przedmiotem pokusy, żebyście mnie i moję Ewangelią wzgardzili, nie uczyniliście tego, ale przyjęliście mnie jako anioła, owszem jakby samego Chrystusa.

15. *Gdzież tedy jest błogosławieństwo wasze?* Przez które mnie uważacie za błogosławionego. Gdzie są dawne wasze o mnie odzywania się, pochwały, sądy? jakim sposobem tak rychło, tak niebacznie zmieniliście względem mnie i Ewangelii mojéj umysły wasze?—*Albowiem świadectwo wam daję.* Mogę to prawdziwie świadczyć o waszéj względem mnie uprzejmości. — *By była rzecz można.* Żeby było potrzeba i wypadało.

17. *Milują was.* Zwolennicy żydowstwa starają się was pozyskać i uczynić podległymi sobie i swojemu prawu.—*Nie dobrze.* Gdyż nie dla dobra i postępu waszego.—*Ale was chcą wypchnąć.* Odłączyć od Chrystusa i jego religii.

18. *A dobrego naśladujcie.* Oni chcą, abyście ich naśladowali: ale dobra jest i chwalebna, abyście naśladowali waszych mistrzów, jakim ja naprzód jestem, i to nie byle w czém, ale tylko w rzeczach dobrych, i przytém zawsze i stale, i nie wtenczas tylko gdy jestem obecnym.

19. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.

20. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.

21, Dicite mihi, qui sub lege vultis esse: legem non legistis?

22. Scriptum est enim: Quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla et unum de libera. *(Gen. 16, 15. Gen. 21, 2).*

23. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem;

24. quae sunt per allegoriam dicta. Haec enim sunt duo testamenta. Unum quidem in monte Sina, in servitutem generans, quae est Agar;

25. Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, quae nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis.

26. Illa autem, quae sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra.

27. Scriptum est enim: Laetare sterilis, quae non paris: erumpe et clama, quae non parturis, quia multi filii desertae, magis quam ejus; quae habet virum. *(Isai. 54, 1).*

19. Dziatki moie, które zaś boleiąc rodzę, ażby był Christus w was wykształtowan.

20. A chciałbym teraz bydź u was, y odmienić głos mdy: przeto iż wątpię o was.

21. Powiédzcie mi, którzy pod zakonem chcecie bydź, zakonuście nie czytali?

22. Abowiem napisano iest, iż Abraham miał dwu synów: iednego z niewolnice, a drugiego z wolnéy.

23. Lecz który z niewolnice, według ciała się narodził: a który z wolnéy, przez obietnicę:

24. co przez Allegorią powiedziano iest. Abowiem te są dwa testamenty. Jeden na górze Sinai, rodzący w niewolą: która iest Agar.

25. Abowiem Sina iest góra w Arabiiéy: przyrównywa się do tego, które teraz iest Jeruzalem, y w niewoléy iest z synami swymi.

26. A ono które wzgórę iest Jeruzalem, wolne iest, które iest matka nasza.

27. Abowiem napisano iest: Wesel się nie płodna, która nie rodzisz: zakrzykni a zawołay, która rodząc nie pracuiesz: bo wiele synów opusczonéy, więcey niż téy która ma męża.

---

19. *Dziatki moje.* Jam was bowiem urodził Chrystusowi przez Ewangelią.—*Które zaś bolejąc rodzę.* Których, odpadłych od Chrystusa i przystających do żydowstwa, znowu rodzę, żeby odprowadzić od żydowstwa, i znowu narodzić Chrystusowi. — *Ażby był Chrystus... ukształtowan.* Chrystusowa wiara, nadzieja, wolność.— *W was.* Żebyście nie od prawa, ale od Chrystusa i wiary Chrystusowéj oczekiwali wszelkiéj łaski, sprawiedliwości i zbawienia.

20. *I odmienić głos mój.* Zeby uczucia, których list objąć nie może, wyrazić żywym głosem; to jest abym jako matka to was popieścił, to powzdychał, to prosił, to łajał, jak to czynią matki, które się zdobywają na rozmaite uczucia, i już się modlą, już płaczą, już wzdychają, już strofują, żeby skłonić swe dziatki do tego, czego żądają.—*Przeto iż wątpię o was.* Nie wiedząc co począć i jak pisać, żeby was skłonić.

21. *Zakonuście nie czytali.* Jeśli mnie nie słuchacie, słuchajcie prawa, którém się pysznicie; ono was samo przywiedzie do Chrystusa.

22. *Albowiem napisano jest.* Gen. 16, 15, i 21, 2.— *Jednego z niewolnice.* Izmaela, którego porodziła Abrahamowi niewolnica Sary Agar, prawem małżeństwa złączona z Abrahamem. — *Drugiego z wolnéj.* Izaaka z Sary przedniejszéj żony swojéj.

23. *Według ciała się narodził.* To jest mocą sił ciała, przez cielesne i naturalne rodzenie, które to ma do siebie, że Abraham chociaż starzec mógł otrzymać dziécię z młodéj dziewczyny jaką była Agar. — *Przez obietnicę.* Z Abrahama i Sary już starych, i przytém z Sary bezpłodnéj nie mogły się rodzić dzieci siłą naturalną. Narodził się przeto Izaak z daru Bożego, wedle tego co Bóg był obiecał Abrahamowi. Gen. 17, 18.

24. *Co przez allegorią powiedziano jest.* Patrz W.

25. *Albowiem Sina jest góra w Arabiéj.* Jakby rzekł: Agar i Synai tę samą rzecz wyrażają, to jest stary testament. Stosownie, iż z góry Synai wypłynął stary testament. Albowiem Synai jest straszna góra w Arabii, położona daleko poza obrębem ziemi obiecanéj, a przeto jest bardzo stosowną do oznaczenia własności starego testamentu, który to ma do siebie, że wraża bojaźń i przerażenie, czyni niewolnikami pozbawionymi obietnic, i wywłaszczonymi z dziedzictwa.—*Przyrównywa się do tego, które teraz jest Jeruzalem.*'Która to góra Synai ma podobieństwo z tą ziemską Jerozolimą, i do niéj przypada co do mistycznego znaczenia. Albowiem Synai oznacza stary testament; Jerozolima ziemska jest stolicą ludu żydowskiego, to jest, synów starego testamentu, gdyż owi Żydzi, którzy otrzymali prawo na górze Synai, byli przodkami Żydów, mieszkających teraz w Jerozolimie; i tak jak pod względem natury, tak i pod względem skłonności niewolniczych i obyczajów żydowskich jedni i drudzy z sobą się zgadzają. Jakim był Synai, taką była i Jerozolima: otoż Synai zrodził niewolników; a więc i Jerozolima rodziła i rodzi niewolników, to jest starego testamentu.—*I w niewoléj jest z synami swymi.* Agar.

26. *A ono, które wzgórę jest Jeruzalem.* Rozumie Kościół Chrześciański, o którym się mówi, iż jest *wzgórę*, albowiem Chrystus jego głowa zstąpił z nieba i znowu wstąpił do nieba, i z tamtąd rządzi Kościołem; albowiem doskonałość Kościoła zależy na rzeczach wyższych i niebieskich, a mianowicie na wierze, nadziei i miłości; albowiem moc sakramentów jego pochodzi z góry, i ma obecnego w Kościele samego Boga, który jakby z góry przychodzi; albowiem jego obcowanie jest w niebiosach, oraz spodziewa się i wzdycha do dóbr niebieskich, które są w górze.—*Jeruzalem.* Tak się nazywa Kościoł, gdyż Jeruzalem to samo znaczy co *widzenie pokoju*, ten zaś pokój znajduje się w Kościele, wedle onych słów Pańskich, Jan. 14—27: *Pokój zostawuję wam, pokój mój daję wam.* Albo pod imieniem Jerozolimy oznacza się Kościoł dla tego, iż jako na górze Synai postanowione jest prawo stare, tak prawo nowe, przez które ugruntowanym został Kościoł, ogłoszone było w Jerozolimie.— *Wolne jest.* Od jarzma starego prawa.— *Matka nasza.* To jest tych wszystkich, którzy przyjęli wiarę Chrystusową; skutkiem czego się dzieje, iż jako niegdyś Sara porodziła Izaaka zupełnie wolnym i dziedzicem dóbr ojcowskich; tak też dzieci téj matki, którą wyobrażała Sara, są wolnymi i prawnymi dziedzicami, nie w skutek pochodzenia, ale obietnicy Bożéj.

27. *Napisano jest.* Iz. 54—1.—*Wesel się niepłodna.* Wesel się Kościele, powołany i zebrany z pogan, który wprzódy byłeś niepłodnym, opuszczonym od Boga, i pozbawionym wiary i prawa.—*Która nie rodzisz.* Która dotąd nie rodziłaś dzieci Bogu, a teraz jemu zaślubiona będziesz rodziła.—*Zakrzyknij, a zawołaj.* Wesel się, wydaj głos i zawołaj, chwal Boga z radością, i zdobądź się na okrzyki i pienia chwały.—*Bo wielu synów opu-*

28. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus. *(Rom. 9, 8)*.
29. Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum: ita et nunc.
30. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam et filium ejus: non enim heres erit filius ancillae cum filio liberae. *(Gen. 21, 10)*.
31. Itaque, fratres, non sumus ancillae filii, sed liberae: qua libertate Christus nos liberavit.

28. A my bracia, według Izaaka iesteśmy synami obietnice.
29. Ale iako na on czas ten, który się był narodził wedle ciała, przeszladował tego, który wedle ducha: tak y teraz.
30. Ale co mówi Pismo? Wyrzuć niewolnicę y syna iéy: abowiem nie będzie dziedzicem syn niewolnice z synem wolnéy.
31. A tak bracia, nie iesteśmy synami niewolnice, ale wolnéy: którą wolnością nas Christus wolne uczynił.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 4. w. 10. *Pilnujecie dni.* Tych słów odszczepieńcy niesłusznie przeciw zachowaniu świąt chrześcijańskich używają. Gdyż tu Paweł nie o świętach chrześcijańskich, ale o żydowskich mówi, (jako wszyscy Doktorowie greccy, i Hieronim, i Augustym Ś. pisząc na to miejsce wykładają), których chrześcijanie obchodzić nie mają. Albo raczéj o pogańskiém dni obieraniu, którzy mówią: Jutro się nie puszczę w drogę, iż nie dobry aspekt. Tego roku nie będę szczepił winnice, iż jest przestępny. Jako Ambroży Ś. rozumie,*i Augustyn Ś. (Ench. c. 79 et in ep. 119 ad Januar. cap. 7. Ambr. ad Gal. 4).

24. *Co przez allegorią powiedziano jest.* Ztąd się uczymy, iż Pismo ś. oprócz literalnego a prostego wykładu, miewa inszy wykład, duchowny, głębszy i tajemniejszy, nie tylko w słowiech, ale i w sprawach i w personach. Jako tu służebnica Agar znaczy zakon, a Ismael jéj syn znamionuje Żydy. Sara lepak wolna nowy zakon znaczy, a Izaak jéj syn, chrześcijany z niewolej Mojżeszowéj przez Chrystusa wyzwolone. Co gdyby heretycy baczyć chcieli, nie takby lekce poważali duchownych pisma wykładów, Ojców świętych i Doktorów kościelnych.

29. *Ale jako na on czas.* To społeczne prześladowanie różnych synów Abrahamowych, figurą jest Kościoła katolickiego, heretyki słusznie i sprawiedliwie karzącego: i heretyków synów niewolnice, niesprawiedliwie Kościoł prześladuiących. (August. epist. 48).

31. *Wolnością którą.* Wolność chrześcijańska nie w témci jest, żeby chrześcijaninowi wolno było czynić co jedno chce: nikomu nie być posłusznym ani poddanym, dziesięcin nie płacić, i nie chować świąt ani postów przykazanych: jakiéj wolności odszczepieńcy radzi używają: chocia ją potępia wszędy Pismo święte. Ale wolność chrześcijańska zależy, naprzód w wybawieniu od niewoli grzechów. Jako Paweł mówi: Wyzwoleni od grzechu, staliście się sługami sprawiedliwości. K temu w wyswobodzeniu od jarzma ceremonialnych i sądowych przykazań zakonu starego: którego ani ojcowie starzy znosić nie mogli. Nakoniec w wyswobodzeniu od ducha bojaźni i od przeklęctwa zakonu, nie żebyśmy od pełnienia Pańskiego przykazania wolni byli, ale żebyśmy je, z łaski a z miłości, łacno, i z dobrą wolą pełnili. O któréj wolności tak Apostoł mówi: Kędy jest Duch Pański, tam wolność jest. (I. Piotr 2. 16. II. Piotr 2, 19. Galat. 5, 13, Rzym. 6, 18. Dzieje 15, 10. Galat. 5, 1. II. Kor. 3, 17).

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O wolności Chrystusowéj, jéj dobrodziejstwach, i t. d.

1. State, et nolite iterum jugo servitutis contineri.
2. Ecce, ego Paulus dico vobis: Quoniam, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. *(Act. 15, 1)*.
3. Testificor autem rursus omni homini circum-

1. Stóycie: a nie bądźcie znowu pod iarzmem niewoléy.
2. Oto ia Paweł powiadam wam, iż ieśli będziecie obrzezani, Christus wam nic nie pomoże.
3. A oświadczam się zasię każdemu człowie-

szczonéj. Gdyż ty, która dotąd byłaś samotną i niezłączoną z mężem dla rodzenia dzieci, teraz, zostawszy płodną, więcéj zrodzisz dzieci mężowi twojemu Chrystusowi, jak synagoga złączona z mężem swoim, to jest z prawem Mojżeszowém, zrodziła dzieci przez cały czas trwania starego testamentu.

28. *Według Izaaka.* Na podobieństwo Izaaka, który nie mocą ciała, ale obietnicy Bożéj narodził się ze staréj i bezpłodnéj Sary.

29. *Ten który.. wedle ciała.* Izmaela rozumie, który mocą i rodzeniem cielesném narodził się z Agar.— *Prześladował tego, który wedle ducha.* To jest Izaaka, który się narodził z obietnicy Ducha ś. i mocą nadprzyrodzoną z Sary, jakby typ wiernych i duchownych dzieci prawa nowego. Jak Izmael prześladował Izaaka, powiedzieliśmy Gen. 21, 9.— *Tak i teraz.* Żydzi nienawidzą i prześladują Chrześcian. Patrz Wujka.

30. *Ale co mówi Pismo?* Słowa które się tu przywodzą zostały wyrzeczone przez Sarę, Gen. 21, 10.— *Albowiem nie będzie dziedzicem.* Jakby rzekł apostoł: Tak Chrześcijanie, ponieważ są wolnymi, są dziedzicami błogosławieństwa i sprawiedliwości Abrahamowéj.

31. *Niewolnice.* Synagogi.— *Wolnéj.* Kościoła.— *Którą wolnością nas Chrystus wolne uczynił.* Przez mękę i śmierć swoję. Patrz Wujka.

R. 5.— 1. *Stójcie.* Mocno i stale trwajcie w wierze i wolności, którejście raz nabyli przez Chrystusa.— *A nie bądźcie znowu pod jarzmem niewoléj.* Będąc obdarzeni wolnością, nie dopuszczajcie, żeby znowu na was wkładano jarzmo niewoli, to jest, prawa Mojżeszowego.

2. *Jeżli będziecie obrzezani, Chrystus wam nic nie pomoże.* Jeśli uważacie, iż obrzezanie jest niezbędném do zbawienia, i dla tego je przyjmujecie, jeśli nadzieję usprawiedliwienia i zbawienia w niém pokładacie, Chrystus, to jest odkupienie Chrystusowe, i samo chrześcijaństwo będzie wam niepożyteczne.

3. *Oświadczam się.* Oświadczam, zapowiadam.— *Powinien jest cały zakon pełnić.* Cały zakon Mojżeszowy, gdyż obrzezanie jest wyznaniem prawa.

cidenti se, quoniam debitor est universae legis faciendae.

4. Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini: a gratia excidistis.

5. Nos enim spiritu ex fide spem justitiae exspectamus.

6. Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed fides, quae per charitatem operatur.

7. Currebatis bene: quis vos impedivit veritati non obedire?

8. Persuasio haec non est ex eo, qui vocat vos.

9. Modicum fermentum totam massam corrumpit. *(I. Cor. 5, 6.)*

10. Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis: qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille.

11. Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc praedico: quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est scandalum crucis.

12. Utinam et abscindantur, qui vos conturbant.

13. Vos enim in libertatem vocati estis, fratres: tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem Spiritus servite invicem.

14. Omnis enim lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. *(Lev. 19, 18. Matth. 22, 39. Rom. 13, 8.)*

15. Quodsi invicem mordetis, et comeditis: videte, ne ab invicem consumamini.

kowi obrzezuiącemu się, iż powinien iest wszytek zakon pełnić.

4. Wyniszczeni iesteście z Chrystusa, który w zakonie się usprawiedliwiacie, z łaskiście wypadli.

5. Abowiem my Duchem, z wiary, nadzieie sprawiedliwości oczekawamy.

6. Bo w Christusie Jezusie nic nie waży ani obrzezanie, ani odrzezek, ale wiara, która przez miłość działa.

7. Bieżeliście dobrze: kto wam przekaził abyście nie byli posłusznymi prawdzie?

8. Namowa ta nie iest z tego, który was wzywa.

9. Trocha kwasu wszytko ciasto kwasi.

10. Ja dufam o was w Panie, iż nic inszego rozumieć niebędziecie: a ten który wami trwoży, odniesie sąd, któryżkolwiek on iest.

11. A ia bracia, ieśli iescze obrzezanie opowiadam: czemuż iescze przeszladowanie cierpię? Tedy wyniszczone iest zgorszenie krzyżowe.

12. Bodayże y odcięci byli, którzy was wzruszaią.

13. Abowiem wy wezwani iesteście ku wolności bracia: tylko żebyście wolności nie obracali na pobudkę ciału: ale przez miłość ducha służcie ieden drugiemu.

14. Bo wszytek zakon w iednéy się mowie wypełnia: Będziesz miłował bliźniego twego iako samego siebie.

15. Lecz ieśli ieden drugiego kąsacie y iécie, patrzcie aby ieden drugiego nie ziadł.

---

4. *Wyniszczeni jesteście z Chrystusa.* Wyniszczonym być od Chrystusa, znaczy być pozbawionym jego dobrodziejstw i łaski, i nieotrzymywać z niego żadnéj korzyści.—*Którzy w zakonie się usprawiedliwiacie.* Którzy usprawiedliwienia szukacie w obrzezaniu i innych uczynkach prawa.—*Z łaskiście wypadli.* Utraciliście dobrodziejstwo łaski Chrystusowéj; albowiem którzy w prawie szukają usprawiedliwienia, nieoczekują usprawiedliwienia od Chrystusa przez wiarę, jak czynią prawdziwi Chrześcianie.

5. *Albowiem my.* Którzy prawdziwie i z duszy czcimy Chrystusa.— *Duchem z wiary.* Z wiary, która po części wyjednywa Ducha, zkąd się w nas sprawuje usprawiedliwienie; po części od samego Ducha Ś. pochodzi, i dla tego z samego duchownego wykładu prawa oczekujemy usprawiedliwienia i owocu usprawiedliwienia, to jest, życia wiecznego.

6. *Bo w Chrystusie.* W religii chrześciańskiéj—*Nic nie waży ani obrzezanie.* Nic się nie przyczynia do usprawiedliwienia i zbawienia, czy kto jest obrzezanym, czy nieobrzezanym. — *Ale wiara, która przez miłość działa.* Patrz Wujka.

7. *Bieżeliście dobrze.* W życiu i nauce chrześciańskiéj.—*Przekaził.* Przeszkodził w biegu.—*Abyście nie byli posłusznymi prawdzie.* Żebyście się cofnęli od prawdy chrześciańskiej i odpadli w żydowstwo.

8. *Namowa ta.* Żydów, żebyście się trzymali praktyk zakonnych, jako niezbędnych chrześcianinowi do zbawienia.—*Nie jest z tego, który was wzywa.* Nie jest z Boga Ojca, który was przez Chrystusa powołał do wiary, łaski i zbawienia, ale raczéj z djabła i sług jego.

9. *Trocha kwasu.* Jest przysłowie, które wyraża, iż mała wada jednéj jakiéj części, całe ciało przesięka i psuje. Oznacza apostoł, że niewielka liczba tchnących żydowstwem, gubi cały kościół Galatów.

10. *W Panie.* W łaskawości i dobroci Bożéj.—*Iż nic inszego rozumieć nie będziecie.* Że nie będziecie wierzyli w nic innego, jedno w to, czegom was nauczył.— *Odniesie sąd.* Nieuniknie należnéj kary, ktoby on taki nie był.

11. *Jeżli jeszcze obrzezanie opowiadam,* Jeśli jeszcze opowiadam żydowstwo pomiędzy Żydami, jak zmyślają moi przeciwnicy, usiłując moim przykładem utrwalić swoję naukę, jakoby ja, chociaż skrycie, jestem z ich strony.—*Czemuż jeszcze prześladowanie cierpię?* Dla czegoż mnie napastują, gdy jak twierdzą, jestem za nimi?— *Tedy wyniszczone jest zgorszenie krzyżowe.* Jeśli, powiada, jeszcze opowiadam obrzezanie, a więc powinien ustać gniew Żydów, gdyż się obrażają za opowiadanie krzyża. Albowiem nie tyle ich obraża opowiadanie Chrystusa ukrzyżowanego, jak obalenie prawa przez krzyż; chcieliby bowiem zatrzymać prawo z Chrystusem. — *Wyniszczone jest.* Patrz co się rzekło w. 4.

12. *Bodajże i odcięci byli.* P. W.— *Którzy was wzruszają.* W greckim *podkopują:* którzy usiłują odebrać wam wolność, w któréj zostajecie.

13. *Wezwani jesteście ku wolności.* Abyście przez Ewangelią byli wolnymi od uciążliwéj i niepożytecznéj niewoli obrządków zakonnych.— *Tylko żebyście wolności.* Upomina Galatów, aby wolności, do któréj jak powiedział, są powołanymi, źle nie rozumieli, i nienadużywali do służenia ciału.—*Nieobracali na pobudkę ciału.* Abyście pod pozorem téj wolności zbyt wiele sobie nie pozwalali, i jakby wam wszystko wolno było, nie służyli żądzom cielesnym.—*Służcie jeden drugiemu.* Dopomagajcie. Patrz Wujka.

14. *Bo wszystek zakon.* To jest, który się odnosi do bliźniego. P. W.— *W jednéj się mowie wypełnia.* Wypełnia się przez zachowanie tego jednego krótkiego przykazania.

15. *Jeżli jeden drugiego kąsacie i jecie.* Przez uwłacza-

16. Dico autem: Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis. *(I. Petr. 2, 11.)*

17. Caro enim concupiscit adversus spiritum; spiritus autem adversus carnem; haec enim sibi invicem adversantur, ut non, quaecumque vultis, illa faciatis.

18. Quodsi spiritu ducimini, non estis sub lege.

19. Manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt: fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria,

20. idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae,

21. invidiae, homicidia, ebrietates, comessationes, et his similia, quae praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. *(I. Cor. 6, 9.)*

22. Fructus autem Spiritus est: charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas,

23. mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversus hujusmodi non est lex.

24. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.

16. A mówię: Duchem chodźcie, a pożądliwości ciała niewypełnicie.

17. Abowiem ciało pożąda przeciwko duchowi, a duch przeciw ciału. Bo te się sobie wzaiem sprzeciwiaią: abyście nie cokolwiek chcecie to czynili.

18. A ieśli duchem bywacie rządzeni nieiesteście pod zakonem.

19. A iawne sa uczynki ciała, które są: porubstwo, nieczystość, niewstydliwość, wszeteczeństwo:

20. bałwochwalstwo, czarowania, nieprzyiaźni, swary, zawiści, gniewy, niesnaski, rostérki, kacerstwa:

21. zazdrości, mężobóystwa, piiaństwa, biesiady, y tym podobne. O których opowiadam wam, iakom przedtym opowiedział, iż którzy takowe rzeczy czynią; królestwa Bożego niedostąpią.

22. A owoc Ducha iest, miłość, wesele, pokóy, cierpliwość, dobrotliwość, dobroć, nieskwapliwość,

23. cichość, wiara, skromność, wstrzymieźliwość, czystość. Przeciwko takowym niemasz zakonu.

24. A którzy są Christusowi, ciało swe ukrzyżowali z namiętnościami y z pożądliwościami.

---

nia, nienawiści, potwarze, złości. Prawdopodobna, jak wskazuje S. Chyzostom, iż z powodu fałszywego dogmatu wprowadzonego od fałszywych apostołów powstały pomiędzy nimi liczne rosterki i spory; przeto w porę ich apostoł upomina, żeby zachowywali miłość.

16. *A mówię.* Jakby rzekł: Treścią całego listu niech to będzie.— *Duchem chodźcie.* Nie według prawa, nie ciałem, jakby rzekł: korzeniem wszelkiego złego u was jest niedostatek ducha, gdybyście bowiem go mieli, nie chcielibyście postępować ani według zakonu starego, ani według pożądliwości ciała.— *A pożądliwości ciała nie wypełnicie.* Chociaż ciało pobudza do grzechu, jednakże nie wypełnicie tego ani uczynkiem, ani zezwoleniem, czego chce i pożąda ciało.

17. *Albowiem ciało pożąda przeciwko duchowi.* Żądza cielesna, którą zaciągnęliśmy z Adama, obudza w nas złe żądze, przeciwne Duchowi Swiętemu.— *A duch przeciw ciału.*— Który w nas obudza święte żądze przeciwne ciału. — *Abyście nie cokolwiek chcecie to czynili.* Nie chcielibyście bowiem poczuwać żądz i poruszeń do gniewu lub cielesności: a jednak nie możecie osiągnąć tego czego żądacie.

18. *A jeżli duchem bywacie rządzeni.* Jeśli duch wami kieruje i porusza.— *Nie jesteście pod zakonem.* Pod bojaźnią i przymusem prawa; albowiem pod kierownictwem ducha swobodnie czynicie to, co przepisują ustawy.

19. *Uczynki ciała.* Uczynki i sprawy do których pobudza ciało; to jest pożądliwość.

20. *Czarowania.* To jest, gdy za pomocą napojów lub innych podobnych czynności skrycie się zabijają ludzie, albo jak dodaje S. Hieronim, *czarnoksięzkiemi sztukami zapalają się do nieczystéj miłości.*— *Nieprzyjaźni.* W których się zawierają skryte nienawiści. — *Niesnaski. Gdy kto,* jak powiada S. Hieronim, *zawsze gotów do zaprzeczania, ma przyjemność w wywoływaniu sporów.* — *Rozterki.* Niezgody, jako gdy to mówi: Jam jest Pawłowy, ja Apollowy, ja Piotrowy.

21. *Biesiady.* Ś. Anzelm tłumaczy o biesiadach nieuczciwych i rozpustnych, złączonych z obżarstwem.

22. *A owoc Ducha.* Przeciwstawi uczynkom ciała uczynki ducha, to jest, które pochodzą z łaski Ducha Świętego, i które w nas przez łaskę swoję sprawuje Duch Ś.—*Miłość.* Zaczyna się od miłości, która wszystkich innych owoców tu wyliczanych, jest źródłem i początkiem. — *Wesele.* Które powstaje z sumienia pogodnego, świętego, wolnego od grzechów. — *Pokój.* Gdy spokojny umysł nie zakłóca się żadnemi namiętnościami, spokojne także i przyjacielskie obcowanie z bliźnimi, dalekie od nieprzyjaźni.—*Cierpliwość.* Którą też przez wspaniałomyślność tłumaczyć można, i jest niejaką powolnością duszy, przez którą z umysłem mężnym i stałym znoszą się ciężkie i długie nieszczęścia, i która się słusznie łączy z miłością, o któréj pisze tenże Paweł Ś.: *Miłość wszystko znosi.* I. Kor. 13, 7. — *Dobrotliwość.* Łatwość i słodycz obyczajów, przez którą ochotnie się stosujemy do drugich, rozumie się w rzeczach dobrych; *albowiem miłość jest dobrotliwa,* jak w miejscu przytoczoném powiada Ś. Paweł.—*Dobroć.* Gdy się kto wstrzymuje od szkodzenia, i gotów jest dopomagać i świadczyć dobrodziejstwa. — *Nieskwapliwość.* To samo co cierpliwość i wspaniałomyślność.

23. *Cichość.* To jest, łagodność, przystępność, uprzejmość.—*Wiara.* Wierność i prawdziwość w obietnicach, która się sprzeciwia oszukaństwu i kłamstwu. — *Skromność.* Która miarkuje wszystkie zewnętrzne czynności, to jest, chód, odzienie, mowę, śmiech, zabawy, i całego człowieka powierzchowność należycie układa, pochodzi zaś z wewnętrznego umiarkowania woli i namiętności. — *Wstrzemięźliwość.* Jest ogólna cnota, przez którą powściągamy i hamujemy wszystkie ponęty i pokusy do złego. — *Czystość.* Ś. Anzelm tak odróżnia wstrzemięźliwość od czystości, że wstrzemięźliwość *jest w walce, czystość w pokoju:* albowiem nie jest to jeszcze czystość, ale tylko wstrzemięźliwość, gdy nam opor stawi chęć rozkoszy. A więc, według S. Anzelma, wstrzemięźliwość jest to czystość walcząca i odpychająca pokusy. — *Przeciwko takowym niemasz zakonu.* Niema żadnego prawa, któreby te owoce ducha, i zachowawców tych cnót naganiało i potępiało; a przeto gdy się duchem rządzicie, nie jesteście pod prawem, jak powiedział wyż. w. 18.

24. *A którzy są Chrystusowi.* Którzy się rządzą duchem Chrystusowym. — *Ciało swe ukrzyżowali.* Pożądliwość i naturę skażoną, z przebywającemi w niéj namiętnościami i powstającémi poruszeniami, czyli pożądliwościami, ukrzyżowali i poskromili, za pomocą owéj czystéj bojaźni, która trwa od wieku do wieku,

25. Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus.
26. Non efficiamur inanis gloriae cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.

25. Jeśli żywiemy duchem, duchem y postępuymy.
26. Nie stawaymy się chciwi próżnéy chwały, iedni drugich drażniąc, iedni drugim zayźrząc.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 6. *Ale wiara która przez miłość.* Tać jest wiara z miłości dobre uczynki sprawująca, którą rozumie Paweł ś. kiedy mówi: Iż wiara usprawiedliwia. Bo nic inszego nie czyni wiary pożyteczną, jedno miłość. Z któréj wiara bierze moc do czynienia dobrze: i toć znaczy słowo ἐνεργουμένη. Uczynki zasię, które do usprawiedliwienia nic nie pomagają te są, które albo pod zakonem Mojżeszowym, albo w pogaństwie kto czynił bez wiary w Chrystusa. Przetoż i tu mówi: Iż ani obrzezanie, ani odrzezek (to jest ani zachowanie zakonu Mojżeszowego, ani pogańskie cnoty) w Chrystusie nic nie ważą: jedno uczynki, które z wiary a z miłości pochodzą. Bo te same doskonale usprawiedliwiają i zbawiają. (August. lib. 15. de Trinit. cap. 18).

12. *Bodajże i odcięci.* Albo urzezani byli, nie tylko obrzezani, jako Chryzostom wykłada. Albo odcięci od waszego obcowania, lub przez klątwę, lub przez śmierć cielesną.

13. *Tylko żebyście wolności.* Jako chrześcijańskiéj wolności na swą wolą cielesną i nieposłuszeństwo heretykowie dzisiejszy używają: patrzaj wyżéj. Galat. 4, 31.

14. *Bo wszystek zakon.* Kto miłuje bliźniego jako sam siebie, ten wszystek zakon wypełnił. Nie jest tedy rzecz niepodobna zachować Pańskie przykazanie.

CAPUT VI.

ROZDZIAŁ 6.

O znoszeniu wad cudzych, zasiewaniu dobrych uczynków póki żyjemy w ciele, i t. d.

1. Fratres, et si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis: considerans te ipsum, ne et tu tenteris.
2. Alter alterius onera portate: et sic adimplebitis legem Christi.
3. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.
4. Opus autem suum probet unusquisque, et sic in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero.
5. Unusquisque enim onus suum portabit. *(I. Cor. 3, 8).*
6. Communicet autem is, qui catechizatur verbo, ei, qui se catechizat, in omnibus bonis.

1. Bracia, ieśliby téż człowiek ubieżony był w iakim upadku, wy którzy duchowni iesteście, nauczaycie takiego w duchu cichości: obaczaiąc samego siebie, abyś y ty nie był kuszon.
2. Jeden drugiego brzemiona noście: a tak wypełnicie zakon Christusów.
3. Abowiem ieśli kto mniema żeby czym był, gdyż niczym nie iest, sam siebie oszukawa.
4. A każdy niech sprawy swoiéy doświadcza, a tak w samym sobie tylko przechwalanie mieć będzie: a nie w drugim.
5. Bo każdy własne brzemię poniesie.
6. A niech użycza wszytkich dóbr ten, który bywa nauczan w słowie, temu który go naucza.

---

i przez którą wystrzegamy się obrazić tego, którego z całego serca, duszy i myśli miłujemy.

25. *Jeźli żywiemy duchem.* Jeśli mamy wewnętrzne życie łaski, ducha i sprawiedliwości. — *Duchem i postępujmy.* Wedle natchnienia i pobudzeń ducha postępujmy, obcujmy, działajmy.

26. *Nie stawajmy się.* Nie bądźmy. — *Drażniąc.* Pobudzając do sprzeczek.—*Zajrząc.* Gdy nie możemy być równymi albo wyższymi od innych.

R. 6. — 1. *Jeżliby też człowiek ubieżony był w jakim upadku.* Jeśliby kto od fałszywych apostołów został zwiedzionym i wpadł w ich sidła. — *Człowiek.* To jest, ktokolwiek; jest hebraizm.—*Wy którzy duchowni jesteście.* Którzy uchodzicie za duchownych i doskonałych.—*Nauczajcie.* Naprawujcie, przywracajcie do dawnego stanu; jakby rzekł: jako się naprawiają i nastawują stawy i członki zwichnięte, gdy człowiek upadnie; tak przywracajcie i naprawujcie upadłą wiarę i obyczaje bliźnich waszych.—*W duchu cichości.* Nie postępując surowo, ale uprzejmie i łagodnie.—*Obaczając samego siebie.* Jest zamiana liczby, mnogiéj na pojedynczą: Uważając samych siebie. Zwykle bowiem Pan Bóg dopuszcza te same pokusy na tych, którzy są surowymi i bez pobłażania dla grzeszników.

2. *Jedni drugiego brzemiona noście.* Brzemionami nazywa grzechy, które nas winą swoją przytłaczają i czynią przedmiotem kary. Nosimy brzemiona, to jest, grzechy bliźnich, i przynosimy im ulgę w tym ciężarze, przez spółczucie i łagodne upomnienie i naukę, a nareszcie modlitwę, gdy prosimy Boga, żeby ich od tego ciężaru uwolnił, i t. d.—*A tak wypełnicie zakon Chrystusów.* Prawo braterskiéj miłości, które nakazuje znosić wzajemne ciężary.

3. *Albowiem jeźli kto mniema żeby czem był.* To się mówi przeciwko pysze tych, którzy się w sobie podobając, i rozumiejąc o sobie, iż są czemś, źle się obchodzili ze słabszymi.—*Sam siebie oszukawa.* Sam siebie zwodzi, i pozostaje w błędzie; albowiem niczem jest, gdyż przez swoję surowość, próżność i pychę pokazuje, że niema żadnéj cnoty.

4. *A każdy niech sprawy swojéj doświadcza.* Niechaj patrzy na siebie samego, i własną nędzę i upadki przeziera, i niechaj z innymi z tąż samą miłością i łagodnością się obchodzi, z jaką chce żeby się z nim obchodzono. — *A tak w samym sobie tylko przechwalanie mieć będzie.* Nie będzie się przechwalał ze względu na ciężkie upadki drugich, iż od nich jest lepszym, jak się przechwalał faryzeusz, przenosząc się nad celnika; ale ze skromnością będzie się przechwalał w sobie i w swojém sumieniu, z uczynków sprawionych łaską Boską.

5. *Własne brzemię.* Słuszną karę odniesie za sprawy swoje, jak również, jeśli dobrze postępował, dostąpi należnéj nagrody.

6. *A niech użycza wszystkich dóbr ten, który bywa nauczan.* Który odbiera naukę wiary, niechaj nauczycielowi swojemu udziela dóbr doczesnych, jeśli widzi, iż on ich potrzebuje; albowiem sprawiedliwa jest,

7. Nolite errare: Deus non irridetur.
8. Quae enim seminaverit homo, haec et metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam aeternam.
9. Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes. *(2. Thes. 3,13).*
10. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.
11. Videte, qualibus litteris scripsi vobis mea manu.
12. Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur.
13. Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur.
41. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.
15. In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed nova creatura.
16. Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei.
17. De cetero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.
18. Gratia Domini nostri Jesu Christi, cum spiritu vestro, fratres. Amen.

7. Nie błądźcie: nieda się Bóg z siebie naśmiewać.
8. Abowiem co będzie siał człowiek, to też będzie żął. Bo kto sieie na swym ciele, z ciała téż żąć będzie skażenie. A kto sieie na duchu, z ducha żąć będzie żywot wieczny.
9. A dobrze czyniąc nie ustawaymy: abowiem czasu swego żąć będziemy nie ustawaiąc.
10. A przeto póki czas mamy, czyńmy dobrze wszytkim, a nawięcéy domownikóm wiary.
11. Baczcie iakim wam list pisał ręką moią.
12. Abowiem którzykolwiek chcą się podobać w ciele, ci was przymuszaią obrzezować się, tylko aby krzyża Christusowego przeszladowania nie cierpieli.
13. Abowiem ani którzy się obrzezuią, zakonu nie zachowywaią: ale chcą abyście się wy obrzezali: żeby się z ciała waszego chlubili.
14. A ia nieday Boże abym się chlubić miał, iedno w krzyżu Pana naszego Jezusa Christusa, przez którego mnie świat iest ukrzyżowan, a ia światu.
15. Abowiem w Christusie Jezusie nic nieważy, ani obrzezanie, ani odrzezek, ale nowe stworzenie.
16. A którzykolwiek tego prawidła dzierżeć się będą, pokóy nad nimi, y miłosierdzie, y nad Izraelem Bożym.
17. Nawet niech mi się żaden nie przykrzy: abowiem ia piątna Pana Jezusowe na ciele moim noszę.
18. Łaska Pana naszego Jezusa Christusa, z duchem waszym bracia, Amen.

żeby ten kto rozdaje dobra duchowne, otrzymywał doczesne.

7. *Nie błądźcie*: *nieda się Bóg z siebie naśmiewać.* Nie zwodźcie siebie próżnemi wymówkami, które mogą ważyć u ludzi, ale nie u Boga, którego oszukać nie można.—*Co będzie siał człowiek.* Za wszystkie sprawy swoje które uczynił, odbierze słuszną nagrodę.

8. *Kto sieje na swem ciele.* Kto nasienie uczynków swoich rzuca na ziemię ciała swojego, to jest, czyni je na korzyść cielesnéj żądzy swojéj.—*Z ciała też żąć będzie skażenie.* Jako owoc uczynków cielesnych odniesie zgubę, nędzę i śmierć wieczną.—*A kto sieje na duchu.* Czyni sprawy duchowne.

9. *Nie ustawajmy.* Nie opuszczajmy rąk, nie poddawajmy się gnusności, i nie zrażajmy się.—*Albowiem czasu swego.* W dzień sądu i ostatecznéj rozpłaty.—*Żąć będziemy nie ustawając.* Z niewyczerpanemi nigdy siłami. Patrz Wujka.

10. *A przeto póki czas mamy.* Zasiewania, czynienia dobrze, zasługiwania w tem życiu. — *Domownikom wiary.* Chrześcijanom, którzy się nazywają domownikami wiary, gdyż są zgromadzeni przez wiarę do jednego domu Kościoła. Patrz Wujka.

11. *Baczcie jakim wam list pisał ręką moją.* To jest, jak długi list napisałem do was ręką moją; jakby rzekł: Ja Paweł, który ieno listy mam zwyczaj pisać ręką cudzą, i tylko podyktowawszy podpisywać, ten cały list i dosyć długi napisałem ręką własną, abyście lepiéj zrozumieli, jak bardzo się troszczę o wasze zbawienie.

12. *Albowiem którzykolwiek chcą się podobać w ciele.* To jest, powierzchownie.— *W ciele.* Ludziom i rodadakom swoim żydom. — *Aby krzyża Chrystusowego prześladowania nie cierpieli.* Żeby nie cierpieć prześladowania z powodu krzyża od żydów braci swoich.

13. *Albowiem ani którzy się obrzezują.* Nie czynią tego przez gorliwość dla prawa; albowiem ci, którzy usiłują narzucić wam obrzezanie, sami nie zachowują prawa.— *Żeby się z ciała waszego chlubili.* Żeby się chlubić przed żydami z waszego obrzezania, to jest, iż was nawrócili do obrzezania i żydowstwa.

14. A *ja nie daj Boże abym się chlubić miał, jedno w krzyżu.* W wierze, wdzięcznéj pamiątce, opowiadaniu dobrodziejstw krzyża. — *Mnie świat jest ukrzyżowan.* Ja się światem brzydzę, jakby trupem człowieka ukrzyżowanego. — *A ja światu.* I nawzajem świat i ludzie świtowi mną się brzydzą, jak ukrzyżowanym.

15. *Albowiem w Chrystusie Jezusie.* W wierze Chrystusowéj, religii, Kościele, żeby żyć dobrze i po chrześciańsku.—*Nic nie waży, ani obrzezanie.* W sprawie zbawienia, które się otrzymuje przez Chrystusa, niema żadnego znaczenia ani obrzezanie, ani odrzezek.— *Ale nowe stworzenie.* Nowém stworzeniem nazywa duszę odrodzoną chrztem i łaską Chrystusową, która się staje nowém stworzeniem duchownem. Patrz Wujka.

16. *Tego prawidła.* Téj nauki którą podałem. — *Pokój nad nimi, i miłosierdzie.* Życzę im pokoju i miłosierdzia Bożego. Gdy mówi, *nad nimi*, rozumie pogan.— *I nad Izraelem Bożym.* Nad żydami wierzącymi w Chrystusa.

17. *Nawet niech mi się żaden nie przykrzy.* Niechaj nikt nie zawodzi sporu ze mną z powodu apostolstwa mojego: albowiem czyim jestem sługą widać z piętn wyrażonych na ciele moim.— *Piątna Pana Jezusowe.* Niegdyś sługom wypalano piętna, to jest, znaki pewne, po których poznawano do kogo należą. Z tego robiąc zastosowanie Paweł Ś., mówi o sobie, iż jest sługą i apostołem Chrystusowym, co łatwo poznać można z piętn i blizn, które nosił na ciele, dla ran i plag wytrzymanych w sprawie Chrystusa.

18. *Z duchem waszym.* Niech będzie z wami. Tak na codzienne ono pozdrowienie, które się używa w nabożeństwie kościelném, *Pan z wami*, odpowiadamy, *I z duchem twoim.*

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 9. *Czasu swego żąć będziemy.* Uczynki miłosierne są nasieniem i własną przyczyną żywota wiecznego, a nie sama wiara.

10. *A najwięcéj domownikom.* Acz jałmużna ma być czyniona według przemożenia wszystkim, którzy potrzebują: wszakże więcejeśmy powinni wspomagać chrześcijany, aniźli żydy albo pogany, i katoliki więcéj niźli heretyki. (Hieron. quaest. 1. ad Hedib.).

15. *Ale nowe stworzenie.* Obacz, iż tu Apostoł zowie nowém stworzeniem to, co wyżéj nazwał wiarą przez miłość dzielną albo sprawującą uczynki dobre: i co na drugiém nazwał zachowaniem Bożego przykazania. Zkąd się nauczyć możemy, iż pod imieniem wiary zawiera się wszystka naprawa dusze naszéj, i nowe nasze w dobrych uczynkach stworzenie. A iż sprawiedliwość chrześcijańska jest rzecz prawdziwie w nas będąca, i odnawiająca nas, a nie fantastyckie jakieś uchwycenie albo ułapienie sprawiedliwości Chrystusowéj, któraby nam tylko było poczytana. (Wyżéj 5, 6. I. Kor. 7, 19).

Koniec listu Ś. Pawła Apostoła do Galatów.

Wprowadzenie do Listu S. Pawła Apostoła do Effezów.

Wykład X. J. Wujka.—Effez, miasto jest główne w Azyi mniejszéj, kędy Paweł mieszkając przez trzy lata wiernie pracował i wiele ucierpiał w opowiadaniu Ewangelii świętéj. Tego tedy miasta obywatelów, jako w wierze stałych, napomina tym listem Paweł Ś., aby jako poczęli, tak postępowali: o wysokich tajemnicach wiary, przytrudniejszym z nimi rozmawiając: a potém wszystkich stanów ludziom sposób życia opisując. *Dzieje 20, 1.*

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CAPUT I.

1. Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis, qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu.
2. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.
3. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in coelestibus in Christo, *(2. Cor. 1, 3. I. Petr. 1, 3).*
4. sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate.
5. Qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suae,

LIST BL. PAWŁA APOSTOŁA DO EFFEZÓW.

ROZDZIAŁ 1.

O wychwalaniu Boga za dobrodziejstwa wyświadczone rodzajowi ludzkiemu przez Jezusa Chrystusa, i t. d.

1. Paweł Apostół Jezusa Christusa przez wolą Bożą: wszytkim świętym którzy są w Ephezie: y wiernym w Christusie Jezusie.
2. Łaska wam y pokóy od Boga Oyca naszego, y Pana Jezusa Christusa.
3. Błogosławiony Bóg y Ociec Pana naszego Jezusa Christusa, który nas błogosławił wszelakim błogosławiéństwem duchownym w niebieskich w Christusie:
4. iako nas wybrał w nim przed założeniem świata, abyśmy byli świętymi y niepokalanymi przed oczyma iego w miłości.
5. Który nas przeznaczył ku przysposobieniu za syny, przez Jezusa Christusa, ku sobie: wedle postanowienia woléy swoiéy:

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Przez wolą Bożą.* Z woli i rozkazu Bożego, nie zaś, przez własne moje zasługi powołany i przyjęty do apostolstwa Chrystusowego.— *Świętym.* Chrześcijanom.

2. *Łaska wam.* Domyślać się należy: niech się pomnoży.

3. *Wszelakim błogosławieństwém duchowném.* Nie cielesném i doczesném, które prawie wyłącznie uznawał i życzył lud żydowski, ale duchowném; nie w żyżności ziemi, ale w darach i łaskach niebieskich.— *W Chrystusie.* Przez Chrystusa, przez którego nam się udzielają wszystkie dary duchowne.

4. *Jako nas wybrał.* Jest to najdawniejsze i najhojniejsze Boskie dobrodziejstwo, źródło i początek innych. Sens jest: Wedle którego wybrał nas przez samego Chrystusa, przed stworzeniem świata, to jest, od wieków; jakby rzekł: Skutek odpowiada wyborowi; wyświadcza nam Bóg w czasie dobrodziejstwa przez Chrystusa, które przez niego od wieków nam dać postanowił.—*Świętymi.* Czystymi.—*Niepokalanymi.* Wolnymi od winy, nienagannymi. Patrz Wujka.

5. *Który nas przeznaczył.* Sens jest, jakby rzekł: Chwała Boża jest końcem naszego przeznaczenia. Który nas przeznaczył, żeby przez zasługi Chrystusa przysposobić za synów.— *Ku sobie.* Sens jest: Przezna-

6. in laudem gloriae gratiae suae, in qua gratificavit nos in dilecto Filio suo.

7. In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum secundum divitias gratiae ejus, (*Colos. 1, 14*).

8. quae superabundavit in nobis in omni sapientia et prudentia,

9. ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae secundum beneplacitum ejus, quod proposuit in eo,

10. in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quae in coelis, et quae in terra sunt, in ipso;

11. in quo etiam et nos sorte vocati sumus, praedestinati secundum propositum ejus; qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae,

12. ut simus in laudem gloriae ejus nos, qui ante speravimus in Christo:

13. in quo et vos cum audissetis verbum veritatis (Evangelium salutis vestrae), in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto,

14. qui est pignus hereditatis nostrae, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriae ipsius.

6. ku chwale sławy łaski swoiéy, krzez którą nas przyiemnymi uczynił w umiłowanym Synie swoim.

7. W którym mamy odkupienie przez krew iego, odpuszczenie grzéchów wedle bogactw łaski iego,

8. która nader obfitowała przeciw nam we wszelakiéy mądrości y rostropności,

9. aby nam oznaymił taiemnicę woléy swoiéy, wedle upodobania swoiego, które postanowił w nim,

10. w rozrządzeniu zupełności czasów, aby w Christusie wszytko naprawił, co na niebiesiech, y co na ziemi iest, w nim;

11. w którym téż my losem wezwani iesteśmy: przeznaczeni wedle postanowienia iego, który sprawuie wszytko, wedle rady woléy swoiéy;

12. abyśmy byli ku chwale sławy iego my, którzyśmy wprzód nadzieię pokładali w Christusie:

13. w którym y wy, usłyszawszy słowo prawdy, (Ewanielią zbawienia waszego) w którego téż uwierzywszy, iesteście zapieczętowani Duchem obietnice świętym,

14. który iest zadatkiem dziedzictwa naszego, na okup nabycia, ku chwale sławy iego.

czył nas przez Jezusa Chrystusa, dla przysposobienia sobie za synów, przez wzgląd tylko na siebie i chwałę swoję. Inni zaimek *sobie,* odnoszą do Chrystusa; albowiem ile tylko łaski i chwały dano jest ludziom, to wszystko odnosi się do Chrystusa, jako do przyczyny nie tylko zasługującéj, (causa meritoria) ale także ostatecznéj (finalis causa) naszego przeznaczenia. Suarez (tom. 1, in 3. part., disp. 5, sect. 2).— *Wedle postanowieniu wolej swojéj.* Sens jest: przeznaczył nas Bóg do przysposobienia na synów, nie ze względu na przewidziane nasze zasługi, ale z najwyższego upodobania opatrzności Boskiéj, nie wywołanego żadnemi naszemi uczynkami.

6. *Ku chwale sławy łaski swojéj.* Żebyśmy tak przysposobieni, chwalebną jego i świetną względem nas łaskę należycie czcili i wdzięczną jéj pamiątkę zachowali. — *Przez którą nas przyjemnymi uczynił.* Z greckiego można przełożyć, *napełnił nas łaską.*— *W umiłowanym Synie swoim.* Tak był miłym Chrystus Ojcu, iż swoją łaską wysłużył nam wszelką łaskę. W umiłowanym Synu swoim osypał nas łaskami.

7. *W którym mamy odkupienie.* Przez którego umiłowanego jesteśmy odkupieni z niewoli grzechu, śmierci i czarta.—*Przez krew jego.* Którą wylał, jako cenę, dla zapłacenia za nasz wykup.— *Odpuszczenie grzechów.* Mamy odkupienie, które jest odpuszczeniem grzechów.— *Wedle bogactw łaski jego.* Uczynił to nam Bóg wedle bogactw łaski swojéj, to jest, przez obfitą i szczodrą względem nas dobrotliwość swoję.

8. *Która.* Łaska.— *Nader obfitowała przeciw nam.* Obficie jest na nas wylaną od Boga. — *We wszelakiej mądrości i roztropności.* Ze wszelką mądrością i roztropnością. Mądrość rozumie chrześciańską, która jest najwyższą, to jest, wiarę w Boga w Trójcy jedynego, i inne tajemnice Boże, przez które mamy otrzymywać usprawiedliwienie i zbawienie; najbardziéj zaś wiarę w Chrystusa Odkupiciela. Nadto mądrość i roztropność odróżniają się: albowiem mądrość odnosi się do poznania rzeczy bądź Boskich, bądź ludzkich, roztropność zaś do zastosowania ich w życiu.

9. *Aby nam oznajmił tajemnicę woléj swojéj.* To jest, wcielenia Słowa Bożego, i wylania łaski na wszystkie narody przez zasługi Chrystusowe.— *Wedle upodobania swojego.* Znowu wyłącza zasługi, i odnosi do niezasłużonéj i dobrowolnéj szczodrobliwości Bożéj.— *Które.* To jest upodobanie.—*Postanowił w nim.* Sens jest, że upodobanie Boże, to jest, wola zbawienia ludzi i naprawienia świata, była postanowioną od samego Boga w Chrystusie, gdyż jego postanowił pojednawcą i odkupicielem świata.

10. *W rozrządzeniu zupełności czasów.* To jest, *gdy przyszło wypełnienie czasu,* jak się mówi Gal. 4, 4. jakby rzekł: Gdy się dokonała, upłynęła pełność czasu, to jest, wypełnił się czas postanowiony od Boga.— *Aby w Chrystusie wszystko naprawił.* Postanowił Bóg wszystkich ludzi i aniołów, ponieważ byli pomiędzy sobą wielce poróżnionymi, a nawet nieprzyjaznymi, zjednoczyć i przywieść do jednéj głowy Chrystusa, i pod nim połączyć.— *W nim.* Jest zbytecznem, wedle zwyczaju żydowskiego. Albowiem to samo jest tutaj *w nim,* co *w Chrystusie.*

11. *W którym.* Przez którego, Chrystusa.— *Losem wezwani jesteśmy.* Dostał się nam los powołania, przysposobienia na synów dziedzictwa, i tym podobne.— *Przeznaczeni wedle postanowienia jego.* Żeby kto wyrazu *los* na złą stronę nie wytłumaczył, i nie rozumiał, iż to powołanie stało się przypadkiem, mądrze te słowa dołączył. Zresztą wykład tego zdania, mamy wyż. w. 5.— *Wedle rady.* To jest wyroku: albowiem Bóg nie może się zastanawiać, namyślać, naradzać, i t. d.

12. *Abyśmy byli ku chwale sławy jego.* Abyśmy byli przedmiotem Boskiéj chwały. Patrz co się rzekło w. 6.— *My, którzyśmy wprzód nadzieję pokładali w Chrystusie.* My synowie Abrahamowi, którego potomstwu obiecany był Chrystus; i tak dalece wierzyliśmy weń, i przez tyle wieków oczekiwaliśmy jako prawdziwie naszego, ze względu na nasze z nim spokrewnienie i obietnicę.

13. *W którym i wy.* To jest, pokładaliście nadzieję; wprawdzie nie tak oddawna jak my, ale od niejakiego czasu, gdyście usłyszeli od nas sług Chrystusowych słowo prawdy, które jest tąż samą Ewangelią, to jest, dobrą nowiną zbawienia waszego. — *Jesteście zapieczętowani Duchem obietnicy świętym.* Otrzymaliście Ducha Ś., a to jest pewnem znamieniem i świadectwem, że jesteście synami Bożymi, do których należy obiecane dziedzictwo.

14. *Który jest zadatkiem dziedzictwa.* Ten zaś

15. Propterea et ego audiens fidem vestram, quae est in Domino Jesu, et dilectionem in omnes sanctos,
16. non cesso, gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis,
17. ut Deus, Domini nostri Jesu Christi Pater gloriae, det vobis spiritum sapientiae et revelationis in agnitione ejus:
18. illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis, quae sit spes vocationis ejus, et quae divitiae gloriae hereditatis ejus in sanctis,
19. et quae sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos, qui credimus secundum operationem potentiae virtutis ejus, *(Infr. 3, 7.)*
20. quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in coelestibus,
21. supra omnem principatum et potestatem, et virtutem, et dominationem. et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro.
22. Et omnia subjecit sub pedibus ejus; et ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam, *(Psal. 8, 8.)*
23. quae est corpus ipsius, et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.

15. Dla tego y ia usłyszawszy wiarę waszę, która iest w Panie Jezusie, y miłość ku wszytkim świętym,
16. nie przestawam dziękować za was, zmiankę o was czyniąc w modlitwach moich,
17. aby Bóg, Pana naszego Jezusa Christusa Ociec chwały, dał wam Ducha mądrości y obiawienia, w uznaniu iego,
18. oświecone oczy serca waszego, abyście wiedzieli, która iest nadzieia wezwania iego, y które bogactwa chwały dziedzictwa iego w świętych,
19. y która iest przewyższaiąca wielkość mocy iego przeciwko nam, którzy wierzymy: według skuteczności mocy siły iego,
20. którą sprawił w Christusie, wzbudziwszy go z martwych, y posadziwszy na prawicy swoiéy na niebiesiech:
21. nad wszelakie księstwa y władzą y moc, panowanie, y wszelkie imię, które się mianuie nie tylko w tym wieku, ale też y w przyszłym.
22. Y wszytko poddał pod nogi iego: a iego dał głową nad wszytkim kościołem,
23. który iest ciałem iego, napełnieniem tego, który wszytko we wszytkich wypełnion bywa.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 4,—*Abyśmy byli świętymi.* Ztąd się uczymy, iż ludzie z łaski Bożéj mogą być świętymi i niepokalanymi, nie tylko przed oczyma ludzkimi, albo przez poczytanie: ale prawdziwie i przed Panem Bogiem. Co jest przeciw dzisiejszym odszczepieńcom.

21. *Nade wszystkie księztwa.* Zgadzają się święci Doktorowie,iż dziewięć jest chórów Anielskich: z których cztéry tu Paweł mianuje, piąty Majestatów, w liście do Kolossensów: Do których przydawszy Cherubiny, Seraphiny, Anioły i Archanioły, na inszych miejscach pomienione, tedy ich dziewięć będzie. (Colos. 1, 16.)

22. *A jego dał głową.* Iż Pan Chrystus jest głową przedniejszą Kościoła Bożego. Ztąd dowodzą sektarze, iż żaden człowiek nie może być głową Kościoła. Leczby tym dowodem dokazać mogli, iż nie może być żaden człowiek królem, ani panem, ani pasterzem, ani biskupem, ani Apostołem, ani fundamentem Kościoła, ani

Duch S. daje się jako zadatek i przedsmak naszego przyszłego dziedzictwa i szczęścia, które otrzymamy w niebie.— *Na okup nabycia. Nabycie,* bierze się tu w znaczeniu biernem, i oznacza nabytą posiadłość. Posiadłością zaś tą jest lud szczególny, osobliwszym sposobem od Boga wybrany, wedle onych słów Psalmu 134, 4: *Jakóba obrał sobie Pan, Izraela za osiadłość swoję.* Sens więc jest: aby *nabycie,* to jest, lud wybrany, dostąpił zupełnego odkupienia, tak iżby nic nie pozostało ani niewoli, ani grzechu, ani nędzy, po zupełnem zniszczeniu saméj śmierci. — *Ku chwale sławy jego.* To jest, żeby się wsławiła Boska chwała jego.

17. *Aby Bóg.* W których modlitwach proszę, aby Bóg, i t. d. — *Chwały.* Wyraz ten *chwały* łączyć należy z wyrazem *Bóg,* tak iż właściwy szyk słów jest następny: *Aby Bóg chwały* (to jest, chwalebny) *Pana naszego Jezusa Chrystusa Ojciec.* — *Ducha mądrości i objawienia.* Dał wam mądrość, przez którąbyście odsłonili sobie tajemnice Boże, i samego Boga coraz bardziéj i bardziéj poznawali.

18. *Oświecone oczy serca waszego.* Aby wam dał posiadać światłe oczy umysłu waszego.— *Abyście wiedzieli, która jest nadzieja wezwania jego.* Abyście coraz bardziéj poznawali, które i jak wielkie są dobra, do których on was powołuje, i których się każe spodziewać. *Nadzieja* bowiem kładzie się tutaj, zamiast rzeczy spodziewanéj.—*I które bogactwa.* I jak bogata, świetna, wspaniała chwała niebieska, która jest dziedzictwem, obiecaném od niego świętym, to jest, wiernym poświęconym w Chrystusie, jako synom przysposobionym.

19. *I która jest przewyższająca.* Nadto, żebyście poznali niezmierną wielkość potęgi Bożéj, którą okazał względem nas wierzących w Ewangelią, wrażając nam tak trudne tajemnice wiary, i tak dalekie od pojęcia ludzkiego, a także powołując nas od stanu grzechu do łaski. — *Według skuteczności mocy siły jego.* Owa moc, dzielność i potęga, przez którą nas podniósł z bałwochwalstwa, grzechów, śmierci i piekła, podobną jest do téj, którą Bóg okazał w Chrystusie, wskrzeszając go z umarłych, i wynosząc do tronu swéj chwały.

21. *Nad wszelakie księztwa.* P. Wujka. — *I wszelkie imię.* Imie bierze się tu za wszelką wyższą osobę, bądź ona jest ludzką, bądź anielską; i sens jest: Bądź inne jest jakie zacne i dostojne imię ludzkie lub anielskie, nam nieznane.

22. *I wszystko poddał pod nogi jego.* Tak aniołów jak ludzi poddał pod władzę Chrystusową.—*Dał.* Postanowił. — *Nad wszystkim Kościołem.* To jest, anielskim i ludzkim, wojującym i tryumfującym. P. Wujka.

23. *Który jest ciałem jego.* Mistycznem. — *Napełnieniem tego.* Uzupełnieniem, i jakby wykończeniem; gdyż jako głowa uzupełnia członki, tak członki uzupełniają samą głowę, albowiem nie jest to doskonałe ciało, jeśli głowa i członki nie są z sobą zjednoczone i związane. — *Który wszystko we wszystkich wypełnion bywa.* Patrz Wujka.

opoką, ani światłością. Ponieważ Pan Chrystus jest królem, i panem, i biskupem, i apostołem, i fundamentem, i opoką, i światłością: które wszystkie tytuły jednak sam Pan Chrystus ludziom dawać raczy. Jako i Optatus starodawny Doktor, i Chryzostom Ś. Piotra zowią pasterzem i głową Kościoła Chrystusowego. Czém nie tylko żadnéj krzywdy nie czynią Panu Chrystusowi, ale owszem chwałę jego mnożą. Bo nie rozumieją, żeby albo Piotr, albo Papież był głową Kościoła pospołu z Chrystusem, ale pod Chrystusem: jako sługa i namiestnik Jego. Albo żeby Papież, jako Pan Chrystus był głową Kościoła wszystkiego: tak tego na ziemi bojującego, jako i onego w niebie tryumfującego: ale tylko tego na ziemi będącego. Jako tedy Saul i Samuel był głową ludu Bożego, iż nim rządził: i jako mąż jest głową żony swojéj, choć Pan Chrystus jest głową tak żony jako i męża, który żonę i sam przez się i przez męża rządzi. Tak też Papież jest głową Kościoła widomego, przez którego Pan Chrystus Kościoł swój niewidomie rządzi i sprawuje. (Wyż. Jan 1, 42. i 21, 17. I Reg. 15, 17. Ephes. 5, 23.)

23. *We wszystkich wypełnion bywa.* Tak słowo πληρȣμένȣ, wszyscy starzy tłumacze przekładają. Co się tak rozumie, iż Chrystus będąc wszystko, we wszystkich ciała swego duchownego członkach wypełnion bywa. Bo kiedybyśmy w Kościele jego nie byli różnemi członkami, to jest jeden nogą, drugi ręką i t. d., nie byłoby zupełne ciało Kościoła jego. Dzisiejszy tłumacze przekładają, we wszystkich napełnia, *Active*, co też tak może być, iż greckie słowo jest *participium verbi medii:* co znaczy, żeśmy ciałem albo członkami jego, który prawdziwie Bogiem jest, i nas napełnia żywotem.

CAPUT II.

O równéj łasce Chrystusowéj okazanéj poganom

1. Et vos, cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, *(Coloss. 2, 13.)*

2. in quibus aliquando ambulastis secundum saeculum mundi hujus, secundum principem potestatis aëris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiae,

3. in quibus et nos omnes aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostrae, facientes voluntatem carnis et cogitationum, et eramus natura filii irae, sicut et ceteri:

4. Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos,

5. et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo (cujus gratia estis salvati),

6. et conresuscitavit, et consedere fecit in coelestibus in Christo Jesu,

7. ut ostenderet in saeculis supervenientibus abundantes divitias gratiae suae in bonitate super nos in Christo Jesu.

8. Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis: Dei enim donum est,

ROZDZIAŁ 2.

i żydom w ich podźwignięciu z upadku, i t. d.

1. Y was którzyście byli umarli przez występki y grzéchy wasze,

2. (w którycheście niekiedy chodzili wedle wieku świata tego, według książęcia władzy powietrza tego, ducha, który teraz moc pokazuie w synach niewierności)

3. między którymi y my wszyscy obcowaliśmy niekiedy w pożądliwościach ciała naszego, czyniąc wolą ciała y myśli, y byliśmy z przyrodzenia synmi gniewu iako y drudzy.

4. Lecz Bóg (który iest bogatym w miłosierdziu) dla zbytniéy miłości swoiéy, którą nas umiłował,

5. y gdyśmy byli umarłymi przez grzéchy, ożywił nas spólem w Christusie (którego łaską iesteście zbawieni),

6. y wzbudził pospołu, y wespółek posadził na niebiesiech w Christusie Jezusie,

7. aby okazał w nadchodzących wiekach obfite bogactwa łaski swoiéy, w dobrotliwości przeciwko nam w Christusie Jezusie.

8. Abowiem łaską iesteście zbawieni przez wiarę (y to nie z was, bo dar Boży iest)

R. 2.—1. *I was którzyście byli umarli przez występki.* Gdyście byli pozbawieni życia łaski przez grzechy i występki wasze. Dodać należy: Współożywił z Chrystusem, społem wskrzesił i posadził w niebie.

2. *Chodzili.* Zostawaliście. — *Wedle wieku świata tego.* Wedle zwyczaju ludzi zmysłowych, żyjących na tym świecie, *który cały w złem leży,* jak się mówi I. Jan. 5, 19. — *Według książęcia władzy powietrza tego.* Według pobudzenia, poduszczenia, woli czarta, który jest książęciem władzy tego powietrza, któremu dana władza w powietrzu.—*Który teraz moc pokazuje w synach niewierności.* Który to książę tego świata jest duchem, i ma dziwną moc do nakłonienia gdzie chce synów upornych i niewierzących.—*Niewierności.* Nieposłuszeństwa.

3. *My wszyscy obcowaliśmy.* My wszyscy, tak Żydzi jak Grecy, przed przyjściem do Chrystusa, przepędzaliśmy życie w grzechach i wykroczeniach.—*Czyniąc wolę ciała i myśli.* Dogadzając i służąc nie zachceniom rozumu, ale zmysłów. — *Byliśmy z przyrodzenia.* Przez skażenie i złe skłonności naszéj natury, takeśmy byli oddani ciału i namiętności, żeśmy byli synami gniewu.—*Synami gniewu.* Godnymi, albo przedmiotem gniewu i zemsty Bożéj. Tak wedle ducha wyrażenia hebrajskiego, godny śmierci, zowie się *synem śmierci.* — *Jako i drudzy.* Jak i wszyscy inni śmiertelni.

4. *Który jest bogatym w miłosierdzie.* Który obfituje w miłosierdzie; który jest nad wyraz miłosiernym.—*Zbytniéj.* Wielkiéj, niewypowiedzianéj.

5. *Ożywił nas społem w Chrystusie.* Na podobieństwo Chrystusa, obdarzył nas wspólném z nim życiem duchownem. — *W Chrystusie.* Z Chrystusem, albo na wzór Chrystusa.

6. *I wzbudził pospołu, i wspólek posadził.* Mówi się, iż Chrystus nas podniósł do nieba, i tam umieścił, i posadził przez nadzieję, pragnienie, dążenie i życie niebieskie, przez które w rzeczy saméj podniesie nas po śmierci do nieba, i z sobą posadzi; albowiem *posadził*, w części oznacza rzecz przeszłą, w części zaś przyszłą.

7. *W nadchodzących wiekach,* W następnych czasach. — *Obfite bogactwa łaski swojéj.* Wysoką i niezmierną dobroć swoję, i żeby przez jéj oznajmienie, odbierał on chwałę. — *W dobrotliwości.* Przez dobrotliwość, którą okazał. — *Przeciwko nam.* Względem nas. — *W Chrystusie.* Przez Chrystusa.

8. *Albowiem łaską jesteście zbawieni.* Darmo uspra-

9. non ex opèribus, ut ne quis glorietur.
10. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus.
11. Propter quod memores estote, quod aliquando vos gentes in carne, qui dicimini praeputium ab ea, quae dicitur circumcisio in carne, manu facta,
12. quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo.
13. Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.
14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriae solvens, inimicitias in carne sua;
15. legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem,
16, et reconciliet ambos in uno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.
17. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis, qui prope:

9. nie z uczynków, aby się kto nie chlubił.
10. Abowiem stworzeniem iego iesteśmy, stworzeni w Christusie Jezusie na uczynki dobre, które przedtym Bóg zgotował abyśmy w nich chodzili.
11. Przetóż pamiętaycie, żeście niekiedy wy Pogani w ciele, którzy nazwani iesteście odrzezkiem, od tego które zowią obrzezaniem na ciele rękoma uczynionym:
12. którzyście byli na on czas bez Christusa, oddaleni od obcowania z Izraelem, y obcymi od testamentów obietnice nadzieie nie maiący, y bez Boga na tym świecie.
13. A teraz w Chrystusie Jezusie wy którzyście niekiedy byli daleko, staliście się blisko we krwi Chrystusowey.
14. Abowiem on iest pokoiem naszym, który oboie iednym uczynił, y średnią ścianę przegrody rozwalił nieprzyiaźń w ciele swoim:
15. y zakon przykazania wyrokami skaziwszy: aby dwu stworzył w samym sobie w iednego nowego człowieka, czyniąc pokóy:
16. y poiednał obudwu w iednym ciele z Bogiem przez krzyż, umorzywszy nieprzyiaźni w samym sobie.
17. Y przyszedszy opowiedział pokóy wam którzyście byli daleko, y pokóy tym którzy blisko:

wiedliwieni jesteście, albo za pomocą łaski Boskiéj. P. W.—*I to nie z was.* Albowiem chociaż dobrowolnie się zgadzamy na oświecenie Boże, jednak to dobrowolne zgodzenie się, jakkolwiek jest naszém, jest także razem darem Bożym, i nie daje się nam w skutek poprzedzaiących zasług, ale z hojnéj i dobrowolnéj szczodrobliwości Bożéj.

9. *Aby się kto nie chlubił.* Że przez swoje uczynki zasłużył i dostąpił sprawiedliwości i zbawienia. P. W.

10. *Albowiem stworzeniem jego jesteśmy.* Daje przyczynę dla czego nikomu chlubić się nie należy; gdyż jako nic zgoła nie poprzedziło stworzenia człowieka, jedno prosta i niezasłużona wola Boża uformowania ciała, i utworzenia duszy z niczego, tak i usprawiedliwienia, które jest jakby drugiem stworzeniem, nie poprzedza żadna zgoła zasługa.—*W Chrystusie Jezusie.* Przez Chrystusa odkupiciela naszego.—*Na uczynki dobre.* Do czynienia dobrych uczynków. P. W.— *Które przedtem Bóg zgotował, abyśmy w nich chodzili.* Które Bóg od wieków w swoich zamiarach przygotował, abyśmy je wykonywali.

11. *Przetoż.* Żebyście lepiéj zrozumieli wielkość dobrodziejstwa.—*Niekiedy wy poganie w ciele.* Niegdyś byliście poganami.—*W ciele.* To jest, żyliście cieleśnie.—*Którzy nazwani jesteście odrzezkiem.* Którzyście od tego ludu, u którego żyła znajomość i cześć jednego najwyższego Boga, byli ze wzgardą nazywani *nieobrzezanymi, odrzezkami cielesnymi.*—*Od tego które zowią obrzezaniem.* Od Żydów, którzy się nazywają obrzezanymi.

12. *Bez Chrystusa.* Bez znajomości Chrystusa, bez jego prawa, łaski, religii.— *Oddaleni od obcowania z Izraelem.* To jest, od stosunków społecznych z Izraelitami; surowo bowiem było to zabronionėm Izraelitom, Deut. 7, 2: *Nie weźmiesz z nimi przymierza.* Tak mówiła Samarytanka, Jan. 4, 9: *Bo Żydowie nie obcują z Samarytany.*—*Obcemi od testamentów.* To jest, od przymierza, które Bóg zawarł z Żydami.—*Obietnice nadzieje nie mający.* Obietnicy przyjść mającego Messiasza, o którym nic zgoła nie słyszeli.—*Bez Boga.* Albo dla tego, iż wielu z nich z poganizmu przeszło do ateizmu; albo że czcili nieme bałwany, i wtenczas szczególnie byli bez Boga, gdy wiele bogow sobie przybierali.

13. *W Chrystusie Jezusie.* Przez Chrystusa, Chrystusową łaskę i dobrodziejstwo.— *Którzyście niekiedy byli daleko.* Od Boga, od nadziei obietnic, od obcowania z Izraelitami, i t. d.—*Staliście się blizko.* Zbliżyliście się nareszcie do Boga, przez krew Chrystusową; albo raczéj sam Bóg zbliżył się do was, Iz. 46, 12: *Słuchajcie mię twardego serca, którzyście daleko od sprawiedliwości. Przybliżyłem sprawiedliwość moję, a nie oddali się, a zbawienie moje nie omieszka.*

14. *Albowiem on jest pokojem naszym.* Gdyż zaprowadził pokój i zgodę naprzód pomiędzy nami i Bogiem, a potém pomiędzy dwóma nieprzyjaznymi ludami, t. j., Żydami i poganami.— *Który oboje jedněm uczynił.* Oba ludy, żydowski i pogański zjednoczył w jednym Kościele.—*Srednią ścianę przegrody rozwalił.* Srednią ścianę dzielącą żydów od pogan, były wzajemne nieprzyjaźni, wzajemna pogarda i nienawiść. Te nieprzyjaźni i nienawiści obalił Chrystus *w ciele swojém,* umierając za jednych i drugich, i podając jednym i drugim wspólne prawo wzajemnéj miłości.

15. *Zakon przykazania wyrokami skaziwszy.* Zdanie jest, iż prawo mojżeszowe, które się zasadzało na wyrokach, i dobréj woli tego, który je postanowił, na krzyżu zostało obalonėm, i przegroda dzieląca dwa ludy zupełnie zniszczoną. Albo *wyrokami,* t. j., przez inne wyroki, czyli prawo nowe.—*Aby dwu stworzył w samym sobie.* Aby dwa ludy, żydowski i pogański, jakby dwuch ludzi, wszczepić i wcielić do ciała swojego, to jest, Kościoła, którego on jest głową, i oba uczynił jakby nowym jakim człowiekiem, chodzącym w nowości ducha.—*Czyniąc pokój.* Między owymi dwóma ludami.

17. *I przyszedłszy.* Chrystus na ten świat.—*Opowiedział pokój wam.* Ogłosił pokój.—*Wam, którzyście byli daleko.* Wam poganom, którzyście byli daleko od Chrystusa, Boga i zbawienia.—*Tym którzy blizko.* Żydom blizkim Boga przez jego znajomość i prawo, które ich utrzymywało przy czci Bożéj.

18. quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem. *(Rom. 5, 2).*

19. Ergo jam non estis hospites et advenae: sed estis cives sanctorum et domestici Dei,

20. superaedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu:

21. in quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino,

22. in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in Spiritu.

18. abowiem przezeń mamy przystęp obóy w iednym Duchu do Oyca.

19. A przeto iuż nie iesteście goście y przychodnie: aleście miesczanie z świętymi y domownicy Boży,

20. wybudowani na fundamencie Apostołów y Proroków, gdzie głównym węgielnym kamieniem sam Jezus Christus:

21. na którym wszytko budowanie wywiedzione, rośćie w kościół święty w Panu:

22. na którym też y wy pospołu buduiecie się na mieszkanie Boże w Duchu.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 8. *Albowiem łaską jesteście zbawieni.* Pierwsze nasze usprawiedliwienie jest z szczeréj łaski Bożéj, a nie z żadnych zasług naszych: iż żaden nasz uczynek, przed usprawiedliwieniem naszém, nie mógł zasłużyć ani otrzymać daru usprawiedliwienia. A przez wiarę mówi: iż ona jest początkiem i fundamentem ludzkiego zbawienia, i jakoby korzeń wszystkiego usprawiedliwienia: bez któréj nie jest rzecz podobna Bogu się podobać. (Hebr. 11, 6).

9. *Nie z uczynków.* Rozumiéj, uprzedzających wiarę. Nie iżby nie chciał nas Bóg zbawić przez uczynki: ale iż żaden z uczynków, jedno przez wiarę i z wiarą zbawion być nie może. Tak to miejsce greccy i łacińscy Doktorowie wykładają. Nie z uczynków, prawi, (mówi Augustyn ś.) jakoby twoich, z ciebie samego tobie uczynionych: ale jako z tych, w których cię Bóg stworzył przez nowe odrodzenie. (August. de grat. et lib. arbit. cap. 8).

10. *Stworzeni na uczynki dobre.* Aby kto nie mniemał, żeby Paweł odrzucał uczynki nie tylko uprzedzające wiarę, ale i z wiary pochodzące, pokazuje, iż po przyjęciu wiary uczynki są potrzebne, tak do dalszego usprawiedliwienia, jako i dla zbawienia, które, prawi, Bóg nagotował, abyśmy w nich chodzili, t. j. abyśmy je czynili. Cóż tedy (mówi Augustyn ś.), izali my dobrze nie czynimy? Owszem czynimy, ale przez niego w nas czyniącego. (August. Chrysost. Photius. August. in Psal. 114).

20. *Na fundamencie Apostołów.* Oto masz przeciw odszczepieńcom, iż choć Pan Chrystus jest pierwszym fundamentem Kościoła swojego, wszakże i Apostołowie i Prorocy są też fundamentem po Chrystusie, na których się buduje Kościoł jego. Cóż tedy za dziw, iż Pan Chrystus na Piotrze Kościoł swój buduje? Albo iż Piotr pod Chrystusem jest też głową Kościoła jego? (Objaw. 21, 14).

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O szczególném powołaniu Ś. Pawła do opowiadania Ewangelii poganom, i t. d.

1. Hujus rei gratia, ego Paulus vinctus Christi Jesu, pro vobis gentibus,

2. si tamen audistis dispensationem gratiae Dei, quae data est mihi in vobis,

3. quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in brevi,

1. Dla tego, ia Paweł więzień Christusa Jezusa, za was pogany:

2. ieśliście iedno słyszeli o szafowaniu łaski Bożéy, która mi iest do was dana,

3. przez obiawienie oznaymiona mi iest taiemnica, iakom przedtym pisał na krótce:

---

18. *Albowiem przezeń.* Chrystusa naszego pojednawcę i pośrednika.-*Obój.* Tak żydzi jak i poganie.-*W jednym duchu.* Świętym, t. j., przez tegoż Ducha Ś., przewodnika.—*Do Ojca.* Do Boga Ojca, tak iż przyjęci od Niego do łaski, i uznani za synów, wołamy w modlitwie: *Abba, Ojcze.*

19. *A przeto już nie jesteście.* Jak byliście w poganizmie.—*Goście i przychodnie.* Przychodniami i obcymi.—*Aleście mieszczanie z świętymi.* Współobywatelami świętych, t. j., przypisanymi wespół z nimi do jednego i tego samego miasta.—*I domownicy Boży.* To jest, wespół z nimi należycie do domu, którego gospodarzem jest Bóg.

20. *Na fundamencie apostołów.* P. W.— *Gdzie głównym węgielnym kamieniem sam Jezus Chrystus.* Stosuje słowa do miejsca u Iz. 28, 16: *Oto ja założę w fundamenciech Sion kamień, kamień doświadczony, węgielny, kosztowny, i t. d.*; i Psal. 117, 22: *Kamień, który odrzucili budujący, ten się stał głową węgła.* Dla dwuch przyczyn nazywa się Chrystus kamieniem węgielnym. Pierwsza jest, z powodu trwałości i mocy; zwykle bowiem na węgłach budowy kładą się kamienie najtrwalsze i najmocniejsze. Druga, że jak kamień węgielny spaja i łączy dwie ściany, tak Chrystus łączy pomiędzy sobą dwa ludy pogański i żydowski, i na sobie je podtrzymuje.

21. *Na którym.* Przez którego, t. j., Chrystusa.— *Wszystko budowanie.* Cała budowa, gmach.— *Wywiedzione.* Spojona, złożona.— *Rośnie w kościół święty.* W Kościoł, który jest domem świętym, i świątynią Bożą.—*W Panu.* Przez Pana. Albo *w Panu*, t. j., Pański, abyście byli Kościołem świętym Pańskim.

22. *Na którym.* Przez którego, Chrystusa. Albo w którym Kościele.—*I wy pospołu budujecie się na mieszkanie Boże.* Wy razem z innymi chrześcianami zostaliście wprowadzeni do téj budowy, abyście byli kamieniami i częściami tego Kościoła, i żeby ten Kościoł zawsze się wyżéj wznosił, i stał się wielką świątynią Bożą.—*W Duchu.* Przez Ducha Ś., który swoją łaską i miłością, jakby cementem was łączy, spaja i utrzymuje.

R. 3.—1. *Dla tego.* To co się znajduje w tym wierszu, po długiéj przerwie, która następuje, łączy się z onemi słowy: *klękam na kolana i t. d.* niżéj w. 14. —*Więzień Chrystusa Jezusa.* Dla sprawy Chrystusa i jego Ewangelii.

2. *Jeżliście jedno słyszeli o szafowaniu.* Jeśliście jedno słyszeli, o czém nie wątpię, jako mnie z Boskiéj opatrzności i wyroku został kiedyś powierzony urząd opowiadania Ewangelii między poganami, a zatém i u was.

3. *Albowiem przez objawienie.* Słyszeliście że wielka ta tajemnica, którą pospolicie opowiadam i podzi-

4. prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi,

5. quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicuti nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus et Prophetis in Spiritu,

6. gentes esse coheredes et concorporales, et comparticipes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium,

7. cujus factus sum minister secundum donum gratiae Dei, quae data est mihi secundum operationem virtutis ejus. *(Supr. 1, 19).*

8. Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia haec: In gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, *(I. Cor. 15, 9).*

9. et illuminare omnes, quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo, qui omnia creavit:

10. ut innotescat principatibus et potestatibus in coelestibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei,

11. secundum praefinitionem saeculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro,

12. in quo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus.

13. Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra.

14. Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi,

15. ex quo omnis paternitas in coelis et in terra nominatur,

4. jako czytaiąc możecie zrozumieć wyrozumienie moie w taiemnicy Christusowéy:

5. która inszych wieków nie była poznana od synów ludzkich, iako teraz obiawiona iest świętym Apostołóm iego y Prorokom w Duchu,

6. iż pogani są spółdziedzicy, y spółcielni, y spółuczestnicy obietnice iego w Christusie Jezusie przez Ewanielią:

7. którégem się stał sługą wedle daru łaski Bożéy, która mi iest dana wedle skuteczności mocy iego.

8. Mnie namnieyszemu ze wszytkich świętych, dana iest łaska ta, abym między Pogany przepowiadał niedościgłe bogactwa Christusowe:

9. a iżbym obiaśnił wszytkim, który iest szafunek taiemnice zakrytéy od wieków w Bogu, który wszytko stworzył:

10. aby wiadoma była księztwam y zwiérzchnościam, na niebiosach przez kościół rozliczna mądrość Boża:

11. wedle przenaznaczenia wieków, które uczynił w Christusie Jezusie Panie naszym,

12. w którym mamy bespieczność y przystęp z ufaniem, przez wiarę iego.

13. Przetóż proszę abyście nie ustawali w uciskach moich za was, która iest chwała wasza.

14. Dla tego klękam na kolana moie ku Oycu Pana naszego Jezusa Christusa,

15. z którego wszelkie oycostwo na niebie i na ziemi iest nazywane,

---

wiam, o wcieleniu Chrystusa, odkupieniu, powołaniu pogan, i t. d. została mi oznajmioną przez objawienie.— *Jakom przedtém pisał.* O téj tajemnicy. Przeczytajmy bowiem rozdział pierwszy i drugi, a zobaczymy, że tajemnica, o której się już rzekło, zwłaszcza we względzie powołania pogan, jasno i głęboko była objawioną S. Pawłowi.—*Na krótce.* W krótkości.

4. *Czytając.* Powyższe rozdziały tego listu. —*Wyrozumienie.* Rozumienie moje pod względem tajemnic Chrystusowych.

5. *Inszych wieków.* W innych poprzedzających wiekach. — *Od synów ludzkich.* Od ludzi. —*I prorokom.* Nowego Testamentu.—*W Duchu.* Przez Ducha Ś.

6. *Pogani są spółdziedzicy.* Wespół z Żydami są dziedzicami nieba, jako synowie Boży. —*I spółcielni.* Członkami jednego ciała, pod jedną głową Chrystusem. — *Obietnice jego.* Obietnic Ducha S., albo Bożych; albowiem zaimek względny *jego*, może się odnosić do jednego i do drugiego. —*W Chrystusie Jezusie.* Przez Chrystusa Jezusa, który przez swoję Ewangelią ogłosił te obietnice.

7. *Którejem.* Ewangelii Chrystusowéj. —*Wedle daru łaski Bożéj.* Przez dar łaski Bożéj. —*Wedle skuteczności.* Skutecznego działania.—*Mocy.* Potęgi. Sens jest: nie przyjąłem apostolstwa próżnego i czczego, ale takie, które potężnie i skutecznie działa, i sprawuje nawrócenie narodów nawet barbarzyńskich.

8. *Mnie najmniejszemu ze wszystkich świętych.* Nie tylko Apostołów, ale także chrześcijan. —*Niedościgłe.* Niepojęte rozumem. —*Bogactwa Chrystusowe.* Oznacza niezmierność dobrodziejstw Chrystusowych.

9. *Iżbym objaśnił wszystkich.* Wnosząc światło wiary i prawdy.—*Który jest szafunek.* Abym nauczył jak mądrze jest podaną wszystkim tajemnica odkupienia Chrystusowego, która przez tak wiele wieków, owszem od wieków była ukrytą w Bogu, to jest, w jego myśli, zamiarach i przeznaczeniu.

10. *Aby wiadoma była księstwom i zwierzchnościom.* Owym chorom anielskim, które się nazywają księstwami i władzami, pod któremi i resztę chorów anielskich rozumieć należy. —*Na niebiosach.* Przebywającym. — *Przez kościoł.* Przez te rzeczy, które czynił w Kościele Chrystus i Apostołowie, a także przez dary i łaski dane Kościołowi, wiele tajemnic Chrystusowych i chrześciańskich doszło do wiadomości aniołów, których wprzódy nie wiedzieli.

11. *Wedle przeznaczenia wieków.* Co wszystko stało się w owym czasie, który dla tak ważnéj sprawy uważał i przeznaczył za najwłaściwszy i najlepszy, żeby te rzeczy wykonać przez Chrystusa.

12. *W którym mamy bezpieczność.* W którym to Chrystusie pokładamy całą naszę nadzieję, i za jego łaską przez wiarę w niego możemy z największą ufnością przybliżyć się do Boga Ojca.

13. *Proszę.* Was, Effezowie. — *Abyście nie ustawali w uciskach moich.* Abyście nie słabli i nie upadali na duchu, widząc moje utrapienia i więzy. —*Za was.* Za to iż wam i innym chrześcijanom opowiadam Chrystusa i zbawienie. — *Która jest chwała wasza.* Które to utrapienia służą ku waszéj chwale.

14. *Dla tego.* Złączyć to należy z pierwszym wierszem tego rozdziału, jakeśmy tam rzekli. — *Klękam na kolana moje ku Ojcu.* Pokornie błagam Boga Ojca, i t. d.

15. *Z którego wszelkie ojcowstwo na niebie i na ziemi jest nazywane.* Z którego Ojca wszelka rodzina, już to Aniołów w niebie, już ludzi na ziemi, ma istnienie, i bierze swój początek. —*Ojcowstwo.* W greckim *Πατρια* rodzina albo pokolenie, które od jednego ojca ma swój początek.

16. ut det vobis secundum divitias gloriae suae, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem,

17. Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati et fundati,

18. ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum;

19. scire etiam supereminentem scientiae charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.

20. Ei autem, qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus aut intelligimus secundum virtutem, quae operatur in nobis:

21. ipsi gloria in ecclesia, et in Christo Jesu in omnes generationes saeculi saeculorum. Amen.

16. aby wam dał wedle bogactw chwały swéy, żebyście byli mocą utwierdzeni, przez Ducha iego we wnętrznego człowieka.

17. Aby mieszkał Christus przez wiarę w sercach waszych, w miłości wkorzenieni y ugruntowani,

18. żebyście mogli poiąć ze wszytkimi świętymi, która iest szérokość, y długość, y wysokość, y głębokość,

19. y poznać przewyższaiącą naukę miłość Christusową, abyście byli napełnieni wszelakiéy zupełności Bożéy.

20. A temu który mocen iest wszytko daleko obficiéy uczynić, niż prosimy abo rozumiemy, wedle mocy która w nas skutecznie robi:

21. jemu chwała w kościele, y w Christusie Jezusie na wszytkie rodzaie wieku wieków. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 17. *Aby mieszkał Chrystus przez wiarę.* Oto Chrystus mieszka w nas przez swe dary, i ludzie bywają usprawiedliwieni przez dary jego w nich będące i trwające: a nie przez sprawiedliwość własną Pana Chrystusową: jako heretycy bają.

17. *W miłości wkorzenieni.* Nie sama wiara ma być w nas, ale i miłość, która jest wszystkich cnót dopełnienie.

CAPUT IV. ROZDZIAŁ 4.

O potrzebie rozmaitych cnót chrześciańskich, różności darów i łask Chrystusowych, i t. d.

1. Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione, qua vocati estis, *(1. Cor. 7, 20. Philip. 1, 27).*

2. cum omni humilitate, et mansuetudine, cum patientia, supportantes invicem in charitate,

3. solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. *(Rom. 12, 10).*

1. Proszę was tedy ia więzień w Panu, abyście chodzili godnie powołaniu, którymeście powołani,

2. ze wszelaką pokorą y cichością, z cierpliwością, znosząc ieden drugiego w miłości,

3. staraiąc się abyście zachowali iedność ducha w związce pokoiu.

16. *Wedle bogactw chwały swéj.* Według niezmiernéj hojności chwalebnéj łaski swojéj.— *Mocą.* Męztwem.—*Utwierdzeni.* Proszę, aby wam dał męztwo, żebyście niém utwierdzeni zwalczyli wszelkie pokusy, przez ducha jego ku postępowi wewnętrznego człowieka. Albo się mówi *wewnętrznego człowieka,* zamiast *w wewnętrznym człowieku.* Wewnętrznym zaś człowiekiem jest myśl człowieka, albo sam człowiek, wedle swojéj myśli i tych władz, które są własnością duszy rozumnéj.

17. *W miłości wkorzenieni i ugruntowani.* Aby wam też dał, żeby wasza miłość była mocną i stałą. Patrz Wujka.

18. *Ze wszystkimi świętemi.* Ze wszystkimi chrześcijanami, którym tego samego życzę.— *Która jest szerokość, i długość, i wysokość, i głębokość.* Nie tłumaczy Apostoł, jakiéj rzeczy rozumie szerokość, długość i inne rozmiary, które tu wspomina. Mówi zaś o dobrodziejstwie odkupienia Chrystusowego, którego chce, żeby byli uczęstnikami nie tylko żydzi, ale wszystkie narody.—*Która jest szerokość.* Jak się szeroko rozciąga tajemnica, miłość i dobroć Chrystusowa, a mianowicie do wszystkich narodów.—*I długość.* Długość się nie zamyka w żadnych granicach; albowiem rozciąga się od wieczności do wieczności. Już bowiem od wieków postanowił Bóg powołać narody, a skutek i owoc tego dobrotliwego rozrządzenia trwać będzie przez całą wieczność.—*I wysokość.* Albowiem do wielkiéj i wysokiéj godności poganie są podniesieni, to jest do synowstwa Bożego i spółdziedzictwa z Chrystusem. Wielka też wysokość Boskiéj mądrości, miłości i potęgi, która umiała, chciała i mogła sług tak podnieść. — *I głębokość.* Jest to bowiem najgłębsza tajemnica, która, jak się mówi Rzym. 16, 25: *od czasów wiecznych była zamilczaną.* Jest także głęboką z powodu wielce uniżonéj pokory Chrystusa, który *wyniszczył samego siebie, i t. d.* Filip. 2, 7.

19. *I poznać.* Proszę Boga, abyście też mogli poznać i należycie ocenić.—*Przewyższającą naukę.* Przewyższającą naszę znajomość, i większą niż pojąć możemy. —*Miłość Christusową.* Którą nas umiłował.— *Abyście byli napełnieni wszelakiéj zupełności Bożéj.* Abyście zostali napełnieni doskonałością darów Bożych, abyście obfitowali we wszelkie dary Boże.

20. *A temu, który mocen jest.* Uczynić więcéj niż my prosimy, i w myśli mamy.— *Wedle mocy, która w nas skutecznie robi.* To jest, łaski i Ducha, który was potężnie pobudza do surowych cnót chrześciańskich.

21. *Jemu chwała w kościele.* Dopełnia zdania zaczętego wier. 20, *a temu, który mocen jest, i t. d.* Sens jest: niech mu będzie chwała w Kościele, t. j., niech go chwali cały Kościół, który jest od niego obdarzony tak wielkiemi dobrodziejstwy.— *W Chrystusie Jezusie na wszystkie.* I to przez Chrystusa, i na wszystkie wieki wieków.

R. 4.—1. *Proszę was.* Jakby rzekł: Ponieważ Bóg obdarzył was tak wielkiemi dobrodziejstwy.— *Ja więzień w Panu.* Ja Paweł, który zostaję w więzieniu dla Chrystusa i jego Ewangelii.—*Abyście chodzili godnie powołaniu, któremeście powołani.* Abyście obyczajami i postępkami odpowiadali waszemu powołaniu, t. j., aby wasze postępowanie było święte i doskonałe.

2. *Pokorą.* Z pokorném rozumieniem o sobie.—*Z cierpliwością.* Cnota, przez którą człowiek jest łagodnym i nie łatwym do gniewu.— *Znosząc jeden drugiego.* Przykre i złe obyczaje bliźnich swoich.

3. *W związce pokoju.* To jest, łącząc pokojem jakby jakiém ogniwem dusze wasze.

4. Unum corpus, et unus Spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae.
5. Unus Dominus, una fides, unum baptisma.
6. Unus Deus et Pater omnium, qui est super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis. *(Mal. 2, 10.)*
7. Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. *(I. Cor. 12, 11. II. Cor. 10, 13.)*
8. Propter quod dicit: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem: dedit dona hominibus. *(Psal. 67, 19.)*
9. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terrae?
10. Qui descendit, ipse est, et qui ascendit super omnes coelos, ut impleret omnia.
11. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores et doctores *(I. Cor. 12, 28.)*
12. ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi,
13. donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi,
14. ut, jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris.
15. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus,

4. Jedno ciało, y ieden duch: iako iesteście wezwani w iednéy nadziei wezwania waszego.
5. Jeden Pan, iedna wiara, ieden chrzest.
6. Jeden Bóg y Ociec wszytkich, który iest nadewszytkie, y po wszytkim, i we wszytkich nas.
7. Lecz każdemu z nas dana iest łaska wedle miary daru Christusowego.
8. Dla tego mówi: Wstąpiwszy na wysokość, wiódł więzienie poimane, dał dary ludziam.
9. A to że wstąpił, cóż iest, iedno iż piérwéy był zstąpił do niższych części ziemie?
10. Który zstąpił, tenżeć iest, który téż wstąpił nad wszytkie niebiosa, aby napełnił wszytko.
11. Y tenże dał niektóre Apostoły, a niektóre Proroki, a drugie Ewanielisty: a inne pastérze y doktory:
12. ku wykonaniu świętych, ku robocie posługowania, ku budowaniu ciała Christusowego:
13. ażbyśmy się wszyscy zeszli w iedność wiary y poznania syna Bożego, w męża doskonałego, w miarę wieku zupełności Christusowéy,
14. abyśmy iuż nie byli dziećmi chwieiącemi się, y nie byli uniesieni od każdego wiatru nauki przez złość ludzką, przez chytrość na oszukanie błędu.
15. A czyniąc prawdę w miłości, żebyśmy rośli w nim we wszytkim, który iest głowa, Christus:

4. *Jedno ciało i jeden duch.* Dopełnić należy: bądźcie, abyście wyglądali jako jeden człowiek, przez jedność ducha i woli. — *W jednéj nadziei.* Do jednéj i téj saméj nadziei zbawienia wiecznego.
5. *Jeden Pan.* Jezus Chrystus. Wiele razem zbiera pobudek do pokoju i miłości; jakby rzekł: Wszelkiéj usilności dokładać nam należy, żeby zachować jedność ducha, gdy tak liczne i tak święte wiążą nas z sobą węzły. — *Jedna wiara.* Któréj się trzymamy. — *Jeden chrzest.* Przez który jesteśmy odrodzeni i staliśmy się chrześcijanami. Patrz Wujka.
6. *Jeden Bóg.* Którego czcimy. — *Nade wszystkie.* Przez panowanie.—*Po wszystkim.* Przez opatrzność.— *We wszystkich.* Przez usprawiedliwienie.
7. *Lecz każdemu z nas.* Każdemu dana jest łaska, nie jedna i równa, ale rozmaita i różna, jednemu większa, drugiemu mniejsza, dana, powiadam, nie wedle zasług i miary naszych zasług, ale wedle miary niezasłużonego daru Chrystusowego, któremu się podobało udzielić jednemu taką, drugiemu inną miarę téj łaski.
8. *Dla tego mówi.* Dla oznaczenia tego niezasłużonego daru Chrystusowego, powiada Dawid, Psal. 67, 19. — *Wstąpiwszy na wysokość, wiódł więzienie pojmane.* Chrystus wstępując do nieba, uprowadził z sobą i podniósł do nieba łupy piekielne, to jest, dusze sprawiedliwych, które wprzódy zostawały w więzach piekielnych.—*Dał dary ludziom.* Dary Ducha Ś., które wylał na Apostołów i chrześcian w dzień Zielonych świątek.
9. *A to że wstąpił.* Chrystus się wyniósł nad wszystkie niebiosa, gdyż się najgłębiéj upokorzył i zstąpił do najniższych części ziemi, to jest do piekieł.
10. *Aby napełnił wszystko.* Swoją potęgą, wielkością, zwycięztwem i tryumfem; aby cały rodzaj ludzki obdarzył darami niebieskiemi, i wypełnił to wszystko, co o nim było napisano przez proroków, żeby we własnéj osobie odwiedził wszystkie części swojego królestwa.
11. *Dał niektóre Apostoły.* Chciał żeby niektórzy byli w kościele Apostołami.—*Pasterze.* Biskupami.
12. *Ku wykonaniu świętych.* Dla wyćwiczenia wiernych w doskonałéj i zupełnéj świętości. — *Ku robocie posługowania.* To jest aby każdy apostoł, prorok, pasterz, nauczyciel, całkowicie i jak najlepiéj wykonywał powierzony sobie urząd posługowania.—*Ku budowaniu ciała Chrystusowego.* To jest Kościoła, aby on, jakby budowa duchowna, nieznacznie się wznosił i przybywał w liczbę i cnoty, aż się nareszcie dokończy, i całkowicie się przyozdobi. To zaś budowanie i uzupełnienie przedłużać się będzie aż do końca świata.
13. *Ażbyśmy się wszyscy zeszli.* Aż dopóty nieustawać powinny prace i usiłowania pasterzy, dopóki w rzeczy saméj nie osiągną celu swoich zabiegów, i nie staniemy się wszyscy mężami doskonałymi, i nie przyjdziemy do miary wieku zupełnego i odpowiedniego, nie takiego, który się liczbą lat oblicza, ale który przez jedność w wierze, i coraz to pewniejszą i zupełniejszą znajomość Chrystusa codziennie się staje podeszlejszym, pełniejszym życia i czerstwości. Albowiem kto się już stał mężem, ten się staléj trzyma swojego zdania, którego dojrzałą rozwagą nabył. — *Zeszli.* Doszli.— *W męża doskonałego.* Dopóki się nie staniemy mężami w wierze, znajomości i miłości Chrystusowéj, to jest dojrzałymi, mężnymi, stałymi, i takim sposobem dopóki nie dostąpimy w Chrystusie pełnego i doskonałego wieku duchownego, to jest, doskonałego pojęcia, poznania i miłości Bożéj. Patrz Wujka.
14. *Abyśmy już nie byli dziećmi.* Abyśmy na wzór dzieci, którym niedostaje zupełnego i stałego sądu, nie byli chwiejącymi się, to jest, niestałymi.— *I nie byli uniesieni od każdego wiatru nauki.* Patrz Wujka.— *Przez złość ludzką.* Bądź filozofów, bądź opowiadających żydowstwo, bądź heretyków, którzy zdradliwie usiłują przyciągnąć do błędów. — *Przez chytrość na oszukanie błędu.* Używając podstępnéj chytrości, żeby oszukać i uwieść.
15. *A czyniąc prawdę w miłości.* Trzymając się

16. ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in aedificationem sui in charitate.

17. Hoc igitur dico, et testificor in Domino, ut jam non ambuletis, sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui, *(Rom. 1, 21.)*

18. tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quae est in illis, propter caecitatem cordis ipsorum,

19. qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae, in operationem immunditiae omnis in avaritiam.

20. Vos autem non ita didicistis Christum,

21. si tamen illum audistis, et in ipso edocti estis, sicut est veritas in Jesu:

22. deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. *(Col. 3, 8.)*

23. Renovamini autem spiritu mentis vestrae, *(Rom. 6, 4.)*

24. et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. *(Col. 3, 12.)*

16. z którego wszytko ciało złożone y spoione będąc, przez wszytkie stawy dodawania, wedle skuteczności podług miary każdego członka, czyni pomnożenie ciała ku zbudowaniu samego siebie w miłości.

17. To tedy powiadam y oświadczam się w Panu: abyście iuż nie chodzili iako y Poganie chodzą, w próżności umysłu swego,

18. ciemnościami zaćmiony maiąc rozum, oddaleni od żywota Bożego dla nieumieiętności która w nich iest, dla zaślepienia serca ich:

19. którzy przyszedszy w rospacz, udali samych siebie na niewstydliwość ku popełnieniu wszelakiey nieczystości, ku łakomstwu.

20. Lecz wy nie takeście się Christusa nauczyli:

21. jeśliżeście go iednak słuchali, y w nim iesteście wyuczeni (iako iest prawda w Jezusie):

22. abyście złożyli według dawnego obcowania starego człowieka, który się psuie według żądz błędu.

23. A odnówcie się duchem umysłu waszego,

24. y obleczcie się w nowego człowieka który wedle Boga stworzony iest w sprawiedliwości, y świętobliwości prawdy.

---

prawdy wespół z miłością. — *Zebyśmy rośli.* W wierze, miłości i cnotach.—*W nim.* Za jego, to jest Chrystusową łaską; Chrystus bowiem jako głowa wlewa łaskę i siłę wzrastania we wszystkie członki całego ciała, to jest Kościoła. — *We wszystkim.* We wszelki przyrost, to jest we wszelkie dary, łaski i cnoty.

16. *Z którego.* Głowy, Chrystusa.— *Wszystko ciało.* Kościoła. — *Złożone.* Złączone.—*I spojone.* Aby jak członek z członkiem, tak wierny z wiernym, przez jedną i też wiarę i ducha był złączonym, i żeby ze wszystkich stało się jedno ciało, to jest Kościoł. — *Przez wszystkie stawy dodawania.* Przez każdy staw posługujący, to jest przez który się nam udziela duch i łaska głowy naszéj Chrystusa. Oznacza Apostoł, iż Chrystus głowa nasza, wlewa w nas ruch, czucie i życie duchowne, przez stawy, to jest, przez wzajemne zjednoczenie się, mocą którego jeden członek, czyli wierny, łączy się z drugim, już przez wzajemne zjednoczenie się dusz, już przez zewnętrzne uczęstniczenie w tychże samych sakramentach, modlitwach i innych pomocach zewnętrznych, i zasilających pobożność wiernych.— *Wedle skuteczności.* Skutkiem działającéj w nas mocy wewnętrznéj. Rozumieć należy moc Chrystusową, który na wzór głowy wpływa na wszystkie członki i je ożywia. — *Podług miary każdego członka.* Stosownie do miary i potrzeby każdego członka, aby każdy członek, to jest wierny, wedle swojéj natury, stanu i położenia, odbierał właściwą miarę i wzrost od ożywiającéj duszy, to jest, od ducha i łaski Chrystusowéj. — *Czyni pomnożenie ciała.* Która to moc łaski Chrystusowéj daje wzrost ciału. — *Ku zbudowaniu samego siebie.* Ażeby to ciało, którém jest Kościoł, samo siebie zbudowało, uzupełniło i udoskonaliło przez miłość.

17. *To tedy powiadam i oświadczam się.* To jest, co mówić zacząłem, i odwołuję się do Chrystusa Pana, którego chcę mieć świadkiem tego upomnienia.— *Abyście już nie chodzili.* Nie postępowali.— *W próżności umysłu swego.* Nie zaprzątali siebie i umysłu waszego rzeczami próżnemi tego świata.

18. *Ciemnościami zaćmiony.* Błędów i niewiadomości, tak iż nie znają ani Boga, ani Chrystusa, i cześć Bożą oddają kamieniom i drzewom. — *Oddaleni od żywota Bożego.* Od życia, które jest wedle Boga; od sposobu życia, który Bóg przepisał i postanowił.—*Dla nieumiejętności.* Dla nieznajomości Boga i prawa Bożego.

19. *Którzy przyszedłszy w rozpacz.* O zbawienie i drogę do cnoty.—*Ku łakomstwu.* Łakomstwo w znaczeniu, w jakiém tu bierze Apostoł, jest nieumiarkowana żądza niegodziwych rozkoszy, których ludzie nieczyści nie mniéj szukają, jak łakomi pieniędzy.

20. *Lecz wy nie takeście się Chrystusa nauczyli.* Takich rzeczy nie uczy Ewangelia Chrystusa.

21. *Jeżliżeście go jednak słuchali.* Tak jak należy słuchać Chrystusa i jego nauki. — *I w nim jesteście wyuczeni, jako jest prawda w Jezusie.* Wyuczyliście się jaka jest prawda nauki samego Jezusa, która nakazuje zmienić dawny sposób życia.

22. *Abyście złożyli.* Można także odnieść do wiersza 17: *To tedy powiadam, i oświadczam się w Panu, abyście złożyli, i t. d.* Porządek i sens jest: abyście tak złożyli starego człowieka, iżbyście już więcéj nie postępowali wedle sposobu przyjętego dawniéj.— *Starego człowieka.* Starym człowiekiem jest zgrzybiałość i skażenie grzechowe w człowieku zaciągnięte od starego Adama; albo raczéj, sam człowiek, o ile jest dotkniętym tego rodzaju zestarzałością. — *Który się psuje według żądz błędu.* Który coraz bardziéj w téj zestarzałości i skażeniu postępuje, ulegając złym i nieczystym żądzom, a to się dzieje skutkiem błędu i zaślepienia. Albo sens jest, iż stary człowiek zapalony i wrzący nieczystémi zachceniami, i więcéj pożądający niż może dostąpić, psuje się i niszczeje; te zaś żądze są jego zabójcami.

23. *Duchem umysłu waszego.* Wedle ducha wewnętrznego człowieka, ową ożywczą mocą łaski i ducha, którą jest obdarzony nasz umysł, i przez którą nas odradza Duch Ś., i przeistacza w ludzi nowych, chrześcian i świętych.

24. *Obleczcie się w nowego człowieka.* Nowym człowiekiem według Apostoła jest każdy człowiek, o ile odrodzony jest przez łaskę Bożą.—*Który wedle Boga stworzony jest.* Który przez odrodzenie według Boga jest stworzonym, to jest zgodnie z prawem Bożém; stworzony, mówię, w prawdziwéj sprawiedliwości co

25. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. *(Zach. 8, 16, I. Petr. 2, 1).*

26. Irascimini, et nolite peccare: sol non occidat super iracundiam vestram. *(Psal. 4, 5).*

27. Nolite locum dare diabolo: *(Jac. 4, 7).*

28. qui furabatur, jam non furetur; magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.

29. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus.

30. Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemtionis.

31. Omnis amaritudo, et ira et indignatio, et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia.

32. Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis. *(Col. 3, 13).*

25. A przetóż złożywszy kłamstwo, mówcie każdy prawdę z bliźnim swoim: bo iesteście członkami ieden drugiego.

26. Gniewaycie się, a nie grzészcie: Słońce niechay nie zapada za rozgniewanie wasze.

27. Nie dawaicie mieysca dyabłu:

28. który kradł, niechay iuż nie kradnie: lecz raczéy niech pracuie, robiąc rękoma swémi co iest dobrego, aby miał zkąd udzielić maiącemu potrzebę.

29. Wszelka mowa zła niech z ust waszych nie pochodzi: ale ieśli która dobra ku zbudowaniu wiary, aby łaskę zjednała słuchaiącym.

30. A nie zasmucaycie Ducha świętego Bożego: w którym zapieczętowani iesteście na dzień odkupienia.

31. Wszelaka gorzkość, y gniéw, y zagniewanie, y wrzask, y bluźnienie niech będzie odięte od was z wszelaką złością.

32. Ale bądźcie łaskawi iedni przeciw drugim, miłosierni, odpuszczaiąc ieden drugiemu, iako y Bóg w Christusie wam odpuścił.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 4. w. 5. *Jedna wiara.* U samych katolików jest ta jedna nieodmienna wiara: lecz u heretyków co głowa to rozum, co minister, to też insza wiara.

13. *Ażbyśmy się wszyscy zeszli.* Z tych słów obacz, iż Kościoł Chrystusów prawdziwy nigdy nie był ani będzie bez Pasterzów, Biskupów i Doktorów aż do skończenia świata. I przetoż sukcessyą, to jest porządne potomstwo i następowanie Biskupów i Pasterzy w Kościele Chrystusowym mieli Ojcowie oni starzy (a na imię Tertulian, Ireneus, Optatus, Augustyn Ś.) za najpewniejszy znak Kościoła prawego. Jako z drugiéj strony, kędy tej sukcessyi nie było, taki kościoł za heretycki i odszczepieński mieli. I przetoż tak Tertulian o heretykach *De praescrip.* mówi: Niech nam pokażą oryginały swych kościołów, tak porządnie od czasów apostolskich aż do nas przez sukcessyją postępujące, jako my swe pokazujemy. (Patrz Mat. 1, 6).

14. *Każdego wiatru nauki.* Ten jest przedniejszy urząd pasterzów i przełożonych kościelnych, aby nas w jedności i w stateczności katolickiéj wiary zachowali: abyśmy się żadnym wiatrom heretyckich nauk unosić nie dali: które jako wiatr, plewy tylko z bojowiska wywiewają, ale ziarnom nic szkodzić nie mogą, i owszem je od plew oczyściają.

---

do bliźnich, i w prawdziwéj świętości i czystości co do siebie samego.

25. *Złożywszy kłamstwo.* Członkami starego człowieka, które rozkazuje Apostoł złożyć i zdjąć, są kłamstwo, oszukaństwo, gniew, niesprawiedliwość, i t. d. Tym się sprzeciwiają członki człowieka nowego, które mają być przebrane i są: prawda, łagodność, sprawiedliwość, i t. d.— *Bo jesteście członkami jeden drugiego.* Jakby rzekł: Jeden członek nie kłamie drugiemu i nie oszukuje; ale każdy jest wiernym drugiemu, i o ile może szczerze mu dopomaga.

26. *Gniewajcie się, a nie grzeszcie.* Jeśli się wam zdarzy gniewać, strzeżcie się, żeby wasz gniew w czyn się nie zamienił; nie czyńcie tego co wam gniew nastręcza, i nie dopuszczajcie, iżby się posunął aż do krzywdy.— *Słońce niechaj nie zapada na rozgniewanie wasze.* Jest przysłowie: oznacza, iż gniew natychmiast porzucić należy. Nie idźcie do łóżka, aż wprzódy pojednacie się z bratem waszym.

27. *Nie dawajcie miejsca djabłu.* Ani jego zasadzkom; to uczynicie, gdy porzucicie gniew, a zachowacie miłość z bliźnimi.

28. *Co jest dobrego.* Niechaj pracuje, żeby sobie na chleb zarabiać sposobem uczciwym, nie zaś niegodziwym. Albo sens jest: pracować jest to rzecz dobra, nie zaś niegodziwa i hańbiąca.

29. *Wszelka mowa zła.* Tchnąca nieskromnością albo nierozsądkiem.— *Ku zbudowaniu wiary.* Służąca do podniesienia wiary.—*Aby łaskę zjednała słuchającym.* Postęp w łasce, pobożności i cnotach. Albo łaska oznacza tu przyjemność; jakby rzekł: żeby słuchającym była miłą i przyjemną. Tak Kolos. 4, 6: *Mowa wasza zawsze w przyjemności niech będzie solą posolona.*

30. *Nie zasmucajcie Ducha Świętego Bożego.* Nie obrażajcie Ducha Ś. słowami bezwstydnemi albo obelżywemi, i t. d.— *W którym.* Przez którego.— *Zapieczętowani jesteście.* Na duszy, na któréj nosicie znak i obraz, to jest łaskę i świętość.— *Na dzień odkupienia.* Abyście w dzień ostatecznego zmartwychwstania wybawieni i odkupieni od wszystkich nieszczęść, zostali przyjętymi do błogosławionéj nieśmiertelności.

31. *Gorzkość.* Gdy umysł obrażony jakiém słowem lub czynem bliźniego uczuwa do niego wstręt, gorycz, i z niechęcią nań patrzy, jego słyszy lub o nim myśli.— *Gniew.* Uniesienie.— *Zagniewanie.* Który powstaje skutkiem doznanéj urazy lub pogardy.— *Bluźnienie.* Przekléstwo, uwłaczanie.—*Z wszelaką złością.* Albo rozumie to wszystko, co jest przeciwném cnocie, albo złośliwość, która się sprzeciwia sprawiedliwości i miłości względem bliźniego.

32. *Łaskawi.* Uprzejmymi, słodkimi, przyjacielskimi: sprzeciwia się gorzkości, o któréj była wzmianka na początku wiersza poprzedzającego.—*Miłosierni.* Tutaj miłosierdzie mieści w sobie wszelkie dobre uczucie dla bliźniego.— *Odpuszczając jeden drugiemu.* Zniewagi i urazy.—*Jako i Bóg.* Jako i Bóg odpuścił wam grzechy wasze.— *W Christusie.* Przez zasługi Chrystusa Syna swojego.

CAPUT V. ROZDZIAŁ 5.

O naśladowaniu Chrystusa, strzeżeniu się rozmaitych występków, świętości małżeństwa, i t. d.

1. Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi:
2. et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis. *(Joan. 13, 34.—15, 12. I. Joan. 4, 21).*
3. Fornicatio autem, et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos; *(Col. 3, 5).*
4. aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quae ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio.
5. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei. *(Gal. 5, 21).*
6. Nemo vos seducat inanibus verbis, propter haec enim venit ira Dei in filios diffidentiae. *(Matth. 24, 4. Marc. 13, 5. Luc. 21, 8. II. Thess. 2. 3).*
7. Nolite ergo effici participes eorum.
8. Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate;
9. fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia et veritate,
10. probantes quid sit beneplacitum Deo:
11. et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite.

1. Bądźcież tedy naszladowcami Bożymi: iako synowie namilszy:
2. a chodźcie w miłości, iako y Christus umiłował nas, y wydał samego siebie za nas obiatą y ofiarą Bogu na wonność wdzięczności.
3. A porubstwo y wszelka nieczystość, abo łakomstwo, niechay nie będzie ani pomieniono między wami, iako świętym przystoi:
4. abo sprosność, abo głupia mowa, abo żartowanie które do rzeczy nienależy: ale raczéy dziękowanie.
5. Bo to wiédzcie rozumieiąc, iż wszelki porubca, abo nieczysty, abo łakomiec (co iest bałwochwalstwo) nie ma dziedzictwa w królestwie Christusowym y Bożym.
6. Niechay was nikt nie zwodzi próżnémi słowy: abowiem dla tegoć przychodzi gniéw Boży na syny niewierności.
7. Nie bądźcież tedy uczestnikami ich.
8. Abowiémeście byli niekiedy ciemnością: lecz teraz światłością w Panu. Jako synowie światłości chodźcie:
9. bo owoc światłości iest we wszelakiéy dobrotliwości, y sprawiedliwości, y prawdzie.
10. Doświadczaiąc co iest wdzięcznego Bogu:
11. a nie spółkuycie z uczynkami niepożytecznémi ciemności, ale raczéy strofuycie.

R. 5.—1. *Jako synowie.* Albowiem właściwa jest synom naśladować swoich rodziców. A zatém jako Ojciec wasz niebieski odpuszcza grzechy, tak i wy przebaczajcie sobie nawzajem urazy.

2. *Chodźcie w miłości.* Wykonywajcie uczynki wzajemnéj miłości.— *Obiatą i ofiarą Bogu.* Przez ofiarę krwawą krzyża, żeby zadość uczynić za nasze grzechy.— *Na wonność wdzięczności.* Na wonność najprzyjemniejszą i najmilszą Bogu Ojcu. Oznacza, iż owa ofiara była najprzyjemniejszą Bogu Ojcu.

4. *Albo sprosność.* Rozumie się w słowach.—*Głupia mowa.* Głupią mowę, powiada Ś. Hieronim, odnieść należy do głupich i niepożytecznych bajek.—*Żartowanie.* Zbyteczne i niewłaściwe.— *Które do rzeczy nie należy.* Nieprzystojne.— *Ale raczéj dziękowanie.* To jest, niech będzie słyszaném, niechaj brzmi w ustach waszych, gdyż jesteście chrześcianami.

5. *Wiedzcie rozumiejąc.* Wiedzcie i rozumiejcie.— *Co jest bałwochwalstwo.* Albowiem nieczyści zwolennicy roskoszy cielesnych, kochanki swoje czczą jako boginie, jak również łakomi pieniądze.— *Niema dziedzictwa w królestwie Chrystusowém.* To jest gdy łakomstwo doszło już do tego, że jest grzechem śmiertelnym.

6. *Niechaj was nikt nie zwodzi próżnemi słowy.* Próżnémi słowami albo dowodami, jakby to co rzekłem było nieprawdą.— *Albowiem dla tegoć.* To jest z powodu porubstwa, nieczystości i łakomstwa.— *Przychodzi gniew Boży.* Przychodzić zwykła pomsta Boża.— *Na syny niewierności.* W greckim *nieposłuszeństwa,* to jest na tych, którzy nie słuchając prawa Bożego, plamią siebie temi grzechami.

7. *Nie bądźcież tedy uczęstnikami ich.* Synów niewierności, to jest, w ich zbrodniach.

8. *Albowiemeście byli niekiedy ciemnościami.* Zostawaliście w ciemnościach niedowiarstwa i niewiadomości.— *Lecz teraz światłością w Panu.* Lecz teraz jesteście oświeceni wiarą, łaską i nauką Chrystusową.— *Jako synowie światłości chodźcie.* Pokażcie w obyczajach, żeście rozpędzili owe ciemności, i zostajecie w światłości wiary, łaski i świętości.

9. *Bo owoc światłości.* Jakby rzekł: Z owoców światłości pokażecie, iż jesteście synami światłości.— *Jest we wszelakiéj dobrotliwości.* Cnota, która się sprzeciwia gniewliwości.—*I sprawiedliwości.* Sprawiedliwość przeciwstawi tutaj oszukaństwom.— *Prawdzie.* Przeciwnéj kłamstwu.

10. *Doświadczając.* Usiłując poznać.—*Co jest wdzięcznego Bogu.* Jakim sposobem możecie poznać i wypełnić świętą jego wolą.

11. *A nie spółkujcie z uczynkami niepożytecznemi ciemności.* Nie mieszajcie się w sprawy grzeszników, które nie przynoszą żadnéj korzyści, ale tylko żal po czasie. Zowie uczynkami niepożytecznemi w tém znaczeniu, iż są wielce szkodliwemi, zgubnemi i śmierć przynoszącemi.— *Z uczynkami... ciemności.* Grzechy się zowią uczynkami ciemności, gdyż ich doradzcą i podszczuwaczem jest szatan książe ciemności, a także i dla tego, że ci, którzy źle czynią, nienawidzą światłości, wedle słów Chrystusa Pana, nareszcie dla tego, iż grzesznikom należą się ciemności piekielne.— *Ale raczéj strofujcie.* Owe uczynki ciemności za pomocą światła waszych uczynków dobrych wyprowadzajcie na jaw, odkrywajcie, aby wszyscy widzieli ich szpetność. Albowiem rzeczy przeciwne obok siebie położone bardziéj się wyświecają.

12. Quae enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere.
13. Omnia autem, quae arguuntur, a lumine manifestantur, omne enim, quod manifestatur, lumen est.
14. Propter quod dicit: Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus.
15. Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis: non quasi insipientes, *(Col. 4, 5).*
16. sed ut sapientes: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.
17. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes, quae sit voluntas Dei. *(Rom. 12, 2. I. Thess. 4, 3).*
18. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed implemini Spiritu sancto,
19. loquentes vobismetipsis in psalmis, et hymnis et canticis spiritualibus: cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino,
20. gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo et Patri.
21. Subjecti invicem in timore Christi.
22. Mulieres viris suis subditae sint, sicut Domino, *(Gen. 3, 16. Col. 3, 18).*
23. quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est ecclesiae: ipse salvator corporis ejus. *(I. Cor. 11, 3).*
24. Sed sicut ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus.
25. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, *(Col. 3, 19).*

12. Abowiem co się od nich potaiemnie dzieie, sromota y powiadać.
13. A wszytko co bywa strofowano, od świattłości bywa obiawiono. Bo wszytko co obiawiono bywa, iest światło.
14. Dla tego mówi: Wstań który spisz, y powstań z martwych, a oświeci cię Christus.
15. Patrzcież tedy bracia, iakobyście ostróżnie chodzili: nie iako nie mądrzy, ale iako mądrzy:
16. czas odkupuiąc, iż dni złe są.
17. A przetóż nie bądźcie nierostropnymi: ale rozumieiącymi, która iest wola Boża.
18. A nie upiiaycie się winem, w którym iest nieczystota, ale bądźcie napełnieni Duchem świętym,
19. rozmawiaiąc sobie w Psalmiech, y w pieśniach, y w śpiewaniach duchownych, śpiéwaiąc y graiąc w sercach waszych Panu:
20. dziękuiąc zawsze za wszytko, w imię Pana naszego Jezusa Christusa Bogu y Oycu.
21. Będąc poddanymi iedni drugim, w boiaźni Christusowéy.
22. Żony niechay będą poddane mężóm swym, iako Panu:
23. abowiem mąż iest głową żony, iako Christus iest głową kościoła: On zbawicielem ciała iego.
24. Ale iako kościół poddany iest Christusowi, tak też żony swoim mężom we wszytkim.
25. Mężowie, miłuycie żony wasze, iako y Christus umiłował kościół, y samego siebie wydał zań:

---

12. *Od nich.* Synów niewierności. — *Sromota i powiadać.* Zachowuje Apostoł zalecenie, które dał wprzódy, wiersz 3: *A porubstwo i wszelka nieczystość.... niechaj nie będzie ani pomieniono między wami.*

13. *Od światłości bywa objawiono.* Albowiem strofować nie co innego jest, jak wydać na jaw.—*Bo wszystko co objawiono bywa, jest światło.* Jest wyświeconém.

14. *Dla tego mówi.* Zdaje się, iż to świadectwo jest wyjętém z jakiéjś kanonicznej księgi, która z czasem zaginęła.—*Wstań, który śpisz, i powstań z martwych.* Powstań grzeszniku i ocuć się ze snu śmiertelnego grzechów. — *A oświeci cię Chrystus.* Tak cię przeniknie światłem, iż odebrawszy ów blask, jak gdyby on tobie był wrodzonym, będziesz mógł innych oświecać, i wyprowadzać na jaw ciemności błędów i grzechów, w których zostają pogrążeni.

15. *Patrzcież tedy bracia, jakobyście ostróżnie chodzili.* Używajcie tego światła do tego, żeby widzieć jak należy dobrze i oględnie postępować. — *Nie jako niemądrzy.* Albowiem bardzo są nierozumni ci, którzy chodząc w tém świetle Ewangelii, wpadają w błędy albo grzechy.

16. *Czas odkupując.* Kupując czas albo raczéj sposobność. Troskliwie szukajcie sposobności do postępu na drodze Bożéj i w cnocie; szukajcie i nabywajcie, powiadam, chociażby to was najwięcéj kosztowało.— *Iż dni złe są.* Pełne trosk, niebezpieczeństw i pokus, które albo zupełnie odejmują zręczność czynienia dobrze, albo ją zmniejszają, albo na niebezpieczeństwo wystawują.

17. *Przetoż.* Ponieważ dni są złe i pełne niebezpieczeństw grzeszenia. — *Nierostropnymi.* Nieostróżnymi w waszém postępowaniu, żeby nie stracić sposobności czynienia dobrze.—*Ale rozumiejącymi, która jest wola Boża.* Usiłujcie zrozumieć czego Bóg po nas wymaga.

18. *W którém.* To jest winie; albo *w którém,* to jest pijaństwie. — *Jest nieczystota.* Albowiem głowa zapalona winem prowadzi do rozpusty.—*Duchem Świętym.* Łaską i radością duchową, i na ogół dobrami duchowémi.

19. *Rozmawiając sobie w Psalmiech.* Rozmawiając pomiędzy sobą, i śpiewając psalmy, hymny i pieśni duchowne, nie tylko ustami, ale i wewnętrzném uczuciem serca.

20. *Za wszystko.* Za wszystkie łaski, dary i dobrodziejstwa Boże. — *W imię Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Przez Jezusa Chrystusa, który nam te dary i łaski wysłużył.—*Bogu i Ojcu.* Dzięki czyniąc.

21. *Będąc poddanymi jedni drugim.* Niżsi wyższym.— *W bojaźni Chrystusowéj.* Z bojaźnią synowską, lękając się obrazić Chrystusa, jeślibyśmy nie byli poddanymi i posłusznymi.

22. *Jako Panu.* Chrystusowi; uważając w mężach swoich Chrystusa Pana, który jest głową i oblubieńcem Kościoła.

23. *On zbawicielem ciała jego. Jego,* kładzie się zamiast *swojego.* Patrz Wujka.

24. *Tak też żony swoim mężom.* Niech będą poddane. Patrz Wujka.

25. *I samego siebie wydał.* Tak dalece go umiłował, iż samego siebie wydał zań na śmierć.

26. ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquae in verbo vitae,
27. ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.
28. Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.
29. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit, et fovet eam, sicut et Christus ecclesiam;
30. quia membra sumus corporis ejus, de carne ejus et de ossibus ejus.
31. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una. *(Gen. 2, 24. Matth. 19, 5).*
32. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo et in ecclesia.
33. Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat: uxor autem timeat virum suum.

26. aby ji poświęcił, oczyściwszy ji omyciem wody w słowie żywota:
27. aby sam sobie wystawił kościół chwalebny, niemaiący zmazy, abo zmarsku, abo czego takowego: ale iżby był święty y niepokalany.
28. Tak y mężowie maią miłować żony swoie, iako swoie ciała. Kto miłuie żonę swoię: samego siebie miłuie.
29. Abowiem nigdy żaden ciała swego nie miał w nienawiści: ale ie wychowywa y ogrzéwa, iako y Christus kościół:
30. bo iesteśmy członkami ciała iego, z ciała iego y z kości iego.
31. Dla tego opuści człowiek oyca y matkę swoię: y złączy się z żoną swoią: y będą dwoie w iednym ciele.
32. Sakrament to wielki iest: a ia mówię w Christusie y w kościele.
33. Wszakże y każdy z was z osobna, niechay miłuie żonę swoię, iako siebie samego: a żona niech się boi męża swego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 23. *On zbawicielem ciała.* Kościoł katolicki (mówi Augustyn Ś.) sam jest ciałem Pana Chrystusowém, którego on jest głową, zbawiciel ciała swego. Kto nie jest w tém ciele, żadnego Duch Ś. nie ożywia, który rozlewa miłość w sercach naszych. Lecz nie jest uczęstnikiem Boskiéj miłości, który jest nieprzyjacielem jedności. A tak nie mają Ducha Ś., którzy nie są w Kościele katolickim, o których napisano: iż się sami odłączają, cieleśni, ducha nie mający. (Epist. 50. ad Bonifac. Rzym. 5, 5. Jud. w. 19).
24. *Jako kościoł jest poddany Panu Chrystusowi.* Jeźli Kościoł zawsze jest i był poddany i posłuszny Panu Chrystusowi: tedyć kłamają heretycy, mówiąc, żeby kiedy od niego odstąpić albo błądzić, albo w bałwochwalstwo upaść miał.
32. *Sakrament to wielki jest.* Tu Apostoł bez wątpienia o małżeństwie mówi i zowie je nie tylko Sakramentem, ale i wielkim Sakramentem: to jest świętym znakiem albo tajemnicą, a to w Chrystusie i w Kościele: iż ono złączenie męża z niewiastą które Bóg ustawił, jest Sakramentem i świętém znamieniem onego nierozdzielnego złączenia, którém Pan Chrystus spojon i złączon jest z Kościołem swym ś. Dla czego też małżeństwo jest nierozdzielne. Zkąd to mamy; iż nie tylko chrzest i ciało Pańskie są Sakramentami: jako heretycy wierzą, choć o tém żadnego pisma nie czytają: ale i małżeństwo, według tych słów jasnych Pawła Ś. jest wielkim Sakramentem, po grecku *μυστήριον*, które słowo także Sakrament znamionuje: a zwłaszcza, iż ma wszystkie własności i skutki Sakramentu.

CAPUT VI. — ROZDZIAŁ 6.

O obowiązkach wzajemnych rodziców i dziec, panów i sług, i t. d.

1. Filii, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim justum est.
2. Honora patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, *(Exod. 20, 17. Matth. 15, 4. Colos. 3, 20).*
3. ut bene sit tibi, et sis longaevus super terram.
4. Et vos, patres, nolite ad iracundiam provo-

1. Synowie, bądźcie posłuszni rodzicóm waszym w Panu: bo to iest sprawiedliwa.
2. Czci oyca twego y matkę twoię: (które iest piérwsze przykazanie z obietnicą)
3. abyć się dobrze działo, y abyś był długowieczny na ziemi.
4. A wy oycowie nie pobudzaycie ku gniewowi

---

26. *Aby go poświęcił.* Oczyścił od wszelkiéj zmazy grzechowéj. — *Oczyściwszy go omyciem wody.* Przez sakrament chrztu ś.—*W słowie żywota.* Przez świętą i ożywczą formę chrztu świętego.
27. *Aby sam sobie wystawił kościoł chwalebny.* Żeby go sobie uczynić chwalebnym, nie tylko czystym.—*Zmazy.* Grzechowéj.—*Albo zmarszczku.* Starości.
28. *Jako swoje ciała.* Są bowiem dwoje w jedném ciele.
29. *Jako i Chrystus kościoł.* Jak ciało swoje wychowywa i ogrzewa, dostarczając wszystkiego, co służy do jego zbawienia.
30. *Ciała jego.* Mistycznego, którego jesteśmy członkami i kośćmi.
31. *Dla tego opuści.* Patrz co się rzekło Gen. 2, 24.
32. *Sakrament to wielki jest.* Patrz Wujka.
33. *Wszakże i każdy z was.* Niechaj w rzeczy saméj wyraża sakrament który przedstawuje, to jest niechaj każdy mąż miłuje żonę jako ciało swoje, owszem jako siebie samego, tak jak Chrystus miłuje Kościoł.—*Niech się boi.* Szanuje.
R. 6.—1. *W Panu.* Przez miłość i cześć dla Pana. — *Bo to jest sprawiedliwa.* Abyśmy tym, od których wzięliśmy życie, oddawali cześć i posłuszeństwo.
2. *Pierwsze przykazanie z obietnicą.* Pierwsze przykazanie do którego jest przywiązana szczególna obietnica.
3. *Abyć się dobrze działo.* Abyś długo i szczęśliwie żył na ziemi. Są to słowa obietnicy przywiązane do przykazania.
4. *Nie pobudzajcie ku gniewowi.* Przez zbytnią su-

care filios vestros, sed educate illos in disciplina et correptione Domini.

5. Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo; *(Col. 3, 22. Tit. 2, 9. I. Petr. 2, 18).*

6. non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo,

7. cum bona voluntate servientes, sicut Domino, et non hominibus:

8. scientes, quoniam unusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sieve servus, sive liber.

9. Et vos, domini, eadem facite illis, remittentes minas: scientes, quia et illorum, et vester Dominus est in coelis, et personarum acceptio non est apud eum. *(Gal. 2, 6).*

10. De cetero, fratres, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus.

11. Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli:

12. quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae, in coelestibus.

13. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare.

14. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiae,

15. et calceati pedes in praeparatione Evangelii pacis:

synów waszych: ale ie wychowywaycie w karności y w grozie Pańskiéy.

5. Słudzy posłuszni bądźcie panóm wedle ciała, z boiaźnią y ze drżeniem, w prostości serca waszego, iako Christusowi:

6. nie na oko służąc, iakoby ludziom się podobaiąc, ale iako słudzy Christusowi, czyniąc wolą Bożą z serca:

7. z dobrą wolą służąc, iako Panu a nie ludziom:

8. wiedząc iż każdy cokolwiek uczyni dobrego, to odniesie od Pana, choć niewolnik, choć wolny.

9. A wy panowie toż im czyńcie odpusczaiąc groźby: wiedząc iż y ich y wasz Pan, iest w niebiesiech: a niémasz u niego względu na osoby.

10. Naostatek bracia, zmacniaycie się w Panu, y w sile mocy iego.

11. Obleczcie się w zupełną zbroię Bożą: abyście mogli stać przeciwko zasadkam dyabelskim:

12. abowiem nie mamy biédzenia przeciw ciału y krwi, ale przeciwko książętam y władzam, przeciwko rządzcom świata tych ciemności, przeciwko duchownym złościam, w niebieskich.

13. A przetóż weźcie zupełną zbroię Bożą: abyście mogli sprzeciwić się w dzień zły, y we wszytkim doskonali stać.

14. Stóycież tedy przepasawszy biodra wasze prawdą, a oblokszy pancérz sprawiedliwości,

15. y obuwszy nogi w gotowość Ewanieliiéy pokoiu:

---

rowość, groźby, bicia, albo zbyteczne i niesłuszne wymagania. — *Wychowajcie w karności i grozie Pańskiéj.* Dając im chrześcijańskie upomnienie, przez któreby się nauczyli sposobu dobrego i chrześciańskiego życia.

5. *Wedle ciała.* Doczesnym. — *Bojaźnią i ze drżeniem.* Okazując wielkie uszanowanie panom waszym. Albo rozumie bojaźń Chrystusa sędziego, jak to jest do Kolos. 3, 22. gdzie czytamy, *Boga się bojąc.* — *W prostości serca waszego, jako Chrystusowi.* Z sercem prawém i prostém, jakbyście służyli Chrystusowi, który wszystko widzi, nawet skrytości serca.

6. *Nie na oko służąc.* Nie tak, jak mają zwyczaj czynić ci, którzy tylko w oczach panom są uległymi, za oczyma zaś nimi pogardzają. — *Jakoby ludziom się podobając.* Jakbyście to jedno mieli na względzie, żeby się uchronić obrazy ludzkiéj, i im tylko się podobać. — *Czyniąc wolą Bożą z serca.* Szczerze i z duszy to czyńcie co Bóg rozkazał.

7. *Z dobrą wolą.* Z uprzejmością, po przyjacielsku.

9. *Toż im czyńcie.* Podobną ludzkość okazujcie. — *Wiedząc iż i ich i wasz Pan.* Wiedząc iż wspólnego Pana i sędziego macie w niebie. — *A nie masz u niego względu na osoby.* Ale na zasługi; nie lęka się bogactw i potęgi, któremi bogaci grożą w tem życiu słabszym.

10. *Zmacniajcie się w Panu.* Uzbrojcie się w siłę przeciwko wszelkim pokusom czarta, świata i ciała. — *W Panu.* Wsparci pomocą Bożą. — *W sile mocy jego.* W potężnéj mocy jego.

11. *Obleczcie się w zupełną zbroję Bożą.* Jaka to jest ta zbroja, nieco daléj tłumaczy. — *Abyście mogli stać.* Abyście się oprzeć mogli zasadzkom szatańskim, i w niwecz obrócić ich zamysły.

12. *Przeciw ciału i krwi.* Przeciwko ludziom. — *Książętom i władzom.* Przez książąt rozumie tych szatanów, którzy zostawali w chórze aniołów zwanym księztwa, tak jak przez władze rozumie wypadłych z choru zwanego władzami. — *Rządcom świata.* Rozumie czartów, którzy wykonywają władzę w niższém tém i mglistém powietrzu, wzniecając burze, wichry, wiatry, nawalnice, grady, i t. d.; albo przez te ciemności rozumie apostoł bezbożnych, w których najbardziéj panuje ten rządzca świata, i których jakby warowni po tyrańsku zdobytéj, najsrożéj ten mocarz zbrojny strzeże. — *Przeciwko duchownym złościom, w niebieskich.* To jest, przeciwko złym szatanom, którzy zamieszkują miejsca wysokie, to jest, w powietrzu. Patrz Wujka.

13. *W dzień zły.* Niebezpieczny, to jest, w czasie pokus, a szczególnie przeciwko nieprzyjaciołom wiary. — *I we wszystkiem doskonali stać.* To jest, we wszystkich doskonałych rzeczach stać; jakby rzekł: Jako żołnierz wszystko czyni, przez co tylko może dać opór, i obronić swoje życie; tak nam wszystko czynić należy, żeby być gotowymi do dania skutecznego odporu, gdy nadejdą pokusy.

14. *Stójcież tedy przepasawszy biodra wasze prawdą. Prawdą:* oto pierwszy artykuł zbroi chrześciańskiego żołnierza, to jest pas. Przez prawdę niektórzy rozumieją wierność i prawość, inni moc saméj prawdy w obronie nauki wiary. — *Oblokłszy pancerz sprawiedliwości.* Nie rozumie sprawiedliwości w znaczeniu wyłączném, która oddaje, co się komu należy; ale w ogólném, która jest zbiorem wszystkich cnót: ta bowiem, jako pancerz uzbraja całego człowieka, i ze wszech stron go zabezpiecza. Patrz Wujka.

15. *I obuwszy nogi w gotowość Ewangelii pokoju.*

16. in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere:
17. et galeam salutis assumite, et gladium spiritus (quod est verbum Dei), *(Isai. 59, 17. I. Thes. 5, 8).*
18. per omnem orationem et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu: et in ipso vigilantes in omni instantia et obsecratione pro omnibus sanctis, *(Act. 12, 5. Col. 4, 2).*
19. et pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Evangelii, *(Col. 4, 3. II. Thess. 3, 1).*
20. pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipso audeam, prout oportet me, loqui.
21. Ut autem et vos sciatis, quae circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater et fidelis minister in Domino,
22. quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis, quae circa nos sunt, et consoletur corda vestra.
23. Pax fratribus, et charitas cum fide a Deo Patre et Domino Jesu Christo.
24. Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen.

16. we wszytkim biorąc tarczą wiary, którąbyście mogli wszytkie strzały ogniste złośliwego zgasić:
17. y przyłbicę zbawienia weźmicie, y miecz ducha (które iest słowo Boże)
18. w każdéy modlitwie y prośbie modląc się na każdy czas w duchu: y w nim czuiąc ze wszelaką ustawicznością y prośbą za wszytkie święte:
19. y za mię, aby mi była dana mowa w otworzeniu ust moich, z dufnością, abym oznaymiał taiemnice Ewangeliiéy,
20. dla któréy poselstwo sprawuię w łańcuchu, tak żebym o nię śmiały był, iako mi mówić potrzeba.
21. A iżbyście y wy wiedzieli co się zemną dzieie, co czynię: wszytko wam oznaymi Tychikus, namilszy brat y wierny sługa w Panie:
22. któregom posłał do was na to samo, abyście wiedzieli co się z nami dzieie, ażeby pocieszył serca wasze.
23. Pokóy braciéy y miłości z wiarą od Boga Oyca, y Pana Jezusa Christusa.
24. Łaska ze wszytkimi, którzy miłuią Pana naszego Jezusa Chrystusa w nieskazitelności. Amen.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 6. w. 12. *W niebieskich.* To jest, jako niektórzy rozumieją, na powietrzu, gdzie też siła jest czartów. Grecy inaczéj to wykładają; jakoby rzekł: iż mamy wojnę nie o małe rzeczy, ale o niebieskie. Może się i tak rozumieć: iż my chodząc w niebieskiém przykazaniu, mamy walczyć przeciw pokusom. (Hieronimus).

14. *Oblokłszy się w pancerz sprawiedliwości.* Gdyby człowiek nie był prawdziwie sprawiedliwym, albo nie mógł w sobie mieć sprawiedliwości, jakożby mógł być rzeczon obleczony sprawiedliwością?

23. *I miłość z wiarą.* Czemu miłość z wiarą? Iż wiara bez miłości nic nie jest, ani może pomódź do zbawienia. (Jak. 2, 20).

Mowa jest o obuwiu żołnierskiém. Zdaje się zaś, iż obuwie żołnierskie oznacza stałość i ufność; albowiem gdy kto jest bosym, stąpa nieśmiało i krokiem niepewnym; przeciwnie zaś obuty śmiało i nieustraszenie.— *W gotowość Ewangelii.* Skorzy i ochotni do postępowania drogą Ewangelii, przez posłuszeństwo jéj zaleceniom i radom; albo przez jéj opowiadanie.— *Ewangielii pokoju.* To jest, która przynosi z sobą pomyślność i wszelkie dobra, a zwłaszcza pokój z Bogiem, z sumieniem naszém, i bliźnimi.

16. *We wszystkiem biorąc tarczą wiary.* Chce bowiem, jak uważa Ś. Hieronim, żebyśmy we wszystkich pokusach i sprawach nosili tarczę wiary, i nią się zasłaniali od wszystkich pocisków i poduszczeń szatańskich.—*Strzały ogniste złośliwego.* Strzały rozmaitych pokus, któremi szatan zapala serca ludzkie do grzechów.

17. *I przyłbicę zbawienia weźmijcie.* Przyłbicę zbawienną, która zasłania głowę od niebezpieczeństw. W greckim jest, *zbawiciela*, to jest, weźmijcie za przyłbicę samego Zbawiciela. Co przez przyłbicę zbawienia rozumie, tłumaczy sam apostoł I. Tess. 5, 8. gdzie mamy: *Oblekłszy pancerz wiary i miłości, a przyłbicę nadzieję zbawienia.* Uzbrajać więc głowę Chrystusem Zbawicielem jako przyłbicą, jest nie co innego jak w téj najniebezpieczniejszéj walce pokładać całą nadzieję zbawienia i zwycięztwa w Chrystusie Zbawicielu, poruczać mu w obronę nasze życie, i jemu samemu zwycięztwo przypisywać.— *I miecz ducha.* I weźmijcie miecz duchowny. Dotychczas opisywał zbroję, którą się żołnierz chrześciański obwarowuje i osłania; teraz dodaje miecz, którym nieprzyjaciela niewidzialnego może napastować i ugodzić.— *Które jest słowo Boże.* Mieczem słowa Bożego nastajemy na gardło szatana i jego zabijamy, gdy pokonany opowiadaniem słowa Ewangelicznego, silnie uzbrojony ten mocarz zostaje ogołoconym, i odbieramy mu łupy niewiernych i grzeszników, i wnosimy je do obozu Chrystusowego.

18. *W każdéj modlitwie.* Sens jest: a to czyńcie we wszystkich modlitwach, usilnie prosząc Boga, żeby nam walczącym dopomógł, i dał odnieść zwycięztwo.— *W duchu.* Modląc się nie tylko słowy, ale także uczuciem serca.— *I w nim czując.* I dla tego samego, żeby się usilnie modlić do Boga, w duchu czuwajcie, z wielkiém męstwem pilnością i wytrwałością.— *Za wszystkie święte.* Za wszystkich wiernych.

19. *Aby mi dana była mowa.* Aby Bóg otworzył usta moje, i natchnął mnie słowa do mówienia, abym z ufnością, to jest, ze swobodą opowiadał Ewangelią.

20. *Dla któréj.* Ewangelii. — *Poselstwo sprawuję.* Jestem Chrystusowym posłem i opowiadaczem pomiędzy poganami.— *W łańcuchu.* Ztąd się pokazuje, że ten list był pisanym w więzieniu w Rzymie.— *Tak żebym o nię.* W opowiadaniu Ewangelii.—*Śmiały był.* Śmiało i swobodnie opowiadał Ewangelią. — *Jako mi mówić potrzeba.* Jako posłowi Bożemu, któremu przystoi mówić swobodnie i nieustraszenie.

21. *Co się zemną dzieje, co czynię.* Zostając w więzieniu.— *Sługa w Panie.* W tych rzeczach, które się odnoszą do Chrystusa Pana.

22. *Pocieszył.* Pokrzepił.

23. *Pokój braciéj.* Domyślać się należy: niechaj będzie, albo niech się pomnaża. Patrz Wujka.

24. *Łaska ze wszystkimi.* Niechaj będzie.— *W nieskazitelności.* Sercem czystém, szczerém i nieskażoném.

Koniec listu Ś. Pawła do Effezów.

Wprowadzenie do Listu S. Pawła Apostoła do Filippensów.

Wykład X. J. Wujka.—Filippensowie byli Macedończycy, o których w Dziejach 16, 12. Którzy od Pawła Ś. przyjąwszy słowo Ewangelii, statecznie je zachowali, nie przypuściwszy do siebie fałszywych apostołów. Ci usłyszawszy o więzieniu Pawłowém w Rzymie, przez Epaphrodyta posłali mu jałmużnę na potrzeby. Przez którego Paweł pisze do nich, ciesząc je i wiarę ich chwaląc, a przytém ku społecznéj miłości napominając, i naprzeciw fałszywym apostołom je utwierdzając.

EPISTOLA

BEATI PAULI APOSTOLI

AD PHILIPPENSES.

CAPUT I.

1. Paulus et Timotheus, servi Jesu Christi, omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconibus.
2. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.
3. Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri,
4. semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis cum gaudio deprecationem faciens,
5. super communicatione vestra in Evangelio Christi a prima die usque nunc:
6. confidens hoc ipsum, quia qui coepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu:
7. sicut est mihi justum hoc sentire pro omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis, et in defensione et confirmatione Evangelii, socios gaudii mei omnes vos esse.

LIST

BŁ. PAWŁA APOSTOŁA

DO FILIPPENSÓW.

ROZDZIAŁ 1.

O dziękczynieniu Bogu za dobrodziejstwo wiary, znoszeniu przeciwności, i t. d.

1. Paweł y Tymotheusz sludzy Jezusa Christusa: wszytkim świętym w Christusie Jezusie, którzy są w Philipiech, z Biskupy, y Diakonami.
2. Łaska wam y pokóy od Boga Oyca naszego, y Pana Jezusa Christusa.
3. Dziękuię Bogu memu w każdym przypominaniu was
4. zawżdy we wszelkich prośbach moich za wszytkich was, modlitwę z weselem,
5. za społeczność waszę w Ewanieliiéy Christusowéy od piérwszego dnia aż dotąd:
6. maiąc ufność o tym samym, iż który począł w was dobrą sprawę, wykona aż do dnia Christusa Jezusa:
7. iakoż iest sluszna, abych ia to rozumiał o was wszytkich, dla tego iż was mam w sercu y w więzieniu moim, y w obronie, y w utwierdzaniu Ewanieliiéy, że wy wszyscy towarzysze iesteście wesela mego.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Paweł i Tymoteusz.* Łączy z sobą Tymoteusza, nie iżby Tymoteusz był autorem listu, jak Ś. Paweł, ale żeby rozumieli Filippensowie, iż wszystko co się zawiera w tym liście nie jest wyłącznie zdaniem Ś. Pawła, ale razem także Tymoteusza. — *Wszystkim Świętym.* Wszystkim wiernym, którzy są poświęceni w chrzcie ś.—*Z Biskupy.* Przez biskupów rozumie tu S. Paweł kapłanów, jak tłumaczy S. Chryzostom i inni. Ztąd Syryjski przekłada, *z prezbiterami, i ich sługami.*

2. *Łaska wam.* Dodać należy: niech się pomnoży.

3. *W każdém przypominaniu was.* Ilekroć was wspomnę. Albo sens jest: dzięki czynię Bogu, że o mnie więźniu pamiętacie.

4. *Z weselem.* Porządek i sens jest: dziękuję Bogu, modląc się do niego z radością, za to, iż wam dał uczęstnictwo w Ewangelii Chrystusowéj.

5. *Społeczność waszę.* Rozumie uczęstniczenie w Ewangelii, to jest, w wierze i nauce Ewangelicznéj. Albo społecznością w Ewangelii jest uczęstniczenie w pracach i utrapieniach, które ponosił S. Paweł dla Ewangelii. W tych zaś rzeczach łączyli się Filippensowie ze S. Pawłem, gdyż i współczuli z nim, i posyłając Epafrodyta, usiłowali przynieść mu pociechę i pomoc.

6. *Który począł.* Bóg. — *Dobrą sprawę.* Rozumie uczęstniczenie w Ewangelii, o którém w. poprzedz.— *Aż do dnia Chrystusa Jezusa.* Aż do dnia sądu.

7. *Jakoż jest słuszna, abych ja to rozumiał.* Albowiem słuszna, żebym ja o was wszystkich tak rozumiał i ufał. — *O was wszystkich.* O waszém zgromadzeniu, o waszym Filippeńskim kościele. — *Dla tego iż was mam w sercu.* Dla tego iż zawsze tkwi w moim umyśle pamięć waszéj uprzejmości. — *I w więzieniu mojem.* Albowiem podczas mojéj nieobecności i uwięzienia takeście mnie otaczali miłością, jak gdybyście wespół ze mną, w tychże samych więzach zostając, walczyli w obronie Ewangelii, i staliście się uczęstnikami tego dobrodziejstwa, które się mnie od Boga dostało, żeby znosić przeciwności dla imienia Chrystusowego; uważam to bowiem za wesele moje.

8. Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.

9. Et hoc oro, ut charitas vestra magis ac magis abundet in scientia et in omni sensu,

10. ut probetis potiora, ut sitis sinceri et sine offensa in diem Christi,

11. repleti fructu justitiae per Jesum Christum, in gloriam et laudem Dei.

12. Scire autem vos volo, fratres, quia quae circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii,

13. ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni praetorio, et in ceteris omnibus,

14. et plures e fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.

15. Quidam quidem et propter invidiam et contentionem, quidam autem et propter bonam voluntatem Christum praedicant;

16. quidam ex charitate, scientes, quoniam in defensionem Evangelii positus sum.

17. Quidam autem ex contentione Christum annuntiant non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis.

18. Quid enim? Dum omni modo sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur: et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.

19. Scio enim, quia hoc mihi proveniet ad salutem, per vestram orationem, et subministrationem Spiritus Jesu Christi

8. Abowiem świadkiem mi iest Bóg iako pragnę was wszytkich we wnętrznościach Jezusa Christusa.

9. Y o to proszę, aby miłość wasza więcéy a więcéy obfitowała w umieiętności y we wszelakim zrozumieniu:

10. abyście doświadczali co iest pożyteczniey-szego, żebyście byli szczérymi y bez obrażenia na dzień Christusów:

11. napełnieni owocu sprawiedliwości przez Jezusa Christusa, ku sławie y chwale Bożéy.

12. A chcę bracia abyście wiedzieli, iż to co się zemną dzieie, więcéy się obróciło ku pomnożeniu Ewanieliiéy,

13. tak iż téż okowy moie wiadome są w Christusie po wszytkim pałacu, y u wszytkich inszych:

14. y więcéy z braciéy w Panie, dufając okowam moim, obficiéy śmieli bez boiaźni słowo Boże opowiadać.

15. Y dla zazdrości y sporu: a niektórzy téż z dobréy woli Christusa opowiadaią.

16. Inni z miłości: wiedząc iżem iest postanowion ku obronie Ewanieliiéy.

17. A drudzy z sporu Christusa opowiadaią nie szczérze: mniemaiąc iż przydawaią ucisku okowam moim.

18. Bo cóż? By iedno wszelkim sposobem, bądź z okaziiéy bądź poprawdzie Christus był opowiadan, y w tym się weselę, ale y weselić się będę.

19. Bo wiém iż mi to wynidzie ku zbawieniu, za waszą modlitwą y dodawaniem Ducha Jezusa Christusa,

8. *Jako pragnę was wszystkich.* Miłuję was, i pragnę dla was wszelakiego dobra. — *We wnętrznościach Jezusa Chrystusa.* Taką miłością, jaką Chrystus we wnętrznościach, to jest, serdecznie i najczuléj was i wszystkich chrześcian kocha.

9. *I o to proszę.* Boga. — *Aby miłość wasza... obfitowała.* Aby miłość wasza z dnia na dzień coraz się bardziéj powiększała i udoskonalała, a to przez coraz to większe i lepsze poznanie rzeczy odnoszących się do wiary i zbawienia.

10. *Abyście doświadczali co jest pożyteczniejszego.* Abyście doskonale poznali co jest lepszego, i tego się trzymali. — *Żebyście byli szczerymi.* I nie mieszali wiary waszéj z błędami, kacerstwami i żydowstwem.— *I bez obrażenia.* Żebyście nikogo nie obrazili, albo żebyście się sami nie obrazili; rozumie zgorszenie, lub grzech.—*Na dzień Chrystusów.* I to statecznie aż do dnia przyjścia Chrystusa Pana.

11. *Napełnieni owocu sprawiedliwości.* Owocem sprawiedliwości zowie uczynki sprawiedliwości, albo ogólnéj, która obejmuje wszystkie cnoty; albo szczególnéj, to jest, jałmużny i miłosierdzie, które się niekiedy nazywa w Piśmie ś. sprawiedliwością, stosując mowę do jałmużn przysłanych sobie od Filippensów; jakby rzekł: Proszę Boga abyście byli ubogaceni w podobne uczynki miłosierne. — *Przez Jezusa Chrystusa.* Które owoce czynimy i mamy przez Chrystusa, to jest, przez jego zasługi i łaskę.—*Ku sławie i chwale Bożéj.* Aby przez nie odbierał chwałę i cześć Bóg.

12. *Więcéj się obróciło ku pomnożeniu Ewangelii.* Nie tylko nie wstrzymało postępu Ewangelii, ale raczéj bardziéj się do niego przyczyniło.

13. *Tak iż też okowy moje wiadome są w Chrystusie.* Stało się jawnem, iż nie z powodu długów, albo jakiéj zbrodni zostałem uwięzionym, ale dla Chrystusa, i takim sposobem przez moje więzy zajaśniało wszędzie imię Chrystusowe. — *Po wszystkim pałacu.* Na całym dworze Neronowym; jakby rzekł: Cały dwór z przyczyny moich więzów zasłyszał nieco o wierze i Ewangelii Chrystusowéj. — *I u wszystkich inszych.* Na wszystkich innych miejscach, ulicach i przedmieściach miasta Rzymu.

14. *Z braciéj.* Chrześcian.—*Dufając okowom moim.* Nabierając śmiałości i odwagi z tego że widzieli, jak uwięziony dla Chrystusa nieustraszenie prowadzę sprawę Ewangelii.—*Obficiéj śmieli.* Bardziéj się ośmielili.

15. *Dla zazdrości.* Zazdroszcząc sławy Pawłowi.— *I sporu.* Przez chęć sporu, z jaką walczyli z Pawłem Ś. o chwałę i sławę, chociaż Paweł nie szukał chwały swojéj ale Chrystusowéj.—*Z dobréj woli.* Dobrze dla mnie i Ewangelii usposobieni.

16. *Wiedząc iżem jest postanowion ku obronie Ewangelii.* Niektórzy przez miłość, którzy dla tego mnie miłują, iż jestem opowiadaczem Chrystusowym i obrońcą prawdziwéj nauki. — *Jest postanowion.* Od Boga.

17. *Z sporu.* Patrz co się rzekło w. 15.—*Nie szczerze.* Nie z czystéj i szczeréj intencyi opowiadają Chrystusa.

18. *Bo cóż?* Cóż tedy? jakby rzekł: oni sądzą że mnie tém dręczą i trapią; bynajmniéj.—*Wszelkim sposobem.* Jakimkolwiek sposobem.—*Bądź z okazii.* Czy to pod pozorem gorliwości o dobro i rozszerzenie Ewangelii, czy w rzeczy saméj są powodowani zazdrością.—*Bądź po prawdzie.* Czy prawdziwie i szczerym umysłem to czynią.—*W tem.* Że opowiadają Chrystusa.

19. *Bo wiem iż mi to.* To jest ich nienawiść i zazdrość, przez którą się starają przyczynić mnie przykrości i obudzić gniew Nerona.—*Ku zbawieniu.* Albo obecnemu, abym był uwolnionym z więzienia; albo

20. secundum exspectationem, et spem meam, quia in nullo confundar: sed in omni fiducia sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam sive per mortem.

21. Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.

22. Quodsi vivere in carne, hic mihi fructus operis est, et quid eligam, ignoro.

23. Coarctor autem e duobus: desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius:

24. permanere autem in carne, necessarium propter vos.

25. Et hoc confidens scio, quia manebo, et permanebo omnibus vobis ad profectum vestrum, et gaudium fidei,

26. ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos.

27. Tantum digne Evangelio Christi conversamini, ut sive cum venero, et videro vos, sive absens audiam de vobis, quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii, *(Eph. 4, 1. Col. 1, 10. I. Thess. 2, 12).*

28. et in nullo terreamini ab adversariis: quae illis est causa perditionis, vobis autem salutis, et hoc a Deo,

29. quia vobis donatum est pro Christo, non solum, ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini:

20. według oczekawania y nadzieie moiéy. Iż się w niwczym nie zawstydzę, ale z wszelakim bespieczeństwem iako zawsze y teraz wielce będzie wsławion Christus w ciele moim, choć przez żywot, choć przez śmierć.

21. Abowiem mnie żyć iest Christus, a umrzeć zysk.

22. A ieśliż żywym bydź w ciele, ten mi iest owoc pracéy, y niewiem cobym obrać miał.

23. Jestem ściśnion ze dwoyga: pragnienie maiąc, rozwiązanym bydź, y bydź z Christusem: bardzo daleko lepiéy:

24. ale zostać w ciele, potrzebna dla was.

25. A o tym ufność maiąc, wiem iż zostanę y zetrwam wszytkim wam, ku waszemu pomnożeniu y weselu wiary:

26. aby obfitowało przechwalanie wasze w Christusie Jezusie we mnie, przez moie przybycie zaś do was.

27. Tylko się sprawuycie godnie Ewanieliiéy Christusowéy: abym chociaż gdy przybędę y oglądam was, chociaż w niebytności słyszał o was, iż stoicie w iednym duchu, iednomyślni, wespół pracuiąc około wiary Ewanieliiéy.

28. A niwczym nie bądźcie ustraszeni od przeciwników, co onym iest przyczyną zginienia, a wam zbawienia, y to od Boga:

29. iż wam darowano iest dla Christusa, nietylko abyście weń wierzyli, ale iżbyście téż dla niego cierpieli:

---

przyszłemu w wieczności.—*Za waszą modlitwą i dodawaniem.* To jest, jeśli się będziecie za mną modlić, i waszą modlitwą uprosicie dla mnie Ducha Chrystusowego.

20. *Według oczekiwania i nadzieje mojéj.* Oczekuję z wielką nadzieją i żądzą, żeby mnie tego Ducha dodano.—*Iż się w niczem nie wstydzę.* Złączyć należy te słowa z powyższemi: wiem, iż to mnie posłuży do zbawienia, i w niczem się nie zawstydzę, gdyż się niepoczuwam do żadnego grzechu, za którybym się miał wstydzić, i nadzieja moja mnie nie zawiedzie.— *Ale z wszelakiem bezpieczeństwem.* W greckim, *swobodą, stałością*: Czy pozostanę w życiu, czy mnie skażą na śmierć, będę używał téj samėj swobody i stałości.— *I teraz.* Tak i teraz.—*Wielce będzie wsławion Chrystus.* Będę sławił i chwalił Chrystusa, opowiadając jego Ewangelią, i przelewając krew za niego, jeśli będzie tego potrzeba.

21. *Albowiem mnie żyć jest Chrystus.* Albowiem służyć Chrystusowi, to życie moje, i Chrystus jest dla mnie droższym nad życie.—*A umrzeć zysk.* Jeśli przyjdzie śmierć ponieść, za zysk to sobie poczytam.

22. *A jeśliż żywym być w ciele, ten mi jest owoc pracy.* Jeśli mnie jeszcze żyć w ciele jest rzeczą korzystną i pożyteczną dla wielu.—*I niewiem cobym obrać miał.* Jeśli żyć w ciele jest rzeczą pożyteczną, i z drugiéj strony umrzeć rzeczą zyskowną, niewiem co z tych dwóch rzeczy mam wybrać.

23. *Jestem ścisnion ze dwojga.* Z dwóch stron jestem ściśniony. Z jednéj ciśnie mnie żądza rozwiązania, żeby być z Chrystusem, z drugiéj konieczność pozostania w ciele dla waszego pożytku.—*Rozwiązanym być.* Umrzeć.— *I być z Chrystusem: bardzo daleko, lepiéj.* Z jednéj strony pragnę umrzeć i być z Chrystusem, gdyż mnie to jest rzeczą najprzyjemniejszą. Patrz Wujka.

24. *Ale zostać.* Ale ponieważ pozostać w tém życiu i prowadzić prace Ewangeliczne, jest dla was rzeczą bardziéj potrzebną, przeto nad mój osobisty pożytek, waszę korzyść przenieść należy.

25. *A o tem ufność mając.* Będąc przekonanym, że moje życie jest dla was potrzebném, wiem iż mnie Bóg jeszcze go udzieli, i pozwoli żyć nadal. Ztąd się pokazuje, że ten list napisanym został nie podczas drugiego, ale pierwszego uwięzienia ś. Pawła; albowiem z pierwszego był uwolnionym, a po drugiem został przez Nerona zabitym.—*I weselu wiary.* Abyście mieli radość z pomnożenia wiary w sobie i w drugich.

26. *Przechwalanie wasze.* Że ode mnie jesteście nawróceni do wiary.—*Aby obfitowało.* Wzrosło, za pomocą łaski Boskiéj.—*We mnie.* Że zostałem uwolnionym z więzienia i wam przywróconym.

27, *Godnie Ewangelii.* Tylko was obecnie upominam, żeby życie wasze odpowiadało Ewangelii.—*Stoicie w jednym duchu.* Trwacie w téj samėj gorącéj miłości i pobożności.— *Wespół pracując około wiary Ewangielii.* Wzajemnie sobie dopomagając w walce za wiarę Ewangeliczną.

28. *Od przeciwników.* Którzy prześladują wiarę Chrystusową.—*I to od Boga.* Za sprawą samego Boga, który dobrym dla korzyści a złym za karę to dopuszcza. Albo *to od Boga,* t. j., co dla Chrystusa cierpicie.

29. *Darowano jest.* Albowiem najwyborniejszy to dar Boży cierpieć dla Chrystusa.— *Dla Chrystusa.* Sens jest: wam jest to dano, abyście nie tylko w Chrystusa wierzyli, ale także abyście dla niego cierpieli. Tak też jest w tekście Syryjskim.

30. idem certamen habentes, quale et vidistis in me, et nunc audistis de me.

30. toż potykanie maiąc, iakieście y widzieli we mnie, y terazeście o mnie słyszeli.

Wykład trudnieyszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. 1. w. 12.—*I był z Chrystusem.* Oto jasne świadectwo, iż dusze ludzi świętych po wniebowstąpieniu Pańskiem prosto idą do nieba, kędy Chrystus jest, i tam z nim mieszkają: a nie w jakimsi więzieniu, albo otchłaniach nowych, które Kalwin wymyśla, tworząc jakieś insze miejsce dla dusz, oprócz nieba, i czysca, i piekła.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O jednoczeniu się z Chrystusem, unikaniu rozterek, szukaniu zbawienia, i t. d.

1. Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis:
2. implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes,
3. nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes, *(1. Cor. 10, 24).*
4. non quae sua sunt singuli considerantes, sed ea, quae aliorum.
5. Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Jesu,
6. qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo;
7. sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.
8. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. *(Hebr. 2, 9).*
9. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen,

1. Jeśli tedy które pocieszenie w Christusie, ieśli które ucieszenie miłości, ieśli które towarzystwo ducha, ieśli które wnętrzności ulitowania:
2. napełńcie wesele moie, abyście toż rozumieli, tęż miłość maiąc, iednomyślni, iednoż rozumieiąc:
3. nie przez sprzeczanie, ani przez próżną chwałę: ale w pokorze, ieden drugiego maiąc za wyższego nad się:
4. nie upatruiąc każdy co swego iest, ale tego co drugich.
5. Abowiem to w sobie czuycie, co y w Christusie Jezusie:
6. który będąc w postaci Bożéy, nie poczytał za drapiestwo że był równym Bogu:
7. ale wyniszczył samego siebie, przyiąwszy postać sługi, stawszy się na podobieństwo ludzi, y postawą naleziony iako człowiek.
8. Sam się poniżył, stawszy się posłusznym aż do śmierci: a śmierci krzyżowéy.
9. Dla czego y Bóg wywyższył go, y darował mu imię, które iest nad wszelakie imię:

30. *Toż potykanie mając.* Tęż walkę dla Ewangelii, gdyż dla niéj znosiliście prześladowania, wygnania, więzienia, utratę dóbr, i t. d.—*Jakieście i widzieli we mnie.* Jakeście widzieli, że i ja znosiłem w Filippach.—*I terazeście o mnie słyszeli.* To jest, co w Rzymie cierpię.

R. 2.— 1. *Jeśli tedy które pocieszenie w Chrystusie.* Jeśli dla mnie uwięzionego i utrapionego chcecie przynieść jaką pociechę w Chrystusie, to jest, w sprawie Chrystusowéj, którego ja jestem apostołem.—*Jeźli które ucieszenie miłości.* Jeśli można od was oczekiwać jakiejkolwiek pociechy pochodzącéj z miłości.—*Jeźli które towarzystwo ducha.* Jeśli macie jakie towarzystwo ze mną w Kościele, i zjednoczenie w Duchu Ś.—*Jeśli które wnętrzności ulitowania.* Jeśli chcecie okazać względem mnie jaką litość.

2. *Napełńcie wesele moje.* Dopełnijcie i uzupełnijcie moje wesele, jakiego zacząłem od was doznawać dla waszéj wiary i spółpracowania około Ewangelii.—*Abyście toż rozumieli.* Jakby rzekł: Uzupełnicie moje wesele, jeśli to samo rozumieć będziecie.— *Tęż miłość mając.* Wzajemną i równą.

3. *Nie przez sprzeczanie.* Ś. Ambroży tłumaczy *drażnienie,* przez które pobudzacie drugich do zajść i sporów.—*Jeden drugiego mając za wyższego.* Przez pokorę.

4. *Nie upatrując każdy co swego jest.* Swojéj osobistéj korzyści.

5. *Albowiem to w sobie czujcie, co i w Christusie Jezusie.* Niechaj u was to samo będzie uczucie, które było w Chrystusie Jezusie. To samo uczucie pokory, miłosierdzia, pokoju i miłości.

6. *Który będąc w postaci Bożéj.* P. W.

7. *Ale wyniszczył samego siebie.* Chrystus przed wcieleniem będąc Bogiem, i równym Bogu, potém jednak siebie wyniszczył, gdy przez wcielenie przyjął postać sługi.—*Wyniszczył samego siebie.* To jest, będąc wprzódy pełnym wielkości, chwały, mocy, i t. d., jakby się w niwecz obrócił, zniżając się do pokory i stanu służebniczego ludzkiéj natury.— *Stawszy się na podobieństwo ludzi.* Stawszy się podobnym ludziom.—*I postawą naleziony jako człowiek.* Oznacza apostoł, iż Słowo przedwieczne i niewidzialne tak przyjęło postać i naturę ludzką, że ją uczyniło widzialną ludziom, i przez przyjęty kształt i postać ciała ludzkiego chciał się ukazać oczom ludzkim i być od nich widzialnym; takim sposobem był widzianym i znalezionym *jako człowiek,* to jest, prawdziwym człowiekiem.

8. *Stawszy się posłusznym aż do śmierci.* Rozumie się posłuszeństwo, przez które wolą swoję ludzką doskonale poddał woli Ojca, i jego wyrokowi o wydaniu siebie na śmierć krzyżową.

9. *Dla czego.* Ponieważ Chrystus tak się poniżył, ztąd nawzajem Bóg, jakby wynagradzając mu sprawiedliwą i odpowiednią tak wielkiéj pokorze zapłatę, wyniósł go.—*Wywyższył go.* Wynosząc go do życia i chwały nieśmiertelnej nad wszystkich aniołów i niebiosa, i umieszczając po prawicy swojéj.— *Darował mu imię.* Imię Jezusa i Zbawiciela. Chociaż bowiem to imię było mu nadaném przy obrzezaniu, jednak na krzyżu dokonywając naszego odkupienia, i przynosząc zba-

10. ut in nomine Jesu omne genu flectatur coelestium, terrestrium, et infernorum, *(Isai. 45, 24. Rom. 14, 11)*.

11. et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.

12. Itaque, charissimi mei (sicut semper obedistis), non ut in praesentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini.

13. Deus est enim, qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate.

14. Omnia autem facite sine murmurationibus et haesitationibus, *(I. Petr. 4, 9)*.

15. ut sitis sine querela, et simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravae et perversae, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo,

16. verbum vitae continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.

17. Sed et si immolor supra sacrificium, et obsequium fidei vestrae, gaudeo, et congratulor omnibus vobis.

18. Idipsum autem et vos gaudete, et congratulamini mihi.

19. Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad vos, ut et ego bono animo sim, cognitis quae circa vos sunt. *(Act. 16, 1)*.

20. Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.

10. aby na imię Jezusowe wszelkie kolano klękało, niebieskich, ziemskich, y podziemnych:

11. a iżby wszelki ięzyk wyznawał, iż Pan Jezus Christus iest w chwale Boga Oyca.

12. Przetóż namilszy moi: (iakoście zawsze posłuszni byli) nietylko iako przy moiéy bytności, ale teraz daleko więcéy w niebytności moiéy, z boiaźnią y ze drżeniem zbawienie wasze sprawuycie.

13. Abowiem Bóg iest który sprawuie w was y chcieć y wykonać, wedle dobréy woléy.

14. A wszytko czyńcie króm szemrania y wahania,

15. abyście byli bez przygany, y szczérzy synowie Boży bez naganienia w pośrzodku narodu złego y przewrotnego, między którémi świécicie iako światła na świecie:

16. zachowywaiąc słowo żywota ku przechwalaniu moiemu na dzień Christusów, iżem darmo nie bieżał, anim darmo pracował.

17. Ale choć mię y zarzeżą na ofiarę i posługowanie wiary waszéy, weselę się y pomagam wszytkim wam wesela.

18. A z tegóż y wy się weselcie y pomagaycie mi wesela. A spodziewam się w Panu Jezusie, iż rychło Tymotheusza poszlę do was:

19. abym y ia był dobréy myśli, dowiedziawszy się co się z wami dzieie.

20. Abowiem niémam żadnego tak iednomyślnego, któryby się z szczéréy miłości o was pieczołował.

wienie światu, rzeczą samą stał się odkupicielem i zbawicielem, i zasłużył na to, żeby go wszyscy nazywali tém imieniem, i aby rozumiano, że on jest Messiaszem i Synem Bożym posłanym od Ojca, nad które tytuły niema wyższych i zacniejszych. Patrz Wujka.

10. *Aby na imię Jezusowe.* Patrz Wujka. — *Niebieskich.* Aniołów i dusz błogosławionych.—*Ziemskich.* Ludzi mieszkających na ziemi.—*Podziemnych.* To jest tych którzy cierpią w czyścu i ponoszą męki w piekle, bądź ludzi, bądź czartów.

11. *A iżby wszelki język.* Niebieskich, ziemskich, i podziemnych. — *Pan Jezus Chrystus jest w chwale Boga Ojca.* Aby wszyscy wyznawali, że Chrystus jest Panem, i ma tę samą chwałę z Ojcem.

12. *Nie tylko jako przy mojéj bytności.* Nie tylko w mojéj obecności dobrze czyńcie, jakby się mnie lękając. — *Z bojaźnią i ze drżeniem.* Stosuje mowę do Psal. 2, 11: *Służcie Panu w bojaźni, a radujcie się mu ze drżeniem.* Rozkazuje zaś lękać się z powodu niepewności zbawienia. Patrz Wujka.

13. *Albowiem Bóg jest który sprawuje w was.* Upominam, abyście z bojaźnią i drżeniem sprawowali wasze zbawienie, gdyż ani chcieć ani czynić nie zależy od sił waszych, ale Bóg jest który przez swoję łaskę jedno i drugie w was sprawuje. Bóg sprawuje chcenie przez łaskę uprzedzającą i pobudzającą, przez którą oświeca umysł, wlewając dobre myśli, i t. d., wzbudza wolę, pobożne chęci, i t. d.; Bóg te trzy rzeczy sprawuje w nas, to jest, myśleć, chcieć i wykonać: pierwsze, to jest myśleć, bez nas; drugie, to jest chcieć, z nami; trzecie, to jest wykonać, przez nas czyni. Tak Ś. Bernard. —*Wedle dobrej woléj.* Upodobania, chęci; jakby rzekł: Bóg sprawuje w was chcenie i wykonanie, nie dla waszych zasług, ale dla swojéj niezasłużonéj i niezmiernéj względem nąs dobroci i łaskawości.

14. *Wahania.* W greckim, *sporów, niesnasek.*

15. *Szczerzy.* Cnotliwi, bez winy. —*Synowie Boży.* Jak przystoi na synów Bożych na wzór Boga prowadzić życie, bez nagany. —*Między którémi świecicie.* Można też przełożyć, *świećcie*, to jest przykładem świętego życia i blaskiem prawdziwéj nauki.

16. *Zachowując słowo żywota.* Światło ożywczéj wiary, która wam była opowiadana. —*Ku przechwalaniu mojemu.* To jest, abym się mógł przechwalać z waszéj stałości w wierze i życiu Ewangeliczném. — *Na dzień Chrystusów.* W dzień sądu.—*Iżem darmo nie bieżał.* Nie naprożno pracowałem opowiadając Ewangelią.

17. *Ale choć mnie i zarzeżą na ofiarę.* Zdanie wiersza jest: Owszem mogę nawet prawdziwie i z duszy to twierdzić, iż jeśliby kiedy przyszło stać się ofiarą mojego posługiwania i pracy około wiary waszéj, i przelać krew moję, będę się radował; tak jako i wy powinniście się z tego weselić. —*Pomagam wszystkim wam wesela.* Albowiem trzeba się wam będzie z tego wielce radować, gdy usłyszycie, że ja, wasz mistrz, ponoszę męczeństwo za wiarę Chrystusową i waszę.

18. *A z tegóż i wy się weselcie.* Jako się ja cieszę oczekiwaniem męczeństwa, tak proszę żebyście się i wy z tego cieszyli, jeśli mnie z duszy kochacie. Słowa są pociechy, żeby się niesmucili, ale się raczéj weselili, gdy posłyszą o jego śmierci.

19. *Tymoteusza poślę.* Żebyście się od niego dowiedzieli w jakim stanie zostajemy my i nasz kościoł, a to niezawodnie posłuży do waszéj radości i pociechy.— *Dobréj myśli.* Wesołéj i swobodnéj.—*Dowiedziawszy się co się z wami dzieje.* Za powrótem Tymoteusza, gdy mnie o was wesołe i pomyślne rzeczy zwiastuje.

20. *Jednomyślnego.* Któryby tak jak ja miał na sercu to wszystko, co się odnosi do Chrystusa.

21. Omnes enim, quae sua sunt, quaerunt, non quae sunt Jesu Christi. *(I. Cor. 13, 5)*.
22. Experimentum autem ejus cognoscite, quia sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio.
23. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro, quae circa me sunt.
24. Confido autem in Domino, quoniam et ipse veniam ad vos cito.
25. Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem, et cooperatorem, et commilitonem meum, vestrum autem apostolum, et ministrum necessitatis meae, mittere ad vos:
26. quoniam quidem omnes vos desiderabat, et moestus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum.
27. Nam et infirmatus est usque ad mortem, sed Deus misertus est ejus, non solum autem ejus; verum etiam et mei, ne tristitiam super tristitiam haberem.
28. Festinantius ergo misi illum, ut viso eo iterum gaudeatis, et ego sine tristitia sim.
29. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, et ejusmodi cum honore habetote:
30. quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleret id, quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

21. Bo wszyscy co ich iest szukaią: nié co iest Jezusa Christusa.
22. A doświadczenie iego poznaycie, iż iako syn oycu, zemną służył w Ewanieliiéy.
23. Spodziéwam się tedy iż tego do was poszlę, skoro obaczę co się zemną dzieie.
24. Ale dufam w Panie, iż y sam rychło do was przybędę.
25. A rozumiałem za potrzebną, posłać do was Epaphrodyta brata y pomocnika y spółboiownika mego, a waszego Apostoła, y sługę w potrzebie moiéy.
26. Abowiem pragnął was wszytkich, y frasował się, dla tego żeście byli słyszeli że chorował.
27. Bo iście chorował aż do śmierci: ale Bóg smiłował się nad nim: a nie tylko nad nim, ale też nademną, iżbym nie miał smutku na smutek.
28. Tym rychléy tedy posłałem go, abyście go uyźrzawszy, zaś się weselili, a iabym był bez smutku.
29. Przyymicie go tedy w Panu z wszelakim weselem: a takowe we czci miéycie:
30. bo dla sprawy Christusowéy przyszedł aż do śmierci, wydawszy duszę swoię, aby wypełnił to czego z was niedostawało do posługi moiéy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 6. *Który będąc w postaci Bożéj.* Tu jaśnie wyrażono mamy, że Pan Chrystus jest prawym Bogiem, ponieważ ma postać, to jest, naturę Bożą: według któréj, nie z wydzierstwa, ale z natury albo z przyrodzenia jest równym Bogu Ojcu. I przetoż fałszują to miejsce nowochrzczeńcy. Budny mówi: Chrystus był w kształcie Bożym, to jest, miał wielką moc czynienia cudów, albo wielkie cuda czynił. Aleć to sprośny wykręt. Bo naprzód słowo greckie *μορφή*, nigdzież w pismie ś. nie znaczy kształtu zwierzchniego, *formam exteriorem*, jako Chryzostom Ś. przypomina pisząc na to miejsce: ale wszędy *formam substantialem*, to jest, postać, istność, albo naturę. Drugie: Jeźli być w postaci Bożéj jest, mieć wielką moc ku czynieniu cudów, albo cuda czynić: tedyćby i Apostołowie byli także jako i Pan Chrystus w postaci Bożéj: ponieważ i oni też moc mieli, i snadź większe niźli sam Pan Chrystus, cuda czynili. Lecz tego nikt rzec nie może, iżby Apostołowie byli w postaci Bożéj, gdy cuda czynili. Przetoż być w kształcie Bożym nie jest cuda czynić, albo mieć moc cudów czynienia. (Jan 14, 12). Trzecie, Paweł S. kładzie tu postać Bożą naprzeciw postaci sługi. Lecz postać sługi jest natura człowiecza, a nie moc albo sprawa jaka. Bo sam Paweł Ś. wykładając co to jest postać sługi, przydaje te słowa: Stał się na podobieństwo ludzi, i figurą albo kształtem jest nalezion, to jest tak był jako inny człowiek. Jako tedy prawdziwie przyjął Chrystus postać człowieczą, to jest, naturę i przyrodzenie człowiecze: tak też prawdziwie był pierwéj w postaci Bożéj, to jest miał naturę Boską, i był prawym Bogiem, Bogu Ojcu równym. Co się jaśniéj z tych słów pokazuje: Wyniszczył sam siebie. Bo jakożby się wyniszczył, jeźli przedtem nigdy pełnym nie był? Jakoby wziął postać sługi, jeźli był

---

21. *Co ich jest szukają.* Osobistych korzyści, nie zaś rozszerzenia i postępu Ewangelii.

22. *A doświadczenie jego poznajcie.* Weźcie dowód szczerości i cnoty Tymoteusza, z tego iż jako syn ojcu i t. d.

23. *Skoro obaczę co się zemną dzieje.* Na czém się skończy to moje uwięzienie, czy zostanę uwolnionym, czy przyjdzie śmierć ponieść dla Chrystusa.

25. *A rozumiałem za potrzebną.* Dla waszéj pociechy, tymczasem póki się odwleka podróż do was Tymoteusza.—*Brata.* Chrześcianina.—*Pomocnika.* W opowiadaniu Ewangelii.—*Spółbojownika.* W téj świętéj wyprawie pod dowództwem Chrystusa. *I sługę w potrzebie mojéj.* Gdyż mnie uwięzionemu przyniósł potrzebną żywność, którąście wy złożyli.—*Posłać do was.* Wprzód nim poszlę Tymoteusza.

26. *Pragnął was wszystkich.* Widzieć. —*Dla tego żeście byli słyszeli że chorował.* Przeto on się o was troszczył, żeście i wy okazali ku niemu współczucie.

27. *Aż do śmierci.* Smiertelnie.—*Zmiłował się nad nim.* Wyrywając go z paszczy śmierci. — *Smutku na smutek.* To jest, gdybym zostając w więzieniu jeszcze jego utracił; albo, iżby do boleści jaką miałem z jego choroby, nie przyłączyła się druga z jego śmierci.

28. *A jabym był bez smutku.* Będę bowiem bez smutku, gdy się dowiem, iż wy jesteście uradowani z przybycia Epafrodyta.

29. *W Panu.* Z radością która przystoi chrześcijanom. —*A takowe we czci miejcie.* Epafrodyta miejcie we czci i poszanowaniu.

30. *Dla sprawy Chrystusowéj.* Sprawą Chrystusową nazywa odwiedzanie S. Pawła zostającego w więzieniu dla Chrystusa. —*Przyszedł aż do śmierci.* Naraził się na niebezpieczeństwo śmierci, dotknięty ciężką chorobą, żeby być przy mnie, i mnie usługiwać.—*Wydawszy duszę swoję.* Nie mając względu na życie; nie dbając o życie. —*Aby wypełnił to, czego z was niedostawało do posługi mojéj.* Żeby dopełnić téj posługi, któréj wy nieobecni wyświadczyć mnie nie mogliście.

zawsze sługą? Jako będąc bogatym, stał się ubogim dla nas, jeźliby pierwéj nie był bogatym? Był tedy Pan Chrystus pierwéj Bogiem, niźli się stał człowiekiem. Czwarte, jeźli insza jest, być w postaci Bożéj a niźli być Bogiem: to też insza będzie, być w postaci człowieczéj, a niźli być człowiekiem. Zaczémby Pan Chrystus nie był prawy człowiek, aleby tylko na się wziął kształt człowieczy, i udawał się za człowieka, nie będąc im właśnie. Co jest sprośne kacerstwo Manicheuszowe. (II. Kor. 8, 9). Nakoniec wszyscy Doktorowie kościelni tak to miejsce zgodnie wykładają: i sam Ambroży S. gdy tak pisze: Cóż inszego jest być w postaci Bożéj, jedno w naturze Bożéj? Ten zasię komentarz, który przywodzi Budny pod tytułem świętego Ambrożego, nie jest własny jego. Acz i ten autor, którykolwiek był, jaśnie wyznawa, iż Chrystus jest prawym Bogiem, i Ojcu równym. (Ambr. epist, 47 et lib. 2 de fide cap. 4).

6. *Nie poczytał za drapieztwo.* I te słowa z Maximinem onym Aryanem, Budny tak fałszuje. Nie ciągnął, albo nie żądał tego wydarku, aby był równym Bogu: to jest nie czynił się Bogu równym. Ale przeciw temu mamy naprzód świadectwo Jana S., iż się Chrystus czynił równym Bogu. Potém mamy wszystkie Doktory kościelne, którzy tak te słowa zgodnie wykładają: iż Chrystus był rówien Ojcu, nie z wydzierstwa, ale z natury: ponieważ był Bogiem z przyrodzenia. K temu, i sama rzecz ten wykład podaje, chybabyśmy chcieli gwałt Pismu uczynić. Nadto, jeźli być w postaci Bożéj jest być w istności Bożéj, jakośmy już wyżéj pokazali, tedyć Pawłowi nie lza było, jedno wyznać Syna być równym Bogu, o którym już był rzekł, iż jest w postaci Bożéj. To tedy tu chciał rzec Paweł S., iż Pan Chrystus będąc w postaci Bożéj, Bogiem z przyrodzenia, acz się czuł być prawym Bogiem, i równym Bogu Ojcu, nie z żadnego wydzierstwa (jako Lucifer chciał gwałtem wydrzeć i sobie przywłaszczyć równość Bożą), ale z natury albo z przyrodzenia. Jednak będąc tak zacnym i wysokim, i mogąc się popisać równością z Ojcem, którą miał z przyrodzenia, i używać jéj bez gwaltu i krzywdy żadnego: wszakże aby nam przykład pokory zostawił, wyniszczył sam siebie, i tak się nizko spuścił, że dla nas naturę człowieczą i postać niewolniczą przyjąć raczył: mogąc się bez krzywdy żadnego pokazać Bogiem i Panem wszech rzeczy. Wykręt zaś Budnego: (Wyniszczył sam siebie, gdy się dał pojmać, wiązać i krzyżować) przeciwny jest Pawłowi S., który mówi: Wyniszczył sam siebie, przyjąwszy postać służebniczą: zkąd to pewnie mamy, iż nie na tenczas dopiéro wyniszczył sam siebie, gdy się dał pojmać, ale kiedy przyjął służebniczą postać, to jest, naturę człowieczą: gdy ten, który był Bogiem od wieku, równym Ojcu, raczył się stać człowiekiem czasów ostatecznych. (August. contra Maxim. lib. 2, cap. 5. Isai. 14, 14. Jan. 1, 14).

9. *Dla czego i Bóg.* To przeciw Kalwinowi, który tak niełaskaw na zasługi wiernych, że się nie wstydzi mówić, iż i sam Pan Chrystus ile człowiek nic sobie nie zasłużył. Lecz to bluźnierstwo i tu i na inszych miejscach zbija Pismo ś. Godzien jest, prawi, baranek, który jest zabit, wziąć władzę i Bóstwo: widzimy Jezusa, dla boleści śmierci czcią i chwałą ukoronowanego. (Objaw. 5, 9. Żyd. 2, 9).

10. *Aby na imię Jezusowe.* Jako słysząc imię Pana Jezusowe słusznie Panu Jezusowi, a nie głosowi ani temu słowu uczciwość czynimy: tak też widząc obraz Pana Jezusów, nie drewnu ani materyi, nie farbom ani malowaniu, ale samemu Panu Jezusowi, którego on obraz znaczy, i przed oczy stawia, kłaniamy się.

12. *Z bojaźnią i ze drżeniem.* To przeciw ufności i bezpieczeństwu heretyków, którzy na wiarę swą hardzie każą, i niewątpliwie wierzą, iż będą zbawieni, tak Lutrowie i Kalwinistowie, jako i nowochrzczeńcy.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O prawdziwéj sprawiedliwości Chrystusowego prawa, i sprawiedliwości zakonu starego.

1. De cetero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium.
2. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem.
3. Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne fiduciam habentes,
4. quamquam ego habeam confidentiam et in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis,
5. circumcisus octavo die, ex genere Israel, de

1. Naostatek bracia moi, weselcie się w Panu. Toż wam pisać, mnieć nie ciężko, a wąm potrzebno.
2. Patrzcie na psy, patrzcie na złe robotniki, upatruycie porzezanie.
3. Abowiem my iesteśmy obrzezaniem, którzy duchem służymy Bogu: y chlubimy się w Christusie Jezusie, a nie w ciele ufność mamy:
4. aczkolwiek ia mam ufanie y w ciele. Jeśli kto inszy zda się ufać w ciele: więcéy ia.
5. Obrzezany osmego dnia, z narodu Izraelskiego,

R. 3.— 1. *Naostatek.* W Syryjskim, *przeto.— Weselcie się w Panu.* Weselem, które właściwe jest chrześcianom.— *Mnieć nie ciężko.* Mnie to samo powtarzać i wrażać nie jest rzeczą przykrą i ciężką.— *A wam potrzebno.* Abyście się utwierdzili w wierze, i lepiéj pojmowali moję naukę.

2. *Patrzcie na psy.* Miejcie baczność i strzeżcie się bezwstydnych i nieuczciwych żydów i heretyków, którzy was oszczekują i kąsają jakby psy.—*Złe robotniki.* Fałszywych apostołów, którzy chrześcianizm każą judaizmem.—*Upatrujcie porzezanie.* Tak przez pogardę nazywa obrzezanie; jakby rzekł: obrzezanie, które się niegdyś tak wielce ceniło, dzisiaj po Chrystusie jest tylko porzezaniem; niczem innem nie jest, jedno porznięciem i pokaleczeniem ciała. Albo sens jest: strzeżcie się porzezania, to jest, samych porzezanych i obrzezanych, którzy wam narzucają żydowstwo, obrzezanie i obrządki starego prawa.

3. *Albowiem my jesteśmy obrzezaniem.* Słusznie ich nazwałem porzezaniem; albowiem prawdziwe obrzezanie duchowne jest u nas.— *Którzy duchem służymy Bogu.* My chrześcijanie jesteśmy prawdziwie obrzezanymi, którzy odcinając światowe żądze i obrządki żydowskie, duchowną wiarą, nadzieją i miłością pobożnie służymy Bogu.—*I chlubimy się w Chrystusie Jezusie.* Jako sprawcy naszego zbawienia.— *A nie w ciele ufność mamy.* Ciałem nazywa rzeczy zewnętrzne, cielesne, naprzykład: obrzezanie, szlachetność rodu, znajomość prawa, i t. d., jak widać z tego co następuje.— *Ufność mamy.* Pokładamy nadzieję, chlubimy się.

4. *Mam ufanie.* Mógłbym mieć ufność, to jest, chlubić się.

5. *Obrzezany ósmego dnia.* Pokazuje, iż on nie jest prozelitą, bo inaczéj byłby obrzezanym w wieku dorosłym.— *Z narodu Izraelskiego.* Z rodu Jakóba patryarchy, i synem Abrahamowym.—*Hebrejczyk z He-*

tribu Benjamin, Hebraeus ex Hebraeis, secundum legem Pharisaeus, *(Act. 23, 6)*.

6. secundum aemulationem persequens ecclesiam Dei, secundum justitiam, quae in lege est, conversatus sine querela.

7. Sed quae mihi fuerunt lucra, haec arbitratus sum propter Christum detrimenta.

8. Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam,

9. et inveniar in illo, non habens meam justitiam, quae ex lege est, sed illam, quae ex fide est Christi Jesu, quae ex Deo est justitia in fide

10. ad cognoscendum illum, et virtutem resurrectionis ejus, et societatem passionum illius, configuratus morti ejus:

11. si quo modo occurram ad resurrectionem, quae est ex mortuis:

12. non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim: sequor autem, si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu.

13. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quae quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero, quae sunt priora, extendens meipsum,

14. ad destinatum persequor, ad bravium supernae vocationis Dei in Christo Jesu.

z pokolenia Beniamin, Hebreyczyk z Hebreyczyków, wedle zakonu Pharyzeus,

6. według żarliwości przeszladuiąc kościół Boży: według sprawiedliwości, która iest w zakonie, obcuiąc bez przygany.

7. Ale co mi było zyskiem, tom poczytał dla Chrystusa bydź szkodą.

8. Owszem poczytam wszytko za szkodę dla wysokiego poznania Jezusa Chrystusa Pana mego: dla któregom wszytkiego postradał, y mam sobie za gnóy, abym Chrystusa zyskał:

9. y był należion w nim nie maiąc sprawiedliwości moiéy która iest z zakonu: ale tę, która iest z wiary Chrystusa Jezusa, która z Boga iest sprawiedliwość przez wiarę:

10. żebym go poznał, y moc zmartwychwstania iego, y społeczność utrapienia iego: przypodobany śmierci iego,

11. ieślibym iako zabieżał ku powstaniu które iest z martwych.

12. Nie iżbym iuż wziął, abo iuż doskonałym był: ale, gonię, ieślibym iako uchwycił, w czymem y uchwycony iest od Christusa Jezusa.

13. Bracia, iać nie rozumiem iżbych uchwycił. Lecz iedno tego co nazad iest zapamiętywaiąc, a do tego wprzód, wyciągaiąc się,

14. bieżę do kresu ku zakładu wysokiego wezwania Bożego w Chrystusie Jezusie.

---

brejczyków. Pochodzący— *Wedle zakonu Faryzeusz.* Z sekty Faryzeuszów. Albo co się dotyczy prawa, tak dalece byłem jego zwolennikiem, że chciałem należeć do Faryzeuszów, którzy uchodzili za najściślejszych przestrzegaczy prawa.

6. *Według żarliwości prześladując Kościoł.* Jeśli będziemy uważać troskliwość i żarliwość o prawa ojcowskie, tak dalece byłem przenikniony tą gorliwością, że nawet prześladowałem Kościoł Chrystusowy.— *Według sprawiedliwości która jest w zakonie.* Według sprawiedliwości zakonnéj, to jest, postępując według przepisów prawa.

7. *Ale co mi było zyskiem.* Ale te przymioty, które niegdyś uważałem za rzecz drogą i zyskowną. — *Tom poczytał dla Chrystusa być szkodą.* Poznawszy prawdę Chrystusową, uważam już za szkodę, gdyż są przeszkodą do prawdy i zbawienia, otrzymywanych od Chrystusa.

8. *Owszem poczytam wszystko za szkodę.* Wszystko co wtedy uważałem za rzecz wielkiéj wagi, teraz poczytuję za nic, owszem za rzecz nawet szkodliwą.— *Dla wysokiego poznania Jezusa Chrystusa.* Jeśli to porównamy z umiejętnością i znajomością rzeczy Bożych, któréj nabyłem wespół z wiarą Chrystusową,— *Dla któregom.* Chrystusa. — *Wszystkiego postradał.* Wszystko odrzucił, pogardził.—*Za gnój.* Smiecie, rzecz nic nie wartą.—*Abym Chrystusa zyskał.* Żeby się stać uczęstnikiem dóbr jego.

9. *I był nalezion w nim.* Żeby w nim, to jest w Chrystusie, być i zostawać, jako latorośl w winnéj macicy.— *Nie mając sprawiedliwości mojéj.* Nabytéj siłami mojéj natury, moją pracą.— *Która jest z zakonu.* Zakonnéj, która się nabywa przez zachowanie prawa, bez ducha wiary i łaski Chrystusowéj. — *Która jest z wiary Chrystusa.* Która się nabywa przez wiarę Chrystusową.—*Która z Boga jest sprawiedliwość przez wiarę.* Sprawiedliwości, powiadam, która pochodzi od Boga, i zasadza się na wierze, gdyż wiara jest fundamentem téj sprawiedliwości.

10. *Żebym go poznał.* To jest, kim i jakim jest, jako Bóg i człowiek, Zbawiciel rodu ludzkiego, i t. d.—*Moc zmartwychwstania jego.* Potęgę, przez którą, mocą swojego zmartwychwstania, jako zwycięzca śmierci, sprawi że i my zmartwychwstaniemy. Tę potęgę pragnie poznać bądź przez wiarę, bądź raczéj przez doświadczenie, to jest, żeby mocą Chrystusową zostać wskrzeszonym z umarłych, i być umieszczonym z Chrystusem pomiędzy świętymi w chwale.— *Społeczność utrapienia jego.* Jak jest rzeczą korzystną być uczęstnikiem cierpień i utrapień Chrystusowych, nosząc krzyż za nim.—*Przypodobany śmierci jego.* Przez moje umartwienia i utrapienia stając się mu podobnym w jego męce i śmierci.

11. *Jeżlibym jako zabieżał ku powstaniu.* Współcierpię i współumieram z Chrystusem, żebym mógł dójść do błogosławionego zmartwychwstania, którego oczekują sprawiedliwi.

12. *Nie iżbym już wziął.* Nie mówię tego w téj myśli, żebym sądził, iż już dostąpiłem szczytu sprawiedliwości chrześciańskiéj, i tego doskonałego poznania mocy zmartwychwstania Chrystusowego, albo żebym sądził, iżem już doskonale stał się podobnym Chrystusowi, i t. d.— *Ale gonię.* Bezustannie ścigam i dążę. — *Jeżlibym jako uchwycił.* Aby, jeśli to być może, dójść do tego szczytu doskonałości. — *W czemem.* Do czegom. — *I uchwycony jest od Chrystusa.* Ułowiony zostałem od Chrystusa, gdy dążyłem do Damaszku, i powołany zostałem do apostolstwa.

13. *Lecz jedno.* To jest czynię, do jednego tego zmierzam. — *Tego co nazad jest zapamiętywając.* Nie poprzestając na sprawach przeszłych, dążę do coraz większych i zacniejszych.—*Wyciągając się.* Przez pragnienie i usiłowanie. Patrz Wujka.

14. *Ku zakładu wysokiego wezwania Bożego.* Za-

15. Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus, et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit.
16. Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula.
17. Imitatores mei estote, fratres, et observate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram.
18. Multi enim ambulant, quos saepe dicebam vobis (nunc autem et flens dico), inimicos crucis Christi, *(Rom. 16, 17)*.
19. quorum finis interitus: quorum Deus venter est: et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.
20. Nostra autem conversatio in coelis est, unde etiam Salvatorem exspectamus Dominum nostrum Jesum Christum,
21. qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae, secundum operationem, qua etiam possit subjicere sibi omnia.

15. Którzyśmykolwiek tedy doskonali, to rozumieymy: a ieśli co inaczéy rozumiécie, y to wam Bóg obiawi.
16. Wszakóż do czegośmy przyszli, abyśmy toż rozumieli, y w tymże prawidle trwaymy.
17. Bądźcie naszladowcami moimi, bracia: a upatruycie te, którzy tak chodzą iako macie wzór nasz,
18. Boć wiele ich chodzi, którém wam często opowiadał (a teraz y płacząc powiadam) nieprzyiaciele krzyża Chrystusowego:
19. których koniec, zatracenie: których Bóg, iest brzuch: y chwała w sromocie ich, którzy ziemskie rzeczy miłuią.
20. A nasze obcowanie iest w niebiesiech: zkąd téż zbawiciela oczekawamy, Pana naszego Jezusa Christusa,
21. który przemieni ciało podłości naszéy przypodobane ciału iasności swoiéy wedle skuteczności, którą téż wszytko podbić sobie może.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 12. *Ale ścigam azabych jako.* Jeźliż Apostoł ustawicznie robił, jako nie będąc pewien, jeźliżeby do kresu dobieżeć miał: jokoż my grzeszni pewni być możemy łaski i zbawienia, na gołe obietnice i namowy odszczepieńców, i przez samę wiarę? gdyż nie wiemy pewnie, jeźli się to, czego chce Bóg po nas, w nas najduje.
17. *Bądźcie naśladówcy memi.* Piękna a święta rzecz jest, kiedy pasterze mogą rzec trzodzie swojéj: Bądźcie naśladówcy memi. W czém się nie dzieje Panu Chrystusowi żadne ubliżenie, gdy lud naśladuje nauki i dobrego żywota swoich Apostołów, i także innych świętych, Augustyna, Benedykta, Dominika, Franciszka. Jako tedy naśladując świętych, naśladujemy samego Chrystusa, tak wzywając świętych, Chrystusa w nich wzywamy.

CAPUT IV. ROZDZIAŁ 4.

O duchownêm weselu, skromności, modlitwie, i t. d.

1. Itaque, fratres mei charissimi et desideratissimi, gaudjum meum, et corona mea, sic state in Domino, charissimi: *(I. Thess. 2, 19)*.

1. A tak bracia moi namilszy y wielce pożądani, wesele moie y korono moia: tak stóycie w Panu, namilszy.

kładem się nazywa zapłata przeznaczona walczącym. Sens jest: Mając zawsze zwrócone oczy do celu, biegnę ustawicznie do palmy, czyli zapłaty królestwa niebieskiego.—*W Chrystusie Jezusie.* Przez Chrystusa Jezusa, przez Chrystusowe zasługi; jakby rzekł: Bóg nam przeznaczył ten zakład, i do niego nas wzywa przez zasługi Chrystusowe.
15. *Którzyśmykolwiek tedy doskonali.* Dbali o doskonałość.— *To rozumiejmy.* Żeśmy jeszcze doskonałości nie dostąpili, ale iż ze stateczną gorliwością do niéj dążyć powinniśmy. — *A jeźli co inaczéj rozumiecie.* A jeśli którzy z was inaczéj rozumieją, to jest, sądząc iż już dostąpili doskonałości. — *I to wam Bóg objawi.* To jest, iż wy zostajecie w błędzie. Bóg to człowiekowi objawia, gdy mu daje większe poznanie jego niedoskonałości i wad.
16. *Wszakoż.* Dodać należy: proszę, albo upominam. — *Do czegośmy przyszli.* To jest zatrzymajmy ten stopień znajomości rzeczy Bożych i doskonałości życia.—*Abyśmy toż rozumieli.* Abyśmy byli zgodnymi, i mieli te same chęci. — *W temże prawidle trwajmy.* Nauki, wiary i świętości życia.
17. *Upatrujcie.* Żeby naśladować.— *Te którzy tak chodzą jako macie wzór nasz.* Tych którzy urządzają życie swoje wedle przykładu, jaki ja wam dałem. Patrz Wujka.
18. *Boć wiele ich chodzi.* Domyślać się należy: inaczéj jak ja. — *Którém wam często opowiadał.* O których często wam mówiłem. — *Nieprzyjaciele krzyża Chrystusowego.* Że są okryci wszelkiemi zbrodniami, i są zwolennikami rozkoszy cielesnych; nieprzyjaciółmi tego życia, które nam przypisuje prawo Chrystusowe.
19. *Których koniec zatracenie.* Którzy na końcu zostaną zatraceni i zginą.—*Których Bóg, jest brzuch.* Którzy zasadzają wiarę na rozkoszach, i wszystko dla nich czynią. — *I chwała w sromocie ich.* Którzy się przechwalają z tych rzeczy, których by się wstydzić byli powinni.
20. *A nasze obcowanie.* To jest, sposob życia; jakby rzekł: życie chrześciańskie zależy na têm, żeby mieć umysł i serce utkwione w niebie. Obcowanie nasze jest w niebie, gdyż tam zawsze mamy utkwione serca nasze, i tameśmy przenieśli nasze uczucia.—*Zkąd.* Z nieba. — *Zbawiciela oczekiwamy.* Który ma przyjść na sąd, i nas wiernych wzdychających do rzeczy niebieskich z sobą w tryumfie do nieba wprowadzić.
21. *Który przemieni.* Ze skazitelnego w nieskazitelne, z cierpiętliwego w niecierpiętliwe, z ziemskiego w niebieskie. — *Przypodobane ciału jasności swojéj.* I uczyni jak najpodobniejszém swojemu chwalebnemu ciału. — *Wedle skuteczności.* Wedle, albo przez skuteczne działanie potęgi swojéj. — *Którą też wszystko poddać sobie może.* Przez którą wszystko ze wszystkiemi rzeczami zrobić może.
R. 4.—1. *Wesele moje.* Zowie ich swojém weselem, gdyż się weselił z ich stałości w wierze.—*Korono moja.*

2. Evodiam rogo, et Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domino.

3. Etiam rogo et te, germane compar, adjuva illas, quae mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et ceteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitae.

4. Gaudete in Domino semper; iterum dico: Gaudete.

5. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus; Dominus prope est.

6. Nihil solliciti sitis: sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestrae innotescant apud Deum.

7. Et pax Dei, quae exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras in Christo Jesu.

8. De cetero, fratres, quaecumque sunt vera, quaecumque pudica, quaecumque justa, quaecumque sancta, quaecumque amabilia, quaecumque bonae famae, si qua virtus, si qua laus disciplinae, haec cogitate.

9. Quae et didicistis, et accepistis, et audistis, et vidistis in me: haec agite, et Deus pacis erit vobiscum.

10. Gavisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut et sentiebatis: occupati autem eratis.

11. Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse.

2. Ewodiiéy żądam, y Syntychi proszę, aby toż rozumiały w Panie.

3. A proszę y ciebie towarzyszu prawdziwy, pomagay tym które w Ewanieliiéy społu zemną pracowały, z Klementem, y z innymi pomocniki moimi, których imiona są w księgach żywota.

4. Weselcie się zawsze w Panu: powtóre mówię, weselcie się.

5. Skromność wasza niech będzie wiadoma wszytkim ludziόm: Pan blisko iest.

6. Nie trosczcież się niocz: ale we wszelkiéy modlitwie y prośbie z dziękowaniem niech żądania wasze będą u Boga oznaymione.

7. A pokóy Boży, który przewyższa wszelki smysł, niechay strzeże serc waszych y myśli waszych w Christusie Jezusie.

8. Naostatek bracia, cokolwiek iest prawdziwego, cokolwiek wstydliwego, cokolwiek sprawiedliwego, cokolwiek świętego, cokolwiek przyiemnego, cokolwiek dobréy sławy: ieśli która cnota, ieśli która chwała karności, to obmyślaycie.

9. Czegoście się téż nauczyli, y przyięli, y słyszeli, y widzieliście we mnie, to czyńcie: a Bóg pokoiu będzie z wami.

10. A uweseliłem się wielce w Panu, iżeście wżdy kiedy znowu zakwitnęli starać o mnie: iakóż y staraliście się: aleście zabawieni byli.

11. Nie mówię iakoby dla niedostatku: abowiem nauczyłem się ia przestawać w czymem iest.

Koroną nazywa dla tego, że z nich miał chwałę, tak jak mają ci, którzy zostają uwieńczeni. Albo dla tego, iż za prace i niebezpieczeństwa dla nich podjęte oczekiwał korony od Boga. — *Tak stójcie w Panu.* Stójcie i stale trwajcie w wierze Chrystusa Pana, i w życiu chrześciańskiém, tak jak nauczyłem żebyście w tém stali. Patrz Wujka.

2. *Ewodyi żądam, i Syntychi proszę.* Dwie te niewiasty były przedniejszemi pomiędzy chrześcianami w Filippach, które popierały sprawę chrześciańską, i pomiędzy któremi powstało było niejakie zajście: prosi je i upomina aby to samo rozumiały, to jest, czuły.— *W Panie.* Wedle praw chrześciańskiéj miłości.

3. *Towarzyszu prawdziwy.* Ma na myśli jakiegoś znacznego nauczyciela, którego po nazwisku nie wyraża. Patrz Wujka.—*Pomagaj tym.* Dwie niewiasty rozumie, to jest Ewodią i Syntychę, które wymienił w wierszu poprzedzającym. — *Które w Ewangelii społu ze mną pracowały.* Być może, iż te niewiasty trudniły się kształceniem kobiet, tak jak ś. Paweł i inni wychowaniem mężczyzn.—*Z Klementem.* Jest to Klemens Rzymski uczeń śś. Apostołów Piotra i Pawła, który po Linie i Klecie na papieztwo nastąpił. — *Których imiona są w księgach żywota.* Których imiona daleko szczęśliwiéj są gdzieindziéj zapisane, niż gdyby tu były zapisane; albowiem się znajdują w księdze żywota.

4. *Weselcie się zawsze w Panu.* Jak najczęściéj rozbudzajcie i odnawiajcie w sobie radość duchowną, obchodząc w duszy pamiątkę niewypowiedzianego dobrodziejstwa powołania waszego do wiary, a przez nią do nadziei życia i chwały wiecznéj.

5. *Pan blizko jest.* Chrystus, sędzia się przybliża, który uwieńczy naszę cierpliwość, prace, skromność, i wypełni naszę radość.

6. *Nie troszczcież się niocz.* Niech więc was zbytecznie nie trapi troska o dobra doczesne, ani bojaźń nieszczęść, czy to będziecie wyzutymi z dóbr wszelkich, czy na wygnanie skazanymi, czy innemi niepomyślnościami dotknięci; gdyż rychło odbierzecie zapłatę wieczną.—*Ale we wszelkiéj modlitwie. We wszelkiéj,* nie odnosi się właściwie do wyrazu *modlitwie,* ale się domyślać należy *sprawie.—Modlitwie i prośbie.* Przez modlitwę i nieustanną gorącą prośbę, złączoną z dziękczynieniem, przekładajcie Bogu potrzeby wasze, dla uproszenia jego pomocy.

7. *A pokój Boży.* Pokój który wypływa z dobrego sumienia. — *Który przewyższa wszelki zmysł.* Którego wielkości i własności pojąć nie może umysł ludzki.—*Niechaj strzeże serc waszych.* Albowiem ten pokój ochrania nas od wszelkich poduszczeń czarta, świata i ciała, i zachowuje serca nasze dla Boga, żeby je spokojnie mógł posiadać. — *W Chrystusie Jezusie.* W wierze i łasce Chrystusowéj.

8. *Cokolwiek jest prawdziwego.* Szczerego i dalekiego od obłudy. — *Przyjemnego.* Cokolwiek się przyczynia do żywienia i powiększenia w nas przyjaźni i zgody. — *Dobréj sławy.* Cokolwiek wam i chrześcianizmowi może zjednać dobre imie i sławę.—*Jeśli która chwała karności.* W greckim jest tylko, *jeśli która chwała,* to jest dobrego życia i karności chrześciańskiéj; wszystko co tylko zawiera karność chrześciańska i ją zaleca przed niewiernymi, o tém myślcie i to zachowujcie.

9. *Bóg pokoju.* Sprawca pokoju.— *Będzie z wami.* Przez szczególny ów dar pokoju, o ktorym wiersz 7, który w was Bóg pomnoży.

10. *Zakwitnęli starać się o mnie.* Jakby rzekł: wyschła była niejako wasza miłość względem mnie, ale teraz nanowo zakwitnęła. — *Jakoż i staraliście się.* Jak zwykle mieliście staranie, żeby mnie dostarczyć rzeczy niezbędnych.—*Aleście zabawieni byli.* Ale należało to wam przebaczyć, gdyż nie mieliście sposobności.

11. *Nie mówię jakoby dla niedostatku.* Nie mówię

12. Scio et humiliari, scio et abundare: (ubique et in omnibus institutus sum) et satiari et esurire, et abundare et penuriam pati:

13. omnia possum in eo, qui me confortat.

14. Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meae.

15. Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli,

16. quia et Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis.

17. Non quia quaero datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra.

18. Habeo autem omnia, et abundo: repletus sum, acceptis ad Epaphrodito, quae misistis odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. (*Rom. 12, 1*).

19. Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum secundum divitias suas in gloria in Christo Jesu.

20. Deo autem et Patri nostro gloria in saecula saeculorum. Amen.

21. Salutate omnem sanctum in Christo Jesu.

22. Salutant vos, qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Caesaris domo sunt.

23. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

12. Umiem y uniżać się, umiém y obfitować: (wszędy, y we wszem iestem wyćwiczony) y nasyconym bydź, łaknąć, y obfitować, y niedostatek ciérpieć.

13. Wszytko mogę w tym który mię umacnia.

14. Wszakże dobrzeście uczynili, użyczywszy uciskowi moiemu.

15. A wiécie y wy Philipensowie, iż na początku Ewangeliiéy, gdym wyszedł z Macedoniéy, żaden mi kościół nie spółkował zemną w rachunku, datku, y wziętku, iedno wy sami:

16. ponieważ y do Thessaloniki, raz y dwa posłaliście mi na potrzeby.

17. Nie iżbym szukał datku: ale szukam owocu którýby obfitował na liczbie waszéy.

18. Y mam wszytko, y obfituię: iestem napełnion, wziąwszy od Epaphrodyta coście posłali wonność wdzięczności, ofiarę przyiemną, Bogu miłą.

19. A Bóg móy niechay napełni wszelkie żądanie wasze według bogactw swoich w chwale, w Christusie Jezusie.

20. A Bogu y Oycu naszemu chwała na wieki wieków. Amen.

21. Pozdrówcie każdego świętego w Christusie Jezusie.

22. Pozdrawiaią was bracia którzy są zemną. Pozdrawiaią was wszyscy święci: a zwłascza którzy są z Césarskiego domu.

23. Łaska Pana naszego Jezusa Christusa z Duchem waszym. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 1. *Wesele i korono.* Zowie je weselem i koroną swoją, przeto, iż czekał korony żywota wiecznego, jako zapłaty za swe prace dla nich podjęte. Zkąd się też uczymy, iż oprócz istotnéj onéj chwały, która będzie z widzenia i z zażywania Boga, jest też i insza rozmaita chwała ze strony stworzenia: a iż słuszniéj katolicy Pannę Najświętszą zowią weselem, żywotem i nadzieją swoją.

dla tego iżbym doznawał niedostatku, albo żebym to uważał za rzecz nieznośną, iż mnie na czém zbywało. — *Nauczyłem się ja przestawać w czémem jest.* Poprzestawać na tém co mam.

12. *Umiem i uniżać się.* Być ubogim. — *Wszędy, i we wszem jestem wyćwiczony.* Tak się wyćwiczyłem w praktyce życia, iż jeśli potrzeba, umiem znosić niedostatek żywności, i dostatków, gdy mam, skromnie używać.

13. *Wszystko mogę.* Znosić.—*W tym, który mię umacnia.* Przy pomocy Chrystusa, który mi dodaje sił do tego wszystkiego.

14. *Użyczywszy uciskowi mojemu.* Wspierając mię w moim niedostatku.

15. *I na początku Ewangelii.* Którą wam opowiadałem, Dzieje Ap. 16. — *Gdym wyszedł z Macedonii.* Gdy opuściwszy Macedonią, w któréj wy jesteście, udałem się do Achai, Dzieje Ap. 17.— *Żaden mi kościoł nie spółkował ze mną w rachunku datku i wziętku.* Przez rachunek datku i wziątku rozumie pewny sposób zamiany, aby ci, którzy odbierają naukę ewangeliczną dostarczali rzeczy niezbędnych do utrzymania. Zdanie więc jest: Żaden kościoł, oprócz waszego, nie wynagrodził mnie datkiem doczesnym za rzeczy duchowne wzięte odemnie.

16. *Raz i dwa.* Raz i drugi.

17. *Nie iżbym szukał datku.* Nie mówię dla tego, żebym waszego lub kogoś innego szukał i wymagał datku.—*Ale szukam owocu, któryby obfitował na liczbie waszéj.* Ale szukam waszéj korzyści, i pragnę, iżby dobra, które w tym rodzaju czynicie, były wam policzone, i żebyście się stali wierzycielami największéj zapłaty od Boga.

18. *I mam wszystko, i obfituję.* W tak wielkiéj ilości odebrałem od was przysłane jałmużny, iż teraz obfituję.—*Jestem napełnion.* Obficie jest zaspokojony mój niedostatek. — *Wonność wdzięczności.* Jałmużnę waszę, która jest jakby jaką najwdzięczniejszą ofiarą Bogu najprzyjemniejszéj wonności. Patrz Wujka.

19. *Według bogactw swoich.* Łatwo bowiem to może, będąc źródłem wszelkich bogactw. — *W chwale, w Jezusie Chrystusie.* Życzę wam od Boga dostatku dóbr tego życia, ale tak, żeby się on przyczynił do chwały wiecznéj przez Chrystusa.

20. *A Bogu i Ojcu naszemu.* Bogu, który jest naszym Ojcem.

21. *Każdego świętego.* Każdego chrześcianina.— *W Chrystusie Jezusie.* Którzy przez chrzest Chrystusowy zostali poświęconymi, a przez wyznanie i powołanie chrześciańskie są świętymi.

22. *Wszyscy święci.* Którzy są w Rzymie, cały kościoł Rzymski.—*Którzy są z cesarskiego domu.* Chrześcianie którzy zostają na dworze cesarza Nerona.— *Z duchem waszym.* Niech będzie z wami. Tak samo kończy list do Galatów, 6, 18. Patrz co się tam rzekło.

3. *Towarzyszu.* Którzy mniemają żeby Paweł przez tego towarzysza żonę swą rozumiał, ci szkaradnie błądzą, jako i samiż greccy Doktorowie a na imię Chryzostom i Theophilakt pokazują, pisząc na to miejsce. Bo to pewna, iż Paweł Ś. żony nigdy nie miał, i *σύζυγος* po grecku, a po łacinie *compar*, nie żonę, ale towarzysza właśnie znamionuje. A przetoż przez tego towarzysza rozumieć mamy, albo męża której białéj głowy, przedtém mianowanéj, to jest Ewodyi, albo Synthychi, jako Chryzostom i Theophilaktus mówią: albo niektórego pomocnika Pawłowego i spółrobotnika w przepowiadaniu Ewangelii ś., jako Theodoretus i Hajmo rozumieją: albo *Germanus* jest własne imię męża, jako chce Oecumenius. Jakoby rzekł: Proszę cię *Germane* towarzyszu. (I. Kor. 7, 8).

18. *Ofiarę przyjemną.* Obacz jako są jałmużny Panu Bogu wdzięczne: a zwłaszcza które się obracają na kapłany, zakonniki, i na insze nabożne persony, za nagrodę dobrodziejstw duchownych. Bo tak stawają się niejaką ofiarą, bardzo wonną i przyjemną Panu Bogu.

Koniec listu Ś. Pawła do Filippensów.

Wprowadzenie do Listu S. Pawła Apostoła do Kolossan.

Wykład X. J. Wujka.— Kolossanie w Azyi mniejszéj, sąsiedzi Laodiczanów, od Archippa i od Epafra na wiarę chrześcijańską pierwéj nawróceni, byli potém kacerstwem Symonowém uwiedzeni, które uczyło, iż Chrystus nie dosyć jest ku pojednaniu i zbawieniu, ale przez anioły pojednanie i przystęp do Boga mamy. Mieli nadto wiele inszych zabobonów tak żydowskich jako i pogańskich. Przetoż ich Apostoł napomina, aby się strzegli tak fałszywych apostołów, jako i filozofów sekty Platonowéj, którzy odrzuciwszy Chrystusa, (który prawdziwie jest głową kościoła i pośrednikiem między Bogiem a ludźmi), na jego miejsce wprowadzali jakieś anioły, jakoby nadeń zacniejsze: ktore też mniejszymi bogami zwali, ucząc aby im ludzie ofiary czynili, (zowiąc to pokorą) i obiecując, że przez nie mieli przyjść do najwyższego Boga. Którym błędem kacerstwo Symona czarnoksiężnika przez długi czas zwodziło wiele ludzi: jako Epifaniusz świadczy. (haeresi 31). Przeciwko tym tedy Paweł święty uczy, iż Pan Jezus Chrystus jest stworzycielem wszystkich aniołów, Bogiem w personie, głową Kościoła, i zwierzchnym wszelakim sposobem. A iż nie kto inszy jedno on jest odkupicielem, pośrednikiem i jednaczem między Bogiem a ludźmi: przez którego do Boga przystępować mamy: tak iż choć my sami, choć kto inszy na niebie albo na ziemi za nami się modli, tedy się modlić ma przez Pana naszego Jezusa Chrystusa, jako Kościoł powszechny w swych modlitwach czyni: ustawicznie a jawnie wyznawając, przeciwko takim zwodzicielom, imię i zasługę i pośrednictwo Pana Chrystusowe.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

LIST BŁ. PAWŁA APOSTOŁA DO KOLOSSAN.

CAPUT I.

ROZDZIAŁ 1.

O potrzebie statecznego trwania w wierze, o Chrystusie jako głowie Kościoła, stworzycielu świata, i t. d.

1. Paulus, Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater,

2. eis, qui sunt Colossis, sanctis, et fidelibus fratribus in Christo Jesu.

3. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis orantes:

1. Paweł Apostół Jezusa Christusa przez wolą Bożą, y Tymotheusz brat:

2. tym którzy są w Kolosiech świętym, y wiernéy braciéy w Christusie Jezusie.

3. Łaska wam y pokóy od Boga Oyca naszego, y Pana Jezusa Christusa. Dziękuiemy Bogu y Oycu Pana naszego Jezusa Christusa, zawsze modląc się za was:

Komentarz Menochiusza.

R. 1.— 1. *Przez wolą Bożą.* Patrz co się rzekło Effez. 1, 1. — *Tymoteusz brat.* Patrz co się rzekło Filip. 1, 1.

2. *Braciej w Chrystusie Jezusie.* Który nas zrodził przez śmierć swoję i chrzest.

3. *Łaska wam.* Dodać należy: niech będzie daną, albo pomnożoną.—*Bogu i Ojcu.* Bogu, który jest Ojcem.

4. audientes fidem vestram in Christo Jesu, et dilectionem, quam habetis in sanctos omnes
5. propter spem, quae reposita est vobis in coelis, quam audistis in verbo veritatis Evangelii,
6. quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat, et crescit, sicut in vobis ex ea die, qua audistis, et cognovistis gratiam Dei in veritate,
7. sicut didicistis ab Epaphra charissimo conservo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu,
8. qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu:
9. ideo et nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orantes, et postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus, in omni sapientia et intellectu spiritali;
10. ut ambuletis digne Deo per omnia placentes; in omni opere bono fructificantes, et crescentes in scientia Dei;
11. in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis ejus; in omni patientia et longanimitate cum gaudio
12. gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine;
13. qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suae,
14. in quo habemus redemtionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum;

4. usłyszawszy wiarę waszę w Christusie Jezusie, y miłość którą macie ku wszytkim świętym,
5. dla nadzieie, która iest wam odłożona w niebie, którąście słyszeli w słowie prawdy Ewanieliiéy,
6. która przyszła do was, iako y na wszytkim świecie iest, y owoc przynosi, y pomnaża się iako y w was, odednia tego któregoście usłyszeli y poznali łaskę Bożą w prawdzie,
7. iakoście się nauczyli od Epaphra namilszego spół sługi naszego, który iest wiernym sługą Christusa Jezusa dla was:
8. który téż nam oznaymił miłość waszę w Duchu.
9. Dla tego y my ode dnia któregośmy usłyszeli, nie przestawamy za was się modlić y prosić, abyście byli napełnieni znaiomości woléy iego we wszelakiéy mądrości y wyrozumieniu duchownym:
10. abyście chodzili godnie Bogu we wszem się podobaiąc: w każdym uczynku dobrym owoc przynosząc, y rostąc w znaiomości Bożéy:
11. umocnieni wszelaką mocą według możności iasności iego, we wszelakiéy cierpliwości y nieskwapliwości z weselem,
12. dziękuiac Bogu Oycu, który nas godnymi uczynił działu dziedzictwa świętych, w światłości:
13. który nas wyrwał z mocy ciemności, y przeniósł w królestwo Syna umiłowania swego,
14. w którym mamy odkupienie, przez krew iego odpusczenie grzechów.

4. *Wiarę waszę w Chrystusie Jezusie.* W Chrystusa Jezusa. Albo którą macie o wszystkich tajemnicach Chrystusowych.—*Ku świętym.* Wiernym.

5. *Dla nadzieje.* To jest, dóbr spodziewanych.—*W słowie.* Przez słowo.

6. *Jako i na wszystkim świecie.* W przedniejszych częściach całego świata jest to słowo, czyli opowiadanie Ewangelii.—*Jako i w was.* Rośnie i owoc wydaje.—*Łaskę Bożą w prawdzie.* Prawdziwieście słyszeli i poznali łaskę Bożą. Albo, poznaliście prawdę łaski Bożéj, to jest, odkupienia i zbawienia, którą przyniósł Chrystus. Patrz Wujka.

7. *Jakoście się nauczyli od Epafra.* Teodoretus powiada, te ten Epafra był Kolossenczykiem. Prawdopodobna zaś jest, iż on, gdy przybył do Rzymu żeby pozdrowić i wesprzeć S. Pawła, został wtrąconym do więzienia.—*Spół sługi naszego.* Który wespół z nami służy Chrystusowi przez opowiadanie Ewangelii.

8. *Miłość waszę.* Z jaką jesteście dla mnie i wszystkich chrześcian.—*W Duchu.* Duchowną, która sama tylko jest prawdziwą, stałą i gruntowną miłością. Albo, która pochodzi od Ducha Ś. w was przebywającego. Albo, która jest z duszy i całego serca.

9. *Ode dnia któregośmy usłyszeli.* Te dobre wieści o was, to jest, o waszéj wierze, miłości, i t. d.—*Znajomości woli jego.* Jako Bóg chciał i postanowił nas z sobą pojednać, usprawiedliwić i zbawić przez Chrystusa, nie zaś przez aniołów. Albo w ogólności rozumie poznanie woli Bożéj w każdéj sprawie, wielkiém bowiem jest dobrodziejstwem Bożém znać tę wolą.—*We wszelakiéj mądrości i wyrozumieniu duchownėm.* Patrz co się rzekło Efez. 1, 8.

10. *Abyście chodzili godnie Bogu we wszem się podobając.* Oznacza, iż chodzić godnie Bogu jest nie co innego, jak we wszystkiém Bogu się podobać.—*W każdym uczynku dobrym owoc przynosząc.* Przynosząc owoc wszelkiego rodzaju dobrych uczynków.—*I rostąc w znajomości Bożéj.* Rosnąc i postępując w znajomości tajemnic Bożych.

11. *Umocnieni wszelaką mocą.* Nie tylko prosi Apostoł, aby rośli we wszelkiego rodzaju cnotach, ale także, widząc wokoło grożące niebezpieczeństwa, błaga o męztwo dla nich. — *Według możności jasności jego.* W greckim, *chwały jego,* to jest, wedle świetnéj i chwalebnéj potęgi Bożéj, którą się wam zasłaniać potrzeba, gdy powstają kacerstwa i prześladowania. Nie należy bowiem mierzyć i uważać sił, które niekiedy podziwiamy w świętych wedle ich niedołężności ludzkiéj, ale wedle potęgi Bożéj, która ich umacnia. Przecudnie S. Bernard (serm. 85 in Cant.): *Nic tak nie uświetnia wszechmocności Słowa, jak to, że wszechmocnymi czyni wszystkich w nim ufających.* — *We wszelakiéj cierpliwości i nieskwapliwości.* Oznacza, iż moc i dzielność, którą się mają uzbrajać przez potęgę Bożą, zasadza się na cierpliwości i nieskwapliwości, to jest, aby byli cierpliwymi we wszelkich przeciwnościach, cieszyli się, czynili dzięki Bogu i po czasach smutnych oczekiwali pomyślniejszych.

12. *Godnymi uczynił działu dziedzictwa świętych.* To jest, który nam dał godność i zacność, abyśmy byli pomiędzy świętymi i wybranymi jego; to jest, uczęstnikami tego samego dziedzictwa niebieskiego. Patrz Wujka.—*W światłości.* Ewangelii, którą nam Chrystus przyniósł z nieba.

13. *Z mocy ciemności.* Djabelskiéj; czarci bowiem są ciemnościami, czyli mocami ciemności, gdyż sami ciemni i mgławi nigdy nie posiedli onego światła, które świeci w ciemnościach. Oni są sprawcami ciemności, bałwochwalstwa i wszystkich zbrodni. Oni miłują ciemności, skazani są na ciemności, i do tych ciemności usiłują ściągnąć ludzi.—*W królestwo.* Kościoł, który się często nazywa w Piśmie ś. królestwem Bożém.—*Syna umiłowania swego.* Syna swojego umiłowanego.

14. *W którym mamy odkupienie.* Odkupienie z niewoli grzechu, czyli odpuszczenie grzechów.

15. qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae,

16. quoniam in ipso condita sunt universa in coelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum, et in ipso creata sunt; *(Joan. 1, 3)*.

17. et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.

18. Et ipse est caput corporis ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens; *(I. Cor. 15, 20. Apoc. 1, 5)*.

19. quia in ipso complacuit, omnem plenitudinem inhabitare,

20. et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quae in terris, sive quae in coelis sunt.

21. Et vos cum essetis aliquando alienati et inimici sensu in operibus malis:

22. nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem, exhibere vos sanctos et immaculatos, et irreprehensibiles coram ipso:

23. si tamen permanetis in fide fundati, et stabiles, et immobiles a spe Evangelii, quod audistis, quod praedicatum est in universa creatura, quae sub coelo est, cujus factus sum ego Paulus minister.

24. Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea, quae desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore ejus, quod est ecclesia,

25. cujus factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quae data est mihi in vos, ut impleam verbum Dei:

26. mysterium, quod absconditum fuit a saeculis et generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis ejus,

15. Który iest obrazem Boga niewidzialnego, piérworodny wszego stworzenia:

16. abowiem w nim wszytkie rzeczy są stworzone na niebie y na ziemi, widzialne y niewidzialne, choć throny, choć państwa, choć księstwa, choć zwiérzchności: wszytko przezeń, y w nim iest stworzono:

17. a on iest przed wszytkimi, a wszytko w nim stoi.

18. Y on iest głową ciała kościoła, który iest początkiem, piérworodnym z umarłych: aby on był między wszytkimi przodkowanie maiąc:

19. bo w nim upodobało się aby wszytka zupełność mieszkała:

20. ażeby przezeń poiednało się wszytko z nim uspokoiwszy przez krew krzyża iego bądź co na ziemi, bądź co w niebiesiech iest.

21. Y was którzyście niekiedy byli oddaleni y nieprzyiaciele umysłem, w złośliwych uczynkach:

22. y teraz poiednał w ciele ciała swego przez śmierć, aby was wystawił święte y niepokalane, y nienaganione przez sobą.

23. Jeśli iedno trwacie w wierze ugruntowani y stateczni, a nie poruszeni od nadzieie Ewanieliiéy którąście słyszeli, która opowiadana iest wszelkiemu stworzeniu, które iest pod niebem, któréy ia Paweł stałem się sługą.

24. Który się teraz raduię w utrapieniach za was, y wypełniam to czego niedostawa utrapieniam Christusowym, w ciele moim za ciało iego, które iest kościół:

25. którego stałem się ia sługą wedle szafowania Bożego, które mi iest dane do was, abych wypełniał słowo Boże,

26. taiemnicę która była zakryta od wieków y od rodzaiów, a teraz oznaymiona iest świętym iego,

15. *Który.* To jest Syn.—*Obrazem Boga.* Ojca.—*Pierworodny wszego stworzenia.* Patrz Wujka.

16. *W nim.* Przez niego. W greckim *na niego,* to jest ku jego chwale.

17. *Przed wszystkimi.* Aniołami i wszystkiemi stworzeniami.—*W nim stoi.* Wszystko się przezeń utrzymuje i zachowuje.

18. *Ciała.* Mistycznego.—*Początkiem.* To jest przedniejszą i szlachetniejszą częścią tego mistycznego ciała. Albo Chrystus jest początkiem, źródłem, wodzem i sprawcą zmartwychwstania wszystkich. — *Pierworodnym z umarłych.* Pierwszym ze zmartwychwstałych do życia nieśmiertelnego.—*Aby on był między wszystkimi przodkowanie mając. Albowiem i przed wszystkiemi wiekami narodził się z Ojca, i przed wszystkimi ludźmi zmartwychwstał do życia nieśmiertelnego, i jako głowa wlewa wszelką łaskę w Kościoł. A zatém w każdym porządku tak stworzenia jako odrodzenia, tak natury jak łaski, tak stworzeń widzialnych jak niewidzialnych, między wszystkiemi trzyma pierwszeństwo.* Tak Oekumenius.

19. *W nim.* Chrystusie. — *Upodobało się.* Ojcu.—*Aby wszystka zupełność mieszkała.* Wszelka doskonałość już mądrości, już łaski, już potęgi, już nareszcie samego bóstwa.—*Mieszkała.* Nie tylko przez działanie, ale także przez istność.

20. *Pojednało się wszystko.* Wszyscy ludzie.—*Uspokoiwszy przez krew.* Bóg Ojciec chciał przez Chrystusa pojednać pomiędzy sobą wszystko, a mianowicie istoty niebieskie i ziemskie, to jest, aniołów i ludzi, łącząc ich jako iedno ciało w Chrystusie, jako głowie, zaprowadziwszy pomiędzy nimi zgodę i pokój przez krew jego wylaną na krzyżu, przez którą została zgładzoną przyczyna niezgody, grzech.

21. *Umysłem.* I wolą. — *W złośliwych uczynkach.* Oddani złym uczynkom, jako to bałwochwalstwu, i t. d.

22. *W ciele ciała swego.* W ciele swojém cielesném, to jest, prawdziwém i właściwém.—*Przed sobą.* Przed obliczem jego, to jest Boga Ojca.

23. *Od nadziei Ewangelii.* Od nadziei dóbr niebieskich, które obiecuje Ewangelia przez was słyszana.—*Wszelkiemu stworzeniu.* Wszystkim narodom, po całym świecie.—*Któréj.* Ewangelii.—*Sługą.* Albowiem mnie jest powierzony urząd jéj opowiadania.

24. *Za was.* Które za was przenoszę. — *I wypełniam to czego niedostawa utrapieniom Chrystusowym w ciele mojém.* Patrz Wujka.—*Wypełniam.* Nawzajem wypełniam.

25. *Którego.* Kościoła.—*Wedle szafowania Bożego.* Abym szafował całéj rodzinie, to jest każdemu z wiernych, dary i dobra Boga Pana mojego. — *Abych wypełniał słowo Boże.* W zupełności opowiadał słowo Boże, i uzupełnił opowiadanie Ewangelii, które rozpoczął Chrystus.

26. *Tajemnicę.* Które słowo Boże jest tajemnicą, nie-

27. quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriae,

28. quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, et docentes omnem hominem, in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu:

29. in quo et laboro, certando secundum operationem ejus, quam operatur in me in virtute.

27. którym chciał Bóg znaiome uczynić bogactwa chwały téy taiemnice między Pogany, która iest Christus, między wami nadzieia chwały,

28. którego my przepowiadamy, upominaiąc każdego człowieka, y nauczaiąc każdego człowieka we wszelakiéy mądrości, abyśmy wystawili każdego człowieka doskonałym w Christusie Jezusie:

29. w czym y pracuię, boiuiąc według skuteczności iego, którą we mnie potężnie sprawuie.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakuba Wujka.

Roz. 1. w. 1.— *Jako i na wszystkim świecie jest.* Obacz, iż Kościoł i Ewangelia Pana Chrystusowa już na on czas była na wszystkim świecie, i codzień to więcéj rosła, pomnażała się i owoc przynosiła. Co jest przeciw odszczepieńcom, którzy mówić śmieją, iż po czasiech apostolskich Ewangelia i Kościoł prawdziwy nie tylko nie urosł i nie rozszerzył się, ale zgoła zginął, albo się gdzieś na puszczy tail, i był nieznajomy. (Czytaj Augustyna epist. 80. in fine).

12. *Który nas godnymi uczynił.* Nie tylko przez poczytanie stawamy się uczęstnikami zasług i dobrodziejstw Pana Christusowych, ale się ich godni stawami z łaski jego.

15. *Pierworodny wszego stworzenia.* To jest pierwéj urodzony z Ojca, niźli jest uczyniono które stworzenie. Jako nie tylko Chryzostom i Ambroży Ś. wykładają: ale i sam Syn Boży tak o sobie mówiąc: Jam z ust Najwyższego poszedł pierworodny przede wszém stworzeniem. Czego i tu dowodzi Paweł Ś. mówiąc: Iż przezeń stworzone są zgoła wszystkie rzeczy, tak ziemskie jako i niebieskie, i sami aniołowie, księztwa i mocarstwa. Zaczém idzie, iż Chrystus był przed wszystkiém stworzeniem, i wszystkiego stworzenia stworzycielem. (Ambros. Chrysost. Syr. 24, 5).

24. *I to czego niedostawa.* Acz męka Pana Chrystusowa była dostateczném ubłaganiem za grzechy wszego świata: wszakże chce Pan Chrystus też i w wiernych członkach swoich jeszcze więcéj cierpieć: aby się tak dopełniło, czego niedostaje mękom jego. Bo jako Pan Chrystus żywie w członkach swoich, tak też cierpi, i zasługuje, i dosyć czyni w tychże członkach swoich. Szawle, prawi, czemu mię prześladujesz? A jako sam w sobie cierpiał dla pożytku i zbawienia Kościoła swego, tak dla tegoż cierpi w członkach swoich. Jako dokłada Paweł Ś. mówiąc: Za ciało jego, które jest Kościoł. Jako tedy Pan Chrystus cierpiąc za Kościoł, zasłużył Kościołowi: tak też i każdy wierny, w swoich utrapieniach dla sprawiedliwości, zasługuje i sobie i braciéj swojéj. A toć jest on skarb nieprzebrany zasług Pana Chrystusowych i świętych członków jégo: które drugim członkom potrzebniejszym przez odpusty bywają użyczane. (Dzieje 9, 4).

CAPUT II. ROZDZIAŁ 2.

O skarbach mądrości w Chrystusie, wszczepieniu się w Chrystusa, strzeżeniu się zwodziciel, i t. d.

1. Volo enim vos scire, qualem sollicitudinem habeam pro vobis, et pro iis, qui sunt Laodiciae, et quicumque non viderunt faciem meam in carne,

2. ut consolentur corda ipsorum, instructi in charitate, et in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris et Christi Jesu,

3. in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi.

1. Abowiem chcę abyście wiedzieli iakie staranie mam o was y o tych którzy są w Laodyceiéy, y którzykolwiek nie widzieli oblicza mego w ciele:

2. aby pocieszone były serca ich, spoiwszy się w miłości, y ku wszelkim bogactwóm zupełności wyrozumienia, ku poznaniu taiemnice Boga Oyca y Christusa Jezusa,

3. w którym skryte są wszytkie skarby mądrości i umieiętności.

znaną w wiekach poprzedzających. — *Świętym jego.* Świętym i wiernym Nowego Testamentu.

27. *Bogactwa chwały.* Bogatą i obfitą w dobra duchowne chwałę téj tajemnicy. — *Która jest Chrystus.* Którym sakramentem albo tajemnicą jest Chrystus i jego Ewangelia.—*Między wami nadzieja chwały.* Który w was jest nadzieją chwały, to jest, nadzieją chwalebną, gdyż przez Chrystusa spodziewacie się dostąpić dóbr chwalebnych i wielkich.

28. *Którego my przepowiadamy.* Którego Chrystusa my apostołowie opowiadamy światu.—*Upominając każdego człowieka.* Cały rodzaj ludzki zostawał w niewiadomości o Bogu i grzechach, i dla tego podlegał upominaniom. — *I nauczając każdego człowieka we wszelakiéj mądrości.* Kształcąc wszystkich ludzi w doskonałéj znajomości Boga i tajemnic wiary, która jest prawdziwą mądrością. — *Abyśmy wystawili każdego człowieka doskonałym w Chrystusie Jezusie.* Abyśmy uczynili wszystkich ludzi doskonale wyćwiczonymi w tych rzeczach, które się odnoszą do wiary i poznania Chrystusa.

29. *W czém.* W którym to celu.— *Pracuję bojując.* Wielce pracuję, i wystawiam się na niebezpieczeństwa.— *Według skuteczności.* Tocząc walkę według skutecznego i potężnego działania Chrystusowego we mnie.— *Potężnie.* Skutecznie, silnie.

R. 2.— 1. *W Laodycyi.* Laodycyanie byli w sąsiedztwie z Kolosseńczykami. Z tego miejsca dosyć się pokazuje, iż Apostoł nie był i nie opowiadał w Kolossie i Laodycyi.— *Oblicza mego w ciele.* Mnie z widzenia.

2. *I ku wszelkim bogactwom zupełności wyrozumienia.* I gdy będą wprowadzeni do wszelkich bogactw, to jest, do największéj obfitości zupełnego rozumienia. I gdy będą zupełnie nauczeni, to jest o tajemnicy, jak następuje.—*Ku poznaniu tajemnice Boga.* To jest, aby byli wyćwiczeni we wszystkich tajemnicach wiary, które się odnoszą do poznania Boga Ojca i Chrystusa Jezusa.

4. Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.

5. Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum: gaudens, et videns ordinem vestrum, et firmamentum ejus, quae in Christo est, fidei vestrae. *(I. Cor. 5, 3).*

6. Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum, in ipso ambulate,

7. radicati, et superaedificati in ipso, et confirmati fide, sicut et didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione:

8. videte, ne quis vos decipiat per philosophiam, et inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum,

9. quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter,

10. et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis;

11. in quo et circumcisi estis circumcisione non manu facta in exspoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi:

12. consepulti ei in baptismo, in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis.

13. Et vos, cum mortui essetis in delictis, et praeputio carnis vestrae, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta: *(Eph. 2, 1).*

14. delens, quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci;

4. A to powiadam, aby was nikt nie podszedł przez wyniosłość mowy.

5. Bo aczkolwiek ciałem odległy iestem, ale duchem iestem z wami: weseląc się y widząc porządek wasz, y utwierdzenie téy, która iest w Christusie wiary waszéy.

6. Jakoście tedy przyięli Jezusa Christusa Pana, w nim chodźcie,

7. wkorzenieni y wybudowani w nim, y umocnieni wiarą, iakoście się téż nauczyli, obfituiąc w nim w dziękczynieniu:

8. patrzcie by kto was nie oszukał przez Philozophią, y próżne omamienie: wedle ustawy ludzkiéy, podług elementów świata, a nie według Christusa:

9. gdyż w nim mieszka wszytka zupełność Bóstwa cieleśnie:

10. y iesteście w nim napełnieni, który iest głową wszelkiego księstwa y zwiérzchności:

11. w którym y obrzezani iesteście obrzezaniem nie ręką uczynionym, w zewleczeniu ciała cielesnego, w obrzezaniu Christusowym,

12. pogrzebieni z nim we chrzcie: w którymeście téż powstali przez wiarę skuteczności Boga, który go wzbudził z martwych.

13. Y was gdyście byli umarli w grzéchach y w odrzezku ciała waszego, spół ożywił z nim, darowawszy wam wszytkie grzéchy,

14. zmazawszy który był przeciwko nam Cyrograph dekretu, który był nam przeciwny, y ten zniósł z pośrzodku, przybiwszy ji do krzyża:

4. *Nie podszedł.* Fałszywemi rozumowaniami.—*Przez wyniosłość mowy.* To jest, mową działającą na przekonanie, pozorami rozumu i wymowy ludzkiéj.

5. *Ale duchem jestem z wami.* Myślą i uczuciem.—*Porządek wasz.* Dobry porządek, to jest, iż dobrze i porządnie wszystko się dzieje.—*I utwierdzenie téj, która jest w Chrystusie wiary waszéj.* I widząc moc i stałość wiary waszéj w Chrystusa.

6. *Jakoście tedy przyjęli Jezusa Chrystusa.* Jako jesteście nauczeni tych rzeczy, które się odnoszą do Chrystusa.—*W nim chodźcie.* Trzymajcie się jego śladów, i nie dajcie się sprowadzić z drogi prawdy.

7. *Wybudowani w nim.* Chrystus bowiem i jego wiara, jest trwałym fundamentem, na którym się opierać mamy.—*Wiarą.* Chrystusową. — *Jakoście się też nauczyli.* Jako jesteście nauczeni.— *Obfitując w nim w dziękczynieniu.* W greckim, *w niéj,* to jest, w wierze, jakby rzekł: Nie tylko chcę abyście byli utwierdzeni w wierze, ale także żebyście w niéj postępowali i postępując obfitowali przez zupełniejsze poznanie tajemnic Chrystusowych.— *W dziękczynieniu.* Z dziękczynieniem.

8. *By kto was nie oszukał przez filozofią.* Patrz Wujka.—*Wedle ustawy ludzkiéj.* Jakby rzekł: Próżne to omamienie nie jest od Boga, który jest samą prawdą objawioną albo natchnioną, ale jest podane od ludzi próżnych i błądzących, a zatém jest próżném i kłamliwém.—*Podług elementów świata.* Przez elementa rozumie Apostoł pewne aksyomata, i jakby pierwsze zasady od pierwszych owych filozofów potomności podane, przez które zwodziciele usiłowali obalić dogmata wiary, jako są: *Z niczego nic się nie dzieje, i t. d.*—*A nie według Chrystusa.* Wedle nauki o Chrystusie i jego tajemnicach, ale raczéj wbrew téj nauce.

9. *W nim.* Chrystusie.—*Mieszka wszystka zupełność Bóstwa.* W nim przebywa całe bóstwo.—*Cieleśnie* Przez zjednoczenie jego bóstwa z istotą ciała, to jest z ciałem ludzkiém w osobie Słowa, wedle owych słów *Słowo ciałem się stało.* Jan 1, 14.

10. *W nim.* Chrystusie.—*Napełnieni.* Umiejętnością i innemi zbawiennemi darami. — *Wszelkiego księztwa.* Wszystkich aniołów.

11. *Nie ręką uczynionėm.* Takowém, które się dzieje bez rąk, a mianowicie obrzezaniem duchownėm.—*W zewleczeniu ciała cielesnego.* Nie jesteście obrzezani obrzezaniem cielesném, które się dzieje przez oderznięcie ciała.—*W obrzezaniu Chrystusowém.* Jesteście obrzezani obrzezaniem Chrystusowém, gdy wespół z nim zostaliście pogrzebieni we chrzcie, to jest, przyjmując chrzest święty.

12. *Pogrzebieni z nim.* Stosuje mowę do chrztu przez zanurzenie, gdzie się ciała zanurzają i niejako grzebią w wodzie, żeby się z niéj wynurzywszy, zmartwychwstały do nowego chrześciańskiego życia, oczyszczone od win życia przeszłego; to bowiem znaczą słowa, *w którymeście powstali.* — *Przez wiarę skuteczności Boga.* Przez wiarę w skuteczne i potężne działanie Boga, przez które wzbudził z umarłych Chrystusa. To jest przez wiarę w jego zmartwychwstanie, które się stało mocą Boską.

13. *Gdyście byli umarli.* Pozbawieni życia łaski.—*I w odrzezku ciała waszego.* Albo rozumie poganizm i obyczaje pogańskie, albo taki odrzezek ciała, gdy kto jest powolny żądzom cielesnym. — *Spół ożywił z nim.* Uczynił nas przez łaskę uczęstnikami życia Chrystusowego.— *Darowawszy.* Odpuściwszy, przebaczywszy.

14. *Cyrograf dekretu.* Przez cyrograf dekretu rozumie skazanie na karę wieczną wedle wyroku Boga, wydanego na Adama i jego grzeszne potomstwo. Na

15. et exspolians principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.

16. Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniae, aut sabbatorum,

17. quae sunt umbra futurorum; corpus autem Christi.

18. Nemo vos seducat, volens in humilitate et religione Angelorum, quae non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suae, *(Matth. 24, 4.)*

19. et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.

20. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi: quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis?

21. Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis,

22. quae sunt omnia in interitum ipso usu, secundum praecepta et doctrinas hominum;

23. quae sunt rationem quidem habentia sapientiae in superstitione et humilitate, et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

15. y złupiwszy księstwa y zwiérzchności, wywiódł na widok śmiele, iawnie tryumph z nich czyniąc sam przez się.

16. Niechayże was tedy nikt nie sądzi w pokarmie abo w piciu, abo w części dnia świętego, abo w Nowie, abo szabbatów:

17. które są cieniem rzeczy przyszłych, a ciało Christusowe.

18. Niechay was nikt nie zwodzi, chcąc przez pokorę y nabożeństwo anyołów, czego nie widział chodząc, próżno nadęty smysłem ciała swego:

19. a nie trzymaiąc się głowy, z którego wszytko ciało przez spoienia y związania zrządzone y spólnie złączone, roście na pomnożenie Boże.

20. Jeśliście tedy umarli z Christusem, od elementów tego świata: przecżże iescze iakoby żywiąc na świecie stanawiacie?

21. Nie dotykaycie się, ani kosztuycie, ani ruszaycie:

22. co wszystko iest ku skażeniu samym używaniem, wedle przykazań y nauk ludzkich;

23. które maia pozór mądrości w zaboboniech y w upokorzeniu, y w niefolgowaniu ciału, nie we czci iakiéy ku nasyceniu ciała.

---

tym bowiem cyrografie, dobrowolnie grzesząc, położyliśmy niejako własnoręczny nasz podpis, i zaprzedaliśmy się niejako djabłu. Inni przez cyrograf rozumieją prawo mojżeszowe, które przez krzyż zmazane, utraciło już wszelką moc obowiązującą. Które to tłumaczenie doskonale odpowiada wnioskowi, jaki się robi wiersz 16: *Niechajże tedy was nikt nie sądzi, i t. d.— I ten.* Cyrograf, czyli karę potępienia. — *Przybiwszy go do krzyża.* Przebódł, rozdarł, zniszczył.

15. *Złupiwszy księztwa i zwierzchności.* Wyzuwszy szatanów z ich władzy i panowania, które wykonywali nad rodem ludzkim, podległym sobie w skutek tego cyrografu.—*Wywiódł na widok.* Wystawił na publiczną hańbę.—*Tryumf z nich czyniąc.* Odnosząc tryumf nad pokonanymi nieprzyjaciółmi.— *Sam przez się.* Przez swoję moc i zwycięztwo.

16. *Niechajże was tedy nikt nie sądzi.* Nie potępia, nie nagania.—*W pokarmie albo w piciu.* W wyborze i wstrzymywaniu się od pokarmów i napojów przepisaném żydom, Lewit. 11. — *Albo w części dnia świętego.* Albo w podziałach dni świętych; jako bowiem chce ś. Chryzostom, chrześcianie z żydów przez nierozsądną gorliwość chcieli niektóre uroczystości żydowskie zachowywać. Albo *w części* to samo jest, co w sprawie; jakby rzekł: w zachowywaniu. Patrz Wujka.

17. *Które są cieniem rzeczy przyszłych.* Jakby rzekł: Trzymamy się w Chrystusie rzeczy samėj prawdziwėj i trwałėj, która przez święta starodawne była figurowaną; niech więc za nadejściem prawdy ustaną cienie świąt żydowskich.—*Ciało.* Wypełnienie, czyli prawda podana przez Chrystusa.

18. *Niechaj was nikt nie zwodzi.* Jakby rzekł: Dobrze dokonywacie biegu, macie w blizkości palmę zwycięztwa: strzeżcie się tedy żeby zwodziciele nie sprowadzili was z drogi prawdy i nie skierowali na drogę fałszu. — *Chcąc.* Was uwieść. — *Przez pokorę i nabożeństwo aniołów.* Patrz Wujka. — *Czego nie widział chodząc.* To jest, który o rzeczach niewidzianych tak stanowi i wyroki ogłasza, jak gdyby chodził po niebie, i wszystko to wiedział, i nam spadłszy z nieba zwiastował.—*Próżno nadęty zmysłem ciała swego.* Napróżno się nadymając umysłem swoim cielesnym, jakby miał znajomość, owszem widzenie rzeczy niebieskich.

19. *A nie trzymając się głowy.* Chrystusa, ale na miejsce Chrystusa podstawując aniołów. — *Z którego.* Głowy Chrystusa.—*Wszystko ciało.* Kościoła.—*Przez spojenia i związania zrządzone.* Biorąc kierunek, siły i życie od głowy swéj, to jest Chrystusa.—*Na pomnożenie Boże.* Bierze wzrost wiary, Ducha Bożego.

20. *Jeźliście tedy umarli z Chrystusem.* Gdyście umarli przez Chrystusa.— *Od elementów tego świata.* Gdyście się wyrzekli wszelkich sekt i filozofii świeckiéj. Patrz co się rzekło wiersz 8. — *Przecżże jeszcze jakoby żywiąc na świecie.* Pocóż to samo odnawiacie, jakbyście znowu według tych elementów świata żyć chcieli? — *Stanawiacie.* Nauczacie, stanowicie, trzymacie się filozofii świeckiéj, mówiąc to co następuje.

21. *Nie dotykajcie się.* Patrz Wujka.

22. *Co wszystko jest ku skażeniu samém używaniem.* Pokarm bowiem i napój same przez się ani mogą pomódz duszy, ani zaszkodzić; przez samo bowiem użycie psują się i nikną. Tego samego dowodu użył Chrystus, Mat. 15, 17: *Nie rozumiecie iż wszystko co wchodzi w usta do brzucha idzie, i do wychodu się wyrzuca?—Wedle przykazań i nauk ludzkich.* Nie rozumie Apostoł samego prawa, ale ich nierozumne przesądy, które wyniknęły z nadużycia prawa.

23. *Które mają pozór mądrości.* Fałszywa ta religia, przez którą się oddaje cześć aniołom za pomocą pewnych praktyk zakonnych, wydaje się powierzchownie rzeczą rozsądną i prawdziwą. — *W zaboboniech.* W dobrowolnym tym i wymyślonym od nich przesądzie.— *W upokorzeniu.* I w dobrowolném tém upokorzeniu się i uniżonéj czci od nich wynalezionéj, przez którą się podległymi czynią aniołom. — *I w niefolgowaniu ciału.* Udają pobożność, nie folgując ciału, to jest, przybierając pewne umartwienia ciała. — *Nie we czci jakiéj ku nasyceniu ciała.* Odmawiając czci ciału, to jest, pozbawiając ciała koniecznéj pomocy, żeby się mogło nasycić. Czcią w Pismie ś. jest posługa w tych rzeczach, które są niezbędne do utrzymania i pielęgnowania ciała. Tak wytłumaczył Chrystus Mat. 15, 3. i Mark. 7, 12, przykazanie o czci względem rodziców: i I. Kor. 12. 23, cześć się bierze za odzienie, za żywność. I. Tymot. 5, 17: *Którzy dobrze rządzą, niech będą miani godnymi dwojakiéj czci.*

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 8. *Przez Filozofią.* O filozofii pogańskiéj mówi Paweł ś. która na on czas płużyła w Grecyi: któréj oni przeciw artykułom wiary chrześcijańskiéj używali: spierając się, iż nie jest podobne ciał zmartwychwstanie: a iż może kto mieć bez Chrystusa żywot błogosławiony. Jako i dziś Kalwinistowie, z tejże filozofii szturmują przeciw prawdziwéj bytności ciała i krwie Pańskiéj w ś. Sakramencie. Iż, prawi, jedno ciało nie może być zarazem na różnych miejscach. Iż taż białość, okrągłość i smak zostaje. Tak też nowochrzczeńcy, przeciw bóstwu i wieczności Syna Bożego filozofii radzi dobywają. Taką tedy filozofią Apostoł potępia, która wiarę chrześcijańską wywrócić usiłuje: a nie tę która jéj naprzeciw mędrkom tego świata broni.

17. *W pokarmie albo w piciu.* I to miejsce heretycy głupie a niebacznie naprzeciw postom i świętom chrześcijańskim przywodzą. Gdyż tu Paweł nie o chrześcijańskiém ale o żydowskiém obchodzeniu świąt, nowych księżyców, i szabbatów, i o potrawach i napojach żydom zakazanych mówi: które były cieniem i figurą przyszłych rzeczy: i przetoż już miejsca u wiernych nie mają.

18. *Przez pokorę i nabożeństwo Aniołów.* I te słowa heretycy głupie ciągną przeciw wzywaniu i czci świętych w Kościele zwyczajnéj. Bo to Paweł potępia kacerstwo Symona czarnoksiężnika, który uczył, że niektórzy Aniołowie mają być Boską czcią chwaleni, jako mniejszy bogowie, którzy i świat stworzyli, i przez proroki mówili: a iż żaden nie może ubłagać Boga najwyższego, który niewidzialny jest, jedno przez te Anioły. O tém kacerstwie tak Tertulian pisze: A Symonowego czarnoksięztwa nauka Aniołom służąca, pewnieć i ona między bałwochwalstwa była policzona, i od Apostoła Piotra w samym Symonie potępiona. Opisuje je także Irenaeus lib. 1, cap. 20. i Epiphanius in haeresi Simonis. I o tém kacerstwie albo czarnoksięztwie, które Anioły miasto Boga i Chrystusa chwaliło i ofiary im czyniło: wykładają to miejsce wszyscy Doktorowie: a mianowicie Chryzostom ś. homil. 7. in epist. ad Colos., Oecumenius i Theophilaktus, Hieronim, Haymo i Theodoretus. (Vide Bellarm. Tert. de praescript.)

21. *Nie dotykajcie się.* Darmo i tego miejsca heretycy naprzeciw postom kościelnym i potrawom w posty zakazanym naciągają. Gdyż jasna rzecz, że to Paweł przeciw fałszywym apostołom żydującym mówi, którzy chcieli poddać chrześcijany pod ceremonie starego zakonu (aby się nie dotykali martwych zwierząt, aby nie jedli potraw od Mojżesza zakazanych), którym chrześcijanie więcéj nie podlegli.

CAPUT III. ROZDZIAŁ 3.

O nowém życiu w Chrystusie, sposobach zachowania się w domowém pożyciu, i t. d.

1. Igitur, si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt, quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens:
2. quae sursum sunt, sapite, non quae super terram.
3. Mortui enim estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.
4. Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.
5. Mortificate ergo membra vestra, quae sunt super terram: fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quae est simulacrorum servitus, *(Eph. 5, 3.)*
6. propter quae venit ira Dei super filios incredulitatis:
7. in quibus et vos ambulastis aliquando, cum viveretis in illis.
8. Nunc autem deponite et vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. *(Rom. 6, 4. Ephes. 4, 22).*
9. Nolite mentiri invicem, exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis,

1. Przeto ieśliście spół powstali z Christusem: co wzgórę iest szukaycie: gdzie Christus iest na prawicy Bożéy siedzący:
2. co wzgórę iest miłuycie, nie co na ziemi.
3. Abowiemeście umarli: y żywot wasz skryty iest z Christusem w Bogu.
4. Gdy się Christus żywot wasz okaże: tedy y wy z nim okażecie się w chwale.
5. Umartwiaycie tedy członki wasze które są na ziemi, porubstwo, nieczystotę, wszeteczeństwo, złą pożądliwość, y łakomstwo, które iest bałwochwalstwem;
6. dla których przychodzi gniéw Boży na syny niewierności;
7. w którycheście y wy niekiedy chodzili, gdyście żyli w nich.
8. Lecz teraz złóżcie y wy wszystko: gniéw, rozgniewanie, złość, bluźniérstwo, szkaradną mowę z ust waszych.
9. Nie kłamaycie iedni drugim: zwlókszy z siebie starego człowieka z uczynkami iego,

---

R. 3. 1. — *Jeźliście spół powstali.* Ponieważ tedy przez chrzest zmartwychwstaliście społem z Chrystusem.—*Co wzgórę jest szukajcie.* Myśli i dążności wasze zwróćcie do rzeczy niebieskich i Boskich. — *Na prawicy Bożéj siedzący.* W najzacniejszém miejscu, i najbliższém tronu Ojca. Tron bóstwa przechodzi wszelkie porównanie; kto zaś jest po prawéj stronie jego, ten drugie miejsce zajmuje.

3. *Albowiemeście umarli.* Dla rzeczy tych ziemskich, i pogrzebieni we chrzcie Chrystusowi. — *I żywot wasz skryty jest z Chrystusem w Bogu.* Życie bowiem chwały, którego oczekują święci, jest teraz jakby zamkniętém i zapieczętowaném. Tak do Efez. 4, 30: *Zapieczętowani jesteście na dzień odkupienia.* To kłucze ma u siebie Chrystus, których ma użyć na sądzie ostatecznym, gdy waszym ciałom przywróci życie, i nada im przymioty właściwe ciałom uwielbionym. To bowiem znaczą słowa wiersza następnego, *gdy się Chrystus żywot wasz okaże, i t. d.*

5. *Które są na ziemi.* Ciała tego ziemskiego.—*Porubstwo, nieczystotę.* Patrz co się rzekło Efez. 5, 3.

6. *Dla których przychodzi.* Wytłumaczyliśmy ten wiersz Efez. 5, 6.

7. *W którycheście.* Rozpuście i grzechach, teraz wyliczonych.

8. *Wszystko.* Wszystkie występki. — *Bluźnierstwo.* Przeklęstwo i złorzeczenie.

9. *Starego człowieka.* Patrz co się rzekło Efez. 4, 22.

10. et induentés novum eum, qui renovatur in agnitionem secundum imaginem ejus, qui creavit illum:

11. ubi non est Gentilis et Judaeus, circumcisio et praeputium, Barbarus et Scytha, servus et liber: sed omnia et in omnibus Christus.

12. Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam;

13. supportantes invicem, et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam: sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos.

14. Super omnia autem haec, charitatem habete, quod est vinculum perfectionis;

15. et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua et vocati estis in uno corpore: et grati estote.

16. Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia docentes et commonentes vosmetipsos, psalmis, hymnis et canticis spiritualibus in gratia cantantes in cordibus vestris Deo.

17. Omne, quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi, gratias agentes Deo et Patri per ipsum. *(I. Cor. 10, 31).*

18. Mulieres, subditae estote viris, sicut oportet, in Domino. *(Eph. 5, 22. I, Petr. 3, 1).*

19. Viri, diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad illas.

20. Filii, obedite perentibus per omnia; hoc enim placitum est in Domino. *(Eph. 6, 2).*

21. Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant. *(Eph. 6, 4).*

10. a oblókszy nowego tego który się odnawia w poznanie, podług wyobrażenia tego który go stworzył:

11. gdzie niemasz Poganina y Żyda, obrzezania y odrzezku, Barbarzyna y Tatarzyna, niewolnika y wolnego: ale wszytko, y we wszech Christus.

12. Przyobleczcież się tedy (iako wybrani Boży, święci, y umiłowani) we wnętrzności miłosierdzia, w dobrotliwość, w pokorę, w cichość, w ciérpliwość,

13. jedni drugich znosząc: y odpuszczaiąc sobie ieśli kto ma skargę przeciw komu: iako y Pan odpuścił wam, tak y wy.

14. A nad to wszytko, mieycie miłość, która iest związka doskonałości;

15. a pokóy Christusów niech przewyższa w sercach waszych, ku któremu téż wezwani iesteście w iednym ciele: a wdzięczni bądźcie.

16. Słowo Christusowe niechay mieszka w was obficie, z wszelaką mądrością, nauczaiąc y sami siebie napominaiąc, przez Psalmy, y pieśni, y spiéwania duchowne, w łasce śpiewaiąc w sercach waszych Bogu.

17. Wszytko cokolwiek czynicie w słowie abo w uczynku, wszytko w imię Pana Jezusa Christusa, dziękuiąc Bogu y Oycu przezeń.

18. Żony bądźcie poddane mężóm, iako ma bydź, w Panu.

19. Mężowie, miłuycie żony wasze, a niebądźcie gorzkimi przeciwko nim.

20. Synowie, posłuszni bądźcie rodzicóm we wszytkim: abowiem się to podoba w Panu.

21. Oycowie, niepobudzaycie ku rozgniewaniu synów waszych: aby się małego serca nie stawali.

---

10. *Który się odnawia w poznanie. Tego który go stworzył,* to jest Boga. A zatém odnowienie to na tém zależy, abyśmy porzuciwszy występki, i ująwszy się cnoty, z dnia na dzień jaśniéj poznawali Boga i wolą jego. — *Podług wyobrażenia.* Odnówmy się umysłem i duchem, abyśmy się stali podobnymi do wzoru naszego, to jest Boga stworzyciela. Patrz Wujka.

11. *Gdzie.* To jest w tém odnowieniu obrazu.—*Niemasz poganina i żyda.* Nie należy mieć względu na nic cielesnego lub zewnętrznego, naprzykład, iż kto jest żydem, lub poganinem; obrzezanym, lub nie, i t. d.— *Ale wszystko, i we wszech Chrystus.* Gdyż we wszystkich w ten sposób odnowionych jest sam Chrystus. *Wszystko,* to jest, wszelka świętość, sprawiedliwość, pobożność i wszelkie dobro; Chrystus bowiem im udziela swojéj świętości, i t. d.

12. *Jako wybrani Boży, święci i umiłowani.* Jako przystoi na świętych, umiłowanych od Boga, i powołanych do łaski i chwały. *Wnętrzności miłosierdzia.* Uczucie miłosierdzia. —*W dobrotliwość.* Abyście byli łaskawymi, uprzejmymi, nie surowymi. —*W cichość.* Łagodność.

14. *Która jest związka doskonałości.* Węzłem doskonałym, to jest, doskonale łączącym wiernych pomiędzy sobą. Albo, miłość jest węzłem, który wiążąc i łącząc wszystkie inne cnoty, czyni człowieka doskonałym; jest jakby duchem ludzkim, który wiąże części, soki, i zmysły ciała, bez czegoby się one łatwo rozpadły; tak miłość wiąże i łączy ciało cnót, które się bez niéj zarazby rozpadło.

15. *A pokój Chrystusów niech przewyższa w sercach waszych.* W greckim jest *Βραβευετω,* który wyraz podwójnie się daje tłumaczyć. Naprzód można przełożyć: *Pokój Chrystusów niech będzie przodkującym, odniesie palmę, zwycięży*; jakby rzekł: Gdy nas okryją zniewagami, podwójne w nas powstaje poruszenie: jedno pobudzające do zemsty, drugie od niéj powstrzymujące. Niech więc pokój Chrystusowy i łagodność odnosi palmę i zwycięztwo, a nie gniew. Powtóre, oddać można, *pokój Chrystusowy niech będzie rozjemcą, i da zwycięztwo;* niechaj będzie sprawiedliwym rozjemcą w walce, i temu poruszeniu da palmę zwycięztwa, które nas nakłania do powolności i łagodności.— *Wezwani jesteście w jednem ciele.* W jedno ciało, do jednego Kościoła.—*Wdzięczni bądźcie.* Mili, uprzejmi dla drugich. Albo zapewne upomina, żeby pamiętali o dobrodziejstwach; albowiem którzy mają w pamięci, iż im Bóg wiele przebaczył, łatwo też sami przebaczają urazy drugim.

16. *Słowo Chrystusowe niechaj mieszka w was obficie.* Wiara, albo nauka Chrystusowa niechaj w was stale przebywa, i uczyni was bogatymi i obfitującymi we wszelaką mądrość. —*Nauczając i sami siebie napominając.* Tak abyście nawzajem jedni drugich uczyli i napominali, przez wyśpiewywanie psalmów, hymnów i pieśni nabożnych. —*W łasce śpiewając.* Przez łaskę Ducha S., bez któréj takiego urzędu sprawować nie można. Albo, w dziękczynieniu; zdaje się bowiem, iż to zdanie nie jest innem od owego, które się znajduje do Efez. 5, 19: *Śpiewając i grając w sercach waszych Panu, dziękując zawsze za wszystko.* Albo, z łaską, to jest z przyjemnością i rozkoszą duchowną. —*W sercach waszych.* To jest tak, żebyście nie tylko usty i słowy śpiewali, ale także z uczuciem i uwagą.

17. *Wszystko w imię Pana Jezusa Chrystusa.* Od-

22. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum. *(Tit. 2, 9. I. Petr. 2, 18).*

23. Quodcumque facitis, ex animo operamini sicut Domino, et non hominibus:

24. scientes, quod a Domino accipietis retributionem hereditatis. Domino Christo servite.

25. Qui enim injuriam facit, recipiet id, quod inique gessit; et non est personarum acceptio apud Deum. *(Rom. 2, 6).*

22. Słudzy, bądźcie posłuszni we wszytkim panom wedle ciała, nie służąc na oko, iakoby ludzióm się podobaiąc, ale w szczérości serca, Boga się boiąc.

23. Cokolwiek czynicie, z serca czyńcie iako Panu a nie ludziom:

24. wiedząc iż od Pana weźmiecie odpłatę dziedzictwa. Panu Christusowi służcie.

25. Bo który krzywdę czyni, odniesie to co niesłusznie uczynił: a niémasz względu na osoby u Boga.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 3. w. 10. *A oblokłszy nowego.* Z tego miejsca obaczyć możemy, iż sprawiedliwość nasza w Chrystusie jest rzecz istotnie w nas będąca, i na duszy naszéj trwająca i zdobiąca onę: a nie samo przyczytanie sprawiedliwości Chrystusowéj, albo samo zakrycie grzechów i nieprawości naszych, które fałeszuie twierdzą heretycy, żeby miały w nas trwać i zostawać też i po chrzcie, i po pokucie, i zawsze pókiśmy żywi. (Czytaj Augustyna de peccat. merit. et remis. lib. 2, cap. 7, et cont. Julia. lib. 6, cap. 7).

CAPUT IV.

O powinnościach panów względem sług,

1. Domini, quod justum est et aequum, servis praestate: scientes, quod et vos Dominum habetis in coelo.

2. Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione: *(Luc. 18, 1. I. Thess. 5, 17).*

3. orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum), *(Eph. 6, 19).*

4. ut manifestem illud ita, ut oportet me loqui.

5. In sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt: tempus redimentes. *(Eph. 5, 15).*

6. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis, quomodo oporteat vos unicuique respondere.

7. Quae circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino;

ROZDZIAŁ 4.

sposobie obcowania z poganami, i t. d.

1. Panowie, co sprawiedliwego y słusznego iest, czyńcie sługóm: wiedząc że y wy macie Pana w niebie.

2. W modlitwie trwaycie: czuyni będąc na niéy z dzięk czynieniem:

3. modląc się spólecznie y za nas, aby nam Bóg otworzył drzwi mowy ku opowiadaniu taiemnice Christusowéy (dla któréy też iestem związany)

4. abych ią oznaymił iako potrzeba abym mówił.

5. W mądrości się obchodźcie z tymi którzy są obcy: czas odkupuiąc.

6. Mowa wasza zawsze w przyiemności niech będzie solą posolona: abyście wiedzieli iako macie każdemu odpowiedzieć.

7. Co się zemną dzieie, wszytko wam oznaymi Tychikus namilszy brat, y wierny sługa, y spół sługa w Panu:

---

nosząc wszystko do chwały Chrystusowéj.— *Dziękując Bogu i Ojcu przezeń.* Gdyż przez zasługi Chrystusowe przychodzą nam od Boga wszystkie dary zbawienne.

18. *Jako ma być w Panu.* Jak należy postępować według prawa Chrystusowego.

19. *Gorzkimi.* Trudnymi, przykrymi, gniewliwymi, i przynoszącymi im gorycz.

20. *We wszystkiem.* Co się nie sprzeciwia Bogu.— *Albowiem się to podoba w Panu.* To się podoba Bogu, i jest zgodném z jego wolą i przykazaniami.

21. *Aby się małego serca nie stawali.* Żeby nie upadali na duchu.

22. *Wedle ciała.* Doczesnym, nawet poganom.— *Nie służąc na oko.* To się wytłumaczyło do Efez. 6, 6. — *Ale w szczerości serca.* Bez udania.— *Boga się bojąc.* Który widzi skrytości serca, i postrzega obłudę.

23. *Z serca.* Ochotnie.—*Jako Panu.* Jakbyście Panu, a nie ludziom służyli.

24. *Panu Christusowi służcie.* Gdy jesteście posłusznymi panom waszym, wiedzcie, iż służycie Chrystusowi.

25. *Bo który krzywdę czyni.* Dowodem wziętym od rzeczy przeciwnéj (a contrario) stwierdza, iż słudzy ulegli panom swoim, posłuszni, i zachowujący w tém posłuszeństwie sprawiedliwość, będą mieli dziedzictwo; albowiem którzy są niesprawiedliwymi, bądź słudzy, bądź panowie, odbiorą potępienie, gdyż Bóg niema względu na osoby, ale jednostajnie wszystkim wedle zasług domierza kary lub nagrody.

R. 4.—3. *Aby nam Bóg otworzył drzwi mowy.* Aby mi dozwolił opowiadać tajemnicę zbawienia ludzkiego przez Chrystusa.—*Dla któréj.* To jest tajemnicy. Albo dla tego że opowiadam tę tajemnicę.

4. *Abych ją oznajmił.* Módlcie się abym tak mówił, i t. d.

5. *W mądrości.* Mądrze, roztropnie, bacznie.—*Z tymi którzy są obcy.* Pogan rozumie, którzy nie należą do Kościoła.— *Czas odkupując.* Patrz co się rzekło Efez. 5, 15.

6. *W przyjemności niech będzie solą posolona.* Niech będzie zaprawiona solą mądrości, i to z przyjemnością, t. j., z wdziękiem.—*Abyście wiedzieli jako macie każdemu.* Należy to do przyjemności i wdzięku mowy, umieć każdemu opowiadać jak należy i wypada, żeby ująć go mową.

7. *Co się zemną dzieje.* Wytłumaczyliśmy ten wiersz do Efez. 6, 21 i 22.—*Tychikus.* Przez którego ten list posyłam.

8. quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat, quae circą vos sunt, et consoletur corda vestra,

9. cum Onesimo charissimo et fideli fratre, qui ex vobis est. Omnia, quae hic aguntur, nota facient vobis. *(Philem. 10).*

10. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabae, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite illum;

11. et Jesus, qui dicitur Justus: qui sunt ex circumcisione: hi soli sunt adjutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio.

12. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, servus Christi Jesu, semper sollicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti et pleni in omni voluntate Dei.

13. Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis, et pro iis, qui sunt Laodiciae, et qui Hierapoli.

14. Salutat vos Lucas medicus charissimus, et Demas. *(2. Tim. 4, 11).*

15. Salutate fratres, qui sunt Laodiciae, et Nympham, et quae in domo ejus est, ecclesiam.

16. Et cum lecta fuerit apud vos epistola haec, facite, ut et in Laodicensium ecclesia legatur: et eam, quae Laodicensium est, vos legatis.

17. Et dicite Archippo: Vide ministerium, quod accepisti in Domino, ut illud impleas.

18. Salutatio, mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum. Amen.

8. któregom posłał do was na to samo aby się wywiedział co się dzieie z wami, y pocieszył serca wasze,

9. z Onezymem namilszym y wiernym bratem, który iest z was. Wszytko wam oznaymią co się tu dzieie.

10. Pozdrawia was Arystarchus który iest spółwięzień móy, y Marek cioteczny brat Barnabaszów, o którym wzięliście roskazanie: ieśliby przyszedł do was przyimicie go,

11. y Jezus którego zową Justem: którzy są z obrzezania. Ci sami są pomocnicy moi w królestwie Bożym: którzy mnie byli pociechą.

12. Pozdrawia was Epaphras, który z was iest, sługa Christusa Jezusa, zawsze pieczołuiący się o was w modlitwach, abyście stali doskonałymi y pełnymi we wszelakiéy woli Bożéy.

13. Bo daię mu świadectwo, że ma wielką pracą o was, y o tych, którzy są w Laodyceiéy, y którzy w Hierapolu.

14. Pozdrawia was Łukasz lékarz namilszy, y Demas.

15. Pozdrówcie bracią którzy są w Laodyceiéy: y Nymphę, y zgromadzenie które iest w domu iego.

16. A gdy u was przeczytan będzie ten list, uczyńcie aby téż czytany był w kościele Laodyceńskim: a iżebyście ten który Laodycensów iest wyczytali.

17. A powiédzcie Archipowi: Doglądaj posługowania, któreś wziął w Panu, abyś ie wypełniał.

18. Pozdrowienie, ręką moią Pawłową. Pamiętaycie na okowy moie. Łaska z wami. Amen.

---

9. *Który jest z was.* Kolosseńczykiem, jak wy.

10. *Arystarchus.* O którym jest wzmianka Dzieje Ap. 19, 29; i 20, 4. i 27, 2.—*Marek.* Który się w Dziejach Ap. nazywa Janem, przezwiskiem Marek.—*O którym wzięliście roskazanie.* O którym dałem wam list zalecający, czyli świadectwo.

11. *I Jezus którego zowią Justem.* To jest, pozdrawia was.—*Którzy są z obrzezania.* Chrześcianami z żydów. — *W królestwie Bożem.* W opowiadaniu i rozkrzewianiu Ewangelii.

12. *Pozdrawia was Epafras.* Baronius, *(tom. 1, anno Christ, 60)*, twierdzi, iż on był biskupem Kolosseńskim, Archippus zaś, którego w. 17. upomina do spełnienia urzędowania, był tylko dyjakonem.—*Zawsze pieczołujący się o was w modlitwach.* To jest, prosząc w modlitwie o to co następuje. — *Abyście stali doskonałymi i pełnymi.* W tém wszystkiém w czém chce Bóg żebyśmy byli doskonałymi i pełnymi, to jest w mądrości i obyczajach chrześciańskich.

13. *Ma wielką pracą o was.* Staranie, troskliwość; to jest, o wasze dobro i doskonałość chrześciańską.

14. *Łukasz lekarz.* Łukasz Ewangelista, który był także lekarzem i malarzem. *(Patrz Maldonata, Prologus in Evang.*, *i Barro. lib. 1, c. 20).*

15. *I Nymfę.* Imie jest męzkie, jak widać z tego co następuje.

16. *Ten który Laodycensów.* Ten list już nie istnieje. W greckim jest, *i ten który jest z Laodycei*, z czego się pokazuje, iż apostoł mówi o liście pisanym z Laodycei, być może do samego Pawła S.

17. *Archipowi.* Patrz co się rzekło w. 12.—*Posługowania.* Albo urząd dyjakona rozumie, jak chce Baroniusz, albo kapłana, albo także biskupa, po uwięzieniu Epafra w Rzymie. — *Wypełniał.* Pilnie wykonywał.

18. *Pozdrowienie ręką moją Pawłową.* Słowa te i następne aż do końca S. Paweł twierdzi, iż on sam własną ręką pisał, w miejscu pozdrowienia którem się zwykle list kończy. Albowiem resztę całego listu na jego dyktacią kto inny pisał. — *Pamiętajcie na okowy moje.* Bądź dla tego żeby się za mną uwięzionym modlić, bądź iżby się utwierdzić w wierze, dla której ja cierpię. — *Łaska z wami.* Łaska Boska niechaj was strzeże i broni.

Koniec listu Ś. Pawła Apostoła do Kolossan.

Wprowadzenie do Listu pierwszego S. Pawła Apostoła do Tessaloniczan.

Wykład X. J. Wujka.—Thessaloniczanie, bylić mieszczanie głównego miasta Macedońskiego Thessaloniki. Ci fałszywych apostołów do siebie nie przypuścili, ale owszem stateczni będąc w wierze, prześladowania dla niéj mężnie wytrzymali. Przetoż do nich Paweł Ś. ten cieszący list pisze, weseląc się z wiary i stateczności ich: i napominając aby w nich postępowali; o zmartwychwstaniu i o przyjściu też Pana Chrystusowém, ku ich potwierdzeniu, nieco przypomina.

EPISTOLA PRIMA BEATI PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES.

CAPUT I.

LIST PIERWSZY BŁ. PAWŁA APOSTOŁA DO THESSALONICZAN.

ROZDZIAŁ 1.

O gorliwości w wierze Tessaloniczan, radości w utrapieniach, i t. d.

1. Paulus, et Silvanus et Timotheus ecclesiae Thessalonicensium in Deo Patre et Domino Jesu Christo.

2. Gratia vobis, et pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione,

3. memores operis fidei vestrae et laboris, et charitatis et sustinentiae spei Domini nostri Jesu Christi, ante Deum et Patrem nostrum:

4. scientes, fratres, dilecti a Deo, electionem vestram,

5. quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute, et in Spiritu sancto, et in plenitudine multa, sicut scitis, quales fuerimus in vobis propter vos.

1. Paweł, y Sylwan, y Tymotheusz, kościołowi Thessaloniczan, w Bogu Oycu, y w Panie Jezusie Christusie.

2. Łaska wam y pokóy. Dziękuiemy Bogu zawsze za was wszytkie: wspominaiąc was w modlitwach naszych bez przestanku:

3. pamiętaiąc na dzieło wiary waszéy, y pracę, y miłość, y ciérpliwość nadzieie Pana naszego Jezusa Christusa, przed Bogiem y Oycem naszym:

4. wiedząc bracia umiłowani od Boga, o wybraniu waszym:

5. iż Ewanielia nasza nie była do was tylko w mowie, ale y w mocy, y w Duchu świętym, y w zupełności wielkiéy: iako wiécie iakiémiśmy byli między wami dla was.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Paweł i Sylwan i Tymoteusz.* Patrz co się rzekło do Filip. 1, 1. —*Sylwan.* Jest ten sam co Sylas, który po odejściu Barnabasza przybranym został przez Ś. Pawła za towarzysza opowiadania Ewangelicznego. — *Kościołowi Tessaloniczan.* Domyślać się należy: piszą, albo posyłają ten list. —*W Bogu Ojcu.* Który jest zgromadzonym w Bogu Ojcu i Jezusie Chrystusie, dla odróżnienia od synagog żydowskich. Albo rozumieć należy, iż życzą zbawienia i proszą o łaskę od Boga Ojca i Pana naszego Jezusa Chrystusa; i łączą się te słowa z następującemi: *Łaska wam i pokój.* —*Łaska wam i pokój.* „*Naprzód o łasce powiada, potém pokój wspomina, gdyż bez łaski Bożéj nie można przyjść do pokoju pojednania, owszem żadnéj rzeczy uspakajającéj bez jego łaski miéć nie możemy*“, powiada S. Anzelm.

2. *Dziękujemy Bogu zawsze za was wszystkie.* Za dobrodziejstwa wam uczynione, jakowe potem wymienia, wiarę, miłość, cierpliwość.

3. *Na dzieło wiary waszej.* Wiary waszéj nie bezpłodnéj, ale sprawującéj dobre uczynki. —*I pracę, i miłość.* W greckim jest, *na pracę miłości,* to jest, na prace i przykrości któreście podjęli i znosili przez miłość dla Chrystusa i w chęci utrzymania wiary.—*Cierpliwość nadzieje.* Cierpliwością nadziei jest znoszenie wszystkich przykrości podczas prześladowań, dla nadziei zbawienia wiecznego. —*Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Nazywa wiarę, nadzieję i miłość Jezusowemi, bądź iż te cnoty dają się przez Chrystusa i jego zasługi, bądź że się odnoszą do Chrystusa jako Boga i człowieka, który jest ich przedmiotem, i praca tych cnót podejmuje się dla Chrystusa, i przez miłość, nadzieję i żądzę Chrystusową. —*Przed Bogiem i Ojcem naszym.* Albo się odnosi do *pamiętając,* albo *do wiary, nadziei i miłości;* jakby rzekł: Pamiętam o waszéj cierpliwości i pracy, którą podejmujecie dla wiary, nadziei i miłości Chrystusowéj, nie w sposób udany i zmyślony, ale *przed Bogiem,* to jest, prawdziwie, szczerze.

4. *Wiedząc... o wybraniu Bożém.* Ze znaków wiary, stałości i cierpliwości waszéj prawdopodobnie wnoszę o *waszém wybraniu,* to jest, iż wy jesteście wybranymi do łaski i przyjaźni Bożéj, i jeśli w niéj wytrwacie, do chwały.

5. *Ale i w mocy.* Potęgą i skutecznością cudów była potwierdzoną. —*I w Duchu Świętym. W Duchu świętości,* jak przekłada Syryjski. Świętość bowiem wielce zaleca naukę opowiadającego Ewangelią, i czyni ją godną wiary. Albo sens jest, w udzielaniu Ducha S. i jego darów, które apostołowie w pierwiastkowym Kościele nawet widzialnie dawali, sprawując, iż wierzący mówili rozmaitemi językami, prorokowali, i t. d.—*W zupełności wielkiéj.* To jest pewności; albowiem w grec-

6. Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti,

7. ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia et in Achaja.

8. A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia et in Achaja, sed et in omni loco fides vestra, quae est ad Deum, profecta est, ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui.

9. Ipsi enim de nobis annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos, et quomodo conversi estis ad Deum a simulacris, servire Deo vivo et vero,

10. et exspectare Filium ejus de coelis (quem suscitavit ex mortuis) Jesum, qui eripuit nos ab ira ventura.

6. A wy staliście się naszladowcami naszymi, y Pańskimi: przyiąwszy słowo w wielkim uciśnieniu, z weselem Ducha świętego:

7. tak iżeście się stali wzorem wszytkim wierzącym w Macedoniiéy, y w Achaiéy.

8. Abowiem od was rozsławiona iest mowa Pańska: nie tylko w Macedoniiéy y w Achaiéy, ale na wszelkim mieyscu, wiara wasza, która iest ku Bogu rozeszła się tak, iż nam nietrzeba nic mówić.

9. Bo sami o nas opowiadaią iakieśmy weszcie do was mieli: y iakoście się nawrócili do Boga od bałwanów, abyście służyli Bogu żywemu y prawdziwemu,

10. y oczekiwali Syna iego z niebios (którego wzbudził z martwych) Jezusa, który nas wyrwał od gniewu przyszłego.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 6.—*Naśladówcami naszymi i Pańskimi.* Naśladujący świętych, i Chrystusa Pana naśladują. I toć naśladowanie rozmaitych świętych było początkiem zakonów rozlicznych w Kościele: które jednak wszystkie ciągną ku doskonalszemu naśladowaniu Pana naszego. (I. Kor. 11, 1. Philip. 3, 17).

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O usiłowaniu podobania się Bogu, karach na zatwardziałych żydów, i t. d.

1. Nam ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit:

2. sed ante passi, et contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine. *(Act. 16, 19).*

3. Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo,

4. sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita loquimur non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra.

1. Abowiem sami wiécie bracia, o naszym weszciu do was iż nie próżne było:

2. ale przedtym uciérpiawszy y zelżeni będąc (iako wiécie) w Philipiech dufnośćeśmy mieli mówić do was w Bogu naszym, Ewanielią Bożą z wielkim staraniem.

3. Abowiem napominanie nasze nie z obłędliwości, ani z nieczystości, ani w zdradzie,

4. ale iakośmy doświadczeni byli od Boga, żeby nam była zwierzona Ewanielia, tak mówiémy: nie iako się ludzióm podobaiąc, ale Bogu, który doświadcza serc naszych.

---

kim jest, *πληροφορια,* co znaczy zadowolenie, jakby rzekł: takeśmy opowiadali Ewangelią, iż zadowolniliśmy siebie i was.—*Jakiemiśmy byli między wami.* Jakeśmy obcowali pomiędzy wami.—*Dla was.* Aby wam przynieść niejaki pożytek.

6. *A wy... naśladowcami.* I nie żałujemy naszéj pracy, albowiem owoc odpowiedni pracy naszéj.—*Staliście się naśladowcami naszymi i Pańskimi.* Chwali Tessaloniczan, iż naśladują cierpliwości i odwagi apostołów i Chrystusa Pana.—*Przyjąwszy słowo w wielkim uciśnieniu.* W tém się pokazali Tessaloniczanie naśladowcami apostołów i Chrystusa, iż po przyjęciu wiary Chrystusowéj, zaraz z wielką ochotą znosili wiele utrapień i prześladowań dla niéj. Patrz Wujka.

8. *Albowiem od was.* Od waszéj wiary, cierpliwości, stałości i gorliwości.—*Mowa Pańska.* Słowo opowiadania Ewangelicznego i chrystyanizmu. — *Wiara wasza.* Sława waszéj wiary i świętości.—*Ku Bogu.* W Boga, względem Boga. — *Tak iż nam nie potrzeba nic mówić.* Na pochwałę waszéj wiary i stałości, gdyż już jest dosyć znaną.

9. *Bo sami.* Którzy słyszeli.—*Jakieśmy wejście do was mieli.* Jakeśmy zaczęli opowiadać u was Ewangelią, i jakeśmy obcowali zostając w pośród was.

10. *I oczekiwali Syna jego z niebios.* I abyście z pewną nadzieją oczekiwali przyjścia z nieba Syna jego Jezusa, którego wzbudził z umarłych, to jest, jako dawcy zapłaty, który was także weźmie z sobą do téj saméj chwały.—*Który nas wyrwał od gniewu przyszłego.* Który nas wyrywa i wybawia od kary potępienia wiecznego, mającéj spaść na bezbożnych i niewiernych.

R. 2.—1. *Wejściu do was.* Przyjściu.—*Nie próżne.* Bez korzyści.

2. *Ucierpiawszy.* Stosuje mowę do historyi którą mamy Dzieje Ap. 16, 12. i dalsze — *Dufnośćeśmy mieli.* Używaliśmy swobody mówienia.—*W Bogu.* Ufając w Bogu.—*Mówić do was.* Mieliśmy odwagę ogłaszać i opowiadać Ewangelią.

3. *Napominanie nasze.* Opowiadanie nasze. — *Nie z obłędliwości.* Nie było błędnem, nie opowiadałem wam nauk fałszywych, jak czynią filozofowie i nauczyciele pogańscy. — *Ani z nieczystości.* Nie nauczałem prawd sprzyjających cielesnym żądzom i rozpuście nieczystéj; ale wyroków Bożych, wyroków czystych.—*Ani w zdradzie.* Z obłudą, albo dla własnéj korzyści, albo żeby was przez fałszywe dogmata uwieść.

4. *Ale jakośmy doświadczeni byli od Boga.* Nie podałem wam nauk fałszywych, i nie zwodziłem was bynajmniéj; ale się tak sprawowałem jak przystoi na apostoła wybranego od Boga na opowiadacza Ewangelii. — *Tak mówiemy.* Ze wszelką wiarą, szczerością i

5. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione avaritiae: Deus testis est;

6. nec quaerentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis.

7. Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi Apostoli, sed facti sumus parvuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foveat filios suos.

8. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis.

9. Memores enim estis, fratres, laboris nostri et fatigationis: nocte ac die operantes, ne quem vestrum gravaremus, praedicavimus in vobis Evangelium Dei. *(Act. 20, 34. I. Cor. 4, 12. II. Thess. 3, 8).*

10. Vos testes estis, et Deus, quam sancte et juste, et sine querela vobis, qui credidistis, fuimus:

11. sicut scitis, qualiter unumquemque vestrum (sicut pater filios suos)

12. deprecantes vos et consolantes, testificati sumus, ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et gloriam.

13. Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam, cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed (sicut est vere) verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis.

14. Vos enim imitatores facti estis, fratres, ecclesiarum Dei, quae sunt in Judaea in Christo Jesu, quia eadem passi estis et vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judaeis,

15. qui et Dominum occiderunt Jesum, et Prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur,

16. prohibentes nos gentibus loqui, ut salvae fiant, ut impleant peccata sua semper: pervenit enim ira Dei super illos usque in finem.

17. Nos autem, fratres, desolati a vobis ad tem-

5. Abowiem nigdyśmy nie byli w mowie pochlébstwa, iako wiécie: ani w okaziiéy łakomstwa, Bóg świadek iest:

6. ani szukaiąc chwały od ludzi, ani od was, ani od inszych.

7. Mogąc bydź wam obciążliwi iako Apostołowie Christusowi: ale staliśmy się malutkimi w pośrzodku was, iako gdyby mamka ogrzéwała syny swoie.

8. Tak was pragnąc, chcieliśmy chętliwie dać wam nie tylko Ewanielią Bożą ale téż dusze nasze: żeście się nam stali namilszymi.

9. Abowiem pamiętacie bracia pracą naszę y trudzenie: w nocy y we dnie robiąc, abyśmy żadnego z was nie obciążyli, przepowiadaliśmy u was Ewanielią Bożą.

10. Wyście świadkami y Bóg, iako świętobliwie, y sprawiedliwie, y bez skargi byliśmy wam, którzyście uwierzyli:

11. iako wiécie iakośmy każdego z was (iako ociec syny swoie)

12. prosząc was y ciesząc oświadczali abyście chodzili godnie Bogu, który was wezwał do swego królestwa y chwały.

13. Dla tego y my dziękuiemy Bogu bez przestanku, iż przyiąwszy od nas słowo słuchania Bożego, przyięliście ie nie iako słowo ludzkie, ale (iako iest prawdziwie) słowo Boga który skutecznie sprawuie w was, którzyście uwierzyli.

14. Abowiem wy bracia staliście się naszladowcami kościołów Bożych które są w Żydowskiéy ziemi, w Christusie Jezusie: iżeście y wy toż ciérpieli od spół pokoleników waszych, iako y oni od Żydów:

15. którzy y Pana zabili Jezusa, y Proroki, y nas przeszladowali, y Bogu się nie podobaią, y wszytkim ludzióm się sprzeciwiaią:

16. broniąc nam, żebyśmy nie mówili Poganóm, iżby byli zbawieni: aby zawsze wypełniali gréchy swe: abowiem na nie przyszedł gniéw Boży aż do końca.

17. A my bracia będąc opusczonymi od was na

---

prawością opowiadamy Ewangelią. — *Podobając.* Starając się podobać. — *Który doświadcza serc naszych.* Rozważa i bada zamiary i pragnienia nasze.

5. *Albowiem nigdyśmy nie byli w mowie pochlebstwa.* Nigdyśmy się nie starali wam pochlebiać; nie mówiliśmy wam rzeczy miłych, ale pożyteczne.—*Ani w okazii łakomstwa.* Nie używałem opowiadania Ewangelii na dogodzenie łakomstwu.

7. *Być wam obciążliwi.* Być wam ciężarem, wymagając od was kosztów utrzymania.—*Ale.* To jest, jednak.—*Staliśmy się malutkimi.* Powolnymi, uprzejmymi, ludzkimi, nie pysznymi.—*Jako gdy mamka ogrzewała syny swoje.* Na wzór matki karmiącéj i piastującéj swoje dziecię, nie rozkazując ale pieszcząc.

8. *Tak was pragnąc.* Tak dalece tchnący dla was miłością.—*Dusze nasze.* Życie nasze.

9. *Pracą naszę i trudzenie.* Pracę ręczną rozumie, w celu zarobienia na żywność, jak widać z tego co następuje.—*Trudzenie.* Oznacza pracę połączoną z wielką trudnością, z czego się pokazuje, iż S. Paweł wszelkiego dokładał starania, żeby się własnym kosztem wyżywić, i niebyć nikomu ciężarem.

10. *I Bóg.* Owszem wzywam na świadka samego Boga.—*Byliśmy wam.* Postępowaliśmy z wami.

12. *Oświadczali.* Oświadczać znaczy serjo i mocnemi dowodami stwierdzić, bez żadnych ustępstw i wytworności w słowach.—*Godnie Bogu.* Jak przystoi czcicielom i sługom Bożym.—*Do swego królestwa.* Powołał nas do Kościoła swojego, żeby też przywieść do królestwa niebieskiego.

13. *Słowo słuchania Bożego.* Opowiadania o Bogu.—*Który.* Które słowo. — *Sprawuje w was, którzyście uwierzyli.* Jakby jakie nasienie płodne wydaje wszelkiego rodzaju pobożne uczynki. P. Wujka.

14. *Które są w żydowskiéj ziemi, w Chrystusie Jezusie.* Które w żydowskiéj ziemi przyjęły Chrystusa.

15. *Którzy.* Żydzi. — *I Bogu się nie podobają.* Owszem bardzo mu są niemiłymi. Jest miozis; mniéj się bowiem mówi niż oznacza. — *I wszystkim ludziom się sprzeciwiają.* Zbawieniu wszystkich.

16. *Nie mówili poganom.* Nie opowiadali Ewangelii. — *Aby zawsze wypełniali grzechy swe.* Z czego to się dzieie iż wypełniają grzechy swoje, to jest, że do miary zbrodni własnych i rodzicielskich, jeszcze te przydają.—*Aż do końca.* Który ma trwać aż na wieki.

17. *Twarzą nie sercem.* Pozbawiony obecności waszéj cielesnéj, duszą jednak i uczuciem wam blizki.—

pus horae, aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio:
18. quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus, et semel, et iterum, sed impedivit nos satanas.
19. Quae est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriae? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus?
20. vos enim estis gloria nostra et gaudium.

krótki czas twarzą nie sercem: barzieśmy się kwapili widzieć oblicze wasze z wielką chucią:
18. abowiemeśmy chcieli przyśdź do was (zwłascza ia Paweł) y raz y drugi: ale przekaźił nam szatan.
19. Abowiem któraż iest nadzieia nasza, abo wesele, abo korona przechwalania? Izali nie wy przed Panem naszym Jezusem Christusem iesteście na przyszcie iego?
20. Abowiem wy iesteście chwała nasza y wesele.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 13. *Słowa Bożego.* Tu się nauczyć mogą odszczepieńcy, iż nie to samo jest słowo Boże co w Biblii jest napisano. Ponieważ wszystkie kazania Pawła S. które miał do nich pierwéj niźli ten list pisał, były słowem Bożém.
19. *Nadzieja nasza.* Jeźliż oto Paweł ucznie swé zowie nadzieją swą, weselem swém, i koroną chwały: czemuż heretycy za złe mają katolikom, iż Pannę Najświętszą i inne święté, nadzieją swą zowią dla osobliwéj ufności, którą w ich zasługach i przyczynach mają.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O gotowości do znoszenia prześladowań, wzroście miłości, i t. d.

1. Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, solis:
2. et misimus Timotheum fratrem nostrum, et ministrum Dei in Evangelio Christi ad confirmandos vos, et exhortandos pro fide vestra, (*Act. 16, 1*).
3. ut nemo moveatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis, quod in hoc positi sumus.
4. Nam et cum apud vos essemus, praedicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut et factum est, et scitis.
5. Propterea et ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentaverit vos is, qui tentat, et inanis fiat labor noster.
6. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, et annuntiante nobis fidem et charitatem vestram, et quia memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos videre, sicut et nos quoque vos:
7. ideo consolati sumus, fratres, in vobis in omni necessitate et tribulatione nostra per fidem vestram,
8. quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino.

1. Przeto niemogąc się więcéy wstrzymać, upodobało się nam zostać w Atheniech samym:
2. a posłaliśmy Tymotheusza brata naszego, y sługę Bożego w Ewanieliiéy Christusowéy: aby was potwierdził y napominał z strony wiary waszéy:
3. aby żaden sobą nie trwożył w tych uciskach: ąbowiem sami wiecie, żeśmy na to postawieni.
4. Bo y gdyśmy byli u was, opowiedaliśmy wam żeśmy mieli cierpieć uciśnienie, iako się y stało, y wiecie.
5. Dla tego y ia nie mogąc się więcéy wstrzymać, posłałem abym się dowiedział o wierze waszéy, by was snać nie skusił ten co kusi, a żeby nie stała się daremna praca nasza.
6. Lecz teraz gdy Tymotheusz od was przyszedł do nas, y oznaymił nam wiarę y miłość waszę, a iż nas macie w dobréy pamięci zawsze, żądaiąc nas widzieć, iako y my téż was:
7. dla tego bracia iesteśmy pocieszeni z was w każdéy doległości y utrapieniu naszym przez wiarę waszę:
8. boć teraz żywiemy, ieśli wy stoicie w Panu.

Bardzieśmy się kwapili. Usilnieśmy się starali, żeby do was powrócić.
18. *Przekaził nam szatan.* Gdyż źli ludzie, z poduszczenia szatańskiego, przeszkadzali postępowi Ewangelii, albo także zasadzki czynili na apostoły.
19. *Albowiem któraż jest nadziéja nasza?* Porządek i sens jest taki: czyż nie wy jesteście nadzieją naszą, i radością naszą, i koroną chwały, przed Panem naszym Jezusem Chrystusem, który gdy przyjdzie, odda każdemu wedle uczynków jego? — *Korona przechwalania.* Ozdoba nasza. Patrz Wujka.
20. *Albowiem wy jesteście chwała nasza i wesele.* Z was się mogę przechwalać i weselić.
R. 3.—1. *Nie mogę się więcéj wstrzymać.* Nie mogąc się więcéj oprzeć żądzy poznania tego, co się u was dzieje, i obcowania z wami, posłaliśmy w tym celu Tymoteusza do was.
3. *W tych uciskach.* W prześladowaniach żydów i pogan.—*Na to postawieni.* Syryjski, *na to przeznaczeni jesteśmy*, to jest do ponoszenia cierpień i utrapień.
4. *I wiecie.* Częścią z doświadczenia, częścią z wieści i opowiadania innych.
5. *Nie mogąc się więcéj wstrzymać.* Z żądzą dowiedzenia się o waszéj wierze, i o tém co się z wami dzieje.—*Posłałem.* Tymoteusza.—*Ten co kusi.* Djabeł.—*Praca nasza.* Którąśmy podjęli w nauczeniu was.
6. *Od was przyszedł.* Do nas wrócił.—*Iż nas macie w dobrej pamięci.* Złączonéj z miłością.
7. *Jesteśmy pocieszeni z was.* Dziwnieśmy się pocieszyli w naszych utrapieniach, słysząc tak radośne rzeczy o was, a zwłaszcza o waszéj stałości w wierze.
8. *Boć teraz żywiemy, jeźli wy stoicie w Panu.* Chociaż aż na śmierć jesteśmy utrapieni, jednak gdyśmy usłyszeli o waszéj stałości i wierze, którą macie w Panu, jakbyśmy odżyli, i ze śmierci powstali.

9. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum,

10. nocte ac die abundantius orantes, ut videamus faciem vestram, et compleamus ea, quae desunt fidei vestrae?

11. Ipse autem Deus, et Pater noster, et Dominus noster Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

12. Vos autem Dominus multiplicet, et abundare faciat charitatem vestram in invicem, et in omnes, quemadmodum et nos in vobis,

13. ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctitate, ante Deum et Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus sanctis ejus. Amen.

9. Abowiem którąż dzięką możemy oddać Bogu za was, z wszelkiego wesela którym się weselimy dla was przed Bogiem naszym?

10. w nocy y wednie barziey prosząc abyśmy oglądali twarz waszę y dopełnili tego czego nie dostaie wierze waszéy?

11. A sam Bóg y Ociec nasz, y Pan nasz Jezus Christus niech prostuie drogę nąszę do was.

12. A was Pan niechay rozmnoży, y niech uczyni aby obfitowała miłość wasza, iednego ku drugiemu, y ku wszytkim: iako y my przeciwko wam:

13. na utwierdzenie serc waszych bez skargi w świątobliwości, przed Bogiem y Oycem naszym, na przyszcie Pana naszego Jezusa Christusa ze wszytkimi świętymi iego. Amen.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O unikaniu grzechu nieczystości, o miłości wzajemnéj, o miarkowaniu smutku po umarłych, i t. d.

1. De cetero ergo, fratres, rogamus vos et obsecramus in Domino Jesu, ut quemadmodum accepistis a nobis, quomodo oporteat vos ambulare, et placere Deo, sic et ambuletis, ut abundetis magis.

2. Scitis enim, quae praecepta dederim vobis per Dominum Jesum.

3. Haec est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione, *(Rom. 12, 2. Ephes. 5, 17).*

4. ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore;

5. non in passione desiderii, sicut et gentes, quae ignorant Deum;

6. et ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum, quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut praediximus vobis, et testificati sumus.

7. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.

1. Naostatek tedy bracia, żądamy was y prosimy w Panu Jezusie, aby iakoście wzięli od nas, iako się macie sprawować, y Bogu się podobać, tak żebyście się y sprawowali: żebyście więcéy obfitowali.

2. Bo wiécie które roskazania dałem wam przez Pana Jezusa.

3. Abowiem ta iest wola Boża, poświęcenie wasze: żebyście się powściągali do porubstwa,

4. aby umiał każdy z was naczynie swe trzymać w świątobliwości y uczciwości:

5. nie w namiętności żądze, iako y Pogani którzy nie znaią Boga,

6. a żeby kto nie podchodził, ani oszukiwał w sprawie brata swego: abowiem mścicielem iest Pan wszytkiego tego, iakośmy wam przed tym powiadali, y oświadczali.

7. Bo nas Bóg nie wezwał ku nieczystości: ale ku poświęceniu.

---

9. *Albowiem którąż dzięką.* Jakby rzekł: Nie możemy dość godnie dziękować Bogu za tak wielkie dobrodziejstwo. — *Za was.* Którzyście wytrwali w wierze. — *Z wszelkiego wesela.* Za tę szczególnie radość którą zostaliśmy przeniknieni, gdyśmy usłyszeli o tych rzeczach, o któreśmy bezustannie Boga prosili.

10. *Bardziéj.* Nad wszelki wyraz.—*I dopełnili tego czego niedostaje wierze waszéj.* To jest, żeby was dokładniéj nauczyć wiary.

11. *Bóg i Ojciec nasz.* Bóg który jest Ojcem naszym. — *Niech prostuje drogę naszę do was.* Niechaj nam to da, żebyśmy szczęśliwie do was przybyć mogli.

12. *Niechaj rozmnoży.* Powiększając liczbę wiernych.—*Jako i my przeciwko wam.* Jako i ja obfituję w miłość względem was wszystkich, tak iż jestem gotów umrzeć dla waszego zbawienia.

13. *Na utwierdzenie serc waszych.* Niechaj Bóg da obfitą wam miłość na to, żeby utwierdzić serca wasze. — *Bez skargi w świątobliwości.* Aby tak były utwierdzonémi w świętości, żeby wam nic nie można było zarzucić, ani się na co uskarżać.—*Przed Bogiem i Ojcem naszym.* I żebyście w rzeczy saméj byli takimi przed obliczem Boga, przed którym się nic ukryć nie może. — *Na przyjście Pana naszego.* Przez cały czas dopóki oczekujemy przyjścia Pana naszego Jezusa Chrystusa, ze wszystkimi świętymi jego. Która świętość niech nie trwa do czasu tylko, ale aż do ostatniego tchu życia.—*Amen.* Niech się tak stanie.

R. 4.—1. *W Panu Jezusie.* Przez Pana Jezusa.—*Aby jakoście.* Abyście zachowali przepisany od nas sposob wierzenia i postępowania, żebyście się mogli podobać Bogu. — *Żebyście więcéj obfitowali.* Abyście w tém com powiedział coraz bardziéj postępowali.

2. *Przez Pana Jezusa.* Powagą Pana naszego Jezusa Chrystusa.

3. *Poświęcenie wasze.* Abyście się stali świętymi.

4. *Naczynie swe.* Ciało swoje. — *Trzymać.* Zachować, strzedz. — *W świątobliwości.* W czystości. — *I uczciwości.* Abyście go nie zhańbili rozpustą.

5. *Nie w namiętności żądze.* Nie w żądzy rozpusty cielesnéj.

6. *Ażeby kto nie podchodził.* Nie mówi Apostoł o łakomstwie, niesprawiedliwości, kupczeniu i kontraktach; ale o cudzołóztwie, które nazywa *podchodzeniem*, to jest, wykroczeniem, gdy kto wkradając się do łoża bliźniego swojego, czyni mu krzywdę. — *W sprawie.* O któréj tylko co powiedział, to jest, żeby nie uwodził cudzéj żony.—*Oświadczali.* Patrz co się rzekło wyż. 2, 2.

7. *Ale ku poświęceniu.* Żebyśmy byli czystymi i świętymi.

8. Itaque qui haec spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis.

9. De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis: ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem. (*Joan. 13, 34. I. Joan. 2, 10.*)

10. Etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia. Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis,

11. et operam detis, ut quieti sitis, et ut vestrum negotium agatis, et operemini manibus vestris, sicut praecepimus vobis: et ut honeste ambuletis ad eos, qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis.

12. Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini sicut et ceteri, qui spem non habent.

13. Si enim credimus, quod Jesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos, qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo.

14. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non praeveniemus eos, qui dormierunt. (*1 Cor. 15, 23.*)

15. Quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de coelo, et mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi.

16. Deinde nos, qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aëra, et sic semper cum Domino erimus.

17. Itaque consolamini inivicem in verbis istis.

8. A przeto który tem gardzi, nie gardzi człowiekiem ale Bogiem, który téż w nas dał Ducha swego świętego.

9. A o miłości braterstwa nie potrzeba nam do was pisać: abowiem wy sami od Boga iesteście nauczeni abyście iedni drugie miłowali.

10. Abowiem to czynicie przeciw wszytkiéy braciéy we wszytkiéy Macedoniiéy. A prosimy was bracia, iżbyście więcéy obfitowali:

11. y starali się abyście spokoynymi byli, ażebyście sprawy wasze sprawowali, y rękami swemi robili, iakośmy wam roskazali: a iżbyście uczciwie się obchodzili z tymi, którzy są obcy, a niczyiego nic nie pożądali.

12. A niechcemy bracia abyście wiedzieć nie mieli o tych którzy zasnęli, iżbyście się nie smucili, iako y drudzy którzy nadzieie nie maią.

13. Abowiem ieśli wierzymy iż Jezus umarł y zmartwychwstał: tak y Bóg te którzy zasnęli przez Jezusa przyprowadzi z nim.

14. Abowiem to wam powiadamy w słowie Pańskim, iż my którzy żyiemy którzyśmy pozostali, na przyszcie Pańskie nie uprzedzimy tych którzy zasnęli.

15. Abowiem sam Pan z roskazaniem y z głosem Archanielskim y z trąbą Bożą zstąpi z nieba: a pomarli którzy są w Christusie, powstaną piérwszy.

16. Potym my którzy żyiemy, którzy pozostaiemy, pospołu pochwyceni będziemy z nimi w obłokach przeciw Christusowi na powietrze, a tak zawsze z Panem będziemy.

17. Przeto cieszcie się społem témi słowy.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 8. *Nie gardzi człowiekiem ale Bogiem.* Kto gardzi Kościołem i porządnymi pasterzami jego, i nauką ich albo przykazaniem: ten nie mniéj grzeszy, jako gdyby samego Boga przy-

8. *Ale Bogiem.* Patrz Wujka. — *Który też w nas dał Ducha swego Świętego.* Który przez Ducha Ś. którego nam udzielił, uczynił nas sługami słowa swojego, i dał władzę, żebyśmy te rzeczy rozkazywali.

9. *A o miłości braterstwa.* O miłości braterskiéj.— *Od Boga jesteście nauczeni.* Z Bożego natchnienia, i przez prawo Ewangeliczne.

10. *Albowiem to.* To jest miłować, i okazywać znaki miłości braterskiéj. — *Przeciw wszystkiéj.* Względem wszystkich.— *Iżbyście więcéj obfitowali.* Abyście się w téj miłości braterskiéj postępować usiłowali.

11. *Sprawy wasze sprawowali.* Aby się każdy zaprzątał swojém własném powołaniem i obowiązkiem, nie mieszając się w sprawy cudze, i nikomu przykrości nie czyniąc. *Iżbyście uczciwie się obchodzili z tymi, którzy są obcy.* Abyście się tak uczciwie i roztropnie sprawowali, żeby się poganie z waszych obyczajów nie gorszyli, i nie zrażali się do przyjmowania religii chrześciańskiéj, widząc iż jesteście ludźmi bezczynnymi, leniwymi, niedbałymi o swoję własność, a chciwymi własności cudzéj. — *A niczyjego nic nie żądali.* Żebyście z powodu niedostatku, który zwykle towarzyszy lenistwu, nie byli zmuszonymi pożądać albo przywłaszczać rzeczy cudzych.

12. *Którzy zasnęli.* O umarłych. Tak się nazywają umarli dla nadziei zmartwychwstania, w którém rychło będą wzbudzeni, i z grobów jakby z łoża powstaną.— *Drudzy.* Poganie.— *Którzy nadzieje nie mają.* Zmartwychwstania. Patrz Wujka.

13. *Tak i Bóg.* Tak wierzyć nam należy, iż Bóg wskrzesi z umarłych. — *Którzy zasnęli przez Jezusa.* W wierze i miłości Jezusowéj.— *Przyprowadzi z nim.* Tych Bóg wywoławszy z grobów, przyprowadzi do życia nowego i chwalebnego, w którem będą królowali z Chrystusem.

14. *W słowie Pańskiem.* Przez słowo, ze strony Pana, albo imieniem Pana. — *My którzy żyjemy.* Każdy z nas albo potomków naszych, kto będzie żył naówczas.—*Którzyśmy pozostali.* Którzy, gdy przyjdzie Pan na sąd, będziemy jeszcze w życiu. — *Nie uprzedzimy tych którzy zasnęli.* Ale jedni i drudzy zmartwychwstaną, tak świeżo umarli jak i dawniejsi.

15. *Sam Pan.* Sędzia Chrystus. — *Z rozkazaniem.* Z władzą. — *Z głosem Archanielskim.* Z głośném wołaniem Archanioła, które właśnie będzie trąbą Bożą.— *Którzy są w Chrystusie.* Którzy umarli w wierze i łasce Chrystusowéj. — *Powstaną pierwszy.* Naprzód, to jest, nim zostaną porwani w powietrze na spotkanie Chrystusa.

16. *Pospołu pochwyceni będziemy.* Pochwyceni będziemy w powietrze bądź przez aniołów, bądź mocą Chrystusową, aby tam w obłokach jakby na tronie zasiadłszy, towarzyszyć sędziemu Chrystusowi. — *A tak zawsze.* Tak na sądzie jak w niebie, do którego zaraz wstąpimy.

17. *Cieszcie się społem temi słowy.* To jest, przez ich wspólne przypominanie, rozbudzając wiarę i nadzieję waszę.

kazania wzgardził. Bo są od Ducha Ś. a nie zgoła ludzkie przykazania. Przetoż tak Bóg do Samuela mówił: Nie ciebieć wzgardzili, ale mnie, abych nie królował nad nimi. (I. Król. 8, 7.)

12. *O tych którzy zasnęli.* Niektórzy heretycy niebacznie twierdzili z tego miejsca, żeby dusze ludzkie spały aż do dnia sądnego. Gdyż się to zaśnienie o samych tylko ciałach, a nie o duszach rozumie.

CAPUT V.

1. De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis, ut scribamus vobis.

2. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. *(2. Petr. 3, 10. Apoc. 3, 3.)*

3. Cum enim dixerint: pax et securitas: tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, et non effugient.

4. Vos autem, fratres, non estis in tenebris, ut vos dies illa tamquam fur comprehendat:

5. omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei: non sumus noctis, neque tenebrarum.

6. Igitur non dormiamus sicut et ceteri, sed vigilemus, et sobrii simus.

7. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt, et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.

8. Nos autem, qui diei sumus, sobrii simus, induti loricam fidei et charitatis, et galeam spem salutis: *(Isai. 59, 17. Ephes. 6, 14.)*

9. quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum,

10. qui mortuus est pro nobis, ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus.

11. Propter quod consolamini invicem, et aedificate alterutrum, sicut et facitis.

12. Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos, qui laborant inter vos, et praesunt vobis in Domino, et monent vos,

ROZDZIAŁ 5.

O niepewności czasu przyjścia Pańskiego na sąd, ustawicznêm czuwaniu, i t. d.

1. A o czasiech, y o chwilach bracia, niepotrzebuiecie abyśmy wam pisali.

2. Abowiem sami dostatecznie wiécie, iż dzień Pański, iako złodziéy w nocy tak przydzie.

3. Bo gdy rzeką, Pokóy y bespieczeństwo: tedy nagłe zginienie przydzie na nie, iako ból w żywocie maiącéy: a nie wybiegaią się.

4. A wy bracia, nie iesteście w ciemności: aby on dzień was miał iako złodziéy zastać:

5. abowiem wszyscy wy iesteście synowie światłości, y synowie dnia: nie iesteśmy nocy ani ciemności.

6. A tak nie spiymy iako y inszy, ale czuymy y bądźmy trzeźwymi.

7. Abowiem którzy spią, w nocy spią: a którzy są piiani, w nocy są piiani.

8. A my którzy iesteśmy dniowi, bądźmy trzeźwi, oblekszy pancerz wiary y miłości, a przyłbicę nadzieie zbawienia:

9. gdyż Bóg nie postawił nas ku gniewu, ale ku nabyciu zbawienia przez Pana naszego Jezusa Christusa,

10. który umarł za nas: abyśmy, chociaż czuiemy, chociaż spimy, społu z nim żyli.

11. Dla tego cieszcie się społecznie, y budujcie ieden drugiego, iako y czynicie.

12. A prosimy was bracia, abyście znali té którzy pracuią między wami, y którzy są przełożonymi waszymi w Panu, y napominaią was:

R. 5.—1. *A o czasiech i o chwilach.* W jakim czasie i chwili ma przyjść Chrystus na sąd.

2. *Jako złodziéj.* Niespodzianie, nagle.

3. *Bo gdy rzeką: pokój i bezpieczeństwo.* Gdy się wszystkim śmiertelnym zdawać będzie iż zostają w bezpieczeństwie. — *Jako ból w żywocie mającéj.* Spadnie na nich nagła zguba, tak jak nagle przychodzą na niewiasty ciężarne boleści rodzenia.

4. *Nie jesteście w ciemności.* Niedowiarstwa; ale światłością wiary przewidujecie i oczekujecie tego dnia ostatecznego.

5. *Jesteście synowie światłości, i synowie dnia.* Zostajecie w światłości Ewangelii, która wam świeci jak południe. — *Nie jesteśmy nocy, ani ciemności.* To jest synami; rozpędziliśmy bowiem światłem wiary ciemności niedowiarstwa.

6. *Nie spijmy.* Snem grzechów.—*Jako i inszy.* Niewierni i grzesznicy.

7. *Albowiem którzy spią, w nocy spią.* Zdanie jest: Przebywamy w świetle i dniu; a więc niewypada abyśmy spali, abyśmy się oddawali pijaństwu: te bowiem sprawy, jako od ludzi dzieją się w nocy, tak też są moralnie sprawami ciemności, od których się nam wstrzymywać należy. Mówi o śnie niedbalstwa, gnusności, niewiadomości, a zwłaszcza grzechów.— *W nocy są pijani.* Był bowiem zwyczaj u starożytnych, że uczty odbywali wieczorem, i aż w późną noc przeciągali.

8. *Oblekszy pancerz wiary i miłości.* Ten pancerz w liście do Efez. 6, 14. nazwał pancerzem sprawiedliwości; prawdziwa bowiem i chrześciańska sprawiedliwość zasadza się najbardziéj na wierze i miłości; i jako sprawiedliwość jest zbiorem wszystkich cnót, tak miłość, jak podaje tenże apostoł, *jest cierpliwą, łaskawą, i t. d.* i obowiązki wszystkich cnót zawiera i udoskonala. Patrz co się rzekło w przyt. miejscu do Efezów. — *A przyłbicę nadzieję zbawienia.* Patrz co się rzekło do Efez. 6, 17.

9. *Gdyż Bóg nie postawił nas ku gniewu.* Bóg nie przeznaczył nas do gniewu, to jest, do wiecznego potępienia. — *Ale ku nabyciu zbawienia.* Ale żebyśmy za łaską Chrystusa, który za nas umarł, nabyli zbawienia wiecznego.

10. *Chociaż czujemy.* Żyjemy. — *Chociaż spimy.* Umieramy. — *Społu z nim żyli.* To jest, tutaj w łasce a po śmierci w chwale.

11. *Dla tego cieszcie się społecznie.* Tem coście ode mnie słyszeli o zmartwychwstaniu i życiu wiecznêm z Chrystusem. — *I budujcie jeden drugiego.* Dopomagajcie jeden drugiego zbawieniu przez pobożne mowy, któremi niech się pobudzają dusze wasze do nadziei błogosławionego zmartwychwstania i życia wiecznego.

12. *Abyście znali.* Mieli wzgląd na nich. — *Te którzy pracują.* W opowiadaniu Ewangelii i rozszerzaniu chrześciaństwa. — *W Panu.* W rodzinie Chrystusowéj. — *I napominają was.* Czego się macie trzymać, a czego unikać.

13. ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum: pacem habete cum eis.
14. Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes.
15. Videte, ne quis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est, sectamini in invicem, et in omnes. *(Prov. 17, 13.—20, 22. Rom. 12, 17. I. Petr. 3, 9).*
16. Semper gaudete.
17. Sine intermissione orate. *(Eccli. 18, 22. Col. 4, 2).*
18. In omnibus gratias agite: haec est enim voluntas Dei in Christo Jesu in omnibus vobis.
19. Spiritum nolite exstinguere.
20. Prophetias nolite spernere.
21. Omnia autem probate: quod bonum est, tenete.
22. Ab omni specie mala abstinete vos.
23. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester, et anima et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur.
24. Fidelis est, qui vocavit vos: qui etiam faciet. *(I. Cor. 1, 9).*
25. Fratres, orate pro nobis.
26. Salutate fratres omnes in osculo sancto.
27. Adjuro vos per Dominum, ut legatur epistola haec omnibus sanctis fratribus.
28. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

13. iżbyście ie barźiéy miłowali dla ich prace: pokóy mieycie z nimi.
14. A prosimy was bracia, karzcie niespokoyne, cieszcie małego serca, przyimuycie niemocne, cierpliwymi bądźcie ku wszytkim.
15. Patrzcie aby kto złym za złe komu nie oddawał: ale zawżdy co dobrego iest naszladuycie, ieden przeciw drugiemu, y przeciw wszytkim.
16. Zawsze się weselcie.
17. Bez przestanku się módlcie.
18. We wszytkim dziękuycie: abowiem ta iest wola Boża w Christusie Jezusie, ku wam wszytkim.
19. Ducha nie gaście.
20. Proroctw nie lekce ważcie.
21. A wszytkiego doświadczaycie: co dobre iest dzierzcie.
22. Od wszelakiego podobieństwa złego się powściągaycie.
23. A sam Bóg pokoiu niech was we wszytkim poświęci: aby cały duch wasz, y dusza, y ciało bez skargi na przyszcie Pana naszego Jezusa Christusa było zachowane.
24. Wierny iest który was wezwał, który téż uczyni.
25. Bracia módlcie się za nas.
26. Pozdrówcie bracią wszytkę w pocałowaniu świętym.
27. Poprzysięgam was przez Pana, aby ten list przeczytan był wszytkiéy świętéy braciéy.
28. Łaska Pana naszego Jezusa Christusa z wami. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 20. *Wszystkiego doświadczajcie.* Gdy mówi wszystkiego probujcie, nie dajeć wolności tego probowania zgoła wszystkim ludziom, którzy są w Kościele: ale tylko tym, którym doświadczać należy, t. j. przełożonym kościelnym. K temu nie mówi tu zgoła o wszystkich proroctwach, pismach i na-

---

13. *Dla ich prace.* Dla ich pracy i pilności, którą podejmują w zarządzie i nauczaniu was.—*Pokój miejcie z nimi.* Zachowujcie się z nimi spokojnie i okazujcie posłuszeństwo.
14. *A prosimy was bracia.* Tu już do tych przemawia, którzy mają przełożeństwo, i dotyka niektórych części ich obowiązków.—*Karzcie niespokojne.* Którzy przez złe i rozwięzłe obyczaje mieszają pokój i spokojność społeczną.—*Cieszcie małego serca.* Żeby w przeciwnościach nie upadli na duchu.— *Przyjmujcie niemocne.* Wspierajcie niemocnych w wierze.
15. *Zawżdy co dobrego jest naśladujcie, jeden przeciw drugiemu, i przeciw wszystkim.* Czyńcie dobrze jeden drugiemu i wszystkim.
16. *Zawsze się weselcie.* Weselem duchowném, nawet w pośród ucisków i utrapień tego życia.
17. *Bez przestanku się módlcie.* Nie zaniedbujcie modlitwy, ale się zawsze w swoim czasie módlcie.
18. *We wszystkiem dziękujcie.* Tak w przeciwnościach, jak i w pomyślności.— *Albowiem ta jest wola Boża.* To czyniąc podobacie się Bogu.—*W Chrystusie.* Przez Chrystusa, to jest, przez jego naukę, prawo i łaskę tak się sprawujcie, żebyście się zawsze modlili, zawsze cieszyli, i t. d.,
19. *Ducha niegaście.* Darów, łask, światła, natchnień i pobudzeń Ducha Św.
20. *Proroctw nie lekce ważcie.* Było bowiem naówczas pomiędzy chrześcianami wielu obdarzonych duchem prorockim, których przepowiednie zaleca.
21. *A wszystkiego doświadczajcie: co dobre jest dzierzcie.* P. W.
22. *Od wszelakiego podobieństwa złego.* Strzeżcie się tego wszystkiego, co ma pozór grzechu albo złego, choćby samo w sobie złem nie było.
23. *Bóg pokoju.* Sprawca i miłośnik pokoju.—*Niech was we wszystkiem poświęci.* Niechaj przyda świętości, żebyście byli doskonałymi we wszystkiem.— *Aby cały duch wasz.* Abyście umysłem i duszą byli nienagannymi i niewinnymi, i żebyście się takimi znaleźli podczas przyjścia Pańskiego na sąd, kiedy odda każdemu wedle uczynków jego.
24. *Wierny jest.* I stałym w zachowaniu obietnic, i wspieraniu przedsięwzięć, rozpoczętych przez jego natchnienie.—*Uczyni.* Że dójdziecie do portu wiecznéj szczęśliwości.
26. *W pocałowaniu świętém.* Patrz co się rzekło do Rzym. 16, 16.
27. *Poprzysięgam.* Boską powagą rozkazuję, albo proszę na Boga.— *Wszystkiéj świętéj braci.* Wszystkim chrześcianom którzy się u was znajdują.
28. *Łaska Pana.* Zwyczajna formuła zakończenia listów. Pod imieniem łaski rozumie wszelki rodzaj dobrodziejstw, które się nam udzielają od Boga przez Chrystusa.

ukach, żeby znowu miały być probowane: ale tylko o nowych, wątpliwych i podejrzanych, które jeszcze nie są doświadczone. Lecz nauka ksiąg zakazanych nie jest wątpliwa, ale jawnie zła i szkodliwa: bo już jest sprobowana i potępiona. Także z drugiéj strony nie jest wątpliwa nauka Koncyliów albo Zborów kościelnych, ale jawnie dobra i z Ducha Ś., i przetoż Paweł Ś. odnosząc do kościołów dekret Zboru Jerozolimskiego, nie mówił: Doświadczajcie, ale rozkazował on dekret zachować.

Koniec listu pierwszego ś. Pawła Ap. do Tessaloniczan.

Wprowadzenie do listu drugiego ś. Pawła Apostoła do Tessaloniczan.

Wykład X. J. Wujka.— Iż Paweł, jako pragnął, do Thessaloniczan sam przyjechać nie mógł, przeto ten wtóry list pisze do nich. A iż je straszono przyjściem Pańskiem na sąd, jakoby wnet być miało: pokazuje, iż acz dzień sądu Pańskiego pewnie będzie, na którym i oni swą zapłatę, i prześladówce ich, karanie odniosą: wszakże nie tak rychło będzie, i nie pierwéj aż Antychryst przyjdzie: o którym nieco oznajmując, i prosząc aby się zań modlili, każe się strzedz chrześcijanów niespokojnych i próżnujących, a darmo chleb jedzących.

EPISTOLA SECUNDA

BEATI PAULI APOSTOLI

AD THESSALONICENSES.

CAPUT I.

1. Paulus, et Silvanus et Timotheus ecclesiae Thessalonicensium in Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.

2. Gratia vobis, et pax a Deo, Patre nostro, et Domino Jesu Christo.

3. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, et abundat charitas uniuscujusque vestrum in invicem,

4. ita ut et nos ipsi in vobis gloriemur in ecclesiis Dei, pro patientia vestra et fide, et in omnibus persecutionibus vestris et tribulationibus, quas sustinetis

5. in exemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo et patimini.

6. Si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant,

7. et vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu de coelo cum Angelis virtutis ejus,

LIST DRUGI

BŁ. PAWŁA APOSTOŁA

DO TESSALONICZAN.

ROZDZIAŁ I.

O cierpliwości w przeciwnościach, dowodach sprawiedliwości Bożéj, i t. d.

1. Paweł, y Sylwan, y Tymotheusz, kościołowi Thessalonickiemu, w Bogu Oycu naszym y w Panie Jezusie Christusie.

2. Łaska wam y pokóy od Boga Oyca naszego y Pana Jezusa Christusa.

3. Powinniśmy Bogu zawsze dziękować za was bracia, tak iako się godzi, iż barzo roście wiara wasza, y obfituie miłość każdego z was przeciw drugim,

4. tak iż y my sami przechwalamy się z was w kościelech Bożych, z cierpliwości waszéy, y wiary, y we wszelkim przeszladowaniu waszym y uciskach, które odnosicie

5. na przykład sprawiedliwego sądu Bożego, abyście byli godni poczytani w królestwie Bożym, dla którego y cierpicie.

6. Jeśli iedno sprawiedliwa iest u Boga, żeby oddał uciśnienie tym którzy was uciskaią;

7. a wam którzy uciśnieni iesteście odpoczynienie z nami w obiawieniu Pana Jezusa z nieba z anioły możności swoiéy,

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—3. *Bardzo roście wiara wasza.* Wielki wzrost bierze; wielce postępujecie w wierze.

4. *Przechwalamy się z was.* Przed innymi kościołami Bożymi, pobudzając waszym przykładem innych wiernych.—*Z cierpliwości waszéj i wiary.* Do cierpliwości przyłącza wiarę, gdyż wiarą i nadzieją dóbr przyszłych umacniamy się w znoszeniu przeciwności.

5. *Na przykład sprawiedliwego sądu Bożego.* Oznacza Apostoł, iż cierpliwość i znoszenie przeciwności Tessaloniczan jest przykładem i okazaniem sprawiedliwego sądu Bożego, na którym staną się niegdyś godnymi królestwa niebieskiego. P. W.

6. *Jeźli jedno sprawiedliwa jest. Jeźli jedno,* kładzie się tutaj zamiast, *ponieważ, gdyż;* i sens jest: gdyż godna jest Boskiéj opatrzności ukarać tych, którzy was trapią.

7. *Odpoczynienie.* Wypoczynek i pociechę.—*W objajawieniu Pana Jezusa z nieba.* Gdy się Chrystus sędzia ukaże w dzień sądu.—*Z anioły możności swojéj.* Sługami swojéj Boskiéj potęgi.

8. in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi;

9. qui poenas dabunt in interitu aeternas a facie Domini, et a gloria virtutis ejus,

10. cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt, quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo.

11. In quo etiam oramus semper pro vobis, ut dignetur vos vocatione sua Deus noster, et impleat omnem voluntatem bonitatis, et opus fidei in virtute,

12. ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, et vos in illo secundum gratiam Dei nostri, et Domini Jesu Christi.

8. w płomieniu ognistym oddawaiącego pomstę tym którzy Boga nieznaią, y którzy nie są posłuszni Ewanieliiéy Pana naszego Jezusa Christusa;

9. którzy kaźni odniosą w zatraceniu wieczne od oblicznośći Pańskiéy, y od chwały mocy iego:

10. gdy przyydzie aby był uwielbion w świętych swoich, y dziwnym się stał we wszystkich którzy uwierzyli: iż wiara iest dana świadectwu naszemu u was w on dzień.

11. Dla czego téż modlimy się zawsze za was: aby was Bóg nasz uczynił godnymi wezwania swego, y wypełnił wszystkę wolą dobrotliwości, y sprawę wiary w mocy,

12. aby było rozsławione imię Pana naszego Jezusa Christusa w was, a wy w nim podług łaski Boga naszego, y Pana Jezusa Christusa.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 5.—*Abyście byli godni.* Obacz, iż przez stateczne a mężne znoszenie utrapienia dla Chrystusa, stają się ludzie godni korony królestwa niebieskiego, którą zasługują. (Patrz Łuk. 20, 35.)

10. *Aby był uwielbion w świętych swoich.* Jako to nie ujmuje czci Pana Chrystusowéj, i owszem ją wielbi, że je sam Pan Bóg czci i w nich się wielebnym pokazuje: tak też i to, że je Kościoł czci i sławi, jest ku większéj czci i sławie Pana Chrystusowéj.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O prześladowaniach Antychrysta i jego zwolenników, karze Bożéj na nich, i t. d.

1. Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi et nostrae congregationis in ipsum,

2. ut non cito moveamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini.

3. Ne quis vos seducat ullo modo, quoniam, nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, *(Ephes. 5, 6.)*

1. A prosimy was bracia przez przyszcie Pana naszego Jezusa Christusa y naszego zgromadzenia do niego:

2. abyście się nie prędko unosili od rozumu waszego, ani byli ustraszeni, ani przez ducha, ani przez mowę, ani przez list iakoby od nas posłany, iakoby nadchodził dzień Pański.

3. Niech was nikt nie zwodzi żadnym sposobem: abowiem nie przyydzie, ieśli piérwéy nie przyydzie odstąpienie, y będzie obiawion człowiek grzéchu, syn zatracenia:

8. *W płomieniu ognistym oddawającego pomstę.* Jakby rzekł: Pan Jezus przez płomień ognisty wykona pomstę nad bezbożnymi.

9. *W zatraceniu wieczne.* Którzy odniosą potępienie wieczne. — *Od oblicznośći Pańskiéj.* Od obecności, albo od ust i wyroku Chrystusa sędziego.— *I od chwały mocy jego.* I od chwalebnego majestatu zastępu aniołów i wszystkich świętych.

10. *Gdy przyjdzie aby był uwielbion w świętych swoich.* To jest, żeby się ukazał chwalebnym, w świętych swoich, a to się stanie gdy ich wyniesie do podobieństwa chwały swójéj, i członki głowie, to jest, samemu sobie uczyni podobnemi.—*I dziwnym się stał.* Udzielając cudownéj chwały świętym swoim, którzy weń uwierzyli. — *Iż wiara jest dana świadectwu naszemu u was w on dzień.* Gdyż tego nie można podać u was w wątpliwość, którzyście uwierzyli naukom naszym. *W on dzień,* to samo znaczy co *o dniu onym.*

11. *Dla czego.* Dla któréj rzeczy, to jest żeby też w was, gdy przyjdzie Chrystus został uwielbionym.— *Uczynił godnymi wezwania swego.* Żeby łaskę powołania, przez którą was powołał do wiary Chrystusowéj i chrystjanizmu, zachował, pomnożył, i udoskonalił.— *I wypełnił wszystkę wolą dobrotliwości.* I żeby uzupełnił odwieczne upodobanie dobrotliwości swojéj, przez które was wybrał do uczęstnictwa chwały Chrystusowéj. — *I sprawę wiary w mocy.* Mocno i potężnie. *Sprawą wiary* nazywa cierpliwość w przeciwnościach, przez którą się najbardziéj wyświeca moc wiary.

12. *Rozsławione.* Uwielbione.— *A wy w nim.* Albowiem jako moc sług jest chlubą dla Pana, tak przeciwnie godność i wielkość Pana przynosi chlubę sługom.—*Podług łaski.* Jakby rzekł: To wszysto, iż wydajecie uczynki wiary, przez które odbiera chwałę Bóg w was, i wy w Bogu, jest dziełem i skutkiem łaski Chrystusowéj; wszystko się to dzieje przez łaskę Chrystusową, a nie waszemi siłami.

R. 2. — 1. *Przez przyjście Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Przez Pana naszego Jezusa Chrystusa, który ma przyjść. — *I naszego zgromadzenia do niego.* Proszę was przez przyjście naszego zgromadzenia do niego, to jest, przez wasze zbawienie i przyłączenie się do Chrystusa, którego się spodziewacie i życzycie.

2. *Abyście się nie prędko unosili od rozumu waszego.* Abyście się nie łatwo dali odwieść od waszego zdania, do któregoście się za moją nauką przyłączyli.— *Ani przez ducha.* Niby Boskiego lub prorockiego.— *Ani przez mowę.* To jest naszę, albo od nas pochodzącą: byli bowiem którzy zmyślali, iż oni z ust Pawła słyszeli, że nadchodził dzień Pański.— *Dzień Pański.* Sąd ostateczny.

3. *Niech was nikt nie zwodzi żadnym sposobem.*

4. qui adversatur et extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se, tamquam sit Deus.

5. Non retinetis, quod cum adhuc essem apud vos, haec dicebam vobis?

6. Et nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore.

7. Nam mysterium jam operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat.

8. Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui eum, *(Isai. 11, 4.)*

9. cujus est adventus secundum operationem satanae in omni virtute, et signis et prodigiis mendacibus,

10. et in omni seductione iniquitatis iis, qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio,

11. ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.

12. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus et in fide veritatis,

13. in qua et vocavit vos per Evangelium nostrum in acquisitionem gloriae Domini nostri Jesu Christi.

4. który się sprzeciwia y wynosi się nad to wszytko co zowią Bogiem, abo co chwalą: tak że usiędzie w kościele Bożym okazuiąc się iakoby był Bogiem.

5. Nie pamiętacie, iż gdym iescze u was był, tom wam powiadał?

6. A teraz wiécie co zatrzymawa: aby był obiawion czasu swego.

7. Abowiem się iuż sprawuie taiemnica nieprawości: tylko aby ten który trzyma teraz, dzierżał aż odięt będzie z pośrzodku.

8. A tedy obiawion będzie on złośnik: którego Pan Jezus zabiie duchem ust swoich: y zatraci obiawieniem przyszcia swego tego,

9. którego przyszcie iest wedle skuteczności szatańskiéy, z wszelaką mocą, y znaki y cudami kłamliwémi,

10. y z wszelkim zwiedzieniem nieprawości w tych, którzy giną, przeto iż miłości prawdy nie przyięli aby byli zbawieni. Dla tego pośle im Bóg skuteczność oszukania, aby wierzyli kłamstwu:

11. iżby byli osądzeni wszyscy, którzy nie uwierzyli prawdzie, ale przyzwolili na nieprawość.

12. Lecz my powinniśmy Bogu dziękować zawsze za was bracia umiłowani od Boga, iż was wybrał Bóg piérwiastkami ku zbawieniu, przez poświęcenie ducha y przez wiarę prawdy:

13. na którą téż was wezwał przez Ewanielią naszę, ku nabyciu chwały Pana naszego Jezusa Christusa.

Wmawiając iż Chrystus zaraz przychodzi.— *Jeźli pierwéj nie przyjdzie odstąpienie.* Odstąpienie, bunt, to jest, ludów od swoich książąt, a zwłaszcza od cesarstwa Rzymskiego i papieża.—*I będzie objawion.* Wyjdzie na jaw. — *Człowiek grzechu.* Człowiek grzeszny i występny. Rozumie Antychrysta. — *Syn zatracenia.* Przeznaczony na zatracenie. Patrz Wujka.

4. *Który się sprzeciwia i wynosi się.* Który się pysznie wynosić będzie przeciwko majestatowi Bożemu, powiadając iż on jest większym od Boga. — *Tak że usiędzie w kościele Bożym.* Antychryst bowiem zechce, żeby go samego jednego czczono, i umieści swój tron w kościele Jerozolimskim; tak niektórzy wykładają. Inni biorą te słowa o kościołach chrześciańskich, gdyż kościoł Jerozolimski nie będzie istniał.

6. *Co zatrzymywa.* Przyjście Antychrystowe i dzień sądu. — *Aby był objawion czasu swego.* Wiecie co zatrzymuje przyjście Antychrysta, żeby przyszedł na świat, który jednak w swoim czasie przyjdzie.

7. *Albowiem się już sprawuje tajemnica nieprawości.* Sens jest: Antychryst wtenczas dopiero przyjdzie, gdy zbrodnie ludzkie dójdą do tego stopnia, który jest zamierzonym i postanowionym od Boskiéj opatrzności. Zowie się zaś tajemnicą, gdyż jest rzeczą skrytą i tajemną, i nikt oprócz Boga wiedzieć nie może, jak długo postanowił znosić złości ludzkie. — *Tylko aby ten który trzyma teraz, dzierżał.* Tymczasem dopóki się sprawuje tajemnica nieprawości, kto się trzyma Chrystusa i jego religii, niech się jéj mocno trzyma.—*Aż odjęt będzie z pośrodku.* Póki nie przyjdzie on czas, w którym grzechy, zbrodnie i występki które się teraz pomnażają, za nadejściem sądu i końca świata, nie zostaną zniesione. Patrz Wujka.

8. *Objawion będzie.* Przyjdzie na świat. — *On złośnik.* Antychryst.—*Duchem ust swoich.* Wolą i rozkazem swoim. Albo wyrokiem potępienia. To samo o Chrystusie prorokował Izaiasz, 11, 4: *Ubije ziemię różgą ust swoich, a duchem warg swoich zabije niezbożnika.* — *Objawieniem przyjścia swego.* Ukazaniem swojéj obecności. To jest, gdy się już zbliży czas w którym Chrystus przyjdzie na sąd. Albowiem przed dniem sądu będzie zabitym Antychryst; po jego bowiem śmierci, przynajmniéj zostawiono będzie ludziom czterdzieście pięć dni na pokutę; Dan. 12: patrz co się tam rzekło.— *Tego.* Jest zbytecznêm, gdyż i bez tego wyrazu sens jest zupełny.

9. *Którego przyjście jest wedle skuteczności szatańskiéj.* Podczas którego przyjścia, albo przez którego, gdy przyjdzie, będzie działał szatan, i wykonywał całą swoję potęgę, wszystkie swoje fałszywe znaki i cuda.— *Mocą.* Potęgą.

10. *I z wszelkiem zwiedzeniem nieprawości w tych którzy giną.* Aby wszelką sztuką i sposobem przywieść ludzi do nieprawości, żeby zginęli i zostali potępionymi. — *Miłości prawdy.* Którą Chrystus w Ewangelii swojéj opowiadał, i którą gdyby chcieli byli przyjąć, mogliby dostąpić zbawienia wiecznego.

11. *Pośle im Bóg skuteczność oszukania.* Dopuści Bóg, żeby zostali źwiedzionymi przez fałszywe znaki i cuda Antychrystowe, które nazywa skutecznością oszukania, gdyż nie Antychryst skutecznie do siebie pociągnie.— *Aby wierzyli kłamstwu.* Oszukańśtwom Antychrysta. — *Iżby byli osądzeni.* Z tego wyniknie, iż słusznym sądem Bożym zostaną potępieni ci wszyscy którzy nieprzyjęli prawdziwéj wiary.—*Ale przyzwolili na nieprawość.* Przystając do kłamcy Antychrysta.

12. *Pierwiastkami ku zbawieniu.* Że pomiędzy pierwszymi, bądź z Tessaloniczan, bądź z pogan powołanymi zostaliście do chrześcianizmu i zbawienia, które się otrzymuje przez prawdziwą wiarę Chrystusową.— *Przez poświęcenie ducha.* Albowiem we chrzcie ś. wlał wam usposobienie wiary i łaskę poświęcającą, przez którą poświęcił duszę waszę.

13. *Na którą.* Przez którą, to jest wiarę i poświę-

14. Itaque, fratres, state et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.
15. Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, et Deus et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem aeternam, et spem bonam in gratia,
16. exhortetur corda vestra, et confirmet in omni opere et sermone bono.

14. Przeto bracia stóycie: a trzymaycie podania którycheście się nauczyli, choć przez mowę, choć przez list nasz.
15. A sam Pan nasz Jezus Christus, y Bóg, a Ociec nasz który nas umiłował, y dał pocieszenie wieczne, y nadzieię dobrą przez łaskę:
17. niech napomina serca wasze, y utwierdza we wszelakim uczynku y w mowie dobréy.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 2.** w. 3. *Nie przyjdzie odstąpienie.* Przez to odstąpienie rozumieć możemy albo samego Antychrysta: jako Chryzostom, Theodoret, Oecumenius, Theofilactus i Augustyn S. rozumieją: iż on będzie przyczyną odstąpienia wiela ludzi od Chrystusa. Albo odstąpienie od państwa Rzymskiego: jako Ambroży S., Sedulius i Primasius wykładają. Bo nie pierwiéj Antychryst przyjdzie, aż państwo Rzymskie do końca zniszczone, skażone, i z pośrodku uprzątnione będzie. Albo nawet odstąpienie od Kościoła powszechnego i od katolickiéj wiary: które się w dzisiejszych heretykach znacznie pokazuje.

3. *I będzie objawion człowiek grzechu.* Znaki głównego onego Antychrysta opisuje. Pierwszy, iż on będzie jeden pewny człowiek. Co się z greckich artykułów jaśnie pokazuje: on człowiek grzechu, on syn zatracenia. Drugi, iż się sprzeciwi wszystkim i samemu Bogu: i wyniesie się nad to wszystko co Bogiem zową albo za Boga chwalą: to jest, wzgardzi wszelkiego Boga, tak prawdziwego jako i fałszywego: i nie dopuści aby kto chwalił albo za Boga miał kogo inszego oprócz niego. (Dan. 11, 56). Trzeci, iż będzie siedział w Kościele Bożym: to jest w kościele Jerozolimskim (który znowu zbuduje) udawając się Żydom za Messyasza: jako starzy a święci Doktorowie kościelni zgodnie wykładają. Czwarty, iż będzie siedział w Kościele jako Bóg: udawając się za prawdziwego i za najwyższego Boga. Wielka tedy jest przewrotność odszczepieńców, którzy z tych słów, nie jednego którego Rzymskiego Papieża (coby była bardzo wielka potwarz), ale wszystkie Papieże co ich było od tysiąca lat, (co jest bluźnierstwo niesłychane, i wielka krzywda Boża) Antychrystem onym przedniejszym uczynić chcą: gdyż żaden z tych Papieżów ani się wynosił nad Boga prawdziwego: ani nad najmniejszego świętego, ani się czynił Bogiem, ani sam siebie za Boga chwalić kazał, ani w kościele Jerozolimskim nigdy nie siedział.

7. *Już się sprawuje tajemnica nieprawości.* Jako Pan Chrystus począł przychodzić od początku świata w Patryarchach i Prorocech (którzy go uprzedzali i znamionowali) sprawować tajemnicę miłości: a wszakże w swéj osobie nie przyszedł, aż gdy ciało przyjął z błogosławionéj Panny Maryi. Tak też Antychryst, skoro po wniebowstąpieniu Pańskiém, począł przychodzić w członkach i uprzedzicielach swoich (i sprawować tajemnicę nieprawości), to jest w heretykach i w tyranach prześladujących Kościół jego: a osobliwie w Symonie czarnoksiężniku, który się zwał Chrystusem: i w Neronie cesarzu, który najpierwszy począł Kościół prześladować. Wszakże w swéj osobie Antychryst on główny nie przydzie, aż na końcu świata. A tak prześladowanie duchowne Symona czarnoksiężnika, i zwierzchowne Nerona cesarza, tajemnicą nieprawości zowie: iż byli znakami i figurami prześladowania Antychrystowego. Tak Ambroży, Chryzostom, Theodoret i Sedulius na to miejsce, i Hieronim (quaest. 11 ad Algas.), i Augustyn Ś. (lib. 20, cap. 9. de Civit. Dei. Objaw. 13, 8).

15. *Trzymajcie podania.* Znaczne miejsce przeciw odszczepieńcom, którzy podania i tradycye apostolskie odrzucają, nie przyjmując nic czego w Piśmie niemasz; i słowo Boże tylko w samém Piśmie, a nie w naukach i ustawach podanych zamykając. Którzy niech słuchają co Chryzostom, Oecumenius i Theofilaktus na to miejsce piszą: Z tych, prawi, słów Pawła Ś. jawno jest, iż Apostołowie Chrystusowi nic wszystkiego przez list (na piśmie), ale i wiele rzeczy krom pisma podali. A oboje tejże wiary są godne, tak one pisane, jako i te niepisane. Tradycya jest: daléj się nie pytaj. Niech słuchają i Bazyliusza wielkiego, także mówiącego: Iż nauki albo uchwały kościelne, jedne mamy w piśmie zostawione, a drugie z tradycyi (to jest z nauki słownéj) apostolskiéj w tajemności podane. A oboje (prawi) do pobożności jednaką moc mają. Co też i inni wszyscy starzy a święci Doktorowie jednymi usty zeznawają, z tych słów apostolskich. (Basil. de Spiritu Sancto cap. 29).

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O miłości Boga, unikaniu złego towarzystwa, potrzebie pracy, i t. d.

1. De cetero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Dei currat, et clarificetur, sicut et apud vos: *(Col. 4, 3).*
2. et ut liberemur ab importunis et malis hominibus: non enim omnium est fides.

1. Naostatek bracia, módlcie się za nas, aby mowa Boża bieżała y była wsławiona, iako y u was:
2. y abyśmy byli wyzwoleni od niespokoynych y złośliwych ludzi: abowiem nie wszytkich iest wiara.

---

cenie.—*Przez Ewangielią naszę.* Przez nasze opowiadanie, przez któreśmy ogłaszali wam Ewangelią.—*Ku nabyciu chwały.* Abyście byli chwalebnym nabytkiem Chrystusowym, to jest, jego posiadłością, którą nabył krwią swoją.

14. *Stójcie.* Stale w wierze i powołaniu waszém.—*Podania którycheście się nauczyli.* Podaniami nazywa naukę i ustawy religii chrześciańskiéj, podane w żywym słowie. Patrz Wujka.

15. *I dał pocieszenie wieczne.* W nadziei i przedsmaku wiecznéj chwały i radości. — *I nadzieję dobrą przez łaskę.* Przez łaskę, przez którą mamy nadzieję żywota wiecznego.

16. *Napomina.* Pociesza. — *We wszelakim uczynku i w mowie dobréj.* We wszelkiéj dobréj nauce, i we wszego rodzaju dobrych uczynkach.

R. 3.—1. *Aby mowa Boża bieżała.* Aby nauka Ewangeliczna przez nasze opowiadanie pomyślnie i bez przeszkody się rozszerzała i postępowała. — *Jako i u was.* Postęp wzięła.

2. *Albowiem nie wszystkich jest wiara.* Jakby rzekł: niedziw iż niespokojni i źli ludzie usiłują powstrzymać

3. Fidelis autem Deus est, qui confirmabit vos, et custodiet a malo.
4. Confidimus autem de vobis in Domino, quoniam, quae praecipimus, et facitis, et facietis.
5. Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei et patientia Christi.
6. Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ad omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis.
7. Ipsi enim scitis, quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos:
8. neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore, et in fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus. *(I. Thes. 2, 9).*
9. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.
10. Nam et cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam, si quis non vult operari, nec manducet.
11. Audivimus enim, inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes.
12. Iis autem, qui ejusmodi sunt, denuntiamus, et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent.
13. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes. *(Gal. 6, 9).*
14. Quodsi quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et ne commisceamini cum illo, ut confundatur:
15. et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem.
16. Ipse autem Dominus pacis det vobis pa-

3. A wierny iest Bóg, który was utwierdzi y strzedz będzie od złego.
4. A dufamy o was w Panu, iż co rozkazuiemy, y czynicie, y czynić będziecie.
5. A Pan niech prostuie serca wasze w miłości Bożéy, y w cierpliwości Chrystusowéy.
6. A opowiadamy wam bracia w imię Pana naszego Jezusa Christusa, iżbyście się odłączyli od każdego brata nieporządnie chodzącego, a nie według podania które wzięli od nas.
7. Abowiem sami wiecie iako nas potrzeba naszladować: gdyżeśmy nie byli niespokoyni między wami:
8. aniśmy chleba darmo od którego pożywali, ale w pracy y w utrudzeniu w nocy y we dnie robiąc, abyśmy którego z was nie obciążyli.
9. Nie iakobyśmy byli mocy nie mieli, ale żebyśmy wam sami siebie na wzór dali, abyście nas naszladowali.
10. Abowiem y gdyśmy byli u was, tośmy wam opowiadali: iż ieśli kto niechce robić, niech też nie ie.
11. Bo słyszeliśmy iż niektórzy niespokoynie chodzą między wami, nic nie robiąc, ale dwornie się sprawuiąc.
12. A tym którzy takowi są, opowiadamy, y prosimy przez Pana Jezusa Chrystusa, aby z milczeniem robiąc swóy chléb iedli.
13. A wy bracia nie ustawaycie dobrze czyniąc.
14. A ieśli kto iest nieposłuszny słowu naszemu przez list, tego naznaczcie, a nie mieszaycie się z nim, aby się zawstydził:
15. a nie poczytaycie iako nieprzyiaciela, ale upominaycie iako brata.
16. A sam Pan pokoiu niech wam da pokóy

---

bieg wiary, gdyż nie wszystkim jest dano wierzyć, to jest, nie wszyscy mają wiarę, nawet z pomiędzy tych, którzy słyszeli opowiadanie Ewangelii, niektórzy bowiem wierzyć niechcą.

3. *A wierny jest Bóg.* Prawdziwy i stały w obiétnicach; a przeto nie opuści tych, których przyjął do liczby swoich, chybaby oni sami chcieli być opuszczonymi.— *Was utwierdzi.* W wierze.— *Strzedz będzie od złego.* Od czarta, który przez złych ludzi, usiłuje podkopać wiarę waszę.

4. *W Panu.* Przez Pana, przez łaskę Pana Jezusa Chrystusa.

5. *Niech prostuje serca wasze w miłości Bożéj.* Życzę aby Pan kierował sercami waszemi, i coraz bardziéj a bardziéj pobudzał do miłości Bożéj.—*I w cierpliwości Chrystusowéj.* I do naśladowania cierpliwości Chrystusa Pana.

6. *Opowiadamy.* Rozkazujemy.— *W imię Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Imieniem i powagą Chrystusa, którego miejsce zastępujemy.—*Nieporządnie.* Niespokojnie, mieszającego pokój Kościoła.—*A nie według podania.* A nie według tego cośmy podali, gdyśmy was ćwiczyli w chrześciańskiéj wierze i karności.

7. *Wiecie jak nas potrzeba naśladować.* Wiecie jaki dałem wam przykład, a zatem wiecie co wam czynić należy, żebyście mogli mnie naśladować.— *Gdyżeśmy nie byli niespokojni między wami.* Nie próżnowaliśmy u was, a następnie nie byliśmy niespokojnymi i zakłócającymi pokój.

8. *Ale w pracy i utrudzeniu.* Patrz co się rzekło I. Tess. 2, 9.— *Abyśmy którego z was nie obciążyli.* Wymagając żywności i odzienia.

9. *Nie jakobyśmy byli mocy nie mieli.* Być wam ciężarem; mieliśmy ją bowiem; słuszna bowiem jest aby ci którzy służą kościołowi, od niego też mieli pożywienie.—*Ale żebyśmy wam sami siebie na wzór dali.* Żeby naszém postępowaniem dać wam przykład do naśladowania.

10. *Opowiadali.* Rozkazywali.—*Jeżli kto niechce robić, niech też nie je.* P. Wujka.

11. *Dwornie się sprawując.* Próżniacy, ciekawi, gadatliwi, i t. d.

13. *Nie ustawajcie dobrze czyniąc.* Nie bądźcie opieszałymi, nie zaniedbujcie świadczyć dobrodziejstw.

14. *Słowu naszemu.* Rozkazaniu naszemu, które wam w tym liście wyrażam.— *Tego naznaczcie.* Napiętnujcie, żeby się strzedz takiego.— *A nie mieszajcie się z nim.* Nie przystawajcie, i nie miejcie z nim stosunków.—*Aby się zawstydził.* Widząc się być opuszczonym od wszystkich, żeby się zawstydził i poprawił.

15. *A nie poczytajcie jako nieprzyjaciela.* Chociaż rozkazuję unikać, jednak nie uważajcie go przeto za nieprzyjaciela, i nie strofujcie go surowo, ale upominajcie łaskawie, jak brata, mając to na względzie, żeby się upamiętał i poprawił.

16. *Pan pokoju.* Sprawca i miłośnik pokoju.—*Pan niechaj będzie z wami wszystkimi.* Przez łaskę swoję.

cem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis.

17. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola. Ita scribo.

18. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

wieczny na wszelkim mieyscu. Pan niechay będzie z wami wszytkimi.

17. Pozdrowienie, ręką moią Pawłową, który iest znak w każdym liście, tak piszę.

18. Łaska Pana naszego Jezusa Christusa z wami wszytkimi. Amen.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 3.** w. 10. *Jeżli kto nie chce robić.* Nie jestci to powszechne rozkazanie, żeby zgoła wszyscy, i szlachta, i księża, robić rękoma byli powinni (jako sektarze tych słów naciągają). Ale tylko tym Apostoł robić każe, którzy jeżli nie robią, tedy albo kraść muszą, albo insze gorszyć, albo czas próżno trawić. Bo się tak sam Apostoł wykłada: Ten który kradł, mówi, niechaj już nie kradnie: lecz raczéj niech pracuje, robiąc rękoma swemi. A na drugim miejscu rozkazawszy robić rękoma, przyczynę tę daje: Abyście się z obcymi uczciwie obchodzili, niczyjego nie potrzebując. Bo się gorszyli niewierni, gdy widzieli, iż chrześcijanie chcieli żyć z cudzych majętności. A tu lepak powiedziawszy: Kto nie robi, ten też niechaj nie je: tę przyczynę rozkazania daje: Bośmy słyszeli, iż niektórzy między wami nieporządnie się sprawują: nic nie robiąc, ale się cudzemi sprawami niepotrzebnie bawiąc. Którzy się tedy mogą kradzieży, i wzgorszenia, i próżnowania uwiarować, inaczéj niźli rękoma robiąc, i czém się innėm potrzebniejszém bawiąc: tym Apostoł nie każe ręczną robotę robić. (Ephes. 4, 28. I. Thes. 4, 12).

---

17. *Pozdrowienie, ręką moją Pawłową.* Patrz co się rzekło Koloss. 4, 18.— *Który jest znak w każdym liście.* Chce Apostoł żeby po tym znaku poznawano wszystkie jego listy, to jest, iż na końcu własną ręką podpisuje następne zdanie: *Łaska Pana naszego Jezusa Chrystusa, i t. d.* Patrz co się rzekło na końcu ostatniego rozdziału poprzedzającego listu.

Koniec listu drugiego Ś. Pawła Apostoła do Tessaloniczan.

Wprowadzenie do Listu pierwszego S. Pawła Apostoła do Tymoteusza.

Wykład X. J. Wujka.— Tymoteusz Listreński z ojca poganina, a z matki żydówki, na imię Eunicyi urodzony, dla wielkich darów Bożych jemu użyczonych, będąc jeszcze młodym, od Pawła był biskupem w Effezie postanowion. Do tego pisząc Paweł Ś. cel albo summę pierwszego listu wyraża temi słowy mówiąc: To ja tobie piszę, synu, abyś wiedział jako się masz w domu Bożym sprawować. Uczy go tedy (i w nim wszech biskupów) jako sam siebie i innych rządzić ma. Aby z strony swojéj, był przykładem i zwierciadłem wszelakiéj cnoty, ludziom wszystkich stanów. A z strony innych, aby nikomu nie dopuszczał czego inszego uczyć, jedno to co przyjął święty Kościoł powszechny, to jest, katolickiéj wiary. K temu, aby starym i młodym, mężom i białymgłowom, panom i sługom, bogatym i ubogim przypominał ich powinności. Przy tém pokazuje, z jaką ostróżnością, i jakie persony ma na kapłaństwo poświęcać, za kim się ma modlić, i kogo przypuszczać do ślubów czystości.

EPISTOLA PRIMA BEATI PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM.

CAPUT I.

LIST PIERWSZY BL. PAWŁA APOSTOŁA DO TYMOTEUSZA.

ROZDZIAŁ 1.

O unikaniu próżnych rozpraw, o miłości bliźniego, świątobliwości życia, i t. d.

1. Paulus Apostolus Jesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et Christi Jesu spei nostrae,

2. Timotheo dilecto filio in fide. Gratia, misericordia, et pax a Deo Patre, et Christo Jesu Domino nostro. *(Act. 16, 1).*

1. Paweł Apostól Jezusa Christusa podług roskazania Boga zbawiciela naszego, y Christusa Jezusa nadzieie naszéy:

2. Tymotheuszowi miłemu synowi w wierze. Łaska, miłosierdzie, y pokóy od Boga Oyca, y Christusa Jezusa Pana naszego.

Komentarz Menochiusza.

℟. 1.— 1. *Podług rozkazania.* Jakby rzekł: Na rozkaz Boży apostolstwo przyjąłem.

2. *Miłosierdzie.* Nigdzie w innych listach, jak zauważał Ś. Chryzostom, nie wyraża Ś. Paweł życzenia miłosierdzia, ale tylko łaski i pokoju; a to, jak uważa,

3. Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent,

4. neque intenderent fabulis, et genealogiis interminatis, quae quaestiones praestant magis quam aedificationem Dei, quae est in fide. *(Infr. 4, 7. II. Tim. 2, 23. Tit. 3, 9).*

5. Finis autem praecepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.

6. A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium,

7. volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant.

8. Scimus autem, quia bona est lex, si quis ea legitime utatur; *(Rom. 7, 12).*

9. sciens hoc, quia lex justo non est posita, sed injustis et non subditis, impiis et peccatoribus, sceleratis et contaminatis, parricidis et matricidis, homicidis,

10. fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, et perjuris, et si quid aliud sanae doctrinae adversatur,

11. quae est secundum Evangelium gloriae beati Dei, quod creditum est mihi.

12. Gratias ago ei, qui me confortavit, Christo Jesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio,

3. Jakom cię prosił abyś został w Ephezie gdym szedł do Macedoniiéy, abyś opowiedział niektórym żeby inaczéy nie uczyli,

4. ani się bawili baśniami y nieskończonym wyliczaniem rodzaiów: które radszéy gadki przynoszą niż zbudowanie Boże które iest w wierze.

5. A koniec przykazania iest miłość z czystego serca, y sumnienia dobrego, y wiary nieobłudnéy.

6. Od których niektórzy obłądziwszy się, obrócili się ku próżnomowności,

7. chcąc bydź nauczycielmi zakonu, nie rozumieiąc ani co mówią, ani o czym twierdzą.

8. A wiémy że dobry iest zakon, ieśliby go kto przystoynie używał:

9. wiedząc to iż zakon nie iest postanowion sprawiedliwemu, ale niesprawiedliwym, y nieposłusznym, niepobożnym y grzésznym, złośliwym y sprośnym, oycomordercóm y matkomordercóm, mężoboycóm,

10. porubnikóm, Sodomczykóm, wolnych ludzi przedawaczóm, kłamcóm y krzywoprzysiężcóm, y ieśli się co innego zdrowéy nauce sprzeciwia,

11. która iest wedle Ewangeliiéy chwały błogosławionego Boga, która mnie iest zwierzona.

12. Dziękuię temu który mię umocnił Christusowi Jezusowi Panu naszemu, iż mię za wiernego poczytał, na usługowanie postanowiwszy,

uczynił apostoł z wielkiego i rodzicielskiego przywiązania dla Tymoteusza, jakby się o niego lękając; zwłaszcza iż większego miłosierdzia potrzebują ci, którzy są przełożonymi nad innych.

3. *Jakom cię prosił.* Chciałbym, żebyś to uskutecznił, o com cię prosił, gdy odchodząc do Macedonii zostawiłem ciebie w Efezie. —*Opowiedział.* Rozkazał — *Żeby inaczéj nie uczyli.* Jak my zwyczajnie wszędzie nauczamy. P. Wujka.

4. *Ani się bawili baśniami.* Mówi o baśniach i rodowodach żydowskich, jakie się teraz znajdują w Talmudzie i u rabinów.—*Nieskończonem wyliczaniem rodzajów.* Rozumie najdłuższe i prawie nieskończone rodowody, przez które usiłowali wyprowadzić swój ród od Abrahama, żeby się poszczycić szlachetnością swojego pochodzenia. — *Które raczéj gadki przynoszą.* Spory z tymi, którzy się może ośmielają w czem zaprzeczyć. — *Niż zbudowanie Boże, które jest w wierze.* Niż postęp w znajomości i czci Boga, która się zasadza na wierze i pobożności.

5. *A koniec przykazania jest miłość.* Udowadnia Apostoł, iż te baśnie i genealogie nie są zgodnemi z prawem i Ewangelią. Udowadnia zaś tak: końcem prawa jest uległość i podsycanie wiary, nadziei i miłości: otoż te baśnie nie rodzą zbudowania w wierze, a następnie i miłości, ale kłótnie i spory; a więc te baśnie nie są w duchu prawa i Ewangelii. — *Przykazania.* Przez który wyraz oznacza Apostoł prawo Ewangeliczne, tudzież jego ogłaszanie i opowiadanie.—*Z czystego serca.* Pochodząca z woli niepodległéj złym namiętnościom, tak iż miłujemy tylko to, co miłować należy, tak wykłada Ś. Augustyn *(lib. 1. de Doctrina Christiana).* — *I sumienia dobrego.* Zdaje się, iż to samo się oznacza w tych dwóch częściach, chociaż jeśli dokładnie zechcemy odróżniać, sumienie dobre jest wynikiem czystości serca, jako jéj skutek; sumienie bowiem niczém jest inném jak zeznaniem i świadectwem duszy, która twierdzi, że prowadzimy żywot święty i czysty, zgodny z prawém Bożem. — *Wiary nie obłudnej.* Prawdziwéj i szczeréj. Patrz Wujka.

6. *Od których niektórzy obłądziwszy się.* To jest, od miłości i wiary nieobłudnéj. — *Obrócili się ku próżnomówności.* Obrócili się do próżnéj gadatliwości, jak zwykle czynią heretycy, którzy nie w innym celu odwiedzają szkoły rozpraw, jak żeby zyskać pochwałę umiejetności u nieuków, którzy to najbardziéj podziwiają, co najmniéj rozumieją.

7. *Chcąc być nauczycielmi zakonu.* Uchodząc za nauczycieli prawa Mojżeszowego. —*Ani o czem twierdzą.* Nie wiedząc, czy to co twierdzą jest w rzeczy saméj prawdą.

8. *A wiemy że dobry jest zakon.* Gdy próżnych nauczycieli prawa napastuję, nie okazuję lekceważenia dla samego prawa, które jest dobrém, jeśli je kto dobrze rozumie, i jego dobrze używa; albowiem przez swoje figury prowadzi do Chrystusa, i zawiera w sobie przepisy moralne do urządzenia świętego życia służące.

9. *Wiedząc to, iż zakon nie jest postanowion sprawiedliwemu, ale niesprawiedliwym.* Jest to rzecz jedna, któréj pomiędzy innemi wymaga Apostoł do tego, żeby słusznie używać prawa, to jest, aby każdy wiedział, że ono nie jest postanowioném dla sprawiedliwych, to jest dla chrześcian usprawiedliwionych i poświęconych przez Chrystusa. Sprawiedliwym nie jest także postanowioném prawo co do kar, które zadaje; albowiem kto świątobliwie żyje, nie staje się winnym kary: i ten sens doskonale przypada do tego, co następuje.—*I nieposłusznym.* Nieposłusznym, którzy niechcą ulegać. —*Sprośnym.* Odłączonym od wszelkich świętości z powodu jakiéj zmazy, którą zaciągnęli. P. Wujka.

11. *Która jest wedle Ewangelii.* Zgodna z Ewangelią.—*Ewangelii chwały błogosławionego Boga.* Tak nazywa Ewangelią, gdyż przez nię odbiera Bóg chwałę; albowiem końcem Ewangelii jest chwała Boża.

12. *Temu.* To jest, Bogu.—*Który mię umocnił Chrystusowi Jezusowi.* Który mię umacnia, dla chwały Chrystusowéj, który mnie dodaje sił i ducha, żebym potężnie i nieustraszenie opowiadał Chrystusa.—*Wiernego.* Rozumie tego, który zasługuje na zaufanie, i powierzone obowiązki wiernie wypełnia. —*Na usługowa-*

13. qui prius blasphemus fui, et persecutor, et contumeliosus: sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.

14. Superabundavit autem gratia Domini nostri cum fide et dilectione, quae est in Christo Jesu.

15. Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum: *(Matth. 9, 13. Marc. 2, 17).*

16. sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam ad informationem eorum, qui credituri sunt illi, in vitam aeternam.

17. Regi autem saeculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

18. Hoc praeceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum praecedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam,

19. habens fidem et bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt;

20. ex quibus est Hymenaeus et Alexander, quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare.

13. którym był piérwéy bluźnierzem, y prześladowcą, y łżywym: alem dostąpił miłosierdzia Bożego, żem niewiedząc czynił w niewierności.

14. Lecz bardzo obfitowała łaska Pana naszego z wiarą y z miłością, która iest w Christusie Jezusie.

15. Wierna mowa, y wszelkiego przyięcia godna, iż Christus Jezus przyszedł na ten świat grzészne zbawić, z których iam iest piérwszym:

16. alem dla tego miłosierdzia dostąpił: aby we mnie naprzód okazał Jezus Christus wszelaką ciérpliwość, na naukę tym którzy mu maią uwierzyć ku żywotowi wiecznemu.

17. A królowi wieków nieśmiertelnému, niewidzialnému, samému Bogu cześć y chwała na wieki wieków. Amen.

18. To roskazanie poruczam tobie Tymotheuszu: według uprzedzaiących o tobie proroctw, abyś w nich boiował dobry bóy,

19. maiąc wiarę y dobre sumnienie, które odrzuciwszy niektórzy, z strony wiary rozbili się:

20. z których iest Himeneusz y Alexander: którém oddał szatanowi, aby się nauczyli nie bluźnić.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. 1. w. 3. *Żeby inaczéj nie uczyli.* Własny znak heretyków i odszczepieńców jest, inaczéj uczyć niźli uczono i wierzono w Kościele katolickim, pierwéj niźli oni z nauką swą nastali. Patrz Galat. 1, 8 i niżéj rozdz. 6, 20.

5. *Koniec przykazania jest miłość.* Iż się do niéj wszystkie przykazania ściągają, iż przez nię bywają wykonane i wypełnione: nadobnie Augustyn S. powiedział: (De nat. et grat. cap. 70). Iż miłość zaczęta, jest zaczęta sprawiedliwość: miłość rostąca jest rostąca sprawiedliwość: miłość wielka, jest wielka sprawiedliwość: doskonała miłość, jest doskonała sprawiedliwość.

9. *Zakon nie jest postanowion sprawiedliwemu.* Nie iżby sprawiedliwy nie był powinien czynić co zakon rozkazuje, i strzedz się czego zakazuje: ale iż co niezbożni czynią dla bojaźni karania, to sprawiedliwi dobrowolnie i z miłości czynią. (August. in Psal. 118 cont. 11).

nie postanowiwszy. Apostolstwa i opowiadania Ewangelii. Pierwszą i najważniejszą przyczyną, dla czego Pan wybrał przed innymi Ś. Pawła do łaski i Apostolstwa, była dobra wola Boża i szczególne względem niego miłosierdzie. Mógł jednak Bóg mieć wzgląd podrzędny i na przyrodzone dary Ś. Pawła, i dla nich wybrać raczéj jego jak innych, naprzykład, iż był biegłym w prawie, bystrego umysłu, niepospolitych zdolności, i t. d.

13. *Którym był pierwéj bluźnierzem.* Względem Chrystusa.—*Prześladowcą.* Kościoła.—*Łżywym.* Krzywdzicielem.— *Nie wiedząc czynił.* Nie wiedziałem bowiem, że prześladuję Messyasza.

14. *Lecz bardzo obfitowała łaska.* Która mnie z wilka uczyniła owcą, i z prześladowcy opowiadaczem.— *Z wiarą i z miłością.* Z łaską, obficie na mnie wylaną, były także jéj towarzyszki, to jest, wiara i miłość.— *Która jest w Chrystusie Jezusie.* To jest wiara i powołanie chrześciańskie, boskie i nadprzyrodzone.

15. *Wierna mowa.* Powiedział był apostoł, iż w nim nadmiar obfitowała łaska; teraz zaś dodaje, że ta łaska jest dostępną wszystkim grzesznikom.—*Wierna mowa.* Prawdziwa i któréj wierzyć potrzeba; jakby rzekł: To co mówię jest rzeczą najprawdziwszą.— *I wszelkiego przyjęcia godna.* Godna żebyśmy ją ze wszech miar przyjęli.—*Z których jam jest pierwszym.* Największym, najprzedniejszym.

16. *Aby we mnie naprzód.* W greckim jest, πρώτῳ, to jest pierwszym i największym grzeszniku.— *Wszelaką cierpliwość.* Niewymówne swoje miłosierdzie i cierpliwość.

17. *A królowi wieków.* Zowie się Bóg królem wieków dla tego, iż przez niego są stworzone, jako to wykazuje Ś. Dyonizy Areopagita, *(lib. de divinis Nominibus, c. 5).* — *Samemu Bogu.* Który sam jeden tylko jest prawdziwym Bogiem. — *Na wieki wieków.* Na całą wieczność. Patrz Wujka.

18. *To rozkazanie.* Ma na względzie to, co powiedział w. 3, to jest, żeby inaczéj nie nauczali i t. d.— *Według uprzedzających o tobie proroctw.* Zalecam tobie to przykazanie, którem już wytłumaczył, iż jako przez objawienie Boże i upomnienie ducha proroczego poświęciłem ciebie na biskupa Efezkiego, tak żebyś wedle tego proroctwa teraz walczył, i jemu odpowiadał, i pokazał iż prawdziwém było proroctwo o tobie.

19. *Mając wiarę i dobre sumienie.* Będziesz dobrze walczył, o Tymoteuszu, jeśli należytą wiarę względem prawdziwych i prawowiernych dogmatów, i dobre sumienie, to jest, święte życie i nienaganne obyczaje zachowasz.—*Które.* Dobre sumienie.—*Z strony wiary rozbili się.* Ulegli rozbiciu się pod względem wiary, i stali się odstępcami, schyzmatykami, heretykami. Patrz Wujka.

20. *Z których.* Z liczby których.— *Aleksander.* Ten sam, o którym w II. Tim. 4, 14. powiedział: *Aleksander mosiężnik wiele mi złego pokazał.—Którem oddał szatanowi.* Których wykląłem. Patrz co się rzekło I. Kor. 5, 5.— *Aby się nauczyli nie bluźnić.* Aby się poprawili, porzucili swoje bluźnierstwa i herezją; klątwa bowiem powinna być rzuconą nie dla zguby ale dla poprawy grzesznika. Patrz Wujka.

17. *Samemu Bogu.* Samym Bogiem zowiąc Ojca, nie wyłączać Syna ani Ducha Ś. od społeczności Ojcowskiego bóstwa: ale fałszywe bogi pogańskie. (Patrz u Jana 17, 3).

19. *Które odrzuciwszy niektórzy.* Ztąd widzimy, iż żywot niepobożny albo złe sumnienie wielom ludzi jest przyczyną utracenia wiary, i upadnienia w kacerstwo.

20. *Którem podał szatanowi.* Wszelki chrześcijanin który bywa zaklęt, bywa szatanowi podan. Bo jako Chrystus jest w Kościele, tak gdzieindziéj szatan. (August. de verb. Apost. serm. 14).

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O modlitwie za królów i możnych, ubiorze kobiet i ich zachowaniu się, i t. d.

1. Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus:

2. pro regibus, et omnibus, qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate.

3. Hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Deo,

4. qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.

5. Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus,

6. qui dedit redemtionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis,

7. in quo positus sum ego praedicator et Apostolus (veritatem dico, non mentior) doctor gentium in fide et veritate.

8. Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione.

9. Similiter et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, et non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa; *(1. Petr. 3, 3).*

10. sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona.

11. Mulier in silentio discat cum omni subjectione.

1. Proszę tedy napiérwéy, aby były czynione prośby, modlitwy, przyczyniania, dziękowania za wszytkie ludzie:

2. za króle, y wszytkie którzy są na wyższym mieyscu: abyśmy cichy y spokoyny żywot wiedli we wszelakiéy pobożności y czystości.

3. Abowiem to iest dobra y przyiemna przed zbawicielem naszym Bogiem,

4. który chce aby wszyscy ludzie byli zbawieni, y przyszli ku uznaniu prawdy.

5. Bo ieden Bóg, ieden y pośrzednik Boga y ludzi człowiek Christus Jezus:

6. który samego siebie dał odkupienie za wszytki, świadectwo czasów swych,

7. na które ia iestem postanowion kaznodzieią y Apostołem (prawdę mówię, nie kłamam) nauczycielem Poganów w wierze y w prawdzie.

8. Chcę tedy aby mężowie modlili się na każdym mieyscu: podnosząc czyste ręce, bez gniewu y sporów.

9. Także y niewiasty w ubierze ochędożnym ze wstydem y miernością ubieraiąc się, nie z trefionémi włosy, abo złotem, abo perłami, abo w kosztownéy szacie:

10. ale iako przystoi niewiastam, obiecuiącym pobożność przez uczynki dobre.

11. Niewiasta niech się uczy w milczeniu, z wszelakim poddaństwem.

R. 2.— 1. *Proszę.* Upominam, zalecam.—*Tedy.* Spójnik ten pokazuje, iż to co następuje wypływa z poprzedzającego. Związek więc jest taki, jakby rzekł: Żeby dobrze bojować, i należycie spełniać obowiązek biskupa, i żeby podwładni dobrze i godnie służyli Bogu, i uniknęli rozbicia się pod względem wiary, potrzeba wszystkim ustawicznie się modlić.—*Najpierwéj.* Przedewszystkiem chcę abyście się modlili, i t. d.—*Prożby.* Błagania w celu oddalenia nieszczęść.— *Modlitwy.* Błagania w celu uproszenia dóbr wszelkich.— *Przyczynienia.* Gdy się wstawiamy za drugimi. Patrz Wujka.

2. *Na wyższem miejscu.* Zaszczyceni wyższą godnością.— *Abyśmy cichy i spokojny żywot wiedli.* To się stanie, gdy królowie i książęta będą mądrze rządzili krajem, i my im ten dar mądrości przez modlitwę uprosimy.— *We wszelakiej pobożności i czystości.* Czystość oznacza tu nieskażone obyczaje.

3. *Albowiem to.* To jest, modlitwa za wszystkich ludzi.

4. *Chce aby wszyscy ludzie byli zbawieni.* O ile jest z niego, i daje do tego dostateczne środki.

5. *Bo jeden Bóg.* Stwierdza to co był powiedział, że Bóg chce zbawienia wszystkich ludzi, gdyż jeden jest Bóg stworzyciel i Ojciec wszystkich, który przeto miłuje swoje stworzenie i jemu życzy dobrego. Jeden także człowiek Chrystus, pośrednik wszystkich ludzi, który przeto pragnie żeby się jego dobrodziejstwo rozciągało do wszystkich i wszyscy byli jego uczęstnikami. Patrz Wujka.

6. *Odkupienie.* Zapłatę na okup.— *Świadectwo czasów swych.* Aby to odkupienie było świadectwem Boskiéj miłości i sprawiedliwości na sądzie przyszłym.

7. *Na które.* To jest świadectwo Chrystusowe, czyli dla ogłaszania odkupienia Chrystusowego.— *Nauczycielem poganów w wierze i w prawdzie.* Nauczycielem poganów których mam obowiązek nauczać wiary i prawdy, to jest, żeby przyjęli wiarę Chrystusową, i uznali jego prawdę.

8. *Modlili się na każdem miejscu.* Mówi o modlitwie publicznéj, którą czynić należy w każdém miejscu, to jest, poświęconém na publiczną modlitwę; jakby rzekł: Żydzi się tylko modlą w Kościele Jerozolimskim; ja zaś chcę, żeby chrześcianie modlili się w każdym kościele, i na każdem miejscu przeznaczoném na modlitwę.— *Podnosząc czyste ręce.* Wedle zwyczaju modlących się.— *Bez gniewu.* Bez pamięci na krzywdy, bez chęci zemsty.—*I sporów.* Διαγισμων, to jest, gdy kto rozgniewany i chciwy zemsty, pełen jest burzliwych myśli. Ambroży Ś. w ogólności rozumie roztargnienie umysłu, które się w modlitwie usuwać powinno przez skupienie ducha.

10. *Obiecującym.* Wyznawającym.— *Przez uczynki dobre.* Przez dobre życie i obyczaje chrześciańskie.

12. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum: sed esse in silentio. *(1. Cor. 14, 34.)*
13. Adam enim primus formatus est, deinde Heva;
14. et Adam non est seductus; mulier autem seducta in praevaricatione fuit.
15. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide et dilectione, et sanctificatione cum sobrietate.

12. A nauczać niewieście nie dopuszczam, ani panować nad mężem: ale bydź w milczeniu.
13. Bo Adam pierwszy stworzón iest: potym Ewa;
14. y Adam nie iest zwiedzion: lecz niewiasta zwiedziona w przestępstwie była.
15. Ale zbawiona będzie przez rodzenie dziatek: ieśliby trwała w wierze, y w miłości, y w świątobliwości z trzeźwością.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 2. w. 1. *Prośby, modlitwy.* To wszystko jako Augustyn Ś. uczy, (lib. 1. Trinit. cap. 7), przy ofierze Mszy ś. wszystek Kościoł chrześcijański zachowuje: czyniąc prośby przed poświęceniem Sakramentu: modlitwy przy poświęceniu i po poświęceniu, które modlitwa Pańska zamyka: przyczyniania, gdy kapłan ludziom błogosławi: dziękczynieniem nawet wszystko zamykając. (August. epist. 59, quaest. 5 ad Paulin.)

5. *Jeden i pośrednik.* Chrystus w postaci Bożéj jest rówien Ojcu, a w postaci służebniczéj jest pośrednikiem Boga i ludzi. Pośrednik jest z strony człowieczeństwa: lecz z strony bóstwa, nie jest pośrednik, bo jest równy Ojcu, i Bóg u Boga, i z Ojcem i z Duchem Ś. jeden Bóg. K temu sam Pan Chrystus jest pośrednikiem odkupienia i przejednania z Bogiem: iż on samego siebie dał okupem za wszystkie: jako tu dokłada Paweł Ś. Lecz nie sam jest pośrednikiem ze strony przyczyniania. Bo i Mojżesz był takim pośrednikiem, i wszyscy którzy się modlą i przyczyniają do Boga za nami, są pośrednikami. I przetoż gdzie Pan Chrystus nazwan jest przyczyńcą do Boga za nami: tam nie mówi pismo, żeby sam był przyczyńcą: iż się też i drudzy za nami przyczyniają. Nadto sam Pan Chrystus jest pośrednikiem ze strony natury: iż jest średnim między Bogiem a człowiekiem: będąc w jednéj personie i Bogiem i człowiekiem: co potrzebno było do pojednania człowieka z Bogiem. Tę przyczynę dają mało nie wszyscy Doktorowie, pisząc na to miejsce. Trzecia przyczyna jest, iż Pan Chrystus sam jest pośrednikiem takim, który żadnego innego pośrednika nie potrzebuje: jako potrzebują wszyscy inni święci, przez jednego pośrednika Chrystusa przejednani: przez którego i teraz wszystko upraszają. Przetoż Augustyn Ś. (lib. 2 cont. Parmen. cap. 8) powiedział: Wszyscy ludzie chrześcijańscy społem się modlitwom swym zalecają: lecz za kim nikt nie prosi, ale on za wszystkie, ten jest jeden i prawy pośrednik. (August. lib. 10. Confess. cap. 43. Vide Bellarm. de Christo, lib. 3, cap. 5. V. Mojż. 5, 5. Galat. 3, 19. I. Jan 2, 1. Rzym. 8, 34.)

12. *Nauczać niewieście nie dopuszczam.* Przeciw temu rozkazaniu czynią dzisiejsze niewiasty, zwłaszcza te, które się Ewangeliczkami zowią, Biblią szermując, i o pismie się dysputując, którym się to słusznie rzec może, co Bazylius S. kuchmistrzowi cesarskiemu, coś z pisma, za Ariańską sektą przywodzącemu, odpowiedział: Twoja rzecz, prawi, potrawy cesarzowi gotować, a nie Ewangelią wykładać.

CAPUT III. ROZDZIAŁ 3.

O przymiotach biskupów i ich zachowywaniu się w domu, kościele, tajemnicy wcielenia, i t. d

1. Fidelis sermo: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.
2. Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, *(Tit. 1, 7.)*
3. non vinolentum, non percussorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed
4. suae domui bene praepositum: filios habentem subditos cum omni castitate.

1. Wierna mowa: Jeśli kto biskupstwa pożąda, dobrego dzieła pożąda.
2. Ma tedy Biskup bydź nienaganiony, iednéy żony mąż, trzéźwy, roztropny, obyczayny, wstydliwy, goście ochotnie przyimuiący, ku nauczaniu sposobny,
3. nie winopilca, nie biiący, ale skromny, nie swarliwy, nie chciwy,
4. ale w domu swym rządny: maiący syny poddane z wszelaką czystością.

---

12. *A nauczać niewieście nie dopuszczam.* W kościele i na publiczném zebraniu.— *Ani panować.* Ani przywłaszczać władzy nad mężem. P. W.

13. *Bo Adam pierwszy stworzon jest.* Mąż bowiem ją przewyższa w godności ze względu na pierwsze stanowisko.

14. *Adam nie jest zwiedzion.* Adam nie był zwiedzionym od czarta, ale zwabiony przez żonę, zgwałcił przykazanie Boże; jakby rzekł: Słusznie tedy, iż ten ma pierwszeństwo, który mniéj jest podległym oszukaniu. — *W przestępstwie.* Boskiego przykazania, o niepożywaniu owocu z drzewa.

15. *Ale zbawiona będzie przez rodzenie dziatek.* Jakby rzekł: Chociaż nie będzie uczyła niewiasta, nie zabraknie jéj pobożnego zatrudnienia, przeto będzie zbawioną przez pobożne wychowanie dziatek. — *Jeśliby trwała w wierze, i w miłości.* Jeśli będzie stałą w wierze i miłości. W greckim jest, *jeśliby trwali,* to jest, synowie; co znaczy, jeśli matka będzie się starała żeby trwali w wierze Chrystusowéj, miłości i świętości, gdy ma o nich staranie.— *Z trzeźwością.* Czystością i unikaniem ponęt.

R. 3.—1. *Wierna mowa.* To jest, pewna i godna wiary: tak wyż. r. 1, w. 15. — *Dobrego dzieła pożąda.* Swietnego i trudnego dzieła pożąda. Biskupstwo bowiem jest brzemieniem strasznêm dla barek nawet anielskich, jak uczy koncylium Trydentskie.

2. *Jednéj żony mąż.* Patrz Wujka. — *Trzeźwy.* Wyraz grecki nie tyle oznacza trzezwego jak czujnego, przezornego i bacznego na wszystko.—*Roztropny.* Wyraz grecki oznacza umiarkowanego.

3. *Nie bijący.* Który własnemi rękami nie bije, nie pastwi się, nie jest surowym i okrutnym względem domowych i podwładnych.—*Ale skromny.* Uprzejmy, ludzki, który surowo nie używa praw swoich, ale o ile rzecz tego wymaga, i zastosowuje się do cudzych charakterów i uczuć. — *Nie swarliwy.* Daleki od sprzeczek i kłótni.

4. *Syny.* Patrz Wujka.

5. Si quis autem domui suae praeesse nescit: quomodo ecclesiae Dei diligentiam habebit?
6. Non neophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli.
7. Oportet autem illum et testimonium habere bonum ab iis, qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat et in laqueum diaboli.
8. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpè lucrum sectantes:
9. habentes mysterium fidei in conscientia pura.
10. Et hi autem probentur primum, et sic ministrent, nullum crimen habentes.
11. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.
12. Diaconi sint unius uxoris viri, qui filiis suis bene praesint, et suis domibus.
13. Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent, et multam fiduciam in fide, quae est in Christo Jesu.
14. Haec tibi scribo, sperans me ad te venire cito.
15. Si autem tardavero, ut scias, quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis.
16. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, praedicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumtum est in gloria.

5. A ieśli kto nieumie domu swego rządzić: iakoż pieczą będzie mógł mieć o kościele Bożym?
6. Nie nowotny: aby podniózszy się w pychę, nie wpadł w sąd dyabelski.
7. A ma też mieć dobre świadectwo od tych którzy są obcymi: aby nie wpadł w urąganie y sidło dyabelskie.
8. Dyakonowie także czyści, nie dwoistego ięzyka, nie kochaiący się w wielkim piciu wina, nie szukaiący szkaradnego zysku:
9. maiący taiemnicę wiary w czystym sumnieniu.
10. A ci też niechay piérwéy będą doświadczeni: y tak niech służą, nie maiąc żadnéy winy.
11. Niewiasty także wstydliwe, nie obmównice, trzeźwe, wierne we wszystkim.
12. Dyakonowie niech będą mężowie iednéy żony: którzyby dziatki swe dobrze rządzili, y swe domy.
13. Bo którzyby dobrze posługowali, ziednaią sobie stopień dobry, y wielkie ufanie w wierze, która iest w Christusie Jezusie.
14. To tobie piszę: spodziéwaiąc się że rychło do ciebie przybędę.
15. A ieśli omieszkam, abyś wiedział iako się masz sprawować w domu Bożym, który iest kościół Boga żywego, filar y utwierdzenie prawdy.
16. A iaśnie wielka iest taiemnica pobożności, która iest oznaymiona w ciele, usprawiedliwiona iest w duchu, okazała się anyołóm, opowiedziana iest Poganóm, wiarę iéy dano na świecie, wzięta iest w chwale.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 2. *Jednéj żony mąż.* Nie rozkazujeć Apostoł temi słowy, aby każdy biskup i kapłan żonę pierwéj pojął niźli biskupem zostanie, albo i kapłanem. Bo inaczéj nie byłby kapłanem ani biskupem Pan Chrystus, ani sam Paweł, ani Jan S. Ewangelista, ani Tytus, ani Tymoteusz, ani Ignatius, Bazilius, Chryzostom, Ambroży, Augustyn, i inni bez liczby: którzy, nie mając nigdy żony, biskupy zostali. Ale rozkazuje, aby żadnego na biskupstwo i na kapłaństwo nie obierano, którzyby po śmierci pierwszéj żony

---

6. *Nowotny.* Nowonawrócony i ochrzczony. — *Aby podniosłszy się w pychę.* To iest sądząc iż Kościoł jego pomocy potrzebuje, i dla tego się pyszniący. — *Nie wpadł w sąd djabelski.* W moc i władzę djabelską.

7. *Świadectwo.* Dobrego życia.— *Od tych którzy są obcymi.* Od samych niewiernych, to jest, aby niemogli naganiać jego obyczajów i życia, chociażby religii i nauki nie chcieli przyjąć. — *Aby nie wpadł w urąganie i sidło djabelskie.* Wszystkie tedy wyliczone przymioty wymagają się w biskupach dla tego, żeby nie wpadli w pogardę u ludzi i sidła szatańskie.

8. *Nie dwoistego języka.* Którzy raz cóś twierdzą, drugi raz temu samemu zaprzeczają, niestałych.— *Nie kochający się w wielkiem piciu wina.* Nie oddani pijaństwu.

9. *Mający tajemnicę wiary w czystem sumieniu.* Trzymający się tajemnic wiary z czystém sumieniem, to jest, aby razem ze szczerą wiarą łączyli nienaganne obyczaje.

10. *Niechaj pierwéj będą doświadczeni.* Pod względem cnoty, nim przyjmą święcenie dyakona.— *I tak.* Poświęceni przez biskupa niech służą. — *Nie mając żadnéj winy.* Gdy będą wyprobowani i okażą się nienagannymi.

11. *Niewiasty.* Mówi o dyakonissach wyznaczonych do posług kościelnych.—*Nie obmównice.* Nie uwłaczające cudzéj sławie. — *Trzeźwe.* Z greckiego nie tyle trzeźwe jak czujne i roztropnę oznacza.— *Wierne we wszystkiem.* Zachowujące prawdę i sprawiedliwość we wszelkiéj sprawie sobie powierzonéj.

12. *Dyakonowie niech będą mężowie jednéj żony.* Patrz co się rzekło wyż. w. 2.

13. *Bo którzyby dobrze posługowali.* W dyakonacie. — *Zjednają sobie stopień dobry.* Którzy będą dobrze spełniali obowiązek dyakona, otworzą sobie drogę do stopnia większego i zacniejszego, to jest, kapłańskiego, albo nawet biskupiego. — *I wielkie ufanie w wierze.* To jest, swobodę w postępowaniu, którą daje prawy umysł i sumienie.

14. *Do ciebie przybędę.* Do Efezu.

15. *W domu Bożym.* Patrz Wujka.

16. *A jaśnie wielka jest tajemnica pobożności.* I bezwątpienia rzecz niezaprzeczona, iż wielka to jest tajemnica, którą my opowiadamy wszystkim narodom.— *Pobożności.* Czci Bożéj i religii; jakby rzekł: Tajemnica wcielenia jest pobożną, i przez nią najwięcéj czci odbiera Bóg, i pobudza nas do pobożności i czci Bożéj. — *Która jest oznajmiona w ciele.* P. Wujka.— *Usprawiedliwiona jest w duchu.* Potwierdzona Boskiemi świadectwami podczas jego narodzenia, chrztu i innych okoliczności, ale przedewszystkiem przez niezliczone cuda, które zdziałał mocą Ducha Świętego.— *Okazała się aniołom.* W greckim, *widzianym był* od aniołów Bóg dziecię we żłobku. Ujrzeli aniołowie Boga człowieka, którego przedtém byli nie widzieli.— *Wzięta jest w chwale.* Gdy Chrystus z góry Oliwnéj wstąpił do nieba.

wtórą sobie pojął: iż to jest wielki znak niepowściągliwości, która biskupowi i kapłanowi nie przystoi: który tak słowem jako i przykładem, ma wszystkich pobudzać ku doskonałości. Takci to miejsce jednostajnie wszyscy Doktorowie greccy i łacińscy wykładają: iż jeźli się przyda kogo z świeckich wziąć na kapłaństwo albo na biskupstwo, aby nie był dwojożenia: i zostawszy biskupem, aby z żoną więcéj nie obcował: pełniąc ono słowo apostolskie: którzy mają żony, niech tak będą jakoby ich nie mieli. Lecz aby kto będąc biskupem albo kapłanem miał żonę kiedy pojąć, jest rzecz tak w greckim jako i w łacińskim Kościele nigdy nie słychana: czego jednak nowoewangelikowie sobie dopuszczają: nie dbając nic na Pawła Ś. rozkazanie. (I. Kor. 7, 29. Patrz niżéj rozdz. 5, 9).

4. *Syny mając.* Syny mając mówi, nie syny czyniący albo rodzący. Bo nie rozkazał obrać biskupa, któryby jednę żonę pojąć miał i syny płodzić, ale któryby przedtém miał jednę żonę. (Hieron. lib. 2 contra Jovin. Ambr. epist. 22 ad Eccl. Vercellen).

15. *W domu Bożym.* Ambroży Ś. tak na to miejsce pisze: Domem Bożym nazwany jest Kościoł: którego dziś rządca albo sprawca jest Damasus Papież. Kędy widzimy, iż za świadectwem Ambrożego S. Papież nie jest biskupem i rządcą samego miasta Rzymu, ale wszystkiego domu Bożego, który jest Kościoł powszechny: którego dziś także sprawcą jest Klemens VIII.

15. *Filar i umocnienie prawdy.* Że nie tylko ma w sobie prawdę wiary, ale ją też potwierdza i podpiera: tak iż prawda wiary, z naszéj strony, wspiera się na świadectwie i na powadze Kościoła. Przeco Augustyn Ś. (Cont. epi. fundam. cap. 5) powiedział: Jabych Ewangelii nie wierzył, by mię nie wzruszała powaga Kościelna. Zaczém idzie, iż Kościoł katolicki nigdy zbłądzić i prawdy odstąpić nie może: a iż to wszystko prawda, cokolwiek on trzyma i podawa: a to wszystko fałsz, cokolwiek on gani i potępia.

16. *Która jest oznajmiona w ciele.* Miasto tych słów greckie księgi tak czytają: Bóg się okazał w ciele. Co iż prosto jest wbrew nowochrzczeńcom tym samoszatańskim, przeto tu greckiego textu odstępują, a do łacińskiego się uciekają, pierwéj go wzgardziwszy i ohydziwszy. Zkąd znać w jakiéj u nich wadze jest i samo pismo święte.

CAPUT IV. — ROZDZIAŁ 4.

O trzymaniu się prawdy, wykorzenianiu błędów, dobrym przykładzie, i t. d.

1. Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum, *(2. Tim. 3, 1).*
2. in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam,
3. prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et iis, qui cognoverunt veritatem.
4. Quia omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur;
5. sanctificatur enim per verbum Dei et orationem.
6. Haec praeponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei et bonae doctrinae, quam assecutus es.
7. Ineptas autem et aniles fabulas devita: exerce autem teipsum ad pietatem. *(Supr. 1, 4. Tit. 3, 9).*

1. A Duch iawnie powiada iż w ostateczne czasy odstąpią niektórzy od wiary, przystawaiąc do duchów obłędliwych y nauk czartowskich,
2. w pokrytości kłamstwo mówiących, y piątnowane maiących sumnienie swoie,
3. zakazuiących wstępować w małżeństwo, wstrzymawać się od pokarmów, które Bóg stworzył ku używaniu z dzięką, wiernym, y tym którzy poznali prawdę.
4. Bo wszelkie Boże stworzenie dobre iest, a nic nie ma bydź odrzucano co z dziękowaniem bywa przyimowano;
5. abowiem poświęcono bywa przez słowo Boże y modlitwę.
6. To przekładaiąc braciéy, dobrym będziesz sługą Christusa Jezusa, wychowanym w słowach wiary y nauki dobréy któreyeś doszedł.
7. A nikczemnych y babich baśni strzeż się: a ćwicz się ku pobożności.

R. 4.— 1. *Duch.* Duch Ś. przewidujący i wskazujący rzeczy przyszłe.— *Jawnie.* Wyraźnie.— *Powiada.* Oznajmuje bądź przeze mnie, bądź przez innych, których natchnął.— *W ostateczne czasy.* W poźniejsze albo następne.— *Duchów obłędliwych.* Duchów które zwodzą.—*Nauk czartowskich.* Rozumie nauki fałszywe rozgłaszane za podszeptem i sprawą szatańską. P. W.

2. *W pokrytości kłamstwo mówiących.* Mówi się, iż ci najsprośniejsi ludzie mówią kłamstwo w pokrytości (obłudzie), gdyż, jak uczą Epifaniusz i Augustyn, Enkratytowie i Manichejczycy, będąc najrozpustniejszymi, udawali jednak dziwną świątobliwość.— *I piątnowane mających sumienie swoje.* Chcąc uchodzić za świętych, mają sumienie pokalane piętnem najbezecniejszego życia, które się zmazać nie daje.

3. *Zakazujących wstępować w małżeństwo.* Patrz Wujka.— *Z dzięką.* Bogu stworzycielowi.— *Wiernym, i tym którzy poznali prawdę.* Wszystko jest stworzoném dla wiernych i wybranych; ten bowiem był najprzedniejszy cel Boży w stworzeniu wszystkich rzeczy, żeby stworzenia służyły jego wiernym i przyjaciołom, i aby z nich poznawali i chwalili Boga stworzyciela.

4. *Wszelkie Boże stworzenie dobre jest.* P. Wujka.— *Nic nie ma być odrzucano.* Jako złe i dzieło szatańskie, jak chcieli owi heretycy, twierdząc iż niektóre pokarmy odrzucać należy, jako stworzenia złe złego boga. Stanowili bowiem dwóch bogów, jednego sprawcę dobrego, drugiego złego.

5. *Albowiem poświęcono bywa.* Przez słowo Boże i modlitwę. Patrz Wujka.

6. *To.* Wszystko co się rzekło.— *Braci.* Chrześcianom.— *Wychowanym w słowach wiary.* Pokazując iż jesteś dobrym sługą Chrystusowym, wychowanym w zbawiennéj nauce wiary, i jakby na samem łonie pobożności wypiastowanym.— *Któréjś doszedł.* Ustawicznie się bowiem cwiczyłeś w nauce Pisma ś.

7. *Nikczemnych.* Światowych.— *Strzeż się.* Prawdopodobna, iż ma na względzie Symonianów, którzy, we-

8. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est; pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitae, quae nunc est, et futurae.

9. Fidelis sermo et omni acceptione dignus.

10. In hoc enim laboramus et maledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator omnium hominum, maxime fidelium.

11. Praecipe haec, et doce.

12. Nemo adolescentiam tuam contemnat: sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate.

13. Dum venio, attende lectioni, exhortationi et doctrinae.

14. Noli negligere gratiam, quae in te est, quae data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii.

15. Haec meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus.

16. Attende tibi et doctrinae: insta in illis. Hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos, qui te audiunt.

8. Abowiem cielesne ćwiczenie, do mała iest pożyteczne: lecz pobożność do wszytkiego iest pożyteczna: maiąc obietnicę żywota który teraz iest y przyszłego.

9. Wierna mowa, y godna wszego przyięcia.

10. Abowiem w tym pracuiemy y złorzeczeni bywamy, że nadzieię pokładamy w Bogu żywym, który iest zbawicielem wszytkich ludzi, a nawięcéy wiernych.

11. To przykazuy y nauczay.

12. Żaden młodością twą niech nie gardzi: ale bądź przykładem wiernych w mowie, w obcowaniu, w miłości, w wierze, w czystości.

13. Póki nie przyidę, pilnuy czytania, napominania, y nauki.

14. Nie zaniedbaway łaski która iest w tobie: którać dana iest przez prorokowanie, z kładzieniem rąk kapłaństwa.

15. O tym rozmyślay, w tym się obiéray: aby postępek twóy był wszytkim iawny.

16. Pilnuy samego siebie y nauki: trway w nich. Bo to czyniąc, y samego siebie zbawisz, y tych którzy cię słuchaią.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 1. *Odstąpią niektórzy od wiary.* Własny znak heretyków, odszczepieńców i oderwańców jest od katolickiéj wiary odstępować, i przystawać do nauk obłędnych ministrów czartowskich.

3. *Zakazujących małżeństwa.* Tacy byli heretycy oni, Tacian, Marcion i Manicheusz: którzy małżeństwa i niektórych pokarmów, jako rzeczy złych, zgoła wszystkim zakazowali. Czego iście nie czynią katolicy. Bo jako Augustyn ś. (Cont. Faustum. Manich. lib. 30, cap. 6) powiada. Ten zakazuje małżeństwa, który je grzechem czyni: a nie ten, który nad dobre małżeństwo co lepszego przekłada.

4. *Bo wszelkie stworzenie Boże dobre jest.* Ztąd znać, że ci heretycy o których Paweł ś. mówi niektórych pokarmów, nie co czasu tylko, ale zawsze pożywać zakazowali, jako złych i nieczystych. Lecz słudzy Boży w Kościele katolickim (jako Augustyn mówi Cont. Faustum lib. 30, cap. 5) pewnych czasów nie jadają mięsa, nie przeto żeby złe albo nieczyste było: ale dla utrapienia ciała swego, wstrzymywają się od roskoszniejszych potraw i napojów.

---

dle świadectwa Ireneusza, Epifaniusza i Augustyna, zmyślali długie baśnie o Bogu dobrym i złym, o stworzeniu rzeczy, o walce aniołów, i t. d., które częścią były światowemi i bezbożnemi, częścią błahemi i niepożytecznemi. — *A ćwicz się ku pobożności.* We czci Bożéj i szczeréj względem niego miłości a także w wewnętrznéj pobożności, która pobudza do nadziei, bojaźni i miłości Bożéj.

8. *Albowiem cielesne ćwiczenie.* Walki szermierskie i ćwiczenia gimnastyczne. Miał bowiem zwyczaj apostoł pisząc do Greków często stosować mowę do ich ćwiczeń zapaśniczych i szermierstw, i do nich przyrównywać zapasy i walki chrześciańskiéj pobożności. Patrz I. Kor. 9, 24 i 25. — *Lecz pobożność do wszystkiego jest pożyteczna.* Jest wielce pożyteczną do podniesienia zdrowia duszy, i zasłużenia na wieniec życia wiecznego. — *Mając obietnicę żywota, który teraz jest.* To jest, abyśmy tu prowadzili żywot spokojny, długi, i obfitujący we wszystkie potrzeby. Mówi się bowiem Mat. 6, 33: *Szukajcież tedy naprzód królestwa Bożego, i sprawiedliwości jego; a to wszystko będzie wam przydano.*

9. *Wierna mowa.* Patrz co się rzekło wyż. r. 1, w. 15.

10. *Albowiem w tem.* Dla pobożności, i żeby dostąpić życia wiecznego, obiecanego pobożnym i tym którzy walczą za pobożność.—*Pracujemy.* Ponosimy wielkie prace i trudy.—*I złorzeczeni bywamy.* Okrywają nas obelgami i wzgardą.

11. *To przykazuj i nauczaj.* To wszystko com powiedział o wielkiéj tajemnicy pobożności, o unikaniu herezij, o zatrzymaniu zdrowéj nauki, o pobożności pożytecznéj do wszystkiego, i t. d., *przykazuj i nauczaj;* to jest przykazując nauczaj, i z powagą podawaj wiernym.

12. *Żaden młodością twą niech nie gardzi.* Chociaż jesteś młodzieńcem, postępuj jednak tak święcie i poważnie, żeby tobą nie pogardzano, jako nieroztropnym i lekkim.

13. *Pilnuj czytania. Pismo ś.*, powiada ś. Ambroży *(lib. 3. de Fide, cap. 7.) jest księgą kapłańską.* — *Nauki.* Podawania.

14. *Łaski która jest w tobie.* Daru, to jest, urzędu i stopnia biskupiego. — *Przez prorokowanie.* Przez objawienie, przez które Bóg rozkazał wyświęcić Tymoteusza na biskupa: patrz wyż. 1, 18. — *Z kładzeniem rąk kapłaństwa.* Przez włożenie rąk zgromadzenia kapłanów, to jest, większych czyli biskupów; albowiem biskupów wyświęcają biskupi.

15. *O tem rozmyślaj.* O to się staraj, do tego obróć wszystkie twoje usiłowania. — *Aby postępek twój był wszystkim jawny.* Aby każdy poznał jak wiele postąpiłeś. Patrz Wujka.

16. *Pilnuj samego siebie i nauki.* Pilnuj siebie, i staraj się żyć dobrze; pilnuj także nauki, żebyś też drugich dobrze nauczał.—*Trwaj w nich.* Trwaj w tych dwóch rzeczach o których powiedziałem, to jest, abyś pilnował siebie i nauki.

5. *Albowiem poświęcono bywa.* Jeźliż wszelkie stworzenie przez słowo Boże i modlitwę bywa poświęcono, aby ludziom zdrowe i pożyteczne było: czemuż odszczepieńcy śmieją ganić zwyczaj Kościoła katolickiego, który wodę, sól, albo zioła święci?
14. *Łaski którać dana jest.* Oto masz świadectwo, iż niejaka łaska kapłanom na święceniu dawana bywa przez podanie: za którąby sposobniejszy, i poważniejszy byli. (August. Quaest. 93. ex novo testamento. II. Timot. 1, 6).

CAPUT V.

1. Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem: juvenes, ut fratres:
2. anus, ut matres: juvenculas, ut sorores in omni castitate:
3. viduas honora, quae vere viduae sunt.
4. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, et mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo.
5. Quae autem vere vidua est et desolata, speret in Deum, et iustet obsecrationibus et orationibus nocte ac die.
6. Nam quae in deliciis est, vivens mortua est.
7. Et hoc praecipe, ut irreprehensibiles sint.
8. Si quis autem suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior.
9. Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quae fuerit unius viri uxor,
10. in operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est.
11. Adolescentiores autem viduas devita; cum enim luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt,
12. habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.
13. Simul autem et otiosae discunt circuire domos, non solum otiosae, sed et verbosae, et curiosae, loquentes, quae non oportet.

ROZDZIAŁ 5.

O postępowaniu względem starszych, względem wdów, oskarżonych kapłanów, i t. d.

1. Starszego nie łay: ale proś iako oyca: młodę iako bracią:
2. stare białegłowy iako matki: młode iako siostry z wszelaką czystością:
3. wdowy czciy, które prawdziwie wdowy są.
4. Lecz ieśli która wdowa syny abo wnuczęta ma: niech się pierwéy uczy swóy dóm rządzić, y wzaiem oddawać rodzicóm: abowiem to iest przyiemno przed Bogiem.
5. A która prawdziwie wdowa iest y osierociała: niech ma nadzieię w Bogu, y niechay trwa na prośbach y na modlitwach w nocy y we dnie.
6. Bo która w roskoszach iest, żywiąc umarła iest.
7. A roskazuy to, aby bez naganienia były.
8. A ieśli kto o swych, a naywięcéy o domowych pieczy niéma, zaprzał się wiary, y iest gorszy niźli niewierny.
9. Wdowa niech będzie obierana nie mniéy niźli w sześcidziesiąt lat, która była żona iednego męża,
10. maiąc świadectwo w dobrych uczynkach, ieśli syny wychowała, ieśli goście przyimowała, ieśli świętych nogi umywała, ieśli utrapienie cierpiącym potrzeb dodawała, ieśli każdego dobrego uczynku naszladowała.
11. Lecz wdów młodszych wystrzegay się: bo gdy się zbestwiły w Christusie, chcą za mąż iśdź,
12. maiąc potępienie, iż piérwszą wiarę złamały.
13. A ktemu téż próżnuiące uczą się obchodzić domy: nie tylko próżnuiące, ale téż świegotliwe y dworne, mówiąc czego nie trzeba.

R. 5.—1. *Nie łaj.* To jest ostro, bo inaczéj gdzie jest tego potrzeba, każdego można strofować, zwłaszcza biskupowi.—*Ale proś jako ojca.* Z takiem uszanowaniem i łagodnością, żeby się zdawało, iż raczéj prosisz, jak upominasz i strofujesz.
2. *Z wszelaką czystością.* Roztropnie i oględnie, i z zachowaniem skromności.
3. *Które prawdziwie wdowy są.* Które pozbawione są wszelkiéj pociechy ludzkiéj, wszelkiéj z ich strony pomocy, a także nie posiadają dzieci, i jednemu tylko Bogu służą.
4. *Syny albo wnuczęta ma.* Którzy ją żywić mogą.—*Wzajem oddawać rodzicom.* Iżby jeśli jeszcze żyją rodzice, im usługiwała i pomagała, tak jak oni od niemowlęctwa ją żywili i wychowywali.
6. *Która w rozkoszach jest.* Która się oddaje rozkoszom.—*Żywiąc umarła jest.* Wedle ducha, jako pozbawiona łaski Bożéj.
8. *Pieczy nie ma.* Żeby zaradzić ich zbawieniu duszy i potrzebom ciała.—*Zaprzał się wiary.* Nie słowem, ale czynem i postępkami; Bóg bowiem i sama wiara daje ten rozkaz Iz. 58, 7. wedle LXX: *Domowników nasienia twego nie miéj w zaniedbaniu.*—*I jest gorszy niźli niewierny.* Niewierni bowiem, przez naturalny instynkt i przywiązanie do swoich, mają pieczę o nich.
9. *Wdowa niech będzie obierana nie mniéj niźli w sześćdziesiąt lat.* To jest, na dyakonissę.—*Żona jednego męża.* Patrz Wujka.
10. *Mając świadectwo w dobrych uczynkach.* Która przez dobre uczynki zasługuje na pochwałę.—*Jeźli syny wychowała.* Zaprawiając ich do pobożności.—*Jeźli goście przyjmowała.* Jesli była gościnną, to jest w przyjmowaniu do domu pielgrzymów i ubogich.—*Jeśli świętych nogi umywała.* Chrześcian przychodzących z dalekiéj podróży.—*Jeźli utrapienie cierpiącym.* Tym których ubóstwo przytłacza podawała środki do życia.—*Jeźli każdego dobrego uczynku naśladowała.* Jeśli się starała pełnić wszystkie dobre uczynki.
11. *Lecz wdów młodszych wystrzegaj się.* Nie przyjmuj do grona wdów, którym Kościoł daje utrzymanie.—*Bo gdy się zbestwiły w Chrystusie.* Bo się wytuczywszy kosztem dóbr kościelnych.
12. *Mając potępienie.* Stawszy się winnemi wielkiéj zbrodni. Patrz Wujka.
13. *Dworne.* Wtrącające się ciekawie w cudze sprawy.

14. Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia.

15. Jam enim quaedam conversae sunt retro satanam.

16. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, et non gravetur ecclesia, ut iis, quae vere viduae sunt, sufficiat.

17. Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maxime qui laborant in verbo et doctrina.

18. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti; et: Dignus est operarius mercede sua. *(Deut. 25, 4. I. Cor. 9, 9. Luc. 10, 7).*

19. Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.

20. Peccantes coram omnibus argue, ut et ceteri timorem habeant.

21. Testor coram Deo et Christo Jesu, et electis Angelis, ut haec custodias sine praejudicio, nihil faciens in alteram partem declinando.

22. Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum custodi.

23. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates.

24. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad judicium; quosdam autem et subsequuntur.

25. Similiter et facta bona manifesta sunt; et quae aliter se habent, abscondi non possunt.

14. Chcę tedy aby młodsze szły za mąż: dzieci rodziły, gospodyniami były: przeciwnikowi nie dawały żadnéy przyczyny ku złorzeczeniu.

15. Abowiem się iuż niektóre obróciły za szatanem.

16. Jeśli który wierny ma wdowy, niechże potrzeb dodawa, a niechay kościół nie będzie obciążony: aby dostało tym które są prawdziwie wdowy.

17. Kapłani którzy dobrze rządzą, niech będą miani godnymi dwoiakiéy czci: a nawięcéy którzy pracuią w słowie y w nauce.

18. Abowiem mówi pismo: Nie zawiążesz gęby wołowi młócącemu, y: Godny iest robotnik zapłaty swoiéy.

19. Przeciwko kapłanowi nie przyimuy skargi: chyba za dwiemą abo trzema świadkami.

20. Grzészące strofuy przed wszytkimi: aby y drudzy boiaźń mieli.

21. Oświadczam się przed Bogiem y Christusem Jezusem y Anyoły wybranymi, abyś tego strzégł bez ubliżenia, nic nie czyniac przychylaiąc się do drugiéy strony.

22. Ręku ni na kogo niewkładay rychło, ani bądź uczestnikiem grzéchów cudzych. Samego siebie czystym zachoway.

23. Wody iescze nie piy: ale używay potrosze wina dla żołądka twego, y częstych chorób twoich.

24. Grzéchy niektórych ludzi są iawne, uprzedzaiące na sąd: a za niektórymi pozad idą.

25. Także też dobre uczynki, iawne są: a które są inaksze, zataione bydź nie mogą.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 9. *Żona jednego męża.* Jako tu przez żonę jednego męża, rozumie się ta: która tylko jednego męża miała: tak też przez męża jednéj żony, rozumie się ten, który nie miał tylko jednę żonę. A jako tu wdowy nie przypuszcza do służby kościelnéj, któraby więcéj mężów niż jednego miała,

14. *Chcę tedy aby młodsze szły za mąż.* Wolę żeby wdowy młodsze szły za mąż, niż mają grzeszyć, przez niezachowywanie ślubu, i t. d.—*Przeciwnikowi.* Niewiernym, którzy się ciekawie i nieprzyjaźnie przypatrują obyczajom chrześcian, żeby złorzeczyć Kościołowi, i jemu uwłaczać.

15. *Obróciły za szatanem.* Odstąpiły od Chrystusa i poszły za szatanem, to jest wychodząc za mąż po uczynionym ślubie czystości.

16. *Jeźli który wierny ma wdowy.* Córki albo wnuczki, albo inne krewne wdowy. — *Które są prawdziwie wdowy.* Zupełnie opuszczone, i które nic mają od nikogo żadnéj pomocy.

17. *Którzy dobrze rządzą.* Którzy ustawicznie i z pilnością nauczają i opowiadają Ewangelią, i wiernie i roztropnie rządzą trzodą Chrystusową. — *Dwojakiéj czci.* Wielorakiéj; kapłani, którzy dobrze przewodniczą, daleko większéj godni są czci, to jest, pomocy w utrzymaniu życia.

18. *Nie zawiążesz.* Wyjęte to świadectwo Deut. 25, 4. Patrz co się rzekło I. Kor. 9, 9.

19. *Chyba za dwiema albo trzema świadkami.* Żeby nie otworzyć drogi do potwarzania tych, którzy zajmują stopnie w Kościele, żeby się to nie obróciło na hańbę Kościoła

20. *Grzeszące.* Mówi albo o publicznych grzesznikach, albo o tych, którzy sądowie są przekonanymi.—*Aby i drudzy bojaźń mieli.* Bali się podobnego strofowania.

21. *Oświadczam się.* Zaklinam i proszę ciebie.—*Anioły wybranymi.* Aniołami błogosławionymi, dobrymi.—*Bez ubliżenia.* Syryjski przekłada: *żadném uprzedzeniem niech się nie powoduje umysł twój*; roztropny bowiem sędzia tak słucha strony jednéj, iż drugiéj zostawuje miejsce do usprawiedliwiania się i zbijania zarzutów.

22. *Ręku ni na kogo nie wkładaj rychło.* Przez wyświęcanie na kapłana albo dyakona, i t. p.—*Ani bądź uczęstnikiem grzechów cudzych.* Bo inaczéj jeśli niegodnych wyświęcisz, staniesz się uczęstnikiem cudzych grzechów, i zgorszenia jakie się znajdą, będą przypisanémi tobie. — *Samego siebie czystym zachowaj.* Od wszelkiéj winy.

24. *Uprzedzające na sąd.* Których hańbę usłyszysz, wprzód nim przyjdzie na sąd; tak dalece bowiem są jawnemi, iż uprzedzą sąd. — *A za niektórymi pozad idą.* Niektóre zaś występki są skryte, które wykrywa badanie i śledzenie. — *Także też i dobre uczynki.* Tamże się zaraz wydają i uczynki dobre; jeśli się zaś ukryją to nie na długo. Mówi to apostoł dla tego, żeby Tymoteusz był bacznym w przyjmowaniu kleryków do święceń, i aby przez nieroztropność lub niedbalstwo nie grzeszył, żeby inaczéj czyniąc nie stał się uczęstnikiem cudzéj złości.

tak i na biskupstwo i na kapłaństwo nie dopuszcza tego, ktoby po śmierci pierwszéj żony drugą pojął. (Wyżéj 3, 2).

12. *Mając potępienie.* Augustyn ś. te słowa wykładając mówi: Co Apostoł powiedział o tych, które ślubiły, a ślubu nie zachowały? Mają potępienie, mówi, iż pierwszą wiarę złomiły. Cóż to jest pierwszą wiarę złomiły? Ślubiły a ślubu nie spełniły. Takżeć i inni wszyscy Doktorowie greccy i łacińscy to miejsce wykładają, potępiając dzisiejsze sektarze, którzy śluby czystości Bogu uczynione i sami połamali, i innym połamać rozkazali. (In Psal. 75).

23. *Wody jeszcze nie pij.* Oto i ś. Biskup Tymoteusz wstrzymywał się od wina: chocia wiedział, iż wszelkie Boże stworzenie dobre jest. A tak nie djabelska nauka, ale dobra i święta rzecz jest, i w katolickim Kościele zwyczajna, wstrzymać się od pewnych potraw, albo od wina, lub do czasu, lub też i do śmierci.

CAPUT VI.

1. Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini et doctrina blasphemetur.

2. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis serviant, quia fideles sunt et dilecti, qui beneficii participes sunt. Haec doce, et exhortare.

3. Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et ei, quae secundum pietatem est, doctrinae:

4. superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiae, contentiones, blasphemiae, suspiciones malae,

5. conflictationes hominum mente corruptorum, et qui veritate privati sunt, existimantium quaestum esse pietatem.

6. Est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia.

7. Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium, quod nec auferre quid possumus. *(Job. 1, 21. Eccles. 5, 14).*

8. Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus. *(Prov. 27, 26).*

9. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quae mergunt homines in interitum et perditionem.

ROZDZIAŁ 6.

O obowiązkach sług i panów, bogatych i ubogich, strzeżeniu się fałszywych nauczycieli, i t. d.

1. Słudzy którzykolwiek są pod iarzmem, niech rozumieią pany swe godne wszelakiéy czci: aby imię Pańskie y nauka nie była bluźniona.

2. A którzy maią pany wierne, niech nie wzgardzaią iż są bracia: ale tym więcéy niech służą, iż są wierni y umiłowani, którzy dobrodzieystwa są uczestnikami. Tego nauczay, y napominay.

3. Jeśli kto inaczéy uczy, a nieprzestawa na zdrowych mowach Pana naszego Jezusa Chrystusa, y na téy nauce która iest wedle pobożności:

4. pyszny iest, nic nieumieiący, ale choruiący około gadek y sporów o słowiech: z których pochodzą zazdrości, swary, bluźnierstwa, złe podeyźrzenia:

5. spierania się ludzi na umyśle skażonych, y którzy utracili prawdę, rozumieiących zysk pobożność.

6. Lecz wielki iest zysk, pobożność z przestawaniem na swym.

7. Abowiem nie przynieśliśmy nic na ten świat, bez wątpienia że téż wynięść nic nie możemy.

8. Ala maiąc żywność y czym się odziać, na tym przestawaymy.

9. Bo którzy chcą bogatymi bydź, wpadaią w pokuszenie y w sidło dyabelskie, y wiele pożądliwości niepożytecznych y szkodliwych, które pograżaia ludzi na zatracenie y zginienie.

R. 6.—1. *Pod jarzmem.* Niewoli.— *Aby imię Pańskie i nauka nie była bluźniona.* Aby chrześciańskie wyznanie i jego nauka nie była pomawianą, jakoby nauczała sług uchylać się od należytego posłuszeństwa panom.

2. *Niech nie wzgardzają iż są bracia.* Niech się wystrzegają, żeby niczem nie odstąpić od należytego posłuszeństwa, chociaż ich panowie nazywają braćmi, dla tego iż są chrześcianami; owszém z tego tytułu tém pilniéj służyć mają, gdyż będąc chrześcianami, są godniejszymi żeby im służono.—*Dobrodziejstwa są uczęstnikami.* Dobrodziejstwa odkupienia przez Chrystusa, i chrześciańskiéj religii.

3. *Na zdrowych mowach Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Tak nazywa prawo i naukę Chrystusową.—*Która jest wedle pobożności.* Która utrzymuje prawdziwą pobożność i prawdziwą cześć, i z nią jest zgodną.

4. *Nic nie umiejący.* Niemający prawdziwéj i gruntownéj umiejętności.—*Chorujący.* Owszem szalejący.—*Około gadek i sporów o słowiech.* Swarów i sprzeczek o słowa i wyrazy; albo swarów i sprzeczek, które się odbywają na słowach i krzykach, nie zaś na rozumowaniach; tak zwykle jedném i drugiém grzeszą heretycy.—*Z których pochodzą zazdrości.* Gdy kto czuje, że mniéj umie, albo iż mniejsze u słuchaczów znajduje przyjęcie.—*Swary.* Bo nie w tym celu prowadzą spór, żeby wyświecić prawdę, ale iżby się zdało, że pokonał przeciwną stronę.—*Bluźnierstwa.* Obelgi i złorzeczeństwa miotane na tych, którzy są przeciwnego zdania.

5. *Spierania się ludzi na umyśle skażonych.* Filozofów, których umysł jest zaprzątnięty i skażony rozmaitemi przewrótnemi myślami.—*Którzy utracili prawdę.* Którzy za karę kacerstwa zostali zaślepionymi tak, iż prawdy widzieć nie mogą.—*Rozumiejących zysk pobożność.* Nadużywając chrześciańskiéj religii do zysku, jak gdyby dla tego była ustanowioną i przeznaczoną.

6. *Lecz wielki jest zysk, pobożność.* Sama pobożność wielkim jest zyskiem, gdyż więcéj waży, niż wszystko co łakomy człowiek pożądać może.— *Z przestawaniem na swojém.* Jeśli jest złączoną z chęcią przestawania na swojém.

9. *Wpadają w pokuszenie.* Chciwości i zdzierstwa.

10. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis.

11. Tu autem, o homo Dei, haec fuge: sectare vero justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem.

12. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam aeternam, in qua vocatus es, et confessus bonam confessionem coram multis testibus.

13. Praecipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem: *(Matth. 27, 11. Joan. 18, 33).*

14. ut serves mandatum sine macula, irreprehensibile usque in adventum Domini nostri Jesu Christi,

15. quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium, *(Apoc. 17, 14).*

16. qui solus habet immortalitatem, et lucem inhabitat inaccessibilem; quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest; cui honor et imperium sempiternum: Amen. *(Joan. 1. 18. I. Joan. 4, 12).*

17. Divitibus hujus saeculi praecipe, non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui praestat nobis omnia abunde ad fruendum) *(Luc. 12, 15).*

18. bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare,

19. thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.

10. Abowiem korzeń wszego złego iest chciwość: któréy niektórzy pragnąc, pobłądzili od wiary, y uwikłali się w wiele boleści.

11. A ty, o człowiecze Boży, chroń się tego, a naszladuy sprawiedliwości, pobożności, wiary, miłości, cierpliwości, cichości.

12. Boiuy dobry bóy wiary: dostępuy żywota wiecznego, do którego iesteś wezwan y wyznałeś dobre wyznanie przed wielą świadków.

13. Roskazuięć przed Bogiem, który ożywia wszytko, y Chrystusem Jezusem, który dał świadectwo pod Pontiuszem Piłatem dobre wyznanie:

14. abyś zachował roskazanie bez zmazy, nienaganione aż do przyszcia Pana naszego Jezusa Chrystusa,

15. którego czasów swoich okaże błogosławiony y sam możny Król królów y Pan panuiących:

16. który sam ma nieśmiertelność, y mieszka w światłości nieprzystępnéy, którego żaden z ludzi nie widział, lecz ani widzieć może, któremu cześć y panowanie wieczne. Amen.

17. Bogatym tego świata roskazuy nie wysoce rozumieć, ani pokładać nadzieie, w niepewności bogactw, ale w Bogu żywym (który nam użycza wszytkiego obficie ku używaniu)

18. dobrze czynić, w uczynki dobre zbogacić się, łacno dawać, użyczać,

19. skarbić sobie grunt dobry na potym, aby dostąpili żywota prawdziwego.

---

10. *Albowiem korzeń wszego złego jest chciwość. Nad łakomego nic niemasz gorszego.* Ekklezyastyk 10, 9.— *Której niektórzy pragnąc.* Której niektórzy dogadzając; albo, których pieniędzy pragnąc.— *Pobłądzili od wiary.* Chciwi bowiem, którzy wszelkiemi sposobami, choćby niegodziwemi szukają dóbr doczesnych, zaniedbują Boga i rzeczy boskich, i do tego nareszcie przychodzą, iż nie sądzą, że są inne dobra w życiu przyszłém; i takim sposobem gardzą religią i wiarą.— *W wiele boleści.* Miłość bowiem pieniędzy bodzie i szarpie umysł nakształt ciernia. Albo przez boleści rozumie grzechy i zbrodnie, które towarzyszą chciwości i niewierze, i będzie to hebraizm; albowiem żydzi grzech nazywają boleścią; tak Psal. 7, 15: *Począł boleść, i urodził nieprawość.*

11. *Chroń się tego.* Chciwości i grzechów, które pochodzą z tego źródła.—*Pobożności.* Przez którą Bogu oddaje się cześć czysta i bezinteresowna.— *Wiary.* Która obiecuje dobra niebieskie.—*Miłości.* Która nie szuka co swego jest.—*Cierpliwości.* Przez którą nie tylko się obojętnie pozbawiamy rzeczy zbytecznych, ale nawet niezbędnych.— *Cichości. Spokojności umysłu,* jak czyta ś. Ambroży, gdy się nie oburzamy przeciwko tym, którzy nam krzywdę czynią, wydzierając naszę własność.

12. *Bojuj dobry bój wiary.* Bądź dobrym i dzielnym szermierzem, i walcz mężnie w obronie wiary.—*Dostępuj żywota wiecznego.* Mężnie walcząc, jako palmę zwycięztwa.—*I wyznałeś dobre wyznanie przed wielą świadków.* Gdy podczas prześladowania, które wszczęli poganie w Efezie, wyznałeś się chrześcianinem i obrońcą chrześciańskiéj religii.

13. *Rozkazujęć przed Bogiem.* Rozkazuję tobie w obec Boga, który będzie tego świadkiem, iż ja to tobie rozkazywałem, i będzie mścicielem jeśli tego nie zachowasz; jaki to był rozkaz, widzimy daléj, gdy dodaje: *Abyś zachował rozkazanie bez zmazy.—Który ożywia wszystko.* Od którego wszystko co żyje ma życie.—*Który dał świadectwo pod Pontiuszem Piłatem.* Który dał świadectwo wyznawanéj prawdzie pod Ponciuszem Piłatem, pieczętując je krwią swoją.

14. *Nienaganione.* Nienagannie. —*Aż do przyjścia Pana.* Aż do końca tego życia. *Albowiem,* jak powiada ś. Augustyn, (Epist. 80. ad Hezychium), *tedy przyjdzie dla każdego dzień przyjścia Pańskiego, gdy dlań nadejdzie dzień, iż takim ztąd wyjdzie, jakim ma być sądzonym w owym dniu.*

16. *Który sam ma nieśmiertelność.* Sam przez się, i ze swojéj istoty; albowiem stworzenia rozumne, jako aniołowie i dusze ludzkie, mają nieśmiertelność nie z siebie, ale od Boga.—*Mieszka w światłości nieprzystępnéj.* Tą światłością jest sam blask i chwała majestatu Boskiego, niestworzona, niezmierna i niewymówna.—*Żaden z ludzi nie widział.* Oczami ciała; ani okiem duszy sam przez się, i siłami własnéj swojéj natury.—*Któremu cześć i panowanie wieczne.* Którego panowanie i potęga nie ogranicza się krótkim okresem czasu, ale się rozciąga na całą wieczność.

17. *Nie wysoce rozumieć.* Pysznie rozumieć; być wyniosłymi i pysznymi.— *Który nam użycza wszystkiego obficie ku używaniu.* Który dla naszego użytku stworzył wszystkie stworzenia.

18. *Łacno dawać.* Potrzebującym.—*Użyczać.* Innym bogactw swoich, i niechcieć ich mieć tylko dla siebie, jak czynią chciwi.

19. *Skarbić sobie grunt dobry na potém.* Uczynki cnót i pobożności; te bowiem bogactwa przeciwstawi niepewnym bogactwom tego świata.—*Aby dostąpili żywota prawdziwego.* Aby się starali dójść do życia prawdziwego i błogosławionego.

20. O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiae,

21. quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

20. O Tymotheuszu, strzeż tego coć powierzono: wiaruiąc się niezbożnych nowości słów, y odpórności fałszywie nazwaney umieiętności,

21. którą niektórzy obiecuiąc, odpadli od wiary. Łaska z tobą. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 20. *Strzeż tego coć powierzono.* Przez to *depositum*, przez ten pokład, albo skarb zwierzony namiastkom apostolskim, rozumie się nauka prawdy katolickiéj, która od Apostołów podana, zstępuje na ich potomki przez sukscessyą, aż do skończenia świata. Albowiem jako Ireneus pisze: Apostołowie do Kościoła, jako do skarbu bogatego, zupełnie znieśli wszystkę prawdę. (Iren. lib. 3, cap. 4).

20. *Wiarując się niezbożnych nowości słów.* Nie rzekł: wiaruj się dawności albo starożytności, ale nowości. Bo jako jest własny obyczaj wszystkich heretyków trzymać się nowości, a stare słowa i zwyczaje kościelne odrzucać i ganić: tak też katolikom własna jest, podanie i ustawy Ojców świętych i mowy w Kościele zwyczajne chować, a potępiać nowe nauki i wiary: i ktokolwiek przynosi co przeciwnego temu, co raz przyjęli, mieć go za przeklęctwo, (Patrz II. Timot. 1, 13).

20. *Strzeż tego coć powierzono.* P. W.
21. *Którą.* Umiejętność.— *Obiecując.* Wyznając.— *Łaska z tobą.* Na końcu listu, wedle swojego zwyczaju, życzy, łaski Boskiéj, źródła wszelkich dóbr.

Koniec listu pierwszego ś. Pawła do Tymoteusza.

Wprowadzenie do Listu drugiego ś. Pawła Apostoła do Tymoteusza.

Wykład X. J. Wujka.— Iż w przeszłym liście Tymoteuszowi uczynił był nadzieję przyjścia swego k niemu, a temu dosyć uczynić nie mógł, w Rzymie do więzienia będąc posadzony: przetoż go w tym liście napomina, aby był serca wielkiego, a nie frasował się z utrapienia jego, ale aby miał pilne staranie o swéj trzodzie, a był czujny przeciw nieprzyjaciołom wiary, jakich wiele miało powstać przeciw Kościołowi. A wiedząc iż się przybliżało zejście jego z tego świata, każe mu i z Markiem przyjść do siebie.

EPISTOLA SECUNDA BEATI PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM.

CAPUT I.

LIST DRUGI BŁ. PAWŁA APOSTOŁA DO TYMOTEUSZA.

ROZDZIAŁ 1.

O odnawianiu się w duchu powołania, gorliwości w obronie wiary Chrystusowéj, i t. d.

1. Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei secundum promissionem vitae, quae est in Christo Jesu,

2. Timotheo charissimo filio: gratia, misericordia, pax a Deo Patre, et Christo Jesu Domino nostro.

3. Gratias ago Deo, cui servio a progenitoribus in conscientia pura, quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die

1. Paweł Apostoł Jezusa Chrystusa przez wolą Bożą, według obietnice żywota który iest w Chrystusie Jezusie,

2, Tymoteuszowi namilszemu synowi, łaska, miłosierdzie, pokóy od Boga Oyca, y Chrystusa Jezusa Pana naszego.

3. Dziękuię Bogu, któremu służę z przodków w czystym sumnieniu, iż bez przestanku ciebie wspominam w prośbach moich, w nocy y we dnie

---

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Przez wolą Bożą.* Nie przez moję zasługę, ale przez wybranie i wolą Bożą.— *Według obietnice żywota, który jest w Chrystusie Jezusie.* Jestem posłanym od Boga jako Apostoł dla opowiadania życia wiecznego, które obiecał Chrystus.

2. *Łaska, miłosierdzie.* Patrz co się rzekło w liście poprzedzającym, roz. 1, w. 2.

3. *Któremu służę z przodków.* Któremu służę, tak jak służyli także moi przodkowie.— *W czystém sumieniu.* Mam bowiem to przeświadczenie, iż nie innego czczę i czciłem Boga, tylko jednego Boga ojców moich. Albo któremu służę czystém życiem i obyczajami wolnemi od zbrodni. Albo, szczerze i bez obłudy. —*Iż bez przestanku ciebie wspominam.* Dziękuję Bogu, iż mnie tak złączył z tobą przez miłość, że ilekroć zanoszę modły do niego, zawsze pamiętam o tobie.

4. desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear,

5. recordationem accipiens ejus fidei, quae est in te non ficta, quae et habitavit primum in avia tua Loide, et matre tua Eunice, certus sum autem quod et in te. *(Act. 16, 1)*.

6. Propter quam causam admoneo te, ut resuscites gratiam Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum.

7. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis, et sobrietatis. *(Rom. 8, 15)*.

8. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctum ejus: sed collabora Evangelio secundum virtutem Dei,

9. qui nos liberavit, et vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, et gratiam, quae data est nobis in Christo Jesu ante tempora saecularia. *(Tit. 3, 5)*.

10. Manifestata est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam et incorruptionem per Evangelium:

11. in quo positus sum ego praedicator et Apostolus, et magister gentium. *(I. Tim. 2, 7)*.

12. Ob quam causam etiam haec patior, sed non confundor. Scio enim, cui credidi, et certus sum, quia potens est, depositum meum servare in illum diem.

13. Formam habe sanorum verborum, quae a me audisti in fide et in dilectione in Christo Jesu.

4. żądaiąc cię widzieć, pamiętaiąc na łzy twoie, abym był radości napełnion,

5. przywodząc na pamięć onę wiarę która iest w tobie nie obłudna, która y mieszkała pierwéy w babce twoiéy Loidzie, y w matce twoiéy Euniciiéy, a iestem pewien że y w tobie.

6. Dla któréy przyczyny napominam cię abyś wzniecał łaskę Bożą, która iest w tobie przez włożenie rąk moich.

7. Abowiem Bóg nie dał nam ducha boiaźni: ale mocy y miłości, y trzezwości.

8. Nie wstyday się tedy świadectwa Pana naszego, ani mnie więźnia iego, ale pospołu pracuy z Ewanielią wedle mocy Boga,

9. który nas wybawił y wezwał wezwaniem swym świętym, nie według uczynków naszych, ale według postanowienia swego y łaski, która nam iest dana w Christusie Jezusie przed czasy wiekuistémi.

10. A obiawiona iest teraz przez oświecenie zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa, który śmierć skaził, a żywot oświecił y nieskazitelność przez Ewanielią:

11. w któréy ia postanowiony iestem kaznodzieią y Apostołem y nauczycielem Poganów.

12. Dla któréy przyczyny to też cierpię: ale się niewstydam. Bo wiem komum uwierzył, y pewienem iż mocen iest zwierzonéy rzeczy moiéy strzedz do onego dnia.

13. Miéy wzór zdrowych słów, któreś odemnie słyszał w wierze y w miłości w Chrystusie Jezusie.

---

4. *Pamiętając na łzy twoje.* Które wylałeś przy pożegnaniu się ze mną.

5. *Mieszkała.* Trwała stale.— *W babce twojéj Loidzie.* Rozumie babkę po matce, z ojca bowiem poganina urodził się Tymoteusz.— *A jestem pewien że i w tobie.* Przebywa ta sama wiara nieudana.

6. *Abyś wzniecał łaskę Bożą.* O téj przedewszystkiem łasce powiada Apostoł, która się udziela przez sakrament kapłaństwa, i dopomaga do należytego wypełnienia obowiązków, które należą do tego święcenia, naprzykład, do mężnego opowiadania i rozszerzenia wiary, i t. d.

7. *Ducha bojaźni.* Bojaźliwości, niedołęztwa.— *Ale mocy.* Męztwa i siły, abyśmy nawet wpośród prześladowań opowiadali Chrystusa.— *Trzezwości.* Umiarkowania i powściągliwości, t. j., iżbyśmy tak rzeczy pomyślne jak przeciwne ze stałością i umiarkowaniem znosili, i żebyśmy w drugich także miarkowali to wszystko, co jest zbytecznêm i nieumiarkowaném.

8. *Nie wstydaj się tedy świadectwa Pana naszego.* Nie wstydź się wyznawać i podawać nauki, którą nam dał Chrystus. Nie wstydź się także krzyża, męczeństwa i więzów Chrystusowych, któremi zapieczętował i potwierdził swoję naukę.—*Ale pospołu pracuj z Ewangelią.* W greckim jest, *współcierp* z Ewangelią, t. j., bądź uczęstnikiem utrapień i prześladowań, których doznaje Ewangelia.—*Wedle mocy Boga.* Potęgi Bożéj: pokładając nadzieję w potędze Boga, który ciebie do téj walki powołał i w niéj dopomoże.

9. *Który nas wybawił.* Od grzechu i śmierci wiecznéj.—*Wezwaniem swém świętém.* Do chrystyanizmu i świętości życia.—*Nie według uczynków naszych.* Zasług naszych.—*Ale według postanowienia swego i łaski.* Ale jedynie według łaskawego wyroku swego i upodobania.— *Która nam jest dana w Jezusie Chrystusie.* Która łaska czyli miłosierdzie co do swoich skutków daną nam została przez Chrystusa, t. j. została od wieków przygotowaną przez wzgląd na zasługi Chrystusowe.—*Przed czasy wiekuistemi.* Przed stworzeniem świata, wprzód nim się stał czas i wieki.

10. *A objawiona jest.* Łaska owa dana była od Boga przed wieki, lecz zostawała ukrytą w Bogu.— *Przez oświecenie Zbawiciela naszego.* Przez ukazanie się, jak jest w greckim, t. j., przez przyjście Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa.—*Śmierć skaził.* Który przez mękę i śmierć swoję zniósł śmierć naszę, o ile jest z niego; ale o ile jest z nas, w rzeczy saméj w nas się to jeszcze nie stało, ale się stanie podczas zmartwychwstania, gdy w każdym zmartwychwstającym błogosławionym śmierć będzie zniszczoną, i zakwitnie życie wieczne.—*A żywot oświecił i nieskazitelność przez Ewangelią.* Życie nieskazitelne i nieśmiertelne wyprowadził na jaw, okazał, i pewną nam przyniósł jego nadzieję przez Ewangelią, którą kazał opowiadać.

12. *To też cierpię.* Więzy.— *Ale się nie wstydam.* Nie wstydzę się albo urzędu mojego albo więzów.—*Bo wiem komum uwierzył.* Komu powierzyłem i poruczyłem, żeby strzegł depozytu mego. Przez co rozumie skarb trudów i cierpień, które poniósł dla Ewangelii, i który zebrawszy Paweł ś., gdy przyszło cierpieć i umierać, złożył niejako u Boga, aby w on dzień wielki, t. j. sądu, odebrał zań chwałę. P. W.

13. *Miéj wzór.* Żywy przykład, żywy obraz.—*Zdrowych słów.* Zdrowéj nauki.— *W wierze i w miłości.* Która się odnosi do wiary i miłości chrześciańskiéj; sens wiersza jest, jakby rzekł: O Tymoteuszu! do ciebie należy zatrzymać żywy wzór, żywe wyobrażenie nauki, którą tobie podałem, t. j., abyś słowa moje zawsze miał przed oczami twojemi, i podawał je drugim żywo i skutecznie. P. W.

14. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.

15. Scis hoc, quod aversi sunt a me omnes, qui in Asia sunt, ex quibus est Phigellus et Hermogenes.

16. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia saepe me refrigeravit, et catenam meam non erubuit; *(Infr. 4, 19.)*

17. sed cum Romam venisset, sollicite me quaesivit, et invenit.

18. Det illi Dominus invenire misericordiam a Domino in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti.

14. Strzeż dobréy rzeczy zwierzonéy przez Ducha S. który w nas mieszka.

15. Wiész to, iż się odwrócili odemnie wszyscy którzy są w Azyiéy: z których iest Phigellus y Hermogenes.

16. Niech da Pan miłosierdzie Onezyphorowemu domowi: iż mię często ochłodził, y łańcucha się mego nie wstydził;

17. ale przyszedszy do Rzymu, barzo mię pilnie szukał, y znalazł.

18. Niech mu Pan da aby nalazł miłosierdzie u Pana w on dzień. A iako mi wiele usługował w Ephezie, ty lepiéy wiész.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 12.—*Zwierzonéj rzeczy strzedz.* Kto co dobrego czyni w tym żywocie, ten to jakoby pokłada u Pana Boga, aby mu to schował i oddał po śmierci.

13. *Miéj wzór zdrowych słów.* Augustyn Ś. to miejsce wykładając uczy, iż o Boskich rzeczach pewnym sposobem od starszych podanym, i zwyczajnemi słowy mówić mamy, trzymając się słów z dawna w Kościele zachowanych: jakie są, Trójca S. persona, istność, spółistność, *transubstantiatia*, Msza, Sakrament, kapłan, kościoł, chrzest, pokuta. A strzegąc się nowych od heretyków wymyślonych: jakie są, zbór, ponurzenie, uznanie (miasto pokuty), wieczerza Pańska (miasto sakramentu ciała i kwie Pańskiéj), ofiarownik albo minister (miasto kapłana), chrystianin miasto chrześcijanina, sprawiedliwość poczytana, ciało Pańskie z chlebem, w chlebie, pod chlebem, albo przy chlebie: i tym podobnych.

CAPUT II. ROZDZIAŁ 2.

O gotowości cierpienia za wiarę, naśladowaniu cnót, unikaniu występków, i t. d.

1. Tu ergo, fili mi, confortare in gratia, quae est in Christo Jesu:

2. et quae audisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere.

3. Labora sicut bonus miles Christi Jesu.

4. Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat, cui se probavit.

5. Nam, et qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit.

6. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.

7. Intellige, quae dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

1. Ty tedy Synu móy, zmacniay się w łasce która iest w Chrystusie Jezusie:

2. a coś słyszał odemnie przez wiele świadków, toż zalécay wiernym ludziom, którzy sposobni będą y inszych uczyć.

3. Pracuy iako dobry żołniérz Chrystusa Jezusa.

4. Żaden służąc żołnierską Bogu nie wikle się sprawami świetckimi: aby się temu podobał któremu się udał.

5. Bo i który na placu się potyka nie bierze wieńca, ażby się przystoynie potykał.

6. Oracz który pracuie ma naprzód owocu zażywać.

7. Rozumiéy co mówię: bo da tobie Pan we wszytkim wyrozumienie.

---

14. *Strzeż dobréj rzeczy.* Rozumie skarb nauki chrześciańskiéj, który nazwał *zdrowemi słowami.* — *Przez Ducha Ś.* Jakby rzekł: Straż ta nie zależy od sił twoich, ale od Ducha Ś., do którego należy to sprawić.

15. *Iż się odwrócili odemnie.* Odrzucili mnie. — *Figellus i Hermogenes.* Kto oni byli, nie wiadomo. Niektóre tylko nie bardzo pewne rzeczy podaje o nich Justynianus z Metafrasta, Tertuliana i innych.

16. *Niech da Pan miłosierdzie.* Niech Pan będzie miłosiernym nad domem i rodziną Onezyfora.—*Iż mię często ochłodził.* I orzeźwił w tém upaleniu utrapień moich: był mnie pociechą i pomocą w tych więzach.— *I łańcucha się mego, nie wstydził.* Nie wstydził się więzów moich, ani się bał niebezpieczeństwa, ani hańby, żeby mnie dopomódz.

17. *Bardzo mię pilnie szukał.* Albowiem w niezmiernie obszerném mieście wiele było więzień, i wielka liczba uwięzionych.

18. *W on dzień.* Sądu.

R. 2.—1. *W łasce która jest w Chrystusie Jezusie.* Przez łaskę Chrystusową, abyś mocno trwał w wierze i Ewangelii, i ją opowiadał i rozszerzał.

2. *A coś słyszał odemnie.* Com ci ustnie podał, nie na pismie. — *Przez wiele świadków.* W obec wielu.— *Toż zalecaj wiernym ludziom.* Tego nauczaj wiernych i zdolnych ludzi, naprzykład, kapłanów kościoła twojego.

3. *Pracuj.* Przenoś nieszczęścia, trudności.

4. *Sprawami świeckiemi.* Patrz Wujka.

5. *Ażby się przystojnie potykał.* Wedle przepisanych prawideł szermierstwa.

6. *Oracz który pracuje.* Jako rolnicy orzeźwiają się i pobudzają do ponoszenia trudów w nadziei owoców, które oni pierwsi kosztują; tak ciebie, Tymoteuszu, uprawiacza roli Pańskiéj pobudzać do pracy powinna wielkość zamierzonego owocu, który sobie u Boga zachowujesz i składasz, żeby go odebrać w życiu przyszłém.

7. *Bo da tobie Pan we wszystkiém wyrozumienie.* Jakby rzekł: Przełożyłem tobie trzy przypowieści, żołnierza, szermierza i rolnika; niema potrzeby żebym je tobie tłumaczył, Bóg da tobie zrozumienie.

8. Memor esto, Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum,

9. in quo laboro usque ad vincula, quasi male operans; sed verbum Dei non est alligatum.

10. Ideo omnia sustineo propter electos, ut et ipsi salutem consequantur, quae est in Christo Jesu, cum gloria coelesti.

11. Fidelis sermo: Nam si commortui sumus, et convivemus:

12. si sustinebimus, et conregnabimus: si negaverimus, et ille negabit nos: *(Matth. 10, 33.)*

13. si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. *(Rom. 3, 3.)*

14. Haec commone, testificans coram Domino. Noli contendere verbis; ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium.

15. Sollicite cura te ipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis:

16. profana autem et vaniloquia devita; multum enim proficiunt ad impietatem,

17. et sermo eorum ut cancer serpit; ex quibus est Hymenaeus et Philetus,

18. qui a veritate exciderunt, dicentes, resurrectionem esse jam factam, et subverterunt quorumdam fidem.

19. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Cognovit Dominus, qui sunt ejus, et discedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini.

8. Pamiętay, iż Pan Jezus Christus powstał z martwych, z nasienia Dawidowego, wedlę Ewanieliiéy moiéy,

9. w któréy cierpię aż do więzienia iako złoczyńca: ale słowo Boże nie iest związane.

10. Przeto wszytko ciérpię dla wybranych: aby y oni zbawienia dostąpili które iest w Chrystusie Jezusie z chwałą niebieską.

11. Wierna mowa: Abowiem ieśliśmy spół umarli: spół téż żyć będziemy:

12. ieśli uciérpiémy: spół téż królować będziemy: ieśli się zaprzemy, y on się nas zaprzy;

13. ieśli nie wierzymy: on wiernym zostawa, zaprzéć samego siebie nie może.

14. To przypominay: oświadczaiąc przed Panem. Nie spiéray się słowy, bo się ninacz nie przygodzi, iedno na wywrócenie słuchaiących.

15. Staray się pilnie abyś się stawił doświadczonym Bogu, robotnikiem niezawstydzonym, dobrze rozbiéraiącym słowo prawdy:

16. a bezbożności y próżnomowności strzéż się, abowiem wielce pomnażaią się ku niepobożności:

17. a mowa ich szérzy się iako kancer: z których iest Himeneusz y Philetus,

18. którzy od prawdy odpadli, powiedaiąc iż się iuż stało zmartwychwstanie, y wywrócili wiarę niektórych.

19. Aleć mocny stoi grunt Boży, maiąc tę pieczęć: Zna Pan którzy są iego, y niech odstąpi od niesprawiedliwości wszelki który mianuie imię Pańskie.

---

8. *Z nasienia Dawidowego.* Wcielonego. — *Wedle Ewangelii mojéj.* Wedle prawdziwości Ewangelii, którą opowiadam.

9. *W któréj cierpię.* Znoszę utrapienia. — *Ale słowo Boże nie jest związane.* Chociaż ja w więzach zostaję, nie przestaję jednak opowiadać Ewangelii, żywém słowem, i przez listy.

10. *Przeto wszystko cierpię.* Żeby słowo Boże nie było związaném, ale się rozszerzało.—*Dla wybranych.* Dla tych szczególnie, których jeszcze trzeba przywieść do owczarni Chrystusowéj, przez nasze prace i usiłowania. Patrz Wujka. — *Które jest w Chrystusie Jezusie.* Które zbawienie otrzymuje się przez Chrystusa Jezusa. — *Z chwałą niebieską.* Które zbawienie łączy się z chwałą niebieską.

11. *Wierna mowa.* Wierna, prawdziwa i pewna jest mowa, iż jeśli tu za Chrystusa i z Chrystusem cierpimy i umieramy, razem też z Chrystusem zmartwychwstaniemy, i żyć będziemy w królestwie niebieskiém.

12. *Jeźli się zaprzemy.* Chrystusa i jego wiary, przez bojaźń tyranów i ich katuszy.— *I on.* Chrystus.—*Nas zaprze.* Zaprze się naszéj znajomości, i wyłączy nas ze swojego królestwa.

13. *Jeźli nie wierzymy.* Czy wierzymy, czy nie wierzymy, prawda się nie zmienia, Bóg nie może być oszukanym, ani kogo oszukać; niedowiarstwo lub przeniewierzenie się nasze nie może osłabić wierności Bożéj: chociaż i tracimy ufność, on jednak nie przestaje być wiernym.

14. *To przypominaj.* Te rzeczy, którem wyraził.— *Oświadczając przed Panem.* Albo wzywając na świadka Pana i zaklinając wiernych na Boga.—*Nie spieraj się słowy.* Jak wielu czyni przez upór, albo pychę, to jest aby pokazać, że więcéj umieją od innych. — *Na wywrócenie słuchających.* Do wprowadzenia w błąd słuchających; albowiem przez spory prawda się nie wyświeca, ale raczéj zaciemnia, gdyż każdy ze spierających się usiłuje przywieść słuchaczów do uznania swojego zdania, chociażby było fałszywém.

15. *Abyś się stawił doświadczonym Bogu. Godnym pochwały,* jak jest w greckim, to jest aby Bóg ciebie i wszystko twoje pochwalał, i za dobre uważał.— *Robotnikiem niezawstydzonym.* Żebyś swobodnie wyznawał i opowiadał krzyż Chrystusowy. Albo żebyś nie ściągnął na się wstydu dla swéj niewiadomości, lub złych obyczajów.—*Dobrze rozbierającym słowo prawdy.* W greckim, *należycie rozsiekającym* słowo prawdy. Przenośnia wzięta od karmicielek, które pokarmy rozdzielają na cząstki, aby je łatwiéj połykać mogły dziatki które karmią.

16. *A bezbożności i próżnomówności strzeż się.* Świeckiéj próżnomówności, czczéj i krzykliwéj gadatliwości. — *Albowiem wielce pomnażają się ku niepobożności.* Od rzeczy bowiem czczych i niepożytecznych przychodzi się do gorszych, nareszcie aż do bezbożności błędów i kacerstw.

17. *Mowa ich.* Heretyków. Patrz Wujka. — *Himeneusz i Filetus.* Jakie ich były błędy, zaraz przydaje.

18. *Powiadając iż się już stało zmartwychwstanie.* Błąd ich rozmaici rozmaicie tłumaczą. Być może nauczali, iż zmartwychwstanie już się stało w Chrystusie zmartwychwstałym, wierni zaś nie zmartwychwstaną w ciałach, ale tylko duchownie przez chrzest, przez który się odradzają do nowego życia; tak Ś. Tomasz.

19. *Aleć mocny stoi grunt Boży.* Mocnym tym gruntem Bożym jest zamiar, wyrok i przeznaczenie Boże, przez które postanowił powołać wiernych naprzód do wiary, potém do łaski i wytrwałości, a nareszcie do chwały. Albo jest samo zgromadzenie przeznaczonych.— *Mając tę pieczęć.* Kładzie tu Apostoł podwójną pieczęć

20. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea, et fictilia; et quaedam quidem in honorem, quaedam autem in contumeliam.

21. Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, et utile Domino ad omne opus bonum paratum.

22. Juvenilia autem desideria fuge, sectare vero justitiam, fidem, spem, charitatem et pacem cum iis, qui invocant Dominum de corde puro.

23. Stultas autem et sine disciplina quaestiones devita: sciens, quia generant lites. *(I. Tim. 1, 4. Tit. 3, 9.)*

24. Servum autem Domini non oportet litigare; sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem,

25. cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati, nequando Deus det illis poenitentiam ad cognoscendam veritatem,

26. et resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.

20. Lecz w wielkim domu, nie tylko są naczynia złote y srébrne, ale téż drzewiane y gliniane niektóre ku uczciwości, a niektóre, ku zelżywości.

21. Jeśliby się tedy kto od tych oczyścił: będzie naczyniem ku uczciwości poświęconym y użytecznym Panu, zgotowanym na wszelką sprawę dobrą.

22. A młodzieńskich chciwości chroń się: a naszladuy sprawiedliwości, wiary, nadzieie, miłości, y pokoiu z tymi którzy wzywaią Pana z czystego serca.

23. A wiaruy się gadek głupich y bez umieiętności: wiedząc iż rodzą zwady.

24. A słudze Pańskiemu nie trzeba się wadzić: ale układnym bydź ku wszytkim, sposobnym ku nauczaniu, ciérpliwym,

25. w cichości strofuiącym te którzy się sprzeciwiaią prawdzie: azaby im kiedy dał Bóg pokutowanie ku poznaniu prawdy,

26. y upamiętali się od sideł dyabelskich, który ie w więzieniu dzierży ku woléy iego.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 4. *Żaden służąc żołnierską.* Chryzostom ś. na to miejsce pisze: iż to Paweł ś. mówi nie tylko biskupom, ale i inszym ludziom. Bo wszyscy chocia świeccy, chocia i królowie, są żołnierze Pana Chrystusowi. A tak nie zakazujeć Apostoł temi słowy świeckiego regimentu i sądów: ale zbytniego starania około żywności, handlów i kupiectwa, i tym podobnych rzeczy, któremi się żołnierze nie bawią. Bo w greckim tak czytamy: Nie bawi się sprawami żywota albo żywności. Za czém i to idzie, iż księża nie mają żon pojmować. Bo żadne nie są większe zabawy świeckie, jako starania o żywności, i opatrzeniu żony, dzieci, czeladzi. (II. Kor. 10, 4.)

10. *Wszystko cierpię dla wybranych.* Obacz, iż wybrani, chocia pewnie zbawieni być mają, wszakże nie inaczéj bywają zbawieni, jedno tak przez prace swych pasterzów albo kaznodziejów, jako i przez swe uczynki dobre. (II. Piotr 1, 10.)

17. *Mowa ich szerzy się jako kancer.* Mowy, pieśni, kazania i pisma heretyckie, szkodliwe i zaraźliwe są: przetoż się ich wierni pilnie chronić mają.

21. *Jeźliby się kto oczyścił.* Obacz, iż wolność ma każdy człowiek, uczynić się statkiem godnym albo wiecznego zbawienia, albo potępienia. Bo acz zbawienie człowiecze, z łaski a z miłosierdzia Bożego najwięcéj pochodzi: jako i potępienie z sprawiedliwego sądu jego. Wszakże ani to ani owo, nic nie ujmuje wolności naszéj: ale z nią i przez nię sprawuje w nas wszystkie takie skutki, jakie Boskiéj opatrzności i naszym zasługom przynależą.

---

i znak wyrażonego gruntu Bożego: pierwszym jest przewidzenie Boże, drugim unikanie grzechów. Jakby rzekł: Wyrok ten swojego przeznaczenia, owszem samych przeznaczonych naznaczył Bóg i obwarował dwiema pieczęciami; jedna jest: *Zna Pan którzy są jego*, jest zaś to pieczęć Boskiego przejrzenia, którą się naznaczają wprzód nim przyjdą na świat; druga jest: *niech odstąpi od niesprawiedliwości, i t. d.*, to jest, unikanie grzechu; albowiem brzydzić się grzechem, unikać powodów do nich, jest wielkim dowodem przeznaczenia. — *Zna Pan którzy są jego.* Stosuje mowę Apostoł do słów Mojżesza, (Num. roz. 16, 5.) *Jutro*, powiada, *okaże Pan, którzy do niego należą, i t. d.*—*Wszelki który mianuje imię Pańskie.* Wszyscy którzy wzywają imienia Pańskiego, to jest, wszyscy wierni.

20. *Lecz w wielkim domu.* Zdaje sprawę dla czego pomiędzy chrześcianami, którzyby byli powinni unikać nieprawości, i którzy mają wiarę, i obfitują w święte ustawy życia, nie zbywa na złych ludziach: jako bowiem w wielkim domu rozmaitego rodzaju są naczynia, jedne złote lub srebrne, drugie gliniane lub drewniane, tak w wielkim domu Kościoła, jedni wierni są nakształt naczyń złotych lub srebrnych mocnymi i jaśniejącymi wiarą i sprawiedliwością: drudzy nakształt drewnianych i glinianych, wątłymi i słabymi w wierze i miłości.—*Ku uczciwości.* Przeznaczone do użytku szlachetnego. — *Ku zelżywości.* Służą do użytku lichego i zelżywego.

21. *Jeźliby się tedy kto od tych oczyścił.* Patrz Wujka.—*Od tych.* Grzechów, które się Bogu niepodobają, i błędów o których powiedział wyżéj. — *Użytecznêm Panu.* Użytém na potrzeby Pańskie. Zdaje się iż pod imieniem Pana Chrystusa rozumie, który jest gospodarzem tego wielkiego domu.—*Zgotowaném na wszelką sprawę dobrą.* Sposobném do wszelkiéj sprawy dobréj.

22. *A młodzieńskich chciwości.* Ciekawości, dumy, próżnéj chwały, a daleko bardziéj roskoszy, i innych tego rodzaju namiętności i wad młodzieńczych.

23. *Gadek głupich i bez umiejętności.* Kwestyj niepotrzebnych i bezsensowych.—*Wiaruj się.* Unikaj.—*Rodzą zwady.* Patrz co się rzekło w liście poprzedzającym roz. 1, w. 4.

24. *Układnym.* W greckim, *zdolnym i gotowym do nauczania.*—*Cierpliwym.* W znoszeniu wad i ułomności bliźnich.

25. *W cichości.* Z łagodnością. — *Azaby im kiedy.* To jest, jeśli kiedy. — *Dał Bóg pokutowanie.* Przez łaskę swoję pobudził do pokuty.

26. *I upamiętali się od sideł djabelskich.* I upamiętawszy się, wycofali się z sideł szatańskich.—*Ku woli jego.* Djabła, w którego są mocy z powodu grzechów.

CAPUT III.

1. Hoc autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa: *(I. Tim. 4, 1. II. Petr. 3, 3. Judae 18.)*

2. erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti;

3. sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate,

4. proditores, protervi, tumidi, et voluptatum amatores magis quam Dei;

5. habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes. Et hos devita:

6. ex his enim sunt, qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur variis desideriis;

7. semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes.

8. Quemadmodum autem Jannes et Mambres resisterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, *(Exod. 7, 11.)*

9. sed ultra non proficient; insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit.

10. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam,

11. persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antiochiae, Iconii et Lystris: quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus.

12. Et omnes, qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.

ROZDZIAŁ 3.

O występnych czasach ostatecznych, odstępstwie od wiary, i t. d.

1. A wiédz to, iż w ostatnie dni nastaną czasy nie bespieczne:

2. będą ludzie sami siebie miłuiący, chciwi, hardzi, pyszni, bluźniérze, rodzicóm nieposłuszni, niewdzięczni, złośnicy,

3. bez miłości przyrodzonéy, bez pokoiu, potwarcy, niepowściągliwi, nieskromni, bez dobrotliwości,

4. zdrayce, uporni, nadęci, y roskoszy więcéy miłuiący niźli Boga:

5. maiąc wprawdzie pozór pobożności, lecz się mocy iéy zapiéraiący. Y tych się chroń:

6. abowiem z tych są którzy wrywaią się w domy: y poimane wiodą niewiastki gréchami obciążone, które się daią uwiéźdź rozmaitym pożądliwościam:

7. zawsze się uczące, a nigdy ku wiadomości prawdy nieprzychodzące.

8. A iako Jannes y Mambres sprzeciwiali się Mojżeszowi: tak y ci się sprzeciwiaią prawdzie, ludzie rozumu skażonego, odrzuceni z strony wiary,

9. aleć więcéy nie wskuraią: abowiem ich szaleństwo iawne będzie wszytkim, iako y onych było.

10. Lecz ty dostąpiłeś moiey nauki, ćwiczenia, przedsięwzięcia, wiary, wytrwania, miłości, ciérpliwości,

11. przeszladowania, ucisków: iakie mię potkały w Antyochiiéy, w Ikoniiéy, y w Listrach: iakiem przeszladowania podéymował: a ze wszytkich mię Pan wyrwał.

12. Y wszyscy którzy chcą pobożnie żyć w Chrystusie Jezusie, przeszladowanie będą ciérpieć.

R. 3.—1. *W ostatnie dni.* Ostatniemi czasami nazywa tu Apostoł te czasy, które od jego czasu przedłużać się mają aż do końca świata. — *Czasy niebezpieczne.* Czasy trudne i przykre, to jest, gdyż ludzie mają być złymi, i napiętnowani występkami, które się tu wyliczają.

2. *Sami siebie miłujący.* Samoluby, szukający własnéj chwały i korzyści.—*Bluźnierze.* Zadawający obelgi i złorzeczący. Patrz Wujka.

3. *Bez miłości przyrodzonéj.* Bez spółczucia i litości. — *Bez pokoju.* W greckim, *łamiący przymierze*, i którzy z drugimi zgody utrzymać nie umieją.—*Niepowściągliwi.* Którzy służą obżarstwu i rozpuście.— *Bez dobrotliwości.* W greckim, *nieprzyjaciele dobrych*, to jest, nie miłujący dobrych.

4. *Zdrajce.* Którzy zrywają przyjaźń. — *Uporni.* W greckim, lekkomyślni, niestali.—*Nadęci.* Pychą.

5. *Mając wprawdzie pozór pobożności.* Cechuje heretyków, którzy udanym pozorem pobożności usiłują obalić prawdziwą religią. — *Lecz się mocy jéj zapierający.* Odrzucają i tracą moc pobożności.

6. *Którzy wrywają się w domy.* W celu własnego zysku.—*I pojmane wiodą niewiastki.* Patrz Wujka.

7. *Zawsze się uczące, a nigdy ku wiadomości prawdy nie przychodzące.* Nigdy te niewiasty nie dochodziły do poznania prawdy, gdyż nigdy im prawdy nie podawano, ale błędy i fałsze.

8. *Jannes i Mambres.* Są imiona dwóch czarnoksiężników Faraonowych, o których się mówi w Exodzie, że się przeciwstawili Mojżeszowi i z nim spółzawodniczyli w czynieniu rozmaitych cudów. Chociaż Mojżesz w Exodzie nie wyraża ich imion, Paweł ś. jednak zkądinąd je wiedział, i tu wyraził, a mianowicie z podania. — *Rozumu skażonego.* Występnemi namiętnościami. — *Odrzuceni z strony wiary.* Błądzący około wiary. Patrz Wujka.

9. *Aleć więcéj nie wskurają.* Daleko nie postąpią w swojéj obłudzie i zmyślonéj pobożności, bo się zaraz odkryje i postrzeże ich fałsz i zdrada. — *Jako i onych.* Czarnoksiężników Faraonowych. Patrz Wujka.

10. *Dostąpiłeś.* Nabywałeś, to jest, przez długi czas; czyli od początku aż do końca byłeś przy mnie, i możesz być świadkiem wszystkiego.— *Mojéj nauki.* Któréj znasz zacność i szczerość. — *Ćwiczenia.* To jest, sposobu życia, obyczajów moich. — *Przedsięwzięcia.* To jest, celu i zamiaru jaki przedsięwziąłem w opowiadaniu Ewangelii.—*Wiary.* Stałości w wierze. Albo stałości i ufności w pracach około wiary. — *Wytrwania.* Czyli łagodności względem prześladowców i przeciwników prawdy, a także względem braci w znoszeniu ich słabości i grzechów. — *Miłości.* Którą wszystkich obejmowałem, tak przyjaciół, jak nieprzyjaciół i przeciwników.—*Cierpliwości.* W przeciwnościach.

11. *W Antyochii.* Antyochia ta nie była w Syryi, ale w Pizydyi, w blizkości Ikonii i Listry, gdzie za poduszczeniem Żydów był kamienowanym i o mało nie zabitym. Dzieje Ap. 13 i 14.

12. *I wszyscy.* Wszyscy bowiem. Przez wszystkich rozumie wielką część. — *Pobożnie.* Religijnie. Syryjski przekłada, *z bojaźnią Bożą.* — *Prześladowanie będą cierpieć.* Patrz Wujka.

13. Mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes.
14. Tu vero permane in iis, quae didicisti, et credita sunt tibi: sciens, a quo didiceris:
15. et quia ab infantia sacras litteras nosti, quae te possunt instruere ad salutem, per fidem, quae est in Christo Jesu.
16. Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, *(2. Petr. 1, 20)*.
17. ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

13. A źli ludzie y zwodnicy pomnożą się w gorsze: błądząc, y w błąd wwodząc.
14. Lecz ty trway w tym czegoś się nauczył, y zwierzonoć się, wiedząc od kogoś się nauczył:
15. a iż z dziecińStwa umiész pisma święte, które cię mogą wyćwiczyć ku zbawieniu, przez wiarę która iest w Chrystusie Jezusie.
16. Wszelkie pismo od Boga natchnione, iest pożyteczne ku nauczaniu, ku strofowaniu, ku naprawieniu, ku ćwiczeniu w sprawiedliwości,
17. aby człowiek Boży był doskonały, ku wszelkiéy sprawie dobréy wyćwiczony.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 3. w. 2. *I będą ludzie sami siebie miłujący.* Cypryan S. wykłada to miejsce o heretykach, hardych, pysznych, kapłanom i Kościołowi nieposłusznych. Bo pycha jest matką odszczepieństwa. O czém niżéj rozdz. 4, 3. (Cypr. epist. 55, Num. 3).

6. *Pojmane wiodą niewiastki.* Jako w raju pierwéj niewiasta od szatana zwiedziona była: tak i zawsze niewiasty rychléj i snadniéj przez heretyki bywają oszukane: i mało nie wszystkie kacerstwa najwięcéj przez nie bywają forytowane i rozmnażane. (I. Timot. 2, 14).

8. *A jako Jannes i Mambres.* Nigdzie w starym zakonie nie czytamy, żeby czarnoksiężnicy oni temi imiony nazwani byli: ale przez tradycyą a podanie starszych te imiona aż do Pawła przyszły. Którym sposobem i teraz w Kościele wiemy imiona trzech królów, łotra prawego, żołnierza który bok Pański otworzył, i wiela innych.

9, *Aleć więcéj nie wskurają.* Wszystkie kacerstwa jako się rychło wzniecą, tak nie długo świecą. Bo żadne z nich do dziesiąci lat nigdy statecznie nie trwało, ale wnet na kilka sekt rozerwane było.

12. *Wszyscy którzy chcą pobożnie żyć.* Acz wszyscy ludzie pobożni rozmaite prześladowanie cierpią: wszakże nie wszyscy prześladowanie cierpiący są święci i pobożni: jako są złoczyńce. I słusznie biskupi, królowie i książęta katoliccy heretyki prześladują: od których Kościoł niesprawiedliwie prześladowanie cierpi. Lecz błogosławieni są, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości. (Mat. 5, 10).

16. *Wszelkie pismo.* Nie rzekł samo pismo jest dostateczne (jako tego miejsca nieumiejętnie przeciw tradycyom kościelnym sektarze naciągają), ale każde pismo, tak starego jako i nowego zakonu, i każda cząstka tegoż pisma, pożyteczna jest ku nauczaniu.

CAPUT IV. — ROZDZIAŁ 4.

O pilności biskupiéj w nauczaniu, upominaniu, nagrodzie dobrego pasterstwa, i t. d.

1. Testificor coram Deo et Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos per adventum ipsius, et regnum ejus:
2. praedica verbum, insta opportune, importune: argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.
3. Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus,
4. et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.

1. Oświadczam się przed Bogiem y Jezusem Chrystusem który będzie sądził żywe y umarłe przez przyszcie iego, y królestwo iego:
2. przepowiaday słowo: nalégay w czas, nie w czas: karz, proś, łay, z wszelaką ciérpliwością y nauką.
3. Abowiem będzie czas gdy zdrowéy nauki nie ściérpią: ale według swoich pożądliwości nagromadzą sobie uczycielów maiąc świérzbiące uszy,
4. a od prawdyć słuchanie odwrócą, a ku baśniam się obrócą.

---

13. *Pomnożą się w gorsze.* Postąpią w swojéj bezbożności i grzechach. —*Błądząc i w błąd wwodząc.* A przeto godnymi będą podwójnéj kary.

14. *Zwierzonoć się.* Ta nauka która tobie jako biskupowi jest powierzoną, abyś ją zachowywał i ogłaszał.—*Wiedząc od kogoś się nauczył.* Pomnąc od kogoś się nauczył, a następnie pewny jéj prawdziwości.

15. *Przez wiarę która jest w Chrystusie Jezusie.* Które (pismo ś.) uczy, iż należy wierzyć w Chrystusa, i że przez wiarę Chrystusową, i jego sakramenta i przykazania nabywa się zbawienie.

16. *Ku nauczaniu.* Zdrowej nauki.—*Ku strofowaniu.* Heretyków i grzeszników.—*Ku naprawieniu.* Występnych i gorszących obyczajów. — *Ku ćwiczeniu w sprawiedliwości.* W świętości i doskonałości.

17. *Aby człowiek Boży był doskonały.* Człowiekiem Bożym nazywa nauczyciela ewangelicznego i biskupa.

R. 4. —1. *Oświadczam się.* Proszę, zaklinam.—*Przed Bogiem.* To jest Ojcem; albowiem następuje *i Jezusem Chrystusem.* —*Żywe i umarłe.* Przez żywych rozumie tych, którzy w czasie ostatecznego sądu znajdą się żywymi, którzy jednak śmierci ulegną, i zostaną przywróconymi do życia. — *Przez przyjście jego.* Przyszedłszy na sąd. —*I królestwo jego.* Gdy bowiem przyjdzie na sąd, przyjdzie jako król, i panowanie swoje rozpocznie chwalebnie z błogosławionymi.

2. *Przepowiadaj słowo.* Ewangelią.—*Nalegaj.* Nie ustawaj opowiadać.—*Karz.* Przekonywaj dowodami.

3. *Według swoich pożądliwości.* Żeby zadość uczynić swoim cielesnym żądzom. —*Nagromadzą sobie uczycielów.* Zuchwale i niebacznie przybiorą sobie nauczycielów, nie posłanych lub poświęconych przez biskupów, ale których sobie zażąda pospólstwo, albo którzy się sami narzucą, chociaż są niezdatnymi.—*Mając świerzbiące uszy.* Wybiorą sobie takich nauczycieli dla tego, iż mają świerzbiące uszy, to jest lubią słuchać rzeczy nowe, ciekawe, pieszczące.

4. *A ku baśniom się obrócą.* Do baśni żydowskich, lub heretyckich.

5. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac Evangelistae, ministerium tuum imple. Sobrius esto.

6. Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meae instat.

7. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.

8. In reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex; non solum autem mihi, sed et iis, qui diligunt adventum ejus. Festina ad me venire cito.

9. Demas enim me reliquit, diligens hoc saeculum, et abiit Thessalonicam:

10. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11. Lucas est mecum solus: Marcum assume, et adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerium. *(Col. 4, 14).*

13. Tychicum autem misi Ephesum.

13. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, et libros, maxime autem membranas.

14. Alexander aerarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundum opera ejus:

15. quem et tu devita, valde enim restitit verbis nostris.

16. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.

17. Dominus autem mihi astitit, et confortavit me, ut per me praedicatio impleatur, et audiant omnes gentes; et liberatus sum de ore leonis.

5. Ale ty czuy, we wszytkim pracuy, sprawuy uczynek Ewanielisty, usługowanie twoie wypełniay. Bądź trzeźwym.

6. Bo mnie iuż ofiarować maią, y czas rozwiązania mego nadchodzi.

7. Potykaniem dobrym potykałem się, zawodum dokonał, wiaręm zachował.

8. Naostatek, odłożon mi iest wieniec sprawiedliwości, który mi odda Pan sędzia sprawiedliwy w on dzień: a nie tylko mnie, ale y tym którzy miłuią przyszcie iego. Spiesz się abyś do mnie rychło przybył.

9. Abowiem Demas mię opuścił, umiłowawszy ten świat, y poszedł do Thessaloniki:

10. Krescent do Galaciiéy, Tytus do Dalmaciéy.

11. Łukasz sam iest zemną. Marka weź y przyprowadź z sobą: bo mi iest pożyteczny ku posludze.

12. A Tychika posłałem do Ephezu.

13. Opończą którąm zostawił w Troadzie u Karpa, gdy przydziesz przynieś z sobą, y księgi, a zwłascza pargaminy.

15. Alexander mosiężnik wiele mi złego pokazał: odda mu Pan według uczynków iego:

15. którego się y ty strzeż: abowiem barzo się sprzeciwił słowóm naszym.

16. W pierwszéy obronie moiéy żaden przy mnie nie stał, ale mię wszyscy opuścili: niechay im nie będzie poczytano.

17. Ale Pan stał przy mnie, y umocnił mię: aby się przez mię przepowiadanie wypełniło, a iżby usłyszeli wszyscy Pogani: y iestem wyrwan z pasczęki lwiéy.

---

5. *Ale ty czuj.* Abyś się opierał tak wielkiemu złemu. — *Pracuj.* W greckim, *znoś przykrości i utrapienia*, to jest, dla Ewangelii. — *Sprawuj uczynek Ewangelisty.* Nie ustawaj w opowiadaniu Ewangelii.— *Usługowanie twoje wypełniaj.* Tak się zachowaj w swoim obowiązku i urzędzie, żebyś nic nie opuścił z tego, czego się słusznie wymaga od dobrego i wiernego sługi Ewangelii.

6. *Bądź trzeźwym.* W greckim tego niema, ale odpowiada νηφε, który wyraz nasz tłumacz na początku tego wiersza przełożył, *vigila, czuwaj.—Bo mnie już ofiarować mają.* Na śmierć wydać i na męczeństwo.—*Czas rozwiązania.* Śmierci.

7. *Potykaniem dobrém potykałem się.* Albowiem dla opowiadania Ewangelii Chrystusowéj, przeniosłem wiele prac i utrapień.—*Zawodum dokonał.* Już blizko jestem kresu; nastaje bowiem koniec życia i trudów.— *Wiaręm zachował.* Byłem wiernym sługą Pańskim i szafarzem słowa, i wiernie aż do końca życia wytrwałem w wykonywaniu powierzonego mnie urzędu.

8. *Wieniec sprawiedliwości.* Patrz Wujka. — *W on dzień.* Rozwiązania mojego. Albo w on dzień sławny i publiczny sądu ostatecznego.—*Którzy miłują przyjście jego.* Na sąd, to jest, przeświadczeni o swoich dobrych postępkach.—*Rychło.* Przed zimą, jak niżéj objaśnia.

9. *Demas.* O którym téż jest wzmianka w liście do Filemona, w. 24.—*Umiłowawszy ten świat.* Powodowany miłością i przywiązaniem do wygód doczesnych; tak iż przełożył własne korzyści nad pieczę i staranie około Pawła S. i Ewangelii. Jednak się nie oznacza przez to, iż odstąpił od wiary.—*Poszedł do Tessaloniki.* Bądź dla tego, żeby się tam oddać swoim interesom osobistym, bądź aby się usunąć od niebezpieczeństwa. A być może także, iż Tessalonika była jego ojczyzną.

10. *Krescent do Galacyi.* To jest odszedł, posłany ode mnie dla opowiadania Ewangelii.—*Do Galacyi.* Krainy w Azyi mniejszéj. Jest list S. Pawła do Galatów, któryśmy wyżéj wytłumaczyli. Niektórzy tłumacze rozumieją Gallią; albowiem Gallowie także zowią się Γαλαται —*Do Dalmacii.* Krainy w Illiryku.

11. *Łukasz.* Ewangelista.—*Marka.* Rozumie Jana, przezwiskiem Marka, stryjecznego brata Barnabasza, o którym jest wzmianka w Dziejach Ap. 12 i 15.—*Ku posłudze.* W Ewangelii.

12. *A Tychika posłałem do Efezu.* Aby zastąpił miejsce Tymoteusza biskupa Efezkiego, którego wezwałem do Rzymu.

13. *Opończę.* Rodzaj odzienia, które służyło do osłonienia się od deszczu i chłodu, i którego przedewszystkiém używano w drodze. — *Karpa.* O którym jest wzmianka u S. Dyonizego Areopagity (epist. 8. ad Demophilum, gdzie się przywodzi znakomite widzenie tego świętego.—*I księgi.* Pisma ś. ręką drugich pisane.—*Pargaminy.* Zdaje się rozumieć księgi ręką własną pisane.

14. *Alexander mosiężnik.* O którym wyżéj list I. roz 1, w. 20. Zowie się mosiężnikiem, to jest, rzemieślnikiem naczyń mosiężnych. — *Pokazał.* Zadał, uczynił.

15. *Którego się i ty strzeż.* Unikaj. — *Słowom naszym.* Opowiadaniu naszemu.

16. *W pierwszéj obronie mojéj.* Rozumie tę, którą uczynił Paweł S. podczas pierwszego uwięzienia; pisze bowiem Paweł S. z powtórnego swego więzienia o tych rzeczach, które mu się przytrafiły w pierwszém.— *Żaden przy mnie nie stał.* Nie okazał pomocy i opieki.

17. *Aby się przez mię przepowiadanie wypełniło.* Do-

18. Liberavit me Dominus ab omni opere malo: et salvum faciet in regnum suum coeleste, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

19. Saluta Priscam et Aquilam, et Onesiphori domum. *(Supr. 1. 16).*

20. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.

21. Festina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus et Pudens, et Linus et Claudia, et fratres omnes.

22. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

18. Wybawił mię Pan od wszelakiego uczynku złego, y zachowa do królestwa swego niebieskiego, któremu chwała na wieki wieków. Amen.

19. Pozdrów Pryszkę y Aquilę, y dóm Onezyphorów.

20. Erastus został w Koryncie: a Trofimam zostawił w Milecie chorego.

21. Spiesz się abyś przyszedł przed zimą. Pozdrawiaią cię Eubulus, y Pudens, y Linus, y Klaudia, y bracia wszyscy.

22. Pan Jezus Chrystus z duchem twoim. Łaska z wami. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 8. *Wieniec sprawiedliwości.* Z tego miejsca mamy, iż wszystkie uczynki dobre, od usprawiedliwionych w łasce Bożéj uczynione, prawdziwie zasługują niebo, i godne są żywota wiecznego: a iż żywot wieczny jest zapłatą, wieńcem albo koroną, którą według sprawiedliwości Pan Bóg oddawa, i płaci ludziom dobrze czyniącym z łaski jego. Albowiem oddawa ją i płaci jako sprawiedliwy sędzia, a nie tylko jako miłosierny dawca. I wieniec albo korona, którą oddaje i płaci, nie tylko jest z łaski i z miłosierdzia, ale też i z sprawiedliwości. Łaska i miłosierdzie jego jest, iż dobrze czynimy i zasługujemy: a sprawiedliwość jego jest, za takie zasługi dać nam zapłatę zasłużoną w niebie. Pięknie te słowa apostolskie Augustyn in Psal. 8, 3. rozbiera. Nie rzekł prawi, który mi daruje: ale który mi odda. A cóż ci odda, jedno to coć winien? Odda tedy sędzia sprawiedliwy. Bo wejrzawszy na uczynek, nie może zatrzymać zapłaty, ten który na uczynek patrzy. Sam się uczynił winowajcą, nie biorąc ale obiecując. (August. de grat. et lib. arb. cap. 17, et in Psal. 83, et in Psal. 100).

---

prowadzoném zostało do końca. — *A iżby usłyszeli wszyscy pogani.* Abym wielu jeszcze narodom mógł opowiadać Ewangelią. — *Z paszczęki lwiéj.* Neronowéj, który był dzikim i okrutnym jak lew.

18. *Wybawił mię Pan od wszelkiego uczynku złego.* W greckim jest w czasie przyszłym, *wybawi* mię Pan od wszelkiego grzechu, nie dopuści bowiem, żebym uległ przeciwnościom, ale da wytrwałość aż do śmierci.— *Do królestwa swego niebieskiego.* Abym dostąpił królestwa niebieskiego.

19. *Pryszkę i Akwilę.* Patrz co się rzekło Dzieje Ap. 18, 2; i Rzym. 16, 3. — *Dom Onezyforów.* Patrz co się rzękło w pierwszym rozdz. tego listu.

20. *Erastus.* O nim też jest wzmianka do Rzym. 16, 23.— *Trofimam.* Ten Trofim był biskupem Arelateńskim, jak podaje Anzelm i Piotr Kluniacki, (lib. 1, epist. 2).— *W Milecie.* Miasto to było w Azyi, nie daleko od Effezu.

21. *Pudens.* Mąż sławny u Rzymian, z urzędu senator, i ojciec świętych panien Praxedy i Pudenciany.— *Linus.* Który po Pietrze rządził kościołem.— *Bracia wszyscy.* Wszyscy chrześcianie.

22. *Z duchem twoim.* Niech będzie z tobą przez łaskę swoję.— *Z wami.* To jest, z tobą i całym kościołem tobię powierzonym.

Koniec listu drugiego Ś. Pawła do Tymoteusza.

Wprowadzenie do Listu S. Pawła Apostoła do Tytusa.

Wykład X. J. Wujka.—Tytusa ucznia wiernego, którego w Krecie wyspie Biskupem był postanowił, w tym liście wprawuje (jako i Tymoteusza), a w nim wszystkie Biskupy, jakie ludzie po wszystkich mieściech na biskupstwo albo na kapłaństwo obierać i poświęcać ma: i czego mają nauczać ludzi wszystkich stanów, strzegąc się heretyków i fałszywych nauk, dobre uczynki zalecając, a sami siebie dając im na przykład we wszystkiem dobrem.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD TITUM.

CAPUT I.

LIST BŁ. PAWŁA APOSTOŁA DO TYTUSA.

ROZDZIAŁ 1.

O przymiotach biskupa, strofowaniu Kreteńczyków, i t. d.

1. Paulus, servus Dei, Apostolus autem Jesu Christi secundum fidem electorum Dei et agnitionem veritatis, quae secundum pietatem est

1. Paweł sługa Boży, y Apostół Jezusa Chrystusa według wiary wybranych Bożych y uznania prawdy: która iest według pobożności

---

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Według wiary wybranych Bożych.* Posłany na to, abym ogłaszał wiarę na zbawienie tym, którzy są wybranymi od Boga. Abym wszystkich wiernych,

2. in spem vitae aeternae, quam promisit qui non mentitur, Deus, ante tempora saecularia;

3. manifestavit autem temporibus suis verbum suum in praedicatione, quae credita est mihi secundum praeceptum Salvatoris nostri Dei:

4. Tito dilecto filio secundum communem fidem: gratia et pax a Deo Patre, et Christo Jesu Salvatore nostro.

5. Hujus rei gratia reliqui te Cretae, ut ea, quae desunt, corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi.

6. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos. *(I. Tim. 3, 2).*

7. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum:

8. sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem,

9. amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos, qui contradicunt, arguere.

10. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui et seductores: maxime qui de circumcisione sunt,

11. quos oportet redargui; qui universas domos subvertunt, docentes, quae non oportet, turpis lucri gratia.

12. Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri.

2. ku nadziei żywota wiecznego, którą Bóg który nie kłama obiecał przed czasy wiekuistémi:

3. a obiawił czasów swoich słowo swe przez przepowiadanie, które mi iest zwierzone według rozkazania zbawiciela naszego Boga:

4. Tytusowi miłemu synowi według spólnéy wiary, łaska y pokóy od Boga Oyca, y Jezusa Chrystusa zbawiciela naszego.

5. Dla tegom cię zostawił w Krécie, abyś to czego niedostawa naprawił, y postanowił kapłany po miastach, iakom y ia tobie rozrządził.

6. Jeśli kto iest bez winy, mąż iednéy żony, syny wierne maiący, nie obwinowane w zbytku, abo nie poddane.

7. Abowiem Biskup ma bydź bez winy, iako szafarz Boży: nie pyszny, nie gniewliwy, nie winopilca, nie biiący: nie chciwy zysku szkaradnego:

8. ale wdzięcznie goście przyimuiący, dobrotliwy, trzeźwy, sprawiedliwy, święty, powściągliwy:

9. trzymaiący się téy, która iest wedle nauki, wiernéy mowy, iżby mógł napominać przez zdrową naukę, y tych którzy się przeciwiaią przekonać.

10. Abowiem iest wiele nieposłusznych, próżnomownych y zwodzicielów, a nawięcéy którzy są z obrzezania,

11. których trzeba przekonywać, którzy całe domy podwracaią, ucząc co nie potrzeba, dla zysku sprośnego.

12. Powiedział niektóry z nich, własny ich Prorok: Kreteńczykowie zawsze kłamliwi, złe bestyie, brzuchowie leniwi.

a zwłaszcza świętych i wybranych, nauczał świętéj i prawdziwéj wiary, żeby przez nią przyszli do poznania prawdy.—*I uznania prawdy.* Aby poznali prawdę Ewangeliczną.—*Która jest według pobożności.* Która naucza abyśmy święcie i pobożnie żyli, i należycie rozumieli o Bogu i religii.

2. *Ku nadziei żywota wiecznego.* Która prawda podaje nam żywot wieczny, i uczy żebyśmy się jego spodziewali i do niego dążyli.—*Którą.* Który, to jest, żywot wieczny.—*Obiecał.* Postanowił i przeznaczył dać wiernym swoim.— *Przed czasy wiekuistemi.* Przed stworzeniem świata; przed wieki.

3. *Czasów swoich.* W czasie właściwym.—*Słowo swe.* Które się stało ciałem; tak ś. Hieronim. Albo rozumie obietnicę Bożą żywota wiecznego.

4. *Według spólnéj wiary.* Nie według ciała, ale według spólnéj wiary i ducha, przez któregom cię zrodził w Chrystusie.—*Łaska.* Niech będzie, albo niech się pomnaża.

5. *W Krecie.* Na wyspie Krecie.—*Czego niedostawa naprawił.* Co jeszcze pozostaje do naprawienia.—*Kapłany.* A także i biskupów.P. W.— *Jakom i ja tobie rozrządził.* Jakom ja tobie był rozkazał; albo takich jakich ja tobie opisałem, i teraz znowu opisuję.

6. *Jeśli kto jest bez winy.* Ten bowiem jest godny biskupstwa i kapłaństwa, który tak żyje, iż go nikt słusznie o występek pomawiać nie może, i który jest dobréj sławy i imienia. —*Mąż jednéj żony.* Patrz co się rzekło. I. Tym. 3, 2.—*Syny wierne mający.* Wyznawających wiarę Chrystusową.— *Nie obwinowane w zbytku.* W jedzeniu i piciu, za którém też idzie rozpusta.—*Albo nie poddane.* Nieposłuszne starszym.

7. *Jako szafarz Boży.* Namiestnik i sługa w szafowaniu Ewangelii i Sakramentów.—*Nie bijący.* Patrz co się rzekło I. Tym. 3, 3.— *Nie chciwy zysku szkaradnego.* Który zewsząd chce ciągnąć zysk, chociażby sposobem nieuczciwym.

8. *Dobrotliwy.* Miłośnik dobrych.— *Trzeźwy.* Σωφρονα, który wyraz tłumacz Wulgaty, I. Tym. 3, 3. przekłada *roztropny.* Patrz cośmy tam rzekli.—*Sprawiedliwy.* Który żyje niewinnie pomiędzy ludźmi, i każdemu oddaje co się jemu należy.— *Święty.* Pobożny i religijny.—*Powściągliwy.* Który powściąga namiętności, a zwłaszcza te, które prowadzą do rozpusty i obżarstwa.

9. *Wedle nauki.* Chrześcijańskiej religii.— *Wiernéj mowy.* Prawdziwéj i doświadczonéj pewności.— *Iżby mógł napominać przez zdrową naukę.* Był zdolnym upominać do pobożności, i wszelkiego rodzaju cnót, i to przez zdrową i nieskażoną naukę Ewangelii.—*Przekonać.* Świadectwami Pisma ś. i mocnemi dowodami.

10. *Zwodzicielów.* Którzy sieją błędy pomiędzy wiernymi, i odwodzą od prawdy.—*Którzy są z obrzezania.* Którzy są nawróconymi z żydowstwa, i nauczają, iż razem z chrześciańską religią należy zachować żydowstwo.

11. *Których trzeba przekonywać.* W greckim, *zamknąć usta.*—*Co niepotrzeba.* Rzeczy fałszywych i szkodliwych.

12. *Niektórzy z nich.* To jest, Epimenides, poeta Kreteński.—*Prorok.* Zowie Epimenidasa prorokiem, albo dla tego, iż swoi go mieli za proroka, jak świadczy Laerciusz; albo że napisał księgę *de oratione* (o modlitwie); albo nareszcie zowie się prorokiem dla tego, iż opisał przyrodzone wady swojego narodu, co uchodzi za jedno jak gdyby przepowiadał wady potomków, gdyż wady wrodzone przodków prawie zawsze przechodzą na potomków.— *Złe bestie.* Tak się na-

13. Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide,

14. non intendentes Judaicis fabulis, et mandatis hominum, aversantium se a veritate.

15. Omnia munda mundis; coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinatae sunt eorum et mens et conscientia. (*Rom. 14, 20*).

16. Confitentur, se nosse Deum, factis autem negant: cum sint abominati, et incredibiles, et ad omne opus bonum reprobi.

13. To świadectwo iest prawdziwe. Dla któréy przyczyny ostrze ie karz, aby zdrowi byli w wierze,

14. nie bawiąc się Żydowskimi baśniami, y mandatami ludzi którzy się od prawdy odwracaią.

15. Wszytko czyste czystym: lecz pokalanym y niewiernym niémasz nic czystego, ale pokalane są ich y umysł y sumnienie.

16. Wyznawaią iż Boga znaią: lecz się uczynkami zapiéraią, będąc obrzydłymi y trudnymi do wierzenia, a do każdego uczynku dobrego nikczemnymi.

Wykłady trudniejszych miejsc X. Jakóba Wujka.

Roz. 1. w. 5.—*Abyś postanowił kapłany po miastach.* Aczkolwiek biskupi i kapłani mogą być mianowani, obierani i prezentowani od królów, od pospólstwa, i od podawców: wszakże nie mogą być poświęceni i postanowieni, jedno od biskupów: jako tu oto Tytus z rozkazania Pawła Ś. nie tylko poświęcał i stanowił, ale i obierał kapłany.

15. *Wszystko czyste czystym.* To jest, niemasz żadnego pokarmu nieczystego, któryby miał splugawić człowieka: tak jako w zakonie mojżeszowym było wiele pokarmów nieczystych, których się nigdy jeść nie godziło. Ale acz wszystkie pokarmy są czyste, wszakże przecie grzeszy ten, który ich z gorszeniem pożywa, kiedy się ich pożywać nie godzi. I dobra rzecz jest wstrzymać się, albo zawsze, albo pewnych czasów, od mięsa i od wina. Nadto, acz wiernym katolikom i mięso, i jajca, i mleczno jest czyste, i przeto go czasów swych pożywają: wszakże nieczystym i niewiernym (jakowi są heretycy wszyscy) nic nie jest czystego: ale splugawiony jest ich umysł i sumnienie. (Rzym. 14, 20).

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O sposobie nauczania ludzi rozmaitego wieku i stanu, i dobrodziejstwach wcielenia.

1. Tu autem loquere, quae decent sanam doctrinam:

2. Senes ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia.

3. Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, bene docentes,

4. ut prudentiam doceant adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant:

5. prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei.

1. A ty mów co przystoi zdrowéy nauce.

2. Starcy aby byli trzeźwi, wstydliwi, rostropni, zdrowi w wierze, w miłości, w cierpliwości.

3. Także stare niewiasty, w ubierze świętym niepotwarliwe, nie wiele wina piiące, na dobre uczące,

4. aby młode białegłowy ćwiczyły w rostropności, żeby męże swoie lubiły, dziatki swe miłowały,

5. rostropne, czyste, trzezwe, o dom się staraiące, dobrotliwe, mężóm swym poddane: aby słowo Boże nie było bluźnione.

żywają dla tego, iż byli skłonnymi do szkodzenia, jak bestie, które kąsają, lub bodzą rogami, i t. d.—*Zawsze kłamliwi.* Ztąd powstało przysłowie u greków, u których *kretyzować,* to samo znaczy co kłamać.—*Brzuchowie leniwi.* Dla tego że dogadzali lenistwu i brzuchowi.

13. *To świadectwo jest prawdziwe.* Wiedział o tém Paweł Ś. z doświadczenia i powszechnéj wieści.—*Aby zdrowi byli w wierze.* Aby zachowali całość wiary i nauki chrześcijańskiéj, i odrzucali wszystko, co jéj jest przeciwném.

14. *Nie bawiąc się żydowskiemi baśniami.* Żeby niedawali ucha owym żydowskim baśniom, przez które chcą zaszczepić swoje żydowstwo. — *I mandatami ludzi.* Potępia tu apostoł rozkazy ludzi, nie wszystkich, (bo takimby sposobem obalał wszystkie prawa ludzkie), ale tylko tych, którzy się sprzeciwiali prawdzie, i na jéj miejsce podstawywali baśnie, a zwłaszcza żydowskie, a także którzy usiłowali zatrzymać ceremonie prawa mojżeszowego, i wybor pokarmów od niego nakazany.

15. *Wszystko czyste czystym.* Patrz Wujka.

16. *Lecz się uczynkami zapierają.* Gdyż uczynki nie odpowiadają wyznaniu, jako przeciwne przykazaniom Bożym, których się znajomością szczycą.— *Trudne do wierzenia.* Niewiernymi, nieposłusznymi, właściwie niedającymi się przekonać.—*Nikczemnymi.* Niezdatnymi do żadnego uczynku dobrego, i to z własnéj winy.

R. 2.— 1. *Co przystoi zdrowéj nauce.* Co jest zgodnem ze zdrową nauką.

2. *Starcy, aby byli trzeźwi.* Grecki wyraz, oznacza tak czuwających jak trzeźwych. Patrz wyż. I. Tym. 3, 2.— *Wstydliwi.* W greckim, *rozważni i poważni.*—*Roztropni.* Patrz co się rzekło 1. Tym. 3, 2.—*Zdrowi w wierze.* Mocni.— *W miłości.* Aby była szczerą i nieudaną.—*W cierpliwości.* Ten jest zdrowym w cierpliwości, który tak znosi przeciwności, iż z tego powodu nic nie grzeszy, ani przeciwko Bogu, ani przeciwko bliźniemu.

3. *W ubiorze świętym.* Któryby znamionował świętość i pobożność.— *Na dobre uczące.* Jakby rzekł: Stare niech uczą młodych rzeczy dobrych i uczciwych: nie zaś lekkich, głupich, lub wszetecznych.

4. *Aby młode białogłowy ćwiczyły w roztropności.* Patrz co się rzekło II. Tym. 1, 7.

5. *Trzeźwe.* Tego wyrazu niema w greckim, i zdaje się, iż jest tłumaczeniem wyrazu poprzedzającego.—*O dom się starające.* Które ustawicznie siedzą w domu, i zajmują się domem.—*Dobrotliwe.* Dobre, uprzejme, łaskawe względem domowników.—*Aby słowo Bo-*

6. Juvenes similiter hortare, ut sobrii sint.
7. In omnibus teipsum praebe exemplum bonorum operum: in doctrina, in integritate, in gravitate,
8. verbum sanum, irreprehensibile, ut is, qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.
9. Servos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, *(Ephes. 6, 5. 1. Petr. 2, 18).*
10. non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.
11. Apparuit enim gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, *(Infr. 3, 4).*
12. erudiens nos, ut abnegantes impietatem et saecularia desideria, sobrie et juste, et pie vivamus in hoc saeculo,
13. exspectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi,
14. qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.
15. Haec loquere et exhortare, et argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

6. Młodzieńce także napominay aby byli trzéźwi.
7. Samego siebie we wszytkim podaway przykładem dobrych uczynków, w nauce, w szczérości, w powadze:
8. słowo zdrowe, nie naganione: aby się ten który iest przeciwny zawstydził, nie maiąc nic coby o nas miał mówić złego.
9. Słudzy aby panóm swym byli poddani, we wszytkim się podobaiąc, nie sprzeciwiaiąc się:
10. nie zdradzaiąc, ale we wszytkim dobrą wierność pokazuiąc: aby naukę zbawiciela naszego Boga we wszytkim ozdobili.
11. Abowiem okazała się łaska Boga Zbawiciela naszego wszytkim ludzióm:
12. Nauczaiąca nas abyśmy zaprzawszy się niepobożności y świetckich pożądliwości, trzeźwie, y sprawiedliwie, y pobożnie, żyli na tym świecie,
13. oczekiwaiąc błogosławionéy nadzieie, y przyszcia chwały wielkiego Boga y zbawiciela naszego Jezusa Christusa,
14. który dał samego siebie za nas, aby nas wykupił od wszelakiéy nieprawości, a żeby oczyścił sobie lud przyiemny, naszladowcę dobrych uczynków.
15. To mów, y napominay, y strofuy, z wszelaką powagą. Żaden tobą niech nie gardzi.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 2. w. 13. *Przyjście wielkiego Boga.* Tu Apostoł Chrystusa Pana zowie nie tylko Bogiem, ale i wielkim Bogiem. Co się z jednego greckiego artykułu jaśnie pokazuje, iż się to wszystko ściąga do jednej persony Pana Chrystusowej. (Vide Bellarm).

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O sposobie zachowania się względem przełożonych i wiernych, i t. d.

1. Admone illos, principibus et potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse:
2. neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

1. Napominay ie, aby przełożeństwam y zwiérzchnościam poddanymi byli, na roskazanie posłuszni byli, na każdy dobry uczynek gotowymi,
2. nikogo nie bluźnili, nie zwadliwymi byli, ale skromnymi: wszelką łagodność okazuiąc przeciwko wszem ludzióm.

że nie było bluźnione. Aby chrześcijańska religia nie była pomawianą u niewiernych, jakby sprzyjała namiętnościom.

8. *Słowo zdrowe.* Podawaj słowo zdrowe. Rozumie naukę prawowierną, nieskażoną.— *Nienaganione.* Któremu nic zarzucić nie można.— *Ten który jest przeciwny.* Przeciwnik, to jest, poganin, żyd, albo heretyk.

9. *Słudzy.* Dodać należy: upominaj.— *We wszystkiem się podobając.* Okazując posłuszeństwo w têm wszystkiem, co się nie sprzeciwia Bożemu prawu.

10. *Aby naukę Zbawiciela naszego Boga we wszystkiem ozdobili.* Aby posłuszeństwem, wiernością i dobremi obyczajami zalecali naukę chrześciańską przed panami swoimi.

11. *Albowiem okazała się łaska Boga.* Przystoi żebyśmy chrześcianie żyli święcie wedle przepisów któreśmy tylko co podali; albowiem przebywamy w światłości Ewangelii, przez którą zostaliśmy nauczeni prawdziwéj religii i obowiązków chrześciańskich. Zamiast *okazała się*, w greckim jest, *zaświeciła.*—*Łaska Boga.* Miłosierdzie i dobroć Boża wyświadczona ludziom we wcieleniu Chrystusowém. Albo pod imieniem *łaski Boga* rozumie samo wcielenie, albo Chrystusa Zbawiciela naszego, który z miłosierdzia ku ludziom przyjął ich naturę.

12. *Niepobożności.* Niedowiarstwa, bałwochwalstwa i wszelkich przesądów.—*Świeckich pożądliwości.* Światowych żądz, namiętności wszelkich cielesnych, pożądliwości bogactw, czci i chwały.—*Trzeźwie.* Umiarkowanie, skromnie.

13. *Oczekiwając błogosławionej nadzieje.* Tymczasem póki oczekujemy obiecanéj szczęśliwości, jako nagrody za dobre uczynki.—*I przyjścia chwały wielkiego Boga.* Rozumie chwalebne przyjście Chrystusa na sąd ostateczny.

14. *Lud przyjemny.* Tak nazywa lud szczególnie wybrany i umiłowany od Boga; aby nas odkupionych i oczyszczonych od wszelkiéj nieprawości posiadał jako lud szczególnie wybrany.—*Naśladowcę dobrych uczynków.* Zwolennika dobrych uczynków.

15. *Żaden tobą niech nie gardzi.* Tak się sprawuj na twoim urzędzie, tak dalece żyj święcie i nienagannie, aby się nikt tobą gardzić nie ważył.

R. 3.— 1. *Je.* Kreteńczyków.—*Na rozkazanie posłusznymi byli.* To jest, aby natychmiast ochotnie i z duszy okazywali posłuszeństwo.— *Na każdy dobry uczynek.* Włożony od rządu i panów.

2. *Nikogo nie bluźnili.* To jest, nikomu nie złorzeczyli, i nikogo nie lżyli.— *Ale skromnymi.* Uprzejmymi, cichymi, ludzkimi.

3. Eramus enim aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes desideriis, et voluptatibus variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, odientes invicem.

4. Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, *(Supr. 2, 11.)*

5. non ex operibus justitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, *(2. Tim. 1, 9.)*

6. quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum,

7. ut justificati gratia ipsius, heredes simus secundum spem vitae aeternae.

8. Fidelis sermo est: et de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus praeesse, qui credunt Deo. Haec sunt bona et utilia hominibus.

9. Stultas autem quaestiones et genealogias, et contentiones et pugnas legis devita: sunt enim inutiles et vanae. *(2. Tim. 2, 23.)*

10. Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita:

11. sciens, quia subversus est, qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus.

12. Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hiemare.

13. Zenam legisperitum, et Apollo sollicite praemitte, ut nihil illis desit.

14. Discant autem et nostri bonis operibus praeesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi.

15. Salutant te, qui mecum sunt omnes: saluta eos, qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

3. Abowiem y my byliśmy niekiedy głupi, niewierni, błądzący, służący pożądliwościam y roskoszam rozmaitym, w złości y zazdrości żyiący, przemierźli, iedni drugich nie nawidzący.

4. Lecz gdy się okazała dobrotliwość y ludzkość zbawiciela naszego Boga:

5. nie z uczynków sprawiedliwości któreśmy uczynili my, ale podług miłosierdzia swego zbawił nas przez omycie odrodzenia, y odnowienia Ducha świętego,

6. którego wylał na nas obficie przez Jezusa Chrystusa zbawiciela naszego:

7. abyśmy usprawiedliwieni łaską iego, byli dziedzicami według nadzieie żywota wiecznego.

8. Wierna iest mowa: a chcę abyś tego potwierdzał, iżby się starali w dobrych uczynkach przodkować, którzy wierzą Bogu. Te rzeczy są dobre y pożyteczne ludziom.

9. A głupich gadek, y wyliczania rodzaiów, y sporów, y swarów zakonnych chroń się: abowiem są niepożyteczne y próżne.

10. Człowieka heretyka po piérwszym y wtórym strofowaniu się strzeż:

11. wiedząc iż iest wywrócony, który takowy iest, y grzészy, gdyż iest własnym sądem potępiony.

12. Gdy poszlę do ciebie Artemana abo Tychika, spiesz się do mnie przybydź do Nikopola: abowiem tamem umyślił zimować.

13. Zenasa Doktora zakonnego y Apolla pilnie przeszli, aby im ninaczym nie schodziło.

14. A niech się uczą y naszy w dobrych uczynkach przodkować na używanie potrzebne: iżby nie byli nie użytecznymi.

15. Pozdrawiaią cię ci, którzy są zemną wszyscy. Pozdrów te którzy nas miłuią w wierze. Łaska Boża ze wszytkimi wami. Amen.

---

3. *Niewierni.* W greckim, *nieposłuszni.— Błądzący.* Tak na drodze obyczajów, jak nauki.

4. *Dobrotliwość i ludzkość.* Szczególna miłość Boża względem ludzi.

5. *Nie z uczynków sprawiedliwości, któreśmy uczynili.* Nie przez zasługę naszych uczynków sprawiedliwych.— *Przez omycie odrodzenia.* Przez chrzest, którym zewnątrz obmyci, odradzamy się wewnątrz na synów Bożych przez łaskę przysposobienia.—*I odnowienia Ducha Świętego.* W którym chrzcie przez łaskę Ducha Ś. odradzamy się, i stajemy się nowymi ludźmi świętymi, sprawiedliwymi, i przyjaciółmi Bożymi. P. W.

7. *Łaską jego.* Nie naszą zasługą.—*Byli dziedzicami według nadzieje.* Zaczęli już mieć nadzieję i dążyć do dziedzictwa królestwa niebieskiego.

8. *Wierna jest mowa.* Jakby rzekł: To com powiedział jest rzeczą prawdziwą i pewną.—*Chcę abyś tego potwierdzał.* Chcę abyś to twierdził, opowiadał.—*W dobrych uczynkach przodkować.* Tak się przykładać i oddawać dobrym uczynkom, aby byli przewodnikami dla drugich w tych dobrych uczynkach, to jest przykładem a także upomnieniem.—*Te rzeczy są dobre i pożyteczne ludziom.* Albowiem tak czynić jest rzeczą poczciwą i pożyteczną.

9. *Wyliczania rodzajów.* Patrz co się rzekło I. Tym. 1—4. S. Hieronim powiada, iż był zwyczaj u opowiadających żydowstwo, że od Adama aż do Zorobabela tak szybko wyliczali na pamięć rodowody wszystkich, jak gdyby swoje własne imie powtarzali.—*Swarów zakonnych.* Czczych i rabińskich sporów około prawa.

10. *Strofowaniu.* Upomnieniu.— *Strzeż się.* Unikaj. Patrz Wujka.

11. *Jest wywrócony.* Pozbawiony wiary, nadziei i wszelkich dóbr.—*Grzeszy.* Z własnéj winy i woli, gdyż jest zaciętym w kacerstwie. — *Własnym sądem potępiony.* Przez samego siebie potępiony, to jest przez to co czyni, gdyż z własnéj to jego winy pochodzi, iż nieopuszcza błędu i nie przychodzi do upamiętania.

12. *Gdy poszlę do ciebie Artemana albo Tychika.* Aby na czas twojéj nieobecności zastąpili cię w Krecie.— *Do Nikopola.* Miasta w Epirze.

13. *Doktora zakonnego.* Prawa Mojżeszowego, nie zaś Rzymskiego, albo greckiego.— *Apolla.* Którego częsta wzmianka w Dziejach Apostolskich i listach S. Pawła.— *Aby im na niczém nie schodziło.* Upomina, aby ich tak dobrze opatrzonych na drogę wysłał, żeby im na niczém nie zbywało.

14. *Niech się uczą i naszy.* Za twojém upomnieniem niech się uczą Chrześcianie. — *W dobrych uczynkach przodkować.* Patrz co się rzekło w. 8.— *Iżby nie byli nieużytecznymi.* Aby się także i oni przyczyniali do postępu sprawy chrześciańskiéj, i wedle możności przynosili pożytek, wspierając swojemi bogactwami opowiadaczów Ewangelii i sług kościoła.

15. *Którzy są ze mną.* Moi poufni i pomocnicy.— *Którzy nas miłują w wierze.* Tą miłością, którą wyznaje wiara chrześciańska.— *Ze wszystkimi wami.* Wiernymi którzy są u ciebie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3 w. 5. *Zbawił nas przez omycie odrodzenia.* Oto chrzest prawdziwie daje łaskę, i jest przyczyną usprawiedliwienia i zbawienia: ponieważ grzechy oczyścia i gładzi, a k temu odradza i odnawia, i nawet i zbawia człowieka. Czego upornie prą dzisiejszy odszczepieńcy, samćj wierze to wszystko przypisujący, a świętym Sakramentom moc i skutek ich odejmujący. (Czytaj Ephes. 5, 26. I. Piotr 3, 21. Dzieje 2, 38 i 22, 16.)

10. *Człowieka heretyka.* Heretyk jest każdy, wedle Pawła Ś., który uczy przeciw temu co Apostołowie podali, i co wierzy i trzyma Kościoł katolicki Rzymski. Albo według Origena, który zowiąc się chrześcijaninem, przedsię o prawdzie wiary chrześcijańskiej wierzy co inszego, a niźli ma postanowienie albo ograniczenie tradycyi albo nauki kościelnej. Albo według Augustyna, który się Kościołowi katolickiemu upornie sprzeciwia, śmiejąc uczyć nauk temu Kościołowi przeciwnych. Takiego każdego Paweł Ś. po pierwszém albo wtórem napomnieniu, albo raczéj i karaniu i strofowaniu, każe się strzedz, każe go odrzucić, i mieć za przeklęctwo; zkąd Tertulian dowodzi: Iż z heretykami nie każe Apostoł dysputować, ale raz albo dwa upomniawszy i skarawszy je, nie mieć z nimi więcéj żadnéj sprawy: iż już tacy nie z niewiadomości, ale z uporu i z przewrótności grzeszą, i sądem swym własnym bywają potępieni, iż to sobie za pewną prawdę obierają, co jest fałsz, błąd i kłamstwo w kościele potępione, dla którego i oni bywają potępieni. K temu heretycy sami przez się bywają osądzeni i potępieni, według Hieronima, iż sami swą wolą wychodzą, sami się wyłączają z społeczności katolików wiernych. (Galat. 1, 8. Rzym. 16, 17. Orig. in cap. 3 ad Titum. Aug. de difinit. I. Jan 2, 19.)

Koniec listu S. Pawła Apostoła do Tytusa.

Wprowadzenie do Listu S. Pawła Apostoła do Filemona.

Wykład X. J. Wujka.—Philemona człowieka dobrego Onezym sługa okradłszy uciekł był do Rzymu: gdzie od Pawła nawrócony i ochrzczony, z tym listem przyczynnym i zalecającym go, zasię do pana swego był odesłany.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

CAPUT I.

1. Paulus vinctus Christi Jesu et Timotheus frater Philemoni dilecto et adjutori nostro,

2. et Apiae sorori charissimae, et Archippo commilitoni nostro, et ecclesiae, quae in domo tua est.

3. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.

4. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis,

5. audiens charitatem tuam, et fidem, quam habes in Domino Jesu, et in omnes sanctos,

6. ut communicatio fidei tuae evidens fiat in agnitione omnis operis boni, quod est in vobis in Christo Jesu.

LIST BŁ. PAWŁA APOSTOŁA DO FILEMONA.

ROZDZIAŁ 1.

O wstawianiu się S. Pawła przed Filemonem za sługą, którego nawrócił do wiary świętéj.

1. Paweł więzień Chrystusa Jezusa, y Tymotheusz brat: Philemonowi miłemu a pomocnikowi naszemu,

2. y Appiéy siestrze namilszéy, y Archippowi towarzyszowi naszemu, y zgromadzeniu które iest w domu twoim.

3. Łaska wam y pokóy od Boga Oyca naszego, y Pana Jezusa Chrystusa.

4. Dziękuię Bogu memu, zawsze pamiętaiąc na cię w modlitwach moich,

5. słysząc o twoiéy miłości y wierze, którą masz ku Panu Jezusowi, y ku wszém świętym:

6. aby społeczność wiary twéy stała się iawna w poznaniu wszego dobrego uczynku, które iest w was w Chrystusie Jezusie.

Komentarz Menochiusza.

R. 1. *Paweł więzień Chrystusa Jezusa.* Jakby nieznacznie powiedział: Proszę cię na te więzy, które znoszę dla Chrystusa.— *I Tymoteusz.* Przydaje Tymoteusza dla pokazania, iż i on także tego samego życzy i prosi.—*Pomocnikowi naszemu.* Nazywa tak Filemona dla tego, iż swojemi bogactwami i staraniem dopomagał ś. Pawłowi do rozszerzania Ewangelii.

2. *Appii.* Żonie Filemona.— *Siostrze.* W Chrystusie, była bowiem Chrześcianką, tak jak i mąż jéj Filemon.— *Archipowi.* Który był biskupem Kolosseńskim.—*I zgromadzeniu, które jest w domu twoim.* I całéj twojéj rodzinie, która jest chrześciańską.

4. *Dziękuję Bogu memu.* Odnoszą się te słowa do wiersza następnego, *słysząc o twojéj miłości.* P. W. w. 5.

6. *Aby społeczność wiary twéj.* Tak dalece, iż owa twoja dobroczynność względem świętych, pochodząca z wiary, nie może być ukrytą.—*W poznaniu wszego do-*

7. Gaudium enim magnum habui et consolationem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater.

8. Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi, quod ad rem pertinet;

9. propter charitatem magis obsecro, cum sis talis, ut Paulus senex, nunc autem et vinctus Jesu Christi:

10. obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo,

11. qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem et mihi, et tibi utilis,

12. quem remisi tibi. Tu autem illum, ut mea viscera, suscipe:

13. quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii:

14. sine consilio autem tuo nihil volui facere, uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.

15. Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut aeternum illum reciperes:

16. jam non ut servum, sed pro servo charissimum fratrem, maxime mihi: quanto autem magis tibi et in carne, et in Domino?

17. Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me.

18. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa.

19. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam, ut non dicam tibi, quod et teipsum mihi debes:

20. ita, frater. Ego te fruar in Domino: refice viscera mea in Domino.

7. Abowiem wesele wielkie miałem y pociechę w miłości twéy, iż wnętrzności świętych są przez cię ochłodzone bracie.

8. Przetóż maiąc wielką bespieczność w Chrystusie Jezusie roskazać ci co do rzeczy należy:

9. dla miłości raczéy proszę, gdyżeś takim iest, iako Paweł stary, a teraz y więzień Jezusa Chrystusa:

10. proszę cię za synem moim, któregom zrodził w więzieniu moim Onezymem,

11. który tobie niekiedy był niepożytecznym, a teraz y mnie y tobie użytecznym.

12. Któregomci odesłał. A ty przyymi go iako wnętrzności moie:

13. któregom ia chciał przy sobie zatrzymać, aby mi za cię służył w więzieniu Ewanieliiéy:

14. wszakże bez twéy rady niechciałem nic czynić, aby dobrodzieystwo twoie nie było iako z przymuszenia, ale z dobréy woléy.

15. Abowiem snać dla tego ustąpił na chwilę od ciebie, abyś go przyiął wiecznym:

16. iuż nie iako sługę, ale miasto sługi brata namilszego, zwłaszcza mnie: iakóż daleko więcéy tobie y w ciele y w Panu?

17. Jeśli mię tedy masz towarzyszem: przyiymi go iako mnie.

18. A ieślić co uszkodził albo winien: to mnie przyczytay.

19. Jam Paweł napisał ręką moią: ia nagrodzę: żebymci nie rzekł, iżeś mi y samego siebie winien:

20. tak bracie. Ja ciebie niech zażyię w Panu. Ochłódź wnętrzności moie w Panu.

---

brego uczynku. Gdy wszyscy uznają i opowiadają twoje dobre uczynki, których tak wiele wykonywasz.—*Które jest w was.* Które wy czynicie, to jest, ty i twoja rodzina.—*W Chrystusie Jezusie.* Przez łaskę Chrystusową, albo w sprawie wiary Chrystusowéj.

7. *W miłości twéj.* Z miłości twéj.—*Wnętrzności świętych są przez cię ochłodzone.* Sens jest, iż Filemon miłość swoję w tém okazał, że świętych, to jest, wiernych cierpiących niedostatek miłosiernie ochłodził i opatrzył.

8. *Bezpieczność.* Swobodę. — *W Chrystusie Jezusie.* Przez Jezusa Chrystusa.—*Rozkazać ci co do rzeczy należy.* Co jest przystojném, i zgadza się z twoim obowiązkiem, to jest, abyś okazał miłość względem pokutującego sługi twojego.

9. *Dla miłości raczéj proszę.* Jednak chociażbym mógł rozkazać, miłość, którą mam dla ciebie jako brata to sprawuje, iż wolę prosić.—*Gdyżeś takim jest, jako Paweł stary.* Gdyż jesteś starcem jak ja; starców bowiem nie godzi się strofować, ale należy prosić.—*I więzień Jezusa Chrystusa.* Przydaje Ś. Paweł do starości i to, iż jest więźniem, aby skuteczniejszą była jego prośba, jakby rzekł: uczyń to dla mojéj starości, a jeśli nie, to przynajmniéj dla moich więzów.

10. *Któregom zrodził w więzieniu.* Którego nauczyłem wiary i uczyniłem chrześcianinem zostając w więzieniu.

11. *Który tobie niekiedy był niepożytecznym.* Stosuje mowę do imienia Onezyma, które oznacza pożytecznego.—*Tobie użytecznym.* Gdyż teraz jest takim, że słusznie możesz się po nim spodziewać korzyści.

12. *Jako wnętrzności moje.* Wnętrznościami swojemi nazywa syna swojego, którego zrodził w Chrystusie.

13. *Za cię.* Żeby on to czynił, cobyś ty czynił, gdybyś się tu znajdował.

14. *Bez twéj rady.* Nie poradziwszy się z tobą, i pomimo twéj woli.—*Jako z przymuszenia.* Aby się niezdawało, iż twoje względem mnie dobrodziejstwo pochodzi raczéj z konieczności, niż z dobréj woli.

15. *Dla tego ustąpił.* Dla tego dopuścił Pan aby odszedł od ciebie.—*Abyś go przyjął wiecznym.* Żeby już więcéj od ciebie nie odchodził.

16. *Miasto sługi.* To jest, więcéj niż sługę, bo najmilszego brata.—*Brata najmilszego.* Gdyż chrześcianina; nazywali się bowiem Chrześcianie braćmi, jak często widzimy w tych listach.—*Jakoż daleko więcéj tobie.* Z którym podwójnym węzłem jest złączonym, i służby doczesnéj i braterstwa duchownego.—*I w ciele.* W służbie doczesnéj.—*W Panu.* W rzeczach i braterstwie duchowném.

17. *Jeśli mię tedy masz towarzyszem.* Jeśli mnie zaliczasz do twoich przyjaciół i towarzyszy.

18. *To mnie przyczytaj.* Kradzież i dług jego przenieś na mnie, i jeśli się masz upominać, to się upominaj ode mnie.

19. *Jam Paweł napisał ręką moją.* Jako cyrograf weź to pismo, ten list ręką moją pisany. — *Ja nagrodzę.* Ja oddam wszystko, co tylko on tobie winien.—*Żebym ci nie rzekł, iżeś mi i samego siebie winien.* Nie chcę bowiem za ten dług zaliczać owych dobrodziejstw, które tobie wyświadczyłem.

20. *Tak bracie.* Jakby rzekł: Bez wątpienia uiszczę się z długu. Albo sens jest: proszę bracie, przyjm do łaski Onezyma.—*Ja ciebie niech zażyję w Panu.* Niech będę miał tę korzyść z ciebie i twojéj dobroci; niech odniosę ten owoc pociechy i radości, to jest, abyś Onezyma przyjął do łaski.—*Ochłódź wnętrzności moje.* Orzeźwij tém dobrodziejstwem duszę moję.

21. Confidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens, quoniam et super id, quod dico, facies.

22. Simul autem et para mihi hospitium; nam spero per orationes vestras, donari me vobis.

23. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu,

24. Marcus, Aristarchus, Demas, et Lucas, adjutores mei.

25. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

21. Pisałemci dufając posłuszeństwu twemu: wiedząc iż téż nad to co mówię, uczynisz.

22. A zaraz téż zgotuy mi gospodę: abowiem spodziéwam się iż przez modlitwy wasze będę wam darowan.

23. Pozdrawia cię Epaphras spół więźień móy w Chrystusie Jezusie,

24. Marek, Aristarchus, Demas y Łukasz pomocnicy moi.

25. Łaska Pana naszego Jezusa Chrystusa z duchem waszym. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—w. 5. *I ku wszem świętym.* Obacz, iż Apostoł miłość i wiarę ku Panu Jezusowi złącza z miłością i z wiarą ku wszystkim świętym. Co dzisiejszy Ewangelikowie za bluźnierstwo i bałwochwalstwo mają. Aleć dobrze wiedział Paweł S. i wiedzą katolicy, iż insza jest miłość, którąśmy winni Panu Chrystusowi, a insza, którąśmy bliźnim powinni: jako insza jest wiara, którą mamy ku Panu Chrystusowi, a insza, którą mamy ku innym ludziom świętym.

22. *Będę wam darowan.* Bóg pozwoli, że zostanę wypuszczonym na wolność.

23. *W Chrystusie Jezusie.* Dla Chrystusa.

24. *Pomocnicy moi.* W sprawie Ewangelii.

25. *Z duchem waszym.* Z wami.

Koniec listu Ś. Pawła Apostoła do Filemona.

Wprowadzenie do Listu S. Pawła Apostoła do Żydów.

Wykład X. J. Wujka.—Hebreowie bylić nie wszyscy Żydowie, ale tylko oni, którzy rodem byli z Judzkiéj ziemie, i tam po wielkiéj części mieszkali. Jako się z Dziejów Apostolskich pokazuje. (Dzieje 6, 1. i 2, 14. Żyd. 13, 24). Tym tedy chrześcijanom z Żydów Jerozolimskich i w Judzkiéj ziemi nawróconym Paweł Ś. ten list z Włoch pisał: cieszący je, iż dla wiary Pana Chrystusowéj, wielkie prześladowania, więzienia, wyganiania, i utraty majętności cierpieli, od przełożonych żydowskich w Jeruzalem i w okolicy jego. Lecz iż nie mniejsze pokusy cierpieli od fałszywych apostołów, którzy je albo od wiary chrześciańskiéj odwodzili, albo Mojżesza nad Chrystusa przekładali, albo go z Chrystusem złączać kazali: przeto Apostoł w tym liście, pilnie i szeroko wielkość i zacność Pana Chrystusową opisuje, i o kapłaństwie Pana Chrystusowém i o zakonie nowym wiele dysputuje: aby Żydy od Mojżesza, od kapłaństwa Aaronowego, i od zakonu starego, któremu byli z dzieciństwa przywykli, tém snadniéj odwabił, a umocnił w Chrystusie: po którego przyjściu już one figury ustały, i nie są więcéj ważne. A ten list może być rozdzielon na trzy części. Pierwsza jest o zacności Pana Chrystusowéj nad proroki, nad Mojżesza, i nad anioły: w Rozdz. 1, 2, 3 i 4. Wtóra o kapłaństwie Chrystusowém, i o przewyższenności jego nad kapłaństwo zakonu starego, od Rozdz. 5-go aż do połowice 10-go. Trzecia a ostatnia część ma nauki, pociechy i napominanie, od Rozdz 10-go, wier. 19-go aż do końca listu.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD HEBRAEOS.

CAPUT I.

LIST BŁ. PAWŁA APOSTOŁA DO ŻYDÓW.

ROZDZIAŁ 1.

O dostojności Chrystusowéj, Jego równości z Bogiem, i t. d.

1. Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis:

1. Rozmaicie y wielą sposobów mówiwszy dawno Bóg oycóm przez Proroki:

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Rozmaicie.* Wielu rozmaitemi częściami i razami; albowiem nie objawił wszystkich tajemnic jednemu prorokowi. — *Wielą sposobów.* Gdyż rozmaite były sposoby widzeń i objawień.

2. novissime, diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula;

3. qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus, portansque omnia verbo virtutis suae, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis; *(Sap. 7, 26.)*

4. tanto melior Angelis effectus, quanto differentius prae illis nomen hereditavit.

5. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum: Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium? *(Psal. 2, 7. 2. Reg. 7, 14.)*

6. Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terrae, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei. *(Psal. 96, 7.)*

7. Et ad Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. *(Psal. 103, 4.)*

8. Ad Filium autem: Thronus tuus Deus in saeculum saeculi: virga aequitatis, virga regni tui. *(Psal. 44, 7.)*

9. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis prae participibus tuis.

2. naostatek tych dni mówił do nas przez Syna, którego postanowił dziedzicem wszytkiego, przez którego uczynił y wieki;

3. który gdyż iest iasnością chwały, y wyrażeniem istności iego, a nosząc wszytko słowem mocy swéy, sprawiwszy oczyścienie gréchów, siedzi na prawicy maiestatu na wysokościach:

4. tym zacnieyszym zostawszy nad anyoły: im osobliwsze nad nie imię odziedziczył.

5. Bo któremuż kiedy z anyołów rzékł: Synem moim iesteś ty, iam ciebie dziś urodził? Y zasię: Ja mu będę Oycem: a on mnie będzie synem?

6. A gdy zasię wprowadza piérworodnego na okrąg ziemie, mówi: A niech się mu kłaniaią wszyscy anyołowie Boży.

7. A do anyołówci mówi: Który czyni anyołami swymi duchy: a sługami swymi, płomień ognia.

8. A do Syna: Stolica twoia Boże na wiek wieku, laska prawości laska królestwa twego.

9. Umiłowałeś sprawiedliwość, a nienawiedziałeś nieprawość: dla tegoż pomazał cię Boże, Bóg twóy, oleykiem radości nad uczestniki twoie.

2. *Mówił do nas przez Syna.* Zesłał Syna swojego i mówił przezeń,—*Dziedzicem wszystkiego.* Panem całego świata, które panowanie wespół z Ojcem nieśmiertelnym i On sam nieśmiertelny na wieki trzymać będzie. Jest to to samo, co się mówi Psal. 2—8: *Żądaj odemnie, i dam ci pogany dziedzictwo twoje, a osiadłość twą kraje ziemie.—Przez którego uczynił i wieki.* P. W.

3. *Jasnością.* W greckim, *odblaskiem*; tak jak promień odbija się od słońca; jest bowiem *światłość ze światłości. Wyrażeniem istności jego.* P. W. — *A nosząc wszystko.* Zachowując wszystko co jest stworzoném. P. W.— *Słowem mocy swéj.* Skinieniem potęgi swojéj, czyli swoim potężnym rozkazem i wolą.— *Sprawiwszy oczyścienie grzechów.* Schodzi już Apostoł do natury ludzkiéj; Chrystus bowiem jako człowiek męką i śmiercią swoją sprawił odpuszczenie i zgładzenie wszystkich grzechów naszych, zadość czyniąc Boskiéj sprawiedliwości.—*Májestatu.* Bożego. — *Na wysokościach.* W niebiosach.

4. *Zostawszy.* Nieoznacza Apostoł, iż Chrystus był wprzódy mniejszym od aniołów, i że potém stał się od nich większym; ale że Chrystus przez to samo, że się stał człowiekiem, stał się większym od aniołów. — *Osobliwsze.* Znakomitsze.—*Imię.* To jest Boga.—*Odziedziczył.* Otrzymał.

5. *Synem moim jesteś ty, jam ciebie dziś urodził.* Wyjęte to świadectwo z Psal. 2—7. Potrójny jest sens literalny tego miejsca; albowiem naprzód się rozumie o odwieczném rodzeniu Słowa, jak się pokazuje z mowy S. Pawła w tém miejscu; powtóre o narodzeniu Chrystusa wedle ciała, stosownie do wykładu Ojców ŚŚ. i Kościoła; potrzecie o zmartwychwstaniu ciała Chrystusowego z grobu, które jest niejakiém odrodzeniem, wedle tegoż S. Pawła, Dzieje Ap. r. 13. — *Dziś.* Przez ten wyraz oznacza się wieczność, gdyż wieczność jest jednym dniem, i to zawsze obecnym, w którym nie ma następstwa jednéj rzeczy po drugiéj, jak w naszym czasie.—*Ja mu będę Ojcem.* A także o którym kiedy z aniołów czytamy żeby Bóg Ojciec powiedział: *Ja mu będę Ojcem, a On mnie będzie Synem?* O żadnym z aniołów tego nie powiedziano; a więc Chrystus jest większym od aniołów. Wyjęte to świadectwo z II. Król. 7—14, gdzie się te słowa w sensie literalnym mówią o Salomonie, ale w sensie allegorycznym, który główne zamierzał Duch S., o Chrystusie Panu. Patrz Wujka.

6. *A gdy zasię wprowadza pierworodnego na okrąg ziemie.* Po raz piérwszy wprowadzony jest Chrystus na świat przez wcielenie cierpiętliwym i śmiertelnym; a powtórnie po raz drugi, przez zmartwychwstanie chwalebnym i niecierpiętliwym. Albo sens jest: *Gdy znowu wprowadza,* to jest, *wprowadzi,* w czasie sądu ostatecznego.—*A niech się mu kłaniają wszyscy aniołowie Boży.* Wyjęte to świadectwo z Psal. 96—7: *Kłaniajcie się mu wszyscy aniołowie jego.* Sens więc jest, że aniołowie oddąli cześć zmartwychwstałemu Chrystusowi, albo iż mają oddać przy przyjściu na sąd, i to jako większemu i godniejszemu od siebie. Patrz Wujka.

7. *A do aniołówci mówi.* O aniołach mówi albo Bóg, albo Pismo ś.—*Który.* Bóg.—*Czyni aniołami swymi duchy.* Tych których zamierzył mieć sobie posłańcami i sługami, uczynił istotami zgoła niemateryalnemi, czyli zupełnie duchownemi; uczynił też ich świecącymi jakby ogień gorejący, rozumie się poznaniem i miłością. Różnicę pomiędzy Chrystusem i aniołami tę przedewszystkiém kładzie Apostoł, że Chrystus jest Synem Bożym, ci zaś sługami.

8. *A do Syna.* To jest, o Synie mówi Pismo Ś.—*Stolica twoja Boże na wiek wieku.* Słowa są Psal. 44—7. Sens jest: O Boże, to jest, Chrystusie oblubieńcze Kościoła, który jesteś Bogiem i Synem Bożym, stolica królestwa twego trwać będzie przez wszystkie wieki.—*Laska prawości, laska królestwa twego.* Berło królestwa twego jest berłem prawości, słuszności, sprawiedliwości.

9. *Dla tegoż pomazał cię Boże, Bóg.* Albo się oznacza skutek, tak iż sens jest: Ponieważ umiłowałeś sprawiedliwość, a znienawidziałeś nieprawość, będąc posłusznym aż do śmierci krzyżowéj; przeto Bóg namaścił cię olejkiem radości, to jest, uwielbił cię i wyniosł na prawicę swoję, które to uwielbienie słusznie się nazywa namaszczeniem radości, gdyż przez nie koniec wzięła wszelka boleść. Albo się oznacza przyczyna, i sens będzie: Umiłowałeś sprawiedliwość i znienawidziałeś nieprawość, dla tego że Bóg namaścił cię olejkiem cudo-

10. Et: Tu in principio, Domine terram fundasti, et operą manuum tuarum sunt coeli. *(Psal. 101, 26.)*
11. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes ut vestimentum veterascent,
12. et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur: tu autem idem ipse es et anni tui non deficient.
13. Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede a dexteris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? *(Psal. 109, 1. I. Cor. 15, 25.)*
14. Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capient salutis?

10. Y, Tyś Panie na poczatku ugruntował ziemię: a dzieła rąk twoich są niebiosa.
11. One pogina, a ty trwać będziesz: a wszytki iako szata zwiótszeia,
12. a iako odzienie zmienisz ie, y odmienią się: ale ty tenżeś iest, y lata twoie nie ustaną?
13. A do któregoż kiedy z anyołów rzekł: Siedź po prawicy moiey, aż położę nieprzyiacioły twoie podnóżkiem nóg twoich?
14. Izali wszyscy, nie są duchowie usługuiący: na posługę posłani dla tych, którzy dziedzictwo zbawienia wziąć maią?

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1.—*List Pawła Apostoła do Żydów.* I ten tytuł fałszują nowoewangelikowie, opuszczając imię Pawła Ś., chocia je czytają we wszystkich księgach nowego testamentu greckich i łacińskich: iż wolą z Ariuszem i z Marcionem wierzyć, że ten list nie jest własny Pawła S., a niźli z Kościołem katolickim, i z samym Piotrem S., który świadczy, iż Paweł S. list do Żydów pisał. (II. Piotr 3, 5.)

2. *Przez którego i wieki uczynił.* Chrystus jako jest Panem i dziedzicem wszystkich rzeczy z strony człowieczeństwa: tak jest stworzycielem wszystkich z strony swego bóstwa. A ponieważ przez Chrystusa wieki są uczynione: tedyć Chrystus jest przede wszemi wieki. Jako i niżej to wykłada, mówiąc: Iż słowem Bożém wieki są sprawione, aby z niewidzianych stały się widome. (Cyrill. Alexandr. Żyd. 11, 2.)

3. *Jasnością chwały.* To jest, jako jasność od słońca pochodzi, i jest zawsze z słońcem: tak Syn Boży od Ojca, i jest z nim spółwiecznym. Chryzostom i Cyrillus. (Mądr. 7, 26.).

3. *I wyrażonym.* Jako figura na liście wyrażona, nie jest ani mniejsza ani większa, jedno jako pieczęć od któréj jest wyrażona, któréj jest we wszystkiém równa i podobna: tak Syn Boży mając w sobie zupełnie wyrażoną wszystkę istność i bóstwo Ojcowskie, na wszystkiém jest równy i podobny Ojcu. Przetoż sam mówi: Żem ja jest w Ojcu, a Ojciec we mnie. Kto mię widzi, ten widzi i Ojca mego. I Paweł zaś o nim: iż był w postaci Bożéj równym Bogu. (Phil. 2, 6. Jan 14, 9, 10.)

3. *A nosząc wszystko.* Nie tylko Syn Boży świat i wieki stworzył, ale i wszystko stworzenie nosi, trzyma, rządzi i sprawuje: a to bez żadnéj prace, samą wolą albo rozkazaniem. Chryzostom, Oecumenius i Theophilakt, na to miejsce.

5. *Któremuż kiedy z Aniołów.* Dowodzi, iż Chrystus jest daleko zacniejszy nad Anioły. Naprzód z tego, iż żadnego z Aniołów nie nazwał Bóg Ojciec Synem swoim: jako Chrystusa nazwał, nie Synem jakim przyjętym, ale przyrodzonym: którego on dzisia, to jest wiecznie rodzi. Bo w wieczności niemasz czasu przeszłego, ani przyszłego, ale ustawiczne dzisia. Tak Augustyn S. in Psal. 2.

6. *A niech się mu kłaniają.* Drugi dowód: iż Aniołowie z rozkazania Bożego czołem biją Panu Chrystusowi. Trzeci, iż Aniołowie są słudzy, a Chrystus Synem i Bogiem.

9. *Pomazał cię Boże, Bóg twój.* Tak Augustyn S. na to miejsce, i Hieronim S. to miejsce czytają i wykładają: Pomazał cię Boże Synu, Bóg Ojciec twój.

---

wnéj onéj łaski duchownéj, to jest, zjednoczenia dwóch natur, boskiéj i ludzkiéj w jednéj boskiéj osobie.—*Nad uczestniki twoje.* Więcéj niż uczęstników, towarzyszów królestwa, spółdziedziców i uczęstniczących w posiadaniu królestwa, to jest, bo oni dostąpili niższego stopnia chwały, i żaden z nich tak ściśle z bóstwem nie jest złączonym.

10. *I tyś Panie na początku ugruntował ziemię.* Wyjęte to z Psal. 101, w. 26, gdzie dosłównie prosi Dawid, aby Syon i kościół spalony przez Chaldejczyków, nanowo został odbudowanym; w sensie zaś allegorycznym, który głównie miał na względzie, prosi, aby dawny kościół, obalony grzechami i nieszczęściami, został naprawionym przez Chrystusa wybawiciela, i zamienionym na nowy, to jest Chrześciański, jak się pokazuje z w. 14, 16 i 23 tegoż samego Psalmu. — *Na początku.* Już od samego początku świata.—*Ugruntował ziemię.* Położyłeś fundamenta ziemi, i uczyniłeś ją mocną i trwałą we środku wszechświata.—*Rąk twoich.* Potęgi twojéj.

11. *One poginą.* Nie co do istoty i istotnego kształtu, ale co do kształtu zewnętrznego i przypadkowego, to jest, iż się odmienią jakby szaty.—*A ty trwać będziesz.* Wiecznie, niezmiennie.—*A wszystkie.* Niebiosa.— *Jako szata zwiotszeją.* Przez ciągły swój ruch i zmianę niejako zestarzeją, jako szata nowa, która się z czasem szarpie i starzeje.

12. *A jako odzienie odmienisz je.*. I jakby płaszcz albo starą szatę odejmiesz niebiosom zewnętrzną ich postać, którą teraz noszą. — *Ale ty tenżeś jest.* Ten sam zawsze i niezmienny.—*I lata twoje nieustaną.* Gdyż jesteś wiecznym.

13. *Siedź po prawicy mojéj.* Świadectwo to wzięte jest z Psal. 109—1. Słowa są Boga Ojca do Boga Syna. Sens jest: Siedź teraz ze mną po prawicy mojéj, i z równą ze mną władzą panuj spokojnie nad wszystkiemi rzeczami.— *Aż położę.* Aż nim w dzień ostateczny poddam tobie pod nogi, jakby podnóżek, wszystkich nieprzyjaciół twoich.

14. *Izali wszyscy.* Aniołowie.—*Są duchowie usługujący.* Których obowiązkiem jest, nie siedzieć, ale usługiwać; jakby rzekł: Kto z wiernych nie wie, iż wszyscy aniołowie są duchami przeznaczonymi na posługę.—*Posłani.* Zwykli się posyłać na posługę Bożą, jako jego słudzy.—*Dla tych, którzy dziedzictwo zbawienia wziąść mają.* Żeby dopomodz zbawieniu wybranych. Posyłają się wprawdzie dla dopomożenia także zbawieniu tych, którzy mają być potępionymi; ale Apostoł wspomina tylko wybranych, gdyż w ich zbawieniu bardziéj się prześwieca dobrodziejstwo posługi anielskiéj.

10. *I tyś Panie.* Czwarty dowód: iż Chrystus jest stworzyciél, a Aniołowie stworzenie. Kędy obacz, iż ci tu Paweł do Boga Ojca rzeczy nie obraca, (jako nowochrzczeńcy sprośnie wywracają) ale przywodząc rozmaite pisma o Chrystusie, przywodzi i to miejsce o nim. Jako jasna rzecz jest i z samego textu, i z tego słowa: I do Aniołów, prawi, mówi: Który posłami swymi czyni duchy. Lecz do Syna mówi, Stolica twoja Boże, i t. d. I na drugiém miejscu (tak do Syna mówi): Tyś Panie na początku ziemię ugruntował.

13. *Ale któremuż kiedy z Aniołów.* Piąty dowód: iż sam Chrystus siedzi na prawicy Bożéj, a Aniołowie i samym ludziom służą.

CAPUT II.

1. Propterea abundantius oportet observare nos ea, quae audivimus, ne forte pereffluamus.

2. Si enim, qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis praevaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem:

3. quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? quae cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est,

4. contestante Deo signis et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem. *(Marc. 16, 20).*

5. Non enim Angelis subjecit Deus orbem terrae futurum, de quo loquimur.

6. Testatus est autem in quodam loco quis, dicens: Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? *(Psal. 8, 5).*

7. Minuisti eum paulo minus ab Angelis: gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum.

ROZDZIAŁ 2.

O wyższości zakonu nowego nad starym, dobrodziejstwach Chrystusowéj męki i śmierci, i t. d.

1. Dla tego trzeba nam obficiéy przestrzegać tego cośmy słyszeli: byśmy snadź nie przeciekli.

2. Abowiem ieśli która przez anyoły powiedziana iest mowa stała się trwała, a wszelkie przestępstwo y nieposłuszeństwo sprawiedliwą zapłaty nagrodę wzięło:

3. iakóż my się wybiegamy ieśli zaniedbamy tak wielkiego zbawienia? które gdy się poczęło przepowiadać przez Pana: od tych którzy słyszeli, na nas potwiérdzone iest,

4. gdy Bóg społu poświadczał znamiony, y cudami, y rozlicznémi mocami, y rozdawaniem Ducha świętego według woléy swoiéy.

5. Abowiem nie anyołóm poddał Bóg okrąg ziemie przyszły, o którym mówimy.

6. A świadczył ktoś na niektórym mieyscu, mówiąc: Cóż iest człowiek iż nań pamiętasz: abo syn człowieczy iż go nawiédzasz?

7. Umnieyszyłeś go mało co mniéy od anyołów: chwałą y czcią ukoronowałeś go, y postanowiłeś go nad dziełem rąk twoich.

R. 2.—1. *Obficiéj.* Pilniéj i usilniéj.—*Przestrzegać.* Uważać, mieć baczność.—*Tego cośmy słyszeli.* Co jest podaném od Chrystusa Pana.—*Byśmy snadź nie przeciekli.* Abyśmy się nie stali niejako nakształt naczynią przeciekającego, z którego wszystka woda wycieka, to jest, aby nic z tego cośmy słyszeli, nie wypadło z naszéj pamięci.

2. *Która przez anioły powiedziana jest mowa.* Zakon, który dany jest przez aniołów. Ex. 19 i 20.—*Stała się trwała.* W skutek sankcyi, przez którą Bóg postanowił kary na przestępców.—*Sprawiedliwą zapłaty nagrodę.* Odpowiednią grzechom karę.

3. *Jakoż my się wybiegamy.* Kar unikniemy.—*Tak wielkiego zbawienia.* Tak wielkiego dobrodziejstwa zbawienia przyniesionego nam przez Chrystusa.—*Które.* Zbawienie, ogłaszanie zbawiennéj Ewangelii.—*Gdy się poczęło przepowiadać przez Pana.* Będąc wprzódy opowiadane i objaśniane przez Chrystusa. — *Od tych którzy słyszeli.* Od Apostołów.—*Na nas.* Aż do tych naszych czasów.

4. *Gdy Bóg społu poświadczał.* Dawał świadectwo prawdzie Ewangelicznéj.—*I rozdawaniem Ducha Ś.* Darami języków, proroctw i innemi, które Duch Ś. rozdawał każdemu według swéj woli.

5. *Albowiem nie aniołom poddał Bóg.* Albowiem nie chciał Bóg, aby ów świat przyszły, o którym mówimy, był poddanym aniołom, ale samemu jednemu Chrystusowi, którego Izajasz nazywa Ojcem przyszłego wieku. Mowa więc o świecie mającym nastąpić po zmartwychwstaniu i sądzie powszechnym, który Bóg Ojciec w swoim wyroku i przeznaczeniu poddał, i po końcu świata w rzeczy saméj podda Chrystusowi; natenczas bowiem Chrystus pokonawszy zupełnie wszystkich swoich nieprzyjaciół, z pełnym tryumfem i władzą będzie panował ze świętymi swoimi na świecie. —*O którym mówimy.* O którym powiadał w rozdz. poprzedz. w. 12, gdy rzekł z Psal.: *A jako odzienie odmienisz je, i t. d.*

6. *Ktoś.* Ten którego znacie, i codziennie czytacie, to jest Dawid, Psal. 8—5.—*Iż nań pamiętasz.* Iżbyś ty Panie raczył pamiętać na niego, i to jeszcze tak dalece, żeś go raczył wynieść w skutek przyjęcia ludzkiéj natury przez Słowo.—*Syn człowieczy.* Człowiek.—*Iż go nawiedzasz.* Tak pilnie się o nim troszczysz, i tak szczególną Opatrznością otaczasz.

7. *Umniejszyłeś go mało co mniéj od aniołów.* Słowa *mało co mniéj*, można odnieść i do rzeczy, i do czasu, to jest, *na mały czas.* Jeśli odniesiemy do czasu, to się rozumie, iż Chrystus przez krótki czas był mniejszym od aniołów, to jest, dopóki miał śmiertelne ciało: chociaż bowiem jako Synowi Bożemu, już od samego jego poczęcia należała się chwała błogosławionych; przez niejaki czas jednak, żeby mógł dla naszego zbawienia cierpieć, był jéj pozbawionym co do ciała, i w tém był mniejszym od aniołów. Jeśli zaś odniesiemy do rzeczy, to jest, do godności, wedle brzmienia słów łacińskich, w tém tylko był mniejszym od aniołów, iż mógł cierpieć i umrzeć; jakby rzekł: Uczyniłeś go daleko większym od aniołów, ale w rzeczy małéj był mniejszym od nich, dla tego że mu dałeś ciało śmiertelne i podległe cierpieniu.—*Chwałą i czcią ukoronowałeś go.* Chwałą, aby jego imie wszędzie było sławione; czcią, aby mu wszyscy pokłon oddawali.—*Ukoronowałeś go.* Słusznie mówi *ukoronowałeś*, albowiem na te dwie rzeczy zasłużył Chrystus męką swoją: tak więc chwałą i czcią został ukoronowanym, dla tego iż należycie walczył, i był godnym korony.—*I postanowiłeś go nad dziełem rąk twoich.* Podniosłeś go do siebie wyżéj nad wszystkie niebiosa i wszystkich aniołów, i umieściłeś po prawicy swojéj.

8. Omnia subjecisti sub pedibus ejus; in eo enim, quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei. *(Matth. 28, 18. I. Cor. 15, 26).*

9. Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis, gloria et honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. *(Philipp. 2, 8).*

10. Decebat enim eum, propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum, per passionem consummare.

11. Qui enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens:

12. Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiae laudabo te. *(Psal. 21, 23).*

13. Et iterum: Ego ero fidens in eum. Et iterum: Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Deus. *(Psal. 17, 3. Isai. 8. 18).*

14. Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, idest, diabolum: *(Ose.13,14. I.Cor.15, 54).*

8. Poddałeś wszytko pod nogi iego. Abowiem w tym, że mu wszytko poddał: niczego nie zostawił iemu nie poddanego. A teraz iescze nie widzimy żeby mu wszytko poddano było.

9. Lecz tego który mało co niźli anyołowie umnieyszony iest, widzimy Jezusa dla męki śmierci, chwałą y czcią ukoronowanego: aby z łaski Bożéy, za wszytki śmierci skosztował.

10. Abowiem przystało iemu, dla którego wszytko, y przez którego wszytko, który wiele synów do chwały był przywiódł, sprawcę zbawienia ich przez uciérpienie doskonałym uczynić.

11. Bo który poświęca, y którzy bywaią poświęceni: z iednego wszyscy. Dla któréy przyczyny nie wstyda się bracią ich nazywać,

12. mówiąc: Opowiém imię twoie braciéy moiéy, w pośrzodku kościoła chwalić cię będę.

13. Y zasię: Ja w nim dufać będę. Y zasię: Oto ia y dzieci moie, które mi dał Bóg.

14. Ponieważ tedy dzieci społeczność miały ciała y krwie: y on także tychże uczestnikiem był: aby przez śmierć zepsował tego który miał władzą śmierci, to iest dyabła:

---

8. *Poddałeś wszystko pod nogi jego.* Przełożyłeś go nad wszystkiemi stworzeniami. —*A teraz jeszcze nie widzimy żeby mu wszystko poddano było.* Mogli powiedzieć Żydzi: Jakim sposobem wszystko jest poddaném Chrystusowi, gdy Chrześcianie wiele nieszczęść znoszą od swoich nieprzyjaciół? Na ten przypuszczalny zarzut odpowiada Apostoł, iż jeszcze nie nadszedł czas zupełnego wypełnienia proroctw, lecz się wypełnią przy końcu świata.

9. *Lecz tego który mało.* Jaśniéj słowa tego wiersza w ten sposób dadzą się uszykować: *Jezusa zaś tego widzimy chwałą i czcią ukoronowanego; który mało co* (mniéj nieco), *niźli aniołowie umniejszony jest, dla męki i śmierci: aby z łaski Bożéj, za wszystkich śmierci skosztował.* Sens zaś jest: Jeszcze wprawdzie wszystko nie jest poddaném Chrystusowi; na to wam odpowiedzieć mogę, iż nim czas nadejdzie zupełnego poddania, ten sam Jezus, przeciwko któremu srożyli się Żydzi aż do jego ukrzyżowania, chwałą i czcią już jest uwieńczonym od Ojca.—*Dla męki śmierci.* Aby był sposobnym do poniesienia śmierci.—*Aby z łaski Bożéj, za wszystkich śmierci skosztował.* Aby przez niewysłużoną od ludzi lecz jedynie nieskończoną dobroć Boga Ojca, którą On umiłował rodzaj ludzki, śmierć za wszystkich poniosł.

10. *Albowiem przystało jemu, dla którego wszystko.* Przystało aby Bóg Ojciec wydał na mękę Chrystusa: Bóg bowiem Ojciec jest tym, dla którego i przez którego jest wszystko.—*Synów.* Sprawiedliwych i świętych. —*Był przywiódł.* Postanowił był i przeznaczył przywieść. Przywiódł nie rzeczą samą, ale w przedwiecznym swoim wyroku i przeznaczeniu.—*Sprawcę zbawienia ich.* W greckim przewodnika i wodza. Sens jest: Przystało aby Bóg Ojciec, który wiele ludzi postanowił był przywieść przez Chrystusa do swojéj chwały niebieskiéj, przystało mówimy, aby samego Chrystusa, jako sprawcę i wodza wszystkich, przez mękę i śmierć doskonałym uczynił.—*Doskonałym uczynić.* Aby ta doskonałość była wynagrodzeniem i jakby zapłatą umniejszenia się Chrystusowego, o którém rzekł: *Umniejszyłeś go mało co mniéj od aniołów;* doskonałym więc uczynić jest to samo co chwałą i czcią ukoronować.

11. *Bo który poświęca.* Chrystus.—*I którzy bywają poświęceni.* Ludzie. —*Z jednego wszyscy.* Wszyscy bowiem pochodzą z jednego początku, albo z jednego Adama; to jest, i Chrystus, co do człowieczeństwa, ma jednę i tęż naturę ze wszystkimi ludźmi. Stwierdza Apostoł temi słowy to, co był powiedział, iż wypadało żeby Chrystus cierpiał, i przez mękę doskonałym się uczynił. Sposób zaś dowodzenia jest taki: przystało aby najwyższy Kapłan Chrystus który poświęca, i ci którzy się przezeń poświęcają, byli wszyscy z jednego, to jest, byli wszyscy jednéj i téj saméj natury: a ponieważ ludzie, którzy się poświęcają, są natury cierpiętliwéj i podległéj nędzom; więc i Chrystusowi przystało mieć naturę cierpiętliwą, wiele cierpieć, i umrzeć. —*Dla któréj przyczyny.* Ponieważ przystało, i t. d., jak się wytłómaczyło w wierszu poprzedzającym.—*Nie wstyda się.* Nie wstydzi się Chrystus.—*Bracią ich nazywać.* Ludzi zrodzonych ze wspólnego ojca Adama.

12. *Opowiem imie twoje.* O Ojcze przedwieczny. Wzięte to świadectwo z Psal. 21—23.—*Braci mojéj.* Apostołom i innym, których przez opowiadanie uczynię wiernymi Chrześcianami. Gdy mówi, *braci mojéj*, pokazuje iż on jest jednéj z ludźmi natury. —*W pośrodku kościoła.* Chrześciańskiego, który mam zgromadzić.

13. *I zasię.* Znowu. Przywodzi Iza. 8—18, jak twierdzi Ribera; nie zaś Psal. 17—3, jak inni mniemają.—*Ja w nim dufać będę.* Dla czego Apostoł przywodzi to świadectwo? Przedsięwziął był Paweł dowieść, iż Chrystus jest poświęcicielem ludzi i jednéj z nimi natury; i dla stwierdzenia tego, przywiódł one słowa: *Opowiem imię twoje braci mojéj;* lecz z owego świadectwa nie dosyć się jasno pokazuje że miał poświęcić ludzi; dodaje przeto inne świadectwo: *Ja w nim dufać będę:* to jest chociaż będą zatwardziałymi Żydzi, do których jestem posłanym, jednakże przeto nie zwątpię, iż ludzie mają być przeze mnie poświęceni. W krótkości i urywkowo przywodzi to apostoł, gdyż przemawiał do znających Pismo ś.—*I zasię.* Znowu. Przywodzi dalsze słowa Izajasza w témże miejscu.—*Oto ja i dzieci moje.* Oto ja i synowie moi, to jest apostołowie, jesteśmy gotowi do powoływania i przyprowadzenia ludzi do Boga.—*Które mi dał Bóg. Mnie,* to jest człowiekowi.

14. *Ponieważ tedy dzieci.* Ponieważ ci, których on raczył nazywać dziećmi swojemi, byli prawdziwymi ludźmi, a zatém i On także chciał być prawdziwym człowiekiem, żeby mógł ich do siebie przyciągnąć i poświęcić.—*Społeczność miały ciała i krwie.* Byli ludźmi

15. et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.
16. Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit.
17. Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.
18. In eo enim, in quo passus est ipse et tentatus, potens est, et eis, qui tentantur, auxiliari.

15. a iżby wyzwolił te, którzy dla boiaźni śmierci przez wszystek żywot podlegli byli niewoli.
16. Bo nigdzie aniołów nie przyimuie: ale nasienie Abrahamowe przyimuie.
17. Zkąd powinien był we wszytkim bydź podobny braciéy: aby się stał miłosiernym y wiernym nawyższym kapłanem do Boga, aby ubłagał za grzechy ludu.
18. Abowiem w czym sam ucierpiał y kuszon był, mocen iest y tym którzy są kuszeni dopomodz.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O wyższości Chrystusa nad Mojżeszem, potrzebie wiary, i t. d.

1. Unde, fratres sancti, vocationis coelestis participes, considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostrae, Jesum,
2. qui fidelis est ei, qui fecit illum, sicut et Moyses in omni domo ejus. *(Num. 12, 7)*.
3. Amplioris enim gloriae iste prae Moyse dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricavit illam.
4. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo; qui autem omnia creavit, Deus est.
5. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tamquam famulus, in testimonium eorum, quae dicenda erant;
6. Christus vero tamquam filius in domo sua:

1. Ztąd bracia święci, uczestnicy wezwania niebieskiego, obaczcie Apostoła y nawyższego Kapłana wyznania naszego Jezusa,
2. który wiernym iest temu który go uczynił, iako y Moyżesz we wszytkim domu iego.
3. Abowiem więtszéy chwały ten godny iest miany niźli Moyżesz: im więtszą cześć ma niż dóm, ten który ji zbudował.
4. Bo każdy dóm bywa budowan od kogo: a który wszytko stworzył, Bóg iest.
5. A Moyżesz wprawdzie wiernym był we wszytkim domu iego iako sługa na świadectwo tego co miało bydź mówiono:
6. ale Chrystus iako syn w domu swym: który

mającymi ciało i krew. Byli uczęstnikami ciała i krwi. —*I on także tychże uczęstnikiem był.* I sam także Chrystus stał się uczęstnikiem ciała i krwi, to jest, przyjął naturę ludzką, podległą śmierci i nędzom.— *Zepsował tego.* Mówi się, że Chrystus zepsował djabła, gdyż zburzył jego królestwo i panowanie, wybawiwszy ludzi swoją męką i śmiercią od śmierci doczesnéj i wiecznéj, a następnie od władzy szatańskiej, i zjednawszy ludziom zmartwychwstanie do życia wiecznego.— *Który miał władzą śmierci.* Który przez grzech ciągnął nas do śmierci dusznéj i cielesnéj, tak doczesnéj jak wiecznéj.

15. *A iżby wyzwolił te.* I żeby uwolnić ludzi od bojaźni i trwogi śmierci, która ustawicznie stała przed oczami ich myśli, i sprawić aby z ufnością i ochotą do niéj śpieszyli, jako do kresu wszystkich utrapień i początku lepszego żywota.

16. *Bo nigdzie aniołów nie przyjmuje.* Sens jest: Oddalili się byli aniołowie od Boga przez grzech, a jednak nigdzie nie widzimy, iżby Bóg ogarnął i ujął ich, jako rzecz swoję, w celu ich zatrzymania i przyprowadzenia do siebie. Przeciwnie się dzieje z nasieniem Abrahamowém, to jest, z synami Abrahamowymi; codziennie ich jakby za rękę ujmuje i przez wiarę przywodzi do siebie. Albo sens jest: Aniołów uciekających nie zatrzymuje, ludzi zaś którzy od niego byli uciekli i oddalili się, codziennie chwyta niejako i zatrzymuje, chcąc ich do siebie nanowo przywieść.—Zwłaszcza zaś ima cieleśnie nasienie Abrahamowe, przyjąwszy na się ciało ludzkie.

17. *Zkąd powinien był we wszystkiém być podobny braciéj.* Ponieważ chciał być ich najwyższym kapłanem, a zatem należało żeby przyjął ich naturę.— *We wszystkiém być podobny.* We wszystkiem co przystoi odkupicielowi i poświęcielowi.—*Aby się stał miłosiernym.* Miłosiernym, gdyż sam doświadczył naszych trudów i boleści.— *Wiernym.* Wiernym się nazywa prawdziwy, który prawdziwie sprawuje to, co swojém imieniem i ze swojego urzędu obiecuje, to jest, prawdziwie może ubłagać dla nas Boga; ten bowiem jest urząd najwyższego kapłana.—*Do Boga.* Wedle tego, i w tych rzeczach które się odnoszą do Boga.

18. *Albowiem w czém sam ucierpiał i kuszon był.* Ponieważ sam cierpiał i był kuszonym.— *Kuszon był.* Trapiony i dręczony.—*Mocen jest.* Sposobny jest i skłonny do zmiłowania się nad kuszonymi, i ich wspierania.

R. 3.—1. *Bracia święci.* Poświęceni przez chrzest ś.— *Uczęstnicy wezwania niebieskiego.* Powołani od Boga do dziedzictwa królestwa niebieskiego.—*Apostoła.* Posła Bożego, t. j. którego Bóg posłał do ludzi, a najbardziéj do Żydów, dla ich nauczania i pojednania z Bogiem.— *Wyznania naszego.* Wyznaniem nazywa wiarę i religią którą wyznajemy.

2. *Który.* Jezus Chrystus.—*Wiernym jest temu który go uczynił.* To jest apostołem i najwyższym kapłanem. Chrystus więc był wiernym Boga apostołem, gdyż wiernie objawił ludziom wolę i prawa Boże. Był wiernym arcykapłanem, gdyż wiernie dokonał, nawet z poświęceniem własnego życia, dzieła odkupienia naszego i przebłagania za grzechy.—*Jako i Mojżesz.* Jest wiernym.—*We wszystkim domu jego.* W narodzie żydowskim, to jest w domu czyli Kościele, w którym przebywa i cześć odbiera Bóg Stworzyciel.

3. *Większéj chwały.* Ponieważ był powiedział, *jako i Mojżesz*, żeby więc w tém podobieństwie nie rozumiał kto także równości, naucza iż Chrystus tém większą chwałę odebrał od Ojca niż Mojżesz, o ile większym jest od domu ten, który go zbudował: Chrystus bowiem jest budownikiem domu, t. j., założycielem Kościoła; Mojżesz zaś częścią tylko owego domu.

4. *Wszystko stworzył.* Dóm, to jest, kościoł, owszem wszystkie inne stworzenia.

5. *Na świadectwo tego co miało być mówiono.* Aby wiernie podał ludowi, co mu Bóg kazał objawić, żeby jako prawdomówny świadek powiedział co słyszał i widział.

6. *Ale Chrystus jako syn w domu swym.* Chrystus jako Syn jest przełożonym Kościoła, i rządzi nim jako

quae domus sumus nos, si fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retineamus.

7. Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus: Hodie si vocem ejus audieritis, *(Psal. 94, 8. Infr. 4,7).*

8. nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto:

9. ubi tentaverunt me patres vestri: probaverunt, et viderunt opera mea

10. quadraginta annis: propter quod infensus fui generationi huic, et dixi: Semper errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas,

11. sicut juravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam.

12. Videte, fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis, discedendi a Deo vivo:

13. sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec Hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

14. Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantiae ejus usque ad finem firmum retineamus,

15. dum dicitur: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione.

16. Quidam enim audientes exacerbaverunt; sed non universi, qui profecti sunt ex Aegypto per Moysen.

dóm my iesteśmy, ieśliże ufność y chwałę nadzieie aż do końca mocną zachowamy.

7. Przeto iako mówi Duch święty: Dziś ieślibyście głos iego usłyszeli,

8. nie zatwardzaycież serc waszych iako w rozdrażnieniu wedle dnia kuszenia na puszczy,

9. gdzie mię kusili oycowie waszy: doświadczyli, y widzieli sprawy moie

10. przez czterdzieści lat. Y dla tegoż gniewałem się na ten naród, y rzekłem: Zawsze błądzą sercem. A oni nie poznali dróg moich,

11. iakom przysiągł w gniewie moim, ieśli wnidą do odpoczynienia moiego.

12. Patrzciesz bracia, iżby snadź nie było w którym z was serce złe niedowiarstwa, ku odstąpieniu od Boga żywego:

13. ale napominaycie sami siebie na każdy dzień, póki się dzisia nazywa: iżby który z was nie był zatwardzon oszukaniem grzechu.

14. Abowiem staliśmy się uczesnikami Chrystusowymi: ieśli tylko początek istności iego aż do końca mocny zachowamy,

15. póki bywa mówiono: Dziś ieślibyście głos iego usłyszeli, nie zatwardzaycie serc waszych iako w onym rozdrażnieniu.

16. Abowiem niektórzy usłyszawszy rozdraźnili: ale nie wszyscy którzy wyszli z Egyptu przez Moyżesza.

Pan, gdy tymczasem Mojżesz był w nim tylko sługą. —*Który dóm my jesteśmy.* Którym domem, t. j. Kościołem Bożym, my jesteśmy.—*Jeżliże ufność.* To jest, *swobodę mówienia;* przez którą rozumie swobodne i nieustraszone wyznanie wiary, abyśmy ani groźbami, ani karami nie dali się odwieść od wiary Chrystusowéj.—*I chwałę nadzieje.* Jakby rzekł: Jeśli się zawsze w téj nadziei chlubić będziemy; co też wyraził ś Paweł do Rzym. 5—2, gdy rzekł: *I chlubimy się w nadziei chwały synów Bożych.*

7. *Jako mówi Duch Ś.* Przez proroka Dawida, Psal. 94—8.—*Jeślibyście głos jego.* Chrystusa.

8. *Nie zatwardzajcież serc waszych.* Ale z sercem miękkiém przyjmijcie jego słowa, bądźcie mu posłusznymi, i pod żadnym warunkiem nie odstępujcie od niego.—*Jako w rozdrażnieniu.* Jako dawniéj uczynili ojcowie nasi, którzy przez swoje niedowiarstwo pobudzili Boga do gniewu.

9. *Kusili ojcowie waszy.* Już przez nieufność, chcąc doświadczyć mojéj potęgi i mocy; już przeciwko mnie szemrząc, i nie chcąc dawać wiary słowom moim. Patrz co się rzekło Psal. 77—18.—*Doświadczyli.* Chociaż doświadczyli, i widzieli cudowne sprawy moje, które czyniłem przed nimi.

10. *I dla tegoż gniewałem się na ten naród.* I dla tegoż przez cały ten czas nie wprowadzałem do ziemi obiecanéj, ale trapiłem rozmaitemi nieszczęściami i klęskami, aż póki wszyscy nie poginęli, wyjąwszy Jozuego i Kaleba.—*Zawsze błądzą sercem.* Chociaż obdarzeni rozmaitemi dobrodziejstwy, i często upominani, zawsze jednak trwają w błędzie serca swojego.— *Nie poznali dróg moich.* Nie chcieli przyjąć prawa i przykazań moich.

11. *Jakom przysiągł.* W Psałterzu Rzymskim czytamy, *którym przysiągł.* Przysięgę tę mamy Num. 14—28: *Żywę ja, mówi Pan: jakoście mówili gdym ja słyszał, tak wam uczynię: na téj pustyni będą leżeć trupy wasze.— Jeżli wnidą do odpoczynienia mojego.* Niech się uważam za nieprawdziwego, jeśli wnijdą do ziemi obiecanéj, w któréj im zapewniłem spokojny żywot.

12. *Patrzcież bracia.* Pokazuje dla czego to był powiedział; gdy bowiem Żydzi dla wiary Chrystusowéj wiele nieszczęść doznawali od prześladowców, zapobiegając przeto, żeby czasem zwyciężeni nie przestali ufać w obietnice Chrystusowe, i nie wrócili do Judaizmu, stosuje do nich słowa prorockie, jakby mówił: Patrzcie, bracia, abyście się czasem nie stali niewiernymi, jako ojcowie wasi, i żebyście przez niewiarę w obietnice Chrystusowe, nieodstąpili ze złém sercem od prawa jego, któreście przyjęli.

13. *Ale napominajcie sami siebie na każdy dzień.* Do wytrwania w wierze, nadziei, i w znoszeniu prześladowań.—*Póki się dzisiaj nazywa.* Dopóki żyjecie. *Dzisiaj* oznacza czas obecnego życia, łaski i pokuty, które się dają każdemu.— *Iżby który z was nie był zatwardzon oszukaniem grzechu.* Abyście uwiedzeni próżnemi ponętami grzechów, nie zatwardzili się na głos Boży.

14. *Albowiem staliśmy się uczęstnikami Chrystusowymi.* Poznajmy godność naszę; bośmy już przez chrzest stali się członkami Chrystusowymi, i uczęstnikami jego ducha i łaski: nie traćmy tak wielu dóbr i nadziei dziedzictwa niebieskiego, odstępując go.— *Jeżli tylko początek istności.* Jeśli tylko przyjętą raz wiarę, przez którąśmy stanęli na téj drodze duchownéj, (albo która jest istnością, to jest, podstawą i fundamentem zbawienia i nadziei naszéj) stałą i niewzruszoną aż do końca życia zachowamy.

15. *Póki bywa mówiono: Dziś.* Upominam was abyście stale zachowywali wiarę, aż do końca życia, to jest, dopóki się nam mówi: *Dziś jeżlibyście głos jego usłyszeli, i t. d.*

16. *Albowiem niektórzy usłyszawszy rozdraźnili.* To jest, nie wszyscy którzy wyszli z Egiptu zagniewali Boga, gdyż nieobrazili go Jozue i Kaleb, nieobraziły

17. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis, qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto? *(Num. 14, 37).*

18. Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis, qui increduli fuerunt?

19. Et videmus, quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

17. A na któreż się rozgniewał przez czterdzieści lat? Izali nie na te którzy zgrzeszyli: których trupy poległy na puszczy?

18. A którymże przysiągł iż nie mieli wniśdź do odpoczynienia iego: iedno tym, którzy niewierni byli?

19. Y widzimy, że nie mogli wniśdź dla niedowiarstwa.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O odpoczynku do którego się wchodzi przez nowy zakon Chrystusowy, i t. d.

1. Timeamus ergo, ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse.

2. Etenim et nobis nuntiatum est, quemadmodum et illis; sed non profuit illis sermo auditus non admistus fidei ex iis, quae audierunt.

3. Ingrediemur enim in requiem, qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut juravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam; et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. *(Psal. 94, 11).*

4. Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis. *(Gen. 2, 2).*

5. Et in isto rursum: Si introibunt in requiem meam.

6. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, et ii, quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem:

7. iterum terminat diem quemdam, Hodie, in David dicendo, post tantum temporis, sicut supra

1. Przetóż się bóymy aby snadź zaniechawszy obietnice weszcia do odpoczynienia iego, nie zdał się który z was że go niémasz.

2. Abowiem y nam opowiedziano iest, iako y onym: ale nie pomogła onym mowa słuchania, nie przymieszana do wiary tego co słyszeli.

3. Abowiem wnidziemy do odpoczynienia którzyśmy uwierzyli: iako powiedział: Jakom przysiągł w gniewie moim, ieśliż wnidą do odpoczynienia moiego: choć dzieła od założenia świata były dokończone.

4. Abowiem rzékł na niektórym miejscu o siódmym dniu tak: Y odpoczął Bóg dnia siódmego od wszytkich dzieł swoich.

5. A na tym zaś: Jeśli wnidą do odpoczynienia moiego.

6. Gdyż tedy zostawa że niektórzy maią wniśdź do onego, a ci którym piérwéy opowiedziano było, nie weszli dla niedowiarstwa:

7. zasię naznacza dzień niektóry: Dzisia, mówiąc przez Dawida, po tak długim czasie, iako się

---

niemowlęta i niewiasty, nieobrazili lewitowie: ci bowiem nie szemrali przeciwko Mojżeszowi, i nie rozgniewali Boga, a zatém byli wolnymi tak od winy jak i od kary, i bez żadnéj szkody i szwanku weszli do ziemi obiecanéj. Num. 14.

19. *I widzimy, że nie mogli wnijść dla niedowiarstwa.* Jakby rzekł: Jako Bóg przysiągł, tak się i stało. Tak im zaszkodziło niedowiarstwo, iż z powodu jego nie mogli wnijść do ziemi obiecanéj. Długo się zastanawia nad obrzydzeniem niedowiarstwa, gdyż głównie miał na celu utwierdzenie ich w wierze.

R. 4.—1. *Aby snać zaniechawszy obietnice.* Abyśmy czasem nie zaniedbali kiedy obietnicy Chrystusowéj o odpoczynku, który ma nam dać, i żebyśmy jéj nie byli pozbawieni.

2. *Albowiem i nam opowiedziano jest, jako i onym.* Uczy dla czego się mają lękać. Mogli mniemać, iż oni nie będą pozbawieni tego odpoczynku, ponieważ im było opowiadaném słowo Ewangelii. Powiada więc, że tego nie dosyć; albowiem i oni słyszeli, a jednak wielu z nich nie weszło do odpoczynku Pańskiego.—*Mowa słuchania.* Sens jest: Nie pomogła im mowa, którą słyszeli, gdyż nie była *przymieszana do wiary,* to jest, nie była tak skuteczną dla nich, jak dla tych, którzy wierzyli i byli posłusznymi.—*Tego co słyszeli.* Ribera i Kornel. a Lap. sądzą, iż czytać należy, *przymieszana do wiary tym, którzy słyszeli,* dla tego że tak mają teksta greckie, i tłómacze greccy i syryjski.

3. *Albowiem wnidziemy do odpoczynienia.* Gdyż bez wątpienia wnijdziemy do odpocznienia jego, jeśli będziemy mieli wiarę żywą; albowiem odmówiono spoczynku tylko niedowiarkom, wierzący zaś zostali doń przypuszczeni.—*Choć dzieła od założenia świata.* Wskazuje jaki to jest spoczynek, który Duch S. obiecał przez Dawida; a ponieważ, wedle Pisma Ś., podwójny mógł być spoczynek, to jest albo sobotni, albo w ziemi obiecanéj, pokazuje tedy, iż ani o jednym, ani o drugim nie mówi Dawid, ale o wyższym, to jest, o spoczynku w królestwie niebieskiém.—*Dzieła od założenia świata były dokończone.* Dowodzi, iż to nie jest spoczynek sobotni, albowiem do tego od dawna już byli weszli, to jest od tego czasu, w którym Bóg dokończył dzieła stworzenia, i postanowił żeby dzień sobotni był dniem spoczynku. Gdy więc Dawid obiecuje spoczynek, którego jeszcze nie dostąpili, nie można rozumieć tego spoczynku sobotnim.

4. *Albowiem rzekł na niektórém miejscu.* To jest Gen. 2, 2.—*I odpoczął Bóg dnia siódmego.* A odpoczywając Bóg dnia siódmego, ustanowił odpoczynek sobotni.

5. *A na tém.* I w tym Psal. 94.—*Zaś.* Znowu. Oprócz odpoczynku sobotniego ma Bóg inny odpoczynek, który przygotował ludziom, i od którego wyłączył niewierzących.

6. *Gdyż tedy zostawa że niektórzy mają wnijść.* Sens jest: ponieważ pozostają jeszcze niektórzy, którzy mają wnijść, to jest których przeznaczył Bóg, żeby byli posiadaczami owego błogosławionego spoczynku. Jakim sposobem pozostają jeszcze niektórzy, co mają wnijść, pokazuje tam. 7 i 8. — *Do onego.* Spoczynku obiecanego przez Dawida.—*A ci którym pierwéj opowiedziano było.* A Żydzi którym była obiecana ziemia Chananejska, poumierali na puszczy, a zatém nie dostąpili owego spoczynku.

7. *Zasię naznacza dzień.* To jest niejaką przestrzeń czasu.—*Dzisia.* Czas życia naszego, w którym możę

dictum est: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. *(Supr. 3, 7).*

8. Nam si eis Jesus requiem praestitisset, nunquam de alia loqueretur, posthac, die.

9. Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei.

10. Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut a suis Deus.

11. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.

12. Vivus est enim sermo Dei, et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis.

13. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus; omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis sermo. *(Psal. 33, 16. Eccli. 15, 20).*

14. Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit coelos, Jesum Filium Dei, teneamus confessionem.

15. Non enim habemus pontificem, qui non pos-

wyższéy rzekło: Dziś ieślibyście głos iego usłyszeli: nie zatwardzaycie serc waszych.

8. Abowiem ieśliby im był Jezus dał odpoczynienie, nigdyby o inszym dniu napotym nie mówił.

9. A tak zostawa sobotowanie ludowi Bożemu.

10. Abowiem który wszedł do odpoczynienia iego, ten téż odpoczynął od dzieków swych, iako Bóg od swoich.

11. Spieszmy się tedy abyśmy weszli do onego odpoczynienia: iżby kto w tenże przykład niedowiarstwa nie wpadł.

12. Bo żywa iest mowa Boża y skuteczna, y przeraźliwsza niżeli wszelaki miecz po obu stron ostry: y przenikaiąca aż do rozdzielenia dusze y ducha, stawów téż y szpików, y rozeznawaiąca myśli y przedsięwzięcia serdeczne.

13. A niémasz żadnego stworzenia niewidzialnego przed oblicznością iego: lecz wszytkie rzeczy obnażone są y odkryte oczom iego, do którego nam mowa.

14. Maiąc tedy nawyższego Kapłana wielkiego który przeszedł niebiosa, Jezusa Syna Bożego: trzymaymy się wyznania.

15. Abowiem nie mamy nawyższego Kapłana

---

my wnijść do innego lepszego spoczynku oznaczonego przez proroka.—*Po tak długim czasie.* Od uczynionego podziału ziemi obiecanéj. — *Dziś jeślibyście głos jego usłyszeli.* Jakby rzekł: gdy Dawid po tak długim czasie od uczynionego podziału ziemi obiecanéj jeszcze wzywa do nabycia spoczynku, przywiedzionemi owemi słowy: *Dziś jeślibyście głos jego usłyszeli, i t. d.* jasną tedy jest rzeczą, iż jeszcze znajduje się inny jakiś spoczynek, do którego dążyć należy, oprócz owego którego dostąpił lud przez wzięcie w posiadłość ziemi Chananejskiéj; a tym jest spoczynek błogosławionych w ojczyznie niebieskiéj.

8. *Albowiem jeśliby im był Jezus.* Jozue, którego LXX. i grecy nazywają zawsze Jezusem. Odpowiada na zarzut; mógł bowiem ktoś powiedzieć: jeśli niewierni nie weszli, to inni weszli, a mianowicie Jozue i Kaleb, i ci wszyscy którzy nie mieli lat dwudziestu przy wyjściu z Egiptu. Odpowiada: gdyby za czasów Jozuego dostąpili byli spoczynku o którym mówi Dawid, nie byłoby potrzeby obiecywać go potém po tak długim czasie. Znakiem więc jest iż pozostaje do osiągnienia inny spoczynek, o którym mówi Psalmista.—*Nigdyby o inszym dniu na potém nie mówił.* Nie mówiłby więcéj o innym dniu czyli czasie, w którymby mieli słyszeć głos Pański, aby dójść do spoczynku. Albo nie mówiłby więcéj o dniu spoczynku, do którego wzdychać powinniśmy.

9. *A tak zostawa sobotowanie ludowi Bożemu.* A zatém owemu ludowi, który nie jest niewiernym, ale wiarą żywą trzyma się Chrystusa, pozostanie sobotowanie, to jest, obchód prawdziwéj soboty, prawdziwego i wiecznego spoczynku w niebie.

10. *Albowiem który wszedł do odpoczynienia jego.* Ktokolwiek wchodzi do tego odpoczynku Pańskiego, odpoczywa od wszelkiéj pracy i od wszelkich dzieł, które się wykonywają w tém życiu.

11. *Śpieszmy się tedy abyśmy weszli do onego odpoczynienia.* Niech żadne utrapienie, żadne prześladowanie nieopóźnia naszego biegu.—*Iżby kto w tenże przykład.* Aby się kto nie stał przykładem podobnego niedowiarstwa, to jest jakim byli Żydzi, i na wzór ich nie zginął.

12. *Bo żywa jest mowa Boża i skuteczna.* Zamiast *mowa*, w greckim jest *słowo*, i rozumie się o Chrystusie, który jest żywą mową Boga, wszystko rozważającą i widzącą, i mocną do ukarania występnych.—*I przeraźliwsza niżeli wszelaki miecz po obu stron ostry.* Przenikliwsza. Przenikliwém się nazywa to, co przenika do głębokości jakiéj rzeczy; nic zaś nie jest tak głębokiém coby się ukrywało przed Chrystusem, i gdzieby nie przenikały jego oczy, jego też ręce i władza, jeśli zechce kogo ukarać. — *I przenikająca aż do rozdzielenia dusze i ducha.* Nie ciemno albo nie wyraźnie i bez porządku poznaje to, co jest w człowieku, ale do wnętrza nawet przenika; umie odróżnić duszę od ducha, wie co myśli i czego chce dusza, i czego duch.—*Dusze.* Duszą się nazywa niższa część, która ma namiętności i żądze; ztąd się ludzie zowią *źwierzęcemi* w Pismie ś. — *Ducha.* Duchem jest wyższa część, oświecona wiarą i łaską, która jest posłuszną Bogu, i widzi i trzyma się rzeczy lepszych; ztąd się ludzie pod tym względem zowią *duchownymi.* — *Stawów.* Stawami się nazywają wiązania, któremi się tak mocno łączą kości pomiędzy sobą, iż z wielką trudnością dają się rozłączyć.—*Szpików.* Szpikiem jest substancya ukryta we wnętrzu kości. Przez ten zbiór słów, oznaczających rzeczy najskrytsze, uczy iż nic nie ma w ciele lub duszy tak ukrytego, czegoby nie dosięgała wiedza Boża, i gdzieby się nie mogła przez karanie objawiać jego potęga.—*Przedsięwzięcia serdeczne.* Jakby rzekł: Wie co każdy myśli, i w jakim zamiarze każdą rzecz czyni, dokąd zmierza myślami i wolą swoją.

13. *Do którego nam mowa.* Któremu mamy zdać sprawę z uczynków naszych. Albo o któréj mowie Bożéj rzecz tu idzie.

14. *Mając tedy najwyższego kapłana.* Jakby rzekł: Uważcie, Żydzi, trwajcie w wierze Chrystusowéj, śpieszcie do spoczynku niebieskiego, łatwo do niego wnijdziemy i przenikniemy za wodzem Chrystusem, który sam przeniknął, i nam go dostępnym uczynił, bylebyśmy *wyznanie,* to jest wiary i nadziei naszéj, statecznie zachowali.

15. *Albowiem nie mamy najwyższego kapłana.* Ponieważ mogli odpowiedzieć Żydzi, iż oni żądają zaiste

sit compati infirmitatibus nostris: tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.

16. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno.

któryby się nie mógł ulitować nad krewkościami naszemi: lecz kuszonego we wszytkim na podobieństwo oprócz grzéchu.

16. Przystąpmy tedy z ufnością do stolice łaski: abyśmy otrzymali miłosierdzie, y łaskę naleźli ku pogodnemu ratunku.

CAPUT V.

O wysokiéj zacności kapłaństwa Chrystusowego.

1. Omnis namque pontifex ex hominibus assumtus pro hominibus constituitur in iis, quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis;
2. qui condolere possit iis, qui ignorant, et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate,
3. et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam et pro semetipso offerre pro peccatis.
4. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron. *(Exod. 28, 1).*
5. Sic et Christus non semetipsum clarificavit, ut pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. *(Psal. 2, 7).*
6. Quemadmodum et in alio loco dicit: Tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech. *(Psal. 109, 4).*
7. Qui in diebus carnis suae preces, supplicationesque ad eum, qui possit illum salvum facere a morte cum clamore valido, et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.

ROZDZIAŁ 5.

1. Abowiem każdy Nawyższy kapłan z ludzi wzięty, dla ludzi bywa postanowion w tym co do Boga należy: aby ofiarował dary y ofiary za grzéchy:
2. któryby się mógł użalić tych co nie umieią y błądzą: gdyż y on obłożon iest krewkością,
3. a dla tego powinien iest, iako za lud, także y sam za się ofiarować za grzéchy.
4. A żaden sobie czci nie bierze: iedno który bywa wezwan od Boga, iako Aaron.
5. Tak y Christus nie sam siebie wsławił że się stał Nawyższym kapłanem: ale który do niego mówił, Syn mój iesteś ty, iam ciebie dziś urodził.
6. Jako y na inszym mieyscu mówi: Tyś iest kapłanem na wieki, wedle porządku Melchisedechowego.
7. Który za dni ciała swego, modlitwy y pokorne prośby temu, który go mógł wybawić od śmierci, z wołaniem potężnym, y łzami ofiarowawszy, był wysłuchan dla swéy uczciwości.

---

trzymać się wyznania, ale że trudno jest nie uledz prześladowaniom; obiecuje tedy pomoc Chrystusową, albowiem i on także dla zbawienia ludzkiego rozmaite i wielkie cierpienia podejmował; nauczony przeto owém doświadczeniem, zmiłuje się nad utrapionymi, i da im potrzebną pomoc.— *Któryby się nie mógł ulitować.* Któryby sam nie doświadczał utrapień.—*Nad krewkościami naszemi.* Tak nazywa Paweł Ś. utrapienia, prześladowania i boleści, w duchu mowy żydowskiéj, którzy w miejscu *boleć* używają *ulegać niemocy,* jak Amos 6, 6: *Nic się nie użali skruszenia Józefowego;* w hebr. jest: *i nie będą mieli niemocy nad skruszeniem Józefa.—Lecz kuszonego.* Utrapionego, a przeto gotowego okazać politowanie nad nami.— *We wszystkiém.* We wszystkich utrapieniach naszych —*Na podobieństwo.* Gdyż chciał być nam podobnym.—*Oprócz grzechu.* Wyjąwszy grzechu.

16. *Przystąpmy tedy z ufnością.* Bez bojaźni, i jakby nieufni w jego miłosierdzie, ale ze swobodną ufnością.—*Do stolice łaski.* Do Chrystusa siedzącego po prawicy Ojca, gotowego zmiłować się nad nami, i udzielić nam niebieskich darów swoich.—*Abyśmy otrzymali miłosierdzie.* Od Boga przez Chrystusa.—*I łaskę naleźli.* Zjednali sobie względy i łaskę Chrystusową.—*Ku pogodnemu ratunku.* Aby w czasie stosownym, to jest podczas prześladowania lub pokusy, gdy będziemy potrzebowali pomocy Chrystusowéj, udzielił nam jéj, dla zwalczenia wszelkich trudności.

R. 5.— 1. *Dla ludzi bywa postanowion w tém co do Boga należy.* Stanowi się aby był pośrednikiem pomiędzy Bogiem i ludźmi, i wstawiał się za nimi, i miał pieczę o rzeczach odnoszących się do Boga.— *Aby ofiarował dary.* Darami są te rzeczy, które lud dobrowolnie ofiaruje, jakiemi były ofiary, które się nazywały zapokojnemi, Lewit. 3, 1.—*I ofiary.* Ofiarami są te rzeczy, które wedle przepisu prawa były ofiarowane za grzechy, o których Lewit. 4. Patrz Wujka.

2. *Użalić.* Użala, się jak pospolicie tego wyrazu używamy, ten kto się nie gniewa dla grzechów drugiego, ale postępuje umiarkowanie i pokornie, i nie pogardza grzesznikiem, ale go uprzejmie i po przyjacielsku podnosi, uważając iż i on sam zgrzeszyć może; przeto też dodaje: *gdyż i on obłożon jest krewkością.— Któryby się mógł.* Był skłonnym i łatwym do okazania politowania.— *Co nie umieją.* Którzy przez niejaką niewiadomość grzeszą.—*I błądzą.* W greckim jest, *nad uwiedzionymi,* to jest którzy przez oszukaństwo drugich w błąd wpadają.— *I on obłożon jest krewkością.* Jak inni ludzie.

4. *A żaden sobie czci nie bierze.* To także jest własnością prawdziwego arcykapłana, i było niegdyś we zwyczaju u Żydów, iż nie każdy kto chciał, ale ten był arcykapłanem, którego Bóg wybierał. Wybrał bowiem Bóg Aarona, potém jego starszego syna, i tak daléj.

5. *Nie sam siebie wsławił.* Wyniósł, nie sam sobie przywłaszczył chwałę arcykapłańskiego urzędu.— *Ale który do niego mówił.* Ale go wsławił Ojciec i wybrał na Arcykapłana; ten sam Ojciec, który rzekł do niego: *Syn mój jesteś ty.— Syn mój jesteś ty, jam ciebie dziś urodził.* Świadectwo wzięte z Psalmu 2, 7. Patrz co się rzekło wyżéj 1, 5. Sens jest: Nie powinniśmy się dziwić, iż Chrystus jest postanowiony najwyższym kapłanem od Ojca, i przeniesiony nad Aarona, gdyż Chrystus jest Synem Boga Ojca.

6. *Na inszém miejscu mówi.* Psal. 109, 4: gdy mówi, iż Chrystus jest kapłanem wedle porządku Melchisedechowego, tém samém przekłada Chrystusa nad Aarona, o czém wieleśmy powiedzieli w owym wier. 4 przywiedzionego Psalmu 109.

7. *Który za dni ciała swego.* Gdy w tém śmiertelném ciele żył pomiędzy ludźmi.—*Temu który go mógł wybawić.* Widać iż Apostoł mówi o modlitwie Chrystusowéj w Ogrojcu, i modlitwie na krzyżu, tam bowiem wołał wielkim głosem: *Boże mój, Boże mój, czemuś*

8. Et quidem, cum esset Filius Dei, didicit ex iis, quae passus est, obedientiam;
9. et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis aeternae,
10. appellatus a Deo pontifex juxta ordinem Melchisedech.
11. De quo nobis grandis sermo, et ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.
12. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis, ut vos doceamini, quae sint elementa exordii sermonum Dei: et facti estis, quibus lacte opus sit, non solido cibo.
13. Omnis enim, qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiae: parvulus enim est.
14. Perfectorum autem est solidus cibus eorum, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

8. A chociaż był synem Bożym, nauczył się z tego co cierpiał posłuszeństwa;
9. a doskonałym zostawszy, stał się wszytkim którzy mu posłuszni są przyczyną zbawienia wiecznego,
10. nazwany od Boga Nawyższym kapłanem, wedle porządku Melchisedecha.
11. O którym nam wielka rzecz y nie wyprawna ku mówieniu: boście się stali słabymi ku słuchaniu.
12. Abowiem gdyście mieli dla czasu bydź nauczycielami: zasię potrzebuiecie, aby was uczono, które są początki zaczęcia mów Bożych: y staliście się którymby mléka trzeba, a nie twardego pokarmu.
13. Bo każdy który iest mléka uczestnikiem, nie świadóm iest mowy sprawiedliwości: albowiem dzieciątkiem iest.
14. A doskonałych iest twardy pokarm: tych którzy przez zwyczaienie smysły maią wyćwiczone ku rozeznaniu dobrego y złego.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 5. w. 1. *Aby ofiarował.* Urząd kapłański własny jest ofiarować.

7. *Był wysłuchan według swéj uczciwości.* To miejsce fałszuje Kalwin i z uczniami swymi, Brzeszczany i nowochrzczeńcami, tak je przekładając. Był wysłuchan z bojaźni albo z strachu. I dowodzi z niego strasznego bluźnierstwa swego, żeby Pan Chrystus cierpiał na krzyżu męki piekielne ludzi potępionych. Bo się, prawi, modlił aby nie był na wieki potępiony, i od téj bojaźni wybawion był przez Ojcowskie wysłuchanie. Aleć Chryzostom, Theophilakt i Oecumenius, greccy Doktorowie, którzy lepiéj a niźli Kalwin rozumieli to co znaczą te słowa, *ἀπὸ τῆς εὐλαβείας*, tak to wykładają jako i tłumacz łaciński, i my wykładamy: Wysłuchan był dla swéj uczciwości: to jest, iż zasłużył, aby był wysłuchan, będąc najgodniejszy wszelakiéj czci i chwały. Albo wysłuchan jest dla téj uczciwości, którą czcił Ojca swego. Jako i ono w Psalmie: *ἀπό τε φόβε σοῦ. Prae timore tuo.* Dla bojaźni twojéj. I na drugiém miejscu: *Oculi mei languerunt, ἀπὸ πτωχείας, prae inopia,* dla niedostatku. Także i tu: Wysłuchan jest *ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, pro sua reverentia,* dla swéj uczciwości. Bo *εὐλαβεία* nie bojaźń, ale uczciwość znaczy. (Calv. lib. 2. Instit. cap. 16, ver. 11. Psal. 89, 11. Psal. 87, 10).

9. *Wszystkim, którzy mu posłuszni są.* Acz męka i zasługa Pana Chrystusowa dostateczna jest na zbawienie wszystkiego świata: wszakże nie jest pomocą jedno tym, którzy są posłuszni Chrystusowi Panu i namiestnikom jego, a nie tylko wierzą.

11. *Nie wyprawna ku mówieniu.* Tać jest przyczyna jedna czemu Paweł Ś. mówiąc o Melchisedechu, nic nie wspomniał o ofiarowaniu chleba i wina w świętym Sakramencie: iż Żydowie na on czas jeszcze niesposobni byli do pojęcia tak wysokiéj tajemnicy. A druga, iż to nic nie służyło przedsięwzięciu jego: to jest ku okazaniu, iż Chrystus i Melchisedech byli zacniejszy, niźli Lewitowie.

---

mię opuścił? i owo: *Ojcze, w ręce twoje polecam ducha mego.* Przywodzi zaś to w tym celu, żeby dowieść, iż Chrystus najwyższy nasz kapłan jest obłożony krewkością naszą, i dla tego łatwo okazuje nad nami politowanie i miłosierdzie.— *I łzami.* Ztąd się pokazuje, iż Chrystus w modlitwie zanoszonéj w Ogrojcu i na krzyżu, wylewał łzy, chociaż tego nie wyrazili Ewangeliści.— *Był wysłuchan dla swojéj uczciwości.* Patrz Wujka.

8. *A chociaż był Synem.* Chociaż był Synem Bożym, któremu się przeto należała nieśmiertelność i ciała i chwała imienia, chciał jednak cierpieć, a przez cierpienie nauczył się posłuszeństwa, to jest, poznał z doświadczenia ważność i zacność posłuszeństwa, jak jest miłém Bogu, i jak wielkie dobra zjednywa; albowiem to co się mu należało jako Synowi, otrzymał i wysłużył przez posłuszeństwo męki.

9. *Doskonałym zostawszy. Doskonałym został Chrystus,* powiada Anzelm, *gdy dokonawszy wszystkich czynów posłuszeństwa, cierpliwości i świętości wołał na krzyżu: Wykonało się.— Wszystkim którzy mu posłuszni są.* Którzy przyjmują wiarę i prawo chrześciańskie. Patrz Wujka.

10. *Nazwany.* Postanowiony.—*Wedle porządku Melchizedecha.* Patrz co się rzekło w wierszu 6.

11. *O którym nam wielka rzecz.* Jakby rzekł: O Melchizedechu wiele i wielkich rzeczy mamy powiedzieć.— *Nie wyprawna.* Trudna do wytłumaczenia.— *Słabymi.* Gnuśnymi, niedbałymi. Patrz Wujka.

12. *Dla czasu.* Ze względu na długość czasu, przez który tak w prawie mojżeszowém jak w chrystyanizmie byliście nauczani.— *Początki zaczęcia mów Bożych.* Początki, od których się zaczyna nauka chrześcianina w rzeczach świętych.— *I staliście się, którymby mleka trzeba.* Którzy potrzebujecie nauczania prostego i właściwego dla dzieci.—*A nie twardego pokarmu.* Nie zaś nauki wyższéj i doskonalszéj.

13. *Który jest mleka uczestnikiem.* Którego trzeba uczyć rzeczy początkowych.— *Nie świadom jest mowy sprawiedliwości.* Nie jest jeszcze sposobnym słuchać mowy o doskonałéj sprawiedliwości i świętości.—*Albowiem dzieciątkiem jest.* Nieukształconym w nauce chrześciańskiéj.

14. *Twardy pokarm.* Gruntowna i doskonała nauka.— *Którzy przez zwyczajenie.* Którzy przez długie użycie, jakby przez nabyty już nałog, mają wyćwiczony i wprawiony umysł do odróżniania, co w każdéj rzeczy jest dobrém, co złém; prawdziwém lub fałszywém.

CAPUT VI. / ROZDZIAŁ 6.

O trwaniu w wierze, pokładaniu nadziei w Chrystusie, i t. d.

1. Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur, non rursum jacientes fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis, et fidei ad Deum,

2. baptismatum doctrinae, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, et judicii aeterni.

3. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus.

4. Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum coeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, *(Matth. 12, 45. Infr. 10, 26. II. Petr. 2, 20).*

5. gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque saeculi venturi,

6. et prolapsi sunt; rursus renovari ad poenitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui habentes.

7. Terra enim saepe venientem super se bibens imbrem, et generans herbam opportunam illis, a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo;

8. proferens autem spinas ac tribulos, reproba est, et maledicto proxima, cujus consummatio in combustionem.

9. Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et viciniora saluti: tametsi ita loquimur.

1. Przeto zaniechawszy mowy poczynania Chrystusowego, mieymy się do doskonalszych rzeczy: nie znowu zakładaiąc gruntu pokuty od uczynków martwych, y wiary ku Bogu,

2. nauki chrzczenia, rąk téż wkładania, y powstania z martwych, y sądu wiekuistego.

3. Y to uczynimy ieśli Bóg dopuści.

4. Abowiem nie podobna iest aby ci którzy raz są oświéceni, skosztowali téż daru niebieskiego, y uczestniki się stali Ducha świętego,

5. skosztowali nie mniéy dobrego słowa Bożego, y mocy przyszłego wieku,

6. a upadli: aby zaś byli odnowieni ku pokucie, znowu krzyżuiący sami sobie syna Bożego, y na pośmiewisko maiący.

7. Bo ziemia która déscz często na się padaiący piie, y rodzi ziele użyteczne tym przez które bywa sprawowana, bierze błogosławieństwo od Boga;

8. lecz która rodzi ciérnie y osty, odrzucona iest, y blizka przeklęctwa, któréy koniec na spalenie.

9. Ale tuszymy sobie o was coś lepszego namileyszy y zbawienia bliższego, chociaż tak mówimy.

R. 6.—1. *Mowy poczynania Chrystusowego.* Początków nauki chrześciańskiéj.—*Miejmy się do doskonalszych rzeczy.* Przedstawmy sobie prawdy wyższe, mianowicie o Melchizedechu, i jego kapłaństwie, jako figurze kapłaństwa Chrystusowego.—*Nie znowu zakładając gruntu pokuty.* Nie znowu wam podając fundamentalną naukę religii chrześcijańskiéj, która jest o pokucie, wierze, i t. d.: tośmy wam podali na początku, i nie należy teraz powtarzać, ale raczéj trzeba postępować do rzeczy wyższych.— *Pokuty od uczynków martwych.* Od grzechów, które nie tylko nie pomagają do życia wiecznego, ale owszem od niego wyłączają.

2. *Nauki chrzczenia.* Ani należy powtarzać owych początków, które się podają zwykle nieumiejętnym i małym, jakową jest nauka wykładająca znaczenie i skutki chrztu, i t. d.— *Rąk też wkładania.* Sakramentu bierzmowania. Patrz Wujka.—*Sądu wiekuistego.* Sądu ostatecznego, na którym będzie wydany wyrok o wieczności każdego człowieka błogosławionéj lub nieszczęśliwéj.

3. *I to uczynimy.* To jest iż będziemy rozprawiali o rzeczach doskonalszych.

4. *Nie podobna jest.* Patrz Wujka.— *Ci którzy raz są oświeceni.* Ci, którzy otrzymali od Boga wiele światła i darów niebieskich. — *Skosztowali też daru niebieskiego.* Boskich pociech i roskoszy duchownych.— *I uczestniki się stali Ducha Świętego.* Darów i łask Ducha świętego.

5. *Skosztowali.* Którzy z roskoszą i radością skosztowali nauki obiecującéj dobra niebieskie.—*Mocy przyszłego wieku.* Zdaje się oznaczać nieśmiertelność i chwałę obiecaną wybranym w królestwie Chrystusowém. Zowią się mocami, gdyż przez nie dziwnie się objawia Boska moc i potęga. Mówi się, iż skosztowali tych mocy, gdy je przez wiarę, miłość i pragnienie przyjęli.

6. *A upadli.* Po tém wszystkiém, po tak wielkich darach, światłach, słodyczach i roskoszach, odpadli od wiary i przyszli do odstępstwa.—*Aby zaś* (znowu) *byli odnowieni ku pokucie.* Przez pokutę.— *Znowu krzyżujący sami sobie Syna Bożego.* Kto znowu odpada w grzechy, mówi się o nim, iż Chrystusa nanowo krzyżuje; albowiem, o ile jest w nim, przez nowy grzech daje nowy powód do ukrzyżowania i śmierci Chrystusowéj; czyni bowiem znowu to, za co Chrystus był ukrzyżowanym. — *I na pośmiewisko mający.* Wystawujący Chrystusa na pośmiewisko i hańbę krzyża.

7. *Bo ziemia.* Przez to podobieństwo ziemi oznacza Apostoł ludzi, którzy przyjmują deszcz łaski Boskiéj, i z nią współdziałając wydają owoce dobrych uczynków.— *Bierze błogosławieństwo.* To jest przez wpływ obfitszéj łaski i pociechy niebieskiéj napełnia się większą obfitością cnót i zasług.—*Ziele użyteczne.* Jakiego życzą sobie rolnicy.

8. *Lecz która rodzi ciernie i osty.* Grzechów.— *Odrzucona jest.* Wszystkim się nie podoba, i każdy ją odrzuca i gani.—*I blizka przeklęctwa.* Mało niestaje, żeby ją Bóg przeklął, tak jak przeklął figę, powiadając: *Niechaj się nigdy z ciebie owoc nie rodzi na wieki.* Mat. 21, 19.—*Któréj koniec na spalenie.* Któréj końcem będzie spalenie. Tak człowiek, który nie przyniesie owocu, będzie przeklęty, i na spalenie w wieczny ogień wrzucony.

9. *Ale tuszymy sobie o was cóś lepszego, najmilejsi.* Jakby rzekł: Nie dla tegom to powiedział, iżbym was za takich uważał, lecz iżbyście rozważając sprawiedliwość Bożą bali się, i coraz więcéj usiłowali podobać się Bogu.— *Tuszymy.* Jesteśmy przekonani, to jest, iż można na was polegać i czegoś lepszego po was się spodziewać.— *Zbawienia bliższego.* To jest *złączonego ze zbawieniem,* czyli *mającego związek ze zbawieniem,* to jest iż wy postępować będziecie drogą zbawienia.— *Chociaż tak mówimy.* Będąc troskliwi o was, i jako najmilszych synów ostrzegając o grożącém niebezpieczeństwie.

10. Non enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri et dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, et ministratis.

11. Cupimus autem unumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem,

12. ut non segnes efficiamini, verum imitatores eorum, qui fide et patientia hereditabunt promissiones.

13. Abrahae namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum,

14. dicens: Nisi benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo te. *(Gen. 22, 16).*

15. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.

16. Homines enim per majorem sui jurant; et omnis controversiae eorum finis ad confirmationem est juramentum.

17. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum,

18. ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem,

19. quam sicut ancoram habemus animae tutam ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis,

10. Abowiem nie iest niesprawiedliwy Bóg, aby zapamiętał roboty waszéy, y miłości którąście okazali w imię iego, którzyście posługowali świętym y posługuiecie.

11. A żądamy aby każdy z was toż staranie okazał ku wypełnieniu nadzieie aż do końca,

12. abyście się nie stali gnuśnymi, ale naszladowcami tych którzy przez wiarę y ciérpliwość odziedziczą obietnice.

13. Abowiem Bóg obiecawszy Abrahamowi, iż nie miał nikogo przez któregoby przysiągł więtszego, przysiągł przez samego siebie,

14. mówiąc: Jeśli nieblogosławiąc błogosławić cię będę, y rozmnażaiąc nie rozmnożę cię.

15. A tak długo ciérpliwie czekawszy, dostał obietnice.

16. Abowiem ludzie przez większego niż sami przysięgaią: a każdego sporu ich koniec ku potwiérdzeniu, iest przysięga.

17. W czym chcąc Bóg dziedzicóm obietnice obficiéy okazać nieodmienność rady swéy, przysięgę uczynił:

18. abyśmy przez dwie rzeczy nieodmienne, w których bydź nie może żeby Bóg kłamał namocnieyszą pociechę mieli, którzyśmy się ku odzierżeniu wystawionéy nadzieie uciekli,

19. którą mamy iako kotficę dusze bespieczną y mocną, y wchodzącą aż we wnętrzności zasłony,

10. *Aby zapamiętał roboty waszéj.* Aby zapomniał o waszém miłosierdziu i braterskiéj miłości; albowiem jest sprawiedliwym, i odda wam należną zapłatę.— *W imię jego.* Przez wzgląd na samego Boga.—*Posługowali świętym.* Którzyście przez wasze jałmużny wspierali niedostatek ubogich chrześcian.

11. *A żądamy aby każdy z was.* Żądam abyście nigdy nie ustawali w téj troskliwości waszéj o uczynki miłosierne i inne cnoty, ale aż do końca wytrwali.— *Ku wypełnieniu nadzieje.* Aby przez dobre uczynki codziennie rosła wasza nadzieja, i stawała się pełniejszą, aż nareszcie całkowicie się wypełni, gdy zostaniecie posiadaczami wiecznego błogosławieństwa.

12. *Abyście się nie stali gnuśnymi.* W zachowywaniu Ewangelii; albowiem którzy przez obojętność i gnuśność ustają w dobrych uczynkach, będą wyzuci z obiecanego dziedzictwa.— *Przez wiarę i cierpliwość.* Należy bowiem wierzyć Bogu, i cierpliwie oczekiwać jego obietnic, jeśli się rychło nie spełniają.— *Odziedziczą obietnice.* Dostąpią tego, co Bóg obiecał świątobliwie żyjącym.

13. *Albowiem Bóg obiecawszy Abrahamowi.* Jakby rzekł: To com już powiedział, *bądźcie naśladówcami tych, którzy przez wiarę i cierpliwość odziedziczą obietnice*, potwierdzam przykładem Abrahama, i podaję wam do naśladowania Abrahama ojca waszego i wszystkich wierzących i cierpliwie oczekujących; aby jako on przez wiarę i cierpliwość dostąpił nareszcie obietnicy, którą mu Bóg pod przysięgą uczynił; tak żebyście i wy przez długą wiarę, nadzieję i cierpliwość tejże dostąpili. Albowiem obietnica dana Abrahamowi, odnosi się także do was i do wszystkich wiernych.— *Iż nie miał nikogo.* Pokazuje iż obietnica Boża jest pewna i trwała, i nikt nie może o niéj wątpić, gdyż Bóg potwierdził ją przysięgą.—*Przysiągł przez samego siebie.* Kto przysięga, na większego od siebie przysięga; lecz Bóg, będąc większym od wszystkich, może tylko przysięgać na samego siebie.

14. *Jeżli nie błogosławiąc błogosławić cię będę.* Jeśli tobie błogosławiąc błogosławić nie będę, to jest, jeśli cię nie osypię mojemi dobrodziejstwami, i to z największą obfitością, niech nie uchodzę za prawdziwego, albo niech się nie uważam za Boga.

15. *Obietnice.* Rzecz obiecaną.

16. *Ku potwierdzeniu.* Prawdy.

17. *W czém.* W którój rzeczy, w któréj obietnicy. Albo *w czém*, to jest dla czego.—*Chcąc Bóg... okazać.* Chcąc Bóg okazać wszystkim prawdziwym synom Abrahamowym, którzy są dziedzicami owéj obietnicy, jak było stałem i niezmiennem to co obiecywał Abrahamowi i jego synom, oprócz obietnicy, dodał jeszcze przysięgę.—*Dziedzicom.* Synom Abrahamowym, to jest wiernym.— *Rady swéj.* Obietnicy swojéj.

18. *Abyśmy przez dwie rzeczy nieodmienne.* To jest przez obietnicę i przysięgę.—*W których być nie może żeby Bóg kłamał.* Sens jest, iż Bóg nie może ani w obietnicy prostéj, ani potwierdzonéj przysięgą kłamać i oszukiwać, gdyż jest samą prawdą. — *Najmocniejszą pociechę.* Z greckiego można także tłumaczyć, *upomnienie.* Sens jest: abyśmy uważając na tak pewne obietnice Boże, mieli pociechę lub upomnienie, którąby pobudzeni chętnie się brali do rzeczy trudnych, i najprzykrzejsze znosili.— *Którzyśmy się ku odzierżeniu wystawionéj nadzieje uciekli.* Którzyśmy, przyjąwszy raz wiarę Chrystusową, i opuściwszy zwodniczą miłość tego świata, uciekli się do nadziei dóbr niebieskich i wiecznych, która nam jest przedstawioną, aby się przy niéj stale i niezmiennie utrzymać.

19. *Którą.* Nadzieją.—*I wchodzącą aż do wnętrzności zasłony.* Kotwica duszy, nasza nadzieja, nie dosyć ma na tém żeby wnijść do przysionka, to jest nie przestaje na dobrach ziemskich i widzialnych, ale przenika aż do tych, które są za zasłoną, to jest samego Świętego Świętych, do Boga, i chwyta się dóbr niebieskich, i na nich się zatrzymuje.

20. ubi praecursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in aeternum.

20. gdzie przewodnik za nas wszedł Jezus, według porządku Melchisedechowego, Nawyższym kapłanem stawszy się na wieki.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 6. w. 2. *Nauki chrzczenia i rąk wkładania.* Tu Apostoł dwu Sakramentów wzmiankę czyni: chrztu i bierzmowania albo potwierdzenia, które po chrzcie ludzie przyjmowali. Które zowią rąk wkładaniem: jako Chryzostom, Theodoretus. Theophilaktus, Oecumenius i inni wykładają.

4. *Albowiem niepodobna jest.* Nie tak rozumiéj, żeby ci, którzy po chrzcie w grzech śmiertelny wpadają, nie mogli zaś powstać przez pokutę, i dostąpić grzechów odpuszczenia. Bo to jest błąd i kacerstwo Nowatiańskie dawno potępione: gdyż i sam Paweł onego wszetecznika w Koryncie, rozgrzeszyć rozkazał. Ale iż człowiek po chrzcie w grzech upadłszy, nie może być tak odnowion przez pokutę, jako na chrzcie bywa odnowiony: gdyż jeden tylko jest chrzest, i nie może być na tymże człowiecze powtórzony. Tak to miejsce Chryzostom, Theodoret, Oecumenius, Theophilakt, Ambroży Ś. i inni wykładają, i Augustyn Ś. który mówi: Iż po chrzcie grzeszący mogą być przez pokutę uzdrowieni, ale nie przez chrzest odnowieni. Podobne miejsce masz niżéj w rozdz. 10, 26. (August. in expos. Epist. ad Rom. in cho).

10. *Nie jest Bóg niesprawiedliwy.* I ztąd mamy, iż uczynki dobre zapłatę zasługują, i są istą przyczyną zbawienia tak dalece, iżby Pan Bóg był niesprawiedliwy, gdyby nie dał za nie żywota wiecznego. Bo zaiste, jako Hieronim Ś. mówi, wielkaby to niesprawiedliwość była, kiedyby Bóg tylko grzechy karał, a dobrych uczynków nie płacił. (Hieron. lib. 1. cont. Jovinianum cap. 2).

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O wyższości kapłaństwa Chrystusowego nad Aaronowe.

1. Hic enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abrahae regresso a caede regum, et benedixit ei, *(Gen. 14, 18).*

2. cui et decimas omnium divisit Abraham: primum quidem qui interpretatur rex justitiae, deinde autem et rex Salem, quod est, rex pacis,

3. sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitae habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.

4. Intuemini autem, quantus sit hic, cui et decimas dedit de praecipuis Abraham patriarcha.

1. Abowiem ten Melchisedech, król Salem, kapłan Boga nawyższego, który wyszedł przeciw Abrahamowi wracaiącemu się z porażki królów, y błogosławił mu,

2. któremu y dziesięciny wszytkiego wydzielił Abraham: naprzód który wykłada się król sprawiedliwości: potym téż y król Salem, co iest, król pokoiu,

3. bez oyca, bez matki, bez wyliczenia rodu, nie maiąc ani początku dniów ani końca żywota: a przypodobany Synowi Bożemu, trwa kapłanem na wieki.

4. A przypatrzcie się iako to wielki, któremu też dzisięcinę z rzeczy przednieyszych dał Abraham Patryarcha.

---

20. *Przewodnik.* Rozumie Chrystusa, który przez wniebowstąpienie wszedł do królestwa niebieskiego.— *Za nas.* Aby nam otworzyć wnijście do nieba.— *Według porządku Melchizedechowego, Najwyższym Kapłanem stawszy się na wieki.* Aby tam jako Najwyższy Kapłan wiecznie zostawał u Ojca, i jemu przedstawiał i ofiarował swój krzyż i śmierć; dla wyznawców zaś swoich wyjednywał wszelkie łaski i wszystkie środki do osiągnienia nieba. Która to rzecz, jak wiele waży do utwierdzenia i wzmocnienia nadziei naszéj, zbytecznóm byłoby dowodzić.

R. 7.— 1. *Król Salem.* Jerozolimy.— *Który wyszedł przeciw Abrahamowi.* Historyą mamy Genes. 14, 18.— *Błogosławił mu.* Formułę słów, któremi błogosławił Abrahamowi, mamy w miejscu przytoczoném.

2. *Dziesięciny wszystkiego.* Z łupów które zabrał po porażce pięciu królów.— *Wydzielił Abraham.* Abraham, chociaż był kapłanem, i często czynił ofiary, uznał jednak Melchizedecha za swojego i Najwyższego Kapłana; przeto dał mu dziesięciny jako wyższemu i swojemu Arcykapłanowi.— *Naprzód który wykłada się Król sprawiedliwości.* Naprzód Melchizedech samém swojém imieniem wyrażał figurę jakiéjś wielkiéj rzeczy; to samo bowiem znaczy co *Król sprawiedliwości*, to jest, Król sprawiedliwy albo najsprawiedliwszy, co wybornie przypada do Chrystusa.—*Król pokoju.* Król spokojny. Chrystus jest Królem sprawiedliwości i pokoju, gdyż jest naszym pojednawcą z Bogiem i Aniołami jego, I. Kor. 1, 30: *Który się nam stał mądrością od Boga, i sprawiedliwością, i poświęceniem, i odkupieniem.*

3. *Bez ojca, bez matki, bez wyliczenia rodu.* Nie dla tego żeby ich nie miał, ale iż jego ojciec, matka i rodowód nie wyrażają się w Pismie ś.— *Ani początku dniów, ani końca żywota.* Pismo święte nie opowiada kiedy się narodził, ani kiedy umarł Melchizedech, dla pokazania, iż on przyobrażał Chrystusa, który w rzeczy saméj niema ani początku, ani końca dni, gdyż jest wiecznym.— *A przypodobany Synowi Bożemu, trwa kapłanem na wieki.* Syryjski przekłada: *Ale na podobieństwo Syna Bożego arcykapłaństwo jego trwa na wieki.* Mówi się, iż Melchizedech trwa kapłanem na wieki, gdyż w pismie świętém niema żadnéj wzmianki ani o śmierci, ani o końcu jego kapłaństwa. P. Wujka.

4. *A przypatrzcie się jako to wielki.* Rozważcie tu ze mną jak wielkim jest Melchizedech, to jest w typie i przyobrażeniu, jak ten, który się zdaje być wyniesionym nad samego Abrahama; to bowiem znaczą następujące słowa — *Któremu też dziesięcinę... dał.* Patrz co się rzekło wiersz 2. — *Z rzeczy przedniejszych.* Z łupów.—*Abraham Patryarcha.* Nie bez przyczyny dodał *Patryarcha*, lecz jakby mówił: Abraham, ów ojciec kapłanów zakonnych, i ojciec wszystkich pokoleń nie wahał się dać mu dziesięciny z przedniéjszych rzeczy, uznając się za niższego; jakże więc daleko bardziéj kapłani synowie Abrahama uznawać powinni kapłaństwo Chrystusowe, iż jest zacniejszém od ich kapłaństwa.

5. Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, id est, a fratribus suis, quamquam et ipsi exierint de lumbis Abrahae. *(Deut. 18, 1)*.

6. Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumsit ab Abraham, et hunc, qui habebat repromissiones, benedixit.

7. Sine ulla autem contradictione, quod minus est, a meliore benedicitur.

8. Et hic quidem, decimas morientes homines accipiunt; ibi autem contestatur, quia vivit.

9. Et (ut ita dictum sit) per Abraham, et Levi, qui decimas accepit, decimatus est;

10. adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech.

11. Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit): quid adhuc necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron dici?

12. Translato enim sacerdotio, necesse est, ut et legis translatio fiat.

5. A iście z synów Lewi, urząd kapłański przyimuiący, roskazanie maią aby brali dziesięcinę od ludu wedle zakonu, to iest, od braciéy swoiéy: chociaż y oni wyszli z biódr Abrahamowych.

6. Lecz którego naród nie iest poczytan między nimi, dziesięcinę brał od Abrahama, y tego który miał obietnice, błogosławił.

7. A bez wszelakiego sporu, co mnieyszym iest, od lepszego bywa błogosławione.

8. A tu iednak, ludzie którzy umiéraią dziesięciny biorą: lecz tam świadectwo ma iż żywie.

9. A (iżby się tak rzekło) przez Abrahama, y Lewi, który brał dziesięciny, oddał dziesięcinę;

10. abowiem iescze był w biodrach oycowych, gdy wyszedł przeciw niemu Melchisedech.

11. Jeśliż tedy doskonałość była przez kapłaństwo Lewitskie (bo pod nim lud wziął zakon) cóż iescze było potrzeba aby nastał inszy kapłan wedle porządku Melchisedechowego, a nie był rzeczon wedle porządku Aaronowego?

12. Bo za przeniesieniem kapłaństwa, trzeba żeby się y zakonu przeniesienie stało.

---

5. *A iście z synów Lewi, urząd kapłański przyjmujący.* I ci zaiste, którzy z synów Lewi sprawują urząd kapłański. Tak mówi, gdyż nie wszyscy Lewici byli kapłanami, ale z pomiędzy nich sami tylko synowie Aarona i jego potomkowie.—*Rozkazanie mają.* Dowodzi iż ten, który daje dziesięcinę, mniejszym jest od tego który przyjmuje, to jest że Abraham mniejszym jest od Melchizedecha.— *Wedle zakonu, to jest, od braciéj swojéj.* Jakby rzekł: Bóg rozkazał aby wszyscy Żydzi nie wyjmując Lewitów, Num. 18, 26. dawali dziesięciny kapłanom Aaronowym, chcąc tym sposobem uczcić i podnieść kapłanów, a innych Żydów uczynić im podległymi, gdy jednak Żydzi byli braćmi kapłanów, jako zrodzeni z tegoż samego Abrahama i Jakóba. Jeśli więc Żydzi, chociaż bracia, są podlegli braciom swoim kapłanom, tém samém iż wedle prawa są obowiązani dawać im dziesięciny; tedy również Abraham dając dziesięciny Melchizedechowi, tém samém wyznawał się mniejszym od niego, i tém samém jemu się czynił podległym.— *Wyszli z biódr Abrahamowych.* Są synami Abrahamowymi.

6. *Lecz którego naród nie jest poczytan między nimi.* Melchizedech, którego ród i rodowód nie znajduje się pomiędzy żydami synami Abrahamowymi, to jest, który nie pochodził z żydów, ten wziął dziesięciny od Abrahama.—*I tego który miał obietnice.* Melchizedech błogosławił Abrahama, jakby niższego od siebie, któremu jednak obiecał był Bóg osobliwsze dobra, tak dalece, iż w nim miały być błogosławione wszystkie narody. Gen. 12.

7. *Od lepszego.* Większego, godniejszego.

8. *A tu jednak.* Innym sposobem dowodzi, iż kapłaństwo Melchizedechowe było zacniejszém od kapłaństwa Aaronowego. — *Tu jednak.* W prawie i w kapłaństwie Aaronowém.—*Ludzie którzy umierają.* Smiertelni.— *Lecz tam.* W historyi Genesis.— *Świadectwo ma iż żywie.* Świadectwo daje Pismo święte, iż Melchizedech żyje, to jest w ten sposób, o ile się wprowadza żyjący, bez żadnéj zgoła wzmianki o jego śmierci i następcach.

9. *Iżby się tak rzekło.* Iż tak powiem; tym zaś sposobem mówienia zmiękcza to co miał wyrazić, iż *Lewi oddał dziesięcinę przez Abrahama,* który to sposób mówienia dla nierozumiejących twardym się mógł wydać.—*Przez Abrahama i Lewi który brał dziesięciny, oddał dziesięcinę.* Sam Lewi, któremu wedle przepisu prawa były przeznaczone dziesięciny, ponieważ się zawierał w Abrahamie jako swoim praojcu, wespół tedy z Abrahamem, jako mniejszy większemu, oddał niejako Melchizedechowi dziesięciny.— *Lewi.* Wszyscy kapłani z pokolenia Lewi.

10. *W biodrach ojcowych.* Abrahama.— *Był.* Lewi.— *Wyszedł przeciw niemu.* Melchizedech przeciw Abrahamowi. Rozumowanie tedy Apostoła jest takie: Uznając Abraham, iż Melchizedech jest większym od niego i typem Chrystusa, dał mu dziesięciny, i wziął od niego błogosławieństwo, aby przez to wyznać, że on i jego potomkowie, a następnie Lewici i kapłani Aaronowi, którzy się z niego mają narodzić, są mniejszymi od Melchizedecha, i podległymi Chrystusowi: albowiem Abraham tak się znalazł względem Melchizedecha jako książe, który za siebie i za całe swoje potomstwo, oświadcza i składa posłuszeństwo królowi.

11. *Jeżliż tedy doskonałość.* Jeśli kapłaństwo starego zakonu, to jest, które sprawowali synowie Aaronowi, pochodzący z nasienia Lewi, udoskonalało ludzi, to jest, jeśli miało moc usprawiedliwienia i uwalniania ich od grzechów, a także doprowadzania do żywota wiecznego, co jest największą i ostateczną doskonałością ludzi; pocóż tedy oczekiwano innego kapłana, któryby się nie nazywał i nie był kapłanem wedle porządku Aaronowego, ale wedle porządku Melchizedechowego? — *Bo pod niém lud wziął zakon.* Mówi się to nawiasowo, i dla tego dodaje te słowa Apostoł, iż nie tylko zamierzał dowieść, że ma być przeniesioném kapłaństwo, i na miejscu Lewitów wprowadzoném kapłaństwo Chrystusowe, ale także nauczyć, iż i prawo ma być przeniesioném, i na miejscu Mojżeszowego wprowadzoném prawo Ewangeliczne, dla powinowactwa prawa i kapłaństwa, jak nieco daléj powiada: *Bo za przeniesieniem kapłaństwa, trzeba żeby się i zakonu przeniesienie stało.*— *Pod niém.* To jest kapłaństwem, czyli w czasie jego kapłaństwa.

12. *Bo za przeniesieniem kapłaństwa.* Razem zostało postanowione prawo i kapłaństwo, i na podobnych warunkach, gdyż jak kapłaństwo tak i prawo były ustanowione takie, jakie były odpowiednie owym czasom. Sam bowiem zakon wiele rzeczy przepisał dotyczących się rodu kapłanów, obrządku poświęcenia ich, ofiar, utrzymania kapłanów i sług kościelnych; przeto jeśli kapłaństwo zostaje zniesione, trzeba także żeby i prawo uchylone zostało; bo i w prawie przyrodzoném inni

13. In quo enim haec dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari praesto fuit.

14. Manifestum est enim, quod ex Juda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est.

15. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech exsurgat alius sacerdos,

16. qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitae insolubilis.

17. Contestatur enim: Quoniam tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech. *(Ps. 109, 4.)*

18. Reprobatio quidem fit praecedentis mandati, propter infirmitatem ejus et inutilitatem;

19. nihil enim ad perfectum adduxit lex, introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum.

20. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt,

21. hic autem cum jurejurando per eum, qui dixit ad illum: Juravit Dominus, et non poenitebit eum: Tu es sacerdos in aeternum): *(Ps. 109, 4.)*

22. in tantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus.

23. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere;

13. Bo o którym się to mówi, z inszego iest pokolenia, z którego żaden nie pilnował ołtarza.

14. Abowiem iawna iest iż z Juda poszedł Pan nasz: w którym pokoleniu nic o kapłaniech nie mówił Moyżesz.

15. A iescze daleko więcéy iawna rzecz iest: ieśliże na podobieństwo Melchisedechaj powstaie inszy kapłan,

16. który nie wedle zakonu roskazania cielesnego stał się, ale wedle mocy żywota nieskazitelnego.

17. Abowiem świadczy: Iż ty iesteś kapłanem na wieki, wedle porządku Melchisedechowego.

18. Odrzucenie iście staie się przeszłego przykazania: dla słabości iego y niepożyteczności:

19. bo zakon niczego nie przywiódł ku doskonałości: ale wprowadzenie lepszéy nadzieie, przez którą przybliżamy się ku Bogu.

20. A ponieważ, iest nie bez przysięgi (bo inni bez przysięgi kapłany zostali:

21. a ten z przysięgą przez tego który rzékł do niego: Przysiągł Pan, a nie będzie mu żal: tyś iest kapłanem na wieki):

22. tym lepszego testamentu stał się Jezus rękoymią.

23. A innychci wiele się kapłany stawało, dla tego iż im śmierć trwać nie dopuszczała;

---

byli kapłani i inne ofiary. Nastąpiło prawo Mojżeszowe, a z niém przyszło nowe kapłaństwo. Tak samo jest i w prawie Ewangeliczném, i gdyby po niém miało nastąpić nowe kapłaństwo, nowe byłoby i prawo.

13. *Bo o którym się to mówi.* Stwierdza to co powiedział w wier. 11, to jest iż Chrystus był innym kapłanem od Aaronowych, ponieważ ci wszyscy byli z pokolenia Lewi, Chrystus zaś był z pokolenia Judy.—*Z którego żaden nie pilnował ołtarza.* Nie służył ołtarzowi, nie sprawował urzędu kapłańskiego.

14. *Nic o kapłaniech nie mówił Mojżesz.* Nie wyznaczył z niego kapłanów.

15. *A jeszcze daleko więcéj jawna rzecz jest.* Że prawo powinno być przeniesione i odmienione.—*Jeźliże na podobieństwo Melchizedecha.* Jeśli kapłan, który powstaje, jest wedle porządku Melchizedechowego. Że zaś Chrystus jest tym kapłanem, wątpić o tém nie można, gdyż do niego samego tylko powiedziano: *Tyś jest kapłanem na wieki wedle porządku Melchizedechowego.*

16. *Który nie wedle zakonu rozkazania cielesnego stał się.* Zakonem rozkazania cielesnego nazywa prawo Mojżeszowe, które rozkazywało obrzezywać i oczyszczać ciało, przez obmycia i oczyszczenia, które obmywały skazy ciała a nie duszy. — *Ale wedle mocy żywota nieskazitelnego.* Który daje żywot nie mający końca, czyli wieczny. Sens więc jest: Kapłani Aaronowi byli cielesnymi, doczesnymi i śmiertelnymi; Chrystus zaś mocą i potęgą Ojca stał się kapłanem zawsze żyjącym, wiecznym, nieśmiertelnym, i który nam daje życie duchowne łaski, a przez nie życie wieczne chwały. Chrystus tedy jest wyższym od kapłanów Aaronowych.

17. *Albowiem świadczy.* Bóg przez Dawida, Psalm 109. — *Tyś jest kapłanem na wieki.* Gdyż Chrystus jest wiecznym, i nie umiera jak inni kapłani. — *Wedle porządku Melchizedechowego.* Patrz co się rzekło wyżéj roz. 5, 6. Najważniejszą przyczyną dla czego się Chrystus nazywa kapłanem wedle porządku Melchizedechowego, jest podobieństwo w przedmiocie ofiary, albowiem jako Melchizedech ofiarował chleb i wino, tak Chrystus na ostatniéj wieczerzy ustanowił ofiarę ciała i krwi swojéj, pod postaciami chleba i wina.

18. *Odrzucenie iście staje się przeszłego przykazania.* Jakby rzekł: Chcesz wiedzieć przyczynę obalenia prawa i kapłaństwa? przyczyną jest niedoskonałość i niedostateczność owego prawa; to jest gdyż stary zakon nie mógł zgładzić grzechów i zbawiać ludzi.

19. *Bo zakon niczego nie przywiódł ku doskonałości. Niczego,* to jest, żadnego człowieka nie przywiódł do doskonałości, czyli do prawdziwéj sprawiedliwości, która czyni człowieka miłym Bogu, i godnym żywota wiecznego. — *Ale wprowadzenie lepszéj nadzieje.* Staje się, albo stała się przez Chrystusa.—*Przez którą przybliżamy się ku Bogu.* Na miejsce poprzedzającego rozkazania, to jest, prawa Mojżeszowego, wprowadza się cóś daleko lepszego, a mianowicie prawo i kapłaństwo Chrystusowe, które nam czyni najpewniejszą nadzieję przybliżenia się do Boga przez prawdziwe usprawiedliwienie.

20. *A ponieważ, jest nie bez przysięgi.* Jak wielką to jest rzeczą! Jak wielce sobie ważyć powinniśmy, iż kapłan nasz, nie bez przysięgi postanowion jest kapłanem!—*Bo inni bez przysięgi kapłany zostali.* Jakby rzekł: Aaronowi i jego potomkom dał Bóg kapłaństwo bez przysięgi, jako rzecz mniejszéj wagi i doczesną, któréj Bóg nie raczył utwierdzić przysięgą.

21. *A ten.* Chrystus uczyniony jest kapłanem od Boga Ojca z przyłączeniem przysięgi, jak mamy w Psal. 109, 4: *Przysiągł Pan, a nie będzie mu żal: tyś jest kapłanem na wieki, i t. d.* Patrz Wujka.

22. *Tym lepszego testamentu.* O tyle lepszego przymierza stał się Chrystus rękojmią i poręczycielem, o ile przez świętszą powagę, to jest, za pośrednictwem przysięgi objął urząd kapłaństwa, gdy tymczasem kapłani porządku Aaronowego byli poświęcani bez przysięgi.

23. *A innychci wiele.* Pokazuje iż kapłaństwo Chrystusowe wyższém jest od Aaronowego o tyle, o ile nieśmiertelne przewyższa to co jest śmiertelném. W zakonie starym nie jeden był najwyższy kapłan, ale wie-

24. hic autem, eo quod maneat in aeternum, sempiternum habet sacerdotium.
25. Unde et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum: semper vivens ad interpellandum pro nobis.
26. Talis enim decebat, ut nobis esset pontifex: sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus et excelsior coelis factus,
27. qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit semel, seipsum offerendo. *(Lev. 16, 6.)*
28. Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes; sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, Filium in aeternum perfectum.

24. ale ten iż na wieki trwá, wiekuiste ma kapłaństwo.
25. Przetóż y zbawić na wieki może, przystępuiące przez niegoż do Boga: zawsze żywiąc aby się wstawiał za nami.
26. Abowiem przystało abyśmy takiego mieli, nawyższego kapłana świętego, niewinnego, niepokalanego, odłączonego od grzészników, y który się stał wyższy nad niebiosa:
27. który nie ma potrzeby na każdy dzień, iako kapłani piérwéy za występki swoie ofiarować, potym za ludzkie: bo to uczynił raz, siebie ofiarowawszy.
28. Abowiem zakon ludzie postanawiał kapłany krewkości podległe: lecz mowa przysięgi która iest po zakonie, Syna na wieki doskonałego.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 7. w. 3.** *Bez ojca, bez matki.* Nie iżby Melchisedech ojca ani matki nie miał: ale iż o nich nic w pismie niemasz. W czém Melchisedech był figurą Pana Chrystusową, który jest bez ojca według człowieczeństwa, a bez matki według bóstwa: którego rodu nikt wysłowić ani ogarnąć nie może: który według bóstwa ani początku, ani końca niema, gdyż jest przedewszemi wieki i będzie na wieki. (Isai. 53, 8. Jan 1, 1.)

12. *Bo za przeniesieniem kapłaństwa.* Obacz, iż kapłaństwo nie zgoła jest zniszczone ani odrzucone, ale ono Lewitskie kapłaństwo jest odmienione, przeniesione, albo przestawione kapłaństwo według obrzędu Melchisedechowego, które jest wieczne, i ustawicznie ma trwać w kościele.

21. *Tyś jest kapłanem na wieki.* Chrystus, przez Sakrament chleba i wina, stał się kapłanem na wieki. (Arnobius in Psal. 109). A jest kapłanem na wieki, iż na każdy dzień przez sługi Boże kapłany ofiarowana bywa ofiara, mająca i biskupem i ofiarą Chrystusa Pana: który sam siebie dla nas poświęca, łamie i rozdaje. (Theophil. in cap. 5 ad Hebr.)

23. *Wiele się kapłany stawało.* Nie mówi Paweł ś. że w starym testamencie wiele kapłanów było, a w nowym niemasz żadnego oprócz Chrystusa Pana: jako heretycy psują słowa jego. Bo to jest przeciw Izajaszowi (Isai. 61, 6.), który prorokował najwięcéj o kapłaniech nowego testamentu, (jako Hieronim ś. pokazuje) temi słowy: A wy będziecie nazwani kapłany Bożymi: będą was zwać sługami Pańskimi i t. d. Ale iż Pan Chrystus, przeto że trwa na wieki, może ustawicznie, i sam przez się, i przez sługi swe urząd kapłański sprawować: a iż nie potrzeba żeby kto następował na miejsce jego: jako w kapłaństwie zakonu starego, było potrzeba ustawicznéj sukcessyi jednego kapłana po drugim, iż żaden z nich nie mógł wiecznie służyć, przeto iż śmiertelnymi byli.

24. *Wiekuiste ma kapłaństwo.* Greckie ἀπαράβατον, właśnie znaczy wiekuiste, *sempiternum.* A przecię Czechowic opuściwszy i łacińskie i greckie, tak przełożył, co na innego przyjść nie może. Nie wiem kędy się téj greczyzny nieprawdziwéj nauczył?

27. *Bo to uczynił raz.* Acz Pan Chrystus sam w sobie (onym widomym i krwawym obyczajem, i oną krwawą ofiarą) na śmierć na krzyżu raz jest ofiarowan. Bo już wstawszy od umarłych nigdy nie umiera. Ale przedsię w Sakramencie, niekrwawym, niewidomym, a nieśmiertelnym obyczajem, nie jedno na każde Wielkonocne święto, ale i na każdy dzień, ludziom ofiarowan bywa: i nic myli się ten, który zapytany odpowie, że go ofiarują. (August. epist. 23. Rzym. 6, 9.)

---

lu, z których każdy jeden po drugim następował: Chrystus zaś, ponieważ jest nieśmiertelnym, trwa zawsze, i jest Najwyższym Kapłanem na wieki. Patrz Wujka.

25. *Przetoż i zbawić na wieki może.* Nie tylko w tém, ale i w przyszłém życiu. — *Przystępujące przez niegoż do Boga.* Wiernych, którzy przez wiarę i posłuszeństwo dla Chrystusa, przystępują do Boga Ojca i do jego łaski i przyjaźni.—*Zawsze żywiąc, aby się wstawiał za nami.* Zawsze żyjący, i gotowy spełniać swój urząd, to jest, żeby się wstawiać, czyli modlić za nami do Boga.

26. *Albowiem przystało abyśmy takiego mieli Najwyższego Kapłana.* Któryby zawsze żyjąc ustawicznie wstawiał się za nami do Boga. — *Świętego.* Czystego i wolnego od wszelkiéj zmazy, jak jest w greckim.— *Niewinnego.* Wolnego od złości i chęci szkodzenia, i gotowego wszystkim dobrze czynić. — *Niepokalanego.* Te trzy przymioty tak się z sobą różnią, iż święty odnosi się do Boga; niewinny do bliźniego; niepokalany do siebie samego.— *Odłączonego od grzeszników.* Zupełnie inaczéj żyjącego niż grzesznicy, i nie mającego z nimi nic wspólnego. — *I który się stał wyższy nad niebiosa.* Który przeniknął wszystkie niebiosa aż do końca, który wedle przyjętéj natury najwyższe we wszystkiém zajmuje miejsce.

27. *Jako kapłani.* Aaronowi. — *Bo to uczynił raz.* Drugi to jest dowód, którym stwierdza, iż Chrystus jest wyższym od kapłanów Aaronowych: albowiem ci ostatni często czynili ofiary tak za swoje jak za ludu grzechy; Chrystus zaś przez jedną ofiarę zgładził grzechy wszystkich ludzi. Patrz Wujka.

28. *Albowiem zakon ludzie postanawiał kapłany.* Najwyższymi kapłanami i przełożonymi kapłanów.— *Krewkości podległe.* Śmiertelnych, nędznych i grzesznych, i którzy nie są w stanie zgładzić grzechów swojemi ofiarami. — *Lecz mowa przysięgi.* Przysięgi, którą Psal. 109, 4, przysiągł Pan Chrystusowi: *Tyś jest kapłanem na wieki.* — *Syna.* Chrystusa Pana.— *Na wieki.* Postanowił Najwyższym Kapłanem. — *Doskonałego.* Wolnego od krewkości, nie tak jak kapłani Aaronowi.

CAPUT VIII.

1. Capitulum autem super ea, quae dicuntur: Talem habemus pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in coelis,
2. sanctorum minister et tabernaculi veri, quod fixit Dominus, et non homo.
3. Omnis enim pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur; unde necesse est, et hunc habere aliquid, quod offerat;
4. si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cum essent, qui offerrent secundum legem munera,
5. qui exemplari et umbrae deserviunt coelestium. Sicut responsum est Moysi, cum consummaret tabernaculum: Vide (inquit), omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte. *(Exod. 25, 40. Act. 7, 44).*
6. Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est.
7. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur.
8. Vituperans enim eos dicit: Ecce, dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda testamentum novum, *(Jer. 31, 31).*
9. non secundum testamentum, quod feci patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum,

ROZDZIAŁ 8.

O dostojności kapłaństwa Chrystusowego, wyższości nowego zakonu, i t. d.

1. A summa tego co się mówi, takiego mamy nawyższego kapłana, który usiadł na prawicy stolice wielmożności na niebiesiech:
2. sługa świątnice, a prawdziwego przybytku, który postanowił Pan a nie człowiek.
3. Abowiem wszelki nawyższy kapłan bywa postanowion ku ofiarowaniu darów y ofiar: Zaczym potrzeba iest aby y ten nieco miał coby ofiarował.
4. Jeśliby tedy był na ziemi, aniby kapłanem był, gdyżby byli którzyby według zakonu dary ofiarowali,
5. którzy służą wizerunkowi y cieniowi rzeczy niebieskich. Jako odpowiedziano iest Moyżeszowi, gdy miał dokończyć przybytku: Patrzay (prawi) czyń wszytko według wizerunku który iest tobie na górze okazan.
6. A teraz dostał tym lepszego posługowania, y lepszego testamentu iest pośrzednikiem, który w lepszych obietnicach iest postanowiony.
7. Abowiem ieśliby on pierwszy był bez przygany: zaisteby wtóremu mieysca nie szukano.
8. Abowiem ganiąc ie, mówi: Oto dni prziydą, mówi Pan, a wykonam nad domem Izraelskim, y nad domem Juda testament nowy,
9. nie według testamentu którym uczynił oycóm ich w dzień w którym uiął rękę ich abym

---

R. 8.—1. *A summa tego co się mówi.* To jest treść tego com powiedział i mówię o wysokiéj zacności kapłaństwa Chrystusowego jest następująca. — *Takiego mamy najwyższego kapłana.* Tak wielkiéj godności i znaczenia. — *Na prawicy stolice wielmożności na niebiesiech.* Po prawicy tronu majestatu Bożego w niebie.

2. *Sługa świątnice.* Sens jest, iż Chrystus jest sługą, to jest kapłanem czyli najwyższym kapłanem świątyni, nie téj Lewitskiéj, uczynionéj przez Mojżesza, ale prawdziwéj, to jest, Kościoła, który się oznaczał przez miejsce Święte i Święte Świętych. — *A nie człowiek.* Mojżesz.

3. *Darów i ofiar. Ofiary* oznaczają ofiary krwawe, *dary* zaś niekrwawe. — *Potrzeba jest aby i ten nieco miał, coby ofiarował.* Chrystus chociaż w niebie siedzi na prawicy Ojca, jest jednak najwyższym kapłanem. Wszelki zaś najwyższy kapłan ofiaruje dary i ofiary; a więc i Chrystus w niebie ofiaruje swoje ofiary i dary, a mianowicie ofiary Mszy ś. które się codziennie na całym świecie odprawują; w nich bowiem pierwszym i przedniejszym kapłanem który poświęca, ofiaruje i sprawuje przeistoczenie, jest Chrystus.

4. *Jeźliby tedy był na ziemi.* Gdyby był kapłanem ziemskim. — *Aniby kapłanem był.* Nie byłby takim, żeby wedle prawa mógł sprawować ofiary, gdyż nie jest z pokolenia Lewi.—*Gdyżby byli którzyby według zakonu dary ofiarowali.* Bo i nie byłoby potrzeby, żeby Chrystus był takim kapłanem, gdyż prawo miało już kapłanów, którzy tylko na ziemi sprawowali ofiary.

5. *Którzy służą wizerunkowi i cieniowi rzeczy niebieskich.* Ci są postanowieni kapłanami, żeby nam wyrazić niejaki wzór i podobieństwo tych rzeczy, które Chrystus czyni na niebie; albowiem przez to naprzykład, iż arcykapłan po zabiciu ofiary raz wchodził do Świętego Świętych, oznacza się, że Chrystus, po wylaniu krwi swojéj, miał wnijść do nieba, ażeby na miejscu nas ukazywał się przed obliczem Bożém; i tak następnie.—*Jako odpowiedziano jest.* Jak jest powiedziano wyrokiem Bożym. — *Patrzaj (prawi) czyń wszystko.* Słowa są Boże do Mojżesza, Exod. 25—40. Przybytek ten był figurą Chrystusa i Kościoła, oznacza przeto apostoł, iż Mojżesz miał rozkaz zbudować swój materyalny przybytek tym sposobem i kształtem, żeby jako typ przedstawiał i wyobrażał Kościoł.

6. *A teraz dostał têm lepszego posługowania.* Powiedział był: *Jeźliby był na ziemi, aniby kapłanem był;* do których słów przyłączyć należy to co dopiéro powiada: *A teraz dostał têm lepszego, i t. d.;* jak gdyby mówił: Otóż nie tylko jest kapłanem, ale nawet zacniejszym jest niejako kapłanem od wszystkich kapłanów Lewitskich.—*I lepszego testamentu jest pośrednikiem.* O ile nowy testament, którego Chrystus jest pośrednikiem, przewyższa stary, i większe dobro swoim obiecuje, a mianowicie duchowne i niebieskie, gdy stary testament podaje tylko dobra ziemskie.

7. *Albowiem jeźliby on pierwszy.* Stary testament.—*Był bez przygany.* To jest, żeby mu niczego nie brakło, jako to było zostawiono późniejszemu testamentowi.—*Zaisteby wtóremu miejsca nie szukano.* Nie byłoby potrzeby innego testamentu; nie wprowadzonoby na jego miejsce drugiego; bo gdy się posiada rzecz ze wszech miar dobrą, nie ma potrzeby szukać innéj. Wprowadzony jest tedy żeby dopełnił tego czego brakowało pierwszemu.

8. *Albowiem ganiąc je.* Żydów. Gdy gani Żydów, gani ich prawo, jako niedoskonałe i bezsilne, to jest które Żydów sobie podległych nie mogło uczynić dobrymi.—*Mówi.* Świadectwo to wyjęte z Jerem. 31—31.—*Wykonam.* Zawrę testament, to jest przymierze nowe.

9. *Nie według testamentu którym uczynił ojcom ich.* Nowy ten testament nie będzie takim, jakim był

ut educerem illos de terra Aegypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus:

10. quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas: et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum;

11. et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; quoniam omnes scient me a minore usque ad majorem eorum:

12. quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor.

13. Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.

ie wywiódł z ziemie Egyptskiéy: abowiem oni nie wytrwali w moim testamencie: a iam ich zaniedbał, mówi Pan:

10. bo ten iest testament który uczynię domowi Izraelskiemu po onych dniach, mówi Pan: Podaiąc prawa moie w umysł ich, y na sercu ich napiszę ie: y będę im Bogiem, a oni mnie będą ludem:

11. y nie będzie uczył każdy bliźniego swego, y każdy brata swego, mówiąc: Poznay Pana. Abowiem wszyscy mię poznaią od mnieyszego aż do więtszego z nich.

12. Abowiem będę miłościw nieprawościam ich: y grzechów ich iuż nie wspomnę.

13. A gdy mówi Nowy: piérwszy wiotchym uczynił. A to co wiotszeie y starzeie się: blisko iest zginienia.

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O wyższości Kościoła Chrystusowego i ofiar nowego zakonu.

1. Habuit quidem et prius justificationes culturae et Sanctum saeculare.

2. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum, quae dicitur Sancta. *(Exod. 26, 1.—36, 8).*

3. Post velamentum autem secundum, tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum,

4. aureum habens thuribulum, et arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, et virga Aaron, quae fronduerat, et tabulae testamenti, *(Lev. 16. Num. 16.—17, 10. III. Reg. 8, 9).*

1. Miałci y piérwszy usprawiedliwienia służby bożéy y świątnicę świetcką.

2. Abowiem sprawiony był przybytek piérwszy, w którym były lichtarze, y stół, y położenie chlebów, które zową święte.

3. A za wtórą zasłoną, przybytek, który zową święte świętych:

4. maiąc złotą kadzielnicę, y skrzynię testamentu ze wszytkich stron złotem powleczoną: w któréy wiadro złote maiące mannę, y laska Aaronowa która zakwitnęła, y tablice testamentu,

stary, zawarty z ojcami, ale daleko od niego lepszy i wyższy.—*W dzień w którym ujął rękę ich.* Gdy jakby ująwszy za rękę, wywiodłem ich z Egiptu.—*Nie wytrwali w moim testamencie.* Nie zachowali przymierza, które ze mną zawarli.—*A jam ich zaniedbał.* Pogardziłem nimi, odrzuciłem ich.

10. *Testament, który uczynię.* Przymierze które zawrę. Testament nowy, który wprowadzę i postanowię w miejsce starego.—*Po onych dniach.* Po odrzuceniu od siebie i od mojego Kościoła niewiernych Żydów.—*Podając prawa moje w umysł ich.* Wulgata, Jerem. 31—33, przekłada: *Dam zakon mój do wnętrzności ich*, gdyż przez Chrystusa rozlana jest łaska i miłość w sercach naszych. — *Będę im Bogiem.* Którego oni wiernie czcić będą. — *A oni mnie będą ludem.* Wybranym, szczególnym, moim.

11. *I nie będzie uczył każdy bliźniego swego.* Gdyż w ludzie chrześciańskim wielka będzie znajomość Boga i rzeczy należących do wiary i nadziei, i nie potrzeba będzie wielkiéj pracy, żeby się nauczyć rzeczy potrzebnych do zbawienia, gdyż te będą sprowadzone do niewielu punktów, dostępnych umysłowi samych nawet dzieci i prostaczków.

12. *Albowiem będę miłościw nieprawościom ich.* Przebaczę mu wszystkie jego tak przeszłe jak i późniejsze grzechy, żeby mu niczego nie zbywało do łaski, i nie było żadnéj przeszkody do osiągnienia żywota wiecznego.

13. *A gdy mówi Nowy.* To jest, gdy Jeremiasz, jakeśmy widzieli w. 8. powiada *wykonam testament nowy.*—*Piérwszy wiotchym uczynił.* Uznał i ogłosił za przestarzały.—*A to co wiotszeje i starzeje się, blizko jest zginienia.* To co się prawdziwie nazywa starém, bliskiém jest końca i zaguby. Testament tedy, który Jeremiasz nazwał w owym czasie starym, razem też pokazał, iż się pochyla ku końcowi, jakoż w czasach męki Chrystusowéj całkowicie ustał.

R. 9.—1. *Piérwszy.* Testament.—*Usprawiedliwienia służby.* Przepisy odnoszące się do czci Bożéj, dane przez Mojżesza.—*I świątnicę świecką.* To jest, świątynię czyli przybytek doczesny i nietrwały, przeznaczony do składania ofiar z bydląt.

2. *Albowiem sprawiony był przybytek piérwszy. Przybytkiem piérwszym* nazywa, piérwszą część przybytku, która się nazywała *Świętém.* — *Lichtarze.* Jeden był lichtarz; przeto w greckim jest w liczbie pojedyńczéj; lecz mówi w liczbie mnogiéj *lichtarze*, gdyż w jednym i tym samym lichtarzu było siedm ramion.—*I stół.* Na którym były kładzione chleby pokładne.—*Które zową święte.* Zaimek względny *które* nie odnosi się do *stołu*, ani do *chlebów pokładnych*, ale do *przybytku;* jakby rzekł: który to przybytek piérwszy zowie się *święte.*

3. *A za wtórą zasłoną.* Która wisiała pomiędzy *świętém* i *świętém świętych*, była część wewnętrzna i świętsza, która, jakeśmy rzekli, nazywała się świętém świętych. Nazywa zasłoną wtórą, ponieważ i piérwsza także część przybytku miała przed sobą zawieszoną zasłonę. — *Święte świętych.* Najświętszą częścią przybytku.

4. *Złotą kadzielnicę.* Przez złotą kadzielnicę rozumie ołtarz kadzenia.—*W któréj wiadro złote.* Przeciwnie III. Król. 8—9, mówi się, iż w arce nic innego nie było jedno dwie tablice kamienne Mojżeszowe. Kornel. a Lapide i Salianus *w arce*, tłumaczą *przy arce*, tak mówimy, iż Chrystus cierpiał w Jerozolimie,

5. superque eam erant Cherubim gloriae obumbrantia propitiatorium, de quibus non est modo dicendum per singula.

6. His vero ita compositis: in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes;

7. in secundo autem semel in anno solus pontifex non sine sanguine, quem offert pro sua et populi ignorantia: *(Lev. 16, 2.)*

8. hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum;

9. quae parabola est temporis instantis, juxta quam munera et hostiae offeruntur, quae non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis et in potibus,

10. et variis baptismatibus et justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis.

11. Christus autem, assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non hujus creationis:

5. a nad nią były Cherubim chwały zacimiaiącéy ubłagalnicę, o czym teraz nie trzeba z osobna mówić.

6. A gdy to tak było sporządzono, do piérwszego przybytku zawsze wchadzali kapłani, urzędy ofiar odprawuiący;

7. ale do wtórego raz w rok sam nawyższy kapłan, nie bez krwie którą ofiaruie za swą y ludu niewiadomość:

8. to daiąc znać Duch święty, iż iescze niebyła obiawiona droga świętych, póki iescze stał piérwszy przybytek;

9. co iest podobieństwem teraźnieyszego czasu: wedle którego dary y ofiary ofiarowane bywaią, które nie mogą wedle sumienia doskonałym uczynić służącego Bogu,

10. gdyż są tylko w pokarmiech y w napoiach, y w różnych omywaniach, y sprawiedliwościach ciała aż do czasu naprawienia stanowione.

11. Ale Chrystus stawiwszy się nawyższym Kapłanem dóbr przyszłych przez więtszy y doskonalszy przybytek nie ręką uczyniony, to iest, nie tego stworzenia:

---

to jest, podle Jerozolimy. Teofilaktus na to miejsce i inni sądzą, iż w dawniejszych wiekach nie było laski Aaronowéj w arce, ani naczynia z manną, ale że potém obie te rzeczy zostały w niéj schowane, a to dla tego iżby, o ile być może, uchronić od niebezpieczeństwa, aby nie tak łatwo stały się łupem pogan wtargających się do kościoła i miejsca świętego.— *I tablice testamentu.* Prawa danego na górze Synai.

5. *A nad nią.* Nad arką.— *Cherubin chwały. Cherubin chwały* powiedział zwyczajem Żydów, to jest, *Cherubiny chwalebne*, czyli mający wielki majestat, który ich czynił czcigodnymi. — *Zaciemniające ubłagalnicę.* Albowiem cherubiny rozpostartemi skrzydłami okrywali ubłagalnią; ubłagalnią zaś jest tablica złota, którą się zakrywała arka przymierza. — *O czém teraz nie trzeba z osobna mówić.* Jakby rzekł: Te wszystkie rzeczy pełne są tajemnic, ale nie mam zamiaru wszystkich tłumaczyć, dość będzie dotknąć tego co się odnosi do mojego zadania.

6. *A gdy to tak było sporządzono.* Zrobiono, urządzono.—*Zawsze.* Codziennie. Z tego pokazuje, jak daleko świętszym i czcigodniejszym był ów drugi przybytek, do którego nie kapłani, ale sam tylko najwyższy kapłan wchodził, i ten nie codziennie, ale raz tylko do roku.—*Urzędy ofiar odprawujący.* Którzy zwykle odprawywali święte ceremonie i obrzędy w miejscu świętém.

7. *Do wtórego.* Przybytku, do Świętego świętych.— *Sam najwyższy kapłan.* Wchodzi, a mianowicie podczas uroczystości oczyszczenia, jak jest w Lewityku r. 16.— *Nie bez krwie.* W dzień bowiem oczyszczenia najwyższy kapłan mając wnijść do Świętego Świętych, zabijał na ofiarę cielca, modląc się za siebie i dóm swój. Za grzech zaś ludu zabijał kozła, których to bydląt krew wnosił do Świętego świętych, i nią pokrapiał to miejsce. Obrządek ten opisuje się Lewit. r. 16.— *Za swą i ludu niewiadomość. Niewiadomościami*, obyczajem Pisma S. nazywa wszystkie grzechy. Tak Psal. 24—7, mówi się: *Grzechów młodości mojéj, i niewiadomości moich nie racz pamiętać.*

8. *To dając znać Duch Święty.* Iż Bóg zabrania komukolwiek wchodzić do Świętego świętych, oprócz najwyższego kapłana. — *Iż jeszcze nie była objawiona droga świętych.* Iż jeszcze nie jest otwarta droga do nieba, która miała być otworzoną przez krew Chrystusową.

9. *Co jest podobieństwem teraźniejszego czasu.* Który przybytek jest godłem, podobieństwem i wzorem czasu obecnego, to jest czasu starego prawa, który wtedy nastawał. — *Wedle którego dary i ofiary ofiarowane bywają.* To jest, dary i ofiary które się ofiarują, służą i odpowiadają temu podobieństwu; albowiem jako kapłani nie mogli wchodzić do Świętego świętych, tak i ofiary, które czynią, nie mogą usprawiedliwić ludzi, i wprowadzić do nieba.—*Wedle sumienia.* Wedle wewnętrznego człowieka albo pod względem duszy.—*Służącego.* Rozumie tego, który sprawuje ofiarę, i który przez te ofiary i obrządki oddaje cześć Bogu.

10. *Są tylko w pokarmiech i w napojach.* Złączyć należy z wyrazem *służącego.* Sens zaś jest: Dary i ofiary zakonne nie mogą oczyścić i uczynić doskonałym *służącego*, to jest, tego który służy Bogu i jemu cześć oddaje, nie duchem i wewnętrzném usposobieniem umysłu, ale tylko przez pokarmy i napoje, i t. d.—*W pokarmiech.* Niektóre bowiem pokarmy były zabronione w prawie Mojżeszowém, o których patrz Lewit. r. 11.— *I w napojach.* Napoje same przez się i pospolicie nikomu nie były zakazane; pewnym jednak osobom, jak naprzykład Nazarejczykom, zabronione były wino i sycera, jak również kapłanom, mającym wchodzić do przybytku, nie wolno było pić wina.— *W różnych omywaniach.* O których częsta jest wzmianka w Pismie Ś. Tak Mark. 7—3, czytamy: *Albowiem Faryzeuszowie i wszyscy Żydowie, jeźliby często rąk nieumywali nie jedzą; i wiele są innych rzeczy, które im do chowania są podane, umywania kubków i kużyków, i naczynia miedzianego, i łóżek.* — *I sprawiedliwościach ciała.* W usprawiedliwieniach i oczyszczeniach obmywających ciało, rozumie oczyszczenie zewnętrzne, jak owo naprzykład, które prawo nakazywało dla tych, którzy się dotknęli jakiejkolwiek rzeczy nieczystéj. — *Aż do czasu naprawienia stanowione.* Aż do czasu przyjścia Chrystusa, który miał zamienić stare rzeczy nowemi i doskonalszemi ustawami.

11. *Ale Chrystus stawiwszy się najwyższym kapłanem.* To jest gdy przyszedł i stał się najwyższym kapłanem. — *Dóbr przyszłych.* Żeby nam swojém ar-

12. neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, aeterna redemtione inventa.

13. Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis: *(Lev. 16, 15.)*

14. quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi? *(I. Petr. 1, 19, I. Joan. 1, 7. Apoc. 1, 5.)*

15. Et ideo novi testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemtionem earum praevaricationum, quae erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt aeternae hereditatis. *(Gal. 3, 15.)*

16. Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris.

17. Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet, dum vivit, qui testatus est.

18. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.

12. ani przez krew kozłów abo cielców, ale przez własną krew wszedł raz do Świątnice, nalazszy wieczne odkupienie.

13. Abowiem ieśli krew kozłów y wołów y popiół iałowice pokropiony, splugawione poświąca ku oczyścieniu ciała:

14. iako daleko więcéy krew Chrystusowa który przez Ducha świętego samego siebie ofiarował niepokalanym Bogu, oczyści snmnienie nasze od martwych uczynków, ku służeniu Bogu żywiącemu?

15. Y dla tego iest nowego testamentu pośrzednikiem: żeby za przystąpieniem śmierci, na odkupienie występków tych, które były pod piérwszym testamentem, obietnicę wzięli, którzy wezwani są wiecznego dziedzictwa.

16. Abowiem gdzie testament iest, musi przystąpić śmierć tego, który testament czyni.

17. Bo testament w umarłych potwiérdzony iest: inaczéy iescze nie iest ważny, póki żyw który testament uczynił.

18. Zkąd ani piérwszy bez krwie nie był poświęcony:

cykapłaństwem wyjednał dobra przyszłe. Dobrami przyszłemi nazywa te, które nam Chrystus wysłużył, a zwłaszcza łaskę i chwałę.— *Przez większy i doskonalszy przybytek.* Najwyższy kapłan mając wnijść do świętego świętych, przechodził przez piérwszy przybytek, który się nazywał *Świętem.* Chrystus to samo uczynił; albowiem mając wnijść do nieba przeszedł przez inny przybytek *większy* i doskonalszy od onego, przez który przechodził najwyższy kapłan. O tym przybytku większym i doskonalszym rozmaici rozmaicie tłumaczą. Najstosowniejszém zdaje się być tłumaczenie tych, którzy sądzą, że przezeń się oznacza Kościoł zgromadzony przez samego Chrystusa, i wojujący tu na ziemi, przez który przeszedł do tryumfującego, którego symbolem było Święte Świętych. — *Nie ręką uczyniony.* Nie uczyniony sztuką i przemysłem ludzkim, ale Chrystusa, o którym przybytku powiedział r. 8—2: *Który postanowił Pan a nie człowiek.* — *Nie tego stworzenia.* Także nie ludzkiéj sztuki i budowy, jak był piérwszy przybytek uczyniony przez Bezeleela.

12. *Ani przez krew kozłów albo cielców.* Wedle przepisu starego prawa, jakeśmy rzekli wyż., w. 7. Ale Chrystus mając wnijść do nieba wylał krew lepszą, którą się prawdziwie obmywają brudy duszy. — *Raz.* Nie tak jak najwyższy kapłan starego prawa, który każdego roku wchodził do Świętego świętych. — *Nalazłszy wieczne odkupienie.* Sobie prawdziwą, trwałą i wieczną chwałę, nam zaś odkupienie grzechów, które nigdy nieustanie.

13. *Albowiem jeśli krew kozłów i wołów.* To jest, cielców wedle prawa Lewit. 16, o którém rzekliśmy wyż., w. 7.— *I popiół jałowice.* O którym Księg. Num. r. 9.—*Ku oczyścieniu ciała.* Patrz co się rzekło w. 10.

14. *Przez Ducha świętego.* Z pobudzenia Ducha Świętego.—*Oczyści sumienie nasze.* Nie ciało, jak obrządki zakonne, lecz duszę naszę.— *Od martwych uczynków.* Tak też nazwał grzechy wyż. r. 6, w. 1.— *Ku służeniu Bogu żywiącemu.* Powiedział *żywiącemu*, gdyż się był wyraził *od martwych uczynków*, jakby ucząc, iż się Bogu żyjącemu niepodobają uczynki martwe.

15. *I dla tego jest nowego testamentu pośrednikiem.* Wyrazy *i dla tego,* mają sens następujący: ponieważ jego krew oczyszcza sumienie nasze od uczynków martwych, a ofiary zakonne tego czynić nie mogły, przeto się stał pośrednikiem nowego testamentu, przez który się obiecują dobra wieczne, nie zaś doczesne. Pośrednikiem testamentu zowie się ten, który sprawuje, aby inni dostąpili tego co testament zapowiada, jak widzimy ze słów dalszych.—*Żeby za przystąpieniem śmierci.* Aby po dokonanéj śmierci, jak skoro umrze ten, który czyni testament. Dla czego to powiedział, wykłada nieco daléj: bo gdzie jest testament, potrzeba żeby przystąpiła śmierć tego, który testament czyni. Aby kto nie sądził, iż śmierć Chrystusowa, albo powinna być hańbą dla chrześcian, albo że jest dowodem jego niemocy, pokazuje iż tylko przez śmierć jego mogliśmy dostąpić dziedzictwa; i że tak wielka jest jéj potęga, iż zdolna jest zgładzić wszystkie grzechy. — *Na odkupienie występków tych.* Tak wielką, powiada, moc miała męka Chrystusowa, iż i święci nawet, którzy żyli pod zakonem, nie mogli bez niéj dostąpić zbawienia; albowiem nie mogli inaczéj dostąpić przebaczenia grzechów, jedno przez krew Chrystusową, która miała być za nich przelaną, i którą przyobraża krew ofiar zakonnych.— *Obietnicę wzięli.* Aby wzięli obiecane sobie dziedzictwo wieczne, do którego byli wezwani. — *Którzy wezwani są.* Rozumie tych, którzy za czasów zakonu wezwani byli do życia wiecznego.

16. *Albowiem gdzie testament jest.* Okazuje potrzebę śmierci Chrystusowéj, która przeto nie ma być hańbą dla chrześcian, ale chlubą. Dziedzictwo wiecznego żywota obiecaném jest ludziom testamentem; gdy zaś znajduje się testament, przekazujący jakie dobra, to on nie może mieć wprzódy swojego skutku, jedno po śmierci testatora.

17. *Nie jest ważny.* Nie nadaje nikomu prawa.

18. *Zkąd ani piérwszy.* To jest testament o którym daléj mówi, z Exod. 24—8. Umowa, którą zawarł Bóg z ludem swoim przez Mojżesza była także testamentem; albowiem była obietnicą o daniu w dziedzictwo ziemi Chananejskiéj; ponieważ zaś Bóg jest nieśmiertelnym, żeby tedy nie brakowało śmierci koniecznie potrzebnéj do umocnienia testamentu, zabijano ofiary, których krwią pokrapiano lud. Ta zaś ugoda i testament był figurą i wyobrażeniem ugody i testamentu nowego, który był uświęcony i utwierdzony śmiercią Chrystusa.—*Bez krwie.* Ofiar.

19. *Albowiem gdy... wszystko przykazanie zakonne przeczytał.* Patrz historyą Exod. 24—7, i daléj. —

19. Lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum et hircorum cum aqua et lana coccinea et hyssopo, ipsum quoque librum, et omnem populum aspersit,

20. dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus. *(Exod. 24, 8).*

21. Etiam tabernaculum, et omnia vasa ministerii sanguine similiter aspersit;

22. et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur, et sine sanguinis effusione non fit remissio.

23. Necesse est ergo, exemplaria quidem coelestium his mundari, ipsa autem coelestia melioribus hostiis quam istis.

24. Non enim in manufacta Sancta Jesus introivit, exemplaria verorum, sed in ipsum coelum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis:

25. neque ut saepe offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno:

26. alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem semel in consummatione saeculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit.

19. abowiem gdy Moyżesz wszytko przykazanie zakonne przeczytał wszemu ludowi: wziąwszy krew cielców y kozłów z wodą y wełną szarłatową y Izopem: same téż księgi y lud wszytek pokropił,

20. mówiąc: Ta krew testamentu, który do was Bóg nakazał.

21. K temu y przybytek y wszytko naczynie służby krwią takież pokropił;

22. a niemal wszytko we krwi według zakonu bywa oczyściono: a bez rozlania krwie nie bywa odpuszczenie.

23. Potrzeba tedy iest aby wizerunki rzeczy niebieskich, témi były oczyścione: a same niebieskie, lepszémi ofiarami niźli te.

24. Abowiem Christus nie wszedł do swiątynie ręką uczynionéy, która była wizerunkiem prawdziwéy: ale do samego nieba, aby się teraz okazował przed oblicznością Bożą za nami:

25. a nie iżby często ofiarował samego siebie, iako nawyższy kapłan wchodzi do Świątynie co rok ze krwią cudzą:

26. inaczéj trzeba mu było często ciérpieć od początku świata: lecz teraz na skończeniu wieków raz się okazał ku zgładzeniu gréchu, przez ofiarę samego siebie.

Z wodą i wełną szarłatową i izopem. Te rzeczy nie znajdują się w miejscu przytoczoném Exod., ale je dopełnił apostoł, częścią z natchnienia Ducha Ś., częścią z przyjętéj praktyki oczyszczania. Albowiem, iż wodę przymieszywano do krwi przy świętych pokrapianiach pokazuje się to z Exod. 12—22; to samo widzimy o wełnie szarłatowéj i hizopie, Num. 19—6 i 18.

20. *Ta krew testamentu, który do was Bóg nakazał.* Który Bóg zawarł z wami, i swoją powagą rozkazał wam zachowywać.

21. *Przybytek i wszystko naczynie.* To znowu opuścił Mojżesz, dopełnia jednak Paweł Ś.; i że tak było uczyniono podaje Józef lib. 3. Antiq., c. 3.—*Służby.* Świętéj, do jakiéj były używane przy ofiarach na cześć Boga.

22. *A niemal wszystko we krwi według zakonu bywa oczyściono.* Powiedział *niemal*, albowiem niektóre rzeczy były oczyszczone przez pokropienie wodą, do któréj wsypywano popiół czerwonéj jałowicy, jak się pokazuje z Num. 19, i gdzieindziéj; owszem więcéj rzeczy, jak się zdaje oczyszczano pokropieniem wody jak krwi. Ale rzec można, iż oczyszczenie także, które się działo przez wodę, nie było dokonywaném bez krwi, albowiem naprzód przelewano krew jałowicy czerwonéj, i z jéj popiołów przyrządzana była owa woda oczyszczająca. — *A bez rozlania krwie nie bywa odpuszczenie.* Albowiem rozkazał był Mojżesz, Lewit. 4, żeby każdy kto zgrzeszył, składał ofiarę za grzech; przez tę zaś ofiarę odpuszczała się nie wina przed Bogiem (wina się bowiem znosiła przez żal złączony z wiarą i nadzieją w przyszłego Chrystusa), ale dawało się odpuszczenie niejakie zakonne, znoszące winę i nieczystotę zakonną.

23. *Wizerunki rzeczy niebieskich.* Rozumie apostoł przybytek Mojżeszowy, testament, i lud sam, to jest, samych Żydów i wszystko co się znajdowało w przybytku i testamencie. — *A same niebieskie.* Rozumie Kościół Chrystusowy, który jest jakby jakim przybytkiem niebieskim, mającym niebieską ofiarę, to jest ciało Chrystusowe, niebieską naukę, i lud niebieskiego i anielskiego życia, któremu na wieczne mieszkanie i nagrodę przygotowuje się niebo. Inni nie tylko rozumieją to o Kościele wojującym, ale także i o tryumfującym, iż jeden i drugi będą oczyszczone to jest, będą ciągle odbierały wszelką swoję czystość i świętość od *lepszéj ofiary*, którą jest Chrystus ofiarowany na krzyżu. To tłumaczenie lepiéj się zgadza z tém co daléj następuje.—*Lepszemi ofiarami.* Mówi w liczbie mnogiéj *lepszemi ofiarami*, gdyż ta ofiara codziennie się powtarza, i wielka liczba kapłanów ją sprawuje, i dla tego się uważa jakby było ich wiele.

24. *Do świątynie... która była wizerunkiem prawdziwéj.* Rozumie Święte świętych, do którego raz do roku wchodził najwyższy kapłan, i które było wizerunkiem, to jest, typem i figurą nieba błogosławionych, które jest najprawdziwszém Świętém świętych.—*Aby się teraz ukazował przed oblicznością Bożą za nami.* Wszedł do świątnicy, ale nie w taki sposób, żeby z tém wejściem zaniechał starania o nas; albowiem teraz także wstawia się za nami przed Ojcem.

25. *A nie iżby często ofiarował.* Nie żeby znowu ofiarował siebie Ojcu, tak jak kapłani Mojżeszowi powtarzali ofiary, gdyż jedyne i wieczne jest odkupienie, którego Zbawiciel dla nas dokonał. P. W.—*Ze krwią cudzą.* To jest, kozłów i cielców, których zabijali na ofiarę przed wnijściem do Świętego świętych.

26. *Inaczéj trzeba mu było często cierpieć od początku świata.* Albowiem jeśliby jego odkupienie nie było wiecznėm, ale tylko służyć mogło tym, którzy wtedy żyli, i znowu trzebaby mu było umierać za tych którzy w następnym wieku żyli, i tak następnie; nie dosyćby był zaradził zbawieniu ludzi, albowiem ci którzy żyli przed jego wcieleniem nie mogli być zbawionymi bez jego krwi; potrzebaby mu tedy było przez wszystkie pokolenia od początku świata za ludzi umierać. — *Na skończeniu wieków.* Jakim sposobem cierpiał Chrystus na skończeniu, to jest w końcu świata, gdy od jego męki aż do naszych czasów upłynęło więcéj niż tysiąc ośmset lat, i nie wiemy czy nie więcéj od tych pozostaje? Odpowiadamy, iż czas, który upływa od Chrystusa aż do dni naszych, należy do końca wieków; gdyż wieki, które były od początku świata, tak można podzielić, iż piérwszym wiekiem będzie prawo natury, drugim prawo Mojżeszowe, trzecim i ostatnim

27. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium:
28. sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata: secundo sine peccato apparebit exspectantibus se in salutem. *(Rom. 5, 9, I. Petr. 3, 18).*

27. A jako postanowiono ludziom raz umrzeć, a potym sąd,
28. tak y Christus raz iest ofiarowan aby gréchy wielu wyniszczył: drugi raz bez gréchu okaże się tym, którzy go oczekawaią, ku zbawieniu.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 9. w. 25. *A nie iżby często ofiarował samego siebie.* Te słowa próżno heretycy przeciw ustawicznéj ofierze przywodzą. Gdyż tu Paweł mówi o onéj jedynéj a krwawéj ofierze na krzyżu, która nie może być więcéj powtarzana: iż Pan Chrystus więcéj nie umiera. Jako się sam Paweł deklaruje, mówiąc: Boby mu było potrzeba często cierpieć od początku świata. Ale tym sposobem raz jest ofiarowan: i jedną oną męki i śmierci swéj ofiarą oczyścił grzechy wszego świata, i przystęp do nieba wszem ludziom otworzył. A tak nie odrzucać Apostoł wszelakiego ofiary Pana Chrystusowéj powtarzania, jako jest w malowaniu, w rozmyślaniu, w czytaniu, albo w na pamięć ją sobie przywodzeniu: (gdyż się teraz w niębie zą nas ofiaruje), ale tylko to, które jest złączone z męką i śmiercią jego. (Rzym. 6, 9. Żyd. 9, 24).

CAPUT X. — ROZDZIAŁ 10.

O wyższości zakonu nowego nad stary, i ofiary Chrystusowéj nad zakonne.

1. Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum: per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere;
2. alioquin cessassent offerri, ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mundati:
3. sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.

1. Abowiem zakon maiąc cień przyszłych dóbr, nie sam obraz rzeczy: na każdy rok témiż samymi ofiarami, które ofiaruią ustawicznie, nigdy nie może doskonałymi uczynić przystępuiące:
2. inaczéy przestanoby ie było ofiarować, dla tego iżby więcéy nie mieli żadnego sumnienia o grzéch Boga chwalących raz oczyścieni;
3. lecz w nich bywa przypominanie grzéchów na każdy rok.

---

prawo Chrystusowe. Inaczéj także można podzielić wieki, ostatnim wszakże będzie zawsze wiek poczynający się z Chrystusem, w którym my żyjemy.—*Okazał się... przez ofiarę samego siebie.* Ukazał się Bogu Ojcu wchodząc do Świętego świętych w niebie, po dokonanéj ofierze na krzyżu.

27. *A potém sąd.* Po śmierci zaś następuje sąd z przeszłych uczynków życia.

28. *Tak i Chrystus.* Zdanie Apostoła jest takie: jako dla grzechu piérwszego człowieka postanowiono jest aby wszyscy umierali, a potém szli na sąd, dla odebrania odpowiedniéj postępkom nagrody lub kary; tak Chrystus, który przyjął na się grzechy nasze, chciał umrzeć, żeby nas swoją śmiercią od śmierci uwolnił. Nareszcie przyjdzie na sąd, nie żeby samemu być sądzonym, lecz iżby sądził drugich, i wyrwał od wszelkich nieszczęść, a do życia wiecznego wprowadził tych wszystkich, którzy oczekują jego przyjścia. Pokazuje przyczynę dla czego Chrystus chciał umrzeć, żeby Żydzi nieuważali jego śmierci za hańbę lub zgorszenie.—*Wielu.* Wszystkich ludzi, których jest wiele. —*Bez grzechu.* Podczas bowiem piérwszego przyjścia, gdy się ofiarował na krzyżu, dźwigał na sobie grzechy ludzkie; ale podczas drugiego nic podobnego nie będzie.—*Okaże się... ku zbawieniu.* Przynosząc swoim wybranym zbawienie wieczne.

R. 10.—1. *Albowiem zakon mając cień.* Spójnik *albowiem* stwierdza i daje przyczynę, dla czego zakon i ofiary zakonne nie mogły zgładzić grzechów, i poświęcać ludzi. Przyczyna ta, iż zakon był tylko cieniem dóbr przyszłych w nowym testamencie, to jest sprawiedliwości, łaski i zbawienia, które miał dać Chrystus; cień zaś nie jest samą rzeczą, ale tylko jéj obrazem i figurą. —*Temiż samemi ofiarami.* Ofiarami tegoż samego rodzaju.—*Doskonałymi uczynić.* Zupełnie usprawiedliwić, i od grzechów oczyścić.

2. *Inaczej przestanoby je było ofiarować.* Jeśliby owe ofiary Mojżeszowe miały moc oczyszczania od grzechów, natychmiastby przestano je sprawować, gdyż ci za których były ofiarowane, tuż zaraz zostaliby od nich uwolnieni i oczyszczeni. Rzeczesz: Jeśli to rozumowanie apostoła jest słusznem, to dowodzi także tego czego chcą heretycy, to jest, iż należy znieść w Kościele ofiarę Mszy ś., gdyż Chrystus jedną ofiarą zupełnie zadość uczynił za grzechy. Odpowiadamy, iż męka Chrystusowa była przyczyną naszego zbawienia i odkupienia, ale przyczyną powszechną: tego zaś rodzaju przyczyny skutku nie sprawują, jeśli się nie przyłączą do nich przyczyny szczegółowe. Tak męka Chrystusowa, która jest przyczyną powszechną, i wystarczającą w sobie do zgładzenia wszystkich grzechów, żeby mogła sprawić zbawienie w człowieku, potrzeba aby była doń zastosowaną przez przyczyny szczegółowe. Dla tego więc codziennie się ofiaruje kościele ciało i krew Chrystusowa, abyśmy, jako codziennie grzeszymy, codziennie też czerpali moc ze skuteczności męki Chrystusowéj.—*Iżby więcéj nie mieli żadnego sumienia o grzech.* Gdyż byłoby zupełnie zadośćuczyniono za grzechy ich, gdyby one ofiary zdolne były wykupić od grzechu i zadosyć uczynić.—*Boga chwalących.* Tak nazywa Żydów, którzy przez swoje ofiary, oczyszczenia i obrządki oddawali cześć Bogu.

3. *Lecz w nich.* W ofiarach uroczystości oczyszczenia. —*Bywa przypominanie grzechów na każdy rok.* Sens zdaje się być taki: Grzechy przez rok popełnione, i ofiarami takoż w przeciągu roku czynionemi zgładzone, znowu się zmywają w dzień oczyszczenia, i czyni się ich przypomnienie, to jest, że i za nie także czyni się ofiara oczyszczenia: znakiem więc to jest, iż owe ofiary, sprawowane w przeciągu roku nie miały mocy oczyszczania grzechów, bo inaczéj na próżnoby w dzień oczyszczenia czyniono ofiary za grzechy już zgładzone.

4. Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata.
5. Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi: *(Psal. 39, 7).*
6. holocautomata pro peccato non tibi placuerunt.
7. Tunc dixi: Ecce venio; in capite libri scriptum est de me: Ut faciam, Deus, voluntatem tuam. *(Psal. 39, 8).*
8. Superius dicens: Quia hostias et oblationes, et holocautomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quae secundum legem offeruntur,
9. tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam; aufert primum, ut sequens statuat.
10. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel.
11. Et omnis quidem sacerdos praesto est, quotidie ministrans, et easdem saepe offerens hostias, quae nunquam possunt auferre peccata:
12. hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei,
13. de cetero exspectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. *(Ps. 109, 2. I. Cor. 15, 25).*
14. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.

4. Abowiem nie podobna rzecz iest aby krwią wołów y kozłów miały bydź zgładzone grzechy.
5. Przetóż wchodząc na świat mówi: Niechciałeś ofiary y obiaty: aleś mi ciało sposobił.
6. Całopalenia, y za grzech, nie upodobałyć się.
7. Tedym rzekł: Oto idę, na początku ksiąg napisano iest o mnie: Abym czynił, Boże, wolą twoię.
8. Wyższéy powiedziawszy: Żeś nie chciał anić się podobały ofiary, y obiaty, y całopalenia za grzech, które wedle zakonu bywaią ofiarowane:
9. tedym rzekł: Otóż idę, abym czynił, o Boże, wolą twoię: Odeymuie piérwsze, aby wtóre postawił.
10. Przez którą wolą iesteśmy poświęceni przez ofiarę ciała Jezusa Chrystusa raz.
11. A każdy iednak kapłan stoi co dzień urząd odprawuiąc, y też ofiary częstokroć ofiaruiąc, które nigdy nie mogą grzechu znieść:
12. lecz ten ofiarowawszy iednę ofiarę za grzechy, na wieki siedzi na prawicy Bożéy:
13. na koniec czekaiąc, ażby nieprzyiaciele iego położeni byli podnóżkiem nóg iego.
14. Abowiem iedną ofiarą, doskonałymi uczynił na wieki poświęcone.

---

5. *Przetoż wchodząc na świat.* Chrystus przychodząc dla zgładzenia grzechów, i wchodząc na świat przez swoje wcielenie, mówi do Boga Ojca.— *Ofiary.* Krwawéj kozłów i cielców.—*Obiaty.* Niekrwawéj, z mąki, wina, chleba, oleju, i t. d.—*Niechciałeś.* Ojcze.— *Aleś mi ciało sposobił.* Którebym tobie złożył na ofiarę za grzech.—W Psal. 39—7, zkąd te słowa wyjęte, wedle Wulgaty mamy, *uszy uczyniłeś mi doskonałe;* jak zaś te słowa należy rozumieć i pogodzić ze ś. Pawłem, powiedzieliśmy tamże. P. W.

6. *I za grzech.* I ofiary za grzech, dla zgładzenia grzechów, o której patrz Lew. 4—2.— *Nieupodobałyć się. Nie żądałeś,* jak ma inny przekład, i nie były tobie tak dalece miłemi, żebyś się przez nie mógł ubłagać za grzechy ludzi.

7. *Tedym rzekł: Oto idę.* Ponieważ widziałem, iż się tobie nie podobają ofiary zakonne, i że nie możesz niemi się przebłagać, przeto, przyjąwszy ciało, któreś mi przysposobił, oświadczyłem się z gotowością czynienia woli twojéj.—*Na początku ksiąg napisano jest o mnie.* W hebrajskim jest, *we zwitku księgi napisano jest o mnie.* A zatém *na początku* to samo jest co *w treści,* i oznacza iż treścią całego Pisma jest Chrystus, gdyż, jak rzekł Pan, Łuk. rozdz. ost. w. 44: *Musiało się wypełnić wszystko co napisano jest w zakonie Mojżeszowym, i w prorocech, i w Psalmiech o mnie.*—I Jan. 5—39 powiadał tenże Chrystus: *Rozbierajcie pisma... a one są które świadectwo dają o mnie.*—*Abym czynił, Boże, wolę twoję.* To jest, całe Pismo Ś. świadczy, iż dla tego miałem przyjść na świat, abym czynił wolą twoję.

8. *Wyżéj powiedziawszy.* To jest, powiedziawszy Dawid w osobie Chrystusa, w Psal. przywiedzionym w. 39. Sens jest: Chrystus który nieco wprzódy był powiedział: Ofiar i obiat nie chciałeś, gdyż widział, że się one nie podobają Bogu, i nieprzebłagiwają gniewu jego, tedy rzekł: Oto przychodzę, abym czynił wolę twoję, o Boże, i ofiarował się na ołtarzu krzyża.

9. *Odejmuje pierwsze.* Znosi uprzednie i starozakonne kapłaństwo i ofiarę przez to, że mówi, iż ofiary niepodobają się Bogu.— *Aby wtóre postawił.* Posłuszeństwo i ofiarę Chrystusową, gdy mówi: *Otóż idę, i t. d.*

10. *Przez którą wolą jesteśmy poświęceni.* Jakby rzekł: I tak się stało; albowiem przez ową wolę Ojca, dla któréj pełnienia przyszedł Chrystus, jesteśmy poświęceni i usprawiedliwieni, i otrzymaliśmy przez jedną ofiarę to wszystko, czegośmy przez tak wiele ofiar zakonu otrzymać nie mogli. Albowiem Chrystus, żeby wykonał wolę Ojca, ofiarował się raz na krzyżu, i tą ofiarą nas poświęcił. Patrz Wujka.

11. *A każdy jednak kapłan.* Starego prawa.— *Stoi codzień.* Często, albo codziennie stawa przed ołtarzem dla składania ofiar.—*Też.* Tego samego rodzaju.

12. *Na wieki siedzi na prawicy Bożéj.* Chrystus nie potrzebuje wielu ofiar; albowiem jedną wszystko zgładził, i otworzył nam i sobie niebo, tak iż w niém pełen chwały siedzi już na prawicy Bożéj.

13. *Ażby nieprzyjaciele jego położeni byli.* Aż się mu zupełnie poddadzą i jakby pod nogi legną wszyscy przeciwnicy jego, tak, iż mu więcéj szkodzić nie będą mogli, a to się stanie w dzień sądu.

14. *Albowiem jedną ofiarą doskonałymi uczynił na wieki poświęcone.* Daje przyczynę dla czego Chrystus już siedzi po prawicy Bożéj, i tylko oczekuje, żeby się poddali nieprzyjaciele pod nogi jego. Przyczyną tą jest, iż jedną swoją ofiarą Chrystus dokonał wszystkiego, tak, że już nic mu nie zostaje do ofiarowania i udoskonalenia.—*Doskonałymi uczynił.* Dał doskonałą ofiarę, doskonałą i zupełną cenę odkupienia i poświęcenia naszego.—*Na wieki.* Albowiem ta ofiara miała mieć swoję skuteczność aż do końca świata i przez całą wieczność.—*Poświęcone.* Tych, którzy się poświęcają; albowiem przez ową ofiarę dokonaną na krzyżu, poświęcają się ci wszyscy, którzy przez wiarę i chrzest przystają do Chrystusa, albowiem zastosowuje się do nich owa ofiara, jak również i przez inne sakramenta i dobre uczynki.

15. Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Postquam enim dixit:
16. Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas: *(Jer. 31, 31. Supr. 8, 8).*
17. et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius.
18. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato.
19. Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi,
20. quam initiavit nobis viam novam et viventem per velamen, id est, carnem suam,
21. et sacerdotem magnum super domum Dei:
22. accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda a conscientia mala, et abluti corpus aqua munda,
23. teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem (fidelis enim est, qui repromisit),
24. et consideremus invicem in provocationem charitatis et bonorum operum:
25. non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes, et tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem.
26. Voluntarie enim peccantibus nobis post ac-

15. A świadczy nam y Duch święty. Abowiem gdy powiedział:
16. Tenci iest testament który postanowię z nimi po onych dniach, mówi Pan: Podaiąc prawa moie w serca ich, y napiszę na umysłach ich:
17. i pamiętać iuż więcéy nie będę grzechów y nieprawości ich.
18. A gdzieć odpuszczenie tych: iużci ofiary nie masz za grzech.
19. Maiąc tedy bracia ufność do weszcia Świątynie we krwi Chrystusowéy,
20. którą drogę nam poświęcił nową y żywą przez zasłonę, to iest ciało swoie:
21. y Kapłana wielkiego nad domem Bożym:
22. przystąpmy z prawdziwym sercem w zupełności wiary, pokropieni na sercach od sumnienia złego, y omyci na ciele czystą wodą:
23. trzymaymy wyznanie nadzieie naszéy nie chwieiące się (boć wierny iest który obiecał),
24. y przypatrzaymy się iedni drugim ku pobudzaniu miłości y dobrych uczynków:
25. nie opuszczaiąc zgromadzenia naszego, iako maią obyczay niektórzy: ale ciesząc, a tym więcéy im bardziéy obaczycie przybliżaiący się dzień.
26. Bo ieślibyśmy umyślnie grzeszyli po wzię-

15. *A świadczy nam i Duch Święty.* To jest, iż ofiary starego testamentu nie mogły zgładzić grzechów, lecz że to dobrodziejstwo zachowane zostało nowemu.— *Albowiem gdy powiedział.* Jerem. 31—33. Jest to to samo miejsce Jeremiasza, które przywiódł wyż., 8—8.

16. *Tenci jest testament który postanowię.* Testament i przymierze, które zawrę z ludem moim jest takie.— *Po onych dniach.* Po odrzuceniu ode mnie i mojego Kościoła niewiernych Żydów.— *Podając prawa moje w serca ich.* Gdyż przez Chrystusa rozlana jest łaska i miłość w sercach naszych.

18. *A gdzieć odpuszczenie tych.* Gdzie się stało odpuszczenie grzechów, nie ma więcéj miejsca żadna ofiara za grzech. P. W.

19. *Mając tedy bracia.* Tu się rozpoczyna moralna część listu, w któréj ich upomina do stałości w wierze i pobożności chrześciańskiéj, to jest, aby z powodu prześladowań i nienawiści, nieodstępowali od niéj. Sens zaś jest: Ponieważ przez Chrystusa dostąpiliśmy prawdziwego odpuszczenia grzechów, i on po dokonaniu naszego odkupienia wstąpił do nieba, a więc i my miejmy ufność że wnijdziemy do Świętego, to jest do niebieskiéj szczęśliwości.—*Do wejścia świątynie.* W samém wejściu Chrystusa do Świętego świętych, to jest, do nieba, mamy ufność i my także, iż tam wnijdziem. —*We krwi Chrystusowéj.* Przez krew Chrystusową, nie zaś przez ofiary zakonne.

20. *Którą drogę nam poświęcił.* Którą pierwszy otworzył i udeptał.—*Nową.* Nie naznaczaną niczyim śladem.—*Żywą.* Trwałą, zawsze skuteczną i kwitnącą, która prowadzi do żywota wiecznego. Albo powiada *żywą* dla tego, iż tą drogą żywą i ożywioną jest ciało Chrystusowe, i sam Chrystus, który sam o sobie powiedział: *Jam jest droga, i t. d.— Przez zasłonę, to jest ciało swoje.* Słusznie Ciało Chrystusowe przez zasłonę się oznacza, gdyż jako zasłona zakrywała skrytości świątyni, a jednak dawała tam wnijście; tak ciało Chrystusowe osłaniało niejako bóstwo; ukrywał się bowiem w człowieku Bóg, a jednakże przez to człowieczeństwo zostaliśmy przywiedzeni do Boga.

21. *I kapłana wielkiego.* Mając Chrystusa kapłana wielkiego.—*Nad domem Bożym.* Przełożonego nad całym Kościołem, który jest domem Bożym.

22. *Z prawdziwém sercem.* Przystępujmy do Boga z sercem prawém i szczerém.— *W zupełności wiary.* Z zupełną wiarą, nic nie wątpiąc o obietnicach Chrystusowych.—*Pokropieni na sercach.* Obmyci i oczyszczeni na sercach i umysłach naszych krwią Chrystusową. Stosuje mowę do pokropienia krwią, przez którą w starym zakonie wszystko się oczyszczało co było nieczystém.—*Od sumienia złego.* Od grzechów, które czynią złem i nieczystém sumienie, jakby rzekł: Przystąpmy do Boga z czystem sercem.— *I omyci na ciele czystą wodą.* Przystąpmy z ufnością, gdyż jesteśmy oczyszczeni wodą chrztu, która gładzi skazy grzechów.

23. *Trzymajmy wyznanie nadzieje naszéj.* Nieopuszczajmy nigdy wiary, którąśmy przyjmując chrzest w obec Kościoła wyznali. Nazywa ją *wyznaniem nadzieje naszéj,* gdyż na wierze, którą wyznajemy, opiera się nadzieja, i przez owe wyznanie oświadczamy, iż my przez wiarę i dobre uczynki spodziewamy się żywota wiecznego.— *Boć wierny jest który obiecał.* Prawdziwym i stałym w obietnicach.

24. *Przypatrzajmy się jedni drugim ku pobudzaniu miłości.* Zapatrujmy się jedni na drugich w ten sposób, żebyśmy się wzajemnie pobudzali do miłości i dobrych uczynków. Nie zapatrujmy się na bliźniego w ten sposób, żeby mu zazdrościć lub szkodzić, ale raczéj iżby się pobudzić do nabywania tych dobrych uczynków, w których się on ćwiczy.

25. *Nieopuszczając zgromadzenia naszego.* Zgromadzenia chrześciańskiego, albo kościołów chrześciańskich.—*Jako mają obyczaj niektórzy.* Jak to czynią niektórzy obojętniejsi. Albo także ma na względzie tych, którzy odstąpili od wiary, i wrócili się do Judaizmu.—*Ale ciesząc.* Pocieszając się nadzieją bliskiéj zapłaty. W greckim *upominając się,* to jest wzajemnie się pobudzając do cierpliwego znoszenia przeciwności i do nadziei dóbr przyszłych.—*Przybliżający się dzień.* Sądu albo śmierci.

26. *Bo jeślibyśmy umyślnie grzeszyli.* To jest grze-

ceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia, *(Supr. 6, 4)*.

27. terribilis autem quaedam exspectatio judicii et ignis aemulatio, quae consumtura est adversarios.

28. Irritam quis faciens legem Moysi sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: *(Deut. 17, 6. Matth. 18, 16. 2. Cor. 13, 1)*.

29. quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiae contumeliam fecerit?

30. Scimus enim, qui dixit: Mihi vindicta, et ego retribuam. Et iterum: Quia judicabit Dominus populum suum. *(Deut. 32, 35. Rom. 12, 19)*.

31. Horrendum est incidere in manus Dei viventis.

32. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum:

33. et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti: in altero autem socii taliter conversantium effecti.

34. Nam et vinctis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes, vos habere meliorem et manentem substantiam.

35. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quae magnam habet remunerationem.

36. Patientia enim vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem.

37. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus est, veniet, et non tardabit.

ciu znaiomości prawdy, iuż nie zostawa ofiara za grzéch:

27. lecz straszliwe iakieś oczekawanie sądu y żarliwość ognia która pożrzeć ma przeciwniki.

28. Ktoby zakon Moyżeszów wzgardził: bez wszelkiego miłosierdzia za świadectwem dwu abo trzech umiéra.

29. Jakóż mniemacie daleko sroższe zasłuży karania, któryby Syna Bożego podeptał, y krew testamentu, przez którą był poświęcony, pokalaną bydź rozumiał, y Ducha łaski zelżył?

30. Abowiem wiémy kto powiedział: Mnie pomsta, a ia oddam. Y zasię: Iż Pan sądzić będzie lud swóy.

31. Strasznoć iest wpaść w ręce Boga żywego.

32. Rospominaycież dni dawne, w których będąc oświeceni, wytrwaliście wielką potyczkę trapienia:

33. częścią gdy lekkościami y ucisku dziwowiskiemeście się stali: a, częścią gdyście się stali towarzyszmi tak się maiących.

34. Abowiemeście y z więźniami społu utrapieni byli: y złupienie maiętności waszych przyięliście z weselem, wiedząc iż wy macie maiętność w niebie lepszą y trwaiącą.

35. Nie traćcież tedy ufania waszego, które ma wielką zapłatę.

36. Abowiem ciérpliwość wam iest potrzebna: abyście czyniąc wolą Bożą, odnieśli obietnicę.

37. Boć iescze trochę nieco który ma przyśdź przyydzie, y nie omieszka:

---

chem odstępstwa od Chrystusa i Kościoła. — *Już nie zostawa ofiara za grzech.* Patrz Wujka.

27. *Lecz straszliwe jakieś oczekiwanie sądu.* Ale pozostaje do oczekiwania straszny sąd, potępienie i karanie.—*I żarliwość ognia.* To jest: pozostaje. Żarliwością ognia nazywa jego gwałtowność karzącą grzeszników. Albo się przypisuje ogniowi jakby poczucie niecierpliwości z powodu tak długiéj zwłoki.

28. *Ktoby zakon Mojżeszów wzgardził.* Gdyby kto zgwałcił prawo Mojżeszowe.

29. *Któryby Syna Bożego podeptał.* Opuścił i odstąpił od niego, wyrzekając się wiary. — *Krew testamentu.* Krew, przez którą jest zawarte przymierze pomiędzy Bogiem i ludźmi. — *Pokalaną być rozumiał.* Tak wzgardził, jak gdyby była rzeczą nieczystą i splugawioną.—*Przez którą był poświęcony.* Przez którą jednak krew został odkupionym i oczyszczonym od grzechów.—*Ducha łaski.* Ducha Ś. sprawcę łaski.—*Zelżył.* Obelgę czyni Duchowi Ś., kto odstępuje od Chrystusa, gdyż dla niego sam Duch S. przyszedł, żeby go poświęcić.

30. *Albowiem wiemy kto powiedział.* Mówię do was Żydów, którzy uczeni w Pismie św., znacie tego który rzekł, i t. d.; wiecie iż to jest głos Boży.—*Mnie pomsta.* Pomstę zostawuję sobie. Z tego zaś, iż Bóg pomstę zostawuje sobie, pokazuje się, że karanie będzie straszne. Wyjęte to świadectwo z Deut. 32—35.— *I zasię.* I znowu, w tymże samym rozdziale Deut. 36.— *Pan sądzić będzie lud swój.* Karać.

32. *Rozpominajcież dni dawne.* Przypominajcie sobie jakimiście byli dawniéj. — *Oświeceni.* Ochrzczeni; dawniéj bowiem przyjmujący chrzest nazywali się oświeconymi.— *Wytrwaliście wielką potyczkę trapienia.* Wieleście mężném sercem przenieśli.

33. *Lekkościami.* Przez lekkości, to jest zniewagi.— *Dziwowiskiemeście się stali.* Przenośnia wzięta od tych, którzy się wystawują na publiczne widowisko, w celu stawania do walki ze źwierzętami lub zapaśnikami.— *Gdyście się stali towarzyszami tak się mających.* Nadto chcieliście być towarzyszami tych, którzy podobne rzeczy cierpieli, bądź z judaizmu, bądź z pogaństwa nawróconych, współcierpiąc z nimi, i im w miarę możności dopomagając.

34. *Albowiemeście i z więźniami społu utrapieni byli.* W greckim jest, *więzami mojemi.*—*I złupienie majętności waszych.* I cierpieliście złupienie dóbr waszych; i to jeszcze umysłem spokojnym i radośnym.— *Lepszą i trwającą.* Bogactwa lepsze i skarb w niebie, gdzie złodzieje nie wykopują, ani kradną.

35. *Nie traćcież tedy ufania waszego.* Pod imieniem *ufania,* rozumie owe bogactwa niebieskie, których sobie nabyli przez ową cierpliwość godną pochwały. Albo sens jest: nietraćcież owéj ufności, którąście powzięli w skutek dobrych uczynków waszych.

36. *Albowiem cierpliwość wam jest potrzebna.* Żadnéj przytém rzeczy oprócz cierpliwości wam nie potrzeba; resztę wszystko macie.—*Abyście czyniąc wolę Bożą.* Abyście aż do końca trwając w wierze i w wykonywaniu dobrych uczynków, stali się uczęstnikami obietnicy dóbr niebieskich.

37. *Boć jeszcze trochę nieco.* Słowa wyjęte z Habakuka 2—3.—*Który ma przyjść.* Jest peryfraza Chrystusa. Tak się nazywa Mat. 11—3, i Objaw. 1—4.— *I nieomieszka.* Chrystus się niespóźni, i nieodłoży na długo swego przyjścia na sąd; albowiem chociażby jak najdaléj się odwlekło, cały ten przeciąg czasu wobec Boga jest krótkim; *albowiem tysiąc lat przed oczyma twymi, jako dzień wczorajszy, który przeminął.* Psal.

38. Justus autem meus ex fide vivit: quod si subtraxerit se, non placebit animae meae. (*Habac.* *2, 4. Rom. 1, 17. Gal. 3, 11*).
39. Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem, sed fidei in acquisitionem animae.

38. a sprawiedliwy móy z wiary żywie; a iesli się schroni: nie będzie się podobał duszy moiey.
39. Lecz my nie iesteśmy synowie schraniania ku zginieniu: ale wiary ku otrzymaniu dusze.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 10. w. 5. *Nie chciałeś ofiary.* Cóż tedy? mówi Augustyn S. Izali my tego czasu jesteśmy bez wszelkiéj ofiary zostawieni? Żadnym obyczajem, i owszem wnet przydał: Aleś mi ciało sprawił. Iż miasto onych wszystkich ofiar i obiat starego testamentu, ciało jego teraz ofiarują, i pożywającym rozdawają. (August. epist. 3 ad Volusian. et in Psal. 39).

10. *Jesteśmy poświęceni przez ofiarę ciała Jezusa Chrystusa raz.* Te też słowa (jako i one niżéj wier. 14. Jedną ofiarą doskonałymi uczynił na wieki te, którzy bywają poświęceni) rozumieją się o krwawéj ofierze na krzyżu Pana Chrystusowéj. Jakoby tak mówił: Przez jednę śmierć Pana Chrystusową jesteśmy poświęceni, i owszem i doskonałymi uczynieni: iżeśmy przez nię dostali nie tylko grzechów odpuszczenia, ale też ozdoby sprawiedliwości, a nawet i zbawienia, a k temu na wieki: to jest na wszystkie wieki i rodzaje ludzi, tak iż już nie potrzebujemy inszego Chrystusa, którąby nas śmiercią swą odkupił, albo żeby tenże Pan Chrystus za nas albo za insze drugi raz umierał. Wszakże jako bogactwa albo skarby od kogo innego zgotowane i zebrane, człowieka bogatym nie czynią, jeźliże ich sobie nie nabędzie: i jako lekarstwa w aptece zgotowane chorego nie uzdrowią, jeźli ich nie używie: i jako źródło wody pragnącemu nic nie pomoże, jeźli się wody z niego nie napije: tak i te skarby i lekarstwa od Pana Chrystusa hojnie zgotowane nic nam nie pomogą, jeźliże ich przez tę ofiarę świętą i przez używanie świętych Sakramentów sobie nie przywłaszczym.

18. *Jużci ofiary nie masz za grzech.* Chryzostom S. tak na to miejsce pisze: A my jako? Izali nie ofiarujemy na każdy dzień? Ofiarujemyć w prawdzie, ale to czynimy na pamiątkę śmierci jego. A teżci to jest jedna ofiara, a nie wiele ofiar. Tożci zawsze ofiarujemy: nie dziś innego baranka, a innego jutro: ale zawsze tegoż jednego. Bo acz na wielu miejscach ofiarowan bywa, wszakże jeden jest Chrystus. Nie inszą tedy ofiarę, jako biskupi starego zakonu, ale tęż zawsze czynimy: albo raczéj pamiątkę onéj krwawéj ofiary sprawujemy. Bo nam tak rozkazał mówiąc: To czyńcie na pamiątkę moję. To Chryzostom S. (Hom. 17 ad Hebr. Łuk. 22, 19).

26. *Już nie zostawa ofiara za grzech.* Umyślnie grzeszącym i odstępującym od już poznanéj i przyjętéj prawdy wiary Chrystusowéj, nie zostawa ofiara za grzech. Nie iżby nie miało być miejsca do pokuty: ale iż niemasz żadnéj inszéj prawdziwie skutecznéj ofiary, jedno śmierć Pana Chrystusowa, którą oni depcą swojém odstąpieniem. Bo już nie najdą inszego Chrystusa, ani inszego chrztu, ani inszéj ofiary, którąby mogli być z Bogiem pojednani.

CAPUT XI. — ROZDZIAŁ 11.

O wierze jako fundamencie nadziei, i przykładach wiary podanych przez Ojców starego zakonu.

1. Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.
2. In hac enim testimonium consecuti sunt senes.
3. Fide intelligimus aptata esse saecula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent.
4. Fide plurimam hostiam Abel, quam Cain,

1. A wiara iest gruntem rzeczy tych których się spodziéwamy, wywodem rzeczy nie widzianych.
2. Albowiem w tey świadectwo otrzymali starzy.
3. Wiarą dochodzimy iż są sprawione wieki słowem Bożym: aby z niewidzialnych stały się widzialne.
4. Wiarą Abel obfitszą ofiarę ofiarował Bogu ni-

89, 4. Albo nie omieszka, gdyż nie o tym się mówi, że się opaźnia, kto zaraz nie przychodzi, ale o tym, kto nie przychodzi w czasie oznaczonym.

38. *A sprawiedliwy mój z wiary żywie.* Tymczasem nim nadejdzie Chrystus wybawiciel. Ma tu na względzie apostoł tę przedewszystkiém usługę wiary, iż podnosi, podtrzymuje i cieszy człowieka wpośród nieszczęść, aby pod ich brzemieniem nie upadał, lecz w cierpliwości przetrwał aż do końca, nim posiądzie dobra obiecane. — *A jeźli się schroni.* To jest przez niedowiarstwo, nieufność, małoduszność.

39. *Synowie schraniania.* Powiedziano to wedle sposobu mówienia hebrajskiego, zamiast synami schraniającymi się, to jest, niewierzącymi. — *Ku zginieniu.* Jakby rzekł: Albowiem, jeśli się przez niedowiarstwo schraniamy od Boga, zginiemy, tracąc życie łaski.— *Ale wiary.* Jesteśmy synami.—*Ku otrzymaniu dusze.* Abyśmy nie zginęli, ale zachowali dusze nasze od śmierci duchownéj i potępienia wiecznego.

R. 11.—1. *Wiara jest gruntem rzeczy tych których się spodziewamy.* W greckim jest, ὑποστάσις, który wyraz i istotę i podstawę oznacza. Sens więc jest: Wiara jest jakby podstawą, gruntem i fundamentem, podtrzymującym naszę nadzieję: bo jeśli niema wiary, nie będzie i nadziei. Albo sens jest: Wiara jest podstawą bytu rzeczy spodziewanych; jakby rzekł: Wiara to sprawuje, iż mamy za pewne dobra przyszłe, które jeszcze nie istnieją, i z taką pewnością wierzymy i spodziewamy się rzeczy przyszłych, jak gdyby one były obecnemi i widzialnemi. Wiara bowiem owe rzeczy przyszłe, jako obecne i najpewniejsze, przedstawia oczom duszy naszéj, i takim sposobem przez swoję pewność daje rzeczom stworzonym i przyszłym niejakie istnienie w umyśle i duszy wiernych.—*Wywodem rzeczy niewidzianych.* W greckim, *przekonanie, udowodnienie.* Syryjski, *objawienie*, jakby rzekł: Wiara jest wykazaniem i objawieniem rzeczy tych, które nie są widzialne; wiara bowiem czyni, iż je prawie oglądamy, jak gdyby były obecnemi. Patrz Wujka.

2. *Albowiem w téj świadectwo otrzymali starzy.* Przez nią starzy ojcowie podobali się Bogu, i świadectwo mieli, iż się mu podobali, gdyż Bóg dla ich wiary wielkie i cudowne sprawy czynił.

3. *Wiarą dochodzimy iż są sprawione wieki.* Przez wiarę wierzymy, *iż są sprawione wieki*, to jest, że świat jest stworzony, to jest czas i wszystkie rzeczy doczesne.—*Aby z niewidzialnych stały się widzialne.* Z nieistniejących stały się istniejącemi. Albo przez *niewidzialne* rozumie idee, czyli kształty wszystkich rzeczy, które są w myśli Bożéj.

4. *Wiarą Abel obfitszą ofiarę ofiarował Bogu, niźli Kaim. Obfitszą*, to jest, zacniejszą i większą. Sens

obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur. *(Gen. 4, 4. Matth. 23, 35).*

5. Fide Henoch translatus est, ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulit illum Deus; ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo. *(Gen. 5, 24. Eccli. 44, 16).*

6. Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit.

7. Fide Noe, responso accepto de iis, quae adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in salutem domus suae, per quam damnavit mundum, et justitiae, quae per fidem est, heres est institutus. *(Gen. 6, 14. Eccli. 44, 17).*

8. Fide, qui vocatur Abraham, obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hereditatem; et exiit, nesciens, quo iret. *(Gen. 12, 1).*

9. Fide demoratus est in terra repromissionis, tamquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac et Jacob, coheredibus repromissionis ejusdem.

10. Exspectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor Deus.

11. Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit, etiam praeter tempus aetatis, quoniam fidelem credidit esse eum, qui repromiserat. *(Gen. 17, 19).*

źli Kaim: przez którą świadectwo otrzymał iż był sprawiedliwy: gdyż Bóg świadectwo dał o darzech iego, y umarwszy przez nię iescze mówi.

5. Wiarą Henoch był przeniesion, aby śmierci nie oglądał, y nienaydował się, bo go przeniósł Bóg: abowiem przed przeniesieniem miał świadectwo iż się Bogu podobał.

6. A bez wiary niepodobna iest spodobać się Bogu. Abowiem przystępuiącemu do Boga, potrzeba wierzyć iż iest: a iż iest oddawcą tym którzy go szukaia.

7. Wiarą Noe odpowiedź wziąwszy o tym czego iescze nie było widać, boiąc się, zgotował korab ku zachowaniu domu swego, przez który potępił świat: sprawiedliwości, która iest przez wiarę, dziedzicem iest uczyniony.

8. Wiarą, który nazwany iest Abraham usłuchał aby wyszedł na mieysce które w dziedzictwo wziąć miał: y wyszedł, niewiedząc dokąd szedł.

9. Wiarą mieszkał w ziemi obiecaney, iako w cudzéy, mieszkaiąc w namieciech z Izaakiem y Jakobem spólnymi dziedzicmi téyże obietnice.

10. Abowiem oczekawał miasta fundamenty maiącego: którego rzemieślnik y budownik Bóg.

11. Wiarą, y sama Sara niepłodna wzięła moc ku przyięciu nasienia, y mimo czas wieku: iż wiernym bydź rozumiała tego co obiecał.

---

zaś jest: Wiara, która w Ablu była daleko większą i gorętszą niźli w Kaimie, pobudziła Abla żeby większe i zacniejsze złożył ofiary Bogu, niźli Kaim: albowiem Kaim ofiarował tylko owoce ziemi, Abel zaś ofiarował pierworodne z trzody swojéj, i tłustość ich. Gen. 4, 4. —*Przez którą świadectwo.* Abel przez wiarę, przez którą ofiarował lepszą ofiarę Bogu, zasłużył na świadectwo iż był sprawiedliwym.— *Gdyż Bóg świadectwo dał o darzech jego.* Albowiem, jak się znajduje Gen. 4, 4: *I wejrzał Pan na Abela i na dary jego, i t. d.*, to jest zsyłając ogień z nieba, którym strawił jego ofiary, czego nie uczynił z ofiarami Kaima.— *I umarwszy przez nie jeszcze mówi.* Zabił wprawdzie Kaim Abla: ale z nim nie zgasił jego chwały i pamiątki. Albowiem żyje i żyć będzie, i we wszystkich ustach będzie pozostawał nazawsze.

5. *Wiarą Henoch był przeniesion.* Przeniesiony dla osobliwszéj swojéj wiary, niewinności i świętości życia: przeniesiony zaś do raju, aby wespół z Eliaszem wrócił w czasach Antychrysta. Patrz Objaw. 11, 2 i 12.— *Aby śmierci nie oglądał.* Tak iż śmierci jeszcze nie oglądał, to jest nie doświadczył, nie uległ.— *I nie najdował się.* I nie ukazywał się pomiędzy śmiertelnymi. —*Miał świadectwo iż się Bogu podobał.* Albowiem o nim się mówi Gen. 5, 24: *Chodził z Bogiem,* to jest, z Bogiem we wszystkiem się zgadzał, był mu posłusznym, do niego przylgnął, i jego się trzymał.

6. *A bez wiary nie podobna jest spodobać się Bogu.* Udowadnia, iż Henoch przeniesionym został przez wiarę, albo dla wiary, w ten sposób: Henoch przeniesionym został dla tego, iż się podobał Bogu: a nie mógł się inaczéj podobać Bogu, jedno przez wiarę; a więc przez wiarę został przeniesionym.—*Albowiem przystępującemu do Boga, potrzeba wierzyć.* Żeby jak należy przystąpić do Boga, i jego godnie uczcić, i tym sposobem jemu się podobać, potrzeba wierzyć, i t. d.— *Iż jest.* Iż Bóg jest, że Bóg istnieje.—*Iż jest oddawcą tym, którzy go szukają.* Powinien nadto wierzyć, iż Bóg jest oddawcą; dla tego że swoim czcicielom rozdaje dobra obiecane żywota wiecznego. P. W.

7. *Odpowiedź wziąwszy.* Otrzymawszy upomnienie przez objawienie Boże.— *O tém czego jeszcze nie było widać.* O przyszłym potopie świata.—*Bojąc się.* Przez bojaźń Bożą, uczynił to co następuje.—*Przez który potępił świat.* Tą wiarą swoją potępił niedowiarstwo innych ludzi, którzy nie wierzyli iż ma nastąpić potop, i wyśmiewali Noego który budował arkę.— *Sprawiedliwości, która jest przez wiarę.* Dostąpił sprawiedliwości, która jest przez wiarę; bo przez ten czyn wiary, pomnożyła się jego sprawiedliwość i świętość.

8. *Który nazwany jest Abraham.* Albo sens jest: Ów słynny pomiędzy nami Abraham. Albo, jak przekłada Syryjski: *Przez wiarę Abraham, gdy został powołanym, usłuchał mowy.—Na miejsce.* Do ziemi Chananejskiéj.—*Które w dziedzictwo wziąć miał.* Wprawdzie nie on sam ale potomkowie jego.— *W dziedzictwo.* W posiadłość wieczną.—*Nie wiedząc dokąd szedł.* Albo po prostu nie wiedział, iż miał iść do ziemi Chananejskiéj; albo w jakiéj części téj ziemi miał osiąść, co jest prawdopodobniejszą.

9. *Mieszkając w namieciech.* W przybytkach i namiotach.—*Spólnemi dziedzicami téjże obietnice.* Którym ta sama ziemia była obiecaną.

10. *Albowiem oczekiwał.* Nie uważa bowiem siebie za obywatela nawet téj ziemi, która jemu i jego potomstwu była obiecaną, ale za obywatela nieba; i dla tego osądził za rzecz słuszną mieszkać w przybytkach, i że mu stałego domu nie potrzeba.— *Miasta fundamenty mającego.* Rozumie ojczyznę niebieską, i tak ją nazywa przez porównanie do przybytków, które nie mają fundamentu.

11. *I mimo czas wieku.* Poczęła bowiem w tym wieku, w którym ani nawet płodne począćby nie mogły;

12. Propter quod et ab uno orti sunt (et hoc emortuo) tamquam sidera coeli in multitudinem, et sicut arena, quae est ad oram maris, innumerabilis. *(Rom. 4, 19)*.

13. Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, et salutantes, et confitentes, quia peregrini et hospites sunt super terram.

14. Qui enim haec dicunt, significant se patriam inquirere.

14. Et si quidem ipsius meminissent, de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi.

16. Nunc autem meliorem appetunt, id est, coelestem. Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum: paravit enim illis civitatem.

17. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, et unigenitum offerebat, qui susceperat repromissiones; *(Gen. 22, 1. Eccli. 44, 21)*.

18. ad quem dictum est: Quia in Isaac vocabitur tibi semen; *(Gen. 21, 12. Rom. 9, 7)*.

19. arbitrans, quia et a mortuis suscitare potens est Deus, unde eum et in parabolam accepit.

20. Fide et de futuris benedixit Isaac Jacob et Esau. *(Gen. 27, 27)*.

21. Fide Jacob, moriens, singulos filiorum Joseph benedixit, et adoravit fastigium virgae ejus. *(Gen. 48, 15.— 47, 31)*.

12. Przetóż y z iednego narodziło się, (a to z obumarłego) w liczbie iako gwiazd niebieskich, y iako piasku niezliczonego który iest ną brzegu morskim.

13. Wedle wiary umarli ci wszyscy, niedostawszy obietnic, ale zdaleka ie upatruiąc, y pozdrawiaiąc, y wyznawaiąc iż są gośćmi y przychodniami na ziemi.

14. Bo którzyć to mówią: okazuią iż oyczyzny szukaią.

15. A ieśliby na onę pamiętali z któréy wyszli, mielić wżdy czas wrócić się.

16. Lecz teraz lepszéy żądaią, to iest, niebieskiéy. Przetóż nie wstyda się Bóg nazywać się Bogiem ich, gdyż im miasto zgotował.

17. Wiarą, Abraham ofiarował Izaaka gdy był kuszon: a ofiarował iednorodnego, który był wziął obietnicę:

18. (Do którego rzeczono: Iż w Izaaku tobie będzie nazwano nasienie).

19. Maiąc za to, iż Bóg może y z umarłych wzbudzić: zkąd go téż w podobieństwo wziął.

20. Wiarą, y w przyszłych rzeczach błogosławił Izaak Jakoba y Ezau.

21. Wiarą, Jakob umieraiąc, każdemu z synów Jozephowych błogosławił: y pokłonił się wierzchowi laski iego.

---

miała bowiem wówczas Sara rok dziewięćdziesiąty. Patrz Gen. 17, 17.

12. *Z jednego.* Abrahama.—*Narodziło się.* Niezliczona liczba Izraelitów, jako gwiazd na niebie, i jako piasku nad brzegiem morskim.— *A to z obumarłego.* Obumarłym nazywa Abrahama dla tego, iż z powodu starości nie mógł spłodzić synów.

13. *Wedle wiary umarli ci wszyscy.* Syryjski ma, *w wierze.* Jako w wierze żyli, tak w wierze i umarli; dóbr bowiem obiecanych od Boga nie widzieli za życia, ale wierzyli, że po śmierci je otrzymają.—*Nie dostawszy obietnic.* Bądź o posiadaniu ziemi Chananejskiéj, którą Żydzi potém za Jozuego zawładnęli, bądź raczéj o posiadaniu królestwa niebieskiego, którego zaledwo dostąpili po śmierci Chrystusa.— *Ale zdaleka je upatrując i pozdrawiając.* Przenośnia wzięta od żeglujących na morzu. Tak ci Ojcowie niejasno jeszcze widząc, gdyż tylko przez wiarę oczekując ojczyzny niebieskiéj, z wielkiem pragnieniem do niéj często wzdychali i ją z daleka pozdrawiali.— *Wyznawając iż są gośćmi i przychodniami.* Tak Jakób Gen. 47, 9: *Dni pielgrzymowania mego jest sto i trzydzieści lat.*

14. *Okazują iż ojczyzny szukają.* Nikt bowiem nie jest przychodniem lub gościem w ojczyznie swojéj.

15. *A jeżliby na onę pamiętali z którój wyszli.* Jeśliby pamiętali o ojczyznie swojéj, i życzyli do niéj powrócić.—*Mielić wżdy czas wrócić się.* Mógł bowiem Abraham po niejakim czasie wrócić się do Ur Chaldejskiego, zkąd naprzód był wyszedł.

16. *Lecz teraz lepszéj żądają. Teraz,* wedle zwyczaju Pisma ś. i Żydów, nie tyle tu oznacza czas, jak raczéj jest oznaką wniosku, jak gdyby mówił: Z czego się rozumie, iż oni gdy to mówią nie szukają ojczyzny ziemskiéj, lecz niebieskiéj.—*Przetoż nie wstyda się Bóg nazywać się Bogiem ich.* Dla takiéj ich cnoty, i ponieważ umysł swój mają utkwiony w niebie, gdzie Bóg objawia swoję chwałę, tak wielce ich ceni Bóg, iż się nie wstydzi szczególniejszym sposobem nazywać się ich Bogiem.—*Gdyż im miasto zgotował.* Którego oczekują, i do którego wzdychają.

17. *Wiarą Abraham ofiarował Izaaka.* Tak wielka wiara była Abrahama, iż za jéj poradą i pobudką nie wahał się oddać na ofiarę Bogu swojego syna Izaaka. Przez wiarę zaś oddał na ofiarę, czyli gotów był ofiarować, wierząc, iż Bóg wskrzesi umarłego syna, aby się spełniło to co obiecał, że z niego się ma narodzić liczne potomstwo, jak mamy wier. 19.— *Gdy był kuszon.* Gdy Bóg kusił, czyli doświadczał posłuszeństwa i wiary Abrahamowéj, powiadając Gen. 22, 2: *Weźmi syna twego jednorodzonego, i t. d.— Który był wziął obietnicę.* Któremu dane były obietnice od Boga, mające się dopełnić na tym samym synie, którego otrzymał rozkaz ofiarować.

18. *Do którego.* Abrahama.—*Iż.* Ten spójnik położony wedle zwyczaju Greków i Żydów, jest zbytecznym w mowie łacińskiéj.—*W Izaaku tobie będzie nazwano nasienie.* Z Izaaka nie zaś z Izmaela będzie wzbudzoném tobie potomstwo, które ma się uważać i nazywać potomstwem twojem, i będzie dziedzicem moich obietnic, które dałem tobie i nasieniu twojemu.

19. *Mając za to.* Uważając w sobie.— *Zkąd go też w podobieństwo wziął.* Za figurę śmierci i zmartwychwstania Chrystusowego. Albo iżby Izaak był podobieństwem, przypowieścią i pamiętnym przykładem dla pogan po wszystkie wieki; i żeby każdy wzorowie posłuszny, był porównywanym w tym względzie z Abrahamem i Izaakiem.

20. *Wiarą i w przyszłych rzeczach błogosławił Izaak.* Przechodzi Apostoł do Izaaka i powiada, iż on błogosławił dwóm synom swoim Jakóbowi i Ezawowi. Błogosławieństwa te znajdujemy Gen. 27. Zaleca się wiara Izaakowa w tém, iż błogosławił synom swoim w rzeczach przyszłych, to jest, że obiecał im dobra których nie widział; ale ponieważ dowiedział się był o tém od Boga, i jemu wierzył, przeto obiecał im je tak, jak gdyby je już oglądał.

21. *Wiarą Jakób umierając.* Z podobnąż wiarą Jakób blizki śmierci błogosławił Efraimowi i Manassesowi synom Józefowym, obiecując obu wielkie dobra, które nie były jeszcze widziane, lecz z wiary wiedział,

22. Fide Joseph, moriens, de profectione filiorum Israel memoratus est, et de ossibus suis mandavit. *(Gen. 50, 23.)*
23. Fide Moyses, natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem, et non timuerunt regis edictum. *(Exod. 2, 2. Exod. 1, 17.)*
24. Fide Moyses, grandis factus, negavit se esse filium filiae Pharaonis, *(Exod. 2, 11.)*
25. magis eligens, affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem;
26. majores divitias aestimans thesauro Aegyptiorum improperium Christi: aspiciebat enim in remunerationem.
27. Fide reliquit Aegyptum, non veritus animositatem regis: invisibilem enim tamquam videns sustinuit.
28. Fide celebravit Pascha et sanguinis effusionem, ne, qui vastabat primitiva, tangeret eos. *(Exod. 12, 21.)*
29. Fide transierunt Mare rubrum tamquam per aridam terram, quod experti Aegyptii, devorati sunt. *(Exod. 14, 22.)*
30. Fide muri Jericho corruerunt, circuitu dierum septem. *(Jos. 6, 20.)*
31. Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace. *(Jos. 2, 1. Jac. 2, 25.)*
32. Et quid adhuc dicam? deficiet enim me

22. Wiarą, Jozeph umiéraiąc, o wyszciu synów Izraelskich wspomionął, y około kości swoich roskazał.
23. Wiarą, Moyżesza narodzonego kryli trzy miesiące rodzicy iego: przeto iż go widzieli pięknym dzieciątkiem, y nie bali się wyroku królewskiego.
24. Wiarą, Moyżesz stawszy się wielkim, nie znał się bydź synem córki Pharaonowéy:
25. więcéy obiéraiąc bydź utrapionym wespół z ludem Bożym, niźli mieć doczesnego grzéchu roskosz,
26. za większe bogactwo poczytaiąc urąganie Christusowe, niż skarby Egyptskie: bo się oglądał na odpłatę.
27. Wiarą opuścił Egypt: nie boiąc się gniewu królewskiego: abowiem niewidzialnego iakoby widząc oczekawał.
28. Wiarą sprawił Paschę, y wylanie krwie: aby ten który piérworodne tracił, ich się nie dotknął.
29. Wiarą przeszli morze czérwone iako po suchéy ziemi: czego doznawszy Egyptianie, pożarci są.
30. Wiarą mury Jerycha upadły, obeszciem siedmiu dni.
31. Wiarą Rahab nierządnica nie zginęła z niewiernymi: przyiąwszy z pokoiem szpiegi.
32. A cóż iescze mam mówić? Boć mi czasu

że one przyjdą.—*I pokłonił się.* Jakób.—*Wierzchowi laski jego.* Gen. 47, 31, zkąd ta historya wyjęta, mówi się: *Pokłonił się Izrael Bogu obróciwszy się ku głowie łoża.* Lecz ś. Paweł przytoczył słowa przekładu LXX. Jedno i drugie tłumaczenie zgadza się z wyrazami hebrajskiemi, jeśli przyjmiemy w uwagę różnicę położonych punktów, i obie te rzeczy uczynił Jakób: pokłonił się, to jest, oddał cześć berłu i władzy Józefa, i uczcił także Boga w berle, dziękując iż dał był tę myśl Józefowi, żeby przeniósł zwłoki do ziemi Chananejskiéj, i złożył je obok przodków swoich, wedle tego jak był żądał. Patrz Wujka.

22. *O wyjściu synów Izraelskich wspomionął.* Wspomniał o wyjściu synów Izraelskich z Egiptu, i nie tak jak się wspominają bajki, które nas nic nie poruszają; ale wspomniał, że to wyjście było przyobiecane od Boga, i niezachwianie w to uwierzył.

23. *Wiarą Mojżesza narodzonego kryli trzy miesiące.* Znajoma historya z Exod. 2. Józef *(lib. 2 Antiq. c. 5)* pisze, iż ojciec Mojżesza odebrał we śnie objawienie i obietnicę, że się z niego ma narodzić dziecię, które wybawi lud, jaką też nadzieję powzięli widząc urodę dzieciątka. Przez tę nadzieję i wiarę w wyrok Boży, ukrywali dzieciątko przez trzy miesiące.

24. *Wiarą Mojżesz stawszy się wielkim nie znał się.* Wiara sprawiła, iż Mojżesz stawszy się mężem, wzgardził przysposobieniem za syna córki Faraonowéj i pokrewieństwem królewskiém, i wolał jawnie być nazywanym Żydem i synem żydowskim, niż synem królowéj, lub córki królewskiéj.

25. *Niźli mieć doczesnego grzechu roskosz.* Niż zgrzeszyć zaniedbując wyzwolenie ludu, do czego czuł się być przeznaczonym od Boga. Przez roskosz grzechu doczesnego można także rozumieć życie w roskoszach, które się zwykle z grzechem łączy.

26. *Urąganie Chrystusowe.* Widać, iż Mojżesz w duchu proroczym przewidział mękę i zniewagi Chrystusowe, i żeby się mu stać podobnym, wolał doznawać zniewag, niż obfitować w zaszczyty i bogactwa na dworze Faraonowym. — *Bo się oglądał na odpłatę.* Wierzył, że Bóg za jego trudy zapłaci mu dobrami niebieskiemi, i tą wiarą pobudzał się do wykonywania wielkich rzeczy, i znoszenia przeciwności.

27. *Wiarą opuścił Egipt.* Wiara Mojżeszowa w tém zajaśniała, iż się ośmielił wyprowadzić lud z Egiptu, i sam z całym narodem żydowskim opuścił Egipt wierząc mocno w obietnice Boże. — *Albowiem niewidzialnego jakoby widząc oczekawał.* Wzgardził gniewem człowieka widzialnego, gdyż przez wiarę jakby widział niewidzialnego Boga; *oczekiwał,* to jest jako swego wspomożyciela i oddawcę.

28. *Wiarą sprawił Paschę.* Przez wiarę zabił baranka wychodząc z Egiptu, i wylał krew, którą skropił podwoje domów żydowskich; żeby anioł, który zabijał pierworodnych Egipskich, nie zatracił także samych Żydów. Bo jeśliby nie wierzył, iż Bóg uczyni to co obiecał, aniby Paschy sprawował, aniby drzwi krwią namaszczał, i t. d. Historya znajduje się Exod. 12.

29. *Wiarą przeszli morze Czerwone.* Wierzył Mojżesz i lud w obietnice Boże, i rozdzieliwszy wody śmiało weszli do morza Czerwonego, i nie lękali się, żeby się im nie przytrafiło to samo, co potém spotkało Egipcyan. Patrz Exod. 14.—*Pożarci są.* Pogrążeni zostali w wodach morskich.

30. *Wiarą mury Jerycha upadły.* Wierzyli Jozue i lud, iż jeśli przez siedm dni z arką i trąbami kapłańskiemi będą obchodzili wokoło miasto Jerycho, najmocniejsze jego mury upadną i miasto zostanie wziętém. Jozue 6.

31. *Wiarą Rahab nierządnica.* Uwierzyła Rahab, że Jerycho i inne miasta Chananejskie, na mocy obietnicy uczynionéj od Boga, mają być wydane w ręce Żydów.— *Z pokojem.* Nie wydając ich, i gościnnie przyjmując.

32. *A cóż jeszcze mam mówić?* Poco więcéj rzeczy

tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson, Jephte, David, Samuel, et Prophetis,
33. qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, *(Judic. 4—11.)*
34. extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum,
35. acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos: alii autem distenti sunt non suscipientes redemtionem, ut meliorem invenirent resurrectionem.
36. Alii vero ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres,
37. lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt, circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti:
38. quibus dignus non érat mundus: in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis, et in cavernis terrae.
39. Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem,
40. Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.

nie stanie gdybym rospowiadał o Gedeonie, Barachu, Samsonie, Jephte, Dawidzie, Samuelu, y Prorocech:
33. którzy przez wiarę zwalczyli królestwa, czynili sprawiedliwość, dostąpili obietnic, zawarli lwie paszczeki,
34. zagasili gwałt ognia, uszli ostrza miecza, wzmogli z niemocy, mężnymi się stali na woynie, obozy obcych odwracali:
35. niewiasty wzięły swoie umarłe z zmartwychwstania. A drudzy byli ciągnieni, nie przyiąwszy odkupienia, aby lepsze zmartwychwstanie naleźli.
36. A drudzy doznali pośmiewisk y bicia, nadto y więzienia y ciemnic:
37. byli kamionowani, przecinani, doświadczani, w zabiciu miecza pomarli, błąkali się w owczych, w koziech skórach, niedostateczni, uciśnieni, utrapieni:
38. których nie był godzien świat, tułaiąc się po pusczach, po górach y iamach, y w iaskiniach ziemie.
39. A ci wszyscy świadectwem wiary doświadczeni, obietnice nie odnieśli.
40. Iż Bóg o nas coś lepszego przeyźrzał, aby nie bez nas byli doskonałymi uczynieni.

wspominać? — *O Gedeonie.* Gedeon bowiem uwierzył obietnicom Bożym co do zwycięztwa nad Madyanitami, i w rzeczy samój je otrzymał. Sędz. 7.—*Barachu.* Barak uwierzył Deborze, która mu imieniem Boga rozkazywała walczyć przeciwko Sisarze, Sędz. 4. — *Samsonie, Jefte.* Tak Samson, Jefte, Dawid i inni, wierząc w obiecaną sobie pomoc Bożą, walczyli skutecznie przeciwko Filistynom, Ammonitom i innym nieprzyjaciołom ludu Bożego. — *I Prorocech.* I innych prorokach; albowiem i Dawid i Samuel byli prorokami.

33. *Zwalczyli królestwa.* Chananejczyków, Filistynów, Ammonitów, i t. d. — *Czynili sprawiedliwość.* Bronili sprawiedliwości, byli sprawiedliwymi sędziami, i każdemu wymierzali sprawiedliwość. Albo wykonywali dzieła święte i sprawiedliwe. — *Dostąpili obietnic.* Gdy naprzykład Jozue, Kaleb i inni Żydzi weszli i posiedli obiecaną sobie ziemię Chananejską.— *Zawarli lwie paszczęki.* Wielu odnosi do Samsona i Dawida, o których czytamy, iż jeden i drugi zabili lwa. Daniel także swoją obecnością i świętością zawarł paszcze lwóm zgłodniałym, iż go dotknąć nie śmiały. Patrz Wujka.

34. *Zagasili gwałt ognia.* To jest trzéj towarzysze Danielowi, Sidrach, Mizach i Abdenago, w piecu Babilońskim. Dan. 3. — *Uszli ostrza miecza.* Tak Eliasz uszedł miecza Jezabeli, Dawid Saulowego, i t. d.— *Wzmogli z niemocy.* Powstali z choroby, jako Ezechiasz i Tobiasz od ślepoty, i Hiob ze swoich ran.—*Mężnymi się stali na wojnie.* To się odnosi do królów i sędziów ludu, jako to Jozuego, Dawida, Machabejczyków.—*Obozy obcych odwracali.* Zniewalali do ucieczki nieprzyjaciół: tak Gedeon, Sędz. 7, i Jonatas I. Król. 14.

35. *Niewiasty wzięły swoje umarłe z zmartwychwstania.* Rozumie wdowę Sareptańską i niewiastę Sunamitkę, z których pierwsza od Eliasza, druga od Elizeusza odzyskały synów swoich wskrzeszonych od umarłych, III. Król. 17, i IV. Król. 4.—*Zmartwychwstania.* To jest przez zmartwychwstanie wróconych do życia.—*A drudzy byli ciągnieni.* W greckim jest, *kijami są potłuczeni.* Był to rodzaj katuszy, na któréj rozciągano ludzi nakształt bębna, i dawano wielką liczbę razów. To się jasno okazuje z II. Machab. 6, 19, gdzie zamiast tego co my mamy, *dobrowolnie uprzedzał na śmierć,* w greckim jest *na bęben.—Nie przyjąwszy odkupienia.* Niechcąc się uwolnić od owych mąk, których łatwo mogli uniknąć, jeśliby chcieli być posłusznymi tyranom. — *Aby lepsze zmartwychwstanie znaleźli.* Aby lepsze znaleźli zmartwychwstanie i życie, niż było to, którego ich pozbawiono.

36. *Pośmiewisk.* Samson, gdy mu wyłupiono oczy, i Elizeusz, gdy wykrzykiwały swawolne pacholęta: *Wstąp łysku, i t. d.—Bicia.* Tego doznali ci, którzy *byli ciągnieni*, jakeśmy rzekli w wierszu poprzedzającym; a także Micheasz uderzony w policzek, III. Król. rozdz. ostatni.—*Więzienia i ciemnic.* Jako Józef, Jeremiasz, Micheasz.

37. *Byli kamienowani.* Jako to Nabot, III. Król, 21, i Zacharyasz syn Jojady, II. Paral. 24, i inni.—*Przecinani.* O Izaiaszu to prawie wszyscy rozumieją, o którym powiadają, iż był drewnianą piłą przepiłowanym na dwoje z rozkazu króla Manassesa. Machabejczykom także ręce i nogi poodcinane zostały, II. Machab. 7.— *Doświadczani.* Ciężkiemi i długiemi klęskami, jak Hiob. — *W zabiciu miecza pomarli.* Od miecza zginęli, jako to kapłani w Nobe, za panowania Saula, I. Król. 22; prorocy Pańscy za Jezabel, III. Król. 19.— *Błąkali się w owczych... skórach.* Właściwych ludziom ubogim i prostym, błąkali się święci prorocy, jako to Eliasz, którego nazwano mężem kosmatym, nie tak dla brody, lub włosów głowy, jak raczéj dla szat włosianych które nosił.—*Niedostateczni.* Jako Eliasz, którego kruk żywił, III. Król. 17.—*Uciśnieni.* Licznemi boleściami i troskami, jako Eliasz, gdy uciekał przed Jezabel, Dawid przed Saulem, Matatiasz i Machabejczycy przed prześladowaniem Antyocha. — *Utrapieni.* Doznawali złego obejścia, jako tenże Eliasz od Jezabel.

38. *Których nie był godzien świat.* Doznawali utrapień właściwych ludziom złym, gdy jednak byli takimi i tak wielkiéj zacności, iż ich świat nie był godzien.—*Tułając się po puszczach.* Tak Dawid uciekając przed Saulem ukrywał się w jaskiniach, I. Król. 22, i Eliasz uciekając przed Jezabel, III. Król. 19.

39. *A ci wszyscy świadectwem wiary doświadczeni.* Ci wszyscy, chociaż mieli wielką wiarę, i byli świętymi, nie otrzymali jeszcze obietnicy, to jest téj, przez którą obiecane im były dobra niebieskie, i zupełna szczęśliwość.

40. *Iż Bóg o nas coś lepszego przejrzał.* Opatrzył

Wykład X. J. Wujka.—Roz. II. w. 1. *A wiara jest.* Z tego opisania i zalecenia wiary przez ten cały rozdział, każdy obaczyć może: iż wiara usprawiedliwiająca nie ta jest, którą sobie sektarze dzisiejszy wymyślają: którą mocno wierzą, że im wszystkie grzechy już są odpuszczone: a iż pewnie mają być zbawieni, tak Lutrowie jako i Nowochrzczeńcy i Kalwinistowie: chocia jedni drugie potępiają i za przeklęte heretyki mają. Ale prawa katolicka wiara, która wierzy wszystkiemu słowu Bożemu, przez Kościoł powszechny podanemu i wyświadczonemu. Bo żaden z tych które tu Paweł Ś. wylicza, nie to wierzył żeby mu grzechy były dla Chrystusa pewnie odpuszczone: ale to jedno wierzył, co sektarze wiarą historyalną zową: iż to wszystko prawda co Bóg mówi, albo obiecuje.

1. *Wywodem rzeczy niewidzianych.* Taćjest chwała wiary (Augustyn Ś. mówi Tract. 79 in Joan.), iż to wierzymy, czego nie widzimy. Bo cóż wielkiego jest, kiedy to wierzymy co widzimy? jako Pan do Tomasza mówił: Iżeś mię widział, uwierzyłeś. Błogosławieni, którzy nie widzieli a uwierzyli. Co prosto jest przeciw dzisiejszym sektarzom, którzy iż ciała Pańskiego nie widzą w Sakramencie, przeto wierzyć nie chcą, żeby tam było. (Jan 20, 29.)

6. *Bez wiary niepodobna jest.* I przetoż żydowi, poganinowi, heretykowi, (iż nie mają tego fundamentu prawdy katolickiéj wiary), żadne prace i uczynki dobre nie są do zbawienia pomocne, ani płatne.

21. *I pokłonił się wierzchowi laski jego.* Ztąd widzimy, iż się Apostoł nie przywięzuje do textu żydowskiego, w którym się to miejsce inaczéj najduje: ale naśladuje siedmdziesiąt tłumaczów greckich, jako i inszy Apostołowie i Ewangelistowie, i sam Pan Chrystus nie raz uczynił: iż widzieli, że ten grecki przekład był z Ducha Ś. Pokłonił się tedy Jakób Patryarcha wierzchowi laski, albo sceptru Józefa syna swego: albo czcząc zwierzchność jego, iż on był pierwszym po Faraonie, panem wszystkiego Egiptu: tak jako i królowa Hester całowała wierzch laski Asswera króla: albo iż w duchu przeglądał, że synowie Józefowi królować mieli: na znak tego całował wierzch laski Józefowi, jako Photius Greczyn to miejsce wykłada. A tak nic nie grzeszą katolicy, czyniąc takież pokłon obrazom Pana Chrystusowym, albo całując relikwie świętych. (1. Mojż. 47, 31. Hest. 5, 2.)

33. *Czynili sprawiedliwość.* Nie samą tedy wiarą byli usprawiedliwieni, ale i uczynkami sprawiedliwemi. Jako i Rahab przyjmując goście, Abraham ofiarując syna, Abel ofiary czyniąc, i inni także które tu wspomina.

CAPUT XII. — ROZDZIAŁ 12.

O naśladowaniu cierpliwości Jezusa Chrystusa, poddaniu się Bogu jako swojemu Ojcu, i t. d.

1. Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen: *(Rom. 6, 4.)*

2. aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contemta, atque in dextera sedis Dei sedet.

3. Recogitate enim eum, qui talem sustinuit a peccatoribus adversum semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini, animis vestris deficientes.

1. Przetóż tedy y my maiąc tak wielki nad sobą obłok świadków: złożywszy wszelaki ciężar y grzéch który nas zewsząd obstąpił, w ciérpliwości bieżmy do boiu nam wystawionego,

2. patrząc na Jezusa przodka y kończyciela wiary, który maiąc przed sobą wesele podiął krzyż, wzgardziwszy sromotę, y siedzi na prawicy stolice Bożéy.

3. Abowiem uważaycie tego który takowe przeciwieństwo od grzészników podéymował przeciw sobie: abyście nie ustawali, osłabiawszy na duszach waszych.

nam Bóg cóś lepszego i doskonalszego niż dawnym ojcom, gdyż postanowił żeby czas błogosławieństwa nie nastąpił u nich w starym zakonie, ale u nas w nowym; chciał bowiem Bóg, żeby niebo nie było nikomu otwartém, póki Chrystus nie uczyni zadość za grzechy nasze; przez co się stało, iż wstęp do nieba i błogosławieństwo zachowane zostało na czas Chrystusa i chrześcian. — *Aby nie bez nas byli doskonałymi uczynieni.* Jakby rzekł: Przed czasem nowego testamentu, w którym my jesteśmy, żadnemu ze starych ojców nie przyszło *udoskonalenie*, to jest błogosławieństwo bądź duszy, bądź ciała; ale wszelkie błogosławieństwo, tak duszy jak ciała, każdemu z nich przyszło w tym czasie, i takim sposobem my się z nimi udoskonalamy, to jest, dostępujemy błogosławieństwa i chwały.

R. 12. — 1. *Przetoż tedy i my mając tak wielki nad sobą obłok świadków.* Gdy tak wielką liczbę mamy świadków, to jest męczenników i ojców już wzmiankowych, którzy przez wiarę i dla wiary, albo wielkie przeciwności ponosili, albo wykonali heroiczne czyny.— *Obłok świadków.* Obłokiem nazywa obfitość świadków, która nakształt gęstego obłoku wpośród upalenia pokus i utrapień, nas otacza, ochrania i dodaje odwagi.— *Nad sobą.* Wokoło siebie.— *Złożywszy wszelki ciężar.* Ciężarem nazywa to wszystko, co może być nam przeszkodą do tego biegu, o którym tu mówi. — *I grzech, który nas zewsząd obstąpił.* Tłumaczy o jakim mówi ciężarze, a mianowicie o ciężarze namiętności i grzechów od nich pochodzących, które są wielkim ciężarem przeszkadzającym nam w biegu. Namiętności nazywać grzechem nie jest rzeczą nową u Ś. Pawła, jak można widzieć Rzym. r. 7 i 8, i na wielu innych miejscach. Otoż te namiętności nas otaczają, i jakby jakie szaty do nas przystają, i czynią nas niezdolnymi do biegu. — *Do boju.* W greckim jest *do igrzysk.* Tak nazywa albo sam plac gonitw, po którym się bieży, albo sam bieg. Wulgata bierze za nagrodę samego biegu.

2. *Patrząc.* Jeśli nas zastrasza trud biegu, zwracajmy oczy do Chrystusa; ztamtąd bowiem przyjdzie nam pomoc, iż odzyskawszy siły, ochotniéj biedz będziemy.— *Przodka... wiary.* Sprawcę wiary. Chrystus jest sprawcą wiary, gdyż nauczył tego w co mamy wierzyć, i dał łaskę do wierzenia. — *Kończyciela.* Zowie się kończycielem wiary, gdyż to co podał do wierzenia, podaje potém do widzenia, i akt wiary zamienia na widzenie.— *Który mając przed sobą wesele.* Sens jest, iż Chrystus znosił krzyż, żeby zasłużył i dostąpił radości, którą mu przedstawił Ojciec już sam przez się, już przez Anioła wzmacniającego go w Ogrojcu.— *Wzgardziwszy sromotę.* Podjąwszy haniebną śmierć na krzyżu. — *I siedzi na prawicy stolice Bożéj.* Siedzi na prawicy Ojca, w miejscu najzacniejszém i najbliższém Bożego tronu.

3. *Uważajcie.* Pilnie rozważajcie.— *Przeciwieństwo.* Naśmiewania się, chłosty, zniewagi, wzgardę, i t. d.— *Abyście nie ustawali.* Rozważajcie mękę Chrystusową,

4. Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, adversus peccatum repugnantes,

5. et obliti estis consolationis, quae vobis tamquam filiis loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris. *(Prov. 3, 11. Apoc. 3, 19.)*

6. Quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit.

7. In disciplina perseverate. Tamquam filiis vobis offert se Deus: quis enim filius, quem non corripit pater?

8. Quodsi extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes: ergo adulteri, et non filii estis.

9. Deinde patres quidem carnis nostrae eruditores habuimus, et reverebamur eos: non multo magis obtemperabimus Patri spirituum, et vivemus?

10. Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id, quod utile est in recipiendo sanctificationem ejus.

11. Omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudii, sed moeroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam, reddet justitiae.

12. Propter quod remissas manus et soluta genua erigite,

13. et gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur.

14. Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: *(Rom. 12, 18.)*

4. Boście iescze się aż do krwie nie zastawili, walcząc przeciwko gréchowi:

5. a zapamiętaliście pociechy, która nam iako synóm mówi, rzekąc: Synu mói, nie wzgardzay karania Pańskiego: ani osłabiay gdy od niego strofowan bywasz.

6. Abowiem kogo Pan miłuie, karze, a biczuie każdego syna którego przyimuie.

7. W karności trwaycie. Ofiaruieć się wam Bóg iako synóm. Abowiem któryż syn, któregoby Oyciec nie karał?

8. A ieśli iesteście bez karania, którego stali się wszyscy przasnikami: tedyście złego łoża, a nie synami.

9. Nadto ciała naszego oyce, mieliśmy uczycielmi, y baliśmy się ich: zaż nie daleko więcéy posłuszni będziem Oycowi duchów, a żyć będziemy?

10. A onić na czas mało dni, według woli swoiéy nas ćwiczyli: lecz ten na to co pożyteczno iest ku przyięciu świątobliwości iego.

11. A wszelkie karanie teraźnieyszego czasu wprawdzie zda się że nie iest wesele ale smutku: ale potym naspokoynieyszy owoc sprawiedliwości odda przez nię wyćwiczonym.

12. Przetóż ręce opuszczone y kolana osłabione wznieście,

13. a czyńcie kroki zproste nogami waszemi aby który chramiąc nie abładził, ale radszéy był uzdrowion.

14. Naśladuycie pokoiu ze wszystkimi, y świątobliwości: bez któréy żaden nie oglądа Boga:

abyście nie upadli na siłach wpośród prześladowań i utrapień, i nie odstąpili zaczętéj pracy.

4. *Boście jeszcze się aż do krwie nie zastawili.* Rozważając mękę Chrystusową, gdyż chociaż wieleście przenieśli, jednak jeszczeście nie przelali krwi dla Chrystusa, tak jak Chrystus za was przelał. — *Walcząc przeciwko grzechowi.* Abyście się nim nie splamili.

5. *A zapamiętaliście pociechy.* To jest, zapomnieliście o owém upomnieniu, które się znajduje w księdze Przypowieści 3, 11, i któreby wam mogło przynieść wielką pociechę w przeciwnościach.

6. *Albowiem kogo Pan miłuje, karze.* Tak samo jak ojciec karci i karze za złe obyczaje syna swojego: bo jeśli już ich nie karze, znak to jest, iż traci nadzieję o ich poprawie, i zostawuje ich samym sobie. Patrz Wujka.— *Którego przyjmuje.* Którego dobrze uważa. którego przyjmuje za syna.

7. *W karności trwajcie.* W któréj was Bóg ćwiczy przez Żydów współrodaków waszych. — *Ofiarujeć się wam Bóg jako synom.* Poznajcie wasze szczęście; nie odrzuca was Bóg, ale przychodzi do was, jako Ojciec do prawdziwych dzieci swoich.

8. *A jeźli jesteście bez karania.* Które wszystkich synów spotyka.—*Złego łoża.* Cudzołożnymi, i wydziedziczonymi z dziedzictwa ojcowskiego.

9. *Nadto... ojce.* Jest inny dowód, jakby rzekł: Rodzice cieleśni w dzieciństwie nas strofowali i karali, i myśmy ich karanie cierpliwie ze czcią i powolnością znosili; jakże daleko bardziéj karanie Boga.— *Nadto ciała naszego ojce.* Ojcowie nasi cieleśni. Tym sposobem mówienia Apostoł pozwala czynić ten wniosek, że my nie mamy duszy od rodziców, ale że ona jest stworzoną od Boga, i wlaną do ciał naszych.—*Ojcowi duchów.* Stworzycielowi dusz naszych. — *A żyć będziemy.* Zamiast *abyśmy żyli.* Gdyż to posłuszeństwo zjedna nam żywot wieczny.

10. *Na czas mało dni.* Przez niewiele dni nas ćwiczyli, to jest dopókiśmy byl dziećmi, i abyśmy umieli dobrze się sprawować w rzeczach odnoszących się do doczesnego, krótkiego życia. — *Według woli swojéj.* I to nie zawsze dla naszego pożytku nas ćwiczyli, ale wedle woli swojéj.—*Lecz ten na to co pożyteczno jest.* Bóg zaś ćwiczy nas dla tego, abyśmy się nauczyli i czynili to, co nam jest prawdziwie pożytecznem, i nigdy się nie myli, gdy tymczasem rodzice mogą nieraz błądzić.

11. *A wszelkie karanie teraźniejszego czasu.* Wszelkie karanie, gdy się zadaje, sprawuje boleść, i lubo nie zdaje się zawierać w sobie radości, jednakże ją w swoim czasie przynosi. — *Najspokojniejszy.* Rozumie owoc, którego będziemy zażywali z najspokojniesz ym umysłem: owocem zaś *sprawiedliwości* jest wysoka świętość, którą to ćwiczenie sprawuje w duszy naszéj, i błogosławieństwo, które jest owocem téj sprawiedliwości.

12. *Przetoż ręce opuszczone.* Upomina, aby zaniechawszy gnusności, powzięli ochotę i pokazali się gotowymi do cierpliwości i pobożnych uczynków.

13. *A czyńcie kroki proste nogami waszemi.* Upomina, aby ci, którzy są pomiędzy nimi chromiejącymi, to jest, skłonnymi do odstępstwa z powodu utrapień dla wiary, byli po ojcowsku upominani i nauczani, i przez to zostali uzdrowieni i wzmocnieni.

14. *Naśladujcie pokoju ze wszystkimi.* Przestrzega, aby nie mieli nienawiści do tych, od których doznali utrapień, i przeto nie dosyć że powiedział, *naśladujcie pokoju,* ale dodał, *ze wszystkimi,* z tymi nawet, którzy was prześladują. — *Świątobliwości.* Czystości duszy.

15. contemplantes, ne quis desit gratiae Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, et per illam inquinentur multi.

16. Ne quis fornicator, aut profanus ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua: *(Gen. 25, 33)*.

17. scitote enim, quoniam et postea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus est; non enim invenit poenitentiae locum, quamquam cum lacrymis inquisisset eam. *(Gen. 27, 38)*.

18. Non enim accessistis, ad tractabilem montem et accensibilem ignem, et turbinem et caliginem, et procellam, *(Exod. 19, 12.—20, 21)*.

19. et tubae sonum, et vocem verborum, quam qui audierunt, excusaverunt se, ne eis fieret verbum.

20. Non enim portabant, quod dicebatur. Et si bestia teligerit montem, lapidabitur. *(Exod. 19, 13)*.

21. Et ita terribile erat, quod videbatur. Moyses dixit: Exterritus sum, et tremebundus.

22. Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem coelestem, et multorum millium Angelorum frequentiam,

23. et ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in coelis, et judicem omnium Deum, et spiritus justorum perfectorum,

15. upatruiąc żeby kto nie odstąpił od łaski Bożéy: aby który korzeń gorzkości wzgórę wyrastaiąc nie przekażał, a przezeń wiele się nie pokalało.

16. By nie był kto porubnik abo niezbożny iako Ezau: który dla iednéy potrawy przedał piérworodztwo swoie:

17. bo wiédzcie iż y potym gdy chciał bydź dziedzicem błogosławieństwa, był odrzucon. Bo nie nalazł mieysca pokuty, choć iéy ze łzami szukał.

18. Boście nie przystąpili do góry któréy się dotknąć może, y ognia który się zapalić może, y wichru, y mgły, y burzy,

19. y brzmienia trąby y głosu słów, który co słyszeli, zbraniali się aby do nich nie mówiono.

20. Abowiem nie znosili co mówiono, y ieśli się bestya dotknie góry, będzie ukamionowana.

21. A tak straszliwo było co widziane było, Moyżesz powiedział: Przestraszony iestem y drżący.

22. Aleście przystąpili do Sion góry y miasta Boga żywiącego, Jeruzalem niebieskiego, y gromady wiela tysięcy Aniołów:

23. y kościoła piérworodnych, którzy są spisani w niebie, y Boga sędziego wszytkich, y duchów sprawiedliwych doskonałych,

---

15. *Upatrując.* Bacząc, uważając.—*Nie odstąpił od łaski.* Odstępuje od łaski ten, kto nie odpowiada bynajmniéj wezwaniu Bożemu i jego natchnieniom.—*Korzeń gorzkości.* Korzeniem gorzkości są przewrotne dogmata i skażone obyczaje, które gorzkością napawają sumienie, pociągnąwszy wprzódy do grzechu.

16. *By nie był kto porubnik.* Wszetecznik. Jakby rzekł: Korzeniem gorzkości nazywam wszeteczników, bezbożnych, i tym podobnych. — *Niezbożny.* Niezbożnym jest ten, który nic niema świętego, który gwałci rzeczy święte, niemi pogardza i depcze, jako Ezaw, który prawo pierworodztwa i przywiązane doń kapłaństwo za lichą potrawę sprzedał. A zatém upomina Paweł S. Żydów, aby nie lekceważyli prawa synów Bożych dla utrzymania dóbr doczesnych, lub uniknienia prześladowań.

17. *Wiedzcie.* Z greckiego można także przełożyć, *wiecie.* — *Dziedzicem błogosławieństwa.* Dostąpić błogosławieństwa.—*Był odrzucon.* Od ojca swojego.—*Bo nie nalazł miejsca pokuty.* Patrz Wujka.

18. *Boście nie przystąpili do góry któréj się dotknąć może.* Nie przystąpiliście do Synai góry ziemskiéj, ale do Kościoła Chrystusowego, który jest górą duchowną i niebieską. Mówi to w celu ich zachęcenia do szanowania łaski Bożéj, biorąc dowód z Mojżesza i starego zakonu, którego nikt bezkarnie zgwałcić nie mógł. Jakże tedy daleko bardziéj będzie karanym ten, kto przeniesie wolę własną nad prawo Chrystusowe.—*I ognia który się zapalić może.* Do góry Synai płomieniejącéj ogniem.—*I wichru i mgły.* Patrz Exod. 19, 16.

19. *I głosu słów.* To jest tych, przez które było podane i ogłoszone prawo ludowi.—*Który.* Głos trąby.—*Aby do nich nie mówiono.* Żeby więcéj nie słyszeć mówiącego do siebie.

20. *Albowiem nie znosili co mówiono.* Nie byli w stanie przenieść mowy Bożéj. Wzbraniali się, i prosili żeby nie Bóg do nich mówił, ale Mojżesz, albowiem byli gwałtownie przestraszeni, i znieść nie mogli tak wielkiego przerażenia, jakiém ich przejmowały owe słowa: *i jeżli się bestya dotknie góry, będzie ukamionowana.*—*I jeżli.* Zamiast *i jeśli,* w greckim jest *chociażby,* to jest, nie tylko człowiek który się dotknie góry i ośmieli się przystąpić do tego, jakby trybunału Bożego, będzie ukamionowanym, ale nawet i bydlę.

21. *A tak straszliwo było co widziane było.* I tak to bardzo strasznem było wszystko co Bóg uczynił na téj górze, i lud widział, iż sam nawet Mojżesz, zkądinąd poufały z Bogiem, powiedział: *Przestraszony jestem i drżący.*

22. *Aleście przystąpili do Syon góry.* Przeciwstawi to staremu zakonowi pokazując, iż oni daleko większe odebrali dobrodziejstwa od Boga, niż ich przodkowie.—*Do Syon góry.* Nie do góry ziemskiéj, ale duchownéj Kościoła, który się oznacza przez Syon. Przystąpiliście zaś i przyłączyliście się do Kościoła przez wiarę i chrzest.—*I miasta Boga żywiącego.* Przyprowadzeni jesteście nie dla używania dóbr ziemskich, jak owi, którzy zachowywali prawo dane na górze ziemskiéj, lecz dla używania owéj przedziwnéj szczęśliwości, któréj dostępują mieszkańcy Jerozolimy niebieskiéj. Zowie się zaś miastem Boga żyjącego dla tego, iż jego (to jest Kościoła) stwórcą i budownikiem nie jest człowiek śmiertelny, ale Bóg żywy i prawdziwy. — *I gromady wiela tysięcy Aniołów.* Przyprowadzeni jesteście nie żeby się przerazić bojaźnią błyskawic, burz i trąb, ale iżby żyć na wieki w gronie niepoliczonéj liczby Aniołów.

23. *I kościoła pierworodnych.* Sens jest: Jesteście przyłączeni do społeczności tych, którzy nad innych śmiertelnych wybranymi są od Boga, i od innych odłączeni, jakby pierworodni, i zapisani w niebie, jako dziedzice szczęśliwości niebieskiéj. — *I Boga sędziego wszystkich.* Przystąpiliście do Chrystusa, który jest postanowiony sędzią wszystkich; a tak i wam odda należytą zapłatę za wasze trudy i cierpliwość, i ukarze sprawiedliwie waszych prześladowców.—*I duchów sprawiedliwych doskonałych.* Słusznie prawie wszyscy rozumieją o duszach pobożnych ludzi wyzutych z ciał swoich i żyjących u Boga, do których, jak się tu mówi, przystąpili Żydzi przez miłość, którą się z nimi łączyli, i nadzieję, przez którą do tejże saméj szczęśliwości wzdychali.

24. et testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem, quam Abel.
25. Videte, ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum, qui super terram loquebatur: multo magis nos, qui de coelis loquentem nobis avertimus;
26. cujus vox movit terram tunc, nunc autem repromittit, dicens: Adhuc semel et ego movebo non solum terram, sed et coelum. *(Agg. 2, 7).*
27. Quod autem, Adhuc semel, dicit, declarat mobilium translationem tamquam factorum, ut maneant ea, quae sunt immobilia.
28. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam serviamus, placentes Deo, cum metu et reverentia.
29. Etenim Deus noster ignis consumens est. *(Deut. 4, 24).*

24. y Jezusa pośrzednika nowego testamentu, y pokropienia krwie lepiéy mówiącéy niźli Ablowa.
25. Patrzaycież abyście nie wzgardzili tym który mówi. Bo ieśliż oni nie uszli, gardząc tym co na ziemi mówił: daleko więcéy my, którzy odwracamy tego który z nieba mówi;
26. którego głos wzruszył na on czas ziemią, a teraz obiecuie, mówiąc: Jescze raz: a ia zatrząsnę nie tylko ziemią, ale y niebem.
27. A co mówi, Jescze raz: znaczy przeniesicnie rzeczy ruchomych iako uczynionych, aby zostały te które są nie ruchome.
28. A tak przyymuiąc królestwo nieporuszone, mamy łaskę: przez którą służmy podobaiąc się Bogu, z boiaźnią y z uczciwością.
29. Abowiem Bóg nasz iest ogniem trawiącym.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 12. w. 6. *Kogo Pan miłuje tego karze.* Widzisz, że Pan Bóg karze grzechy swoswoich synów, chocia je miłuje, ale tylko doczesném karaniem, albo na tym albo na onym świecie: a iż odpuściwszy grzechy śmiertelne, i potępienie wieczne, nie wnet im odpuszcza doczesnego karania.
17. *Bo nie nalazł miejsca pokuty.* Albo u ojca swego, iż błogosławieństwo raz stracone, nie mogło mu być przywrócone. Albo u Pana Boga, iż nie dobrze pokutował: jako Chryzostom Ś. to miejsce wykłada. Chcąc tedy Apostoł ludzie od grzechu odstraszyć, kładzie im przed oczy niepewność pokuty. Bo jako Ezau nie mógł znowu nabyć dziedzictwa raz utraconego: tak grzeszący nie może znowu dostać niewinności, panieństwa i podobnych rzeczy. A jako Ezau nie dobrze pokutował, chocia płakał: i przetoż Boga nie ubłagał: tak często grzeszni zdadzą się że pokutują, a przecię Boga nie ubłagają: iż nie według potrzeby pokutują,

24. *I Jezusa pośrednika nowego testamentu.* Przystąpiliście do Chrystusa, który dobra niebieskie, obiecane przez się w nowym testamencie, w rzeczy samej zjednywa i daje. Albowiem dla tego jest pośrednikiem nowego testamentu, *żeby... obietnicę wzięli, którzy wezwani są wiecznego dziedzictwa*, wyżéj rozdz. 9, w. 15.—*I pokropienia krwie.* Krwi Chrystusowéj, którą jesteście pokropieni i obmyci. Przystąpili zaś do niéj żydzi, gdy przez wiarę i chrzest wcielili się w Chrystusa. — *Lepiéj mówiącej niźli Ablowa.* Lepiéj mówiącéj niż mówiła krew Ablowa; krew bowiem Ablowa wołała o pomstę, wedle onych słów Gen. 4, 10: *Głos krwie brata twego woła do mnie z ziemie.* Krew zaś Chrystusa lepiéj mówi, gdyż woła o miłosierdzie i odpuszczenie grzechów.
25. *Patrzajcież abyście nie wzgardzili tym który mówi.* Chrystusem, który jak następuje, mówi do nas z nieba.— *Bo jeźliż oni nie uszli, gardząc.* Jeśli oni nie uszli kary, którzy się wzbraniali słuchać Anioła mówiącego w imieniu Boga na górze.—*Daleko więcéj my.* Nie ujdziemy kary. — *Którzy odwracamy tego, który z nieba mówi.* Którzy nie słuchamy Boga i człowieka, który do nas mówił z nieba, gdy po swojém wniebowstąpieniu ogłosił prawo Ewangeliczne w dzień Zielonych Świątek, i zesłał z nieba Ducha Ś.
26. *Którego głos.* Chrystusa jako Boga. — *Wzruszył... ziemią.* Na górze Synai, wedle owych słów Psalmu 67, 9: *Ziemia się trzęsła, niebiosa też kropiły, od oblicza Boga Synai, od oblicza Boga Izrael.— A teraz.* Za czasów Aggeusza proroka, przez samego Aggeusza, którego następują słowa.—*Obiecuje.* Chrystus.—*Jeszcze raz.* Wyjęte to świadectwo z Aggeusza 2, 7. Wulgata w miejscu przytoczoném Aggeusza czyta, *jeszcze jedna mała chwila;* jedno bowiem i drugie oznacza wyraz hebrajski *achat*, i *jedną chwilę*, i *raz*. Jak rozumieć należy, jeśli będziemy czytali *jeszcze jedna chwila*, powiedzieliśmy na swojém miejscu. Ś. Paweł trzymał się LXX., którzy przełożyli, *raz;* i sens jest, jakby rzekł: Pierwsze poruszenie ziemi stało się na Synai, gdy było dane prawo przez Mojżesza; drugie i ostatnie stanie się przy drugiém i ostatniem prawie Chrystusowém, które będzie niezmienném i wieczném, i po którém żadne inne prawo nie nastąpi.— *Zatrząsnę nie tylko ziemią ale i niebem.* Aby ludzi i aniołów przez liczne i wielkie cuda pobudzić do uwagi nad wielkiém dziełem które mam dokonać, to jest nad wcieleniem, ustanowieniem prawa i odkupieniem Chrystusowém. Cuda, które się stały przy narodzeniu Chrystusowém, wszystkim są wiadome; albowiem ukazali się aniołowie pasterzom, gwiazda mędrcom, i t. d.
27. *Znaczy przeniesienie rzeczy ruchomych.* Zapowiada, iż prawo dane przez Mojżesza ma być przeniesioném, to jest, obaloném i zmienioném, aby nastąpiło drugie, to jest Chrystusowe, które będzie niezmienném. — *Jako uczynionych.* Wyraz *jako* nie oznacza podobieństwo, ale prawdę; jakby rzekł: Jako figur tych rzeczy, które w rzeczy saméj się stały i wypełniły przez mękę Chrystusową i nowe prawo, które po nim nastąpiło.
28. *A tak przyjmując królestwo nieporuszone.* Królestwem nieporuszoném jest prawo ewangeliczne, przez które panuje w nas Chrystus, nie Mojżesz, który panował w starym zakonie, i któremu wszyscy byli posłusznymi.—*Mamy łaskę.* Otrzymujemy dar łaski niebieskiéj, ażebyśmy nią wspomożeni, mogli się podobać Bogu, i jemu z należytą bojaźnią i czcią służyć.
29. *Albowiem Bóg nasz jest ogniem trawiącym.* Wyraz *albowiem* daje przyczynę, dla czego mamy służyć Bogu z bojaźnią i uszanowaniem. Przyczyna jest ta, iż Bóg nasz karze, pali i trawi nakształt ognia tych wszystkich, którzy nie mają téj bojaźni i czci.

CAPUT XIII.

ROZDZIAŁ 13.

O przestrzeganiu miłości, gościnności, unikaniu łakomstwa, czynieniu jałmużny, i t. d.

1. Charitas fraternitatis maneat in vobis.

2. Et hospitalitatem nolite oblivisci, per hanc enim latuerunt quidam, Angelis hospitio receptis. *(Rom. 12, 13. 1. Petr. 4, 9. Gen. 18, 3.—19, 2).*

3. Mementote vinctorum, tamquam simul vincti: et laborantium, tamquam et ipsi in corpore morantes.

4. Honorabile connubium in omnibus, et thorus immaculatus. Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus.

5. Sint mores sine avaritia, contenti praesentibus; ipse enim dixit: Non te deseram, neque derelinquam; *(Jos. 1, 5).*

6. ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adjutor: non timebo, quid faciat mihi homo. *(Psal. 117, 6).*

7. Mementote praepositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem.

8. Jesus Christus, heri et hodie, ipse et in saecula.

9. Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis: quae non profuerunt ambulantibus in eis.

10. Habemus altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deserviunt.

11. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. *(Lev. 16, 27).*

12. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.

1. Miłość braterstwa niechay trwa w was.

2. A nie zapominaycie przyimowania gości: abowiem przez to nie wiedzieli niektórzy, anyoły za goście przyiąwszy.

3. Pamiętaycie na więźnie, iakoby wespół więźniowie: y na utrapione, iakoby sami będąc w ciele.

4. Uczciwe małżeństwo we wszytkim, y łoże niepokalane. Bo wszeteczniki y cudzołożniki Bóg będzie sądził.

5. Obyczaie niech będą bez łakomstwa: przestawaiąc na teraźnieyszych rzeczach. Bo sam powiedział: Nie zaniecham cię ani opuszczę;

6. tak iż śmiele mówimy: Pan mi pomocnikiem: nie będę się bał coby mi człowiek uczynił.

7. Pamiętaycie na przełożone wasze, którzy wam mówili słowo Boże: których przypatruiąc się dokonaniu obcowania, naśladuycie wiary.

8. Jezus Christus wczora y dziś: ten y na wieki.

9. Naukami rozmaitémi y obcemi nie unoście się. Abowiem nalepsza iest serce utwiérdzić łaską, nie pokarmami: które nie pomogły tym co się imi bawili.

10. Mamy ołtarz: z którego nie maią mocy ieść którzy przybytkowi służą.

11. Abowiem których bydląt krew bywa wnoszona do Świątnice przez nawyższego Kapłana, tych ciała bywaią palone za obozem.

12. Dla czego y Jezus, aby poświęcił lud przez własną krew, za bramą uciérpiał.

R. 13.—1. *Miłość braterstwa.* To jest miłość braterska.—*Niechaj trwa w was.* Jakby rzekł: Nie ustawajcie, jakeście zaczęli, wzajemnie się miłować i wspomagać.

2. *A nie zapominajcie przyjmowania gości.* Nie zaniedbujcie obowiązku zwyczajnéj gościnności. — *Przez to nie wiedzieli niektórzy, anioły za goście przyjąwszy.* Nie wiedząc iż zamiast ludzi aniołów w gościnę przyjęli.

3. *Pamiętajcie na więźnie.* Którzy za Chrystusa w więzieniu zostają.—*Jakoby wespół więźniowie.* Jakbyście sami wespół z nimi byli uwięzieni. — *I na utrapione.* Bądź chorobami, bądź w inny sposób.—*Jakoby sami będąc w ciele.* Mając to na myśli, iż i wy dźwigacie ciało podległe tymże samym i większym nieszczęściom.

4. *Uczciwe małżeństwo we wszystkiém.* P. Wujka.

5. *Obyczaje niech będą bez łakomstwa.* Niech łakomstwo będzie dalekiém od obyczajów waszych.—*Przestawając na teraźniejszych rzeczach.* Na tych, które posiadacie, i bądźcie zadowolnieni z waszego losu.—*Bo sam powiedział.* Do Jozuego rozdz. 1. — *Nie zaniecham cię.* A więc jeśli w Bogu położycie nadzieję, nie zabraknie wam rzeczy potrzebnych.

6. *Nie będę się bał coby mi człowiek uczynił.* Wzięte to świadectwo z Psal. 117, 6. oznacza, iż jeśli Bóg będzie pomocnikiem, niema się czego lękać złych ludzi.

7. *Na przełożone wasze.* Rozumie Apostołów, biskupów, kapłanów, którzy ich nauczali zasad wiary; to bowiem oznaczają słowa, *którzy wam mówili słowo Boże.* — *Których przypatrując się dokonaniu obcowania.* Końcowi życia najzacniejszemu i najświętszemu.

8. *Jezus Chrystus wczora i dziś: ten i na wieki.* Jakby rzekł: Chrystus Pan zawsze jest tym samym, jednostajnie potężnym, jednostajnie dobroczynnym względem swoich. Naśladujcie wiary przodków waszych, abyście tych samych dóbr niebieskich, których oni dostąpili, i wy także, którzy temu samemu Panu służycie, dostąpić mogli. Patrz Wujka.

9. *Naukami rozmaitemi.* Rozmaitemi naukami nazywa te, które się nie zgadzają między sobą. — *Obcemi.* Rozumie nauki wymyślone, obce nauce i duchowi Apostołów i Kościoła. —*Albowiem najlepsza jest serce utwierdzić łaską. Łaską,* to jest, świętością, cnotą i zacnością; albowiem którzy odstępują świętości i cnoty, łatwo się też wystawują na utratę wiary.—*Nie pokarmami.* Przez pokarmy rozumie trzymanie się pewnych pokarmów, przepisanych w prawie mojżeszowém, Lewit. 11; te bowiem nie usprawiedliwiały pożywających, i nie przydawały ich duszom sił łaski.

10. *Mamy ołtarz.* Patrz Wujka.—*Z którego nie mają mocy jeść. Mocy,* to jest, prawa, pozwolenia.—*Którzy przybytkowi służą.* Którzy się trzymają starego prawa.

11. *Albowiem których bydląt.* Bydlętami temi były cielec i kozioł, które się ofiarowały za grzechy najwyższego kapłana i całego ludu. Patrz Lewit. 16, 27.—*Tych ciała bywają palone za obozem.* Patrz Lewit. 4, 11.—*Za obozem.* To jest, gdy będąc na puszczy, żyli obozem; potém zaś za miastem Jerozolimą. Dowodzenie Apostoła jest takie: Lewici nie mogli pożywać tych ofiar, których krew oczyszczająca grzechy była wnoszoną do Świętego Świętych: te zaś ofiary były typem, i przedstawiały naszę ofiarę Ciała Chrystusowego w Najświętszéj Eucharystyi; a więc i téj nie wolno im pożywać.

12. *Dla czego i Jezus.* Inną przyczynę allegoryczną

13. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes.
14. Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus. *(Mich. 2, 10).*
15. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum confitentium nomini ejus.
16. Beneficientiae autem, et communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.
17. Obedite praepositis vestris, et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes: hoc enim non expedit vobis.
18. Orate pro nobis: confidimus enim, quia bonam conscientiam habemus in omnibus, bene volentes conversari.
19. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis.
20. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium, in sanguine testamenti aeterni, Dominum nostrum Jesum Christum,
21. aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem: faciens in vobis, quod placeat coram se per Jesum Christum, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.
22. Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii. Etenim perpaucis scripsi vobis.

13. Wynidźmyż tedy do niego za obóz: nosząc urąganie iego.
14. Abowiem nie mamy tu miasta trwaiącego: ale przyszłego szukamy.
15. Przez niego tedy zawsze ofiaruymy Bogu ofiarę chwały, to iest, owoc warg wyznawaiących imieniowi iego.
16. A dobroczynności y udzielania spólnego nie przepominaycie. Abowiem takowémi ofiarami zasługuiemy się Bogu.
17. Bądźcie posłuszni przełożonym waszym, y bądźcie im poddani. Abowiem oni czuią iako którzy za dusze wasze liczbę oddać maią. Aby to z weselem czynili, a nie wzdychaiąc: bo to wam nie pożyteczno.
18. Módlcie się za nami: abowiem ufamy iż mamy dobre sumienie: we wszem chcąc dobrze obcować.
19. A tym więcéy proszę abyście to czynili, iżbym wam rychléy był przywrócon.
20. A Bóg pokoiu który wywiódł od umarłych wielkiego pastérza owiec we krwi testamentu wiecznego, Pana naszego Jezusa Christusa,
21. niechay was sposobi do wszytkiego dobrego, abyście czynili wolą iego, sprawuiąc w was coby się podobało przed nim przez Jezusa Christusa: któremu iest chwała na wieki wieków. Amen.
22. A proszę was bracia abyście za dobre przyięli słowo pocieszenia. Bom do was bardzo krótko napisał.

---

naznacza Apostoł tego obrządku, to jest, iż się przezeń oznaczało, że Chrystus za obozem, to jest za miastem Jerozolimą miał być ukrzyżowanym, i że przez śmierć swoję miał znieść przybytek i kościół żydowski, a ustanowić i rozszerzyć po całym świecie Kościół chrześciański, *żeby krzyż Chrystusowy nie był ołtarzem kościoła, ale świata*, jak powiada Ś. Leon (serm. 9 de Passione).—*Za bramą.* Góra bowiem Kalwaryjska była za bramą Jerozolimy.

13. *Wynijdźmyż tedy do niego za obóz.* Przywodzi Apostoł przyczynę tropologiczną (moralną) tejże ceremonii, pokazując, iż dla naśladowania Chrystusa, trzeba nam wyjść za obóz przepychu, roskoszy, zbytków i tym podobnych rzeczy, i ochotnie znosić dla Chrystusa pogardę i cierpienia. — *Nosząc urąganie jego.* Tego, który cierpiał za obozem, albowiem których prowadzono za bramę, haniebną śmiercią karano. Urąganiem Chrystusowém nazywa Apostoł właściwie to, przez które się nazywali chrześcianami, o czém I. Piotr 4, 16: *Lecz jeżli jako chrześcianin, niech się nie sromą, a niech chwali Boga w têm imieniu.* Było bowiem hańbą nazywać się zwolennikiem i uczniem ukrzyżowanego Chrystusa.

14. *Albowiem nie mamy tu miasta trwającego.* Jest tłumaczenie anagogiczne (patrz Tom I. § 4 wstępu) tegoż obrządku i wyjścia za obóz, albo za miasto. Oznacza się bowiem, iż należy ztąd wynijść przez uczucie, a podnieść nasze żądze do owéj lepszéj Jerozolimy niebieskiéj.—*Przyszłego szukamy.* Dążymy do owego miasta, które się nam obiecuje w przyszłości, to jest, do Jerozolimy niebieskiéj.

15. *Przez niego tedy.* Chrystusa jako naszego Najwyższego Kapłana i pośrednika. — *Zawsze ofiarujmy Bogu ofiarę chwały.* Hymny, psalmy, dziękczynienia.

16. *Udzielania spólnego.* Dzielenia się dobrami waszemi z ubogimi. — *Takowemi ofiarami zasługujemy się Bogu.* Patrz Wujka.

17. *Przełożonym waszym.* Patrz Wujka.— *Bądźcie im poddani.* Okazując im pokorne posłuszeństwo.— *Aby to z weselem czynili.* Aby swą pieczę nad wami wykonywali z ochotą i weselem, i nie wzdychali pod ciężarem, ale go z łatwością dźwigali. — *Bo to wam niepożyteczno.* Nie wypada, to jest, aby ze wzdychaniem to czynili, albowiem, jak powiada Chryzostom, wzdychanie przełożonego z powodu nieposłuszeństwa podwładnego woła o ciężką pomstę do Pana.

18. *Ufamy iż mamy dobre sumienie.* Jakby rzekł: Powinniście to czynić, jako za przyjacielem i zasłużonym u was, który się nie czuje, żeby co złego przeciwko wam uczynił, ale przeciwnie chciał i chce każdemu dopomódz.

19. *Abyście to czynili.* Modlili się za mną. — *Był przywrócon.* Wrócił do was.

20. *A Bóg pokoju.* Sprawca i miłośnik pokoju.— *Który wywiódł od umarłych.* Który wzbudził z umarłych Chrystusa, wielkiego Pasterza téj owczarni Kościoła. — *We krwi testamentu wiecznego.* Przez zasługę śmierci i krwi, którą Chrystus wylał na krzyżu, przez którą krew utwierdzonym został nowy testament, i nasze pojednanie z Bogiem, a Chrystus stał się wielkim Pasterzem owiec, my zaś jego owcami.

21. *Niechaj was sposobi do wszystkiego dobrego.* Bóg pokoju niechaj was ułoży jako członki jednego ciała, i udoskonali we wszelkiego rodzaju dobrych uczynkach.— *Sprawując w was coby się podobało przed nim.* Obdarzając was łaskami, i dopomagając wam, abyście czynili wolą jego. — *Przez Jezusa Chrystusa.* Przez zasługi Jezusa Syna Jego.—*Któremu jest chwała na wieki wieków.* Któremu, niemniéj słusznie można odnieść do Chrystusa, który także jest Bogiem, jak do Boga Ojca.

23. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo (si celerius venerit) videbo vos.
24. Salutate omnes praepositos vestros et omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres.
25. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

23. Wiédzcie iż brat nasz Tymotheusz wypusczon: z którym (ieśli rychléy przydzie) oglądam was.
24. Pozdrówcie wszytki przełożone wasze, y wszytki święte. Pozdrawiaią was bracia ze Włoch.
25. Łaska z wami wszytkimi. Amen.

Wykład X. J. Wujka. — **Roz. 13.** w. 4. *Uczciwe małżeństwo.* To jest wszyscy, którzy są w małżeństwie, niech się w niém uczciwie sprawują: niech sobie wiarę małżeńską trzymają. Albo niechaj będzie małżeństwo u wszech w uczciwości: a niech go nikt nie gani jako złego. Nakoniec uczciwe jest małżeństwo, między wszystkimi porządnie złączonymi. Lecz jako nierządne i nieuczciwe jest małżeństwo ojca z córką, syna z matką, brata z rodzoną siostrą, męża z wtórą żoną póki pierwsza żywa: albo żony z drugim mężem póki pierwszy żyw: tak też nieuczciwe i nierządne jest małżeństwo mnicha z mniszką, albo księdza z jakążkolwiek białogłową. O czem ś. Chryzostom do Theodora mnicha, który chciał żonę pojąć albo już był pojął. Uczciweć prawi, jest małżeństwo, ale już nie tobie. Bo co ty małżeństwem nazywasz, to ja mam za gorsze niźli cudzołóztwo.

8. *Jezus Chrystus wczora i dziś.* To jest: Jezus Chrystus nie dopiero być począł kiedy się z Panny Maryi narodził: ale zawsze był, zawsze jest, i zawsze będzie. Bo on jest, który był, który jest, i który będzie. (Objaw. 1, 4, 11).

10. *Mamy ołtarz.* Ten ołtarz (mówi Isichius) jestci ołtarz ciała Pana Chrystusowego. Tegoż Chryzostom, Theophilaktus, Sedulius, Theodoretus i Oecumenius podpierają: iż tu Paweł mówi o niekrwawéj ofierze ciała i krwie Pańskiéj, która się na ołtarzu odprawuje. Bo i greckie słowo θυσιαστήριον znaczy właśnie ołtarz na którym ofiary sprawują. Nie należą tedy Lutrowie, Kalwinistowie i Nowochrzczeńcy do społeczności Apostołów i wiernych Kościoła pierwszego: gdyż ani ofiary ciała i Krwie Pańskiéj, ani ołtarzów do niéj żadnych nie mają: i owszem je jako wierni Antychrystowi słudzy, z kościołów katolickich wymiatają. (Isich. lib. 6, cap. 21 in Levit).

16. *Takowemi ofiarami zasługujemy się Bogu.* Obacz, iż jałmużny i inne dobre uczynki mają zasługę u Pana Boga. Bo się Bóg w nich kocha, i ubłagan nimi bywa: czego upornie przą dzisiejszy odszczepieńcy.

17. *Bądźcie posłuszni przełożonym waszym.* Tu widzimy, iż posłuszeństwo w rzeczach duchownych powinien jest każdy przełożonym duchownym: kto jedno ma duszę, a jest chrześcianinem, i owcą Chrystusową, bądź król, bądź cesarz.

---

23. *Wypuszczon.* Uwolniony z więzienia. Daje znać, iż Tymoteusz znajdował się gdzieś w więzieniu, chociaż o tém nigdzie nie powiedziano.

24. *Przełożone wasze.* Biskupów rozmaitych kościołów, a zwłaszcza Judei i Syryi.— *I wszystkie święte.* Wszystkich wiernych.—*Bracia ze Włoch.* Żydzi chrześcianie rozproszeni po różnych miastach Włoskich

25. *Łaska.* Zwyczajna formuła kończenia listów. Pod imieniem łaski rozumie wszelkiego rodzaju dobra, wysłużone nam przez Chrystusa od Boga.

Koniec listu ś. Pawła do Żydów.

Wprowadzenie do listu ś. Jakóba Apostoła.

Wykład X. J. Wujka.—Ten list, jako i drugie za nim idące (jako Augustyn ś. przypomina, i sama rzecz jawnie pokazuje), najwięcéj zbijają błąd o saméj wierze: którego się niektórzy byli jęli ze źle rozumianych słów Pawła ś. Acz nie tylko ten błąd ale i innych wiele z tego jednego pochodzących Apostoł ów w tym liście strofuje.

Uczy tedy, iż nie sama wiara, ale i dobre uczynki są potrzebne. Iż nie sama wiara usprawiedliwia, ale i dobre uczynki, któremi téż czcimy i chwalimy Pana Boga. Iż nie jest rzecz niepodobna, ale owszem potrzebna zachować Boże przykazanie, i być bez wszego grzechu śmiertelnego. Iż Pan Bóg nie jest sprawcą ani przyczyną grzechu, ani pokus do grzeszenia. Iż jest rzecz potrzebna, abyśmy się strzegli grzechów, wspominając na śmierć, na sąd ostateczny, i na męki piekielne: i abyśmy się wzbudzali ku dobrze czynieniu, nadzieją zapłaty którą będziem mieć w niebie. Te artykuły katolickiéj wiary uprzejmie nam Apostoł zaleca: strofując ostrze tych, którzy błędy im przeciwne trzymają i uczą ich. Acz też napomina, aby i wiary nie zaniedbywali, owszem aby się do niéj nawracali; pokazując jako jest wielce potrzebna ku zbawieniu. Tak tedy upomina ku wszelakim uczynkom dobrym, i odwodzi ode wszego grzechu, ale mianowicie od przebierania w osobach, od pomawiania i posądzania drugich, od waśni i rozterków, od pożądliwości i miłości świata, i od przysiąg. A napomina ku modlitwom, jałmużnom, ku pokorze, ku spowiedzi, i ku pokucie: ale najwięcéj ku cierpliwości w prześladowaniu.

Jakób który ten list pisał, nie jestci ten, którego święto obchodzimy 25 dnia Lipca: który był brat ś. Jana Ewangelisty, i którego męczeństwo w Dziejach opisane mamy: ale on, którego święto mamy pierwszego dnia Maja, który był zwan bratem Pańskim, i bratem Judowym, i który był pierwszym Biskupem Jerozolimskim. O którym czytamy w Dziejach 15 i 21, i Galat. 2. O jego dziwnych pokutach i świątości żyvia pisze w kościelnéj historyi

Euseb. lib. 2, cap. 22, i Hieron. in Catal. Przetoż jako najwyższy kapłan w starym zakonie miał zwierzchność nad wszystkimi Żydy: nie tylko nad tymi co byli w Jeruzalem i w Judzkiéj ziemi, ale i nad tymi, którzy byli po rozmaitych narodach rozproszeni: czego dochodzimy z Dziejów 9, w. 1 i 2. Tak też ś. Jakób Biskup Jerozolimski, maiąc pieczą i staranie, nie tylko o tych Żydziech, którzy w żydowskiéj ziemi mieszkali, ale i o wszystkich inszych, pisze ten list do dwunaściu pokolenia Żydów rozproszonych: a w nich do wszech chrześcijanów po wszystkim świecie rozszerzonych.

EPISTOLA CATHOLICA

BEATI JACOBI APOSTOLI.

CAPUT I.

LIST POWSZECHNY

BŁ. JAKÓBA APOSTOŁA.

ROZDZIAŁ I.

O sprzeciwianiu się pokusom, pragnieniu mądrości i innych darów Bożych, i t. d.

1. Jacobus, Dei et Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus, quae sunt in dispersione, salutem.

2. Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis,

3. scientes, quod probatio fidei vestrae patientiam operatur.

4. Patientia autem opus perfectum habet, ut sitis perfecti et integri in nullo deficientes. *(Rom. 5 3).*

5. Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat; et dabitur ei.

6. Postulet autem in fide nihil haesitans: qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur; *(Matth. 7, 7).*

7. non ergo aestimet homo ille, quod accipiat aliquid a Domino.

8. Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis.

1. Jakub, Boży y Pana naszego Jezusa Christusa sługa, dwiemanaście pokoleniom które są w rosprószeniu, zdrowia.

2. Za wszelką radość poczytaycie, bracia moi, gdy w rozmaite pokusy wpadniecie,

3. wiedząc iż doświadczenie wiary waszéy sprawuie cierpliwość.

4. A cierpliwość ma doskonały uczynek: abyście byli doskonali y zupełni, którym ni na czym nie schodzi.

5. A ieśli który z was potrzebuie mądrości, niech prosi od Boga który obficie wszytkim dawa, ą nie wymawia: a będzie mu dana.

6. A niech prosi z wiarą nic nie wątpiąc: bo kto wątpi podobny iest wału morskiemu którego wiatr wzrusza y tam y sam nosi;

7. przetóż niech on człowiek nie mniema, aby co miał wziąć od Pana.

8. Mąż umysłu dwoistego, niestateczny iest we wszech drogach swoich.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Jakób.* Syn Alfeusza z Maryi Kleofasowéj, Mat. 27, 56, która, jak chcą niektórzy, była siostrą Najświętszéj Panny. Był pierwszym biskupem Jerozolimskim.—*Dwiemanaście pokoleniom które są w rozproszeniu.* Wszystkim Żydom, którzy powstali z dwunastu pokoleń, i rozproszyli się pomiędzy poganami. Z tego się pokazuje, iż ze wszystkich pokoleń niektórzy się nawrócili do Chrystusa.

2. *Wszelką radość.* Największą, najwyższą, najzupełniejszą.— *Gdy w rozmaite pokusy wpadniecie.* W rozmaite utrapienia.

3. *Doświadczenie wiary waszéj. Doświadczenie,* to jest, to co doświadcza duszę człowieka, to jest wiarę i cnotę. Tém zaś *doświadczeniem* jest utrapienie.— *Sprawuje cierpliwość.* Daje powod i przedmiot cierpliwości, okazuje też ją, jeśli się w nas znajduje.

4. *A cierpliwość ma doskonały uczynek.* Albowiem, jak powiada tu Beda: *Czyja cierpliwość nie może być zwyciężoną, taki dowodzi, iż jest doskonałym.* W greckim jest, *niechaj ma,* wedle którego tłumaczenia zdaje się, iż wymaga apostoł najwyższego i najdoskonalszego stopnia téj cnoty, to jest, wesela i radości w przeciwnościach, czego też wprzódy uauczał nas Chrystus, Mat. 5, 12: *Cieszcie się i radujcie, i t. d.*

5. *Jeźli który z was potrzebuje mądrości.* Rozumie mądrość praktyczną i potrzebną, albo pożyteczną do zbawienia.—*Niech prosi od Boga.* Albowiem jak mówi Ekklezyastyk. 1, 1: *Wszelka mądrość od Pana Boga jest.*—*A nie wymawia.* Albowiem nie zwykł Bóg wyrzucać proszącym ich niegodność, natrętność, jak to czynią pospolicie bogacze, gdy ich proszą o co ubodzy.—*A będzie mu dana.* Jeśli to będzie z korzyścią dla niego, i jeśli będą zachowane należyte warunki modlitwy.

6. *A niech prosi z wiarą nic nie wątpiąc.* P. W.

7. *Przetoż niech on człowiek nie mniema.* Który wątpi.

8. *Mąż umysłu dwoistego.* Wahający się i niepewny do jakiego skłonić się zdania i chęci. Można też rozumieć obłudnika i chytrego, który mówi *w sercu i sercu*, jak jest w Psal. 11, 3. Takimi są fałszywi politycy, którzy *są niestałymi we wszystkich drogach swoich;* albowiem rozmaite przybierają kształty, żeby tylko zadość uczynić swoim korzyściom, i raz udają, iż są katolikami, drugi raz uchodzą za heretyków, albo nawet bezbożników. Tacy są ohydnymi Bogu, i ich modlitwy z powodu obłudy i bezbożności są obrzydliwością i bluźnierstwem.

9. Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua;
10. dives autem in humilitate sua, quoniam sicut flos foeni transibit; *(Eccli. 14, 18. Isai. 40, 6. I. Petr. 1, 24).*
11. exortus est enim sol cum ardore, et arefecit foenum, et flos ejus decidit, et decor vultus ejus deperiit: ita et dives in itineribus suis marcescet.
12. Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam, cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se. *(Job. 5, 17).*
13. Nemo, cum tentatur, dicat, quoniam a Deo tentatur; Deus enim intentator malorum est; ipse autem neminem tentat.
14. Unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus.
15. Deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem.
16. Nolite itaque errare, fratres mei dilectissimi.
17. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.

9. A niech się brat podły chlubi, w podwyższeniu swoim;
10. a bogaty, w podłości swoiéy: boć przeminie iako kwiat trawy;
11. abowiem weszło słońce z upaleniem, y ususzyło trawę, y kwiat iéy opadł, y zginęła śliczność oblicza iego: tak y bogaty w drogach swoich uwiędnie.
12. Błogosławiony mąż który zdzierżywa pokusę: bo gdy będzie doświadczony, weźmie koronę żywota, którą obiecał Bóg tym którzy go miluią.
13. Żaden gdy bywa kuszon, niech nie mówi że od Boga bywa kuszon. Abowiem Bóg nie iest kusiciel złych: a sam nikogo nie kusi.
14. Lecz każdy bywa kuszony od własnéy pożądliwości pociągniony y przynęcony.
15. Za tym pożądliwość gdy pocznie, rodzi grzéch: a grzéch gdy wykonany będzie, rodzi śmierć.
16. Nie mylcie się tedy bracia moi namilszy.
17. Wszelki datek dobry, y wszelki dar doskonały, z wysocza iest, zstępuiący od Oyca światłości, u którego niémasz odmiany, ani zaćmienia przemiany.

---

9. *A niech się brat podły chlubi.* Chrześcianin ubogi i wzgardzony.—*W podwyższeniu swojém.* Którego oczekuje, i które obiecał Chrystus, gdy rzekł: *Kto się poniża podwyższon zostanie,* Mat. 23, 12.

10. *A bogaty, w podłości swojéj.* Bogacz, jeśli w jaki sposób od nieprzyjaciela, lub z powodu rozbicia się na morzu, czy innym przypadkiem, zostanie ogołoconym z dóbr swoich, niechaj cierpliwie znosi to upokorzenie i stratę, i z radością je przyjmuje, a przeto niech się w niém chlubi. Inni mniemają, iż się domyślać należy słowa *niechaj się zawstydzi,* tak bowiem lepiéj odpowiadają sobie części antytezy ubogiego i bogacza, w tym sensie: A bogaty niech się zawstydzi w upokorzeniu, które mu jest przygotowaném, i którego napewno oczekiwać powinien. Ten wykład bardziéj się nam podoba, i dobrze odpowiada temu co następuje.— *Boć przeminie jako kwiat trawy.* Mądrze Ś. Paweł powiada I. Tym. 6, 17: *Bogatym tego świata rozkazuj nie wysoce rozumieć, ani pokładać nadzieje w niepewności bogactw.*

11. *I zginęła śliczność oblicza jego.* Obliczem kwiatu przez przenośnię nazywa jego kształt i postać.— *W drogach swoich.* Drogami bogaczów są, już to jego czynności, zatrudnienia, zabawy; już sposoby i drogi którémi dąży do nabycia bogactw i zaszczytów.

12. *Błogosławiony mąż który zdzierżywa pokusę.* Który nieustępuje naciskającym klęskom, ani upada w przeciwnościach, i nie tylko znosi utrapienie, ale także mężnie je zwycięża.— *Bo gdy będzie doświadczony.* Gdy przez wielką cierpliwość zostanie wyprobowanym, oczyszczonym, ogładzonym i udoskonalonym.— *Weźmie koronę żywota,* tę samę o któréj mówił II. Tym. 4, 7: *Potykaniem dobrém potykałem się, i t. d. Naostatek odłożon mi jest wieniec sprawiedliwości.* Zowie się *koroną żywota,* gdyż błogosławieństwo niebieskie jest wieńcem wiecznie się zieleniejącym i kwitnącym, nie więdniejącym lub opadającym, jakiemi są wieńce tego życia splecione z bluszczu, ziół albo wawrzynu, które jednak tak bardzo cenili starożytni.

13. *Żaden gdy bywa kuszon.* Przechodzi apostoł od pokusy doświadczenia do pokusy poduszczenia i uwiedzenia, którą szatan napastuje wiernych.— *Bóg nie jest kusiciel złych.* Patrz Wujka.

14. *Przynęcony.* Roskosz bowiem jest jakby pokarmem i przynętą występku. W tym wierszu i następnym trojaki stopień pokus i grzechów odróżnia apostoł. Piérwszym jest poduszczenie czyli myśl zła, w któréj po większéj części nie ma żadnego grzechu, gdyż często nastręcza ją szatan i obudza bez naszéj winy. Drugim jest upodobanie, to jest, gdy wola zaniedbuje ją powściągnąć, albo się niedoskonale zgadza, i w tém jest grzech powszedni. Trzecim jest, zezwolenie rozmyślne, które stanowi grzech śmiertelny, jeśli przedmiot będzie ważny, i pod ciężkim obowiązkiem zakazany.

15. *Pożądliwość gdy pocznie.* To jest upodobanie, jak się rzekło wyż.— *Rodzi grzech.* To poruszenie upodobania nazywa grzechem, bo chociaż nie jest zupełnie dobrowolném, ani śmiertelnym grzechem, jednak nie jest wolném od winy. Że zaś nie jest grzechem śmiertelnym, pokazuje się z tego, iż go odróżnia od grzechu wykonanego, który rodzi śmierć. Podobną przenośnię poczęcia i porodzenia znajdziemy Job. 15, 35; Iz. 33, 11, i 59, 4; i Psal. 7, 15.—*Gdy wykonany będzie.* Przez zgodzenie się zupełnie rozmyślnie.— *Rodzi śmierć.* Grzechu śmiertelnego. Patrz Wujka.

16. *Nie mylcie się tedy bracia.* Strzeżcie się tedy przypuszczać do głowy tak niedorzeczną i bezbożną myśl, że Bóg was kusi.

17. *Wszelki datek dobry.* Jakby rzekł: Tak dalece Bóg nikogo nie kusi i do złego nie pobudza, iż od niego przychodzą nam wszystkie nadprzyrodzone dary i łaski, przez które się zapalamy do wszelkich cnót i doskonałości chrześciańskiéj.—*Zstępujący od Ojca światłości.* Od Boga, który jest nieżmierną światłością, *i w którym żadnéj ciemności nie masz,* jak się mówi I. Jan. 1, 5, i który jest sprawcą światłości tak téj materyalnéj, jak duchownéj, przez którą za pomocą wiary i natchnień oświeca umysły ludzi.— *U którego nie masz odmiany.* Żeby raz świecił, drugi raz nie świecił, jak to bywa ze słońcem i księżycem. — *Ani zaćmienia przemiany.* Jak to bywa ze słońcem, które na-

18. Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturae ejus.

19. Scitis, fratres mei dilectissimi. Sit autem omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram. *(Prov. 17, 27).*

20. Ira enim viri justitiam Dei non operatur.

21. Propter quod abjicientes omnem immunditiam et abundantiam malitiae, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.

22. Estote autem factores verbi, et non auditores tantum, fallentes vosmetipsos. *(Matth. 7, 21. Rom. 2, 13).*

23. Quia, si quis auditor est verbi, et non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suae in speculo:

24. consideravit enim se, et abiit, et statim oblitus est, qualis fuerit.

25. Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis, et permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis: hic beatus in facto suo erit.

26. Si quis autem putat se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio.

27. Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem, haec est: Visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc saeculo.

18. Dobrowolnie bowiem porodził nas słowem prawdy, żebyśmy byli nieiakim początkiem stworzenia iego.

19. Wiecie bracia moi namilszy. A niech wszelki człowiek będzie prędki ku słuchaniu: a leniwy ku mówieniu, y leniwy ku gniewowi.

20. Bo gniew męża nie sprawuie sprawiedliwości Bożéy.

21. Przeto odrzuciwszy wszelakie plugastwo y obfitość złości, przyimicie w cichości słowo wszczepione, które może zbawić dusze wasze.

22. A bądźcie czynicielmi słowa, a nie słuchaczmi tylko: oszukawaiącymi samych siebie.

23. Bo ieśli kto iest słuchaczem słowa, a nie czynicielem: ten podobny będzie mężowi przypatruiącemu się obliczu narodzenia swego we źwierciedle:

24. bo się obeyźrzał, y odszedł, y wnet zapomniał iakowy był.

25. Lecz ktoby pilniéy weyźrzał w zakon doskonałéy wolności, y wytrwał w nim, nie stawszy się słuchaczem zapamiętliwym, ale czynicielem uczynku: ten błogosławiony będzie w sprawie swoiéy.

26. A ieśli kto mniema że iest nabożnym nie powściągaiąc iężyka swego, ale zawodząc serce swe: tego nabożeństwo próżne iest.

27. Nabożeństwo czyste y niepokalane u Boga y Oyca to iest: Nawiédzać siéroty y wdowy w ucisku ich: a siebie zachować niezmazanym od tego świata.

---

przemian to jedno, to drugie półkule ziemi oświeca, i gdy jednéj przyświeca, względem drugiéj jest niejako zaćmionêm.

18. *Dobrowolnie bowiem porodził nas słowem prawdy.* Słońce świeci z konieczności natury; tak Ojciec światłości nie zmuszony koniecznością, ale pobudzony miłością i dobrocią zrodził nas słowem prawdy. Słowo zaś prawdy, to jest nauka Ewangeliczna, jest światłością; ztąd I. Piotr. 2, 9, mówi się: *Który was wezwał z ciemności ku swojéj przedziwnéj światłości.* — *Żebyśmy byli niejakim początkiem stworzenia jego.* Grecy wszyscy czytają *pierwiastkiem,* to jest, abyśmy byli niejakim pierwiastkiem jego stworzeń. Ponieważ zaś pierwiastkami są piérwsze owo e, i przedewszystkiém się zalecające, sens tedy jest: Abyśmy jako synowie światłości, godni tak wielkiego Ojca, trzymali pierwszeństwo pomiędzy wszystkiemi stworzeniami.—*Stworzenia jego.* Stworzenie Boże, czyli nowe stworzenie, w mowie świętéj oznacza człowieka odnowionego przez łaskę, ukształconego na podobieństwo Chrystusa.

19. *Wiecie.* Dobrze wiecie, iż to jest prawdą, com wam powiedział.— *Prędki ku słuchaniu.* Przystępuje do upominania do dobrych uczynków, do których wypełnienia za piérwszy niejako stopień służy to, żeby powściągnąć język, i z ochotą słuchać przykazań Bożych.

20. *Bo gniew męża nie sprawuje sprawiedliwości Bożéj.* Watablus tak wykłada: Mąż gniewliwy nie jest posłuszny przykazaniom Bożym. Rozkazuje tedy żeby hamować gniew, gdyż jest zwykle powodem do zgwałcenia Boskiego prawa.

21. *Odrzuciwszy wszelakie plugastwo.* Wyraz grecki nie zdaje się oznaczać nieczystości rozpusty, ale raczéj plugastwa łakomstwa i chciwości rzeczy ziemskich, które podają materyą do gniewu. — *I obfitość złości.* Obfitość złą; jakby rzekł: Wszystko co jest zbytecznêm i złêm, zasługuje na odrzucenie.— *Słowo wszczepione.* To jest naukę Ewangeliczną, wszczepioną w umysły nasze, przez opowiadanie. Upomina zaś abyśmy ją przyjęli w cichości, gdyż cichość dziwnym sposobem usposabia dusze nasze do nauki Ewangelicznéj. Przeto napisano jest Iz. 61, 1: *Posłał mię abych oznajmił cichym.* Które słowo Chrystus o samym sobie wytłumaczył, Łuk. 4, 18: tak Psal, 24, 9: *Poprowadzi ciche w rozsądku: nauczy skromne dróg swoich.*

22. *Oszukiwającymi samych siebie.* Bo ktoby sądził, iż dosyć jest słuchać zbawiennéj nauki, i nie przykładał ręki do dzieła, zostawałby w wielkim błędzie.

23. *Obliczu narodzenia swego.* Twarzy rodziméj.

24. *I wnet zapomniał jakowy był.* Tak kto słucha słowa Bożego, a w uczynku go nie zachowywa, widzi jakby w źwierciadle zmazy swoje; ale się nie stara ich zetrzeć, być może nawet dla tego, że o nich zapomniał.

25. *W zakon doskonałej wolności.* Rozumie prawo Ewangeliczne, które jest prawem wolności i miłości, gdyż Mojżeszowo było prawem bojaźni i niewoli.— *I wytrwał w nim.* Kto nie pobieżnie, ale pilnie i długo będzie układał swoje obyczaje przy têm źwierciadle, nie tak jak ów, który wnet odszedł i zapomniał jakim był, ten się stanie zupełnie i coraz więcéj błogosławionym.— *W sprawie swojéj.* Nie w prostém i jałowém poznaniu, ale w sprawie swojéj, to jest, w uczynkach, do których się odnosi znajomość prawa.

26. *A jeżli kto mniema że jest nabożnym.* Ponieważ wyż., w. 19, upominał był, aby wierni byli leniwymi do mówienia, teraz twierdzi, iż taki się napróżno chlubi ze swojéj wiary i pobożności, który popuszcza cugle myślom i językowi swemu, chociażby mowa lub myśl jego nieobrażała majestatu Bożego.

27. *Nabożeństwo czyste i niepokalane.* Prawdziwą pobożnością jest hamować język, i ćwiczyć się w in-

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 6.—*A niech prosi z wiarą nic nie wątpiąc.* Nie iżby każdy który o co Pana Boga prosi, miał pewnie wierzyć, a najmniéj nie wątpić, że otrzyma to wszystko o co prosi: ale iż nie ma nic wątpić o wszechmocności i miłosierdziu Bożém, iż i może, i chce, i gotów jest wysłuchać go, i dać mu to wszystko, cokolwiek mu jest potrzebno i pożyteczno: albo o cokolwiek godnie a przystojnie prosi.

13. *Bóg nie jest kusiciel złych.* Ztąd widzimy, iż Bóg nie jest przyczyną grzechu. Jest pokusa (mówi Augustyn S.) grzech przywodząca, którą Pan Bóg nikogo nie kusi: i jest pokusa wiary doświadczająca, którą Pan Bóg człowieka kusić raczy.

15. *Pożądliwość gdy pocznie, rodzi grzech.* Oto widzisz, że pożądliwość sama z siebie grzechem nie jest, jako fałesznie uczą heretycy: jedno kiedy na nię człowiek umyślnie zezwala. Bo jako Augustyn S. to miejsce wykłada: Insza jest matka rodząca, a inszy płód urodzony. Pożądliwość jest jako matka, a grzech jest płód. Lecz pożądliwość nie rodzi, jeźli pierwéj nie pocznie: a nie poczyna, jeźli nie otrzyma umyślnego na złe zezwolenia. I przetoż walczymy przeciwko niéj, aby nie poczęła i nie porodziła grzechu. (Aug. cont. Jul. lib. 5, c. 5.)

15. *A grzech wykonany.* Obacz, iż nie wszelki grzech, i nie każde zezwolenie ku pożądliwości jest śmiertelne i potępienia godne: jedno kiedy zupełnie człowiek umysłem zezwala na grzech, na który go pożądliwość ciągnie, chociażby go też skutkiem nie wykonał. (Mat, 5, 28).

27. *Nabożeństwo czyste.* Widzisz iż prawe nabożeństwo nie na saméj wierze, ani na czytaniu pisma, albo na słuchaniu kazania zależy, ale na pełnieniu dobrych uczynków.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O niepogardzaniu ubogimi, niedostateczności wiary bez uczynków, i t. d.

1. Fratres mei, nolite in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi gloriae. *(Lev. 19, 15. Prov. 24, 23. Eccli. 42, 1).*

2. Etenim si introierit in conventum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida, introierit autem et pauper in sordido habitu,

3. et intendatis in eum, qui indutus est veste praeclara, et dixeritis ei: Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis: Tu sta illic; aut sede sub scabello pedum meorum:

4. nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis judices cogitationum iniquarum?

5. Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?

6. Vos autem exhonorastis pauperem. Nonne divites per potentiam opprimunt vos, et ipsi trahunt vos ad judicia?

1. Bracia moi, nie miéycie z brakowaniem osób wiary Pana naszego Jezusa Chrystusa chwały.

2. Abowiem gdyby wszedł do zgromadzenia waszego mąż maiący złoty pierścień w szacie świetnéy, wszedłby téż y ubogi w plugawéy szacie,

3. y patrzylibyście na tego co się odział w świetną szatę, y rzeklibyście mu: Ty siedź tu dobrze: a ubogiemubyście rzekli: Ty stóy tam: abo siedź pod podnóżkiem nóg moich:

4. azaż nie sądzicie sami między sobą, y nie staliście się sędziami myśli złościwych?

5. Słuchaycież bracia moi namilszy: Azaż Bóg nie obrał ubogich na tym świecie, bogatymi w wierze, y dziedzicmi królestwa, które Bóg obiecał tym którzy go miluią?

6. A wyście nie uczcili ubogiego. Aza bogacze przez moc was nie uciskaią: y ci was do sądów nie pociągaią?

---

nych uczynkach pobożności, nawiedzać sieroty i wdowy, i t. d. P. W. —*U Boga i Ojca.* U Boga Ojca naszego, to jest, i wedle sądu Bożego i ludzkiego, jest to prawdziwą pobożnością. —*Siebie zachować niezmazanym od tego świata.* Od występków tego świata.

R. 2.—1. *Nie miejcie z brakowaniem osób wiary.* Nie łączcie wiary Chrystusowéj ze względami na osoby, i nie sądźcie żeby te dwie rzeczy mogły się z sobą pogodzić. P. W. —*Jezusa Chrystusa chwały.* Jest hebraizm, zamiast Jezusa Chrystusa chwalebnego.

2. *Mąż mający złoty pierścień w szacie świetnéj.* Baroniusz, *(tom. I. anno Christi* 34), Pineda *(de Rebus Salomonis lib.* 6, *c.* 5), rozumieją, iż tym pierścieniem na szacie była śpinka złota, którą niegdyś nosili krewni i szczególni przyjaciele królów i książąt. Inni ogólnie, i jak sądzimy słuszniéj, rozumieją to o pierścieniu na palcu.

3. *I patrzylibyście.* Zwracali wzgląd. —*Ty siedź tu dobrze.* W miejscu wygodném i zacném.

4. *Azaż nie sądzicie sami między sobą?* Czyż nie źle czynicie, gdy swoją powagą przywłaszczacie sobie sąd który się Bogu należy, i z zewnętrznych tylko pozorów mierząc ludzi, przenosicie bogaczów nad ubogich, gdy jednak często *co jest u ludzi wyniosłego, obrzydłość jest przed Bogiem,* jak się mówi Łuk. 16, 1 —*I nie staliście się sędziami myśli złośliwych.* W greckim *rozumowań,* to jest, źle rozumiejącymi, a zatém źle sądzącymi.

5. *Azaż Bóg nie obrał ubogich.* Mówi się bowiem Łuk. 4, 18: *Posłał mię, abym opowiadał Ewangelią ubogim:* i Psal. 71, 13 i 14: *Dusze ubogich zbawi... a imię ich uczciwe przed nim.* —*Bogatymi w wierze.* Ubodzy są w pogardzie, i zdają się być godnymi wzgardy; ale przez wiarę poznajemy, iż oni są najbogatszymi, gdyż ozdobieni teraz wiarą żywą, i udarowani przywilejem synowstwa Bożego, prawem dziedziczném osiągną królestwo wspólnego wszystkich Ojca Boga.

6. *Aza bogacze przez moc was nieuciskają.* Powinnibyście byli raczéj już dla tego samego, żeście zostali spotwarzeni i obdarci od bogaczów, brzydzić się ich zuchwalstwem, a nie przenosić ich nad ubogich.—*I ci was do sądów nie pociągają?* I tam was przemocą uciskają, albo przez fałszywych świadków, których najmują za pieniądze.

7. Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod invocatum est super vos?

8. Si tamen legem perficitis regalem secundum Scripturas: Diliges proximum tuum sicut teipsum; bene facitis: *(Lev. 19, 18. Matth. 22, 39).*

9. si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege quasi transgressores. *(Supr. v. 1).*

10. Quicumque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. *(Deut. 1, 18. Matth. 5, 19).*

11. Qui enim dixit: Non moechaberis; dixit et: Non occides. Quod si non moechaberis, occides autem, factus es transgressor legis.

12. Sic loquimini, et sic facite, sicut per legem libertatis incipientes judicari.

13. Judicium enim sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam; superexaltat autem misericordia judicium.

14. Quid proderit, fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Numquid poterit fides salvare eum?

15. Si autem frater et soror nudi sint, et indigeant victu quotidiano, *(I. Joan. 3, 17).*

16. dicat autem aliquis ex vobis illis: Ite in pace, calefacimini et saturamini; non dederitis autem eis, quae necessaria sunt corpori: quid proderit?

17. Sic et fides, si non habeat opera, mortua est in semetipsa.

18. Sed dicet quis: Tu fidem habes, et ego opera habeo. Ostende mihi fidem tuam sine operibus: et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.

19. Tu credis, quoniam unus est Deus: bene facis; et daemones credunt, et contremiscunt.

7. Aza oni nie bluźnią dobrego imienia które wzywane iest nad wami?

8. Jednak ieśli zakon królewski pełnicie według pisma: Będziesz miłował bliźniego twego iako samego siebie: dobrze czynicie:

9. lecz ieśli osobami brakuiecie, grzech czynicie przekonany od zakonu iako przestępcy.

10. A ktobykolwiek zachował wszytek zakon, a w iednymby upadł, stał się winien wszytkiego.

11. Bo który rzekł, Nie cudzołoż: rzekłci też, Nie zabiiay. A ieślibyś nie cudzołożył, alebyś zabiiał: stałeś się przestępcą zakonu.

12. Tak mówcie, y tak czyńcie iako ci, którzy maią bydź sądzeni przez zakon wolności.

13. Abowiem sąd bez miłosierdzia temu który miłosierdzia nie czynił. A miłosierdzie przewyższa sąd.

14. Cóż za pożytek bracia moi, gdyby kto mówił iż ma wiarę: a uczynkówby niemiał? Izali go może wiara zbawić?

15. A ieśliby brat y siostra byli nadzy, y potrzebowaliby powszednéy żywności,

16. a rzekłby im który z was: Idźcie w pokoiu, zgrzéycie się a nasyćcie się: a nie dalibyście im czego potrzeba ciału: cóż pomoże?

17. Także y wiara, ieśliby nie miała uczynków, martwa iest sama w sobie.

18. Ale rzecze kto: Ty wiarę masz, a ia mam uczynki: okaż mi wiarę twą bez uczynków, a ia tobie okażę wiarę moię z uczynków.

19. Ty wierzysz iż iest ieden Bóg: dobrze czynisz: y czarcić wierzą, y drżą.

---

7. *Aza oni nie bluźnią.* Każą bluźnić, są przyczyną bluźnienia. Bogacze uciskając ubogich dają przyczynę do bluźnienia chrześciańskiéj religii, jakoby takie rzeczy pozwalała, albo nauczała. —*Dobrego imienia, które wzywane jest nad wami.* Imienia chrześcianina, albo ucznia Chrystusowego.

8. *Jednak jeźli zakon królewski pełnicie.* Zapobiega nieznacznie zarzutowi: Czyż więc bogatych należy pogardzać, albo mieć w nienawiści? Odpowiada: Bynajmniéj; jakby rzekł: Wszakże nie bronię, żebyście wedle ogólnego prawa miłości bogatych kochali i szanowali; albowiem gdy to czynicie, zachowujecie prawo Boże, które nam każe miłować bliźnich naszych.—*Zakon królewski.* Dany od Boga, który jest królem królów.

9. *Przekonani od zakonu.* Który zakazuje uwodzić się względami na osoby, Lewit. 19, 15; Deut. 1, 17 i indziéj.

10. *Stał się winien wszystkiego.* Patrz Wujka.

11. *Bo który rzekł, Nie cudzołoż.* Dowodzi, iż ten który jedno przykazanie przekroczył, staje się winnym wszystkich: albowiem czy to się dopuścisz cudzołoztwa, czy zabijesz, i t. d., zawsze się lekceważy powaga tegoż samego prawodawcy, i gwałci się całkowite zachowanie przykazań.

12. *Tak mówcie, i tak czyńcie.* Tak się sprawujcie. — *Przez zakon wolności.* To jest ewangeliczny; żebyście przekonani przez to prawo, nie byli karani jako jego przestępcy.

13. *Sąd.* Potępienie. —*Miłosierdzie przewyższa sąd.* Miłosierdzie okazane ubogiemu, walcząc z sądem Bożym, zwycięża go niejako.

14. *Izali go może wiara zbawić.* P. Wujka.

15. *Brat i siostra.* Tak się nazywali dawniéj Chrześcianie, jakeśmy to nieraz zauważali.

16. *A rzekłby im który z was: Idźcie w pokoju, zgrzejcie się.* Jako owe nagie słowo, przez które na pozor okazujesz litość nad niedolą brata; gdy uprzejmie upominasz, aby głód odegnał, i wziąwszy szatę ogrzał skrzepłe ciało, nic mu nie pomaga, jeśli mu nie dasz pokarmu albo odzienia: tak nic ci nie pomaga wiara, gdy wskazuje co masz czynić, jeśli nie prowadzi do wykonania samych uczynków.

17. *Martwa jest sama w sobie.* Sama w sobie i osobno wzięta, gdyż bez miłości, która jest jéj duszą, zostaje niejako w stanie śmierci, i nie sprawuje dobrych uczynków, które są znakiem życia duchownego; tak jak poruszenie w źwierzętach okazuje ich życie.

18. *Ale rzecze kto: Ty wiarę masz.* Jakby rzekł: Hej, który się szczycisz samą tylko wiarą, a uczynkami gardzisz; czémże nareszcie przekonasz, że masz tę wiarę, którą się naprożno przechwalasz? Albowiem ona jest zupełnie ukrytą, i nie podpada pod zmysł widzenia. Ja zaś, który z wiarą łączę także uczynki, z samych uczynków, które się dają widzieć udowodnię tobie iż mam wiarę, która, gdy jest sama jedna, uchyla się z przed oczu naszych.

19. *Czarcić wierzą, i drżą.* Tak szatani ze drżeniem uznali Chrystusa, gdy mówili: *Przyszedłeś tu przed czasem męczyć nas?* Mat. 8, 29. Patrz Wujka.

20. Vis autem scire, o homo inanis, quoniam fides sine operibus mortua est?
21. Abraham pater noster nonne ex operibus justificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? *(Gen. 22, 9).*
23. Vides, quoniam fides cooperabatur operibus illius: et ex operibus fides consummata est?
23. Et suppleta est Scriptura, dicens: Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam, et amicus Dei appellatus est. *(Gen. 15, 6. Rom. 4, 3).*
24. Videtis quoniam ex operibus justificatur homo, et non ex fide tantum?
25. Similiter et Rahab meretrix, nonne ex operibus justificata est suscipiens nuntios, et alia via ejiciens? *(Jos. 2, 4. Hebr. 11, 31.)*
26. Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est.

20. A chcesz wiedzieć o człowiecze próżny, iż wiara bez uczynków martwa iest?
21. Abraham ociec nasz izali nie z uczynków usprawiedliwiony iest, ofiarowawszy Izaaka syna swego na ołtarzu.
22. Widzisz iż wiara spólnie robiła z uczynkami iego: a z uczynków wiara się wykonała?
23. Y wypełniło się pismo, które mówi: Uwierzył Abraham Bogu, y poczytano mu iest ku sprawiedliwości, y nazwan iest przyiacielem Bożym.
24. Widzicie iż z uczynków bywa usprawiedliwiony człowiek: a nie z wiary tylko?
25. Tak y Rahab nierządnica, izali nie z uczynków iest usprawiedliwiona przyiąwszy posły, y inszą drogą wypuściwszy?
26. Abowiem iako ciało bez ducha iest martwe: tak y wiara bez uczynków martwa iest.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Nie z brakowaniem osób.* Nie tegoć chce Apostoł, aby w rzeczypospolitéj i w zgromadzeniach nie była żadna różność między przełożonymi a poddanymi, między szlachtą a pospolitym człowiekiem, między bogatym a ubogim, między mężczyzną a białemigłowami: jako nowochrzczeńcy opacznie rozumieją. Gdyż napisano jest: Komu cześć, temu cześć. Ale abyśmy w darach i łaskach duchownych, i w rzeczach wiary i Sakramentów, i zbawienia, i w rozdawaniu urzędów duchownych, niemniéj sobie ważyli ubogiego i sługę, jako i bogatego, książę i szlachcica: gdyż wszyscy jedno są w Chrystusie: wszyscy są członkami ciała jednego i bracia w Chrystusie. (Rzym. 13, 7. Galat. 3, 28. I. Kor. 12, 12.)

10. *Stał się winien wszystkiego.* Nie żeby ktokolwiek jest złodziejem, był też mężobójcą i cudzołożnikiem: ani żeby wszystkie grzechy były równe: ani żeby człowiek tak ciężko miał być karan za przestępstwo jednego przykazania, jako za przestępstwo wszystkich. Ale iż wypełnienie zakonu jest miłość, a na dwu przykazaniach o miłości zawisł wszystek zakon i prorocy: słusznie się staje winien wszystkiego ten, który grzesząc śmiertelnie, czyni co przeciwko téj miłości, na któréj wszystko zawisło. (August. epist. 29. Rzym. 13, 10. Mat. 22, 40.)

14. *Cóż za pożytek.* Wszystek ten dyskurs tak jasny jest przeciw dzisiejszym odszczepieńcom, przypisującym usprawiedliwienie i zbawienie saméj wierze, i tak nam pilnie zaleca potrzebę, zasługę i złączenie z wiarą uczynków dobrych: iż Luter i z uczniami swymi nie mogąc wykręcić tak jasnego pisma, zgoła ten list odrzucił, i słomianym nazwał. Kalwin lepak z swymi ma go za pewne pismo i za słowo Boże. Takci się zgadzają nowoewangelikowie w tak poważnéj rzeczy.

19. *I czarcić wierzą.* Wiara bez miłości jest wiara djabelska: wiara z miłością i z uczynkami dobremi jest wiara chrześcijańska. (August. in epist. Joan. tract. 10.)

21. *Abraham izali nie z uczynków.* To miejsce objaśnia nam ono co Paweł ś. napisał. Iż człowiek usprawiedliwion bywa bez uczynków zakonu. I przetoż tegoż Abrahama Jakób ś. na przykład przywodzi, którego też Paweł ś. przywiódł. I tak się ci dwa Apostołowie nadobnie zgadzają. Bo Paweł ś. mówi o uczynkach uprzedzających wiarę: kiedy pisze, iż z takich Abraham nie był przed Bogiem usprawiedliwiony: gdyż bez

---

20. *O człowiecze próżny.* Próżnym człowiekiem nazywa tego, który się przechwala z próżnéj wiary.— *Martwa jest.* Patrz co się rzekło w. 17.

21. *Abraham ojciec nasz.* Patrz Wujka.

22. *Widzisz, iż wiara wspólnie robiła z uczynkami jego.* Spostrzegasz tedy, iż jego wiara nie była czczą i nieczynną; ale ożywiającą, działalną, czynną.— *A z uczynków wiara się wykonała.* Wiara bowiem pobudzała do uczynków; uczynki zaś same udoskonalały wiarę.

23. *Wypełniło się Pismo, które mówi: Uwierzył Abraham Bogu.* Słowa te przywodzi ś. Jakób z Gen. 15, 6, które jednak tak dalece zdają się nie utwierdzać zamierzonego przezeń przedmiotu, iż raczéj rzecz przeciwną utwierdzają, to jest, że wiara bez uczynków usprawiedliwia: dla udowodnienia czego używa ś. Paweł tegoż samego świadectwa do Rzym. 4, 3. Odpowiadamy, że Paweł ś. zamierzał w owym liście nauczyć, iż ani poganie, ani Żydzi przez uczynki moralne, albo przez zachowanie prawa Mojżeszowego nie mogli przyjść do prawdziwéj sprawiedliwości; ale że jedyną jest drogą do niéj wiara Chrystusa pośrednika: a przeto usiłuje jak najbardziéj zalecić wiarę, okazując, iż którekolwiek uczynki mężów świętych Bogu się podobały, to one wypłynęły z wiary: Jakób zaś zamierza pokazać, iż wiara ogołocona z miłości, i uczynków jest zgoła martwą, i razem okazać, że ona wiara Abrahamowa tak wielce sławiona, była żywą, czynną i najpłodniejszą w dobre uczynki. A zatém jedném słowem Paweł ś. wyłącza uczynki uczynione przed wiarą i bez wiary: Jakób ś. wymaga uczynków pochodzących z saméj wiary i które się dzieją po przyjęciu wiary. Tak godzi ś. Augustyn, *(tom. 4, de Fide et Operibus, capite 14. i gdzieindziéj).* — *I nazwan jest przyjacielem Bożym.* Patrz Wujka.

24. *Widzicie iż z uczynków bywa usprawiedliwiony człowiek.* Z uczynków które się wykonywają po przyjęciu wiary, i z saméj wiary nabywa się pomnożenie sprawiedliwości i świętości.

25. *Tak i Rahab.* Znajoma historya z 2go rozdz. Jozuego. — *Izali nie z uczynków jest usprawiedliwiona.* Która wprzódy pogrążona w bałwochwalstwie wydawała swe ciało na nierząd, skoro zaś przyjęła prawdziwą wiarę w Boga, którą wyraźnémi słowy oświadczyła, Joz. 2, 11: *Pan Bóg wasz sam jest Bóg na niebie wzgórę, i na ziemi nizko;* zaraz przez żal i skruchę obrzydziła dawne życie, i została usprawiedliwioną; tę zaś swoję wiarę uszlachetniła i pomnożyła dobremi uczynkami; albowiem z jawném niebezpieczeństwem życia i majętności przyjęła i ocaliła szpiegów żydowskich.

26. *Albowiem jako ciało bez ducha jest martwe.* Patrz co się rzekło wyż., w. 17. Patrz Wujka.

wiary nie jest rzecz podobna Bogu się podobać. A Jakób ś. mówi o uczynkach z wiary pochodzących, i z wiarą złączonych: że z takich Abraham był usprawiedliwiony, a nie z saméj wiary. Jednak się na to obadwa zgadzają, że nie saméj wierze, ale wierze pospołu z uczynkami usprawiedliwienie i zbawienie przypisują. (Rzym. 3, 28. August. lib. 83, quaest. 76. Żyd. 11, 6. Galat. 5, 6.)

23. *I nazwan jest przyjacielem Bożym.* To przeciw wykrętowi kalwińskiemu, żeby Abraham z uczynków był usprawiedliwiony, nie przed Bogiem wewnątrz, ale z wierzchu w oczach ludzkich pokazał się być usprawiedliwionym. Bo tu jaśnie świadczy Jakób ś., iż Abraham przez dobre uczynki stał się i był nazwan przyjacielem Bożym. A tak nie przed ludźmi tylko, ale i przed samym Bogiem był usprawiedliwiony.

24. *A nie z wiary tylko.* To prawie przeciw Lutrom i Kalwinistom, którzy mówią, iż człowiek z wiary tylko, albo z saméj wiary, a nie z uczynków bywa usprawiedliwiony.

26. *Jako ciało bez ducha.* Jako ciało umarłe jest przecie prawe ciało, tak wiara bez uczynków jest prawa i dobra wiara: ale do zbawienia nie płatna i nie pożyteczna.

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O złym języku jako źródle wielu grzechów, unikaniu sprzeczek, o ziemskiéj i niebieskiéj mądrości, i t. d.

1. Nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes, quoniam majus judicium sumitis. *(Matth. 23, 8.)*

2. In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir; potest etiam freno circumducere totum corpus.

3. Si autem equis frena in ora mittimus ad consentiendum nobis, et omne corpus illorum circumferimus.

4. Ecce et naves, cum magnae sint, et a ventis validis minentur, circumferuntur a modico gubernaculo, ubi impetus dirigentis voluerit.

5. Ita et lingua modicum quidem membrum est, et magna exaltat. Ecce quantus ignis quam magnam silvam incendit!

6. Et lingua ignis est, universitas iniquitatis. Lingua constituitur in membris nostris, quae maculat totum corpus, et inflammat rotam nativitatis nostrae, inflammata a gehenna.

7. Omnis enim natura bestiarum, et volucrum et serpentium, et ceterorum domantur, et domita sunt a natura humana;

1. Niech się was wiele mistrzami nie stawa bracia moi, wiedząc iż więtszy sąd odniesiecie.

2. Abowiem w wielu upadamy wszyscy. Jeśli kto w słowie nie upada: ten iest mąż doskonały; może téż wędzidłem kierować wszystko ciało.

3. A ieśli koniom wędzidła w gęby wprawuiemy, aby nam posłuszne były, y wszytko ich ciało obracamy.

4. Oto y okręty wielkie będąc, y gdy ie srogie wiatry pędzą, obracane bywaią od malutkiego stéru, gdzie wola stéruiącego zechce.

5. Tak y ięzyk, małyć wprawdzie członek iest, ale wielkie rzeczy podnosi. Oto iako mały ogień, iako wielki las spala.

6. Y ięzyk iest ogień, powszechność nieprawości. Język postanowiony iest między członkami naszémi, który plugawi wszytko ciało, y zapala koło narodzenia naszego zapalony od piekła.

7. Abowiem wszelkie przyrodzenie źwierząt, y ptaków, y płazów, y innych uskromione bywa, y okrócone iest od przyrodzenia ludzkiego.

R. 3.—1. *Niech się was wiele mistrzami nie stawa.* Niech z was wielu nie bierze i nie przywłaszcza sobie urzędu nauczania.—*Wiedząc iż większy sąd odniesiecie.* Powód do potępienia, niebezpieczeństwo potępienia. Kto bierze na się urząd rządzenia ludem, wkłada ciężar na siebie, straszny nawet dla barek samych aniołów, jak powiada Koncylium Trydentskie, sess. 6, de Reformatione. Patrz Wujka.

2. *Albowiem w wielu upadamy wszyscy.* Jakby rzekł: Czyż nie dość nam będzie zdać sprawę przed Bogiem ze spraw i życia własnego, po co przyjmując przez wyniosłość urząd nauczania i rządzenia, brać na się odpowiedzialność za sprawy drugich?—*Jeśli kto w słowie nie upada: ten jest mąż doskonały.* Jest bowiem rzeczą trudną, i która ze wszech miar wymaga człowieka doskonałego, powstrzymać język.—*Może też wędzidłem kierować wszystko ciało.* Całym sobą rządzić i kierować, jak konia kierujemy wędzidłem.

3. *A jeźli.* Wulgata czytała w tekście greckim εἰ δε, *a jeźli:* lecz teraz czytamy ἰδού, *oto*, w sensie stosowniejszym.

5. *Wielkie rzeczy podnosi.* Watablus i Serariusz przekładają: *pysznie się przechwala*, Gognejusz: *niedołężnie się sprawuje*, to jest, skacze nakształt źrebięcia nieujeżdżonego, swawolnego i dzikiego, któremu zatém należy włożyć wędzidło rozumu; sens tedy tego miejsca jest: Mały jest wprawdzie język, ale nie można go lekceważyć, albowiem hamowany wędzidłem, całego człowieka utrzymuje w granicach obowiązku; przeciwnie, pozbawiony kierunku rozumu, jest burzliwym i wyniosłym, wielkie spory wszczyna i różni pomiędzy sobą całe ludy i królestwa. Dziwnie odpowiada temu co następuje: *Oto jako mały ogień, i t. d.—Oto jako mały ogień.* Oto jako ogień jest malutkim, a jednak mała iskierka gdy ją zaniedbamy, wielki często pożar wznieca, i nieraz cały las lub miasta pochłania.

6. *I język jest ogień.* Z powodu wielkiéj łatwości w szkodzeniu.—*Powszechność nieprawości.* Skład nieprawości. Jest sposób mówienia przysłowiowy, tak mówimy: Morze albo ocean złego. — *Język postanowiony jest między członkami naszemi.* Język z pomiędzy członków naszych jest takim, który całego człowieka plami grzechami.—*I zapala koło narodzenia naszego.* Bieg życia zaczynając od samego narodzenia. Kwiros rozumie, iż apostoł w przenośném znaczeniu bierze tu *koło* za oną najstraszniejszą i najdawniejszą katuszę, któréj jest wzmianka Przyp. 20, 26, wedle tekstu greckiego; i w któréj nie tylko rozrywano członki, ale także używano ognia. A zatém przez *koło narodzenia* tłumaczy przenośnie karę natury naszéj, tak jak czytamy u Plauta *(in Castell. act. 2. scen. 1.)*. *Jestem obracanym nędzny na kole miłości.* I zaiste wielką jest torturą być dręczonym językami złorzeczących i potwarców.—*Zapalony od piekła.* Zapalony ogniem piekielnym, i natchniony od szatana ojca niezgod.

7. *I innych.* Teraz się w greckim czyta, *morskich.*—*Od przyrodzenia ludzkiego.* Od ludzi.

8. linguam autem nullus hominum domare potest: inquietum malum, plena veneno mortifero.

9. In ipsa benedicimus Deum et Patrem; et in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt.

10. Ex ipso ore procedit benedictio et maledictio. Non oportet, fratres mei, haec ita fieri.

11. Numquid fons de eodem foramine emanat dulcem et amaram aquam?

12. Numquid potest, fratres mei, ficus uvas facere, aut vitis ficus? Sic neque salsa dulcem potest facere aquam.

13. Quis sapiens et disciplinatus inter vos? Ostendat ex bona conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiae.

14. Quodsi zelum amarum habetis, et contentiones sint in cordibus vestris, nolite gloriari, et mendaces esse adversus veritatem;

15. non est enim ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica.

16. Ubi enim zelus et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum.

17. Quae autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia, et fructibus bonis, non judicans, sine simulatione.

18. Fructus autem justitiae in pace seminatur facientibus pacem.

8. Lecz ięzyka żaden z ludzi nie może okrócić: złe niespokoyne pełen iadu śmiertelnego.

9. Przezeń błogosławimy Boga y Oyca: y przezeń przeklinamy ludzi którzy na podobieństwo Boże sprawieni są.

10. Z tychże ust wychodzi błogosławieństwo y przeklęctwo. Nie ma to tak bydź bracia moi.

11. Izali źrzódło z tegóż poniku wypuscza słodką i gorzką wodę?

12. Izali może, bracia moi, figa winne iagody rodzić: abo winna macica figi? Tak ani słona słodkiéy wody uczynić może.

13. Który mądry y ćwiczony między wami? Niech pokaże z dobrego obcowania sprawę swą w cichości mądrości.

14. Lecz ieśli zazdrość gorzką macie, y sporyby były w sercach waszych: nie chcieycie się chlubić y kłamcami bydź przeciwko prawdzie;

15. abowiem nie iest ta mądrość z góry zstępuiąca: ale ziemska, cielesna, dyabelska.

16. Bo gdzie zazdrość y spór, tam niestateczność, y wszelaka zła sprawa.

17. Lecz która iest z góry mądrość, naprzód iestci czysta: potym spokoyna, skromna, łacna ku namówieniu, przyzwalaiąca dobrym, pełna miłosierdzia y owoców dobrych, nie szacuiąca bez obłudy.

18. A owoc sprawiedliwości, w pokoiu bywa siany, pokóy czyniącym.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 1. *Niech się was wiele mistrzami nie stawa.* Nie zakazujeć, aby wiele mistrzów albo nauczycielów, byle godnych a zgodnych, w Kościele być nie miało: gdyż się i sam Paweł Doktorem i nauczycielem poganów nazywa. Ale to naprzeciw kacermistrzom mówi: jacy byli oni, którzy skoro się ochrzcili, urząd nauczania inszych sobie przywłaszczali: i do Antyochii szedłszy nauczali, iż żaden bez obrzezania zbawion być nie może. Tacyć byli i oni, którzy chcieli być miani za doktory zakonu, nie rozumiejąc ani coby mówili, ani coby twierdzili. (Ephes. 4, 11. I. Timot. 2, 7. Dzieje 15, 1. I. Timot. 1, 7).

8. *Lecz języka żaden z ludzi nie może ukrócić.* Dowcipną uwagę czyni ś. Augustyn *(tom. 7. lib. de Natura et Gratia, cap. 15)*: *Nie powiada, iż nikt języka pohamować nie może; lecz, że żaden z ludzi*; *aby się okazało, iż gdy się pohamuje, staje się to przez miłosierdzie Boga i pomoc Jego łaski.* Tenże ś. Augustyn, (lib. 10. Confess. cap. 37). *Rozkazujesz nam powściągliwość języka: daj co rozkazujesz, i rozkaż co chcesz. Ty znasz w tej rzeczy wzdychania serca mojego, i zdroje oczu moich.*—*Złe niespokojne.* Złe które nie daje się powściągnąć i pohamować,— *Pełen jadu śmiertelnego.* Gdyż zabija bliźniego sławę, duszę swoję i drugich, a często nawet ciało, przez nienawiści, swary i wojny które wznieca.

9. *Przezeń błogosławimy Boga.* Rzecz jest dziwna i godna politowania, iż tego samego języka, którym błogosławimy Boga, używamy także do przeklinania i złorzeczenia ludziom.—*Boga i Ojca.* Boga, który jest Ojcem wszystkich.

13. *Który mądry.* Biegły w rzeczach bożych.—*Ćwiczony.* Obdarzony umiejętnością. Zdaje się, iż jest powtórzenie tej samej rzeczy.— *Z dobrego obcowania.* Samém życiem i obyczajami.— *Sprawę swą.* Uczynki swoje.— *W cichości mądrości.* W cichéj mądrości, która w cichości słucha, odpowiada, upomina, karci i naucza.

14. *Zazdrość gorzką.* Dla tych którzy jéj są przedmiotem i których dotyka.— *I sporyby były w sercach waszych.* Przez spory rozumieć należy chęć i skłonność do sporów.—*Nie chciejcie się chlubić i kłamcami być przeciwko prawdzie.* Upomina mistrzów, którzy się dają powodować zazdrością i sporami, żeby w obronie swojéj fałszywéj sławy i swoich marzeń, nieodstępowali prawdy, nie szukali z tego chluby, iż ją jakoby zwyciężyli i przemogli.

15. *Ta mądrość.* Mających gorzką zazdrość i swarliwych.—*Z góry zstępująca.* Z nieba, od Ojca światłości, jak się wyraził w r. 1. w. 17.— *Ale ziemska.* Dla łakomstwa, przez które szuka dóbr ziemskich.— *Djabelska.* Z powodu pychy, przez którą usiłuje się wynieść i być czczonym nad wszystkich.

16. *Niestateczność.* Niespokojność, nieład, zamieszanie, wrzawa, bunt, i t. d.

17. *Lecz która jest z góry.* Mądrość od Boga dana. —*Czysta.* Wolna od cielesności i wszelkiéj nieczystości złéj nauki, występku i zbrodni.—*Spokojna.* Nie buntownicza, lub swarliwa, ale spokojna i miłująca pokój.— *Skromna.* Cicha, pokorna, umiarkowana, ludzka, łatwa, albowiem mądrość światowa czyni pysznymi, ociężałymi, trudnymi.—*Przyzwalająca dobrym.* Zgadzająca się na rzeczy dobre, i z dobrymi ludźmi.—*Owoców dobrych.* Dobrych uczynków.—*Nie szacująca.* Nie posądzająca cudzych mów, albo czynów, i nie gardząca niemi przez pychę.—*Bez obłudy.* Szczera.

18. *A owoc sprawiedliwości.* Dla tych którzy czynią pokój, czyli naśladują uczynki pokoju, już się zasiewa najobfitszy owoc sprawiedliwości, który żąć będą w życiu przyszłém.—*Pokój czyniącym.* Uczynki pokoju, t. j. które się przyczyniają do zjednania i utrzymania pokoju.

CAPUT IV.

1. Unde bella et lites in vobis? Nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, quae militant in membris vestris?
2. Concupiscitis, et non habetis: occiditis et zelatis, et non potestis adipisci: litigatis et belligeratis, et non habetis, propter quod non postulatis.
3. Petitis, et non accipitis, eo quod male petatis, ut in concupiscentiis vestris insumatis.
4. Adulteri, nescitis, quia amicitia hujus mundi inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit amicus esse saeculi hujus, inimicus Dei constituitur.
5. An putatis, quia inaniter Scriptura dicat: Ad invidiam concupiscit spiritus, qui habitat in vobis?
6. Majorem autem dat gratiam. Propter quod dicit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. *(Prov. 3, 34. I. Petr. 5, 5).*
7. Subditi ergo estote Deo: resistite autem diabolo, et fugiet a vobis.
8. Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis. Emundate manus, peccatores: et purificate corda, duplices animo.
9. Miseri estote, et lugete et plorate: risus vester in luctum convertatur, et gaudium in moerorem.
10. Humiliamini in conspectu Domini, et exaltabit vos. *(1. Petr. 5, 6).*

ROZDZIAŁ 4.

O unikaniu swarów, przyjaźni światowéj, modlitwie, poddawaniu się woli Boga, i t. d.

1. Zkądże walki y zwady między wami? Izali nie ztąd? z pożądliwości waszych, które woiuią w członkach waszych.
2. Pożądacie, a nie macie: zabiiacie, y zawiśni iesteście: a niemożecie dostać: wadzicie się y walczycie: a nie macie, dla tego iż nie prosicie.
3. Prosicie, a nie bierzecie: przeto iż źle prosicie: abyście na pożądliwościach waszych strawili.
4. Cudzołożnicy, niewiecie iż przyiaźń tego świata, iest nieprzyiaciółką Bożą? Ktobykolwiek tedy chciał bydź przyiacielem tego świata: stawa się nieprzyiacielem Bożym.
5. Abo mniemacie iż próżno Pismo mówi: Ku zazdrości pożąda duch który w was mieszka?
6. Lecz więtszą łaskę daie. Przeto mówi: Bóg pysznym się sprzeciwia, a pokornym łaskę dawa.
7. Bądźcie tedy poddani Bogu, a przeciwcie się dyabłu, a uciecze od was.
8. Przybliżaycie się do Boga: a przybliży się do was. Ochędóżcie ręce, grzesznicy: y oczyśćcie serca, umysłu dwoistego.
9. Dręczcie się, y żałuycie, y płaczcie: śmiech wasz niech się obróci w żałość, a wesele w smutek.
10. Uniżcie się przed oblicznością Pańską, a podwyższy was.

R. 4.—1. *Walki i zwady.* Niezgody i spory; albowiem w czasach pierwotnych Kościoła, gdy to pisał Jakób ś., nie było wojen pomiędzy chrześcianami.—*Z pożądliwości waszych.* W greckim, *z rozkoszy*, to jest, których pożądacie; z pożądliwości bogactw, zaszczytów i rozkoszy.—*Które wojują w członkach waszych.* Mówi się, iż namiętności wojują w członkach naszych, to jest, że w nich zakładają oboz, i niemi jakby dzielnymi żołnierzami walczą przeciwko duchowi. Patrz do Rzym. 7, 23.

2. *Pożądacie, a nie macie.* Albo dla tego, iż te same znikome dobra, których gorąco pragniecie, inni pochwytują; albo, że się one z wielką trudnością nabywają.—*Zabijacie.* Jedni drugich.— *A nie możecie dostać.* Tego czego żądacie, i z powodu czego zazdrościcie i zabijacie.

3. *Prosicie, a nie bierzecie.* A jeśli i prosicie, to dla tego nieotrzymujecie, iż źle prosicie, to jest, żeby ich nadużyć przeciwko Bogu i bliźniemu, i dla nasycenia swoich nieporządnych chuci.

4. *Cudzołożnicy.* Którzy przylgnąwszy do świata, odstępują od Chrystusa, prawdziwego oblubieńca dusz naszych.

5. *Pismo.* Świadectwa tego nie znajduje się w Pismie ś., które teraz mamy. Widać, iż ś. Jakób nie przywodzi pewnego jakiego miejsca z ksiąg ś.; ale w ogólności chciał nauczyć tego co zwykle świadczy Pismo ś. t. j., że Bóg do tego stopnia pragnie miłości ludzkiéj, iż gdy nad niego przenosimy bałwanów, albo rozkosze ziemskie, to go pobudza do największéj, jeśli tak rzec można, zazdrości.—*Ku zazdrości pożąda duch.* Duch Boży, tknięty niejako zazdrością, pragnie i żąda żebyśmy przystali do niego, a pogardzili rzeczami nikłemi świata tego.—*Zazdrości.* Bierze się zazdrość z dobréj strony, t. j. za gorliwość.—*Który w was mieszka.* Tak o Duchu Ś. mówi ś. Paweł, do Rzym 8, 11: *Dla Ducha jego w was mieszkającego.*

6. *Lecz większą łaskę daje.* Nie mści się zaś za tak wielką krzywdę, jaką mu czynicie, ale przez większą łaskę usiłuje pociągnąć serca wasze do siebie. Albo sens jest: Porusza się gorliwością, i niejako zazdrości światu, iż gdy on miłośnikom swoim daje większe i zacniejsze dary, ma jednak mniejszą liczbę zwolenników niżli świat.—*Przeto mówi.* Stwierdza, iż Duch Boży większą daje łaskę tym, którzy go miłują, czczą i wzywają, i całkiem się jemu poddają, tém co mówi Pismo ś. Przyp. 3, 34, wedle LXX: *Bóg się pysznym, i t. d.* —*Sprzeciwia.* Poniża.—*Łaskę dawa.* Sprzyja, i obdarza obfitą łaską.

7. *Bądźcie tedy poddani Bogu.* Abyście przez pokorę odbierali z dnia na dzień coraz większe łaski.—*A przeciwcie się djabłu, a uciecze od was.* Jakby rzekł: Wiem pewno, iż djabeł wściekać się będzie, i wszelkich użyje sposobów żeby was napastować; ale jednak nieupadajcie na duchu; albowiem skoro was ujrzy gotowych do oporu, porzuci oręż, i zwyciężony uciecze.

8. *Przybliżajcie się do Boga.* Nie krokami ciała, ale myśli i serca waszego, przez wzywanie jego pomocy, oczyszczanie duszy od występków, i postęp w chrześciańskiéj doskonałości.—*Ochędóżcie ręce.* Ochędóztwo rąk oznacza niewinność obyczajów: tak Job. 22, 30: *Niewinny zbawion będzie, a zbawion będzie w czystości rąk swoich.*—*Umysłu dwoistego.* Patrz co się rzekło r. 1, w. 8. Patrz W.

9. *Dręczcie się.* Do oczyszczenia rąk i serc jedyną jest drogą pokuta, która się obudza z rozważania przeszłego życia, i objawia się we wzdychaniach i łzach, i w odrzuceniu śmiechu i radości światowéj.

10. *Uniżcie się.* Prawdziwe uniżenie duszy zwykle towarzyszy pokucie. Tak III. Król. 21, 29, o Achabie po-

11. Nolite detrahere alterutrum, fratres. Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem suum, detrahit legi, et judicat legem. Si autem judicas legem, non es factor legis, sed judex.

12. Unus est legislator et judex, qui potest perdere et liberare.

13. Tu autem, quis es, qui judicas proximum? Ecce nunc qui dicitis: Hodie aut crastino ibimus in illam civitatem, et faciemus ibi quidem annum, et mercabimur, et lucrum faciemus: *(Rom. 14, 4).*

14. qui ignoratis, quid erit in crastino.

15, Quae est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur pro eo, ut dicatis: Si dominus voluerit; et: Si vixerimus, faciemus hoc aut illud.

16. Nunc autem exultatis in superbiis vestris. Omnis exultatio talis maligna est.

17. Scienti igitur bonum facere, et non facienti, peccatum est illi.

11. Nie uwłóczcie ieden drugiemu bracia. Kto uwłacza bratu, abo który sądzi brata swego: uwłacza zakonowi y sądzi zakon. A ieśli sądzisz zakon, nie iesteś czynicielem zakonu, ale sędzią.

12. Jeden iest zakonodawca y sędzia, który może zagubić y wybawić.

13. A ty ktoś iest co sądzisz bliźniego? Oto teraz co mówicie: Dziś abo iutro póydziemy do tego miasta, y zmieszkamy tam rok, y będziem kupczyć: y będziem mieć zysk:

14. którzy nie wiécie co iutro będzie.

15. Bo cóż iest żywot wasz? Para iest, okazuiąca się na mały czas, a potym zniszczona będzie, miasto tego cobyście mieli mówić: Będzieli Pan chciał; y: Jeśli będziem żywi, uczynimy to abo owo.

16. A teraz chlubicie się w hardościach waszych. Wszelkie chlubienie takie złośliwe iest.

17. Umieiącemu tedy dobrze czynić, a nie czyniącemu, iest mu grzéch.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 8. *Oczyśćcie serca.* Oto i człowiek może oczyścić sam siebie i serce swoje. Co nic nie ujmuje łasce Bożéj: choć ona jest przedniejszą przyczyną tego oczyścienia. A tak błądzą sektarze, kiedy mówią, żeby się tém co ubliżało zasłudze męki Pańskiéj, kiedy takie skutki uczynkom naszym bywają przypisowane.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O karze za złe używanie bogactw, upominaniu do cierpliwości, ostatniém namaszczeniu, i t. d.

1. Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseriis vestris, quae advenient vobis.

2. Divitiae vestrae putrefactae sunt, et vestimenta vestra a tineis comesta sunt.

3. Aurum et argentum vestrum aeruginavit; et aerugo eorum in testimonium vobis erit, et manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizastis vobis iram in novissimis diebus.

1. Nuż teraz bogacze, płaczcie, narzekaiąc na nędze wasze które przydą na was.

2. Bogactwa wasze zgniły: a szaty wasze mole pogryzły.

3. Złoto y srébro wasze pordzewiało: a rdza ich będzie wam na świadectwo, y zie ciała wasze iako ogień. Skarbiliście sobie gniéw w ostatnie dni.

---

kutującym powiada Pan: *Azaś nie widział upokorzonego Achaba przedemną?—Przed obliczności Pańską.* Tak żeby upokorzenie się było prawdziwém i szczerém, a także z wielką czcią dla Boskiego majestatu, nie zaś zmyśloném i udaném.—*A podwyższy was.* Albowiem należną zapłatą pokory obiecaną w Piśmie ś. jest wywyższenie, Mat. 23, 12: *Ktoby się uniżał, będzie wywyższon.* Patrz Job. 5, 11; i 22, 29. Przyp. 15, 33.

11. *Kto uwłacza bratu, albo który sądzi brata.* Mówi się o tych, którzy uwłaczają albo sądzą brata dobrze postępującego i posłusznego prawu; taki bowiem tém samém zdaje się mówić przeciwko prawu, i potępiać je jako złe.—*A jeśli sądzisz zakon.* I potępiasz go jako zły, dalekim jesteś od jego zachowywania.

12. *Jeden jest zakonodawca.* Jest-to drugi dowód przeciwko uwłaczającym, wzięty od krzywdy zadanéj prawodawcy; jakby rzekł: Dla czego przywłaszczasz sobie sąd o bliźnim? Sam tylko Bóg prawa stanowi, żeby nas wedle nich sądzić. Do niego też należy nas potępić, albo uniewinnić, a nie do ludzi.

13. *Oto.* W greckim jest, *uważaj*, który to wyraz jest znakiem przejścia, i zaczyna nową mowę i przedmiot, jakby rzekł: Uważajcie jak wasza mądrość jest małą.

14. *Którzy nie wiecie.* Gdy jednak nie wiecie.

15. *Para jest.* Jakby para, jakby jaki powiew i tchnienie leciuchne, które się łatwo rozprasza i niknie. — *Miasto tego cobyście mieli mówić.* Zamiast tego coby wam mówić należało.

16. *A teraz chlubicie się w hardościach waszych.* Iż to lub owo uczynicie, takie lub inne odniesiecie korzyści.—*Złośliwe jest.* Podane od złego ducha.

17. *Umiejącemu tedy dobrze.* Jakby rzekł: Sądzę, iż to co napomknąłem jest wam dobrze wiadomém; a więc spełnijcie to w uczynku; bo inaczéj będziecie godnymi wielkiéj kary, jako ci których niewiadomość, zmniejszająca albo znosząca grzech, nie będzie mogła wymówić.

R. 5.—1. *Bogactwa wasze zgniły.* To się zdarza bogaczom skąpym, którzy skrzętnie oszczędzają swoje bogactwa, i niechętnie dają ubogim; tymczasem bogactwa niszczeją; i tak tracą skarb, którym mogli sobie zapewnić w niebie.

3. *Będzie wam na świadectwo.* Waszego skępstwa i okrucieństwa względem ubogich.—*Zje ciała wasze.* Ponieważ dopuściliście, żeby przez wasze łakomstwo rdza zjadła bogactwa wasze; przeto rdza zniszczy ciała wasze w piekle, to jest będzie przyczyną wiecznych waszych katuszy w piekle. — *Skarbiliście sobie gniew.* Chcieliście zebrać bogactwa i zgotować sobie skarb wielki; ale oto zjednaliście sobie potępienie.

4. Ecce, merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est a vobis, clamat; et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit.

5. Epulati estis super terram, et in luxuriis enutristis corda vestra in die occisionis.

6. Addixistis et occidistis justum; et non restitit vobis.

7. Patientes igitur estote, fratres, usque ad adventum Domini. Ecce, agricola exspectat pretiosum fructum terrae, patienter ferens, donec accipiat temporaneum et serotinum.

8. Patientes igitur estote et vos, et confirmate corda vestra, quoniam adventus Domini appropinquavit.

9. Nolite ingemiscere, fratres, in alterutrum, ut non judicemini. Ecce judex ante januam assistit.

10. Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris, et patientiae, Prophetas, qui locuti sunt in nomine Domini.

11. Ecce beatificamus eos, qui sustinuerunt. Sufferentiam Job audistis, et finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus est et miserator.

12. Ante omnia autem, fratres mei, nolite jurare, neque per coelum, neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum. Sit autem sermo vester: Est, est: Non, non; ut non sub judicio decidatis. *(Matth. 5, 34).*

13. Tristatur aliquis vestrum? oret; aequo animo est? psallat.

14. Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros ecclesiae, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini; *(Marc. 6, 13).*

4. Oto zapłata robotników którzy żęli pola wasze, która iest zatrzymana od was, woła: y wołanie ich weszło do uszu Pana zastępów.

5. Zażywaliście na ziemi, y w zbytkach wytuczyliście serca wasze, w dzień zabiiania.

6. Skazaliście y zabiliście sprawiedliwego, a nie sprzeciwił się wam.

7. Przetóż cierpliwymi bądźcie bracia, aż do przyszcia Pańskiego. Oto, oracz oczekiwa drogiego owocu ziemie: cierpliwie znosząc ażby wziął zaranny y odwieczorny:

8. y wy bądźcie cierpliwymi, y utwierdzaycie serca wasze: abowiem przybliżyło się przyszcie Pańskie.

9. Nie wzdychaycie bracia iedni przeciw drugim, abyście nie byli sądzeni. Oto sędzia przededrzwiami stoi.

10. Bracia bierzcie na przykład zeszcia złego utrapienia y cierpliwości, Proroki: którzy mówili w imię Pańskie.

11. Oto za błogosławione mamy tych, którzy wycierpieli. Jobowę cierpliwość słyszeliście, y koniec Pański widzieliście, iż litościwy iest Pan y miłosierny.

12. A przed wszytkim bracia moi, nie przysięgaycie, ani na niebo, ani na ziemię, ani żadną inną przysięgą. Ale wasza mowa niech będzie: Jest, iest: Nie, nie: abyście pod sąd nie wpadli.

13. Smuci się kto z was? niech się modli. Wesołego serca iest? niechayże śpiéwa.

14. Choruie kto między wami? niech wwiedzie kapłany kościelne, a niech się modlą nad nim, pomazuiąc go oleiem w imię Pańskie;

---

4. *Woła.* Przez przenośnię wołania oznacza się ciężkość i okropność zbrodni tak dalece wielka, iż nie może być wymówioną ani ukrytą, która oczy i uszy Boże niejako razi, i pobudza go do gniewu i pomsty.— *Wołanie ich.* Którzy żęli i nieotrzymali zapłaty. P. W.

5. *Zażywaliście.* W greckim, rozkoszowaliście się.— *W dzień zabijania.* W greckim jest, *jako w dzień zabijania,* to jest w dzień święty, w którym się robią uczty z zabijanych ofiar.

6. *Skazaliście.* Na śmierć. — *Zabiliście sprawiedliwego.* Wielu rozumie Chrystusa, jakby rzekł: Zabiliście niewinnego Chrystusa, i zamiast tego żeby się smucić i płakać z powodu tak strasznéj zbrodni, wy przeciwnie dogadzacie brzuchowi i oddajecie się rozkoszom. Albo *zabiliście,* to samo jest, co odarliście i ogołociliście z dóbr sprawiedliwego; albowiem jak mówi Ekkleziastyk 34, 25: *Chleb niedostatecznych żywot ubogich jest: kto go odejmuje, człowiek krwawy jest. Kto odejmuje chléb z potu, jako który zabija bliźniego swego.*

7. *Aż do przyjścia Pańskiego.* Aż do śmierci i sądu. — *Zaranny i odwieczorny.* Greckie przydają, *deszcze.* Deszczem zarannym jest ten, który pada w miesiącu październiku, zaraz po siejbie; wieczornym, który późno, to jest w kwietniu pada, i służy do tego żeby żniwa dojrzały.

8. *Przybliżyło się przyjście Pańskie.* Po krótkim czasie tego życia; albowiem chociaż sąd ostateczny był odległym od czasów apostoła, który to pisze, jednak *tysiąc lat przed oczami Pańskiemi, jako dzień wczorajszy, który przeminął.* Psal. 89, 4. Patrz miejsce podobne listu do Żyd. 10, 36.

9. *Nie wzdychajcie bracia jedni przeciw drugim.* Wpośród krzywd i ucisków nieużalajcie się zbytecznie jedni na drugich, ani okazujcie niecierpliwości i gniewu do siebie, i t. d.—*Oto sędzia przed drzwiami stoi.* Jest blisko.

10. *Bierzcie na przykład.* Niechaj was do znoszenia trudów pobudzą swoim przykładem święci prorocy, którzy w tém życiu wiele ucierpieli, i wielu z nich *złém zejściem,* to jest, najokrutniejszą śmiercią, nabyło sobie wieńców nieśmiertelnych. — *Którzy mówili w imię Pańskie.* Prorocy bowiem natchnieni od Boga opowiadali wyroki i rozkazy Boże nie swoje.

11. *Oto.* Jest znak podziwienia i upominania do naśladowania. — *Wycierpieli.* Przeciwności. — *I koniec Pański widzieliście.* To jest, jak przekłada Syryjski, *koniec, który im uczynił Pan widzieliście,* to jest gdy po klęskach *Pan błogosławił poślednim Jobowym więcéj niżli początkowi jego.* jak czytamy Job. 42, 12.

12. *Nie przysięgajcie.* P. W.—*Abyście pod sąd nie wpadli.* Abyście fałszywie przysięgając nie wpadli w potępienie.

13. *Smuci się.* Doznaje jakiego nieszczęścia, bądź utrapień ciała, bądź duszy. — *Niech się modli.* Aby ztąd odnieść moc do przeniesienia nieszczęść i pociechę niejaką. Tak Chrystus *będąc w ciężkości dłużéj się modlił.* Łuk. 22, 43.—*Wesołego.* I spokojnego.— *Niechajże śpiewa.* Wyśpiewuje chwałę Bożą, i dziękuje za otrzymane dobrodziejstwa.

14. *Niech wwiedzie kapłany kościelne.* Mówi o ostatniém namaszczeniu, którego ministrem jest kapłan.— *Pomazując go olejem.* Patrz Wujka.

15. et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus; et si in peccatis sit, remittentur ei. *(Act. 28, 8).*
16. Confitemini ergo alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem, ut salvemini: multum enim valet deprecatio justi assidua.
17. Elias homo erat similis nobis passibilis, et oratione oravit, ut non plueret super terram, et non pluit annos tres, et menses sex. *(3. Reg. 17, 1. Luc. 4, 25).*
18. Et rursum oravit: et coelum dedit pluviam, et terra dedit fructum suum.
19. Fratres mei, si quis ex vobis erraverit a veritate, et converterit quis eum,
20. scire debet, quoniam, qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum.

15. a modlitwa wiary uzdrowi niemocnego, y ulży mu Pan: a ieśliby w grzechach był, będą mu odpuszczone.
16. Spowiadaycie się tedy iedni drugim grzechów waszych: y módlcie się iedni za drugimi abyście byli zbawieni: abowiem wiele może ustawiczna prośba sprawiedliwego.
17. Eliasz był człowiek nam podobny cierpiętliwy: a modlitwą modlił się żeby deszcz nie padał na ziemię, y nie padał trzy lata y sześć miesięcy.
18. Y zasię modlił się: a niebo spuściło deszcz, y ziemia dała owoc swóy.
19. Bracia moi, ieśliby kto z was zabłądził od prawdy, a nawróciłby go kto:
20. ma wiedzieć iż któryby uczynił że się nawrócił grzésznik od błędnéy drogi iego, zbawi duszę iego od śmierci, y zakryie mnóstwo grzéchów.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 4. *Zapłata robotników.* Cztery grzechy do Boga o pomstę wołają: Mężobójstwo dobrowolne. Grzech sodomski. Uciśnienie ubogich. Zapłata robotników zatrzymana. (I. Mojż. 4, 10).

12. *Nie przysięgajcie.* Nie każdejci zgoła przysięgi zakazuje; ale nierozmyślnéj, niepotrzebnéj, bez słusznéj przyczyny, z popędliwości, i ze złego zwyczaju pochodzącéj. O czem szerzéj Mat. 5, 34. I. Mojż. 18, 20. II. Mojż. 3, 9.

14. *Pomazując go olejem.* Tu mamy Sakrament ostatecznego pomazania, od Pana Chrystusa ustanowiony, od ś. Jakóba zalecony, (Jak. 5, 4), od Kościoła katolickiego przyjęty, i aż do czasów naszych uczciwie zachowany. Który ma w sobie to wszystko, co należy do prawego Sakramentu: kapłana kościelnego, który go daje: znak zwierzchni, olejem świętym pomazanie, i z modlitwą wiary: obietnicę, pokrzepienie chorego, i odpuszczenie grzechów: ustawę Pańską, która się z tak statecznéj obietnice apostolskiéj pokazuje. Boby tego Apostoł tak śmiele nie obiecował: by był tego sam Pan Chrystus nie przykazał i nie postanowił. Mamy i trojaki skutek i pożytek tego Sakramentu wyrażony. Jeden acz przedniejszy, ale pospolity i innym Sakramentom: że odpuszcza grzechy, nie tylko powszednie, ale i śmiertelne niewiadome i zapamiętałe. Drugi własny tego Sakramentu: że człowieka przed śmiercią strwożonego i boleściami ściśnionego ochładza, umacnia i pokrzepia. Trzeci, że też czasem i zdrowie cielesne przywraca.

16. *Spowiadajcie się jedni drugim.* To jest nie tylko samemu Bogu, ale ludzie ludziom: wy którzy potrzebujecie rozgrzeszenia, tym którzy moc rozgrzeszenia mają. Bo te słowa o sakramentalnéj spowiedzi rozumieją wielcy Doktorowie: Origenes hom. 2 in Levit., Chrysost. lib. 3 de sacerd., August. hom. 12 ex lib. 50 Homil. Bernardus Med. cap. 9., Beda in hunc locum, Hugo de S. Vict. lib. 2 de Sacramen. par. 14, cap. 1.

20. *Zbawi duszę jego.* Tu widzimy, iż to chwale Bożéj nic nie ujmuje, kiedy zbawienie ludzkie bywa przypisane któremu człowiekowi, albo Aniołowi, na niebie albo na ziemi: jako pierwszéj po Bogu przyczynie zbawienia: bądź przez modlitwy i przyczyny, bądź przez karanie i napominanie, i któreżkolwiek inne sposoby. A wżdy tak są sporni odszczepieńcy, iż ścierpieć nie mogą, kiedy Pannę Najświętszą albo inne święte zowiemy sprawcami albo przyczynami naszego zbawienia.

---

15. *Modlitwa wiary.* Modlitwa ta i sakrament, który nam podaje wiara nasza, i udziela Kościół przez swoich ministrów.—*Uzdrowi niemocnego.* Ten skutek nie zawsze z pewnością przynosi sakrament ostatniego pomazania, ale tylko pod tym warunkiem, który wyraził Sobor Trydentski, (sess. 14, c. 2): *Dostępuje się niekiedy zdrowie ciała, jeśli to pożyteczne jest do zbawienia duszy.—A jeśliby w grzechach był.* Przez ten bowiem sakrament wlewa się łaska, i jeśli kto z dobrą wiarą zapomniał jakiego grzechu śmiertelnego, za który ma żal niedoskonały (attritionem), w takim razie za pomocą tego sakramentu otrzymuje łaskę pierwszą, przez którą się gładzi ów grzech.

16. *Spowiadajcie się tedy jedni drugim grzechów waszych.* P. W.— *I módlcie się jedni za drugimi.* Tak w modlitwach prywatnych jak publicznych.—*Abyście byli zbawieni.* Abyście dostąpili zbawienia duszy i ciała.—*Ustawiczna.* Wyraz grecki oznacza modlitwę czynną i skuteczną.

17. *Eliasz.* Przykładem Eliasza pokazuje jak wielka jest skuteczność i moc modlitwy. Znajoma historya z III. Król. 17, 1.—*Cierpiętliwy.* Podległy takim samym cierpieniom i utrapieniom; dodaje to w tym celu, żebyśmy nie wątpili, iż my także uprosimy od Boga to wszystko, o co go z ufnością prosić będziemy.

20. *Od błędnéj drogi jego.* Życia, obyczajów, czynności jego niegodziwych.—*Zbawi duszę jego od śmierci.* Tego który wprzódy zbłądził był z drogi prawéj. Patrz Wujka.

Koniec listu świętego Jakóba Apostoła.

Wprowadzenie do Listów ś. Piotra Apostoła.

Piotr ś. nazwany wprzódy Szymonem, był synem Jana, bratem ś. Andrzeja Apostoła. Urodził się w Betsaidzie, miasteczku Galilei. *(Jan r. 1, w. 44)*. Zbawiciel powoławszy go na apostolstwo, zamienił mu imię Szymona na *Piotra*, czyli na *Cephas*, znaczące z Syryjskiego *opokę*. *(Jan 1, 42)*. Odznaczał się większą niż inni gorliwością i miłością ku Chrystusowi Panu *(Matth. r. 14 i 26. Jan r. 21)*; przeto został od Chrystusa postanowiony książęciem Apostołów i głową Kościoła *(Matth. r. 16, w. 15. Jan 21, 15)*. O dalszych szczegółach żywota ś. Piotra, jego czynach i śmierci, patrz wyżéj str. 442.

Pierwszy swój list, adresowany do nowo-nawróconych chrześcian w Poncie, Galacyi, Kapadocyi, Małéy Azyi i Bitynii, pisał w języku greckim z Rzymu roku 64; i drugi ztamtądże, w roku 65 lub 66. O celu i treści tych listów powiedziano w objaśnieniach X. Jakóba Wujka, które się tu załączają.

Wykład X. J. Wujka.—Iż byli na on czas, jako i dziś u nas, tacy zwodziciele, którzy obchodzili nauczając saméj wiary, jakoby dobre uczynki nie były potrzebne, albo nic nie zasługujące: były nadto wielkie i ciężkie prześladowania, któremi przyciskano wierne, aby się Chrystusa i wiary jego zaprzeli. Przetoż tu Piotr ś. napomina wiernych z żydowstwa nawróconych, aby się ani prześladowaniu zwyciężyć, ani fałszerzom zwodzić nie dali: ale aby w wierze Chrystusowéj statecznie stojąc, niewinność na chrzcie obiecaną do końca zachowali, urzędom choć i niewiernym posłuszni byli, a pobożnie i cnotliwie żyli na tym świecie. W pierwszym liście więcéj się bawi upominaniem i utwierdzaniem przeciw prześladowaniu: ale w wtórym więcéj przeciw zwodnikom mówi: jako i Judas Apostoł w swoim liście.

EPISTOLA PRIMA

BEATI PETRI APOSTOLI.

CAPUT I.

O odrodzeniu się przez chrzest, utrapieniach, nadziei, miłości, pobudkach do świętego żywota, i t. d.

1. Petrus, Apostolus Jesu Christi, electis advenis dispersionis Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae, et Bithyniae
2. secundum praescientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam, et aspersionem sanguinis Jesu Christi: gratia vobis, et pax multiplicetur.
3. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu

LIST PIERWSZY

BŁ. PIOTRA APOSTOŁA.

ROZDZIAŁ 1.

1. Piotr Apostół Jezusa Chrystusa, wybranym przychodniom rozprószenia Pontu, Galaciiéy, Kappadociiéy, Azyiéy y Bithyniiéy,
2. wedle przeyźrzenia Boga Oyca, ku poświęceniu Ducha, ku posłuszeństwu y pokropieniu krwie Jezusa Chrystusa: Łaska wam y pokóy niech się rozmnoży.
3. Błogosławiony Bóg y Ociec Pana naszego Je-

R. 1.—1. *Wybranym.* Do wiary i łaski.— *Przychodniom.* Tak nazywa Chrześcian nawróconych z Żydów dla tego, że po ukamienowaniu ś. Stefana i wszczętém prześladowaniu, Chrześcianie uciekli z Judei i rozpierzchli się po sąsiednich prowincyach Pontu, Galacyi, gdzie zostawali jako goście i przychodnie.—*Pontu.* Była to prowincya w Małéj Azyi, przyległa do Pontu Euxinskiego (morza Czarnego), od którego to morza i kraina nazwanie swoje wzięła. Inne prowincye wymienione w tym wierszu znajdują się także w Azyi Mniejszéj.—*Azyi.* Pod tą nazwą rozumie się część Małéj Azyi zawierająca w sobie prowincye: Trojadę, Frygiję, Lidyę, Karyę, Licyę, Meoniję, Joniją i siedm miast wspomnionych przez ś. Jana w Objaw. r. 1. w. 4.

2. *Wedle przejrzenia Boga Ojca.* Wybranych wedle przejrzenia. Przejrzeniem nazywa tu Boską Opatrzność i przeznaczenie względem mieszkańców Pontu, wybranych do wiary i łaski Chrystusowéj; do których posyłając opowiadaczy Ewangelii, i udzielając innych potrzebnych pomocy, przewidział Bóg, że oni ochotnie przyjmą wiarę Chrystusa.—*Boga Ojca.* Ojciec może się tu rozumieć albo jako pierwsza osoba Trójcy Świętéj; albo ogólnie jako Bóg jeden w naturze a troisty w osobach. Bóg bowiem jest Ojcem ze względu na aniołów, ludzi i inne stworzenia.— *Ku poświęceniu Ducha.* Wybranych ku poświęceniu Ducha, t. j., których Duch ma poświęcić, i od którego mają nabyć świętości.—*Ku posłuszeństwu i pokropieniu krwie Jezusa Chrystusa.* Oznacza że na to ci, do których pisze, są przeznaczeni, ażeby poświęceni łaską Ducha Świętego, wypełniali przykazania Boże; zwłaszcza pamiętając na krew Chrystusową, którą zostali we chrzcie św. pokropieni i omyci, i przez któréj zasługi zostali odkupieni.— *Łaska wam i pokój niech się rozmnoży.* Pod wyrazami łaska i pokój, rozumie wszelkiego rodzaju dobra tak duchowne, jako i doczesne; życzy więc im łaski Bożéj i pomnożenia pomyślności doczesnéj, o ile ta ostatnia może służyć ku osiągnieniu żywota wiecznego.

3. *Błogosławiony Bóg.* Niech będzie pochwalony i

Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, *(2. Cor. 1, 3. Eph. 1, 3).*

4. in hereditatem incorruptibilem, et incontaminatam et immarcescibilem, conservatam in coelis in vobis,

5. qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam revelari in tempore novissimo.

6. In quo exultabitis, modicum nunc, si oportet, contristari in variis tentationibus,

7. ut probatio vestrae fidei multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inveniatur in laudem et gloriam, et honorem in revelatione Jesu Christi,

8. quem cum non videritis, diligitis: in quem nunc quoque non videntes creditis: credentes autem exultabitis laetitia inenarrabili et glorificata:

9. reportantes finem fidei vestrae, salutem animarum.

10. De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetae, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt:

11. scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi: praenuntians eas, quae in Christo sunt, passiones et posteriores glorias;

zusa Christusa, który wedle wielkiego miłosierdzia swego odrodził nas ku nadziei żywéy, przez zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa,

4. ku dziedzictwu nieskazitelnému, y niepokalanemu, y nie zwiędłému, na niebiesiech dla was zachowanemu,

5. którzy mocą Bożą strzeżeni iesteście przez wiarę ku zbawieniu, zgotowanému, aby się okazało czasu ostatecznego.

6. W czym radować się będziecie trochę teraz ieśli potrzeba zasmucić się w rozmaitych pokusach:

7. aby doświadczenie wiary waszéy daleko kosztownieysze nad złoto (którego przez ogień probuią) było nalezione ku chwale y czci y sławie w obiawienie Jezusa Chrystusa,

8. którego nie widziawszy, miłuiecie: w którego téż teraz nie widząc go wierzycie, a wierząc radować się będziecie weselem niewymownym y chwalebnym:

9. odnosząc koniec wiary waszéy, zbawienie dusz.

10. O którym zbawieniu wywiadowali się y badali Prorocy, którzy o przyszłéy na was łasce prorokowali:

11. badaiąc się na który abo na iaki czas ukazował w nich duch Christusów: opowiadaiąc piérwéy o utrapieniach tych, które są w Christusie, y o chwałach za nimi idących:

błogosławiony Bóg, który jest Ojcem Pana naszego Jezusa Chrystusa.—*Odrodził nas.* Bóg przez Chrystusa, chrzest i łaskę Jego odrodził nas, to jest usprawiedliwił, i od śmierci grzechu przywołał nas do życia łaski.—*Ku nadziei żywéj.* Tym końcem, ażeby przez łaskę spodziewali się osiągnąć chwałę i żywot wieczny.— *Przez zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa.* Gdy bowiem zmartwychwstał Chrystus Pan głowa nasza, i my ztąd mamy niezachwianą nadzieję osiągnienia przezeń żywota wiecznego.

4. *Ku dziedzictwu.* Bóg nas przez chrzest odrodził i przysposobił za synów swoich, ażeby nas uczynić posiadaczami i uczęstnikami swojego dziedzictwa.—*Nieskazitelnemu.* Nie takie jakie nam rodzice, to jest, skazitelne i krótko trwające, zostawują. — *Niepokalanemu.* Oznacza przez to, że dziedzictwo niebieskie będzie dalekie od grzechu i nie potrzebujące brudnych roskoszy cielesnych. Turcy zaś przeciwnie oczekują raju napełnionego samemi zmysłowemi rozkoszami.— *Niezwiędłemu.* Które nie może zwiędnąć. Takie niezwiędłe korony obiecane są w niebie błogosławionym.— *Dla was zachowanemu.* Syr. *które jest wam przygotowane.*

5. *Strzeżeni jesteście przez wiarę ku zbawieniu.* Ażebyście nie odpadali w uprzednie błędy a postępowali po drodze wiodącéj do zbawienia.—*Przez wiarę.* Nie nagą i martwą, lecz ożywioną łaską i miłością.— *Zgotowanemu, aby się okazało czasu ostatecznego.* Które to zbawienie jest dla nas przygotowane i zachowane aż nim się w dzień ostatecznego sądu w nas objawi, gdyż wówczas okaże się to na naszém ciele; dusze bowiem błogosławionych jeszcze przed dniem sądnym będą uczęstniczyć w chwale niebieskiéj.

6. *W czem radować się będziecie. W czem,* odnosi się do wszystkiego tego, com pierwéj był powiedział, jakby rzekł: Będziecie się radować, jeśli pamiętacie na to, że jesteście odrodzeni i nabyliście prawa do nadziei dziedzictwa wiecznego, i t. d.— *Trochę teraz jeśli potrzeba zasmucić się.* Chociażby trzeba było w tém krótkiem życiu znieść jakie przeciwności, będziecie jednak weseli, rozważając wielkość i wieczność nagrody. Tak S. Paweł mówił II. Kor. 7. 4: *Pełnem pociechy, nader obfituję weselem w każdem utrapieniu naszém.*

7. *Aby doświadczenie wiary waszéj.* Ażeby wiara wasza doświadczona, która jest daleko droższą od złota.— *Było nalezione ku chwale i czci.* Jakby rzekł: Ażeby wiara wasza tak doświadczona służyła wam ku czci i chwale w dzień sądu.— *W objawienie Jezusa Chrystusa.* Tak się nazywa dzień sądu: już dla tego że Chrystus, który teraz jest niewidzialnym, objawi się, i okaże się oczom naszym, już znowu dla tego, że w tym dniu wszystkich ludzi zasługi i uczynki będą objawione.

8. *A wierząc radować się będziecie weselem niewymównem i chwalebnem.* Chociaż będziecie uciskani wielą nieszczęściami i utrapieniami, taka jednak jest moc wiary wyżéj wspomnianéj, że nie tylko będziecie stale i cierpliwie znosić wszystkie przeciwności, lecz nadto będziecie się weselili radością niewypowiedzianą, radością, która się w pewny sposób może porównać z radością błogosławionych w niebie. — *Radować się będziecie.* W grec. *radujcie się.— Chwalebném.* Radość ta wasza jest przyodziana niejako i zaprawiona chwałą; radujecie się bowiem z powodu chwały niebieskiéj, któréj się spodziewacie; a ztąd radość wasza jest niejako przedsmakiem owéj chwały, któréj dostąpicie w królestwie niebieskiém.

9. *Odnosząc koniec.* Nagrodę, którą obecnie odbieracie, a mianowicie zbawienie poczęte przez łaskę i sprawiedliwość; na przyszłość zaś pełną i doskonałą przez szczęśliwość i chwałę wieczną.

10. *Wywiadowali się i badali.* Z pilnością i troskliwie wywiadywali się prorocy o tém zbawieniu; nie jest to bowiem jaki ludzki wynalazek, lecz odwieczne Boże postanowienie prorokom objawione, którzy pilnie o tém wywiadywali się, przepowiedzieli i tego wyglądali.

11. *Badając się na który, albo na jaki czas ukazował.* Ukazywał przyszłą łaskę Chrystusa i chrystyanizmu. Tak Daniel r. 9. zrozumiał, że Chrystus miał być zabitym w siedmdziesiątym tygodniu, to jest za 487

12. quibus revelatum est, quia non sibimetipsis, vobis autem ministrabant ea, quae nunc nuntiata sunt vobis per eos, qui evangelizaverunt vobis, Spiritu sancto misso de coelo, in quem desiderant Angeli prospicere.

13. Propter quod succincti lumbos mentis vestrae, sobrii perfecte sperate in eam, quae offertur vobis, gratiam, in revelationem Jesu Christi:

14. quasi filii obedientiae, non configurati prioribus ignorantiae vestrae desideriis,

15. sed secundum eum, qui vocavit vos, Sanctum: et ipsi in omni conversatione sancti sitis,

16. quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego Sanctus sum. *(Lev. 11, 44)*.

17. Et si patrem invocatis eum, qui sine acceptione personarum judicat secundum uniuscujusque opus, in timore incolatus vestri tempore conversamini. *(Deut. 10, 17. Rom. 2, 11. Gal. 2, 6)*.

12. Którym obiawiono iest, iż nie samym sobie, ale wam tym usługowali co się teraz wam opowiada przez te, którzy wam Ewanielią przepowiadali, przez Ducha Ś. z nieba posłanego, na którego pragną patrzyć aniołowie.

13. Przetóż przepasawszy biodra umysłu waszego, trzeźwymi będąc, doskonale mieycie nadzieię o łasce którą wam ofiaruią, przez obiawienie Chrystusa Jezusa:

14. iako synowie posłuszeństwa, nie przypodobaiąc się przeszłym pożądliwościom nieumieiętności waszéy,

15. ale według onégo który was wezwał Świętego, y wy bądźcie świętymi we wszelakim obcowaniu,

16. ponieważ napisano iest: Będziecie świętymi, iżem ia iest święty.

17. A ieśli wzywacie Oyca tego który bez względu na osoby sądzi wedle uczynku każdego: w boiaźni obcuycie czasu przemieszkawania waszego.

lat; Jakób, że po odjęciu berła od Judy, Gen. r. 49, w. 10; Malachiasz r. 3, w. 1, iż zaraz po przyjściu i nauczaniu Ś. Jana Chrzciciela. — *Duch Chrystusow.* Duch Chrystusowy, *który był w nich*, jak jest w greckim. Był zaś w nich już przez łaskę, już przez natchnienia prorocze.— *Opowiadając pierwéj o utrapieniach tych, które są w Chrystusie.* Przepowiadając Chrystusa cierpienia, mękę.— *I o chwałach za nimi idących.* I chwałę Chrystusa po męce, to jest w zmartwychwstaniu, wniebowstąpieniu, zesłaniu Ducha Świętego, nawróceniu pogan, i t. d.

12. *Którym objawiono jest.* To, o czém było im objawiono przez Ducha Św. o Chrystusie, nie odnosiło się do czasów, w których oni żyli, lecz daleko późniéj miało się spełnić.— *Tym usługowali.* Sami prorocy usługiwali wam swoimi wyroczniami.—*Przez te którzy wam Ewangelią przepowiadali.* Przez apostołów i innych którzy wam Chrystusa ogłaszali.— *Przez Ducha Ś. z nieba posłanego.* Odnieść należy do *przepowiadali*, jakby rzekł: Tak jak prorocy przez Ducha Chrystusowego, o którym w w. poprzedz., przepowiedzieli mającego przyjść Chrystusa; tak samo apostołowie opowiadali wam tegoż Chrystusa już obecnego, natchnieni przez Ducha Św., którego otrzymali w dzień Zielonych Świątek.— *Na którego pragną patrzeć aniołowie.* Widząc Go bowiem, widzą też razem Ojca i Syna, wszystkich tych trzech bowiem Osób jest jedna istota, i na którém to widzeniu zależy ich błogosławieństwo. W grec. teraz jest nie εἰς ὅν, *na którego*, jak czyta nasz tłumacz, ale εἰς ἅ, *na które;* i sens jest: aniołowie pragną patrzeć na tajemnice Chrystusowe; a szczególniéj zbawienia i chwały błogosławionéj, to jest, iżby je oglądali doskonałe i dokonane. Albo, *na które* odnosi się do męki Chrystusa i następującéj po niéj chwały, dla oznaczenia, że aniołowie dziwnie się radują na widok natury ludzkiéj Chrystusa, jego ran i blizn świętych.

13. *Przetoż.* Jakby rzekł: Ponieważ nieskazitelne dziedzictwo i dobra niebieskie dla was są przygotowane.— *Przepasawszy biodra umysłu waszego.* Skorzy umysłem, ochoczy i gotowi do przedsiębrania i czynienia tego wszystkiego, co służy do osiągnienia tego celu.— *Trzeźwymi.* Z grec. można przetłumaczyć *czuwającymi*, jak przetłumaczył Vatablus i Ś. Hieronim *(lib.* 1. *contra Jovian).* Ztąd i Syr. przetłumaczył *pobudzajcie się doskonale.* Jedno i drugie czytanie, prawie jedno i to samo znaczy; albowiem trzeźwość jest matką czujności, tak jak pijaństwo jest matką snu i gnuśności. Mówi jednak apostoł o czujności umysłu, przez którą powinniśmy się chronić zasadzek nieprzyjaciół.— *Doskonale.* Można połączyć z *trzeźwymi*, i sens będzie: Doskonale czuwajcie, albowiem mając z tylą nieprzyjaciółmi do czynienia, nie ma czasu do snu lub drzémania. Inni łączą z następującemi wyrazami, *doskonale miejcie nadzieję*, że nie aby jakiéj nadziei wymaga Piotr Ś., ale nadziei doskonałéj, to jest cnoty teologicznéj, która łączy się z miłością, i opiera się na dobroci i szczodrobliwości Bożéj, bez odrzucenia jednak i własnych zasług, którą Ś. Paweł do Rzym. r. 5, w. 2. nazywa *nadzieją synów Bożych.— O łasce, którą wam ofiarują.* Przez łaskę rozumie chwałę, któréj wierni i sprawiedliwi spodziewają się, która to chwała chociaż jest nagrodą za dobre uczynki, początek jednak swój bierze od łaski. Ztąd Ś. Paweł do Rzym. r. 6, w. 23, mówi: *A łaska Boża żywot wieczny.—Przez objawienie Chrystusa Jezusa.* W grec. *w objawieniu*, jakby rzekł: Miejcie nadzieję, że otrzymacie tę łaskę w objawieniu Chrystusa, to jest w dniu sądnym. Sens Wulgaty jest tenże, jakby rzekł: Nadzieję waszę rozciągajcie aż do objawienia Chrystusa i przyjścia Jego na sąd; wtedy bowiem posiądziecie doskonałą chwałę.

14. *Jako synowie posłuszeństwa.* To odnieść należy do poprzedzającego wiersza, jakby rzekł: Stójcie przepasawszy biodra, to jest swobodni i gotowi do zachowywania przykazań Bożych, jak przystało na synów posłuszeństwa, to jest posłusznych synów.— *Nie przypodobając się.* Nie stosując się.— *Pożądliwościom nieumiejętności waszéj.* Do tych żądz i pożądliwości którym służyliście w czasie pogaństwa, gdyście jeszcze byli przejęci wielą błędami.

15. *Ale według onego który was wezwał.* Lecz bądźcie świętymi jako jest święty ten, który was wezwał do wiary, łaski i zbawienia. Jest to to samo co mówił Chrystus Matth. 5, 48: *Bądźcież wy tedy doskonali, jako i Ojciec wasz niebieski doskonałym jest.— We wszelakim obcowaniu.* We wszelkich sprawach waszych.

16. *Ponieważ napisano jest.* Lewit. 20, 26.—*Będziecie świętymi.* Czystymi i wolnymi od wszelkiéj zmazy grzechowéj.

17. *A jeżli wzywacie Ojca tego.* Nie przestaje radzić iżby święcie żyli, gdyż ten święty, który ich powołał, jest też ich Bogiem, Ojcem i Sędzią.— *W bojaźni obcujcie.* Uszanowanie bowiem i bojaźń należna jest Bogu, Ojcu i Sędziemu.—*Czasu przemieszkawania waszego.* W tym krótkim czasie wędrówki tego żywota.

18. Scientes, quod non corruptibilibus, auro vel argento, redemti estis de vana vestra conversatione paternae traditionis,

19. sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, et incontaminati; *(I. Cor. 6, 20. — 7, 23. Hebr. 9, 14).*

20. praecogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem novissimis temporibus propter vos,

21. qui per ipsum fideles estis in Deo, qui suscitavit eum a mortuis, et dedit ei gloriam, ut fides vestra et spes esset in Deo:

22. animas vestras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde invicem diligite attentius:

23. renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi, et permanentis in aeternum:

24. quia omnis caro ut foenum, et omnis gloria ejus tamquam flos foeni: exaruit foenum, et flos ejus decidit. *(Eccli. 14, 8. Jac. 1, 10).*

25. Verbum autem Domini manet in aeternum, hoc est autem verbum, quod evangelizatum est in vos.

18. Wiedząc iż nie skazitelnémi złotem abo srébrem iesteście wykupieni od próżnego obcowania waszego oycowskiego podania,

19. ale drogą krwią iako baranka niezmazanego y niepokalanego Christusa;

20. acz przeyźrzanego przed założeniem świata: ale czasów ostatecznych okazanego dla was,

21. którzy przezeń wiernymi iesteście Bogu który go wzbudził z martwych, y dał mu chwałę, aby wiara y nadzieia wasza w Bogu była:

22. oczyściwszy dusze wasze w posłuszeństwie miłości, w braterskiéy miłości, z sczérego serca iedni drugie miłuycie goręcéy:

23. odrodzeni nie z nasienia skazitelnego, ale nieskazitelnego przez słowo Boga żywego y trwaiącego na wieki:

24. ponieważ wszelkie ciało iako trawa: a wszelka chwała iego iako kwiat trawy: uschła trawa, y kwiat iéy upadł.

25. Lecz słowo Pańskie trwa na wieki. A to iest słowo, które wam iest przepowiadane.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 25. — *A to jest słowo.* Obacz jako Piotr S. słowo Boże, które trwa na wieki, opisuje: Jest, prawi, to które jest ustnie podane i przepowiadane, a nie to samo, które jest napisane. Jako i Paweł S. słowo Boże zowie słowem słuchaném albo słyszaném. Bo wiara, prawi, jest z słuchania, a słuchanie przez słowo Boże. Błądzą tedy sektarze, którzy tradycyj apostolskich, to jest słowa Bożego bez Pisma i słównie podanego nie przyjmują, i którzy samo Pismo słowém Bożém zowią. (I. Thes. 2, 13. Rzym 10, 17).

18. *Wiedząc iż nie skazitelnémi.* Jest to druga pobudka, którą S. Piotr tych, do których pisze, zachęca do życia świątobliwego: to jest, że przez Chrystusa zostali odkupieni nie złotem, ani srebrem, które psują się i giną, ale najdroższą krwią Chrystusową, iżby święcie żyjąc na tym świecie, mogli dójść do niebieskiéj chwały.—*Od próżnego obcowania waszego ojcowskiego podania.* Z próżnego i niegodziwego sposobu życia, któregoście się trzymali w Judaizmie lub w poganizmie.

19. *Jako baranka.* Nazywa jakby barankiem, to jest podobnym do baranka w czystości, niewinności, łagodności, posłuszeństwie, i t. d.

20. *Okazanego.* Przez wcielenie, życie, śmierć, zmartwychwstanie, i opowiadanie apostołów. — *Czasów ostatecznych.* W tych czasach, w których my żyjemy w kilka tysięcy lat po stworzeniu świata. —*Dla was.* Których uczynił wiernymi i swoimi czcicielami.

21. *Którzy przezeń.* Przez Chrystusa. — *Wiernymi jesteście Bogu. W Boga wierzycie,* jak jest w greckim. — *Aby wiara i nadzieja wasza w Bogu była.* Iżbyście widząc że Chrystus zmartwychwstał, który jest głową naszą, wierzyli i mieli nadzieję, że i członki jego żywe, które przez wiarę i miłość z nim są złączone, również z martwych powstaną i osiągną też chwałę.

22. *Oczyściwszy dusze wasze.* Całego wierszu sens jest: Czystą, to jest czystą miłością braterską usilnie wzajemnie się miłujcie, jeden drugiemu usługujcie i bądźcie posłuszni.—*Oczyściwszy,* t. j. gdy oczyścicie.— *W posłuszeństwie miłości.* Posłuszeństwo miłości jest to uległość, przez którą wierny we wszystkiém podlega prawu, kierownictwu i natchnieniu miłości, tak iżby wszystko cobykolwiek przedsiębrał, czynił z popędu miłości. W greckim jest, *posłuszeństwo prawdy,* jakby rzekł: *Którzy oczyszczacie dusze wasze będąc posłuszni prawdzie,* jak przełożył Watablus.—*W braterskiéj miłości.* Jest to to samo, jakby rzekł: Miłujcie się braterską miłością.—*Goręcéj.* Stale, to jest ażeby miłość nie była na krótki tylko czas, lecz iżby się rozciągała i obejmowała wszystek czas i wszelkiego rodzaju ludzi.

23. *Odrodzeni nie z nasienia skazitelnego.* Kładzie przyczynę, dla czego Chrześcianie powinni miłością braterską wzajemnie się miłować, to jest ponieważ są braćmi, odrodzonymi z jednego i tegoż nasienia słowa Bożego i Ewangelii Chrystusowéj; a następnie jako synowie i dziedzice, jednego spodziewają się dziedzictwa w ojczyznie niebieskiéj.—*I trwającego na wieki.* Jak Bóg jest wieczny i trwa na wieki, tak też i słowo Boże, a z niego nasze odrodzenie, i przysposobienie jest wiecznotrwałe.

23. *Ponieważ wszelkie ciało jako trawa.* Cytuje miejsce z Izajasza r. 40, w. 6.

25. *Lecz słowo Pańskie trwa na wieki.* Albowiem, jak wyrzekł Chrystus Mat. r. 24, w. 35: *Niebo i ziemia przeminą, ale słowa moje nie przeminą. — A to jest słowo, które wam jest przepowiadane.* Jakby rzekł: To słowo Izajasza jest słowem Ewangelii o Chrystusie, jego odkupieniu, powołaniu, wierze, łasce, zbawieniu i chwale, którą wam przyniósł. Patrz Wujka.

CAPUT II.

ROZDZIAŁ 2.

O pragnieniu słowa Bożego, jednoczeniu się z Chrystusem, chwale chrześcian, unikaniu świata, i t. d.

1. Deponentes igitur omnem malitiam et omnem dolum, et simulationes et invidias, et omnes detractiones, *(Rom. 6, 4. Colos. 3, 8).*

2. sicut modo geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem:

3. si tamen gustastis, quoniam dulcis est Dominus.

4. Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum:

5. et ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum.

6. Propter quod continet Scriptura: Ecce, pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum: et qui crediderit in eum, non confundetur. *(Isai. 28, 16. Rom. 9, 33).*

7. Vobis igitur honor credentibus: non credentibus autem lapis, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli: *(Psal. 117, 22. Matth. 21, 42).*

8. et lapis offensionis, et petra scandali his, qui offendunt verbo, nec credunt, in quo et positi sunt.

1. Złożywszy tedy wszelaką złość, y wszelaką zdradę, y obludności, y zazdrości, y wszytkie obmówiska,

2. iako dopiéro narodzone niemowlęta, rozumnego bez zdrady mléka pożądaycie: abyście w nim urośli ku zbawieniu:

3. ieśliście iedno skosztowali iż słodki iest Pan.

4. Do którego przystąpiwszy, kamienia żywego, acz od ludzi odrzuconego, ale od Boga wybranego y uczczonego:

5. y wy iako żywe kamienie na nim się budujcie, dom duchowny kapłaństwo święte, ku ofiarowaniu duchownych ofiar, przyiemnych Bogu przez Jezusa Christusa.

6. Dla czego w piśmie stoi: Oto kładę w Syonie kamień przednieyszy narożny wybrany, kosztowny, a kto weń uwierzy, nie będzie zawstydzon:

7. Wam tedy wierzącym cześć: a niewierzącym kamień który odrzucili buduiący, ten się stał głową węgłową:

8. y kamieniem obrażenia, y opoką zgorszenia, tym którzy się o słowo obrażaią, y nie wierzą, na co y postanowieni są.

R. 2.—1. *Złożywszy tedy wszelaką złość.* Jakby rzekł: Ponieważ jesteście odrodzeni we chrzcie z nasienia nieskazitelnego przez słowo Boże, i staliście się nowymi ludźmi, starajcie się iżbyście złożywszy przeszłe obyczaje i występki, mogli utrzymać i zachować niewinność chrześciańską, którąście odebrali w têm odrodzeniu.—*Złożywszy.* W grec. *gdy złożycie,* to jest przez chrzest. — *Złość.* Wszelkiego rodzaju grzechy i występki.—*Zdradę.* Zdrada jest to użycie oszukaństwa dla podejścia kogoś.

2. *Rozumnego.* Mléka nie materyalnego, lecz duchownego, którém umysł się karmi i wzmacnia, jakiém mlekiem jest zbawienna nauka, prawa, sakramenta kościelne, i t. d. — *Bez zdrady.* Szczerze. — *W niém.* W mocy mleka tego.—*Ku zbawieniu.* Syr. *do życia.* Życie bowiem łaski rośnie w czynie przez zasługi uczynków, życie zaś chwały przez też zasługi rośnie w nadziei i w prawie; większe bowiem zasługi większe dają prawo i to do większéj chwały.

3. *Skosztowali iż dobry jest Pan.* Staliście się uczęstnikami pociech duchownych, którémi Pan Bóg obdarza wiernych swoich.—*Słodki.* Łaskawy.

4. *Do którego.* Pana Chrystusa.—*Kamienia żywego.* Od przenośni nowego narodzenia i mleka, przechodzi do innéj przenośni budowy i kamieni doń potrzebnych. Nazywa Chrystusa kamieniem żywym, iżby zrozumieli, że mówi przez przenośnią o Chrystusie, który nie jest kamieniem martwym, ale żywym i ożywiającym.—*Acz od ludzi odrzuconego.* Żydzi bowiem nauczyciele zakonni, faryzeusze i najwyżsi kapłani wzgardzili Chrystusem i Jego, jako kamień nieużyteczny a nawet szkodliwy, wyrzucili ze swojéj budowy, synagogi.—*Ale od Boga wybranego.* Na fundament Kościoła. — *I uczczonego.* Uczynił bowiem sławnym na całym okręgu ziemskim, i chciał aby był czczony i odbierał pokłon od wszystkich.

5. *I wy jako żywe kamienie na nim się budujcie.* Budujcie się na Chrystusie przez miłość i uczynki miłości, które wiarą waszę ożywiają. — *Dom duchowny.* Na dom duchowny; jakby rzekł: Budujcie się na Chrystusie, abyście byli domem Bożym mistycznym i duchownym przez wiarę, nadzieję, miłość i pobożność. Syr. przełożył: *bądźcie świątyniami duchownemi.*—*Kapłaństwo święte.* Z greckiego można rozumieć albo właściwych kapłanów, albo może się rozumieć w sensie przenośnym i mistycznym, i obejmuje także i świeckich ludzi, którzy w pewien sposób są kapłanami, przynoszącymi Bogu ofiary dobrych uczynków.—*Duchownych ofiar.* O których mówi Ś. Paweł do Rzym. r. 12, w. 1: *Proszę was tedy bracia... abyście wydawali ciała wasze ofiarą żywiącą, świętą, przyjemną Bogu, i t. d. Przez Jezusa Chrystusa.* Odkupiciela i pośrednika naszego, przez którego wszystkie sprawy nasze Ojcu ofiarować winniśmy, aby je uczynić mu miłemi i zasługującemi. Patrz Wujka.

6. *Dla czego w Pismie stoi.* Przytacza Izai. 28, 16. Patrz także o têm co powiedziano do Efez. 2, 20.

7. *Wam tedy wierzącym cześć.* Wy wierzący w Chrystusa nie będziecie zawstydzeni, lecz uczczeni od Niego w dzień sądu, gdy otrzymacie wieniec chwały, według tego Psal. 138, w. 17: *W wielkiéj uczciwości są, Boże, przyjaciele twoi, bardzo się zmocniło ich panowanie.* — *Niewierzącym.* W greckim *nieposłusznym.* To jest, którzy nie chcieli być posłusznymi Chrystusowi, już to nie chcąc weń uwierzyć, już nie chcąc pełnić jego przykazań.—*Stał się głową węgłową.* Stał się kamieniem głównym, piérwszym, fundamentalnym Domu Bożego, to jest Kościoła.

8. *I kamieniem obrażenia i opoką zgorszenia.* Cytuje słowa Izajasza r. 8, w. 14. Jest to, co wyrzekł Symeon Łuk. r. 2, w. 34: *Oto ten położon jest na upadek i na powstanie wielu w Izraelu.* Patrz co tam powiedziano i w miejscu zacytowaném u Izajasza.—*Tym którzy się o słowo obrażają.* W grec. którzy się *poty-*

9. Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. *(Exod. 19, 6)*.

10. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti: *(Ose. 2, 24. Rom. 9, 25)*.

11. charissimi, obsecro vos tamquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam, *(Rom. 13, 14. Gal. 5, 16)*.

12. conversationem vestram inter gentes habentes bonam, ut in eo, quod detrectant de vobis tamquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis.

13. Subjecti igitur estote omni humanae creaturae propter Deum: sive regi quasi praecellenti: *(Rom. 13, 1)*.

14. sive ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum:

9. A wy rodzay wybrany, królewskie kapłaństwo, naród święty, lud nabycia: abyście cnoty opowiadali tego, który was wezwał z ciemności ku swoiéy przedziwnéy światłości.

10. Którzy niekiedy nie ludem: a teraz ludem Bożym: którzy co niedostąpili miłosierdzia: a teraz co miłosierdzia dostąpili:

11. namileyszy, proszę was iako przychodniów y gościów, abyście się wstrzymywali od pożądliwości cielesnych które walczą przeciwko duszy:

12. maiąc obcowanie wasze dobre między Pogany: aby w tym w czym was pomawiaią iako złoczyńce, z dobrych uczynków przypatrzywszy się wam, chwalili Boga w dzień nawiédzenia.

13. bądźcież tedy poddani wszelkiemu ludzkiemu stworzeniu dla Boga: chociaż królowi, iako przewyższaiącemu:

14. chociaż książętam, iako od niego posłanym ku pomście złoczyńców, a ku chwale dobrych:

---

kają o słowo. Którzy ze słów Ewangelii obrażają się i gorszą.—*I nie wierzą.* W grec. *nieposłuszni,* nie dający się przekonać, niewierni. —*Na co i postanowieni są.* Jakby rzekł: Nie wierzą w fundament i węgłowy kamień, na którym postanowieni i umieszczeni byli, to jest w Chrystusa. Zydowska bowiem religia i synagoga, jako prawdziwy Kościoł Boży, była postawiona i ufundowana na Chrystusie i na Jego zasługach się opierała. Albo sens jest, *na co,* jakby rzekł: Niewierni postanowieni są, to jest przeznaczeni do niewierzenia z własnéj swojéj woli i złości. Albo niewierni za piérwsze swoje zbrodnie zasługują być opuszczonymi od Boga, i zostawionymi w zatwardziałości i zaślepieniu, ażeby nie uwierzyli Ewangelii, chociaż łaska dostateczna im się nie odmawia. Albo sens jest: Postanowieni są żeby wierzyli w Chrystusa i Ewangelią, jednak nie uwierzyli, ponieważ wierzyć nie chcą.

9. *A wy.* O zgromadzenie wiernych. Albo, wy wszyscy, którzy wierzycie w Chrystusa.—*Rodzaj wybrany.* Wybrani zostaliście od Boga, abyście byli członkami Jego Kościoła.—*Królewskie kapłaństwo.* Przytacza słowa Exod. r. 19, w. 6, gdzie Mojżesz synagogę żydowską nazywa *królestwem kapłańskiém,* albo jak jest w hebrajskim *królestwo kapłanów.* Kościoł bowiem jest królestwem Chrystusowém, nie doczesném i świeckiém, lecz niebieskiém, kapłańskiém i świętém. Wszyscy także wierni są niejako królami i kapłanami, a więc królewskie kapłaństwo: są królami, ponieważ rządzą swoimi zmysłami, członkami, władzami, namiętnościami, nad niemi panując; już dla tego, że są przyjaciołmi i synami najwyższego króla Jezusa Chrystusa; są zaś kapłanami, gdyż składają ofiary dobrych uczynków, jak rzekliśmy wyż., w. 5. —*Narod święty.* Bogu oddany i przez chrzest poświęcony.—*Lud nabycia.* To jest *nabyty,* Syrus *zgromadzenie odkupione,* to jest które Chrystus nabył, odkupił, i uczynił swoją posiadłością.—*Abyście cnoty opowiadali tego.* Jego mądrość, miłość, sprawiedliwość i inne cnoty. Albo jego chwalebne czyny, jak jest w greckim.—*Ku swojéj przedziwnéj światłości.* Wiary Chrześciańskiéj i Ewangelii.

10. *Którzy niekiedy nie ludem.* Przytacza słowa Ozeasza r. 1, w. 9. Patrz co tam powiedziano. Przed chrztem nie byliście ludem Bożym, ani też członkami Jego Kościoła; teraz zaś staliście się ludem wiernym i dostąpiliście miłosierdzia, otrzymawszy przez chrzest odpuszczenie grzechów waszych.

11. *Proszę.* W grec. *upominam.*—*Jako przychodniów i gościów.* To jest abyście się zbytecznie nie przywiązywali do rzeczy doczesnych, lecz byli podobni podróżnym, którzy wszystko, co mimo przechodząc widzą, uważają za obce sobie. — *Abyście się wstrzymywali od pożądliwości cielesnych.* Nie tylko od obżarstwa i nieczystości, lecz także od gniewu, zazdrości, pychy, i t. d. Wszystko to bowiem są uczynki cielesne, jak naucza S. Paweł do Galat. r. 5, w. 19. —*Które walczą przeciwko duszy.* Które nie pozwalają duszy wznieść się do Boga przez dobre żądze.—*Albowiem ciało pożąda przeciwko duchowi, a duch przeciw ciału,* do Galat. r. 5, w. 17.

12. *Obcowanie.* Sposób życia i obyczaje.—*Między pogany.* Syrus ma: przed wszystkimi synami ludzkimi.—*Mając dobre.* Swięte i niepodlegle żadnemu zarzutowi. —*Pomawiają.* Obmawiają, potwarzają.—*Jako złoczyńce.* Powiadali bowiem, że Chrześcianie pogardzają władcami i bogami, że rozwiązłe życie prowadzą, że żywią się ludzkiém mięsem, i że dla ich bezbożności ziemia jest pustoszoną rozmaitemi klęskami. Dla tego to na obronę niewinności Chrześcian pisali poważne i uczone apologie: Justyn męczennik, Atenagoras, Klemens Aleksandryjski, Cypryan, Tertulian, Arnobiusz, i inni. -- *W dzień nawiedzenia.* Gdy się podoba Bogu przez natchnienia swoje niewiernych nawiedzić i przyprowadzić do siebie.—Albo, gdy dla wyćwiczenia naszéj cierpliwości i dla podania poganom przykładu cnót, dopuści Bóg na was nieszczęścia. Albo, iżby gdy starostowie pogańscy będą was poszukiwać i do was przychodzić, postrzegając, że wszystko u was jest święte, wielbili Boga.

13. *Wszelkiemu ludzkiemu stworzeniu.* Wszystkim przełożonym, którym winniście posłuszeństwo i podległość.—*Dla Boga.* Ponieważ Bóg rozkazuje okazywać im posłuszeństwo, i ponieważ król i zwierzchnik jest na ziemi żywym obrazem Boga, i Jego zastępcą. Albo *dla Boga,* z miłości ku Bogu, abyście Boga nie obrazili, jak Ś. Paweł do Rzym. 13, 5, mówi: *dla sumnienia.* — *Jako przewyższającemu.* Jako temu który posiada naczelną władzę.

14. *Chociaż książętom.* Czyli przełożonym, zwierzchnikom; z grec. bowiem można przetłumaczyć, przełożeni, starości i inni naczelnicy, którzy zależą od starszych, i są jakby ich zastępcami. Syrus przełożył *sędziom.*—*Złoczyńców.* Winowajców, gwałcicieli prawa.—*Dobrych.* Dobrze czyniących.

15. quia sic est voluntas Dei, ut benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam:

16. quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiae libertatem, sed sicut servi Dei.

17. Omnes honorate: fraternitatem diligite: Deum timete: regem honorificate. *(Rom. 12, 10).*

18. Servi subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis. *(Eph. 6, 5. Tit. 2, 9).*

19. Haec est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias, patiens injuste.

20. Quae enim est gloria, si peccantes et colaphizati suffertis? Sed si bene facientes patienter sustinetis: haec est gratia apud Deum. *(Matth. 5, 10. Infr. 4, 14).*

21. In hoc enim vocati estis, quia et Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus,

22. qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus: *(Isai. 53, 9).*

23. qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur: tradebat autem judicanti se injuste:

24. qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiae vivamus, cujus livore sanati estis. *(Isai. 53, 5. I. Joan. 3, 5).*

25. Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem, et episcopum animarum vestrarum.

15. bo tak iest wola Boża, abyście dobrze czyniąc usta zatkali niemądrych ludzi głupstwu.

16. Jako wolni, a nie iakoby maiąc wolność zasłoną złości, ale iako słudzy Boży.

17. Wszytki czcicie: Braterstwo miłuycie: Boga się bóycie: Króla czcicie.

18. Słudzy, bądźcie poddani panóm we wszytkiéy boiaźni, nie tylko dobrym y skromnym, ale téż y przykrym.

19. Bo to iest łaska, ieśli kto dla sumnienia Bożego odnosi frasunki, ciérpiąc niesprawiedliwie.

20. Bo co za chwała ieśli grzesząc, a policzkowani będąc ciérpicie? Ale ieśli dobrze czyniąc, ciérpliwie znosicie: to iest łaska u Boga.

21. Abowiem na to wezwani iesteście: bo y Christus uciérpiał za nas zostawuiąc wam przykład abyście naszladowali tropów iego,

22. który grzéchu nie uczynił, ani naleźiona była zdrada w uściech iego:

23. który gdy mu złorzeczono, nie złorzeczył: gdy ciérpiał nie groził: lecz się podawał niesprawiedliwie sądzącemu:

24. który sam na ciele swym grzéchy nasze nosił na drzewie: abyśmy umarwszy grzéchóm, żyli sprawiedliwości: którego sinością iesteście uléczeni.

25. Boście byli iako owce błądzące: ale teraz iesteście nawróceni do pastérza y biskupa dusz waszych.

15. *Niemądrych ludzi głupstwu.* Którzy powodowani najbłahszém podejrzeniem, albo też z własnéj złośliwości, zły o was i o religii chrześciańskiéj sąd wydają.

16. *Jako wolni.* Zapobiega zarzutowi: Chrystus nas uczynił wolnymi, a przeto żadnemu przełożonemu ulegać i służyć nie mamy obowiązku. Odpowiada Ś. Piotr: Staliśmy się wolni przez Chrystusa, lecz od grzechu, nie zaś od prawa Bożego, ani też od posłuszeństwa przełożonym: nie bądźcie więc im nieposłuszni, ukrywając złość waszę pod pozorem wolności Chrystusowéj; to samo naucza S. Paweł do Galat. 5, 13: *Albowiem wy wezwani jesteście do wolności bracia: tylko żebyście wolności nie obracali na pobudkę ciała. — Ale jako słudzy Boży.* Którzy dobrowolnie i z ochotą służą i podlegają nie tylko Bogu, ale też i wszystkim przełożonym, których Pan Bóg przeznaczył za swoich zastępców a naszych zwierzchników. Patrz Wujka.

17. *Wszystkie czcijcie.* Według każdego stanu.— *Braterstwo.* Braci, to jest, chrześcian.—*Króla czcijcie.* Czcią taką jaką królom, to jest najwyższéj władzy świeckiéj oddawać należy.

18. *We wszystkiéj bojaźni.* Ich wielce szanując a także i lękając się.—*Skromnym.* Sprawiedliwym, łaskawym. Patrz Wujka.

19. *Bo to jest łaska.* To jest znakomity skutek łaski Bożéj. Albo to jest miłém Bogu. Albo łaska kładzie się za chwałę; jakby rzekł: Ta jest chwała wasza; patrz tłumaczenie wiersza następującego. — *Dla sumienia Bożego.* Dla Boga, który jest świadom twojéj cierpliwości i srogości panów twoich. Albo dla Boga, Jego wiary i czci, którą w sercu chowasz, i z powodu któréj przykrości znosisz od pana twego. — *Cierpiąc niesprawiedliwie.* Ponieważ jest niewinnym, a tém bardziéj jeżeli cierpi dla sprawiedliwości.

20. *Bo co za chwała.* Jakiéj bowiem chwały dostąpi ten, który dla swoich zbrodni srodze bywa karany?— *Policzkowani.* Policzkowanie była to kara niewolników.—*To jest łaska u Boga.* Syrus, *tedy rośnie chwała wasza u Boga.* Patrz co powiedziano w wierszu poprzedzającym.

21. *Albowiem na to wezwani jesteście.* Do tego, to jest do krzyża i cierpliwości.

22. *Ani naleziona była zdrada w uściech jego.* Nawet ani od doktorów zakonnych i faryzeuszów, którzy starali się podchwycić go w mowie. Mat. 22, 15.

23. *Który gdy mu złorzeczono.* Nazywany bowiem był winopilcą, Samarytaninem, opętanym od djabła, burzycielem, nieprzyjacielem cesarza, buntującym naród, i t. d.— *Lecz się podawał... sądzącemu.* Dozwolił Piłatowi, iżby też Go niesprawiedliwie osądził i potępił.— *Niesprawiedliwie.* Teksty grecki i syryjski mają *sprawiedliwie,* i odnoszą już nie do Piłata, ale do Boga, któremu Chrystus poddał się w ofierze, dla zgładzenia grzechów rodzaju ludzkiego.

24. *Grzechy nasze.* Kary za grzechy nasze. —*Abyśmy umarłszy grzechom.* Abyśmy porzuciwszy stan grzechu, i oczyściwszy się z przeszłych win, *oblekli się w nowego człowieka, który wedle Boga stworzony jest w sprawiedliwości, i świętobliwości prawdy.* Efez. r. 4, w. 24. —*Którego sinością jesteście uleczeni.* Przez którego mękę.

25. *Boście byli jako owce błądzące.* Zbłądzeni z drogi zbawienia, i w przesądach błędów pogańskich, albo też nauk faryzajskich, i w złych obyczajach dążący do zatracenia. — *Jesteście nawróceni.* Przez łaskę Chrystusa.—*Pasterza.* Według tych słów, Jan 10, 11: *Jam jest pasterz dobry.* — *Biskupa.* Chrystus bowiem jest biskupem, t. j. stróżem, dozórcą i kierownikiem owiec swoich ku żywotowi wiecznemu.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 2. w. 5. *Kapłaństwo święte.* Acz wszyscy wierni są duchownymi kapłany, którzy duchowne ofiary, chwały, modlitwy i dziękczynienia ofiarować mają: wszakże nie wszyscy mają mocy przepowiadania słowa Bożego, i ofiarowania ofiary Mszy ś. i szafowania ś. Sakramenty: jedno ci, którzy na to osobliwie są powołani i poświęceni. Jako też wszyscy wierni są nazwani królmi, acz nie wszyscy doczesnie królują. (Hebr. 13, 15. Żyd. 5, 4. I. Timot. 5, 22. Objaw. 1, 6 i 5, 10.)

16. *Mając wolność zasłoną złości.* Takci czynią sektarze czasów naszych, którzy pod zasłoną Ewangelickiéj wolności, nie chcą być przełożonym duchownym i świeckim posłuszni: owszem prawa tak duchowne jako i świeckie łamią.

18. *Ale też i przykrym.* To przeciw Wiklewitom i ich naśladówcom, którzy uczą, iż poddani nie powinni być posłuszni panu swemu, gdyby upadł w jaki grzech śmiertelny.

CAPUT III.

1. Similiter et mulieres subditae sint viris suis, ut et, si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant, *(Eph. 5, 22.)*
2. considerantes in timore castam conversationem vestram.
3. Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus; *(I. Tim. 2, 9.)*
4. sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.
5. Sic enim aliquando et sanctae mulieres, sperantes in Deo, ornabant se, subjectae propriis viris.
6. Sicut Sara obediebat Abrahae, dominum eum vocans, cujus estis filiae benefacientes, et non pertimentes ullam perturbationem. *(Gen. 18, 12.)*
7. Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tamquam et coheredibus gratia vitae, ut non impediantur orationes vestrae. *(I. Cor. 7, 3.)*

ROZDZIAŁ 3.

O zgodności między małżonkami, czystości, skromności w ubiorze, i stałości niewiast chrześciańskich, i t. d.

1. Także y żony niech będą poddane mężóm swoim: aby téż ieśli którzy nie wierzą słowu, przez spólne z żonami mieszkanie bez słowa pozyskani byli,
2. obaczywszy czyste w boiaźni obcowanie wasze.
3. Których niech nie będzie zwierzchowne trefienie włosów, y obłożenie się złotem, abo stroienie w ubierze szat:
4. ale który skryty iest serca człowiek, w nieskażeniu spokoynego y skromnego ducha, który iest przed oblicznością Bożą bogaty.
5. Abowiem tak niekiedy y święte niewiasty ufaiące w Bogu, ubiérały się, będąc poddane własnym mężóm.
6. Jako Sara posłuszna była Abrahamowi, nazywaiąc go panem: któréy iesteście córkami, czyniąc dobrze, a nie boiąc się żadnego postrachu.
7. Także mężowie spół mieszkaiąc wedle umieiętności, iako słabszemu naczyniu niewieściemu wyrządzaiąc uczciwość, iako téż spólnym dziedziczkam łaski żywota: aby się nie przeszkadzało modlitwam waszym.

R. 3.—1. *Także.* Mówi *także,* ponieważ w rozdziale poprzedzającym powiedział był o uległości sług ku panom, teraz zaś o uległości żon ku mężom swoim. — *Nie wierzą słowu.* Opowiadaniu Ewangelicznemu. — *Przez spólne z żonami mieszkanie.* Na widok świętych i nienagannych obyczajów żon swoich.—*Bez słowa pozyskani byli.* Iżby samym tylko dobrym przykładem poruszeni, nawracali się, a Chrystus i Kościół dusze ich, jakby znakomitą zdobycz posiadł.

2. *Obaczywszy.* To jest, mężowie. — *W bojaźni.* Z bojaźnią Bożą, t. j. przykładne postępowanie z pobudek synowskiéj bojaźni i czci ku Bogu. — *Czyste obcowanie.* Czystość życia i świętość obyczajów.

3. *Których niech nie będzie zwierzchowne trefienie włosów.* Których ozdoba niech nie będzie zewnętrzna, która zależy na trefieniu włosów i fryzurach.— *Obłożeniem się złotem.* Nosząc szaty złotem szyte, naszyjniki i kolczyki złote. — *Albo strojenie w ubierze szat.* Przez co oznacza się nadużycie niewiast, zbytkujących w wykwitności ubiorów.

4. *Ale który skryty jest serca człowiek.* Lecz wewnętrzny umysł i dusza niech się ozdabia cnotami.— *W nieskażeniu spokojnego i skromnego ducha.* Na tém bowiem zasadza się wewnętrzna ozdoba człowieka. Nieskażenie ducha jest czystość duszy łagodnéj i spokojnéj, która nie jest dręczona burzami namiętności, lecz zostaje w pokoju i umiarkowana. — *Który.* Duch nieskażony, spokojny i łagodny. — *Przed oblicznością Bożą bogaty.* Ponieważ podnosząc się nad rzeczy ziemskie, Boga posiada i staje się dziedzicem nieba i królestwa wiecznego.

5. *Ufające w Bogu.* A następnie wierzące i miłujące Boga.—*Ubierały się.* Skromnie.

6. *Jako Sara posłuszna była Abrahamowi.* Do tego stopnia, że gdy Abraham wychodził z jéj ojczyzny Chaldei, porzuciwszy rodziców i krewnych szła z nim razem, i razem z nim pielgrzymowała w Chananei.— *Nazywając go panem.* Genez. r. 18, w. 12. — *Któréj jesteście córkami.* Ztąd okazuje się, że Ś. Piotr właściwie i bezpośrednio pisał to do żydów; pośrednio zaś i do pogan: ci ostatni bowiem byli synami i córkami Sary według ducha, ponieważ jéj wiarę, pobożność i święte uczynki naśladowali. — *Czyniąc dobrze.* Syrus: *w uczynkach dobrych,* to jest naśladując Sary skromność w ubiorze, jałmużnę i dobroczynność względem ubogich. — *Nie bojąc się żadnego postrachu.* Jeśliby się zdarzyło w domu jakie zaburzenie i trwoga, spokojnie i ze stałością je znosząc, nie upadając na umyśle, lecz swoją roztropnością i łaskawością gniew łagodząc i powstrzymując.

7. *Spół mieszkając.* Mężowie mieszkając z żonami swojemi pod jédnym dachem. — *Wedle umiejętności.* Umiejętność oznacza tu roztropność, rozsądek, któréj wymaga od mężów, ażeby mieli wzgląd na słabość charakteru żon, okazywali im szacunek, i obchodzili się z niemi jako z towarzyszkami, nie zaś jak z niewolnicami.— *Jako słabszemu naczyniu niewieściemu.* Pod naczyniem niewieściem Ś. Tomasz rozumie ciało nie-

8. In fine autem omnes unanimes, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles;

9. non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes, quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hereditate prossideatis. *(Prov. 17, 13. Rom. 12, 17. I. Thess. 5, 15.)*

10. Qui enim vult vitam diligere, et dies videre bonos, coerceat linguam suam a malo, et labia ejus, ne loquantur dolum. *(Psal. 33, 13.)*

11. Declinet a malo, et faciat bonum: inquirat pacem, et sequatur eam, *(Isai. 1, 16.)*

12. quia oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum; vultus autem Domini super facientes mala.

13. Et quis est, qui vobis noceat, si boni aemulatores fueritis?

14. Sed et si quid patimini propter justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, et non conturbemini. *(Matth. 5, 10. Supr. 2, 20.)*

15. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est, spe;

16. sed cum modestia et timore, conscientiam habentes bonam, ut in eo, quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. *(Supr. 2, 12.)*

8. A na koniec wszyscy iednomyślni, spółcierpiący, braterstwa miłośnicy, miłosierni, skromni, pokorni:

9. nie oddawaiąc złego za złe, ani złorzeczeństwa za złorzeczeństwo: lecz przeciwnym obyczaiem błogosławiąc: gdyż na to iesteście wezwani, abyście błogosławieństwo dziedzictwem posiedli.

10. Abowiem kto chce żywot miłować, y oglądać dni dobre: Niech pohamuie ięzyk swóy od złego, y usta iego niech nie mówią zdrady.

11. Niech się oddala od złego, a niech czyni dobrze: niech szuka pokoiu, a niechay go ściga:

12. abowiem oczy Pańskie nad sprawiedliwymi, a uszy iego ku prośbie ich: Lecz twarz Pańska na działaiące złości.

13. Y któż iest coby wam zaszkodził, ieśli dobrego naszladowcami będziecie?

14. Ale y choć co ciérpicie dla sprawiedliwości: błogosławieni. A strachu ich nie strachaycie się, ani sobą trwożcie.

15. Lecz Pana Chrystusa święćcie w sercach waszych. Zawżdy gotowymi będąc ku dosyć uczynieniu każdemu domagaiącemu się od was sprawy: o téy nadziei która w was iest:

16. ale z cichością y z boiaźnią maiąc sumnienie dobre: aby w tym w czym wam uwłaczaią, zawstydzili się ci, którzy potwarzaią obcowanie wasze dobre w Chrystusie.

wieście. Możemy też rozumieć i samą niewiastę; w Hebrajskim bowiem języku wszelkie narzędzie lub pomoc nazywa się *naczyniem;* żona zaś jest pomocą męża, Genez. 2, 18. Niewiasty takoż są słabe już płcią i budową ciała, już rozumem i sądem, już też przemysłem i rozsądkiem w prowadzeniu sprawy. — *Wyrządzając uczciwość.* Ś. Hieronim i Beda przez *uczciwość* tu rozumieją wstrzymanie się od zbytniéj i niewczesnéj rozkoszy cielesnéj, z którem tłumaczeniem zgadza się to co tu w tym samym wierszu dodano, *aby się nie przeszkadzało modlitwom waszym.* Inni przeciwnie przez *uczciwość* rozumieją dług małżeński, jakby rozkazuje w tym względzie żony zadowolnić, lecz uczciwie, nie zaś rozpustnie lub bezwstydnie. Inni uczciwość rozumieją w obszerniejszém znaczeniu, to jest iżby mężowie z żonami swojemi uczciwie się obchodzili, bez wszelkiego okrucieństwa.—*Jako też spólnym dziedziczkom łaski żywota.* Kładnie przyczynę dla czego mężowie powinni czcić żony swoje, ponieważ chociaż z przyrodzenia i płci są słabe i nierówne, powołaniem jednak i łaską równe są mężom; są bowiem powołane do tejże łaski i chwały z mężami.— *Łaski żywota.* Ożywiającéj; łaska bowiem udziela duszy życie duchowne, i prowadzi do życia wiecznego.— *Aby się nie przeszkadzało modlitwom waszym.* Dla zwad które powstają między małżonkami, jeśli mężowie nieuczciwie obchodzą się z żonami. Albo aby nie przeszkadzało, jeżeli mężowie oddadzą się zbytniéj i niewczesnéj cielesności, przez którą dusza obojętnieje na modlitwę.

8. *Spółcierpiący.* Syrus: *cierpiący z tymi którzy cierpią.— Braterstwa.* Zwolennicy braterskiéj miłości.

9. *Błogosławiąc.* Tym, którzy wam źle życzą, dobrze czyniąc. — *Gdyż na to jesteście wezwani.* Do tego powołani jesteście, iżbyście przez znoszenie krzywd, to jest, błogosławiąc złorzeczącym, posiedli błogosławieństwo Boże już obecne przez łaskę, już przyszłe przez dziedzictwo chwały niebieskiéj.

10. *Albowiem kto chce żywot miłować.* Kto pragnie i miłuje tu na świecie życie pomyślne i długie, a po śmierci błogosławione i wieczne. — *I oglądać dni dobre. Oglądać,* to jest, czuć, korzystać z dni i wieku szczęśliwego i wesołego. — *Od złego.* Od wszelkiego grzechu pochodzącego z języka.

11. *Niech szuka pokoju.* Z Bogiem, z sobą i z bliźnimi.—*Go ściga.* Jakby za uciekającym niech goni i usiłuje pojmać.

12. *Albowiem oczy Pańskie nad sprawiedliwymi.* Pan Bóg łaskawém i ojcowskiem okiem spogląda na sprawiedliwych.—*Twarz Pańska.* Zagniewana i groźna.

13. *Jeźli dobrego naśladowcami będziecie. Dobrego* jest przypadek drugi, przez dobrego zaś rozumie tu albo Boga, albo Chrystusa, albo raczéj samo dobro uczciwe, to jest cnotę; dobro uczciwe jest jakby pewna idea i modła cnoty, która przedstawuje się wszystkim do naśladowania.

14. *Dla sprawiedliwości.* Dla tego żeście sprawiedliwi, żeście chrześcijanie.— *Błogosławieni.* Albowiem Chrystus wyrzekł: *Błogosławieni, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości.* Mat. 5, 10. — *Strachu ich.* Pogróżek.— *Ich.* Którzy was prześladują dla sprawiedliwości.

15. *Zawżdy gotowymi będąc ku dosyć uczynieniu.* W grec. *ku obronie,* to jest, gotowi zawsze poganom zdać sprawę z pobudek wiary waszéj.— *O téj nadziei która w was jest.* O wierze waszéj, która wam każe się spodziewać dóbr niebieskich.

16. *Ale z cichością i bojaźnią.* Odpowiadać zapytującym was nie zuchwale lecz ze skromnością i uszanowaniem. — *Mając sumienie dobre.* Sumienie bowiem dobre jest bezpieczne i niczego się nie boi, lecz przeciwnie dodaje mocy i skuteczności mowie i obronie.—

17. Melius est enim benefacientes (si voluntas Dei velit) pati, quam malefacientes;
18. quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu. *(Rom. 5, 6. Hebr. 9, 28).*
19. In quo et his, qui in carcere erant, spiritibus veniens praedicavit:
20. qui increduli fuerant aliquando, quando exspectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est, octo animae salvae factae sunt per aquam. *(Gen. 6, 14. Matth. 24, 37).*
21. Quod et vos nunc similis formae salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiae bonae interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi,
22. qui est in dextera Dei, deglutiens mortem, ut vitae aeternae heredes efficeremur: profectus in coelum, subjectis sibi Angelis, et potestatibus et virtutibus.

17. Abowiem lepiéy ciérpiéć dobrze czyniąc (ieśliby wola Boża była) niźli źle czyniąc;
18. bo y Chrystus raz umarł za grzéchy nasze, sprawiedliwy za niesprawiedliwe: aby nas ofiarował Bogu, acz umartwiony ciałem, ale ożywiony duchem.
19. W którym téż, tym którzy w ciemnicy byli duchóm przyszedszy przepowiadał:
20. którzy niekiedy niewierni byli, kiedy czekali cierpliwości Bożéy za dni Noego, gdy korab budowano: w którym mało, to iest, ośm dusz zachowane były przez wodę.
21. Który y was teraz podobnego kształtu zbawia chrzest: nie składanie cielesnego plugastwa, ale zapytanie sumnienia dobrego ku Bogu, przez zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa,
22. który iest na prawicy Bożéy, połknąwszy śmierć, abyśmy się stali dziedzicmi żywota wiecznego: szedszy do nieba, poddawszy sobie anyoly, y zwierzchności, y mocy.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 3.** w. 19. *Tym którzy byli w ciemnicy.* To jest, Chrystus stąpiwszy duszą swą do piekła, przepowiadał wybawienie Ojcom onym świętym, którzy byli w ciemnicy piekielnéj, aż do przyjścia jego zatrzymani. Jako to miejsce trudne starzy święci Doktorowie zgodnie wykładają: a na imię Clemens Alexandrinus, Athanasius, Epiphanius, Cyrillus, Hilarius, Ambrosius i Oecumenius. A to przeciw Kalwinistom, niewierzącym tego artykułu wiary, żeby Pan Chrystus prawdziwie do piekła zstąpić miał. Czém się niewiernikami jaśnie pokazują. Bo jako Augustyn Ś. mówi: Któż inszy oprócz niewiernika, miałby zaprzeć tego, że Pan Chrystus rzeczywiście do piekła zstąpił? (August. epist. 99).

21. *Chrzest was zbawia.* Oto jasne miejsce przeciw dzisiejszym sektarzom. Naprzód iż chrzest zbawia te, którzy go przyjmują, i jest przyczyną i instrumentem zbawienia, a nie sama wiara. Drugie: iż chrzest tym sposobem ludzie zbawia, którym za czasu Noego kilka onych osób przez wodę byli zbawieni. Lecz ona woda prawdziwie i skutecznie zbawiła i zachowała te, którzy w korabiu byli: to jest, korab ku górze podnosząc. Trzecie: mamy różność między chrztami żydowskiemi a naszemi, iż one omywały plugastwa cielesne: ale nasz omywa sumnienie. Jako tedy one chrzty żydowskie prawdziwie zmazy cielesne omywały, nie tylko znamionując, ale skutecznie sprawując: tak też i nasz chrzest prawdziwie omywa sumnienie, nie tylko znamionując, ale istotnie czyniąc oczyścienie.

W têm w czém was uwłaczają. W czém spotwarzają was, jakby złoczyńców. Patrz co powiedziano w rozdziale poprzedzającym w. 12.—*Zawstydzili się.* Z powodu swych kłamstw przeciwko wam.

18. *Raz.* Raz i razem najokropniejsze rodzaje mąk poniosł. Albo przez ten wyraz *raz*, oznacza skuteczność męki Chrystusowéj, która nie powtarzana, lecz raz tylko dokonana, wystarcza do zgładzenia wszystkich grzechów całego świata.— *Aby nas.* Już przez siebie odkupionych, oczyszczonych i poświęconych.— *Acz umartwiony ciałem.* Umarły wprawdzie co do ciała.— *Ale ożywiony duchem.* Chrystus ożywiony został duchem, kiedy duch, to jest dusza Jego w ciało weszła i z martwych powstała. Mówi to apostoł dla wzbudzenia w chrześcianach nadziei zmartwychwstania, jako najgłówniejszéj pobudki do stałego znoszenia utrapień.

19. *W którym.* To jest, w którym duchu; dusza bowiem Chrystusa nie zaś ciało wstąpiło do otchłani.— *Którzy w ciemnicy byli.* P. Wujka. — *Przepowiadał.* Strofując dawniejsze ich niedowiarstwo.

20. *Którzy niekiedy niewierni byli.* Tych niewiernych rozumie, którzy Noemu, upominającemu za grzechy i grożącemu potopem, nie wierzyli; którzy niekiedy, to jest z początku nie wierzyli, późniéj zaś uwierzyli, a mianowicie gdy ujrzeli w rzeczy saméj potop przepowiedziany przez Noego, i wtedy skruszeni i pokutujący umysł i życie poprawili.—*Kiedy czekali cierpliwości Bożéj.* Kiedy ci, którzy wierzyli, czekali iżby cierpliwość Boża została zwyciężoną niedowiarstwem i występkami, i zamieniła się w pomstę przez potop.—*Ośm dusz.* To jest Noe z żoną i trzéj jego synowie także z swojemi żonami.

21. *Który i was teraz podobnego kształtu zbawia chrzest.* Porządek i sens słów jest: I teraz was zbawia chrzest, który jest podobnego kształtu.— *Podobnego kształtu.* Jakby rzekł: Któremu teraz odpowiada antytyp, to jest chrzest, przyobrażony owym typem (potopu). Arka była typem, antytypem zaś jéj jest chrzest. Jako bowiem niegdyś arka zachowała przy życiu cielesnym ośm dusz, tak teraz chrzest zbawia dusze ze względu na życie duchowne.— *Nie składanie cielesnego plugastwa.* Chrzest nas zbawia nie w têm, że przez polanie wodą omywa nasze ciało i oczyszcza z brudów, lecz że omywa dusze.— *Ale zapytanie sumienia dobrego ku Bogu.* Chrzest czyni dobre sumienie tak dalece, iż ono ośmiela się być pytane od Boga i przed Jego trybunałem i sądem z ufnością stawa, nie lękając się potępienia, lecz zapytané śmiało w obec Boga wszystko wiedzącemu odpowiada, że jest dobre i od wszelkiéj zmazy oczyszczone.— *Przez zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa.* Tę moc, to jest uczynienia sumienia dobrêm i świętêm, ma chrzest przez zasługę męki Chrystusowéj. Któréj to męki kresem i uzupełnieniem było zmartwychwstanie, według tych słów Ś. Pawła do Rzym. r. 4, w. 25: *Który jest wydan dla występków naszych, a wstał z martwych dla usprawiedliwienia naszego.* Patrz Wujka.

22. *Połknąwszy śmierć.* Chrystus Pan umierając i z martwych powstając zniszczył śmierć swoję i naszę, i jakby ją połknął; albo jedném słowem *gdzie śmierć*

CAPUT IV.

1. Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini, quia, qui passus est in carne, desiit a peccatis,
2. ut jam non desideriis hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne vivat temporis. *(Ephes. 4, 23).*
3. Sufficit enim praeteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam his, qui ambulaverunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comessationibus, potationibus, et illicitis idolorum cultibus.
4. In quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriae confusionem, blasphemantes.
5. Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos.
6. Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in Spiritu.
7. Omnium autem finis appropinquavit. Estote itaque prudentes, et vigilate in orationibus.
8. Ante omnia autem, mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum. *(Prov. 10, 12).*
9. Hospitales invicem sine murmuratione: *(Rom. 12, 13. Philip. 2, 14).*

ROZDZIAŁ 4.

O naśladowaniu Chrystusa, zgadzaniu się z wolą Bożą, modlitwie, i t. d.

1. Gdyż tedy Chrystus ucierpiał w ciele, y wy tąż myślą się uzbróycie: bo który ucierpiał w ciele, poprzestał grzechów:
2. aby iuż nie pożądliwościam ludzkim ale woléy Bożéy ostatek czasu żył w ciele.
3. Abowiem dosyć na przeszłym czasie ku wypełnieniu woli pogańskiéy, tym którzy chodzili w niepowściągliwościach, pożądliwościach, opilstwach, biesiadach, piiaństwach, y niesłusznych bałwochwalstwach.
4. W czym dziwuią się iż wy nie zbiegacie się ku temuż zbyteczności zamieszaniu bluźniąc.
5. Którzy dadzą liczbę temu, który gotów iest sądzić żywe y umarłe.
6. Dla tego bowiem y umarłym opowiadano Ewanielią: aby sądzeni byli wedle ludzi w ciele, a żyli wedle Boga w duchu.
7. Lecz koniec wszytkiego przybliżył się. Przetóż rostropni bądźcie: y czuycie w modlitwach.
8. A nade wszytko miéycie ustawiczną miłość iedni ku drugim: Bo miłość zakrywa wielkość grzéchów.
9. Goście radzi prziymuycie iedni drugie bez szemrania:

---

był połknął, według tych słów Ozeasza r. 13, w. 14: *Będę śmiercią twoją, o śmierci, ukąszeniem twojem będę, o piekło.—Poddawszy sobie anioły.* Nad wszystkie chory aniołów wywyższony.

R. 4.— 1. *W ciele.* Gdy jeszcze żył w naszém śmiertelném ciele; nie mówi się jednak tak, żeby dusza nie miała zupełnie cierpieć, Chrystus bowiem sam mówił: *Smutna jest dusza moja aż do śmierci.—I wy tąż myślą się uzbrojcie.* Podobnież uzbrojcie się na duszy, abyście byli gotowi i skorzy do cierpienia za przykładem Chrystusa.— *Bo który ucierpiał w ciele.* Chrześcijanin bowiem który cierpiał na ciele, krzyżując się i umartwiając namiętności i występki swoje.— *Poprzestał grzechów.* Już się grzechów wyrzekł, iżby już nadal nie żył dla ciała i namiętności, lecz dla Boga.

3. *Albowiem dosyć na przeszłym czasie.* Dosyć wam tego że uprzednie życie prowadziliście w obyczajach pogańskich, naśladując ich nieczyste obyczaje. — *Ku wypełnieniu woli pogańskiéj.* To jest wolę, żądze i namiętności, którym służą poganie, zadowolniliście i wypełniliście.— *Niesłusznych.* Obrzydliwych i przeklętych. Jest miosis, albowiem mniéj się mówi niż się oznacza.

4. *W czém dziwują się.* W czem podziwiają was poganie, iż ich w tych sprawach nie naśladujecie, lecz przeciwnie od nich się odstrychacie, dla tego też wami gardzą i wam złorzeczą.— *Zbyteczności zamieszaniu.* W grec. *wylaniu, wezbraniu,* przez co apostoł zdaje się chciał oznaczyć, że zbrodnia jakby jaka powódź wszystko zalewa. Tak u Ozeasza r. 4, w. 2. czytamy: *Mężobójstwo, i kradziestwo i cudzołostwo wylało z brzegów.*

5. *Który gotów jest sądzić.* Który przeznaczony jest na sędziego.

6. *Dla tego bowiem i umarłym opowiadano Ewangeliją.* Jakby rzekł: Ponieważ wielu z pogan, a zwłaszcza Epikurejczycy i ateusze sądzą że dusza umiera razem z ciałem, chciał więc Chrystus zstąpić do otchłani, i oznajmić przebywającym tam ojcom świętym wesołą nowinę zbawienia i wyprowadzenia ich z téj ciemnicy, iżby, zostawując chrześcianom tę naukę o zstąpieniu do otchłani, przekonał razem niewiernych względem dogmatu o nieśmiertelności duszy.—*Aby sądzeni byli wedle ludzi w ciele.* Iżby ci, którzy są uważani od ludzi tego świata jako umarli i że razem z ciałem zginęli, a więc są osądzeni za nieszczęśliwych, zabobonnych i głupich, że pogardzali namiętnościami, a postępowali drogą cnoty i krzyża.— *A żyli wedle Boga w duchu.* Że chociaż są umarli co do ciała, żyją jednak przed Bogiem, to jest z daru Bożego według ducha, to jest co do duszy, i że znowu w ostatecznym dniu sądu powstaną razem z ciałem.

7. *Lecz koniec wszystkiego przybliżył się.* Gotów jest Chrystus sądzić, jak powiedziano w w. 5.; dla tego wypada abyśmy trzezwo i czysto żyli; albowiem wszystkiemu jest koniec, i samym namiętnościom, za któremi niekiedy się uganiacie, śmierć prędko koniec położy.— *Przetoż roztropni bądźcie.* Z Grec. można przetłumaczyć *trzeźwi bądźcie,* co się też zgadza z następującém; albowiem wstrzemięźliwość nieodstępną jest towarzyszką czuwania, i gorliwości w modlitwie.—*Czujcie w modlitwach.* Zapewne Ś. Piotr miał na myśli przestrogę Chrystusa Pana, Mat. 26, 41: *Czujcie, a módlcie się abyście nie weszli w pokosę.*

8. *Bo miłość zakrywa wielkość grzechów.* Braterska bowiem miłość krzywdy wyrządzone przebacza, i w czémkolwiek bliźni przeciw nam wykroczą, zapomina. Patrz Wujka.

9. *Bez szemrania.* Z gościnności wyłącza szemranie; ludzie bowiem chciwi i skąpi zwykle się użalają na mnogość gości, ich długi czas przebywania, obżarstwo, samowolność w postępowaniu, i t. d.

10. unusquisque, sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiae Dei. *(Rom. 12, 6. I. Cor. 4, 2.)*

11. Si quis loquitur, quasi sermones Dei: si quis ministrat, tamquam ex virtute, quam administrat Deus, ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum: Amen.

12. Charissimi, nolite peregrinari in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat:

13. sed communicantes Christi passionibus gaudete, ut et in revelatione gloriae ejus gaudeatis exultantes.

14. Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam, quod est honoris, gloriae et virtutis Dei, et qui est ejus Spiritus, super vos requiescit. *(Supr. 3, 14.)*

15. Nemo autem vestrum patiatur, ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor.

16. Si autem ut Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum in isto nomine;

17. quoniam tempus est, ut incipiat judicium a domo Dei. Si autem primum a nobis: quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio?

18. Et si justus vix salvabitur: impius et peccator ubi parebunt? *(Prov. 11, 31.)*

19. Itaque et hi, qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli creatori commendent animas suas in benefactis.

10. każdy iako wziął łaskę, usługuiąc ią ieden drugiemu: iako dobrzy szafarze rozliczney łaski Bożéy.

11. Jeśli który mówi, iako mowy Boże: ieśli który posługuie, iako z siły któréy Bóg dodawa: aby we wszem był Bóg pochwalon przez Jezusa Christusa: któremu iest chwała, y panowanie na wieki wieków. Amen.

12. Namileyszy, nie bądźcie gośćmi, w upaleniu które was potyka ku doświadczeniu, iakoby co nowego na was przychodziło:

13. ale się weselcie uczesnikami będąc Christusowych ucisków: abyście się y w obiawienie chwały iego raduiąc weselili.

14. Jeśli was sromocą dla imienia Christusowego, błogosławieni będziecie: gdyż co iest czci y chwały y mocy Bożéy, y który iest duch iego na was odpoczywa.

15. A żaden z was niechay nie cierpi iako mężobóyca, abo złodziéy, abo złomówca, abo iako cudzego pragnący.

16. Lecz ieśli iako Chrześciianin: niech się nie sroma, a niech chwali Boga w tym imieniu;

17. gdyż czas iest, aby się sąd począł od domu Bożego. A ieśli naprzód od nas: któryż koniec tych co nie wierzą Ewanieliiéy Bożéy?

18. A ieśli sprawiedliwy ledwo zbawion będzie: niezbożny y grzészny gdzież się okażą?

19. A tak y ci którzy ciérpią wedle woléy Bożéy: wiernemu stworzycielowi niech dusze swe polécaią w dobrych uczynkach.

---

10. *Każdy jako wziął łaskę.* Rozkazuje ażebyśmy dary i talenta udzielone nam od Boga obracali na korzyść bliźnich; albowiem nie tak jesteśmy właścicielami tych talentów, jak raczéj szafarzami.—*Rozlicznéj łaski Bożéj.* Która różnym osobom różne dary i talenta rozdziela.

11. *Jeśli który mówi, jako mowy Boże.* Jeśli kto mówi, niech mówi rzeczy godne Boga i męża chrześciańskiego, o czemś użytecznem i służącém do zbudowania duszy, zwłaszcza kaznodzieje, kapłani i mężowie kościelni. — *Jeśli kto posługuje.* Jeśli jest komu jaka posługa powierzona w kościele, naprzykład: szafowanie sakramentów, rozdzielanie jałmużny, i t. d.— *Jako z siły któréj Bóg dodawa.* Nie tylko porządnie i wiernie, nie zważając na osobę, lecz też stale, ochotnie i szlachetnie, uważając siebie za sługę Boga, od którego kierunku i opieki zależą.— *Bóg dodawa.* Pomaga. — *Przez Jezusa Chrystusa.* Ponieważ przez zasługi Chrystusa pośrednika Bóg udziela tych darów sługom swoim. — *Któremu.* Tak Chrystusowi, jako też i Bogu. — *Panowanie.* Z Grec. także przetłumaczyć można *potęga.* Który jest chwalebny i potężny, i którego panowaniu wszystko podlega.

12. *Nie bądźcie gośćmi.* To jest nie podziwiajcie, niech się to wam nie zdawa być rzeczą nową lub obcą.—*W upaleniu.* Gdy jesteście doświadczeni przez ogień utrapienia. — *Które was potyka ku doświadczeniu.* Dla wyćwiczenia cnoty i stałości waszéj. — *Jakoby co nowego na was przychodziło.* Nic bowiem w tém nie ma nowego, iż wierni i nabożni bywają kuszeni i trapieni nieszczęściami.

13. *Ale się weselcie uczęstnikami będąc Chrystusowych ucisków.* Lecz cieszcie się, gdy się wam zdarzy uczęstniczyć w męce Chrystusowéj. — *W objawienie chwały jego.* Gdy boska jego chwała jawnie wszystkim będzie okązaną na sądzie ostatecznym.

14. *Jeźli was sromocą.* Jeśli was spotkają obelgi i zniewagi. — *Dla imienia Chrystusowego.* Dla tego że jesteście Chrześcianami.—*Gdyż co jest czci i chwały.* Chwała, moc i Duch Boży spocznie nad wami i uczyni do wszystkiego pochopnymi, to jest do heroicznéj cierpliwości. Albo: ponieważ chwalebny Duch Boży, jakby stały w was tron sobie obrał, który chociaż od nich jest złorzeczony, przez was jednak jest ogłaszany, jako godny czci i chwały.

15. *Cierpi.* Przez władzę sądową otrzymuje karę.— *Cudzego pragnący.* Który na cudze rzeczy zwraca pożądliwe oczy. a następnie, zwyciężony chciwością, sobie je przywłaszcza.—*Niech chwali Boga w tym imieniu.* Niech ochotnie cierpi, i przez swoję mękę pomnaża chwałę Bożą.—*W tym imieniu.* Z téj przyczyny.

17. *Gdyż czas jest.* Zręczność, sposobność, czas właściwy i sposobny. Takim czasem jest już terazniejsze życie, już chrześcianizm i jego religia, już wściekła w samych początkach nienawiść przeciwko nim żydów i pogan.—*Aby się sąd począł od domu Bożego.* Słuszną bowiem jest rzeczą, aby sędzia pierwéj odbył badania nad swoimi. — *Sąd.* Sąd tutaj nie potępienie, lecz badanie i doświadczenie oznacza, z pewném zbawienném utrapieniem i karceniem, iżby się Kościoł oczyścił, ukształcił i udoskonalił.—*A jeśli naprzód od nas.* Jeżeli swoich wiernych i świętych tak sądzi, to jest: bada, doświadcza i probuje, czegoż mają oczekiwać odeń niewierni, jaką karę otrzymają, i jaki czeka ich koniec?

18. *A jeśli sprawiedliwy ledwie zbawion będzie.* To jest: z pracą i smutkiem, przez liczne utrapienia i uciski, prześladowania, pokuty za przeszłe grzechy, i t. d.—*Gdzież się okażą?* Dokąd pójdą? P. Wujka.

19. *A tak i ci którzy cierpią.* Jest zakończenie mowy, jakby rzekł: Ponieważ sprawiedliwy zaledwie zba-

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 4. w. 8. *Miłość zakrywa wielkość grzechów.* Nie sama tedy wiara usprawiedliwia, ale i miłosierne uczynki. Bo jako woda gasi ogień, tak jałmużna grzechy. (Przyp. 10, 12. Syr. 3, 33. Dan. 4, 24.)

18. *Jeśli sprawiedliwy ledwie zbawion będzie.* Jakoż tedy sektarze dzisiejszy, nie będąc sprawiedliwi, śmieją pewnie wierzyć iż będą zbawieni? gdyż wszystkę sprawiedliwość na saméj wierze, a k'temu nie na prawdziwéj, ale na heretyckiéj a djabelskiéj wierze zasadzają. Ponieważ według świadectwa Jakóba i Jana ś. nie ten który tylko wierzy, ale który czyni sprawiedliwość, ten jest sprawiedliwy. (Jak. 2, 24. I. Jan 3, 7.)

CAPUT V.

1. Seniores ergo, qui in vobis sunt, obsecro, consenior et testis Christi passionum, qui et ejus, quae in futuro revelanda est, gloriae communicator:

2. pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum, neque turpis lucri gratia, sed voluntarie,

3. neque ut dominantes in clerjs, sed forma facti gregis ex animo.

4. Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriae coronam.

5. Similiter, adolescentes, subditi estote senioribus. Omnes autem invicem humilitatem insinuate, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. *(Rom. 12, 10. Jac. 4, 6.)*

6. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis: *(Jac. 4, 10.)*

7. omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. *(Psal. 54, 23. Matth. 6, 25.)*

8. Sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret:

9. cui resistite fortes in fide, scientes eandem

ROZDZIAŁ 5.

O przymiotach dobrego pasterza, upokarzaniu się przed Bogiem, czuwaniu nad sobą, i t. d.

1. Starszych tedy którzy są między wami proszę, spół starszy y świadek mąk Christusowych, który y onéy która się ma obiawić w przyszły czas uczestnik chwały:

2. paście trzodę Bożą która iest między wami, dogladaiac nie poniewolnie, ale dobrowolnie wedle Boga, ani dla sprośnego zysku, ale z dobréy wolèy:

3. ani iako panuiący nad księżą, ale wzormi będąc trzody z chuci.

4. A gdy się okaże książę pasterzów, weźmiecie nie więdnący wieniec chwały.

5. Także młodszy poddanymi bądźcie starszym. A wszyscy iedni drugim pokorę pokazuycie, gdyż Bóg pysznym się sprzeciwia, a pokornym łaskę dawa.

6. Uniżaycież się tedy pod mocną rękę Bożą, aby was wywyższył czasu nawiédzenia:

7. wszytko troskanie wasze składaiac nań, gdyż on ma pieczą o was.

8. Trzeźwymi bądźcie, a czuycie: boć przeciwnik wasz dyabeł iako lew ryczący krąży, szukaiąc kogoby pożarł:

9. któremu się sprzeciwiaycie mocni w wierze:

wiony będzie, i to tylko przechodząc przez liczne utrapienia; słuszna jest, iżby ci którzy cierpią, polecali się Bogu, już żeby dodał sił do znoszenia cierpień, już żeby ostatnie i najtrudniejsze życia chwile bez niebezpieczeństwa zbawienia przepędzić; a przeto niech nagromadzają modlitwy z dobremi uczynkami, dla lepszego zapewnienia zbawienia swego. — *Wedle woléj Bożéj.* Cierpiąc za Chrystusa, wiarę i sprawiedliwość, i to cierpliwie i stale, stosując wolę swoję do woli Boskiéj.

R. 5.—1. *Starszych.* Już wiekiem, już godnością i kapłaństwem. P. W.—*Proszę.* Z grec. można przetłumaczyć *upominam.* — *Spół starszy. Współ kapłan;* w greckim bowiem jest συμπρεσβυτερος. w Syryjskim, *ja kapłan wasz towarzysz.* — *Świadek mąk Chrystusowych.* Był bowiem obecny przy męce Chrystusa Pana. Świadczył zaś nie tylko słowy, ale też i znosząc przeciwności dla Chrystusa. — *I onéj, która się ma objawić.* Także towarzysz i uczęstnik owéj wiecznéj chwały, która się kiedyś objawi. Albo oznacza, że był uczęstnikiem chwały Bożéj, gdy na górze Tabor Chrystusa w chwale przemienionego oglądał.

2. *Paście. Rządźcie,* jak czyta ś. Hieronim. (epist. 85.) — *Trzodę Bożą.* Wiernych waszéj piecze powierzonych. — *Nie poniewolnie, ale dobrowolnie.* Paście trzodę nie z niechęcią i przykrością, lecz uprzejmie, dobrowolnie, ochotnie i mężnie. — *Wedle Boga.* Żywiąc pokarmem duchownym i wedle woli Bożéj, niczego innego nie oczekując, oprócz chwały Bożéj.—*Z dobréj woli.* Chętnie, szczerze, bez ociągania się.

3. *Ani jako panujący nad księżą.* Nie groźnie rządząc Kościołem, który jest klerem, to jest cząstką i dziedzictwem Pańskiém. Można też szczególniéj przez kler rozumieć samych duchownych, nad którymi przełożeni są biskupi. — *Wzormi będąc trzody.* Tak iżby byli całemu ludowi wzorem życia i świętości.—*Z chuci.* Nie powierzchownie i zmyślonym sposobem, ale prawdziwie i szczerze. P. W.

4. *A gdy się okaże.* W dniu sądnym. — *Książe pasterzów.* Chrystus Pan, który nazwał siebie dobrym pasterzem. Jan. 10, 11.

5. *Młodszy.* Którzy albo ze względu na wiek, albo ze stopnia urzędu podlegli jesteście starszym. — *Jedni drugim pokorę pokazujecie.* W grec. *pokorę w was utkwioną miejcie.*—*Pokornym łaskę dawa.* Pokornych miłuje, i ich swoją łaską obdarza.

6. *Czasu nawiedzenia.* Sądu, albo odpłaty. W greckim mamy tylko, *w czasie sposobnym.*

7. *Wszystko troskanie wasze.* O rzeczach waszych. Odwołuje się do Psal. 54, 23. *Wrzuć na Pana staranie twoje, i t. d.*

8. *Trzezwymi bądźcie a czujcie.* Połącza te dwie rzeczy, ponieważ trzezwość jest matką czujności, jak przeciwnie pijaństwo jest matką snu. Grecki bowiem tekst można przetłumaczyć: *opatrznie i ostrożnie postępujcie.* — *Przeciwnik.* Szatan; który nazywa się przeciwnikiem dla tego, że ciągle z nami walczy o duszę naszę.

9. *Któremu się sprzeciwiajcie mocni w wierze.* W Grec. *Umocnieni, stateczni.* Tę bowiem stałość

passionem ei, quae in mundo est, vestrae fraternitati fieri.

10. Deus autem omnis gratiae, qui vocavit nos in aeternam suam gloriam in Christo Jesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque.

11. Ipsi gloria et imperium in saecula saeculorum: Amen.

12. Per Silvanum fidelem fratrem vobis, ut arbitror, breviter scripsi, obsecrans et contestans, hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis.

13. Salutat vos ecclesia, quae est in Babylone coelecta, et Marcus filius meus.

14. Salutate invicem in osculo sancto: gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Jesu. Amen.

wiedząc iż toż utrapienie potyka braterstwo wasze, które iest na świecie.

10. A Bóg wszelakiéy łaski, który wezwał nas do wieczney swéy chwały w Chrystusie Jezusie, maluczko utrapione on doskonałe uczyni, utwierdzi, y ugruntuie.

11. Jemu chwała y moc na wieki wieków, Amen.

12. Przez Sylwana wam wiernego brata, iako rozumiém, pisałem na krótce: napominaiąc y świadcząc, iż ta iest prawdziwa łaska Boża, w któréy stoicie.

13. Pozdrawia was kościół, który iest w Babilonie, spółwybrany, y Marek syn mój.

14. Pozdrówcie ieden drugiego w pocałowaniu świętym. Łaska wam wszytkim którzyście w Chrystusie Jezusie, Amen.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5. w. 1. *Starszych.* Przez starsze tu jako i na innych miejscach nowego testamentu, rozumie pasterze, biskupy i kapłany. Bo się tak sam deklaruje mówiąc: Paście trzodę Bożą.

3. *Ani jako Panujący nad księżą.* Hieronim ś. i Oecumenius pisząc na to miejsce, tak je wykładają: iż tu Apostoł przez to słowo *Clerus,* nie rozumie Kościoła wszystkiego, ale tylko księżą, które przeto Klerykami zowią, iż (jako i Lewitowie w zakonie starym) albo do dziedzictwa Pańskiego osobliwiéj należą, albo iż sam Pan jest ich dziedzictwem. Napomina tedy biskupy i przełożone duchowne, aby wszystkę trzodę Pańską pilnie paśli: ale w pasieniu świeckich, szkaradnego się zysku wiarowali: a w rządzeniu duchownych, aby się strzegli chciwości panowania. (Hieron. in epist. 3 ad Nepotian. Euseb. Eccle. Hist. lib. 2, cap. 14.

13. *Kościoł który jest w Babilonie.* Tu Piotr ś. miasto Rzymskie pod figurą Babilonem zowie: jako nie tylko Papias uczeń apostolski, ale i Eusebius, i Hieronim ś., i Oecumenius, i Beda, i jedném słowem wszyscy Doktorowie którzy ten list wykładali, świadczą. A Orosius daje tę przyczynę, przecz Piotr ś. nie nazwał Rzymu własném imieniem: iż prawi, z Jeruzalem uciekłszy z więzienia, nie chciał aby wszyscy wiedzieli gdzieby mieszkał. Czego sektarze dzisiejszy baczyć nie chcą: aby nie musieli wyznać, iż Piotr ś. był w Rzymie, czego (przeciw wszystkim Doktorom i pisarzom kościelnym) niewstydliwie zaprzeć usiłują, chociaż gdzieindziéj przez Babilon miasto Rzymskie radzi wykładają. A obacz iż Piotr ś. nie sam Kościoł Rzymski, ale miasto Rzymskie na on czas pogańskie, Babilonem zowie, mówiąc: Kościoł który jest w Babilonie. Iż jako Babilon był głową państwa Assyryjskiego, i miał króla Nabuchodonozora, który lud Boży prześladował i w niewolą przywodził: tak też Rzym, za czasów apostolskich, był głową państwa Rzymskiego, i miał cesarza Nerona, który lud chrześciański okrutnie mordował. (Hieron. de viris illustrib. in Marco. Oros. lib. 7., cap. 2. Objaw. 17, 5. Tertul. lib. 3 contra Marcion).

---

wiary stara się nam wydrzeć szatan, iżbyśmy, pozbawieni jéj, mogli wpaść w jego sidła.—*Toż utrapienie.* Też utrapienia, jak jest w greckim. Te same pokusy i prześladowania.— *Braterstwo wasze, które jest na świecie.* Wspierajcie braci waszych, którzy żyją w różnych stronach świata.

10. *Wszelkiéj łaski.* Sprawca.— *Do wiecznéj swéj chwały.* Iżbyśmy byli uczęstnikami chwały Jego niebieskiéj.—*W Chrystusie Jezusie.* Przez zasługi i naukę Chrystusową.—*Maluczko utrapione.* Doświadczonych przez małe i krótkie utrapienia.—*On doskonałe uczyni.* Iżbyście byli doskonali w cierpliwości i wszystkich innych cnotach.

11. *Jemu chwała i moc.* To jest należy się. Patrz co powiedziano w rozd. poprzedzającym w. 11.

12. *Przez Sylwana...pisałem na krótce.* Albo oznacza, że list swój dyktował Sylwanowi, albo że przez niego posyłał. Ten Sylwan jest to Sylas, o którym częsta czyni się wzmianka w Dziejach Apostolskich.— *Jako rozumiem.* Odnosi się do *wam wiernego;* napisałem przez Sylwana, gdyż jest, jak sądzę, wam wierny. Inni odnoszą do *pisałem na krótce,* jakby rzekł: Sądzę że krótko pisałem.—*Napominając i świadcząc.* Napominając iżbyście wiary Chrystusowéj i przykazania cnót, które w tym liście przepisałem, stale się trzymali i w uczynkach wypełniali; świadczę bowiem, że ta wiara i religija, któréj się trzymacie i przy któréj stoicie, prawdziwym jest zakonem, który przynosi chwałę niebieską i otwiera wstęp do życia błogosławionego.—*W któréj stoicie.* Stale trwacie.

13. *Kościoł, który jest w Babilonie, współwybrany.* Kościoł Rzymski. Rzym nazywa Babilonem już dla podobieństwa wspaniałości i wielkości państwa, już dla grzechów, na które się ówcześni poganie wylewali.— *Współwybrany.* Razem z wami wybrany; uczęstnik waszego wybrania do wiary, łaski i zbawienia.—*Marek.* Ewangelista.—*Syn mój.* Nazywa tak dla tego, gdyż mu przekazał swoję wiarę, naukę i ducha. P. W.

14. *Pozdrówcie jeden drugiego w pocałowaniu świętém.* Wzajemnie się pozdrówcie, z przyjętego zwyczaju, pocałowaniem świętém, wstydliwém, chrześciańskiém, które jest wskazówką miłości.— *Łaska wam wszystkim.* W Grec. zamiast *łaska* jest *pokój.* Pokój zaś u żydów oznacza łaskę i wszelkie dobro.— *Którzyście w Jezusie Chrystusie.* Którzy przez wiarę, nadzieję i miłość należycie do Chrystusa.

Koniec listu pierwszego ś. Piotra Apostoła.

EPISTOLA SECUNDA BEATI PETRI APOSTOLI.

CAPUT I.

1. Simon Petrus, servus et Apostolus Jesu Christi, iis, qui coaequalem nobiscum sortiti sunt fidem in justitia Dei nostri et Salvatoris Jesu Christi.

2. Gratia vobis, et pax adimpleatur in cognitione Dei, et Christi Jesu Domini nostri:

3. quomodo omnia nobis divinae virtutis suae, quae ad vitam et pietatem donata sunt, per cognitionem ejus, qui vocavit nos propria gloria et virtute,

4. per quem maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut per haec efficiamini divinae consortes naturae: fugientes ejus, quae in mundo est, concupiscentiae corruptionem.

5. Vos autem curam omnem subinferentes, ministrate in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam,

6. in scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem,

LIST DRUGI BŁ. PIOTRA APOSTOŁA.

ROZDZIAŁ 1.

O potrzebie wiary, miłości, dobrych uczynków, o słowie Bożém, i t. d.

1. Symon Piotr, sługa y Apostół Jezusów Christusów, tym którzy równą z nami wiarę otrzymali przez sprawiedliwość Boga naszego, y zbawiciela Jezusa Chrystusa.

2. Łaska y pokóy niech się wam wypełni w uznaniu Boga y Chrystusa Jezusa Pana naszego:

3. iako wszytko nam Bozkiéy mocy iego co do żywota y pobożności darowano iest, przez poznanie tego, który nas wezwał własną sławą y cnotą,

4. przez którego nawiętsze y kosztowne obietnice nam darował: abyście się przez nie stali uczestnikami Bozkiego przyrodzenia, odbieżawszy skażenia téy pożądliwości która iest na świecie.

5. A wy pilności wszelakiéy przykładaiąc, dodawaycie w wierze waszéy cnotę, a w cnocie umieiętność:

6. a w umieiętności powściągliwość, a w powściągliwości cierpliwość, a w cierpliwości pobożność,

R. 1.—1. *Tym którzy równą z nami wiarę otrzymali.* Którzy wyznają tęż samą wiarę Chrystusową, do któréj przez łaskę Bożą zostali powołani.—*Równą.* W grec. *téj samej ceny, równie drogą.*— *Przez sprawiedliwość Boga naszego.* Przez zasługę owéj szczególnéj sprawiedliwości, przez którą Chrystus, Bóg i Zbawca nasz, Ojcu za rodzaj ludzki zadość uczynił, i wysłużył nam wiarę, łaskę i zbawienie.

2. *Wypełni.* W grec. *pomnoży*, iżbyście ustawicznie wzrastając w mnogości i wielkości łaski i pokoju, mogli z czasem dójść do ich pełności.—*W uznaniu Boga i Chrystusa.* Przy wzroście bowiem i dopełnieniu poznania Boga i Chrystusa, wzrasta równie i wypełnia się łaska i pokój; im bowiem więcéj poznajemy dobroć Boga i Chrystusa, tém więcéj musimy Go kochać i czcić.

3. *Jako wszystko nam.* Łaska i pokój w was się pomnoży przez poznanie Boga i Chrystusa, przez to bowiem poznanie Boga i Chrystusa wszelkie Boże dary, które służą do życia i pobożności, nam się udzielają; jakby rzekł: Dla tego pragnę, abyście wzrastali w poznaniu Boga i Chrystusa, gdyż przez to pomnożycie w sobie i inne dary Boga.— *Boskiéj mocy Jego.* Dary Boskiéj jego potęgi.— *Co do żywota i pobożności.* Które się odnoszą do pobożności i życia nadprzyrodzonego i niebieskiego, to jest życia łaski i chwały.— *Który.* Chrystus.— *Własną chwałą i cnotą.* Przez chwalebną swoję łaskę i miłosierdzie.

4. *Przez którego.* Chrystusa.— *Największe i kosztowne obietnice nam darował.* Kosztowne owe dary, które obiecywał Bóg przez Mojżesza i proroków, że da przez Chrystusa, już przez Niego dał i obdarzył, to jest: odpuszczenie grzechów, łaskę, świętość, cnoty, i t. d.—*Abyście się przez nie.* Przez dary i łaskę.— *Stali uczestnikami Boskiego przyrodzenia.* Nie tylko przez łaskę w nas trwającą, która jest pewném uczęstnictwem w Boskiéj naturze, lecz także i dla tego, że sprawiedliwym w istocie swéj udziela się Duch Święty, wedle tych słów ś. Pawła I. do Kor. r. 6, w. 19: *Członki wasze są kościołem Ducha Świętego, który w was jest, którego macie od Boga;* i do Rzym. 5, 5: *Miłość Boża rozlana jest w sercach naszych przez Ducha Ś.; który nam dan jest.—Odbieżawszy.* W grec. *gdy odbieżycie,* albo jeżeli się ustrzeżecie skażenia, które wchodzi na świat przez namiętności; ta bowiem pożądliwość będąc cielesną i haniebną, sprzeciwia się naturze boskiéj, która jest najczystszym i najświętszym duchem.

5. *A wy pilności wszelakiéj przykładając.* Upomina, ażeby wyżéj wymienionych darów Bożych godnie używali, im byli posłuszni, i z nimi współdziałali.— *Dodawajcie.* Dostarczajcie, okazujcie.—*Dodawajcie w wierze waszéj cnotę.* Z wiarą łączcie cnotę, to jest męztwo cnoty, a mianowicie moc do heroicznego przeniesienia wszelkich przeciwności.— *A w cnocie umiejętność.* Przez umiejętność rozumieć należy ogledność, ona się bowiem rodzi z cnoty, to jest z mocy: silny bowiem i męzki umysł jest prawym, i prawdziwie sądzi o czynach; umysł zaś miękki i zniewieściały, z powodu, że się zbyt skłania do namiętności swoich, źle o wszystkiem rozumie i wyrokuje.

6. *A w umiejętności powściągliwość.* Z umiejętnością i przez umiejętność. Umiejętność bowiem, czyli etyka chrześciańska i cnota roztropności, uczy powściągliwości i sposobu jéj zachowania, wstrzemięźliwości w pokarmie i napoju, a także w rozkoszach zmysłowych. Dodaj jeszcze to, że umiejętność i powściągliwość ciągle jedna drugiéj towarzyszy, i są jakby dwie siostry, tak, że jednéj bez drugiéj zgoła prawie znaleść nie można.—*A w powściągliwości cierpliwość.* Umiarkowana bowiem powściągliwość i trzeźwość jak ciało, tak też i duszę uspakaja i czyni ją umiarkowaną, cierpliwą i wesołą.—*A w cierpliwości pobożność.* W grec. *cześć Boga*; utrapienia bowiem kruszą człowieka, czynią go pokornym, i sprawiają to, iż się ucieka do Boga dla uproszenia pomocy.

7. in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem.

8. Haec enim si vobiscum adsint et superent, non vacuos nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Jesu Christi cognitione.

9. Cui enim non praesto sunt haec, caecus est et manu tentans, oblivionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum.

10. Quapropter, fratres, magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem, et electionem faciatis: haec enim facientes, non peccabitis aliquando.

11. Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in aeternum regnum Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi.

12. Propter quod incipiam vos semper commonere de his, et quidem scientes et confirmatos vos in praesenti veritate.

13. Justum autem arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione,

14. certus, quod velox est depositio tabernaculi mei secundum quod et Dominus noster Jesus Christus significavit mihi. *(Joan. 21, 19.)*

15. Dabo autem operam et frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis.

16. Non enim doctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem et praesentiam: sed speculatores facti illius magnitudinis. *(I. Cor. 1, 17.)*

7. a w pobożności braterstwa miłość, a w miłości braterstwa umiłowanie.

8. Abowiem ieśli to przy was się nayduie, y obfituie: wystawi was nie próżnymi ani niepożytecznymi w poznaniu Pana naszego Jezusa Christusa.

9. Bo kto tego nie ma: ślepy iest, y rękoma macaiący zapamiętawszy oczyścienia starych grzéchów swoich.

10. A przeto więcéy bracia staraycie się, żebyście przez dobre uczynki pewne czynili wezwanie y wybranie wasze: abowiem to czyniąc nigdy nie zgrzészycie.

11. Bo tak hoynie wam sprawione będzie weszcie do wiecznego królestwa Pana naszego y zbawiciela Jezusa Christusa.

12. Przetoż pocznę was zawsze upominać około tego, chociaż wiedzących y utwierdzonych was w teraźnieyszéy prawdzie.

13. I zda mi się słuszna, abym was (pókim iest w tym przybytku) pobudzał przez napominanie:

14. pewnym będąc iż prędkie iest złożenie przybytku moiego według iako y Pan nasz Jezus Christus oznaymił mi.

15. A starać się będę y często mieć was po zeszciu moim, abyście na te rzeczy pamiętali.

16. Abowiem oznaymiliśmy wam moc y obecność Pana naszego, nie uwiedzieni baśniami misternymi: ale przypatrzywszy się sami wielmożności iego.

---

7. *A w pobożności braterstwa miłość.* Gdyż pobożność nie podoba się Bogu, jeśli nie jest połączona z miłością bliźniego; jeżeli naprzykład pozbawiona jest dobroczynności, według tych słów: *Miłosierdzia chcę a nie ofiary.* Matth. 9, 13. — *A w miłości braterstwa umiłowanie.* To jest, ażeby się bracia i bliźni kochali z miłości, to jest dla Boga, nie zaś dla wygód naszych lub innych jakich przyczyn ludzkich.

8. *Jeśli to przy was się najduje i obfituje.* Jeśli u was się znajdują te cnoty, i jeżeli nie tylko że je posiadacie, lecz też w nich obfitujecie, w stopniu doskonałym je posiadając i wypełniając.— *Niepożytecznymi.* Bez owocu dobrych uczynków. — *W poznaniu Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Jeśli się w was znajdują te cnoty, które wyliczyłem, to one sprawią to, iż wiara wasza i poznanie Chrystusa nie będzie czcze i bezowocne, próżne i pozbawione zasługi, lecz przeciwnie będzie pełne zasług.

9. *Bo kto tego nie ma.* Kto nie posiada wspomnianych cnót. — *Ślepy jest.* Moralnie, albowiem niéma w praktyce oczu żywéj wiary i poznania, a któremi są cnoty wspomniane.—*I rękoma macając.* Jako ślepy — *Zapamiętawszy oczyścienia starych grzechów swoich.* Jakby rzekł: Wierny, który odrzuca cnoty i wpada w występki, zapomina na chrzest, przez który otrzymał odpuszczenie grzechów przed chrztem popełnionych, i przy którym to chrzcie ślubował żyć po chrześciańsku i święcie.

10. *A przeto więcéj bracia starajcie się.* Tém większéj dokładajcie pilności, abyście ubezpieczyli przez dobre uczynki powołanie wasze. — *Pewne czynili wezwanie i wybranie wasze.* Chrześciańskie cnoty pilnie uprawiajcie, i starajcie się łaskę, otrzymaną mocą boskiego powołania i wybrania, stale do ostatniego życia momentu zachować. Albo sens jest: Tak żyjcie, iżbyście z cnotliwych czynów swoich, w których trwacie, mogli powziąść niejaką pewność moralną i ufność, że jesteście przeznaczeni do wiecznego zbawienia.—*To czyniąc.* Trwając w dobrych uczynkach. Patrz Wujka.

11. *Bo tak hojnie.* Jakby rzekł: bogato, szczodrze, obficie. — *Sprawione będzie.* Dostarczone, udzielone, to jest przez dobre uczynki.

12. *Przetoż pocznę.* W greckim *nie zaniedbam*, inni zaś czytają *nie będę się ociągał*, jak też zdaje się i nasz tłumacz przeczytał. — *Upominać.* W grec. *przywodzić na pamięć.— Około tego.* To jest, abyście trwali w wyliczonych już wyżéj cnotach.

13. *I zda mi się słuszna.* Sądzę być słusznem, a nawet należném; tego bowiem wymaga urząd paszenia wszystkich wiernych, mnie przez Chrystusa Pana przekazany.—*Pókim jest w tym przybytku.* W ciele, dopóki żyję. — *Pobudzał przez napominanie.* Abyście nie zgnuśnieli.

14. *Pewnym będąc.* W grec. *napewno wiedząc.* To jest z objawienia Bożego, jak następuje. — *Prędkie jest złożenie przybytku mojego.* Że niezadługo mam umrzeć przez ukrzyżowanie.

15. *Często.* Zawsze, codziennie, albo z osobna; jakby rzekł, każdego z was.—*Mieć.* W umyśle i w pamięci, abym się za was modlił. Albo sens jest: Przyłożę starania, abyście po mojém zejściu, często mogli to sobie na pamięć przywodzić; albo modląc się za wami do Boga, albo nakazując to samo przez listy, i zalecając następcom swoim, ażeby wam o tém często wspominali. Patrz Wujka.

16. *Nie uwiedzeni baśniami misternymi.* Jeślibym wam podawał baśnie, zasługiwałbym na to iżbyście zapomnieli o moich słowach i pismach. — *Baśniami misternymi.* Sztucznie zmyślonemi.—*Moc Pana naszego.* Potęgę, skuteczność gładzenia grzechów, naprawiania obyczajów, czynienia cudów, i t. d. — *Obecność.* W grec. *przyjście.* — *Przypatrzywszy się.* Naoczni świadkowie.— *Wielmożności jego.* Majestatu i chwały jego w przemienieniu.

17. Accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam, voce delapsa ad eum hujuscemodi a magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite. *(Matth. 17, 5.)*

18. Et hanc vocem nos audivimus de coelo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto.

19. Et habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernae lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris:

20. hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturae propria interpretatione non fit. *(2. Tim. 3, 16.)*

21. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.

17. Bo wziął od Boga Oyca cześć y chwałę, gdy do niego szedł głos takowy od wielmożnéy chwały: Ten iest Syn móy, w którymem sobie ulubił, iego słuchaycie.

18. A głos ten myśmy słyszeli z nieba przyniesiony, będąc z nim na górze świętéy.

19. Y mamy mocnieyszą mowę prorocką, któréy się dzierżąc, iako świéce w ciemnym mieyscu świécącéy, dobrze czynicie, ażby dzień oświtnął, a iutrzenka weszła w sercach waszych.

20. To naprzód rozumieiąc, iż każde proroctwo pisma nie dzieie się wykładem własnym.

21. Abowiem wolą ludzką nigdy proroctwo nie iest przyniesione: ale Duchem S. natchnieni mówili ludzie święci Boży.

Wykład trudnieyszych miejsc X. Jakóba Wujka.

R. 1. w. 10.—*Przez dobre uczynki.* Z tego miejsca mamy, iż wieczne przejrzenie i wybranie Boże, pospołu z dobremi uczynkami wybornie stać może: a iż pewność przejrzenia i wybrania nabywa się przez wolność ludzką i przez uczynki dobre: nawet iż uczynki nasze dobre są przyczyną i materyą dostąpienia skutku przejrzenia i wybrania naszego, to jest żywota wiecznego. Przetoż szalone są one mowy ludzi zatraconych: Jeźlim jest przejrzany, tedy, bym najgorzéj żył, będę zbawion. Nie, nie, mówi Apostoł Ś., ale jeźli się spodziewasz być jednym z przejrzanych (bo tego pewnie wiedzieć nie możesz), tedy dobrze czyń, abyś był pewien że będziesz zbawion: albo staraj się abyś przez dobre uczynki czynił pewne przejrzenie i powołanie twoje. Lecz ci heretycy te słowa (przez dobre uczynki) na tém miejscu radzi opuszczają, iż ich wymysłom są przeciwne: chocia się we wszystkich księgach łacińskich i w greckich niektórych, jako i sam Beza przyznawa, najdują. I koniecznie tak czytać musimy. Bo jakoż inaczéj mamy czynić pewne powołanie nasze, jedno przez dobre uczynki? I przetoż nie rzekł Apostoł: Pewnie wierzcie, ale, Pewne czyńcie wezwanie i wybranie wasze.

15. *A starać się będę.* To miejsce tak się rozumieć może, jako je niektórzy Grekowie wykładają: A starać się będę też i po śmierci mojéj zawsze, abyście wy na to pamiętać mogli. To jest, iż Piotr ś. miał na nie często wspominać po swéj śmierci w niebie. Przetoż w starych greckich przypiskach u Oekumeniusza tak czytamy: Niektórzy z tego miejsca rozumieć chcą, iż święci po swéj śmierci pamiętają na te, którzy tu na świecie mieszkają i za nimi się przyczyniają. Jako o Jeremiaszu czytamy i o inszych świętych, w Objaw. 5, 8. i 8, 3. II. Machab. 15, 14.

20. *Nie dzieje się wykładem własnym.* Pismo ś. nie własnym jakim ani osobnym duchem heretyckim ma być rozumiane i wykładane: ale onym duchem, którym jest podane i spisane: który mieszka w Kościele katolickim: Bo nie rozumem ludzkim jest pisane, ale z natchnienia Ducha Świętego.

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O fałszywych prorokach, sprawiedliwości Bożéj względem czarta, względem całego świata w potopie, i t. d.

1. Fuerunt vero et pseudoprophetae in populo, sicut et in vobis erunt magistri mendaces, qui in-

1. Lecz byli y fałszywi prorocy między ludem, iako y między wami będą kłamliwi nauczyciele, któ-

17. *Cześć i chwałę.* W tém że oblicze jego rozpromieniło się jako słońce, i szaty Jego stały się białe; że byli obecni przy nim Mojżesz i Eliasz; w tém że się dał słyszeć głos Boga Ojca, i t. d.—*Od wielmożnéj chwały.* Z obłoku jasnego i świecącego się, który był wskazówką chwały Bożéj, to jest Boga przezeń mówiącego.—*W którymem sobie ulubił.* Który mi jest najmilszym, i w którym się kocham.—*Jego słuchajcie.* Jemu i weń wierzcie, i bądźcie mu posłuszni.

18. *A głos ten myśmy.* Ja, Jakób i Jan.— *Z nieba.* Z obłoku, z wyższéj atmosfery.— *Na górze świętéj.* Thabor, którą swoją obecnością i tym znakomitym cudem przemienienia Chrystus Pan uświęcił.

19. *Mocniejszą mowę prorocką. Mocniejszą* w ludzkiem mniemaniu, u których nasze świadectwo mniéj waży.—*Mowę.* Przepowiednie proroków o Chrystusie.—*Dzierżąc.* Zważając i starając się zrozumieć znaczenia tych proroctw.— *Jako świece w ciemnym miejscu świecącéj.* Albowiem proroctwa i całe Pismo święte jest jakby pochodnią, przyświecającą w ciemnościach tego świata i żywota.—*Ażby dzień oświtnął, a jutrzenka weszła w sercach waszych.* Bądźcie pilnymi w czytaniu i rozważaniu proroków, abyście się wzmacniali w wierze Chrystusowéj, aż nim z tego rozważania i z oświecenia Bożego po nocy, to jest po ciemném i niewyraźném rozumieniu żydów i proroków, nastąpił dzień i jutrzenka, to jest: pewniejsze i jaśniejsze, a także daleko wyraźniejsze poznanie Ewangelii i wiary, któreby wam przyświecało, zanim dójdziecie do jasnego południa wieczności i widzenia Boga.

20. *Każde proroctwo pisma.* Każde pismo prorocze.—*Nie dzieje się wykładem własnym.* P. W.

21. *Wolą ludzką.* Przepowiednie bowiem prorocze nie czynią się podług woli ludzkiéj; lecz prorocy święci, gdy rzeczy ukryte wyświecają, lub przyszłe przepowiadają, czynią to za sprawą Ducha Bożego, i to czego się przezeń dowiedzą oznajmują.

R. 2.—1. *Między ludem.* Żydowskim, którzy skłaniali lud do bałwochwalstwa i fałszywéj religii.—*Odszczepieństwa zatracenia.* Kacerstwa, które prowadzą

troducent sectas perditionis, et eum, qui emit eos, Dominum negant; superducentes sibi celerem perditionem.

2. Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur;

3. et in avaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur, quibus judicium jam olim non cessat, et perditio eorum non dormitat.

4. Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in judicium reservari. *(Job. 4, 18. Judae 6).*

5. Et originali mundo non pepercit, sed octavum Noe justitiae praeconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens. *(Gen. 7, 1).*

6. Et civitates Sodomorum et Gomorrhaeorum in cinerem redigens, eversione damnavit, exemplum eorum, qui impie acturi sunt, ponens; *(Gen. 19, 25).*

7. et justum Lot oppressum a nefandorum injuria ac luxuriosa conversatione eripuit:

8. aspectu enim et auditu justus erat, habitans apud eos, qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant.

9. Novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem judicii reservare cruciandos;

10. magis autem eos, qui post carnem in concupiscentia immunditiae ambulant, dominationemque contemnunt, audaces, sibi placentes, sectas non metuunt introducere blasphemantes,

rzy wprowadzą odszczepieństwa zatracenia, y zaprzą się tego Pana *który ie kupił:* przywodząc na się prędkie zginienie.

2. A wiele ich naszladować będą rospusty ich: przez które droga prawdy będzie bluźniona.

3. A przez łakomstwo zmyślonémi słowy wami kupczyć będą. Którym sąd zdawna nie przestaie, y zatracenie ich nie drzemie.

4. Abowiem ieśli Bóg anyołóm gdy zgrzészyli nieprzepuścił, ale powrozami piekielnémi ściągnieni do piekła podał na męki, aby na sąd byli schowani.

5. Y piéworodnemu światu nie przepuścił: ale Noego samo osmego opowiadacza sprawiedliwości zachował, przywiódłszy potop na świat niepobożnych.

6. Y miasta Sodomczyków y Gomoreyczyków w popiół obróciwszy, wywróceniem potępił, zostawuiąc przykład tych którzy niepobożnie żyć mieli:

7. y sprawiedliwego Lotha uciśnionego z niezbożnych swowolnością y sprośnym obcowaniem wyrwał.

8. Abowiem widzeniem y słyszeniem sprawiedliwy był: mieszkaiąc u tych którzy dzień po dzień trapili duszę sprawiedliwą niezbożnémi uczynkami.

9. Umieć Pan pobożnych z pokuszenia wyrwać: a niesprawiedliwych na dzień sądny aby męczeni byli zachować:

10. a naywięcéy tych, którzy za ciałem w pożądliwości plugastwa chodzą, a zwiérzchnością gardzą, zuchwalcy, w sobie się kochaiący: nie boią się wprowadzać sekt bluźniąc.

do zatracenia i zaguby wiecznéj. — *Który je kupił.* Ceną krwi swojéj. — *Zaprzą się.* Tak Aryani zaprzeczali bóstwa Chrystusowi. — *Przywodząc na się prędkie zginienie.* Przez swoję bowiem zbrodnię skazują siebie na ogień wieczny. Wielu bowiem herezyarchów zeszli z tego świata przez śmierć rychłą, nieszczęśliwą i sromotną.

2. *Rozpusty ich.* W grec. ἀπολειας zatracenia, zaguby. Nasz tłumacz musiał przeczytać ἀσελγειας, to jest rozpusty, niewstrzemięźliwości; tak samo bowiem czytają w niektórych exemplarzach. — *Przez które.* Przez których występki i zbrodnie; są bowiem powodem, iż wielu o chrześcianizmie źle sądzą i mówią. — *Droga prawdy.* Chrześcianizm i prawdziwa religia.

3. *A przez łakomstwo zmyślonemi słowy.* Robi alluzyą do kupców, którzy fałszywie w wyszukanych wyrazach zachwalają swój towar, ażeby go sprzedać. Tak samo heretycy w ozdobnych wyrażeniach podają swoje fałszywe dogmata, ażeby łatwiéj mniéj bacznych oszukać mogli. — *Wami kupczyć będą.* Was podadzą na zatracenie, a pieniądze wasze, na które czyhają, zagarną sobie. Tak o heretykach mówił Ś. Paweł: *Którzy całe domy podwracają, ucząc co nie potrzeba, dla zysku sprośnego.* Tyt. 1, 11. — *Sąd.* Potępienie i kara za grzechy. — *Nie przestaje.* Nie ustaje, nie słabieje lecz chyżo postępuje i przyśpiesza, ażeby ich porwać.

4. *Albowiem jeśli Bóg aniołom gdy zgrzeszyli nie przepuścił.* A więc tém bardziéj nie przepuści ludziom tak podłym i złym, jakimi są kacerze. — *Powrozami piekielnemi.* W grec. *łańcuchami ciemności.* albo *nocy.* Sens jest: Wyrzuconych z nieba wtrącił do więzienia piekła, albo że źli aniołowie ściągnięci zostali z nieba łańcuchami piekielnemi; przez ten sposób mówienia oznacza się i potęga, przez którą zstrąceni zostali z nieba, i ich sprzeciwianie się temu i upor. — *Aby na sąd byli schowani.* I tam aż do sądu ostatecznego jakby w więzieniu zamknął.

5. *I pierworodnemu światu nie przepuścił.* W grec. *starożytnemu światu;* pierworodnym światem nazywa świat przedpotopowy. — *Ale Noego samo ósmego.* Nazywa samoósmym, gdyż był jednym z ośmiu, którzy w arce zostali ocaleni. Stosuje Ś. Piotr do tego, co powiedział w poprzedzającym liście r. 3, w. 20: *Ośm dusz zachowane były przez wodę.* — *Opowiadacza sprawiedliwości.* Przepowiadał bowiem Noe sprawiedliwą za zbrodnie karę, grożącą światu przez zbliżający się potop. Był zaś opowiadaczem sprawiedliwości, gdyż był czcicielem świętości, i sprawiedliwość opowiadał słowem i przykładem. — *Zachował.* Tak w sprawiedliwości jako też i w życiu, to jest iżby nie zginął w potopie. — *Na świat niepobożnych.* Na świat pełen bezbożnych.

6. *Wywróceniem potępił.* Zupełnie wywrócił i zniszczył. — *Przykład tych.* Chciał, iżby oni byli dowodem sprawiedliwości Bożéj, i przykładem dla tych, którzyby chcieli naśladować ich złość i bezbożność.

7. *Uciśnionego z niezbożnych swawolnością.* Patrz historyą Gen. r. 19.

8. *Albowiem widzeniem i słyszeniem sprawiedliwy był.* On bowiem, który nigdy nie zniósł tego co kalało uszy lub oczy, tak sprawiedliwie i niewinnie między występnymi żyjąc, bolał na duszy na widok ich bezbożnych obyczajów. — *Dzień po dzień.* Każdego dnia, ciągle.

9. *Umieć Pan.* Umie, może i chce. — *Z pokuszenia.* Z niebezpieczeństw. — *A niesprawiedliwych na dzień sądny aby męczeni byli zachować.* Wtedy bowiem nie tylko na duszy, jak teraz, ale też i na ciele, w którém powstaną, będą męczeni.

10. *Którzy za ciałem w pożądliwości plugastwa chodzą.* Którzy wylani na roskosze cielesne, służą nieczy-

11. ubi Angeli fortitudine et virtute cum sint majores, non portant adversum se execrabile judicium.

12. Hi vero, velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem et in perniciem in his, quae ignorant, blasphemantes in corruptione sua peribunt;

13. percipientes mercedem injustitiae, voluptatem existimantes diei delicias; coinquinationes et maculae deliciis affluentes, in conviviis suis luxuriantes vobiscum;

14. oculos habentes plenos adulterii et incessabilis delicti. Pellicientes animas instabiles, cor exercitatum avaritia habentes, maledictionis filii;

15. derelinquentes rectam viam erraverunt, secuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit, *(Judae 11)*.

16. correptionem vero habuit suae vesaniae, subjugale mutum animal, hominis voce loquens, prohibuit Prophetae insipientiam. *(Num. 22, 28)*.

17. Hi sunt fontes sine aqua, et nebulae turbinibus exagitatae, quibus caligo tenebrarum reservatur. *(Judae 12)*.

18. Superba enim vanitatis loquentes, pelliciunt in desideriis carnis luxuriae eos, qui paululum effugiunt, qui in errore conversantur,

11. Gdyż anyołowie, siłą y mocą więtszymi będąc, nie znoszą przeciwko nim sądu przeklętego.

12. A ci iako bydło bezrozumne, z przyrodzenia na ułowienie y na skazę, bluźniąc to czego nie wiedzą w skazie swoiéy zginą,

13. odnosząc zapłatę niesprawiedliwości, za roskosz maiąc dniowe kochanie, smrodowie y plugawcy: opływaiąc w roskoszach, w biesiadach swych rospustuiąc z wami.

14. Oczy maiąc pełne cudzołóstwa y grzéchu nieustawaiącego. Przyłudzaiąc dusze niestateczne, maiąc serce wyćwiczone łakomstwem, synowie przeklęctwa:

15. opuściwszy prostą drogę zbłądzili, naszladuiąc drogi Balaama z Bosor, który umiłował zapłatę niesprawiedliwości,

16. ale miał strofowanie głupstwa swego: nieme bydlę podiarzmie głosem człowieczym mówiące, zahamowało szaleństwo proroka.

17. Cić są stoki bez wody, y obłoki od wichru pędzone, którym chmura ciemności iest zachowana.

18. Abowiem hardości próżne mówiąc, przyłudzaią przez pożądliwości ciała niepowściągliwego, tych co trochę odbiegaią w błędziech obcuiących:

---

stym i niegodziwym pożądliwościom.— *A zwierzchnością gardzą.* I gardzą Bogiem Panem wszelkiego stworzenia, i występków mścicielem. Niektórzy przez *zwierzchność* rozumieją władzę i prawa publiczne.— *W sobie się kochający.* Zuchwali, uporni, trzymający się wyłącznie swego zdania.—*Nie boją się wprowadzać sekt.* Kacerstwa, przez które rozrywa się jedność Kościoła. Z greckiego przetłomaczyć można: *chwały nie obawiają się bluźnić i lżyć*, i sens będzie: nie obawiają się bluźnić urzędy i książąt, których władza jest chwalebna.

11. *Gdyż anyołowie.* Gdy jednak aniołowie święci.— *Nie znoszą.* Nie wnoszą, nie przekręcają.—*Przeciwko nim.* To jest czartom. Jeżeli zaś mamy rozumieć o duchach dobrych, wtedy tłumaczyć trzeba *przeciwko sobie*, i sens będzie, jakby rzekł: Aniołowie, będąc najczystszymi i najświętszymi, nie ośmielają się nawet i wymówić cóśkolwiek, coby trąciło jakiémś bluźnierstwem, to jest, złorzeczeniem; żeby je wymawiając nie zaciągnąć nawet i cienia zmazy, i ponieważ najbardziéj się brzydzą bluźnierstwem i bluźniercami.—*Sądu przeklętego.* Przeklęty wyrok, to jest, iżby złorzeczyli czartu. To samo, zdaje się, mówi Ś. Piotr tutaj co powiedział Ś. Judas w. 9, to jest: że Michał Archanioł, wiodąc spor z czartem o ciało Mojżesza, nie ośmielił się *ponieść sądu bluźnierskiego*, to jest: złorzeczyć, lżyć i przeklinać czarta; lecz tylko rzekł mu: *Niech ci Pan roskaże.*

12. *A ci.* Fałszywi nauczyciele, o których w. 1.— *Z przyrodzenia na ułowienie i na skazę.* Obyczajem bydląt, które ze swojéj natury są podległe zdobyczy i zagubie.— *Bluźniąc to czego nie wiedzą.* Gdyż te rzeczy, których zgoła nie rozumieją, przeklinają i odrzucają przez pychę, uważając je za błędy.—*W skazie swojéj zaginą.* Nieszczęśliwie zaginą, i ulegną zatraceniu na które zasługują.

13. *Odnosząc zapłatę niesprawiedliwości.* Odbierając słuszną zapłatę za swoję bezbożność.— *Za roskosz mając dniowe kochanie.* Którzy uważają to za szczególniejsze szczęście, jeśli choć jeden dzień przepędzą w roskoszach.— *Smrodowie i plugawcy.* Jakich ludzi słusznie nazwać można smrodliwością i plugawcami ludu chrześciańskiego.— *Rospustując z wami.* Na waszych ucztach umiarkowanych i czystych, pobudzając się do rospusty, to jest zasadzki czyniąc na czystość niewiast waszych. Dotyka tu Ś. Piotr Gnostyków, że się na agapach, to jest na ucztach wiernych odbywanych po kommunii znajdowali, w celu wyżéj wzmiankowanym.

14. *Pełne cudzołożstwa.* W grec. cudzołożne, to jest rzucając wzrok swój na niewiasty i starając się je przywieść do cudzołostwa.— *I grzechu nieustawającego.* Ciągłego grzechu; jakby rzekł: Gnostycy ciągle lubieżnémi oczami zuchwale spoglądają na niewiasty, chcąc z niemi cudzołożyć.— *Niestateczne.* Nie doskonale jeszcze w wierze i czystości utwierdzone.—*Mając serce wyćwiczone łakomstwem.* Oddani łakomstwu i grabieży.— *Synowie przeklęstwa.* Przeklęci, godni złorzeczenia i przeklęstwa.

15. *Opuściwszy prostą drogę.* Prawdy, wiary i świętości.— *Drogi Balaama.* Obyczaje Balaama.— *Z Bosor.* W greckim *syn Bosor*, które to imie jest to samo co Beor, którego synem był Balaam. Num. 22, 5.—*Który umiłował zapłatę niesprawiedliwości.* A mianowicie dary Balaka króla Moabitskiego, upodobawszy które, chciał złorzeczyć ludowi Bożemu. Num. 22 i 23.

16. *Ale miał strofowanie głupstwa swego. Miał strofowanie swojéj niezbożności czyli przeniewierzenia się*, jak jest w greckim.— *Nieme bydlę podjarzmie.* Oślica nawykła nosić jarzmo i ludzi na sobie, tępa i niema.— *Głosem człowieczym mówiące.* Przez anioła, który w usta oślicy włożył wyrazy ludzkie.

17. *Ci są stoki bez wody.* Ponieważ są pozbawione wody ożywiającéj, to jest zdrowéj nauki.— *I obłoki.* Obłoki jałowe, które pożądanego deszczu nie spuszczają, chociaż zdają się go obiecywać.— *Od wichru pędzone.* Tak bowiem kacerze od złego ducha jakby od wichru są pędzeni, iżby nauczali rzeczy sprzecznych, i wzajemnie się szarpali.— *Którym chmura ciemności jest zachowana.* Na których oczekują ciemności i ognie piekielne.

18. *Albowiem hardości próżne mówiąc.* Pyszną próżność, albo próżną pychę, którą się nadymają pysznie się odzywając.— *Przyłudzają przez pożądliwości cia-*

19. libertatem illis promittentes, cum ipsi servi sint corruptionis, a quo enim quis superatus est, hujus et servus est. *(Joan. 8, 34. Rom. 6, 16).*

20. Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri, et Salvatoris Jesu Christi, his rursus implicati superantur: facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. *(Hebr. 6, 4. Matth. 12, 45.)*

21. Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiae, quam post agnitionem, retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato.

22. Contigit enim eis illud veri proverbii: Canis reversus ad suum vomitum; et sus lota in volutabro luti. *(Prov. 26, 11.)*

19. wolność im obiecując, gdyż sami są niewolnicy skazy. Abowiem kto iest od kogo zwyciężon: tego y niewolnikiem iest.

20. Bo ieśliby odbieżawszy plugastwa świata przez poznanie Pana naszego y zbawiciela Jezusa Chrystusa, a temiż się zaś uwikławszy zwyciężeni byli: stały się im ostateczne gorsze niż pierwsze.

21. Boby im lepiéy było nie uznać drogi sprawiedliwości, niźli poznawszy, wrócić się nazad od podanego im roskazania świętego.

22. Abowiem się im przydało ono prawdziwéy przypowieści: Pies który się wrócił do zwrócenia swego: y świnia umyta do kałuże błota.

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O końcu świata i przyszłym sądzie, niewiadomości tego czasu i jego oczekiwaniu; o listach Ś. Pawła i pożegnaniu Ś. Piotra.

1. Hanc ecce vobis, charissimi, secundam scribo epistolam, in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem,

2. ut memores sitis eorum, quae praedixi verborum a sanctis Prophetis, et Apostolorum vestrorum, praeceptorum Domini et Salvatoris:

3. hoc primum scientes, quod venient in novissimis diebus in deceptione illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes, *(1 Tim. 4, 1. Judae 17.)*

4. dicentes: Ubi est promissio, aut adventus ejus? ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturae. *(Ezech. 12, 27).*

5. Latet enim eos hoc volentes, quod coeli erant prius et terra, de aqua, et per aquam consistens Dei verbo,

1. Oto ten wtóry list do was naymileyszy piszę, w których szczérą myśl waszę przez napominanie wzbudzam:

2. a iżbyście pamiętali na to com przedtym powiedział, na słowa świętych Proroków y Apostołów waszych, roskazania Pana y zbawiciela.

3. To naprzód wiedząc, iż we dni ostateczne przydą pod zdradą naśmiewcy, chodzący wedle własnych pożądliwości,

4. mówiąc: Gdzież iest obietnica abo przyszcie iego? abowiem odtąd iako oycowie zasnęli, wszytko tak trwa od początku stworzenia.

5. Bo tego chcący nie wiedzą, iż niebiosa były piérwéy, y ziemia z wody y przez wodę stanęła słowem Bożym:

ła. Gnostycy tych, którzy z ich kacerstwa nawrócili się do prawowiernéj religii, nowu do swego kacerstwa przyłudzają, przypominając i narzucając im dawniejsze roskosze i lubieżności, których sobie dozwalali zostając w herezyi.— *Tych co trochę odbiegają.* W grec. *którzy uniknęli byli.* — *W błędzie obcujących.* Żydów, pogan, albo raczéj gnostyków heretyków.

19. *Wolność im obiecując.* Tak od grzechu jako też i od prawa, a także od uległości panom i książętom, iżby dowolnie czynili to, co się spodoba; powiadają bowiem, że wszeteczeństwo nie jest grzechem, lecz sprawą Boga i natury.—*Gdyż sami są niewolnicy skazy.* Lubieżności i roskoszy, które psują duszę i ciało.

20. *Bo jeśliby odbieżawszy plugastwa świata.* Jeśli kto odbieżawszy plugastwa świata, to jest, lubieżności i roskoszy, przyszedł do poznania, to jest do wiary i czci Chrystusa: a potém odpadając do pogaństwa, albo do kacerstwa gnostyków, znowu tymże samym plugastwom daje się zwyciężyć, które piérwéj już był pokonał, stały się jego ostatnie rzeczy gorsze niż piérwsze. — *Stały się im ostateczne.* Już że cięższa jest złość odpadającego, już że głębiéj się pogrążają w poprzednie występki, już że zaciągają nałog trudniejszy do zwalczenia, już nakoniec że niewdzięczni kładą tamę łasce Bożéj. Stosuje, owszem przytacza słowa Chrystusa. Matth. r. 12, w. 45, *I bywają ostateczne rzeczy człowieka onego gorsze niźli pierwsze.*

21. *Lepiéj.* Mniejsze zło. — *Drogi sprawiedliwości.* Religii chrześciańskiéj. — *Wrócić się nazad.* Odpadając od wiary i drogi sprawiedliwości. — *Roskazania świętego.* Prawa Ewangelicznego.

22. *Pies który się wrócił do zwrócenia swego.* Dla pożarcia tego, co był piérwéj zrzucił, co jest rzeczą najobrzydliwszą, i przez nikogo nieużywaną nawet w największym głodzie. — *I świnia umyta do kałuży błota.* Wracając i znowu się błocąc w kałuży.

R. 3.—1. *Wzbudzam.* Ze snu odrętwienia i zapomnienia.—*Przez napominanie.* Przywodząc na pamięć.— *Szczérą myśl.* Całą, nieskażoną, czystą i prostą.

2. *Świętych Proroków.* Z przepowiedni proroków.— *Rozkazania Pana.* Ponieważ przykazania Apostołów są przykazaniami Chrystusa Zbawcy, tylko przez Apostołów ogłoszone.

3. *To naprzód wiedząc.* Przedewszystkiém o tém jako o rzeczy największéj wagi pamiętajcie.—*We dni ostateczne przydą.* W przyszłych czasach, a zwłaszcza przy końcu świata, w czasach Antychrysta.—*Pod zdradą naśmiewcy.* Naśmiewcy, oszukańcy i zwodziciele. — *Chodzący wedle własnych pożądliwości.* Oddający się obżarstwu, lubieżności i innym namiętnościom.

4. *Mówiąc.* Szyderczo.— *Gdzież jest obietnica abo przyjście jego?* W greckim *gdzie jest obietnica obecności,* albo *przyjścia jego,* to jest na sąd ostateczny.—*Albowiem odtąd jako ojcowie.* Pierwsi rodzice, od których rozmnożył się rodzaj ludzki.— *Zasnęli.* Pomarli — *Wszystko tak trwa od początku stworzenia.* Wszystko tak przetrwało, jak od początku było stworzono.

5. *Bo tego chcący nie wiedzą.* I nic więcéj nad to nie wiedzą, gdyż wiedzieć nie chcą.—*Iż niebiosa były piérwéj.* Nie wiedzą tego, że niebo i ziemia trwają mocą słowa Bożego, a więc przez toż samo słowo Boże wywrócone i zniszczone być mogą. Ś. Augustyn (lib. 20

6. per quae, ille tunc mundus aqua inundatus periit.
7. Coeli autem, qui nunc sunt, et terra eodem verbo repositi sunt, igni reservati in diem judicii et perditionis impiorum hominum.
8. Unum vero hoc non lateat vos, charissimi, quia unus dies apud Dominum sicut mille anni et mille anni sicut dies unus.
9. Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant; sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reverti. *(Ezech. 18, 23.)*
10. Adveniet autem dies Domini ut fur, in quo coeli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem et quae in ipsa sunt opera, exurentur. *(I. Thess. 5, 2. Apoc. 3, 3).*
11. Cum igitur haec omnia dissolvenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conversationibus et pietatibus,
12. exspectantes et properantes in adventum diei Domini, per quem coeli ardentes solventur, et elementa ignis ardore tabescent?
13. Novos vero coelos, et novam terram secundum promissa ipsius exspectamus, in quibus justitia habitat. *(Isai. 65, 17. Apoc. 21, 1).*
14. Propter quod, charissimi, haec expectantes, satagite immaculati, et inviolati ei inveniri in pace.

6. przez które, świat który na on czas zatopiony wodą zginął.
7. Lecz niebiosa które teraz są, y ziemia, tymże słowem odłożone są, zachowane ogniowi na dzień sądu y zginienia niepobożnych ludzi.
8. A iedno to naymileyszy niech wam tayno nie będzie, iż ieden dzień u Pana iako tysiąc lat, a tysiąc lat iako ieden dzień.
9. Nie odwłaczać Pan obietnice swoiéy iako niektórzy mniemaią: ale cierpliwie sobie poczyna dla was, niechcąc aby którzy zginęli, ale żeby się wszyscy do pokuty nawrócili.
10. A dzień Pański przydzie iako złodziéy: w który niebiosa z wielkim szumem przeminą, a żywioły od gorąca rozpuszczą się, a ziemia y dzieła które na niéy są, popalone będą.
11. Gdyż tedy to wszytko ma się zepsować: iakimi wam potrzeba bydź w świętym obcowaniu y w pobożnościach:
12. oczekiwaiąc y spiesząc się na przyszcie dnia Pańskiego, przez które niebiosa goreiące rozpuszczą się, y żywioły od gorącości ognia stopnieia?
13. Lecz nowych niebios y nowéy ziemie wedle obietnic iego oczekiwamy, w których sprawiedliwość mieszka.
14. Przeto naymileyszy na to czekaiąc, staraycie się, abyście niezmazani y nienaruszeni od niego nalezieni byli w pokoiu:

---

de Civit. cap. 18) tak czyta: *Niebo i ziemia były niegdyś z wody i przez wodę ustanowione—Ziemia z wody i przez wodę stanęła.* Woda bowiem ziemię jakby klej spaja i skleja, tak iżby jedna jéj część przystawała do drugiéj. Mówi się zaś ziemia *z wody* stanęła, ponieważ po stworzeniu wody całkiem pokrywały ziemię, trzeciego zaś dnia na rozkaz Boży wody się rozdzieliły i ukazał się suchy ląd.

6. *Przez które.* Niebo i ziemię spowodujące wodami swemi potop.—*Świat, który na on czas.* Który w rozdziale poprzedz. w. 5 nazwał *pierworodnym*, to jest który trwał od Adama do Noego.

7. *Lecz niebiosa które teraz są.* Albowiem niebiosa które wprzódy były zginęły potopem, nie całe, lecz tylko część bliższa ziemi, to jest słój powietrza, tak najniższego, jako też i średniego przestworza. Woda bowiem przewyższyła wszystkie góry, a ztąd i średnią strefę powietrza na piętnaście łokci. Gen. 7, 20. — *Tymże słowem.* Tymże Boskim rozkazem, którym niegdyś przez wody potopu zniszczone zostały.—*Odłożone są.* Jakby w skarbcu Boskiéj opatrzności, sprawiedliwości i pomsty ukryte zostały, to jest ogniowi zachowane, jak następuje.—*Zachowane ogniowi.* Ogniowi spalenia na końcu świata, o którém Ś. Paweł mówi, II. Tessal. 1, 7 i 8: *W objawieniu Pana Jezusa z nieba z Anioły możności swojéj, w płomieniu ognistém oddawającego pomstę tym, którzy Boga nie znają.* Ztąd tak dowodzi Apostoł: Nie zachodzi żadna trudność do wierzenia w spalenie świata, i w sąd przyszły Boży, gdyż wiemy, że podobne w świecie działy się przemiany, a mianowicie, gdy Bóg zagubił ludzi przez potop.

8. *A jedno to... niech wam tajno nie będzie.* Zapobiega następnemu zarzutowi, że jeżeli Chrystus ma przyjść na sąd, czemuż się więc tak opóźnia, czemu tak długo znosi ludzkie występki, czemu dozwala tak długo swoim wiernym być uciskanymi przez bezbożnych? Odpowiada, że wszelki cząs, chociaż nam się zdaje być długim, jest krótkim, gdyż u Boga tysiąc lat są jednym dniem, i nawzajem jeden dzień jakby tysiąc lat; albowiem u tego, który jest niezmierzony i wieczny, tysiąc lat tak dalece jest krótkim przeciągiem czasu, iż zdaje się być jednym dniem.

9. *Nie odwłacza Pan.* Nie możemy bowiem powiedzieć że zwleka ten, kto przybywa na czas naznaczony, i wykonywa to, co był obiecał. — *Nie chcąc aby którzy zginęli.* Dając czas ludziom do poprawy obyczajów, iżby nie zginęli na wieki.

10. *Dzień Pański.* Dzień sądu.— *Jako złodziéj.* Nie przewidziany i nie oczekiwany. — *W którym niebiosa z wielkim szumem przeminą.* Przez niebiosa rozumiéj powietrze. Nowocześni jednak matematycy, którzy twierdzą że i niebo jest skazitelne, rozumieją tu o samém niebie.—*Z wielkim szumem.* Nakształt burzy.— *Rozpuszczą się.* Nie tak iżby zginęły i w niwecz się obróciły, lecz się oczyszczą i zamienią na lepsze.—*I dzieła które na niéj są.* I cokolwiek na niéj jest, jakiemi są dzieła ludzkie, miasta i wielkie budowy.

11. *W świętém obcowaniu i w pobożnościach.* W chrześciańskiém życiu, pobożności, ćwiczeniu się w cnotach i dobrych uczynkach.

12. *Oczekiwając i śpiesząc się na przyjście dnia Pańskiego.* Nie tylko oczekiwając, lecz też pożądając nadejścia dnia sądu ostatecznego. — *Niebiosa gorejące.* Patrz wiersz 10.— *Rozpuszczą się.* Roztopią się, nakształt metalów w piecu roztopionych.

13. *Lecz nowych niebios.* Albo co do istoty, według tego co powiedziano w wier. 10, albo raczéj co do przymiotów, ponieważ *będzie światłość księżycowa jako światłość słoneczna, a światłość słoneczna będzie w siedmioronasób, jako światłość siedmi dni,* jak powiada Izaiasz roz. 30, w. 26.— *Wedle obietnic jego.* U Izaiasza roz. 65, w. 17. czytamy: *Bo oto ja tworzę niebiosa nowe i ziemię nową.*—*Sprawiedliwość mieszka.* Sprawiedliwi i święci, albo doskonała sprawiedliwość.

14. *Niezmazani.* Bez zmazy grzechowéj.— *Nienaruszeni.* Bez nagany.—*Od niego.* Przez tego, przed którym

15. Et Domini nostri longanimitatem, salutem arbitremini, sicut et charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, (*Rom. 2, 4*).

16. sicut et in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti et instabiles depravant, sicut et ceteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem.

17. Vos igitur fratres, praescientes custodite, ne insipientium errore traducti excidatis a propria firmitate:

18. crescite vero in gratia et in cognitione Domini nostri et Salvatoris, Jesu Christi. Ipsi gloria et nunc, et in diem aeternitatis. Amen.

15. a nieskwapliwość Pana naszego, rozumieycie zbawieniem: iako y naymilszy brat nasz Paweł wedle danéy sobie mądrości do was pisał:

16. iako y we wszytkich liściech, o tym w nich mówiąc: w których są niektóre rzeczy trudne ku wyrozumieniu, które nieuczeni y niestateczni wykręcaią, iako y inne pisma, ku swemu własnemu zatraceniu.

17. Wy tedy bracia wiedząc przedtym strzeżcie, abyście zwiedzeni błędem głupich, nie wypadli z własnéy stateczności.

18. Ale rośćcie w łasce y w poznaniu Pana naszego y zbawiciela Jezusa Chrystusa. Jemu chwała, y teraz y do dnia wieczności. Amen.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 16. *Trudne ku wyrozumieniu.* Obacz tu najprzód, iż w liściech Pawła Ś. a pogotowiu w Psalmiech i w inszych pismiech prorockich i apostolskich, jest niemało rzeczy ku wyrozumieniu trudnych. Przetoż nie jest pismo tak łacne, jako się odszczepieńcom widzi. Drugie obacz, że to jest własna nieuczonych a niestatecznych ludzi (jakowi są heretycy wszyscy), psować nie tylko pisma trudne, ale i insze łacne, wykłady fałszywemi, na swe i na innych wiele ludzi zatracenié.

nic nie jest ukrytém.—*W pokoju.* Iżbyście niepokalani i nienaganni dostąpili pokoju z Bogiem i bliźnim, i ze spokojném sumieniem oczekiwali śmierci na sąd.

15. *Nieskwapliwość.* Przez którą tak długo znosi zbrodnie ludzkie i odwleka przyjście swoje.—*Rozumiejcie zbawieniem.* Uważajcie się być kierowanymi ku waszemu zbawieniu, a dla złych jest to czas do poprawy.—*Do was pisał.* Patrz do Rzym. 2, 4. i do Żyd. 10, 36.

16. *Ku swemu zatraceniu.* Ponieważ same słowa Boże i proroctwa gwałcą i każą. Patrz Wujka.

17. *Wiedząc przedtém.* Ostrzeżeni przeze mnie o niebezpieczeństwie. — *Strzeżcie.* Wystrzegajcie się.—*Stateczność.* Którą macie w wierze.

18. *Do dnia wieczności.* Na całą wieczność, jak długo będzie trwał dzień wieczności.

Koniec listu drugiego Ś. Piotra Apostoła.

Wprowadzenie do Listów S. Jana Apostoła.

Wykład X. J. Wujka.—O Świętym Janie mówiło się dosyć w Argumencie położonym przed Ewangelią jego. Teraz idą trzy listy jego: Jeden powszechny do wszech w obec, (acz niektórzy z starych zowią go listem do Parthów), a drugie dwa bardzo krótkie, do niektóréj Paniéj, i do niejakiego Gaja. We wszystkich trzech liściech daje świadectwo prawdzie katolickiéj wiary, i napomina wiernych, aby w niéj stale trwali aż do końca, i miłowali kościół katolicki: aby nie byli heretykami ani odszczepieńcami: ale owszem aby się takich strzegli, (którzy są posłowie i gońcy Antychrystowi) a do szkoły takich mistrzów nie chodzili: gdyż mają doma, to jest w Kościele katolickim, szczérą naukę Ducha Ś. którego na początku dał Pan Chrystus widomie Kościołowi, aby go wprowadził do wszelakiéj prawdy, i mieszkał z nim na wieki. I przetoż mówi: Wy coście słyszeli od początku, to niech w was trwa. I także niżéj. I w drugim liście wier. 6. A toć jest rozkazanie, jakoście słyszeli od początku, abyście w nim chodzili. I w wierszu 8 i 9. *Higin. epist. 2. August. lib. 2, quaest. Evang. quae 39. I. Joan. 2, 24, ver. 27.*

A nie tylko w obec, ale i z osobna wyraża niektóre nauki, które na on czas heretykowie wzbudzali. Jedne o samym Chrystusie Panu, którego przeli być prawym Synem Bożym: przeciw którym też Ewangelią pisał, jako tamże znać daje. Drugie nauki około usprawiedliwienia naszego przeciw saméj wierze, i za dobremi uczynkami: jako też to obaczył Augustyn Ś. I ztądże mówi: Jeźlibyśmy rzekli, iż społeczność mamy z nim, a w ciemności chodzimy, kłamamy, a prawdy nie czynimy. I zasię: Kto mówi że zna Boga, a przykazania jego nie chowa, ten jest kłamcą. I jeszcze: Tać jest miłość Boża, abyśmy przykazania jego chowali: a przykazania jego nie są ciężkie. Nakoniec: Synaczkowie, żaden z was niech nie zwodzi: kto czyni sprawiedliwość, sprawiedliwy jest, i t. d. Także w rozdz. 2, w. 29. Krótko mówiąc, we wszystkich trzech liściech najpilniéj zaleca dobre uczynki, i zachowanie Bożego przykazania przeciw kacerstwu staremu i nowemu o saméj wierze. *I. Jan 2, 22. II. Jan ver. 7. Jan 20, 31. August. de fide et operib. cap. 14. I. Jan 1, 6. I. Jan 2, 4. I. Jan 5, 3. I. Jan 3, ver. 7, 8, 9.*

EPISTOLA PRIMA

BEATI JOANNIS APOSTOLI

CAPUT I.

LIST PIERWSZY

BŁ. JANA APOSTOŁA

ROZDZIAŁ 1.

O obcowaniu Apostołów z Panem Jezusem, który jest żywotem i światłością, i t. d.

1. Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae,

2. et vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam aeternam, quae erat apud Patrem, et apparuit nobis:

3. quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis, ut et vos societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre, et cum Filio ejus, Jesu Christo.

4. Et haec scribimus vobis, ut gaudeatis, et gaudium vestrum sit plenum.

5. Et haec est annuntiatio, quam audivimus ab eo, et annuntiamus vobis: Quoniam Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae. *(Joan. 8, 12).*

6. Si dixerimus, quoniam societatem habemus cum eo, et in tenebris ambulamus, mentimur, et veritatem non facimus.

7. Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce, societatem habemus ad invicem, et sanguis Jesu Christi, Filii ejus, emundat nos ab omni peccato. *(I. Petr. 1, 19. Apoc. 1, 5).*

8. Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. *(3. Reg. 8, 46. Eccles. 7, 21. Prov. 20, 9).*

9. Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et

1. Co było od początku, cośmy słyszeli, cośmy widzieli oczyma naszemi, cośmy oglądali, y ręce nasze dotykały o słowie żywota,

2. y żywot oznaymiony iest: y widzieliśmy, y świadczymy, y opowiadamy wam żywot wieczny który był u Oyca, y ziawił się nam.

3. Cośmy widzieli y słyszeli, wam opowiadamy: abyście y wy towarzystwo mieli z nami: a towarzystwo nasze było z Oycem y z Synem iego Jezusem Chrystusem.

4. A to wam piszemy, abyście się radowali, a radość wasza zupełna była.

5. A to iest opowiadanie któreśmy słyszeli od niego, y opowiadamy wam: Iż Bóg iest światłością: a żadnéy ciemności w nim nie masz.

6. Jeślibyśmy rzekli iż towarzystwo mamy z nim, a w ciemności chodzimy: kłamamy, a prawdy nie czynimy.

7. Lecz ieśli w światłości chodzimy iako y on iest w światłości: towarzystwo mamy między sobą, a krew Jezusa Christusa Syna iego óczyścią nas od wszelkiego grzechu.

8. Jeślibyśmy rzekli iż grzechu nie mamy: sami siebie zwodzimy, a prawdy w nas nie masz.

9. Jeślibyśmy się spowiadali grzechów naszych:

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Co było od początku.* Złączyć należy z tém co następuje, *o słowie żywota*, i sens jest: Oznajmujemy wam samo słowo żywota, które było od początku. P. Wujka. — *Dotykały.* Gdy rzekł: *Dotknijcie, a obaczcie. i t. d.* — *O słowie żywota.* Syryjski ma, *słowo żywota.* Dzieje Ap. 2, 17: *wyleję z ducha mego*, to jest ducha mego; Psal. 71, 15: *Dadzą mu z złota Arabskiego*, to jest, złota Arabskiego. Zowie *słowem żywota*, to jest, słowem żywém; *albowiem jako Ojciec ma żywot sam w sobie: tak dał i Synowi aby miał żywot sam w sobie.* Jan. 5, 26; Albo słowem ożywczém; albowiem jak sam Chrystus powiada, Jan. 10, 10: *Jam przyszedł aby żywot miały, i obficiéj miały.*

2. *I żywot oznajmiony jest.* Albowiem żywot się objawił, to jest słowo, które jest żywotem.—*I widzieliśmy i świadczymy.* Przeto my, którzyśmy Chrystusa widzieli, jesteśmy godnymi świadkami, i ogłaszamy wam żywot wieczny. — *Który był u Ojca.* Tak Jan. 1, 1. rzekł: *A słowo było u Boga.—I zjawił się nam.* Przez wcielenie.

3. *Abyście i wy towarzystwo mieli z nami.* W greckim, *zjednoczenie,* w tejże samej wierze, i Kościele Chrystusowym. — *A towarzystwo nasze było z Ojcem.* I żebyśmy wspólnie z wami najściśléj byli złączeni z Ojcem i Synem jego Jezusem Chrystusem.

4. *Abyście się radowali.* W społeczności Kościoła, Chrystusa i Boga, i jego darach, które odbieracie, i chwale któréj dostąpicie w niebie. — *A radość wasza zupełna była.* Z dnia na dzień ciągle się pomnażała, i była trwałą i doskonałą.

5. *A to jest opowiadanie.* To co opowiadamy. — *A żadnéj ciemności w nim niemasz.* Ciemności, niewiadomości, błędu lub grzechu.

6. *W ciemności chodzimy.* Błędów lub występków.—*Kłamamy, a prawdy nie czynimy.* Kłamiemy słowem, i prawdy którą wyznajemy, nie wykonywamy uczynkiem.

7. *Lecz jeśli w światłości.* Rozumu, wiary, Ewangelii, cnoty i łaski. — *Chodzimy.* Postępując z cnoty w cnotę. — *Jako i on jest w światłości.* Jako i sam Bóg jest światłym, owszem światłością istotną i Boską, a zatem wszystko czyni w świetle mądrości i świętości.—*Towarzystwo mamy między sobą.* I Bogiem.— *A krew Jezusa Chrystusa... oczyścia nas od wszelkiego grzechu.* Spójnik *a* znaczy tu przyczynę i oznacza, iż dla tego my mamy towarzystwo z Bogiem, że krew Chrystusa oczyszcza nas od wszelkiego grzechu. Patrz Wujka.

8. *Grzechu nie mamy.* Mieliśmy bowiem grzech pierworodny, i mamy, albo mieć będziemy grzech jaki uczynkowy, jeśli dłużéj pożyjemy.—*Prawdy w nas nie masz.* Kłamiemy. P. Wujka.

9. *Wierny jest.* Prawdziwy w obietnicach: obiecał zaś gdy rzekł: *Których odpuścicie grzechy, i t. d.— Sprawiedliwy.* Słuszna bowiem rzecz i sprawiedliwa,

justus, ut remittat nobis peccata nostra, et emundet nos ab omni iniquitate.
10. Si dixerimus, quoniam non peccavimus, mendacem facimus eum, et verbum ejus non est in nobis.

wierny iest y sprawiedliwy, aby nam odpuścił grzechy nasze, y oczyścił nas od wszelakiéy nieprawości.
10. Jeślibyśmy rzekli żeśmy nie zgrzeszyli: kłamcą go czynimy, y niémasz w nas słowa iego.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 1.—*Co było od początku.* Albo na początku. Temi słowy Ebiona i Cherinta potępia, którzy mówili, żeby Pan Chrystus przed Maryą nie był. A gdy mówi, że się tego wcielonego słowa ręce nasze dotykały, Manicheusze poraża, którzy trzymali, że Pan Chrystus miał nie prawdziwe ale obłudne ciało.

7. *A krew Jezusa Chrystusa.* Acz grzechy bywają odpuszczane przez modlitwy, przez posty, przez jałmużny, przez wiarę, przez miłość, przez ofiarę, przez Sakramenty, i przez kapłany, (jako pismo święte każdemu z tych odpuszczenie grzechów jaśnie przypisuje), wszakże przecię nie inaczéj bywają odpuszczane, jedno przez moc i zasługę krwie Pana naszego Jezusa Chrystusa: gdyż te wszystkie rzeczy pomienione są pewne sposoby i naczynia, przez które chce Pan Chrystus, aby krew jego w nas skuteczna była. Przetoż kto temi sposoby gardzi, albo je lekce waży, ten traci pożytek krwie Pana Chrystusowéj, i zostaje w grzechu i w plugastwie: by się też najwięcéj chlubił zasługami jego. Co gdyby sektarze baczyć chcieli, nie potwarzaliby katolików, mówiąc, że ujmują krwi Pana Chrystusowéj, szukając gdzieindziéj grzechów odpuszczenia, niźli przez nię. Przeto, iż z pokorą używają tych sposobów od Pana Chrystusa naznaczonych, ku przywłaszczeniu sobie dobrodziejstwa, i zasługi krwie jego świętéj. (Mat. 18, 32. Jon. 3, 7. Tob. 12, 9. Dzieje 15, 9. Łuk. 7, 47. Łuk. 22, 19, Jak. 5, 15. Jan. 20, 23).

8. *Iż grzechu nie mamy.* Ztąd dochodzimy iż dwojakie są grzechy: jedne śmiertelne, bez których są wszyscy ci, którzy są w łasce Bożéj. A drugie powszednie, bez których (wyjąwszy Najświętszą Pannę) by najświętszy ludzie być nie mogą. (August. de nat. et grat. cap. 36).

9. *Jeślibyśmy się spowiadali grzechów naszych.* Tu Apostoł zaleca nam sakramentalną spowiedź, z wyliczaniem grzechów. Bo nie mówi, jeźli się wyznamy być grzesznymi: ale jeźli się będziemy spowiadać grzechów naszych. I nie mówi, żebyśmy się samemu Bogu spowiadali, ale zgoła mówi: Jeźli się będziemy spowiadać grzechów naszych: rozumiéj, jedni drugim (jako wyraźnie dokłada Jakób S.) grzeszący tym, którzy moc grzechów odpuszczania mają. Przetoż gdy się kto grzechów swych spowiada kapłanowi, tedy Bóg wierny i sprawiedliwy, według ustawy i obietnice swéj, odpuszcza grzechy jego. (Jak. 5, 16. Jan. 20, 23).

CAPUT II. — ROZDZIAŁ 2.

O zasługach Chrystusowych, zachowywaniu przykazań, miłości bliźniego, Antychrystach, i t. d.

1. Filioli mei, haec scribo vobis, ut non peccetis. Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum,
2. et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.
3. Et in hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata ejus observemus.
4. Qui dicit se nosse eum, et mandata ejus non custodit, mendax est, et in hoc veritas non est.
5. Qui autem servat verbum ejus, vere in hoc charitas Dei perfecta est, et in hoc scimus, quoniam in ipso sumus.

1. Synaczkowie moi, to wam piszę, abyście nie grzeszyli. Ale y ieśliby kto zgrzeszył, rzecznika mamy u Oyca, Jezusa Chrystusa sprawiedliwego:
2. a on iest ubłaganiem za grzechy nasze: a nie tylko za nasze, ale y za wszego świata.
3. A przez to wiemy iżeśmy go poznali, ieślibyśmy przykazania iego zachowywali.
4. Kto mówi że go zna, a przykazania iego nie chowa, kłamcą iest, a prawdy w nim nie masz.
5. Lecz kto zachowywa słowo iego, prawdziwie się w tym miłość Boża wykonała y przez to wiemy iż w nim iesteśmy.

oraz godna Boga, żeby pokutującemu odpuścił grzechy. Albo *sprawiedliwy*, gdyż Chrystus swoją krwią i śmiercią wysłużył nam to przebaczenie, i Bóg mu je obiecał. Sprawiedliwém tedy jest, i ze sprawiedliwości należném to odpuszczenie grzechów, lecz Chrystusowi, a nie mam. Patrz Wujka.

10. *Kłamcą go czynimy.* Gdyż Bóg w Piśmie ś. twierdzi, że wszyscy ludzie są grzesznymi; jako to Ekklez. 7, 21; Przyp. 24, 16; Psal. 141, 2; Jak. 3, 2. i indziéj.—*I niemasz w nas słowa jego.* Nie rozumiemy, nie przyjmujemy, i nie zachowujemy prawdziwéj jego nauki.

R. 2.—1. *Abyście nie grzeszyli.* Abyście się wedle możności wstrzymywali od grzechów. — *Ale i jeźliby kto zgrzeszył.* Niech nie rozpacza, ale się ucieka do Chrystusa, który jest naszym rzecznikiem u Ojca; jest zaś naszym rzecznikiem przez ukazywanie siebie, i przedstawywanie swoich ran i zasług przed oblicze Boga Ojca.—*Sprawiedliwego.* Niewinnego i świętego, który przez swoję świętość najmilszy Ojcu, zasługuje na wysłuchanie, i który sprawiedliwie zadośćuczynił za nasze grzechy. Patrz Wujka.

2. *A on jest ubłaganiem za grzechy nasze.* Gdyż on ofiarując samego siebie na krzyżu, zadość uczynił za nasze grzechy.

3. *A przez to wiemy.* Z tego prawdopodobnie rozumiemy. — *Iżeśmy go poznali.* Że go znamy i miłujemy. Bierze się tu poznanie nie w sensie teoretycznym i jałowym, lecz w praktycznym, które się łączy z miłością.

4. *Kto mówi że go zna.* Znajomością prawdziwą i zbawienną, to jest, praktyczną, która znającego przywodzi do żywota wiecznego. Patrz Wujka.

5. *Słowo jego.* Przykazania i wolą jego.—*Prawdziwie się w tym miłość Boża wykonała.* Ten doskonale miłuje Boga; albowiem miłość się udowadnia przez

6. Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare.
7. Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio: mandatum vetus est verbum, quod audistis.
8. Iterum mandatum novum scribo vobis, quod verum est et in ipso et in vobis, quia tenebrae transierunt, et verum lumen jam lucet. *(Joan. 13, 34).*
9. Qui dicit se in luce esse, et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc.
10. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, et scandalum in eo non est. *(Infr. 3, 14).*
11. Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, et in tenebris ambulat, et nescit quo eat, quia tenebrae obcaecaverunt oculos ejus.
12. Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.
13. Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis, adolescentes, quoniam vicistis malignum.
14. Scribo vobis, infantes, quoniam cognovistis patrem. Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum.
15. Nolite diligere mundum, neque ea, quae in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo;

6. Kto mówi iż w nim mieszka, powinien iako on chodził, y sam chodzić.
7. Namileyszy nie nowe roskazanie wam piszę, ale roskazanie stare któreście mieli od początku. Stare roskazanie iest słowo któreście słyszeli.
8. Zasię roskazanie nowe piszę wam, co prawda iest y w nim, y w was: iż ciemności przeminęły, a prawdziwa światłość iuż świéci.
9. Kto mówi iż iest w światłości, a brata swoiego nienawidzi, aż dotąd iest w ciemności.
10. Kto miłuie brata swego, w światłości mieszka, a zgorszenia w nim nié masz.
11. Lecz kto nienawidzi brata swego, w ciemnościach iest, y w ciemnościach chodzi, a niewie gdzie idzie, iż ciemności zaślepiły oczy iego.
12. Piszę wam synaczkowie, iż wam bywaią odpuszczone grzechy dla imienia iego.
13. Piszę wam oycowie, żeście poznali tego który iest od początku. Piszę wam młodzieniaszkowie, iżeście zwyciężyli złośnika. Piszę wam dziateczki iżeście poznali oyca.
14. Piszę wam młodzieńcy, iżeście mocni, a słowo Boże mieszka w was, y zwyciężyliście złośnika.
15. Nie miłuycie świata, ani tego co iest na świecie. Jeśli kto miłuie świat, nié masz w nim oycowskiéy miłości.

---

uczynki.—*Iż w nim jesteśmy.* Że się jego trzymamy, i z nim jesteśmy ściśle złączeni.

6. *Mieszka.* Przebywa jak człowiek w ciele, albo latorośl w winnéj macicy.—*Chodził.* Żył, sprawował się, postępował.

7. *Nie nowe rozkazanie.* Mówi o przykazaniu miłości Boga i bliźniego, które jest przykazaniem starém, pochodzącém z prawa przyrodzonego, ogłoszoném już żydom w starym zakonie, Lew. 19, 18.—*Któreście mieli od początku.* W którém byliście wyćwiczeni od początku, jak skoro przyjęliście Chrystusa. — *Słowo któreście słyszeli.* O miłości Boga i bliźniego.

8. *Zasię rozkazanie nowe piszę wam.* Znowu wam wrażam to przykazanie o miłości, które jest wprawdzie starém, ale gdy poszło w zaniedbanie, znowu zostało odnowioném i podniesioném przez Chrystusa, a przeto słusznie się nowém nazywa. Stosuje mowę, owszem przywodzi owe słowa Chrystusa, Jan. 13, 34: *Przykazanie nowe daję wam, abyście się społecznie miłowali, jakom was umiłował.—Co.* Która rzecz.—*Prawda jest i w nim, i w was.* Przykazanie to, ta rzecz jest najprawdziwszą sama w sobie, najpewniejszą i najdawniejszą, gdyż należy do prawa przyrodzonego; prawdziwą jest także w was, gdyż wy je (to przykazanie) przyjęliście wraz z nowém życiem w Chrystusie. Albo sens jest: Przykazanie to ma miejsce tak w nim, to jest, Chrystusie, jak w was; albowiem Chrystus okazał tę miłość, i wy także go naśladujecie.—*Iż ciemności.* Niewiadomości, pożądliwości i grzechy, które zawadzały téj miłości. — *Prawdziwa światłość.* Ewangelii, wiary, łaski i miłości.

9. *Iż jest w światłości.* O któréj tylko cośmy rzekli.—*Aż dotąd jest w ciemności.* Jeszcze zostaje w ciemnościach.

10. *W światłości mieszka.* Wiary i miłości chrześciańskiéj.—*A zgorszenia w nim nie masz.* Nigdy się nie potknie, i bez uszkodzenia nóg przebiega drogę przykazań Bożych. Tak mamy Psal. 118, 165: *Pokój wielki tym którzy zakon twój miłują, a nie mają obrażenia.* Albo sens jest: Nikomu nie daje zgorszenia.

11. *W ciemnościach jest.* Błędów i złości.—*A nie wie gdzie idzie.* Zaślepiony gniewem, zazdrością, nienawiścią, i innemi namiętnościami, które sprowadzają ciemności na oczy duszy.

12. *Piszę wam synaczkowie.* W trzech tych wierszach wyraża dzieci, młodzieńców i starców. Gdy więc tu mówi *synaczkowie*, należy to rozumieć o dzieciach; jakby rzekł: Cieszcie się dziatki, i radujcie, oraz dzięki składajcie Bogu, i jego miłujcie i czcijcie, i t. d.— *Iż wam bywają odpuszczone.* Zostały odpuszczone przez chrzest, i jeśli się późniéj dopuścicie, będą odpuszczone przez pokutę grzechy, do których słabość waszego dziecinnego wieku i rozumu czyni was pochopnymi.— *Dla imienia jego.* Dla niego, to jest Chrystusa. Albo dla jego wzywania, powagi i władzy.

13. *Piszę wam ojcowie.* Wyraża mężów dojrzałych i starców. — *Żeście poznali tego, który jest od początku.* Starzy pospolicie się chwalą, że wiele widzieli i doświadczyli, wedle owych słów Joba 12, 12: *W starych jest mądrość, a w długim wieku roztropność.* Tym tedy starym stosownie do ich usposobienia winszuje Ś. Jan, iż poznali starca dni, to jest, Boga, który jest od początku, czyli od wieków. — *Iżeście zwyciężyli złośnika.* Djabła z pożądliwościami, którémi zwykle napastuje wiek młodzieńczy.

14. *Iżeście poznali ojca.* Jakby rzekł: Dzieci wielce się cieszą widokiem łaskawego i kochającego ojca, i jego miłują, i wszystkiego dobrego od niego się spodziewają i oczekują. Cieszę się tedy i winszuję wam, iżeście poznali prawdziwego Ojca Boga, gdyście Jego wiarę przyjęli i nauczyliście się jego czcić i wzywać, i t. d. — *Iżeście mocni.* I zwyciężyliście złośnika.— *A słowo Boże mieszka w was.* I zachowujecie słowa i przykazania Boże.

15. *Nie miłujcie świata.* Świat bierze się tu za życie światowe, jakiego się trzymają ci, którzy służą chciwości, zaszczytom, roskoszom, bogactwom. — *Ani tego co jest na świecie.* Jak to należy rozumieć, pokazuje się z tego co daléj mówi w wierszu następnym.— *Nie masz w nim ojcowskiéj miłości.* Albowiem jak

16. quoniam omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum et superbia vitae, quae non est ex Patre, sed ex mundo est.

17. Et mundus transit, et concupiscentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in aeternum.

18. Filioli, novissima hora est, et sicut audistis, quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt: unde scimus, quia novissima hora est.

19. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam, si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum: sed ut manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.

20. Sed vos unctionem habetis a Sancto, et nostis omnia.

21. Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam, et quoniam omne mendacium ex veritate non est.

22. Quis est mendax, nisi is, qui negat, quoniam Jesus est Christus? Hic est Antichristus, qui negat Patrem et Filium.

23. Omnis, qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, et Patrem habet.

24. Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat: si in vobis permanserit, quod audistis ab initio, et vos in Filio et Patre manebitis.

16. Abowiem wszytko co iest na świecie, iest pożądliwość ciała, y pożądliwość oczu, y pycha żywota, która nie iest z Oyca, ale iest z świata.

17. A świat przemiia, y pożądliwość iego. Lecz kto czyni wolą Bożą, trwa na wieki.

18. Synaczkowie, ostateczna godzina iest: a iakoście słyszeli iż Antychryst idzie, y teraz Antychrystów wiele się stało: zkąd wiemy, iż iest ostatnia godzina.

19. Z nas wyszli, ale nie byli z nas. Bo gdyby z nas byli, wżdyby z nami byli wytrwali: ale aby się okazali, iż nie wszyscy z nas są.

20. Lecz wy pomazanie macie od świętego, y wiécie wszytko.

21. Nie pisałem wam iako nieznaiącym prawdy, ale iako ią znaiącym: a iż każde kłamstwo nie iest z prawdy.

22. Kto iest kłamcą, iedno ten który przy, iż Jezus nie iest Chrystusem? Ten iest Antychryst który przy Oyca y Syna.

23. Każdy co się przy Syna, ani Oyca ma. Kto wzywa Syna, y Oyca ma.

24. Wy coście słyszeli od początku, niechay w was trwa. Jeśliby w was trwało coście słyszeli od początku, y wy w Synie y Oycu trwać będziecie.

---

powiada Ś. Jakób, 4, 4: *Przyjaźń tego świata jest nieprzyjaciółką Bożą; ktobykolwiek tedy chciał być przyjacielem tego świata, stawa się nieprzyjacielem Bożym.*

16. *Wszystko co jest na świecie.* Albo sens jest: całe jakby ciało pożądliwości i grzechu, w tych trzech częściach, które wylicza, jakby w członkach swoich albo żywiołach się zamyka. Albo oznacza, iż wszystko co się znajduje na tym świecie naturalnym i widzialnym, albo pociąga duszę ponętami rozkoszy, albo ją zapala chciwością bogactw, albo nareszcie podnosi w pychę swoją wielkością i przepychem. — *Pożądliwość ciała.* Chęć rozkoszy. — *Pożądliwość oczu.* Chciwość, która się rozdrażnia widokiem rzeczy kosztownych, i napawa się ich posiadaniem. —*Pycha żywota.* Przepych w życiu, wyniosłość, zuchwalstwo i wystawność, które się zwykle wyrażają w życiu i obyczajach ludzi pysznych.— *Która.* Trojaka pożądliwość.—*Nie jest z Ojca.* Którego skażenia i zepsucia sprawcą nie jest Bóg, ale ono powstało z Adama, który pierwszy pożądał i zgrzeszył, i którego winy naśladuje świat i ludzie światowi.

17. *A świat przemija.* Kładzie przyczynę, dla czego świata miłować nie należy, gdyż świat przemija, to jest, czas ulata, i ludzie, podlegli czasowi, z upływem czasu starzeją, i odchodzą z tego świata. — *I pożądliwość jego.* Gdyż wraz z ludźmi giną i pożądliwości tych dóbr widzialnych. — *Trwa na wieki.* Stawszy się uczestnikiem w niebie żywota błogosławionego i wiecznego.

18. *Ostateczna godzina jest.* Ostatni wiek świata.— *A jakoście słyszeli iż Antychryst idzie.* P. Wujka.— *Ztąd wiemy, iż jest ostatnia godzina.* Ostatni wiek, w którym ma przyjść Antychryst, i jego poprzednicy.

19. *Z nas wyszli.* Z naszego zgromadzenia wiernych; wszyscy bowiem heretycy odstępują od wiary Chrystusowéj raz przyjętéj, i wpadają w herezią.—*Nie byli z nas.* Nie byli prawdziwymi i gruntownymi chrześcianami. —*Wżdyby z nami byli wytrwali.* Stale i zawsze.—*Ale aby się okazali.* Sens który podaje tekst Syryjski jest: *Ale wyszli z nas, aby się okazało iż nie byli z nas.* Bóg dopuścił żeby odstąpili, aby się tym sposobem wydała ich niestałość, lekkość i pycha, i t. d.

20. *Lecz wy pomazanie macie od Świętego.* Macie łaskę i mądrość od Chrystusa, albo od Ducha Ś. Przez pomazanie niektórzy rozumieją chrzest, podczas którego namaszcza się nam wierzch głowy; inni sakrament bierzmowania, przy którym namaszcza się nam czoło; inni chrześcianizm, który ma nazwisko od Chrystusa, to jest, pomazańca; inni łaskę; inni dar mądrości i rozumienia; inni natchnienie Ducha Ś. Ale te wszystkie rzeczy, jakkolwiek różne, wyrażają jedno i to samo; chrystyjanizm bowiem wszystkie je zawiera. — *Wiecie wszystko.* Nabyliście najobszerniejszéj wiedzy o rzeczach Boskich i należących do Kościoła, tak iż nie potrzeba was wiele uczyć.

21. *Ale jako ją znającym.* Żeby wam przywieść na pamięć to co już wiecie. — *A iż każde kłamstwo nie jest z prawdy.* Powtórzyć należy *znającym*, jakby rzekł: Napisałem to wam znającym prawdę, a zatém również znającym co kłamstwo, to jest, że błędy, fałsze i herezije nie są z prawdy, i nie pochodzą z niéj, ale się jéj sprzeciwiają.

22. *Kto jest kłamcą.* To jest najkłamliwszym.— *Chrystusem.* Obiecanym Messyaszem. — *Ten jest Antychryst.* Ten słusznie się może nazywać Antychrystem, gdyż się sprzeciwia Chrystusowi. — *Który przy Ojca i Syna.* Gdyż zaprzeczając że Chrystus jest Synem Bożym, zaprzecza, iż Bóg jest Ojcem; Ojciec bowiem i Syn są dwie rzeczy nieodłączne, i nie można zaprzeczyć jednéj, żeby tém samém nie znosić drugiéj.

23. *Ma.* Wierzy.

24. *Wy coście słyszeli od początku, niechaj w was trwa.* Niechaj w was przetrwa to wszystko, coście słyszeli od początku; jakby rzekł: Trwajcie statecznie w wierze, nauce i życiu chrześciańskiém, któreście przyjęli.—*W Synie i Ojcu trwać będziecie.* Połączycie się z Ojcem i Synem przez prawdziwą wiarę, nadzieję i miłość.

25. Et haec est repromissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam aeternam.
26. Haec scripsi vobis de his, qui seducunt vos.
27. Et vos, unctionem, quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos, sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, et verum est, et non est mendacium, Et sicut docuit vos, manete in eo.
28. Et nunc, filioli, manete in eo, ut, cum apparuerit, habeamus fiduciam, et non confundamur ab eo in adventu ejus.
29. Si scitis, quoniam justus est, scitote, quoniam et omnis, qui facit justitiam, ex ipso natus est.

25. A ta iest obietnica która on nam obiecał, żywot wieczny.
26. Tom wam napisał o tych którzy was zwodzą.
27. A wy pomazanie któreście wzięli od niego niechay w was trwa. A nie potrzebuiecie aby was kto uczył: alę iako pomazanie iego uczy was o wszytkim, y iest prawdziwe, a nie iest kłamstwo. A iako nauczyło was, trwaycie w nim.
28. Y teraz synaczkowie trwaycie w nim: abyśmy gdy się okaże, ufanie mieli, a nie byli zawstydzeni od niego w przysztiu iego.
29. Jeśli wiécie iż sprawiedliwy iest: wiédzcie iż y wszelki czyniący sprawiedliwość, z niego się narodził.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz.** 2. w. 1. *Rzecznika mamy.* Na to miejsce Augustyn Ś. tak pisze: Ale tu kto rzecze: To się tedy święci nie modlą za nami? To się biskupi i pasterze za ludźmi nie przyczyniają? I owszem wszystkie członki, mówi, jedne za drugie się modlą: ale głowa za wszystkimi się przyczynia. I na drugiém miejscu: Pan nasz Jezus Chrystus jeszcze się przyczynia za nami: wszyscy męczennicy, którzy są z nim, przyczyniają się za nami: i tak długo będzie trwało ich przyczynianie, póki trwać będzie nasze wzdychanie. (August. in epist. Joan. tract. 1. Jak. 5, 16. In Psal. 85. Rzym. 8, 34).

4. *Kłamcą jest.* Tacyć są dzisiejszy Ewangelikowie, którzy mówią, iż Boga znają przez wiarę: lecz przykazania jego ani chowają, ani chować mogą: powiadając, że jest ku zachowaniu niepodobne.

18. *Iż Antychryst idzie.* Antychryst on przedniejszy a główny przeciwnik Pana Chrystusów, (który tak jest głową wszystkich niewiernych ludzi, jako Pan Chrystus jest głową wszystkich wiernych i pobożnych) będzie jedna pewna osoba, która przyjdzie tudzież przed dniem sądnym: o któréj pisze Daniel 8 i 11. Paweł II. do Tessalon. 2, i Jan Ś. i tu, i w Objawieniu 13. Którego wszyscy heretycy a zwłaszcza kacermistrzowie, są członkami i gońcami. I przetoż je też Jan Ś. Antychrystami zowie, temi słowy: Teraz wiele Antychrystów wyszło na świat. I znak pewny, po którym je poznawać mamy, opisuje. Iż, prawi, wyszli z nas, i nie wytrwali z nami. Zkąd Cypryan S. tak pisze: Wszystkie, którzy jedno wyszli z Kościoła, i którzy walczą przeciw Kościołowi, Jan Ś. nazwał Antychrystami. I Augustyn Ś. Wszyscy zaiste (mówi), którzy wychodzą z Kościoła, i odcinają się od jedności jego, są Antychrystami, o tém nikt nie wątpi. Bo je tak opisał Jan S. Którzykolwiek tedy nie trwają z nami w kościele katolickim, ale z nas wychodzą, jasna rzecz jest, iż są Antychrystami. Patrzmyż tedy jeźli oni z nas czyli my z nich wyszli. Ale nie daj Boże, aby my z nich, i owszem oni z nas. Dotąd Augustyn S. (Cypr. lib. 1, epist. 6. August. in epist. Joan. tract. 3).

CAPUT III.

ROZDZIAŁ 3.

O zachowaniu cnoty, unikaniu grzechu, o miłości Boga i bliźniego, i t. d.

1. Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus. Propter hoc mundus non novit nos, quia non novit eum.
2. Charissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit, quid erimus. Scimus, quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum, sicuti est.

1. Patrzcie iaką miłość dał nam Ociec, że nazwani iesteśmy synami Bożymi y iesteśmy. Dla tego świat niezna nas: iż onego niezna.
2. Namileyszy, teraz synami Bożymi iesteśmy: a ieszcze się nie okazało czym będziemy. Wiémy iż gdy się okaże, podobni mu będziemy: iż go uyrzymy iako iest.

---

25. *Ta jest obietnica.* To jest, rzecz obiecana.—*Którą on nam obiecał.* To jest, jeśli w nim trwać będziemy.

27. *A wy pomazanie któreście wzięli od niego, niechaj w was trwa.* Słowa tak uszykować należy: *A pomazanie, któreście wy wzięli od niego, niechaj w was trwa.* Co rozumie przez pomazanie powiedzieliśmy wyż. w. 20.—*Jako pomazanie jego uczy was.* Czego was uczy namaszczenie, to jest, natchnienie Boże, dar mądrości i rozumienia, i zdrowa nauka, którą macie w chrystianizmie.

28. *Abyśmy gdy się okaże.* Chrystus w chwale na sąd ostateczny. — *Ufanie mieli.* Stawienie się przed nim bez wyrzutów sumienia.

29. *Jeźli wiecie.* Gdyż wiecie. — *Iż sprawiedliwy jest.* Że Chrystus jest sprawiedliwym sędzią, i samą sprawiedliwością. — *I wszelki czyniący sprawiedliwość.* Który sprawiedliwie i chwalebnie żyje.—*Z niego się narodził.* Przez łaskę, i otrzyma posiadłość dziedzictwa niebieskiego.

R. 3.—1. *Jaką.* Jak wielką.—*Dał nam.* Okazał nam niegodnym, nieprzyjaciołom i grzesznikom.—*Nazwani jesteśmy synami Bożymi, i jesteśmy.* Przez przysposobienie. — *Dla tego świat niezna nas.* Dla tego ludzie światowi i poganie nie cenią, owszem lekceważą i gardzą tém usynowieniem chrześcian, gdyż nie znają Boga, przynajmniéj praktycznie, ani go czczą i miłują.

2. *A jeszcze się nie okazało czem będziemy.* Będziemy zaś podobnymi Bogu, jak zaraz dodaje w tymże samym wierszu. — *Gdy się okaże.* Gdy przyjdzie na sąd.—*Podobni mu będziemy.* Bogu, nie przez naturę, lecz z przymiotów, szczęśliwości i chwały wiecznéj, która na tém zależeć będzie, iż będziemy go widzieli w całéj jego istocie.

3. Et omnis, qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut et ille sanctus est.
4. Omnis, qui facit peccatum, et iniquitatem facit; et peccatum est iniquitas.
5. Et scitis, quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret; et peccatum in eo non est. *(Isai. 53, 9. I. Petr. 2, 22).*
6. Omnis, qui in eo manet, non peccat; et omnis, qui peccat, non vidit eum, nec cognovit eum.
7. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit justitiam, justus est, sicut et ille justus est.
8. Qui facit peccatum, ex diabolo est, quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli. *(Joan. 8, 44.)*
9. Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.
10. In hoc manifesti sunt filii Dei, et filii diaboli. Omnis, qui non est justus, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum,
11. quoniam haec est annuntiatio, quam audistis ab initio: ut diligatis alterutrum. *(Supr. 2, 8.)*
12. Non sicut Cain, qui ex maligno erat, et occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera ejus maligna erant: fratris autem ejus justa. *(Gen. 4, 8.)*
13. Nolite mirari, fratres, si odit vos mundus.

3. A wszelki który ma tę nadzieię w nim, poświęca się, iako i on święty iest.
4. Każdy co grzech czyni, y nieprawość czyni: a grzech iest nieprawość.
5. A wiécie iż się on okazał, aby grzechy nasze zgładził: a grzechu w nim nié masz.
6. Wszelki który w nim mieszka, nie grzeszy: a wszelki który grzeszy, nie widział go, ani go poznał.
7. Synaczkowie, niechay was żaden nie zwodzi. Kto czyni sprawiedliwość, sprawiedliwy iest: iako y on iest sprawiedliwy.
8. Kto czyni grzech, z dyabła iest: gdyż od początku dyabeł grzeszy. Na to się okazał Syn Boży, aby zepsował dzieła dyabelskie.
9. Wszelki co się narodził z Boga, grzechu nie czyni: iż nasienie iego w nim trwa: y nie może grzeszyć, iż z Boga narodzony iest.
10. Przez to iawni są synowie Boży, y synowie dyabelscy. Wszelki który nie iest sprawiedliwy nie iest z Boga, y który nie miłuie brata swego.
11. Abowiem to iest opowiadanie któreście słyszeli od początku, abyście ieden drugiego miłowali.
12. Nie iako Kaim, który był ze złośnika, y zabił brata swego. A dla czegoż go zabił? Iż uczynki iego złośliwe były: a brata iego sprawiedliwe.
13. Nie dziwuycie się bracia, ieśli was świat nienawidzi.

---

3. *Który ma tę nadzieję.* Widzenia Boga, i szczęśliwości wiecznéj.—*Poświęca się.* Oczyszcza siebie od zmaz grzechowych. — *Jako i on święty jest.* Stosuje mowę, owszem przywodzi słowa Lewit. 11, 44: *Bądźcie świętymi, bom ja święty jest.* To samo potwierdził Chrystus, mówiąc: *Bądźcież wy tedy doskonali, jako i Ojciec wasz niebieski doskonałym jest,* Mat. 5, 48. Patrz Wujka.

4. *Nieprawość czyni.* Odstępując od słuszności, którą przepisuje prawo.—*Grzech jest nieprawość.* Odstąpieniem i zboczeniem od prawa Bożego.

5. *Okazał.* Stawszy się człowiekiem przez wcielenie.—*Aby grzechy nasze zgładził.* Albowiem, jak powiada Izai. 53, 4: *Prawdziwie choroby nasze on nosił, a boleści nasze on odnosił.* Sens apostoła zdaje się być ten: Gdy Chrystus tak dalece jest przeciwnym grzechowi, iż dla tego przyszedł na świat, żeby zadość uczynić za nasze winy, i zgładzić grzech; niegodziwą przeto jest rzeczą znowu wracać do grzechów.

6. *Wszelki który w nim mieszka, nie grzeszy.* To jest, dopóki trwa w Chrystusie i jego łasce, oraz ulega jego przewodnictwu. —*Nie widział go, ani go poznał.* Praktycznie nie rozważa niezmiernéj miłości Chrystusowéj, wielkości odebranych dobrodziejstw, zwłaszcza odkupienia, i t. d., bo gdyby te rzeczy ludzie rozważali, porzuciliby grzechy.

7. *Niechaj was żaden nie zwodzi.* Niech was nie zwodzą gnostycy, którzy nauczają, iż sama wiara usprawiedliwia, i że nie potrzeba dobrych uczynków do sprawiedliwości. — *Kto czyni sprawiedliwość.* Uczynki dobre i sprawiedliwe, a nie kto wierzy tylko. —*Jako i on.* Bóg. Patrz Wujka.

8. *Z djabła jest.* Gdyż idzie za jego poduszczeniami, i z nich, jakby ze złego nasienia poczyna i rodzi grzech.—*Gdyż od początku djabeł grzeszy.* Albowiem zgrzeszył zaraz po swojem stworzeniu. Grzeszy też od początku grzechu, gdyż on pierwszy zgrzeszył, i dał początek grzeszenia Adamowi i innym. —*Na to się okazał Syn Boży.* Na to przyszedł na świat. —*Aby zepsował dzieła djabelskie.* To samo jest co powiedział w. 5: *A wiecie iż się on okazał aby grzechy nasze zgładził.*

9. *Wszelki co się narodził z Boga, grzechu nie czyni.* To jest, o ile się z Boga narodził, i dopóki zachowuje to narodzenie, i nasienie łaski Boskiéj, które go odrodziło.

10. *Przez to jawni są synowie Boży, i synowie djabelscy.* Po tych dwóch znakach jawnie się rozpoznają synowie Bozi, i synowie djabelscy, sprawiedliwi i niesprawiedliwi. — *Wszelki który nie jest sprawiedliwy.* Który niesprawiedliwie i niegodziwie postępuje.—*Brata swego.* Bliźniego, zwłaszcza chrześcianina, ten również nie jest z Boga, to jest, synem Bożym, ale djabelskim.

11. *Albowiem to jest opowiadanie.* Rzecz opowiadana, i którą zawsze należy opowiadać; jakby rzekł: To jest wieść przyniesiona z nieba przez Chrystusa, którą my apostołowie, posłańcy Chrystusowi, ustawicznie wam oznajmujemy.

12. *Który był ze złośnika.* Z djabła, jakby rzekł: Kain nie był synem Bożym, ale djabelskim, gdyż jego naśladował, i jego poduszczeniom był posłusznym.—*Złośliwe były.* Złe były, gdyż Boga mało, a nawet mniéj od siebie ceniąc, ofiarował mu ofiary gorsze, zachowując lepsze i tłustsze dla siebie. Przeto gdy Bóg na Abla i dary jego wejrzał, a Kaina odrzucił, powstała w tym ostatnim zawiść, która doprowadziła go do zabójstwa.—*A brata jego sprawiedliwe.* Niewinne, pobożne, święte.

13. *Nie dziwujcie się bracia, jeźli was świat nienawidzi.* Albowiem miłuje to, co jest najgorszego; a nienawidzi tego co jest lepszego, jak to widzimy na przykładzie Kaina, który zabił brata swojego Abla,

14. Nos scimus, quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte; *(Lev. 19, 17. Supr. 2, 10.)*
15. omnis, qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis, quoniam omnis homicida non habet vitam aeternam in semetipso manentem.
16. In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere. *(Joan. 15, 13.)*
17. Qui habuerit substantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo? *(Luc. 3, 11. Jac. 2, 15).*
18. Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate:
19. in hoc cognoscimus, quoniam ex veritate sumus, et in conspectu ejus suadebimus corda nostra.
20. Quoniam si reprehenderit nos cor nostrum, major est Deus corde nostro, et novit omnia.
21. Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum:
22. et quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata ejus custodimus, et ea, quae sunt placita coram eo facimus. *(Matth. 21, 22.)*
23. Et hoc est mandatum ejus: Ut credamus in nomine Filii ejus, Jesu Christi, et diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. *(Joan. 6, 29.—17, 3. Joan. 13, 34).*
24. Et qui servat mandata ejus, in illo manet, et ipse in eo; et in hoc scimus, quoniam manet in nobis de Spiritu, quem dedit nobis.

14. My wiémy iżeśmy przeniesieni z śmierci do żywota, iż miłuiemy bracią. Kto nie miłuie, trwa w śmierci.
15. Każdy co nienawidzi brata swego, mężobóyca iest. A wiécie że wszelki mężobóyca nie ma żywota wiecznego w samym sobie trwaiącego.
16. W tymeśmy poznali miłość Bożą, iż on duszę swą za nas położył: y myśmy powinni kłaśdź dusze za bracią.
17. Ktoby miał maiętność tego świata, a widziałby że brat iego ma potrzebę, a zawarłby wnętrzności swe przed nim, iakoż w nim przebywa miłość Boża?
18. Synaczkowie moi, nie miłuymy słowem ani ięzykiem: ale uczynkiem y prawdą.
19. Potym znamy iż z prawdy iesteśmy: y przed oczyma iego ubespieczymy serca nasze.
20. Bo ieśliby nas winowało serce nasze, więtszy iest Bóg niż serce nasze, y wié wszytko.
21. Namileyszy, ieśliby nas serce nasze nie winowało, ufanie mamy ku Bogu:
22. y o cokolwiekbyśmy prosili, wezmiemy od niego: bo przykazania iego chowamy, y to co się przed nim upodobało czynimy.
23. A to iest przykazanie iego, abyśmy wierzyli w imię Syna iego Jezusa Chrystusa: y miłowali ieden drugiego, iako nam roskazanie dał.
24. A kto chowa przykazania iego, w nim mieszka, a on w nim. A po tym znamy iż mieszka w nas, po duchu którego nam dał.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 3. w. 3. *Poświęca się.* Ztąd się uczymy, iż człowiek może poświęcić sam siebie, dobrą wolą swoję, spół robiąc z łaską Bożą. Co Augustyn ś. szerzéj deklaruje pisząc na to miejsce.
7. *Kto czyni sprawiedliwość.* Często Jan i Jakób ś. przypomina, iż prawa sprawiedliwość człowieka zależy w dobrze czynieniu, i w uczynkach sprawiedliwości, a nie w samém wierzeniu: a iż człowiek z uczynków dobrych bywa usprawiedliwiony, i pilnie napomina abyśmy się strzegli, żebyśmy w tym artykule nie byli od heretyków oszukani.

14. *My wiemy.* Pewnością moralną i wnioskującą, która powstaje ze świadectwa dobrego sumienia, nienagannego życia, i pociechy Ducha Ś.—*Iżeśmy przeniesieni z śmierci do żywota.* Ze śmierci grzechu, do życia łaski.—*Iż miłujemy bracią.* Miłość bowiem ta jest znakiem i skutkiem łaski poświęcającéj, i Ducha Ś., od którego jakby źródła pochodzi i wypływa wszelka wyższa miłość. — *Kto nie miłuje.* Jak powinien.—*Trwa w śmierci.* Grzechu.
15. *Każdy co nienawidzi brata swego, mężobójca jest.* Przynajmniéj z usposobienia; rzadko bowiem ten kto zupełnie nienawidzi, chce żeby nieprzyjaciel jego pozostał w życiu. — *Żywota wiecznego w samym sobie trwającego.* Nie ma w sobie łaski, która jest nasieniem chwały, i przywodzi do żywota wiecznego.
16. *I myśmy powinni kłaść dusze za bracią.* To jest gdy prawo miłości obowiązuje nas żebyśmy poświęcali życie nasze doczesne za życie duchowne bliźniego.
17. *Zawarłby wnętrzności swe przed nim.* Zatwardziłby duszę, i niedał mu litościwéj pomocy.
18. *Nie miłujmy słowem, ani językiem.* Nie słowy, ale samą rzeczą.
19. *Po tém.* Jeśli nie będziemy miłowali słowy tylko i językiem, ale uczynkiem i prawdą. — *Iż z prawdy jesteśmy.* Iż jesteśmy szczerymi, prawdziwą mamy miłość, jesteśmy jakby synami prawdy, to jest prawdziwéj i szczeréj miłości. — *I przed oczyma jego ubezpieczymy serca nasze.* Jeśli nie miłujemy tylko językiem, ale uczynkiem i prawdą, *przed oczyma jego,* to jest, Boga i Chrystusa, który wszystko widzi, *ubezpieczymy serca nasze,* to jest, nabędziemy ufności, że jesteśmy z prawdy.
20. *Bo jeżliby nas winowało serce nasze.* Jeśliby nas strofowało i potępiało sumienie, naprożno pracujemy. — *Większy jest Bóg niż serce nasze.* Owszem niezmierny, a przeto wszędzie obecny, nawet w sercu naszem.
21. *Ufanie mamy ku Bogu.* Zbliżenia się, i uproszenia wszystkiego. Patrz Wujka.
23. *A to jest przykazanie jego.* Powiedział był ś. Jan, iż otrzymamy wszystko o cokolwiek go prosić będziemy, *bo przykazania jego chowamy;* teraz tłumaczy, jakie to są owe przykazania. — *Abyśmy wierzyli w imię Syna jego.* To jest pierwsze przykazanie, to jest, abyśmy wierzyli w Chrystusa, kochali go, czcili, i t. d. — *I miłowali jeden drugiego.* To jest drugie przykazanie o miłości braterskiéj: *Na tem dwójgu przykazaniu wszystek zakon zawisł i prorocy.* Mat. 22, 40.
24. *W nim mieszka.* Trwa, jako latorośl w winnéj macicy.—*Znamy.* Po tem poznajemy.—*Po Duchu którego nam dał.* Po Duchu synowskim który woła *Abba, Ojcze,* którego nam dał, i który nas jako dzieci usposabia dla Boga, i kieruje, abyśmy prosili i czynili jak należy.

22. *Weźmiemy od niego.* Niech się tu zawstydzą sektarze, którzy mówią, iż wszystko otrzymywamy i bierzemy od Boga przez samę wiarę. Gdyż oto Apostoł, wszystko cokolwiek bierzemy od Boga, przypisuje zachowaniu przykazania jego, które oni powiadają być ku zachowaniu nie podobne.

CAPUT IV.

1. Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetae exierunt in mundum.

2. In hoc cognoscitur spiritus Dei: Omnis spiritus, qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est:

3. et omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est; et hic est Antichristus, de quo audistis, quoniam venit, et nunc jam in mundo est.

4. Vos ex Deo estis, filioli, et vicistis eum, quoniam major est, qui in vobis est, quam qui in mundo.

5. Ipsi de mundo sunt, ideo de mundo loquuntur, et mundus eos audit. *(Joan. 8, 47).*

6. Nos ex Deo sumus. Qui novit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: in hoc cognoscimus spiritum veritatis, et spiritum erroris.

7. Charissimi, diligamus nos invicem, quia charitas ex Deo est. Et omnis, qui diligit, ex Deo natus est, et cognoscit Deum.

8. Qui non diligit, non novit Deum, quoniam Deus charitas est.

9. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. *(Joan. 3, 16).*

10. In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

11. Charissimi, si sic Deus dilexit nos, et nos debemus alterutrum diligere.

12. Deum nemo vidit unquam. Si diligamus in-

ROZDZIAŁ 4.

O strzeżeniu się fałszywych proroków, miłości Boga i bliźniego, i t. d.

1. Namileyszy, nie każdemu duchowi wierzcie: ale doświadczaycie duchów ieśli z Boga są: bo wiele fałszywych proroków wyszło na świat.

2. Po tym znać Ducha Bożego. Każdy duch który wyznawa iż Jezus Chrystus przyszedł w ciele, z Boga iest:

3. a każdy duch który rozwięzuie Jezusa, z Boga nie iest: a ten iest Antychryst, o którymeście słyszeli iż idzie, y teraz iuż iest na świecie.

4. Wy z Boga iesteście synaczkowie, y zwyciężyliście go gdyż więtszy iest ten co w was iest, niż co na świecie.

5. Oni są z świata: dla tego z świata mówią, a świat ich słucha.

6. My z Boga iesteśmy. Kto zna Boga, słucha nas. Kto nie iest z Boga, nie słucha nas: stąd znamy ducha prawdy, y ducha błędu.

7. Namileyszy, miłuymy się zobopólnie: bo miłość iest z Boga. Y każdy co miłuie, z Boga iest urodzony, y zna Boga.

8. Kto nie miłuie, nie zna Boga: abowiem Bóg iest miłość.

9. W tym się okazała miłość Boża w nas: iż Syna swego iednorodzonego posłał Bóg na świat, abyśmy żyli przezeń.

10. W tym iest miłość: nie iakobyśmy my umiłowali Boga: ale iż on pierwszy umiłował nas, y posłał Syna swego ubłaganiem za grzechy nasze.

11. Namileyszy, ieśli nas Bóg tak umiłował: y myśmy powinni ieden drugiego miłować.

12. Boga żaden nigdy nie widział. Jeśli się mi-

R. 4.—1. *Nie każdemu duchowi wierzcie.* Duchem nazywa poduszczenie, natchnienie, naukę, namowę; jakby rzekł: Nie każdéj namowie i nauce wierzcie, którą słyszycie.—*Ale doświadczajcie duchów.* P. W.

2. *Po tém znać Ducha Bożego.* To jest prawidło do rozpoznania ducha, czy jest z Boga.

3. *Który rozwiązuje Jezusa.* Zaprzeczając albo Bóstwa albo człowieczeństwa.— *A ten jest Antychryst.* Gdyż przeciwny Chrystusowi, i jest poprzednikiem Antychrystowym.— *I teraz już jest na świecie.* Nie w osobie, ale w duchu, to jest, w swoich poprzednikach. To samo mówi ś. Paweł: *Albowiem się już sprawuje tajemnica nieprawości,* II. Tess. 2, 7. P. W.

4. *Zwyciężyliście go.* Ducha Antychrystowego, ducha błędu i herezii.—*Większy jest.* Potężniejszy, to jest Chrystus, Duch Chrystusowy i nauka Ewangeliczna.

5. *Oni są z świata.* Heretycy nie są z Boga, ale ze świata, gdyż miłują bogactwa, zaszczyty, rozkosze świata, o nich mówią i ogłaszają; i ludzie światowi, którzy po światowemu sądzą, ochotnie ich słuchają.

6. *My z Boga jesteśmy.* Jesteśmy bowiem synami Bożymi, i stoimy po stronie Boga.— *Kto zna Boga, słucha nas.* Wedle onych słów Chrystusa: *Kto was słucha, mnie słucha; a kto wami gardzi, mną gardzi.* Łuk. 10, 16.—*Ztąd znamy ducha prawdy.* P. W.

7. *Miłość jest z Boga.* Gdyż jest najszlachetniejszym darem Bożym, i prawem Bożem uchwalona i często od Boga zalecana.— *I każdy co miłuje, z Boga jest urodzony.* Prawdziwym jest synem Bożym.—*I zna Boga.* Albowiem kto nie miłuje Boga i bliźniego, chociażby teoretycznie znał Boga, praktycznie jednak go nie zna.

8. *Nie zna Boga, albowiem Bóg jest miłość.* Kto nie miłuje, i nie doświadcza w sobie najmniejszego uczucia miłości, nie może zrozumieć co jest Bóg, i jaka jest jego miłość.

9. *W tém się okazała miłość Boża w nas.* W tém okazał Bóg niezmierną swoję miłość względem rodu ludzkiego.—*Abyśmy żyli przezeń.* Teraz życiem łaski, a potém życiem chwały.

10. *W tém jest miłość.* W tém się okazała miłość Boża.—*Nie jakobyśmy my miłowali Boga.* Pierwsi, a przeto wywołaliśmy jego miłość.—*On pierwszy umiłował nas.* Uprzedzając nas swojemi pomocami, łaską i dobrotliwością.—*Ubłaganiem.* Ofiarą za grzechy, dla przebłagania Boga.

11. *I myśmy powinni jeden drugiego miłować.* Gdy bowiem nie możemy się niczem wypłacić Bogu, który naszych rzeczy nie potrzebuje, pozostaje nam tedy, żebyśmy przez miłość dla Boga, okazywali miłość i dobrotliwość ku bliźnim.

12. *Boga żaden nigdy nie widział.* Jakby rzekł: Mi-

vicem, Deus in nobis manet, et charitas ejus in nobis perfecta est. *(Joan. 1, 18. I. Tim. 6, 16)*.

13. In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.

14. Et nos vidimus, et testificamur, quoniam Pater misit Filium suum Salvatorem mundi.

15. Quisquis confessus fuerit, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo.

16. Et nos cognovimus, et credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus charitas est; et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.

17. In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii, quia sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo.

18. Timor non est in charitate; sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor poenam habet: qui autem timet, non est perfectus in charitate.

19. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.

20. Si quis dixerit: quoniam diligo Deum; et fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt: Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?

21. Et hoc mandatum habemus a Deo, ut, qui diligit Deum, diligat et fratrem suum. *(Supr. 3, 11. Ephes. 5, 2)*.

łuiemy zobopólnie: Bóg w nas mieszka, a miłość iego doskonała iest w nas.

13. Przez to poznawamy iż w nim mieszkamy, a on w nas: iż z Ducha swego dał nam.

14. A myśmy widzieli, i świadczymy iż Ociec posłał Syna swego Zbawicielem świata.

15. Ktobykolwiek wyznał iż Jezus iest Syn Boży: Bóg w nim mieszka, a on w Bogu.

16. Y myśmy poznali, y uwierzyli miłości którą Bóg ma w nas. Bóg iest miłość: a kto mieszka w miłości: w Bogu mieszka, a Bóg w nim.

17. W tym wykonana iest miłość z nami, abyśmy ufność mieli w dzień sądny: iż iako on iest, y my iesteśmy na tym świecie.

18. W boiaźni nie masz miłości: ale miłość doskonała precz wyrzuca boiaźń: bo boiaźń ma utrapienie: a kto się boi: nie iest doskonały w miłości.

19. My tedy miłuymy Boga, iż Bóg nas pierwéy umiłował.

20. Jeśliby kto rzekł, iż miłuie Boga, a brataby swego nienawidział, kłamcą iest. Abowiem kto nie miłuie brata swego którego widzi, Boga, którego nie widzi, iako może miłować?

21. A to rozkazanie mamy od Boga: aby który miłuie Boga, miłował y brata swego.

Wykład X. J. Wujka. — Roz. 4. w. 1. *Nie każdemu duchowi wierzcie.* To jest nie każdéj nauki przyjmujcie od tych, którzy powiadają że mają ducha Bożego. Albowiem wiele heretyków, fałszywych proroków, wynidzie z Kościoła, którzy sobie przywłaszczać będą ducha Bożego, będąc duchem zawrótu i kłamstwa natchnieni. Jacy byli oni, III. Król. 22, 22; i w II. Kron. 18, 5; i Isai. 19. 14 i 29, 10.

1. *Ale doświadczajcie duchów.* Acz to Apostoł do wszystkiego Kościoła pisze: wszakże nie chce tego, aby wszyscy duchów probować mieli: ale tylko ci, którzy to czynić mogą, i którym to z urzędu należy: gdyż nie wszyscy mają daru rozeznania duchów. Bo jako gdy do akademii posyłają artykuły jakie podejrzane aby je examinowano: tedy nie wszystkim, którzy są w akademii należy je examinować: ale tylko doktorom na to wysadzonym. Tak też, gdy Apostoł każe aby w Kościele probowano duchów, i examinowano proroctwa i wy-

---

łujcie bliźnich; bo tę miłość uważa Bóg, jakby okazaną dla siebie; chociaż go bowiem nie widzimy, jednak gdy miłujemy bliźniego, on niewidzialny stanie się dla nas najobecniejszym; i miłość, któréj on jest sprawcą, w nas się uzupełni i udoskonali.

13. *Przez to poznawamy, iż w nim mieszkamy.* W nim trwamy przez łaskę i miłość.— *Iż z Ducha swego dał nam.* Uczęstnictwo Ducha, to jest, łaskę i miłość, które są darami Ducha Ś. Albo *z Ducha swego,* to jest, ducha swojego, czyli ducha miłości.

14. *A myśmy widzieli, i świadczymy.* Należy to do wiersza 9, gdzie powiada, iż Bóg okazał względem nas swoję miłość, posyłając Syna; to bowiem potwierdza świadectwem swojém i apostołów, którzy widzieli Chrystusa.

15. *Bóg w nim mieszka.* Przez prawdziwą wiarę i wyznanie, które zawiera w sobie miłość, i przez miłość działa.

16. *I myśmy poznali, i uwierzyli miłości.* Myśmy w rzeczy saméj poznali, i wiarą objęliśmy szczególną względem nas miłość Bożą, z którą przez Chrystusa zaradził zbawieniu ludzi.—*Bóg jest miłość.* Daje przyczynę dla czego powiedział, *i myśmy uwierzyli miłości,* ztąd Syryjski przekłada: *Bóg bowiem jest miłością.* Bóg zaś jest miłością niestworzoną w sobie, a w nas sposobem przyczynowym, gdyż ją w nas obudza i pomnaża.—*A kto mieszka w miłości.* Spójnik *a* kładzie się zamiast *więc*; robi się tu bowiem jakby ostateczny wniosek i zawarcie tego co poprzedza; jakby rzekł: Bóg jest miłością: więc kto trwa w miłości, trwa w Bogu, gdyż Bóg i miłość są jednėm i tém samém.— *A Bóg w nim.* Jakby w świątyni miłości.

17. *W tém wykonana jest miłość z nami.* Z tego znaku poznajemy, iż mamy doskonałą miłość, a mianowicie jeśli odrzuciwszy wszelki strach dnia ostatecznego sądu, będziemy oczekiwali nań z wielką nadzieją i ufnością.—*Iż jako on jest.* To jest, jako Chrystus jest świętym i niepokalanym, tak i my starajmy się być na tym świecie wolnymi od wszelkiéj zmazy grzechowéj.

18. *W bojaźni nie masz miłości.* W bojaźni niewolniczéj, która wyłącza miłość.—*Bojaźń ma utrapienie.* Bo się kto niewolniczo boi, doznaje utrapienia na myśl kary któréj się lęka.—*A kto się boi.* Bojaźnią niewolniczą, jako się rzekło.

19. *Iż Bóg nas pierwéj umiłował.* Gdyż on nas uprzedził swoją miłością, i słuszna jest odpłacać się mu wznajemnością.

20. *Kłamcą jest.* Gdyż miłość Boga rozciąga się do miłości bliźniego, który jest obrazem Boga.— *Boga którego nie widzi.* Gdyż tak jest usposobiona nasza natura, że miłość zmierza do rzeczy zmysłowych, które widzimy; oczy bowiem są przewodnikami miłości.

21. *A to rozkazanie mamy.* Prawo Boskie, które rozkazuje miłować Boga, rozkazuje także miłować bliźniego: *Na tém dwojgu przykazaniu wszystek zakon zawisł i prorocy.* Mat. 22, 40.

kłady pisma: tedy nie chce, aby się to działo od szewców, i od krawców, i od pospolitego człowieka, ale od biskupów, albo od tych, które oni na to wysadzili. (I. Kor. 12, 10).

2. *Każdy duch który wyznawa.* To naprzeciw Ebinowi i Cheryntowi mówi, którzy przeli wcielenia Pana Chrystusowego: które przeto Antychrystami zowie, iż Jezusa rozwięzowali, dzieląc słowo od ciała, i mówiąc: Iż Syn Boży nie stał się prawdziwie synem człowieczym: ale iż tylko Bóg w człowieku Jezusie, jako w kościele mieszkał. Lecz Kościół apostolski od Ducha Ś. nauczony wyznawa, iż Pan Jezus Chrystus przyszedł w ciele: to jest iż słowo Boże przyjęło prawdziwie ciało w jedność swéj persony: i tak stawszy się prawym człowiekiem, do ludzi zstąpiło, i z ludźmi obcowało. (Jan 1, 14. Baruch 3, 38).

6. *Ztąd znamy Ducha prawdy.* To znak powszechny i najpewniejszy, po którym prawdziwe duchy i proroki od fałszywych rozeznawać mamy: iż ci którzy z Boga są, słuchają Apostołów i ich namiestników, i są posłuszni prawym pasterzom, którzy od Apostołów sukcessyą mają, i podają się we wszystkiém katolickiemu Kościołowi. Ci lepak, którzy z Boga nie są, nie słuchają Apostołów, ani namiestników apostolskich, ani Kościoła wszystkiego, ale zdanią i widzenia swego, albo kacermistrzów swoich naśladują.

CAPUT V.

ROZDZIAŁ 5.

O zwyciężaniu świata przez wiarę, pełnieniu przykazań, trzech świadkach na niebie i ziemi, skażeniu świata, i t. d.

1. Omnis, qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est. Et omnis, qui diligit eum, qui genuit, diligit et eum, qui natus est ex eo.

2. In hoc cognoscimus, quoniam diligimus natos Dei, cum Deum diligamus, et mandata ejus faciamus.

3. Haec est enim charitas Dei, ut mandata ejus custodiamus; et mandata ejus gravia non sunt.

4. Quoniam omne, quod natum est ex Deo, vincit mundum, et haec est victoria, quae vincit mundum, fides nostra.

5. Quis est, qui vincit mundum? nisi qui credit, quoniam Jesus est Filius Dei? *(1. Cor. 15, 57).*

6. Hic est, qui venit per aquam et sanguinem, Jesus Christus, non in aqua solum, sed in aqua et sanguine. Et Spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

7. Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in coelo: Pater, Verbum, et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt.

1. Wszelki co wierzy iż Jezus iest Chrystusem, z Boga się narodził. A wszelki co miłuie tego, który urodził: miłuie y tego, który z niego iest narodzony.

2. W tym znamy iż miłuiemy syny Boże: gdyż Boga miłuiemy, y przykazania iego czynimy.

3. Abowiem ta iest miłość Boża, abyśmy przykazań iego strzegli: a przykazania iego nie są ciężkie.

4. Bo wszytko co się narodziło z Boga, zwycięża świat: a to iest zwycięstwo które zwycięża świat, wiara nasza.

5. Któż iest co zwycięża świat, iedno który wierzy, iż Jezus iest Synem Bożym?

6. Ten iest który przyszedł przez wodę y krew, Jezus Chrystus: nie w wodzie tylko, ale w wodzie y krwi. A duch iest który świadczy, iż Chrystus iest prawda.

7. Abowiem trzey są którzy świadectwo daią na niebie: Ociec, Słowo, y Duch święty: a ci trzéy iedno są.

R. 5.— 1. *Wszelki co wierzy.* Wiarą żywą która się rozciąga do miłości, i przez miłość działa.— *Jest Chrystusem.* Messyaszem, Odkupicielem i Zbawicielem świata.— *Z Boga się narodził.* Rodzeniem się duchownêm i boskiém, które się dokonywa przez wiarę, miłość i łaskę, i przez które się staje nie tylko przyjacielem, ale i synem i dziedzicem Bożym, oraz uczestnikiem boskiéj natury, II. Piotr. 1, 5.— *A wszelki co miłuje tego który urodził.* Wszelki który miłuje Boga rodziciela wszystkich wiernych, powinien także miłować dzieci z niego zrodzonych, to jest, wiernych, którzy są synami tegoż Ojca i braćmi naszymi.

2. *W tem znamy.* Dajemy poznać, okazujemy.—*Gdyż Boga miłujemy.* Ponieważ miłujemy Boga.—*I przykazania jego czynimy.* Jeśli bowiem zachowujemy przykazania Boże, bez wątpienia miłujemy także bliźniego, gdyż to jest jednêm z przykazań Boskich.

3. *Ta jest miłość Boża.* Miłość Boża na têm zależy.— *A przykazania jego nie są ciężkie.* P. Wujka.

4. *Wszystko co się narodziło z Boga.* Patrz co się rzekło, w. 1.—*Zwycięża świat.* Światowe żądze i postrachy, które się sprzeciwiają miłości i utrudniają drogę przykazań Bożych.— *A to jest zwycięstwo.* To jest, zwyciężający, zwycięzca: właściwie bowiem zwycięstwo nie zwycięża, ale walka zwyciężającego rodzi zwycięstwo.— *Wiara nasza.* Nie naga i próżna, ale przyodziana w miłość i dobre uczynki.

5. *Jedno który wierzy.* Wierząc bowiem ma nadzieję, z nadzieją wzywa, wzywając miłuje Chrystusa, którego łaską umocniony zwycięża świat.

6. *Ten jest który przyszedł przez wodę i krew.* Ten jest Messyaszem, który przyszedł aby krwią swoją odkupić świat, i oczyścić go wodą chrztu świętego.— *Nie w wodzie tylko.* Nie poprzestając na têm, żeby nas tylko obmyć wodą, coby mu nie było rzeczą trudną, ale także krwią swoją przez mękę i śmierć, abyśmy przez to zrozumieli jak wielką miłością nas kocha.— *A Duch.* Święty.— *Świadczy.* Świadczył za życia Chrystusa, czyniąc przezeń cuda; po śmierci zaś i zmartwychwstaniu Chrystusa, od niego zesłany na apostołów świadczył, ogłaszał przez ich usta, że Chrystus jest prawdą.

7. *Albowiem trzej są którzy świadectwo dają.* Sens jest: wszystkie trzy osoby Trójcy Przenajświętszéj na niebie i z nieba, bądź aniołom, bądź zwłaszcza ludziom dają świadectwo Chrystusowi, to jest, iż on jest prawdziwym Messyaszem i Synem Bożym. Ojciec, gdy przy chrzcie i przemienieniu Chrystusowêm, Mat. 3, 17; i 17, 5, publicznie wyrzekł: *Ten jest Syn mój miły... jego słuchajcie.* Duch Ś., gdy zstąpił na Chrystusa w postaci gołębia, i wylał się na apostołów i innych chrześcian w dzień Zielonych Świątek, jakośmy rzekli w wierszu poprzedzającym. Syn, który często powtarzał, i cudami stwierdził, iż jest Messyaszem.— *Ci trzej jedno są.* Co do swéj natury, istoty i bóstwa. Patrz Wujka.

8. Et tres sunt, qui testimonium dant in terra: Spiritus, et aqua, et sanguis; et hi tres unum sunt.

9. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est, quoniam hoc est testimonium Dei, quod majus est, quoniam testificatus est de Filio suo.

10. Qui credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit Filio, mendacem facit eum, quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de Filio suo. (*Joan. 3, 36*).

11. Et hoc est testimonium, quoniam vitam aeternam dedit nobis Deus. Et haec vita in Filio ejus est.

12. Qui habet Filium, habet vitam; qui non habet Filium, vitam non habet.

13. Haec scribo vobis, ut sciatis, quoniam vitam habetis aeternam, qui creditis in nomine Filii Dei.

14. Et haec est fiducia, quam habemus ad eum: Quia, quodcumque petierimus secundum voluntatem ejus, audit nos.

15. Et scimus, quia audit nos, quidquid petierimus: scimus, quoniam habemus petitiones, quas postulamus ab eo.

16. Qui scit, fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, et dabitur ei vita, peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, ut roget quis.

17. Omnis iniquitas peccatum est; et est peccatum ad mortem.

18. Scimus, quia omnis, qui natus est ex Deo, non peccat: sed generatio Dei conservat eum, et malignus non tangit eum.

19. Scimus, quoniam ex Deo sumus, et mundus totus in maligno positus est.

8. A trzéy są którzy świadectwo daią na ziemi: Duch, y woda, y krew: a ci trzéy iedno są.

9. Jeśli świadectwo ludzkie przyymuiemy, świadectwo Boże więtsze iest: abowiem to iest świadectwo Boże które więtsze iest, iż świadczył o Synie swym.

10. Kto wierzy w Syna Bożego, ma świadectwo Boże w sobie. Kto nie wierzy Synowi, kłamcą go czyni: iż nie wierzy świadectwu które Bóg świadczył o Synie swoim.

11. A to iest świadectwo, iż żywot wieczny dał nam Bóg. A ten żywot iest w Synie iego.

12. Kto ma Syna, ma żywot: kto nie ma Syna, żywota nie ma.

13. To wam piszę: abyście wiedzieli iż żywot wieczny macie, którzy wierzycie w imię Syna Bożego.

14. A to iest ufanie które mamy do niego: iż o cokolwiekbyśmy prosili wedle woléy iego, słucha nas.

15. A wiémy iż nas słucha, czegobyśmykolwiek żądali: wiémy iż mamy prośby których od niego prosimy.

16. Kto wié że brat iego grzeszy grzechem nie do śmierci, niechay prosi, y będzie mu dan żywot, grzeszącemu nie do śmierci. Jest grzech do śmierci: nie za tym mówię aby kto prosił.

17. Wszelka nieprawość iestci grzech; a iest grzech do śmierci.

18. Wiémy, iż wszelki który się z Boga narodził, nie grzeszy: ale rodzenie Boże zachowuie go; a złośnik nie dotyka się go.

19. Wiémy iż z Boga iesteśmy: a świat wszytek we złym leży.

8. *A trzej są.* Trzéj świadkowie. Kładzie inną trójcę świadków, ale stworzoną, która daje świadectwo Chrystusowi, iż jest Bogiem i Synem Bożym, a następnie, że jego wiarą i pomocą zwyciężymy świat, a także, iż wiara Chrystusowa jest naszém zwycięztwem.— *Na ziemi.* Z ziemi. Jako trzéj piérwsi na niebie, to jest, z nieba dają świadectwo ludziom na ziemi żyjącym.— *Duch.* Którego Chrystus wypuścił wołając na krzyżu, pokazuje, iż on był i jest Bogiem, zkąd *widząc rotmistrz, który stał przeciwko, iż tak wołając skonał, rzekł: prawdziwie człowiek ten był Synem Bożym*, Mark. 15, 39. Umierającemu bowiem głosu brakuje, i wołanie Chrystusa było cudowném, które pokazywało, iż on umiera dobrowolnie, nie przez słabość.— *Woda i krew.* Które wypłynęły z boku Chrystusowego, i pokazały, iż on był prawdziwym człowiekiem.— *A ci trzéj jedno są.* Zchodzą się z sobą w jedném i tém samém świadectwie, udowodniając iż Chrystus jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem.

9. *Jeżli świadectwo ludzkie przyjmujemy.* I jemu dajemy wiarę.—*Świadectwo Boże większe jest.* Godnością, powagą, prawdziwością, pewnością, a przeto świadectwu Bożemu należy dawać większą wiarę.— *Iż świadczył o Synie swym.* A swojém świadectwem stwierdził bóstwo Syna swojego.

10. *Ma świadectwo Boże w sobie.* Posiada w sobie przez wiarę tę prawdę, o któréj Bóg świadczył, iż Chrystus jest Synem Bożym.—*Kłamcą go czyni.* Gdyż nie przyjmuje jego świadectwa, jako dalekiego od prawdy.

11. *A to jest świadectwo.* Ta jest część świadectwa Bożego, o któremeśmy rzekli; Bóg bowiem świadczy o tém co następuje, a mianowicie, iż Chrystus dał nam żywot wieczny, będąc naszym odkupicielem i zbawicielem.— *W Synie.* Przez Syna, to jest, przez wiarę w Syna.

12. *Kto ma Syna.* Przez wiarę, miłość i posłuszeństwo.—*Ma żywot.* Żywot łaski obecnie, i chwały w nadziei.

13. *Żywot wieczny macie.* Rozpoczęty przez łaskę, która jest nasieniem chwały, i przez nadzieję.— *W imię Syna Bożego.* W Syna Bożego.

14. *A to jest ufanie.* To samo zdanie znajduje się wyż., r. 3, w. 21. Patrz co się tam rzekło.— *To jest ufanie.* Wiara bowiem rodzi ufność.— *Wedle woli jego.* Co jest zgodném z jego wolą i prawem.—*Słucha nas.* Wysłuchuje i daje to o co prosimy.

16. *Kto wie że brat jego grzeszy grzechem nie do śmierci.* Patrz Wujka.

17. *Wszelka nieprawość jest grzech.* Patrz co się rzekło, 3, 4. Sens jest: Są dwa rodzaje grzechów, z których jeden jest do śmierci, a drugi nie tak. Nieprawość, *niesprawiédliwość*, jak jest w greckim, jest wprawdzie grzechem i ciężkim, ale nie do śmierci.— *A jest grzech do śmierci.* I jest inny rodzaj grzechu, o którym się rzekło wyżéj w wierszu poprzedzającym, i ten jest do śmierci.

18. *Wszelki który się z Boga narodził, nie grzeszy.* Patrz co się rzekło, r. 3, w. 6 i 9.—*Ale rodzenie Boże zachowuje go.* Łaska otrzymana przez rodzenie Boże, przez którą się stał przysposobionym synem Bożym.— *Złośnik.* Djabeł.

19. *Z Boga jesteśmy.* Z Boga zrodzeni przez chrzest.— *We złym leży.* P. Wujka.

20. Et scimus, quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, et vita aeterna. *(Luc. 24, 45).*

21. Filioli, custodite vos a simulacris. Amen.

20. Y wiemy iż Syn Boży przyszedł, y dał nam smysł, abyśmy poznali prawdziwego Boga, a byli w prawdziwym Synie iego. Ten iest prawdziwy Bóg y żywot wieczny.

21. Synaczkowie, strzeżcie się bałwanów. Amen.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 5. w. 3. *A przykazania jego nie są ciężkie.* Cóż tu rzeką sektarze dzisiejszy, którzy przykazanie Pańskie powiadają nie tylko być ciężkie, ale ku wypełnieniu zgoła nie podobne? Czyli nas Pan Bóg ciśnie i przymusza do niepodobnych rzeczy? Czyli nie wierzą Panu Chrystusowi mówiącemu: Iż jarzmo jego słodkie jest i brzemię jego lekkie? Bo jakoż ma być ciężkie, gdyż jest przykazanie miłości? Które acz się zda ciężkie temu, który nie miłuje: ale temu kto miłuje, ciężkie być nie może. (Mat. 19, 17. Mat. 11, 30. August. de natur. et grat. cap. 69).

7. *Trzéj są którzy dają świadectwo.* Nowochrzczeńcy ten cały wiersz w wątpliwość przywodzą, powiadając, iż go w starych księgach greckich nie było: przeto, iż go niektórzy starzy pisarze nie wspominają. Aleć u nas ważniejsze jest świadectwo Kościoła powszechnego, który te słowa jawnie przy ołtarzu czyta w niedzielę Przewodną. Toż miejsce Cypryan Ś. przywodzi, *lib. de unit. Eccl. Athanasus lib. 1 ad Theophil.*, i tenże w dysputacyi z Ariuszem na Koncylium Niceńskim. *Higinius epist. 1.* Jan XI. Papież *de epist. ad Valerium.* Hieronim Ś. *in prolog. epist. Canonicarum. Idacius in libro adversum Varimund. Eugenius Cartaginen. apud Victorem lib. 2 de persecut. Vandal. Fulgentius contra objectiones Arianorum.* Mamy tedy to wyraźne słowo Boże, przeciw Aryanom i Samosatenom, o rozdzielności trzech osób albo person Boskich, i o jedności Bóstwa ich i natury: iż Ojciec, Syn i Duch Ś. są trzy osoby, a przecię jeden Bóg.

16. *Jest grzech do śmierci.* Grzech na śmierć albo do śmierci według Augustyna i Grzegorza Ś. nie jestci lada grzech śmiertelny. Bo inaczéj, nie godziłoby się modlić za tymi, którzy śmiertelnie grzeszą: co jest prosto przéciw przykazaniu Pańskiemu. Módlcie się za tymi, którzy was prześladują i potwarzają: ale jest grzech śmiertelny, w którym człowiek trwa aż do śmierci. A ponieważ wiedzieć nie możemy, kto grzeszył albo nie grzeszył aż do śmierci, aż po jego śmierci: tedyć tu Apostoł każe się modlić za tymi wszystkimi, którzy w prawéj katolickiéj wierze, z pokutą zeszli z tego świata: ponieważ w grzechach nie trwali aż do śmierci, ale za nie żałowali i spowiadali się ich. A za tymi zasię modlić się nie każe, którzy albo w kacerstwie, albo w grzechu śmiertelnym bez pokuty zmarli. (August. de correp. et grat. cap. 12. Greg. lib. 6. Moral. cap. 31. Matth. 5, 44).

19. *We złym leży.* Ἐν τῷ πονηρῷ może się wyłożyć, we złym, to jest, w grzechu, albo na złośniku, to jest na czarcie zasiadł.

20. *Ten jest prawdziwy Bóg i żywot wieczny.* I to jest bardzo jasne miejsce przeciw Samosateńskim nowochrzczeńcom, o prawém bóstwie Syna Bożego. Bo się te słowa koniecznie nie o Ojcu, ale o Synu rozumieć muszą, o którym tudzież przedtém mówił: abyśmy byli w prawdziwym Synie jego Jezusie Chrystusie, jako w greckim texcie wyraźnie dołożono. Ten tedy Syn Boży Jezus Chrystus, jest prawdziwy Bóg i żywot wieczny. A przecię Budny z Czechowicem te słowa ciągną na Ojca a nie na Syna. Boby, mówią, byli dwa Bogowie prawdziwi. Czém dają znać, że Chrystusa mają za fałszywego a nie za prawdziwego Boga. Lecz katolicy prawowierni, chocia wierzą i wyznają (według tego i innego pisma), iż Chrystus jest Bogiem prawdziwym: jednak przecię nie mają dwu, ani trzech Bogów prawdziwych. Bo nie czynią Chrystusa inszym albo drugim Bogiem, od bóstwa Ojcowskiego różnym, ale tymże Bogiem prawdziwym, którym jest i Ojciec. Jako w składzie Athanazyuszowym wyznawamy: iż Bóg jest Ojciec, Bóg Syn, i Bóg Duch Święty. A przecię nie trzéj Bogowie, ale jeden jest Bóg. (Jan. 1, 1. I. Jan 1, 2).

---

20. *Dał nam zmysł.* Syryjski przekłada, *rozumienie*, światło umysłu, wiedzę boską, zmysł i upodobanie w rzeczach boskich.— *A byli w prawdziwym Synie jego.* Przez wiarę, łaskę i miłość. Patrz Wujka.

Koniec listu pierwszego Ś. Jana Apostoła.

EPISTOLA SECUNDA BEATI JOANNIS APOSTOLI.

LIST DRUGI BŁ. JANA APOSTOŁA.

O stateczném trwaniu w prawdzie i nauce Jezusa Chrystusa.

1. Senior Electae dominae et natis ejus, quos ego diligo in veritate, et non ego solus, sed et omnes, qui cognoverunt veritatem,

1. Starszy, wybranéy paniéy, y dziatkóm iéy, które ia miłuię w prawdzie, a nie ia sam ale y wszyscy którzy poznali prawdę:

Komentarz Menochiusza.

R. 1.— 1. *Starszy.* W greckim Πρεσβύτερος, to jest *kapłan i starzec.* Albowiem Jan Ś. który przeżył wszystkich apostołów, przewyższał wszystkich biskupów, i godnością, i wiekiem.— *Wybranéj paniéj. Electa* (wybrana), zdaje się, iż było to imie pewnéj zacnéj niewiasty. Serarius jednak i inni prawdopodobnie sądzą, iż pod imieniem Elekty rozumie się jeden z kościołów.— *Które ja miłuję w prawdzie.* To jest religii chrześciańskiéj.

2. propter veritatem, quae permanet in nobis, et nobiscum erit in aeternum.

3. Sit vobiscum gratia, misericordia, pax a Deo Patre, et a Christo Jesu Filio Patris in veritate et charitate.

4. Gavisus sum valde, quoniam inveni de filiis tuis ambulantes in veritate, sicut mandatum accepimus a Patre.

5. Et nunc rogo te, domina, non tamquam mandatum novum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, ut diligamus alterutrum. *(I. Joan. 4, 21)*.

6. Et haec est charitas, ut ambulemus secundum mandata ejus. Hoc est enim mandatum, ut quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis:

7. quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Jesum Christum venisse in carnem: hic est seductor, et Antichristus.

8. Videte vosmetipsos, ne perdatis, quae operati estis, sed ut mercedem plenam accipiatis.

9. Omnis, qui recedit, et non permanet in doctrina Christi, Deum non habet: qui permanet in doctrina, hic et Patrem et Filium habet.

10. Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum: nec Ave ei dixeritis.

11. Qui enim dicit illi Ave, communicat operibus ejus malignis.

12. Plura habens vobis scribere, nolui per chartam et atramentum: spero enim me futurum apud vos, et os ad os loqui, ut gaudium vestrum plenum sit.

13. Salutant te filii sororis tuae Electae.

2. dla prawdy która trwa w nas, y z nami będzie na wieki.

3. Niech będzie z wami łaska, miłosierdzie, pokóy od Boga Oyca, y od Chrystusa Jezusa Syna Oycowego w prawdzie y miłości.

4. Uweseliłem się barzo, iżem nalazł z synów twych chodzące w prawdzie, jakośmy roskazanie wzięli od Oyca.

5. A teraz proszę cię pani, nie iako przykazanie nowe pisząc ci, ale któreśmy mieli od początku, abyśmy ieden drugiego miłowali.

6. A ta iest miłość, abyśmy chodzili według przykazań iego. Abowiem to iest przykazanie, aby iakoście słyszeli od początku, w nim chodzili.

7. Gdyż wiele zwodzicielów wyszło na świat, którzy nie wyznawaią iż Jezus Chrystus przyszedł w ciało: ten iest zwodzicielem y Antychristem.

8. Patrzcie samych siebie, żebyście nie stracili coście urobili: ale żebyście zupełną odpłatę wzięli.

9. Wszelki który odstępuie, a nie trwa w nauce Chrystusowéy, Boga nie ma. Kto trwa w nauce, ten y Oyca, y Syna ma.

10. Jeśli kto przychodzi do was, a téy nauki nie przynosi, nie przyimuycie go do domu, ani mu, day zdrów, mówcie.

11. Abowiem kto mu day zdrów mówi, uczestnikiem iest uczynków iego złościwych.

12. Maiac wam więcéy pisać, niechciałem przez papir y inkaust: abowiem spodziéwam się bydź u was, y ustnie mówić: aby wesele wasze było zupełne.

13. Pozdrawiaią cię dziatki siostry twoiéy Wybranéy.

---

2. *Dla prawdy która trwa w nas.* Miłuję je wprawdzie, gdyż się statecznie trzymają prawdy i miłości chrześciańskiéj, które z nami trwają w tém życiu, i daléj trwać będą w chwale niebieskiéj.

3. *Pokój.* Pod imieniem pokoju Żydzi zwykli oznaczać wszelkiego rodzaju pomyślność i szczęście, jak się to nieraz rzekło.— *W prawdzie i miłości.* Abyście wytrwali i rośli w prawdzie i miłości.

4. *Iżem nalazł z synów twych.* Synów twych.—*Chodzące w prawdzie.* Prowadzących życie wedle prawideł Ewangelii.—*Od Ojca.* Od Boga Ojca, który przez Chrystusa Syna dał przykazania jak żyć potrzeba, i należycie rozumieć.

5. *Nie jako przykazanie nowe.* Przykazanie bowiem miłości, o którém tu mówi apostoł, jest przykazaniem starém, gdyż należy do prawa natury, i dane było Żydom w starym prawie, Lewit. 19, 18.— *Ale któreśmy mieli od początku.* Jakośmy byli nauczeni od początku Chrystyanizmu.

6. *A ta jest miłość.* W tém się widzi, na tém się zasadza miłość.— *Albowiem to jest przykazanie.* Miłości.— *Aby jakoście słyszeli od początku, w nim chodzili.* Jakoście zostali nauczeni od początku Chrystyanizmu.— *W nim chodzili.* Postępując w prawdzie i miłości chrześciańskiéj. Patrz Wujka.

7. *Gdyż wiele zwodzicielów.* Jakby rzékł: Upominam, abyście wytrwali w przykazaniu prawdy i miłości, gdyż wiele zwodzicielów wyszło na świat, którzy usiłują obalić tę prawdę i miłość Chrystusową.—*Którzy niewyznawają.* Którzy zaprzeczają przyjścia i wcielenia Chrystusa.— *Ten jest zwodzicielem i antychrystem.* Kto tak rozumie i naucza, jest oszustem i antychrystem, przeciwnym Chrystusowi, i przesłańcem antychrysta, który ma przyjść na końcu świata.

8. *Patrzcie samych siebie.* Strzeżcie się.— *Żebyście nie stracili, coście urobili.* Żebyście nie stracili zasług z dobrych uczynków, któreście dotychczas pełnili.— *Zupełną.* Obfitą.

9. *Boga niema.* Za przyjaciela lub ojca.— *Ten i Ojca, i Syna ma.* A co zatém idzie, i Ducha Ś., który jest miłością i związką Ojca i Syna.

10. *Tej nauki nie przynosi.* Ale naucza rzeczy przeciwnych téj nauce.— *Ani mu, daj zdrów, mówcie.* Nie pozdrawiajcie takiego. Patrz Wujka.

11. *Uczestnikiem jest uczynków jego złośliwych.* Gdyż pozdrawiając heretyka, który rozsiewa fałszywe dogmata, pokazuje iż sprzyja jego kacerstwu, i pochwala niejako jego błędy.

12. *Nie chciałem przez papier i inkaust.* Nie chciałem powierzyć tego papierowi.—*Aby wesele wasze było zupełne.* Żywy bowiem głos nauczyciela, a zwłaszcza takiego jakim był Ś. apostoł, daleko więcéj miał przynieść wesela, nauki i pociechy, niż głos martwy. Patrz Wujka.

13. *Pozdrawiają cię dziatki siostry twojéj wybranéj.* W greckim jest: *pozdrawiają cię dziatki siostry twojéj, która jesteś wybraną.* Ztąd Biblie gotyckie, wedle świadectwa Mariana, czytają: *Pozdrawiają ciebie dziatki siostry twojéj, Wybrana,* to jest o Wybrana. Którzy sądzą, iż pod imieniem wybranéj oznacza się pewien Kościoł, tak tłumaczą; jakby rzekł: Ciebie, o wybrany kościele, naprzykład Koryntski, pozdrawiają dziatki siostry twojéj, to jest wierni wybranego Kościoła Efezskiego.

Wykład X. J. Wujka.— w. 6. *Jakoście słyszeli od początku.* Tać jest reguła prawego chrześcijanina albo katolika, trzymać pilnie tradycye, nauki i ustawy apostolskie: i trwać statecznie w téj wierze i w téj religii, którąśmy wzięli od początku, to jest, która od Apostołów, przez sukcessyą biskupów i kapłanów, aż do nas przyszła. Przetoż i Hieronim Ś. i inni Doktorowie w tym samym Kościele trwać każą, który będąc od Apostołów fundowany, trwa aż do tego czasu. Jaki jest bez żadnego wątpienia Kościoł święty Rzymski. (Hieron. advers. Lucifer.).

10. *Ani mu, daj zdrów, mówcie.* Heretyki którzy nauki katolickiéj od Apostołów podanéj, i po wszystkiém chrześcijaństwie przyjętéj i zachowanéj nie przynoszą, za wyklęte mieć, i żadnéj z nimi społeczności nie mieć, rozkazuje. Jako czynił samże Jan Ś., który się z Cheryntem heretykiem w jednéj łaźni myć nie chciał, bojąc się, aby go z nim nie przywaliła. Toż czynili i inszy uczniowie apostolscy, strzegąc się i saméj rozmowy z heretykami. A jeźli tak pilnie zakazują Apostołowie, nie tylko mówić z heretykami, ale i pozdrawiać ich: cóż ci na to rzeką, którzy im sprzyjają, którzy je forytują, którzy na ich kazaniach i ceremoniach bywają, księgi ich czytają, i małżeństwem się z nimi złączają? (August. contra epist. Fund. cap. 5. Iren. lib. 5, cap. 3. Tit. 3. Matth. 7).

12. *Mając wam więcéj pisać.* I ztąd mamy, że Jan Ś. Apostoł wiele rzeczy uczył, i podał uczniom swoim, a przez nie wszystkiemu Kościołowi, które jednak nie są napisane.

Koniec listu drugiego Ś. Jana Apostoła.

EPISTOLA TERTIA BEATI JOANNIS APOSTOLI.

LIST TRZECI BL. JANA APOSTOŁA.

O radości pasterzy z postępu duchownego ich owiec.

1. Senior Gajo charissimo, quem ego diligo in veritate.
2. Charissime, de omnibus orationem facio, prospere te ingredi et valere, sicut prospere agit anima tua.
3. Gavisus sum valde venientibus fratribus, et testimonium perhibentibus veritati tuae, sicut tu in veritate ambulas.
4. Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam, filios meos in veritate ambulare.
5. Charissime, fideliter facis, quidquid operaris in fratres, et hoc in peregrinos,
6. qui testimonium reddiderunt charitati tuae in conspectu ecclesiae, quos, benefaciens, deduces digne Deo.
7. Pro nomine enim ejus profecti sunt, nihil accipientes a gentibus.

1. Starszy Gaiowi namilszemu, którego ia miluię w prawdzie.
2. Namilszy, modlę się abyć się na wszytkim dobrze powodzilo, y abyś zdrów był, iako się dobrze powodzi duszy twoiéy.
3. Wielcem się uradował gdy przyszli bracia y dali świadectwo prawdzie twoiéy, iako ty w prawdzie chodzisz.
4. Więtszéy nad tę pociechy nie mam, iedno abych słyszał że dziatki moie chodzą w prawdzie.
5. Namilszy, wiernie czynisz cokolwiek działasz dla braciéy, a to dla gości,
6. którzy świadectwo dali o miłości twéy w oczach kościoła: które dobrze czyniąc odprowadzisz godnie Bogu.
7. Abowiem dla imienia iego wyszli, nic nie biorąc od Poganów.

Komentarz Menochiusza.

R. 1.— 1. *Starszy.* Patrz co się rzekło w liście poprzedz., w. 1.—*Gajowi.* Autorowie pospolicie rozumieją, iż ten Gajus był owym Koryntczykiem, o którym czyni wzmiankę Ś. Paweł do Rzym. 16, 23, gdy mówi: *Pozdrawia was Gajus, gospodarz mój*; i do Kor. list I. r. 1, w. 14: *Żadnegom z was nie chrzcił, jedno Kryspa i Gajusa.*— *W prawdzie.* Z duszy, szczerze.

2. *Na wszystkiem.* We wszystkiém. — *Jako się dobrze powodzi duszy twojéj.* Jako zdrów jesteś na duszy.

3. *Prawdzie twojéj.* Prawdzie wiary, miłości, dobroczynności i cnotliwych obyczajów twoich.— *Jako ty w prawdzie chodzisz.* Dowiedziałem się od braci, iż ty w prawdzie wiary chodzisz, masz prawdziwą miłość, i t. d.

5. *Wiernie czynisz.* Jak przystoi na wiernego, to jest chrześcianina. Watablus, *czynisz rzecz godną wiary twojéj.* Albo sens jest: jesteś wiernym Chrystusowi; albowiem wierność, którą przyrzekłeś Chrystusowi na chrzcie ś., w rzeczy saméj zachowujesz. Przyrzekłęś zaś, że będziesz prowadził życie wedle przykazań Chrystusowych.

6. *Którzy świadectwo dali.* Którzy pielgrzymi, wróciwszy do swoich kościołów, wychwalali przed wszystkimi twoję miłość.— *Które dobrze czyniąc, odprowadzisz.* Których jeśli nie przestaniesz zaopatrywać w rzeczy niezbędne do drogi, dobrze zrobisz, naprzykład, przydając towarzyszów podróży przeciwko rozbojnikom, dając listy zalecające, zaopatrując w żywność, i t. d.— *Godnie Bogu.* Hojnie, jak przystoi czynić temu, który z miłości Bożéj te rzeczy wykonywa i wie, iż cokolwiek się wyświadcza ubogim bliźnim, Bogu się wyświadcza. *Pókiście uczynili jednemu z tych braciéj mojéj najmniejszych, mnieście uczynili.* Mat. 25, 40.

7. *Albowiem dla imienia jego.* Aby opowiadać Ewangelią; albo, gdyż dla imienia jego skazani zostali na wygnanie, albo z jakiéjbądź innéj przyczyny pobożnéj przedsięwzięli tę podróż.—*Nic nie biorąc od poganów.* Gdyż darmo opowiadają Ewangelią poganom, żeby się nie zdało, iż szukają z niéj zysku. Albo, gdyż będąc chrześcianami, nie chcieli mieć żadnego stosunku z poganami, ani się ich kosztem utrzymywać.

8. Nos ergo debemus suscipere hujusmodi, ut cooperatores simus veritatis.

9. Scripsissem forsitan ecclesiae, sed is, qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos.

10. Propter hoc, si venero, commonebo ejus opera, quae facit; verbis malignis garriens in nos, et quasi non ei ista sufficiant, neque ipse suscipit fratres; et eos, qui suscipiunt, prohibet, et de ecclesia ejicit.

11. Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est; qui malefacit, non vidit Deum.

12. Demetrio testimonium redditur ab omnibus, et ab ipsa veritate, sed et nos testimonium perhibemus: et nosti, quoniam testimonium nostrum verum est.

13. Multa habui tibi scribere: sed nolui per atramentum et calamum scribere tibi.

14. Spero autem protinus te videre, et os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

8. My tedy takowe powinniśmy przyimować, abyśmy byli pomocnikami prawdy.

9. Pisałbym był snadź kościołowi: ale ten który miłuie przodkowanie między nimi Diotrephes, nie przyimuie nas.

10. Przeto ieśli przydę, przypomnię uczynki iego które czyni: słowy złościwémi szczebiecąc na nas: a iakoby na tym dosyć nie miał, ani sam przyimuie braciéy: y tym co przyimuią, zabrania, y z kościoła wyrzuca.

11. Namilszy, nie naszladuy złego, ale co iest dobrego. Ktoć dobrze czyni, z Boga iest: kto źle czyni, nie widział Boga.

12. Demetryuszowi świadectwo daią wszyscy, y téż sama prawda: lecz y my świadectwo dawamy: a wiész iż świadectwo nasze prawdziwe iest.

13. Miałemci wiele pisać: alemci niechciał pisać inkaustem y piórem.

14. Lecz się nadziéwam rychło cię uyźrzeć, a ustnie mówić będziemy. Pokóy tobie. Pozdrawiaią cię przyiaciele. Pozdrów mianowicie przyiacioły.

8. *Abyśmy byli pomocnikami prawdy.* Dostarczając potrzeb tym, którzy opowiadają prawdę.

9. *Ale ten który miłuje przodkowanie między nimi.* To jest, między wiernymi. Widać, iż Diotrefes był mężem możnym, zuchwałym i pysznym, który się starał panować w Kościele, rozkazywać wiernym, i przywłaszczyć sobie prawa biskupie. Niektórzy sądzą, iż był biskupem niechcącym uznać władzy apostolskiéj Ś. Jana, i jéj być podległym.

10. *Przypomnę uczynki jego.* Watablus i Pagninus przekładają, *wskażę;* Budeusz zaś w komentarzach języka greckiego, *osądzę.*— *Słowy złośliwemi szczebiecąc na nas.* Potwarzając mnie. — *Braci.* Chrześcian.— *Z kościoła wyrzuca.* Bądź z miejsca i zgromadzenia kościelnego, zwłaszcza podczas agap i uczt, które się odprawują po przyjęciu Eucharystyi; bądź ze społeczeństwa wiernych, przez exkommunikę.

11. *Nie naśladuj złego.* Przykładu Diotrefa, albo kogo innego źle postępującego.—*Kto źle czyni...* Nie zna praktycznie Boga, ani wie jak się ma sprawować prawdziwy czciciel Boży. Stosuje mowę do owych słów piérwszego listu, r. 3, w. 6: *Wszelki który grzeszy, nie widział Boga.*

12. *Demetryuszowi świadectwo dają wszyscy.* O gościnności, zacności i innych cnotach chrześciańskich.— *Też sama prawda.* Albowiem jego postępki prawdziwie odpowiadają sławie.

13. *Nie chciał pisać inkaustem i piórem.* Nie chciałem tych rzeczy powierzyć papierowi, gdyż wkrótce będziemy z sobą rozmawiali.

14. *Pokój tobie.* Zwyczajne pozdrowienie u Żydów, przez które się wyraża życzenie wszelkiego dobra.

Koniec listu trzeciego Ś. Jana Apostoła.

Wprowadzenie do Listu S. Judy Apostoła.

Wykład X. J. Wujka.—Ten list Judasa Apostoła przezwiskiem Thaddeusza, brata Jakóba mniejszego, który był brat Pański, nie jest nic inszego, jedno szerszy wykład wtórego Rozdziału listu wtórego Piotra Ś. Albowiem także upomina wiernych, aby się strzegli wszystkich heretyków: ale osobliwie, jako Augustyn Ś. dokłada, tych którzy źle używali listów Pawła Ś., zalecając ludziom samę wiarę. Których obyczaje własnie opisuje: Zowiąc je przeto ludźmi niezbożnymi, i łaskę Bożą w rozpustność obracającymi: którzy się sami wyłączają od Kościoła i od wiary jego. Napomina ktemu Katoliki, aby byli stateczni i nieporuszeni w apostolskiéj wierze, a iżby się mężnie potykali o jéj zachowanie.

EPISTOLA CATHOLICA BEATI JUDAE APOSTOLI.

LIST POWSZECHNY BŁ. JUDY APOSTOŁA.

O walczeniu za wiarę, nieszczęśliwych skutkach odstępstwa od niéj, miłości i ufności w Bogu, i t. d.

1. Judas, Jesu Christi servus, frater autem Jacobi, his, qui sunt in Deo Patre, dilectis, et Christo Jesu conservatis et vocatis.

1. Judas sługa Jezusów Chrystusów, a brat Jakubów, tym którzy są w Bogu Oycu umiłowani, a w Jezusie Chrystusie zachowani y wezwani.

Komentarz Menochiusza.

1. *Judas.* Przezwiskiem Tadeusz albo Lebbeusz; był bratem Jakóba mniejszego, którego list kanoniczny wytłumaczyliśmy wyżéj.—*W Bogu Ojcu umiłowani.* Umi-

2. Misericordia vobis, et pax, et charitas adimpleatur.

3. Charissimi, omnem sollicitudinem faciens scribendi vobis de communi vestra salute, necesse habui scribere vobis, deprecans, supercertari semel traditae sanctis fidei.

4. Subintroierunt enim quidam homines (qui olim praescripti sunt in hoc judicium) impii, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, et solum Dominatorem et Dominum nostrum Jesum Christum negantes.

5. Commonere autem vos volo, scientes semel omnia, quoniam Jesus populum de terra Aegypti salvans, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit; (*Num. 14, 37*).

6. angelos vero, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis aeternis sub caligine reservavit. (*2. Petr. 2, 4*).

7. Sicut Sodoma et Gomorrha et finitimae civitates, simili modo exfornicatae, et abeuntes post carnem alteram, factae sunt exemplum, ignis aeterni poenam sustinentes. (*Gen. 19, 24*).

8. Similiter et hi carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, majestatem autem blasphemant.

9. Cum Michael Archangelus, cum diabolo disputans, altercaretur de Moysi corpore, non est ausus

2. Miłosierdzie, y pokóy, y miłość niech się wam wypełni.

3. Namileyszy, wszelaką pilność czyniąc abym do was pisał o spóleczuym waszym zbawieniu, miałem za potrzebną pisać wam: prosząc abyście boiowali o wiarę raz świętym podaną.

4. Abowiem wtrącili się niektórzy ludzie (którzy dawno na ten sąd są naznaczeni) niezbożni, którzy Boga naszego łaskę obracaią w rospustność, y przą się samego Panuiącego, y Pana naszego Jezusa Chrystusa.

5. A chcę wam przypomionąć, gdyż raz wszytko wiécie, iż Jezus wybawiwszy lud z ziemie Egyptskiéy, zasię te potracił którzy nie wierzyli.

6. A anyoły którzy nie zachowali zacności swéy, ale mieszkanie swoie opuścili, na sąd dnia wielkiego, zwiąskami wiecznémi pod chmurą zachował.

7. Jako Sodoma y Gomorra y pograniczne miasta tymże sposobem zwszeteczniawszy, y udawszy się za cudzym ciałem, stały się przykładem, ognia wiekuistego karanie cierpiąc.

8. Tak y ci ciało plugawią, y zwierzchność odrzucaią, y maiestat bluźnią.

9. Gdy Michał Archanyół z dyablem spór wiódł spieraiąc się o ciało Moyżeszowe, nieśmiał pod-

łowani miłością, przez którą w Bogu i dla Boga miłujemy bliźnich. Albo umiłowani od Boga Ojca.— *A w Jezusie Chrystusie zachowani.* I którzy się przez łaskę Chrystusową zachowują w wierze i świętości.— *Wezwani.* Do Chrystyanizmu i Kościoła.

2. *Miłosierdzie, i pokój, i miłość niech się wam wypełni.* Niech się względem was wypełni miłosierdzie Boże, aby na was wylał swój pokój i miłość, oraz inne dary swoje, ażbyście je w zupełności osiągnęli.

3. *Wszelaką pilność czyniąc abym do was pisał.* Krótko i jasno Pagninus i inni: *Tak mi było pilno pisać do was o wspólném zbawieniu, iż nie mogłem nie pisać do was.*— *Prosząc.* Upominając.

4. *Którzy dawno na ten sąd są naznaczeni.* O takich, i o ich bezbożności i sądzie, to jest potępieniu pisali przede mną Piotr i Paweł, owszem opisał ich sam Chrystus, abyście się ich strzegli jako wilków, Mat. 24, 24: II. Tymot. 3, 1; II. Piotr 2.—*Niezbożni.* Grzeszący przeciwko prawdziwéj religii, gdyż łaskę, to jest, prawo ewangeliczne obracają w rospustę, to jest, nadużywają chrześciańskiéj religii do rospusty, nauczając, iż prawo chrześciańskie jest prawem wolności, a zatém, że wolno wyznawcom téj religii dogadzać pożądliwościom, obżarstwu i nieczystości. To samo co powiada Piotr Ś. w liście II. roz. 2, 19: *Wolność im obiecując, gdyż sami są niewolnicy skazy.* Patrz co się tam rzekło.— *Samego Panującego.* Zaprzeczając bóstwa Chrystusowi, który jest prawdziwym i jedynym Panem naszym; albowiem Chrystus jest Bogiem: Bóg zaś jest jeden, którego uznajemy za Pana i panującego nad wszystkiemi rzeczami. Patrz Wujka.

5. *A chcę wam przypomionąć.* Jakby rzekł: nie chcę was uczyć, gdyż już to wiecie i nauczyliście się, ale tylko przypomnieć.— *Gdyż raz wszystko wiecie.* Zgoła i zupełnie wszystko wiecie.— *Jezus.* Jozue, którego LXX. nazywają Jezusem.—*Zasię te potracił którzy nie wierzyli.* Jakby rzekł: Bóg raz wybawił lud, gdy ten szedł za nim, i wyprowadził go z Egiptu: ale powtóre zatracił go, to jest gdy niewierny od niego odstąpił, i to nie raz jeden, ale często. Zastosowanie zaś tego przykładu zostawuje S. Judas samym wiernym, jakby rzekł: Podobnym sposobem postąpi Bóg z wiernymi, których naprzód zbawił we chrzcie ś., gdy poszli za Chrystusem, ale powtóre zatraci, jeśli od Chrystusa odstąpią a przystaną do kacerzów. Patrz Wujka.

6. *Ale mieszkanie swoje opuścili.* Niebo, z którego za grzech zostali strąceni.— *Na sąd dnia wielkiego.* Na dzień ostatecznego sądu, w którym dniu czarci także jako winni będą stawieni przed trybunałem Chrystusowym, i otrzymają wyrok potępienia wiecznego.— *Pod chmurą.* W mglistych miejscach piekła. Patrz II. Piotr 2, 4.— *Zachował.* Na męki, powiada Ś. Piotr w miejscu przywiedzionem.

7. *Zwszeteczniawszy.* Oddawszy się najohydniejszéj rozpuście.— *Za cudzém ciałem.* Ciałem cudzém jest ciało mężczyzny; albowiem rozpusta dokonywana na ciele męzkiém, sprzeciwia się naturze i nie odpowiada celowi dla którego się ludzie kojarzą, to jest, rodzeniu dzieci. — *Stały się przykładem.* Pomsty Bożéj, aby się inni od téj zbrodni odstraszyli. — *Ognia wiekuistego karanie cierpiąc.* Albowiem ślady onego spalenia trwają do dziś dnia: morze Martwe wyziewające smołę i siarkę. Albo ognia wiecznego w piekle; grzesznicy bowiem owi Sodomscy spaleni ogniem doczesnym przeszli do wiecznego.

8. *Ciało plugawią.* Szpetną rozpustą; albowiem, jak powiada Ś. Paweł, I. Kor. 6, 18. *Wszelki grzech którýby człowiek czynił, nie jest na ciele: ale kto porubstwo płodzi, przeciwko ciału swemu grzeszy.*— *Zwierzchność odrzucają.* I za nic sobie ważą Boga mściciela wszystkich zbrodni. Niektórzy przez *zwierzchność* rozumieją publiczną władzę i prawa.—*I majestat bluźnią.* Nie boją się bluźnić przeciwko rządom i panującym, których jest chwalebna i pełna majestatu władza. Albo też ważą się miotać bluźnierstwa na sam majestat Boski.

9. *Z djabłem spór wiodł spierając się o ciało Mojżeszowe.* Najpospolitszy wykład tego miejsca jest, iż szatan chciał, żeby ciało Mojżeszowe było pogrzebionem

judicium inferre blasphemiae, sed dixit: Imperet tibi Dominus. *(Zach. 3, 2).*

10. Hi autem, quaecumque quidem ignorant, blasphemant; quaecumque autem naturaliter, tamquam muta animalia, norunt, in his corrumpuntur.

11. Vae illis, quia in via Cain abierunt, et errore Balaam mercede effusi sunt, et in contradictione Core perierunt: *(Gen. 4, 8. Num. 22, 23. Num. 16, 32).*

12. hi sunt in epulis suis maculae, convivantes sine timore, semetipsos pascentes, nubes sine aqua, quae a ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuosae, bis mortuae, eradicatae, *(2. Petr. 2, 17).*

13. fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia; quibus procella tenebrarum servata est in aeternum.

14. Prophetavit autem et de his septimus ab Adam Enoch, dicens: Ecce, venit Dominus in sanctis millibus suis, *(Apoc. 1, 7.)*

nieść sądu bluźniérskiego: ale rzekł: Niechci Pan roskaże.

10. A ci czegokolwiek niewiedzą, bluźnią: a cokolwiek z przyrodzenia, iako nieme bydło rozumieią, w tym się psuią.

11. Biada im, iż się drogą Kaimową udali: a zwiedzieniem Balaamowym zapłatą rospuścili się, a w przeciwieństwie Korego poginęli:

12. cić są plugawcy na biesiadach swoich spólnie biesiaduiący bez boiaźni, samych siebie pasący, obłoki bezwodne, które od wiatrów tam y sam unoszone bywaią, drzewa iesienne, nieużyteczne, dwakroć pomarłe, wykorzenione,

13. wały srogie morzkie, przez piany zelżywości swoie wyrzucaiące, gwiazdy błąkaiące się, którym burza ciemności na wieki iest zachowana.

14. A prorokował y o tych Enoch siódmy od Adama, mówiąc: Oto przyszedł Pan z tysiącmi świętych swoich,

---

w miejscu wiadomém i sławném, aby Zydzi, skłonni do bałwochwalstwa, czcili go jako Boga; S. Michał zaś temu się sprzeciwił, i starał się je pogrześć w miejscu tajemném, przeto w Deut. 34, 6. mówi się: *A nie dowiedział się człowiek o grobie jego aż do teraźniejszego dnia.* Patrz Wujka.— *Nie śmiał podnieść sądu bluźnierskiego.* Bluźnić, złorzeczyć djabłowi, przekląć go. Dowodzenie więc Apostoła jest takie: Michał Archanioł, będąc najczystszym, najświętszym i najskromniejszym, nie śmiał nic takiego wyrzec, coby trąciło bluźnierstwem albo przekląstwem, żeby ani cienia skazy na siebie nie ściągnąć, albowiem bardzo się brzydzi bluźnierstwem i bluźniercami; a więc rzeczą jest najniegodziwszą, i która znamionuje ludzi nikczemnych i skalanych wielorakiemi grzechami, bluźnić przeciwko urzędnikom, książętom i majestatowi Bożemu.— *Niechci Pan rozkaże.* W greckim jest, *niechaj ciebie Pan skarci,* to jest, powściągnie twoje zuchwalstwo, złość i niegodziwość, i zmusi ciebie, żebyś dopuścił skrycie pogrześć Mojżesza, i t. d.

10. *A ci czegokolwiek nie wiedzą, bluźnią.* Jest apodozis, to jest, zastosowanie przykładu, jakby rzekł: Michał Ś. mając władzę i moc skarcić szatana i jemu złorzeczyć i przekląć, przez skromność nie chciał tego uczynić: przeciwnie symonianie i gnostycy, z niepodobném do zniesienia zuchwalstwem i bezczelnością bluźnią i złorzeczą przeciwko temu, czego nie znają, i co przewyższa ich jako cielesnych pojęcie, a mianowicie Boga i jego przymioty, tajemnice Chrystusowe, rzeczy niebieskie, wysokie i boskie.— *Z przyrodzenia.* Siłą przyrodzenia i zmysłami. — *Jako nieme.* W greckim, *bezrozumne,* pozbawione mowy i rozumu.—*Bydło, rozumieją.* Brzuch i rozpustę.— *W tém się psują.* Każąc i sromocąc swoje ciała i umysły obżarstwem i bezwstydnemi rozkoszami. Patrz Wujka.

11. *Iż się drogą Kaimową udali.* Droga w Pismie ś. oznacza sposób życia, postępowanie i obyczaje, a również skutek i wyjście. Drogą więc Kaimową jest pogarda Boga, zawiść, mężobójstwo, herezya, ateizm, życie błędne, rozpacz i potępienie.— *A zwiedzeniem Balaamowém zapłatą rozpuścili się.* Jako Balaam w nadziei zapłaty i darów od króla Balaka chciał złorzeczyć ludowi Bożemu, tak ci oddani całkiem zyskowi, wylewają się na wszelkie złorzeczenia, bezbożne zamiary i inne zbrodnie, w celu zatracenia Kościoła.—*A w przeciwieństwie Korego poginęli.* Na podobieństwo sprzeciwieństwa, jakby rzekł: Na podobieństwo buntowniczego Kore, który zginął w swojém sprzeciwieństwie i buncie, poginęli i giną herętycy. Jako bowiem przed Kore rozstąpiła się ziemia i pożarła go, tak i heretyków pochłonie przepaść piekielna. Patrz Wujka.

12. *Cić są plugawcy na biesiadach.* Ci bowiem na biesiadach, które się odbywały po przyjęciu Eucharystyi i nazywały się agapami, plugawili ciała pijaństwem, umysł nieczystemi myślami, spółbiesiadników przewrótną nauką i herezyą, jak również uwłaczaniem sławy, złą mową, i bezwstydnemi słowy i spójrzeniami, *mając oczy pełne cudzołóztwa i grzechu nieustawającego,* jak powiada Ś. Piotr list II. roz. 2, w. 14. Patrz co się tam rzekło w. 13 i 14.— *Na biesiadach.* Na agapach.— *Biesiadujący bez bojaźni.* Bożéj i uszanowania dla ludzi.— *Samych siebie pasący.* Z greckiego można przełożyć, *rządzący,* to jest niechcący ulegać.— *Obłoki bezwodne.* Obłoki bezwodne, które się zdają obiecywać wodę dla orzeźwienia ludzi i użyźnienia ziemi, ale jéj w rzeczy saméj nie dają. Tak gnostycy nosili czcze imię ludzi uczonych, ale nauki w rzeczy saméj nie mieli.— *Które od wiatrów tam i sam unoszone bywają.* Wyraża drugi przymiot heretyków, to jest lekkość i niestałość w swoich dogmatach; zawsze się bowiem chwieją, i nigdy się stale nie trzymają, z jednego w drugi błąd wpadając.— *Drzewa jesienne.* Drzewa które wprawdzie owoc pewny przynoszą, ale zepsuty i spróchniały, który albo z braku soków, albo niedostatku ciepła letniego, nie mogąc przyjść do dojrzałości, i robactwem stoczony, spada niedojrzały. Takimi są heretycy, których owoce, to jest, uczynki nie tylko są niepożyteczne, ale nawet szkodliwe.— *Dwakroć pomarłe.* Zupełnie obumarłe; tak mówimy, *dwakroć, trzykroć błogosławieni,* to jest, ze wszech miar błogosławieni. Albo dwakroć pomarłe, dla tego, że raz umiera drzewo w sobie gdy usycha, a potém znowu, gdy się wykorzenia albo się wycina. Oznacza Apostoł przez te przenośnie rozpaczliwy stan zbawienia gnostyków.

13. *Wały srogie morskie.* Patrz Wujka.— *Którym burza ciemności na wieki jest zachowana.* Wyraz *burza* w greckim jest ζοφος, który tłumacz listu II. Piotra 2, 17. przekłada *mgła.* Słusznie mgła i ciemności piekielne należą się i są zachowane dla tych gwiazd błąkających się. *Słusznie,* powiada Beda, *będą wrzuceni w ciemności wiecznych mąk, którzy pod imieniem światłości wprowadzali do Kościoła Bożego ciemności błędów.*

14. *A prorokował i o tych.* Stwierdza świadectwem Henocha, iż bezbożnym heretykom zachowana jest burza ciemności; wziął zaś to proroctwo albo z podania przodków, albo z księgi jakiéj, która się naówczas znaj-

15. facere judicium contra omnes, et arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt, et de omnibus duris, quae locuti sunt contra Deum peccatores impii.

16. Hi sunt murmuratores querulosi, secundum desideria sua ambulantes, et os eorum loquitur superba, mirantes personas quaestus causa. *(Psal. 16, 10).*

17. Vos autem, charissimi, memores estote verborum, quae praedicta sunt ab Apostolis Domini nostri Jesu Christi, *(2. Tim. 3, 1. II. Petr. 3, 3).*

18. qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores, secundum desideria sua ambulantes in impietatibus.

19. Hi sunt, qui segregant semetipsos, animales, Spiritum non habentes.

20. Vos autem, charissimi, superaedificantes vosmetipsos sanctissimae vestrae fidei, in Spiritu sancto orantes,

21. vosmetipsos in dilectione Dei servate, exspectantes misericordiam Domini nostri Jesu Christi in vitam aeternam.

22. Et hos quidem arguite judicatos:

23. illos vero salvate, de igne rapientes. Aliis autem miseremini in timore: odientes et eam, quae carnalis est, maculatam tunicam.

24. Ei autem, qui potens est vos conservare sine peccato, et constituere ante conspectum gloriae suae immaculatos in exultatione in adventu Domini nostri Jesu Christi.

25. Soli Deo Salvatori nostro, per Jesum Christum Dominum nostrum, gloria et magnificentia,

15. aby czynił sąd przeciwko wszytkim, y strofował wszytki niezbożniki, ze wszytkich uczynków ich niezbożnych, które niezbożnie płodzili, y ze wszytkich przykrości, które mówili przeciw Bogu niezbożni grzésznicy.

16. Cić są szemracze narzékaiący, chodzący wedle pożądliwości swych, a usta ich mówią nadętości, dziwuiący się osobam dla pożytku.

17. Lecz wy namileyszy pamiętaycie na słowa, które są przedtym powiadane od Apostołów Pana naszego Jezusa Chrystusa,

18. którzy wam powiadali, że w ostateczny czas przydą naśmiéwcy, chodzący według swych pożądliwości w niezbożnościach.

19. Cić są którzy się sami odłączaią, cieleśni, Ducha niemaiący.

20. Lecz wy namilszy, buduiąc się sami na naświętszéy wierze waszéy, w Duchu Ś. modląc się,

21. sami się w miłości Bożéy zachowaycie, oczekiwaiąc miłosierdzia Pana naszego Jezusa Chrystusa ku żywotowi wiecznemu.

22. A iedne osądzone karzcie:

23. a drugie zachowaycie, wyrywaiąc z ognia. A innych lituycie w boiaźni, maiąc w nienawiści y onę, która cielesna iest, pokalaną suknią.

24. A temu który was może zachować bez grzéchu, y postawić przed oblicznością chwały swoiéy niepokalane w radości w przyszciu Pana naszego Jezusa Chrystusa.

25. Samemu Bogu zbawicielowi naszemu przez Jezusa Chrystusa Pana naszego chwała y wielmo-

dowała, gdy te rzeczy pisał Apostoł.—*Siódmy od Adama.* Adam bowiem zrodził Seta, ten Enosa, ten Kainana, ten Malaleela, ten Zareda, ten Henocha. Jest więc siódmym, licząc samego Adama i Henocha.—*Z tysiącmi świętych swoich.* Otoczony niepoliczonymi hufcami aniołów i świętych.

15. *Aby czynił sąd przeciwko wszystkim.* Żeby osądzić cały rodzaj ludzki.—*Przykrości.* Złości.

16. *Dziwujący się osobom.* Pochlebcy.

17. *Od Apostołów.* Jako to od Ś. Piotra, list II. r. 3, w. 3; i od Ś. Pawła, I. Tymot. r. 4, w. 1; i II. Tymot. r. 3, w. 2.

18. *Naśmiewcy.* Którzy wyśmiewają wszystkie rzeczy święte i nie święte, i którzy się najgrawają nad prostymi wiernymi wprowadzając ich w błąd.—*W niezbożnościach.* Jakby rzekł: Pożądliwości ich są pożądliwościami najbezbożniejszemi.

29. *Którzy się sami odłączają.* Od Kościoła, od Chrystusa i Boga.—*Ducha nie mający.* Albowiem, jak powiada Ś. Paweł, I. Kor. 2, 14. *człowiek cielesny nie pojmuje tego co jest Ducha Bożego.*

20. *Budując się sami.* Jakby rzekł: Położyliście fundament wiary, teraz wznoście resztę budowy przez uczynki cnót.—*W Duchu Ś. modląc się.* Przez Ducha S.; albowiem *sam Duch prosi za nami,* to jest, pobudza nas do proszenia *wzdychaniem niewymówném,* Rzym. 8, 26.

21. *Ku żywotowi wiecznemu.* Które (miłosierdzie) niech doprowadzi was do żywota wiecznego.

22. *A jedne.* Heretyków.—*Osądzone.* Potępionych samych przez się, rzeczą samą.

23. *A drugie zachowajcie.* Którzy są w niebezpieczeństwie, żeby ich nie zwiedli heretycy; o ile możecie wyprowadzajcie ich z niebezpieczeństwa. — *Wyrywając z ognia.* Z ognia herezyi, który już ich pali, albo w niebezpieczeństwie zostają spalenia; i z ognia piekielnego, do którego dążą. Albo zapewne w drugiéj téj połowie mówi o tych, którzy jeszcze są całymi i nietkniętymi od tych płomieni.—*A innych litujcie w bojaźni.* Innych, już się chwiejących i gotowych do upadku i zguby, nie bez własnéj bojaźni, otoczcie politowaniem. — *Mając w nienawiści i onę.* Tymczasem nienawidząc onéj.—*Która cielesna jest, pokalaną suknią.* Przez suknią pokalaną rozumieją się obyczaje i uczucia nieczyste i cielesne, a także nieczysty sposób życia i splugawione rozpustą i występkami obcowanie. Stosuje mowę do obrządku starego prawa, Lewit. 15, gdzie szaty zmazanych trądem, krwią albo nasieniem, uważały się za nieczyste, tak iż gdyby się kto ich dotknął, zaciągał nieczystotę w obliczu prawa, i był usuwanym od kościoła i obcowania z ludźmi. Odwołuje się też do szaty białéj, którą wkładali świeżo ochrzczeni; jakby rzekł: Strzeżcie się, żebyście białéj szaty niewinności, którąście wzięli na chrzcie ś., nie splugawili nieczystością, rozpustą i skażonemi obyczajami; ale te rzeczy miejcie w nienawiści i obrzydzeniu.

24. *Przed oblicznością chwały swojéj.* W chwale swojéj niebieskiéj, do któréj żaden zmazany winą nie wchodzi.—*W radości.* Z radością.—*W przyjściu Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Gdy przyjdzie sądzić; wtedy bowiem zupełnie świętych uwielbi, wespół z ich ciałami.

25. *Chwała.* Niech będzie, czyli niech będzie uznaną,

imperium et potestas ante omne saeculum, et nunc, et in omnia saecula saeculorum. Amen.

ność, roskazowanie y władza przed wszelkim wiekiem, y teraz, y na wszytkie wieki wieków, Amen.

Wykład X. J. Wujka.—w. 4. *Samego panującego Pana naszego.* Obacz, iż Chrystus nazwany jest Bóg, sam panujący. Co się jaśnie z greckiego artykułu pokazuje: iż tu o jednéj osobie Chrystusowéj mówi.

5. *Jezus wybawiwszy lud.* Oto Pan Jezus wybawił lud żydowski z Egiptu. Co i wielebny Beda przypomina, pisząc na to miejsce.

9. *O ciało Mojżeszowe.* Kędy, jako, i kiedy był ten spór Michała Archanioła z szatanem o ciele Mojżeszowém, o tém w żadném pismie nic nie czytamy. Tylko to ztąd mamy, iż wiele historyi i nauk, w uściech i sercach ludzkich przez tradycyą były zachowane które nigdzie nie są napisane.

10. *Czegokolwiek nie wiedzą, to bluźnią.* I to jest jeden obyczaj heretycki, tajemnice Boże i nauki święte katolickie, których nie rozumieją, hańbić i szkalować: a czego prawdą dowieść nie mogą, tego łajaniem, naśmiewiski, sromoceniem i bluźnierstwy przeciw Kościołowi i przełożonym jego, przeciw Sakramentom i ceremoniom świętym dokazować.

11. *Drogą Kaimową.* Drogą Kaimową się heretycy udają, iż dla nienawiści lepszych nad się, imie sobie nauczycielów i posłańców Bożych, aby je ważono, przywłaszczają: a iż jako Kaim Abla, tak oni bracią swą które zwodzą, na duszy i na ciele zabijają. Zwiedzeniem się też Balaamowém rozpuszczają, iż dla umiłowania docześnych pożytków, sprzeciwiają się prawdzie którą znają. A sprzeciwieństwém Korego (który żywo do piekła zstąpił) giną: iż także pychą i chciwością zwierzchności uniesieni, od jedności się kościelnéj odłączają: a wiedząc i widząc jako wiele złego broją, oślep do piekła przez złości i niezbożności zstępują. Tak wielebny Beda to miejsce wykłada.

13. *Wały morskie srogie.* Tacyć są heretykowie, iż i sami w sobie zawsze niespokojni, nadęci, ciemni i gorzcy są: i na pokój Kościoła, (który jako brzeg morski jest mocny a stateczny) bić nie przestawają. Lecz także jako piany, wyrzucają swoje zelżywości: iż jako nadęte wały, im się wyżéj pysząc podnoszą, tém więcéj zelżeni, jakoby się w lekkie piany rozpuszczając giną. Jako i Paweł S. mówi: Iż daléj nie wskurają. Bo głupstwo ich będzie wszem ludziom wiadome. (II. Timot. 3, 9.

13. *Gwiazdy błąkające się.* Jako planety albo gwiazdy błąkające, miejsca wschodu na niebie ani zachodu pewnego nie mają: tak heretykowie, obiecujący światłość prawdy, nigdy w jednym stanie prawdy nie trwają, ale dziś tak, a jutro inak uczą, i konfessye wiary swéj co rok odmieniają. *Beda.*

19. *Którzy się sami odłączają.* I to jest heretykom własna, że nie trwają w jednym Kościele Apostolskim, ale wychodzą z społeczności wiernych: że się sami wyłączają i odstąpienie czynią, i tak się sami sądzą, i na się sentencyą ferują, kiedy swą wolą z kościoła wychodzą. Bo to ich odstąpienie i wyłączenie, jest jako ich sentencyi potępienie. (Hieron. in 3 ad Titum. I. Jan 2, 19. Dzieje 20, 30).

---

którą ma; i tak samo daléj rozumieć należy; albowiem nie przez Chrystusa ma te rzeczy, ale przezeń odbiera ich uznanie.— *Wielmożność.* Syryjski, *potęga.* W greckim, majestat, wielkość, ozdoba, godność. — *Rozkazowanie.* Grecki wyraz oznacza także moc i potęgę.—*I władza.* Syryjski, *panowanie.* Władza jest jakby wykonaniem panowania: wykonywa się bowiem skutecznie to wszystko co tylko rozkazuje wola Boża.—*Przed wszelkim wiekiem.* Trwa, istnieje, i zawsze się mu należy, więc pragnę, żeby ją wszyscy uznawali i wysławiali.

Koniec listu Ś. Judy Apostoła.

Wprowadzenie do księgi Objawienia S. Jana Apostoła.

Wykład X. J. Wujka.—Co stary testament opowiadał o Chrystusie Panu, tego wypełnienie Apostołowie pokazali w historyi nowego testamentu, od poczęcia aż do wniebowstąpienia Pana Chrystusowego. Ale o Kościele także uczynić nie mogli: iż się Kościoł za ich czasów tylko począł, aby potém trwał aż do skończenia świata. Przetoż chciał Pan Bóg, aby Ś. Łukasz w Dziejach Apostolskich opisał historyą Kościoła nastającego. Lecz postępek Kościoła aż do końca świata (abyśmy i to dobrodziejstwo od Apostołów mieli), chciał aby Jan Ś. nam opowiedział w tych księgach, prorockim obyczajem.

O tych księgach mówi Hieronim Ś., iż mają tyle tajemnic, ile słów, i owszem w każdém słowie rozmaite się rozumienia tają. I przetoż bardzo trudne jest tych ksiąg zrozumienie. Wszakże abyśmy wiernym ku ich pociesze jakąkolwiek pomoc dali: rozdzielemy te księgi na pięć części. Pierwsza część (po przedmowie Rozdz. 1, 2, 3) ma w sobie siedm listów Chrystusa Pana już uwielbionego, do siedmi kościołów w Azyi, albo (co wszystko za jedno) do siedmi Biskupów onych kościołów: a w ich osobie do wszystkich kościołów i Biskupów po wszystkim świecie. Mówi tedy w każdym z nich do wszystkich w obec, Kto ma uszy ku słuchaniu niechaj słucha, co Duch kościołom mówi. Jako i w każdym nas napomina, abyśmy mężnie bojowali o zwycięztwo, w tym duchownym boju przeciw grzechom, i w każdym zapłatę obiecuje w niebie. Ale na początku każdego listu, częścią chwali i zaleca te do których pisze: częścią też gani i strofuje, i napomina do pokuty. Gdzie to z strachem i z bojaźnią obaczywać mamy, że każdego z czegokolwiek strofuje, dwu tylko wyjąwszy, to jest wtórego i szóstego.

Po tém napominaniu do pasterzów i trzód ich, wtóra część ksiąg (Rozdz. 4 aż do 8), opisuje Kościoł i stan jego aż do końca, w otworzeniu niejakich ksiąg w ręce Bożéj, i siedmi ich pieczęci przez Chrystusa. Za co widzi dzięki i chwały oddane na niebie i na ziemi, nie tylko Panu Bogu, jako przedtém, ale też (nowym obyczajem) Chrystusowi według człowieczeństwa. A tu gdy przychodzi do otworzenia siódméj pieczęci, która znaczy dzień ostateczny, tę materyą o sądzie ostatecznym opuszcza do czasu, aby jeszcze zupełniéj mówił o Kościele i postępku jego: i przywodzi drugie widzenie o siedmi anielech z siedmią trąb. (Roz. 8 do 12). Ten tedy jest skutek tych siedmi pieczęci i trąb tyle drugich: iż na Kościoł poczynający i postępujący i już dojrzały, miały powstać wielkie prześladowania i straszne a zaraźliwe odszczepieństwa: a nawet, po wszystkich odszczepieństwach, jeden pewny a bluźnierski apostata, tudzież przed przyjściem Antychrystowém. Po czém wszystkiém sam Antychryst w personie swéj własnéj ma się okazać, czasu szóstéj pieczęci, i szóstéj trąby: który będzie więcéj i cięższéj zwodził i prześladował (przez swój czas krótki) niźli przed nim wszyscy. Wszakże przecie Kościoł będzie trwał mocny i stateczny, i będzie się potykał z nieprzyjacielem: iż Pan Chrystus oblubieniec jego mocniejszy jest niźli prześladownicy wszyscy. Który też po szóstym czasie, siódmego wieku przyjdzie z mocą wielką i z majestatem, aby sądził wszystkie.

O którym sądzie jeszcze odkładając mówić, aby potém szerzéj o nim mówił, w trzeciéj części opisuje jeszcze insze i dalsze sprawy djabelskie, przez Antychrysta i towarzysze jego przeciw Kościołowi: aby jaśniejsza potém była na sądzie sprawiedliwość Pana Chrystusowa. (Rozdz. 12, 13 i 14).

Naostatek w czwartéj części przystępuje do siedmi plag (Rozdz. 15 aż do 20), których siódma ma w sobie wieczne a ostateczne potępienie wszystkiego zboru, zgromadzenia i towarzystwa złościwych, od początku świata, aż do skończenia jego. Które zgromadzenie w Ewangelii i w pierwszym liście Janowym (jako i pospolicie w inszych pismach) często światem zowią: a tu nadto zowią je czasem nierządnicą: iż złą pożądliwością odwodzi ludzie cielesne i ziemskie od drogi Bożéj: a czasem miastem Babilońskim: iż walczy przeciwko Jeruzalem miastu Bożemu, i stara się lud Boży zatrzymać pojmany w grzechach: jako było figurowano w Nabuchodonozorze i w Babilończykach jego, zawodzących Żydy i w niewoléj je trzymających, i z miastem ich Jerozolimskiém, aż Cyrus (w figurze Chrystusowéj) wybawił je. Lecz jeźli te wszystkie siedm plag mają być rozumiane (jako siódma) o samym sądzie, to trudno jest wiedzieć. Wszakże podobniejsza jest, że pierwsze plagi mają być przed dniem sądnym: nadto, jeźli cielesne i wedle litery mają być te plagi (jakie były one Mojżeszowe nad Egipcyany) czyli duchowne: to jeszcze trudniéj rozsądzić. Acz podobniéj jest wierzyć iż cielesne: jako też będą plagi, któremi Eliasz i z swym towarzyszem czasu Antychrystowego będzie karał złościwe, które podobno będą te plagi ostateczne, o których w tych księgach czytamy. K temu nie mając dosyć Jan Ś. na opisaniu tego potępienia wszystkiego nierządnego i krwawego zboru niezbożników, wyraźnie też mianuje ich trzech przedniejszych wodzów, którzy są, Antychryst, jego przedniejszy fałszywy prorok, i sam djabeł sprawca tego wszego złego. Nakoniec z drugiéj strony opisuje onę wieczną a niewymówną chwałę, do któréj Kościoł po tych wszystkich przeciwieństwach, przez Chrystusa chwalebnego oblubieńca swego będzie przeniesiony. I tak Jan święty księgi swe zamyka.

APOCALYPSIS BEATI JOANNIS APOSTOLI.

CAPUT I.

OBJAWIENIE BŁ. JANA APOSTOŁA.

ROZDZIAŁ 1.

O objawieniu daném S. Janowi, jego widzeniu, o siedmiu lichtarzach, i t. d.

1. Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis, quae oportet fieri cito; et significavit, mittens per Angelum suum, servo suo Joanni,

1. Obiawienie Jezusa Chrystusa, które iemu dał Bóg, aby obiawił sługom swym co się ma dziać w rychle: y oznaymił, posławszy przez ąnyoła swoiego słudze swemu Janowi,

Komentarz Menochiusza.

R. 1.—1. *Objawienie Jezusa Chrystusa.* Wzięte od Jezusa Chrystusa.—*Które Jemu dał Bóg.* Bóg Ojciec dał Chrystusowi. — *Aby objawił.* Nie otwarcie, lecz w sposób symboliczny i zagadkowy. — *Sługom swym.* Chrześcianom.— *Co się ma dziać w rychle.* Co wkrótce zacznie się spełniać, chociaż się nie zaraz ukończy.— *I oznajmił.* Chrystus.—*Posławszy.* To objawienie albo

2. qui testimonium perhibuit verbo Dei, et testimonium Jesu Christi, quaecumque vidit.

3. Beatus, qui legit, et audit verba prophetiae hujus, et servat ea, quae in ea scripta sunt; tempus enim prope est.

4. Joannes septem ecclesiis, quae sunt in Asia. Gratia vobis, et pax ab eo, qui est, et qui erat, et qui venturus est: et a septem spiritibus, qui in conspectu throni ejus sunt: *(Exod. 3, 14.)*

5. et a Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, et princeps regum terrae, qui dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, *(I. Cor. 15, 21. Hebr. 9, 14.)*

6. et fecit nos regnum et sacerdotes Deo et Patri suo: Ipsi gloria, et imperium in saecula saeculorum: Amen.

7. Ecce, venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terrae: Etiam: Amen. *(Isai. 3, 13. Matth. 24, 30. Judae 14).*

8. Ego sum Alpha et Omega, principium et finis, dicit Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est, omnipotens. *(Isai. 41, 4. Infr. 21, 6.)*

2. który świadectwo wydał słowu Bożemu, y świadectwo Jezusa Chrystusa, cokolwiek widział.

3. Błogosławiony który czyta, y słucha słów proroctwa tego: y zachowywa to co w nim iest napisano: abowiem czas iest blisko.

4. Jan siedmi kościołóm które są w Azyiéy. Łaska wam y pokóy od tego który iest, y który był, y który przydzie, y od siedmi duchów którzy są przed oblicznością stolice iego,

5. y od Jezusa Chrystusa który iest wierny świadek, piérworodny umarłych, y książę królów ziemie, który nas umiłował, y omył nas z grzéchów naszych we krwi swoiéy,

6. y uczynił nas królestwem y kapłany Bogu y Oycu swemu, iemu chwała y władza na wieki wieków. Amen.

7. Oto idzie z obłokami, y uyźrzy go wszelkie oko, y którzy go przebili, y bić się będą dla niego wszytkie pokolenia ziemie: Tak, Amen.

8. Jam iest Alpha y Omega, początek y koniec, mówi Pan Bóg, który iest, y który był, y który przydzie wszechmogący.

---

proroctwo. — *Przez anioła swojego, słudze swemu Janowi.* Całe więc to objawienie podała Trójca Przenajświętsza Chrystusowi jako człowiekowi, Chrystus aniołowi, anioł Janowi, Jan Kościołowi.

2. *Który świadectwo wydał słowu Bożemu.* Który poświadczył słowo Boże; który to objawienie napisał i poświadczył, że ono jest od Boga.— *I świadectwo Jezusa Chrystusa.* S. Jan napisał to objawienie, które jest świadectwem Chrystusa; gdyż Chrystus przekazał je aniołowi, anioł zaś S. Janowi, jakeśmy wyżéj powiedzieli. — *Cokolwiek widział.* S. Jan, gdy te widzenia były mu ukazane.

3. *Błogosławiony, który czyta i słucha.* Jak gdyby rzekł: Bardzo pożyteczna jest to, co się tu zawiera, czytać, wyrozumieć i zachować. — *Zachowywa to, co w niem jest napisano.* Już stosując się do przestrog jakie się dają *np.* biskupom i kościołom Azyi, w rozdziale 2, i 3; już rzecz przeczytaną chowając w pobożnéj pamięci, jak przystało na słowo Boże, zwłaszcza, gdy tak przepowiada przyszłość, iż razem poprawia obyczaje.— *Czas jest blizko.* Jak gdyby rzekł: Błogosławiony kto czyta i zachowuje to proroctwo, ponieważ czas jest blizko i pora do korzystania z tego proroctwa.

4. *Siedmiu kościołom.* Które wylicza w rozdziale 2. i 3. Co zaś pisze do tych siedmiu, pisze dla wszystkich innych; jak S. Paweł co napisał do Rzymian albo do Koryntyan, napisał też razem dla pożytku wszystkich wiernych. — *Które są w Azyi.* Mniejszéj, która jest częścią Azyi właściwéj, jak podaje Ptolom. *(Xię. 5 Georg. roz. 2)* — *Łaska wam i pokoj.* Takie jest pozdrowienie apostolskie, w którém życzy łaski od Pana Boga i wszelkiego dobra (to bowiém w hebrajskim języku znaczy *pokój)* — *Od tego, który jest i który był.* Od Boga. W texcie greckim, od tego, którego imie *Istota, Byt;* i tak samo rozumieć należy następujące wyrazy *który był i ma przyjść.* — *I który przyjdzie.* Na sąd. To właściwie odnosi się do Chrystusa, który świat będzie sądził.—*Od siedmiu duchów.* Te duchy, w liczbie siedmiu, są to pierwszorzędni aniołowie, którzy stoją przed obliczem Boga, gotowi na wszelki jego rozkaz, jako główni wykonawcy jego woli i rządów. Ich więc, jako pierwszych sług Boga, a nie zaś żeby co mogli sami z siebie, prosi apostoł o łaskę dla swoich spółwyznawców. Kto bowiem na dworze monarchy posiada łaskę i przychylność głównych dworzan, ten pospolicie ma łaskę i u samego monarchy. P. W.

5. *Który jest wieczny świadek.* Prawdziwy. — *Pierworodny umarłych.* Pierwszy który powstał z umarłych do życia błogosławionego i nieśmiertelnego. — *Książe królów ziemi.* Któremu są poddani monarchowie i królowie ziemi.

6. *I uczynił nas królestwem.* Ażeby w niém królował, obecnie przez łaskę, a w życiu przyszłém przez chwałę. — *I kapłanami Bogu.* Kapłanami zowią się wszyscy wierni Chrystusowi, ponieważ są żywemi członkami najwyższego kapłana, Chrystusa. Albo że codzień siebie ofiarują Bogu przez żal za grzechy, modlitwę i inne dobre uczynki, jak czytamy w psalmie 50, 19: *Ofiara Bogu duch strapiony,* i w psalmie 49, 14: *Ofiaruj Bogu ofiarę chwały.* — *Bogu i Ojcu swemu.* Bogu, który jest Ojcem Chrystusa.—*Jemu chwała i władza.* Niech będzie. Powinniśmy bowiem życzyć, ażeby wszyscy go czcili, wielbili i wszyscy przykazaniom jego byli posłuszni. Patrz Wujka.

7. *Oto idzie z obłokami.* Jak gdyby rzekł: Prędko przyjdzie Chrystus na sąd i już w duchu proroczym widzę go zdaleka przychodzącego. — *I którzy go przebili.* W czasie ukrzyżowania. Przywodzi miejsce z Zacharyasza roz. 12, w. 10. — *I bić się będą.* W piersi, jak zwykle to czynią żalem przejęci.—*Dla niego.* Z jego powodu, to jest że go nie przyjęli i nie usłuchali opowiadania Ewangelii. — *Wszystkie pokolenia ziemi.* Nie tylko żydzi, lecz też wszyscy inni, którzy albo wiary nie przyjęli albo odpowiednich wierze swéj uczynków nie pełnili. — *Tak, Amen.* Tak będzie niezawodnie.

8. *Jam jest Alpha i Omega.* Mówi tu Bóg w Trójcy jedyny, który S. Janowi natchnął te słowa: *Oto idzie z obłokami i t. d.* A ponieważ mocno to był potwierdził, mówiąc *Tak, Amen,* teraz wykazuje przyczynę swojego wyroku, jak gdyby rzekł: Jak z pomiędzy wszystkiego jestem piewszy i wszystkich ludzi stworzyłem, tak też jestem końcem, do którego wszyscy kiedyś przyjdą, aby byli sądzeni i stosowną do zasług odebrali zapłatę; co wówczas nastąpi, gdy pod koniec świata ukaże się Chrystus, któremu oddałem władzę sądzenia. — *Który jest i który był.* Patrz wiersz 4.— *Wszechmogący.* Ażeby wszyscy zrozumieli i uwierzyli że co się przepowiada, nastąpi niezawodnie, ponieważ

9. Ego Joannes frater vester, et particeps in tribulatione et regno et patientia in Christo Jesu, fui in insula, quae appellatur Patmos propter verbum Dei et testimonium Jesu:
10. fui in spiritu in Dominica die, et audivi post me vocem magnam, tamquam tubae,
11. dicentis: Quod vides, scribe in libro, et mitte septem ecclesiis quae sunt in Asia, Epheso et Smyrnae, et Pergamo et Thyatirae, et Sardis et Philadelphiae, et Laodiciae:
12. et conversus sum, ut viderem vocem, quae loquebatur mecum: et conversus vidi septem candelabra aurea,
13. et in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podere, et praecinctum ad mamillas zona aurea;
13. caput autem ejus et capilli erant candidi tamquam lana alba, et tamquam nix; et oculi ejus tamquam flamma ignis;
15. et pedes ejus similes aurichalco, sicut in camino ardenti; et vox illius tamquam vox aquarum multarum;

9. Ja Jan, brat wasz y ucześnik ucisku, y w królestwie, y w ciérpliwości w Chrystusie Jezusie, byłem na wyspie, którą zową Patmos, dla słowa Bożego, y świadectwa Jezusa.
10. Byłem w duchu w dzień Pański, y słyszałem głos za sobą wielki iako trąby
11. mówiącéy: Co widzisz, napisz w księgi: y pośli siedmi kościołóm które są w Azyiéy, Ephezowi, y Smirnie, y Pergamowi, y Thiatyrze, y Sardowi, y Philadelphiiéy, y Laodyciiéy:
12. i obróciłem się, abym obaczył głos który mówił ze mną. A obróciwszy się uyźrzałem siedm lichtarzów złotych:
13. a w pośrzodku siedmi lichtarzów złotych podobnego Synowi człowieczemu, obleczonego w długą szatę, y przepasanego u piersi pasem złotym:
14. a głowa iego y włosy były białe iako wełna biała, y iako śnieg, a oczy iego iako płomień ognia;
15. a nogi iego podobne mosiądzowi, iakoby w piecu rozpalonemu; a głos iego iako głos wiela wód:

Bóg jest wszechmogący, którego woli nikt oprzeć się nie zdoła.

9. *Brat wasz.* W tejże samej wierze. — *Uczęstnik ucisku.* To mówi, ponieważ i sam doświadczył srogości Domicyana, prześladowcy chrześcian, i na wyspę Patmos był zesłany. — *I w królestwie.* Jak gdyby rzekł: Tego samego królestwa niebieskiego spodziewam się co i wy.—*I w cierpliwości.* Sam też trudzę się i wiele ponoszę przykrości w nadziei pociechy i nagrody od Boga.—*W Chrystusie Jezusie.* Dla Jezusa Chrystusa. Albo uczęstnik cierpliwości Jezusa Chrystusa, to jest cierpliwości chrześciańskiéj, która wszystko znosi i nie ma nienawiści ku prześladowcom.—*Patmos.* Wyspa, na morzu Ikaryjskiém niedaleko wyspy Krety. —*Dla słowa Bożego i świadectwa Jezusa.* Za opowiadanie ewangelii i świadczenie, że Jezus Chrystus jest Messyaszem i Bogiem.

10. *Byłem w duchu.* Wpadłem w zachwycenie.—*I usłyszałem głos za sobą wielki.* Ten głos był słyszany z tyłu, przez co się wyraża, iż to objawienie jest z Ducha Ś., ponieważ Duch S. nie jest widziany od ludzi; dla tego więc, gdy ich naucza i przestrzega, tak czyni, iż uszy słyszą *słowa upominającego z tyłu*, jak mówi Izaijasz w roz. 30, wierszu 21. Powtóre, że prześladowania tu od S. Jana słyszane, wnet po S. Janie miały nastąpić, za Adryana, Antonina i t. d. Prócz tego zdaje się, iż to był głos zwyczajny, którym Bóg przez aniołów przemówił. — *Jako trąby.* Trąba oznacza, iż chce Chrystus, ażeby to, co S. Jan miał zobaczyć, do powszechnéj doszło wiadomości. P. Wujka.

11. *Mówiącej.* Ten przeto głos, silny i rozlegający się jak głos trąby, mówił wyraźnie.—*Efezowi.* O tych miastach powiemy niżéj na właściwém miejscu.

12. *Abym obaczył głos.* Abym zobaczył, zkąd pochodzi głos, albo kto przemawia. *Abym zobaczył* może też znaczyć *abym poznał*, co się do wszystkich zmysłów zarówno zwykło się odnosić. Tak Exod. r. 20, w. 18. czytamy: *wszystek lud widział głosy*, to jest słyszał. —*Ujrzałem siedm lichtarzów złotych.* Zdaje się, iż te lichtarze były podobne do tego, który zrobił Mojżesz w przybytku, i do tych dziesięciu, które postawił Salomon w kościele, do nich bowiém to stosuje. Dla tego to i Chrystusa widział obleczonego w długą suknią, jakby kapłana. Tak więc każdy z tych lichtarzy miał siedm ramion jaśniejących u wierzchu światłością. Otoż lichtarz oznacza kościoł; tak bowiém mówi S. Jan w wierszu 20: *Siedm lichtarzów, są siedm kościołów.* I to bardzo właściwie: gdyż naprzód Kościoł jest widzialny i bijący w oczy jak lichtarz; powtóre światło świata, to jest Chrystusa i jego naukę światu okazuje; potrzecie, jest wzniesiony dla rzeczy boskich i niebieskich; poczwarte jest złoty dla miłości Boga i bliźniego, i jako złoto, ogniem i młotami prześladowań, doświadcza się, rozszerza i kształci.

13. *Podobnego synowi człowieczemu.* Anioła który wyobrażał osobę Chrystusa, i dla lepszego doń podobieństwa, był widziany podobnym synowi człowieczemu.—*Obleczonego w długą szatę.* Kapłańską, lnianą, sięgającą do kostek. Tak utrzymują Ribera, Pererius i Alcazar. Kornelius zaś mniema, iż była to raczéj tunika hyacyntowa, która była właściwym ubiorem najwyższego kapłana. Chrystus bowiém ukazuje się tu w takiéj postaci, któraby nam przedstawiała jego urząd kapłański względem tych kościołów i wszelkich innych, które karci, uczy, przestrzega, udoskonala. —*Przepasanego u piersi pasem złotym.* Stosuje to do paska dawnych kapłanów wyższego i niższego stopnia; którzy, jak utrzymuje Józef, *(w Xiędze 3. Starożyt. roz. 10)* tak się wysoko podpasywali, iż na sukni lnianéj pasek przechodził trochę tylko niżéj pachy. Pas złoty opasujący suknie i ciało, i przydający temu ostatniemu mocy i krzepkości, oznacza naukę świętą ze wszystkiemi środkami zbawienia, która rozum, wyobraźnię, ciało i wszystkie ruchy chrześcian układa, od występków powściąga a do Boga i prawa Bożego przywiązuje. Jest zaś złoty, ponieważ to czyni, nie przez bojaźń lecz przez miłość ku Bogu. Kto chce wiedzieć jakie inne znaczenia przypisują się temu pasowi, niechaj czyta Korneliusza a Lapide.

14. *A głowa jego i włosy były białe.* Włosy białe albo siwe oznaczają wieczność Chrystusa. —*Oczy jego jako płomień ognia.* Pałające oczy Chrystusa oznaczają gniew jego i pomstę na prześladowców chrześcian i innych bezbożnych.

15. *Nogi jego podobne mosiądzowi, jakoby w piecu rozpalonemu.* Zamiast mosiądzu, w texcie greckim jest z miedzi Libańskiéj, dla tego, że się z Libanu dobywa. Myśl tedy jest: Nogi Chrystusa były podobne do miedzi, nie zimnéj lecz rozpalonéj i płomieniejącéj, jaką być zwykła, gdy się roztapia w piecu. Ludzka natura Chrystusa, która się oznacza przez nogi, jak bóstwo przez głowę, w ogniu męki i krzyża nabrała

16. et habebat in dextera sua stellas septem; et de ore ejus gladius utraque parte acutus exibat; et facies ejus sicut sol lucet in virtute sua.
17. Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes ejus tamquam mortuus. Et posuit dexteram suam super me, dicens: Noli timere: Ego sum primus et novissimus, *(Supr. v. 8. Infr. 21. 6).*
18. et vivus: et fui mortuus, et ecce sum vivens in saecula saeculorum, et hąbeo claves mortis et inferni.
19. Scribe ergo, quae vidisti, et quae sunt, et quae oportet fieri post haec.
20. Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, et septem candelabra aurea: septem stellae Angeli sunt septem ecclesiarum: et candelabra septem, septem ecclesiae sunt.

16. a miał w swéy prawéy ręce siedm gwiazd: a z ust iego miecz z obu strón ostry wychodził: a oblicze iego, iako słońce świéci w swéy mocy.
17. A gdym go uyźrzał, upadłem do nóg iego iako martwy. Y włożył prawą rękę swoię na mię, mówiąc: Nie bóy się: Jam iest piérwszy y ostateczny,
18. y żywy, y byłem umarły, a oto iestem żywiący na wieki wieków, y mam klucze śmierci y piekła.
19. Napisz tedy coś widział, y co iest, y co się dziać ma napotym.
20. Taiemnicę siedmi gwiazd któreś widział w prawéy ręce moiéy, y siedm lichtarzów złotych. Siedm gwiazd, są anyołowie siedmi kościołów: a siedm lichtarzów, są siedm kościołów.

Wykłady trudniejszych miejsc X. J. Wujka.

Roz. 1. w. 4.—*I od siedmi duchów.* Siedm duchów, nie znacząć siedmi ministrów (jako Czechowic bredzi), bo ministrowie jako łaski i pokoju nikomu dać nie mogą, tak nie są przed oblicznością stolice Bożéj: Ale albo samego Ducha Ś. z siedmiorakiemi dary jego: albo raczéj siedmi aniołów: jako i niżéj r. 5, w. 6; i do Żyd. 1, 14. Kędy obacz, iż Jan Ś. żąda łaski i pokoju nie tylko od Boga, ale i od aniołów. Jako i katolicy kiedy mówią: Tak mi Pan Bóg pomóż, i wszyscy święci. Patrz Dzieje 15, 28.

6. *Uczynił nas królestwem i kapłany.* Nie iżby wszyscy wierni byli prawymi kapłany, którzyby moc mieli przepowiadania słowa Bożego, i sprawowania świętych Sakramentów (jako sektarze uczą). Ale iż wszyscy chrześcijanie mają ofiarę chwały Bogu co dzień ofiarować: a wedle nauki Pawła Ś. ciała swoje za ofiarę żywą, świętą i Bogu miłą wystawować. (Patrz I. Piotra 2, 5. Objaw. 5, 10. Żyd. 13, 15. Rzym. 12, 1).

10. *W dzień Pański.* Dzień Niedzielny dniem Pańskim nazywa, (jako nie tylko Doktorowie katoliccy wszyscy, ale i sami Lutrowie wykładają: o którym też jest wzmianka w Dziejach 20, 7; i w I. Kor. 16, 2), iż się w ten dzień Pan Chrystus narodził, i zmartwychwstał, i zesłał Ducha Ś., który przeto Apostołowie miasto szabbatu żydowskiego chrześcijanom święcić rozkazali: nie tylko bez pisma, ale przeciw wyraźnemu pismu starego zakonu, które szabbat święcić rozkazowało. Aby kto nie mniemał, żebyśmy to tylko trzymać mieli, co jest napisano. A tać jest jedna z tradycyi i ustaw apostolskich bez pisma podanych: którą i nowoewangelikowie radzi nie radzi chować muszą bez pisma żadnego. Sam Czechowic chce być mędrszy nade wszystkie, powiadając, iż dzień Pański pismo ś. zowie nie Niedzielę, ale dzień sądny. A w têm się głupiec nie czuje, iż tu Jan S. nie o dniu sądnym, ale o niedzielnym mówi: a iż tu nie stoi *Dies Domini,* ἡμέρα τοῦ κυρίυ, jako w Dzie. 2, 20 i na innych miejscach, gdzie jest rzecz o dniu sądnym. Ale *Dies Dominica.* ἡ κυριακὴ ἡμέρα. co się tylko o Niedzieli rozumie. Bo tak i Grekowie dzień Niedzielny zowią. (Magd. cent. 1 lib. 2, cap. 6).

18. *Jamci jest pierwszy i ostateczny.* Oto widzisz, że Chrystus ten, który umarł za nas według człowieczeństwa, według bóstwa jest prawy Bóg, wieczny, pierwszy i ostateczny, także jako i Ojciec. (Isai. 41, 44 i 48); za czém idzie, iż Chrystus jest jedno z Ojcem, i tenże Bóg Izraelski. (Objaw. 2, 8).

najwyższéj jasności i mocy dla podeptánia Domicyana i innych swoich nieprzyjaciół, i do spalenia ich ogniem nieugaszonym. —*Głos jego jako głos wiela wód.* Głos Chrystusa był silny i donośny jakim bywa zazwyczaj łoskot wiela wód gwałtownie spadających. S. Grzegorz i inni rozumieją przez to, iż opowiadanie Ewangelii tak było głośne, iż się po całym świecie rozeszło.

16. *Miał w swej prawej ręce siedm gwiazd.* Te siedm gwiazd oznaczają siedmiu aniołów, to jest siedmiu biskupów, jak się otwarcie powiada w ostatnim wierszu tego rozdziału; są oni gwiazdami, ponieważ nauką i przykładem przyświecać powinni swoim podwładnym. Są zaś w prawéj ręce Chrystusa, ponieważ wyższe zajmują stanowisko i większą posiadają godność; albo też że Bóg większą nad nimi ma opiekę, więcéj ich zachowuje i strzeże—*Z ust jego miecz z obu stron ostry wychodził.* Zdaje się, iż ten obosieczny miecz oznacza wyrok potępienia i samo potępienie jako też i kary wieczne, któremi Chrystus w dzień sądu, bezbożnych dojmie do żywego i straci ich do piekła czyli na śmierć powtórną. —*Jako słońce świeci w swéj mocy.* Gdy słońce najwyżéj jest podniesione i najsilniejszym bije blaskiem. Oznacza się przez to chwała ciała Chrystusowego, które nakształt słońca jaśnieje teraz w niebie, zajaśniało w przemienieniu i zaświeci w dzień sądu.

17. *Upadłem do nog jego.* Przez uszanowanie, i z wielkiego strachu jakby nieżywy.—*Włożył rękę swoję na mnie.* Podniosł mię upadającego z przestrachu, ocucił i orzeźwił. Tak Daniel w roz. 8, w. 18. powiada: *Padłem twarzą na ziemię, i dotknął się mnie, i postawił mię na nogach moich. —Jam jest pierwszy i ostateczny.* Jam jest Alpha i Omega; jam jest początkiem i końcem; jak gdyby rzekł: Ja jestem Bogiem, wszystkich rzeczy Stwórcą i końcem.

18. *I żywy.* Teraz żyję. —*I byłem umarły.* Na krzyżu. —*Oto jestem żyjący.* Przez zmartwychwstanie powrócony do życia, które będzie trwało na wieki.—*Mam klucze śmierci i piekła.* Mam władzę nad życiem i śmiercią, mam moc ożywić i zabić. Jak gdyby rzekł: nie lękajcie się tyranów; u mnie są klucze życia i śmierci. Przeciw woli mojéj nic wam złego nie zrobią i was nie zabiją prześladowcy kościoła. Patrz Wujka.

19. *Coś widział.* Co dotąd opowiedział.—*I co jest.* Co się teraz dzieje w Kościele. —*I co się dziać ma na potem.* Pod Trajanem i innymi cesarzami, którzy Kościoł prześladować będą, a najbardziéj pod koniec świata.

20. *Tajemnicę.* To co się przez nią oznacza.—*Aniołowie siedmiu kościołów.* Biskupi, jak się pokaże z rozdziału następującego. —*Są siedm kościołów.* Dla czego kościoły zowią się lichtarzami, objaśniliśmy wyżéj w wierszu 12. Mówi o siedmiu kościołach Azyi mniejszéj, które późniéj wymieni. Patrz Wujka.

20. *Siedm gwiazd są aniołowie.* Biskupi są gwiazdami Kościoła, jako same kościoły są złote lichtarze świata. Czém się znaczy, iż Pan Chrystus w samym Kościele katolickim prawdę chowa, a to przez posługę Biskupów porządnie obranych: a iż prawdy Chrystusowéj żaden szukać nie ma po kąciech i zborach kacerskich: ale u porządnych Biskupów i pasterzów kościelnych: i na lichtarzu który świeci wszystkiemu domowi Bożemu. (Mat. 24, 23. Mat. 5, 15.)

CAPUT II.

O widzeniu odnoszącém się do kościołów Azyi: Effezu, Smyrny, Pergamu i Tyatyry.

1. Angelo Ephesi ecclesiae scribe: Haec dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum:

2. Scio opera tua, et laborem, et patientiam tuam, et quia non potes sustinere malos, et tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, et non sunt, et invenisti eos mendaces:

3. et patientiam habes, et sustinuisti propter nomen meum, et non defecisti.

4. Sed habeo adversum te, quod charitatem tuam primam reliquisti.

5. Memor esto itaque, unde excideris, et age poenitentiam, et prima opera fac: sin autem, venio tibi, et movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi poenitentiam egeris.

6. Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quae et ego odi.

7. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis: Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod est in Paradiso Dei mei.

8. Et Angelo Smyrnae ecclesiae scribe: Haec dicit primus et novissimus, qui fuit mortuus, et vivit:

9. Scio tribulationem tuam et paupertatem tuam, sed dives es, et blasphemaris ab his, qui se dicunt Judaeos esse, et non sunt, sed sunt synagoga satanae.

ROZDZIAŁ 2.

1. Aniołowi Ephezkiego kościoła napisz: To mówi, który trzyma siedm gwiazd w prawicy swéy, który chodzi między siedmią lichtarzów złotych:

2. Wiém sprawy twoie, y pracą, y ciérpliwość twoię: a iż nie możesz ciérpieć złych, y doświadczałeś tych którzy się mienią bydź Apostoły a nie są, y nalazłeś ie kłamcami:

3. y masz cierpliwość, y znaszałeś dla imienia mego: a nie ustałeś.

4. Ale mam przeciw tobie, żeś miłość twoię piérwszą opuścił.

5. Pamiętayże tedy zkądeś wypadł: y czyń pokutę, a uczynki piérwsze czyń. A ieśli nie, przidę tobie, a poruszę lichtarz twóy z mieysca swego, ieśli nie będziesz pokuty czynił.

6. Ale to masz, iż nienawidzisz uczynków Nikolaitów, których y ia nienawidzę.

7. Kto ma ucho, niech słucha co Duch mówi kościołóm, Zwycięzcy dam ieść z drzewa żywota, które iest w raiu Boga moiego.

8. A anyołowi kościoła Smyrneńskiego napisz: Toć mówi piérwszy y ostatni, który był umarł, y żywie:

9. Znam ucisk twóy, y ubóstwo twoie, aleś iest bogaty: y bluźnią cię ci, którzy się powiadaią bydź Żydmi, a nie są: ale są bóżnicą szatańską.

R. 2.—1. *Aniołowi Efezkiego kościoła.* Biskupowi Efezkiemu, którym według powszechnie przyjętéj opinii, był ś. Tymoteusz. Efez zaś był stolicą Azyi Mniejszéj. Patrz Wujka.

2. *Sprawy twoje.* Dobre i pożyteczne Kościołowi, któreś wykonywał piérwéj nim ostygła w tobie miłość.—*Pracę.* Poniesioną dla zbawienia dusz.—*I cierpliwość twoję.* W znoszeniu trudów i przeciwności.—*A iż nie możesz cierpieć złych.* Jawnych grzeszników znosić nie możesz, tak iż albo ich poprawisz, albo wyłączasz z Kościoła. — *I doświadczałeś tych, którzy się mienią być Apostoły.* Zbadałeś i skarciłeś tych, którzy fałszywie sobie tytuł apostołów przybierają.

3. *Znosiłeś dla imienia mego.* Prześladowania i troski dla mnie i dla Ewangelii.—*A nie ustałeś.* Pokonany pracą, lecz wszystko mężnie zniosłeś.

4. *Żeś miłość pierwszą twoję opuścił.* Nie przez grzech śmiertelny, lecz że cokolwiek spuścił z owéj piérwszéj żarliwości w nawracaniu pogan i prowadzeniu chrześcian do wyższéj doskonałości. — Przyczyną tego być mogło, albo iż widział zacięty opor Efezyan, czcicieli Dyany, albo że długie i ustawiczne prace już go były nieco zniechęciły.

5. *Zkądeś wypadł.* Jak wiele zwolniłeś w żarliwości i jak do siebie samego stałeś się niepodobnym.—*Przyjdę tobie.* Przyjdę dla ukarania ciebie. — *Poruszę lichtarz twój z miejsca swego.* Odbiorę od ciebie kościoł, żebyś nie był jego głową i biskupem, i oddam go innemu. Kościoł, jak widzieliśmy wyżéj, oznacza się przez lichtarz, Kościoł zaś zrusza się z miejsca, to jest ze stanu swego, gdy od jednéj głowy, to jest od biskupa przechodzi do innego i jemu się oddaje do rządzenia. Patrz Wujka.

6. *Ale to masz.* Dobrego.—*Nienawidzisz uczynków Nikolaitów.* Którzy pochwalali wszeteczeństwo ze wszystkiemi bez różnicy kobiétami, nie wyłączając zamężnych. Nazywali się Nikolaitami od założyciela swojego Mikołaja, którego niektórzy mają za jednego z siedmiu dyakonów ustanowionych przez apostołów.— Patrz wykład Dziej. Apost. 6, 5. Patrz Wujka.

7. *Kto ma ucho, niech słucha.* Rozumie ucho duchowne, gotowe zrozumieć i wykonać, jak czytamy u Mateusza 13, 19: *Kto ma uszy ku słuchaniu, niechaj słucha.* — *Co Duch mówi Kościołom.* Duch Ś., który mówi przez proroków.—*Zwycięzcy.* Świata, ciała i czarta, jak zwyciężyli i zwyciężają męczennicy i inni święci. Albo zwyciężającemu opuszczenie się i ociężałość przez pokutę i przez stanowcze skierowanie umysłu do spraw pierwotnych i do dawniejszéj żarliwości, płynącéj z miłości ku Bogu i bliźniemu.—*Dam jeść z drzewa żywota.* Tém drzewem żywota jest posiadanie Boga i szczęśliwość, i wynikająca ztąd nieśmiertelność.

8. *Aniołowi kościoła Smirneńskiego napisz.* Biskupowi Smirny. Smirna jest miastem także w Azyi Mniejszéj. Tym biskupem miał być ś. Polikarp.—*Toć mówi pierwszy i ostatni.* Patrz roz. 1, w. 17.

9. *Ucisk twój.* Którego doznajesz od niewiernych prześladowców.—*I ubóstwo twoje.* Do którego zostałeś do-

10. Nihil horum timeas, quae passurus es. Ecce, missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem, ut tentemini, et habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae.

11. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis: Qui vicerit, non laedetur a morte secunda.

12. Et Angelo Pergami ecclesiae scribe: Haec dicit, qui habet rhomphaeam utraque parte acutam:

13. Scio, ubi habitas, ubi sedes est satanae, et tenes nomen meum, et non negasti fidem meam. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi satanas habitat.

14. Sed habeo adversus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere et fornicari: *(Num. 24, 3)*.

15. ita habes et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.

16. Similiter poenitentiam age: si quo minus, veniam tibi cito, et pugnabo cum illis in gladio oris mei.

17. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis: Vincenti dabo manna absconditum, et dabo illi calculum candidum et in calculo nomen novum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.

10. Nic się nie bóy tego co masz cierpieć. Oto ma wrzucić dyabel niektóre z was do ciemnice abyście byli kuszeni: y będziecie mieć ucisk przez dziesięć dni. Bądź wierny aż do śmierci: a damci wieniec żywota.

11. Kto ma ucho, niech słucha co Duch mówi kościołóm: Kto zwycięży, nie będzie obrażon od wtórey śmierci.

12. A aniołowi kościoła Pergamskiego napisz: To mówi ten który ma miecz z obudwu stron ostry:

13. Wiem gdzie mieszkasz, gdzie iest stolica szatańska: y trzymasz imię moie, y nie zaprzałeś się wiary moiey. Y w one dni, Antypas świadek móy wierny, który zabit iest u was, gdzie szatan mieszka.

14. Ale mam przeciwko tobie trochę: iż tam masz trzymaiące naukę Balaamowę, który uczył Balaka aby wrzucał zgorszenie przed syny Izraelskie, żeby iedli y porubstwo płodzili:

15. także masz y ty trzymaiące naukę Nikolaitów;

16. tymże sposobem pokutę czyń: A ieśli nie, przydę tobie rychło, y będę walczył z nimi mieczem ust moich.

17. Kto ma ucho, niech słucha co Duch mówi kościołóm: Zwycięzcy dam mannę skrytą: y dam mu kamyk biały: a na kamyku, imię nowe napisane, którego nikt nie zna, iedno który bierze.

prowadzony przez wydarcie tobie majątku, dla tego żeś chrześcianin. O ubóstwie tego rodzaju mówi ś. Paweł w liście do Żydów 10, 35: *Złupienie majętności waszych przyjęliście z weselem.—Aleś jest bogaty.* W łaskę i dobra duchowne, masz ufność w Bogu i nadzieję w jego opatrzności.— *I bluźnią cię.* Potwarzają cię, rozgłaszając jakobyś był zaciętym wrogiem zakonu Mojżeszowego i judaizmu, a zamilczając o twojéj pobożności.—*A nie są.* Prawdziwymi żydami, ponieważ nie uznają Chrystusa za Boga, którego czcili i opowiadali starzy żydowscy patryarchowie i prorocy.— *Bożnicą szatańską.* Zgromadzenie bezbożne, słuchające szatana i z jego poduszczenia srożące się na chrześcian.

10. *Ma wrzucić djabeł niektórych z was do więzienia.* Że tak się stało widzimy *z Księgi 4, roz. 15. Historyi Kościel. przez Euzebiusza, i z Księgi 3, roz. 36. Hist. Koś. przez Nicefora.—Abyście byli kuszeni.* Abyście rozmaitemi mękami byli dręczeni i doświadczani. —*Przez dziesięć dni.* Przez wiele dni. Tak Hiob powiada 19, 3: *Oto dziesięć kroć zawstydzacie mię.* To jest wielokrotnie. Podobne wyrażenie znajduje się w Num. 14, 22 i w 1. Królew. 1, 8.—*Wierny.* Ażebyś pobożności i prawdy nie odstąpił.— *Dam ci wieniec żywota.* Jako wieniec za walkę swoję otrzymasz żywot wieczny.

11. *Kto ma ucho.* Patrz w. 7. *Nie będzie obrażon od wtóréj śmierci.* Śmierć ciała jest pierwszą śmiercią; śmiercią powtórną jest potępienie duszy.

12. *Aniołowi kościoła Pergamskiego.* Pergam był najznakomitszém miastem w Azyi Mniejszéj. Kto był tym biskupem, niewiadomo.— *Który ma miecz z obudwu stron ostry.* O tym mieczu była wzmianka w rozdziale 1, w. 16.— Ten symbol pokazuje naprzód, że lękać się potrzeba nie cesarza prześladowcy, lecz Chrystusa, który ciało i duszę obosiecznym swoim mieczem może rozsiekać i zgubić; powtóre, że biskup powinien naśladować Chrystusa, ażeby odważnie i śmiało podnosić obosieczny miecz słowa Bożego przeciwko Nikolaitom i innym kacerzom.

13. *Wiem gdzie mieszkasz.* Wiem jakie jest usposobienie kraju, w którym jesteś biskupem.— *Gdzie jest stolica szatańska.* Gdzie szatan częścią przez pogan, a częścią przez Nikolaitów panuje.—*Trzymasz imie moje.* Pomimo tego trwasz w wierze statecznie.—*I w one dni.* Nie zaprzałeś się wiary mojéj nawet w owe dni, w których więcéj srożyli się nieprzyjaciele imienia chrześciańskiego, gdy Antypas, wierny mój męczennik (świadek) u was zabity został. Antypas był biskupem Pergamu, którego męczeństwo mamy u Suryusza opisane pod dniem 11 Kwietnia.

14. *Mam przeciwko tobie trochę.* Mam kilka przeciw tobie zarzutów i chciałbym, abyś poprawił i zgładził przez pokutę w czém wykroczyłeś.—*Trzymających naukę Balaamową.* Sprawiedliwie zwolenników nauki Nikolaitów nazywa trzymającymi naukę Balaama, ponieważ jak Balaam ośmielał Hebrajczyków do pożywania pokarmów z ofiar zabitych na cześć bałwana Beelfegor i do wszeteczeństwa z cudzoziemskiemi kobietami; tak Nikolaici nic złego nie widzieli w występnym stosunku ze wszystkiemi bez różnicy kobietami, chcieli, żeby żony były wspólne i jedli z ofiar składanych bałwanom.- *Wrzucał zgorszenie.* Posyłał kobiety, któreby swoją pięknością były zgorszeniem dla Hebrajczyków i do grzechu przywiodły. Czytaj historyą Num. rozd. 24. Patrz W.

16. *Tymże sposobem pokutę czyń.* Jak rozkazałem i biskupowi Efezkiemu.— *Przyjdę tobie rychło.* Przyjdę ukarać ciebie za niedbalstwo.—*I będę walczył z nimi mieczem ust moich.* Na tych, którzy trzymają się nauki Nikolaitów, wydam wyrok śmierci i spełnię go na nich przez moich sług.

17. *Zwycięzcy dam mannę skrytą.* Kto zwalczy postępki i błędy Nikolaitów jako też lękliwość, która ci przeszkadza śmiało przeciw Nikolaitom wystąpić. — *Dam mannę skrytą.* Pociech duchownych, które się udzielają mężnie walczącym z występkami, herezyami i kacerstwami. Zowie się *skrytą,* to jest nieznaną tym, którzy tego nie doświadczyli, albo schowaną na miej-

18. Et Angelo Thyatirae ecclesiae scribe: Haec
dicit Filius Dei, qui habet oculos tamquam flammam
ignis, et pedes ejus similes aurichalco:
19. Novi opera tua, et fidem et charitatem
tuam, et ministerium et patientiam tuam, et opera
tua novissima plura prioribus.
20. Sed habeo adversus te pauca, quia permittis
mulierem Jezabel, quae se dicit propheten,
docere et seducere servos meos, fornicari et manducare
de idolothytis.
21. Et dedi illi tempus, ut poenitentiam ageret,
et non vult poenitere a fornicatione sua.
22. Ecce, mittam eam in lectum, et qui moechantur
cum ea, in tribulatione maxima erunt,
nisi poenitentiam ab operibus suis egerint:
23. et filios ejus interficiam in morte, et scient
omnes ecclesiae, quia ego sum scrutans renes et
corda, et dabo unicuique vestrum secundum opera
sua. Vobis autem dico, *(I. Reg. 16, 7. Psal. 7, 10. Jer. 11, 20.)*
24. et ceteris, qui Thyatirae estis: Quicunque
non habent doctrinam hanc, et qui non cognoverunt
altitudines satanae, quemadmodum dicunt, non mittam
super vos aliud pondus:
25. tamen id, quod habetis, tenete, donec veniam.

18. A anyołowi Tyatyrskiego kościoła napisz:
To mówi Syn Boży, który ma oczy iako płomień
ogniowy, a nogi iego podobne mosiądzowi:
19. Znam uczynki twoie, y wiarę y miłość twoię,
y posługowanie y cierpliwość twoię, y uczynki
twoie ostatnie których więcéy niż piérwszych.
20. Ale mam przeciwko tobie trochę: iż niewieście
Jezabel, która się mieni bydź prorokinią,
dopuszczasz uczyć y zwodzić sługi moie, żeby porubstwo
płodzili, y rzeczy bałwanóm ofiarowane iedli.
21. Y dałem iéy czas aby pokutę czyniła: a niechce
pokutować z porubstwa swego.
22. Oto porzucę ią na łoże: a którzy z nią cudzołożą,
w ucisku barzo wielkim będą, ieśliby niepokutowali
z uczynków swoich:
23. a syny iéy pobiję śmiercią: y poznaią wszytkie
kościoły iżem ia iest który badam się nérek y
serc: y dam każdemu z was według uczynków
iego.
24. A wam mówię, y drugim którzyście w Tyatyrze:
Którzykolwiek nie maią téy nauki, którzy
nie poznali głębokości szatańskiéy, iako mówią:
nie włożę na was innego brzemienia:
25. wszakże to co macie, trzymaycie aż przydę.

scu skrytém. Czytaj Psalm 30, wiersz 20.— *Dam mu kamyk biały.* Kamyk biały jest wyrokiem szczęścia, który Chrystus ogłosi dla zwycięzców, i samą wieczną szczęśliwością, którą zwycięzców udaruje. U starożytnych, kamyk biały był znakiem pomyślności i szczęścia, jako też uniewinienia przed sądem, a na wyborach sejmikowych kamyk biały podawano z tego napisem, kogo chcieli mieć na urzędzie. — *Imie nowe.* To jest, iż jest i zowie się synem i dziedzicem Boga.

18. *Aniołowi Tyatyrskiego kościoła.* Tyatyra była ostatniem miastem Myzyan, kolonią Macedońską na południe Pergamu. Kto był tym biskupem, niewiadomo. Korneliusz mniema, że był nim ś. Karp. — *Który ma oczy jako płomień ogniowy.* Który widzi zbrodnie Jezabeli, o którćj zaraz. Ubocznie daje się upomnienie biskupowi Tyatyry, że zbrodni tćj niewiasty nie widział, albo im pobłażał. — *Nogi jego podobne mosiądzowi.* Nogi z mosiądzu ognistego oznaczają karę ognia piekielnego mającą dotknąć tych zbrodniarzy, o których tu mówi. Albo robi się tu wzmianka o nogach podobnych mosiądzowi, dla pocieszenia biskupa Tyatyry w utrapieniach, które ponosił dla Chrystusa, a razem dla pokazania, że się przez nie on oczyszcza i staje się godniejszym większéj chwały.

19. *Znam uczynki twoje.* Wiém, żeś wiele pracował za wiarę przeciw bezbożnym, żeś pokazał wiarę i miłość we wszystkiém i urząd biskupi z pilnością sprawowałeś; wiém, żeś wiele dla mnie wycierpiał i dobrych uczynków nie zaniechałeś, że uczyniwszy wiele na początku twego biskupstwa, więcéj jeszcze potém dodałeś.

20. *Dopuszczasz niewieście Jezabel.* Ta Jezabel była to jakaś znakomita i można heretyczka, która mieniąc się fałszywie prorokinią, rozszerzała sektę Nikolaitów, ucząc, iż wszeteczeństwo jest rzeczą godziwą, że godzi się jeść rzeczy ofiarowane bałwanom, jak Jezabel rozszerzała cześć Baala. Nazywa się Jezabelą, nie żeby takie było jéj nazwisko, lecz że naśladowała obyczaje dawnéj owéj królowéj Jezabeli. — *Żeby jedli rzeczy ofiarowane bałwanom.* Chociaż jedzenie rzeczy ofiarowanych bałwanom, samo w sobie, nie jest złém, jednakże nie godziło się jeść dla zgorszenia, żeby jędzącego nie wzięto za bałwochwalcę, dla przykazania apostolskiego, Dzieje Ap. 15, i dla niebezpieczeństwa powrótu do bałwochwalstwa, jeśliby kto tych pokarmów używał. Patrz Wujka.

22. *Oto porzucę ją na łoże.* Dotknę ją ciężką jaką chorobą. Albo też myśl jest: Chociaż ona nie chce pokutować za swoję rozpustę, nie będę wszakże ją zmuszał, ponieważ każdemu własną jego wolą zostawiam; lecz dozwolę jéj trzymać się swoich dróg i tarzać się w brzydkich swoich roskoszach.—*W ucisku bardzo wielkim będą.* Doznają bardzo wielkich udręczeń.

23. *Syny jéj pobiją śmiercią.* Okrutną śmiercią dotknę. — *Żem ja jest, który badam się nerek i serc.* Najskrytsze tajemnice serca Jezabeli i najskrytsze jéj myśli przenikam.— *Każdemu z was.* Każdemu z nich; przechodzi od osoby trzeciéj do drugiéj, chociaż o tychże samych jest mowa. — *Wam zaś mówię i drugim.* Zwraca mowę Ś. Jan od Jezabeli z jéj stronnikami, do innych prawdziwego Boga czcicieli, którzy byli w Tyatyrze. Spójnik *i* użyty zamiast *to jest.* P. Wujka.

24. *Którzykolwiek nie mają.* Nie przyjmują, nie trzymają się.— *Téj nauki.* Jezabeli i Nikolaitów. — *Którzy nie poznali.* Nie pochwalają.— *Głębokości.* Używa wyrazu samychże zwolenników Jezabeli, którzy w jéj nauce upatrywali wielką głębokość i subtelność; tak bowiem zwykli mówić o swoich błędach heretycy i naśmiewać się z prostoty nauki Ewangelicznéj. — *Jako mówią.* Jak zwyczajnie mówią ci heretycy, którzy naukę swoję mają za głęboką, chociaż te głębokości są głębokościami szatana, to jest głębokiemi i zdradliwemi jego zamiarami, które wymyślił i natchnął członkom swoim na zgubę wielu. — *Nie włożę na was innego brzemienia.* To jest, nie obciążę was żadnym starego zakonu obrzędem; jednakże ten ciężar, który włożyłem przez moich apostołów, znoście aż do mego przyjścia. Stosuje się to do roz. 15, w. 28. Dziejów Apost. *Zdało się Duchowi świętemu i nam, abyśmy nie kładli więcéj na was ciężaru oprócz tych potrzebnych: abyście się wstrzymywali od rzeczy bałwanom ofiarowanych i t. d.*

25. *Aż przyjdę.* Na sąd ostateczny; nigdy bowiem nie godzi się jeść rzeczy ofiarowane bałwanom, jeżeli

26. Et qui vicerit, et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes,
27. et reget eas in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringentur, *(Psal. 2, 9.)*
28. sicut et ego accepi a Patre meo: et dabo illi stellam matutinam.
29. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis.

26. A ktoby zwyciężył y zachował aż do końca uczynki moie: dam mu zwierzchność nad Pogany,
27. y będzie ie rządził laską żelazną, a iako statek garncarski będą skruszeni:
28. iakom ia też wziął od Oyca moiego: y dam mu gwiazdę zaranną.
29. Kto ma ucho, niech słucha co Duch kościołóm mówi.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 2. w. 1. *Który trzyma siedm gwiazd.* Obacz, jaką pieczą ma Pan Chrystus o swym kościele i przełożonych jego: tak iż Biskupy, namiestniki apostolskie trzyma w prawéj ręce swojéj, i chodzi w pośrodku ich: zachowując je, i przywodząc do wszelakiéj prawdy: tak jako im przyobiecał mówiąc: Oto ja jestem z wami aż do skończenia świata. (Jan 16, 13. Mat. 8, 20.)

5. *A poruszę lichtarz twój.* Patrz jako grzechy przełożonych i poddanych są przyczyną, czemu Pan Bóg odejmuje prawdę katolickiéj wiary od niektórych miast i królestw: i porusza ich biskupy i kościoły, albo je w niewolą podawając, albo dopuszczając aby spustoszały.

6. *Iż nienawidzisz uczynków Nikolaitów.* Widzisz jako się Bogu podoba nienawiść i żarliwość ludzi chrześcijańskich (a zwłaszcza biskupów i przełożonych) przeciw heretykom i niezbożnym naukom i sprawom ich, które i sam Bóg ma w nienawiści. Gdyż oto dla tego cierpi niektóre kościoły i przełożone ich, i zbawia je od zatracenia wiecznego. Bo Nikolaitowie byli heretycy, tak nazwani od Mikołaja, jednego z siedmi Dyakonów kościoła Jerozolimskiego, pospołu z Stephanem obranych: którzy uczyli, jako Ś. Ignacius świadczy, że Chrystus nie był Bogiem, ale Bóg w nim mieszkał, i przeli bóstwa Pana Chrystusowego, jako i dziś nowochrzczeńcy ich potomkowie. O czém Ireneus. Które przeto Jan Ś. jako i Cherynthyany, Ewangelią napisawszy, zgromił, i Judas w liście swoim ostrze je strofuje. Ci też porubstwa i cudzołóztwa jako dobrego wszystkim pozwalali, wszystko szczęście ludzkie w roskoszy cielesnéj pokładając, jako tenże Ignacius świadczy, i potraw bałwanom ofiarowanych pożywając: jako Ireneus pisze. Kędy obacz, iż heretykowie mają swoje przezwiska nie od Chrystusa Pana, ale od swych kacermistrzów, arcyheretyków: Nikolaitowie od Mikołaja, Aryanowie od Aryusza, Nestoryanowie od Nestoryusza, Lutrowie od Lutra, Kalwinistowie od Kalwina, Samosatenowie od Samosatena. A iż tu sam Pan Chrystus takie im przezwisko daje. O czém szerzéj Dzieje 11, 26. (Dzieje 6, 5. Ignat. epist. 9. Iren. lib. 3, cap. 11. Jud. ver. 4.)

14. *Aby wrzucał wzgorszenie.* Josephus historyk żydowski pisze: iż gdy Balaam ludowi Izraelskiemu złorzeczyć nie mógł, ani żadnym innym obyczajem szkodzić: tedy nauczył Balaka, jako ich miał pożyć: posławszy im co najgładsze białegłowy, aby je do grzechu przywiodły: i potrawy co najsmaczniejsze bałwanom ofiarowane, aby ich pożywali: i tak po lekku aby się w pogaństwo obrócili, i Bogu się sprzykrzyli. Toć było zgorszenie i fortel Balaamów, którego i dzisiejszy heretykowie pilnie używają: dopuszczając takież wszystkim jeść potrawy w posty zakazane, a księżéj i mnichom pojmować wrzkomo żony: śluby Bogu uczynione w niwecz obracając, i imiona kościelne posiadając. (Joseph. lib. 4. Antiq. cap. 6).

20. *Dopuszczasz uczyć i zwodzić.* Patrz jako się Pan Bóg gniewa na biskupy i na przełożone, którzy w mieściech swych heretykom uczyć i zwodzić sługi Boże dopuszczają: i jako je za to karać będzie.

23. *Dam każdemu według uczynków jego.* Tu jaśnie widzimy, iż uczynkom, albo za uczynki i według uczynków, Pan Bóg oddawa zapłatę albo karanie.

26. *Dam mu zwierzchność.* Obacz iż nie tylko aniołowie, ale i święci po śmierci rządzą i sprawują wierne na tym świecie. Bo ci, którzy aż do końca, to jest aż do śmierci, zachowali wolą i rozkazanie Pańskie, mają zwierzchność nad narodami, i pasą i rządzą ludzie laską żelazną: tak jako i Pan Chrystus rządzi wszystko swe dziedzictwo, to jest wszystek Kościoł: i są filarami w kościele Bożym, podpierając je, jako niżéj stoi. Nakoniec iż siedzą na stolicy Pana Chrystusowéj: to jest mają z nim zwierzchność nade wszystkim światem, i Kościoł rządzą i sprawują. Za czém idzie, iż święci wiedzą co się z nami dzieje, i słyszą prośby nasze. (Psalm 2, 9. Objaw. 3, 12. Objaw. 3, 21.)

CAPUT III. — ROZDZIAŁ 3.

O widzeniu odnoszącém się do kościołów Sardyjskiego, Filadelfskiego i Laodyckiego.

1. Et Angelo ecclesiae Sardis scribe: Haec di-

1. A Anyołowi kościoła Sardiyskiego, napisz:

---

to jest zgorszeniem dla słabszych; i nie wiém, czy może kiedy być bez zgorszenia, zwłaszcza między świeżo nawróconymi, chociaż mówiąc po prostu, zważywszy rzecz samą, używać owych pokarmów grzechem nie jest, jakeśmy wyżéj powiedzieli. *(Patrz ś. Tomasza,* 1, 2. *quaest.* 103, *art.* 4).

26. *A ktoby zwyciężył.* Kto nie ulegnie postrachom albo pochlebstwom bezbożnéj Jezabeli i jéj stronników, lecz zawsze zachowa moje przykazania, i t. d. — *Uczynki moje.* Przykazania moje, które wykonać rozkazuję.—*Dam mu zwierzchność nad pogany.* Mówi o władzy, jaką święci mieć będą w dzień sądu nad wszystkiemi narodami, które Chrystusa nie usłuchały. Na mocy téj władzy będą je sądzili z Chrystusem i wydadzą na karę śmierci wiecznéj, podług tych słów Mądrości 3, 8: *Będą sądzić narody i panować nad ludem.* P. W.

27. *Będzie je rządził.* Będzie uczęstnikiem moich rządów.—*Laską żelazną.* Potężną i niezłomną w ukaraniu. Używa słów Psalmu 2, w. 9: *Będziesz je rządził laską żelazną a jako naczynie garncarskie pokruszysz je.* Bez poprawy, jak naczynie garncarskie, w ogniu wypalone, jeżeli się potłucze, już drugi raz wytłoczyć się nie da.

28. *Jakom ja też wziął od Ojca mojego.* Tę władzę sądzenia ludzi. — *Dam mu gwiazdę zaranną.* Zdaje się, iż przez to rozumieć należy światłość chwały, jasne widzenie Boga, którego przez łaskę Chrystusa dostępuje dusza, wychodząca zwycięzko z tego życia. Inni inaczéj to rozumieją; kto chce o tém się dowiedzieć, niechaj czyta Korneliusza a Lapide.

R. 3.—1. *Aniołowi Kościoła Sardyjskiego.* Biskupowi Sardyjskiemu. Sardes była stolicą Lidyi. Kto zaś

cit, qui habet séptem spiritus Dei et septem stellas: Scio opera tua, quia nomen habes, quod vivas, et mortuus es.

2. Esto vigilans, et confirma cetera, quae moritura erant. Non enim invenio opera tua plena coram Deo meo.

3. In mente ergo habe, qualiter acceperis et audieris, et serva, et poenitentiam age. Si ergo non vigilaveris, veniam ad te tamquam fur, et nescies, qua hora veniam ad te. *(I. Thes. 5, 2. Infr. 16, 15).*

4. Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinaverunt vestimenta sua: et ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.

5. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen ejus de Libro vitae, et confitebor nomen ejus coram Patre meo, et coram Angelis ejus.

6. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis.

7. Et Angelo Philadelphiae ecclesiae scribae: Haec dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David: qui aperit, et nemo claudit: claudit, et nemo aperit: *(Isai. 22, 22. Job. 12, 14).*

8. Scio opera tua. Ecce, dedi coram te ostium

To mówi który ma siedm Duchów Bożych, y siedm gwiazd: znam uczynki twoie, iż masz imię, że żywiesz, aleś iest umarły.

2. Bądź czuyny, a utwiérdzay inne co umrzéć miało. Albowiem nie nayduię uczynków twoich zupełnych przed Bogiem moim.

3. Pamiętay tedy iakoś wziął y słyszał: a choway, y pokutę czyń. Jeśliż tedy czuć nie będziesz, przydę do ciebie iako złodziéy, a nie poznasz któréy godziny przydę do ciebie.

4. Ale masz mało imion w Sardziech, którzy niepokalali szat swoich: y chodzić będą zemną w bieli, iż godni są.

5. Kto zwycięży, tak będzie obleczon w szaty białe, y nie wymażę imienia iego z Ksiąg żywota, y wyznam imię iego przed Oycem moim, y przed anyoły iego.

6. Kto ma ucho, niech słucha co duch kościołóm mówi.

7. A anyołowi kościoła Philadelphskiego napisz: To mówi Święty y Prawdziwy, który ma klucz Dawidów: który otwiéra, a żaden nie zawiéra: zawiéra, a żaden nie otwiéra.

8. Wiém uczynki twoie. Otom dał przed tobą

był tym biskupem, niewiadomo.—*Który ma siedm Duchów Bożych.* Duchów, to jest aniołów, rządców kościoła; jak gdyby rzekł: Biskupie Sardyjski! Zostajesz wśród świętych aniołów i biskupów; zawstydź się, że ty jeden nie święcie żyjesz; zawstydź się, że zaniedbujesz obowiązki biskupie, które inni pełnią tak gorliwie; zawstydź się, że ty, co innych powinieneś był ożywiać, sam w śmierci duszy zostajesz.—*Siedm gwiazd.* Siedmiu biskupów. — *Masz imie, że żyjesz, aleś jest umarły.* Jak gdyby rzekł: Znam obyczaje twoje, i wiém, iż ci się zdaje że żyjesz i wiele dobrego robisz, chociaż rzeczywiście jesteś umarły, gdyż przez grzech łaskę utraciłeś. Zdaje się, że grzechem tego biskupa było niedbalstwo w sprawowaniu urzędu biskupiego, niedbalstwo w nauczaniu, przestrzeganiu i poprawianiu ludu, niedbalstwo w utwierdzaniu słabych, w zapobieganiu zgorszeniom, w potłumieniu kacerstw, i t. d.

2. *Bądź czujny.* Obudź się, powstań z głębokiego snu niedbalstwa i gnuśności. — *Utwierdzaj inne co umrzeć miało.* Innych, którzy, jeśli czuwać nie będziesz i nie utwierdzisz ich w wierze i cnotach, umrą śmiercią duchowną przez grzech.—*Nie najduję uczynków twoich zupełnych.* To jest, nie są one doskonałe; nie zupełnie tak żyjesz, jak powinieneś; nie odpowiadają uczynki osobie i urzędowi twojemu.

3. *Jakoś wziął.* Jak cię uczono i jakie ci życie zalecili, którzy ciebie ochrzcili i oddali ci przełożeństwo nad tym kościołem, tak i postępuj. — *Przyjdę do ciebie jako złodziéj.* Gdy się najmniéj będziesz spodziewał, umrzesz i na sąd będziesz powołany.

4. *Ale masz mało imion.* Niewielu chrześcian. Tak w Dziejach Apost. 1, 15: *Był poczet osób wespołek jakoby sto dwadzieścia.* — *Którzy nie pokalali szat swoich.* Którzy niewinności swojéj zmazą grzechu nie pokalali, i chociaż wielkie burze na ten kościoł uderzyły, jednakże od wiary i miłości oderwać nie zdołały. Tak się wyrażając ma na myśli białą sukienkę, która z podania kościelnego daje się świéżo ochrzczonym na znak niewinności i świętości. — *Chodzić będą ze mną w bieli.* Ze mną zawsze będą, odziani w szatę nieśmiertelności, jasności i chwały.

5. *Kto zwycięży.* Grzech, i wyjdzie ze stanu grzechu, w którym się znajduje.—*Tak będzie obleczon.* W tekście gr. jest *ten:* co wychodzi na jedno.—*Będzie obleczon w szaty białe.* W szatę chwały, o którój już była mowa. — *I nie wymażę... z Ksiąg żywota.* Wszyscy chrześcianie na chrzcie ś. wpisują się do księgi żywota rozpoczętego i jako zupełnie wówczas przed Bogiem usprawiedliwieni. Kto więc z nich przez grzech traci łaskę, ten się wymazuje z księgi żywota, nie w tém znaczeniu, żeby już nigdy do téj księgi nie mógł być wpisanym powtórnie, lecz tylko dopóki nie powstanie z grzechu, przez który utracił łaskę poświęcającą. *(Patrz ś. Tomasza 1. part. quaest. 24, art. 3.).* Myśl tedy jest: Zachowam imie jego zapisane w księdze żywota, w sposób wyżéj oznaczony.—*I wyznam imie jego przed Ojcem moim.* Jawnie, w obec Ojca mojego i świętych aniołów uznam go za mojego ucznia i będę się chlubił, że mam takiego sługę.

7. *I aniołowi kościoła Filadelfskiego.* Filadelfia, miasto położone w Myzyi, niedaleko Lidyi, tak nazwane od założyciela swojego Attala Filadelfa. Kto był tym biskupem Filadelfii, niewiadomo; niektórzy sądzą, iż był nim Ś. Kwadratus.—*Święty.* Który jest świętym a razem sprawcą i miłośnikiem świętości.—*I Prawdziwy.* Który prawdę mówi i jest stały w obietnicach swoich; albo który ma prawdziwą świętość. Chrystus bowiem biskupowi Filadelfii, którego doskonałość była niewielką, stawi przed oczy doskonałą swoję świętość jakby źwierciadło, aby się w niém przejrzał i niedostatki swoje poznał, i jako cel, aby do niego dążył.—*Który ma klucz Dawidów.* Ten klucz jest od kościoła Dawidowego i Salomona, to jest klucz Kościoła chrześciańskiego, którego figurą był dawny kościoł żydowski.—*Otwiera a żaden nie zawiera.* Których Chrystus wprowadza do Kościoła, nikt ich nie może przyjąć.—*Zawiera a żaden nie otwiera.* Komu Chrystus, za jego niedowiarstwo, drzwi zamyka, nikt ich nie w stanie otworzyć, aby wszedł do Kościoła.

8. *Wiem uczynki twoje.* Wiem jak gorliwie dla mnie pracowałeś.—*Oto dałem przed tobą drzwi.* Do opowiadania Ewangelii poganom i do ich nawracania.—*Otworzone.* Mam bowiem klucz Dawidów, i otworzę drzwi przed tobą, abyś wielu wprowadził do Kościoła. — *Iż masz małą moc.* Dla tego otworzę przed tobą drzwi, ponieważ moc twoja jest słabą i niedołężną, dla tego ci

apertum, quod nemo potest claudere, quia modicam habes virtutem, et servasti verbum meum, et non negasti nomen meum.

9. Ecce, dabo de synagoga satanae, qui dicunt se Judaeos esse, et non sunt, sed mentiuntur: ecce, faciam illos, ut veniant et adorent ante pedes tuos, et scient, quia ego dilexi te:

10. quoniam servasti verbum patientiae meae, et ego servabo te ab hora tentationis, quae ventura est in orbem universum tentare habitantes in terra.

11. Ecce, venio cito: tene, quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.

12. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius: et scribam super eum nomen Dei mei, et nomen civitatis Dei mei, novae Jerusalem, quae descendit de coelo a Deo meo, et nomen meum novum.

13. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis.

14. Et Angelo Laodiciae ecclesiae scribe: Haec dicit Amen, testis fidelis et verus, qui est principium creaturae Dei; *(Joan. 14, 6).*

15. Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus: utinam frigidus esses, aut calidus:

16. sed quia tepidus es, et nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo.

drzwi otworzone, których żaden nie może zamknąć: iż masz małą moc, y zachowałeś słowo moie, y nie zaprzałeś się imienia moiego.

9. Oto dam z bożnice szatańskiéy, co się powiedaią bydź Żydami, a nie są, ale kłamaią. Oto uczynię im iżby przyszli, y pokłonili się przed nogami twymi: y poznaią iżem ia ciebie umiłował,

10. iżeś zachował słowo cierpliwości moiéy: a ia ciebie zachowam od godziny pokuszenia, która przyśdź ma na wszytek świat kusić mieszkaiące na ziemi.

11. Oto idę rychło: trzymay co masz, aby żaden nie wziął korony twoiéy.

12. Kto zwycięży, uczynię go słupem w kościele Boga mego: a więcéy z niego nie wynidzie: y napiszę na nim imię Boga mego, y imię miasta Boga mego nowego Jeruzalem, które zstępuie z nieba od Boga mego, y imię moie nowe.

13. Kto ma ucho, niechay słucha co Duch mówi kościołóm.

14. A anyołowi kościoła Laodyckiego napisz: To mówi Amen, świadek wierny y prawdziwy, który iest początkiem stworzenia Bożego.

15. Znam sprawy twoie iżeś nie iest ani zimny, ani gorący: bodaybyś był zimny, abo gorący:

16. ale iżeś letny, a ani zimny, ani gorący: poczna cię wyrzucać z ust moich.

dodam sił, abyś napotkane trudności mógł przezwyciężyć.—*Zachowałeś słowo moje.* Zachowałeś wiarę i trzymałeś się nauki Ewangelicznéj. — *I nie zaprzałeś się imienia mojego.* Lecz je wyznałeś, i nie taiłeś, że jesteś moim uczniem.

9. *Oto dam.* Tobie, żeby się nawrócili.—*Z bożnicy szatańskiéj.* Z Żydów i ich stronników, którzy są synagogą nie Boga, lecz szatana, ponieważ powstają przeciw Chrystusowi i chrześcianom. — *Co się powiadają być żydami.* Patrz roz. 2, 9.—*Iżby pokłonili się przed nogami twemi.* Upadną do nóg twoich, gotowi czynić, cokolwiek rozkażesz.—*I poznają, iżem ja ciebie umiłował.* Wówczas zrozumieją i wyznają, że mówiłeś prawdę, byłeś pobożnym i Bogu miłym.

10. *Iżeś zachował słowo cierpliwości mojéj.* Wszystko to będziesz miał, ponieważ uczyniłeś com ja rozkazał o zachowaniu we wszystkich razach cierpliwości. Albo zobaczę, iż cię umiłowałem, ponieważ spokojnym umysłem zniosłeś wszystkie przykrości dla mnie.—*Cierpliwości mojéj.* Cierpliwość nazywa swoją, ponieważ sam ją zalecił i przykładem swoim jéj nauczył.—*Od godziny pokuszenia.* Ażebyś w czasie przyszłéj pokusy i prześladowania nie upadł. Zdaje się, iż mówi o prześladowaniu za Trajana, które było silne i powszechne.

11. *Oto idę rychło.* Do ciebie z pomocą i nagrodą.—*Trzymaj co masz.* Zachowaj męztwo i cierpliwość twoję; nie ustawaj w dziele rozpoczętém, nie lękaj się żadnych postrachów, prześladowań, ażeby, jeśli im ulegniesz, inny twojego miejsca nie zajął i nie otrzymał nagrody i korony żywota wiecznego, którą tobie nagotowałem.

12. *Kto zwycięży, uczynię go słupem.* Kto wytrwa statecznie w cnocie i przezwycięży wszystkie pokusy, uczynię go wielkim i chwalebnym w kościele i w niebie.—*A więcéj z niego nie wynidzie.* I téj chwały nigdy nie utraci.—*I napiszę na nim.* Téj saméj przenośni używa daléj; na słupach bowiem zwykle się piszą tytuły i imiona zwycięzców, albo tych, dla których one się wznoszą.—*I imie Boga mego.* Stosuje to do kolumn, na których królowie co je wznieśli, kazali imiona swoje wypisywać na dowód, że one do nich należą, im są poświęcone, a więc dla nich drogie i chwalebne.—*I imie miasta.* Jerozolimy tryumfującéj, ażeby wiedziano, że te kolumny do niebieskiéj Jerozolimy na wieki należą i jéj są poświęcone.—*I imie moje nowe.* Nowém imieniem Chrystusa jest imie Jezus. To nowe imie zostało mu nadane przy obrzezaniu. Myśl tedy jest: Na zwycięzcach, jakby na kolumnach, będzie napisane imie Jezus; co będzie pokazywało, iż oni łaski i zwycięztwa dostąpili przez Jezusa, i Jezus uzna ich za swoich.

14. *Aniołowi kościoła Laodyckiego.* Laodycea, miasto Karyi, którą Pliniusz *(w Ks. 5, roz.* 29) zowie najznakomitszém. Kto był tym biskupem Laodycei, niewiadomo.—*To mówi Amen.* W tekście grec. ten, który jest Amen, to jest stały, prawdziwy, wieczny, który owszem jest samą stałością, prawdą i wiecznością.—*Swiadek wierny i prawdziwy.* To dodaje dla objaśnienia wyrazu Amen, który sam przez się nie dość jest jasny. Naprzód Chrystus upewnia o swojéj prawdomówności i wierności, ponieważ temu biskupowi ma powiedzieć takie rzeczy, które wydają się mniéj podobnemi do prawdy, jak np. iż lepiéj jest być zimnym jak ciepłym; że ten biskup jest nędznym, mizernym, ubogim, ślepym i nagim; że pomimo tego wszystkiego tak wielkie robi mu obietnice, to jest, iż z nim razem do stołu zasiądzie i umieści go na tronie swoim.—*Który jest początkiem stworzenia Bożego.* Chrystus jest przyczyną i wzorem rzeczy stworzonych, a mianowicie ludzi, których śmiercią swoją odkupił. Przez Chrystusa, jako Słowo Ojca przedwieczne, cały świat został stworzony. Powtóre: Ponieważ w tekście greckim, wyraz *początek* oznacza jeszcze *pierwszeństwo, władzę;* myśl tedy może być: Który ma władzę nad wszystkiemi stworzeniami.

16. *Iżeś letni.* Letnim zowie się ten, kto rozważnie i dobrowolnie nie śmie Boga śmiertelnie obrazić i dla tego sądzi, że jest sprawiedliwym, lecz nie dokłada starań o dójściu do czystszego i doskonalszego życia;

17. Quia dicis: Quod dives sum et locupletatus, et nullius egeo: et nescis, quia tu es miser et miserabilis, et pauper, et caecus, et nudus.

18. Suadeo tibi emere a me aurum ignitum probatum, ut locuples fias, et vestimentis albis induaris, et non appareat confusio nuditatis tuae, et collyrio inunge oculos tuos, ut videas.

19. Ego, quos amo, arguo et castigo. Aemulare ergo, et poenitentiam age. *(Prov. 3, 12. Hebr. 12, 6).*

20. Ecce, sto ad ostium, et pulso: si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, et coenabo cum illo, et ipse mecum.

21. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.

22. Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis.

17. Iż mówisz: Żem iest bogaty y zbogacony, a niczego nie potrzebuię: a niewiész iżeś ty nędzny, y mizerny, y ubogi, y ślepy, y nagi.

18. Radzęć abyś sobie kupił u mnie złota w ogniu doświadczonego, żebyś się zbogacił: y szaty białe oblókł, aby się nie okazowała sromota nagości twoiéy: a namaż maścią na oczy twoie, abyś widział.

19. Ja które miluię, strofuię, y karzę. Bądź tedy żarliwym, a pokutuy.

20. Oto stoię u drzwi, y kołacę: ieśliby kto usłyszał głos mòy, y otworzył mi drzwi, wnidę do niego, y będę z nim wieczerzał, a on zemną.

21. Kto zwycięży, dam mu siedzieć z sobą na stolicy moiéy: iakom ia téż zwyciężył, y usiadłem z Oycem moim na stolicy iego.

22. Kto ma ucho, niechay słuchą co Duch kościołóm mówi.

CAPUT IV.

ROZDZIAŁ 4.

O widzeniu tronu Bożego, dwódziestu czterech starców, czterech zwierząt, i t. d.

1. Post haec vidi: et ecce, ostium apertum in coelo, et vox prima, quam audivi tamquam tubae loquentis mecum, dicens: Ascende huc, et ostendam tibi, quae oportet fieri post haec.

1. Potymem widział: a oto drzwi otworzone w niebie, a głos pierwszy którym słyszał iakoby trąby gadaiącéy zemną mówiący: Wstąp sam, a pokażęć co się ma dziać potym.

ztąd łatwo się oddaje swoim namiętnościom i dopuszcza się wszelkich grzechów, które się mu tylko powszedniemi wydają, a mogą być i najczęściéj są śmiertelne. Lecz jak o letnim (obojętnym) można powiedzieć, *bodajbyś był zimny albo gorący i t. d.?* Kornelius a Lapide odpowiada: Dobre jest to życzenie, ażeby jakiś ospały, gnuśny i blizki upadku, wpadł w jakie grzechy cięższe i jawne, jeżeli przez to ma poznać swoje upadki, szczerze nawrócić się i otrzymać zbawienie. Ztąd Ś. Augustyn (*w Księdze* 14. *de Civitate Dei roz.* 13) mówi: Śmiem powiedzieć, iż pożyteczną jest rzeczą pysznym, wpaść w jaki otwarty i jawny grzech, z któregoby siebie obrzydzili, ponieważ, podobając w sobie samych, już byli upadli.— *Pocznę cię wyrzucać.* Przenośnia wzięta od wody letniéj, która wypita sprawuje womity. Tak więc letni (obojętny) zaczyna być wyrzucanym, gdy trwając w swojéj obojętności i nie poznając nędzy swojéj, którą łatwo mógłby poznać, zaczyna Bogu się nie podobać i jakby odrazę obudzać, i powoli przez obojętność i pogardę dóbr duchownych coraz więcéj się od niego oddala, nim nakoniec w godzinę śmierci zupełnie nie będzie precz wyrzucon i od Chrystusa oddzielony na wieki.

17. *Jestem bogaty i zbogacony.* Obfitujący w dobra duchowne. — *Jesteś nędzny i mizerny.* Dla trzech przyczyn jest nędzny i mizerny; 1ód że ubogi; 2re że ślepy; 3cie że nagi.— *Ubogi.* Nie masz miłości Boga i bliźniego.— *Ślepy.* Niebaczny, nieoględny w postępowaniu.— *Nagi.* Nieprzyodziany w szatę dobrych uczynków.

18. *Abyś sobie kupił.* Stosuje do owych słów Izajasza, 55, 1: *Chodźcie, kupcie bez pieniędzy... wina i mleka.* Właściwie także używa słowa *kupić;* jak gdyby rzekł: Nawet z utratą roskoszy postaraj się nabyć tego złota, chociażby trzeba było znosić boleści pokuty i wyrzec się przyjemności.— *Złota w ogniu doświadczonego.* To złoto oznacza gorejącą miłość Boga i bliźniego, przez którą usuwa się ubóstwo duchowe.— *Abyś się oblekł w szaty białe.* Abyś się przyodział w niewinność, czystość życia, w święte i czyste cnót uczynki, dla pokrycia duchownéj twojéj nagości.— *Maścią na oczy twoje.* Lekarstwo zwłaszcza od płynienia oczu (Collyrium). Tą tedy maścią jest pokora, która oczy nasze otwiera, ażebyśmy zobaczyli i poznali nędzny stan duszy naszéj.

19. *Ja które miłuję, strofuję i karzę.* Jak gdyby rzekł: Tak więc te przestrogi przyjm jako dowod życzliwości, jak są one istotnie.—*Bądź żarliwym.* Gorliwym o twoje i drugich zbawienie.

20. *Oto stoję u drzwi i kołacę.* Jak gdyby rzekł: Chociaż mnie nie przyjąłeś, jednakże przez chęć zbawienia twojego znowu do ciebie wracam, i jako gość, kołacę do drzwi twoich, abyś mi otworzył i mnie do duszy swojéj przyjął. Kołatać zaś, jest to głosem wewnętrznych natchnień domagać się, aby wpuszczono.— *Wnijdę do niego i będę z nim wieczerzał.* Mówi daléj pod przenośnią gościa w nocy przychodzącego, i oświadcza, iż zapomniawszy doznanych zniewag, po przyjacielsku i poufale z nim będzie żył i posługi jego przyjmie.— *A on zemną.* Łaskawie mu pozwolę usiąść ze mną razem do stołu. Mówi jako gość, lecz jako wyższy i bogatszy, który przychodząc do cudzego domu, raczéj wyświadcza jak odbiera dobrodziejstwo.

21. *Kto zwycięży.* Kto djabła pokona, otrząśnie się z niedbalstwa i obojętności i usilnie będzie pracował, aby się ogniem Ducha Ś. zapalił.— *Dam mu siedzieć z sobą na stolicy mojéj.* Siedzieć na stolicy Chrystusa, jest-to być uczęstnikiem jego królestwa i współdziedzicem niebieskiéj szczęśliwości.— *Jakom ja też zwyciężył.* Bardzo wiele dla chwały Boga i dla zbawienia ludzi wycierpiałem.—*I usiadłem z Oicem moim na stolicy jego.* Dla tego Ojciec mię wyniosł i uczynił uczęstnikiem królestwa swojego i posadził mię po prawicy swojéj.

R. 4.— 1. *A oto drzwi otworzone w niebie.* Otwierają się drzwi nieba, ażeby Ś. Jan mógł zobaczyć Boga siedzącego na tronie i dwudziestu cztérech starców, i t. d. Było to widzenie w wyobraźni, ponieważ niebo nie ma drzwi, któreby się otwierały i zamykały. To otwarcie drzwi oznaczało, iż Bóg chce go przypuścić do poznania rzeczy wielkich i tylko w niebie wiadomych, które mu ukazać postanowił.— *A głos pierwszy, który słyszałem.* Znowu usłyszałem ów pierwszy głos, o którym mówiłem (roz. 1, 10). Może być i taka myśl,

2. Et statim fui in spiritu: et ecce, sedes posita erat in coelo, et supra sedem sedens.

3. Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis jaspidis et sardinis; et iris erat in circuitu sedis, similis visioni smaragdinae.

4. Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, et super thronos viginti quatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, et in capitibus eorum coronae aureae;

5. et de throno procedebant fulgura, et voces et tonitrua; et septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.

6. Et in conspectu sedis tamquam mare vitreum simile crystallo; et in medio sedis et in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis ante et retro.

7. Et animal primum simile leoni, et secundum animal simile vitulo, et tertium animal habens faciem quasi hominis, et quartum animal simile aquilae volanti.

8. Et quatuor animalia, singula eorum, habebant alas senas, et in circuitu et intus plena sunt oculis; et requiem non habebant die ac nocte,

2. Natychmiast byłem w duchu: a oto stolica postawiona była na niebie, a na stolicy siedzący.

3. A który siedział, był podobny poyźrzeniu kamienia Jaspisa y Sardyna: a tęcza była około stolice, podobna poyźrzeniu smaragdowemu.

4. A około stolice stolic dwadzieścia y cztéry: a na stolicach, dwadzieścia y cztérech starszych siedzących, obleczonych w szaty białe, a na głowiech ich korony złote;

5. a z stolice wychodziły łyskawice, y głosy, y gromy: a siedm lamp goreiących przed stolicą, które są siedm Duchów Bożych.

6. A przed stolicą iako morze sklane podobne kryształowi: a w pośrzodku stolice, y około stolice, czworo źwiérząt pełne oczu z przodku y z tyłu.

7. A źwierzę piérwsze, podobne lwowi: a wtóre źwiérzę, podobne cielcowi: a trzecie źwiérzę, maiące oblicze iako człowieka: a czwarte źwiérzę podobne orłowi lataiącemu.

8. A czworo źwiérząt, każde z nich miały po sześci skrzydeł: a wkoło y we wnątrz pełne są oczu: a odpoczynku nie miały we dnie y w nocy,

iż to był piérwszy z tych głosów, które potém miał usłyszeć.— *Wstąp sam.* Wstąp tu, do nieba, myślą i duchem, nie ciałem.— *Co się ma dziać potém.* Co spotka Kościoł, czego Kościoł doświadczy, od téj chwili aż do końca świata.

2. *Byłem w duchu.* Wpadłem w zachwycenie.

3. *Był podobny pójrzeniu.* Był podobny do koloru jaspisu.— *Kamienia jaspisa i sardyna.* Jaspis jest koloru wpadającego w zielony, sardyn — czerwonego. Ś. Jan stosuje to do słów Ezechiela 1, 27 i 8, 2, gdzie o siedzącym na tronie czytamy: *Od widzenia biódr jego i niżéj ogień, a od biodr jego i wyżéj jako widzenie jasności.* Tak więc i tu ta postać Boga, od dołu aż do biódr, była podobną do jaspisu, od biódr zaś w górę do sardynu. Być może, zielony kolor jaspisu oznacza piękność Boga, a sardyn, który jest koloru ognistego, jego sprawiedliwość.— *A tęcza była około stolicy.* Tęcza oznacza miłosierdzie Boskie; ona bowiem za czasów Noego była znakiem pojednania i przymierza między ludźmi a Bogiem.— *Podobna pójrzeniu szmaragdowemu.* Tęcza była zieloną jak szmaragd, lecz prócz zielonego miała i inne swoje kolory, tak jednak, iż kolor zielony nad innemi przemagał. Zieloność tęczy oznącza, iż miłosierdzie Boskie nigdy nie starzeje, lecz zawsze jest zielone, świéże i nowe. Patrz Wujka.

4. *Stolice.* Wspaniałe trony, jakie są u królów i monarchów. — *Dwódziestu cztérech starszych.* Przez tych dwudziestu cztérech starszych, rozumieją się wszyscy ojcowie i znakomici święci tak starego jak i nowego testamentu. Pererius sądzi, iż okrągłą liczbą było widzianych dwódziestu cztérech znakomitych świętych, częścią ze starego, częścią z nowego testamentu, których nawet usiłuje wyliczyć. — *Starszych.* Zowią się starszymi dla starożytności, powagi, mądrości i doskonałości w cnotach, które jednają dla nich uszanowanie u wszystkich.—*Obleczonych w szaty białe.* Przyobleczonych niewinnością, weselem i chwałą.— *A na głowach ich korony złote.* Są bowiem królami wespół królującymi z Chrystusem. Korony zaś są złote, dla oznaczenia wielkości i zamożności tego królestwa. P. Wujka.

5. *A ze stolicy.* Boga nie starszych.— *Wychodziły błyskawice.* Przez te godła Bóg pokazuje swoję potęgę, majestat i wspaniałość.—*I głosy.* Głos bierze się niekiedy za grzmot, jak np. w. I. Księdze Król. 12, 17: *Azaż dziś nie pszeniczne żniwa? Będę wzywał Pana, a da gromy (voces) i deszcze.*— *A siedm lamp gorejących przed stolicą.* Kogo te lampy oznaczają, sam natychmiast wskazuje dodając, *które są siedm Duchów Bożych.* Sprawiedliwie te duchy zowią się lampami, ponieważ jaśnieją w sobie znajomością Boga i pałają miłością ku Niemu; ponieważ znajomością i miłością Boga ludzi oświecają i zapalają.

6. *A przed stolicą jako morze szklane.* Morze szklane, jest-to niebo empirejskie, które jest pomieszkaniem Boga, aniołów i świętych.—*Podobne kryształowi.* Zowie się podobném do kryształu, dla pokazania iż jest jasne i jak najprzezroczystsze: kryształ jest przezroczystszy od szkła.— *A w pośrodku stolicy.* W połowie przestrzeni zajętéj tronem Boga i stolicami dwódziestu cztérech starców.— *I około stolicy.* Tronu, na którym Bóg zasiadał.— *Czworo źwierząt.* Tym czworgiem źwierząt, jak objaśniliśmy Ezech. 1, 5, byli cztéréj piérwsi aniołowie, assystujący Bogu; bo chociaż wyżéj w roz. 1, wierszu 4, powiedziano, że nie cztérech ale siedm jest duchów, czyli aniołów stojących przed Bogiem; jednakże między tymi siedmiu, cztérech było przedniejszych.— *Pełne oczu z przodku i z tyłu.* Przyozdobieni ze wszech stron najpiękniejszémi oczkami, jakie są na ogonach pawiów, przy zlaniu się koloru ze światłem. Inni sądzą, że to były żywe oczy i patrzące, nie zaś malowane; jak gdyby rzekł: Te cherubiny najprzenikliwszy mają rozum i poznanie, widzą całą przeszłość i przyszłość, tak, iż zdaje się, że są samemi tylko oczami. Patrz Wujka.

7. *A źwierzę pierwsze podobne lwowi.* To jest ma głowę, piersi, lędźwie, nogi i wszystkie członki lwie; tak i drugie ma cały kształt cielca, trzecie człowieka, czwarte orła. Albo ci wszyscy aniołowie mieli ludzką postać, tak jednak, iż twarze ich miały kształt albo lwa, albo cielca, albo orła, albo człowieka tylko. Patrz Ezechiela roz. 1, 6. Nadto, dla czego aniołowie byli widziani z twarzą lwa, nie łatwo odgadnąć. Mnie podoba się zdanie tych, którzy sądzą, że te cztéry postacie źwierząt oznaczają cztéry przymioty boskiéj opatrzności; ona bowiem jest silną jak lew; prędką i przenikającą jak orzeł; łagodną i miłą jak człowiek; powolną i cierpliwą jak wół.—*Orłowi latającemu.* Latającemu nie w rzeczy saméj, lecz gotowemu do lotu. Wyciągał bowiem i układał skrzydła pozostając na miejscu.

8. *Każde z nich miało po sześć skrzydeł.* Ma na myśli serafinów Izai. 6, 2. Do nich bowiem jak ze skrzy-

dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est. *(Isai. 6, 3.)*

9. Et cum darent illa animalia gloriam et honorem, et benedictionem sedenti super thronum, viventi in saecula saeculorum,

10. procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, et adorabant viventem in saecula saeculorum, et mittebant coronas suas ante thronum dicentes:

11. Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam, et honorem et virtutem, quia tu creasti omnia, et propter voluntatem tuam erant, et creata sunt.

mówiąc: Święty, Święty, Święty Pan Bóg wszechmogący, który był, y który iest, y który ma przyść.

9. A gdy one źwiérzęta dawały chwałę y cześć y dziękowanie siedzącemu na stolicy, żywiącemu na wieki wieków:

10. upadali dwadzieścia y cztérzéy starszych przed siedzącym na stolicy, y kłaniali się żywiącemu na wieki wieków, y porzucali korony swe przed stolicą, mówiąc:

11. Godzieneś iest Panie Boże nasz wziąć chwałę, y cześć, y moc: boś ty stworzył wszytkie rzeczy, y dla woli twoiéy były, y stworzone są.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 4. w. 3.** *A który siedział.* Tu opisuje Boga Ojca, nie w człowieczych członkach (jako w pierwszym rozdziale opisał Syna wier. 13), ale w drogich kamieniach, które figurują istność i naturę jego.

4. *Stolic dwadzieścia i cztéry.* Przez stolice rozumie się sądowna moc Apostołów, Proroków i innych świętych z Chrystusem królujących, przeznaczonych przez tych 24 starszych.

6. *Czworo źwierząt.* Przez to czworo źwierząt rozumieją się nie słudzy Boży na cztéry części świata rozsadzeni, jako Czechowic bredzi: ale jako wszyscy Doktorowie zgodnie wykładają, czteréj Ewangelistowie: z których Lew znaczy Marka, iż żaden jaśniéj nie opisał zmartwychwstania i wniebowstąpienia Pana Chrystusowego. Cielec Łukasza, iż opisał kapłaństwo Pana Chrystusowe, poczynając Ewangelią od zakonnego kapłaństwa, w którém ofiarowanie cielców było pospolite. Człowiek Matheusza, iż od rodzaju Chrystusowego według człowieczeństwa Ewangelią poczyna. A Orzeł Jana, iż żaden wyżéj nie wzleciał jako on, opisując bóstwo Pana Chrystusowe.

8. *Święty, święty.* Trzykroć mówią Święty, wyrażając jedność bóstwa, a trojakość person w jedném bóstwie. Jako u Izajasza w. 6. Czego naśladując Kościoł tu na ziemi jeszcze bojujący, a złączając modły i chwały swe ze wszystką rzeszą anielską, temiż słowy Pana Boga chwali przy ofierze Mszy świętéj, przy któréj też Aniołowie są obecni, i spólnemu Panu cześć i chwałę oddają: jako Chryzostom ś. świadczy, (lib. 6 de sacerd. et homil. 1 de verb. Isaiae.)

CAPUT V. — ROZDZIAŁ 5.

O Baranku otwarzającym księgę siedmiu pieczęciami zamknioną, i t. d.

1. Et vidi in dextera sedentis supra thronum, librum scriptum intus et foris, signatum sigillis septem.

2. Et vidi Angelum fortem, praedicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, et solvere signacula ejus?

1. Y widziałem w prawéy ręce siedzącego na stolicy, księgi napisane wewnątrz y zewnątrz, zapieczętowane siedmią pieczęci.

2. Y widziałem anyoła mocnego, głosem wielkim obwoływaiącego: Kto iest godzien otworzyć księgi, y rozwiązać pieczęci ich?

---

deł, tak co się tycze słów Swięty, Święty, Święty, były podobne te źwierzęta, o których mówi tu ś. Jan. Ztąd, podobnie jak serafiny Izajasza, dwóma skrzydłami okrywały twarz, dwóma nogi, dwóma latały, to jest miały je rozpięte jako gotowe do lotu. Patrz objaśnienie u Izajasza w miejscu przytoczoném.—*Wewnątrz.* Pod skrzydłami.—*Oczu.* Patrz co się powiedziało w wierszu 6.—*Święty, Święty, Święty.* Trzykroć się powtarza dla oznaczenia trzech osób Trójcy świętéj w jednéj istocie. — *Który był i który jest.* Patrz rozdział 1, 4. Patrz Wujka.

10. *Upadali.* W przekonaniu, że Boski majestat godzien jest wszelkiéj czci i uszanowania, jak potém słowy toż samo wyznają. — *Porzucali korony swe przed stolicą.* Bogu korony swoje składali, to jest przyznawali mu swoje zwycięztwa i głosili, że wszystko mają od niego, cokolwiek dobrego uczynili.

11. *Godzien jesteś Panie Boże nasz wziąć chwałę.* Godzien jesteś Panie, ażeby wszyscy tak aniołowie jak ludzie majestat twój wysławiali; ażeby wszelką tobie cześć i uszanowanie wszyscy oddawali i wszyscy się tobie poddali.—*I moc.* Godzien jesteś, ażeby wszystkie usta wyznawały i chwaliły twoję niezmierzoną moc i potęgę.—*Dla woli twojéj.* Wolą twoją.—*Były.* Otrzymały byt swój i naturę, gdyś je stworzył.

R. 5. — 1. *Księgi napisane wewnątrz i zewnątrz.* O napisaniu wewnątrz i zewnątrz, nie teraz, lecz potém dowiedział się, gdy księga została rozwiniętą. Starożytni pisali na pergaminie, najczęściéj z jednéj tylko strony, która była czyściejszą i gładszą, niekiedy jednak z obudwóch, a pergamin zwijał się na wałek, ztąd księgi nazywały się Volumina (zwitki). Taką była księga, którą widział ś. Jan. Co to była za księga, różni różnie tłumaczą. Ja podzielam zdanie tych, którzy powiadają, że tą książką była Apokalipsa albo tajemnice Apokalipsy i wyroki w przewidzeniu, opatrzności i przeznaczeniu Pana Boga jakby w księdze zawarte.—*Zapieczętowane siedmią pieczęci.* Siedm pieczęci jest to siedm następujących widzeń, w których, za otwarciem każdéj pieczęci, nowa przedstawia się rzecz i klęska mająca dotknąć świat przed przyjściem Antychrysta i końcem świata, co jest przedmiotem i treścią téj księgi. Ztąd księgi nie można było czytać i rozumieć, dopóki nie były otwarte pieczęcie, to jest dopóki nie były widziane te klęski, które mają poprzedzić ostatnie czasy Antychrysta i sądu.

2. *Anioła mocnego.* Wielkiéj mocy. — *Kto jest godzien otworzyć tę księgę?* Kto może, kto ma władzę otworzyć księgę? Bóg jéj udziela tylko temu, który jest godzien. — *Otworzyć księgę i rozwiązać pieczęci jéj.* Otworzyć księgę, łamiąc jéj pieczęci.

3. Et nemo poterat neque in coelo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum, neque respicere illum.
4. Et ego flebam multum, quoniam nemo dignus inventus est aperire librum, nec videre eum.
5. Et unus de senioribus dixit mihi: Ne fleveris: ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, et solvere septem signacula ejus.

6. Et vidi: et ecce, in medio throni et quatuor animalium, et in medio seniorum, Agnum stantem, tamquam occisum, habentem cornua septem, et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram.
7. Et venit, et accepit de dextera sedentis in throno librum.
8. Et cum aperuisset librum, quatuor animalia, et viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, et phialas aureas plenas odoramentorum, quae sunt orationes sanctorum;
8. et cantabant canticum novum, dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum, et aperire signacula ejus, quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu et lingua, et populo et natione,
10. et fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabimus super terram.

3. A żaden nie mógł ani w niebie, ani na ziemi, ani pod ziemią otworzyć ksiąg, ani na nie patrzyć.
4. A iam wielce płakał, iż żaden nie był nalezion godny otworzyć księgi, ani na nie patrzyć.
5. A ieden z starszych rzekł mi: Nie placz, oto zwyciężył lew z pokolenia Judowego, korzeń Dawidów aby otworzył księgi, y rozwiązał siedm ich pieczęci.
6. Y widziałem: a oto w pośrzód stolice y czworga źwiérząt, y w pośrzodku starszych, Baranek stoiący iako zabity, maiąc siedm rogów y oczy siedm: które są siedm Duchów Bożych, posłanych na wszytkę ziemię.
7. Y przyszedł, y wziął księgi z prawice siedzącego na stolicy.
8. A gdy otworzył księgi: czworo źwierząt y cztérzéy a dwadzieścia starszy upadli przed Barankiem, maiący każdy cytry, y czasze złote pełne wonności, które są modlitwy świętych:
9. y śpiewali nową pieśń, mówiąc: Godzieneś iest Pąnie wziąć księgi, y otworzyć pieczęci ich, iżeś iest zabit, y odkupiłeś nas Bogu przez krew twoię, ze wszelakiego pokolenia, y ięzyka, y ludu, y narodu:
10. y uczyniłeś nas Bogu naszemu królestwem y kapłaami, y będziemy królować na ziemi.

---

3. *A żaden nie mógł.* Ponieważ żadnemu stworzeniu Ojciec w całości nie objawił, co w ostatnich czasach miało nastąpić.—*Ani na nią patrzyć.* Spójrzeć, rozwinąć, przyczytać, poznać co się w niéj zawierało.
4. *A jam wielce płakał.* Ponieważ sądziłem, że się w téj księdze zawierają rzeczy najgodniejsze poznania, a nikogo nie było, coby ją mógł otworzyć i przeczytać.
5. *Jeden ze starszych.* Kto był ten święty, niewiadomo.—*Oto zwyciężył.* Przemógł, zdołał otworzyć księgę tak zapieczętowaną.— *Lew z pokolenia Judowego.* Chrystus Pan, który był z pokolenia Judy, któremu błogosławiąc Jakób rzekł: *Szczenię lwie Juda; odpoczywając ległeś jako lew i jako lwica, któż go wzbudzi?* Gen. 49. 9. Chrystus zowie się lwem przenośnie: albowiem gdzieindziéj ukazał się ś. Janowi w postaci Baranka zabitego, jak się pokazuje z wiersza następnego.—*Korzeń Dawidów.* Potomek Dawida, z rodu Dawidowego.
6. *W pośród stolicy i czworga zwierząt.* Między tronem i czterma źwierzętami.—*Baranek stojący jako zabity.* Chrystus, który dla mocy niedawno przedtém był nazwany Lwem, tu z powodu zabicia w ofierze, dla łagodności i niewinności swojéj zowie się Barankiem.—*Jako zabity.* Nie żeby wówczas jeszcze był zabity i nieżywy, lecz że przez trzy dni był zabity i umarły. Mówi się jako zabity, ponieważ Chrystus po zmartwychwstaniu zachował blizny pięciu ran.— *Mając siedm rogów.* Alkasar temi siedmiu rogami wieńczy wierzchołek głowy Baranka i pod każdym rogiem jedno oko umieszcza. Co te symboliczne rogi i oczy oznaczają, zaraz się dodaje.— *Które są siedm Duchów.* Siedmiu Aniołów, którym powierzone zostało staranie o wszystkich ludziach, i którzy dla tego zowią się posłanymi na całą ziemię, stanowią siedm rogów Baranka, ponieważ przez nich (aniołów) jak rogami rzuca w powietrze i zwycięża nieprzyjaciół ludzi, djabłów, i walczy z nimi, i rodzaj ludzki broni od krzywdy wrogów. Ci Aniołowie są także oczami Chrystusa, ponieważ przez nich Chrystus upatruje potrzeby ludzi i im zaradza.
8. *Gdy otworzył.* Gdy zaczął otwierać; albowiem powoli i z kolei każdą pieczęć księgi otworzył, jak się pokazuje z roz. 6, 1.—*Upadli przed Barankiem.* Uznając jego moc i cześć mu oddając.— *Mający każdy cytry.* Przez cytry rozumiéj wszelką melodyą i śpiew, któremi z najwyższą harmonią i zgodą chwalą Pana Boga.—*Każdy.* Z dwódziestu czterech starców. Chociaż jest rzeczą wszystkich świętych opiewać chwałę Bożą, najwłaściwiéj to jednak przystoi starszym, którzy większe od Boga odebrali dobrodziejstwa, i większe mają nad innych zasługi i chwałę.—*Czasze.* Stosuje do zwyczaju w starym zakonie, w którym przed ołtarzem stawiano czasze pełne wonności.— *Pełne wonności.* Co znaczą te wonności, objaśnia wnet dodając, *Które są modlitwy świętych.* Tak też czytamy w Psalmie 140, 2: *Niech idzie modlitwa moja, jako kadzenie przed oblicznosć twoję.* Z tego miejsca przekonywamy się, że święci modlą się za nami i modlitwy nasze Bogu ofiarują. Patrz W.

9. *I śpiewali nową pieśń.* Nie taką, jakie są w Piśmie ś. Nową dla śmiertelnych, którzy nic podobnego nie słyszeli, albo, jak gdyby rzekł: Niezwyczajną i dziwną. Jaka zaś to pieśń, zaraz dodaje.—*Iżeś jest zabit.* Oznacza przyczynę zasługi. Chrystus bowiem przez zasługę męki i śmierci swojéj otrzymał od Boga moc objawić komu chce przyszłość względem zarządu i rozszerzenia Kościoła swojego.—*I odkupiłeś nas Bogu.* Ażebyśmy byli posiadłością Boga.— *Ze wszelakiego pokolenia.* Wybranych.

10. *I uczyniłeś nas Bogu naszemu królestwem.* Patrz Objawienie w roz. 1, w. 6.— *I będziemy królować na ziemi.* W téj ziemi żyjących, do której jesteśmy przeniesieni, a nawet i na ziemi, na któréj śmiertelni żyją; gdyż święci nie tylko są królami z Chrystusem w niebie, lecz też mają władzę nad krajami na ziemi.

11. Et vidi, et audivi vocem Angelorum multorum in circuitu throni, et animalium et seniorum; et erat numerus eorum millia millium, *(Dan. 7, 10.)*

12. dicentium voce magna: Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem et divinitatem, et sapientiam et fortitudinem, et honorem et gloriam, et benedictionem.

13. Et omnem creaturam, quae in coelo est, et super terram et sub terra, et quae sunt in mari, et quae in eo, omnes audivi dicentes: Sedenti in throno, et Agno: Benedictio et honor, et gloria et potestas in saecula saeculorum.

14. Et quatuor animalia dicebant: Amén. Et viginti quatuor seniores ceciderunt in facies suas et adoraverunt viventem in saecula saeculorum.

11. Y widziałem y słyszałem głos wielu anyołów około stolice, y źwiérząt, y starszych, a była liczba ich tysiące tysięców,

12. mówiących głosem wielkim: Godzien iest Baranek który iest zabity, wziąć moc, y bóstwo, y mądrość, y siłę, y cześć, y chwałę, y błogosławieństwo.

13. A wszelkie stworzenie które iest na niebie, y na ziemi, y pod ziemią, y co w morzu iest, y co w nim: wszytkie słyszałem mówiące: Siedzącemu na stolicy, y Barankowi: Błogosławieństwo, y cześć, y chwała, y moc na wieki wieków.

14. A czworo źwiérząt mówiło: Amen. A dwadzieścia y cztérzéy starszy upadli na oblicze swoie, y kłaniali się żywiącemu na wieki wieków.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 5 w. 3. *Ani pod ziemią.* Przez te co w niebie, rozumieją się Aniołowie i święci: przez te co na ziemi, ludzie sprawiedliwi: przez te co pod ziemią nie mogą się rozumieć jedno ci co w czyscu. Bo potępionym tych ksiąg otwarzać nie przystało. A ojcowie święci, którzy w Limbusie byli, już z onego miejsca byli wybawieni.

8. *Które są modlitwy świętych.* Ztąd jaśnie widzimy, iż święci w niebie, ofiarują Panu Chrystusowi modlitwy ludzi wiernych mieszkających na ziemi, (które i tu i gdzieindziéj pismo świętymi zowie, iż krwią Pana Chrystusową są poświęceni). Zaczém pewnie idzie, iż święci w niebie wiedzą sprawy, potrzeby i modlitwy nasze, i modlą się za nami. (Objaw. 8, 3 i 4).

CAPUT VI. — ROZDZIAŁ 6.

O otworzeniu sześciu pieczęci, o czterech koniach, i t. d.

1. Et vidi, quod aperuisset Agnus unum de septem sigillis, et audivi unum de quatuor animalibus, dicens, tamquam vocem tonitrui: Veni et vide.

2. Et vidi: et ecce, equus albus, et qui sedebat super illum, habebat arcum; et data est ei corona, et exivit vincens, ut vinceret.

3. Et cum aperuisset sigillum secundum, audivi secundum animal, dicens: Veni et vide.

4. Et exivit alius equus rufus; et qui sedebat super illum, datum est ei, ut sumeret pacem de terra, et ut invicem se interficiant; et datus est ei gladius magnus.

1. Y widziałem iż otworzył Baranek iednę z siedmi pieczęci: y słyszałem iedno ze cztérech źwiérząt mówiące, iakoby głos gromu: Chodź, a patrzay.

2. Y widziałem, a oto koń biały, a który na nim siedział, miał łuk: y dano mu koronę, y wyszedł zwyciężaiąc aby zwyciężył.

3. A gdy otworzył wtórą pieczęć, słyszałem wtóre źwiérzę mówiące: Chodź a patrzay.

4. Y wyszedł drugi koń rydzy, a który na nim siedział, dano mu iest aby odiął pokóy z ziemie, a iżby iedni drugie zabiiali, y dano mu miecz wielki.

---

11. *I widziałem i słyszałem.* Widziałem niepoliczoną liczbę aniołów i słyszałem głosy ich; jednym bowiém zgodnym głosem wołali: *Godzien jest Baranek i t. d. — Tysiące tysięcy.* Nie dająca się przeliczyć ilość.

12. *Wziąć moc.* Od wysławiających, to jest godzien, aby przez nich sławioną była moc Baranka, jego bóstwo, mądrość i potęga.

13. *A wszelkie stworzenie.* Słyszałem też jak wszystkie stworzenia, nie tylko te, które są w niebie, lecz i te, które są na ziemi, pod ziemią i w morzu, wszystkie, za otwarciem księgi, dawały chwałę siedzącemu na tronie i Barankowi.— *Błogosławieństwo.* Niech będzie. *Moc.* Niech będzie wysławianą.

14. *Amen.* Zaiste tak jest, albo godną jest rzeczą.— *Upadli na oblicze swoje.* Uznając i z pokorą wielbiąc majestat Boga. — *Żyjącemu na wieki wieków.* Bogu wiecznemu.

R. 6.—1. *Jedno ze czterech źwierząt.* Pierwsze, to jest Lew, jak widać z roz. 4, 7. gdzie czytamy: *i źwierzę pierwsze podobne do lwa*, i ponieważ potém pierwsze, drugie i trzecie źwierzę S. Jana przyzywa, aby przyszedł i patrzał.— *Jakoby głos gromu.* Chce wyrazić, iż głos był ogromny i przerażający.

2. *A oto koń biały.* Z czterech pierwszych pieczęci księgi zapieczętowanéj wychodzą cztery konie, pierwszy biały, drugi ryży, trzeci czarny, czwarty siwy. Przez konia białego rozumieją się apostołowie i inni opowiadacze Ewangelii, przez których Chrystus świat zawojował i pod moc swoję podbił. Jezdziec, jest to Chrystus, którego wędzidło przyjmują opowiadacze Ewangelii i tam pędzą, dokąd ich jezdziec skieruje.— *Miał łuk.* Łukiem Chrystusa jest Pismo ś. w którém, ile jest słów i zdań, tyle jest strzał raniących. Jednych te strzały ranią ku żywotowi albo na zbawienie, drugich, którzy się Chrystusowi opierają, ranią na śmierć czyli na potępienie. — *Koronę.* Godło królestwa, albo zwycięztwa. — *Zwyciężając aby zwyciężył.* Zamiast, aby zwyciężając zwyciężył; jak gdyby rzekł: Już zwycięzca i jeszcze będzie odnosił zwycięztwa.

3. *Drugie źwierzę.* Cielec, jak widać z roz. 4, 7.

4. *Koń ryży.* Jak przez pierwszego konia białego wyraża się pierwszy' to jest apostolski stan kościoła, tak przez konia ryżego wyraża się drugi, który wnet

5. Et cum aperuisset sigillum tertium, audivi tertium animal, dicens: Veni et vide. Et ecce, equus niger; et qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua.

6. Et audivi tamquam vocem in medio quatuor animalium dicentium: Bilibris tritici denario, et tres bilibres hordei denario, et vinum et oleum ne laeseris.

7. Et cum aperuisset sigillum quartum, audivi vocem quarti animalis dicentis: Veni et vide.

8. Et ecce, equus pallidus; et qui sedebat super eum, nomen illi Mors, et infernus sequebatur eum; et data est illi potestas super quatuor partes terrae, interficere gladio, fame et morte, et bestiis terrae.

9. Et cum aperuisset sigillum quintum, vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, et propter testimonium, quod habebant;

10. et clamabant voce magna, dicentes: Usquequo, Domine (sanctus et verus), non iudicas, et non vindicas sanguinem nostrum de iis, qui habitant in terra?

5. A gdy otworzył trzecią pieczęć, słyszałem trzecie źwiérzę, mówiące: Chodź, a patrzay: A oto koń wrony: a który na nim siedział, miał szalę w ręce swoiéy.

6. Y słyszałem iakoby głos w pośrodku czworga źwierząt mówiących: Miarka pszenice za grosz, a trzy miarki ięczmienia za grosz, a nie szkódź oliwy y wina.

7. A gdy otworzył czwartą pieczęć, słyszałem głos czwartego źwiérzęcia mówiącego: Chodź a patrzay.

8. A oto koń blady: a który siedział na nim, imię iemu Śmierć, a piekło szło za nim, y dana mu iest moc nad cztérzmi częściami ziemi, zabiiać mieczem, głodem, y śmiercią, y przez bestyie ziemskie.

9. A gdy otworzył piątą pieczęć, widziałem pod ołtarzem dusze pobitych dla słowa Bożego, y dla świadectwa które miały;

10. y wołały głosem wielkim, mówiąc: Dokądże Panie (święty y prawdziwy) nie sądzisz, y nié mścisz się krwie naszéy nad tymi co mieszkaią na ziemi?

---

po pierwszym nastąpił, stan męczenników. Ryży więc koń oznacza pogan i niewiernych, prześladowców Kościoła a więc i samé dziesięć Kościoła prześladowań, które były od Nerona aż do Konstantyna. Jeździem tego konia są tyrani Kościół prześladujący.—*Dano mu jest, aby odjął pokój z ziemi.* Dozwolił mu Bóg, aby zniweczył pokój na ziemi; pokój, którym się cieszył Kościół. — *A iżby jedni drugie zabijali.* Podług tych słów u Mateusza S. w roz. 10, 21: *A wyda brat brata na śmierć, i ojciec syna, i powstaną synowie przeciw rodzicom i o śmierć je przyprawiać będą.*— *Miecz wielki.* Dano wielką moc do zabicia wielu.

5. *Trzecię źwierzę.* Którem jest człowiek; patrz roz. 4, w. 7.— *Oto koń czarny.* Koń czarny oznacza heretyków, którzy zostają w ciemnościach błędów.—*A który na nim siedział.* Jeźdźcem tego konia jest djabeł albo sam herezyarcha, np. Aryusz, Luter, Kalwin.— *Miał szalę.* Przez szalę rozumiéj Pismo ś. podług którego chce wszystko zważyć i zbadać. Ma zaś ją (szalę) w ręku, żeby ją tém łatwiéj posunął w górę lub na dół według upodobania; Pismo ś. bowiem heretycy chytrze do błędów swoich naginają i naciągają. Przez szalę można jeszcze rozumieć udaną i pozorną sprawiedliwość, albo zmyślone zamiłowanie w prawdzie i cnocie.

6. *Głos w pośrodku czworga źwierząt.* Głos ten jest albo Siedzącego na tronie, albo Baranka; gdyż obaj byli w pośrodku źwierząt.— *Miarka.* Wynosząca dwa funty, dla tego w texcie łacińskim *bilibris*, w texcie gr. *chonix*, miara do mierzenia rzeczy suchych, tyle biorąca w siebie pszenicy, ile wystarcza jednemu człowiekowi na przeżycie przez dzień jeden.—*Za grosz.* Który ma w sobie dziesięć *asses* czyli jeden *juliusz rzymski.* Oznacza się przez to wielki niedostatek pokarmu duchowego, to jest słowa Bożego pod Aryanami, Gotami i innymi kacerzami. Gdy bowiem dwa funty pszenicy przedają się za denara, wielka jest drożyzna na pszenicę, nawet w naszych czasach; jakże daleko bardziéj gdy to pisał apostoł, kiedy na wszystko ceny były daleko niższe. — *I trzy miarki jęczmienia za grosz (denar.)* Oznacza się ta sama drożyzna, pszenica zwykle trzy razy bywa droższą do jęczmienia.—*A nie szkodź oliwy i wina.* Wino i oliwa są lekarstwem Samarytanina naszego Chrystusa Pana, Łuk. 10, 34. Przez wino więc i oliwę rozumieją się sakramenta, których kacerze zniszczyć nie mogli, jak równie zniweczyć nie zdołali pokarmu świętéj nauki, któryby wystarczał codzień dla utrzymania życia duchownego, chociaż sprowadzili wielki jego niedostatek.

7. *Czwartego źwierzęcia.* Orła, wyżéj roz. 4, w. 7.

8. *A oto koń blady.* (Płowy). Przez tego konia bladego można by rozumieć sektę Mahometa, Turków i Saracenów, którzy są nieprzebłaganymi wrogami chrześcian. Ten koń jest blady ponieważ odpowiada swojemu jeździcy, którym jest blada śmierć. — *Imie jemu Śmierć.* Na tym koniu jedzie Mahomet, który mieczem sektę swoję rozszerzył, zabijając wszystkich, którzy się mu opierali.— *Piekło szło za nim.* Ponieważ przez tę sektę wielu śmiertelnych piekło pochłonęło. — *Dana mu jest moc nad czterma częściami ziemi.* Jego bowiém sekta licznemi zwycięztwy wielką część kuli ziemskiéj zagarnęła. — *Zabijać mieczem, głodem.* Saraceni bowiém wielu chrześcian mieczem, innych głodem, innych udręczeniami i wynikłém z tego wszystkiego morowém powietrzem, innych innemi rodzajami śmierci pozabijali. — *I przez bestye ziemskie.* Rzucając na pożarcie lwóm, niedźwiedziom i innym źwierzętom drapieżnym.

9. *Widziałem pod ołtarzem dusze pobitych.* Zawsze był w kościele zwyczaj chować pod ołtarzami ciała i relikwie świętych. Ponieważ na ziemi ciała męczenników pod ołtarzem spoczywają, miejsce więc w niebie przeznaczone na spoczynek ich duszom, Apostoł nazwał témże imieniem, chociaż ono wcale nie jest pod żadnym ołtarzem. Podobnież, jak łóżko jest miejscem wypoczynku dla ciała, tak miejsce pobytu świętych w niebie, gdzie wypoczywają po trudach ziemskiego żywota, zowie się łożnicą, albo po prostu łóżkiem. Tak czytamy w psalmie 149, 5: *Rozweselą się święci w chwale; rozradują się w łożnicach swoich.* — *Dla słowa Bożego.* Ponieważ publicznie i śmiało Chrystusa wyznawali. — *I dla świadectwa, które miały.* Dla tego, iż wszyscy świadczyli, że oni są chrześcianami. Albo dla świadectwa, którém bronili prawdziwości wiary i niewinności swego życia. Patrz Wujka.

10. *I wołały głosem wielkim.* Głos wielki oznacza wielkie pragnienie. — *Nie sądzisz i nie mścisz się.* Sąd należy do poznania sprawy, pomsta do spełnienia wyroku nad przestępcą, który niewinnego pokrzywdził. — *Nie mścisz się.* Mówią to święci z gorliwości o sprawiedliwość, a nie przez chęć zemsty. Albo też proszą, aby były pomszczone to jest oswobodzone ich

11. Et datae sunt illis singulae stolae albae; et dictum est illis, ut requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conservi eorum et fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut et illi.

12. Et vidi, cum aperuisset sigillum sextum: et ecce, terraemotus magnus factus est, et sol factus est niger tamquam saccus cilicinus; et luna tota facta est sicut sanguis;

13. et stellae de coelo ceciderunt super terram sicut ficus emittit grossos suos, cum a vento magno movetur;

14. et coelum recessit sicut liber involutus; et omnis mons, et insulae de locis suis motae sunt;

15. et reges terrae, et principes et tribuni, et divites et fortes, et omnis servus et liber absconderunt se in speluncis et in petris montium,

16. et dicunt montibus et petris: Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, *(Isai. 2, 19. Ose. 10, 8. Luc. 23, 30).*

17. quoniam venit dies magnus irae ipsorum: et quis poterit stare?

11. Y dano im po szacie białéy: y powiedziano im, aby ieszcze odpoczęły mały czas ażby się wypełnili spółsłudzy ich, y bracia ich którzy maią bydź pobici iako y oni.

12. Y widziałem, gdy otworzył szóstą pieczęć: a oto się stało wielkie trzęsienie ziemi, y słońce się stało czarne iako wór włosiany: y księżyc wszytek stał się iako krew:

13. a gwiazdy z nieba upadły na ziemię, iako drzewo figowe zrzuca niedoźrzałe figi swoie, gdy od wiatru wielkiego bywa zatrzęsione:

14. a niebo odstąpiło iako księgi zwinione: a wszelka góra, y wyspy z swoich mieysc poruszone są:

15. a królowie ziemie y książęta, y tysiącznicy, y bogaci, y mocarze, y każdy niewolnik, y wolny pokryli się w iamy y w skały gór,

16. y rzekli góram y skałam: Upadnicie na nas, y zakriycie nas od oblicza siedzącego na stolicy, y od gniewu barankowego:

17. bo przyszedł dzień wielki gniewu ich: a któż się ostać będzie mógł?

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 6. w. 9. *Widziałem pod ołtarzem.* Przez ten ołtarz pod którym odpoczywają dusze, nie może się rozumieć żadne insze miejsce oprócz nieba. Bo niżéj czytamy, iż te dusze obleczone w szaty białe, są przed stolicą Bożą, i przed oblicznością Baranka, i służą Bogu w kościele jego, to jest w niebie, we dnie i w nocy. Lecz sam ołtarz jestci Pan Chrystus, pod którym są dusze świętych ludzi, iż są niższe miejscem i godnością: a iż pod jego obroną i pomocą zwyciężyli, i jemu zwycięztwa i zapłaty swe przypisują: i przezeń ofiary modlitw i chwały Bogu ofiarują. Dla czego też ciała i kości świętych pod ołtarzami w kościele chowają, i żadnego ołtarza bez relikwij świętych, ani budują, ani poświęcają. O czém są i dekrety starych Koncyliów i świadectwa Hieronima, Augustyna i Grzegorza S. (Objaw. 7, 9. Tamże w. 15).

10. *I wołały.* Jeźliże dusze świętych wołają do Boga o pomstę nad nieprzyjacioły: daleko iście więcéj proszą miłosierdzia braciéj swojéj. (Hieronim. contra Vigilant.).

11. *I dano im po szacie białéj.* Te szaty białe znamionująć zbawienie i uwielbienie saméj dusze. Bo drugą szatę, to jest zbawienie i uwielbienie ciała, będą mieli dopiero po zmartwychwstaniu. Jako jednostajnie wszyscy Doktorowie wykładają.

CAPUT VII.

ROZDZIAŁ 7.

O czterech aniołach trzymających cztéry wiatry ziemi, szczęściu błogosławionych, i t. d.

1. Post haec vidi quatuor Angelos stantes super quatuor angulos terrae, tenentes quatuor ven-

1. Potymem widział cztérech anyołów stoiących na cztérech węglach ziemie, trzymaiących cztéry

---

ciała, które śmierć jeszcze zatrzymywała. Dla tego życzą pomsty, to jest oswobodzenia Kościoła i wiernych od ucisku prześladowców, ażeby ich Pan Bóg powściągnął i ukarał. P. Wujka.

11. *Dano im po szacie białéj.* Każdemu dano szczęśliwość duszy. — *Aby jeszcze odpoczęły mały czas.* Nim nastąpi czas powszechnego zmartwychwstania.— *Ażby się wypełnili.* Nim się nie uzupełni liczba przyszłych męczenników, których zaiste nie byłoby zgoła, jeżeliby królestwo grzechu było obalone; któż wówczas dręczyłby i zabijał męczenników, gdyby bezbożni znikli do szczętu? Patrz Wujka.

12. *Stało się wielkie trzęsienie ziemi.* Tą szóstą pieczęcią opisuje ostatnią pomstę Boga nad bezbożnymi, i przerażające znaki, które ją poprzedzą.—*Słońce stało się czarne.* Ciemne i zamroczone gęstemi, czarnemi obłokami. Tak u Mat. 24, 29. czytamy: *Słońce się zaćmi. I* u Joela 2, 31. *Słońce przemieni się w ciemności.—Jako wór włosiany.* Który jest czarny jako utkany z czarnych włosów i sierści. — *I księżyc wszystek stał się jako krew.* Takim zwykle bywa, gdy dla braku światła słonecznego jest zaćmiony.

13. *Gwiazdy z nieba upadły.* Tak czytamy u Mat. 24, 29: *Gwiazdy padać będą z nieba.* Co, według Maldonata, brać potrzeba w literalném znaczeniu. Inni to rozumieją o palących się wyziewach, które biegiem swoim w powietrzu podobne są do gwiazd spadających.—*Jako drzewo figowe zrzuca niedojrzałe figi swoje.* Co się przytrafia w czasie gwałtownego wiatru.

14. *Niebo odstąpiło jako księgi zwinione.* Nie poruszyło się z miejsca, lecz dla obłoków znikło z oczu ludzkich, jako księga dawnym obyczajem na wałek zwinięta czytaną być nie mogła.—*A wszelka góra i wyspy ze swoich miejsc poruszone są.* Przez trzęsienie ziemi.

15. *Królowie ziemi i książęta.* Wszystkich stanów ludzie skryli się do jaskiń.—*Tysiącznicy.* Dowódzcy tysięca żołnierzy.

16. *I rzekli górom.* Stosuje to do słów Chrystusa u Łukasza S. 23, 30: *Wówczas poczną mówić górom: Padnijcie na nas; i pagórkom: Przykryjcie nas.* — *Od oblicza siedzącego na stolicy.* Przed obliczem Boga.—*I od gniewu Barankowego.* Chrystusa człowieka przychodzącego na sąd.

17. *Dzień wielki.* Dzień sądu.—*Ich.* Boga i Chrystusa karzącego grzeszników.

R. 7.—1. *Czterech aniołów.* Rządzących wiatrami. Z tego miejsca wnosimy, że jeden z aniołów przełożony

tos terrae, ne flarent super terram, neque super mare, neque in ullam arborem.

2. Et vidi alterum Angelum, ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei vivi; et clamavit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terrae et mari,

3. dicens: Nolite nocere terrae et mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum.

4. Et audivi numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israel.

15. Ex tribu Juda duodecim millia signati; ex tribu Ruben duodecim millia signati; ex tribu Gad duodecim millia signati;

6. ex tribu Aser duodecim millia signati; ex tribu Nephtali duodecim millia signati; ex tribu Manasse duodecim millia signati;

7. ex tribu Simeon duodecim millia signati; ex tribu Levi duodecim millia signati; ex tribu Issachar duodecim millia signati;

8. ex tribu Zabulon duodecim millia signati; ex tribu Joseph duodecim millia signati; ex tribu Benjamin duodecim millia signati.

9. Post haec vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus et tribubus, et populis et linguis, stantes ante thronum et in conspectu Agni, amicti stolis albis, et palmae in manibus eorum:

10. et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum: et Agno.

wiatry ziemie, aby nie wiały na ziemię, ani na morze, ani na żadne drzewo.

2. Y widziałem drugiego anyoła wstępuiącego od wschodu słońca, maiącego pieczęć Boga żywego: y zawołał głosem wielkim do cztérech anyołów, którym dano iest szkodzić ziemi y morzu,

3. mówiąc: Nie szkodźcie ziemi y morzu, ani drzewam, aż popieczętuiemy sługi Boga naszego na czołach ich.

4. Y słyszałem liczbę pieczętowanych, sto y cztérdzieści y cztéry tysiące pieczętowanych ze wszech pokolenia synów Izraelskich.

5. Z pokolenia Judowego, dwanaście tysięcy pieczętowani. Z pokolenia Rubenowego, dwanaście tysięcy pieczętowani. Z pokolenia Gad dwanaście tysięcy pieczętowani.

6. Z pokolenia Asser, dwanaście tysięcy pieczętowani. Z pokolenia Nephtalim, dwanaście tysięcy pieczętowani. Z pokolenia Manasse dwanaście tysięcy pieczętowani.

7. Z pokolenia Symeon, dwanaście tysięcy pieczętowani. Z pokolenia Lewi, dwanaście tysięcy pieczętowani. Z pokolenia Izachar, dwanaście tysięcy pieczętowani.

8. Z pokolenia Zabulon, dwanaście tysięcy pieczętowani. Z pokolenia Jozeph, dwanaście tysięcy pieczętowani. Z pokolenia Beniamin, dwanaście tysięcy pieczętowani.

9. Potymem widział rzeszą wielką którey nie mógł nikt przeliczyć, ze wszech narodów y pokolenia, y ludzi, y ięzyków: stoiące przed stolicą, y przed oblicznością Baranka, przyobleczeni w szaty białe, a palmy w ręku ich:

10. y wołali głosem wielkim mówiąc: Zbawienie Bogu naszemu który siedzi na stolicy, y Barankowi.

jest nad wiatrami wiejącemi od wschodu; drugi nad wiatrami wiejącemi od zachodu; trzeci od północy, czwarty od południa.—*Na czterech węgłach ziemi.* Na wschodzie, zachodzie i t. d.—*Aby nie wiały na ziemię.* I nie wzniecały burz i zawieruch.

2. *Wstępującego od wschodu słońca.* Powiada *wstępującego,* gdyż jakby wschodził ze słońcem i podnosił się na horyzont, pod którym był S. Jan. Powiada jeszcze, iż wstąpił od wschodu słońca, już dla tego, że przybył dla zwiastowania radości i wesela, już że nową jakby radość i światło przynosił. — *Mającego pieczęć Boga żywego.* Dla wyciśnienia jéj na czole wybranych. Zdaje się, iż to był znak krzyża, jakim byli oznaczeni jęczący w Jerozolimie, Ezech. 9, 4.—*Zawołał głosem wielkim.* Co dowodzi wielkiéj chęci zbawienia ludzkiego.

3. *Nie szkodźcie ziemi.* Nie sprowadzajcie chorób, zarazy, burz i t. d.—*Aż popieczętujemy.* Jak gdyby rzekł: Pierwéj nim ludzie zaginą, przeznaczeni do żywota muszą być ochrzczeni i opatrzeni znakiem krzyża, co się dziać zwykło we chrzcie ś. — *Sługi Boga naszego.* Przez sług Boga rozumie tych, którzy z przeznaczenia Boskiego należeli do liczby wybranych a jeszcze we chrzcie znaku krzyża nie odebrali byli. Patrz Wujka.

4. *Sto czterdzieści cztery tysiące.* Ribera i inni sądzą, że pod koniec świata, z każdego pokolenia żydowskiego, które od przyjścia Chrystusa aż dotąd trwa w swojém niedowiarstwie, dwanaście tysięcy równo będzie popieczętowanych i zbawionych, tak iż ogólna liczba wyniesie 144,000. Pererius, Kornelius i inni utrzymują, że bardzo wielu z każdego pokolenia będzie zbawionych, i że przez dwanaście tysięcy rozumieją się wszyscy.—*Ze wszech pokolenia.* Prawie z każdego pokolenia; gdyż opuszczono pokolenie Dan. Według powszechnego rozumienia, dla tego opuszczono pokolenie Dan, ponieważ z niego wynijdzie Antychryst, do którego przystanie całe to pokolenie.

8. *Z pokolenia Józef.* Z pokolenia Efraim.

9. *Potém widziałem rzeszę.* Tych, którzy z ludu Izraelskiego w ostatnich czasach mają być zbawieni, można policzyć; którzy zaś z innych narodów są pieczętowani, tych człowiek liczbą objąć nie może, chociaż i tych będzie niewielu, w stosunku do ginących.—*Przyobleczeni w szaty białe.* Udarowani szczęśliwością duszy, jak powiedzieliśmy w poprzedzającym rozdziale, wierszu 11.—*Palmy w ręku ich.* Które oznaczają ich zwycięztwo nad nieprzyjaciółmi i tryumf nad światem, ciałem i czartem. P. W.

10. *I wołali głosem wielkim. Wielkim głosem wysławiają Boga, ponieważ z najżywszą wdzięcznością pamiętają, że nie własnemi siłami, ale przy Jego pomocy wyszli zwycięzko z walki z natarczywemi utrapieniami,* powiedział S. Augustyn *(w 11stém kaz. o Świętych).* — *Zbawienie Bogu naszemu.* Obyczajem ludzkim mówi Pismo ś., jak gdyby mówiono o człowieku: Niech będzie zdrów zawsze, niech żyje król! Lecz nie jest to głos życzenia jak raczéj wesela z błogosławionéj Boga nieśmiertelności i wieczności. — *I Barankowi.* Niech będzie zbawienie.

11. Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, et seniorum, et quatuor animalium; et ceciderunt in conspectu throni in facies suas, et adoraverunt Deum,

12. dicentes: Amen. Benedictio et claritas, et sapientia et gratiarum actio, honor et virtus, et fortitudo Deo nostro in saecula saeculorum. Amen.

13. Et respondit unus de senioribus, et dixit mihi: Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? et unde venerunt?

14. Et dixi illi: Domine mi, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni:

15. ideo sunt ante thronum Dei, et serviunt ei die ac nocte in templo ejus: et qui sedet in throno, habitabit super illos:

16. non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque ullus aestus: *(Isai. 49, 10)*.

17. quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, et deducet eos ad vitae fontes aquarum, et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum. *(Isai. 25, 8. Infr. 21, 4)*.

11. A wszyscy anyołowie stali około stolice, y starszych, y czworga źwierząt: y padli przed stolicą na oblicza swe, y pokłon uczynili Bogu, mówiąc, Amen.

12. Błogosławienie, y chwała, y mądrość, y dziękowanie, cześć y moc, y siła Bogu naszemu na wieki wieków. Amen.

13. Y odpowiedział ieden z starszych, y rzékł mi: Ci którzy są obleczeni w szaty białe, którzyż są? y skąd przyszli?

14. Y rzekłem mu: Panie móy, ty wiész. Y rzékł mi: Ci są, którzy przyszli z ucisku wielkiego, y omyli szaty swoie, y wybiélili ie we krwi barankowéy:

15. dla tego są przed stolicą Bożą, y służą mu we dnie y w nocy w kościele iego: a który siedzi na stolicy, mieszkać będzie nad nimi:

16. nie będą łaknąć ani pragnąć więcéy, ani na nie słońce przypadnie, ani żadne gorąco;

17. abowiem Baranek który iest w pośrzodku stolice, będzie ie rządził, y poprowadzi ie do źródeł wód żywota: y otrze Bóg wszelką łzę z oczu ich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz 7. w. 3. *Aż popieczętujemy sługi Boże.* Ten znak albo pieczęć, którą się ludzie Boży pieczętują, jestci znak krzyża ś. Jako Oecumenius, Beda, Anselmus i Rupertus na to miejsce pisząc wykładają.

9. *Stojące przed stolicą.* Ztąd jest jasny dowód, że dusze świętych są z Chrystusem w niebie, przed stolicą Bożą, przed oblicznością barankową: a nie w otchłaniach żadnych, ani w sieni przed niebem, którą Kalwin wymyśla, kładąc jakieś trzecie miejsce prócz nieba i piekła: a przecię czysca i limbusa nie wierząc.

CAPUT VIII. ROZDZIAŁ 8.

O otworzeniu siódméj pieczęci, siedmiu aniołach z trąbami, czterech pierwszych trąbach, i t. d.

1. Et cum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in coelo, quasi media hora.

2. Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei; et datae sunt illis septem tubae.

1. A gdy otworzył siódmą pieczęć, stało się milczenie na niebie, jakoby pół godziny.

2. Y widziałem siedm anyołów stoiących przed oczyma Bożémi: a dano im siedm trąb.

---

11. *Wszyscy aniołowie stali około stolicy.* Radują się aniołowie i dzięki składają Bogu za zwycięztwo i szczęście ludziom udzielone.

12. *Mówiąc: Amen.* Tak jest, niech tak będzie.—*Błogosławienie i chwała.* Błogosławimy i chwalimy Boga.

13. *Odpowiedział.* To jest rzekł: *Którzyż są?* Zapytuje starzec ś. Jana, ażeby obudził w nim większą uwagę do słuchania, i nam rzecz największą i najpożyteczniejszą wytłumaczył.

14. *Ci są, którzy przyszli z ucisku wielkiego.* Rozumie ucisk i owo wielkie prześladowanie, które będzie przy końcu świata pod Antychrystem, o którém Mat. 24, 21. powiedział Zbawiciel: *Albowiém na onczas będzie wielki ucisk, jaki nie był od początku świata aż dotąd, ani będzie. A gdyby nie były skrócone one dni, żadne ciało nie byłoby zachowane,* to jest, nie ocalałby żaden człowiek.—*Omyli szaty swoje.* Szaty i ciała swoje, siebie samych i sumienie swoje oczyścili i poświęcili przez krew i zasługi Chrystusa.

15. *W kościele jego.* W niebie. Stosuje do kościoła Salomonowego, w którym Bóg, w miejscu zwaném *Święte Świętych,* siedział nad ubłagalnią i na cherubinach.—*Mieszkać będzie nad nimi.* Opiekując się nimi i rządząc. Nie powiedział *będzie nad nimi,* lecz będzie mieszkał, to jest na wieki tam będzie zostąwał jakby w miejscu swojego pobytu.

17. *Który jest w pośrodku stolicy.* Patrz roz. 5, w. 6. — *Będzie je rządził.* W texcie greckim *będzie je pasł.*—*Poprowadzi je do źródeł wód żywota.* O tych źródłach w widzeniu Bożém Dawid wiedział, gdy mówił: *Jako pragnie jeleń do źródeł wodnych; tak pragnie dusza moja do ciebie Boże.* Psalm 41, 2.— *Otrze Bóg wszelką łzę.* Zupełnie ich pocieszy. Wyrażenie wzięte od najprzywiązańszych rodziców, którzy synów płaczących dobrotliwie łagodzą i łzy ich ocierają.

R. 8.—1. *Stało się milczenie na niebie jakoby pół godziny.* Milczenie to nastąpiło po otwarciu już siódméj pieczęci, i zdaje się oznaczać zdziwienie i przerażenie świętych, zastanawiających się nad karami bezbożnych zawartemi pod siódmą pieczęcią.

2. *Widziałem siedmiu aniołów.* Oni to są siedmiu przedniejszymi aniołami na dworze niebieskim i książętami Kościoła, którym Bóg poruczył staranie o ludziach i Kościele, jak powiedzieliśmy wyżéj r. 1, w. 4.—*Dano im siedm trąb.* To trąbienie aniołów oznacza nauki kaznodziejów, podawane im przez aniołów, którémi bezbożni przy końcu świata, widząc kary mające spaść na rodzaj ludzki, wzruszą się ku pokucie. Albo w literalném znaczeniu, Aniołowie sami, dosadnie jakby trąbą te klęski ogłoszą i jako słudzy Boga do skutku je doprowadzą. Patrz Wujka.

3. Et alius Angelus venit, et stetit ante altare habens thuribulum aureum; et data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei. *(Sup. 5,8.)*
4. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo.
5. Et accepit Angelus thuribulum, et implevit illud de igne altaris, et misit in terram, et facta sunt tonitrua, et voces, et fulgura, et terraemotus magnus.
6. Et septem Angeli, qui habebant septem tubas, praeparaverunt se, ut tuba canerent.
7. Et primus Angelus tuba cecinit; et facta est grando et ignis, mista in sanguine, et missum est in terram; et tertia pars terrae combusta est, et tertia pars arborum concremata est, et omne foenum viride combustum est.
8. Et secundus Angelus tuba cecinit; et tamquam mons magnus igne ardens, missus est in mare, et facta est tertia pars maris sanguis;
9. et mortua est tertia pars creaturae eorum, quae habebant animas in mari, et tertia pars navium interiit.
10. Et tertius Angelus tuba cecinit; et cecidit de coelo stella magna, ardens tamquam facula, et cecidit in tertiam partem fluminum, et in fontes aquarum;
11. et nomen stellae dicitur Absinthium; et facta est tertia pars aquarum in absinthium, et multi hominum mortui sunt de aquis, quia amarae factae sunt.
12. Et quartus Angelus tuba cecinit; et percussa est tertia pars solis, et tertia pars lunae, et tertia pars stellarum, ita ut obscuraretur tertia pars eorum, et diei non luceret pars tertia, et noctis similiter.

3. A drugi anyół przyszedł, y stanął przed ołtarzem, maiąc kadzielnicę złotą: y dano mu wiele kadzenia, aby oddał z modlitew wszech świętych na ołtarz złoty, który iest przed stolicą Bożą.
4. Y wstąpił dym kadzenia z modlitew świętych z ręki anyoła przed Boga.
5. Y wziął anioł kadziedlnicę, y napełnił ią ogniem z ołtarza, y rzucił na ziemię: y stały się gromy, y głosy, y łyskawice, y trzęsienie ziemie wielkie.
6. A siedm anyołów którzy mieli siedm trąb, nagotowali się aby trąbili.
7. Y pierwszy anyół zatrąbił, y stał się grad y ogień, zmieszane ze krwią, y zrzucone iest na ziemię: y trzecia część ziemie zgorzała, y trzecia część drzew zgorzała, y wszelka trawa zielona zgorzała.
8. Y wtóry anyół zatrąbił: a iakoby wielka góra ogniem pałaiąca, wrzucona iest w morze, y stała się krwią trzecia część morza:
9. y pozdychała trzecia część stworzenia tego co miało dusze w morzu, y trzecia część okrętów zginęła.
10. Y zatrąbił anyół trzeci, y spadła z nieba gwiazda wielka, goraiąca iako pochodnia, y upadła na trzecią część rzék, y na źrzódła wód:
11. a imię gwiazdy, nazywaią Piołyn: y obróciła się trzecią część wód w piołyn: a wiele ludzi pomarło od wód, iż gorzkie się stały.
12. Y zatrąbił anyół czwarty, y zarażona iest trzecia część słońca, y trzecia część księżyca, y trzecia część gwiazd, tak iż się ich trzecia część zaćmiła, y trzecia część dnia nie świéciła, y nocy także.

3. *A drugi anioł przyszedł.* Jaki to jest anioł, niewiadomo. Niektórzy jak Ribera sądzą, że był to Gabryel. Lecz najpodobniéj Gabryel znajduje się w liczbie owych siedmiu, o których czytaliśmy w wierszu poprzedzającym.—*Stanął przed ołtarzem.* Ma na myśli ołtarz kadzenia, który był przed Świętém Świętych; podobny bowiém ołtarz okazano ś. Janowi przed tronem Boga.—*Kadzielnicę.* Naczynie złote, w którém palone było kadzidło.—*Wiele kadzenia.* Wiele kadzidła, rozmaite wonne rzeczy, któremi są, jak zaraz tłumaczy, modlitwy świętych.—*Aby oddał.* Aby włożył. Z tego miejsca dowiadujemy się, że modlitwy świętych aniołowie Panu Bogu ofiarują, i że mu one są najmilsze. Porządek słów i myśl są następne: Dano mu wiele kadzidła z modlitw wszystkich świętych, ażeby je złożył na złotym ołtarzu, to jest, ażeby Bogu ofiarował.

4. *I wstąpił dym.* Doszedł do Boga, Bóg przyjął i wysłuchał modlitwy świętych.

5. *I wziął anioł kadzielnicę.* Gdy się wypaliło kadzidło i zgasł ogień, który był w kadzielnicy.—*I napełnił ją ogniem z ołtarza.* Ogniem, który był w innych kadzielnicach, położonych na ołtarzu.—*I rzucił na ziemię.* Ogień i owe żarzące się węgle; przez to dawał poznać, że ogień klęsk i kary spada na bezbożnych w skutek modlitw świętych, domagających się pomsty nad nimi.—*Stały się gromy.* To wszystko jest zapowiedzią strasznych klęsk, które Bóg przy końcu świata ześle na bezbożnych.

6. *Nagotowali się.* Biorąc trąby swoje i do ust je przykładając, ażeby na nich trąbili.

7. *Stał się grad i ogień.* Zdaje się, iż to potrzeba rozumieć w znaczeniu dosłownèm, to jest iż spadnie grad i pomieszane z gradem ogniste wyziewy i pioruny, do czego przydać jeszcze potrzeba krew, dla większego postrachu bezbożnych, ażeby się prędzéj nawrócili do pokuty.—*I zrzucone jest.* Cała ta mieszanina, to jest grad, ogień i krew z sobą zmieszane.—*I trzecia część ziemi zgorzała.* Nie razem i bez przerwy, lecz częściami, niektóre *np.* prowincye albo ich części w Europie, inne w Azyi, inne w Afryce będą spustoszone.

8. *Jakby wielka góra ogniem pałająca.* Jakaś była ognista. Coraz się zwiększają dziwy i trwogi.—*Trzecia część morza.* Trzecią część morza tak zdaje się trzeba rozumieć, jak rozumieliśmy o trzeciéj części lądu. Najpodobniéj, że owa nieźmierna massa razem z nieba wyrzucona, lecąc przez powietrze, rozpadnie się na części, w rozmaitych stronach morza upadnie, morze w krew przemieni i popali okręty i t. d.

9. *Stworzenia tego.* Ryby. To samo i Sybilla powiada: I przerażone wszystkie ryby wymrą w morzu.

10. *Spadła z nieba gwiazda wielka.* Kometa jakiś albo inny meteor, który spadając z nieba i w upadku swoim rozsypując się na części, wpadnie do źrzódeł i rzek, i je zatruje.

11. *Piołun.* Tak się nazywa, ponieważ resztę wody w źródłach i rzekach uczyni gorzką.

12. *Zarażona jest trzecia część słońca.* Prawdziwie na końcu świata zaćmi się słońce, księżyc i gwiazdy, tak iż trzecia ich część nie będzie przyświecała dnio-

13. Et vidi, et audivi vocem unius aquilae volantis per medium coeli, dicentis voce magna: Vae, vae, vae habitantibus in terra de ceteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.

13. Y widziałem, y słyszałem głos iednego orła lecącego przez pośrzód nieba, mówiącego głosem wielkim: Biada, biada, biada mieszkaiącym na ziemi: od innych głosów trzech aniołów którzy zatrąbić mieli.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 8. w. 2. *A dano im siedm trąb.* W tym ósmym i w dziewiątym rozdziale Jan ś. opisuje przez trąby sześci Aniołów, sześcioro prześladowanie heretyków, które miało być od czasów apostolskich, aż do skończenia świata: jako i sam Chytreus Luteran zeznawa. Przez pierwszą trąbę rozumie się kacerstwo Ebionitów, które się wszczęło za czasów apostolskich. Przez wtórą, kacerstwo Gnostyków. Przez trzecią, odszczepieństwo jeszcze pośledniejsze Samosatena i Aryusza. Przez czwartą, kacerstwo Pelagiuszowe, które po nim nastało. Przez piątą, rozumie się kacerstwo bardzo szkodliwe, które uprzedzi prześladowanie Antychrystowe: jakie jest kacerstwo od Lutra zaczęte, według wiela ludzi uczonych domysłu i wykładu. Przez szóstą lepak trąbę wszyscy katolikowie rozumieją prześladowanie Antychrystowe, które prawdziwie ostatnie i najcięższe będzie. (Vide Bellarm. Cont. 3, lib. 3, cap. 23).

CAPUT IX.

ROZDZIAŁ 9.

O piątéj trąbie, pladze szarańczy, szóstéj trąbie, i t. d.

1. Et quintus Angelus tuba cecinit: et vidi stellam de coelo cecidisse in terram; et data est ei clavis putei abyssi.

2. Et aperuit puteum abyssi, et ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnae, et obscuratus est sol et aer de fumo putei;

3. et de fumo putei exierunt locustae in terram; et data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terrae;

4. et praeceptum est illis, ne laederent foenum terrae, neque omne viride, neque omnem arborem, nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis;

5. et datum est illis, ne occiderent eos, sed ut cruciarent mensibus quinque; et cruciatus eorum, ut cruciatus scorpii cum percutit hominem.

6. Et in diebus illis quaerent homines mortem et non invenient eam; et desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis. *(Isai. 2, 19. Osc. 10, 8. Luc. 23, 30).*

7. Et similitudines locustarum, similes equis paratis in proelium; et super capita earum tamquam coronae similes auro; et facies earum tamquam facies hominum. *(Sap. 16, 9).*

1. Y zątrąbił piąty anioł, y widziałem gwiazdę że spadła z nieba na ziemię, a dano iéy klucz studnie przepaści.

2. Y otworzyła studnią przepaści: y wstąpił dym studnie, iako dym pieca wielkiego: y zaćmiło się słońce y powietrze od dymu studniéy;

3. y wyszły z dymu studniéy szarańcze na ziemię: y dano im moc, iako maią moc niedźwiadkowie ziemscy:

4. a rozkazano im żeby nie psowały trawy ziemie, ani wszelkiéy zieloności, ani wszelkiego co zielono: iedno tylko ludzie, którzy nie maią pieczęci Bożéy na czołach swoich.

5 A dano im aby ich nie zabiiali: ale aby byli męczeni pięć miesięcy: a męczenie ich, iako męczenie niedźwiadkowe gdy człowieka ukąsi.

6. A w one dni szukać będą ludzie śmierci, a nie nayda iéy: y będą żądać umrzeć, a uciecze śmierć od nich.

7. A podobieństwa szarańczéy, podobne koniom gotowym na woynę: a na głowach ich iakoby korony podobne złotu; a twarzy ich iako twarzy człowiecze.

---

wi, t. j., iż dzień i noc o trzecią część będą ciemniejsze jak zwykle.

13. *Jednego orła lecącego.* W wielu greckich rękopismach jest, *jednego anioła lecącego.* Ribera i Korneliusz sądzą, iż przez tego anioła bardzo właściwie można rozumieć jakiegoś znakomitego świętego i proroka z niebios, którego Bóg wskrzesi pod koniec świata, ażeby ludziom na całéj kuli ziemskiéj mieszkającym zapowiedział trzy następujące klęski.—*Od innych głosów.* Biada mieszkańcom ziemi od innych głosów aniołów.

R. 9.—1. *Widziałem gwiazdę, że spadła z nieba na ziemię.* Przez gwiazdę rozumieć należy jakiegoś dobrego anioła, który najgwałtowniejszym pędem przeniósł się na ziemię, i dla tego autor ś. powiada, iż gwiazda owa spadła.—*Dano jéj klucz studni przepaści.* Temu aniołowi dano władzę otworzyć i wypuścić piekło; która to władza oznacza się przez klucz. P. W.

3. *Z dymu studni wyszły szarańcze na ziemię.* Albo tą szarańczą będą djabli w postaci szarańczy, lecz nowéj i poczwarnéj, jak się tu opisuje; albo też będzie to prawdziwa i żyjąca szarańcza, lecz taka, jakiéj jeszcze na ziemi nie było.— *Dano im moc, jako mają moc.* Ażeby zadawały rany bolesne i zatrute, jakie żądłem swojém zwykle zadają niedźwiadki (skorpiony).

4. *Rozkazano im, żeby nie psowały trawy.* Jak gdyby rzekł: Te szarańcze nie będą podobne do tych, które się karmią trawą, lecz będą mięsożerne. Nie dozwoli zaś Bóg, ażeby wszystkich bez różnicy kąsały i zatruwały jadem swoim, lecz tylko tych, którzy nie mają znamienia Bożego, o którém mówiliśmy w roz. 7, w. 3, i to tylko przez pięć miesięcy a nie więcéj.

5. *Dano im, aby ich nie zabijali.* Ukąszenie to nie będzie śmiertelne, lecz bardzo bolesne, i właśnie dla przedłużenia boleści ich jad ma taką własność.

6. *Szukać będą ludzie śmierci.* Pragnąc nędzne życie prędką śmiercią zakończyć.

7. *Podobne koniom gotowym na wojnę.* Podobne są do nich w pewien sposób szarańcze, i dla tego nazywamy *konikami* pewien gatunek owadu, do szarańczy zbliżony.—*A twarze ich jako twarze człowieka.* Które mniéj więcéj z kilku rysów przypominają twarz ludzką. Patrz W.

8. Et habebant capillos sicut capillos mulierum, et dentes earum, sicut dentes leonum erant;
9. et habebant loricas sicut loricas ferreas, et vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum;
10. et habebant caudas similes scorpionum, et aculei erant in caudis earum, et potestas earum nocere hominibus mensibus quinque;
11. et habebant super se regem angelum abyssi, cui nomen Hebraice Abaddon, Graece autem Apollyon, Latine habens nomen Exterminans.
12. Vae unum abiit, et ecce veniunt adhuc duo vae post haec.
13. Et sextus Angelus tuba cecinit; et audivi vocem unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,
14. dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam: Solve qaatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate.
15. Et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam et diem, et mensem et annum, ut occiderent tertiam partem hominum.
16. Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia. Et audivi numerum eorum.
17. Et ita vidi equos in visione; et qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, et hyacinthinas et sulphureas; et capita equorum erant tamquam capita leonum; et de ore eorum procedit ignis, et fumus et sulphur.
18. Et ab his tribus plagis occisa est tertia

8. Y miały włosy iako włosy niewieście: a zęby ich, iako zęby lwów były:
9. a miały pancerze iako pancerze żelazne: a głos skrzydeł ich iako głos wozów wielu koni bieżących na woynę;
10. y miały ogony podobne niedźwiadkóm, a żądła były w ich ogoniech: a ich moc szkodzić ludzióm przez pięć miesięcy;
11. a miały nad sobą króla anioła przepaści, którému imię po Żydowsku Abaddon, a po Grecku Apollion, a po Łacinie imię maiąc Exterminans.
12. Biada iedna przeszła, a oto idą iescze dwie biedy potym.
13. Y szósty anioł zatrąbił: y słyszałem głos ieden ze czterech rogów ołtarza złotego, który iest przed oczyma Bożemi,
14. mówiący szóstemu aniołowi który miał trąbę: Rozwiąż czterech aniołów, którzy są uwiązani w wielkiéy rzece Euphrates.
15. Y rozwiązani są cztéréy aniołowie, którzy byli gotowi na godzinę, na dzień, y na miesiąc, y na rok: aby pobili trzecią część ludzi.
16. A liczba konnego woyska po dwakroć sto tysięcy milionów. A słyszałem liczbę ich.
17. Y także widział konie w widzeniu: a którzy na nich, mieli pancerze ogniste, y hyacyntowe, y siarczane: a głowy koni były iako głowy lwie: a z gęby ich wychodzi ogień, y dym, y siarka.
18. A od tych trzech plag pobita iest trzecia

8. *Zęby ich.* Jaka jest żarłoczność szarańczy, widać to z tego, gdy w niektórych krainach ogromnemi chmurami nalatują, wszystko pustosząc i niszcząc.

9. *A miały pancerze.* Cóś podobnego do pancerzy.— *Głos skrzydeł.* Skrzyp i szelest skrzydeł.

11. *Miały nad sobą króla, anioła przepaści.* Wodzem ich i królem był anioł zły, który dla tego nazywa się aniołem przepaści. Djabeł bowiem te szarańcze podniecał wewnątrz i prowadził jak król, dokąd chciał. *Exterminans.* To jest niszczyciel.

12. *Biada jedna przeszła.* Z tego trzykrotnego *biada*, które orzeł lecąc wśród nieba ludziom zapowiedział r. 8, w. 13, jedno już przeszło z trąbą piątego anioła. Pozostają dwa inne, które przyniesie szósty i siódmy anioł.

13. *Słyszałem głos jeden ze czterech rogów ołtarza.* Ten ołtarz złoty jest to ołtarz kadzenia, który ś. Jan widział w niebie, patrz roz. 8, w. 3. Ztąd więc ten głos wyszedł, jak gdyby to był głos świętych, spoczywających pod ołtarzem i domagających, się, aby bezbożni tą szóstą plagą byli ukarani.

14. *Rozwiąż czterech aniołów.* Rozumie czterech przedniejszych złych aniołów, którzy są jakby przełożeni nad cztérma częściami świata; są zaś związani i boską potęgą pohamowani, ażeby nie szkodzili tyle, ileby chcieli i mogli.—*Uwiązani są w rzece.* Nie jest rzeczą nową w Pismie ś., że djabli są związani; podobnym sposobem Asmodeusz król wszeteczeństwa został związany od Rafaela w pustyni Egiptu. Tob. 8, 3.

15. *Którzy byli gotowi...na dzień.* Na czas od Boga naznaczony.—*Trzecią część ludzi.* Tych, którzy nie byli pieczętowani od aniołów, jak to widzieliśmy w tymże roz. w. 4.

16. *A liczba konnego wojska.* Aniołowie rozwiązani pobudzą umysły wielu do wojny z bezbożnymi i dla tego najliczniejsze zebrano wojsko, którego liczba tu się wymienia.—*Dwa kroć sto tysięcy milionów.* Dwieście milionów. Sądzićby należało, że ta nieźmierna ilość wojska, rozłożonego w rozmaitych stronach świata od siebie odległych, przeciw bezbożnym oręż podniosła. Inaczéj jaki kraj mógłby je pomieścić lub przekarmić? Patrz co następuje.

17. *I także widziałem konie w widzeniu.* To jest konie ich i jeźdzcy byli tacy, jak je teraz opisze.—*Pancerze ogniste.* Połyskujące i błyszczące jak ogień. Albo rozumiéj o kolorach płaszczów czerwonych, hyacyntowych i siarkowego koloru. Można też rozumieć, że tak niezmierne wojsko, po większéj części, składać się będzie z djabłów, których ś. Jan widział jako jeźdzców, właściwie uzbrojonych ognistemi i siarkowemi pancerzami. Im też odpowiada kolor hyacyntowy, którym jest kolor palącéj się siarki.— *Jako głowy lwie.* Dla srogości. Albo to rozumiej symbolicznie: albowiem tym koniom dają się nawet ogony do wężów podobne, co do prawdziwych koni nie przypada.— *A z gęby ich wychodzi ogień, i dym i siarka.* Tak powiedział Wirgiliusz 11. Geor: *Tauri spirantes naribus ignem.* — Czego dosłównie rozumieć nie można. Albo też przez koni, rozumieć należy samych jeźdźców. Z ich zaś gęby wychodzi ogień, i dym, i siarka, ponieważ dokąd się obrócą, wszystko okrutnie spustoszą i zniszczą zupełnie. To zaś uczynią rozkazując ludzi zabijać i męczyć tysiącznemi sposoby, miasta burzyć i t. d. Zdaje się, iż przez to autor ś. chce oznaczyć teraźniejsze działa i mniejsze tegoż rodzaju narzędzia wojenne, które nabijają się prochem (w skład którego wchodzi siarka) i które w czasie wystrzału, tak żołnierze do ust przytykają, iż zdaje się, że z gęby swojéj wyrzucają ogień i dym siarczysty.

pars hominum de igne, et de fumo, et sulphure, quae procedebant de ore ipsorum.
19. Potestas enim equorum in ore eorum est, et in caudis eorum; nam caudae eorum similes serpentibus, habentes capita; et in his nocent.
20. Et ceteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque poenitentiam egerunt de operibus manuum suarum, ut non adorarent daemonia, et simulacra aurea et argentea, et aerea et lapidea, et lignea, quae neque videre possunt, neque audire, neque ambulare; *(Psal. 113, 4)*.
21. et non egerunt poenitentiam ab homicidiis suis, neque a veneficiis suis, neque a fornicatione sua, neque a furtis suis.

część ludzi, od ognia, y od dymu, y od siarki, które wychodziły z gąb ich.
19. Abowiem władza koni iest w gębach ich, y w ogonach ich. Bo ogony ich, wężóm podobne, maiąc głowy: a témiż szkodzą.
20. A inni ludzie którzy nie są pobici témi plagami, ani pokutowali za uczynki rąk swych, aby się nie kłaniali czartóm y bałwanóm złotym, y śrébrnym, y miedzianym, y kamiennym, y drzewianym, którzy ani widzieć mogą, ani słyszeć, ani chodzić,
21. y nie pokutowali za mężobóystwa swoie, ani za czary swoie, ani za porubstwa swe, ani za złodzieystwa swoie.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 9. w. 1. *I widziałem gwiazdę że spadła z nieba.* Przez tę gwiazdę, która spadła z nieba, acz się może rozumieć i djabeł, który spadłszy z nieba, za dopuszczeniem Bożém dymy błędów, studnie, i roje szarańczy, to jest nowe arcyheretyki albo kacermistrze z hordami swemi, każdego niemal wieku, na grunty Kościelne wypuszcza. (Isai. 14). Wszakże iż to miejsce o heretykach uprzedzicielach Antychrystowych, którzy tudzież przed nim powstać mieli, rozumieli starzy Doktorowie, wedle roz. 1, w. 20. Nie od rzeczy drudzy przez tę gwiazdę, która spadła z nieba, rozumieją Lutra kacermistrza, który pierwéj na niebie, to jest w Kościele Bożym, jasnością stanu zakonniczego i nauki świecił. Lecz z nieba upadł na ziemię, kiedy się od jedności kościelnéj oderwawszy, ziemski i świecki żywot zasię sobie obrał. Temu dano klucz studnie przepaści, kiedy na doświadczenie wybranych, dopuszczono mu wszelakie błędy i kacerstwa wznawiać, i z studnie przepaści, to jest z ksiąg Hussytów, Wiklewitów, Pikartów, i sobie podobnych heretykówwyczerpać i wydawać na świat. A natenczas otworzył studnią przepaści, kiedy wszystkim usłał drogę, i dał dozwolenie stare kacerstwa wyznawać i rozsiewać. I także księgi kacerskie otworzywszy, i wszystkim je czytać pozwoliwszy, powstał dym ciemnéj nauki kacerskiéj, jako z wielkiego pieca wielki dym wychodzi: którym i słońce Pan Chrystus, i powietrze, to jest Pismo święte (przez które w tym żywocie jakoby oddech mamy) jest zaćmione: kiedy Aryanowie i Samosatenowie poczęli bluźnić bóstwo, a nowochrzczeńcy i Ubikwistowie człowieczeństwo Pana Chrystusowe: a wszyscy heretycy, gdy najjaśniejsze pisma zatrudnili i opak obrócili. Z tego tedy dymu powstały szarańcze, to jest heretykowie, którzy jako szarańcza przez pychę wyskakują wzgórę, a przez pożądliwość na ziemię upadają, za ziemskiemi się roskoszami udawając. (Bellarm. Cont. 3, lib. 3, cap. 23, i Gagné. in Apo).

7. *A podobieństwo szarańczéj.* Tu masz własne opisanie heretyków. Twarz człowiecza, a k temu niewieścia, znaczy łagodny początek ich kazania, który zawsze biorą od Ewangelii: bo nic inszego nie obiecują, jedno szczére słowo Boże: i tak ludzie zwodzą. Lecz ogon niedźwiadków, znaczy koniec ich nauki zaraźliwy i śmiertelny. Bo słowo Boże opacznym wykładem wywróciwszy jakoby ogonem jadowitym żądło wpuszczają, i śmiertelną truciznę wlewają. Ciało szarańcze, które jest brzuch, znaczy heretyki brzuchowi poddane, nieprzyjaciele postów: przeco ani chodzą w drodze Pańskiego przykazania, ani latać mogą ku rozmyślaniu rzeczy niebieskich. Korony na głowiech ich, znaczą pychę heretykom własną, którą się wynoszą nadewszystkie ludzie. Zęby zasię lwie, znaczą przekęsowania, któremi ustawicznie szczypią, szarpią i targają sławę Papieżów, Biskupów, księży, mnichów, i samych świętych z Chrystusem w niebie królujących. Piersi pancerzmi żelaznemi uzbrojone, znaczą upór odszczepieńskich ludzi, że choć jawnie zwyciężeni, przecię nigdy nie chcą wyznać błędu swego, i czasem wolą umrzeć, a niźli odstąpić uporu swojego. Podobieństwo koni na wojnę zgotowanych znaczy heretycką śmiałość, którą wszystkich na wojnę wyzywają: chocia potém miasto dowodów szczere kłamstwa przynoszą. Podobieństwo zaś wozów lecących, znaczy prędkość któréj używają na osiągnienie wiela krajów i królestw chrześcijańskich. Nakoniec anioł przepaści jestci szatan, który jest królem nadewszemi pysznymi, który ma imię Zatracający: bo przez żadne odszczepieństwo ani prześladowanie tak wiela ludzi nie potracił, i nie nadwątlił Kościoła Bożego, jako przez to Lutrowe kacerstwo. Wszakże w tém jest nie mała pociecha, iż ta szarańcza nie szkodzi trawie, ani zielonym drzewom: to jest, ludziom dobrym i pobożnym, w których sercach zieleni się i kwitnie religia i bojaźń Pana Boga: ale tylko ludziom potępionym, którzy nie mają znaku Boga żywego na czelech swoich. (Bellarm. i Gagn. tamże. II. Piotr 3, 16. Philip. 3, 19. Job. 41, 25. Wyżéj wiersz 4).

CAPUT X.

ROZDZIAŁ 10.

O Aniele trzymającym w ręku księgę i podającym ją do zjedzenia Ś. Janowi.

1. Et vidi alium Angelum fortem descendentem de coelo, amictum nube, et iris in capite ejus; et

1. Y widziałem drugiego anyoła mocnego zstępuiącego z nieba, w obłok obleczonego, a na gło-

---

19. *Albowiem władza koni jest w gębach ich.* Siła i moc, a więc do innych koni nie są podobne, których siła znajduje się w ciele, albo w nogach i kopytach, tych zaś w pysku i ogonie.— *Ogony ich wężom podobne.* Przez te ogony z głowami, należy może rozumieć miecze żołnierskie, które nakształt ogonów w tył wychodzą i mają rękojeście z nagłówkami. Albo też przez ogony rozumieć trzeba ciurów i sług obozowych, którzy jak zawsze są najgorsi i najszkodliwsi. Wszystko bowiem niszczą ogniem, kradną, zabijają i t. d.

20. *A inni ludzie.* Pozostałe dwie części bezbożnych; gdyż trzecia tylko będzie przez nich zabitą.— *Ani pokutowali.* Chociaż śmierć zabitych ostrzegała ich, żeby się upamiętali.—*Za uczynki rąk swych.* Za grzechy swoje, a mianowicie za bałwochwalstwo, które przy końcu świata ożyje.

R. 10.—1. *I widziałem.* To co się mówi w tym rozdziale, a po części i w 11, stanie się w przestanku

facies ejus erat ut sol, et pedes ejus tamquam columnae ignis;

2. et habebat in manu sua libellum apertum, et posuit pedem suum dexterum super mare, sinistrum autem super terram;

3. et clamavit voce magna, quemadmodum cum leo rugit. Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas.

4. Et cum locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram; et audivi vocem de coelo dicentem mihi: Signa, quae locuta sunt septem tonitrua, et noli ea scribere.

5. Et Angelus, quem vidi stantem super mare et super terram, levavit manum suam ad coelum; *(Dan. 12, 7).*

6. Et juravit per viventem in saecula saeculorum, qui creavit coelum, et ea quae in eo sunt, et terram, et ea, quae in ea sunt et mare, et ea, quae in eo sunt: Quia tempus non erit amplius,

7. sed in diebus vocis septimi Angeli, cum coeperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut evangelizavit per servos suos Prophetas.

8. Et audivi vocem de coelo iterum loquentem mecum, et dicentem: Vade, et accipe librum apertum de manu Angeli stantis super mare et super terram.

9. Et abii ad Angelum, dicens ei, ut daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, et

wie iego tęcza, a oblicze iego było iako słońce, a nogi iego iako słupy ogniowe;

2. a miał w ręce swéy książeczki otworzone: y postawił nogę swoię prawą na morzu, a lewą na ziemi:

3. y zawołał głosem wielkim, iako gdy lew ryczy. A gdy zawołał, wymówiły siedm gromów głosy swoie.

4. A gdy siedm gromów wymówiły głosy swoie, iam był pisać miał: y usłyszałem głos z nieba mówiący mi: Zapieczętuy co mówiły siedm gromów: a nie pisz tego.

5. A anyół któregom widział stoiącego na morzu, y na ziemi, podniósł rękę swoię do nieba;

6. y przysiągł przez żywiącego na wieki wieków, który stworzył niebo y to co w nim iest: y ziemię, y to co na niéy iest: y morze, y to co w nim iest: Że czasu nie będzie więcéy:

7. ale we dni głosu anyoła siódmego, kiedy pocznie trąbić, dokona się taiemnica Boża, iako oznaymił przez sługi swe Proroki.

8. Y słyszałem głos z nieba zasię mówiący zemną, y rzekący: Idź, a weźmi książkę otworzoną z ręki anyoła stoiącego na morzu y na ziemi.

9. Y poszedłem do anyoła, mówiąc mu aby mi dał książkę. Y rzekł mi: Weźmi książkę a ziédz

między zatrąbieniem szóstego i siódmego anioła; gdyż o siódmym aniele napisano w roz. 11, wierszu 15: *I zatrąbił anioł siódmy i t. d.—W obłok obleczonego.* Przez to się pokazuje, że go ludzie nie poznają ani mu uwierzą, żeby czynili pokutę. Albo że oznajmuje tajemne wyroki Boga o końcu czasu i świata.—*Na głowie jego tęcza.* Tęcza jest godłem pojednania i przymierza, Genez. 9. Anioł więc, który przynosi pokój ludziom i wzywa ich do pokuty, uwieńczony jest tęczą, ażeby wszyscy nie zginęli w potopie gniewu Boskiego.— *Oblicze jego było jako słońce.* Oblicze jego jest jako słońce, już że wesołą zwiastuje wiadomość i po tylu klęskach przynosi pomyślność, jeżeli ludzie poprawić się zechcą, jak gdy po kilkodniowym deszczu jasne słońce wschodzi i otwiera się niebo pogodne: już że od wszystkich chce być widzianym i pragnie aby nikomu nie było tajno, że Bóg chce ludziom przebaczyć, byleby się tylko nawrócili.—*A nogi jego jako słupy ogniowe.* Naprzód obiecuje przebaczenie i dla tego ma tęczę na głowie i oblicze jego jest jako słońce. Lecz potém niechcącym się upamiętać grozi karami; dla tego ma nogi ogniste, aby pokazał, że nieprzyjaciele Chrystusa będą rzuceni pod nogi jego i goreć będą w wiecznym ogniu. Takie jest znaczenie nóg ognistych, jak nawet rzeczono wyżéj w roz. 1, w. 15.

2. *I miał w ręku swoim książeczki.* W tekście łacińskim i greckim *książeczkę.* Jest to ta sama księga, o której była mowa w roz. 5, w. 1, która była zapieczętowana siedmią pieczęciami, a które już prawie wszystkie otworzył Baranek, i dla tego otwiera się księga i otwarta podaje się Ś. Janowi, niżéj wiersz 9.—*I postawił nogę swoję prawą na morzu.* Daje przez to poznać, iż nic nie ma tak odległego i tak dalekiego, coby nóg jego Pana i podeptania mogło uniknąć. Tak więc nie tylko mieszkańcy stałego lądu, lecz też żyjący na wyspach najodleglejszych nie zdołają kar jego uniknąć. Lecz dla czego prawą nogę stawi na morzu, lewą na lądzie? Noga prawa jest mocniejszą; widoczniéj się tedy pokaże moc nogi Chrystusowéj i wielkość jego kar, gdy jego gniewu i potęgi uniknąć nie zdołają ci nawet, którzy na najdalszych i nieznanych wyspach mieszkają.

3. *I zawołał głosem wielkim, jako gdy lew ryczy.* Co zawołał, pisze w wierszu 6; głosem wielkim woła jak lew, ponieważ chce, aby wszyscy słyszeli co mówi, i wszystkich chce przerazić, aby wcześnie czynili pokutę, i poznali, iż wielki gniew Boży wisi nad nimi.—*Wymówiły siedm gromów głosy swoje.* Wydały swój huk albo łoskot, chociaż z dalszego ciągu pokazuje się, że te głosy miały jakieś znaczenie, lecz z takim łoskotem były połączone, iż zdawało się, że to gromy; liczba siedm, określona, może jest użytą za nieokréśloną i znaczy *wiele.*

4. *Zapieczętuj.* Jakby do ukrycia, to jest w myśli twojéj. Patrz Wujka.

5. *Podniosł rękę swoję do nieba.* Jak zwyczajnie czynią przysięgający.

6. *Przysiągł przez żyjącego na wieki wieków.* Przez Boga odwiecznego, który wiecznością swoją wszystkie czasy ogarnia i patrzy na nie jako na obecne. — *Że czasu nie będzie więcéj.* Skończy się czas, i ta rozmaitość dni i nocy, miesięcy i lat, a na miejsce czasu nastąpi niezmienna wieczność, to jest ten świat weźmie koniec.

7. *Ale we dni głosu anioła siódmego.* Nie teraz skończy się świat, lecz gdy siódmy anioł zatrąbi.—*Dokona się tajemnica Boża.* Wszystko co Bóg przez proroków swoich o końcu świata przepowiedział, o przyszłym pokoju świętych, o karach dla złych, co pokrył figurami i mniéj wyraźnemi słowy, wypełni się i dokona.—*Oznajmił,* w tekście łacińskim *evangelizavit,* to jest wesołą podał wiadomość. Autor ś. użył tego słowa, ponieważ dla świętych najmilszą była zawsze ta wiadomość, że wszystko będzie Chrystusowi poddane, że cnotliwi wiecznem szczęściem będą udarowani, a źli wiecznemi karami będą trapieni.

9. *Zjedz.* Chciwie ją schowaj w sercu. — *Gorzkim uczyni żołądek twój.* Gdy przyjmiesz, będziesz się cie-

devora illum, et faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tamquam mel. *(Ezech. 3, 1).*
10. Et accepi librum de manu Angeli, et devoravi illum: et erat in ore meo tamquam mel dulce: et cum devorassem eum, amaricatus est venter meus:
10. et dixit mihi: Oportet te iterum prophetare gentibus et populis, et linguis, et regibus multis.

ią: y gorzkim uczyni żołądek twóy, ale w uściech twoich słodka będzie iako miód.
10. Y wziąłem książkę z ręki anyoła, y ziadłem ią: y była w uściech moich słodka iako miód: a gdym ią ziadł, brzuch móy zgorzkniał:
11. y rzékł mi: Musisz zasię prorokować poganóm, y narodóm, y ięzykóm, y wielóm królów.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 10. w. 4. *A nie pisz tego.* Wiele tajemnic, nauk i ustaw jest zapieczętowanych, które Kościoł zachować powinien: chocia dla pewnych przyczyn, samemu Bogu wiadomych, nie są napisane.

CAPUT XI.

ROZDZIAŁ 11.

O dwóch świadkach zabitych przez bestyą z morza wychodzącą, siódméj trąbie, i t. d.

1. Et datus est mihi calamus similis virgae, et dictum est mihi: Surge, et metire templum Dei, et altare, et adorantes in eo:
2. atrium autem, quod est foris templum, ejice foras: et ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus, et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus:
3. et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.
4. Hi sunt duae olivae et duo candelabra in conspectu Domini terrae stantes. *(Zach. 4, 11).*
5. Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, et devorabit inimicos eorum: et si quis voluerit eos laedere, sic oportet eum occidi.
6. Hi habent potestatem claudendi coelum, ne

1. Y dano mi trzcinę podobną lasce, rzeczono mi: Wstań, a zmierz kościół Boży, y ołtarz, y modlące się w nim:
2. a sień która iest przed kościołem, wyrzuć precz, a nie miérz iéy: abowiem dana iest Poganóm, a miasto święte deptać będą cztérdzieści y dwa miesiące:
3. y dam dwiema świadkóm moim, y prorokować będą tysiąc dwieście y sześćdziesiąt dni, obleczeni w wory.
4. Ci są dwie oliwie y dwa lichtarze stoiące przed oblicznością Pana ziemie.
5. A ieśliby im kto chciał szkodzić ogień wynidzie z ust ich, y pożrze nieprzyiacioły ich: a ieśliby im kto chciał szkodzić, ten tak ma bydź zabit.
6. Ci maią moc zamykać niebo, aby déscz nie

szył mową boską i znajomością tylu i tak wielkich rzeczy przyszłych; lecz gdy potém pomyślisz o gniewie Boskim, o karach najsroższych i potępieniu tylu ludzi, będziesz bolał i doznasz głębokiego smutku.

11. *Musisz zasię (znowu) prorokować.* Mówi o proroctwach, które w téj książce następują.—*Poganom i narodom i językom.* Wszystkim świata narodom, dla nich pisze się to objawienie.

R. 11.—1. *Dano mi trzcinę.* Trzcina ta albo pręt mierniczy miał sześć łokci i palmę albo cztéry cale długości, jak widać Ezech. 40, 3, które to miejsce ma na myśli apostoł.—*Kościoł Boży.* Przez kościoł Boży rozumie przybytek kapłanów, gdzie był ołtarz całopalenia, o którym tu wspomina i który wyłącznie nazywa się ołtarzem; ten zaś ołtarz, na którym paliło się kadzidło, nazywał się także ołtarzem, ale z dodatkiem innego wyrazu, t. j. ołtarz kadzenia. — *I modlące się w nim.* Rozumie kapłanów składających ofiary całopalne. W znaczeniu przenośném przez kościoł materyalny rozumie się kościoł moralny, z ludzi złożony, jakim jest zgromadzenie wiernych Chrystusowych. Kazano więc apostołowi zmierzyć kościoł, to jest jakby policzyć i oddzielić najlepszych chrześcian, którzy nie mają być wydani Antychrystowi ani jego sługom.

2. *Sień, która jest przed kościołem, wyrzuć precz.* Przybytku zewnętrznego, w którym się gromadzą ludzie świeccy, i który rzeczywiście jest zewnątrz téj części budowy, która właściwie zowie się kościołem, nie mierz. — *Albowiem dana jest poganom.* Zajmą i zatrzymają obce narody, to jest Antychryst i jego słudzy. Przez kościoł materyalny, przenośnie rozumie kościoł duchowny, to jest zgromadzenie wiernych, jakeśmy wyżéj powiedzieli. — *Miasto święte deptać będą.* Kościoł, który pierwéj nazwał świątynią i przybytkiem, tu nazywa miastem świętém; jak gdyby rzekł: Antychryst i antychrześcianie większą część kościoła przewrócą, i spustoszą i w swojéj mocy zatrzymają.—*Czterdzieści i dwa miesiące.* Przez trzy lata i pół, jak przepowiedział Daniel 7, 25, gdy rzekł: *Będą podani w ręce jego (Antychrysta) aż do czasu, i czasów i pół czasu*, to jest przez rok, dwa lata i pół roku.

3. *I dam dwóm świadkom moim.* Nie mówi co ma dać, lecz z dalszego ciągu domyślać się można, iż da ducha swojego. Albo *dam dwóm świadkom moim i prorokować będą*, znaczy: rozkażę im prorokować. Ci dwaj świadkowie są to Eliasz i Henoch. — *Tysiąc dwieście sześćdziesiąt dni.* Co wynosi cztérdzieści dwa miesiące czyli trzy lata i pół.—*Obleczeni w wory.* Odziani włosiennicą, już aby twardą odzieżą martwiąc ciało, gniew Boga łagodzili; już aby ludzi swoim ubiorem, głosem i przykładem do pokuty przywiedli. P. Wujka.

4. *Ci są dwie oliwy.* Ci dwaj, to jest Eliasz i Henoch, jakby dwie jagody oliwne, pełne soku, tłustości i rodzajne, wiele pożytecznego sprawią w nawróceniu Żydów. Przytacza miejsce z Zacharyasza 4, 11, 14.—*I dwa lichtarze.* Ci dwaj, Eliasz i Henoch, jakby lichtarze Chrystusa, który prawdziwém jest światłem, całemu światu ukażą.

5. *Jeśliby im kto chciał szkodzić.* Nikt im nie zdoła zaszkodzić przez cały ten czas, który im do opowiadania pokuty jest dozwolony. A jeśliby im kto szkodzić usiłował, na ich modlitwę, albo, jeżeli tak powiedzieć można, na ich rozkaz, ogniem niebieskim będzie pożarty. Stosuje to do historyi w IV. Księdze Królów w roz. 1: gdy Eliasz dwóch przełożonych wojskowych, którzy na czele pięćdziesięciu żołnierzy, zuchwale do niego przystąpili, ogniem z nieba przywołanym zabił.—*Ten tak ma być zabit.* Ogniem pożerczym.

6. *We dni proroctwa ich.* Przez cały ów czas, któ-

pluat diebus prophetiae ipsorum: et potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem, et percutere terram omni plaga, quotiescumque voluerint.

7. Et cum finierint testimonium suum, bestia, quae ascendit de abysso, faciet adversum eos bellum, et vincet illos, et occidet eos.

8. Et corpora eorum jacebunt in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est.

9. Et videbunt de tribubus et populis, et linguis et gentibus corpora eorum per tres dies et dimidium, et corpora eorum non sinent poni in monumentis.

10. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos, et jucundabuntur, et munera mittent invicem, quoniam hi duo Prophetae cruciaverunt eos, qui habitabant super terram.

11. Et post dies tres et dimidium, spiritus vitae a Deo intravit in eos. Et steterunt super pedes suos, et timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos.

12. Et audierunt vocem magnam de coelo, dicentem eis: Ascendite huc. Et ascenderunt in coelum in nube, et viderunt illos inimici eorum.

13. Et in illa hora factus est terraemotus magnus, et decima pars civitatis cecidit; et occisa sunt in terraemotu nomina hominum septem millia; et reliqui in timorem sunt missi, et dederunt gloriam Deo coeli.

14. Vae secundum abiit: et ecce, vae tertium veniet cito.

15. Et septimus Angelus tuba cecinit; et factae sunt voces magnae in coelo dicentes: Factum est regnum hujus mundi, Domini nostri et Christi ejus, et regnabit in saecula saeculorum: Amen.

16. Et viginti quatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, et adoraverunt Deum, dicentes:

17. Gratias agimus tibi, Domine Deus omnipo-

szedł we dni proroctwa ich: y maią moc nad wodami obrócić ie w krew, y zatracić ziemię wszelaką plagą ileby kroć chcieli.

7. A gdy dokóńczą świadectwa swoiego: bestya która wychodzi z przepaści, stoczy z nimi bitwę, y zwycięży ie, y pobiie ie.

8. A ciała ich leżeć będę na ulicach miasta wielkiego, które duchownie nazywaią Sodomą y Egyptem, gdzie y Pan ich był ukrzyżowan.

9. Y uyźrzą z pokolenia, y z ludzi, y z ięzyków, y z poganów ciała ich przez trzy dni y pół: a ciał ich nie dopuszczą kłaść w groby.

10. A mieszkaiący na ziemi radować się nad nimi będą, y będą dobréy myśli: y upominki poślą iedni drugim, iż ci dwa Prorocy trapili te którzy mieszkali na ziemi.

11. A po trzech dniach y puł, duch żywota od Boga wszedł w nie. Y stanęli na nogach swoich, y boiaźń wielka przypadła na te co na nie patrzali.

12. Y usłyszeli głos wielki z nieba, mówiący im: Wstąpcie sam. Y wstąpili na niebo w obłoku, y patrzyli na nie nieprzyiaciele ich.

13. A w onéy godzinie stało się wielkie trzęsienie ziemie: y upadła dziesiąta część miasta: y pobite są w trzęsieniu ziemie siedm tysięcy imion ludzi: a drudzy się polękli, y dali chwałę Bogu niebieskiemu.

14. Biada wtóra przeszła: a oto biada trzecia przydzie rychło.

15. Y zatrąbił Anyół siódmy: y stały się głosy wielkie na niebie mówiące: Królestwo tego świata stało się, Pana naszego y Christusa iego, y będzie królował na wieki wieków. Amen.

16. A dwadzieścia y cztéréy starszy którzy przed obliczności Bożą siedzą na stolicach swoich, upadli na oblicza swe, y pokłonili się Bogu,

17. mówiąc: Dziękuiemy tobie Panie Boże wszech-

ry im jest dany do opowiadania pokuty. — *Obrócić je w krew.* Jak uczynili Mojżesz i Aaron. Exod. 7.

7. *Gdy dokończą świadectwa swojego.* Gdy przyjdzie koniec ich opowiadania: albowiem przedtém nikt im nic złego zrobić nie zdoła. — *Bestya, która wychodzi z przepaści.* Rozumie Antychrysta. Zowie się bestyą dla srogiego okrucieństwa. Wychodzi z przepaści, to jest z morża, jak sam to wyraźnie powiada w roz. 13, 1. *I widziałem bestyą wychodzącą z morza.—Stoczy z nimi bitwę.* Powstanie przeciwko nim usiłując ich zabić.— *I zwycięży ich.* Nie żeby ich odwiodła od opowiadania pokuty, albo żeby ich na swoję stronę przeciągnęła, lecz że ich zabije.

8. *Na ulicach.* Na ulicy: liczba mnoga zamiast pojedyńczéj. Albo też może ciała ich na dwóch oddzielnych ulicach będą porzucone.—*Miasta wielkiego.* Jerozolimy, która w czasach Antychrysta, mającego tam swoję stolicę, będzie znakomita potęgą i ludnością.— *Które duchownie nazywają Sodomą i Egiptem.* Jerozolimę nazywa Sodomą i Egiptem, ponieważ będzie pełna zbrodni i obrzydła Bogu, jak Egipt i Sodoma. Patrz Wujka.

9. *Z pokoleń, i z ludzi, i z języków.* Ze wszystkich narodów, które przylgną do Antychrysta.—*Przez trzy dni i pół.* Dla oddalenia wszelkiéj wątpliwości o rzeczywistéj ich śmierci, żeby potém ich zmartwychwstanie było tém chwalebniejsze i dziwniejsze.

10. *Mieszkający na ziemi.* W Jerozolimie i krajach sąsiednich.—*Nad nimi.* Że są zabici. — *Trapili tych.* Surowemi słowami ich upominając i ciężko tych karząc którzy im stawiali przeszkody.

11. *Duch żywota.* Dusza ożywiająca.

13. *Imion ludzi.* Głów. Patrz wyżej w roz. 3, 4.— *Dali chwałę Bogu.* Wyznając, iż sprawiedliwe są sądy Boże, i słusznie grzesznicy poginęli. Jest rzeczą prawdopodobną, że się nawrócili i czynili pokutę.

14. *Biada wtóra przeszła.* Z trzykrotnego biada, które zapowiedział w roz. 8. orzeł lecąc w pośrodku nieba, już przeszło piérwsze i drugie; pozostaje trzecie, które nastąpi, gdy siódmy anioł zatrąbi.

15. *Głosy wielkie.* Aniołów i dusz świętych.—*Królestwo stało się.* Już królować zaczyna Chrystus; już Eliasza i Henocha uwielbił i wrogów ich zatracił; już będzie królowała sprawiedliwość i sprawiedliwi z Chrystusem w chwale niebieskiéj.

16. *Upadli na oblicza swe.* Dla oddania czci tak wielkiemu majestatowi i dla powinszowania mu, że już królować zaczyna i będzie królował na wieki.

17. *Któryś jest i któryś był.* Patrz objaśnienie w r.

tens, qui es, et qui eras, et qui venturus es, qui accepisti virtutem tuam magnam, et regnasti.

18. Et iratae sunt gentes, et advenit ira tua, et tempus mortuorum judicari, et reddere mercedem servis tuis Prophetis, et sanctis et timentibus nomen tuum, pusillis et magnis, et exterminandi eos, qui corruperunt terram.

19. Et apertum est templum Dei in coelo; et visa est arca testamenti ejus in templo ejus, et facta sunt fulgura et voces, et terraemotus et grando magna.

mogący, któryś iest, y któryś był, y który masz przyiśdź, iżeś wziął moc twą wielką, y królowałeś.

18. Y rozgniewali się poganie, y przyszedł gniew twóy, y czas umarłych, aby byli sądzeni, y abyś oddał zapłatę sługom twoim Prorokom y świętym, y boiącym się imienia twego, małym y wielkim, y abyś wytracił te co popsowali ziemię.

19. Y otworzony iest kościół Boży na niebie: y widziana iest skrzynia testamentu iego w kościele iego, y stały się łyskawice, y głosy, y trzęsienia ziemie y grad wielki.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 11. w. 3. *Idam dwiema świadkom moim.* Ci dwaj świadkowie sąć Enoch i Eliasz, którzy jeszcze są żywi: i na to są żywi, aby się Antychristowi, kiedy przyjdzie, zastawili i oparli, a wybrane w wierze Chrystusowéj umocnili, i nakoniec Żydy nawrócili. O Eliaszu jasne jest pismo u Malachiasza i Ecclesi. 48, 10; i Mat. 17, 11. A o Enochu Ecclesi. 44, 16, iż nie wspomnię Augustyna, Grzegorza wielkiego, Hippolita i innych starych Doktorów, którzy toż trzymają. A ponieważ Enoch i Eliasz jeszcze się nie pokazali: tedyć i to pewna, że jeszcze Antychryst nie przyszedł: a iż Papież nie jest Antychrystem, chocia to heretycy za szczérą ewangelicką prawdę udawają. (Mat. 4, 5).

3. *I prorokować będą 1260 dni.* Antychryst nie będzie dłużéj panował, jedno przez półczwarta lata: to jest przez czterdzieści i dwa miesiąca: Objaw. 11, 2, i 13, 5. Albo przez czas i czasy i pół czasu: Dan. 7, 12. Objaw. 12, 14. Albo przez półtegodnia lat: Dan. 9, 27, Co każde z osobna uczyni półczwarta lata. A przez ten wszystek czas Enoch z Eliaszem sprzeciwią się Antychrystowi: tylko iż od niego będą zabici miesiąc przedtém niźli sam Antychryst zginie. Przetoż Papież Antychrystem nie jest, który od półtora tysiąca lat w kościele przodkuje.

8. *Miasta wielkiego.* Ztąd dowodzą święci Doktorowie, iż Antychryst będzie miał swą stolicę, i będzie królował nie w Rzymie, ale jako król żydowski w mieście Jeruzalem, gdzie Pan Chrystus jest ukrzyżowan: aczkolwiek moc swoję będzie rozciągał po wszystkiemu światu. Bo tu Jan ś. jaśnie mówi, iż Enoch i Eliasz będą walczyć z Antychrystem w mieście Jeruzalem, i tam zabici będą od tegoż Antychrysta.

CAPUT XII. ROZDZIAŁ 12.

O niewieście odzianéj słońcem, walce Michała Archanioła ze smokiem, i t. d.

1. Et signum magnum apparuit in coelo: Mulier amicta sole, et luna sub pedibus ejus, et in capite ejus corona stellarum duodecim;

2. et in utero habens, clamabat parturiens, et cruciabatur, ut pariat.

3. Et visum est aliud signum in coelo: et ecce, draco magnus rufus, habens capita septem et cornua decem; et in capitibus ejus diademata septem,

1. Y ukazał się znak wielki na niebie: Niewiasta obleczona w słońce, a księżyc pod iéy nogami, a na głowie iéy korona z gwiazd dwunaście:

2. a maiąc w żywocie wołała pracuiąc się y męczyła się aby urodziła.

3. Y ukazał się drugi znak na niebie: a oto smok wielki rydzy, maiący siedm głów, y rogów dziesięć a na głowach iego siedm koron:

1, 4.—*Wziąłeś moc twą wielką.* Użyłeś potęgi twojéj wielkiéj.

18. *I rozgniewali się poganie.* Widząc, że takie klęski na nich spadają, że są zabijani i na sąd Boży ciągnieni. Stosuje to do psalmu 98, 1: *Pan króluje, niech się gniewają narody i t. d.— Przyszedł gniew twój.* Któryś dotąd miarkował, cierpliwie oczekując pokuty grzeszników; teraz zaś wszystkich bezbożnych należycie ukarzesz.—*Czas umarłych.* Aby zmartwychwstali i zobaczyli pomstę nad nieprzyjaciółmi swoimi; kazano im dotąd czekać, nim się wypełniła liczba wybranych, patrz roz. 6.—*Aby byli sądzeni.* W czasie, gdy będą wszyscy umarli sądzeni, tak dobrzy jak źli.—*Którzy zepsowali ziemię.* Przewrótną nauką i skażonemi obyczajami psując ludzi i do występków ich przywodząc.

19. *I otworzony jest kościoł Boży na niebie.* Ś. Jan wyraża, iż mu została okazaną szczęśliwość świętych. Używa zwykle podobieństwa wziętego z kościoła, w którego wnętrzu przechowywała się arka przymierza.—*Widziana jest skrzynia testamentu jego.* Chrystus, w którym pokarm niebieski i zakon.— *Stały się łyskawice i głosy.* Przez to się wyraża wielkość kar, które czekają bezbożnych.

R. 12.—1. *Znak wielki.* Dziw, cud.—*Na niebie.* Nie empirejskiém, nie gwiazdzistém, lecz powietrznêm; ztąd bowiem ta niewiasta przeniosła się na pustynią. *Niewiasta.* Kościoł.—*Obleczona w słońce.* Przyobleczona w Chrystusa, swojego oblubieńca, który jest słońcem sprawiedliwości. Nie jest to nowe wyrażenie, ponieważ Apostoł nawet powiedział, do Rzym. 13, 14: *Obleczcie się w Pana Jezusa Chrystusa.—Księżyc pod jéj nogami.* Ponieważ ona wszystkie rzeczy doczesne i wszelką zmienność stworzeń ma za nic i depcze nogami. *(Patrz ś. Grzegorza moral. roz. 12. albo w innêm wydaniu roz. 7).—Korona z gwiazd dwunastu.* Dwunastu Apostołów. P. W.

2. *A mając w żywocie, wołała pracując się.* Kościoł przy końcu świata, w skutek najstraszniejszych prześladowań, wśród wielkich boleści i utrapień zrodzi wiernych Chrystusowi.

3. *Smok wielki.* Djabeł. *Ryży.* Ponieważ jest mężobójcą, Jan. 8, 44. Albowiem dla Adama i Ewy i wszystkich jego potomków był przyczyną śmierci; i przez swoich sług, niedowiarków i heretyków, wielu katolików pozabijał śmiercią okrutną, a wielu jeszcze zabije przez Antychrysta przy końcu świata. *Mający siedm głów.* Które oznaczają siedm grzechów głównych.—*I rogów dziesięć.* Te dziesięć rogów było na głowie przedniejszéj smoka; inne zaś głowy miały tylko swoję koronę, którą miała także głowa przedniejsza albo naczelna.—*I rogów dziesięć.* Dziesięciu rogami smoka to jest Lucyfera, jest dziesięciu królów, (róg bowiem

4. et cauda ejus trahebat tertiam partem stellarum coeli, et misit eas in terram; et draco stetit ante mulierem, quae erat paritura, ut, cum peperisset, filium ejus devoraret.

5. Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea; et raptus est filius ejus ad Deum et ad thronum ejus;

6. et mulier fugit in solitudinem, ubi habebat locum paratum a Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

7. Et factum est proelium magnum in coelo: Michael, et angeli ejus proeliabantur cum dracone, et draco pugnabat, et angeli ejus;

8. et non valuerunt, neque locus inventus est eorum amplius in coelo.

9. Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus et satanas, qui seducit universum orbem; et projectus est in terram, et angeli ejus cum illo missi sunt.

10. Et audivi vocem magnam in coelo dicentem: Nunc facta est salus et virtus et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus, quia projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

11. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem A-

4. a ogon iego ciągnął trzecią część gwiazd niebieskich, y zrzucił ie na ziemię: a smok stanął przed niewiastą która miała porodzić: aby gdyby porodziła pożarł syna iéy.

5. Y porodziła syna mężczyznę, który miał rządzić wszytkie pogany laską żelazną: y porwany iest syn iéy do Boga y do stolice iego:

6. a niewiasta uciekła na pustynią gdzie miała mieysce zgotowane od Boga, aby ią tam żywiono tysiąc dwieście sześćdziesiąt dni.

7. Y stała się wielka bitwa na niebie: Michał y aniołowie iego walczyli z smokiem: y smok walczył y aniołowie iego.

8. Y nie mogli, ani mieysce ich daléy znaleziono iest na niebie.

9. Y zrzucon iest on smok wielki wąż staradawny, którego zową dyabłem y szatanem, który zwodzi wszytek świat: y zrzucony iest na ziemię, y aniołowie iego z nim są zrzuceni.

10. Y słyszałem głos wielki na niebie mówiący: Teraz się stało zbawienie, y moc, y królestwo Boga naszego, y zwierzchność Christusa iego: iż zrzucon iest oskarżyciel braciéy naszéy, który ie oskarżał przed oblicznością Boga naszego we dnie y w nocy.

11. A oni zwyciężyli go dla krwie barankowéy, y

jest godłem siły i królestwa) którzy panować będą na świecie, gdy przyjdzie Antychryst, z których Antychryst zabije trzech, ztąd inni, w liczbie siedmiu, trwogą przerażeni, dobrowolnie się mu poddadzą i z nim, jako narzędziem szatańskiém, będą usiłowali chrześcian wytępić i Kościół zagubić. Patrz Daniela 7, 8.— *Na głowach jego siedm koron.* Ponieważ każda z siedmiu głów smoka miała na sobie koronę. P. W.

4. *Ogon jego ciągnął trzecią część gwiazd niebieskich.* Przez ogon smoka jako też przez głowę, rozumie się Antychryst. On do swojéj przewrótności pociągnie trzecią część gwiazd, t. j. znakomitych chrześcian, którzy jakby wodzowie i nauczyciele, albo wyżsi od innych swojém stanowiskiem, jakby gwiazdy innym przyświecać będą. Z ludu zaś daleko więcéj pociągnie i przewróci.—*Zrzucił je na ziemię.* Z wysokiego owego stanu doprowadził ich do tego, że podzielali jego błędy i grzechy.—*Smok stanął przed niewiastą.* Nie tylko już urodzonych i wychowanych djabeł zatracić pragnie, lecz sili się najgwałtowniéj, aby pożarł rodzących się.

5. *I porodziła syna mężczyznę.* Dzielnymi i prawdziwymi mężami tym być potrzeba, których wówczas kościół zrodzi, ażeby takiéj potędze nieprzyjaciół i tak wielkim prześladowaniom oprzeć się mogli. Albo co na jedno wychodzi, myśl jest: Kościół rodzi i przy końcu świata zrodzi Chrystusa w duszy mocno wierzących i mocno kochających Boga.—*Który miał rządzić wszystkie pogany laską żelazną.* Do jednego tylko Chrystusa stosuje się właściwie i zupełnie; w części zaś stosuje się to do innych Świętych, jak widać z roz. 2. téj księgi, w. 27. Patrz tam objaśnienie. *I porwany jest syn jéj do Boga.* Święci przez śmierć, albo przez męczeństwo będą porwani do nieba i tak wściekłości smoka unikną.

6. *Niewiasta uciekła na pustynię.* Lud wierny i Święci słabsi za czasu Antychrysta uciekną na pustynię i skryją się w jaskiniach, unikając prześladowania.— *Gdzie miała miejsce zgotowane od Boga.* Bezpieczne, gdzie słudzy Antychrysta, albo szukać nie będą, albo nie znajdą.—*Aby ją tam żywiono.* Biskupi, proboszczowie, zakonnicy i inni słudzy słowa Bożego, podesłani przez Eliasza i Enocha, wiernych, którzy się schronią na pustynią, karmić będą pokarmem duchownym.—*Tysiąc dwieście sześćdziesiąt dni.* Przez tyle bowiem dni opowiadać będą pokutę Eliasz i Enoch, jak rzeczono wyżéj w wier. 3.

7. *I stała się wielka bitwa na niebie.* W powietrzu, to jest w Kościele, tu walczącym z powietrznemi potęgami (złemi duchami) i przez życie niebieskie dążącym do nieba.— *Michał i aniołowie jego walczyli ze smokiem.* Z djabłem, który z aniołami swoimi nastawał na Kościół, walczył Michał, stając z aniołami dobrymi w obronie Kościoła i wiernych.

8. *I nie mogli.* Ściągnął wprawdzie ogonem swoim trzecią część gwiazd, lecz cnotliwych i doskonalszych, to jest wybranych, w żaden sposób smok ztrącić nie mógł.— *Ani miejsce ich daléj znalezione jest na niebie.* Zwyciężeni są, i z miejsca, które zajmowali, zepchnięci. Stosuje do Psal. 36: *Szukałem go, a nie nalazło się miejsce jego.*

9. *Zrzucon jest.* Strącony na ziemię, zwyciężony i obalony.—*Z nim są zrzuceni.* Na ziemię także oni ze swoim wodzem strąceni.

10. *Usłyszałem głos wielki na niebie mówiący:* Jest to okrzyk aniołów i świętych, weselących się, że djabeł został zwalczony i pokonany, i winszujących zwycięztwa, które Święci potykając się z Antychrystem odniosą.—*Teraz się stało zbawienie.* Teraz ukazuje się zbawienie, które Bóg sprawia w ludziach, zbawiając ich. —*I moc.* Siła i potęga, którą daje ludziom do walki i którą ma sam dla obrony i oswobodzenia swoich wiernych. *I królestwo Boga naszego.* Ponieważ wszystkie wykręty djabelskie nie zdołały dokazać, żeby nie królował nad tymi, których wybrał: zwyciężony bowiem djabeł i na ziemię rzucony.—*I zwierzchność Chrystusa jego.* To jest, teraz widać, jak potężnym jest Chrystus i jaka jest skuteczność łaski jego.—*Iż zrzucon jest oskarżyciel braci.* W texcie greckim *potwarca, przyganiacz,* który potwarzą i fałszywe robiąc zarzuty, oskarżał świętych przed Bogiem, jak niegdyś oskarżał Hioba, 1, 8. Wiadomo, że wyraz *djabeł,* znaczy *potwarca.*

11. *Dla krwi barankowéj.* Albowiem przez zasługę krwi i męki Chrystusa otrzymali siłę, męztwo i stałość do stawienia oporu i zwycięzenia.—*I dla słowa świa-*

gui, et propter verbum testimonii sui, et non dilexerunt animas suas usque ad mortem:
12. propterea laetamini, coeli et qui habitatis in eis. Vae terrae et mari, quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam, sciens, quod modicum tempus habet.
13. Et postquam vidit draco, quod projectus esset in terram, persecutus est mulierem, quae peperit masculum;
14. et datae sunt mulieri alae duae aquilae magnae, ut volaret in desertum in locum suum, ubi alitur per tempus et tempora, et dimidium temporis a facie serpentis.
15. Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tamquam flumen, ut eam faceret trahi a flumine.
16. Et adjuvit terra mulierem, et aperuit terra os suum, et absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo.
17. Et iratus est draco in mulierem, et abiit facere proelium cum reliquis de semine ejus, qui custodiunt mandata Dei, et habent testimonium Jesu Christi.
18. Et stetit supra arenam maris.

dla słowa świadectwa swego, a nie umiłowali dusz swoich aż do śmierci;
12. a przetoż weselcie się niebiosa, y którzy mieszkacie na nich. Biada ziemi y morzu: iż zstąpił dyabeł do was maiąc wielki gniew, wiedząc iż mały czas ma.
13. A gdy widział smok iż był zrzucon na ziemię, przesladował niewiastę która porodziła mężczyznę:
14. Y dano niewieście dwie skrzydle orła wielkiego, aby leciała na pustynią na mieysce swoie, gdzie ią żywią przez czas, y czasy, y przez połowicę czasu od oblicznośći wężowéy.
15. Y wypuścił wąż z gęby swoiéy za niewiastą, wodę iako rzekę: aby uczynił żeby ią rzeka porwała.
16. Y ratowała ziemia niewiastę, y otworzyła ziemia usta swe, y połknęła rzekę którą wypuścił smok z gęby swoiéy.
17. Y rozgniewał się smok na niewiastę, y szedł aby walczył z drugimi z nasienia iéy, którzy zachowywaią przykazania Boże, y maią świadectwo Jezusa Chrystusa.
18. Y stanął na piasku morskim.

Wykład X. J. Wujka—Roz. 12. w. 1. *Niewiasta obleczona w słońce.* Przez tę niewiastę, acz się dobrze rozumieć może i Najświętsza Panna Marya: jako Bernard Ś., Rupertus i Grekowie wykładają: wszakże się właśnie rozumie Kościoł Chrystusów: w Chrystusa Pana jako w słońce obleczony, na głowie mający dwanaście gwiazd, które znaczą dwanaście Apostołów. A pod nogami wszystkie heretyki, którzy są odmienni jako księżyc.
3. *Smok wielki.* Smok ten jestci szatan, rydzy albo czerwony ode krwie świętych męczenników: którą w pierwszym Kościele przez Rzymskie tyrany przelewał, mający siedm głów, to jest, siedm grzechów głównych, które są siedm duchów złych siedmi darom Ducha Ś. przeciwnych. A siedm koron, znaczą siedmiorakie zwycięztwo z ludzi zwyciężonych przez siedm grzechów głównych. Rogów dziesięć znamionują rozmaite a niezliczone sposoby, którémi wierne bodzie i prześladuje. A ogon jego ściągnął trzecią część gwiazd, to jest Aniołów niebieskich, albo i ludzi wiernych. Bo których przez jawne okrucieństwo pożyć nie może: tych przez tajemne zdrady heretyckie (które znaczy jadowity ogon) i chytre pokusy zabija.
4. *Aby zjadł dziecię jéj.* Nienawiść djabelska przeciw synom kościelnym, a osobliwie przeciwko jednemu Synowi Najświętszéj Panny, który jest głową i książęciem innych.
7. *Stała się wielka bitwa.* W Kościele jest ustawiczna walka między Ś. Michałem (obrońcą kościoła Chrystusowego, jako pierwéj był obrońcą bożnice żydowskiéj) i między Anioły jego, a między djabłem i pomocniki jego. Lecz doskonałe zwycięztwo pokaże się dnia ostatecznego. (Dan. 10, 12.)

---

dectwa swego. I do dawania świadectwa o Chrystusie, chociaż nieprzyjaciele prawdy przeszkadzali. — *Nie umiłowali dusz swoich aż do śmierci.* Nie ukochali życia swojego tak dalece, iżby dla chwały Boga i dla świadectwa prawdzie, umrzeć nie chcieli.
12. *Weselcie się niebiosa.* Wzywają się niebiosa do radości dla pokazania, iż ona będzie tak wielką i tak powszechną, iż będzie się zdawało, że same niebiosa nawet radują się. — *Biada ziemi i morzu.* Boleje nad mieszkańcami ziemi i wysp, albo też nad żeglującymi na morzu. — *Mając wielki gniew.* Boleje, iż go zwyciężyli Święci i pragnie pomścić się nad innymi za ból swoj.—*Wiedząc iż mały czas ma.* Trzy lata i pół, jak pokaże się z wiersza 14.
13. *Prześladował niewiastę.* Jak tylko mógł, zwłaszcza przez Antychrysta.
14. *Dano niewieście dwa skrzydła orła wielkiego.* Różni różnie te dwa skrzydła tłumaczą. Temi dwóma skrzydłami są: albo życie czynne i kontemplacyjne, albo miłość Boga i bliźniego, albo pragnienie chwały Boga i niewinność życia. — *Na miejsce swoje.* Patrz wyżéj w wier. 6. Na miejsce, które Bóg jéj nagotował, ażeby tam była oswobodzoną. — *Gdzie ją żywią.* Duchownym pokarmem słowa Bożego.—*Przez czas.* Przez rok. *I czasy.* Przez dwa lata. *I pół czasu.* Przez pół roku.— Tak więc, będzie tam przez trzy lata i pół, czyli przez czterdzieści dwa miesiące, jak powiedział w roz. 11, 2. czyli przez 1260 dni, jak powiedział w tymże rozdziale, wierszu 3. — *Od obliczności wężowéj.* Od obecności węża usunięta daleko, oddalona.
15. *Wodę jako rzekę.* Przez tę wodę jakby rzekę rozumie się tłuszcza i gwałtowność prześladowców, którzy wiernych kryjących się w pustyni usiłowali pojmać i zabić. — *Aby uczynił, żeby ją rzeka porwała.* Albo żeby ją do siebie przyciągnął, wciągając wody w siebie napowrót, albo żeby wylewem wód ją zatopił i udusił.
16. *Ratowała ziemia niewiastę.* Albo ziemia rozwarła się i prześladowców pochłonęła: albo też po prostu rozumieć trzeba, iż pomarli i w ziemi byli pochowani. Pierwsze rozumienie zdaje się być prawdziwszém.
17. *I szedł, aby walczył z drugimi, z nasienia jéj.* Z innymi, którzy nie byli uciekli i nie schronili się na pustynię. — *I mają świadectwo Jezusa Chrystusa.* To jest, którzy sercem wierzą i usty wyznają wiarę w Jezusa Chrystusa, jako odkupiciela świata; tém bowiem wiary wyznaniem, oddają świadectwo Chrystusowi.
18. *I stanął na piasku morskim.* W tekście greckim, *stanąłem*, to jest, abym zobaczył co następuje.

CAPUT XIII. ROZDZIAŁ 13.

O bestyi z siedmią głowami i dziesięciu rogami, bestyi z dwóma rogami, i t. d.

1. Et vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem et cornua decem, et super cornua ejus decem diademata, et super capita ejus nomina blasphemiae.

2. Et bestia, quam vidi, similis erat pardo, et pedes ejus sicut pedes ursi, et os ejus sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem suam et potestatem magnam.

3. Et vidi unum de capitibus suis quasi occisum in mortem; et plaga mortis ejus curata est. Et admirata est universa terra post bestiam.

4. Et adoraverunt draconem, qui dedit potestatem bestiae; et adoraverunt bestiam, dicentes: Quis similis bestiae? et quis poterit pugnare cum ea?

5. Et datum est ei os loquens magna et blasphemias; et data est ei potestas facere menses quadraginta duos.

6. Et aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen ejus et tabernaculum ejus, et eos, qui in coelo habitant.

7. Et est datum illi bellum facere cum sanctis, et vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum et populum, et linguam et gentem;

8. et adoraverunt eam omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in Libro vitae Agni, qui occisus est ab origine mundi.

1. Y widziałem bestyią wychodzącą z morza, maiącą siedm głów, y rogów dziesięć, a na rogach iéy dziesięć koron, a na głowach iéy imiona bluźnierstwa.

2. A bestya którąm widział, podobna była rysiowi, a nogi iéy iako niedźwiedze, a gęba iéy iako gęba lwowa. Y dał iéy smok moc swoię y władzę wielką.

3. A widziałem iednę z głów iéy iakoby na śmierć zabitą: a rana śmierci iéy uleczona iest. Dziwowała się wszytka ziemia za bestyą.

4. Y kłaniali się smokowi który dał władzą bestyiéy: y kłaniali się bestyiéy, mówiąc: Któż podobny bestyiéy? a kto z nią walczyć będzie mógł?

5. Y dane iéy są usta mówiące wielkie rzeczy, y bluźnierstwa: y dano iéy moc czynić czterdzieści y dwa miesiąca.

6. Y otworzyła usta swoie na bluźnierstwa przeciwko Bogu, aby bluźniła imię iego, y przybytek iego, y te którzy mieszkaią na niebie.

7. Y dano iéy walkę czynić z Świętymi, y zwyciężać ié. Y dano iéy władzę nad wszelkim pokoleniem, y ludem, y ięzykiem, y narodem.

8. Y kłaniali się iéy wszyscy którzy mieszkaią na ziémi, których imiona nie są napisane w księgach żywota Baranka, który zabity iest od założenia świata.

Łacińskiéj Wulgaty myśl jest: Stanął smok na brzegu morskim, ażeby bestyi wychodzącéj z morza dał moc swoję, jak się opowiada na początku rozdziału następującego.

R. 13.—1. *Bestyą.* Rozumie Antychrysta, który zowie się bestyą, zwierzem drapieżnym, dla zwierzęcéj srogości.—*Z morza...wychodzącą.* Z tego świata i społeczności ludzi złych; świat zowie się morzem, dla niestałości, niebezpieczeństw, dla burz i nawałności, którémi ludzie miotani, wzajemnie się potrącają. Akosta (w xiędze 2. o ostatnich czasach) utrzymuje, iż Antychryst z ogromną flotą morzem przypłynie, ażeby tak nad morzem i wyspami, jak nad lądem panował.—*Mającą siedm głów.* Przez siedm głów rozumie się siedmiu królów, którzy poprzedzą Antychrysta, których królestwa sam jeden zagarnie: o czém w roz. 17 — *I rogów dziesięć.* Na głowie naczelnéj, jak powiedziano w rozdziale poprzedzającym, wierszu 3. Otoż te dziesięć rogów z koronami, oznaczają dziesięciu królów, którzy w czasie przyjścia Antychrysta będą na świecie, z których on trzech zwycięży i zabije; wnet siedmiu innych, przerażeni dobrowolnie się jemu poddadzą, jak naucza Daniel 7, 21 i daléj.— *A na głowach jéj imiona bluźnierstwa.* Ponieważ siedm głów, to jest siedmiu królów są poprzednikami Antychrysta, powstają przeciw Kościołowi i Chrystusa bluźnią, jak się pokazuje w rozdziale 17. P. W.

2. *Rysiowi.* Który jest źwierzęciem plugawém, okrutném i krwiożerczém. Takim będzie Antychryst, skalany wszystkiemi zbrodniami, przewrótny, przebiegły na wszystkie oszukaństwa i zdrady, i okrutny względem wiernych. — *Nogi jego jako niedźwiedzia.* Najmocniejsze są nogi niedźwiedzia, na których i prosto chodzi jak człowiek, i któremi depce źwierzęta pokonane. Tak więc Antychryst będzie udawał ludzką uprzejmość i będzie chodził jak człowiek, jednakże będzie miał złość i okrutność niedźwiedzia, i cnotliwych będzie deptał nogami. — *Gęba jego jako gęba lwa.* Już dla ryku przerażającego wszystkie źwierzęta, już dla okrucieństwa i zabójstw. — *I dał jéj smok moc swoję.* To jest jaką sam ma moc i siłę do szkodzenia, taką da Antychrystowi. Będzie zaś miał wielką, z dopuszczenia Boskiego.

3. *Jednę z głów jéj.* Jak gdyby rzekł: Widziałem jednę z głów, to jest jednego z królów Antychrystowi podległych, ranionego śmiertelnie, np. w wojnie którą będzie prowadził za Antychrysta; widziałem potém jak go Antychryst, mocą djabelską, do zdrowia i życia przywrócił. To było powodem, iż wszyscy, albo też bardzo wielu, podziwiając jego moc, jemu się poddali. Patrz niżéj wiersz 14. — *Rana śmierci.* Rana śmiertelna, ze względu na sztukę ludzką, nie zaś djabelską. Djabeł albowiem, który całe nasze ciało przenika, zna własności ziół i lekarstw, i ranę tę naturalnym sposobem mógł uleczyć. — *Dziwowała się za bestyą.* Dziwowała się i poszła za bestyą.

5. *Dane są jéj usta mówiące wielkie rzeczy.* Odzywające się pysznie i zuchwale.—*Dano jéj moc czynić.* Cokolwiek jéj się podoba, przez 42 miesiące. P. W.

6. *Przybytek jego.* Kościoły Bogu poświęcone, które znieważy.

7. *Zwyciężać.* Zawojować, brać w niewolę i zabijać. *Nad wszystkiem pokoleniem.* Ztąd się pokazuje, iż Antychryst tak swoje rozszerzy panowanie, iż nakoniec stanie się monarchą całego świata.

8. *Których imiona nie są napisane.* To jest wszyscy oni nie są przeznaczeni do nieba. — *Który zabity jest od założenia świata.* Którego Bóg od wieków postanowił wydać na zabicie, ponieważ na mocy jego zasług wszyscy wybrani są przeznaczeni do nieba i zapisani w księdze żywota.

9. Si quis habet aurem, audiat.
10. Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadet: qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est patientia et fides Sanctorum. *(Gen. 9, 6. Matth. 26, 52).*
11. Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, et habebat cornua duo, similia Agni, et loquebatur sicut draco.
12. Et potestatem prioris bestiae omnem faciebat in conspectu ejus; et fecit terram, et habitantes in ea, adorare bestiam primam, cujus curata est plaga mortis.
13. Et fecit signa magna, ut etiam ignem faceret de coelo descendere in terram in conspectu hominum.
14. Et seduxit habitantes in terra propter signa, quae data sunt illi facere in conspectu bestiae, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiae, quae habet plagam gladii, et vixit.
15. Et datum est illi, ut daret spiritum imagini bestiae, et ut loquatur imago bestiae; et faciat, ut quicumque non adoraverint imaginem bestiae, occidantur.
16. Et faciet omnes pusillos et magnos, et divites et pauperes, et liberos et servos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis;
17. et ne quis possit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiae, aut numerum nominis ejus.
18. Hic sapientia est. Qui habet intellectum computet numerum bestiae. Numerus enim hominis est; et numerus ejus: Sexcenti sexaginta sex.

9. Jeśli kto ma ucho, niech słucha.
10. Kto w poimanie wiedzie, w poimanie póydzie. Kto mieczem zabiie, ma bydź mieczem zabit. Tu iest cierpliwość y wiara świętych.
11. Y widziałém drugą bestyią występuiącą z ziemie: a miała dwa rogi, podobne Barankowym: y mówiła iako smok.
12. Y używała wszytkiéy władzéy piérwszéy bestyiéy przed oczyma iéy: y uczyniia że ziemia y mieszkaiący na niéy kłaniali się bestyiéy piérwszéy, któréy śmiertelna rana była uleczona.
13. Y uczyniła cuda wielkie, że téż y ogień uczyniła aby zstąpił przed oczyma ludzi na ziemię.
14. Y zwiodła mieszkaiące na ziemi, dla znaków które iéy dano czynić przed oczyma bestyiéy: mówiąc mieszkaiącym na ziemi, aby czynili obraz bestyiéy, która ma ranę mieczową, y ożyła.
15. Y dano iéy aby dała ducha obrazowi bestyiéy: ażeby mówił obraz bestyiéy: y czynił, aby którzybykolwiek nie kłaniali się obrazowi bestyiéy pobici byli.
16. Y uczyni że wszyscy mali y wielcy, bogaci y ubodzy, y wolni y niewolnicy mieli cechę na prawéy ręce swoiéy, abo na czelech swoich.
17. A iżby żaden nie mógł kupić ani przedać, iedno który ma cechę, abo imię bestyiéy, abo liczbę imienia iéy.
18. Tu iest mądrość. Kto ma rozum, niech zrachuie liczbę bestyiéy. Abowiem liczba iest człowieka: a liczba iego sześć set sześćdziesiąt y sześć.

9. *Jeśli kto ma ucho, niech słucha.* Już tego com powiedział o bestyi i czci jéj oddawanéj; już tego co następuje o zmianie losów. Jest-to rzecz wielkiego znaczenia i wielkiéj wymaga uwagi.

10. *Kto w pojmanie wiedzie.* To się mówi na pociechę wiernym. Myśl taka: Antychryst, który wiernych dręczy i innych ujarzmia, sam będzie pojman przez Chrystusa, owszem przez djabła wzięty w niewolę i związany, będzie wtrącony do piekła na wieki.— *Kto mieczem zabije.* Stosuje do słów Chrystusa, Mat. 26, 52: *Wszyscy, którzy miecz biorą, mieczem poginą.—Tu jest cierpliwość i wiara Świętych.* W cierpliwém znoszeniu tych nieszczęść i prześladowań, połączoném z nadzieją wybawienia, pokaże i zajaśnieje cierpliwość i wiara Świętych.

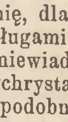
11. *I widziałem drugą bestyą.* Ta bestya oznacza jakiegoś wielkiego oszusta, który będzie jakby poprzednikiem i gońcem Antychrysta.— *I miała dwa rogi podobne barankowym.* Te rogi, któremi ta bestya szkodzić będzie, są mowy proste, tchnące łagodnością i świętością; i moc czynienia rzeczy dziwnych i cudownych.— *I mówiła jako smok.* Ponieważ nauka jego będzie jak wąż wykrętna, chytra, podstępna, zatruta jadem, djabelska, a więc najstosowniejsza do zwiedzenia ludzi. Jak bowiem smok, to jest djabeł, dla zwiedzenia Ewy mówił do niéj przez usta węża, tak mówić będzie i przez usta tego fałszywego proroka. P. Wujka.

12. *Władzy pierwszéj bestyi.* Czyniła te same fałszywe cuda, jakie czynił Antychryst.— *Przed oczyma jéj.* Na rozkaz i za pomocą Antychrysta, ażeby przez te dzieła i cuda narzucić ludziom przekonanie, że Antychryst jest Bogiem.— *Bestyi piérwszéj.* Antychrystowi.— *Któréj śmiertelna rana była uleczona.* Ponieważ ów król zraniony, o którym mówiliśmy w wierszu 3cim, był członkiem Antychrysta i jedną z siedmiu jego głów, autor ś. powiada, iż Antychryst był uleczony; jak się mówi: rana moja zagoiła się, jeżeli np. ręka moja zostanie uleczoną.

14. *Aby czynili obraz bestyi.* Wmawiając ludziom, aby robili posągi Antychrysta i cześć im oddawali.— *Która ma ranę mieczową i ożyła.* Jak rozumieć należy, że Antychryst był zraniony, powiedzieliśmy w wierszu 12. Według prawdopodobnego niektórych wykładu, Antychryst będzie udawał, że był zabity i zmartwychwstał, ażeby łatwiéj tym cudem zwiódł śmiertelnych. P. W.

15. *Aby dała ducha obrazowi bestyi.* Jak niegdyś wiele bałwanów dawało odpowiedzi pytającym, a był to djabeł, który przez nie mówił. P. W.

16. *Mieli cechę.* Wypalone jakieś znamię, dla wyznania przez to, że są żołnierzami albo sługami Antychrysta. Jakie zaś będzie to znamie, niewiadomo. Niektórzy sądzą, iż będzie to imie Antychrysta, inni—że jego portret; inni że jakaś figura podobna do smoka; inni że dwie litery greckie Chi Rho powiązane z sobą w ten sposób. Tego zdania jest Kornelius a Lapide, Primasius i Ansbertus. Antychryst bowiem będzie chciał uchodzić za Messyasza i Chrystusa; owa zaś cyfra oznacza Chrystusa. P. Wujka.

17 *A iżby żaden nie mógł kupić ani przedać.* Ponieważ nikt nie może żyć nie przedając i nie kupując, takim sposobem niezliczone mnóstwo zniewoli do oddawania mu czci boskiéj.— *Albo liczbę imienia jéj.* O którém powiemy w wierszu następującym.

18. *Tu jest mądrość.* Potrzeba mądrości.— *Niech zrachuje liczbę bestyi.* Ażeby z liczby objętéj literami imienia zrozumiał, czy jest lub nie Antychrystem.— *Liczba jest człowieka.* Oznaczająca nazwisko lub imie jakiegoś człowieka.— *Liczba jego sześćset sześćdzie-*

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 13. w. 1. *I widziałem bestyą.* W tym rozdziale Jan Ś. dwie bestye opisuje, z których pierwsza znaczy albo państwo Rzymskie, albo wszystko niezbożnych ludzi zgromadzenie. A jedna przedniejsza głowa bestyi, która umarłszy zmartwychwstanie, jestci sam Antychryst, który się będzie zdał umrzeć, a za sprawą szatańską sam się zasię wzbudzi, aby naśladował prawdziwéj śmierci i zmartwychwstania Pana Chrystusowego: którym fałszywym cudem wiele ludzi zwiedzie. Tak to wykładają: Grzegorz Ś., Primasius, Beda, Haymo, Anselmus, Richardus i Rupertus. Czego ponieważ Papież żaden nigdy nie uczynił: przetoż Papież nie jest Antychrystem.

5. *I dano jéj usta.* To wszystko aż do wiersza 9, nie może się rozumieć o kim inszym, jedno o Antychryście onym jawnym, który ma przyść przed samym dniem sądnym, i panować będzie 42 miesiąca, to jest przez półczwarta lata.

11. *I widziałem drugą bestyą.* Przez tę zaś drugą bestyą Richardus, Anselmus i inni, dobrze rozumieją przedniejszego fałszywego proroka albo kaznodzieję Antychrystowego, który uczyni że ogień zstąpi z nieba, i obraz będzie mówił. A dwa rogi podobne barankowym, znaczą zmyśloną świątobliwość, którą będzie pokazował, i fałszywe cuda, które będzie czynił.

14. *Obraz bestyi.* Którzy teraz nie chcą czci przystojnéj czynić obrazowi Pana Chrystusowemu, ci się na on czas kłaniać będą obrazowi Antychrystowemu. A obacz, iż jako czynienie i czczenie obrazu Antychrystowego nie było przeciwko czci i chwale Antychrystowéj, ale owszem za nią (jako i on obraz Nabuchodonozorów, i cześć jego, ściągała się ku czci Nabuchodonozora). Tak też cześć obrazu Pana Chrystusowego jest cześć Pana Chrystusowa, a nic nie ujmuje czci i chwały jego: jako głupie dumają odszczepieńcy.

15. *Żeby mówił obraz bestyi.* Jako pierwiéj djabli przez bałwany mówili, aby je za bogi miano: tak Antychryst kiedy przyjdzie, każe się kłaniać nie tylko sobie jako Bogu, ale i obrazowi swemu, przez który też fałszywe cuda czynić będzie.

16. *Cechę na prawéj ręce.* Jako chrześcijanie cechę Chrystusową, to jest krzyż na czelech i na prawych rękach swoich noszą, żegnają się znamieniem krzyża ś., tak też Antychryst przymusi wszystkie swe poddane pewną cechę jakąś albo piątno nosić, po którémby je wszyscy poznać mogli. Hippolit Ś. męczennik i niektórzy inni powiadają, iż cecha Antychrystowa będzie zaprzeć się Boga i chrztu ś., a nie żegnać się znakiem krzyża świętego, ale go raczéj bluźnić i wygładzać. W czém dzisiejszy Ewangelikowie Antychrysta prawdziwie naśladują. Bo jedni z nich Chrystusa się zaprzeli, a wszyscy moc odpuszczenia grzechów chrztowi odejmują i brzydzą się znamieniem krzyża świętego. (Hippol. de consumat. mundi).

18. *Albowiem liczba człowieka jest.* Ztąd mamy naprzód, iż Antychryst będzie nie djabeł, ani duch, ale człowiek. Drugie iż jako Pan Chrystus, tak też i Antychryst będzie jeden pewny człowiek, mający własne imię: a nie cały porządek albo sukcessya Papieżów przez tysiąc lat: jako sektarze zmyślają, chcąc wszystkie Papieże począwszy od Grzegorza wielkiego Antychrystami poczynić. (II. Thes. 2, 3). Trzecie, iż ta będzie liczba imienia Antychrystowego: a nie liczba czasu, którego się Antychryst zjawić, albo więc umrzeć miał, jako Lutrowie wykręcają. Czwarte, iż ci błądzą, którzy mówią, żeby imię Antychrystowe miało być *γατεῖνος* greckie, albo Romiith żydowskie. Bo te imiona są pospolite wszystkim Łacinnikom i Rzymianom: a nie jednemu własne, jakie ma być Antychrystowe. K temu *λατῖνος* nie przez *ει*, ale przez samo *ι*, ma być pisane: a tedy téj liczby nie uczyni. I Romiith żydowskie nie może się kończyć w literę thau, gdyż jest *masculinum* a nie *femininum:* a odjąwszy tę literę tedy 400 do liczby 666 niedostanie. Nadto wiele jest imion greckich, żydowskich i łacińskich, które tę liczbę czynią. Ireneus kładzie imię greckie *τειτὰν*, co znaczy słońce, i mówi, że podobniéj jest mniemać, iż Antychryst to imię będzie miał, a niżli *λατεῖνος*: acz i tedo za pewne nie twierdzi. Aretas przywodzi imię *λαμπέτης*, to jest oświecony i *ὀνικητὴς*, to jest zwycięzca. Drudzy *ἄντεμος*, to jest przeciwnik: Drudzy *γενδηρικος*, i wiele innych które tę liczbę czynią. Lindanus pokazuje, iż Martin Luter (które było po niemiecku własne imię Lutrowe), osobliwy goniec Antychrystów, czyni także liczbę 666 jako i *σαξόνειος* to jest Sasin, z któréj krainy był Luter. Ale to najpewniejsza, iż żaden jeszcze nie wie, które będzie własne imię Antychrystowe. Zkąd jasna rzecz, iż jeszcze Antychryst nie przyszedł, gdyż jeszcze imię jego nie jest nikomu znajome. Za czém idzie, iż żaden Papież nie jest Antychrystem. (Bellarm. de Rom. Pont. lib. 3, cap. 10).

CAPUT XIV. — ROZDZIAŁ 14.

O Baranku stojącym na górze Syon, szczęściu błogosławionych, potępieniu bałwochwalców, i t. d.

1. Et vidi: et ecce, Agnus stabat supra montem Sion, et cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen ejus, et nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis.	1. Y widziałem, a oto Baranek stał na górze Sion, a z nim sto cztérdzieści y cztéry tysiące maiących imię iego, y imię Oyca iego napisane na czelech swoich.
2. Et audivi vocem de coelo, tamquam vocem	2. Y słyszałem głos z nieba, iako głos wiela wód,

siąt i sześć. Hebrejczycy i Grecy używają liter alfabetu zamiast znaków arytmetycznych. Powiada więc ś. Jan, że litery w imieniu Antychrysta, o ile są znakami arytmetycznemi, czynią właśnie tę liczbę. Wiele wymyślono imion, w których jednostajnie ta liczba była zawartą: lecz ponieważ niewiadomo, czy Antychryst będzie używał greckiego języka, greckich liter i liczb, czy też hebrajskich; znowu ponieważ niewiadomo, czy to imie będzie złożone z trzech liter, z których pierwsza oznaczałaby sześćset, druga sześćdziesiąt, trzecia sześć, czy też z kilkunastu liter, któreby jednak dodane do siebie uczyniły tę samę summę; cała rzecz jest zawsze niepewną i niewiadomą. P. Wujka.

R. 14.— 1. *Baranek.* Chrystus. *Na górze Syon.* Na niebie, które w Pismie ś. dość często nazywa się Syonem. Tam więc widział ś. Jan zwolenników i żołnierzy Baranka przeciw Antychrystowi, to jest, dziewice i męczenników, po odniesioném już zwycięztwie weselących się w niebie: ztąd zaraz mówi o ich głosie: *I słyszałem głos z nieba.— Sto czterdzieści cztéry tysiące.* Opisuje się liczba i dola ludzi czystych, którzy za czasów Antychrysta najmężniéj zwalczyli występek rozpusty, do któréj ciało własne i Antychryst ich ciągnął. Ludzie czyści, niepokalani zowią się ogólnie dziewicami. Będzie ich wszystkich sto czterdzieści cztéry tysiące.—*Mających imię Jego.* Baranka. Albo będą mieli rzeczywiście jakiś znak na czole jak zwolennicy Antychrysta; albo myśl jest, jak gdyby rzekł: Wnet się okaże, że są synami Boga i uczniami Chrystusa.

2. *Jako głos wiela wód.* Będzie to głos owych ludzi

aquarum multarum, et tamquam vocém tonitrui magni; et vocem, quam audivi, sicut citharoedorum citharizantium in citharis suis.
3. Et cantabant quasi canticum novum ante sedem, et ante quatuor animalia et seniores; et nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui emti sunt de terra.
4. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: Virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum, quocumque ierit. Hi emti sunt ex hominibus primitiae Deo et Agno;
5. et in ore eorum non est inventum mendacium, sine macula enim sunt ante thronum Dei.
6. Et vidi alterum Angelum volantem per medium coeli, habentem Evangelium aeternum, ut evangelizaret sedentibus super terram, et super omnem gentem et tribum, et linguam et populum;
7. dicens magna voce: Timete Dominum, et date illi honorem, quia venit hora judicii ejus, et adorate eum, qui fecit coelum et terram, mare et fontes aquarum. *(Psal. 145, 6. Act. 14, 14.)*
8. Et alius Angelus secutus est dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quae a vino irae fornicationis suae potavit omnes gentes. *(Isai. 21, 9. Jer. 51, 8.)*
9. Et tertius Angelus secutus est illos, dicens voce magna: Si quis adoraverit bestiam, et imaginem ejus, et acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua:
10. et hic bibet de vino iraé Dei, quod mistum

y iako głos gromu wielkiego: a głos którym słyszał, iako cytrzystów graiących na cytrach swoich.
3. A śpiéwali iakoby nową pieśń przed stolicą y przed czworgiem źwierząt, y starszymi: a żaden nie mógł pieśni śpiéwać, iedno one sto cztérdzieści cztéry tysiące, którzy są kupieni z ziemie.
4. Ci są którzy się z niewiastami nie pokalali. Bo dziewicami są. Ci chodzą za Barankiem gdziekolwiek idzie. Ci kupieni są z ludzi piérwiastkami Bogu y Barankowi:
5. a w uściech ich nie nalazło się kłamstwo: abowiem bez zmazy są przed stolicą Bożą.
6. Y widziałem drugiego anyoła lecącego przez pośrzodek nieba, maiącego Ewanielią wieczną, aby ią opowiadał siedzącym na ziemi, y wszelkiemu narodowi, y pokoleniu, y ięzykowi, y ludowi:
7. mówiąc wielkim głosem: Bóycie się Pana, y cześć mu daycie, iż przyszła godzina sądu iego: a kłaniaycie się temu który uczynił niebo y ziemię, morze, y źródła wód.
8. A pozad szedł drugi anyół mówiąc: Upadła, upadła Babilonia ona wielka: która winem gniewu porubstwa swoiego napoiła wszytkie narody.
9. A trzeci anyół szedł za nimi, mówiąc głosem wielkim: Jeśliby się kto kłaniał bestyiéy, y obrazowi iéy, y wziąłby cechę na swe czoło, abo na rękę swoię:
10. y on pić będzie z wina gniewu Bożego, któ-

niepokalanych, który się przyrównywa do głosu wiela wód, ponieważ będzie donośny i z wielu rozmaitych głosów i dźwięków złożony, jako gdy wielkie wody spadając na skały i o nie się rozbijając, wydają szelest wielki i różnorodny. — *I jako głos gromu wielkiego.* Głos tego gromu jest wielki i straszny, lecz tylko dla zwolenników Antychrysta; nie żeby oni go słyszeć mieli, lecz że tém proroctwem, o którem pisze ś. Jan, rozpustni będą przerażeni, jak rzeczywiście wielu ono przeraża. *Jako cytrzystów.* Ten sam głos, który będzie przerażał bezbożnych, dla świętych będzie bardzo miły, jako i dziś jest, gdy się wyliczają wysokie nagrody dziewictwa, czyli życia niepokalanego.

3. *A śpiewali jakoby nową pieśń.* Jakiéj ś. Jan jeszcze nie słyszał, chociaż pierwéj już był słyszał głosy niebieskie. Była to pieśń pełna wdzięku i wesela na podziękowanie Panu Bogu za wielki dar nieskazitelności ciała i duszy, zwłaszcza w takich pokusach i niebezpieczeństwach pogwałcenia czystości. — *A żaden nie mógł pieśni śpiewać.* Nikt nie mógł śpiewać owéj pieśni, ponieważ ona jest właściwą ludziom niepokalanym; a dziewictwo raz utracone odzyskaném być nie może.— *Którzy są kupieni z ziemi.* Wszyscy wybrani kupieni są krwią Chrystusa, tak iż są własnością Boga, lecz ludzie czyści należą do Boga szczególniejszym sposobem. Odebrali bowiém tę doskonałą ciała i duszy czystość, ażeby wyżsi nad ziemię, prowadzili tu życie niebieskie, i dla tego są Bogu najmilsi, jako pierwiastki, które z najpierwszych i najlepszych owoców Bogu się ofiarują.

4. *Ci są, którzy się z niewiastami nie pokalali.* O wszystkich mówi niewiastach, nawet o żonach.— *Chodzą za Barankiem, gdziekolwiek idzie.* Co znaczy, że Baranek w ludziach niepokalanych dziwne ma upodobanie i chce, żeby zawsze przy nim zostawali; tak jak królowéj dziewicy, albo narzeczonéj towarzyszą najznakomitsze i najzacniejsze dziewice. — *Ci kupieni są.* Patrz wiersz 3. P. W.

5. *W uściech ich nie nalazło się kłamstwo.* Samo dziewictwo tę szczerość prawdy z sobą przynosić zwykło.—*Bez zmazy.* Niepokalani, bez zarzutu.

6. *I widziałem drugiego anioła.* Ten anioł, jako też dwaj następni, w widzeniu ś. Janowi pokazani, oznaczają kaznodziejów, przez których przy końcu świata, aniołowie to samo będą ogłaszali, co tu ś. Apostoł opisuje.—*Lecącego przez pośrodek nieba.* Lecą przez pośrodek nieba, dla pokazania, iż kaznodzieje, którzy się rozchodzą po świecie i rozmaitych jego krajach, ogłoszą to wszystko w Kościele, który się tu niebem nazywa.—*Mającego ewangelią wieczną.* Któremu polecono opowiadać ewangelią, albo wesołą wiadomość o wiecznem królestwie świętych, albo ewangelią żywota wiecznego, ażeby to czynili, przez coby żywot wieczny otrzymali. Ewangelia zowie się także wieczną, ponieważ nigdy nie zaginie i przez żadne nowe prawo nie będzie zastąpioną: nie tak jak się stało z prawem mojżeszowém.—*Siedzącym na ziemi.* Mieszkającym na ziemi i do rzeczy ziemskich mocno przywiązanym.

7. *Mówiąc wielkim głosem.* Opowiadać się będzie z wielką mocą, z powodu wielkości saméj rzeczy, i tak się opowiadać, iż nikt nie będzie mógł zasłaniać się niewiadomością.

8. *Upadła, upadła Babilonia.* Pod imieniem Babilonii, figurycznie Rzym rozumie; co jak pojmować należy, dokładniéj się pokaże, w rozdziale 17 i 18.—*Która winem gniewu porubstwa swojego.* Sama wypije wino gniewu porubstwa swojego, to jest poniesie kary należne za tyle grzechów i tak ohydne bałwochwalstwo; a ponieważ swoim przykładem inne także kraje do czci bałwanów przywiodła, będzie przyczyną, iż one także będą piły z tegoż kielicha, to jest podobnie będą ukarane, i to autor ś. nazywa *napoić narody winem gniewu porubstwa swego.* P. W.

10. *Pić będzie z wina gniewu Bożego.* Dozna boskiéj pomsty. — *Które zmieszane jest ze szczerém winem.* To jest będzie pił z wina gniewu Bożego, którę

est mero in calice irae ipsius, et cruciabitur igne et sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, et ante conspectum Agni:

11. et fumus tormentorum eorum ascendet in saecula saeculorum, nec habent requiem die ac nocte, qui adoraverunt bestiam et imaginem ejus, et si quis acceperit characterem nominis ejus.

12. Hic patientia Sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei et fidem Jesu.

13. Et audivi vocem de coelo, dicentem mihi: Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo jam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.

14. Et vidi: et ecce nubem candidam; et super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, et in manu sua falcem acutam.

15. Et alius Angelus exivit de templo, clamans voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam, et mete, quia venit hora, ut metatur, quoniam aruit messis terrae. *(Joel. 3, 13. Matth. 13, 39.)*

16. Et misit, qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, et demessa est terra.

17. Et alius Angelus exivit de templo, quod est in coelo, habens et ipse falcem acutam.

18. Et alius Angelus exivit de altari, qui habebat potestatem supra ignem, et clamavit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, et vindemia botros vineae terrae, quoniam maturae sunt uvae ejus.

19. Et misit Angelus falcem suam acutam in terram, et vindemiavit vineam terrae, et misit in lacum irae Dei magnum;

re zmieszane iest z szczérym winem, w kubku gniéwu iego: y będzie męczon ogniem y siarką przed oczyma anyołów świętych, y przed oczyma Baranka.

11. A dym męki ich wstępować będzie na wieki wieków: ani maią odpoczynku we dnie y w nocy, którzy się kłaniali bestyiéy y obrazowi iéy, y ieśli kto bierze cechę imienia iéy.

12. Tu iest cierpliwość świętych, którzy chowaią przykazania Boże y wiarę Jezusowę.

13. Y usłyszałem głos z nieba, mówiący mi: Napisz: Błogosławieni umarli którzy w Panu umiéraią. Odtąd już mówi Duch, aby odpoczynęli od prac swoich, abowiem uczynki ich za nimi idą.

14. Y widziałem, a oto obłok biały: a na obłoku siedzącego podobnego Synowi człowieczemu, maiącego na głowie swéy koronę złotą, a w ręce swéy sierp ostry.

15. A drugi anyół wyszedł z kościoła, wołaiąc głosem wielkim ku siedzącemu na obłoku: Zapuść sierp twóy a żni, gdyż przyszła godzina żęcia, ponieważ uschło żniwo ziemie.

16. Y zapuścił który siedział na obłoku, sierp swóy na ziemię, y pożęta iest ziemia.

17. A drugi anyół wyszedł z kościoła który iest w niebie, maiąc y ten sierp ostry.

18. Y drugi anyół wyszedł z ołtarza, który miał moc nad ogniem: y zawołał wielkim głosem do tego który miał sierp ostry, mówiąc: Zapuść twóy sierp ostry, a zbiéray grona winnice ziemie: bo doyźrzałe są iagody iéy.

19. Y zapuścił anyół sierp swóy ostry na ziemię, y zebrał winnicę ziemie, y wrzucił w kadź gniewu Bożego wielką.

jest szczerém i do kielicha gniewu jego nalaném, aby pili zeń grzesznicy. W tekście greckim, słowo *mieszać* znaczy, też po prostu nalać do kielicha dla picia. Albo, będzie pił z czystego wina gniewu Bożego, które zostało zmieszane albo z fuzami albo z inném czystém winem; gdyż wina rozmaitych gatunków pomieszane, większéj nabierają mocy i prędzéj się niemi upić można, jak gdyby rzekł: Ten gniew i kara Boża, żadną łaską, żadném zwolnieniem mąk nie będą złagodzone, lecz owszem jeden rodzaj męczarni, drugim straszniejszym będzie wzmocniony. — *Przed oczyma aniołów świętych.* Jak aniołowie mieli staranie o zbawienie ludzkie, tak radować się będą z mąk tych ludzi, którzy ani Boga się nie lękali, ani ich zbawiennych rad słuchać nie chcieli. Tak czytamy w psalmie 57, 11: *Będzie się weselił sprawiedliwy, kiedy ujrzy pomstę, ręce swe umyje we krwi grzesznika.*

11. *Dym męki.* Przenośnie, bierze się skutek za przyczynę, to jest dym za ogień.

12. *Tu jest cierpliwość świętych.* Patrz rozdział poprzedzający, wiersz 10. Albo myśl jest: Ztąd się pokaże, jaki jest pożytek cierpliwości świętych, którzy owych mąk uniknęli i na chwałę niebieską zasłużyli. Są to słowa ś. Jana, nie anioła. P. W.

13. *W Panu.* W wierze, miłości, łasce i przyjaźni Pana Boga. Albo jakby na ręku Boga lub raczéj na łonie Boga umierają, to jest zasypiają do odpoczynku, jak czytamy o ś. Stefanie w Dziejach Apostolskich 7, 59: *Zasnął w Panu.* — *Odtąd.* Od téj chwili i nadal aż na wieki, to jest zaraz po śmierci odpoczywają i odpoczywać będą przez całą wieczność.—*Duch.* Święty, albo Anioł który mówił do ś. Jana.—*Uczynki ich za nimi idą.* Zapłata za ich uczynki. P. W.

14. *Podobnego Synowi człowieczemu.* Rozumieć trzeba Chrystusa, Króla i Sędziego, który będzie siedział na jasnym obłoku, gdy przyjdzie na sąd.—*W ręce swéj sierp ostry.* Ponieważ przychodzi dla zżęcia świata całego i dla położenia mu końca.

15. *Wyszedł z kościoła.* Z miejsca błogosławionych. *Zapuść sierp twój a żnij.* Objawia powszechne żądanie Świętych, aby skończyło się królestwo grzechu i aby we wszystkich Bóg tylko królował. Żąć jest to zabrać z tego świata tych, którzy wówczas będą w życiu. — *Ponieważ uschło żniwo ziemi.* Żniwo jest dojrzałe; uzupełniła się już liczba wybranych, świat kresu swego doszedł, i wieki od Boga naznaczone już upłynęły.

16. *I zapuścił... sierp swój na ziemię.* Zaczął żąć i zesłał śmierć na ludzi.

17. *Z kościoła.* Z miejsca błogosławionych, jak w wierszu 15. — *Mając i on sierp ostry.* Na podobieństwo tego, którego używają przy zbieraniu winogron, jak widać z wiersza następnego.

18. *Wyszedł z ołtarza.* Jak gdyby poseł męczenników, którzy, jak powiedziano w roz. 6, spoczywają pod ołtarzem i proszą, aby odbyło się to żniwo i winobranie.—*Który miał moc nad ogniem.* Albo dla spalenia ogniem tego świata, albo dla wtrącenia potępionych w ogień piekielny. — *Zbieraj grona.* Jak przez żniwo i pszenicę rozumieją się wybrani, tak winobranie i grona oznaczają potępionych, którzy w prasie piekielnéj będą ciśnieni, jak się z następujących słów pokazuje.

19. *W kadź gniewu Bożego.* Jagody zebrane wrzucono dla wydeptania do kadzi, w któréj się wyciska i zbiera sok z jagod.

20. et calcatus est lacus extra civitatem, et exivit sanguis de lacu usque ad frenos equorum per stadia mille sexcenta.

20. Y deptano kadź przed miastem, y wyszła krew z kadzi aż do wędzidł końskich przez tysiąc sześćset staiadł.

Wykład X. J. Wujka.—**Roz. 14. w. 4.** *Bo dziewicami są.* Tu widzimy, iż stan panieński ma osobliwe zapłaty w niebie. Bo ci, którzy ciała swe w czystości zachowali, mają naprzód imię Barankowe i imię Ojca jego napisane na czelech swoich. K temu śpiewają nową pieśń, której żaden inszy śpiewać nie może. Nakoniec, chodzą za Barankiem kędykolwiek idzie. Zkąd to mamy przeciw Jowinianistom, Lutrom i Kalwinistom, iż stan panieński jest nie tylko ku zachowaniu podobny, ale i daleko zacniejszy nad małżeński, i ma większą zasługę i zapłatę w niebie.

8. *Babilonia.* Babilonia jest miasto djabelskie, to jest wszystek zbór niewiernych a niezbożnych ludzi, które w dzień sądny upadnie, i z książęciem swym szatanem i Antychrystem.

12. *Którzy chowają przykazania Boże.* Święci przez cierpliwość i zachowanie Pańskiego przykazania zasługują niebo, a nie przez samę wiarę.

13. *Którzy w Panu umierają.* Nie umierają w Panu, jedno którzy w prawéj katolickiéj wierze umierają. A ci po śmierci prawdziwie odpoczywają od prac swoich, które tu na świecie dla Chrystusa podejmowali, i biorą zapłatę za uczynki swoje: gdy jedni z nich do nieba prosto idą, a drudzy zbawieni bywają przez ogień czyscowy. (I. Kor. 3, 15).

CAPUT XV.

ROZDZIAŁ 15.

O siedmiu czaszach pełnych gniewu Bożego, danych siedmiu Aniołom.

1. Et vidi aliud signum in coelo magnum et mirabile: Angelos septem, habentes plagas septem novissimas; quoniam in illis consummata est ira Dei.

2. Et vidi tamquam mare vitreum, mistum igne; et eos, qui vicerunt bestiam, et imaginem ejus, et numerum nominis ejus, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei,

3. et cantantes canticum Moysi servi Dei, et canticum Agni, dicentes: Magna et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: justae et verae sunt viae tuae, Rex saeculorum.

1. Y widziałem drugi znak na niebie wielki y dziwny: siedm anyołów, maiących siedm plag ostątecznych. Iż w nich wykonany iest gniew Boży.

2. Y widziałem iakoby morze śklane zmieszane z ogniem, a te co zwyciężyli bestyią y obraz iéy, y liczbę imienia iéy, stoiące nad morzem śklanym, maiące cytry Boże:

3. y śpiéwaiące pieśń Moyżesza sługi Bożego, y pieśń Barankowę, mówiąc: Wielkie y dziwne są sprawy twoie, Panie Boże wszechmogący: sprawiedliwe y prawdziwe są drogi twoie Królu wieków.

20. *I deptano kadź przed miastem.* Miastem nazywa Kościoł. Co to znaczy deptać przed miastem, uczy Zbawiciel, Mat. 13, 49, gdy mówi: *Wynidą aniołowie i wyłączą złe z pośrodku sprawiedliwych i wrzucą je w piec ognisty.* Albo przez miasto rozumiéj niebieską ojczyznę. —*I wyszła krew z kadzi.* Krwią nazywa sok z jagod wyciśnięty, ponieważ do krwi jest podobny i tak się pospolicie w Pismie ś. nazywa. Tak Deut. 32, 14 czytamy: *I krew jagody pił jako najszczerszą.*—*Aż do wędzideł końskich.* Wyraża, że z tego deptania tyle soku wypłynęło, iż nie tylko kadź napełniła się aż do wierzchu, lecz też polał się sok aż na ziemię na tysiąc sześć set stajów, i to w takiéj obfitości, iż przez wszystkie owe staje nikt przechodzić nie mógł inaczéj jak na koniu, i tak jeszcze sok dochodził aż do wędzideł końskich. Ta więc przenośnia oznacza wielki jakiś i niezwykły wylew, to jest największe i niesłychane kary występnych.—*Przez tysiąc sześć set stajów.* Co wynosi dwieści mil włoskich, i taka najpodobniéj jest szerokość piekła, jak utrzymuje Ribera i Cornelius, któréj odpowiada stosowna długość i głębokość. —Patrz Lessyusza o Doskonałościach Boskich księgę 13, roz. 24.

R. 15.—1. *Wielki i dziwny.* Jak dziwnym jest ten znak, zobaczymy przy wykładzie siedmiu klęsk w rozdziale następującym. — *Siedmiu aniołów.* Zdaje się, że są to te same duchy, w liczbie siedmiu, o których mówił w roz. 1, 4: *I od siedmiu duchów, którzy są przed obliczności stolicy jego,* i którym *dano siedm trąb,* roz. 8, w. 2. — *Siedm plag ostatecznych.* Tak się zowią, ponieważ nastąpią przy końcu świata i będą między ostatniemi. Albowiém po tych klęskach nastąpi jeszcze zburzenie Babilonu a potém zaguba Antychrysta, Goga i Magoga i t. d. —*Wykonany jest.* Iż przez nie gniew Boży kresu swego dójdzie.

2. *Jakoby morze szklane.* Morzem szklanem nazywa mnogość ludzi, którzy pójdą za Antychrystem; *morzem,* ponieważ czytamy u Izaijasza w roz. 57, w. 20: *Niezbożnicy są jako morze zaburzone,* to jest rozmaitemi są miotani namiętnościami; *szklaném,* ponieważ ich zbrodnie są Bogu najjawniejsze, chociaż je pokryć usiłują, i ponieważ ich zamiary i nadzieje są czcze i szklane. Wyżéj w roz. 4, wier. 6. przez morze szklane rozumieliśmy niebo empirejskie; Emmanuel Sa stosuje ów wykład nawet do tego miejsca; lecz nasze tłumaczenie lepiéj odpowiada temu co następuje. — *Zmieszane z ogniem.* Ponieważ i przed przyjściem Chrystusa na sąd goreć będą w ogniu, jak mamy w roz. 16, w. 8: *I dano mu jest gorącem trapić ludzi i ogniem; i upaleni byli ludzie upaleniem wielkiém.* — *I obraz jéj.* Ponieważ nie chcieli kłaniać się obrazowi Antychrysta.—*I liczbę imienia jéj.* Którzy nie chcieli być napiętnowani jego imieniem. — *Stojące nad morzem szklaném.* Przy morzu szklaném, na jego brzegu. Stoją przy morzu, nie zaś w morzu, ponieważ nie są jego cząstką ani jego goryczy nie naciągną, chociaż żyją obok zwolenników Antychrysta. — *Mające cytry Boże.* Dane od Boga i na których opiewali chwałę Jego.

3. *Śpiewające pieśń Mojżesza.* Tę samę, którą śpiewał Mojżesz z ludem po przejściu przez Morze Czerwone, o któréj w Exodzie 15, 1: *Śpiewajmy Panu chwalebnie: bowiém uwielbiony jest.* Bardzo właściwie sprawiedliwi powtarzać będą słowa téj pieśni, ponieważ i oni z owych fal wyszli nieuszkodzeni i ujrzą w nich ostateczną zagubę Antychrysta i jego stronników, jak Faraon został zatopiony wodami morza Czerwonego. —*I pieśń Barankową.* To samo znaczy pieśń Baranka, co pieśń Mojżesza; lecz zowie się pieśnią Mojżesza, który był tylko figurą i typem; Baranka zaś, jako pierwowzoru i antytypu, i ponieważ w téj pieśni

4. Quis non timebit te, Domine, et magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, et adorabunt in conspectu tuo, quoniam judicia tua manifesta sunt. *(Jer. 10, 7).*

5. Et post haec vidi: et ecce, apertum est templum tabernaculi testimonii in coelo;

6. et exierunt septem Angeli, habentes septem plagas de templo, vestiti lino mundo et candido, et praecincti circa pectora zonis aureis.

7. Et unum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas, plenas iracundiae Dei viventis in saecula saeculorum.

8. Et impletum est templum fumo a majestate Dei et de virtute ejus; et nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagae septem Angelorum.

4. Któż się ciebie bać nie będzie Panie, a nie uwielbi imienia twego? gdyżeś sam dobry iest, gdyż wszystkie narody przydą, y przed oczyma twymi się kłaniać będą, że się okazały sądy twoie.

5. A potymem widział, a oto otworzon iest kościół przybytku świadectwa w niebie:

6. y wyszło siedm anyołów, maiących siedm plag, z kościoła obleczonych płótnem czystym y świetnym, y przepasanych około piersi złotemi pasy.

7. A iedno ze czworga źwierząt dało siedmiu anyołóm siedm czasz złotych, pełnych gniewu Boga żywiącego na wieki wieków.

8. Y napełnił się kościół dymu od maiestatu Bożego, y od mocy iego: a nie mógł nikt wniśdź do kościoła, aż się skończyły siedm plag siedmi anyołów.

CAPUT XVI.

ROZDZIAŁ 16.

O wylaniu siedmiu czasz na morze, na rzeki, słońce, i t. d.

1. Et audivi vocem magnam de templo, dicentem septem Angelis: Ite, et effundite septem phialas irae Dei in terram.

2. Et abiit primus, et effudit phialam suam in terram; et factum est vulnus saevum et pessimum in homines, qui habebant characterem bestiae, et in eos, qui adoraverunt imaginem ejus.

3. Et secundus Angelus effudit phialam suam in mare, et factus est sanguis tamquam mortui; et omnis anima vivens mortua est in mari.

1. Y słyszałem głos wielki z kościoła, mówiący siedmi anyołóm: Idźcie a wyleycie siedm czasz gniewu Bożego na ziemię.

2. Y wyszedł piérwszy, y wylał czaszę swą na ziemię: y stała się sroga y zła rana w ludziach, którzy mieli cechę bestyiéy, y w tych którzy się kłaniali obrazowi iéy.

3. Y wylał wtóry anyół czaszę swą na morze, y stała się krew iakoby umarłego: a każda dusza żywa zdechła w morzu.

---

wysławiali Baranka. — *Sprawiedliwe i prawdziwe są drogi twoje.* Dzieła i sądy twoje są sprawiedliwe, ponieważ sprawiedliwą bierzesz już pomstę nad bezbożnymi i prześladowcami naszymi. One są *prawdziwe*, to jest *wieczne*, ponieważ wiernie, jakeś obiecał, wyrywasz świętych z niebezpieczeństw.

4. *Któż się ciebie bać nie będzie?* O bojaźni połączonéj z uszanowaniem mówi, ponieważ dodaje, *a nie uwielbi imienia twojego,* to jest, a nie będzie wysławiał imienia twojego, jak jest w texcie greckim.—*Gdyż sam jesteś dobry.* Święty, sprawiedliwy, czysty, niewinny; albo miłosierny, który okazuje wnętrzności dobroci i miłosierdzia. —*Gdyż wszystkie narody przyjdą.* Któż ciebie, o Panie, wielbić nie będzie, wyznając, żeś ty jeden tylko dobry, łaskawy, że wszystkie narody przyjdą pokłon ci oddać i że sądy twoje są jawne.

5. *Kościoł przybytku świadectwa w niebie.* Kościoł, który jest przybytkiem świadectwa; świętsza część kościoła, Swięte Swiętych.

6. *Mających siedm plag.* Dla zesłania na świat.— *Obleczonych płótnem czystém i świetném.* Kolor biały jest godłem czystéj i bezstronnéj sprawiedliwości boskiéj w ukaraniu bezbożnych. Jest razem godłem radości; radują się bowiém aniołowie, gdy są karani bezbożni jako winni obrażonego Boskiego majestatu, ponieważ widzą, że postanowienie Boga przychodzi do skutku i że Jego cześć przez nich pogwałcona, jest nareszcie pomszczoną. —*Przepasanych koło piersi złotemi pasy.* Pas złoty jest godłem miłości; ta miłość pobudza aniołów do trapienia bezbożnych, którzy nękają sprawiedliwych.

7. *A jedno.* Pierwsze zwierzę, to jest lew, jak się pokazuje z roz. 4, w. 7. Lew jest godłem mocy, gniewu i pomsty. —*Czasz.* Patrz wykład w roz. 5, w. 8.— *Pełnych gniewu Boga żyjącego.* Zawierających rozmaite kary, jak zobaczymy w rozdziale następującym.

8. *I napełnił się kościoł dymu.* Dym iść zwykł za obecnością boską, dla pokazania, że natura boska jest niepojętą i że przez nas w tém życiu ciemno jest poznana. Możnaby sądzić, że dym oznacza jeszcze ciemność i niedościgłość sądów Boga i kar, którym boski majestat i potęga na końcu świata podda bezbożnych; tak, iż ludzie patrząc na te męki i na tak wielką Boga potęgę i pomstę, znajdować się będą jakby w dymie, dziwiąc się i nie wiedząc do czego one zmierzają i czego Bóg chce przez takie okazanie majestatu i mocy swojéj. —*Od majestatu Bożego i od mocy jego.* Dym ów wychodził z majestatu i chwały Boga, i z mocy czyli potęgi jego. —*Nie mógł nikt wniść do kościoła.* Dla zbadania tych głębokości sądów Boga, ich przyczyn, sposobów i pobudek. —*Aż się skończyły siedm plag.* Aż po końcu siedmiu plag nastąpił sąd powszechny.

R. 16.—1. *Słyszałem głos wielki z kościoła.* Pana Boga, który tu rozkazuje siedmiu aniołom wylać siedm klęsk na bezbożnych zwolenników Antychrysta.—*Idźcie a wylejcie.* Jak gdyby rzekł: Już czas abyście ukarali ludzi klęskami, które wam są zlecone.

2. *I stała się sroga i zła rana.* Te plagi podobne są do plag egipskich, Exod. roz. 7. i dalsze, chociaż są daleko niższe. Nie mówi S. Jan, jaka to była rana, lecz się domyślać możemy z wyrazu greckiego, który odpowiada łacińskiemu *Ulcus.* Były to wrzody i pryszczele co właśnie stanowiło szóstą plagę Egipcyan, jak mamy Exod. 9, w. 10.

3. *I stała się krew jakoby umarłego.* Woda morska będzie podobną do krwi płynącéj z człowieka zabitego. Albo tak morze zaczerwienieje, jak gdyby krwią wielu zabitych było zafarbowane. —*Każda dusza ży-*

4. Et tertius effudit phialam suam super flumina et super fontes aquarum; et factus est sanguis.

5. Et audivi Angelum aquarum dicentem: Justus es, Domine, qui es, et qui eras sanctus, qui haec judicasti,

6. quia sanguinem Sanctorum et Prophetarum effuderunt, et sanguinem eis dedisti bibere: digni enim sunt.

7. Et audivi alterum ab altari dicentem: Etiam, Domine Deus omnipotens, vera et justa judicia tua.

8. Et quartus Angelus effudit phialam suam in solem; et datum est illi aestu affligere homines, et igni;

9. et aestuaverunt homines aestu magno, et blasphemaverunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas, neque egerunt poenitentiam, ut darent illi gloriam.

10. Et quintus Angelus effudit phialam suam super sedem bestiae; et factum est regnum ejus tenebrosum: et commanducaverunt linguas suas prae dolore,

11. et blasphemaverunt Deum coeli prae doloribus et vulneribus suis; et non egerunt poenitentiam ex operibus suis.

12. Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphraten; et siccavit aquam ejus, ut praepararetur via regibus ab ortu solis.

13. Et vidi de ore draconis, et de ore bestiae, et de ore pseudoprophetae spiritus tres immundos in modum ranarum.

15. Sunt enim spiritus daemoniorum, facientes signa, et procedunt ad reges totius terrae, congregare illos in proelium ad diem magnum omnipotentis Dei.

15. Ecce, venio sicut fur: beatus, qui vigilat, et custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, et videant turpitudinem ejus. *(Matth. 24, 43. Supr. 3, 3).*

16. Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraice, Armagedon.

4. Y wylał trzeci anyół czaszę swą na rzeki y źrzódła wód: y stała się krew.

5. Y słyszałem anyoła wód mówiącego: Sprawiedliwyś iest Panie, któryś iest, y któryś był, Święty, któryś to osądził:

6. iż krew Świętych y proroków wylali, y dałeś im krew pić bo godni są.

7. Y słyszałem drugiego od ołtarza mówiącego: Tak Panie Boże wszechmogący prawdziwe y sprawiedliwe sądy twoie.

8. Y wylał czwarty anyół czaszę swą na słońce, y dano mu iest gorącém trapić ludzie y ogniem:

9. y upaleni byli ludzie upaleniem wielkim, y bluźnili imię Boże, który ma zwierzchność nad témi plagami: ani czynili pokuty aby mu chwałę dali.

10. Y wylał piąty anyół czaszę swą na stolicę bestyiéy: y stało się królestwo iéy zaćmione, y żwali ięzyki swoie od boleści.

11. Y bluźnili Boga niebieskiego od boleści y ran swoich, a nie pokutowali od uczynków swoich.

12. Y wylał szósty anyół czaszę swą na onę wielką rzekę Euphrates: y wysuszył wodę iéy, aby zgotowana była droga królóm od wschodu słońca.

13. Y widziałem z ust smokowych, y z ust bestyiéy, y z ust fałszywego Proroka trzy nieczyste duchy nakształt żab.

14. Abowiem są duchy czartów czyniące znaki, y wychodzą do królów wszytkiéy ziemie zgromadzać ie na walkę na dzień wielki wszechmogącego Boga.

15. Oto idę iako złodziéy: Błogosławiony który czuie, y strzeże szat swoich, aby nie chodził nago, y nie ogladano sromoty iego.

16. Y zgromadzi ie na mieysce które zową po Żydowsku Armagedon.

---

wa. Wszystkie ryby, które były w morzu. Podobną klęską byli dotknięci Egipcyanie. Exod. 7, 19.

5. *Anioła wód.* Żywioły a nawet i rzeczy niższe powierzone są pieczy aniołów.

8. *Gorącem... i ogniem.* Wielkim ognistym upałem.

10. *Na stolicę bestyi.* Na królestwo Antychrysta.— *Zaćmione.* Już właściwie, ogarnęły je ciemności; już przenośnie, było nieszczęśliwe, trapione zarazą, głodem, chorobami i innemi klęskami. — *I żwali języki swoje.* Kąsali i odgryzali sobie język, co jest znakiem najgwałtowniejszego oburzenia i najwścieklejszego bolu.

12. *Na onę wielką rzekę Euphrates.* Eufrates rzeka Babilonii, dla idących od wschodu położona na zachod, którą trzeba przechodzić, idąc zwłaszcza do Judei.—*Aby zgotowana była droga królom.* Ażeby prędko i wygodnie przejść mogli. Jacy to są królowie, albo dokąd idą, zaraz się powie.

13. *Z ust smokowych.* Djabła, dodaj, wychodzące. Powiada iż z ust wychodzą, ponieważ na jego rozkaz byli posłani. — *Z ust bestyi.* Antychrysta. — *I z ust fałszywego proroka.* O którym była wzmianka w roz. 13, w. 11.—*Na kształt żab.* Widzi te duchy podobne do żab, ponieważ żaba jest istotą niezdatną do walki, brzydką i krzykliwą, ma głos i skrzek większy niż ciało, lecz sił nie ma. Tak te duchy nieczyste wiele wówczas narobią hałasu i wielu do oręża podburzą, lecz cały uzbrojonych wysiłek na ostatku skończy się na niczem; sami raczéj będą zwyciężeni i pozabijani, jak to widać niżéj. Patrz Wujka.

14. *Albowiem są duchy czartów.* Djabli i duchy nieczyste.—*Czyniące znaki.* Pokazywać będą cuda dla popchnięcia ludzi do wojny i temi znakami wielu zwiodą. — *I wychodzą do królów wszystkiéj ziemi.* Dla przywiedzenia ich do Antychrysta, ażeby zebrawszy w jedno siły całego świata, tém potężniéj uderzyli na wszystkich chrześcian, w przekonaniu, że się nikt Antychrystowi nie oprze.—*Zgromadzać je na walkę, na dzień wielki wszechmogącego Boga.* Będą chcieli ich zgromadzić na bitwę, dla zgładzenia imienia Chrystusa i Kościoła, lecz w istocie zgromadzą ich, ażeby całą ich potęgę w jeden dzień Chrystus złamał i ich wszystkich pozabijał.

15. *Oto idę jako złodziéj.* Już na sąd powszechny, już na walkę z Antychrystem, dla zadania mu ciosu ostatniego. Następuje teraz zdanie wtrącone, z powodu wielkiego owego dnia, o którym autor S. wspomniał. Potém wraca do przerwanego opowiadania.—*Jako złodziéj.* Niespodzianie, nagle. — *Strzeże szat swoich.* Świętości, wiary i cnót, które są ozdobą duszy i bez których okazuje się ona brzydką i sromotną.

16. *I zgromadzi.* Antychryst.—*Armagedon.* Zdaje się, iż to miejsce jest blizko Jerozolimy i doliny Jo-

17. Et septimus Angelus effudit phialam suam in aërem; et exivit vox magna de templo a throno, dicens: Factum est.

18. Et facta sunt fulgura et voces, et tonitrua, et terraemotus factus est magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram; talis terraemotus, sic magnus.

19. Et facta est civitas magna in tres partes; et civitates gentium ceciderunt; et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis irae ejus.

20. Et omnis insula fugit, et montes non sunt inventi.

21. Et grando magna sicut talentum descendit de coelo in homines; et blasphemaverunt Deum homines propter plagam grandinis, quoniam magna facta est vehementer.

17. Y wylał siódmy anyół czaszę swą na powietrze, y wyszedł głos wielki z kościoła od stolice, mówiący: Stało się.

18. Y stały się łyskawice, y głosy, y gromy, y stało się wielkie trzęsienie ziemie, iakie nigdy nie było odkąd ludzie byli na ziemi, takowe trzęsienie, tak wielkie.

19. Y stało się miasto wielkie na trzy części: Y miasta poganów upadły. Y Babilonia wielka przyszła na pamięć przed Bogiem, aby iéy dał kubek wina zapalczywości gniewu iego.

20. Y wszelka wyspa uciekła, y góry się nie nalazły.

21. Y wielki grad iako cętnar spadł z nieba na ludzi: y bluźnili ludzie Boga dla plagi gradu: iż barzo wielka była.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 16. w. 13. *I widziałem z ust smokowych.* Przez smoka rozumiéj szatana, przez bestyą Antychrysta, a przez fałszywego proroka kaznodzieje i ministry Antychrystowe, jako i wyżéj 12, w. 3, i 13 w. 1 i 11. A przez trzy duchy nieczyste, jako sam wykłada, trzy duchy szatańskie, którzy będą czynić wielkie cuda, tak żeby i wybrani, by to mogło być, zwiedzeni byli: którzy żabom szczebietliwym i błotnym są przypodobani: iż ich nauki i poduszczania przykre a nikczemne, i do błota nieczystości i cielesnéj wolności zawsze ciągnąć będą. (Mat. 24, 24).

19. *Miasto wielkie.* Miasto wielkie Babilonia znaczy zbór albo zgromadzenie ludzi potępionych: które się dzieli na trzy części: zgoła niewiernych, jako są żydzi i poganie: heretyków i złych katolików, albo fałszywych chrześcijanów.

CAPUT XVII. — ROZDZIAŁ 17.

O nierządnicy pijanéj krwią świętych, i siedzącéj na bestyi, i t. d.

1. Et venit unus de septem Angelis, qui habebant septem phialas, et locutus est mecum, dicens: Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnae, quae sedet super aquas multas,

2. cum qua fornicati sunt reges terrae, et inebriati sunt, qui inhabitant terram de vino prostitutionis ejus.

3. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, ple-

1. Y przyszedł ieden z siedmiu aniołów którzy mieli siedm czasz, y mówił ze mną mówiąc: Chodź, okażę potępienie wielkiéy wszetecznice, która siedzi nad wodami wielkimi,

2. z którą wszeteczeństwo płodzili królowie ziemie, y opili się z wina wszeteczeństwa iéy, którzy mieszkaią na ziemi.

3. Y zaniósł mię w duchu na puszczą. Y widziałem niewiastę siedzącą na czerwonéy bestyiéy,

---

zafatowéj, gdzie będzie sąd; jak równie że to miejsce, które dziś jest nieznane, wówczas będzie wiadome. Ten wyraz hebrajski rozmaicie bywa wykładany; ktoby życzył to poznać, niechaj czyta Korneliusza a Lapide, który rozmaite wykłady przytacza.

17. *Stało się.* Wszystko się skończyło; przyszedł koniec wszystkim rzeczom; jest to już ostatnia z siedmiu plag.

19. *Miasto wielkie.* Jerozolima, która za czasów Antychrysta będzie największém miastem i razem jego stolicą.—*Na trzy części.* Rozpadła się i zawaliła od trzęsienia ziemi.—*I Babilonia wielka.* Co to za miasto, powie się w rozdziale następującym. — *Przyszła na pamięć.* Mówi po ludzku i jest to zwyczajne wyrażenie Piśma ś. Gdy więc napotykamy w Piśmie, iż Bóg kogoś przypomina, to znaczy iż mu chce dobrze albo źle uczynić.—*Aby jéj dał kubek.* Patrz roz. 14, w. 10. Patrz Wujka.

20. *I wszelka wyspa uciekła.* W skutek trzęsienia ziemi wyspy zalała woda a góry zrównały się z poziomem.

21. *Jako cętnar.* Wielkiéj objętości. W texcie greckim jako *talent.* Albo więc będzie miał wagę jednego talentu. Talent attycki zawierał 62 funty i pół; hebrajski zaś był dwa razy większy. — *I bluźnili.* Ponieważ grad tak ogromny zabijał ludzi i bydlęta, i domy obalał i t. d.

R. 17.—1. *Jeden.* Albo to jest hebraizm, i jeden znaczy to samo co pierwszy, jak wyżéj nieraz tak wykładaliśmy; albo jeden bierze się za któregokolwiek z siedmiu aniołów. — *Potępienie wielkiéj wszetecznicy.* Owa nierządnica, któréj imie Babylon, jak się mówi niżéj w wierszu 5, jest to Rzym, nie chrześciański, jakim jest teraz, lecz niewierny i pogański, jakim był za czasów Ś. Jana i jakim znowu będzie za czasów Antychrysta. — *Która siedzi nad wodami wielkiemi.* Przewodzi wielu narodom; tak bowiem objaśnia Ś. Jan w wierszu 15.

2. *Z którą wszeteczeństwo płodzili królowie ziemi.* Którego bałwanom kłaniali się niegdyś królowie innych narodów, i potém kłaniać się będą. — *Z wina wszeteczeństwa jéj.* Owém winem, którem do oddawania czci bałwanom pociągał tak królów jak narody. Tém winem były i bogactwa i zaszczyty Rzymian, albo też nadzieja zysku, roskoszy i nabycia godności od Rzymian, jeżeliby kto im pochlebiał i bogi ich czcił.

3. *I zaniosł mię w duchu.* Takie Ś. Jan miał widzenie, chociaż pozostał na miejscu.—*Na puszczą.* Dla pokazania przez to zagłady Babylonu, że w pustynią ma być zamieniony; jako też że wszelki przepych świa-

nam nominibus blasphemiae, habentem capita septem et cornua decem.

4. Et mulier erat circumdata purpura, et coccino, et inaurata auro, et lapide pretioso et margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione et immunditia fornicationis ejus;

5. et in fronte ejus nomen scriptum: Mysterium: Babylon magna, mater fornicationum et abominationum terrae.

6. Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum et de sanguine martyrum Jesu. Et miratus sum, cum vidissem illam admiratione magna.

7. Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris et bestiae, quae portat eam, quae habet capita septem et cornua decem.

8. Bestia, quam vidisti, fuit, et non est: et ascensura est de abysso, et in interitum ibit, et mirabuntur inhabitantes terram (quorum non sunt scripta nomina in Libro vitae a constitutione mundi) videntes bestiam, quae erat, et non est.

9. Et hic est sensus, qui habet sapientiam: Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, et reges septem sunt.

pełnéy imion bluźnierstwa, maiącéy siedm głów, y rogów dziesięć.

4. A niewiasta przyobleczona była w purpurę, y w karmazyn, y uzłocona złotem, y drogim kamieniem, y perłami, maiąc kubek złoty w ręce swéy pełny brzydliwości y plugastwa wszeteczeństwa swoiego.

5. A na czele swoim imię napisane: Taiemnica: Babilonia wielka, matka wszeteczeństw y brzydliwości ziemie.

6. Y widziałem niewiastę piianą krwią świętych, y krwią męczenników Jezusowych. A dziwowałem się uyźrzawszy ią podziwieniem wielkim.

7. Y rzekł im anyół: Czemu się dziwuiesz? Ja tobie powiem taiemnicę niewiasty, y bestyiéy która ią nosi, która ma siedm głów, y rogów dziesięć.

8. Bestyia którąś widział była, a nie iest, a ma wstąpić z przepaści, a póydzie za zginienie: y zadziwuią się mieszkaiący na ziemi (których imiona nie są napisane w księgach żywota od założenia świata) widząc bestyią która była, a nie iest.

9. A tu iest rozum, który ma mądrość. Siedm głów, są siedm gór na których niewiasta siedzi, y królów siedm iest.

ta i okazałość w oczach świętego, jakim był Apostoł, jest jakby pustynią.— *Siedzące na czerwonéj bestyi.* Nie jest to ta sama bestya, którą widział Ś. Jan w roz. 13, w. 1. i która oznaczała Antychrysta, jak się pokazuje z towarzyszących jéj okoliczności. Ta więc bestya oznacza właściwie ten świat dzierżący władzę i panowanie, świat mówię, nie tak fizyczny jak moralny i teologiczny, to jest, społeczność ludzi światowych i występnych, którzy w skutek skażonéj natury, gonią za honorami, za bogactwami i za przepychem świata. Inni przez bestyą czerwoną rozumieją djabła albo Antychrysta; lecz to wszystko wychodzi na jedno, albowiem głównym świata orędownikiem i jakby duszą, która nim kieruje, porusza i miota, jest czart, a następnie Antychryst, czarta namiestnik. Znowu bestyą czerwoną, w przyjętym przez nas wykładzie, nie jest co innego jak ciało polityczne djabła i Antychrysta, którego oni są głowami. — *Czerwonéj.* Ponieważ bestya, to jest świat popisuje się królewskim przepychem i okazałością.— *Mającéj siedm głów i rogów dziesięć.* Co one znaczą, powie Apostoł niżéj w wierszu 9.

4. *Niewiasta była przyobleczona w purpurę i karmazyn.* Opisuje się ziemska chwała, zbytek i bogactwa, któremi się pysznił Rzym pogański.—*Mając kubek złoty w ręce swéj.* Kubek złoty jest to doczesna pomyślność, majestat, postrach i świetność władzy, obfitość bogactw i wszech rzeczy dostatek, których widokiem i ponętą Rzym pogański zaszczepił w narodach bałwochwalstwo swoje i z niém wszystkie swoje zbrodnie.— *Pełny obrzydliwości i plugastwa.* Stosuje to do wszetecznic, które w eleganckim albo kosztownym kielichu podają swoim kochankom napoj zaczarowany. Ten napoj sporządza się z rzeczy nieczystych i obrzydliwych.

5. *Tajemnica.* Nie jest to imie niewiasty, lecz przez Jana ś. jakby nawiasowo wrzucone, ażeby nas zachęcił do pilnego słuchania co się mówi; ażebyśmy też pamiętali, że imie niewiasty, które się wymienia, nie jest jéj własne, lecz figuryczne, i że mistycznie tłumaczyć je potrzeba.— *Babilonia wielka.* Sprawiedliwie Rzym pogański zowie się wielką Babilonią, ponieważ zamożny, ludny, bałwanom oddany i prześladowca wiernych jak Babilon.— *Matka wszeteczeństw.* Bałwochwalstwa, zabobonów i zbrodni.

6. *Pijaną krwią świętych.* W Rzymie bowiém niepoliczona liczba chrześcian była zabitych.—*Dziwowałem się.* Tzk szalonéj, wściekłéj i pijanéj krwią świętych. Patrz Wujka.

7. *Tajemnicę.* I jéj znaczenie.

8. *Była a nie jest.* Przed Chrystusem była ta bestya, ponieważ na świecie panowała bezbożność i djabeł; lecz Chrystus to królestwo zniszczył i związał djabła, jak usłyszymy w rozdziale 20, wier. 3.—*I ma wstąpić z przepaści.* Albowiem pod koniec świata znowu ta bestya wyjdzie z przepaści i szeroko panować będzie. Chociaż ona i teraz nad wielu panuje, jednakże to jéj panowanie, jeżeli porównamy z przeszłém, jakie miała przed Chrystusem, wyda się bardzo małém. Ale przy końcu świata znowu wynurzy się z przepaści i przez Antychrysta wywierać będzie na ludzi moc swoję i panowanie. — *Zadziwią się.* Zobaczą i za cóś wielkiego uważać będą roskosze, bogactwa, potęgę. — *Których imiona nie są napisane.* Patrz roz. 13, w. 8. — *Która była a nie jest.* Lecz już będzie, i pod koniec świata będzie królowała.

9. *A tu jest rozum.* Na tém zasadza się zrozumienie téj tajemnicy.— *Który ma mądrość.* Kto jest mądry i może zrozumieć co się powie, niech natęży uwagę dla zrozumienia wykładu. — *Są siedm gór.* Przez te siedm gór oznacza się Rzym, który jest zbudowany na siedmiu pagórkach. — *I jest siedmiu królów.* Przez tych siedmiu królów oznacza się ogół tyranów, którzy w siedmiu epokach królowali na świecie, czyli w królestwie bezbożności i djabła, Kościoł i wiernych prześladowali. Stosuje to jednak do pierwszych królów rzymskich, których jak wiadomo, było siedmiu. 1. Epoka od Adama do Noego, prześladowcami wiernych byli Kain i jemu podobni. 2. Od Noego do Abrahama, prześladowali: Nemrod, budownicy wieży Babel i t. d. 3. Od Abrahama do Mojżesza, w któréj prześladowali królowie Sodomy i Egiptu. 4. Od Mojżesza do niewoli Babilońskiéj, bałwochwalczy królowie Izraelscy i Judzcy. 5. Od niewoli Babil. do Chrystusa, prześladowcami byli królowie Chaldejscy i Syryjscy, jak: Nabuchodonozor, Antyoch, i t. d. 6. Od Chrystusa do Antychrysta, pogańscy królowie Rzymu, Saraceni i inni kacerze. 7. Czasy Antychrysta.

10. Quinque ceciderunt, unus est, et alius nondum venit: et cum venerit, oportet illum breve tempus manere.
11. Et bestia, quae erat, et non est, et ipsa octava est: et de septem est, et in interitum vadit.
12. Et decem cornua, quae vidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tamquam reges una hora accipient post bestiam.
13. Hi unum consilium habent et virtutem, et potestatem suam bestiae tradent.
14. Hi cum Agno pugnabunt, et Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, et Rex regum, et qui cum illo sunt, vocati, electi, et fideles. *(1. Tim. 6, 15. Infr. 19, 16).*
15. Et dixit mihi: Aquae, quas vidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt, et gentes et linguae.
16. Et decem cornua, quae vidisti in bestia: hi odient fornicariam, et desolatam facient illam et nudam, et carnes ejus manducabunt, et ipsam igni concremabunt.
17. Deus enim dedit in corda eorum, ut faciant, quod placitum est illi, ut dent regnum suum bestiae, donec consummentur verba Dei.
18. Et mulier, quam vidisti, est civitas magna, quae habet regnum super reges terrae.

10. Pięć ich upadło, ieden iest, a drugi ieszcze nie przyszedł: a gdy przydzie, na mały czas ma trwać.
11. A bestyia która była a nie iest: a ta iest ósma, a iest z siedmi, a idzie na stracenie.
12. A dziesięć rogów któreś widział: iest dziesięć królów, którzy królestwa iescze nie wzięli, ale wezmą moc iako królowie na iednę godzinę za bestyią.
13. Ci iednę myśl maią y moc: y władzą swoię bestyiéy podadzą.
14. Ci z Barankiem walczyć będą, a Baranek ie zwycięży: iż iest Panem nad pany, y Królem nad królmi, y którzy z nim są, wezwani, wybrani, y wierni.
15. Y rzekł mi: Wody któreś widział gdzie wszetecznica siedzi: ludzie są, y narody, y ięzyki.
16. A dziesięć rogów któreś widział na bestyiéy: ci w nienawiści mieć będą wszetecznicę, y uczynią ią spustoszoną, y nagą, y ciało iéy będą ieść, a samę ogniem spalą.
17. Abowiem Bóg dał w sercach ich, aby czynili co się mu podoba, aby dali królestwo swe bestyiéy, ażby się wypełniły słowa Boże.
18. A niewiasta któraś widział, iest miasto wielkie, które ma królestwo nad królmi ziemie.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 17. w. 6. *I widziałem niewiastę.* Przez tę niewiastę wszeteczną, Babilonią, która siedzi na siedmi górach, i ma królestwo nad królmi ziemie, Augustyn Ś., Aretas, Hajmo, Beda i Rupertus pisząc na to miejsce, nie rozumieją Rzymu, ale miasto djabelskie: to jest wszystko zgromadzenie niewiernych i niezbożnych ludzi, które Pismo ś. często Babilonem zowie, iż jest przeciwne świętemu Kościołowi, miastu Bożemu, które Jeruzalem jest nazwane. A przez siedm gór, rozumieją wszystkie pyszne ludzie, a osobliwie króle tego świata, jako sam Anioł wykłada w. 9. Drudzy zasię, jako Tertulian i Hieronim Ś. acz przez tę wszetecznicę Rzym rozumieją, wszakże nie Kościoł Rzymski, ani Rzym chrześcijański, ale on Rzym stary pogański mało nie wszystkiemu światu rozkazujący i chrześcijany mordujący i prześladujący, począwszy od Nerona aż do Konstantyna Wielkiego, pierwszego cesarza chrześcijańskiego. Bo się tak ciż sami Doktorowie wykładają. Tertulian tak *(de praescrip.)* o Rzymie chrześcijańskim pisząc: Szczęśliwy to kościoł, do którego Apostołowie wszystkę naukę ze krwią swą wylali. A Hieronim Ś. *(lib. 2 contra Jovin.)* mówiąc: iż Rzym chrześcijański, ono stare bluźnierstwo bałwochwalskie

10. *Pięciu upadło.* Ponieważ siedm liczy się epok świata, a my teraz jesteśmy w szóstéj, która obejmuje przeciąg czasu od Chrystusa do Antychrysta, wszyscy więc królowie wyginęli, którzy w pięciu poprzednich epokach Kościoł wiernych prześladowali.— *Jeden jest.* Przez jednego rozumieją się wszyscy, którzy w téj szóstéj epoce trapili i trapią lud Boży.—*Drugi jeszcze nie przyszedł.* Antychryst.— *Na mały czas.* Trzy lata i pół, jak widzieliśmy wyżéj.
11. *Bestya która była a nie jest.* Patrz wiersz 8.— *Ona jest ósmą.* Królestwo bezbożności, które się wyraża przez bestyą, jest cóś oddzielnego od siedmiu głów, to jest królów, o których się mówiło w wierszu 9, a jednakże jest ono z ich liczby, ponieważ się znajduje we wszystkich siedmiu, jak całość w swoich częściach, z których się składa i któremi się uzupełnia.— *Idzie na stracenie.* Królestwo bezbożności przy końcu świata będzie wywrócone i razem z Antychrystem zaginie.
12. *Jest dziesięciu królów.* Którzy będą pod koniec świata.— *Którzy królestwa jeszcze nie wzięli.* Którzy do królewskiéj władzy jeszcze nie doszli.— *Na jednę godzinę.* W najkrótszym czasie.— *Za bestyą.* Któréj będą ulegali i za którą pójdą.
13. *Ci jednę myśl mają.* Jednozgodnie przeciwić się będą Chrystusowi i będą słuchali djabła.—*Bestyi podadzą.* Ażeby cnotliwych nękali i królestwo szatana, ile mogą, wspierali.
14. *Ci z Barankiem walczyć będą.* Prześladując sprawiedliwych i dopomagając królestwu czarta, jak powiedziano wyżéj.— *Iż jest Panem nad pany.* I nikt potędze jego oprzeć się nie może.—*I którzy z nim są wezwani.* Razem z nim zwyciężą wybrani, których on wezwał, i którzy byli mu wiernymi: co zdaje się o tych mianowicie być powiedzianém, którzy wówczas będą na ziemi.
15. *Wody któreś widział.* O których mówił w wierszu 1.— *Języki.* Ludy rozmaitych krajów, mówiące rozmaitemi językami.
16. *Ci w nienawiści mieć będą wszetecznicę.* Babilonią, to jest Rzym; podniosą oręż przeciw niemu, spustoszą go i ze wszystkiego ogołocą.— *Ciało jéj będą jeść.* Z taką wściekłością uderzą na Rzym i Rzymian, iż zdaje się, że ich żywcem pożrą.
17. *Dał w sercach ich.* Dozwalając, popuszczając cugle ich pysznym chęciom.— *Aby czynili co się mu podoba.* Ażeby byli wykonawcami kary, którą Bóg w sprawiedliwości swojéj na Babilonią zesłać postanowił.— *Królestwo swe.* Królestwo, które oni posiadali.— *Bestyi.* Antychrystowi.— *Ażby się wypełniły słowa Boże.* Nim się wypełni wszystko, co Bóg o tych królestwach i o Antychryście przez Daniela i Jana w téj Apokalipsie, przepowiedział.
18. *Miasto wielkie.* Rzym.

na czele jego napisane, omył i zmazał wiarą i wyznaniem Chrystusa Pana. Nakoniec sam się Jan ś. deklaruje (Objaw. 17, 5 w 15, i roz. 18, 6), iż to mówi o onym Rzymie, który królom świata rozkazował, który był pijany krwią świętych, i krwią męczenników Pana Chrystusowych. Co się iście rozumieć nie może, jedno o starym Rzymie, który za Nerona i Domicyana cesarzów, mordował święte męczenniki. Naostatek chociabyśmy przez tę wszetecznicę rozumieli Rzym już chrześciański, jako chcą sektarze, wszakże przecię tego nie dowiodą, żeby Rzym miał być stolicą Antychrystową. Bo Antychryst nie tylko nie będzie w Rzymie siedział, ale owszem będzie go miał w nienawiści (wiersz 12 i 16), i będzie z nim walczył, i spustoszy go i spali: jako i Jan Ś. trochę niżéj, i Daniel dosyć jaśnie pokazują. Bo obadwa wspominają dziesiąci królów, którzy będą na ziemi, wtenczas kiedy Antychryst przyjdzie: i będą mu poddani, i pospołu z nim wszetecznicę, to jest miasto Rzymskie spalą i spustoszą. (August. in Psal. 26. Tertul. lib. 3 contra Marcion. Dan. 7, 24. Vide Bellarm.).

CAPUT XVIII.

ROZDZIAŁ 18.

O upadku i potępieniu wielkiego Babilonu i jego zwolenników.

1. Et post haec vidi alium Angelum, descendentem de coelo, habentem potestatem magnam; et terra illuminata est a gloria ejus.

2. Et exclamavit in fortitudine dicens: Cecidit, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio daemoniorum, et custodia omnis spiritus immundi, et custodia omnis volucris immundae et odibilis: *(Supr. 14, 8).*

3. quia de vino irae fornicationis ejus biberunt omnes gentes, et reges terrae cum illa fornicati sunt, et mercatores terrae de virtute deliciarum ejus divites facti sunt.

4. Et audivi aliam vocem de coelo, dicentem: Exite de illa, populus meus, ut ne participes sitis delictorum ejus, et de plagis ejus non accipiatis.

5. Quoniam pervenerunt peccata ejus usque ad coelum, et recordatus est Dominus iniquitatum ejus.

6. Reddite illi, sicut et ipsa reddidit vobis, et duplicate duplicia secundum opera ejus: in poculo, quo miscuit, miscete illi duplum.

1. A potymem widział drugiego anyoła zstępuiącego z nieba, maiącego moc wielką: y oświéciła się ziemia od chwały iego.

2. Y zakrzyknął w mocy mówiąc: Upadła, upadła Babilonia wielka, y stała się mieszkaniem czartów, y strażą wszego ducha nieczystego, y strażą wszelkiego ptastwa nieczystego y przemierzłego:

3. bo z wina gniewu porubstwa iéy piły wszytkie narody: a królowie ziemie wszeteczeństwo z nią płodzili: y kupcy ziemscy z mocy roskoszy iéy bogatymi się stali.

4. Y słyszałem drugi głos z nieba mówiący: Wynidźcie z niéy ludu móy: abyście nie byli uczęśnikami grzechów iéy, a żebyście nie odnieśli plag iéy.

5. Abowiem grzéchy iéy przyszły aż do nieba, y wspomniał Pan na nieprawości iéy.

6. Oddaycież iéy, iako y ona wam oddawała: a w dwóy nasób dwoiako oddaycie wedle uczynków iéy: W kubku którym naléwała, naléwaycie iéy w dwóy nasób.

R. 18.—1. *Mającego moc wielką.* Najmocniejszego; gdyż o nim mówi potém: *I podniosł jeden anioł mocny kamień,* wiersz 21.—*Od chwały.* Od blasku.

2. *W mocy.* Mocno; wielkim, podniesionym i natężonym głosem. — *Upadła, upadła.* Już już upadnie i należne kary poniesie Rzym pogański; stanie się mieszkaniem czartów. —*I stała się mieszkaniem czartów.* Albowiem w obszernych ruinach, jeżeli gdzie przypadkiem zostały dachy i ślady domów, mieszczą się zwierzęta wszelkiego rodzaju, oraz ptaki drapieżne i nieczyste. Doświadczenie też uczy, iż tam się często pokazują widma djabelskie w niezwyczajnych i przerażających postaciach. — *Strażą wszelkiego ducha nieczystego.* Przytułkiem, dokąd się chętnie chroni wszelki duch nieczysty.

3. *Bo z wina gniewu porubstwa jéj piły wszystkie narody.* Winem gniewu nazywa kielich pomsty, kary i zagłady, który za porubstwo, to jest za bałwochwalstwo i zbrodnie Bóg poda Rzymowi, i zmusi aby go wypił aż do dna. Rzym zaś ten kielich gniewu poda do picia innym narodom, ponieważ je do wspólnictwa kar swoich pociągnie, przez to samo, że je zachęci do bałwochwalstwa i naśladowania jego zbrodni, a te wywołają na nich gniew Boży równie jak na Rzym.—*Królowie ziemi wszeteczeństwo z nią płodzili.* Patrz w rozdziale poprzedzającym, wiersz 2. — *Z mocy roskoszy jéj bogatymi się stali.* Ponieważ roskosze i zabawy Rzymu odbywały się na skalę najogromniejszą i żadnych nie szczędzono na nie wydatków; dla tego ci, którzy dostawiali przedmioty tych zabaw i roskoszy, dochodzili do ogromnych bogactw.

4. *Wynijdźcie z niéj ludu mój.* Gdy przyjdzie czas, że Rzym ma być zburzony i spalony, wówczas Bóg wybranych swoich ostrzeże, aby zeń wychodzili, czy to przez proroków, którzy wówczas będą, czy to przez natchnienie, czy też przez aniołów, jak Lota wyprowadził z Sodomy, gdy już ogień wisiał nad miastem.—*Abyście nie byli uczęstnikami grzechów jéj.* Kary za grzechy.

5. *Grzechy jéj przyszły aż do nieba.* Wszystkie grzechy przychodzą aż do nieba, ponieważ żaden z nich, jakkolwiek mały, nie może ukryć się przed Bogiem. Jednakże Pismo ś. używa tych wyrażeń wówczas tylko, gdy grzechy są największe i kara za nie ma tuż nastąpić. Gdyż Pismo ś. mówi o Bogu jako o człowieku najłagodniejszym, przebaczającym grzechy, aż nim się one nie nagromadzą i nie wyrosną jakby góra jaka, tak iż nie można już ich nie widzieć i bez ukarania zostawić.—*I wspomniał Pan na nieprawości jéj.* Ażeby je ukarał.

6. *Oddajcież jéj jako i ona wam oddawała.* Gdy Bóg karać ją będzie, wy sercem i usty sprawiedliwy wyrok Boga pochwalajcie. Jak Babilonia cieszyła się z waszych cierpień, tak i wy teraz cieszcie się z kar, które ona za zbrodnie swoje ponosi. Tak samo rozumieć należy zdania następujące.—*A w dwójnasób dwojako oddajcie wedle uczynków jéj.* Gnębcie ją i dręczcie dwakroć więcéj jak was dręczyła, to jest cięższe wam zadała boleści, lecz za nie dwakroć większemi teraz Pan Bóg ją dotknie. — *W kubku, w którym nalewała, nalewajcie jéj w dwójnasób.* Weźcie ten sam kubek, w którym ona podawała wam boleści i udręczenia i podwójną miarę tychże goryczy nalejcie i dajcie jéj do wypicia.

7. Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit: tantum date illi tormentum et luctum, quia in corde suo dicit: Sedeo regina, et vidua non sum, et luctum non videbo. *(Isai. 47, 8).*

8. Ideo in una die venient plagae ejus, mors, et luctus et fames, et igne comburetur, quia fortis est Deus, qui judicabit illam.

9. Et flebunt et plangent se super illam reges terrae, qui cum illa fornicati sunt, et in deliciis vixerunt, cum viderint fumum incendii ejus;

10. longe stantes propter timorem tormentorum ejus, dicentes: Vae, vae, civitas illa magna Babylon, civitas illa fortis, quoniam una hora venit judicium tuum.

11. Et negotiatores terrae flebunt et lugebunt super illam, quoniam merces eorum nemo emet amplius:

12. merces auri et argenti, et lapidis pretiosi et margaritae, et byssi et purpurae, et serici et cocci (et omne lignum thyinum, et omnia vasa eboris, et omnia vasa de lapide pretioso et aeramento, et ferro et marmore,

13. et cinamomum), et odoramentorum et unguenti, et thuris et vini, et olei et similae, et tritici et jumentorum, et ovium et equorum, et rhedarum et mancipiorum, et animarum hominum.

14. Et poma desiderii animae tuae discesserunt a te, et omnia pinguia et praeclara perierunt a te, et amplius illa jam non invenient.

15. Mercatores horum, qui divites facti sunt, ab ea longe stabunt propter timorem tormentorum ejus, flentes ac lugentes,

16. et dicentes: Vae, vae, civitas illa magna, quae amicta erat bysso, et purpura et cocco, et deaurata erat auro, et lapide pretioso et margaritis;

17. quoniam una hora destitutae sunt tantae divitiae: et omnis gubernator, et omnis, qui in lacum navigat, et nautae et qui in mari operantur, longe steterunt,

7. Jako się wiele wynosiła y w roskoszach była: tyle iéy daycie męki y żałości: iż w sercu swym mówi: Siedzę królową: a nie iestem wdową, y żałości nie uyrzą.

8. Dla tego w ieden dzień przyidą plagi iéy, śmierć, y smętek, y głód, y ogniem będzie spalona: iż mocny iest Bóg który ią osądzi.

9. Y będą płakać, y nad nią bić się będą królowie ziemscy, którzy z nią wszeteczeństwo płodzili, y w roskoszach żyli, gdy uyźrzą dym spalenia iéy:

10. z daleka stoiąc prze boiaźń mąk iéy, mówiąc: Biada, biada, miasto ono wielkie Babilonia, miasto ono mocne: iż w iednę godzinę przyszedł sąd twóy.

11. A kupcy ziemscy płakać będą y żałować nad nią: iż towarów ich żaden więcéy nie kupi,

12. towaru złota, y srébra, y kamienia drogiego, y pereł, y bisioru, y szarłatu, y iedwabiu, y karmazynu, y wszelkiego drzewa Thyinowego, y wszelkiego naczynia Słoniowego, y wszelkiego naczynia z kamienia kosztownego, y z miedzi, y z żelaza, y z marmoru,

13. y Cynamonu, y kadzenia, y maści, y kadzidła, y wina, y oliwy, y mąki czystéy, y pszenice, y bydła, y owiec, y koni, y kolébek, y niewolników, y dusz ludzkich.

14. Y owoce pożądliwości dusze twéy odeszły od ciebie: y wszytkie rzeczy tłuste y świétne zginęły od ciebie, ani ich iuż daléy znaydą.

15. Kupcy tych rzeczy którzy się zbogacili, od niéy zdaleka stać będą dla boiaźni mąk iéy, płacząc y żałuiąc,

16. a mówiąc: Biada, biada, miasto ono wielkie, które było obleczone w bisiór, y w szarłat, y w karmazyn, y było uzłocone złotem y kamieniem drogim, y perłami:

17. iż iednéy godziny spustoszone są tak wielkie bogactwa: y wszelki stérnik, y wszelki po iezierze ieżdżący, y żeglarze, y którzy na morzu robią, z daleka stanęli,

---

7. *Jako się wiele wynosiła.* Pysznie się przechwalała.—*Iż w sercu swém mówi: Siedzę królową:* W ten sposób ona się przechwalała.—*A nie jestem wdową.* Miasto zowie się owdowiałém, gdy traci swój rząd i ludność. Dla tego czytamy na początku trenów: *Jako siedzi samo miasto, pełne ludu! Stała się jako wdowa, pani narodów.*—*I żałości nie ujrzę.* Nic mi się smutnego nie przytrafi, nikt mi nie zaszkodzi.

8. *W jeden dzień.* Nagle i razem spadną na nią klęski.—*Śmierć.* Gdy z wojskiem przeciwko niéj przyjdą królowie.—*Smutek.* Pozostałych po śmierci zabitych.—*Mocny.* Jest bowiem wszechmogący.

9. *Królowie ziemscy.* Królowie przyjaźni i sprzymierzeni, albo też może sami sprawcy nieszczęścia. Wielka bowiem jakiegoś miasta klęska i nieszczęście zwykły samym nawet zwycięzcom łzy wyciskać. Właściwiéj jednak rozumieć o przyjaciołach i przymierzem połączonych.

10. *Przez bojaźń mąk jéj.* Lękając się, żeby ten sam pożar nieszczęść i ich nie ogarnął; albo, jeżeli są bezpieczni, przerażeni zgrozą na tak straszną klęskę.—*Sąd twój.* Ukaranie twoje.

11. *Nad nią.* Nad jéj zagładą.

12. *Bisioru.* Bisior, jest-to gatunek najbielszego i najcieńszego płótna, w którym starożytni szczególniéj se mieli upodobanie. Odpowiada dzisiejszemu batystowi.—*Drzewa tyinowego.* Drzewo kosztowne, o którém pisze Pliniusz w Księdze 13, roz. 16.

13. *Maści.* Po dzisiejszemu perfumy lub pomady. Bardzo one były w używaniu u starożytnych, jak widzimy nawet u Łuk. 7, i u Jana 12.—*Mąki czystéj.* Od któréj oddzielono wszystkie grubsze części. W wielu jednak miejscach Pisma ś. jako i tu, wyrazem *Simila* oznacza się mąka najprzedniejsza, najdoskonalsza.—*I dusz ludzkich.* Tych niewolników, których kupowano nie do pracy lub innych posług, lecz żeby w cyrkach i teatrach walczyli z dzikiemi źwierzętami lub też między sobą.

14. *Owoce pożądliwości duszy twojéj.* Rozmaitych owoców, których tylko dusza twoja zapragnęła i które były tobie najmilsze, już jeść nie będziesz.—*Już ich daléj nie znajdą.* Twoi kupcy. Albo już się one nie znajdą u ciebie.

17. *Spustoszone są.* Zniszczone, w nicość obrócone.—*I wszelki po jeziorze jeżdżący.* W tekście grec. zamiast po *jeziorze*, jest *w żeglugach.*—*Którzy na morzu ro-*

18. et clamaverunt videntes locum incendii ejus, dicentes: Quae similis civitati huic magnae?
19. Et miserunt pulverem super capita sua, et clamaverunt flentes et lugentes, dicentes: Vae, vae, civitas illa magna, in qua divites facti sunt omnes, qui habebant naves in mari de pretiis ejus: quoniam una hora desolata est.
20. Exulta super eam, coelum, et sancti Apostoli et Prophetae, quoniam judicavit Deus judicium vestrum de illa.
21. Et sustulit unus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, et misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra jam non invenietur.
22. Et vox citharoedorum et musicorum, et tibia canentium et tuba non audietur in te amplius, et omnis artifex omnis artis non invenietur in te amplius, et vox molae non audietur in te amplius,
23. et lux lucernae non lucebit in te amplius, et vox sponsi et sponsae non audietur adhuc in te, quia mercatores tui erant principes terrae, quia in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes. *(Is. 23, 8).*
24. Et in ea sanguis Prophetarum et Sanctorum inventus est, et omnium, qui interfecti sunt in terra.

18. y zawołali widząc mieysce zapalenia iego, mówiąc: Któreż podobne miastu temu wielkiemu?
19. Y sypali proch na głowy swe, a płacząc y żałuiąc wołali, mówiąc: Biada, biada, miasto ono wielkie, w którym zbogacieli wszyscy którzy mieli okręty na morzu, z płacéy iego: iż iednéy godziny spustoszało.
20. Rozraduy się nad nim niebo y święci Apostołowie y Prorocy: iż Bóg osądził sąd wasz z niego.
21. Y podniósł ieden anyół mocny kamień iakoby młyński wielki, y wrzucił w morze, mówiąc: Tym pędem wrzucona będzie Babilonia miasto ono wielkie: y iuż daléy nie będzie naleziona.
22. Y głos cytrzystów, y śpiéwaków, y na piszczałce graiących y na trąbie, daléy w tobie słyszan nie będzie, y wszelki rzemieślnik wszelkiego rzemiosła nieznaydzie się więcéy w tobie, y głos młyna nie będzie daléy słyszan w tobie,
23. y światłość lampy nie będzie się daléy świéciła w tobie, y głos oblubieńca y oblubienice nie będzie daléy słyszan w tobie: iż kupcy twoi byli książęta ziemscy, iż czarami twemi pobłądziły wszytkie narody.
24. Y w nim się znalazła krew Proroków y świętych: y wszytkich którzy są zabici na ziemi.

CAPUT XIX.

ROZDZIAŁ 19.

O radości świętych z upadku Babilonu, zwycięženiu bestyi przez sędziego na koniu białym, i t. d.

1. Post haec audivi quasi vocem turbarum multarum in coelo dicentium: Alleluja: Salus et gloria et virtus Deo nostro est:
2. quia vera et justa judicia sunt ejus, qui judicavit de meretrice magna, quae corrupit terram in prostitutione sua, et vindicavit sanguinem servorum suorum de manibus ejus.

1. Potymem słyszał iakoby głos rzészy wielkich na niebie mówiących: Allelu-Ja. Zbawienie, y chwała, y moc Bogu naszemu iest:
2. iż prawdziwe są y sprawiedliwe sądy iego, który osądził wszetecznicę wielką, która popsowała ziemię wszeteczeństwem swym, y pomścił się krwie sług swoich z rąk iéy.

---

bią. Którzy na morzu pracują. Tak w Psalmie 106, w. 23, czytamy: *Którzy zstępują na morze w okrętach i mają sprawy po wodach wielkich.*

18. *I sypali proch na głowy swe.* Tak się wyrażała żałoba.— *Z płacy jego.* Z pieniędzy, któremi płaciło za towary.

20. *Niebo.* Mieszkańcy nieba, aniołowie i święci. Albo też przez prozopopeję zwraca się do nieba samego. — *Święci apostołowie i prorocy.* W Rzymie, albo od Rzymian zabici, jak Ś. Piotr i Paweł. — *Osądził.* I ukarał.

21. *Tym pędem wrzucona będzie Babilonia.* Jak kamień młyński, z wielką siłą rzucony do wody, upada z wielkim łoskotem, głęboko się pogrąża i nigdy nie wypłynie; tak Babilonia, to jest jest jéj mieszkańcy będą pogrążeni w piekle.

22. *Głos młyna.* Nikogo bowiem nie będzie, ktoby mleł, albo dla kogoby mleto pszenicę. Albo przez głos młyna oznacza śpiew, którym niewolnicy albo służące mieląc pracę swoję słodzili.

23. *Światłość lampy nie będzie się daléy świeciła w tobie.* Lamp wiele, dużych i eleganckich używano na ucztach, do których przedewszystkiém zdaje się to stosować, jak gdyby rzekł: Już więcéj wesołych uczt obchodzić nie będziesz.— *I głos oblubieńca i oblubienicy.* Żadnego już u ciebie nie będzie wesela i żadnych pieśni ślubnych.— *Iż kupcy twoi byli książęta ziemscy.* Trzy naznacza przyczyny zagłady Babilonu Pierwsza jest ta, iż książęta ziemscy, oddani zbytkowi i łakomstwu, nękali poddanych swoich niesprawiedliwemi poborami, monopoliami i innemi tego rodzaju sposobami.—*Iż czarami twemi pobłądziły wszystkie narody.* Druga przyczyna jest ta, iż pochlebstwy swojemi, jakby jakiemi czarami, książąt i królów do błędów i bałwochwalstwa pociągnęła.

24. *I w niém... krew proroków.* Trzecia przyczyna, iż w niewinnéj krwi świętych ręce swoje zbroczyła.— *I wszystkich.* Świętych męczenników, których w państwie rzymskiém, na wszystkich prawie punktach, wielką ilość zamordowano.

R. 19.— 1. *Rzeszy wielkich.* Całego ogółu świętych.— *Alleluja.* To jest, chwalcie Pana. — *Zbawienie i chwała i moc Bogu naszemu jest.* Zbawienie nasze, że od prześladowania Babilonii, po jéj zagładzie, zostaliśmy oswobodzeni, ztąd *chwała* już Boga, już nasza, i *moc*, to jest siłę i potęgę, z jaką nam dał to zwycięztwo, nie sobie ale Bogu przypisywać powinniśmy.

2. *Prawdziwe i sprawiedliwe są sądy jego.* Najsprawiedliwszy wyrok wydał na wszetecznicę i prawdziwy, nie na próżnym domyśle oparty.— *Która popsowała ziemię wszeteczeństwem swém.* Swojém bałwochwalstwem i innemi zbrodniami. Patrz roz. 17, w. 2.

3. Et iterum dixerunt: Alleluja. Et fumus ejus ascendit in saecula saeculorum.

4. Et ceciderunt seniores viginti quatuor, et quatuor animalia, et adoraverunt Deum sedentem super thronum, dicentes: Amen, Alleluja.

5. Et vox de throno exivit, dicens: Laudem dicite Deo nostro, omnes servi ejus, et qui timetis eum, pusilli et magni.

6. Et audivi quasi vocem turbae magnae, et sicut vocem aquarum multarum, et sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Alleluja, quoniam regnavit Dominus Deus noster omnipotens.

7. Gaudeamus et exultemus, et demus gloriam ei, quia venerunt nuptiae Agni, et uxor ejus praeparavit se.

8. Et datum est illi, ut cooperiat se byssino splendenti et candido. Byssinum enim justificationes sunt Sanctorum.

9. Et dixit mihi: Scribe: Beati, qui ad coenam nuptiarum Agni vocati sunt; et dixit mihi: Haec verba Dei vera sunt. *(Matth. 22, 2).*

10. Et cecidi ante pedes ejus, ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide, ne feceris: conservus tuus sum, et fratrum tuorum habentium testimonium Jesu. Deum adora. Testimonium enim Jesu est spiritus prophetiae. *(Infr. 22, 9).*

11. Et vidi coelum apertum; et ecce, equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur: Fidelis et Verax, et cum justitia judicat et pugnat.

12. Oculi autem ejus sicut flamma ignis, et in

3. A powtóre rzekli, Allelu-Ja. A dym iéy wstąpił na wieki wieków.

4. Y upadli dwadzieścia y cztéréy starszych, y czworo źwiérząt, y pokłonili się Bogu siedzącemu na stolicy, mówiąc: Amen, Allelu-Ja.

5. Y wyszedł głos z stolice, mówiący: Daycie chwałę Bogu naszemu wszyscy słudzy iego: y którzy się go boicie mali y wielcy.

6. Y słyszałem iako głos rzeszy wielkiéy, y głos wiela wód, y iako głos wielkich gromów, mówiących: Allelu-Ja: iż królował Pan Bóg nasz wszechmogący.

7. Weselmy się y raduymy się, y daymy mu chwałę: iż przyszło wesele Barankowe, a małżonka iego zgotowała się.

8. Y dano iéy, aby się oblekła w bisiór świetny y czysty. Abowiem bisiór: są usprawiedliwienia świętych.

9. Y rzékł mi: Napisz: Błogosławieni którzy na wieczerzą wesela Barankowego wezwani są. Y rzékł mi: Te słowa Boże, są prawdziwe.

10. Y upadłem do nóg iego, abym się mu kłaniał. Y rzékł mi: Patrz, żebyś nie czynił: spólsługa twóy iestem, y braciéy twoiéy maiących świadectwo Jezusowe. Bogu się kłaniay. Abowiem świadectwo Jezusowe, iest duch proroctwa.

11. Y widziałem niebo otworzone, a oto koń biały: a który siedział na nim zwano go Wiernym y Prawdziwym, a sądzi z sprawiedliwością y walczy.

12. A oczy iego iako płomień ogniowy, a na

3. *A dym jéj wstąpił na wieki wieków.* W tekście łacińskim jest *wstępuje;* jak gdyby rzekł: Zawsze będzie się wznosił dym spalonéj Babilonii, to jest zawsze błogosławieni będą wiedzieli o jéj karach i zawsze śpiewać będą Alleluja, ciesząc się, że Bóg ją osądził.

4. *Siedzącemu na stolicy.* I ztąd sprawiedliwie wszystko sądzącemu. — *Amen.* Tém słowem wyznają sprawiedliwość sądów Boga i pochwał, które mu Święci oddają.

5. *Ze stolicy.* Od Boga, przez którego z Serafinów lub Cherubinów.

6. *Jako głos wiela wód.* Głos wielkiego mnóstwa ludzi razem wołających jest największy, tak iż sprawiedliwie przyrównywa się do huku wielkich wód albo do grzmotu, którego głos jest najsilniejszy a występnym i bezbożnym straszliwy.— *Królował Pan.* Skończyło się już panowanie grzechu, i odtąd sam Bóg królować będzie.

7. *Iż przyszło wesele Barankowe.* Wszyscy mieszkańcy niebiescy radują się i weselą, iż przyszedł dzień sądu i ostatecznych zaślubin Chrystusa z Kościołem mających się dokonać w niebieskiéj szczęśliwości.— *A małżonka jego zgotowała się.* Przyozdobiła się we wszystkie cnoty, we wszystkie rodzaje zasług, jako to: apostolstwa, męczeństwa, dziewictwa, wyznania wiary i t. d,

8. *Aby się oblekła w bisior.* Gatunek najcieńszego i najbielszego płótna. Co się przezeń oznacza, zaraz się powie.— *Są usprawiedliwienia świętych.* Przez usprawiedliwienia rozumie uczynki sprawiedliwie i święcie dokonane, przez które ludzie więcéj się jeszcze usprawiedliwiają.

9. *Rzekł mi.* Anioł, który ze mną mówił.— *Napisz.* Ażeby wszyscy, którzy to czytać będą, ożywili w sobie nadzieję, męztwo i wytrwałość w prześladowaniu i w walce z bezbożnymi.— *Na wieczerzę wesela.* Do niebieskiéj chwały.— *Te słowa Boże są prawdziwe.* Com powiedział: *Błogosławieni którzy są wezwani na wieczerzę wesela Barankowego* nie są to moje słowa, ale słowa Boga — a więc najprawdziwsze i najpewniejsze.

10. *Abym się mu kłaniał.* Dla podziękowania mu, za tak wesołą wiadomość o zagładzie Babilonii i o weselu Baranka. Może też ś. Jan sądził, że widzenie już się skończyło, a więc ze czcią chciał anioła pożegnać.—*Patrz, żebyś nie czynił.* Nie chciał ten anioł przyjmować czci od ś. Jana, ponieważ Jan był prorokiem: tę bowiem przyczynę naznacza anioł w roz. 22, w. 9, mówiąc: *Bom jest spół-sługa twój i braci twéj proroków;* jak gdyby rzekł: Jam nie jest wyższy od ciebie; dla czego więc kłaniasz się mi? Jesteś mi równy w godności, ponieważ jesteś Chrystusa apostołem, prorokiem, Ewangelistą, kaznodzieją: to wszystko bowiem oznacza ten wyraz, proroctwo. Nadto jesteś ciągłym męczennikiem, z cierpliwością znosisz wszystkie trudy i boleści dla Chrystusa, a dla tego jesteś równy aniołom a nawet wyższy od nich zasługą i przewyższysz ich nagrodą i chwałą.— *Mających świadectwo Jezusowe.* Ducha proroctwa, jak zaraz anioł przydaje. Mają prorocy świadectwo Jezusowe, ponieważ dają mu świadectwo, że jest Chrystusem, Messyaszem, Synem Boga. Prócz tego, duch proroka jest niejakiém świadectwem, które Pan Jezus daje swojemu prorokowi, ponieważ proroctwo nie udziela się jedno wierzącym w Pana Jezusa. Patrz Wujka.

11. *Koń biały.* Na koniu białym siedzi Chrystus, ponieważ ten kolor oznacza radość, uroczystość, szczęście i tryumf.— *Wiernym i Prawdziwym.* Prawdziwy gdy obiecuje, wierny gdy obietnice wypełnia.— *Sądzi ze sprawiedliwością i walczy.* Ponieważ go opisuje przychodzącego z wielką mocą, żeby ktoś nie mniemał, że on może sił swoich i potęgi nadużyje, powiada, iż on podług przepisów sprawiedliwości sądzi i walczy ze swoimi nieprzyjaciołmi.

12. *Oczy jego jako płomień ogniowy.* Co jest zna-

capite ejus diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse.
13. Et vestitus erat veste aspersa sanguine, et vocatur nomen ejus: Verbum Dei. *(Isai. 63, 2.)*
14. Et exercitus, qui sunt in coelo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo et mundo.
15. Et de oreejus procedit gladius ex utraque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes. Et ipse reget eas in virga ferrea; et ipse calcat torcular vini furoris irae Dei omnipotentis. *(Supr. 1, 16. Psal. 2, 9.)*
16. Et habet in vestimento et in foemore suo scriptum: Rex regum, et Dominus dominantium. *(Supr. 17, 14.)*
17. Et vidi unum Angelum stantem in sole; et clamavit voce magna, dicens omnibus avibus, quae volabant per medium coeli: Venite, et congregamini ad coenam magnam Dei,
18. ut manducetis carnes regum, et carnes tribunorum et carnes fortium, et carnes equorum et sedentium in ipsis, et carnes omnium liberorum et servorum, et pusillorum et magnorum. *(Ezech. 39, 17).*
19. Et vidi bestiam, et reges terrae et exercitus eorum congregatos ad faciendum proelium cum illo, qui sedebat in equo, et cum exercitu ejus.
20. Et apprehensa est bestia, et cum ea pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiae, et qui adoraverunt imaginem ejus. Vivi missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure;
21. et ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius; et omnes aves saturatae sunt carnibus eorum.

głowie iego wiele koron, maiąc imię napisane którego nikt niewie iedno sam.
13. A obleczony był w szatę krwią pokropioną: a zowią imię iego Słowo Boże.
14. Y woyska które są na niebie iechały za nim na koniach białych, obleczone w bisiór biały y czysty.
15. A z ust iego wychodzi miecz z oboiéy strony ostry: aby im bił narody. A on ie rządzić będzie laską żelazną: on téż depce prasę wina zapalczywości gniewu Boga wszechmogącego.
16. A ma na szacie y na biedrze swoiéy napisano: Król nad królmi, y Pan nad pany.

17. Y widziałem anyoła iednego stoiącego w słońcu: y zawołał głosem wielkim mówiąc wszem ptakóm którzy latali przez pośrzód nieba: Chodźcie y zgromadźcie się na wieczerzą wielką Bożą:
18. abyście iedli ciała królów, y ciała tysiączników, y ciała mocarzów, y ciała koni, y siedzących na nich, y ciala wszytkie wolnych y niewolników, y małych, y wielkich.
19. Y widziałem bestyią y króle ziemskie, y woyska ich zebrane aby stoczyły bitwę z tym który siedział na koniu y z woyskiem iego.
20. Y poimana iest bestya a z nią fałszywy prorok: który czynił cuda przed nią któremi zwiódł te którzy przyięli céchę bestyiéy, y którzy się kłaniali obrazowi iéy. Ci dwa wrzuceni są żywi w iezioro ognia goraiącego siarką;
21. a drudzy pobici są mieczem siedzącego na koniu, który pochodzi z ust iego: a wszyscy ptacy nasyceni są mięsem ich.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 19. w. 10. *Patrz żebyś nie czynił.* To miejsce nie tylko nie jest przeciw katolikom, którzy Aniołom i ludziom świętym przystojną cześć i pokłon wyrządzają: ale owszem za katolikami przeciw heretykom. Bo albo Jan mniemał, że ten przed którym upadł, był Bogiem, albo że był Aniołem. Jeźli go miał za Boga, tedyć słusznie był zabronion i strofowan. Lecz jeżliż go miał za Anioła, a przecię mu się kłaniał, czemuż nam sektarze za złe mają, że to czynimy co Jan ś. czynił? Czyli lepiéj oni niźli Jan ś. wiekiem gniewu i chęci do wymierzenia kar.—*Na głowie jego wiele koron.* Ponieważ jest królem królów i wszystkich królestw na ziemi panem. — *Mając imie napisane.* Jakie to imie, powiada w wierszu następnym, gdy mówi: *a imie jego zowie się, Słowo Boże.* — *Którego nikt nie wie jedno sam.* Wyraża, iż żadne stworzenie nie zna jak należy i nie rozumie zupełnie jak się rodzi Słowo Boże.

13. *W szatę krwią pokropioną.* Albo się oznacza człowieczeństwo Chrystusa krwią jego zbroczone; albo raczéj krew, która się znajduje na szacie Chrystusa, jest to krew nieprzyjacielska, którą przelał i wkrótce ma jeszcze przelać.

14. *I wojska, które są na niebie.* Aniołów i innych błogosławionych. — *W bisior biały i czysty.* Patrz wiersz 8.

15. *Miecz z obojéj strony ostry.* Tym mieczem jest władza, prawo i moc Chrystusa nad bezbożnymi. — *Rządzić będzie laską żelazną.* Patrz rozd. 2, w. 27.— *Depce prasę wina zapalczywości gniewu Bożego.* Najmocniéj będzie cisnął, będzie deptał i karał ich już w tém, już w przyszłém życiu. Patrz objaśnienie w rozdziale 14, w. 10.

16. *Na szacie i na biodrze.* Na téj części sukni, która pokrywa biodra. Nosi zaś Chrystus to imie na biodrze, ponieważ biodro, symbolicznie oznacza Chrystusa człowieczeństwo, które on wziął z biodra Jakóba, Dawida i innych swoich przodków.—*Król nad królmi.* Któremu najpotężniejsi nawet królowie, chcą czy nie chcą, są podlegli.

17. *Stojącego na słońcu.* Stoi na słońcu, co znaczy, iż to ukaranie Antychrysta i jego zwolenników, które się tu opisuje, odbędzie się w obec całego świata.— *Ptakom.* Mięsożernym, jakiemi są sępy i t. d. — *Na wieczerzę wielką Bożą.* Na ucztę, którą z trupów pobitych nieprzyjaciół Bóg wam nagotuje.

19. *Bestyę.* Antychrysta. — *Z tym, który siedział na koniu.* Z Chrystusem

20. *Pojmana bestya.* Pojmany został żywy Antychryst.— *Fałszywy prorok.* Znakomity ów oszust, który będzie żywym Antychrysta poprzednikiem, o którym mówiło się wyżéj w roz. 14, w. 11. — *Ci dwaj.* Antychryst i fałszywy prorok.—*W jezioro ognia gorejącego siarką.* W jezioro roztopionéj siarki, palącéj się ogniem piekielnym, czyli krócéj w jezioro ognia siarczystego.

21. *Wszyscy ptacy nasyceni są mięsem ich.* To we właściwém znaczeniu brać potrzeba; na polu bitwy niepoliczone prawie zostaną trupy, któremi się karmić będą ptaki drapieżne.

dzą, jeśli się mamy kłaniać Aniołom albo nie? A przeczże mówią, Anioł tego Janowi czynić nie dopuścił? Iż podobno Anioł mu się takim stawił i pokazał, że go mógł mieć za Pana Chrystusa. Albowiem tak był o sobie powiedział: Jamci jest pierwszy i ostateczny, i byłem umarły, a otom jest żywy. I przetoż słusznie był napomniony, aby go za Chrystusa nie miał ani chwalił. Tak Augustyn ś. na to odpowiada. Powtóre, możem odpowiedzieć: iż jeźli Jan wiedział, że to był nie Chrystus ale Anioł: tedy przecię słusznie chciał Aniołowi cześć i pokłon przystojny uczynić, jako wiedział iż Abraham i Loth i inni Patryarchowie przed nim czynili. Wszakże mu Anioł przed sobą padać nie dopuścił, dla uczciwości wcielenia Pana Chrystusowego. Bo przed przyjściem Pana Chrystusowém Aniołowie przed sobą padać dopuszczali. Ale skoro się Bóg stał człowiekiem, i wszyscy Aniołowie człowiekowi w Chrystusie kłaniać się poczęli, tedy nie chcieli więcéj, aby się im ludzie kłaniali, a zwłaszcza Apostołowie i przedniejszy Święci. Te przyczyny dają Doktorowie, Beda, Anselmus, Richardus i Rupertus na to miejsce, i greckie przypiski na rozdział 22 tegoż Objawienia: i Grzegorz ś. (lib. 27. Moral. cap. 11, et Homil. 8 in Evan). A wszakże ztąd nie idzie, żebyśmy my katolicy źle czynili, gdy się Aniołom albo świętym kłaniamy. Bo i my słusznie one czcimy, i oni słusznie się czci od nas zbraniają. Przetoż i samże Jan, chocia tu już był usłyszał do Anioła: Patrzaj, nie czyń tego: wszakże trochę niżéj, chce się powtóre kłaniać temuż Aniołowi. Bo wiedział, iż i sam dobrze czynił jemu się kłaniając: i Anioł dobrze czynił téj się czci zbraniając. Gdyż rzec nie możemy, żeby Jan albo tak prędko zapomniał, albo nie rozumiał przestrogi anielskiéj. (Objaw. 1, 18. August. quest. 61 in Genes. I. Mojż. 18, 2. I. Mojż. 19, 1. Jozue. 5, 14).

CAPUT XX. — ROZDZIAŁ 20.

O związaniu smoka, szczęściu błogosławionych, niedoli potępionych, i t. d.

1. Et vidi Angelum descendentem de coelo, habentem clavem abyssi et catenam magnam in manu sua.	1. Y widziałem anioła zstępuiacego z nieba, maiącego klucz przepaści, y łańcuch wielki w ręce swoiéy.
2. Et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus et satanas; et ligavit eum per annos mille;	2. Y uchwycił smoka węża starego, który iest dyabeł y szatan, y związał go na tysiąc lat;
3. et misit eum in abyssum, et clausit, et signavit super illum, ut non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni; et post haec oportet illum solvi modico tempore.	3. y wrzucił go w przepaść, y zamknął, y zapieczętował nad nim, aby nie zwodził daléy narodów, ażby się wypełniły tysiąc lat: a potym ma bydź rozwiązan na mały czas.
4. Et vidi sedes, et sederunt super eas, et judicium datum est illis; et animas decollatorum propter testimonium Jesu et propter verbum Dei; et qui non adoraverunt bestiam, neque imaginem ejus, nec acceperunt characterem ejus in frontibus aut in manibus suis, et vixerunt et regnaverunt cum Christo mille annis.	4. Y widziałem stolice: y usiedli na nich, a dano im sąd, y dusze pościnanych dla świadectwa Jezusowego, y dla słowa Bożego: y którzy się nie kłaniali bestyiéy, ani obrazowi iéy, y nie brali céchy iéy na czoła abo na ręce swoie: y żyli, y królowali z Chrystusem tysiąc lat.
5. Ceteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni; haec est resurrectio prima.	5. Inszy z umarłych nie żyli, aż się skończyły tysiąc lat. To iest zmartwychwstanie pierwsze.
6. Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima; in his secunda mors non ha-	6. Błogosławiony y święty który ma część w piérwszym zmartwychwstaniu: nad tymi wtóra śmierć

R. 20.—1. *Widziałem anioła.* Anioła dobrego, przełożonego nad piekłem, podług wykładu w roz. 9, w. 1.—*Przepaści.* Piekła.

2. *Związał go.* Pomimo stawionego oporu, wtrącił go do piekła, ażeby nie przeszkadzał wybranym przyjmować religii chrześciańskiéj.—*Na tysiąc lat.* Tysiącem lat obejmuje się cały przeciąg czasu od śmierci Chrystusa aż do czasów Antychrysta, i kładnie się czas określony za nieokreślony. P. W.

3. *Zamknął i zapieczętował nad nim.* Zamknął przepaść i drzwi zapieczętował, żeby żadnym sposobem nie mogły być otwarte, to jest najmocniéj go skrępował, i wszelką sposobność do wyjścia odjął.— *Ażby się wypełniły tysiąc lat.* Nim przyjdzie Antychryst.—*Na mały czas.* Na trzy lata i pół,—tak długie będzie panowanie Antychrysta.

4. *Widziałem stolice.* Wspaniałe i świetne, jak przystoi na trony, na których przez tysiąc lat pokoju Kościoła przebywają dusze pościnanych za Jezusa i którzy nie kłaniali się bestyi. Są one bowiem w niebie królmi i książętami, zasiadają razem z Bogiem i oglądają jego oblicze.— *Dano im sąd.* Bóg ich wyznaczył sędziami, ażeby w dzień sądu, razem z Chrystusem świat sądzili.—*I dusze pościnanych.* Wszystkich widział świętych, lecz o tych wyłącznie wspomina, którzy za Chrystusa byli zamordowani, ażeby chrześcianom, a mianowicie tym, którzy w ostatnim czasie żyć będą, dodał odwagi do walczenia za chwałę Chrystusa. A zatém to wyrażenie *i dusze pościnanych* tak potrzeba rozumieć, jak gdyby powiedział: A szczególnie dusze pościnanych, jak jest u Marka ś. w ostatnim rozdziale, wierszu 7: *Powiedzcie uczniom jego i Piotrowi,* to jest, a zwłaszcza Piotrowi.—*Dla świadectwa Jezusowego.* Którzy jawnie Jezusa wyznawali.— *I dla Słowa Bożego.* I ponieważ Słowo Boże opowiadali, to jest Ewangelią. Albo myśl jest: dla Słowa wcielonego Chrystusa Pana. —*Którzy się nie kłaniali bestyi.* Antychrystowi. *I nie brali cechy.* Patrz roz. 13, w. 16.—*Tysiąc lat.* Aż do czasu Antychrysta i powszechnego umarłych zmartwychwstania. Czas określony za nieokreślony. P. W.

5. *Inszy z umarłych.* Odrzuceni, potępieni.—*Nie żyli.* Życiem błogosławioném, lecz poszli na śmierć pierwszą, to jest na potępienie duszy w piekle.—*Aż się skończyły tysiąc lat.* Nim się skończy tysiąc lat tego świata w tém życiu doczesném, aby po końcu tego świata i po zmartwychwstaniu umarłych, poszli na śmierć drugą.—*To jest zmartwychwstanie pierwsze.* W którém, co do duszy będą szczęśliwi.

6. *Błogosławiony i święty.* Już nie nadzieją, ale rzeczą samą.—*Nad temi wtóra śmierć mocy niema.* Dru-

bet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis.
7. Et cum consummati fuerint mille anni, solvetur satanas de carcere suo, et exibit, et seducet gentes, quae sunt super quatuor angulos terrae, Gog et Magog, et congregabit eos in proelium, quorum numerus est sicut arena maris. *(Ezech. 39, 2).*
8. Et ascenderunt super latitudinem terrae, et circuierunt castra sanctorum et civitatem dilectam.
9. Et descendit ignis a Deo de coelo, et devoravit eos; et diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia,
10. et pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum.
11. Et vidi thronum magnum candidum, et sedentem super eum, a cujus conspectu fugit terra et coelum, et locus non est inventus eis.
12. Et vidi mortuos magnos et pusillos, stantes in conspectu throni; et libri aperti sunt; et alius Liber apertus est, qui est vitae, et judicati sunt mortui ex his, quae scripta erant in libris secundum opera ipsorum;
13. et dedit mare mortuos, qui in eo erant; et mors, et infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant; et judicatum est de singulis secundum opera ipsorum.
14. Et infernus et mors missi sunt in stagnum ignis; haec est mors secunda.
15. Et qui non inventus est in Libro vitae scriptus, missus est in stagnum ignis.

mocy nie ma: ale będą kapłany Bożymi y Chrystusowymi: y będą królować z nim tysiąc lat.
7. A gdy się skończą tysiąc lat, będzie rozwiązan szatan z ciemnice swoiéy, y wynidzie, y będzie zwodził narody, które są na cztérech węgłach ziemie, Goga, y Magoga, y zbierze ie na walkę, których liczba iest iako piasek morski.
8. Y wstąpili na szerokość ziemie, y obtoczyli obóz świętych, y miasto umiłowane.
9. Y zstąpił ogień od Boga z nieba, y pożarł ie: A diabeł który ie zwodził, wrzucon iest w iezioro ognia y siarki, gdzie y bestyia
10. y fałszywy Prorok będą męczeni we dnie y w nocy na wieki wieków.
11. Y widziałem stolicę wielką, białą, y siedzącego na niéy, przed którego obliczem uciekła ziemia y niebo, a mieysce im nie iest znalezione.
12. Y widziałem umarłe wielkie y małe stoiące przed oblicznością stolice, a księgi są otworzone: y drugą księgę otworzono, która iest żywota: y osądzono umarłe z tego co napisano było w onych księgach wedle uczynków ich;
13. y dało morze umarłe którzy w nim byli, y śmierć, y piekło dali umarłe swe, którzy w nich byli, y sądzono każdego wedle uczynków iego.
14. A śmierć y piekło wrzucono w iezioro ogniste. Ta iest śmierć wtóra.
15. Y który się nie nalazł napisany w księgach żyw ta, wrzucon iest w iezioro ogniste.

Wykład X. J. Wujka.—Roz. 20. w. 2. *I związał go na tysiąc lat.* Pan Chrystus przez zasługę męki swéj odjął moc szatanowi na tysiąc lat: to jest przez wszystek czas nowego testamentu, aż do przyjścia Antychrystowego: kiedy zasię szatan będzie rozwiązany, aby ludzie zwodził: ale na czas krótki, to jest na półczwarta lata, przez które będzie Antychryst panował.

gą śmiercią jest potępienie na męki piekła.— *Będą kapłanami Boga i Chrystusa.* Kapłanami nazywa przenośnie, ponieważ zawsze, bez końca będą ofiarowali Bogu siebie samych i składać mu będą ofiarę chwały. —*Tysiąc lat.* Jak wyłożyliśmy w wierszu. 4.
7. *Węgłach.* Stronach, częściach.— *Goga i Magoga.* Jak gdyby powiedział: Owszem, Goga i Magoga; nie Gog i Magog rozproszeni są po czterech węgłach ziemi, lecz są pewne narody, mające króla lub władzcę, którego Ezechiel 38, 2, i tu ś. Jan nazywa Gog.—*Magog.* Jest-to wojsko Antychrysta i narody w skład jego wchodzące, Scytowie, Turcy, Tatarzy; albowiem, że przez Magog rozumieć potrzeba Scytów, widzimy z Księgi Rodzajów, rozdziału 10, gdzie syn Jafeta nazywa się Magog, który zamieszkał Scytią i tak ją nazwał, (jak opisuje Józef w Ks. I. Starożytności, roz. 11). P. W.
8. *I wstąpili na szerokość ziemi.* Obszerne kraje wojskiem swojém zapełnią.—*Oboz świętych.* Kryjówki, w których chronić się będą wierni przez bojaźń prześladowania ze strony Antychrysta.—*Miasto umiłowane.* Jerozolimę.
9. *W jezioro ognia i siarki.* Patrz poprzedzający rozdział, wiersz 20.—*Bestya.* Antychryst.
11. *Widziałem stolicę wielką, białą.* Białą powiada, jakby pełną światłości; co znaczy, iż Chrystus z wielką jasnością i majestatem wielkim przyjdzie na sąd.— *Przed którego obliczem uciekła ziemia i niebo.* Pierwotny kształt, postać i stan ziemi i nieba znikną, ponieważ w inne, piękniejsze przemienione będą.— *Miejsce im nie jest znalezione.* Nie znaleziono już nieba i ziemi, bo według pierwotnego swojego kształtu i własności już zaginęły.
12. *I widziałem umarłe.* Którzy przedtém byli umarli, już zmartwychwstali i czekali wyroku Chrystusa.—*Małe i wielkie.* Wszystkich jakiegokolwiek bądź wieku i stanu.—*Księgi są otworzone.* Temi księgami jest sumienie i pamięć każdego, w których jakby w księgach zapisane są każdego postępki, tak dobre jak złe.—*Księgą żywota.* Księga przeznaczenia do nieba, w któréj, ci tylko są zapisani, których Bóg przeznaczył i wybrał do żywota wiecznego.
13. *Dało morze umarłe.* Którzy w wodzie śmierć znaleźli.—*Śmierć i piekło.* I śmierć, która zdaje się mieć swoję stolicę i panowanie w grobach, odda swoich umarłych; jak gdyby rzekł jedném słowem: Jak umarli, którzy są w morzu, tak ci, którzy są w ziemi pogrzebani, zmartwychwstaną. Mówi o śmierci i mogiłach pod imieniem piekła jako o dwóch okrutnych uosobionych tyranach.
14. *A śmierć i piekło wrzucono w jezioro ogniste.* Tych dwóch tyranów wrzucono do piekła, aby tam pastwili się nad bezbożnymi i w okropnym owym grobie i mąk pełnym, nękali potępionych wiecznemi ciemnościami.
15. *I który się nie nalazł napisany.* Święci i wybrani, którzy są zapisani w księdze żywota, pójdą do wiecznéj chwały w niebie: występni zaś, którzy nie są zapisani w księdze Boga i żywota, lecz djabła i śmierci, pójdą do piekła na ogień wieczny.

4. *I dusze pościnanych.* To jest dusze świętych męczenników Pana Chrystusowych, którzy przez te tysiąc lat, to jest, przez wszystek czas zakonu Ewangelickiego królują w niebię z Chrystusem, przed powszechném ciał zmartwychwstaniem. A inszy którzy nie są z liczby wybranych, nie żyją z Panem Chrystusem pod tym czasem nowego testamentu, ale umarli są tak na duszy, jako i na ciele, aż do dnia sądnego. (August. lib. 20, de civit. Dei. cap. 9).

7. *Goga i Magoga.* Przez Goga rozumiéj Antychrysta, a przez Magoga wojska jego z najsroższych ludzi i narodów, jako z Turków i Tatarów zebrane. Bo Magog naród Tatarski w pismie świętém znaczy.

CAPUT XXI.

O odnowieniu nieba i ziemi, uwieńczeniu zwycięzców, niebieskiéj Jerozolimie, i t. d.

1. Et vidi coelum novum, et terram novam. Primum enim coelum, et prima terra abiit, et mare jam non est. *(Isai. 65, 17. II. Petr. 3, 13).*

2. Et ego Joannes vidi sanctam civitatem Jerusalem novam, descendentem de coelo a Deo, paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.

3. Et audivi vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus:

4. et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt. *(Supr. 7, 17).*

5. Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce, nova facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia haec verba fidelissima sunt et vera. *(Isai. 43, 19. II. C. 5. 17).*

6. Et dixit mihi: Factum est. Ego sum Alpha et Omega: initium et finis. Ego sitienti dabo de fonte aquae vitae gratis. *(Supr. 1, 8).*

ROZDZIAŁ 21.

1. Y widziałem niebo nowe, y ziemię nową. Abowiem pierwsze niebo, y pierwsza ziemia przeszła, a morza iuż niemasz.

2. A ia Jan widziałem święte miasto Jeruzalem nowe zstępuiące z nieba od Boga, zgotowane, iako oblubienicę ubraną mężowi swemu.

3. Y słyszałem głos wielki z stolice mówiący: Oto przybytek Boży z ludźmi, y będzie mieszkał z nimi. A oni będą ludem iego: a sam Bóg z nimi będzie Bogiem ich:

4 y otrze Bóg wszelką łzę z oczu ich: a śmierci daléy nie będzie, ani smętku, ani krzyku, ani boleści więcey nie będzie, iż piérwsze rzeczy przeminęły.

5. Y rzekł który siedział na stolicy: Oto nowe czynię wszytkie rzeczy. Y rzekł mi: Napisz, iż te słowa bardzo wierne są y prawdziwe.

6. Y rzekł mi: Stało się. Jam iest Alpha y Omega, początek y koniec. Ja pragnącemu dam darmo ze źródła wody żywota.

R. 21.—1. *Widziałem niebo nowe i ziemię nową.* Niebo i ziemia na końcu świata odmienią się co do własności swoich. Tak u Piotra ś. czytamy: *Nowych niebios i nowéj ziemi, według obietnic jego oczekujemy.* List 2, roz. 3, w. 13.— *Przeszła.* Przyjęła inną postać.—*Już niemasz.* Jak było pierwéj, ponieważ zostało odnowione.

2. *Widziałem święte miasto Jeruzalem.* Kościół tryumfujący, to jest niebo błogosławionych i miejsce w którém zostają w niebie. Te dwie rzeczy ś. Jan często z sobą łączy; niekiedy mówi o samém zgromadzeniu Świętych, niekiedy mówi o miejscu ich pobytu, jak zobaczymy.—*Nowe.* Nie owe dawne, ziemskie, lecz nowe, którego ziemskie Jeruzalem było figurą.—*Zstępujące z nieba.* Figurycznie powiada, iż Jerozolima zstępuje z nieba, ażeby wybranych do siebie zabrała. Autor wystawia sobie, że niebo empirejskie i Kościół czyli zgromadzenie błogosławionych schodzą na ziemię, ażeby wiernych, którzy z występkami i Antychrystem walczyli, zabrać i w poczet swoich obywateli policzyć: co, usunąwszy figurę, nic innego nie znaczy jak, że wierni, którzy na to zasłużyli, dostąpią chwały niebieskiéj.—*Od Boga.* Odnosi się to nie do wyrazu *zgotowane*, który następuje, lecz do wyrazu poprzedzającego *zstępujące.* Pokazuje się to z tekstu greckiego, w którym jest: *zstępujące od Boga z nieba.*—*Zgotowane jako oblubienicę, ubraną mężowi swemu.* Wystrojone, przyozdobione w taką chwałę, piękność i majestat, słowem szczęśliwe jak przystoi na oblubienicę, zaślubioną już Niebieskiemu Barankowi.—*Mężowi swemu.* Odpowiednio mężowi swemu, albo dla męża swojego.

3. *Oto przybytek Boży z ludźmi.* Oto miasto, w którém Bóg mieszka, wzywając tamże ludzi, którym taką cześć wyrządza, iż chce aby w témże mieście z nim mieszkali.—*A oni będą ludem jego.* Do nikogo nie będą należeli jedno do Boga; nikogo nie będą uznawali za Pana jedno Boga; jemu tylko kłaniać się będą. *A sam Bóg z nimi będzie Bogiem ich.* Sam Bóg, który raczy mieszkać z nimi, będzie ich Bogiem, to jest, przygarnie ich do siebie jako swoje dzieci i nieustającą na wieki opiekę swoję nad nimi rozciągnie.

4. *Otrze Bóg.* Patrz roz. 7. wiersz ostatni. — *Ani krzyku.* Uciśnionych lub męczonych.—*Pierwsze rzeczy przeminęły.* Życie śmiertelne, pełne utrapień.

5. *Oto nowe czynię wszystkie rzeczy.* Nie dziw, że owe pierwsze i stare rzeczy przeminęły, ponieważ czynię nowe niebo, nową ziemię, i nowy stan ludzi.—*Napisz.* Patrz roz. 19, w. 9, gdzie są te same słowa.

6. *Stało się.* Już się wszystko skończyło; wszystko już dokonano cokolwiek w śmiertelném życiu ludzi było do zrobienia.—*Jam jest Alfa i Omega.* Jam jest wszystkich rzeczy początkiem, ja jestem końcem. Ja to Kościołowi i niebieskiéj Jerozolimie dałem początek; ja też dam jéj i koniec, to jest chwałę wieczną.—*Pragnącemu.* Boga i nieba, to jest sprawiedliwemu.—*Ze źródła wody żywota.* Jakie-to źródło, wiémy z Psalmu 41, w. 2: *Jako pragnie jeleń do źródeł wodnych, tak pragnie dusza moja do Ciebie Boże.*— *Darmo.* Chociaż sprawiedliwi swojemi dobremi uczynkami zasługują na żywot wieczny; mówimy jednak, że on daje się darmo, bo tak jest w rzeczy saméj. Naprzód ze względu na ich trud, który w sobie samym jest niewielki i takiéy nagrody niewart: albowiem cierpienia doczesne żadną miarą nie odpowiadają przyszłéj chwale, która się w nas objawi. Powtóre, ze względu na łaskę pierwszą, z któréj dobre uczynki wypływają; ona bowiem daje się zupełnie darmo.

7. Qui vicerit, possidebit haec, et éro illi Deus, et ille erit mihi filius.

8. Timidis autem, et incredulis et exsecratis, et homicidis et fornicatoribus, et veneficis et idololatris, et omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne et sulphure, quod est mors secunda.

9. Et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis, et locutus est mecum, dicens: Veni, et ostendam tibi sponsam, uxorem Agni.

10. Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem, descendentem de coelo a Deo,

11. habentem claritatem Dei; et lumen ejus simile lapidi pretioso tamquam lapidi jaspidis, sicut crystallum.

12. Et habebat murum magnum et altum, habentem portas duodecim; et in portis Angelos duodecim, et nomina inscripta, quae sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.

13. Ab oriente portae tres; et ab aquilone portae tres; et ab austro portae tres; et ab occasu portae tres.

14. Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni.

15. Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream, ut metiretur civitatem, et portas ejus et murum:

16. et civitas in quadro posita est, et longitudo ejus tanta est, quanta et latitudo; et mensus est civitatem de arundine aurea per stadia duodecim millia; et longitudo, et altitudo, et latitudo ejus aequalia sunt.

7. Kto zwycięży, odziedziczy to, y będę iemu Bogiem, a on mi będzie synem.

8. Lecz boiaźliwym, y nie wiernym, y obmierzłym, y mężobóycóm, y porubnikóm, y czarownikóm, y bałwochwalcóm, y wszytkim kłamcóm, część ich będzie w iezierze goraiącym ogniem y siarką, co iest śmierć wtóra.

9. Y przyszedł ieden z siedmi anyołów którzy mieli siedm czasz pełnych siedmią plag ostatecznych, y mówił zemną, mówiąc: Chodź, a okażęć oblubienicę małżonkę Barankowę.

10. Y zaniósł mię w duchu na górę wielką y wysoką: y okazał mi miasto święte Jeruzalem zstępuiące z nieba od Boga,

11. maiące iasność Bożą: a światłość iego podobną kamieniowi kosztownemu iako kamieniowi Jaspisowemu, iako kryształ.

12. A miało mur wielki y wysoki, maiący bram dwanaście, a na bramach dwanaście anyołów, y imiona napisane, które są imiona dwunaście pokolenia synów Izraelskich.

13. Od wschodu, bramy trzy: y od Północy, bramy trzy: y od Południa, bramy trzy: y od Zachodu, bramy trzy.

14. A mur miasta miał fundamentów dwanaście: a na nich dwanaście imion dwunaście Apostołów Barankowych.

15. A co mówił zemną, miał miarę trzcinianą złotą, aby mierzył miasto y bramy iego, y mur:

16. a miasto czworogranisto leży, a długość iego tak wielka iest, iako y szerokość. Y mierzył miasto trzciną złotą, na dwanaście tysięcy staian: a długość y wysokość, y szerokość iego, równe są.

---

7. *Kto zwycięży.* Dla tego tak mówi, ażeby wszystkich zachęcił do zwycięzkiéj walki z djabłem, a mianowicie tych, którzy będą żyli za czasów Antychrysta.—*I będę jemu Bogiem.* Dam im, co Bóg wszechmogący dać może tym, którzy go pobożnie i święcie czcili.—*On mi będzie synem.* Będę od niego kochany i czczony, jak wypada, żeby dobry syn kochał i czcił ojca.

8. *Bojaźliwym.* Gnuśnym, którzy swoim nąmiętnościom ulegają albo ustępują prześladowcom.—*Niewiernym.* Którzy nie mają wiary w obietnice Boskie lecz zaraz na początku prześladowania tracą serce, niewierząc, że Bóg im dopomoże i doda sił do oporu.—*Obmierzłym.* Bezecnym, nie mającym w sobie nic chrześcijańskiego, którzy popełniają występki ohydne, i żyją obyczajem pogan.—*Kłamcom.* Kłamiącym ze szkodą. Albo kłamcami zowią się wszyscy, którzy źle żyją i niedokonywają uczynków odpowiednich wierze chrześcijańskiéj, którą wyznają: co także jest kłamstwem praktyczném. nie w słowach lecz w uczynkach.—*Część ich.* Dział ich i jakby dziedzictwo.—*W jeziorze.* Patrz roz. 19. w. 20.—*Śmierć druga.* Piérwsza śmierć jest, gdy się dusza rozłącza z ciałem; druga śmierć, gdy człowiek oddziela się od Boga i oddaje się na wieczne męki.

9. *Plag ostatecznych.* Patrz roz. 15, w. 1.—*Okażę ci oblubienicę.* Pokażę ci miasto z nieba zstępujące, z którego bogactw i ozdoby cokolwiek zrozumiesz, jak wielką będzie szczęśliwość świętych.

10. *Zaniosł mię w duchu.* W widzeniu roztoczoném przed duszą moją, czyli w wyobraźni.—*Na górę wielką.* Na któréj było zbudowane same miasto.—*Zstępujące z nieba.* Patrz wykład w wierszu 2.

11. *Mające jasność Bożą.* Wielką jakąś i dziwną jasność wziętą od Boga. W tekscie gr. *chwałę* zamiast *jasność.* — *Światłość.* Oświecająca miasto niebieskie, którą jest sam Bóg, jak powiedziano w wierszu 23.—*Kosztownemu.* Po grecku, najdroższemu. *Jako kamieniowi jaspisowemu, jako kryształ.* Ponieważ jaspisy są rozmaitych kolorów, dla usunięcia wątpliwości powiada, iż był koloru podobnego do kryształu.

12. *Miało mur wielki i wysoki.* Ten mur oznacza nieprzełamaną moc i bezpieczeństwo niebieskiéj Jerozolimy.—*Mający bram dwanaście.* Ażeby przez nie weszły wszystkie pokolenia zrodzone z dwunastu synów Izraela, to jest wszyscy wybrani ze wszystkich jakie są narodów, wyrażonych przez dwanaście pokoleń Izraelskich.—*A na bramach, dwunastu aniołów.* Aniołowie bowiem są stróżami, towarzyszami i przewodnikami Świętych.

14. *Fundamentów dwanaście.* Oznaczają one, jak zaraz się powie, dwónastu apostołów, których nauką i opowiadaniem założony był Kościoł i dotąd się utrzymuje. P. W.

15. *Miarę trzcinianą.* Miarę, która zowie się prętem. Zawiera 6 łokci i 2 cale jak się pokazuje z Ezech. 40, 5.

16. *Czworograniasto leży.* Nie tylko w czworokąt, lecz też w kwadrat zbudowane.—*Na dwanaście tysięcy stajów.* Każdy bok tego miasta miał trzy tysiące

17. Et mensus est murum ejus centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quae est Angeli.

18. Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide; ipsa vero civitas aurum mundum simile vitro mundo.

19. Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, jaspis; secundum, sapphirus; tertium, chalcedonius; quartum, smaragdus;

20. quintum, sardonyx; sextum, sardius; septimum, chrysolithus; octavum, beryllus; nonum, topazius; decimum, chrysoprasus; undecimum, hyacinthus; duodecimum, amethystus.

21. Et duodecim portae, duodecim margaritae sunt, per singulas, et singulae portae erant ex singulis margaritis; et platea civitatis aurum mundum, tamquam vitrum perlucidum.

22. Et templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus.

23. Et civitas non eget sole neque luna, ut luceant in ea; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus. *(Isai. 60, 19).*

24. Et ambulabunt gentes in lumine ejus, et reges terrae afferent gloriam suam et honorem in illam.

25. Et portae ejus non claudentur per diem; nox enim non erit illic. *(Isai. 60, 11).*

26. Et afferent gloriam et honorem gentium in illam.

17. Y mierzył mur iego sto cztérdzieści cztéry łokcie, miary człowieczéy która iest aniołowa.

18. A było budowanie muru iego z kamienia Jaspisu: a samo miasto złoto czyste, podobne śkłu czystemu.

19. A fundamenty muru miasta ozdobione wszelakim kamieniem drogim. Pierwszy fundament, Jaspis: wtóry, Szafir: trzeci, Kalcedon: czwarty, Smaragd:

20. piąty, Sardonyx: szósty, Sardiusz: siódmy, Chrysolit: ósmy, Berillus: dziewiąty, Topazyus: dziesiąty, Chrysophas: iedenasty, Jacynt: dwunasty, Amethyst.

21. A dwanaście bram, są dwanaście pereł, każda z osobna: a każda brama była z iednéy perły: a ulica miasta złoto czyste, iako śkło przeyźroczyste.

22. A kościoła nie widziałem w nim: abowiem Pan Bóg wszechmogący iest kościołęm iego y Baranek.

23. A miasto nie potrzebuie słońca ani księżyca, aby świéciły w nim: abowiem iasność Boża oświéciła ie, a świéca iego iest Baranek.

24. A Poganie chodzić będą w światłości iego: a królowie ziemscy chwałę swoię y cześć do niego przyniosą.

25. A bramy iego nie będą zamknione we dnie: abowiem tam nocy nie będzie.

26. Y przyniosą do niego chwałę y cześć Poganów.

stajów, to jest 375 mil włoskich; cały zaś obwód wynosił mil 1500.—*Wysokość i szerokość równe są.* Zdaje się, iż się do murów otaczających miasto nie odnosi; ich bowiem wysokość opisuje się w wierszu następującym; lecz do domów wewnątrz miasta, które wszystkie podług jednego wzoru i miary są wzniesione, tak iż jeden od drugiego nie był ani szerszy ani wyższy: co się wiele przykłada do piękności miasta. Alkazar sądzi, iż miasto leży na płaszczyznie, tak iż wierzchołki domów we wszystkich miejscach dosięgają jednostajnéj wysokości. Ta jednostajność i równość murów i domów oznacza zgodę i jedność między Świętymi, największą między nimi łączność i dziwną wszystkich rzeczy harmonią w niebieskiéj ojczyznie.

17. *Mierzył mur.* Co do wysokości.—*Miara człowiecza i która jest aniołowa.* Anioł używał takiéj saméj miary, jakiéj pospolicie używają ludzie.

18. *Z kamienia jaspisu.* Który jest najtwardszy, dla oznaczenia bezpieczeństwa tego miasta.—*Podobne szkłu czystemu.* Tém droższe od naszego, ponieważ jest przezroczyste i połyskujące, nasze zaś promieni nie przepuszcza. Co znaczy, że każdy z błogosławionych zna i swoję i drugich szczęśliwość. P. W.

19. *Fundamenty muru* Te fundamenta, jak widać z wiersza 14, oznaczają dwónastu apostołów, którzy się wymieniają przez 12cie drogich kamieni. Ale ponieważ niewiadomo ostatecznie, jakie kamienie oznaczają się temi imionami, ani też z jakich przymiotów podobne są do którego z apostołów, tém bardziéj że sami apostołowie w rozmaitym porządku wyliczają się przez ewangelistów, sądzimy, iż zbyteczną byłoby rzeczą, nad tém wszystkiém dłużéj się zastanawiać. Kto życzy, niech czyta Korneliusza a Lapide, Riberę, Wiegę i innych późniejszych, którzy o tém szeroko rozprawiają. Cośmy o tych kamieniach powiedzieli, patrz Exod. 28, 17.

21. *Dwanaście pereł, każda z osobna.* Każda brama była zrobiona z jednéj perły. Całą zaletę pereł, jak gdzieś powiada Pliniusz, stanowi ich przejrzystość, wielkość, okrągłość, gładkość i waga. Tak więc od tych którzy przez te bramy wchodzą do nieba, wymaganą będzie czystość niewinności, wielkość zasług, odpowiednia wielkości otrzymanych łask boskich; pełność cnót i okrągłość doskonałości, gładkość łagodności, i waga dojrzałości i powagi obyczajów.—*Złoto czyste.* Patrz wiersz 18.

22. *Kościoła nie widziałem w niém.* Kościoły się wznoszą, ażeby ludzie podnosili przez nie myśl swoję do Boga: dla tego zbawieni, którzy ciągle Boga widzą, nie potrzebują kościoła, lecz Bóg i Chrystus jest dla nich jakby kościołem, podnoszącym umysł i utrzymującym w widzeniu Boga przez kontemplacyą.

23. *Nie potrzebuje słońca.* Ponieważ mu przyświeca daleko doskonalsze światło, to jest światłość i chwała Boga i Chrystusa.

24. *W światłości jego.* Przy świetle tego miasta Poznawszy bowiem prawdę i wielkość chwały niebieskiéj, najmocniéj jéj zapragną i będą starali się dójść do niéj.—*Przyniosą.* Tam złożą, to jest sądzić będą, że tam jest prawdziwa chwała człowieka i zaszczyt.

25. *Bramy jego nie będą zamknione we dnie.* Ponieważ tam będzie największe bezpieczeństwo, i nie trzeba będzie bram zamykać przez bojaźń nieprzyjaciół.—*We dnie.* Nie mówi *we dnie i w nocy*, ponieważ, jak zaraz dodaje, *tam nocy nie będzie.*

26. *Przyniosą do niego chwałę i cześć poganów.* Aniołowie i Nauczyciele Kościołów i ministrowie Sakramentów przyniosą do tego miasta bogactwa i cześć narodów nawróconych. Albo: cokolwiek będzie chwalebnego i dostojnego u pogan nawróconych, będzie wprowadzone do miasta; wszyscy najznakomitsi poganie nawrócą się i będą zbawieni.

27. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens et mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitae Agni.

27. Nie wnidzie do niego nic nie czystego abo czyniącego obrzydłość y kłamstwo, iedno którzy są napisani w księgach żywota Barankowych.

Wykład X. J. Wujka.— **Roz. 21.** w. 14. *Fundamentów dwanaście.* Nie jestci Jan Ś. Pawłowi przeciwny, że dwanaście Apostołów czyni dwanaście fundamentów Kościoła Bożego, a Paweł powiada iż niemasz inszego fundamentu oprócz Chrystusa Pana. Bo tam Paweł o przedniejszym fundamencie mówi: lecz na drugiém miejscu tenże Paweł, jako i tu Jan Ś. o wtórych fundamenciech na Chrystusie założonych rozumieją. (I. Kor. 3, 11. Ephes. 2, 20).

18. *Złoto czyste.* Stan świętych w niebie jako Ś. Grzegorz pisze (Lib. 18. Moral. cap. 2), przyrównany jest złotu, perłom i drogim kamieniom, kryształowi, szkłu i rzeczom podobnym: dla czystości, szczerości, jasności i przezroczystości ciał uwielbionych. Kędy jednego człowieka ciało, myśli i sumienie tak otworzyste będzie drugiemu, jako na tym świecie przez kryształ albo szkło rzeczy widzimy.

CAPUT XXII.

ROZDZIAŁ 22.

O rzece otaczającéj niebieską Jerozolimę, szczęśliwości błogosławionych, i t. d.

1. Et ostendit mihi fluvium aquae vitae, splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni.

2. In medio plateae ejus, et ex utraque parte fluminis lignum vitae, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, et folia ligni ad sanitatem gentium.

3. Et omne maledictum non erit amplius; sed sedes Dei et Agni in illa erunt, et servi ejus servient illi.

4. Et videbunt faciem ejus; et nomen ejus in frontibus eorum.

5. Et nox ultra non erit; et non egebunt lumine lucernae, neque lumine solis, quoniam Dominus Deus illuminabit illos; et regnabunt in saecula saeculorum. *(Isai. 60, 20).*

6. Et dixit mihi: Haec verba fidelissima sunt et vera. Et Dominus Deus spirituum Prophetarum misit Angelum suum ostendere servis suis, quae oportet fieri cito.

1. Y ukazał mi rzékę wody żywota, iasną iako kryształ, wychodzącą z stolice Bożéy y Barankowéy.

2. W pośrzód ulice iego, y z obu strón rzéki drzewo żywota, rodzące owoców dwanaście, na każdy miesiąc podawaiąc owoc swóy, a liście drzewa ku zdrowiu Poganów.

3. Y nie będzie więcéy żadne przeklęctwo: ale stolica Boża y Barankowa w nim będą, a słudzy iego służyć mu będą.

4. Y oglądaią oblicze iego: a imię iego na ich czołach.

5. Y nocy więcéy nie będzie: a nie trzeba im będzie światłości świéce, ani światłości słonecznéy: bo ie Pan Bóg oświécać będzie, y królować będą na wieki wieków.

6. Y rzékł mi: Te słowa barzo wierne są, y prawdziwe. A Pan Bóg duchów Prorockich posłał anyoła swego aby okazał sługóm swym co się ma stać w rychle.

---

27. *Nic nieczystego.* Nikt pokalany zmazą grzechu.— *Czyniącego obrzydłość.* Zbrodnią obrzydłą.— *I kłamstwo.* Patrz wiersz 8.— *Którzy są napisani w księdze żywota.* Wybrani i do téj szczęśliwości przeznaczeni.

R. 22.— 1. *Rzekę wody żywota.* Tą rzeką jest uszczęśliwiające oglądanie Boga, przez które Bóg dobra swoje na świętych obficie wylewa; ztąd czytamy w psalmie 35, w. 9: *Będą upojeni hojnością domu twego, i strumieniem roskoszy twojéj napoisz je.*— *Jasną jako kryształ.* Czystą, przeświecającą się jako kryształ: co znaczy, że roskosz którą czerpią święci z oglądania Boga, jest czystą i świętą.— *Wychodzącą ze stolicy Bożéj.* Gdyż Bóg jest przedmiotem błogosławionego widzenia.

2. *Drzewo żywota.* Wiele drzew, wiele drzew żywota, żywotnych, dających życie. Robi porównanie do drzewa żywota, które znajdowało się w raju. Drzewo żywota, jak również rzeka, o któréj mówiliśmy, oznacza błogosławione oglądanie Boga. W symbolicznych bowiem i zagadkowych widzeniach taż sama rzecz oznaczać się zwykła przez rozmaite figury i symbole, zwłaszcza jeżeli rzecz jest wielkiéj wagi, któréj jednym symbolem albo jedną figurą całkowicie wyrazić niepodobna.— *Rodzące owoców dwanaście.* Że te drzewa każdego miesiąca nowe wydają owoce, znaczy, że w świętych ciągle się odnawia nieśmiertelność i szczęśliwość, że one są zawsze nowe a zawsze doskonałe i zupełne.— *Liście drzewa ku zdrowiu pogan.* Oznaczają się przez to przymioty przypadkowe błogosławionego oglądania Boga, które je zdobią jak liście — drzewo: takiemi są roskosz w duszy i zażywanie najwyższego dobra; w ciele zaś, zupełne zdrowie, siła, moc, przytém chyżość, jasność, subtelność, niecierpiętliwość. Te bowiem liście uzdrawiają wszystkie choroby i słabości ciała, którym Święci podlegali w têm życiu.

3. *I nie będzie więcéj żadne przeklęctwo.* Nie będzie nic takiego, coby zasługiwało na przeklęctwo; żadnego grzechu, żadnéj dolęgliwości, żadnego ubóstwa, boleści i t. d.

4. *Imie jego na ich czołach.* Zawsze z chlubą wyznawać będą, że należą do Boga, i będą wieczną Boga posiadłością.

5. *Światłości słonecznéj.* Ponieważ doskonalsze słońce sprawiedliwości oświecać ich będzie.

6. *Bardzo wierne są.* Najwierniejsze.—*Pan Bóg duchów prorockich.* Pan Bóg, który prorokom a następnie i mnie dał ducha prorockiego.— *Sługom swym.* Mnie Janowi, a przeze mnie innym wiernym, sługom Chrystusowym.— *Co się ma stać w rychle.* Mówi *w rychle* (prędko), ponieważ w stosunku do wieczności, wszystkie rzeczy doczesne prędko przechodzą i znikają. Dodać należy, że niektóre przepowiednie tego Objawienia spełniły się rychło, jakiemi są przepowiednie o siedmiu biskupach Azyi.

7. Et ecce, venio velociter. Beatus, qui custodit verba prophetiae libri hujus.

8. Et ego Joannes, qui audivi et vidi haec. Et postquam audissem et vidissem, cecidi, ut adorarem ante pedes Angeli, qui mihi haec ostendebat;

9. et dixit mihi: Vide, ne feceris: conservus enim tuus sum, et fratrum tuorum Prophetarum et eorum, qui servant verba prophetiae libri hujus: Deum adora. *(Supr. 19, 10).*

10. Et dicit mihi: Ne signaveris verba prophetiae libri hujus, tempus enim prope est.

11. Qui nocet, noceat adhuc: et qui in sordibus est, sordescat adhuc: et qui justus est, justificetur adhuc: et sanctus, sanctificetur adhuc.

12. Ecce, venio cito, et merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua.

13. Ego sum Alpha et Omega: primus et novissimus, principium et finis. *(Supr. 21, 6).*

14. Beati, qui lavant stolas suas in sanguine Agni, ut sit potestas eorum in ligno vitae, et per portas intrent in civitatem.

15. Foris canes, et venefici et impudici, et homicidae et idolis servientes, et omnis, qui amat et facit mendacium.

16. Ego Jesus misi Angelum meum, testificari vobis haec in ecclesiis. Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina.

17. Et spiritus et sponsa dicunt: Veni. Et qui audit, dicat: Veni. Et qui sitit, veniat: et qui vult, accipiat aquam vitae gratis. *(Isai. 55, 1).*

7. A oto przychodzę rychło. Błogosławiony który zachowywa słowa proroctwa ksiąg tych.

8. A ia Jan którym słyszał, y widział to. A gdym słyszał y widział, upadłem abym się pokłonił przed nogami anyoła który mi to pokazował:

9. y rzékł mi: Patrz żebyś nie czynił, bom iest spółsługa twóy, y braciéy twéy Proroków, y tych co chowaią słowa proroctwa ksiąg tych. Bogu się kłaniay.

10. Y rzékł mi: Nie pieczętuy słów proroctwa ksiąg tych: abowiem czas blisko iest.

11. Kto szkodzi, niech iescze szkodzi: a kto iest w plugastwie, niech iescze plugawieie: a kto sprawiedliwy iest, niech iescze będzie usprawiedliwion: a święty, niech iescze będzie poświęcon.

12. Oto przychodzę rychło, a zapłata moia zemną iest, abym oddał każdemu według uczynków iego.

13. Jam iest Alpha y Omega, piérwszy, y ostatni, początek y koniec.

14. Błogosławieni którzy omywaią szaty swoie we krwi barankowéy, aby władza ich była nad drzewem żywota, ażeby weszli przez bramy do miasta.

15. Na dworze psi y czarownicy, y niewstydliwi, y mężobóyce, y bałwochwalce, y każdy który miłuie, y który czyni kłamstwo.

16. Ja Jezus posłałem anyoła mego, aby to wam świadczył w kościelech. Jam iest korzeń y naród Dawidów, gwiazda iasna y zaranna.

17. A duch y oblubienica mówią: Przydź. A kto słyszy, niech mówi: Przydź. A kto pragnie, niech przydzie: a kto chce, niech bierze wodę żywota darmo.

---

7. *Oto przychodzę rychło.* Chrystus mówi i słowa Jego znaczą: Trwajcie w wierze i w miłości, nie lękajcie się mąk i pogróżek i prac, któremi was straszą źli ludźie; wszystko prędko się skończy i ja przyjdę dla oddania każdemu według jego zasług.

8. *Upadłem, abym się pokłonił.* To wyłożyliśmy w roz. 19, w. 10. P. W.

10. *Nie pieczętuj słów proroctwa ksiąg tych.* Nie zamykaj, nie skrywaj tych wyroczni, lecz raczéj je napisz i daj wszystkim do czytania, ponieważ wszystkim będą pożyteczne.— *Czas blizko jest.* Patrz objaśnienie w wierszu 6.

11. *Kto szkodzi, niech jeszcze szkodzi.* Znaczenie tych słów wyświéca się z następującego porównania: Jak ten, kto szkodzi, nie zaprzestaje szkodzić; tak ten, kto jest święty, niech się daléj uświęca, to jest, niechaj i daléj wykonywa uczynki święte i sprawiedliwe; jak gdyby rzekł: Gdy prześladówca i nieprzyjaciel coraz się bardziéj sroży i większych dopuszcza się okrucieństw, wówczas sprawiedliwy niech stara się rość i pomnażać w świętości. Inni tak tłumaczą, jak gdyby rzekł: Ja zostawiam ludziom swobodę, śami niech patrzą co mają czynić i jakie życie prowadzić; albowiém prędko przyjdę i każdemu oddam stosownie do jego zasług. Tak więc to zdanie: *Kto szkodzi, niech jeszcze szkodzi,* jest niejakiém dozwoleniem, połączoném z ironią; jak gdyby rzekł: Niechaj szkodzi, jeśli chce, ja przeszkadzać nie będę.— *W plugastwie.* Grzechów. Patrz Wujka.

13. *Jam jest Alpha i Omega.* Ja to jestem, od którego wszystkie rzeczy wzięły początek; który rzeczom mającym zaginąć, w swoim czasie koniec przynoszę, i rzeczy nieśmiertelne do końca swego doprowadzam, oddając nagrody lub kary i t. d.

14. *Błogosławieni którzy omywają szaty swoje we krwi Baranka.* Którzy starają się mieć zewsze czystą duszę. Omywamy się zaś z win ciężkich i lekkich przez pokutę we krwi Jezusa Chrystusa, od którego Sakrament pokuty ma moc do starcia tych brudów.— *Aby władza ich była nad drzewem żywota.* Ażeby mieli władzę nad drzewem żywota i mogli zawsze karmić się jego owocem, t. j. aby używali wiecznéj szczęśliwości.— *Ażeby weszli przez bramy do miasta.* Ażeby trzymając się nauki apostolskiéj, stali się uczęstnikami żywota wiecznego; do niego bowiém wniść nie można, jedno przez te bramy.

15. *Na dworze psy.* Nieczyści i bezwstydni, także potwarcy, którzy szarpią sławę Świętych, jakimi byli za czasów ś. Jana żydzi, heretycy i t. d., pozostaną zewnątrz miasta świętego.— *Czarownicy.* Wzywający djabła o pomoc.—*I każdy który miłuje i czyni kłamstwo.* Szkodliwe. Patrz wykład w roz. 21, 8.

16. *Aby to wam świadczył w kościołach.* Objawić to i oznajmić kościołom, ażeby wierni tém się pobudzili do stałości w wierze i do pracy o nabycie świętości.—*Potomek i narod Dawidow.* Ja który to mówię i obiecuję, jestem owym obiecanym Messyaszem, narodzonym z pokolenia Dawidowego.— *Gwiazda jasna i zaranna.* Któréj światłość zozprasza ciemności błędów i grzechów, i za którą iść powinniście przez całe życie.— *Gwiazda zaranna.* Jutrzenka, najjaśniejsza gwiazda na niebie.

17. *A Duch.* Święty.—*I oblubienica.* Kościoł.—*Mówią.* Uczą nas pragnąć przyjścia Chrystusowego, prosić o nie w modlitwach i mówić: *Przyjdź* i t. d.— *Przyjdź.* Panie Jezu, na sąd, i nas z oblubienicą twoją, matką naszą, Kościołem wprowadź do nieba.—*A kto słyszy.* W sobie ten głos i to natchnienie ducha, niech

18. Contestor enim omni audienti verba prophetiae libri hujus: Si quis apposuerit ad haec, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto.

19. Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiae hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitae, et de civitate sancta, et de his, quae scripta sunt in libro isto.

20. Dicit, qui testimonium perhibet istorum: Etiam venio cito: Amen. Veni, Domine Jesu.

21. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

18. Abowiem oświadczam się każdemu słuchaiącemu słów proroctwa ksiąg tych: Jeśliby kto przyłożył do tego: przyłoży Bóg nań plagi opisane w tych księgach.

19. A ieśliby kto uiął z słów ksiąg proroctwa tego, odéymie Bóg część iego z ksiąg żywota, y z miasta świętego, y z tych które są napisane w tych księgach.

20. Mówi który świadectwo daie o tym: Zaiste przydę rychło: Amen. Przydź Panie Jezu.

21. Łaska Pana naszego Jezusa Chrystusa z wami wszystkimi. Amen.

Wykład X. J. Wujka.— Roz. 22. w, 9. *Bogu się kłaniaj.* Nie rzeczono: Panu Bogu twemu samemu będziesz się kłaniał; jako rzeczono: A jemu samemu będziesz służył; co po grecku jest λατρεύσεις. Bo takowa służba nikomu innemu, jedno samemu Bogu jest powinna. Przeco potępiamy bałwochwalce: to jest te, którzy taką służbę bałwanom wyrządzają, która jest Bogu własna. A tém się nikt niechaj nie porusza, iż tu Anioł zakazuje człowiekowi kłaniać się przed sobą, i rozkazuje aby się raczéj Bogu kłaniał. Bo się takim Anioł był pokazał, że mógł być za Boga chwalon. I przetoż trzeba było napomnieć tego, który się mu kłaniał. (August. super Gene. quaest. 61.)

11. *A kto jest w plugastwie, niech jeszcze plugawieje.* Po prostu wyznawam to łaskom waszym (Augustyn Ś. mówi), odkądem Bogu służyć począł, jakom trudno doznał ludzi lepszych nad te, którzy w klasztorach stali się dobremi: takem nie doznał gorszych nad te, którzy w klasztorach upadli. Tak iż mniemam, że k temu ono w Objawieniu napisano: Sprawiedliwy niech się sprawiedliwszym stanie, a śmierdzący niech tém więcéj śmierdzi. (August. epist. 137 ad plebem Hipponensem.)

18. *Jeśliby kto przyłożył do tego.* Nie zakazujeć Jan Ś. temi słowy, żeby nikt żadnych innych ksiąg świętych oprócz tych nie pisał, abo niczego inszégo oprócz tego co w nich jest nie uczył: (jako sektarze nieumiejętnie te słowa przeciw tradycyom albo ustawom kościelnym przywodzą), ale żeby tych ksiąg jego nikt nie psował przydawaniem albo ujmowaniem czego: ale je tak w cale zachował, jako są od niego napisane. Bo inaczéj, byłby Jan Ś. sam sobie przeciwny, który po tych księgach Ewangelią pisał.

---

mówi: *Przyjdź Panie Jezu.* — *A kto pragnie.* Sprawiedliwości i żywota wiecznego. — *Niech przyjdzie.* Do mnie; *albowiem ja pragnącemu dam ze źródła wody żywota darmo,* jak już było to powiedziano w rozdziale poprzedzającym.

18. *Oświadczam się.* Świadczę i przestrzegam. — *Jeżeliby kto przyłożył.* Przydał cokolwiek albo odmienił lub ujął, jak czynią heretycy. P. W.

19. *Odejmie Bóg część jego z ksiąg żywota.* Wyłączy go Bóg z dziedzictwa niebieskiego, którego dostępują zapisani w księdze żywota. — *I z tych, które są napisane w tych księgach.* Nie będzie miał udziału w tych dobrach, które wiernym, świątobliwie żyjącym, w téj księdze są obiecane.

20. *Mówi.* Chrystus.—*Który świadectwo daje o tém.* Janowi, ucząc że to prawda. — *Zaiste przyjdę rychło.* Ja Chrystus najpewniéj przyjdę i prędko, abym sprawiedliwym oddał szczęśliwość wieczną a bezbożnym kary wieczne. — *Amen. Przyjdź Panie Jezu.* Jest to odpowiedź ś. Jana pragnącego wody żywéj i wzdychającego do oglądania Boga w niebieskiéj ojczyznie; jak gdyby rzekł: Niech się tak stanie. Przyjdź, przyjdź Panie Jezu.

21. *Łaska Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Jest to pozdrowienie, przez które wiernym to czytającym lub słuchającym życzy dostąpić łaski Boskiéj i w niéj się pomnażać.

Koniec księgi Objawienia Ś. Jana i Nowego Testamentu.

ŚWIADECTWA

ze Starego Testamentu przez Chrystusa Pana i Apostołów przywiedzione w Nowym, które najlepiéj okazują właściwe rozumienie tychże miejsc Pisma świętego, i między innemi służą za dowód Boskiego pochodzenia wszystkich ksiąg świętych.

Genesis.—Ks. Rodzaju.

1, 27. Mężczyznę i białągłowę stworzył je. *Mat. 19, 4. Marek 10, 6.*
2, 2. Odpoczynął w dzień siódmy od wszelkiego dzieła. *Żyd. 4, 4.*
2, 7. Stał się człowiek w duszę żywiącą. *I. Kor. 15, 45.*
2, 24. Przetoż opuści człowiek ojca swego i matkę, a przyłączy się do żony swéj. *Mat. 19, 5. Marek 10. 7. I. Kor. 6, 16. Effez. 5, 31.*
2, 24. Będą dwoje w jedném ciele. *Mat. 19, 6. Marek 10, 8. I. Kor. 6. 16. Effez. 5, 31.*
12, 1. Wynidź z ziemi twojéj i od rodziny twojéj. *Dz. Apost. 7, 3.*
12, 3. W tobie będą błogosławione wszystkie narody. *Galat. 3, 8.*
15, 5. Tak będzie nasienie twoje. *Rzym. 4, 18.*
15, 6. Uwierzył Abraham Bogu, i poczytano mu jest ku sprawiedliwości. *Rzym. 4, 3. Gal. 3, 6. Jak. 2, 23.*
15, 13. Gościem będzie nasienie twoje w ziemi nie swojéj. *Dz. Ap. 7, 6.*
17, 4. Ojcem wielu narodów. *Rzym. 4, 17.*
18, 10. Przyjdę do ciebie o tym czasie... a Sara żona twoja będzie miała syna. *Rzym. 9, 9.*
21, 10. Wyrzuć tę niewolnicę i syna jéj. *Galat. 4, 30.*
21, 12. W Izaaku będzie nazwane nasienie. *Rzym. 9, 7.*
22, 17. Jeśli niebłogosławiąc błogosławić cię będę, i rozmnażając nie rozmnożę cię. *Żyd. 6, 14.*
22, 18. I w nasieniu twojém błogosławione będą wszystkie narody ziemie. *Dz. Ap. 3, 25.*
25. 23. Że większy będzie służył mniejszemu. *Rz. 9, 12*

Exodus.—Ks. Wyjścia.

2. 6. Jam jest Bóg Abrahamów, i t. d. *Mat. 22, 32. Marek 12, 26. Łuk. 20, 37.*
9, 16. Żem cię na to samo wzbudził, abych okazał moc moję na tobie. *Rzym. 9, 17.*
12, 46. Kości nie złamiecie z niego. *Jan 19, 36.*
13, 2. Wszelki mężczyzna otwierający żywot. *Łuk. 2, 23.*
16, 18. Który wiele, nie miał nazbyt. *II. Kor. 8, 15.*
20, 13. Nie będziesz zabijał. *Mat. 5, 21. Łuk. 18, 20.*
20, 14. Nie będziesz cudzołożył. *Mat. 5, 27.*
20, 14. Nie będziesz cudzołożył, nie będziesz zabijał, nie będziesz kradł, nie będziesz mówił świadectwa fałszywego, nie będziesz pożądał. *Rzym. 13, 9.*
20, 17. Nie będziesz pożądał. *Rzym. 7, 7.*
20, 17. Czcij ojca i matkę. *Mat. 15, 4. Marek 7 10. Effez. 6, 2.*
21, 17. Ktoby złorzeczył ojcu albo matce, śmiercią niechaj umrze. *Mat. 15, 4. Marek 7, 10.*
21, 24. Oko za oko, a ząb za ząb. *Mat. 5, 38.*
22, 28. Przełożonemu ludu twego złorzeczyć nie będziesz. *Dz. Ap. 23, 5.*
24, 8. Ta krew testamentu, który do was Bóg nakazał. *Żyd. 9, 20.*
25, 40. Patrzaj, czyń wszystko według wizerunku który jest tobię na górze okazan. *Żyd. 8, 5. Dz. Ap. 7, 44.*
32, 1. Uczyń nam bogi, którzyby szli przed nami. *Dz. Ap. 7, 40.*
33, 19. Zmiłuję się nad tym komum jest miłościw. *Rzym. 9, 15.*
34, 33. A nie jako Mojżesz kładł zasłonę na oblicze. *II. Kor. 3, 13.*

Leviticus.—Ks. Kapłańska.

11, 44. Będziecie świętymi, iżem ja jest święty. *I. Piotr 1, 16.*
18, 5. Któreby człowiek czynił, w nich będzie żył. *Rzym. 10, 5. Galat. 3, 12.*
19, 12. Nie będziesz krzywo przysięgał. *Mat. 5, 33.*
19, 18. Będziesz miłował bliźniego twego jako samego siebie. *Mat. 22, 39. Marek 12, 31. Rzym. 13, 9, Galat. 5, 14. Jak. 2, 8.*
19, 18. Będziesz miłował bliźniego twego. *Mat. 5, 43.*
20, 9. Ktoby złorzeczył ojcu albo matce. *Mat. 15, 4.*
24, 28. Oko za oko. *Mat. 5, 38.*
26, 12. Iż będę mieszkał i przechadzał się w nich. *II. Kor. 6, 16.*

Numeri.—Ks. Liczby.

9, 12. Kości nie złamiecie z niego. *Jan 19, 36.*

Deuteronomium.—Ks. Powt. Prawa.

4, 24. Albowiem Bóg nasz jest ogniem trawiącym. *Żyd. 12, 29.*
5, 16. Czcij ojca i matkę. *Mat. 15, 4. Marek 7, 19. Effez. 6, 2.*
5, 17. Nie będziesz zabijał. *Mat. 5, 21. Łuk. 18, 20.*
5. 18. Nie będziesz cudzołożył. *Mat. 5, 27. Łuk. 18, 20.*
5, 19. Nie będziesz kradł. *Łuk. 18, 20. Rzym. 13, 9.*

5, 20. Nie będziesz mówił świadectwa fałszywego. *Łuk. 18, 20. Rzym. 13, 9.*
5, 21. Nie będziesz pożądał. *Rzym. 7, 7.—13, 9.*
6, 4. Słuchaj Izraelu, Pan Bóg twój, Bóg jeden jest. *Marek 12, 29,*
6, 5. Będziesz miłował Pana Boga twego ze wszystkiego serca twego. *Mat. 22, 37. Marek 12, 30. Łuk. 10, 27.*
6, 13. i 10, 20. Panu Bogu twemu kłaniać się będziesz, a jemu samemu służyć będziesz. *Mat. 4. 10. Łuk. 4, 8.*
6, 16. Nie będziesz kusił Pana Boga twego. *Mat. 4, 7. Łuk. 4, 12.*
8, 3. Nie samym chlebem żywie człowiek. *Mat. 4, 4. Łuk. 4, 4.*
10, 17. Bóg nie ma względu na osobę człowieczą. *Galat. 2, 6.*
18, 15. Proroka wzbudzi wam Pan Bóg wasz. *Dz. Ap. 3, 22.—7, 37.*
19, 15. Aby w uściech dwu albo trzech świadków stanęło wszelkie słowo. *Mat. 18, 16. Jan 8, 6. II. Kor. 13, 1.*
19, 21. Oko za oko, a ząb za ząb. *Mat. 5, 38.*
21, 23. Przeklęty każdy który wisi na drzewie. *Galat. 3, 13.*
25, 4. Nie zawiążesz gęby wołowi młócącemu. *I. Kor. 9, 9. I. Tymot. 5, 18.*
25, 5. Jeżliby kto umarł nie mając syna. *Mat. 22, 24. Marek 12, 19. Łuk. 20, 28.*
27, 26. Przeklęty każdy któryby nie trwał we wszystkiém, i t. d. *Galat. 3, 10.*
30, 12. Któż wstąpi do nieba. *Rzym. 10, 6.*
39, 14. Blizko jest słowo w ustach twoich i w sercu twojém. *Rzym. 10, 8.*
32, 21. Ja przez nienaród ku zazdrości was przywiodę. *Rzym. 10, 19.*
32, 35. Mnię pomstę: ja oddam. *Rzym. 12, 19.*

Josue.—Ks. Jozuego.

1, 5. Nie zaniecham cię ani opuszczę. *Żyd. 13, 5.*

II. Regum.—2 Ks. Królewska.

7, 14. Ja mu będę ojcem, a on mnie będzię synem. *Żyd. 1, 5.*

III. Regum.—3 Ks. Królewska.

19, 14. Panie Proroki twoje pobili. *Rzym. 11, 3.*
19, 18. Zostawiłem sobie siedm tysięcy mężów. *Rzym. 11, 4.*

Job.—Ks. Hioba.

5, 13. Pojmam mędrce w chytrości ich. *I. Kor. 3, 19*

Liber Psalmorum.—Ks. Psalmów.

2, 1. Czemu się narody wzburzyły. *Dz. Ap. 4, 25.*
2, 7. Syn mój jesteś ty, jam cię dziś porodził. *Dz. Ap. 13, 33.*
2, 9. Będziesz je rządził laską żelazną. *Objaw. 2, 27.—19, 15.*
4, 5. Gniewajcie się a nie grzeszcie. *Effez. 4, 28.*
5, 11. Grób otwarty gardło ich. *Rzym. 3, 13.*
6, 9. Odstąpcie odemnie wszyscy którzy nieprawość czynicie. *Mat. 7, 23.—25, 41. Łuk. 13, 27.*
8, 3. Z ust niemówiątek i ssących. *Mat. 21, 16.*
8, 5. Cóż jest człowiek, iże nań pamiętasz? *Żyd. 2, 6.*
8, 8. Wszystko poddał pod nogi jego. *I. Kor. 15, 26.*
9, 7. Których usta napełnione są przeklinania i gorzkości. *Rzym. 3, 14.*
1, 13. Niemasz nikogo sprawiedliwego. *Rzym. 3, 10.*
13, 3. Prędkie nogi ich na wylanie krwie. *Rzym. 3. 14.*
15, 8. Upatrowałem zawżdy Pana przed sobą. *Dz. Ap. 2, 25.*
15, 10. Ani dasz świętemu twemu oglądać skażenia. *Dz. Ap. 2, 31.—13, 35,*
17, 3. W nim będę miał nadzieję. *Żyd. 2, 13.*
17, 50. Przetoż będęć wyznawał między narody Panie. *Rzym. 15, 9.*
18, 5. Na wszystkę ziemię wyszedł głos ich. *Rzym. 10, 18.*
21, 1. Boże mój, Boże mój, czemuś mię opuścił. *Mat. 27, 46. Jan 19, 24.*
21, 19. Rozdzielili sobie szaty moje. *Mat. 27 46. Marek 15, 34.*
21, 23. Będę opowiadał imię twe braciej mojéj. *Żyd. 2, 12.*
23, 1. Pańska jest ziemia i napełnienie jéj. *I. Kor. 10, 26.*
24, 19. Że mnie niesłusznie mieli w nienawiści. *Jan 15, 25.*
30, 6. W ręce twe polecam ducha mego. *Łuk. 23, 46.*
31, 1. Błogosławieni których odpuszczone są nieprawości. *Rzym. 4, 7.*
33, 13. Kto chce żywot miłować, i oglądać dni dobre. *I. Piotr 3, 10.*
39, 7. Ofiary i obiaty nie chciałeś. *Żyd. 10, 5.*
40, 10. Który jadł chleb mój. *Jan 13, 18.*
43, 22. Bo nas dla ciebie mordują na każdy dzień. *Rzym. 8, 36.*
44, 7. Stolica twoja Boże na wieki wieków. *Żyd. 1, 8.*
50, 6. Abyś się usprawiedliwił w mowach twoich. *Rzym. 3, 4.*
54, 23. Wszystko troskanie wasze składając nań, gdyż on ma pieczę o was. *I Piotr 5, 7.*
61, 13. A każdy własną zapłatę weźmie według pracy swojéj. *I. Kor. 3, 8.*
67, 19. Wstąpiwszy na wysokość wiódł więzienie pojmane. *Effez. 4, 8.*
68, 10. Żarliwość domu twego zjadła mię. *Jan 2, 17.*
68, 10. A urągania urągających tobie spadły na mię. *Rzym. 15, 3.*
68, 22. W pragnieniu mojém napawali mię octem. *Jan 19, 28.*
68, 23. Niechaj będzie stół ich przed nimi sidłem. *Rzym. 11, 9.*
68, 26. Mieszkanie ich niech się stanie puste. *Dz. Ap. 1, 20.*
77, 2. Otworzę w podobieństwach usta moje. *Mat. 13, 35.*
77, 24. Dał im chleb niebieski, *Jan 6, 31.*
81, 6. Jam rzekł: Jesteście Bogowie. *Jan 10, 34.*
88, 21. Nalazłem Dawida... męża wedle serca mego. *Dz. Ap. 13, 22.*
90, 11. Aniołom swoim rozkazał o tobie. *Mat. 4, 6. Łuk. 4, 10.*
93, 11. Pan zna myśli człowiecze, że są próżne. *I. Kor. 3, 20.*
94, 8. Dziś jeśli głos jego usłyszycie. *Żyd. 3, 7.*
94, 11. Jakom przysiągł w gniewie moim. *Żyd. 4, 3.*
96, 8. A niech się mu kłaniają wszyscy aniołowie Boży. *Żyd. 1, 6.*
101, 26. Tyś Panie na początku ugruntował ziemię. *Żyd. 1, 40.*
103, 4. Który czyni aniołami swemi duchy. *Żyd. 1, 7.*
108, 8. A biskupstwo jego niechaj weźmie inny. *Dz. Ap. 1, 20.*
109, 1. Rzekł Pan Panu memu. *Mat. 22, 44. Łuk. 20, 42. Dz. Ap. 2, 34.*
109, 1. Siedź po prawicy mojéj. *Żyd. 1, 13.*
109, 1. Aż położę nieprzyjaciół twoich, i t. d. *Żyd. 1. 13. I. Kor. 15, 25.*
109, 4. Ty jesteś kapłanem na wieki. *Żyd. 5, 6.—7, 17.*
109, 4. Przysiągł Pan, a nie będzie mu żal. *Żyd. 7, 17.*
111, 9. Rozproszył. *II. Kor. 9, 9.*

115, 10. Uwierzyłem, przetożem mówił. *II. Kor. 4, 13.*
115, 11. Każdy człowiek kłamca. *Rzym. 3, 4.*
116, 1. Chwalcie Pana wszyscy poganie. *Rzym. 15, 11.*
117, 6. Pan pomocnikiem moim: nie będę się bał coby mi uczynił człowiek. *Żyd. 13, 6.*
117, 22, Kamień który odrzucili budujący. *Mat. 21, 42. Marek 12, 10. Dz. Ap. 4, 11. I. Piotr 2, 7.*
117. 25. Błogosławiony który przychodzi, i t. d, *Mat. 21, 9.*
131, 11. Z owocu żywota twego posadzę na stolicy twojéj. *Dz. Ap. 2, 30.*
139, 4. Jad źmijów pod ich wargami. *Rzym. 3, 13.*

Proverbia.—Ks. Przypowieści.

3, 7. Nie bądź sam u siebie mądrym.*Rzym, 12, 16.*
3, 11. Karania Pańskiego synu mój nie odrzucaj. *Żyd 12, 5.*
3, 12. Kogo Pan miłuje, karze. *Żyd. 12, 6, Objaw. 3, 19.*
10. 12. Miłość zakrywa wielkość grzechów. *I. Piotr, 4, 8.*
17, 13. Patrzcie aby kto złém za złe komu nie oddawał. *I. Tessal. 5, 15. I. Piotr 3, 9.*
20, 20. Kto złorzeczy ojcu swemu i matce. *Mat. 15, 4. Marek 7. 10.*
25, 21. Jeźli łaknie nieprzyjaciel twój, nakarm go. *Rzym. 12, 20,*
26, 11. Pies który się zwraca do zwrócenia swego, *II. Piotr 2, 22.*

Isaias.—Izaiasz.

1, 9. By był Pan zastępów nasienia nam nie ostawił. *Rzym. 9, 29.*
5, 1. Człowiek... nasadził winnicę. *Mat. 21, 23.*
6, 3. Święty, Święty, Święty Pan Bóg wszechmogący. *Objaw, 4, 8,*
6, 9. Słyszeniem słuchać będziecie, a nie zrozumiecie. *Mat. 13, 14, Marek 4, 12. Łuk. 8. 10. Jan 12, 40, Dz. Ap. 28, 26. Rzym. 11, 8.*
7. 14. Oto Panna w żywocie mieć będzie. *Mat. 1, 23.*
8, 18. Oto ja i dzieci moje, które mi dał Bóg. *Żyd. 2, 13.*
9, 1. Ziemia Zabulon i ziemia Nephtalim. *Mat. 4, 15,*
10, 22. By liczba synów Izraelskich była jako piasek morski. *Rzym. 9, 27.*
11, 4. Objawion będzie on złośnik: którego Pan Jezus zabije duchem ust swoich. *II. Tess. 2, 8.*
11, 10, Będzie korzeń Jessego. *Dz, Ap, 13, 22, Rzym. 15, 12,*
21, 9. Upadła, upadła Babilonia ona wielka. *Objaw. 14, 8.*
22, 13. Jedzmy i pijmy, boć jutro pomrzemy. *I. Kor, 15, 32.*
22, 22. To mówi Święty i Prawdziwy, który ma klucz Dawidów. *Objaw. 3, 7.*
25, 8. Otrze Bóg wszelką łzę z oczu ich, *Objaw, 7, 17.*
28, 11. Iż przez obce języki, i obcemi usty będę mówił ludowi temu. *I. Kor. 14, 21.*
28, 16. Oto kładę w Syonie kamień obrażenia, *Dz. Ap. 4, 11. Rzym. 9, 33. I. Piotr 2, 7.*
29, 13. Ten lud czci mię wargami. *Mat. 15, 8. Marek 7, 6,*
29, 14. Zagubię mądrość mądrych, *I. Kor. 1, 19.*
33, 18, Gdzież mądry? gdzież Doktor? gdzież badacz świata tego. *I. Kor, 1, 20.*
40, 3. Głos wołającego na puszczy. *Mat. 3, 3. Marek 1, 4, Łuk, 3, 3, Jan 1, 23,*
40, 6, Wszelkie ciało jako trawa. *Jak. 1, 10. I, Piotr 1, 24.*
40, 13. Któż poznał umysł Pański któryby go nauczył. *I. Kor. 2, 16. Rzym. 11, 34,*
41, 4, i 44, 6. Jam pierwszy i ostateczny. *Objaw, 1, 8, 17.—22, 13.*
42, 1. Oto sługa mój któregom obrał, *Mat. 12, 18.*
43, 19, Oto nowe czynię wszystkie rzeczy. *II. Kor. 15, 17. Objaw. 21, 5,*
45, 9. Zali rzecz lepiona mówi temu, który ją ulepił, *Rzym. 9, 20.*
45, 24. Żywię ja, mówi Pan, iż mi się wszelkie kolano pokłoni. *Rzym. 14, 11.*
49, 6, Postanowiłem cię za światło poganom. *Dz. Ap. 13, 47.*
49. 8. Czasu przyjemnego wysłuchałem cię. *I. Kor. 6, 2.*
49, 10, Nie będą łaknąć ani pragnąć więcéj. *Objaw. 7, 16.*
50, 6. Tedy plwali w oblicze jego. *Mat. 26, 67.*
52, 5. Imię Boże dla was bluźnione bywa, *Rzym. 2, 24.*
52, 7. Jako śliczne nogi opowiadających pokój. *Rzym. 10, 15.*
52, 11, Przeto wynidźcie z pośrodku ich, i oddzielcie się. *II. Kor. 6, 17.*
52, 15, Którym nie jest oznajmiono o nim, oglądają. *Rzym. 15. 21.*
53, 1. Panie, któż uwierzył słuchowi naszemu. *Jan. 12, 38, Rzym. 10, 16.*
53, 4. On niemocy nasze przyjął, *Mat. 8, 17.*
53, 5. Który sam na ciele swém grzechy nasze nosił. *I, Piotr 2, 24.*
53, 7. Jako owca na zabicie wiedzion jest. *Dz. Ap. 8, 32.*
53, 9. Który grzechu nie uczynił, ani naleziona była zdrada w uściech jego, *I. Piotr 2, 22. I. Jan 3, 5,*
53, 12, Ze złoczyńcami jest policzon, *Marek 15, 28. Łuk. 22, 37.*
54, 1. Wesel się niepłodna, która nie rodzisz. *Galat. 4, 27.*
54, 13. I będą wszyscy uczniami Bożymi. *Jan 6, 25.*
55, 1. A kto pragnie, niech przyjdzie: a kto chce, niech bierze wodę żywota darmo. *Objaw. 22, 17.*
55, 3. Wam dam święte Dawidowe wierne. *Dz. Ap. 13, 34.*
56, 7. Dom mój, dom modlitwy nazwan będzie. *Mat. 21, 13. Marek 11, 17. Łuk. 19, 40.*
59, 7. Skruszenie i nieszczęście na drogach ich. *Rzym. 3, 16.*
59, 17. I przyłbicę zbawienia wezmijcie, *Effez. 6, 17. I. Tessal. 5, 8.*
59, 20, Przyjdzie z Syonu któryby wyrwał i odwrócił niezbożność od Jakóba. *Rzym. 11, 26.*
60, 11, A bramy jego nie będą zamknione we dnie. *Objaw. 21, 26.*
60, 19. A miasto nie potrzebuje słońca ani księżyca, *Objaw. 21, 23.*
60, 20. I nocy nie będzie więcéj. *Objaw. 22, 5.*
61, 1, Duch Pański nademną. *Łuk. 4, 18.*
62, 11. Powiedźcie córce Syońskiéj: Oto król twój idzie. *Mat. 21, 5.*
64, 4, Czego oko nie widziało, i ucho nie słyszało. *I, Kor. 2, 9.*
65, 1. Jestem nalezion od tych którzy mię nie szukali, *Rzym. 10, 20.*
65, 2. Cały dzień wyciągałem ręce moje do ludu niewiernego. *Rzym 10, 21.*
65, 17. Nowych niebios i nowéj ziemi. *II. Piotr 3, 13. Objaw. 21, 1.*
66, 1. Niebo jest mi stolicą. *Dz. Ap. 7, 49.*
66, 24. Gdzie robak ich nie umiera, *Marek 9, 25.*

Jeremias.—Jeremiasz.

7, 11. Wyście go uczynili jaskinią zbójców, *Mat. 21, 13. Marek 11, 17. Łuk. 10, 46.*
9, 24. Kto się chlubi, w Panu się chlubi. *I. Kor. 1, 31. II. Kor. 10, 17.*
10, 7. Któż się ciebie bać nie będzie Panie? *Objaw. 15, 4.*

17, 10. Jam jest który badam się nerek i serc. *Objaw. 2, 23.*
31, 15. Głos jest słyszan w Ramie. *Mat. 2, 18.*
31, 9. I będę wam za ojca, a wy będziecie mi za syny. *II. Kor. 6, 18.*
31, 31. Oto dni przyjdą, mówi Pan, a wykonam nad domem Izraelskim i nad domem Juda testament nowy. *Żyd. 8, 8.*
31, 33. Tenci jest testament który postanowię... Podając prawa moje w serca ich. *Żyd. 10, 16.*
51, 8. Upadła, upadła Babilonia wielka. *Objaw. 18, 2.*

Ezechiel. — Ezechiel.

3, 1. Weźmij książkę a zjedz ją. *Objaw. 10, 9.*
20, 11. Któryby człowiek czynił w niéj żyć będzie, *Rzym. 10, 5.*
32, 7. Słońce się zaćmi i księżyc nie da światłości swojéj. *Mat. 24, 29.*
36, 20. Imię Boże dla was bluźnione bywa między pogany. *Rzym. 2, 24.*

Daniel. — Daniel.

9, 27. Gdy tedy ujrzycie brzydkość spustoszenia, która jest opowiedziana przez Daniela proroka. *Mat. 24, 15. Marek 13, 4. Łuk. 21, 20.*

Ozee. — Ozeasz.

1, 10. A będzie na miejscu gdzie im powiadano: Nie lud mój wy. *Rzym. 9, 26.*
2, 24. Nazwę lud nie mój. *Rzym. 9, 25. I. Piotr 2, 10.*
6, 6. Miłosierdzia chcę, a nie ofiary. *Mat. 9, 13.— 12, 7.*
10, 8. Tedy poczną mówić górom: Padnijcie na nas; a pagórkom: Przykryjcie nas. *Łuk. 23, 30.*
11, 1. Z Egiptu wezwałem syna mojego. *Mat. 2, 15.*
13, 14. Pożarta jest śmierć w zwycięztwie. *I. Kor. 15, 54.*

Joel. — Joel.

2, 28. I będzie w ostateczne dni (mówi Pan) wyleję z ducha mego na wszelkie ciało. *Dz. Ap. 2, 17.*
2, 33. Wszelki którybykolwiek wzywał imienia Pańskiego zbawion będzie. *Rzym. 10, 13.*

Amos. — Amos.

5, 25. Zażeście mi ofiary i obiaty ofiarowali na puszczy. *Dz. Ap. 7, 42.*
6, 1. Biada wam bogaczom. *Łuk. 6, 24.*
9, 11. Potém się wrócę i znowu zbuduję przybytek Dawidów. *Dz. Ap. 15, 16.*

Jonas. — Jonasz.

2, 1. Jako był Jonas w brzuchu wieloryba trzy dni i trzy nocy. *Mat. 12, 40. Łuk. 11, 29.*
3, 5. Pokutę czynili na kazanie Jonasowe. *Mat. 12, 41. Łuk. 11, 32.*

Micheas. — Micheasz.

5, 2. I ty Bethlehem ziemio Judzka. *Mat. 2, 6.*
7, 6. Bom przyszedł rozłączyć człowieka przeciw ojcowi jego. *Mat. 10, 35. Łuk. 12, 53.*

Nahum. — Nahum.

1, 15. Jako śliczne nogi opowiadających pokój. *Rzym. 10, 15.*

Habacuc. — Habakuk.

1, 5. Obaczcie wzgardziciele i dziwujcie się, a zgińcie: bo ja sprawuję sprawę za dni waszych. *Dz. Ap. 13, 41.*
2, 4. A sprawiedliwy z wiary żywie. *Rzym. 1, 17. Galat. 3, 11.*

Aggeus. — Aggeusz.

2, 7. Jeszcze raz: a ja zatrząsnę nie tylko ziemią, ale i niebem. *Żyd. 12, 26.*

Zacharias. — Zacharyasz.

8, 16. Mówcie każdy prawdę z bliźnim swoim. *Effez 4, 25.*
9, 9. Oto król twój idzie. *Mat. 21, 5. Jan. 12, 15.*
11, 12. Wzięli trzydzieści srebrnych. *Mat. 27, 9.*
12, 10. Ujrzą kogo przebodli. *Jan 19, 37.*
13, 7. Uderzę pasterza. *Mat. 26, 31. Marek 14, 27.*

Malachias. — Malachiasz.

1, 2. Jakóbam umiłował, a Ezau miałem w nienawiści. *Rzym. 9, 13.*
3, 1. Oto ja posyłam anioła mego. *Mat. 11, 10. Marek 1, 2. Łuk. 7, 27. Jan 1, 23.*
4, 5. Tenci jest Eliasz, który ma przyjść. *Mat. 11, 14.*
4, 5. Cóż tedy Doktorowie zakonni powiadają, iż Eliasz musi pierwéj przyjść. *Mat. 17, 10. Marek 9, 10.*
4, 6. Aby obrócił serca ojców ku synom. *Łuk. 1, 17.*

REJESTR

rzeczy przedniejszych y potrzebnieyszych,

które się w Bibliiéy y w Annotacyach zamykaią.

Pierwsza liczba Rozdział, a wtóra, y trzecia kiedy się trafi, wiersz y Annotacyą przy nim pokazuie.

A.

AARON. Dany Moyżeszowi za towarzysza, Exo. 4, 14.—Na kapłaństwo z ceremoniami poświęcony, Lev. 8. Num. 3, 10. Deu. 8, 5. Żyd. 5, 4.—Tak Bóg roskazał, Exo. 29.—Jego kapłańskie szaty, Exo. 28, co znaczyły, Deut. na końcu. —Kapłaństwu iego nieposłuszni niesłychaną śmiercią skarani, Num. 16, 3.—Kapłaństwo cudem laski kwitnącéy potwierdzone, Num. 17, 5. — Wiecznym prawem na kapłaństwo wziął ofiary y pierwociny, Num. 18, 8.—Od Lewitów z dziesięcin dziesięciny, Num. 18, 26. — Po ofierze błogosławi ludowi, Exod. 9, 22.—Umarł. Num. 20, 28 y 33, 36. Deut. 10, 6. y 32, 50.—Nastąpił na kapłaństwo Eleazar, Num. 20, 26. Deu. 10, 6.—Zalecenie Aarona, Eccles. 45, 7. 8.

ABEL. Sprawiedliwy, Matth. 23, 35. — Od brata zabity, Gen. 4, 8. 1. Jan. 3, 12.—O nim czytay Łuk. 11, 51. Żyd. 11, 4. y 12, 24.

ABRAHAM. Syn Thare ma żonę Sarę, Gen. 11, 29.—Wychodźi z oyczyzny do Chanaan, Genez. 12, 4.—Idzie do Aegyptu, Gen. 12, 10. — Wraca się do Chanaan, Gen. 13, 1.—Wybawia Lotha z poimania, Gen. 14, 14. — Wziął obietnicę o nasieniu, Gen. 15, 4. y 17, 16. y 18, 10.—Wziąwszy znak przymierza obrzezanie nazwany Abraham, Gen. 17, 5.—Modli się za Sodomczyki, Gen. 18, 23.—Urodził mu się Izaak, Gen. 21, 2.—Gotów iest ofiarować Izaaka, Gen. 22, 9.—Posyła sługę po żonę Izaakowi, Gen. 24, 4.—Przysięgaiąc czemu rękę kładł pod biodre, Gen. 24, 2.—Czemu żonę zwał siostrę, Gen. 12, 13.—Czemu drugą żonę poiął, Gen. 25, 1.—Oycem iest wiela narodów y wszystkich wierzących, Gen. 17, 5. Izai. 51, 2. Matth. 3, 9. Łuk. 19, 9. Jan. 8, 39. Rzym. 4, 11. 17. Gal. 3, 8. — Widział dzień Chrystusów, Jan. 8, 56. Chrystus był pierwéy niżli się Abraham on narodził. Jan. 8. 58. — Synowie Abrahamowi według ciała, Jan. 8, 33. 37.—Według wiary y uczynków, Jan. 8, 39. Rzym. 4, 2. y 9, 7. Gal. 3, 7. — Nie Luterską ale Katholicką wiarą był usprawiedliwiony, Gen. 15, 6. Rzym. 4, 24. — Z uczynków usprawiedliwiony, Gen. 15, 6. Jak. 2, 21.—Z iakich uczynków był usprawiedliwiony, Rzym. 4, 1. 2. — Czemu on sam był pierwéy usprawiedliwiony niż obrzezany, Rzym. 4, 11.—Prorokiem napierwéy nazwany, Gen. 20, 7.—Abrahamowe łono, Łuk. 16, 22. 26. Gen. 37, 35, y 42, 38.

ABSALON. Syn Dawidów, 2. Król. 3, 3.—Zabił brata swego y uciekł, 13, 3. — Wraca się do oyca, 14, 21. 23.—Królestwo oycu odeymuie, 15, 6.—Trzema włóczniami zabit, 18, 14.

ACHAB. Król złośliwy Izraelski, 3. Król. 16, 29. 30.—Zwyciężył Syriyczyki, 20, 20. 29.—Z porady żony zabił Nabotha, 3. Król. 21, 2. — Strzałą przebity, pśi krew iego liżą, 22, 38. według proroctwa Heliaszowego, 21, 19.—Synowie iego y dóm wszystek zginął, 4. Król. 10, 7. 11.

ACHAN. Ukamionowany o świętokradztwo, Jos. 7, 25. 1. Par. 2, 7. w Dolinie Acor. Jos. 7, 24. y 15, 7. Isai. 65, 10. Os. 2, 15.

ACHITOPHEL. Dawidów sekretarz przystał do Absalona, 2. Król. 15, 12.—Daie radę niezbożną, 16, 21. Obiesił się, 17, 23.

ADAM. Stworzony od Boga, Gen. 1, 27. Łuk. 3, 38.—W raiu posadzony, z drzewa umieiętności ieść mu zakazano, Gen. 2. — Z namowy żony przestąpił przykazanie y z raiu wyrzucon, 3, 6. 23. Os. 6, 7.—Umarł, Gen. 5, 5. Rzym. 5, 14. I. Kor. 15, 22. — Pogrzebion na łysey górze Gen. 14, 15. Jan. 19, 17. — W nim wszyscy zgrzeszyli, Rzym. 5, 12.—W nimże wszyscy umieraią, Rzym. 5, 14. 1. Kor. 15, 22.—Wtóry y ostateczny Adam, Rzym. 5, 15. 18.—Imię to Adam co znaczy, Jos. 14, 15.

AEGYPT. Aegyptska niewola przepowiedziana, Gen. 15, 13.—Poczęła się, Exo. 1, 8. 13. Dzie. 7, 18.—Wyzwolenie obiecane, Gen. 15, 16. 48, 21. 50, 14. Exo. 3, 17. y 6, 6.—Wychodzą z Aegyptu, Exo. 12, y 13, y 14. Num. 33, 1. Deut. 16, 1. Os. 13, 4. Mich. 6, 4.—Chcą się upornie wrócić do Aegyptu, Exo. 14, 11. y 16, 3. y 17, 3. Num. 11, 5. y 14, 4. y 20, 3.—Przeciw Aegyptowi prorokuią, Isai. 19, 1. 11. 18. y 20, 3. Jer. 43, 20. y 44, 30. y 46. Eze. 29, y 30, y 31, y 32.—Wyprowadzenie z Aegyptu często przypomina iako naywyższe dobrodzieystwo, Exo. 20, 2. Lev. 22, 33. y 26, 13. Deut. 4, 37. y 5, 6. y 7, 8. y 8, 14. y 16, 6. Judith. 2, 1. 6, 8. 1. Król. 10, 18, 4. Król. 17, 7. Mich. 6, 4.—Aegyptskie plagi, Exo. 7, y 8, y 9, y 10. y 11.—Aegypt wzięty od króla Babylońskiego, 4. Król. 24, 7. Jere. 46, 2.—Aegyptianie walczą z Judą, 2. Par. 12, 2.—Do Aegyptu uciekł Chrystus przed Herodem, Matth. 2, 13.

AGABUS prorok. Przyszły głód przepowiada, Dzie. 11, 28.—Y poimanie Pawła ś. Dzie. 21, 10.

AGAG. Król Amalechitów poimany od Saula, 1. Król. 15, 8 —Zabity od Samuela, 1. Król. 15, 33.—Według proroctwa, Num. 24, 20.

AGAR. Sarzyna służebnica porodziła Ismaela, Gen. 16, 15.—Wypędzóna z synem, 21, 14. Gal. 4, 30.—Agarenczyki Rubenitowie porazili, 1. Par. 5, 19.

AGRIPPA. Król, Dzie. 25, 13.—Słucha Pawła, Dzie. 26, 2.—Mało nie został chrześcianinem, Dzie. 26, 28.

ACHIMELECH. Kapłan daie chleba pokładnego Dawidowi, 1. Król. 21, 6. y Miecz Goliathów, 21, 9.—Zabity, 22, 18. nazwany Ahias, 14, 3. Abiathar, Marc. 2, 26.

ALEXANDRIA. Alexandriyski kościół czemu pierwsze mieysce po Rzymskim otrzymał, list IV. 121.

ALPHAEUS. Ociec Jakóba Apostoła, Matth. 10, 3. Mar. 3, 18. Łuk. 6, 15. Dzie. 1, 13.

AMMON. Syn Lotów y córki iego, Gen. 19, 38. Ammonitom bronią wniśdz do kościoła, Deut. 23, 3. 2. Esdr. 13, 1.—Zwyciężeni od Izraela, Sędz. 11, 32, 1. Król. 11, 11. 2. Król. 8. 12. y 10. y 12. Przeciw Ammonitom prorokuią, Psal. 82, 8. Jer. 49, 1. Ezech. 21, 20. y 25, 2. Amos. 1, 13.

ANANIAS. Ananiasz y Zaphira nagłą śmiercią skarani, Dzie. 5, 5. 10.— Przez złamanie szlubu y świętokradztwo, Dzie. 5, 2.

ANATHEMA. Co znaczy, Num. 21, 3. Jos. 7, 2.

ANYOŁ. Anyołowie są słudzy Boży, Psal. 102, 20, Dan. 10, 13. y 14, 15. Żyd. 1, 7. 14. Obia. 1, 20. y 7, 11.—Natura ich, Sędz. 13, 18. Psal. 103, 4.—Mowa, Zach. 1, 9. Modlitwa, Zach. 1, 12.—Pokarm, Tob. 12, 20.—Zawsze widzą oblicze Boże, Matth. 18, 10.—Widzenie Anielskie, Dan. 8, 15.— Ukazał się Jozephowi, Matth. 1, 20. y 2, 13. 19.—Zachariaszowi, Łuk. 1, 11.—Mariiey Pannie, Łuk. 1, 26.— Pasterzom, Łuk. 2, 9.—Niewiastom u grobu, Mat. 28, 5.—Magdalenie, Jan 20, 12.—Wywiódł Apostoły z ciemnice, Dzie. 5, 19.—Mówił do Philippa, Dzie. 8, 26.—Y do Korneliusza, Dzie. 10, 3. Wywiódł Piotra z ciemnice, Dzie. 12, 7.—Mówił do Pawła, Dzie. 27, 23.—Janowi od Boga przyniósł obiawienie, Obiaw. 1, 1.—Z Moyżeszem mawiali, Dzie. 7, 30.—Przez ręce ich zakon podany, Dzie. 7, 38. 53. Gal. 3, 19. Żyd. 2, 2.— Aniołowie kłaniaią się Panu Chrystusowi, Żyd, 1, 6.—Który ie stworzył, Kol. 1, 16.—Y służą mu, Mat. 4, 11. y 26, 53. y 28, 2. Mar. 1, 13. Łuk. 22, 43. Jan 1, 51.—Y są mu poddani, 1, Piotr. 3, 22.—Z nimi przydzie na sąd, Mat. 16, 27. y 25, 31. Mar. 8, 38. Łuk. 9, 26. 2. Thes. 1, 7.—Y zgromadzą ludzie na sąd, Mat. 13, 49. Mar. 13. 49.—Anyołowie służą y ludziom, Żyd. 1, 14.—Bo każdy człowiek ma anyoła stróża, Mar. 18, 10. Dzie. 12, 15. Psal. 33, 8. y 54, 19. y 90. 11.— Anyołowie cieszą, Tob. 12, 17. Mat. 28, 5. Mar. 16, 6. Łuk. 2, 10.— Upominaią, Gen. 19, 15. Exo. 23, 20. Tob. 12, 6.—Odwodzą od grzechu, Num. 22, 32.— Straszą niezbożne, Mat. 28, 4.—Raduią się z pokuty ludzi, Łuk. 15, 10.—Modlitwy ludzkie Bogu ofiaruią, Tob. 12. Dzie. 10, 3. Obiaw. 8, 3. 4.—Dusze dobrych zanoszą do nieba, Łuk. 6, 22.—A złe po sądzie ostatecznym wrzucą do piekła, Mat. 13, 50.—Niewiedzą o czasie dnia sądnego, Mat. 24, 36. Mar. 13, 32.— Anyołom pokłon przystoyny, Jos. 5, 15,—Przecz y iako niechcą od ludzi bydź chwaleni, Obiaw. 9 10.—Nabożeństwo Anyołów iakie zakazane, Kol. 2, 18.—Anyołów upad. Job. 4, 18. y 15, 15. Isa. 14, 9. Ezech. 28, 17. Jan. 8, 44. 2. Piot. 2, 4. Sędz. 6. Obiaw. 12, 8.—Dziewięć chorów anyelskich, Ephes. 1, 21.—Anyołów świętych wzywać zwyczay, Job. 5, 1. Gen. 48, 16.—Saduceuszowie niewierzyli żeby był który anyoł albo duch, Dzie. 23, 8.—Anyołowie źli są czartowie, 2. Kor. 12, 7. Mat. 25, 41.—Którzy się w anyoły światłości przemieniaią, 2. Kor. 11, 14.—Chrystusa kusili, Mat. 4, 3.—Y Pawła ś. 2. Kor. 7.—Y inne wierne kuszą, 1. Kor. 7, 5. 1. Tes. 3, 5. Obiaw. 23, 10.—Ogień piekielny im zgotowany, Mat. 25, 41. 2. Piot. 2, 4. Jud. 6. Patrz Dyabeł.

ANNA. Prorokini potępia Ewanieliki dzisieysze, Łuk. 2, 36.

ANNAS. Naywyższy kapłan, Łuk. 3, 2. Jan. 18, 13. Dzie. 4, 6.

ANTYCHRIST. Róg maluczki u Daniela, Dan. 7, 3.—Ostatni król po wszytkich, Tamże.—Nie przydzie aż królestwo Rzymskie ustanie, Dan. 7, 3. 2. Tes. 2.—Antychristów początek podły, Dan. 11, 21.— Żadnego Boga nie będzie chwalił, Dan. 11, 37.—Maozym Antychristów co znaczy, Dan. 11, 38.— Antychrist iako zbogacił heretyki, Dan. 11, 34.—Będzie iedna osoba abo iedenczłowiek, 2. Tes. 2, 3. Obiaw. 13, 1. 5.— Wyniesie się nad wszelakiego Boga, y będzie siedział w kościele Jerozolimskim iako Bóg, 2. Tes. 2, 4.—Ieden iest przednieyszy, ale mnieyszych wiele, 1. Jan. 2, 18. 22. y 4, 3. 2. Jan. 1, 7.— Ma panować półczwarta lata, Dan. 7, 25. Mat. 24, 22. Mar. 13, 20. Obiaw. 11, 2. 3. y 13, 5. y 12, 6.—Przed samym dniem sądnym, Mat. 24, 29.—Przydzie w imię swoie, a Żydzi go przyimą za Messyasza, Jan. 5, 43.—Imię iego, Obiaw. 13, 18.— Piątno abo cecha iego, Obiaw. 13, 16.—Stolica iego będzie w Jeruzalem, Obiaw. 11, 8.—Cuda iego iakie będą, Mat. 24. 24. 2. Tes. 2, 9.—Królowie iego przednieyszy, Ezech. 38, 2.—Obraz iego, Obiaw. 13, 15.— Jest brzydliwością spustoszenia, Mat. 24, 15.—Rzym będzie miał w nienawiści y spustoszy go, Obiaw. 17, 6.— Antychristem żaden Papież nie był, Patrz Papież.

ANTYOCHIA. Miasto gdzie naprzód wierne nazwano chrześciiany, Dzie. 11, 26.

APOLLO. Wymówny y uczony chrześcianin, Dzie. 18, 24. 1. Korint. 1, 12. y 3, 4. y 16, 12.

APOSTÓŁ. Wielki iest Chrystus, Żyd. 3, 1.—Apostół co znaczy, Mat. 8, 2. Łuk. 6, 13.—Apostołów wezwanie, Mat. 4, 19.—Wybranie z uczniów, Mar. 3, 1. 3. Łuk. 6, 13.—Urząd, Łuk. 9, 2.—Moc, Mar. 3, 15. Łuk. 9, 1.—Opowiadanie słowa Bożego, Mar. 16, 20. 1. Jo. 1, 1.—Opuścili wszystko, Mat. 19, 27. Mar. 10, 28. Łuk. 18, 28.—Wadzili się o przełożeństwo, Mat. 18, 1. y 20, 24. Mar. 9, 33. Łuk. 9, 46. y 22, 24.—Póki niedoskonali byli, Mat. 20, 24.—Odmiana ich po przyięciu Ducha Świętego, Dzie. 4, 11.— Jedni żon nie mieli, a drudzy miawszy opuścili, Mat. 8, 14, 1. Kor. 4, 5.—Ubóstwo ślubili, Mat. 19, 27.—Będą sądzić Żydy, Mat. 19, 28.—Posłani na wszystek świat na kazanie, Mat. 28, 19. Mar. 16, 15. Łuk. 24, 46. Jan. 15, 16. 27. y 20, 21, Dzie. 1, 8. y 10, 42.—Ubóstwo ich, Dzie. 3, 6.—Stateczność, Dzie. 4, 8. y 5, 29.— Cuda, Dzie. 5, 12.—Dekreta, Dzie. 15, 28.—Uczyli nie samey wiary, ale pokuty y dobrych uczynków, Dzie. 20, 21. y 24, 25, y 26, 20.—Przecz samych 12 Apostołów miał na wieczerzy, Mat. 26, 20.— Tamże ie kapłany uczynił, daiąc im moc poświącania y ofiarowania ciała y krwie swoiey. Tamże.—Apostołowie święcili y stanowili kapłany po kościelech, Dzie. 14, 22.—Ustawy Apostolskie, 1, Kor. 7, 12.—Apostołowie są fundamentem kościoła, Efez. 2, 20. Obia. 21, 14.—Ewanielią pisali raczey na sercach, niżeli na księgach, 2. Kor. 3, 3.— Nie wszyscy równi, 2. Kor. 12, 11.—Miewali y księgi, 2. Tym. 4, 43.

ARCHELAUS. Król miasto Heroda oyca swego, Mat. 2, 22.

ARISTARCHUS. Więzień z Pawłem, Kol, 4, 10.

ARTAXERXES. Król Perski zabrania budować kościoła, 1. Esd. 4, 21, Potym dopuszcza, 1. Esd. 7.

ASSUERUS. Król perski wielki bankiet zgotował, Est. 1, 3. wziął Ester za żonę, Est. 2, 9. 17.—Zostawił Dariusza syna królem, Dan. 9, 1.

ASSUR. Syn Sema syna Noego postanowił królestwo Assyriyskie, Gen. 10, 22. 1. Par. 1, 17.—Assyriyskie woysko anyoł poraził, 4, Król. 19, 37. 2, Par. 32, 21. Isai. 37, 36, Eccl. 48, 24. 1. Mat. 7, 41.

ATHALIA. Córka Amos króla Izraelskiego, 4. Król. 8, 26. wygubiła potomstwo królewskie, 4. Król. 11, 1. króluje sześć lat, 2, Par. 22, 12.—Zabita, 4. Król: 11, 16. 20.

ATHENY. Miasto Greckie gdzie też nauczał Paweł, Dzie. 17, 16.

AZYA. Do któréj Pan pierwéj nie dał iśdź Pawłowi, Dzie. 16, 6. wszakże tam potym uczył, Dzie. 19, 20.

B.

BAAL. Jest bałwan Samaritanów, 3. Król. 16, 31,—Ołtarz Baalów wywrócony, Sędz. 6, 25, 30.—Baalowi Ministrowie pobici, 3. Król. 18, 40. 4. Król. 10, 25. y 23, 5.—Baal co znaczy, Sędz. 9, 4. Rzym. 11, 4.

BABILONIA. Miasto wielkie królestwo Antychristowe, Obia. 14, 8. y 16, 19. y 17, 6. y 18, 19.—Matka wszeteczeństwa. Obia. 17, 6.—Upadek iey prędki, Obia. 14, 8. y 18, 2. 21.

BABILONSKA niewola. Przepowiedziana, Lev. 26, 31. Deut. 4, 26. y 28, 36. 4. Król. 20, 17. Isa. 5, 13. 19. Jer. 13, 19. 24. y 16, 9. y 20, 4. 6. Ezech. 7, y 12. y 22, 5. Mich. 3, 12. y 4. 10.— Początek niewoléy, 4. Król. 34. y 35 2. Par. 36.—Wybawienie y koniec niewoléy, 1. Esd. 1, y 2.— Przyczyna niewoléy, 4. Król. 17, 7. 13, 18.—Przeciw Babilonowi, Psal. 136, 8. Isai. 13. y 14, 2. 4. y 21, 2. 9. y 47. Jer. 25, 12. y 50. y 51. Baruch. 4. 27. Obia. 14, 8. y 16, 19. y 17, y 18.

BALAAM. Przenaięty aby złorzeczył Izraelitóm, Num. 22. y 23.—Uczy go Pan co ma mówić, Num. 23, 5. 26.—Nauka iego fałszywa, 2. Piotr. 2, 15. Jud. wiersz 11. Obia. 2, 14 — Zgorszenie iakie wpuszczał między Żydy, Obiaw. 2, 14.

BAŁWAN. Bałwanem co pismo zowie, Mądr. 14, 12.—Bałwany różne od obrazów, Exo. 20, 4. Est 14, 11.—Bałwan iest obraz Boga fałszywego przetóż nic nie iest, 1. Kor. 8, 4. y 10, 19.—Prorocy nic przeciw obrazom nie mówią, tylko przeciw bałwanom, Baruch 6, 3.—Bałwochwalstwo zowie cudzołoztwem, Os. 1, 2 — Bałwanów początek y przyczyna, Mąd. 14, 15.—Bałwochwalstwo zakazane, Exo. 20. 4. Dzie. 21, 25. 1. Kor. 10, 7. 1. Jan. 5, 21.—Y używanie pokarmów bałwanóm ofiarowanych, Dzie. 15, 29. y 21, 25.—Przeciw sumnieniu y zgorszeniu inszych, 1. Kor. 8, 7. 9. Obia. 2, 20.

BALTHAZAR. Król widzi rękę piszącą na ścienie, Dan. 5, 5.—Zabity, y królestwo otrzymał Dariusz, Dan. 5, 30. y 6, 1.

BARNABASZ. Zapłatę roléy kładzie przed nogi Apostolskie, Dzie. 4, 37.—Przywiódł Pawła do Apostołów, Dzie. 9, 27 —Posłan do Antyochiéy, Dzie. 11, 22.

BASNI. Do których się niewierni obracają, 2 Tym. 4, 4.—A wierni się ich wystrzegać maią, 1. Tym. 4, 7. 2. Piotr. 1, 16. 1. Tym 1, 4.—A zwłaszcza Żydowskich, Tit. 1, 14.

BESTIIE. Cztéry u Daniela znamionuią cztérech królestw sukcessyą, Dan. 7, 3.—Bestiie dwie co znamionuią, Obiaw. 13, 1.—Z bestiiami niemamy się okrutnie obchodzić, Gen. 33, 13. Exod. 23, 12. Num. 22. 23. Deut. 5, 14. y 22, 10. Przyp. 12, 10. Eccl. 7, 14.—Bestialstwa karanie, Lev. 20, 15.

BIADA. Komu y za czym przychodzi, Num. 22, 29. Eccl. 4, 10. y 10, 16. Isa. 1, 4. y 3, 9. y 5, 8. y 6, 5. y 10, 1. Jer. 4, 31. Ezech. 6, 11. Ose. 7. 13. Joel 1, 15. Mat. 11, 21. y 18, 7. y 23, 13. y 26, 24.

BIAŁEGŁOWY. Służyły Panu Chrystusowi y sługom iego, Łuk. 8, 3. 1. Kor. 9, 5. Patrz niewiasta.

BEZŻEŃSTWO. W pismie ś. zalecone, Gen. 18. Patrz czystość.—Bezżeństwo kapłańs. Łuk. 1, 23. Patrz kapł.

BISKUP. Obieranie Biskupa dobrego, Isa. 22, 20. Mat. 20, 23,—Złego karanie, Isa. 22, 19.—Urząd Biskupi iest rządzić Kościoł Boży, Dzie. 20, 28.—Y dobrze rozbierać słowo prawdy, 2. Tym. 2, 15.—Niedostatki naprawować y stanowić kapłany po mieściech, Tit. 1, 5.—Y paść trzodę Bożą im poleconą, 1. Piot. 5, 2. Jan. 10, 4 —Biskupi nastąpili na mieysce Apostołów, Łuk. 10, 1.—Są od kapłanów różni, Dzie. 14, 22.— Wizytacye ich, Dzie. 15, 36.—Y błogosławieństwo, Mat. 19, 15.—Są pośrednikami, 2. Kor. 5, 20.—Są gwiazdy kościelne, Obia. 1, 20 —Trzyma ie Pan Chrystus w ręce swoiéy, Obia. 2, 1.—Chocia źli maią assystencią Ducha Św. Jan. 11, 51.—Dopuszczaiący heretykom zwodzić będą karani, Obia. 2, 20.— Biskup niema bydź dwoiożenia, 1. Timot. 3, 2.

BIERZMOWANIE. Jest iednym Sakramentem, Jan. 7, 30. Dzié. 8, 17. Żyd. 6, 2.—Duch Ś. na nim dawan bywa na umocnienie wiernych, Dzie. 8, 17.—Paweł dawał ten Sakrament. Dzie. 19, 6.

BLIZNI. Bliźni nasz kto iest, Łuk. 10, 29. 36.—Staranie o nim rozkazane, Eccl. 17, 12.—Nie obrażać go Lev. 19. 13. y 25, 13. Deut 19, 14. Tob. 4, 16. Prov. 2, 29. y 14, 21. Eccl. 19, 20. y 6, 1. 1. Tes. 4, 6.— Nie mamy go nienawidzieć, Levit. 19, 17.—Nie gardzić nim, Mal. 2, 10. Eccl. 7, 12. y 8, 6. y 11, 2. Mat. 8, 10. Rzym. 14, 3.—Nie posądzać go, Łuk. 6, 37. Rzym. 14, 4. Jan. 4, 11.—Wspomagać go, Dèut. 3, 18. y 22, 1. Przy. 24, 11. Eccl. 4, 9. y 29, 13. y 41. 26. Rzym. 14, 2. Gal. 6, 1. 1. Jan. 3, 16. Jud. 22.— Znosić go, Rzym. 15, 1.—Strzedz się go, Eccl. 9, 21. Jer. 9, 4. Mich. 7, 5.—Cieszyć go, Eccles. 7, 38. y bronić, Exo. 2, 11.—Czynić mu dobrze, Przyp. 2, 27.—Kto obraża bliźniego biada mu, Abac. 2, 5.— Nawrócić go, Jak. 5, 19.—Jako się z nim obchodzić, Mat. 7. 12. Rzym. 15, 7.—Z bliźnim prawdę mówić, Ephes 4, 25.—Miłować go. Patrz miłość bliźniego.

BŁOGOSŁAWIEŃSTWO. Chrystusowe skuteczne natury odmienia, Mar. 8, 7.—Błogosławieństwo Biskupie. Patrz Biskup.—Ośmioro błogosławieństw, Mat. 5, 3.—Błogosławieństwa którym człowiek człowiekowi błogosławi sposób, Gen. 48, 15. Num. 6, 23. 3. Król. 8, 55.— Błogosławieństwo stworzenia wszelakiego. Patrz święcenie.—Błogosławieństwa tym którzy chowaią przykazania Boże, Exod. 23, 25. Deut. 8, 7. y 11, 27. y 28, 2,

BLUZNIERSTWO. Grzech ciężki, Mat. 12, 31, y 15, 19. Judae 10.—Karanie bluźnierstwa, Levit. 24, 13. 4. Król. 19, 35. 2. Mach. 9, 28.

BÓG IEST. To świadczą stworzenia, Isai. 40, 26. Mądr. 13, 1. 5. Rzym. 1, 20.—Z natury swéy to człowiek znać może, Psal. 93, 8. Job. 35, 10 y 36, 25.—Kto tego przy, szalony, iest, Psal. 13, 1.

BOŻE IMIĘ. Imię Boże, Jam, iest, którym iest, Exod. 3, 14.—Ztąd imię Żydowskie יהוה, Istny, Gen. 2, 4. Exod. 3, 14, Psal. 22, 19.—To imię Boże, imieniem Adonay pismo wyraża, które teraz heretycy Jehową zowią, Gen. 2, 4. Psal. 70, 4. Exod. 6, 3.—Imię to swoie kiedy Bóg oznaymił, Exod. 6, 3.— To imię w Greckim przekładaią *κυριος* a po polsku Pan, Gen. 2, 4. Exo. 6, 3.—Tym imieniem pismo nikogo nie zowie tylko Boga z istności. Jer. 33, 6.

BOŻA NATURA. Bóg duchem iest, Jan. 4, 24.—Bóg światłością iest, 1. Jan. 1, 5.

BÓG IEDEN IEST. Bóg w istności ieden, Deut. 4, 35. y 6, 4. y 7, 9. y 10, 17. y 32, 39. Mądr. 12, 13. Isai. 37, 16. y 43, 10. y 44, 6. 24. y 45, y 46, 9. Marc. 12, 29. Jan. 17, 3. 1. Kor. 8, 6. y 12, 6. Gal. 3, 20. Eph. 4, 6. 1. Tim. 2, 5.

JEDNEGO TYLKO BOGA CHWALIĆ MAMY. Iż tak Bóg sam rozkazał Deut. 6, 13. y 10, 20. Mat. 4, 7. Łuk. 4, 12.—Bóg nie dał nikomu swoiey chwały, Isai. 42 y 48, 11. — Bóg zakazał inszego boga oprócz stworzyciela chwalić, Jer. 10, 11.—Bóg inszego Boga oprócz siebie nie obiecował, y owszem zakazował, Isai. 45, 5. y 46, 9.—Ani Boga ani zbawiciela nie kazał znać inszego oprócz siebie iednego, Ose. 13, 4. — Chrystusa chwalimy iż iednym Bogiem iest, Deut. 6, 4.—Prorocy inszego Boga oprócz iednego stworzyciela nieznali, ani o nim prorokowali, Jer. 10, 11. — A tak bezbożnie nowochrzczeńcy czynią, którzy dwu Bogów wprowadzaią, Jer. 10, 11.

W BOGU JEDNYM, JEST WIĘCEY OSÓB NIŻ JEDNA. Iż Bóg na kilku mieyscach mówi o sobie iako o wielu, Gen. 1, 26. y 3, 22. y 11, 7. Isa. 6, 8.—Że też w Bóstwie iest różność person Boskich, pisze Przyp. 30, 4.

TYCH PERSON W BÓSTWIE JEST TRZY. Dla tego się Bóg Abrahamowi ukazał w trzech osobach mężkich, Gen. 18, 1. 2.—Izaiasz też widział iednego Boga we trzech osobach siedzącego, Isai. 6. — Toż widział tenże prorok, Isai. 48, 16.—Te persony są okazane y figurowane przy chrzcie Chrystusowym, Mat. 3, 16. Mar. 1, 10, 16.—Y na przemienieniu iego, Mat. 17, 5.

TRZY BOZKIE PERSONY MIANOWANE. W imię Oyca, y Syna, y Ducha Świętego, Mat. 28, 19. — Także wspomina Chrystus, Jan. 14, 10. 16. y 15, 26. — Paweł Ś. Rzym. 8, 11. y 11, 36. 2. Kor. 13, 13. Eph. 2, 18. Gal. 4, 6. — Trzey są w niebie, Ojciec, Syn, i Duch Ś. 1. Jan. 5, 7. — Sam Ojciec z Synem y z Duchem Ś. iest Bóg prawdziwy, Jan. 17, 3. — Sam Bóg iest Tróyca Ś. 1. Tim. 1, 17. — Jedność person w Bóstwie, 1. Kor. 2, 12. Obiaw. 4, 8. Isai. 6.

BÓG W ANYOŁACH. Jako był y mówił, Gen. 18. 2. Exo. 32.

BÓG SAM PRZEDWIECZNY JEST MESSYASZEM ALBO CHRYSTUSEM NASZYM. Patrz, Chrystusem Bóg Izraelski.—Iż sam Bóg osobą swoią miał przyśdź na świat y zbawić nas, Isai. 35, 4. y 52, 6.—Sam Bóg Pan zastępów posłany na świat. Zach. 29. Isai. 48, 16.—Bóg Izraelski miał bydź widziany na ziemi y mieszkać między ludźmi, Baru. 3, 36.—Że Bóg przyiął naturę naszę, y stał się dla nas człowiekiem, Jan. 1, 1. 2, 14.—Że będąc w postaci Bożéy, wziął postać sługi, Phil. 2, 6.—Bóg sam Izraelski w naturze naszey miał dla nas ucierpieć y umrzeć, Zach. 12, 10. — Bóg krwią swoią własną nas dostał, Dzie. 20, 28. — Sam Bóg za nas duszę swą położył, 1. Jan. 3, 16.—Pan chwały iest ukrzyżowan, 1. Kor. 2, 8. Psal. 9, 5. 10.

BÓG WŁAŚNIE RODZI. Bo od wieku rodzi mądrość y słowo swoie, który iest Syn iego, Przyp. 8, 22. Jan. 1, 1.—Że z istności swéy rodzi, Psal. 109, 3.—Y iest oycem y syna ma, Przyp. 30, 4. Jan. 17, 6.

BOGAMI LUDZIE NAZWANI. Względem urzędu albo mocy którą od Boga maią nie względem natury albo chwały.—Tak Moyżesza Bogiem zowie, Exod. 7, 1.—Y sędzie, Exod. 22, 6.

BOGA WIDZIEĆ. Żaden w tym śmiertelnym żywocie widzieć nię może, Exod. 33, 20. Jan. 1, 18, y 6, 46. 1. Timot. 6, 16, 1. Jan. 4, 12.—Boży tył iako widział Moyżesz, Exod. 33, 23. — Widział Boga w zwierzchnich figurach, Jakob Gen. 32, 30. Izaiasz Rozdz. 6.— Widzimy też Boga wiarą, 1. Kor. 13, 12. — Widziany też Bóg w człowieczeństwie, Jan 4, 9. 8. Bar. 3, 36.—Widzą Boga w istności Anyołowie, Mat. 18, 10.—Widzą go y święci, Mat. 5, 8. 1. Jan. 3, 2. 1. Kor. 13, 14.

BÓG JEST WSZECHMOGĄCY. Y nic mu nie iest niepodobno, Gen. 17, 1. y 18, 14. y 35, 11. y 43, 14. 48, 3. Num. 11, 23. Mądr. 17, 22. Job. 42, 2. Isai. 40, 10. y 46, 9, y 50, 2. Jere. 32, 17. Mat. 19, 26. Mar. 10, 27. Łuk. 1, 37. Ephe. 3, 20. Obiaw. 16, 7.

BÓG WSZYTKO RZĄDZI. Y sprawuie według woléy swéy, Gen. 45, 5. y 50, 19. Deut. 8, 18. Mądr. 12, 13. Tob. 7, 12, Job. 9, 5. y 12, 13. Psal. 102, 19, y 113, 3. Przyp. 10, 22. y 16, 4, 9. Isai. 26, 16. Jer. 10, 23. Mat. 6, 33. y 11, 26. y 20, 14. Łuk. 12, 31. Jan. 5, 17. Rzym. 9, 15.

WIECZNY JEST. Początku ani końca nie maiący, ale on sam iest początkiem y końcem, Gen. 21, 33. Exo. 15, 18. Job. 36, 26. Isai. 41, 4. Rzym. 16, 26. Żyd. 1, 8. Obiaw. 8. 17, y 21, 6.

WIE SŁYSZY. Y widzi wszytko, Exo. 3, 19. Num. 12, 2. Deut. 31, 21. 1. Krol. 2, 3. Job. 14, 6, y 22, 11. Psal. 7, 10. y 32, 13. Przyp. 5, 21. y 15, 3. Isai. 29, 15. y 40, 27. Jere. 1, 5. y 7, 11. Mat. 6, 4, y 21, 2. Mar. 2, 8. y 14, 13. Łuk. 22, 10. Jan. 1, 47. y 2, 24. y 16, 30, y 21, 17. Dzie. 15, 8. Rzym. 8, 27, Ephe. 4, 13. 1. Tes. 2, 41.

BÓG Y BOSKIE RZECZY. Nie mogą bydź rozumem ludzkim ogarnione, Exo. 33, 20. 3. Król. 3, 5. Job. 32, 8. Psal. 93, 10. Isai. 22, 22. Mat. 11, 25. y 13, 11. Łuk. 24, 45. Jan. 1, 10. y 3, 3. y 6, 44. Dzie. 16, 14. Rzym. 11, 33. 1. Kor. 8, 9. Gal. 1, 1. 12. Obiaw. 3, 7.

JEST NIE ZMIERZONY. Y nie ogarniony, 3. Król. 8, 27. 2. Par. 2, 6. Job. 11, 8. Psal. 138, 7. Isai. 6, 3. y 66, 1. Jerem. 23, 24. Mądr. 1, 7. Mat. 5, 35. Dzie. 7, 48. y 17, 24.

WYMALOWAĆ BOGA. Jako możemy, Dan. 7, 9. Dzie, 17, 29. — Bóstwa żaden obraz wyrazić nie może, Izai. 40, 18, Dzie. 17, 29.—Patrz obraz.

BOŻY DÓM. Boga żadne mieysce nie ogarnie, 3. Król. 8.— Dóm Boży co iest, Gen. 28, 17. — Jako Bóg mieszka w kościelech, Dzie. 7, 48. y 17, 24.— Dóm modlitwy iest dóm Boży, Isai. 56, 7. Mat. 21, 13. Mar. 11, 17. Łuk. 19, 46.

BOGÓW WIELE. Fałszywych, Dzie. 14, 11. 12, 13. y 19, 26. 27. Rzym. 1, 23, 1, Kor. 8, 5, y 10, 20. Gal. 4, 8.

BÓG ŚWIATA. Tego szatan, 2. Kor. 4. 4. Patrz Dyabeł.—Bóg brzuch, Phil. 3, 19.

BOGACI. Jako się maią przeciw ubogim zachować, Lev, 25, 35. Deut. 15, 7. Job. 31. 16. Psal. 61, 11. Przyp. 14, 31. y 17, 5. y 19, 17. Eccl. 4, 4. y 7, 35. Isai. 23, 18. Mat. 6, 19, y 19, 21. Łuk. 14, 13. y 16. y 18, 22. Dzie. 2, 45. y 4. 24. 1. Tim. 6. Patrz iałmużna.

PRZECIW BOGACZÓM. Niepobożnym, 1. Król. 25, 2. Job. 20, 19. y 27. Przyp. 23, 4, y 28, 8, 20. Eccl. 6, 1. Isai. 5, 8. y 32, 9. Jerem. 15, 13. Amos. 6, 1. y 8, 4. Łuk. 6, 24. y 16, 19. 24. Jak. 5, 1. Patrz łakomstwo.

BOGACTWA CIELESNE. Tu zostaną, Job. 27, 19. Przyp. 11, 14.— Przeszkadzaią doskonałości, Matth. 19, 21. Mar. 10. 21.—Y słowu Bożemu, Łuk. 8, 14.— Nienawiść czynią, Gen. 26, 7. — Bracią wadzą, Gen. 36, 7.—Złośliwe są, Eccl. 40, 22.— Niebezpieczne, Matth. 6, 24, — Marność ich, Eccl. 2, 4. — Bóg ie daie, Przyp. 10, 22.—Nie dufać w nich, 1. Timoth. 6, 16. Psal. 61, 11.

BOGACWA DUCHOWNE. Łaski Bożéy, Ephes. 1, 7, y 2, 7, y 3, 8.— Y dziedzictwa świętym zgotowanego, Ephes. 1, 18, y 3, 16.

BOJAŹŃ. Boga się bać, y przed oczyma go mieć mamy, Gen. 22, 12, y 31, 49. Exo. 1, 17, y 20, 20. Deut. 4, 9, y 6, 2, 13, y 10, 12, 20. Jos. 24, 14. Job. 1, 8, y 28, 28. Psal. 26, 1, y 32. 8, y 38, 8. y 110, 1. Przyp. 1, 7, y 3, 7, y 9. 10. Ecc. 1, 12, y 2, 7, 12, 18. Isai. 8, 5, y 41, 10. Jer. 10, 7, y 32, 19. Matth.

10, 28. Łuk. 12, 5, 1. Piot. 2, 17, y 3, 15. Obiaw. 14. 7.—Boiaźni Bożéy pożytek y zalecenie, Gen. 20, 9, Psalm. 111, 2, y 102, 17. y 124, 1. Przyp. 10, 27. y 14, 27. y 19, 23.— Przywileie boiących się Boga pięciorakie, Psal. 24, 12.— Boiaźni Bożéy przykłady, Exo. 1, 17. y 14, 31. 3. Król. 18, 3, 2. Par. 19. 7. Tob. 1. y 2. 9. y 3. 18. Judith. 8, 8. Job. 31, 23. Jon. 1, 16. Przyp. 31, 30. 2. Mach. 6, 30. Łuk. 2, 25. Dzie. 8, 2. y 9, 31. y 10. 2, 35. — Boiaźnią męki y nadzieią zapłaty maią być ludzie odwodzeni od złego, a przyprowadzeni do dobrego, Gen. 35, 4. Exod. 23, 27. Levit. 26, 36. Deuter. 2, 24. y 11, 25. Jos. 2, 9. y 10, 10. 1. Król. 7, 10. Psal. 9. 20. Jer. 49, 37. Matth. 3, 24. — Boiaźń y troskanie nie iest przeciwne wierze y nadziei, Psal. 2, 11. Eccl. 9, 1. 2. Eccl. 5, 5. Rzym. 11, 20, 1. Kor. 9, 27. y 10. 12. Phil. 2, 12, y 3, 11. Żyd. 3, 14. y 4. 1. 1. Piot. 3, 17. — Boią się dobrych y źli, y maią ie w uczciwości, Gen. 20, 8. Exod. 14, 25. 1. Król. 18, 12. 4. Król. 1. 14. 1. Mach. 3, 25. y 12. 28. Mar. 6, 20. Dzie. 5, 13. y 16. 29.

BRACIA. Chrystusowi według ciała, Mat. 12, 46. y 14. 55. Mar. 3, 31. y 6. 3. Łuk. 8, 20. Jan. 2, 12 y 7. 3, 5, 10.— Według ducha, Matt. 12, 49. y 25, 40. y 28, 10. Marc. 3, 34. Łuk. 8, 21. Jan. 20, 17. Żyd. 2, 12.— Bracia sobie są wszyscy Chrześcianie. Mat. 23, 8. Jan. 21, 23. Dzie. 1, 16. Czego pełno w liściech Apostolskich. — Bratem też Pismo ś. zowie człowieka tegoż narodu, Dzie. 7. 23. — Brata grzeszącego iako pozyskawać, Mat. 18, 15. Łuk. 17, 3.—Bratu kaiącemu się odpuszczać, Matth. 18, 21. Łuk. 17, 3.

BRAKOWAĆ PERSONAMI. Nie godzi się, ani Bóg brakuie, Levit. 19, 15. Deut. 1, 17. y 10, 17, 1. Król. 16, 7. Mądr. 6, 8. Job. 34, 19, Przyp. 18, 5. y 24. 23. Eccl. 35, 15. Isai. 11, 3. Mal. 2, 9. Mat. 22, 16. Mar. 12, 14. Łuk. 20, 21. Dzie. 10, 34. Rzym. 2, 11. Gal. 2, 6. Ephes. 6, 9. Col. 3, 25. 1. Piotr. 1, 17. Jak. 2, 1, 9.— Brakowanie pokarmów. Patrz pokarmy.

BRZEMIĘ. Chrystusowe lekkie, Mar. 11, 30.—Ciężkie Pharyzeuszowie kładli na ludzie. Matth. 23, 4.— Każdy brzemię swe poniesie, Gal. 6, 5.— Jedni drugich brzemiona nosić mamy, Gal. 6, 2. Rzym. 15, 1.

BUDOWANIE. Wierni są budowaniem Bożym, 1. Kor. 3. 9. — Y domem duchownym, 1. Piot. 2, 5. — Wybudowanie na fundamencie prorockim y apostolskim, Ephes. 2, 21. — Y na opoce Pietrze, Matth. 16, 18.—Gruntowne budowanie, Łuk. 6, 48.— Budowanie kościołów, szkół, szpitalów. Łuk. 7. 5. — Buduie dom komu Pan Bóg, kiedy rozmnaża iego familią, Exod. 1, 22, 2. Król. 7, 11.

BUDNY. Śmiałość jego y świętokradztwo w pisma fałszowaniu, Matth. 1, 23. Rzym. 9, 5. — Niesłusznie gani tłumacza Łacińskiego, Jan 12, 35. — Pismo miesza, Dzie. 1, 1. Świętokradztwo iego, 1. Kor. 10, 9.

C.

CAŁOWANIE. Święte było u wiernych znakiem pokoiu y miłości, Łuk. 15, 20. Dzie. 20, 37. Rzym. 16, 16. 1. Kor. 16, 20, 2. Kor. 13, 12. 1. Thes. 5, 26. 1. Piotr. 5, 14. Gen. 29, 13. y 45. 14. y 48. 10. y 48. 34. Exod. 4, 27. — Całuie niewiasta nogi Chrystusowe, Łuk. 7. 38. — Całowanie nóg Chrystusowych y Papieskich, Dzie. 4, 37. Isai. 49, 23.—Całuiąc Judasz Chrystusa wydaie, Matt. 26, 49. Mar. 14, 44. Łuk. 22, 47.

CELNICY. Co zacz byli, Matth. 9, 10.—Radzili się Jana, Łuk. 3, 12.—Do Jezusa się zgromadzali, Matt. 9, 10. Łuk. 5, 29. — Z nich Mattheusz wezwany na apostolstwo, Matth. 9, 9.— Y Zacheusz na wiarę, Łuk. 19, 2. — Ci uprzedzili Pharizeusze do królestwa Bożego, Matth. 21, 31. Łuk. 7, 29. — Y nad Pharizeusze usprawiedliwieni. Łuk. 18, 14.— Kościołowi nieposłuszni maią być iako niezbożni celnicy, Matth. 18, 17.

CEPHAS, *Patrz* PIOTR. CEREMONIE. Abo zwierzchnie obrzędy kościelne, zawżdy były.—Noe ofiarował na ołtarzu, Gen. 8, 20.—Melchisedech ofiarował chléb y wino, Gen. 14, 18.—Abraham bydlęta ofiaruie. Gen. 15, 9. — Obrzezanie Bóg na znak przymierza ustawił, Gen. 17, 10. — Abrahama Bóg chwali dla Ceremoniy zachowanych, Gen. 26, 5.— Jakób poświęcił kamień na znak Domu Bożego, Gen. 28, 11.— Jakób ołtarz postawił, Gen. 33, 20 — Baranek wielkanocny. Exod. 12. — Mojżeszowi rozkazuie uczyć ceremoniy, Exod. 18, 20. — Każe się ludowi gotować przez dwa dni do słuchania zakonu, Exod. 19.—Inszych ceremoniy siła, Lev. 8, 34. y 9. y 10, 19. y 12. y 14. y 23. y 24. Num. 1, 50. y 4. y 5. y 6. y 7. Matth. 2, 11. — Ceremonie starozakonne czworakie, list 30.— Ceremonie ku czci Sakramentów, list 30. — Ceremoniy naszych czemu nie wypisuie, tamże. — Moc stanowienia ceremoniy w kościele tamże. — Ceremonie nasze od Apostołów wzięte, tamże. y 1. Kor. 11, 34.—Ceremonie zakonne mogły być do czasu od wiernych zatrzymane, Dzie. 21, 24.— Ceremonie Żydowskie a nie Chrześciańskie odrzucone, Rzym. 14.

CHERUBIM. Strzeże Raiu, Gen. 2, 24.– Obrazy Cherubimów, Exod. 25, 18.—Malowane w osobach dzieci z skrzydłami, Exod. 26, 31.

CHLEB. Chleby pokładne czemu tak nazwane, Exod. 25, 30.

CHOROBA. Chorob przyczyna grzechy, Exod. 15, 26. Lev. 26, 16. Num. 12. Deut. 7, 15. y 28, 27. 2. Król. 24, 13. 4. Król. 5, 27, 2. Par. 21, 18. Jan 5. 14. y 9, 3, 1. Kor. 11, 30.— Choroby niektóre od szatana, Łuk. 13, 16. Job. 1. — Chore nawiedzać y cieszyć, Gen. 48, 1. 4. Król. 8. 29. y 13, 14. Job. 2, 11. Psal. 40, 4. Eccl. 7. 3, 38. Matth. 25, 37. 40. Jan 11. 3, y 12. 9. 2. Kor. 1. 4. — W chorobie iako się święci zachowali, Gen. 49, y 50, 14. Deuter. 31, 1, 6. Jos. 13. y 23. y 24. 1. Król. 12. 3. Król. 2, 1, 7, 2. Par. 32, 24. Tob. 4. Isai. 38. 1. Machab. 2, 49. Jan 5, 7.

CHRYSTUS. Obiecany Adamowi z nasienia niewieściego, Gen. 3, 15.—Abrahamowi, Gen. 12, 3. y 17, 19, 21. y 22. 18. — Izaakowi, Gen. 26, 4. — Jakobowi, 28, 14. y 49, 10. Num. 24, 17. — Dawidowi, 2. Król. 7, 13. 1. Par. 22, 10. Psal. 2. y 21. y 109. — Przez Moyżesza, Deut. 18, 18. — Izaiasza, 7, 15. y 8. 3. y 9. 6. y 11, 1, 10. y 28, 16. y 40, 9. y 42, 1, y 45, 1, 1, y 46, 13. y 49, 16. y 50, 5, y 52, 10. y 59, 20. y 53. y 60, 1. y 62, 11.—Jeremiasza, 23, 5. y 30, 9. y 33, 15. — Ezechiela, 17. 22. y 34, 11, 15, y 37, 24. — Daniela, 7, 13. y 9, 24.— Micheasza, 51. Agg. 28. Zach. 2, 10. y 38. y 9. 9. Malach. 3, 1.

CHRYSTUSEM WEDŁUG OBIETNICE MIAŁ BYĆ SAM BÓG IZRAELSKI. Tak obiecał przez Izaiasza, przyśdź w osobie swoiéy y zbawić nas, y tego przyszcia dał pewne znaki, Isa. 35, 4. y przez Zachariasza, 2, 8, 11.—Z tym Bóg posłał Jana Chrzciciela aby gotował drogę Bogu Izraelskiemu, y aby przyszcie iego opowiadał, Isai. 40, 13. Malach. 3, 1. Łuk. 1, 7.—To Kaznodzieióm opowiadać kazał, iż Bóg sam miał przyśdź, y być Pastérzem naszym, Isai. 40, 10.—Y lud nie inszego Boga czekał tylko Boga Izraelskiego, Izai. 25, 9.— Tenże Bóg Izraelski powiada o sobie, iż miał przyśdź zakryty y być zbawicielem naszym, Isai. 45, 14.—Y iemu się wszelkie kolano miało kłaniać iako prawdziwemu Bogu Izraelskiemu, Isai. 45, 24.—Nadto Bóg Izraelski miał się narodzić maluczkim, Isai. 9, 6.—A miał się narodzić w Bethlehem ten który przed wieki był, Mich. 5, 2. — Tenże sam który przez proroki mówił, miał chodzić po świecie Ewangelią opowiadaiąc, Isai. 52, 6.—Bóg sam Izraelski w naturze naszéy miał być przekłóty y ukrzyżowány, Zach. 12, 10. — Bóg sam

Izraelski miał być widziany na ziemi między ludźmi mieszkać, Baru. 3, 36. Zach. 2, 8, 11. — Y miał być zwany Jehową, co właśnie znaczy Boga z istności, a tak y Chrystus miał być Bogiem z istności, Jer. 33, 6. Zach. 2, 8. Isai. 12, 1. y 25. 9.

CHRYSTUS JEST ONYM BOGIEM IZRAELSKIM KTÓRY SIĘ OBIECOWAŁ PRZYŚDŹ. Naprzód o nim pisze Jan ś., że Chrystus iest on Bóg Izraelski, którego Izaiasz chwałę widział, Isai. 6, 1. Jan 12, 41.— A Paweł ś. powiada, iż Chrystus nasz iest onym Bogiem Izraelskim, który stworzył niebo y ziemię, y wszystko. Do Żyd. 1, 10. Psal. 67.—Tenże mówi, że Pan Chrystus iest onym Bogiem Izraelskim, którego Żydowie na puszczy kusili, 1. Kor. 10, 9.—A iż Chrystus iest oną opoką duchowną, który był z Żydami na puszczy y prowadził ie; tamże.—Ewanielistowie świadczą, iż Chrystus iest onym Bogiem Izraelskim, przed którym Jan Chrzciciel miał drogę gotować, Matth. 3, 3. Mar. 1, 4. Łuk. 1, 76. Jan 1. 23. — Jeszcze Paweł ś. twierdzi, iż Chrystus iest onym Bogiem Izraelskim, który u Izaiasza obiecował, Isai. 45, 23. Jemu się wszelkie kolano kłaniać miało, Rzym. 14, 11. — Y owszem tenże zowie go Bogiem naywyższym który iest nadewszystkim, Rzym. 9, 5.—Y Bogiem z natury abo z przyrodzenia, Phil. 2, 6.—Y Bogiem wielkim, Tit. 2, 13.—A Tomasz ś. iasnémi słowy wyznał go być swoim Bogiem, który nie był inszy iedno Izraelski, Jan 20, 29.—Zowie go też Jan ś. Bogiem prawdziwym y żywotem wiecznym, 1. Jan 5, 20.—Bogiem wszechmogącym, który był, który iest, y który ma przyśdź, Obiaw. 4, 8.—Krew iego iest krew Boga Izraelskiego, Dzie. 20, 28.— Y Dusza iego iest dusza Boga Izraelskiego, którą za nas położył, 1, Jan 3, 16.—Onże będąc Panem chwały iest ukrzyżowany, 1. Kor. 2, 8. Psal. 9, 5, 10.

CHRYSTUS JEST STWORZYCIEL. Stworzył wszystko stworzenie, Jan 1, 3, 10. y 5, 19. Bar. 3, 32. Przyp. 8, 30.—Stworzył niebo y ziemię, Żyd. 1, 2, 10. — Anyoły wszystkie, Kol. 1, 16, 17, 18. — Człowieka, Gen. 1. 26.—Prorocy też inszego Boga nie obiecowali tylko stworzyciela, Jer. 10, 11.

CHRYSTUS SYN BOŻY. Rodzony Bóg z Boga, Isai. 12, 2.—Rodzona mądrość iego, Przyp 8, 24, 25.— Rodzone wyobrażenie iego, Mądr. 7, 25. — Wyrażony obraz istności Bożéy, Żyd. 13.—Rodzone Słowo Boże, Jan 11.—Rodzony Syn z żywota Bozkiego, Psal. 17. y 109, 3. Żyd. 1, 5.—Y owszem Jednorodzony, Jan 3, 16.—Prawdziwy Syn Boży, 1. Jan 5, 20. — Własny, Rzym. 8, 32. y sam się czynił własnym Synem Bożym, Jan 19, 17.—Synem nad Anyoły zacnieyszym, Żyd. 1, 5.

CHRYSTUS PRZEDWIECZNY SYN BOŻY. Jest najpierwszy y ostatni, początek y koniec, Isai. 4, 46. Obiaw. 1, 8, 18. y 2, 8. y 22, 13.—Był przed Abrahamem, Jan. 8, 58.—Rodzony przed Luciferem, Psal. 109, 3.—Urodzony przed wszem stworzeniem, Kol. 1, 15. Przyp. 8, 22. — Był pierwéy w niebie niż się stał człowiekiem.—Był przed wszemi wieki, Jan 1. y 17, 5. Łuk. 10, 18. Żyd. 1, 23. y 7, 3. y 13, 8. 1. Jan 1, 11.—Miał chwałę u Oyca przed wieki, Jan 17, 5.—Rodzony od dni wieczności, Mich. 5, 2.—Jest żywotem wiecznym, 1. Jan 1, 2. y 5, 20.—Jest spółwieczny Oycu, Żyd. 1, 3.—Bogiem y Panem iako go Bóg uczynił, Dzie. 2, 36.

CHRYSTUS SYN BOŻY JEDNÉY ISTNOŚCI Z OYCEM Y JEMU WE WSZEM RÓWNY. Bo iest ieden Bóg z Oycem, Jan 10, 30. y 14, 7, 9.—Y iedno z Oycem istnością natury, Jan 10, 30. y 14, 9, 10.— Bo ma spólną istność y naturę z Oycem, Jan 16, 15.—Przeto się czynił Bogu równym, Jan 5, 18.—W nim mieszka zupełność Bóstwa cieleśnie, Kol. 2, 9.—Y iest Bogu Oycu równym, Phil. 2, 6. Jan 16, 15.—Acz iest mnieyszy z strony człowieczeństwa, Jan 14, 28. Matt. 27, 16.—Y tak Oycu będzie poddanym, 1. Kor. 15, 28.

CHRYSTUSOWA MĄDROŚĆ. W nim są wszystkie skarby mądrości y umieiętności zakryte, Kol. 2, 3.— Wiedział wszystko, Matth. 20, 2. Jan 16, 30 y 21, 17. Mar. 2, 8. Obiaw. 2, 23. — Jako nie wiedział o dniu sądnym, Mar. 13, 31.—Jako się pomnażał w mądrości, Łuk. 2, 52.

CHRYSTUSOWA CHWAŁA. Chwalą go Anyołowie, Żyd. 1, 6. Jan 12, 41. Obiaw. 4, 8. — Kłania mu się wszelkie kolano, Rzym. 14. 1. Phil. 2, 10.—Chrystusa wzywać mamy, Jan 14, 14. Dzie. 9, 14.—Y Szczepan go wzywał, Dzie. 7, 59. — Y Paweł, 2 Kor. 12, 8. — Y Jan ś. Obiaw. 22, 20.—Chwały Chrystusowe, Psal. 44, 3.

CHRYSTUS BÓG Y CZŁOWIEK PRAWDZIWY. Iż będąc Bogiem stał się ciałem, Jan 1, 14.—Będąc tu w ciele był zaraz y w niebie według Bóstwa, Jan 3, 13. y 9.—Był Synem Bożym y synem człowieczym, Jan 9, 35.— Będąc Bogiem, krew y duszę miał, Dzie. 20, 28. 1. Jan 3, 16.—Według ciała urodził się z Oyców y był Bogiem nad wszystkimi, Rzym. 9, 5.—Jest nasieniem Abrahamowym a przecię był przed Abrahamem, Jan 8, 58. Gen. 23, 18.—Jest płodem Dawidowym, y Jehową, Jer. 23, 6. y 33, 16.—Patrz Chrystus Bogiem Izraelskim.

CHRYSTUSOWE NARODZENIE. Poczęty z Ducha Ś., Matt. 1, 20. Łuk. 1, 35.—Narodził się z Panny, Isai, 7, 14. Matth. 1, 25. Łuk. 1, 31. y 2, 6, 7, 11. Gal. 4, 4. W mieście Bethlehemie, Matth. 2, 1. Łuk. 2, 6. Jan 42.—Rok narodzenia iego, Łuk. 2, 1.—Od początku świata, List 61.—Pożytki wcielenia Chrystusowego, Psal. 84, 11.

CHRYSTUSÓW RODZAY. Chrystus z domu Dawidowego pokolenia Juda, Matth. 1, 16.—Rodzay Chrystusa czemu raczéy przez linię Josepha niż Mariiéy wylicza, Matth. 1, 16.—Pokolenie Juda królowało aż do przyszcia Pana Chrystusowego, Genes. 49, 10.

CHRYSTUS BEZ GRZECHU. O tym masz, Jan 8, 46. 2. Kor. 5, 21. 1. Piotr 22, 11. Jan 3, 5. Żyd. 4, 15. y 7, 26.

CHRYSTUS JEST ODKUPICIELEM NASZYM. O tym na wielu mieyscach a osobliwie, Rzym. 3, 23, 24, 25. Rzym. 5, 17, 18, 19. 1. Kor. 6, 20. Tit. 2, 14. Żyd. 9, 12. 1. Piotr. 1, 18. Isai. 49, 26.—Krwią swoią omył nas y dał samego siebie za nas, Obiaw. 1, 5. Ephes. 5, 25. 1. Jan 2, 2. y 4, 10. Ephes. 2, 13, 14. Kol. 1, 13, 14. y 2, 14.—Nie tylko za grzechy, ale y za karanie grzechu cierpiał y dosyć uczynił, Isai. 53, 4, 5. Psal. 68, 5. 1. Piotr 2. 24. Rzym. 8. 32.

CHRYSTUS NASZ POŚRZEDNIK. Jednacz y przyczyńca, Jan 10, 7. y 14. 6. Dzie. 4, 12. Rzym. 3, 25. y 5, 2. y 8, 34. Gal. 3, 20. Eph. 2, 14, 17. Kol. 1, 20. 1. Tim. 2. 5. Żyd. 7, 24. y 8, 6. y 9, 15. y 12, 24. 1. Jan 2, 1. y 4, 10.—Dla czego po śmierci zstąpił do piekła, Dzie. 2. 27, 31. Łuk. 16, 22.

CHRYSTUS WSTĄPIŁ NA NIEBIOSA. Wszakże iest w niebie y w ś. Sakramencie, Dzie. 3, 21.—Jest na niebie zaraz y na ziemi, Dzie. 9, 4. — W inszym kształcie iest w Sakramencie, Mar. 16, 12.—Chrystusa tam abo sam ukazuiącym wierzyć nie mamy, Matth. 24, 23. Mar. 13, 21. Łuk. 17, 13.

CHRZEŚCIANIN. Od Chrystusa od krzyżma y od krzyża nazwany. Dzie. 11, 26. y chrześcianin mówić mamy, a nie chrystianin.—Chrześcianie świętymi nazwani, Dzie. 9, 32. Rzym. 1, 7, y 12, 13. tak często w listach Apostolskich.—Chrześciianin winien wyznawać Chrystusa, Łuk. 12, 8. -Y tak żyć iako żył Chrystus, 1. Jan 1, 7. y 2, 6.—Znak prawego chrześciianina, 2. Jan 6.—Fałszywi chrześciianie, Tit. 1, 16. Jak. 2, 19. 1

Jan 2, 3. Żaden heretyk nie iest chrześciianinem, Dzie. 11, 26. — Nie sama wiara ale y uczynki chrześciianinem czynią, 1. Kor. 7, 19. — Chrześciańskie bogactwa, 1. Kor. 3, 21. — Obyczaie, Rzym. 12, 9. Tit. 3, 1. 2. Pet. 1, 5. Oręże, 2. Kor. 10, 3. — Staranie, 2. Kor. 5, 9. Philip. 3, 10. 2. Kor. 3, 18. — Zalecenie, Dzie. 15, 26. 1. Thes. 1, 3. 2. Thes. 1. 3. Żyd. 10, 32.—Miłość, Dzie. 20, 37. y 25, 5. y 28, 15. 1. Kor. 16, 17.— Pozdrawianie chrześciiańskie, Rzym. 7. 1. Kor. 1, 3. y 16, 23. 2. Kor. 13, 13. Gal. 1, 3. y 6, 18. Ephes. 1, 2. y 6, 23. Phil. 4, 23. 1. Thes. 5, 28. 2. Thes. 3, 17. 1. Tim. 1, 2. 2. Tim. 4, 22. 2. Pet. 1, 2. 2. Jan. 2, 3. Jan 14.

CHLUBA. Żaden się nie ma sam w sobie chlubić, 1. Kor. 10, 29. 2. Kor. 12. 1. Przyp. 26, 1.—Y nic nie czynić dla próżnéy chwały, Phil. 2, 3. — Ale kto się chce chlubić, w Panu się chlubić ma, 1. Kor. 1, 31. 2. Kor. 10, 17. Phil. 3, 3. Rzym. 5, 11.—Y w znaiomości Boga, Jer. 9, 23.—Y w krzyżu Chrystusowym, Gal. 6, 14. — Y w każdym smutku, Rzym. 5, 3. — Y ze mdłości abo niedostatków swoich, 2. Kor. 12, 9.—A to w nadzieię chwały synów Bożych, Rzym. 5, 2.

CHWAŁA. Chwały Bożéy we wszystkim szukać mamy, Jos. 7, 19. Psal. 115. 1. Matth. 6, 9. Jan. 9, 24, 17, 4. Dzie. 3, 12. 1. Kor. 6, 20. y 10, 31 Phil. 1, 20. Kol. 3, 17. Tit. 2, 10.—Chwała dwoiaka, iedna Boska, latria, a druga stworzeniu przyzwoita, dulia, Matth. 4, 11. Mar. 7, 6.—Którzy Boga usty tylko chwalą, Matth. 15, 8.

CIAŁO CHRYSTUSOWE. Ciało Chrystusowe ma bydź Boską czcią chwalone, Matth. 2, 11.—Może bydź kędy y iako chce, Matth. 19, 26. — Jako nad przyrodzenie po wodzie chodziło, tak wchodziło y zamknionémi drzwiami, y iest zupełne pod osobą malutkiego chleba, Matth. 17, 26.—Jako mogło bydź na iednym mieyscu zaraz z drugim ciałem, tak może być zaraz nie na iednym mieyscu, Jan 20, 19. — Ciało Chrystusowe w Sakramencie iakie, 1. Kor. 5, 44. — Ciało iego iest pokarmem, którego prawdziwie pożywamy w ś. Sakramencie, Jan 6, 27, 55. — Obżywia ciała nasze, Jan 6, 54. — Jednoczy nas z Chrystusem, 1. Kor. 10, 16, 17.— Ciało Pańskie y źli prziymuią, 1. Kor. 11, 27.—W czyste płótno ma bydź uwiiane, Matth. 27, 59. — Bluźnią ie odszczepieńcy, mówiąc że nic nie pomaga, Jan 6, 63. — Że prawdziwe ciało na wieczerzy ofiarował y dawał. Patrz Sakrament y Msza.

CIAŁO CZŁOWIECZE. Ciało y duch przeciwne, Mar. 14, 38. Jan. 3, 6. y 6, 63. Rzym. 17, 14. y 8, 5. Gal. 5, 16.—Ciała wiernych są członkami Chrystusowemi, 1. Kor. 6, 15.—Y kościołem Ducha ś., 1. Kor. 6, 19.— Wszyscy wierni są iednym ciałem, Rzym. 12, 5. 1. Kor. 10, 17. y 12, 12. — Ciało y krew miasto człowieka, Matth. 16, 17. Łuk. 3, 6. Dzie. 17. Rzym. 3, 20. 1. Kor. 1, 29. Gal. 1, 16. Eph. 6, 12.—Ciało miasto rozumu y rozsądku cieleśnego, Jan 6, 23. — Cielesne uczynki które, Gal. 5, 19. — Cielesny człowiek co iest, 1. Kor. 2, 14.—Cielesnych żądz nie mamy naszladować, 1. Piotr 2, 11. Rzym 6, 12. y 13, 14. Gal. 5, 16.—Ale ie martwić, Rzym. 8, 13. 2. Kor. 4, 10.—Y ciało z nimi krzyżować, Gal. 5, 24. Rzym. 6, 6. 1. Kor. 9, 26.— Ciał zmarłych obmywanie, Dzie. 9, 38.

CIEMNOŚCI. Trzy dni w Aegyptcie, Exod. 10, 22. Psal. 104, 27. Mądr. 17, 2. y 19, 16. — Świat mieszka w ciemnościach, Isai. 9, 1. y 50, 9. y 60. 2. Jan 1, 5. y 3, 19. y 8, 12. y 12, 35. Dzie. 26, 17. 1. Thes. 5, 7, 1. Jan 2, 11.

CIERPLIWOŚĆ. Bóg iest cierpliwy y długo czekaiący, Gen. 6, 3. Exod. 34, 6. Num. 14, 18. Psal. 85, 15. y 102, 8. y 144, 8. Eccl. 8, 12. Isai. 30, 18. Ioel. 2, 13. Jon. 4, 2. Mądr. 11, 24. y 15, 1. Matth. 18, 27. Rzym. 2, 4. 1. Tim. 1, 16. 2. Piotr 4, 9. — Cierpliwość y wytrwanie wiernych we wszystkich uciskach, Gen. 12, 4, 6. 2. Król. 16, 10. Job. 1, 20. y 7, 7. Przyp. 3, 11. y 14, 29. y 15, 1. y 16, 32. Eccl. 1, 29. y 2, 4. Tob. 2, 8. 2. Machab. 6, 20. Matth. 5, 39. Rzym. 5, 3. y 12, 12. 2. Kor. 6, 4. Ephes. 4, 2. 1. Thes. 5, 14. 2. Tim. 2, 3. 1. Piot. 1, 6. y 2, 19. y 11. 25. Jak. 5, 7. — Jest owocem Ducha, Gal. 5, 22. — Boga ubłaga, Obiaw. 3, 10. — Zapłatę gotuie, Łuk. 8, 15. Rzym. 15, 4. — Człowieka zaleca, Łuk. 21, 19. 1. Kor. 13.— Wielkie iest szczęście cierpieć dla Chrystusa, Łuk. 6, 23. — Cierpieć z Chrystusem potrzeba kto chce z nim królować. Rzym. 8, 17. — Niecierpliwość y karanie iéy, Exod. 14, 11. y 15, 24. y 16, 2, 7. Num. 11, 1. 10. y 14, 1. y 21, 6. Job. 5, 1. Eccl. 2, 16.

CLERUS. Znaczy księża, 1. Piotr. 5, 3. Patrz kapłan.—CONCILIUM, patrz Koncilium. — CORUS co miara u Żydów była, Łuk. 16, 7.

CUDA. Cudami utwierdzona wiara, Matth. 4, 23. Jan 5, 36.—Na początku było potrzebne, Matth. 10, 1.— Odszczepieńcy wymówki nie maią, że bez żadnych cudów zwodnikom wierzą, Jan 15, 24.—Jakie cuda heretycy mogą czynić, Mar. 9, 38.—Cuda przez rzeczy święcone, Mar. 7, 33.—Nie wszyscy ich czynią, Mar. 16, 17.— Y nie wszędy bywaią, Łuk. 4, 23.—Duchowne cuda, Mar. 16, 17.—Cuda przez wodę y inne rzeczy święcone, nie na każdym mieyscu bywaią, chociaż każdego czasu Pan Bóg ie ma w mocy, Jan 5, 2.

CUDA ŚWIĘTYCH. Święci cuda czynią, iako Moyżesz i Aaron, Exod. 7. y 8. y 9. y 10. y 11.—Eliasz wskrzesza dziécię umarłe, 3. Król. 17, 22.—Zamyka niebo aby nie dżdżyło, 17, 1. Jak. 5, 17.—Otwiera, 3. Król. 18, 41. Jak. 5, 18. — Elizaeusz wskrzesza dziécię, 4. Król. 4, 35. — Uzdrawia wody solą, 4, 41. — Naamana od trądu uzdrawia wodą, 5, 14.—Żelazo na iego wolą pływa, 6, 6. — Kościami swoiemi umarłego wskrzesza, 13, 21.—Apostołowie wyrzucaią dyabelstwo, Mar. 6, 13, 16, 17. Łuk. 10, 17—Piotr i Jan uzdrawiaią chromego, Dzie. 3, 6. — Piotr wskrzesza Tabitę, Dzie. 9, 41. — Y samym cieniem uzdrawia, 5, 15. — Paweł chromego, Dzie. 14, 9. — Dziécię umarłe wskrzesza, Dzie. 20, 10. — Cuda świętych przez reliquiae y obrazy ich, Jan 14, 12.—Cuda u grobu Pańskiego y przy grobie świętych męczenników iego, Jan 20, 11.—Cuda czynią święci mocą im od Boga daną, Dzie. 3, 6. — Cuda przez reliquię Szczepana ś., Dzie. 8, 2. — Reliquiae świętych cuda czynią bez ubliżenia czci y chwały Bożéy, Dzie. 10, 12—Nie wszyscy święci równe cuda czynią, 1. Kor. 12, 30. Patrz Reliquię.

CUDZOŁOZTWO. Zakazane, Matth. 5, 29. Dzie. 15, 20. Rzym. 1, 26.—Ciężkość tego grzechu, Gen. 26, 20.— Szkoda y utrata, Przyp. 2, 8. y 6, 32. — Karanie. Gen. 20, 7. y 12, 17. Lev. 20, 10. Num. 5, 20. Deut. 22, 22, Sędź. 20, 35. 1. Kor. 6, 9. y 10, 8. Eph. 5, 5. Żyd. 13, 4. — Obyczaie cudzołożnice, Przyp. 2, 16.—Cudzołożnik, Eccl. 23, 25.—Cudzołożnica, Przyp. 18, 22, Eccl. 23, 32. Patrz porubstwo.

CZARY. Zakazane, Lev. 19, 31. y 20, 6. Deut. 18, 10. Gal. 5, 20. — Czarowniki y czarownice na gardle karać każe, Exod. 22, 18. Lev. 20, 7. — Tych co się do czarownic uciekaią grozi się wygubić, Lev. 20, 6. Mich. 5, 11.—Saul idąc na woynę radzi się czarownice y zginął, 1. Król. 28.—Jeroboam posłał żonę do czarownice pytaiąc się o zdrowiu dziecięcia, które też umarło, 3. Król. 14, 6, 7. — Paweł ś. czarownika oślepił, Dzie. 13, 11.—I czarnoksięskie księgi popalił, Dzie. 19, 19.—Wszyscy którzy się czarami bawią wieczne potępienie odniosą, Obiaw. 21, 8.

CZŁOWIEK. Stworzony na wyobrażenie Boże, Gen. 1, 26. y 2, 7. y 5, 1. y 9, 6. Mądr. 2, 23. Eccl. 17, 1. Job. 10, 8. Psal. 118, 73. Jak. 3, 9.—Człowiek przeklniony, Gen. 3, 17.—Błogosławiony w Chrystusie, Gen. 12, 3. y 22, 28. Gal. 3, 8.—Jego mieszkanie, Gen. 15.—Panowanie, Gen. 9, 2.— Narodzenie, Mądr. 7, 3.— Skłonność do złego, Gen. 8, 28.—Mizeryie, Eccl. 40, 1.—Proch y ziemia, Gen. 2, 7. y 3, 19. y 18, 29. Eccl. 17, 1. y 18, 8. Job. 4, 19. y 10, 8. y 34, 15. Psalm. 77, 39. y 102, 14. Isai. 40, 6.—Potrzeby człowiecze, Eccl. 29, 28.—Odrodzenie człowieka, Matth. 18, 3. Jan 1, 13. y 3, 3, 6. y 4, 14. 1. Kor. 4, 15. Gal. 4, 19. Eph. 3, 22. Kol. 3, 8. Tit. 3, 5. 1. Piotr 1, 23. y 2, 2.—Człowiek iest przyczyną swego potępienia, Łuk. 13, 34. Ose. 13, 9.—Stary y nowy człowiek co iest, Rzym. 6, 6.

CZYŚCIEC. Jest pod ziemią, Obiaw. 5, 3, 13. Phil. 2, 10.— Ciemnicą nazwany, Matth. 5, 25.— Trzecie mieysce na onym świecie oprócz piekła y nieba, Łuk. 8, 55. y 16, 26.—Gdzie się dusze z grzechów przez karanie, którego tu nie wypełniły oczyściaią, Matt. 12, 32, 36. Jan 13, 10.—A to przez ogień doczesny, 1. Kor. 3, 15.—I mogą bydź modlitwami, ofiarami, y iałmużnami żywych wspomożone, 2. Mach. 12, 43, 46. Tob. 4, 18. 1. Król 31, 13. 2. Król. 1, 12. 1. Jan 5, 16.—Kogo Pan Bóg miłuie tego w czyścu karze, Żyd. 12, 6.

CZYSTOŚĆ. Czystość dobrowolna szczęśliwa, Mądr. 3, 13.—W czystości możem żyć za pomocą Bożą, Mądr. 8, 21.—Czystości zapłata osobna, Isai. 56, 3.—Panieńska y bezżeńska zacnieysza niźli małżeńska, Matth. 19, 12. y 22. 20. 1. Kor. 7, 25. Obiaw. 14, 4.—Y tę radzą ludziom, iako doskonałość Ewanielicką, Matth. 19, 12. 1, Kor. 7, 25.—Daru czystości Bóg nikomu nie broni, Matth. 19, 11.—Chwały czystości, 1. Król. 21, 5. Tob. 6, 16. Judith 15, 11. y 16, 26. Psal. 44, 15. Przyp. 22, 11. Mądr. 3, 13. y 4, 1, 2. y 6, 20. Eccl. 6, 28. y 26, 20. Isai. 7, 14. y 56, 3. Zach. 9, 17. Matt. 5, 8, 48. y 19, 12. y 22, 30. y 25, 1. Łuk. 1, 27. y 20, 34. Dzie. 24, 25. y 21, 9. 1. Kor. 7, 25, 2. Kor. 6, 5. y 11. 2. Obiaw. 14, 4.

CYRUS. Król. Perski wypuszcza z niewoléy Żydy, 2. Par. 36, 22. 1. Esdr. 1, 1.—Wrócił im kościelne naczynia, 2. Esdr. 1, 7. Dan. 1, 2.

D.

DANIEL. Daniel nazwany Baltassar, Dan. 1, 7.—Wykłada sny, 2, 31, 47.—Rządzi królestwem Babel, Dan. 6, 3.—Wrzucony między lwy, 6, 16.—Wybawił Susannę, 13, 51.

DARIUS. Syn Assuerusa, Dan. 9.—Posiadł królestwo Babel, Dan. 6, 1.—Mandat niezbożny uczynił, Dan. 6, 8.—Ucztę zgotował, 3. Esdr. 3, 1.—Zabit od Alexandra, 1. Mach. 1, 1.

DAR. Dary swe Pan Bóg hoynie rozdaie, Rzym. 11, 36. 1. Kor. 4, 7. Eph. 4, 7. Jak. 1, 16.—Lecz nie iednako wszytkim, Matt. 25, 14. 1. Kor. 7, 7. y 12. 7. Eph. 4, 11.— Których dobrze używać potrzeba, Matth. 25, 16. Łuk. 12, 48. y 19, 12. 1. Piot. 4, 10.—Dary duchowne kościoła pierwszego, 1. Kor. 14, 2.— Dary kościelne które niesłuszne, Mar. 7, 11.—Dary żołnierzów do świątnice za szczęśliwą woynę, Num. 31, 49.

DAWID. Syn Izai: którego Jesse zową, Matth. 1, 6.—Pomazany od Samuela na królestwo, 1. Król. 16, 13.— Zabił lwa, niedźwiedzia, y Goliatha, 17, 34.—Przymierze z Jonathą czyni, 18, 3. y 20, 8.—Pożywa chlebów pokładnych, 21, 3.—Zmyśla szaleństwo, 21, 13.—Ucieka z matką y z oycem, 22, 3.— Urznął brzeg suknie Saula, 24, 5.—Posyła do Nabala, 15, 5.—Wziął oszczep Saulowi śpiącemu, 26, 11.—Pomazany w Hebron na królestwo Juda, 2. Król. 2, 4.—Na Izraelskie wzięty, 2. Król. 5, 1. 1. Par. 2, 3.— Cudzołoży y zabiia, 2. Król. 11.—Żałuie za grzech 12, 13.—Ucieka przed Absalomem, 15, 14.— Wodę ofiaruie Panu, 23, 16.— Liczy lud, 24, 2.—Myśli kościół budować, 1. Par. 17, 1.—Postanowił rzemieślniki, 23, 24, 25.—Zostawił dziedzica Salomona, 3. Król. 1, 30.—Umarł, 2, 10. Dzie 2, 29.—Chwalony, Eccl. 47, 1.—Dawid duchowny Chrystus, Jer. 30, 9. Ezech. 34, 24. y 37, 23.—Dawidowym synem nazwan Chrystus, Matt. 1. y 15, 22. y 22, 45, Mar. 12, 25. Łuk. 20, 41. Dzie. 2, 29. y 13. 22. 2. Tim. 2. 8. Obiaw. 5, 5.

DENARIUS. Co waży, Matth 18, 28.

DIAKONOWIE. Przefigurowani, Num. 6, 3, y 8, 5.—Słudzy stołu Bożego y ludzkiego: Sakramentów y słowa Bożego, obrani, Dzie. 6, 5.—Jacy maią bydź na ten urząd obierani, 1. Tim. 3, 8.

DIANA. Bogini Epheska, Dzie. 19, 24.—Zbór iéy kosztowny, tamże.

DIONISIUS. Areopagita, nawrócony, Dzie. 17, 34.—Pisma iego daią świadectwo Katholickiéy wierze, tamże.

DOKTOROWIE. Żydowscy którzy, Matth. 24. y 23. 2.—Chrześciańscy, Eph. 4, 11. y w Przedmowie Rozdz. 9.—Doktorów chrześciańskich słuchać raczéy niż żydowskich teraźnieyszych, tamże.

DÓM. Boży, y mieysca poświęcone, Gen. 28, 17. Patrz Boży dóm.—Dóm ciała naszego, 2. Korynt. 5, 1. 2. Piot. 1, 14.—Domu własnego staranie, Gen. 30, 30. y 35, 2.—Dóm cudzy, Przyp. 25, 17. y 27, 10. Eccl. 21, 25.—Domownicy nieprzyiaciele, Mich. 7, 6.—O domownikach staranie, Exod. 10, 9. 1. Tim. 8, 9.

DOSYĆ CZYNIENIE. Z grzechów odkupienie, Przyp. 16, 6.—Dobremi uczynkami za grzechy dosyć czyni-my y odkupuiemy się, Dan. 4, 24.—Dosyć czynienie po odpuszczonym grzechu, 2. Król. 12, 14. y 14. 24.— Godne owoce pokuty, Matth. 3, 8. Łuk. 3, 8. y 10. 13.

DRACHMA. Wiele ważyła, Matth. 17, 24, Łuk. 15, 8.

DOŚWIADCZAĆ ABO PROBOWAĆ. Bóg doświadcza posłuszeństwa, Gen. 23. 1. Exod. 16, 4.—Podczas przez utrapienia, Deut. 8, 2, 3.—Przez fałszywe proroki, Deut. 13, 2. 1. Kor. 11, 1.—Kto ma y czego probować, 2. Thes. 20.—Czego iuż probować nie potrzeba, tamże.—Duchów doświadczać, 1. Jan 4, 1. 1, Kor. 14, 29.—Doświadczenie samego siebie przed używaniem S. Sakramentu, 1. Kor. 11.

DUCH Ś. Jest stworzycielem, Gen. 1, 2.—Jest Panem, 2. Kor. 3, 17.—Y Bogiem, Dzie. 5, 4, 1. Kor. 2. 12. Od Syna pochodzi, Jan 15, 26.—Jest Duchem Chrystusowym, Rzym. 8, 9. Gal. 4, 6. 1. Piot. 1. 11.— Obiecany, Isai. 44, 3. Ezech. 11, 19. y 36, 39. Joel. 2, 28. Matth. 3, 11. Jan 7, 39. y 14, 16. y 15. 26.— Zesłany, Dzie. 2, 1.—Rozmaicie dany, Dzie. 2, 4.—Dan iest namiastkóm Apostolskim, Jan 14, 16.—Mieszka w kościele na wieki, tamże, Isai. 59, 21.—Y uczy wiernych wszytkiego, Jan 14, 26.— Y wszelakiéy prawdy, Jan 16, 13.—Ducha prawdy po czym poznać, 1. Jan 4, 6.—Jako naucza o wiarę poimanych, Łuk. 2. 12.— Dowcipu ludzkiego nie broni, Łuk. 1. 3.—Jako się przyczynia za nami, Rzym. 8, 26.—Duchowi nie każdemu wierzyć mamy, 1. Jan. 4, 1.—Ale doświadczać duchów, 1. Thes. 5, 21. 1. Jan 4, 1.—Duchów probowanie komu należy, 1. Jan 4, 1.—Z ducha Moyżeszowego udzielono inszym, Num: 11, 17.

DUCHOWNI. Duchownych żywot wiele buduie y gorszy, Matth. 5, 16.—Duchowni od poborów wolni, Matth. 17, 26.—Maiąli się bawić świeckimi sprawami, Łuk. 12, 14.—Duchowny iako rozsądza wszytko, 1. Kor. 2, 15.

DUSZA. Dusza człowiecza obrazem Bożym, Gen. 1, 26.—Y Duchem Bożym, Gen. 6, 3.—Nie z materiiéy ani z ciała stworzona, Zach. 12, 1.—Dusze człowieczéy różność od bydlęcéy, Gen. 2, 7.— Dusza człowieczą nie-

śmiertelna, Gen. 25, 8. Levit. 17, 14. Eccl. 3, 21. y 12. 7. Mądr. 2, 22. Matth. 10, 28. Łuk. 16, 22.—Duszą co pismo właśnie zowie, Ezech. 18, 4.—Dusza z Żydowskiego znaczy niekiedy całego człowieka, Mar, 3, 4. Dzie. 2, 43. y 23, Rzym. 13, 1. 1. Piotr 3, 20.—A niekiedy żywot abo zdrowie człowiecze, Matth. 2, 20. y 6, 25. y 10, 39. y 16, 25. y 20, 28. Jan 10, 11, 15.—Podczas trupa w którym dusza była, Num. 9, 6, 10.—Właśnie znaczy ducha człowieczego który po śmierci zostaie, Łuk. 16. 22. y 23, 43. Czytay Lev. 17, 14.—Dusze nie śpią ale żyią po śmierci, 1. Thes. 4, 13.—Dusze niektórych świętych zaraz po śmierci są z Chrystusem: a nie śpią, 2. Kor. 5, 8. Phil. 1, 24.—Dusza bydlęca w krwi, Lev. 17, 11, 14.

DZIESIĘCINA. W zakonie przyrodzonym, Gen. 14, 20. y 28, 22.—W zakonie pisanym, Levit. 27, 30.—Num. 18, 21, 28. Deut. 12, 6. y 14, 23. y 26, 12. 1. Król. 8, 15. 2. Par. 31, 5. 2. Esdr. 10, 37. Żyd. 7, 2.—Sposób oddawania dziesięcin, Deut. 12, 6. y 14.—Dziesięciny troiakie, Deut. 14, 12.— W nowym zakonie, Matth. 22. 21. 1. Kor. 9, 7, 8, 9, 10.

DYABEŁ. Pod figurą opisany, Job. 40, 10. y 41. 24. Isai. 30, 31.—Z Michaelem walczy, Abia. 12, 7.—Ogień piekielny mu zgotowany, Matth. 25, 41. 2. Piotr. 2, 4. Jud. 6.—Zawsze szuka ludzi zatracenia, Gen. 3, 1. 1. Par. 21. 1. Job. 1. y 2. Zach. 3. 1. Matth. 5, 3, 9. Łuk. 8, 12. y 22, 31. Dzie. 5, 3. 1. Piotr 5. 8. Dzie. 2, 10. y 20. 7.—Nie może więcey nad to co mu Bóg dopuści, 3. Król. 22, 22. 2. Par. 18, 20. Job. 1, 12. Matth. 8, 31. Mar. 5, 12. Eph. 2, 2. 2. Tim. 2, 26. Obiaw. 20, 7.—Jest oycem y książęciem świata y wszystkich niezbożnych, Matth. 4, 9. Jan 12, 31. y 14., 30.— Jego panowanie przez Chrystusa zniesione, Gen. 3, 15. 1. Król. 17. Job. 26, 23. Isai. 9, 4. y 14. 8, 12. y 27. 1. Łuk. 10, 18. Jan 12, 31. Kol. 13. y 2. 15. Żydow. 2, 14. Obiaw. 12, 9.—Jest złośnik, Matth. 13, 19, 39.— Jest mężobóyca, kłamca y ociec kłamstwa, Jan 8, 44.—Duch kłamca, 3. Król. 22.—Jest duch niezgody, Sędz. 9, 23.—Przemienia się w Anyoła światłości, 2. Król. 14.—Kocha się w nieczystości, Mar. 5, 12.—Y iest duchem nieczystym.— Chytrość szatańska, 1. Król. 23, 19. 2. Esdr. 4, 11.—Co go wyrzuca, Mar. 9, 29.— Czartów wyrzucanie nie zawżdy się zdarzy, Matth. 17, 19.—Y źli niektórzy dyabły wyrzucali, Matth. 7, 22. Mar. 9, 38. Łuk. 9, 49. Dzie. 19, 13.—Dyabli znali y wierzyli w Chrystusa, Matth. 8, 29. Mar. 3, 11. y 5, 7. Łuk. 4, 41. Dzie. 19, 15. Jan 2, 19.—Przecz dyabeł czasem prawdę mówi, Dzie. 16, 17.

DZIEŃ PAŃSKI. Dzień niedzielny z tradyciiey apostolskiey, Obiaw. 1, 10.—Dzień Pański, dzień sądny, 1. Thes. 5, 2, 2. Piotr 3, 10. Dzień gniewu, Rzym. 2, 5. Dzień Chrystusów, Phil. 1, 6. y 2, 16.—Którego staniemy przed stolicą iego, Rzym. 14, 10. 2. Kor. 5, 10.—Kiedy dobrym odda koronę sprawiedliwości, 2. Tim. 4, 8.—Dzień on y godzina nikomu nie wiadoma, Matth. 24, 36. Łuk. 17, 24. Dzie. 1, 7, 2. Piotr 3, 10. Obiaw. 3, 3.

E.

EDOM. Edom brat Jakóba syn Izaaka, rzeczony Esaw, Gen. 25, 25.—Edumeyczykowie niechcą Izraela przez ziemię przepuścić, Num. 20, 14.—Shołdowani, 2. Król. 8.—Odstali y uczynili sobie króla, 4. Król. 8, 20.—Zwyciężeni od Judy, 14, 7. 2. Par. 25, 12.—Przeciw Edumeyczykom proroctwa, Num. 24, 18. Isai. 21, 11. Jer. 49, 7. Ezech. 25, 13.—Patrz Esau.

ELEAZAR. Syn Aaronów, Exod. 6, 23. y 28, 4.—Dzieli z Josue ziemie, Jos. 14, 1.— Poświęcony na kapłaństwo, Lev. 8, 24.—Został nawyższym kapłanem po Aaronie, Num. 20, 26. Deut. 10, 6.—Umarł, Jos. 24, 23.—Syn iego Phinees, Exo. 6, 25.—Nastąpił po oycu, Num. 25, 7.

ELEAZAR. Starzec męczennik o zakon, 2. Mach. 6, 18.

ELI. Kapłan w Silo, 1. Król. 1, 3.—Syny iego strofuią, 2, 12. 22.—Szyię złamał, 4, 18.

ELIASZ. Kosmaty pasem skórzanym przepasany, 4. Król. 1, 8.—Modlitwa iego skuteczna, 3. Król. 17, 1. Jak. 5, 17.—Karmi go kruk, 3. Król. 17, 2.— Wskrzesza dziecię umarłe, 17, 19.— Pobił Ministra Baal, 18, 40.—Ucieka przed Jezabel, 19, 3.—Rotmistrze ogniem z nieba spalił, 4. Król. 1, 10.—Wzięty na wóz ognisty, 2, 11.—Ukazał się na górze przy Jezusie, Mat. 17, 3. Łuk. 9, 30.—Eliasz dwoiaki, Mat. 17, 11.

ELIMAS. Czarnoksiężnik olsnął, Dzie. 13, 8.

ENOCH. Enoch przeniesion, Gen. 5, 24.—Wierny, Żyd. 11, 5.—Enoch z Eliaszem przeciw Antychristowi, Obiaw. 11, 3,

ELIZAEUSZ. Pomazany na proroctwo, 3. Król. 19, 19.—Przeszedł Jordan, 4. Król. 2, 14.—Uzdrowił wodę, 2, 20.—Wskrzesza dziecię, 4, 32.—Oczyścia Naamana od trądu, 5. 14.—Oślepił Syriyczyki, 6, 18.— Przepowiada obfitość, 7, 1.—Umarł, 13, 14. 20.—Ciało iego wskrzesza umarłego, 13, 21.—Zalecony, Eccl. 48, 13.

EXORCIZM. Z modlitwą z posty. Mat. 17, 21.

ESAU. Syn Izaaków urodził się, Gen. 25, 24.—Przedał pierworodztwo, Gen. 25, 31. Żyd. 12, 16.—Podszedł go brat Jakob, Gen. 27.—Poymuie córkę Ismaela, Gen. 28, 9.—Wyieżdża przeciw Jakóbowi, Gen. 32, 6.—Przeciw Esau nie każe Bóg walczyć Izraelitóm, Deut. 2, 4.

EWANIELIA. Ewanielia Chrystusowa co iest, Mat. 1. przy tytule, Mat. 4, 23. Mar, 8, 35.—Jest moc Boża ku zbawieniu każdemu wierzącemu, Rzym. 1, 16.—Przepowiadanie iey, Mat. 18, 19. Mar. 16, 15. Jan. 3, 16, y 8, 20. 1. Kor. 15, 1. 1. Tim. 1. 15. 2. Tim. 1, 8. y 2, 8.—Ewanielia przynosi ufność y boiaźń, pociechę y przestrach, Mat. 5, 20. y 7, 13. y 8, 12. y 10, 33. y 13, 40. y 16, 27. y 18, 7. y 25, 30. Mar. 10. 25. Łuk. 6. 24. y 13, 5. Jan. 15, 16. Rzym. 1, 8. y 2, 5. y 6, 23. y 11, 22. Gal. 5, 24. Phil. 2, 12. Żyd. 10, 26. Jak. 4, 9. 1. Piot. 4, 18. Jud. 1, 5.—Która Ewanielia iest przepowiadana po wszytkim świecie, Mat. 24, 14.—Ewanielia uczy y wierzyć y czynić, Dzie. 8, 38.—Ewanielia która iest prawdziwa, Gal. 1, 8.—Ewanielią opowiadaiącemu potrzeb dodawać, Mat. 10, 9. Gal. 6, 6. 1. Tim. 5, 17. 2. Tim. 2, 6.

EWANIELIKOWIE. Nowi są fałszerze Ewanieliiey, Mat. 3, 2.—Są kłamcy, 1. Jan. 2, 4.— Są przeklęci, Gal. 1, 8.—Przynoszą Ewanielią nową, przeciwną Ewanieliiey Apostolskiey, Gal. 1, 8. Rzym. 16, 17.— Pawła ś. opak naśladuią, Gal. 2, 2.—Duszę w trupa, a piekło w grób przemieniaią, Dzie. 2, 27.—Ewanielik a heretyk iedno, Dzie. 11, 26. Patrz Heretyk.—Ewanielistów różność, t. IV, str. 260.—Ewanielista podczas znaczy Kaznodzieię, Dzie. 21, 9.—Czterzey Ewanielistowie w czworgu zwierząt figurowani, Obiaw. 4, 6, Ezech. 1.

EXEQUUTOROWIE. Prawniesprawiedliwych, nie maią wymówki, Mat. 27, 24.-Excommunicatio. Patrz Klątwa.

EZECHIASZ. Syn dobry złego oyca Achaba, 4. Król. 16.—Zepsował węża miedzianego, 18, 4.—Posyła do Izaiasza, 19, 2. Isai. 37.—Choruie na śmierć, 4. Król. 20. Isai. 38.—Ukazuie skarby Babilończykom, 4. Król. 20.—Zalecony, Eccl. 18, 19.

EZECHIEL, Z inszemi więzniami zaprowadzony do Babilonu, Ezech. 1. Wezwany y posłany, Ezech. 2.—Chwalony, Eccl. 49, 10.

F.

FAŁSZYWI PROROCY. Fałszywych proroków zakazuje słuchać, Deut. 13, 1. y 18, 20. 3. Król. 13, 11. y 18, 40. Przyp. 28, 10. Isai. 3, 11. y 56, 10. Jer. 14, 15. y 23. y 27, 9. y 29, 8. Ezech. 13, 7. y 14, 9. y 22, 25. y 34, 2. Mich. 3, 5. Zachar. 13, 2. Mat. 7, 15. Łuk. 12, 1. Dzie. 20, 29. Phil. 3, 2. Kolos. 2, 8. 1. Tim. 4, 1. 2. Tim. 3, 1. 2. Piotr. 2, 1. 1. Jan 4, 1. Rzym. 16, 18.—Fałszywych proroków znaki. Naprzód nowe Bogi, nową naukę y Ewanielią opowiadają, Deut. 13, 1. Gal. 1, 8.— Drugi znak, sami się wtrącaią, Jer. 14, 14. y 23, 32. y 27, 15. Ezech. 13, 6. Rzym. 10, 15.— Trzeci znak, kiedy się niestanie co opowiadają, Deut. 18, 22.—Czwarty, Ducha swojego naśladują, Ezech. 13, 3.— Maią bydź karani, Deut. 13, 3. Jer. 14, 15. 2. Król. 18, 40.— Fałszerstwa Haeretyckie, Budny fałszuje pismo, Mat. 1, 23. Rzym. 9, 5.— Niesłusznie gani tłumacza Łacińskiego, Jan. 2, 35. Pismo miesza, Dzie. 1, 1.— Swiętokradztwo iego, 1. Kor. 10, 9.—Fałszerstwa Czechowicowe, Jan. 1, 1. 3. Dzie. 17, 9. y 20, 28. Rzym. 9, 5.— Patrz Haeretycy, Ewanielikowie, y Kalwinistowie.—Fałszywi bracia, 2. Kor. 11, 26, Gal. 2, 4.

FIGA. Nie pożyteczna, Łuk. 13, 6.—Przeklęta od Chrystusa, Mar. 21, 19.

FÓRTKA. Ciasna iaka, Łuk. 13, 24.

G.

GABAONITOWIE. Gabaonitów fortel, Jos. 9.—Dlá nich nieszłusznie pobitych, Synowie Saula obieszeni, 2. Król. 21, 6. 9.

GABRIEL. Ukazał się Danielowi, Dan 8, 16, 9, 21.—Y Zachariaszowi kapłanowi, Łuk. 1, 11.—Y Pannie Mariiey, Łuk. 1, 26.

GAIUS. Ochrzczony od Pawła, 1. Kor. 1, 14.—Gospodarz Pawłów, Rzym. 16, 23.

GALGALA. Miasto Izraelskie, Jos. 4, 19.— Tam był obrzezan lud y Paschę święcili, Jos. 5, 2. 7, 10.

GALILAEA. Przyimuie Chrystusa, Jan. 4, 45.—W niéy poczyna Chrystus kazać, Mar. 4, 12. Dzie. 10, 37.

GAMALIEL. Mąż biegły w zakonie, Dzie. 5, 24. y 22, 3.

GADKI. Abo dysputaciie niepożyteczne których się strzedz mamy, Mat. 24, 3. Jan 6, 52. y 21, 21. Dzie. 1, 6. 1. Tim. 1, 4. y 6, 3. 2. Tim. 2, 16. Tit. 3, 9.

GARDZĄCY. Kościołem y przełożonymi iego, samym Bogiem gardzi, Exod. 16, 8. Łuk. 10, 16. 2. Tes. 4, 8.

GEDEON. Wódz y sędzia w Izraelu, Sędź. 6. y 7. y 8.

GŁOWA. Kościoła iest Pan Chrystus, Ephes. 1, 22. y 4, 15. y 5, 23. Kol. 1, 18. y 2, 19.— Wszakże y Piotr y potomkowie iego, są też głową Kościoła Chrystusowego, tamże.— Głowa Chrystusowa Bóg, 1. Kor. 11, 3.—Chrystus głowa wszelkiey zwierzchności, Kol. 2, 10.—Y każdego męża, 1. Kor. 11, 3.—A mąż głową żony, tamże.—Przetoż mąż głowy nakrywać niema, 1. Kor. 11, 7.—Ale niewiasta głowę zakrywać ma, 1. Kor. 11, 6.—Chrystus nie miał gdzie głowy skłonić, Mat. 8, 20. Łuk. 9, 58.

GNIEW. Jest uczynek cielesny, Gal 5, 20.—Iest bardzo szkodliwy, Gen. 4, 5, Tob. 5, 2. Przypo. 12, 16. y 14, 3. y 15, 18. y 17. 19. Eccl. 25, 22. y 28, 6. y 30, 26. Mat. 5, 22. 1. Jan. 2, 11. y 3, 15.—Przetoż się go strzedz potrzeba, Rzym. 12, 19. Eph. 4, 26. Kol. 3, 8. Tit. 17. Jak. 19.— Gniew hamować, Psal. 4, 5.— Gniewowi cudzemu ustąpić, Genes. 27, 42. Przyp. 22, 24. y 29, 22. Eccl. 8, 19. Mat. 2, 13.

GODNY. Pan Bóg nasz godnymi czyni, Kol. 1, 12.—Ludzie staią się nieba godni, 2, Tes. 2, 5.

GODZINY. U Żydów iakie były, Mat. 37, 45.—Godziny modlitwy, Dzie. 3, 1. y 10, 9.

GORĄCY. Zimny y ostygły który, Obia. 3, 16.

GOG Y MAGOG. Co znamionuią, Ezech. 38, 2. Obiaw. 20, 7.

ZGORSZENIE. Gorszyć nikogo niemamy ani obyczaymi ani nauką, Lev. 4, 3. Num 31, 16. 2. Król. 12, 14, 1. Esdr. 8. 22. Przyp. 28, 10. 2. Mach. 6, 24. Mat. 17, 27. y 18. 6. Mar. 9, 42. Łuk. 17, 1. Rzym. 14. 1. 1. Korynt. 8. y 10, 32, 2. Kor. 6, 3. 1. Thes. 5, 32, 1. Kor. 8, 11.— Gorszących skaranie, Matth. 18, 6. Mar. 9, 42. Łuk. 17, 1.— Gorszących nas oddalenie, Exo. 34, 12. Deut. 7, 2. 16. y 13. Mat. 18, 8. Rzym. 16, 17.

GOŚCINNOŚĆ. To iest przyimowanie podróżnych y ubogich do domu swego roskazana y zalecona, Isai. 58. Łuk. 14, 13. Rzym. 12, 13. 1. Tim. 3, 2. Żyd. 13. 2. 1. Piotr. 4, 9.—Zapłata iey, Mat. 25, 25.— Przykłady iey, Gen. 18, 3. y 19, 2. y 24, 3. Jos. 2. Sędź. 13, 15. y 19. 4. 9. 3. Król. 17, 10. 4. Król. 4, 8. Job. 1, 4, y 31, 17. Tob. 2, 1. Łuk. 10, 38. y 19, 5. Dzie. 16, 1. y 28, 6.—Nieludzkość, Sędz. 8, 5. y 19, 18, 1. Król. 25, 9. 14. Mądr. 19, 13

GRZECH. Grzechu początek, Gen. 2, 17. y 3, 6. Rzym. 5, 12.—Pierworodny grzech. Job. 14, 4. y 15, 14. Psal. 50, 73. Rzym. 3, 9. 23. y 5, 12.—Skutki iego, Gen. 8, 21. Eccl. 17, 30. Rzym. 5, 12. 17. y 6, 23. y 7, 8. 11, 13. 17. Gal. 5, 17. Ephes. 2, 3.—Bywa zgładzon przez Chrystusa, Jan. 1, 29. Rzym. 3, 23, 24. y 5, 9. 15, 17. y 6, 3. y 7, 24. y 8, 1. 2. Gal. 3, 22. Ephes. 2, 5.— Grzechy iedne śmiertelne a drugie powszednie, Mat. 5, 23. Rzym. 1, 32. 1. Jan. 1, 8.— Nie każdy grzech śmiertelny, Jak. 1, 15.— Grzechy troiakie, Levit, 4, 1.— Grzech z niewiadomości, Levit. 4, 2. y 15. Num. 15. 27. Łuk. 23, 34. Jan. 9, 41. y 15, 24. Dzie. 3, 17. 1. Tim. 1. Grzech umyślny y ze złości, Num. 15, 27. Lev. 6, 1. Eccl. 10, 14. Mat. 28, 13. Jan. 11, 49. Dzie. 4, 18. Żyd. 6, 5. y 10, 26.—Grzech przeciw Duchowi S. Mat. 12, 31. Żyd. 10, 26. 1. Jan. 5, 16.— Grzechy czterzy o pomstę wołające, Gen. 4, 10. y 18, 20. Exod. 22, 23. 27. Eccles. 35, 18. Jak. 5, 4. Grzech przeciw przyrodzeniu, Gen. 19. Sędz. 19, 22. Lev. 20, 13. Rzym. 1, 27. 1. Kor. 6, 10. 1. Tim. 1, 10.—Grzech na śmierć abo do śmierci który, 1. Jan 5, 16.—Grzech który kto czyni bez woley swoiey, grzechem nie iest, Rzym. 7, 19.—Grzeszący w iednym iako iest winien wszystkiego, Jak. 2, 10.— Grzechów Bóg nie iest przyczyną, Rzym. 1, 24. Jak. 1, 13.—Ale szatan, Mat. 13, 39.— Y wola człowiecza, Mar. 4, 12.— Grzech iest przyczyna chorób, Jan 5, 14.— Dla grzechu iednego człowieka Bóg karze wielu ludzi, Gen. 3, Num. 16, 20. Jos. 7. Sędz. 19. 1. Król. 24.— Grzechy iako Bóg grzechami karze, Psal. 68, 28.— Grzech za grzechem idzie, Łuk. 3, 20.—Grzech nie przyimuiących prawych Kaznodzieiów, Mat. 10, 14. Łuk. 10, 16.

GRZECHÓW ODPUSCZENIE. Grzechy sam Bóg odpuszcza własną mocą swoią, Exod. 34, 7. Psal. 18, 13. y 31, 5. Isai. 43, 25. y 44. 22. y 53. Jere. 31, 34. y 3, 8. Mart. 9, 2. Mar. 2, 5. Łuk. 5, 20. y 7, 48.— Ale y kapłan odpuszcza grzechy mocą Bożą, Mat. 9, 5. 8. y 18, 18. Mar. 2, 10. Jan 11, 44. y 20, 23.— Chrystus przez ducha swego daie moc kapłanom grzechów odpuszczania na ziemi, Jan 20, 22.— Chrystus y teraz grzechy odpuszcza na ziemi, Mar. 2, 10. przez sługi swe, Łuk. 5, 24.—Grzechy niektóre na onym świecie bywaią odpuszczane, Mat. 12, 32. Mar. 3, 29. — Grzechów odpuszczenie nie iest zamierzone, Mat. 18, 22.—

Grzechy rozmaicie bywaią odpusczane we krwi Chrystusowey, 1. Jan 1, 7.— Grzechy iako Bóg zakrywa y niepoczyta ich, Rzym. 4, 7. Psal. 31, 2.— Grzech nie tylko nie bywa poczytany, ale prawdziwie bywa odpuszczony, y dusza omyta y oczyściona, Psal. 50, 12. Dzie. 2, 38. 1. Kor. 6, 11. 2. Piot. 1, 9. 1. Jan. 1, 9.— Patrz Spowiedź.

GWIAZDA. Gwiazda która spadła z nieba, Szatan albo raczey Luther, Obiaw. 9, 1.—Gwiazdarska nauka która potępiona w Pismie, Mat. 2, 2. Dzie. 19, 19.— Na Praktykarze, Soph. 1, 4.— Gwiazdy pismo zowie woyskiem niebieskim, Deut. 17, 3. 2. Par. 33, 3. Jer. 7, 18. y 44, 15.

H.

HERETYK. Heretyki y niewierne Bóg dopuszcza dla doświadczenia wiernych. Sędz. 3, 1. Deut. 13, 3. 1. Kor. 11, 19.—Heretycy powstawali skoro od czasów, 1. Tim. 10. 2. Tim. 2, 18. 1. Jan 2, 8. 2. Jan 7. Dzie. 2, 15.—Heretycy że też mieli bydź czasów naszych iest opowiedziano, Mat. 24, 5. 24. Jan 5, 43, 1. Tim. 3, 1. 2. Piot. 2, 1. y 3, 3. Jud. 18.—Kto jest heretykiem, Tit. 3, 10.—Znaki y własności ich. Deuter. 13, 2. Jer. 23, 21. Deut. 18, 22. Mat. 7, 15. Dzie. 15, 24. y 20, 29. Rzym. 16, 17. 1. Timot. 1, 3. y 4, 1. Obiaw. 9. 7. Przedsięwzięcie ich, Rzym. 16, 18.—Heretyckiego prześladowania figura, Gen. 25, 1.—Heretyctwa Izraelskiego początek, 3. Król. 12, 26.—Jeroboam król Izraelski heretyk pierwszy, 4. Król. 17, 21.—Heretycki duch iaki, 3. Król. 22, 22. 4. Król. 25.—Z Heretykami przyiaźń Bogu się niepodoba, 2. Par. 19, 1,—Heretyckie zdrady w pismie. Fałszuią text Pisma ś. Mat. 10, 2. Dzie. 11, 14. y 2, 27. y 8, 33. 2. Kor. 4, 2.—Przydawaią do słowa Bożego, Jan 18, 14.—Y Doktory nad Pismo ś. przekładaią, Jan 1, 18, 14. 1. Kor. 10, 9.—Zdrady ich w pisma naciąganiu, Łuk. 6, 13.—Pisma używaią przeciw Kościołowi, iako szatan przeciw Chrystusowi, Mat. 4, 6. Łuk. 4, 10.— Psuią pismo Boże, Jan 1, 1. Jan 3, 5.— Czemu pisma nierozumieią, Mar. 4, 11. Łuk. 6, 3.—Nie znaią pisma ani mocy Bożey, Mar. 12, 24.— Sami się w przyimowaniu ksiąg świętych nie zgadzaią, Jak. 2, 14.—Grecki text gdzie iest przeciwko nim odrzucaią, 1. Tim. 3, 16.

HERETYCY IAKO CCZĄ CHRYSTUSA. Chrystusa po kąciech ukazuią, Mar. 13, 21. Łuk. 17, 23.—Heretyckie pusczę y zbory taiemne, Mat. 24, 27.—Równaią się Panu Chrystusowi, Mat. 21, 23. y 24, 25.—Hardość ich, 2. Tim. 3, 3.—Stolicę Rzymską zowią stolicą zarażénia, y równaią z Pharizeuszami, Mat. 23, 3.— Nie od Chrystusa, ale od mistrzów swych nazwiska maią, 1. Kor. 1, 12. Obia. 2, 6.— Czego niewiedzą to bluźnią, Jud. 10.—Gorszą się z Chrystusa, Mar. 6, 3.— Domy Boże w iaskinie zbóyców obracaią. Mar. 11. 12.—Nie oddaią Bogu co iest Bożego, Mar. 12, 17.—Bluźnią ciało P. Chrystusowe, Jan 6, 63.—Heretycy komu przyrównani w Pismie.—Heretycy są bracia Judaszowi, Mat. 26, 8.— Są Kaimowie, Jud. 11.— Są iako wały y piany morskie, Jud. 13.—Są iako gwiazdy obłędne, Jud. 13.—Są oderwani i odstępnicy, Jud. 19.—Sroższy nad katy, sukienkę pańską nie szytą rozrywają, Jan 19, 23.—Są duszobóycy, Jan 8, 44.— Są Saduceuszami, Dzie. 23, 4.—Pharizeuszóm podobni, Łuk. 4, 49.—Nad Symona czarnoksiężnika gorszy, Dzie. 8, 21.—Drogę ścielą Antychristowi, Mar. 13, 14.—Nie wierzą cudom świętych iako Ariani y Pogani, Jan 14, 12.—Heretycy niewiastom podobni. Ezech. 13, 18.

HERETYCKIE OBYCZAIE. Niezgoda ich, Mar. 3, 24.—Niestatek ich, 2. Kor. 1, 18.—U Heretyków tyle mistrzów ile ministrów, Mat. 23, 8. Eph. 4, 5.—Heretycy iakie ucznie czynią, Mat. 23, 15.—Każą nie będąc posłani, Rzym. 10, 15.—Zapalczywość ich przeciw katholikóm, Dzie. 17, 5.—Slepota ich więtsza niż Żydowska, 2. Kor. 3, 15.— Szaleństwo ich w odmnienianiu starożytney wiary, Gal, 3, 1.— Katholikóm bałwochwalstwo niesłusznie przypisują, Dzie. 14, 12.—Dekretów ŚŚ. Konciliów nieprzyimuią, Dzie. 15, 31. Wolność maią zasłoną złości, 1. Piotr 2, 16. Czasem są wymównieyszy, 2. Kor. 11, 6. Kapłany w nienawiść przywodzą, Łuk. 1, 46. Pokóy Chrystusów targaią, Jan 14, 27. Wymazali z Kalendarzów święto Wniebowzięcia Panny Mariiey, Dzie. 5, 14.—Niewiasty heretyckie iakie, Ezech. 13, 18.

HERETYKÓW SIĘ STRZEDZ. Strzedz się ich rozkazano, Deut. 13, 1. Mat. 7, 15. y 18, 17. Rzym. 16, 17. 2. Timot. 2, 17. y 3, 5. Tit. 3, 10. 2. Tes. 3, 14. 2. Jan 10.— Z nimi się obcować niegodzi w żadnych sprawach religiiey, 2. Kor. 1, 18. 2. Jan 6.— Z heretykami przyiaźń y powinowactwo Bogu się niepodoba, 2. Par. 19, 1.—Heretykóm choć cuda czyniącym wierzyć nie mamy, Marek. 13, 22. Gal. 1, 8.—Jakie cuda Heretycy czynić mogą, Mar. 9, 38.—Obrona przeciwko im, Rzym. 16, 19.— Heretyctwa przecz długo trwać nie mogą, Mat. 12, 25.

HERETYKI KARAĆ. Pismo ś. roskazuie, Deut. 13, 1. Mat. 7, 15. Rzym. 16, 17. 2. Tim. 2, 17, y 3, 5. Gal. 5, 11. Tit. 3, 10. 2 Tes. 3, 14. Jan 2, 10.—Dopuszczający im zwodzić będą karani, Obia. 2, 20.—Maią być do kościoła przypędzani, Łuk. 14, 23. Y na wiarę przymuszani, Dzie. 9, 4.— Miasto zwiedzione od fałszywych proroków każe spustoszyć, Deut. 13, 13.

HERETYCY NIE BĘDĄ ZBAWIENI. Biada Heretykom, Łuk. 6, 26.—Nienawidzi ich Bóg y wierni iego, Obia. 2, 6.—Ich nabożeństwa iako y wyznania czartowskiego Chrystus nie przyimuie, Mar. 3, 11.—Heretycy męczennicy niebłogosławieni, Patrz kacerstwa. Mat. 5, 10.

HEBRAEOWIE. Zkąd tak nazwani, Gen. 11, 1. którzy byli, list 1419.

HELIODORUS. Chciał skarby kościelne pobrać, 2. Machab. 37, 13. Skarany od Boga, 3, 24.

HERÓD. Heród Ascalonita pobił dziatki, Mat. 2, 16.—Heród Antipas syn Herodów Tetrarcha Galilaeiey, Łuk. 3, 1. Zabił Jana Chrzciciela, Mat. 14, 9.—Heród z Piłatem poiednali się śmiercią Chrystusową. Łuk. 23, 12. Dzie. 4, 27.—Heród Jakuba ściąć kazał, Dzie. 12, 2. Robacy go ziedli, Dzie. 12, 23.

HOSANNA. Co znaczy y czemu ie we mszy powtarzaią, Mat. 21, 9. Mar. 11, 9.

HYMAENEUS. Fałszywy Apostół, 2. Tim. 2, 17.

I.

IAKOB. Patryarcha syn Izaaków, Genes. 25, 23. Kupił pierworodztwo, Gen. 25, 31. Podszedł Ezawa w błogosławieństwie, 25, 5. Iedzie do Labana, 28, 10. Widzi drabinę y ślub czyni, 28, 12. 20. Od Boga umiłowany, Rzy. 9, 15. Z którego poszło dwanaście pokoleni, Dzie. 7, 8. Synóm swoim umieraiąc błogosławił, Gen. 50. Żyd. 11, 21. Biedził się z Anyołem, Gen. 32, 24. Nazwany Izrael, Gen. 32, 27. y 35, 10. Prowadzi się do Aegyptu, Gen. 46. Deut. 10, 22. Syny Jozephowe przysposobił za swoie, Gen. 48, 5.— Jakob czemu tak nazwany, Gen. 25, 25. Jako widział Boga, Gen. 32, 30.

JAKUB. Zebedeuszów brat Ianów, Mar. 4, 21. y 10, 2. ścięty od Heroda, Dzie. 12, 2.—Jakub Alpheuszów

Mat. 10, 3. Brat Pański, Galat. 1, 19. Biskup Jerozolimski, Dzie. 12, 17, Ukazał mu się Chrystus po zmartwychwstaniu, 1. Kor. 15, 7.

IEBUS. Tak nazwane przedtym Ieruzalem, Jos. 15, 8. Sędz. 19, 10. 1. Par. 11, 4.—Iebuzeyczyków zwyciężyć nie mogli Izraelitowie, Sędz. 1, 21. wszakże od Dawida zwyciężeni, 2. Król, 5, 8.

IAŁMUŻNA. Ma bydź czyniona, Deut. 15, 2. Levit. 19, 9. y 23, 12. Tob. 4, 7. Eccl. 11, Eccl. 4, 1. y 7, 10. Łuk. 3, 11. y 11, 41. y 12, 33. y 16, 9. 1. Kor. 16, 1. Żyd. 3, 16. 1. Jan 3, 17. Jako ma bydź czyniona, Tob. 9. Mat. 6, 3. y 19, 21. 2. Kor. 9. Eph. 4, 28. Komu ma bydź czyniona, Łuk. 14, 13. Gal. 6, 10. 1. Kor. 16, 1. Eccl. 12, 5.—Iałmużny skutki i pożytki, 3. Król. 17. Tob. 2, 8. Psal. 111, 5. Przyp. 14, 21. y 21, 14. y 22, 9. y 28, 27. Eccl. 3, 13. y 17, 18. y 29, 15. Isai. 58, 7, Dan. 4, 24. Mat. 10, 42, y 19, 21. y 25, 35. Łuk. 11, 41. y 12, 21, y 16, 9, Dzie. 10, 1. Żyd. 13, 16,—Iałmużna która jest Bogu wdzięcznieysza, Łuk. 21, 4. Więtsze iałmużny więtszą zasługę maią, 2. Kor. 9, 1. Iałmużny są Bogu wdzięczne, Phil. 4, 18. Ludziom y po śmierci pomocne, Łuk. 16, 9. Dzie. 9, 36. 39. Iałmużny hoyne przykładem Zacheusza maią bydź czynione, Łuk. 19, 8. 2. Kor. 9, 6. Insza iest iałmużna a insze wrócenie cudzego, Łuk. 19, 8.—Iałmużną iako odkupuiemy grzechy, Dan. 4, 24.

IAN CHRZCICIEL. Syn Zacharyaszów, Poczęcie y narodzenie iego, Łuk. 1, 13. 57. Na pusczy mieszkanie, Łuk. 1. 80. Opowiada Messyaszowe przyszcie, y chrzci na pusczy, Mat. 3, 1. Mar. 1. 4. 5. Jan 1, 23. y 3, 23, 26.—Odzienie iego z sierci wielbłądowey, a potrawy szarańcza y miód lesny, Mar. 16.—Niechciał aby go miano za więtszego nizli był, Jan 1, 19. 20, 26, y 3, 28.—Posłał ucznie do Chrystusa, Mat. 11, 2.—Ścięty był, Mat. 14, 8.—Nazwan Eliaszem, Malach. 4, 5. Mat. 11, 14. y 17, 10. Łuk. 1, 17.—Był przodkiem mnichów y pustelników, Mat. 3. 1.—Jako posłany od Boga Oyca y Syna, Mal. 3, 1.

IAN EWANIELISTA. Syn Zebedeuszów od Chrystusa wezwany, Mat. 4, 22.—Y osobliwie umiłowany, Jan, 13, 23. y 19, 26. y 20, 2. y 21, 7. 20.—Dla panienstwa iego, Jan 19, 27. T. IV. 260.—Pisał co widział Jan 19, 35. y 21, 24. 1. Jan 1, 1.—Pisał Ewanielią przeciw Ebionitóm. T. IV. 260.—Jan Marek, pomocnik y towarzysz Pawłów, Dzie. 13. 5. 13. y 15, 37.

IARZMO. Chrystusowe wdzięczne y lekkie, Mat. 11, 30.—Przetóż ie wierni nosić maią. Mat. 11, 29.—A z niewiernymi w drugim iarzmie nie ciągnąć, 2. Kor. 6, 14.

IEREMIASZ. Prorok z Anathoth, Jer. 29, 27.—Wezwany y od Boga posłany, Jer. 1. 4.—Cierpi prześladowanie, Jere. 18, 19. y 20, 1, y 26. 7. y 33, 1. y 36, 12. y 38, 4. 7.—Łaskaw nań Nabuchodonozor, Jere. 39, 11.—Płacze Jozyasza. 2. Par. 35, 25.

IERYCHO. Zburzone, Jos. 6, 10, 24.—Znowu budowane, 3. Król. 16, 34.—Nazwane miastem palmowym, Deut. 34, 3. 2. Par. 28, 15.

IEROBOAM. Syn Nabat, sługa Salomonów stał się nieprzyjacielem Izraelitóm, 3. Król. 11, 26. 2. Par. 13, 6.—Został królem dziesiąci pokolenia, 3. Król. 12, 20.—Dwu cielców złotych postawił y heretykiem został, 3. Król. 12. 28. 31.—Za co go Bóg karze, 3. Król. 14, 7. y 15, 25. y 16. 19. 26. 4. Król. 3, 3. y 10, 29.—Ręka iego uschła, 3. Król. 13, 4.—Uzdrowiony, 3. Król. 13. 6. Umarł, 14, 20.—Dóm iego wszystek wygubiony, 3 Król. 15, 29.

IERUZALEM. Dobyte od synów Judy, Sędz. 1. 8.—Bóg ie obrał na mieszkanie swoie, 3. Król. 8, 2. Par. 6, 2. y 7, 16.—Nazwane Iebus, Jos. 15. 8. Sędz. 19, 10.—Rzeczone Salem, Psalm 75, 3.—W Ieruzalem które pokolenie mieszkało, 1. Par. 9, 3.—Oblężone od króla Syriyskiego y Izraelskiego. 4. Król. 16, 5.—Zburzone y spustoszone, 4. Król. 25, 9.—Naprawione. 2. Esd. 3. y 6, 15. — Miało bydź spustoszone przez Rzymiany, Dan. 9, 26. Zach. 14, 1. Mat. 24, 1. 15. Łuk. 13, 35, y 19, 41. y 20, 16. y 21. 6. Jan 11, 48.—Ieruzalem iako w pośrzód ziemie, Ezech. 5, 5.—Ieruzalem duchowne, Kościoł święty, Psalm 12, 13. Isai. 33, 20. y 54. 11. y 60, y 62, 6. y 65, 16. Tob. 13, 19. Baru. 5, 1. 7.—Ieruzalem niebieskie wzgórę, Gal. 4, 26. Żyd. 12, 22. Nowe, Obia. 3, 12.—Święte, 21, 2. 10.

IEZUS. Zbawiciel, Mat. 1, 1. 21. Łuk. 2. 11.—Tak nazwany od Anyoła, Łuk. 2, 21.—Od Iozepha. Mat. 1, 21.—Y od Mariiey Panny. Łuk. 1, 31.—Iako go teraz z sobą mamy, a iako nie, Mat. 26, 11. Mar. 14, 7.—Cesarze sobie zhołdował, Dzie. 25, 19.—Wybawił lud z Aegyptu, Sędź. 5. Patrz Chrystus.

IĘZYK. Ma bydź hamowan od złego, Lev. 19, 16. Job. 5, 21. Psal. 51, 4. y 139, 4, 12. Przyp. 4, 24. y 10, 18. y 11, 9. y 12, 13. 19. Eccl. 5, 16. y 25, 12. Eph. 4, 25. y 5, 3. Kol, 3, 8, 1. Piotr 3, 10.—Y od słów zbytnich. Mat. 5, 37.—Y od próżnych, Przy. 10, 19. Mat. 12, 36.—Ięzyk acz mały członek, ale wiele złego y dobrego może bydź przyczyną, Jak. 3, 5. 6. 8.—Ięzyka strzedz, Psal. 38, 1. Przy. 13, 3. y 21, 23. Eccl. 23, 17.—Z ięzyka szkody, Eccl. 28, 21.—Dar ięzyków. Dzie. 10, 46. y 19, 6. 1 Kor. 14, 18.

IEZABEL. Złośliwa niezbożnego Achaba żona, 3. Król. 16, 31. y 21, 5, 7.—Pobiła proroki Boże, 3. Król. 18, 4. 13.—Grozi Eliaszowi śmiercią, 3 Król. 19, 2.—Od psów rozszarpana, 4. Król. 19, 33.

IMIĘ. Imiona iakie maią bydź dzieciom dawane, Łuk. 1, 63.

IOSAPHAT. Król Judy, 3 Król. 22, 41.—Posyła do miast uczyć zakonu Bożego, 2. Par. 17, 7.—Zpowinowacił się z Achabem, za co iest strofowany od Boga, 2. Par. 18. y 19.

IOSEPH. Syn Iakuba, Gen. 30, 23.—Sny iego, Gen. 37, 5. 9.—Zaprzedany od braciey, Gen. 37, 26.—Oskarżony niewinnie, Gen. 39, 17.—Panem Aegyptu został, Gen. 41, 40.—Kości iego przeniesione, Exo. 13, 19. Żyd. 11, 32.—Pogrzebiony w Sichem, Jos. 24, 32.

IOSEPH. Mąż Mariiey, Łuk, 1, 27. —Przecz Mateusz naród iego opisuie. Mat. 1, 16.—Nie był własnym Oycem P. Chrystusowym, Mat. 2, 20. 21.—Iozeph z Arymathiiey, Mat. 27, 57. Jan 19, 38.

IOSIASZ. Król Judy, 4. Król. 21, 24.—Czyta księgi zakonu znalezione. 4. Król. 23, 2,—Święci wielkanoc, 4. Król. 23, 21.

IOSUE. Walczy przeciw Amalech, Exo. 17, 9.—Posłany szpiegować ziemie Chanaan, Num. 13, 2.—Hetmanem ludu, Numer. 27, 18. Deut. 3, 21.—Anyoła widział, Jos. 5, 13.—Słońce stanęło na iego roskazanie, Jos. 10, 12.—Poraził królów, 31. Jos. 12.—Zalecony, Eccl. 46, 1.

IUBILEUSZ. Figura iego, Lev. 26, 10.

IUDASZ. Iszkarioth Apostół, Mat. 10, 4.—Żałuie maści wylaney na Chrystusa, Jan. 12, 4.—Iż złodzieiem był, Jan 12, 6.—Jezusa zaprzedał y wydał, Mat. 26, 14. Jan 18, 3.—Obiesił się, Mat. 27. 5. Dzie. 1, 18.

IZAIASZ. Widział Chrystusa w maiestacie swoim na wysokiey stolicy siedzącego, Isai. 6. Jan 12, 41.

IZRAEL. Nazwany Jakob, Gen. 32, 27. y 35, 10. 3. Król. 18, 31.—Izraelem też nazwany lud Boży, Exod. 3, 7. y 5, 1. y 6. 7. y 19. 5. Lev. 30. 26. Deut. 4, 20, —Dziesięć pokolenia Izraelskie odłączają się od domu Dawidowego, 3. Król. 12, 3. 9, 16.—Siła Izraelitów wracaią się z Lewitami do Jerusalem, 2. Par. 11, 13.

K.

KACERSTWO. Kacerstwa czemu Bóg dopuszcza, Objaw. 2, 1.—Przyczyny ich, 1. Kor. 11, 19. Deut. 13, 10.—Drogi do kacerstwa, żywot niepobożny, 1. Tym. 1. 17.— Kacerstwa pośledz powstawaią, Mat. 13, 25.— A są nietrwałe, 2. Tym. 5, 9.—Kacerscy męczennicy nie błogosławieni, Mat. 5, 10.—Daie radę przeciw Chrystusowi, Jan 11, 49 y 18, 14.—Chrystusa probuie, Mat. 26, 62.—Apostołom zakazuie uczyć, Dzieie 4, 18.

KALWIN. Bluźnierstwo iego, żeby męka Chrystusowa nie była dostateczna, a iż Chrystus cierpiał męki potępionych, Mat. 27, 46. — Bluźnierstwo iego przeciw świętym, Łuk. 16, 28. — Bluźni Boga czyniąc go przyczyną grzechów, Rzym. 1, 26.—Bluźnierstwo iego żeby Chrystus nic sobie nie zasłużył, Phil. 2, 9.

KALWINISTOWIE. Fałszerze pisma ś. Łuk. 3, 36.—Dziatkom nieochrzczonym zbawienie obiecuią z Pelagiany, Jan 3, 5. Rzym. 15, 12. — Lecz synowie świętych nie rodzą się świętymi, Rzym. 9, 3. 1. Kor. 7, 14. — Wykręty ich, że Chrystus nie wszedł zamknionemi drzwiami, Jan 20, 19. — Bluźnierstwo ich przeciw Chrystusowi, Żyd. 5, 7.

KANAAN. Syn Noego przeklęty, Gen. 9, 25 y 10, 1, 6.—Ziemia Kanaan, Deut. 11, 10.—Obiecana Abrahamowi i synom iego, Gen. 12, 7 y 13 y 15, 18. y 17, 8 y 26, 4. y 35, 12. — Dana według obietnice, Jos. 13, 6.—Czemu nie zaraz onych wszystkich narodów wytracił, Exod. 23, 29. Deut. 7, 22. Sędz. 2, 23. — Opisanie y podzielenie ziemie Kanaan, Gen. 10, 19. Exod. 23, 31. Num. 26, 52 y 33, 54 y 34. Jos. 13 y 14, 15 y 16.

KAPHARNAUM. Miasto Galileyskie gdzie Pan Chrystus początł uczyć, Mat. 4, 17. Łuk. 4, 31.—Uzdrowił tamże sługę Setnikowego, Mat. 8, 13.—Nazwane miastem Pana Chrystusowem, Mat. 9, 1. — Grozi mu upadkiem. Mat. 11, 13.

KAPŁANI. Kapłanów starego zakonu urząd, Exod. 29, 44. y 30, 7. Lev. 10, 16. y 21 y 22. Num. 3, 10. y 4, 5. Deut. 21, 5. 1. Par. 6. 49. 2. Par. 26, 17. Ezech. 44, 15. Żyd. 5, 7. y 10, 11. — Liczba ich, 1. Par. 23, 3,—gdzie ich liczy 38,000.—Ubior i święcenie ich, Exod. 28 y 29, y 39 y 40. Lev. 8, 1.— Kapłański ubior czemu kosztowny, Exod. 28, 2.—Kapłańskie dochody, Deut. 10, 9, y 18, 3.—Aby mogli wolniéy służyć w kościele, 2. Par. 31, 4.—Żywot. ich, Exod. 19, 21, 6 y 22, 1.—Trzeźwość, Lev. 10, 9, 2. Par. 35, 14. — Karanie złych, Num. 16. Lev. 10, 11. 1. Król. 2, 22. 3. Król. 2, 26. Mal. 2, 8.— Kapłan nosił na piersiach. Nauka y Prawda, Exod. 28, 30.—Kapłańskiego grzechu ciężkość, Lev. 4, 3.—Kapłani y Levitowie nie idą w popis woienny, Num. 1, 47.—Kapłański urząd różny od królów, 2. Par. 19, 10. — Kapłańska czystość, 1. Par. 25, 19.—Kapłani nawysszy dwa czasu Dawida, 1. Par. 25, 2.— Kapłańskim królestwem czemu zowie lud Izraelski, Exod. 19, 6. — Kapłani iako ludzkie grzechy iedzą, Ose. 4, 8. — Kapłany dla czego Bóg odejmuje, Ose. 4, 6.— Kapłańska ziemia w Egiptcie wolna, Gen. 47, 26. — Kapłan nie zakon ani pismo sędziem wątpliwości w zakonie, Deut. 17, 9, 12. Mal. 27.—Sąd kapłański Sanhedrin, Num. 11, 6.

KAPŁAŃSTWO. Starego zakonu nie odrzucone ale odmienione, Isai. 22, 22. Żyd. 7, 12. — Kapłaństwo. nowego zakonu większe ma przywileie niż ono stare, Mar. 15, 11.—Zacność stanu kapłańskiego, Jan 20, 21. 1. Kor. 3, 9. Isai. 1, 6.—Moc kapłańska większa iest niż królewska y anielska, Jan 20, 23. — Kapłańskiego stanu Chrystus nie gani.—Mat. 23, 13.— Owszem ii czcić uczy, Mar. 1, 44. — Kapłani wykładacze Pisma ś. Mat. 2, 11.—Szafarze świętych Sakramentów, Mar. 8, 6. — Nastąpili na mieysce 70 uczniów Pańskich, Łuk. 10, 1. — Święcą ie z modlitwą, Łuk. 6, 22. — Kto imi gardzi, ten Chrystusem gardzi Łuk. 10, 16. — Prawdziwie grzechy odpuszczaią, Mat. 8, 4.—Bóg przez nie grzechy odpuszcza, Łuk. 17, 14.—Sakrament kapłaństwa na ostatniéy wieczerzy ustawiony, Łuk. 22, 19.—I przez wkładanie rąk podawany, Dzie. 13, 3.— Kapłanów święcenie iest Sakrament, Dzie. 14, 22. 1. Tym. 4, 14. — Pan kapłanom kazał ofiarować, Łuk. 22, 19.— Kapłani nowego testamentu pod Chrystusem, Żyd. 7, 23.—Chrystus kapłanem na wieki przez ofiarę Mszy ś. Żyd. 7, 21.—Kapłani od Biskupów różni, Dzie. 14, 2.—Stanowią ie Biskupi a nie ludzie świeccy, Tit. 1, 5.— Czemu pierwéy zwani Presbyteri, Dzie. 14, 22. — Są pośrzednikami, 2 Kor. 5, 20. — Kapłani żon mieć nie maią, 1 Kor. 7, 5. 2 Tim. 2, 4. — Kapłani duchowni wszyscy chrześciianie, 1 Piotr 2, 5. Obiaw. 1, 6 y 10.— Kapłański porządek przefigurowany, Num. 6, 3.

KARANIE Y KARNOŚĆ. Bóg które miłuie, te karze, Żyd. 12, 6.—Żeby z światem sądzeni nie byli, 1 Kor. 11, 32. — Bóg niektórych karze na przestrogę innych, Łuk. 13, 2. — Karanie braterskie przeciw upadłym, Mat. 18, 15.—Karność kościelna, 2 Kor. 13. Patrz klątwa.

KATHOLICY. Uczą wszystkie narody, Mat. 28, 19.—Y są prawdziwie chwalcy Boży, Mat. 4, 23.—Przyymuią dekreta św. Koncyliów, Dzie. 15. 31. — Nic nie grzeszą złączaiąc Boga z stworzeniem, Dzieie 15, 28.—Katholik zkąd nazwany, Dzieie 11, 26.

KAZANIE. Y rozmowy maią bydź ięzykiem pospolitym w kościele, 1 Kor. 14, 9. — Kaznodzieie urząd, Mat. 4, 23. Łuk. 3, 22.—Niedbalstwo szkodliwe, Jer. 48, 10.

KIELICH. Krwie swoiéy Chrystus trzymał y wylewał na wieczerzy, Mat. 26, 28. Patrz Ciało Pańskie.

KŁAMSTWO. Zakazane, Exod. 27, 7. Levit. 19, 11. Eccl. 4, 26 y 7, 13. — Skarane, Psalm 5, 7. Jan 8, 44. Dzie. 5, 4, 8. Eph. 4, 25. Kolos. 3, 9.—Szkodliwe, Przyp. 19, 9.

KLĄTWA. Od Chrystusa postanowiona y przykazana, Mat. 16, 19, y 18, 8. Mar. 9, 42. Jan 20, 23.— Klątwa nawiętsze skaranie, Mat. 18, 17.—Przykład klątwy y karności kościelnéy, Chrystus dał wyrzucaiąc biczem z kościoła, Jan 2, 15.—Klątwa była w zwyczaiu u Apostołów, 2 Thes. 3, 6, 14. Tit. 3, 10.—Piotr zaklął Ananiasza, Dzie. 5, 5.—Paweł zaklął wszetecznika, 1 Kor. 5, 3.— Himenaeusza y Alexandra, 1 Tim. 1, 20.—Klątwa w starym zakonie, Lev. 11, 28.—Moc zaklinania iest przy Biskupiech y pasterzach, a nie przy wszytkim Kościele, 1 Kor. 5, 10.—Mocą Bożą pasterze zaklinaią, 1 Kor. 5, 4.—Zaklęci bywali od czarta opętani, 1 Kor. 5, 5.—Zaklętych dusze czart osiada, 1 Kor. 5, 5. — Zaklęty bywa podan szatanowi, 1 Tim. 1, 20.—Klątwa ma bydź ku zbudowaniu Kościoła y poprawie zaklętego, 2 Thes. 3, 14. 1 Tim. 1, 20. — Aby duch iego był zbawion, 1 Kor. 5, 4.— Klątwa Pharizeuszów. Jan 9, 22, 34. y 12, 42. y 16, 2. — Zaklinani bydź maią, którzy w nauce albo w życiu bardziéy błądzą, a napomnieni nie chcą się u upamiętać, Mat. 18. 17. Rzym. 16, 17. 1 Kor. 5, 3. 2 Kor. 2, 8. 2 Thes. 3, 14. 1 Tim. 1, 20 y 6, 5, 2 Tim. 2, 17, 21 y 3, 5. Tit. 3, 10.—Z zaklętymi obcować się nie godzi, Mat. 18, 17. 1 Kor. 5, 11. Tit. 3, 10.

KLUCZE. Królestwa niebieskiego dane Piotrowi, Mat. 16, 19.—Przez nie co się rozumie tamże.

KONCYLIUM. Koncylia maią sporu o wierze sądzić y decydować, Dzie. 15, 2.—Na nich którzy bywać maią, Dzie. 15, 6.— Koncylium iest ostatni sędzia w wątpliwościach wiary, Dzie. 15, 2. — Nosi na sobie osobę Kościoła wszystkiego, Dzie. 15, 6.—Pierwsze powszechne Koncylium było w Jeruzalem, Dzie. 15, 6.—Na niém Piotr przodował, Dzie. 15, 7.— Dekret pierwszego Synodu Apostolskiego, Dzie. 15, 13.—Dekrety Koncyliów

nie wszystkie iednakie, Dzie. 15, 20.—Na Koncyliach porządnych Duch Ś. prezyduie: y uczy ich wszelakiey prawdy, Dzie. 15, 28 —Dekrety ich nie maią bydź w wątpliwość przywodzone, Dzie. 16, 4.—Ani probowane albo examinowane chyba umysłem dobrym, Dzie. 17, 11.—Dekrety ich iako są ważne.

KORNELIUSZ. Rothmistrz nawrócony, Dzie. 10, 3, 44.

KORONA. Żywota, iako, 1, 12. Obiaw. 2, 10.—Korona sprawiedliwości, 2 Tim. 4, 8.—Korona albo wieniec nie więdniący, 2 Piotr 5, 4.

KOŚCIOŁ MATERYALNY. O tym masz, Gen. 28, 16. Deut. 23, 1. Sędz. 20, 2. Judith. 6, 21. Psal. 67, 27. Thren. 1, 10. Joel 2, 16. 1 Kor. 11, 18 y 14, 34.—Kościoł Salomonów kiedy, iako długo, y iaki zbudowany, 3 Król. 6 y 7. 2 Paral. 3 y 4. poświęcony, 3 Król. 8. 2 Paral. 7. — Zprofanowany przez Achaza, 2 Paral. 28. Znowu poświęcony przez Ezechiasza, 2 Paral. 29.— Zaś zprofanowany y poświęcony przez Manassessa, 2 Paral. 33. Spalony, 4 Król. 25. — Zaś zbudowany, 1 Esdr. 1.—Złupiony y spalony, 1 Machab. 1. Oczyściony, 1 Machab. 4. Jego spustoszenie, Dan. 9, 26. Mat. 24, 2. Marek 13, 2. Łuk. 19, 41.— Kościoł dóm Boży y dóm modlitwy nazwany, Isai. 56, 7. Mat. 21, 13.— W kościele wysłuchywa Bóg, 3 Król. 3, 3 y 8, 29. 2 Paral. 6, 19. Mat. 21, 13.—W kościelech materyalnych nie mieszka Bóg, aby miał bydź w nich ogarniony, albo żeby ich potrzebował, 3 Król. 8, 27. 2 Paral. 16, 18. Isai. 66, 1. Jer. 13, 24. Dzie. 7, 48 y 17, 3.—Wszakże w kościelech materyalnych mieszka, 3 Król. 6, 13 y 8, 12. 1 Paral. 23, 25. Psal. 77, 60 y 131, 33. Jer. 7, 30. Mat. 23, 21. Dzie. 7, 46.—Kościoły są potrzebne, Dzie. 7, 48. — Kościoł mieysce święte, Gen. 28, 17. Exod. 3, 5. — Kościoł wielkiemi darami ubogacony, 2 Paral. 1 y 2 y 3 y 4. 2 Mach. 3, 2.— Kościołów zgwałcenie Bóg karze, Isai. 56, 5. 2 Machab. 3, 25, 26. Mat. 21, 12. Jan 2, 15. Marek 11, 16.— Kościoły katolickie nie mają bydź heretykom dawane, Mat. 22, 21.

KOŚCIOŁ ŻYWY. To iest, zgromadzenie wiernych, Num. 19, 20. y 20, 4. 1 Król. 17, 43. 3. Król. 8, 4. 55. 1 Paral. 29, 1. 2 Paral. 1, 5. Psal. 21, 26 y 25, 12. Mat. 16, 16, 18. Dzie. 5, 11. Rzym. 16, 23.—Ma w sobie złe y dobre, Mat. 3, 12 y 22, 10 y 25, 1.

KOŚCIOŁ JEST JEDEN. Wyznaczony przez ieden widomy korab Noego, 1 Piotr 3, 20.—Przez miasto ś. Jeruzalem, Obiaw. 21, 2.—Przez winnicę, Mat. 20, 1. Łuk. 20, 9.—Przez łódź, Łuk. 5, 3. — Przez niewód zawieraiący y złe y dobre ryby, Mat. 13, 4, 7.—Przez rolą, Mat. 13, 24.— Przez królestwo niebieskie, Mat. 13 y 25.—Dla téy iedności przyszedł Chrystus, Jan 11, 52.—O tę się modlił, Jan 17.—Tę Duchem Ś. sprawił, iako iednę duszę y iedno serce, Dzie. 4, 53.—Kościoł y w starym zakonie ieden zawżdy, 4 Król. 25.

KOŚCIOŁ BŁĄDZIĆ NIE MOŻE. Iż go bramy piekielne nie przemogą, Mat. 16, 18.—Z nim Chrystus do skończenia świata, Mat. 28, 20. — O to się modlił Chrystus, Łuk. 22, 32.—I dał mu ducha prawdy, Jan 14, 10 y 16, 13. — I iest filarem prawdy, 1 Tym. 3, 15.—Kościoł Boży nigdy nie ustał ani ustanie w wierze, 2 Paral. 15, 3. Łuk. 22, 23.—Kościoł za Moyżesza y Aarona nie zbłądził, Exod. 32, 1.—Kościoł iako umocnieniem prawdy, 1 Tim. 3, 15.—Kościoł potwierdza y wyświadcza pismo, Galat. 2, 2. Patrz y w Prefacijéy.

KOŚCIOŁ JEST POWSZECHNY. Bo iest y był zawżdy po wszystkim świecie, Mat. 13, 32 y 24, 23. Marek 16, 15. Łuk. 24, 47.—Nie iest małe stadko, Łuk. 12, 32.—Jest y był wszystkim widomy y znaiomy y zataić się nie może, Mat. 5, 14. Marek 4, 21. Dzie. 1, 14 y 2, 47 y 9, 31. — Nigdy nie był ani będzie nieznaiomy, albo taiemny, Rzym. 11, 14.—Ale iest szeroki y znaiomy po wszystkim świecie, Kolos. 1, 6. Dzie. 11, 24.—Jasność iego, Mat. 24, 27.—Kościoł czemu nazwany puszczą, Ose. 2, 14.—Kościoł góra Pańska, Isai. 2, 2.—Kościoł za czasu Eliasza był znaczny, 3 Król. 19, 18.

KOŚCIOŁ JEST WIECZNY. Bo iest niezwyciężony, Mat. 16, 18. Dzie. 5, 39.—I zwycięża wszystkie przeciwności, Mat. 8, 26. — Nigdy nie ustanie, Mat. 28, 20. Jan 17, 20. — Ale zawsze rośnie, Marek 4, 27, 31. Kolos. 1, 6. — Zbory heretyckie na piasku, Mat 7, 24.—W kościele katolickim zbawienie. Oprócz kościoła katolickiego niemasz zbawienia, Ephes. 5, 23. — Odcięty od kościoła nic Bogu przyiemnego czynić nie może, Jan 14, 4 —Sam kościoł katolicki prawdę ma, 1 Kor. 3, 1. — Każdy się ma poddawać rozsądkowi kościoła Bożego, 1 Kor. 2, 15.—Kto kościoła nie słucha iest iako poganin, Mat. 18, 17.

KOŚCIOŁ PRAWDZIWY RZYMSKI. W Dzieiach Apostolskich pokazany list, Rzymski kościoł iest katolicki, Rzym. 1, 8.—Kościoł Rzymski iako zaleca, Piotr 5.—Kościoł Rzymski osobliwie od Boga opatrzony, Dzieie 27, 23.—Stara się o świata nawrócenie, list.

KOŚCIOŁA BOŻEGO ZACNOŚĆ. Kościoł iest oblubienica Pana Chrystusowa, 2 Kor. 11, 2. Ephes. 5, 26. Obiaw. 19, 8.—I ciało Chrystusowe, 1 Kor. 12, 27. Ephes. 1, 22 y 4, 15 y 5, 23. Kolos. 1, 8 y 2, 10.— Kościoł sobie Chrystus swoią krwią kupił, Dzie. 20, 28. 1 Kor. 6, 20 y 7, 23. Ephes. 2, 13. 1 Piotr 1, 18. 1 Jan 1, 7. Dzie. 1, 53 y 5 y 5, 9.—Kościoł wypłynął z boku Pańskiego, Jan 19, 34.—Kościoła członki są prawowierni, iedney głowie Chrystusowéy, y iego namiastkowi poddani, Jan 10, 16. 1 Kor. 12, 12. Ephes. 3, 6.

KOŚCIELNE USTAWY. Kościoł może święta y posty nowe stanowić, Jan 20, 22. Dzie. 15, 13.—Kościoł ma moc kanonizować święte y święta ich ustawiać, Mat. 2, 16.—Kościoł ma moc rozeznawać które są pisma Boże, które ludzkie. Czytay w Przedmowie.

KRÓL. Król od Boga, Deut. 17, 15.—Królowie którzy nie od Boga, Ose. 8, 4.—Król nie ma się wtrącać w urząd kapłański, 2 Paral. 26, 18.—Król dla trądu złożony od Biskupa, tamże.—Króla się napieraiąc Żydowie czemu źle uczynili, 1 Król. 8, 7.—Króla dobrego Bóg daie tym których miłuie, 3 Król. 10, 9.—Króle złe Bóg daie dla grzechów ludzkich, Job. 34, 30. Przyp. 14, 25 y 19, 12.—Królowie maią sprawiedliwości przestrzegać, Przyp. 29, 4 y 31. Jer. 22, 2. 3 Król. 1, 52.—Królom y sędziom napominanie piękne, 2 Paral. 19, 6. 7, 8.—Urząd królewski, 4 Król. 23, 3. 2 Paral. 14, 1. — Pokora królewska, 1 Król. 11, 5.—Łaskawość, 1 Król. 11, 12.—Króla czcić, 3 Król. 1, 23.—Królowie co czynić y czego się strzedz maią, Przyp. 16. 10 y 20, 2 y 21, 1 y 25, 3 y 29, 14. Eccles. 7, 5 y 10, 3. Ose. 13, 11. 3 Król. 3, 14 y 9, 4 y 11, 38.— Królowie w czém służą kościołowi, Psal. 2, 10. Mat. 10, 18.—Wierni wszyscy są królmi y kapłanami duchownymi, 1 Piotr 2, 9. Obiaw. 1, 6 y 5, 10. — Królowie źli tracą królestwa, Eccl. 10, 3, 16, 19. Isai. 24, 1. Amos 9, 8.—Królestwo rozdwoione stać nie może, Mat. 12, 24. Marek 3, 24. Łuk. 11, 17.

KRÓLESTWO CHRYSTUSOWE. Nie z tego świata, Jan 18, 36. Łuk. 1, 33. 2 Piotr 1, 11.—Przepowiedziane, Gen. 49, 10. Num. 24, 17. Psal. 2, 6 y 44, 7. Isai. 9, 6. Dan 2, 44. Mądr. 7, 14. Zach. 9, 9. Łuk. 1, 28.

KRÓLESTWO BOŻE. Duchowne, wewnętrzne i wieczne ubogim należy, Mat. 5, 9. Łuk. 6, 20. Jak. 2, 5.—W nas iest, Łuk. 17, 21.—Nie iest w mowie ale w mocy, 1 Kor. 4, 20.

KRÓLESTWO NIEBIESKIE. Gwałt cierpi, Mat. 11, 12. Łuk. 16, 16. Galat. 5, 16. Obiaw. 2 y 3 y 21, 7.— Miłosiernym ludziom zgotowane, Mat. 25, 34.—Szukać go naypierwéy potrzeba, Mat. 6, 33. Łuk. 12, 31.— I prosić o nie, Mat. 6, 10.—I gwałtem się cisnąć do niego, Mat. 7, 13. y 11, 12. Łuk. 12, 24.—Kto w nim

wielki, Mat. 5, 19 y 17, 4.—Kto nie wnidzie do niego, Mat. 7, 21 y 18, 3 y 19, 23. Jan 3, 3. 1 Kor. 6, 10. y 15, 50. Galat. 5, 21. Ephes. 5, 5 Obiaw. 22, 15. — Którym zgotowane, Mat. 20, 23. — Zgotowane dobrze czyniącym a nie wierzącym tylko, Mat. 7, 21 y 25, 35. — Przez wiele kłopotów trzeba wchodzić do niego, Dzie. 14, 21.—Królestwo niebieskie iest podobne sieiącemu, ziarnu gorczycznemu, kwasowi, kupcowi, niewodowi, królowi, Mat. 13 y 18, 23 y 20, 1 y 22, 2 y 23 y 24. Marek 4.

KREW. Krew zową duszą, Gen. 9, 4.—Krew przymierza co znaczyła, Exod. 24, 8.—Krwie przy ofiarach Żydowie nie pili, Lev. 27, y 17, 10.—Krew znaczy grzechy, Isai. 1, 15.

KRZEST. Od Chrystusa rozkazany, Mat. 28, 19. Marek 16, 16. Jan 3, 5.—Apostołowie go uczyli y dawali, Dzie. 2, 38, 42. y 8, 12, 38. y 9, 18. y 10 y 16. Rzym. 6, 3. 1 Kor. 1, 14. — Chrzest zbawia, 1 Piotr 3, 21. Tit. 3, 5.—I omywa grzechy, Dzie. 22, 16. Tit. 3, 5.—Odradza y odnawia człowieka, Tit. 3, 5.—Daie łaskę, Jan 3, 5.—Gładzi wszystkie grzechy, Marek 16, 17. Dzie. 2, 38. Rzym. 6, 3. 1 Kor. 6, 11. Ephes. 6, 26. Kolos. 2, 13. Tit. 3, 5. — Chrztu powtarzać albo się chrzcić znowu niegodzi się, Ephes. 4, 6. Żyd. 6, 6. y 10, 26.—Toż pokazuie figura iego, obrzezanie, y przeyście raz przez czerwone morze, 1 Kor. 10, 2.—Chrzest Janów od Chrystusowego różny, Mat. 3, 11. Marek 1, 4. Jan 1, 25. Dzie. 1, 5 y 19, 4.—Chrzest Janów nie był dostateczny, Dzie. 9, 5.—Chrzest y dziatkom potrzebny, Jan 3, 5.— Dziatki chrzcić potrzeba, Mat. 11, 28. y 18, 14. Łuk. 18, 15. Jan 3, 5. Dzie. 2, 39 y 18, 8. 1 Kor. 1, 18 y 15, 22.—Słowo chrztu y chrzczenia, nowochrzczeńcy iako przetwarzaią, Mat. 3, 6.—Błędy nowowierników o chrzcie, Mat. 3. 11. — Woda do chrztu potrzebna, Marek 1, 8. Jan 3, 5. — Ceremonie chrztu przykładem Pańskim potwierdzone, Marek 7, 34. Jan 9, 6. Dzie. 8, 38.—Charakter albo pieczęć chrztu, 2 Kor. 1. 22 Sam Pan Chrystus ieśli kogo ochrzcił, Jan 4, 2.—Figura chrztu św. owcza sadzawka, Jan 5, 2.—Chrzest w Duchu Ś. y w ogniu, Mat. 3, 11. Marek 1, 8. Łuk. 3, 17. Jan 1, 33. Dzie. 1, 5 y 2 y 11.—Chrzest niekiedy mękę znaczy, Marek 10, 38. Łuk. 12, 50. 1 Kor. 15, 29.—Chrystus był ochrzczon, Mat. 3, 16. Marek 1, 9. Łuk. 3, 21.—I na ochrzczonego zstąpił Duch święty, tamże.—Chrystus chrzcił przez ucznie, Jan 3, 22 y 4, 2.—Cały dóm ochrzczony, 1 Kor. 14. Dzie. 16, 15, y 8, 8. y 16, 33.—Ochrzczeni biorą Ducha świętego, Dzie. 2, 38, y 19, 5.—Obłocza się w Chrystusa, Galat. 3, 27.—Chrzczą się w śmierci iego, Rzym. 6, 3.—Chrzczą się w iedno ciało, 1 Kor. 12, 13. — Chrzest na mieysce obrzezania, Gen. 17, 10.—Chrzest iest duchownem obrzezaniem, Kolos. 2, 11. Gen. 17, 10.

KRZYŻ ŚWIĘTY. Znak krzyża ś. w dzień sądny straszny będzie Żydom y heretykom, Mat. 24, 30.—Drzewo Krzyża ś. w wielkiéy wadze zawsze u katolików było, Jan 19, 11 — Na krzyżu trzy przednieysze ięzyki poświęcone, którymi pismo święte iest podane, y ofiara Mszy świętéy bywa odprawiana, Jan 19, 20.

KRZYŻA Ś. Znamię, iest znakiem Chrześcianina, Obiaw. 7, 3.—Żegnanie krzyżem świętym, Łuk. 24, 50.—Przefigurowanie, Ezech. 9, 4.—Co znaczy, tamże.—Chlubić się mamy w krzyżu Chrystusowym, 1 Kor. 1. 23. Galat. 6, 14. Żyd. 13, 13.—Którzy się krzyżem brzydzą, 1 Kor. 11, 18. Phil. 3, 15. Żyd. 6, 6.

KRZYŻ. I uciski na wszystkie pobożnie żyiące, Gen. 4, 8, y 27, 41, y 37, 18. 2 Król. 16, 5. Eccles. 2, 1. Psal. 33, 20. Przyp. 24, 16. Mat. 10, 16, y 16, 24 y 24, 9. Marek 13, 9. Łuk. 14. 26. Jan. 15, 20, y 16, 1. 2 Tim. 3, 12. 1 Piotr 4, 1, 12.—Krzyż Bóg kładzie na nas dla naszego pożytku, 2 Kor. 7, 14. Job. 5, 17, y 33, 16. Przyp. 3, 11. Tob. 2, 8, y 12, 13. 1 Kor. 11, 2. Żyd. 12, 6. Obiaw. 3, 19.—Przez Krzyż y utrapienie przychodzimy do poznania Bożego y do chwały wieczney, Jan 12, 25. Dzie. 14, 21 Rzym. 8, 17. 2 Kor. 4, 17. 2 Thes. 1, 5.—Krzyż cierpliwie y wesołem sercem ma bydź noszony, Mat. 5, 10, y 10, 38, Jan 17, 33. Dzie. 5, 41. 2 Kor. 8, 2. Kolos. 1, 24. Jak. 1, 2. 1 Piotr 4, 12.—W krzyżu y w utrapieniu iest pociecha, Job. 5, 17. Mat. 5, 5, 10. Jan 16, 20, 33. Rzym. 8, 18. 1 Kor. 10, 13. 2 Kor. 1, 4. — Przez Krzyż Pan Bóg nas probuie, 2 Thes. 1, 4. 1 Piotr 1, 7. Judith 8, 21. Eccles. 2, 1, y 23. 8. Przyp. 17, 3. Mądr. 3, 5, 6.

CHRZYSMO. Chrzysma świętego w kościele od początku używano, Dzie. 8, 17.

KRZYWDA. Przełożonych, duchownych iest krzywda Boża, Dzie. 5, 4.—Krzywdę swą komu poruczać, Rzym. 2, 19. — Krzywdzić wierni żadnego nie maią, 1 Kor. 6, 8. 1 Thes. 4, 6. — Ale raczéy sami krzywdę cierpieć, 1 Kor. 6, 7.

KSIĘGI. Żywota, Exod. 32, 32. Psalm 68, 29. Phil. 4, 3. Obiaw. 3, 5, y 20, 12, y 21, 27.— Heretyckie, czarnoksięzkie, y praktykarskie maią bydź palone, Dzieie 19, 19.

L. — Ł.

LABAN. Przyiął do gospody sługę Abrahamowego, Gen. 24, 32.—Naiął Jakóba, Gen. 29, 14.— Ściga Jakóba, Gen. 31, 22.

ŁAKOMSTWO. Zganione y zakazane, Przyp. 23, 4. Eccl. 5, 10. Matth. 6, 19. Mar. 8, 36. Łuk. 12, 15, 1. Kor. 6, 10. Eph. 5, 3. Kol. 35. 1. Timoth. 6, 9. Tit. 1, 7. Żyd. 13, 5.— Łakomstwo szkodliwe, 1. Król. 8, 1. Przyp. 1, 19. y 11, 26. y 15, 27. y 28, 22. Eccl. 5, 9.—Karanie łakomstwa, Jos. 7, 24. 4. Król. 5, 26. Job. 27, 8. Isai. 5, 8. Jer. 8, 10. Amos. 8, 4.—Łakomstwo Judasza oślepiło, Matth. 26, 15.—W rospacz y o śmierć przyprawiło, Matth. 26, 3,—Ananiasza y Saphirę nagłą śmiercią zabiło, Dzie. 5, 1.—Symona Czarnoksiężnika do świętokradztwa przywiodło, Dzie. 8, 20.—Łakomstwo iest korzeń wszego złego, 1. Tim. 6, 10.— Jest y bałwochwalstwem, Kol. 3, 5.—Paweł z łakomstwa nic nie czynił, 1. Thes. 2, 5.— Heretycy wszytko z łakomstwa czynią, Rzym. 16, 18. Phil. 3, 19. 2. Piotr 3 14.

ŁAZARZ. Przede wroty bogacza leżący, Łuk. 6, 20.—Łazarz inszy brat Marty y Magdaleny wskrzeszony, Jan 11, 43.—Chcieli go Żydzi zabić, Jan 12, 10.

ŁASKA. Miasto dobrodzieystwa, Ruth. 2, 20. 2. Król. 2, 6. y 15. 20. Przyp. 4, 9. Eccl. 7, 27. Miasto przyiaźni, Gen. 6, 8. y 18, 3. y 19, 19. y 39, 21. Exod. 12, 36. Tob. 1, 13. Dzie. 2, 47. y 24, 27. y 25, 9.— Miasto zapłaty od Boga, Przyp. 1, 9. y 12. 2. Łuk. 6, 33. 1. Piotr 2, 19.—Łaska miasto daru iakiego darmo danego, Esth. 15, 17. Psal. 44, 3. Przyp. 3, 22. 1. Kor. 12. Eph. 4, 7. 1. Piotr. 4, 10.— Miasto wdzięczności y przyiemności, Przyp. 31, 30. Eccl. 10, 12. Eccl. 7, 21. Łuk. 4, 22. Eph. 4, 29.— Łaska dar Bożéy nadprzyrodzony, który nas Bogu wdzięcznymi czyni, Łuk. 1, 28. y 2. 40. Jan 1, 15. Rzym. 1, 7. 1. Kor. 16, 23. Gal. 5, 4. Żyd. 13, 9. Jak. 4, 6.—Dar łaski Bożéy iest taiemny, którego żaden sobie przypisować niema, Job. 6, 20. Psal. 2, 11. y 18, 13. Przyp. 14, 12. y 20. 9. Eccl. 9, 1. 2. Eccl. 5, 5. 1. Kor. 4, 4. 2. Kor. 10, 14. y 13, 15. Gal. 6, 3. Phil. 2. 12. 1. Piotr. 1, 18. 2. Piotr. 1, 10. 1. Jan 4, 1.

LIST. Listy powszechne Apostolskie, IV. 446. Przyczyny pisania listów Apostolskich. List do Rzymian czemu na pierwszym mieyscu. IV. 447.-List do Żydów iest własny Paw. ś. IV. 670.—Wierni są listem Pana Chryst., 2. Kor. 3, 3.

LICHWA. Zakazana, Exod. 22, 25. Lev. 25, 35. Deut. 23, 19. 2. Esdr. 5, 7. Psal. 14, 5. Przyp. 22, 16. y 28, 8. Jer. 15, 10. Ezech. 18, 8. y 21, 12. Łuk. 6, 34. y 19, 8.—Lichwy wszytkie prawa zakazuią. Deut. 23, 19.
LOSY. Kiedy y iako się ich używać godzi, Dzie. 1, 26.—Losy są troiakie, Jon. 1, 7.
LOTH. Wybawiony od ognia Sodomskiego, Gen. 19, 15, 17.—Żona iego odmieniła się w sól, Gen. 19, 26. Mądr. 10, 7. Łuk. 17. 32. — Grzech iego y córek, Gen. 19, 32.
LUCIPER. Wypadł z nieba, Isai. 14, 12.—Czemu o nim Ezechiel pisze, Ezech. 28, 12.
ŁUKASZ Ś. Żywot iego, IV. 164.— Nigdy żony nie miał, tamże.—Jego reliquiae przeniesione, tamże.

M.

MACHABEYSKIE KSIĘGI. Poważność ich, 1. Mach. 1. Łuk. 1, 3.
MĄDROŚĆ. Mądrości Bożéy początek, własność, chwała y pożytek, Deut. 4, 6, y 29. 9. Job. 28, 20. y 32. 7. Eccl. 7. 12. y 9, 13. Mądr. 6, 13. y 7. y 8 y 9. y 10. Eccl. 1. y 3. y 4. y 21. y 24, y 39. Łuk. 21, 15. Rzym. 11, 33. 1. Kor. 1, 17. y 2, 6, 10. y 4, 9. Kol. 2, 3. Jak. 1, 5. y 3, 15. — Mądrość prawdziwa od Boga, Matth. 11, 25. Jak. 1, 5.—Mamy bydź mądrymi w dobrym, a prostymi w złym, Rzym. 16, 19. — A nie więcéy mądrować niż potrzeba, Rzym. 12, 3, 16.—Y nie bydź mądrymi u samych siebie, Rzym. 11, 25, y 12. 16.— Kto iest mądrym na tym świecie ma bydź głupim, 1. Kor. 3, 18. — Mądrość tego świata głupstwem iest u Boga, 2. Kor. 3. 19. — Chrystus się nam stał mądrością y sprawiedliwością, 1. Kor. 1. 30.— Mądrość ziemska y cielesna, Jak. 3, 15.— Mądrość tego świata, 1. Kor. 1. 23. y 3. 19. 2. Kor. 1. 12.—Mądrość z nieba iaka, Jak. 3, 17.
MALTA. Wyspa na którą Paweł po rozbiciu okrętu wyszedł, Dzie. 28. 1. — Gadziny w niéy bez iadu, Dzie. 28. 5.
MAŁŻEŃSTWO. Od Boga ustanowione, Matth. 19, 4, Gen. 2.—Od Chrystusa potwierdzone. Matth. 19, 6, 9.— Y uczczone, Jan 2, 2.—Jest wielkim Sakramentem, Eph. 5, 32. — Daie łaskę y poświęcenie, 1. Thes. 4, 4.— Nie rozdzielne y dla cudzołostwa, Matth. 5, 32. y 19. 9. Mar. 10, 11. Łuk. 6, 10. — Czemu nierozdzielne, Matth. 19, 6.—Po rozwodzie przecię trwa związka małżeńska, 1. Kor. 7, 11.—Małżeństwo dla trzech przyczyn ustanowione.—Dla płodu, 1. Tim. 2, 15. Dla uwarowania się grzechu nieczystego, 1. Kor. 7, 1, 2, 5.— Y dla spólnéy pomocy y pociechy, Eph. 5, 22, 24, 25. 1. Piotr. 3, 1, 7.—Małżeństwo ma bydź tylko iednego z iedną, Matth. 19, 5, 6.—Małżeństwo które uczciwe a które nie, Żyd. 13, 4.—Małżeństwo nie iest wszytkim przykazane, Gen. 1, 26.—Małżeństwa które w zakonie zakazane, Lev. 17, 1.—Małżeństwo kiedy mogło bydź między różnym pokoleniem, Num. 36, 7.— Wielożeństwo zakazane, Gen. 16, 3.— Czemu patriarchowie wiele żon mieli, tamże.—Małżeństwo którzy zakazuią, 1. Timoth. 4, 3.—Małżeństwa nierządne karał Jan ś., karze y Kościół katolicki, Łuk. 4, 20.—Karze y Pan Bóg, Genes. 38, 10. Tob. 6, 17.
MAŁŻEŃSTWO DUCHOWNE. Między Bogiem y duszą, Pieśni 1. y 2. Isai. 50, 1. y 54, 5. y 62. 4. Jer. 31, 22. Ezech. 16, 7. Ose. 2, 20. Matth. 9, 15. y 22. 2. y 25. 5. Mar. 2, 19, 2. Kor. 11, 2. Obiaw. 19, 7. y 21. 2.
MANNA. Co znaczy, Exod. 16, 15. Jan 6.
MARIA PANNA. Jest Bogorodzica abo matka Pańska, Łuk. 1, 43.—Matka Jezusowa, Matth. 2, 13.— Była z domu Dawidowego, z pokolenia Judowego, Matth. 1, 16, Łuk. 1, 36.—Ociec iéy był Joachim, Łuk. 3, 23.—Nigdy męża nieuznała, Matth. 1, 13. Łuk. 1, 34.— Y miała ślub czystości. Łuk. 1, 34.— Była panna w porodzeniu, Matth. 1. 23.—Y po porodzeniu, Matth. 1, 25. Łuk. 23, 53.—Przecz ią Pan Chrystus nazywa niewiastą, Jan 2, 4. Marya wszelakiemi cnotami ozdobiona. — Łaski pełna, Łuk. 1, 28.— W wierze bogata, Łuk. 1, 38, 45. Jan 2, 5.—W nadziei obfita, Jan 2, 5. — W miłości doskonała, Łuk. 1, 56. y 2. 7. Jan 2. 3. y 19. 25.—Czysta, Łuk. 1, 35. Pokorna, Łuk. 1. 38.—Miłosierna, Jan 2, 3. Rostropna, Łuk. 2, 19.— Skromna, Łuk. 2, 48. Nabożna, Łuk. 1, 40.—Dobrotliwa, Łuk. 1, 40. Mężna, Jan 19, 25. — Mądra, Jan 25. Uboga, Matth. 2, 11. Łuk. 2, 7, 24. — Cierpliwa, Matth. 2, 13. Łuk. 2, 35 — Cnotami wszytkie przechodząca, Łuk. 1, 28, 48.
MARIJEY PANNY SPRAWY. Pozdrowiona od anyoła, Łuk. 1, 28. — Nawiedza Helżbietę, Łuk. 1, 39, 46.—Idzie z Jozephem do Bethleemu, Łuk. 2, 4.—Ucieka do Aegyptu, Matth. 2, 14.—Wraca się do ziemie Izraelskiéy, Matth. 2, 15. — Nayduie Chrystusa w kościele, Łuk. 2, 46. — Stoi pod krzyżem y Janowi iest polecona, Jan 19, 25.—Mieszka z Apostoły, Dzie. 1. 14.—Wniebowzięcie iéy, Dzie. 1, 14.
MARIĄ PANNĘ CZCIĆ. Przykładem anielskim pozdrawiać ią mamy, Łuk. 1, 28.—Y błogosławić, Łuk. 1, 48.—Helżbieta ią chwali, Łuk. 1, 42.—Błogosławi ią Kościoł katholicki, Łuk. 11, 57. — Święci Doktorowie wychwalaią ią y wzywaią, Dzie. 1, 14.— Marya przecz błogosławiona, Łuk. 11, 28. — Hereticy iéy nieprzyiaciele, Dzie. 1, 14.—Marya nadzieia nasza, wesele y korona, 2 Thes. 2, 19. — Przyczynia się za ludźmi do syna, Jan, 2, 3.
MARIA PANNA PRZEPOWIEDZIANA. W pismie, Gen. 3, 15. Num. 24, 17. Psal. 18, 6, y 44, 10, y 45. 5. y 84. 2. y 86, 3. Przyp. 31, 10. y 9. 1. Pieśni 1. y 2. y 3. y 4. y 5. y 6. Eccl. 24. Isai. 7, 14. y 11. 1. y 19. 1. y 45. 8. Jere. 31. 22.
MARIA MAGDALENA. Grzechy swe opłakuie, Łuk. 7, 28.—Y odnosi grzechów odpuszczenie, Łuk. 7, 48. Wybawiona od siedmi czartów, Chrystusa naśladuie, Łuk. 8, 2. Pana pomazuie, Matth. 26, 6. Mar. 14, 3. Jan 11. 2. y 12. 3. Stoi przy Chrystusie na krzyżu umieraiącym. Jan 19. 24. Chrystus się iéy naypiérwéy po zmartwychwstaniu ukazał, Marek 7, 9. Jan 20, 8. Apostołóm zmartwychwstanie Pańskie opowiada, Jan 20. 8.
MARTA. Gospodyni Pana Jezusowa, Łuk. 10, 38. Jan 11, 27.
MATKA y bracia Chrystusowi według ciała, Matth. 12, 47. — Matka y bracia Chrystusowi według ducha, Matth. 12, 49, 50.
MELCHISEDECH. Żyd. 6, 20. y 7. 1. Ofiary iego czemu Paweł nie wspomina, Żyd. 5, 11.
MĘŻOBÓYCA. Od początku Dyabeł, Jan 8, 44. Y ten co ma w nienawiści brata swego, 1. Jan 3, 15.— Mężobóystwo iest uczynek cielesny, Gal. 5, 21. Zakon y Chrystus go zakazuie, Matth. 5, 22. y 19. 18. Przeciw niemu lekarstwo iest miłość bliźniego, Rzym. 13, 9. Mężobóycy nie mogą być dziedzicmy królestwa niebieskiego, Gal. 5, 21. Ale cząstka ich będzie w siarczystym ogniu, Obiaw. 21, 8.
MICHAŁ Archanyoł, walczy z Dyabłem, Jud. 9. Obiaw. 12, 7.—Miéysca święte, Dzie. 7, 33.
MIESIĄC. Miesiąc który u Żydów piérwszy, Exod. 12, 5. Miesiące iako liczyli, tamże.
MIŁOŚĆ Boża przeciw ludziom, Jan 3, 16 y 10. 15. y 13. 1. y 15. 9. y 16. 17. Rzym. 5. 8. Ephes. 5. 2.— Miłować mamy Boga nade wszytko, Gen. 22. 2. 9. Exod. 20, 6. Deut. 5. 10. y 6. 5. y 10. 12. Matth. 10. 37.

y 22. 37. Mar. 12, 30. Łuk. 10. 27. Rzym. 8. 35. A bliźniego iako samych siebie, Matth. 19. 14. 22. Mar. 12. 31. 33. Rzym. 13. 9. Jak. 2. 8. Kto miłuie bliźniego ten zakon wypełnił, Rzym. 13. 8. Gal. 5, 14. 1. Tim. 1. 5.—Miłość pokrywa wielkość grzechów. Łuk. 7. 47.– Kto mieszka w miłości w Bogu mieszka 1. Piotr. 4. 8. Jest więtsza niżnli wiara y nadzieia. 1. Kor. 13. 13. Kol. 3. 14. 1. Piotr. 4, 8. — Bóg w nim, 1. Jan 4, 16. — Miłość iest szata swadzebna, Matt. 22, 11. Jest sprawiedliwość nasza, 1. Tim. 1. 5. Jest przyczyną usprawiedliwienia, Łuk. 7. 47. Przez nie bywamy usprawiedliwieni, y iest w nas istotnie, Rzym. 5, 5. 1. Piotr. 4, 8. Miłość iaka bydź ma, 1. Kor. 13, 4. Eph. 5, 2, 2. Jan. 6, 1. 1. Jan|3, 16.—Miłować mamy y nieprzyiacioły, Mat. 5, 44. Łuk. 6, 27, 35. Rzym. 12, 20. — Po miłości poznać ucznie Chrystusowe. Jan 13, 35. — Miłość rodziców ma ustępować miłości Bożéy, Matth. 8, 22. y 10, 37. Mar. 3, 33. Łuk. 14, 29. Jaka miłość rodziców zakazana, Matth. 12, 48.—Miłościwe lato. Figura iego, Lev. 26, 10.

MISTRZ. Nasz iedyny Chrystus, Matth. 23, 8. Jak. 3, 1. — Mistrzami iako się Pan nazywać zakazuie, Matth. 23, 10.—Mistrz ieden w kościele katholickim, Matth. 23, 8. Lecz u heretików tyle Mistrzów ile Ministrów, Jak. 3, 1.

MNICH Y MNISZKA. Mniszy y Mniszki szłubu nietrzymaiące, maią potępienie, Dzie. 5, 4. 1. Tim. 5, 12, Jan Chrzciciel był przodkiem Mnichów y pustelników, Matth. 3, 1. Marek Ś. w Aegypcie Mnichy y Mniszki fundował, IV. 121. Patrz Zakonnik.

MODLITWA. Każda ma bydź w imię Chrystusowe, Jan 14, 13. y 15, 16. y 16. 24. Chrystus się modlił za nas, Jan 17, 20. Y teraz się w niebie przyczynia za nami, Żyd. 7. 25. y 9, 24. 1 Jan 2, 1.—Modląc się Pan Chrystus upadał na oblicze, oczy ku niebu wznosił, y klękał na kolana, Matth. 26, 39. Jan 17. 1. Łuk. 22, 41. Paweł także modlił się z bracią klęknąwszy na kolana, Dzie. 20, 36. Eph. 3, 14.—Chrystus dla modlitwy chodził na puszczą, abo na górę, Łuk. 5. 16. y 9. 28. Matth. 14, 23. Mar. 1, 35. Y nocował na modlitwie, Łuk. 6, 12. y 21, 37. Piotr się także modlił na górze domu. Dzie. 10, 9. Paweł za się na brzegu morskim, Dzie. 21, 5. Y w kościele, Dzie. 3, 1. y 24, 11. — Chrystus trzykroć iednęż modlitwę powtarza, Matth. 26, 44. Czasy do modlitwy, Psal. 54, 18.—Siedm czasów do modlitwy naznaczonych. Psal. 110, 164.— Do modlitwy napomina nas Pan Chrystus, nadzieią uproszenia, słowy y przykłady, Matth. 7 7. y 18, 19. y 21, 22. Mar. 11, 24. Łuk. 18, 1. y 22, 40. Jan 14, 13. y 15. 7. y 16. 23. Y modlitwy sposobu nas naucza, Matth. 6. 9.— Także y Paweł modlić się roskazuie, Rzym. 12. 12. Eph. 6, 18. Kol. 4, 2. 1. Thes. 5. 7. 1. Tim. 2. 1. Y Jakób, Jak. 1, 5. A zwłaszcza gdy kto iest smutny, tedy się modlić ma, Jak. 5, 13.—Modlić się iako potrzeba często nie umiemy. Matth. 20, 20. Rzym. 8, 26. Jak. 4, 3. Modlić się zawsze mamy, a nigdy nie ustawać, Łuk. 18. 1. Mat. 7, 7. Łuk. 11, 9. Dzie. 10. 1 Thes. 5, 17, Rzym. 1. 9. W domu a wprawdzi, Jan 4, 24. 1. Kor. 14, 15. Eph. 6, 18. Modlić się mamy aby przepowiadanie wiary miało postępek dobry. Ephes. 6, 19. Kol. 4, 3. 1. Thes. 3, 1. Modlić się mamy za króle y przełożone y za wszystkie ludzie, 1. Tim. 2, 1, 2. Y ieden za drugiego, Ephes. 6, 18. Kol. 4, 2, 1. Tim. 2, 1. Jak. 5, 10. Y Paweł się modlitwom wiernych zalecał, Kol. 4, 2. 1. Thes. 5, 25, 2. Thes. 3, 1.—Modlić się mamy y za nieprzyiacioły, Matth. 5, 44. Łuk. 6, 28. y 23, 34. Dzie. 7, 60. Modlić się do świętych. Patrz Wzywanie Świętych. Modlić się za umarłe każe. Jan 5, 1. Jan 5, 16. W Modlitwie iaką wiarę mieć mamy. Matth. 21, 22. Z iaką wiarą trzeba Pana Boga prosić. Jak 1, 6. Modlitwa która ważna. Matth. 7, 8. Modlitwy prostaczków Panu Bogu wdzieczne, Matth. 21, 16. Nie wielomodlstwa, ale próżnomodlstwa na modlitwie Pan zakazuie, Matth. 6, 7. Modlitwa osobnego mieysca potrzebuie, Matth. 6. 6. Mar. 1, 35. Modlitwy które się dzieią iako potrzeba, Bóg wysłuchywa. Jan 9, 31. Dzie. 14.—Modlitew niektórych czemu Bóg nie wysłucha, Jan 9, 31. Żyd. 12, 17. Jak. 4, 3.—Do modlitwy potrzebna iest wiara, Jak. 1, 5. Y nadzieia, Matth. 7, 7. Mar. 11, 24. Łuk. 11, 10. Jan 16 23. Y miłość, 1. Jan 3, 21. Mar. 11, 25. Jak 5, 16. Matth. 5, 7. Y pokora, Łuk. 18, 13. Eph. 3, 14, Y stateczność, Łuk. 18. 1. 1. Thes. 3. 17. Kol. 4, 2.

MSZA. Od Proroków przepowiedziana, Mal. 1, 16. Isai. 19, 19. Jer. 33, 8.—Przez ustawiczną ofiarę figurowana, Dan. 12, 11.—Także y przez ofiarę Melchisedecha, Gen. 14, 18. Psal. 109. 4.— Ofiarę Mszéy Ś. na ostatniéy wieczerzy od Pana Chrystusa ustanowiona, Matth. 26, 26. Łuk. 22, 19. Apostołowie ią miewali, Dzie. 13. 2. Wspomina ią Paweł Ś. 1. Kor. 10, 10. y 11, 23. Porządek Mszéy Ś. Paweł podał, 1. Kor. 11, 34. Na niéy się dzieie wszytko co Paweł roskazał, 1. Tim. 2. 1. Na każdym mieyscu miała bydź czyniona, Mal. 1 11. Na mieyscu starych ofiar (których iest wypełnienie) ustawiona, Jan 4, 23. Ofiara Mszéy Ś. ustawiczna, Żyd. 10, 18. Ofiary Mszéy Ś. powtarzanie, Żyd 9, 15. y 19. 5. Anyołowie bywaią przy Mszéy Ś. Obiaw. 4, 8.

N.

NABOŻEŃSTWO. W czym należy, Jak. 1, 27, Światu się zda szaleństwo, Mar. 3, 21. Zwierzchnie nabożeństwo Zacheuszowym przykładem zalecone, Łuk. 19, 4.

NACZYNIE. Wybrane Paweł Ś. Dzie. 9, 15. Naczynia gliniane ciała nasze, 2. Kor. 4, 7.

NADZIEJA. Od Boga. 2. Thes. 2. 16. Nadzieia nie iest o tym co widzimy, Rzym. 8, 24. Nadzieią zbawieni bywamy, a nie samą wiarą, Rzym. 8, 24 Nadzieia mocni się dobrémi uczynkami, Rzym. 5, 4. Nadzieia nie pohańbia, Rzym. 5, 5. Nadzieię mnożą pisma, Rzym. 15, 4. Nadzieia przyłbica nasza, 1. Thes. 5, 8. Y iako kotwica, Zyd. 6, 19, 10. Nadzieia w Chrystusie, 1. Piotr. 1, 21. Matth. 12, 21. Nadzieia nasza którą się spodziewamy żywota wiecznego, Żyd. 6, 18. Ephes. 4. 4. W nadzieiéy weselić się mamy, Rzym. 12, 12.— Naiemnik, Jan 10, 12. Naiemnicy maią bydź znoszeni, Łuk. 9, 50.

NARODZENIE. Chrystusowe tak przedwieczne iako y doczesne niewysłowione, Dzie. 8, 33. Narodzenia swego wieczerzą Herod sprawuie, Mar. 6, 21.— Narodzenia swego dzień czemu święci przeklinaią, Job 3, 1, 3.—Natanael, Jan 1, 45. y 21, 2.

NAUCZYCIEL. Wiernych Duch Ś., Jan 14, 26. Nauczeni od Boga Chrześciianie, Jan 6, 45. Nauczyciele albo Doktorowie w Kościele od Chrystusa postanowieni, Eph. 4, 11, 1. Kor. 12, 28. Nauczyciele maią się strzedz łakomstwa y gadek, 1. Tim. 6, 5, 20. Nauczaiący lubieżnych rzeczy y baśni, 2. Tim. 3, 6. y 4, 3. Tit. 1, 10, 11. Nauczać ma ieden drugiego, 1. Thes. 5. 14.

NAUKA. Dar. Boży. Rzym. 12. 7. Zdrowa nauka która, Tit. 3, 1. Nauka Dyabelska która, 1. Tim. 4. 1.— Nauka Apostolska tak pisana iako y niepisana statecznie ma bydź trzymana, Rzym. 16, 7. Gal. 1, 8, 11. 2. Thes. 2, 15. 1. Kor. 11, 3, 34. Nauka Apostolska iest nauka Pana Chrystusowa, Łuk. 10, 16. 1. Kor. 14, 36. 2, Kor. 2. 14, 17. 1. Thes. 2, 13, Gal. 1, 11. Naukę iednę Paweł wszytkim kościołom dawał, 1. Kor.

14, 33. Naukę inszą przynoszący niżli apostolską nie maią bydź przyimowani, 2, Jan 10. Gal. 18, 9. Piérwszy sposób nauki ma bydź zachowany, Rzym. 6, 17. Nauka która pożyteczna, 1. Kor. 8, 1.

NIEBO. Jest stolica Boża, Matth. 5, 44. Dzie. 7, 49. Niebo y ziemia przeminą, Matth. 24, 35. Żyd. 1, 11. 2. Piotr. 3, 10. A potym będzie niebo nowe y ziemia nowa, 2. Piot. 3, 3. Obiaw. 21, 1.—Kto się ma dostać do nieba, Psal. 14, 2.—Kto wstąpi do nieba, Psal. 23, 4·—Niebiosa Boga pokazuią, Psal. 18, 4.

NIEDOWIARSTWO. Przeszkadza sprawóm Bożym, Mar. 6, 5. Niedowierni nie wnidą do królestwa niebieskiego, Żyd. 3, 19.— Niedowiarstwo apostolskie Chrystus strofuie, Mar. 16, 14. Dla niedowiarstwa Żydzi odrzuceni, Rzym. 11, 20.—Niemoc, patrz choroby.

NIEPRZYJACIELE. Miłować mamy, Matth. 5, 44. Nieprzyiacielamieć w nienawiści nie zakon roskazował, ale Pharizeuszowie, Matth. 5, 44. Za nieprzyiacioły modli się Pan Chrystus, Łuk. 23, 34. Nieprzyiacioły swe Bóg sobie przeiednał, Rzym. 5, 10. Kol. 1, 10.

NIEWIASTA. Z mężem na początku od Boga stworzona, Matth. 19, 4. Mar. 10, 6. Jest z męża y dla męża uczyniona, 1. Kor. 11, 8, 9, 12. Przetóż mąż iest głową iéy, Kor. 11, 3. Eph. 5, 23. A ona chwałą iego, 1. Kor. 11, 7.—Niewiasta ma bydź mężowi poddana, Eph. 5, 24. Kol. 3, 18. 1. Piotr. 3, 1. Dla czego też y głowę ma nakrywać, 1. Kor. 11, 5, 6, 10, 13.— Niewiasta w kościele nie ma nauczać, ale się w milczeniu uczyć, 1. Kor. 14, 34, 35. 1. Tim. 2, 12. Iż męża zwiodła y przyczyną przestępstwa była, 2 Kor. 11, 3. 1. Tim. 2, 14. Niewiasty czart nayrychléy zwodzi. 1. Tim. 3, 6.—Niewieście ubiory y obyczaie iakie bydź maią, Eph. 5, 22. 1. Tim. 2, 9. 1. Piotr. 3, 3. 1. Kor. 7, 10, 11, 13.— Niewiasty pobożne z Galileiéy za Chrystusem chodziły, y swémi mu maiętnościami usługowały, Łuk. 8, 2, 3,— Niewiasta w słońcu co znaczy, Obiaw. 12, 1.— Niewieście zwierciadła, Exod. 38, 8.— Niewiasty przy kościele na służbie Bożéy, tamże.— Niewiasty po porodzeniu czemu nieczyste były, Lev. 12, 4.

NIEWIERNY. Wymówki niewiernych przed Bogiem nieważne, Matth. 22, 2. Myśli niewiernych od szatana oślepione, 2. Korynt. 4, 4. Każdy heretyk niewierny iest, Tit. 3, 10. Z niewiernymi żadnego spółku y towarzystwa mieć nie mamy, 2. Kor. 6, 14, 17.

NOE. Wiara iego, Żyd. 11, 7. Korab iego, Gen. 6. 1. Piotr. 3, 20. Samo ośm od potopu zachowany, 2. Piotr. 25.

NOWOCHRZCZEŃCY. Dwoiako grzeszą, y chrzcząc iuż ochrzczone, y nie chrzcząc nieochrzczonych, Jan 13, 10. Saduceuszów błąd trzymaią, Dzie. 25, 8. Wykręty ich, Jan 8, 58. Philip. 2, 6. 1. Jan 5, 20. Patrz Budny y Czechowic.

NOWOŚCI. Słów około wiary strzedz się potrzeba, 1. Tim. 6, 20. 2. Tim. 1. 13.

O.

OBCOWANIE. Chrześcianów iest w niebie, Phil. 3, 20. Przypatruiąc się obcowaniu Świętych, mamy wiary ich naśladować, Żyd. 13, 7. Obcowanie Poganów przed uznaniem Chrystusa, Eph. 2, 2. 1. Piot. 4, 3.

OBMOWISKA. Uwłaczanie abo szacowanie innych, iest ciężki grzech, którego się wierni wystrzegać maią, 2. Korynt. 12, 20. 1. Piot. 2, 1. Jak. 4, 11.

OBRAZY. Były y w starym Testamencie, Żyd. 9, 5. Jan. 3, 14. Wąż miedziany był figurą Chrystusa ukrzyżowanego, tamże.—Obrazów używanie y pożytek, tamże.—Obrazy czym różne od bałwanów, Exo. 20, 4. Est. 14, 11.— Bóg nie zakazał obrazów w pierwszym przykazaniu, Exod. 20.— Y owszem Bóg kazał obrazy czynić, tamże.— Obrazy nie są bałwanami, Baruch. 6, 3.— Obrazy w kościele na co, Num. 15, 39.— Obrazy Pogańskie a nie Chrześciiańskie zakazane, Rzym. 1, 23. Obraz Chrystusów niewiasta od krwotoku uzdrowiona postawiła, który cuda czynił, Mat. 9, 21.— Obrazy y cuda przez nie cieniem Piotrowem potwierdzone, Dzie. 5, 15. Obrazy Tróyce Ś. dla czego maluią, Dzie. 17, 29. Figury w których się Bóg okazować raczył, tamże. Obrazóm iaką cześć wyrządzamy, Phil. 2, 10. Cześć obrazów ściąga się na tego, którego obrazy są, Obia. 13, 14. Kłanianie przed obrazy ś. Żyd. 11, 33.

OBRZEZANIE. Cielesne od Moiżesza podane, Jan 7, 22. Od Chrystusa podięte, Łuk. 2, 21. Wiernym iuż nie iest potrzebne, Dzie. 15, 29. Y owszem szkodliwe, Gal. 5, 2. W Chrystusie nic nie waży, iako y nieodrzezka nic nie szkodzi, 1. Kor. 7, 19. Gal. 5, 6. y 6, 15. Co znaczyło, Gen. 17, 10.— Obrzezanie duchowne serca potrzebne, Rzym. 2, 29. Phil. 3, 3. Kol. 2, 11.

OCZYŚCIENIE. Człowiek może samego siebie oczyścić, Jak. 4, 8.—Odszczepieństwo, patrz kacerstwo y heretycy.

ODRODZENIE. Iest odmiana ciała w duchu, Jan 3, 5. Y żądz cielesnych w duchowne, Rzym. 8, 5, 13. Y niedowiarstwa w wiarę, Jan 1, 12. Gal. 3, 26. 1. Jan 5, 1.

ODNOWIENIE. Serca przez Ducha Ś. Tit. 3, 5. Gal. 4, 6. Y natury cielesnej w Bozką, 2. Piot. 1, 4. Kol. 2, 11. Aby ci którzy byli zli, poświęceni byli, 1. Kor. 6, 11. Odrodzeni wewnątrz maią też zewnątrz w nowości żywota postępować, Rzym. 6, 6. y 7, 6. y 12, 11. 2. Kor. 5, 15. Eph. 4, 22. Kol. 3, 6. 2. Piot. 4, 1.

ODPUSTY. Y pielgrzymowanie na mieysca święte, Mat. 2, 2. Jan 5, 2. y 12, 20. Dzie. 8, 27. Odpusty przykładem Ś. Pawła twierdzone, 2. Kor. 2, 10.

OFIARA. Iest własna służba Boża, Levit. 1, 17. Dzie. 14, 12. Ciało swe kto dawa na ofiarę żywą, Rzym. 12, 1. Ofiara zwierzchnia modlitwą nazwana, Mat. 21, 13. Ofiara zwierzchnia w nowym Testamencie, Matth. 9, 13. Jan 4, 23.— Ofiary figurowały ofiarę krwawą y nie krwawą, Deut. 34.— Ofiara z solą, Lev. 2, 13.— Ofiary obiaty co iest, Lev. 2, 1.—Ofiary podnoszenia figura, Exo. 29, 24.—Ofiarować pismo zowie czynić, Exo. 10, 25. Psal. 65, 15.— Ofiary pod osobą chleba figura, Lev. 2, 1. Przyp. 9, 1.— Ofiara Chrześciiańska, Mal. 1, 11.—Ofiara Ciała Chrystusowego, Mat. 8, 4. Łuk. 15, 23. 1. Kor. 5, 7. y 10, 18. Pan na ostatniey wieczerzy ofiarował własne ciało y krew swoię, Łuk. 22, 15. Figura tey ofiary, Exod. 24, 8. Raz się Chrystus ofiarował krwawym obyczaiem, ale nie krwawym ustawicznie się ofiaruie, Żyd. 8, 27. Ofiara krwawa y nie krwawa, Żyd. 10, 10. Patrz Msza Ś. ofiary za grzechy iako grzeszącym więcey niemasz, Żyd. 10, 26.—Ofiary y modlitwy za umarłe, 2. Kor. 5, 10. Patrz Czyściec.

OGIEN. Ogień ustawiczny na ołtarzu, Lev. 12, 9. 24.—Ogień obcy ofiaruiący, Lev. 10, 1.

OKO. Szczyre y proste, Mat. 6, 22. Łuk. 11, 34. Oko złe, tamże, Mat. 20, 15. Mar. 7, 22. 1. Jan 2, 11. Oczy serdeczne, Eph. 1, 18. Bóg ma oczy iako płomień ognisty, Obiaw. 1, 14, y 2, 18. y 19, 12. Oczóm Bożym wszytkie rzeczy otworzone, Żyd. 4, 13. Oczu pilnie strzedz potrzeba, Mat. 5, 28. 2. Piot. 28, 14. Oko nas gorszące ma bydź wyrwane, Mat. 5, 29.

OŁTARZ. Mamy w nowym Téstamencie, Żyd. 13, 10. Przepowiedziany, Isai. 19, 21. Nakłady na ich ochędostwo Bogu miłe, Mat. 26, 10. Ołtarza nie zowie Iehową, Exód. 17, 15.
ONEZYM. Kol 4, 9. Philem. 10.
OSLICA. Y óślę co znaczyły, Mat. 21, 7.
OSOBAMI. Bóg nie brakuie, nie przebiera w nich, Mat. 22, 16. Dzie. 10, 34. Rzym. 2, 11. Eph. 6, 9. Gal. 2, 16. Kol. 3, 25. 1. Piot. 1, 17. W czym też wierni Boga naszladować maią, Jak. 2, 3. 9. 1. Tim. 5, 21.
OWCA. Żydzi owce błądzące, Mat. 15, 24.—Owce bez pasterza, Mat. 9, 36.—Owce błądzące byliśmy przed nawróceniem, 1. Piot. 2, 25. Owce Chrystusowe, słuchaią głosu iego, Jan 10, 27. Owce błogosławieni, Boży, Mat. 25, 34.—Owczarnia kościół Chrystusów z Żydów y z Poganów, Jan 10, 16.

P.

PAN. Dwa Panowie przeciwni, Mat. 6, 24. Pan nad Pany y Król nad królmi Chrystus, patrz Chrystus. Panować wierze co iest, 2. Kor. 1, 23.
PANNY. Y panieństwo. Zalecenie Panieństwa, Mat. 19, 12. 1. Kor. 7, 25. Panieństwo lepsze niż małżeństwo, 1. Kor. 7, 31, 38. 40. Przywileie stanu Panieńskiego, Dzie. 14, 4. Stan Panieński iest stan Anyelski, Mat. 22, 30. Jan Ś. Ewanielista dla Panieństwa naymilszy Panu Chrystusowi, patrz Jan Ewangelista. Córki Philippowe były P. Bogu oddane, y przeto dar proroctwa miały, Dzie. 21, 9. Pannę po żydowsku iż zwano, Gen. 24, 43. Panny przy kościele mieszkały, Exo. 38, 8. 4. Król. 11. 2. Mach. 3, 19. Panieńska czystość dobrowolna, Mądr. 3, 13. Patrz czystość.
PAPIEZ. Jest sprawcą kościoła wszystkiego, 1. Timot. 3, 15. Papiezki urząd iest Kościoł w iedności zachować, Dzie, 6, 1. Kto z Papieżem nie zbiera, ten rozprasza, Mat. 12, 30. Papież a Koncilium iest ostątni sędzia w wątpliwościach wiary, Dzie. 15, 2. Na Koncyliach Papież przoduie, Dzie. 15, 2.—Papież Antychrystem nie iest, 2. Tes. 2, 3. Obia. 11, 3.—Papieżnik a Katholik iedno, Dzie. 11, 26.
PASCHA. Jakie święto, Mat. 26, 2.—Co znaczy, Exod. 12, 11.—Czemu Wielka noc rzeczona, tamże.
PASTERZ. Wielki Chrystus, Żyd. 13, 20. Y pasterz dobry, Jan 10, 11. 14. Y Książe pasterzów, 1. Piot. 5, 4. Pasterz dobry, naiemnik, a wilk który, Jan 6, 11. Pasterze w kościele Chrystus postanowił, Eph. 4, 11. 1. Kor. 12, 28. Pasterzów w kościele sukcessya, Mat. 1, 6. Jan 10, 1. Prawi pasterze iako drzwiami wchodzą, Jan 10, 1. Prawi pasterze są pomocnicy Boży, 1. Kor. 3, 9.—Pasterze maią zwierzchność, nad owcami swoiemi, 2. Kor. 2, 9. Kiedy Pasterz uciekać może, Jan 10, 13. Owce winne żywić swe Pasterze, 1. Kor. 9, 7.—Z iaką wiernością y pilnością maią Pasterze rządzić owce swoie. Przykładem Pana Chrystusowym, Jan 10. y 13, 1. y 17, 9. 11. y 18, 8. Mat. 20, 25. Y przykładem Apostolskim, Dzie. 20, 28. 31. Rzym. 9, 3. y 12, 8. 1. Kor. 4, 14. 2. Kor. 11, 29. Galat. 4, 19.—Zapłata Pasterzów dobrych, Mat. 24, 25. 1. Piot. 5, 2. 4.
PAWEŁ. Żyd z pokolenia Beniaminowego, Rzym. 11, 1. Phil. 3, 5. Dzie. 22, 3. Przeszladuie Chrześciiany, Dzie. 9, 1. Galat. 1, 13. 1. Tim. 1, 13. Dziwnie nawrócony, Dzie. 9. Posłan do Ananiasza na naukę, Dzie. 9, 17. Zkąd Paweł nazwany, Dzie. 13, 13. Pierwey był zwan Szawłem, Dzie. 7, 60. y 9, 1. y 13, 1. Doktor abo nauczyciel Poganów, Rzym. 11, 13. y 15, 16. Gal. 2, 2. 1. Tim. 2, 7. 2. Tim. 1, 11.— Acz od samego Chrystusa powołany, y na Apostolski urząd naznaczony: iednak y przez ludzie był odłączony, y przez wkładanie rąk poświęcony, Dzie. 13, 2. Gal. 1, 1. Każe w Antyochiiey, Dzie. 13, 14. W Ikoniiey, Dzie. 14, 1. W Listrze, Dzie. 14, 6. W Tessalonice, Dzie. 17, 1. W Berreiey, Dzie. 17, 10. W Atheniech, Dzie. 17, 22. W Koryntcie, Dzie. 18, 1. Wezwan do Macedoniiey, Dzie. 16, 9. Ics i Paweł czyli Aqwilas był w Kenchrze ogolony, Dzie. 18, 18. Paweł dawał Sakrament Bierzmowania, Dzie. 19, 6. Na imię iego Dyabli uciekaią, Dzie. 19, 15. Był poymany, Dzie. 21, 17. Nie łaie Biskupowi, Dzie. 23, 3. Ale go czci, chocia nieprawego, Dzie. 25, 5. Mądra obrona iego, Dzie. 23, 6. Zawiedziony był do Cezaryiey, Dzie. 23, 23. Okowy iego drogie, Dzie. 28, 20. Zawieziony do Rzymu, Dzie. 28, 14. Stanął przed Neronem, 2. Tim. 4, 16. 17.—Summa nauki listów Pawła Ś. Paweł iako zaleca Kościoł Rzymski, list. Jego słowa źli zle rozumieli y rozumieią, Rzym. 3, 8. Jako żądał bydź od Chrystusa odrzuconym, Rzym. 9, 3. Nie miał żony, 1. Kor. 7, 7. Phil. 4, 3. Podał porządek Mszey Ś. 1. Kor. 11, 14. Chciał oglądać Piotra iako przednieyszego między Apostoły, Galat. 1, 18. Nie zakazuie świąt y postów Chrześciańskich, ale Żydowskich, Gal. 4, 10. Kol. 2, 16. Paweł nikogo nie obciążał, Dzie. 20, 33. 1. Kor. 11, 9. y 12, 13. 1. Tes. 2, 9. 2. Thes. 3, 8.
PEWNOŚĆ. Łaski y zbawienia. Człowiek nie może bydź pewien łaski y zbawienia, Job. 9, 21. Przyp. 20, 9. Eccl. 9, 1. Eccl. 5, 5. Joel. 2, 14. Jon. 3, 9. Jan. 15, 4. Rzym. 8, 16. 38. 1. Kor. 4, 4. y 9, 27. y 10. 12. Phil. 3, 12. Pewność Heretycka o grzechów odpuszczeniu niepewna, Dzie. 8, 22. Rzym. 5, 1. Nikt nie iest pewien swego wybrania, Rzym. 8, 30. Żaden nie iest pewien o swoim usprawiedliwieniu, 1. Kor. 4, 4. Nikt nie wie ieśli iest w łasce Bożéy, 2. Kor. 13, 5. Ufność Heretycka zganiona, Phil. 2, 12.
PHARIZEUSZ. Wzywa Chrystusa na obiad, Łuk. 7, 36.— Pharizeusz y Celnik modlą się pospołu w kościele, Łuk. 18, 10.—Pharizeusze Chrystus srodze strofuie, Mat. 3, 7. y 7, 1. y 16, 4. y 23. Jan 8, 44. Y Szczepan, Dzie. 7, 51. Y Paweł, 23, 3. Phil. 3, 2.
PHIGELUS. Y Hermogenes odstąpili Pawła, 2. Timot. 1, 15.
PHILIP. Wezwany od Chrystusa, Jan 1, 43. Policzon między Apostoły, Mat. 10, 3. Chce widzieć Oyca, Jan 14, 8.
PHILIP. Diakon obran, Dzie. 6, 5. Naucza w Samaryey, Dzie. 8, 5. Chrzci Aetyopionina Rzezańca, Dzie. 8, 37. Przyimuie Pawła y towarzysze iego do domu swego, Dzie. 2, 1. 8.
PIJAŃSTWO. Y obżerstwo zakazane, Łuk. 21, 34. Rzym. 13. Eph. 5, 18. Piianice nie wnidą do nieba, 1. Korynt. 6, 10. Gal. 5, 21.
PIŁAT. Starosta, Łuk. 3, 1. Mat. 27. Niesprawiedliwość iego, Mar. 15, 15. Galileyczyki przy ofiarach pobił, Łuk. 13, 1.
PIEKŁO. Zgotowane Dyabłu y Anyołóm iego, Mat. 25, 41. Męki piekielne rozliczne y straszne, Mat. 8, 12. Łuk. 13, 27. y 16, 23. Obia. 14, 9. y 8, 7. y 20, 14. A temu wieczne y nigdy nieskończone, Mat. 25, 41. 46. Mar. 9, 47. 2. Thes. 1. 9.—Piekło ziemia ostatnia, Ezech. 32, 18. Piekło śmiercią, Ose. 13, 14. Piekło potępionych, Num. 16, 33. Piekło do którego święci zstępowali, Gen. 36, 35. Piekłem nie iest grób, Gen. 42, 38.
PIOTR. Od Chrystusa powołan, Mat. 4, 19. Wyznał Chrystusa, Mat. 16, 16. Nazwan iest Symonem, Mat, 4, 18. y 10, 2. Y Cephasem, Jan 1, 42. 1. Kor. 1, 12. Y Symonem Baryoną, y Symonem Janowym, Matth. 16, 17. Jan 21, 25. Zaprzał się Chrystusa, y pokutował, Mat. 26, 69. 75.—Piotr pierwszy między Apostoły, z strony przełożeństwa, Mat. 10, 2. y 16, 24. y 18, 1. Mar. 3, 16. y 16, 17. Łuk. 6, 14. y 8, 45. Dzie. 5, 29.

PETRUS. Po polsku znaczy opokę a nie opoczystego, ani skalnego, Mat. 16, 18. Jan 1, 42. Piotr głowa Apostołów, Mat. 16, 14. y 18, 27. Poznał dwie nawyższe taiemnice wiary Chrześciańskiéy, Mat. 16, 16. Na nim Chrystus Kościół swóy zbudował, Mat. 16, 16. 17, 18. Stolica iego niezwyciężona, Mat. 16, 18. Klucze iemu dane co znamionuią, Mat, 16, 19. Moc zwięzowania y rozwięzowania iemu naprzód dana, Mat. 18, 18. Piotr figura mocnych y krewkich, Mar. 14, 71. Nauka z upadku iego, Mat. 14, 71. Chodził po morzu iako namiastek Chrystósów, Mat. 14, 29. Opuścił żonę, Łuk. 4, 38. W iego łodzi Pan Chrystus uczy, Łuk. 5, 3. Sczęście iego w łowieniu ludzi, Łuk. 5, 6. 10. Pomocnicy iego, Łuk. 5, 7. Wiara iego y namiastków iego nigdy nie ustanie, Łuk. 22, 2. Urząd iego y namiastków iego, iest potwierdzać insze Apostoły y Biskupy, Łuk. 22, 32.— Iemu samemu z Apostołów imię Chrystus odmienił, y dał mu swe nazwisko, Jan 1, 42.—Piotr Katholik prawy, Jan 6, 68. Y odzwierny, Jan 10, 3. Iest pasterzem wszytkich owiec Pańskich, Jan 20, 17. Iemu samemu Pan śmierć iego opowiada, Jan 21, 18.—Po wniebowstąpieniu Pańskim rząd czyni między Apostoły. Dzie. 1, 15. Napierwszy z Apostołów Ewanielią opowiada, y Kościół zaczyna, Dzie. 2, 14. Napierwsze cudo uczynił na potwierdzenie Chrześciańskiéy wiary, Dzie. 3, 7. Iako nawyższy sędzia zaklął y skarał Ananiasza, Dzie. 5, 3. Samym cieniem choroby uzdrawiał, Dzie. 5, 15. Namiastkowie iego są iako cień iego, Dzie. 5, 15. Nic to nie uymuie przodkowaniu iego, że był posłan z Janem do Samarytanów, aby ie w wierze utwierdził, Dzie. 8. 14. Piotr pierwszego Heretyka potępił, Dzie. 8, 22. Iako zwierzchni Pasterz obchodzi wszytkie, Dzie. 9, 32. Napierwszy Poganóm Ewanielią opowiada, Dzie. 10, 34. Widzeniem obiawił mu Bóg Poganów nawrócenie, Dzie. 10, 11. Więtszą strażą w więzieniu czemu opatrzony, Dzie 12, 3. Zań się wszytek Kościół bez przestanku modli, Dzie. 12, 5. Okowy iego cudami sławne, Dzie. 12, 6.—Piotr na pierwszym Koncylium przoduie, Dzie. 15, 7. Napierwszy nawracał Żydy y Pogany, Dzie. 15, 7. Z Żydy był wygnany z Rzymu, Dzie 17. 3. Nawrócił Rzymiany, Rzym. 1, 12. Był w Rzymie. Rzym. 16, 16. Y pisał list z Rzymu, 1. Piot. 5, 13. Paweł go chciał widzieć iako przednieyszego między Apostoły, Galat. 1, 18. Urząd Piotrów rozsądzać prawą naukę od fałszywéy, Gal. 2, 2. Był pierwszym Apostołem Żydów y Poganów, Galat. 2, 9 Dopuścił się mnieyszemu strofować, Gal. 2, 11. Ieśli w czym był naganienia godny, Gal. 2, 1. Iest głową po Chrystusie Kościoła Bożego, Eph. 1, 22.

PIERWORODNY. Może bydź y iedyny, albo iednorodny, Mat. 1, 25. Chrystus pierworodny przede wszem stworzeniem, Kol. 1, 15. Pierworodny z umarłych, Kol. 1, 8. Pierworodny między wielą braciéy, Rzym. 8, 29. 1. Kor. 15, 20. 23.—W pierworodnym grzechu wszyscy się rodzą, Rzym. 5, 12. Patrz Grzech.—Pierworodnych prawo, Gen. 49, 3 —Pigmeowie co są, Ezech. 27, 11.

PISMO S. Pożytek iego, 2. Tim. 3, 16. Rzym. 4, 23. 24 y 15. 4. Pisma Chrystus używa przeciw szatanowi, Mat. 4, 4. 7, 10. Ale y szatan, y ministrowie iego, używaią go przeciw Chrystusowi y Kościołowi, Mar. 4, 6. Łuk. 4, 10.—Pismu nie wierzą Żydowie, Jan 5, 39. Ani Heretykowie, patrz Heretycy.—Pismem dowodzi Chrystus że iest od Boga posłany, Jan 5, 39. Chrystus przyszedł aby Pismo wypełnił, Łuk. 24, 44.— Pisma prorockie pilnie czytać mamy, 2. Piot. 1, 19.—Pisma Żydóm y Heretykóm zapieczętowane, Isai. 29, 11.—Pismo do pisma iako Heretycy przylepiaią, Ezech. 5, 5.—Pismo kto ma wykładać, Exod. 19, 13. Deut. 17. Czytay przedmowę.—Pisma starego zakonu iako wykładać, y do czego się züągaią, Mat. 2, 14. Taiemnic Pisma ś. nie wszyscy rozumieć mogą, Mat. 13, 11. Komu y iako ie rozbierać należy, Jan 5, 39. Dowody z Pisma nie wszytkim znaiome, Mar. 12, 24.—Pisma Apostolskie były przeciw heretykóm na obronę Katholickiéy wiary, list. Pisma duchowne wykłady Apostół potwierdza, Gal. 4, 24. Nie samo pismo iest słowo Boże, 2. Tim. 3, 16. 2. Thes. 2, 15.—Pismo św. iako ma kydź wykładane, 2. Piot. 1, 20. Pismo ś. ku wyrozumieniu trudne, 2. Piot. 3, 16. Przydawać do Pisma iako się nie godzi, Obiaw. 22, 18. Deut. 4, 2. y 12, 32. Przyp. 30, 6.—Nie wszytkiego Apostołowie pisali, Jan 20, 30. y 21, 35. 1. Kor. 11, 34. 2. Thes. 2, 15. Jan 2, 12, y 3, 18.

POCIESZYCIEL. Utrapionych iest Bóg, 2. Kor. 1, 3. y 7. 6. Cieszy Chrystus ucznie swe przeciw przesladowaniu, Jan 14, 1. y 15, 15.—Pocieszyciel Duch Ś. Jan 15, 26. y 16, 7, 13. Chrystus pociecha Izraelska, Łuk. 2, 25.—Cieszyć mamy iedni drugich, 2. Kor. 1, 4. 1. Thes. 4, 18. A zwłaszcza lękliwych, 1. Tes. 5, 14.

POGANIN. Poganów na wiarę powołanie, Mat. 2, 2. 7. y 8, 11. y 21, 45. y 21, 9. Jan 10, 16. Dzie. 8, 26. y 10. 1. Kor. 12, 13. Paweł doktor y nauczyciel poganów, patrz Paweł.—Pogani z szczerego miłosierdzia chwalą Boga, a Żydowie z obietnic, Rzym. 15, 9.

POKARMÓW. Miernie używać mamy, Łuk. 21, 34. y 16, 19. Rzym. 13, 1. Galat. 5, 21. 1. Piot. 4, 3. 2. Piot. 2, 13. Y ż dziękczynieniem, Mat. 14, 19. y 26, 6. Dzie. 27, 35. Rzym. 14, 6. 1. Kor. 10, 30.— Pokarmów brakowanie albo przebieranie, tak w starym iako y w nowym zakonie, Mat. 12, 4. Mar. 7, 15. Dzie. 15, 29. 1. Kor. 9, 25. Iest rzecz Bogu wdzięczna, Łuk, 1, 15. Wszelkie pokarmy iako są czyste. Rzym. 14, 14.

POKŁAD. Dobrych uczynków w niebie, 2. Tim. 1, 12.

POKŁON. Pokłon co iest, Gen. 3, 7. Komu służy. Exod. 20, 4. Kłaniać się mamy Bogu, Mat. 4, 10. Obia. 22, 9. W duchu y w prawdzie, Jan 4, 23. Y Panu Chrystusowi w ś. Sakramencie, Mat. 2, 11. Królowie ziemscy mieli się kłaniać y dary ofiarować P. Chrystusowi, Mat. 2, 11.—Pokłon Bozki y ludzki, Dzie. 10, 26.— Pokłon anyołóm y ludziom ś. może bydź czyniony, Obia. 3, 9. y 19, 10. y 22, 9.

POKORA. Potrzebna, Mat. 18, 2. Bogu wdzięczna, Gen. 18, 27. y 29, 31. 1. Król. 1. y 2, 1. 8. Psalm 33, 19, Isai. 37, 1. Mat. 3, 11. y 5, 3. Pokorne Pan Bóg powyższa, Łuk. 1, 52. Kto się uniża będzie powyższon. Mat. 23, 12. Pokornym Bóg łaskę daie, 1. Piot. 5, 5. Pokornych y utrapionych Bóg iest pocieszyciel, 2. Kor. 3, 4. Ku pokorze serdeczney napomina Chrystus, Mat. 11, 29. Łuk. 4, 8. 10. Także y Paweł, Eph. 4, 2.— Kórzmy się pod mocną ręką Bożą, 1. Piot. 5, 6.—Z pokornemi y z podleyszymi zgadzać się mamy, Rzym. 12, 16, Którzy są malutcy y pokorni, Mat. 11, 25.

POKÓY. Pokóy nowego zakonu iaki, Mich. 4, 3. Bóg iest Bogiem y sprawcą pokoiu, Rzym. 15, 33, y 16, 20. 1. Kor. 14, 33. 2. Kor. 13, 11. Phil. 4, 9. 1. Thes. 5, 23. Żyd. 13, 20.—Chrystus iest pokoiem naszym, Eph. 2, 14. Kol. 1, 20. Y Panem pokoiu, 2. Thes. 3, 16.—Pokóy Boży iest nieogarniony, Phil. 4, 7. Chrystus uczniom swym pokóy darował y zostawił, Jan 14, 27. y 20, 1. 21, 26. Łuk. 24, 36. Iaki pokóy przyszedł czynić Pan Chrystus, a iaki nie, Mat. 10, 35. Łuk. 12, 1. Pokóy zły y dobry, Łuk. 12, 51.—Pokóy wnętrzny, iaki iest między Bogiem y przyiacioły iego, Łuk, 2, 14. Jan 16, 33. Dzie. 10, 30. Rzym. 5, 1. Phil. 4, 7.— Pokóy czyniący są synmi Bożymi, Mat. 5, 9. Na pokóy iesteśmy wezwani, Kol. 3. 15.—Pokóy mamy mieć ze wszytkimi, Rzym. 12, 18. 1. Piot. 3, 11. Żyd. 11, 14.—Fałszywy prorocy pokóy obiecuią, 1. Tes. 5, 3.

POKUSA. Y kuszenie, Boga się kusić nie godzi, Mat. 4, 7. 1. Kor. 10, 9. Bóg iako kusi, Gen. 22, 1.— Bóg nikogo nie wwodzi w pokusy, Mat. 6, 13. Ani kusi na złe. Jak. 1, 13. Y owszem z pokusy wyrywa, 2. Piot. 2, 9. Y nie dopuszcza nas kusić nad siłę naszę: ale daie z pokuszeniem łaskę abyśmy znosić mogli,

1. Kor. 10, 13. Przetoż za wszelkie wesela to mieć mamy, gdy w rozmaite pokusy wpadniemy, Jak. 1, 2. Bo po pokuszeniu nadchodzi wesele, 1. Piotr 1, 6. Każdy bywa kuszon od własnéy swéy pożądliwości, Jak 1, 14.

POKUTA. Y dosyć czynienie za grzechy, Mat. 3, 8. Łuk. 3, 8. Dzie. 2, 38. y 8, 22. 2. Kor. 7, 10. Sakrament pokuty, Mat. 18, 18. Jan 20, 21. Mat. 8, 4. Dzie. 19, 18. Jak. 5, 16. 1. Jan 1, 8. Pokutę roskazano, Mat. 3, 2. y 4, 17. Łuk. 3, 3. y 13, 3. y 24, 47. Dzie. 2, 38 y 3, 19. y 8, 22. y 26, 20.— Pokucie prawdziwéy a niezmyślonéy obiecano grzechów odpuszczenie, Łuk. 15, 18. Dzie. 3, 19. y 26, 18. Przykłady pokuty prawdziwéy, Mat. 26, 75. Łuk. 7, 37. y 15, 18. y 18, 13, 19, 8. y 23, 41. Dzie. 2, 41. Przykłady pokuty fałszywéy, Mat. 27, 4. Dzie. 8, 13. Żyd. 12, 17. Słowo pokuty Nowowiernicy czemu przemieniaią, Mat. 3, 2 Łuk. 11, 32. Pokuta y przed chrztem potrzebna, Mat. 4, 17. Dzie. 2, 38. Pokuta w czym zależy, Mat. 11, 21 Ochrzczonym po ciężkich grzechach potrzebna, Dzie. 8, 22.

POMSTA. Samemu Bogu y sługóm iego, to jest urzędowi iest poruczona, a innym zakazana, Matth. 5. 39. Łuk. 9, 54. Gal. 5, 10. Rzym. 12, 19. Żyd. 10, 30. 1. Thes. 5, 15. 1. Piotr 3, 9. Pomsta wnet za grzechem idzie, Mat. 27, 3. Pomsty a nie karności Chrystus zakazuie, Łuk. 9, 55. Moc pomsty y karania, ma urząd duchowny, 2. Kor. 10, 6.

POPĘDLIWOŚĆ. Pierwsze popędliwości nie są w mocy ludzkiéy, Rzym. 7, 15.

PORUBSTWO. Ciężki grzech, 1. Kor. 6, 18. Bóg ie karać będzie, Żyd. 13, 4. Dzie. 18, 3. Kol. 3, 5. Porubstwo nie tylko w uczynku, ale y w porządaniu zakazane, Mat. 5. 28 Porubstwo płodzący nie będą zbawieni, 1. Kor. 6, 9. Gal. 5, 21. Eph. 5, 5. Porubstwo zakazane, Dzie. 15, 29. 1. Kor. 10, 8. 1. Tes. 4, 3. Eph. 5, 3.

POSĄDZANIE Innych zakazane, Mat. 7, 1. y 12, 7. Łuk. 6, 37. y 7, 33. Jan 7, 24. y 9, 16. Dzie. 28, 4. Rzym. 2, 1. y 14, 4. 1 Kor. 4, 5. Jak. 4, 11. Posądzać serc y myśli ludzkich nie mamy, Mat. 23, 28.

POSŁANIE, Porządne od Kościoła iest z Ducha Ś. Dzie. 13, 4. Gal. 1, 1. Heretycy idą nie będąc posłani, Rzym. 10, 15. Jan 20, 21. Patrz Heretyk.

POSŁUSZEŃSTWO. Winniśmy Bogu y przykazaniu iego, Mat. 7, 24. y 17, 5. Łuk. 10, 16. Phil. 2, 12. 1. Piotr 1, 21. Jak. 1, 22. Y przełożonym duchownym, Łuk. 10, 16. Żyd. 13, 17. Y przełożonym swieckim, 1. Piot. 2, 13. Tit 3, 1. Rzym. 13, 1, 7. Y panóm swieckim, Eph. 6, 5. Nie tylko dobrym, ale y przykrym, 1. Piot. 2, 18. Doskonały przykład posłuszeństwa, Mat. 26, 39. Łuk. 2, 51. Phil. 2, 8. Posłuszeństwo wiary iakie bydź ma, Łuk 18, 17. Rzym. 1, 5. Posłuszeństwo wiernych iakie bydź ma, Dzie. 11, 18.

POSRZEDNIK. Odkupienie iest sam Pan Chrystus, 1. Tim. 2, 5. Żyd. 9, 15. Według człowieczeństwa, tamże.—A iest posrzednikiem iednym dla trzech przyczyn, tamże.— Posrzednik przyczyniania iest też Pan Chrystus, Rzym. 8, 34. 1. Jan 2, 1. Y Duch Ś. Rzym. 8, 26. Y człowiek, Rzym. 15, 30. Y Moyżesz, Gal. 3, 19. Deut. 5, 5.

POST. Chrześciianie pościć powinni, Mat. 6. 16. y 9, 15. Mar. 2, 20. 2. Kor. 6, 5. 1. Kor. 7, 5. Zasługa postu, Mat. 6, 18. y 17, 21. Jerem. 35, 14. Jon. 3, 7. Jud. 4, 8.—Przykłady postu, Exod. 24, 18. y 34, 28. Deut 9, 9. 1. Król. 7, 6. Esth. 4, 3. Psal. 34, 13. Dan. 10, 3. Tob. 3, 10. Mat. 4, 2. Łuk. 2, 37 Dzie. 13, 3. y 14, 22. Pościć mieli wszyscy Chrześciianie, Mat. 9, 15. Mar. 2, 20. Łuk. 5, 34. 35. Iawne posty nie zakazane, Mat. 6. 16. Post Pharyzayski, Mat. 6, 16. Post Żydowski w Grudniu, Dzie. 27, 9. Postów Chrześciańskich Paweł nie zakazuie, Gal 4, 10 Kol. 2, 16. 21.—Przecz się Chrześciianie od niektórych potraw w posty wstrzymywaią, Mat. 15, 11. Nie potrawa, ale grzech pokala człowieka, Mat. 15, 18. Posty w żałoby za umarłe Paweł potwierdza, 1, Kor. 15. 18. Post w suchedni czemu ustawiony, Mat. 9, 33. Dzie. 13. 3. Post iaki dobry, Isai. 58, 5.—Post 40 dni z przykładu Pańskiego Apostołowie ustawili, Mat. 4, 2. Łuk. 4, 2. Z potrzeby ma bydź zachowany, tamże.

POŚWIĄCANIE. Kapłanów, ołtarzów, szat, y innych rzeczy kościelnych, Exod. 28, 41. y 29. 1. y 32, 29. Lev. 7, 30. y 8, 9. Num. 3, 3. y 6, 5. 3. Król. 15, 13. Eccl. 49, 9. Rzeczy rozmaitych, Mat. 23, 19. 1. Tim. 4, 5. Żyd. 9, 2. Kościoła poświącanie Chrystus święcić raczył, Jan 10, 22. Człowiek poświąca sam siebie, 1. Jan 3, 3.

POTĘPIENIE. Nie Bóg ale człowiek iest przyczyną swego potępienia, Mat 13, 15. Łuk. 2, 34. patrz piekło.

POWOŁANIE. Jan ś. czekał Boskiego powołania: którego heretycy nie czekaią, Łuk. 3, 2. Patrz Wezwanie.

POŻĄDLIWOŚĆ. Ducha przeciw ciału dobra, Gal. 5, 17. Ale ciała przeciw duchowi nie dobra, Gal. 5, 17. 1. Piot. 2, 11.—Pożądliwość cielesna nie iest właśnie grzechem, Rzym. 8, 1. Jak. 1, 15. Kiedy na nię nie zezwalamy, Rzym. 6, 12. y 13, 14. A pożądliwości cielesnych nie wykonywamy, Gal. 5, 16. Y owszem ie w sobie umartwiamy, Gal. 5, 24. Kol. 3, 5. Y od nich się wstrzymywamy, 1. Piot. 2, 11. Czemu ią grzechem zowią, Rzym. 6, 12. Nie plugawi uczynków ludzi sprawiedliwych, Rzym. 7, 25.—Pożądliwość która zakazana, Rzym. 7, 7. Która kiedy pocznie, rodzi grzech, Jak. 1, 13. Kiedy grzech króluie w ciele naszym, Rzym. 6, 12. Kiedy pożądliwość zadusza słowo Boże w nas, Mar. 4, 18. Kiedy miłuiemy świat y to co iest na świecie, pożądliwość ciała y pożądliwość oczu, 1. Jan 2, 15. Kiedy patrzymy na niewiastę abyśmy iéy pożądali w sercu naszym, Mat. 5, 28. Kiedy walki y zwady między nami powstaią, z pożądliwości naszych, Jak. 4, 1. Przetóż ci którzy są Chrystusowi, ciało swoie ukrzyżowali y z pożądliwościami iego, Gal. 5, 24.

PRACA. Y pracowanie, patrz Robota.

PRAWDA. Chrystus iest prawda, Ian 14, 6. Pełen łaski y prawdy, Jan 1, 14. Przezeń przyszła na nas łaska y prawda, Jan 1, 17. Na to przyszedł, żeby dał świadectwo prawdzie, Jan 18, 37. Tenże nam zesłał Ducha prawdy, który nas uczy wszelkiéy prawdy, Jan 14, 17. y 15, 26. y 16, 13. Słowo iego iest prawda, Jan 17, 17. y słowo prawdy, Eph. 1, 13. 2. Tim 2, 15. Przez które słowo prawdy Bóg nas sobie zrodził, Jak, 1, 18. Chcąc żeby wszyscy byli zbawieni, y ku znaiomości prawdy przyszli, 1. Tim. 2, 4. 2. Tim. 2, 25. A téy prawdy filarem y utwierdzeniem iest Kościół, 1. Timoth. 3, 15.—Prawdę miłować, 3. Król. 22, 14.— Prawda namocnieysza, 3. Esdr. 3. y 4.—Iedni drugim maią prawdę mówić, Eph. 4, 25. Y prawdę czynić, Eph. 4, 15. Y chwalić Boga w duchu y w prawdzie, Jan. 4, 24.

PRAWO. Bronić się prawem nie iest zakazano, Mat. 5, 39. Prawować się nie iest bespieczno, 1. Kor. 6, 7.

PROCESSIIE. Niedziele Kwietnéy, y ciała Bożego, Mat. 21, 8. Mar. 11, 8.

PROROK. Nawysszy Chrystus, Dzie. 3, 22. Który w Kościele swym postanowił niektóre Proroki y Apostoły, 1. Kor. 12, 28. Eph. 4, 1. Iesteśmy zbudowani na fundamencie Proroków y Apostołów, którego narożnikiem iest Chrystus, Eph. 2, 20.—Prorocy są ci, którzy przyszłe rzeczy opowiadaią, Dzie. 12, 27. y 21, 20. Y ci co uczą a Pismo wykładaią, Dzie. 13, 1. y 15, 32.--Proroctwo iest iednym darem Bożym, Rzym. 12, 6. 1. Kor. 12, 10. Y poszło z Ducha Ś. 2. Piot. 1, 21. Iako prorokować według sznuru wiary, Rzym. 12, 6.

PRÓŻNOWANIE. Zganione, a robota zalecona, 2. Thes. 3, 11, 12. Iest wszego złego przyczyną, Matt. 13, 25.

Ezech. 16, 49. 2. Król. 11, Przyp. 6, 6. y 10, 4. Próżnuiących Pan wzywa na robotę do winnice, Mat. 20, 3. 6. Próżnowanie wdowam osobliwie szkodzi, 1. Timot. 5, 13.—Z każdego słowa próżnego liczbę dać mamy, Matth. 12, 36.

PRZEŁOŻEŃSTWO. Y przełożeni, Chciwość przełożeństwa iest rzecz szkodliwa, Łuk. 9, 46. Przełożeństwa Pan nie zakazuie, Mat. 20, 26. Łuk. 22, 25. Złość przełożonych nie szkodzi Kościołowi. Mat. 1, 6. y 23, 2. Przełożeni choć nie doskonali, słudzy Chrystusowi, Mat. 14, 31.—Przełożeni duchowni maią ducha prawdy, Jan 15, 27. y 16. 13. Od nich się uczyć mamy taiemnic wiary, Dzie. 10, 41. Maią moc karania, 1 Kor. 4, 21. Urząd ich który. Eph. 4, 14.—Przełożonym swym każdy ma bydź poddany, Rzym. 13, 1. Nie tylko dobrym, ale y złym, 1. Piot. 2, 18.

PRZEMIENIENIE. Chleba w ciało Pańskie, patrz Ciało Pańskie, y Sakrament Ciała Pańskiego.

PRZESZLADOWANIE. Cierpiący różni, 2. Tim. 3, 12. 1. Piotr 4, 15. Przeszladowanie cierpiący dla sprawiedliwości są błogosławieni, Mat. 5, 10. 11, 12. Wszyscy którzy chcą żyć pobożnie, muszą przeszladowanie cierpieć, 2. Tim. 3, 12. Chrystus uczniom swym opowiedział, że ich przeszladować miano, Mat. 10, 17. y 24, 8. Mar. 13. 9. Łuk. 21, 12. Przeszladowców bać się nie mamy, Mat. 10, 28. Za przeszladowce mamy się modlić, Mat. 5, 44, Rzym. 12, 17.—Paweł pierwey Chrystusa w wiernych iego przeszladował, Dzie. 9, 2. y 22. 4. 7, 8. y 26, 11. 14, 15. 1 Kor. 15, 9. Gal. 1, 13, 23. Phil. 3, 6. 1 Tim. 1, 13. Ale potym sam dla Chrystusa wiele przeszladowania cierpiał, 1. Kor. 4, 12. 2. Kor. 4, 9, y 12, 10. Kiedy nas przeszladuią uciekać możemy, Mat. 10, 23. Przeszladowania gorszą mdłe. Mar. 4, 17. Żadne przeszladowanie nas od miłości Chrystusowey odłączać nie ma, Rzym. 8, 35.

PRZEYZRZENIE. Które Bóg przeyzrzał te też powołał, Rzym. 8, 29. Przeyzrzenie Boże nie wadzi wolności y usiłowaniu ludzkiemu, Dzie. 27, 31. Przeyzrzani próżnować nie maią, Dzie. 23, 11. y 27, 31. W taiemnicach Bożych o przeyzrzeniu iednych a wzgardzaniu drugich żaden szperać niema, Rzym. 11, 33.

PRZYCZYŃCÓW. Do Boga używać mamy, Łuk. 5, 10. patrz Posrzednik.

PRZYKAZANIE. Pańskie nie iest ciężkie, nierzkąc ku wykonaniu niepodobne, Mat. 11, 30. 1. Jan 5, 3. Łuk. 1, 6. y 10, 28. Gal. 5, 14. Y może bydź zachowane y wypełnione, Deut. 30, 11. Rzym. 8, 4. y 14, 8. Przykazania Pańskiego zachowanie do zbawienia potrzebne, Mat. 19, 17. Jan 15, 10. Przykazanie Pańskie iest żywot wieczny, Jan 12, 50. Nowe przykazanie, Jan 13, 34.—Przykazanie Apostolskie ma bydź zachowane, Dzie. 15, 41. y 16, 4.—Przykazanie doczesne Apostolskie o wstrzymywaniu się ode krwie y od dawionych rzeczy, Dzie. 15, 29.—Przykazania Moyżeszowe troiakie, Deut. 34. Przykazania Boże iako nie dobre, Ezech. 20, 25. Przykazania ludzkie które są, Isai. 29, 13.

PRZYMIERZE. Patrz Testament.—Przymierza obyczay, Gen. 15, 9.—Przymierze starego zakonu, Exo. 24, 8.—Przymierze dwoie Bóg uczynił, Jere. 31, 3.—Przymierze Soli co znaczy, Num. 18, 19.

PRZYŚCIA. Pańskiego z gotowością czekać mamy, Mat. 24, 4. y 25, 13. Mar. 13. 33. Łuk. 18, 40. y 21. 34. Obiaw. 3, 3. Pan przyidzie na sąd w obłokach z chwałą wielką, y z Anyoły y trąbą, Mat. 24, 30. y 25, 31. 1, Thes. 4, 16. A przyidzie z prędka, Mat. 24, 27. 44. 2. Piot. 3, 10, Obia. 3, 3.

PRZYSIĘGA. Nie zgoła zakazana, Mat. 5, 34. Iaka nie ważna, Mat. 14, 7. Dzie, 23, 12. Iaka zakazana, Jak. 5, 12. Przysięgi na Ewanielią y na krzyż, ściągaią się na samego Chrystusa, Mat. 23, 21.—Bóg sam przysięgał, Żyd. 6, 17. y 7, 21. Obia. 10, 6, Y Paweł, Rzym. 1, 9. 2. Kor, 1, 23. Phil. 1, 8. 1. Tim. 5, 21. Wszelkiego sporu koniec iest przysięga, Zyd. 6, 16, Przysięga podnosząc rękę, Exod. 6, 8.

PUSTELNIK. Żywot pustelniczy święty, Mat. 3, 1. Y przykładem Pańskim zalecony, Mat. 4, 1. Mar. 1, 12. Łuk. 21, 37.

PYCHA, Zakazana y skarana, Job. 11, 12. y 15, 12, Psal. 48. 7. Tob. 4, 14. Judith 9, 16. Eccl. 6, 2. Łuk. 10, 15. Łuk. 1, 47. y 14, 11. y 18, 11. y 22, 26. Dzie. 12, 23. Rzym. 1, 30. y 11, 20. 2 Tim. 3, 2. Jak. 6, 4. 1. Piotr 5, 5. Obiaw. 18, 7. Pycha pochodzi z serca człowieczego, Mar. 7, 22.

Q.

QUADRANT. Co ważył, Marek 12, 42.

R.

RAAB. Wszetecznica żona Salomonowa, Matth. 1, 5. Szpiegi przyięła w dóm swóy z wiary, Żyd. 11, 31. I z uczynków swych iest usprawiedliwiona, Jak. 2, 25,

RADA. Boża nieogarniona, Rzym. 11, 54. 2 Kor. 2, 11, 16. I niezwyciężona, Dzie. 5, 39. I nieodmienna z strony wybranych iego, Żyd. 6, 17. Bóg według rady woléy swéy wszytko czyni, Ephes. 1, 11.—Rady ewangeliyskie. O dobrowolném ubóstwie. Mat. 19, 21. Łuk. 18, 22, O posłuszeństwie, Mat. 16, 24. O czystości, 1 Kor. 7, 25. Mat. 19, 12.—Insza iest rada, a insze przykazanie, Mat. 19, 12, 17. Marek 10, 21. 1 Kor. 7, 25.

RACHA. Słowo żydowskie co znaczy, Mat. 5, 23.

RELIQUIE, Co za moc maią, y co przez nie Bóg sprawuie. Dotknienie kraiu szaty Pana Chrystusowéy, Mat. 9, 21 y 14, 36. I chustek Pawłowych, Dzie. 19, 12. I cienia Piotrowego, Dzie 5, 15.—Nabożne ich dotykanie, przykłady Ewangeliiéy ś. utwierdzone, Mat. 9, 21. Marek 3, 10 y 5, 28, 30. Od wiernych uczczone, a od niewiernych wzgardzone, Mat. 14, 12.—Reliquie świętych cuda czynią bez ubliżenia czci y chwały Bożéy, Dzie. 19, 12 y 28, 20.

ROBOTA y praca, robota ręczna zalecona, Ephes. 4, 18. 2 Thes. 3, 10, 11, 12. Kto niechce robić, ten też niechay nie ie, 2 Thes. 3, 10. Paweł Ś. robił rękoma, aby nikogo nie obciążył, Dzie. 20, 34. 1 Kor. 4, 12. 1 Thes. 2, 9. 2 Thes. 3, 8. Wszakże robić rękoma nie wszyscy powinni, 2 Thes. 3, 10. Robota nasza bez błogosławieństwa Bożego nie spora, byś też y całą noc robił, Łuk. 5, 5. Deut. 8, 18. Job. 42, 12. Przyp. 10. 22.—Robiącemu zapłata powinna. Mat. 10, 10 1 Kor. 9, 9. 1 Tim. 5, 18. Jak. 5, 4. Lev. 19, 13. Deut. 24. 15, y 25, 4. Tob. 4, 15. Jer. 22, 13. Mal. 3, 5. Pracuiący około słowa Bożego dwoiakiéy czci godni. 1 Tim. 5, 17.

RODZAY. Dwoiaki Chrystusa Pana, Żyd. 7, 3.—Rodziców powinność, Gen. 18, 19, y 49. Exod. 10, 2. y 13, 14. Lev. 19. 29. Deut. 4, 9, y 6, 7, y 11, 19, y 21, 19. 1 Król. 3, 13. Przyp. 1, 8, y 13, 24. Tob. 1, 10, y 4. Marek 10, 37. Ephes, 6, 4.—Rodzice bywaią karani w dzieciach, Ezech. 18, 20.—Rodzice czcić, Gen, 9, 23. Exod. 20, 12. Lev. 19. Przyp. 19.—Karanie nieuczciwości, Genes. 9, 25. Exod. 21, 15. Lev. 20, 9. Przyp. 20, 20.

ROZKAZANIE. Patrz Przykazanie.
ROSPACZ. Judaszowa, Mat. 27, 5.
ROZWÓD. Patrz Małżeństwo.
RZECZNIK. Nasz nie sam Pan Chrystus, 1 Jan 2, 1.
RZEZANIEC. Albo Trzebieniec Aetyopianin, Dzie. 8, 27. Rzezańcy są troiacy, Mat. 19, 12.
RZYM. Nowe Jeruzalem Chrześciiańskie, IV. 349. Rzym Babylonem nazwany, ale nie Kościoł Rzymski, 1. Piotr 5, 13. Obiaw. 17, 6.—Rzymska wiara wielce pochwalona, Rzym. 1, 8.—Rzymska wiara iest Katholicka wiara, Rzym. 1, 8. Kościoł Rzymski iako zaleca Paweł ś. IV. 447. Kościoł Rzymski osobliwie od Boga opatrzony, Dzie. 27, 23. Stara się o świata nawrócenie, IV. 348. List do Rzymian przecz ma pierwsze mieysce, IV. 447.

S. — Ś.

SĄD. Boży według prawdy, Rzym. 2, 2. Jest niewybadany, Rzym. 11, 33. A iest prawdziwy y sprawiedliwy, Obiaw. 19, 2.—Sąd osobny przy śmierci każdego, Łuk. 16, 22. Żyd. 9, 27.— Sąd ostateczny będzie według uczynków każdego, Mat. 16, 27, y 25, 34. Rzym. 2, 6. 2. Kor. 5, 10. Z których każdy musi dać liczbę Bogu, Rzym. 14, 12. I każdy weźmie zapłatę według pracy swoiey, 1. Kor. 3, 8. Kto w Chrystusa nie wierzy, iuż iest osądzony, Jan 3, 18.—Chrystus iest Sędzią żywych y umarłych, Dzie. 10, 42. Któremu Ociec powzdał wszytek sąd, Jan 5, 22, 27. Święci z Chrystusem ludzie sądzić będą, patrz Święci.—O dniu sądnym nie wie nikt, ani anyołowie, Mat. 24, 36. Jako y sam Syn o nim nie wie, Marek 13, 32, patrz Chrystus, patrz Dzień sądny y przyszcie Pańskie.—Sądzić iako y komu zakazano, Mat. 7, 1.— Sądzący drugiego sam siebie potępia, Rzym, 2, 1.
SAKRAMENTY. Z boku Pańskiego na krzyżu wypłynęły, Jan 19, 34. Wszyscy ich używać powinni, Dzieie 10, 47. Nie są tylko znaki, ale y przyczyny łaski y sprawiedliwości, Rzym. 4, 11.— Sakrament bierzmowania, patrz Bierzmowanie.—Sakrament pokuty, patrz Pokuta.—Sakrament kapłaństwa przez rąk władanie, Dzie. 13, 3. Sakrament y łaska poświęcenia kapłańskiego, Dzie. 14, 22. 1 Tim. 4, 14. patrz Kapłan. Sakrament małżeństwa, patrz Małżeństwo.—Sakrament ostatniego pomazania, Jak. 5, 14. Skutki iego. Tamże.— Chrystus y bez Sakramentów zbawić może, Jan 5, 2. Sakramenty niewiernym y niegodnym nie maią bydź dawane, Mat. 7. 6.
SAKRAMENT CIAŁA PAŃSKIEGO. Jest w nim prawdziwie, istotnie y rzeczywiście ciało y krew Pańska. Bo takie sam Pan Chrystus obiecał dać, Jan 6, 51, 53, 54, 55.—Dał na ostatniey wieczerzy iasnemi słowy na co się zgadzaią Ewangelistowie, Mat. 26, 26. Mar. 14, 22. Łuk. 22, 19.—Apostołowie także o tym świadczą, iż dał ciało y krew swoię, którą za nas wylał, 1, Kor. 11, 24.—Nie iest w nim figura ale prawda, Jan 6, 51.—Wiary do niego potrzeba nie pytania, iako? Jan 6, 52.—Żydzi nie tegoż Sakramentu co my pożywali, 1 Kor. 10, 3.—Porównanie manny z tym Sakramentem, Jan 6, 49.—Jest zaraz w Sakramencie y w niebie, Dzie. 1, 11. y 3, 21.—W Sakramencie przemienia się chleb w ciało.—Słowem y błogosławieństwem Pana Chrystusowem, Mat. 26, 26. Mar. 14, 22. Jan 2, 9.—Niemasz tam więcey chleba ani wina, Mat. 26, 29.— Przeistoczenie stworzenia Bogu nie trudne, Exod. 7, 3. Jan 2, 9.
SAKRAMENT CIAŁA I KRWIE PAŃSKIEY CHWALIĆ MAMY. Iż Ciało Pańskie ma bydź Boską czcią chwalone, Mat. 2, 11. Mar. 15, 46.—Iż Chrystus Bóg gdziekolwiek iest, ma bydź chwalony, Mat. 2 y 8 y 14 y 28. Jan 9.—Używanie Sakramentu pod iedną osobą.—Pan dawał Sakrament w Emaus pod iedną osobą, Łuk. 24, 30.—Używanie iego pod iedną osobą dobre, Mar. 14, 23. Jan 6, 53, 58. y 13, 14. Dzie. 2, 42 y 20, 7. 1 Kor. 10, 16 y 11, 25.
DO UŻYWANIA SAKRAMENTU PRZYGOTOWANIE. Z iaką pokorą ma bydź przymowany, Mat. 8, 8.—Nie godzi się go prziymować bez poiednania z bratem obrażonym, Mat. 5, 23.—Doświadczać samego siebie, 1 Kor. 11, 28.—Wieczerza Pańska insza iest, a insze używanie Sakramentu, 1 Kor. 11, 20.
FIGURA CHWALENIA SAKRAMENTU, SKRZYNIA. Skrzynie przymierza czczono rozmaicie.—Troiaką zasłoną nakrywano, Num. 4.—Zaglądać w nią nie godziło się, 1. Król. 6.—Z blizka do niey przystępować zakazano, Jos. 3.—Tylko kapłani mogli ią nosić, Jos. 3.—Padano przed nią, Jos. 7.—Z strachem y uczciwością chowano, 1 Król. 7.—Z wielką pompą prowadzono, 2 Król. 6.—Czasu niebezpieczeństwa do obozu prowadzono, 1 Król. 14.—Złotym ią okryto, Exod. 25.—Częste przy niey modlitwy, Psalm 131.
SAMARYTANOWIE. Odszczepieńcy przecz Chrystusa nie przymowali, Łuk. 9. 53.
SCZEPAN. Patrz Stephan.
SEKTY. Dzisieysze darmo się tym cieszą, iż wiarę chrześciańską Zydzi sektą nazywali, Dzie. 28, 22.
SETNIK. Albo Rotmistz ieden wierny, Mat. 8, 5. Łuk. 7, 2. Drugi także wyznawa Chrystusa, Mat. 27, 54. Korneliusz Setnik na wiarę Chrystusową przez Piotra nawrócony, Dzie. 10, 1.
SICLUS. Albo Stater wiele ważył, Mat. 17, 27.
SILAS. Z Pawłem posłan do Antyochiiey, Dzie. 15, 27. Jachał z Pawłem, Dzie. 15, 40. Został w Bereiey, Dzieie 17, 14.
SYMON. Czarnoksiężnik y kacerstwo iego, Dzieie 8, 18.
SIMONIA. Albo świętokupstwo szkaradny grzech, Dzieie 8, 18, 22.
SYMON. Kananeyczyk Zelotes, Apostół Chrystusów, Mat. 10, 4. Mar. 3, 18. Łuk. 6, 15. Dzieie 1, 13.
SYMON. Brat Jezusów, Mat. 13, 55. Marek 6, 3.
SYMON. Cyreneyczyk, który nosił krzyż za Jezusem, Mat. 27, 32. Mar. 15, 21. Łuk. 23, 26.
SKARB. Serce z skarbem mamy przenosić do nieba, Łuk. 12, 22.—Skarbu nauki katholickiey pilnie strzedz Paweł każe, 1 Tim. 5, 20. A strzedz się nowości heretyckich, tamże.
SKŁADY. Dla ubogich wiernych w pierwszym kościele zwyczayne, Dzie. 11, 29. Rzym. 15, 26. 1 Kor. 16, 1, 2. 2 Kor. 8 y 9.
SKRUCHA. Do skruchy spowiedź iest potrzebna, Łuk. 17, 15. patrz Pokuta.
SŁOWO. Boże, Pan Chrystus czemu iest słowem nazwany, Jan 1, 1. Słowo skrócone, Rzym. 9, 28. Słowo z żydowskiego często rzecz znamionuie, Mat. 19, 12.—Słowo Boże iest nie samo pismo, 1 Thes. 2, 13. Ale to które iest ustnie przepowiadane, 1 Piotr 1, 25. A potym częścią na pismie, a częścią ustnie podane, 2 Thes. 2, 15.—Słowo Boże nie wszytko iest na pismie podane, Jan 14, 26 y 21, 25. 1. Kor. 11, 14. 2 Thes. 2, 15. 2 Jan 12. 3 Jan 13.—Słowa Bożego nie tylko słuchać y w uściech ie mieć mamy, ale y sercem wierzyć, y uczyn-

kami pełnić, Mat. 7, 24 y 15, 8 y 28, 20. Łuk. 6. 47 y 11, 28 y 12. 47. Jan 13, 17. Jak. 1, 22. Wzgarda słowa Bożego y karanie za nie, Mat. 10, 14 y 11, 20. Dzie. 13. 45 y 18, 6. Jan 15, 22. Rzym. 1, 21. 2 Thes. 2, 10. Żyd. 2, 3. Słowo Boże trwa na wieki, Mat. 24, 35. Łuk. 16, 17. 1 Piotr 1, 25.—Jaka iest moc słowa Bożego, Mat. 8, 13. Mar. 1, 27. Łuk. 5, 13. 24 y 8. 24. Słowo Boże iest duszny pokarm. Mat. 4, 4.

ŚLUBY. Czystości dla dostąpienia królestwa niebieskiego, Mat. 19, 12. patrz Rady Ewanieliyskie, Persony Bogu poślubione w małżeństwo wstąpić nie mogą, 1 Kor. 7, 9. Będą potępieni, którzy śluby czystości łamią, 1 Tim. 5, 12. —Śluby iako bywały odkupione, Lev. 27, 1.—Ślub Nazareyczykow, Num. 6. 3,—Śluby które ważne, które nie, Num, 30, 1.—Ślubne posty, tamże.—Śluby zawżdy były w zwyczaiu, Gen. 28, 20.—Slub Anny proszący o syna, 1 Król. 1, 11.

SŁUGA. Żaden dwiema panom służyć nie może, Mat. 6, 24. Sługa nie iest więtszy nad pana swego, Jan 13, 16 y 15, 20. Każdy tego iest sługą, któremu się oddał za sługę, Rzym. 6, 16. Kto czyni grzech, ten iest sługą grzechowym, Jan 8, 34. Kto bywa zwyciężon od kogo, tego też sługą zostawa, 2 Piotr 2, 19. Kto grzechowi służy, ten nic nie ma do sprawiedliwości, Rzym. 6, 17, 20.—Słudzy maią bydź posłuszni panom swoim, Ephes. 6, 5. Kolos. 3, 22, 1 Tim. 6, 1. Tit. 2, 9. 1 Piotr 2, 18. Nie służąc na oko, Ephes. 6, 6. Kolos. 3 22. Ale z szczyrości serca, boiąc się pana, y służąc iako Panu Chrystusowi, tamże. Którzy wiernie służą swym panom, Panu Chrystusowi służą, y od niego zapłatę wezmą, Kolos. 3, 23, 24. A tym więcéy maią służyć panom wiernym, 1 Tim. 6, 2.—Samemu Bogu iako służyć mamy, Mat. 4, 10. Obiaw. 22, 9. W duchu, Phil. 3, 3. Abo w nowości ducha, Rzym. 7, 6. patrz Pokłon. Panu Chrystusowi służyć mamy, Dzie. 20, 19. Rzym. 1, 1. y 12, 11, Phil. 1, 1. Kolos. 4, 12. Który nas od wszech nieprzyiaciół oswobodził, abyśmy mu służyli, Łuk. 1, 74. 1 Kor. 7, 23. Który sługi swe ma za przyiacioły, Jan 15, 15. Wierni słudzy są błogosławieni, Mat. 24, 46, y 25, 21, 23. Łuk. 12, 37, 38 y 19, 17. —A słudzy niepożyteczni będą wrzuceni do zewnętrznych ciemności, Mat. 25, 30. Łuk. 12, 46.

ŚMIERĆ. Jest skaranie za grzech, Mat. 1, 13. Rzym. 5, 12. Jak. 1, 15. I zapłata grzechu, Rzym. 6, 23. I bodźcem grzechu, 1 Kor. 15, 56. A przyszła na wszystkie za grzechem pierwszego człowieka Adama, Rzym. 5, 14. 17. 1 Kor. 15, 21. Człowiek stworzony nieskazitelny, Mat. 2, 24. Śmierć naypewnieysza, Żyd. 9, 27. Ale iéy godzina niepewna, Łuk. 12, 40. 1 Thes. 5, 2. Smierć wtóra iest wieczna, Obiaw. 20, 14. Śmierć cielesna dobrym iest zaśnienie, Mat. 9, 24. Jan 11, 11. Dzie. 7, 60. 1 Thes. 4, 13.—Smierć naszę Chrystus śmiercią swą zwyciężył, 1 Kor. 15, 54. 2 Kor. 5, 14. Ephes. 2, 4. 2 Tim. 1, 10. Żyd. 2, 14. 1 Piotr 3, 18. Obiaw. 21, 4.—Smierć łaski, grzechy wykorzenia, Rzym. 6, 2, 11. 1 Kor. 4, 10. Galat. 2, 20. Kolos. 3, 5. A żywot sprawuie. Rzym. 6, 5, 8. Kolos. 3, 3. 2 Tim. 2, 11.

SMUTEK. Jest dwoiaki. Jeden świata tego, który śmierć sprawuie. A drugi według Boga, który pokutę zbawienną sprawuie, 2 Kor. 7, 10. 11. —W smutku będący ma się modlić, Jak. 5, 13. Smutek pobożnych obróci się w wesele, Mat. 5, 5. Jan 16, 20, 22.

SPOWIEDŹ. Przed Janem z wyliczaniem grzechów, Mat. 3, 6. Mar. 1, 5. Spowiedź potrzebna do otrzymania grzechów odpuszczenia, Mat. 8, 4 y 18, 18. Jan 20, 23.—Spowiedź grzechów figura, Num. 5, 7.—Spowiedzy pokuty doroczniéy figura, Lev. 16, 30.—Spowiedź grzechów, Eccl.— 4, 31.—Spowiedź przed Apostoły z wyliczaniem grzechów, Dzie. 19, 18. Spowiedź przed kapłany, Jak. 5, 16. 1 Jan 1, 9. Spowiedzią gardzącyi będą ciężko karani, Łuk. 7, 30. patrz Pokuta.

SPRAWIEDLIWOŚĆ. Boska y Żydowska. Rzym. 10, 3. Sprawiedliwością naszą iako iest Pan Chrystus, 1 Kor. 1, 30. Jako żaden nie iest sprawiedliwy, Rzym. 3, 10. Sprawiedliwi podczas grzeszą, Eccles. 7, 21. Przyp. 16, 4. Może być człowiek sprawiedliwy nie tylko przed ludźmi, ale y przed Bogiem, Łuk. 1, 6, 75. Rzym. 4, 2. Człowiek zawsze może bydź sprawiedliwszy, Jan 15, 2.—Sprawiedliwości które są plugawe. Isai. 64, 6.—Sprawiedliwość nasza nie iest przeczytana, ale istotnie w nas będąca, Mat. 5, 20. Rzym. 2, 13 y 3, 2 y 7, 6. Eph. 3, 17 y 6, 14. Kolos. 3, 10. Jest z uczynków, a nie z samėy wiary, Mat. 6, 1. Sprawiedliwość tak w Żydzie iako y w Poganinie iest pełnienie zakonu, Rzym. 2, 26. Kto czyni sprawiedliwość, nie kto tylko wierzy, ten iest sprawiedliwy, 1 Jan 3, 7.

STANY. Różne między Chrześciany, Mat. 19, 21. Łuk. 10, 42. Stan bezżeński iest stan Anielski, Mat. 22, 30. Lepszy niż małżeński, 1 Kor. 7, 31.

STARSZY, Są pasterze, 1 Piotr 5, 1. patrz Kapłan,

STATECZNOŚĆ. Jaka ma bydź w Katholickiéy wierze, Galat. 1, 8.

STEPHAN. Albo Szczepan Dyakonem obrany. Dzie. 6, 5. Oskarżony, Dzie. 6, 11. Odpowiada za się, Dzie. 7. Ukamionowan, Dzie. 7, 57. Pogrzeb iego, Dzie. 8, 2. Kamień iego cudowny, Dzie. 7, 58. Modlitwa iego Pawłowi do nawrócenia pomogła, Dzie. 7, 60. Cuda przez relikwię iego, Dzie. 8, 2.

SUCCESSYA. Oyców y pasterzów pokazuie Chrystusa Pana y Kościoł iego, Mat. 1, 6. I nie targa się złością przełożonych, tamże Mat. 23, 2. Jest znakiem Kościoła prawego, Ephes. 4, 13. patrz Pasterz.

SUMNIENIE. Pokóy dobrego sumnienia, 1 Jan 3, 21. Rzym. 5, 1. 2 Kor. 1, 12. Czynić co przeciw sumnieniu swemu, iest grzeszyć, Rzym. 14, 23.

ŚWIADECTWO. Prawdziwe y fałszywe, Mat. 18. 16 y 19, 18 y 26, 59. Jan 8, 17. 1 Tim. 5, 19. Żyd. 10, 28.—Świadectwo Ducha iakie, Rzym. 8, 16.

SWIAT. Nie był od wieku, Gen. 1, 1. Przez Chrystusa uczyniony. Jan 1, 10. Swiat we złym zasiadł, 1 Jan 5, 19. Swiat przechodzi y pożądliwość iego, 1 Jan 2, 17. Przechodzi kształt tego świata, 1 Kor. 7. Swiata miłować nie mamy, 1 Jan 2, 15. Na świecie nic nie iest iedno pożądliwość ciała, pożądliwość oczu a pycha żywota, 1 Jan 2, 16. Przyiaźń tego świata iest nieprzyiaźń Boża, Jak. 4, 4. Swiat Boga nie zna, Jan 17, 25. Ani Jezusa Chrystusa bydź prawdziwą światłością, Jan 1, 10. Wzgarda świata, Rzym. 12, 12. Galat. 6, 14. Phil. 3, 7. Jak. 4, 15, Obiaw. 18, 4. Miłośnicy świata więcéy niźli Boga, Mar. 8, 36. Swiat będą wierni sądzić, 1 Kor. 6, 2. Swietckie sprawy nie zgoła duchownym zakazane, 2 Tim. 2, 4.

SWIĄTKI. I Wielkanoc żydowska y chrześciiańska, Dzie. 2, 1. Swiątki Chrzechściiańskie, Dzie. 2, 1, 20, 16. 1 Kor. 16, 8.

SWIĘCENIE. Wody, soli, potraw y innych rzeczy, 1 Tim. 4, 5.

SWIĘCI. Po śmierci żyją.—Bo dusze ich nieśmiertelne, Mądr. 3. 1.—Swięci nie umarli, Mat. 22, 32.—Bo po śmierci się ludziom ukazuią, Mat. 17, 3. Mar. 9, 4. patrz Dusza.

SĄ W NIEBIE. Dusze świętych są z Chrystusem w niebie, Łuk. 23, 43. Jan 12, 26 y 17, 24. Dzie. 7, 59. 2 Kor. 5, 1, 6 y 12, 2, 4. Phil. 1, 21, 23. Ephes. 4, 8. Obiaw. 3, 21 y 6, 9 y 7, 9, 15.—Zaraz po śmierci idą do nieba, 2 Kor. 5, 1.

MODLĄ SIĘ ZA NAMI. Święci w niebie modlą się za nami, Jer. 15, 1. 2 Mach. 15, 14. Dzie. 27, 24. 2 Piotr 1, 5. Obiaw. 5, 8 y 6, 10 y 8, 3.—I modlitwy nasze Bogu ofiaruią, Obiaw. 5, 8 y 8, 3.—Staraią się o nas, Łuk. 16, 28. 2 Piotr 1, 5.

WIEDZĄ O NAS. Święci w niebie wiedzą co się tu z nami dzieie, Łuk. 15, 1 y 16, 29. 1 Kor. 13, 9.—I słyszą modlitwy nasze, Obiaw. 5, 8.—Święci iako wiedzą myśli nasze, 1 Kor. 2, 11.—Są Aniołom równi, Łuk. 20, 36. Mat. 22, 30.—Święci chocia z nami nie mieszkaią, wiedzą co się z nami dzieie, 2 Par. 21, 12.—Święci iako o nas nie wiedzą, Isai. 63, 16.—Umarli starego zakonu pospolicie nie wiedzieli, co się z żywemi działo, ale w nowym wiedzą, 4 Król. 22, 20.—Tu będąc wiedzieli skrytości serca, Dan. 2, 29. 4 Król. 5, 26, y 6, 12.

ŚWIĘCI RZĄDZĄ PO ŚMIERCI. Są nad pewnemi mieyscami przełożeni, Jan 5, 2.—Staraią się o nas, Łuk. 16, 28. 2 Piotr 1, 5.—Rządzą ludzie y króluią z Panem, Obiaw. 2, 86 y 3, 12. Mat. 24, 47.—Chrystus świętym nie zayrzy swych urzędów, Mat. 19, 28.—Będą świat sądzić, patrz Sąd.

ŚWIĘTYCH CZCIĆ. Przystoi, Rzym. 2, 10. Jan 12, 26.—W świętych Bóg uwielbion bywa, 1 Thes. 2, 10.—Pan Bóg bywa chwalon z mocy świętym użyczonéy, Mat. 9, 8.—Świętych pamiątki przecz Kościoł obchodzi, Dzie. 14, 12.—Świętych pamiątki maią bydź w Kościele, Mat. 26, 11.—Ciał ich przeniesienie, Dzie. 7, 16. Exod. 13. 19.—Na imię ich czarci uciekają, Dzie. 19, 15.—Swiętym uczciwość iaka przyzwoita, Esther 13, 14.—Zasługi świętych y modlitwy nam pożyteczne.—Bo dla nich siła nam Bóg czyni, Gen. 26, 24. Exod. 32, 13. 3 Król. 11, 12 y 15, 4.—4 Król. 19, 34. Isai. 37, 35. Eccl. 34, 24.

WZYWAĆ SWIĘTYCH. Wzywania świętych obyczay w starym zakonie, Exod. 33, 13,—Wzywanie świętych aniołów, Job. 5, 1. Gen. 48.—Wzywać świętych godzi się, Gen. 48, 16. Łuk. 16, 28 y 20, 36. Rzym. 10, 14.—Wzywając świętych, wzywamy Chrystusa, Phil. 3, 17.—Paweł wzywa inszych pośrzedników oprócz Chrystusa, Rzym. 15, 30. 2 Kor. 1, 11. Kolos. 4, 3. 1 Thes. 5, 25. 2 Thes, 3, 1. Żyd. 13, 18.

SYN. Boży. Iuszy iest Syn, a inszy Ociec, Jan 1, 1. Ale Syn iest tymże Bogiem co y Ociec, Jan 1, 1 Syn Boży stworzyciel wszech rzeczy, Jan, 1, 3. Syna Bożego wcielenie, Jan 1, 14. Dał mu Ociec żywot przez porodzenie wieczne, Jan 5, 16. Syn Boży iako zapieczętowan, Jan 6, 27. Bóstwo Oycowskie iest Synowe, Jan 17, 10. Inaczéy Syn Boży iest iedno z Oycem, a inaczéy ludzie są iedno, Jan 17, 11.—Syn Boży iako Oycu iest poddany, 1 Kor. 15, 28. patrz Chrystus.—Synowie oblubieńca którzy, Mat. 9, 15.—Synów powinność przeciw rodzicom swym, Mat. 15, 4 y 19, 19. Ephes. 6, 2. Kolos. 3, 20. 1 Tim. 5, 1. 1 Piotr 5, 5.—Syna nieposłusznego karanie, Deut. 21, 18. 2 Król. 18, 14.

SYNOD. Patrz Koncylium.

SZABBAT. Żydowski ustał, ani więcéy od wiernych ma bydź zachowany, Kolos. 2, 16. Szabbat duchowny chrześciański ustawiczny, Żyd, 4, 9.

SZATAN. Sprzeciwnika znaczy, Mat. 16, 23. Mar. 8, 33 . Pisma używa przeciw Chrystusowi, Mat. 4, 6. Łuk. 4, 10. Do czasu kusić przestaie, Łuk. 4, 13. Przez smoka wyznaczony, Obiaw. 12, 13. Smokiem y wężem nazwany, Obiaw. 12, 3. Nienawidzi Chrystusa y członków iego, Obiaw. 12, 4. Woyna ustawiczna Michała z nim, Obiaw. 17. patrz Dyabeł.

T.

TABITA. Pobożna niewiasta, którą Piotr wskrzesił, Dzieie 9, 36, 40.

TAJEMNICA. Nieprawości co iest, 2 Thes. 2, 7.

TAK, TAK. Albo Jest, iest. Nie, nie, ma bydź mowa chrześciiańska, Mat. 5, 37.

TALENT. Co waży, Mat. 18, 24.

TANIEC. Przezeń Jan święty zginął, Mat. 14, 6. Marek 6, 22.

TERTULLUS. Prokurator skarży na Pawła, Dzieie 24, 2.

TESTAMENT. Nowy, Żyd. 8, 8 y 9, 15 y 10, 16. Testament wieczny, Żyd. 13, 20. Krew nowego testamentu, Mat. 26, 28. Marek 14, 24. Łuk. 22, 20.

TETRARCHA. Co iest, Mat. 14, 1.

THADDEUSZ. Który y Lebbeusz Apostoł, Mat. 10, 3. Nazwany Judas syn Jakóbów, Łuk. 6, 16.

TOMASZ. Dydimus ofiaruie się z Chrystusem na śmierć, Jan 11, 16. Był niedowiarkiem, Jan 20, 25, 27.

TYMOTEUSZ. Obrzezan, y poiachał z Pawłem, Dzie. 16, 3. Posłan z Pawłem do Macedoniiey, Dzie 19, 22. Wziął łaskę przez rąk wkładanie, 1 Tim. 4, 14 2 Tim. 1, 6.

TYTUSA. Poganina Paweł obrzezać nie dopuścił, Galat. 2, 3. Tytus od Pawła postanowion był Biskupem Kreteńskim, Tit. 1, 5.

TOWARZYSTWA. Dobrych trzymać się, a złych strzedz się mamy, Mat. 7, 15. Dzie. 19, 9. 2 Kor. 6, 14. Ephes. 5, 11. 2 Tim. 4, 14. Obiaw. 18, 4.

TRADYCYE. Albo ustawy od Apostołów prócz Pisma podane, maią bydź chowane, Dzie. 16, 4. 1 Kor. 11, 2, 23, 34. Galat. 1, 4. 2 Jan 13. Jud. 9. Obiaw. 10, 4. I Paweł ie trzymać rozkazuie, 2 Thes. 2, 15 y 3, 6. Wiele Pan Chrystus czynił y mówił, czego nie pisano, Jan 21, 25. Dzie. 20, 35. Duch Swięty dokładał tego, czego Chrystus nie uczył, Jan 16, 12. I Apostołowie niektóre rzeczy podali samym tylko głosem, bez pisma żadnego, 2 Thes. 2, 15. 1 Kor. 11, 34. 2 Jan 13 y 3, 13. Siła rzeczy wiemy z saméy tradycyey, 2 Tim. 3, 8. Tradycya o pomazaniu oleiem, Marek 6, 11. Tradycye albo ustawy które Chrystus gani, Mat. 15, 9. Marek 7, 7. Ustawy Dawidowe w kościele, 1 Par. 17, 5.

TRĄB. Siedm Anielskich, siedmioro prześladowania heretyków znamionuią, Obiaw. 8, 2. Trąby srebrne y używanie ich, Lev. 10, 1.

TRĘDOWATY. Od Pana Jezusa oczyściony, Mat. 8, 2. Mar. 1, 40. Łuk. 5, 12. I dziesięć inszych, Łuk. 17, 12.

TRŻEBIENIEC. Patrz Rzezaniec.

TRÓYCA. Swięta obiawiona przy stworzeniu, Gen. 1. Przy rozdzieleniu ięzyków, Gen. 11, 7. Abrahamowi, Gen. 18. Przy skaraniu Sodomy, Gen. 19, 24. Moyżeszowi, Exod. 3, 6 y 4, 5. Izaiaszowi, 6. Dawidowi, Psalm 32, 4 y 46, 10 y 66, 8 y 149, 2. Figurowana y okazana przy chrzcie Chrystusowym, Mat. 3, 16. Mar. 1, 10, 16. I na przemienieniu iego, Mat. 17, 5. Chrzcić się mamy w imię Tróyce świętéy, Mat. 28, 19.—Tróyca święta słowy nieraz wyrażona od Chrystusa Pana, Mat. 10, 20. Jan. 14, 10, 16, y 15, 26. I od Pawła S. Rzym.

8, 11, y 11, 36. 2 Kor. 13, 13. Ephes. 2, 18. Galat. 4, 6. Trzéy są w niebie, Ociec, Syn, y Duch święty, 1 Jan 5, 7.—Sam Ociec z Synem y z Duchem świętym iest Bóg prawdziwy, Jan 17, 3. Sam Bóg iest wszytka Tróyca święta, 1 Tim. 1, 17. Jedność person w Bóstwie, 1 Kor. 2, 12. Święty, święty, święty, Obiaw. 4 8. Tróyce świętéy wzywanie, Psalm 66, 8, y 79, 4, 8, 20, y 102, 20.

U.

UBOGI. Chrystus będąc bogatym, stał się ubogim dla nas, aby nas ubogacił, Łuk. 2, 7. 2. Kor. 8, 9. Y przyszedł ubogim Ewanielią opowiadać, Łuk. 4, 18. y 7, 22. Mar. 11, 5. Ubodzy w duchu błogosławieni, Matth. 5, 3. Łuk. 6, 20. Ubogie zawsze mieć będziemy, Matth. 26, 11. Ubogim co się dzieie, to się Chrystusowi dzieie, Matth. 25, 40, 45. Ubogim hoynie dawać mamy, Łuk. 16, 9. Ubogich opatrzenie, Deut. 15, 4. Y na obiady ich wzywać, Łuk. 14, 13. Paweł o ubogich miał staranie, Gal. 2, 10, 1. Kor. 16, 1., patrz Składy. Bóg ubogie obrał na tym świecie, aby ie bogatemi w wierze uczynił, Jak. 2, 5.—Uboga wdowa więcéy włożyła do skarbu kościelnego, niźli bogacze kładli, Mar. 12, 42. Łuk. 21, 3.

UCIECZKA. W przeszladowaniu wiernym pozwolona, Mat. 10, 23. Paweł uciekał aby nie był ukamienowany, Dzie. 14, 6.

UCISK. Błogosławieni którzy przeszladowanie cierpią, Matth. 5, 10, patrz Przeszladowanie. Patrz wiele ucisków trzeba nam wniść do królestwa niebieskiego, Dzie. 14, 22. Uciski nas nie maią oddalać od miłości Bożéy, Rzym. 8, 35. W których się owszem chlubić mamy, Rzym. 5, 3. Y mieć to za nawiętsze wesele, kiedy w rozmaite uciski wpadniemy, Jak. 1, 2. W ucisku mamy bydź cierpliwi, Rzym. 12, 12. Krótkie y małe uciski doczesne, wielką nam chwałę, iednaią w niebie, 2. Kor. 4, 17. Uciski cierpieć iest dar Boży, Phil. 1, 29. Pociecha w uciskach, Jan 14, 1. Żyd. 12, 1. Patrz Krzyż.

UCZEŃ. Nie iest więtszy nad mistrza swego, Matth. 10, 20. Po czym poznać ucznie Chrystusowe, Jan 13, 35.

UCZYNKI. Dobre troiakie, Matth. 6, 2, 5, 16. Uczynki dobre są nam zalecone, Matth. 5, 17. y 7, 21. y 11, 7. y 19, 17. Rzym. 12, 1. Gal. 6, 10. Kol. 1, 10. 2. Piotr 1, 10. Jak. 2, 14. Obiaw. 14, 13.— Uczynki dobre są Bogu wdzięczne y zapłatę zasługuią, Matt. 5, 11. y 10, 42. y 16, 27. y 25, 34. Uczynki dobre iako Bogu miłe, Rzym. 12, 1. Są płatne y zbawienne, Rzym. 2, 6. Do zbawienia potrzebne, Matth. 19. 17. Eph. 2, 10. Są przyczyną zbawienia, Gal. 6, 9. Zapłatę zasługuią, Żyd. 6, 10. Maią zapłatę u Boga, Mar. 9, 41. Zasługuią niebo, 2. Tim. 4, 8. 2. Kor. 5, 10. Zkąd maią zasługę u Boga, Jan 3, 21. Skarby dobrych uczynków w niebie, Matth. 6, 20.—Uczynki dobre choć nieroskazane, Matth. 28, 1. Mar. 16, 1. Dobre uczynki są nakłady na kościoły, Mar. 14, 6. Uczynki dobre nie powinne, tym są Bogu wdzięcznieysze, Łuk. 10, 35.—Uczynki dobre przedechrztem acz nie są doskonałe, ale przecię dobre, Dzie. 10. 2, 4,— Uczynki dobre Apostołowie zalecaią przeciw saméy wierze list. Nie samowiernicy ale dobrze czyniący u Pana Boga wszytko otrzymaią, 1. Jan 3, 22.—Uczynki bez wiary y łaski nieważne, Rzym. 3, 20. Jakie uczynki Paweł wyłącza od usprawiedliwienia, Rzym. 3, 28. Uczynki Abrahamowe uprzedzaiące wiarę, Rzym. 4, 1. Uczynki iakie nie usprawiedliwiaią, Gal. 2, 16, y 3, 2. 12. Uczynki dobre do wybrania pomocne, 2. Piotr 1, 10. Uczynki dobre mogą y maią być iawnie czynione, Matth. 6, 5. Nie uczynki dobre, ale próżną chwałę Pan strofuie, Mat. 23, 14. Uczynek każdy dobry Pan Bóg w nas zaczyna y dokonywa, Phil. 1, 6. Uczynków dobrych nie czyniący, będzie wycięty y w ogień wrzucony, Mat. 3, 10, y 7, 19. Jan 15, 6. — Uczynki miłosierne, Mat. 25, 35. Patrz Usprawiedliwienie, Zapłata y Zasługa.

UKRZYŻOWANIE. Z Chrystusem stary nasz człowiek ma bydź ukrzyżowan, Rzym. 6, 6. Którzy są Chrystusowi, ci krzyżuią ciała swe z ich namiętnościami y pożądliwościami, Gal. 5, 24. Pawłowi świat ukrzyżowan, i Paweł światu, Gal. 6, 14. Którzy znowu Chrystusa krzyżuią, Żyd. 6, 6. patrz Krzyż.

UMARLI. Trzéy umarli od Pana wskrzeszeni, co znamienuią, Mar. 5, 41. Umieraiący w Panu, Obiaw. 14, 13.—Umarłych płakać ile się godzi. Matth. 9, 23. Dzie. 8, 2. y 9, 39, 1. Thes. 4, 13. — Umarłych ciał omywanie, Dzie. 9, 37.—Umarłych pogrzeby, Matth. 14, 12. y 27, 58. Dzie. 8, 2. Modlić się za umarłe każe, Jan Ś. 1. Jan 5, 16. — Modlitwy za umarłe, 2. Matth. 12, 43. — Jałmużny, Tob. 4, 18. — Umarli doczesnych rzeczy nie mogą używać, Eccl. 9, 5.—Po śmierci nie możem nic zasłużyć, tamże. — Po śmierci nie możem się odmienić, Eccl. 11. 3.

UNIA. Chrystusa z kościołem, 1. Kor. 12, 12.

URZĄD. Różność urzędu świetckiego od duchownego, Matth. 22, 21. Urząd świetcki nie ma się wdawać w duchowne sprawy, tamże.—Urząd duchowny ma moc pomsty y karania, 2. Kor. 10, 6. Urzędowi chocia złemu posłuszeństwo ma bydź oddawane, 1. Piotr 2, 18. patrz Przełożeństwo.

USPRAWIEDLIWIENIE. Co iest, Rzym. 4, 5, 6. 1. Kor. 6, 11. Pierwsze usprawiedliwienie sczéra łaska sprawuie bez uczynków, Rzym. 3, 24. y 4, 4. Gal. 2, 16. Pierwsze usprawiedliwienie o którym Paweł, naywięcéy z wiary: a wtóre o którym Jakób, z uczynków pochodzi, Rzym. 2, 13. y 4, 2. Eph. 2, 8. Darmo iakośmy usprawiedliwieni, Rzym. 3, 24. — Usprawiedliwienie iest poślubienie, Ose. 2, 19.— Nauka Katholicka o usprawiedliwieniu z wiary y z uczynków, IV. 446. Usprawiedliwienie z uczynków, a nie z saméy wiary, Łuk. 1, 6, Jak. 2, 14, 21, 24. Pochodzi z wiary, z nadzieiéy, y miłości, Łuk. 7, 50.—Którym uczynkóm Paweł Ś. odeymuie moc usprawiedliwienia y zbawienia, IV. 446. Uczynki iakie nie usprawiedliwiaią, Gal. 2, 16. y 3, 2, 12. Którą sprawiedliwością bywamy usprawiedliwieni, Rzym. 1, 17. Usprawiedliwienie czemu wierze bywa przypisane, Rzym. 4, 2. Nie sama wiara ale y chrzest usprawiedliwia, Rzym. 6, 3. Y miłość, Łuk. 7, 47. 1. Kor. 13, 3. Gal. 5, 6. 1. Piotr 4, 8. Y nadzieia, Rzym. 8, 24. Y pokuta iako mamy przykład w Magdalenie, Łuk. 7. W marnotrawnym synie, Łuk. 15. Y w Jawnogrzeszniku, Łuk, 18.— Usprawiedliwiony staie się sprawiedliwym, Rzym. 4, 5. Ludzie mogą bydź prawdziwie świętymi, y niepokalanymi, Eph. 1, 4. 1. Kor. 6, 11.—Wtóre usprawiedliwienie, którym sprawiedliwy staie się sprawiedliwszy, nabywa się dobrémi uczynkami, Jak. 2, 21, 24. Obiaw. 22, 11.

UTRAPIENIE. Pożytek utrapienia, Mar. 9, 49. Patrz Krzyż y Ucisk.

W.

WCIELENIE. Syna Bożego, Jan 1, 14. 1. Jan 4, 6.

WDOWA. Wdowy pobożne maią w pismie swoie zalecenie, iako Anna Prorokini, Łuk. 2, 36. Y maią bydź czczone, 1. Tim. 5, 3. — Wdów pobożnych y niepobożnych opisanie, 1. Tim. 5, 6, 8, 13. Które po ślubię

czystości chcą iśdź za mąż, maią potępienie, 1. Tim. 5, 11, 12.—Wdów nawiedzanie w ucisku ich, iest część prawego nabożeństwa, Jak. 1. 27.—Wdowy ubogiéy dwa pieniążki nad wielkie pieniądze bogaczów przełożone, Mar. 12, 41. Łuk. 21. 1.—Wdowy młode które się nie wstrzymywaią, a ślubu czystości nie maią, za mąż iśdź mogą, 1. Kor. 7, 9, 39. Wszakże lepiey uczynią, ieśli się w czystości zachowaią, 1. Kor. 7, 8, 40.

WEZWANIE. Wiele iest wezwanych, ale mało wybranych, Matth. 20, 16. y 22, 14. Których Bóg przeyźrzał, tych też y wezwał, Rzym. 8, 30. A wezwał ich z ciemności do przedziwnéy światłości, 1. Piotr 2, 9. Do łaski Chrystusowéy, Gal. 1, 6. Na wolność, Gal. 5, 13. Do królestwa swego y chwały, 1. Thes. 2, 12. Do swéy wiecznéy chwały, 1. Piotr 5, 10.— Każdy ma trwać w swym wezwaniu abo powołaniu, 1. Kor. 7, 20. Y sprawować się godnie y przystoynie w powołaniu swoim, Eph. 4, 1. Nikt się nie ma wdawać w urząd pasterski abo kaznodzieyski, ażby był wezwany, abo posłany, Żyd. 5, 4. Rzym. 10, 15. Patrz Powołanie y Paweł.

UFNOŚĆ. Y bezpieczeństwo Heretyckie, patrz Pewność zbawienia.

WIARA. Co iest. Żyd. 11, 1. Jest dar Boży, Phil. 1, 29. Pochodzi z słuchania Słowa Bożego, Rzym. 10, 17. Wiara iest rzeczy niewidzianych, Żyd. 11, 1. Bez wiary nie może się nikt Bogu podobać, Żyd. 11, 6. Rzym. 14, 23.—Wiara żywa iest z miłością złączona, Gal. 5, 6. Wiara umarła bez miłości, Mat. 7, 21. 1. Kor. 13, 2. Jak. 2, 26. — Wiara żywa iest wielkiéy mocy, Mat. 21, 22. Mar. 16, 16. Jan 1, 12. y 3, 15. y 14, 12. Dzie. 3, 16. y 16, 31. Wiara sama bez uczynków nie płatna, Mat. 5, 19. y 7, 21. y 15, 28. y 22, 40. y 25, 42. Mar. 12, 33. y 16, 16. Łuk. 10, 28. Jan 3, 5. y 8, 31, 40. Eph. 6, 23. Jak. 2, 24. Wiara która płatna, Jan 3, 18. Dzie. 16, 31.—Wiara bez miłości bydź może, ale nic nie pomoże, 1. Kor. 13, 2, 3. — Wiara dyabelska bez miłości y uczynków dobrych, Jak. 2, 19. — Wiara usprawiedliwiaiąca, iest nie Luterska, ale Katholicka wiara, Gal. 5, 6. y 6, 16. Żyd. 11, 1. Którą y Abraham był usprawiedliwiony, Genes. 15, 6. Rzym. 4, 21. Którą y my bywamy usprawiedliwieni, tamże.—Wiara iako usprawiedliwia, Haba. 2, 4. — Wiara Katholicka iest nieomylna, 1, Kor. 15, 15. Y sama cuda czyni, Mat. 17, 20. Dzie. 3, 16. A iest powszechna, między wszytkiemi narody, Rzym. 1, 8. Wiara oprócz kościoła Katholickiego nic nie waży, Łuk. 13. 26. Jedność wiary iest u samych Katholików, Eph. 4, 5. Wiary Chrześciiańskiéy dziwne rozmnożenie, Matth. 4, 32. Wiara Chrześciiańska nie iest sekta ani heresia, Dzie. 24, 14. Wiara w kościele nigdy nie ustała, Łuk. 18, 8. Wiara może bydź utracona, Łuk. 8, 13. Rzym. 11, 20. Wiara iednego pomaga drugiemu, Matth. 9, 2. Mar. 2, 5.—Co iest mieć wiarę Bożą, Mar. 11, 22. Z wiary iako żyie sprawiedliwy, Rzym. 1, 17. — Wiara ku wszem świętym, Phile. 5. — Wierze czyiéy panować, co iest, 2. Kor. 1, 23. — Wiara bez uczynków nie usprawiedliwia, 1. Kor. 13, 2. Gal. 5, 6, Jak. 2, 24.—Wiara iest iedna, Eph. 4, 5.— Nauka wiary, ma bydź pod rozsądek przełożonych kościelnych poddawana, Gal. 2, 2.

WIDZENIA. Anyołów y innych świętych, Dzie. 10, 30.

WIECZERZA PAŃSKA. Patrz Ciało Pańskie, y Sakrament ciała y krwie Pańskiéy.

WIECZNOŚĆ. Chrystusowa. Patrz Chrystus.

WIERNY. Jest Pan Bóg, 1. Kor. 1, 9, y 10. 13, 2. Kor. 1, 18. 2, Thes. 3, 3. — Wierny sługa, Matth. 24, 45. Łuk. 12, 42. Zapłata iego, Matth. 25, 21, 23, 25. Łuk. 19, 17. Wierny w male, wierny iest y w wielu, Łuk. 16, 10. A niewierny w cudzym y swe traci, Łuk. 16, 12. — Mąż niewierny iako poświęcon bywa przez żonę wierną, 1. Kor. 7, 14.—Wierni są wszyscy Chrześciianie, 2. Kor. 6, 15. Eph. 1. 1. Kol. 1, 2, 1 Tim. 5, 16. Patrz Chrześciianie.

WIĘZNIÓW. Nawiedzanie ma zapłatę u Pana Boga, Mat. 25, 37. 2 Tim. 1, 16. Żyd. 13, 3. Modlitwa za więźnie, Dzie. 12, 5. Więźniów Bóg nieopuszcza, Dzie. 5, 19. y 12, 17. Paweł y w więzieniu chwali Pana Boga, 15, 25.

WIGILIE. Abo czucia nocne na modlitwie, Matth. 26, 41.

WINA. Żaden nie iest bez winy na świecie, patrz Grzech.

WODA. Żywa duch święty, Jan 4, 10. — Woda święta, Num. 5, 25.—Woda oczyściania, Num. 8, 7. — Wody święconéy figura, Num. 19, 9.

WOLA. Boża, ma bydź czyniona, Matth. 7, 21. Matth. 12, 50. Rzym. 12, 2. Wola Boża, iest, abyśmy byli świętymi, 1. Thes. 4, 3. Ażeby nikt nie zginął. Jan 6, 39. 1. Tim. 2, 4, 1. Jan 2, 17. 2. Piotr 3, 9. Kto czyni wolą Bożą ten trwa na wieki, 1. Jan 2. 17. — Wolą Bożą wiedzący a nie czyniący iéy, będzie barzo karan, Łuk. 12, 47.—Wola nasza woléy Bożéy ma bydź poddawana, Matth. 6, 10. y 26, 39. Łuk. 22, 42. 1. Kor. 4, 19. Dzie. 21, 14. Żyd. 6, 3. Jak. 4, 15.

WOLNOŚĆ. Abo swoboda ludzka y po zgrzeszeniu została, Gen. 4. Mądr. 8, 1. Eccl. 15, 15. Matth. 12, 33. 16, 24. y 19. 17. y 23, 37. Łuk. 10, 30. Jan 1, 12. Rzym. 7, 18. y 12. 21. Obiaw. 2, 21. y 3, 20. — Wolność ludzka na dobre, potrzebuie łaski y pomocy Bożéy, Rzym. 9, 16. Wolność ludzka pospołu z łaską Bożą robi, Matth. 3, 2, 3. Jan 7, 37. Dzie. 3, 19. y 8, 22. Rzym. 10, 13. 1. Kor. 15, 10. Eph. 5, 14. Phil. 2, 13. y 4, 13. Kol. 1, 29. 2. Timoth. 2, 21. Żyd. 12, 12 Jak. 4, 8. Y pospołu z łaską Bożą zasługuie, Matth. 25. 20.—Wolność ludziom Pan Bóg zostawuie, Rzym. 9, 21. Wolność człowiecza iest y w grzeszeniu, Rzym. 7, 15, 19. Wolność ludzka na złe y na dobre, 2. Tim. 3, 21. Bóg y Pharaona przy wolności zostawił, Rzym. 9, 17. Wolności iakiéy Paweł dopuszcza, Rzym. 14, 5. Wolność Chrześciańska w czym należy, Gal. 4, 31. Wolność ducha, 2, Kor. 3, 17. Wolność cielesna, Gal. 5, 13. Wolność Ewanielikówska, 1. Piotr 2, 16.

WRACANIE. Rzeczy źle nabyte komu maią bydź wracane, Łuk. 19. 8.

WSTRZYMAWAŁOŚĆ. Jest osobliwym darem Bożym, Matth. 19. 12. 1. Kor. 7. 7. 17. Kto się nie wstrzymawa a nie ma ślubu czystości, ma w małżeństwo wstąpić, 1. Kor. 7, 9. Kapłan y Biskup ma bydź wstrzymięźliwy, Tit. 1. 8.

WSZETECZEŃSTWO. Patrz porubstwo.

WYBRANIE. Y powołanie iest z szczeréy łaski Bożéy, Rzym. 9, 12. y 11, 32. Wybrani są Chrześciianie przed stworzeniem świata, Eph. 14, Wybrani którzy, Matth. 20, 16. Jako zbawienia dostępuią, 2. Tim. 2. 10. Nie sami wybrani są w kościele, Matth. 22, 11.

WYZNANIE. Wiary ma bydź ustne, Rzym. 10, 10. Y uczynkowe, Tit. 1, 16. Kto wyzna Chrystusa przed ludźmi, tego się téż Pan Chrystus nie zaprzy, Mat. 10, 32. Łuk. 12, 8.

WZYWANIE. Imienia Bożego, Dzie. 2, 21. Rzym. 10, 13. Bóg iest bogaty ku wszytkim którzy go wzywaią, Rzym. 10, 12.—Wzywanie świętych, Łuk. 16, 28. y 20. 36. Rzym. 10, 14. Paweł wzywa inszych pośrzedników oprócz Chrystusa, prosząc ludzi aby się za nim modlili, Rzym. 15, 30. 2. Kor. 1. 11. Kol. 4. 3. 1. Thes. 5, 25. 2. Thes. 3. 1. Żyd. 13, 18.—Wzywaiąc świętych Chrystusa wzywamy, Phil. 3, 17. Jakie nabożeństwo Anyołów gani Paweł ś. Kol. 2. 18.

Z. — Ż.

ZABOBONY. Co są, Dzie. 17. 22.
ZACHEUSZ. Przyimuie Chrystusa do swego domu, Łuk. 19. 6.
ZACHARIASZ. Syn Barachiaszów ukamionowany, Matth. 23, 35.—Zachariasz ociec Jana Chrzciciela, Łuk. 1, 5.
ZACHWYCENIA. Niektórych, 2. Kor. 12. 1.
ZAKONU. Starego urząd y sprawa, Rzym. 3, 20. y 4, 15, y 5, 20. y 7, 7. Gal. 3, 19. 1. Tim. 1, 8. Żyd. 7, 18, 27. Zakon ukazuie grzechy, ale ich odiąć nie może, Rzym. 3, 21.— Zakonu Bożego bez Ducha iego wypełnić nie możemy, Rzym. 8, 2.—Chrystus przyszedł aby zakon wypełnił, Matth. 5, 18.— Zakonne ceremonie zniesione przez Chrystusa, Dzie. 13, 38. y 15. 10. Rzym. 6, 14. y 7. 4. 2. Kor. 3, 14. Gal. 3, 13. y 5. 2.—Zakon dzieciowódz do Chrystusa, Gal. 3, 24. Zakon nie ożywiał, Gal. 3, 21.— Zakon y prorocy we dwu przykazaniach zamknieni, Matth. 22, 40. Gal. 5, 14.—Zakonu wypełnienie iest miłość bliźniego, Rzym. 13, 10.—Zakon iako nie iest dla sprawiedliwych, 1. Tim. 1. 9. Zakonu końcem iako iest Pan Chrystus, Rzym. 10, 4. Zakon iako był pochopem do grzechów, Rzym. 5, 20. Zakonna sprawiedliwość, Rzym. 20, 5. Zakon niczego ku doskonałości nie przywiódł, Żyd. 7, 19.
ZAKON. Nowy Chrześciiański zależy naywięcéy w miłości, Matth. 5, 44 y 7. 12. Jan 13, 34 Gal. 6, 1, 1. Tim. 1. 5. Zakon Chrystusów, 1. Kor. 9, 21. Zakonu wypełnienie iest miłość, Rzym. 13, 10. Patrz Testament nowy.
ZAKONNIK. Żywot zakonniczy był za czasów Apostolskich, Dzie. 4, 31. Zasługa y zapłata dobrych zakonników, Mar. 10, 29. 1. Kor. 9, 25. Naszladuiący świętych Chrystusa naszladuią, 1. Thes. 1, 6. Zakonnicy sekt nie czynią, choć ieden iest Franciszków, drugi Dominików, 1. Kor. 1. 12. Z zakonników bywaią naylepszy y naygorszy, Obiaw. 22, 11. Patrz Mnich.
ZAPŁATA. Y uczesnictwo uczynków dobrych, Matth. 10, 41. Zapłata za dobre uczynki, Matth. 5, 12. Mar. 9, 41. Łuk. 6, 35. Zapłata według uczynków, 1. Kor. 3, 8. Obiaw. 2, 23. y 22. 12. Zapłata stokrotna, Mar. 10, 30. Dla zapłaty możem dobrze czynić, Matth. 19. 27. 1. Kor. 9, 23. Obiaw. 3, 5. Zapłaty y zasługi są różne, Matth. 13, 8. Łuk. 19, 9. Jan 14, 2. 1. Kor. 15, 41. Różne zapłaty w iednym żywocie wiecznym, Matth. 20, 9. Jan 14, 2.
ZASŁUGA. Y zapłata uczynków dobrych, Matth. 5, 12. y 6, 4. y 25, 35. Łuk. 14, 14. y 17. 10. Rzym. 8, 18. 1. Kor. 3, 8. 2. Kor. 4, 17. y 9, 10.— Krótkie y lekkie utrapienia zasługuią wieczną chwałę, Rzym. 8, 18. Ludzie za łaską Bożą stawaią się godni żywota wiecznego, Łuk. 20, 35.— Zasługa Chrystusowa komu pomocna, Żyd. 5, 9. Zasługa y zapłata dobrych zakonników, Mar. 10, 29. Żyd. 13, 16. Chrystus w wiernych swych żyie, cierpi, zasługuie, y dosyć czyni, 2. Kor. 1. 5. Kol. 1. 24. Fundament zasług naszych, Gal. 2. 20. Zasługi świętych mogą innym bydź użyczone, 2. Kor. 8. 14.
ZATWARDZENIE. Serca pochodzi z oddalenia łaski Bożéy, Rzym. 9, 18. Żyd. 3, 7. Bóg iako zatwardza człowieka, Rzym. 9, 18. Exod. 4, 21. y 10, 20. Jos. 11, 20. Zatwardzenia Bóg nie iest przyczyną, Rzym. 11, 8.
ZAZDROŚĆ. Zakazana, Rzym. 13, 13. Gal. 5, 15. 20. 1. Piot. 2, 1. Miłość nikomu nie zayzrzy, 1 Kor. 13, 4.
ZBAWIENIA. Y potępienia przyczyna, Mat. 25, 34. Y ludzie zbawiaią dusze, Jak. 5, 20. Droga do zbawienia, Obiaw. 14, 12.
ZBROIA. Chrześciańska wszytka iest duchowna, Eph. 6, 11, 2. Kor. 6, 7. y 10, 4. 1. Thes. 5, 8. 1. Piot. 4, 1.
ZDRADA. Złym y niewiernym należy, Rzym. 1, 29. Wiernym Chrześcianom zakazana, 1 Tes 4, 6. 1. Piot. 2, 1.
ZDROWIE. Duszne wprzód opatrzyć mamy, Marek 2, 5.
ŻEGNANIE. Krzyżem ś. Łuk. 24, 50.
ZGODA. Iest nam w pismie zalecona, Rzym. 12, 4. 16. y 15, 6. 1 Kor. 1, 10. Eph. 4, 3. Phil. 2, 2. 1 Piot. 3, 8.
ZGORSZENIE. Y obrażenie bliźniemu, ani w nauce ani w żywocie, nie ma bydź dawane, Mat. 17, 27. y 18, 6. Mar. 9, 42 Łuk. 17, 1. Rzym 14, 1. 15. 1 Kor. 10, 32. 2. Kor. 6, 3. 1. Thess. 5, 22. Cokolwiek nas gorszy, tego się strzedz mamy, Mat. 5, 29. Mar. 9, 43. Rzym. 16, 17.—Zgorszenia czemu bydź muszą, Łuk. 17, 1. Wiele się ich gorszy z strony Sakramentów, Jan 6, 66
ZIEMIA. Święta, Dzie. 7, 33.
ZŁODZIEYSTWO. Zakazane, Mat. 19, 18. Rzym. 2, 21. y 13, 9. 1 Piot. 4, 15. Złodzieie nie będą zbawieni, 1 Kor. 6, 10. Którzy nie pokutowali za złodzieystwa swoie, Obiaw. 9, 21. Lekarstwo na kradzież, robota a iałmużna, Eph. 4, 28.—Złodzieie są y Ministrowie heretycy, Jan 10, 8.
ZŁORZECZEŃSTWO. Zakazane, Rzym. 12, 14. 1. Piotr 3, 9. y 4. 15. Złorzeczący nie będą zbawieni, 1. Kor. 6, 10. Złorzeczący oycu abo matce był na gardle karan, Mat. 15, 4. Mar. 7, 10.— Złorzeczącym nam, błogosławić mamy, Łuk. 6, 28. Rzym. 12, 14. 1. Kor. 4, 12. Y złorzeczeństwa ludzkie mieć za błogosławieństwa, Mat. 5, 11.
ZŁE. Bóg nie iest przyczyną złego, Rzym. 9, 14. 2 Kor. 6, 15. Jak. 1. 13. Iakiego złego Bóg nie iest przyczyną, Łuk. 2, 34.—Zezwalaiący na złe, ciężko grzeszą, Dzie. 22, 20.—Źli y dobrzy są w kościele, Mat. 13, 30. Jan 15, 2 —Źli maią bydź znoszeni, Jan 12, 6. Źli póki maią bydź znoszeni, Mat. 13, 29.—Złym za złe nikomu oddawać nie mamy, Rzym. 12, 17. 20. 1 Thes. 5, 15. 1. Piot. 3, 9.
ZMARTWYCHWSTANIE. Duchowne, z śmierci grzechu ku nowości żywota, Rzym. 6, 2. 4. 5. Eph. 2, 1, 5. Kol. 2, 12. 13.—Zmartwychwstanie osobne niektórych. Córki Jairowéy, Mat. 9, 25. Syna iednéy wdowy, Łuk. 7, 15. Łazarza, Jan 11, 44. Y tych którzy powstali przy śmierci Pana Chrystusowéy, Mat. 27, 53.— Zmartwychwstanie powszechne w dzień sądny, Jan 5, 28. Obia. 20, 12. Którego Sadduceuszowie nie wierzyli Mat. 22, 23. Ale go dowodzi Pan Chrystus, tamże. Y Paweł, 1. Kor. 15.
ZNAKI. Zburzenia Jerozolimskiego, y skończenia świata, Mar. 13, 4. 5. Znaki które uprzedzą dzień sądny, Mat. 24, 29. Mar. 13, 24. Łuk. 21, 25.
ŻONA. Ma bydź mężowi posłuszna y poddana, Eph. 5, 22. Kol. 3. 18. 1. Tim. 2, 11. y 3, 11. y 5, 2. 10. Tit. 2, 4. 1. Piot. 3, 1. Ożenić się żaden nie powinien, 1. Kor. 7, 2. O żonie podeyzrzanéy ustawa, Num. 5, 12.—Żaden kapłanem zostawszy żony nie poymował, oprócz Heretyków, 1 Tim. 3, 2.
ZWIERZCHNOŚĆ. Każda iest od Boga, Rzym. 13, 1.— Zwierzchność pasterska, 2 Kor. 2. 9.— Patrz Przełożeństwo.
ZWYCZAIE. Kościelne są wielkiéy wagi, 1 Kor. 11, 16.
ŻYCIE. Społeczne radzą nie roskazuią, Dzie. 2, 24.

ŻYDZI. Iedni są według ciała, a drudzy według ducha: iedni z wierzchu, a drudzy wewnątrz, Rzym. 2, 28. 29. y 9, 6, 8. Ci są prawi synowie Abrahamowi, którzy czynią uczynki Abrahamowe, Jan 8, 39. Y chodzą stopami wiary iego, Rzym. 4. 12. Gal. 3, 7. Żydowie niewierni są syny czartowskimi, Jan 8, 44. Żydowie u fali w uczynkach zakonnych, IV. 446. Żydzi czemu odrzuceni, list. Z Żydów iedni prawowierni, drudzy kacerze, a trzeci niewierni, list. Żydów wiele zginęło w zburzeniu miasta Jeruzalem, Łuk. 19, 43.— Żydy iako złą żonę z trochą maiętności doczesnéy wyposażono, Os. 3, 2. Żydzi bez króla y ofiar. Tamże. Nawrócą się na końcu, Os. 3, 5.

ŻYWNOŚĆ. Troskanie o żywność zakazane, Mat. 6, 25. Łuk. 12, 22.

ŻYWOT. Wieczny w czym zależy, Jan 17, 3. Chrystus iest żywot wieczny, 1 Jan 1, 2. y 5, 20. Kto chce wniśdź do żywota wiecznego, ten ma w Chrystusa wierzyć, Jan 3, 36. y 6, 40. Y zachować Pańskie przykazanie, Mat. 19, 17. Mar. 25, 34.—Żywot wieczny iest y dar, y zapłata, Rzym. 6, 23, Daią ii za zapłatę, Łuk. 18, 30. Oddan bywa za uczynki dobre, Rzym. 2, 6. 7.—Żywota wiecznego korona dwoiaka, Phil. 4, 1. Różne zapłaty w iednym żywocie wiecznym, patrz Zapłata.

Spis rzeczy.

Ewangelia według ś. Mateusza	Rozdziałów	28	Stron.	7.
Ewangelia według ś. Marka	—	16	—	121.
Ewangelia według ś. Łukasza	—	24	—	165.
Ewangelia według ś. Jana	—	21	—	261.
Dzieje Apostoskie	—	28	—	349.
List ś. Pawła do Rzymian	—	16	—	449.
List ś. Pawła do Koryntyan pierwszy	—	16	—	501.
List ś. Pawła do Koryntyan drugi	—	13	—	545.
List ś. Pawła do Galatów	—	6	—	574.
List ś. Pawła do Effezów	—	6	—	591.
List ś. Pawła do Filipensów	—	4	—	607.
List ś. Pawła do Kolossan	—	4	—	618.
List ś. Pawła do Tessaloniczan pierwszy	—	5	—	628.
List ś. Pawła do Tessaloniczan drugi	—	3	—	636.
List ś. Pawła do Tymoteusza pierwszy	—	6	—	641.
List ś. Pawła do Tymoteusza drugi	—	4	—	653.
List ś. Pawła do Tytusa	—	3	—	661.
List ś. Pawła do Filemona	—	1	—	666.
List ś. Pawła do Żydów	—	13	—	668.
List Powszechny ś. Jakóba	—	5	—	706.
List ś. Piotra pierwszy	—	5	—	718.
List ś. Piotra drugi	—	3	—	732.
List ś. Jana pierwszy	—	5	—	740.
List ś. Jana drugi	—	1	—	751.
List ś. Jana trzeci	—	1	—	753.
List ś. Judy	—	1	—	754.
Objawienie ś. Jana	—	22	—	759.
Świadectwa ze Starego Testamentu i t. d.			—	812.
Rejestr rzeczy przednieyszych i potrzebniejszych i t. d.			—	816.

Ogółem w tomie tym, zawierającym cały Nowy Testament, jest Ksiąg 27, Rozdziałów w nich 260. W całém zaś Pismie świętém Starego i Nowego Testamentu, Ksiąg 72, Rozdziałów w nich 1,334.